

การสัมมนาผลงานวิชาการระดับบัณฑิตศึกษา
สังคมสงเคราะห์ศาสตร์และสวัสดิการสังคมระดับชาติ ครั้งที่ 5 ประจำปีการศึกษา 2558

เรื่อง “ความมั่นคงของมนุษย์และชุมชน: ความยั่งยืนของสังคม”

จัดโดย

คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ร่วมกับ

คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์และสวัสดิการสังคม มหาวิทยาลัยหัวเฉียวเฉลิมพระเกียรติ

และสมาคมสภาการศึกษาสังคมสงเคราะห์ศาสตร์และสวัสดิการสังคมไทย

ณ คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์

วันเสาร์ที่ 30 กรกฎาคม 2559

กองบรรณาธิการ

รองศาสตราจารย์ ดร. โกวิทย์	พวงงาม	ที่ปรึกษา
อาจารย์ ดร. วิไลภรณ์	โคตรบึงแก	บรรณาธิการ
นางสาวสุธิมา	วุฒิกุล	กองบรรณาธิการ
นางสุนันทา	สาระบุตร	กองบรรณาธิการ
นางสาวอุษณีย์	น้อยอยู่นิตย์	กองบรรณาธิการ
นางสาววราภรณ์	ภู่อ่อน	กองบรรณาธิการ

คณะกรรมการประเมินคุณภาพผลงานวิชาการระดับบัณฑิตศึกษา

คณะกรรมการภายในสถาบัน

คณบดีคณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์		ที่ปรึกษา
ศาสตราจารย์ ดร.สุรพล	ปธานวนิช	ประธาน
ศาสตราจารย์ ระพีพรรณ	คำหอม	กรรมการ
รองศาสตราจารย์ ดร.วรวุฒิ	โรมรัตนพันธ์	กรรมการ
รองศาสตราจารย์ ดร.นฤมล	นิราทร	กรรมการ
รองศาสตราจารย์ เล็ก	สมบัติ	กรรมการ
รองศาสตราจารย์ ดร.กิตติพัฒน์	นนทปัทมะดุลย์	กรรมการ
รองศาสตราจารย์ กิตติยา	นรามาศ	กรรมการ
รองศาสตราจารย์ ศักดิ์ชัย	เลิศพานิชพันธุ์	กรรมการ
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.วรรณลักษณ์	เมียนเกิด	กรรมการ
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.พงษ์เทพ	สันติกุล	กรรมการ
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ศรินทร์รัตน์	กาญจนกฤษ	กรรมการ
อาจารย์ ดร. มาลี	จิรวัดนานนท์	กรรมการ
อาจารย์ ดร.วิไลภรณ์	โคตรบึงแก	กรรมการ
อาจารย์ ดร.นราเขต	ยิ้มสุข	กรรมการ
อาจารย์ ดร.จิรพรรณ	นฤภัทร	กรรมการ
อาจารย์ ดร.นิมิต	รัตนะรัต	กรรมการ
อาจารย์ ดร.อรรดา	ชลาชนนาวิน	กรรมการ

คณะกรรมการจากภายนอกสถาบัน

รองศาสตราจารย์ ดร.ทัศนีย์	ลักขณาภิชนัช	มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
รองศาสตราจารย์สุรางค์รัตน์	วศินารมณ	มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
รองศาสตราจารย์ ดร.รัชนีกร	โชติชัยสถิตย์	มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช
รองศาสตราจารย์ ดร.บุญเสริม	หุตะแพทย์	มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช
รองศาสตราจารย์ พ.ต.อ. ดร. ชัยนันท์	สิระเต็มพงษ์	โรงเรียนนายร้อยตำรวจ
รองศาสตราจารย์ ดร.เพ็ญประภา	ภัทรานุกรม	มหาวิทยาลัยเกริก
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.โกนิษฐ์	ศรีทอง	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.จตุรงค์	บุญรัตน์สุนทร	มหาวิทยาลัยหัวเฉียวเฉลิมพระเกียรติ
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ภูงศ์	เสนานุช	มหาวิทยาลัยหัวเฉียวเฉลิมพระเกียรติ
อาจารย์ ดร.ทิพาภรณ์	โพธิ์ถวิล	มหาวิทยาลัยหัวเฉียวเฉลิมพระเกียรติ
อาจารย์ ดร.ปิยฉัตร	กลั่นสุวรรณ	มหาวิทยาลัยหัวเฉียวเฉลิมพระเกียรติ
ดร.สดใส	คัมภีร์พจน์นันท	สถาบันราชานุกูล
ดร.ชนิษฐา	บุรณพันศักดิ์	โรงพยาบาลธรรมศาสตร์เฉลิมพระเกียรติ

คำนำ

ด้วย คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ร่วมกับ คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์และสวัสดิการสังคม มหาวิทยาลัยหัวเฉียวเฉลิมพระเกียรติ และ สมาคมสภาการศึกษาสังคมสงเคราะห์ศาสตร์และสวัสดิการสังคมไทย ได้กำหนดจัดสัมมนาวิชาการระดับบัณฑิตศึกษาสังคมสงเคราะห์ศาสตร์และสวัสดิการสังคมระดับชาติ ครั้งที่ 5 ประจำปีการศึกษา 2558 ในวันเสาร์ที่ 30 กรกฎาคม 2559 ณ ห้อง สค. 103 คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์ เรื่อง **“ความมั่นคงของมนุษย์และชุมชน: ความยั่งยืนของสังคม”** ช่วงเวลา 09.30-10.15 น. ปาฐกถาเรื่อง “ทิศทางการพัฒนาสู่ความยั่งยืนของสังคมไทยในกระแสโลก โดย คุณสมพงษ์ เจริญสุข (ที่ปรึกษาโครงการโรคเอดส์แห่งสหประชาชาติ ประจำประเทศไทย) และเวลา 10.15-12 ผู้ทรงคุณวุฒิ 4 ท่าน คือ ศาสตราจารย์ระพีพรรณ คำหอม (อาจารย์ประจำคณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์) รองศาสตราจารย์ ดร. เพ็ญประภา ภัทรานุกรม (อาจารย์ประจำคณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกร็ด) ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. จตุรงค์ บุญยรัตนสุนทร (อาจารย์ประจำคณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์และสวัสดิการสังคม มหาวิทยาลัยหัวเฉียวเฉลิมพระเกียรติ) และ คุณพรรณทิพย์ เพชรมาก (สถาบันพัฒนาบุคลากรท้องถิ่น) ได้อภิปรายในหัวข้อเรื่อง **“ความมั่นคงของมนุษย์และชุมชน: ความยั่งยืนของสังคม”** และในช่วงเวลา 13.30-16.30 น. เป็นการนำเสนอผลงานระดับบัณฑิตศึกษา เพื่อเปิดโอกาสให้นักศึกษาระดับบัณฑิตศึกษาระหว่างสถาบันการศึกษา นักวิชาการ ได้นำเสนอผลงานวิจัยของบัณฑิตสู่สาธารณะ ตลอดจนเป็นการแลกเปลี่ยนความรู้ ทักษะเพื่อนำไปปรับใช้ในการปฏิบัติงาน ทั้งนี้เพื่อยืนยันความสำคัญของคุณภาพชีวิตของกลุ่มเป้าหมาย (เด็กและเยาวชน ผู้กระทำผิด กลุ่มผู้เปราะบาง คนพิการและผู้สูงอายุ) การพัฒนาองค์การสวัสดิการสังคมและสังคมสงเคราะห์ (การบริหาร มาตรฐาน และการพัฒนาวิชาชีพ ฯลฯ) และการพัฒนานโยบายสวัสดิการสังคมและสังคมสงเคราะห์ เพื่อให้เกิดการบูรณาการองค์ความรู้ด้านสังคมสงเคราะห์ศาสตร์และสวัสดิการสังคม การพัฒนาองค์กร และการพัฒนานโยบายสวัสดิการสังคมอย่างครอบคลุม และนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนต่อไป

ทั้งนี้ การสัมมนาในภาคบ่าย มีผลงานวิชาการที่ผ่านการคัดเลือกโดยผู้ทรงคุณวุฒิให้นำเสนอในงานนำเสนอผลงานวิชาการฯ และเผยแพร่ในหนังสือรายงานสืบเนื่องการการนำเสนอผลงานวิชาการระดับบัณฑิตศึกษา สังคมสงเคราะห์ศาสตร์และสวัสดิการสังคมระดับชาติ ครั้งที่ 5 ประจำปีการศึกษา 2558 ฉบับนี้จำนวน 63 ซึ่งจะถูกนำเสนอใน 5 ห้องย่อย ได้แก่ 1) ด้านสวัสดิการสังคมและสังคมสงเคราะห์ 2) ด้านสวัสดิการเด็ก เยาวชน และครอบครัว 2) ด้านชุมชน การพัฒนาและการจัดการตนเองของชุมชน 3) ด้านสุขภาวะและคุณภาพชีวิต 4) ด้านความมั่นคง ความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินและการบริหารงานยุติธรรม และ 5) ด้านงานที่มีคุณค่าและคุณภาพชีวิตการทำงาน

คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์หวังเป็นอย่างยิ่งว่าการจัดสัมมนาวิชาการระดับบัณฑิตศึกษาในครั้งนี้จะนำประโยชน์ไปสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิตประชาชน สังคมมั่นคง และยั่งยืนต่อไป

(รองศาสตราจารย์ ดร. โกวิท พวงงาม)

คณบดี

สารบัญ

คำนำ	IV

กำหนดการ	XIII

บทความวิชาการ

ห้องย่อยที่ 1 สวัสดิการสังคมและการสังคมสงเคราะห์

การศึกษาความต้องการการฝึกอบรมของเจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงานสังคมสงเคราะห์และสวัสดิการสังคมในองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น	3

รองศาสตราจารย์ เล็ก สมบัติ

ความเท่าเทียมและคุณธรรมในการเข้าถึงระบบขนส่งมวลชนสาธารณะของผู้สูงอายุ	12

นายพนพล ครุฑทอง

การเตรียมความพร้อมเข้าสู่วัยสูงอายุ: กรณีศึกษาสำนักงานปลัดกระทรวงสาธารณสุข (ส่วนกลาง)	24

นางสาวชนัญญา ปัญจพล

ความเป็นธรรมของระบบเบี้ยยังชีพผู้สูงอายุในเขตเมืองและชนบท	37

นางสาวรุจิราภรณ์ นาแข็งฤทธิ์

การจัดสวัสดิการสังคมสำหรับคนไร้ที่พึ่ง ตามพระราชบัญญัติการคุ้มครองคนไร้ที่พึ่ง พุทธศักราช 2557	44

นางสาวอัจฉราพร ปะทิ

ความต้องการของคนไร้บ้านในศูนย์สุวิทย์ วัดหนู	52

นางสาวนภัสภรณ์ ใจทา

มิติใหม่ในการคุ้มครองคนไร้ที่พึ่ง	62
นายพงษ์ศักดิ์ นาคศรีจันทร์	
ประเด็นท้าทายกับบทบาทอาสาสมัครพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ (อพม.)	70
นางมนธิรา ธาธาเวชรักษ์	
การเตรียมความพร้อมการประกันคุณภาพการศึกษาภายในระดับหลักสูตรและระดับคณะ ของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ศูนย์ลำปาง	82
นางสาววลิตพร จิโนทา	
การปรากฏของแนวคิดเกี่ยวกับตัวตน/อัตลักษณ์ในงานศึกษาทางสังคมสงเคราะห์	92
นายชัยพร อุโฆษจันทร์	
ห้องย่อยที่ 2 สวัสดิการเด็ก เยาวชน และครอบครัว	
การศึกษาการติดตามผลผู้ใช้บริการภายหลังพ้นการอุปการะของนักสังคมสงเคราะห์ บ้านพักเด็กและครอบครัว	105
นางสาวกิตติญา ศรีสุทโธ	
ทักษะของนักสังคมสงเคราะห์ต่อปัจจัยการเข้าสู่วงจรของการค้าประเวณีของเด็กและ เยาวชน กรณีศึกษานักสังคมสงเคราะห์ที่ให้บริการเด็กและเยาวชนในสถานคุ้มครอง สวัสดิภาพผู้เสียหายจากการค้ามนุษย์	116
นางสาวพรชนก บุญโพธิ์แก้ว	
สถานการณ์เสี่ยงต่อความรุนแรงในครอบครัวในตำบลแม่ยางฮ่อ อำเภอร้องกวาง จังหวัดแพร่	125
นางสาวสุภาวดี น้อยมณี	
ทักษะชีวิตและการวางแผนการดำเนินชีวิตของเด็กและเยาวชนชายในศูนย์ฝึกและ อบรมเด็กและเยาวชน	137
นางสาวกานต์วี ดาวเรือง	

พ่อแม่เลี้ยงเดี่ยวกับเครือข่ายครอบครัวพ่อแม่เลี้ยงเดี่ยว	147
ร้อยโทหญิงกรวรรณ พุทธิวนิช	
เพื่อนช่วยเพื่อน กิจกรรมเพื่อช่วยเหลือและป้องกันปัญหาในวัยรุ่นของโรงเรียนสตรี แห่งหนึ่งในจังหวัดกรุงเทพมหานคร	159
นางสาวสุลักษณ์ สุคนธ์	
พื้นที่สร้างสรรค์กับการพัฒนาเด็กในสภาวะยากลำบาก: กรณีศึกษาชุมชนวัดดวงแข กรุงเทพมหานคร	169
นางสาวอาทิตย์ยา เสมอ่วม	
แนวทางการปฏิบัติงานและการมีส่วนร่วมในกระบวนการเตรียมความพร้อมเด็ก ก่อนกลับสู่ครอบครัวของสถานพัฒนาและฟื้นฟูเด็กจังหวัดชลบุรี	181
นางสาวพนิตพร เลิศไกร	
ความรู้ความเข้าใจของผู้บริหารองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นตามพระราชบัญญัติคุ้มครอง เด็ก พ.ศ. 2546	192
นางสาวจุฑา ญาณทัสนะสกุล	
นโยบายสวัสดิการสังคมที่เกี่ยวข้องกับการตั้งครรภ์ในวัยรุ่น	204
นางสาวพัชชา เจริญกลิ่นจันทร์	
การศึกษากระบวนการเสริมพลังในสภาเด็กและเยาวชน กรณีศึกษาสภาเด็กและเยาวชน ตำบลเหมืองหม้อ	216
นางสาวปภาวิณี คำอุดม	
ห้องย่อยที่ 3 ชุมชน การพัฒนา และการจัดการตนเองของชุมชน	
บทบาทการทำงานเป็นเครือข่ายของพระสงฆ์นักพัฒนาในจังหวัดเชียงใหม่	229
นายกิตติ ขวัญนาค	

พุทธศาสนากับการสร้างชุมชนเกษตรอินทรีย์: ชุมชนบ้านชำปลาไหล ต. สองพี่น้อง อ. ท่าใหม่ จ. จันทบุรี	237

พระณรงค์ศักดิ์ น่วมเจริญ

ศึกษารูปแบบการจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่งของชุมชนประมงพื้นบ้าน กรณีศึกษา ธนาคารปูม้า ชุมชนคลอง อบต. หมู่ที่ 4 ตำบลบางแก้ว อำเภอบ้านแหลม จังหวัดเพชรบุรี	255

นางสาวกรรณิการ์ นาคฤทธิ์

กระบวนการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนในการอนุรักษ์และดูแลแหล่งโบราณคดี บ้านโป่งมะนาว ตำบลห้วยขุนราม อำเภอพัฒนานิคม จังหวัดลพบุรี	269

นายเจริญชัย โพธิ์พิจารณา

การมีส่วนร่วมของคณะกรรมการชุมชนในการขับเคลื่อนงานสวัสดิการสังคมเพื่อพัฒนา คุณภาพชีวิต	279

นางสาวศศิธร พึ่งบุญ ณ อยุธยา

กระบวนการเสริมสร้างความเข้มแข็งของกลุ่มเกษตรกรผู้เลี้ยงแพะในเขตเมือง	288

นางสาวกนกวรรณ บวรอารักษ์

กระบวนการฟื้นฟูผักพื้นบ้านปลอดสารพิษ กรณีศึกษาวัดสวนแก้ว ต. บางเลน อ. บางใหญ่ จ. นนทบุรี	298

นางสาวอุตสา นิลสนธิ

น้ำตาลมะพร้าวท่าคา ภูมิปัญญาที่กำลังเลือนหายไป	309

นายวีรพงษ์ กำแพงทอง

ทุนทางสังคมในการจัดการภัยพิบัติของชุมชน: ข้อเสนอเบื้องต้น	318

นางสาวอริย์ ไชยชนะ

เจ้านายฝ่ายเหนือ: ตัวตนกับการสร้างพื้นที่ทางสังคมและประวัติศาสตร์ชุมชนภาคเหนือ	330

นายธีรวิทย์ธวัช ชันศึก

ห้องย่อยที่ 4 สุขภาวะ และคุณภาพชีวิต

ปัจจัยการเข้าถึงบริการของคนพิการและผู้ดูแลคนพิการในศูนย์บริการคนพิการทั่วไป	343
นางสาวอัจฉรา อาษา	
สิทธิในการรับบริการของผู้ป่วยซึ่งเป็นผู้ต้องขังที่มาใช้บริการในโรงพยาบาลตำรวจ	355
ร้อยตำรวจเอกหญิง เอมนิการณ์ อัครศิราพันธ์	
บทบาทของคนในครอบครัวในการดูแลผู้ที่มีปัญหาสุขภาพจิตจากแอลกอฮอล์	367
นางสาวนุชจรินทร์ อินทะรัตน์	
แรงจูงใจในการปฏิบัติงานและคุณภาพชีวิตการทำงาน: รากฐานแห่งการพัฒนาองค์กร	376
นางสาวกาญจน์ภา จวีร์รักษ์	
ัญญุรีโมเดล อาชีวบำบัดสำหรับคนไร้ที่พึ่ง	388
นายถกล สรรเสริญโชติ	
การมีส่วนร่วมของบุคลากรในการดำเนินงานมาตรฐานในสถานสงเคราะห์คนพิการ	401
นางสาวธัญมน ก่ำแสง	
การศึกษาความพึงพอใจของผู้รับบริการไต่จันต่อผู้ประกอบการไต่จันในจังหวัดนครปฐม	412
นางสาวจุไรพร สุธรรมโกศล	
ความพึงพอใจในการจัดสวัสดิการด้านที่อยู่อาศัยประเภทอาคารที่พักอาศัยส่วนกลาง ข้าราชการกองทัพเรือ พื้นที่กรุงเทพมหานคร	421
นาวาตรีประทุม แยมสูงเนิน	
การศึกษาคุณภาพชีวิตของคนในชุมชน กรณีศึกษา: บ้านแสนตอ หมู่ 11 ตำบลท่าผา อำเภอเกาะคา จังหวัดลำปาง	435
นางสาวปรางทิพย์ ภัคคีศรีไพรวัลย์	
กระบวนการจัดการตนเองของชุมชนบ้านมั่นคงสวนพลู เขตสาทร	445
นางสาวสุภาวดี เพชรชนะ	

รูปแบบพุทธเกษตรกรรม ทางออกเพื่อการพึ่งตนเอง

454

นางสาวหทัยรัตน์ ชาญวิการณ

ห้องย่อยที่ 5 ความมั่นคงความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินและการบริหารงานยุติธรรม

ความโปร่งใสในการบริหารของเทศบาลสามารถป้องกันและลดปัญหาการทุจริตได้จริงหรือไม่?

467

นายสทศศักดิ์ ฤทธิ์รักษา

ทัศนคติของเจ้าหน้าที่ตำรวจกรณีการยกเลิกพืชร่มไม่จัดเป็นยาเสพติด ประเภทที่ 5

480

นายพลภัทร เทพสุวรรณ

ปัจจัยที่มีผลต่อความสำเร็จในการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทชั้นบังคับคดี: กรณีศึกษา ศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาท กรมบังคับคดี

490

นางชลภรณ์ เจริญรัตน์

ทัศนคติของประชาชนต่อการบังคับใช้กฎหมายของเจ้าหน้าที่ตำรวจจราจร สถานีตำรวจนครบาลประเวศ

503

ร้อยตำรวจเอก กิจชัยยะ สุรารักษ์

ปัญหาอุปสรรคในการปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่ตำรวจในการป้องกันปราบปรามการโจรกรรมรถจักรยานยนต์: กรณีศึกษาสถานีตำรวจภูธรเมืองสุราษฎร์ธานี

515

นายพีระพงษ์ ศรีประเสริฐ

รูปแบบการโจรกรรมรถจักรยานยนต์ในพื้นที่รับผิดชอบของสถานีตำรวจภูธรเมืองนครปฐม

527

ร้อยตำรวจเอก อิทธิรัฐ นิยมทรัพย์

ทัศนคติของเจ้าหน้าที่ในสำนักงานผู้ตรวจการแผ่นดินต่อปัญหาและอุปสรรคในการปฏิบัติงานด้านงานให้บริการรับเรื่องร้องเรียนของประชาชน

537

นางสาวสริน โทมมอญ

นโยบายการแก้ปัญหาอาชญากรรมที่เหมาะสมกับเอกลักษณ์ของปัญหาอาชญากรรม ในเขตพื้นที่สถานีตำรวจนครบาลดินแดง	548
พันตำรวจโท จิรายุ พ่วงหงษ์	
ปัญหาอุปสรรคในการสื่อสารระหว่างคนพิการทางการได้ยินหรือสื่อความหมายกับ พนักงานสอบสวน: กรณีศึกษาสถานีตำรวจในเขตพื้นที่กรุงเทพมหานคร	557
นางสาวสายทิพย์ ปิ่นเจริญ	
แนวทางการจัดการความปลอดภัยบนท้องถนนเขตองค์การบริหารส่วนตำบลท่างาม อำเภออินทร์บุรี จังหวัดสิงห์บุรี	567
นายอรรถพร มโนทัย	
“สันติสุขในเมืองยะลา” จะเกิดขึ้นได้อย่างไร พังกำแพงความแตกต่างทางวัฒนธรรมด้วย การพัฒนาท้องถิ่นชายแดนภาคใต้	574
นางสาวเขียนทิพย์ รัตนทอง	
ห้องย่อยที่ 6 งานที่มีคุณค่าและคุณภาพชีวิตในการทำงาน	
โอกาสในการจ้างงานและงานที่มีคุณค่าของคนพิการทางการเห็น	591
นางสาวปาณิสรา บารมีสกุลชัย	
โอกาสในการมีงานทำของคนพิการทางจิตเวช กรณีศึกษาสถานสงเคราะห์ คนไข้โรคจิตทุเลาบ้านกิ่งวิถี	602
นางสาวอรรณณ คำสำแดง	
การให้คำปรึกษาด้านอาชีพ: แนวทางส่งเสริมการมีงานทำสำหรับคนพิการ	613
นางสาวพริยานันท์ ช่อคง	
คุณภาพชีวิตที่ดีในที่ทำงานของมูลนิธิศุภนิมิตแห่งประเทศไทย	621
นางสาวอมรพจิ อุปมัย	

คุณภาพชีวิตการทำงานของลูกจ้างในมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย	631
ว่าที่ร้อยตรีหญิง วาริณี โพธิราช	
การส่งเสริมความเสมอภาคหญิงชายในสำนักงานประมาณ	641
นางสาวศิรินทิพย์ สุวรรณรัตน์	
ความเครียดของเจ้าหน้าที่รับเรื่องทางโทรศัพท์ ศูนย์ช่วยเหลือสังคม (1300)	651
นางสาวภาพรรณ พุทธิยาวัฒน์	
ความเสมอภาคในที่ทำงานของคนพิการในสถานประกอบการและหน่วยงานของรัฐ	663
นางสาวชุติมา ไชยพงษ์วิสุทธิ์	
คุณภาพการให้บริการทางการศึกษา: สำนักทะเบียนและประมวลผล มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์	675
นางชนานถ คำชาติชาย	
กระบวนการตลาดอาริยะของชุมชนราชธานีอโศก	686
นางสาวอรินธา เฉลิมช่วง	

กำหนดการ

การสัมมนาผลงานวิชาการระดับบัณฑิตศึกษาสังคมสงเคราะห์ศาสตร์และสวัสดิการสังคม

ระดับชาติครั้งที่ 5 ประจำปีการศึกษา 2558

โดย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ร่วมกับ มหาวิทยาลัยหัวเฉียวเฉลิมพระเกียรติ

และ สมาคมสภาการศึกษาสังคมสงเคราะห์ศาสตร์และสวัสดิการสังคมไทย

หัวข้อ “ความมั่นคงของมนุษย์และชุมชน: ความยั่งยืนของสังคม”

วันเสาร์ที่ 30 กรกฎาคม พ.ศ. 2559

ตึกคณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์

08.00-09.00 น. ลงทะเบียนรับเอกสาร

09.00-09.30 น. พิธีเปิดการสัมมนา โดย รองศาสตราจารย์ ดร.โกวิทย์ พวงงาม

คณบดีคณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

กล่าวรายงาน โดย อาจารย์ ดร.วิไลภรณ์ โคตรบึงแก

รองคณบดีฝ่ายวิชาการและวิจัย

ผู้ดำเนินรายการ โดย อาจารย์ ดร.อัจฉรา ชลายนนาวิน

คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

09.30-10.15 น. ปาฐกถาำนำเรื่อง ”ทิศทางการพัฒนาสู่ความยั่งยืนของสังคมไทยในกระแสโลก“

โดย นายสมพงษ์ เจริญสุข

ที่ปรึกษาโครงการโรคเอดส์แห่งสหประชาชาติ ประจำประเทศไทย

10.15-12.30 น. เวทีอภิปรายเรื่อง “ความมั่นคงของมนุษย์และชุมชน: ความยั่งยืนของสังคม”

โดย 1. นางสาว พรรณทิพย์ เพชรมาก

สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน

2. ศาสตราจารย์ ระพีพรรณ คำหอม

คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

3. รองศาสตราจารย์ ดร.เพ็ญประภา ภัทรานุกรม

มหาวิทยาลัยเกริก

4. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.จตุรงค์ บุญยรัตนสุนทร

คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์และสวัสดิการสังคม มหาวิทยาลัยหัวเฉียวเฉลิมพระเกียรติ

ดำเนินการอภิปราย

โดย รองศาสตราจารย์ ดร. โกวิทย์ พวงงาม

คณบดีคณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

12.30-13.30 น. พักรับประทานอาหารกลางวัน

13.30-16.30 น. การนำเสนอผลงานวิชาการระดับบัณฑิตศึกษา (ห้องย่อย)

และการมอบประกาศนียบัตรสำหรับผู้นำเสนอผลงานวิชาการ

**กำหนดการนำเสนอผลงานวิชาการระดับบัณฑิตศึกษา
สังคมสงเคราะห์ศาสตร์และสวัสดิการสังคมระดับชาติ ครั้งที่ 5 ประจำปีการศึกษา 2558
วันเสาร์ที่ 30 กรกฎาคม พ.ศ. 2559 เวลา 13.30-16.30 น.
ณ. ตึกคณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์**

ห้องย่อยที่ 1 สวัสดิการสังคมและการสังคมสงเคราะห์
(ระยะเวลาการนำเสนอรวมถาม-ตอบ 15 นาที)

ห้อง สค. 103 ชั้น 1

ผู้อำนวยการการนำเสนอ

1. รองศาสตราจารย์เล็ก สมบัติ
2. ผู้ช่วยศาสตราจารย์สิริพรรณ ศรีมิชัย

เจ้าหน้าที่ประจำห้อง

1. นางสุนันทา สารบุตร
2. นางสาววิภาวี โพธิ์ทอง

ลำดับที่	ชื่อ-สกุล	ชื่อผลงาน
1	รองศาสตราจารย์ เล็ก สมบัติ	การศึกษาความต้องการการฝึกอบรมของเจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงานสังคมสงเคราะห์และสวัสดิการสังคมในองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น
2	นายพนพล ครุฑทอง	ความเท่าเทียมและความยุติธรรมในการเข้าถึงระบบขนส่งมวลชนสาธารณะของผู้สูงอายุ
3	นางสาวชนัญญา ปัญจพล	การเตรียมความพร้อมเข้าสู่วัยสูงอายุ: กรณีศึกษาสำนักงานปลัดกระทรวงสาธารณสุข (ส่วนกลาง)
4	นางสาวรุจิราภรณ์ นาแข็งฤทธิ์	ความเป็นธรรมของระบบเบี้ยยังชีพผู้สูงอายุในเขตเมืองและชนบท
5	นางสาวอัจฉราพร ปะที	การจัดสวัสดิการสังคมสำหรับคนไร้ที่พึ่ง ตามพระราชบัญญัติการคุ้มครองคนไร้ที่พึ่ง พุทธศักราช 2557
6	นางสาวนภัศรณ ใจหา	ความต้องการของคนไร้บ้านในศูนย์สุวิทย์ วัดหนู
7	นายพงษ์ศักดิ์ นาคศรีจันทร์	มิติใหม่ในการคุ้มครองคนไร้ที่พึ่ง
8	นางมนธิรา ธาราเวชรักษ์	ประเด็นท้าทายกับบทบาทอาสาสมัครพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ (อพม.)
9	นางสาววลิตพร จิโนหา	การเตรียมความพร้อมการประกันคุณภาพการศึกษาภายในระดับหลักสูตรและระดับคณะของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ศูนย์ลำปาง
10	นายชัยพร อุโฆษจันทร์	การปรากฏของแนวคิดเกี่ยวกับตัวตน/อัตลักษณ์ในงานศึกษาทางสังคมสงเคราะห์

**กำหนดการนำเสนอผลงานวิชาการระดับบัณฑิตศึกษา
สังคมสงเคราะห์ศาสตร์และสวัสดิการสังคมระดับชาติ ครั้งที่ 5 ประจำปีการศึกษา 2558
วันเสาร์ที่ 30 กรกฎาคม พ.ศ. 2559 เวลา 13.30-16.30 น.
ณ. ตึกคณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์

ห้องย่อยที่ 2 สวัสดิการเด็ก เยาวชน และครอบครัว
(ระยะเวลาการนำเสนอรวมถาม-ตอบ 15 นาที)

ห้อง สค. 202 ชั้น 2

ผู้อำนวยการการนำเสนอ 1. อาจารย์ปิ่นททัย หนูนวล
2. อาจารย์ปริยานุช โชคธนาภิรักษ์

เจ้าหน้าที่ประจำห้อง 1. นางอภิสรารัตน์ ศรทอง
2. นางสาวจุฬารักษ์ เมืองโคตร

ลำดับที่	ชื่อ-สกุล	ชื่อผลงาน
1	นางสาวกิตติญา ศรีสุทโธ	การศึกษาการติดตามผลผู้ใช้บริการภายหลังพ้นการอุปการะของนักสังคมสงเคราะห์บ้านพักเด็กและครอบครัว
2	นางสาวพรชนก บุญโพธิ์แก้ว	ทัศนะของนักสังคมสงเคราะห์ต่อปัจจัยการเข้าสู่วงจรของการค้าประเวณีของเด็กและเยาวชน กรณีศึกษานักสังคมสงเคราะห์ที่ให้บริการเด็กและเยาวชนในสถานคุ้มครองสวัสดิภาพผู้เสียหายจากการค้ามนุษย์
3	นางสาวสุภาวดี น้อยมณี	สถานการณ์เสี่ยงต่อความรุนแรงในครอบครัวในตำบลแม่ยางฮ่อ อำเภอวังยาง จังหวัดแพร่
4	นางสาวกานต์รวี ดาวเรือง	ทักษะชีวิตและการวางแผนการดำเนินชีวิตของเด็กและเยาวชนชายในศูนย์ฝึกและอบรมเด็กและเยาวชน
5	ร้อยโทหญิงกวรรณ พุทธิวิช	พ่อแม่เลี้ยงเดี่ยวกับเครือข่ายครอบครัวพ่อแม่เลี้ยงเดี่ยว
6	นางสาวสุลักษณ์ สุคนธ์	เพื่อนช่วยเพื่อน กิจกรรมเพื่อช่วยเหลือและป้องกันปัญหาในวัยรุ่นของโรงเรียนสตรีแห่งหนึ่งในจังหวัดกรุงเทพมหานคร
7	นางสาวอาทิตย์ยา เสมอแก้ว	พื้นที่สร้างสรรค์กับการพัฒนาเด็กในสภาวะยากลำบาก: กรณีศึกษาชุมชนวัดดวงแข กรุงเทพมหานคร
8	นางสาวพนิตพร เลิศไกร	แนวทางการปฏิบัติงานและการมีส่วนร่วมในกระบวนการเตรียมความพร้อมเด็กก่อนกลับสู่ครอบครัวของสถานพัฒนาและฟื้นฟูเด็กจังหวัดชลบุรี
9	นางสาวจุฑา ญาณทัสนะสกุล	ความรู้ความเข้าใจของผู้บริหารองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นตามพระราชบัญญัติคุ้มครองเด็ก พ.ศ. 2546
10	นางสาวพัชชา เจริญถิ่นจันทร์	นโยบายสวัสดิการสังคมที่เกี่ยวข้องกับการตั้งครรภ์ในวัยรุ่น
11	นางสาวภาวิณี คำอุดม	การศึกษากระบวนการเสริมพลังในสภาเด็กและเยาวชน กรณีศึกษาสภาเด็กและเยาวชนตำบลเหมืองหม้อ

**กำหนดการนำเสนอผลงานวิชาการระดับบัณฑิตศึกษา
สังคมสงเคราะห์ศาสตร์และสวัสดิการสังคมระดับชาติ ครั้งที่ 5 ประจำปีการศึกษา 2558
วันเสาร์ที่ 30 กรกฎาคม พ.ศ. 2559 เวลา 13.30-16.30 น.
ณ. ตึกคณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์**

ห้องย่อยที่ 3 ชุมชน การพัฒนา และการจัดการตนเองของชุมชน
(ระยะเวลาการนำเสนอรวมถาม-ตอบ 15 นาที)

ห้อง สค. 209 ชั้น 2

ผู้อำนวยการการนำเสนอ

1. อาจารย์ ดร. จิรพรรณ นฤภัทร
2. อาจารย์ ดร. สิริยา รัตนช่วย

เจ้าหน้าที่ประจำห้อง

1. นางสาวปิยภัทร คุณเจริญ
2. นางวารี ถาวรมันนิกการ

ลำดับที่	ชื่อ-สกุล	ชื่อผลงาน
1	นายกิตติ์ ขวัญนาถ	บทบาทการทำงานเป็นเครือข่ายของพระสงฆ์นักพัฒนาในจังหวัดเชียงใหม่
2	พระณรงค์ศักดิ์ นุ่มเจริญ	พุทธศาสนากับการสร้างชุมชนเกษตรอินทรีย์: ชุมชนบ้านข้าปลาไหล ต. สองพี่น้อง อ. ท่าใหม่ จ. จันทบุรี
3	นางสาวกรรณิการ์ นาคฤทธิ์	ศึกษารูปแบบการจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่งของชุมชนประมงพื้นบ้าน กรณีศึกษา วนาครปูม้า ชุมชนคลอง อบต. หมู่ที่ 4 ตำบลบางแก้ว อำเภอบ้านแหลม จังหวัดเพชรบุรี
4	นายเจริญชัย โพธิ์พิจารณ์	กระบวนการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนในการอนุรักษ์และดูแลแหล่งโบราณคดี บ้านโป่งมะนาว ตำบลห้วยขุนราม อำเภอพัฒนานิคม จังหวัดลพบุรี
5	นางสาวศศิธร พึ่งบุญ ณ อยุธยา	การมีส่วนร่วมของคณะกรรมการชุมชนในการขับเคลื่อนงานสวัสดิการสังคมเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิต
6	นางสาวกนกวรรณ บวรอารักษ์	กระบวนการเสริมสร้างความเข้มแข็งของกลุ่มเกษตรกรผู้เลี้ยงแพะในเขตเมือง
7	นางสาวอุตสา นิลสนธิ	กระบวนการฟื้นฟูฝักฟันทันปลอดสารพิษ กรณีศึกษาวัดสวนแก้ว ต. บางเลน อ. บางใหญ่ จ. นนทบุรี
8	นายวีรพงษ์ กำแพงทอง	น้ำตาลมะพร้าวท่าคา ภูมิปัญญาที่กำลังเลือนหายไป
9	นางสาวอรรวิทย์ ไชยชนะ	ทุนทางสังคมในการจัดการภัยพิบัติของชุมชน: ข้อเสนอเบื้องต้น
10	นายธีรวิทย์ธวัช ชันศึก	เจ้านายฝ่ายเหนือ: ตัวตนกับการสร้างพื้นที่ทางสังคมและประวัติศาสตร์ชุมชนภาคเหนือ

**กำหนดการนำเสนอผลงานวิชาการระดับบัณฑิตศึกษา
สังคมสงเคราะห์ศาสตร์และสวัสดิการสังคมระดับชาติ ครั้งที่ 5 ประจำปีการศึกษา 2558
วันเสาร์ที่ 30 กรกฎาคม พ.ศ. 2559 เวลา 13.30-16.30 น.
ณ. ตึกคณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์**

ห้องย่อยที่ 4 สุขภาวะ และคุณภาพชีวิต
(ระยะเวลาการนำเสนอรวมถาม-ตอบ 15 นาที)

ห้อง สค. 210 ชั้น 2

ผู้อำนวยการการนำเสนอ

1. รองศาสตราจารย์วรรณวิ พูลพอกสิน
2. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ชานนท์ โกมลมาลย์

เจ้าหน้าที่ประจำห้อง

1. นายณัฐพล จันทร์เหล็ก

ลำดับที่	ชื่อ-สกุล	ชื่อผลงาน
1	นางสาวอัญญา อาษา	ปัจจัยการเข้าถึงบริการของคนพิการและผู้ดูแลคนพิการในศูนย์บริการคนพิการทั่วไป
2	ร.ต.อ.หญิงเอมณิการณ อัครศิราพันธ์	สิทธิในการรับบริการของผู้ป่วยซึ่งเป็นผู้ต้องขังที่มารับบริการในโรงพยาบาลตำรวจ
3	นางสาวนุชจรินทร์ อินต๊ะรัตน์	บทบาทของคนในครอบครัวในการดูแลผู้ที่มีปัญหาสุขภาพจิตจากแอลกอฮอล์
4	นางสาวกาญจน์นภา ฉวีรักษ์	แรงจูงใจในการปฏิบัติงานและคุณภาพชีวิตการทำงาน: รากฐานแห่งการพัฒนาองค์กร
5	นายถกล สรรเสริญชูโชติ	ธัญบุรีโมเดล อาชีวบำบัดสำหรับคนไร้ที่พึ่ง
6	นางสาวธัญมน ก่ำแสง	การมีส่วนร่วมของบุคลากรในการดำเนินงานมาตรฐานในสถานสงเคราะห์คนพิการ
7	นางสาวจุไรพร สุธรรมโกศล	การศึกษาความพึงพอใจของผู้รับบริการได้ะจันต่อผู้ประกอบการได้ะจันในจังหวัดนครปฐม
8	นาวาตรีประทุม แยมสูงเนิน	ความพึงพอใจในการจัดสวัสดิการด้านที่อยู่อาศัยประเภทอาคารที่พักอาศัยส่วนกลาง ข้าราชการกองทัพเรือ พื้นที่กรุงเทพมหานคร
9	นางสาวปรังทิพย์ ภักดีศรีไพรวัลย์	การศึกษาคุณภาพชีวิตของคนในชุมชน กรณีศึกษา: บ้านแสนตอ หมู่ 11 ตำบลท่าผา อำเภอเกาะคา จังหวัดลำปาง
10	นางสาวสุภาวดี เพชรชนะ	กระบวนการจัดการตนเองของชุมชนบ้านมั่นคงสวนพลู เขตสาทร
11	นางสาวหทัยรัตน์ ชาญวิการณ	รูปแบบพุทธเกษตรกรรม ทางออกเพื่อการพึ่งตนเอง

**กำหนดการนำเสนอผลงานวิชาการระดับบัณฑิตศึกษา
สังคมสงเคราะห์ศาสตร์และสวัสดิการสังคมระดับชาติ ครั้งที่ 5 ประจำปีการศึกษา 2558
วันเสาร์ที่ 30 กรกฎาคม พ.ศ. 2559 เวลา 13.30-16.30 น.
ณ. ตึกคณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์

ห้องย่อยที่ 5 ความมั่นคง ความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินและการบริหารงานยุติธรรม
(ระยะเวลาการนำเสนอรวมถาม-ตอบ 15 นาที)

ห้อง สค. 310 ชั้น 3

ผู้อำนวยการการนำเสนอ

1. ศาสตราจารย์ระพีพรรณ คำหอม
2. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ศิริจันทร์รัตน์ กาญจนบุญชู

เจ้าหน้าที่ประจำห้อง

1. นางสาวสุธิมา วุฒิจาร
2. นางสาววารารณ ภู่อ่อน

ลำดับที่	ชื่อ-สกุล	ชื่อผลงาน
1	นายสทศศักดิ์ ฤทธิรักษา	ความโปร่งใสในการบริหารของเทศบาลสามารถป้องกันและลดปัญหาการทุจริตได้จริงหรือไม่?
2	นายพลภัทร เทพสุวรรณ	ทักษะของเจ้าหน้าที่ตำรวจกรณีการยกเลิกพืชกระท่อมไม่จัดเป็นยาเสพติด ประเภทที่ 5
3	นางชลลภรณ์ เจริญรัตน์	ปัจจัยที่มีผลต่อความสำเร็จในการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทชั้นบังคับคดี: กรณีศึกษา ศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาท กรมบังคับคดี
4	ร.ต.อ.กิจชัยยะ สุรารักษ์	ทัศนคติของประชาชนต่อการบังคับใช้กฎหมายของเจ้าหน้าที่ตำรวจจราจร สถานีตำรวจนครบาลประเวศ
5	นายพีระพงษ์ ศรีประเสริฐ	ปัญหาอุปสรรคในการปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่ตำรวจในการป้องกันปราบปราม การโจรกรรมรถจักรยานยนต์: กรณีศึกษาสถานีตำรวจภูธรเมืองสุราษฎร์ธานี
6	ร.ต.อ.อิทธิรัฐ นิยมทรัพย์	รูปแบบการโจรกรรมรถจักรยานยนต์ในพื้นที่รับผิดชอบของสถานีตำรวจภูธร เมืองนครปฐม
7	นางสาวสริน โดมอญ	ทักษะของเจ้าหน้าที่ในสำนักงานผู้ตรวจการแผ่นดินต่อปัญหาและอุปสรรคในการปฏิบัติงาน ด้านงานให้บริการรับเรื่องร้องเรียนของประชาชน
8	พ.ต.ท.จิรายุ พ่วงหงษ์	นโยบายการแก้ปัญหาอาชญากรรมที่เหมาะสมกับเอกลักษณ์ของปัญหาอาชญากรรม ในเขตพื้นที่สถานีตำรวจนครบาลดินแดง
9	นางสาวสายทิพย์ ปิ่นเจริญ	ปัญหาอุปสรรคในการสื่อสารระหว่างคนพิการทางการได้ยินหรือสื่อความหมายกับ พนักงานสอบสวน: กรณีศึกษาสถานีตำรวจในเขตพื้นที่กรุงเทพมหานคร
10	นายอรรถพร มโนทัย	แนวทางการจัดการความปลอดภัยบนท้องถนนเขตองค์การบริหารส่วนตำบลท่าแกม อำเภอบึงสามพัน จังหวัดสิงห์บุรี
11	นางสาวเชียนทิพย์ รัตนทอง	“สันติสุขในเมืองยะลา” จะเกิดขึ้นได้อย่างไร พังกำแพงความแตกต่างทางวัฒนธรรมด้วยการพัฒนาท้องถิ่นชายแดนภาคใต้

**กำหนดการนำเสนอผลงานวิชาการระดับบัณฑิตศึกษา
สังคมสงเคราะห์ศาสตร์และสวัสดิการสังคมระดับชาติ ครั้งที่ 5 ประจำปีการศึกษา 2558
วันเสาร์ที่ 30 กรกฎาคม พ.ศ. 2559 เวลา 13.30-16.30 น.
ณ ห้องคณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์

ห้องย่อยที่ 6 งานที่มีคุณค่าและคุณภาพชีวิตในการทำงาน
(ระยะเวลาการนำเสนอรวมถาม-ตอบ 15 นาที)

ห้อง สค. 311 ชั้น 3

ผู้อำนวยการการนำเสนอ 1. รองศาสตราจารย์ ดร. นฤมล นิราทร
2. อาจารย์ ดร. นราเขต ยิ้มสุข

เจ้าหน้าที่ประจำห้อง 1. นางสาวอุษณีย์ น้อยอยู่รัตน์
2. นางสาวรณมา บรรดิษฐ์

ลำดับที่	ชื่อ-สกุล	ชื่อผลงาน
1	นางสาวปาณิสรา บารมีสกุลชัย	โอกาสในการจ้างงานและงานที่มีคุณค่าของคนพิการทางการเห็น
2	นางสาวอรรพรรณ คำสำแดง	โอกาสในการมีงานทำของคนพิการทางจิตเวช กรณีศึกษาสถานสงเคราะห์คนไข้โรคจิตทุเลาบ้านกิ่งวิถิ
3	นางสาวพิริยานันท์ ช่อคง	การให้คำปรึกษาด้านอาชีพ: แนวทางส่งเสริมการมีงานทำสำหรับคนพิการ
4	นางสาวอมรพลี อุปมัย	คุณภาพชีวิตที่ดีในที่ทำงานของมูลนิธิศุภนิมิตแห่งประเทศไทย
5	ว่าที่ร้อยตรีหญิงวาริณี โพธิราช	คุณภาพชีวิตการทำงานของลูกจ้างในมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
6	นางสาวศิริทิพย์ สุวรรณรัตน์	การส่งเสริมความเสมอภาคหญิงชายในสำนักงานประมาณ
7	นางสาวภาพรรณ พุทธิยาวัฒน์	ความเครียดของเจ้าหน้าที่รับเรื่องทางโทรศัพท์ ศูนย์ช่วยเหลือสังคม (1300)
8	นางสาวชุติมา ไชยพงษ์วิสุทธิ์	ความเสมอภาคในที่ทำงานของคนพิการในสถานประกอบการและหน่วยงานของรัฐ
9	นางชนานาถ คำชาติชาย	คุณภาพการให้บริการทางการศึกษา: สำนักทะเบียนและประมวลผลมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
10	นางสาวอรินธา เกลิมช่วง	กระบวนการตลาดอาริยะของชุมชนราชธานีโคก

ห้องย่อยที่ 1

สวัสดิการสังคมและการสังคมสงเคราะห์

การศึกษาความต้องการการฝึกอบรมของเจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงานสังคมสงเคราะห์

และสวัสดิการสังคมในองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

Training Needs of Social Welfare Officers in Local Administrative Organizations

รองศาสตราจารย์เล็ก สมบัติ*

Associate Professor Lek Sombat

บทคัดย่อ

การฝึกอบรมเป็นการจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ให้เกิดประสิทธิภาพสูงสุดและทันกับสถานการณ์ การเปลี่ยนแปลงของสังคมการฝึกอบรมจึงมีความสำคัญต่อการพัฒนาบุคลากรทั้งในหน่วยงานภาครัฐทุกระดับ การถ่ายโอนงานด้านสวัสดิการสังคมงานสังคมสงเคราะห์ และการพัฒนาคุณภาพชีวิตเด็ก สตรี คนชรา และผู้ด้อยโอกาส ให้เป็นภารกิจขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นดำเนินการเพื่อตอบสนองความต้องการของประชาชนในเขตพื้นที่และมีมาตรฐานการปฏิบัติงาน ดังนั้น ผู้ปฏิบัติงานสวัสดิการสังคมและสังคมสงเคราะห์ในองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น จำเป็นต้องมียุทธศาสตร์ ทักษะและการปฏิบัติงานที่มีประสิทธิภาพ การศึกษาความต้องการในการฝึกอบรมของผู้ปฏิบัติงานสวัสดิการสังคมในองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ได้สำรวจความสนใจและความต้องการในการเข้ารับการฝึกอบรมทั้งความรู้ ทักษะด้านต่างๆทั้งสมรรถนะทางการบริหารและสมรรถนะตามสายงาน ที่เป็นประโยชน์ต่อการปฏิบัติงานด้านสังคมสงเคราะห์และสวัสดิการสังคม โดยใช้วิธีการวิจัยเชิงสำรวจจากผู้ปฏิบัติงานจากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจำนวน 370 แห่ง โดยวิธีสุ่มตัวอย่างอย่างง่าย (Simple Random Sampling) วิเคราะห์ข้อมูลหาค่าสถิติการแจกแจงความถี่ (Frequency) ค่าร้อยละ (Percentage) ค่าเฉลี่ย (Mean) และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (Standard Deviation) ดังนี้

พบว่า ผู้ปฏิบัติงานมีความต้องการในการพัฒนาสมรรถนะหลักตามสายงานในระดับมาก ทั้งด้านการจัดการความรู้และการถ่ายทอดความรู้ด้านการถอดบทเรียน การสร้างนวัตกรรม สมรรถนะทางการบริหารต้องการพัฒนาความรู้ด้านการคาดการณ์ปัญหาทางสังคมและการประเมินสถานการณ์ทางสังคม ด้านความรู้ที่ใช้ในการปฏิบัติงาน ต้องการความรู้เกี่ยวกับประชาคมอาเซียน การจัดทำแผนพัฒนารายบุคคล การบริหารทรัพยากรมนุษย์และการวางแผนเชิงกลยุทธ์ ส่วนทักษะที่ต้องการพัฒนา คือ การจัดการข้อมูล การใช้คอมพิวเตอร์และการใช้ภาษาต่างประเทศ จึงนำไปสู่ข้อเสนอแนะต่อศูนย์ฝึกอบรมและพัฒนาคณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ที่จะขยายงานการฝึกอบรมไปสู่ผู้ปฏิบัติงานด้านสังคมสงเคราะห์และสวัสดิการสังคมในองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นต่อไป

คำสำคัญ: การฝึกอบรม, ผู้ปฏิบัติงานด้านสังคมสงเคราะห์และสวัสดิการสังคม, องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

ABSTRACT

The research on “Training Needs of Social Welfare Officers in Local Administrative Organizations” Training is education for developing human resources efficiently and suitable with social changes. Therefore, training is important for human resource development of public organizations at all levels. Functions related to social work, social welfare and quality of life development of women, children and the elderly, have been transferred to local administrative organizations. This is to satisfy local needs and ensure working standards. Social welfare officers in local administrative organizations should have knowledge, attitude and skill on efficient

* อาจารย์ประจำคณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

operation. The research surveyed training interest and need on management and functional knowledge and skills, benefiting to social work and social welfare operation. The survey research covered 375 officers of local administrative organizations, by the Simple Random Sampling Method. The data analysis included statistics, frequency, percentage, mean and standard deviation.

The result was found that officer needs on core competency development (function) was at the high level, i.e. knowledge management and knowledge transfer (lesson learnt), innovation. In term of management competency, the officer needs included social problem forecast and social situation evaluation. In term of operational knowledge, the officer needs covered ASEAN community, individual development plan, human resource development and strategic planning. Skills to be developed were data management, computer and foreign language. The recommendation is that the Training and Development Center, Faculty of Social Administration, should expand training to social welfare officers in local administrative organizations.

Keyword: Training, Social Welfare Officers in Local Administrative Organizations, Training and Development Center

บทนำ

งานด้านสังคมสงเคราะห์และสวัสดิการสังคมของประเทศไทย ได้เผชิญกับสถานการณ์ความท้าทายที่จำเป็นต้องมีการพัฒนาองค์ความรู้ให้เท่าทันความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น หรืออาจจะเกิดขึ้นในอนาคต สถานการณ์ดังกล่าว ได้แก่ การเข้าสู่ประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน (ASEAN Economic Community-AEC) ปี 2558 มีเป้าหมายของการรวมกลุ่มเศรษฐกิจเป็นตลาดและฐานการผลิตเดียว (Single Market and Production Base) โดยให้มีการเคลื่อนย้ายสินค้า บริการ การลงทุน และแรงงานฝีมือภายในอาเซียนอย่างเสรีและการเคลื่อนย้ายเงินทุนที่เสรีมากขึ้น การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม ตลอดจนความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีการแพทย์และสาธารณสุข ได้ทำให้เกิดการเปลี่ยนผ่านทางประชากร (Demographic Transition) อัตราเกิดและอัตรามรณะที่ลดลง กับอายุคาดเฉลี่ยที่ยืนยาวขึ้นของคนไทย ส่งผลให้ประเทศไทยก้าวเข้าสู่การเป็นสังคมผู้สูงอายุในระยะเวลานาน การเข้าสู่สถานการณ์ที่กล่าวมานี้ ได้ก่อผลกระทบและปัญหาทางสังคมตามมามากมาย ส่งผลต่อวิถีชีวิตของผู้นั้น ทั้งในระดับปัจเจก กลุ่ม ครอบครัวอีกมากมาย รวมถึงกระทบต่อชุมชน และสังคมโดยรวม ทำให้มีความจำเป็นต้องมีการจัดสวัสดิการทางสังคมที่ตอบสนองต่อสถานการณ์ในกระแสที่เปลี่ยนแปลง รวมทั้งพัฒนาระบบคุ้มครองและป้องกันปัญหาในระยะยาวเพื่อให้มนุษย์มีหลักประกันในความมั่นคงของชีวิตและมีคุณภาพชีวิตที่ดี ซึ่งต้องอาศัยการทำงานให้บริการโดยตรง ทั้งระดับปัจเจก กลุ่ม และชุมชน ประกอบกับการประกาศใช้ พระราชบัญญัติวิชาชีพสังคมสงเคราะห์ พ.ศ.2556 มีผลบังคับใช้ 26 มกราคม 2556 สาระสำคัญของ พ.ร.บ. ฉบับนี้ ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างของการควบคุมมาตรฐานวิชาชีพ นโยบายสำคัญ หมายถึง บุคคลซึ่งประกอบวิชาชีพที่ต้องใช้ความรู้และทักษะทางสังคมสงเคราะห์ในการปฏิบัติหน้าที่เกี่ยวกับการป้องกันและแก้ไขปัญหามนุษย์ ครอบครัว กลุ่มคน หรือชุมชน เพื่อให้กระทำหน้าที่ทางสังคมและดำรงชีวิตได้อย่างปกติสุข และผู้ประกอบวิชาชีพสังคมสงเคราะห์ต้องขึ้นทะเบียนและได้รับใบอนุญาตในการประกอบวิชาชีพสังคมสงเคราะห์ โดยการควบคุมจากสภาวิชาชีพสังคมสงเคราะห์

การจัดสวัสดิการสังคมเพื่อให้ตอบสนองความต้องการของประชากรที่ประสบปัญหาเพิ่มมากขึ้นตามสภาพการเปลี่ยนแปลงทางสังคมให้ทั่วถึงทั้งในส่วนกลางและส่วนภูมิภาค ได้กระจายอำนาจโดยการถ่ายโอนงานด้านสวัสดิการสังคมงานสังคมสงเคราะห์ และการพัฒนาคุณภาพชีวิตเด็ก สตรี คนชรา และผู้ด้อยโอกาส ในสังคมไทย ไปยังองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นทำให้ท้องถิ่นต้องมีการเตรียมมาตรการรองรับงานด้านสวัสดิการสังคม งานสังคมสงเคราะห์ และการพัฒนาคุณภาพชีวิตเด็ก สตรี คนชรา และผู้ด้อยโอกาส เพื่อตอบสนองความต้องการของประชาชนในเขตพื้นที่รับผิดชอบและมีมาตรฐานการปฏิบัติงาน ดังนั้น ผู้ปฏิบัติงานสวัสดิการสังคมและสังคมสงเคราะห์ในองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น จำเป็นต้องมีองค์ความรู้ ทักษะและ

การปฏิบัติงานที่มีประสิทธิภาพ และทันต่อการเปลี่ยนแปลงในสังคมโลกปัจจุบัน โดยการฝึกอบรมเป็นวิธีการหนึ่งที่จะช่วยให้เกิดการเรียนรู้หรือเกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมตามที่ต้องการ เป็นกระบวนการพัฒนาบุคคลในองค์กรเพิ่มพูนประสิทธิภาพการทำงานให้ดีขึ้น ทั้งในด้านความรู้ ความสามารถ ความชำนาญ และความคิดสร้างสรรค์

ปัจจุบันเป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไปแล้วว่า “คน” เป็นทุนมนุษย์และเป็นทรัพยากรในการบริหารที่มีคุณค่าที่สุด เพราะคนหรือทรัพยากรมนุษย์เป็นสิ่งที่สามารถพัฒนาได้ เพิ่มคุณค่าได้ โดยการสั่งสมความรู้ความเข้าใจ ความสามารถ ทักษะ และประสบการณ์ที่สามารถนำไปใช้ปฏิบัติหรือพัฒนางานให้ดียิ่งขึ้นได้ที่สำคัญ คือ “คน” สามารถทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นในหน่วยงานได้และจะทำให้หน่วยงานนั้นประสบความสำเร็จเจริญก้าวหน้าหรือล้มเหลวก็ได้ ดังนั้นหากหน่วยงานมุ่งหวังความสำเร็จจึงต้องให้ความสำคัญกับคนและวิธีการพัฒนาคนในหน่วยงานเพื่อให้คนที่มีอยู่มีคุณภาพและประสิทธิภาพที่สุด ซึ่งวิธีการพัฒนาคนนั้นมีหลายวิธี แต่วิธีการหนึ่งซึ่งเป็นที่ยอมรับกันอย่างแพร่หลาย คือ “การฝึกอบรม” การฝึกอบรมเป็นกระบวนการเรียนรู้เพื่อให้ผู้เข้ารับการอบรมได้เพิ่มพูนประสบการณ์ ความรู้ ความเข้าใจ ตลอดจนเกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม และทัศนคติของตน อันจะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงการปฏิบัติงานในทางที่ดีขึ้น การจัดฝึกอบรมที่มีคุณภาพจะต้องเกิดจากความต้องการที่จำเป็นอย่างแท้จริง การสำรวจเพื่อให้ได้ข้อมูลที่แน่ชัดว่า จำเป็นต้องอบรมในเรื่องใด ด้วยวิธีการใด และจัดอบรมเมื่อใด ความจำเป็นในการฝึกอบรมอาจมา ทั้งปัจจัยภายในและภายนอกซึ่งอาจจะเป็นการแก้ปัญหาการปฏิบัติงานในอดีต การจัดอบรมเพื่อเพิ่มทักษะความรู้ เจตคติ หรือเพื่อป้องกันการแก้ปัญหาที่อาจจะเกิดขึ้นในอนาคต

หลักการและเหตุผล

ตามพระราชบัญญัติกำหนดแผนและขั้นตอนการกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น พ.ศ.2542 หมวด 2 มาตรา 16(10) ด้านงานส่งเสริมคุณภาพชีวิต ที่เกี่ยวกับงานสวัสดิการสังคมว่าด้วยการสังคมสงเคราะห์พัฒนาคุณภาพชีวิต เด็ก สตรี คนชรา ผู้ด้อยโอกาส ทำให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นต้องดำเนินการต่างๆ ทั้งการกำหนดแนวทางการดำเนินงาน การเตรียมการพัฒนาบุคลากร และการบริหารจัดการด้านการคลัง งบประมาณต่างๆ เพื่อรองรับกับภารกิจที่รับการถ่ายโอน การจัดการสวัสดิการสังคมสำหรับประชาชนในพื้นที่รับผิดชอบขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น มีความแตกต่างกันตามสภาพพื้นที่ ขอบเขตความรับผิดชอบของแต่ละท้องถิ่น ถือว่าเป็นภาระหน้าที่ที่มีความสำคัญของท้องถิ่นที่ต้องรับผิดชอบ ดูแลส่งเสริมสนับสนุน ด้วยการจัดการและกิจกรรมต่างๆ เพื่อให้ประชาชนในพื้นที่ได้รับการพัฒนาคุณภาพชีวิตให้สามารถดำเนินชีวิตในชุมชนของตนเองได้อย่างมีความสุข การเตรียมการด้านบุคลากรที่ปฏิบัติงานด้านสวัสดิการสังคมและสังคมสงเคราะห์จึงเป็นประเด็นที่สำคัญที่จะต้องนำมาพิจารณากำหนดเป็นนโยบายและแผนงานอย่างสอดคล้องกัน ลักษณะงานที่ปฏิบัติครอบคลุมกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาคุณภาพชีวิต และมีหลายหน่วยงานเข้ามาเกี่ยวข้องในระบบเป็นจำนวนมาก ผู้ปฏิบัติงานมีบทบาทด้านการส่งเสริมและให้บริการด้านการพัฒนาสังคม ตามนโยบายและแผนงานส่วนราชการ การพัฒนาชุมชน ด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม การศึกษาและสันติภาพ การอนามัยและสุขภาพ การปกครองท้องถิ่นและความเจริญด้านอื่นๆ การสงเคราะห์ผู้มีปัญหาทางสังคม เช่น เด็กและบุคคลวัยรุ่น คนชรา คนขอทาน โสเภณี ผู้ต้องขัง ผู้ป่วย คนพิการและทุพพลภาพ และประชาชนทั่วไปที่ไม่สามารถจะแก้ไขปัญหาของตัวเองและครอบครัว รวมทั้งการศึกษา วิเคราะห์ วิจัย การนิเทศงาน การวางแผน การฝึกอบรมเกี่ยวกับงานการพัฒนาชุมชน วางหลักเกณฑ์ปรับปรุงและแก้ไขระเบียบวิธีการปฏิบัติงานการพัฒนาชุมชนให้เหมาะสม

ด้วยเหตุผลที่กล่าวมาท้องถิ่นจึงต้องมีการกิจเร่งด่วน พัฒนาเจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงานด้านสังคมสงเคราะห์และสวัสดิการสังคมให้มีความรู้ความสามารถ มีทักษะ ความเชี่ยวชาญที่มีมาตรฐานตามที่พระราชบัญญัติวิชาชีพสังคมสงเคราะห์ พ.ศ.2556 กำหนด และสามารถปฏิบัติงานได้ตามมาตรฐานความรู้ ความสามารถทักษะและสมรรถนะที่สำนักงาน ก.พ.กำหนด ศูนย์ฝึกอบรมและพัฒนา คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์จัดตั้งขึ้นเพื่อดำเนินการเกี่ยวกับการฝึกอบรมสำหรับบุคคลภายนอกและการบริการสังคม โดยมีวัตถุประสงค์ให้เป็นศูนย์บริการวิชาการด้านสังคมสงเคราะห์และสวัสดิการสังคม เป็นศูนย์พัฒนาฝึกอบรมด้านความรู้ใหม่ๆ และทักษะ

สำหรับการปฏิบัติงานในองค์การสวัสดิการสังคมสมัยใหม่ ที่สอดคล้องกับมาตรฐานวิชาชีพ ตามพระราชบัญญัติวิชาชีพสังคมสงเคราะห์ พ.ศ.2556 ทั้งนี้ เพื่อให้การบริการวิชาการมีคุณภาพ และตรงตามความต้องการของผู้รับบริการ และเพื่อให้ได้มาซึ่งข้อมูลที่เป็นประโยชน์สำหรับการพิจารณาจัดทำความร่วมมือ หรือสำหรับการวางแผน การให้บริการ การจัดโครงการฝึกอบรม อย่างมีคุณภาพของศูนย์ฝึกอบรมและพัฒนา คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ จึงจัดโครงการศึกษาความต้องการในการฝึกอบรมขึ้น การศึกษาความต้องการการฝึกอบรมของเจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงานด้านสังคมสงเคราะห์และสวัสดิการสังคมในองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น กำหนดวัตถุประสงค์ 1) เพื่อสำรวจความสนใจในการเข้ารับการฝึกอบรมของผู้เกี่ยวข้องกับการปฏิบัติงานด้านสังคมสงเคราะห์และสวัสดิการสังคม และ 2) เพื่อศึกษาความต้องการฝึกอบรมความรู้ ทักษะด้านต่างๆ ที่เป็นประโยชน์ต่อการปฏิบัติงานด้านสังคมสงเคราะห์และสวัสดิการสังคม โดยเก็บข้อมูลจากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นทั่วประเทศยกเว้นในกรุงเทพมหานคร เพื่อนำผลการศึกษามาใช้ประโยชน์ในการวางแผนการฝึกอบรม สำหรับศูนย์ฝึกอบรมและพัฒนาของคณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ต่อไป

ในการศึกษาผู้วิจัยใช้แนวคิดเกี่ยวกับทุนมนุษย์และการบริหารทุนมนุษย์ โดยมองว่า “คน” เป็นทุนมนุษย์และเป็นทรัพยากรในการบริหารที่มีคุณค่าที่สุด การบริหารทุนมนุษย์ (Human Capital Management) จึงเป็นการสร้างมูลค่าเพิ่มในทุนทางปัญญาของคนในองค์การให้มีศักยภาพสูงและมีพลังในการทำงาน ซึ่งส่งผลต่อประสิทธิภาพและความสำเร็จขององค์การอย่างยั่งยืน มีนักวิชาการให้ความหมายของทุนมนุษย์ไว้ตั้งแต่ปี ค.ศ.1961 จากบทความชื่อ Investment in Human Capital ของ Theodore W. Schultz ในวารสาร American Economic Review ให้ความหมายว่า “ความสามารถหลายๆ อย่าง ที่อยู่ในตัวคนทั้งที่ติดตัวมาแต่กำเนิดหรือเกิดจากการสะสมเรียนรู้โดยแต่ละบุคคลที่เกิดมาจะมีนิสัยเฉพาะของแต่ละบุคคลซึ่งจะเป็นตัวบ่งชี้ความสามารถ คุณลักษณะเหล่านี้เป็นคุณลักษณะที่มีคุณค่า ซึ่งจะเพิ่มขึ้นเมื่อมีการลงทุนที่เหมาะสม” (Schultz, 1961, อ้างถึงใน นิสดาร์ก เวชยานนท์, 2554) ทุนมนุษย์เป็นผลรวมของคุณลักษณะต่างๆ ประสบการณ์ชีวิต ความรู้ พลังความปรารถนาซึ่งคนนำมาลงทุนในการทำงาน (Weatherly, 2003, อ้างถึงใน นิสดาร์ก เวชยานนท์, 2554) ดังนั้นในการบริหารจัดการทรัพยากรมนุษย์ผู้บริหารต้องมีความเข้าใจเกี่ยวกับการพัฒนาบุคลากรว่าเป็นสร้างเสริม สะสมทุนมนุษย์ให้เพิ่มขึ้นจากความสามารถเดิมที่มีอยู่ในตัวมนุษย์นั้น อันได้แก่ ความรู้ ทักษะ ความสามารถซึ่งเกิดมาพร้อมกับมนุษย์ผู้นั้นหรือการใช้เวลาและเงินในการสร้างทุนนั้นขึ้นมา แต่การสะสมทุนมนุษย์ให้เพิ่มมากขึ้นอาจมาจากการศึกษา ประสบการณ์ชีวิต หรือการฝึกอบรมซึ่งจะเป็นการลงทุนที่เป็นการเพิ่มความสามารถในการทำงานให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น

แนวคิดเกี่ยวกับการฝึกอบรมถือว่าเป็นแนวทางหนึ่งในการพัฒนาทุนมนุษย์ โดยเชื่อว่าการฝึกอบรม เป็นกระบวนการจัดการเรียนรู้อย่างเป็นระบบ เป็นการสร้างความรู้หรือเพิ่มพูนความรู้ (Knowledge) ทักษะ (Skill) ความสามารถ (Ability) และเจตคติ (Attitude) ที่จะช่วยปรับปรุงการปฏิบัติงานให้มีประสิทธิภาพสูงขึ้น การฝึกอบรมเป็นการจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ให้มีความสามารถสูงสุดและทันเหตุการณ์เสมอ เพราะสังคมที่ดำเนินอยู่มีการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา ทั้งสภาพแวดล้อม การเมือง เศรษฐกิจภายในประเทศและในโลก การฝึกอบรมเป็นกระบวนการเพิ่มพูนความรู้ ทักษะ ความชำนาญ การพัฒนาฝีมือในการทำงานให้บุคคลเกิดการเรียนรู้ จัดฝึกอบรมสำหรับประชาชน ควรมีการวิเคราะห์ความจำเป็น (Need Analysis) ในการฝึกอบรม สามารถกระทำได้โดยการสำรวจ การสัมภาษณ์บุคลากรเกี่ยวกับสภาพปัญหา หรือความต้องการในการพัฒนาความรู้ ความสามารถ ทักษะ โดยพิจารณาเกี่ยวกับระบบการปฏิบัติงาน ผลลัพธ์ เช่น คุณภาพของผลผลิต มาตรฐานของผลงาน เมื่อทราบความจำเป็นที่ต้องการแก้ไขหรือพัฒนาแล้ว ต้องพิจารณาต่อไปอีกว่า มีทางเลือกใดบ้างที่สามารถสนองความจำเป็นเหล่านั้น และความจำเป็นใดบ้างที่จะต้องใช้วิธีการฝึกอบรม จึงเตรียมการฝึกอบรมว่า ต้องการหวังผลในทิศทางไหน เพื่ออะไร วิธีใดและเมื่อไร

การฝึกอบรมเป็นกระบวนการเปลี่ยนแปลงคนอย่างเป็นระบบ เป็นการให้การศึกษาตลอดชีวิตสำหรับทุกคน เช่นเดียวกับการศึกษา คนต้องพัฒนาความรู้ให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลงของสังคมโลก การฝึกอบรมที่ดีจะต้องสามารถทำให้บุคคลเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมไปในทางที่พึงประสงค์ เกิดประโยชน์ต่อบุคคล ด้านการพัฒนาความรู้ ความสามารถ ความคิด การวิเคราะห์

และการตัดสินใจ เพื่อการสร้างทัศนคติที่ดีต่องานที่ทำการฝึกอบรมมักใช้ช่วงเวลาสั้นๆ เพื่อให้เกิดผลเร็วที่ผู้เข้ารับการฝึกอบรมจะนำไปใช้ปฏิบัติงานได้ทันที การฝึกอบรม เป็นกระบวนการเพิ่มประสิทธิภาพการทำงานของบุคคล โดยการเพิ่มพูนความรู้ ทักษะ และเจตคติของบุคคล เพื่อที่จะสามารถปฏิบัติงานได้ดียิ่งขึ้น ซึ่งจะนำไปสู่การพัฒนาและเพิ่มผลผลิต ทำให้เกิดผลสำเร็จตามเป้าหมายขององค์กรที่กำหนดไว้ (ศกรินทร์ ชนประชา, 2550, น. 73) โดยทั่วไปการฝึกอบรมเกิดจากความต้องการแก้ปัญหาการทำงาน เพื่อปรับปรุงการปฏิบัติงาน เพิ่มสมรรถภาพการทำงานเฉพาะที่ต้องการการฝึกอบรมจึงเป็นการจัดการศึกษาที่มุ่งให้ผู้เข้ารับการฝึกอบรมปฏิบัติ หรือกระทำในบางสิ่งบางอย่างที่ไม่เคยปฏิบัติ และที่สำคัญต้องตรงกับความต้องการของผู้เข้ารับการฝึกอบรมที่จะนำความรู้จากการฝึกอบรมนั้นไปใช้ประโยชน์ได้ทันที เพราะเกิดการเรียนรู้หลังจากฝึกอบรมเรื่องนั้นๆ การฝึกอบรมเป็นกระบวนการเรียนรู้เพื่อให้ผู้เข้ารับการอบรมได้เพิ่มพูนประสบการณ์ ความรู้ ความเข้าใจ ตลอดจนเกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม และทัศนคติของตน อันจะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงการปฏิบัติงานในทางที่ดีขึ้น การจัดฝึกอบรมที่มีคุณภาพจะต้องเกิดจากความต้องการที่จำเป็นอย่างแท้จริง การสำรวจเพื่อให้ได้ข้อมูลที่แน่ชัดว่า จำเป็นต้องอบรมในเรื่องใด ด้วยวิธีการใด และจัดอบรมเมื่อใด ความจำเป็นในการฝึกอบรมอาจมา ทั้งปัจจัยภายในและภายนอกซึ่งอาจจะเป็นการแก้ปัญหาการปฏิบัติงานในอดีต การจัดอบรมเพื่อเพิ่มทักษะความรู้ เจตคติ หรือเพื่อป้องกันการแก้ปัญหาที่อาจจะเกิดขึ้นในอนาคต

ก่อนที่จะจัดอบรมจำเป็นต้องวิเคราะห์ความจำเป็นในการฝึกอบรม ผู้บริหารจำเป็นต้องพิจารณาถึงปัจจัยต่างๆ ก่อนที่จะเลือกใช้การฝึกอบรมในการแก้ปัญหา ซึ่งประกอบด้วยปัจจัย 3 ประการ ได้แก่ กลยุทธ์ขององค์กร ทรัพยากรที่สามารถนำมาใช้ในการฝึกอบรม และแรงสนับสนุนในการจัดกิจกรรมฝึกอบรมของผู้จัดการและเพื่อนร่วมงาน นอกจากนี้การฝึกอบรมอาจเกิดจากสภาพการณ์หรือปัญหาของผู้ปฏิบัติงานเป็นรายบุคคลซึ่งอาจแก้ไขได้ด้วยการ ไปเข้ารับการฝึกอบรม โดยการวิเคราะห์เป็นรายบุคคลว่ามีความรู้ ความเข้าใจ ทักษะ หรือทัศนคติในระดับใด ซึ่งผลของการวิเคราะห์มีความสำคัญต่อการวางแผนการฝึกอบรม เนื่องจากการฝึกอบรมที่ดีต้องคำนึงถึงลักษณะของผู้เข้ารับการฝึกอบรม เพื่อจัดหลักสูตรและวิธีการฝึกอบรมให้เหมาะสมกับบุคคลเหล่านั้น การฝึกอบรมจึงต้องทำการเปลี่ยนแปลง เพิ่มพูนสิ่งดังกล่าวข้างต้นในตัวบุคคลอาจแยกอบรมเฉพาะด้านทัศนคติ (Attitude) หรือ ด้านทักษะ (Skill) หรือด้านความเข้าใจ (Understanding) ตามความจำเป็น การฝึกอบรมเป็นแนวทางที่สำคัญที่จะทำให้บุคลากรมีคุณภาพ ทันต่อการเปลี่ยนแปลงเพราะการฝึกอบรมช่วยให้ ผู้เข้ารับการฝึกอบรมมีความรู้ใหม่ๆ มีทักษะเพิ่มขึ้น และมีทัศนคติที่ดีซึ่งการฝึกอบรมเป็นการผสมผสานระหว่างข้อมูลข่าวสารใหม่ๆ และประสบการณ์ทำให้เกิดแนวทางการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมที่ก่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อองค์กร และทำให้พนักงานมีโอกาสเปลี่ยนแปลงและพัฒนาตนเอง

การฝึกอบรมเป็นขั้นตอนสำคัญในการบริหารทรัพยากรมนุษย์ ตั้งแต่การสรรหา พัฒนา รักษาไว้ และใช้ประโยชน์ การได้มาซึ่งบุคลากรที่ผ่านการคัดเลือก สรรหา จนได้คนเก่งที่มีความรู้จากระบบการศึกษามาสู่องค์กรแล้ว จำเป็นต้องพัฒนาคนเก่งให้สามารถปฏิบัติงานที่รับผิดชอบได้อย่างถูกต้องการฝึกอบรมเป็นวิธีหนึ่งในการพัฒนาบุคลากรให้เป็นทรัพยากรมนุษย์ซึ่งมีคุณค่าและคุณภาพตามที่องค์กรพึงประสงค์ ดังนั้น ทุกองค์การจึงให้ความสำคัญกับการฝึกอบรมและพัฒนาบุคลากรอย่างจริงจัง ซึ่งจำเป็นต้องดำเนินการอย่างต่อเนื่องและเป็นระบบ

ในส่วนการปกครองท้องถิ่น ลักษณะงานการจัดสวัสดิการสังคมและงานสังคมสงเคราะห์ มีตำแหน่งโครงสร้าง ประเภททั่วไป และประเภทวิชาการ โดยประเภททั่วไป มี 2 สายงาน ได้แก่ ปฏิบัติงานพัฒนาชุมชน ชื่อตำแหน่งในสายงาน คือ เจ้าพนักงานพัฒนาชุมชน และ ปฏิบัติงานพัฒนาชื่อตำแหน่งในสายงาน คือ เจ้าพนักงานพัฒนาสังคม ส่วนตำแหน่งประเภท วิชาการ มี 2 สายงาน ได้แก่ สายงานวิชาการพัฒนาชุมชน ชื่อตำแหน่งในสายงาน คือ นักวิชาการพัฒนาชุมชน และสายงานวิชาการสังคมสงเคราะห์ ชื่อตำแหน่งในสายงาน คือ นักวิชาการสังคมสงเคราะห์ โดยมีรายละเอียดตามมาตรฐานกำหนดตำแหน่งในแต่ละแต่ละสายงาน ดังต่อไปนี้ ลักษณะงานของสายงานปฏิบัติงานพัฒนาชุมชน มีลักษณะงานที่ปฏิบัติเกี่ยวกับ การพัฒนาชุมชน ด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม การศึกษาและสันทนาการ การอนามัยและสุขภาพ การปกครองท้องถิ่นและความเจริญด้านอื่นๆ โดยเป็นผู้ประสานงานระหว่างส่วนราชการและองค์กรอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องเพื่อช่วยเหลือประชาชนในท้องถิ่นทุกด้าน และปฏิบัติหน้าที่อื่นที่เกี่ยวข้อง ส่วนนักสังคม

สงเคราะห์ ระดับปฏิบัติการ มีหน้าที่ความรับผิดชอบหลัก ปฏิบัติงานในฐานะผู้ปฏิบัติงานระดับต้น ที่ต้องใช้ความรู้ ความสามารถทางวิชาการในการทำงาน ปฏิบัติงานเกี่ยวกับการสังคสมงเคราะห์ ภายใต้การกำกับ แนะนำ ตรวจสอบ และปฏิบัติงานอื่นตามที่ได้รับมอบหมาย โดยมีลักษณะงานที่ปฏิบัติในด้านต่าง ๆ 4 ด้าน คือ 1. ด้านการปฏิบัติการ 2. ด้านการวางแผน 3. ด้านการประสานงาน 4. ด้านการบริการ

มาตรฐานกำหนดตำแหน่งข้าราชการส่วนท้องถิ่นที่เกี่ยวกับงานสวัสดิการสังคมและสังคสมงเคราะห์ ในหน่วยงานราชการส่วนท้องถิ่น ที่พระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการพลเรือน พ.ศ.2551 ได้กำหนดตำแหน่งข้าราชการพลเรือน รวมถึงข้าราชการส่วนท้องถิ่น จะอยู่ภายใต้พระราชบัญญัติฉบับนี้ โดยมี สำนักงานข้าราชการพลเรือน (สำนักงาน ก.พ.) กำหนดมาตรฐานความรู้ความสามารถ ทักษะ และสมรรถนะที่จำเป็นสำหรับตำแหน่งต่างๆ (สำนักงาน ก.พ., 2553, น. 1-2) ได้แก่ 1) มาตรฐานความรู้ความสามารถที่จำเป็นสำหรับการปฏิบัติงานในตำแหน่งประเภททั่วไป วิชาการ อำนวยการ และปฏิบัติการประกอบด้วย ความรู้ความสามารถที่ใช้ในการปฏิบัติงาน ความรู้เรื่องเกี่ยวกับกฎหมายและระเบียบราชการที่เกี่ยวข้องการปฏิบัติหน้าที่ราชการงานประจำที่ปฏิบัติอยู่ 2) มาตรฐานทักษะที่จำเป็นสำหรับการปฏิบัติงานในตำแหน่งประเภททั่วไป วิชาการ อำนวยการ ประกอบด้วย การใช้คอมพิวเตอร์ ภาษาอังกฤษ การคำนวณ การจัดการข้อมูลมาตรฐาน และ3)มาตรฐานสมรรถนะที่จำเป็นสำหรับการปฏิบัติงานในตำแหน่งประเภททั่วไป ทั้งวิชาการและอำนวยการ ประกอบด้วย สมรรถนะหลัก สมรรถนะทางการบริหาร และสมรรถนะตามลักษณะงานที่ปฏิบัติ

ดังนั้นเพื่อให้ผู้ปฏิบัติงานสังคสมงเคราะห์และงานสวัสดิการสังคม ในองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีความรู้ความสามารถ ในฐานะนักสังคสมงเคราะห์ที่มีมาตรฐานตามพระราชบัญญัติวิชาชีพสังคสมงเคราะห์ พ.ศ.2556 และเพื่อควบคุมมาตรฐานและจรรยาบรรณการประกอบวิชาชีพสังคสมงเคราะห์ รวมทั้งส่งเสริมและพัฒนาองค์ความรู้และมาตรฐานการประกอบวิชาชีพสังคสมงเคราะห์เพื่อให้ผู้ประกอบวิชาชีพสังคสมงเคราะห์มีคุณภาพและมาตรฐาน และมีความก้าวหน้าในวิชาชีพ จึงจำเป็นต้องมีการพัฒนาความรู้ความสามารถของบุคคลกรในองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นกลุ่มดังกล่าว

วิธีการศึกษา

การศึกษาความต้องการในการฝึกอบรม ครั้งนี้เป็นการศึกษาวิจัย รูปแบบการวิจัยเชิงสำรวจ (Survey Research) เพื่อสำรวจความสนใจในการเข้ารับการฝึกอบรม และศึกษาความต้องการฝึกอบรมของผู้ปฏิบัติงานสังคสมงเคราะห์และงานสวัสดิการสังคมในองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นทั่วประเทศ ด้านเนื้อหาวิชา และวิธีการฝึกอบรมที่เกี่ยวกับการพัฒนาสมรรถนะของบุคลากร และศึกษาข้อเสนอแนะในการพัฒนาบุคลากร โดยมีวิธีการดำเนินงานดังต่อไปนี้

ประชากรที่ใช้ในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ คือ ผู้ปฏิบัติงานสังคสมงเคราะห์และงานสวัสดิการสังคม ในองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นทั่วประเทศ ประกอบด้วย องค์การบริหารส่วนจังหวัด องค์การบริหารส่วนตำบล และเทศบาล จำนวน 7,852 แห่ง ไม่รวมองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นรูปแบบพิเศษ (กรุงเทพมหานครและเมืองพัทยา) (ข้อมูล ณ วันที่ 27 กรกฎาคม 2556 โดย สำนักพัฒนาระบบรูปแบบและโครงสร้าง กรมส่งเสริมการปกครองท้องถิ่น) กลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ประกอบด้วย องค์การบริหารส่วนจังหวัด องค์การบริหารส่วนตำบล และเทศบาล จำนวน 370 แห่ง การวิเคราะห์ข้อมูลโดยโปรแกรมคอมพิวเตอร์เพื่อหาค่าสถิติ ซึ่งเป็นการเก็บรวบรวมข้อมูลนำเสนอข้อมูล และคำนวณค่าสถิติเบื้องต้น ประกอบด้วย การแจกแจงความถี่ (Frequency) ค่าร้อยละ (Percentage) ค่าเฉลี่ย (Mean) และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (Standard Deviation)

ผลการศึกษา

กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ เป็นเพศหญิง มีอายุระหว่าง 30-40 ปี มีระดับการศึกษาในระดับปริญญาตรี อยู่ในตำแหน่งนักพัฒนาชุมชน รองลงมา เป็นตำแหน่งนักสังคสมงเคราะห์ ส่วนใหญ่เป็นระดับปฏิบัติการ รองลงมาอยู่ในระดับชำนาญการ ทำงานอยู่ในช่วง 6-10 ปี ปฏิบัติงานในองค์การบริหารส่วนตำบล

รูปแบบวิธีการที่ต้องการในการฝึกอบรม ของบุคลากรผู้ปฏิบัติงานสวัสดิการสังคม และสังคมสงเคราะห์ ประกอบด้วย ระยะเวลา ช่วงเวลา และช่วงเดือนที่ควรจัดโครงการ/กิจกรรม ร้อยละ 40.5 ต้องการให้โครงการ/กิจกรรมฝึกอบรมมีระยะเวลา 3 วัน ร้อยละ 85.3 ต้องการให้โครงการ/กิจกรรมฝึกอบรมจัดในวันจันทร์-ศุกร์ เวลา 08.00-16.00 น. ร้อยละ ต้องการให้โครงการ/กิจกรรมฝึกอบรมทุกเดือน (ตามสะดวก) ภาพรวมความต้องการฝึกอบรมด้านสมรรถนะทางการบริหาร พบว่า ค่าเฉลี่ยของความต้องการการวางกลยุทธ์ภาครัฐ มีอยู่ในระดับปานกลาง รองลงมาเป็นค่าเฉลี่ยความต้องการทักษะความรู้ด้านศักยภาพเพื่อนำการเปลี่ยนแปลงความต้องการทักษะด้านการสอนงานและการมอบหมายงาน และ ความต้องการทักษะความรู้ด้านสภาวะผู้นำ ซึ่งค่าเฉลี่ยทั้งหมดอยู่ในระดับปานกลางเท่ากัน โดยมีความต้องการความรู้ด้านสมรรถนะทางการบริหารในภาพรวม อยู่ในระดับปานกลาง

ภาพรวมความต้องการฝึกอบรมด้านสมรรถนะหลักตามสายงาน พบว่า ค่าเฉลี่ยของความต้องการการจัดการความรู้ และการถ่ายทอดองค์ความรู้ อยู่ในระดับมาก และสูงกว่าค่าเฉลี่ยอื่นๆ รองลงมาเป็นค่าเฉลี่ยความต้องการความรู้ความสามารถที่ใช้ในการปฏิบัติงาน เช่น ความต้องการทักษะความรู้ด้านการสร้างเครือข่ายเพื่อการจัดบริการ ความต้องการทักษะความรู้ด้านการคิดวิเคราะห์ และความต้องการความรู้เรื่องกฎหมายและกฎระเบียบราชการ ซึ่งค่าเฉลี่ยทั้งหมดอยู่ในระดับปานกลางเท่ากัน โดยมีความต้องการความรู้ด้านสมรรถนะหลักตามสายงานในภาพรวม อยู่ในระดับปานกลาง ภาพรวมความต้องการฝึกอบรมด้านทักษะที่จำเป็น พบว่า ค่าเฉลี่ยของความต้องการทักษะความรู้ด้านการจัดการข้อมูล อยู่ในระดับปานกลาง และสูงกว่าค่าเฉลี่ยอื่นๆ รองลงมาเป็นค่าเฉลี่ยความต้องการทักษะความรู้ด้านการใช้คอมพิวเตอร์ และความต้องการทักษะความรู้ด้านการใช้ภาษา ซึ่งค่าเฉลี่ยทั้งหมดอยู่ในระดับปานกลางเท่ากัน โดยมีความต้องการความรู้ด้านทักษะที่จำเป็น ในภาพรวม อยู่ในระดับปานกลาง

บทเรียนสำคัญจากการศึกษา ทำให้ทราบว่าบุคลากรผู้ปฏิบัติงานสวัสดิการสังคม และสังคมสงเคราะห์ ในองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีความต้องการที่จะได้รับการพัฒนาความรู้ความสามารถในการปฏิบัติงานที่เป็นความรับผิดชอบตามตำแหน่งงาน ทั้งนักพัฒนาสังคมและนักสังคมสงเคราะห์ โดยเฉพาะกลุ่มปฏิบัติการและกลุ่มที่มีอายุงาน 6-10 ปี ถึงแม้ว่าการรับการถ่ายทอดองค์ความรู้จากหน่วยงานต่างๆ มาปฏิบัติในท้องถิ่นจะผ่านระยะเวลานานแต่ด้วยการเปลี่ยนแปลงของสังคมที่เกิดขึ้นทำให้การปฏิบัติงานจำต้องมีการพร้อมรับกับสถานการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้น ความรู้ความสามารถของบุคลากรในท้องถิ่นที่มีอยู่อาจไม่เพียงพอ โดยเฉพาะในงานด้านการจัดบริการสังคมสงเคราะห์และสวัสดิการสังคมเป็นภารกิจที่มีความสำคัญต่อการสร้างความเชื่อมั่น ศรัทธาของประชาชนต่อผู้นำในท้องถิ่นในระยะหกปี (พ.ศ.2550-พ.ศ.2556) ที่ผ่านมามีงานวิจัยเกี่ยวกับท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับการรับการถ่ายทอดองค์ความรู้มาพบว่า ด้านปัญหาการดำเนินงานขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นยังมีความพร้อมระดับค่อนข้างน้อยในการบริหารงานตามยุทธศาสตร์ในแผนผู้สูงอายุ ฉบับที่ 2 (พ.ศ.2554-2564) ทั้งด้านการบริหารด้านงบประมาณและด้านบุคลากร บุคลากรที่ได้รับมอบหมายให้ปฏิบัติงานด้านการจัดสวัสดิการสังคมยังขาดความรู้ทักษะและประสบการณ์ ไม่มีแผนพัฒนาและส่งเสริมการจัดสวัสดิการสังคมอย่างต่อเนื่อง หน่วยราชการที่ถ่ายทอดองค์ความรู้มาขาดการประชุมซักซ้อมแนวปฏิบัติงานตามภารกิจแต่ละด้านและไม่มีการติดตามดูแลการพัฒนาบุคลากรขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่ผ่านมาเป็นลักษณะการส่งข้าราชการไปอบรมเพิ่มพูนความรู้ และการสอนงานภายในหน่วยงานสำหรับบุคลากรใหม่ซึ่งเป็นวิธีการที่เน้นการประหยัดค่าใช้จ่าย บุคลากรส่วนใหญ่มีความต้องการการฝึกอบรมอยู่ในระดับมากเนื้อหาที่ต้องการเป็นเรื่องเกี่ยวกับการวางแผนการปฏิบัติงานอย่างเป็นระบบการมีบุคลิกภาพที่น่าเชื่อถือ ทั้งมีความต้องการการมีทักษะในการใช้เทคโนโลยีในการปฏิบัติงาน (เดชากร แก่นเมือง และ พิรสิทธิ์ คำนวนศิลป์, 2556; ภิญญ ไชยมมา, 2551; นันทวัน สุขดี, 2553; อภิศักดิ์ แซ่จิง, 2550; ปวีณา พรหมปาน, 2553; อภิชาติ พานสุวรรณ และ พรชวรณ สุขสมวัฒน์, 2550) ซึ่งสอดคล้องกับผลการศึกษาที่ผู้ปฏิบัติงานด้านสังคมสงเคราะห์และสวัสดิการสังคมในองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในปัจจุบันที่ถูกกำหนดให้ปฏิบัติงานตามพระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการพลเรือน พ.ศ.2551 โดยมี สำนักงานข้าราชการพลเรือน (สำนักงาน ก.พ.) กำหนดมาตรฐานความรู้ความสามารถ ทักษะ และสมรรถนะที่จำเป็นสำหรับตำแหน่งต่างๆ (สำนักงาน ก.พ., 2553, น. 1-2)

ซึ่งได้กำหนดให้ตำแหน่งประเภททั่วไป วิชาการ อำนวยการ ต้องปฏิบัติงานตามมาตรฐาน 3 ด้าน คือ มาตรฐานความรู้ ความสามารถที่จำเป็นสำหรับการปฏิบัติงาน มาตรฐานทักษะที่จำเป็นสำหรับการปฏิบัติงานและมาตรฐานสมรรถนะที่จำเป็นสำหรับการปฏิบัติงาน โดยเฉพาะสายงาน สังคมสงเคราะห์ มีลักษณะงานที่ปฏิบัติเกี่ยวกับการสงเคราะห์ผู้มีปัญหาทางสังคม เช่น เด็กและบุคคลวัยรุ่น คนชรา คนขอทาน โสเภณี ผู้ต้องขัง ผู้ป่วย คนพิการและทุพพลภาพ และประชาชนทั่วไปที่ไม่สามารถจะแก้ไขปัญหาของ

ตัวเองและครอบครัว หรือผู้ตกทุกข์ได้ยากในกรณีต่างๆ อันจะมีผลกระทบกระเทือนต่อสังคมโดยรวม พิจารณาปัญหาและให้การสงเคราะห์ช่วยเหลือตามหลักการสังคมสงเคราะห์ และปฏิบัติหน้าที่อื่นที่เกี่ยวข้อง ตำแหน่งในสายงานนี้มีชื่อและระดับของตำแหน่ง คือ (1) นักสังคมสงเคราะห์ ระดับปฏิบัติการ (2) นักสังคมสงเคราะห์ ระดับชำนาญการ (3) นักสังคมสงเคราะห์ ระดับชำนาญการพิเศษ และ (4) นักสังคมสงเคราะห์ ระดับเชี่ยวชาญ

สรุปสาระสำคัญและข้อเสนอแนะ

การศึกษาเพื่อสำรวจความในการเข้ารับการฝึกอบรมของผู้เกี่ยวข้องกับการปฏิบัติงานสังคมสงเคราะห์และสวัสดิการสังคมและความต้องการฝึกอบรมความรู้ ทักษะต่างๆ ที่เป็นประโยชน์ต่อการปฏิบัติงาน สรุปสาระสำคัญดังนี้ คือ กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง มีอายุระหว่าง 30-40 ปี มีระดับการศึกษาในระดับปริญญาตรี อยู่ในตำแหน่งนักพัฒนาชุมชน รองลงมา เป็นตำแหน่งนักสังคมสงเคราะห์ ส่วนใหญ่เป็นระดับปฏิบัติการ รองลงมาอยู่ในระดับชำนาญการ ทำงานอยู่ในช่วง 6- 10 ปี และส่วนมากปฏิบัติงานในองค์การบริหารส่วนตำบล รูปแบบวิธีการที่ต้องการในการฝึกอบรม ของบุคลากรผู้ปฏิบัติงานสวัสดิการสังคม และสังคมสงเคราะห์ ต้องการให้เป็นโครงการ/กิจกรรมฝึกอบรมระยะสั้นมีระยะเวลา 3 วัน อบรมในเวลาราชการในวันจันทร์-ศุกร์ เวลา 08.00-16.00 น. ความต้องการฝึกอบรมด้านสมรรถนะทางการบริหาร พบว่า ความต้องการอบรมด้านการวางกลยุทธ์ภาครัฐ มีมากกว่าการอบรมด้านศักยภาพเพื่อนำการเปลี่ยนแปลง การสอนงานและการมอบหมายงานและการอบรมด้านสภาวะผู้นำ ส่วนภาพรวมความต้องการฝึกอบรมด้านสมรรถนะหลักตามสายงาน พบว่า ค่าเฉลี่ยของความต้องการการจัดการความรู้และการถ่ายทอดองค์ความรู้ อยู่ในระดับมาก และสูงกว่าค่าเฉลี่ยอื่นๆ โดยเฉพาะด้านการถอดบทเรียน เทคนิคการสร้างนวัตกรรมและด้านการประชาสัมพันธ์ รองลงมาเป็นความต้องการความรู้ความสามารถที่ใช้ในการปฏิบัติงานได้แก่ความรู้เกี่ยวกับประชาคมอาเซียน ความรู้ในการจัดทำแผนพัฒนารายบุคคล การบริหารทรัพยากรมนุษย์และการวางแผนเชิงกลยุทธ์ ส่วนความต้องการทักษะความรู้ด้านการสร้างเครือข่ายเพื่อการจัดการบริการ ความต้องการทักษะความรู้ด้านการคิดวิเคราะห์ และความต้องการความรู้เรื่องกฎหมายและกฎระเบียบราชการ ซึ่งค่าเฉลี่ยทั้งหมดอยู่ในระดับปานกลางเท่ากัน ภาพรวมความต้องการฝึกอบรมด้านทักษะที่จำเป็น พบว่า มีความต้องการทักษะความรู้ด้านการจัดการข้อมูลสูงกว่าค่าเฉลี่ยอื่นๆ โดยเฉพาะเทคนิคการสร้างและพัฒนาเครื่องมือเพื่อการปฏิบัติงาน และเทคนิคการวิเคราะห์และจัดการข้อมูล รองลงมาเป็นความต้องการทักษะความรู้ด้านการใช้คอมพิวเตอร์ และ ความต้องการทักษะความรู้ด้านการใช้

ข้อเสนอแนะ

ผลการศึกษาพบประเด็นที่น่าสนใจนำมาเป็นข้อเสนอแนะดังนี้

ข้อเสนอแนะต่อองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ควรตระหนักถึงความสำคัญของการพัฒนาบุคลากรเพื่อให้มีความรู้ความสามารถเท่าทันต่อสถานการณ์การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและการมีศักยภาพรองรับภารกิจด้านการจัดการบริการสังคมสงเคราะห์และสวัสดิการสังคมที่ถ่ายโอนมาสู่ท้องถิ่น โดยการจัดทำแผนพัฒนารายบุคคลเป็นรายปีและแผนยุทธศาสตร์ 3-5 ปี ให้มีการกำหนดงบประมาณการพัฒนาบุคลากรทั้งประเภททั่วไปและประเภทวิชาการ ให้เป็นไปตามมาตรฐานกำหนดตำแหน่งข้าราชการส่วนท้องถิ่นที่เกี่ยวกับงานสวัสดิการสังคมและสังคมสงเคราะห์ ในหน่วยงานราชการส่วนท้องถิ่นและมาตรฐานตามพระราชบัญญัติวิชาชีพสังคมสงเคราะห์ พ.ศ.2556

รายการอ้างอิง

เดชากร แก่นเมือง และ พิรสิทธิ์ คำนวนศิลป์. (10 พฤษภาคม 2556). *การบริหารทรัพยากรมนุษย์ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นใน*

อำเภอหนองมอ จังหวัดนครราชสีมา. เอกสารประกอบการประชุมหาข้อสรุปวิชาการ ครั้งที่ 4 เรื่องการวิจัยเพื่อพัฒนาสังคมไทย.

มหาวิทยาลัยขอนแก่น, วิทยาลัยการปกครองส่วนท้องถิ่น.

นิสดารค์ เวชยานนท์. (2554). *มิติใหม่ในการบริหารทุนมนุษย์*. กรุงเทพฯ: สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, คณะรัฐประศาสนศาสตร์.

- นันทวัน สุขดี. (2553). *ประสิทธิภาพงานดูแลผู้สูงอายุของเทศบาล อำเภอเมืองกาญจนบุรี จังหวัดกาญจนบุรี*. (การศึกษาอิสระปริญญารัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยขอนแก่น, วิทยาลัยการปกครองท้องถิ่น.
- ปรีดา พรหมปาน. (2553). *ความต้องการในการฝึกอบรมเพื่อพัฒนาทักษะการปฏิบัติงานของพนักงานเทศบาลพื้นที่จังหวัดพัทลุง*. (การศึกษาปัญหาพิเศษปริญญารัฐประศาสนศาสตรบัณฑิต). มหาวิทยาลัยบูรพา, วิทยาลัยการบริหารรัฐกิจ, สาขาวิชานโยบายสาธารณะ.
- ภิญโญ เอี่ยมมา. (2551). *ความต้องการฝึกอบรมบุคลากรขององค์การบริหารส่วนตำบลในเขตอำเภอบางพลี จังหวัดสมุทรปราการ*. (การศึกษาอิสระปริญญารัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยขอนแก่น, วิทยาลัยการปกครองท้องถิ่น.
- ศักรินทร์ ชนประชา. (2550). *การพัฒนาหลักสูตรฝึกอบรมการศึกษานอกระบบสำหรับผู้สอนในสถานศึกษาขั้นพื้นฐานสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาเชียงราย เขต 2*. (ปริญญานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, บัณฑิตวิทยาลัย, สาขาวิชาการศึกษาผู้ใหญ่.
- สำนักงานคณะกรรมการข้าราชการพลเรือน (สำนักงาน ก.พ.). (2553). *คู่มือการกำหนดความรู้ความสามารถ ทักษะ และสมรรถนะสำหรับตำแหน่ง* (พิมพ์ครั้งที่ 1). กรุงเทพฯ: บริษัท ประชุมช่าง จำกัด.
- อภิชาติ พานสุวรรณ และ พรชวรณ สุขสมวัฒน์. (2550). *การสำรวจความต้องการฝึกอบรมของบุคลากรในองค์การบริหารส่วนตำบล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา*. พระนครศรีอยุธยา: มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา. ได้รับการสนับสนุนจากกองทุนวิจัย.
- อภิศักดิ์ แซ่จึ้ง (2550). *ความต้องการฝึกอบรมบุคลากรขององค์การบริหารส่วนจังหวัด*. (การศึกษาอิสระปริญญามหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยขอนแก่น, วิทยาลัยการปกครองท้องถิ่น.

ความเท่าเทียมและความยุติธรรมในการเข้าถึงระบบขนส่งมวลชนสาธารณะของผู้สูงอายุ Equity and Justice on Accessibility to Public Transportation of Elderly

นพดล ครุฑทอง*
Noppadol Kruttong

บทคัดย่อ

จำนวนของผู้สูงอายุในประเทศไทยเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่องทุกปีจนปัจจุบันประเทศไทยได้ก้าวเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุแล้ว ซึ่งในทางทฤษฎีและทางกฎหมายผู้สูงอายุไทยมีสถานภาพเท่าเทียมกับประชากรวัยอื่นๆ อย่างไรก็ตามแม้ว่าภาครัฐจะให้ความสำคัญกับผู้สูงอายุมากกว่าในอดีตที่ผ่านมา แต่ในทางปฏิบัติผู้สูงอายุยังคงประสบปัญหาด้านบริการสาธารณะที่ไม่เอื้อต่อผู้สูงอายุเท่าที่ควร โดยเฉพาะการเข้าถึงระบบขนส่งมวลชนสาธารณะ ดังนั้นประเด็นเกี่ยวกับความเท่าเทียมและความยุติธรรมในการเข้าถึงระบบขนส่งมวลชนสาธารณะของผู้สูงอายุจึงน่าสนใจในการค้นหาความจริงของสภาพการณ์ในสังคมปัจจุบัน มีนักคิดหลายท่านได้นำเสนอแนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับความเท่าเทียมและความยุติธรรมในมุมมองที่แตกต่างกัน ได้แก่ จอห์น รอลส์, ฟรีดริช เอ. ฮาเย็ค, อมาตยา เซน และ จักดิช ภกวัตติ โดยมุมมองดังกล่าวมีพื้นฐานมาจากสำนักคิดสังคมประชาธิปไตยและสำนักคิดเสรีนิยมใหม่ ซึ่งมีแนวทางที่แตกต่างกันในการกระจายทรัพยากรด้วยความเท่าเทียมและความยุติธรรม ส่งผลให้เกิดระบบสวัสดิการที่แตกต่างกันในแต่ละประเทศ ดังนั้นในบทความนี้ ผู้เขียนจึงได้ทบทวนงานวิจัย หนังสือ ตำรา และเอกสารทางวิชาการอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง โดยมีมุ่งหมายที่จะเปรียบเทียบการเข้าถึงระบบขนส่งมวลชนสาธารณะของผู้สูงอายุในประเทศที่มีระบบสวัสดิการต่างกัน ได้แก่ สหราชอาณาจักร สหรัฐอเมริกา สวีเดน และไทย เพื่อให้เห็นถึงโครงสร้างทางสังคมและฐานคิดการจัดสวัสดิการสังคมที่มีผลต่อความเท่าเทียมและความยุติธรรม อันนำมาซึ่งการหาแนวทางที่เหมาะสมและเป็นไปได้ในการส่งเสริมการเข้าถึงระบบขนส่งมวลชนสาธารณะของผู้สูงอายุต่อไป

คำสำคัญ: ความเท่าเทียม ความยุติธรรม การเข้าถึง ระบบขนส่งมวลชนสาธารณะ และ ผู้สูงอายุ

ABSTRACT

Thailand's population elderly is increasing every year, now Thailand is stepping to aging society which in the theory and THAI law, Thai elderly has the opportunities equal to other age groups. Nowadays Thai government lifts up the important of elderly more than the past, however, in the reality Thai elderly still has the problem and difficulty in accessing the public services and transportations especially public transport system. Therefore, the key point of the equity and justice in accessing public transport system is interested in studying and understanding the truth of current society. Many Philosophers have different conceptual and theoretical framework in equity and justice such as John Rawls, Friedrich A. Hayek, Amartya Sen and Jagdish Bhagwati. The conceptual and theoretical framework has developed from Social Democracy and Neoliberalism which the way of distributing the resources are different in the term of equity and justice. This impact to the welfare in each country. Thus in this article I have reviewed researches, books, textbooks, and including other related journals by targeting to the comparison of the ability in accessing public transport system of elderly people in different of welfare such as United Kingdom, United State of America, Sweden and Thailand. The purpose is to reflect the impact of equity and justice which causes from the different of social structure and the fundamental of welfare. I wish this research could raise the awareness and provide the ability in accessing public transportation for elderly in nearly future.

Keywords: Equity, Justice, Accessibility, Public transportation, and Elderly

* นักศึกษาปริญญาเอกหลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต (สาขาวิชานโยบายสังคม) คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

บทนำ

ปัจจุบันผู้สูงอายุในประเทศไทยมีการเพิ่มจำนวนขึ้นอย่างต่อเนื่องทุกปี โดยในปี พ.ศ.2558 ประเทศไทยมีจำนวนผู้สูงอายุ 9,793,636 คน หรือคิดเป็นร้อยละ 14.7 ของจำนวนประชากรทั้งประเทศ ซึ่งตามคำนิยามขององค์การสหประชาชาติ (United Nation; UN) กำหนดไว้ว่า ประเทศใดที่มีประชากรอายุ 60 ปีขึ้นไป สัดส่วนเกินร้อยละ 10 ของประชากรทั้งประเทศ ถือว่าประเทศนั้นได้ก้าวเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุ (Aging Society) และจะเป็นสังคมผู้สูงอายุโดยสมบูรณ์ (Aged Society) เมื่อสัดส่วนประชากรอายุ 60 ปีขึ้นไป เพิ่มขึ้นเป็นร้อยละ 20 ของประชากรทั้งประเทศ ดังนั้น ประเทศไทยจึงนับได้ว่าได้เริ่มก้าวเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุ (สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2558)

อย่างไรก็ตาม ในช่วงเวลาที่ผ่านมาประเทศไทยได้พัฒนาก้าวหน้าไปอย่างมาก โดยเฉพาะด้านสาธารณสุขและชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชน จึงทำให้คนไทยมีสุขภาพดีขึ้น อายุเฉลี่ยยืนยาวขึ้น ซึ่งจากอายุเฉลี่ยของคนไทยประมาณ 50 ปีในช่วงปี พ.ศ.2500 ได้ยืนยาวขึ้นจนถึงประมาณ 74 ปีในปัจจุบัน (บรรจุ ศิริพานิช, 2542) การเป็นผู้สูงอายุเกิดจากการเปลี่ยนแปลงทางด้านร่างกาย ซึ่งมนุษย์ทุกคนจะต้องมีช่วงเวลาเข้าสู่วัยนี้ โดยจะเปลี่ยนผ่านจากวัยทำงานเข้าสู่การเป็นผู้สูงอายุ ซึ่งจะทำให้การเข้าถึงทรัพยากรและบริการสาธารณะต่างๆ ลดลงด้วย สอดคล้องกับการศึกษาเรื่อง “ผู้สูงอายุ: คนวงในที่จะถูกผลักให้ไปอยู่ชายขอบ” (ปราโมทย์ ประสาทกุล และคณะ, 2555) ที่ระบุว่า ในทางทฤษฎีและในทางกฎหมายแล้วผู้สูงอายุไทยมีสถานภาพเท่าเทียมกับประชากรวัยอื่นๆ แต่ในความเป็นจริงมีปัจจัยหลายอย่างที่จะผลักดันให้ผู้สูงอายุกลายเป็นชายขอบ ปัจจัยผลักดันเหล่านั้น ได้แก่ ความยากจน ความเจ็บป่วย การอยู่ตามลำพัง รวมทั้งสิ่งกีดขวางพื้นฐานและบริการสาธารณะที่ไม่เอื้อต่อผู้สูงอายุ ซึ่งส่งผลกระทบต่อ การเข้าถึงทรัพยากรและบริการสาธารณะต่างๆ

การเดินทางและการคมนาคมที่สะดวกและปลอดภัยนับเป็นปัจจัยหนึ่งที่ช่วยส่งเสริมชีวิตและความเป็นอยู่ของประชาชนทุกคน ซึ่งรวมถึงผู้สูงอายุด้วย ในปัจจุบันประเทศไทยได้วางแผนยุทธศาสตร์การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานด้านการคมนาคมขนส่งของไทย พ.ศ.2558-2565 (สำนักนโยบายและแผนการขนส่งและจราจร, 2557) อันประกอบด้วยแผนการพัฒนาโครงข่ายและระบบขนส่งสาธารณะต่างๆ แม้ว่ากระทรวงคมนาคมและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องจะมีการให้ความสำคัญกับความสะดวกสบายและความปลอดภัยในการเดินทางของผู้สูงอายุและผู้พิการ โดยมีการออกแบบอาคารสถาปัตยกรรมหรือยูนิเวอร์ซัลดีไซน์ (Universal Design) รวมเข้าไปในโครงสร้างพื้นฐานการคมนาคม แต่อย่างไรก็ตาม ผู้สูงอายุยังคงเข้าถึงระบบขนส่งมวลชนสาธารณะได้ไม่ดีเท่าที่ควร ดังจะเห็นได้จากในปัจจุบันสถานีรถไฟฟ้าบีทีเอสยังมีลิฟท์สำหรับผู้พิการและผู้สูงอายุไม่ครบทุกสถานี นอกจากนี้ ทักษะการคิดของสังคมไทยในปัจจุบันที่มองผู้สูงอายุเป็นบุคคลที่ควรถูกทะนุถนอมและเห็นว่าไม่ควรเดินทางไปไหนมาไหนมากนัก เพราะเกรงว่าจะเกิดอุบัติเหตุได้ง่าย ซึ่งในความเป็นจริงผู้สูงอายุควรมีสติในการใช้ชีวิตอย่างอิสระ ดังนั้นทางภาครัฐและสังคมจึงควรส่งเสริมการเข้าถึงระบบขนส่งมวลชนสาธารณะของผู้สูงอายุมากกว่าการดูแลผู้สูงอายุให้จำกัดอยู่ในพื้นที่ปลอดภัย อีกทั้งรัฐควรให้บริการแก่ประชาชนทุกระดับชั้นอย่างแท้จริง โดยควรคำนึงถึงการใช้บริการที่เหมาะสมของผู้ด้อยโอกาส เด็ก และผู้สูงอายุ เนื่องจากหากหลงลืมการให้บริการของกลุ่มคนบางกลุ่มจะนำไปสู่การแบ่งแยกชนชั้น ซึ่งก่อให้เกิดปัญหาด้านความเท่าเทียมและความยุติธรรมในการเข้าถึงระบบขนส่งมวลชนสาธารณะตามมา

แนวคิดความเท่าเทียมและความยุติธรรมกับการเข้าถึงระบบขนส่งมวลชนสาธารณะของผู้สูงอายุ

แนวคิดความเท่าเทียมและความยุติธรรมมีการตีความที่แตกต่างกันตามนักคิดและนักวิชาการทั้งทางฝ่ายสังคมประชาธิปไตยและฝ่ายสังคมนิยมใหม่ ดังจะเห็นได้จากความเท่าเทียม (Equity) มีคำศัพท์ที่มีความหมายคล้ายกันอยู่หลายคำ ได้แก่ ความยุติธรรม (Justice) ความเป็นธรรม (Fairness) และความเสมอภาค (Equality) ซึ่งนักคิดหลายท่านได้ตีความและอธิบายถึงประเด็นสำคัญที่เกี่ยวข้องกับความเท่าเทียมและความยุติธรรมดังนี้

ทฤษฎีและความยุติธรรมของ จอห์น รอลส์

จอห์น รอลส์ (John Rawls) เป็นนักปรัชญาการเมืองชาวอเมริกัน ผู้เขียนหนังสือเรื่อง ทฤษฎีความยุติธรรม (A Theory of Justice, 1971) ซึ่งมีเนื้อหาที่พยายามแสดงการประนีประนอมอย่างมีหลักการระหว่างเสรีภาพ (liberty) กับความเสมอภาค (equality) โดยนำเสนอให้เห็นชุดของแนวคิดของความยุติธรรมเสมือนการปฏิบัติต่อกันอย่างเป็นธรรม (Justice as Fairness) รอลส์ใช้แนวคิดดังกล่าวเป็นชุดแนวคิดหลักในการถ่ายทอดเนื้อหาของความยุติธรรมในฐานะที่เป็นการปฏิบัติต่อกันอย่างเป็นธรรม (กิตติพัฒน์ นนทปัทมดลย์, 2553) เนื้อหาในหนังสือเรื่อง ทฤษฎีความยุติธรรม จอห์น รอลส์ ได้นำเสนอหลักการสองข้อ สรุปได้ดังนี้

หลักการข้อที่หนึ่ง: บุคคลแต่ละคนจะมีสิทธิเท่าเทียมกันในระบบเสรีภาพขั้นพื้นฐานที่เท่าเทียมกัน ซึ่ง จอห์น รอลส์ เรียกหลักการนี้ว่า หลักการพื้นฐานในเสรีภาพที่เสมอภาคเท่าเทียมกัน (A principle of equal basic liberties)

หลักการข้อที่สอง: ความไม่เท่าเทียมกันทางสังคมและเศรษฐกิจ จะถูกนำไปใช้ได้ก็ต่อเมื่อเป็นไปเพื่อผลประโยชน์ที่มากที่สุดของคนที่เสียเปรียบมากที่สุด หรือก็ต่อเมื่อการเข้าสู่หน้าที่และตำแหน่งต้องเปิดโอกาสให้กับทุกคน ภายใต้เงื่อนไขของความเสมอภาคทางโอกาสอย่างเที่ยงธรรม ซึ่งหลักการข้อนี้ เป็นหลักการเรื่องความแตกต่างที่เป็นหลักประกันว่า เมื่อบุคคลที่มีสภาพและแรงจูงใจคล้ายๆ กัน ก็พึงได้รับโอกาสในชีวิตที่คล้ายคลึงกัน ดังนั้นคนที่ด้อยโอกาสที่สุดในสังคม ก็ควรที่จะได้รับโอกาสอย่างทัดเทียม (กิตติพัฒน์ นนทปัทมดลย์, 2553)

จากแนวคิดดังกล่าว ความยุติธรรมจะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อคนในสังคมยอมรับการปฏิบัติต่อกันอย่างเท่าเทียมและเป็นธรรม กล่าวคือ เมื่อคนในสังคมเห็นว่าผู้สูงอายุมีความเสียเปรียบทางด้านร่างกายจึงควรได้รับการทดแทนในเรื่องสิ่งอำนวยความสะดวก เช่น ลิฟต์ เพื่อให้ผู้สูงอายุไม่เกิดความยากลำบากในการขึ้นลงสถานี หรือรถเมล์ขานดำที่ทำให้ผู้สูงอายุก้าวขึ้นลงได้โดยสะดวก โดยหากแนวคิดนี้เป็นแนวคิดพื้นฐานของสังคม ก็จะทำให้สังคมมองเห็นว่า การติดตั้งอุปกรณ์เพื่อช่วยอำนวยความสะดวกของผู้สูงอายุไม่ได้เป็นค่าใช้จ่ายที่สิ้นเปลือง แต่เป็นสิ่งจำเป็นที่จะทำให้คนทุกคนในสังคมสามารถเข้าถึงการรับบริการทางสังคมด้วยความเท่าเทียมและยุติธรรม

ทฤษฎีความยุติธรรมทางสังคมของฮาเย็ค

ฟริตริช ออกัส ฟอน ฮาเย็ค (Friedrich August von Hayek) นักเศรษฐศาสตร์รางวัลโนเบลได้เขียนหนังสือเรื่อง The Mirage of Social Justice ในปี 1976 โจมตีแนวคิดความยุติธรรมทางสังคม ว่าเป็นสิ่งที่เหมือนกับศาสนา ความเชื่อที่พิสูจน์ไม่ได้ และการที่ติดตั้งจะสถาปนาหลักการทางสังคมนี้ขึ้นมาเมื่อใดก็ตาม เมื่อนั้นก็จะเป็นเวลาที่เสรีภาพของปัจเจกจะสูญหายไป ซึ่งแน่นอนว่าแนวคิดความยุติธรรมทางสังคมที่เผยแพร่กันในช่วงเวลานั้นมากที่สุดก็คือนิยามของ รอลส์ (ศุภชัย ศุภผล, 2558) นอกจากนี้ในบทความทฤษฎีความยุติธรรมทางสังคมของฮาเย็ค (A Hayekian Theory of Social Justice) โดยแซมมวล เทลเลอร์ มอริสัน (Samuel Taylor Morison, 2010) ที่กล่าวถึงแนวคิดของ ฮาเย็ค ว่าการแทรกแซงของรัฐมีผลให้การจัดสรรทรัพยากรทางเศรษฐกิจของกลไกตลาดถูกลดทอนทำให้สวัสดิการสังคมลดลง กล่าวคือ หากรัฐเข้ามาแทรกแซงในตลาดจะทำให้กลไกตลาดที่เกิดจากการแข่งขันเสรีเปลี่ยนไปและไม่เกิดการแข่งขันอย่างสมบูรณ์ โดยผู้ที่ถูกรัฐอุปถัมภ์จะมีความได้เปรียบทางด้านทุนมากกว่าผู้ที่ไม่ถูกรัฐอุปถัมภ์ ซึ่งการแข่งขันในตลาดที่ถูกรัฐแทรกแซงนี้จะไม่ก่อให้เกิดกำไรสูงสุดเมื่อเทียบกับการแข่งขันในตลาดที่รัฐไม่ได้เข้ามาแทรกแซงส่งผลให้กำไรที่จะได้เพื่อใช้สนับสนุนสวัสดิการสังคมลดลง ผู้เขียนเห็นว่าแนวความคิดดังกล่าวเป็นแนวความคิดที่เน้นทุนนิยม ซึ่งอาจก่อให้เกิดช่องว่างของความไม่เท่าเทียมกันมากขึ้น กล่าวคือ แนวคิดที่เน้นทุนนิยมนี้มองถึงเป้าหมายที่กำไรสูงสุดและจะนำส่วนหนึ่งของกำไรสูงสุดนี้มาใช้ในการเยียวยาผู้ด้อยโอกาส ยกตัวอย่างเช่น เมื่อได้กำไรสูงสุดจากการดำเนินด้านคมนาคมขนส่งมาแล้วถูกแบ่งใช้ในการติดตั้งอุปกรณ์และเครื่องมือเพื่อให้ผู้สูงอายุสามารถเข้าถึงระบบขนส่งมวลชนได้ ซึ่งการใช้หลักการนี้จะทำให้สังคมมองผู้สูงอายุเป็นแค่เพียงผู้ที่ช่วยตัวเองไม่ได้จนต้องเป็นภาระสังคม อันทำให้ผู้เขียนเห็นว่าผู้สูงอายุเกิดความไม่เท่าเทียมกับคนวัยทำงานจากมุมมองของแนวคิดนี้

แนวความคิดดังกล่าวข้างต้นเมื่อนำมาใช้ในการเข้าถึงระบบขนส่งมวลชนสาธารณะของผู้สูงอายุจะทำให้เห็นว่าการลงทุนติดตั้งอุปกรณ์เพื่อช่วยอำนวยความสะดวกของผู้สูงอายุในระบบขนส่งมวลชนส่งผลให้การพัฒนาขยายระบบโครงข่ายขนส่งสาธารณะต้องใช้ต้นทุนสูงขึ้น ซึ่งอาจใช้เวลามากขึ้นในการพัฒนาโครงข่ายขนส่งสาธารณะให้ครอบคลุมทั่วกรุงเทพมหานครและเวลาที่ต้องเสียไปมากขึ้นนั้นจะทำให้คนกลุ่มอื่นๆ ในสังคมซึ่งเป็นคนส่วนใหญ่เสียโอกาสด้านระยะเวลาในการใช้ระบบโครงข่ายขนส่งมวลชนสาธารณะแทนที่จะใช้ได้เร็วกว่านี้ โดยอาจกล่าวได้ว่าการสร้างความยุติธรรมให้แก่ผู้สูงอายุทำให้เกิดความไม่เท่าเทียมทางโอกาสแก่คนกลุ่มอื่นๆ แต่อย่างไรก็ตาม แนวความคิดดังกล่าวเป็นการมองทางด้านโอกาสและการแข่งขันเท่านั้น หากแต่ในสังคมแห่งความเป็นจริงยังมีปัจจัยอีกมากมายในการขับเคลื่อนสังคม เช่น การเพิ่มความสะดวกและความปลอดภัยให้แก่ผู้สูงอายุจะทำให้คนกลุ่มอื่นๆ ในสังคมพอใจเนื่องจากจะมีความสบายใจที่ผู้สูงอายุซึ่งเป็นผู้ใหญ่ของพวกเขาสามารถดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุขด้วยความเสมอภาคในศักดิ์ศรีและความเท่าเทียมในสังคม

แนวคิดความเท่าเทียมกันของ อมาตยา เซน

อมาตยา เซน (Amartya Sen) นักเศรษฐศาสตร์รางวัลโนเบลชาวอินเดีย ได้นำเสนอแนวคิดเรื่องความเท่าเทียมกันไว้ในหนังสือ Development as Freedom (2000) โดยเซนเสนอว่า แนวทางการพัฒนานั้นควรให้ความสนใจกับการอยู่ดีมีสุขของมนุษย์อย่างเท่าเทียมกัน เซนใช้คำว่าเสรีภาพเชิงบวก (Positive Freedom) ซึ่งแบ่งออกเป็น 5 ประเภท คือ 1) เสรีภาพทางการเมือง 2) เสรีภาพทางเศรษฐกิจ 3) โอกาสทางสังคมในการเข้าถึงสิทธิขั้นพื้นฐาน 4) การรับรองความโปร่งใส และ 5) หลักประกันที่จะช่วยให้คนยากไร้ในสังคมรอดพ้นจากความทุกข์แสนสาหัส (ณัฐพล โสถิธรัตน์วิโรจน์, 2557)

แนวคิดความเท่าเทียมกันของเซนนั้น คล้ายกับของรอลส์ คือ มนุษย์ต้องมีความเท่าเทียมในด้านสิทธิขั้นพื้นฐานในการดำรงชีวิตอย่างมีคุณภาพ ในสังคมปัจจุบัน การเปลี่ยนแปลงทางสังคมเกิดขึ้นอย่างรวดเร็วภายใต้การแข่งขันในระบบตลาดการค้าเสรี อาจทำให้ผู้สูงอายุถูกทำให้กลายเป็นวัตถุแห่งการเปลี่ยนแปลงตามแนวคิดเรื่องความทุกข์เชิงสังคมของปิแยร์ บูร์ดิเอดู (Pierre Bourdieu's Concept of Social Suffering) ในเรื่องความสูญเสีย (Loss) ที่กล่าวว่า การเปลี่ยนแปลงทางสังคมอย่างรวดเร็วประชาชนที่ไร้พลังอำนาจถูกทำให้กลายเป็นวัตถุแห่งการเปลี่ยนแปลง (กิตติพัฒน์ นนทปัทมเดช, 2558) ดังนั้นหากผู้สูงอายุถูกมองเป็นวัตถุจะทำให้เห็นว่าเป็นคนกลุ่มน้อยเมื่อเทียบกับกลุ่มคนวัยทำงาน จึงไม่มีความจำเป็นหรือจำเป็นน้อยที่จะส่งเสริมการให้บริการต่างๆ ที่ความเป็นจริงกลุ่มผู้สูงอายุเป็นผู้ที่ทำงานให้กับสังคมมาเป็นเวลายาวนาน โดยหากมองจากภาพความเป็นจริงแล้ว จะพบว่ามนุษย์ทุกคนจะต้องมีการเปลี่ยนผ่านจากวัยทำงานเข้าสู่วัยสูงอายุ ซึ่งถ้าสังคมยังไม่ตระหนักในเรื่องของความเท่าเทียมกันในการเข้าถึงการใช้บริการสาธารณะ ความทุกข์ทางสังคมก็จะถูกถ่ายทอดและส่งต่อไปสู่รุ่นต่อไปอย่างไม่สิ้นสุด

แนวคิดความเท่าเทียมกันของจักดิช ภควตี

จักดิช ภควตี (Jagdish Bhagwati) นักทฤษฎีเศรษฐศาสตร์ชาวอินเดีย จากมหาวิทยาลัยโคลัมเบีย สหรัฐอเมริกา ผู้สนับสนุนโลกาภิวัตน์ ได้มีความเห็นในเรื่องความเท่าเทียมกันในมุมมองที่แตกต่างจากอมาตยา เซน ซึ่งภควตีได้เขียนหนังสือชื่อ Why Growth Matter (2013) โดยเน้นว่าการเจริญเติบโตของประเทศต้องมาจากการลงทุนขนาดใหญ่ของธุรกิจทั้งในและนอกประเทศภายใต้การกำกับดูแลนโยบายจากภาครัฐ การปรับเปลี่ยนรายได้ให้เกิดความเท่าเทียมกันจึงจะเกิดขึ้นได้ (วรารักษ์ สามโกเศศ, 2558) จะเห็นได้ว่า แนวคิดของภควตีเน้นการลงทุน การค้าระหว่างประเทศ และสนับสนุนโลกาภิวัตน์ โดยเชื่อว่าจะนำไปสู่การเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจและจะช่วยให้เกิดการกระจายรายได้อย่างเท่าเทียม ซึ่งต่างจากแนวคิดของเซนที่เชื่อว่าความเท่าเทียมในการกระจายรายได้จะเกิดขึ้นได้จากการที่รัฐจัดสวัสดิการด้านสิทธิขั้นพื้นฐานในการดำรงชีวิตอย่างมีคุณภาพให้แก่ประชาชนก่อน

ปัจจุบันในประเทศไทยภาครัฐได้มีแนวคิดที่สอดคล้องกับภควตี กล่าวคือ ที่ผ่านมาทางภาครัฐได้มุ่งเน้นการเร่งขยายเครือข่ายโครงสร้างของระบบขนส่งมวลชนเป็นหลัก โดยยังไม่ได้ให้ความสำคัญต่อการเข้าถึงการใช้บริการของผู้ด้อยโอกาส เช่น ผู้พิการและผู้สูงอายุเท่าที่ควร ดังจะเห็นได้จากการก่อสร้างรถไฟฟ้าบีทีเอสในหลายสถานีไม่มีลิฟต์สำหรับผู้สูงอายุและผู้พิการ แม้ว่าในภายหลังจะมีการก่อสร้างลิฟต์เพิ่มเติม การก่อสร้างดังกล่าวก็ประสบปัญหาทางเทคนิคต่างๆ ซึ่งทำให้งบประมาณสูงขึ้นเมื่อเทียบกับ

การวางแผนออกแบบตั้งแต่ช่วงเริ่มต้น ดังนั้น ผู้สูงอายุควรมีสถานีที่จะได้รับประโยชน์จากการใช้บริการระบบขนส่งมวลชนสาธารณะอย่างเท่าเทียมกับผู้คนทั่วไปในสังคม และรัฐควรให้บริการแก่ประชาชนทุกระดับชั้นอย่างแท้จริง โดยควรคำนึงถึงการให้บริการที่เหมาะสมแก่กลุ่มเด็ก ผู้สูงอายุ และคนพิการ เนื่องจากหากหลงลืมการให้บริการของกลุ่มคนบางกลุ่ม อาจจะเป็นการนำไปสู่ความไม่เท่าเทียมและความไม่ยุติธรรมในการเข้าถึงระบบขนส่งมวลชนสาธารณะตามมา

ความเท่าเทียมและความยุติธรรมในแนวคิดสวัสดิการสังคม

ความเท่าเทียมและความยุติธรรมเป็นปัจจัยสำคัญในแนวคิดสวัสดิการสังคม การทำความเข้าใจเรื่องสวัสดิการสังคมในปัจจุบันต้องทำความเข้าใจในสำนักคิดทางเศรษฐศาสตร์การเมืองที่มีอิทธิพลต่อการจัดสวัสดิการสังคมและกำหนดทิศทางการนโยบายสังคมของแต่ละประเทศดังนี้

สำนักคิดเสรีนิยมใหม่ (Neo Liberalism)

ปรัชญาสำคัญของสำนักคิดเสรีนิยมใหม่ (Neo- Liberalism) คือ การเน้นความเป็นปัจเจกบุคคลเป็นหลัก รัฐไม่จำเป็นต้องเข้าไปทำหน้าที่แทรกแซงในการดูแลการจัดสวัสดิการให้กับคนในสังคม สวัสดิการเป็นเรื่องเฉพาะตัวของบุคคลที่แต่ละคนรู้ว่าตนเองต้องการสวัสดิการอะไร บุคคลจึงมีสิทธิในการแสวงหา ครอบครองวัตถุนิยมและสวัสดิการด้วยตนเอง สำนักคิดนี้ให้ความสำคัญกับเศรษฐกิจภายใต้ตลาดเสรี (Free Market) เน้นพฤติกรรมปัจเจกบุคคล โดยไม่สนใจเรื่องของสังคมและผลประโยชน์ส่วนรวมแต่อย่างใด สังคมเป็นเรื่องที่เลื่อนลอย ตลาดเสรีจะทำหน้าที่ในการจัดสรรทรัพยากรให้กับปัจเจกบุคคลได้ที่อยู่แล้ว และเป็นระบบที่มีประสิทธิภาพมากที่สุด รัฐไม่จำเป็นต้องเข้าไปจัดการทรัพยากร รัฐควรมีบทบาทในการดำเนินนโยบายเรื่องอื่นๆ มากกว่าทำหน้าที่จัดสรรบริการสวัสดิการสังคมให้กับคนในสังคม (ระพีพรรณ คำหอม, 2557)

การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานระบบขนส่งมวลชนโดยแนวคิดเสรีนิยมใหม่จะเป็นการพัฒนาที่มุ่งหวังให้เกิดการเติบโตและการขยายตัวทางเศรษฐกิจอย่างเร่งด่วนเพื่อให้สังคมมีการพัฒนาอย่างรวดเร็ว เพื่อให้ทันกับการแข่งขันในสังคมโลกที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ซึ่งแนวความคิดดังกล่าวอาจทำให้เกิดการขาดความระมัดระวังในเรื่องของความเท่าเทียมและความยุติธรรมในการเข้าถึงการให้บริการแก่คนบางกลุ่ม เช่น กลุ่มผู้สูงอายุและกลุ่มผู้พิการ อันจะเห็นได้จากการก่อสร้างสถานีรถไฟบีทีเอสที่ผ่านมาที่ไม่ได้สร้างลิฟต์สำหรับผู้สูงอายุและผู้พิการครบทุกสถานี ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงความเหลื่อมล้ำที่เกิดขึ้นในสังคม

สำนักคิดสังคมประชาธิปไตย (Social Democracy)

ปรัชญาของสำนักคิดสังคมประชาธิปไตยเชื่อว่ากลไกตลาดทำหน้าที่จัดสวัสดิการสังคมให้กับคนในสังคม เพื่อให้กลไกตลาดทำหน้าที่จัดสรรทรัพยากรให้กับคนในสังคมได้อย่างมีประสิทธิภาพ รัฐในฐานะที่เป็นสถาบันทางสังคมสถาบันหนึ่งที่มีอำนาจมีความน่าเชื่อถือและได้รับความไว้วางใจจากประชาชน รัฐจึงเป็นสถาบันที่มีความเป็นอิสระ ไม่อยู่ภายใต้กลุ่มผลประโยชน์กลุ่มอิทธิพล รัฐจึงมีอำนาจโดยชอบธรรมและเป็นผู้ที่มีประสิทธิภาพที่จะจัดการปัญหาของประเทศได้ แม้ว่ากลไกตลาดจะจัดสรรทรัพยากรโดยตัวของมันเองอยู่แล้วก็ตาม แต่รัฐก็ยังจำเป็นต้องเข้าแทรกแซงและทำหน้าที่จัดสรรทรัพยากรให้กับคนจนที่ขาดโอกาสในสังคม เนื่องจากแต่ละสังคมมีช่องว่างระหว่างคนจนกับคนรวย กล่าวคือ คนที่มีอำนาจมากก็จะมีทรัพย์สินมาก ขณะที่คนจนจะไม่ได้ครอบครองปัจจัยการผลิต ทรัพยากรและอำนาจ ส่งผลให้เกิดช่องว่างระหว่างคนจนกับคนรวย และนำไปสู่ความไม่เป็นธรรมทางสังคม การเอารัดเอาเปรียบ และการกดขี่ทางชนชั้น รัฐในฐานะผู้ปกครองจึงต้องทำหน้าที่ลดช่องว่างระหว่างคนจนกับคนรวย โดยการจัดสรรทรัพยากรให้กับคนจน (ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์, 2544, อ้างถึงใน ระพีพรรณ คำหอม, 2557)

แนวคิดสังคมประชาธิปไตยนี้เป็นแนวคิดการพัฒนาที่เน้นการก้าวไปอย่างมั่นคงโดยไม่เร่งรีบเท่าแนวคิดเสรีนิยมใหม่ เพื่อให้สังคมเกิดความยุติธรรมและความเท่าเทียมกัน ซึ่งหากรัฐบาลใช้แนวคิดนี้ร่วมกับการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานระบบขนส่งมวลชน จะช่วยทำให้เกิดความเท่าเทียมและความยุติธรรมในการเข้าถึงบริการขนส่งสาธารณะของทุกกลุ่มคนในสังคมเชื่อว่าจะเป็นผู้สูงอายุ ผู้พิการ เด็ก และสตรี อันเป็นการลดความเหลื่อมล้ำที่อาจเกิดขึ้นในสังคม แต่อย่างไรก็ตาม ในปัจจุบันสังคมโลกมีการแข่งขันและ

การเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว จนอาจทำให้แนวคิดนี้ดูเหมือนว่า เป็นตัวชะลอความเร็วของการพัฒนาเศรษฐกิจ เพื่อแข่งขันในระดับโลก เนื่องจากการวางแผนและออกแบบการก่อสร้างจะต้องใช้เวลานานมากขึ้นในการทำ ความเข้าใจและศึกษาความต้องการของประชาชนทุกกลุ่มในสังคมอย่างละเอียดรอบด้าน

การเปรียบเทียบการเข้าถึงระบบขนส่งมวลชนสาธารณะของผู้สูงอายุในประเทศที่มีระบบสวัสดิการต่างกัน

ในแต่ละประเทศมีระบบสวัสดิการที่แตกต่างกัน ซึ่งมีแนวคิดหลักมาจากสำนักคิดสังคมประชาธิปไตยและสำนักคิดเสรีนิยมใหม่ อย่างไรก็ตามแม้ว่าในแต่ละประเทศจะใช้แนวคิดใดมาเป็นหลักในการกำหนดนโยบายสังคมและนโยบายสาธารณะ แต่จุดร่วมอย่างหนึ่งที่เหมือนกัน คือ การทำให้ประชาชนทุกคนมีคุณภาพชีวิตที่ดี ดังนั้นผู้เขียนจึงได้ทำการทบทวนเอกสารทางวิชาการที่เกี่ยวข้อง เพื่อนำมาใช้เป็นข้อมูลให้ทราบถึงพัฒนาการของระบบสวัสดิการในแต่ละประเทศ อันจะนำไปสู่การเปรียบเทียบการเข้าถึงระบบขนส่งมวลชนสาธารณะของผู้สูงอายุในประเทศที่มีสวัสดิการต่างกัน ดังนี้

สหราชอาณาจักร

พัฒนาการของระบบสวัสดิการในสหราชอาณาจักรหลังจากประสบการณ์วิกฤตเศรษฐกิจตกต่ำของโลกในสมัยนายกรัฐมนตรีวินสตัน เชอร์ชิล (Winston Churchill) ได้มีการนำเสนอรายงานเพื่อต่อสู้กับปัญหาสังคมเศรษฐกิจอันสืบเนื่องจากผลกระทบจากสงครามโลกในปี 1942 โดย เบเวริดจ์ (Beveridge) ซึ่งแสดงถึงพันธะของรัฐต่อสังคม โดยเฉพาะการต่อสู้กับโรคภัย 5 ชนิดของมนุษยชาติ กล่าวคือ การเจ็บป่วย ความโง่เขลา การพึ่งพา การเสื่อมเกียรติ และความยากจน ด้วยมุมมองที่ว่ารัฐสวัสดิการมิได้เกิดจากความเอื้ออาทรระหว่างชนชั้นต่างรายได้ แต่รัฐสวัสดิการเป็นกลไกที่จะสร้างเกราะกันกระแทกเพื่อป้องกันสังคมจากสภาวะตกต่ำที่เกิดขึ้นได้ในระบบเศรษฐกิจตลาด (เอ็ดมุนด์ พิชีย์สนิธ, 2552) ดังนั้นการใช้จ่ายโดยรัฐในกิจกรรมของรัฐสวัสดิการ จึงสามารถค่อยๆ เข้ามาแทนที่อิทธิพลของผู้มีรายได้จากค่าเช่า ซึ่งในการนี้ก็จะทำให้เกิดการกระจายสิทธิประโยชน์สู่คนส่วนใหญ่ของประเทศอย่างถ้วนหน้ามากขึ้นกว่าเดิมซึ่งเคยถูกจำกัดไว้ในเฉพาะคนบางกลุ่ม และหลังจากนั้น อังกฤษได้มีกฎหมายประกันสังคมแห่งชาติ รวมทั้งกฎหมายอื่นๆ เกี่ยวกับสวัสดิภาพของประชาชนเพิ่มขึ้นอีกเรื่อยมา ซึ่งในปัจจุบันระบบบริการสาธารณสุขแห่งชาติ (National Health Service: NHS) และสวัสดิการสังคมเป็นส่วนหนึ่งของพลเมืองทุกคนของสหราชอาณาจักรที่ให้ความช่วยเหลือในด้านการดำรงอยู่ของครอบครัว ผู้สูงอายุ ผู้เจ็บป่วย ผู้พิการ ผู้ไม่มีงานทำ ผู้หย่าร้าง และผู้ด้อยโอกาส โดยในช่วงระยะเวลาใดเวลาหนึ่งในชีวิตทุกคนจะได้รับการบริการจากรัฐบาล ไม่ว่าจะเป็นเรื่องสุขภาพของบุตร การช่วยเหลือผู้พิการและผู้สูงอายุ หรือแม้กระทั่งผลประโยชน์ที่เป็นเงินในช่วงเวลาที่ไม่มีงานทำ

สหราชอาณาจักรมีระบบขนส่งมวลชนสาธารณะที่สำคัญ คือ รถไฟใต้ดิน รถโดยสารประจำทาง รถราง และเรือโดยสาร ซึ่งมีการบริหารงานจากทั้งรัฐบาลท้องถิ่นและเอกชน ตัวอย่างเช่น ในลอนดอน มีหน่วยงานที่บริหารระบบขนส่งดังกล่าว คือ TfL หรือ Transport for London ทำการควบคุมระบบขนส่งมวลชนภายใต้การบริหารงานของกระทรวงคมนาคม อังกฤษ ซึ่งมีความสำคัญในการเข้าถึงระบบขนส่งมวลชนสาธารณะของผู้สูงอายุ ดังจะเห็นได้จากในตัวอย่างยานพาหนะระบบขนส่งจะมีพื้นที่รองรับและเตรียมไว้ให้บริการแก่ผู้สูงอายุโดยเฉพาะ ซึ่งพื้นที่ดังกล่าวจะเป็นที่นั่งที่ติดกับประตูทางเข้าออก นอกจากนี้การเข้าสู่สถานีจะมีลิฟต์บริการแก่ผู้สูงอายุและคนพิการทุกสถานี สำหรับพื้นที่ในเขตเมืองของอังกฤษที่เป็นโซนที่อยู่อาศัยจะมีการจัดฟุตบาทหรือทางเดินเท้า ให้เป็นพื้นที่โล่งและราบเรียบ เพื่อให้ผู้สูงอายุและผู้พิการสามารถเดินทางจากที่อยู่อาศัยเข้าถึงระบบขนส่งมวลชนสาธารณะได้โดยสะดวก

เมื่อพิจารณางบประมาณที่จัดสรรไปสู่รายจ่ายด้านสวัสดิการสังคม (Social Expenditure) เช่น การให้บริการทางด้านสาธารณสุข การศึกษา และการคมนาคม พบว่าในปี 2005 สหราชอาณาจักรมีรายจ่ายด้านสวัสดิการสังคมร้อยละ 21.5 ของ GDP สหรัฐอเมริกามีรายจ่ายด้านสวัสดิการสังคมร้อยละ 16.6 ของ GDP และสวีเดนมีรายจ่ายด้านสวัสดิการสังคมร้อยละ 29.7 ของ GDP (เอ็ดมุนด์ พิชีย์สนิธ, 2552) ส่วนในประเทศไทยพบว่า รายจ่ายด้านสวัสดิการสังคมอยู่ในระดับที่ต่ำมากจนไม่สามารถนำมาเปรียบเทียบกับประเทศที่พัฒนาแล้วได้ แต่อย่างไรก็ตาม แม้ว่าสหราชอาณาจักรมีความเป็นรัฐสวัสดิการที่ให้ความสำคัญกับคุณภาพ

ชีวิตและสภาพความเป็นอยู่ของประชาชนอย่างมาก แต่ก็ต้องมีค่าใช้จ่ายที่สูงมากตามมา โดยค่าใช้จ่ายดังกล่าวจะได้มาจากการจัดเก็บภาษีของชาวอังกฤษทุกคนในอัตรามากกว่าร้อยละ 40 ซึ่งเป็นหลักการที่ประชาชนในสังคมมีความเห็นพ้องกัน

สหรัฐอเมริกา

ระบบสวัสดิการในสหรัฐอเมริกามีลักษณะเป็นแบบเสรี หรือสวัสดิการแบบเก็บตก (Residual welfare) อย่างไรก็ตาม ระบบสวัสดิการในสหรัฐอเมริกาไม่ใช่ระบบเดียวทั้งประเทศ เนื่องจากสหรัฐอเมริกามีระบบการปกครองแบบเป็นสมาพันธรัฐ (Federalism) ซึ่งหน้าที่รับผิดชอบในเรื่องต่างๆ รวมถึงเรื่องความช่วยเหลือสาธารณะ ระบบการคุ้มครองทางสังคม และโครงการสาธารณสุขต่างๆ นั้นจะบริหารจัดการโดยมลรัฐ ไม่ใช่รัฐบาลกลาง เมื่อเปรียบเทียบกับประเทศพัฒนาแล้วนั้น รัฐบาลกลางของสหรัฐอเมริกาถือว่ามืบทบาทค่อนข้างจำกัดในการจัดหาและจัดสรรเรื่องสวัสดิการสังคม การจัดหาโดยรัฐบาลกลางดังกล่าวเกิดขึ้นในช่วงประธานาธิบดี แฟรงคลิน รูสเวลท์ (Franklin Roosevelt) ในช่วงปี 1930 ซึ่งเป็นการวางรากฐานของระบบคุ้มครองทางสังคมในทางปฏิบัติระบบสวัสดิการในสหรัฐอเมริกจะเป็นแบบหลากหลาย (Pluralistic) และไม่ใช่เป็นแบบใดแบบหนึ่งโดยชัดเจน เช่น การให้เข้าเรียนโดยไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายในแต่ละมลรัฐ (State Schooling) การประกันสังคม (Social Insurance) และการให้บริการด้านสุขภาพ อย่างไรก็ตามในขณะที่เดียวกันนอกเหนือไปจากการให้บริการในระดับรัฐบาลกลางและระดับมลรัฐแล้วก็ยังมีการให้บริการโดยเอกชนและการมีส่วนร่วมระหว่างองค์กรด้วย

สหรัฐอเมริกา มีระบบขนส่งมวลชนที่สำคัญ คือ รถโดยสารประจำทางท้องถิ่น รถราง รถไฟใต้ดิน และเรือโดยสาร ซึ่งมีการบริหารงานจากรัฐบาลท้องถิ่นและเอกชน ตัวอย่างเช่น ในนิวยอร์กมีหน่วยงานที่บริหารระบบดังกล่าวคือ Metropolitan Transportation Authority หรือ MTA ซึ่งมีการให้ความสำคัญในการเข้าถึงระบบขนส่งมวลชนสาธารณะของผู้สูงอายุ ดังจะเห็นได้จากในตัวยานพาหนะระบบขนส่งจะมีพื้นที่รองรับและเตรียมไว้ให้บริการแก่ผู้สูงอายุโดยเฉพาะ ซึ่งพื้นที่ดังกล่าวจะเป็นที่นั่งที่ติดกับประตูทางเข้าออก นอกจากนี้ การเข้าสู่สถานีจะมีลิฟต์บริการแก่ผู้สูงอายุและคนพิการทุกสถานี สำหรับพื้นที่ในเขตเมืองที่เป็นโซนที่อยู่อาศัยจะมีการจัดฟุตบอลหรือทางเดินเท้า ให้เป็นพื้นที่โล่งและราบเรียบ เพื่อให้ผู้สูงอายุและผู้พิการสามารถเดินทางจากที่อยู่อาศัยเข้าสู่ระบบขนส่งมวลชนสาธารณะได้โดยสะดวก

เมื่อพิจารณางบประมาณที่จัดสรรไปสู่รายจ่ายด้านสวัสดิการสังคม พบว่า สหรัฐอเมริกามีรายจ่ายด้านสวัสดิการสังคมเมื่อเทียบกับ GDP น้อยกว่าสหราชอาณาจักรและสวีเดนซึ่งเป็นรัฐสวัสดิการ สะท้อนให้เห็นว่ารัฐบาลของสหรัฐอเมริกามีบทบาทในการจัดหาและการจัดสรรเรื่องสวัสดิการสังคมน้อยกว่าประเทศในกลุ่มรัฐสวัสดิการ แต่อย่างไรก็ตาม สหรัฐอเมริกามีการให้ความช่วยเหลือด้านสวัสดิการสังคมแก่ผู้ด้อยโอกาส เช่น ผู้สูงอายุและผู้พิการ โดยมีแนวคิดทดสอบคุณสมบัติผู้ที่มีความจำเป็นก่อน (Needy Person) ถ้าผ่านคุณสมบัติจึงจะเข้าสู่ระบบสวัสดิการโดยรัฐได้ (รพีพรรณ คำหอม, 2557) แนวคิดดังกล่าวมีฐานคิดมาจากแนวนโยบายเสรีนิยมใหม่ ที่มุ่งให้กลไกตลาดทำหน้าที่จัดสวัสดิการแทน รัฐบาลไม่ควรมีบทบาทแทรกแซงการจัดสวัสดิการใดๆ สวัสดิการจึงเป็นเรื่องเฉพาะตัวของบุคคลที่ต้องให้บุคคลรับผิดชอบ ซึ่งผู้เขียนเห็นว่า แนวนโยบายด้วยฐานคิดนี้จะนำไปสู่การประทุษผลทันต่อกลุ่มผู้สูงอายุและกลุ่มผู้ด้อยโอกาส อันจะนำมาซึ่งประเด็นปัญหาเรื่องความเท่าเทียมและความยุติธรรมของกลุ่มคนต่างๆ ในสังคมตามมา

สวีเดน

ระบบเศรษฐกิจของสวีเดนมีรากฐานมาจากความคิดเสรีนิยมเกี่ยวกับประเด็นทางสังคม สวีเดนมีประวัติศาสตร์ที่มั่นคงและประสบความสำเร็จอย่างสูง ระบบสวัสดิการในสวีเดนมีความครอบคลุมอย่างกว้าง และมีความละเอียดอ่อน รัฐสวัสดิการแห่งสวีเดนที่รู้จักกันดีว่าเป็น “บ้านของประชาชน” (Peoples Home) ไม่เพียงแต่จะมีความเป็นพิเศษ แต่เป็นระบบสวัสดิการที่แข็งแกร่งและเน้นการให้บริการมากที่สุดในโลก ซึ่งมีฐานมาจากปรัชญาที่ว่าผลประโยชน์ขึ้นอยู่กับความต้องการและกระจายโดยทั่วไปถึงแก่ประชากรตามความต้องการที่มีอยู่ ซึ่งได้กลายเป็นต้นแบบสำหรับหลายๆ ประเทศที่พยายามทำให้สังคมเกิดความเท่าเทียม (เอ็ดมุนด์ พิชีย์สนิธ, 2552) ต้นแบบของสวีเดนเป็นแบบในอุดมคติสำหรับหลายๆ คน ที่มีการดูแลแบบสถาบันที่ให้สวัสดิการขั้นต่ำแบบถ้วนหน้าสำหรับพลเมืองทุกคน ซึ่งไปไกลกว่าต้นแบบของอังกฤษในการรับผิดชอบต่อความเท่าเทียมในสังคม

สวีเดนมีระบบขนส่งมวลชนสาธารณะที่สำคัญ คือ รถไฟฟ้าใต้ดิน รถโดยสารประจำทาง รถราง รถไฟ และเรือข้ามฟาก โดยอยู่ภายใต้การบริหารงานของ Statens Järnvägar ซึ่งเป็นหน่วยงานของรัฐบาลที่ให้ความสำคัญกับการเข้าถึงระบบขนส่งมวลชนสาธารณะของผู้สูงอายุ ดังจะเห็นได้จากในตัวยานพาหนะระบบขนส่งจะมีพื้นที่รองรับและเตรียมไว้ให้บริการแก่ผู้สูงอายุโดยเฉพาะ ซึ่งพื้นที่ดังกล่าวจะเป็นที่นั่งที่ติดกับประตูทางเข้าออก นอกจากนี้ การเข้าสู่สถานีจะมีลิฟต์บริการแก่ผู้สูงอายุและคนพิการทุกสถานี สำหรับพื้นที่ในเขตเมืองที่เป็นโซนที่อยู่อาศัยจะมีการจัดฟุตบาทหรือทางเดินเท้า ให้เป็นพื้นที่โล่งและราบเรียบ เพื่อให้ผู้สูงอายุและผู้พิการสามารถเดินทางจากที่อยู่อาศัยเข้าสู่ระบบขนส่งมวลชนสาธารณะได้โดยสะดวก นอกจากนี้ รัฐบาลสวีเดนยังให้ความสำคัญกับเด็กและเยาวชนโดยในรถไฟระหว่างเมืองของสวีเดนจะมีพื้นที่ส่วนหนึ่งเป็นพื้นที่สันทนาการสำหรับเด็กอีกด้วย

เมื่อพิจารณางบประมาณที่จัดสรรที่นำไปสู่รายจ่ายด้านสวัสดิการสังคม พบว่า สวีเดนมีรายจ่ายส่วนนี้ต่อ GDP มากกว่าสหราชอาณาจักรและสหรัฐอเมริกา ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่ารัฐบาลให้ความสำคัญกับการกระจายระบบสวัสดิการและคุณภาพชีวิตให้กับประชาชนทุกคนอย่างถ้วนหน้าและทั่วถึง แต่อย่างไรก็ตาม งบประมาณที่รัฐบาลใช้ในการจัดสรรสวัสดิการดังกล่าวมาจากการค้าระหว่างประเทศ และภาษีของประชาชนซึ่งมีการเก็บภาษีรายได้บุคคลในอัตราระหว่างร้อยละ 30-62 ของรายได้สุทธิ อันเป็นอัตรากาสิโนเทียบเท่ากับประเทศอื่นๆ ในโลก โดยหลักการเก็บภาษีดังกล่าวเป็นสิ่งที่ประชาชนชาวสวีเดนมีความเห็นพ้องต้องกันว่ารายได้ดังกล่าวจะถูกนำมาใช้ประโยชน์ให้กับประชาชนทุกคนอย่างเท่าเทียมและยุติธรรม

ไทย

สวัสดิการสังคมในประเทศไทยมีการนำแนวคิดสิทธิมนุษยชนมาใช้ ซึ่งเป็นผลมาจากการเข้าร่วมประชุมขององค์การสหประชาชาติ องค์การระหว่างประเทศ แต่ไม่ได้มาจากเจตนารมณ์ของรัฐบาลไทยที่ตระหนักและเห็นความสำคัญต่อระบบสวัสดิการสังคม ส่งผลให้นโยบาย แผนงาน และมาตรการต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับสวัสดิการกลุ่มเป้าหมายเป็นแบบค่อยเป็นค่อยไป ขาดความต่อเนื่อง ดังจะเห็นได้จากการสร้างระบบประกันสังคมไทยใช้เวลานานถึง 33 ปี จึงปรากฏเป็นพระราชบัญญัติประกันสังคม พ.ศ.2533 ขณะที่พระราชบัญญัติส่งเสริมการจัดสวัสดิการสังคม ถือเป็นกฎหมายแม่บทของการจัดสวัสดิการสังคมไทยเกิดขึ้นภายหลังกฎหมายประกันสังคม 13 ปี (รฟพรมณ คำหอม, 2557) ต่อมาเมื่อมีการประกาศใช้พระราชบัญญัติส่งเสริมการจัดสวัสดิการสังคม พ.ศ.2546 (แก้ไขฉบับที่ 2 พ.ศ.2550) ส่งผลให้เกิดกองทุนส่งเสริมการจัดสวัสดิการสังคมขึ้น เป็นการเปิดโอกาสให้องค์กรพัฒนาเอกชนหรือองค์กรสาธารณประโยชน์ องค์กรสวัสดิการชุมชนที่ทำงานด้านสังคมสงเคราะห์และด้านสวัสดิการสังคมได้ขึ้นทะเบียนรับรองถูกต้องจากกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ มีโอกาสขอรับทุนสนับสนุนในลักษณะโครงการหรือกิจกรรมที่ทำให้กับกลุ่มผู้ด้อยโอกาส เป็นการปรับเปลี่ยนบทบาทของการจัดสวัสดิการสังคมของภาครัฐไปสู่ภาคองค์กรพัฒนาเอกชน ภาคประชาชนเพิ่มขึ้น แต่การดำเนินงานของกองทุนส่งเสริมการจัดสวัสดิการสังคมยังมีข้อจำกัดของโครงสร้างการบริหารกองทุนที่อยู่ในระบบราชการ ส่งผลให้ขาดความคล่องตัวในการบริหารงานให้มีประสิทธิภาพได้ แต่ในทางปฏิบัติกลุ่มเป้าหมายที่ด้อยโอกาสยังขาดการพิทักษ์สิทธิและคุ้มครองสิทธิของตนเอง

จากการพัฒนาระบบสวัสดิการของไทยดังกล่าวจะเห็นได้ว่ายังมีข้อจำกัดเกี่ยวกับการบริหารงานให้มีประสิทธิภาพ กล่าวคือ ภาครัฐและภาคประชาชนยังขาดความร่วมมือกันในการจัดการด้านสวัสดิการและยังไม่มีข้อตกลง (Consensus) ในแนวทางที่ชัดเจนว่าจะมีการเดินหนาระบบสวัสดิการไทยไปในทิศทางใด นอกจากนี้ การบริหารงานในระดับหน่วยงานต่างๆ ของรัฐยังคงขาดการบูรณาการ ยกตัวอย่างเช่น การจัดการระบบขนส่งมวลชนสาธารณะในกรุงเทพมหานคร มีหน่วยงานรับผิดชอบหลายหน่วยงาน เช่น กรุงเทพมหานครกำกับดูแลรถไฟฟ้าบีทีเอส การรถไฟฟ้าขนส่งมวลชนแห่งประเทศไทยกำกับดูแลรถไฟฟ้า เอ็มอาร์ที และองค์การขนส่งมวลชนกรุงเทพกำกับดูแลรถโดยสารประจำทาง แต่ในปัจจุบันก็ยังไม่สามารถจัดทำตัวร่วมระบบขนส่งมวลชนในกรุงเทพมหานครได้ นอกจากนี้ นโยบายการส่งเสริมการเข้าถึงระบบขนส่งมวลชนสาธารณะของผู้สูงอายุจากภาครัฐก็ยังไม่ก่อให้เกิดผลให้เกิดการปฏิบัติได้เท่าที่ควร ดังจะเห็นได้จากการเดินทางเข้าสู่สถานีรถไฟฟ้าวหรือป้ายรถโดยสารประจำทางของผู้สูงอายุยังเดินทางลำบาก เนื่องจากสภาพความไม่ราบเรียบของทางเดินเท้า หรือแผงลอยและสิ่งกีดขวางที่ขวางกั้นการเดินทางเป็นระยะ ปัญหาเหล่านี้

ล้วนส่งผลถึงอุปสรรคของนโยบายการส่งเสริมการเข้าถึงระบบขนส่งมวลชนสาธารณะของผู้สูงอายุอันนำมาซึ่งปัญหาความเหลื่อมล้ำด้านความเท่าเทียมและความยุติธรรมของกลุ่มผู้สูงอายุตามมา

โครงสร้างที่มีผลต่อความเท่าเทียมและความยุติธรรมในการเข้าถึงระบบขนส่งมวลชนสาธารณะของผู้สูงอายุ

การที่ผู้สูงอายุไม่ได้รับความเท่าเทียมและความยุติธรรมในการเข้าถึงระบบขนส่งมวลชนสาธารณะ เกิดจากสังคมกำหนดสร้างโครงสร้างและทำการผลิตซ้ำจนผู้สูงอายุถูกละเลยจากการเข้าถึงบริการขนส่งมวลชนสาธารณะโดยไม่รู้ตัว ซึ่งสามารถอธิบายได้โดยทฤษฎีการกำหนดสร้างโครงสร้าง (Structuration Theory) ของแอนโทนี กิดเด็นส์ (Anthony Giddens) ซึ่งเป็นทฤษฎีที่กล่าวถึงการผลิตและผลิตซ้ำโครงสร้างโดยผู้กระทำการ (agent) ของระบบ (System) ผ่านการใช้กฎเกณฑ์ (rules) และทรัพยากร (resources) ดังปรากฏในเอกสาร Structuration Theory Summary (Joel Gehman, 2008)

โครงสร้างของกิดเด็นส์เทียบได้กับการที่ผู้สูงอายุถูกละเลยจนทำให้การเข้าถึงระบบขนส่งมวลชนสาธารณะมีความยากลำบาก เกิดจากการที่ผู้คนในสังคมเป็นผู้กระทำการ (Agent) เพราะมองเห็นว่าผู้สูงอายุเป็นวัตถุที่เป็นภาระค่าใช้จ่ายจึงทำให้มีการลดค่าใช้จ่ายในด้านสิ่งอำนวยความสะดวกในการเข้าถึงระบบขนส่งมวลชนของผู้สูงอายุและนำค่าใช้จ่ายในส่วนนี้ไปใช้ในการพัฒนาด้านอื่นๆ แทน โดยเมื่อระบบ (System) ความคิดนี้เป็นสิ่งที่สังคมส่วนใหญ่ยอมรับก็จะเกิดการผลิตซ้ำผ่านการใช้อำนาจ (Rules) ที่ว่าระบบขนส่งมวลชนดำเนินการเพื่อตอบสนองการพัฒนาด้านเศรษฐกิจจึงควรเร่งขยายโครงสร้างพื้นฐาน โดยละเลยการให้ความสำคัญกับการเข้าถึงการใช้บริการของผู้สูงอายุ ส่งผลให้การจัดสรรทรัพยากร (Resources) ด้านการขนส่งมวลชนไม่สามารถเข้าถึงผู้สูงอายุได้เท่าที่ควร

จากทฤษฎีการกำหนดสร้างโครงสร้างของแอนโทนี กิดเด็นส์ ทำให้มองเห็นถึงปัญหาการจัดสรรทรัพยากรอย่างไม่ทั่วถึง กล่าวคือการลดค่าใช้จ่ายในด้านสิ่งอำนวยความสะดวกเพื่อผู้สูงอายุไปใช้ในการเร่งขยายโครงสร้างของระบบคมนาคมขนส่งแทน ทำให้ผู้สูงอายุไม่สามารถเข้าถึงบริการขนส่งมวลชนสาธารณะได้เท่าที่ควร ซึ่งการดำเนินการดังกล่าวผู้เขียนมองว่าเป็นการพัฒนาในแนวคิดของเสรีนิยมสมัยใหม่ (Neo-Liberalism) ที่มุ่งเน้นการลงทุนเพื่อให้เกิดผลกำไรสูงสุด อันเป็นที่มาของการเกิดช่องโหว่ทำให้หลังลิ้มสิทธิ์ของผู้สูงอายุที่เป็นพลเมืองของสังคม โดยสอดคล้องกับการวิพากษ์เสรีนิยมใหม่ของกิดเด็นส์ชี้ให้เห็นว่า ระบบตลาดเสรีทำให้ชีวิตของปัจเจกเต็มไปด้วยความเสี่ยงและความไม่แน่นอน (กิดเด็นส์ นนพพิทมะดุลย์, 2558) กิดเด็นส์จึงเสนอแนวคิดทางสายที่สาม (The Third Way) หรือซ้ายใหม่ (The New Left) ซึ่งมีฐานของแนวคิดในเชิงคุณค่าหรือค่านิยมอยู่สามฐานใหญ่คือ โอกาสที่แท้จริง (Real Opportunity) ความรับผิดชอบ (Responsibility) และชุมชน (Community)

ความเสี่ยงและความไม่แน่นอนในชีวิตของปัจเจกเกิดจากการจัดสรรทรัพยากรที่ไม่สามารถกระจายให้กับสมาชิกในสังคมได้อย่างทั่วถึง กล่าวคือ คนในสังคมจะเกิดความไม่แน่นอนในชีวิตเมื่อเข้าสู่วัยสูงอายุเนื่องจากสภาพร่างกายที่เสื่อมถอยและอ่อนแอลงจะเป็นอุปสรรคต่อระบบขนส่งสาธารณะที่ไม่มีโครงสร้างพื้นฐานที่เอื้อต่อผู้สูงอายุทำให้เข้าถึงระบบดังกล่าวได้ยากขึ้น ซึ่งแต่เดิมในวัยหนุ่มสาวไม่ได้คิดอะไรเพราะมีร่างกายที่กระฉับกระเฉง สมบูรณ์ แข็งแรง จะรู้สึกถึงความไม่แน่นอนในชีวิตก็เมื่อเข้าสู่วัยสูงอายุแล้ว นอกจากนี้ การเป็นผู้สูงอายุที่ใช้ระบบขนส่งมวลชนสาธารณะที่ไม่เอื้อต่อสภาพร่างกายก็ทำให้เกิดความเสี่ยงต่ออุบัติเหตุมากกว่าคนในวัยอื่น

แนวทางที่เหมาะสมและเป็นไปได้ในการส่งเสริมการเข้าถึงระบบขนส่งมวลชนสาธารณะของผู้สูงอายุ

ในปัจจุบันสังคมไทยยังไม่ได้ใช้นโยบายระบบสวัสดิการโดยเน้นแนวคิดเสรีนิยมใหม่ (Neo Liberalism) หรือแนวคิดสังคมนิยมประชาธิปไตย (Social Democracy) อย่างชัดเจนอย่างใดอย่างหนึ่ง จึงมองเห็นการผสมรวมของการดำเนินงานพัฒนาทั้งสองรูปแบบอยู่เสมอ เช่น การก่อสร้างลิฟต์ในสถานีรถไฟฟ้ามหานครเพิ่มเติมจากโครงสร้างเก่าซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงแนวคิดการแก้ปัญหาความเหลื่อมล้ำของผู้สูงอายุในการใช้บริการด้วยระบบสวัสดิการแบบเก็บตก ในขณะที่เดียวกันก็มีการออกแบบรถไฟฟ้ามหานครใต้ดินเอ็มอาร์ที

โดยมีอุปกรณ์ช่วยเหลือผู้สูงอายุรวมอยู่ด้วย ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงแนวความคิดการแก้ปัญหาความเหลื่อมล้ำของผู้สูงอายุด้วยระบบสวัสดิการถ้วนหน้า อย่างไรก็ตาม ในการดำเนินนโยบายของไทยทางด้านการเศรษฐกิจยังคงเอียงไปทางเสรีนิยมสมัยใหม่มากกว่า ซึ่งจะเห็นได้จากการที่รัฐเก็บภาษีที่ไม่มากเหมือนระบบรัฐสวัสดิการและการที่รัฐเปิดโอกาสให้เอกชนแข่งขันกันอย่างเสรีโดยที่รัฐจะเข้ามาควบคุมกลไกเมื่อคราวจำเป็น เหล่านี้ทำให้เกิดภาพการมองผู้สูงอายุที่ใช้บริการขนส่งสาธารณะในรูปของวัตถุที่รัฐต้องมีภาระค่าใช้จ่ายช่วยเหลืออันเป็นเหตุให้ผู้สูงอายุเกิดความรู้สึกต่ำต้อยต่อค่าเงินไม่กล้าที่จะลุกขึ้นมาพิทักษ์สิทธิของตนเอง

เหตุการณ์จากข่าวเกี่ยวกับเรื่องการก่อสร้างลิฟต์เพื่อผู้สูงอายุและคนพิการเพิ่มเติมในสถานีรถไฟฟ้าบีทีเอสแล้วมีชาวบ้านมาเรียกร้องคัดค้านการก่อสร้างเนื่องจากโครงสร้างลิฟต์ไปบดบังหน้าอาคารเป็นเหตุการณ์ที่ผู้เขียนสนใจ ซึ่งหากภาครัฐมีแนวคิดในการติดตั้งลิฟต์ตั้งแต่การเริ่มดำเนินการก่อสร้างสถานี และเปิดโอกาสให้ประชาชนทุกฝ่ายได้เข้ามามีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็นต่อการออกแบบ ก็จะทำให้ในขั้นตอนการออกแบบสามารถวางรูปแบบการก่อสร้างลิฟต์ให้หลบเลี่ยงการบดบังหน้าอาคารได้อย่างสอดคล้องตรงตามความต้องการของประชาชนอย่างแท้จริง การก่อสร้างติดตั้งลิฟต์เพิ่มเติมในกรณีนี้จะเห็นได้ว่า หากมีการลงทุนโดยมีฐานคิดเพื่อส่งเสริมผู้สูงอายุตั้งแต่แรกซึ่งสอดคล้องกับระบบสวัสดิการถ้วนหน้าปัญหานี้คงไม่เกิดขึ้น นอกจากนี้ การที่บีทีเอสต้องทำการติดตั้งลิฟต์ทุกสถานีก็มาจากคำสั่งศาลโดยมีการเรียกร้องจากกลุ่มผู้พิการ จึงเห็นได้ว่าแนวคิดสวัสดิการแบบเก็บตกก็อาจทำให้เกิดปัญหาขึ้นมาได้ภายหลัง

สำหรับประเด็นชาวบ้านเรียกร้องคัดค้านการก่อสร้างลิฟต์เนื่องจากบดบังหน้าอาคาร ทำให้ผู้เขียนเกิดความสนใจในเรื่องของสังคมเกี่ยวกับมุมมองความขัดแย้งระหว่างผลประโยชน์สิทธิบุคคลของตนเองกับผลประโยชน์สิทธิของผู้สูงอายุและคนพิการ ซึ่งการชั่งน้ำหนักเลือกตัดสินประเด็นดังกล่าวคงต้องใช้บริบททั้งทางส่วนตัวและทางสังคมในการพิจารณาว่าสิทธิของฝ่ายไหนจะมีน้ำหนักมากกว่ากัน โดยอาจใช้ทฤษฎีความยุติธรรมของ Rawls มาพิจารณาจะให้ความสำคัญต่อผลประโยชน์สิทธิของผู้สูงอายุและคนพิการมากกว่าผลประโยชน์สิทธิบุคคลที่คัดค้าน เพราะผู้สูงอายุและคนพิการมีสถานะและโอกาสที่น้อยกว่าจึงควรที่จะได้รับสิทธิพิเศษมากกว่า แต่อย่างไรก็ตาม ผู้เขียนเห็นว่าสังคมไทยในปัจจุบันมีแนวคิดเอียงไปทางเสรีนิยมสมัยใหม่มากกว่า คือทุกคนมีความสำคัญเสมอภาคเท่าเทียมกันจึงไม่ควรให้ใครได้รับสิทธิมากกว่าใคร ซึ่งสอดคล้องกับแนวความคิดการกระจายทรัพยากรอย่างเท่าเทียมของ Hayek ดังนั้น ทฤษฎีความยุติธรรมของ Rawls ซึ่งมุ่งให้ความสำคัญแก่ผู้ด้อยโอกาสอาจไม่สามารถนำมาประยุกต์ใช้ได้สำหรับสังคมไทยในปัจจุบัน ในเหตุผลเดียวกับที่ Hayek ปฏิเสธทฤษฎีของ Rawls นั่นคือ Hayek เห็นว่าทฤษฎีความยุติธรรมของ Rawls ก่อให้เกิดความไม่เท่าเทียมกันในสังคม ซึ่งหากมองตามแนวคิดของ Hayek ดังกล่าวจะเห็นได้ว่า ผู้สูงอายุจะถูกมองเป็นวัตถุและเป็นภาระค่าใช้จ่ายที่ต้องช่วยเหลือ ซึ่งจะทำให้ผู้สูงอายุรู้สึกต่ำต้อยค่าจนก่อให้เกิดการถูกประหัตประหารของสังคมผู้สูงอายุตามมา

การเปลี่ยนแปลงปรากฏการณ์ทางสังคมไทยในเรื่องมุมมองต่อผู้สูงอายุจะต้องมีการเปลี่ยนแปลงที่ละเอียดละน้อยจากการมองผู้สูงอายุเป็นวัตถุที่ต้องมีภาระค่าใช้จ่ายในการดูแลไปเป็นการมองผู้สูงอายุที่เป็นมนุษย์ที่มีสิทธิและศักดิ์ศรีซึ่งต้องสามารถเข้าถึงระบบขนส่งมวลชนสาธารณะได้อย่างเท่าเทียมบุคคลอื่นในสังคม อันเป็นการพิทักษ์สิทธิของผู้สูงอายุ ในขณะที่เดียวกันสังคมต้องมีส่วนในการเสริมสร้างพลังอำนาจให้แก่ผู้สูงอายุโดยการมองผู้สูงอายุว่าเป็นบุคคลที่เป็นที่เคารพ สามารถให้คำปรึกษาแก่คนในวัยอื่นๆ และมีสิทธิในการเดินทางอย่างปลอดภัยจึงทำให้การส่งเสริมนโยบายการเข้าถึงระบบขนส่งมวลชนประสบผลสำเร็จได้ นอกจากนี้ สังคมไทยมีโอกาสดูสูงที่จะประสบความสำเร็จในการเปลี่ยนแปลงสังคมแบบค่อยเป็นค่อยไปตามอย่างวิธีของกลุ่มเฟเบียน (Fabian Society) ที่เชื่อว่าปัญหาสังคมที่มีอยู่สามารถแก้ไขได้ด้วยกระบวนการเปลี่ยนแปลงสังคมที่เกิดจากภายในตัวสังคมเองและค่อยเป็นไปทีละเล็กละน้อย (กิตติพัฒน์ นนทปัทมเดช, 2544) เนื่องจากในปัจจุบันสังคมไทยกำลังตื่นตัวและเตรียมรับการเปลี่ยนแปลงเป็นสังคมผู้สูงอายุ โดยมีแนวร่วมหลากหลายกลุ่ม เช่น กลุ่มราชการ กลุ่มการเมือง กลุ่มสื่อมวลชน และกลุ่มสถานศึกษา อีกทั้งสังคมไทยสามารถนำแนวคิดทางสายที่สามของ Antony Giddens นำมาปรับใช้ เนื่องจากที่ผ่านมาประเทศไทยยังไม่ได้มีแนวคิดสุดโต่งทั้งทางด้านสังคมประชาธิปไตย หรือทางด้านเสรีนิยมใหม่ ดังนั้น แนวคิดทางสายที่สามซึ่งยังคงเชื่อมั่นในทุนนิยมแต่ก็ยังให้รัฐเข้ามาแทรกแซงจัดการในเรื่องกลไกตลาดและการดูแลชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชน จึงเป็นแนวคิดที่สอดคล้องกับสภาพสังคมปัจจุบัน

ผู้เขียนมีความเห็นว่าแนวทางที่เหมาะสมและเป็นไปได้ในการส่งเสริมการเข้าถึงระบบขนส่งมวลชนสาธารณะของผู้สูงอายุยังคงต้องให้ความสำคัญกับการพัฒนาประเทศเพื่อให้ทันกับการแข่งขันในระดับสังคมโลก ในขณะเดียวกันก็ต้องให้ความสำคัญกับกฎกติกาของสังคมในการกระจายทรัพยากรอย่างเป็นธรรมและเสมอภาค ดังนั้น การประยุกต์ใช้แนวคิดทางสายที่สามมาประกอบการตัดสินใจในการดำเนินนโยบายของภาครัฐจึงมีความเหมาะสม โดยแนวคิดทางสายที่สามนี้จะมีฐานคิดในเชิงคุณค่าเกี่ยวกับโอกาสที่แท้จริง ความรับผิดชอบ และชุมชน ซึ่งผู้สูงอายุควรมีโอกาสในการเข้าถึงระบบขนส่งมวลชนสาธารณะได้อย่างสะดวกและปลอดภัย อันเป็นความรับผิดชอบต่อคนในสังคม รวมถึงรัฐบาลที่จะต้องมีส่วนร่วมในการดูแลผู้สูงอายุ เนื่องจากผู้สูงอายุเป็นผู้ที่ร่วมก่อร่างสร้างสังคมมาเป็นเวลานาน อย่างไรก็ตาม แนวคิดทางสายที่สามของกิดเด็นส์ให้ความสำคัญกับโครงสร้างและระบบสังคม กล่าวคือ โครงสร้างควรอยู่ในการรับรู้ว่าเป็นหลักกติกาและทรัพยากร (Rules and resources) ซึ่งหลักกติกาที่อยู่ในโครงสร้างเป็นสิ่งที่นำไปสู่การผลิตสู่ทางในการเข้าถึงทรัพยากรด้านต่างๆ (กิดิพัฒน์ นนทปัทมดลย์, 2558) ดังนั้น การนำแนวคิดนี้มาประยุกต์ใช้ในสังคมไทยต้องมีการคำนึงถึงหลักกติกาและการกระจายทรัพยากรอย่างเสมอภาคและเป็นธรรม โดยหลักกติกาดังกล่าวจะต้องมาจากความเห็นร่วมกันของประชาชนในสังคมที่มองผู้สูงอายุโดยไม่ได้อยู่ในรูปของวัตถุหรือสินค้าในระบบทุนนิยม (Decommodification) ซึ่งจะให้นโยบายการส่งเสริมผู้สูงอายุในด้านต่างๆ มีการปฏิบัติกับผู้สูงอายุทุกคนอย่างเป็นธรรม อันจะทำให้ลดปัญหาการประทุษร้ายต่อผู้สูงอายุจากสังคม ซึ่งเกิดจากการตรวจสอบคุณสมบัติ (Means Test) ในการกระจายทรัพยากร นอกจากนี้ หากมองในเรื่องของชุมชน ผู้เขียนเห็นว่าชุมชนที่แท้จริงจะต้องมีความเท่าเทียมกันและความยุติธรรมโดยไม่ละเลยสิทธิของผู้สูงอายุในการได้รับบริการจากรัฐ ซึ่งหากทุกภาคส่วนในสังคมไทยมีความคิดพื้นฐานดังกล่าวที่สอดคล้องร่วมกัน ผู้เขียนเชื่อว่าโครงสร้างสังคมของเราจะไม่ละเลยต่อสิทธิของผู้สูงอายุในการเข้าถึงระบบขนส่งมวลชนสาธารณะ อันจะก่อให้เกิดความเท่าเทียมกันและความยุติธรรมในสังคม

สรุป

การให้ความหมายของความเท่าเทียมและความยุติธรรมมีความแตกต่างกันในแต่ละสำนักคิดทั้งฝ่ายสังคมประชาธิปไตยและฝ่ายเสรีนิยมใหม่ โดยฝ่ายสังคมประชาธิปไตยให้ความสำคัญกับการกระจายทรัพยากรด้วยความยุติธรรมเพื่อให้เกิดความเท่าเทียมของประชาชนทุกฝ่าย ส่วนฝ่ายเสรีนิยมใหม่ให้ความสำคัญกับการให้โอกาสแก่ประชาชนทุกฝ่ายอย่างเท่าเทียมเพื่อให้เกิดการแข่งขันในตลาดเสรีอย่างยุติธรรม โดยในประเทศไทยแนวคิดฝ่ายเสรีนิยมใหม่ได้เข้ามามีบทบาทอย่างมากในกระบวนการพัฒนาระบบขนส่งมวลชนสาธารณะ ดังจะเห็นได้จากนโยบายของรัฐบาลที่เร่งการก่อสร้างระบบขนส่งมวลชน เพื่อการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศโดยให้ความสำคัญในการเข้าถึงการใช้บริการของกลุ่มผู้สูงอายุและผู้พิการไม่มากเท่าที่ควร จนทำให้เกิดการฟ้องร้องในกรณีความต้องการให้มีการติดตั้งลิฟต์ในสถานีรถไฟทุกสถานี อันสะท้อนให้เห็นถึงความไม่เท่าเทียมและความไม่ยุติธรรมที่แฝงเร้นอยู่ในสังคมประชาธิปไตย ซึ่งภาครัฐจะต้องให้ความสำคัญอย่างจริงจัง เพื่อลดปัญหาความเหลื่อมล้ำดังกล่าว โดยผู้เขียนมีความเห็นว่าภาครัฐยังคงต้องให้ความสำคัญกับการพัฒนาประเทศเพื่อการแข่งขันในสังคมโลกได้อย่างเท่าทันประเทศอื่นๆ ดังนั้น แนวทางที่เหมาะสมและเป็นไปได้ในการส่งเสริมการเข้าถึงระบบขนส่งมวลชนสาธารณะของผู้สูงอายุคือ การประยุกต์ใช้แนวคิดทางสายที่สามของแอนโทนี กิดเด็นส์ ที่ให้ความสำคัญกับคุณค่าเกี่ยวกับโอกาสที่แท้จริง ความรับผิดชอบ และชุมชน โดยให้ภาคประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบายร่วมกับภาครัฐ เช่น การส่งเสริมการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานในการเข้าถึงระบบขนส่งมวลชนของผู้สูงอายุ ไม่ว่าจะเป็นลิฟต์ ทางเดิน และอุปกรณ์ต่างๆ ที่เพิ่มความปลอดภัยในการเดินทาง อันจะทำให้เกิดกฎกติกาของสังคมที่ว่าด้วยการกระจายทรัพยากรและบริการด้วยความเสมอภาค เพื่อให้การพัฒนาประเทศก้าวไปพร้อมกับการพัฒนาพิทักษ์สิทธิของประชาชนทุกกลุ่มด้วยความเท่าเทียมและความยุติธรรม

รายการอ้างอิง

- กิตติพัฒน์ นนทปัทมเดช. (2553). *ทฤษฎีความยุติธรรมของจอห์น รอลส์*. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์.
- กิตติพัฒน์ นนทปัทมเดช. (2558). *ทฤษฎีวิพากษ์ในนโยบายและการวางแผนสังคม*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- กิตติพัฒน์ นนทปัทมเดช. (2558). *ทฤษฎีสังคมสงเคราะห์ร่วมสมัย*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- กิตติพัฒน์ นนทปัทมเดช. (2544). *นโยบายสังคมและสวัสดิการสังคม*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- กิตติพัฒน์ นนทปัทมเดช. (2558). *แนวคิดความทุกข์เชิงสังคมของปีแยร์ บูร์ดิเอด*. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์.
- ณัฐพล โสติรัตนวิโรจน์. (2557). จริยศาสตร์ของการพัฒนา: บทสำรวจวิวัฒนาการด้วยการพัฒนา. *วารสารปัญญาวิวัฒน์*, 5(2).
- บรรลุ ศิริพานิช. (2542). *ผู้สูงอายุไทย*. สมาคมผู้สูงอายุแห่งประเทศไทย.
- ปราโมทย์ ประสาทกุล, ศุทธิดา ชวนวัน และ กาญจนา เทียนลาย. (2555). *ผู้สูงอายุ: คนวงในที่จะถูกผลักดันให้ไปอยู่ ชายขอบ*. มหาวิทยาลัยมหิดล.
- ระพีพรรณ คำหอม. (2557). *สวัสดิการสังคมกับสังคมไทย*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- วรารณ สามโกเศศ. (2558). *GLOBAL CHANGE*. โอเพ่นเวิลด์ส พับลิชชิง เฮ้าส์.
- ศุภชัย ศุภผล. (2558). *จอห์น รอลส์: ว่าด้วยทฤษฎีความยุติธรรมและชีวิตของ จอห์น รอลส์*. สำนักพิมพ์วิคตอรี.
- สำนักงานสถิติแห่งชาติ. (2558). *สำรวจประชากรสูงอายุในประเทศไทย*. กรุงเทพฯ: สำนักสถิติเศรษฐกิจและสังคม.
- สำนักนโยบายและแผนการขนส่งและจราจร. (2557). *แผนยุทธศาสตร์การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานด้านการคมนาคมขนส่งของไทย พ.ศ.2558-2565*. กรุงเทพฯ: กระทรวงคมนาคม.
- เอี่ยมพร พิชัยสนธิ. (2552). *นโยบายเศรษฐกิจว่าด้วยสวัสดิการสังคม: บทวิเคราะห์ประสบการณ์ในประเทศตะวันตก*. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, คณะเศรษฐศาสตร์.

Books

- Joel Gehman. (2008). *Structuration Theory Summary*. University of Alberta.
- Samuel Taylor Marison. (2010). *A Hayekian Theory Of Social Justice*. NYU Journal of Law & Liberty.

การเตรียมความพร้อมเข้าสู่วัยผู้สูงอายุ: กรณีศึกษาสำนักงานปลัดกระทรวงสาธารณสุข (ส่วนกลาง) Preparing for the old age: A CASE STUDY from Office of the Permanent Secretary Ministry of Public Health

ชนัญญา ปัญจพล*
Chananya Panjapol

บทคัดย่อ

การศึกษาในครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาลักษณะการเตรียมความพร้อมเข้าสู่วัยผู้สูงอายุของข้าราชการ สำนักงานปลัดกระทรวงสาธารณสุข (ส่วนกลาง) จังหวัดนนทบุรี และความรู้ต่อการเป็นผู้สูงอายุและผู้สูงอายุที่มีศักยภาพ รวมถึงการรับรู้ต่อลักษณะการเตรียมความพร้อมเข้าสู่วัยผู้สูงอายุของหน่วยงาน โดยทำการศึกษาข้าราชการที่มีอายุตั้งแต่ 50-59 ปี รวมทั้งสิ้น 204 คน ผลการศึกษาพบว่า ข้าราชการมีความรู้ต่อการเป็นผู้สูงอายุที่มีศักยภาพ เข้าใจถึงความสามารถในการทำประโยชน์ต่อสังคม และการเรียนรู้และการยอมรับสิ่งใหม่ๆ อยู่ตลอดเวลา ส่วนลักษณะการเตรียมความพร้อมเข้าสู่วัยผู้สูงอายุ มีการเตรียมความพร้อมอยู่ในระดับมาก ในด้านเศรษฐกิจ ด้านจิตใจ ด้านสังคม และด้านร่างกาย ตามลำดับ ได้แก่ การวางแผนการตรวจสุขภาพประจำปี การมีความสุขเมื่อได้ช่วยเหลือคนอื่น มีการทำกิจกรรมหรืองานอดิเรกในเวลาว่างกับคนในครอบครัว และการเริ่มคาดคะเนรายรับ-รายจ่ายในอนาคตและนำมาวางแผนการใช้จ่ายเงินให้เพียงพอในแต่ละเดือน ประเด็นที่มีการเตรียมความพร้อมไม่มากเท่าที่ควร คือ การอ่านหนังสือเกี่ยวกับผู้สูงอายุที่มีศักยภาพ ส่วนการรับรู้ต่อนโยบาย/แผนงานและการจัดบริการของหน่วยงานมีผลต่อการเตรียมความพร้อม ดังนั้น สำนักงานปลัดกระทรวงสาธารณสุขควรมีกำหนดนโยบายที่ชัดเจน มีการจัดบริการต่อบุคลากรเพื่อการเตรียมความพร้อม เข้าสู่วัยผู้สูงอายุ โดยมีการประชาสัมพันธ์ในช่องทางที่หลากหลาย มีการส่งเสริมการให้ความรู้ ความเข้าใจที่ครอบคลุมในทุกด้าน และสร้างเครือข่ายความร่วมมือของบุคลากรในการเตรียมความพร้อมเข้าสู่วัยผู้สูงอายุ

คำสำคัญ: ผู้สูงอายุที่มีศักยภาพ, การเตรียมความพร้อม

ABSTRACT

This purpose of this research is to study the elderly official's preparation of Ministry of Health (central) Nontaburi Province, and the basic knowledge which is how to be a well elderly and the elderly potentials. These are including recognition to features of the elderly agency preparations. The sample of this study is officials who are 50-59 years old, and a total is 204 people. The study found that servants have knowledge about elderly potential also understood the ability contributing to society. They learn and accept new things all the time. There are high levels of appearance preparation: Economy, Society, Psychological and Physical body. The plans include an annual health check or even happiness when helping others. Activities or hobbies which the elderly have free time with their family and predicted income - outcome in the future and plan to spend saving money sufficiently. Meanwhile, Officials are not reading a book about aging potential which is this issue has not quite ready to move. Being aware of the policy / program and agency services affect readiness. Therefore, Ministry of Health should have a clear policy to service personnel are preparing to enter the elderly. The public relations should be provided to officials via various channels; for example, promoting awareness a comprehensive understanding of all aspects, networking and cooperation of personnel in preparation to be elderly.

Keywords: Aging potential, Preparedness

* นักศึกษาปริญญาโทหลักสูตรสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

บทนำ

ประเทศไทยกำลังเข้าสู่ “สังคมสูงวัยสมบูรณ์” ในปี 2564 หรืออีก 7 ปีข้างหน้า หากมีประชากรอายุตั้งแต่ 60 ปีขึ้นไปมากถึง ร้อยละ 20 ของประชากรทั้งหมด เนื่องมาจากปัจจัยที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากรความสำเร็จของนโยบายการวางแผนครอบครัว ทำให้อัตราการเจริญพันธุ์ลดต่ำลง การเพิ่มขึ้นของประชากรก็ลดลงตามไป และอัตราการตายก็ลดลงเช่นกัน ประกอบกับความคาดหวังในอายุเฉลี่ยที่เพิ่มสูงขึ้น สัดส่วนระหว่างเด็กและผู้สูงอายุจึงมีทิศทางตรงข้ามกัน ในขณะที่ประชากรเด็กมีอัตราลดลง และประชากรผู้สูงอายุกลับเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง ด้วยการเปลี่ยนแปลงที่รวดเร็วของสัดส่วนประชากร ส่งผลกระทบและเกิดปัญหาในด้านต่างๆ ตามมา ทั้งระบบสุขภาพ สังคมและเศรษฐกิจ ย่อมส่งผลต่อคุณภาพชีวิตที่เหมาะสมของประชากร โดยเฉพาะผู้สูงอายุที่ก้าวเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุ จะสามารถดำรงชีวิตในสังคมได้อย่างมีศักยภาพ จึงมีความจำเป็นในการเตรียมความพร้อมก่อนการเข้าสู่ผู้สูงอายุ เพื่อเป็นแนวทางการป้องกันให้เกิดผลกระทบต่อนปัญหาในด้านต่างๆ

จากการสำรวจจำนวนประชากรผู้สูงอายุ ในปี 2557 ประชากรผู้สูงอายุตอนต้น มีจำนวน 5.6 ล้านคน หรือร้อยละ 8.6 ของประชากรทั้งหมด ผู้สูงอายุตอนกลางจำนวน 3 ล้านคน หรือ ร้อยละ 4.6 และผู้สูงอายุตอนปลายจำนวน 1.4 ล้านคน หรือร้อยละ 2.1 (มูลนิธิสถาบันวิจัยและพัฒนาผู้สูงอายุไทย, 2558) ทำให้ในอนาคตความต้องการการดูแลและยาระยาวสำหรับผู้สูงอายุก็จะสูงขึ้นตามการเป็นสังคมสูงวัยที่เพิ่มขึ้น การแบ่งช่วยวัยผู้สูงอายุตามพระราชบัญญัติผู้สูงอายุ พ.ศ. 2546 เพื่อเป็นการอธิบายถึงลักษณะการเปลี่ยนแปลงทางร่างกายของผู้สูงอายุในแต่ละช่วง สามารถแบ่งผู้สูงอายุเป็น 3 ช่วงวัย ได้แก่ วัยสูงอายุตอนต้น (60-69 ปี) ยังคงมีพลังกายและสามารถช่วยเหลือตัวเองได้ วัยสูงอายุตอนกลาง (70-69 ปี) เริ่มมีอาการเจ็บป่วย ร่างกายเริ่มอ่อนแอ มีโรคประจำตัวหรือโรคเรื้อรัง และวัยผู้สูงอายุตอนปลาย (80 ปีขึ้นไป) จะมีอาการเจ็บป่วยบ่อยขึ้น อวัยวะเสื่อมสภาพ และอาจมีภาวะทุพพลภาพ ส่งผลให้การดูแลสุขภาพของผู้สูงอายุกลายเป็นประเด็นสำคัญ จากการเปลี่ยนแปลงทางร่างกายที่มีสมรรถนะลดลงส่วนทางกับอายุที่สูงขึ้น จึงทำให้ผู้สูงอายุประสบปัญหาทางสุขภาพต่างๆ ตามมา ซึ่งมีการสำรวจสุขภาพผู้สูงอายุไทย พบว่า ปัญหาด้านสุขภาพของผู้สูงอายุอันดับแรก คือ การเคลื่อนไหวทางร่างกาย ร้อยละ 58 รองลงมา คือ ปัญหาทางการได้ยินหรือสื่อความหมาย ร้อยละ 24 ด้านการมองเห็น ร้อยละ 19 ด้านการเรียนรู้ ร้อยละ 4 ด้านจิตใจ ร้อยละ 3 และด้านสติปัญญา ร้อยละ 2 และโรคที่เกิดขึ้นกับผู้สูงอายุเป็นภาวะโรคเรื้อรัง ได้แก่ โรคความดันโลหิต ร้อยละ 41.1 โรคเบาหวาน ร้อยละ 18.2 และโรคข้อเข่าเสื่อม ร้อยละ 8.6 (มูลนิธิสถาบันวิจัยและพัฒนาผู้สูงอายุไทย, 2558)

ผู้สูงอายุไม่เพียงแต่เกิดการเปลี่ยนแปลงทางร่างกายเพียงด้านเดียว ยังความผลกระทบต่อการเปลี่ยนแปลงในด้านจิตใจ สังคมและเศรษฐกิจ ที่มีส่วนเกี่ยวข้องและสัมพันธ์กัน ซึ่งในการเปลี่ยนแปลงทางจิตใจ ที่แสดงออกมาทางสติปัญญา การรับรู้และการเรียนรู้ที่ถดถอย อาจไม่ยอมรับต่อการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น ส่งผลต่อความรู้สึก อารมณ์ในทางลบ มีความหวั่นไหวไม่แน่นอน อาจคิดว่าตัวเองไร้ค่า เกิดความกลัวในจิตใจต่อการเปลี่ยนแปลงที่จะมาถึง รวมทั้งการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่มีส่วนที่ทำให้เกิดผลกระทบด้านจิตใจ เนื่องจากบทบาทและสถานภาพที่เกิดขึ้นในชีวิตลดลง รายได้ที่ลดลงหรือหายไป สังคมที่เปลี่ยนไปจากที่เคยเป็นการทำงานที่เคยรับผิดชอบก็ต้องเปลี่ยนแปลง อาจจะต้องหยุดทำงานหรือโยกย้ายเปลี่ยนงานตามความจำเป็น เนื่องจากเลวร้ายต่อการทำงานไปแล้ว ทำให้ชีวิตแต่ละวันดำเนินต่อไปด้วยความจำเจมากขึ้น มีการปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่นลดลง จึงเกิดเป็นผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ส่วนการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ เมื่อเข้าสู่วัยเกษียณอายุจะยุติบทบาทการทำงานลง ทำให้รายได้ที่เคยได้รับขาดหายไป ผู้สูงอายุจึงมีความคำนึงถึงภาระค่าใช้จ่ายในชีวิตประจำวันในวัน ซึ่งมีความจำเป็นอย่างมากต่อการดำรงชีวิตหลังเข้าสู่วัยสูงอายุ ในการบริหารเงินอย่างมีความสมดุลทั้งรายรับและรายจ่ายอย่างไร พร้อมทั้งการเตรียมความพร้อมต่อรับมือกับค่าใช้จ่ายในการดูแลสุขภาพของตนเองและสถานการณ์ฉุกเฉินที่จะตามมาในอนาคต

จากการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นต่อผู้สูงอายุดังกล่าวข้างต้น การเตรียมความพร้อมเข้าสู่วัยผู้สูงอายุ จึงเป็นกระบวนการในการพัฒนาความพร้อมในด้านต่างๆ ทั้งสุขภาพ อนามัย การศึกษา การประกอบอาชีพ และการมีส่วนร่วมในสังคม เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงสู่ผู้สูงอายุ จึงต้องมีการปรับตัวต่อสถานะที่เปลี่ยนแปลงไปในทุกด้านของชีวิต เพื่อที่จะเป็นผู้สูงอายุที่มีศักยภาพ

หากไม่สามารถปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงและเข้าสู่ผู้สูงอายุที่ไม่มีการเตรียมการใดๆ ก็ส่งผลต่อสภาพจิตใจที่จะคิดไปถึงการไร้คุณค่า เป็นภาระของสังคม โดยสามารถเตรียมความพร้อมได้ตั้งแต่อยู่ในวัยเรียนหรือวัยทำงานเพื่อการเข้าสู่ผู้สูงอายุที่มีศักยภาพ และมีการศึกษาถึงการเผชิญสภาวะความสูงอายุ จากภาวะวิกฤติของชนวัยกลางคนนั้น มีการสำนึกในการเตรียมความพร้อมเข้าสู่ผู้สูงอายุมีการปรับตัวได้ดี มีศักยภาพในการนำสู่ความสำเร็จในชีวิตบั้นปลาย

การศึกษาการเตรียมความพร้อมก่อนเข้าสู่ผู้สูงอายุ จำกัดขอบเขตอายุของประชากร อายุ 50-59 ปี ซึ่งเป็นข้าราชการ สำนักงานปลัดกระทรวงสาธารณสุข (ส่วนกลาง) จังหวัดนนทบุรี จากข้าราชการทั้งหมดในหน่วยงาน มีผู้ที่อายุ 50-59 ปี มีจำนวน 415 คน คิดเป็นร้อยละ 49 โดยมีแนวโน้มของผู้ที่เข้าสู่ผู้สูงอายุเกือบครึ่งหนึ่งเลยทีเดียวที่เดียวประกอบกับประชากรกลุ่มนี้เป็นกลุ่มวัยกลางคน หรือวัยผู้ใหญ่ตอนกลาง เป็นวัยที่เริ่มมีการเปลี่ยนแปลงทางความเสื่อมของร่างกายไปที่ละน้อย และอย่างช้าๆ เริ่มมีโรคภัยไข้เจ็บมารบกวน และยังมีความวิตกกังวลเพิ่มขึ้นจากความสัมพันธ์ทางครอบครัวและภาระการทำงาน ซึ่งวัยกลางคนนี่เองเป็นช่วงเวลาแห่งการปรับตัวใหม่ที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงวัยกลางคนจึงต้องคำนึงถึงความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นและเหมาะสมที่จะแสวงหาการเตรียมการทางด้านต่างๆ เมื่อเข้าสู่สภาวะที่แอ่งอย่างวัยผู้สูงอายุ การเตรียมการจะยังทำให้เกิดประสิทธิภาพได้ดี

สำนักงานปลัดกระทรวงสาธารณสุข (ส่วนกลาง) จังหวัดนนทบุรี เป็นหน่วยงานที่ทำงานเกี่ยวกับทางด้านสุขภาพของประเทศ โดยแต่ละหน่วยงานภายในสังกัด ทุกหน่วยงานจะต้องสร้างผลผลิตที่เกี่ยวข้องกับทางด้านสุขภาพและสาธารณสุข บุคลากรที่ปฏิบัติงานอยู่ในหน่วยงาน จึงมีความใกล้ชิดกับบริบททางด้านสุขภาพที่เป็นส่วนหนึ่งของการปฏิบัติงาน อีกทั้งภายในพื้นที่ที่ตั้งของหน่วยงาน มีสนามกีฬา มีพื้นที่การออกกำลังกาย และยังมีกีฬาภายในของกระทรวง โดยสนับสนุนให้บุคลากรลงแข่งขัน จึงเกิดการใช้ประโยชน์ นอกจากจะเป็นพื้นที่ของส่วนกลางแล้ว บางหน่วยงานในสำนักงานปลัดกระทรวงสาธารณสุขเอง ก็จะมีการจัดบริการเครื่องออกกำลังกาย เพื่อให้บุคลากรมาออกกำลังกาย และคำนึงถึงสุขภาพที่ดี และยังเป็นหน่วยงานในการพัฒนาการบริหาร บริการ และวิชาการ ให้มีระบบที่เป็นมาตรฐาน ครอบคลุม เพื่อให้คนไทยมีสุขภาพดี ประกอบกับ สำนักงานปลัดกระทรวงสาธารณสุข ได้สร้างวัฒนธรรมองค์กร เพื่อให้บุคลากรได้ปฏิบัติร่วมกัน หนึ่งในวัฒนธรรมข้อหนึ่งนั้น คือ “การออกกำลังกายอย่างสม่ำเสมอ รับประทานอาหารที่เหมาะสมเพื่อสุขภาพ และหลีกเลี่ยงพฤติกรรมเสี่ยง” ซึ่งเป็นพื้นฐานในการสนับสนุนให้บุคลากรเกิดความพร้อมเพื่อตนเองสามารถก้าวเข้าสู่ผู้สูงอายุ โดยการเตรียมความพร้อมเพื่อให้เข้าสู่ผู้สูงอายุที่มีคุณภาพ ที่ดี อายุยืนยาว สุขภาพแข็งแรงได้ในชีวิตบั้นปลาย และต้องรับมือกับสภาพ ร่างกาย จิตใจ สังคม และเศรษฐกิจ ที่เปลี่ยนแปลงไป และการออกกำลังกาย การรับประทานอาหารที่เหมาะสม ก็เป็นประโยชน์อย่างมากสำหรับผู้สูงอายุ ที่มีศักยภาพ นอกจากการสนับสนุนทางด้านสุขภาพที่เห็นเด่นชัดแล้วยังมีการจัดบริการมาเป็นประโยชน์ต่อการเตรียมความพร้อมของบุคลากรเพื่อเข้าสู่ผู้สูงอายุอีกระดับหนึ่ง อย่างการสนับสนุนบริการด้านเศรษฐกิจนั้น ที่มีทั้งการจัดสวัสดิการ ที่ช่วยเหลือและอำนวยความสะดวกต่อบุคลากรเพื่อประโยชน์แก่การดำรงชีพ เสริมสร้างความมั่นคงให้บุคลากรทุกระดับ และมีสิทธิประโยชน์ที่สมาชิกจะได้รับ และมีสิทธิประโยชน์อ้อมที่สำนักงานปลัดกระทรวงสาธารณสุข จำกัด ซึ่งเป็นหน่วยงานที่ให้บริการทางการเงินและสวัสดิการแก่สมาชิก ทั้งการบริการเงินกู้และการจัดสวัสดิการประเภทต่างๆ

การศึกษาเรื่อง การเตรียมความพร้อมเข้าสู่ผู้สูงอายุของข้าราชการ สำนักงานปลัดกระทรวงสาธารณสุข (ส่วนกลาง) จังหวัดนนทบุรี เป็นการศึกษาถึงการเตรียมความพร้อมของบุคคลในด้านร่างกาย จิตใจ สังคมและเศรษฐกิจ และการเตรียมความพร้อมของหน่วยงานในด้านนโยบาย/แผนงานและการจัดการที่มาสสนับสนุนต่อการเตรียมความพร้อมของบุคคลนั้น มีการเตรียมการวางแผนในด้านต่างๆ อย่างไร รวมถึงมีนโยบาย/แผนงานและการจัดการของหน่วยงานเป็นอย่างไรบ้าง บุคลากรที่ปฏิบัติงานอยู่ภายใต้หน่วยงานนั้นมีความรู้ต่อการเป็นผู้สูงอายุและผู้สูงอายุที่มีศักยภาพ การรับรู้เกี่ยวกับการสนับสนุนของหน่วยงาน หรือต้องการการสนับสนุนอย่างไรบ้าง และบุคลากรนั้นทราบหรือไม่ต่อการเตรียมความพร้อมของหน่วยงาน จึงเป็นประเด็นที่มีความน่าสนใจที่จะศึกษาเรื่องดังกล่าว

วัตถุประสงค์การศึกษา

1. เพื่อศึกษาลักษณะการเตรียมความพร้อมเข้าสู่วัยสูงอายุของหน่วยงานและข้าราชการ สำนักงานปลัดกระทรวงสาธารณสุข (ส่วนกลาง) กับการเข้าสู่วัยสูงอายุ
2. เพื่อศึกษาความรู้ของข้าราชการ สำนักงานปลัดกระทรวงสาธารณสุข (ส่วนกลาง) จังหวัดนนทบุรี ต่อการเป็นผู้สูงอายุและผู้สูงอายุที่มีศักยภาพ การรับรู้ต่อลักษณะการเตรียมความพร้อมเข้าสู่วัยสูงอายุ
3. ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์ต่อลักษณะการเตรียมความพร้อมเข้าสู่วัยสูงอายุของข้าราชการ สำนักงานปลัดกระทรวงสาธารณสุข (ส่วนกลาง) จังหวัดนนทบุรี

แนวคิดที่ใช้ในการศึกษา

แนวคิดการเป็นผู้สูงอายุและผู้สูงอายุที่มีศักยภาพ การเข้าสู่วัยสูงอายุตามพระราชบัญญัติผู้สูงอายุ พ.ศ. 2546 กำหนดเกณฑ์ไว้ คือผู้ที่อายุ 60 ปีขึ้นไป ซึ่งเกณฑ์อายุตามปฏิทินเป็นการบ่งชี้อายุและการสูงอายุของบุคคล ตามการอธิบายลักษณะที่เข้าสู่การเป็นผู้สูงอายุ โดย รศรินทร์ เกรย์ และคณะ (2556) การเข้าสู่วัยสูงอายุ แบ่งออกได้ 5 ลักษณะ คือ อายุตามปฏิทินหรืออายุตามวัย อายุทางชีววิทยา อายุทางสังคม อายุทางอัตวิสัย และการสูงอายุมิติอื่นๆ แต่ไม่ว่าความสูงอายุนั้นจะเป็นในลักษณะใด ก็มีความเกี่ยวข้องกับอายุตามปฏิทิน เมื่อเข้าสู่วัยสูงอายุย่อมเกิดการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้น เนื่องจากในช่วงชีวิตของบุคคลแต่ละช่วงวัยจะเกิดการเปลี่ยนแปลงเริ่มตั้งแต่วัยเด็ก ตลอดจนถึงวัยสูงอายุ เปรียบเป็นช่วงวัยสุดท้ายของชีวิต จะเกิดการเปลี่ยนแปลงที่เป็นลักษณะเฉพาะ แตกต่างกันไปตาม แต่ละบุคคล ตามเงื่อนไขสุขภาพแวดล้อม ความสามารถ ประสบการณ์ หรือการตัดสินใจของบุคคล วันทนี นวลละออง (2553) กล่าวถึง การเปลี่ยนแปลงของผู้สูงอายุ 4 ด้าน คือ ด้านร่างกาย ที่สามารถสังเกตเห็นได้ เช่น การมีผิวหนังเหี่ยวย่น ความบกพร่องทางสายตาและการได้ยิน ด้านจิตใจ ที่เกิดจากการสูญเสียทางสัมพันธภาพ การถูกทอดทิ้ง เกิดความผิดปกติภายในร่างกาย ภาวะของระบบสมองที่ถดถอย ความจำแย่ลง เกิดอาการหลงลืม มีผลต่อสภาพจิตใจที่สับสนและซึมเศร้า ด้านสังคม เกิดการเปลี่ยนแปลงทางบทบาท สถานภาพ ทั้งทางครอบครัว สังคมภายนอก หน้าที่การทำงาน และด้านเศรษฐกิจ เกิดจากการไม่ได้ประกอบอาชีพ รายได้ลดลง หรือไม่มีรายได้ หากผู้สูงอายุสามารถรับมือกับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นได้ และปรับตัวให้ตนเองสามารถดำรงอยู่ในชีวิตได้อย่างมีศักยภาพ

ผู้สูงอายุที่มีศักยภาพเป็นกระบวนการในการสร้างความเหมาะสมและโอกาสในการพัฒนาตนเอง การมีส่วนร่วม ความมั่นคง เพื่อเข้าสู่การเป็นผู้สูงอายุที่มีศักยภาพและความสามารถดูแลตนเอง พึ่งตนเองได้ มีความสุข และความพึงพอใจในชีวิต และมีองค์ประกอบคือ การมีความสุขทางด้านจิตใจ มีความสามารถในการแสดงพฤติกรรม สิ่งแวดล้อมที่มีอิทธิพลต่อบุคคล และการรับรู้คุณภาพชีวิต เพื่อเป็นการพัฒนาศักยภาพของคนที่มิใช่เป็นผู้สูงอายุที่ประสบความสำเร็จและเป็นผู้สูงอายุที่ยังประโยชน์ตามองค์ประกอบของผู้สูงอายุที่มีศักยภาพ (Active Aging) (ศิริพัฒน์ ยอดเพชร, 2542, อ้างถึงใน กุณฑลี เสงแสงธรรม, 2551) ทั้งนี้สามารถอธิบายถึงแต่ละองค์ประกอบของผู้สูงอายุที่มีศักยภาพ คือ การเป็นผู้สูงอายุที่ประสบความสำเร็จ (Productive Aging) หมายถึง ผู้สูงอายุที่มีความสามารถในการพึ่งพาตนเองได้ และใช้ความคิดในเชิงสร้างสรรค์และดึงความสามารถที่มีอยู่มาใช้เพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อตนเอง ครอบครัว และสังคม โดยผ่านกระบวนการในการเป็นผู้สูงอายุ ในระยะการตระหนักรู้ ระยะการยอมรับและการปลดปล่อย เพื่อให้เกิดการปรับตัวได้ดีและสามารถเป็นผู้สูงอายุที่ยังประโยชน์ ส่วนผู้สูงอายุที่ประสบความสำเร็จ (Successful Aging) หมายถึง ผู้สูงอายุที่สามารถดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างเหมาะสม และมีชีวิตที่ยืนยาว มีภาวะสุขภาพกายและจิตที่ดี โดยมีความพึงพอใจและความต้องการของตนเองมาประกอบรวมกัน ผ่านกระบวนการในการเป็นผู้สูงอายุ ในระยะของการปลดปล่อย และระยะทำให้กระจำจืด เพื่อให้เกิดการปล่อยวางและให้รางวัลชีวิตเมื่อเข้าสู่วัยสูงอายุ ซึ่งมีการทำกิจกรรมต่างๆ เพื่อตอบสนองความต้องการของตนเพื่อความสุขทางกายและจิตใจ สามารถใช้ชีวิตอย่างมีความสุขเป็นผู้สูงอายุที่ประสบความสำเร็จ

แนวคิดการเตรียมความพร้อมเข้าสู่วัยผู้สูงอายุ ในความหมายการเตรียมความพร้อม คือ ความสามารถในการทำกิจกรรมใดๆ ให้บรรลุเป้าหมายที่กำหนดไว้ โดยจะประกอบด้วย ความรู้ ทักษะ รวมถึง แรงจูงใจ สิ่งแวดล้อมทางสังคม เศรษฐกิจ ในการสนับสนุนให้การปฏิบัติงานหรือกิจกรรมใดๆ บรรลุผล และความพร้อมต้องครอบคลุมถึง ความพร้อมทางร่างกาย สติปัญญา จิตใจ สิ่งแวดล้อม ซึ่งการเตรียมความพร้อมของการเข้าสู่วัยผู้สูงอายุที่มีศักยภาพ มีความครอบคลุมในการเตรียมความพร้อมทั้ง 4 ด้าน คือร่างกาย จิตใจ สังคมและเศรษฐกิจ อธิบายได้ดังนี้ การเตรียมความพร้อมของสุขภาพร่างกาย โดยการศึกษาเรื่องสุขภาวะ โภชนาการ อาหารการกิน และการออกกำลังกายที่สม่ำเสมอ การเตรียมความพร้อมด้านจิตใจให้มีทัศนคติที่ดีต่อการดำเนินชีวิต ให้เกิดความผาสุกและพึงพอใจในชีวิต การเตรียมความพร้อมด้านสังคม ทั้งที่เป็นการทำงานจริง หรืองานอดิเรกหลังจากเกษียณอายุ อย่างบางคนอาจจะทำงานต่อ จึงต้องมีความสามารถและความถนัด จึงต้องมีการเรียนรู้ หรือบางคนก็ทำงานอดิเรกก็ขึ้นอยู่กับความชอบที่ต่างกันไป แต่ก็ต้องอาศัยการเรียนรู้เช่นเดียวกัน ทั้งการศึกษาและค้นคว้าจากตำราด้วยตัวเอง เพื่อเป็นการเตรียมความพร้อมที่ดี รวมถึงเรื่องบ้านและที่อยู่ โดยคิดให้อยู่ในเกณฑ์ที่สามารถเป็นไปได้ เพื่อการใช้ชีวิตอย่างมีสุขภาพจิตที่ดี จึงต้องความรอบคอบ และการเตรียมความพร้อมด้านเศรษฐกิจ การเงินและทรัพย์สิน โดยเริ่มจากการวางแผนเตรียมการไว้ก่อน และต้องมีความรอบคอบ โดยคำนึงถึงสิ่งที่ต้องการทำเมื่อเข้าสู่วัยผู้สูงอายุ (บรรลु ศิริพานิช อ่างถึงใน อาชญญา รัตนอุบล และคณะ, 2552)

ระเบียบวิธีวิจัย

ในการศึกษา เรื่องการเตรียมความพร้อมเข้าสู่วัยผู้สูงอายุ : กรณีศึกษา สำนักงานปลัดกระทรวงสาธารณสุข (ส่วนกลาง) เป็นการวิจัยเชิงสำรวจ (Survey Research) โดยรวบรวม ค้นคว้าจากเอกสารที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ บทความ วิทยานิพนธ์ รายงานวิจัย วารสารต่างๆ และวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง เพื่อมาประกอบการศึกษาและสรุปเป็นประเด็นคำถามโดยใช้แบบสอบถาม (Questionnaire) เป็นเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล แบบสอบถามประกอบไปด้วย 4 ส่วน คือ 1) ข้อมูลส่วนบุคคลของผู้ตอบแบบสอบถาม 2) ความรู้ต่อการเป็นผู้สูงอายุและผู้สูงอายุที่มีศักยภาพ และการรับรู้ต่อลักษณะการเตรียมความพร้อมของหน่วยงาน 3) ลักษณะการเตรียมความพร้อมเข้าสู่วัยผู้สูงอายุ 4) ความคิดเห็น/ข้อเสนอแนะ ประชากรในการศึกษา คือ ข้าราชการที่มีอายุ 50-59 ปี ที่ปฏิบัติงานอยู่ในสังกัดกระทรวงสาธารณสุข (ส่วนกลาง) จังหวัดนนทบุรี และเก็บรวบรวมข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่างทั้งสิ้น จำนวน 204 คน และวิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้สถิติ คือ สถิติเชิงพรรณนา ได้แก่ การแจกแจงความถี่ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย และค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน การใช้สถิติเชิงอนุมานเพื่อทดสอบความแตกต่างของค่าเฉลี่ยโดยใช้ t-test และ F-test และค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์แบบ Pearson และนำเสนอข้อมูลเชิงบรรยาย

ผลการศึกษา

จากการศึกษาการเตรียมความพร้อมเข้าสู่วัยผู้สูงอายุของข้าราชการ ผลการศึกษา ประกอบด้วย

5.1 ข้อมูลส่วนบุคคล กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง 3 ใน 4 ของกลุ่มตัวอย่างทั้งหมด คิดเป็นร้อยละ 76.0 อายุเฉลี่ย 54.17 ปี โดยอายุ 50-54 ปี ร้อยละ 56.4 และอายุ 55-59 ปี ร้อยละ 43.6 สถานภาพสมรส ร้อยละ 63.2 สถานภาพโสด ร้อยละ 25.5 และสถานภาพหย่าร้าง/แยกกันอยู่ มีเพียงร้อยละ 11.3 ส่วนใหญ่มีบุตร จำนวน 2 คน ร้อยละ 38.7 และไม่มีบุตร ร้อยละ 32.4 ด้านระดับการศึกษาเกินครึ่ง จบปริญญาตรี ร้อยละ 51.0 ระดับเงินเดือน ร้อยละ 59.8 มีระดับเงินเดือน 30,001-45,000 บาท และลักษณะที่อยู่อาศัย เป็นเจ้าของบ้าน มากที่สุดถึงร้อยละ 67.2 ส่วนเช่าอยู่ หรืออาศัยอยู่กับครอบครัว มีความใกล้เคียงกัน คิดเป็นร้อยละ 16.7 และ 16.1 ตามลำดับ

5.2 ความรู้ต่อการเป็นผู้สูงอายุและผู้สูงอายุที่มีศักยภาพ พบว่า กลุ่มตัวอย่างร้อยละ 51.5 มีความรู้ ต่อการเป็นผู้สูงอายุ และผู้สูงอายุที่มีศักยภาพอยู่ในระดับมาก นอกจากนี้ ยังมีความรู้ว่าการเป็นผู้สูงอายุ คือ บุคคลที่มีอายุ 60 ปีขึ้นไป ร้อยละ 93.1 แต่ยังมีผู้เข้าใจผิดว่าผู้สูงอายุไม่จำเป็นต้องมีค่าใช้จ่ายในชีวิตประจำวัน มีถึงร้อยละ 32.4 และมีความรู้ว่าการเป็นผู้สูงอายุที่มีศักยภาพเป็น

ผู้ที่สามารถทำประโยชน์ต่อสังคมได้ มากถึงร้อยละ 98.5 โดยมีความรู้เกี่ยวกับคุณลักษณะลักษณะของผู้สูงอายุที่ยังประโยชน์ในการเรียนรู้และยอมรับต่อสิ่งใหม่ๆ อยู่ตลอดเวลา ร้อยละ 94.1 และมีความรู้เกี่ยวกับคุณลักษณะผู้สูงอายุที่ประสบความสำเร็จสามารถประกอบอาชีพและมีรายได้เป็นของตนเอง ร้อยละ 92.2 แต่ยังมีผู้เข้าใจผิดว่า การเป็นผู้สูงอายุที่มีศักยภาพยังสามารถดื่มแอลกอฮอล์ได้ ร้อยละ 40.2 เมื่อพิจารณาความรู้ของผู้สูงอายุที่มีศักยภาพรายด้าน ร้อยละ 90.2 มีความรู้ด้านคุณลักษณะของผู้สูงอายุที่ยังประโยชน์ มีความรู้ระดับมาก และร้อยละ 60.2 มีความรู้ด้านคุณลักษณะผู้สูงอายุที่ประสบความสำเร็จ มีความรู้ระดับมาก

5.3 การรับรู้ต่อการเตรียมความพร้อมของหน่วยงาน ศึกษาในหลายประเด็น โดยประเด็นด้านนโยบาย/แผนงาน และการจัดบริการ พบว่า กลุ่มตัวอย่างมีการรับรู้ต่อการเตรียมความพร้อมในภาพรวมอยู่ในระดับมาก ร้อยละ 59.8 โดยมีการรับรู้ต่อนโยบาย/แผนงาน มากที่สุดอยู่ในระดับมาก ร้อยละ 67.6 และประเด็นที่ตอบมากที่สุดคือ สำนักงานปลัดกระทรวงสาธารณสุขมีการกำหนดวัฒนธรรมองค์กรที่เกี่ยวข้องกับสุขภาพของผู้ปฏิบัติงาน ร้อยละ 81.4 รองลงมาคือ วัฒนธรรมองค์กรที่ส่งเสริมการออกกำลังกายสม่ำเสมอ รับประทานอาหารเพื่อสุขภาพ หลีกเลี่ยงพฤติกรรมเสี่ยง ร้อยละ 77.5 แต่ยังมีผู้ที่ไม่ทราบค่า นิยามด้านสุขภาพของผู้ปฏิบัติงานในเรื่องการเป็นแบบอย่างที่ดี (Health (Idol) ร้อยละ 27.5 ส่วนการจัดบริการ ในด้านจัดสวัสดิการ มีการรับรู้อยู่ในระดับมาก ร้อยละ 58.8 เป็นด้านที่มีการรับรู้ที่น้อยที่สุด ซึ่งมีการรับรู้ว่า มีการจัดสวัสดิการแก่บุคลากรของสำนักงานปลัดกระทรวงสาธารณสุข ร้อยละ 83.3 บุคลากรต้องเป็นสมาชิกของกองทุนสวัสดิการจึงได้รับสิทธิประโยชน์ ร้อยละ 71.6 และมีผู้ที่ยังไม่ทราบถึงการขอรับสิทธิประโยชน์ต้องยื่นคำร้องภายใน 60 วัน มากที่สุดถึงร้อยละ 40.2 ส่วนการจัดสวัสดิการในด้านสหกรณ์ออมทรัพย์ สำนักงานปลัดกระทรวงสาธารณสุข มีการรับรู้ในระดับสูง ร้อยละ 60.8 โดยมีการรับรู้ว่า สหกรณ์ออมทรัพย์ฯ ให้บุคลากรสมัครเป็นสมาชิกได้เฉพาะ ข้าราชการ พนักงานราชการ และลูกจ้างประจำ และมีการดำเนินการทางด้านการเงิน ทั้งการถือหุ้น การฝากเงิน การให้บริการเงินกู้ และสวัสดิการประเภทต่างๆ ร้อยละ 94.1 แต่ยังมีผู้ที่ไม่ทราบถึง การเป็นสมาชิกที่มีอายุ 60 ปี จะได้รับเงิน วังเงินไม่เกิน 6,000 บาทขึ้นอยู่กับจำนวนปีที่ เป็นสมาชิก ร้อยละ 40.2

ลักษณะการเตรียมความพร้อมเข้าสู่วัยผู้สูงอายุของข้าราชการ ในภาพรวมและรายด้านทุกด้านอยู่ในระดับมาก โดยมีค่าคะแนนเฉลี่ยในภาพรวม ($\bar{X} = 3.82$, S.D. = 0.96) (ตารางที่ 1) เมื่อพิจารณารายด้าน พบว่า

1) ด้านร่างกาย ข้าราชการมีการเตรียมความพร้อมอยู่ในระดับมาก แต่เมื่อเทียบกับด้านอื่นๆ ถือว่ามีค่าคะแนนเฉลี่ยในการเตรียมความพร้อมน้อยที่สุด ($\bar{X} = 3.72$, S.D. = 1.07) โดยประเด็นในการเตรียมความพร้อมมากที่สุด ร้อยละ 41.2 การวางแผนการตรวจสุขภาพประจำปี อยู่ในระดับมาก ส่วนประเด็นที่มีการเตรียมความพร้อมมาก กลุ่มตัวอย่าง ร้อยละ 45.6 ดื่มน้ำ 6-8 แก้วให้เพียงพอต่อความต้องการของร่างกาย กลุ่มตัวอย่างร้อยละ 46.1 รับประทานผักผลไม้เพื่อสุขภาพ ร้อยละ 37.3 หลีกเลี่ยงพฤติกรรมเสี่ยง เช่น ไม่ดื่มเครื่องดื่มที่มีแอลกอฮอล์หรือสูบบุหรี่ และร้อยละ 45.6 ลดการรับประทานอาหารประเภทไขมัน สำหรับประเด็นการออกกำลังกายมีการเตรียมความพร้อมมากที่สุด ร้อยละ 13.7 มีการออกกำลังกายไม่น้อยกว่า 30 นาที/ครั้ง และร้อยละ 14.7 มีการออกกำลังกายสัปดาห์ละ ไม่น้อยกว่า 5 วัน และยังมีผู้ที่ยังมีเพียงความคิดริเริ่มและยังไม่ได้ปฏิบัติ ร้อยละ 14.2 ในการปรึกษาแพทย์เพื่อการดูแลสุขภาพและการอ่านหนังสือเกี่ยวกับการเป็นผู้สูงอายุที่มีศักยภาพ

2) ด้านจิตใจ ข้าราชการมีการเตรียมความพร้อมด้านจิตใจ มีค่าคะแนนเฉลี่ยในระดับมาก ($\bar{X} = 3.87$, S.D. = 0.88) ในทุกประเด็นคำถามมีการเตรียมความพร้อมอยู่ในระดับมาก โดยมีการปฏิบัติอย่างน้อย 3 ครั้ง/สัปดาห์ ได้แก่ การมีความสุขเมื่อได้ช่วยเหลือผู้อื่น ร้อยละ 53.4 มีการเรียนรู้ที่จะเข้าใจตนเองและพยายามแก้ไขข้อบกพร่องของตนเอง ร้อยละ 59.8 การยอมรับความแตกต่างระหว่างช่วงวัย ร้อยละ 58.8 มีการวางแผนชีวิตและไม่วิตกกังวลกับอนาคตที่จะมาถึง ร้อยละ 56.4 มีการมั่นใจต่อการเผชิญต่อเหตุการณ์/การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น ร้อยละ 55.4 การเดินทางไปประกอบพิธีกรรมทางศาสนาในวันสำคัญต่างๆ หรือวันหยุด ร้อยละ 55.9 และการเตรียมความพร้อมน้อยที่สุดเมื่อเทียบกับประเด็นอื่นในด้านจิตใจ คือ การนั่งสมาธิเพื่อให้จิตใจสงบ ร้อยละ 43.1

3) ด้านสังคม ข้าราชการมีการเตรียมความพร้อมด้านสังคมมีค่าคะแนนเฉลี่ยในระดับมาก ($\bar{X} = 3.82$, S.D. = 0.93) ในทุกประเด็นคำถามมีการเตรียมความพร้อมอยู่ในระดับมาก ได้แก่ เริ่มทำกิจกรรมหรืองานอดิเรกในเวลาว่างร่วมกับคนในครอบครัว ร้อยละ 56.4 เริ่มสร้างสัมพันธ์ภาพ และแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับคนในครอบครัวมากขึ้น ร้อยละ 54.4 แสวงหากิจกรรมงานอดิเรกที่พึงพอใจและเหมาะสมกับตนเอง ร้อยละ 52.0 ศึกษาสถานการณ์ปัจจุบันเพื่อให้ทันต่อเหตุการณ์บ้านเมืองที่เปลี่ยนแปลงไปอยู่เสมอ ร้อยละ 53.9 วางแผนปรับปรุงบ้านให้เหมาะสมกับการใช้ชีวิตในวัยผู้สูงอายุ ร้อยละ 52.0 และวางแผนออกเดินทางหรือท่องเที่ยวเพื่อเรียนรู้สิ่งใหม่ๆ ร้อยละ 54.9 และมีจำนวน 1 ใน 4 ของผู้ตอบคำถามที่มีการเตรียมความพร้อมอยู่ในระดับมากที่สุด ในการวางแผนในการอยู่อาศัยในการอยู่อาศัยกับลูกหลาน ญาติพี่น้องหรือสถานบริการของรัฐและเอกชน

4) ด้านเศรษฐกิจ ข้าราชการมีการเตรียมความพร้อมด้านเศรษฐกิจมีค่าคะแนนเฉลี่ยในระดับมาก ($\bar{X} = 3.88$, S.D. = 0.94) ในทุกประเด็นคำถามมีการเตรียมความพร้อมอยู่ในระดับมาก ได้แก่ เริ่มคาดคะเนเงินรายรับ-รายจ่ายในอนาคตและนำมาวางแผนใช้เงินให้เพียงพอในแต่ละเดือน ร้อยละ 55.4 พยายามจัดการกับหนี้สินที่มีอยู่ให้หมดไปก่อนการเข้าสู่วัยสูงอายุ ร้อยละ 54.4 ลดการใช้จ่ายที่ฟุ่มเฟือยและไม่จำเป็น ร้อยละ 53.9 มีการออมเงินกับสถาบันทางการเงินต่างๆ ร้อยละ 52.0 ทำประกันชีวิต ประกันสุขภาพ หรือประกันอุบัติเหตุ ร้อยละ 51.0 และประเด็นการเตรียมความพร้อมที่น้อยสุดเมื่อเทียบกับประเด็นอื่นๆ คือ ศึกษาอาชีพที่เหมาะสมสามารถทำได้ในวัยสูงอายุเพื่อหารายได้เพิ่มเติม ร้อยละ 47.5 โดยสรุปตารางต่อไปนี้

การเตรียมความพร้อมเข้าสู่วัยสูงอายุ	$\bar{X}$	S.D.	การแปลผล
ด้านเศรษฐกิจ	3.88	0.94	มาก
ด้านจิตใจ	3.87	0.88	มาก
ด้านสังคม	3.82	0.93	มาก
ด้านร่างกาย	3.72	1.07	มาก
รวม	3.82	0.96	มาก

5.4 ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์ต่อการเตรียมความพร้อมเข้าสู่วัยผู้สูงอายุ ผลการศึกษา พบว่า ข้อมูลส่วนบุคคล ได้แก่ เพศ อายุ สถานภาพสมรส จำนวนบุตร อายุการทำงาน ไม่มีความสัมพันธ์ต่อการเตรียมความพร้อมเข้าสู่วัยผู้สูงอายุ แต่ระดับการศึกษา ระดับเงินเดือน และลักษณะที่อยู่อาศัย มีความสัมพันธ์ต่อการเตรียมความพร้อมโดยมีนัยสำคัญทางสถิติ ทั้งนี้ ผู้ที่มีระดับการศึกษาที่สูงย่อมมีมุมมองต่อการเตรียมความพร้อมได้ดี เช่นเดียวกับระดับเงินเดือน ส่วนลักษณะที่อยู่อาศัย ผู้ที่อยู่อาศัยกับครอบครัว/ผู้อื่นจะมีการเตรียมความพร้อมที่น้อยกว่าผู้ที่ เป็น เจ้าของบ้าน และผู้ที่เช่าอยู่อาศัย ส่วนความรู้ต่อการเป็นผู้สูงอายุและผู้สูงอายุที่มีศักยภาพ มีความแตกต่างในการเตรียมความพร้อมด้านร่างกาย มีนัยสำคัญทางสถิติระดับ 0.05 ผู้ที่มีความรู้ระดับมากที่มีค่าเฉลี่ย 3.99 จะมีการเตรียมความพร้อมมากกว่าผู้ที่มีความรู้ระดับน้อยที่มีค่าเฉลี่ย 3.77 และการรับรู้ต่อการเตรียมความพร้อมของหน่วยงาน สำนักงาน ปลัดกระทรวงสาธารณสุข มีความแตกต่างในการเตรียมความพร้อมในทุกด้าน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติระดับ 0.001 ผู้ที่รับรู้ระดับมากมีค่าเฉลี่ย 3.94 จะมีการเตรียมความพร้อมมากกว่า ผู้ที่รับรู้ระดับน้อยที่มีค่าเฉลี่ย 3.63

การอภิปรายผลการศึกษา

การศึกษาในครั้งนี้ พบว่า ลักษณะการเตรียมความพร้อมเข้าสู่วัยผู้สูงอายุอยู่ในระดับมากทั้ง 4 ด้าน โดยด้าน ที่มีการเตรียมความพร้อมมากที่สุด คือ ด้านเศรษฐกิจ รองลงมาคือ ด้านจิตใจ และด้านสังคม ส่วนด้านที่มีการเตรียมความพร้อมน้อยที่สุด คือ ด้านร่างกาย ส่วนความรู้ต่อการเป็นผู้สูงอายุและผู้สูงอายุที่มีศักยภาพอยู่ในระดับมาก มีการการเตรียมความพร้อมด้านร่างกายได้ดี แต่ก็ยังมี 1 ใน 3 ยังเข้าใจว่า ผู้สูงอายุไม่จำเป็นต้องมีค่าใช้จ่ายในชีวิตประจำวัน ในความเป็นจริงแล้วเมื่อเข้าสู่ผู้สูงอายุก็ต้องมีความจำเป็นขั้นพื้นฐานในชีวิตอยู่จึงต้องมีค่าใช้จ่ายตามมา ตามที่ มูลนิธิสถาบันวิจัยและพัฒนาผู้สูงอายุไทย (2558) กล่าวว่า ผู้สูงอายุ

ยังคงมีความต้องการขั้นพื้นฐานเพื่อให้เพียงพอในการดำรงชีวิต ซึ่งในแต่ละบุคคลจะมีตัวเงิน เป็นต้นทุนหรือค่าใช้จ่ายเพื่อให้ได้มาซึ่งอาหารและสิ่งจำเป็นให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ การให้ความหมายของการเป็นผู้สูงอายุที่มีศักยภาพว่า เป็นผู้ที่สามารถทำประโยชน์ต่อสังคมได้ และสอดคล้องกับคุณลักษณะการเป็นผู้สูงอายุที่ยังประโยชน์ ได้แก่ การเรียนรู้และยอมรับสิ่งใหม่ๆ ตลอดเวลา และสามารถทำประโยชน์ต่อสังคมได้ดี ส่วนคุณลักษณะการเป็นผู้สูงอายุที่มีประสบความสำเร็จ ควรได้รับการสนับสนุนจากภาครัฐและสังคม สอดคล้องกับทฤษฎีกิจกรรมทางสังคม (Active Theory) ของ Havighurst (1963, อ้างถึงใน ภาณุ อดุลกัน, 2551) ทั้งนี้แม้สภาพภาพบทบาทของผู้สูงอายุที่ลดลง แต่ทัศนคติของตนเองยังอยู่ในเชิงบวก ยังมีความกระตือรือร้นที่จะเข้าร่วมกิจกรรมและหาบทบาทใหม่ในสังคม เพื่อความพอใจและความสงบสุขในชีวิต เมื่อเข้าสู่วัยสูงอายุจะมีเวลาว่าง จึงสามารถหากิจกรรมต่างๆ และเรียนรู้สิ่งใหม่ๆ จึงเป็นสิ่งที่กระตุ้นให้ชีวิตมีความเจริญงอกงามและสามารถปรับตัวได้ดีกับวัยนี้ และ นันทนา อยู่สบาย (2557) สรุปผลการศึกษาว่า มนุษย์ทุกคนมีความต้องการขั้นพื้นฐานทางร่างกายและทางสังคม โดยเฉพาะผู้สูงอายุที่มีความต้องการที่จะให้ภาครัฐเข้ามาดูแลทั้งร่างกายและจิตใจตลอดจนเป็นที่ยอมรับของคนในสังคม ส่วนมุมมองทางภาครัฐนั้น ได้มีการจัดทำแผนผู้สูงอายุแห่งชาติ ฉบับที่ 2 (พ.ศ. 2545-2564) มีการกำหนดยุทธศาสตร์ที่เอื้อประโยชน์และสิทธิของผู้สูงอายุให้ดำเนินอยู่ในสังคมให้มีคุณภาพ โดยมีแนวทางการดำเนินงานที่ให้หน่วยงานต่างๆ มีการจัดบริการต่อผู้สูงอายุที่ครอบคลุมต่อความต้องการของผู้สูงอายุ

สำนักงานกระทรวงสาธารณสุข ได้มีการกำหนดนโยบาย/แผนงาน เกี่ยวกับผู้สูงอายุที่จะเห็นชัดเจนในระดับประเทศ ส่วนระดับบุคคลภายใต้หน่วยงาน ก็มีการกำหนดนโยบาย/แผนงาน หรือการจัดบริการให้มีความสนับสนุนต่อการเตรียมความพร้อมเข้าสู่ผู้สูงอายุโดยเฉพาะก่อนเข้าสู่ผู้สูงอายุซึ่งมาเป็นทางเลือกในการเตรียมความพร้อมเข้าสู่ผู้สูงอายุของข้าราชการได้ โดยการรับรู้นโยบาย/แผนงานของสำนักงานปลัดกระทรวงสาธารณสุข ในเรื่องวัฒนธรรมองค์กร มีการรับรู้ต่อการมีวัฒนธรรมองค์กรและค่านิยมที่เกี่ยวกับสุขภาพ โดยวัฒนธรรมองค์กรด้านสุขภาพคือ “การออกกำลังกายสม่ำเสมอ รับประทานอาหารเพื่อสุขภาพ หลีกเลี่ยงพฤติกรรมเสี่ยง แต่ก็ยังมีผู้ที่ไม่ทราบว่าค่านิยมด้านสุขภาพคือ การเป็นแบบอย่างสุขภาพที่ดี (Health Idol) จำนวน 1 ใน 4 ซึ่งการรับรู้ถึงวัฒนธรรมองค์กรหรือค่านิยมนั้นเป็นองค์ประกอบสำคัญในการสร้างบุคลากรภายในองค์กรให้มีประสิทธิภาพควรมีส่วนร่วมของบุคลากรในการสร้างสรรค์และปฏิบัติตามอย่างเป็นรูปธรรม โดยให้ความสำคัญในการเป็นตัวอย่างเป็นที่ดีและมีความใส่ใจของผู้บริหารมีส่วนร่วมของบุคลากร และมีการจัดกิจกรรม เพื่อการกระตุ้นเตือนและการติดตามผลในการสร้างวัฒนธรรมองค์กรหรือค่านิยมให้มีความชัดเจน ส่วนการจัดบริการด้านการจัดสวัสดิการและสหกรณ์ออมทรัพย์ สำนักงานปลัดกระทรวงสาธารณสุข มีการรับรู้ในการจัดบริการด้านสหกรณ์ออมทรัพย์ฯ มากกว่าการจัดสวัสดิการ แม้ว่าในภาพรวมจะมีระดับความรู้ไม่แตกต่างกัน ซึ่งการจัดบริการที่เกี่ยวข้องกับสิทธิประโยชน์ต่อผู้สูงอายุหรือผู้เกษียณอายุราชการ ซึ่งเกือบ 1 ใน 3 มีการรับรู้ประเด็นนี้น้อยอยู่ และไม่ทราบถึงการได้รับของที่ระลึกจากกองทุนสวัสดิการเมื่อเกษียณอายุ การก่อกุศลสมาชิกอาวุโส รายละ 2,000 บาท (อายุตั้งแต่ 60 ปีขึ้นไปและเป็นสมาชิกไม่น้อยกว่า 10 ปี) และสมาชิกที่มีอายุ 60 ปี ได้รับเงิน วงเงินไม่เกิน 6,000 บาท (คำนวณจากจำนวนปีที่ เป็นสมาชิก) ทั้งนี้ อาจจะทำให้เสียประโยชน์ที่ควรจะได้รับจากสิทธิประโยชน์ต่อผู้สูงอายุไป

ความสัมพันธ์ต่อการเตรียมความพร้อมเข้าสู่ผู้สูงอายุ การมีการรับรู้ต่อนโยบาย/แผนงาน หรือการจัดบริการที่เอื้อประโยชน์ที่มากกว่าย่อมส่งผลให้มีการเตรียมความพร้อมเข้าสู่ผู้สูงอายุได้ดี อีกทั้งยังแสดงถึงความสนใจในการหาสิ่งที่เหมาะสมสนับสนุนในการเตรียมความพร้อมเข้าสู่ผู้สูงอายุ ด้านนโยบาย/แผนงานของหน่วยงานย่อมเป็นสิ่งที่ผู้ปฏิบัตินั้นต้องมีการรับรู้ด้วยแล้ว เพื่อให้การดำเนินงานเป็นไปตามวิสัยทัศน์ พันธกิจของหน่วยงาน เมื่อมีการรับรู้ข้อมูลก็สามารถนำมาปฏิบัติได้ โดยสำนักงานปลัดกระทรวงสาธารณสุขได้กำหนดค่านิยม และวัฒนธรรมองค์กร ส่วนหนึ่งที่มีความเกี่ยวข้องด้านร่างกายในการเป็นแบบอย่างสุขภาพดี (Health Idol) โดยสร้างแนวทางปฏิบัติ คือ “ออกกำลังกายสม่ำเสมอ รับประทานอาหารเพื่อสุขภาพที่ดี หลีกเลี่ยงพฤติกรรมเสี่ยง” ส่วนในด้านจิตใจ ได้มีแนวทางปฏิบัติ ซึ่งเป็นหลักการทำงานร่วมกันให้เกิดความสุข ซึ่งเป็นความสุขตามหลักพรหมวิหาร4 (เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา) ซึ่งเป็นหลักธรรมข้อหนึ่งทางศาสนาที่นำมาเป็นพื้นฐานในการดำเนินชีวิต ส่งผลต่อสุขภาพจิตที่ดี ส่วนด้านการจัดบริการของหน่วยงาน ถือว่าเป็นการเอื้อประโยชน์ในด้านเศรษฐกิจ ผู้ที่มีการรับรู้ถึงสิทธิประโยชน์ของบริการต่างๆ ที่หน่วยงานได้จัดให้นั้น ย่อมนำมาเป็นการวางแผนสำหรับการเตรียมความพร้อมเข้าสู่ผู้สูงอายุได้ต่อไป

ผลการศึกษาลักษณะการเตรียมความพร้อมเข้าสู่วัยผู้สูงอายุด้านร่างกายของกลุ่มตัวอย่างให้ความสำคัญกับการเตรียมความพร้อมในการวางแผนตรวจสุขภาพประจำปี ทั้งนี้สำนักงานปลัดกระทรวงสาธารณสุขมีการบริการตรวจสุขภาพประจำปี เพื่ออำนวยความสะดวกแก่บุคลากรภายในหน่วยงานอยู่แล้ว จึงมีการเตรียมความพร้อมในประเด็นนี้ได้ง่ายกว่าประเด็นอื่น เนื่องจากเป็นการสนับสนุนของหน่วยงานโดยตรง ประกอบกับกลุ่มตัวอย่างเป็นข้าราชการ เมื่อเดินทางไปตรวจสุขภาพด้วยตนเอง ก็สามารถเบิกค่าตรวจสุขภาพประจำปีจากสถานพยาบาลของทางราชการได้ โดยมีสิทธิทั้งข้าราชการ และผู้ที่ได้รับบำนาญเมื่อเกษียณอายุแล้ว โดยอัตราค่าตรวจที่สามารถเบิกได้ 1,100 บาท (16 รายการ) สำหรับผู้ที่อายุ 35 ปีขึ้นไป ซึ่งเป็นสิทธิประโยชน์ด้านการดูแลสุขภาพทางร่างกาย สอดคล้องกับแนวคิดของ บรรลุ ศิริพานิช (2548) และกรมอนามัย (2558) กล่าวว่า การป้องกันและการรักษาสุขภาพควรมีการตรวจเช็คสุขภาพร่างกายอย่างเป็นครั้งคราวแต่สม่ำเสมอ โดยเฉพาะวัยผู้สูงอายุที่มีความจำเป็นมากขึ้นในการตรวจเช็คสุขภาพ เพื่อช่วยตรวจสอบอาการผิดปกติของร่างกายได้เร็วขึ้น เพื่อทำการรักษาได้แต่เนิ่นๆ เป็นการป้องกันที่เหมาะสมก่อนที่จะเกิดปัญหาทางร่างกายจะตามมา โดยมีการสำรวจถึงโรคเรื้อรังที่พบมากที่สุดในผู้สูงอายุ คือ โรคความดันโลหิต โรคเบาหวาน และโรคข้อเข่าเสื่อม (มูลนิธิสถาบันวิจัยและพัฒนาผู้สูงอายุไทย, 2558)

แต่เมื่อพิจารณาในประเด็นเกี่ยวกับพฤติกรรมกรรมการบริโภคและการออกกำลังกายของกลุ่มตัวอย่าง มีการเตรียมความพร้อมลดลง การปรับเปลี่ยนพฤติกรรมเพื่อให้มีสุขภาพที่ดีจำเป็นต้องใช้ระยะเวลาในการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม โดยกลุ่มตัวอย่างมีการเตรียมความพร้อมในการดื่มน้ำให้เพียงพอต่อความต้องการของร่างกาย การรับประทานผักผลไม้ หลีกเลี่ยงพฤติกรรมเสี่ยงต่อสุขภาพ การลดรับประทานอาหารประเภทไขมัน ยังมีการเตรียมความพร้อมในระดับมาก แต่ก็ไม่มากเท่าที่ควร และการเตรียมความพร้อมในประเด็นที่เกี่ยวกับพฤติกรรมกรรมการออกกำลังกาย พบว่า มีการเตรียมความพร้อมน้อยลงอยู่ในลำดับท้ายๆ แม้ว่ากลุ่มตัวอย่างจะมีการออกกำลังกายอย่างน้อย 30 นาทีต่อวัน แต่การออกกำลังกายต่อสัปดาห์ที่ควรจะมีการออกกำลังกายไม่น้อยกว่า 5 วัน ยังมีการเตรียมความพร้อมในระดับปานกลาง ประเด็นในการออกกำลังกาย ซึ่งเป็นการเตรียมความพร้อมที่ต้องใช้เวลาและต้องปฏิบัติอย่างต่อเนื่องเพื่อการพัฒนาสุขภาพที่ดี หน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรตระหนักและให้ความสำคัญในการออกกำลังกายของบุคลากรเพิ่มขึ้น แม้ว่าจะมีนโยบายให้บุคลากรออกกำลังกายอย่างสม่ำเสมอ ก็ควรจะมีการจัดกิจกรรมให้เป็นประจำ ทุกวัน เพื่อเป็นการพฤติกรรมสุขภาพที่เหมาะสมให้แก่บุคลากร และในประเด็นการเตรียมความพร้อมที่น้อยที่สุดคือการแสวงหาความรู้ในการเข้าสู่วัยผู้สูงอายุ สอดคล้องกับ วิภาวดี มุทะสินธุ์ (2552) ได้สรุปผลการศึกษาถึงลักษณะการแสวงหาข้อมูลด้านสุขภาพของผู้สูงอายุอยู่ในระดับปานกลาง แม้ว่ากลุ่มตัวอย่างจะมีการเตรียมความพร้อมในประเด็นต่างๆ ในระดับมาก แต่ในประเด็น การหาความรู้เพื่อเป็นข้อมูลสำหรับการเตรียมความพร้อมด้านร่างกายยังอยู่ระดับปานกลางอยู่ จึงควรให้ความสำคัญกับการแสวงหาข้อมูลเพื่อเตรียมความพร้อมให้มากขึ้น สอดคล้องกับผลการศึกษาในความรู้ในการเป็นผู้สูงอายุและผู้สูงอายุที่มีศักยภาพในข้างต้นที่กล่าวว่า ผู้ที่มีความรู้มากย่อมมีการเตรียมความพร้อมได้ดี

กลุ่มตัวอย่างที่เป็นข้าราชการ สำนักงานปลัดกระทรวงสาธารณสุข ส่วนใหญ่มีการเตรียมความพร้อมเข้าสู่วัยผู้สูงอายุด้านจิตใจอยู่ในระดับมาก โดยให้ความสำคัญกับการมีความสุขเมื่อได้ช่วยเหลือคนอื่น และการเรียนรู้ที่จะเข้าใจตนเองและพยายามแก้ไขข้อบกพร่องของตนเอง สอดคล้องกับ วิทธิลักษณ์ จันทรธนะสมบัติ (2552) และภัทร งามล (2554) ที่ว่าทัศนคติการเป็นผู้สูงอายุที่มีความสุขเกี่ยวกับชุมชนด้านการเป็นแบบอย่างที่ดีแก่ชุมชน เกี่ยวกับการรู้จักตระหนักในตนเอง รู้เท่าทันอารมณ์ และความรู้สึกคาดหวังความปรารถนา รู้ถึงจุดอ่อน จุดแข็ง ข้อบกพร่องของตนเอง อยู่ในระดับมากเช่นกัน และองค์ประกอบของการเป็นผู้สูงอายุที่มีความสุขในชีวิต คือ การมีสุขภาพจิตที่ดีย่อมส่งผลให้เกิดความพึงพอใจในชีวิตตามมา ซึ่งมีการกล่าวถึงเกณฑ์ชีวิตผู้สูงอายุที่ใช้ชีวิตอย่างประสบความสำเร็จจะมีคุณลักษณะ ที่มีความสุขทางกายและทางใจ มีความรู้สึกพึงพอใจในชีวิต และความสุขสามารถเกิดขึ้นได้จากตัวเราเอง โดยการยอมรับและมีความสุขทางจิตใจ เมื่อมีการทำใจยอมรับในสิ่งต่างๆ สามารถปล่อยวางทางความคิดที่ทำให้เกิดความไม่สบายใจ หรือสิ่งที่ไม่สามารถควบคุมได้ ไม่คิดมาก และไม่กังวลต่อสิ่งที่ทำให้ไม่สบายใจ จิตใจก็จะเกิดความสงบสุขได้

การเตรียมความพร้อมด้านจิตใจของกลุ่มตัวอย่าง ยังให้ความสำคัญกับการนำหลักศาสนามาเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตไม่มากเท่าที่ควร หากสำหรับศาสนาและการปฏิบัติกิจกรรมทางความเชื่อ เช่น การนั่งสมาธิเพื่อให้จิตใจสงบ จะสามารถนำมาเป็นแนวทางการเตรียมความพร้อมเข้าสู่ผู้สูงอายุด้านจิตใจให้มีสุขภาพจิตที่ดี สามารถดำรงชีวิตได้อย่างมีคุณภาพและมีความสุขตามข้อสรุปของ ศิริประภา วัฒนาภิตติกุล (2552, อ้างถึงใน ทศนีย์ ดาวเรือง, 2555) และ บรรลุ ศิริพานิช (2548) กล่าวถึงการทำความเข้าใจและยอมรับต่อการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นต่อตนเอง ครอบครัว และสังคม ควรมีการฝึกตนเอง ฝึกจิตใจ โดยใช้ธรรมเข้ามากำหนด การสร้างความดี ยึดมั่นความดี เพื่อให้เกิดความภาคภูมิใจในการกระทำ และทำตนเองให้เป็นที่รักทั้งครอบครัวและคนในสังคม มีการสร้างประโยชน์ตามพลังและศักยภาพของตนเอง โดยมีคำจำกัดความที่เป็นพื้นฐานการเตรียมความพร้อมด้านจิตใจคือ “กระซบมิตร พิชิตอุปสรรค รู้จักพอ เย็นยอตน เป็นคนในครอบครัว” หากกลุ่มตัวอย่างนำหลักศาสนามาใช้เป็นพื้นฐานในการทำ ความเข้าใจและยอมรับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นตามวัยผู้สูงอายุ ย่อมส่งผลให้สามารถดำเนินอยู่ในชีวิตได้ดี ประกอบกับสำนักงานปลัดกระทรวงสาธารณสุขมีการนำหลักศาสนาใช้ในผู้ปฏิบัติงานเพื่อให้มีความสุขตามหลักพรหมวิหาร 4 (เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา) เพื่อเป็นการนำเป็นพื้นฐานในการเตรียมความพร้อมเข้าสู่ผู้สูงอายุในด้านจิตใจ เพื่อให้เข้าใจในตนเองและสามารถมีความสุขได้ในชีวิต

การเตรียมความพร้อมเข้าสู่ผู้สูงอายุด้านสังคม ก็พบว่า ข้าราชการ สำนักงานปลัดกระทรวงสาธารณสุขมีการเตรียมความพร้อมอยู่ในระดับมาก โดยมีประเด็นเกี่ยวกับการเริ่มทำกิจกรรมหรืองานอดิเรกในเวลาว่างกับคนในครอบครัว และการเริ่มสร้างสัมพันธ์ภาพ และแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับคนในครอบครัวมากขึ้น สอดคล้องกับการศึกษาของ สิลาวดี อัครเสณิ (2549) และแนวคิดของกรมอนามัย (2559) กล่าวถึงผลการศึกษาในการเตรียมความพร้อมด้านสังคม ในการพูดคุยสังสรรค์ระหว่างสมาชิกในครอบครัวทุกวัน อยู่ในระดับมาก เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงบทบาทจากงานที่เคยทำ ทำให้มีเวลาว่างมากขึ้น การสร้างความสัมพันธ์กับครอบครัวโดยใช้กิจกรรมมาเป็นสิ่งสานสัมพันธ์ที่ดีขึ้นในครอบครัว โดยการทำกิจกรรมที่สามารถทำได้ในยามว่าง ไม่ว่าจะเป็นกิจกรรมนันทนาการ เพื่อให้เกิดความผ่อนคลายจากความเครียด เกิดความสดชื่น มีความท้าทาย และการกระตุ้นความคิดเกิด การปรับเปลี่ยนเพื่อสัมพันธ์ภาพที่ดีต่อผู้อื่น กิจกรรมการเรียนรู้ โดยผู้สูงอายุควรมีการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง เพื่อตอบสนองความอยากรู้อยากเห็น และเป็นการกระตุ้นจิตใจ ความคิดเพื่อการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ได้อย่างสำเร็จ และกิจกรรมการบริการผู้อื่น ผู้สูงอายุจะสามารถสร้างความเสียสละและสร้างประโยชน์ทางสังคม เช่น การเป็นอาสาสมัคร ซึ่งการทำประโยชน์แก่ผู้อื่น ส่งผลต่อความคิดต่อตนเองของผู้สูงอายุถึงควมมีคุณค่าในตนเอง สามารถทำให้เป็นผู้มีสุขภาพจิตที่ดี

การเตรียมความพร้อมเข้าสู่ผู้สูงอายุอยู่ในระดับมากด้านเศรษฐกิจ โดยเป็นด้านที่มีการเตรียมความพร้อมมากที่สุดเมื่อเทียบกับด้านอื่นๆ และให้ความสำคัญกับการคาดคะเนรายรับ-รายจ่ายในอนาคตและนำมาวางแผนการใช้เงินให้เพียงพอในแต่ละเดือน อยู่ในระดับมาก เช่นเดียวกับการพยายามจัดการกับหนี้สินที่มีอยู่ให้หมดไปก่อนเข้าสู่ผู้สูงอายุ สอดคล้องกับผลการศึกษาของ เบญจรัตน์ เรื่องคำพัฒนา (2557) และ จุฑามณี จันททรัพย์ (2556) ในการวางแผนเข้าสู่ผู้สูงอายุ โดยมีความพยายามในการเคลียร์หนี้สินที่มีอยู่ก่อนการเกษียณอายุ ซึ่งอยู่ในระดับมีการวางแผนและลงมือทำ และอธิบายว่าควรมีการเตรียมความพร้อมเรื่องทรัพย์สินหรือเงินทองไว้ตั้งแต่วัยกลางคน ส่วนการวางแผนใช้เงิน ที่มีการจัดทำบัญชีรายรับ-รายจ่าย อยู่ในระดับมากที่สุด ทั้งนี้การเข้าสู่ผู้สูงอายุเป็นจุดเริ่มต้นของการเกษียณอายุจากการทำงาน ทำให้รายได้ที่เคยได้รับ กลับขาดหายไป แม้ว่าข้าราชการจะได้รับสวัสดิการจากภาครัฐเมื่อเกษียณอายุ แต่อาจไม่เพียงพอเท่าที่เคยได้รับ ดังนั้น การวางแผนใช้จ่ายเงินเมื่อให้สามารถดำรงชีวิตในวัยผู้สูงอายุได้อย่างราบรื่น และหากผู้สูงอายุไม่ได้คิดเรื่องประกอบอาชีพหลังเกษียณแต่ใช้จ่ายเงินที่มีอยู่จากสวัสดิการ โดยการบริหารให้เพียงพอในการดำเนินชีวิต แม้ว่าผู้สูงอายุจะมีรายได้จากบุตรอีกทางหนึ่ง แต่จากการสำรวจสถานการณ์ด้านรายได้ในปัจจุบันของผู้สูงอายุ พบว่า แหล่งรายได้หลักที่ได้รับจากบุตรมีแนวโน้มลดลง ซึ่งหมายความว่า ผู้สูงอายุต้องหาแนวทางที่เป็นแหล่งรายได้อื่นเพิ่มเติม โดยแนวทางที่เห็นได้ชัด คือการทำงาน เนื่องจากอาจทำให้มีรายได้เทียบเท่าเดิมก่อนการเกษียณแล้ว ยังเป็นหลักประกันได้ว่า ยังคงมีรายได้เพิ่มเติมอย่างต่อเนื่อง โดยจากผลการศึกษาของกลุ่มตัวอย่างในประเด็นการศึกษาอาชีพที่เหมาะสมที่สามารถทำได้ในวัย

สูงอายุเพื่อหารายได้เพิ่มเติม อยู่ในระดับมาก แม้ว่าจะเป็นประเด็นที่เตรียมความพร้อมน้อยที่สุดเมื่อเทียบกับประเด็นอื่น อาจจะเป็นเพราะกลุ่มตัวอย่างเป็นข้าราชการ และเมื่อเกษียณอายุการทำงานจะได้รับสวัสดิการอย่างบำเหน็จ/บำนาญ ซึ่งมีความมั่นคงและเป็นสวัสดิการที่ดี จึงทำให้ไม่ได้คำนึงถึงเรื่องหารายได้เพิ่มเติมมากนัก ทำให้มีความสนใจในการศึกษาอาชีพที่เหมาะสมในวัยสูงอายุ น้อยกว่าประเด็นอื่นๆ

การเตรียมความพร้อมเข้าสู่วัยผู้สูงอายุของกลุ่มตัวอย่างทั้ง 4 ด้านมีความสัมพันธ์กับข้อมูลส่วนบุคคล ได้แก่ ระดับการศึกษา ซึ่งผู้ที่มีระดับการศึกษาที่สูงกว่าย่อมมีมุมมองต่อการเตรียมความพร้อมด้านร่างกายได้ดี ส่วนระดับเงินเดือนที่แตกต่างกันย่อมส่งผลต่อการเตรียมความพร้อมที่ต่างกัน ซึ่งระดับเงินเดือน 15,001-30,000 มีการเตรียมความพร้อมน้อยกว่าระดับเงินเดือนที่สูงกว่า และลักษณะที่อยู่ ผู้ที่อาศัยอยู่กับครอบครัว/ผู้อื่น จะมีลักษณะการเตรียมความพร้อมเข้าสู่วัยสูงอายุ น้อยกว่า ผู้ที่เป็นเจ้าของบ้าน และผู้ที่เช่าอยู่อาศัย สอดคล้องกับ เบญจรัตน์ เรื่องคำพัฒนา (2557) กล่าวถึง การเลือกทำเลที่อยู่อาศัยโดยคำนึงถึงการคมนาคมที่สะดวกสามารถติดต่อกับบุตรหลาน ญาติสนิท และเพื่อนฝูงได้มากที่สุด แสดงให้เห็นถึง ผู้ที่มีลักษณะที่อยู่อาศัยกับครอบครัว/ผู้อื่น ไม่จำเป็นต้องวางแผนเพื่อแสวงหาที่อยู่อาศัยที่เหมาะสม เพราะมีการอาศัยอยู่กับครอบครัวหรือบุตรอยู่แล้ว ซึ่งต่างไปจากผู้ที่ยังอาศัยโดยการเช่าอยู่นั้น ยังไม่มีที่อยู่อาศัยที่เป็นหลักชัดเจนเมื่อเกษียณอายุ จึงต้องมีความสนใจในการเตรียมความพร้อมเข้าสู่วัยผู้สูงอายุมากกว่าโดยเฉพาะด้านร่างกายและจิตใจที่มีความสอดคล้องกัน เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงของร่างกาย ทำให้สมรรถนะเสื่อมลง จึงควรมีการเตรียมที่อยู่อาศัยให้เหมาะสมกับการใช้ชีวิตวัยผู้สูงอายุที่ควรมีแบบแผนและเป็นสัดส่วนที่เหมาะสม ซึ่งสิ่งที่ต้องคำนึงถึงการเตรียมที่อยู่อาศัยตามแนวคิดของ บริบูรณ์ พรพิบูลย์ (2535) และศรีเรือน แก้วกังวาน (2534, อ้างถึงใน กุณทลี เสงฆธรรม, 2551) กล่าวไว้ว่า ต้องคำนึงถึงสถานที่ตั้ง การเลือกผู้อยู่ร่วมกัน สภาพที่อยู่อาศัย โดยมีการจัดเตรียมที่พักอาศัยไว้ก่อน จึงจำเป็นต้องทำในช่วงวัยก่อนเข้าสู่วัยสูงอายุ เพราะสามารถทำได้ง่ายและยังมีแรงอยู่ทั้งกายและกำลังทรัพยากรจากการทำงาน ซึ่งสามารถเลือกและตัดสินใจได้ว่าสถานที่ที่อยู่อาศัยที่เหมาะสมเมื่อเข้าสู่วัยสูงอายุ โดยบรรลุ ศิริพานิช (2548, น. 36) กล่าวถึงลักษณะสถานที่อยู่อาศัย คือ การย้ายที่อยู่ใหม่ที่มีทำเลที่ตั้งเป็นองค์ประกอบสำคัญ การอยู่ที่อยู่เก่าโดยมีการปรับปรุงให้เหมาะสม และการไปอยู่บ้านพักคนชราที่ต้องมีการศึกษาข้อมูลอย่างดี

สรุปสาระสำคัญและข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาเรื่องการเตรียมความพร้อมเข้าสู่วัยผู้สูงอายุ: กรณีศึกษาสำนักงานปลัดกระทรวงสาธารณสุข (ส่วนกลาง) ทำให้ทราบถึงข้อมูลส่วนบุคคลที่เข้าสู่วัยผู้สูงอายุ ความรู้เกี่ยวกับการเป็นผู้สูงอายุและผู้สูงอายุที่มีศักยภาพ การรับรู้ต่อการเตรียมความพร้อมของหน่วยงาน ในภาพรวมอยู่ในระดับสูง และลักษณะการเตรียมความพร้อมเข้าสู่วัยผู้สูงอายุทั้ง 4 ด้าน ได้แก่ ร่างกาย จิตใจ สังคม และเศรษฐกิจ โดยภาพรวมมีการเตรียมความพร้อมอยู่ในระดับมาก และลักษณะการเตรียมความพร้อมมีความสัมพันธ์ต่อข้อมูลส่วนบุคคลของกลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ ระดับการศึกษา ระดับเงินเดือน และลักษณะที่อยู่อาศัย รวมทั้งมีความสัมพันธ์เกี่ยวกับความรู้ในด้านต่างๆ กล่าวคือ การมีความรู้ต่อการเป็นผู้สูงอายุและผู้สูงอายุที่มีศักยภาพ และการรับรู้ต่อการเตรียมความพร้อมของหน่วยงาน ย่อมมีลักษณะการเตรียมความพร้อมเข้าสู่วัยผู้สูงอายุที่ดีกว่าจากผลการศึกษาที่มีข้อเสนอแนะ ดังนี้

1. สำนักงานปลัดกระทรวงสาธารณสุขควรมีการกำหนดนโยบายที่ชัดเจนต่อบุคลากรภายในหน่วยงาน ในการปฏิบัติตนเพื่อเข้าสู่วัยสูงอายุในทุกด้าน เพื่อให้เกิดการเตรียมความพร้อมและสามารถปรับตัวต่อสถานการณ์ที่เกิดขึ้นในวัยผู้สูงอายุอย่างมีประสิทธิภาพ
2. สำนักงานปลัดกระทรวงสาธารณสุขควรมีการจัดบริการเพื่อเข้าสู่วัยผู้สูงอายุ โดยต่อยอดจากนโยบายพัฒนาบริการสุขภาพตามกลุ่มวัยผู้สูงอายุด้านสุขภาพที่พึงประสงค์ (กายดี จิตดี มีที่พักพิง) ของบุคลากรภายในหน่วยงาน
3. สำนักงานปลัดกระทรวงสาธารณสุขควรมีการประชาสัมพันธ์ข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับการเตรียมความพร้อมที่หลากหลายช่องทาง เพื่อให้บุคลากรสามารถเข้าถึงและรับรู้ข้อมูลได้ง่าย

4. สำนักงานปลัดกระทรวงสาธารณสุขควรตระหนักและให้ความสำคัญกับข้าราชการที่อยู่ในตำแหน่งประเภททั่วไปหรือประเภทวิชาการ ซึ่งเป็นผู้ปฏิบัติงานในระดับต้น เพื่อให้สามารถเตรียมความพร้อมเข้าสู่ผู้สูงอายุได้อย่างเหมาะสม

ระดับปฏิบัติ

1. ฝ่ายสวัสดิการ กลุ่มบริหารงานทั่วไป ควรดำเนินการจัดอบรมและให้ความรู้ ความเข้าใจในการดูแลสุขภาพ การป้องกันโรค และการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมให้เหมาะสม สามารถดูแลตนเองอย่างเป็นประจำ และต่อเนื่อง มีการจัดกิจกรรมที่เอื้อประโยชน์ต่อพฤติกรรมดูแลสุขภาพโดยมีการติดตามและประเมินผลในระยะยาว เพื่อให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงที่แท้จริงทางด้านสุขภาพ เช่น การจัดช่วงเวลาออกกำลังกายง่ายๆ อย่างการบริหารร่างกายในช่วงเช้ามืดก่อนเข้าสู่เวลาทำงาน หรือการเดินในช่วงเย็นก่อนเลิกงาน

2. แก้วกัลยาสิขาลัย สถาบันพระบรมราชชนก ควรดำเนินการจัดทำโครงการเตรียมความพร้อมเพื่อให้มีสุขภาพจิตที่ดี โดยนำหลักศาสนามาใช้ เพื่อให้มีสุขภาพจิตที่ดีรองรับการเปลี่ยนแปลงและก้าวผ่านไปได้ เช่น จัดโครงการปฏิบัติธรรมให้กับบุคลากร การจัดโครงการอบรมพัฒนาสุขภาพจิตเพื่อเข้าสู่วัยเกษียณอายุ เพื่อนำไปใช้ในชีวิตประจำวันของผู้สูงอายุ

3. สำนักงานปลัดกระทรวงสาธารณสุขควรดำเนินการจัดตั้งชมรมหรือสมาคมเกี่ยวกับผู้สูงอายุ เพื่อให้บุคลากรที่เกษียณอายุไปแล้ว ได้มีสถานที่พบปะสังสรรค์และทำกิจกรรมกับกลุ่มคนวัยเดียวกันและกลุ่มวัยต่างๆ ได้ รวมทั้งการมีส่วนร่วมกับชุมชนและสังคมในการเป็นอาสาสมัครต่างๆ เพื่อให้บุคลากรเห็นความสำคัญของการช่วยเหลือผู้อื่นและเป็นการใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์

4. ฝ่ายสวัสดิการ กลุ่มบริหารงานทั่วไป ควรดำเนินการจัดสวัสดิการเพื่อสร้างหลักประกันทางรายได้ที่มั่นคง ส่งเสริมเรื่องการออมและการวางแผนทางการเงิน จัดสรรรูปแบบการใช้จ่ายที่เหมาะสมและพอเพียง ประกอบกับให้ความสำคัญกับการประกอบอาชีพหลังเกษียณอายุ โดยการจัดทำโครงการฝึกอาชีพตามความสนใจของบุคลากร

ข้อเสนอแนะในการศึกษาครั้งต่อไป

เนื่องจากการศึกษาครั้งนี้ เป็นการศึกษาในกลุ่มตัวอย่างที่เป็นข้าราชการ สำนักงานปลัดกระทรวงสาธารณสุข (ส่วนกลาง) จังหวัดนนทบุรี เท่านั้น กลุ่มตัวอย่างจึงมีการเตรียมความพร้อมเข้าสู่ผู้สูงอายุในระดับมาก ได้แก่ การเตรียมความพร้อมในด้านเศรษฐกิจ ด้านจิตใจ ด้านสังคม และด้านร่างกาย ตามลำดับ ในด้านร่างกายจะมีค่าเฉลี่ยการเตรียมความพร้อมน้อยที่สุดเมื่อเทียบกับด้านอื่นๆ อาจเป็นเพราะว่ากลุ่มตัวอย่างเป็นข้าราชการซึ่งได้รับสิทธิประโยชน์และสวัสดิการสำหรับข้าราชการอยู่แล้ว จึงมีการเตรียมความพร้อมด้านร่างกายไม่มากเท่าที่ควร อาจเนื่องจากไม่ต้องรับภาระค่าใช้จ่ายในการรักษาพยาบาลเมื่อเข้าสู่ผู้สูงอายุและมีอายุมากขึ้น ถ้าหากมีการศึกษาครั้งต่อไป ควรมีการศึกษากับกลุ่มอื่นๆ เช่น กลุ่มลูกจ้างเหมาบริการ ที่พึ่งแต่ปฏิบัติงานอยู่ภายในสำนักงานปลัดกระทรวงสาธารณสุขเท่านั้น แต่ทางด้านสวัสดิการที่ได้รับนั้นไม่เท่ากับกลุ่มข้าราชการ หากมีการศึกษาเปรียบเทียบระหว่างกลุ่ม อาจทำให้เห็นถึงความแตกต่างในแต่ละด้านที่ชัดเจน เพื่อสามารถนำผลการศึกษามาพัฒนาบุคลากรในแต่ละบุคคลให้สามารถเข้าสู่ผู้สูงอายุที่มีศักยภาพได้

รายการอ้างอิง

- กระทรวงสาธารณสุข, กรมอนามัย. (2559). บทบาทผู้สูงอายุต่อสังคม ครอบครัว ชุมชน. สืบค้นจาก hp.anamai.moph.go.th
- กฤษณ์ เสงี่ยมธรรม. (2551). การเตรียมการเข้าสู่วัยสูงอายุที่มีศักยภาพของบุคลากรกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์. วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- จุฑามณี จันททรัพย์. (2556). การศึกษาเปรียบเทียบการวางแผนชีวิตก่อนเข้าสู่ผู้สูงอายุของประชาชนที่รับราชการและไม่ได้รับราชการ อำเภอเมืองตาก จังหวัดตาก. วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- นันทนา อยู่สบาย. (2557). ความต้องการสวัสดิการสังคมของผู้สูงอายุ ในองค์การบริหารส่วนตำบลศิระจรเข้ชัย อำเภอบางเสาธง จังหวัดสมุทรปราการ. วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต วิทยาลัยการบริหารรัฐกิจ มหาวิทยาลัยบูรพา
- บรรลุ ศิริพานิช. (2548). คู่มือผู้สูงอายุฉบับสมบูรณ์. กรุงเทพฯ: พิมพ์ดี
- เบญจรัตน์ เรืองคำพัฒน์. (2557). การวางแผนเพื่อสร้างหลักประกันภายหลังการเกษียณอายุของข้าราชการสังกัดกรมพินิจและคุ้มครองเด็กและเยาวชน กรมศึกษา ศูนย์ฝึกอบรมเด็กและเยาวชน. วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ภัทร ถามล. (2554). ความสุขของผู้สูงอายุในชุมชนเมือง: กรณีศึกษาชุมชนวัดไชยทิศ เขตบางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร. วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- มูลนิธิสถาบันวิจัยและพัฒนาผู้สูงอายุไทย. (2558). สถานการณ์ผู้สูงอายุไทย พ.ศ. 2557. กรุงเทพฯ: บริษัทอมรินทร์ พริ้นติ้ง แอนด์ พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน)
- รศรินทร์ เกรย์ และคณะ. (2556). มโนทัศน์ใหม่ของนิยามผู้สูงอายุ: มุมมองเชิงจิตวิทยาสังคมและสุขภาพ. กรุงเทพฯ: บริษัท โรงพิมพ์เดือนตุลา จำกัด
- ลีลาวดี อัครเศรณี. (2549). การเตรียมการเพื่อเข้าสู่ผู้สูงอายุของประชาชนตำบลไร่เชิง อำเภอสามพราณ จังหวัดนครปฐม. วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- วิทธิลักษณ์ จันทร์ชนสมบัติ. (2552). ทักษะต่อการเป็นผู้สูงอายุที่มีความสุขของผู้สูงอายุในกรุงเทพมหานคร: กรณีศึกษาสาธารณสุข 40 บางแค. วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- สำนักนโยบายและยุทธศาสตร์ กระทรวงสาธารณสุข. (2558). ยุทธศาสตร์ ตัวชี้วัดและแนวทางการเก็บข้อมูล กระทรวงสาธารณสุข ปี 2559. นนทบุรี: สำนักนโยบายและยุทธศาสตร์ กระทรวงสาธารณสุข
- อาชัญญา รัตนอุบล และคณะ. (2552). รายงานวิจัย เรื่อง การศึกษาสภาพ ปัญหา ความต้องการ และรูปแบบการจัดกิจกรรม การศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ด้านการเตรียมความพร้อมเมื่อเข้าสู่ผู้สูงอายุของผู้ใหญ่วัยแรงงาน. กรุงเทพฯ: มูลนิธิสถาบันวิจัยและพัฒนาผู้สูงอายุไทย, สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.)

ความเป็นธรรมของระบบเบี้ยยังชีพผู้สูงอายุในเขตเมือง และชนบท Fairness of LIVING for the ELDERLY in Urban and Areas

รุจิราภรณ์ นาแข็งฤทธิ์*
Ruchiraporn Nakheangrit

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการตอบสนองความต้องการของผู้สูงอายุจากระบบการจ่ายเงินเบี้ยยังชีพและศึกษาความไม่เท่าเทียมของผู้สูงอายุที่ได้รับจากระบบการจ่ายเบี้ยยังชีพในเขตเมืองและชนบท เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บข้อมูล ผู้ศึกษาใช้การสร้างแบบสอบถามโดยคำถามมีลักษณะปลายปิด แบบมาตราส่วน (Rating Scale) 5 ระดับ ตามแบบ Likert Scale มีการกำหนดขอบเขตของเนื้อหาและหัวข้อสำคัญในการทำแบบสอบถามโดยแบ่งคำถามเป็น 6 ด้าน เกี่ยวกับข้อมูลทั่วไปของผู้สูงอายุ กลุ่มตัวอย่าง พฤติกรรมการใช้จ่ายในการอุปโภคบริโภค การใช้ประโยชน์เบี้ยยังชีพ ความพึงพอใจต่อการปฏิบัติจากเจ้าหน้าที่ในการจ่ายเงินเบี้ยยังชีพอย่างเป็นธรรม ความพึงพอใจต่อระบบจ่ายเงินเบี้ยยังชีพ และข้อเสนอแนะในการไม่ได้รับความเป็นธรรมจากระบบการจ่ายเงินเบี้ยยังชีพของกลุ่มตัวอย่าง ในการเก็บรวบรวมข้อมูลจากผู้สูงอายุที่ได้รับเบี้ยยังชีพอยู่ในเขตเมือง ได้แก่ ชุมชนศาลาลอย เขตวัฒนา กรุงเทพมหานคร และชนบท ได้แก่ ชุมชนไทยสมุทร อำเภอมือง จังหวัดขอนแก่น ที่มีอายุ 60 ปีขึ้นไป จำนวน 60 คน ผลการศึกษา พบว่า ผู้สูงอายุส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง อายุเฉลี่ยของกลุ่มตัวอย่าง 68.75 ปี สมรสแล้ว มีรายได้น้อยกว่า 5,000 บาท โดยมีที่มาของรายได้จากการประกอบอาชีพ และจากการเก็บข้อมูลจากแบบสอบถามของผู้สูงอายุกลุ่มตัวอย่างในเขตเมืองและชนบท ผลการศึกษา พบว่า จากคำถาม 6 ด้าน การตอบสนองความต้องการของผู้สูงอายุจากระบบการจ่ายเงินเบี้ยยังชีพในด้านพฤติกรรมการใช้จ่ายในการอุปโภคบริโภคของกลุ่มตัวอย่าง พบว่า ผู้สูงอายุในเขตชนบทมีพฤติกรรมการใช้จ่ายตามความจำเป็นตามรายได้ อยู่ในระดับมากกว่าผู้สูงอายุในเขตเมือง ในด้านการใช้ประโยชน์เบี้ยยังชีพของกลุ่มตัวอย่าง พบว่า ผู้สูงอายุในเขตชนบทมีการใช้ประโยชน์เบี้ยยังชีพในการดำรงชีวิตอยู่ในระดับมากกว่าผู้สูงอายุในเขตเมือง และความไม่เท่าเทียมของผู้สูงอายุที่ได้รับจากระบบการจ่ายเงินเบี้ยยังชีพ พบว่า ในด้านความพึงพอใจต่อการปฏิบัติจากเจ้าหน้าที่ในการจ่ายเงินเบี้ยยังชีพอย่างเป็นธรรมของกลุ่มตัวอย่างนั้น โดยรวมอยู่ในระดับมากในทุกด้าน แต่ผู้สูงอายุในเขตชนบทมีทัศนคติมากกว่าผู้สูงอายุในเขตเมืองในทุกด้าน ความพึงพอใจต่อระบบการจ่ายเงินเบี้ยยังชีพเป็นไปในลักษณะเดียวกับ ทัศนคติที่พบข้างต้น กล่าวคือ ความพึงพอใจโดยรวมอยู่ในระดับมาก โดยความพึงพอใจด้านระยะเวลา มีระดับสูงที่สุด รองลงมาคือ ความพึงพอใจด้านความเหมาะสมของสถานที่ และด้านจำนวนเงินที่ได้รับตามลำดับ นอกจากนั้นผู้สูงอายุในเขตชนบทยังคงมีระดับความพึงพอใจมากกว่าผู้สูงอายุในเขตเมือง ด้วยเช่นกัน การจะตอบสนองความต้องการของผู้สูงอายุจากระบบการจ่ายเบี้ยยังชีพได้นั้น องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น หรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรมีการรับฟังความคิดเห็นของผู้สูงอายุ มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และความต้องการของผู้สูงอายุที่มีความจำเป็นแตกต่างกันในทั้งเขตเมืองและชนบท เพื่อเป็นแนวทางให้รัฐในการพัฒนาระบบเบี้ยยังชีพที่มีประสิทธิภาพมากขึ้น และเพื่อเป็นการกระจายงบประมาณรัฐในการจัดสวัสดิการให้ทั่วถึงและได้รับการปฏิบัติอย่างเท่าเทียมกันจากระบบการจ่ายเงินเบี้ยยังชีพจากเจ้าหน้าที่ของรัฐ ตลอดจนเพื่อส่งเสริมให้คุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุให้อยู่ดีมีสุข และมีคุณค่ามีศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ตลอดช่วงวัยผู้สูงอายุ เพราะอย่างน้อยผู้สูงอายุก็เคยเป็นกำลังแรงงานสำคัญในการสร้างรายได้ให้กับประเทศมานานับการ ดังนั้นการให้สวัสดิการเบี้ยยังชีพผู้สูงอายุจะต้องจัดให้ตอบสนองความต้องการที่เหมาะสมและได้รับความเท่าเทียมกันอย่างทั่วถึงและเป็นธรรมในทุกพื้นที่

คำสำคัญ: ความเป็นธรรม, ความไม่เท่าเทียม, ระบบการจ่ายเบี้ยยังชีพ

* นักศึกษาปริญญาโทหลักสูตรพัฒนาแรงงานและสวัสดิการมหาดบัณฑิต คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ABSTRACT

The purpose of this study were evaluated the responsiveness and inequalities among of require care allowances paid in the elderly between urban and rural areas. The research tool instrument was a closely questionnaire. The Rating scale of Likert Scale was separated five levels which defined by the scope of the content and key topics in the questionnaire. The topic of questionnaire consisted of six parts; 1) general information and demographic data 2) behavior in spending consumption 3) taking advantage of allowance 4) the staffs mannered and dress appropriately honor the service users 5) satisfaction with the system paying the allowance 6) suggestions of not getting a fair system of paying the allowance of the sample. Sixty sample participants were recruited from the general community in Bangkok and Khon Kaen provinces that Sala Load and Thai Samut communities, respectively. There are using bulletin boards and verbal requests for participants. Sixty sample participants were recruited from the general community in Bangkok and Khon Kaen provinces, using bulletin boards and verbal requests for participants. They were males and females who aged more than 60 years old participated in the study. The results showed that the average age of participants were 68.75 ± 6.88 years. The participants were reported more in female than in male (63.30%) and married status. Three people were earning less than 5,000 baht per month. A source of Income's mostly received from the self-employed and living with family/relatives. To our knowledge, the overall mention of the attitude of staff's performance showed good level. Specially, the participants in rural area satisfied the staffs mannered and dress appropriately honor the service users more than the participants in urban area that showed good level. The overall satisfied of the elderly from paying pension system were showed high level. The data were showed high to fairly levels which time, place, and the amount of the allowance granted, respectively. Furthermore, the attitudes of participants in rural area agree with the equality in services and the authorities continue to pay the allowance fairly, more than the participants in urban area. This result in this study may be suggested that the future study will be originated a qualitative study and survey of the elderly by encouraging seniors to engage for learning. Moreover, there are guide the development of the state pension system that is more efficient. May be explore the cost of living in each area in order to guide of government for prevention of duplicate and improve the fairness of the elderly from paying pension system in every area. For the reason, the paying pension of the elderly in rural area has to advantage more than the elderly in urban area. Then, the government may be prescribed the adjustment of pension system of the elderly in rural area more than the elderly in urban area. The policy and activity of authorities and relevant agencies have been made home visit which the promotions of senior citizens get to know the information is accurate, complete, thoroughly. This advantage points will have been gone to develop of the relationship between staff and elderly.

Keywords: Fairness, Inequalities, Paying pension system

บทนำ

สวัสดิการเบี้ยยังชีพผู้สูงอายุรัฐมีนโยบายขึ้นเพื่อสงเคราะห์คนยากจน คนยากไร้ คนที่ไม่สามารถหารายได้เลี้ยงชีพตัวเอง และครอบครัวได้และส่วนใหญ่แล้วเป็นผู้สูงอายุที่อาศัยอยู่ในชนบท จากเดิมในปี พ.ศ.2544-2545 รัฐได้มีการกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่น โดยให้องค์กรส่วนท้องถิ่นจัดสวัสดิการเบี้ยยังชีพให้เดือนละ 200 บาท นับเป็นจุดเริ่มต้นในการจัดสวัสดิการผู้สูงอายุ ต่อมาในปี พ.ศ. 2546 มีตราพระราชบัญญัติผู้สูงอายุ ซึ่งระบุไว้ว่าให้ผู้สูงอายุมีสิทธิได้รับการคุ้มครอง ส่งเสริม และสนับสนุนการสงเคราะห์เบี้ยยังชีพตามความจำเป็นอย่างทั่วถึงและเป็นธรรม ปรับเพิ่มเงินสงเคราะห์เบี้ยยังชีพเป็น 500 บาทต่อเดือน และต่อมามีการแก้ไขพระราชบัญญัติ

ผู้สูงอายุในปี พ.ศ.2553 ให้มีการจ่ายเบี้ยยังชีพให้ทั่วถึงและเป็นธรรม โดยมีเงื่อนไข คือ มีสัญชาติไทย และมีภูมิลำเนาอยู่ในเขตองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นตามทะเบียนบ้าน มีอายุ 60 ปีขึ้นไป ไม่เป็นผู้ได้รับสวัสดิการหรือสิทธิประโยชน์อื่นใดจากหน่วยงานของรัฐ เช่น เงินบำนาญ เบี้ยหวัด เบี้ยพิเศษ เป็นต้น (กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์, 2550)

ในปัจจุบันมีหลักเกณฑ์การจ่ายเงินเบี้ยยังชีพผู้สูงอายุขององค์กรส่วนท้องถิ่น ตามมติคณะรัฐมนตรี 18 ตุลาคม พ.ศ.2554 โดยปรับเงินสงเคราะห์เบี้ยยังชีพผู้สูงอายุเป็นขั้นบันได คือ ผู้สูงอายุที่มีอายุ 60-69 ปี ได้รับเบี้ยยังชีพ อัตรา 600 บาท/คน/เดือน ผู้สูงอายุที่มีอายุ 70-79 ได้รับเบี้ยยังชีพ อัตรา 700 บาท/คน/เดือน ผู้สูงอายุที่มีอายุ 80-89 ปี ได้รับเบี้ยยังชีพ อัตรา 800 บาท/คน/เดือน ผู้สูงอายุที่มีอายุ 89-90 ปีขึ้นไป ได้รับเบี้ยยังชีพ อัตรา 1,000 บาท/คน/เดือน การเปลี่ยนนโยบายของรัฐปรับเบี้ยยังชีพให้เพิ่มขึ้น เพื่อที่จะให้ผู้สูงอายุมีคุณภาพที่ดีสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ในระดับหนึ่ง และการจ่ายเงินเบี้ยยังชีพผู้สูงอายุแบบขั้นบันไดนี้ มีหน่วยงานที่รับผิดชอบหลักอยู่ 3 หน่วยงาน กล่าวคือ กรมส่งเสริมการปกครองส่วนท้องถิ่น กรุงเทพมหานคร และเมืองพัทยา (มติคณะรัฐมนตรี, 2554)

การจัดสวัสดิการเบี้ยผู้สูงอายุบนพื้นฐานของความเป็นมนุษย์หรืออาจกล่าวได้ว่ารัฐบาลจะสามารถจัดสรรงบประมาณเพื่อสนองต่อความต้องการของประชากรในประเทศได้ทั้งหมด แต่ถ้าหากรัฐบาลจะจัดสรรสวัสดิการเบี้ยยังชีพให้ผู้สูงอายุได้อย่างเป็นธรรม และเท่าเทียมกันทั้งหมดทั้งที่อยู่ในเขตเมือง ตลอดจนในชนบทจะเป็นวิธีการที่อยู่บนพื้นฐานความเป็นจริงที่สามารถลงมือปฏิบัติช่วยเหลือได้อย่างเป็นรูปธรรม

แนวคิดทฤษฎีและวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

แนวคิดเกี่ยวกับผู้สูงอายุ

ตรึงเนตร พรรณดวงเนตร (2556, น. 14) ได้อธิบายถึงผู้สูงอายุ ว่าเป็นผู้ที่มีอายุหลักสิบปีบริบูรณ์ขึ้นไป เป็นวัยที่มีความเปลี่ยนแปลงไปในทางเสื่อมถอยมีปัญหาเกิดขึ้นหลายๆ ด้าน ทั้งด้านร่างกาย จิตใจ อารมณ์ เศรษฐกิจ และสังคม บังคับภายนอก ได้แก่ สิ่งแวดล้อม ประกอบด้วยครอบครัว ชุมชน แหล่งบริการต่างๆ ซึ่งเป็นแหล่งที่ช่วยในการสนับสนุนให้ผู้สูงอายุได้รับการตอบสนองความต้องการในชีวิต จะทำให้ผู้สูงอายุมีพฤติกรรมและแบบแผนการดำเนินชีวิตที่ดี มีความเป็นอยู่ที่ดี อันนำไปสู่การมีคุณภาพชีวิตที่ดีที่สุดในที่สุด

แนวคิดเกี่ยวกับการสงเคราะห์เบี้ยยังชีพ

พระราชบัญญัติผู้สูงอายุ (2546, น. 210) มีสาระสำคัญในการให้การสงเคราะห์แบบให้เปล่าแก่ผู้สูงอายุที่มีฐานะยากจนหรือถูกทอดทิ้ง ซึ่งหน่วยงานที่รับผิดชอบต้องดำเนินการให้เข้าหลักเกณฑ์อย่างน้อย 3 ประการ ดังนี้

1. การให้สงเคราะห์เบี้ยยังชีพตามความจำเป็น หมายถึง การให้สงเคราะห์ต้องมีการตรวจสอบและวินิจฉัยปัญหาก่อนว่าผู้สูงอายุมีคุณสมบัติครบถ้วน และมีความจำเป็นหรือเดือนร้อนเพียงใด ปรากฏตามระเบียบว่าด้วยการนั้น
2. ให้การสงเคราะห์อย่างทั่วถึง หมายถึง การให้การสงเคราะห์นั้น ครอบคลุมผู้สูงอายุในเขตพื้นที่ต่างๆ ในเขตท้องที่รับผิดชอบด้วย
3. ให้การสงเคราะห์อย่างเป็นธรรม หมายถึง การไม่เลือกปฏิบัติกับผู้สูงอายุคนใดคนหนึ่ง หรือให้เป็นธรรมกับผู้สูงอายุที่มีคุณสมบัติตามระเบียบอย่างเท่าเทียม

แนวคิดเกี่ยวกับความมั่นคงของมนุษย์

พรประภา สินธุนาวา (2556, น. 23-25) ได้นิยามความหมายไว้ว่า กรอบความมั่นคงของมนุษย์ หมายถึง ความมั่นคงของมนุษย์ 12 มิติ คือ ที่อยู่อาศัย สุขภาพอนามัย อาหาร การศึกษา การมีงานทำและรายได้ ครอบครัว ชุมชนและการสนับสนุนทางสังคม ศาสนา และวัฒนธรรม ความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน สิทธิ และความเป็นธรรม การเมือง สิ่งแวดล้อม ทรัพยากรพลังงาน ธรรมชาติ

ดัชนีความมั่นคงของมนุษย์ หมายถึง ค่าสัมประสิทธิ์ที่ได้จากการประมวลผลข้อมูลจากตัวชี้วัดความมั่นคงของมนุษย์ที่แสดงถึงระดับความมากน้อยของความมั่นคงของมนุษย์โดยรวมหรือในแต่ละมิติ โดยมาจากการเก็บข้อมูลรายบุคคล แล้วประมวลผลข้อมูลนำเสนอในรูปของตัวเลขที่มีค่าอยู่ระหว่าง 0-100

ความมั่นคงเป็นเป้าหมายสำคัญในการพัฒนาคนและประเทศ เพื่อให้ประชากรสามารถดำรงชีวิตได้อย่างมีความสุข ความเป็นอยู่ที่ดีตามความหมายของความมั่นคงของมนุษย์คือ การที่ประชาชนได้รับหลักประกันด้านสิทธิ ความปลอดภัย การตอบสนองต่อความจำเป็นขั้นพื้นฐาน สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างมีศักดิ์ศรี ตลอดจนได้รับโอกาสอย่างเท่าเทียมในการพัฒนาศักยภาพของตน

แนวคิดหลักนโยบายเพื่อความเท่าเทียม

เอื้อมพร พิชัยสนธิ (2552, น. 22) อธิบายถึง นโยบายที่ใช้บรรเทาปัญหาเรื่องความไม่เท่าเทียมนั้น เสนอว่าความไม่เท่าเทียมที่ประชากรวิตกกังวลนั้นอาจหมายถึงสามมิติหลัก คือ

1. มิติของปัจเจก เช่น ระหว่างคนจนกับคนรวย
2. มิติของกลุ่มคน เช่น กลุ่มสตรี กลุ่มชนเผ่ากลุ่มน้อย กลุ่มผู้สูงอายุ และกลุ่มภูมิภาค
3. มิติของการแยกเป็นส่วน เช่น การจำกัดให้อยู่ภายในขอบเขตเด็กหรือสตรี เป็นต้น

นโยบายที่แก้ไขความไม่เท่าเทียมเรื่องหนึ่งอาจสามารถมีผลทำให้ปัญหาในเรื่องอื่นแย่งได้ โดยทั่วไปนโยบายซึ่งนำไปสู่ความเท่าเทียมกัน มีเป้าประสงค์เพื่อความเท่าเทียมในการปฏิบัติ ไม่ให้เกิดความลำเอียงและอคติ เพื่อความเท่าเทียมกันในด้านโอกาส เช่นความเท่าเทียมกันในการปฏิบัติของเจ้าหน้าที่อย่างเป็นธรรมในระบบการจ่ายเงินเบี้ยยังชีพอย่างเท่าเทียมกันทั้งในเขตเมืองและชนบท

วิธีการและเครื่องมือในการศึกษา

การวิจัยเรื่อง “ความเป็นธรรมของระบบเบี้ยยังชีพผู้สูงอายุในเขตเมืองและชนบท” เป็นการวิจัยเชิงปริมาณ ทำการศึกษาเชิงสำรวจ (Survey Research) ใช้แบบสอบถาม (Questionnaire) ในการเก็บข้อมูลโดยการเฉพาะกลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ ผู้สูงอายุที่ได้รับเบี้ยยังชีพที่อาศัยในเขตเมือง คือ ชุมชนศาลาลอย เขตวัฒนา กรุงเทพมหานคร และผู้สูงอายุที่ได้รับเบี้ยยังชีพที่อาศัยในเขตชนบท คือ ชุมชนไทยสมุทร อำเภอมือง จังหวัดขอนแก่น รวมทั้งสิ้น 60 คน โดยศึกษาความเป็นธรรมที่ผู้สูงอายุได้รับจากระบบการจ่ายเบี้ยยังชีพ และความไม่เท่าเทียมกันของการที่ผู้สูงอายุได้รับเบี้ยยังชีพในเขตเมืองและชนบท ซึ่งเครื่องมือที่ใช้ในการศึกษาครั้งนี้ แบ่งเป็น 6 ส่วน นำข้อมูลมาวิเคราะห์ผ่านโปรแกรม SPSS โดยใช้สถิติการหาค่าความถี่, ค่าร้อยละ, ค่าเฉลี่ยเลขคณิต, ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน ตลอดจนจัดกลุ่มประเภทของข้อมูลที่ได้จากความคิดเห็นและข้อเสนอแนะ ส่วนเกณฑ์การให้คะแนนแต่ละระดับความเห็นต่อการปฏิบัติจากเจ้าหน้าที่ในการจ่ายเบี้ยยังชีพอย่างเป็นธรรม และระดับความพึงพอใจที่มีผลต่อระบบการจ่ายเงินเบี้ยยังชีพ สามารถแบ่งได้เป็น 5 ระดับ ดังนี้

ค่าเฉลี่ยระหว่าง 4.21-5.00 หมายถึง การได้รับความเป็นธรรมจากระบบการจ่ายเบี้ยยังชีพ ผู้สูงอายุ ตามการประเมินในระดับเห็นด้วยเป็นอย่างยิ่ง

ค่าเฉลี่ยระหว่าง 3.41-4.20 หมายถึง การได้รับความเป็นธรรมจากระบบการจ่ายเบี้ยยังชีพ ผู้สูงอายุ ตามการประเมินในระดับเห็นด้วย

ค่าเฉลี่ยระหว่าง 2.61-3.40 หมายถึง การได้รับความเป็นธรรมจากระบบการจ่ายเบี้ยยังชีพ ผู้สูงอายุ ตามการประเมินระดับไม่มีความเห็น

ค่าเฉลี่ยระหว่าง 1.81-2.60 หมายถึง การได้รับความเป็นธรรมจากระบบการจ่ายเบี้ยยังชีพ ผู้สูงอายุ ตามการประเมินระดับไม่เห็นด้วย

ค่าเฉลี่ยระหว่าง 1.00-1.80 หมายถึง การได้รับความเป็นธรรมจากระบบการจ่ายเบี้ยยังชีพ ผู้สูงอายุ ตามการประเมินระดับไม่เห็นด้วยเป็นอย่างยิ่ง

หลังจากที่ได้ทำการเก็บข้อมูลผู้สูงอายุในเขตเมืองและชนบท นำมาวิเคราะห์ข้อมูลด้วยผู้ศึกษาจะใช้ข้อมูลที่ได้จากแบบสอบถามนำไปประมวลผลข้อมูลด้วยเครื่องคอมพิวเตอร์ โดยใช้โปรแกรมสำเร็จรูปในการวิจัยทางสังคมศาสตร์ สำหรับการศึกษาในครั้งนี้ผู้ศึกษาจะใช้การวิเคราะห์ข้อมูลแบบ การจำแนกชนิดของข้อมูล (Typological Analysis) มีขั้นตอนดังต่อไปนี้

1. การวิเคราะห์ข้อมูลจากแบบสอบถามลักษณะทั่วไป โดยใช้ค่าเฉลี่ยร้อยละในการเก็บรวบรวมข้อมูล
2. ระดับความเป็นธรรม จะไม่มีการแยกเปรียบเทียบในการเก็บข้อมูล จะใช้การวิเคราะห์โดยรวมของตัวแปรตาม โดยระดับความเป็นธรรม ค่าคะแนนของมาตรฐานที่มีค่าปานกลางขึ้นไปหรือได้คะแนนตั้งแต่ (3.40) ขึ้นไป ถือว่าได้รับความเป็นธรรม
3. ความไม่เท่าเทียม เป็นการเปรียบเทียบคะแนนจากตัวแปรตาม ตามลักษณะของตัวแปรอิสระ โดยความแตกต่างค่าคะแนนตั้งแต่ 0.5 ของคะแนนขึ้นไป ถือว่าไม่เท่าเทียมกัน

ผลการศึกษา

พบว่า ผู้สูงอายุส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง อายุเฉลี่ยของกลุ่มตัวอย่าง 68.75 ปี สมรสแล้ว มีรายได้น้อยกว่า 5,000 บาท โดยมีที่มาของรายได้จากการประกอบอาชีพ และจากการเก็บข้อมูลจากแบบสอบถามของผู้สูงอายุกลุ่มตัวอย่างในเขตเมืองและชนบท ผลการศึกษา พบว่า จากข้อคำถาม 6 ด้าน การตอบสนองความต้องการของผู้สูงอายุจากระบบการจ่ายเงินเบี้ยยังชีพ ในด้านพฤติกรรม การในการใช้จ่ายในการอุปโภคบริโภคของกลุ่มตัวอย่าง พบว่า ผู้สูงอายุในเขตชนบทมีพฤติกรรมการใช้จ่ายตามความจำเป็นตามรายได้ อยู่ในระดับมากกว่าผู้สูงอายุในเขตเมือง ในด้านการใช้ประโยชน์เบี้ยยังชีพของกลุ่มตัวอย่าง พบว่า ผู้สูงอายุในเขตชนบทมีการใช้ประโยชน์เบี้ยยังชีพในการดำรงชีวิตอยู่ในระดับมากกว่าผู้สูงอายุในเขตเมือง และความไม่เท่าเทียมของผู้สูงอายุที่ได้รับจากระบบการจ่ายเงินเบี้ยยังชีพ พบว่า ในด้านความพึงพอใจต่อการปฏิบัติจากเจ้าหน้าที่ ในการจ่ายเบี้ยยังชีพอย่างเป็นธรรมของกลุ่มตัวอย่าง นั้น โดยรวมอยู่ในระดับมากในทุกด้าน แต่ผู้สูงอายุในเขตชนบทมีทัศนคติมากกว่าผู้สูงอายุในเขตเมืองในทุกด้าน ความพึงพอใจต่อระบบการจ่ายเงินเบี้ยยังชีพเป็นไปในลักษณะเดียวกับ ทัศนคติที่พบข้างต้น กล่าวคือ ความพึงพอใจโดยรวมอยู่ในระดับมาก โดยความพึงพอใจด้านระยะเวลามีระดับสูงที่สุด รองลงมาคือ ความพึงพอใจด้านความเหมาะสมของสถานที่ และด้านจำนวนเงินที่ได้รับตามลำดับ นอกจากนั้นผู้สูงอายุในเขตชนบทยังคงมีระดับความพึงพอใจมากกว่าผู้สูงอายุในเขตเมืองด้วยเช่นกัน การจะตอบสนองความต้องการของผู้สูงอายุจากระบบการจ่ายเบี้ยยังชีพได้นั้น องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น หรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรมีการรับฟังความคิดเห็นของผู้สูงอายุ มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และความต้องการของผู้สูงอายุที่มีความจำเป็นแตกต่างกันในทั้งเขตเมืองและชนบท เพื่อเป็นแนวทางให้รัฐในการพัฒนาระบบเบี้ยยังชีพที่มีประสิทธิภาพมากขึ้น และเพื่อเป็นการกระจายงบประมาณรัฐในการจัดสวัสดิการให้ทั่วถึงและได้รับการปฏิบัติอย่างเท่าเทียมกันจากระบบการจ่ายเงินเบี้ยยังชีพจากเจ้าหน้าที่ของรัฐ ตลอดจนเพื่อส่งเสริมให้คุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุให้อยู่ดีมีสุข และมีคุณค่ามีศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ตลอดช่วงวัยผู้สูงอายุ เพราะอย่างน้อยผู้สูงอายุก็เคยเป็นกำลังแรงงานสำคัญในการสร้างรายได้ให้กับประเทศมานานับการ ดังนั้นการให้สวัสดิการเบี้ยยังชีพผู้สูงอายุจะต้องจัดให้ตอบสนองความต้องการที่เหมาะสมและได้รับความเท่าเทียมกันอย่างทั่วถึงและเป็นธรรมในทุกพื้นที่

การวิเคราะห์เปรียบเทียบระหว่างความแตกต่างระหว่างกลุ่มตัวอย่าง

เมื่อทำการเปรียบเทียบ ความพึงพอใจต่อการปฏิบัติจากเจ้าหน้าที่ในการจ่ายเบี้ยยังชีพอย่างเป็นธรรม พบว่า ความพึงพอใจต่อการปฏิบัติจากเจ้าหน้าที่ในการจ่ายเบี้ยยังชีพเป็นธรรมระหว่างประชากรตัวอย่างจากชุมชนศาลาลอย เขตวัฒนา กรุงเทพมหานคร และชุมชนไทยสมุทร อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น ไม่มีความแตกต่างกัน $p = .904$

เมื่อทำการเปรียบเทียบ ความพึงพอใจต่อระบบการจ่ายเงินเบี้ยยังชีพผู้สูงอายุ พบว่า ความพึงพอใจต่อการปฏิบัติจากเจ้าหน้าที่ในการจ่ายเบี้ยยังชีพเป็นธรรมระหว่างประชากรตัวอย่างจากชุมชนศาลาลอย เขตวัฒนา กรุงเทพมหานคร และชุมชนไทยสมุทร อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น ไม่มีความแตกต่างกัน $p = .133$

อภิปรายผลการศึกษา

สำหรับผลการศึกษาเรื่องจากการศึกษาเรื่อง “ความเป็นธรรมของระบบจ่ายเงินเบี้ยยังชีพของผู้สูงอายุในเขตเมืองและชนบท” ประเด็นสำหรับการอภิปรายผลที่สำคัญและน่าสนใจ มีดังนี้

ปัจจัยที่มีผลต่อการปฏิบัติของเจ้าหน้าที่ในระบบจ่ายเงินเบี้ยยังชีพอย่างเป็นธรรม

จากการศึกษาความเป็นธรรมในระบบการจ่ายเงินเบี้ยยังชีพในเขตเมืองและชนบท พบว่า

ปัจจัยที่ตอบสนองความต้องการของผู้สูงอายุจากระบบจ่ายเงินเบี้ยยังชีพผู้สูงอายุในเขตเมืองและชนบท พบว่า ในด้านความพึงพอใจต่อการปฏิบัติของเจ้าหน้าที่ผู้สูงอายุกลุ่มตัวอย่างในเขตชนบทและในเขตเมือง มีความพึงพอใจโดยรวมอยู่ในระดับมากที่สุด ได้แก่ ด้านเจ้าหน้าที่อำนวยความสะดวกด้านความกระตือรือร้นและรวดเร็ว รองลงมาด้านเจ้าหน้าที่ให้บริการกับทุกคนเท่าเทียมกันโดยไม่เลือกปฏิบัติ และด้านเจ้าหน้าที่มีความรู้ ความเข้าใจ สามารถอธิบายข้อสงสัยได้ชัดเจน ซึ่งจะเห็นได้ว่าการปฏิบัติของเจ้าหน้าที่มีการตอบสนองความต้องการของผู้สูงอายุกลุ่มตัวอย่างในเขตชนบทมากกว่ากลุ่มตัวอย่างผู้สูงอายุในเขตเมือง ปัจจัยที่สนับสนุน ก็คือองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีวิธีการจัดการบริหารงาน มีการบูรณาการให้มีความสอดคล้องกับความต้องการของผู้สูงอายุในเขตชนบท ให้มีความพึงพอใจในการปฏิบัติของเจ้าหน้าที่ในระบบการจ่ายเงินเบี้ยยังชีพ สอดคล้องกับการศึกษาของ วรเวช สุวรรณระดา (2552, น. 3-5) ทศนคติขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นต่อเบี้ยยังชีพผู้สูงอายุ พบว่า ส่วนใหญ่แสดงทัศนคติไปในทิศทางเดียวกันว่าต้องการให้เบี้ยยังชีพผู้สูงอายุเพิ่มขึ้น แต่ให้เฉพาะผู้สูงอายุที่ยากไร้ไม่ต้องการให้ทำประชาคมเข้ามามีส่วนร่วม โดยให้เหตุผลว่าชาวบ้านที่มาทำประชาคมจะเลือกคนที่รู้จักทำให้บางครั้งอาจเกิดความลำเอียง ขาดความยุติธรรม

ปัจจัยที่มีผลต่อความไม่เท่าเทียมกันของผู้สูงอายุของระบบการจ่ายเงินเบี้ยยังชีพในเขตเมืองและชนบท พบว่าความพึงพอใจที่ได้รับเบี้ยยังชีพของกลุ่มตัวอย่างผู้สูงอายุในเขตเมืองและชนบท โดยรวมอยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อพบว่า ทุกข้อมีความพึงพอใจในระดับมาก ด้านความพึงพอใจต่อระยะเวลาในการได้รับเบี้ยยังชีพแต่ละเดือนมีความเหมาะสม พบว่ากลุ่มตัวอย่างในเขตชนบท มีความพึงพอใจมากกว่ากลุ่มตัวอย่างผู้สูงอายุในเขตเมือง รองลงมาด้านความพึงพอใจต่อสถานที่รับลงทะเบียนเบี้ยยังชีพมีความเหมาะสม พบว่า กลุ่มตัวอย่างผู้สูงอายุในเขตชนบท มีความพึงพอใจมากกว่ากลุ่มตัวอย่างในเขตเมือง และด้านความพึงพอใจต่อจำนวนเงินเบี้ยยังชีพที่ได้รับมีความเหมาะสมระหว่างเขตเมืองและชนบท พบว่า กลุ่มตัวอย่างผู้สูงอายุในเขตชนบท มีความพึงพอใจมากกว่ากลุ่มตัวอย่างผู้สูงอายุในเขตเมือง ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของซึ่งสอดคล้องกับผลการศึกษาของ ภทรวดี ชอกตุลย์ (2557) ได้ศึกษาเรื่อง การประเมินผลโครงการสวัสดิการเบี้ยยังชีพผู้สูงอายุขององค์การบริหารส่วนตำบลพระแก้ว อำเภอภาชี จังหวัดพระนครศรีอยุธยา โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาประเมินผลโครงการสวัสดิการเบี้ยยังชีพผู้สูงอายุ และศึกษาปัญหาในการดำเนินโครงการสวัสดิการเบี้ยยังชีพผู้สูงอายุ พบว่า การประเมินบริบทสถานะแวดล้อมโครงการจ่ายเบี้ยยังชีพผู้สูงอายุ โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก พบว่า เป็นนโยบายที่ก่อกำเนิดจากพรรคการเมืองที่เป็นรัฐบาล มีวัตถุประสงค์เพื่อมอบเป็นของขวัญแก่ผู้สูงอายุและใช้เป็นมาตรการกระตุ้นเศรษฐกิจ การประเมินด้านปัจจัยเบื้องต้นอยู่ในระดับมากที่สุด พบว่า มีสถานที่ให้ติดต่อราชการตามโครงการสวัสดิการเบี้ยยังชีพผู้สูงอายุ การประเมินด้านกระบวนการ และขั้นตอนการดำเนินงานตามโครงการ พบว่าการประชาสัมพันธ์ที่เกื้อหนุนสัมฤทธิ์มากที่สุด คือ การกระจายข้อมูลข่าวสารผ่านทางผู้ใหญ่บ้าน องค์การบริหารส่วนตำบลมีการประสานงานกับหน่วยงานอื่นทันตามกำหนด การประเมินด้านประสิทธิภาพของผลผลิต ผู้สูงอายุได้นำเงินไปใช้จ่ายได้ตรงกับวัตถุประสงค์ คือ นำเงินไปใช้จ่ายในชีวิตประจำวันเกี่ยวกับปัจจัยสี่ และการประเมินปัญหาในการดำเนินงานโครงการสวัสดิการเบี้ยยังชีพผู้สูงอายุ พบว่า ผู้สูงอายุเดินทางมารับเบี้ยยังชีพไม่สะดวก งบประมาณที่ผู้สูงอายุได้รับไม่เพียงพอต่อการดำรงชีพ เจ้าหน้าที่ให้คำแนะนำไม่ชัดเจนเกี่ยวกับโครงการสวัสดิการเบี้ยยังชีพผู้สูงอายุที่ชัดเจน ขาดการประเมินผลและตรวจสอบผลการดำเนินงาน

ข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาความเป็นธรรมของระบบของระบบเบี้ยยังชีพผู้สูงอายุในเขตเมืองและชนบทข้อมูลเกี่ยวกับปัจจัยที่มีผลต่อการตอบสนองความต้องการของผู้สูงอายุจากระบบการจ่ายเงินเบี้ยยังชีพกับความคิดเห็นต่อปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับความไม่เท่าเทียมของผู้สูงอายุที่ได้รับเบี้ยยังชีพที่อาศัยอยู่ในเขตเมือง ชุมชนศาลาลอย เขตวัฒนา กรุงเทพมหานคร และผู้สูงอายุที่อาศัยอยู่ในเขตชนบท ชุมชนไทยสมุทร อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น ส่วนความพึงพอใจต่อการปฏิบัติจากเจ้าหน้าที่ในการจ่ายเบี้ยยังชีพ ผู้สูงอายุที่ได้รับเบี้ยยังชีพได้รับการปฏิบัติอย่างเป็นธรรม และผู้สูงอายุพึงพอใจมากต่อการปฏิบัติของเจ้าหน้าที่ โดยผู้สูงอายุให้ทัศนคติว่ามีการบริการที่เต็มใจของเจ้าหน้าที่รัฐเป็นอย่างดี ซึ่งแตกต่างจากเมื่อก่อนไม่ได้รับการบริการที่ดีเช่นปัจจุบันดังนั้นผู้ศึกษาจึงมีข้อเสนอแนะเพื่อการพัฒนาวิจัยต่อไป ดังนี้

1. ควรทำการศึกษาความคิดเห็นและข้อเสนอแนะของผู้สูงอายุด้วยการวิจัยเชิงคุณภาพเพื่อที่จะให้ผู้ศึกษาวิจัยได้ทราบถึงข้อมูลข้อเท็จจริงของปัญหาที่เกิดขึ้นกับผู้สูงอายุ และเพื่อที่จะเป็นแนวทางในการแก้ไขและบรรเทาปัญหาได้ถูกต้อง
2. ควรทำการศึกษาให้ผู้สูงอายุมีส่วนร่วมในการแลกเปลี่ยนแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ประสบการณ์ที่ผ่านมา เพื่อให้เป็นแนวทางให้รัฐในการพัฒนาระบบเบี้ยยังชีพที่ดีขึ้น และเป็นเกราะป้องกันปัญหาไม่ให้เกิดซ้ำซ้อนอีก เช่น การจ่ายเงินซ้ำซ้อน การถูกสวมสิทธิ์ในการรับเบี้ยยังชีพ การถูกเรียกเก็บหัวคิวในการขึ้นทะเบียนรับเบี้ยยังชีพผู้สูงอายุ เป็นต้น
3. ควรทำการศึกษาระดับค่าครองชีพในแต่ละพื้นที่ เพื่อเป็นแนวทางให้รัฐมีระบบการจ่ายเบี้ยยังชีพให้เป็นอย่างธรรมโดยจำแนกความจำเป็นตามค่าครองชีพ เพื่อให้เป็นธรรมในการกระจายสวัสดิการสังคมอย่างทั่วถึงต่อไป

รายการอ้างอิง

ตรึงเนตร พรณดวงเนตร. (2546). *ความคิดเห็นของผู้สูงอายุต่อสิทธิที่จะได้รับตามร่างพระราชบัญญัติผู้สูงอายุ พ.ศ.2546.*

(อัดสำเนา).

พรประภา สินธูวา. (2558). *แนวคิดความมั่นคงของมนุษย์*. สืบค้นจาก <https://www.m-society.go.th>

พระราชบัญญัติผู้สูงอายุ. 2546. (2558). สืบค้นจาก http://www.dla.go.th/upload/regulation/type1/2554/2/488_1.pdf

ภัทรวดี ขอกุลย์. (2557). *การประเมินผลโครงการสวัสดิการเบี้ยยังชีพผู้สูงอายุขององค์การบริหารส่วนตำบลพระแก้ว อำเภอภาชี*

จังหวัดพระนครศรีอยุธยา. วิทยานิพนธ์รัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต (รป.ม.) สาขาวิชาประศาสนศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา.

วราเวศม์ สุวรรณระดา. (2542). *ปัญหาเบี้ยยังชีพสำหรับผู้สูงอายุ*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

เอื้อมพร พิชัยสนธิ. (2552). *สวัสดิการกับความเท่าเทียม*. ปทุมธานี: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

การจัดสวัสดิการสังคมสำหรับคนไร้ที่พึ่ง ตามพระราชบัญญัติการคุ้มครองคนไร้ที่พึ่ง พุทธศักราช 2557¹

Social Welfare for Homeless People According to Protection of Homeless People Act 2557

อฉรรพร ปะทิ *

Ascharaporn Pati

บทคัดย่อ

บทความนี้เป็นการนำเสนอถึงการสวัสดิการสังคมสำหรับคนไร้ที่พึ่ง ตามพระราชบัญญัติการคุ้มครองคนไร้ที่พึ่ง พุทธศักราช 2557 ซึ่งเป็นกฎหมายด้านสังคมที่ถูกร่างขึ้นเพื่อให้มีการดำเนินงานด้านการคุ้มครองคนไร้ที่พึ่งที่มีความชัดเจนและเป็นรูปธรรมได้กำหนดให้คนไร้ที่พึ่งมีสิทธิขอรับการคุ้มครองจากสถานคุ้มครองคนไร้ที่พึ่งหรือศูนย์คุ้มครองคนไร้ที่พึ่ง และมีระบบการจัดสวัสดิการที่หลากหลายทั้งทางด้านการเสริมสร้างสมรรถภาพทางด้านร่างกายและจิตใจ การส่งเสริมและสนับสนุน การพัฒนาและการป้องกันมิให้มีการเลือกปฏิบัติที่ไม่เป็นธรรมต่อคนไร้ที่พึ่ง การจัดสวัสดิการสังคมสำหรับคนไร้ที่พึ่ง สามารถทำให้บุคคลกลุ่มนี้ได้รับสวัสดิการจากรัฐได้อย่างเท่าเทียมและสามารถพัฒนาศักยภาพให้เขามีที่พึ่ง พึ่งตนเองได้และเป็นที่พึ่งของตนเองได้ ให้สอดคล้องกับเจตนารมณ์ในพระราชบัญญัติการคุ้มครองคนไร้ที่พึ่ง พุทธศักราช 2557 ผลการสังเคราะห์องค์ประกอบต่างๆ ที่เกี่ยวกับคนไร้ที่พึ่งสามารถสรุปประเด็นเกี่ยวกับคนไร้ที่พึ่ง ดังนี้ 1) แนวคิดที่เกี่ยวข้องกับคนไร้ที่พึ่ง 2) รูปแบบ กฎหมาย และการจัดสวัสดิการสำหรับคนไร้ที่พึ่งในประเทศไทย

คำสำคัญ: คนไร้ที่พึ่ง, พระราชบัญญัติการคุ้มครองคนไร้ที่พึ่ง, การจัดสวัสดิการสังคม

ABSTRACT

This article is presenting to social welfare for homeless people. According to the Protection people homeless Act, 2557, the law society. The Law Society Is designed to provide the protection of homeless people is clear and concrete. People have the right to apply for protection from home reception for destitute or protection center for destitute and a variety of welfare. Both to the physical body and mind, promote and support, development and prevent unfair discrimination against people helpless. Social Welfare homeless people. These individuals can receive benefits from the state equally and can develop in him a refuge. Self-reliant and self-reliance. Consistent with the spirit of the Constitution to Protection people homeless Act, 2557. Which is synthesized from elements about them. A summary of the issues related to homeless people: 1) The concept involving a homeless. 2) Model, law and the welfare for homeless Thai people.

Keyword: People homeless, Protection of people homeless, The welfare of homeless people.

บทนำ

สืบเนื่องจากการเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจและสังคม เป็นสาเหตุทำให้ครอบครัวส่วนใหญ่ประสบปัญหา มีรายได้ไม่เพียงพอต่อรายจ่ายของครอบครัว จนทำให้ต้องอพยพย้ายถิ่นฐานเข้ามาแสวงหางานทำจากชนบทเข้าสู่เมือง ทั้งในกรุงเทพมหานครและปริมณฑลรวมทั้งเมืองใหญ่อื่นๆ ตามภูมิภาคต่างๆ ซึ่งการอพยพย้ายถิ่นฐานเข้ามาทำงานในชุมชนเมืองของประชาชนในชนบทมีเพิ่มมากขึ้นแต่เนื่องจากไม่มีความรู้และไม่มีฝีมือ จึงไม่มีงานทำ ขาดรายได้ ไม่มีเงินพอที่จะเช่าที่พักอาศัย จึงต้องเร่ร่อนและไปพักอยู่ตามที่สาธารณะต่างๆ ทำให้บางส่วนตัดสินใจไปประกอบอาชีพขอทาน และบุคคลเหล่านี้ยังเข้าไม่ถึงบริการทางด้านสาธารณสุข

* นักศึกษาปริญญาโทสาขาการบริหารและนโยบายสวัสดิการสังคม (ศูนย์ลำปาง) คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

การศึกษา เป็นต้น ไม่ใช่เพียงแต่ประชาชนที่อาศัยอยู่ในชนบทเท่านั้นที่ได้รับผลกระทบจากสภาพระบบเศรษฐกิจตกต่ำ แต่ประชาชนในเขตชุมชนเมืองก็ได้รับผลกระทบนี้เช่นกัน ค่าครองชีพสูงขึ้นและมีการเลิกจ้างแรงงานเพื่อลดรายจ่ายของโรงงานต่างๆ ซึ่งสิ่งเหล่านี้ทำให้เกิดปัญหาทางสังคมและปัญหาอื่นๆ ตามมา อาทิ เกิดปัญหาคนขอทาน คนเร่ร่อน และคนไร้ที่พึ่ง ไม่มีที่อยู่อาศัยเพิ่มมากขึ้นและถึงแม้อาชีพขอทานจะเป็นอาชีพที่ต้องเผชิญกับภาวะความเสี่ยงในหลายประการแต่ก็ไม่ทำให้การประกอบอาชีพขอทานลดลงไป ในทางตรงกันข้ามอาชีพการขอทานกลับกลายเป็นธุรกิจที่ทำรายได้สูงให้กับผู้ประกอบการอาชีพขอทาน จนได้มีการพัฒนาเป็นธุรกิจเร่ร่อนขอทาน ประชาชนในชนบทจึงได้มีการอพยพเข้ามาเพื่อประกอบอาชีพเร่ร่อนขอทาน หลังจากการว่างเว้นจากฤดูการเก็บเกี่ยวหรือฤดูการทำเกษตรกรรม อีกทางหนึ่ง

ในปัจจุบันจะเห็นได้ว่า จำนวนคนไร้ที่พึ่ง คนขอทาน ที่ถูกนำตัวส่งสถานสงเคราะห์ทั้ง 11 แห่ง ทั่วประเทศโดยเฉลี่ยแล้ว มีจำนวนเพิ่มมากขึ้น ดังจะเห็นได้จากสถิติของผู้รับบริการในสถานคุ้มครองคนไร้ที่พึ่งทั้ง 11 แห่ง ตั้งแต่เดือนมกราคม 2558 ถึงมกราคม 2559 ดังนี้

ลำดับ	หน่วยงาน	ประเภทผู้รับบริการ	จำนวน
1	สถานคุ้มครองคนไร้ที่พึ่งชายธัญบุรี	- คนไร้ที่พึ่ง	6,584
		- คนขอทาน	1,215
2	สถานคุ้มครองคนไร้ที่พึ่งหญิงธัญบุรี	- คนไร้ที่พึ่ง	5,467
		- คนขอทาน	928
3	สถานคุ้มครองคนไร้ที่พึ่งนนทบุรี	- คนไร้ที่พึ่ง	5,206
		- คนขอทาน	1,045
4	สถานคุ้มครองคนไร้ที่พึ่งทับกวาง	- คนไร้ที่พึ่ง	4,114
		- คนขอทาน	266
5	สถานคุ้มครองคนไร้ที่พึ่งกุ่มสะแก	- คนไร้ที่พึ่ง	3,825
		- คนขอทาน	227
6	สถานคุ้มครองคนไร้ที่พึ่งประจวบคีรีขันธ์	- คนไร้ที่พึ่ง	4,010
		- คนขอทาน	226
7	สถานคุ้มครองคนไร้ที่พึ่งปรีอใหญ่	- คนไร้ที่พึ่ง	3,200
		- คนขอทาน	250
8	สถานคุ้มครองคนไร้ที่พึ่งบ้านเมตตา	- คนไร้ที่พึ่ง	6,376
		- คนขอทาน	81
9	สถานคุ้มครองคนไร้ที่พึ่งภาคใต้	- คนไร้ที่พึ่ง	4,895
		- คนขอทาน	281
10	สถานคุ้มครองคนไร้ที่พึ่งวังทอง	- คนไร้ที่พึ่ง	5,867
		- คนขอทาน	426
11	สถานคุ้มครองคนไร้ที่พึ่งสนมหาพน	- คนไร้ที่พึ่ง	2,539
		- คนขอทาน	118
		รวมทั้งสิ้น	57,146

ที่มา: กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์, กรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการ, กองคุ้มครองสวัสดิภาพและเสริมสร้างคุณภาพชีวิต, กุมภาพันธ์ 2559.

จากปัญหานี้เองหน่วยงานของรัฐและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องได้ตระหนักถึงความสำคัญของปัญหาคนไร้ที่พึ่ง และคนขอทาน ว่าเป็นบุคคลที่ไม่สามารถช่วยเหลือตนเองและครอบครัวได้ เป็นปัญหาสำคัญจึงได้มีมาตรการทางกฎหมายในการแก้ไขปัญหาคอนขอทานและคนไร้ที่พึ่ง ให้หมดไปจากสังคมไทย จึงได้ตราพระราชบัญญัติขึ้น 2 ฉบับ ได้แก่ 1. พระราชบัญญัติควบคุมการขอทาน พุทธศักราช 2484 ปัจจุบันปรับแก้แล้วเป็นพระราชบัญญัติควบคุมการขอทาน พุทธศักราช 2559 เนื่องจากกฎหมายฉบับเดิมได้บังคับใช้นานแล้ว บทบัญญัติไม่เหมาะสมกับสถานการณ์ในปัจจุบันจึงได้มีการจัดระเบียบเกี่ยวกับการสงเคราะห์และการควบคุมการขอทานให้ชัดเจนและเหมาะสม รวมทั้งกำหนดให้บุคคลซึ่งกระทำการใดๆ ให้ผู้อื่นกระทำการขอทานตามสถานที่ต่างๆ ได้รับโทษทางอาญาเพื่อเป็นการคุ้มครองสวัสดิภาพของบุคคลมิให้ตกเป็นเครื่องมือในการแสวงหาผลประโยชน์จากผู้อื่น(ราชกิจจานุเบกษาเล่ม 133 ตอนที่ 38ก. 29 เม.ย. 59) 2. พระราชบัญญัติการคุ้มครองคนไร้ที่พึ่ง พุทธศักราช 2557 มีมาตรฐานการทำงานด้านการคุ้มครอง ดูแลคนไร้ที่พึ่งอย่างยั่งยืน ภายใต้เจตนารมณ์ “มีที่พึ่ง พึ่งตนเองได้ เป็นที่พึ่งของผู้อื่น” มีวัตถุประสงค์ โดยที่คนไร้ที่พึ่งเป็นบุคคลที่ประสบปัญหาในสังคม ขาดความมั่นคงในการดำรงชีวิตได้อย่างปกติ ไม่มีที่อยู่อาศัยที่เหมาะสม ไม่สามารถหารายได้เพียงพอแก่การยังชีพ ซึ่งบุคคลเหล่านี้อยู่ในฐานะที่ไม่อาจช่วยเหลือตนเองได้และไม่อาจพึ่งพาบุคคลอื่นได้ ทำให้มีชีวิตอยู่อย่างยากลำบาก มีมาตรฐานการดำรงชีพที่ต่ำกว่ามาตรฐานความเป็นอยู่ของบุคคลทั่วไป สมควรต้องได้รับการคุ้มครองให้คนไร้ที่พึ่งสามารถดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างปกติสุข มีปัจจัยพื้นฐานในการดำรงชีวิต และมีสภาพร่างกายและจิตใจ เช่นเดียวกับบุคคลทั่วไป โดยกำหนดวิธีการคุ้มครองไว้อย่างชัดเจนและเหมาะสม ทั้งด้านการจัดสวัสดิการสังคม การเสริมสร้างสมรรถภาพทางร่างกายและจิตใจ การรักษาพยาบาล การส่งเสริมการศึกษาและอาชีพ การส่งเสริมและสนับสนุนการสร้างโอกาสทางสังคม การพัฒนาคุณภาพชีวิต การสนับสนุนให้คนไร้ที่พึ่งมีงานทำและมีที่อยู่อาศัย และป้องกันมิให้มีการเลือกปฏิบัติที่ไม่เป็นธรรมต่อคนไร้ที่พึ่ง โดยทั้งพระราชบัญญัติทั้ง 2 ฉบับนี้ อยู่ภายใต้ความรับผิดชอบของกรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการ กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์โดยมีการดำเนินการดังนี้

1. การสงเคราะห์ในสถานคุ้มครองคนไร้ที่พึ่ง จำนวน 11 แห่งทั่วประเทศ โดยรับอุปการะคนไร้ที่พึ่ง 3 ประเภท คือ คนเร่ร่อนที่ไม่มีที่อยู่อาศัยเป็นหลักแหล่ง คนไร้ที่พึ่ง ที่ประสบปัญหาทางเศรษฐกิจและสังคม และคนขอทาน เจ้าหน้าที่ตำรวจนำส่งเนื่องจากกระทำความผิดตามพระราชบัญญัติควบคุมการขอทาน พ.ศ. 2559 โดยจัดบริการด้านปัจจัย 4 สังคมสงเคราะห์ นันทนาการ กิจกรรมบำบัด การอบรมด้านศีลธรรมฉาบฉวยสงเคราะห์ จัดให้มีการตรวจสุขภาพกายและสุขภาพจิต ผูกอบรมและจัดหาอาชีพให้แก่คนไร้ที่พึ่ง เป็นต้น สำหรับการฝึกอาชีพในสถานสงเคราะห์เป็นการฝึกอบรมวินัยสร้างทักษะการทำงานให้ผู้รับบริการสามารถประกอบอาชีพเลี้ยงตนเองได้ ดังนี้

- การจัดหางานให้ผู้รับบริการสงเคราะห์ทำภายนอก เพื่อให้ผู้รับบริการสงเคราะห์ได้เรียนรู้ใช้ชีวิตอยู่ในสังคมภายนอกเหมือนเช่นบุคคลทั่วไป และฝึกทักษะในการประกอบอาชีพเลี้ยงตนเอง เช่น การคิดและขาย ขยายอาหาร

- การรับงานภายนอกให้ผู้รับบริการสงเคราะห์ทำภายในสงเคราะห์เป็นการฝึกงานอาชีพบำบัด ช่วยให้ผู้รับบริการสงเคราะห์เพลิดเพลิน มีเพื่อน ใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ และมีรายได้เป็นของตนเอง

2. การดำเนินการกับคนเร่ร่อน โดยจัดส่งนักสังคมสงเคราะห์ออกเยี่ยมเยียน สอบข้อเท็จจริงบุคคลเร่ร่อนตามแหล่งสาธารณะต่างๆ เพื่อพิจารณาให้ความช่วยเหลือตามความเหมาะสม โดยจัดให้มีบริการได้แก่ ให้คำปรึกษาแนะนำแหล่งบริการของรัฐช่วยเหลือในรูปแบบเงิน ช่วยเหลือผู้ติดเชื้อ HIV ส่งเสริมการฝึกอาชีพเพื่อให้ความรู้ ทักษะ สามารถออกมาประกอบอาชีพเลี้ยงตนเองได้ และรับเข้าสถานคุ้มครองคนไร้ที่พึ่ง กรณีคนเร่ร่อนนั้นไม่สามารถช่วยเหลือตนเองได้ เพื่อเข้ารับการคุ้มครองสวัสดิภาพ นอกจากนี้ยังมีบริการอื่นๆ ตามความเหมาะสม อาทิ การช่วยเหลือส่งกลับภูมิลำเนา จัดหาที่พักคนเดินทางในกรุงเทพมหานคร ประสานส่งต่อไปยังหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเพื่อขอรับความช่วยเหลือตามความเหมาะสม เช่น โรงพยาบาล จัดหางาน เป็นต้น

ปัจจุบันมีการตั้งศูนย์คุ้มครองคนไร้ที่พึ่งขึ้นตามพระราชบัญญัติการคุ้มครองคนไร้ที่พึ่ง พุทธศักราช 2557 ซึ่งเป็นหน่วยงานที่มีการจัดตั้งขึ้นใหม่ในระดับจังหวัด บทบาท ภารกิจหน้าที่ มีแนวทางการปฏิบัติงานภายใต้กรอบกฎหมาย โดยอาศัยอำนาจตามมาตรา 18 แห่งพระราชบัญญัติการคุ้มครองคนไร้ที่พึ่ง พุทธศักราช 2557 และจะเห็นได้ว่าปัญหาคนไร้ที่พึ่ง คนเร่ร่อน คนขอทาน เป็นปัญหา

ที่มีมาจากอดีตจนถึงปัจจุบัน ถึงแม้กรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการ สังกัดกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ ได้ให้ความช่วยเหลือบุคคลกลุ่มนี้ในรูปแบบต่างๆ ซึ่งในหลายสมัยของรัฐบาลได้เกิดรูปแบบการเปลี่ยนแปลงที่ต่างกันไปในด้านการบริการสวัสดิการ เพื่อให้เกิดความเหมาะสมตามแต่ละช่วงเวลา แต่ผลทางสถิติก็สามารถยืนยันได้ว่าจำนวนคนไร้ที่พึ่ง คนเร่ร่อน คนขอทานมีจำนวนมากขึ้นในแต่ละปี ซึ่งวัฒนธรรมการให้ทานของคนไทยอาจเป็นปัจจัยอย่างหนึ่งที่ทำให้จำนวนคนเร่ร่อน คนขอทานมีเพิ่มมากขึ้น และปัจจุบันมีมาตรการการแก้ไขปัญหาที่เกี่ยวข้องกับคนไร้ที่พึ่ง คนเร่ร่อน และคนขอทาน ทั้งพระราชบัญญัติควบคุมการขอทาน พุทธศักราช 2559 และพระราชบัญญัติการคุ้มครองคนไร้ที่พึ่ง พุทธศักราช 2557 ขึ้น อีกทั้งยังมีการตั้งหน่วยงานคุ้มครองคนไร้ที่พึ่งที่ครอบคลุมทั้ง 77 แห่ง ศูนย์คุ้มครองคนไร้ที่พึ่งที่เกิดขึ้นโดยผลของกฎหมาย ได้แก่ สำนักงานพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ ศูนย์พัฒนาสังคมประจำจังหวัด หรือส่วนราชการอื่นที่ปลัดกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์กำหนด (ม.18) โดยศูนย์คุ้มครองคนไร้ที่พึ่ง มีอำนาจหน้าที่สำรวจ ติดตามสภาพและปัญหาที่เกี่ยวกับคนไร้ที่พึ่ง สืบเสาะข้อมูลและให้การคุ้มครองเบื้องต้น ประสานเพื่อจัดส่งคนไร้ที่พึ่งไปยังสถานคุ้มครองคนไร้ที่พึ่ง หรือกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์อาจพิจารณาให้การสนับสนุนด้านการเงินหรือด้านอื่น แก่หน่วยงานของรัฐ องค์กรสาธารณประโยชน์ องค์กรสวัสดิการชุมชน องค์กรภาคเอกชน สถาบันศาสนา กลุ่มคนไร้ที่พึ่ง หรือกลุ่มบุคคลที่จัดให้มีการดำเนินการในลักษณะเดียวกับศูนย์คุ้มครองคนไร้ที่พึ่ง

แนวคิดเกี่ยวกับการคุ้มครองคนไร้ที่พึ่ง

“คนไร้ที่พึ่ง” หมายความว่า บุคคลซึ่งไร้ที่อยู่อาศัยและไม่มีรายได้เพียงพอแก่การยังชีพ และให้รวมถึงบุคคลที่อยู่ในสภาวะยากลำบากและไม่อาจพึ่งพาบุคคลอื่นได้ ทั้งนี้คณะกรรมการกำหนด

คณะกรรมการคุ้มครองคนไร้ที่พึ่ง กำหนดประเภทหรือลักษณะของบุคคลที่อยู่ในสภาวะยากลำบากและไม่อาจพึ่งพาบุคคลอื่นได้ ดังนี้

1) บุคคลที่ประสบปัญหาความเดือดร้อน หมายถึง บุคคลสัญชาติไทยที่มีความยากลำบากในการดำรงชีพเนื่องจากเหตุหัวหน้าครอบครัวหรือบุคคลที่เป็นหลักในครอบครัว (ก) ตาย (ข) ทอดทิ้งسابสูญหรือต้องโทษจำคุก (ค) ประสบอุบัติเหตุหรือเจ็บป่วยร้ายแรงจนไม่สามารถประกอบอาชีพได้ (ง) ไม่สามารถดูแลครอบครัวได้ด้วยเหตุอื่นใด

2) คนเร่ร่อน หมายถึง บุคคลสัญชาติไทยที่ออกมาจากที่พักอาศัยเดิม ไม่ว่าจะด้วยเหตุใดๆ ก็ตาม มาอยู่ในที่สาธารณะหรือบุคคลที่ออกมาจากที่พักอาศัยเดิมมาตั้งครอบครัวหรือมาใช้ชีวิตแบบครอบครัวใหม่ในที่สาธารณะ และทั้งสองกลุ่มอาจจะย้ายที่พักไปเรื่อยๆ หรืออาศัยอยู่ที่ใดที่หนึ่งในช่วงระยะเวลาหนึ่งเพื่อดำรงชีวิตประจำวันในที่สาธารณะนั้นๆ

3) บุคคลซึ่งอาศัยที่สาธารณะเป็นที่พักนอนชั่วคราว หมายถึง บุคคลสัญชาติไทยที่มาทำภารกิจบางอย่างและไม่มีที่พักอาศัย ไม่เงินเช่าที่พัก

4) บุคคลที่มีสถานะทางทะเบียนราษฎรแต่ยังไร้สัญชาติ หมายถึง บุคคลที่ถูกบันทึกทางทะเบียนราษฎรของรัฐใดรัฐหนึ่งแต่ไม่ได้รับการรับรองในสถานะคนสัญชาติโดยรัฐนั้นหรือรัฐอื่นใดที่ประสบปัญหาการดำรงชีพ

5) บุคคลไม่มีสถานะทางทะเบียนราษฎร หมายถึง คนไร้รัฐซึ่งอาจจะเป็นคนที่เกิดในประเทศไทยหรือนอกประเทศไทยก็ได้ แต่มีเหตุทำให้ไม่มีสถานะทางทะเบียนราษฎร ทั้งของประเทศต้นทางและของประเทศไทยที่ประสบปัญหาการดำรงชีพ (ราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 133 ตอนพิเศษ 38 ง. 9 ก.พ. 2559)

“การคุ้มครองคนไร้ที่พึ่ง” หมายความว่า การจัดสวัสดิการสังคม การจัดให้มีบริการทางสังคมซึ่งเกี่ยวกับการป้องกันการแก้ไขปัญหา การพัฒนาและส่งเสริมความมั่นคงทางสังคม เพื่อตอบสนองความจำเป็นขั้นพื้นฐานของคนไร้ที่พึ่งให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีและพึ่งพาตนเองได้อย่างทั่วถึงและเป็นธรรม โดยคำนึงถึงศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ การจัดสวัสดิการสังคม ต้องคำนึงถึงลักษณะหรือรูปแบบและวิธีการในการดำเนินการตามความเหมาะสมของสภาพปัญหาความต้องการของคนไร้ที่พึ่งที่ควรได้รับการป้องกันแก้ไขทั้งในระยะเร่งด่วนและระยะยาว รวมทั้งส่งเสริมและสนับสนุนให้คนไร้ที่พึ่งสามารถเข้าถึงปัจจัยสี่ ที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิต และ

สนับสนุนให้หน่วยงานของรัฐและเอกชนมีส่วนร่วมเป็นผู้ดำเนินการจัดสวัสดิการสังคมที่เหมาะสมแก่คนไร้ที่พึ่ง การเสริมสร้างสมรรถภาพทางร่างกายและจิตใจ จัดให้มีการประเมินทางด้านร่างกาย จิตใจของคนไร้ที่พึ่งรวมถึงการประเมินครอบครัว จัดให้มีบริการคัดกรองและคัดแยกคนไร้ที่พึ่งที่มีอาการป่วยทางกายและจิต จัดให้มีกิจกรรมการเสริมสร้าง พื้นฟูสมรรถภาพทางร่างกายและจิตใจ การรักษาพยาบาล จัดให้คนไร้ที่พึ่งได้รับการดูแลหรือรักษาพยาบาลเบื้องต้นเมื่อเจ็บป่วยหรือส่งสถานพยาบาลตามสภาพความเจ็บป่วยเพื่อให้คนไร้ที่พึ่งเข้าถึงบริการด้านสาธารณสุขตามหลักประกันสุขภาพที่มี การส่งเสริมการศึกษาและอาชีพ จัดให้คนไร้ที่พึ่งได้รับการศึกษาและข้อมูลข่าวสารที่เป็นประโยชน์ต่อการดำเนินชีวิต และมีการส่งเสริมสนับสนุน การประกอบอาชีพหรือฝึกอาชีพที่เหมาะสมสำหรับคนไร้ที่พึ่ง การส่งเสริมและสนับสนุนการสร้างโอกาสในสังคม ส่งเสริมให้คนไร้ที่พึ่งได้รับโอกาสเข้าถึงบริการขั้นพื้นฐานต่างๆ ในสังคมทั้งภาครัฐและภาคเอกชน เสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับคนไร้ที่พึ่งรวมทั้งการรวมตัวกันเพื่อดำเนินกิจกรรมใดๆ การแสดงออก การแสดงความคิดเห็น โดยได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานของรัฐและเอกชนตามความเหมาะสม ส่งเสริมและสนับสนุนวิสาหกิจเพื่อสังคมให้เข้ามามีส่วนร่วมในการสร้างโอกาสให้แก่คนไร้ที่พึ่ง รวมถึงสนับสนุนให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น องค์กรสาธารณประโยชน์ องค์กรสวัสดิการชุมชน องค์กรภาคเอกชนอื่น สถาบันศาสนา องค์กรธุรกิจหรือกลุ่มคนไร้ที่พึ่ง มีส่วนร่วมในการสร้างโอกาสในสังคมให้แก่คนไร้ที่พึ่ง การพัฒนาคุณภาพชีวิตส่งเสริมให้คนไร้ที่พึ่งสามารถดำรงชีวิตในสังคมได้อย่างปกติสุข มีปัจจัยพื้นฐานในการดำรงชีวิต ได้รับการยอมรับจากครอบครัว ชุมชน และสังคม การสนับสนุนให้คนไร้ที่พึ่งมีงานทำ จัดให้มีข้อมูลตำแหน่งที่เหมาะสมสำหรับคนไร้ที่พึ่ง และสนับสนุนให้หน่วยงานภาครัฐและภาคเอกชนมีส่วนร่วมเป็นผู้ดำเนินการจัดหางานที่เหมาะสมให้แก่คนไร้ที่พึ่ง การสนับสนุนให้คนไร้ที่พึ่งมีที่พักอาศัย สนับสนุนให้เกิดการรวมตัวกันเพื่อนำไปสู่การมีที่อยู่อาศัยเป็นของตนเอง จัดที่พักอาศัยชั่วคราวให้คนไร้ที่พึ่งในระหว่างการหาที่พักอาศัยเป็นของตนเอง ทั้งนี้ตามที่สถานคุ้มครองคนไร้ที่พึ่งหรือศูนย์คุ้มครองคนไร้ที่พึ่งหรือองค์กรอื่นที่มีการดำเนินการในลักษณะเดียวกันกับสถานคุ้มครองคนไร้ที่พึ่งกำหนด และการป้องกันมิให้มีการเลือกปฏิบัติที่ไม่เป็นธรรมต่อคนไร้ที่พึ่ง

การคุ้มครองคนไร้ที่พึ่ง กำหนดให้คนไร้ที่พึ่งมีสิทธิขอรับการคุ้มครองจากสถานคุ้มครองคนไร้ที่พึ่งหรือศูนย์คุ้มครองคนไร้ที่พึ่ง และขอคำปรึกษา และความช่วยเหลือตลอดจนได้รับความช่วยเหลือตามความเหมาะสมของสภาพและปัญหาของคนไร้ที่พึ่ง (พระราชบัญญัติการคุ้มครองคนไร้ที่พึ่ง พ.ศ. 2557 ม.3 มาตรา 19, 20) อำนาจหน้าที่สถานคุ้มครองคนไร้ที่พึ่ง (ราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 133 ตอนพิเศษ 38 ง.ก.พ. 2559 หมวด 3) มีการดำเนินการดังนี้

1. รับตัวคนไร้ที่พึ่งไว้
2. สอบข้อเท็จจริงเบื้องต้น และประเมินสภาพปัญหา ดำเนินการช่วยเหลือเบื้องต้นหากมีภาวะวิกฤตหรือเร่งด่วน
3. สืบเสาะข้อมูลและจัดทำทะเบียนประวัติรวมถึงรายละเอียดต่างๆ ที่เกี่ยวกับคนไร้ที่พึ่งเพื่อนำมาวิเคราะห์ วินิจฉัยหาสาเหตุของปัญหารวมถึงแนวทางการคุ้มครองที่เหมาะสม หากพิจารณาแล้วพบว่าคนไร้ที่เพ็ญนั้นมีกฎหมายเฉพาะให้การคุ้มครอง
4. กรณีคนไร้ที่พึ่งไม่มีหลักฐานประจำตัว และทำการสืบเสาะข้อมูลแล้วไม่สามารถสืบค้นทางทะเบียนราษฎรได้ ให้ดำเนินการใดๆ เพื่อให้คนไร้ที่พึ่งได้รับสิทธิขั้นพื้นฐานตามความจำเป็นเหมาะสม
5. จัดให้มีการตรวจสุขภาพกายและสุขภาพจิต หากคนไร้ที่พึ่งจำเป็นต้องได้รับการตรวจรักษาให้จัดให้คนไร้ที่พึ่งได้รับการตรวจรักษาต่อไป
6. จัดให้มีอาหารและเครื่องนุ่งห่มที่เหมาะสมและถูกสุขลักษณะ
7. ฝึกอบรมและฝึกอาชีพรวมทั้งหาอาชีพให้แก่คนไร้ที่พึ่ง
8. ให้การบำบัดฟื้นฟู โดยให้คำปรึกษาแนะนำ และช่วยเหลือคนไร้ที่พึ่งในด้านการดำรงชีวิต ด้านกฎหมายหรือด้านอื่น เพื่อให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างปกติสุขเช่นเดียวกับบุคคลทั่วไป
9. ติดตาม ตรวจสอบ และประเมินผลในการคุ้มครองคนไร้ที่พึ่ง

ศูนย์คุ้มครองครองคนไร้ที่พึ่งดำเนินการให้การคุ้มครองคนไร้ที่พึ่งและทำหน้าที่เป็นเครือข่ายให้สถานคุ้มครองคนไร้ที่พึ่งในเขตพื้นที่ หรือสถานคุ้มครองคนไร้ที่พึ่งอื่น ศูนย์คุ้มครองคนไร้ที่พึ่งของหน่วยงานรัฐต้องจัดให้มีการเข้าถึงการคุ้มครองคนไร้ที่พึ่งทั้งในเวลาราชการและนอกเวลาราชการ และให้ศูนย์คุ้มครองคนไร้ที่พึ่งได้รับการคุ้มครองคนไร้ที่พึ่งจากคนไร้ที่พึ่งตามมาตรา 19 หรือรับคนไร้ที่พึ่งที่ถูกส่งตัวมายังศูนย์คุ้มครองคนไร้ที่พึ่งตามมาตรา 20 หรือมาตรา 22 (ราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 133 ตอนพิเศษ 38 ง. 9 ก.พ. 2559 หมวด 4) ดำเนินการดังต่อไปนี้

1. สำรวจ ติดตามสภาพปัญหาของคนที่พึ่งในพื้นที่รับผิดชอบ
2. รับตัวคนไร้ที่พึ่งไว้
3. สืบเสาะข้อมูลและจัดทำบันทึกประวัติรวมถึงรายละเอียดต่างๆ ที่เกี่ยวกับคนไร้ที่พึ่ง เพื่อนำมาวิเคราะห์ วินิจฉัยหาสาเหตุของปัญหา รวมถึงแนวทางการคุ้มครองที่เหมาะสมในเบื้องต้น

4. ประสานงานเพื่อจัดส่งคนไร้ที่พึ่ง พร้อมข้อมูลประวัติรวมถึงรายละเอียดตาม (3) ไปยังสถานคุ้มครองคนไร้ที่พึ่ง
5. ให้การคุ้มครองคนไร้ที่พึ่งตามที่สถานคุ้มครองคนไร้ที่พึ่งมอบหมายหรือตามที่ศูนย์คุ้มครองคนไร้ที่พึ่งเห็นสมควร

- การพ้นสภาพจากการคุ้มครองจากสถานคุ้มครองคนไร้ที่พึ่งหรือศูนย์คุ้มครองคนไร้ที่พึ่งแล้วแต่กรณีในกรณีดังต่อไปนี้
- 1) ตาย
- 2) หลบหนีออกจากสถานที่ซึ่งสถานคุ้มครองคนไร้ที่พึ่งหรือศูนย์คุ้มครองคนไร้ที่พึ่งจัดให้
- 3) สถานคุ้มครองคนไร้ที่พึ่งแจ้งให้เจ้าหน้าที่ตามกฎหมายหรือข้อบัญญัติท้องถิ่นรับตัวไปเพื่อพิจารณาดำเนินคดีต่อไป
- 4) สถานคุ้มครองคนไร้ที่พึ่งหรือศูนย์คุ้มครองคนไร้ที่พึ่งจัดส่งตัวไปยังหน่วยงานที่รับผิดชอบตามกฎหมายเฉพาะแล้ว

แต่กรณี

5) พ้นจากสถานคุ้มครองคนไร้ที่พึ่ง กรณีเห็นว่าคนไร้ที่พึ่งสามารถดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างปกติสุข เช่นเดียวกับบุคคลทั่วไป มีปัจจัยพื้นฐานในการดำรงชีวิต และมีสภาพร่างกายและจิตใจเช่นเดียวกับบุคคลทั่วไป หรือเมื่อปรากฏบิดา มารดา ผู้ปกครอง ญาติ หรือผู้ใดซึ่งมีหลักฐานน่าเชื่อถือ และจัดทำหนังสือขอรับตัวคนไร้ที่พึ่งโดยรับรองว่าจะให้การปกครองดูแลคนไร้ที่พึ่งขอรับตัวไปโดยใกล้ชิด

- 6) ศูนย์คุ้มครองคนไร้ที่พึ่งจัดส่งตัวไปยังสถานคุ้มครองคนไร้ที่พึ่ง
- 7) กระทำผิดอาญา และส่วนราชการที่เกี่ยวข้องขอรับตัวไปควบคุมเพื่อดำเนินการตามกฎหมาย

การสิ้นสุดการคุ้มครองคนไร้ที่พึ่ง ในกรณีดังต่อไปนี้

- 1) ตาย
- 2) สามารถดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างปกติสุข มีปัจจัยพื้นฐานในการดำรงชีวิตและสามารถพึ่งตนเองได้
- 3) สถานคุ้มครองคนไร้ที่พึ่งหรือศูนย์คุ้มครองคนไร้ที่พึ่งหรือพนักงานเจ้าหน้าที่ โดยความเห็นชอบของอธิบดีเห็นว่า

ไม่ควรเป็นคนไร้ที่พึ่งตามมาตรา 3 และมาตรา 9(3)

แนวคิดการจัดสวัสดิการสำหรับคนไร้ที่พึ่งในประเทศไทย

กรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการ กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ มีการให้บริการแก่คนขอทานและคนไร้ที่พึ่งใน 2 ลักษณะ ได้แก่

1. ให้การอุปการะในสถานคุ้มครองคนไร้ที่พึ่งทั้ง 11 แห่ง ใน 8 จังหวัด คือ จังหวัดปทุมธานี พิษณุโลก เพชรบูรณ์ นครราชสีมา สระบุรี ประจวบคีรีขันธ์ ศรีสะเกษ นครศรีธรรมราช นนทบุรีและเชียงใหม่
2. ให้คำแนะนำด้านบริการ และการช่วยเหลือจากหน่วยสำรวจและช่วยเหลือคนไร้ที่พึ่ง

การให้ความช่วยเหลือในลักษณะดังกล่าว เป็นการให้ความช่วยเหลือเพียงเพื่อบรรเทาปัญหาเฉพาะหน้าเท่านั้น รัฐและสังคมยังขาดมาตรการรองรับและติดตามผลในระยะยาวเป็นผลให้บุคคลเร่ร่อนไร้ที่พึ่งเหล่านี้ ง่ายที่จะกลับไปสู่วงจรเดิมเมื่อได้รับการบริการช่วยเหลือจากรัฐสิ้นสุดลง และที่ผ่านมาเรายังไม่มีการศึกษาเพื่อทำความเข้าใจถึงชีวิตของคนเร่ร่อนไร้ที่พึ่ง

อย่างจริงจังและสมบูรณ์มาก่อน การขาดการศึกษาเพื่อทำความเข้าใจชีวิตของบุคคลเหล่านี้ยังเป็นรูปธรรม ทำให้สังคมมีภาพประทับที่มองว่ากลุ่มบุคคลเหล่านี้เป็นสิ่งแปลกปลอมของสังคม นำหวัตรระแวง และสมควรจะถูกกำจัดให้หมดไปจากสังคม ทั้งที่ในความเป็นจริงแล้วสาเหตุหลักที่ผลักดันให้บุคคลเหล่านี้ต้องกลายสภาพมาเป็นคนไร้ที่พึ่ง ล้วนเป็นผลสืบเนื่องมาจากความเปราะบางของสถาบันครอบครัว การขาดการสนับสนุนจากเครือญาติ ปัญหากระทบจากภาวะสังคมและเศรษฐกิจรอบตัว การประสบกับปัญหาภาวะวิกฤติในชีวิต เช่นการต้องเป็นผู้ตกงานเรื้อรัง การเป็นผู้พินทุจากการกระทำความผิด หรือแม้แต่การสมัครใจที่จะเป็นคนเร่ร่อนไร้ที่พึ่งเอง ฯลฯ สาเหตุเหล่านี้ ล้วนแล้วแต่เป็นเหตุผลักดันให้บุคคลปกติต้องกลายสภาพเป็นคนไร้ที่พึ่งในที่สุด นอกจากนี้แล้วในสภาพความเป็นจริง คนเร่ร่อนบางส่วนนั้นมิได้พอใจในการบริการสวัสดิการของรัฐ โดยอ้างว่า การจัดการในสถานสงเคราะห์คนไร้ที่พึ่งไม่ได้จูงใจให้พวกเขายากพักอาศัยในสถานที่ดังกล่าว ทำให้เขากลับออกมาข้างนอก หรือกลับไปอยู่ที่ย่านสลัมตามเดิม (ข่าว TITV, 2550, อ้างถึงใน ศักดิ์ชัย เลิศพานิชพันธุ์ และคณะ, 2550, น. 45)

ปัจจุบันคนเร่ร่อน ขอดทานและคนไร้ที่พึ่งมีจำนวนเพิ่มมากขึ้น บางคนไม่สามารถกลับไปใช้ชีวิตในสังคมภายนอกเนื่องจากปัญหาบางประการ เช่น ขาดญาติพี่น้องที่จะอุปการะเลี้ยงดู ความพิการทุพพลภาพ มีปัญหาทางจิต เจ็บป่วยเรื้อรัง ขราภาพ ฯลฯ จำเป็นต้องเข้ารับการสงเคราะห์ในสถานสงเคราะห์ จึงต้องสอดคล้องกับหลักสิทธิมนุษยชน และบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญ ตลอดจนอยู่บนพื้นฐานแห่งศักดิ์ศรี และคุณค่าความเป็นมนุษย์เพื่อให้คนเร่ร่อน ขอดทานและคนไร้ที่พึ่งได้รับการพัฒนาอย่างเต็มศักยภาพและสามารถพึ่งตนเองได้ในที่สุด

ในการศึกษารวบรวมวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องในเรื่องการจัดสวัสดิการสังคมสำหรับคนไร้ที่พึ่ง ตามพระราชบัญญัติการคุ้มครองคนไร้ที่พึ่ง พุทธศักราช 2557 ผู้ศึกษาได้ทำการศึกษาถึงผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อนำมาใช้อ้างอิงและเป็นแนวทางในการสร้างกรอบแนวคิดในการวิจัยในการศึกษาดังนี้ บุญเลิศพิเศษปรีชา (2546) ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “เปิดพรมแดนโลกของคนไร้บ้าน” ซึ่งผลงานวิจัยเป็นการสะท้อนชีวิตของคนอีกกลุ่มหนึ่งที่ไม่มีบ้านเร่ร่อนตามข้างถนนพวกคนเหล่านี้มีวิถีชีวิตและความเป็นอยู่อย่างไร และเป็นการเปิดโลกแห่งใหม่ให้ผู้อ่านได้รู้จักและเข้าใจชีวิตของคนไร้บ้านที่เราไม่รู้จักและเพราะความไม่รู้จักไม่เข้าใจจึงรังเกียจและหวาดกลัวเรียกพวกเขาว่าคนเร่ร่อนคนจรจัดไม่มีหัวนอนปลายเท้าและหวัตรระแวงไม่ยอมเข้าใกล้เพราะเกรงว่าคนเหล่านี้จะทำอันตรายและสังคมไทยต้องยอมรับเนื่องจากคนไร้บ้านไม่มีโอกาสเข้าถึงสวัสดิการสังคมจากรัฐ

กล่าวโดยสรุป คือ ปัญหาคนขอดทานและคนไร้ที่พึ่ง เป็นปัญหาที่มีอยู่มาช้านานในสังคมไทย และมีแนวโน้มว่าคนขอดทานและคนไร้ที่พึ่งจะมีจำนวนเพิ่มมากขึ้น คนขอดทาน คนไร้ที่พึ่ง และคนเร่ร่อนเป็นกลุ่มคนด้อยโอกาสกลุ่มหนึ่ง ที่ยังคงต้องการความช่วยเหลือเป็นอย่างมาก เนื่องจาก บุคคลกลุ่มนี้ ส่วนใหญ่เป็นกลุ่มบุคคลที่รัฐมีความเชื่อว่า ไม่สามารถพึ่งตนเองได้ รัฐจึงได้กำหนดมาตรการในการป้องกันและแก้ไขปัญหาคนขอดทาน คนไร้ที่พึ่ง คนเร่ร่อน ขึ้น ตามนโยบายของรัฐที่ต้องคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพของบุคคล จัดการศึกษา การสาธารณสุข การจัดหางานและคุ้มครองแรงงาน รวมทั้งการประกันสังคม การสงเคราะห์คนชรา ผู้ยากไร้ ผู้พิการหรือผู้ทุพพลภาพ และผู้ด้อยโอกาสอื่นๆ เพื่อให้ประชาชนมีคุณภาพชีวิตที่ดีในสังคม ตลอดจนส่งเสริมความเป็นปึกแผ่นมั่นคงของสถาบันครอบครัว โดยเฉพาะอย่างยิ่งคนขอดทานอันเป็นบุคคลผู้ประสบปัญหาความทุกข์ยากในการดำรงชีวิตสมควรได้รับการช่วยเหลืออย่างเร่งด่วน เพื่อให้เขาสามารถพ้นวิกฤตของชีวิตไปได้

การจัดสวัสดิการให้กับคนไร้ที่พึ่ง ในประเทศไทยแบ่งออกเป็น 2 ลักษณะ คือ 1. ให้การอุปการะในสถานคุ้มครองคนไร้ที่พึ่ง 2. ให้คำแนะนำด้านบริการและช่วยเหลือ ซึ่งการให้ความช่วยเหลือเป็นเพียงการบรรเทาปัญหาเฉพาะหน้าเท่านั้น ดังนั้นปัจจุบันรัฐจึงเน้นการทำงานเชิงรุก โดยเน้นการป้องกัน พัฒนา มากกว่าการแก้ไขปัญหา และมีระบบสวัสดิการที่หลากหลายเข้ามามีส่วนในมาตรการคุ้มครองคนไร้ที่พึ่งมากขึ้น โดยลดการทำงานเชิงสงเคราะห์ลง แต่เน้นการทำงานส่งเสริมการเข้าถึงสวัสดิการต่างๆ ที่มีอยู่ของรัฐให้มากขึ้นการคุ้มครองคนไร้ที่พึ่ง ทั้งด้านการจัดสวัสดิการสังคม การเสริมสร้างสมรรถภาพทางร่างกายและจิตใจ การรักษาพยาบาล การส่งเสริมการศึกษาและอาชีพ การส่งเสริมและสนับสนุนการสร้างโอกาสในสังคม การพัฒนาคุณภาพชีวิต การสนับสนุนให้คนไร้ที่พึ่งมีงานทำและที่พักอาศัย และป้องกันมิให้มีการเลือกปฏิบัติที่ไม่เป็นธรรมต่อคนไร้ที่พึ่ง เพื่อต้องการให้บุคคลกลุ่มนี้สามารถพัฒนาศักยภาพของตนเองและสามารถช่วยเหลือตนเองได้ โดยไม่เป็นภาระของครอบครัวและสังคม และเพื่อป้องกัน

ไม่ให้บุคคลกลุ่มนี้กลับเข้าสู่วงโครงการขอทาน และไร้ที่พึ่งซ้ำ อีกทั้งส่งเสริม สนับสนุนภาคีเครือข่ายให้มีส่วนร่วมในการจัดสวัสดิการสังคมที่เหมาะสมกับบุคคลนี้ได้ เมื่อออกมาอยู่ร่วมกับผู้อื่นในสังคม

รายการอ้างอิง

- กรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการ. (2557). ระเบียบกรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการว่าด้วยการสงเคราะห์คนไร้ที่พึ่งในสถานสงเคราะห์ พ.ศ. 2557. (อรรถาธิบาย).
- กรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการ. (2559). รายงานสถิติผู้รับบริการของสถานคุ้มครองคนไร้ที่พึ่ง 11 แห่ง ประจำปี 2558. กองคุ้มครองสวัสดิภาพและเสริมสร้างคุณภาพชีวิต.
- กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์. (2557). สารสำคัญและคำอธิบายรายมาตราพระราชบัญญัติการคุ้มครองคนไร้ที่พึ่ง พุทธศักราช 2557. (อรรถาธิบาย).
- นพพรธน พรหมศรี. (2558). การศึกษาแนวทางช่วยเหลือบุคคลไร้ที่อยู่อาศัย (คนไร้บ้าน): กรณีการจัดศูนย์พักคนไร้บ้าน มูลนิธิพัฒนาที่อยู่อาศัย สืบค้นจาก <http://voicelabour.org/คนไร้บ้าน> แรเงงานที่ถูกลืม
- บุญเลิศ วิเศษปรีชา. (2552). โลกของคนไร้บ้าน. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน).
- ระพีพรรณ คำหอม. (2549). สวัสดิการสังคมกับสังคมไทย. กรุงเทพฯ: พริกหวานกราฟฟิค.
- วันนีย์ วาสิกะสิน, สุรางรัตน์ วศินารมณ, และ กิตติพัฒน์ นนทปัทมเดช. (2547). ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับสวัสดิการสังคมและสังคมสงเคราะห์. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ศักดิ์ชัย เลิศพานิชพันธุ์ และคณะ. (2550). การศึกษาแนวทางพัฒนากฎหมายสำหรับคนไร้ที่พึ่ง. กรุงเทพฯ: สำนักงานปลัดกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์.
- สำนักงานปลัดกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์, กองกฎหมายเอกสารประกอบการสัมมนา. (ม.ป.ป.). คนไร้ที่พึ่งกับการคุ้มครองตามกฎหมาย. (อรรถาธิบาย).
- สำนักมาตรฐานการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ สำนักงานปลัดกระทรวง กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์. (2548). ทิศทางและรูปแบบการจัดสวัสดิการสังคมของประเทศไทย. กรุงเทพฯ: ห้างหุ้นส่วนจำกัด เทพเพ็ญวานิชย์

ความต้องการของคนไร้บ้านในศูนย์สุวิทย์ วัดหนู The Need of the Homeless Center at the Suvit Watnoo Homeless Center

นภัสสรณ์ ใจทา*
Naphatsaporn Jaitha

บทคัดย่อ

การศึกษาเรื่องนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความต้องการของคนไร้บ้านศูนย์สุวิทย์ วัดหนู เกี่ยวกับที่พักอาศัย ค่าใช้จ่ายสำหรับที่พักอาศัย อาชีพและสวัสดิการที่ต้องการจากรัฐ การรวบรวมข้อมูลกระทำโดยการสอบถามตัวอย่างจากกลุ่มคนไร้บ้านศูนย์สุวิทย์ วัดหนู จำนวน 60 คน จากการศึกษาพบว่าปัจจัยส่วนบุคคลส่งผลต่อความต้องการในระดับมากที่สุดด้านการส่งเสริมอาชีพ กลุ่มตัวอย่างมีความต้องการด้านสวัสดิการจากรัฐเพิ่มขึ้น ซึ่งอาจเกี่ยวข้องเกี่ยวกับสุขภาพของคนไร้บ้าน เช่น โรคประจำตัว ในส่วนของวิธีการให้การช่วยเหลือกลุ่มตัวอย่างคนไร้บ้านใช้วิธีการส่งเสริมการประกอบอาชีพเพื่อให้คนไร้บ้านมีรายได้มากขึ้น อาทิ ปลูกผัก ทำการเกษตร การออมเงินเพื่อปลูกสร้างที่อยู่อาศัยเป็นของตนเอง เป็นต้น ผู้ศึกษามีข้อเสนอแนะว่าศูนย์คนไร้บ้านควรจัดสถานที่เพื่อส่งเสริมการประกอบอาชีพ มีวิทยากรมาอบรมเกี่ยวกับทำอาชีพเสริม และทางศูนย์คนไร้บ้านควรให้ความรู้คนไร้บ้านเกี่ยวกับการเรียนรู้และสร้างความถนัดในอาชีพแก่คนไร้บ้าน ทางศูนย์คนไร้บ้านควรปรึกษาและหาแนวทางช่วยเหลือกลุ่มคนไร้บ้านกับหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องด้านการให้ความช่วยเหลือคนไร้บ้านอย่างสม่ำเสมอ อาทิ กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ สร้างทัศนคติแนวความคิดของคนไร้บ้านและหาวิธีการช่วยเหลืออย่างเหมาะสม รวมทั้งแสวงหาการช่วยเหลือคนไร้บ้านจากองค์กรเอกชน รัฐวิสาหกิจ เพิ่มเติมจากที่ได้รับอยู่

คำสำคัญ: ไม่มีที่อยู่อาศัย, สวัสดิการ, บ้านพัก

ABSTRACT

This study is intended to The need of the homeless center at the Suvit Watnoo Homeless Center about housing cost for residential, professional and welfare from the Stats. Data collection is done by querying sample from group of people homeless center Suvit Watnoo interview with all 60 people that personal factors affecting demand in most of the levels on the profession. There are sample from the welfare State needs increase, which may be concerned about the health of homeless people using home how to promote career opportunities for people with more money home. Sus as vegetable farming. Saving for building their own housing, etc. There is the suggestion that studies center users, people Should be home to promote the profession. Have the researcher training about the career center and homeless people should educate people about social welfare, from the homeless state of sickness. The State provides assistance, what should a group of people meeting regularly for the homeless. Promote learning and create a career aptitude homeless people should consult to provides assistance to homeless people regularly, The Ministry of social development and human security A mindset, the concept of people homeless and find proper ways to help, including the pursuit of helping homeless people from private enterprise, State enterprises received additional.

Keyword: homeless, Welfare, housing

* นักศึกษาปริญญาโทหลักสูตรพัฒนาแรงงานและสวัสดิการมหาดบัณฑิต คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

บทนำ

ประเทศไทยเป็นประเทศที่กำลังพัฒนาเข้าสู่การเปลี่ยนแปลงทางสังคม ทำให้คนในสังคมต้องปรับตัวเพื่อเตรียมพร้อมรับมือกับการพัฒนาประเทศต่อไป ซึ่งการพัฒนานั้นประกอบไปด้วยการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม วัฒนธรรม การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นนั้นคนในสังคมต้องปรับตัวเพื่อยอมรับการเปลี่ยนของสังคม เป็นส่วนหนึ่งของการจัดระเบียบบ้านเมือง ไม่ว่าจะเป็นสถานที่ราชการ สวนสาธารณะ ให้ดูสวยงามเรียบร้อยอยู่เสมอ เพื่อรองรับจำนวนผู้มาใช้บริการและผู้ที่มาท่องเที่ยว จากการเปลี่ยนแปลงของสังคมที่รวดเร็วยังมีประชาชนที่ปรับตัวไม่ทันกับสถานการณ์บ้านเมืองในปัจจุบัน และปัญหาคนไร้บ้านอีกจำนวนหนึ่งที่รอคอยการแก้ไข

กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ เป็นหน่วยงานที่รับผิดชอบเกี่ยวกับคนไร้บ้าน โดยพบว่า ปัจจุบันกรุงเทพมหานครยังมีคนไร้บ้านเป็นจำนวนมาก ที่ไม่มีที่อยู่อาศัย และอาศัยพื้นที่สาธารณะเป็นที่หลบนอน เป็นจำนวน 1,390 คน ซึ่งถือว่าเป็นจำนวนคนไร้บ้านมีจำนวนมากขึ้นและเพิ่มทุกปี โดยคนไร้บ้านเป็นผลพวงมาจากการพัฒนาที่เน้นให้คนอพยพเข้าสู่เมือง ไม่เน้นให้เกิดความเข้มแข็งในภาคเกษตร ทำให้พี่น้องในภาคเกษตรไม่สามารถมีชีวิตและอาชีพอยู่ในท้องถิ่นของตัวเองได้ พี่น้องภาคเกษตรจึงต้องอพยพเข้าสู่เมืองเพื่อหางานทำ อันนี้เป็นเรื่องปกติซึ่งเป็นสาเหตุเดียวกับการเกิดชุมชนแออัด พี่น้องคนไร้บ้านก็มีสภาพเดียวกับคนในชุมชนแออัดนั่นแหละ เพียงแต่ว่าหนักกว่าเพราะไม่มีที่อยู่อาศัย ไม่มีรายได้เพียงพอที่จะไปหาบ้านเช่าราคาถูกๆ จึงต้องมาเร่ร่อนนอนอยู่ตามที่สาธารณะต่างๆ ในเมืองเพื่อรอหางานทำ (นพพรณ พรมศรี, 2557) คนว่างงาน คนตกงาน ปัญหาที่น่าเป็นห่วง คู่มือแนะจะหนักหนาสาหัสขึ้นเรื่อยๆ เพราะโลกเปลี่ยนไปเร็วมาก ถ้าสังคมไทยเดินไปอย่างเชื่องช้าตามไม่ทันปัญหาการศึกษาที่ไม่สอดคล้องกับความต้องการของสังคมยุคใหม่ ผลผลิตคนออกไปก็เตะฝุ่นมากขึ้นเรื่อยๆ ทั้งๆ ที่มีงานมากมายที่ต้องการแรงงานฝีมือการเปลี่ยนฐานการผลิตอุตสาหกรรมจากไทยไปประเทศอื่นโดยเฉพาะในอาเซียนเกิดมาหลายปีแล้ว ที่สำคัญอย่างคอมพิวเตอร์ ไอที รถยนต์ ซึ่งต้องปรับตัวหันไปใช้เทคโนโลยี “สมองกล” (AI-artificial intelligence) มากยิ่งขึ้น อยู่เมืองไทยนอกจากไม่มีแรงงานฝีมือแล้ว แรงงานธรรมดาอย่างค่าแรงแพงอีกโลกวันนี้เป็น “smart world” ไปแล้ว เป็นโลกดิจิทัล ขับเคลื่อนด้วยไอที เป็นโลกของอินเทอร์เน็ต (internet of things) อุตสาหกรรมไอทีเปลี่ยนไปนานแล้ว คอมพิวเตอร์ โทรศัพท์ มีฐานผลิตอยู่ที่เวียดนาม พากฮาร์ดแวร์ฮาร์ดดิสก์ที่มีฐานผลิตในไทยกลายเป็นเรื่องโบราณไปแล้ว (เสรี พงศ์พิศ 2548) จากการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวอาจเป็นสาเหตุที่ทำให้จำนวนคนไร้บ้านเพิ่มขึ้น ศูนย์คนไร้บ้าน ศูนย์สุวิทย์ วัดหนู เป็นศูนย์ที่พักพิงแก่คนไร้บ้านเป็นการชั่วคราวได้มองเห็นถึงสาเหตุของการเป็นคนไร้บ้านโดยช่วยส่งเสริมคุณภาพชีวิตคนไร้บ้านส่งเสริมสถาบันครอบครัวและชุมชนโดยการช่วยเหลือด้านที่พักอาศัยราคาถูก โดยจะมีบริการให้คำปรึกษาแนะนำให้ความช่วยเหลือส่งเสริมด้านอาชีพแก่คนไร้บ้าน

ศูนย์คนไร้บ้านสุวิทย์ วัดหนูจึงเป็นช่องทางเข้าถึงกลุ่มคนไร้บ้านบริการช่วยเหลือทางสังคมจากรัฐอีกช่องทางหนึ่ง โดยจุดให้บริการอยู่ที่ ริมทางรถไฟ เขตบางกอกน้อย เป็นศูนย์บริการด้านที่อยู่อาศัยราคาถูกเพื่อให้ความช่วยเหลือคนไร้บ้านหรือผู้ที่ประสบปัญหาทางสังคมมาพักอาศัยเป็นการชั่วคราวเมื่อพร้อมที่จะออกไปประกอบอาชีพหารายได้เพิ่มขึ้นและกลับคืนสู่ครอบครัวต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาความต้องการของคนไร้บ้านที่ใช้บริการพักอาศัยภายในศูนย์สุวิทย์ วัดหนู
2. เพื่อศึกษาเปรียบเทียบความแตกต่างในความต้องการของคนไร้บ้านที่ใช้บริการภายในศูนย์สุวิทย์ วัดหนู

แนวคิดทฤษฎีและวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

คนไร้บ้าน (homelessness) หมายถึง สภาพของบุคคล ณ ช่วงเวลาหนึ่งที่สามารถมีที่อยู่อาศัยในแบบปกติทั่วไปได้ ส่วนใหญ่จะมีอาชีพหาของเก่า เป็นแรงงานรับจ้างรายวันทั่วไป ค้าขายอาหาร และของมือสอง บางส่วนเป็นผู้พิการทางจิต ในเขตกรุงเทพฯ มักพบอาศัยหลบนอนตามป้ายรถเมล์หรือสถานที่ที่มีแสงสว่าง การแยกกลุ่มคนเหล่านี้ออกจากคนปกติได้ หลังจากเที่ยงคืนไป

แล้วทำให้ยากในการช่วยเหลือด้านอาหาร โดยปกติคนไร้บ้านไม่ใช่ขอทาน มักปฏิเสธการให้ช่วยเหลือ การให้การช่วยเหลือจำเป็นต้องมีลักษณะที่เป็นมิตรเนื่องจากคนไร้บ้านจะมีอาการจิตไม่ปกติไม่มากนักน้อย เกิดจากความเครียดที่ต้องทนต่อสภาพแวดล้อมที่โหดร้าย ในทางกลับกันคนไร้บ้านส่วนมากกลับช่วยเหลือสังคมด้วยการลดปริมาณขยะและรีไซเคิล ช่วยแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อม มีการคาดการณ์กันว่า จำนวนคนไร้บ้านในประเทศไทยน่าจะอยู่ราว 30,000 คน

บุญเลิศ วิเศษปรีชา (พ.ศ.2545) ศึกษาเกี่ยวกับคนไร้บ้านว่าเป็นกลุ่มคนกลุ่มหนึ่งที่ปรากฏกายใกล้ตัวเราเข้ามาทุกขณะ นั่นคือผู้ที่หลบซ่อนตามที่สาธารณะไม่ว่าจะเป็นตามป้ายรถเมล์ หน้าขายคาบ้านเรือนหรือตามจุดรวมของคนเหล่านี้อย่างสนามหลวง ซึ่งมักจะถูกรู้จักกันตามภาษาทั่วไปว่าคนเร่ร่อน คนจรจัด อันเป็นคำที่มีนัยเชิงลบในฐานะเป็นสิ่งแปลกปลอมของเมือง และนำหวาดระแวงพวกเขาเป็นใครมาจากไหนทำไมจึงต้องมานอนข้างถนน พวกเขาใช้ชีวิตรอดกันอย่างไรไปจนถึงคำถามที่ซับซ้อนว่าอนาคตของพวกเขาในฐานะเพื่อนมนุษย์ร่วมสังคมเมืองกับเราจะเป็นอย่างไร

แนวคิดเกี่ยวกับความต้องการทฤษฎีลำดับขั้นความต้องการ (Maslow's Hierarchical Theory of Motivation)

Maslow กล่าวว่า ความปรารถนาของมนุษย์นั้นติดตัวมาแต่กำเนิดและความปรารถนาเหล่านี้ จะเรียงลำดับขั้นของความปรารถนาตั้งแต่ขั้นแรกไปสู่ความปรารถนาขั้นสูงขึ้นเป็นลำดับ Maslow เรียงลำดับความต้องการของมนุษย์จากขั้นต้นไปสู่ความต้องการขั้นต่อไปได้เป็นลำดับดังนี้

1. ความต้องการทางร่างกาย (Physiological needs) เป็นความต้องการขั้นพื้นฐานที่มีอำนาจมากที่สุดและสังเกตเห็นได้ชัดที่สุด จากความต้องการ ทั้งหมดเป็นความต้องการที่ช่วยการดำรงชีวิต ได้แก่ ความต้องการอาหาร น้ำดื่ม การพักผ่อนนอนหลับ ความต้องการทางเพศความต้องการความอบอุ่น ตลอดจนความต้องการที่จะถูกระงับ อวัยวะรับสัมผัสแรงขับของร่างกายเหล่านี้จะเกี่ยวข้องโดยตรงกับความอยู่รอดของร่างกายและของอินทรีย์ ความพึงพอใจที่ได้รับในขั้นนี้จะกระตุ้นให้เกิดความต้องการในขั้นที่สูงกว่าและถ้าบุคคลใดประสบความล้มเหลวที่จะสนองความต้องการพื้นฐานนี้ก็จะไม่ได้รับการกระตุ้น ให้เกิดความต้องการในระดับที่สูงขึ้น อย่างไรก็ตามถ้าความต้องการอย่างหนึ่งยังไม่ได้รับความพึงพอใจบุคคลก็จะอยู่ภายใต้ความต้องการนั้นตลอดไป ซึ่งทำให้ความต้องการอื่นๆ ไม่ปรากฏหรือกลายเป็นความต้องการระดับรองลงไป เช่น คนที่อดอยากหิวโหยเป็นเวลานานจะไม่สามารถสร้างสรรค์สิ่งที่มีประโยชน์ต่อโลกได้ บุคคลเช่นนี้จะหมกมุ่นอยู่กับการจัดหาบางสิ่งบางอย่างเพื่อให้มีอาหารไว้รับประทาน Maslow อธิบายต่อไปว่า บุคคลเหล่านี้จะมีความรู้สึกเป็นสุขอย่างเต็มที่เมื่อมีอาหารเพียงพอสำหรับเขาและจะไม่ต้องการสิ่งอื่นใดอีก ชีวิตของเขาถือว่าได้ว่าเป็นเรื่องของการรับประทานสิ่งอื่นๆ นอกจากนั้นจะไม่มีค่าสำคัญไม่ว่าจะเป็นเสรีภาพ ความรัก ความรู้สึกต่อชุมชน การได้รับการยอมรับมนุษย์มีความต้องการทางด้านร่างกายเหนือความต้องการอื่นๆ และแรงผลักดันของความต้องการนี้ได้เกิดขึ้นกับบุคคลก่อนความต้องการอื่นๆ

2. ความต้องการความปลอดภัย (Safety needs) เมื่อความต้องการทางด้านร่างกายได้รับความพึงพอใจแล้วบุคคลก็จะพัฒนาการไปสู่ขั้นใหม่ต่อไป ซึ่งขั้นนี้เรียกว่าความต้องการความปลอดภัยหรือความรู้สึกมั่นคง (safety or security) Maslow กล่าวว่า ความต้องการความปลอดภัยนี้จะสังเกตได้ง่ายในทารกและในเด็กเล็กๆ เนื่องจากทารก และเด็กเล็กๆ ต้องการความช่วยเหลือและต้องพึ่งพาศูนย์ผู้อื่นตัวอย่าง ทารกจะรู้สึกกลัวเมื่อถูกทิ้งให้อยู่ตามลำพังหรือเมื่อเขาได้ยินเสียงดังๆ หรือเห็นแสงสว่างมากๆ แต่ประสบการณ์และการเรียนรู้จะทำให้ความรู้สึกกลัวหมดไปดังคำพูดที่ว่า "ฉันไม่กลัวเสียงฟ้าร้องและฟ้าแลบอีกต่อไปแล้ว เพราะฉันรู้ธรรมชาติในการเกิดของมัน" พลังความต้องการความปลอดภัยจะเห็นได้ชัดเจนเช่นกันเมื่อเด็กเกิดความเจ็บป่วย ตัวอย่างเด็กที่ประสบอุบัติเหตุเขาก็จะรู้สึกกลัวและอาจแสดงออกด้วยอาการผื่นร้ายและความต้องการที่จะได้รับความปกป้องคุ้มครองและการให้กำลังใจ ความต้องการความปลอดภัยจะยังมีอิทธิพลต่อบุคคล แม้ว่าจะผ่านพ้นวัยเด็กไปแล้วแม้ในบุคคลที่ทำงานในฐานะเป็นผู้คุ้มครองเช่น ผู้รักษาเงิน นักบัญชี หรือทำงานเกี่ยวกับการประกันต่างๆ และผู้ที่ทำหน้าที่ให้การรักษายาบาลเพื่อความปลอดภัยของผู้อื่น เช่น แพทย์ พยาบาล แม้กระทั่งคนชรา บุคคลทั้งหมดที่กล่าวมานี้จะเฝ้าหาความปลอดภัยด้วยกันทั้งสิ้น ศาสนาและปรัชญาที่มนุษย์ยึดถือทำให้เกิดความรู้สึกมั่นคงเพราะทำให้บุคคลได้จัดระบบของตัวเองให้มีเหตุผลและวิถีทางที่ทำให้บุคคลรู้สึก "ปลอดภัย"

ความต้องการความปลอดภัยในเรื่องอื่นๆ จะเกี่ยวข้องกับการเผชิญกับสิ่งต่างๆ เช่น สงคราม อาชญากรรม น้ำท่วม แผ่นดินไหว การจลาจล ความสับสนไม่เป็นระเบียบของสังคม และเหตุการณ์อื่นๆ ที่คล้ายคลึงกับสภาพเหล่านี้

3. ความต้องการความรักและความเป็นเจ้าของ (Belongingness and Love needs) ความต้องการความรักและความเป็นเจ้าของเป็นความต้องการขั้นที่ 3 ความต้องการนี้จะเกิดขึ้นเมื่อความต้องการทางด้านร่างกายและความต้องการความปลอดภัยได้รับการตอบสนองแล้ว บุคคลต้องการได้รับความรักและความเป็นเจ้าของโดยการสร้างความสัมพันธ์กับผู้อื่น เช่น ความสัมพันธ์ภายใน ครอบครัว หรือกับผู้อื่นสมาชิกภายในกลุ่มจะเป็นเป้าหมายสำคัญสำหรับบุคคล กล่าวคือ บุคคลจะรู้สึกเจ็บปวดมาก เมื่อถูกทอดทิ้งไม่มีใครยอมรับหรือถูกตัดออกจากสังคม ไม่มีเพื่อน โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อจำนวนเพื่อนๆ ญาติพี่น้องสามีหรือภรรยาหรือลูกๆ ได้ลดน้อยลงไป นักเรียนที่เข้าโรงเรียนที่ห่างไกลบ้านจะเกิดความต้องการเป็นเจ้าของอย่างยิ่งและจะแสวงหาอย่างมากที่จะได้รับการยอมรับจากกลุ่มเพื่อน

แนวคิดเกี่ยวกับอาชีพและรายได้ทฤษฎีแรงจูงใจเพื่อตอบสนองความต้องการขั้นพื้นฐาน

เพ็ญแข ช่อมนิ (2544) ได้ให้ความหมายเกี่ยวกับแรงจูงใจในการทำงานไว้ว่าแรงจูงใจ หมายถึง สิ่งที่น่ายั่วยให้ผลประโยชน์ทั้งด้านวัตถุและด้านจิตใจซึ่งสามารถตอบสนองความต้องการพื้นฐานของลูกจ้างได้

อุทัย พรหมสุดใจ (2545) แรงจูงใจหมายถึงความรู้สึกหรือทัศนคติที่มีต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่งโดยอาจจะเป็นไปในเชิงประเมินค่าในทางบวกหรือทางลบ

โลเวลล์ได้ให้ความหมายคำว่าแรงจูงใจมาจากคำกริยาในภาษาละตินว่า Movere (Kidd, 1973) ซึ่งมีความหมายตรงกับภาษาอังกฤษว่า to move อันมีความหมายว่า เป็นสิ่งที่โน้มน้าวหรือชักจูงนาบุคคลเกิดการกระทำหรือปฏิบัติการ (To move a person to a course of action) ดังนั้นแรงจูงใจจึงได้รับความสนใจมากในทุกๆ อาชีพ กระบวนการที่ชักจูงโน้มน้าวให้บุคคลเกิดความมานะพยายามเพื่อที่จะสนองตอบความต้องการบางประการให้บรรลุผลสำเร็จ

แรงจูงใจ (Motive) มีที่มาจากหลายสาเหตุด้วยกัน เช่นอาจมาจากความต้องการหรือแรงขับหรือสิ่งเร้าหรืออาจมาจากการคาดหวังหรือจากการเก็บกด ซึ่งบางทีเจ้าตัวก็ไม่ได้รู้ตัวจะเห็นได้ว่าการจูงใจให้เกิดพฤติกรรมไม่มีกฎเกณฑ์แน่นอนเนื่องจากพฤติกรรมมนุษย์มีความซับซ้อนแรงจูงใจอย่างเดียวกันอาจทำให้เกิดพฤติกรรมที่ต่างกันแรงจูงใจต่างกันอาจเกิดพฤติกรรมที่เหมือนกันก็ได้ดังนั้นจะกล่าวถึงที่มาของแรงจูงใจที่สำคัญพอสังเขปดังนี้ ความต้องการ (Need) เป็นสภาพที่บุคคลขาดสมดุลทำให้เกิดแรงผลักดันให้บุคคลแสดงพฤติกรรมเพื่อสร้างสมดุลให้ตัวเองเช่นเมื่อรู้สึกหิวเหนื่อยล้าก็จะนอนหรือนั่งพักความต้องการมีอิทธิพลมากต่อพฤติกรรมเป็นสิ่งกระตุ้นให้บุคคลแสดงพฤติกรรมเพื่อบรรลุจุดมุ่งหมายที่ต้องการนักจิตวิทยาแต่ละท่านอธิบายเรื่องความต้องการในรูปแบบต่างๆ กันความต้องการพื้นฐานของมนุษย์ที่ทำให้เกิดแรงจูงใจแบ่งเป็น 2 ประเภท ได้แก่

1) แรงจูงใจทางด้านร่างกาย (Physical Motivation) เป็นความต้องการเกี่ยวกับอาหารน้ำการพักผ่อนการได้รับความคุ้มครองความปลอดภัยการได้รับความเพลิดเพลินการลดความเคร่งเครียดแรงจูงใจนี้จะมีสูงมากในวัยเด็กตอนต้นและวัยผู้ใหญ่ตอนปลายเนื่องจากเกิดความเสื่อมของร่างกาย

2) แรงจูงใจทางด้านสังคม (Social motivation) แรงจูงใจด้านนี้สลับซับซ้อนมากเป็นความต้องการที่มีผลมาจากด้านชีววิทยาของมนุษย์ในความต้องการอยู่ร่วมกันกับครอบครัวเพื่อนฝูงในโรงเรียนเพื่อนร่วมงานเป็นความต้องการส่วนบุคคลที่ได้รับอิทธิพลมาจากสิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมซึ่งในบางวัฒนธรรมหรือบางสังคมจะมีอิทธิพลที่เข้มแข็งและเหนียวแน่นมากแตกต่างของแรงจูงใจด้านสังคมและแรงจูงใจด้านร่างกายคือแรงจูงใจด้านสังคมเกิดจากพฤติกรรมที่เขาแสดงออกด้วยความต้องการของตนเองมากกว่าผลตอบแทนจากวัตถุและสิ่งของ แรงขับ (Drives) เป็นแรงผลักดันที่เกิดจากความต้องการทางกายและสิ่งเร้าจากภายในตัวบุคคลความต้องการและแรงขับมักเกิดควบคู่กันเมื่อเกิดความต้องการแล้วความต้องการนั้นไปผลักดันให้เกิดพฤติกรรมที่เรียกว่าแรงขับ เช่นในการประชุมหนึ่งผู้เข้าประชุมทั้งหิวทั้งเหนื่อยแทนที่การประชุมจะราบรื่นก็อาจจะเกิดการขัดแย้งหรือเพราะว่าทุกคนหิวก็รีบสรุปการประชุมซึ่งอาจจะทำให้ขาดการไตร่ตรองที่ดีก็ได้ สิ่งล่อใจ (Incentives) เป็นสิ่งชักนำบุคคลให้กระทำการอย่างใดอย่างหนึ่งไปสู่

จุดมุ่งหมายที่ตั้งไว้ถือเป็นแรงจูงใจภายนอกเช่นต้องการให้พนักงานก็ใช้วิธียกย่องพนักงานที่ไม่ขาดงานโดยจัดสรรรางวัลในการคัดเลือกพนักงานที่ไม่ขาดงานหรือมอบโล่ให้แก่ฝ่ายที่ทำงานดีประจำปีสิ่งล่อใจอาจเป็นวัตถุเป็นสัญลักษณ์หรือคำพูดที่ทำให้บุคคลพึงพอใจ การตื่นตัว (Arousal) เป็นภาวะที่บุคคลพร้อมที่จะแสดงพฤติกรรมสมองพร้อมที่จะคิดกลั่นเนื้อพร้อมที่จะเคลื่อนไหว บุคลากรที่มีความตื่นตัวก็ย่อมส่งผลให้ทำงานดี มนุษย์มีความตื่นตัว 3 ระดับ ได้แก่

ระดับที่ 1 การตื่นตัวระดับสูงคือตื่นตัวมากไปจนกลายเป็นตื่นตกใจหรือตื่นเต้นเกินไปขาดสมาธิ

ระดับที่ 2 การตื่นตัวระดับกลางคือระดับตื่นตัวที่ดีที่สุด

ระดับที่ 3 การตื่นตัวระดับต่ำคือตื่นตัวน้อยไปทำงานเฉื่อยชาทำงานเสร็จช้า

ปัจจัยที่ทำให้บุคคลตื่นตัวมีทั้งสิ่งเร้าภายนอกและภายใน ได้แก่ ลักษณะส่วนตัวของบุคคลแต่ละคนที่มีต่างกัน ทั้งบุคลิกภาพนิสัยและระบบสรีระของผู้นั้น การคาดหวัง (Expectancy) เป็นการตั้งความปรารถนาที่จะเกิดขึ้นของบุคคลในสิ่งที่จะเกิดขึ้นในอนาคต เช่น ลูกจ้างหวังว่าเขาจะได้รายได้ 2 เท่าของเงินเดือน ในปีนี้การคาดหวังทำให้ลูกจ้างมีชีวิตชีวาบางคนอาจสมหวังบางคนอาจผิดหวังก็ได้สิ่งที่เกิดขึ้นกับสิ่งที่คาดหวังอาจไม่ตรงกันเสมอไปถ้าสิ่งที่เกิดขึ้นห่างกับสิ่งที่คาดหวังมากก็อาจจะทำ แรงจูงใจที่สำคัญต่อพฤติกรรมกระตุ้นให้ลูกจ้างยกระดับผลงานตนเองได้และพิจารณาผลตอบแทนที่ใกล้เคียงกับสิ่งที่คาดหวังว่าจะได้รับการตั้งเป้าหมาย (Goal setting) เป็นการจุดมุ่งหมายปลายทางของการกระทำกิจกรรมใดกิจกรรมหนึ่งของบุคคลจัดเป็นแรงจูงใจจากภายในของบุคคลผู้นั้นในการทำงานกิจกรรมที่มุ่งเพิ่มทั้งเชิงปริมาณและคุณภาพ

พระราชบัญญัติการคุ้มครองคนไร้ที่พึ่ง พ.ศ. 2557

การจัดสวัสดิการคนไร้บ้าน สุวิมล น้อยใจรักษ์ (2547) กล่าวว่า ควรครอบคลุมในส่วนของคนยากจน ผู้ด้อยโอกาส คนเร่ร่อนควรมีศูนย์ให้บริการคำแนะนำแก่ครอบครัวในชุมชน ควรมีการพูดคุยแลกเปลี่ยนประสบการณ์เพื่อช่วยแก้ไขปัญหาและกันสนับสนุนให้คนชราหรือคนว่างงานในชุมชนช่วยดูแลเด็กที่พ่อแม่ต้องออกไปทำงาน ควรจัดให้มีครูอาสาไปสอนหนังสือให้แก่เด็กที่ประสบปัญหาภายในครอบครัว ควรมีสถานสงเคราะห์สำหรับเด็กเร่ร่อน

พระราชบัญญัติ การคุ้มครองคนไร้ที่พึ่ง (2557) พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้ประกาศว่าโดยที่เป็นการสมควรมีกฎหมายว่าด้วยการคุ้มครองคนไร้ที่พึ่งจึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตราพระราชบัญญัติขึ้นไว้ โดยคำแนะนำและยินยอมของสภานิติบัญญัติแห่งชาติ ดังต่อไปนี้มาตรา 1 พระราชบัญญัตินี้ เรียกว่า “พระราชบัญญัติการคุ้มครองคนไร้ที่พึ่ง พ.ศ. 2557”

มาตรา 2 กำหนดให้ใช้บังคับตั้งแต่วันถัดจากวันประกาศในราชกิจจานุเบกษาโดยให้รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์รักษาการตามพระราชบัญญัตินี้ และให้มีอำนาจแต่งตั้งพนักงานเจ้าหน้าที่เพื่อปฏิบัติการตามพระราชบัญญัตินี้หมวด 1 คณะกรรมการคุ้มครองคนไร้ที่พึ่ง

มาตรา 5 กำหนดให้มีคณะกรรมการคุ้มครองคนไร้ที่พึ่ง ประกอบด้วยรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์เป็นประธานกรรมการ ปลัดกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์เป็นรองประธานกรรมการ ปลัดกระทรวงการคลัง ปลัดกระทรวงมหาดไทยปลัดกระทรวงยุติธรรม ปลัดกระทรวงแรงงาน ปลัดกระทรวงศึกษาธิการ ปลัดกระทรวงสาธารณสุขผู้อำนวยการสำนักงานงบประมาณ ผู้บัญชาการตำรวจแห่งชาติ และกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิซึ่งรัฐมนตรีแต่งตั้งไม่เกินสิบเอ็ดคนเป็นกรรมการให้อธิบดีกรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการเป็นกรรมการและเลขานุการ และให้อธิบดีกรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการแต่งตั้งข้าราชการของกรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการอีกไม่เกินสองคนเป็นผู้ช่วยเลขานุการกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิซึ่งรัฐมนตรีแต่งตั้งตามวรรคหนึ่ง ให้แต่งตั้งจากผู้มีความรู้และความเชี่ยวชาญด้านการคุ้มครองคนไร้ที่พึ่งการสังคมสงเคราะห์ การพัฒนาสังคม หรือการจัดสวัสดิการสังคมกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์อาจพิจารณาให้การสนับสนุนด้านการเงินหรือด้านอื่นทั้งนี้ตามหลักเกณฑ์วิธีการ และเงื่อนไขที่คณะกรรมการกำหนด

แนวคิดเกี่ยวกับกฎหมายช่วยเหลือคนไร้บ้าน

ระเบียบกรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการว่าด้วยการสงเคราะห์คนไร้ที่พึ่งในสถานสงเคราะห์ พ.ศ.2557 ได้กำหนดคุณสมบัติของผู้ที่จะได้รับการสงเคราะห์ในสถานสงเคราะห์คนไร้บ้านว่าต้องเป็นบุคคลสัญชาติไทย อายุตั้งแต่ 18 ปีขึ้นไป มีความสนใจและเป็นผู้ประสบปัญหาความเดือดร้อนด้านที่อยู่อาศัยสุขภาพร่างกายไม่แข็งแรง หรือมีความบกพร่องความสามารถทำให้ไม่สามารถประกอบอาชีพหรือไม่มีรายได้เลี้ยงดูตนเองขาดผู้อุปการะตลอดจนเป็นผู้ที่ไม่สามารถช่วยเหลือตนเองได้ในกิจวัตรประจำวัน พหุพลาพจนไม่สามารถดูแลตนเองได้หรือมีจิตฟั่นเฟือนไม่สมประกอบ ขณะเดียวกันสถานสงเคราะห์สำหรับคนไร้บ้านอาจต้องจัดบริการแก่กลุ่มบุคคลซึ่งเป็นผู้เสียหายจากการกระทำความผิดฐานค้ามนุษย์ มาตรา 33 แห่งพระราชบัญญัติป้องกันและปราบปรามการค้ามนุษย์ พ.ศ.2557 ตลอดจนการรับบุคคลผ่านกระบวนการประสานงานส่งต่อจากหน่วยงานที่ให้บริการเชิงสถาบันเนื่องจากมีอายุพ้นเกณฑ์การให้บริการหรือสิ้นสุดกระบวนการให้บริการ ด้านการบำบัดรักษาก็ยังจะเห็นภาพความหลากหลายของกลุ่มเป้าหมายทั้งในมิติของสภาพปัญหาและมิติของสภาพการช่วยเหลือตัวเองการจัดการบริการในสถานสงเคราะห์คนไร้บ้านที่มากไปกว่าการเลี้ยงดูฟื้นฟู อยู่ในสังคมเอื้ออาทรในสถานสงเคราะห์ จึงได้ให้ผู้รับบริการมีสถานะและตัวตนทางสังคมและทางกฎหมายมีพื้นที่ทางสังคมที่เอื้อต่อการเป็นอยู่และสามารถใช้ศักยภาพในการพึ่งพาตนเองได้สมควรแก่อัตภาพบนความหลากหลายของกลุ่มเป้าหมายในการช่วยเหลือของสถานที่ให้บริการคนไร้บ้าน สถานสงเคราะห์คนไร้ที่พึ่ง พระราชบัญญัติควบคุมขอทาน พ.ศ. 2484 กำหนดรายชื่อหน่วยงานด้านสถานสงเคราะห์และสวัสดิการ พ.ศ.2551 คนไร้ที่พึ่ง คนเร่ร่อน คนขอทาน คนไร้บ้าน กฎหมายระเบียบบันทึกเครื่องมือประสบการณ์และการเรียนรู้ (ฉบับที่ 1 พ.ศ.2552) ประกาศคณะกรรมการสุขภาพจิตแห่งชาติ พระราชบัญญัติป้องกันปราบปรามการค้ามนุษย์ พ.ศ.2551 พระราชบัญญัติสุขภาพจิต พ.ศ.2551 ระเบียบกรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการว่าด้วยการสงเคราะห์คนไร้ที่พึ่งในสถานสงเคราะห์ พ.ศ.2552

วิธีการและเครื่องมือในการศึกษา

งานวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงปริมาณ ซึ่งมีวิธีการศึกษาจากเอกสารและการสำรวจภาคสนาม และใช้แบบสอบถามเป็นเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล โดยเป็นแบบสอบถามที่มีคำถามปลายปิดและคำถามปลายเปิดแบ่งออกเป็น 2 ส่วน ส่วนที่ 1 คำถามดั่งนั้นข้อมูลส่วนบุคคล ได้แก่ อายุ สถานภาพสมรส ระดับการศึกษา อายุงาน รายได้ และอาชีพ คำถามส่วนที่ 2 การแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับปัจจัยด้านที่พักอาศัย ได้แก่ ค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับที่พักอาศัย อาชีพ รายได้ และสวัสดิการที่ต้องการจากรัฐ ซึ่งข้อมูลที่ได้จากการทำสำรวจจะนำมาวิเคราะห์โดยใช้สถิติหาค่าความถี่ ค่าร้อยละ เฉลี่ย และค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน โดยใช้กลุ่มประชากรตัวอย่างคนไร้บ้านในศูนย์ สุวิทย วัดหนู จำนวน 60 คน

ผลการศึกษา

การศึกษาเรื่อง “การทำงานของคนไร้บ้านในศูนย์สุวิทย วัดหนู ปัจจุบันคนไร้บ้านมีจำนวนเพิ่มขึ้นในสังคมจำนวนมาก ไม่มีที่อยู่อาศัยและไม่มียานพาหนะ การดำเนินงานของคนไร้บ้าน ในศูนย์คนไร้บ้านสุวิทย วัดหนู ผู้ศึกษาได้ศึกษาค้นคว้าและรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร หนังสือ วารสาร บทความ สารนิพนธ์ วิทยานิพนธ์ สิ่งพิมพ์ เว็บไซต์ที่เกี่ยวข้องและใช้แบบสอบถามเก็บข้อมูลจากคนไร้บ้านในศูนย์ สุวิทย วัดหนู จำนวน 60 คน แบ่งการนำเสนอออกเป็น 4 ส่วน 1. ข้อมูลส่วนบุคคลคุณลักษณะคนไร้บ้าน 2. ข้อมูลเกี่ยวกับความต้องการของคนไร้บ้าน 3. ข้อมูลเกี่ยวกับสวัสดิการทางสังคม 4. การวิเคราะห์เปรียบเทียบความแตกต่างความต้องการของคนไร้บ้าน ที่มีความต้องการแตกต่างกัน คุณลักษณะเบื้องต้นของคนไร้บ้านปัจจัยส่วนบุคคล ประกอบด้วย

ตารางที่ 1

อายุ สถานภาพสมรส ระดับการศึกษา อายุงาน รายได้ และระดับตำแหน่งงาน

ข้อมูลส่วนบุคคล	จำนวน (N=60)	ร้อยละ
อายุ		
31-40 ปี	9	13.6
41-50 ปี	12	27.3
51-60 ปี	18	27.3
มากกว่า 60 ปี	21	31.6
สถานภาพสมรส		
โสด	2	3.0
สมรส	4	6.1
หย่า	23	38.8
แยกกันอยู่	31	56.1
ระดับการศึกษา		
ต่ำกว่ามัธยมศึกษาตอนต้น	4	6.1
มัธยมศึกษาตอนต้น	10	15.1
มัธยมศึกษาตอนปลายหรือ ปวช.	12	18.2
อนุปริญญาหรือ ปวส.	16	24.2
ประถมศึกษา	18	36.4
สถานที่ประกอบอาชีพ		
ตลาดสด	9	13.6
ไซต์งานก่อสร้าง	13	19.7
ริมทางเท้า	10	15.2
อื่นๆ ไม่ระบุ	28	51.5
รวม	60	100.0

จากตารางที่ 1 แสดงจำนวนและร้อยละของกลุ่มตัวอย่าง จำแนกตามเพศ อายุ สถานภาพ การศึกษา และ สถานที่ประกอบอาชีพ ดังนี้

ผู้ที่มีอายุมากกว่า 60 ปี มีมากที่สุด จำนวน 21 คน หรือ ร้อยละ 31.6 รองลงมา มีอายุระหว่าง 51-60 ปี จำนวน 18 คน หรือ ร้อยละ 27.3 และมีอายุ 41-50 ปีขึ้นไป จำนวน 12 คน หรือ ร้อยละ 27.3 มีอายุ 31-40 ปี จำนวน 9 คน หรือร้อยละ 13.6 ตามลำดับ (ดังตารางที่1)

สถานภาพแยกกันอยู่ มีจำนวนมากที่สุด จำนวน 31 คน หรือ ร้อยละ 56.1 รองลงมาเป็นหย่า จำนวน 23 คน หรือ ร้อยละ 38.8 ผู้ที่สมรสมีจำนวน 4 คน หรือ ร้อยละ 6.1 คน และสถานภาพโสด จำนวน 2 คน หรือ ร้อยละ 3.3 ตามลำดับ (ดังตารางที่ 1)

ระดับการศึกษา ผู้ที่มีการศึกษาระดับประถมศึกษามีมากที่สุด จำนวน 18 คน หรือ ร้อยละ 36.4 รองลงมาเป็น อนุปริญญา ปวส. จำนวน 12 คน หรือ ร้อยละ 18.2 ผู้ที่มีการศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย ปวช. จำนวน 14 คน หรือ ร้อยละ 23.33 ผู้ที่มีการศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนต้นจำนวน 10 คน หรือ ร้อยละ 15.1 ต่ำกว่ามัธยมศึกษาตอนต้น จำนวน 4 คน หรือ ร้อยละ 6.1 ตามลำดับ (ดังตารางที่ 1)

บุคคลที่พักอาศัย ผู้ที่พักอาศัยอยู่คนเดียว มีมากที่สุด จำนวน 23 คน หรือ ร้อยละ 38.33 รองลงมาคือ อยู่กับคู่สมรส จำนวน 14 คน หรือ ร้อยละ 23.33 ผู้ที่พักอาศัยอยู่กับคู่สมรสและบุตรมีจำนวน 4 คน หรือ ร้อยละ 6.67

สถานที่ประกอบอาชีพ ผู้ที่ประกอบอาชีพอื่นๆ ไม่ระบุมีจำนวนมากที่สุด จำนวน 28 คน หรือ ร้อยละ 51.5 รองลงมา เป็นผู้ประกอบอาชีพขายของริมทางเท้า จำนวน 10 คน หรือ ร้อยละ 15.2 ผู้ที่ประกอบอาชีพที่ไซด์งานก่อสร้าง มีจำนวน 13 คน หรือ ร้อยละ 19.7 ผู้ที่ประกอบอาชีพรับจ้างที่ตลาดสด จำนวน 9 คน หรือ ร้อยละ 13.6 ตามลำดับ

ตารางที่ 2

จำนวนและร้อยละของการประกอบอาชีพ การมีรายได้เฉลี่ยต่อวัน และระยะเวลาสาเหตุที่ออกจากบ้าน

ข้อมูล	จำนวน (N=60)	ร้อยละ
ประกอบอาชีพ		
เก็บของเก่า	7	16.66
รับจ้าง	10	11.67
ค้าขาย	17	20.00
อื่นๆ ไม่ระบุ	26	51.67
รายได้เฉลี่ยต่อวัน		
จำนวน 50-100 บาท	5	8.33
จำนวน 100-1500	12	20.00
จำนวน 150-200 บาท	17	28.33
มากกว่า 200 บาท	26	43.34
ระยะเวลาที่ออกจากบ้าน		
ระยะเวลาน้อยกว่า 1 ปี	5	8.33
ระยะเวลา 4-6 ปี	18	18.33
ระยะเวลา 7-9 ปี	10	16.67
มากกว่า 9 ปีขึ้นไป	27	56.67
สาเหตุที่ออกจากบ้าน		
หางานทำ	12	8.33
ปัญหาครอบครัว	17	20.00
ชอบอิสระ	13	28.33
อื่นๆ ไม่ระบุ	18	43.34

จากตารางที่ 2 จำนวนและร้อยละของการประกอบอาชีพ การมีรายได้เฉลี่ยต่อวัน และระยะเวลาสาเหตุที่ออกจากบ้าน อาชีพอื่นๆ ไม่ระบุ มีจำนวนมากที่สุด จำนวน 26 คน หรือ ร้อยละ 51.67 รองลงมาทำอาชีพค้าขาย จำนวน 17 คน หรือ ร้อยละ 20.00 ผู้ที่ทำอาชีพรับจ้าง มีจำนวน 10 คน หรือ ร้อยละ 11.67 คน และผู้ที่มีอาชีพเก็บของเก่า มีจำนวน 7 คน หรือ ร้อยละ 16.66 ตามลำดับ (ดังตารางที่ 2)

รายได้เฉลี่ยต่อวัน ขอผู้ที่มีรายได้มีมากที่สุดมากกว่า 200 บาท จำนวน 26 คน หรือ ร้อยละ 43.34 รองลงมามีรายได้เฉลี่ย 150-200 บาทจำนวน 17 คน หรือ ร้อยละ 28.33 ผู้ที่มีรายได้ 100-150 บาท จำนวน 12 คน หรือ ร้อยละ 20.00 และผู้มีรายได้ 50-100 บาท มีจำนวน 5 คน หรือ ร้อยละ 8.33 ตามลำดับ (ดังตารางที่ 2)

ระยะเวลาที่ออกจากบ้านมาอยู่ที่ศูนย์สวีย์ วัดหนู มีมากกว่า 9 ปี จำนวน 27 คน หรือ ร้อยละ 56.67 รองลงมาคือ 7-9 ปี จำนวน 10 คน หรือ ร้อยละ 16.67 ผู้ที่ออกจากบ้านระยะเวลาระยะเวลา 4-6 ปี มีจำนวน 18 คน หรือ ร้อยละ 18.33 และผู้ที่ออกจากบ้านระยะเวลาน้อยกว่า 1 ปี จำนวน 5 คน หรือ ร้อยละ 8.33 ตามลำดับ

สาเหตุที่ออกจากบ้านอื่นๆ ไม่ระบุมีมากที่สุด จำนวน 18 คน หรือ ร้อยละ 43.34 รองลงมาเป็นขอบิฮระ จำนวน 13 คน หรือ ร้อยละ 28.33 มีปัญหาครอบครัว มีจำนวน 17 คน หรือร้อยละ 20.00 และออกมาหางานทำ จำนวน 12 คน หรือ ร้อยละ 8.33 ตามลำดับ

การอภิปรายผล

จากการศึกษาความต้องการของคนไร้บ้านในศูนย์สวีย์ วัดหนู พบประเด็นที่น่าสนใจ ดังนี้

1. ปัจจัยด้านที่พักอาศัยและค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับที่พักอาศัย พบว่า มีความต้องการในระดับปานกลาง มีค่าเฉลี่ย 3.37 โดยมีสูงสุดที่เป็นแบบบิฮระไม่กำหนดเวลาเข้า-ออก ในด้านค่าใช้จ่ายสำหรับที่พักอาศัยพบว่า มีความต้องการในระดับมาก มีค่าเฉลี่ย 3.44 โดยมีสูงสุด ด้านห้องพักอาศัยแบบรายวันราคาถูก

2. ปัจจัยด้านอาชีพรายได้และการพัฒนาอาชีพ มีความต้องการในระดับปานกลาง มีค่าเฉลี่ย 3.35 โดยมีความต้องการสูงสุด ด้านการประกอบอาชีพโดยผู้ว่าจ้างกำหนด ด้านการพัฒนาศักยภาพด้านการงานอาชีพ มีความต้องการในระดับปานกลาง มีค่าเฉลี่ย 2.78 โดยมีความต้องการสูงสุดในด้านการฝึกอบรมอาชีพช่างก่อสร้าง มีค่าเฉลี่ย 3.18 ดังนั้นการลงพื้นที่จึงไม่ได้ไปในฐานะ "ผู้สังเกตการณ์" แต่ไปอย่างเคารพในศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ มองว่าเป็น "คนเท่ากัน" ที่หากได้รับโอกาส ย่อมสามารถพัฒนาตนเองได้

3. ปัจจัยด้านสวัสดิการที่ต้องการจากรัฐ มีความต้องการในระดับมาก มีค่าเฉลี่ย 3.78 โดยสูงสุด คือต้องการมีบัตรประชาชนเพื่อนำไปยื่นรับบริการสวัสดิการต่างๆ จากภาครัฐ

สรุปและข้อเสนอแนะ

จากการเก็บรวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูล สามารถสรุปการศึกษาดังนี้

1. ควรมีการจัดทำฐานข้อมูลและจำแนกคุณลักษณะทั่วไปของคนไร้บ้านในศูนย์สวีย์ วัดหนู เพื่อใช้ในการประเมินผล และตรวจสอบคุณลักษณะหรือความต้องการ เพื่อนำไปช่วยเหลือและพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนไร้บ้านให้ดีขึ้น

2. ควรสร้างการมีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาคนไร้บ้านเพื่อเป็นการเพิ่มประสิทธิภาพในการดำเนินงานกับคนไร้บ้านได้ดียิ่งขึ้น ควรมีการจัดฝึกอบรมและให้ความรู้และทักษะในการประกอบอาชีพเพื่อเป็นการสร้างรายได้และสร้างอาชีพให้กับคนไร้บ้านในศูนย์สวีย์ วัดหนู ควรจัดหาช่องทางหรือตลาดสำหรับผลผลิตในการประกอบอาชีพของคนไร้บ้าน ควรจัดหาวิทยากร นักสังคมสงเคราะห์มาให้ความรู้ สร้างความเข้าใจที่ดีในการดำเนินชีวิต เพื่อเป็นการปรับทัศนคติและสร้างแรงจูงใจในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนไร้บ้าน ควรสนับสนุนและผลักดันการจัดการสิทธิขั้นพื้นฐานทางการเงินช่วยเหลือ สิทธิการเข้ารับการรักษายาบาลให้กับคนไร้บ้าน ควรจัดกิจกรรมผูกสัมพันธ์หรือสร้างปฏิสัมพันธ์ของคนไร้บ้านและครอบครัวลูกหลาน เพื่อให้

ส่งเสริมให้เกิดการพัฒนาคนไร้บ้านกลับสู่ครอบครัวอย่างมีความสุข ควรศึกษาเกี่ยวกับการความต้องการของคนไร้บ้านในพื้นที่ต่างจังหวัด ควรศึกษาปัจจัยส่งเสริมด้านอาชีพ เพื่อใช้เป็นแนวทางในการวางแผนและดำเนินการสำหรับยกระดับชีวิตคนไร้บ้านต่อไป

รายการอ้างอิง

กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์. (2557). พระราชบัญญัติการคุ้มครองคนไร้ที่พึ่ง พ.ศ. 2557. สืบค้นจาก www.m-socitey.go.th

เพ็ญแข ช่อมนี. (2554). ความต้องการขั้นพื้นฐาน เจนคติและความพึงพอใจในการทำงาน. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย วัฒนาพานิช.

อุทัยพรรณ สุดใจ. (2545). แรงจูงใจในการทำงาน จังหวัดชลบุรี. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สายสังคม วิทยาประยุกต์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

Book

Kidd, J. R. (1973). *How Adult Learn*. New York: Association Press.

มิติใหม่ในการคุ้มครองคนไร้ที่พึ่ง A New Dimension of the Destitute Protection

พงษ์ศักดิ์ นาคศรีจันทร์¹

Pongsak Naksrichan

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่ออธิบายถึงการสวัสดิการสังคมเพื่อการคุ้มครองคนไร้ที่พึ่งที่มีความก้าวหน้าทั้งในแนวคิด กลไก และองค์ประกอบของสวัสดิการสังคมที่ครอบคลุมมิติต้องห้าม ซึ่งนับได้ว่าเป็นมิติใหม่ในการคุ้มครองคนไร้ที่พึ่งในประเทศไทย นับตั้งแต่มีการประกาศบังคับใช้พระราชบัญญัติการคุ้มครองคนไร้ที่พึ่ง พ.ศ.2557 ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงไปจากอดีตที่เคยปฏิบัติมา โดยในมิติใหม่นี้มุ่งให้การคุ้มครอง ส่งเสริมการเข้าถึงสิทธิสวัสดิการขั้นพื้นฐานและพัฒนาคนไร้ที่พึ่งผ่านการเชื่อมโยงกลไกการทำงานของภาครัฐ โดยกรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการในฐานะเจ้าภาพหลัก ซึ่งมีจุดหมายสูงสุดในการทำให้คนไร้ที่พึ่งสามารถพึ่งพาตนเองและสามารถใช้ชีวิตในสังคมได้อย่างมีศักดิ์ศรี ถือได้ว่าเป็นกฎหมายใหม่ที่มีฐานคิดจากหลักสิทธิมนุษยชนและให้ความสำคัญกับการคุ้มครองคนไร้ที่พึ่งในฐานะมนุษย์เป็นอย่างมาก อย่างไรก็ตามการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวจำเป็นต้องมีผู้ปฏิบัติงานต้องตระหนักในธรรมชาติบริบททางสังคมที่คนไร้ที่พึ่งเผชิญ และตระหนักในตนเองในฐานะผู้จัดบริการสวัสดิการสังคมให้แก่คนไร้ที่พึ่ง

คำสำคัญ: คนไร้ที่พึ่ง, การคุ้มครอง, มิติใหม่, การจัดการสวัสดิการสังคม

ABSTRACT

This article intends to explain the social welfare services that protect the destitute. The ideas and system of this social welfare is a new holistic and progressive approach to protect the destitute in Thailand. Since the Destitute Protection Act 2014 (B.E.2557) came into force, therefore many changes are occurring. This new act provides protection for the destitute and helps facilitate an access to basic social welfare for the destitute. Moreover, it also intends to improve the destitute living standards by integrating government resources. Under this act, the Department of Social Development and Welfare will be a focal point of the services. The ultimate aim of this law is to assist the destitute to sustain decent living standards by themselves. The foundation of this act came from human rights ideology that gives priority to the protection of the destitute. However, it is very important that the service provider personals should be aware of the changes that occur, understand the context of what the destitute are facing and have self-awareness as a service provider.

Keywords: destitute, protection, new dimension, social welfare services

บทนำ

สถานการณ์คนไร้ที่พึ่งในสังคมไทย มีมาอย่างยาวนาน จนเป็นภาพชินตาของสังคม นับตั้งแต่การเริ่มประกาศบังคับใช้พระราชบัญญัติควบคุมการขอทาน พ.ศ.2484² แสดงให้เห็นถึงปรากฏการณ์ของการเกิดคนขอทานในที่สาธารณะ สะท้อนความบกพร่องของรัฐต่อการคุ้มครองทางสังคม (Social Protection) ทั้งยังสะท้อนสภาพสังคมที่เหลื่อมล้ำตั้งแต่สมัยนั้น โดยคนบางกลุ่ม

¹ นักศึกษาปริญญาโทสาขาการบริหารและนโยบายสวัสดิการสังคม คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

² ปัจจุบันพระราชบัญญัติควบคุมการขอทาน พ.ศ.2559 ได้ประกาศลงในราชกิจจานุเบกษาเมื่อวันที่ 26 เมษายน 2559 และจะมีผลบังคับใช้ในวันที่ 28 กรกฎาคม 2559

ไม่ได้รับบริการสวัสดิการสังคมอย่างเพียงพอจึงต้องหาทางออกให้ชีวิตด้วยการขอทาน หากแต่การจัดการปัญหา กลับเป็นการจับกุมบุคคลเหล่านี้เข้าสู่สถานสงเคราะห์ของรัฐที่จัดตั้งขึ้นไม่ให้ออกไปสร้างความไม่แน่นอนในสังคม ซึ่งในปี 2503 ได้มีการประกาศก่อตั้งสถานสงเคราะห์คนไร้ที่พึ่งขึ้นเป็นแห่งแรกเพื่อรองรับกับสถานการณ์และการเพิ่มขึ้นของผู้ทำการขอทานและคนไร้ที่พึ่ง ซึ่งในสมัยนั้นเชื่อว่าผู้ทำการขอทานและคนไร้ที่พึ่งได้สร้างความน่ารำคาญ และสร้างปัญหาแก่สังคม สถานสงเคราะห์คนไร้ที่พึ่งจึงถูกสร้างขึ้นเพื่อจัดการปัญหาคนกลุ่มนี้ โดยการนำคนไร้ที่พึ่งและผู้ทำการขอทานนี้เข้าไปขังไว้ใต้พรมหนา สถานสงเคราะห์จึงเป็นแหล่งพักพิงที่รองรับคนไร้ที่พึ่งและผู้ทำการขอทานจำนวนมาก

จากการสำรวจจำนวนคนไร้ที่พึ่งและผู้ใช้ชีวิตในที่สาธารณะของมูลนิธิอิสรชน ร่วมกับกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ในพื้นที่กรุงเทพมหานคร พบคนไร้ที่พึ่งและผู้ใช้ชีวิตในที่สาธารณะถึง 3,311 คน ในขณะที่ภาพรวมทั้งประเทศพบมากกว่า 30,000 คน (สำนักงานกองทุนสนับสนุนการส่งเสริมสุขภาพ, 2555) และเมื่อจำแนกลักษณะคนไร้ที่พึ่งที่เข้าสู่บริการในสถานรองรับ จะพบว่า คนไร้ที่พึ่งที่เข้าสู่บริการของสถานรองรับเฉลี่ยกว่า 4,500 คนต่อปี (กองคุ้มครองสวัสดิภาพและเสริมสร้างคุณภาพชีวิต, 2559) ในขณะที่สถานคุ้มครองคนไร้ที่พึ่งสามารถรองรับกลุ่มเป้าหมายได้เพียง 4,100 คน ทั้งนี้คนไร้ที่พึ่งส่วนใหญ่มีอาการทางจิตโดยกว่าร้อยละ 90 ของคนไร้ที่พึ่งจะแสดงอาการทางจิตเวช ส่งผลให้เกิดปัญหาในการดูแล ฟื้นฟูและการเข้าถึงสิทธิไม่เป็นไปตามมาตรฐานการให้บริการสวัสดิการสังคมแก่คนไร้ที่พึ่ง สะท้อนให้เห็นถึงผลกระทบต่อคุณภาพชีวิตของคนไร้ที่พึ่ง

หากวิเคราะห์ถึงสาเหตุของปรากฏการณ์คนไร้ที่พึ่งนั้น จะเห็นว่า ปัญหาส่วนหนึ่งเกิดมาจาก “ปัญหาความยากจน” และ “ความอ่อนแอของสถาบันครอบครัว ชุมชน” ซึ่งเมื่อครอบครัว ชุมชนขาดพลัง ขาดความรู้ การสื่อสารและขาดแรงสนับสนุนในการจะประคับประคองปัญหาดังกล่าวที่เกิดกับสมาชิกในครอบครัวได้ จึงส่งผลให้ บุคคลซึ่งประสบปัญหาเกี่ยวกับภาวะความเจ็บป่วยนี้ไม่สามารถหาทางออกให้กับตนเองได้ อีกทั้งตนเองยังขาดซึ่งโอกาสจากสังคม ชุมชน ขาดแรงใจจูง และไม่มีศักยภาพ ทำให้คนเหล่านี้ถูกรอรับและชุมชนผลักออกมาเป็นคนไร้ที่พึ่งในที่สุด โดยคนไร้ที่พึ่งที่ออกมาจากครอบครัวนั้น ส่วนใหญ่จะดำเนินชีวิตโดยการอาศัยหลับนอนในที่สาธารณะ บางกลุ่มประกอบอาชีพค้าขาย รับจ้าง รวมถึงการขอทานเพื่อประทังชีวิต

สถานการณ์การคุ้มครองคนไร้ที่พึ่งในอดีต

การจัดสวัสดิการสังคมในการคุ้มครองคนไร้ที่พึ่งในอดีต เครื่องมือหลักในการปฏิบัติคือ พระราชบัญญัติควบคุมการขอทาน พ.ศ.2484 ซึ่งการจัดสวัสดิการสังคมของรัฐมักจะให้การช่วยเหลือหลักอยู่รูปแบบเดียว คือ “การสงเคราะห์” และการสงเคราะห์นี้มีลักษณะการสงเคราะห์แบบแยกส่วน กล่าวคือ การมองเฉพาะบุคคลว่าเป็นปัญหา ไม่ได้มองถึงสภาพแวดล้อมรากฐานเดิมที่เขาอยู่ เพราะฉะนั้น การสงเคราะห์จะมีลักษณะไม่ต่างกับเบี้ยยังชีพ หรือบริการสวัสดิการแบบเก็บตก (Residualism) ที่นำตัวคนไร้ที่พึ่งเข้ามาในสถานรองรับ และจัดบริการบรรเทาทุกข์เฉพาะหน้าให้ ตลอดจนการปรับเปลี่ยนทัศนคติว่า “อย่าไปทำอย่างนั้น อย่าไปทำอย่างนี้” (อภิญา เวชชัย, 2550, น. 104, อ้างถึงใน กิตติพัฒน์ นนทปัทมเดช, 2550) ซึ่งแต่เดิมคนไร้ที่พึ่งที่ถูกส่งตัวมายังสถานแรกรับหรือสถานสงเคราะห์คนไร้ที่พึ่ง อยู่ในสถานะที่ไม่อาจต่อรองได้ หรือมีทางเลือกและสิทธิอันน้อยมากโดยกรอบและบทบัญญัติของกฎหมายที่มุ่ง “จัดการ” ซึ่งสถานสงเคราะห์คนไร้ที่พึ่ง (เดิม) มีลักษณะเป็น “ระบบปิด” และมีระเบียบ ข้อบังคับ กฎเกณฑ์มากมาย นำมาซึ่งการไม่มีอิสรภาพ เสรีภาพ ไม่มีสิทธิที่จะดำเนินชีวิตส่วนตัว ตลอดจนไม่มีแม้แต่สิทธิที่จะออกเสียงแสดงความต้องการของตนเอง ส่งผลให้เกิดช่องว่างระหว่าง “ผู้ให้บริการ” และ “ผู้ให้บริการ” ซึ่งเป็นบุคลากรทีมสหวิชาชีพ หรือรวมถึงนักสังคมสงเคราะห์ นักจิตสวัสดิการสังคม เป็นเหตุผลหนึ่งที่ทำให้คนไร้ที่พึ่งไม่ประสงค์ที่จะเข้าไปใช้บริการในสถานคุ้มครองคนไร้ที่พึ่ง (ศักดิ์ชัย เลิศพานิชพันธุ์, 2550, น.97) ทำให้เห็นว่า ระบบที่เป็นอยู่นี้ไม่ได้เข้าถึงพลังและคุณค่าความเป็นมนุษย์ของคนกลุ่มนี้ อีกทั้งการบริหารเหล่านี้ไม่ได้ทำให้ปัญหาคนไร้ที่พึ่งลดน้อยลง

สถานการณ์คนไร้ที่พึ่ง ไม่ควรถูกละเลยและมองเป็นภาพจินตนาการต่อไป เนื่องจากการประกาศบังคับใช้พระราชบัญญัติการคุ้มครองคนไร้ที่พึ่ง พ.ศ.2557 มีผลในทางปฏิบัติซึ่งระบุถึง “การคุ้มครองคนไร้ที่พึ่ง” อย่างชัดเจน หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง โดยเฉพาะกรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการ ในฐานะที่มีบทบาทในการคุ้มครอง ดูแลกลุ่มเป้าหมายคนไร้ที่พึ่ง ผู้ทำการขอทาน จึงต้องดำเนินการขับเคลื่อนภายใต้การเปลี่ยนแปลงและการมีส่วนร่วมขององค์กรระดับต่างๆ (Participation) ทั้งในระบบการคุ้มครอง

คนไร้ที่พึ่งด้านสิทธิ (Rights) บริการสวัสดิการสังคม (Social welfare services) อย่างองค์รวมครอบคลุมมิติกายภาพ จิตใจ สังคม และจิตวิญญาณ สำหรับคนไร้ที่พึ่งซึ่งถือเป็นมิติใหม่ในการคุ้มครอง ที่แตกต่างไปจากเดิมอย่างมาก

นิยามของคนไร้ที่พึ่ง

การนิยามความหมายของ “คนไร้ที่พึ่ง” จะเห็นถึงความหลากหลาย แต่ทั้งนี้เริ่มต้นมาจากปัญหาเดียวกัน คือ “ปัญหาทางเศรษฐกิจและสังคม” ซึ่งโดยมากคนไร้ที่พึ่งมักจะประสบปัญหาความยากจน ปัญหาจากการดูแลของครอบครัว ชุมชน ส่งผลให้คนไร้ที่พึ่ง “ถูกผลัก” ให้ออกมาจากครอบครัว ชุมชน และมีพื้นที่ตามที่สาธารณะ ก่อนมีการประกาศบังคับใช้พระราชบัญญัติการคุ้มครองคนไร้ที่พึ่ง พ.ศ.2557 คำว่า คนไร้ที่พึ่ง จะปรากฏอยู่ในกลุ่ม “ผู้ด้อยโอกาส” (ระพีพรรณ คำหอม, 2557, น. 267) ซึ่งจำแนกเป็น 6 กลุ่ม ได้แก่ “คนยากจน” “คนเร่ร่อน คนไร้ที่พึ่ง และคนขอทาน” “บุคคลผู้มีปัญหาสถานะทางกฎหมาย” “ผู้ติดเชื้อ เอชไอวี ผู้ป่วยเอดส์ และครอบครัว” และ “ผู้พันโท”

แต่ปัจจุบัน นิยามได้มีการเปลี่ยนแปลง และกล่าวถึงความเฉพาะเจาะจงขึ้น โดยในมาตรา 3 พระราชบัญญัติการคุ้มครองคนไร้ที่พึ่ง พ.ศ.2557 ได้ให้ความหมายของคนไร้ที่พึ่ง ไว้ว่า “บุคคลที่ไร้ที่อยู่อาศัยและไม่มีรายได้เพียงพอแก่การยังชีพ” และ “บุคคลที่อยู่ในสภาวะยากลำบากและไม่อาจพึ่งพาบุคคลอื่นได้” ทั้งนี้ตามที่คณะกรรมการคุ้มครองคนไร้ที่พึ่งประกาศกำหนด ซึ่งคณะกรรมการคุ้มครองคนไร้ที่พึ่งได้กำหนดคุณลักษณะประเภทของคนไร้ที่พึ่ง³ ได้แก่ บุคคลผู้ประสบปัญหาความเดือดร้อน คนเร่ร่อน บุคคลซึ่งอาศัยที่สาธารณะเป็นที่พักนอนชั่วคราว บุคคลที่มีสถานะทางทะเบียนราษฎรแต่ยังไร้สัญชาติ และบุคคลที่ไม่มีสถานะทางทะเบียนราษฎร จะเห็นว่า คนไร้ที่พึ่งมีนิยามความหมายตาม “สภาพปัญหา” ที่คนไร้ที่พึ่งประสบ

แนวคิดที่มีอิทธิพลกับมิติใหม่ในการคุ้มครองคนไร้ที่พึ่ง

การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นภายหลังการประกาศบังคับใช้กฎหมายฉบับนี้ คือแนวคิดในการคุ้มครองคนไร้ที่พึ่ง ดังเดิมมาสู่แนวคิดการคุ้มครองทางสังคม จากรากฐานแนวคิดสิทธิมนุษยชน ที่เชื่อว่า มนุษย์มีสิทธิติดตัวมาตั้งแต่กำเนิด (Natural Rights) มีศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์โดยธรรมชาติ มีคุณค่าในตนเอง “มนุษย์ย่อมเป็นมนุษย์” ไม่ว่าจะอยู่ที่ใดในโลก (Universality) มีความเสมอภาคและไม่ถูกเลือกปฏิบัติ (Equality and Non-discrimination) ซึ่งจากหลักการตามแนวคิดสิทธิมนุษยชนเป็นฐานคิดหลักสำคัญในการตราพระราชบัญญัติการคุ้มครองคนไร้ที่พึ่ง พ.ศ.2557 ซึ่งมุ่งให้การคุ้มครองคนไร้ที่พึ่งในฐานะมนุษย์ผู้ประสบปัญหาทางสังคม ขาดความมั่นคงในการดำรงชีวิต ไม่มีที่อยู่อาศัยที่เหมาะสม ขาดรายได้ในการยังชีพ ไม่อาจดูแลตนเองหรือพึ่งพาบุคคลอื่นได้ ทำให้มีชีวิตอยู่อย่างยากลำบากต่ำกว่ามาตรฐานการใช้ชีวิตของบุคคลอื่นทั่วไป ซึ่งกล่าวได้ว่าเป็นกลุ่มบุคคลที่ถูก “จำกัดสิทธิ” หรือ “เข้าไม่ถึง” สิทธิและบริการ ทั้งจากอำนาจ เงื่อนไข หรือพรมแดนของรัฐ ซึ่งขัดต่อหลักสิทธิมนุษยชน สมควรให้การคุ้มครอง ปกป้องและส่งเสริมคุณภาพชีวิตเช่นเดียวกับ “บุคคลทั่วไป” โดยเฉพาะการคำนึงถึงเรื่องการส่งเสริม “สิทธิ” และ “บริการ” ของคนไร้ที่พึ่งที่เหมาะสมและเจาะจงกับสภาพปัญหาและความต้องการมากยิ่งขึ้น

นอกจากนี้จะเห็นได้อย่างชัดเจนว่า พระราชบัญญัติการคุ้มครองคนไร้ที่พึ่ง พ.ศ.2557 ได้กล่าวถึง แนวคิดการคุ้มครองทางสังคม (Social Protection) ในการป้องกัน จัดการ และเสริมสร้างคุณภาพชีวิตให้แก่คนไร้ที่พึ่งโดยมีองค์ประกอบหลักในการส่งเสริมการเข้าถึงสิทธิสวัสดิการสังคมขั้นพื้นฐาน (Welfare Right) การคุ้มครองสวัสดิภาพ การส่งเสริมและพัฒนาศักยภาพ และการป้องกันปัญหาต่างๆ ซึ่งกลไกต่างๆ จะต้อง “จัด” ให้มีระบบบริการที่สามารถคุ้มครองและพิทักษ์สิทธิคนไร้ที่พึ่ง ให้ความมั่นคงและคุณภาพชีวิตที่ดีในการดำรงชีพ อันจะเป็นการเพิ่มพลังอำนาจ (Empowering People) ให้บุคคลมีศักยภาพ แรงจูงใจ และโอกาสในการใช้ชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างมีศักดิ์ศรี

³ โปรดดู ประกาศคณะกรรมการคุ้มครองคนไร้ที่พึ่ง เรื่องกำหนดประเภทหรือลักษณะของบุคคลที่อยู่ในสภาวะยากลำบากและไม่อาจพึ่งพาบุคคลอื่นได้. (2559, 9 กุมภาพันธ์). ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม 133 ตอนพิเศษ 38 ง. หน้า 16-17.

การปรากฏขึ้นของกลไกเพื่อการส่งเสริมการเข้าถึงสิทธิและการคุ้มครองคนไร้ที่พึ่ง

นับตั้งแต่มีการประกาศใช้พระราชบัญญัติการคุ้มครองคนไร้ที่พึ่ง พ.ศ.2557 ทำให้การคุ้มครองคนไร้ที่พึ่งมีการขับเคลื่อนผ่านกลไกในระดับต่างๆ ทั้งกลไกระดับชาติในการกำหนดนโยบาย และกลไกระดับปฏิบัติงานในพื้นที่ ซึ่งในแต่ละกลไกต่างมีจุดมุ่งหมายในการสร้างและจัดหาระบบ วิธีการ มาตรฐานในการคุ้มครองคนไร้ที่พึ่ง

กลไกระดับนโยบาย พระราชบัญญัติการคุ้มครองคนไร้ที่พึ่ง พ.ศ.2557 ได้กำหนดให้มีคณะกรรมการคุ้มครองคนไร้ที่พึ่งตามมาตรา 5 โดยบัญญัติให้คณะกรรมการคุ้มครองคนไร้ที่พึ่งจะต้องประกอบไปด้วยภาคส่วนต่างๆ ได้แก่ ปลัดกระทรวงการคลัง ปลัดกระทรวงมหาดไทย ปลัดกระทรวงยุติธรรม ปลัดกระทรวงแรงงาน ปลัดกระทรวงศึกษาธิการ ปลัดกระทรวงสาธารณสุข ผู้อำนวยการสำนักงานงบประมาณ ผู้บัญชาการตำรวจแห่งชาติ ตลอดจนคณะอนุกรรมการต่างๆ ที่คณะกรรมการฯ แต่งตั้งขึ้นมีส่วนสำคัญในการขับเคลื่อนขับเคลื่อนระดับนโยบายและการกำหนดมาตรการเกี่ยวกับการคุ้มครองคนไร้ที่พึ่ง ออกประกาศและกำหนดหลักเกณฑ์ มาตรฐาน แนวทาง รูปแบบ วิธีการและเงื่อนไข หรือบริการเกี่ยวกับการคุ้มครอง และจัดบริการสวัสดิการสังคมสำหรับกลุ่มเป้าหมายคนไร้ที่พึ่ง อีกทั้งจะต้องมีการประชุมไม่น้อยกว่าปีละสามครั้ง⁴

กลไกระดับปฏิบัติการ พระราชบัญญัติการคุ้มครองคนไร้ที่พึ่ง พ.ศ.2557 ได้กำหนดให้มีกลไกขับเคลื่อนในระดับปฏิบัติการ ตามมาตรา 14 และมาตรา 16 ซึ่งกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ ประกาศจัดตั้งหน่วยงานสถานคุ้มครองคนไร้ที่พึ่ง ศูนย์คุ้มครองคนไร้ที่พึ่ง ศูนย์ส่งเสริมและพัฒนาทักษะชีวิต และศูนย์ปฏิบัติการป้องกันและแก้ไขปัญหาการขูดรีดและคนไร้ที่พึ่ง ซึ่งกลไกนี้อาศัยกระบวนการและความเชื่อมโยงในการดำเนินงานเพื่อการคุ้มครองพิทักษ์สิทธิให้แก่คนไร้ที่พึ่ง โดยกำหนดภารกิจหลักของหน่วยงานดังรูปภาพที่ 1 ดังนี้

1. ให้สถานคุ้มครองคนไร้ที่พึ่ง เป็นหน่วยงานในการรองรับ บริการปัจจัยสี่ ดูแล บำบัดฟื้นฟู ตลอดจนการดำเนินงานเกี่ยวกับการสำรวจและติดตามตรวจสอบข้อมูลการรับแจ้งเหตุ การคุ้มครองการพิทักษ์สิทธิแก่คนไร้ที่พึ่ง การประสานส่งต่อ และการจัดบริการสวัสดิการสังคมให้เป็นไปตามหลักเกณฑ์มาตรฐานและแนวทางสำหรับกลุ่มเป้าหมายคนไร้ที่พึ่ง โดยบุคลากรทีมสหวิชาชีพ อาทิ นักสังคมสงเคราะห์ นักจิตวิทยา พยาบาล ครูฝึกอาชีพ เป็นต้น ซึ่งเป็นไปตามมาตรฐานการจัดบริการสวัสดิการสังคมในสถานคุ้มครองคนไร้ที่พึ่ง

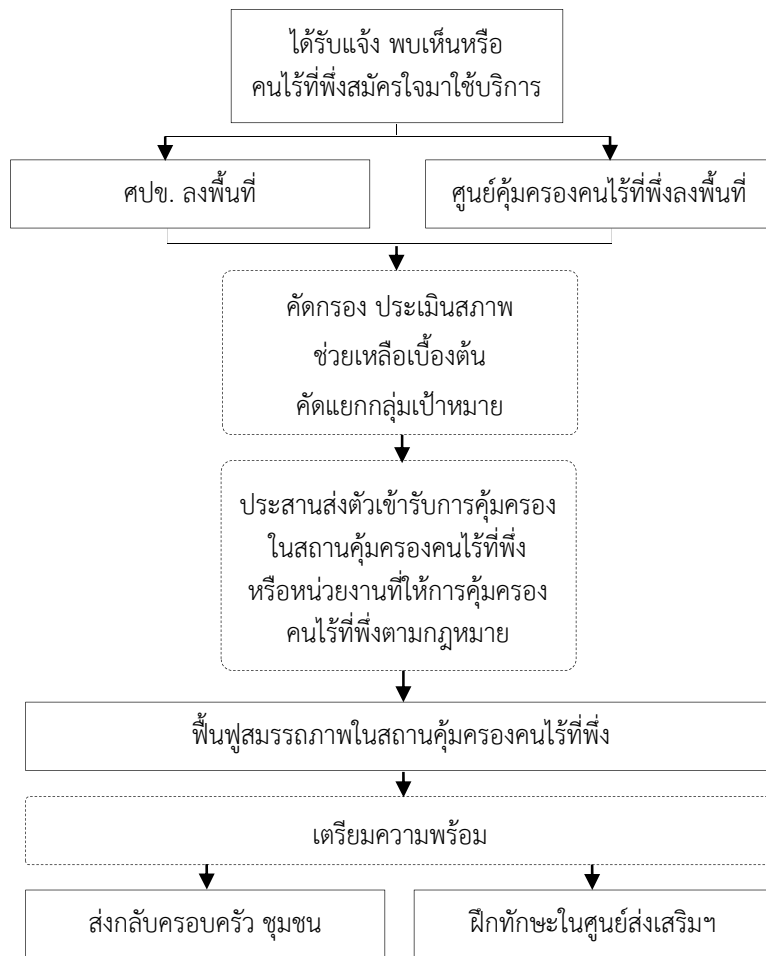
2. ให้ศูนย์คุ้มครองคนไร้ที่พึ่ง และศูนย์ปฏิบัติการเพื่อป้องกันและแก้ไขปัญหาการขูดรีดและคนไร้ที่พึ่ง เป็นหน่วยงานแรกรับ คัดกรอง ดูแลเบื้องต้นและจัดชุดปฏิบัติการเชิงรุกในการลงพื้นที่ร่วมกับหน่วยงานในพื้นที่เพื่อการประสานงานและส่งเสริมการเข้าถึงสิทธิและบริการ

3. ให้ศูนย์ส่งเสริมและพัฒนาทักษะชีวิต เป็นหน่วยงานในการเตรียมความพร้อม ส่งเสริม พัฒนาทักษะชีวิตและทักษะอาชีพ ตลอดจนการจัดหางานและที่พักอาศัยให้แก่คนไร้ที่พึ่งที่มีความพร้อมกลับคืนสู่สังคม โดยอาศัยการทำงานร่วมกับภาคีเครือข่ายในพื้นที่ในการสร้างความเข้าใจและการยอมรับ ในชุมชน สังคมและสถานประกอบการ

จะเห็นว่า การเกิดขึ้นของกฎหมายว่าด้วยการคุ้มครองคนไร้ที่พึ่งนี้ มีส่วนในการสร้างระบบปฏิบัติการ เพื่อรองรับกับการคุ้มครองและพิทักษ์สิทธิคนไร้ที่พึ่งทั้งสิทธิทางสังคม เศรษฐกิจและวัฒนธรรม ที่มีความเชื่อมโยงการคุ้มครอง ดูแลกับระบบสังคม การมีส่วนร่วมกับภาคี เครือข่ายและหน่วยงานต่างๆทั้งภาครัฐ เอกชน ตลอดจนองค์กรสาธารณประโยชน์ นับว่าเป็นพัฒนาการในการคุ้มครองคนไร้ที่พึ่งมีความก้าวหน้าอย่างมาก โดยเฉพาะหน่วยงานในสังกัดกรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการ ตามที่ผู้เขียนได้รวบรวมและสังเคราะห์ดังรูปภาพที่ 1

⁴ มาตรา 10 วรรค 5 พระราชบัญญัติการคุ้มครองคนไร้ที่พึ่ง พ.ศ.2557

ภาพที่ 1 ความเชื่อมโยงกลไกระดับปฏิบัติการของหน่วยงานสังกัดกรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการ

มิติใหม่ในการคุ้มครองคนไร้ที่พึ่ง

การคุ้มครองคนไร้ที่พึ่งในมิติใหม่ตามพระราชบัญญัติการคุ้มครองคนไร้ที่พึ่ง พ.ศ.2557 จะกล่าวถึง “การคุ้มครองคนไร้ที่พึ่ง⁵” ในมิติการจัดสวัสดิการสังคม การเสริมสร้างสมรรถภาพทางร่างกาย จิตใจ การรักษาพยาบาล การส่งเสริมการศึกษาและอาชีพ การส่งเสริมและสนับสนุนการสร้างโอกาสในสังคม การพัฒนาคุณภาพชีวิต การสนับสนุนให้คนไร้ที่พึ่งมีงานทำและมีที่พักอาศัย และการป้องกันมิให้มีการเลือกปฏิบัติที่ไม่เป็นธรรมต่อคนไร้ที่พึ่ง ซึ่งกฎหมายบัญญัติไว้อย่างชัดเจนสะท้อนระบบการคุ้มครองคนไร้ที่พึ่งที่หลากหลายแตกต่างไปจากเดิมนำมาซึ่งคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นของคนไร้ที่พึ่ง

ซึ่งในมิติใหม่มีการดำเนินการจัดสวัสดิการสังคมตามสิทธิขั้นพื้นฐาน การดำเนินการคุ้มครองสวัสดิภาพ การป้องกัน และการส่งเสริมและพัฒนาศักยภาพคนไร้ที่พึ่งที่เป็นไปตามมาตรฐานการให้บริการ การมีส่วนร่วมกับสังคม องค์กร ชุมชนในการเข้ามา มีบทบาท และเป็นการปรับเปลี่ยนบทบาทสำคัญของหน่วยงานภาครัฐโดยเฉพาะกรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการ ที่มีหน่วยงานในกำกับที่ทำหน้าที่เป็นกลไกขับเคลื่อนการให้ความคุ้มครองและพิทักษ์สิทธิคนไร้ที่พึ่ง ตามประเด็น ดังนี้

1. สิทธิขั้นพื้นฐานของคนไร้ที่พึ่ง บนพื้นฐานแห่งสิทธิมนุษยชน คนไร้ที่พึ่งย่อมได้รับการคุ้มครองสิทธิขั้นพื้นฐาน สิทธิในการได้รับการคุ้มครองสวัสดิภาพในฐานะมนุษย์อย่างเท่าเทียม สิทธิเสรีภาพในการได้รับการศึกษาและพัฒนา ตลอดจนได้รับการปฏิบัติต่อกันโดยไม่ถูกเลือกปฏิบัติ ทั้งนี้ กลไกระดับนโยบายมีหน้าที่ในการกำหนดหลักเกณฑ์ วิธีการ มาตรฐานการปฏิบัติงานในการคุ้มครอง และการเข้าถึงสิทธิขั้นพื้นฐาน ขณะที่บทบาทของกลไกระดับปฏิบัติการทั้งในสถาบันและนอกสถาบันจะมีบุคลากร

⁵ มาตรา 3 วรรค 2 พระราชบัญญัติการคุ้มครองคนไร้ที่พึ่ง พ.ศ.2557

ทีมสหวิชาชีพ ซึ่งประกอบด้วย นักสังคมสงเคราะห์ นักพัฒนาสังคม นักจิตวิทยา พยาบาล ครูฝึกอาชีพ ตลอดจนผู้ดูแลผู้ใช้บริการ ทำหน้าที่ในการดำเนินการให้ความช่วยเหลือคุ้มครอง ป้องกัน รวมถึงการส่งเสริมและพัฒนา โดยมุ่งหวังให้คนไร้ที่พึ่งสามารถพึ่งพาตนเองได้

ทั้งนี้บริการที่คนไร้ที่พึ่ง พึ่งได้จากการขอรับการคุ้มครอง ได้แก่ สิทธิสวัสดิการขั้นพื้นฐาน ปัจจัยสี่ การรักษาพยาบาล การดูแลสุขอนามัยโดยทั่วไปรวมถึงกิจวัตรประจำวันและให้ความช่วยเหลือกรณีที่ใช้บริการไม่สามารถช่วยเหลือตนเองได้ นอกจากนี้ ดำเนินการประสานส่งต่อคนไร้ที่พึ่งที่มีกฎหมายคุ้มครองเฉพาะ⁶ ไปยังหน่วยงานที่ดูแลเฉพาะ

2. การดำเนินการคุ้มครองสวัสดิภาพที่มีมาตรฐาน คนไร้ที่พึ่งมีสิทธิในการขอรับการคุ้มครอง⁷ จากหน่วยงานในสังกัด กรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการ หรือเมื่อพนักงานเจ้าหน้าที่พบเห็น โดยการดำเนินการคุ้มครองสวัสดิภาพคนไร้ที่พึ่งจะเริ่มตั้งแต่การรับ ประสานแจ้งจากหน่วยงานในสังกัดหรือนอกสังกัด กระบวนการสืบเสาะข้อเท็จจริง การประเมินเพื่อวางแผนฟื้นฟูสมรรถภาพ โดยทีมสหวิชาชีพ และการประเมินเพื่อให้การช่วยเหลืออย่างองค์รวม ทั้งทางกาย จิต สังคม และจิตวิญญาณ เมื่อวางแผนแล้วจะ ดำเนินการจัดกิจกรรมเพื่อการฟื้นฟู ส่งเสริมพัฒนาอย่างมีส่วนร่วมระหว่างคนไร้ที่พึ่ง และองค์กรภาคีต่างๆ ตลอดจนการติดตามญาติ ครอบครัว ชุมชน ซึ่งเป้าหมายสูงสุดคือ การที่คนไร้ที่พึ่งสามารถพึ่งพาตนเองได้ มีงานทำมีรายได้ยังชีพ รับรู้สิทธิของตนเอง สามารถใช้ ชีวิตได้อย่างปกติในสังคม นอกจากนี้คนไร้ที่พึ่งมีสิทธิในการได้รับความคุ้มครองข้อมูลส่วนบุคคล และมีสิทธิในการร้องเรียน⁸ แก่คณะกรรมการคุ้มครองคนไร้ที่พึ่ง กรณีที่บุคคลเหล่านั้นไม่ได้รับการคุ้มครอง หรือถูกเลือกปฏิบัติ ตลอดจนพนักงานเจ้าหน้าที่ปฏิบัติ ต่อคนไร้ที่พึ่งอย่างไม่เหมาะสม

3. การส่งเสริมและพัฒนาศักยภาพคนไร้ที่พึ่ง เป็นการดำเนินการหรือจัดบริการเพื่อการส่งเสริมด้านการศึกษา การศึกษาตามอัธยาศัย หรือการศึกษาอื่นๆตามความสนใจของคนไร้ที่พึ่ง ซึ่งอาศัยการมีส่วนร่วมของชุมชน องค์กรต่างๆ ให้เข้ามามี บทบาทรับผิดชอบ รวมถึงการฝึกทักษะอาชีพ หรือบริการด้านการฝึกวิชาชีพและอาชีพบำบัด ซึ่งการจัดฝึกวิชาชีพส่วนใหญ่มักพบ การฝึกทักษะด้านการเกษตร ไปจนถึงการจัดหางานในระยะยาวให้แก่คนไร้ที่พึ่ง

4. การป้องกันปัญหาคนไร้ที่พึ่ง เป็นการดำเนินการในมาตรการเชิงรุกทั้งการรณรงค์ ประชาสัมพันธ์ การให้ข้อมูลและ ความรู้แก่สังคมในการป้องกันกลุ่มเสี่ยง ตลอดจนช่องทางในการติดต่อ ร้องเรียนเมื่อพบเห็นสถานการณ์เสี่ยงต่อคนไร้ที่พึ่ง เพื่อการลด ภาวะความเสี่ยงของคนไร้ที่พึ่งต่อการกลับมาเป็นคนไร้ที่พึ่งซ้ำ และการป้องกันไม่ให้บุคคลต้องประสบปัญหาทางสังคมและ ถูกครอบครัพลักให้กลายเป็นคนไร้ที่พึ่ง โดยอาศัยเครือข่ายในการทำงาน ทั้งกลุ่มบุคคล ท้องถิ่น และองค์กรต่างๆ

ในการคุ้มครองคนไร้ที่พึ่งในแบบเดิมจะใช้ระบบ “ปิด” กล่าวคือ การจัดบริการสงเคราะห์แก่คนไร้ที่พึ่งตาม ความจำเป็นโดยการนำตัวคนไร้ที่พึ่งเข้าสู่ “สถานสงเคราะห์” และจัดบริการ ปรับทัศนคติ รวมถึงการจัดบริการสวัสดิการสังคมแก่ คนไร้ที่พึ่งตามกรอบคิดแบบเก็บตก (Residualism) ซึ่งเป็นวิธีการจัดบริการสวัสดิการสังคมในเชิงช่วยเหลือเฉพาะหน้า และบรรเทา ทุกข์ ซึ่งเป็นมิติที่คับแคบ และขาดกลไกการมีส่วนร่วมจากภาคส่วนต่างๆในการคุ้มครองดูแลอย่างเป็นระบบ รวมถึง “ช่องว่าง” ระหว่าง “ผู้ให้บริการ” และ “ผู้ให้บริการ” ที่ส่งผลต่อคุณภาพชีวิตของคนไร้ที่พึ่ง

การก่อรูปของพัฒนาการและการคุ้มครองคนไร้ที่พึ่งในมิติใหม่นี้ เริ่มปรากฏชัดขึ้นโดยการ “เปิด” ระบบในการดูแล และการสร้างกลไกการมีส่วนร่วมกับภาคส่วนต่างๆ ทั้งรัฐ เอกชน และองค์กรสาธารณประโยชน์เพื่อการคุ้มครองคนไร้ที่พึ่ง โดยยึด คนไร้ที่พึ่งเป็นศูนย์กลาง (Client Center) ซึ่งระบบบริการสวัสดิการสังคมที่จัดขึ้นนี้ มีความเฉพาะเจาะจง บุคลากรซึ่งเป็น “ผู้ให้บริการ” มีการคำนึงถึงสิทธิของคนไร้ที่พึ่งมากยิ่งขึ้น ตั้งแต่การคุ้มครองสิทธิขั้นพื้นฐาน สวัสดิภาพ การส่งเสริมการเข้าถึงการพัฒนาทักษะ ชีวิต ความรู้ และอาชีพ รวมถึงระบบกลไกในการสร้างความเข้มแข็งในครอบครัว ชุมชน การทำงานระดับเครือข่ายที่จะมีส่วนช่วยให้ ปัญหาคนไร้ที่พึ่งลดน้อยลง ซึ่งผู้เขียนสามารถวิเคราะห์และสรุปได้ ดังตารางที่ 1

⁶ มาตรา 23 พระราชบัญญัติการคุ้มครองคนไร้ที่พึ่ง พ.ศ.2557

⁷ มาตรา 19 พระราชบัญญัติการคุ้มครองคนไร้ที่พึ่ง พ.ศ.2557

⁸ ประกาศคณะกรรมการคุ้มครองคนไร้ที่พึ่ง เรื่อง หลักเกณฑ์และวิธีการร้องเรียนกรณีคนไร้ที่พึ่งไม่ได้รับการคุ้มครองหรือได้รับการปฏิบัติที่ไม่เหมาะสมจากสถานคุ้มครองคนไร้ที่พึ่งหรือศูนย์คุ้มครองคนไร้ที่พึ่ง

ตารางที่ 1

สรุปเปรียบเทียบการคุ้มครองคนไร้ที่พึ่งระหว่างมิติเดิมและมิติใหม่

ประเด็น	มิติเดิม	มิติใหม่
แนวคิด	การสงเคราะห์แบบเก็บตก (Residual model) ซึ่งมุ่งให้ความช่วยเหลือเฉพาะหน้า การบรรเทาทุกข์	สิทธิมนุษยชน: การเข้าถึงสิทธิสวัสดิการสังคม การไม่เลือกปฏิบัติ การคุ้มครองทางสังคม: การคุ้มครองพิทักษ์สิทธิ การเข้าถึงสิทธิสวัสดิการสังคมขั้นพื้นฐาน
เครื่องมือ	พระราชบัญญัติควบคุมการขอทาน พ.ศ.2484 ระเบียบกรมประชาสงเคราะห์ว่าด้วยการสงเคราะห์ครอบครัวผู้มีรายได้น้อยและผู้ไร้ที่พึ่ง พ.ศ.2529	พระราชบัญญัติการคุ้มครองคนไร้ที่พึ่ง พ.ศ.2557 และอนุบัญญัติต่างๆ (ปัจจุบันประกาศในราชกิจจานุเบกษาและมีผลบังคับใช้แล้วจำนวน 4 ฉบับ)
กลไก	กลไกเชิงรับ ซึ่งเป็นรูปแบบการดูแลคนไร้ที่พึ่งในสถานสงเคราะห์ ได้แก่ สถานสงเคราะห์คนไร้ที่พึ่ง 9 แห่ง สถานแรกรับคนไร้ที่พึ่ง 2 แห่ง	ระดับนโยบาย คณะกรรมการคุ้มครองคนไร้ที่พึ่ง ระดับปฏิบัติการ สถานคุ้มครองคนไร้ที่พึ่ง 11 แห่ง ศูนย์คุ้มครองคนไร้ที่พึ่ง 36 แห่ง ศูนย์ปฏิบัติการป้องกันและแก้ไขปัญหาการขอทานและคนไร้ที่พึ่ง กรุงเทพฯ 1 แห่ง ศูนย์ส่งเสริมและพัฒนาทักษะชีวิต 3 แห่ง
การคุ้มครอง	เน้นการดูแลคนไร้ที่พึ่งในสถานสงเคราะห์ซึ่งเป็นระบบปิด ขาดการมีส่วนร่วมและจัดบริการแบบแยกส่วน มองปัญหาและแก้ปัญหาเฉพาะปัจเจกบุคคล ไม่ได้เชื่อมโยงถึงสภาพแวดล้อม ครอบครัว ชุมชนที่คนไร้ที่พึ่งประสบปัญหา	การคุ้มครองคนไร้ที่พึ่งในระบบเปิด สนับสนุนการมีส่วนร่วมของภาคส่วนและทีมสหวิชาชีพในการจัดการสวัสดิการสังคม ส่งเสริมการเข้าถึงสิทธิ ตั้งแต่สิทธิขั้นพื้นฐาน การคุ้มครองสวัสดิภาพ และการพิทักษ์สิทธิ การส่งเสริมและพัฒนาศักยภาพ และการทำงานกับครอบครัว ชุมชน เพื่อการป้องกันปัญหาคนไร้ที่พึ่ง

ข้อพึงตระหนักในการ “เข้าถึง” บริการสวัสดิการสังคมของคนไร้ที่พึ่ง

การเปลี่ยนแปลงย่อมต้องอาศัยเวลา ซึ่งแม้จะมีการเตรียมความพร้อมแต่การปฏิบัติการที่เกี่ยวข้องกับการคุ้มครองมนุษย์ ย่อมต้องมีความตระหนักถึงธรรมชาติของคนไร้ที่พึ่ง และความตระหนักในตนเองของผู้ให้บริการในการจัดสวัสดิการสังคมเพื่อการคุ้มครองคนไร้ที่พึ่ง ซึ่งจะเป็นการลด “ช่องว่าง” ให้เป็นแนวระนาบมากขึ้น ทั้งนี้ในการคุ้มครองคนไร้ที่พึ่งในมิติใหม่นี้จะต้องพึงตระหนัก ดังนี้

1. ความรู้ ความเข้าใจต่อกฎหมาย ผู้ปฏิบัติงานในหน่วยงานสังกัดกรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการ ยังขาดความรู้ความเข้าใจถึงหลักการสิทธิมนุษยชนและการคุ้มครองคนไร้ที่พึ่งตามกฎหมายหน่วยงานจำเป็นต้องส่งเสริมให้บุคลากรได้พัฒนาตนเองให้มีความรู้ ความเข้าใจในหลักสิทธิมนุษยชน สวัสดิการสังคม จริยธรรมและจรรยาบรรณในแต่ละวิชาชีพ รวมทั้งการสร้างความเข้าใจและตระหนักในบทบาทหมายว่าด้วยการคุ้มครองคนไร้ที่พึ่ง

2. ทศนคติต่อคนไร้ที่พึ่ง กลุ่มคนไร้ที่พึ่งส่วนใหญ่มีปัญหาในเรื่องของสถานะบุคคล ปัญหาสุขภาพและความไม่รู้สิทธิ อีกทั้งบางรายมีปัญหาซับซ้อน ไม่มีบัตรประจำตัวประชาชนที่ใช้ยืนยันการเป็นบุคคล ทำให้ขาดโอกาสในเรื่องต่างๆ ทั้งเรื่องการศึกษา การมีงานทำมีรายได้ ฉะนั้นการมีวิธีคิด วิธีมอง วิธีปฏิบัติต่อคนไร้ที่พึ่งที่ยังมองภาพรวม ไม่เฉพาะเจาะจงในสภาพปัญหาทั้งระบบของคนไร้ที่พึ่ง ผู้ให้บริการเองจะต้อง “พึงตระหนัก” ในคุณค่า สิทธิและศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของคนไร้ที่พึ่ง

3. การขับเคลื่อนกลไกการทำงานของหน่วยงาน นอกจากหน่วยงานจะต้องเตรียมความพร้อมอย่างรอบด้านแล้ว สิ่งสำคัญประการหนึ่งก็คือการบูรณาการทำงาน เนื่องจากคนไร้ที่พึ่งเป็นกลุ่มเป้าหมายที่มีปัญหาซับซ้อน ธรรมชาติเหล่านี้จำเป็นต้องอาศัยทั้งนักสังคมสงเคราะห์ หรือนักสวัสดิการสังคมจะต้องมีความเข้าใจ และใช้ทักษะ เครื่องมือในการปฏิบัติงานและทำงานโดยบูรณาการร่วมกับองค์กรภาคีอื่นๆ รวมถึงการ “เคลื่อนตัว” เข้าไปทำงานร่วมกับครอบครัว ชุมชน ตลอดจนเครือข่ายให้มากขึ้น การได้รับการและความพึงพอใจของคนไร้ที่พึ่ง จะเป็นตัวชี้วัดว่าคนไร้ที่พึ่ง “เข้าถึง” บริการสวัสดิการสังคมที่ผู้ให้บริการจัดให้ ทั้งนี้ ผู้ให้บริการจำเป็นต้องมีการพัฒนาตนเองอยู่ตลอดเวลา

บทส่งท้าย

ความท้าทายของระบบการคุ้มครองคนไร้ที่พึ่งนี้ คือ การเปลี่ยนแปลงจากระบบเดิม ที่เน้นการสงเคราะห์แบบแยกส่วนสู่การคุ้มครองทางสังคมแบบองค์รวมตามหลักสิทธิมนุษยชน ซึ่งการประกาศบังคับใช้พระราชบัญญัติการคุ้มครองคนไร้ที่พึ่ง พ.ศ.2557 ได้สร้างการเปลี่ยนแปลงในเชิงระบบการคุ้มครอง ดูแล และโครงสร้างองค์กรที่ปฏิบัติงานด้านการคุ้มครองคนไร้ที่พึ่งให้สามารถขับเคลื่อนเพื่อจัดการกับปัญหา ทำให้ผู้ปฏิบัติงาน ตลอดจนคนไร้ที่พึ่งจำเป็นต้องรับรู้ เข้าใจ และสามารถมองเห็นกลไกต่างๆ ที่ให้บริการ

ดังนั้นหน่วยงานด้านสวัสดิการสังคม โดยเฉพาะหน่วยงานในสังกัดกรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการ จะต้องดำเนินการให้ความคุ้มครอง พิทักษ์สิทธิแก่คนไร้ที่พึ่งให้สามารถเข้าถึงสิทธิและบริการสวัสดิการสังคม ที่เป็นไปตามขอบเขตของกฎหมายหลักเกณฑ์ วิธีการ เงื่อนไข และมาตรฐานการบริการที่เกิดขึ้น โดยเปิดให้ภาคส่วนต่างๆ เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดบริการสวัสดิการสังคมแก่คนไร้ที่พึ่ง นอกจากนี้ การเคลื่อนตัวเข้าหาครอบครัว ชุมชนก็มีส่วนสำคัญในการจัดบริการเชิงรุกในพื้นที่ ให้ข้อมูลข่าวสารที่เป็นประโยชน์ต่อการคุ้มครองคนไร้ที่พึ่ง เพื่อเป็นการป้องกันปัญหาคนไร้ที่พึ่งในระยะยาว

รายการอ้างอิง

- กรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการ. (2558). *แนวทางการคุ้มครองคนไร้ที่พึ่ง*, (อัคราณา).
- กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์. (2557). *พระราชบัญญัติการคุ้มครองคนไร้ที่พึ่ง พ.ศ.2557*. (อัคราณา).
- กองคุ้มครองสวัสดิภาพและเสริมสร้างคุณภาพชีวิต. (2559). *รายงานสถิติผู้รับบริการในสถานคุ้มครองคนไร้ที่พึ่ง*. (อัคราณา).
- กิตติพัฒน์ นนทปัทมเดช. (2550). *สวัสดิการสังคมเพื่อคนด้อยโอกาส นโยบายว่าด้วยการกีดกัน อยู่ดี มีสุข มีสิทธิ*. กรุงเทพฯ: เอดิชั่นเพรสโปรดักส์ จำกัด.
- คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ. (2556). *ปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน ฉบับแก้ไข*. กรุงเทพฯ: ผู้แต่ง.
- ประกาศคณะกรรมการคุ้มครองคนไร้ที่พึ่ง เรื่อง กำหนดประเภทหรือลักษณะของบุคคลที่อยู่ในสภาวะยากลำบากและไม่อาจพึ่งพาบุคคลอื่นได้. (2559, 9 กุมภาพันธ์). ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม 133 ตอนพิเศษ 38 ง. หน้า 16-17.
- ประกาศคณะกรรมการคุ้มครองคนไร้ที่พึ่ง เรื่อง กำหนดหลักเกณฑ์การคุ้มครองคนไร้ที่พึ่ง. (2559, 9 กุมภาพันธ์). ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม 133 ตอนพิเศษ 38 ง. หน้า 18-26
- ประกาศคณะกรรมการคุ้มครองคนไร้ที่พึ่ง เรื่อง มาตรฐานการปฏิบัติงานของสถานคุ้มครองคนไร้ที่พึ่ง. (2559, 9 กุมภาพันธ์). ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม 133 ตอนพิเศษ 38 ง. หน้า 27-29
- ประกาศคณะกรรมการคุ้มครองคนไร้ที่พึ่ง เรื่อง หลักเกณฑ์และวิธีการร้องเรียนกรณีคนไร้ที่พึ่งไม่ได้รับการคุ้มครองหรือได้รับการปฏิบัติที่ไม่เหมาะสมจากสถานคุ้มครองคนไร้ที่พึ่งหรือศูนย์คุ้มครองคนไร้ที่พึ่ง. (2559, 9 กุมภาพันธ์). ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม 133 ตอนพิเศษ 38 ง. หน้า 30-32
- ศักดิ์ชัย เลิศพานิชพันธุ์ และคณะ. (2550). *รายงานผลการวิจัยฉบับสมบูรณ์ เรื่อง การศึกษาแนวทางการพัฒนากฎหมายสำหรับคนไร้ที่พึ่ง*. กรุงเทพฯ: กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์
- สำนักงานกองทุนสนับสนุนการเสริมสุขภาพ. (2558). *“เข้าใจ-ให้ออกาส” คนไร้บ้าน*. สืบค้นจาก <http://www.thaihealth.or.th/เพื่อสุขภาพ/เรื่องเล่าภาคี>

ประเด็นท้าทายกับบทบาทอาสาสมัครพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ (อพม.)
The Challenge of the Role of Social Development and Human Security Volunteers

มนธิรา ธาราเวชรักษ์*
Montira Tharawechrak

บทคัดย่อ

อาสาสมัครมีส่วนสำคัญในการสนับสนุนให้งานของหลายหน่วยงานประสบความสำเร็จ ดังนั้นหลายๆ หน่วยงานจึงส่งเสริมให้มีอาสาสมัครขึ้น กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ (กระทรวง พม.) เป็นอีกหนึ่งหน่วยงานหนึ่งที่มีความสำคัญและสนับสนุนงานอาสาสมัคร โดยให้อาสาสมัครพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ (อพม.) เป็นกลไกหลักในการทำงานด้านสังคมในพื้นที่ แต่ด้วยสถานการณ์ เกี่ยวกับข้อมูลของ อพม. ที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา จำนวน อพม. ที่กระจุกตัวไม่ครอบคลุมทุกพื้นที่ การมีบทบาทเป็นอาสาสมัครประเภทอื่นร่วมด้วย ประกอบกับสถานการณ์ทางสังคมและวัฒนธรรมที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว รวมถึงการเป็นประชาคมอาเซียน ทำให้สภาพปัญหาของกลุ่มเป้าหมายมีความสลับซับซ้อน ยากต่อการปฏิบัติงานของ อพม. ดังนั้น กระทรวง พม. จึงได้กำหนดบทบาทใหม่ให้อพม. ทำงานทั้งในเชิงนโยบาย และเชิงปฏิบัติ ตามระเบียบกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ ว่าด้วยอาสาสมัครพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ พ.ศ.2557 โดยการปรับเปลี่ยนบทบาทใหม่ ทำให้เกิดความท้าทายว่า อพม. จะสามารถพัฒนาตนเองให้แสดงบทบาทตามที่กำหนดไว้นาน้อยเพียงใด และเป็นข้อท้าทายสำหรับกระทรวง พม. ว่านโยบาย ทิศทางการสนับสนุนบทบาทของ อพม. จะสามารถเอื้อประโยชน์กับงาน อพม. ได้อย่างแท้จริงหรือไม่ สิ่งเหล่านี้จะส่งผลกระทบต่อโดยตรงกับกลุ่มเป้าหมาย หากงาน อพม. สามารถขับเคลื่อนได้อย่างมีประสิทธิภาพ จะเป็นการช่วยเหลือคนในสังคมให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น และเป็นการยกระดับคุณค่างานของ อพม. ให้ได้รับการยอมรับในชุมชนและสังคม ต่อไป

คำสำคัญ: ประเด็นท้าทาย, บทบาทอาสาสมัคร

ABSTRACT

Voluntaries are regarded as an important part in supporting work of several organizations to achievement, so many organizations support and set up to have volunteers. The Ministry of Social Development and Human Security (MSDHS) is one of organizations who pay attention and support the voluntaries by having Social Development and Human Security Volunteer (SDHSV) play a key role in social work in each area. Due to the fact that the information of volunteers is always changed and the numbers of volunteers in each area are different plus the rapid change of society and culture together with becoming part of ASEAN community, the operation of SDHSV is more difficult because of those complex problems. Therefore, the Ministry modifies new roles for SDHSV to work both in policy and practice by the regulation of Ministry of Social Development and Human Security 2014 (B.E.2557). With the modified role, it is the challenge that how much the SDHSV will be able to show their capability and how much the Ministry's policy could support and benefit the work of SDHSV. All these will have a direct effect to the target. If the work of SDHSV could proceed efficiently, that would help the target groups to have better quality of life and enhance the value of the SDHSV's work to get accepted from community and society.

Keywords: The challenge, role of Social Development

* นักศึกษาปริญญาโทสาขาการบริหารและนโยบายสวัสดิการสังคม คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

บทนำ

“...อาสาสมัคร จะต้องระลึกอยู่เสมอว่า ศรัทธาในการอาสาสมัครเพื่อช่วยเหลือผู้อื่นนั้น เกิดขึ้นด้วยตนเอง มีความรู้สึกเห็นชอบในงานอาสาสมัคร มีศรัทธาที่จะทำงาน และพร้อมที่จะเป็นอาสาสมัคร...” พระบรมราโชวาทของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว พระราชทานแก่ผู้สำเร็จการศึกษาจากโรงเรียนนายร้อยตำรวจ ณ สวนอัมพร ในวันที่ 14 สิงหาคม 2525 ข้อความยังคงปรากฏในเอกสารเกี่ยวกับงานอาสาสมัคร เพื่อกระตุ้นจิตสำนึกให้บุคคลที่ทำงานด้านอาสาสมัคร ให้มีจิตใจตั้งมั่น เกิดพลังในการทำงาน และรวมทั้งมีทัศนคติที่ดีต่องานอาสาสมัคร

อาสาสมัครส่วนใหญ่จะมีพื้นฐานจิตใจที่เสียสละ และต้องการทำงานเพื่อประโยชน์ต่อส่วนรวม โดยเฉพาะเมื่อเกิดภาวะวิกฤต แต่ด้วยสถานการณ์ปัญหาทางสังคมที่เกิดขึ้นมาในปัจจุบันล้วนแล้วแต่มีผลกระทบกันอย่างเห็นได้ชัด ทำให้ไม่อาจรอให้เกิดภาวะวิกฤตก่อนแล้วจึงจะดำเนินการสรรหาอาสาสมัครเข้ามาทำงาน ยิ่งบริบทของสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว อาทิ การเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุ การเป็นประชาคมอาเซียน การติดต่อสื่อสารและการเดินทางย้ายที่อยู่สามารถดำเนินการได้ง่าย สิ่งเหล่านี้ล้วนแล้วทำให้เกิดผลกระทบกับบุคคล กลุ่ม ชุมชน สังคม อย่างเป็นระบบ ประกอบกับนโยบายในการพัฒนาประเทศ ที่เน้นการพัฒนาด้านเศรษฐกิจเป็นหลัก ยิ่งส่งผลกระทบให้เกิดปัญหาสังคมที่สลับซับซ้อน และเกิดช่องว่างระหว่างคนรวยกับคนจนมากขึ้น ก่อให้เกิดความเหลื่อมล้ำทางสังคม ดังนั้นเพื่อแก้ไข และบรรเทาปัญหาดังกล่าว กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ ในฐานะหน่วยงานหนึ่งที่ดูแลด้านสังคม จึงได้รับมอบนโยบายจากรัฐบาลปัจจุบัน ให้เป็นหน่วยงานหลักในการดำเนินดังกล่าว ภายใต้ยุทธศาสตร์การลดความเหลื่อมล้ำของสังคมและการสร้างโอกาสการเข้าถึงบริการของรัฐ ดังนั้น กระทรวง พม. จึงมีแนวทางในการส่งเสริมให้เครือข่าย ภาคประชาชน โดยเฉพาะ อพม. เข้ามามีส่วนร่วมและเป็นกลไกหนึ่ง ในการขับเคลื่อนงานตามนโยบายดังกล่าว เพื่อให้การทำงานครอบคลุม ทุกกลุ่มเป้าหมาย และสังคมในทุกมิติ โดยแนวทางดังกล่าวสอดคล้องกับการบริหารงานภาครัฐแนวใหม่ (New Public Management) ภายใต้แผนยุทธศาสตร์การพัฒนาระบบราชการไทย (พ.ศ.2556-พ.ศ.2561) ที่มีแนวทางในการเพิ่มภาคีเครือข่าย อาสาสมัครเข้ามามีส่วนร่วมในการสนับสนุนงานราชการให้ประสบความสำเร็จแทนการเพิ่มจำนวนข้าราชการ หรือเจ้าหน้าที่ในหน่วยงาน แต่การที่ไปถึงเป้าหมายโดยให้ อพม. เป็นกลไกในการทำงานระดับพื้นที่ได้นั้น จำเป็นต้องได้รับความร่วมมือในการดำเนินการขับเคลื่อนงาน อพม. ให้ไปสู่เป้าหมาย ทั้งตัวของ อพม. และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ในระดับนโยบายและระดับปฏิบัติ ซึ่งการดำเนินการดังกล่าว อพม. และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องต้องมีความเข้าใจข้อมูลพื้นฐาน ด้านสถานการณ์ทั่วไป ของ อพม. ด้านศักยภาพและข้อจำกัด บทบาทที่เปลี่ยนไปของ อพม. รวมถึงกลไก แนวทางในการสนับสนุนงาน อพม. ตามระเบียบกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ ว่าด้วยอาสาสมัครพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ พ.ศ.2557 โดยข้อมูลดังกล่าว จะทำให้ อพม. และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องสามารถนำข้อมูลดังกล่าว มาใช้ในการทำงานและกำหนดทิศทางการทำงานด้าน อพม. เพื่อให้ อพม. และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเกิดการพัฒนาตนเอง และเป็นความท้าทายว่า อพม. จะสามารถปฏิบัติตามบทบาทหน้าที่ได้อย่างมีคุณภาพ สามารถดำเนินการได้ในทุกกลุ่มเป้าหมายของกระทรวง พม. เพื่อให้ประชาชนในสังคมเข้าถึงสิทธิและมีคุณภาพชีวิตที่ดี สามารถอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข ดังนั้น จึงไม่ใช่เรื่องง่ายหรือเรื่องยากเกินไปที่จะไปถึงเป้าหมาย และสิ่งสำคัญประเด็นสำคัญขึ้นอยู่กับตัวของ อพม. เอง หากมีความตั้งใจจริงในการทำงาน และสามารถประยุกต์ใช้ศาสตร์หรือความรู้ และศิลปมาใช้ในการทำงานให้สอดคล้องบริบทของพื้นที่ โดยยึดถือหลักจรรยาบรรณ บทบาทหน้าที่ ที่กำหนดไว้ตามระเบียบกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ ว่าด้วยอาสาสมัครพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ พ.ศ.2557 และสร้างมูลค่าให้กับงาน อพม. จะทำให้งานของ อพม. มีคุณค่า สร้างการเปลี่ยนแปลงทางสังคม และก่อให้เกิดอัตลักษณ์ของ อพม. มากขึ้น รวมทั้งได้รับการยอมรับในระดับชุมชน สังคม ต่อไป

นิยาม อาสาสมัครพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ (อพม.)

ความหมายของ อพม. ตามระเบียบกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ว่าด้วยอาสาสมัครพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ พ.ศ.2557 ข้อ 25 หมายถึง บุคคลที่ผ่านการอบรมหลักสูตร อพม. โดยได้รับการขึ้นทะเบียนและได้รับวุฒิบัตร รวมถึงบัตรประจำตัว อพม. โดยบุคคลที่จะเข้ารับการอบรมต้องมีคุณสมบัติเบื้องต้น ตามข้อ 23 คือ มีสัญชาติไทย อายุตั้งแต่ 18 ปีบริบูรณ์ขึ้นไป มีชื่อในทะเบียนบ้านและอาศัยอยู่ในจังหวัดที่ประสงค์จะเป็น อพม. สามารถอ่านออกเขียนได้ สมัครใจเพื่อช่วยเหลือ

การดำเนินงานตามภารกิจของกระทรวง พม. มีความซื่อสัตย์สุจริต มีคุณธรรม มีความประพฤติดีงาม ไม่เป็นโรคติดต่อร้ายแรง มีความจงรักภักดีต่อชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ และมีเวลาให้กับการทำงานในบทบาท อพม. สำหรับการสิ้นสุดสภาพของ อพม. เนื่องจากตาย ลาออก ไร้ความสามารถหรือคนเสมือนไร้ความสามารถ มีคำสั่งให้พ้นสภาพ (โดย กอพม. จังหวัด หรือกอพม.กทม. แล้วแต่กรณี) หรือถูกจำคุกโดยคำพิพากษาถึงที่สุดให้จำคุก เว้นแต่ความผิดลหุโทษ หรือความผิดที่กระทำโดยประมาท

สถานการณ์ของอาสาสมัครพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ (อพม.)

อพม. เป็นกลไกที่กระทรวง พม. แต่งตั้งขึ้นมาเพื่อส่งเสริม สนับสนุนและขับเคลื่อนงานตามภารกิจของกระทรวง พม. ในระดับพื้นที่ โดย อพม. ส่วนใหญ่จะเป็นผู้มีจิตอาสา ทำงานด้วยความเสียสละ และสมัครใจ โดยปรารถนาจะใช้สติปัญญา ความรู้ความสามารถ เพื่อช่วยเหลือกิจการด้านสังคมหรือบำเพ็ญประโยชน์ต่อสังคม โดยไม่หวังสิ่งตอบแทน สอดคล้องกับปรัชญาอาสาสมัครไทย (ศุภรัตน์ อภิมุข, 2558, น. 6) สถาปนาแห่งบาทหลวงโรมันคาทอลิกแห่งประเทศไทย (2551, น. 8) และนิตย์ เชมภู และ วินัย เชมภู (2548, น. 10) ที่ได้ให้ความหมายของอาสาสมัครไว้ นอกจากนี้แล้ว อพม. ยังเป็นบุคคลที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ โดยส่วนใหญ่จะเป็นผู้นำชุมชนหรือผู้ที่ทำงานจิตอาสาต่างๆ ในชุมชน ทำให้คนในชุมชนรู้จักเป็นอย่างดี สิ่งเหล่านี้เป็นปัจจัยที่เอื้อประโยชน์ให้ อพม. สามารถเข้าถึงกลุ่มเป้าหมายได้ด้วยความรวดเร็ว โดยไม่ต้องเริ่มสร้างสัมพันธ์ภาพใหม่ เพื่อให้เกิดความไว้วางใจในการสร้างความร่วมมือ อีกทั้งยังเป็นผู้ที่มีความเข้าใจบริบทแวดล้อมของกลุ่มเป้าหมาย ทำให้สามารถร่วมวิเคราะห์ปัญหาความต้องการของพื้นที่ได้เป็นอย่างดี รวมทั้งสามารถถึงทรัพยากรในพื้นที่ ที่เกี่ยวข้องมาใช้ประโยชน์ในการทำงานกับกลุ่มเป้าหมาย ชุมชน สังคมได้อย่างมีประสิทธิภาพ

กระทรวง พม. ได้มีการแต่งตั้ง อพม. ขึ้นตั้งแต่ปี 2530 เดิมมีชื่อเรียกว่า “อาสาสมัครประชาสงเคราะห์” โดยการทำงานครั้งแรกเริ่มจากการส่งเสริมให้บุคคลผู้มีจิตอาสา เสียสละทำงานเพื่อสังคม เข้ามาเป็น อพม. ซึ่งส่วนใหญ่จะพบในบุคคลที่ทำงานเพื่อสังคมอยู่แล้ว เช่น ผู้นำชุมชน ผู้ใหญ่บ้าน คณะกรรมการในชุมชน กำนัน หรืออาสาสมัครประเภทอื่น เช่น อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน อาสาสมัครแรงงาน อาสาสมัครป้องกันและบรรเทาสาธารณภัย ต่อมา ปี พ.ศ.2545 มีการปรับเปลี่ยนโครงสร้างของหน่วยงาน จากกรมประชาสงเคราะห์ เป็นกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ จึงได้เปลี่ยนชื่ออาสาสมัครประชาสงเคราะห์เป็น “อาสาสมัครพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ (อพม.)” จนถึงปัจจุบัน รวมระยะเวลาในการดำเนินงานด้านอาสาสมัคร ของกระทรวง พม. เป็นเวลากว่า 29 ปี ซึ่งการทำงานดังกล่าวมีทั้งปัจจัยที่สนับสนุน และข้อจำกัด ในการขับเคลื่อนงาน อพม. โดยในปัจจุบันสถานการณ์เกี่ยวกับ อพม. มีดังนี้

1. อพม. หลายคนเป็นอาสาสมัครประเภทอื่นร่วมด้วย หรือเรียกว่า “สวมหมวกหลายใบ” เช่น อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน อาสาสมัครพัฒนาชุมชน อาสาสมัครแรงงาน อาสาสมัครต่อต้านยาเสพติด อาสาสมัครคุมประพฤติ อาสาสมัครป้องกันภัยฝ่ายพลเรือน ซึ่งการเป็นอาสาสมัครหลายๆ ประเภทในคนเดียวกัน มีทั้งประโยชน์ และข้อจำกัดในการทำงานตามภารกิจของกระทรวง พม. โดยประโยชน์ คือ อพม. คนเดียวสามารถทำงานหรือช่วยเหลือผู้ประสบปัญหาได้หลายด้านพร้อมกัน เช่น กรณีผู้ประสบปัญหาสังคม มีปัญหาทั้งด้านสุขภาพ ด้านเศรษฐกิจและด้านครอบครัวพร้อมกัน ถ้าหาก อพม. เป็นอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้านร่วมด้วย จะสามารถดูแลสุขภาพเบื้องต้น พร้อมประสานการช่วยเหลือครอบครัวด้านเศรษฐกิจและให้คำปรึกษาแนะนำด้านครอบครัวได้ สำหรับข้อจำกัด คือ กรณีหน่วยงานที่ดูแลอาสาสมัครแต่ละประเภทมอบหมายภารกิจงานพร้อมกัน ทำให้ อพม. ไม่สามารถทำงานได้อย่างเต็มที่ และบางครั้ง อพม. ให้ความสำคัญบทบาทอาสาสมัครอื่น มากกว่างานของ อพม. เช่น กรณีทำงานในพื้นที่ จะแนะนำตนเอง ให้กลุ่มเป้าหมายหรือสังคมในตำแหน่งอาสาสมัครประเภทอื่นแทน สิ่งเหล่านี้ ส่งผลให้ อพม. ไม่เป็นที่รู้จัก และยอมรับในสังคม

2. ข้อมูลภาพรวมจำนวน อพม. มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา บางจังหวัดมีจำนวน อพม. ลดลง บางจังหวัดมีจำนวน อพม. เพิ่มขึ้น โดยการลดจำนวน อพม. ลง เนื่องจากหลายปัจจัย เช่น การย้ายที่อยู่ การไม่ได้ปฏิบัติหน้าที่ในฐานะ อพม. แต่ยังไม่ได้ออก หรือแม้กระทั่งเสียชีวิต สำหรับการเพิ่มจำนวน อพม. เนื่องจาก อพม. ตกสำรวจ การขอขึ้นทะเบียนใหม่ หรือการรวมอาสาสมัครที่มีอยู่ทั้งหมดของกระทรวง พม. เป็น อ. เดียว ตามประกาศกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ เรื่อง กำหนดให้อาสาสมัครอื่น เป็น อพม. ณ วันที่ 3 มีนาคม 2559 คือ การรวมอาสาสมัครทั้งหมดในกระทรวง พม. ได้แก่ อาสาสมัครดูแล

ผู้สูงอายุที่บ้าน (อพส.) จำนวน 81,883 คน อาสาสมัครพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ช่วยเหลือคนพิการ (อพมก.) จำนวน 3,310 คน และอาสาสมัครชาวเยอรมัน จำนวน 51 คน เป็น อพม. ทำให้ภาพรวม จำนวน อพม. มีการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา จากข้อมูลสถิติในระยะเวลา 3 ปีที่ผ่านมา ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2556 ถึง พ.ศ. 2559 มีจำนวน อพม. ทั้งหมด 94,206 คน กระจายตัวครอบคลุมทุกภาค โดยภาคที่มีจำนวน อพม. มากที่สุด คือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีจำนวน 36,950 คนหรือร้อยละ 39.2 รองลงมาภาคกลาง มีจำนวน 24,120 คนหรือร้อยละ 25.6 ต่อมาภาคเหนือมีจำนวน 20,119 คนหรือร้อยละ 21.4 ส่วนภาคใต้ มีจำนวน อพม. น้อยที่สุด จำนวน 13,013 คนหรือร้อยละ 13.8

ตารางที่ 1

จำนวน อพม. ในแต่ละภาค ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2556-พ.ศ. 2559

ภาค	จำนวน อพม.		
	ปี พ.ศ. 2556	ปี พ.ศ. 2558	ปี พ.ศ. 2559
1. ตะวันออกเฉียงเหนือ	44.0 (28,920)	39.0 (37,931)	39.2 (36,950)
2. กลาง	24.7 (16,231)	27.1 (26,467)	25.6 (24,120)
3. เหนือ	16.4 (10,377)	20.6 (20,132)	21.4 (20,119)
4. ใต้	14.9 (9,771)	13.3 (12,973)	13.8 (13,013)
รวม	100.0 (65,695)	100.0 (97,508)	100.0 (94,206)

ที่มา: ระพีพรรณ คำหอม, ณ วันที่ 19 มิถุนายน 2559.

3. สัดส่วน อพม. ที่มีอยู่ยังถือว่าไม่เพียงพอหรือครอบคลุมทุกพื้นที่ในการให้บริการและขับเคลื่อนงานตามภารกิจของกระทรวง พม. ทั้งในด้านการแนะนำ ดูแลช่วยเหลือ ป้องกัน ส่งเสริมและพัฒนาคนในชุมชน สังคม เนื่องจากภารกิจของกระทรวง พม. ครอบคลุมทุกกลุ่มเป้าหมาย ในการดูแลประชากรทั้งหมดทั่วประเทศ จำนวน 65,729,098 คน (ข้อมูลกรมการปกครอง ณ วันที่ 31 ธันวาคม 2558) เมื่อจำแนกเปรียบเทียบสัดส่วนประชากรทั้งหมดในประเทศ พบว่า อพม. จำนวน 1 คน ต้องดูแลประชากรถึง 698 คน และเมื่อจำแนกเปรียบเทียบสัดส่วนกับจำนวนหมู่บ้านทั้งหมดทั่วประเทศ มีจำนวน 74,965 หมู่บ้านหรือชุมชน (ข้อมูลกรมการปกครอง ณ วันที่ 31 ธันวาคม 2558) พบว่า ใน 1 หมู่บ้านหรือชุมชน จะต้อง มี อพม. อย่างน้อย 1 คน แต่เมื่อกระทรวง พม. โดยกรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการได้สำรวจข้อมูลหรือข้อเท็จจริงตามที่อยู่หรือภูมิลำเนาของ อพม. พบว่า อพม. ไม่ได้กระจายอยู่ในทุกหมู่บ้านหรือชุมชน ในบางหมู่บ้านหรือชุมชนไม่มี อพม. แต่บางหมู่บ้านหรือชุมชน มีจำนวน อพม. มากกว่า 3 คน

4. นโยบาย อ.เดียว ของกระทรวง พม. เป็นนโยบายที่ดำเนินการตามประกาศกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ เรื่อง กำหนดให้อาสาสมัครอื่นเป็น อพม. ประกาศ ณ วันที่ 3 มีนาคม 2559 อาศัยความตามระเบียบกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ ว่าด้วยอาสาสมัครพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ พ.ศ. 2557 เนื่องจากกรมต่างๆ ในสังกัดกระทรวง พม. ไม่มีบุคคลในพื้นที่ระดับหมู่บ้าน/ตำบล/อำเภอ จึงได้มีการแต่งตั้งอาสาสมัครขึ้น เพื่อขับเคลื่อนงานตามภารกิจของแต่ละกรม โดยการขับเคลื่อนงานไม่ได้ใช้ฐานจาก อพม. ทำให้กระทรวง พม. มีอาสาสมัครอยู่หลายประเภท เช่น อาสาสมัครพัฒนาสังคมและความมั่นคง

ของมนุษย์ช่วยเหลือคนพิการ (อพมก.) อาสาสมัครดูแลผู้สูงอายุที่บ้าน (อผส.) ซึ่งแต่ละกรมมีแนวทางการส่งเสริมสนับสนุน การดำเนินงานของอาสาสมัครต่างกัน อาสาสมัครบางประเภทได้รับสิทธิสวัสดิการ เช่น ค่าตอบแทน การได้รับการยกย่องเชิดชูเกียรติ และการเข้าถึงข้อมูลที่แตกต่างกัน ทำให้เกิดการแบ่งแยกและส่งผลให้งานอาสาสมัครของกระทรวง พม. ไม่มีความเข้มแข็ง ทั้งที่ทำงาน ภายใต้กระทรวง พม. เดียวกัน ดังนั้น กระทรวง พม. จึงมีนโยบายในการรวมอาสาสมัครที่มีอยู่ทั้งหมดเป็น อ. เดียว โดยกำหนดให้เป็น อพม. ที่มีฐานด้านคุณสมบัติ มีความเข้าใจเกี่ยวกับข้อมูลพื้นฐานที่จำเป็นของกระทรวง พม. เช่น ภารกิจ โครงสร้าง ทิศทางการทำงาน ของกระทรวง พม. จรรยาบรรณ บทบาท มีการใช้หลักสูตร และมีการทำงานที่เป็นมาตรฐานเดียวกัน เพื่อเป็นพื้นฐานเบื้องต้น การทำงานของ อพม. ก่อนที่จะดำเนินการเสริมสร้าง สนับสนุนให้ อพม. มีความเชี่ยวชาญเฉพาะในแต่ละด้านต่อไป เช่น เชี่ยวชาญ ด้านคนพิการ เชี่ยวชาญด้านเด็ก เชี่ยวชาญด้านผู้สูงอายุ เชี่ยวชาญด้านเยาวชน เชี่ยวชาญด้านสตรีและครอบครัว สิ่งเหล่านี้จะทำให้ ภาพรวมของอาสาสมัคร ในกระทรวง พม. มีความเป็นเอกภาพ และลดความเหลื่อมล้ำ หรือความแตกต่างของอาสาสมัคร ในกระทรวง พม.

ด้วยสถานการณ์ของ อพม. ที่มีทั้งปัจจัยสนับสนุนและปัจจัยจำกัดของงาน อพม. แล้ว ยังพบว่า บริบทของสังคม ที่เปลี่ยนแปลงไป ทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม รวมถึงการเป็นประชาคมอาเซียน ทำให้สภาพสังคม วัฒนธรรม ความเป็นอยู่ เชื้อชาติ ศาสนา ฯลฯ ในแต่ละพื้นที่มีความหลากหลายมากยิ่งขึ้น สิ่งเหล่านี้ส่งผลกระทบต่อสภาพปัญหาของกลุ่มเป้าหมายหรือ ผู้ประสบปัญหาทางสังคมมีความสลับซับซ้อน และยากต่อการขับเคลื่อนงานในการดูแล ช่วยเหลือกลุ่มเป้าหมาย ดังนั้น กระทรวง พม. จึงได้มีการปรับเปลี่ยนกฎหมาย เพื่อยกระดับบทบาทของ อพม. ให้ครอบคลุมงานทั้งในระดับนโยบายและระดับปฏิบัติ ตามระเบียบ กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ ว่าด้วยอาสาสมัครพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ พ.ศ. 2557 ซึ่งบทบาท ของ อพม. ในที่นี้หมายถึงพฤติกรรมหรือการกระทำในอุดมคติ (Ideal role) ที่ถูกคาดหวัง (prescribed role) และถูกกำหนดไว้ อย่างสมบูรณ์ ตามความคาดหวังของบุคคลในสังคม เพื่อเป็นแนวทางให้ อพม. ปฏิบัติ โดยการส่งเสริมให้ อพม. รับรู้หรือเข้าใจ (Perceived role) ในบทบาทที่กำหนด และสามารถปฏิบัติตามบทบาทได้จริง (Actual หรือ Enacted role) เป็นการกระทำจริง (perform role) ตามความคาดหวัง โดยบทบาทดังกล่าวสอดคล้องกับลักษณะบทบาทของโคเฮน (Cohen) บรูม และเซลซ์นิก (Broom and Selznick) โคเฮน เบอร์โล (Cohen) และพวงเพชร สุรัตน์วิรุฬ (2547, น. 65-66, อ้างถึงใน นาค พันธ์นาวัน, 2549, น. 25) ที่ได้ จำแนกลักษณะของบทบาทเป็น 3 ลักษณะ คือ บทบาทในอุดมคติ (Ideal role) บทบาทที่ถูกคาดหวัง (prescribed role) และบทบาทที่ บุคคลนั้นรับรู้หรือเข้าใจ (Perceived role)

บทบาทเดิมของ อพม. ตามระเบียบกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ ว่าด้วยอาสาสมัครพัฒนา สังคมและความมั่นคงของมนุษย์ พ.ศ. 2548 กำหนดบทบาทของ อพม. เน้นลักษณะงานเชิงปฏิบัติเป็นหลัก เพื่อป้องกัน แก้ไข พัฒนา สังคม โดยมี 3 บทบาท คือ

1. บทบาทชี้เป้า เฝ้าระวัง อพม. เป็นผู้ดำเนินการในการสำรวจหรือค้นหากลุ่มเป้าหมาย หรือผู้ประสบปัญหาทางสังคม และจัดทำข้อมูลชุมชนในเขตพื้นที่รับผิดชอบ โดยนำข้อมูลดังกล่าว มารวบรวมและนำเสนอเป็นสถานการณ์ทางสังคมที่เกิดขึ้นใน พื้นที่ เพื่อใช้ประโยชน์ในการให้การช่วยเหลือ ป้องกัน แก้ไข และพัฒนา รวมถึงกำหนดแนวทางการทำงานในพื้นที่ ซึ่งจะนำไปสู่การเฝ้า ระวังสถานการณ์ปัญหาสังคมที่อาจเกิดขึ้นในอนาคต ต่อไป

2. บทบาทการเชื่อมกลุ่มเดิม เสริมสร้างกลุ่มใหม่ อพม. เป็นผู้ดำเนินการในการประสานความร่วมมือกับหน่วยงาน ภาคี เครือข่ายทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาชน รวมถึงการกระตุ้น สนับสนุนให้เกิดกลุ่มใหม่ๆ ในพื้นที่ เพื่อสร้างความสัมพันธ์ และ ความร่วมมือในการทำงานป้องกัน แก้ไข ส่งเสริม พัฒนาสังคม ทำให้กลุ่มมีความเข้มแข็ง และพัฒนาอย่างยั่งยืน

3. บทบาทร่วมใจทำแผนชุมชน การนำข้อมูลสถานการณ์ทางสังคม จากการชี้เป้า เฝ้าระวัง มาวิเคราะห์ร่วมกับชุมชน เพื่อจัดทำแผนในการป้องกัน แก้ไข ช่วยเหลือ ส่งเสริมและพัฒนาชุมชนและกลุ่มเป้าหมาย

บทบาใหม่ของ อพม. ตามระเบียบกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ ว่าด้วยอาสาสมัครพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ พ.ศ. 2557 ข้อ 29 ได้กำหนดบทบาทใหม่ของ อพม. ครอบคลุมการทำงานทั้งในระดับนโยบาย และปฏิบัติ ทำให้ อพม. สามารถเป็นผู้ร่วมกำหนดทิศทาง นโยบายในการทำงานของ อพม. ได้อย่างชัดเจน รวมถึงเป็นผู้ดำเนินการตามนโยบายที่กำหนด มี 6 บทบาท ดังนี้

1. บทบาทการปฏิบัติตามนโยบายกระทรวง พม. (หน่วยงานในสังกัด) อพม. เป็นผู้ดำเนินการหรือร่วมดำเนินการตามนโยบาย 8 5 11 ของกระทรวง พม. คือ นโยบายเร่งด่วน 8 ด้าน นโยบายด้านการปฏิรูปและพัฒนา 5 ด้าน นโยบายตามภารกิจ 11 ด้าน ทั้งนี้ อพม. มีส่วนร่วมในการดำเนินงานตามนโยบาย 2 ด้าน คือ นโยบายเร่งด่วน และ นโยบายตามภารกิจ มีรายละเอียด ดังนี้

ตารางที่ 2

นโยบายกระทรวง พม. 8 5 11

นโยบายเร่งด่วน 8 ด้าน	นโยบายปฏิรูปและพัฒนา 5 ด้าน	นโยบายพันธกิจ 11 ด้าน
1. การป้องกันและปราบปรามการค้ามนุษย์ 2. การพัฒนาที่อยู่อาศัยสำหรับผู้มีรายได้น้อยคนพิการและผู้สูงอายุ 3. การเตรียมความพร้อมในการเข้าสู่สังคมสูงวัยอย่างมีคุณภาพ 4. การแก้ไขปัญหาการกระทำความรุนแรงต่อเด็ก สตรี และบุคคลในครอบครัว 5. การพัฒนาคุณภาพชีวิตเด็กและเยาวชน 6. การเข้าถึงบริการสังคมของคนพิการ 7. การป้องกันและแก้ไขปัญหาคนไร้ที่พึ่งและคนขอทาน 8. การเพิ่มประสิทธิภาพศูนย์ช่วยเหลือสังคม (OSCC 1300)	1. การพัฒนาบุคลากร 2. การพัฒนาองค์กร 3. การพัฒนาระบบและกระบวนการทำงาน 4. การพัฒนากฎหมายด้านสังคม 5. การจัดสวัสดิการสำหรับบุคคล	1. การเสริมสร้างความเข้มแข็งของสถาบันครอบครัว 2. การพัฒนาสถานภาพสตรีและความเท่าเทียมระหว่างเพศ 3. การคุ้มครองและพัฒนาศักยภาพเด็กและเยาวชน 4. การพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุ 5. การพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการ 6. การพัฒนาพื้นที่รองรับผู้ประสบปัญหาทางสังคม 7. การพัฒนาระบบสวัสดิการสังคมและบริการสังคม 8. การพัฒนาองค์กรชุมชนและเครือข่าย 9. การพัฒนาคนตลอดช่วงชีวิต 10. การเข้าสู่ประชาคมอาเซียน 11. โครงการพิเศษ

ที่มา: ข้อมูลกองกิจการอาสาสมัครและภาคประชาสังคม

2. บทบาทการให้คำปรึกษาแนะนำ ช่วยเหลือผู้ปัญหาสังคม กรณีผู้ประสบปัญหาทางสังคมหรือกลุ่มเป้าหมายต้องการความช่วยเหลือ อพม. เป็นผู้ดำเนินการให้การช่วยเหลือ หรือประสานหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้การช่วยเหลืออย่างเหมาะสม รวมถึงการให้บริการ หรือดำเนินการเพื่อการคุ้มครองพิทักษ์สิทธิกลุ่มเป้าหมาย ตามภารกิจของกระทรวง พม. หรือระเบียบปฏิบัติของกฎหมายที่เกี่ยวข้อง

3. บทบาทส่งเสริม สนับสนุนด้านการจัดสวัสดิการสังคมทุกระดับ การจัดกิจกรรมหรือร่วมจัดกิจกรรมด้านการพัฒนาสังคม เพื่อเป็นการเฝ้าระวัง ป้องกัน แก้ไข และพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนในชุมชน หรือสังคม ตามบริบท และสถานการณ์ของพื้นที่นั้นๆ

4. บทบาทการพัฒนาสังคม การเสริมสร้าง สนับสนุนให้เกิดการมีส่วนร่วมทางสังคม และเสริมสร้าง สนับสนุนให้มีเครือข่ายหรือสร้างความเข้มแข็งให้กับเครือข่าย และการจัดกิจกรรมด้านการพัฒนาสังคมทุกระดับ

5. บทบาทการเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ อพม. ดำเนินการ หรือสนับสนุน ด้านการเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ หรือร่วมดำเนินการในการรณรงค์ ให้ความรู้ข้อมูลข่าวสารด้านการพัฒนาสังคมในชุมชน รวมถึงการส่งเสริมประชาชนกลุ่มเป้าหมายตามภารกิจของกระทรวง พม. เข้าถึงสิทธิ สวัสดิการพื้นฐาน

6. บทบาทการพัฒนาตนเอง อพม. ศึกษา พัฒนาตนเอง อย่างสม่ำเสมอ และเข้าร่วมกิจกรรมที่หน่วยงานในสังกัด กระทรวง พม. ดำเนินการ และหรือส่งเสริมสนับสนุนการดำเนินงานของหน่วยงานอย่างต่อเนื่อง

บทบาทใหม่ของ อพม. ทั้ง 6 บทบาท ตามแนวคิดของระพีพรณ คำหอม และคณะ (2558, น. 3-3-3-8) สามารถจำแนกออกเป็น 4 ภารกิจหลัก คือ ภารกิจในการปฏิบัติตามนโยบายกระทรวง พม. ภารกิจในการช่วยทางสังคม ภารกิจในการส่งเสริมการจัดสวัสดิการสังคม และภารกิจในด้านการพัฒนาสังคม โดยทุกบทบาทเป็นสิ่งที่สังคมคาดหวังให้ อพม. สามารถดำเนินงานได้ในทุกบทบาทอย่างมีคุณภาพ เพื่อเอื้อประโยชน์อย่างแท้จริงกับงาน อพม. รวมถึงสามารถสร้างภาพลักษณ์ที่ดีต่อตัว อพม. ได้

ประเด็นท้าทายกับบทบาทอาสาสมัครพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ (อพม.)

ความท้าทายในการทำงานเชิงนโยบายและการบริหารของ อพม.

การปรับเปลี่ยนบทบาทของ อพม. ทำให้ อพม. ต้องทำงานทั้งในด้านนโยบายมากขึ้น โดยบทบาทเดิม อพม. ทำงานเน้นด้านการปฏิบัติงานในพื้นที่เป็นหลัก คือ การสำรวจ/ค้นหากลุ่มเป้าหมาย การช่วยเหลือบุคคล กลุ่ม ชุมชน ส่วนงานด้านนโยบายมีค่อนข้างน้อย แต่บทบาทใหม่ที่กำหนดไว้ ตามระเบียบกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ ว่าด้วยอาสาสมัครพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ พ.ศ. 2557 ได้กำหนดให้ อพม. มีบทบาทในเชิงนโยบายและการบริหารมากขึ้นทั้งในระดับตำบล ระดับอำเภอ ระดับจังหวัดและระดับประเทศ ผ่านกลไกในรูปของคณะกรรมการ/คณะอนุกรรมการ โดยมีโครงสร้าง ดังนี้

1. คณะกรรมการส่งเสริมงานอาสาสมัครพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ (กอพม.) มี อพม. ภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคกลาง ภาคใต้ และกรุงเทพมหานคร ทั้งหมดภาคละ 1 คน เป็นกรรมการร่วมกับหัวหน้าส่วนราชการระดับอธิบดีกรม/หน่วยงานเทียบเท่า ทั้งภายในและภายนอกสังกัดกระทรวง พม. ทั้งนี้มีรัฐมนตรีว่าการกระทรวง พม. เป็นที่ปรึกษา ปลัดกระทรวง พม. เป็นประธาน และรองปลัดกระทรวง พม. เป็นรองประธาน โดย กอพม. มีอำนาจหน้าที่ในการเสนอแนะนโยบาย กำหนดบทบาท หลักสูตร หลักเกณฑ์ วิธีการส่งเสริมพัฒนา ศักยภาพ ตามสมรรถนะของ อพม. เพื่อให้เกิดการรวมกลุ่มในการทำงานเป็นเครือข่าย ให้คำแนะนำในการปฏิบัติตามระเบียบฯ นี้ แต่งตั้งคณะอนุกรรมการ พิจารณาหรือดำเนินการเรื่องที่รัฐมนตรี กระทรวง พม. มอบหมาย หรือตามระเบียบฯ กำหนด

2. คณะกรรมการส่งเสริมงานอาสาสมัครพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ระดับจังหวัด (กอพม. จังหวัด) มี อพม. จำนวน 1 คน เป็นรองประธานกรรมการ อพม. จำนวน 8 คน เป็นกรรมการร่วมกับหัวหน้าส่วนราชการในจังหวัด และ อพม. อีกจำนวน 1 คน เป็นกรรมการและผู้ช่วยเลขานุการร่วมกับเจ้าหน้าที่ พมจ. ทั้งนี้มี ผู้ว่าราชการจังหวัดเป็นที่ปรึกษา รองผู้ว่าราชการจังหวัดเป็นประธาน พมจ. เป็นกรรมการและเลขานุการ โดย กอพม. จังหวัด มีอำนาจหน้าที่ในการดำเนินการตามนโยบายการส่งเสริมและพัฒนาศักยภาพ และสนับสนุนสวัสดิการ รวมทั้งส่งเสริมสนับสนุนงาน อพม. และการตรวจสอบกรณีร้องเรียน ออกคำสั่งให้ อพม. พันสภาพ แต่งตั้งคณะอนุกรรมการหรือคณะทำงานเพื่อปฏิบัติตามระเบียบฯ นี้ พิจารณาหรือดำเนินการตามที่รัฐมนตรี กระทรวง พม. หรือ กอพม. มอบหมาย จัดทำรายงาน และสรุปผลการดำเนินงาน

3. คณะกรรมการส่งเสริมงานอาสาสมัครพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์กรุงเทพมหานคร (กอพม. กทม.) มี อพม. จำนวน 1 คนเป็นรองประธานกรรมการ ร่วมกับผู้แทนกรุงเทพมหานครและผู้อำนวยการสำนักบริการสวัสดิการสังคม อพม. จำนวน 8 คนเป็นกรรมการร่วมกับผู้แทนกรมต่างๆ ในกระทรวง พม. และ อพม. อีกจำนวน 1 คน เป็นกรรมการและผู้ช่วยเลขานุการร่วมกับเจ้าหน้าที่กรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการ ทั้งนี้ อธิบดีกรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการเป็นที่ปรึกษา รองอธิบดีกรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการ เป็นประธาน โดย กอพม. กทม. มีบทบาทหน้าที่เช่นเดียวกับ กอพม.จังหวัด

4. คณะอนุกรรมการส่งเสริมงานอาสาสมัครพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์อำเภอ (กอพม. อำเภอ) มี อพม. อย่างละจำนวน 1 คนเป็นประธาน และรองประธานกรรมการ อพม. จำนวน 7 คน เป็นอนุกรรมการร่วมกับหัวหน้าส่วนราชการในอำเภอ และอพม. อีกจำนวน 1 คน เป็นอนุกรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ ร่วมกับเจ้าหน้าที่ พมจ. ทั้งนี้มีนายอำเภอเป็นที่ปรึกษา โดย กอพม. อำเภอ มีอำนาจหน้าที่เฉพาะในเขตอำเภอที่รับผิดชอบ ในการดำเนินงานตามนโยบายส่งเสริม พัฒนาศักยภาพ สนับสนุน สวัสดิการแก่ อพม. และส่งเสริม อพม. ให้มีการรวมกลุ่มในการทำงานเป็นเครือข่ายองค์กร พิจารณาตรวจสอบกรณีมีเรื่องร้องเรียน แต่งตั้งคณะอนุกรรมการและหรือคณะทำงาน พิจารณา ดำเนินการเรื่องอื่นๆ ตามที่ กอพม. จังหวัด มอบหมาย รวมทั้งปฏิบัติอื่นใด ตามระเบียบนี้ และจัดทำรายงาน และสรุปผลการดำเนินงาน

5. คณะอนุกรรมการส่งเสริมงานอาสาสมัครพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ตำบล (กอพม. ตำบล) มี อพม. อย่างละจำนวน 1 คนเป็นประธาน และรองประธาน อพม. จำนวน 3 คน เป็นอนุกรรมการร่วมกับหัวหน้าส่วนราชการในตำบล และ อพม. อีกจำนวน 1 คนเป็นอนุกรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ ร่วมกับเจ้าหน้าที่ อปท. ในตำบล โดย กอพม.ตำบล มีอำนาจหน้าที่เฉพาะในเขตตำบลที่รับผิดชอบ และมีบทบาทเช่นเดียวกับ กอพม. อำเภอ

ทั้งนี้ การแต่งตั้งให้ อพม. ให้ดำรงตำแหน่งประธาน รองประธาน กรรมการ ผู้ช่วยเลขานุการ ทั้งในระดับตำบล ระดับ อำเภอ ระดับจังหวัดและระดับประเทศ ทำให้เกิดกระแสวิพากษ์วิจารณ์ไม่น้อยในระดับพื้นที่ ทั้งที่ยอมรับและไม่ยอมรับในบทบาทของ อพม. ทั้งนี้ อพม. เอง จำเป็นต้องพิสูจน์ตัวเองกับบทบาทในการทำงานเชิงนโยบาย และการบริหาร ที่กำหนดและให้อำนาจไว้ว่าจะสามารถแสดงบทบาท หน้าที่ และสนับสนุน ขับเคลื่อนงาน อพม. มากน้อยเพียงใด โดยถือว่าเป็นนิมิตหมายที่ดีและเป็นความท้าทายให้ อพม. แสดงบทบาทและศักยภาพของตนเองในเชิงนโยบายและการบริหารงานมากขึ้น

ความท้าทายในการยกระดับและเพิ่มสมรรถนะของตนเองให้เป็นมืออาชีพ (Smart อพม.) เนื่องจากบทบาทใหม่ ของ อพม. มีความชัดเจนมากขึ้น ทำให้ อพม. ไม่สามารถดำเนินงานแบบเดิมได้ จำเป็นที่จะต้องพัฒนาตนเองให้มีความเป็นมืออาชีพในการทำงาน (Smart อพม.) โดยการพัฒนาตนเองในลักษณะต่างๆ เช่น การศึกษาด้วยตนเอง (Guided Reading) การเรียนรู้ผ่านทาง อินเทอร์เน็ต (E-learning) การมีระบบพี่เลี้ยงหรือผู้เชี่ยวชาญสอนงาน (Coaching) การเรียนและการฝึกอบรม (Education and Training) กิจกรรมพิเศษ (Extracurricular Activity) สอดคล้องกับวิธีการพัฒนาบุคคลตามแนวคิดของพรรณราย อักษรถึง (2549, หน้า 8) ซึ่งการพัฒนาตนเองจะก่อให้เกิดการเรียนรู้ด้านต่างๆ เพื่อเพิ่มความรู้ ความสามารถ ทักษะและเทคนิควิธีการต่างๆ ให้ดียิ่งขึ้น ทำให้การปฏิบัติงานมีประสิทธิภาพเพิ่มมากขึ้น สอดคล้องกับความหมาย การพัฒนาบุคคลของ อนิวัช แก้วจันทน์ (2552, น. 139) และ พรรณราย อักษรถึง (2549, น. 8) โดย อพม. สามารถยกระดับและเพิ่มสมรรถนะของตนเองให้เป็นมืออาชีพ (Smart อพม.) ดังนี้

1. อพม. ต้องพัฒนาตนเองให้มีความรู้ (Knowledge) โดยเฉพาะความรู้ที่จำเป็นเกี่ยวกับการปฏิบัติงาน ซึ่งถือว่าเป็น การติดอาวุธทางปัญญาให้ อพม. มีความเชี่ยวชาญในการทำงานมากขึ้น โดย อพม. ต้องมีความรู้ในด้านต่างๆ อาทิเช่น

1.1 ความรู้เกี่ยวกับสถานการณ์ทางสังคม บริบทแวดล้อม ทรัพยากรในพื้นที่ เพื่อนำมาใช้เป็นฐานข้อมูลหรือ ใช้ประโยชน์ในการเชื่อมโยงการทำงานให้สอดคล้องกับสถานการณ์ บริบทแวดล้อมทางสังคม และสามารถนำทรัพยากรในพื้นที่มาเอื้อ ประโยชน์กับการทำงานได้อย่างเหมาะสม

1.2 ความรู้ด้านกระบวนการทำงานในระดับต่างๆ ที่ ถูกต้อง แม่นยำ เช่น การช่วยเหลือกลุ่มเป้าหมาย การประสาน ส่งต่อ การจัดสวัสดิการสังคม องค์กรสาธารณประโยชน์ องค์กรสวัสดิการชุมชน เพื่อให้สามารถช่วยเหลือ ให้คำแนะนำบุคคล กลุ่ม องค์กรในการเข้าถึงสิทธิ สวัสดิการที่พึงได้รับอย่างเหมาะสม

1.3 ความรู้ด้านกฎหมาย ระเบียบที่เกี่ยวข้องกับการปฏิบัติงาน เช่น พระราชบัญญัติคุ้มครองเด็ก พ.ศ.2546 พระราชบัญญัติคุ้มครองผู้ถูกกระทำด้วยความรุนแรงในครอบครัว พ.ศ.2550 พระราชบัญญัติการคุ้มครองคนไร้ที่พึ่ง พ.ศ.2557 พระราชบัญญัติการควบคุมขอทาน พ.ศ.2559 เนื่องจากกฎหมายต่างๆ จะเป็นเครื่องมือที่สำคัญ และเป็นเกณฑ์ในการปฏิบัติงาน

1.4 ความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับนโยบายของกระทรวง พม. โดยเฉพาะนโยบายใหม่ ที่ที่กระทรวง พม. เป็นผู้ดำเนินการ รวมถึงต้องมีความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับบทบาทภารกิจของหน่วยงานในสังกัดกระทรวง พม. เพื่อเชื่อมประสานการทำงานร่วมกันในพื้นที่ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

1.5 ความรู้ด้านอื่นๆ เช่น ความรู้ด้านภาษา ความรู้ด้านเทคโนโลยีสารสนเทศ เพื่อการสื่อสาร

2. อพม. ต้องมีทัศนคติที่ดีในการทำงาน (Attitude) โดยมีความเชื่อมั่น ศรัทธาในการทำงานจิตอาสา ปฏิบัติหน้าที่เคารพ และยึดถือจรรยาบรรณ เคารพศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ ความเป็นธรรม เสมอภาค ไม่เลือกปฏิบัติ มีมนุษยธรรม มีจิตมุ่งบริการ รักษาความลับของผู้รับบริการ ประพฤติตนให้อยู่ในกรอบแห่งศีลธรรม วัฒนธรรมอันดีงาม และปฏิบัติตนให้เป็นที่น่าเชื่อถือของประชาชน ไม่เรียกร้องหรือแสวงหาประโยชน์ พร้อมทั้งเสริมสร้างความสามัคคีระหว่างผู้ร่วมงาน และผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง

2.1 ด้านทักษะการปฏิบัติ (Practice) อพม. ต้องพัฒนาตนเองให้ความเชี่ยวชาญ ชำนาญในการทำงานด้านสังคม ซึ่งจะทำให้ อพม. สามารถทำงานได้อย่างมีความเป็นมืออาชีพ มีดังนี้

2.2 ต้องมีทักษะในการทำงาน เช่น ทักษะการประสานงาน ทักษะสังคมสงเคราะห์ ทักษะการสังเกต ทักษะการสัมภาษณ์ ทักษะในการให้การช่วยเหลือ การสังเกต เพื่อจะส่งผลให้

2.3 พัฒนาบุคลิกภาพ เพื่อสร้างภาพลักษณ์ที่ดี เช่น การแต่งกาย พฤติกรรมการแสดงออก การพูดคุย การวางตัว เพื่อให้เกิดบุคลิกภาพที่ดี และสร้างความเชื่อถือให้กับคนในชุมชน

2.4 แสดงบทบาท หรือภาวะความเป็นผู้นำที่เหมาะสม โดยสามารถแสดงความเห็น และแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในเวทีทุกระดับ อย่างมั่นใจ เพื่อสร้างความเชื่อมั่น รวมทั้งเป็นผู้นำในการเปลี่ยนแปลงทางสังคม เพื่อสร้างศรัทธาและเกิดการเปลี่ยนแปลงในพื้นที่อย่างเหมาะสม

3. ความท้าทายในการยกระดับให้ อพม. เกิดการรวมกลุ่ม/องค์กรและขึ้นทะเบียนเป็นองค์กรสาธารณประโยชน์ เนื่องจากการรวมกลุ่มของ อพม. เพื่อจัดตั้งให้เป็นกลุ่ม ชมรม หรือองค์กรที่ขึ้นทะเบียนเป็นองค์กรสาธารณประโยชน์ ภายใต้พระราชบัญญัติส่งเสริมการจัดสวัสดิการสังคม พ.ศ. 2546 เป็นการเพิ่มช่องทางให้ อพม. สามารถรับการสนับสนุนทรัพยากรจากหลายหน่วยงาน เพื่อใช้ในการขับเคลื่อนงาน รวมถึงจัดสวัสดิการให้กับสมาชิก อพม. ทำให้การทำงานเกิดความคล่องตัวและสามารถช่วยเหลือผู้ประสบปัญหาทางสังคมได้อย่างทันท่วงที ประกอบกับ การทำงานเพื่อแก้ไขปัญหาสังคมของ อพม. ในระดับพื้นที่ บางครั้งไม่อาจจะรอคอยการช่วยเหลือจากหน่วยงานในระบบราชการได้ ดังนั้น กระทรวง พม. จึงได้มีแนวทางในการสนับสนุน ส่งเสริมให้ อพม. มีการรวมกลุ่มกัน เพื่อจัดตั้งเป็นชมรมหรือองค์กร ทั้งนี้ ในบางพื้นที่ อพม. ได้จัดตั้งเป็นองค์กรสาธารณประโยชน์แล้ว สิ่งเหล่านี้ทำให้งานของ อพม. มีความเข้มแข็งและยั่งยืน

ความท้าทายในการสร้างความร่วมมือกับภาคีเครือข่ายในการจัดสวัสดิการและพัฒนาสังคม อพม. สามารถสร้างความร่วมมือในการทำงานทั้งหน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน ภาคประชาชน และผู้ประกอบการทางสังคม (Social Enterprise) ทั้งภายในประเทศ และต่างประเทศ เข้ามามีส่วนร่วมในการทำงานด้านการจัดสวัสดิการสังคมและการพัฒนาสังคม รวมถึงการผลักดันให้เกิดเครือข่ายด้านอาสาสมัครระหว่างประเทศ โดยเฉพาะประเทศในภูมิภาคอาเซียน (ASEAN Volunteer Network)

นอกจากข้อท้าทายของ อพม. ที่ต้องมีการปรับเปลี่ยน พัฒนาตนเองให้สามารถปฏิบัติงานตามบทบาทใหม่ เพื่อสร้างคุณค่าในงาน อพม. และสร้างการยอมรับของคนในชุมชน สังคมแล้ว แต่ยังเป็นความท้าทายกับกระทรวง พม. และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องว่านโยบาย กลไก แนวทางในการสนับสนุน ขับเคลื่อนงาน อพม. สามารถเอื้อประโยชน์กับ อพม. ได้หรือไม่ ซึ่งการสนับสนุนดังกล่าวเป็นเหมือนการสนับสนุนทางสังคม ที่เป็นการช่วยเหลือหรืออำนวยความสะดวกในการทำงานของ อพม. ในด้านต่างๆ เช่น ด้านกำลังใจหรือจิตใจ ด้านกำลังแรงงาน ด้านทรัพยากรเงินทอง สิ่งของ ด้านข้อมูลข่าวสาร ด้านเวลา จากบุคคลหรือกลุ่มในครอบครัว ชุมชน สังคม ทำให้เกิดความรู้สึกมีคุณค่า ได้รับการยอมรับ เป็นความผูกพันซึ่งกันและกัน ทำให้บุคคลสามารถแสดงบทบาทของตนเองได้อย่างมีประสิทธิภาพ สอดคล้องกับแนวคิดด้านการสนับสนุนทางสังคมของฮาเบอร์ (Herber, 2003, pp. 288-290, อ้างถึงใน ไพศาล

แย้มวงษ์, 2555, น. 9) เนสแมน และ เฮอเรลแมน (Nestmann & Hurrelmann, pp. 111-112, อ้างถึงใน ไพศาล แย้มวงษ์, 2555, น. 9) และ กิติพัฒน์ นนทปัทมดลย์ (2535, น. 170) ไพศาล แย้มวงษ์ (2555, น. 10) โดยมีประเด็นท้าทายของ กระทรวง พม. ดังนี้

1. ความท้าทายในการพัฒนาระบบฐานข้อมูล อพม. เนื่องจากกระทรวง พม. มีแนวทางร่วมกันในการมอบหมายภารกิจของกระทรวง พม. ให้ อพม. ร่วมขับเคลื่อนการทำงานในระดับพื้นที่ จึงเป็นข้อท้าทายว่ากระทรวง พม. จะสามารถพัฒนาระบบฐานข้อมูล หรือสร้างระบบการปฏิบัติงานออนไลน์ (Application) โดยข้อมูลจะต้องมีความเป็นปัจจุบัน และสามารถระบุข้อมูลพื้นฐานของ อพม. ได้ เช่น ข้อมูลชื่อ คุณสมบัติ ความสามารถหรือความเชี่ยวชาญเฉพาะ เบอร์โทรศัพท์ติดต่อ รวมถึงสามารถระบุข้อมูลที่เกี่ยวข้องในการทำงานของ อพม. เช่น ข้อมูลจำนวนกลุ่มเป้าหมาย สถานการณ์ทางสังคม ทรัพยากรในพื้นที่ เพื่อให้หน่วยงานของกระทรวง พม. สามารถเข้าถึงและใช้ฐานข้อมูล อพม. เดียวกันในการทำงาน โดยเฉพาะกรณีเร่งด่วน หน่วยงานในสังกัดกระทรวง พม. สามารถประสานงานกับ อพม. ในการขับเคลื่อนงานได้อย่างทันท่วงที

2. ความท้าทายในการสนับสนุนบทบาท อพม. ในทุกมิติ โดยเฉพาะบทบาทในการปฏิบัติงานด้านนโยบายและการบริหารงาน ในการเป็นคณะกรรมการ/คณะอนุกรรมการ และบทบาทในการยกระดับและเพิ่มสมรรถนะของตนเองให้เป็นมืออาชีพ (Smart อพม.) บทบาทการยกระดับให้ อพม. เกิดการรวมกลุ่ม/องค์กรและขึ้นทะเบียนเป็นองค์กรสาธารณประโยชน์ และบทบาทในการสร้างความร่วมมือกับภาคีเครือข่ายในการจัดสวัสดิการและพัฒนาสังคม โดยกระทรวง พม. สามารถกำหนดแนวทาง นโยบายในการทำงานกับ อพม. ในด้านต่างๆ เช่น การส่งเสริม พัฒนาความรู้ ทักษะ ศักยภาพที่ดีในการทำงาน การสนับสนุนทรัพยากรหรืองบประมาณ การพัฒนาระบบพี่เลี้ยงในพื้นที่ การระบบการนิเทศติดตามงาน เป็นต้น

3. ความท้าทายในการสนับสนุนด้านสวัสดิการให้กับ อพม. เนื่องจาก อพม. มีบทบาท ภารกิจหลากหลายด้านในการสนับสนุนงานกระทรวง พม. ในระดับพื้นที่ แต่ได้รับสิทธิประโยชน์หรือสวัสดิการ อพม. น้อยมาก ถ้าเปรียบเทียบกับอาสาสมัครประเภทอื่นๆ และในบางครั้งต้องเสียสละเงินทอง สิ่งของในการช่วยเหลือกลุ่มเป้าหมาย หรือแม้กระทั่งบางครั้งได้รับผลกระทบจากการช่วยเหลือกลุ่มเป้าหมาย เช่น ถูกด่าทอ หรือถูกทำร้าย แม้ว่าเบื้องต้น ตามระเบียบกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ ว่าด้วยอาสาสมัครพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ พ.ศ.2557 ข้อ 32-ข้อ 37 จะกำหนดสิทธิประโยชน์ให้กับ อพม. โดยกำหนดให้ อพม. ได้รับประกาศเกียรติคุณ โล่ประกาศเกียรติคุณและเข็มเชิดชูเกียรติเป็น อพม. ดีเด่น อพม. ดีเด่นพิเศษ และการรับพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ ตามหลักเกณฑ์การขอพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์อันเป็นที่สรรเสริญยิ่งดิเรกคุณาภรณ์ การได้รับแต่งตั้งให้เป็น อพม. กิตติมศักดิ์ การได้รับการพัฒนา ความรู้และทักษะ เพื่อยกระดับเป็นอาสาสมัครที่มีความเชี่ยวชาญเฉพาะด้าน และมีสิทธิได้รับการสนับสนุนงบประมาณและหรือการเบิกค่าใช้จ่ายในการดำเนินการตามบทบาท หน้าที่ และความรับผิดชอบตามระเบียบและประกาศกระทรวงการคลัง (หนังสือที่ กค. 0409.7/8218 ลงวันที่ 26 มีนาคม 2547) โดยที่ผ่านมาจำนวน อพม. น้อยมากที่เข้าถึงและได้รับสิทธิประโยชน์แต่ละประเภทดังกล่าว ดังนั้น จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่ กระทรวง พม. ควรเร่งผลักดันให้ อพม. ได้รับสิทธิประโยชน์และสวัสดิการมากขึ้น เพื่อเป็นการเสริมพลังและเป็นทรัพยากรในการสนับสนุนการทำงานของ อพม. ให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

4. ความท้าทายในการผลักดันให้เกิดการบูรณาการอย่างแท้จริง ระหว่างหน่วยงานในสังกัดกระทรวง พม. แม้ว่ากระทรวง พม. ได้ออกประกาศกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ เรื่อง กำหนดให้อาสาสมัครอื่นเป็นอาสาสมัครพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ ประกาศ ณ วันที่ 3 มีนาคม 2559 แล้ว แต่การดำเนินงานดังกล่าวจะประสบความสำเร็จได้จะต้องได้รับความร่วมมือ และการดำเนินงานอย่างจริงจังของทุกหน่วยงานในสังกัดกระทรวง พม. ถึงแม้ว่าที่ผ่านมา อพม. ได้ทำงานและมีส่วนร่วมในการทำงานให้กับทุกกลุ่มเป้าหมายในสังกัดกระทรวง พม. อยู่แล้ว แต่ต้องยอมรับว่าข้อมูลเชิงประจักษ์ ว่าการทำงานดังกล่าวเป็นผลงานของ อพม. ค่อนข้างน้อย ดังนั้น จึงเป็นความคาดหวัง และความท้าทายว่า กระทรวง พม. จะสามารถขับเคลื่อนนโยบาย อ. เดียว โดยให้ทุกกรมร่วมขับเคลื่อนงาน เป็นไปในทิศทางเดียวกัน และใช้ อพม. ฐาน ในการทำงานตามภารกิจของแต่ละกรม โดยเริ่มจากการดำเนินการให้อาสาสมัครที่มีอยู่ทุกกรม ขึ้นทะเบียนเป็น อพม. และร่วมกำหนดบทบาทพร้อมทั้งมอบหมายภารกิจให้ อพม. เป็นกลไกในการทำงานตามภารกิจของแต่ละกรม แม้จะบางพื้นที่ที่ยังพบข้อจำกัดว่า อพม. บางคนไม่มีความเชี่ยวชาญหรือทักษะในการทำงานเฉพาะด้านก็ตาม แต่

สิ่งเหล่านี้ เป็นความร่วมมือที่แต่ละกรมต้องบูรณาการ กำหนดแนวทางร่วมกันในการส่งเสริม พัฒนาให้ อพม. มีความรู้ ความเชี่ยวชาญในการทำงานเฉพาะด้านตามความต้องการของแต่ละกรม ถึงอย่างไรก็ตาม การทำงานของ อพม. จะประสบความสำเร็จได้ หากทุกกรมให้ความร่วมมือในการขับเคลื่อนงาน อพม. และใช้กลไก อพม. ในการขับเคลื่อนงานตามภารกิจทั้งด้านเด็ก เยาวชน ด้านคนพิการ ด้านผู้สูงอายุ ด้านคนชรา คนไร้ที่พึ่ง หรือผู้ประสบปัญหาทางสังคมของแต่ละกรมอย่างแท้จริง

บทสรุป

ประเด็นท้าทายกับบทบาทของ อพม. 4 ประเด็น ประกอบด้วย ความท้าทายในการทำงานเชิงนโยบายและการบริหารของ อพม. ความท้าทายในการยกระดับและเพิ่มสมรรถนะของตนเองให้เป็นมืออาชีพ (Smart อพม.) ความท้าทายในการยกระดับให้ อพม. เกิดการรวมกลุ่ม/องค์กรและขึ้นทะเบียนเป็นองค์กรสาธารณประโยชน์ และความท้าทายในการสร้างความร่วมมือกับภาคีเครือข่ายในการจัดสวัสดิการและพัฒนาสังคม และประเด็นท้าทายในการสนับสนุนบทบาทของกระทรวง พม. ด้านการพัฒนาระบบฐานข้อมูล การสนับสนุนบทบาท อพม. ในทุกมิติการสนับสนุนด้านสวัสดิการให้กับ อพม. และการบูรณาการอย่างแท้จริงระหว่างหน่วยงานในสังกัดกระทรวง พม. จะเห็นได้ว่าประเด็นความท้าทายดังกล่าว ไม่ได้เป็นเรื่องยาก บางประเด็นเป็นเรื่องที่ อพม. และกระทรวง พม. ดำเนินการอยู่แล้ว บางเรื่องเป็นเรื่องเดิมที่พัฒนาให้ดีขึ้น ดังนั้น ประเด็นท้าทายดังกล่าว แม้ว่าบางเรื่องจะเป็นเรื่องใหม่ และเป็นเรื่องที่ อพม. และกระทรวง พม. ต้องใช้เวลาในการก้าวไปให้ถึงบทบาทที่ท้าทายดังกล่าว แต่เชื่อมั่นว่าถึงอย่างไร ถ้าทั้ง อพม. และกระทรวง พม. ประสานความร่วมมือและช่วยเหลือกันกันอย่างสม่ำเสมอประเด็นท้าทายดังกล่าวจะสามารถดำเนินการได้ในทุกประเด็น

รายการอ้างอิง

กรมการปกครอง. (2559). *แจ้งข้อมูลทางการปกครอง*. สืบค้นจาก <http://www3.dopa.go.th/>

กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์, กรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการ, กองกิจการอาสาสมัครและภาคประชาสังคม. (2558).

ระเบียบกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ ว่าด้วยอาสาสมัครพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ พ.ศ. 2557.

กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์, กรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการ, กองกิจการอาสาสมัครและภาคประชาสังคม. (2558).

เอกสารประกอบการประชุมเพื่อกำหนดกรอบทิศทางงานขับเคลื่อนงานด้านอาสาสมัคร ตามระเบียบกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ ว่าด้วยอาสาสมัครพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ พ.ศ. 2557, วันที่ 20 พฤษภาคม 2558 ณ ห้องประชุม ชั้น 6 กรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการ.

กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์, กรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการ, กองกิจการอาสาสมัครและภาคประชาสังคม. (2559).

สรุปจำนวนอาสาสมัครพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ (อพม.) ประจำปีงบประมาณ 2559 ข้อมูล ณ วันที่ 19 กุมภาพันธ์ 2559.

กองกิจการอาสาสมัครและภาคประชาสังคม ร่วมกับ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์. (2559).

เอกสารประกอบการประชุมรับฟังความคิดเห็นโครงการจัดทำแผนยุทธศาสตร์การส่งเสริมและพัฒนาศักยภาพอาสาสมัครพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ (อพม.) ฉบับที่ 1 (พ.ศ. 2560-พ.ศ. 2564). วันที่ 15 มีนาคม 2559, ณ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

กองกิจการอาสาสมัครและภาคประชาสังคม ร่วมกับ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์. (2559).

เอกสารประกอบการประชุมรับฟังความคิดเห็นโครงการศึกษาสัดส่วนอาสาสมัครพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ (อพม.) ที่เหมาะสมตามภารกิจกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์. วันที่ 15 มีนาคม 2559, ณ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

กิตติพัฒน์ นนทปัทมคุลย์. (มกราคม-ธันวาคม 2535). การวัดแรงสนับสนุนทางสังคม. *วารสารสังคมสงเคราะห์ศาสตร์*, 1(12), 170.

นาค พันธุมนาวัน และคณะ (2549). *รายงานการวิจัยการศึกษาการดำเนินงานขยายโครงการอาสาสมัครดูแลผู้สูงอายุที่บ้าน.*

สำนักส่งเสริมสวัสดิภาพและพิทักษ์เด็ก เยาวชน ผู้ด้อยโอกาส คนพิการและผู้สูงอายุ, กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์.

- พรรณราย อักษรถึง. (2549). การพัฒนาบุคลากรตามความต้องการของข้าราชการกรมทรัพยากรน้ำ. สารนิพนธ์สังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ไพศาล แยมวงษ์. (2555). การศึกษาการสนับสนุนทางสังคมที่ส่งผลต่อความพึงพอใจในชีวิตของนักศึกษามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต. มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- มนตรี เกิดมูล และคณะ. (2555). รายงานฉบับสมบูรณ์โครงการวิจัยเพื่อพัฒนาระบบอาสาสมัครที่เหมาะสมสำหรับสังคมไทย. สำนักมาตรฐานการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์, กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์.
- ระพีพรรณ คำหอม. (2557). เอกสารประกอบการฝึกอบรมหลักสูตรกลางการฝึกอบรมอาสาสมัครพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์. กรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการ จำนวน 3 รุ่น ได้แก่ รุ่นที่ 1 วันที่ 18 พฤศจิกายน 2557 รุ่นที่ 2 วันที่ 25 พฤศจิกายน 2557 และรุ่นที่ 3 วันที่ 16 ธันวาคม 2557.
- ระพีพรรณ คำหอมและคณะ. (2558). โครงการศึกษาแนวทางการส่งเสริมงานอาสาสมัครพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์เชิงกลยุทธ์ ตามภารกิจของกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ ภายใต้ระเบียบกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ ว่าด้วยอาสาสมัครพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ พ.ศ. 2557. กรุงเทพฯ: บริษัทจรัสสินทวงศ์การพิมพ์ จำกัด.
- สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์. (2555). รายงานฉบับสมบูรณ์โครงการวิจัยเพื่อพัฒนาระบบของอาสาสมัครที่เหมาะสมสำหรับสังคมไทย. สำนักมาตรฐานการพัฒนาสังคม สำนักปลัดกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์, กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์.
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาระบบราชการ. (2559). การจัดการความรู้กับการบริหารราชการแนวใหม่. สืบค้นจาก http://www.opdc.go.th/content.php?content_id=622&menu_id=4
- สำนักมาตรฐานการพัฒนาสังคม, สำนักงานปลัดกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์, กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์, (2548). ระเบียบกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ว่าด้วยอาสาสมัครพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์พ.ศ. 2548.
- อนิวัช แก้วจำนงค์. (2552). การจัดการทรัพยากรมนุษย์. สงขลา: บริษัทนำศิป์โลโซนา.

Books

- Gayle janowitz. (1965). *Helping Hands Volunteer Work in Education*. The University of Chicago, America.
- International Associal for volunteer Effort. (n.d). *VOLUNTEER AND SOCIAL ACTIVISM Pathways for participation in human development*.

การเตรียมความพร้อมการประกันคุณภาพการศึกษาภายในระดับหลักสูตรและระดับคณะ
ของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ศูนย์ลำปาง
Article about Preparing Quality Assurance Standards for the Graduate Faculty
and Curriculum of Thammasat University, Lampang

วลิตาพร จิโนทา*
Walitaporn Jinota

บทคัดย่อ

บทความเรื่อง “การเตรียมความพร้อมการประกันคุณภาพการศึกษาภายในระดับหลักสูตรและระดับคณะของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ศูนย์ลำปาง” เป็นบทความวิชาการโดยมีความมุ่งหวังนำเสนอการเตรียมความพร้อมประกันคุณภาพการศึกษาภายใน ด้านบริหารจัดการและด้านบุคลากร หน่วยงานสามารถนำวิธีการเตรียมความพร้อมในประเด็นดังกล่าวไปประยุกต์ใช้กับงานประกันคุณภาพการศึกษาในระดับนโยบายและระดับปฏิบัติการในทิศทางที่เหมาะสม และเป็นแนวทางลดปัญหาอุปสรรค คือบุคลากรไม่เข้าใจระบบงานประกันคุณภาพการศึกษาและขาดการมีส่วนร่วมในการประกันคุณภาพการศึกษา ดังนั้นการเตรียมความพร้อมด้านบริหารจัดการและด้านบุคลากรเพื่อใช้ในการดำเนินงานประกันคุณภาพการศึกษาภายในจึงเป็นเครื่องมือที่มีความสำคัญในการรักษา “มาตรฐานการศึกษา” ควบคู่ไปกับ “การผลิตบัณฑิตให้มีคุณภาพ” ตามจุดมุ่งหมายการประกันคุณภาพการศึกษา

คำสำคัญ: การประกันคุณภาพการศึกษา, มาตรฐานการศึกษา, คุณภาพบัณฑิต

ABSTRACT

Article about Preparing Quality Assurance Standards for the Graduate Faculty and Curriculum of Thammasat University, Lampang. The article, with the aim to prepare a presentation on quality assurance. Management and staff. Agencies can lead the way in preparing such issues applied to quality assurance in education policy and operational levels in the right direction. And ways to reduce barriers People do not understand the system, quality assurance and lack of participation in quality assurance. Thus, the preparation, administration and human resources for the implementation of quality assurance in education is an important tool in treatment. "Educational standards" in parallel with "producing graduates with quality," the purpose of quality assurance.

Keywords: Quality education, Quality assurance, Academic standards,

* นักศึกษาปริญญาโทสาขาการบริหารและนโยบายสวัสดิการสังคม (ศูนย์ลำปาง) คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

บทนำ

“การศึกษา คือ รากฐานของชีวิต” จากคำขวัญดังกล่าวได้เสนอมุมมองการให้ความสำคัญของการศึกษา เนื่องจากการศึกษาเป็นเครื่องมือที่ช่วยพัฒนาคนให้มีความรู้ ความสามารถ การศึกษาช่วยสร้างทรัพยากรมนุษย์ที่มีคุณค่า ในการพัฒนาสังคมให้มีความเจริญก้าวหน้า และการศึกษาช่วยยกระดับคุณภาพชีวิต ของมนุษย์ได้ จากความสำคัญนี้ประเทศไทยมีการจัดระบบการศึกษา โดยกระทรวงศึกษาธิการมีหน้าที่ส่งเสริมการศึกษาให้กับประชาชนอย่างทั่วถึงและเท่าเทียม เป็นการสร้างความเสมอภาคและโอกาสทางการศึกษา รวมไปถึงการส่งเสริมให้หน่วยงานต่างๆ ได้มีส่วนร่วมทางการศึกษาและส่งเสริมให้ประชาชนมีการเรียนรู้ตลอดชีวิต พร้อมกับส่งเสริมผู้ที่มีความสามารถพิเศษให้ได้เรียนและแสดงออกในทางที่เหมาะสม (กระทรวงศึกษาธิการ, 2546)

จากบทบาทหน้าที่หลักในการส่งเสริมและให้การศึกษาแก่ประชาชนทุกระดับชั้นนั้น “การจัดการศึกษาที่ดี” ต้องควบคู่ไปกับ “มาตรฐาน” และ “คุณภาพ” กระทรวงศึกษาธิการให้ความสำคัญกับคุณภาพของการศึกษา จึงได้กำหนดพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542 แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ.2545 หมวด 6 มาตรฐานและการประกันคุณภาพการศึกษา (สำนักมาตรฐานและคุณภาพอุดมศึกษา, 2558, น. 12) จากข้อกฎหมายนี้ต้องการให้การศึกษามีหลักการในการจัดการศึกษาที่มุ่งเน้นคุณภาพและมาตรฐาน โดยหน่วยงานที่มีหน้าที่จัดการเรียนการสอนต้องประกันคุณภาพการศึกษาซึ่งมีความจำเป็นเนื่องจาก

สถาบันการศึกษาต้องพัฒนาผู้เรียนให้ได้มาตรฐาน สถาบันการศึกษาต้องสร้างความมั่นใจ ให้ผู้เกี่ยวข้อง หน่วยงาน และสังคมในการผลิตบัณฑิตออกไปรับใช้สังคม ผลการดำเนินงานของสถาบันการศึกษาต้องเผยแพร่ให้กับสาธารณะชนได้รับทราบ เพื่อใช้เป็นข้อมูลในการตัดสินใจเข้าศึกษาต่อ เพื่อเป็นข้อมูลสารสนเทศแก่ผู้เกี่ยวข้อง หน่วยงานและสังคมในการผลิตผู้เรียน เพื่อการบริหารจัดการ จัดสรรงบประมาณ และเพื่อให้เกิดความโปร่งใสในกระบวนการจัดการศึกษาแก่ส่วนรวม (พิสนุ พงศ์ศรี, 2549, น. 180)

ในปัจจุบันมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ได้ขยายโอกาสทางการศึกษามายังจังหวัดลำปาง ในปี พ.ศ.2542 ถึงปัจจุบัน โดยมี 5 คณะที่จัดการเรียนการสอน คือ 1. วิทยาลัยสหวิทยาการ 2. คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ 3. คณะศิลปกรรมศาสตร์ 4. คณะนิติศาสตร์ และ 5. คณะสาธารณสุขศาสตร์ มหาวิทยาลัยให้ความสำคัญกับการประกันคุณภาพการศึกษา โดยทุกคณะที่จัดการเรียนการสอน ณ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ศูนย์ลำปาง ต้องดำเนินการประกันคุณภาพการศึกษาภายในเช่นกันเพื่อเป็นการรักษามาตรฐานการศึกษาและผลิตบัณฑิตให้มีคุณภาพ หน่วยงานตระหนักและให้ความสำคัญกับการประกันคุณภาพการศึกษา แต่หน่วยงานยังพบปัญหาและอุปสรรค คือ บุคลากรไม่ให้ความสำคัญกับการประกันคุณภาพการศึกษา การประกันคุณภาพการศึกษาเหมือนการสร้างเอกสาร หรือหลักฐานประกอบเพื่อให้มีข้อมูลในการประเมินให้คะแนนผ่านตามเกณฑ์เท่านั้น การดำเนินงานประกันคุณภาพดำเนินการเฉพาะกลุ่ม ขาดการมีส่วนร่วมในการทำงาน คำอธิบายตัวชี้วัดไม่ชัดเจนทำให้เป็นอุปสรรคในการทำงาน และเกณฑ์การประเมินมีการเปลี่ยนแปลงส่งผลกระทบต่อในการวางแผนการปฏิบัติงาน งบประมาณ และกิจกรรม/โครงการ จากปัญหาและอุปสรรคของการดำเนินงานควรได้รับการแก้ไขปัญหาย่างถูกต้องและจริงจัง เนื่องจากแนวปฏิบัติการประกันคุณภาพการศึกษารอบใหม่ 2557-2561 คณะ/หน่วยงานที่จัดการเรียนการสอน ณ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ศูนย์ลำปาง ต้องดำเนินการตามเกณฑ์ ตัวชี้วัดของ สกอ.และ มธ. ในระดับหลักสูตร และ ระดับคณะ รวมไปถึงการรับนโยบายของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ในการเข้าร่วมการประกันคุณภาพการศึกษา ผ่านระบบสากล คือ EdPex และ EQUIS (กองการส่งเสริมมาตรฐานและประกันคุณภาพการศึกษามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์,2558) มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ มีนโยบายให้ทุกคณะ ทุกศูนย์การศึกษา ดำเนินการประกันคุณภาพการศึกษาผ่านระบบดังกล่าวในปีการศึกษา 2560 ดังนั้นหน่วยงานที่จัดการเรียนการสอน ณ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ศูนย์ลำปาง ควรเตรียมความพร้อมการประกันคุณภาพการศึกษาภายในรอบใหม่ (พ.ศ.2557-2561) ระดับหลักสูตรและระดับคณะ เพื่อให้มีแนวปฏิบัติรองรับการประกันคุณภาพการศึกษา และเป็นประโยชน์ต่อหน่วยงานที่จัดการเรียนการสอนสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในหน่วยงานได้

ความสำคัญของการประกันคุณภาพการศึกษาต่อมหาวิทยาลัย

ในปัจจุบันประเทศไทยได้ให้ความสำคัญกับการศึกษาทุกระดับแก่ประชาชนคนไทย พร้อมกันนี้ได้กำหนด ขึ้นใน รัฐธรรมนูญโดยมีสาระสำคัญให้รัฐและเอกชนจัดการศึกษาให้มีความเหมาะสมกับสภาพการณ์การเปลี่ยนแปลงและความต้องการของ สังคม การจัดการศึกษาที่ดีต้องควบคู่ไปกับการบริหาร การติดตาม และการประเมินผล สำนักมาตรฐานและคุณภาพการศึกษา (2558) ได้กล่าวถึง พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542 แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ.2545 ได้กำหนดจุดมุ่งหมายและหลักการของ การจัดการศึกษาที่มุ่งเน้นคุณภาพและมาตรฐาน โดยกำหนดรายละเอียดไว้ในหมวด 6 มาตรฐานและการประกันคุณภาพการศึกษา โดยมีสาระสำคัญคือการประกันคุณภาพการศึกษา คือ การบริหารจัดการและดำเนินกิจกรรมตามภารกิจปกติของสถานศึกษาเพื่อ พัฒนาคุณภาพ ของผู้เรียนอย่างต่อเนื่อง สร้างความมั่นใจให้กับผู้รับบริการทางการศึกษาทั้งผู้รับบริการโดยตรง ได้แก่ผู้เรียน ผู้ปกครอง และผู้รับบริการทางอ้อมได้แก่สถานประกอบการ ประชาชน และสังคมโดยรวม (กองเทพ เคลือบพณิชกุล, 2547, น. 8) ประกอบด้วย “ระบบการประกันคุณภาพภายใน” และ “ระบบการประกันคุณภาพภายนอก” เพื่อใช้เป็นกลไกในการผดุงรักษา คุณภาพและมาตรฐานของสถาบันอุดมศึกษา ซึ่งการประกันคุณภาพการศึกษาให้ถือเป็นการบริหารการศึกษาที่สถานศึกษาทุกระดับ ต้องปฏิบัติและดำเนินการ แบ่งเป็นการประกันคุณภาพการศึกษาภายในสถานศึกษาต้องจัดทำรายงานประจำปีเพื่อเสนอต่อหน่วยงาน ต้นสังกัดและการประกันคุณภาพการศึกษาภายนอก สถานศึกษาต้องดำเนินการจัดทำรายงาน เพื่อเสนอต่อสำนักงานรับรองมาตรฐาน และประเมินคุณภาพการศึกษา อย่างน้อย 1 ครั้งในทุก 5 ปี ทั้งนี้การประเมินคุณภาพภายในและการประเมินคุณภาพภายนอก สถานศึกษาต้องมีการเปิดเผยข้อมูลต่อสาธารณชนด้วย

นอกจากนี้สังคมภายนอกมีบทบาทในการตรวจสอบมหาวิทยาลัยมากขึ้นสังคมต้องการระบบอุดมศึกษาที่มีความโปร่งใส (Transparency) และความรับผิดชอบซึ่งตรวจสอบได้ (Accountability) มหาวิทยาลัยจึงมีความจำเป็นที่จะต้องสร้างความมั่นใจ แก่สังคมว่ามหาวิทยาลัยสามารถปฏิบัติการกิจอย่างมีคุณภาพและมีประสิทธิภาพหรือไม่ อย่างไร โดยจะต้องให้ข้อมูลสาธารณะ (Public Information) ที่เป็นประโยชน์ต่อผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ทั้งนักศึกษา ผู้บัณฑิต ผู้ปกครอง รัฐบาลและประชาชนทั่วไป (เจษฎา ณ ระนอง, 2557, น. 19)

จากการทบทวนวรรณกรรมเกี่ยวกับความสำคัญของการประกันคุณภาพการศึกษา ผู้ศึกษาพบประเด็น คือ การประกัน คุณภาพการศึกษาเป็นเครื่องมือในการควบคุมการบริหารจัดการ ควบคุมผลผลิตตามพันธกิจ ของสถาบันการศึกษาอันได้แก่การผลิต บัณฑิต งานวิจัย การบริการวิชาการและการทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม โดยคำนึงถึงหลักการและกระบวนการบริหาร การมีส่วนร่วม ของบุคลากรที่เกี่ยวข้องทุกระดับในสถานศึกษา ผลจากการประกันคุณภาพการศึกษาต้องเกิดประโยชน์ต่อผู้มีส่วนได้ ส่วนเสีย สอดคล้องกับความต้องการของสังคม รับมือกับการเปลี่ยนแปลงของสังคม สามารถแข่งขันกับประเทศอื่นได้ และพัฒนาคุณภาพ เพื่อให้เกิดความยั่งยืน

จากความสำคัญของการประกันคุณภาพการศึกษาที่มีต่อมหาวิทยาลัยที่ได้กล่าวไปแล้วนั้น สิ่งที่จะทำให้ดำเนินการ บรรลุไปได้นั้นต้องอาศัยระบบและกลไกขับเคลื่อนการศึกษาเพื่อเข้าสู่มาตรฐาน (พิสนุ พองศรี, 2549, น. 180-181) ได้กล่าวถึงระบบ และกลไก นั่นก็คือควรประกอบไปด้วยหลักการและขั้นตอนการประกันคุณภาพการศึกษา โดยมีขั้นตอนที่สำคัญ 3 ประการ คือ

1) การควบคุมคุณภาพ เป็นการกำหนดมาตรฐานคุณภาพ และการพัฒนาหน่วยงานทางการศึกษาให้เข้าสู่มาตรฐาน โดยอาจใช้ระบบการบริหารคุณภาพทั่วทั้งองค์การ (Total Quality Management) ระบบคุณภาพ ISO (International Organization for Standardization) ระบบให้รางวัลต่างๆ เช่น รางวัลมัลคอล์ม บัลดริจ เนชั่นแนล ควอลิตี อวอร์ด (Malcolm Baldrige Nation Quality Award: MBNQA) เป็นต้น ขั้นตอนนี้ถ้าพิจารณาตามหลักการบริหารแล้ว คือ ขั้นตอนการวางแผนรวมกับขั้นตอน การดำเนินงานเพื่อการประกันคุณภาพการศึกษา

2) การตรวจสอบคุณภาพ เป็นกาตรวจสอบและติดตามผลการดำเนินงานในขั้นตอนที่ 1 เพื่อให้เป็นไปตามมาตรฐาน ขั้นตอนนี้ถ้าพิจารณาตามหลักการบริหารแล้ว คือ ส่วนหนึ่งของขั้นตอนการประเมิน หรือการติดตามและการวัดนั่นเอง

3) การประเมินคุณภาพ เป็นการประเมินคุณภาพภายในของสถานศึกษาหรือต้นสังกัด และประเมินคุณภาพภายนอก ของหน่วยงานกลาง หรือหน่วยงานที่ได้รับมอบหมายจากหน่วยงานกลาง ในขั้นตอนนี้ตามหลักบริหารแล้ว คือ ขั้นตอนการประเมินผล

ดังนั้นหน่วยงานในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ศูนย์ลำปาง สามารถนำหลักการและขั้นตอนประกันคุณภาพการศึกษา เพื่อนำไปเป็นระบบและกลไกที่ขับเคลื่อนการศึกษาเพื่อเข้าสู่มาตรฐาน คือ ระบบการบริหารงานซึ่งต้องใช้องค์ประกอบ คือ

การวางแผนงาน การปฏิบัติตามแผนงาน การติดตามแผนงาน และการประเมินผลการทำงาน ซึ่งในแต่ละองค์ประกอบย่อยต้องมีข้อปฏิบัติให้สอดคล้องกับการประกันคุณภาพการศึกษา เพื่อให้หน่วยงานใช้เป็น เชื้อทิศในการทำงานด้านประกันคุณภาพการศึกษา

การประกันคุณภาพการศึกษาภายในรอบใหม่ (พ.ศ.2557-2561)

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ศูนย์ลำปาง ต้องดำเนินการการประกันคุณภาพการศึกษาภายในรอบใหม่ (พ.ศ.2557-2561) ระดับหลักสูตร มีประเด็นที่สำคัญ คือ 1) การส่งเสริมและพัฒนานักศึกษา 2) ระบบกระบวนการจัดการเรียนการสอน 3) จำนวนอาจารย์ต่อนักศึกษาในระดับบัณฑิตศึกษา (การควบคุมวิทยานิพนธ์ระดับบัณฑิตศึกษาต้องดำเนินการตามเกณฑ์มาตรฐานหลักสูตร) 4) ผลงานทางวิชาการ ผลงานวิจัยของคณาจารย์ 5) สิ่งสนับสนุนการเรียนการสอน (สื่ออุปกรณ์การเรียนการสอน ห้องสมุดและแหล่งการเรียนรู้) 6) การดำเนินการตามกรอบมาตรฐานคุณวุฒิระดับอุดมศึกษาแห่งชาติ 7) คุณภาพบัณฑิตของสถาบันโดยพิจารณาจาก การมีงานทำ หรือประกอบอาชีพอิสระ หลังจบการศึกษา และ 8) คุณภาพผลงานตีพิมพ์และเผยแพร่ของนักศึกษาระดับบัณฑิตศึกษา ทั้งนี้ การประกันคุณภาพการศึกษาภายในรอบใหม่ให้ความสำคัญและมุ่งเน้นการประกันคุณภาพการศึกษาภายในระดับหลักสูตร โดยให้ดำเนินการตั้งแต่การวางระบบคุณภาพ การควบคุมคุณภาพ การติดตามตรวจสอบคุณภาพ การประเมินคุณภาพและการพัฒนาคุณภาพ เพื่อให้บัณฑิตมีคุณภาพสร้างความมั่นใจให้กับผู้ใช้บัณฑิตด้วย

องค์ประกอบของการประกันคุณภาพการศึกษาภายใน ระดับคณะและระดับสถาบัน มีดังนี้

ระดับคณะ 1) การบริหารจัดการของคณะเพื่อสนับสนุนผลผลิตตามพันธกิจ ประกอบด้วย การจัดการเรียนการสอนของแต่ละหลักสูตรที่คณะรับผิดชอบ กิจกรรมนักศึกษา การบริการนักศึกษา การบริการวิชาการแก่สังคม การวิจัย และ 2) การบริหารจัดการและการประกันคุณภาพของคณะ

ระดับสถาบัน การดำเนินงานของสถาบันต้องเป็นไปตามมาตรฐานสถาบันอุดมศึกษา คือ 1) มาตรฐานด้านศักยภาพและความพร้อมในการจัดการศึกษา ซึ่งประกอบไปด้วย ด้านกายภาพ ด้านวิชาการ ด้านการเงิน ด้านการบริหารจัดการ 2) มาตรฐานด้านการดำเนินการตามภารกิจ ของสถาบันอุดมศึกษา ซึ่งประกอบไปด้วย ด้านการผลิตบัณฑิต ด้านการวิจัย ด้านการให้บริการทางวิชาการ แก่สังคม ด้านการทำนุบำรุงศิลปะและวัฒนธรรม ทั้งนี้สถาบันต้องให้ความสำคัญกับการประกันคุณภาพ ของสถาบันด้วย เพื่อให้มีความเชื่อมโยงในการสนับสนุนการจัดการเรียนการสอนของแต่ละคณะ

ทั้งนี้การประกันคุณภาพการศึกษาภายในทั้งสามระดับที่มีการการควบคุมคุณภาพ การติดตามตรวจสอบคุณภาพ และการพัฒนาคุณภาพ การจัดการศึกษาในระดับหลักสูตรระดับคณะ และระดับสถาบัน จะเชื่อมโยงกับระบบการประเมินคุณภาพภายนอกที่จะมีการรับรองคุณภาพการศึกษาระดับชาติ รวมทั้งมีการประเมินคุณภาพเพื่อให้ได้ข้อมูลเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพที่สะท้อนผลของการผลิตบัณฑิตในแต่ละปีการศึกษา เพื่อสร้างความเชื่อมั่นในคุณภาพของบัณฑิตที่สำเร็จการศึกษาจากสถาบันอุดมศึกษา

ทิศทางแนวปฏิบัติเกี่ยวกับการประกันคุณภาพการศึกษาภายในรอบใหม่ (พ.ศ.2557-2561) ได้ให้อิสระ แก่สถาบันการศึกษามีสิทธิเลือกและพัฒนาระบบประกันคุณภาพการศึกษาภายในได้ด้วยตนเอง โดยอยู่ภายใต้เงื่อนไขหลักเสรีภาพทางวิชาการและความมีอิสระในการบริหารจัดการของสถาบัน ซึ่งหน่วยงานสามารถเลือกระบบการประกันคุณภาพการศึกษามาใช้ให้มีความเหมาะสมเช่น ระบบ AUN-QA หรือระบบ EdPEX หรือการสร้างระบบ ที่สถาบันอุดมศึกษาพัฒนาขึ้นเอง ทั้งนี้ระบบที่สถาบันสร้างขึ้นเองต้องผ่านการพิจารณาจากสภาสถาบันและเสนอคณะกรรมการประกันคุณภาพในระดับอุดมศึกษาเพื่อให้พิจารณาให้ความเห็นชอบในการอนุมัติให้ใช้ระบบดังกล่าวด้วย

จากนโยบายของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ให้ทุกคณะเข้าร่วมประกันคุณภาพการศึกษาผ่านระบบสากล ในปีการศึกษา 2560 ดังนั้นทุกคณะในศูนย์ลำปางต้องทำความเข้าใจกับการประกันคุณภาพการศึกษาระบบสากล และในขณะเดียวกันต้องแก้ไข ปัญหา อุปสรรคที่เกิดขึ้นคือ บุคลากรไม่เข้าใจการประกันคุณภาพการศึกษา ไม่ให้ความสำคัญของการประกันคุณภาพการศึกษาและเป็นการเพิ่มภาระงานมากกว่าเป็นประโยชน์ การดำเนินงานเพื่อรับการประเมินเป็นการสร้างเอกสารหลักฐาน เกณฑ์มาตรฐานและตัวชี้วัดเปลี่ยนแปลง คำอธิบายเพื่อการดำเนินงานไม่ชัดเจนส่งผลต่อการกำหนดแผนปฏิบัติงาน งบประมาณ และกระทบต่อกระบวนการทำงาน

ดังนั้น เมื่อปัญหา อุปสรรคมีอยู่แล้วประกอบกับการรับนโยบายใหม่ หน่วยงานต้องกลับมาทบทวนสาเหตุของปัญหา และหาวิธีแก้ไขปัญหาให้มีความเหมาะสมโดยหาแนวทางที่จะทำให้ประกันคุณภาพการศึกษาสำเร็จได้ ซึ่งผู้ศึกษาได้ทบทวน วรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับความสำเร็จ หลักการและกระบวนการขั้นตอนของประกันคุณภาพการศึกษาแล้ว พบว่า ขั้นตอนพื้นฐานที่จะทำให้ประกันคุณภาพการศึกษาดำเนินการได้อย่างมีประสิทธิภาพและมีประสิทธิผล คือ การให้ความสำคัญกับการบริหารจัดการและ บุคลากร ดังนั้นการเตรียมความพร้อมด้านบริหารจัดการและด้านบุคลากร จึงเป็นแนวทางขั้นพื้นฐานที่สำคัญหน่วยงานควรดำเนินการ ในการเตรียมความพร้อมประกันคุณภาพการศึกษาภายใน

การเตรียมความพร้อมการประกันคุณภาพการศึกษาภายใน: ระดับหลักสูตรและระดับคณะของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ศูนย์ลำปาง

เพื่อให้การประกันคุณภาพการศึกษาภายในมีแนวปฏิบัติที่ชัดเจนและเป็นประโยชน์ต่อหน่วยงานที่จัดการเรียนการสอน สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในหน่วยงานได้นั้น ต้องทำความเข้าใจกับความหมายของการเตรียมความพร้อมโดยมีผู้ศึกษาและให้ความหมายดังนี้

กฤษกร เต็มเปี่ยม (2546, น. 15) ความพร้อม หมายถึง การดำเนินกิจกรรมที่ได้มีการเตรียมเพื่อให้มีความก้าวหน้ามากยิ่งขึ้น และเกิดความสำเร็จได้อย่างมีประสิทธิภาพ

วงจันทร์ ศรีอุดม (2553, อ้างถึงใน สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2545, น. 11) ให้ความหมายการเตรียมความพร้อมการประกันคุณภาพการศึกษาควรเริ่มต้นจากบุคลากรโดยการสร้างความตระหนัก และพัฒนาความรู้ ทักษะ มีการแต่งตั้ง คณะกรรมการหรือคณะทำงาน เพื่อร่วมมือกับผู้บริหารสถานศึกษาในการประสานกระต้น กำกับ ดูแลบุคลากรภายในสถานศึกษา และบุคลากรภายนอกที่เกี่ยวข้อง เข้ามาร่วมกันดำเนินการ

ปาริชาติ บัวเจริญ และคณะ (2554, น. 6-7) ได้กล่าวถึง สภาพการดำเนินการประกันคุณภาพภายในสถานศึกษาและ องค์ประกอบเพื่อเตรียมความพร้อม คือ สภาพการดำเนินการประกันคุณภาพภายในสถานศึกษา หมายถึง สภาพการปฏิบัติงานและ การจัดกิจกรรมในการดำเนินการประกันคุณภาพตามพันธกิจของสถานศึกษา เพื่อให้บรรลุเป้าหมายในการพัฒนาคุณภาพให้เป็นไป ตามมาตรฐานคุณภาพการจัดการศึกษา โดยต้องมีการเตรียมความพร้อม โดยมีองค์ประกอบคือ การเตรียมความพร้อมด้านบุคลากร ด้านคณะกรรมการที่รับผิดชอบ และด้านทรัพยากรอื่นๆ โดยมีประเด็นการเตรียมความพร้อมดังนี้

1. การเตรียมความพร้อมด้านบุคลากร หมายถึง การดำเนินการสำรวจข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับลักษณะของบุคลากรใน สถานศึกษา วางแผนพัฒนาบุคลากร กำหนดรูปแบบและวิธีการสร้าง ความรู้ ความเข้าใจเจตคติ แรงจูงใจ เกี่ยวกับการประเมินผล ภายในสถานศึกษา
2. การเตรียมความพร้อมด้านคณะกรรมการที่รับผิดชอบ หมายถึง การแต่งตั้งคณะกรรมการที่รับผิดชอบ การกำหนดเกณฑ์และ คัดเลือกคณะกรรมการประเมินผลภายในการกำหนดบทบาทหน้าที่ของคณะกรรมการและการกำหนดแผนดำเนินงาน
3. การเตรียมความพร้อมด้านทรัพยากรอื่นๆ หมายถึง การวางแผนดำเนินการจัดการทางงบประมาณ จัดเตรียมสถานที่ และอุปกรณ์อื่นๆ ในการประเมินผลภายในสถานศึกษา

คณะกรรมการดำเนินการวิจัย สาขาวิทยาบริการเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดตรัง มหาวิทยาลัยรามคำแหง (2557) ได้ศึกษา ความพร้อมในการดำเนินการประกันคุณภาพการศึกษาเพื่อรองรับการประเมินจากภายใน และภายนอกหน่วยงาน โดยมีประเด็นการ เตรียมความพร้อม 3 ประเด็นคือ ด้านการบริหาร ด้านการมีส่วนร่วมของบุคลากร และ ด้านการตรวจสอบและประเมินคุณภาพภายใน

จากการทบทวนวรรณกรรมและการศึกษาข้อมูลด้านการเตรียมความพร้อมการประกันคุณภาพการศึกษา ผู้ศึกษาได้พบประเด็น สำคัญที่เป็นปัจจัยพื้นฐานที่คณะควรดำเนินการคือ การเตรียมความพร้อมด้านบริหารจัดการและด้านบุคลากร โดยมีแนวทางเตรียม ความพร้อมประกันคุณภาพการศึกษา ดังนี้

1. การเตรียมความพร้อมด้านการบริหารจัดการ

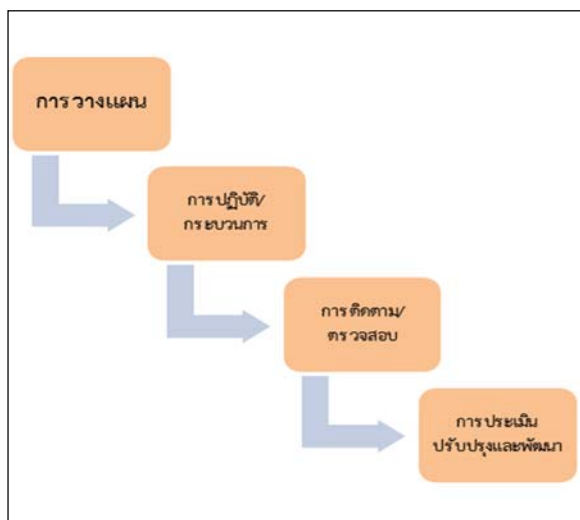
การเตรียมความพร้อมด้านการบริหารจัดการ	
ขั้นตอน	แนวปฏิบัติ
1. การวางแผน	1. กำหนดภารกิจ นโยบาย ยุทธศาสตร์ และแผนการปฏิบัติราชการ ของงานประกันคุณภาพการศึกษาให้ สอดคล้องกับมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
	2. จัดทำแผนงานการจัดการเรียนการสอน/งานวิจัย/บริการวิชาการ/ทำนุบำรุงศิลปะ วัฒนธรรม/กำหนด วัตถุประสงค์ เป้าหมาย วิธีการดำเนินงาน งบประมาณและ ระยะเวลาดำเนินงาน สอดคล้องกับการประกัน คุณภาพการศึกษาภายใน
	3. หน่วยงานกำหนดโครงสร้างการบริหารชัดเจน
	4. จัดตั้งคณะกรรมการประกันคุณภาพการศึกษา ระดับหลักสูตร และระดับคณะ
	5. มีระบบและกลไกการประกันคุณภาพการศึกษาภายในที่ได้มาตรฐาน
	6. ประชาสัมพันธ์และถ่ายทอดนโยบาย ยุทธศาสตร์ แผนงานให้แก่บุคลากรทุกระดับเข้าใจในงานที่จะปฏิบัติ
2. การปฏิบัติตาม แผนงาน	1. ผู้บังคับบัญชากำหนดกระบวนการการปฏิบัติงานที่สำคัญในการดำเนินงานตามภารกิจ
	2. ผู้บังคับบัญชามอบหมายหน้าที่ความรับผิดชอบให้แก่บุคลากรผู้เกี่ยวข้องในการดำเนินงานทุกแผนงาน
	3. บุคลากรทุกระดับทำความเข้าใจแผนงาน กิจกรรม/โครงการ
	4. ประชุมเตรียมความพร้อมของบุคลากรและสอนงาน ก่อนจัดกิจกรรม/โครงการ
	5. การจัดทำกิจกรรม/โครงการ ดำเนินการตามกรอบระยะเวลาของแผนงาน
	6. การดำเนินกิจกรรม/โครงการ สอดคล้องกับวัตถุประสงค์
	7. จัดสรรงบประมาณดำเนินการเพียงพอต่อกิจกรรม/โครงการ
	8. การดำเนินงานปฏิบัติตามแผนการดำเนินการครบทุกตัวชี้วัด
	9. จัดบรรยากาศการดำเนินงาน และสถานที่ที่เอื้อต่อการปฏิบัติงาน
	10. ผลของการจัดกิจกรรม/โครงการ เป็นไปตามวัตถุประสงค์ และประโยชน์ที่ได้รับ
	11. สรุปผลการดำเนินกิจกรรม/โครงการ และจัดทำรายงานผลของกิจกรรม/โครงการ
3. การตรวจสอบ และติดตาม	1. จัดระบบการตรวจสอบและติดตาม วัตถุประสงค์ เป้าหมาย วิธีการดำเนินงาน งบประมาณและระยะเวลาดำเนินงาน
	2. ตรวจสอบและติดตาม ความสำเร็จของวัตถุประสงค์ เป้าหมาย การดำเนินงานของกิจกรรม/โครงการ
	3. ตรวจสอบและติดตาม ความสำเร็จของขั้นตอนกระบวนการและวิธีการดำเนินงานของกิจกรรม/โครงการ
	4. ตรวจสอบและติดตาม งบประมาณที่จัดสรรไว้ในแผนพร้อมเปรียบเทียบการนำงบประมาณไปใช้จ่ายจริง
	5. ตรวจสอบและติดตาม ความสำเร็จการดำเนินงานตามระยะเวลาที่กำหนดไว้ในแผนปฏิบัติงาน
	6. ผู้บังคับบัญชาแจ้งผลการตรวจสอบและติดตามให้บุคลากรที่รับผิดชอบทราบ
4. การประเมิน และปรับปรุง	1. ประเมินการบรรลุผลของวัตถุประสงค์ เป้าหมาย การดำเนินงานของกิจกรรม/โครงการ
	2. ประเมินผลประสิทธิภาพของขั้นตอนกระบวนการและวิธีการดำเนินงานของกิจกรรม/โครงการ
	3. ประเมินผลความคุ้มค่าของงบประมาณที่จัดสรรไว้ในแผนพร้อมเปรียบเทียบ วิเคราะห์ การนำงบประมาณไปใช้จ่ายจริง
	4. ประเมินผลความสำเร็จด้านระยะเวลาของการดำเนินงานที่ระบุไว้ในแผน
	5. หน่วยงานนำข้อมูล และนำผลการประเมินไปใช้ในการตัดสินใจและปรับปรุงงาน
	6. หน่วยงานแจ้งผลการประเมินให้บุคลากรที่รับผิดชอบทราบและแก้ไขปรับปรุงการดำเนิน

2. การเตรียมความพร้อมด้านบุคลากร

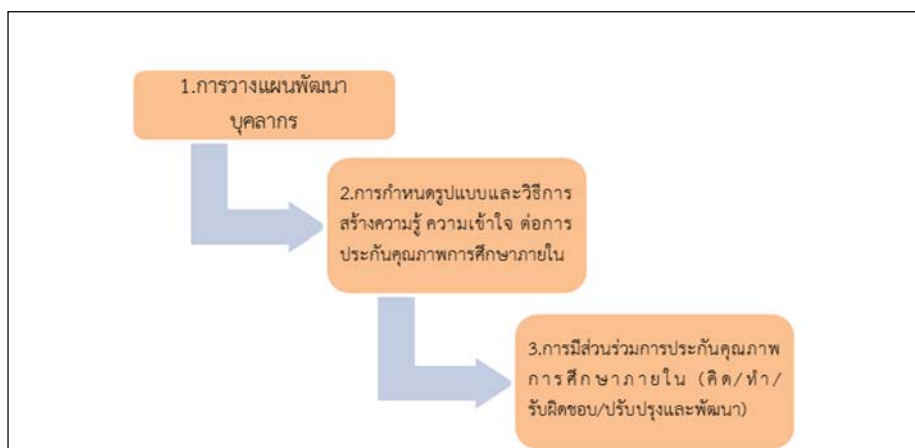
การเตรียมความพร้อมด้านบุคลากร	
ขั้นตอน	แนวปฏิบัติ
1. การวางแผนพัฒนาบุคลากร	1. กำหนดนโยบาย แผนงานพัฒนาบุคลากรด้านประกันคุณภาพการศึกษา ระยะยาวและระยะสั้น
	2. กำหนดบุคคลผู้รับผิดชอบแผนพัฒนาบุคลากรด้านประกันคุณภาพการศึกษา
	3. กำหนดขอบข่ายการพัฒนาบุคลากรในกลุ่มต่างๆ ให้มีความเหมาะสมกับตำแหน่งงาน
	4. กำหนดวัตถุประสงค์ เป้าหมาย ขั้นตอนการดำเนินงาน งบประมาณ และระยะเวลาในแผนพัฒนาบุคลากรด้านประกันคุณภาพการศึกษา
	5. กำหนดระบบ วิธีติดตามและประเมินผลในการพัฒนาบุคลากรด้านประกันคุณภาพการศึกษา
2. การกำหนดรูปแบบพัฒนาบุคลากรด้านประกันคุณภาพการศึกษา	กลุ่มผู้บริหาร
	1. จัดอบรมให้ความรู้หรือให้เข้าร่วมอบรมการประกันคุณภาพการศึกษาในหัวข้อที่เกี่ยวข้องกับผู้บริหาร
	2. ศึกษาดูงาน หลักการบริหาร การจัดการเรียนการสอน การวิจัย การบริการวิชาการ และทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม ที่ผู้บริหารมีบทบาทและเกี่ยวข้องกับประกันคุณภาพการศึกษา
	3. การสร้างเครือข่ายประกันคุณภาพการศึกษากลุ่มผู้บริหาร
	4. จัดสัมมนาแลกเปลี่ยนเรียนรู้เครือข่ายประกันคุณภาพการศึกษา ระดับผู้บริหาร
	5. อบรมวิธีการเขียนรายงานประเมินตนเองระดับคณะและระดับหลักสูตร
	6. การส่งเสริมเข้ารับอบรมหลักสูตรผู้ประเมินคุณภาพการศึกษาภายในระดับคณะ และ ระดับหลักสูตร
	7. การรับเชิญจากสถานศึกษาภายในและภายนอกให้เป็นคณะกรรมการประเมินคุณภาพการศึกษาภายในระดับหลักสูตรและระดับคณะ
	กลุ่มอาจารย์
	1. จัดอบรมให้ความรู้หรือให้เข้าร่วมอบรมการประกันคุณภาพการศึกษาในหัวข้อที่เกี่ยวข้องกับอาจารย์
	2. ศึกษาดูงาน การจัดการเรียนการสอน การวิจัย การบริการวิชาการ และทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม ที่อาจารย์มีบทบาทและเกี่ยวข้องกับประกันคุณภาพการศึกษา
	3. การสร้างเครือข่ายประกันคุณภาพการศึกษากลุ่มอาจารย์
	4. จัดสัมมนาแลกเปลี่ยนเรียนรู้เครือข่ายประกันคุณภาพการศึกษากลุ่มอาจารย์
	5. อบรมวิธีการเขียนรายงานประเมินตนเองระดับคณะและระดับหลักสูตร
	6. การส่งเสริมเข้ารับอบรมหลักสูตรผู้ประเมินคุณภาพการศึกษาภายในระดับคณะ และระดับหลักสูตร
	7. การรับเชิญจากสถานศึกษาภายในและภายนอกให้เป็นคณะกรรมการประเมินคุณภาพการศึกษาภายในระดับหลักสูตรและระดับคณะ
	กลุ่มเจ้าหน้าที่สายสนับสนุน (ทุกตำแหน่ง)
	1. จัดอบรมให้ความรู้หรือให้เข้าร่วมอบรมการประกันคุณภาพการศึกษาในหัวข้อที่เกี่ยวข้องกับเจ้าหน้าที่สายสนับสนุนทุกตำแหน่ง
	2. ศึกษาดูงาน หลักการบริหาร การจัดการเรียนการสอน การวิจัย การบริการวิชาการ และทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม ที่เจ้าหน้าที่สายสนับสนุนมีบทบาทและเกี่ยวข้องกับประกันคุณภาพการศึกษา
	3. การสร้างเครือข่ายประกันคุณภาพการศึกษากลุ่มเจ้าหน้าที่สายสนับสนุน
	4. จัดสัมมนาแลกเปลี่ยนเรียนรู้เครือข่ายประกันคุณภาพการศึกษาสายสนับสนุน
	5. อบรมวิธีการเขียนรายงานประเมินตนเองระดับคณะและระดับหลักสูตร

การเตรียมความพร้อมด้านบุคลากร	
ขั้นตอน	แนวปฏิบัติ
	6. อบรมวิธีการจัดทำหลักฐานประกอบเพื่อรับการประเมินคุณภาพการศึกษา
	กลุ่มเจ้าหน้าที่สายสนับสนุน (ผู้รับผิดชอบงานประกันคุณภาพการศึกษา)
	1. จัดอบรมให้ความรู้หรือให้เข้าร่วมอบรมการประกันคุณภาพการศึกษาในหัวข้อที่เกี่ยวข้องกับเจ้าหน้าที่ผู้รับผิดชอบงานประกันคุณภาพการศึกษา
	2. ศึกษาดูงานประกันคุณภาพการศึกษาจากหน่วยงานภายในและภายนอก
	3. การสร้างเครือข่ายประกันคุณภาพการศึกษา ระดับเจ้าหน้าที่ผู้รับผิดชอบงานประกันคุณภาพการศึกษา
	4. จัดสัมมนาแลกเปลี่ยนเรียนรู้เครือข่ายประกันคุณภาพการศึกษากลุ่มเจ้าหน้าที่ผู้รับผิดชอบงานประกันคุณภาพการศึกษา
	5. อบรมวิธีการเขียนรายงานประเมินตนเองระดับคณะและระดับหลักสูตร
	6. อบรมวิธีการจัดทำหลักฐานประกอบเพื่อรับการประเมินคุณภาพการศึกษา
	7. อบรมหลักสูตรเลขานุการผู้ประเมินประกันคุณภาพการศึกษาภายในระดับหลักสูตรและระดับคณะ
	8. ทำหน้าที่เป็นเลขานุการผู้ประเมินประกันคุณภาพการศึกษาภายในระดับหลักสูตรและระดับคณะ
	9. อบรมหลักสูตรประกันคุณภาพการศึกษา Online
3. การมีส่วนร่วมของบุคลากรในการประกันคุณภาพการศึกษาภายใน	1. กำหนดนโยบายและแผนงานประกันคุณภาพการศึกษา
	2. ปฏิบัติงานตามตำแหน่งงานของตนเอง ให้มีความสอดคล้องกับการประกันคุณภาพการศึกษา
	3. รับผิดชอบและทำความเข้าใจ ระบบ“การประกันคุณภาพการศึกษา” คือ การบริหารจัดการงานประจำให้มีระเบียบและมีแบบแผน
	4. วิเคราะห์จุดอ่อน จุดแข็ง หาแนวทางการพัฒนาหน่วยงาน
	5. จัดทำรายงานประเมินตนเองระดับคณะ และระดับหลักสูตร
	6. แก้ไขและปรับปรุง การนำผลประเมินมาใช้ให้เกิดประโยชน์

การเตรียมความพร้อมประกันคุณภาพการศึกษาภายใน ด้านบริหารจัดการ

ด้านบุคลากร

บทสรุป

การเตรียมความพร้อมการประกันคุณภาพการศึกษาภายในระดับหลักสูตรและระดับคณะของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ศูนย์ลำปาง มีความสำคัญคือจะช่วยแก้ไขปัญหาและอุปสรรคที่เกิดจาก 1) บุคลากรไม่เข้าใจระบบการประกันคุณภาพการศึกษา 2) งานประกันคุณภาพการศึกษาเป็นการเพิ่มภาระงานมากกว่าเป็นประโยชน์ 4) เกณฑ์มาตรฐานและตัวชี้วัดมีการเปลี่ยนแปลงส่งผลต่อการกำหนดแผนปฏิบัติงาน งบประมาณ และกระบวนการทำงาน 5) สิ่งสำคัญที่สุดคือผลผลิตตามพันธกิจไม่ได้มาตรฐาน

จากปัญหาและอุปสรรคที่ได้กล่าวนั้นควรได้รับการแก้ไขอย่างจริงจังและสำคัญที่สุดคือการตระหนักรู้ของบุคลากรทุกระดับ เพื่อให้การประกันคุณภาพการศึกษาภายในเป็นระบบงานปกติที่ทรงด้วยประสิทธิภาพ และเพื่อสร้างผลผลิตแบบมีประสิทธิผล รองรับการประกันคุณภาพสากลอื่นที่สถาบันสามารถต้องดำเนินการในอนาคต หากสถาบันการศึกษามีการเปลี่ยนแปลงระบบการประกันคุณภาพการศึกษารูปแบบใหม่จะทำให้คณะ สามารถปรับตัวและเตรียมความพร้อมได้อย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล

ข้อเสนอแนะ

การเตรียมความพร้อมประกันคุณภาพการศึกษาเป็นหลักการและแนวทางปฏิบัติที่ช่วยให้คณะ/หน่วยงานที่รับผิดชอบการจัดการเรียนการสอน ณ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ศูนย์ลำปาง นำไปประยุกต์ใช้ได้เป็นอย่างดีโดยมีข้อเสนอแนะดังนี้

1. ระดับผู้บริหาร สามารถนำแนวทางการเตรียมความพร้อมฯ ซึ่งมีขั้นตอนและแนวปฏิบัติไปดำเนินการได้ ประกอบด้วย การวางแผน การปฏิบัติตามแผน การตรวจสอบและติดตาม และการประเมิน ปรับปรุง ทั้งนี้สิ่งสำคัญที่จะประสบผลสำเร็จอีกประการ คือ ภาวะผู้นำของผู้บริหารต้องมีนโยบายที่ส่งเสริมและสนับสนุนระบบการทำงานอย่างจริงจังและสร้างสรรค์เพื่อเป็นแนวทางประสบความสำเร็จในการประกันคุณภาพการศึกษาได้

2. ระดับปฏิบัติการ สามารถนำแนวทางการเตรียมความพร้อมด้านบุคลากร ซึ่งมีขั้นตอนและแนวปฏิบัติไปดำเนินการได้ ประกอบด้วย การวางแผนพัฒนาบุคลากร การกำหนดรูปแบบและวิธีการสร้างความรู้ ความเข้าใจต่อการประกันคุณภาพการศึกษาภายใน และการมีส่วนร่วมในการประกันคุณภาพการศึกษาภายใน

รายการอ้างอิง

กระทรวงศึกษาธิการ. (2559). พระราชบัญญัติระเบียบบริหารราชการกระทรวงศึกษาธิการ พ.ศ.2546. สืบค้นจาก

<http://www.moe.go.th/moe/th/home/>

กองทัพเรือพลเรือน. (2547). การประเมินคุณภาพภายนอก-สมศ. เพื่อการปฏิรูปการศึกษาของไทยเข้าสู่มาตรฐานสากล (พิมพ์ครั้งที่ 1). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์โพธิ์เพช.

กฤษณ์ เต็มเปี่ยม.(2546).การเตรียมความพร้อมเพื่อการประกันคุณภาพภายในของสถานศึกษาสังกัดกองวิทยาลัยอาชีวศึกษา เขตกรุงเทพมหานคร. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารบัณฑิต, สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง, บัณฑิตวิทยาลัย, สาขาวิชาการบริหารอาชีวศึกษา.

เจษฎา ณ ระนอง. (กรกฎาคม 2557). รายงานการวิจัยการมีส่วนร่วมของบุคลากรในการประกันคุณภาพการศึกษาของ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. งานวิจัย. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, คณะรัฐศาสตร์.

พิสนุ พงศ์ศรี. (2549). การประเมินทางการศึกษา: แนวคิดสู่การปฏิบัติ (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: เทียมฟ้าการพิมพ์

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, กองส่งเสริมมาตรฐานและประกันคุณภาพการศึกษา. (2559). ประวัติการจัดตั้งกองส่งเสริมมาตรฐาน และประกันคุณภาพ. สืบค้นจาก http://www.tu.ac.th/org/qa/guide_office/history.html

มหาวิทยาลัยรามคำแหง, สาขาวิทยบริการเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดตรัง, และ คณะกรรมการดำเนินงานการวิจัย. (2557).

ความพร้อมในการดำเนินการประกันคุณภาพการศึกษาเพื่อรับการประเมินจากภายในและภายนอกของมหาวิทยาลัย รามคำแหง สาขาวิทยบริการเฉลิมพระเกียรติ. งานวิจัย. มหาวิทยาลัยรามคำแหง สาขาวิทยบริการเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดตรัง ปีงบประมาณ 2557.

วงจันทร์ ศรีอุดม. (2553). สภาพและปัญหาในการเตรียมความพร้อมเพื่อรองรับการประเมินภายนอกรอบที่ 3 ของครูในโรงเรียนสังกัด องค์การบริหารส่วนจังหวัดนนทบุรี. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารบัณฑิต, มหาวิทยาลัยราชภัฏจันทรเกษม, บัณฑิตวิทยาลัย, สาขาวิชาการบริหารการศึกษา.

สำนักมาตรฐานและคุณภาพอุดมศึกษา สำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา. (2558). คู่มือการประกันคุณภาพการศึกษาภายใน ระดับอุดมศึกษาฉบับปีการศึกษา 2557 (พิมพ์ครั้งที่ 1). กรุงเทพฯ: ห้างหุ้นส่วนจำกัดภาพพิมพ์.

การปรากฏของแนวคิดเกี่ยวกับตัวตน/อัตลักษณ์ในงานศึกษาทางสังคมสงเคราะห์ The Emergence of the Concept of Self/Identity in the Field of Social Work Study

ชัยพร อุโฆษจันทร์*

Chaiyaporn Ukosachan

บทคัดย่อ

บทความชิ้นนี้เกิดขึ้นมาจากความสนใจในแนวคิดเกี่ยวกับตัวตนและอัตลักษณ์ระหว่างการทำเค้าโครงการวิจัยเพื่อเสนอในการสมัครสอบในระดับดุษฎีบัณฑิตของผู้เขียน ด้วยความสนใจในแนวคิดทฤษฎีทางสังคมวิทยานี้เอง ทำให้ผู้เขียนเกิดคำถามว่า งานศึกษาทางด้านสังคมสงเคราะห์มีการนำแนวคิดเกี่ยวกับตัวตนมาและอัตลักษณ์มาใช้ในลักษณะใด งานชิ้นนี้เป็นการศึกษาเอกสารทางวิชาการทางสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ซึ่งจากการค้นคว้าพบว่ามีวิทยานิพนธ์ที่ปรากฏคำว่าตัวตน/อัตลักษณ์ในชื่อหัวข้อวิทยานิพนธ์อยู่จำนวน 3 เรื่อง พร้อมกับบทความที่เกี่ยวข้องอีก 1 บทความ ผู้เขียนพบว่า เราสามารถนำแนวคิดเรื่องตัวตนและอัตลักษณ์มาอธิบายปรากฏการณ์ทางสังคมได้หลากหลาย ได้แก่ การเน้นกระบวนการสร้างอัตลักษณ์ การมองอัตลักษณ์ให้สัมพันธ์กับสถาบันทางสังคม อย่างเฉพาะเจาะจง และการมองอัตลักษณ์ในฐานะเป็นข้อมูลของสิ่งที่เราจะศึกษา ดังนั้นจึงสามารถกล่าวได้ว่าไม่เพียงแต่สังคมวิทยาและมานุษยวิทยาเท่านั้นที่ใช้แนวคิดตัวตน/อัตลักษณ์มาอธิบายปรากฏการณ์ แต่สาขาวิชาอื่นๆ รวมทั้งสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ก็สามารถนำแนวคิดนี้มาใช้เพื่ออธิบายสังคม ในขอบเขตเนื้อหาของสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ได้เช่นกัน"

คำสำคัญ: ตัวตน, อัตลักษณ์, สังคมสงเคราะห์

ABSTRACT

This research is based on the interest of the concept of identity during the time of preparing the structure of this research for enrolling doctorate degree examination of the researcher. With the interest in sociological theory, the researcher comes up with some questions of these sociological theories that in which circumstance the study of Social work often uses the concept of identity to describe social identity. In this research paper is a study of documents pertaining to matters of Social work administration, Faculty of Social Administration. From the following exploratory and formal studies, there are three theses and one another journal article that related to the concept of identity the researcher found that the concept of identity can explain various social phenomena. For instance, to emphasize the processes of identity construction, to focus on self-identity relates to social institutions and to consider the identity it as something that studied. Therefore, it can be said that not only sociology and anthropology studies utilizes the notion of identity to explain occurrences and phenomenons, but other branches of studies, including social work administration, also make use of such notion to help explain society within the context of social work/welfare.

Keywords: Self, Identity, Social Work

* นักศึกษาปริญญาโทหลักสูตรสังคมสงเคราะห์ศาสตร์มหาบัณฑิต คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

บทนำ

บทความชิ้นนี้ถูกเขียนขึ้นโดยมีแรงบันดาลใจมาจากสถานการณ์ที่ผู้เขียนต้องเผชิญในขณะค้นหาข้อมูลเพื่อศึกษาต่อในระดับดุษฎีบัณฑิต เป็นช่วงเวลาที่ได้เพิ่มความกังวลใจว่าจะเลือกศึกษาต่อในสาขาวิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา ซึ่งเป็นสาขาวิชาที่เต็มไปด้วยแนวคิดทฤษฎี และอาจเรียกได้ว่า เป็นศาสตร์บริสุทธิ์ (Pure science) ในขณะที่การสังคมสงเคราะห์มีความเป็นศาสตร์ประยุกต์ (Apply science) ที่เน้นการนำศาสตร์ต่างๆ มาประยุกต์ใช้กับการทำงานสังคมสงเคราะห์ ไม่ว่าจะเป็นสังคมวิทยา จิตวิทยาและความรู้ชุดอื่นๆ อีกมากมาย ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับว่ากลุ่มเป้าหมายของงานสังคมสงเคราะห์คือใคร เนื่องจากภูมิหลังการศึกษาในระดับปริญญาตรีของผู้เขียน คือ สังคมวิทยาและมานุษยวิทยา และเลือกเรียนสังคมสงเคราะห์คลินิก ขำนาญการทางการแพทย์ในระดับปริญญาโท ด้วยความสนใจเกี่ยวกับทฤษฎีทางสังคมวิทยา โดยเฉพาะอย่างยิ่งเรื่องอัตลักษณ์ (Identity) และ ตัวตน (Self) ของตัวผู้เขียนอยู่เป็นทุนเดิมเพราะฉะนั้นในบทความชิ้นนี้ จึงต้องการจะทราบว่า ในวิทยานิพนธ์สังคมสงเคราะห์ในช่วงเวลา 10 ปีที่ผ่านมา นั้นที่มุ่งศึกษา หรือประยุกต์ใช้ทฤษฎีทางสังคมวิทยา-มานุษยวิทยา หรือจิตวิทยา ที่เกี่ยวข้องกับการประเด็นเรื่องตัวตนมาเป็นใช้ในการอธิบายงานของตนเองบ้าง และถูกใช้ในลักษณะใด

อย่างไรก็ตาม ที่ผู้เขียนกล่าวว่าสังคมสงเคราะห์คือศาสตร์ประยุกต์นั้นไม่ได้มีเจตนาที่กล่าวว่าสังคมสงเคราะห์ไม่มีทฤษฎีเป็นของตัวเองแต่อย่างใด เพราะสังคมสงเคราะห์เองก็มีแนวคิดทฤษฎีของตนเองอยู่หลากหลาย มากไปกว่านั้น สังคมสงเคราะห์เองยังมียุทธศาสตร์การทำงานในหลายระดับ ได้แก่ สังคมสงเคราะห์เฉพาะราย สังคมสงเคราะห์กลุ่มชน สังคมสงเคราะห์ชุมชนหรือการจัดระเบียบชุมชนการวางแผนนโยบายและการวางแผนทางสังคม การบริหารงานสังคมสงเคราะห์ และการวิจัยทางสังคมสงเคราะห์ (จิตติมา โสภารัตน์, 2522, น. 1) และในการปฏิบัติงานสังคมสงเคราะห์ในแต่ละระดับนั้น ก็เป็นการประยุกต์ใช้แนวคิดทฤษฎีที่แตกต่างกันไป เช่นกัน ยกตัวอย่างเช่นในสังคมสงเคราะห์เฉพาะราย ก็จะมีประกอบด้วยการประยุกต์ใช้ทฤษฎีจิตสังคม ทฤษฎีการแก้ปัญหา ทฤษฎีการแก้ไขปัญหามโนทัศน์ ทฤษฎีการปรับเปลี่ยนพฤติกรรม (กิตติพัฒน์ นนทปัทมเดช, 2536) เป็นต้น นอกจากนั้นยังพบทฤษฎีระบบ ทฤษฎีการปะทะสังสรรค์ ทฤษฎีทางจิตวิทยาเช่น จิตวิเคราะห์และทฤษฎีพัฒนาการ (ประมวลเอกสารวิชาการ วิชาปฏิบัติงานสังคมสงเคราะห์, 2537) ซึ่งทฤษฎีที่กล่าวมาข้างต้น เชื่อว่านักศึกษาศังคมสงเคราะห์หรือผู้ปฏิบัติงานทางสังคมสงเคราะห์เองย่อมมีความคุ้นเคยในการใช้ทฤษฎีข้างต้นเป็นเครื่องมือในการมอง วิเคราะห์ปัญหา และสถานการณ์ของผู้ใช้บริการ อย่างไรก็ตาม แนวคิดละทฤษฎีทางสังคมสงเคราะห์เองก็ไม่ได้หยุดนิ่ง เห็นได้จากหนังสือ ทฤษฎีสังคมสงเคราะห์ร่วมสมัยของ กิตติพัฒน์ นนทปัทมเดช ที่ได้รวบรวมทฤษฎีทางสังคมต่างๆ เพื่อนำมาปรับใช้ในงานสังคมสงเคราะห์ เช่น ทฤษฎีระบบ ทฤษฎีนิเวศวิทยา ทฤษฎีความขัดแย้ง ทฤษฎีการเสริมพลังอำนาจ ทฤษฎีปฏิสัมพันธ์สัญลักษณ์ รวมถึงปรากฏการณ์วิทยา การกำหนดสร้างทางสังคม และศาสตร์แห่งการตีความ (กิตติพัฒน์ นนทปัทมเดช, 2553) หรือการนำทฤษฎีแนวสตรีนิยม (Feminist) มาเขียนเป็นตำราสังคมสงเคราะห์แนวสตรีนิยม โดย วิทยานิยาสกสิน นั้น แสดงให้เห็นถึงการดำรงอยู่ของสตรีนิยมในงานสังคมสงเคราะห์ หรือการกล่าวถึงทฤษฎีจิตพลวัต (Psychodynamic Theory) หรือทฤษฎี Cognitive behavioral practice หรือแม้แต่ Existentialism ก็ยังถูกกล่าวถึงในหนังสือทฤษฎีสังคมสงเคราะห์สมัยใหม่ (Modern social work Theory) ของ Malcolm Payne (2014)

การศึกษาทางสังคมสงเคราะห์จำเป็นต้องปรับใช้ทฤษฎีจากสาขาวิชาอื่นมาใช้ในการอธิบายเพราะแนวคิดและทฤษฎีอื่นๆ เช่น สังคมวิทยาจะช่วยให้สังคมสงเคราะห์สามารถรับรู้ถึงปัญหาของกลุ่มผู้ใช้บริการ ไม่ว่าจะเป็นปัญหาความยากจน (Poverty) การตกอยู่ในสถานะว่างงาน (Unemployment) ความเจ็บป่วย (ill health) การถูกกีดกันทางสังคม (Social exclusion) เป็นต้นดังนั้น การที่นักสังคมสงเคราะห์เกิดความเข้าใจว่ากระบวนการทางสังคมสามารถทำให้ผู้คนตกอยู่ในสภาวะชายขอบ (Marginalized) ได้อย่างไรจะต้องมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับแนวคิดและทฤษฎีทางสังคมต่างๆ อย่างครอบคลุมเสียก่อน เพราะฉะนั้นจึงเป็นสิ่งสำคัญ ที่เราจะต้องคิดว่า ปัญหาที่เกิดขึ้นกับผู้คนนั้นไม่ได้เกิดจากเพราะเขา/เธอสร้างขึ้นแต่เพียงฝ่ายเดียว หากแต่เป็นผลกระทบที่เกิดจากโครงสร้างทางสังคมและวัฒนธรรมซึ่งการมองเช่นนี้คือการมองเชิงโครงสร้าง ซึ่งจะตรงข้ามกับการมอง

ด้วยทฤษฎีที่เน้นไปที่ปัจเจกเช่น ปฏิสัมพันธ์สัญลักษณ์ และจิตวิทยา อย่างไรก็ตาม แอนโธนี กิดเด็นส์ (Anthony Giddens) ก็ได้เสนอทฤษฎี (Structuration Theory) ขึ้นมาเป็นทฤษฎีที่อยู่ระหว่างทฤษฎีโครงสร้างนิยมและทฤษฎีที่เน้นไปที่ปัจเจก

ในการศึกษาทางสังคมสงเคราะห์ ซึ่งสำหรับผู้เขียนแล้ว “ตัวตน/อัตลักษณ์” ไม่ใช่สิ่งที่เป็นทฤษฎีในตัวเองเท่าใดนัก เนื่องจากว่ามีชุดคำอธิบายเกี่ยวกับตัวตนอยู่มากมาย ขึ้นอยู่กับว่าเราสมมติว่าของสาขาวิชาใดเพื่อใช้ในการมองไปที่ แนวคิด “ตัวตน/อัตลักษณ์” จิตวิทยาเองก็กล่าวถึงตัวตน สังคมวิทยาก็กล่าวถึงตัวตน มานุษยวิทยาก็กล่าวถึงตัวตน ดังนั้นในส่วนถัดไป ผู้เขียนจะนำเข้าสู่การทบทวนแนวคิดเกี่ยวกับตัวตน/อัตลักษณ์จากหนังสือเรื่อง อัตลักษณ์ ของอภิญญา เฟื่องฟูสกุล (อภิญญา เฟื่องฟูสกุล, 2546)

การทบทวนแนวคิดเกี่ยวกับตัวตน/อัตลักษณ์

ในที่นี้ตัวตนที่จะพูดถึงไม่ได้หมายถึงตัวตนในแบบของพุทธนั่นคืออนัตตา แต่เป็นตัวตนที่อยู่ในบริบทของสังคมวิทยา มานุษยวิทยา และจิตวิทยา ทั้งนี้อาจมีคำที่หลากหลายซึ่งเกี่ยวข้องกับตัวตน ได้แก่ Identity, Self และ Ego สำหรับผู้เขียนแล้ว การจะยกศัพท์คำใดมาใช้ขึ้นอยู่กับว่าเราเลือกใช้ศาสตร์สาขาใดมาอธิบาย ซึ่งจากการทบทวนงานเขียนเรื่องอัตลักษณ์ ของ อภิญญา เฟื่องฟูสกุล (2546) พบว่า มีการให้ความหมายกับอัตลักษณ์ และตัวตนที่ค่อนข้างหลากหลาย ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับกรอบการอธิบายของแต่ละสาขาวิชา รวมทั้ง ยุคสมัยของแนวคิดเช่น ยุคสมัยใหม่ หรือยุคหลังสมัยใหม่ เป็นต้น

1. การกล่าวถึงตัวตน/อัตลักษณ์ของจิตวิทยา

ในที่นี้ขอลำดับถึงแนวคิดเรื่องตัวตนในยุคสมัยใหม่ สำหรับผู้เขียนแล้วมีความเห็นว่า จิตวิทยาเป็นศาสตร์หนึ่งที่มีอิทธิพลต่อเรื่องตัวตนไว้มากทีเดียว ซึ่งจะถูกแบ่งออกเป็น 2 ส่วนด้วยกันคือ หนึ่งตัวตนในมุมมองจิตวิเคราะห์ของ ฟรอยด์ (Sigmund Freud) และสองคือตัวตนในมุมมองจิตสังคมของอีริกอีริกสัน (Erik Erikson)

1.1 ตัวตน/อัตลักษณ์จากมุมมองของทฤษฎีจิตวิเคราะห์

แนวคิดเรื่องอัตลักษณ์ของฟรอยด์นั้นวางอยู่บนฐานของอัตลักษณ์ทางเพศ ฟรอยด์เชื่อว่า อัตลักษณ์ทางเพศนั้นเกิดขึ้นจากโครงสร้างทางจิตวิทยา (อภิญญา เวชยชัย, 2546) กล่าวคือ ฟรอยด์ไม่ได้แบ่งแยกชายกับหญิงจากลักษณะทางสรีระ แต่มองเป็นเรื่องของกลไกทางจิตนั่น คือ การก่อตัวของปมโอดิปัส (Oedipus complex) และความกลัวการถูกตอน (อภิญญา เฟื่องฟูสกุล, 2546 น. 15) กล่าวคือ ในวัยเด็ก เด็กชายจะมีแม่เป็นวัตถุแห่งความรัก แต่เมื่อถูกห้ามมิให้เล่นอวัยวะของตนเอง กลายเป็นความรู้สึกว่าเขาอาจถูกตัดอวัยวะเพศทิ้ง จึงต้องลดความปรารถนาที่จะผูกพันกับผู้เป็นแม่ แล้วนิยามตนเองกับผู้มีอำนาจนั้นคือพ่อแทน ส่วนเด็กหญิงเมื่อพบว่าตนเองไม่มีอวัยวะเพศซึ่งเป็นสัญลักษณ์แห่งอำนาจ เด็กหญิงก็จะพัฒนาเป็นความปรารถนาในอวัยวะเพศชายเป็นต้น ซึ่งทั้งหมดนี้แสดงให้เห็นว่าอัตลักษณ์ในทฤษฎีของฟรอยด์วางอยู่บนฐานของอัตลักษณ์ทางเพศ อย่างไรก็ตาม การก่อตัวของอัตลักษณ์จะเกิดขึ้นภายใต้การทำงานของจิต 3 ระดับ คือ Id, Ego และ Super ego โดยบุคคลจะมีอัตลักษณ์เป็นแบบใดนั้น ก็ขึ้นอยู่กับความสามารถในการรักษาสัมดุลระหว่าง Id ซึ่งเป็นแรงปรารถนา เป็นสัญชาตญาณของมนุษย์ กับ Super ego ซึ่งเป็นระบบศีลธรรมที่ฝังมาของสังคม เท่ากับว่าตัวตนเป็นกระบวนการแห่งความขัดแย้งของโครงสร้างทางจิตนั่นเอง

1.2 ตัวตนและอัตลักษณ์จากมุมมองของทฤษฎีEgo theory ของ อีริกสัน

ต่อมาคือ ตัวตนในมุมมองอีริกอีริกสัน (Erik Erikson) นักจิตวิทยาแนวจิตสังคมผู้เสนอทฤษฎี Ego Theory โดยผู้เขียนเห็นว่าตัวตนในมุมมองอีริกอีริกสันนั้น เป็นกระบวนการปฏิสัมพันธ์ระหว่างตนเองกับสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นตลอดชีวิต ตั้งแต่เกิดจนตาย ซึ่งถูกแบ่งออกเป็น 8 ขั้นตอนการพัฒนา โดยแต่ละขั้นจะประกอบไปด้วยขั้นวิกฤติ ซึ่งหากบุคคลสามารถผ่านพ้นขั้นวิกฤติต่างๆ ไปได้ก็จะส่งผลให้พัฒนาเป็นคนแบบหนึ่ง ทว่าบุคคลก็สามารถเกิดการติดตรึง (Fixation) ได้เช่นกัน ซึ่งส่งผลให้ตัวตนของบุคคลกลายเป็นอีกรูปแบบหนึ่ง เพราะฉะนั้นทฤษฎี Ego Theory นี้จึงค่อนข้างเป็นกระบวนการที่ละเอียด และมีพลังเพียงพอที่จะอธิบายว่า เพราะอะไรตัวตนของผู้ร่วมวิจัยจึงเป็นลักษณะอย่างที่เราเห็น เพราะฉะนั้นการย้อนกลับไปทบทวนในอดีตก็อาจจะเผยให้เห็นประสบการณ์ในชีวิตที่สำคัญซึ่งส่งผลให้เกิดการติดตรึง (Fixation) ของขั้นตอนการพัฒนาต่างๆ ได้ เป็นต้น

2. การกล่าวถึงตัวตน/อัตลักษณ์ของสังคมวิทยา-มานุษยวิทยา

2.1 สังคมวิทยา: แมกซ์เวเบอร์

หันมาทางทฤษฎีทางสังคมวิทยา อย่างเช่น เวเบอร์ (Max Weber) ซึ่งเป็นนักสังคมวิทยาที่ให้ความสำคัญกับปัจเจกมากกว่าเชิงโครงสร้าง อย่างเช่น มาร์กซ์ (Karl Marx) และเดอร์ไคม์ (Emile Durkheim) เวเบอร์สนใจมองบุคคลในฐานะผู้กระทำ เวเบอร์สร้างตัวแบบทางบุคลิกภาพแบบต่างๆ ขึ้นมา เขาสนใจพลังทางศาสนาที่มีอิทธิพลต่อการสร้างแบบแผนของบุคลิกภาพ (Personality types) ที่ได้แรงบันดาลใจทางศาสนาหลายแบบ เช่น บุคลิกภาพแบบผู้ถือบวชภายในโลก (Inner worldly asceticism) หรือบุคลิกภาพแบบผู้ถือบวชที่ไปพ้นโลก (Outer worldly asceticism) หรือบุคลิกภาพแบบปรับตัวเพื่ออยู่ในโลกของขงจื้อและอิสลาม (อภิญา เพ็ญพสุกุล, 2546, น. 24)

2.2 มานุษยวิทยา: คลิฟฟอร์ด เกียซर्ट

นอกจากนั้นยังมีตัวตนในแนวคิดทางมานุษยวิทยา โดยผู้เขียนเห็นว่าแนวคิดของ คลิฟฟอร์ด เกียซर्ट (Clifford Geertz, 1983, อ้างใน อภิญา เพ็ญพสุกุล, 2546, น. 32) มีความน่าสนใจและสอดคล้องกับงานศึกษาประเด็นมลทินประทับของตัวผู้เขียนในระดับปริญญาโทอยู่บ้าง นั่นคือ คลิฟฟอร์ดศึกษาเรื่องการใช้สรรพนามและการเรียกชื่อในสังคมโมร็อกโก ซึ่งสรรพนามที่ใช้เรียกมีความสัมพันธ์กับบุคคลที่เขา/เธอมีปฏิสัมพันธ์ด้วย เช่น เมื่อคนๆ หนึ่งถูกแนะนำตัวกับคนต่างถิ่น คำที่ถูกหยิบยกมาใช้คือคำที่แสดงตนเป็นคนท้องถิ่นของตนเอง หากถูกแนะนำตัวกับคนต่างอาชีพ ก็จะเลือกใช้คำที่ระบุอาชีพของตนเอง เช่นเดียวกับงานศึกษาของผู้เขียน ที่ชุมชนเองมักจะเติมท้ายชื่อให้กับผู้ป่วยทางจิตตามลักษณะความผิดปกติของบุคคลนั้นๆ เช่น ป้า....ผีบ้า คือ ป้า... ที่มีอาการเจ็บป่วยทางจิต อย่างไรเสียในงานศึกษาระดับปริญญาโทของผู้เขียนพบว่าการตั้งชื่อ (Naming) นี้นำไปสู่การกักขังภาพลักษณ์ของผู้ป่วยได้เช่นกัน ทว่าในบางกรณี การเรียกชื่อนั้นๆ อาจเปลี่ยนแปลงไปตามลักษณะอาการของตัวผู้ป่วยเอง เช่นกัน

2.3 กลุ่มนักทฤษฎีปฏิสัมพันธ์สัญลักษณ์: จอร์จเฮอริเบิร์ท

ต่อมาคือ การพูดถึงตัวตนจากมุมมองของพวกนักทฤษฎีปฏิสัมพันธ์สัญลักษณ์ (Symbolic interactionism) ที่เชื่อว่าเราไม่สามารถแยกปัจเจกออกจากสังคมได้ เพราะสำหรับนักคิดสายนี้ การมีอยู่ของบุคคลย่อมเกิดจากการมีปฏิสัมพันธ์กับบุคคลอื่นๆ เพราะฉะนั้น “ตัวตน” ในที่นี้คือ “คนในกระจกเงา” (The looking glass self) นอกจากนั้นตัวตนยังสามารถก่อตัวขึ้นจากการเล่นสมมุติบทบาทการเป็นผู้อื่นของวัยเด็ก และตัวตนในมุมมองของมีด (G. H. Mead) นั้น เป็นตัวตนที่มี 2 ด้านซึ่งมีปฏิสัมพันธ์กันตลอดเวลาของ The I และ The Me

ตัวตนนั้นมีลักษณะที่เป็นพลวัตอยู่ตลอดเวลา คือมีการเปลี่ยนแปลงไปตามบริบทขึ้นอยู่กับว่า ณ ขณะนั้นบุคคลมีปฏิสัมพันธ์กับใคร และมีประสบการณ์ชีวิตมากน้อยเพียงไร ทำให้ตัวตนจึงกลายเป็นสิ่งสัมพัทธ์ในตัวเอง เช่นเดียวกับที่อมาตยา เช่น กล่าวถึง สมมติฐานเรื่องสายสัมพันธ์เชิงเดี่ยว (Singular affiliation) ว่าเราทุกคนในฐานะปัจเจกบุคคลย่อมเกี่ยวข้องกับอัตลักษณ์หลายชนิด ในบริบทที่ผิดแผกกัน ตามแต่ภูมิหลังของแต่ละคน ตลอดจนกิจกรรมทางสังคมต่างๆ เช่นเราสามารถเป็นทั้งพลเมืองอังกฤษเกิดในมาเลเซีย มีลักษณะทางเชื้อชาติจีน เป็นนายหน้าค้าหุ้น ไม่กินมังสวิรัต เป็นทอปปิด นักภาษาศาสตร์ กวี ผู้ต่อต้านการทำแท้งในเวลาเดียวกัน (อมาตยา เช่น, 2549, น. 23) ดังนั้นการศึกษาตัวตน จึงต้องศึกษาควบคู่ไปกับวัฒนธรรมที่บุคคลนั้นมีปฏิสัมพันธ์ด้วย

จากการทบทวนแนวคิดเกี่ยวกับตัวตน/อัตลักษณ์ข้างต้น น่าจะก่อให้เกิดความเข้าใจและมองเห็นภาพของแนวคิดตัวตน/อัตลักษณ์ในระดับหนึ่ง สำหรับผู้เขียนแล้ว ผู้เขียนเห็นว่าแนวคิดนี้เป็นแนวคิดที่สามารถนำไปปรับใช้ได้อย่างหลากหลายเพื่อใช้ในการทำความเข้าใจเกี่ยวกับมนุษย์ และถึงแม้จะเป็นแนวคิดที่ค่อนข้างไปทางสังคมวิทยา แต่ผู้ที่นำแนวคิดนี้มาเป็นเครื่องมือในการศึกษาทางวิชาการก็ไม่ได้จำกัดเฉพาะนักสังคมวิทยาหรือนักมานุษยวิทยา ทว่า สามารถถูกนำไปใช้โดยวิชาชีพต่างๆ มากมาย เช่น นักจิตวิทยา นักสังคมสงเคราะห์ หรือแม้แต่วิชาชีพเกี่ยวกับวิทยาศาสตร์สุขภาพเช่นงานวิจัยปัจจุบันของวิชาชีพพยาบาลก็เริ่มให้ความสนใจกับมิติทางสังคมมากขึ้น รวมไปถึงวิชาชีพแพทย์ ที่ได้ก้าวเท้าของตนเองเข้ามาสู่ปริณิณทลของสังคมศาสตร์ และได้ผลิตองค์

ความรู้ทางสังคมที่น่าสนใจอย่างเช่นบทความของโกมาตร จึงเสถียรทรัพย์เรื่อง อัตลักษณ์และการกอบกู้ศักดิ์ศรีวิชาชีพสาธารณสุขของ หมออนามัย

การประยุกต์ใช้แนวคิดตัวตน/อัตลักษณ์มาใช้ในการศึกษาทางสังคมสงเคราะห์

ดังนั้นในบทความนี้ ผู้เขียนจะทบทวนข้อมูลทางวิชาการเพื่อแสดงให้เห็นถึงการปรากฏของแนวคิดเรื่องตัวตน/อัตลักษณ์ในวิทยานิพนธ์สังคมสงเคราะห์ บทความนี้เกิดขึ้นจากการ รวบรวมข้อมูลวิทยานิพนธ์ของนักศึกษาคณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ที่กล่าวถึงตัวตน/อัตลักษณ์ในชื่อของวิทยานิพนธ์ทั้งหมดเท่าที่ปรากฏในท้องสมุดและฐานข้อมูลวิทยานิพนธ์อิเล็กทรอนิกส์ (E-Thesis) ของสำนักหอสมุดมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ซึ่งพบว่ามีวิทยานิพนธ์ที่พูดถึงเรื่องตัวตน/อัตลักษณ์อยู่จำนวน 46 เรื่อง และเป็นที่แน่นอนว่าโดยส่วนใหญ่จะเป็นวิทยานิพนธ์ทางสังคมวิทยา-มานุษยวิทยา และพบวิทยานิพนธ์ของสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ที่กล่าวถึงประเด็นเรื่องตัวตน/อัตลักษณ์อยู่จำนวน 3 เรื่อง ซึ่งเป็นงานศึกษาสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ดุสิตบัณฑิตสาขา นโยบายสังคม ที่ใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ ได้แก่ งานของ มาณวรงค์ บวรพัฒน์, 2547; กมลพรรณ พันพิง (2553); แสน กิตตินันท์ (2557) นอกจากนี้ ยังมีบทความวิชาการของกมลชนก ขำสุวรรณ ในเรื่องการบูรณาการทฤษฎีทางสังคม เพื่อทำความเข้าใจปรากฏการณ์แม่เลี้ยงเดี่ยวชนชั้นล่าง

วิธีการประยุกต์ใช้แนวคิดเรื่องตัวตน/อัตลักษณ์ การศึกษาทางสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ทั้ง 3 เรื่อง

ต่อไปนี้จะเขียนจะกล่าวถึงเรื่องราวโดยสรุปของวิทยานิพนธ์จากคณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ที่มีตัวตน/อัตลักษณ์ ปรากฏอยู่ในชื่อเรื่องไปพร้อมๆ กับการวิเคราะห์วิธีและมุมมองของการหยิบใช้แนวคิดอัตลักษณ์ในงานศึกษาแต่ละชิ้น

1. เรื่องราวชีวิตการทำงานสาธารณสุขมูลฐานของอาสาสมัครสาธารณสุขหญิง: วิธีการหาความรู้ การสร้างอัตลักษณ์/ตัวตน และความสัมพันธ์เชิงอำนาจของความรู้ โดย มาณวรงค์ บวรพัฒน์ (2547)

งานศึกษาเรื่องแรกที่จะกล่าวถึงคือการศึกษาระดับปริญญาเอก หลักสูตรสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ดุสิตบัณฑิต สาขา นโยบายสังคม ของ มาณวรงค์ บวรพัฒน์ (2547) เพราะฉะนั้น ด้วยความที่เป็นปริญญาเอกสาขา นโยบายสังคมทำให้เนื้อหาในการวิเคราะห์แตกต่างไปจากการสังคมสงเคราะห์คลินิก (Clinical social work) ซึ่งสำหรับผู้เขียนเอง (ที่หันเหไปในทางสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา)ต้องยอมรับว่า ผู้เขียนมีความเห็นว่างานเรื่องตัวตนและอัตลักษณ์น่าจะปรากฏในงานสังคมสงเคราะห์คลินิก เพราะจะทำให้ผู้ศึกษา/นักวิจัยได้สัมผัสกับผู้คนท่ามกลางวัฒนธรรมมากกว่าการนำเรื่องตัวตน/อัตลักษณ์ไปศึกษาในเชิงนโยบาย แต่งานของ มาณวรงค์เองกลับมีความน่าสนใจในเชิงทฤษฎีอย่างมาก ตรงที่เป็นการนำแนวคิดตัวตน/อัตลักษณ์ไปใช้ในวิพากษ์ สังเกตได้จากการปรากฏของคำว่า “ความสัมพันธ์เชิงอำนาจ” ในชื่อวิทยานิพนธ์

จากการศึกษางานของ มาณวรงค์ บวรพัฒน์ (2547) ผู้เขียนเห็นว่า มาณวรงค์มองว่ากระบวนการอบรมของอาสาสมัครสาธารณสุข (อสม.) เป็นกระบวนการของการสร้างอัตลักษณ์อย่างหนึ่ง และมองสาธารณสุขมูลฐานว่ามีฐานะเท่ากับเป็นวาทกรรม (Discourse) ที่เข้าไปครอบงำเหล่า อสม. ผ่านกระบวนการการการอบรม จนกระทั่งก่อร่างสร้างตัว (Form) กลายเป็นอัตลักษณ์ของ อสม. และสิ่งที่ผู้เขียนมองว่าน่าสนใจอีกอย่างหนึ่ง คือ เธอได้กล่าวถึง “กลไกการทำงานของอำนาจ” อีกด้วยและเมื่อกล่าวถึงเรื่องอำนาจ (Power) ย่อมทำให้นึกถึงเรื่องแนวคิดเกี่ยวกับอำนาจของนักสังคมวิทยาต่างๆ และแน่นอนว่าในงานของ มาณวรงค์ ได้กล่าวถึง แนวคิดเกี่ยวกับอำนาจของฟูโกต์ (Michel Foucault) นั่นคือ อำนาจที่ดำรงอยู่ทุกหนทุกแห่ง ไม่ได้กระจายไปในทิศทางเดียวอีกต่อไป (อานันท์ กาญจนพันธุ์, 2548, น. 214) อำนาจมีมาจากชุดความรู้ หรือที่อาจเรียกได้ว่า วาทกรรม โดยเฉพาะในงานของ มาณวรงค์ที่ได้พูดถึงชุดความรู้เกี่ยวกับองค์ความรู้ทางสาธารณสุข เป็นความรู้ที่เข้ามามีอำนาจต่อเหล่า อสม. อย่างแยบยลที่สุด ผ่านกระบวนการอบรม ที่ถูกวิเคราะห์โดย มาณวรงค์อย่างเป็นขั้นตอน จุดนี้เองที่ถูกเรียกว่า “การทำงานของอำนาจ” (มาณวรงค์ บวรพัฒน์, 2547, น. 238) แต่สำหรับผู้เขียนเองขอใช้คำว่า “ปฏิบัติการของอำนาจ” ที่สืบคลานเข้ามาผ่านกระบวนการอบรม

ตั้งแต่ขั้นของพิธีการที่ทำให้ดูยุ่งยาก ดูสำคัญ นอกจากนั้นงานชิ้นนี้ยังมองไปที่สาระของการฝึกที่มุ่งเน้นไปที่ศาสตร์แข็ง (Hard Science) (ผานฉวงค์ บุรพัฒน์, 2547, น. 230) มากกว่าเรื่องทางสังคม การอบรมดังกล่าวเป็นการให้ อสม. เข้ามาฟังชุดความรู้ที่ยากแก่การเข้าใจ ยากที่จะจดจำ เต็มไปด้วยศัพท์เฉพาะ เช่น ความรู้ทางการแพทย์ และความรู้ทางเภสัชกรรม และสิ่งที่ผู้เขียนคิดว่าน่าสนใจในขั้นตอนของการถ่ายทอดความรู้ ก็คือ มิติของความแยบยลในการหล่อหลอมความรู้ทางสาธารณสุขที่เกิดขึ้น

ความแยบยลที่กล่าวมานั้นมีลักษณะที่น่าสนใจ คือ ถ้าเราลองพิจารณาแบบของการส่งผ่านความรู้ที่ผานฉวงค์เรียกว่าศาสตร์แข็งนั้น ก็จะพบว่า มีโครงสร้างอยู่ 2 รูปแบบ คือ รูปแบบแรกเป็นการส่งผ่านความรู้ในลักษณะที่ดัง นั้นคือ จากผู้ที่มีอำนาจ (หมายถึง วิทยากรจากสาธารณสุข) ที่ปรากฏกายขึ้นในฐานะผู้รู้ ส่งความรู้ที่ถูกทำให้ดูขลัง ดูทรงคุณค่า แก่ผู้เข้าร่วมอบรมนั้นคือ อสม. ในจุดนี้ ผานฉวงค์วิเคราะห์เอาไว้ในลักษณะว่า การอบรมที่เกิดขึ้นเป็นการละลายต่อคุณค่า มุมมองของผู้เรียน การอบรมที่เกิดขึ้นนั้นเป็นการเรียนโดยปราศจากการตั้งคำถามซึ่งจุดนี้เองที่ผู้เขียน มักเรียกว่า อสม. ถูกครอบงำ เพราะเป็นเพียงการนั่งฟังทำตาม แต่ไม่ไปถึงขั้นคิดวิเคราะห์หรือคิดเองได้ และการไปดูงานของเหล่า อสม. นั้น เป็นการสร้างอัตลักษณ์ทางสังคมให้กับ อสม. มากกว่าการเรียนรู้ และรูปแบบต่อมาของการเข้าครอบงำ/ปฏิบัติการของอำนาจจะเกิดขึ้นอีกทีหนึ่งในบริบทพื้นที่ชุมชนซึ่งเป็นการถ่ายทอดในแบบราบ ในงานชิ้นนี้ อสม. ถูกมองว่าเป็นเครื่องมือของอำนาจที่ลงไปสู่สมาชิกในชุมชน เพราะ อสม. จะเป็นคนที่รู้เรื่องโลกมากกว่ารู้เรื่องโรคอสม. จึงกลายเป็นผู้มีศักยภาพในการถ่ายทอดองค์ความรู้ทางสาธารณสุขให้กับชาวบ้านได้อย่างดี เพราะ อสม. มีความรู้สึกไวและตระหนักในจารีตวิถีของชุมชน รู้กาลเทศะว่าจะปฏิบัติการถ่ายทอดความรู้ให้แก่ใคร ที่ไหน อย่างไร และเมื่อใดอย่างเหมาะสม อสม. จึงกลายเป็นมีอำนาจในฐานะผู้กำหนด และควบคุมกระบวนการถ่ายทอดอย่างแยบยล (ผานฉวงค์ บุรพัฒน์, 2547, น. 236)

ย้อนกลับไปในส่วนแรกของงานชิ้นนี้ได้กล่าวเอาไว้ว่าการฝึกอบรมเป็นเสมือนกระบวนการสร้างอัตลักษณ์ให้กับ อสม. กระบวนการนี้ได้สถาปนาผู้รู้และผู้ไม่รู้ให้เกิดขึ้น แน่นนอนว่า อสม. คือ ผู้ไม่รู้ และก็ยังถูกตอกย้ำความไม่รู้อยู่ทุกเมื่อเชื่อวันผ่านการอบรม ผ่านการทำงานร่วมกับทีมสาธารณสุข จนเกิดเป็นลักษณะของกลุ่มไร้เสียง (Belenky et.al., 1980, อ้างถึงใน ผานฉวงค์ บุรพัฒน์, 2547, น. 236) นั้นหมายถึง เป็นการทำงานที่แทบไม่มีอำนาจในการตัดสินใจ นอกจากผานฉวงค์วิเคราะห์ว่า อัตลักษณ์ของอสม.คือผู้สอดส่อง ควบคุม ประชาชน ซึ่งทำให้ผู้เขียนหวนนึกถึงงานศึกษาของตนเองเกี่ยวกับผู้ป่วยจิตเวช ที่ตนเองได้วิเคราะห์ถึงประเด็นเกี่ยวกับการควบคุมแบบการดูแลปกครอง (Tutulary complex) (กิติพัฒน์ นนทปัทมเดช, 2555) ที่ถูกกระทำผ่านการจับจ้องของเพื่อนบ้านและบรรดา อสม. ที่มักคอยถามไถ่เรื่องการทานยาจากผู้ป่วยจิตเวช ซึ่งแฝงไปด้วยนัยยะของการตรวจสอบหรือที่ผานฉวงค์ เรียกว่า “ผู้สอดส่อง” โดย อสม. มีหน้าที่จ้องมอง ดังนั้นประชาชนจึงตกเป็นเป่าสายตาของอสม. เพื่อที่จะได้เก็บรวบรวมข้อมูลทางการแพทย์และรายงานให้กับเจ้าหน้าที่สาธารณสุขของภาครัฐ (ผานฉวงค์ บุรพัฒน์, 2547 น. 240) ซึ่งจุดนี้เป็นการมองการทำงานของ อสม. ผ่านแนวคิดของฟูโกต์อย่างหนึ่ง และสุดท้ายคือ การที่ อสม. อธิบายตนเองโดยอิงกับแนวคิดทางพุทธ คือ มองว่าเป็นการทำความดี การเสียสละ

ดังนั้นงานของ ผานฉวงค์ (2547) แสดงให้เห็นว่างานศึกษาทางสังคมสงเคราะห์/นโยบายสังคมชิ้นนี้ได้มีการนำแนวคิดทางสังคมวิทยาเข้ามาเป็นกรอบในการศึกษา ไม่เพียงแต่แนวคิดตัวตน/อัตลักษณ์เท่านั้น แต่ยังใช้แนวคิดหลังสมัยใหม่อย่างเช่น ฟูโกต์ ได้แก่ แนวคิดเรื่องวาทกรรม และอำนาจมาใช้เป็นหลักในการอธิบายงานที่เป็นเชิงนโยบาย เหมือนงานชิ้นนี้เป็นงานเชิงวิพากษ์ที่ถึงแม้จะใช้แนวคิดอัตลักษณ์ ซึ่งให้ความรู้สึกว่าเป็นเรื่องทางคลินิก และด้วยชื่อของวิทยานิพนธ์อาจให้ความรู้สึกว่าเป็นสังคมวิทยามานุษยวิทยา แต่เนื้อหากลับสะท้อนให้เห็นมิติทางสังคมสงเคราะห์และสวัสดิการสังคมอย่างชัดเจน เพราะเป็นการศึกษาที่พยายามสร้างข้อถกเถียงกลับไปยังระดับนโยบายของการดำเนินงานสาธารณสุขมูลฐานว่าแท้จริงแล้วสำเร็จหรือล้มเหลวผ่านการมองจากมุมมองของฟูโกต์

2. อัตลักษณ์ การเสริมพลังอำนาจ และการกำหนดวิถีชีวิตตนเอง: การดำรงชีวิตอิสระของคนพิการในสังคมไทยโดย กมลพรรณ พงษ์ (2553)

งานชิ้นที่สองคือวิทยานิพนธ์ระดับปริญญาเอก หลักสูตรสังคมสงเคราะห์ศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขานโยบายสังคมของ กมลพรรณ พันพื้ง (2553) ภายใต้ชื่อ อัตลักษณ์ การเสริมพลังอำนาจ และการกำหนดวิถีชีวิตตนเอง: การดำรงชีวิตอิสระของคนพิการในสังคมไทย โดยงานชิ้นนี้มองว่าการทำงานของศูนย์การดำรงชีวิตอิสระนั้นส่งผลต่ออัตลักษณ์ของคนพิการที่เปลี่ยนแปลงไปในทางบวกโดยผ่านกระบวนการทำงานของกิจกรรมเช่น การให้คำปรึกษาฉันเพื่อน คนพิการต้นแบบ การฝึกปฏิบัติภารกิจจริงใจชีวิตประจำวัน ระบบผู้ช่วยคนพิการ การเข้าร่วมกิจกรรมพิทักษ์สิทธิ์ (กมลพรรณ พันพื้ง, 2553, น. 230)

ในงานของ กมลพรรณ ผู้เขียนเห็นว่าองค์ประกอบที่สำคัญของการก่อสร้างสร้างตัวของอัตลักษณ์ (เชิงบวก) นั้นเกิดขึ้นจากกิจกรรมหลัก 2 กิจกรรม คือ การให้คำปรึกษาฉันเพื่อน และการฝึกทักษะการดำรงชีวิตอิสระ โดยการให้คำปรึกษาฉันเพื่อนนั้นเรียกได้ว่าเป็นการรื้อสร้าง (Deconstruction) ความหมายของความพิการที่คนพิการมีต่อตนเองในทางลบมาโดยตลอด จากนั้นเมื่อผนวกเข้ากับการฝึกฝนทักษะ องค์ประกอบทั้งสองนี้จะนำไปสู่คำสำคัญทางสังคมสงเคราะห์ คือ การเสริมพลังอำนาจ (Empowerment) และการพัฒนาอัตลักษณ์ความพิการเชิงบวก(ในงานของกมลพรรณ มีกิจกรรมที่ช่วยพัฒนาอัตลักษณ์เชิงบวกมากกว่า 2 กิจกรรม)และถ้าหากคุ้นเคยกับแนวคิดสังคมสงเคราะห์จิตเวช และทฤษฎีวิพากษ์มาบ้าง ผู้เขียนคิดว่าน่าจะคุ้นเคยกับแนวคิดเรื่องของการปลดปล่อยตัวตนหรือแนวคิดเรื่องการทำให้เป็นปกติ (Normalization) เมื่อบุคคลเข้าสู่สถาบัน (Institute) จนนำมาสู่แนวคิดเรื่องการลดความเป็นสถาบัน (De-Institution) ซึ่งที่ผ่านมาผู้ศึกษาเองยอมรับว่า มองแนวคิดเกี่ยวกับการปลดปล่อยตัวตนในแง่ลบมาโดยตลอด เหมือนสถาบันเป็นสิ่งที่ชั่วร้ายที่คอยตัดสินและมอบความผิดปกติ(Abnormal) พร้อมทั้งประทับมลทิน (Stigmatized) รวมถึงการจำแนกแยกแยะ (Classification) ผู้คนออกตามประเภทของโรค แต่งานชิ้นนี้ได้เสนอมุมมองต่อสถาบัน (ผู้เขียนมองว่าศูนย์การดำรงชีวิตอิสระ คือ สถาบันหนึ่ง) ว่าเป็นสถานที่ประกอบสร้างอัตลักษณ์เชิงบวกให้กับคนพิการ เพราะคนพิการยอมรับและเปิดเผยอัตลักษณ์ในที่สาธารณะมากกว่าแต่ก่อนที่มีมักจะปฏิเสธ และเก็บตัวเองในครอบครัว รวมถึงสร้างอัตลักษณ์กลุ่มเพื่อให้บุคคลเข้าร่วมในขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมของกลุ่มคนพิการ และจุดนี้เองที่งานศึกษาชิ้นนี้เข้าไปแตะกับคำสำคัญคือคำว่า การเคลื่อนไหวทางสังคม (Social movement)

3. กระบวนการสร้างความเข้มแข็งของสวัสดิการชุมชนบนอัตลักษณ์ความเป็นจีน กรณีศึกษาชุมชนโป๊ะเบ๊ะ” โดย แสน กิตติวนันท์ (2557)

งานชิ้นต่อมาคืองานระดับปริญญาเอก หลักสูตรสังคมสงเคราะห์ศาสตรดุษฎีบัณฑิต ของ แสน กิตติวนันท์ (2557) จากชื่อหัวข้อวิทยานิพนธ์จะเห็นว่า ได้กล่าวถึง อัตลักษณ์ความเป็นจีน ทว่างานชิ้นนี้ไม่ได้มุ่งศึกษาอย่างที่นักสังคมวิทยา หรือนักมานุษยวิทยาส่วนมากทำ เช่นกระบวนการสร้างอัตลักษณ์ หรือ การต่อสู้ การต่อรอง ต่อต้าน เพราะงานชิ้นนี้สะท้อนให้เห็นถึงการใช้นโยบายอัตลักษณ์มาประยุกต์กับงานสวัสดิการสังคม ดังวัตถุประสงค์การศึกษาที่กล่าวว่า อัตลักษณ์ความเป็นจีนส่งผลต่อการสร้างสวัสดิการชุมชนและสามารถจัดเป็นรูปแบบสวัสดิการชุมชนได้อย่างไร (แสน กิตติวนันท์, 2557, น. 11)

จากที่ผู้เขียนอ่านงานของ แสน กิตติวนันท์ พอจะสรุปได้ด้วยตนเองว่ากลุ่มคนจีนในชุมชนโป๊ะเบ๊ะนั้นเป็นกลุ่มที่ยังคงรักษาอัตลักษณ์ความเป็นจีนเอาไว้อย่างเหนียวแน่น และด้วยอัตลักษณ์นี้เอง จึงก่อให้เกิดรูปแบบสวัสดิการในชุมชนที่น่าสนใจขึ้นมาทั้งสิ้น 3 รูปแบบ คือ รูปแบบสวัสดิการชุมชนผ่านกลุ่มเครือญาติ ซึ่งในที่นี้คือการที่เครือญาติให้ความช่วยเหลือกันทางการเงินและการค้า เช่นระบบการไปสินค้าและระบบแชร์ ต่อมาคือ รูปแบบสวัสดิการแบบที่ไม่ต้องสมทบ เช่นงานศพ งานแต่ง งานเทศกาลต่างๆ หรือสวัสดิการด้านการเงินที่เกิดจากการยืมเงินศาลเจ้าในเทศกาล “ง่วนเซียว” (แสน กิตติวนันท์, 2557, น. 139) และสุดท้าย คือ รูปแบบสวัสดิการที่ต้องสมทบซึ่งจะเห็นได้ว่า งานชิ้นนี้เป็นการค้นหา วิเคราะห์ และสังเคราะห์ประเด็นเรื่องสวัสดิการจากวิถีชีวิตของคนจีนในชุมชนโป๊ะเบ๊ะ ซึ่งคนในชุมชนเองอาจจะไม่ได้มองว่าอัตลักษณ์ของความเป็นจีนที่ดำเนินอยู่ทุกเมื่อเชื่อวันนั้น คือ สวัสดิการ แต่แสน กิตติวนันท์ ก็ได้วิเคราะห์จนเจอรูปแบบของสวัสดิการตามที่คุณเขียนได้กล่าวมาข้างต้น โดยเป็นการวิเคราะห์ที่ตั้งอยู่บนฐานคิดของความหมายสวัสดิการว่า “การช่วยเหลือระหว่างกันของสมาชิกในชุมชนโป๊ะเบ๊ะ เพื่อสร้างความเป็นอยู่ที่ดีแก่สมาชิกภายในชุมชนโป๊ะเบ๊ะสามารถจัดเป็นรูปแบบของสวัสดิการชุมชน” (แสน กิตติวนันท์, 2557, น. 125)

งานชิ้นสุดท้ายที่ผู้เขียนต้องการนำเสนอ นั่น คือ บทความวิชาการของกมลชนก ขำสุวรรณ ในเรื่องการบูรณาการทฤษฎีทางสังคม เพื่อทำความเข้าใจปรากฏการณ์แม่เลี้ยงเดี่ยวชนชั้นล่าง ซึ่งผู้เขียนมีความเห็นว่าบทความนี้มีความน่าสนใจ เพราะสะท้อนให้เห็นว่าสังคมสงเคราะห์สามารถหิบบ่มแนวคิดทฤษฎีทางสังคมวิทยามาใช้เพื่อเป็นแว่นในการมองปรากฏการณ์ได้ ในงานเขียนชิ้นนี้ กมลชนกได้กล่าวถึงอัตลักษณ์ไว้อย่างหนึ่งว่า

แนวคิดอัตลักษณ์สามารถนำมาอธิบายการเสริมพลังอำนาจเชิงบวกได้ว่า การดำรงสภาวะชายขอบของแม่เลี้ยงเดี่ยวชนชั้นล่าง... แม่เลี้ยงเดี่ยวชนชั้นล่างก็รับรู้ตัวตนตามอัตลักษณ์ที่สังคมกำหนด ให้อัตลักษณ์อย่างเป็นพหุลักษณะ แม่เลี้ยงเดี่ยวจึงก่อร่างสร้างอัตลักษณ์ใหม่ขึ้น เริ่มตั้งแต่การรับรู้ที่ต้องเลิกกับสามี การถูกมลทินประทับ การขัดขืนต่อต้าน ต่อรองในอัตลักษณ์โดยการมองบวกเพื่อให้เกิดความมั่นคงในเชิงภววิทยา ในการดำเนินชีวิตอยู่กับคนส่วนใหญ่ในสังคมได้ (กมลชนก ขำสุวรรณ, 2559, น. 8)

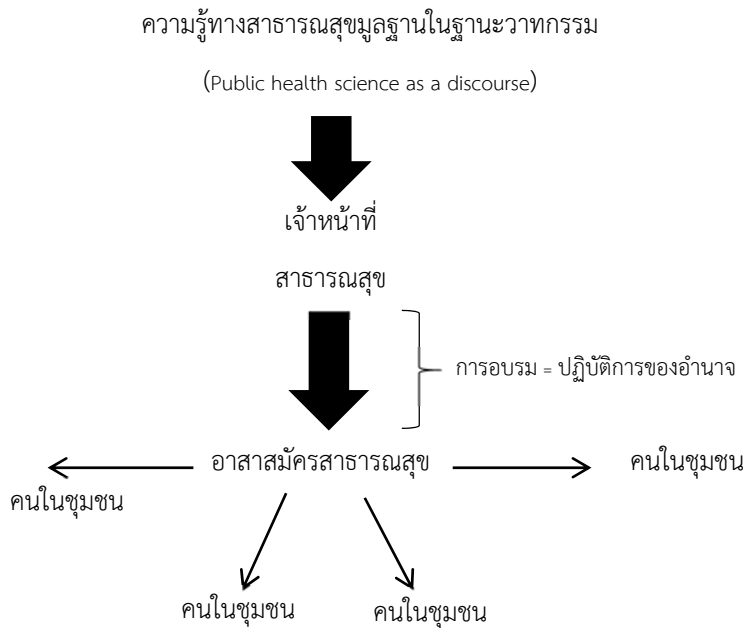
สรุปและอภิปราย

ที่ผ่านมา คือ การกล่าวถึง ภาพรวมของงานศึกษาทางสังคมสงเคราะห์ศาสตร์เกี่ยวกับแนวคิดเรื่องอัตลักษณ์ และต่อไปผู้เขียนจะแสดงให้เห็นว่างานแต่ละชิ้นนั้นมีการปรับใช้แนวคิดเรื่องตัวตน/อัตลักษณ์ในงานวิจัยอย่างไร

ก่อนหน้าที่จะเขียนบทความชิ้นนี้ ผู้เขียนเองมีความคิดเห็นต่อการใช้นิยามทฤษฎีเรื่องอัตลักษณ์ว่าสามารถเป็นไปในลักษณะเดียว นั่นคือ การเน้นไปที่ศึกษากระบวนการสร้างอัตลักษณ์ คือ การมองอัตลักษณ์ว่าเป็นสิ่งประกอบสร้างทางสังคม และถ้าหากต้องการเข้าใจก็ต้องลงไปจัดแจง ขำแหละชีวิต ฝึมอง และมุ่งวิเคราะห์ไปที่ปฏิสัมพันธ์ของผู้คนกับสิ่งแวดล้อมเพื่อให้เห็นกระบวนการเกิดขึ้นของอัตลักษณ์ และสิ่งที่มีก็จะได้จากกระบวนการสร้างอัตลักษณ์ก็คือ ปฏิบัติการต่อต้าน (Resistance) การต่อรอง (Negotiation) และการสร้างตัวตน/อัตลักษณ์ใหม่ (Self-reconstruction) การอำพรางอัตลักษณ์ การสั่นไหวของอัตลักษณ์ หรือการตัวตนและอัตลักษณ์ว่าเป็นพหุอัตลักษณ์ เพราะฉะนั้น หากพูดถึงเรื่องตัวตนและอัตลักษณ์ ก็น่าจะคุ้นเคยกับศัพท์เฉพาะดังกล่าว

จากวิทยานิพนธ์ทั้ง 3 เรื่องที่หยิบยกมา วิทยานิพนธ์ที่น่าจะมีกลิ่นอายของสังคมวิทยาอยู่ค่อนข้างมากพอสมควร คือ ของฉนวนวงศ์ บุรพัฒน์ เพราะว่ามีขอบเขตเนื้อหาไปถึง ตัวตน/อัตลักษณ์ และ ความสัมพันธ์เชิงอำนาจ ซึ่งทั้งสองคำล้วนแล้วเป็นคำใหญ่ทางสังคมวิทยาทั้งสิ้น แต่น่าสนใจ คือ คำใหญ่สองคำนี้ปรากฏในงานวิจัยของคณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์

ถึงแม้ว่างานของฉนวนวงศ์จะมีรูปแบบของการนำเสนอไปในทางสังคมวิทยาและมานุษยวิทยานั้นก็เป็นการศึกษาการก่อร่างสร้างตัวของอัตลักษณ์ แน่นอนว่าเป็นการพยายามมองไปที่กระบวนการเกิดขึ้นของอัตลักษณ์ อสม. แต่ภายใต้การอธิบายให้เห็นกระบวนการนั้น ผู้เขียนเห็นว่างานชิ้นนี้มีลักษณะที่ต่างออกไปจากงานเรื่องตัวตนและอัตลักษณ์ที่นิยมศึกษา เพราะว่าเป็นการยกวิธีการวิเคราะห์ของมิเชล ฟูโกต์และวิเคราะห์ปฏิบัติการของอำนาจ (ความรู้) ที่กระทำต่อผู้ร่วมวิจัย จนกระทั่งเกิดมาเป็นตัวตน (ในพหุอัตลักษณ์) และเมื่อเป็นการกล่าวถึงอำนาจและวาทกรรมแล้ว เท่ากับว่างานชิ้นนี้เป็นการวิพากษ์ในระดับสถาบัน และเข้าไปค้นหอำนาจที่แฝงอยู่ในเนื้อหาของหลักสูตร การอบรม อสม. ในขณะที่งานวิทยานิพนธ์เรื่องตัวตน/อัตลักษณ์โดยทั่วไป อาจจะศึกษาเรื่องราวทุกมิติของผู้ร่วมวิจัยในระดับชีวิตประจำวันเสียมากกว่า

ดังนั้นจากแผนภาพทางด้านซ้ายของผู้เขียน จะสังเกตได้ว่า อำนาจตามที่มานวนวงศ์กล่าวถึงนั้นมี 2 ลักษณะ คือ แนวตั้ง (เจ้าหน้าที่สาธารณสุข มาสู่ อสม.) และอำนาจในแนวนอน (อสม. สู่สมาชิกชุมชน) และมานวนวงศ์ก็ได้อธิบาย อธิบายลักษณะของอสม. ว่าเกิดจากปฏิบัติการของอำนาจ ทำให้ อสม. กลายเป็น ผู้ไม่รู้ และยังเป็นกลายเป็นหนึ่งในกลไกของอำนาจในร่างของชุดทางสาธารณสุขโดยไม่รู้ตัว ในฐานะ “ผู้สอดส่อง” ทว่าก็มีภาวะแปลกแยกจากความรู้ันั้นๆ เพราะว่า อสม. ไม่สามารถวิเคราะห์และวินิจฉัยข้อมูลของตนเองมี อย่งไรก็ตามในส่วนท้าย งานชิ้นนี้ได้เปิดพื้นที่ในการนิยามตัวตนให้กับวัฒนธรรม คือ อสม. มองตนเองว่าเป็นคนดี โดยนำพุทธศาสนามาอธิบายสิ่งที่ตนเองปฏิบัติในฐานะ อสม.

ผู้เขียนมองว่า ในขณะที่มานวนวงศ์เล่นกับคำใหญ่ทางสังคมวิทยา และมองอัตลักษณ์ด้วยมุมมองเชิงวิพากษ์ ซึ่งเมื่อนำคำสำคัญ เช่น วาทกรรม ความรู้ อำนาจ การครอบงำมาพิจารณาแล้วทำให้เห็นว่า อัตลักษณ์ที่เกิดขึ้นเป็นผลจากวาทกรรม ที่กลายมาเป็นอัตลักษณ์ผ่านกระบวนการที่แยบยล ในขณะที่กมลพรรณพันธุ์ใช้แนวคิดตัวตน/อัตลักษณ์ในลักษณะที่ต่างออกไป ด้วยฐานความคิดที่ไม่ได้มองเชิงวิพากษ์เพียงอย่างเดียวแต่เธอมองมนุษย์ในฐานะผู้กระทำที่มีความสามารถในการกำหนดเลือก หรือสร้างผลกระทบต่อโครงสร้าง (กมลพรรณ พันธุ์, 2553, น. 3) และเนื่องจากเป็นวิทยานิพนธ์ในปริญญาทางสังคมศาสตร์ ดังนั้นการนำอัตลักษณ์มาใช้จึงไม่ได้ถูกนำมาใช้แบบการวิเคราะห์กระแสหลัก ที่เน้นไปที่กระบวนการ และมองในเชิงวัฒนธรรม แต่งานชิ้นนี้ให้ความสำคัญไปที่การสร้างอัตลักษณ์ที่เป็นผลมาจากการที่คนพิการเข้าไปสัมผัสกับสถาบัน หรือกล่าวอีกในหนึ่งคือ การมองว่าศูนย์การดำรงชีวิตอิสระเป็นสถาบัน และมองกระบวนการการดำรงชีวิตอิสระในฐานะวาทกรรมที่ผลิตจากสถาบันดังกล่าว

ผู้เขียนเสนอว่า หากจะเข้าใจวิธีการปรับใช้แนวคิดตัวตน/อัตลักษณ์ของกมลพรรณ เราต้องกลับมามองภาพใหญ่ของชีวิตคนพิการ และเมื่อเทียบเคียงกับผลการศึกษางานระดับปริญญาโทของตัวผู้เขียนเองที่เสนอเรื่องราวเกี่ยวกับมลทินประทับที่เกิดขึ้นกับผู้ป่วยจิตเวชว่าประกอบไปด้วย 3 ช่วง คือ ช่วงก่อนรับการรักษา ช่วงรับการรักษา (รับการรักษาในสถาบัน) และช่วงหลังจำหน่าย เพราะฉะนั้นงานของกมลพรรณ พันธุ์ จึงเน้นบริบทที่เฉพาะเจาะจง คือเน้นมองถึงอัตลักษณ์ที่เกิดขึ้นในขณะที่ผู้ร่วมวิจัย (คนพิการ) อยู่ในสถาบันโดยการมองไปที่ กิจกรรมต่างๆ ของกระบวนการดำรงชีวิตอิสระว่าช่วงพัฒนาอัตลักษณ์เชิงบวกได้อย่างไร สิ่งนี้เองสะท้อนไปอีกว่า งานสังคมศาสตร์คนพิการนั้นได้มีการทำงานในระดับตัวตน/อัตลักษณ์ของผู้ใช้บริการ

งานชิ้นนี้ยังมีวิธีการมองที่แปลกไปกว่าการมองด้วยทฤษฎีวิพากษ์ ซึ่งทำให้ผู้เขียนตระหนักได้ว่า แท้ที่จริงแล้ว เราสามารถใช้ฟูโกต์มาอธิบายในมิติอื่นๆ ได้อย่างเช่นงานเขียนเล่มหลังๆ ของฟูโกต์⁹ ที่เริ่มมองกว้างไปกว่าปัจเจกเป็นฝ่ายถูก การครอบงำตลอดเวลา เช่นเดียวกับงานชิ้นนี้ของกมลพรรณ ซึ่งเธอไม่ได้ปฏิเสธว่าคนพิการถูกมองอย่างลดคุณค่าความเป็นมนุษย์ (Dehumanized) ไร้ความสามารถจนพัฒนากลายเป็นตัวตน/อัตลักษณ์เชิงลบก็เพราะความรู้ที่มาจากสถาบันทางการแพทย์สถาปนา ความผิดปกติขึ้นมา แต่สิ่งที่งานชิ้นนี้นั้น คือ การมองไปที่ “กระบวนการทำงาน” ที่ส่งผลต่ออัตลักษณ์ของคนพิการอย่างจริงจัง และเปิดเผย ต่างจาก “กระบวนการสร้างอัตลักษณ์” ที่มาจากการครอบงำนั้นอาจก่อร่างสร้างตัวอย่างไม่รู้ตัว มีลักษณะปิดบัง แฝบยล และ หากพิจารณาเทียบกับงานศึกษาอัตลักษณ์กระแสหลักจะพบว่า แท้ที่จริงแล้วกระบวนการทำงานของศูนย์การดำรงชีวิตอิสระนี้ คือ ภาพใหญ่ของคำว่า “การต่อรอง การต่อต้าน การตอบโต้” กับวาทกรรมที่กระทำต่อปัจเจก เพียงแต่งานชิ้นนี้ไม่ได้ศึกษาในระดับ ปัจเจกแต่เป็นสถาบัน

การปรับใช้แนวคิดอัตลักษณ์ในลักษณะที่สามปรากฏอยู่ในงานของ แสน กิรินวนันท์ ถึงแม้ชื่อวิทยานิพนธ์จะมี คำว่าอัตลักษณ์อยู่ แต่ตำแหน่งของคำว่าอัตลักษณ์กลับไม่ได้เป็นไปอย่างที่เราวิเคราะห์อัตลักษณ์กระแสหลักทำกัน แทนที่จะเป็น กระบวนการสร้างอัตลักษณ์ กลับเป็นกระบวนการสร้างสวัสดิการชุมชนบนอัตลักษณ์ความเป็นจีน นั้นหมายความว่างานชิ้นนี้ไม่ได้ เข้าไปรื้อสร้างระบบสังคมวัฒนธรรมเพื่อค้นหาการเกิดขึ้นของอัตลักษณ์ แต่เป็นการทำความเข้าใจอัตลักษณ์เป็นสิ่งที่อยู่แล้ว และเขา ได้มองอัตลักษณ์เป็นวัตถุดิบในการวิเคราะห์ และสังเคราะห์รูปแบบของสวัสดิการชุมชนหรือเพื่อให้เข้าใจได้ง่ายคือ ไม่ได้มองว่า อัตลักษณ์เกิดขึ้นอย่างไร แต่มองว่าอัตลักษณ์ที่มีก่อให้เกิดอะไรขึ้น

บทความชิ้นนี้แสดงให้เห็นว่าแนวคิดตัวตนและอัตลักษณ์ถูกนำมาในข้ออธิบายในขอบเขตของสังคมสงเคราะห์และ นโยบายสังคมใน 3 ลักษณะ คือ

1. การศึกษาที่เน้นกระบวนการสร้างอัตลักษณ์โดยการศึกษาลักษณะนี้เป็นการศึกษาปัจจัยทางสังคมวัฒนธรรมทุกๆ มิติที่ส่งผลต่อการเกิดอัตลักษณ์ของบุคคล เช่น บทความวิชาการของกมลชนก ขำสุวรรณ

2. การมองอัตลักษณ์ให้สัมพันธ์กับสถาบันทางสังคม (Institute) อย่างเฉพาะเจาะจง อธิบายอย่างรวบรัด คือ มอง อัตลักษณ์ว่าเกิดจากบุคคลการเข้าไปสัมผัสกับสถาบัน หรืออำนาจของสถาบันส่งผลต่ออัตลักษณ์บุคคล ซึ่งงานอาจถูกสะท้อนออกมา ในรูปแบบที่ต่างกัน คือ งานของผาณิตวงศ์สะท้อนอัตลักษณ์ในเชิงวิพากษ์ ในขณะที่กมลพรรณเน้นวิเคราะห์สถาบันในฐานะที่ช่วย สร้างอัตลักษณ์ใหม่ (Self/Identity-reconstruction)

3. การมองอัตลักษณ์ในฐานะเป็นข้อมูลของสิ่งที่เราจะศึกษา ในขณะที่การมองอัตลักษณ์ 2 ลักษณะข้างต้นเป็นการมอง ว่าอัตลักษณ์เกิดขึ้นมาได้อย่างไร แต่งานของ แสน กิรินวนันท์ มองว่าอัตลักษณ์ที่มีอยู่นั้นก่อให้เกิดอะไร และเน้นศึกษาสิ่งที่อัตลักษณ์ เหล่านั้นก่อขึ้นอีกชั้นหนึ่ง

บทความชิ้นนี้ทำให้เราในฐานะนักศึกษาสังคมสงเคราะห์หรือผู้ปฏิบัติงานทางสังคมสงเคราะห์มองเห็นจุดยืนทาง ทฤษฎี/ทางวิชาการของวิชาชีพของตนเองว่า ถึงแม้การศึกษาทางสังคมสงเคราะห์ศาสตร์โดยส่วนมากจะเป็นการศึกษาที่เน้นไปที่ญาณ วิทยาเป็นศาสตร์ที่มีขอบเขตขอบเขตทางวิชาการที่หลากหลายทำให้องค์ความรู้ของสาขานี้มีความซับซ้อน มาปรับใช้เช่นในบทความ นี้กล่าวถึงแนวคิดตัวตน/อัตลักษณ์ แต่เราก็ไม่ได้ติดกับดักทางการคิด-วิเคราะห์หรือการวิพากษ์ในการใช้ทฤษฎีมาวิเคราะห์ปรากฏการณ์

⁹ ผลงานของฟูโกต์เรื่อง The History of Sexuality ทั้ง 3 เล่มพยายามอธิบายพัฒนาการของชีวะอำนาจ (Biopower) จากปฏิบัติการ ของอำนาจที่กดทับลดทอนความเป็นตัวตนของปัจเจกบุคคล ที่เกิดขึ้นโดยกลไกควบคุมของสังคมและการเมืองที่ปฏิบัติการต่อร่างกาย ของปัจเจก โดยการควบคุมที่จำกัด (repress) และผลิต (produce) อำนาจโดยอาศัยวาทกรรมทางสังคม วัฒนธรรม รวมถึง วิทยาศาสตร์ (ใน History of Sexuality เล่ม 1 และ 2) มาสู่อำนาจขององค์ประธานที่ได้รับการปลดปล่อยให้เป็นอิสระโดยการอำนาจ ของตนย้อนแย้งระบบสังคมและวัฒนธรรม ผ่านกลวิธีที่แตกต่างของการแสดงออกพฤติกรรมการต่อต้าน/ขัดขึ้น และเลือกทางเดินของ ตนเองในการธำรงตัวตน อัตลักษณ์ (จุฑารัต ผดุงชีวิต, 2558, น. 249)

ทางสังคมแต่อย่างใด ในทางตรงกันข้าม เรากลับมีวิธีการปรับใช้ทฤษฎีที่มีเอกลักษณ์ของตนเองที่ต่างจากสาขาวิชาอื่นๆ เช่น แทนที่เราจะเน้นศึกษาอัตลักษณ์อย่างลึกซึ้งในระดับปัจเจกหรือวัฒนธรรมเพียงอย่างเดียว แต่นักสังคมสงเคราะห์กลับใช้แนวคิดอัตลักษณ์มองไปที่ความเชื่อมโยงระหว่างผู้ใช้บริการกับสถาบันทางสังคม ซึ่งทำให้การศึกษาเกี่ยวกับอัตลักษณ์ของสังคมสงเคราะห์ศาสตร์สามารถก้าวขึ้นไปแตะระดับโครงสร้างได้มากไปกว่านั้น งานของ แส่น กิรินวนันท์ ก็ยังช่วยให้เห็นว่า การศึกษาทางด้านอัตลักษณ์ของสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ไม่ได้ให้ความสำคัญกับการวิเคราะห์เชิงโครงสร้างเพียงอย่างเดียว เรายังสามารถลงไปศึกษา “วัฒนธรรม” (ผู้เขียนมองอัตลักษณ์ความเป็นคนจีนว่าเป็นวัฒนธรรม) ของผู้คนได้เช่นเดียวกับนักมานุษยวิทยา ต่างกันที่เพียงว่า เราค้นหาสวัสดิการสังคมที่เกิดจากระบบวัฒนธรรมชุดนั้นๆ เป็นต้น

รายการอ้างอิง

- กมลชนก ขำสุวรรณ. (2559). *การบูรณาการทฤษฎีทางสังคม เพื่อทำความเข้าใจปรากฏการณ์แม่เลี้ยงเดี่ยวชนชั้นล่าง*.
- กมลพรรณ พันพื้ง. (2553). *อัตลักษณ์ การเสริมพลังอำนาจ และการกำหนดวิถีชีวิตตนเอง: การดำรงชีวิตอิสระของคนพิการในสังคมไทย*.
วิทยานิพนธ์ปริญญาดุษฎีบัณฑิต, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์, สาขาบริหารสังคม.
- กิตติพัฒน์ นนทปัทมดลย์. (2555). *ทฤษฎีวิพากษ์นโยบายและการวางแผนสังคม* (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- กิตติพัฒน์ นนทปัทมดลย์. (2536). *พื้นฐานทฤษฎีสังคมสงเคราะห์*. (พิมพ์ครั้งที่ 1). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- จิตติมา โสภารัตน์. (2522). *ทฤษฎีสังคมสงเคราะห์เฉพาะราย*. ประมวลเอกสารวิชาทฤษฎีปฏิบัติงานสังคมสงเคราะห์ (สค. 603)
นักศึกษาปริญญาโทชั้นปีที่ 1/2537.
- ธนศ วงศ์ยานนาวา, อรรถสิทธิ์ สิทธิดำรง, ธงชัย วินิจจะกูล, สามชาย ศรีสันต์, จุฬารัตน์ ผดุงชีวิต และ สลิสยา ยุกตะนันท์. (2558).
อ่านวิพากษ์ มิเชลฟูโกต์. กรุงเทพฯ: สยามปริทัศน์.
- ณานนวงศ์ บุรพัฒน์. (2557). *เรื่องราวชีวิตการทำงานสาธารณสุขมูลฐานของอาสาสมัครสาธารณสุขผู้หญิง: วิธีการหาความรู้
การสร้างอัตลักษณ์ตัวตนและความสัมพันธ์เชิงอำนาจ/ความรู้*. วิทยานิพนธ์ปริญญาดุษฎีบัณฑิต, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์,
คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์, สาขาบริหารสังคม.
- วันเพ็ญ วาสิกะสิน. (2540). *สังคมสงเคราะห์แนวสตรีนิยม ทฤษฎีและการปฏิบัติงาน*. ดำรงได้รับทุนสนับสนุนการเขียนตำราจาก
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- แส่น กิรินวนันท์. (2557). *กระบวนการสร้างความเข้มแข็งของสวัสดิการชุมชนบนอัตลักษณ์ความเป็นจีน: กรณีศึกษาชุมชนโป้แป๊ะ*.
วิทยานิพนธ์ปริญญาดุษฎีบัณฑิต, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์, สาขาบริหารสังคม.
- อภิญญา เฟื่องฟูสกุล. (2546). *อัตลักษณ์*. สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ, คณะกรรมการสภาวิจัยแห่งชาติ, สาขาสังคมวิทยา
- อานันท์ กาญจนพันธุ์. (2548). *พื้นฐานแนวคิดทางสังคมและวัฒนธรรม: อำนาจ*. เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, คณะสังคมศาสตร์.
- อามาตยา เซ็น. (2549). *อัตลักษณ์และความรุนแรง*. แปลและเรียบเรียงโดย ศิริธรม์ คล้ามไพบูลย์. สถาบันสิทธิมนุษยชนและสันติศึกษา
มหาวิทยาลัยมหิดล. บรรณาธิการ ปาริชาติ สุวรรณบุบผา, งามศุภร์ รัตนเสถียร, พรพิมล พลพร้อม, ดวงหทัย บุรณเจริญกิจ,
พลธรรม จันทรคำ, รัฐจันทร์ ชัยชญา, ใจสิริ วรรณมณี และ เสมอแข ย้อยนวล.

ห้องย่อยที่ 2

สวัสดิการเด็ก เยาวชน และครอบครัว

การศึกษาการติดตามผลผู้ให้บริการภายหลังพ้นการอุปการะของนักสังคมสงเคราะห์บ้านพักเด็กและครอบครัว

The Study on Monitoring Service Users after Patronization by Children and Family Social Workers

กิตติญา ศรีสุทโธ*

Kittiya Srisuttho

บทคัดย่อ

บทความวิจัยเรื่อง “การศึกษาการติดตามผลผู้ให้บริการภายหลังพ้นการอุปการะของนักสังคมสงเคราะห์ บ้านพักเด็กและครอบครัว” มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความรู้เกี่ยวกับการติดตามผลผู้ให้บริการภายหลังพ้นการอุปการะจากบ้านพักเด็กและครอบครัวของนักสังคมสงเคราะห์ และเพื่อศึกษาวิธีการติดตามผล ปัญหาอุปสรรคในการติดตามผลผู้ให้บริการภายหลังพ้นการอุปการะจากบ้านพักเด็กและครอบครัวของนักสังคมสงเคราะห์ เป็นการวิจัยแบบผสานวิธี กลุ่มตัวอย่างเป็นนักสังคมสงเคราะห์ในบ้านพักเด็กและครอบครัว จำนวน 77 คน ใช้แบบสอบถามเป็นเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล วิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้โปรแกรมสำเร็จรูปสำหรับวิจัยทางสังคมศาสตร์ และใช้การสัมภาษณ์อย่างไม่เป็นทางการในการเก็บข้อมูลนักสังคมสงเคราะห์ จำนวน 3 คน ผลการศึกษา พบว่า นักสังคมสงเคราะห์มีความรู้เกี่ยวกับแนวคิดการติดตามประเมินผลภาพรวมอยู่ในระดับมาก โดยมีความรู้ในเรื่องความหมายเกี่ยวกับแนวคิดการติดตามประเมินผลมากที่สุด ส่วนวิธีการติดตามผลผู้ให้บริการภายหลังพ้นการอุปการะจากบ้านพักเด็กและครอบครัว นักสังคมสงเคราะห์มีวิธีการติดตามผลทางตรงโดยใช้การเยี่ยมบ้านมากที่สุด ปัญหาอุปสรรคในการติดตามผลผู้ให้บริการภายหลังพ้นการอุปการะจากบ้านพักเด็กและครอบครัว พบว่า มีภาพรวมอยู่ในระดับมาก คือ ด้านผู้ปฏิบัติงาน และด้านเครื่องมือการปฏิบัติงาน ส่วนด้านวิธีการดำเนินงานมีปัญหาอุปสรรคในระดับปานกลาง ข้อเสนอแนะจากการศึกษาครั้งนี้ คือ ระดับนโยบายควรมีการจัดอบรมและจัดทำคู่มือในการติดตามผลผู้ให้บริการของบ้านพักเด็กและครอบครัว ในระดับปฏิบัติ ผู้ปฏิบัติงานควรตระหนักถึงความสำคัญของระบบการติดตามผลผู้ให้บริการภายหลังพ้นการอุปการะ และควรมีการจัดทำแผนผังกระบวนการติดตามผลในหน่วยงาน

คำสำคัญ: การติดตามผล, พ้นการสงเคราะห์, บ้านพักเด็กและครอบครัว

ABSTRACT

The Study on “Monitoring Service Users after Patronization by Children and Family Social Workers” aims to study monitoring service users after patronization by children and family social workers, and study problems and obstacles of monitoring service users after patronization by children and family social workers. In this mixed-method research, the samples were 77 children and family social workers. The data collection tool was questionnaire. The data was analyzed by the Statistical Package for the Social Sciences. The data collection tool was informal interview of 3 social workers. The study results revealed that social workers had knowledge on overall monitoring concept at the high level; the highest one was knowledge on definition of monitoring concept. The most favorite monitoring method was home visit. The overall problems and obstacles of monitoring service users after patronization were at the high level (operator and tool). The operation method had problems and obstacles at the moderate level. From this study, the recommendations are that, at the policy level, training and monitoring manual should be provided. At the operating level, operators should concern importance of monitoring system. Monitoring workflow should be developed.

Keywords: Monitoring, After Patronization, Children and Family Home

* นักศึกษาปริญญาโทสาขาการบริหารและนโยบายสวัสดิการสังคม คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

บทนำ

จากการติดตามข่าวสารในปัจจุบัน จะเห็นว่าปัญหาสังคมมีปรากฏอยู่ในทุกสื่อ และมีแนวโน้มทวีความรุนแรงมากขึ้น ไม่ว่าจะเป็นปัญหาที่เกี่ยวข้องกับเด็กและเยาวชน เช่น เด็กถูกทอดทิ้ง เด็กถูกทารุณกรรม หรือเด็กที่ถูกปล่อยปละละเลย ปัญหาที่เกี่ยวข้องกับสตรีที่ถูกกระทำความรุนแรง หรือปัญหาการทอดทิ้งผู้สูงอายุให้ดูแลตนเอง ซึ่งปัญหาต่างๆ เหล่านี้ ล้วนแล้วแต่มีสาเหตุมาจากความบกพร่องในการปฏิบัติหน้าที่ของบุคคลในครอบครัว ส่งผลกระทบต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชากรในประเทศไทย หน่วยงานภาครัฐจึงจำเป็นต้องมีบทบาทให้การดูแลรับผิดชอบกับปัญหาดังกล่าว ซึ่งตามกฎหมายกระทรวงแบ่งส่วนราชการ กรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการ กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ พ.ศ.2545 ระบุให้กรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการ มีภารกิจเกี่ยวกับการให้บริการสวัสดิการสังคมแก่ผู้ด้อยโอกาส ผู้ยากไร้ คนไร้ที่พึ่งและผู้ประสบปัญหาทางสังคม โดยการช่วยเหลือและแก้ไข ปัญหาในรูปแบบของสถานสงเคราะห์ การประสานหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งส่งเสริมสนับสนุนให้ชุมชน ท้องถิ่นจัดสวัสดิการสังคม เพื่อให้ผู้ประสบปัญหาที่ไม่มีสถานที่พักพิงสามารถดำรงชีวิตและพึ่งพิงตนเองได้อย่างมีศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ (กรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการ, 2558)

บ้านพักเด็กและครอบครัวเป็นหน่วยให้บริการหนึ่งภายใต้ภารกิจของกรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการ จัดตั้งเป็นครั้งแรก ใน 9 จังหวัด เมื่อปี พ.ศ.2536 เพื่อให้บริการแก่ผู้เดือดร้อนในลักษณะบ้านพักฉุกเฉินสำหรับเด็ก สตรี และบุคคลในครอบครัว หรือ ผู้ประสบปัญหาทางสังคมในรูปแบบต่างๆ โดยจัดบริการด้านปัจจัยสี่ การช่วยเหลือสงเคราะห์ ค้ำครอง การส่งต่อ และการให้ คำปรึกษาปัญหาผ่านสายด่วนตลอด 24 ชั่วโมง ภายหลังกรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการได้จัดตั้งบ้านพักเด็กและครอบครัวครบ 77 จังหวัด ในปี พ.ศ.2554 เพื่อให้รองรับกับสภาพปัญหาสังคมได้อย่างทั่วถึง (กรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการ, 2556, น. 9) โดยมีบทบาท เป็นสถานที่พักพิงชั่วคราวตามกฎหมาย 3 ฉบับ ได้แก่ พระราชบัญญัติป้องกันและปราบปรามการค้าประเวณี พ.ศ.2539, พระราชบัญญัติคุ้มครองผู้ถูกกระทำความรุนแรงในครอบครัว พ.ศ.2550, พระราชบัญญัติป้องกันและปราบปรามการค้ามนุษย์ พ.ศ. 2551 และเป็นสถานแรกรับตามพระราชบัญญัติคุ้มครองเด็ก พ.ศ.2546 ต่อมาตามพระราชบัญญัติปรับปรุงกระทรวง ทบวง กรม (ฉบับที่ 14) พ.ศ.2558 ประกาศในราชกิจจานุเบกษา ลงวันที่ 5 มีนาคม 2558 เล่มที่ 132 ตอนที่ 15ก หน้า 49 ได้มีการปรับปรุง การแบ่งส่วนราชการของกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ โดยตัดโอนภารกิจด้านเด็กและเยาวชนจัดตั้งเป็นกรม กิจการเด็กและเยาวชน เพื่อวางระบบการทำงานด้านเด็กและเยาวชนให้เกิดความคล่องตัว บ้านพักเด็กและครอบครัวจึงถูกกำหนดให้ สังกัดในกองคุ้มครองเด็กและเยาวชน กรมกิจการเด็กและเยาวชน แต่บทบาทการดำเนินงานยังคงอยู่ในรูปแบบเดิม คือ เป็นหน่วยงาน ที่รับแจ้งและให้คำปรึกษาตลอด 24 ชั่วโมง เป็นที่พักพิงชั่วคราวให้แก่ผู้ประสบปัญหาตามกฎหมาย และดำเนินการช่วยเหลือผู้ประสบ ปัญหาทั้งด้านการสงเคราะห์ และคุ้มครองสวัสดิภาพ รวมถึงเตรียมความพร้อมครอบครัว ชุมชน ก่อนส่งผู้ประสบปัญหากลับคืนสู่ ครอบครัว ชุมชน โดยมีการติดตามผลภายหลังผู้ประสบปัญหากลับคืนสู่ครอบครัว ชุมชนแล้ว จากบทบาทการดำเนินงานของบ้านพัก เด็กและครอบครัว ในขั้นตอนของการติดตามผลผู้ประสบปัญหานั้น เป็นขั้นตอนหนึ่งที่มีความสำคัญ เนื่องจาก ผู้ประสบปัญหา หรือ ผู้ใช้บริการที่เข้ารับบริการจากบ้านพักเด็กและครอบครัวบางราย เมื่อกลับสู่ครอบครัวแล้วมีแนวโน้มจะประสบปัญหาซ้ำ หรือต้องการ ความช่วยเหลือเพื่อให้สามารถอยู่ร่วมกับครอบครัวได้ การติดตามผลจึงเป็นเครื่องมือที่ช่วยลดความเสี่ยงในการกลับมาประสบปัญหา ซ้ำ เป็นเครื่องมือที่ช่วยให้การบริการมีความต่อเนื่อง แต่เนื่องจากการติดตามผลผู้ให้บริการของบ้านพักเด็กและครอบครัว ไม่มี การกำหนดรูปแบบแนวทางที่ชัดเจนว่ามีวิธีขั้นตอน หรือรูปแบบอย่างไร บ้านพักเด็กและครอบครัวในแต่ละจังหวัดเป็นผู้กำหนดแนวทาง หรือจัดระบบการติดตามผลผู้ให้บริการขึ้นเองตามบริบทของหน่วยงาน

ดังนั้นผู้วิจัยจึงสนใจศึกษาแนวทางการติดตามผลผู้ประสบปัญหาหรือผู้ให้บริการที่พ้นการอุปการะจากบ้านพักเด็กและ ครอบครัว เพื่อให้ทราบถึงแนวทางของนักสังคมสงเคราะห์ในการติดตามผล และเพื่อให้ทราบถึงวิธีการติดตามผล รวมถึงปัญหา อุปสรรคที่เกิดขึ้นในการดำเนินการติดตามผล และรวบรวมเป็นข้อมูล ซึ่งอาจนำไปสู่การพัฒนาการให้บริการของนักสังคมสงเคราะห์ บ้านพักเด็กและครอบครัวต่อไป

วัตถุประสงค์

เพื่อศึกษาความรู้เกี่ยวกับการติดตามผลผู้ใช้บริการภายหลังพ้นการอุปการะจากบ้านพักเด็กและครอบครัวของนักสังคมสงเคราะห์ และเพื่อศึกษาวิธีการติดตามผล ปัญหาอุปสรรคในการติดตามผลผู้ใช้บริการภายหลังพ้นการอุปการะจากบ้านพักเด็กและครอบครัวของนักสังคมสงเคราะห์

การทบทวนวรรณกรรม

การศึกษานี้ได้ศึกษาแนวคิด ทฤษฎี และทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับแนวคิดการติดตามประเมินผล โดยศึกษาในเรื่องต่างๆ ดังนี้

ความหมาย หลักการ และประโยชน์ของการติดตามประเมินผล ซึ่งสรุปได้ว่าเป็นการเก็บรวบรวมข้อมูล หรือติดตามความก้าวหน้า ตามแผนการดำเนินงาน มีการกำหนดระยะเวลาตามความเหมาะสม เพื่อศึกษาทบทวนกระบวนการดำเนินงาน รวมถึงแก้ไขปัญหา ปรับปรุงการดำเนินงานให้มีประสิทธิภาพ (สุวิมล ติรภานันท์, 2543, น. 2) มีหลักการที่สำคัญคือ ประการแรก การติดตามประเมินผลต้องคำนึงถึงความเหมาะสมในการจัดสรรทรัพยากรที่มีอยู่ เช่น คน ข้อมูล แผนงาน งบประมาณ สถานที่ เครื่องมือ วัสดุ อุปกรณ์ ภูมิปัญญาหรือวัฒนธรรมในชุมชน ประการที่สองการติดตามประเมินผลต้องมีการตรวจสอบว่ามีการปฏิบัติตามแผนที่วางไว้หรือไม่ และประการสุดท้ายการติดตามประเมินผลได้ผลตามที่วางแผนไว้หรือไม่ มีปัญหาอุปสรรคและวิธีการแก้ไขปัญหาอย่างไร (คู่มือการติดตามสนับสนุนและประเมินผล โครงการ “ร่วมสร้างชุมชนและท้องถิ่นให้น่าอยู่” ภาคใต้ประจำปี 2553, น. 8) ซึ่งการติดตามประเมินผลมีประโยชน์ที่จะเอื้ออำนวยให้แผนการดำเนินงานบรรลุวัตถุประสงค์ มีความต่อเนื่อง และจัดสรรทรัพยากรให้เกิดประโยชน์สูงสุด

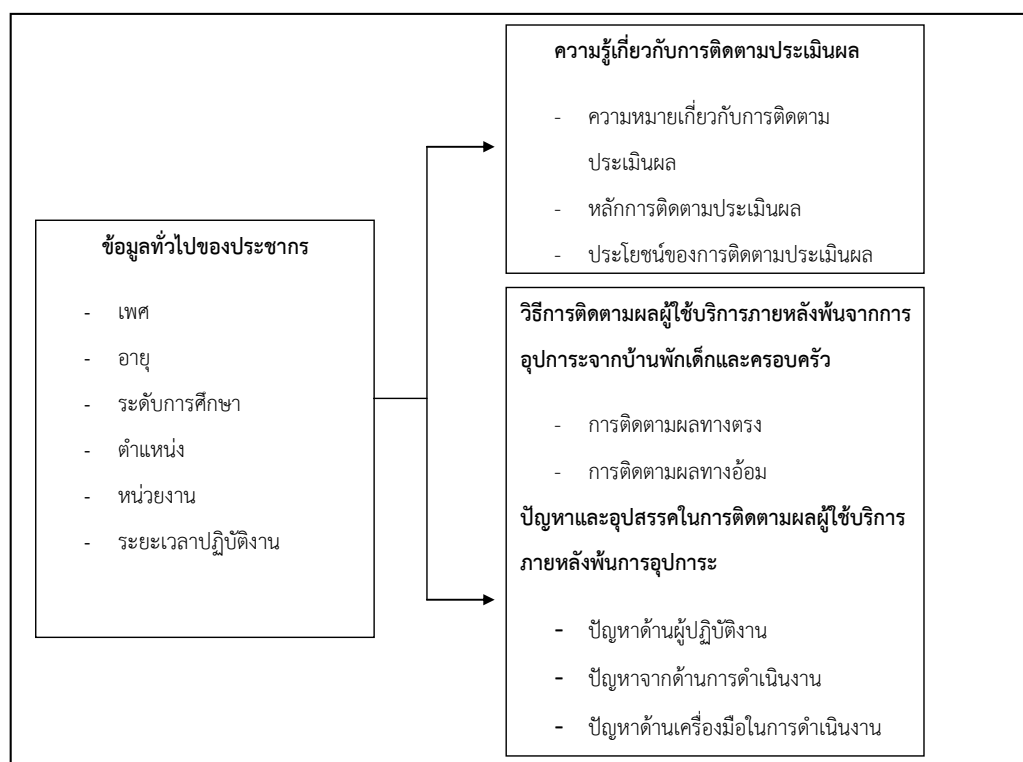
กฎหมายที่เกี่ยวข้องในการปฏิบัติงานของบ้านพักเด็กและครอบครัว ประกอบด้วย พระราชบัญญัติคุ้มครองผู้ถูกกระทำ ความรุนแรงในครอบครัว พ.ศ.2550 พระราชบัญญัติป้องกันและปราบปรามการค้ามนุษย์ พ.ศ.2551 พระราชบัญญัติคุ้มครองเด็ก พ.ศ.2546 และพระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายอาญา พ.ศ.2551 ซึ่งกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการปฏิบัติงานของบ้านพักเด็กและครอบครัวนั้น แสดงให้เห็นถึงกลุ่มเป้าหมายที่เข้ารับบริการที่บ้านพักเด็กและครอบครัว อาทิ เด็ก สตรี ครอบครัวยุติธรรม ผู้ที่ตกเป็นเหยื่อจากการค้ามนุษย์ เป็นต้น และศึกษาความรู้เกี่ยวกับบ้านพักเด็กและครอบครัว บทบาทภารกิจที่ถูกจัดตั้งขึ้นเพื่อให้บริการแก่ผู้ประสบปัญหาสังคมในลักษณะของบ้านพักฉุกเฉิน บ้านพักชั่วคราวที่ให้บริการด้านการสงเคราะห์และคุ้มครองสวัสดิภาพโดยวิชาชีพที่เกี่ยวข้อง โดยเน้นศึกษาบทบาทของนักสังคมสงเคราะห์ในการติดตามผลผู้ให้บริการที่พ้นการอุปการะ รวมถึงทบทวนงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ขอบเขตในการศึกษา

ขอบเขตการศึกษานี้แบ่งออกเป็น 2 ด้าน คือ ขอบเขตด้านเนื้อหา ประกอบด้วย การศึกษาบทบาท ภารกิจของบ้านพักเด็กและครอบครัว และแนวทางการติดตามผล ปัญหาอุปสรรคในการติดตามผลผู้ให้บริการที่เคยเข้ารับบริการจากบ้านพักเด็กและครอบครัว ขอบเขตด้านประชากรที่ศึกษา คือ ผู้ปฏิบัติงานในฝ่ายสวัสดิการสังคมของบ้านพักเด็กและครอบครัวจำนวน 77 จังหวัด ประกอบด้วยนักจิตวิทยา นักพัฒนาสังคม และนักสังคมสงเคราะห์ เนื่องจากฝ่ายสวัสดิการสังคมมีบทบาทสำคัญในการติดตามผลผู้ให้บริการภายหลังพ้นการอุปการะ โดยเลือกนักสังคมสงเคราะห์ จำนวน 77 คน เพราะนักสังคมสงเคราะห์เป็นวิชาชีพหลักในการให้บริการแก่ผู้ให้บริการในบ้านพักเด็กและครอบครัว และสัมภาษณ์นักสังคมสงเคราะห์เกี่ยวกับแนวทางการติดตามผลผู้ให้บริการภายหลังพ้นการอุปการะจากบ้านพักเด็กและครอบครัวแบบไม่เป็นทางการ จำนวน 3 คน

กรอบแนวคิดในการศึกษา

การวิจัยเรื่อง การศึกษาการติดตามผลผู้ให้บริการภายหลังพ้นการอุปการะของนักสังคมสงเคราะห์บ้านพักเด็กและครอบครัว เป็นการวิจัยเพื่อศึกษาความรู้ของนักสังคมสงเคราะห์ในเรื่องการติดตามประเมินผลผู้ให้บริการที่พ้นจากการอุปการะจากบ้านพักเด็กและครอบครัว และศึกษาวิธีการติดตามผล รวมถึงปัญหาอุปสรรคในการติดตามผล โดยศึกษาข้อมูลทั่วไปของประชากร ประกอบด้วย เพศ อายุ ระดับการศึกษา ตำแหน่ง หน่วยงาน (บ้านพักเด็กและครอบครัวในแต่ละจังหวัด) และระยะเวลาปฏิบัติงาน โดยศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างข้อมูลทั่วไปของประชากรกับความรู้เกี่ยวกับการติดตามประเมินผล ซึ่งประกอบด้วย ความรู้ด้านความหมายเกี่ยวกับการติดตามประเมินผล ความรู้ด้านหลักการติดตามประเมินผล และความรู้ด้านประโยชน์ของการติดตามประเมินผล ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างข้อมูลทั่วไปของประชากรกับวิธีการติดตามผล ซึ่งแบ่งเป็นวิธีติดตามผลทางตรงและติดตามผลทางอ้อม และศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างข้อมูลทั่วไปของประชากรกับปัญหาอุปสรรคในการติดตามผล ซึ่งประกอบด้วย ปัญหาด้านผู้ปฏิบัติงาน ปัญหาด้านการดำเนินงาน และปัญหาด้านเครื่องมือในการดำเนินงาน

เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา

เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษานี้ คือ แบบสอบถาม (Questionnaire) และแบบสัมภาษณ์อย่างไม่เป็นทางการ (Informal interview) โดยแบบสอบถามแบ่งเป็น 4 ส่วน คือ ข้อมูลทั่วไป แนวทางการติดตามผลผู้ให้บริการภายหลังพ้นการอุปการะจากบ้านพักเด็กและครอบครัว ปัญหาอุปสรรคในการติดตามผลผู้ให้บริการภายหลังพ้นการอุปการะจากบ้านพักเด็กและครอบครัว ซึ่งเป็นคำถามปลายปิด และส่วนสุดท้ายคือข้อเสนอแนะ เป็นคำถามปลายเปิด โดยผู้วิจัยทดสอบเครื่องมือที่ใช้ในการศึกษาก่อนนำแบบสอบถามไปเก็บข้อมูล และทดสอบค่าความเชื่อมั่นทางสถิติของแบบสอบถามโดยหาค่าสัมประสิทธิ์อัลฟา ครอนบาค เพื่อดูความสอดคล้องของคำถามต่างๆ ซึ่งได้ค่าเท่ากับ 0.905 จึงนำแบบสอบถามเก็บข้อมูลกับกลุ่มประชากร ในส่วนของแบบสัมภาษณ์อย่างไม่เป็นทางการ ได้กำหนดประเด็นคำถาม 2 ส่วน คือ คำถามเกี่ยวกับประวัติส่วนบุคคล และคำถามเกี่ยวกับแนวทางการติดตาม

ผลผู้ให้บริการภายหลังพ้นการอุปการะจากบ้านพักเด็กและครอบครัว

การเก็บรวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูล

การเก็บรวบรวมข้อมูลการศึกษา กรณีแบบสอบถาม ผู้วิจัยจัดทำหนังสือขอความร่วมมือจากคณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ถึงอธิบดีกรมกิจการเด็กและเยาวชน เพื่อขอความอนุเคราะห์ในการเก็บข้อมูลจากนักสังคมสงเคราะห์ บ้านพักเด็กและครอบครัว ซึ่งสังกัดกรมกิจการเด็กและเยาวชน และส่งแบบสอบถามไปยังบ้านพักเด็กและครอบครัวจำนวน 77 จังหวัด พร้อมชี้แจงรายละเอียดเกี่ยวกับวัตถุประสงค์ของแบบสอบถาม และช่องทางการส่งแบบสอบถามคืน โดยได้รับแบบสอบถามกลับคืนทั้งหมด คิดเป็นร้อยละ 100.0 กรณีการใช้แบบสัมภาษณ์อย่างไม่เป็นทางการ ผู้วิจัยแจ้งให้กลุ่มเป้าหมายทราบถึงวัตถุประสงค์ของการสัมภาษณ์ และนัดหมายกลุ่มเป้าหมายเพื่อสัมภาษณ์ โดยมีการจดบันทึกและบันทึกเสียงเพื่อถอดเทป วิเคราะห์ข้อมูลแบบสอบถาม ด้วยเครื่องคอมพิวเตอร์ โดยใช้โปรแกรมสำเร็จรูปสำหรับวิจัยทางสังคมศาสตร์ โดยใช้ค่าสถิติในการวิเคราะห์ คือข้อมูลทั่วไปของกลุ่มตัวอย่าง วิเคราะห์โดยใช้สถิติเชิงพรรณนา แจกแจงความถี่ ร้อยละ เสนอในรูปแบบของตาราง ในส่วนของแนวทางการติดตามผล และปัญหาอุปสรรคในการติดตามผลผู้ให้บริการภายหลังพ้นการอุปการะจากบ้านพักเด็กและครอบครัว วิเคราะห์ข้อมูลแบบตารางสถิติพรรณนา ได้แก่ ค่าความถี่ (Frequency) ค่าร้อยละ (Percentage) ค่าเฉลี่ย (Mean) ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน (Standard Deviation) ค่าต่ำสุด (Minimum) ค่าสูงสุด (Maximum) ซึ่งได้ทำการวิเคราะห์ความแตกต่างระหว่างปัจจัยต่างๆ คือ การทดสอบ t-test ใช้ทดสอบเปรียบเทียบความแตกต่างระหว่างค่าเฉลี่ยตัวแปรอิสระ ซึ่งจำแนกเป็นสองกลุ่ม และทดสอบความมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 ระหว่างตัวแปรอิสระและตัวแปรตาม โดยทำการวิเคราะห์ความแปรปรวนทางเดียว (One-Way Anova) เพื่อใช้ทดสอบเปรียบเทียบความแตกต่างระหว่างค่าเฉลี่ยของตัวแปรอิสระ ซึ่งจำแนกออกเป็น 3 กลุ่มขึ้นไป และทดสอบความมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 ระหว่างตัวแปรอิสระและตัวแปรตาม และเปรียบเทียบรายคู่ (Post Hoc Comparison) หากผลการวิเคราะห์ที่ได้จากการวิเคราะห์ความแปรปรวนมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 เพื่อหาข้อสรุปว่าค่าเฉลี่ยแตกต่างกันอย่างไร โดยใช้วิธี Scheffe ซึ่งสามารถใช้ได้ทั้งในกรณีที่จำนวนตัวอย่างในแต่ละกลุ่มเท่ากันหรือไม่เท่ากันก็ตาม

ผลการศึกษา

ผลการศึกษาพบว่า นักสังคมสงเคราะห์ส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง อายุระหว่าง 30-40 ปี มีการศึกษาระดับปริญญาตรี และมีระยะเวลาการปฏิบัติงานอยู่ในระหว่าง 0-5 ปี

ความรู้เกี่ยวกับแนวคิดการติดตามประเมินผล พบว่า ในภาพรวมนักสังคมสงเคราะห์มีความรู้เกี่ยวกับแนวคิดการติดตามประเมินผลอยู่ในระดับมาก หากแยกเป็นรายด้าน พบว่า ด้านความรู้ในเรื่องความหมายที่เกี่ยวกับแนวคิดการติดตามประเมินผล นักสังคมสงเคราะห์ร้อยละ 68.8 มีความรู้อยู่ในระดับมาก ในด้านหลักการติดตามผล พบว่า นักสังคมสงเคราะห์ร้อยละ 55.8 มีความรู้อยู่ในระดับมาก และด้านประโยชน์ของการติดตามผลนักสังคมสงเคราะห์ร้อยละ 59.7 มีความรู้อยู่ในระดับมาก (ตารางที่ 1)

ตารางที่ 1

สรุปผลการศึกษาภาพรวมความรู้ในเกี่ยวกับแนวคิดการติดตามประเมินผล

วิธีการติดตามผลผู้ให้บริการภายหลังพ้นการอุปการะจากบ้านพักเด็กและครอบครัว

วิธีการติดตามผลผู้ให้บริการภายหลังพ้นการอุปการะจากบ้านพักเด็กและครอบครัว แบ่งออกเป็น 3 ด้าน ได้แก่

1) การติดตามผลทางตรง หมายถึง ผู้ปฏิบัติงานหรือนักสังคมสงเคราะห์ไปพบผู้ให้บริการด้วยตนเองเพื่อรวบรวมข้อมูลโดยวิธีต่างๆ คือ การสัมภาษณ์ การเยี่ยมบ้าน การให้คำปรึกษา การจัดประชุม การสำรวจโดยใช้แบบสอบถาม ผลการศึกษา พบว่า

ระดับความรู้ในแต่ละด้าน	ระดับความรู้มาก	ระดับรู้น้อย
ความรู้เกี่ยวกับความหมายของการติดตามประเมินผล	68.8%	31.2%
ความรู้เกี่ยวกับหลักการติดตามประเมินผล	55.8%	44.2%
ความรู้เกี่ยวกับประโยชน์ของการติดตามประเมินผล	59.7%	40.3%

นักสังคมสงเคราะห์ มีการติดตามผลทางตรงอยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ย 3.63 หากแยกเป็นรายด้าน พบว่า มีการติดตามผลทางตรงด้วยวิธีการเยี่ยมบ้านมากที่สุด มีค่าเฉลี่ย 4.12 รองลงมาใช้วิธีสัมภาษณ์ มีค่าเฉลี่ย 3.97 ใช้วิธีให้คำปรึกษา มีค่าเฉลี่ย 3.85 จัดประชุมสอบถามข้อมูล มีค่าเฉลี่ย 3.31 และปฏิบัติน้อยที่สุด คือ ใช้แบบสอบถาม ซึ่งมีค่าเฉลี่ย 2.90 ตามลำดับ (ตารางที่ 2)

ตารางที่ 2

สรุปผลการศึกษาวิธีการติดตามผลทางตรงของนักสังคมสงเคราะห์ในการติดตามผลผู้ให้บริการภายหลังพ้นการอุปการะจากบ้านพักเด็กและครอบครัว

การติดตามผลทางตรง	$\bar{x}$	S.D.	การแปลผล
การติดตามประเมินผลผู้ให้บริการโดยการสัมภาษณ์	3.97	0.85	มาก
การติดตามประเมินผลผู้ให้บริการโดยการเยี่ยมบ้าน	4.12	0.64	มาก
การติดตามประเมินผลผู้ให้บริการโดยการให้คำปรึกษา	3.85	0.80	บางครั้ง
การติดตามประเมินผลผู้ให้บริการโดยจัดประชุมสอบถามข้อมูล	3.31	0.84	บางครั้ง
การติดตามประเมินผลผู้ให้บริการโดยแบบสอบถาม	2.90	1.09	บางครั้ง
ค่าเฉลี่ยรวม	3.63	0.58	มาก

2) การติดตามผลทางอ้อม หมายถึง ผู้ปฏิบัติงานหรือนักสังคมสงเคราะห์ไม่ได้พบผู้ให้บริการด้วยตนเอง แต่มีการติดตามผ่านบุคคล หน่วยงานหรือสิ่งใดสิ่งหนึ่งที่เกี่ยวข้อง คือ การขอความร่วมมือหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง การสอบถามญาติ หรือผู้ปกครองของผู้ให้บริการ การส่งจดหมายไปยังผู้ให้บริการ และการติดตามผ่านทางโทรศัพท์ ผลการศึกษา พบว่า นักสังคมสงเคราะห์ มีการติดตามผลทางอ้อมอยู่ในระดับบางครั้ง มีค่าเฉลี่ย 3.62 หากแยกเป็นรายด้าน พบว่า มีการติดตามผลทางอ้อมวิธีสอบถามญาติมากที่สุด ค่าเฉลี่ย 3.79 รองลงมาใช้วิธีขอความร่วมมือหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง มีค่าเฉลี่ย 3.64 ติดต่อผ่านโทรศัพท์ มีค่าเฉลี่ย 3.62 และปฏิบัติน้อยที่สุดส่งจดหมายไปยังผู้ให้บริการ มีค่าเฉลี่ย 1.89 ตามลำดับ (ตารางที่ 3)

ตารางที่ 3

สรุปผลการศึกษาวิธีการติดตามผลทางอ้อมของนักสังคมสงเคราะห์ในการติดตามผลผู้ให้บริการภายหลังพ้นการอุปการะจากบ้านพักเด็กและครอบครัว

การติดตามผลทางอ้อม	$\bar{x}$	S.D.	การแปลผล
การติดตามประเมินผลผู้ให้บริการโดยสอบถามญาติ	3.79	0.90	มาก
การติดตามประเมินผลผู้ให้บริการโดยส่งจดหมายไปยังผู้ให้บริการ	1.89	1.07	น้อยที่สุด
การติดตามประเมินผลผู้ให้บริการผ่านทางโทรศัพท์	3.62	0.94	มาก
ค่าเฉลี่ยรวม	3.24	0.61	บางครั้ง

3) การประเมินผลผู้ให้บริการ เป็นการประเมินเกี่ยวกับปัจจัยต่างๆ ของผู้ให้บริการภายหลังกลับคืนสู่ครอบครัว และช่วยให้การติดตามผลมีประสิทธิภาพ ผลการศึกษา พบว่า นักสังคมสงเคราะห์ มีการประเมินผลผู้ให้บริการภายหลังพ้นการอุปการะจากบ้านพักเด็กและครอบครัวอยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ย 4.01 หากแยกเป็นรายด้าน พบว่า มีการประเมินผลด้านความสามารถของครอบครัวในการดูแลชีวิตความเป็นอยู่ของผู้ใช้บริการมากที่สุด มีค่าเฉลี่ย 4.37 รองลงมา คือ ประเมินผลด้านความสามารถของครอบครัวในการดูแลความปลอดภัยของผู้ให้บริการ และประเมินผลเกี่ยวกับการยอมรับของครอบครัวที่มีต่อผู้ให้บริการ ซึ่งมีค่าเฉลี่ย

เท่ากัน คือ ค่าเฉลี่ย 4.29 ลำดับต่อมาประเมินผลด้านประเมินผลด้านสภาพที่อยู่อาศัยของผู้ใช้บริการ มีค่าเฉลี่ย 4.19 ประเมินผลด้านอาชีพและรายได้ของของผู้ใช้บริการ มีค่าเฉลี่ย 4.16 ประเมินผลด้านความสัมพันธ์ในครอบครัวของผู้ใช้บริการ มีค่าเฉลี่ย 4.15 ประเมินผลการเข้าถึงบริการขั้นพื้นฐานในชุมชนของผู้ใช้บริการ มีค่าเฉลี่ย 4.12 ประเมินผลด้านการดูแลตนเองของผู้ใช้บริการ มีค่าเฉลี่ย 4.10 ประเมินผลด้านการทำหน้าที่ของสมาชิกในครอบครัวของผู้ใช้บริการ มีค่าเฉลี่ย 4.06 ประเมินผลด้านอารมณ์และพฤติกรรมของผู้ใช้บริการ มีค่าเฉลี่ย 3.79 ประเมินผลด้านความสนใจและการเรียนรู้ของผู้ใช้บริการ มีค่าเฉลี่ย 3.37 และประเมินผลด้านสุขภาพของผู้ใช้บริการ มีค่าเฉลี่ย 3.20 ตามลำดับ (ตารางที่ 4)

ตารางที่ 4

สรุปผลการศึกษาวิธีการติดตามผลโดยการประเมินผลผู้ให้บริการภายหลังพ้นการอุปการะจากบ้านพักเด็กและครอบครัว

การประเมินผลผู้ให้บริการหลังพ้นการอุปการะจากบ้านพักเด็กและครอบครัว	$\bar{x}$	S.D.	การแปลผล
การประเมินผลด้านความสนใจและการเรียนรู้ของผู้ใช้บริการ	3.37	1.03	บางครั้ง
การประเมินผลด้านอารมณ์และพฤติกรรมของผู้ใช้บริการ	3.79	1.05	มาก
การประเมินผลด้านความสัมพันธ์ในครอบครัวของผู้ใช้บริการ	4.15	0.87	มาก
การประเมินผลด้านการดูแลตนเองของผู้ใช้บริการ	4.10	0.92	มาก
การประเมินผลด้านความสามารถของครอบครัวในการดูแลชีวิตความเป็นอยู่ของผู้ใช้บริการ	4.37	0.64	เป็นประจำทุกครั้งที่
การประเมินผลด้านความสามารถของครอบครัวในการดูแลความปลอดภัยของผู้ใช้บริการ	4.29	0.68	เป็นประจำทุกครั้งที่
การประเมินผลด้านการทำหน้าที่ของสมาชิกในครอบครัวของผู้ใช้บริการ	4.06	0.83	มาก
การประเมินผลด้านสภาพที่อยู่อาศัยของผู้ใช้บริการ	4.19	0.77	มาก
การประเมินผลด้านอาชีพและรายได้ของของผู้ใช้บริการ	4.16	0.80	มาก
การประเมินผลเกี่ยวกับการยอมรับของครอบครัวที่มีต่อผู้ให้บริการ	4.29	0.74	เป็นประจำทุกครั้งที่
การประเมินผลการเข้าถึงบริการขั้นพื้นฐานในชุมชนของผู้ใช้บริการ	4.12	0.78	มาก
ค่าเฉลี่ย	4.01	0.65	มาก

ปัญหาอุปสรรคในการติดตามผลผู้ให้บริการภายหลังพ้นการอุปการะจากบ้านพักเด็กและครอบครัว พบว่า ในภาพรวมของนักสังคมสงเคราะห์ มีปัญหาอุปสรรคในการติดตามผลผู้ให้บริการภายหลังพ้นการอุปการะจากบ้านพักเด็กและครอบครัวอยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ย 2.00 หากแยกเป็นรายด้าน พบว่า ในด้านผู้ปฏิบัติงาน มีค่าเฉลี่ย 2.03 และในด้านเครื่องมือการปฏิบัติงาน มีค่าเฉลี่ย 2.04 คือ มีปัญหาอุปสรรคในระดับมาก ส่วนด้านวิธีการปฏิบัติงานมีค่าเฉลี่ย 1.94 แสดงว่ามีปัญหาอุปสรรคในระดับปานกลาง (ตารางที่ 5)

ตารางที่ 5

สรุปผลการศึกษากาพรวมปัญหาอุปสรรคในการติดตามผลผู้ให้บริการภายหลังพ้นการอุปการะจากบ้านพักเด็กและครอบครัว

ปัญหาอุปสรรคในการติดตามผลผู้ให้บริการภายหลังพ้นการอุปการะ จากบ้านพักเด็กและครอบครัว	$\bar{x}$	S.D.	การแปลผล
ด้านผู้ปฏิบัติงาน	2.03	0.96	มาก
ด้านวิธีการปฏิบัติงาน	1.94	0.90	ปานกลาง
ด้านเครื่องมือการปฏิบัติงาน	2.04	0.74	มาก
รวม	2.00	0.86	มาก

โดยนักสังคมสงเคราะห์ ให้ข้อเสนอแนะในการตอบแบบสอบถาม จำนวน 7 คน มีความคิดเห็นไปในทางเดียวกัน สรุปได้ว่า ส่วนกลางควรจัดให้มีการอบรมให้ความรู้เกี่ยวกับการติดตามผลผู้ให้บริการ มีการกำหนดแบบบันทึกในการติดตามผลซึ่งเป็นรูปแบบเดียวกันทุกจังหวัด

การศึกษารายกรณี ผลการศึกษารายกรณี พบว่า

1) นักสังคมสงเคราะห์ของบ้านพักเด็กและครอบครัวแห่งหนึ่ง ที่ได้รับการตรวจประเมินมาตรฐานบ้านพักเด็กและครอบครัว ปี 2557 อยู่ในระดับ เอ มีขั้นตอนรูปแบบในการติดตามผลผู้ให้บริการภายหลังพ้นการอุปการะจากบ้านพักเด็กและครอบครัวโดยการประชุมทีมเพื่อวางแผนก่อนติดตามผล คือ วางแผนระยะสั้น (ติดตามภายใน 1 เดือน) และวางแผนระยะยาว (ติดตามต่อเนื่อง 3-6 เดือน) วิธีการติดตามผล แบ่งเป็น 3 แบบ คือ เยี่ยมบ้านผู้ให้บริการ กรณีอยู่ในพื้นที่จังหวัดที่รับผิดชอบ และขอความร่วมมือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องติดตามผลผู้ให้บริการที่พ้นอุปการะ หรือติดตามผลผ่านโทรศัพท์ กรณีอยู่นอกเหนือเขตพื้นที่ที่รับผิดชอบ ในส่วนของปัญหาอุปสรรค พบว่า มีปัญหาในด้านผู้ให้บริการเองที่กลับไปอยู่ในสภาพแวดล้อมแบบเดิมทำให้ประสบปัญหาแบบเดิม จึงจำเป็นต้องมีการเตรียมครอบครัว ชุมชน ก่อนส่งผู้ให้บริการกลับสู่ครอบครัว ปัญหาจากการขาดแนวทางที่ชัดเจน ผู้ปฏิบัติงานและเครือข่ายไม่เห็นความสำคัญของการติดตามผลผู้ให้บริการ ผู้บริหารไม่มีการติดตามงานของผู้ปฏิบัติงาน รวมถึงแบบบันทึกข้อมูลที่ไม่สามารถเก็บข้อมูลได้อย่างครบถ้วน

2) นักสังคมสงเคราะห์ของบ้านพักเด็กและครอบครัวแห่งหนึ่ง ที่ได้รับการตรวจประเมินมาตรฐานบ้านพักเด็กและครอบครัว ปี 2557 อยู่ในระดับ บี มีขั้นตอนรูปแบบในการติดตามผลผู้ให้บริการภายหลังพ้นการอุปการะจากบ้านพักเด็กและครอบครัว 2 วิธี คือ เยี่ยมบ้านผู้ให้บริการ กรณีที่อยู่ในจังหวัดที่รับผิดชอบ และใช้วิธีติดตามผลผ่านทางโทรศัพท์ หรือทำหนังสือขอความร่วมมือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในกรณีที่ผู้ให้บริการอยู่นอกเหนือเขตความรับผิดชอบ ในส่วนของปัญหาอุปสรรคพบว่าขาดแบบบันทึกข้อมูลที่ชัดเจน ขาดการมีส่วนร่วมของเครือข่ายในการร่วมติดตามผลผู้ให้บริการ

3) นักสังคมสงเคราะห์ของบ้านพักเด็กและครอบครัวแห่งหนึ่ง ที่ได้รับการตรวจประเมินมาตรฐานบ้านพักเด็กและครอบครัว ปี 2557 อยู่ในระดับต่ำกว่า เอ และ บี มีขั้นตอนรูปแบบในการติดตามผลผู้ให้บริการภายหลังพ้นการอุปการะจากบ้านพักเด็กและครอบครัว คือ ใช้การปรึกษาหัวหน้าหน่วยงาน เพื่อนร่วมงาน ก่อนลงพื้นที่ติดตามผลผู้ให้บริการที่พ้นจากการอุปการะ มีการวางแผนระยะสั้น ระยะยาวในการติดตามผล ใช้วิธีติดตามผลโดยการลงพื้นที่เยี่ยมบ้าน การประสานเครือข่ายที่เกี่ยวข้องลงพื้นที่ และในกรณีที่ผู้ให้บริการอยู่นอกเหนือเขตความรับผิดชอบจะใช้วิธีติดตามผ่านทางโทรศัพท์ หรือขอความร่วมมือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องลงพื้นที่ติดตามผล ในส่วนของปัญหาอุปสรรคพบว่าขาดแบบบันทึกที่ชัดเจนในการติดตามผล ภาระงานของผู้ปฏิบัติงานมีมากไม่สามารถทำตามแผนที่ตั้งไว้ได้ ขาดการส่งต่อข้อมูลที่ชัดเจนระหว่างผู้ปฏิบัติงาน และความโดดเด่นของสัญญาณของหน่วยงาน ทำให้ผู้ให้บริการไม่ให้ความร่วมมือในการติดตามผล

อภิปรายผลการศึกษา

จากผลการศึกษา การศึกษาการติดตามผลผู้ให้บริการภายหลังพ้นการอุปการะของนักสังคมสงเคราะห์บ้านพักเด็กและครอบครัว ผู้วิจัยขอเสนอการวิเคราะห์และอภิปรายผลดังนี้

1. ความรู้เกี่ยวกับแนวทางการติดตามประเมินผลผู้ให้บริการภายหลังพ้นการอุปการะจากบ้านพักเด็กและครอบครัว

นักสังคมสงเคราะห์มีความรู้เกี่ยวกับภาพรวมของแนวทางการติดตามประเมินผลผู้ให้บริการภายหลังพ้นการอุปการะจากบ้านพักเด็กและครอบครัวอยู่ในระดับมาก คิดเป็นร้อยละ 67.5 โดยความรู้ในด้านประโยชน์ของการติดตามผล นักสังคมสงเคราะห์ร้อยละ 100 มีความรู้ว่าการติดตามผลจะช่วยให้สามารถวางแผนการช่วยเหลือผู้ให้บริการได้อย่างต่อเนื่อง สะท้อนให้เห็นว่านักสังคมสงเคราะห์รู้ว่าการช่วยเหลือผู้ให้บริการไม่ได้สิ้นสุดเพียงแค่การกลับคืนสู่ครอบครัว แต่ต้องมีการติดตามผล เพราะผลที่ได้จากการติดตามสามารถนำมาวางแผนการช่วยเหลือผู้ให้บริการ ในกรณีที่ผู้ให้บริการประสบปัญหา หรือต้องการการสนับสนุนให้อยู่ร่วมกับครอบครัว ชุมชน ซึ่งช่วยลดความเสี่ยงในการกลับเข้ารับบริการซ้ำได้ สอดคล้องกับกระบวนการและขั้นตอนการปฏิบัติงานสังคมสงเคราะห์จุลภาคที่กล่าวว่าภายหลังการดำเนินงานให้ความช่วยเหลือสิ้นสุดลง นักสังคมสงเคราะห์ต้องคำนึงถึงความสามารถในการปรับตัวของผู้ให้บริการกับครอบครัวและสังคม (ระพีพรรณ คำหอม, 2556, น. 61)

2. วิธีการติดตามผลผู้ให้บริการภายหลังพ้นการอุปการะจากบ้านพักเด็กและครอบครัว

นักสังคมสงเคราะห์มีวิธีการติดตามผลทางตรงในระดับมาก โดยใช้วิธีการเยี่ยมบ้านมากที่สุด และจากการศึกษารายกรณี พบว่า การติดตามผลโดยการเยี่ยมบ้านจะปฏิบัติในกรณีที่ผู้ให้บริการพ้นการอุปการะจากบ้านพักเด็กและครอบครัวและกลับสู่ครอบครัว ชุมชนในพื้นที่รับผิดชอบของบ้านพักเด็กและครอบครัว ทั้งนี้ นักสังคมสงเคราะห์จะเป็นผู้ติดตามผลผู้ให้บริการด้วยตนเอง ในส่วนการติดตามผลทางอ้อมปฏิบัติในระดับบางครั้ง โดยใช้วิธีการสอบถามจากญาติมากที่สุด รองลงมาคือขอความร่วมมือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการติดตามผล และใช้โทรศัพท์ในการติดตามผล จากการศึกษากรณีพบว่าการขอความร่วมมือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการติดตามผล และใช้โทรศัพท์ในการติดตามผล จะปฏิบัติในกรณีที่ผู้ให้บริการพ้นการอุปการะจากบ้านพักเด็กและครอบครัวและไม่ได้พักอาศัยอยู่ในพื้นที่รับผิดชอบ โดยการขอความร่วมมือหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ซึ่งส่วนใหญ่คือบ้านพักเด็กและครอบครัวในจังหวัดที่ผู้ให้บริการพักอาศัยอยู่เป็นผู้ติดตามผลให้ ทำให้เห็นว่าบ้านพักเด็กและครอบครัวมีการติดตามผลผู้ให้บริการที่พ้นการอุปการะจากหน่วยงานของตนเอง และผู้ให้บริการที่พ้นการอุปการะจากบ้านพักเด็กและครอบครัวจังหวัดอื่นด้วยเช่นกัน ในส่วนของการประเมินผล นักสังคมสงเคราะห์ปฏิบัติอยู่ในระดับมาก โดยประเมินผลด้านความสามารถของครอบครัวในการดูแลชีวิตความเป็นอยู่ ความสามารถในการให้ความปลอดภัยแก่ผู้ให้บริการ และประเมินผลด้านการยอมรับของครอบครัวที่มีต่อผู้ให้บริการเป็นประจำทุกครั้ง

3. ปัญหาอุปสรรคในการติดตามผลผู้ให้บริการภายหลังพ้นการอุปการะจากบ้านพักเด็กและครอบครัว

นักสังคมสงเคราะห์มีปัญหาอุปสรรคในการติดตามผลด้านผู้ปฏิบัติงานอยู่ในระดับมาก โดยปัญหาอุปสรรคที่อยู่ระดับมาก คือ ความรู้เกี่ยวกับการติดตามผล ประสิทธิภาพในการติดตามผล และการประสานข้อมูลในการติดตามผล ซึ่งเป็นไปในทางเดียวกันกับการศึกษารายกรณี ที่พบว่า ปัญหาอุปสรรคอย่างหนึ่ง คือ ขาดการส่งต่อข้อมูลที่ชัดเจน (เป็นส่วนหนึ่งในการประสานข้อมูลในการติดตามผล) และจากการศึกษารายกรณี ยังพบว่าภาระงานที่มากจนเกินไปทำให้ไม่สามารถติดตามผลผู้ให้บริการตามแผนที่วางไว้ได้ ซึ่งการติดตามผลผู้ให้บริการเป็นขั้นตอนที่นักสังคมสงเคราะห์โดยทั่วไปไม่สามารถทำได้เนื่องจากข้อจำกัดของหน่วยงานที่มีปริมาณงานมากเกิดไป (ระพีพรรณ คำหอม, 2556, น. 63)

ปัญหาอุปสรรคในด้านการดำเนินงานอยู่ในระดับปานกลาง และปัญหาอุปสรรคในด้านเครื่องมือที่นักสังคมสงเคราะห์มีปัญหาอุปสรรคอยู่ในระดับมาก ผลการศึกษา พบว่า รูปลักษณ์ (สี) ของยานพาหนะส่งผลต่อความร่วมมือของผู้ให้บริการในการติดตามผลในระดับมาก นั้นหมายถึง หน่วยงานภายใต้สังกัดกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ มียานพาหนะที่มีสีโดดเด่น คือ สีชมพู (สีของตรากระทรวงฯ) และบริเวณรอบยานพาหนะ มีการติดสติ๊กเกอร์ประชาสัมพันธ์บทบาทของหน่วยงานในการช่วยเหลือผู้ประสบปัญหาทางสังคม อาจเป็นผลให้ผู้ให้บริการไม่ให้ความร่วมมือในการติดตามผล การที่ผู้ให้บริการไม่ให้ความร่วมมือในการติดตามผลอาจเนื่องมาจากรู้สึกอับอาย หรือไม่อยากเปิดเผยข้อมูลว่าตนเป็นผู้ประสบปัญหา ซึ่งขัดแย้งกับความรับผิดชอบทางจรรยาบรรณของนัก

สังคมสงเคราะห์ต่อผู้มารับบริการ ในข้อสิทธิส่วนบุคคลและการรักษาความลับ (ระพีพรรณ คำหอม, 2556, น. 175) นักสังคมสงเคราะห์ควรหารือกับผู้ให้บริการ เกี่ยวกับวิธีการติดตามผล ข้อจำกัด และการรักษาสิทธิของผู้ให้บริการเพื่อลดปัญหาอุปสรรคในข้อนี้ นอกจากนี้แบบบันทึกการติดตามผลผู้ให้บริการภายหลังพ้นการอุปการะจากบ้านพักเด็กและครอบครัวก็เป็นปัญหาในระดับปานกลาง ซึ่งจากการศึกษารายกรณีพบว่าขาดแบบบันทึกการติดตามที่มีรูปแบบที่ชัดเจน นอกจากนี้จากการศึกษา พบว่า นักสังคมสงเคราะห์ที่มีระยะเวลาปฏิบัติงาน 6-10 ปี มีภาพรวมปัญหาด้านเครื่องมือในการติดตามผลมากกว่านักสังคมสงเคราะห์ที่มีระยะเวลาการปฏิบัติงาน 0-5 ปี

ข้อเสนอแนะ

ระดับนโยบาย

1. ควรมีนโยบายจากส่วนกลางที่ชัดเจนในการจัดทำแนวทางการติดตามผลผู้ให้บริการภายหลังพ้นการอุปการะจากบ้านพักเด็กและครอบครัว โดยอาจใช้วิธีการจัดประชุมเชิงปฏิบัติการเพื่อรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับแนวทาง รูปแบบ ปัญหาอุปสรรคที่เกิดขึ้นในบ้านพักเด็กและครอบครัวแต่ละจังหวัด แล้วนำมาจัดทำเป็นคู่มือการติดตามผลผู้ให้บริการ
2. ควรจัดทำคู่มือการติดตามผลผู้ให้บริการที่พ้นจากการอุปการะจากบ้านพักเด็กและครอบครัว เพื่อให้ผู้ปฏิบัติงานทราบวิธีการ มีแนวทางการปฏิบัติงาน และมีการดำเนินงานเป็นไปในแนวทางเดียวกัน โดยจัดให้เป็นตัวชี้วัดของการดำเนินงานตามมาตรฐานการจัดสวัสดิการบ้านพักเด็กและครอบครัว เพื่อช่วยพัฒนาระบบการให้บริการของบ้านพักเด็กและครอบครัว รวมถึงพัฒนาองค์ความรู้ใหม่ๆ ในงานสังคมสงเคราะห์
3. ควรมีการจัดอบรมให้ความรู้เกี่ยวกับระบบการติดตามประเมินผลผู้ให้บริการที่พ้นการอุปการะจากบ้านพักเด็กและครอบครัว เพื่อให้ผู้ปฏิบัติงานมีความรู้ เห็นความสำคัญของการติดตามผลผู้ให้บริการที่พ้นการอุปการะจากบ้านพักเด็กและครอบครัว

ระดับปฏิบัติงาน

1. ผู้ปฏิบัติงานหรือนักสังคมสงเคราะห์ ควรตระหนักถึงความสำคัญของการติดตามผลผู้ให้บริการที่พ้นการอุปการะจากบ้านพักเด็กและครอบครัว เนื่องจากการช่วยเหลือ สนับสนุนผู้ให้บริการให้สามารถอยู่ร่วมกับครอบครัวและชุมชนได้แล้ว ยังเป็นการทบทวนแผนการดำเนินงาน ทบทวนจุดแข็ง จุดอ่อน ปัญหาอุปสรรคในการทำงาน เกิดผลดีกับการให้บริการ ช่วยพัฒนางานสังคมสงเคราะห์ และช่วยลดปัญหาการเข้ารับบริการซ้ำได้
2. ควรมีการจัดทำระบบการติดตามผลผู้ให้บริการภายหลังพ้นการอุปการะจากบ้านพักเด็กและครอบครัวในลักษณะของแผนงาน และจัดทำเป็นแผนผังติดที่หน่วยงาน เพื่อให้ผู้ปฏิบัติงานทราบถึงขั้นตอนในการติดตามผล และผู้บังคับบัญชาสามารถกำกับติดตามผลการดำเนินงานในส่วนนี้ได้อย่างสะดวก
3. ผู้ปฏิบัติงานหรือนักสังคมสงเคราะห์ควรมีการบันทึกข้อมูล หรือผลของการติดตามไว้เสมอ เพื่อใช้ประกอบการให้ความช่วยเหลือได้อย่างครบถ้วน และเพื่อให้ผู้บังคับบัญชานำมาใช้เป็นข้อมูลในการกำหนดยุทธศาสตร์ นโยบาย แผนงาน ที่ตอบสนองต่อผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย และผู้ให้บริการ
4. ควรมีการแลกเปลี่ยนความรู้เกี่ยวกับการติดตามผลจากบ้านพักเด็กและครอบครัวที่ได้รับการตรวจประเมินมาตรฐานอยู่ในระดับ เอ เพื่อนำความรู้ ประสบการณ์มาประยุกต์ใช้ หรือเป็นต้นแบบแนวทางปฏิบัติในการติดตามผลผู้ให้บริการในแต่ละบ้านพักเด็กและครอบครัว
5. ผู้ปฏิบัติงานหรือนักสังคมสงเคราะห์ มีควรการแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับเครือข่ายที่เกี่ยวข้องในการติดตามผลผู้ให้บริการ เพื่อให้ทราบข้อจำกัด ปัญหาอุปสรรค หรือความก้าวหน้าในการติดตามผลผู้ให้บริการร่วมกัน และเพื่อให้เกิดความเข้าใจเป็นการติดตามผลผู้ให้บริการเป็นไปในแนวทางเดียวกัน

ข้อเสนอแนะเพื่อการศึกษาครั้งต่อไป

ควรมีการศึกษาเกี่ยวกับเรื่องเครือข่ายที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการติดตามผลผู้ให้บริการภายหลังพ้นการอุปการะจากบ้านพักเด็กและครอบครัว เนื่องจากเครือข่ายมีส่วนสำคัญในระบบการติดตามผลผู้ให้บริการ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเครือข่ายในพื้นที่ที่ผู้ให้บริการพักอาศัยอยู่

บทสรุป

บ้านพักเด็กและครอบครัวเป็นหน่วยงานแรกรับ เป็นสถานที่พักพิงชั่วคราวสำหรับผู้ประสบปัญหา โดยผู้ประสบปัญหาที่เข้ารับบริการไม่สามารถพักอาศัยหรือขอรับบริการได้ในระยะยาวแบบสถานสงเคราะห์ ซึ่งโดยปกติแล้วจะเข้ารับบริการได้ไม่เกิน 3 เดือน ภายหลังการให้ความช่วยเหลือแก่นักสังคมสงเคราะห์จะประเมินและจำหน่ายผู้ให้บริการตามความเหมาะสม หากเห็นว่าต้องรับบริการต่อ ก็จำหน่ายไปยังสถานที่หรือหน่วยงานที่เหมาะสม หรือหากเห็นว่ามีความพร้อมในการกลับสู่ครอบครัว ชุมชนแล้ว ก็จำหน่ายกลับสู่ครอบครัว ชุมชน โดยอาศัยเครื่องมือการติดตามผล เป็นตัวช่วยในการสนับสนุน ช่วยเหลือ และประคับประคอง เพื่อให้ผู้ให้บริการอยู่ร่วมกับครอบครัวได้ ซึ่งการติดตามผลผู้ให้บริการไม่เพียงแต่ลดการกลับเข้ารับบริการซ้ำ ยังเป็นการเสริมสร้างให้เกิดศักยภาพแก่ครอบครัวและผู้ให้บริการในทางหนึ่งด้วย การติดตามผลผู้ให้บริการจึงมีความสำคัญที่ไม่อาจละเลยได้ ดังนั้นการศึกษาการติดตามผลผู้ให้บริการ ภายหลังพ้นการอุปการะของนักสังคมสงเคราะห์ บ้านพักเด็กและครอบครัว ทำให้เห็นว่านักสังคมสงเคราะห์มีความรู้ในเรื่องการติดตามประเมินผลในระดับใด มีรูปแบบ วิธีการติดตามผล และมีปัญหาอุปสรรคในการติดตามผลผู้ให้บริการในลักษณะใดบ้าง ผลจากการวิจัยจะเป็นส่วนช่วยให้มีการพัฒนารูปแบบการให้บริการ และการติดตามผลผู้ให้บริการให้ดียิ่งขึ้น อันเป็นประโยชน์แก่วิชาชีพสังคมสงเคราะห์ หน่วยงานบ้านพักเด็กและครอบครัว และผู้ให้บริการ

รายการอ้างอิง

- กรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการ. (2556). *มาตรฐานการจัดสวัสดิการบ้านพักเด็กและครอบครัว*. กรุงเทพฯ: กรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการ.
- กรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการ. (2558). อินเทอร์เน็ต. สืบค้นจาก https://www.m-society.go.th/ewt_news.php?nid=1554
- พงศ์เทพ สุธีรัฐภูมิ และคณะ. (2553). *คู่มือการติดตามสนับสนุนและประเมินผลโครงการ “ร่วมสร้างชุมชนและท้องถิ่นให้หน้าอยู่” ภาคใต้*. มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์, สถาบันการจัดระบบสุขภาพ.
- พระราชบัญญัติปรับปรุงกระทรวง ทบวง กรม (ฉบับที่ 14) พ.ศ.2558. (5 มีนาคม 2558). *ราชกิจจานุเบกษา*. เล่ม 132 ตอนที่ 15, หน้า 49.
- ระพีพรรณ คำหอม. (2556). *หลักการและกระบวนการปฏิบัติงานสังคมสงเคราะห์จุลภาค*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- สุวิมล ติरणันท์. (2543). *การประเมินโครงการ: แนวทางสู่การปฏิบัติ*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ทัศนคติของนักสังคมสงเคราะห์ต่อปัจจัยการเข้าสู่วงจรของการค้าประเวณีของเด็กและเยาวชน กรณีศึกษา
นักสังคมสงเคราะห์ที่ให้บริการเด็กและเยาวชนในสถานคุ้มครองสวัสดิภาพผู้เสียหายจากการค้ามนุษย์
Attitude of Social Worker about Factors Affecting for Young Female in to a Cycle
of Prostitution Case Study of Shelters Victim of Trafficking

พรชนก บุญโพธิ์แก้ว*
Pornchanok Bunphokaew

บทคัดย่อ

ทัศนคติของนักสังคมสงเคราะห์ต่อปัจจัยการเข้าสู่วงจรของการค้าประเวณีของเด็กและเยาวชน กรณีศึกษานักสังคมสงเคราะห์ที่ให้บริการเด็กและเยาวชนในสถานคุ้มครองสวัสดิภาพผู้เสียหายจากการค้ามนุษย์ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาทัศนคติของนักสังคมสงเคราะห์เกี่ยวกับปัจจัยในการเข้าสู่กระบวนการค้าประเวณี และแนวทางในการป้องกันและแก้ไขปัญหาค้าประเวณีของเด็กและเยาวชนซึ่งผลการศึกษาพบว่า สาเหตุส่วนใหญ่ของการค้าประเวณี คือ สถาบันครอบครัวที่บกพร่องส่งผลให้เด็กและเยาวชนเดินทางผิด ปัญหาการคบเพื่อนที่มีโอกาสสูงต่อการลอกเลียนพฤติกรรม และปัญหาความยากจน ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่ามีเด็กและเยาวชนจำนวนไม่น้อยเลือกที่จะกระทำความผิด เพราะได้เงินเร็วและได้เงินมาก เงินเหล่านั้นถูกใช้ไปอย่างฟุ่มเฟือยเพื่อตอบสนองความต้องการทางด้านวัตถุ โดยปราศจากการคำนึงถึงคุณค่าในตัวเองที่ต้องสูญเสียไป งานศึกษานี้เสนอว่า พ่อแม่ควรให้ความสำคัญในการดูแลเอาใจใส่ลูกเพราะปัญหาสังคมสาเหตุหนึ่งเกิดจากสถาบันครอบครัว อีกทั้งต้องอาศัยอยู่ในสังคมอย่างรู้เท่าทันต่อความเปลี่ยนแปลงท้ายที่สุด หน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรจะมีกฎหมาย เอาผิดอย่างจริงจังเพื่อให้ปัญหาค้าประเวณีหมดไปโดยสิ้นเชิง

คำสำคัญ: ทัศนคติของนักสังคมสงเคราะห์, ปัจจัยการเข้าสู่วงจรการค้าประเวณี

ABSTRACT

This study on 'attitudes of social workers about factors affecting for young female into a cycle of prostitution: case study of shelters victims of has the objectives to study on the attitudes of social workers about factors affecting for young female into a cycle of prostitution; and to study on social workers' recommendations on the prevention and solutions to the child prostitution problems. The findings from the study show that the opinions of the studied social workers towards child prostitution concern various aspects. The first factor that makes children enter the prostitution cycle is family. Collapsed families send children to the wrong paths of their lives. The next factor is friends. Teenagers, especially ones from collapsed families, tend to feel attached to friends and mimic the behaviors of their friends, both positive and negative ones. The last factor is poverty. At present, it is apparent that many people choose to do wrong things in order to earn a lot of money within a short period of time. Likewise, many people commit prostitution to earn a lot of money. The earned money is spent on useless things in order to fulfill their material needs without any consideration of the value of themselves, which have been lose. Some suggestions to solve prostitution problems can be retrieved from this study. First, parents should take good care of their children; Good parents should be responsible for the society because almost all social problems are caused from families Children should also know about the society, understand the changes and do not indulge into indecent things, Finally, all the related authorities or agencies should enact and enforce laws or policies to seriously punish customers, dealers and owners of the service places with severe punishment in order to totally eliminate all the people related to such businesses.

Keywords: Attitude of Social Worker, Factors Affecting for Young Female

* นักศึกษาปริญญาโทหลักสูตรสังคมสงเคราะห์ศาสตรมหาบัณฑิต คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

บทนำ

การค้าประเวณีในประเทศไทย มีพื้นฐานมาจากครอบครัวที่มีฐานะยากจน การศึกษาน้อยเนื่องจากครอบครัวไม่สามารถส่งเสริมให้ได้รับการศึกษาในระดับที่สูงได้ ซึ่งผู้หญิงจะถูกขายให้กับเอเยนต์ทั้งด้วยความสมัครใจหรือไม่สมัครใจแต่ในปัจจุบัน พบว่า การค้าประเวณีมีรูปแบบที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างมาก จากที่ถูกบังคับให้ค้าประเวณีกลายเป็นการค้าประเวณีด้วยความสมัครใจมากขึ้น ปัญหาโสเภณีหรือการค้าประเวณีเป็นปัญหาที่ดำรงอยู่ในสังคมไทยมาเป็นเวลานานและได้เติบโตเป็นธุรกิจบริการทางเพศที่ปราศจากการควบคุมดูแลของรัฐอย่างจริงจัง ทำให้ประเทศไทยกลายเป็นจุดหมายปลายทางของธุรกิจการท่องเที่ยวทางเพศทำให้เกิดกระบวนการนำหญิงและเด็กหญิงจำนวนมากจากชนบทเข้าสู่ตลาดการค้าบริการทางเพศทั้งในและนอกประเทศ การค้าประเวณีเจริญเติบโตและทวีความรุนแรงมากขึ้นเมื่อมีการนำเด็กที่มีอายุน้อยและยังไม่บรรลุนิติภาวะมาทำการค้าประเวณีปรนนิบัติทางเพศแก่ผู้แสวงหากามารมณ์ ทั้งที่เป็นคนไทยและคนต่างประเทศ การค้าประเวณีนอกจากจะเป็นเรื่องที่ผิดศีลธรรมอันดีและขัดต่อความสงบเรียบร้อยของสังคมแล้ว ยังก่อให้เกิดปัญหาอาชญากรรม ยาเสพติด โรคเอดส์ กามโรค และปัญหาด้านการสาธารณสุขอื่นๆ รวมทั้งส่งผลถึงภาพลักษณ์ของประเทศไทยในสายตาของประชาคมโลกที่มองว่าประเทศไทยเป็นศูนย์กลางของการค้าประเวณีที่สำคัญของโลก สถานการณ์การค้าประเวณีที่เข้าข่ายเป็นการค้ำมนุษย์ในประเทศไทยอยู่ในสภาพปัญหาทั้ง 3 สถานะ คือ สถานะต้นทาง ทางผ่านและปลายทาง (กิตติธันท์ เลอวงส์รัตน์, 2550)

จะเห็นได้ว่าโสเภณีเด็กเป็นปัญหาที่เกิดขึ้นมานานแล้ว ในช่วงระยะสิบกว่าปีที่ผ่านมาปัญหาโสเภณีเด็กได้รับความสนใจจากสาธารณชนเป็นอย่างมากเพราะเป็นปัญหาสังคมที่มีความรุนแรงและได้แทรกซึมเข้าไปในทุกสถาบันทางสังคม นับแต่ครอบครัว ศาสนา โรงเรียน ผู้นำชุมชนและท้องถิ่น ตลอดจนกระบวนการอาชญาวิทยาของประเทศไทยซึ่งหากไม่มีการดำเนินการแทรกแซงที่ถูกต้องของรัฐ การค้าประเวณีก็จะทวีความรุนแรงมากยิ่งขึ้นจนสุดจะแก้ไขนอกจากนี้ ยังเป็นการคุกคามสิทธิขั้นพื้นฐานของมนุษย์ เด็กจำนวนมากถูกนำมาหักขัง บังคับให้ค้าประเวณีส่งผลกระทบต่อร่างกายและจิตใจของเด็กอย่างรุนแรง ซึ่งเหตุและปัจจัยของการมาประกอบอาชีพโสเภณีเด็กมักเป็นไปในลักษณะถูกล่อลวง ในขณะที่ยังมีเด็กอีกกลุ่มหนึ่งที่เข้ามาสู่วังวนของการค้าประเวณีด้วยความเต็มใจ ปัญหาของเด็กกลุ่มนี้มีความรุนแรงและน่ากลัวกว่าเด็กกลุ่มแรก เนื่องจากเด็กกลุ่มนี้เต็มใจที่จะค้าประเวณี สะท้อนให้เห็นถึงระบบความคิดของเด็กในอีกแง่มุมหนึ่งซึ่งมีค่านิยมที่เปลี่ยนแปลงไปจึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งในการศึกษาทัศนคติของนักสังคมสงเคราะห์ผู้ซึ่งให้บริการแก่ผู้เสียหายที่เข้ารับการคุ้มครองสวัสดิภาพ ซึ่งทัศนคติของนักสังคมสงเคราะห์จะทำให้ทราบถึงปัจจัยต่างๆ ที่ส่งผลให้เด็กและเยาวชนเลือกทางเดินของตนเองเช่นนี้ ทั้งนี้ก็เพื่อประโยชน์ต่อการแสวงหาแนวทางในการแก้ไขปัญหาดังกล่าวให้หมดไป

การศึกษาในครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาทัศนคติของนักสังคมสงเคราะห์ที่มีต่อกระบวนการเข้าสู่การค้าประเวณี เหตุปัจจัยของการตัดสินใจเข้าสู่กระบวนการค้าประเวณีของเด็กและเยาวชน รวมถึงแนวทางในการป้องกันและแก้ไขปัญหาการค้าประเวณีในเด็กและเยาวชนที่อยู่ในความคุ้มครองของสถานคุ้มครองสวัสดิภาพผู้เสียหายจากการค้ามนุษย์ โดยแนวคิด ทฤษฎีที่เป็นเหตุผลสนับสนุนการก้าวเข้าสู่การขายบริการทางเพศมีดังต่อไปนี้

ทฤษฎีความสัมพันธ์กับครอบครัวและพฤติกรรมอาชญากรรมใน อีแวน นายท์ (กิตติธันท์ เลอวงส์รัตน์, 2550, น. 95-96) นำเสนอผลงานซึ่งได้ศึกษาสถาบันครอบครัวในฐานะที่สถาบันครอบครัวเป็นแหล่งกำเนิดที่สำคัญในการควบคุมทางสังคมสำหรับเยาวชน นายท์ ได้กล่าวว่า พฤติกรรมอาชญากรรม มีผลมาจาก “การควบคุมทางสังคมที่ไร้ประสิทธิภาพ”

แนวคิดการขัดเกลากายทางสังคม (Socialization) หมายถึง กระบวนการในการถ่ายทอดความรู้ ความคิด ทัศนคติ รวมถึงอุดมการณ์บุคลิกภาพของสมาชิกสังคมจากรุ่นสู่รุ่น โดยมีจุดมุ่งหมายให้ชนรุ่นหลังสืบทอดมีความรู้เกี่ยวกับสิ่งต่างๆ และนำไปปฏิบัติ ทั้งนี้ก็เพื่อประโยชน์ในการใช้ชีวิตร่วมกับสมาชิกคนอื่นในสังคมซึ่งเป็นทั้งทางตรงและทางอ้อม โดยผ่านตัวแทนของสังคม (Agent) เช่น ครอบครัว สถานศึกษา สื่อสารมวลชน กลุ่มเพื่อน สถานที่ทำงาน และองค์กรทางสังคม เพื่อที่บุคคลจะสามารถทำหน้าที่ทั้งในส่วนตัวและต่อสังคมได้ ในการขัดเกลากายทางสังคมเป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นภายใต้สถานการณ์ที่เราเจตนาให้เกิดขึ้นก็ได้ เรียกว่า

การขัดเกลาทางตรง ในบางกรณี กระบวนการเรียนรู้ก็เกิดขึ้นโดยที่ไม่มีใครคาดหวังให้เกิดขึ้น ซึ่งเราเรียกว่า การขัดเกลาทางอ้อม (มินตรา ประเสริฐสังข์, 2547, น. 12) การขัดเกลาทางสังคมก่อให้เกิดการควบคุมตนเอง รู้จักบทบาทและสถานภาพของตนเอง และกำหนดพฤติกรรมของตน ปัจจัยพื้นฐานที่ทำให้เด็กและเยาวชนเข้าสู่วงจรของการค้าประเวณี ได้แก่ ภูมิหลังของครอบครัว เมื่อแบบอย่างในสถาบันครอบครัวเกิดความบกพร่อง ย่อมสะท้อนให้เห็นถึงความเสี่ยงเร่เปียบ ของสถาบันครอบครัวในการทำหน้าที่ขัดเกลาและหล่อหลอมทางสังคม

ทฤษฎีการคบหาสมาคมที่แตกต่างกัน (Differential Association Theory) ทฤษฎีนี้มองว่า สภาพแวดล้อมของบุคคลเป็นปัจจัยที่ทำให้บุคคลได้รับการเรียนรู้ สิ่งต่างๆ การที่บุคคลเรียนรู้สิ่งต่างๆ นั้นเกิดจากการที่บุคคลมีการปฏิสัมพันธ์กับบุคคลอื่นๆ หรือ จากการสังเกตซึ่งจะมีทั้งการสังเกตโดยตรง คือ การที่บุคคลอื่นแสดง หรือมีพฤติกรรมให้เห็น หรือ จากการสังเกตโดยอ้อม คือ การสังเกตจากสื่อต่างๆ หรือเป็นการรับเอาทัศนคติของบุคคลอื่นเข้าไว้

ทฤษฎีการประทับตรา (Labeling Theory) (Becker, 1963, p. 9, อ้างถึงใน กิตติธันท์ เลอวงค์รัตน์, 2550, น. 103) มีสาระสำคัญสรุปได้ว่า การกระทำใดก็ตามที่เรียกว่าเป็น "พฤติกรรมเบี่ยงเบน (deviant behavior)" โดยเนื้อหาของมันแล้ว ไม่ได้ขึ้นอยู่กับผู้ติดกับพฤติกรรมนั้นโดยตรง แต่เป็นแนวโน้มที่คนส่วนใหญ่มีการประทับตราในเชิงลบให้กับพฤติกรรมนั้นๆ ที่เขาเห็นว่าผิดแปลกแตกต่างไปจากบรรทัดฐานที่สังคมคาดหวังหรือต้องการให้เป็น ดังนั้นพฤติกรรมเบี่ยงเบนในมุมมองของทฤษฎีนี้ จึงเน้นไปที่ปฏิกิริยาของสังคมที่มีต่อผู้กระทำผิดมากกว่าเนื้อหาสาระของการกระทำนั้นโดยตรง

วิธีการและเครื่องมือในการศึกษา

เนื่องจากผู้ศึกษามีโอกาสได้เข้าทำงานในตำแหน่งนักสังคมสงเคราะห์ของกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ ซึ่งงานที่ผู้ศึกษาได้รับมอบหมายคืองานด้านการแก้ไขปัญหาการค้ามนุษย์ด้านสตรีและเด็กโดยมีหน้าที่ติดตามข่าวสารประจำวันที่เกี่ยวข้องกับปัญหาการค้ามนุษย์ด้านสตรีและเด็ก ซึ่งเมื่อพบกรณีดังกล่าวที่จังหวัดใดจะต้องดำเนินการประสานกับนักสังคมสงเคราะห์และเจ้าหน้าที่อื่นๆ ของทุกหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเพื่อติดตามสถานการณ์การดำเนินงานของเจ้าหน้าที่ในพื้นที่ว่ามี การช่วยเหลือผู้เสียหายอย่างไรและมีการดำเนินคดีกับผู้กระทำผิดอย่างไร ซึ่งจากประสบการณ์ในการทำงานดังกล่าวพบว่า ผู้เสียหายจากการค้ามนุษย์นั้น ส่วนใหญ่เป็นผู้เสียหายจากการค้ามนุษย์ด้านการค้าประเวณี ซึ่งผู้เสียหายส่วนใหญ่จะถูกส่งตัวเพื่อเข้ารับการคุ้มครองสวัสดิภาพที่สถานคุ้มครองสวัสดิภาพผู้เสียหายจากการค้ามนุษย์ ซึ่งสถานคุ้มครองดังกล่าวที่ดูแลกลุ่มเป้าหมายเพศหญิงมีอยู่ด้วยกันทั้งสิ้น 4 แห่งทั่วประเทศ ผู้เสียหายจะได้เข้ารับการคุ้มครองสวัสดิภาพที่ใดขึ้นอยู่กับว่า ผู้เสียหายอยู่ในพื้นที่เกิดเหตุใกล้เคียงกับสถานคุ้มครองแห่งใดมากที่สุด โดยจากประสบการณ์ในการติดต่อประสานงานกับนักสังคมสงเคราะห์ของสถานคุ้มครองฯ พบว่า ผู้เสียหายส่วนใหญ่เต็มใจที่จะค้าประเวณี และเป็นที่น่าตกใจ เมื่อพบว่า ผู้เสียหายเหล่านั้นมีอายุต่ำกว่า 18 ปีเป็นส่วนใหญ่

ดังนั้นผู้ศึกษาจึงมีความสนใจในประเด็นเรื่อง ปัจจัยที่ส่งผลให้เด็กและเยาวชนเข้าสู่กระบวนการค้าประเวณีโดยศึกษาจากทัศนะของนักสังคมสงเคราะห์เพื่อศึกษาให้เข้าใจถึงสาเหตุต่างๆ รอบด้าน ไม่ว่าจะเป็นที่ตัวของผู้เสียหาย ครอบครัว สภาพแวดล้อม สังคมที่มีอิทธิพลและส่งผลให้ผู้เสียหายที่ยังเป็นเด็กและเยาวชน เลือกเดินทางเข้าสู่วังวนของการค้าประเวณีด้วยความเต็มใจ ซึ่งหากได้ทราบถึงเหตุปัจจัยต่างๆ แล้วนั้น จะช่วยให้สามารถแสวงหาแนวทางสำหรับการแก้ไขปัญหาดังกล่าวได้โดยง่าย ซึ่งในวิธีการศึกษาทัศนะของนักสังคมสงเคราะห์ที่มีต่อปัจจัยการเข้าสู่วงจรของการค้าประเวณีของเด็กและเยาวชนนั้น ผู้ทำการศึกษาได้เลือกใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ เนื่องจากเป็นกระบวนการในการค้นหาความจริงที่เป็นไปโดยธรรมชาติ ง่ายต่อการสร้างองค์ความรู้ทำความเข้าใจจากการมองภาพรวมของการเข้าสู่วงจรของการค้าประเวณีในเด็กและเยาวชน โดยมองผ่านทัศนะของนักสังคมสงเคราะห์เป็นการสร้างความรู้ความเข้าใจโดยเริ่มตั้งแต่ประสบการณ์ในการทำงานกับผู้รับบริการ ลักษณะ รูปแบบของผู้รับบริการที่เคยพบเจอ ปฏิสัมพันธ์ของนักสังคมสงเคราะห์ที่มีต่อผู้รับบริการและครอบครัว ความท้าทาย ความยากลำบาก และอุปสรรคในการทำงานกับผู้รับบริการ โดยการใช้วิธีการวิเคราะห์ข้อมูลและตีความหมายแบบอุปนัย เพื่อที่จะสามารถทำความเข้าใจใน

เรื่องของปัจจัยที่ส่งผลให้เด็กและเยาวชนเข้าสู่วงจรของการค้าประเวณีผ่านทัศนคติของนักสังคมสงเคราะห์ได้อย่างเป็นองค์รวม ซึ่งในการศึกษา ทัศนคติของนักสังคมสงเคราะห์ที่มีต่อปัจจัยการเข้าสู่วงจรของการค้าประเวณีของเด็กและเยาวชนโดยผู้ศึกษามีวิธีการในการศึกษาดังนี้

การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth Interview) เป็นการสัมภาษณ์ในรูปแบบที่ไม่เป็นทางการ โดยการใช้ประเด็นแนวคำถามกว้างๆ เพื่อกระตุ้นให้คู่สนทนาเล่าเรื่องราวอย่างมีเป้าหมาย ผู้สัมภาษณ์มักมีปฏิสัมพันธ์กับผู้ถูกสัมภาษณ์ในลักษณะเป็นคู่สนทนา ใช้ทักษะการสื่อสารสร้างการสนทนาอย่างมีเป้าหมาย ซึ่งผู้สัมภาษณ์จะทำการศึกษาโดยการเข้าไปเก็บข้อมูลกับนักสังคมสงเคราะห์ผู้ซึ่งมีประสบการณ์ในการทำงานคลุกคลีอยู่กับกลุ่มของเด็กและเยาวชนที่เคยประกอบอาชีพโสเภณี ผู้ซึ่งถือเป็นผู้เสียหายจากการค้ามนุษย์ ซึ่งเด็กและเยาวชนกลุ่มนี้ได้รับการคุ้มครองสวัสดิภาพอยู่ที่สถานคุ้มครองสวัสดิภาพผู้เสียหายจากการค้ามนุษย์ ซึ่งในการสัมภาษณ์เป็นการสัมภาษณ์แบบเปิดกว้างไม่มีข้อจำกัด เป็นการสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ มีลักษณะเป็นการพูดคุยไม่เคร่งครัดในขั้นตอนและลำดับของคำถาม แต่มีจุดมุ่งหมายเพื่อให้ได้ข้อมูลทางวัฒนธรรม ทัศนคติ ระบบคิด ท่าที การให้ความหมายของบุคคลต่อเหตุการณ์ต่างๆ ตามบริบทของวัฒนธรรมของกลุ่มสังคมนั้นๆ ช่วยอธิบายให้สิ่งที่ผู้ศึกษาพบเห็นให้เข้าใจแจ่มแจ้งยิ่งขึ้น และเป็นการเสริมสร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างผู้สัมภาษณ์และผู้ให้สัมภาษณ์

ประชากรที่ใช้ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยได้เลือกศึกษาเฉพาะนักสังคมสงเคราะห์ที่มีประสบการณ์ในการทำงานไม่น้อยกว่า 3 ปี อยู่ในสถานคุ้มครองสวัสดิภาพผู้เสียหายจากการค้ามนุษย์ทั้งสิ้น 3 แห่ง ได้แก่ สถานคุ้มครองสวัสดิภาพผู้เสียหายจากการค้ามนุษย์ บ้านเกร็ดตระการ บ้านนริสวัด และบ้านสองแคว จำนวน 5 คน โดยมีคุณลักษณะ คือ เป็นผู้ปฏิบัติงานด้านสังคมสงเคราะห์

ผู้มีประสบการณ์ ในการทำงานอยู่ในสถานคุ้มครองฯ ไม่น้อยกว่า 3 ปี และไม่จำเป็นต้องเป็นผู้ที่มีใบประกอบวิชาชีพสังคมสงเคราะห์ ซึ่งเป็นผู้ที่ทำงานกับเด็กและเยาวชนที่สมัครใจประกอบอาชีพค้าประเวณีโดยตรง ซึ่งเด็กและเยาวชนเหล่านี้เป็นผู้ที่เข้าข่ายตกเป็นเหยื่อจากการค้ามนุษย์ โดยเป็นผู้เสียหายที่ได้ได้รับการคุ้มครองที่สถานคุ้มครองสวัสดิภาพผู้เสียหายจากการค้ามนุษย์ 3 แห่งข้างต้น

ผลการศึกษา

ในการสัมภาษณ์ทัศนคติของนักสังคมสงเคราะห์กลุ่มตัวอย่าง 5 คน สามารถนำผลการศึกษาแยกออกเป็น 3 ประเด็นหลักตามวัตถุประสงค์ของการศึกษา ซึ่งนักสังคมสงเคราะห์ทั้ง 5 คน มีความคิดเห็นค่อนข้างเป็นไปในทิศทางเดียวกัน ซึ่งจะขอหยิบยกบทสัมภาษณ์ของนักสังคมสงเคราะห์ประกอบแนวคิดทฤษฎีที่ศึกษามาเพื่อให้เห็นผลการศึกษาอย่างเป็นรูปธรรมมากยิ่งขึ้น ดังต่อไปนี้

ประเด็นที่ 1 เรื่องทัศนคติของนักสังคมสงเคราะห์ที่มีต่อกระบวนการเข้าสู่การค้าประเวณีของเด็กและเยาวชนสามารถนำทฤษฎีความสัมพันธ์กับครอบครัวและพฤติกรรมอาชญากรรมมาอธิบายความสัมพันธ์ของครอบครัวที่มีผลต่อพฤติกรรมของเยาวชน ซึ่งสามารถนำมาอธิบายถึงปัจจัยที่ส่งผลให้เด็กและเยาวชนเข้าสู่วงจรของการค้าประเวณีได้ว่า พฤติกรรมการค้าประเวณีนั้น ส่วนหนึ่งมาจากการถูกควบคุมจากสถาบันครอบครัว ที่ไร้ประสิทธิภาพ ไม่ว่าจะเป็นการควบคุมโดยตรง ด้วยกฎ ระเบียบ การลงโทษ จนนำไปสู่การสร้างคามกดดัน หรือการควบคุมภายในที่เด็กและเยาวชนด้วยเรื่องของวัย จึงทำให้ขาดความยับยั้งคิด พิจารณาอย่างถี่ถ้วน จนนำไปสู่การเลือกเดินทางผิด และสุดท้ายคือ การควบคุมภายนอก อันมีแหล่งกำเนิดมาจากการได้รับความรักความอบอุ่นจากครอบครัว ซึ่งการควบคุมภายนอกนี้หากมาจากสถาบันครอบครัวที่ล้มเหลวนั้น จะส่งผลให้เด็กและเยาวชนในครอบครัวนั้นๆ ได้รับความรักความอบอุ่น จนนำไปสู่การเลือกเดินทางผิดในที่สุดซึ่งจะเห็นได้จากตัวอย่างบทสัมภาษณ์ดังต่อไปนี้

ร้อยละ 90 เป็นเด็กที่เข้ามารับการคุ้มครองด้วยสาเหตุการค้าประเวณี เด็กพวกนี้เขาจะไม่อยู่บ้าน เพราะครอบครัวไม่อบอุ่น ครอบครัวแตกแยก พ่อครอบครัวไม่ได้อยู่ด้วยกัน เด็กก็ออกมาอยู่ข้างนอก พ่อเด็กอยู่ข้างนอก เด็กไม่มีเงินก็มียาเสพติดมาล่อใจบ้างอะไรบ้าง พอติดยา ก็ขายบริการ เพราะไม่มีเงินก็ต้องทำ กระบวนการจะเป็นแบบนี้ค่ะ คือ

จุดหลักจุดสำคัญคือครอบครัว ครอบครัวคือหน่วยเล็กหน่วยสำคัญที่สุด คือ ถ้าเราดึงลูกเข้ามาได้ บอกรักเขา เขาจะไม่ไปไหน (กรณีศึกษาที่ 1 นักสังคมสงเคราะห์ บ้านเกร็ดตระการ, สัมภาษณ์)

เด็กส่วนใหญ่จะพบปัญหาคล้ายๆ กัน ด้วยความที่เป็นเด็กต่างจังหวัด การเลี้ยงดูของพ่อแม่ก็จะเลี้ยงแบบไม่ได้เอาใจใส่ เด็กเท่าที่ควร เพราะต่างก็ต้องทำมาหากิน ดังนั้น เด็กต้องพึ่งพาตัวเองทุกอย่าง หรือไม่ก็จะมีปู่ย่าตายายคอยดูแล ซึ่งการดูแลตรงนั้นก็เป็นการเลี้ยงดูตามประสาคนแก่ ซึ่งไม่สามารถมาสอดส่องดูแลอะไรได้มาก ตามเด็กไม่ทัน เมื่อเด็กเข้าสู่วัยรุ่น สัมพันธภาพในครอบครัวมันก็จะเริ่มห่างออกไป ซึ่งตรงจุดนี้เองที่เป็นจุดเปลี่ยน เพราะช่วงวัยรุ่นนี่ คือ สิ่งที่ทำให้เด็กหันเหออกจากครอบครัวไปอยู่ในสังคมของเขา ซึ่งนั่นก็คือ สังคมกลุ่มเพื่อนเป็นส่วนน้อยที่เด็กจะเจอเพื่อนที่ดีและพากันไปในทางที่ดี เพราะในความเป็นจริงแล้ว สิ่งที่ได้เจอเจอ คือ สังคมเพื่อนที่พาไปแต่ในทางเสื่อมเสีย ที่เป็นเช่นนี้ก็เพราะว่า เด็กคนอื่นๆ ที่มาเป็นเพื่อนกันนั้นก็ต่างเผชิญชะตากรรมจากครอบครัวในรูปแบบที่คล้ายคลึงกัน ดังนั้น เมื่อเด็กที่มีปัญหาครอบครัวมาเจอกัน มันก็เลยไปกันใหญ่ พากันไปในทางที่ผิดโดยที่ไม่มีใครเตือนใคร เมื่อเจอผู้ใหญ่มาชักจูงไปทำอะไร ก็เอนเอียงไปได้ง่ายเพราะมีเงินมาล่อใจ โดยไม่ได้คำนึงถึงความถูกต้อง โดยเด็กบางคนไม่รู้ด้วยซ้ำว่าอะไรคือถูกและอะไร คือผิด ซึ่งทั้งหมดนี้ก็เป็นผลมาจากการเลี้ยงดูแบบปล่อยๆ ตามมีตามเกิดของพ่อแม่ตนเอง (กรณีศึกษาที่ 3 นักสังคมสงเคราะห์ บ้านนารีสวัสดิ์ คนที่ 2, สัมภาษณ์)

ประเด็นที่ 2 เรื่องทัศนคติของนักสังคมสงเคราะห์ที่มีต่อเหตุปัจจัยของการตัดสินใจเข้าสู่กระบวนการคำประเวณีของเด็กและเยาวชนสามารถนำแนวคิดการขัดเกลาทางสังคมและทฤษฎีการคบหาสมาคมมาอธิบายทัศนคติของนักสังคมสงเคราะห์ได้ดังต่อไปนี้ แนวคิดการขัดเกลาทางสังคมก่อให้เกิดการควบคุมตนเอง รู้จักบทบาทและสถานภาพของตนเองและกำหนดพฤติกรรมของตนเอง ซึ่งปัจจัยพื้นฐานที่ทำให้เด็กและเยาวชนเข้าสู่วงจรของการคำประเวณี ได้แก่ ภูมิหลังของครอบครัว เมื่อแบบอย่างในสถาบันครอบครัวเกิดความบกพร่อง ย่อมสะท้อนให้เห็นถึงความล้มเหลวของสถาบันครอบครัวในการทำหน้าที่ขัดเกลาและหล่อหลอมทางสังคม ต่อมาคือทฤษฎีการคบหาสมาคม อธิบายว่าบุคคล จะเรียนรู้พฤติกรรมของการกระทำความผิด โดยผ่านกระบวนการของปฏิสัมพันธ์เชิงสัญลักษณ์กับบุคคลอื่น กล่าวคือ เด็กและเยาวชนที่เข้าสู่วงจรของการคำประเวณี ย่อมเลียนแบบพฤติกรรมมาจากคนที่ตนเองมีปฏิสัมพันธ์ด้วย ตัวแบบจะแสดงให้เห็นถึงแรงจูงใจ ดังนั้นเด็กและเยาวชนที่เลียนแบบ จะชั่งน้ำหนักระหว่างความหมายเชิงการกระทำผิดและความหมายเชิงต่อต้านการกระทำผิด ซึ่งเป็นเครื่องตัดสินว่าพวกเขาเหล่านั้นจะคล้อยตามบรรทัดฐานหรือจะเบี่ยงเบน ถ้าการชั่งน้ำหนักเอนเอียง เห็นว่าบรรทัดฐานนั้นดีแล้ว ผลก็คือ จะประพฤติปฏิบัติตามบรรทัดฐาน แต่ถ้าการให้ความหมายเอนเอียงไปทางละเมิด ผลก็คือ กระทำผิด การชั่งน้ำหนักความหมายจะเป็นเช่นไรนั้นขึ้นอยู่กับ ความถี่ (Frequency) ระยะเวลา (Duration) จุดเริ่มต้น (Priority) ความผูกพัน (Intensity) ที่คนๆ นั้น เข้าไปเกี่ยวข้องกับการให้ความหมายว่าจะปฏิบัติตามบรรทัดฐานหรือจะประพฤติเบี่ยงเบน ถ้าหากบุคคลนั้นถูกนำไปสู่การให้ความหมายละเมิดบรรทัดฐาน และในขณะเดียวกันก็ถูกตัดขาดจากความหมายของการปฏิบัติตามบรรทัดฐานหรือไม่เช่นนั้นบุคคลนั้นได้เข้ามาเกี่ยวข้องกับความหมายที่ละเมิดบรรทัดฐานตั้งแต่เยาว์วัยก่อนและได้รับรู้บ่อยๆ เป็นเวลานาน และมีความผูกพันมากกว่าที่จะปฏิบัติตามบรรทัดฐาน ดังนั้นบุคคลก็จะประพฤติเบี่ยงเบนซึ่งจะเห็นได้จากตัวอย่างบทสัมภาษณ์ดังต่อไปนี้

การทำงานตรงนี้ต้องใช้ความเมตตาเป็นหลักถ้าเราดูถูกเขาเราจะทำงานตรงนี้ไม่ได้ปัจจัยหลักที่เห็นคือความยากจน เรียนหนังสือน้อย พอเรียนหนังสือน้อยก็ทำงานทำยากอย่างโรงงานก็ต้อง ม.3 ดังนั้นพอความรู้ไม่มีมันก็เป็นแรงผลักดันให้เข้าสู่กระบวนการคำประเวณีได้ง่าย อีกอย่างเรามองเขาว่าเป็นเด็กปกติที่บ้านแตกสาแหรกขาด ครอบครัวไม่อบอุ่น ช่วงวัยรุ่น ถ้าครอบครัวอบอุ่น เขาจะผ่านตรงจุดนั้นมาได้ด้วยดี คนที่ไม่มีก็จะมีเสี่ยงในจุดนั้น บางคนท้อง บางคนไม่มีที่ไป หากมองอีกมุม ปัจจัยก็คือ เป็นช่วงวัยที่เขาอาจอยู่ในช่วงที่ติดเพื่อน ตามเพื่อน การที่เขายังไม่รู้ผิดชอบชั่วดี บางทีพ่อแม่บอกไม่เชื่อ แต่จะเชื่อเพื่อนมากกว่า พอโตมาเขาก็จะมีภาวะที่เป็นผู้ใหญ่ขึ้นมันก็จะไม่เกิดตรงนี้เวลาเรามองเด็กเราต้องเข้าใจว่าวัยรุ่นต้องการยังงี้ ต้องดูว่าเขามีแบล็กกราวนด์ยังงี้บางทีพ่อแม่ติดคุกติดยาเสพติด บางทีเด็กอยู่ในวังวน

ตรงนั้นไม่รู้ว่าคุณหรือผิด แต่มันเลี้ยงปากเลี้ยงท้องตัวเองก็อาจจะต้องใช้เวลาเรามองเด็ก เราก็ต้องมองเขาเป็นเด็กปกติ ไม่ไปตีตราเขา (กรณีศึกษาที่ 1 นักสังคมสงเคราะห์บ้านเกร็ดตระการ, สัมภาษณ์)

เด็กส่วนใหญ่มีพื้นฐานครอบครัวที่แตกแยก ยากจน และไม่ได้เรียนหนังสือ ครอบครัวบางครอบครัวหาเช้ากินค่ำ ไม่มีเวลาดูแลลูก ไม่มีเวลาติดตามลูก ความใส่ใจมันก็ลดลง แล้วบางคนก็ทิ้งลูกให้อยู่กับคนอื่น เช่น ตายาย ซึ่งคนแก่บางคนก็ตามเด็กไม่ทัน เด็กบอกอะไรก็เชื่อหมด บางคนบอกไปเรียน แต่จริงๆ แล้วไม่ได้ไปเวลาเขาไม่มีที่พึ่ง เพื่อนจะเป็นคนที่มียุติพลที่สุด และเมื่อเด็กออกมาอยู่กับเพื่อนมันก็มีเรื่องของการเล่นเตร่ เด็กเมื่อไม่มีเงิน ก็จะพยายามดิ้นรนลองนึกดูเวลาคนไม่มีข้าวกิน เขาก็ต้องพยายามแสวงหา เด็กเหล่านี้ก็เหมือนกัน ทำทุกอย่างเพื่อให้ได้มาโดยไม่คำนึงว่าคุณหรือผิด (กรณีศึกษาที่ 4 นักสังคมสงเคราะห์บ้านสองแควคนที่ 1, สัมภาษณ์)

ประเด็นที่ 3 เรื่องทักษะของนักสังคมสงเคราะห์ที่มีต่อแนวทางในการป้องกันและแก้ไขปัญหาการค้าประเวณีของเด็กและเยาวชนจากการสัมภาษณ์ พบว่า

ผู้เสียหายไม่เข้าใจว่าทำไมตัวเองต้องได้รับการช่วยเหลือ ทำไมต้องมาอยู่ที่นี่ เพราะมองว่า การที่เขาทำงานแบบนั้นเขาโอเคกับรายได้ ค่าตอบแทนที่เขาเป็นอยู่เขาไม่มองว่าตนเองกำลังถูกแสวงหาประโยชน์จากการค้ามนุษย์อยากให้มีการณรงค์ว่าคนที่ผู้ชายไปซื้อประเวณี มันเป็นเรื่องที่ไม่ถูกต้อง เป็นสิ่งที่ละเมิดสิทธิคนอื่น ค่านิยมของวัยรุ่นที่เกี่ยวกับการบริการต้องได้รับการปรับปรุง และควรมีการปรับปรุงกฎหมายที่เกี่ยวข้องให้ดีขึ้น ทั้งในเรื่องของเนื้อหาสาระการบังคับใช้ ให้สอดคล้องกับสถานการณ์ที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน อีกทั้งบทลงโทษสถานประกอบการที่ลักลอบนำเด็กและเยาวชนมาค้าประเวณียังไม่มีความรุนแรงพอ เช่น การปิดตัว พอเรื่องเงียบ สถานประกอบการก็กลับมาเช่นเดิม ข้อเสนอแนะอีกอย่างหนึ่งคือ สังคมมีความเปลี่ยนแปลงในช่วง 10 ปีที่ผ่านมาการมีสื่อออนไลน์ ทำให้เกิดปัญหาเรื่องการค้าประเวณีได้ง่ายขึ้นกว่าเดิม การแสวงหาแนวทางในการป้องกัน เช่น การมองเห็นคุณค่าในตนเอง ร่างกายของเราใครจะละเมิดไม่ได้ เราจะทำอะไรให้เด็กมีภูมิคุ้มกัน ทุกวันนี้ เด็กและเยาวชนมีความคิดที่ผิด ร่างกายของเราใครจะมาทำอะไรก็ได้ ถ้าปัญหานี้ได้รับการแก้ไข ให้รู้จักการรักษานวลสงวนตัว ปัญหาก็จะได้รับการแก้ไข (กรณีศึกษาที่ 2 นักสังคมสงเคราะห์ บ้านนารีสวัสดิ์ คนที่ 1, สัมภาษณ์)

ปัจจุบันเราจะเห็นได้ว่า เวลาเราอ่านเรื่องการจับกุมเรื่องการค้ามนุษย์ ทลายแหล่งค้าประเวณี พวกคนที่จับกุม คือเจ้าของสถานบริการ นายหน้า ซึ่งพวกนี้จะถูกดำเนินการ ตามกระบวนการทางกฎหมาย ส่วนเด็กก็ถูกคุมครองสวัสดิภาพในฐานะผู้เสียหายจากการค้ามนุษย์ เด็กบางคนที่ถูกหลอกถูกบังคับมา เขาได้รับการคุ้มครองถือเป็นเรื่องที่ดีในการที่เขาไปช่วยเหลือเขา แต่สำหรับคนที่สมัครใจมาขายบริการก็เป็นอีกกลุ่มหนึ่ง ซึ่งเขาจะไม่รู้สึกว่าตัวเองเป็นผู้เสียหาย มีหน้าซำ เขายังมองว่าการจับกุมของเรานั้นไปทำให้เขาเสียรายได้ ดังนั้น ตรงนี้คือ จุดแรกที่เราควรจะทำอย่างไร ให้เขาทราบว่าสิ่งที่เขานั่นมันไม่ถูกต้อง มันผิดกฎหมาย อีกอย่างหนึ่งที่สำคัญ โดยส่วนตัวมีความคิดว่ามันควรมีการดำเนินการอะไรบางอย่างสำหรับผู้ซื้อบริการ เพราะที่ผ่านมาผู้ซื้อบริการไม่ได้รับการจัดการที่เด็ดขาดใดๆ เพราะหน่วยงานที่เกี่ยวข้องพุ่งเป้าไปที่ผู้เสียหาย และเจ้าของสถานประกอบการ ซึ่งผู้ซื้อ คือ ตัวการสำคัญที่ทำให้มันเกิดปัญหานั้นทั้งหมด ดังนั้นหากมีการจัดการให้มีผู้ซื้อเกิดขึ้น ผู้ขาย และสถานบริการก็ไม่ต้องไปหารายได้กับใคร ปัญหามันก็จะค่อยๆ หดไปเอง (กรณีศึกษาที่ 5 นักสังคมสงเคราะห์ บ้านสองแคว คนที่ 2, สัมภาษณ์)

อภิปรายผลการศึกษา

ในการศึกษาพบว่า ทักษะของนักสังคมสงเคราะห์ที่มีต่อการค้าประเวณีของเด็กและเยาวชนในแง่มุมต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของการกระบวนการที่ทำให้เข้ามาสู่วงจรของการค้าประเวณี หรือเรื่องของการปัจจัยต่างๆ อันเป็นสาเหตุของการค้าประเวณี สามารถนำมาอภิปรายผลได้ดังต่อไปนี้

ปัญหาครอบครัว คือ ปัญหาหลัก ซึ่งไม่ใช่เฉพาะแค่เรื่องเด็กและเยาวชนที่เข้าสู่วงจรของการค้าประเวณี แต่ปัญหาครอบครัว คือ สาเหตุหลักของทุกๆ ปัญหาที่เกิดขึ้นในสังคม แม้ว่าสถาบันครอบครัวจะเป็นสถาบันที่เล็กที่สุดในสังคม แต่สถาบันครอบครัวกลับมีความสำคัญอย่างยิ่งสำหรับ ทุกชีวิตที่เกิดขึ้นมา เพราะการมีครอบครัวที่ดีเปรียบเสมือนกับการสร้างตึกสูงใหญ่โดยมี

เสาเข็มที่แข็งแรง พื้นฐานครอบครัวดีเท่าใด เด็กและเยาวชนที่เติบโตมาก็มีพื้นฐานการใช้ชีวิตที่ดีมากเท่านั้น นอกจากมีพื้นฐานชีวิตที่ดีแล้ว ยังเป็นผู้ที่มีความเข้มแข็งทางความคิด มีความรักความอบอุ่น ไม่รู้สึกว่าคุณเองทำอะไร รู้จักแยกแยะสิ่งผิดชอบชั่วดีได้ ดังนั้น ครอบครัวที่แตกแยก จึงเป็น ปัญหาหลักอันดับต้นของการเข้าสู่จรของการค้าประเวณีของเด็กและเยาวชน ดังจะเห็นได้จากทฤษฎีความสัมพันธ์กับครอบครัวและพฤติกรรมอาชญากรรมซึ่งสาระสำคัญของทฤษฎีได้อธิบายไว้ดังนี้ในปี ค.ศ.1958 อีแวน นายท์ (กิตติธนต์ เลอวงส์ครัน, 2550, น. 95-96) นำเสนอผลงาน ซึ่งได้ศึกษาสถาบันครอบครัวในฐานะที่สถาบันครอบครัวเป็นแหล่งกำเนิดที่สำคัญในการควบคุม ทางสังคมสำหรับเยาวชน นายท์ ได้กล่าวว่า พฤติกรรมอาชญากรรมมีผลมาจาก “การควบคุม ทางสังคมที่ไร้ประสิทธิภาพ” ทฤษฎีของนายท์ ได้อธิบายความสัมพันธ์ของครอบครัวที่มีผลต่อพฤติกรรมของเยาวชน ซึ่งสามารถนำมาอธิบายถึงปัจจัยที่ส่งผลให้เด็กและเยาวชนเข้าสู่จรของการค้าประเวณีได้ว่า พฤติกรรมการค้าประเวณีนั้น ส่วนหนึ่งมาจากการถูกควบคุมจากสถาบันครอบครัวที่ไร้ประสิทธิภาพ ไม่ว่าจะเป็นการควบคุมโดยตรง ด้วยกฎ ระเบียบ การลงโทษ จนนำไปสู่การสร้างความกดดัน หรือการควบคุมภายในที่เด็กและเยาวชนด้วยเรื่องของวัย จึงทำให้ขาดความยับยั้งคิด พิจารณาอย่างถี่ถ้วน จนนำไปสู่การเลือกเดินทางผิด และสุดท้ายคือ การควบคุมภายนอกอันมีแหล่งกำเนิดมาจากการได้รับความรักความอบอุ่นจากครอบครัว ซึ่งการควบคุมภายนอกนี้ หากมาจากสถาบันครอบครัวที่ล้มเหลวนั้นจะส่งผลให้เด็กและเยาวชนในครอบครัวนั้นๆ ได้รับความรักความอบอุ่น จนนำไปสู่การเดินทางผิดในที่สุด

ปัญหาการคบเพื่อน ในช่วงวัยหนึ่งของมนุษย์ อันได้แก่ วัยรุ่น เป็นช่วงวัยที่เด็กและเยาวชนให้ความสำคัญกับเพื่อนเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งเด็กและเยาวชนที่มีความบกพร่อง ในสถาบันครอบครัว เพื่อนเปรียบเสมือนที่พึ่ง เป็นที่ยึดเหนี่ยวทางจิตใจ เป็นทุกสิ่งทุกอย่าง การคบเพื่อนจึงมีโอกาสูงต่อการลอกเลียนพฤติกรรม ไม่ว่าพฤติกรรมนั้นจะเป็นไปในเชิงบวกหรือ เชิงลบ การอยู่ร่วมกับเพื่อนก่อให้เกิดการสร้างกลุ่มแก๊งค์ ทำอะไรแบบเดียวกัน ง่ายต่อการชักจูงไปสู่การกระทำความผิดดังจะเห็นได้จากทฤษฎีการคบหาสมาคมที่แตกต่างกัน (Differential Association Theory) ซึ่งอธิบายถึงวิธีการเรียนรู้การทำผิดทางอาญาจะเกิดขึ้นเหมือนวิธีการขั้นตอนการเรียนรู้ในรูปแบบพฤติกรรมปกติ และถ้าบุคคลใดมีจิตใจที่เอนเอียงหรือมีแนวโน้มไปในทางที่จะกระทำความผิดด้วยแล้ว อาชญากรรมย่อมเกิดขึ้นโดยง่าย (อรรถพร ชูบำรุง 2547, น. 95-98) บุคคลจะเรียนรู้พฤติกรรมของการกระทำความผิด โดยผ่านกระบวนการของปฏิสัมพันธ์เชิงสัญลักษณ์ กับบุคคลอื่น กล่าวคือ เด็กและเยาวชนที่เข้าสู่จรของการค้าประเวณี ย่อมเลียนแบบพฤติกรรม มาจากคนที่ตนเองมีปฏิสัมพันธ์ด้วย ตัวแบบจะแสดงให้เห็นถึงแรงจูงใจ ดังนั้นเด็กและเยาวชน ที่เลียนแบบจะซึ้งน้ำหนักระหว่างความหมายเชิงการกระทำความผิดและความหมายเชิงต่อต้าน การกระทำความผิด ซึ่งเป็นเครื่องตัดสินว่าพวกเขาเหล่านั้นจะคล้อยตามบรรทัดฐานหรือจะเบี่ยงเบน ถ้าการซึ้งน้ำหนัคโนนเอียงเห็นว่าบรรทัดฐานนั้นดีแล้ว ผลก็คือ จะประพฤติปฏิบัติตาม บรรทัดฐาน แต่ถ้าการให้ความหมายโนนเอียงไปทางละเมิด ผลก็คือ กระทำความผิด การซึ้งน้ำหนักรความหมายจะเป็นเช่นไรนั้นขึ้นอยู่กับความถี่ (Frequency) ระยะเวลา (Duration) จุดเริ่มต้น (Priority) ความผูกพัน (Intensity) ที่คนๆ นั้นเข้าไปเกี่ยวข้องกับการให้ความหมายว่าจะปฏิบัติ ตามบรรทัดฐานหรือจะประพฤติเบี่ยงเบน ถ้าหากบุคคลนั้นถูกนำไปสู่การให้ความหมายละเมิด บรรทัดฐาน และในขณะเดียวกันก็ถูกตัดขาดจากความหมายของการปฏิบัติตามบรรทัดฐานหรือไม่เช่นนั้นบุคคลนั้นได้เข้ามาเกี่ยวข้องกับความหมายที่ละเมิดบรรทัดฐานตั้งแต่วัยเยาว์ก่อนและได้รับรู้บ่อยๆ เป็นเวลานาน และมีความผูกพันมากกว่าที่จะปฏิบัติตามบรรทัดฐาน ดังนั้น บุคคล ก็จะประพฤติเบี่ยงเบน

ปัญหาความยากจน มนุษย์เราดำรงชีวิตอยู่ได้ในสังคมก็ด้วยปัจจัย 4 แต่ปัจจัย 4 นั้น ก็ไม่ใช่ได้มาฟรีๆ เช่นกัน การได้มาซึ่งปัจจัย 4 ก็คือ เงิน ดังนั้น ผู้ที่มีเงินมากย่อมสามารถใช้เงินตอบสนองทุกสิ่งที่ต้องการได้ ในขณะเดียวกัน คนที่ไม่มีเงิน ก็จำต้องดิ้นรนทุกวิถีทางเพื่อให้ได้เงินมา คำว่า ยากจนนั้น ถูกนิยามไว้สำหรับคนที่ไม่มีเงิน ไม่มีใครอยากเป็นคนยากจนทั้งนั้น ดังนั้น การขวนขวายหาเงินมาจึงเป็นสิ่งที่ทุกคนกระทำแต่ปัญหาใหญ่ของความยากจนนั้น นอกจากเรื่องของการไม่มีปัจจัย 4 ในการดำรงชีวิตแล้วนั้นก็เห็นจะเป็นเรื่องของวิธีการขวนขวายเพื่อให้ได้เงินมา การจะมีเงินนั้น แน่แน่นอนว่าจะต้องมาจากการทำงาน และในการทำงานนั้นเองที่บางคนก็มี ความมูมานะ อุตสาหะ หาเงินมาด้วยความสุจริต แม้เงินที่ได้มานั้นจะน้อยนิด แต่ก็มีความสุขทางใจ ในขณะที่คนอีกกลุ่มหนึ่งไม่

คำนึงถึงความถูกต้อง เพียงขอแค่ให้ได้เงินมาไม่สนว่าจะต้องได้มาด้วยวิธีการใด ปัจจุบันจึงจะเห็นว่า มีคนจำนวนไม่น้อยเลือกที่จะกระทำความผิด เพื่อให้ได้เงินเร็ว และได้เงินมาก การค้าประเวณีก็เช่นกัน ผู้ที่ค้าประเวณีมักมีรายได้จากการค้าประเวณีเป็นเงินจำนวนมาก เงินเหล่านั้นถูกใช้ไปอย่างฟุ่มเฟือยเพื่อตอบสนองความต้องการทางด้านวัตถุ โดยปราศจากการคำนึงถึงคุณค่าในตัวเองที่ต้องสูญเสียไป ปัญหาความยากจนทำให้ผู้คน เกิดความหวาดกลัวความยากจน ดังนั้นปัญหาการค้าประเวณีก็ไม่สามารถทำให้หมดไปได้โดยง่าย เนื่องจากเริ่มต้นตั้งแต่ ปัญหาความบกพร่องของสถาบันครอบครัว ปัญหาการคบเพื่อนที่ไม่ดี จนมาถึงปัญหาความยากจนนี้ ทั้งสามสิ่งถูกล้อมรวมเป็นปัญหาระดับชาติที่ยากต่อการแก้ไข โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เมื่อความยากจนถูกเลี้ยงดูด้วยระบบทุนนิยมวัตถุ คือ สิ่งสำคัญที่ทุกคนจะต้องแสวงหามาเพื่อการโอ้อวด สังคมสอนให้ดิ้นรนเพื่อหาเงินมาบำเรอความสุขของตน ดังนั้นวิธีการได้มาซึ่งเงินจึงถูกมองข้าม แม้จะต้องแลกด้วยเรือนร่างของตนเองก็ตาม

สรุปและข้อเสนอแนะ

ปัญหาการค้าประเวณีของเด็กและเยาวชนนั้น เป็นปัญหาที่มีการสั่งสมมาเป็นระยะเวลายาวนาน ซึ่งจากการศึกษาสามารถสรุปผลการศึกษาได้ว่า การค้าประเวณีของเด็กและเยาวชนนั้นมีกระบวนการ โดยจุดเริ่มต้นของปัญหานั้นเกิดจากครอบครัวที่ขาดความรักความอบอุ่น ซึ่งในวัยเด็กเป็นช่วงวัยที่มีความต้องการความรักความอบอุ่นจากครอบครัวมากที่สุด เมื่อเด็กขาดตรงส่วนนี้ไปทำให้เกิดความรู้สึกอยากขวนขวาย และอยากหาที่พึ่งพิง ต้องการผู้ที่คอยสนับสนุนและท้ายที่สุด เมื่อหาสิ่งเหล่านี้จากที่บ้านไม่ได้ เด็กก็จะออกไปหาสิ่งเหล่านี้จากสังคมภายนอก ซึ่งสังคมภายนอกนั้นเต็มไปด้วยสิ่งที่ดีและไม่ดีมากมาย แต่การขาดการดูแลที่ดีจากครอบครัวย่อมส่งผลให้เด็กเดินทางไปสู่สิ่งที่ไม่ดีมากกว่า การที่เด็กได้พบเจอกับกลุ่มเพื่อน ย่อมทำให้เด็กได้รับการชักจูงไปในทางที่เสื่อมเสียได้โดยง่าย เช่น การเสพยาเสพติด ซึ่งยาเสพติดนั้น เมื่อติดแล้วย่อมมีความต้องการที่จะเสพเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ เมื่อเกิดความต้องการเสพยา ก็ย่อมมีความต้องการเงิน ซึ่งวิธีการหาเงินให้ได้มาโดยง่ายนั้น วิธีหนึ่งก็คือ การค้าประเวณี เด็กจะไม่คำนึงว่าวิธีการที่ได้มานั้นถูกต้องหรือไม่อย่างไร เพราะเด็กจะมีความเชื่อว่า การมีเงินมีความสามารถในการซื้อสิ่งต่างๆ จะส่งผลให้ตนเองมีชีวิตที่ดีขึ้น และยอมทำทุกวิถีทางเพื่อให้ได้มาซึ่งเงินทองโดยไม่คำนึงว่างานที่ทำนั้นเป็นงานที่ไม่สุจริต ยิ่งไปกว่านั้นครอบครัวบางครอบครัวของเด็ก มีส่วนรู้เห็นเป็นใจให้เด็กมาทำงาน เพื่อจะให้หาเงินมาให้พ่อกับแม่ใช้จ่าย โดยที่ตนเองไม่ต้องทำงาน เด็กบางรายขายบริการแล้วไม่ยอมค้าเองอีกต่อไป ก็ผันตัวเองขึ้นไปเป็นแม่เล้าเพื่อให้เพื่อนหรือเด็กรุ่นน้องเข้าสู่วังวนเดียวกันกับตน

สำหรับปัจจัยสำคัญที่ส่งผลให้เด็กและเยาวชนเข้าสู่วงจรของการค้าประเวณีนั้น มีทั้งปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอกหลายประการ ซึ่งจากการศึกษา สามารถสรุปผลการศึกษาได้ดังต่อไปนี้

ปัจจัยภายในเกิดจาก การที่เด็กมีครอบครัวที่แตกแยก และขาดการเลี้ยงดูที่ดี ขาดความรักความอบอุ่นจากคนภายในครอบครัว รวมไปถึงการประสบปัญหาความยากจน ซึ่งผลสืบเนื่องมาจากปัญหาครอบครัวนั้น ส่งผลให้เกิดความต้องการให้มีคนคอยสนับสนุน เข้าใจ ซึ่งเมื่อเด็กขาดในสิ่งเหล่านี้ ก็ส่งผลต่อพฤติกรรมโดยตรงและก่อให้เกิดพฤติกรรมที่เบี่ยงเบนไปจากบรรทัดฐานของสังคมในที่สุด

ปัจจัยภายนอกเกิดจากการคบเพื่อนไม่ดี การชักจูงกันเที่ยวเตร่ เสพยาเสพติด เลียนแบบค่านิยมจากเพื่อนไม่สนใจในการเรียน เกิดความอยากมีอยากได้ ฟุ้งเฟ้อ เกิดความหลงใหลในวัตถุนิยม อีกทั้งสภาพสังคม สภาพแวดล้อมที่เด็กอาศัยอยู่เต็มไปด้วยอบายมุขต่างๆ และผู้ที่มีพฤติกรรมแบบเดียวกัน ทำให้เกิดการเลียนแบบได้โดยง่ายรวมไปถึงระบบเศรษฐกิจที่มอมเมาประชาชน ประกอบกับอิทธิพลของสื่อ การโฆษณา ซึ่งส่งผลให้เกิดความอยากมีอยากได้และเกิดพฤติกรรมการลอกเลียนแบบ

สำหรับข้อเสนอแนะจากกรณีดังกล่าว สามารถแบ่งออกเป็นประเด็นได้ดังต่อไปนี้

ประเด็นเรื่องครอบครัว พ่อแม่ควรให้ความสำคัญ ทั้งในการดูแลเอาใจใส่ลูกของตนเอง ให้ความรักความอบอุ่น รวมไปถึงการอบรมสั่งสอนสิ่งที่ถูกที่ควรให้แก่ลูก คอยชี้แนะ เป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจให้แก่ลูก เป็นแบบอย่างที่ดีที่ควรค่าต่อการปฏิบัติตาม และพ่อแม่ที่ดีควรมีความรับผิดชอบต่อสังคม เพราะปัญหาสังคมต่างๆ ล้วนแล้วแต่เกิดจากสถาบันครอบครัวทั้งสิ้น

ประเด็นเรื่องการศึกษาสถาบันการศึกษา คือ รากฐานที่ดีสำหรับการดำรงชีวิตในอนาคต การได้รับการปลูกฝังความรู้ ทศณคติ ค่านิยมอันดีจากผู้เป็นครูบาอาจารย์จึงเป็นสิ่งสำคัญประการหนึ่งที่จะช่วยอบรมบ่มเพาะให้เด็กและเยาวชนเป็นคนดีได้ ครูควรจะเป็นผู้ที่มีความเป็นครูโดยจิตวิญญาณ มิใช่ทำเพียงเพราะหน้าที่เท่านั้น การเป็นครูโดยจิตวิญญาณนั้นหมายความว่า การที่ครูเข้าใจ ลูกศิษย์ เมื่อลูกศิษย์ทำสิ่งใดผิดพลาดไปก็เพราะจะเข้าใจและหาทางช่วยเหลือ มิใช่เพียงแต่การทำโทษโดยให้ออกจากสถานศึกษาเพียง เพราะกลัวความเสื่อมเสียชื่อเสียงของโรงเรียนการแก้ไขปัญหาลูกศิษย์โดยการทำโทษและให้ออกจากสถานศึกษานั้นมิใช่การแก้ไขปัญห อย่างแท้จริง แต่เป็นการผลักภาระ ผลักปัญหาให้กับสังคม และปล่อยให้เด็กออกไปเผชิญสังคมภายนอกอย่างไร้จุดหมาย

ประเด็นเรื่องการคบเพื่อน และสิ่งแวดล้อม ในช่วงที่เด็กเข้าสู่วัยรุ่น คนที่เด็กมีปฏิสัมพันธ์ด้วยมากที่สุด ก็คือ เพื่อน เพราะเพื่อน คือ คนที่มีช่วงวัยเดียวกันสามารถพูดคุยกันได้ง่าย และเข้าใจกันมากกว่าพ่อแม่ ซึ่งในช่วงวัยนี้เด็กมักมีพฤติกรรมแบบเดียวกันคนในกลุ่มของตนเอง ซึ่งอาจสรุปได้ว่า เพื่อนเป็นเช่นไร ตนเองก็เป็นเช่นนั้น ดังนั้นในช่วงวัยรุ่นนี้จึงเป็นช่วงหัวเลี้ยวหัวต่อของอนาคต การคบเพื่อนจึงเป็นปัจจัยสำคัญปัจจัยหนึ่งในการบ่งชี้พฤติกรรมในอนาคตของเด็ก ดังนั้นในการคบเพื่อนจึงควรจะชักจูงกันไป ในทางที่ถูกที่ควร คบเพื่อนที่ดี และเมื่อเพื่อนเดินทางผิดก็ควรแนะนำ ดักเตือนกัน และช่วยเหลือเกื้อกูลกัน นอกจากนี้ สิ่งแวดล้อม อื่นๆรอบตัวนอกจากเพื่อน ก็มีความสำคัญ เช่น ในชุมชน สังคมที่อาศัยอยู่ เพราะสิ่งเหล่านี้เปรียบเสมือนวัฒนธรรมกลุ่มที่หล่อหลอม ความประพฤติ ดังนั้น จึงควรอาศัยอยู่ในสังคมอย่างรู้เท่าทันต่อความเปลี่ยนแปลง และไม่หลงมัวเมาไปกับสิ่งที่ไม่ถูกต้อง การอยู่ใน สังคมเดียวกันไม่จำเป็น ที่จะต้องมีพฤติกรรมเดียวกับผู้อื่นโดยไม่คำนึงถึงความถูกต้อง แต่ควรจะอยู่ในสังคมอย่างมีสติ และประพฤติ ปฏิบัติตามกฎหมายของสังคม

ประเด็นเรื่องอิทธิพลของสื่อ ในยุคของเทคโนโลยีนี้ ปฏิเสธไม่ได้ว่าสื่อนี้มีอิทธิพลอย่างยิ่งต่อการควบคุมพฤติกรรมของมนุษย์ ดังนั้น ในการดำรงชีวิตให้ปลอดภัยภายใต้กระแสของเทคโนโลยีนี้ เราจะต้องแสวงหาสื่ออย่างมีวิจารณญาณ รู้จักการแยกแยะสิ่งดี ไม่ดี ข้อเท็จจริง ข้อคิดเห็นต่างๆ ไม่หลงงมงายไปกับกระแสต่างๆที่ปลุกปั่นให้เกิดการเลียนแบบ

ประเด็นเรื่องกฎหมายและนโยบาย ปัจจุบัน ปัญหาการค้ามนุษย์โดยเฉพาะอย่างยิ่งปัญหาการค้าประเวณีนั้นเป็นปัญหาที่มีความร้ายแรงต่อสังคมไทยในปัจจุบัน เพราะเด็กและเยาวชนกำลังตกเป็นเครื่องมือจากผู้แสวงประโยชน์ ดังนั้นหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ควรจะมีกฎหมาย หรือนโยบายใดๆ ในการเอาผิดอย่างจริงจังและเด็ดขาดต่อผู้ซื้อบริการ นายหน้า เจ้าของสถานบริการให้บทลงโทษ นั้นมีผลที่ร้ายแรงและสามารถปราบปรามผู้เกี่ยวข้องกับการเหล่านี้ให้หมดไปโดยสิ้นเชิง เพราะจะเห็นได้ว่ากฎหมาย และนโยบาย ในปัจจุบันยังไม่เข้มงวดและจริงจังมากพอต่อการเอาผิดกับผู้กระทำความผิด ทำให้พวกเขาเหล่านั้นไม่เกรงกลัวต่อกฎหมาย และ ปัญหาการค้าประเวณีก็ยังคงเป็นปัญหาเรื้อรังที่ทำลายอนาคตของชาติต่อไป

รายการอ้างอิง

กิตติธันท์ เลอวงส์รัตน์. (2550). *การป้องกันและปราบปรามการค้าประเวณีในประเทศไทย*. กรุงเทพฯ: ซีแอนด์เอสพริ้นติ้ง.

อณณพ ชูบำรุง. (2547). *อาชญากรรมทางเศรษฐกิจ*. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.

มินตรา ประเสริฐสังข์. (2547). *ทัศนะของวัยรุ่นต่อการมีเพศสัมพันธ์ก่อนสมรส กรณีศึกษานักเรียนมัธยมศึกษา โรงเรียนบดินทรเดชา*

สิงห์สิงห์สนธิ. สารนิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์.

สถานการณ์เสี่ยงต่อความรุนแรงในครอบครัว ในตำบลแม่ยางฮ่อ อำเภอร่องขวาง จังหวัดแพร่

The Situation for Violence Risk Factors of Mae Yang Hoe Sub-district, Rong Kwang District, Phrae Province.

สุภาวดี น้อยมณี*
Supawadee Noimanee

บทคัดย่อ

บทความนี้เป็นการนำเสนอการทบทวนวรรณกรรมงานเกี่ยวกับงานวิจัยเรื่อง “สถานการณ์เสี่ยงต่อความรุนแรงในครอบครัว ในตำบลแม่ยางฮ่อ อำเภอร่องขวาง จังหวัดแพร่” สะท้อนให้เห็นว่ายังมีพฤติกรรมความเสี่ยงต่อความรุนแรงในครอบครัวของสังคมไทยเกิดขึ้นอยู่ ซึ่งมีภาวะอันตรายเพิ่มขึ้นมากกว่าอดีต อีกทั้งระบบการพัฒนาประเทศทั้งด้านการเมือง เศรษฐกิจ สังคม ประเพณี และวัฒนธรรม ที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ส่งผลทำให้พฤติกรรมของมนุษย์เปลี่ยนแปลงไปตามสภาพแวดล้อม สิ่งที่จะนำมาอธิบายได้ชัดเจน ประกอบด้วยแนวคิด 3 ประเด็นหลัก ได้แก่ 1. แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับความรุนแรงในครอบครัว 2. ทฤษฎีเกี่ยวกับการรับรู้ความเสี่ยง และ 3. แนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวกับการกระทำความผิด โดยแนวคิดทฤษฎีดังกล่าว สามารถอธิบาย พฤติกรรมการของมนุษย์ ในเกือบ ทุกรูปแบบ ทั้งที่เป็นไปในทิศทางบวกและเป็นไปในทิศทางลบ ซึ่งปรากฏการณ์ต่างๆ มักเกิดจากจิตใต้สำนึกของมนุษย์ที่มีสิ่งเร้ามาเป็นตัวกระตุ้นให้มนุษย์กระทำการหรือไม่กระทำการใด รวมไปถึงพฤติกรรมการกระทำความรุนแรงในครอบครัวด้วย

คำสำคัญ: การสำรวจ, ความเสี่ยง, ความรุนแรงในครอบครัว, บุคคลในครอบครัว

ABSTRACT

This article aims to presents a literature review of the research on “The Situation for Violence Risk Factors of Mae Yang Hoe Sub-district, Rong Kwang District, Phrae Province.” That still have the risk of domestic violence behavior. The danger has increased over the past. The system developed country in terms of political, economy, social and cultural that has changing all the time affecting human behaviors’ changing through environment. The 3 approaches that should be implemented are as follows: 1. domestic violence approaches, 2. perceived risk approaches, and 3. criminal offence approaches. Those approaches could explain almost of human behaviors, forms both in positive and negative way. The all of phenomenon occurred in society often caused by human’s subconscious mind. It stimulates a person to act or not act Including the behavior of domestic violence.

Keywords: Survey, Risk, Domestic Violence Risk, Family members

บทนำ

ปัญหาความรุนแรงในครอบครัวถือว่าเป็นปัญหาที่อยู่คู่กับสังคมไทยมาตั้งแต่อดีต และทวีความรุนแรงเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง และด้วยการพัฒนาประเทศทั้งด้านการเมือง เศรษฐกิจ สังคม ประเพณี และวัฒนธรรมมีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ส่งผลให้สถาบันครอบครัวของประเทศไทยเกิดการเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมทั้งรูปแบบ วิถีชีวิต และโครงสร้างของครอบครัว ซึ่งลักษณะครอบครัวที่เป็นครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวมีการขยายเพิ่มมากขึ้น เมื่อเกิดปัญหาในครอบครัว สมาชิกในครอบครัวต้องเผชิญปัญหาด้วย

* นักศึกษาปริญญาโทสาขาการบริหารและนโยบายสวัสดิการสังคม (ศูนย์ลำปาง) คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ตนเอง ขาดผู้คอยให้คำปรึกษาหรือใกล้เคียง ประกอบกับต้องดำเนินชีวิตท่ามกลางระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม ส่งผลให้สมาชิกในครอบครัวได้รับความกดดัน ด้านต่างๆ โดยเฉพาะทางด้านจิตใจ ทั้งการควบคุมอารมณ์ และทักษะในการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งอย่างสร้างสรรค์ ก่อให้เกิดความขัดแย้ง หากสะสมเป็นระยะเวลานาน จะเป็นปัญหาสังคมที่แก้ไขได้ยาก และความขัดแย้งนั้นอาจขยายเป็นความรุนแรงในครอบครัวในที่สุด ส่งผลให้เกิดการหย่าร้างตามมา

โดยปีงบประมาณ 2559 ประเด็นความรุนแรงในครอบครัว ได้รับการบรรจุให้เป็นนโยบายเร่งด่วนลำดับที่ 4 ของกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ จึงถือเป็นความสำคัญลำดับแรกๆ และเป็นเรื่องท้าทาย ที่กรมกิจการสตรีและสถาบันครอบครัวจะต้องดำเนินการเพื่อลดความรุนแรงในครอบครัว ทั้งเชิงรุกและเชิงรับ ซึ่งสถานการณ์ความรุนแรงในครอบครัวของจังหวัดแพร่ ในปีงบประมาณ 2558 แหล่งข้อมูลจากสถานีตำรวจภูธร จำนวน 17 แห่ง, สำนักงานอัยการจังหวัด, ศาลเยาวชนและครอบครัวจังหวัด, ศูนย์ปฏิบัติการเพื่อป้องกันการกระทำความรุนแรง ในครอบครัว, บ้านพักเด็กและครอบครัวจังหวัด และโรงพยาบาล จำนวน 8 แห่ง พบว่า มีเหตุการณ์ความรุนแรง ในครอบครัว จำนวน 234 เหตุการณ์ (สำนักงานพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์จังหวัดแพร่, 2558) ถึงแม้ว่าจำนวนเหตุการณ์ความรุนแรงในครอบครัวจังหวัดแพร่ มีจำนวนค่อนข้างน้อย แต่ก็ยังมีตัวเลขของผู้ถูกกระทำที่ไม่ได้ผ่านเข้ามาในระบบการจัดเก็บข้อมูลอีกจำนวนหนึ่งด้วย

บทความนี้จึงเป็นการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวกับงานวิจัยเรื่อง “สถานการณ์เสี่ยงต่อความรุนแรง ในครอบครัว ในตำบลแม่ยางฮ่อ อำเภอร่องขวาง จังหวัดแพร่” โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาสถานการณ์ความเสี่ยง ในตำบลแม่ยางฮ่อ อำเภอร่องขวาง จังหวัดแพร่ และศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยส่วนบุคคลกับความเสี่ยง ความรุนแรงในครอบครัว ในตำบลแม่ยางฮ่อ อำเภอร่องขวาง จังหวัดแพร่

การทบทวนแนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

จากการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวกับงานวิจัยเรื่อง “สถานการณ์เสี่ยงต่อความรุนแรงในครอบครัว ในตำบลแม่ยางฮ่อ อำเภอร่องขวาง จังหวัดแพร่” โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาสถานการณ์ความเสี่ยงในตำบลแม่ยางฮ่อ อำเภอร่องขวาง จังหวัดแพร่ และศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยส่วนบุคคลกับความเสี่ยงความรุนแรงในครอบครัว ในตำบลแม่ยางฮ่อ อำเภอร่องขวาง จังหวัดแพร่ มีแนวคิด 3 ประเด็นหลักมาประกอบการอธิบาย ดังนี้

แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับความรุนแรงในครอบครัว

จากการสืบค้นข้อมูลของนักวิชาการต่างๆ สามารถสรุปเนื้อหาได้ 4 ด้าน ได้แก่ 1) ด้านความหมาย ความรุนแรงในครอบครัว 2) ด้านรูปแบบการกระทำความรุนแรงต่อสตรีในครอบครัว 3) ด้านความแตกต่าง ของบทบาทหญิงชาย และ 4) ด้านปัจจัยและสาเหตุที่เกี่ยวข้องกับการปัญหาความรุนแรงในครอบครัว รายละเอียดดังนี้

1. ความหมายความรุนแรงในครอบครัว

มีนักวิชาการได้ให้ความหมายของคำว่า “ความรุนแรงในครอบครัว” ซึ่งสามารถแบ่งการให้ความหมาย 2 รูปแบบ ได้แก่ 1) ความหมายของความรุนแรงในครอบครัวในด้านสังคมจิตวิทยา และ 2) ความหมายของความรุนแรงในครอบครัวด้านกฎหมาย ดังนี้

1.1 ความหมายของความรุนแรงในครอบครัวในด้านสังคมจิตวิทยา

จากการสืบค้นความหมายของความรุนแรงในครอบครัวในด้านสังคมจิตวิทยาของ อูมาพันธ์ ดังคิจวงกูร (2554) ซึ่งได้กล่าวถึงการให้ความหมายของนักวิชาการไว้ ดังนี้

(1) Mary Ann Dutton ได้ให้ความหมายของความรุนแรงในครอบครัว หมายถึง รูปแบบพฤติกรรมการใช้ อำนาจควบคุมด้วยวิธีการใช้กำลังประทุษร้ายต่อร่างกาย เพศ และจิตใจของผู้ถูกกระทำ นอกจากนี้ ยังหมายความว่ารวมถึงการใช้อำนาจ ควบคุมกระทำต่อเด็ก ทารก สัตว์เลี้ยงหรือบุคคลอื่น ซึ่งผู้ใช้ความรุนแรงหรือ ผู้เชื่อกำลังจะใช้ความรุนแรงต่อเด็กย่อมมีแนวโน้มว่าจะกระทำต่อผู้หญิงในครอบครัวเช่นกัน

(2) Morris ได้ให้ความหมายของ “ความรุนแรงในครอบครัว” ว่าเป็นถ้อยคำไม่ชัดเจน เพราะ ไม่ทราบว่าใครเป็นผู้ก่อความรุนแรง และใครเป็นผู้ถูกระทำรุนแรงอันจะถือว่าเป็นผู้เสียหายในความผิดอาญา

(3) Buzawa, S. & Buzawa G. ได้ให้ความหมายของความรุนแรงในครอบครัว หมายถึง ความรุนแรงระหว่างชายหญิงซึ่งอยู่ด้วยกัน หรือเคยอยู่ด้วยกัน อย่างสามักรรยา เป็นการนิยามในความหมายอย่างกว้าง ซึ่งการสมรสจะชอบด้วยกฎหมายหรือไม่ก็ตามและผู้ก่อเหตุรุนแรงอาจเป็นชายหรือหญิงก็ได้

(4) Gelle: Status, Gelle & Steinmetz ว่าการให้ความหมายของความรุนแรงในครอบครัวต้องตั้งอยู่บนพื้นฐานของสังคม ดังนั้น ผู้ก่อเหตุความรุนแรงในครอบครัวย่อมเกิดขึ้นกับทั้งเพศชายและเพศหญิง

กล่าวโดยสรุปในภาพรวมของนักวิชาการที่ได้ให้ความหมายของคำว่า “ความรุนแรง ในครอบครัว” ในช่วงต้นนั้น มีสิ่งที่สะท้อนให้เห็นได้ชัดเจน ซึ่งเป็นการอธิบายปรากฏการณ์ด้านสังคมจิตวิทยาว่า ความรุนแรงในครอบครัว คือ รูปแบบพฤติกรรม การใช้ความรุนแรงของบุคคลในครอบครัว โดยใช้กำลังประทุษร้าย บังคับ ชูเชิญ คุกคาม ทำอันตรายหรือรบกวนก่อความรำคาญ ทั้งร่างกายและจิตใจ ซึ่งผู้ที่ถูกกระทำมีความเป็นไปได้ ทั้งเพศชายและเพศหญิง แต่ก็ยังมีมุมมองที่สะท้อนให้เห็นความต่างไปจากความหมายข้างต้น ในเรื่องของ “ความรุนแรงระหว่างชายหญิงซึ่งอยู่ด้วยกัน หรือเคยอยู่ด้วยกันอย่างสามักรรยา” ซึ่งปัจจุบันนั้น สังคมไทยก็ได้มีการยอมรับคู่ที่อยู่ด้วยกัน ฉะนั้นสามักรรยาที่มีความหลากหลายทางเพศมากขึ้นไม่ว่าจะเป็น ชาย-ชาย หรือ หญิง-หญิง เพราะทุกคนมีสิทธิ์ ที่จะกำหนดวิถีชีวิตการดำรงชีวิตของตนเองได้ ทั้งนี้ คู่ที่อยู่ด้วยกันฉะนั้นสามักรรยาที่มีความหลากหลายทางเพศ ก็ถือว่าเป็นบุคคลในครอบครัว เช่นเดียวกัน ถึงแม้ว่าจะไม่มีการให้ความหมาย และกฎหมายก็ตาม

1.2 ความหมายของความรุนแรงในครอบครัวด้านกฎหมาย

สำหรับความหมายของกลไกและกฎหมายระหว่างประเทศ อูมาพันธ์ ดังคิจวงกูร (2554) ได้กล่าวว่าประเทศสมาชิกที่มาร่วมประชุมสมัชชาขององค์การสหประชาชาติ เมื่อเดือนธันวาคม ค.ศ.1993 ได้รับปฏิญญาว่าด้วยการขจัดความรุนแรงต่อผู้หญิง สารสำคัญของปฏิญญา ฉบับนี้มีฐานความคิดเกี่ยวกับความรุนแรงระหว่างเพศชาย เพศหญิง โดยมีสมมติฐานว่าผู้หญิงเป็นเหยื่อของความรุนแรงทุกรูปแบบ โดยให้ความหมายของความรุนแรงต่อผู้หญิง หมายถึง การกระทำใดๆ ที่เป็นความรุนแรงต่อผู้หญิง ส่งผลให้เกิดอันตรายต่อกาย เพศ หรือเป็นอันตรายต่อจิตใจหรือเกิดความทุกข์ทรมานแก่ผู้หญิง รวมทั้งชูเชิญ จะกระทำความอันตราย เช่น บังคับ กดขี่ หรือจำกัดเสรีภาพไม่ว่าจะเกิดในที่สาธารณะหรือรโหฐาน เป็นที่น่าสังเกตได้ว่าการให้ความหมายความรุนแรงต่อผู้หญิงตามปฏิญญาว่าด้วยการขจัดความรุนแรงต่อผู้หญิงมีความหมายกว้างมาก ไม่ได้จำกัดเฉพาะความรุนแรงที่เกิดจากคู่หรือสมาชิกในครอบครัวเท่านั้น แต่มีความหมายรวมถึงความรุนแรงต่อผู้หญิงอันเนื่องมาจากกลไกของสังคมที่บังคับให้ผู้หญิงอยู่ในฐานะที่ด้อยกว่าผู้ชาย ดังนั้น คำนิยามความรุนแรงต่อผู้หญิงตามปฏิญญาว่าด้วยการขจัดความรุนแรงต่อผู้หญิงมีความหมายครอบคลุม ความรุนแรงต่อผู้หญิงที่เกิดขึ้นในครอบครัว ความรุนแรงต่อผู้หญิงในบริบทของชุมชนหรือชนกลุ่ม เช่น จารีตประเพณีปฏิบัติ หรือ ความเชื่อต่างๆ และความรุนแรงต่อผู้หญิงจากเจ้าหน้าที่หรือกลไกของรัฐหรือรัฐยอมให้มีการกระทำความรุนแรงต่อผู้หญิง แต่ในความหมายของเหยื่อกลับแคบไป เพราะจำกัดเฉพาะผู้หญิงเท่านั้น ทั้งนี้ พิษณุภา เจริญแท้ (2555) ยังได้กล่าวถึงรายงาน Innocenti Digest หรือรายงานเรื่อง ความรุนแรงในครอบครัวต่อเด็กและสตรีฉบับที่ 6 (มิถุนายน 2543) ที่จัดทำขึ้นโดยองค์การยูนิเซฟ (United Nation Children's Fund) ว่าได้ให้นิยามคำว่าความรุนแรงในครอบครัว หมายความว่า ผู้หญิงถูกระทำความรุนแรง โดยคู่ครองหรือบุคคลที่เป็นสมาชิกภายในครอบครัวด้วยวิธีการอย่างใดอย่างหนึ่ง ดังต่อไปนี้

ก) การกระทำความรุนแรงต่อร่างกาย เช่น ตบหน้า ทูตตี บิดแขน กระแทบ กระชากผม ไขว่หรือจี้หรือเผา และการรับช่วงภริยาเป็นจารีตประเพณีของชนบางเผ่า หญิงหม้ายสามิตายจะโอนไปเป็นภริยาของพี่ชายสามี รวมทั้งทรัพย์สินของหญิงหม้ายก็ตกให้แก่ พี่ชายสามี

ข) การกระทำความรุนแรงทางเพศ เช่น การมีเพศสัมพันธ์ด้วยการข่มขู่ การใช้กำลังบังคับชูเชิญเพื่อมีเพศสัมพันธ์ การบังคับให้ผู้หญิงมีเพศสัมพันธ์ที่ไม่ต้องการ หรือบังคับชูเชิญให้ผู้หญิงมีเพศสัมพันธ์กับชายอื่น

ค) การกระทำอันตรายต่อจิตใจ การกระทำด้วยประการใดๆ โดยมีเจตนาขู่เข็ญหรือกลั่นแกล้ง การข่มขู่จะทอดทิ้งหรือทำร้ายกักขังให้อยู่ในบ้าน ควบคุมทุกฝีก้าว ข่มขู่จะเอาบุตรไปจากความดูแล ทำลายสิ่งของเครื่องใช้ฝ่ายหญิง ปลอมให้อยู่ตามลำพัง ใช้วาจารุนแรงก้าวร้าว ปฏิบัติอย่างต่ำต้อยไร้เกียรติเสมอ

ง) การกระทำความรุนแรงด้านความเป็นอยู่ เช่น การปฏิเสธไม่ให้ความช่วยเหลือด้านฐานะความเป็นอยู่ ปฏิเสธไม่ให้เงินช่วยเหลือต่อความเป็นอยู่ ปฏิเสธไม่ให้อาหารการกินและสิ่งจำเป็นต่อการดำรงชีพ การปฏิเสธหรือล่าช้าในการได้รับการรักษาพยาบาลเวลาเจ็บป่วยและกีดกันไม่ให้ทำงานนอกบ้าน เป็นต้น

จ) การละเว้นการกระทำ การไม่ให้สิ่งจำเป็น เช่น อาหารการกิน เสื้อผ้า เครื่องใช้สอย ได้รับของเล่นระหว่างเด็กผู้ชายกับเด็กผู้หญิงต่างกัน การเอาใจใส่ดูแลแตกต่างกัน ถือเป็นการกระทำรุนแรงต่อผู้หญิงและเด็กผู้หญิง เช่น การเลือกปฏิบัติต่อผู้หญิงหรือเด็กผู้หญิงไม่ได้รับการศึกษาหรือได้รับ การรักษาพยาบาลด้านสุขภาพด้อยกว่าผู้ชาย เป็นต้น

และสำหรับความหมายของกฎหมายไทย อูมาพันธ์ ตั้งคจิวงกูร (2554) ได้กล่าวถึง คณะกรรมการส่งเสริมและประสานงานสตรีแห่งชาติ (2539) ว่าได้ให้ความหมายของความรุนแรงในครอบครัวไว้ว่า เป็นการทำร้ายกันระหว่างสมาชิกในครอบครัวให้บาดเจ็บทางร่างกาย และข่มขืนจิตใจให้อีกฝ่ายหนึ่งกระทำในสิ่งที่ เขาไม่ปรารถนา ระดับความรุนแรงนั้นแตกต่างกัน ตั้งแต่การทะเลาะโต้เถียงกัน การทำร้ายร่างกายด้วยอวัยวะหรืออาวุธ ไปจนถึงการทำลายชีวิตหรือทำลายพัฒนาการทางบุคลิกภาพของบุคคล อาทิ การกระทำหรือละเลยที่เป็นข้อบกพร่องในบทบาทหน้าที่ของสามี ภรรยา หรือบทบาทหน้าที่ของบิดามารดาในการเลี้ยงดูบุตรอย่างเหมาะสม ซึ่งในปัจจุบัน ได้มีการออกพระราชบัญญัติคุ้มครองผู้ถูกกระทำด้วยความรุนแรงในครอบครัว ซึ่งในมาตรา 3 ในพระราชบัญญัตินี้ ได้ให้ความหมายของความรุนแรงในครอบครัวไว้ดังนี้

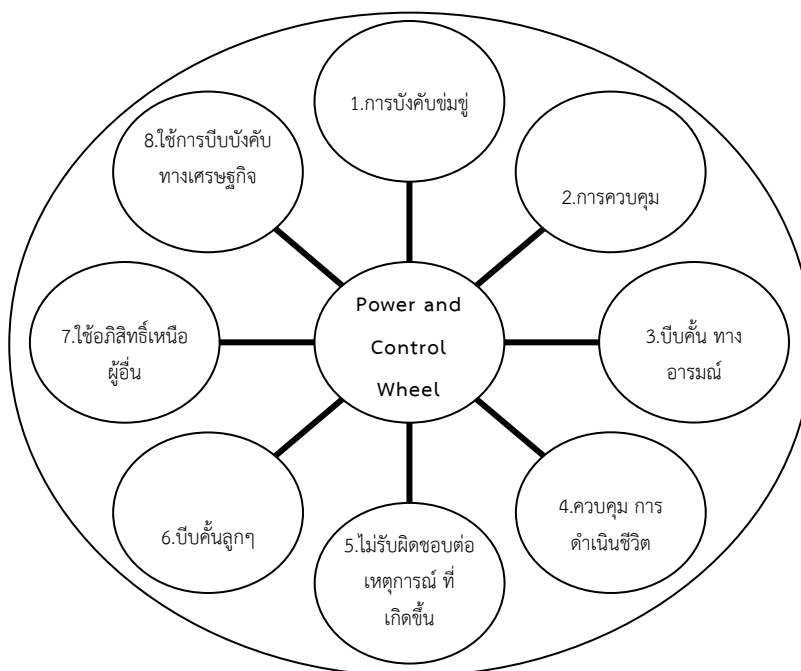
“ความรุนแรงในครอบครัว” หมายความว่า การกระทำใดๆ โดยมีเจตนาให้เกิดอันตรายแก่ร่างกาย จิตใจ หรือสุขภาพ หรือกระทำโดยเจตนาในลักษณะที่น่าจะก่อให้เกิดอันตรายแก่ร่างกาย จิตใจ หรือสุขภาพ ของบุคคลในครอบครัว หรือบังคับหรือใช้อำนาจครอบงำผิดคลองธรรมให้บุคคลในครอบครัวต้องกระทำการ ไม่กระทำการ หรือยอมรับการกระทำอย่างหนึ่งอย่างใดโดยมิชอบ แต่ไม่รวมถึงการกระทำโดยประมาท

“บุคคลในครอบครัว” หมายความว่า คู่สมรส คู่สมรสเดิม ผู้ที่อยู่กินหรือเคยอยู่กินฉันสามีภรรยา โดยมีได้จดทะเบียนสมรส บุตร บุตรบุญธรรม สมาชิกในครอบครัว รวมทั้งบุคคลใดๆ ที่ต้องพึ่งพาอาศัยและอยู่ในครัวเรือนเดียวกัน

กล่าวโดยสรุปในภาพรวมด้านกฎหมายที่ได้ให้ความหมายของคำว่า “ความรุนแรงในครอบครัว” ในข้างต้นนั้น มีสิ่งที่สะท้อนให้เห็นได้ชัดเจน ซึ่งเป็นการอธิบายปรากฏการณ์ด้านกฎหมายทั้งกฎหมายระหว่างประเทศ และในประเทศไทย ซึ่งประเทศไทยได้มีการบัญญัติว่าด้วยการขจัดความรุนแรงต่อผู้หญิง มีฐานความคิดเกี่ยวกับความรุนแรงระหว่างเพศชาย เพศหญิง ได้ตั้งสมมติฐานว่าผู้หญิงเป็นเหยื่อของความรุนแรงทุกรูปแบบ จึงเป็นจุดเริ่มต้นในการรวมกลุ่มเป็นกระบอกเสียง เพื่อออกมาตรการในการคุ้มครองผู้หญิง ประเทศไทยจึงได้นำนโยบายมาสู่การปฏิบัติ ขับเคลื่อนการดำเนินงานโดย พระราชบัญญัติคุ้มครองผู้ถูกกระทำด้วยความรุนแรงในครอบครัว พ.ศ.2550 ซึ่งมีผลการดำเนินงานเป็นไปในทิศทางที่ดี ที่เข้ามามีบทบาทในเรื่องของการควบคุมไม่ให้เกิดพฤติกรรมการทำร้ายกันได้ง่ายระหว่างบุคคลในครอบครัวเบื้องต้น และยังเป็น การช่วยเหลือเสริมสร้าง ให้บุคคลที่เป็นผู้ถูกกระทำได้ออกมาใช้สิทธิในการปกป้องตัวเองให้พ้นจากการถูกกระทำซ้ำ นอกจากนี้แล้ว ยังกล่าวได้ว่า ความรุนแรงในครอบครัวนั้น หมายถึงความขัดแย้งที่เกิดขึ้นระหว่างบุคคลในครอบครัวที่ควร มีเครื่องมือ (กฎหมาย) มาเป็นกลไกในการขับเคลื่อนให้เกิดการคุ้มครองสวัสดิภาพผู้ถูกกระทำและการปรับพฤติกรรมของผู้กระทำแบบมีเงื่อนไข เพื่อรักษาความสัมพันธ์ของคนในครอบครัวไว้ แต่ในบางมุมมองสะท้อนให้เห็นว่ากฎหมายระหว่างประเทศมุ่งเน้นการให้ความช่วยเหลือเฉพาะผู้หญิงเท่านั้น ทำให้ความหมาย ของด้านการให้ความช่วยเหลือนั้นแคบลง เพราะผู้ถูกกระทำมีความเป็นไปได้ที่จะเป็นทั้งเพศชายและเพศหญิงเท่ากัน ขึ้นอยู่กับสถานการณ์ที่แตกต่างกันออกไป

รูปแบบการกระทำรุนแรงต่อสตรีในครอบครัว

รูปแบบการกระทำรุนแรงต่อสตรีในครอบครัวถูกพัฒนาขึ้นโดย The Duluth Domestic Abuse Intervention Project ในรูปแบบการใช้อำนาจที่รู้จักกันแพร่หลายในชื่อ “Power and Control Wheel” (Eisenstal, 1995, p. 437, อ้างถึงใน อริยา คุ่มภัย, 2543)

ภาพที่ 1 วงล้อแห่งอำนาจและการควบคุม (The Power and Control Wheel)

จากภาพที่ 1 อธิบายได้ว่าการกระทำรุนแรงที่สามีกระทำต่อภรรยาทั้ง 8 รูปแบบ ดังนี้

1. การบังคับข่มขู่ การคุกคามหรือขู่ว่าจะทำร้ายเธอ โดยวิธีการต่างๆ เช่น การบอกว่าจะทอดทิ้ง จะฆ่าตัวตาย จะเล่าเรื่องราวของเธอเพื่อประจาน
2. การคุกคาม กริยา ท่าทาง หรือจงใจพกพาอาวุธให้ภรรยาเห็น การกระแทกข้าวของ ทำร้ายสัตว์เลี้ยง ทำลายข้าวของส่วนตัวภรรยา
3. การบีบคั้นทางอารมณ์ การทำให้ภรรยารู้สึกเลวร้าย ทำให้เธอคิดว่าเธอเป็นคนไม่ดี เหยียดหยามว่าภรรยาไม่มีค่า เรียกชื่อแทนด้วยสมญานามต่างๆ ทำให้รู้สึกตกต่ำ เลวร้าย ทำให้เธอรู้สึกว่าเขา โง่เขลา กังวลในความผิดพลาด และรู้สึกว่าตนเป็นเหตุแห่งความผิดนั้น
4. การควบคุมการดำเนินชีวิต ไม่ว่าจะเป็นการห้ามกระทำในสิ่งที่เธออยากทำ หรือบังคับให้ทำในสิ่งที่เธอไม่อยากห้ามมิให้พบ ปะ พุด คุย กับบุคคลที่สามีไม่ชอบ จำกัดสถานที่ที่ภรรยาจะไป สื่อที่เธอจะดู จะอ่าน ไม่ยอมฟังเหตุและความต้องการของเธอ
5. ไม่รับผิดชอบต่อเหตุการณ์ใดๆ ที่เกิดขึ้น มักก่อความขัดแย้งแล้วโทษภรรยาว่าเป็นต้นเหตุของความขัดแย้ง เมื่อมีการทุบตีก็โทษว่าเป็นความผิดของภรรยาไม่แสดงความวิตกกังวลต่อปัญหาต่างๆ ที่ตนเป็นผู้ก่อ
6. ใช้ลูกๆ เป็นเครื่องมือ เพื่อให้ภรรยาไม่สบายใจ กังวลในเรื่องเกี่ยวกับลูกๆ ขู่บังคับสร้างความกดดัน ขู่ว่าจะทอดทิ้ง ไม่เลี้ยงดู จะทำร้าย จะพาลูกหนีไปถ้าภรรยาทำให้ไม่พอใจ

7. การใช้ความเป็นอภิสิทธิ์ของความเป็นผู้ชาย เช่น กำหนดบทบาททุกคนในครอบครัวผูกขาดการตัดสินใจ ปฏิบัติต่อภรรยาเหมือนทาส เป็นคนรับใช้

8. การบีบบังคับทางเศรษฐกิจ กีดกันไม่ให้ภรรยาทำงานนอกบ้าน ให้เลิกทำงานพิเศษอื่นๆ ที่มีรายได้ จัดการเกี่ยวกับการใช้จ่ายด้วยตนเองทั้งส่วนของตนและส่วนของภรรยา ทำให้ภรรยารู้สึกว่าภรรยาต้องพึ่งสามีเรื่องเงิน จ่ายเงินให้แก่เธอในลักษณะเบี้ยเลี้ยงรายวัน หรือให้ภรรยาเอ่ยปากขอเงินทุกครั้งที่จะใช้ปกติมิให้ภรรยารู้เรื่องรายได้ที่แท้จริงของครอบครัว

กล่าวโดยสรุป สำหรับรูปแบบการกระทำรุนแรงต่อสตรีในครอบครัวในช่วงต้นนั้น สะท้อนให้เห็นว่าสตรีต้องยอมอาศัยอยู่ภายใต้อำนาจของสามี ซึ่งไม่มีสิทธิ์ มีเสียง ไม่มีอิสระต่อการดำรงชีวิต และ ยังเป็นที่ระบายอารมณ์ของสามี อีกทั้งยังถูกสามีควบคุมทั้งความคิดและการกระทำให้เป็นไปตามความต้องการของเขา นอกจากนี้สตรียังต้องยอมจำนนต่อภาระความผูกพันที่เป็นเครื่องมือในการบีบบังคับให้สตรีจะยอมปฏิบัติตามคำสั่งของสามี ทำให้สตรีเหล่านั้นที่ตกอยู่ในรูปแบบการกระทำรุนแรงข้างต้น มีความรู้สึก “ไม่มีความปลอดภัย ไม่มีความอบอุ่น และมีความสุข” อาจส่งผลกระทบต่อสตรีเหล่านั้น ที่ประสบปัญหา ความรุนแรงในครอบครัวซ้ำแล้วซ้ำเล่า และสุดท้ายสิ่งที่เป็นทุกข์อยู่ข้างในจะระเบิดตัวออกมา ทำให้สตรีต่อสู้เพื่อให้ได้มาซึ่งความอิสระ และไม่ต้องตกเป็นเหยื่อของความรุนแรงในครอบครัว และสตรีจะมีภาวะความเครียดก่อกลายเป็นภาวะทางจิต ในที่สุด

ความแตกต่างของบทบาทหญิงชาย

กัสตร ลิมานนท์ (2544) ได้อธิบายความแตกต่างของบทบาทหญิงชาย ซึ่งกำหนด ความไม่เท่าเทียมกันของบทบาทเพศ โดยระบุมาจากปัจจัย ดังต่อไปนี้

1. ปัจจัยทางธรรมชาติ และชีวภาพ มีพื้นฐานทางธรรมชาติด้านสรีระที่แตกต่างกันทำให้สังคมต้องจัดสรร แบ่งบทบาทกำหนดความรับผิดชอบที่สมมติขึ้นและยอมรับกันว่าเหมาะสมกับสรีระของมนุษย์แต่ละเพศ รวมทั้งความคาดหวังของสังคมให้แต่ละเพศปฏิบัติตามกฎเกณฑ์

2. ปัจจัยทางโครงสร้างครอบครัว เป็นปัจจัยที่ทำให้เกิดการแบ่งงานระหว่างเพศ และยังผลให้เกิดความไม่เสมอภาคกันในสถานภาพของหญิงชายภายในครอบครัว และขยายถึงระดับสังคม เนื่องจากครอบครัวมีขนาดเล็กต่างกับระบบครอบครัวขยายทำให้เกิดการแบ่งงานระหว่างสมาชิกต่างเพศทำได้สะดวกกว่า

3. ปัจจัยทางวัฒนธรรมและบรรทัดฐานทางสังคม สมาชิกหญิงและชายจะถูกปลูกฝังให้มีอุปนิสัยที่ต่างกันอย่างชัดเจน โดยต้องยอมรับทัศนคติและบทบาทที่สังคมกำหนดไว้ให้ โดยอาศัยพื้นฐานการกำหนดเพศจากธรรมชาติ เพศที่กำหนดโดยสังคมนั้นจะแตกต่างกันออกไปเกือบทุกสังคม แล้วแต่ความนิยมและความเชื่อของแต่ละวัฒนธรรม

ในทางพุทธศาสนาทฤษฎีที่อธิบายการเกิดของมนุษย์เป็นเพศหญิงและเพศชาย ได้แก่ ทฤษฎีปฏิสนธิในพระพุทธศาสนาว่าด้วยการเริ่มต้นของชีวิตในพุทธปรัชญา ได้กล่าวถึง การกำเนิด หรือการเกิดของมนุษย์เป็นการเกิดที่อาศัยพ่อแม่ในขณะที่มารดาบิดามีเพศสัมพันธ์กันนั้น ไข่กับอสุจิได้ผสมกันและมีวิญญาณเข้ามาผสมอีกทางหนึ่ง การตั้งครรรค์จึงจะบังเกิดได้ และพัฒนาการขึ้นเรื่อยๆ พร้อมทั้งจะคลอด มีลักษณะเพศปรากฏกว่าเป็นหญิงหรือชาย ซึ่งชีวิตมนุษย์ประกอบด้วย กาย เป็นธาตุที่ไม่รู้เป็นแหล่งแสดงออกของจิต ที่สัมผัสกับโลกภายนอกทางตา หู จมูก ลิ้น กาย และจิต เป็นธาตุที่รู้เป็นศูนย์กลางแห่งปัญญามีฐานะเป็นองค์ประกอบของกันและกัน

กล่าวโดยสรุป หากนำความแตกต่างของบทบาทหญิงชายข้างต้น สะท้อนให้เห็นว่า ลักษณะการเกิดของมนุษย์ตามทฤษฎีดังกล่าว เมื่อเกิดมาแล้วสิ่งที่มีความเหมือนกัน คือ การได้เป็น “มนุษย์” และมีความต่างกันตรงที่มีมนุษย์ด้วยกันเองให้ “เครื่องหมาย” มาบ่งบอกลักษณะเพศ ว่าลักษณะไหนที่เป็นชาย ลักษณะไหนที่เป็นหญิง นอกจากนี้การให้ความหมายว่าเพศชายและเพศหญิง มีบทบาทอย่างไร ขึ้นอยู่กับกฎเกณฑ์ และการปฏิบัติของแต่ละสังคม ที่เป็นที่ยอมรับกัน ในแต่ละบริบทชุมชน หรือกลุ่มชุมชน

ปัจจัยและสาเหตุที่เกี่ยวข้องกับการปัญหาความรุนแรงในครอบครัว

อังคณา ช่วยคำชู (2555) ได้อธิบายถึง ปัจจัยและสาเหตุที่เกี่ยวข้องกับการปัญหาความรุนแรงในครอบครัว ดังต่อไปนี้

1. ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับความรุนแรงในครอบครัว

ความรุนแรงในครอบครัวสามารถเกิดขึ้นได้ในทุกระดับของสังคม และมาจากหลายปัจจัยทั้งปัจจัยด้านบุคคล ครอบครัว สังคม วัฒนธรรมและเศรษฐกิจ ปัจจัยทั้งหมดล้วนเป็นปัจจัยเสี่ยง (Risk Factor) ที่นำไปสู่การกระทำรุนแรงในครอบครัวทั้งสิ้น โดยพบว่ามีปัจจัยที่เกี่ยวข้องดังนี้

1.1 ปัจจัยด้านค่านิยม เจตคติที่สังคมยังมีค่านิยมและเจตคติที่ไม่เหมาะสม เกี่ยวกับความไม่เท่าเทียมกันระหว่างหญิงกับชาย เช่น แนวคิดที่ว่าภรรยาเป็นสมบัติของสามีลูกเป็นสมบัติของพ่อแม่ ผู้ชายมีอำนาจเหนือผู้หญิง ผู้หญิงเป็นวัตถุทางเพศ เจตคติของสังคมในเรื่องบทบาทหญิงชายให้ความสำคัญและคาดหวังเพศชายในฐานะผู้นำ ผู้ตัดสินใจ ผู้สืบทอดเชื้อสายทางครอบครัว เพราะเพศชายมีร่างกายที่แข็งแรงกว่าสามารถปกป้องผู้อ่อนแอทางร่างกาย คือผู้หญิงและเด็กได้ และมีความเชื่อที่ผิดๆ เกี่ยวกับปัญหาความรุนแรง เช่น ความรุนแรงในครอบครัวเป็นเรื่องส่วนตัว ความรุนแรงทางเพศเกิดขึ้นเพราะผู้หญิงเป็นฝ่ายผิด หรือสมยอมเอง ทำให้ผู้ประสบปัญหาพยายามปิดไว้เป็นความลับ และด้วยความเชื่อดังกล่าวทำให้คนในสังคมไม่ต้องการ เข้าไปยุ่งเกี่ยวและให้ความช่วยเหลือทำให้ปัญหาเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ

1.2 ปัจจัยด้านครอบครัว ความไม่พร้อมที่จะมีครอบครัวตั้งแต่ร่างกาย จิตใจ อายุ สุขภาพอนามัย และฐานะทางเศรษฐกิจ ส่งผลให้เกิดความรุนแรงในครอบครัวได้ รวมทั้งพฤติกรรมของคู่สมรสได้ก่อให้เกิดความรุนแรงในครอบครัว เช่น การนอกใจ คู่สมรส การดื่มสุรา การติดการพนัน การไม่ช่วยแบ่งเบาภาระในครอบครัว เช่น ด้านเศรษฐกิจ งานบ้าน การดูแลลูก การขาดการให้ความรู้เกี่ยวกับการเตรียมตัวเป็นพ่อแม่ที่ดีหน้าที่ของพ่อแม่ การเลี้ยงดูให้ความอบอุ่นแก่ลูก การอบรมเลี้ยงดูลูกชายหญิงไม่เท่าเทียมกัน ขณะที่ลูกผู้หญิงได้รับการอบรมให้เป็นกุลสตรีว่านอนสอนง่ายในขณะที่อบรมลูกผู้ชายให้เข้มแข็ง มีความเป็นลูกผู้ชาย มีอิสระ มีเจตคติเรื่องเพศที่สามารถแสดงออกได้เต็มที่รวมทั้งการอบรมเลี้ยงดูที่ขาด ศีลธรรม จริยธรรม ขาดการศึกษาที่ทำให้ไม่รับรู้บทบาทหน้าที่ของตน การขาดความรู้ในเรื่องการวางแผนครอบครัวขาดทักษะชีวิต ทักษะในการสื่อสารที่ดีระหว่างสมาชิกในครอบครัว ที่ไม่ใช่เอาชนะกันด้วยเหตุผลอย่างเดียว

1.3 ปัจจัยด้านสภาวะเศรษฐกิจ จากปัญหาเศรษฐกิจตกต่ำ การเลิกจ้างงาน ธุรกิจล้มละลาย ค่าครองชีพสูง ทำให้เกิดความเครียด เป็นสาเหตุที่ช่วยทำให้เกิดความรุนแรงทุกรูปแบบทั้งในครอบครัวและสังคม ลักษณะนิสัยการใช้ยาเกินตัว บริโภคนินยม วัตถุนิยม ทำให้มีการกั๊ก และก่อให้เกิดความเครียด

1.4 สื่อ ภาพลามกอนาจารต่างๆ ที่เผยแพร่ทางสื่อต่างๆ เช่น วิทยุ หนังสือ ภาพยนตร์ รูปภาพ สื่อทางอินเทอร์เน็ต รวมทั้งการเสพยาของมีนเมา และการเที่ยวในสถานเริงรมย์ต่างๆ มีส่วนช่วยให้เกิดความรู้สึกละเลยทางเพศ อาจชักจูงไปในทางที่ไม่เหมาะสม หรือก่อให้เกิดความรุนแรงได้

1.5 ปัจจัยด้านการศึกษา พบว่าระบบการศึกษายังไม่ให้ความสำคัญในการบรรจุหลักสูตร การเรียนการสอนเรื่องจริยธรรมทางเพศ การเป็นพ่อแม่ที่ดี สิทธิสตรีสิทธิเด็กและสิทธิมนุษยชน การให้ความรู้เรื่องเพศศึกษาอย่างไม่เป็นที่ยอมรับอย่างจริงจัง เนื่องจากเรื่องเพศเป็นเรื่องที่ปกปิดมีผลทำให้วัยรุ่นเกิดความอยากรู้อยากเห็น อยากลอง เมื่อมีอารมณ์ทางเพศเกิดขึ้น

2. สาเหตุของความรุนแรงในครอบครัว

ความรุนแรงในครอบครัวสามารถเกิดขึ้นได้ในทุกระดับของสังคม และเกิดจากหลายสาเหตุรวมกัน ทั้งสาเหตุด้านตัวบุคคล สาเหตุด้านครอบครัว สาเหตุด้านสังคมและสาเหตุจากความสัมพันธ์เชิงอำนาจ นอกจากนี้ความเชื่อ ค่านิยม ทศนคติที่มีต่อการกระทำรุนแรงในครอบครัว ในทัศนะของคู่สมรสหรือสามีภรรยา ยังพบว่า สามีภรรยายังมีทัศนะที่ไม่เหมาะสมเกี่ยวกับความไม่เท่าเทียมกันระหว่างหญิงกับชาย เกี่ยวกับการกระทำรุนแรง ในครอบครัวถือเป็นเรื่องส่วนตัว ซึ่งมีการศึกษาความเชื่อในบทบาททางเพศในสามีที่กระทำรุนแรงต่อภรรยา ในบริบทสังคมวัฒนธรรมพื้นที่ภาคอีสานของ กฤตยา แสงเจริญ (2545) พบว่า สามีที่กระทำรุนแรงต่อภรรยามีความเชื่อ ที่ต่างจากสามีทั่วไป โดยเชื่อว่า ผู้หญิงเป็นสาเหตุให้สามีต้องกระทำรุนแรง สามีติภรรยาได้ถ้าไม่

นับถือญาติหรือบรรพบุรุษ ของสามี สามีควรได้รับการอภัยถ้าตีภรรยาที่ไม่ยอมทำงานบ้าน และสามีไม่ควรได้รับการลงโทษ ถ้าตีภรรยาของตน แนวคิดที่ว่าภรรยาเป็นสมบัติของสามีถูกเป็นสมบัติของพ่อแม่ ผู้ชายมีอำนาจเหนือผู้หญิง ผู้หญิง เป็นวัตถุทางเพศ เจตคติของสังคมในเรื่องบทบาทหญิงชาย ให้ความสำคัญและคาดหวังเพศชายในฐานะผู้นำ ผู้ตัดสินใจ ผู้สืบทอด เชื้อสายทางครอบครัว เพราะเพศชายมีร่างกายที่แข็งแรงกว่าสามารถปกป้องผู้อ่อนแอทางร่างกาย คือผู้หญิงและเด็กได้

กล่าวโดยสรุป จากปัจจัยและสาเหตุความรุนแรงในครอบครัวในช่วงต้นนั้น สะท้อนให้เห็นว่าปัจจัยทั้งด้านบุคคล ครอบครัว สังคม วัฒนธรรมและเศรษฐกิจ ล้วนแล้วแต่มีอิทธิพลต่อการกระทำความรุนแรงในครอบครัว โดยเฉพาะการที่ยังมีแนวคิดที่ว่า “ภรรยาเป็นสมบัติของสามี ลูกเป็นสมบัติของพ่อแม่ ผู้ชายมีอำนาจเหนือผู้หญิง ผู้หญิงเป็นวัตถุทางเพศ และมีความคาดหวังว่าเพศชายจะเป็นผู้นำ ผู้ตัดสินใจผู้สืบทอดเชื้อสายทางครอบครัว” ด้วยความเชื่อดังกล่าว ทำให้คนในสังคมไม่ต้องการที่จะเข้าไปยุ่งเกี่ยวหรือให้ความช่วยเหลือ และเมื่อไม่มีใครกล้า เข้าไปยุ่งเกี่ยวและให้ความช่วยเหลือผู้ถูกกระทำ ความรุนแรง ลักษณะเช่นนี้จะทำให้เป็นปัญหาเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ สะท้อนให้เห็นเรื่องของ “ความไม่เท่าเทียมกันระหว่างหญิงกับชาย”

ทฤษฎีเกี่ยวกับการรับรู้ความเสี่ยง (Risk Perception Theory)

จากการสืบค้นของมูลของ กษมา ศิริกุล (2548) ซึ่งได้ศึกษาเกี่ยวกับทฤษฎีเกี่ยวกับการรับรู้ความเสี่ยง (Risk Perception Theory) มีองค์ประกอบ ได้แก่ 1) พฤติกรรมและการแสดงพฤติกรรม และ 2) ปัจจัยที่เป็น สิ่งกำหนดพฤติกรรมของมนุษย์ รายละเอียดดังนี้

1. พฤติกรรมและการแสดงพฤติกรรม

พฤติกรรม หมายถึง การกระทำทุกอย่างของมนุษย์ ไม่ว่าจะเป็นการกระทำที่สังเกตเห็น หรือพฤติกรรมภายนอก (Overt Behavior) เช่น การพูด การเดิน การกระพริบตา หรือการกระทำที่ไม่สามารถสังเกตเห็น หรือพฤติกรรมภายใน (Tovert Behavior) เช่น การรู้สึก การคิด และ “การตัดสินใจ” ทั้งนี้พฤติกรรมทั้งสองแบบมีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด โดยพฤติกรรมภายในจะเป็นตัวกำหนดพฤติกรรมภายนอก

2. ปัจจัยที่เป็นสิ่งกำหนดพฤติกรรมของมนุษย์ สามารถแบ่งเป็น 2 ส่วน คือ

2.1 ลักษณะนิสัยของมนุษย์ ซึ่งในที่นี้ หมายถึง ความเชื่อ ค่านิยม และบุคลิกภาพ สามารถจำแนกความหมาย ได้ดังนี้

2.1.1 ความเชื่อ คือ การที่บุคคลหนึ่งคิดถึงอะไรก็ได้ในแง่ของข้อเท็จจริง และความเชื่อนั้น ไม่จำเป็นต้องถูกต้องเสมอไป โดยทั่วไปความเชื่อมาจากการเห็น หรือการสัมผัส ได้ยิน ได้รับคำบอกเล่า หรืออ่านข้อเขียนจากสิ่งตีพิมพ์

2.1.2 ค่านิยม คือ แนวคิดทั้งที่เห็นได้เด่นชัด ซึ่งเป็นลักษณะพิเศษของบุคคลกลุ่มหนึ่ง และเป็นเครื่องชี้แนวปฏิบัติอย่างกว้างๆ ให้แก่บุคคลว่าอะไรเป็นสิ่งที่ดี นับว่าเป็นความคิดที่มีอิทธิพลให้บุคคลเลือกกระทำการอันใดอันหนึ่ง โดยทั่วไปแล้ว ค่านิยมเกิดจากการอ่าน คำบอกเล่า หรือคิดขึ้นมาเอง

2.1.3 บุคลิกภาพ คือ สิ่งที่บอกว่าบุคคลจะปฏิบัติอย่างไรในสถานการณ์หนึ่งๆ เช่น ในสถานการณ์อย่างเดียวกัน แต่บุคคล 2 คน มีพฤติกรรมต่างกันและคนๆ เดียวกัน ถ้าอยู่ในสภาพแวดล้อมหรือสถานการณ์ที่ต่างกันก็อาจจะมีพฤติกรรมต่างกัน ส่วนที่มาของบุคลิกภาพนั้น ไม่ได้เกิดจากการอ่าน หรือการฟังคำบอกเล่า เช่นเดียวกับ ความเชื่อ และค่านิยม แต่บุคลิกภาพเกิดจากการเรียนรู้ ตามทฤษฎีการเรียนรู้ (Learning Theory) ที่อธิบายว่ามนุษย์จะแสดงพฤติกรรมที่นำมาซึ่งรางวัล (Reward หรือ Reinforcement) และไม่แสดงพฤติกรรมที่นำมาซึ่งการลงโทษ (Punishment)

2.2 สิ่งที่ไม่เกี่ยวกับลักษณะนิสัยของมนุษย์ หมายถึง สิ่งกระตุ้นพฤติกรรมและความเข้มข้นของ สิ่งกระตุ้นพฤติกรรม ทศนคติ และสถานการณ์ ได้แก่

2.2.1 สิ่งกระตุ้นพฤติกรรม (Stimulus object) และความเข้มข้นของสิ่งกระตุ้นพฤติกรรม (Strength of Stimulus object) คือ สิ่งที่เกิดขึ้นแล้วจะกระตุ้นการแสดงพฤติกรรมของมนุษย์ เนื่องจากลักษณะนิสัยของบุคคล ความเชื่อ ค่านิยม และบุคลิกภาพ นั้น แม้จะมีอิทธิพลต่อการแสดงพฤติกรรม แต่พฤติกรรมจะเกิดขึ้น ยังไม่ได้ถ้าไม่มีสิ่งที่กระตุ้น อาทิเช่น เสียงปิ่นอาหาร ความหิว เป็นต้น

2.2.2 ทศนคติ (Attitude) คือ การที่บุคคลคิดถึงสิ่งใดสิ่งหนึ่ง หรือคนใดคนหนึ่ง หรือ การกระทำอันหนึ่งใน ทำนองว่าดีหรือไม่ดี สมควรหรือไม่ เหมาะสมหรือไม่

2.2.3 สถานการณ์ (Situation) คือ สิ่งแวดล้อมทั้งที่เป็นบุคคล และไม่ใช่มนุษย์ ซึ่งอยู่ในสถานะที่บุคคลกำลังจะมีพฤติกรรม

นอกจากนี้ กษมา ศิริกุล (2548) ยังกล่าวว่าการรับรู้ นั้น จะต้องเกิดจากการเปิดรับข้อมูลข่าวสารก่อน โดยอ้างถึง Klapper (1960) ซึ่งได้ให้แนวคิดเกี่ยวกับกระบวนการในการเลือกรับข่าวสาร (Selective Process) ดังนี้

1. การเลือกเปิดรับ (Selective Attention) คือ บุคคลจะเลือกเปิดรับสื่อและข่าวสารจากแหล่งสารตามความสนใจและความต้องการ เพื่อนำมาใช้ในการแก้ปัญหาหรือสนองความต้องการของตน

2. การเลือกให้ความสนใจ (Selective Attention) คือ บุคคลจะเลือกให้ความสนใจข่าวสาร ที่สอดคล้องกับทัศนคติและความเชื่อดั้งเดิมของตนด้วย และหลีกเลี่ยงที่จะให้ความสนใจกับข่าวสารที่ขัดแย้ง กับทัศนคติของตน

3. การเลือกรับรู้ (Selective Perception) คือ บุคคลจะเลือกรับรู้ และตีความข่าวสารที่ได้รับไป ในทิศทางที่สอดคล้องกับทัศนคติและประสบการณ์ที่มีอยู่เดิมในกรณีนี้ที่ข่าวสารมาใหม่มีความขัดแย้งกับทัศนคติ และความเชื่อดั้งเดิม บุคคลมักจะบิดเบือนข่าวสารนั้น เพื่อให้สอดคล้องกับทัศนคติและความเชื่อดั้งเดิม บุคคลมักจะบิดเบือนข่าวสารนั้น เพื่อให้สอดคล้องกับทัศนคติและความเชื่อของตน

4. การเลือกจดจำ (Selective Retention) คือ บุคคลเลือกจดจำเนื้อหาสาระของสารในส่วนที่ต้องการจำเก็บไว้เป็นประสบการณ์ เพื่อนำไปใช้ในโอกาสต่อไป และมักจะลืมข่าวสารในส่วนที่ไม่ต้องการอีกด้วย

กล่าวโดยสรุป คือ “การรับรู้ความเสี่ยง” นั้น เริ่มจากการแสดงออกถึงพฤติกรรมโดยมีปัจจัยที่เป็นสิ่งกำหนดพฤติกรรมของมนุษย์ด้วย ซึ่งพฤติกรรมการตัดสินใจของมนุษย์เริ่มต้นจากการที่เราได้รับรู้ สถานการณ์แวดล้อมนั้นว่าเป็นเช่นไร และสามารถรับรู้สถานการณ์ปัญหานั้นว่าเป็นปัญหาหรือไม่ และการรับรู้ส่วนหนึ่งจะขึ้นอยู่กับผลของการเรียนรู้ว่าอะไรคืออะไร แต่ขณะเดียวกันเราอาจเรียนรู้ได้ดีกว่า ถ้าหากว่าลักษณะของการรับรู้ดีพอ การรับรู้กับการเรียนรู้จึงมีลักษณะที่สอดคล้องกันอยู่ อยู่ที่ว่าเราจะเลือกใช้สิ่งไหน

แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการกระทำผิด

จากการสืบค้นข้อมูลของ ประหยัด พวงจำปา (2537) สิ่งที่จะมาอธิบายเกี่ยวกับแนวคิดทฤษฎี ที่เกี่ยวกับการกระทำผิด สามารถสรุปเนื้อหาได้ 2 ด้าน ได้แก่ 1) แนวความคิดทางจิตวิทยา และ 2) ทฤษฎี การเรียนรู้ทางสังคมและการเลียนแบบ (A theory of Social learning and imitation) รายละเอียด ดังนี้

1. แนวความคิดทางจิตวิทยา

ในลักษณะการกระทำผิดของคนนั้น เกิดจากสภาวะจิตใจที่มีผลต่อพฤติกรรม สนใจถึงสาเหตุที่จะมากระทบต่อจิตใจผลักดันให้กระทำผิด โดยส่วนรวมแล้ว การศึกษาทางจิตวิทยานั้น เพื่อเข้าใจสภาพธรรมชาติของมนุษย์และสามารถทำนายพฤติกรรมของมนุษย์ได้ ซึ่งพฤติกรรมโดยทั่วไปนั้น อาจจำแนกออกเป็น 2 ด้าน คือ

1.1 พฤติกรรมในทางบวก เช่น มีความคิดเป็นวิทยาศาสตร์มีเหตุผล มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ มีความอดทน มีความเชื่อมั่นในตัวเองสูง

1.2 พฤติกรรมในทางลบ ได้แก่ การเป็นคนใจร้าย ก้าวร้าว เห็นแก่ตัว เกียจคร้านเฉื่อยชา

การที่บุคคลจะมีพฤติกรรมออกไปในทางใดนั้น ย่อมขึ้นอยู่กับกระบวนการเรียนรู้พฤติกรรมในสังคม ค่านิยม ทัศนคติและลักษณะอื่นๆ ซึ่งเกิดจากการปะทะสัมพันธ์กันระหว่างบุคคลที่เข้าไปในกลุ่ม ซึ่งการเรียนรู้จะทำให้เกิด การเปลี่ยนแปลงให้เหมือนกับคนอื่นๆ ในสังคมหากบุคคลได้เข้าไปปะทะสัมพันธ์กับกลุ่มบุคคลที่มีพฤติกรรมทางลบแล้วบุคคลนั้นก็จะมีพฤติกรรมเปลี่ยนแปลงไปในทางลบได้

กล่าวโดยสรุป แนวความคิดทางจิตวิทยาข้างต้นนั้น สะท้อนให้เห็นว่าพฤติกรรมที่แสดงออกมา ให้เห็นไม่ว่าจะเป็นไปทิศทางบวกหรือลบก็ตาม ล้วนเกิดจากสภาพจิตใจที่ได้รับผลกระทบจากสิ่งแวดล้อมภายนอก โดยเฉพาะสภาพครอบครัวที่เติบโตมา ได้สร้างปรากฏการณ์เชิงบวกหรือเชิงลบ หากเป็นเชิงบวก พฤติกรรมที่ได้หล่อหลอมมาก็จะเป็นคนมีเหตุผล แต่ไม่ทางตรงกันข้าม หากเป็นในเชิงลบอยู่ในสภาพแวดล้อมที่ไม่เหมาะสม เช่น หากครอบครัวมีพฤติกรรมการดื่มสุรา เล่นการพนัน ค่าขายสิ่งที่ไม่ถูกกฎหมาย ผลของพฤติกรรมที่ตามมาก็กลายเป็น “บุคคลที่สังคมไม่ยอมรับ” นั่นเอง ดังสุภาษิตไทยที่ว่า “ดูช้างให้ดูหาง ดูนางให้ดูแม่” ก็เช่นกัน หากดูแม่แล้ว ประเมินแม่ว่าเป็นบุคคลที่มีกิริยามารยาทเรียบร้อย พุดจาไพเราะเสนาะหู มั่นงานบ้านงานเรือน ก็จะประเมินลูกสาวบ้านนี้ ได้ว่า เป็นสตรีที่ควรคู่ชีวิตด้วย

2. ทฤษฎีการเรียนรู้ทางสังคมและการเลียนแบบ (A theory of Social learning and imitation) มีองค์ประกอบสำคัญอยู่ 4 ประการ คือ

2.1 ความต้องการเลียนแบบ (Drive) คือ ตัวเร้าใดๆ ก็ตามที่มีพลังมากพอที่จะเร้าให้อินทรีย์ เกิดการกระทำขึ้น ตัวเร้านี้แบ่งออกเป็น 2 พวก ได้แก่ ตัวเร้าที่เกิดขึ้นจากความต้องการขั้นพื้นฐานของร่างกาย เพื่อให้อินทรีย์คงชีวิตอยู่ได้ หรือเรียกว่า “แรงขับปฐมภูมิ” (Primary) แต่แรงขับพวกนี้ไม่สามารถที่จะเร้าให้เกิดพฤติกรรมเพื่อสนองความต้องการได้โดยง่าย ทั้งนี้เนื่องจากระเบียบ กฎเกณฑ์สังคมเป็นเครื่องหยุดยั้ง แต่สิ่งที่มีบทบาทสำคัญ คือ “แรงขับทุติยภูมิ” (Secondary drive) ที่เป็นแรงขับที่ทดแทนแรงขับปฐมภูมิ และเป็นแรงขับที่ทำให้เกิดการแสดงออกที่สังคมยอมรับ

2.2 สื่อเร้าให้เกิดการเลียนแบบ (Cue) สื่อเร้านี้จะเป็นตัวตัดสินว่าจะมีการสนองตอบอะไรเกิดขึ้น ตอบสนองเมื่อไร และที่ไหน ในสถานการณ์ที่มีการเรียนรู้ทางสังคมเกิดขึ้นนั้น สื่อเร้าที่สำคัญที่สุดได้แก่ พฤติกรรมของบุคคลอื่นในสังคม

2.3 การตอบสนอง (Response) เป็นการตอบสนองของบุคคลต่อสิ่งเร้า โดยเริ่มต้นจากการเรียนรู้แบบลองผิดลองถูก แต่เมื่อมีการกระทำของผู้อื่นเป็นตัวอย่างปรากฏให้ลอกเลียนแบบได้แล้ว จึงไม่สามารถลองผิดลองถูก แต่เป็นการลอกเลียนแบบจากการกระทำของตัวแบบแทน

2.4 รางวัล (Reward) รางวัลที่ได้รับจะเป็นเครื่องช่วยตัดสินใจ จะมีพฤติกรรมนั้นซ้ำอีกหรือไม่ และรางวัลยังหมายถึงความพึงพอใจของผู้ลอกเลียนแบบด้วย

กล่าวโดยสรุป ทฤษฎีการเรียนรู้ทางสังคมและการเลียนแบบในข้างต้นนั้น สามารถอธิบายได้ว่า พฤติกรรม การลอกเลียนแบบ เกิดจากสิ่งเร้าที่มีอิทธิพลกับจิตใจของมนุษย์ในทุกรูปแบบ ทั้งเป็นไปในทิศทางบวกและเป็นไปในทิศทางลบ พฤติกรรมการกระทำเกิดจากจิตสำนึกของมนุษย์ ซึ่งจะมีสิ่งเร้ามาเป็นตัวกระตุ้นให้มนุษย์ กระทำการหรือไม่กระทำการ นั่นเอง เฉกเช่นเดียวกับ พฤติกรรมการกระทำความรุนแรงในครอบครัวที่ได้รับอิทธิพลมาจากตัวอย่างของบุคคลในครอบครัว สภาพครอบครัว รวมทั้งสภาพแวดล้อมที่ครอบครัวนั้นได้อาศัยอยู่ด้วย

บทสรุป

จากการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวกับงานวิจัยเรื่อง “สถานการณ์เสี่ยงต่อความรุนแรงในครอบครัวในตำบลแม่ยางฮ่อ อำเภอร่องขวาง จังหวัดแพร่” ในข้างต้นนั้น สามารถประมวลผลการสืบค้นข้อมูลกล่าวสรุป ในภาพรวม คือ “ความรุนแรงในครอบครัว” ตามพระราชบัญญัติคุ้มครองผู้ถูกกระทำด้วยความรุนแรงในครอบครัว พ.ศ. 2550 หมายถึง “การกระทำใดๆ โดยมุ่งประสงค์ให้เกิดอันตรายแก่ร่างกาย จิตใจ หรือสุขภาพ หรือกระทำให้เจตนาในลักษณะที่น่าจะก่อให้เกิดอันตรายแก่ร่างกาย จิตใจ หรือสุขภาพของบุคคลในครอบครัว หรือบังคับหรือ ใช้อำนาจครอบงำผิดคลองธรรมให้บุคคลในครอบครัวต้องกระทำการ ไม่กระทำการ หรือยอมรับการกระทำอย่างหนึ่งอย่างใดโดยมิชอบ แต่ไม่รวมถึงการกระทำโดยประมาท” ทั้งนี้การที่มีนักวิชาการหลายท่านได้มาให้นิยาม ของความหมาย “ความรุนแรงในครอบครัว” สะท้อนให้เห็นว่าสถานการณ์ความรุนแรงในครอบครัวในปัจจุบันนั้น บุคคลใด ที่อ่อนแอที่สุดในครอบครัวต้องตกเป็นเหยื่อของความรุนแรงได้ทุกรูปแบบ อีกทั้ง “ความรุนแรงในครอบครัว” เป็นความขัดแย้งที่

เกิดขึ้นระหว่างบุคคลในครอบครัวที่ควรมีเครื่องมือ (กฎหมาย) มาเป็นกลไก ในการขับเคลื่อนให้เกิดการคุ้มครองสวัสดิภาพผู้ถูกระทำ และการปรับพฤติกรรมของผู้กระทำแบบมีเงื่อนไข เพื่อรักษาความสัมพันธ์ของคนในครอบครัวไว้ และการที่พระราชบัญญัติคุ้มครองผู้ถูกระทำด้วยความรุนแรงในครอบครัว พ.ศ.2550 ได้เข้ามามีบทบาทในเรื่องการควบคุมไม่ให้เกิดพฤติกรรมการทำร้ายกันได้ง่ายระหว่างบุคคลในครอบครัวนั้น ส่งผลทำให้ผู้กระทำหรือบุคคลที่มีอำนาจที่สุดในครอบครัวเกิดความตระหนักและเกรงกลัวต่อกฎหมาย แต่อย่างไรก็ตามในส่วนของบทลงโทษมีมุมมองว่ากฎหมายบทลงโทษยังไม่หนักพอเมื่อเทียบกับเหตุการณ์ความรุนแรงที่เกิดขึ้นในครอบครัวในปัจจุบัน ที่ไม่สามารถหยุดยั้งพฤติกรรม ของผู้กระทำได้ หากมีการระบุโทษเพิ่มมากขึ้นก็อาจจะส่งผลทำให้ผู้กระทำหรือบุคคลในครอบครัวที่อาจจะเป็นผู้กระทำ ได้เกรงกลัวต่อกฎหมายมากยิ่งขึ้น และหวังว่าสถิตินานการณ์ความรุนแรงในครอบครัวจะลดน้อยลง

สำหรับสถานการณ์ความรุนแรงในครอบครัว ส่วนใหญ่ผู้หญิงจะเป็นผู้ที่ถูกระทำ ซึ่งมีรูปแบบการกระทำรุนแรงต่อสตรีในครอบครัวหลายรูปแบบ คือ การที่สตรีต้องยอมอาศัยอยู่ภายใต้อำนาจ ของสามี ซึ่งไม่มีสิทธิ์ มีเสียง ไม่มีอิสระต่อการดำรงชีวิต และยังเป็นที่ระบวยอารมณ์ของสามี อีกทั้งยังถูกสามีควบคุมทั้งด้านความคิดและการกระทำให้เป็นไปตามความต้องการของเขา นอกจากนี้ สตรียังต้องยอมจำนนต่อภาระความผูกพันที่เป็นเครื่องมือในการบีบบังคับให้สตรีจะยอมปฏิบัติตามคำสั่งของสามี ทำให้สตรีเหล่านั้น ที่ตกอยู่ในรูปแบบการกระทำรุนแรงข้างต้น มีความรู้สึก “ไม่มีความปลอดภัย ไม่มีความอบอุ่น และมีความสุข” เกิดการรับรู้ ความเสี่ยงของสถานการณ์ที่เกิดขึ้น อาจส่งผลกระทบให้สตรีเหล่านั้น ที่ประสบปัญหาความรุนแรง ในครอบครัวซ้ำแล้วซ้ำเล่า และสุดท้ายสิ่งที่เป็ทุกข์อยู่ข้างในจะระเบิดตัวออกมา ทำให้สตรีต่อสู้เพื่อให้ได้มาซึ่งความอิสระ และไม่ต้องตกเป็นเหยื่อของความรุนแรงในครอบครัว สิ่งที่เกิดกับผู้หญิงบางคนก็กลับไปสู่ชีวิตครอบครัวใหม่ที่ดี แต่บางคนอาจตกอยู่ในภาวะความเครียดอันนำไปสู่การมีภาวะทางจิตได้

ทั้งนี้ ปัจจัยและสาเหตุความรุนแรงในครอบครัว ไม่ว่าจะเป็นปัจจัยด้านบุคคล ครอบครัว สังคม วัฒนธรรมและเศรษฐกิจ ล้วนแล้วแต่มีอิทธิพลต่อการกระทำรุนแรงในครอบครัว โดยเฉพาะการที่บุคคลใด บุคคลหนึ่งยังมีแนวคิดที่ว่า “ภรรยาเป็นสมบัติของสามี ลูกเป็นสมบัติของพ่อแม่ ผู้ชายมีอำนาจเหนือผู้หญิง ผู้หญิงเป็นวัตถุ ทางเพศ และมีความคาดหวังว่าเพศชายจะเป็นผู้นำ ผู้ตัดสินใจผู้สืบทอดเชื้อสายทางครอบครัว” ด้วยความเชื่อดังกล่าว ทำให้คนในสังคมไม่ต้องการที่จะเข้าไปยุ่งเกี่ยวหรือให้ความช่วยเหลือเมื่อพบเห็นเหตุการณ์การกระทำรุนแรงขึ้น และในลักษณะเช่นนี้จะทำให้เกิดปัญหาแบบเดิมซ้ำแล้วซ้ำอีก สะท้อนให้เห็นเรื่องของ “ความไม่เท่าเทียมกันระหว่างหญิง กับชาย” อาจส่งผลให้เกิดพฤติกรรมกลไกเลียนแบบของบุตร-หลานในอนาคตได้ ดังนั้นสิ่งได้กล่าวไปข้างต้น ล้วนเป็นที่มาที่ไปทำให้เกิดเหตุการณ์ความรุนแรงในครอบครัวได้ ทั้งเกิดจากความรู้สึกนึกคิดภายในตัวบุคคล และสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อพฤติกรรมการใช้ความรุนแรงในครอบครัว นั่นเอง

โดยเฉพาะวิธีการจัดการกับปัญหาความรุนแรงในครอบครัวอันเกิดจากสามีทำร้ายภรรยาหลายลักษณะ หากวิธีการ อาทิเช่น การปล่อยให้เรื่องราวที่เกิดขึ้นเป็นเพียง “เรื่องภายในครอบครัว” ที่ทั้งสองฝ่ายจะต้องจัดการแก้ปัญหาตนเองเท่านั้น ไม่ใช่เรื่องของคนนอกครอบครัวที่จะเข้าไปเกี่ยวข้อง ซึ่งผลที่เกิดตามมาก็คือ ฝ่ายที่อ่อนแอกว่าจะต้องยอมรับสถานการณ์ที่เกิดความไม่เท่าเทียมกันของฝ่ายที่ก้าวร้าวและแข็งแรงกว่าเสมอมา และส่วนใหญ่ฝ่ายหญิงเป็นฝ่ายที่ต้องยอมรับสภาพ การตกเป็นเบี้ยล่าง และสั่งสมความรู้สึกหวาดกลัว เจ็บแค้น รวมทั้งการเก็บกดความโกรธเคืองไว้ตลอดเวลา รอการระเบิดทางอารมณ์ตอบโต้ หรือระบายต่อบุตรหลาน หรือสร้างบุคลิกภาพ สร้างตัวตนแห่งตนเอง ในภาพลักษณ์ใหม่ที่ซึนซา หยาบกระด้างแตกต่างไปจากเดิม หากบุคคลในครอบครัวที่ต้องเผชิญกับสถานการณ์ ความรุนแรงในครอบครัว สถานการณ์ความขัดแย้ง สิ่งแรกที่ควรทำ คือ การควบคุมอารมณ์ของตัวเอง และค่อยๆ จัดการแก้ไขปัญหาด้วยเหตุผลที่ไม่ใช้อารมณ์ จะส่งผลทำให้ครอบครัวมีความสุขและอบอุ่นขึ้น

รายการอ้างอิง

- กษมา ศิริกุล. (2548). ผลของการนำเสนอข่าวความเลื่องที่มีองค์ประกอบด้านความรุนแรง และโอกาสที่จะประสบกับความเลื่องต่อการตัดสินใจของประชาชน. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, บัณฑิตวิทยาลัย.
- กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์, (2551). การคุ้มครองผู้ถูกกระทำด้วยความรุนแรง ในครอบครัว. สืบค้นจาก http://www.m-society.go.th/document/news/news_2606.doc
- กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์, สำนักปลัดกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์, สำนักมาตรฐานการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์, ศูนย์การเฝ้าระวังและเตือนภัยทางสังคม. (2557). คู่มือการดำเนินงานเพื่อชีวิตสถานการณ์ทางสังคมในการเฝ้าระวังและเตือนภัยต่อบุคคลในครอบครัวด้านความรุนแรงในครอบครัว. (อัครา).
- ประหยัด พวงจำปา. (2537). ปัจจัยทางสังคมที่มีผลต่อการกระทำผิดซ้ำของผู้ถูกคุมความประพฤติ. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, สาขาพัฒนาสังคม, โครงการสหวิทยาการระดับบัณฑิตศึกษา.
- พิชญานา งามแท้. (2555). ความหมายและมาตรการทางกฎหมายต่อการกระทำด้วยความรุนแรงในครอบครัว: ศึกษาเปรียบเทียบกับกฎหมายต่างประเทศ. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, คณะนิติศาสตร์, สาขากฎหมายอาญา.
- พระราชบัญญัติคุ้มครองผู้ถูกกระทำด้วยความรุนแรงในครอบครัว พ.ศ.2550. (2550). ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม 124 ตอนที่ 41ก.
- สำนักงานพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์จังหวัดแพร่, ศูนย์ปฏิบัติการป้องกันการกระทำด้วยความรุนแรงในครอบครัว. (2558). รายงานสถานการณ์ความรุนแรงในครอบครัวจังหวัดแพร่ ประจำปีงบประมาณ 2558. (อัครา).
- สำนักงานพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์จังหวัดแพร่. (2558). สรุปข้อมูลการสำรวจสถานการณ์ ความรุนแรงต่อเด็ก สตรี และความรุนแรงในครอบครัว ประจำปี 2558. (อัครา).
- อังคณา ช่วยคำชู. (2555). ความรุนแรงในครอบครัว: สาเหตุ ผลกระทบ และแนวทางการช่วยเหลือ. วารสารธรรมศาสตร์, 31(3).
- อุมาพันธ์ ตั้งจิตวางกูร. (2554). กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ การเยียวยาความรุนแรงในครอบครัว ศึกษาเปรียบเทียบกับพระราชบัญญัติคุ้มครองผู้ถูกกระทำด้วยความรุนแรงในครอบครัว พ.ศ. 2550. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิตย์, คณะนิติศาสตร์.

ทักษะชีวิตและการวางแผนการดำเนินชีวิตของเด็กและเยาวชนชายในศูนย์ฝึกและอบรมเด็กและเยาวชน Life Skills and Way of Life Planning of Juvenile in Vocational Training Center for Juvenile

กานต์รวี ดาวเรือง*

Kanrawee Dowruang

บทคัดย่อ

การศึกษาเรื่อง ทักษะชีวิตและการวางแผนการดำเนินชีวิตของเด็กและเยาวชนชายในศูนย์ฝึกและอบรมเด็กและเยาวชน มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาทักษะชีวิตของเด็กและเยาวชนชายที่กระทำความผิดในศูนย์ฝึกและอบรมเด็กและเยาวชน และศึกษาการวางแผนชีวิตของเด็กและเยาวชนหลังจากออกจากศูนย์ฝึกและอบรมเด็กและเยาวชน จากกลุ่มตัวอย่างที่เป็นเด็กและเยาวชนที่ถูกตัดสินคดีความเพื่อบำบัดและฟื้นฟูของศูนย์ฝึกและอบรมเด็กและเยาวชน สังกัดกรมพินิจและคุ้มครองเด็กและเยาวชน โดยเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง จำนวน 350 คน และใช้แบบสอบถามเป็นเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล วิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้โปรแกรม SPSS และค่าสถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ ได้แก่ ค่าความถี่ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน การทดสอบด้วยค่า t-test และค่า F-test โดยกำหนดระดับนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05

ผลการศึกษา พบว่า กลุ่มตัวอย่างเป็นเพศชายทั้งหมด มีอายุ 18 ปี มีการศึกษาระดับมัธยมศึกษา มีสถานภาพโสด สาเหตุที่ต้องเข้ามาในศูนย์ฝึกฯ เนื่องจากใช้สารเสพติด มีระยะเวลาที่ต้องอยู่ในศูนย์ฝึกฯ 2 ปี ก่อนเข้ามาอยู่ในศูนย์ฝึกฯ พักอาศัยกับพ่อแม่และแม่ และไม่ต้องมารายงานตัวกับศูนย์ฯ ทักษะชีวิตของเด็กและเยาวชนในศูนย์ฝึกและอบรมเด็กและเยาวชน พบว่า กลุ่มตัวอย่างมีทักษะชีวิตในภาพรวมในระดับมาก โดยมีทักษะชีวิตในด้านการรู้จักตนเอง รองลงมาคือ ด้านการจัดการกับอารมณ์ ด้านการเข้าใจผู้อื่น ด้านการสร้างสัมพันธภาพ ด้านการจัดการความเครียด ด้านการสื่อสาร ด้านการแก้ปัญหา และด้านการตัดสินใจ ตามลำดับ ส่วนการวางแผนชีวิตของเด็กและเยาวชน พบว่า กลุ่มตัวอย่างมีการวางแผนชีวิตในภาพรวมในระดับมาก ในประเด็นการวางแผนชีวิตด้านการอยู่ร่วมกับคนในสังคม โดยเฉพาะการอยู่ร่วมกับครอบครัว การศึกษาต่อในสายวิชาชีพ และการทำงาน ตามลำดับ ผลการเปรียบเทียบความแตกต่างระหว่างตัวแปร พบว่า การพักอาศัยก่อนเข้ามาอยู่ในศูนย์ฝึกฯ มีผลต่อทักษะชีวิตและการวางแผนชีวิตของเด็กและเยาวชนอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05

ข้อเสนอแนะด้านนโยบาย กรมพินิจและคุ้มครองเด็กและเยาวชนควรดำเนินการดังนี้ 1) ส่งเสริมและสนับสนุนเด็กและเยาวชนได้เลือกเส้นทางชีวิตตามความต้องการของเด็กและเยาวชน 2) ควรสร้างค่านิยมของสังคมและการยอมรับของสังคมที่มีต่อเด็กและเยาวชนที่ผ่านการฝึกอบรมจากศูนย์ฝึกและอบรมเด็กและเยาวชน 3) ควรมีการบูรณาการงานร่วมกับกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ในด้านต่างๆ ข้อเสนอแนะด้านการปฏิบัติ ได้แก่ ศูนย์ฝึกและอบรมเด็กและเยาวชนควรดำเนินการดังนี้ 1) มีการฝึกอบรมตามความสนใจและความถนัดของเด็กและเยาวชน และมีโปรแกรมการฝึกอบรมเป็นรายบุคคล 2) ควรมีการประสานงานกับหน่วยงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง ในการดูแลเด็กและเยาวชนหลังจากออกจากศูนย์ฝึกและอบรมเด็กและเยาวชนแล้ว

คำสำคัญ: ทักษะชีวิต การวางแผน ศูนย์ฝึกและอบรมเด็กและเยาวชน

* นักศึกษาปริญญาโทสาขากาชาการและการบริหารและนโยบายสวัสดิการสังคม คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ABSTRACT

The purpose were to study the life skills of juvenile in vocational training center for juvenile. Study planning way of life of juvenile after leaving the vocational training center for juvenile. The sample is a juvenile who was convicted for the treatment and recovery of function in vocational training center for juvenile, Department of Juvenile Observation and Protection. By selecting specific groups totaling 350 people. Questionnaires were used to collect data. Data were analyzed using SPSS. The statistics used in the analysis were frequency, percentage, average, standard deviation, experiment with the t-test and the F-test by determining the level of statistical significance at the 0.05 level.

The results showed that the samples are all male, 18 years, secondary education, single, the cause of living the vocational training center because substance abuse, it take in the vocational training center, They lived with parents before arriving in the vocational training center two year and no need to report to the vocational training center. Life skills of juvenile in the youth training center has found that the overall level of life skills is the high level, the self-awareness, the emotional enjoin, The acceptance, the relationship, communications The solution and the decision, respectively. The life plan of juvenile found that in the overall is the high level. They planned these life with the their families, education and vocational functioning, respectively. The comparison between the variables found the first residents arrived in the vocational training center. Affect life skills and life planning of juvenile statistically significant at the 0.05 level.

Suggestions: 1) Vocational training center should be training, life skills training for children and youth. 2) Vocational training center should be promote and encourage juvenile are planning their lives after leaving the vocational training center. For juvenile, with the goal of life after leaving the vocational training center. 3) The family of the juvenile should be provide opportunities for juvenile has exhorted and promote the adaptation of juvenile living with their parents. 4) The family of the juvenile should be encouraged to support juvenile to study in vocational educational system.

Keywords: Life Skills, Planning, Vocational Training Center for Juvenile

บทนำ

เด็กและเยาวชนเป็นทรัพยากรที่มีคุณค่ายิ่งของประเทศ รัฐบาลจึงให้ความสำคัญและคำนึงถึงเป็นอันดับแรก ดังนั้น แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติทุกฉบับจึงมีแผนพัฒนาเด็กและเยาวชนร่วมอยู่ด้วย และส่งเสริมให้เกิดความตระหนักในทุกสังคมที่จะพัฒนาเด็กและเยาวชนของชาติให้มีความเข้มแข็งทั้งทางร่างกาย จิตใจ อารมณ์ และสังคม เป็นการสร้างเสริมให้เป็นพลังสำคัญของประเทศที่เข้มแข็งต่อไปแต่ในความเป็นจริงสังคมไทยมีการเปลี่ยนแปลงไปตามการพัฒนาของโลก สังคมไทยที่ได้มีการปฏิบัติตามนโยบายและแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 3-7 จะมุ่งเน้นพัฒนาด้านอุตสาหกรรมมากกว่าภาคเกษตรกรรมที่เป็นพื้นฐานเดิมของประเทศไทย ส่งผลให้เกิดปัญหาในทุกระบบ ตั้งแต่ด้านการเมือง ด้านเศรษฐกิจ ด้านสภาพแวดล้อม และด้านสังคม

ปัจจุบันสังคมไทยกำลังเผชิญกับโครงสร้างประชากรวัยสูงอายุเพิ่มขึ้น วัยเด็กและวัยแรงงานลดลง แม้จะได้รับการพัฒนาศักยภาพในทุกช่วงวัย แต่ปัญหาเรื่องคุณภาพการศึกษาและระดับสติปัญญาของเด็ก มีผลต่อพฤติกรรมเสี่ยงต่อสุขภาพและผลิตภาพแรงงานต่ำ ประชาชนได้รับการคุ้มครองทางสังคมเพิ่มขึ้นและมีการจัดสวัสดิการทางสังคมในหลายรูปแบบ แต่กลุ่มผู้ด้อยโอกาสยังไม่สามารถเข้าถึงบริการทางสังคมได้อย่างทั่วถึง ความเหลื่อมล้ำทางรายได้ของประชากรและโอกาสการเข้าถึงทรัพยากรเป็นปัญหาการพัฒนา

ประเทศ แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 11 (พ.ศ.2555-2559) ในพระราชกิจจานุเบกษา เมื่อวันที่ 14 ธันวาคม 2554 โดยยึดหลัก “ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง” ที่ให้ “คนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนา” และ “สร้างสมดุลการพัฒนา” ในทุกมิติ มีวิสัยทัศน์ต่อประเทศไทยในระยะ 5 ปีข้างหน้า คือ “สังคมอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข ด้วยความเสมอภาค เป็นธรรม และมีภูมิคุ้มกันต่อการเปลี่ยนแปลง” ซึ่งจะเน้นการพัฒนาทางด้านจิตใจให้มีจิตสำนึกในด้านคุณธรรมมากขึ้น

เมื่อสังคมไทยมีการยอมรับแนวคิดของวัฒนธรรมตะวันตกเข้ามา โดยขาดการวิเคราะห์และนำมาปรับใช้ให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อม สภาพจิตใจของคนในประเทศ จึงทำให้ปัญหาสังคมตามมามากมาย อาทิ ปัญหาครอบครัว ซึ่งเดิมสังคมไทยเป็นครอบครัวขยาย มีคนอยู่ร่วมกันมากมาย ระบบการเลี้ยงดูในครอบครัวจึงพึ่งพาอาศัยกันและกันได้อย่างง่ายดาย เมื่อสภาพสังคมเปลี่ยนแปลงไปเป็นครอบครัวเดี่ยว ที่มีเพียงพ่อ แม่ และลูก แต่สังคมกับวุ่นวายและเต็มไปด้วยการแข่งขัน ขาดความเกื้อกูลต่อกัน จึงเต็มไปด้วยความเสี่ยงของการชักจูงไปสู่การกระทำผิด ซึ่งส่งผลต่อการเลี้ยงดูเด็กไม่ได้รับการดูแลและคุ้มครองที่เหมาะสม

ดังนั้นประเทศไทยได้มีการจัดทำแผนนโยบายพัฒนาเด็กและเยาวชนแห่งชาติ (พ.ศ.2545-2554) ซึ่งเน้นการพัฒนา 3 ด้าน คือ การพัฒนาศักยภาพเด็กและเยาวชนให้มีคุณลักษณะที่พึงประสงค์ การพัฒนาครอบครัวและชุมชน การพัฒนาระบบการบริหารจัดการ ทั้งนี้ได้แบ่งกลุ่มเด็กออกเป็น 2 แบบ คือ 1. แบ่งตามสถานะความเป็นอยู่ 2. แบ่งตามช่วงอายุ สืบเนื่องมาจากการประชุมสมัชชาสหประชาชาติสมัยพิเศษ (United Nations General Assembly Special Session on Children: UNGASS) ว่าด้วยเรื่องโลกที่เหมาะสมสำหรับเด็ก (A World Fit for Children) กำหนดให้ประเทศสมาชิกจัดทำแผนพัฒนาเด็กตามแนวทาง “โลกที่เหมาะสมสำหรับเด็ก”

สถานการณ์ในปัจจุบัน พบว่า การกระทำผิดของเด็กและเยาวชนอยู่ในขั้นรุนแรงมากขึ้น และเพิ่มมากขึ้นเรื่อยๆ สอดคล้องกับข้อมูลสถิติจากศูนย์เทคโนโลยีสารสนเทศ กรมพินิจและคุ้มครองเด็กและเยาวชน กระทรวงยุติธรรม พบว่า จำนวนคดีเด็กและเยาวชนที่ถูกดำเนินคดีโดยสถานพินิจฯ ทั่วประเทศ ในปี 2556 จำนวนทั้งหมด 36,763 คดี พบว่าคดีส่วนใหญ่เป็นคดีที่ผู้กระทำความผิดที่มีได้อยู่กับบิดามารดาหรือบิดามารดาแยกกันอยู่มากกว่าผู้กระทำความผิดที่อยู่ร่วมกับครอบครัว คือ คดีที่ผู้กระทำความผิดที่มีได้อยู่กับบิดามารดาหรือบิดามารดาแยกกันมีจำนวน 29,120 คดีคิดเป็นร้อยละ 79.21 ของคดีทั้งหมดส่วนคดีที่ผู้กระทำความผิดที่อยู่ร่วมกับครอบครัวมีจำนวน 7,643 คดีคิดเป็นร้อยละ 20.79 และพบว่า คดีส่วนใหญ่เป็นคดีที่มีฐานความผิดเกี่ยวกับยาเสพติดให้โทษมากที่สุดคือมีจำนวน 15,530 คดีคิดเป็นร้อยละ 42.24 ของคดีทั้งหมดรองลงมาเป็นคดีที่มีฐานความผิดเกี่ยวกับทรัพย์สินมีจำนวน 7,260 คดีคิดเป็นร้อยละ 19.75 นอกจากนั้นเป็นคดีที่มีฐานความผิดเกี่ยวกับชีวิตและร่างกายจำนวน 4,263 คดีทั้งนี้กว่า 20% ของคดีทั้งหมด เป็นคดีที่กระทำความผิดซ้ำและเป็นเด็กและเยาวชนที่มีอายุ ระหว่าง 15-18 ปีมากที่สุด และเมื่อพิจารณาข้อมูลย้อนหลังของกรมพินิจฯ ตั้งแต่ปี 2552-2556 แนวโน้มของคดียังเหมือนเดิม คือ เป็นคดีที่มีฐานความผิดเกี่ยวกับยาเสพติดให้โทษมากที่สุดเป็นอันดับหนึ่ง รองลงมาคือความผิดเกี่ยวกับทรัพย์สิน และเป็นเด็กและเยาวชนที่มาจากครอบครัวแตกแยกมากที่สุด (กรมพินิจและคุ้มครองเด็กและเยาวชน, 2557)

เด็กและเยาวชนที่กระทำความผิด กระทำไปโดยรู้เท่าไม่ถึงการณ์หรือบางครั้งก็เกิดจากการบังคับ ชูเชื้อ ชักจูง หลอกล่อ กระทำจากบุคคลอื่น มีการกระทำเช่นเดียวกับผู้ใหญ่ที่กระทำความผิด แต่ต่างกันด้านความรู้ผิดชอบชั่วดี ประสพการณ์ การควบคุมยับยั้งตนมิให้กระทำความผิดย่อมมีน้อยกว่า การใช้มาตรการทางกระบวนการยุติธรรมเช่นเดียวกับผู้ใหญ่ที่กระทำความผิด ถือว่าเป็นการไม่สมควร ไม่ยุติธรรม และอาจจะก่อให้เกิดผลเสียแก่ตัวเด็กและเยาวชนเหล่านั้นมากกว่า (จำเริญ แก้วรักษา, 2545, น. 1)

นอกจากนี้ยังพบว่า ปัญหาเด็กและเยาวชนกระทำความผิดกฎหมายเพิ่มขึ้นทุกปี ปัญหายุ่งยาก คือ การฝึกอบรมเด็กและเยาวชนให้กลับมาเป็นพลเมืองที่ดี ซึ่งเด็กและเยาวชนเหล่านั้นเป็นส่วนหนึ่งของสังคมจึงควรได้รับการพัฒนาเทียบเท่ากับเด็กและเยาวชนปกติทั่วไป ควรให้มีการแยกกระบวนการยุติธรรมสำหรับเด็กและเยาวชนกระทำความผิดออกจากกระบวนการยุติธรรมสำหรับผู้ใหญ่ โดยเด็ดขาด โดยมุ่งเน้นไปในการสงเคราะห์ บำบัดแก้ไข พื้นฟูเด็กและเยาวชนที่กระทำความผิดมากกว่าการลงโทษทางอาญา โดยศาลเยาวชนและครอบครัวดำเนินการพิจารณาเป็นพิเศษแตกต่างจากศาลธรรมดาและมีการแยกสถานที่ควบคุมฝึกอบรมเด็กและเยาวชน

ต่างจากเรือนจำหรือราชทัณฑ์ เนื่องจากยังเยาว์และอาจจะแก้ไขเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม ด้วยการอบรมบ่มนิสัยให้กลับเป็นคนดีและสามารถปรับตัวมีชีวิตที่ดีในสังคมได้ (สถานพินิจฯ กลาง, 2528, อ้างถึงใน จำเริญ แก้วรักษา, 2545) ศูนย์ฝึกและอบรมมีการเลี้ยงดูอย่างปกติและให้เด็กและเยาวชนได้รับการฝึกอบรมในการแก้ไขความประพฤติ ให้การศึกษาวิชาสามัญ การเรียนวิชาชีพ กิจกรรมพัฒนานิสัย และกิจกรรมนันทนาการ ฯลฯ ที่จะเป็นประโยชน์ในการให้เด็กและเยาวชนสำนึกในการเห็นคุณค่า มีระเบียบวินัย และความรับผิดชอบของตนเอง เป็นการเปลี่ยนแปลงทัศนคติและส่งเสริมให้ประพฤติแต่ในสิ่งที่ดีงาม (ประกาศนํ อวยชัย, 2517, อ้างถึงใน จำเริญ แก้วรักษา, 2545)

จากการศึกษาเกี่ยวกับการคุ้มครองเด็กและเยาวชนในกระบวนการยุติธรรม ของกรมพินิจคุ้มครองเด็กและเยาวชน (ศิรินทร์รัตน์ ทองปาน, 2550, น. 6) ที่ก่อตั้งมาตั้งแต่ พ.ศ.2495 แต่การพัฒนาปรับปรุงก็ยังย่ำอยู่กับที่ จน พ.ศ.2543 เริ่มมีการปฏิรูประบบงานในกระบวนการยุติธรรมสำหรับเด็กและเยาวชน โดยนำระบบของสถานพินิจมาบริหารจัดการใหม่ แต่ก็ยังไม่มีรูปแบบที่ชัดเจน เมื่อมีเด็กหนีออกไปก็ยังคงมีกฎเหล็กและกำแพงสูง และเพิ่มกำแพงสูงขึ้นเรื่อยๆ ถือได้ว่ามีฐานคิดไม่ชัดเจนต่อการทำงานกับเด็กและเยาวชน เพราะยังเน้นการตอกย้ำและซ้ำเติมความผิด ไม่คำนึงถึงศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ ต่อมาได้เริ่มปรับปรุงกรอบความคิดพยายามเปลี่ยนแปลงโดยมีการจัดตั้งศาลคดีเด็กและเยาวชนเพื่อปรับพฤติกรรมของเด็กที่กระทำความผิดแต่ยังคงพบว่า การแก้ไข การฟื้นฟู และการพัฒนาเด็กและเยาวชนที่กระทำความผิดประสบปัญหาตลอดมา คือ บุคคลากรไม่เพียงพอ มีความรู้และความสามารถไม่เหมาะสมกับตำแหน่งหน้าที่ที่ได้รับผิดชอบ และการบำบัดฟื้นฟูไม่สอดคล้องกับสภาพปัญหาของสังคมปัจจุบัน เด็กและเยาวชนบางส่วนได้รับการปฏิบัติจากเจ้าหน้าที่เข้มงวดและไม่เป็นธรรม เพราะยึดหลักเรื่องการลงโทษมากกว่าการฟื้นฟู มีทัศนคติว่าเด็กเป็นผู้กระทำความผิด ส่งผลให้เด็กไม่ได้รับการสนับสนุนในด้านการแก้ไข การฟื้นฟูและการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง เมื่อถึงเวลาต้องออกจากศูนย์ฝึกและอบรม เด็กและเยาวชน จึงไม่มีแรงจูงใจให้สามารถมีแนวคิดที่จะปรับเปลี่ยนพฤติกรรมได้ ต้องกลับไปดำเนินชีวิตในเส้นทางเดิมซึ่งตรงกับแนวคิดของ ลอเรนซ์ โคลเบิร์ก (Lawrence Kohlberg) ที่ได้ศึกษาวิจัยพัฒนาการทางจริยธรรมของมนุษย์ในหลายประเทศที่มีวัฒนธรรมต่างกัน ในที่นี้จริยธรรม หมายถึง ความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับความถูกต้อง โดยเกิดจากกระบวนการคิดอย่างมีเหตุผล ซึ่งต้องอาศัยวุฒิภาวะทางปัญญา พบว่า พัฒนาการทางจริยธรรมของเด็กอายุ 10 ปียังพัฒนาไม่ถึงขั้นสูงสุด สามารถพัฒนาต่อได้จนโตจากการศึกษาวิจัยเห็นว่า การที่บุคคลใช้เหตุผลใดเหตุผลหนึ่งในการตัดสินใจเลือกกระทำต่อเหตุการณ์หนึ่ง เป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นถึงความเจริญในจิตใจของบุคคลผู้นั้น เหตุผลที่ใช้ในการตัดสินใจจะลึกซึ้งตามลำดับวุฒิภาวะทางจิตใจ และสติปัญญาของบุคคลนั้น ดังนั้นแนวคิดนี้ช่วยให้เราเข้าใจระดับพัฒนาการทางจริยธรรมของเด็กและเยาวชนที่กระทำความผิดกฎหมาย เมื่อเข้าใจจะช่วยในการวางแผนบำบัด แก้ไข ฟื้นฟู รวมทั้งพัฒนาทักษะต่างๆ ให้แก่เด็กและเยาวชน เพื่อช่วยลดการมีประพฤติดังกล่าวของเด็กและเยาวชนได้

เมื่อได้ทบทวนเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องทำให้เห็นว่า สภาพของเด็กและเยาวชนที่กระทำความผิด และอยู่ภายใต้การดูแลของรัฐตามกระบวนการยุติธรรมยังคงมีสภาพข้อจำกัดต่างๆ มาก จึงทำให้การควบคุมเพื่อบำบัด แก้ไข ฟื้นฟูและพัฒนาให้กลับไปเป็นคนดีของสังคมยังไม่ประสบผลตามที่ใฝ่หวังไว้ ดังนั้นจึงควรค้นหารูปแบบและกระบวนการในการพัฒนาและฟื้นฟูที่เหมาะสมกับเด็กและเยาวชน รวมถึงเป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นควรได้รับการยอมรับและมีส่วนร่วมจากเด็ก ตามหลักอนุสัญญาว่าด้วยสิทธิเด็ก เพื่อให้การปกป้องคุ้มครองเด็กและส่งเสริมการใช้สิทธิของเด็กอย่างเต็มที่ ซึ่งเป็นมาตรฐานขั้นต่ำในการดูแลคุ้มครองเด็ก บังคับใช้เมื่อวันที่ 26 เมษายน 2543 ในความเป็นจริงศูนย์ฝึกฯ เกือบทุกแห่งยังคงนำเด็กและเยาวชนที่กระทำความผิดมาควบคุมมากกว่า (สุดจิต เจนนพกาญจน์, 2549, อ้างถึงใน ศิรินทร์รัตน์ ทองปาน, 2550, น. 4) ดังนั้นการดำเนินการปรับปรุงแก้ไขและพัฒนากระบวนการยุติธรรมสำหรับเด็กและเยาวชนไทยจึงมีความจำเป็นต้องปรับฐานคิด ปรับการทำงานที่มุ่งเน้นการแก้ไข ฟื้นฟู และพัฒนาเด็กและเยาวชนภายใต้หลักการพื้นฐานของสิทธิเด็กในขณะที่ยังมีศูนย์ฝึกและอบรมเด็กและเยาวชนบ้านกาญจนาภิเษก เป็นโครงการนำร่องต้นแบบในการพัฒนาเด็กและเยาวชน อายุระหว่าง 14-24 ปี ที่กระทำความผิด ให้มีความเป็นอยู่ที่เอื้อต่อการกลับใจ โดยมีพันธกิจที่ว่า เด็กที่เข้ามาอยู่ต้องหลุดพ้นจากพันนาการหรือภาพลักษณ์ของเด็กในคุก อันธพาล หรือนักโทษ ด้วยการกระตุ้นให้เห็นคุณค่าของ

ตนเองอย่างต่อเนื่อง จนตัวเด็กเกิดการเปลี่ยนแปลงที่ยั่งยืนไปในทางที่ดี แต่การเปลี่ยนแปลงต้องมาจากใจของเด็กเอง ต้องเกิดจากความปรารถนาที่จะเปลี่ยนแปลง ไม่ใช่จากการโดนบังคับหรือสั่งการจากคนอื่น หมายถึง เด็กต้องรู้จักความต้องการของตนเอง หรือรู้ว่าตนเองต้องการอะไร ซึ่งในนี้การรู้จักตนเอง หมายถึง การรู้จักลักษณะนิสัย ภาวะอารมณ์ และความรู้ที่สร้างความทุกข์ให้แก่ตน เป็นผลมาจากการเลี้ยงดู ครอบครัว และสังคมระดับใหญ่ การรู้จักตนเองในระดับนี้ จะช่วยให้เราเห็นความเป็นมนุษย์ในตัวเรา และผู้อื่น เห็นที่มาที่ไปในตัวเรา และเห็นความจำเป็นที่จะต้องเปลี่ยนแปลงตัวเรา เพื่อจะทำให้การใช้ชีวิตของเรามีความสุขและยั่งยืน (อวยพร เชื้อนแก้ว, 2555, น. 17)

ส่วนหนึ่งของประสบการณ์การทำงานของผู้ศึกษาด้านการสร้างเสริมให้เด็กและเยาวชนได้เห็นความต้องการของตนเอง เป็นงานที่ยากและต้องใช้เวลามาก เพราะเป็นการส่งเสริมการเรียนรู้ให้เข้าใจถึงรากเหง้าของปัญหา ต้องคิดค้นกิจกรรมที่สร้างทักษะการใช้ชีวิตให้กับเด็กและเยาวชน เกิดกระบวนการวิเคราะห์ กลั่นกรองออกมาเป็นทักษะที่สามารถนำไปใช้ในชีวิตจริงได้ ซึ่งจะเป็คุณลักษณะที่สำคัญในการช่วยให้เด็กได้นำไปใช้เพื่อพัฒนาความสามารถในการเผชิญกับสถานการณ์ต่างๆ ในอนาคตที่เด็กและเยาวชนต้องออกจากศูนย์ฝึกและอบรมเด็กและเยาวชน ดังนั้น ผู้ศึกษาจึงสนใจศึกษาเรื่อง ทักษะชีวิตและการวางแผนการดำเนินชีวิตของเด็กและเยาวชนหลังออกจากศูนย์ฝึกและอบรมเด็กและเยาวชน เพื่อให้เด็กและเยาวชนได้ตระหนักถึงการวางแผนการดำเนินชีวิต หลังออกจากศูนย์ฝึกและอบรมเด็กและเยาวชน และเป็นไปตามความต้องการของเด็กและเยาวชน เพื่อให้เด็กและเยาวชนสามารถออกไปดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างปกติสุข รวมถึงเป็นภูมิคุ้มกันให้เด็กและเยาวชนได้ตระหนักคิดก่อนแก้ไขปัญหาในแต่ละสถานการณ์ ไม่กระทำผิดซ้ำ และมีวิธีการคิดที่พร้อมเปลี่ยนแปลงตนเอง และตอบสนองต่อการแก้ไขปัญหาได้อย่างเหมาะสม

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาวิเคราะห์ระดับทักษะชีวิตของเด็กและเยาวชนในศูนย์ฝึกและอบรมเด็กและเยาวชน
2. เพื่อศึกษาการวางแผนชีวิตของเด็กและเยาวชนหลังออกจากศูนย์ฝึกและอบรมเด็กและเยาวชน

วิธีการวิจัย

การวิจัยนี้เป็นการศึกษาวิจัยเชิงสำรวจ (Survey Research) และกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยนี้เป็นเด็กและเยาวชนที่ถูกตัดสินคดีความเพื่อบำบัดและฟื้นฟูของศูนย์ฝึกและอบรมเด็กและเยาวชน สังกัดกรมพินิจและคุ้มครองเด็กและเยาวชนทั้งหมด 5 แห่ง คือ ศูนย์ฝึกและอบรมเด็กและเยาวชนจังหวัดสมุทรปราการ ศูนย์ฝึกและอบรมเด็กและเยาวชนจังหวัดเชียงใหม่ ศูนย์ฝึกและอบรมเด็กและเยาวชนจังหวัดอุบลราชธานี ศูนย์ฝึกและอบรมเด็กและเยาวชนจังหวัดสุราษฎร์ธานี ศูนย์ฝึกและอบรมเด็กและเยาวชนจังหวัดระยอง โดยเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง จำนวน 350 คน และใช้แบบสอบถามเป็นเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล มีผู้ตอบแบบสอบถามจำนวน 350 คน คิดเป็นร้อยละ 100.0 วิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้โปรแกรม SPSS (Statistical Package of Social Science) และค่าสถิติที่ใช้ ได้แก่ ค่าความถี่ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน การทดสอบด้วยค่า t-test และค่า F-test โดยกำหนดระดับนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05

ผลการศึกษา

ผลการศึกษาข้อมูลทั่วไป พบว่า กลุ่มตัวอย่างเป็นเพศชายทั้งหมด มีอายุ 18 ปี มีการศึกษาระดับมัธยมศึกษา มีสถานภาพโสด สาเหตุที่ต้องเข้ามาในศูนย์ฝึกฯ เนื่องจากใช้สารเสพติด มีระยะเวลาที่ต้องอยู่ในศูนย์ฝึกฯ 2 ปี ก่อนเข้ามาอยู่ในศูนย์ฝึกฯ พักอาศัยกับพ่อแม่ หลังจากออกจากศูนย์ฝึกฯ ไม่ต้องมารายงานตัว เนื่องจากมีระบบการติดตามจากศูนย์ฝึกฯ เป็นระยะ โดยนักสังคมสงเคราะห์ของศูนย์ฝึกฯ

ทักษะชีวิตของเด็กและเยาวชนในศูนย์ฝึกและอบรมเด็กและเยาวชน แบ่งออกเป็น 8 ด้าน ได้แก่ ด้านการตัดสินใจ ด้านการแก้ปัญหา ด้านการสื่อสาร ด้านการสร้างสัมพันธภาพ ด้านการรู้จักตนเอง ด้านการเข้าใจผู้อื่น ด้านการจัดการกับอารมณ์ และด้านการจัดการความเครียด ผลการศึกษา พบว่า กลุ่มตัวอย่างมีทักษะชีวิตในภาพรวมในระดับมาก โดยมีทักษะชีวิตในด้านการรู้จักตนเอง รองลงคือ ด้านการจัดการกับอารมณ์ ด้านการเข้าใจผู้อื่น ด้านการสร้างสัมพันธภาพ ด้านการจัดการความเครียด ด้านการสื่อสาร ด้านการแก้ปัญหา และด้านการตัดสินใจ ตามลำดับ เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านปรากฏผลดังนี้

ด้านการรู้จักตนเอง พบว่า กลุ่มตัวอย่างร้อยละ 93.1 รู้จักตนเองเป็นอย่างดีว่า มีพฤติกรรมอย่างไร มีข้อดีข้อเสียที่ต้องปรับเปลี่ยนให้ตนเองมีพฤติกรรมที่ดีขึ้น รองลงมาร้อยละ 90.0 รู้ความต้องการของตนเอง และมีเป้าหมายชัดเจนในการใช้ชีวิต

ด้านการจัดการกับอารมณ์ พบว่า กลุ่มตัวอย่างร้อยละ 89.7 เมื่อมีอารมณ์เกิดขึ้นในแต่ละครั้ง จะทำให้มีพฤติกรรมที่แตกต่างกัน เช่น โกรธ โมโห ซี้เกียจ ทำให้รับรู้ถึงการเปลี่ยนแปลงในพฤติกรรมของตนเอง รองลงมาร้อยละ 86.6 เมื่อเกิดอารมณ์โกรธ อารมณ์เศร้า อารมณ์เหงา ทำให้รับรู้อารมณ์ต่างๆ และเรียนรู้กับอารมณ์ของตนเองได้อย่างเข้าใจ และร้อยละ 81.4 สามารถรู้เท่าทันกับอารมณ์ของตนเองทุกครั้งที่กำลังจะเปลี่ยนแปลงไป

ด้านการเข้าใจผู้อื่น พบว่า กลุ่มตัวอย่างร้อยละ 92.0 การมีความแตกต่างจากคนอื่นทั้งสีผิวและการศึกษา แต่สามารถยอมรับความคิดแตกต่างของตนเองได้อย่างเข้าใจ รองลงมาร้อยละ 87.7 สามารถยอมรับคนที่มีความคิดที่แตกต่างได้ และยังสามารถอยู่ร่วมกับคนที่มีความคิดแตกต่างได้อย่างเข้าใจ และร้อยละ 82.0 เมื่อมีคนที่ทำให้แตกต่างกันทางด้านการกระทำ สามารถยอมรับความคิดต่างได้ และเข้าใจในการกระทำ

ด้านการสร้างสัมพันธภาพ พบว่า กลุ่มตัวอย่างร้อยละ 93.7 เมื่อเพื่อนมีปัญหา สามารถเป็นที่ปรึกษาให้เพื่อนได้ในยามที่เพื่อนทุกข์ใจ รองลงมาร้อยละ 88.9 เมื่อชุมชนต้องการความช่วยเหลือ สามารถเข้าไปมีส่วนร่วมในชุมชนได้อย่างเต็มใจ และร้อยละ 77.7 เมื่อเพื่อนมาชวนไปชกต่อยกับผู้อื่น สามารถบอกเพื่อนได้ว่าไม่ต้องการเข้าร่วมในครั้งนี้ แต่ยังสามารถเป็นเพื่อนที่ดีต่อกันได้

ด้านการจัดการความเครียด พบว่า กลุ่มตัวอย่างร้อยละ 89.7 มีแนวทางในการจัดการกับความเครียดของตนเองได้ มีแนวทางที่เหมาะสมกับพฤติกรรมของตนเอง รองลงมาร้อยละ 87.1 เมื่อเกิดความเครียดในแต่ละครั้ง สามารถรับรู้ถึงสาเหตุของความเครียดนั้นๆ ได้ และร้อยละ 86.0 เมื่อเกิดความเครียด สามารถจัดการกับความเครียดของตนเองได้ทำให้ความเครียดผ่อนคลายลงได้

ด้านการสื่อสาร พบว่า กลุ่มตัวอย่างร้อยละ 88.9 เมื่อมีแฟนคนใหม่ สามารถอดทนต่อการใช้ชีวิตร่วมกัน รับฟังกันมากขึ้น ไม่ใช้ความรุนแรงในการตัดสินใจปัญหา รองลงมาร้อยละ 86.9 เมื่อพบกับความทุกข์ในชีวิต สามารถขอความช่วยเหลือได้ ร้อยละ 82.6 เมื่อต้องพบกับสถานการณ์ที่ยากลำบาก สามารถพูดต่อรองได้ และร้อยละ 82.0 เมื่อต้องพูดเพื่อแสดงความคิดเห็น สามารถพูดได้

ด้านการแก้ปัญหา พบว่า กลุ่มตัวอย่างร้อยละ 88.3 เมื่อเกิดปัญหาขึ้น สามารถรับรู้ได้ว่าอะไรเป็นสาเหตุของปัญหา ทำให้แก้ไขปัญหาก็ถูกต้อง รองลงมาร้อยละ 84.0 เมื่อออกจากศูนย์ฝึกฯ และไปพบกับเพื่อนที่ยังไม่สามารถเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมได้ และมาชวนให้เข้าร่วมด้วย สามารถแก้ไขปัญหานี้ได้อย่างเหมาะสม ร้อยละ 82.0 เมื่อต้องเจอปัญหาชีวิตมักวิเคราะห์ข้อดีข้อเสียของแต่ละทางเลือกเพื่อหาทางออกที่เหมาะสมที่สุด และร้อยละ 79.1 เมื่อต้องเจอกับปัญหาที่ยากจะแก้ไข พยายามที่ตั้งสติเพื่อแก้ปัญหานั้นโดยไม่ใช้อารมณ์ สามารถแก้ไขไปที่ละขั้นตอนจนสามารถแก้ปัญหานั้นผ่านพ้นไปได้

ด้านการตัดสินใจ พบว่า กลุ่มตัวอย่างร้อยละ 93.1 สามารถตัดสินใจได้เมื่อต้องเจอกับเหตุการณ์ที่คับขัน รองลงมาร้อยละ 85.7 เมื่อประสบกับปัญหาที่หาทางออกไม่ได้ ประเมินได้ว่าจะปรึกษาคนรู้จัก ญาติ เพื่อนสนิท ก่อนที่จะลงมือแก้ปัญหานั้นๆ ร้อยละ 80.6 เมื่อมีความทุกข์ใจ สามารถพูดความรู้สึกของความทุกข์ใจต่อสถานการณ์นั้นๆ ได้ถูกต้อง และร้อยละ 76.9 เมื่อต้องเจอกับปัญหาชีวิต เช่น พ่อแม่ไม่เข้าใจ ได้พยายามที่จะมองถึงสาเหตุของความไม่เข้าใจของพ่อแม่

การวางแผนชีวิตของเด็กและเยาวชนหลังจากออกจากศูนย์ฝึกและอบรมเด็กและเยาวชน แบ่งออกเป็น 3 ด้าน ได้แก่ ด้านการศึกษา ด้านการทำงาน และด้านการอยู่ร่วมกับคนในสังคม ผลการศึกษา พบว่า กลุ่มตัวอย่างมีการวางแผนชีวิตในภาพรวมอยู่ในระดับมาก โดยมีการวางแผนชีวิตด้านการอยู่ร่วมกับคนในสังคม รองลงมาคือ ด้านการศึกษา และด้านการทำงาน ตามลำดับ เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านปรากฏผลดังนี้

ด้านการอยู่ร่วมกับคนในสังคม พบว่า กลุ่มตัวอย่างมีการวางแผนชีวิตในด้านนี้ในระดับมากที่สุด โดยกลุ่มตัวอย่างได้วางแผนปรับตัวอยู่ร่วมกับครอบครัวได้ เป็นลำดับแรก รองลงมาคือ การปรับตัวอยู่ร่วมกับเพื่อนบ้านได้ การสามารถอยู่ร่วมกับคนในชุมชนได้ การสามารถทำงานอยู่ร่วมกับเพื่อนร่วมงานได้ และการปรับตัวเข้ากับเพื่อนกลุ่มใหม่ได้

ด้านการศึกษา พบว่า กลุ่มตัวอย่างมีการวางแผนชีวิตในด้านนี้ในระดับมาก โดยกลุ่มตัวอย่างได้วางแผนเข้าเรียนสายวิชาชีพในระบบการศึกษา เป็นลำดับแรก รองลงมาคือ การเรียนรู้นอกระบบด้านงานช่างต่างๆ เช่น ช่างซ่อมรถ ช่างไฟฟ้า ฯลฯ การเข้าเรียนหลักสูตรประกาศนียบัตรวิชาชีพตามข้อตกลงความร่วมมือกับวิทยาลัยการอาชีพ การเข้าเรียนสำนักงานส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย (กศน.) การเข้าเรียนสายสามัญขั้นพื้นฐานในระบบการศึกษา การเรียนรู้นอกระบบกับครอบครัว (ทำธุรกิจครอบครัว) และการเรียนรู้นอกระบบกับนายจ้าง เช่น ร้านอาหาร การเกษตร ฯลฯ

ด้านการทำงาน พบว่า กลุ่มตัวอย่างมีการวางแผนชีวิตในด้านนี้ในระดับปานกลาง โดยกลุ่มตัวอย่างได้วางแผนออกไปค้าขาย เป็นลำดับแรก รองลงมาคือ การออกไปทำงานรับจ้างในโรงงาน การออกไปทำงานรับจ้างด้านช่าง เช่น ช่างปูน ช่างไฟฟ้า การออกไปทำงานรับจ้างในร้านอาหาร การออกไปทำการเกษตรกรรม การออกไปทำงานรับจ้างด้านการเกษตร การออกไปทำงานรับจ้างล้างรถ การออกไปทำงานรับจ้างเป็นเด็กปั๊ม การออกไปทำงานรับจ้างซักรีด และการออกไปเก็บของเก่าขาย

ผลการเปรียบเทียบความแตกต่างระหว่างข้อมูลทั่วไปกับทักษะชีวิตของเด็กและเยาวชน พบว่า สถานภาพสมรส สาเหตุที่ต้องเข้ามาในศูนย์ฯ และการพักอาศัยก่อนเข้ามาอยู่ในศูนย์ฝึกฯ ที่แตกต่างกัน มีทักษะชีวิตแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 และผลการเปรียบเทียบความแตกต่างระหว่างข้อมูลทั่วไปกับการวางแผนชีวิตของเด็กและเยาวชน พบว่า การพักอาศัยก่อนเข้ามาอยู่ในศูนย์ฝึกฯ ที่แตกต่างกัน มีการวางแผนชีวิตแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05

การอภิปรายผล

จากการศึกษาเรื่อง ทักษะชีวิตและการวางแผนการดำเนินชีวิตของเด็กและเยาวชนชายในศูนย์ฝึกและอบรมเด็กและเยาวชน ผู้ศึกษาได้ทราบถึงทักษะชีวิตของเด็กและเยาวชน และการวางแผนชีวิตของเด็กและเยาวชน หลังจากผ่านการฝึกอบรมในศูนย์ฝึกและอบรมเด็กและเยาวชน ผลการศึกษานำมาอภิปรายผลได้ดังนี้

ทักษะชีวิตของเด็กและเยาวชน พบว่า ภาพรวมทักษะชีวิตของเด็กและเยาวชนอยู่ในระดับมาก โดยเด็กและเยาวชนมีทักษะชีวิตด้านการรู้จักตนเองมากที่สุด รองลงคือ ด้านการจัดการกับอารมณ์ และด้านการเข้าใจผู้อื่น และเด็กและเยาวชนมีทักษะชีวิตด้านการตัดสินใจน้อยที่สุด รองลงมาคือ ด้านการแก้ปัญหา ด้านการสื่อสาร ด้านการจัดการความเครียด และด้านการสร้างสัมพันธภาพ เมื่อพิจารณาในแต่ละด้านมีประเด็นที่น่าสนใจ ดังนี้

ทักษะชีวิตด้านการตัดสินใจ พบว่า เด็กและเยาวชนสามารถตัดสินใจได้เมื่อต้องเจอกับเหตุการณ์ที่คับขัน แต่เมื่อต้องเจอกับปัญหาชีวิต เช่น พ่อแม่ไม่เข้าใจ แม้ว่าเด็กและเยาวชนจะพยายามที่จะมองถึงสาเหตุของความไม่เข้าใจของพ่อแม่ แต่ก็ไม่สามารถเข้าใจได้ แสดงให้เห็นว่า หากเกิดความไม่เข้าใจภายในครอบครัว พ่อแม่และลูกควรมีการพูดคุยทำความเข้าใจซึ่งกันและกัน จะทำให้พ่อแม่เข้าใจการกระทำของลูกได้ รวมทั้งหากมีความทุกข์ใจก็สามารถพูดคุยความรู้สึกทุกใจให้พ่อแม่รับฟังและช่วยแก้ไขปัญหาก็ได้

ทักษะชีวิตด้านการแก้ปัญหา พบว่า เมื่อเกิดปัญหาขึ้น เด็กและเยาวชนสามารถรับรู้ได้ว่าอะไรเป็นสาเหตุของปัญหา เพื่อที่จะแก้ไขปัญหาก็ถูกต้อง แต่เมื่อต้องเจอปัญหาที่ยากจะแก้ไข เด็กและเยาวชนยังไม่สามารถใช้สติในการควบคุมอารมณ์เพื่อแก้ไขปัญหาก็ได้ ซึ่งสอดคล้องกับ พระบัณฑิต สิทธิพล (2553, น. 345-344) ที่พบว่า ปัจจัยที่เป็นสาเหตุของการกระทำผิดของเด็กและ

เยาวชน ปัญหาทางสภาพจิตใจ อารมณ์ในช่วงวัยรุ่น สิ่งแวดล้อมรอบตัวเด็ก ปัจจัยด้านเศรษฐกิจ การคบเพื่อน และกระบวนการเรียนรู้ของเด็กและเยาวชน หากเด็กและเยาวชนสามารถจัดการกับอารมณ์ของตนเองได้ก็จะช่วยให้การกระทำผิดของเด็กและเยาวชนลดลงได้ และพฤติกรรมของเด็กและเยาวชนที่แสดงออกมานั้นขึ้นอยู่กับเลี้ยงดูของครอบครัว และสอดคล้องกับปัจจัยที่ทำให้เด็กและเยาวชนมีพฤติกรรมเบี่ยงเบน (กรมพินิจและคุ้มครองเด็กและเยาวชน, 2547) มาจาก 3 ปัจจัย ได้แก่ 1) ความบกพร่องทางร่างกายหรือสิ่งที่เด็กได้รับจากพ่อแม่ รวมทั้งแรงกระตุ้นจากสภาพแวดล้อม 2) ครอบครัว หากพ่อแม่มีความห่วงใยดูแลเอาใจใส่ลูกย่อมทำให้ลูกมีความอบอุ่นและเติบโตด้วยดี ในทางตรงกันข้ามหากพ่อแม่ทะเลาะกันเป็นประจำ ลูกจะมีนิสัยก้าวร้าว พุดจาหยาบคาย และ 3) ปัญหาทางเศรษฐกิจและการเกิดวิกฤตต่างๆ และสอดคล้องกับผลการเปรียบเทียบความแตกต่างระหว่างข้อมูลทั่วไปกับทักษะชีวิตของเด็กและเยาวชน ที่พบว่า สาเหตุที่ต้องเข้ามาในศูนย์ฯ ที่แตกต่างกัน จะส่งผลต่อทักษะชีวิตของเด็กและเยาวชนที่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05

ทักษะชีวิตด้านการสื่อสาร พบว่า เด็กและเยาวชนมีการรับฟังและไม่ใช้ความรุนแรงในการตัดสินปัญหา และเมื่อพบความทุกข์ในชีวิตสามารถขอความช่วยเหลือได้ แสดงให้เห็นว่า เด็กและเยาวชนมีความตระหนักและรู้จักที่จะจัดการกับอารมณ์ของตนเองได้ดีขึ้น แต่เมื่อเด็กและเยาวชนต้องพูดเพื่อแสดงความคิดเห็นกับไม่สามารถพูดความคิดเห็นของตนเองได้ และเมื่อพบสถานการณ์ที่ยากลำบากกับไม่สามารถพูดต่อรองได้ แสดงให้เห็นว่า เด็กและเยาวชนยังมีปัญหาในด้านการตัดสินใจในการแก้ไขปัญหา จึงทำให้ไม่สามารถสื่อสารกับคนอื่นให้ตรงกับความต้องการของตนเองได้

ทักษะชีวิตด้านการจัดการความเครียด พบว่า เด็กและเยาวชนมีแนวทางในการจัดการกับความเครียดของตนเองได้ เนื่องจากมีเจ้าหน้าที่ของศูนย์ฯ คอยชี้แนะและให้คำปรึกษาหากเด็กและเยาวชนเกิดปัญหาต่างๆ ดังนั้น เด็กและเยาวชนจะต้องมีการสื่อสารให้เจ้าหน้าที่ได้รับทราบถึงสภาวะทางด้านอารมณ์ จิตใจ และร่างกาย เช่น หากเด็กและเยาวชนมีความทุกข์ในชีวิตเกิดขึ้นสามารถขอความช่วยเหลือได้ หรือเมื่อต้องพบกับสถานการณ์ที่ยากลำบากสามารถพูดต่อรองได้ เป็นต้น แต่เมื่อเกิดความเครียดขึ้นเด็กและเยาวชนก็ยังไม่สามารถจัดการกับความเครียดของตนเองได้ เนื่องจากเด็กและเยาวชนยังไม่สามารถหาสาเหตุของเครียดที่เกิดขึ้นได้ จึงไม่สามารถจัดการกับความเครียดที่เกิดขึ้นได้

ทักษะชีวิตด้านการสร้างสัมพันธภาพ พบว่า เด็กและเยาวชนสามารถเป็นที่ปรึกษาให้เพื่อนได้ในยามที่เพื่อนทุกข์ใจ แต่เด็กและเยาวชนยังไม่สามารถปฏิเสธการชักชวนของเพื่อนได้ เนื่องจากเด็กและเยาวชนกลัวว่าเพื่อนจะไม่ให้เข้ากลุ่มหรือไม่ให้การยอมรับ จึงเป็นเหตุให้เด็กและเยาวชนไม่ปฏิเสธคำชักชวนของเพื่อน

การวางแผนชีวิตของเด็กและเยาวชน พบว่า ภาพรวมการวางแผนชีวิตอยู่ในระดับมาก โดยเด็กและเยาวชนจะมีการวางแผนชีวิตด้านการอยู่ร่วมกับคนในสังคมมากกว่าด้านอื่นๆ และมีการวางแผนชีวิตด้านการทำนายน้อยที่สุด และเมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน ปรากฏผลดังนี้

เด็กและเยาวชนมีการวางแผนในการปรับตัวอยู่ร่วมกับคนในสังคมมากที่สุด โดยเฉพาะการอยู่ร่วมกับครอบครัวของตนเอง เนื่องจากเด็กและเยาวชนจะรู้สึกผิดและต้องการได้รับโอกาสในการไปใช้ชีวิตอยู่ร่วมกับครอบครัวอีกครั้ง ซึ่งสอดคล้องกับผลการศึกษาของวาสนา ทับทิมดี(2549) พบว่า ปัจจัยทางด้านครอบครัวมีผลต่อพฤติกรรมการกระทำผิดของเด็กและเยาวชน ดังนั้น การแก้ไขปัญหาควรเริ่มต้นจากครอบครัว ให้ได้รับการพัฒนาทำหน้าที่ในการดูแลเด็กและเยาวชนได้อย่างเหมาะสม ปัญหาของเด็กและเยาวชนที่กระทำผิดจะลดน้อยลง จะเห็นได้ว่า หากเด็กและเยาวชนสามารถอยู่ร่วมกับครอบครัวได้ จะทำให้เด็กและเยาวชนสามารถปรับตัวอยู่ร่วมกับเพื่อนบ้านและคนในชุมชนได้ รวมทั้งปรับตัวเข้ากับเพื่อนกลุ่มใหม่ได้ และสอดคล้องกับผลการเปรียบเทียบความแตกต่างระหว่างข้อมูลทั่วไปกับการวางแผนชีวิตของเด็กและเยาวชน ที่พบว่า การพักอาศัยก่อนเข้ามาอยู่ในศูนย์ฯ ที่แตกต่างกัน มีการวางแผนชีวิตแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 แสดงให้เห็นว่า เด็กและเยาวชนเมื่อผ่านการฝึกอบรมในศูนย์ฯ และอบรมเด็กและเยาวชนแล้วจะทำให้เด็กและเยาวชนมีการวางแผนชีวิตหลังจากออกจากศูนย์ฯ ในการอยู่ร่วมกับครอบครัวของตนเอง

เด็กและเยาวชนมีการวางแผนชีวิตด้านการศึกษาระดับมาก โดยหากได้ออกจากศูนย์ฯ เด็กและเยาวชนได้วางแผนเข้าเรียนสายวิชาชีพในระบบการศึกษาอีกครั้ง เนื่องจากเด็กและเยาวชนคิดว่าหากไปเรียนต่อในสายสามัญจะตามไม่ทันเพื่อนและต้องไปเรียนรู้กับเพื่อนใหม่ หากไปเริ่มต้นใหม่ในสายวิชาชีพก็จะมีความรู้ที่สามารถนำไปประกอบอาชีพได้ ประกอบกับศูนย์ฯ ได้มีการจัดบริการฝึกอาชีพระยะสั้นให้เด็กและเยาวชนได้เรียนรู้ และสอดคล้องกับผลการศึกษาของ พระบัณฑิต สิทธิพล (2553) พบว่าการจัดสวัสดิการด้านการศึกษา ควรเน้นการศึกษานอกระบบโรงเรียน อาชีวศึกษา และสถานองค์ความรู้ด้านจิตวิทยาด้านการศึกษา ด้านจิตวิทยา ด้านการให้คำปรึกษา และควรมีจิตวิทยาด้านการศึกษาเพื่อให้การจัดบริการมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

หลังจากออกจากศูนย์ฝึกและอบรมเด็กและเยาวชน เด็กและเยาวชนมีการวางแผนชีวิตด้านการอยู่ร่วมกับคนในสังคมมากกว่าด้านอื่นๆ โดยเฉพาะการปรับตัวอยู่ร่วมกับครอบครัว และมุ่งหวังเรียนต่อในสายวิชาชีพ รวมทั้งเด็กและเยาวชนมีการวางแผนชีวิตด้านการทำนอยที่สุด โดยได้วางแผนออกไปค้าขายมากที่สุด รองลงมาคือ การออกไปทำงานรับจ้างในโรงงาน การออกไปทำงานรับจ้างด้านช่าง เช่น ช่างปูน ช่างไฟฟ้า การออกไปทำงานรับจ้างในร้านอาหาร การออกไปทำการเกษตรกรรม การออกไปทำงานรับจ้างด้านการเกษตร การออกไปทำงานรับจ้างล้างรถ การออกไปทำงานรับจ้างเป็นเด็กปั๊ม การออกไปทำงานรับจ้างซักรีด และการออกไปเก็บของเก่าขาย แสดงให้เห็นว่า หลังจากออกจากศูนย์ฝึกและอบรมเด็กและเยาวชน เด็กและเยาวชนมุ่งที่จะอยู่ร่วมกับครอบครัวและเรียนต่อให้จบการศึกษาก่อน จึงจะทำงานหารายได้เลี้ยงตนเองและครอบครัว

ข้อเสนอแนะ

1. ศูนย์ฝึกและอบรมเด็กและเยาวชนควรมีการจัดอบรมการฝึกทักษะชีวิตของเด็กและเยาวชน เพื่อให้เด็กและเยาวชนได้เรียนรู้ ตระหนัก และเข้าใจในการกระทำของตนเอง รวมทั้งการรู้จักตนเองให้มากขึ้นโดยมีการจำแนกเด็กและเยาวชนให้ทราบว่าใครมีทักษะด้านใดเป็นพิเศษ
2. ศูนย์ฝึกและอบรมเด็กและเยาวชนควรมีการส่งเสริมและสนับสนุนให้เด็กและเยาวชนมีการวางแผนชีวิตหลังจากออกจากศูนย์ฯ เพื่อให้เด็กและเยาวชนมีเป้าหมายในการดำเนินชีวิตหลังจากออกจากศูนย์ฯ โดยมีกระบวนการช่วยเหลือดูแลหลังปล่อย (After Case) ร่วมกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น
3. ครอบครัวของเด็กและเยาวชนควรให้โอกาสเด็กและเยาวชนได้กลับตัวกลับใจและส่งเสริมสนับสนุนการปรับตัวของเด็กและเยาวชนให้อยู่ร่วมกับครอบครัวได้
4. ครอบครัวของเด็กและเยาวชนควรส่งเสริมสนับสนุนให้เด็กและเยาวชนได้เข้าศึกษาต่อในสายวิชาชีพในระบบการศึกษาและหากไม่ได้ศึกษาต่อควรหาทางเลือกที่เด็กและเยาวชนชอบหรือเป็นทางเลือกที่จูงใจให้เด็กและเยาวชนเข้าร่วม (Attractive Alternatives)

บทสรุป

ปัญหาเด็กและเยาวชนกระทำความผิดมีเพิ่มขึ้นทุกปี โดยเด็กและเยาวชนที่ถูกตัดสินว่ากระทำความผิดจะถูกส่งตัวไปยังศูนย์ฝึกและอบรมเด็กและเยาวชน เพื่อบำบัด แก้ไข ฟื้นฟู เด็กและเยาวชนที่กระทำความผิดให้กลับออกไปสู่สังคมได้ โดยเด็กและเยาวชนจะเรียนรู้ชีวิตผ่านกิจกรรมต่างๆ ของศูนย์ฯ และเด็กและเยาวชนได้มีการวางแผนชีวิตหลังจากออกจากศูนย์ฯ ในการไปอยู่ร่วมกับครอบครัวและชุมชน รวมทั้งมีความพร้อมที่จะเริ่มต้นชีวิตใหม่อีกครั้ง

รายการอ้างอิง

- กรมพินิจและคุ้มครองเด็กและเยาวชน. (2557). ข้อมูลสถิติคดีเด็กและเยาวชนที่ถูกดำเนินคดีโดยสถานพินิจฯ ทั่วประเทศ ในปี 2556. สืบค้นจาก <http://www.djop.moj.go.th/>
- จำเริญ แก้ววัชร. (2545). ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการพัฒนาการฝึกอบรมเด็กและเยาวชนกระทำผิดในสถานฝึกและอบรมของสถานพินิจและคุ้มครองเด็กและเยาวชนจังหวัดราชบุรี. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์.
- พระบัณฑิต สิทธิพล. (2553). การสังเคราะห์งานวิจัยเกี่ยวกับสวัสดิการด้านการศึกษา เพื่อเด็กและเยาวชนในสถานพินิจและคุ้มครองเด็กและเยาวชน. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์.
- วาสนา ทับทิมดี. (2549). ปัจจัยที่มีผลต่อพฤติกรรมการกระทำผิดของเด็กและเยาวชน. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์.
- ศิรินทร์รัตน์ ทองปาน. (2550). แนวทางการประยุกต์ใช้รูปแบบการแก้ไขฟื้นฟูและพัฒนาเด็กและเยาวชนที่กระทำผิดในศูนย์ฝึกและอบรมเด็กและเยาวชนบ้านกาญจนาภิเษก. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์, สาขาการบริหารสังคม.
- อวยพร เชื้อนแก้ว. (2555). เส้นทางสู่การเปลี่ยนแปลง เพศและความเป็นธรรมบนฐานจิตวิญญาณและการเรียนรู้ด้วยหัวใจ. กรุงเทพฯ: มูลนิธิผู้หญิง.

พ่อแม่เลี้ยงเดี่ยวกับเครือข่ายครอบครัวพ่อแม่เลี้ยงเดี่ยว Single Parents and Single Parent Family Network

กรวรรณ พุทธิวนิช*
Korawan Puthiwanit

บทคัดย่อ

การศึกษาวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาลักษณะของการเป็นครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวและสาเหตุของการเข้าเป็นสมาชิกเครือข่ายครอบครัวพ่อแม่เลี้ยงเดี่ยวกระบวนการเสริมพลังอำนาจของสมาชิกเครือข่ายครอบครัวพ่อแม่เลี้ยงเดี่ยวและการได้รับการสนับสนุนทางสังคมจากเครือข่ายครอบครัวพ่อแม่เลี้ยงเดี่ยวเป็นการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพจากเอกสารที่เกี่ยวข้องและการสัมภาษณ์เชิงลึกพ่อแม่เลี้ยงเดี่ยวที่เป็นสมาชิกเครือข่ายครอบครัวพ่อแม่เลี้ยงเดี่ยว 8 ราย ใน 4 กรณี คือ การละทิ้ง การแยกทาง การหย่าร้าง และการเสียชีวิตของคู่สมรส ผลการศึกษาพบว่า ลักษณะของการเป็นครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวมี 4 ด้าน ได้แก่ ด้านเศรษฐกิจ มี 2 ประเภท คือ พ่อแม่เลี้ยงเดี่ยวที่ไม่ได้พึ่งพารายได้จากอีกฝ่าย และพ่อแม่เลี้ยงเดี่ยวที่อยู่ในภาวะพึ่งพาทางเศรษฐกิจ ด้านอารมณ์จิตใจ พบว่า สภาพจิตใจในช่วงที่กำลังจะก้าวเข้าสู่การเป็นพ่อแม่เลี้ยงเดียวนั้นจะมีภาวะความขัดแย้งทางความคิด ความรู้สึก และสามัญสำนึกของตัวเองกับปัญหาชีวิตที่นำไปสู่การเป็นครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว และการดำเนินชีวิตของแม่เลี้ยงเดี่ยวขณะตั้งครรถ์นอกสมรส ซึ่งได้เผชิญปัญหาชีวิตโดยไม่ได้รับการช่วยเหลือจากครอบครัวเดิม เนื่องจากตัดสินใจปิดบังเพื่อรักษาบุตรในครรภ์ไว้ทำให้รู้สึกผิดต่อครอบครัวของตน ด้านสุขภาพ พบว่า พ่อแม่เลี้ยงเดี่ยวเห็นว่าปัญหาด้านสุขภาพเป็นอุปสรรคต่อการเป็นพ่อแม่เลี้ยงเดี่ยว ซึ่งส่งผลต่อทัศนคติในการดูแลสุขภาพของตนเอง และด้านสังคมวัฒนธรรม พบว่า พ่อแม่เลี้ยงเดี่ยวมีภาวะแยกตัวจากสังคม ทำให้ต้องเผชิญปัญหาโดยลำพัง จากลักษณะของการเป็นครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวส่งผลให้พวกเขาตัดสินใจเข้าเป็นสมาชิกเครือข่ายครอบครัวพ่อแม่เลี้ยงเดี่ยวเพราะต้องการพื้นที่ทางสังคมจากเพื่อนเลี้ยงเดี่ยว สำหรับกระบวนการเสริมพลังอำนาจของสมาชิกเครือข่ายครอบครัวพ่อแม่เลี้ยงเดี่ยวมี 4 ขั้นตอน คือ ขั้นการค้นพบสภาพการณ์จริงที่ทำให้เกิดการยอมรับสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นขั้นการสะท้อนความคิดอย่างมีวิจารณญาณเพื่อให้เกิดมุมมองใหม่ต่อปัญหา ยอมรับความจริง ถ้าที่จะเปิดเผยตัวตนในสังคมลดการตำหนิตนเอง ขั้นการตัดสินใจเลือกวิถีปฏิบัติที่เหมาะสมในทางเลือกและต้นแบบจากเพื่อนเลี้ยงเดี่ยว และขั้นสุดท้ายเป็นการคงไว้ซึ่งการปฏิบัติที่มีประสิทธิภาพ ส่วนการได้รับการสนับสนุนทางสังคมจากเครือข่ายครอบครัวพ่อแม่เลี้ยงเดี่ยวเป็นการช่วยเหลือและสนับสนุนผ่านกระบวนการกลุ่มที่สามารถช่วยให้วิธีแก้ปัญหา เมื่อเข้มแข็งจะสามารถส่งต่อกำลังใจสู่พ่อแม่เลี้ยงเดี่ยวรายอื่น ข้อเสนอแนะที่ได้จากการศึกษาในครั้งนี้ คือ ควรมีระบบดูแลครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวจากเครือข่ายความร่วมมือของทุกภาคส่วน การสร้างเครือข่ายครอบครัวพ่อแม่เลี้ยงเดี่ยวในชุมชน และการประยุกต์ใช้ประสบการณ์ของครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างกันในการสร้างความเข้มแข็งให้ครอบครัวไทยอย่างยั่งยืน

คำสำคัญ เครือข่ายครอบครัว พ่อแม่เลี้ยงเดี่ยว

* นักศึกษาปริญญาโทสาขากาชาการและการบริหารและนโยบายสวัสดิการสังคม คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ABSTRACT

This study aims to study single family characteristics, reasons of being members of Single Parent Family Network, membership empowerment of Single Parent Family Network and social supports of Single Parent Family Network. In this qualitative research, the tools covered literature review and in-depth interview on 8 members of Single Parent Family Network (4 cases comprising abandonment, separation, divorce and death). The research revealed that there were 4 characteristics of single parent families. For the economic characteristic, there were independent parents and economically dependent parents. For the emotional characteristic, conflicts of opinion, feeling and common sense on single parent family occurred when they initially become single parents and when single mother were illegally pregnant. They faced difficulty without family support due to concealment to save babies so they felt guilty. For the health characteristic, single father believed that health problems were obstacles and such believes affected their healthcare attitudes. For the social characteristic, single parents often separated from society so they had to deal with problems alone. From single parent family characteristics, they decided to be members of Single Parent Family Network to have social space with single parent friends. The membership empowerment of Single Parent Family Network comprised 4 steps. The first step was discovering actual situations leading to problem acceptance. The second step was reflective thinking to create new view points on problems, accepting reality, open themselves to society and reducing self-destruction. The third step was choosing proper alternatives and models from single parent friends. The fourth step was maintaining efficient actions. Social support from Single Parent Family Network was done by group process to solve problems. Becoming stronger, they would support other single parents.

The recommendations from this study are that single parent family system should be supported by collaboration of all sectors. Single Parent Family Network in communities should be built. Experience of single parent families should be exchanged in communities to strengthen Thai families sustainably.

Keywords Family Network, Single Parents

บทนำ

สถานการณ์ครอบครัวไทยที่ได้รับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมของระบบทุนนิยมและบริโคนิยมที่ก่อให้เกิดความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจและสังคม ส่งผลให้ครอบครัวต้องปรับตัวเพื่อเผชิญกับปัญหาการดำเนินชีวิตครอบครัว จึงเป็นแรงกดดันที่มีผลต่อความเข้มแข็งและสัมพันธภาพภายในครอบครัว หากครอบครัวใดไม่สามารถเผชิญต่อแรงกดดันจากภายนอกได้ จะก่อให้เกิดความขัดแย้ง และเกิดความแตกแยกในครอบครัวขึ้น ซึ่งในปัจจุบันสถานการณ์ของครอบครัวไทยมีความแตกแยกมากขึ้น สะท้อนผ่านอัตราการหย่าร้างของคู่สมรส จากสถิติจดทะเบียนสมรสและหย่าของกรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย ปี 2556-2558 มีคู่สมรสที่มาจดทะเบียนสมรส จำนวน 295,519, 296,258 และ 304,392 คู่ และมีคู่สมรสที่จดทะเบียนหย่า จำนวน 107,031, 111,810 และ 117,880 คู่ ซึ่งแสดงถึงแนวโน้มของผู้ที่เป็นพ่อแม่เลี้ยงเดี่ยวที่มีจำนวนเพิ่มสูงขึ้นตามไปด้วย และจากรายงานสถานการณ์ครอบครัว ปี 2555 ของสำนักส่งเสริมสถาบันครอบครัว พบว่า ประเทศไทยมีครอบครัวลักษณะพ่อหรือแม่เดี่ยวประมาณ 2.5 ล้านครอบครัว ซึ่งมีสาเหตุจากการสิ้นสุดของชีวิตคู่ 4 รูปแบบ คือ การละทิ้ง การแยกทาง การหย่าร้าง และการเสียชีวิตของคู่สมรส สะท้อนให้เห็นว่าสถานการณ์พ่อแม่เลี้ยงเดี่ยวนั้นเป็นเรื่องที่สังคมไทยกำลังเผชิญอยู่จึงมีความจำเป็นอย่างมากต่อการตระหนัก

ถึงสถานการณ์ดังกล่าวเพราะความอ่อนแอของสถาบันครอบครัวส่งผลกระทบต่อสังคมโดยรวม เนื่องจากครอบครัวเป็นหน่วยทางสังคมที่เล็กที่สุดที่สามารถพัฒนาคุณภาพประชากรได้มากที่สุดซึ่งเป็นสถาบันทางสังคมอันดับแรกที่มีความสำคัญต่อการพัฒนามนุษย์

และผู้ที่ได้รับผลกระทบโดยตรง คือ พ่อหรือแม่เลี้ยงเดี่ยว ซึ่งจากการศึกษาสถานการณ์ของครอบครัวไทย มูลนิธิเครือข่ายครอบครัวและสถาบันแห่งชาติเพื่อการพัฒนาเด็กและครอบครัว มหาวิทยาลัยมหิดล (2552) พบว่า การเป็นพ่อแม่เลี้ยงเดี่ยวทำให้สูญเสียความมั่นใจในความมั่นคงของครอบครัว ความมั่นใจว่าตนเองจะสามารถเลี้ยงดูบุตรให้มีความสุข ความภาคภูมิใจในตนเอง และท้อแท้หมดหวัง การสูญเสียเหล่านี้ส่งผลให้พ่อแม่เลี้ยงเดี่ยวมีความเครียดเพิ่มมากขึ้น นอกจากนี้ผู้ที่ได้รับผลกระทบที่จำเป็นต้องตระหนักถึงเป็นอย่างมากคือ บุตร ซึ่งผลการวิจัยพบว่าการหย่าร้างของพ่อแม่ส่วนใหญ่ก่อให้เกิดผลกระทบต่อบุตร มีความเป็นอยู่ของบุตรที่ลำบากมากขึ้น รู้สึกเสียใจ บุตรบางคนหมกมุ่นหรือยังรับไม่ได้ต่อเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น ทำให้กลายเป็นคนเก็บตัว เงียบขี้นิ่ง เกิดปัญหาสุขภาพตามมาด้วยโรคกระเพาะและโรคเครียด บางคนประสบปัญหาการติดสารเสพติด เหล้า ฝิ่น ไม่สนใจเรียน (ระวีวรรณ ธรณี, รุ่งนภา เทพภาพ, และ อำไพ หมั่นสิทธิ์, 2551) ดังนั้นการดูแลและการให้การสนับสนุนครอบครัวพ่อแม่เลี้ยงเดี่ยวจึงเป็นสิ่งสำคัญอย่างมากเพื่อให้ครอบครัวสามารถดำรงอยู่ได้และก้าวต่อไปในทิศทางที่ดี ซึ่งในปัจจุบันได้มีการนำ “เครือข่ายครอบครัว” มาเป็นกลไกในการสนับสนุนทางสังคมและเสริมพลังให้แก่พ่อแม่เลี้ยงเดี่ยว โดยมูลนิธิเครือข่ายครอบครัวซึ่งเป็นองค์กรพัฒนาเอกชนที่ไม่แสวงผลกำไรให้การสนับสนุนให้เกิดการรวมกลุ่มการมีส่วนร่วมของครอบครัวที่สามารถแลกเปลี่ยนเรียนรู้กระบวนการพัฒนาสุขภาพครอบครัว ส่งเสริมครอบครัวที่อยู่ในสภาวะยากลำบากดังเช่นครอบครัวของพ่อแม่เลี้ยงเดี่ยว ให้มีความเข้มแข็งไปพร้อมกับการพัฒนาศักยภาพพ่อแม่เลี้ยงเดี่ยวและบุตร เพราะเชื่อว่าสถาบันครอบครัวมีความสำคัญอย่างยิ่งยวดต่อการอยู่รอดของสังคม พลังความรักของสมาชิกในครอบครัวคือทุนพื้นฐานสำคัญของชีวิต ปัจจัยสำคัญในการคืนความเข้มแข็งสู่ครอบครัวคือปัญหาที่เกิดขึ้นจากกระบวนการเรียนรู้ การรวมกันเป็นเครือข่ายของครอบครัวจะทำให้ครอบครัวมีพลัง และเข้มแข็งมากขึ้น (ธนากร คมกฤต, ม.ป.ป., น. 15) เครือข่ายครอบครัวพ่อแม่เลี้ยงเดี่ยวจึงเกิดขึ้นเพื่อให้การดูแลช่วยเหลือพ่อแม่เลี้ยงเดี่ยวให้สามารถผ่านพ้นภาวะวิกฤตของชีวิตครอบครัวไปได้ สามารถยืนหยัดเลี้ยงดูบุตรและสมาชิกในครอบครัวได้อย่างเข้มแข็ง

วัตถุประสงค์การวิจัย

เพื่อศึกษาลักษณะปัญหาของการเป็นครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวและสาเหตุของการเข้าเป็นสมาชิกเครือข่ายครอบครัวพ่อแม่เลี้ยงเดี่ยว รวมถึงศึกษากระบวนการเสริมพลังอำนาจของสมาชิกเครือข่ายครอบครัวพ่อแม่เลี้ยงเดี่ยว และการได้รับการสนับสนุนทางสังคมจากเครือข่ายครอบครัวพ่อแม่เลี้ยงเดี่ยว

แนวคิด และผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยเลือกใช้แนวคิดและผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ แนวคิดเครือข่ายครอบครัว แนวคิดครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว/พ่อแม่เลี้ยงเดี่ยว แนวคิดการเสริมพลังอำนาจ และแนวคิดการสนับสนุนทางสังคม ส่วนผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ ผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเครือข่าย ผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว/พ่อแม่เลี้ยงเดี่ยว ผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการเสริมสร้างพลังอำนาจ และผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการสนับสนุนทางสังคม

ระเบียบวิธีวิจัย

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Methodology) ซึ่งมีการเก็บรวบรวมข้อมูลจากการศึกษาค้นคว้าจากเอกสาร ได้แก่ หนังสือ วิทยานิพนธ์ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อนำมาอ้างอิงประกอบการวิจัย และการสัมภาษณ์เชิงลึกกับพ่อแม่เลี้ยงเดี่ยวที่เป็นสมาชิกเครือข่ายครอบครัวพ่อแม่เลี้ยงเดี่ยวของมูลนิธิเครือข่ายครอบครัว จำนวน 8 กรณีศึกษา ซึ่งประกอบด้วย พ่อแม่เลี้ยง

เดียวที่มีสาเหตุของการเข้าสู่สถานภาพพ่อแม่เลี้ยงเดี่ยวใน 4 กรณีละ 2 ราย คือ 1. คู่สมรสแยกทางกัน 2. การละทิ้ง 3. การหย่าร้าง และ 4. การเสียชีวิตของคู่สมรส

การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลในงานวิจัยเชิงคุณภาพ โดยใช้แนวคิดและผลงานวิจัยเกี่ยวข้อง เพื่อนำมากำหนดประเด็นที่ใช้ในการตอบวัตถุประสงค์ของการวิจัย มีการตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้า ได้แก่ ข้อมูลจากเอกสารตำรา ข้อมูลอิเล็กทรอนิกส์จากการทบทวนแนวคิดและผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และเอกสารของมูลนิธิเครือข่ายครอบครัวเพื่อนำมาประกอบการพิจารณา ข้อมูลที่ได้จากกลุ่มเป้าหมายจากการสัมภาษณ์เชิงลึก และข้อมูลจากผู้เชี่ยวชาญในเรื่องพ่อแม่เลี้ยงเดี่ยว คือ ผู้จัดการมูลนิธิเครือข่ายครอบครัว และเจ้าหน้าที่ที่ทำงานกับเครือข่ายครอบครัวพ่อแม่เลี้ยงเดี่ยว รวมทั้งมีการจดบันทึก การทำข้อสรุปชั่วคราวและการกำจัดข้อมูล ซึ่งช่วยให้ข้อมูลมีขอบข่ายที่ชัดเจนขึ้น และการสร้างข้อสรุปและการพิสูจน์ข้อสรุปโดยการตีความตามเนื้อหาที่ปรากฏจากการประมวลผลข้อมูล และข้อเท็จจริง เพื่อค้นหาความสัมพันธ์ของเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นกับครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว รูปแบบพฤติกรรมของพ่อแม่เลี้ยงเดี่ยว นำข้อสรุปย่อยมาเชื่อมโยงกัน รวมทั้งการเชื่อมโยงแนวคิดกับสิ่งที่ค้นพบจากการวิจัย และพิสูจน์ข้อสรุปที่ได้จากการวิจัย

ผลการศึกษา

คุณลักษณะทั่วไปของพ่อแม่เลี้ยงเดี่ยว

ในการวิจัยครั้งนี้พ่อแม่เลี้ยงเดี่ยวเป็นเพศชาย จำนวน 3 ราย และเพศหญิง จำนวน 5 ราย มีอายุระหว่าง 33-56 ปี มีระดับการศึกษาในระดับปริญญาตรี จำนวน 5 ราย ระดับปริญญาโท จำนวน 2 ราย และระดับมัธยมศึกษาปีที่ 6 จำนวน 1 ราย ประกอบอาชีพเป็นพนักงานบริษัทและพนักงานร้าน จำนวน 5 ราย ประกอบธุรกิจส่วนตัว จำนวน 2 ราย และไม่ได้ประกอบอาชีพ แต่ได้รับเงินค่าเลี้ยงดูจากอดีตสามี จำนวน 1 ราย รายได้ต่อเดือนที่พ่อแม่เลี้ยงเดี่ยวได้รับ ระดับต่ำกว่า 10,000 บาท จำนวน 2 ราย ระดับ 10,000-30,000 บาท จำนวน 4 ราย ระดับ 50,000-140,000 บาท จำนวน 2 ราย จำนวนบุตรที่อยู่ในอุปการะของพ่อแม่เลี้ยงเดี่ยว มีบุตร 1 คน จำนวน 4 ราย และมีบุตร 2 คน จำนวน 4 ราย ส่วนสาเหตุของการเป็นพ่อแม่เลี้ยงเดี่ยว จำแนกตามสาเหตุของการเข้าสู่สถานภาพพ่อแม่เลี้ยงเดี่ยวใน 4 รูปแบบ ดังนี้ 1. คู่สมรสแยกทางกัน คือ แม่เลี้ยงเดี่ยวที่อดีตสามีติดสุราและมีพฤติกรรมก้าวร้าวรุนแรงในครอบครัว และแม่เลี้ยงเดี่ยวที่ทะเลาะวิวาทกับอดีตสามี 2. การละทิ้ง คือ แม่เลี้ยงเดี่ยวที่อดีตสามีนอกใจ และแม่เลี้ยงเดี่ยวที่ตั้งครรภ์นอกสมรส 3. การหย่าร้าง คือ พ่อเลี้ยงเดี่ยวที่อดีตภรรยาขอจดทะเบียนหย่า และ แม่เลี้ยงเดี่ยวที่อดีตสามีนอกใจ และ 4. การเสียชีวิตของคู่สมรส คือ พ่อเลี้ยงเดี่ยวที่ภรรยาเสียชีวิตด้วยโรคมะเร็งเต้านม และโรคมะเร็งเม็ดเลือดขาว ส่วนระยะเวลาการเป็นพ่อแม่เลี้ยงเดี่ยว คือ มีดำเนินชีวิตเป็นพ่อแม่เลี้ยงเดี่ยวมาเป็นระยะเวลา 1 ปี จำนวน 1 ราย เป็นพ่อแม่เลี้ยงเดี่ยว 2 ปี จำนวน 2 ราย เป็นพ่อแม่เลี้ยงเดี่ยว 3 ปี จำนวน 2 ราย และเป็นพ่อแม่เลี้ยงเดี่ยว 9 ปี 10 ปี และ 11 ปี อย่างละ 1 ราย ส่วนระยะเวลาในการเป็นสมาชิกเครือข่ายครอบครัวพ่อแม่เลี้ยงเดี่ยว คือ พ่อแม่เลี้ยงเดี่ยวเป็นสมาชิกของเครือข่ายครอบครัวพ่อแม่เลี้ยงเดี่ยวเป็นระยะเวลา 1 ปี จำนวน 5 ราย และเป็นสมาชิกของเครือข่ายครอบครัวพ่อแม่เลี้ยงเดี่ยวเป็นระยะเวลา 3 ปี 5 ปี และ 10 ปี อย่างละ 1 ราย และนอกจากนี้ยังพบว่าแม่เลี้ยงเดี่ยวที่มีภูมิลำเนาตามแยกทางกัน จำนวน 2 ราย ซึ่งเป็นแม่เลี้ยงเดี่ยวในกรณีแยกทางกัน และการหย่าร้าง

ลักษณะปัญหาของการเป็นครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว

จากการเข้าสู่ชีวิตครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวส่งผลให้พ่อแม่เลี้ยงเดี่ยวประสบปัญหาใน 4 ประการ ดังนี้ ปัญหาด้านเศรษฐกิจ ทั้งพ่อแม่เลี้ยงเดี่ยวที่ไม่ได้พึ่งพารายได้จากอีกฝ่าย และพ่อแม่เลี้ยงเดี่ยวที่อยู่ในภาวะพึ่งพาทางเศรษฐกิจต่างก็ประสบปัญหาในเรื่องการแบกรับภาระค่าใช้จ่ายสูงในครอบครัว เช่น ค่าอาหาร ค่าผ่อนที่อยู่อาศัย ค่าสาธารณูปโภค ค่าเล่าเรียนบุตร ค่าเรียนพิเศษของบุตร ค่ารถรับ-ส่งบุตรไปโรงเรียน ค่าพี่เลี้ยงเด็กหรือค่าตอบแทนในการเลี้ยงดูบุตร ค่าใช้จ่ายส่วนตัว ค่าใช้จ่ายของบุคคลในครอบครัว

ที่พ่อกำลังอยู่ด้วยแต่ไม่ใช่บุตร ค่าเช่าหนี้สินเดิม และเงินออมสำหรับบุตร เป็นต้น ซึ่งภาระค่าใช้จ่ายภายในครอบครัวขึ้นอยู่กับบุตรที่อยู่ในอุปการะของพ่อแม่เลี้ยงเดี่ยว โดยทางออกของการแก้ไขปัญหาทางเศรษฐกิจของครอบครัว คือการวางแผนทางการเงินของครอบครัวมากขึ้น และการขอรับเงินค่าเลี้ยงดูบุตรและค่าใช้จ่ายที่จำเป็นจากอีกฝ่าย เพื่อแบ่งเบาภาระค่าใช้จ่ายต่างๆ ภายในครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว แต่ในบางรายก็ได้รับเงินค่าเลี้ยงดูบุตรในระยะเวลาหนึ่งเท่านั้น เนื่องจากอดีตสามีไปมีครอบครัวใหม่จึงหยุดการส่งเสีย และในบางรายได้รับการแบ่งเบาภาระค่าใช้จ่ายจากสมาชิกในครอบครัวที่อาศัยอยู่ร่วมกัน นอกจากนี้ยังพบว่าพ่อแม่เลี้ยงเดี่ยวประสบปัญหาด้านอารมณ์จิตใจ เนื่องจากต้องเผชิญกับปัญหาต่างๆ เช่น การทะเลาะวิวาท การติดสุรา ความรุนแรงในครอบครัว การนอกใจจากคู่สมรส การตั้งครุณนอกสมรส และการเสียชีวิตของคู่สมรส ซึ่งการเปลี่ยนสถานภาพเป็นพ่อแม่เลี้ยงเดี่ยว ไม่ว่าจะด้วยการตัดสินใจของตนเอง เป็นความต้องการของทั้งสองฝ่ายหรือเพียงฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง หรือการสูญเสียจากโรคร้ายไข้เจ็บ ที่นำมาสู่การเป็นพ่อแม่เลี้ยงเดี่ยว รวมทั้งความพยายามในการประคับประคองครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวให้อยู่รอด ส่งผลให้เกิดภาวะความเครียด ความรู้สึกโศกเศร้าเสียใจ ความท้อถอย การโดดเดี่ยวจากสังคม ความกลัว และความวิตกกังวลใจต่างๆ ในเรื่องเกี่ยวกับความสามารถในการดำเนินชีวิตโดยปราศจากคู่ครอง ความรู้สึกอ่อนไหวไร้ที่พึ่งพิงจากครอบครัวและคนรอบข้าง ความกลัวที่ตนเองและบุตรจะมีปมด้อยทางสังคม หรือแม้แต่ความไม่มั่นใจในการเลี้ยงดูบุตร ปัญหาด้านสุขภาพ เป็นอีกปัญหาหนึ่งที่เกิดขึ้นกับพ่อแม่เลี้ยงเดี่ยว ซึ่งพบว่ามีพ่อแม่เลี้ยงเดี่ยวที่เป็นโรคมะเร็ง และมีน้ำหนักตัวมากส่งผลต่อความแข็งแรงของร่างกาย ซึ่งพ่อแม่เลี้ยงเดี่ยวเห็นว่าปัญหาด้านสุขภาพนั้นเป็นอุปสรรคต่อการทำหน้าที่ในการเป็นเสาหลักของครอบครัว ส่งผลต่อทัศนคติในการดูแลสุขภาพของตนเอง รวมทั้งยังพบว่าพ่อแม่เลี้ยงเดี่ยวยังประสบ ปัญหาด้านสังคมและวัฒนธรรม ซึ่งพ่อแม่เลี้ยงเดี่ยวขาดการปฏิสัมพันธ์กับสังคมรอบข้าง มีภาวะแยกตัวจากสังคม การปิดบังปัญหาครอบครัวที่เกิดขึ้นกับครอบครัวเดิม เพื่อน และเพื่อนร่วมงาน เพราะกลัวถูกถามเรื่องครอบครัว กลัวการถูกนินทา กลัวมีปมด้อย การมีปัญหาข้อขัดแย้งกับครอบครัวเดิมของตน หรือครอบครัวของอดีตสามีหรือภรรยา ส่งผลให้พ่อแม่เลี้ยงเดี่ยวไม่ได้รับการช่วยเหลือ การแบ่งเบาปัญหา หรือการให้คำแนะนำจากญาติๆ หรือเพื่อนๆ ของตน ทำให้ต้องเผชิญปัญหาต่างๆ โดยลำพัง ส่งผลทำให้ไม่ได้รับความช่วยเหลือหรือการสนับสนุนทางสังคมต่างๆ ตามไปด้วย

สาเหตุของการเข้าเป็นสมาชิกเครือข่ายครอบครัวพ่อแม่เลี้ยงเดี่ยว

เหตุผลสำคัญที่ทำให้พ่อแม่เลี้ยงเดี่ยวตัดสินใจเข้าเป็นสมาชิกเครือข่ายครอบครัวพ่อแม่เลี้ยงเดี่ยวมี 2 ประการ ดังนี้ สาเหตุด้านอารมณ์จิตใจ ที่ทำให้พ่อแม่เลี้ยงเดี่ยวตัดสินใจเข้าเป็นสมาชิกเครือข่ายครอบครัวพ่อแม่เลี้ยงเดี่ยว เนื่องจากการเผชิญปัญหาของการเป็นครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวในสาเหตุต่างๆ ที่ทำให้เกิดความรู้สึกกดดันทางอารมณ์จิตใจ เกิดภาวะความเครียด ความรู้สึกโศกเศร้าเสียใจกับสถานการณ์ปัญหาครอบครัว มีความท้อถอยต่อการแก้ไขปัญหาชีวิต เกิดความกลัวและความวิตกกังวลใจต่างๆ ในเรื่องเกี่ยวกับความสามารถในการดำเนินชีวิต การโดดเดี่ยวจากสังคมเพราะไม่ต้องการเปิดเผยตัวตนว่าเป็นพ่อแม่เลี้ยงเดี่ยว ส่งผลกระทบให้ขาดการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมกับบุคคลใกล้ชิดเพื่อแบ่งเบาความทุกข์ใจ นำไปสู่ความหวาดกลัวที่ตนเองและบุตรจะมีปมด้อยทางสังคม หรือแม้แต่การส่งผลให้เกิดความไม่มั่นใจในการเลี้ยงดูบุตรในครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว และสาเหตุด้านสังคมและวัฒนธรรม ที่พบว่า พ่อแม่เลี้ยงเดี่ยวตัดสินใจเข้าเป็นสมาชิกเครือข่ายครอบครัวพ่อแม่เลี้ยงเดี่ยว เนื่องจากพ่อแม่เลี้ยงเดี่ยวที่มีภาวะแยกตนเองออกจากสังคม แต่ในอีกด้านหนึ่งพ่อแม่เลี้ยงเดี่ยวก็มีความต้องการทางที่จะเข้าสังคมที่เป็นพ่อแม่เลี้ยงเดี่ยวเหมือนกัน โดยเชื่อว่าจะสามารถเป็นที่พึ่งที่เข้าไปปัญหาครอบครัวที่ผ่านมาของตนได้ดีที่สุด ทำให้กล้าเปิดเผยตัวตน ความรู้สึก และสามารถแลกเปลี่ยนความคิดเห็นซึ่งกันและกันได้ อีกทั้งมีความต้องการหากลุ่มให้บุตรได้เรียนรู้การดำเนินชีวิตในสังคมอีกด้วย

กระบวนการเสริมพลังอำนาจของสมาชิกเครือข่ายครอบครัวพ่อแม่เลี้ยงเดี่ยว

การวิเคราะห์กระบวนการเสริมพลังอำนาจของสมาชิกเครือข่ายครอบครัวพ่อแม่เลี้ยงเดี่ยวทำให้ผู้วิจัยเข้าใจปรากฏการณ์ของครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวตั้งแต่แรกเริ่มจนไปสู่ผลลัพธ์ที่ออกมาของกระบวนการสุดท้ายใน 4 ขั้นตอน ดังนี้ การค้นพบสภาพการณ์จริง (Discovering Reality) พ่อแม่เลี้ยงเดี่ยวเกิดการยอมรับสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นตามความเป็นจริง เมื่อพ่อแม่เลี้ยงเดี่ยวตระหนักถึงปัญหาที่เกิดขึ้นแล้วจะเกิดความรู้สึกเครียด ความเศร้าเสียใจ ความวิตกกังวล ความโกรธ ความกลัว และความไม่มั่นใจต่อการเผชิญปัญหาที่เกิดขึ้นทั้งต่อตนเองและผลกระทบต่อลูก เกิดความรู้สึกสูญเสียความมั่นใจในการดำเนินชีวิต พ่อแม่เลี้ยง

เดี่ยวจะแสวงหาความช่วยเหลือจากสิ่งรอบข้าง ซึ่งเครือข่ายครอบครัวพ่อแม่เลี้ยงเดี่ยวจะเข้ามาให้ความช่วยเหลือ ให้การสนับสนุน ทั้งข้อมูลข่าวสาร ความรู้ คำแนะนำ และมุมมองจากประสบการณ์ตรงผ่านกระบวนการกลุ่มช่วยเหลือกัน การสะท้อนคิดอย่างมี วิจารณ์ญาณ (Critical Reflection) พ่อแม่เลี้ยงเดี่ยวมีการทบทวนเหตุการณ์หรือสถานการณ์ปัญหาครอบครัวที่เกิดขึ้นอย่างรอบคอบ มีสติ วางใจเป็นกลาง เป็นการพิจารณาปัญหานั้นอย่างมีวิจารณ์ญาณ เพื่อให้เกิดมุมมองใหม่ต่อปัญหา และเกิดการยอมรับความจริง มีความกล้าที่จะเปิดเผยตัวตนในการเป็นพ่อแม่เลี้ยงเดี่ยวต่อสังคม รับรู้ว่าคุณเองไม่ได้เผชิญปัญหาเลี้ยงเดี่ยวอย่างโดดเดี่ยวอีกต่อไป ลด การตำหนิตนเอง โดยการปรับเปลี่ยนจุดเน้นจากการมองเฉพาะปัญหาของตนเอง หรือกล่าวโทษตนเอง ให้เป็นการนำปัญหาของตนเอง มา พุดคุยในเครือข่ายครอบครัวพ่อแม่เลี้ยงเดี่ยว ให้ความรับผิดชอบร่วมกันในการมองปัญหานั้น และแก้ไขปัญหานั้น จะทำให้พ่อแม่เลี้ยง เดี่ยวรู้สึกว่าได้รับการแบ่งเบาปัญหาในชีวิตลง และมีเพื่อนคู่คิดในการรับมือกับปัญหาดังกล่าว การตัดสินใจเลือกวิธีปฏิบัติที่เหมาะสม จากการถ่ายทอดความรู้ การให้คำปรึกษา การให้คำแนะนำ การแลกเปลี่ยนประสบการณ์ระหว่างกันของเพื่อนสมาชิกในเครือข่าย ครอบครัวพ่อแม่เลี้ยงเดี่ยว ทำให้พ่อแม่เลี้ยงเดี่ยวได้รับข้อมูล วิธีการแก้ปัญหาที่แตกต่างกัน ได้พบเห็นทางเลือกที่หลากหลาย ในการ จะตัดสินใจเพื่อเลือกทางออกของปัญหาชีวิตครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว และนำไปปรับใช้กับครอบครัวของตนเอง เช่น การให้ออกาสอดดีดสามมี หรือกรรยาได้พบปะกับบุตรเพื่อรักษาสัมพันธ์ภาพภายในจิตใจของบุตร และค่อยๆอธิบายทำความเข้าใจ และการปรับตัวต่อ สถานการณ์การเป็นครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว การเลี้ยงดูบุตรที่เหมาะสมสอดคล้องตามพัฒนาการของช่วงวัย การน้อมนำธรรมะเข้าสู่จิตใจ ของตนเพื่อเป็นหลักยึดเหนี่ยวในการดำเนินชีวิตอย่างสงบ การรู้จักจัดสรรเวลาในการทำเพื่อตนเองให้จิตใจมีพลัง การดูแลความรู้สึก ของตนเอง การเฝ้ามองปัญหาที่เกิดขึ้นอย่างเข้าใจ และการเลี้ยงดูบุตรอย่างมีเหตุผลผนวกกับการใช้ความเข้าใจกับความคิดและ เหตุผลของบุตรต่อเรื่องใดเรื่องหนึ่ง ส่งผลต่อสัมพันธ์ภาพและความเข้าใจอันดีระหว่างกันของพ่อแม่เลี้ยงเดี่ยวกับบุตร การคงไว้ซึ่ง การปฏิบัติที่มีประสิทธิภาพ (Holding on) พ่อแม่เลี้ยงเดี่ยวสามารถคงพฤติกรรมในแนวทางการแก้ไขปัญหาดังกล่าวในครอบครัว จากการตัดสินใจเลือกวิธีปฏิบัติที่เหมาะสมแล้ว ถึงแม้ว่าปัญหาในครอบครัวนั้นจะเป็นปัญหาที่ต้องอาศัยระยะเวลาในการเยียวยา ปัญหา หรือจะต้องใช้เวลาในการทำความเข้าใจและการปรับตัวก็ตาม พ่อแม่เลี้ยงเดี่ยวยังคงสามารถประคับประคองครอบครัว ดำเนินตามแนวทางที่เหมาะสมกับครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวในแบบของตนได้ ด้วยกำลังใจ ความเชื่อมั่นในความสามารถของตน และคุณค่า ในตน มีศักยภาพมากพอที่จะเป็นเสาหลักของครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว และสามารถดำเนินชีวิตครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวต่อไปได้

การได้รับการสนับสนุนทางสังคมของพ่อแม่เลี้ยงเดี่ยวจากเครือข่ายครอบครัวพ่อแม่เลี้ยงเดี่ยว

เนื่องจากพ่อแม่เลี้ยงเดี่ยวขาดความมั่นใจในการเลี้ยงดูบุตรอย่างถูกต้องเหมาะสม ขาดการให้คำปรึกษาและแนะนำจาก พ่อแม่ในครอบครัวเดิม หรือญาติที่มีประสบการณ์ในการเลี้ยงดูเด็ก ซึ่งมีความเกี่ยวข้องกับความคิดหวังในการเลี้ยงดูบุตรให้ดีที่สุด ด้วย ดังนั้นเครือข่ายครอบครัวพ่อแม่เลี้ยงเดี่ยวจึงเป็นแหล่งที่ให้การสนับสนุนทางสังคมใน 2 ด้าน คือ ด้านข้อมูล ข่าวสาร ทั้งข้อมูล ความรู้ การให้การปรึกษา คำแนะนำ และประสบการณ์ในการเลี้ยงดูบุตรจากวิทยากรผู้มีความรู้ และเกิดจากการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ซึ่งกันและกันของพ่อแม่เลี้ยงเดี่ยวในเครือข่ายฯ ก่อให้เกิดการเรียนรู้ การแลกเปลี่ยนองค์ความรู้ในการเลี้ยงดูบุตรอย่างเหมาะสม ส่งผลให้พ่อแม่เลี้ยงเดี่ยวเกิดความมั่นใจในการรับบทบาทเป็นผู้เลี้ยงดูบุตรในการดำเนินชีวิตครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว และให้การสนับสนุน ด้านอารมณ์จิตใจและสังคม ผ่านการให้กำลังใจต่อกันในสมาชิกของเครือข่ายฯ มีความเห็นอกเห็นใจซึ่งกันและกัน มีความนับถือและ ให้การยอมรับเพื่อนเลี้ยงเดี่ยวไม่ว่าจะมีสาเหตุของปัญหาครอบครัวเป็นเช่นไร การให้ความช่วยเหลือเพื่อนสมาชิกเครือข่ายครอบครัว พ่อแม่เลี้ยงเดี่ยว ให้ก้าวผ่านวิกฤตครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวไปได้ และพ่อแม่เลี้ยงเดี่ยวยังได้รับการสนับสนุนให้มีช่วงเวลาในการทำ กิจกรรมระหว่างพ่อแม่เลี้ยงเดี่ยวกับบุตรเพื่อเติมเต็มความรู้สึกและทดแทนการเข้าสังคมกับครอบครัวด้วย

การอภิปรายผล

ลักษณะปัญหาของการเป็นครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวกับการแสวงหาพื้นที่ทางสังคมเพื่อสนับสนุนอารมณ์จิตใจและสังคม

เนื่องจากการเป็นพ่อแม่เลี้ยงเดี่ยวต้องเผชิญกับปัญหาครอบครัวหรือการมีประสบการณ์ปัญหาครอบครัวที่มีความ เกี่ยวพันกับอารมณ์จิตใจและสังคมในทุกขณะ โดยเริ่มจากช่วงของการมีปัญหาวีชีวิตคู่หรือปัญหาภายในครอบครัว จนนำไปสู่ช่วง การก้าวเข้าสู่ชีวิตเลี้ยงเดี่ยว เป็นการเปลี่ยนสถานภาพของตนเองเป็นพ่อแม่เลี้ยงเดี่ยว และช่วงการประคับประคองครอบครัว

เลี้ยงเดี่ยวให้อยู่รอด โดยพ่อแม่เลี้ยงเดี่ยวต้องรับบทบาทเป็นทั้งเสาหลักของครอบครัวในการทำงานหารายได้จนเจือครอบครัว และบทบาทในการเลี้ยงดูบุตรไปพร้อมกันเป็นสถานการณ์ที่ประปรายทางความรู้สึก ซึ่งเป็นเหตุผลสำคัญที่เป็นส่วนผลักดันให้พ่อแม่เลี้ยงเดี่ยวมีพฤติกรรมในการแสวงหาพื้นที่ทางสังคมเพื่อสนับสนุนอารมณ์จิตใจและสังคมของตนเอง โดยมีความคาดหวังว่าพื้นที่ทางสังคมที่ตนเองแสวงหาจะสามารถสนับสนุนการเผชิญต่อปัญหาชีวิตเลี้ยงเดี่ยวได้ เป็นพื้นที่ๆ มีสมาชิกในสังคมที่เป็นพ่อแม่เลี้ยงเดี่ยวแบบตนเอง เพราะเกิดความรู้สึกว่าเป็นบุคคลที่มีสถานภาพเหมือนกัน มีประสบการณ์ปัญหาครอบครัวในลักษณะคล้ายคลึงกัน และมีอารมณ์ความรู้สึกต่อการเข้าใจสภาพปัญหาของชีวิตครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวเช่นเดียวกัน ก่อให้เกิดความรู้สึกไว้วางใจ โดยสามารถเรียกบุคคลที่เป็นสมาชิกของพื้นที่ทางสังคมนี้ว่า “เพื่อน” มีความกล้าที่จะแสดงตัวตนและบอกเล่าเรื่องราวหรือการระบายปัญหาความคับข้องใจที่มีให้สมาชิกในสังคมเลี้ยงเดี่ยวแห่งนั้นได้รับทราบเพื่อเป็นการแบ่งเบาความรู้สึกต่อกัน สอดคล้องกับ สุพัตรา สุภาพ (2543, อ้างถึงใน วรรณวิภา ยศวังใจ, 2553, น. 16) ที่กล่าวถึง ผลทางสังคมของการหย่าร้างหรือแยกทางว่า การที่คนในครอบครัวและเครือญาติไม่เข้าใจ ถูกตำหนิ ถูกนินทาว่าร้าย ทำให้ผลต่อการใช้ชีวิตประจำวัน ทำให้ต้องปรับตัวและอดทนต่อสภาพแวดล้อมของคนใกล้ชิด สูญเสียความสัมพันธ์กับกลุ่มเพื่อนของฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งไป ทำให้ต้องหาสังคมเพื่อนใหม่เข้ามาแทนที่ตามความต้องการที่แตกต่างกันไป ซึ่งสอดคล้องกับ อุสา สุทธิสาคร (2552, น. 187) ที่กล่าวว่า ในระยะแรกของการหย่าร้างเป็นช่วงที่พ่อแม่เลี้ยงเดี่ยวประสบภาวะวิกฤตและความยุ่งเหยิงมากในชีวิตประจำวัน ซึ่งการสนับสนุนทางสังคม การเข้ากลุ่ม Self-Help Group จะช่วยลดความโดดเดี่ยวและความรู้สึกไร้พลัง รวมทั้งบรรเทาของพ่อแม่เลี้ยงเดี่ยว บุญเพชร สมประสงค์ (อรสม สุทธิสาคร, 2556, น. 136) ที่กล่าวว่า การเป็นพ่อแม่เลี้ยงเดี่ยวในยุคปัจจุบันที่สภาพครอบครัวเปลี่ยนไปเป็นครอบครัวเดี่ยวที่เด็กอาจมีเพียงพ่อหรือแม่เพียงเท่านั้น ไม่มีญาติผู้ใหญ่ให้พึ่งพิง ช่วยอุ้มชูดูแลลูกหลานให้ได้อุ่นใจเหมือนสังคมดั้งเดิมสภาวะของพ่อแม่เลี้ยงเดี่ยวจึงโดดเดี่ยวและยากลำบากมากขึ้น

และบุตร คือ เป้าหมายสำคัญของชีวิตส่งผลต่อความคาดหวังและมุมมองการมีคู่ครองใหม่ จากการตัดสินใจเข้าสู่สถานภาพพ่อแม่เลี้ยงเดี่ยวส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในทุกด้านของชีวิตพ่อแม่เลี้ยงเดี่ยว แต่สิ่งที่ไม่มีความเปลี่ยนแปลงไปในความสัมพันธ์ คือ ความเป็นพ่อแม่ที่มีต่อบุตร ซึ่งแสดงให้เห็นพื้นฐานที่มาจากความรักและสายใยความผูกพันของความเป็นพ่อแม่บุคคลหนึ่งชีวิตที่ต้องประสบปัญหาในชีวิตครอบครัว แต่มีความกล้าหาญและเสียสละที่จะขอเป็นผู้รับผิดชอบชีวิตบุตรคนหนึ่งด้วยตนเอง ไม่ว่าชีวิตของตนเองจะต้องพบเจอกับความลำบากสักเพียงใด พ่อแม่เลี้ยงเดี่ยวอาจมีพฤติกรรมในการปิดบังปัญหาครอบครัวของตนกับสังคมรอบข้าง มีพฤติกรรมแยกตนเองออกจากสังคม แต่บุตรเป็นผู้ที่ต้องอยู่กับพ่อแม่เลี้ยงเดี่ยวตลอดเวลา บุตรเป็นสิ่งที่สุดท้ายที่พ่อแม่เลี้ยงเดี่ยวเหลืออยู่ในยามที่ความสัมพันธ์ของชีวิตคู่ล่มสลาย จึงให้ความสำคัญกับบุตรอย่างสูงสุดในฐานะที่เป็นหลักสุดท้ายของชีวิต สอดคล้องกับ พิมพ์ร่ำไพ สุนทรารชุน (2549) ที่กล่าวว่า แนวคิดความเป็นแม่ด้วยความผูกพันตามสัญชาตญาณที่แม่มีต่อลูกโดยสายเลือด นำไปสู่แนวคิดการสร้างพลังอำนาจเพื่อให้มีความเชื่อมั่นในศักยภาพ และเห็นคุณค่าของตนเองแม้ว่าจะเป็นแม่คนเดียวที่เลี้ยงลูก และสะท้อนให้เห็นจากคำพูดของพ่อแม่เลี้ยงเดี่ยว “มองภาพรวมที่ลูกมากกว่า” “เราสงสารลูก” “เป็นห่วงลูก” “ลูกสำคัญที่สุด” “พอเลือกได้แล้ว ไม่สนใจใครแล้ว ฉันทิ้งไปทีลูกอย่างเดียว” “ลูกเป็นหลักแล้วไม่ไปยึดติด ไม่สนใจผู้ชายหรือว่าอดีตสามีที่เป็นพ่อของลูก” พ่อแม่เลี้ยงเดี่ยวจึงมีความพยายามอย่างยิ่งที่จะทำหน้าที่การเป็นทั้งพ่อและแม่ให้ดีที่สุด และทุ่มเททั้งแรงกายแรงใจเพื่อสร้างความสมบูรณ์ของครอบครัวพยายามทำงานอย่างหนักเพื่อหารายได้ไปพร้อมกับการจัดสรรเวลาในการดูแลบ้านและการเลี้ยงดูบุตรการมอบความรักและความอบอุ่นให้แก่บุตร ซึ่งสอดคล้องกับ สุพัตรา สุภาพ (2543, อ้างถึงใน วรรณวิภา ยศวังใจ, 2553, น. 16) ที่กล่าวว่า แม่ต้องทำงานหนักเพื่อหารายได้เลี้ยงครอบครัวและต้องกลายเป็นหัวหน้าครอบครัวที่มีหน้าที่รับผิดชอบทุกอย่างในครอบครัว อันเป็นภาระหนักของพ่อแม่เลี้ยงเดี่ยวก่อให้เกิดความกดดัน ความเครียด และความกังวลใจในการแสดงบทบาทเพื่อความอยู่รอดของครอบครัว ซึ่งส่งผลไปถึงความคาดหวังกับบุตรที่สูงขึ้นตามไปด้วย เห็นได้จากคำพูดของพ่อแม่เลี้ยงเดี่ยว “เวลาที่ลูกไม่ใช้อย่างที่เราคิดก็ทำให้รู้แล้วว่าเรามีความคาดหวัง คาดหวังกับลูกแน่นอนเลย” “เป็นคนรู้เยอะแล้วเครียดทำโน่นก็ไม่ได้ ทำนี่ก็ไม่ได้ เราเครียด พี่เลี้ยงก็เครียด จนรู้สึกเหนื่อยเพราะเราสติกมากเกินไป” โดยพ่อแม่เลี้ยงเดี่ยวได้เรียนรู้การแยกแยะความคาดหวังกับความเป็นจริงและเป็นห่วงบุตรอย่างมีขอบเขต สอดคล้องกับ พิมพ์ร่ำไพ สุนทรารชุน (2549) พบว่า แม่คนเดียวที่เลี้ยงลูกมีความกังวลใจกลัวว่าลูกจะไม่ได้รับในสิ่งที่ดีที่สุด สอดคล้องกับ กรมกิจการสตรีและสถาบันครอบครัวที่ได้อธิบายไว้ใน (ร่าง)

นโยบายและยุทธศาสตร์การพัฒนาสถาบันครอบครัว พ.ศ.2558-2564 ว่าการเปลี่ยนแปลงของครอบครัวเรื่องค่านิยมของพ่อแม่ในการเลี้ยงลูกให้เป็นเลิศ มักมีรูปแบบการอบรมเลี้ยงดูที่เข้มงวด และมีโปรแกรมสำหรับพัฒนาการเด็กมากมาย ซึ่งบางครั้งขัดกับธรรมชาติของเด็กหรือพัฒนาการของวัยอาจทำให้เด็กเกิดความตึงเครียดได้ และพ่อแม่เลี้ยงเดี่ยวยังมองว่าการมีคู่อุปการะใหม่เป็นการเพิ่มภาระในครอบครัว เป็นภาระในการหารายได้ให้เพียงพอต่อสมาชิกในครอบครัวที่เพิ่มขึ้นและเป็นภาระในการอธิบายทำความเข้าใจแก่บุตร เพราะกลัวบุตรจะมีปมด้อยในจิตใจ

การเสริมพลังอำนาจของสมาชิกเครือข่ายครอบครัวพ่อแม่เลี้ยงเดี่ยว

พ่อแม่เลี้ยงเดี่ยวของสมาชิกเครือข่ายครอบครัวพ่อแม่เลี้ยงเดี่ยวมีกระบวนการเสริมพลังอำนาจที่เกิดขึ้นในตนเองจากการก้าวผ่านสภาวะวิกฤตของชีวิต มีความเจ็บปวดในจิตใจจากการรับรู้และตระหนักต่อปัญหา สูญเสียความมั่นใจในการเข้าสู่สถานภาพพ่อแม่เลี้ยงเดี่ยว จึงแสวงหาผู้ช่วยเหลือและสนับสนุนที่เข้าใจในปัญหาครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวนี้อย่างแท้จริง เมื่อสมัครใจก้าวเข้าเป็นส่วนหนึ่งของเครือข่ายครอบครัวพ่อแม่เลี้ยงเดี่ยว ได้ผ่านกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างเพื่อนสมาชิกที่เป็นพ่อแม่เลี้ยงเดี่ยวเหมือนกันภายในเครือข่ายครอบครัวพ่อแม่เลี้ยงเดี่ยว ด้วยกระบวนการกลุ่มช่วยเหลือกันนี้ก็จะเสริมสร้างให้พ่อแม่เลี้ยงเดี่ยวเกิดพลังอำนาจในตนเองขึ้น เกิดการยอมรับในสภาพปัญหาเลี้ยงเดี่ยวที่เกิดขึ้นอย่างมีกำลังใจ ได้รับการสนับสนุนกำลังใจในการต่อสู้กับปัญหาอย่างไม่โดดเดี่ยวอีกต่อไป ได้รับทราบข้อมูลข่าวสารที่เป็นประโยชน์ต่อชีวิตเลี้ยงเดี่ยว ได้รับคำแนะนำและประสบการณ์จากเพื่อนและผู้มีความรู้ ทำให้สามารถปรับมุมมองต่อปัญหาได้อย่างเข้าใจ ปรับเปลี่ยนทัศนคติของตนเองไปในทิศทางที่ดีขึ้น ค้นพบทางออกของปัญหาเลี้ยงเดี่ยวที่หลากหลายที่สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในครอบครัวของตนเองได้ เกิดความตระหนักในคุณค่าของชีวิต และศักยภาพที่มีมากพอในการดำเนินชีวิตในบทบาทการเป็นเสาหลักของครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว ซึ่งวิธีการในการสร้างความเข้มแข็งให้แก่ครอบครัวของพ่อแม่เลี้ยงเดี่ยวนั้น ผู้วิจัยวิเคราะห์ว่าเป็นการแสดงออกทางพฤติกรรมในการสร้างการชดเชยให้แก่ตนเองและบุตร ซึ่งการชดเชยที่ว่านี้เป็นการเสริมสร้างทางความรู้สึกในจิตใจและเสริมสร้างสัมพันธภาพระหว่างกันในครอบครัวให้แน่นแฟ้นยิ่งขึ้น เพื่อทดแทนความว่างแห่งความรู้สึกภายในครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวให้สมบูรณ์ และการทดแทนประสบการณ์และบรรเทาความเจ็บปวดจากครอบครัวเดิมที่ไม่ประสบความสำเร็จและทิ้งร่องรอยบาดแผลไว้ในจิตใจ การเสริมพลังอำนาจที่เกิดขึ้นกับครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวนี้อาจจำแนกได้เป็น 2 ลักษณะ ได้แก่

1. การเสริมพลังอำนาจแก่ตนเองด้วยการสร้างประสบการณ์ใหม่ที่มีคุณค่า คือ พ่อแม่เลี้ยงเดี่ยวเรียนรู้ที่จะสร้างการจดจำใหม่ภาพด้วยการปรับทัศนคติเกี่ยวกับปัญหาครอบครัวที่ตนเองต้องเผชิญด้วยมุมมองเชิงบวก การมองปัญหาได้อย่างเข้าใจ สลัดภาพเก่าในเรื่องการมีปมด้อย อับอาย ขาดความมั่นใจในตนเอง ต่ำหนะและโทษตัวเอง มาเป็นพ่อแม่เลี้ยงเดี่ยวที่มีพลังอำนาจ มีวุฒิภาวะทางอารมณ์ความคิด และสามารถค้นพบสถานการณ์เชิงบวกท่ามกลางสภาวะปัญหาได้ เป็นการสร้างความเข้มแข็งในจิตใจและการตระหนักถึงคุณค่าของตนเอง สอดคล้องกับ กมลพรรณ พันพื้ง (ม.ป.ป., น. 95) ที่กล่าวว่า การมองมุมบวกจะช่วยบรรเทาความทุกข์ให้เบาลง ช่วยผ่อนอารมณ์ คลายความกังวล สร้างกำลังใจ เพิ่มความมั่นคงให้จิตใจ ทำให้เห็นหนทางที่จะแก้ปัญหาเป็นแบบอย่างที่ดีให้กับลูก และที่สุดคือ ทำให้ตัวพ่อแม่เลี้ยงเดี่ยวและครอบครัวเข้มแข็งขึ้น โดยพ่อแม่เลี้ยงเดี่ยวสามารถสร้างมุมมองเชิงบวกได้ใน 3 ประเด็น ได้แก่ 1. มุมมองเชิงบวกเกี่ยวกับอารมณ์ความรู้สึกต่อปัญหาเลี้ยงเดี่ยว เกิดการยอมรับ การสร้างกำลังใจให้แก่ตนเอง และจิตใจมีความเข้มแข็งในการยืนหยัดต่อสู้กับปัญหาครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว 2. มุมมองเชิงบวกเกี่ยวกับเศรษฐกิจของครอบครัว สามารถปรับมุมมองต่อวิกฤตของครอบครัวไปในทิศทางเชิงบวกจากการเปลี่ยนแปลงของปัญหาเศรษฐกิจของครอบครัว พ่อแม่เลี้ยงเดี่ยวเผชิญกับวิกฤตในเรื่องของการแบกรับภาระค่าใช้จ่ายของครอบครัว ไปพร้อมๆ กับการพยายามบริหารจัดการในการทำงาน การดูแลความเรียบร้อยภายในครอบครัว และการเลี้ยงดูบุตร พบการเปลี่ยนแปลงในเชิงบวกว่าครอบครัวของตนมีเงินออมเพิ่มมากขึ้น และมีทักษะการทำงานบ้านที่เพิ่มขึ้น 3. การส่งต่อคุณค่าในตนให้แก่เพื่อนเลี้ยงเดี่ยว เมื่อพ่อแม่เลี้ยงเดี่ยวมีความเชื่อมั่นและมองเห็นคุณค่าในตน

2. การเสริมพลังอำนาจให้แก่บุตร คือ พ่อแม่เลี้ยงเดี่ยวให้ความสำคัญกับบุตรในฐานะเป็นเป้าหมายสำคัญของชีวิต มีความรู้สึกสงสารบุตร กลัวว่าบุตรจะมีปมด้อย เกิดการเปรียบเทียบทำให้เกิดความรู้สึกแตกต่างจากเด็กคนอื่นๆ ที่อยู่ในช่วงวัย

เดียวกัน ทำให้พ่อแม่เลี้ยงเดี่ยวพยายามทุ่มเทในการจัดหาสิ่งต่างๆ ให้กับบุตรของตน มีความคาดหวังว่าจะเลี้ยงดูบุตรให้ดีที่สุด ซึ่งบุตรเป็นสิ่งสำคัญสิ่งเดียวที่พ่อแม่เลี้ยงเดี่ยวมีอยู่ นั่นคือการแสดงออกถึงความพยายามในการชดเชยให้แก่บุตร ซึ่งบุตรเป็นผู้ที่ได้รับผลกระทบจากการล่มสลายทางความสัมพันธ์อันที่สามารรยา และได้รับผลกระทบจากกระบวนการของปัญหาภายในครอบครัวที่เกิดขึ้น และคาดหวังให้การชดเชยนี้ส่งผลต่อการเติมเต็มในครอบครัวให้สมบูรณ์อันเป็นการเสริมพลังอำนาจให้แก่ครอบครัว

ซึ่งพฤติกรรมการชดเชยของพ่อแม่เลี้ยงเดี่ยวนี้ได้แสดงออกมาใน 8 ลักษณะ ได้แก่ 1. พ่อแม่เลี้ยงเดี่ยวพยายามแสดงความรักกับบุตรตั้งแต่วัยเยาว์เพื่อสร้างความอบอุ่นให้กันภายในครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวเพื่อทดแทนความรักจากอีกฝ่าย สอดคล้องกับ ชิตชนก กอวัฒนาหรานนท์ (2556) พบว่า ครอบครัวพ่อหรือแม่เลี้ยงเดี่ยวดูแลด้านจิตใจของลูกให้รู้สึกถึงความรักทำให้ลูกเกิดความรู้สึกอบอุ่นใจ และเติมเต็มความรักความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในครอบครัว 2. พ่อแม่เลี้ยงเดี่ยวพยายามทดแทนความรู้สึกของครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว เพื่อไม่ให้บุตรรู้สึกว่าการครอบครัวของตนเองนั้นเป็นครอบครัวที่ไม่สมบูรณ์ ด้วยการอยู่อาศัยร่วมกับสมาชิกในครอบครัวเดิมของตน 3. การตามใจบุตร ซึ่งพ่อแม่เลี้ยงเดี่ยวมีความพยายามในการสนองตอบต่อความต้องการของบุตรให้ได้มากที่สุด ซึ่ง ชลลดา จารศิริชัยกุล (2555) ได้ให้ความเห็นว่า พ่อแม่เลี้ยงเดี่ยวที่ประสบความสำเร็จจะเลี้ยงดูลูกอย่างเหมาะสม เป็นกลาง โดยไม่ตามใจลูก หรือบังคับลูกมากเกินไป 4. การสนับสนุนศักยภาพของบุตร พ่อแม่เลี้ยงเดี่ยวให้ความสำคัญต่อการค้นหาศักยภาพของบุตร เพื่อส่งเสริมและสนับสนุนให้บุตรได้ทำกิจกรรมที่ชอบและมีความสามารถ 5. เน้นกระบวนการสื่อสารกับบุตรมากขึ้น เพื่อทำความเข้าใจด้านความคิด ปลูกฝังความมีเหตุผลเหนือการใช้อารมณ์ ซึ่งสอดคล้องกับ กนกรัตน์ สิทธิสุขย์ (2557) ที่พบว่า รูปแบบการสื่อสารในครอบครัวแบบประชาธิปไตยเป็นความสัมพันธ์ระหว่างแม่เลี้ยงเดี่ยวกับลูกที่พบมากที่สุด และพ่อแม่เลี้ยงเดี่ยวยังแสดงออกถึงการทะนุถนอมจิตใจของบุตรด้วยการประนีประนอมในการอธิบายปัญหาความสัมพันธ์ระหว่างพ่อแม่ สอดคล้องกับ Brooks (2001, อ้างถึงใน ชาลินี สุริยนแปลงแสง, 2547, น. 38-39) ผลกระทบทางจิตใจที่มีต่อบุตรนั้นขึ้นอยู่กับการรับรู้และความเข้าใจตามพัฒนาการของเด็ก สิ่งสำคัญคือ การบอกให้เด็กทราบควรบอกตามความเป็นจริงและเลือกใช้ถ้อยคำที่ไม่กระทบต่อจิตใจเด็ก สอดคล้องกับ จิรนนท์ พิมถาวร (2556) พบว่า แม่เลี้ยงเดี่ยวจะใช้การอธิบายให้ลูกเข้าใจถึงสภาพภายในครอบครัวที่เปลี่ยนไปถึงสาเหตุที่ลูกขาดพ่อ โดยไม่ทำให้ลูกรู้สึกผิดกับพ่อหรือรู้สึกขาดพ่อ ซึ่งการเปิดอกคุยกันถือเป็นการไขข้อข้องใจที่ดีที่สุดให้แก่บุตร 6. การหาตัวแบบทางเพศให้แก่บุตร เนื่องจากการมีบุตรต่างเพศกับพ่อแม่เลี้ยงเดี่ยว และอาศัยอยู่ในครอบครัวที่ไม่มีสมาชิกที่มีเพศเดียวกันกับบุตร หรือพ่อแม่เลี้ยงเดี่ยวรู้สึกว่าการสมาชิกในครอบครัวที่มีเพศเดียวกับบุตรไม่สามารถเป็นตัวแทนที่ดีให้แก่บุตรได้ จึงส่งผลทำให้บุตรขาดการเรียนรู้จดจำตัวแบบทางเพศอย่างเหมาะสม สอดคล้องกับ ชิตชนก กอวัฒนาหรานนท์ (2556) ที่พบว่า ครอบครัวพ่อหรือแม่เลี้ยงเดี่ยวที่มีลูกต่างเพศเป็นความยากลำบากหนึ่งต่อการอบรมเลี้ยงดูลูก เพราะการที่ลูกได้เห็นและเรียนรู้บทบาททางเพศจากพ่อหรือแม่คนเดียวคนหนึ่ง ทำให้ขาดความเข้าใจต่อตัวแบบทางเพศ 7. การหล่อหลอมบุตรด้วยวิธีใหม่ การเผชิญกับความรุนแรงในครอบครัว และเกิดความตระหนักถึงผลกระทบที่มีต่อบุตร ซึ่งได้ซึมซับพฤติกรรมความรุนแรงและแสดงออกเป็นพฤติกรรมชอบทำลายข้าวของเวลาไม่พอใจ ใช้มือชกกระชกแตก การเล่นรุนแรง เมื่อไม่พอใจน้องก็จะกัด จิกหัว และจับหัวน้องกระแทก สอดคล้องกับ ชาลินี สุริยนแปลงแสง (2547, น. 38-39) กล่าวว่า การรับรู้ของเด็กในเรื่องการหย่าร้างของพ่อแม่ นั้น ขึ้นอยู่กับปัจจัยอายุและเพศ เมื่อมีเหตุการณ์ดังที่เรียดเกิดขึ้นจะทำให้เด็กมีความเสี่ยงในการปรับตัวได้ยาก ไม่ประนีประนอม ไม่ปรองดองกันมากกว่าเด็กทั่วไป สิ่งเหล่านี้มักเกิดขึ้นก่อนมีการหย่าร้าง ทำให้เด็กเกิดความกดดันในช่วงเวลาที่พ่อแม่จะแยกทาง หรือหย่าร้างกัน การหล่อหลอมบุตรด้วยวิธีใหม่ คือ การอบรมสั่งสอนและเลี้ยงดูแบบไม่ใช้ความรุนแรง และการใช้เหตุผลผสมผสานกับการเข้าหาพระพุทธรูปศาสนา เพื่อปลอบปล้ำภาพเก่าในความทรงจำของบุตรในการใช้ความรุนแรงในการตัดสินปัญหา สอดคล้องกับ สำนักงานสถิติแห่งชาติ (2558, น. 19-20) ที่กล่าวว่า พ่อแม่จะเป็นต้นแบบในการหล่อหลอมความรู้สึกนึกคิดให้กับเด็ก 8. การเปิดโอกาสให้บุตรได้พบกับพ่อหรือแม่อีกฝ่ายเพื่อเติมเต็มความรู้สึกของความเป็นครอบครัวให้แก่บุตร แต่ยังคงอยู่ในความเห็นชอบของพ่อแม่เลี้ยงเดี่ยวที่คำนึงถึงความเหมาะสมและความปลอดภัยของบุตรเป็นสำคัญ สอดคล้องกับ Carter and Mcgoldrick (1989, อ้างถึงใน อูสา สุทธิสาคร, 2552, น. 194) ที่กล่าวว่า การตัดความสัมพันธ์อันอันตรายต่ออารมณ์และมีความจำเป็นที่จะต้องช่วยคู่หย่าร้างให้คงความสัมพันธ์ในฐานะพ่อแม่ที่ร่วมมือกันเลี้ยงดูลูกต่อไป ใช้ความยืดหยุ่นให้ลูกได้มีโอกาสติดต่อกับพ่อและแม่ รวมทั้งปู่ย่าตายายตามปกติ

ซึ่งผู้วิจัยได้ตั้งข้อสังเกตในประเด็นความพยายามในการชดเชยให้แก่บุตรของพ่อแม่เลี้ยงเดี่ยวนี้ หากการชดเชยที่เกิดขึ้นนั้นเป็นไปในแนวทางของการชดเชยในเชิงบวก อันได้แก่ การมอบความรักความอบอุ่นให้แก่บุตร การกลับเข้าสู่ครอบครัวขยายเพื่อได้อยู่ท่ามกลางสมาชิกในครอบครัวที่เพิ่มขึ้นและได้รับการสนับสนุนในครอบครัวที่มากขึ้น การสนับสนุนศักยภาพของบุตรในการดำรงชีวิตและทำกิจกรรมต่างๆ การเน้นกระบวนการสื่อสารที่มีประสิทธิภาพกับบุตร การหาตัวแบบทางเพศที่เหมาะสมให้บุตรได้ยึดถือและเรียนรู้วิธีการดำเนินชีวิตในสังคม การหล่อหลอมบุตรโดยผ่านกระบวนการขัดเกลาทางสังคมที่เหมาะสม และความยืดหยุ่นในสัมพันธภาพแห่งครอบครัวโดยให้บุตรได้มีโอกาสติดต่อกับพ่อหรือแม่ที่เป็นอดีตสามีหรือภรรยาเพื่อรักษาสัมพันธภาพระหว่างบิดามารดาและบุตรให้คงอยู่ การชดเชยในเชิงบวกเหล่านี้จะส่งผลต่อพัฒนาการที่สมวัยทั้งด้านร่างกาย จิตใจ และสังคมของบุตร แต่หากพ่อแม่เลี้ยงเดี่ยวมีการชดเชยในเชิงลบให้แก่บุตร อาทิ การตามใจอย่างไม่เป็นเหตุเป็นผล ทั้งในแง่ของการแสดงพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสม การอบรมเลี้ยงดูแบบเข้มงวดจากความคาดหวังกับความสำเร็จในการเลี้ยงดูบุตรที่มากเกินไป หรือการตอบสนองความต้องการด้วยวัตถุสิ่งของที่ฟุ่มเฟือย โดยพ่อแม่เลี้ยงเดี่ยวจะยังยึดติดกับความรู้สึกผิดต่อบุตรที่ได้รับผลจากปัญหาสัมพันธภาพระหว่างสามีและภรรยา ซึ่งเป็นการตอกย้ำความรู้สึกผิดพลาดในชีวิตที่แสดงออกด้วยการตามใจบุตรที่ไม่อยู่บนพื้นฐานของความเหมาะสม ซึ่งการชดเชยในเชิงลบดังกล่าวจะสร้างความกดดัน ความตึงเครียด และสร้างค่านิยมที่คาดเคลื่อนให้แก่บุตรในการดำรงชีวิตที่ไม่สอดคล้องตามสภาพความเป็นจริง และจะสร้างปัญหาในการดำเนินชีวิตของบุตรเมื่อเติบโตใหญ่ต่อไป

การสนับสนุนทางสังคมจากเครือข่ายครอบครัวพ่อแม่เลี้ยงเดี่ยว

พ่อแม่เลี้ยงเดี่ยวได้รับการสนับสนุนทางสังคมจากเครือข่ายครอบครัวพ่อแม่เลี้ยงเดี่ยวทั้งทางด้านข้อมูลข่าวสาร อารมณ์ จิตใจ และสังคม ที่ส่งผลให้พ่อแม่เลี้ยงเดี่ยวเกิดความมั่นใจในการรับบทบาทการเป็นผู้นำครอบครัวและเป็นเสาหลักของครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว ทำให้เครือข่ายครอบครัวพ่อแม่เลี้ยงเดี่ยวเป็นศูนย์กลางการกระจายพลังเชิงบวกสู่พ่อแม่เลี้ยงเดี่ยวที่ประสบปัญหาวิกฤตในชีวิตครอบครัว จากเหตุผลที่พ่อแม่เลี้ยงเดี่ยวมีพฤติกรรมในการแสวงหาพื้นที่ทางสังคมเพื่อสนับสนุนอารมณ์จิตใจและสังคมของตนเอง โดยมีความคาดหวังว่าพื้นที่ทางสังคมที่ตนเองแสวงหาจะสามารถสนับสนุนการเผชิญต่อปัญหาชีวิตเลี้ยงเดี่ยวได้ เครือข่ายครอบครัวพ่อแม่เลี้ยงเดี่ยวจึงเป็นพื้นที่ทางสังคมที่เป็นแหล่งรวมกำลังใจ ข้อมูลข่าวสาร คำแนะนำ และประสบการณ์ การปรับมุมมองเชิงบวกต่อสถานการณ์ปัญหาและสร้างประสบการณ์ใหม่ที่มีคุณค่าแก่พ่อแม่เลี้ยงเดี่ยว เกิดจิตสำนึกร่วมกันที่พร้อมจะแบ่งปันให้ความช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกันของเพื่อนในเครือข่ายฯ ให้เพื่อนได้ช่วยเพื่อนให้ก้าวพ้นภาวะวิกฤตของชีวิตครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว เครือข่ายครอบครัวพ่อแม่เลี้ยงเดี่ยวจึงเป็นหน่วยทางสังคมที่สำคัญที่ทำหน้าที่ในการเสริมพลังอำนาจและสนับสนุนทางสังคมให้แก่พ่อแม่เลี้ยงเดี่ยวให้กลับมายืนหยัดได้อีกครั้ง

อีกทั้ง เครือข่ายครอบครัวพ่อแม่เลี้ยงเดี่ยวยังเป็นพื้นที่ทางสังคมที่ส่งเสริมประเด็นการสร้างคุณค่าเทียมทางเพศ เป็นข้อพิสูจน์ทางสังคมในเรื่องพฤติกรรมบทบาทหญิงชายที่เท่าเทียมกันภายในครอบครัว ซึ่งการเป็นพ่อแม่เลี้ยงเดียวนั้นสะท้อนให้เห็นว่า บทบาทหญิงชายมีความเท่าเทียมกัน ไม่ว่าจะเป็นแม่เลี้ยงเดี่ยวหรือพ่อเลี้ยงเดี่ยวก็สามารถรับบทบาทเป็นได้ทั้งแม่และพ่อในคนเดียวกัน เพื่อสร้างครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวที่สมบูรณ์ บทบาทในการเป็นเสาหลักหรือผู้นำของครอบครัว การประกอบอาชีพเพื่อหารายได้เลี้ยงดูครอบครัว การทำงานบ้าน ซักผ้า รีดผ้า ทำกับข้าว การเลี้ยงดูบุตร และการบริหารจัดการภายในครอบครัว รวมถึงการดูแลสมาชิกในครอบครัวให้ดำเนินชีวิตอย่างปกติสุขในสังคม

ในการศึกษาเชิงสตรีนิยมสายเสรีนิยมของ พิมพ์รำไพ สุนทรารชุน (2549) พบว่า สิ่งที่ผู้หญิงได้รับจากผู้ชายทำให้เกิดสภาพของการเป็นแม่คนเดียวที่เลี้ยงลูก เนื่องมาจากระบบชายเป็นใหญ่ ฝ่ายหญิงจึงตกอยู่ในฐานะเสียเปรียบทุกด้านทำให้ฝ่ายหญิงด้อยกว่าฝ่ายชาย การแบ่งแยกหน้าที่และความเป็นรองของผู้หญิงในหน้าที่การงานและรายได้ ชายหญิงถูกเลี้ยงดูต่างกัน แนวคิดสตรีนิยมสายถอนรากถอนโคนจึงต่อต้าน และต้องการให้ผู้หญิงหลุดพ้นจากการถูกกดขี่ พร้อมทั้งจะออกสู่พื้นที่สาธารณะ ซึ่งผู้หญิงไม่เพียงต้องทำงานบ้าน แต่งานนอกบ้านก็เป็นสิ่งสำคัญ และทำหน้าที่พร้อมกับแนวคิดความเป็นแม่ด้วยความผูกพันตามสัญชาตญาณที่แม่มีต่อลูกโดยสายเลือด นำไปสู่การสร้างพลังอำนาจเพื่อให้มีความเชื่อมั่นในศักยภาพ และเห็นคุณค่าของตนเอง สอดคล้องกับ อารียา

จินมหันต์ (2551) ที่กล่าวว่า กระบวนการของการกลายมาเป็นแม่ที่เลี้ยงลูกโดยลำพังเกิดขึ้นบนความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างเพศ เพื่อดูแลเพศวิถีของผู้หญิง ซึ่งประทับตราบาปให้กับผู้หญิงแต่ผู้หญิงได้ลุกขึ้นต่อสู้และต่อรองเพื่อกำหนดนิยามความเป็นผู้หญิงที่ดี และแม่ที่ดีด้วยตัวเอง

ในอีกมุมมองหนึ่ง กมลพรรณ พันพื้ง, มาลี จิรวพัฒนานนท์, และ สายฤดี วรกิจโกศาทร (2550, น. 47-48) ได้กล่าวถึงการแบ่งบทบาทหญิงชายภายในครอบครัวที่มีมาตั้งแต่อดีต ทำให้ผู้หญิงมีหน้าที่หลักในการเลี้ยงดูบุตร ผู้ชายออกไปทำงานนอกบ้านหารายได้มาจุนเจือครอบครัวเป็นหลัก ผู้ชายได้รับการสั่งสอนและฝึกทักษะในการทำหน้าที่ทำงานนอกบ้าน ขณะเดียวกันก็ขาดทักษะการทำงานภายในบ้าน เมื่อสังคมเปลี่ยนแปลงไป ผู้หญิงออกมาทำงานนอกบ้านมากขึ้น แต่ยังคงรักษาหน้าที่ตามประเพณีเดิมในการรับผิดชอบงานภายในบ้านและเลี้ยงดูบุตร ทำให้ผู้หญิงเกิดความเครียดจากความรับผิดชอบทั้งงานนอกบ้านและงานในบ้าน ขณะเดียวกันผู้ชายก็ค่อยๆ เรียนรู้บทบาทใหม่ภายในบ้าน ในสหรัฐอเมริกาบทบาทของผู้ชายเริ่มมีการเปลี่ยนแปลงไป ผู้เป็นพ่อใช้เวลาในการเลี้ยงดูลูกและทำงานบ้านมากขึ้นกว่าในอดีต การที่สังคมมีภาพต่อเรื่องความรับผิดชอบของผู้ชายในทางลบเกินความเป็นจริงทำให้ผู้ชายบางกลุ่มรู้สึกที่ไม่ได้รับความเป็นธรรมในสังคม มีการรวมกลุ่มของผู้เป็นบิดาเพื่อพิทักษ์สิทธิ์ของบิดา โดยเห็นว่าศาลครอบครัวตัดสินไม่เป็นธรรมเกี่ยวกับสิทธิการเลี้ยงดูบุตร ซึ่งสอดคล้องกับ สำนักงานสถิติแห่งชาติ (2558, น. 21) ที่สำรวจปัญหาการหย่าร้างพบว่า สิทธิในการดูแลลูกนั้น ส่วนใหญ่ลูกมักจะขึ้นอยู่กับแม่ และ วรรณนิภา ชูชีพ (2555) ยังได้สะท้อนความยากลำบากของพ่อเลี้ยงเดี่ยวว่า พ่อที่ต้องเลี้ยงดูบุตรโดยลำพังต้องเผชิญปัญหาด้านจิตใจ เศร้าและทุกข์ใจ ขาดที่ปรึกษาเกี่ยวกับการเลี้ยงดูบุตรในวัยเด็กจนถึงวัยรุ่น และต้องการกำลังใจในการดำเนินชีวิต

ซึ่ง กมลพรรณ พันพื้ง, มาลี จิรวพัฒนานนท์, และ สายฤดี วรกิจโกศาทร (2550, น. 49) ยังได้กล่าวว่า ปัจจุบันในหลายประเทศได้ตระหนักถึงความสำคัญและผลกระทบเกี่ยวกับเรื่องครอบครัวที่มีต่อผู้ชาย การต้องการความช่วยเหลือของกลุ่มผู้ชาย การส่งเสริมความรู้ความเข้าใจของสังคมเกี่ยวกับบทบาทของผู้ชายในครอบครัว การสร้างทัศนคติใหม่ของผู้ชายเกี่ยวกับหน้าที่ในงานบ้านและการเลี้ยงดูเด็ก และยังคงกล่าวถึงกลุ่มช่วยเหลือกันเองของครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวว่าเป็นเครือข่ายสนับสนุนสวัสดิการที่ทรงพลังในการทำหน้าที่ให้ความช่วยเหลือระหว่างกลุ่มบุคคลที่มีความต้องการหรือสภาพปัญหาคล้ายคลึงกัน เป็นหน่วยภาคประชาชนที่ทำกิจกรรมด้านสวัสดิการเพิ่มเติมออกไปจากที่รัฐมี เพื่อให้สามารถตอบสนองตรงกับความต้องการของกลุ่มเป้าหมาย

เครือข่ายครอบครัวพ่อแม่เลี้ยงเดี่ยวเป็นองค์กรทางสังคมที่ช่วยในการสนับสนุนทางสังคมและการเสริมพลังอำนาจผลักดันให้พ่อแม่เลี้ยงเดี่ยวมีความมั่นใจในการดำเนินชีวิต ความเท่าเทียมกันของคนในสังคม ตระหนักในคุณค่าในตน มีแรงใจลุกขึ้นต่อสู้กับปัญหา ถือได้ว่าการขับเคลื่อนของเครือข่ายครอบครัวพ่อแม่เลี้ยงเดี่ยวเป็นการกำหนดโครงสร้างทางความคิดและพฤติกรรมใหม่เชิงบวกเพื่อทดแทนประสบการณ์เก่าในเรื่องความเท่าเทียมทางเพศและบทบาทหญิงชายของครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว การให้ความสำคัญกับการเคารพในศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์อย่างเท่าเทียมกัน รวมถึงความเท่าเทียมบนความหลากหลายทางรูปแบบของครอบครัวในการดำเนินชีวิตในสังคมได้อย่างปกติสุข

ข้อเสนอแนะ

ผู้วิจัยมีความเห็นว่าหน่วยงานรัฐที่มีภารกิจโดยตรงในการดูแลสถาบันครอบครัวต้องให้ความสำคัญกับการทำงานเชิงลึกในพื้นที่ครอบครัวและชุมชน เพื่อสร้างความเข้าใจแก่สังคมในการเปลี่ยนแปลงด้านทัศนคติและพฤติกรรมที่จะช่วยสร้างเสริมพลังอำนาจและให้การสนับสนุนแก่ครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว โดยสำนักงานพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) องค์กรพัฒนาเอกชน และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ควรเป็นเครือข่ายความร่วมมือในการสนับสนุนให้มีระบบการดูแลและสนับสนุนครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวในพื้นที่ เพื่อให้พ่อแม่เลี้ยงเดี่ยวสามารถเข้าถึงบริการต่างๆ จากรัฐและสร้างความเข้มแข็งจากฐานครอบครัวในชุมชน การสร้างเครือข่ายครอบครัวพ่อแม่เลี้ยงเดี่ยวในชุมชนเพื่อใช้เครือข่ายเป็นกลไกสำคัญในการให้การช่วยเหลือซึ่งกันและกันในระดับพื้นที่เพื่อให้พ่อแม่เลี้ยงเดี่ยวที่ยังคงแฝงตัวอยู่ในชุมชนได้เกิดความมั่นใจในการแสดงตน

เพื่อรับบริการหรือความช่วยเหลือที่จำเป็น และควรประยุกต์ใช้ประสบการณ์ของครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวเชื่อมโยงให้เห็นประเด็นความเท่าเทียมทางเพศและบทบาทหญิงชายในครอบครัวเพื่อการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างกันในกลุ่มชน ให้เกิดจิตสำนึกด้านความเท่าเทียมทางเพศที่นำไปสู่การปรับทัศนคติในการบริหารบทบาทภายในครอบครัวอย่างเข้าใจและช่วยเหลือกัน อันเป็นการสร้างความเข้มแข็งของครอบครัวอย่างยั่งยืน

รายการอ้างอิง

- กนกรัตน์ ลิทธิบุศย์. (2557). *บทบาทและการสื่อสารของแม่เลี้ยงเดี่ยวในสังคมไทย*. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, คณะนิเทศศาสตร์, สาขาวิชานิเทศศาสตร์.
- กมลพรรณ พันพื้ง (ม.ป.ป.). *โดดเดี่ยวไม่เดียวดาย แต่แม่(หรือพ่อ)เลี้ยงเดี่ยวผู้น่ารัก*. กรุงเทพฯ: ม.ป.ป.
- กมลพรรณ พันพื้ง, มาลี จิรวณานนท์, และ สายฤดี วรจิโรภาส. (2550). *การทบทวนความรู้ สภาพการณ์ และการจัดสวัสดิการสังคมสำหรับครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว*. มหาวิทยาลัยมหิดล, สถาบันแห่งชาติเพื่อการพัฒนาเด็กและครอบครัว.
- จิรนนท์ พิมภาร. (2556). *ลักษณะและรูปแบบการดำเนินชีวิตของมารดาในครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยว: กรณีศึกษากลุ่มมูลนิธิเครือข่ายครอบครัวในเขตกรุงเทพมหานคร*. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, บัณฑิตวิทยาลัย, สังคมวิทยาประยุกต์.
- ชลลดา จารุศิริชัยกุล. (2555). *เป็นพ่อแม่เลี้ยงเดี่ยวอย่างมีคุณภาพ*. สืบค้นจาก <http://www.klb.dmh.go.th>
- ชิดชนก กอวัฒนาารานนท์. (2556). *การศึกษาลักษณะการสนับสนุนทางสังคมที่มีต่อการเลี้ยงดูลูกในครอบครัวพ่อหรือแม่เลี้ยงเดี่ยว*. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์, ภาควิชาสังคมสงเคราะห์ศาสตร์.
- ชาลินี สุเรียนแปลงแสง. (2547). *ความสัมพันธ์ระหว่างการสนับสนุนทางสังคมและลักษณะการเป็นพ่อแม่ของพ่อแม่เลี้ยงเดี่ยวที่มีบุตรปฐมวัยในกรุงเทพมหานคร*. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, คณะครุศาสตร์, สาขาวิชาการศึกษาปฐมวัย.
- พิมพ์ร่ำไพ สุนทรารุณ. (2549). *แนวทางการสร้างเสริมศักยภาพของแม่คนเดียวที่เลี้ยงลูก*. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, สำนักบัณฑิตอาสาสมัคร, สตรีศึกษา.
- ระวีวรรณ ธรณี, รุ่งนภา เทพภาพ, และ อำไพ หื่นสิทธิ์. (2551). *พลวัตการปรับตัวและการดำรงตนของบุตรในครอบครัวที่พ่อแม่หย่าร้าง*. มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลพระนคร.
- วรรณนิภา ชูชีพ. (2555). *การศึกษาการเลี้ยงดูบุตรโดยลำพังของพ่อในเขตกรุงเทพมหานคร*. (วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, แขนงวิชาไทยคดีศึกษา, สาขาวิชาศิลปศาสตร์.
- วรรณวิภา ยศวังใจ. (2553). *ความสัมพันธ์ระหว่างบุคลิกภาพกับการสนับสนุนทางสังคมต่อความเครียดของวัยรุ่นตอนต้นในครอบครัวที่มีแม่คนเดียวเลี้ยงลูก*. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, คณะจิตวิทยา, สาขาวิชาจิตวิทยาพัฒนาการ.
- สำนักงานสถิติแห่งชาติ. (2558). *วิเคราะห์เด็กและเยาวชน*. กรุงเทพฯ: ห้างหุ้นส่วนจำกัด บางกอกบล็อก.
- อรสม สุทธิสาคร. (2556). *อยู่อย่างไม่แพ้เมื่อเป็น (พ่อ) แม่เลี้ยงเดี่ยว*. กรุงเทพฯ: ม.ป.ป.
- อารียา จินมหันต์. (2551). *การกลายมาเป็นแม่ที่เลี้ยงลูกโดยลำพังในสังคมไทย: กรณีศึกษาหญิงชนชั้นกลางคนหนึ่ง*. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, บัณฑิตวิทยาลัย, สาขาวิชาสตรีศึกษา.
- อุสา สุทธิสาคร. (2552). *วิถีชีวิตครอบครัว*. กรุงเทพฯ: ม.ป.ป.

เพื่อนช่วยเพื่อน กิจกรรมเพื่อช่วยเหลือและป้องกันปัญหาในวัยรุ่นของโรงเรียนสตรีแห่งหนึ่งในจังหวัดกรุงเทพมหานคร Peer to Peer Support, to Help and Prevent Teenager's Problem of a School for Girls in Bangkok

สุลักษณา สุวคนธ์*
Sulaksana Suwakhon

บทคัดย่อ

วัยรุ่นเป็นวัยที่ต้องพบกับความเปลี่ยนแปลงและการปรับตัว ทั้งร่างกาย จิตใจ ทั้งการปรับตัวจากบทบาทที่กำลังจะก้าวสู่วัยผู้ใหญ่ การรับผิดชอบชีวิตตนเองและการเรียนที่เป็นความหวังของผู้ปกครอง ทั้งยังมีการปรับตัวเพื่อให้สามารถเป็นที่ยอมรับของสังคม ที่อาจส่งผลให้เกิดความเครียดและความรุนแรงตามมา ในวัยนี้เพื่อนมีอิทธิพลมากไม่ต่างจากครอบครัว ซึ่งหากเพื่อนนักเรียนได้เรียนรู้การแนะนำให้คำปรึกษาเพื่อนอย่างถูกต้อง การสังเกตและเฝ้าระวังเพื่อนที่กำลังจะมีปัญหา การรู้จักเห็นอกเห็นใจไม่รังเกียจกัน สิ่งต่างๆเหล่านี้จะนำมาสู่การใช้ชีวิตในโรงเรียนของนักเรียนอย่างมีความสุข ปลอดภัยและปราศจากความรุนแรง บทความนี้มาจากการศึกษาเชิงคุณภาพ ที่ผู้เขียนใช้การสังเกตแบบมีส่วนร่วมและการสัมภาษณ์กลุ่มและสัมภาษณ์เดี่ยวกับกลุ่มเป้าหมายทั้งเจ้าหน้าที่มูลนิธิศูนย์พิทักษ์สิทธิเด็ก (The Center for the Protection of Children's Rights Foundation) อาจารย์ที่เกี่ยวข้องในโรงเรียนสตรีแห่งหนึ่ง และนักเรียนกลุ่มเพื่อนช่วยเพื่อน มีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษากลุ่มนักเรียนเพื่อนช่วยเพื่อน เพื่อเป็นแนวทางในการจัดกิจกรรมเพื่อการช่วยเหลือและป้องกันปัญหาความรุนแรงของเด็กนักเรียนในโรงเรียน โดยกิจกรรมเพื่อนช่วยเพื่อนจะมีทั้งกิจกรรมในระดับห้อง ที่เน้นเรื่องการเสริมสร้างความสัมพันธ์ระหว่างเพื่อนนักเรียนในห้องและเฝ้าระวังปัญหาความรุนแรงที่จะเกิดขึ้นกับวัยรุ่น และมีกิจกรรมในระดับโรงเรียน ที่มีการแสดงละครสะท้อนสังคมเกี่ยวกับการท้องในวัยรุ่นและการสอนเรื่องเพศศึกษาและทักษะการป้องกันตนเองจากสถานการณ์เสี่ยงทางเพศ ซึ่งเป็นสิ่งที่นักเรียนกลุ่มเพื่อนช่วยเพื่อนเป็นผู้คิดและวางแผนการดำเนินงานโดยมีอาจารย์ที่เกี่ยวข้องและเจ้าหน้าที่มูลนิธิเป็นผู้เฝ้าติดตามการทำงาน

คำสำคัญ: วัยรุ่น, เพื่อน, การป้องกัน

ABSTRACT

Teenage is a transitional stage of physical and psychological human development that occurs when young people are about to become adult. They are expected to be responsible for their own lives and education, and able to adapt themselves to be socially accepted. At this age, friends are as important and influential as parents. If people learn how to give right advice, be alert for friends who might have problems and empathize each other, these will lead to a happy school life without any violence. This study used qualitative research method by participant observation, group interview and individual interview with staffs from the Center for the Protection of Children's Rights Foundation (CPCR), female teachers from anonymous school and students from Peer to Peer Support. This is meant to be guideline in holding activities to help prevent violence problem among students in school. Peer to Peer activities focus on classroom level which emphasizes on improving relationship between students and alertness of the problems that might happen to the teenagers. Also, they have school-level activities which offers stage plays reflecting about teenage pregnancy, and gives knowledge about sex education and self-protection from high-risk sexual situations created and planned by Peer to Peer support under the supervision of the teachers and staffs from the CPCR.

Keywords: Teenage, Friends, Prevention

* นักศึกษาปริญญาโทหลักสูตรสังคมสงเคราะห์ศาสตรมหาบัณฑิต คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

บทนำ

วัยรุ่นวัยหัวเลี้ยวหัวต่อที่กำลังจะก้าวเข้าสู่ผู้ใหญ่ วัยนี้ต้องพบกับการเปลี่ยนแปลงต่างๆ มากมาย ทั้งการเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากตนเองและสิ่งรอบข้างล้วนแล้วแต่ส่งผลกระทบต่อตัวเด็กทั้งสิ้น การเปลี่ยนแปลงจากสภาพเศรษฐกิจ สังคม ที่ส่งผลให้ผลบางครอบครัวต้องต่อสู้ดิ้นรนจนชวนทำงาน จนเกิดช่องว่างระหว่างครอบครัวที่พ่อแม่หรือผู้ดูแลไม่ค่อยมีเวลาให้ เด็กบางคนต้องประสบกับภาวะเครียดที่พ่อแม่แบกรับมาจากที่ทำงาน ก่อเกิดเป็นความรุนแรงในครอบครัวที่ส่งผลกระทบต่อตัวเด็ก ด้านการเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากสังคมและสิ่งแวดล้อม ปัจจุบันมีสิ่งยั่วยุทั้งปัญหาเสพติด การพนัน การติดเกมส์และปัญหาจากสื่อออนไลน์ที่นำมาสู่ปัญหาการถูกล่อลวงและถูกล่วงละเมิดทางเพศ ซึ่งหากวัยรุ่นไม่มีภูมิคุ้มกันที่เข้มแข็งไม่สามารถปฏิเสธสิ่งยั่วยุต่างๆ เหล่านี้ก็จะส่งผลกระทบต่อให้เกิดปัญหาอาชญากรรมขึ้นได้ต่อไป นอกจากบ้านและครอบครัวยังมีโรงเรียนจึงเปรียบเสมือนเป็นบ้านหลังที่สองที่เด็กผูกพันรองจากบ้านของตนเอง มีครูเปรียบเสมือนพ่อแม่ มีเพื่อนที่เปรียบเสมือนพี่น้องที่มีความเข้าใจกันวัยรุ่นเป็นวัยที่ใช้ชีวิตส่วนใหญ่ไปกับการใช้ชีวิตอยู่ในโรงเรียน สถานการณ์ปัญหาของเด็กที่เกิดขึ้นในโรงเรียน พบว่า ปัญหาในระดับต้นๆ ที่เด็กวัยรุ่นต้องเจอคงไม่พ้นเรื่องปัญหาการเรียนซึ่งที่มาจากสาเหตุหลายด้านทั้งด้านสติปัญญา การติดเพื่อน การไม่มาโรงเรียน ปัญหาความรักในเชิงชู้สาวที่นำไปสู่การมีเพศสัมพันธ์ เพราะในวัยนี้เป็นวัยที่มีฮอร์โมนเพศที่กระตุ้นได้โดยง่าย ถ้าพบใครที่ทำให้รู้สึกชอบพอรักใคร่ ก็มักจะนำไปสู่การมีเพศสัมพันธ์ขึ้นหากไม่รู้จักรับการยับยั้งชั่งใจ

อีกสาเหตุอาจมาจากการขาดความรักความอบอุ่นในครอบครัวความต้องการความรักและคนที่เข้าใจ (พนม เกตุมาน, 2535) ที่ส่งผลให้เด็กออกไปหาความรักจากคนภายนอกเพื่อเข้ามาเติมเต็ม และยังคงส่งผลตามมาทั้งการไม่สนใจเรียน การไม่มาเรียน การหนีออกจากบ้าน การผิหวังคิดการฆ่าตัวตาย และการท้องในวัยรุ่น ที่อาจนำมาสู่การทำแท้งซึ่งจะก่อให้เกิดเป็นปัญหาสังคมต่อไป ต่อมา ปัญหาความรุนแรงในเด็กนอกจากปัญหาความรุนแรงในครอบครัวที่เด็กต้องพบเจอแล้ว ยังมีความรุนแรงที่เกิดขึ้นระหว่างเด็กด้วยกันที่เริ่มจากความรุนแรงทางด้านร่างกาย การใช้กำลัง การทะเลาะวิวาท ทำร้ายร่างกายกัน และยังมีมีความรุนแรงด้านจิตใจที่เป็นปัญหาฝังรากลึกที่เกิดขึ้นในใจเด็กทั้งการถูกเหยียดหยาม การล้อเลียนทำให้เจ็บปวด การถูกทอดทิ้ง สิ่งต่างๆ เหล่านี้ หากไม่ได้รับการฟื้นฟูเยียวยาจิตใจก็จะส่งผลกระทบต่อตัวไปจนโต มีรายงานที่น่าสนใจเกี่ยวกับสถานการณ์เด็กและเยาวชน ในชื่อโครงการติดตามสถานการณ์เด็กและเยาวชนรายจังหวัด ในพื้นที่กรุงเทพมหานครและปริมณฑล (สมพงษ์ จิตระดับ และคณะ, 2552) จากการศึกษาเด็กและเยาวชนในสถานศึกษาทั้งในระดับมัธยมศึกษาตอนต้น มัธยมศึกษาตอนปลาย อาชีวศึกษาและอุดมศึกษา ทั้งสิ้น 3,152 คน ผลการวิจัย พบว่า เด็กที่ถูกรังแกโดยเพื่อนนักเรียนในโรงเรียนมีจำนวนถึงร้อยละ 18.39 โดยส่วนมากเป็นนักเรียนที่ศึกษาอยู่ในระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น รองลงมาเป็นระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย เท่ากับว่าในเด็ก 100 คน จะมีเด็กที่ถูกรังแกกว่า 18 คน สถิติที่น่าสนใจต่อมา เป็นสถิติเรื่องการพบเห็นการเสพยาเสพติดร้ายแรงในโรงเรียนของตน พบว่ามีนักเรียนที่พบเห็นการเสพยาเสพติดร้ายแรง เช่น ยาบ้า ยาไอซ์ กัญชา ในโรงเรียนของตน ร้อยละ 15.77 เรื่องการพบเห็นการพกพาอาวุธ เช่น มีด ดาบ ในโรงเรียนของตน พบว่า มีนักเรียนที่พบเห็นการพกพาอาวุธ เช่น มีด ดาบ ในโรงเรียนของตน คิดเป็นร้อยละ 29.73 และ สถิตินักเรียนที่ถูกขู่กรรโชกทรัพย์/ริบไถจากคนในโรงเรียน พบว่า มีนักเรียนที่ถูกขู่กรรโชกทรัพย์หรือถูกริบไถในโรงเรียน คิดเป็นร้อยละ 12.71 จากสถิติดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าปัญหาของเด็กนักเรียนในโรงเรียนมีมากและส่งผลกระทบต่อร่างกาย อารมณ์ และจิตใจของเด็ก นอกจากนั้นยังมีผลการวิจัย (Child Watch, 2555) ที่ระบุว่านักเรียนมีความสุขกับการเรียนที่โรงเรียนคิดเป็นร้อยละ 59 ในปี พ.ศ. 2555 เพิ่มขึ้นจากปี พ.ศ.2554 ที่เด็กมีความสุขในโรงเรียนคิดเป็นร้อยละ 50 ปัญหาความเครียดและปัญหาสุขภาพจิตเป็นผลกระทบหนึ่งที่มีผลต่อเด็กนักเรียนในสถานศึกษา ปัจจุบันการเรียนมีการแข่งขันกันสูง ประกอบกับความคาดหวังของพ่อแม่ที่อยากให้ลูกของตน มีผลการเรียนที่ดี เพื่อให้เข้าสถานศึกษาชั้นนำ และมีอาชีพที่มั่นคง ความคาดหวังเหล่านี้ส่งผลกระทบต่อความเครียดของนักเรียนอีกด้วย

วัยรุ่นวัยเรียนเป็นวัยที่ใหญ่ทุกฝ่ายควรให้ความสำคัญและร่วมกันดูแล เพราะสิ่งแวดล้อมของเด็กได้เปลี่ยนแปลงไป จากบ้านสู่โรงเรียน เด็กได้พบกับเพื่อนใหม่ สังคมใหม่ ประสบการณ์ใหม่ หากนักเรียนประสบปัญหาต่างๆ ครูและเพื่อนนักเรียนด้วยกัน ก็จะมีส่วนสำคัญในการช่วยเหลือให้ข้ามผ่านสถานการณ์ปัญหาต่างๆ ของเด็กและเพื่อนได้ ผู้เขียนเห็นความสำคัญของการศึกษากิจกรรมเพื่อนช่วยเพื่อนของโรงเรียนสตรีแห่งหนึ่ง และมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาแนวคิดและกระบวนการทำงานของกลุ่มเพื่อนช่วยเพื่อนเพื่อลดความรุนแรงในโรงเรียน ในการให้ความช่วยเหลือเพื่อนนักเรียนและเพื่อศึกษาความคิดเห็นต่อการดำเนินงานของกลุ่มเพื่อนช่วยเพื่อนเพื่อลดความรุนแรงในโรงเรียน โดยกิจกรรมนี้มีผู้เกี่ยวข้องอยู่สองส่วนมูลนิธิศูนย์พิทักษ์สิทธิเด็กที่เป็นผู้อบรมให้ความรู้และติดตามการทำงานของครูและกิจกรรมเพื่อนช่วยเพื่อน อีกส่วนคือโรงเรียนสตรีแห่งหนึ่ง ซึ่งแต่เดิมโรงเรียนนี้มีพื้นฐานในการทำงานที่เกี่ยวข้องกับระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียนอยู่แล้ว จึงเป็นต้นทุนที่สำคัญที่ทำให้สามารถดำเนินกิจกรรมเพื่อนช่วยเพื่อนได้ ผู้เขียนได้ทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับการคุ้มครองเด็กในโรงเรียนไว้ดังนี้

แนวคิดพระราชบัญญัติคุ้มครองเด็ก พ.ศ.2546 ในมาตรา 63 กล่าวว่า “โรงเรียนและสถานศึกษาต้องจัดให้มีระบบงานและกิจกรรมในการแนะแนวให้คำปรึกษาและฝึกอบรมแก่นักเรียน นักศึกษาและผู้ปกครองเพื่อส่งเสริมความประพฤติที่เหมาะสม ความรับผิดชอบต่อสังคม และความปลอดภัยแก่นักเรียนและนักศึกษา” (พระราชบัญญัติคุ้มครองเด็ก, 2546, อ้างถึงในมูลนิธิศูนย์พิทักษ์สิทธิเด็ก, 2557) แนวคิดดังกล่าวนี้เป็นจุดแรกเริ่มที่โรงเรียนเห็นควรที่จะกิจกรรมเพื่อเป็นการส่งเสริมพฤติกรรมที่เหมาะสม โรงเรียนมีความตระหนักถึงความปลอดภัยจึงเกิดเป็นการสร้างโครงการหรือกิจกรรมที่ช่วยส่งเสริมพฤติกรรมเด็กเพื่อให้สามารถชีวิตได้อย่างปลอดภัยและมีความสุข จาก พ.ร.บ. คุ้มครองเด็กดังกล่าวนี้นำมาสู่การทำงานในเชิงป้องกัน ป้องกันก่อนที่ปัญหาจะเกิดขึ้นของมูลนิธิศูนย์พิทักษ์สิทธิเด็ก ซึ่งมีชื่อโครงการว่า “โรงเรียนคุ้มครองเด็ก” โครงการนี้มีการทำงานกับโรงเรียนในทุกภูมิภาคของไทย โดยจะมีการทำงานกับโรงเรียนเครือข่ายกว่า 70 โรงเรียนที่เข้าร่วมโครงการ มูลนิธิศูนย์พิทักษ์สิทธิเด็ก (2555) การทำงานของโรงเรียนคุ้มครองเด็กมุ่งเน้นพัฒนาครูให้มีความรู้ความเข้าใจในการสร้างระบบความปลอดภัยขึ้นในโรงเรียน โดยให้ครูเข้ามามีส่วนร่วมในการปกป้อง คุ้มครอง ช่วยเหลือ ดูแลสอดส่องภัยอันตรายที่จะเกิดขึ้นกับตัวเด็ก ทั้งภัยจากสิ่งแวดล้อม และภัยจากคน ทั้งส่งเสริมให้มีการกระตุ้นกระบวนการคิดให้กับเด็ก (Cognitive Development) เสริมสร้างคุณค่าในตนเอง (Self Esteem) และการให้เด็กรู้สึกเห็นอกเห็นใจผู้อื่น (Empathy) ส่งเสริมความสัมพันธ์อันดีทั้งจากครู กับเด็ก และเด็กด้วยกัน เพื่อการอยู่ร่วมกันในโรงเรียนอย่างมีความสุข

แนวคิดระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียน มีการทำงานในการช่วยเหลือคุ้มครองเด็กที่สอดคล้องกับระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียนของโรงเรียนสตรีแห่งหนึ่ง กรมสุขภาพจิต (2554, น. 7) ได้อธิบายความหมายของระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียนว่าเป็นกระบวนการดำเนินงานอย่างมีขั้นตอน โดยมีครูที่ปรึกษาเป็นบุคลากรหลักในการดำเนินงาน และมีการประสานความร่วมมือจากทั้งภายในและภายนอก มีการสนับสนุน ส่งเสริมจากโรงเรียน เพื่อป้องกัน ส่งเสริม และแก้ไขปัญหาในการดำเนินงานพัฒนานักเรียนให้มีคุณลักษณะที่พึงประสงค์และปลอดภัย กิตติศักดิ์ ปัจจวงษ์ (2554) ได้อธิบายไว้ว่า ระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียนหมายถึงกระบวนการดำเนินงานช่วยเหลือเหลือนักเรียนทุกกลุ่ม อย่างมีขั้นตอน มีเครื่องมือ มีระบบและประสิทธิภาพ เพื่อให้เด็กเกิดการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง และมีคุณสมบัติอันพึงประสงค์ สามารถดำเนินชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข กิจกรรมเพื่อนช่วยเพื่อนในโรงเรียนจึงก่อเกิดเป็นฐานคิดของกิจกรรมเพื่อนช่วยเพื่อนที่ทางโรงเรียนและมูลนิธินำมาเป็นฐานในการทำงานร่วมกัน โดยคัดเลือกกลุ่มนักเรียนที่อยู่ในระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 5 มาเข้าร่วมอบรมเพื่อสร้างกลุ่มเพื่อนช่วยเพื่อน เพื่อให้เด็กกลุ่มนี้เป็นแกนนำที่ทำงานเป็นเหมือนตัวช่วยของครูเพื่อให้เข้าถึงปัญหาของเด็กมากยิ่งขึ้น เพราะเด็กในวัยนี้เป็นวัยที่รักพวกพ้อง เลือกคบเพื่อนและสนิทสนมไว้วางใจกับคนที่อยู่ในวัยใกล้เคียงกัน

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับแนวคิดแบบเพื่อนช่วยเพื่อน เพื่อนช่วยเพื่อนเป็นแนวทางหนึ่งที่จะสนับสนุนและส่งเสริมให้เกิดการป้องกันสถานการณ์ปัญหาที่จะเกิดขึ้นกับเด็ก เป็นแนวคิดที่ดึงเอากลุ่มเพื่อนมาช่วยในการปรับพฤติกรรม ซึ่งแนวคิดการทำงานแบบเพื่อนช่วยเพื่อนมีอยู่หลายรูปแบบที่มีผู้สนใจนำไปใช้ เช่น เพื่อนช่วยเพื่อนเพื่อส่งเสริมด้านการเรียน เพื่อนช่วยเพื่อนเพื่อให้

กำลังใจและเพื่อให้คำปรึกษา ด้าน อัจฉรา บุญกลิ่น (2551) ได้ศึกษาวิธีการให้คำปรึกษาแบบเพื่อนช่วยเพื่อน คือการให้ความช่วยเหลือทางด้านจิตใจระหว่างกลุ่มเพื่อนด้วยกัน ซึ่งเป็นความสัมพันธ์ที่ระหว่างผู้ให้คำปรึกษา กับผู้รับคำปรึกษาและระหว่างผู้รับคำปรึกษาดังกัน ในบรรยากาศที่อบอุ่นและเป็นกันเองแบบฉันทะเพื่อน ทั้งผู้ให้และผู้รับ ความช่วยเหลือเท่าเทียมกัน เพื่อแลกเปลี่ยนประสบการณ์ และสนับสนุนการแก้ปัญหาด้วยตัวเอง ผลการศึกษาพบว่า การให้คำปรึกษาแบบเพื่อนช่วยเพื่อน สามารถเพิ่มการควบคุมตนเองได้ดีขึ้น และการที่กลุ่มมีปฏิสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน จะนำไปสู่การเปิดเผยตนเอง เกิดความรู้สึกระอือร้น และมีความเพียรพยายามมากขึ้น นอกจากนี้ เมตตา จงวรรณศิริ (2549) ได้ศึกษาประสิทธิผลของกิจกรรมเพื่อนช่วยเพื่อนที่มีต่อพฤติกรรมเสี่ยงทางเพศของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 ของโรงเรียนแห่งหนึ่งในกรุงเทพมหานคร โดยให้นักเรียนทำแบบทดสอบพฤติกรรมเสี่ยงทางเพศ และนำเด็กที่พบคะแนนสูงสุด 30 คนเข้าร่วมกิจกรรมเพื่อนช่วยเพื่อนเพื่ออบรมถึงทักษะการปฏิเสธ ทักษะการเตือนจากการทำกิจกรรมต่างๆ หลังจากอบรมเสร็จได้มีการทดสอบแบบทดสอบพฤติกรรมเสี่ยงทางเพศอีกครั้ง พบว่า เด็กนักเรียนมีคะแนนพฤติกรรมที่ลดลง และการใช้กิจกรรมแบบเพื่อนช่วยเพื่อนหรือการสอนแบบเพื่อนช่วยเพื่อนมีข้อได้เปรียบคือ เด็กสามารถแลกเปลี่ยนกันได้ดีในบรรยากาศที่ไว้วางใจซึ่งกันและกัน เด็กวัยเดียวกันจะช่วยเตือนและส่งเสริมกัน สอนกันแล้วเข้าใจง่ายและรวดเร็วกว่าที่ผู้ใหญ่สอน

วิธีการศึกษาและเครื่องมือในการศึกษา

ผู้เขียนได้ใช้วิธีการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยการสังเกตแบบมีส่วนร่วม การสัมภาษณ์กลุ่ม การสัมภาษณ์กลุ่ม กับกลุ่มเพื่อนช่วยเพื่อน เจ้าหน้าที่มูลนิธิศูนย์พิทักษ์สิทธิเด็กและครูที่เกี่ยวข้อง เป็นแนวทางในการแสวงหาความรู้ ซึ่งเป็นการศึกษาที่ต้องใช้การสร้างความสัมพันธ์และการตีความเพื่อให้เข้าใจปรากฏการณ์ต่างๆที่เกิดขึ้น โดยศึกษาการมีส่วนร่วมของทุกฝ่าย ผู้มีส่วนร่วมในการวิจัยผู้เขียนมีหลักเกณฑ์การคัดเลือกดังนี้ ใช้วิธีการเลือกแบบเจาะจง เจ้าหน้าที่มูลนิธิศูนย์พิทักษ์สิทธิเด็กที่รับผิดชอบโครงการเพื่อนช่วยเพื่อนเพื่อลดความรุนแรงในโรงเรียน ที่ทำงานกับในโรงเรียนสตรีแห่งหนึ่ง ครูผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง เลือกจากครูที่มีหน้าที่รับผิดชอบโดยตรงกับโครงการเพื่อนช่วยเพื่อนลดความรุนแรงในโรงเรียน ซึ่งมีทั้งครูฝ่ายแนะแนว ครูประจำชั้นและครูหัวหน้าระดับชั้น และสุดท้ายนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 5 คัดเลือกจากเป็นนักเรียนที่เข้ากิจกรรมเพื่อนช่วยเพื่อนลดความรุนแรงในโรงเรียน ของมูลนิธิศูนย์พิทักษ์สิทธิเด็ก และได้รับการอบรมในโครงการให้คำปรึกษาเพื่อน มีประสบการณ์ในการทำงานช่วยเหลือหรือให้คำปรึกษาเพื่อนนักเรียนในโรงเรียน เป็นเวลา 1-2 ภาคการศึกษา มีจิตอาสาและมีความสนใจในการทำงานเพื่อนช่วยเพื่อนลดความรุนแรงในโรงเรียน

ผลการศึกษา

แนวคิดและที่มาของกลุ่มเพื่อนช่วยเพื่อน

ผู้เขียนได้ศึกษาถึงแนวคิดและที่มาของกลุ่มเพื่อนช่วยเพื่อนโดยเริ่มศึกษาจากมูลนิธิศูนย์พิทักษ์สิทธิเด็ก ที่มีการดำเนินงานในด้านการพิทักษ์และปกป้องคุ้มครองเด็ก นอกจากจะมีการทำงานด้านการพิทักษ์สิทธิเด็ก การคุ้มครองเด็กแล้ว ยังมีพันธกิจสำคัญในการสร้างให้เกิดสังคมที่เอื้ออาทรสำหรับเด็ก โดยผลักดันให้เกิดกลไกความร่วมมือของทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง ไม่ว่าจะเป็นหน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน และสังคมไทย ในการคุ้มครองและป้องกันปัญหาการละเมิดสิทธิเด็ก การเข้าไปทำงานกับโรงเรียนถือเป็นหนึ่งในภารกิจการช่วยเหลือปกป้องคุ้มครองเด็ก

“มูลนิธิศูนย์พิทักษ์สิทธิเด็ก เป็นองค์กรพัฒนาเอกชน ที่ทำงานเกี่ยวกับการละเมิดสิทธิเด็ก ทำงานสองส่วนคือทำงานกับเด็กที่ถูกกระทำแล้ว กับเด็กที่ยังไม่ถูกกระทำ แต่เราเข้าไปป้องกันก่อน ป้องกันไม่ให้เป็นผู้กระทำผู้อื่น มันก็เลยเกิดงานที่จะมาทำกับโรงเรียน เป็นงานป้องกัน” พันธิทิพย์, การชี้แจงโครงการพัฒนาระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียนและโครงการเพื่อนช่วยเพื่อน, 11 มิถุนายน 2557)

โดยมีการทำงานผ่านฝ่ายพัฒนาเด็กและครอบครัวซึ่งเป็นการทำงานเชิงป้องกัน เพื่อไม่ให้เกิดสถานการณ์ปัญหาต่างๆ ที่จะเกิดขึ้นกับเด็ก ไม่ว่าจะเป็นเรื่อง ความปลอดภัยจากสิ่งแวดล้อมในโรงเรียน ความปลอดภัยจากภัยบุคคล โดยมีชื่อเรียกว่า “งาน โรงเรียนคุ้มครองเด็ก” ซึ่งมีแนวคิดที่สอดคล้องตามพระราชบัญญัติคุ้มครองเด็ก พ.ศ.2546 ในมาตรา 63 ที่กำหนดให้โรงเรียนและสถานศึกษาต้องจัดให้มีระบบงานและกิจกรรมในการแนะแนว ให้คำปรึกษาและฝึกอบรมแก่นักเรียน นักศึกษา และผู้ปกครองเพื่อส่งเสริมความประพฤติที่เหมาะสม ความรับผิดชอบต่อสังคมและความปลอดภัยแก่นักเรียนและนักศึกษา

การเข้ามาทำโครงการเพื่อนช่วยเพื่อนเพื่อลดความรุนแรงในโรงเรียนนั้น เริ่มต้นจากปลายปี 2556 มูลนิธิศูนย์พิทักษ์สิทธิเด็ก ฝ่ายพัฒนาเด็กและครอบครัว ได้วางแผนการทำงานในปี 2557 และมีความสนใจที่จะทำกิจกรรมในโรงเรียนในประเด็นการป้องกันความรุนแรงในโรงเรียน ซึ่งมูลนิธิไม่ได้คัดเลือกจากโรงเรียนที่มีปัญหาด้านความรุนแรงแต่อย่างใด แต่เลือกจากโรงเรียนที่ผู้บริหารและบุคลากรในโรงเรียนมีความสนใจมีความพร้อมที่จะทำงานช่วยเหลือนักเรียน ประกอบกับโรงเรียนสตรีแห่งนี้ มีบุคคลกรที่เคยทำงานเกี่ยวกับโรงเรียนคุ้มครองเด็กอยู่แล้ว ได้ย้ายเข้ามาในโรงเรียนแห่งนี้และแนะนำให้ทางมูลนิธิเข้าไปเสนอโครงการ ซึ่งผู้บริหารก็มีความยินดีที่มูลนิธิจะเข้าไป

มันเริ่มต้นจากการที่ตัวโครงการคุ้มครองเด็กเลือกพื้นที่ ที่เป็นกรุงเทพมหานคร แล้วกรุงเทพมหานครก็ดูโรงเรียนไหนที่มีความพร้อม ความพร้อมก็คือ ขึ้นอยู่กับผู้บริหาร สนใจที่เราจะมีเป็นแกนนำที่จะทำงานกับเราอะไรอย่างเงี้ย แล้วพอตัวรองผู้อำนวยการ เคยทำงานร่วมกับเรามาก่อน แล้ว ท่านย้ายมาอยู่ที่โรงเรียนนี้ ก็เลยเลือกที่นี่ ในลำดับขั้นตอนของโครงการ มันก็ต้องเข้าไปคุยกับผู้บริหารของโรงเรียนก่อน แนะนำโครงการ แนะนำขั้นตอน กระบวนการ ชี้แจงโครงการ พอเราเข้าไปชี้แจงโครงการกับผู้บริหาร มันไปเชื่อมกับเรื่องระบบช่วยเหลือโรงเรียน ที่อยู่ในมาตรฐานโรงเรียนคุ้มครองเด็ก มาตราฐานที่ 2 (มาริชฐ์, สัมภาษณ์, 26 มกราคม 2559)

เพื่อนช่วยเพื่อนเพื่อลดความรุนแรงในโรงเรียน เป็นแนวคิดที่ถูกนำมาใช้ในการป้องกันความรุนแรงในโรงเรียนเพราะมูลนิธิ มองว่า แกนนำนักเรียนเป็นกลุ่มเด็กที่มีศักยภาพ เพราะส่วนหนึ่งเป็นผู้ทำงานช่วยเหลือในระดับโรงเรียนด้วยใจอาสา มีพลังซึ่งพลังของเด็กแกนนำจะสามารถส่งเสริมให้เขาก่อเกิดพลังที่ยิ่งใหญ่ในการช่วยเพื่อนๆ ของเขาให้รอดพ้นจากความเสี่ยงต่างๆ ที่จะเกิดขึ้นกับเขา ไม่ว่าจะเป็นเรื่องร่างกายหรือจิตใจ ประกอบกับเด็กนักเรียนที่ก้าวเข้าสู่วัยรุ่น จะมีความเป็นพวกเป็นพ้อง และมองว่าคนรุ่นเดียวกันจะเข้าใจกันเองง่ายกว่าคุณครูหรือพ่อแม่ผู้ปกครอง เพราะฉะนั้น ในวัยนี้เพื่อนจะมีอิทธิพลกับความคิดและความเชื่อของเด็กนักเรียนสูง การดึงเอาเพื่อนมาช่วยเพื่อนให้รอดพ้นจากปัญหาต่างๆ ที่เพื่อนกำลังเผชิญ เป็นการง่ายกว่าการที่ผู้ใหญ่จะเข้าถึงปัญหานั้นๆ ของเด็ก และสามารถเป็นกำลังที่สำคัญในการช่วยแบ่งเบาภาระการทำงานของคุณครูได้อย่างมากอีกด้วย

ด้านโรงเรียนสตรีแห่งหนึ่งที่เข้าร่วมโครงการกับทางมูลนิธิ ก็มีพื้นฐานการทำงานเดิมอยู่แล้ว เพราะกระทรวงศึกษาธิการได้ส่งเสริมให้ทุกโรงเรียนมีการทำงานช่วยเหลือนักเรียนโดยใช้ระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียนที่มีการทำงานตั้งแต่การรู้จักนักเรียนเป็นรายบุคคล การคัดกรองนักเรียน การส่งเสริมนักเรียน การป้องกันและแก้ไขปัญหานักเรียน และการส่งต่อนักเรียนในกรณีที่ต้องการความช่วยเหลือจากหน่วยงานภายนอก ประกอบกับทุนเดิมของโรงเรียนสตรีแห่งนี้ มีการพัฒนาแกนนำนักเรียนให้เป็นเพื่อนที่ปรึกษา โดยจะนำเด็กที่เป็นตัวแทนห้องมาเข้าอบรมการให้คำปรึกษา โดยคัดเลือกจากตัวแทนห้องละ 2 คน เป็นคนที่เพื่อนในห้องไว้วางใจ เมื่อทางโรงเรียนฯทราบว่า มูลนิธิศูนย์พิทักษ์สิทธิเด็กจะเข้ามาช่วยเติมเต็มให้แกนนำนักเรียนเข้ามาช่วยครูในการเป็นหูเป็นตา หรือการพ่อนหนักให้เป็นเบาโดยนักเรียนที่เป็นแกนนำสามารถช่วยเหลือให้คำปรึกษาเพื่อนในเบื้องต้นได้ก่อน ก็มีความยินดี ประกอบกับผู้บริหารต้องการที่จะกระตุ้นผลักดันการทำงานระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียนให้กลับมาเข้มข้นอีกครั้ง เพราะที่ผ่านมาทางโรงเรียนประสบกับปัญหาระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียนมีความแผ่วลง ไม่สามารถดูแลได้อย่างทั่วถึงเหมือนแต่ก่อน ทั้งที่ก่อนหน้านี้ทางโรงเรียนได้รับการยอมรับว่ามีระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียนที่เข้มข้น คือมีการเยี่ยมบ้านนักเรียนครบ มีการทำแบบทำความรู้จักนักเรียนเป็นรายบุคคล ซึ่งทั้งนี้ก็มาจากสาเหตุสำคัญอยู่ 2 ประการ คือ หนึ่ง ครูผู้รับผิดชอบระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียนได้เกษียณอายุราชการไป จนเหลือคนทำงานน้อยลงไม่เพียงพอต่อความจำเป็น ประการที่สอง ในยุคปัจจุบันครูผู้สอน ครูประจำชั้นมีงานมากขึ้น มีสิ่ง

ที่ต้องรับผิดชอบมากขึ้น ทำให้ไม่สามารถช่วยดูแลนักเรียนได้อย่างเต็มที่ เพราะงานสอนก็ต้องทำงานดูแลช่วยเหลือนักเรียนก็ต้องมีหลายๆ มาจึงทำให้ไม่เข้มข้นเหมือนแต่ก่อน

หลังจากนั้นผู้บริหารโรงเรียนครูฝ่ายแนะแนวแล้วเจ้าหน้าที่มูลนิธิฯ จึงได้ปรึกษาหารือถึงการจัดกิจกรรมเพื่อพัฒนาแกนนำในการช่วยเหลือเพื่อนทั้งนี้ทางโรงเรียนมองว่าแต่เดิมจะมีเพื่อนที่ปรึกษาจำนวนห้องละ 2 คน ยังไม่เพียงพอต่อการเข้าถึงและรับรู้ปัญหาทั้งหมดของเพื่อนในห้อง จึงขยายจำนวนนักเรียนเพิ่มจากห้องละ 2 คน เป็นห้องละ 5-7 คน โดยนับเป็นกลุ่มย่อยของนักเรียนแต่ละห้องที่มีการแบ่งกันตามธรรมชาตินั่นเอง เท่ากับว่านักเรียนที่เข้าร่วมโครงการเพื่อนช่วยเพื่อน เพื่อลดความรุนแรงในโรงเรียน แบ่งได้ออกเป็น 2 กลุ่ม คือ 1) กลุ่มเพื่อนที่ปรึกษา หรือกลุ่ม YC ที่มีชื่อเต็มๆ ว่า Youth Counselor คือนักเรียนที่เป็นตัวแทนห้องที่ได้รับการโหวตจากเพื่อนในห้องและครูประจำชั้นว่าเป็นคนที่เพื่อนไว้วางใจที่สุด ห้องละ 2 คน และได้รับการอบรมในปี พ.ศ. 2556 ซึ่งในขณะนั้นนักเรียนศึกษาอยู่ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4 และกลุ่มที่ 2) กลุ่มใหม่ที่ไม่เคยได้รับการอบรมเพื่อนที่ปรึกษา

กระบวนการจัดตั้งและรวมกลุ่มเพื่อนช่วยเพื่อนเพื่อลดความรุนแรงในโรงเรียน

เด็กนักเรียนที่เข้าร่วมกลุ่มเพื่อนช่วยเพื่อน มีเด็กที่คัดเลือกมาทั้งสิ้น 2 ประเภท คือ 1) กลุ่มที่เคยเป็นเพื่อนที่ปรึกษามาก่อน 2) กลุ่มใหม่ที่ไม่เคยได้รับการอบรมเพื่อนที่ปรึกษา โดยในประเภทแรกที่เป็นกลุ่มที่เคยเป็นเพื่อนที่ปรึกษามาก่อนนั้น ถูกคัดเลือกมาจากการไว้วางใจของเพื่อนในห้อง และผ่านการฝึกอบรมการให้คำปรึกษามาก่อน แต่เรื่ององค์ความรู้อื่นๆ เช่น ทักษะการป้องกันปัญหา ความเข้าใจเรื่องความรุนแรง ยังไม่มีฐานความรู้ตรงนี้ จึงนำเด็กในกลุ่มที่เคยเป็นเพื่อนที่ปรึกษามาอบรมให้ความรู้เกี่ยวกับการลดความรุนแรงในโรงเรียน ร่วมกันกลุ่มใหม่ที่ไม่เคยได้รับการอบรมเพื่อนที่ปรึกษามาก่อน กลุ่มนี้ได้รับการคัดเลือกเพิ่มเติมจากเพื่อนในห้อง โดยคัดเลือกจากให้แต่ละกลุ่มในห้องเลือกตัวแทนประจำกลุ่มที่ตนไว้วางใจ ถ้าจะบอกเล่าปัญหา เพื่อเป็นตัวแทนในการอบรมเสริมทักษะการช่วยเหลือเพื่อนที่ทางมูลนิธิฯ จัดให้ความรู้ขึ้น รวมนักเรียนที่เข้าร่วมอบรมทั้งสิ้น 70 คน จากทั้งหมด 10 ห้องเรียน

การอบรมให้ความรู้เพื่อนช่วยเพื่อนเพื่อลดความรุนแรงในโรงเรียน

การอบรมให้ความรู้เริ่มจากการให้เด็กรู้จักความรุนแรงในมิติที่ชัดเจนขึ้น เพื่อให้เกิดความเห็นอกเห็นใจกัน จึงมีกระบวนการอบรมเริ่มจาก “การสร้างความเข้าใจในโครงการและบทบาทของนักเรียนกลุ่มเพื่อนช่วยเพื่อน” มีการแนะนำให้รู้จักการทำงานของมูลนิธิฯ ว่าเป็นหน่วยงานที่มีการทำงานทั้งปกป้องคุ้มครองเด็ก ซึ่งกิจกรรมที่นักเรียนกลุ่มนี้ได้เข้าร่วมถือเป็นหนึ่งในภารกิจที่ทุกคนสามารถมีส่วนร่วมช่วยในการปกป้องคุ้มครองเด็กได้เช่นกัน การชี้แจงบทบาทของกลุ่มเพื่อนช่วยเพื่อนที่นักเรียนต้องทราบโดยมูลนิธิฯ ได้กำหนดบทบาทหน้าที่ของเพื่อนช่วยเพื่อนไว้ว่า เพื่อนช่วยเพื่อนจะสอดส่องดูแลเฝ้าระวังภัยอันตรายด้านบุคคลที่จะเกิดขึ้นกับเพื่อนๆ หรือน้องๆ ในโรงเรียนหรืออาจจะเพื่อนหรือน้องที่เราเป็นห่วงอยากให้ครูเข้ามาช่วยเหลือและรายงานสถานการณ์ที่พบเห็น ให้คณะครูที่เลี้ยงทราบเพื่อรับรู้ข้อมูลในการประชุมประจำเดือนระหว่างนักเรียนเพื่อนช่วยเพื่อนกับคณะครูที่เลี้ยง เพื่อดำเนินการช่วยเหลือ จัดกิจกรรม “เพื่อนช่วยเพื่อน พี่ช่วยน้อง” ในการส่งเสริมพัฒนาเพื่อป้องกันไม่ให้เกิดความรุนแรงในโรงเรียนหรือภัยอันตรายด้านบุคคลให้กับเพื่อนๆ น้องๆ ในโรงเรียน ให้คำปรึกษาเบื้องต้นกับเพื่อนๆ น้องๆ ที่ต้องการได้รับคำปรึกษา (มูลนิธิศูนย์พิทักษ์สิทธิเด็ก, 2557)

เมื่อรับทราบบทบาทแล้วก็เข้าสู่กระบวนการฝึกอบรมเชิงปฏิบัติการเพื่อให้นักเรียนเพื่อนช่วยเพื่อนมีองค์ความรู้ในการทำงานเพื่อช่วยเหลือเพื่อนด้วยกัน มีความสำคัญในการปรับพื้นฐานการรับรู้ในการทำงานของกลุ่มเพื่อนช่วยเพื่อนให้มีความเข้าใจเรื่องราวชุดเดียวกัน แต่ละเรื่องเป็นการสะท้อนถึงปัญหาเกี่ยวกับเด็กวัยรุ่น ซึ่งบางครั้งตัวนักเรียนคาดไม่ถึง เพราะเขาไม่เคยประสบเหตุการณ์ร้ายๆ แต่อาจมีเพื่อนเขาบางคนอาจกำลังทุกข์ใจกับปัญหาที่เกิดขึ้นอยู่ก็ได้ ในเรื่องกระบวนการรับรู้ผ่านกิจกรรมนั้นเป็นเนื้อหาสาระความรู้ที่มูลนิธิฯ นำเสนอให้เพื่อเป็นประโยชน์ในการเข้าใจปัญหาของเพื่อน นำมาสู่การแก้ไขปัญหาได้อย่างสร้างสรรค์และตรงกับความต้องการ

การอบรมเรื่อง “การสร้างความเข้าใจเรื่องภัยอันตรายจากบุคคล” ภัยจากบุคคล คือ ความรุนแรงที่เกิดขึ้นจากการกระทำ และเกิดขึ้นจากความตั้งใจของบุคคลหนึ่งไปกระทำกับอีกบุคคลหนึ่ง จนทำให้เกิดความบาดเจ็บทางร่างกาย หรือมีผลกระทบทางด้านจิตใจ จนรู้สึกกลัว กังวล ไม่ชอบ รู้สึกไม่ดี ไม่ว่าจะเป็นการรีดไถเงิน การทะเลาะวิวาท การเขียนตี ตบ เตะ ต่อย การล้อเลียน ปมด้อย การด่าว่าให้เจ็บใจและการล่วงเกินทางเพศล้วนแต่เป็นความรุนแรงที่เกิดขึ้นจากบุคคลนับเป็นภัยบุคคลที่เพื่อนช่วยเพื่อนต้องทราบและสังเกตสถานการณ์ได้ดี

ต่อมาเรื่อง “การรังแกกันในโรงเรียน” ในสังคมนักเรียนไม่ว่าจะเป็นโรงเรียนสหที่เรียนร่วมทั้งหญิงและชาย หรือโรงเรียนที่แยกชายและหญิง ต่างก็มีปัญหาเรื่องการรังแกกัน ต่างเพียงบริบทและสถานการณ์ของโรงเรียนนั้น อย่างโรงเรียนสตรีแห่งนี้เป็นหญิงล้วนการล้อเลียนไม่ว่าจะล้อปมด้อย การประจานให้อับอาย การเพิกเฉยไม่ยอมรับเข้ากลุ่มล้วนแต่เป็นการรังแกกันทั้งสิ้น การอบรมกันเรื่องนี้ก็เพื่อให้ได้รู้สึกเห็นอกเห็นใจเพื่อน นอกจากเราจะไม่ทำกับเพื่อนเราแบบนี้แล้วเมื่อเราเห็นเพื่อนถูกรังแก หน้าที่ของเพื่อนช่วยเพื่อน คือ การไม่ทอดทิ้งให้เพื่อนทุกข์ใจอยู่กับสถานการณ์นั้นเพียงลำพัง แต่จะเข้าไปช่วยคลี่คลายให้ปัญหานั้นลดน้อยเบาลง

เรื่อง “เพศและการล่วงละเมิดทางเพศ” เพราะเรื่องเพศเป็นเรื่องใกล้ตัวของวัยรุ่นและเป็นปัญหาระดับต้นๆ ที่วัยรุ่นต้องประสบพบเจอ ในการอบรมมีการแนะนำให้วัยรุ่นเข้าใจถึงการได้ระดับอารมณ์เพศ อะไรเป็นตัวกระตุ้นให้เกิดอารมณ์เพศเพื่อจะได้หลีกเลี่ยงได้ เช่น การสัมผัสแต่ละเนื้อต้องตัวจะกระตุ้นให้ฝ่ายหญิงมีอารมณ์เพศได้ง่ายกว่าฝ่ายชาย เพราะผิวหนังของฝ่ายหญิงมีความละเอียดและไวต่อการถูกกระตุ้น ด้านความคิดและจินตนาการจะกระตุ้นให้ฝ่ายชายเกิดอารมณ์เพศได้ง่ายกว่า ส่วนปาก เป็นอวัยวะที่บอบบางซึ่งหากถูกกระตุ้นแล้วไม่ว่าทั้งฝ่ายชายและฝ่ายหญิง ก็จะเกิดอารมณ์ทางเพศนำไปสู่การมีเพศสัมพันธ์ ซึ่งหากนักเรียนกลุ่มเพื่อนช่วยเพื่อนรู้ดังนี้แล้วก็จะสามารถแนะนำเพื่อนหรือไม่นำตัวเองไปอยู่ในสถานการณ์ที่เสี่ยงนี้ได้

สุดท้าย “การป้องกันภัยอันตรายบุคคล” โดยใช้การปฏิเสธ เช่น ปฏิเสธอย่างไรให้เพื่อนไม่ชวนไปเที่ยวกลางคืน คือ ต้องยืนยันคำพูดให้หนักแน่นชัด ไม่อ่อนไหวต่อคำเชิญชวนที่จะนำไปสู่สถานการณ์เสี่ยงทางเพศ และทักษะการตัดสินใจ ใช้ในกรณีที่ต้องถามตัวเอง เวลาที่เราจะตัดสินใจตามคำชวนของใคร ว่าเราจะไปหรือไม่โดยประเมินตนเองจากคำถามต่อไปนี้ 1) เรารู้สึกดีหรือไม่ดี ที่เขาชวนให้เราทำสิ่งนั้น 2) ถ้าทำตามที่เขาบอกหรือไปกับเขา ผู้ใหญ่รู้หรือไม่ว่าเราอยู่ไหน 3) ถ้าไปแล้วเกิดเหตุร้ายขึ้นมีใครช่วยได้ทันทีหรือไม่ ต่อมาเป็นทักษะการขอความช่วยเหลือ เป็นทักษะที่เมื่อเราเจอเหตุการณ์ที่ต้องขอความช่วยเหลือจากคนอื่นหรือผู้ใหญ่ มีข้อมูลดังต่อไปนี้ที่สำคัญที่เราต้องบอกให้ครบ คือ ใครเป็นคนทำ เขาทำอะไร เหตุการณ์เกิดขึ้นที่ไหน,เขาทำอย่างไร เมื่อเวลาเท่าไร และสุดท้ายเรารู้สึกอย่างไรที่เขาทำแบบนั้น เพื่อให้ผู้ที่ช่วยเหลือเข้าใจว่าเรากำลังเผชิญกับปัญหาอะไรอยู่

กิจกรรมต่อยอดหลังจากอบรมเพื่อนช่วยเพื่อนฯ

หลังจากอบรมเรียบร้อยแล้วแต่ละคนก็มาร่วมกันวางแผนการดำเนินงานเพื่อนช่วยเพื่อนฯ กลุ่มเพื่อนช่วยเพื่อนได้แบ่งกลุ่มออกเป็นสองกลุ่ม คือ กลุ่มเพื่อนช่วยเพื่อนระดับห้องซึ่งทำงานช่วยเหลือส่งเสริมให้เกิดกิจกรรมที่ช่วยสร้างความปลอดภัยให้กับเพื่อนในห้อง ทั้งเรื่องเรื่องการส่งเสริมความสัมพันธ์และการเฝ้าระวังภัยที่จะเกิดขึ้นกับตัวนักเรียน และกลุ่มเพื่อนช่วยเพื่อนระดับโรงเรียน ซึ่งเป็นตัวแทนจากกลุ่มเพื่อนช่วยเพื่อนห้องละ 2 คน ในสองกลุ่มนี้นักเรียนที่เป็นแกนนำในกลุ่มจะช่วยกันคิดและวางแผนสร้างกิจกรรมที่ตนสามารถนำไปปฏิบัติ โดยมีมูลนิธิและอาจารย์ฝ่ายแนะแนวเป็นผู้ติดตาม

ในส่วนของกลุ่มเพื่อนช่วยเพื่อนระดับห้อง แบ่งเป็น 10 กลุ่ม ตามห้องเรียนแต่ละห้อง แต่ละกลุ่มจะช่วยกันคิดและวางแผนการทำงานเพื่อนช่วยเพื่อนในห้องของตนว่าจะทำอะไรบ้าง มีทั้งกิจกรรมส่งเสริมความสัมพันธ์ในห้องเรียน กิจกรรมสอดส่องดูแลและเฝ้าระวังในห้องเรียน ป้องกันภัยทางอินเทอร์เน็ต กิจกรรมป้องกันการล้อเลียนกัน เป็นต้น โดยส่วนมากจะใช้เวลาในคาบโฮมรูมในการทำกิจกรรม จากการติดตามการทำงานของมูลนิธิพบข้อติดขัดที่กลุ่มเพื่อนช่วยเพื่อนต้องเผชิญคือ เรื่องของเวลา กิจกรรมอื่นๆ และด้านการเรียน ซึ่งทำให้บางครั้งไม่ได้ทำกิจกรรมตามแผนที่วางไว้ ส่วนใหญ่การดำเนินกิจกรรมจึงเป็นการช่วยเหลือเพื่อนลักษณะรายบุคคลมากกว่า

กิจกรรมเพื่อนช่วยเพื่อนระดับโรงเรียน เป็นการคิดวางแผนกิจกรรมโดยกลุ่มนักเรียนเพื่อช่วยเหลือป้องกันและแก้ไขสถานการณ์ปัญหาที่จะเกี่ยวข้องกับเพื่อน รุ่นพี่ และรุ่นน้องในโรงเรียน สำหรับกลุ่มนี้ ได้คิดวางแผนและแบ่งกิจกรรมออกเป็น 2 กิจกรรมหลักคือ กิจกรรมละครสะท้อนสังคม เพื่อสะท้อนหนึ่งในปัญหาสังคมที่เกิดขึ้นกับเด็กวัยรุ่นในปัจจุบัน และเพื่อให้เด็กนักเรียนที่รับชมเกิดความรับรู้ถึงปัญหาและแนวทางการแก้ไขปัญหาก็เกี่ยวข้องกับภัยบุคคลและการมีเพศสัมพันธ์ก่อนวัยอันควรที่อาจนำมาสู่ปัญหาการตั้งครรภ์ ทำแท้ง ฆ่าตัวตาย ทำร้ายตัวเองและทำร้ายคนในครอบครัว ต่อมากิจกรรมที่สอนน้องส่งต่อความปลอดภัย เป็นกิจกรรมที่นักเรียนกลุ่มเพื่อนช่วยเพื่อนอบรมให้ความรู้แก่นักเรียนในระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 และ 3 รู้เรื่องภัยบุคคลและอันตรายที่จะเกิดขึ้นกับตัวเอง ให้ความรู้เรื่องเพศที่ถูกต้อง ส่งเสริมทักษะการป้องกันภัยด้วยทักษะการตัดสินใจ และทักษะการขอความช่วยเหลือ หลังจบกิจกรรมในแง่ของการเสริมการเรียนรู้ของบุคคลกิจกรรมนี้ทำให้บุคลากรทุกคนในโรงเรียนมีความรู้ว่ามีการทำงานของเพื่อนช่วยเพื่อนอยู่ในโรงเรียนนี้ กลุ่มเพื่อนช่วยเพื่อนได้ทำงานจริงปฏิบัติจริง ทางด้านเนื้อหาข้อมูล ขึ้นอยู่กับวัยและการรับรู้ของนักเรียนในกลุ่มนักเรียนที่โตกว่า จะมีประสบการณ์ในการตอบคำถามที่มาจากประสบการณ์ตรง ในขณะที่นักเรียนที่เล็กกว่าจะมีความสนใจในเนื้อหามากกว่า เพราะไม่เคยผ่านการรับรู้มาก่อน

อภิปรายผล

กิจกรรมเพื่อนช่วยเพื่อนในโรงเรียนสตรีแห่งหนึ่งเป็นกิจกรรมที่เกิดขึ้นโดยความร่วมมือของหน่วยงาน 2 ส่วนทั้งโรงเรียนและมูลนิธิ เพื่อผลักดันให้เกิดการทำงานป้องกันปัญหาเด็กโดยพัฒนาแกนนำนักเรียน มาเป็นผู้ช่วยครู ซึ่งในที่นี้ หมายถึง หลายๆครั้งที่ครูไม่สามารถเข้าถึงปัญหาของนักเรียนได้ อาจเพราะช่องว่างระหว่างวัยที่เกิดขึ้นระหว่างครูกับลูกศิษย์ ทั้งจากตัวนักเรียนเองที่มีความใกล้ชิดกับเพื่อนด้วยกันมากกว่าพ่อแม่หรือครู มีความผูกพันเข้าใจกัน พูดคุยกันรู้เรื่องเข้าใจกันมากกว่า ความใกล้ชิดตรงนี้มาจากการรับรู้ปัญหาระหว่างกัน หากเด็กรู้จักสังเกตเพื่อนที่กำลังจะมีปัญหา หรือมีคำแนะนำให้เพื่อนในเบื้องต้นปัญหาต่างๆ ก็จะผ่านหนักเป็นเบา ซึ่งแนวคิดดังกล่าวนี้ก่อเกิดกิจกรรม เพื่อนช่วยเพื่อนในโรงเรียนขึ้น ซึ่งเป็นการทำงานที่ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทั้งครู ผู้บริหาร และเจ้าหน้าที่มูลนิธิประชุมวางแผนกัน เพื่อให้กิจกรรมสอดคล้องกับการป้องกันปัญหาต่างๆ ที่โรงเรียนและมูลนิธิต้องการเฝ้าระวัง ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของความรุนแรงระหว่างเด็กด้วยกันจากการรังแกกัน การทำร้ายร่างกาย หรือการทำร้ายจิตใจ ความรุนแรงระหว่างเด็กกับผู้ใหญ่ที่เป็นความรุนแรงในครอบครัว ความรุนแรงทางเพศอย่างการล่วงละเมิดทางเพศ ซึ่งจากการศึกษาดังกล่าวได้มีข้อค้นพบที่น่าสนใจดังนี้

1. ด้านบุคลากรของโรงเรียน ปัจจุบันครูได้รับบทบาทหน้าที่ที่หลากหลาย ไม่เพียงการสอนเท่านั้น แต่ยังมีเรื่องการดูแลนักเรียนซึ่งเป็นการกิจหนึ่งที่สำคัญไม่ต่างจากการทำการเรียนการสอน ซึ่งบางครั้งการทำหน้าที่หลายๆ อย่างพร้อมกันก็ทำให้ครูเองรู้สึกเหนื่อยล้า เครียด โดยเฉพาะอย่างยิ่งกิจกรรมที่มีเวลามากกำหนดอย่างการทำเรื่องการเรียนการสอน ซึ่งต้องทำตามระยะเวลาที่กำหนด ก็อาจส่งผลให้การทำงานช่วยเหลือนักเรียนด้านอื่นๆ ของครูไม่ทั่วถึง เพราะไม่มีเวลาที่ได้ใกล้ชิดนักเรียนเท่าที่ควร เมื่อขาดความใกล้ชิดก็จะไม่ได้สังเกตหรือรับทราบข้อมูลที่เป็นประโยชน์ต่อการช่วยเหลือเด็ก การมีนักเรียนที่มาทำงานช่วยเหลือเพื่อนที่มีความใกล้ชิดกว่าครูจึงเป็นสิ่งที่เกิดประโยชน์มาก แม้ว่าคำแนะนำหรือประสบการณ์ที่เพื่อนช่วยเหลือ อาจไม่ได้ช่วยให้เพื่อนผ่านพ้นจากปัญหาในขณะนั้น แต่การที่ส่งเสริมให้เด็กนักเรียนรู้จักสังเกตเพื่อน เฝ้าระวังเพื่อนที่จะมีปัญหา และเป็นผู้รับฟังที่ดี ในจุดนี้ก็จะเป็นการช่วยเหลือที่ผ่านหนักให้เป็นเบาได้ไม่มากนัก

2. ความสำคัญของความสัมพันธ์ระหว่างเพื่อนสู่เพื่อน ผู้เขียน พบว่า นักเรียนกลุ่มเพื่อนช่วยเพื่อนในแต่ละห้องได้คิดวางแผนกิจกรรมที่เน้นไปที่การกระชับความสัมพันธ์ของเพื่อนในห้องเรียน การไม่รังแกกัน การไม่ล้อเลียนไม่ทำร้ายจิตใจ เพราะเด็กๆ มองว่าหากความสัมพันธ์กับเพื่อนดี ไม่ทะเลาะกันเข้าใจกัน ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน บรรยากาศอบอุ่นเป็นกันเองในห้องเรียนจะช่วยส่งเสริมให้นักเรียนอยู่ในโรงเรียนได้อย่างมีความสุข

3. ดันทุทุที่แต่ละคนมี สิ่งที่ส่งเสริมให้กิจกรรมเพื่อนช่วยเพื่อน และกลุ่มเพื่อนช่วยเพื่อนสามารถดำเนินไปได้นั้น มีส่วนประกอบจากการที่โรงเรียนมีการทำงานของระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียนที่เป็นพื้นฐานที่สำคัญในการทำงานช่วยเหลือปกป้องคุ้มครองเด็ก มีกลุ่มนักเรียนที่มีจิตอาสาที่ทำงานเพื่อผู้อื่นทั้งประเด็นการช่วยเหลือเพื่อนที่มีปัญหาและการเฝ้าระวังภัยที่ทางสังคม และมีมูลนิธิศูนย์พิทักษ์สิทธิเด็กมาช่วยเสริมความรู้ ทักษะและสร้างนวัตกรรมใหม่ๆ ด้วยทั้งสองแห่งมีความสนใจที่สอดคล้องกันในประเด็นการช่วยเหลือเด็กในโรงเรียนจึงทำให้กิจกรรมและกลุ่มเพื่อนช่วยเพื่อนเกิดขึ้นได้โดยไมยาก ทุนต่างๆ ที่ประกอบกันนี้ส่งเสริมให้เกิดพลังกลุ่มก้อนใหม่ซึ่งสามารถทำงานช่วยเหลือและเฝ้าระวังสถานการณ์ปัญหาที่จะเกิดขึ้นกับเด็กนักเรียนในโรงเรียนได้

บทสรุป

จากการทำงานร่วมกันของทั้งสองส่วนไม่ว่าจะเป็นโรงเรียนและทางมูลนิธิศูนย์พิทักษ์สิทธิเด็ก ที่ได้ทำงานร่วมกันบนพื้นฐานของดันทุทุที่แต่ละคนมีบวกกับความตระหนักและสนใจการป้องกันและแก้ไขปัญหาที่จะเกิดขึ้นกับตัวเด็กนักเรียน จากจุดเริ่มที่โรงเรียนมีฐานการทำงานเรื่องการช่วยเหลือเด็กนักเรียนอยู่แล้วอย่างระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียน ประกอบกับมีแกนนำนักเรียนที่เคยได้รับความรู้เรื่องการให้คำปรึกษามาก่อน ผู้บริหารมีวิสัยทัศน์ช่วยส่งเสริมขับเคลื่อนให้เกิดการทำงานผ่านระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียน โดยมีครูฝ่ายแนะแนวเป็นผู้ประสานติดตามกิจกรรมเพื่อนช่วยเพื่อน ทำให้กิจกรรมและกลุ่มเพื่อนช่วยเพื่อนสามารถทำงานช่วยเหลือเพื่อนได้ทั้งในระดับโรงเรียนและระดับห้อง ด้านองค์กรมูลนิธิศูนย์พิทักษ์สิทธิเด็ก เป็นองค์กรที่ให้องค์ความรู้แก่โรงเรียนในด้านการปกป้องคุ้มครองเด็กรวมถึงการป้องกันสถานการณ์ปัญหาที่จะเกิดขึ้นกับเด็ก ที่ได้มาติดตามการทำงานให้กับนักเรียนเพื่อนช่วยเพื่อนในด้านทักษะการป้องกันความรุนแรง โดยมีเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับเรื่องภัยบุคคล การรังแกกันในโรงเรียน การเข้าใจเรื่องเพศและการล่วงละเมิดทางเพศ ทั้งยังมีทักษะต่างๆ ที่จะช่วยให้นักเรียนสามารถนำไปใช้ในการป้องกันปัญหาความรุนแรงที่จะเกิดขึ้นกับตนเองและเพื่อนได้ จนก่อเกิดเป็นกิจกรรมเพื่อนช่วยเพื่อนขึ้นในโรงเรียน โดยมีการวางแผนการทำงานกิจกรรมทั้งในระดับห้องเรียนและระดับโรงเรียนโดยมีนักเรียนกลุ่มเพื่อนช่วยเพื่อนเป็นผู้คิด วางแผนและดำเนินกิจกรรมโดยมีครูฝ่ายแนะแนว และเจ้าหน้าที่มูลนิธิศูนย์พิทักษ์สิทธิเด็กคอยติดตามให้ความช่วยเหลือ

ข้อเสนอแนะ

หากกิจกรรมเพื่อนช่วยเพื่อนเพื่อลดความรุนแรงในโรงเรียนจะทำให้เกิดประโยชน์สูงนั้น ผู้เขียนได้ให้ข้อเสนอแนะไว้ดังนี้

1. ต้องเริ่มจากการวางแผนการทำงานอย่างเป็นระบบ โดยมีการทำงานร่วมกันของโรงเรียนและมูลนิธิฯ เริ่มตั้งแต่การคิดและวางแผนร่วมกัน เพื่อสร้างกิจกรรมที่เหมาะสมและสามารถเกิดขึ้นได้จริง

2. การนิเทศติดตามอย่างสม่ำเสมอ เป็นการกระตุ้นให้เกิดการทำงานอย่างต่อเนื่องและสามารถพัฒนาให้เห็นผลได้จริง อาจเกิดขึ้นได้จากการที่มีหน่วยงานภายนอกเข้ามาติดตามสอบถามพูดคุยกับนักเรียนกลุ่มเพื่อนช่วยเพื่อนเป็นประจำทุกเดือน นำข้อมูลที่ได้ช่วยเหลือเพื่อนมาช่วยกันคิดหาทางแก้ไขโดยคำนึงถึงสิทธิส่วนบุคคลของเพื่อนเป็นสำคัญ หรือเพื่อให้เกิดความยั่งยืนจากภายในการนิเทศติดตามอาจเป็นบทบาทของครูแนะแนว ที่จะมีการจัดประชุมกลุ่มนักเรียนเพื่อนช่วยเพื่อนอาจใช้เวลาในคาบเรียนเพื่อให้เกิดความใกล้ชิดสนิทสนม เด็กก็จะกล้าเล่าและปรึกษาถึงข้อมูลที่จะเป็นประโยชน์ต่อเพื่อน

3. บทบาทของกลุ่มเพื่อนช่วยเพื่อนต้องชัดเจน ความชัดเจนในที่นี้ หมายถึงรวมถึงการที่นักเรียนที่อยู่ในกลุ่มเพื่อนช่วยเพื่อน ต้องรู้บทบาทของตัวเองคืออะไร วิธีการช่วยเพื่อนจะทำแบบไหน และต้องคำนึงถึงการรักษาความลับซึ่งเป็นจรรยาบรรณหนึ่งที่สำคัญในการให้คำปรึกษาหรือการเป็นผู้ให้คำแนะนำในการช่วยเหลือเพื่อน นอกจากความชัดเจนในบทบาทแล้ว การที่เพื่อนนักเรียนหรือคุณครูรู้ว่าเด็กคนไหนบ้างเป็นเด็กนักเรียนที่อยู่ในกลุ่มเพื่อนช่วยเพื่อนก็จะช่วยให้เข้าถึงปัญหาของเพื่อนมากขึ้น คือมีเพื่อนคนอื่น ๆ กล้าที่จะเข้ามาปรึกษามากขึ้น การได้รับการยอมรับอย่างเปิดเผยจะทำให้เด็กเกิดความภาคภูมิใจ และอยากทำประโยชน์เพื่อผู้อื่น

ต่อไป อาจจัดตั้งเป็นชมรมเพื่อนช่วยเพื่อน มีห้องให้คำปรึกษาที่มีบรรยากาศอบอุ่นเป็นกันเองกระตุ้นให้เกิดการช่วยเหลือบอกเล่าเรื่องราว เปิดใจปัญหาที่เด็กนักเรียนพบเจอ นอกจากนี้การใช้เทคโนโลยีสื่อสารให้เป็นประโยชน์ก็สำคัญ ยังมีเด็กอีกมากที่ไม่กล้าที่จะเปิดเผยเรื่องราวของตนแต่ต้องการได้รับการช่วยเหลือ หรือคำปรึกษาจากเพื่อนที่รับฟัง การใช้ช่องทางจากสื่อออนไลน์เช่น Facebook Email Line การใช้ช่องทางการสื่อสารแบบนี้จะช่วยลดความกังวลที่ผู้ขอความช่วยเหลือจะไม่กล้าเปิดเผยตนเอง

รายการอ้างอิง

กรมสุขภาพจิต. (2547). *เพื่อนช่วยเพื่อน (ฉบับปรับปรุง)*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทยจำกัด.

กระทรวงศึกษาธิการ. (2545). *เอกสารแนบแนว ชุด: กลวิธีสู่การเป็นผู้ให้คำปรึกษาการให้คำปรึกษาช่วยแก้ไขปัญหาวัยรุ่น*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว

พนม เกตุมาน. (2535). *สุขใจกับลูกวัยรุ่น*. กรุงเทพฯ: บริษัทแปลน พับลิชชิ่ง จำกัด.

เมตตา จอจวรรณศิริ. (2549). *ประสิทธิผลของกิจกรรมเพื่อนช่วยเพื่อนที่มีต่อพฤติกรรมเสี่ยงทางเพศของ นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 โรงเรียนนวมินทราชูทิศ สตรีวิทยา พุทธมณฑล กรุงเทพมหานคร. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, บัณฑิตวิทยาลัย.*

ศรีเรือน แก้วกังวาล. (2549). *จิตวิทยาพัฒนาการชีวิตทุกช่วงวัย วัยรุ่น-วัยสูงอายุ*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ธรรมศาสตร์.

สมพงษ์ จิตระดับ และคณะ. (2552). *รายงานสภาวะการณ์เด็กและเยาวชน กรุงเทพมหานครและปริมณฑล โครงการติดตาม สภาวะการณ์เด็กและเยาวชน (Child Watch) กรุงเทพและปริมณฑล. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) และ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.).*

สำนักวิชาการและมาตรฐานการศึกษา, สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน. (2553). *รหัสลับความสำเร็จนักเรียน YC*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด.

สุริยเดว ทรีปาตี และคณะ. (2556). *โครงการศึกษาสภาวะการณ์ต้นทุนชีวิต นักเรียนมัธยมทั่วประเทศ*. นครปฐม: มหาวิทยาลัยมหิดล.

อจจรา บุญกลิ่น. (2551). *การให้คำปรึกษาแบบเพื่อนช่วยเพื่อนเพิ่มเพิ่มการควบคุมตนเองของหญิงที่มีน้ำหนักเกิน*. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, คณะศึกษาศาสตร์, จิตวิทยาการศึกษาและการแนะแนว,

พื้นที่สร้างสรรค์กับการพัฒนาเด็กในสภาวะยากลำบาก: กรณีศึกษาชุมชนวัดดวงแข กรุงเทพมหานคร

Creative Space for Child Development in Hardship Condition:

Case Study in Wat Duang Khae Community, Bangkok

อาทิตยา เสมอวัม*

Arthitaya Semoum

บทคัดย่อ

บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของงานวิทยานิพนธ์เรื่องพื้นที่สร้างสรรค์กับการพัฒนาเด็กในสภาวะยากลำบาก: กรณีศึกษาชุมชนวัดดวงแข กรุงเทพมหานคร มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาแนวทางการดำเนินงานของพื้นที่สร้างสรรค์ ชุมชนวัดดวงแข ชุมชนวัดดวงแขโดยใช้วิธีวิจัยเชิงคุณภาพ ผู้วิจัยเก็บรวบรวมข้อมูลโดยการสัมภาษณ์เชิงลึกจากผู้มีส่วนร่วมในงานวิจัย ได้แก่ เจ้าหน้าที่มูลนิธิเพื่อการพัฒนาเด็ก แกนนำอาสาสมัครเด็ก แกนนำชุมชน (คณะกรรมการชุมชนวัดดวงแข แกนนำชุมชนที่มีบทบาทเป็นอาสาสมัครผู้ปกครองชุมชนวัดดวงแขและผู้อำนวยความสะดวกในการเล่นของมูลนิธิเพื่อการพัฒนาเด็ก) เครือข่าย (เจ้าหน้าที่ตำรวจสถานีตำรวจนครบาลปทุมวัน พยาบาลศูนย์บริการสาธารณสุข 5 จุฬาลงกรณ์ ผู้จัดการสถาบันสื่อเด็กและเยาวชน (สสย.) เจ้าหน้าที่ฝ่ายพัฒนาชุมชนสำนักงานเขตปทุมวัน เจ้าหน้าที่สำนักงานป้องกันและปราบปรามยาเสพติด กรุงเทพมหานคร อาจารย์คณะครุศิลป์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย รองผู้อำนวยการโรงเรียนวัดดวงแข และพระสงฆ์วัดดวงแข รวมทั้งสิ้น 17 คน ผู้วิจัยนำข้อมูลที่ได้นำวิเคราะห์ แล้วเสนอผลการวิจัยโดยใช้ระเบียบวิธีพรรณนาวิเคราะห์ผ่านแนวคิดเกี่ยวกับเด็ก (อนุสัญญาว่าด้วยสิทธิเด็ก มาตราที่ 31) แนวคิดการเล่น แนวคิดพื้นที่สร้างสรรค์

ผลการวิจัย พบว่า แนวคิดการดำเนินงานของพื้นที่สร้างสรรค์ ชุมชนวัดดวงแข เริ่มต้นมาจากการให้ความสำคัญกับการเล่นของเด็กที่เห็นถึงความสำคัญในการเล่นของเด็กที่ต้องการให้เด็กได้รับการพัฒนาตามวัยทั้ง 4 ด้าน คือ ด้านร่างกาย จิตใจ สังคม และสติปัญญา จากการเปิดพื้นที่เล่นให้เด็กในชุมชนวัดดวงแขทำให้พบว่าการเปิดพื้นที่ให้เด็กได้เข้ามาเล่นและการเล่นมีผู้อำนวยความสะดวกในการเล่น (Play Worker) ที่มีวิธีการทำงานกับเด็กในเชิงบวกสามารถลดความรุนแรงทางอารมณ์ของเด็กที่ได้รับจากครอบครัวและชุมชนลงได้ นำไปสู่การพัฒนาขยายผลจากการเล่นสู่การนิยามความหมายพื้นที่สร้างสรรค์ตลอดจนการขับเคลื่อนประเด็นแนวคิดพื้นที่สร้างสรรค์ ในสังคมไทย นอกจากนี้ยังพบว่าพื้นที่สร้างสรรค์ ชุมชนวัดดวงแข ไม่เพียงแต่เป็นพื้นที่ของเด็กแต่ยังเป็นพื้นที่ของทุกคนในชุมชน เช่น ครอบครัว ผู้สูงอายุ ที่เข้ามาทำกิจกรรมร่วมกัน อีกทั้งพื้นที่สร้างสรรค์ยังเป็นกลไกในการขับเคลื่อนการเข้ามามีส่วนร่วมของหน่วยงาน ทั้งภาครัฐ และเอกชนให้เข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาเด็กร่วมกัน

ข้อเสนอแนะ คือ 1. ควรนำแนวคิดพื้นที่สร้างสรรค์ไปปรับใช้ในพื้นที่อื่นเพราะเป็นแนวคิดที่ให้ความสำคัญกับเด็กและชุมชน รวมถึงการมีส่วนร่วมของหน่วยงานในพื้นที่ อีกทั้งยังเป็นเครื่องมือการทำงานด้านเด็กที่เป็นรูปธรรมที่ชัดเจน หากแนวคิดนี้ได้รับการเผยแพร่และขับเคลื่อนการทำงานอย่างจริงจังในสังคมจะนำไปสู่การพัฒนาเด็กและชุมชนเมืองอื่นๆ 2. ควรผลักดันการทำงานที่ต่อเนื่องให้เครือข่ายภาครัฐให้ความสำคัญกับการพัฒนาเด็กพื้นที่เสี่ยงของเมือง เช่น ชุมชนวัดดวงแขมากขึ้น

คำสำคัญ: พื้นที่สร้างสรรค์, เด็กในสภาวะยากลำบาก, การพัฒนาเด็ก

* นักศึกษาปริญญาโทหลักสูตรสังคมสงเคราะห์ศาสตรมหาบัณฑิต คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ABSTRACT

A paper is a part of Master Thesis: Creative space for Child Development in hardship condition, Case Study in Wat Duang Khae Community, Bangkok. The objective of study is to study the operational concept of creative space in Wat Duang Khae Community. The study was analyzed by qualitative Research Method. The study was based on in-depth interview of 17 persons who involved, consist of Foundation for Children Development Staff, Children Volunteer Leader, Community leader (Committee of Wat Duang Khae Community, Leader who are volunteer of Wat Duang Khae, Play worker of foundation), and Network (Policeman from Pathum Wan Police Station, Nurses from Public Health Service Center 5 Chulalongkorn, Manager of Child and Youth Media Institute, staff of Pathumwan District Office, Staff of Office of the Narcotics Control Board Bangkok, Staff of Faculty of Arts Education Chulalongkorn University, Deputy Director of Wat Duang Khae School, and Monk of Wat Duang Khae)

Research was analyzed and reported the result through descriptive analysis, which in the concept of Children (Convention on the Rights of the Child, Article 31), Creative space, and Theory of play. According to the study, the operational concept of creative space in Wat Duang Khae Community was started by realize to the important of children played, which aim to contribute children developed by the age of four aspects: physical, mental, social and intellectual. The Creative Space in Wat Duang Khae Community with Play Worker, who is facilitator and support children in a positive way, can reduce Emotional intensity of the children from the family and the community down. It lead to the development of the play extend to the definition creative space and drive the concept of creative space in Thailand as well. Moreover, creative space in Wat Duang Khae Community is not only the area of children, but also be area for everyone in the community, such as families, elderly, etc., to have activities together. Also, the creative space is mechanism to drive the involvement of both public and private sector to participate in developing of children together.

Suggestion 1: Should apply creative space concept in other area because this concept emphasize on the children, the community, and the involvement of local authorities. It also is a factual mechanism to work on children. If this concept has been released and driven to work seriously, it will lead to the development of children and other communities as well. Suggestion 2: Should be push the ongoing work to contribute government networks to focus on the development of children in vulnerable areas of cites, such as Wat Duang Khae community.

Keywords: creative space, Child in Hardship Condition, Involvement, Child Development

บทนำ

ในปัจจุบันสังคมไทยมีการเจริญเติบโตอย่างรวดเร็วทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม ที่เปลี่ยนแปลงไปตามกระแสโลก และความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยี เป็นเหตุก่อให้เกิดปัญหาในด้านอื่นๆ ตามมา โดยเฉพาะทางสังคมที่มีความซับซ้อนและไม่ได้รับความสนใจในการแก้ไข การพัฒนาและเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจและสังคมเปลี่ยนแปลงไปมาอย่างรวดเร็ว ทำให้ขาดความมั่นคงทางสังคม ชุมชนและครอบครัว สถาบันครอบครัวมีการเปลี่ยนแปลงจากครอบครัวขยายมาเป็นครอบครัวเดี่ยวเพิ่มมากขึ้น พ่อแม่ต้องประกอบอาชีพนอกบ้านเพื่อให้มีรายได้เพียงพอในการครองชีพ ซึ่งปัญหาทางด้านเศรษฐกิจทำให้มีการอพยพแรงงาน ไม่มีที่อยู่อาศัยเป็นหลักแหล่ง ความยากจน การหย่าร้าง ทำให้สถาบันครอบครัวบางส่วนไม่สามารถแสดงบทบาทและหน้าที่ในการเลี้ยงดูสมาชิกในครอบครัวได้อย่างเต็มที่ (สกล บุญคำ, 2540) เด็กถือเป็นทรัพยากรบุคคลที่มีความสำคัญยิ่ง เนื่องจากในอนาคตเด็กและเยาวชนเหล่านั้นจะต้องเติบโตมาทดแทนผู้ใหญ่ และเป็นกำลังสำคัญของประเทศชาติต่อไป การพัฒนาและส่งเสริมให้เด็กและ

เยาวชนเป็นผู้ใหญ่ที่มีคุณภาพ ย่อมเป็นการช่วยเหลือพัฒนาประเทศให้เจริญก้าวหน้าและทัดเทียมกับประเทศอื่น หากเด็กได้รับการปลูกฝังหรือการพัฒนาไปในทิศทางที่ไม่ดีย่อมส่งผลให้ประเทศชาติประสบปัญหา (อัจฉริยา ชูตินันท์, 2552)

ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้ศึกษาได้สนใจการดำเนินงานของมูลนิธิเพื่อการพัฒนาเด็กกับเด็กในสภาวะยากลำบากชุมชนแออัดเมือง คือ ชุมชนวัดดวงแข ซึ่งเป็นชุมชนหนึ่งในกรุงเทพมหานคร และเป็นชุมชนที่อยู่ในพื้นที่การทำงานของมูลนิธิเพื่อการพัฒนาเด็ก ชุมชนวัดดวงแขนั้น ตามทะเบียนบ้านมีทั้งหมด 66 ครัวเรือน ที่มีบ้านเลขที่ ตั้งอยู่บน ถนนรองเมือง เขตปทุมวัน กรุงเทพมหานคร มีจำนวนประชากรอยู่เกือบ 1 พันคน ครอบครัวที่อาศัยอยู่ในชุมชนนั้น มีอาชีพขายของตามรถไฟ หาบเร่ พนักงานทำความสะอาดในรถไฟ รับจ้างทั่วไป เช่น แม่บ้าน ซักผ้า เป็นต้น (สรินทร์ โกศลชัย และคณะ, 2557) สภาพของชุมชนวัดดวงแขตั้งอยู่บริเวณข้างกำแพงหัวลำโพง ในชุมชนส่วนใหญ่เป็นบ้านไม้ หรือสังกะสี มีความแออัดหนาแน่น มีลักษณะแคบ เป็นซอยเล็กๆ มีบ้านและตึกที่แบ่งเป็นห้องเช่าขนาดเล็กและหนาแน่น ภายในชุมชนบางจุดมีทางเดินที่แคบและแสงสว่างเข้าไม่ถึงส่งผลให้เกิดกลิ่นอับ มีขยะมูลฝอยตามทางเดิน บางจุดมีกลิ่นอับ และมีตึก ด้วยสภาพความเป็นอยู่ของเด็กในชุมชนแออัดเมืองที่ไม่มีพื้นที่เล่นและทำกิจกรรมอย่างสร้างสรรค์

มูลนิธิเพื่อการพัฒนาเด็ก เป็นองค์กรเอกชน มูลนิธิเป็นองค์กรที่ส่งเสริมพัฒนาการเด็กรอบด้าน ทั้งทางร่างกาย จิตใจ อารมณ์ และสังคม มีศูนย์ประสานงานในกรุงเทพมหานคร คือ ศูนย์พัฒนาเด็กดวงแข ที่มีกลุ่มเป้าหมาย คือ เด็กในสภาวะยากลำบากเมือง คือ ชุมชนวัดดวงแข เนื่องจากสภาพแวดล้อมของชุมชนไม่เอื้อต่อการพัฒนาเด็กอย่างรอบด้าน จึงเล็งเห็นความสำคัญของการพัฒนาเด็กในสภาวะยากลำบากเมือง โดยการเปิดพื้นที่ให้เด็กได้เล่น และทำกิจกรรม ให้เด็กๆ ได้เล่นอย่างมีคุณภาพ มีกระบวนการให้เด็กและชุมชนเข้ามามีส่วนร่วม โดยจะถูกกระตุ้นการมีส่วนร่วมผ่านกิจกรรมต่างๆ ทั้งการจัดสิ่งแวดล้อมในการเล่นของเด็กด้วยตนเอง อีกทั้งเน้นการมีส่วนร่วมของชุมชนเพื่อสร้างความตระหนักให้พ่อแม่ผู้ปกครอง ชุมชน เห็นถึงความสำคัญของการเล่นที่มีผลต่อการพัฒนาเด็ก และได้มีการขยายแนวคิดในการทำงานอย่างต่อเนื่อง จนกลายเป็น “พื้นที่สร้างสรรค์สำหรับเด็ก” และได้มีการขับเคลื่อนจนกระทั่งได้รับการประกาศเป็นวาระแห่งชาติ ในวันเด็กแห่งชาติ โดยมีการรวบรวมและสร้างเครือข่ายผู้ทำงานด้านเด็กทั้งเรื่องการเล่น เรื่องศิลปวัฒนธรรม เรื่องสื่อ อาสาสมัคร พร้อมหน่วยงานภาครัฐ เป็นเครือข่ายพื้นที่สร้างสรรค์ร่วมกันขับเคลื่อนและผลักดันทำให้เกิดนโยบายในปี พ.ศ. 2552 เพื่อให้เกิดพื้นที่สร้างสรรค์สำหรับเด็ก โดยมีวัตถุประสงค์คือเพื่อให้ทุกภาคส่วนของสังคมนั้นได้ร่วมกันตระหนักถึงความสำคัญของเด็ก เล็งเห็นถึงสภาพแวดล้อมที่อันตรายต่อเด็ก และหันมาร่วมมือร่วมกันสร้างสภาพแวดล้อมที่จะเอื้อต่อการพัฒนาเด็กอย่างรอบด้าน ช่วยขจัดและควบคุมสภาพแวดล้อมที่ไม่เหมาะสมและเป็นพิษภัยแก่เด็ก รวมไปถึงการจัดสรรพื้นที่ทางสังคมและลงทุน ในกิจกรรมสำหรับเด็ก เยาวชนอย่างจริงจังและกว้างขวางทั่วถึง (มูลนิธิเพื่อการพัฒนาเด็ก, 2555) ทำให้ในปัจจุบันมูลนิธิเพื่อการพัฒนาเด็กนั้น มีศูนย์ที่เป็นต้นแบบในการสาธิตเรื่องการเล่น และการจัดกระบวนการเรื่องพื้นที่สร้างสรรค์สำหรับเด็ก 2 แห่ง คือ มูลนิธิเพื่อการพัฒนาเด็ก ศูนย์พัฒนาเด็กดวงแข เขตปทุมวัน กรุงเทพมหานคร กลุ่มเป้าหมายคือเด็กในชุมชนแออัดเมืองและศูนย์พัฒนาเด็กสันติคาม อำเภอเมือง จังหวัดสมุทรปราการ กลุ่มเป้าหมาย คือ เด็กต่างชาติ (พม่า กัมพูชา)

จากการศึกษาการดำเนินงานของมูลนิธิเพื่อการพัฒนาเด็กนั้น ทำให้ผู้ศึกษา สนใจประเด็นแนวคิดเรื่องพื้นที่สร้างสรรค์ที่เกิดขึ้นในชุมชนวัดดวงแข คำว่า พื้นที่สร้างสรรค์นั้น จากการ ค้นคว้าของผู้ศึกษาวิจัยนั้น พบความหมายของคำว่าพื้นที่สร้างสรรค์ ที่มูลนิธิเพื่อการพัฒนาเด็กได้ให้ความหมายของคำว่า พื้นที่สร้างสรรค์สำหรับเด็ก คือ พื้นที่ที่สร้างประสบการณ์ สร้างโอกาส พัฒนาการตามวัย และตอบสนองความต้องการของเด็ก เพื่อส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้อย่างสร้างสรรค์ โดยการมีส่วนร่วมของเด็ก ครอบครัว ชุมชน และเป็นสถานที่ๆ เด็ก ครอบครัว ชุมชน หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ได้ร่วมกันดำเนินงานอย่างอิสระ และมีความสุข จนมีผลให้เกิดการเรียนรู้ และพัฒนาการอย่างสร้างสรรค์สำหรับเด็ก (เล่นเพื่อชีวิตของเด็ก, 2550)

ศูนย์พัฒนาเด็กดวงแข มูลนิธิเพื่อการพัฒนาเด็กได้สังเกตเห็นถึงความสำคัญของแนวคิดเรื่องสร้างพื้นที่สร้างสรรค์ และนำมาใช้เป็นฐานคิดในการดำเนินงานการพัฒนาเด็กในชุมชนวัดดวงแขจนถึงปัจจุบัน จากการสำรวจสถานการณ์ของมูลนิธิเพื่อการพัฒนาเด็กในปี 2556 พบสถานการณ์ด้านเด็กในชุมชนในเรื่องของ 1. ด้านความปลอดภัย เด็กขาดพื้นที่ปลอดภัยและสร้างกระบวนการเรียนรู้ที่สร้างสรรค์ 2. ด้านพฤติกรรม เด็กเสี่ยงต่อการมีพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสม ติดเกม อบายมุข ยาเสพติด และปัญหาพฤติกรรมที่ก้าวร้าวรุนแรง ขาดทักษะสังคมในการอยู่ร่วมกันกับผู้อื่น อันเนื่องมาจากผู้ปกครองต้องทำงานหาเลี้ยงชีพไม่มีเวลาดูแลเด็ก ซึ่งส่วนใหญ่จะให้เงินแก่เด็ก และปล่อยให้เด็กใช้เงินเอง เด็กก็จะนำไปซื้อของเล่น หรือ อาหารไม่มีประโยชน์ตามร้านสะดวกซื้อ เล่นเกม เป็นต้น (เจ้าหน้าที่กลุ่มงานพัฒนาเด็ก, 2557) จากการสำรวจสถานการณ์ด้านเด็กในชุมชนวัดดวงแขทำให้เจ้าหน้าที่ศูนย์พัฒนาเด็กดวงแข มูลนิธิเพื่อการพัฒนาเด็ก ได้จัดทำโครงการ “รองเมือง...เรื่องยิ้ม” โดยใช้แนวคิดเรื่องพื้นที่สร้างสรรค์ โดยการพัฒนาพื้นที่ทางกายภาพเพื่อสร้างความเข้มแข็งของชุมชน ให้เด็ก คนในชุมชน และภาคประชาสังคม เข้ามามีส่วนร่วม สร้างการรับรู้และมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วน จนกลายเป็นเครือข่ายการทำงานในพื้นที่ร่วมกับมูลนิธิเพื่อการพัฒนาเด็ก

จากการลงพื้นที่ผู้ศึกษาพบว่า นอกจากศูนย์พัฒนาเด็กดวงแข มูลนิธิเพื่อการพัฒนาเด็ก จะเปิดพื้นที่ทางกายภาพให้เด็กได้เข้ามาเล่นหรือทำกิจกรรม ดังที่กล่าวไปแล้วนั้น ยังเป็นพื้นที่ที่เด็กในชุมชนวัดดวงแข สามารถเข้ามาแลกเปลี่ยนประสบการณ์ชีวิต หรือประสบการณ์ที่ได้รับจากบ้านหรือชุมชน ซึ่งบางครั้งเป็นปัญหาที่เด็กกำลังเผชิญ กับครอบครัว แต่ไม่รู้จะไปเล่าให้ใครฟัง เมื่อเด็กมาเล่นหรือมาทำกิจกรรมในพื้นที่สร้างสรรค์สำหรับเด็ก ทำให้เด็กได้มีปฏิสัมพันธ์กับเจ้าหน้าที่ของมูลนิธิและอาสาสมัครผู้ปกครองของชุมชน ซึ่งคอยรับฟังและให้คำแนะนำ จากที่กล่าวมาทั้งหมด ผู้ศึกษาจึงเห็นความสำคัญของการก่อตัวขึ้นของพื้นที่สร้างสรรค์สำหรับเด็กที่อยู่ในสภาวะยากลำบากในชุมชนเมือง ของ ศูนย์พัฒนาเด็กดวงแข มูลนิธิเพื่อการพัฒนาเด็กเพราะเห็นว่าเป็นปรากฏการณ์หนึ่งที่จะแสดงให้เห็นการมีส่วนร่วมในการพัฒนาให้ความช่วยเหลือ ด้านคุณภาพชีวิตของเด็กในสังคมปัจจุบันว่ามีลักษณะอย่างไร ทั้งยังสะท้อนภาพชีวิตความเป็นอยู่ของเด็กในสภาวะยากลำบากในชุมชนเมือง ในพลวัตความเปลี่ยนแปลงของชุมชนเมืองสมัยใหม่ที่โลกเปลี่ยนไปอย่างรวดเร็ว และส่งผลให้ลักษณะปัญหาสังคมมีความซับซ้อนมากขึ้น ดังเช่น ชุมชนดวงแขที่เด็กกำลังเผชิญจากปัญหาสภาพแวดล้อมที่อยู่อาศัย ซึ่งไม่ใช่แค่เรื่องความแออัดคับแคบของสถานที่ แต่ยังรวมถึงสภาวะแวดล้อมที่เต็มไปด้วย ยาเสพติด อบายมุขต่างๆ นอกจากนี้ยังมีปัญหาครอบครัว ดังที่กล่าวไปตอนต้น อีกทั้ง คนในสังคมไทยมีมุมมองต่อชุมชนแออัดที่เป็นไปในทิศทางลบ เป็นแหล่งของปัญหาสังคม ทั้งในเรื่องของปัญหาพื้นที่ทางกายภาพ ปัญหายาเสพติด มีการมองว่าชุมชนแออัดเป็นเพียง “กาฝากของสังคม” เป็นต้น (สิริลักษณ์ แก้วคงยศ, 2532) เมื่อเด็กและคนในชุมชนในพื้นที่แห่งนี้ถูกมองอย่างประทับตราที่ยังส่งผลให้เด็กถูกละเลย ไม่ให้ความสนใจมากยิ่งขึ้น และยิ่งไปกว่านั้นเด็กก็จะถูกปฏิเสธจากสังคมมากขึ้นกว่าเดิม อันจะพัฒนาไปสู่ปัญหาในระยะยาวต่อไป เพราะฉะนั้นความสำคัญของการจัดพื้นที่สร้างสรรค์สำหรับกลุ่มเด็กที่อยู่ในสภาวะยากลำบากนั้น ไม่เพียงแต่การเปิดโอกาสให้เด็กได้รับการพัฒนาอย่างเหมาะสมเท่านั้น แต่ยังเป็นการดึงเด็กออกจากสภาพแวดล้อมของชุมชนที่เต็มไปด้วยสิ่งมอมเมาชั่วร้าย และการเปิดพื้นที่ที่สังคมจะรับฟังเสียงของเด็กกลุ่มนี้อีกด้วย

เครื่องมือและวิธีการศึกษา

การศึกษาเรื่อง “พื้นที่สร้างสรรค์กับการพัฒนาเด็กในสภาวะยากลำบาก: กรณีศึกษาชุมชนวัดดวงแข กรุงเทพมหานคร” เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ในการแสวงหาและเข้าถึงความรู้ ผู้ศึกษาใช้ฐานคิดทางญาณวิทยา (Epistemology) มาช่วยในการทำความเข้าใจปรากฏการณ์ที่ผู้ศึกษาต้องการแสวงหาคำตอบ และมีวิธีการเก็บข้อมูลจากการค้นคว้าเอกสาร (Documentary Study) ทั้งการรวบรวมศึกษา หนังสือ บทความ วิจัย บทสัมภาษณ์จากแหล่งต่างๆ ทั้งจากห้องสมุด และองค์กรพัฒนาเอกชนมูลนิธิเพื่อการพัฒนาเด็กที่เกี่ยวข้องกับเรื่องพื้นที่สร้างสรรค์ อีกทั้งเป็นการศึกษาข้อมูลจากภาคสนาม (Field Study) โดยการลงพื้นที่ ใช้วิธีการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) จากแนวคำถามและคำถามสำคัญในลักษณะของการถามคำถามเป็นคำถามปลายเปิด ในการศึกษาครั้งนี้มีผู้มีส่วนร่วมในงานวิจัยทั้งหมด 17 คน ได้แก่ เจ้าหน้าที่มูลนิธิเพื่อการพัฒนา

เด็ก จำนวน 2 คน เด็กในสภาวะยากลำบาก (ชุมชนวัดดวงแข) ซึ่งเป็นแกนนำอาสาสมัครเด็กที่เข้ามาใช้บริการ ร่วมกิจกรรมในพื้นที่สร้างสรรค์ชุมชนวัดดวงแข จำนวน 3 คน แกนนำชุมชนวัดดวงแขที่เข้ามาร่วมเป็นอาสาสมัครผู้ปกครองและผู้อำนวยการศูนย์การเรียนรู้ของเด็กในการเล่นของมูลนิธิเพื่อการพัฒนาเด็ก จำนวน 2 คน แกนนำชุมชนที่บทบาทเป็นคณะกรรมการชุมชน 1 คน ผู้จัดการสถาบันสื่อเด็กและเยาวชน (สสย.) 1 คน เจ้าหน้าที่ฝ่ายพัฒนาชุมชนและสวัสดิการสังคม สำนักงานเขตปทุมวัน จำนวน 2 คน เจ้าหน้าที่สถานีตำรวจนครบาลปทุมวัน จำนวน 1 คน ประธานสาขาวิชาศิลปศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย จำนวน 1 คน พยาบาลศูนย์บริการสาธารณสุข 5 จุฬาลงกรณ์ จำนวน 1 คน เจ้าหน้าที่สำนักงานป้องกันและปราบปรามยาเสพติด กรุงเทพมหานคร 1 คน รองผู้อำนวยการโรงเรียนวัดดวงแข จำนวน 1 คน และพระสงฆ์วัดดวงแข จำนวน 1 รูป

ผลการศึกษา

ผู้ศึกษาได้ผลการศึกษาจากการใช้วิธีการเก็บข้อมูลโดยการศึกษาค้นคว้าจากเอกสารที่เกี่ยวข้องและการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) กับแกนนำอาสาสมัครเด็ก แกนนำชุมชน และเครือข่ายที่เกี่ยวข้องในพื้นที่สร้างสรรค์ ชุมชนวัดดวงแข ผู้ศึกษาขอเสนอผลการศึกษาออกเป็น 4 ส่วน

บริบทชุมชน: พื้นที่ทางกายภาพ ความเสี่ยง สถานการณ์ และสภาพปัญหาในชุมชนที่ส่งผลต่อการพัฒนาเด็ก

ที่ตั้งของชุมชนวัดดวงแขติดกับสถานีรถไฟหัวลำโพง มีสภาพความเป็นอยู่ที่มีความเสี่ยงต่อเด็กในชุมชนวัดดวงแข ไม่ว่าจะเป็นพื้นที่ทางกายภาพที่เป็นชุมชนแออัด เมื่อเดินเข้าไปในชุมชนพื้นที่ด้านหน้าซอยจะเป็นพื้นที่กว้าง แต่เมื่อเดินลึกเข้าไปในซอยบางจุดจะมีพื้นที่มืดและแคบมากที่ไม่สามารถเดินสวนทางกันได้สะดวก ทำให้เป็นชุมชนที่ไม่เอื้อต่อการมีพื้นที่ให้เด็กได้วิ่งเล่น หรือเล่นกิจกรรมใดๆ เลย บริเวณชุมชนยังเป็นพื้นที่ซึ่งมีน้ำขัง ทำให้เป็นบ่อเกิดของโรคต่างๆ เช่น ไข้เลือดออก เป็นต้น ครอบครัวส่วนใหญ่ในชุมชนเป็นครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวและผู้คนในชุมชนจะประกอบอาชีพ พนักงานการรถไฟ ค้าขาย รับจ้างรายวัน เป็นต้น ซึ่งบางครอบครัวต้องทำงานหารายได้ ทำให้ไม่มีเวลาดูแลเด็กเท่าที่ควร อีกทั้งเป็นชุมชนที่มีการเล่นการพนันในชุมชน (อาทิ เช่น ตู้สล็อตและเล่นไพ่) มีการใช้ความรุนแรงในครอบครัว (พ่อแม่ทะเลาะกัน ตาต่อกันด้วยคำหยาบ) ทำให้เด็กเกิดพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสมต่างๆ เช่น การใช้ความรุนแรง หากเด็กทะเลาะกับเพื่อนก็จะแก้ปัญหาโดยการใช้กำลัง ปัญหายาเสพติด ซึ่งบางครอบครัวพ่อแม่เป็นผู้ค้าหรือผู้เสพ สิ่งต่างๆ เหล่านี้ทำให้เด็กซึมซับพฤติกรรมจากครอบครัวและผู้ใหญ่ในชุมชนได้อย่างง่ายดาย ภายในชุมชนมีบ้านเช่ารายวัน ผู้คนสับเปลี่ยนหมุนเวียนกันเข้ามาซึ่งคนในพื้นที่ส่วนหนึ่งให้ข้อมูลว่าผู้เช่ารายวันบางคนเป็นผู้ค้ายาเสพติด บ้างก็ลักขโมยแล้วหลบหนี ตำรวจเข้ามาในชุมชน คนเหล่านี้อาจจะนำพาความเสี่ยงมาสู่เด็ก มูลนิธิเพื่อการพัฒนาเด็กจึงเล็งเห็นความสำคัญของการพัฒนาเด็กในชุมชนวัดดวงแข ที่นับเป็นจุดเริ่มต้นในการทำงานกับเด็ก และการฟื้นฟูชุมชนวัดดวงแขเรื่อยมาตลอดจนถึงปัจจุบัน

เวลาฝนตกน้ำท่วม ท่อตัน ทั้งแมลงวัน ยุง หนู แมลงสาบ แมงหวี่ สกปรกมาก น้ำท่วมนานเป็นเดือน เด็กในชุมชนเดินไปโรงเรียน ต้องเดินย่ำน้ำไปโรงเรียน ขาก็เน่า ความสะอาดมีน้อย ปัญหาครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว ครอบครัวไม่อบอุ่น พ่อแม่ทะเลาะกันในชุมชนเยอะมาก พ่อแม่ต้องทำมาหากินไม่มีเวลาดูแลเด็ก เด็กก็ถูกปล่อยปละเลยให้วิ่งเล่น ไม่มีใครสนใจ...สมัยก่อนมีเรื่องของยาเสพติดมาก ในชุมชนมีบ้านเช่า ผู้คนหมุนเวียนสับเปลี่ยนเข้ามา ปัญหาที่ตามมา (แกนนำชุมชนวัดดวงแข 3, สัมภาษณ์, 29 กุมภาพันธ์ 2559)

พัฒนาการแนวความคิดการดำเนินงานของพื้นที่สร้างสรรค์ ชุมชนวัดดวงแข

พัฒนาการแนวความคิดการดำเนินงานของพื้นที่สร้างสรรค์ ชุมชนวัดดวงแข จากการสัมภาษณ์เชิงลึก พบว่า ฐานคิดเรื่องพื้นที่สร้างสรรค์สำหรับเด็กในสภาวะยากลำบาก ชุมชนวัดดวงแข เริ่มต้นจากการมีอาสาสมัครชาวต่างประเทศนำแนวคิดเรื่องการเล่นเข้ามาที่ศูนย์พัฒนาเด็กวัดดวงแขเพื่อให้เด็กในชุมชนแออัดได้มีพื้นที่เล่น โดยแนวความคิดการเล่นนั้นเชื่อมโยงกับอนุสัญญาว่าด้วยสิทธิเด็ก มาตราที่ 31 ที่ว่าเด็กทุกคน มีสิทธิที่จะได้เล่น ได้พักผ่อน ได้ทำกิจกรรมนันทนาการ อย่างเท่าเทียมกันทำให้ในปี พ.ศ.2542 ได้ริเริ่ม “โครงการการเล่นเพื่อการพัฒนา (Play Project)” เด็กทุกคนมีสิทธิและความจำเป็นที่ต้องได้เล่น เด็กจะเรียนรู้ทักษะชีวิตและมี

พัฒนาการผ่านการเล่น โดยผู้ใหญ่มีหน้าที่จัดสภาพแวดล้อมให้เอื้อต่อการเล่นที่ส่งเสริมพัฒนาการเด็กอย่างรอบด้าน จากแนวคิดการเล่นที่เข้ามาในศูนย์พัฒนาเด็กดวงแข มูลนิธิเพื่อการพัฒนาเด็ก นำไปสู่จุดเริ่มต้นในการจัดทำพื้นที่เล่นให้กับเด็ก โดยปรับปรุงพื้นที่ศูนย์พัฒนาเด็กดวงแขเป็นพื้นที่เล่นให้กับเด็กในชุมชนและสิ่งที่เป็นพื้นฐานสำคัญในการเล่นของเด็กก็คือสภาพแวดล้อมเพื่อส่งเสริมการเล่นของเด็กให้เกิดพัฒนาการ และจากประสบการณ์การทำงานด้านนี้อย่างต่อเนื่อง โดยการเปิดรูปแบบศูนย์การเล่นของเด็กที่สร้างสิ่งแวดล้อมให้เอื้อต่อการเรียนรู้ ส่งเสริมพัฒนาการรอบด้านและสอดคล้องกับความต้องการของเด็ก โดยไม่จำเป็นต้องใช้อุปกรณ์การเล่นที่มีราคาแพง แต่สามารถประยุกต์จากสิ่งของที่มีอยู่ มีการพัฒนาพื้นที่ต้นแบบในบริบทของพื้นที่ที่หลากหลายทั้งในสถานสงเคราะห์ โรงเรียนอนุบาล ชุมชนแถบโรงงานอุตสาหกรรม ชุมชนแออัดเมือง ชุมชนหมู่บ้านจัดสรร ชุมชนแถบท่าเรือ ชุมชนในชนบท เด็กต่างชาติ จากประสบการณ์ในการดำเนินงานทำให้มูลนิธิเพื่อการพัฒนาเด็ก เพื่อเผยแพร่แนวทางการจัดพื้นที่เล่นอย่างสร้างสรรค์ให้กับเด็ก พร้อมกับการเป็นวิทยากรจัดอบรม “ผู้อำนวยความสะดวกในการเล่น” (Play Worker) ให้แก่ผู้ดูแลเด็กและผู้สนใจทั่วไป และขยายแนวคิดสู่ศูนย์พัฒนาเด็กสันติคาม (สุขุมวิท 107) มูลนิธิเพื่อการพัฒนาเด็ก ต่อมาในปี พ.ศ.2544 มูลนิธิเพื่อการพัฒนาเด็ก ร่วมรณรงค์ “คืนพื้นที่ให้เด็ก” เพื่อให้พื้นที่ได้ทางด่วน พื้นที่ว่างเปล่าเพื่อการสร้างพื้นที่เล่นและทำกิจกรรมให้เด็ก

ต่อมาปี พ.ศ.2550 รองศาสตราจารย์ ดร. โคทม อารียา ซึ่งเป็นประธานมูลนิธิเพื่อการพัฒนาเด็ก ได้นำคำว่า “พื้นที่สร้างสรรค์สำหรับเด็ก” มาใช้เพื่อให้เด็กทุกคนได้มีพื้นที่เล่น พื้นที่ทำกิจกรรม เพื่อขยายแนวคิดให้ชุมชน สังคมในประเทศไทยได้จัดพื้นที่สำหรับเด็ก ต่อมา มูลนิธิเพื่อการพัฒนาเด็ก และองค์กรภาคีภาคประชาสังคมที่ทำงานด้านเด็ก เช่น กลุ่มสถาบันต้นกล้า กลุ่มยิ้มละไม มูลนิธิสี่ขาบ้าน (กลุ่มมะขามป้อม) กลุ่ม We are Happy เป็นต้น มีการจัดประชุมคณะทำงานด้านเด็กเพื่อกำหนดค่านิยม ความหมาย และกรอบแนวคิดของพื้นที่สร้างสรรค์สำหรับเด็ก ขึ้นมาเพื่ออธิบายคำว่า พื้นที่สร้างสรรค์ จึงได้มีการให้ความหมายของคำว่าพื้นที่สร้างสรรค์ และกรอบแนวคิดของพื้นที่สร้างสรรค์ เพื่อให้เกิดความเข้าใจที่เป็นไปในทิศทางเดียวกัน และสามารถนำไปสื่อสารในสังคมไทยได้ จึงเกิดค่านิยมร่วมกันว่า พื้นที่สร้างสรรค์สำหรับเด็ก หมายถึง พื้นที่สร้างประสบการณ์ สร้างโอกาส พัฒนาการ ตามวัย และตอบสนองความต้องการของเด็ก เพื่อส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้อย่างสร้างสรรค์ โดยการมีส่วนร่วมของเด็ก ครอบครัว ชุมชน หน่วยงานที่เกี่ยวข้องได้ร่วมกันดำเนินการอย่างอิสระ และมีความสุข จนมีผลให้เกิดการเรียนรู้ และพัฒนาการอย่างสร้างสรรค์สำหรับเด็ก (มูลนิธิเพื่อการพัฒนาเด็ก: 2550) ทำให้ในปี พ.ศ.2552 มีการขับเคลื่อนระดับนโยบายเรื่องพื้นที่สร้างสรรค์สำหรับเด็กของมูลนิธิเพื่อการพัฒนาเด็ก ร่วมกับเครือข่ายพื้นที่สร้างสรรค์ และภาคีเครือข่ายอื่นๆ ทำให้ประเด็นพื้นที่สร้างสรรค์สำหรับเด็กถูกขับเคลื่อนนโยบายอย่างรวดเร็ว ทำให้ “พื้นที่สร้างสรรค์สำหรับเด็ก” ได้รับการประกาศเป็นวาระแห่งชาติ เนื่องในวันเด็กแห่งชาติ จากนั้นมีการขยายแนวคิดไปยังหน่วยงานภาครัฐและเอกชนที่ทำงานด้านเด็ก หรือผู้ที่เกี่ยวข้องกับเด็ก มีการรวบรวมและสร้างเครือข่ายที่ทำงานพัฒนาเด็กทั้งเรื่องเล่น เรื่องสื่อ เรื่องศิลปวัฒนธรรม เรื่องอาสาสมัคร และองค์กรของรัฐ เป็นเครือข่ายพื้นที่สร้างสรรค์ และเป็นแกนนำหลักในการร่วมกันขับเคลื่อนและผลักดันให้เกิดนโยบาย และได้ขยายแนวคิดสู่ศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก องค์กรบริหารท้องถิ่น 25 จังหวัด “นักจัดกระบวนการเรียนรู้เรื่องพื้นที่สร้างสรรค์สำหรับเด็กในชุมชน” สร้างนักจัดกระบวนการเรียนรู้ด้านเด็กของชุมชนเรื่องพื้นที่สร้างสรรค์สำหรับเด็ก 25 จังหวัด และส่งเสริมให้สร้างพื้นที่สร้างสรรค์ด้านการเล่นโดยใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชน เกิดพื้นที่สร้างสรรค์ในศูนย์เด็กเล็กต้นแบบ จำนวน 8 ศูนย์ ในทุกภาคของประเทศไทย คือ จังหวัดพิษณุโลก นครสวรรค์ หนองบัวลำภู อุตรดิตถ์ อุดรธานี ฉะเชิงเทรา สงขลา และยะลา และทดลองหาพื้นที่ต้นแบบพื้นที่สร้างสรรค์สำหรับเด็กต่างชาติทั้งในโรงเรียน ศูนย์เด็กเล็ก และชุมชน เป็นต้น

ปี พ.ศ.2557-ปัจจุบัน พื้นที่สร้างสรรค์ ศูนย์พัฒนาเด็กดวงแข กรุงเทพมหานคร เป็นการดำเนินงานศูนย์ต้นแบบ (Model) พื้นที่สร้างสรรค์สำหรับเด็ก ที่มูลนิธิเพื่อการพัฒนาเด็ก สนับสนุนให้อาสาสมัครชุมชน คือผู้ปกครองและเด็ก เป็นแหล่งศึกษาดูงานในเรื่องของการเล่นและเป็นศูนย์เรียนรู้ให้ หน่วยงาน ภาครัฐและเอกชน ได้เข้ามาเรียนรู้ทดลองปฏิบัติจริง ซึ่งมีอาสาสมัครชุมชนเป็นผู้ถ่ายทอดแนวคิดการทำงานมีองค์กร หน่วยงานอาสาสมัคร นักศึกษา บุคคลที่สนใจในสังคมที่สนใจเข้ามาศึกษาดูงานโดยมีการกระบวนการที่สร้างความเข้าใจในสถานการณ์ปัญหาเด็ก และบริบทของชุมชน มีกระบวนการลงสัมผัสกับชุมชน ให้ร่วมคิดค้น

และจัดกิจกรรมที่สอดคล้องกับการแก้ไขปัญหาเด็กและตอบสนองความต้องการเด็กนำไปสู่การได้รูปแบบการจัดกิจกรรมพัฒนาเด็กแบบมีส่วนร่วมของคนในสังคม ซึ่งศูนย์พัฒนาเด็กดวงแฉ่งมีการดำเนินงานภายใต้โครงการ รองเมือง...เรื่องยิ้ม เพื่อพัฒนารูปแบบและกระบวนการพื้นที่สุขภาวะเพื่อเด็กในสภาวะยากลำบากในเมือง และส่งเสริมให้เกิดกลไกการปกป้องคุ้มครองเด็กในสภาวะยากลำบากผ่านการกระบวนการพื้นที่สร้างสรรค์โดยการพัฒนาพื้นที่ทางกายภาพ เพื่อสร้างความเข้มแข็งของชุมชน ให้เด็ก คนในชุมชน และภาคประชาสังคม เข้ามามีส่วนร่วม สร้างการรับรู้และมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วน

ศูนย์พัฒนาเด็กดวงแฉ่ง

ศูนย์พัฒนาเด็กดวงแฉ่งนั้นเป็นบ้านไม้โบราณ ใต้ถุนสูง เมื่อเดินเข้ามาทางด้านหน้าประตูก็จะพบกับห้องสมุด ภายในห้องสมุดจะมีการจัดวางชั้นหนังสือ รวมไปถึง ชุดโทรทัศน์ วีดีโอ และอุปกรณ์การเล่นต่างๆ เช่น ตัวต่อ แก้วพระราช อุปกรณ์ช่างซ่อมจำลอง เป็นต้น ใต้ถุนของบ้านเป็นลานกว้างสำหรับเป็นพื้นที่จัดกิจกรรมและหากไม่มีกิจกรรมก็จะเป็นพื้นที่ที่เด็กเข้ามาวิ่งเล่น เมื่อมองไปด้านขวามือก็จะพบเห็นสนามทราย มีกระดานลื่น บ้านไม้เล็กๆ บ้านไต่เชือก ยางรถยนต์เก่าที่นำมาทาสี วางเรียงๆสลับกันไปมา เพล เชือกผูกกับต้นไม้ ยางรถยนต์ที่นำมาผูกแขวนไว้ เป็นต้น หลังบ้านจะเป็นบ้านต้นไม้ ที่เด็กๆ ปีนขึ้นไปเล่น และ อ่านหนังสือ นอกจากนี้ห้อง ชั้นบนของบ้านจะเป็นห้องทำงานของเจ้าหน้าที่มูลนิธิเพื่อการพัฒนาเด็กศูนย์ดวงแฉ่ง และห้องดนตรีมีเครื่องดนตรีไทย และ สากล ซึ่งศูนย์ดวงแฉ่งเปิดทำการวันพฤหัสบดี-วันอาทิตย์ โดยวันพฤหัสบดี-วันศุกร์ จะเปิดให้เด็กๆ เข้ามาทำกิจกรรมภายในศูนย์ เวลา 15.00-18.00 น. และเสาร์-อาทิตย์ จะเปิดเวลา 12.00-17.00 น. ทั้งนี้โดยเฉพาะในวันเสาร์ อาทิตย์จะมีเด็กๆ อายุตั้งแต่ 3-18 ปี เข้ามาทำเล่นและทำกิจกรรมเป็นจำนวนมาก เพราะเป็นวันที่เด็กหยุดเรียน

จากการลงพื้นที่ภาคสนาม ผู้ศึกษาพบว่า ศูนย์พัฒนาเด็กดวงแฉ่งเป็นพื้นที่แห่งการเล่นอิสระ เด็กในชุมชนวัดดวงแฉ่งที่เข้ามาเล่น และ ทำกิจกรรมต่างๆ ที่ศูนย์พัฒนาเด็กดวงแฉ่งนั้น อยู่ในช่วงอายุ 3 ขวบ ไปจนถึง 18 ปี เนื่องจากเป็นพื้นที่สร้างสรรค์ที่ให้เด็กเข้ามาเล่นอย่างอิสระจำนวนเด็กในแต่ละวันจะไม่แน่นอน หากมีกิจกรรมที่มีอาสาสมัครจากภายนอก หรือ การจัดกิจกรรมของคณะกรรมการชุมชนในวันสำคัญ จำนวนเด็กที่เข้ามาอยู่ในช่วง แต่หากเป็นวันพฤหัสบดี และ ศุกร์ ที่เด็กเรียนหนังสือ เด็กที่เข้ามาจะอยู่ในช่วง 15-18 คน เด็กเล็กในกลุ่มนี้เด็กชอบเล่น คือ การวิ่งเล่นอิสระ วิ่งไล่จับ ปีนป่ายยางรถยนต์ เล่นตัวต่อเลโก้ เล่นบริเวณสนามทราย กระดานลื่น อีกทั้งชอบเดินเล่นบนยางรถยนต์ที่นำมาวางเรียงสลับกัน เด็กจะค่อยๆ ก้าวเดินบนยางรถยนต์ และมีอีกข้างก็จับกำแพง เดินไปเรื่อยจนสุดและวนกลับมาเดินใหม่ วาดรูป ระบายสี แต่งกายแฟนซีเป็นอะไรก็ได้ตามจินตนาการ กิจกรรมการเล่น โดยการสวมบทบาทเป็นอาสาสมัครตัวน้อย เช่น การช่วยทำความสะอาดศูนย์พัฒนาเด็กดวงแฉ่ง ช่วยในการลงเก็บข้อมูลชุมชน เป็นต้น เด็กโต จะเข้ามานั่งเล่น เป็นสถานที่พบปะพูดคุย เล่นกีฬา เช่น ฟุตบอล แบดมินตัน เป็นต้นเพิ่มเติมให้กับเด็กช่วงวัยนี้ เช่น กิจกรรมเรียนรู้การผลิตสื่อ ทั้งการถ่ายภาพ การตัดต่อ การถ่ายวีดีโอ เพื่อทำแผ่นพับ ทำภาพยนตร์สั้น การสำรวจชุมชน ร้านอาหารรอบชุมชน เป็นต้น

ภายในศูนย์พัฒนาเด็กดวงแฉ่งยังมีอาสาสมัครผู้ปกครองซึ่งเป็นคนในชุมชนที่เข้ามาทำหน้าที่ในการเป็นผู้อำนวยความสะดวกในการเล่น (Play Worker) ประจำศูนย์พัฒนาเด็กดวงแฉ่งให้กับเด็กเป็นผู้ที่มีส่วนสำคัญของพื้นที่แห่งนี้ โดยมีหน้าที่ตั้งแต่เริ่มเปิดศูนย์พัฒนาเด็กดวงแฉ่ง จนกระทั่งปิดศูนย์พัฒนาเด็กดวงแฉ่ง เริ่มจากการทำความสะอาดพื้นที่ ดูแลความปลอดภัย และเตรียมอุปกรณ์การเล่นสำหรับเด็ก จัดมุมกิจกรรมต่างๆ ที่เหมาะสมกับเด็กที่เข้ามาเล่นและทำกิจกรรมในศูนย์ ในขณะที่พื้นที่ศูนย์พัฒนาเด็กดวงแฉ่งให้เด็กได้เข้ามาเล่นและมาทำกิจกรรมต่างๆ นั้น ในบางครั้งจะร่วมเล่นไปพร้อมกับเด็กเพื่อสังเกตพฤติกรรมการเล่นของเด็กแต่ละคน สังเกตสิ่งที่เด็กสนใจ เมื่อเด็กทำความดี เช่น หากเด็กแบ่งของเล่นให้เพื่อน ผู้อำนวยความสะดวกก็จะชื่นชมเด็ก หากมีเหตุการณ์เด็กทะเลาะกัน ผู้อำนวยความสะดวกในการเล่นจะไม่มีการลงโทษโดยการใช้ความรุนแรง เช่น การดูว่ากล่าวด้วยคำหยาบและการตี แต่ผู้อำนวยความสะดวกในการเล่น จะเป็นผู้ไกล่เกลี่ยโดยสอบถามเรื่องราวในเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น และให้เด็กได้คิดตระหนัก ทบทวนถึงพฤติกรรมของเด็ก แทรกการใช้เหตุผลโดยให้เด็กคิดเชิงเหตุผลถึงพฤติกรรมที่เด็กและเพื่อนกระทำ เช่น ถ้าเป็นเด็กที่กระทำความรุนแรงชกต่อยเพื่อนหรือตีเพื่อน แย่งของเล่นของเพื่อน ผู้อำนวยความสะดวกในการเล่นจะตั้งคำถามต่อเด็กว่า หากโดนกระทำ

แบบนี้จะรู้สึกอย่างไร ชอบหรือไม่ เพื่อนก็รู้สึกเช่นเดียวกัน การให้อภัยเพื่อนที่ทำความผิด เป็นต้น หลังจากเด็กเข้ามาเล่นและทำกิจกรรมเสร็จ ผู้อำนวยการความสะดวกในการเล่น จะต้องให้เด็กเรียนรู้ถึงความรับผิดชอบในการเล่น เช่น การล้างทำความสะอาดอุปกรณ์การเล่น การเก็บของเมื่อเล่นเสร็จ การไม่นำของของส่วนรวมกลับบ้าน เป็นต้น เมื่อเด็กกลับบ้าน ผู้อำนวยการความสะดวกในการเล่นก็จะประชุมสรุปผลพูดคุยประเด็นในแต่ละวัน ว่าเด็กสนใจอะไร มีพฤติกรรมอะไรเป็นพิเศษ ทั้งพฤติกรรมด้านบวก ด้านลบ แนวทางในการทำกิจกรรมครั้งต่อไปและบันทึกลงแบบบันทึกกิจกรรม บริการการเล่น ศูนย์พัฒนาเด็กดวงแข การที่มีผู้อำนวยการความสะดวกในการเล่นของศูนย์พัฒนาเด็กดวงแข ซึ่งเป็นคนในชุมชนวัดดวงแขนั้น

จากการศึกษาจากประสบการณ์ของแกนนำชุมชนที่มีบทบาทเป็นผู้อำนวยความสะดวกในการเล่น พบว่า มีสถานการณ์เด็กโดนล่อลวงละเมิดทางเพศ ผู้อำนวยการความสะดวกในการเล่นรับรู้เรื่องราวได้จากการสังเกตเวลาเด็กเข้ามาเล่นในพื้นที่แห่งนี้ สังเกตการจากพฤติกรรมเปลี่ยนแปลงของเด็ก จากเด็กที่เคยเข้ามาเล่นมีบุคลิกลักษณะร่าเริง แจ่มใส เปลี่ยนแปลงไปเป็น ซึมเศร้า เจ็บขริม มีพฤติกรรมเข้าห้องน้ำบ่อยๆ และมีเด็กคนอื่นๆ มาเล่าให้ผู้อำนวยการความสะดวกในการเล่นฟัง ว่าเด็กเจ็บอวัยวะเพศของตนเอง อีกทั้งเมื่อเล่นเสร็จก็จะมีการพูดคุยประชุม หาแนวทางการทำงานร่วมกัน จนค้นพบว่าเด็กถูกล่อลวงละเมิด จึงสามารถทำให้ช่วยเด็กได้ การมีพื้นที่เล่นให้เด็กในชุมชนวัดดวงแขซึ่งเป็นพื้นที่ชุมชนที่มีความแออัดทางกายภาพและเด็กเติบโตมาในสภาพแวดล้อมของครอบครัวที่เต็มไปด้วยความรุนแรงทั้งทางร่างกาย จิตใจดังที่กล่าวไปในส่วนของบริบทชุมชนแล้วนั้น จากการสัมภาษณ์ผู้มีส่วนร่วมในงานวิจัย พบว่า พื้นที่แห่งนี้พื้นที่ที่เด็กในชุมชนวัดดวงแขได้เข้ามาปลดปล่อยอารมณ์ โดยยกกรณีตัวอย่างของเด็กที่เข้ามาเล่นว่าเด็กมีพฤติกรรมเล่นกับเพื่อนรุนแรง เมื่อทะเลาะกับพ่อแม่มาที่บ้าน เด็กเข้ามาเล่นก็จะเข้ามาระบายอารมณ์ เช่นเตะฟุตบอลแรงๆ แกล้งเพื่อน เป็นต้น เมื่ออยากเล่นกับผู้อื่นก็จะจ่ายเงินให้เพื่อนเล่นกับตนเอง เด็กไม่มีทักษะในการเล่นร่วมกับเพื่อนคนอื่น พฤติกรรมของเด็กเรียนรู้จากผู้ปกครองซึ่งก็คือพ่อของเด็กที่เป็นผู้มีเงิน และมีอิทธิพลในชุมชน การมีพื้นที่ให้เด็กได้เข้ามาเล่น มาปลดปล่อยอารมณ์ และมีผู้อำนวยการความสะดวกในการเล่นที่เข้าใจเด็ก สิ่งเหล่านี้เป็นปัจจัยที่ช่วยปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของเด็กให้เด็กควบคุมอารมณ์ของตนเองได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเด็กที่ได้รับความรุนแรงทางอารมณ์ ที่เกิดจากในครอบครัวและชุมชน ดังเช่น เด็กในชุมชนวัดดวงแข

แนวคิดพื้นที่สร้างสรรค์นั้นนอกจากจะเป็นการเปิดพื้นที่ทางกายภาพให้เด็กได้เข้ามาเล่นแล้ว แต่ยังเป็นพื้นที่ทางความคิดของเด็ก โดยเฉพาะการรับฟังความคิดเห็นของเด็ก เช่น การออกแบบพื้นที่เล่น ออกแบบกิจกรรมด้วยตนเอง ให้คุณค่าและความสำคัญของเด็ก โดยการรับฟังความคิดเห็นของเด็กในทุกๆ เรื่อง ทั้งในเรื่องการเล่นอิสระ การทำกิจกรรมในแต่ละวันให้เด็กได้แสดงออกทางความคิดของตนเอง สามารถพูดหรือแสดงความคิดเห็นจากตัวตนที่แท้จริง ศูนย์พัฒนาเด็กดวงแข มูลนิธิเพื่อการพัฒนาเด็ก การมีพื้นที่ให้แสดงความคิดเห็นและเป็นที่ปลดปล่อยอารมณ์ทำให้เด็กรู้สึกได้รับการยอมรับจากสังคม เด็กยังได้รับรู้ถึงการมีคนคอยห่วงใย ใส่ใจ ดูแล ให้คำปรึกษาแนะนำ เด็กรู้สึกถึงความมีตัวตน มีผู้ที่คอยรับฟัง ส่งผลให้เด็กรู้สึกถึงการเป็นส่วนหนึ่งของพื้นที่แห่งนี้

“ที่นี่ย่ออุ่น ดูแลเอาใจใส่ อยู่ในสายตาผู้ใหญ่มากกว่าที่ ผู้ใหญ่รับฟังความคิดเห็น แสดงความคิดเห็นได้” (แกนนำอาสาสมัครเด็ก A, สัมภาษณ์, 2 มีนาคม 2559)

ที่นี้เปิดโอกาสให้ทุกคนได้พูด ถึงแม้ว่าเราเป็นเด็ก ถ้าเรามีความคิดเห็นอะไรเราก็ได้พูดออกมา ถ้าเราเห็นคนอื่นที่พูดดีกว่า เราก็ต้องยอมรับหรือรับฟัง มีข้อดี ข้อเสียอย่างไรเราก็เสนอแนะกลับได้ ที่นี้สอนให้รู้จักคิด รู้จักใช้เหตุผลมากขึ้น...ตรงนี้คือพื้นที่ของเราเอง คือตัวตนเรา...เวลาเรามีปัญหาที่เข้ามาที่บ้านพัก เหมือนบ้านพักเป็นที่ปรึกษา มาเล่าให้สาวฟัง พี่เค้าก็คอยปลอบใจ บางครั้งเราไม่สามารถเล่าให้ที่บ้านฟังได้ เราต้องการคนปรึกษา ป้าหมี ป้าติ่ม พี่สาวก็เปรียบเสมือนพ่อกับแม่คนที่สอง คอยถามวิธีชีวิต ใส่ใจ บางทีคนที่บ้านยังไม่ถามเราเลย (แกนนำอาสาสมัครเด็ก C, สัมภาษณ์, 2 มีนาคม 2559)

นอกจากจะเป็นพื้นที่เล่นอิสระสำหรับเด็กแล้วนั้น จากการลงภาคสนามผู้วิจัย พบว่า ยังคงเป็นพื้นที่ที่ผู้ใหญ่ในชุมชนที่จะเข้ามาในพื้นที่แห่งนี้ เช่น ในตอนเย็น จะพบว่า มีผู้ปกครองของเด็กเข้ามาดูแลเด็กในขณะที่เล่น บ้างก็เข้ามาพูดคุยกับผู้อำนวยการ

ความสะดวกในการเล่นที่เป็นผู้ใหญ่ในชุมชน อีกทั้งยังเป็นพื้นที่ที่คนในชุมชนเข้ามาจัดกิจกรรมในวันสำคัญ เช่น วันพ่อ วันแม่ เป็นต้น และเป็นพื้นที่ที่เปิดให้หน่วยงานทั้งภาครัฐ และเอกชน สถาบันการศึกษา เข้ามาใช้พื้นที่ในการทำงานทั้งการจัดกิจกรรมของหน่วยงาน การจัดประชุม ร่วมกับคณะกรรมการและคนในชุมชนวัดดวงแข เช่น สถานีตำรวจนครบาลปทุมวัน ศูนย์บริการสาธารณสุข 5 จุฬาลงกรณ์ สำนักงานเขตปทุมวัน สำนักงานป้องกันและปราบปรามยาเสพติด กรุงเทพมหานคร มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย และสถาบันการศึกษาอื่นๆ เป็นต้น

“เป็นพื้นที่ๆ เด็กๆ ได้มีกิจกรรม ได้มีส่วนร่วม มีพื้นที่ที่แสดงออก เป็นพื้นที่ปลอดภัย มีหน่วยงานหรือผู้ใหญ่เข้ามามีส่วนร่วม มาสนับสนุน ได้มีโอกาสพัฒนาตนเอง” (นักพัฒนาสังคมชำนาญการ, สัมภาษณ์, 8 มีนาคม 2559)

จากการศึกษา พบว่า ในปี พ.ศ.2557 ศูนย์พัฒนาเด็กดวงแข มูลนิธิเพื่อการพัฒนาเด็ก มีการดำเนินงานภายใต้โครงการ ร่องเมือง...เรื่องยิ้ม โดยนำแนวคิดพื้นที่สร้างสรรค์มาใช้ในการดำเนินงานกับเด็กในสภาวะยากลำบาก ชุมชนวัดดวงแขโดยการจุดประเด็นสร้างการรับรู้เรื่องแนวคิดพื้นที่สร้างสรรค์และเป็นผู้เชื่อมประสานงานกับเด็ก ชุมชน หน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับมูลนิธิเพื่อการพัฒนาเด็ก และ ชุมชนวัดดวงแข ให้เข้ามามีส่วนร่วมเพื่อนำไปสู่การสร้างและพัฒนาเด็กร่วมกันของทุกภาคส่วน เพื่อขยายแนวคิดเรื่องพื้นที่สร้างสรรค์ลงไปชุมชนวัดดวงแข เจ้าหน้าที่ศูนย์พัฒนาเด็กดวงแข มีกิจกรรมให้ แก่นำอาสาสมัครเด็ก ชุมชนวัดดวงแข ลงเก็บข้อมูลชุมชนทำให้พบสถานการณ์ของชุมชน และสถานการณ์ด้านเด็ก ในเรื่องของการกินอาหารเข้าที่พบว่าเด็กในชุมชนวัดดวงแข ส่วนใหญ่ไม่ได้รับประทานอาหารเช้า และสภาพแวดล้อมของชุมชนและบริเวณโดยรอบในชุมชนที่เป็นชุมชนแออัดเป็นตึก มีห้องปูนเก่า กำแพงเก่า ไม่มีต้นไม้ อากาศไม่ถ่ายเททำ หลังจากการลงสำรวจชุมชนที่เด็กได้เข้ามามีส่วนร่วม นำไปสู่การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจและกำหนดความต้องการในการดำเนินกิจกรรมต่อไป เช่น กิจกรรมเมนูเรื่องยิ้ม เด็กได้ร่วมทดลองทำอาหารอย่างง่าย ๆ เพื่อให้เด็กสามารถทำอาหารได้ด้วยตนเอง โดยการให้เด็กทดลองทำยาปลากระป๋อง ซึ่งในกิจกรรมนี้เจ้าหน้าที่ศูนย์ดวงแขได้เชิญชวนให้เจ้าหน้าที่ศูนย์บริการสาธารณสุข 5 จุฬาลงกรณ์ ซึ่งเป็นหน่วยงานภาครัฐที่อยู่ในพื้นที่เขตปทุมวันได้เข้ามามีส่วนร่วม ในเรื่องของการให้ความรู้เรื่องโภชนาการกับเด็ก เพื่อให้เด็กได้เรียนรู้ถึงความสำคัญประโยชน์ในการบริโภคอาหารเช้า กิจกรรมร้านเรื่องยิ้ม เป็นกิจกรรมที่เกิดขึ้นเนื่องจากหากเด็กไม่สามารถทำอาหารด้วยตนเอง เด็กสามารถไปรับประทานอาหารเช้าที่ใดบริเวณชุมชน โดยให้แก่นำอาสาสมัครเด็กลงสำรวจร้านอาหารที่อยู่บริเวณรอบชุมชน เด็กแบ่งบทบาทหน้าที่ เช่น บทบาทผู้ทดลองชิมอาหาร บทบาทผู้วาดแผนที่ชุมชนไปร้านอาหาร บทบาทช่างภาพ บทบาทผู้บันทึกข้อมูล หลังจากลงพื้นที่เก็บข้อมูลร้านอาหารบริเวณรอบชุมชน ก็กลับมาสรุปร่วมกันที่ศูนย์ดวงแข ตั้งเกณฑ์การให้อาหาร เช่น ร้านที่มีความสะอาด มีสารอาหารครบถ้วน เหมาะสมกับราคา ผู้ขายมีมนุษยสัมพันธ์ จนกลายเป็นสื่อแผ่นพับร้านเรื่องยิ้มที่แก่นนำอาสาสมัครเด็กจัดทำขึ้น และกิจกรรมกำแพงหัวลำโพงเรื่องยิ้ม เด็กได้เข้ามามีส่วนร่วมพัฒนาพื้นที่ทางกายภาพในชุมชนและบริเวณโดยรอบกำแพงหัวลำโพงที่อยู่รอบชุมชน โดยการเข้ามามีส่วนร่วมของเครือข่าย คือ ประธานสาขาวิชาศิลปศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยที่เข้ามามีส่วนร่วมในเรื่องของการนำความรู้ความสามารถด้านศิลปะเข้ามาพัฒนาพื้นที่ชุมชนวัดดวงแข ร่วมกับเด็ก ชุมชน

ทำให้ปัจจุบันชุมชนวัดดวงแข จากที่ภายในชุมชนเคยเป็นกำแพงที่ไม่มีภาพวาด ก็เปลี่ยนแปลงไปมีภาพวาดและมีสีสันสดใส เมื่อเดินเข้าไปบริเวณกลางซอยของชุมชน ก็จะพบภาพวาดรูปดอกไม้ ต้นไม้ นอกจากนี้ ยังพบข้อความ “ห้องน้ำสวยแล้วไม่ทุบทิ้งแล้วจ้า” อยู่บริเวณห้องน้ำส่วนตัวของบ้านหลังหนึ่งในชุมชน ภายในชุมชนมีภาพวาดที่มีสีสันสดใสตลอดเส้นทางในการเดินเข้าไปจนถึงทางเชื่อมเข้าวัดดวงแข แต่ก็ยังมีบางส่วนของชุมชนที่รูปวาดเหล่านี้ยังไม่ถึงยังคงเป็นกำแพงเก่าและมีจุดที่มีดทับ บริเวณด้านหน้าชุมชนซึ่งอยู่ติดกับกำแพงของสถานีรถไฟหัวลำโพงก็มีรูปภาพที่จำลองเส้นทางของรถไฟที่วิ่งผ่านไปสู่อำเภอต่างๆ ตามสถานที่สำคัญในประเทศไทย จากการเข้ามามีส่วนร่วมของเด็ก ชุมชน เครือข่าย จนเกิดการเปลี่ยนแปลงทางสภาพแวดล้อมทางกายภาพที่เปลี่ยนไป ส่งผลให้เด็กเกิดการเปลี่ยนแปลงทางด้านความคิดที่มีต่อตนเองผ่านการทำกิจกรรม เกิดการเปลี่ยนแปลงทางความคิดที่มีต่อตนเอง มีความกล้าแสดงออก กล้าพูดในที่สาธารณะ กล้าแสดงความคิดเห็น เมื่อได้รับการฝึกฝนที่บ่อยขึ้น ทำให้เด็กเกิดความมั่นใจในตนเอง จนเกิดความเชื่อมั่นในศักยภาพที่มีอยู่ของตนเอง และ ชุมชน เช่น จากไม่กล้าบอกผู้อื่นว่าอาศัยอยู่ในชุมชน

วัดดวงแข ทศคติของเด็กกลัวถูกตีตราจากสังคมว่าเป็นเด็กที่อาศัยอยู่ชุมชนแออัดเพราะสังคมไทยมีมุมมองต่อชุมชนแออัดในทางลบ เกิดความภาคภูมิใจในตนเองที่ได้อาศัยอยู่ในชุมชนวัดดวงแข ภูมิใจที่แม่เกิดในชุมชนเมืองก็มีประวัติศาสตร์ รากเหง้าของชุมชน ภาคภูมิใจที่เห็นคนภายนอกที่ผ่านเข้ามาที่สนใจชุมชน

อภิปรายผล

1. แนวคิดพื้นที่สร้างสรรค์ ชุมชนวัดดวงแขมีที่มาจากการเป็นพื้นที่เล่นสำหรับเด็กที่ให้ความสำคัญกับอนุสัญญาว่าด้วยสิทธิเด็ก โดยเฉพาะอย่างยิ่งตามมาตราที่ 31 ที่เห็นถึงความสำคัญของการพัฒนาเด็กให้เด็กทุกคนในโลกมีสิทธิในการพักผ่อนหย่อนใจ การเล่นเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตวัยเด็กของมนุษย์ทุกชาติทุกภาษาตั้งแต่อดีตจนปัจจุบัน เด็กทุกคนรักการเล่นเป็นชีวิตจิตใจและอยากมีโอกาสได้เล่น วิเชียร เกษประทุม (2546) ดังนั้นการดำเนินงานของศูนย์พัฒนาเด็กดวงแข จึงเป็นพื้นที่ที่ให้ความสำคัญกับเด็กในเรื่องของการเล่น มีการจัดทำพื้นที่เล่นเพื่อส่งเสริมการเล่นของเด็กในชุมชนวัดดวงแข และมีกิจกรรมเพื่อให้สอดคล้องกับประโยชน์ของเด็กตามช่วงวัย การจัดทำพื้นที่ทางกายภาพของศูนย์พัฒนาเด็กดวงแขที่เป็นพื้นที่สำหรับเล่นอิสระนั้นจึงมีการจัดสภาพแวดล้อมมีของเล่นที่เอื้อต่อการพัฒนากล้ามเนื้อของเด็ก เช่น กระดานลื่น บันไดเชือกปีนป่าย ยางรถยนต์เก่าที่ถูกนำมาวางสลับไปมา เป็นต้น เนื่องจากชุมชนวัดดวงแข ไม่มีพื้นที่ให้เด็กได้วิ่งเล่น เป็นชุมชนขนาดเล็ก สภาพแวดล้อมในชุมชนไม่เอื้อต่อการพัฒนาเด็ก ทำให้ศูนย์พัฒนาเด็กดวงแข คำนึงถึงการจัดสภาพแวดล้อมที่เหมาะสมและเอื้อต่อการพัฒนาเด็ก ดังที่ นิตยา ประพุดติกิจ (2536) กล่าวว่าเด็กปฐมวัยจะได้รับประโยชน์จากการเล่นที่ช่วยในเรื่องของการพัฒนา ทางด้านร่างกายเป็นการสร้างกล้ามเนื้อส่วนต่างๆ กล้ามเนื้อลำตัว แขน ขาของเด็กให้เจริญเติบโต แข็งแรง การได้ใช้ประสาทสัมผัสที่เด็กได้สัมผัสของจริงนอกเหนือจากการนั่งเรียนในห้อง จะทำให้เด็กเข้าใจธรรมชาติ และจากแนวคิดการเล่นที่เข้ามาที่ศูนย์พัฒนาเด็กดวงแข การดำเนินงานของมูลนิธิเพื่อการพัฒนาเด็กเป็นการดำเนินงานโดยให้เด็กเป็นศูนย์กลาง โดยเฉพาะการรับฟังความคิดเห็นของเด็ก เช่น การออกแบบพื้นที่เล่น ออกแบบกิจกรรมด้วยตนเอง รับฟังความคิดเห็นของเด็กในทุกๆ เรื่อง ทั้งในเรื่องการเล่นอิสระ การทำกิจกรรมในแต่ละวันให้เด็กได้แสดงออกทางความคิดของตนเอง สามารถพูดหรือแสดงความคิดเห็นจากตัวตนที่แท้จริง ส่งผลให้เด็กมีความกล้าคิด กล้าแสดงออกอย่างมีเหตุผล และเด็กได้เรียนรู้ถึงการเปิดใจรับฟังความคิดเห็นผู้อื่น ซึ่งมีความสอดคล้องกับทฤษฎีการเล่นของ ฟรอยด์ (Freud, 1965) ที่กล่าวว่า การเล่นถูกนำไปเชื่อมโยงกับความเป็นผู้ใหญ่ภายในตัวเด็ก เด็กที่เผชิญหน้ากับสถานการณ์ที่ยากเกินจะควบคุมได้ เด็กจะสร้างเรื่องราวสมมติขึ้น แล้วเด็กจะแสดงบทบาทนั้น โดยผ่านการเล่นที่ใช้จินตนาการความคิดฝัน และทำการเล่นซ้ำๆ หลายครั้ง เพื่อลดความคับข้องใจ ความกังวล ความผิดหวัง ที่เกิดขึ้นในชีวิตประจำวัน ซึ่งกระบวนการนี้ดำเนินไปอย่างค่อยเป็นค่อยไป และมั่นคง เพื่อช่วยให้เด็กเรียนรู้วิธีการควบคุมตัวเอง โดยไม่ต้องสูญเสียความรู้สึกที่ดีเกี่ยวกับตนเอง การเล่นเป็นทางออกให้เด็กได้แสดงความรู้สึกต่างๆ ออกมา เช่นเดียวกับกับทฤษฎีจิตวิเคราะห์ ของ อีริกสัน (Erikson, 1963) ที่เชื่อว่า การเล่นช่วยให้เด็กได้ฝึกหัด ทดลอง และเรียนรู้สถานการณ์ของการเป็นผู้ใหญ่ การเล่นเป็นกระบวนการต่อเนื่องของความสัมพันธ์ระหว่างความจริงทางด้านจิตใจและสังคม โดยเฉพาะพัฒนาการทางด้านสังคม ซึ่งพื้นที่สร้างสรรค์ มีความสอดคล้องกับทฤษฎีของอีริกสัน กล่าวคือ เด็กในชุมชนวัดดวงแขทุกคนต้องเข้ามาเล่นและทำกิจกรรมในพื้นที่แห่งนี้ ในขณะที่เด็กเล่นและทำกิจกรรมเด็กจะมีปฏิสัมพันธ์กับคนอื่น ๆ นอกจากพ่อแม่ เช่น ผู้อำนวยการความสะอาดในการเล่น อาสาสมัครที่เข้าร่วมทำกิจกรรมกับเด็ก ซึ่งปฏิสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นนั้น ทำให้เด็กสามารถเรียนรู้จากตัวแบบอย่างหนึ่ง (Role Model)

2. การดำเนินงานของมูลนิธิเพื่อการพัฒนาเด็กเป็นไปตามกรอบแนวคิดของพื้นที่สร้างสรรค์สำหรับเด็กซึ่งมี 4 ด้าน ได้แก่ พื้นที่ทางกายภาพ ศูนย์พัฒนาเด็กดวงแข มูลนิธิเพื่อการพัฒนาเด็ก เป็นพื้นที่ๆ เด็กในชุมชนวัดดวงแข เข้ามาเล่นอย่างอิสระ พื้นที่ทางความคิดให้เด็กเป็นศูนย์กลาง โดยเฉพาะการรับฟังความคิดเห็นของเด็ก ให้ความสำคัญตระหนักถึงการให้คุณค่าและความสำคัญของเด็ก รับฟังความคิดเห็นของเด็กในทุกๆ เรื่อง ทั้งในเรื่องการเล่นอิสระ การทำกิจกรรมในแต่ละวันให้เด็กได้แสดงออกทางความคิดของตนเอง สามารถพูดหรือแสดงความคิดเห็นจากตัวตนที่แท้จริง พื้นที่ทางสังคม เป็นพื้นที่ที่มีการส่งเสริมให้เด็กเข้าร่วมเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนโดยเปิดโอกาสให้เด็กได้เข้าร่วมลงสำรวจชุมชนด้วยตนเอง เด็กเข้ามามีบทบาทในการกำหนดทิศทาง

ความเป็นอยู่ของตนเองในชุมชน ทำให้การดำเนินงานของศูนย์พัฒนาเด็กดวงแข มูลนิธิเพื่อการพัฒนา นำไปสู่การพัฒนาสิ่งแวดล้อมร่วมกันปรับสภาพภูมิทัศน์โดยใช้ศิลปะเข้ามาพัฒนาพื้นที่ภายในและบริเวณโดยรอบของชุมชนวัดดวงแข และพื้นที่ทางสื่อกิจกรรมให้เด็กได้ผลิตสื่อของตนเอง เช่น การถ่ายทำหนังสั้น เป็นการนำเครื่องมือที่เด็กในชุมชนเมืองสนใจ เช่น โทรศัพท์ กล้องถ่ายรูป การดูคลิปวิดีโอ เข้ามาใช้ในการทำกิจกรรมกับเด็ก โดยให้เด็กได้ทดลอง ปฏิบัติจริง มีส่วนร่วมในการผลิตสื่อ เป็นกิจกรรมที่让孩子ได้เรียนรู้สำรวจชุมชน และร้านอาหารรอบชุมชนของตนเอง และกลับมาประชุมพูดคุย แลกเปลี่ยนความคิดเห็นร่วมกัน และนำสื่อที่เด็กผลิตไป เผยแพร่แก่ผู้บุคคลทั่วไปและหน่วยงานที่เข้าร่วมในกิจกรรมของมูลนิธิเพื่อการพัฒนาเด็ก

สรุปผลการศึกษา

จากการศึกษาแนวคิดการดำเนินงานของพื้นที่สร้างสรรค์ ชุมชนวัดดวงแข นั้นมีจุดเริ่มต้นจากการเปิดพื้นที่เล่น ให้แก่เด็กในชุมชนวัดดวงแข ที่เห็นถึงความสำคัญในการเล่นของเด็กที่ต้องการให้เด็กได้รับการพัฒนาตามวัยทั้ง 4 ด้าน คือ ด้านร่างกาย จิตใจ สังคม และสติปัญญา จากการเปิดพื้นที่เล่นให้เด็กในชุมชนวัดดวงแขทำให้พบว่าการเปิดพื้นที่ให้เด็กได้เข้ามาเล่นและการมีผู้อำนวยการความสะดวกในการเล่น (Play Worker) ที่มีวิธีการทำงานกับเด็กในเชิงบวกสามารถลดความรุนแรงทางอารมณ์ของเด็กที่ได้รับจากครอบครัวและชุมชนลงได้ นำไปสู่การพัฒนาขยายผลจากการเล่นสู่การนิยามความหมายพื้นที่สร้างสรรค์ตลอดจนการขับเคลื่อนประเด็นแนวคิดพื้นที่สร้างสรรค์ ในสังคมไทย อีกทั้งพบว่า พื้นที่สร้างสรรค์ ชุมชนวัดดวงแข ซึ่งอยู่ภายใต้การดำเนินงานของศูนย์พัฒนาเด็กดวงแข มูลนิธิเพื่อการพัฒนาเด็ก มีการดำเนินงานตามกรอบแนวคิดพื้นที่สร้างสรรค์โดยเปิดพื้นที่ทางกายภาพ พื้นที่ทางความคิด พื้นที่ทางสังคม และพื้นที่ทางสื่อ โดยผ่านการเล่นอิสระและการทำกิจกรรมอย่างสร้างสรรค์ ทำให้พื้นที่สร้างสรรค์ชุมชนวัดดวงแข นอกจากจะเป็นพื้นที่ที่สร้างประสบการณ์ในวัยเด็กแล้วนั้น ยังเป็นพื้นที่ทางจิตใจของเด็กในชุมชนวัดดวงแขที่มีผู้ใหญ่ที่เข้าใจและให้คำปรึกษาแก่เด็กในชุมชนวัดดวงแข เป็นพื้นที่เปิดให้แสดงออกทางความคิด เด็กสามารถร่วมแสดงความคิดเห็นตัดสินใจ ออกแบบ ในทุกกระบวนการทั้งการเล่นและการทำกิจกรรม ตามความต้องการ ส่งเสริมการค้นพบศักยภาพที่มีอยู่ในตนเอง จนนำไปสู่การเห็นคุณค่าที่มีอยู่ภายในของเด็ก เด็กในชุมชนวัดดวงแขได้มีส่วนกำหนดทิศทางความเป็นอยู่ของตนเองในชุมชน ได้ร่วมพัฒนาชุมชนของตนเอง อีกทั้งเป็นพื้นที่แห่งการแบ่งปันสำหรับเด็กที่มีหน่วยงานในพื้นที่เข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาเด็ก พื้นที่สร้างสรรค์ ชุมชนวัดดวงแข จึงไม่ใช่แค่เพียงพื้นที่ทางกายภาพที่มีวงจำกัด แต่เป็นพื้นที่ซึ่งสามารถเกิดขึ้นทุกที่ ไม่ว่าจะเป็นที่บ้าน ชุมชน สังคม โดยพื้นที่สร้างสรรค์ เกิดขึ้นจากการเข้ามามีส่วนร่วมของเด็ก ชุมชน และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับชุมชนวัดดวงแขและมูลนิธิเพื่อการพัฒนาเด็ก ร่วมผลักดันให้พื้นที่สร้างสรรค์กลายเป็นส่วนหนึ่งของสังคมที่นำไปสู่ความรับผิดชอบในการพัฒนาเด็กร่วมกัน

ข้อเสนอแนะ

ควรนำแนวคิดพื้นที่สร้างสรรค์ไปปรับใช้ในพื้นที่อื่น เพราะเป็นแนวคิดที่ให้ความสำคัญกับเด็กและชุมชน รวมถึงการมีส่วนร่วมของหน่วยงานในพื้นที่ อีกทั้งยังเป็นเครื่องมือการทำงานด้านเด็กที่เป็นรูปธรรมที่ชัดเจน หากแนวคิดนี้ได้รับการเผยแพร่และขับเคลื่อนการทำงานอย่างจริงจังในสังคมจะนำไปสู่การพัฒนาเด็กและชุมชนเมืองอื่นๆ และ ควรผลักดันการทำงานที่ต่อเนื่องให้เครือข่ายภาครัฐให้ความสำคัญกับการพัฒนาเด็กพื้นที่เสี่ยงของเมือง เช่น ชุมชนวัดดวงแขมากขึ้น

รายการอ้างอิง

- โครงการครอบครัวและชุมชนพัฒนามูลนิธิเพื่อการพัฒนาเด็ก. (2550). *เล่นเพื่อชีวิตของเด็กภาค 2*. กรุงเทพฯ: มูลนิธิเพื่อการพัฒนาเด็ก (มพด.).
- นิตยา ประพฤติกิจ. (2536). *การพัฒนาเด็กปฐมวัย*. กรุงเทพฯ: ภาคพัฒนาตำราและเอกสารวิชาการ หน่วยงานพิเศษ กรมการฝึกหัดครู.
- มูลนิธิเพื่อการพัฒนาเด็ก. (2550). *พื้นที่สร้างสรรค์สำหรับเด็ก*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.).
- มูลนิธิเพื่อการพัฒนาเด็ก. (2555). *บันทึกการเดินทาง 30 ปี มูลนิธิเพื่อการพัฒนาเด็ก*. กรุงเทพฯ: มูลนิธิเพื่อการพัฒนาเด็ก (มพด.).
- มูลนิธิเพื่อการพัฒนาเด็ก. (2557). *จุดเน้นยุทธศาสตร์ แผนการดำเนินงานปี 2557*. อุดรธานี.
- มูลนิธิเพื่อการพัฒนาเด็ก, กลุ่มงานพัฒนาเด็ก. (2557). *เหลียวหลัง แลหน้า...ชุมชนเรื่องยืม*. อุดรธานี.
- วิเชียร เกษประทุม. (2546). *100 การละเล่นของเด็กไทย*. กรุงเทพฯ: พัฒนาศึกษา.
- สกล บุญคำ. (2540). *เด็กถูกทอดทิ้งกับพัฒนาการที่ก้าวไกล: วิเคราะห์ปัญหาการพัฒนาศักยภาพเด็กที่ถูกทอดทิ้งในสถานสงเคราะห์เด็กในสลัม*. กรุงเทพฯ: กรมประชาสงเคราะห์.
- สรินทร์ โกคาลัย และคณะ. (2557). *14 แรงแบนดาสใจก่อการดีพื้นที่สร้างสรรค์*. กรุงเทพฯ: สถาบันสื่อเด็กและเยาวชน (สสย.).
- สิริลักษณ์ แก้วคงยศ. (2532). *ชุมชนแออัด ตะกอนบางกอก*. กรุงเทพฯ: ห.จ.ก.รุ่งเรืองสาส์นการพิมพ์.
- อัจฉริยา ชูตินันท์. (2552). *กฎหมายเกี่ยวกับคดีเด็ก เยาวชน และคดีครอบครัว* (พิมพ์ครั้งที่ 3 แก้ไขเพิ่มเติม). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ วิญญูชน.

Books

- Erikson, E. H. (1963). *Childhood and society* (2nd ed.). New York: W.W. Norton.
- Freud, S. (1965). *An outline of psychoanalysis*. New York: W.W. Norton.
- Piaget, J. (1962). *Play, dreams and imitation in childhood*. New York: W.W. Norton.

แนวทางการปฏิบัติงานและการมีส่วนร่วมในกระบวนการเตรียมพร้อมเด็กก่อนกลับสู่ครอบครัวของ
สถานพัฒนาและฟื้นฟูเด็กจังหวัดชลบุรี

Guidelines for Practice Guidance and Participation in Preparation Process for Family
Reunification of Children of Chonburi Development and Recovery

พนิตพร เลิศไกร*

Panitporn Lertkrai

บทคัดย่อ

การศึกษานี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษากระบวนการเตรียมความพร้อมของเด็กก่อนกลับสู่ครอบครัวของสถานพัฒนาและฟื้นฟูเด็กจังหวัดชลบุรี ศึกษาแนวทางการปฏิบัติงานของทิสสหวิชาชีพ และศึกษาการมีส่วนร่วมของเด็กและครอบครัวในกระบวนการเตรียมความพร้อมก่อนกลับสู่ครอบครัว โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ

ผลการศึกษา พบว่า 1. กระบวนการในการเตรียมความพร้อมมีขั้นตอน คือ 1) การติดตามครอบครัวเด็ก 2) การคัดเลือกเด็กเข้าบ้านเตรียมความพร้อม 3) การประชุมเด็กก่อนเข้าบ้านเตรียม 4) การทดลองฝึกบิน 5) การทดลองกลับเยี่ยมบ้าน 6) การประชุมทิสสหวิชาชีพ 7) การเตรียมส่งเด็กกลับสู่ครอบครัว 8) ส่งเด็กกลับสู่ครอบครัว 9) การติดตามหลังกลับสู่ครอบครัว ซึ่งมีกระบวนการที่ชัดเจน แต่ในทางปฏิบัติยังไม่สามารถนำเด็กกลับสู่ครอบครัวได้มากนัก 2. ทิสสหวิชาชีพมีบทบาทหน้าที่ร่วมกันในกระบวนการเตรียมความพร้อม คือ นักสังคมสงเคราะห์ทำหน้าที่ในการประเมินครอบครัว นักจิตวิทยาทำหน้าที่ในการประเมินสภาพจิตใจ พี่เลี้ยงทำหน้าที่ในการคัดกรองเด็กและดูแลเด็ก นักกิจกรรมและนักพัฒนาสังคมทำหน้าที่ในการจัดกิจกรรมที่เหมาะสมกับเด็ก ซึ่งทิสสหวิชาชีพมีส่วนร่วมในการเตรียมความพร้อมให้กับเด็ก ยังไม่ค่อยให้ความสำคัญครอบครัวเข้ามามีส่วนร่วมมากนัก 3. เด็กมีส่วนร่วมในการกำหนดระเบียบการใช้ชีวิตต่างๆ ในบ้าน เช่น การแบ่งหน้าที่การทำงานบ้าน การใช้ชีวิตประจำวันของแต่ละคน แต่เด็กไม่สามารถปรับตัวได้เมื่อกลับสู่ครอบครัว รวมถึงครอบครัวไม่ได้ให้ความร่วมมือหรือไม่ได้เข้ามามีส่วนร่วมอย่างเต็มที่ และขาดความรู้ความเข้าใจในการเลี้ยงดูเด็ก ดังนั้นหน่วยงานควรจัดหางบประมาณในการจัดอบรมเจ้าหน้าที่ และจัดกิจกรรมที่ส่งเสริมความสัมพันธ์ของเด็กและครอบครัว รวมถึงทิสสหวิชาชีพให้เด็กและครอบครัวเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการนี้มากขึ้น รวมถึงการให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการป้องกันและแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน

คำสำคัญ: การเตรียมความพร้อม, ครอบครัว, ทิสสหวิชาชีพ, สถานพัฒนาและฟื้นฟู

ABSTRACT

The objectives of this study is to study about preparation process for family reunification of children of the Chonburi Development and Recovery Center, practice guidance of multi-disciplinary team, child and family participation in preparation process by using qualitative research methodology

The interesting findings show that: 1. There are 9 steps for preparation process 1) Assessment families process of children 2) Choosing the children to the preparing home 3) Meeting the children before living home 4) Trying to do by themselves 5) Visiting families 6) Meeting among multi-disciplinary team 7) Preparing children to

* นักศึกษาปริญญาโทหลักสูตรสังคมสงเคราะห์ศาสตรมหาบัณฑิต คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

reintegration process 8) Sent the children to the families 9) Following process after children return home. The Preparation process provides clear steps but the center could not able to send all of the children back to the families 2. The multi-disciplinary team share their common roles and responsibilities in preparation process: The social worker assesses the families. The psychologist assesses the situation of mind. Care-taker takes care of the children. The developing worker and the activist do the activities for the children. Even though the multi-disciplinary teams do all the process but they didn't leave the important of families participation in the program. 3) In addition the children could participation in identification of self-regulation in daily life. Nevertheless, children could not control themselves well and not able to adapt them and children could participate in identification of self-regulation in daily life. Nevertheless, children could not and not able to adapt themselves in reunification. This includes the families didnot fully cooperate and participate in the programme. They didn't know how to take and understanding on child protection. So, the center should have the budget to set the training program for officer and should be a process of family preparation.

Keywords: Preparation, Family, Multi-disciplinary team, Development and Recovery Center

บทนำ

ด้วยสภาพสังคมไทยที่มีกระแสวัฒนธรรม ทศนิยม ค่านิยมและปัญหาที่มีความหลากหลาย จึงส่งผลกระทบให้เกิดปัญหาภายในครอบครัว เด็กบางคนประสบปัญหาและไม่สามารถใช้ชีวิตในสังคมได้ปกติจึงจำเป็นต้องเข้ารับการสงเคราะห์ที่สถานรองรับเพื่อส่งเสริมและพัฒนาให้เด็กมีคุณภาพชีวิตที่ดี พระราชบัญญัติคุ้มครองเด็ก พ.ศ.2546 ได้กำหนดให้จัดตั้งหน่วยงานเพื่อเป็นสถานรองรับเด็กให้ได้รับการศึกษา การพัฒนา การบำบัด ใช้ชีวิตอย่างมีคุณภาพ

สถานพัฒนาและฟื้นฟูเป็นหนึ่งในสถานรองรับสำหรับเด็ก เปรียบเสมือนครอบครัวทดแทนด้วยการให้การเลี้ยงดูด้วยสิ่งจำเป็นในการดำรงชีวิต โดยเห็นความสำคัญในการบำบัดฟื้นฟูเด็ก การส่งเสริมพัฒนาการและการอบรมขัดเกลาเพื่อสร้างทักษะในการดำเนินชีวิตด้านต่างๆ ให้แก่เด็ก ซึ่งถือเป็นการส่วนหนึ่งในกระบวนการเตรียมความพร้อมให้เด็กกลับไปอยู่กับครอบครัว ด้วยสถานพัฒนาและฟื้นฟูเด็กที่มีสภาพปัญหาค่อนข้างซับซ้อนและหลากหลาย เช่น เด็กที่ถูกกระทำความรุนแรงในครอบครัว เด็กมีปัญหาด้านสุขภาพต้องรับประทานยาอยู่เป็นประจำ ทำให้เด็กกลับสู่ครอบครัวจึงเป็นเรื่องที่ยาก ในสถานพัฒนาและฟื้นฟูเด็กจังหวัดชลบุรี พบว่าในปี 2557 พบว่าใน 1 ปีจำนวนเด็กที่กลับสู่ครอบครัวนั้นมีเพียง 4 คนเท่านั้น อีกทั้งยังมีเด็กที่กลับสู่ครอบครัวแล้วใช้ชีวิตกับครอบครัวไม่ได้ต้องกลับเข้ามาในสถานพัฒนาและฟื้นฟูซ้ำอีกด้วย ฉะนั้นในกระบวนการเตรียมความพร้อมที่มหาวิทยาลัยจะต้องมีกระบวนการที่ชัดเจน และให้เด็กและครอบครัวเข้ามามีส่วนร่วมในการเตรียมความพร้อม เพื่อให้เด็กสามารถปรับตัวและช่วยเหลือตนเองได้ และครอบครัวมีความเข้าใจในการเลี้ยงดูเด็ก อีกทั้งเป็นการลดความเสี่ยงที่เด็กอาจต้องกลับเข้าสู่กระบวนการบำบัดซ้ำในสถานพัฒนาและฟื้นฟูอีกด้วย หากกระบวนการเตรียมความพร้อมของเด็กก่อนกลับสู่ครอบครัวมีประสิทธิภาพส่งผลให้เด็กใช้ชีวิตอยู่กับครอบครัวและเข้าสังคมได้ปกติ

การศึกษานี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษากระบวนการเตรียมความพร้อมเด็กก่อนกลับสู่ครอบครัวของสถานพัฒนาและฟื้นฟูเด็กจังหวัดชลบุรี ศึกษาแนวทางการปฏิบัติของผู้ปฏิบัติงานในการเตรียมความพร้อมเด็กก่อนกลับสู่ครอบครัวของทีมสหวิชาชีพ สถานพัฒนาและฟื้นฟูเด็กจังหวัดชลบุรี และศึกษาการมีส่วนร่วมของเด็กและครอบครัวต่อกระบวนการเตรียมความพร้อมก่อนกลับสู่ครอบครัวของสถานพัฒนาและฟื้นฟูเด็กจังหวัดชลบุรี

แนวคิดทฤษฎีและวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

ในส่วนนี้ผู้ศึกษาจะขอเสนอความหมายของการเตรียมความพร้อม ทีมสหวิชาชีพ การมีส่วนร่วมและความรุนแรงในครอบครัว ดังนี้

ความหมายของการเตรียมความพร้อม เบญจพร วชิรศรีสุนทรา (2545) ให้ความหมายของการเตรียมความพร้อมว่า หมายถึง การเตรียมตัวก่อนที่จะออกไปเผชิญชีวิตภายนอกโดยมีสภาพที่มีสภาวะสมบูรณ์ทั้งทางร่างกาย จิตใจ อารมณ์ สังคม และสติปัญญาที่มีความสามารถที่จะเรียนรู้และทำกิจกรรมต่างๆ ได้อย่างสัมฤทธิ์ผล ด้าน ศรีเวียง ไพโรจน์กุล และคณะ (2547) ได้อธิบายว่า หัวใจสำคัญของกระบวนการคืนเด็กกลับสู่สังคม คือ ต้องแน่ใจว่าเด็กจะกลับสู่ครอบครัวได้อย่างปลอดภัย จึงจำเป็นต้องมีการประเมินความสามารถของพ่อแม่หรือผู้ดูแลเด็ก เพื่อให้แน่ใจว่าเด็กจะได้รับการดูแลในความปลอดภัย และได้รับปัจจัยพื้นฐานที่จำเป็นต่อการส่งเสริมพัฒนาการทั้งด้านร่างกาย สติปัญญา อารมณ์และจิตใจ ตามวัย และความต้องการของเด็กอย่างครบถ้วน

ความหมายของทีมสหวิชาชีพ รจเรข โกมุต (2553) ได้อธิบายว่า การปฏิบัติงานสหวิชาชีพ เป็นการทำงานร่วมกันตั้งแต่สองวิชาชีพขึ้นไป มุ่งแก้ไขปัญหาด้วยกระบวนการ ความรู้ และทักษะของแต่ละวิชาชีพที่ต่างกัน แต่มีเป้าหมายและวัตถุประสงค์เดียวกัน ซึ่งผู้ร่วมทำงานจะต้องมีการประสานความร่วมมือ ปฏิบัติงานเป็นทีมมีการประชุมปรึกษาหารือ เพื่อการประเมินสภาพปัญหา มีการกำหนดบทบาทของแต่ละวิชาชีพอย่างชัดเจนมีการแลกเปลี่ยนองค์ความรู้ ประสานการทำงานระหว่างวิชาชีพ เกิดกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน และการพัฒนาการทำงานของวิชาชีพตนเอง รวมทั้งความรับผิดชอบร่วมกันตั้งแต่ต้นจนสิ้นสุดกระบวนการ ด้าน ศรีเวียง ไพโรจน์กุล และคณะ (2547) กล่าวถึง รูปแบบการปฏิบัติงานสหวิชาชีพซึ่งมี 2 รูปแบบ คือ ภายในองค์กรคือในแต่ละองค์กรจะมีวิชาชีพที่เกี่ยวข้องหลายวิชาชีพ เข้ามาเกี่ยวข้องและร่วมกันประเมินเป็นการประสานงานภายใน และภายนอกองค์กรเป็นการประสานงานระหว่างองค์กรตั้งแต่ 2 องค์กรขึ้นไป

ความหมายเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม แนวคิดของ Cohen & Uphoff (1977, อ้างถึงใน วชิรวัชร งามละหม่อม, ม.ป.ป.) ได้จำแนก รูปแบบการมีส่วนร่วมคือ ขั้นที่ 1 การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ (Decision Making) ขั้นที่ 2 การมีส่วนร่วมในการดำเนินงาน (Implementation) ขั้นที่ 3 การมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ (Benefits) และขั้นที่ 4 การมีส่วนร่วมในการประเมินผล (Evaluation) ส่วน กัญญิกา เจริญภักดี (2529) ศึกษาเรื่องการมีส่วนร่วมในกิจกรรมของเด็กในสถานสงเคราะห์ได้อธิบายว่าหากสถานสงเคราะห์เด็กจะนำแนวคิดในเรื่องการมีส่วนร่วมมาใช้ในการจัดกิจกรรมให้แก่เด็ก เพื่อเป็นการพัฒนาศักยภาพของเด็กให้มากขึ้น โดยเฉพาะเด็กชายที่เป็นเพศที่แข็งแรง ถ้าเด็กได้มีส่วนร่วมแล้ว จะช่วยให้เด็กประสบผลสำเร็จและพร้อมที่จะออกไปเป็นหัวหน้าครอบครัวที่ดี

แนวคิดเกี่ยวกับความรุนแรงในครอบครัว อัญญิการ์ วงศ์พรหม (2550) ได้ให้ความหมายของความรุนแรง ว่าหมายถึง การกระทำของสมาชิกภายในครอบครัวที่มีการทำร้ายซึ่งกันและกัน โดยเจตนาหรือไม่เจตนาก็ตาม เป็นการล่วงละเมิดสิทธิส่วนบุคคล ทำร้ายร่างกาย จิตใจ ละเมิดทางเพศ ปิดกั้นทางสังคมและควบคุมการเงิน ทำให้ขาดอิสรภาพไม่ได้รับในสิ่งที่พึงจะได้ ขาดการดูแลเอาใจใส่ ทำให้อับอาย การดูต่ำ ทะเลาะวิวาท ใช้กำลังการบังคับ ข่มขู่ ตลอดจนกระทั่งการใช้อาวุธทำให้ได้รับบาดเจ็บเล็กน้อยจนถึงเสียชีวิต

สาเหตุของความรุนแรงในครอบครัว อรอนงค์ อินทรจิตร (ธิดินัย พาติกบุตร, 2547) ได้สรุปสาเหตุของความรุนแรงในครอบครัวที่ศูนย์ฮอทดไลน์พบอยู่เสมอว่า ได้แก่ 1. การขาดความพร้อมในการพัฒนาบุคลิกภาพของบุคคล 2. ทศนคติ ค่านิยมและความเชื่อที่ถูกถ่ายทอดมาทางศิลปะ วัฒนธรรมและขนบธรรมเนียมประเพณีที่ให้ความสำคัญกับผู้ชายมากกว่าผู้หญิง 3. สังคมและสิ่งแวดล้อมในสังคมที่เอื้ออำนวยให้เกิดความรุนแรง 4. ประชาชนส่วนใหญ่ไม่เข้าใจและไม่ตระหนักถึงคำว่า สิทธิส่วนบุคคล 5.กฎหมายและข้อบังคับทางสังคม 6.ความเจ็บป่วยทางจิตใจ

ผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในเรื่องของทีมสหวิชาชีพในการปฏิบัติงาน วิภาวี ศรีประไพ (2547) ศึกษาเรื่องแนวทางการเสริมประสิทธิภาพนักสังคมสงเคราะห์ในการปฏิบัติงานกับสหวิชาชีพในการทำงานกับเด็กถูกทารุณกรรมเพื่อคืนเด็กสู่สังคม ผลการศึกษา พบว่า

นักสังคมสงเคราะห์ส่วนใหญ่เห็นด้วยมากที่สุดว่าการทำงานเพื่อเด็กได้ผลดี นักวิชาชีพต่างๆ จำเป็นต้องให้ความร่วมมือกันทำงานเป็นทีม และ นัยนา ธนวัธ (2551) ศึกษาเรื่องการทำงานของสหวิชาชีพในการคุ้มครองสวัสดิภาพเด็กหญิงที่ถูกทารุณกรรมทางเพศ โดยใช้การวิเคราะห์จากมุมมองสตรีนิยม ผลการศึกษาที่น่าสนใจ พบว่า การทำงานของทีมสหวิชาชีพยังไม่อาจทำได้เต็มรูปแบบมาจากปัญหาภายใน ได้แก่ การขาดความเข้าใจของบุคลากรต่องานคุ้มครองเด็ก ทำให้ขาดการสนับสนุนจากภายใน และจำนวนบุคลากรไม่เพียงพอ และปัญหาค้นนอก มาจากความห่างไกลของพื้นที่ยากต่อการติดตามดูแลผู้ใช้บริการ รวมถึงการแจ้งเหตุเรื่องการทารุณกรรมยังมีน้อย เนื่องจากชุมชนเองยังขาดความเข้าใจเรื่องความรุนแรงทางเพศ ยังมองเป็นเรื่องส่วนตัวที่คนนอกเข้าไปยุ่งเกี่ยวไม่ได้ และยังไม่มียุทธศาสตร์การแจ้งเหตุที่เป็นมิตรต่อเด็ก

ด้านการเตรียมความพร้อม รวีนาฏ โพธิ์ทอง (2547) ศึกษาเรื่องแนวทางการพัฒนาการเตรียมความพร้อมในการประกอบอาชีพในสถานสงเคราะห์เด็กและเยาวชน สังกัดสำนักป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดและเด็ก ผลการศึกษาพบว่า ทักษะของบุคลากร ด้านความรู้ความสามารถ ประสบการณ์ บุคลิกภาพและด้านการฝึกอาชีพในภาพรวมอยู่ในระดับมาก และพบว่า เด็กไม่กล้าแสดงออก ทำให้ไม่ประสบความสำเร็จในการประกอบอาชีพ ส่วนปัญหาด้านหน่วยงานในส่วนของนโยบายและการบริหารจัดการ พบว่า หลักสูตรการฝึกอาชีพสถานสงเคราะห์ไม่ตรงกับตลาดแรงงาน

ด้านการทำความเข้าใจในตัวเด็ก ดารารพ ปลอดศรี (2556) ศึกษาเกี่ยวกับศึกษาภูมิหลังและการทดสอบทางจิตวิทยาคลินิกในเด็กที่เป็นโรคติดต่อด้านในสถานพัฒนาและฟื้นฟูเด็กจังหวัดชลบุรี ผลการศึกษาพบประเด็นที่น่าสนใจคือจากการศึกษาภูมิหลังโดยละเอียด พบข้อสังเกตสำคัญว่า เมื่อวัยเด็กได้รับการดูแลแบบตามใจ สามารถบังคับบิดา เช่น ให้บิดาขอโทษ ตีบิดา และเมื่อเกิดปัญหาในครอบครัวตามมา ทำให้เด็กได้รับการเลี้ยงดูที่เปลี่ยนไป มารดามักจะใช้ความรุนแรงในการลงโทษเด็ก เมื่อปล่อยจนทนพฤติกรรมไม่ดีของเด็กมากเข้า การลงโทษเด็กเริ่มรุนแรงมาก ทำให้เด็กเกิดพฤติกรรมความก้าวร้าวรุนแรงและได้รับการวินิจฉัยโรคติดต่อด้านในตามมา ข้อเสนอแนะที่น่าสนใจคือ ควรจัดทำโปรแกรมกลุ่มบำบัดให้กับ ครอบครัว เพื่อแก้ไขทัศนคติ และแนวทางในการดูแลเด็กที่ถูกวิธี

วิธีวิทยาทางการศึกษา

การศึกษาในครั้งนี้เรื่องกระบวนการเตรียมความพร้อมเด็กสู่ครอบครัวของสถานพัฒนาและฟื้นฟูเด็กจังหวัดชลบุรี เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ศึกษาข้อมูลจากแหล่งเอกสารต่างๆ จากหนังสือ เอกสาร บทความทางวิชาการ รายงานการวิจัย วิทยานิพนธ์ที่เกี่ยวข้อง รวมถึงสื่ออิเล็กทรอนิกส์จากอินเทอร์เน็ต

กลุ่มผู้มีส่วนร่วมในการศึกษา

ผู้ศึกษาได้ศึกษาข้อมูลจากผู้มีส่วนร่วมในการศึกษา 3 กลุ่ม คือ กลุ่มที่ 1 ทีมสหวิชาชีพภายในสถานพัฒนาและฟื้นฟูเด็กจังหวัดชลบุรี ประกอบไปด้วย นักสังคมสงเคราะห์ นักจิตวิทยา นักพัฒนาสังคม นักกิจกรรม และพี่เลี้ยง รวม 5 คน กลุ่มที่ 2 เด็กชายที่เข้ารับการคุ้มครองในสถานพัฒนาและฟื้นฟูเด็กจังหวัดชลบุรี อายุ 9-18 ปี ไม่ต่ำกว่า 6 เดือน เป็นเด็กที่ครอบครัวเลี้ยงดูไม่เหมาะสม และเป็นเด็กที่มีแผนจะเข้าสู่กระบวนการเตรียมความพร้อมเพื่อส่งเด็กกลับสู่ครอบครัว หรือเคยอยู่ในกระบวนการเตรียมความพร้อมจำนวน 5 คน และครอบครัวของเด็กชายในสถานพัฒนาและฟื้นฟูเด็กจังหวัดชลบุรี ซึ่งเป็นเด็กที่มีแผนที่จะนำเด็กเข้าสู่กระบวนการเตรียมความพร้อมเด็กก่อนส่งเด็กกลับสู่ครอบครัว จำนวน 1 ครอบครัว

ผู้ศึกษาใช้เครื่องมือในการศึกษาโดยการสัมภาษณ์แบบรายบุคคล ใช้แนวคำถามการสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง คำถามปลายเปิด และผู้ศึกษานำข้อมูลที่ได้จากการเก็บรวบรวมข้อมูลมาวิเคราะห์ตามแนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง โดยมีการวิเคราะห์สรุปผลที่สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ในการศึกษา และนำข้อมูลมาเรียบเรียงและนำเสนอผลข้อมูลแบบบรรยายเชิงพรรณนา

ผลการศึกษากระบวนการเตรียมความพร้อมเด็กสู่ครอบครัวของสถานพัฒนาและฟื้นฟูเด็กจังหวัดชลบุรี

จากการศึกษากระบวนการเตรียมความพร้อมเด็กสู่ครอบครัวของสถานพัฒนาและฟื้นฟูเด็กจังหวัดชลบุรี เป็นผู้ให้ข้อมูลในการสัมภาษณ์ทั้งหมด 3 กลุ่ม ซึ่งผู้ศึกษาจะนำเสนอรายชื่อในนามสมมุติทั้งหมด

ผลการศึกษาที่ 1 กระบวนการเตรียมความพร้อมเด็กก่อนกลับสู่ครอบครัวของสถานพัฒนาและฟื้นฟูเด็กจังหวัดชลบุรี กระบวนการเตรียมความพร้อมเด็กก่อนกลับสู่ครอบครัวเกิดขึ้นเมื่อ ปี พ.ศ. 2555 ซึ่งก่อนหน้านี้ ยังไม่มีการดำเนินการเพื่อเตรียมความพร้อมเด็กก่อนกลับคืนสู่ครอบครัว จะเป็นเพียงการจัดการให้การศึกษาแก่เด็กเท่านั้น เด็กบางคนเมื่อจบการศึกษาจะกลับสู่ครอบครัวก็ใช้ชีวิตอยู่กับครอบครัวได้ยาก เพราะเด็กมีเพียงความรู้ทางวิชาการแต่ขาดทักษะในการดำเนินชีวิต

กระบวนการเตรียมความพร้อมเด็กก่อนกลับสู่ครอบครัว

ขั้นตอนที่ 1 การดำเนินการติดตามครอบครัวเด็ก ความต้องการของเด็กที่จะกลับไปอยู่กับครอบครัวเดิมของตนจะเป็นกำลังใจที่ดีให้แก่เด็ก การดำเนินการติดตามครอบครัวเดิมของเด็กต้องดำเนินการในหลายรูปแบบ ทั้งการลงพื้นที่เพื่อติดตามครอบครัวเด็ก การติดต่อพูดคุยทางโทรศัพท์ และติดตามทางจดหมาย ตามเอกสารที่ปรากฏชื่อ ที่อยู่ของบิดามารดา หรือบุคคลที่เป็นปู่ตายาย หรือญาติผู้ใหญ่ของเด็ก ซึ่งเป็นเอกสารที่ติดตัวเด็กมาขั้นตอนที่ 2 การคัดเลือกเด็กเข้าบ้านฝึกบิน ในการคัดกรองเด็กเพื่อเข้ารับการเตรียมความพร้อมที่บ้านฝึกบินจะกำหนดให้พี่เลี้ยงที่ทำหน้าที่ดูแลเด็กแต่ละบ้าน ซึ่งเป็นผู้ที่มีความใกล้ชิดกับเด็ก รู้ถึงการใช้ชีวิตของเด็กและพฤติกรรมของเด็กมากที่สุด โดยจะเสนอชื่อเด็กเข้าในที่ประชุมทีมสหวิชาชีพ เพื่อคัดกรองเด็กแต่ละรายอีกครั้งหนึ่ง

“ผอ. กับหัวหน้าจะให้พวกพี่เลี้ยงเป็นคนคัดเบื้องต้น เพราะว่าเด็กจะคัดมาที่บ้านที่เราดูแลอยู่ คือคัดแยกออกมาดูแล้วว่าในสายตาเรามีใครบ้างที่มีความรับผิดชอบในหน้าที่ของตัวเองได้พอสมควร ก็จะให้พวกพี่เลี้ยงคัดรายชื่อออกมาแล้วเดี๋ยวเขาจะเอาไปคัดอีกที่ว่ามันเข้าเป้าไหม เขาก็มีกฎเกณฑ์การตัดสินใจของเขาอยู่” (พี่เลี้ยง, สัมภาษณ์, 9 ธันวาคม 2558)

ขั้นตอนที่ 3 การประชุมเด็กก่อนเข้าบ้านฝึกบิน เมื่อทีมสหวิชาชีพได้คัดเลือกเด็กที่จะเข้าสู่กระบวนการเตรียมความพร้อมเด็กก่อนกลับคืนสู่ครอบครัวแล้ว เจ้าหน้าที่จะเรียกเด็กมาพูดคุยเป็นรายบุคคล และเรียกประชุมกลุ่ม แจ้งเด็กให้ทราบว่าวัตถุประสงค์ของการเตรียมความพร้อม ขั้นตอนที่ 4 การติดตามการทดลองอยู่ร่วมกันในบ้านฝึกบิน การทดลองอยู่ในบ้านฝึกบิน ในการใช้ชีวิตในบ้านฝึกบินของเด็กนั้น เด็กทุกคนต้องดูแลตนเองไม่มีพี่เลี้ยงอยู่ดูแล โดยพี่เลี้ยงจะเข้ามาดูและสังเกตการณ์อยู่ห่างๆ เท่านั้น โดยแต่ละวันเด็กต้องรับผิดชอบตนเอง โดยมีการประชุมร่วมกันทุก 2 สัปดาห์ เพื่อให้คำปรึกษา แนะนำในกรณีที่มีปัญหาเกิดขึ้น ขั้นตอนที่ 5 การทดลองอยู่ร่วมกับครอบครัวของเด็ก ในระหว่างอยู่ที่บ้านฝึกบินเด็กที่มีครอบครัวเดิมจะได้กลับไปเยี่ยมบ้านเป็นระยะๆ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับโอกาสและความใกล้ชิดของบ้านเด็ก เพื่อทำการประเมินเด็กเมื่อกลับไปอยู่กับครอบครัว

“ในช่วงระหว่างที่เขายู่ในบ้านฝึกบิน เราจะให้เขาทดลองกลับไปเยี่ยมบ้านด้วยในรายที่มีครอบครัวจะให้เขาไปอยู่ส่วนใหญ่จะเป็นแค่ 2 วัน ถึง 3 วันไม่เกินนี้ แล้วแต่ระยะทางของจังหวัดที่พ่อแม่อยู่ไกลขนาดไหน ... พอเขาไปทดลองเยี่ยมบ้านครั้งเราจะให้เจ้าหน้าที่ ไปที่บ้าน ไปดูว่าเป็นยังไงบ้าง เด็กอยู่แล้วเป็นยังไงเอาข้อมูลมาโดยผ่านของเจ้าหน้าที่เราเอง” (นักจิตวิทยา, สัมภาษณ์, 16 กุมภาพันธ์ 2559)

ขั้นตอนที่ 6 ประชุมทีมสหวิชาชีพเพื่อพิจารณาส่งเด็กกลับสู่ครอบครัว จากนั้นทีมสหวิชาชีพนำข้อมูลทั้งหมด มาประชุมร่วมกันเพื่อพิจารณาให้เด็กกลับสู่ครอบครัวและสังคม ในขั้นตอนนี้ต้องอาศัยการประเมินร่วมกันของทีมสหวิชาชีพ เพื่อการปรับตัวของทั้งครอบครัวและตัวเด็ก เป็นการพิจารณาเปรียบเทียบกับความสัมพันธ์ในระยะแรกจนถึงปัจจุบัน ขั้นตอนที่ 7 การเตรียมส่งเด็กกลับสู่ครอบครัว ทีมสหวิชาชีพจะเชิญผู้ปกครองของเด็กมาพูดคุย เพื่อชี้แจงให้ผู้ปกครองเข้าใจในศักยภาพและความสามารถของเด็กที่ได้รับการพัฒนาจากทีมสหวิชาชีพ รวมถึงปัญหาของเด็กที่ครอบครัวควรรู้ทั้งทางด้านสุขภาพร่างกายและจิตใจ เพื่อให้ครอบครัวมีความเข้าใจในตัวเด็กและกลับไปใช้ชีวิตอยู่ร่วมกันได้อย่างปกติสุข

“เตรียมความพร้อมยังงี้ ก็คือเชิญผู้ปกครองมา แล้วก็ตัวเด็กมานั่งคุยกันว่าเด็กเนี่ย ศักยภาพของเด็กที่มาอยู่กับเราเนี่ย มาด้วยเรื่องของปัญหาอะไรบ้าง ณ ตอนนีเราแก้ไขปัญหอะไรไปแล้วบ้าง แล้วข้อจำกัดของเด็กเป็นยังงี้บ้าง ต้องดูแลอะไรบ้าง ... แล้วก็ถามข้อสงสัยของแม่ว่ามีอะไร ให้เขาทำข้อตกลงร่วมกันระหว่างแม่ลูก ... ” (นักจิตวิทยา, สัมภาษณ์, 16 กุมภาพันธ์ 2559)

ขั้นตอนที่ 8 การส่งเด็กกลับสู่ครอบครัว จากนั้นสถานพัฒนาและฟื้นฟูเด็กจังหวัดชลบุรีจะส่งเด็กกลับสู่ครอบครัว โดยในระยะแรกทีมสหวิชาชีพจะยังไม่ติดต่อกับครอบครัวและเด็กเลย เพื่อให้ครอบครัวและเด็กได้เรียนรู้ซึ่งกันและกัน ให้ปรับตัวกันเอง มีการจัดการแก้ไขปัญหที่เกิดขึ้นด้วยกัน โดยไม่ต้องพึ่งพิงเจ้าหน้าที่ และขั้นตอนที่ 9 การติดตามผล เมื่อส่งเด็กกลับคืนสู่ครอบครัวแล้ว การติดตามเด็กหลังพ้นสงเคราะห์หรือกลับสู่ครอบครัวเป็นเรื่องที่สำคัญและจำเป็นอย่างยิ่ง เพื่อให้ทราบถึงชีวิตความเป็นอยู่ การปรับตัวของเด็กกับครอบครัว และปัญหาที่เกิดขึ้นเมื่อเด็กกลับไปอยู่กับครอบครัว ทีมสหวิชาชีพจะทำหน้าที่ให้คำปรึกษา แนะนำ ในกรณีที่พบปัญหา

ผลการศึกษาที่ 2 แนวทางการปฏิบัติของทีมสหวิชาชีพต่อการเตรียมความพร้อมเด็กก่อนกลับสู่ครอบครัวของสถานพัฒนาและฟื้นฟูเด็กจังหวัดชลบุรี

บทบาทของวิชาชีพ แต่ละวิชาชีพมีบทบาทที่แตกต่างกัน เพื่อการทำงานให้ความช่วยเหลือเด็กในด้านต่างๆ เพื่อให้เด็กได้มีพัฒนาการและการเรียนรู้ที่สมวัย สามารถช่วยเหลือตนเองได้ รวมถึงความร่วมมือในกระบวนการเตรียมความพร้อมเด็กก่อนกลับสู่ครอบครัวด้วย

นักสังคมสงเคราะห์ ทำหน้าที่ในกระบวนการรับเด็กเข้า พิจารณารับเด็กเข้ารับการสงเคราะห์ให้ตรงกับกลุ่มเป้าหมายของหน่วยงาน แสวงหาข้อเท็จจริงด้วยการสัมภาษณ์สอบถามรายละเอียดในเชิงลึกของเด็ก ให้คำปรึกษาแนะนำเด็กเป็นรายบุคคลและกลุ่ม ลงพื้นที่ประเมินเยี่ยมบ้านเด็กเพื่อประเมินเด็กกลับสู่ครอบครัว ประชุมทีมสหวิชาชีพในการพิจารณาให้ความช่วยเหลือเด็ก และติดตามเด็กที่พ้นสงเคราะห์แต่ละราย

นักพัฒนาสังคม ทำหน้าที่ในการจัดกิจกรรม เพื่อส่งเสริมพัฒนาการทางด้านอารมณ์ให้กับเด็ก จัดกิจกรรมบำบัดเพื่อให้เด็กเกิดความรู้สึกผ่อนคลาย จัดกิจกรรมการศึกษาหาความรู้จากแหล่งเรียนรู้ภายนอก ส่งเสริมการจัดกิจกรรมสร้างสมาธิให้กับเด็ก

นักจิตวิทยา ทำหน้าที่ในการประเมินจิตใจของเด็ก โดยการใช้เครื่องมือทดสอบจิตวิทยาที่ได้มาตรฐาน ร่วมกับการสังเกตพฤติกรรม ทำทางของเด็ก นำไปสู่การวิเคราะห์และแปลผลการทดสอบ รวมถึงการให้ปรึกษาและพูดคุยกับเด็ก โดยพยายามค้นหาสาเหตุของพฤติกรรมเด็กแต่ละคนหรือความผิดปกติทางจิตใจ เพื่อเป็นการบำบัดด้านอารมณ์และฟื้นฟูสภาพจิตใจของเด็ก ให้มีสุขภาพจิตที่ดี และพิจารณาเด็กในการเข้าบ้านฝึกบินและพิจารณาเด็กก่อนกลับสู่ครอบครัวโดยการประชุมทีมสหวิชาชีพ

นักกิจกรรม ทำหน้าที่ในการประเมินเด็กแต่ละบุคคล และจัดกิจกรรมที่เหมาะสมกับเด็กให้เด็กได้มีส่วนร่วมในการกระทำกิจกรรมต่างๆได้ด้วยตนเองอย่างเต็มกำลังความสามารถตามศักยภาพที่มีอยู่ จัดกิจกรรมที่เสริมสร้างทักษะและความสามารถในการทำกิจวัตรประจำวันให้กับเด็ก จัดกิจกรรมที่ส่งเสริมพัฒนาการให้เด็กมีพัฒนาการที่เหมาะสมกับช่วงวัยและส่งเสริมพฤติกรรมของเด็กในทางที่ดีขึ้น

พี่เลี้ยง พี่เลี้ยง ทำหน้าที่ช่วยเหลือเลี้ยงดู ดูแลเรื่องการใช้ชีวิตประจำวันของเด็ก และเสริมสร้างระเบียบวินัยให้กับเด็ก ทั้งในด้านการจัดเตรียมเสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่ม ประสานกับฝ่ายโภชนาการในเรื่องอาหารการกินของเด็ก จัดที่อยู่อาศัยและที่นอนให้เด็ก ส่งเสริมทักษะชีวิต การสร้างระเบียบวินัย และมารยาททางสังคมให้กับเด็ก

ผลการศึกษาที่ 3 การมีส่วนร่วมของเด็กและครอบครัวต่อกระบวนการเตรียมความพร้อมก่อนกลับสู่ครอบครัวของสถานพัฒนาและฟื้นฟูเด็กจังหวัดชลบุรี

การมีส่วนร่วมของเด็ก

เด็กมีส่วนร่วมในการทำหนดกฎระเบียบการใช้ชีวิตในบ้านฝึกหรือบ้านเตรียมความพร้อม หลังจากที่ได้เข้ามาอยู่ในบ้านฝึกบิน การปรับตัวและการเรียนรู้ของเด็ก เด็กรู้สึกมีความแตกต่างจากบ้านเดิม เพราะไม่มีคนคอยเตือนหรือควบคุมให้ทำสิ่งต่างๆ

ในบ้าน การปรับตัวในกิจวัตรประจำวัน ต้องคอยช่วยกันเตือนเอง เด็กบางคนสามารถปรับตัวได้ แต่ก็มีเด็กบางคนที่ควบคุมตัวเองไม่ได้ ความสัมพันธ์ระหว่างเด็กกับเด็กในบ้านฝึกบิน เมื่อไม่มีคนมาดูแลเด็ก เด็กจะเผชิญปัญหาเอง ให้เด็กดูแลกันเอง เมื่อเด็กอยู่ด้วยกันก็จะมีความขัดแย้งกันบ้าง

แตกต่างครับ ก่อนเข้ามาจะมีพี่เลี้ยงอยู่ ทุกคนจะแบบว่า จะมีแม่คอยบอก ทำกันเรียบร้อยมาก แต่พอมาแบบไม่มีพี่เลี้ยง บ้านจะละ ดิตเล่นกันบ้าง ผมจะทำบ้างไม่ทำบ้าง ผมจะคอยบังคับน้อง ช่วยน้อง น้องก็ทำ แต่ผมก็โดนน้องว่าว่าพี่ไม่ต้องบ่น ... ผมยังมีติดเล่น น้องในบ้านไม่ชอบผมเพราะว่าผมบ่น และผมชอบแกล้งน้อง ... ถ้ามีปัญหาในบ้านจะไปบอกแม่บ้าน ... ถ้าเรื่องใหญ่ก็วิ่งไปห้าม ห้ามไม่ให้ต่อยกัน ก็จะมีน้องวิ่งไปบอกแม่ แม่ก็จะมา ก็จะโดนทำโทษบ้าง (โอม, สัมภาษณ์, 9 ธันวาคม 2558)

พี่เลี้ยงจะมีหน้าที่ในการสอดส่องการใช้ชีวิตของเด็กที่เข้าไปอยู่ในบ้านเตรียมความพร้อมอยู่ห่างๆ ไม่ได้เข้ามาดูแลภายในบ้านฝึกบินตลอดเวลา หรือคอยดูเรื่องระเบียบวินัยทั้งหมด บางครั้งเด็กลืม แม่บ้านพี่เลี้ยงต้องเข้ามาเตือนให้ทำ เมื่อเด็กมีปัญหาในการฝึกตนเองพี่เลี้ยงจะเป็นผู้เข้าไปให้ความช่วยเหลือเบื้องต้น ซึ่งอาจจะต้องใช้ระยะเวลาในการฝึกฝนให้เด็กเรียนรู้และพัฒนาตนเอง ระหว่างเด็กอยู่บ้านฝึกบิน จะทดลองให้เด็กใช้ชีวิตกับครอบครัวซึ่งจะสะท้อนการทำความเข้าใจของพ่อแม่ในปัญหาและพัฒนาการของเด็ก ในบางครอบครัวเด็กไม่สามารถอยู่กับครอบครัวได้ ครอบครัวส่งเด็กคืน อาจด้วยความที่ครอบครัวไม่เข้าใจในตัวเด็ก และไม่ได้เอาใจใส่เด็กเรื่องการรับประทานอาหาร

ตอนกลับไปบ้านก็อาววากันแม่บ่อย อยู่ได้ไม่นาน ... เพราะขาดยา ควบคุมตัวเองไม่ได้ ช่วงแรกไปอยู่ได้ ช่วงหลังหนูไม่ได้กินยา คือ ตอนเย็น แม่บอกว่า เตียวแม่จะกลับมาสองทุ่ม ให้ออยู่บ้าน ให้ไปเล่นสนามเด็กเล่น แม่ก็ยังไมกลับ หนูไปรอบ้านป่า ป่าบอกให้ออยู่นี้แหละ ที่นี้แม่เดินหาหนูทั่ววัดเลยก็ไม่เจอ หนูเดินกลับบ้านสวนทางกับแม่ แม่บอกว่า ไอ้ตัวกลับบ้านเดี๋ยวนี้เลยนะ หนูเดินทั่ววัดและยังไม่เจอมึงเลย ... ภาพยังติดตาหนูอยู่เลย (ต้า, สัมภาษณ์, 9 ธันวาคม 2558)

การมีส่วนร่วมของครอบครัว

ผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการเตรียมความพร้อมให้กับเด็กคือครอบครัวของเด็ก ผลการดำเนินการที่ผ่านมาพบว่า ครอบครัวส่วนใหญ่ยังไม่พร้อมที่จะให้ความร่วมมืออย่างเต็มที่ ทั้งนี้มีสาเหตุมาจาก 1. ครอบครัวไม่มีความพร้อมทางด้านฐานะการเงิน ต้องทำมาหากินไม่มีเวลามาดูแลเด็ก 2. เด็กไม่สามารถปรับตัวในการดำเนินชีวิตร่วมกับคนในครอบครัวหรือสภาพแวดล้อมของครอบครัวได้ 3. สถานพัฒนาและฟื้นฟูเด็กจังหวัดชลบุรีขาดงบประมาณในการจัดกิจกรรมระหว่างเด็กกับครอบครัว

“ช่วงนี้อยากไป แต่ว่าติดหลายอย่าง บางครั้งเราดูเหตุผล ... อาจจะสื่อสารไม่ค่อยเข้าใจ บางทีเจ้าหน้าที่ทำงานเวลานี้เราไปหาเด็กเวลานี้ เราไปผิดเวลา ขึ้นอยู่ที่ตัวแม่เอง ไม่ได้ขึ้นอยู่กับเจ้าหน้าที่ ตามหลักเกณฑ์แล้ว แม่ต้องรายงานก่อน แต่แม่ไม่ได้รายงาน” (ครอบครัวเด็ก, สัมภาษณ์, 16 กุมภาพันธ์ 2559)

สถานพัฒนาและฟื้นฟูเด็กจังหวัดชลบุรี เคยจัดค่ายครอบครัว โดยให้เด็กและครอบครัวของเด็กมาพักอาศัยอยู่ด้วยกันเป็นค่ายระยะสั้น 2-3 วัน วัตถุประสงค์เพื่อสร้างสัมพันธ์ภาพที่ดีภายในครอบครัวระหว่างเด็กและผู้ปกครอง เด็กได้รับความรักจากครอบครัว หลายครอบครัวที่อยู่ไกลจากเด็ก ทางสถานพัฒนาฯ ก็สนับสนุนค่าเดินทางให้กับครอบครัวเพื่อเข้าร่วมค่ายครอบครัวดังกล่าว ซึ่งผลจากกิจกรรมคือเด็กและครอบครัวมีความสัมพันธ์ที่ดีขึ้น ผู้ปกครองและเด็กเข้าใจกันมากขึ้น แต่ด้วยข้อจำกัดหลายๆ อย่าง เช่น งบประมาณในการจัดกิจกรรม การประสานงานระหว่างเจ้าหน้าที่กับครอบครัว ทำให้ไม่ได้เกิดค่ายครอบครัวอย่างต่อเนื่อง

อภิปรายผลการศึกษา

การศึกษาค้นคว้านี้ สามารถอภิปรายผลการศึกษาได้ดังนี้

การมีส่วนร่วมของทีมสหวิชาชีพในกระบวนการเตรียมความพร้อมเด็กก่อนกลับสู่ครอบครัว

ทีมสหวิชาชีพตระหนักดีว่า ครอบครัวมีบทบาทสำคัญที่สุดต่อเด็ก ฉะนั้นทีมสหวิชาชีพจำเป็นต้องกระตุ้นครอบครัว ให้เข้ามามีส่วนร่วมเนื่องจากเป็นบุคคลที่มีความสำคัญยิ่งในการรับเด็กกลับไปอุปการะเองและต้องมีความรับผิดชอบเลี้ยงดูเด็กด้วยตนเอง การเรียนรู้และทำความเข้าใจเกี่ยวกับตัวเด็ก จึงเป็นเรื่องที่ครอบครัวควรจะทำก่อนการรับเด็กกลับสู่ครอบครัว ฉะนั้นสหวิชาชีพทุกคนรวมถึงครอบครัวมีส่วนสำคัญอย่างยิ่งในการเตรียมความพร้อมเด็กกลับสู่ครอบครัวอย่างถาวร จะเห็นได้ว่าจากผลการศึกษาสหวิชาชีพจะให้ความสำคัญกับนักสังคมสงเคราะห์และนักจิตวิทยามากกว่าวิชาชีพอื่น ส่วนเด็กจะให้ความสนใจกับพี่เลี้ยงมากกว่าวิชาชีพอื่นๆ ซึ่งงานวิจัยของ วิภาวี ศรีประไพ (2547) พบว่า นักสังคมสงเคราะห์ส่วนใหญ่เห็นด้วยมากที่สุดว่าการทำงานเพื่อเด็กได้ผลดี นักวิชาชีพต่างๆ จำเป็นต้องให้ความร่วมมือกันทำงานเป็นทีม ในเรื่องของสหวิชาชีพนั้น ปริชวิน จันทศิริ (อธิชา วิเศษโกสิน 2551) กล่าวว่า การไปสู่เป้าหมายในการทำงานร่วมกันของสหวิชาชีพเพื่อช่วยเหลือเด็กและพัฒนาสถาบันครอบครัว เป็นงานที่ไม่มีผู้ใดผู้หนึ่งเป็นผู้เดียวเป็นผู้เชี่ยวชาญและเด็กแต่ละคน ครอบครัวแต่ละครอบครัวก็มีความแตกต่างกัน ดังนั้น แนวทางการทำงานร่วมกันนั้นจึงต้องมีความร่วมมือ ร่วมสมอง และร่วมมือต่อกัน จึงจะช่วยให้เกิดผลสัมฤทธิ์ในงาน การร่วมมือทั้งความตั้งใจในการทำงาน และความเชื่อมั่นในผู้ร่วมงานว่าเรามีเป้าหมายร่วมกันในการช่วยเหลือพัฒนาเด็กและครอบครัว พิจารณาถึงประโยชน์ของเด็กเป็นสำคัญ การร่วมสมองในการพัฒนาส่วนของวิชาชีพตนเอง และพร้อมแลกเปลี่ยนข้อมูล เรียนรู้ร่วมกันกับผู้ร่วมงานในวิชาชีพอื่น ผ่านทางระบบการประชุมปรึกษาหารือกัน เพื่อการทำความเข้าใจกับภาวะของเด็กและครอบครัว และนำไปสู่การวางแผนในการช่วยเหลือ การติดตามประเมินผลจากแต่ละวิชาชีพ และมีการประชุมปรึกษาร่วมกันอย่างต่อเนื่องเป็นระยะ

ผลการศึกษาเกี่ยวกับการปฏิบัติงานในการให้ความช่วยเหลือเพื่อให้เด็กกลับสู่ครอบครัวของสถานพัฒนาและฟื้นฟูเด็ก จังหวัดชลบุรี พบว่าเจ้าหน้าที่ไม่สามารถเชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างเด็กและครอบครัวได้ดี ทำให้เด็กกลับไปไม่สามารถปรับตัวได้และครอบครัวไม่เข้าใจในความเป็นตัวตนของเด็ก โดยครอบครัวเองก็ให้ข้อมูลว่าที่ตนไม่สามารถมาติดต่อของเยี่ยมเด็กอย่างต่อเนื่องได้ด้วยปัญหาทางเศรษฐกิจและระยะทางในการเดินทาง รวมถึงหน่วยงานเองก็ไม่มีงบประมาณในการจัดกิจกรรมสร้างสัมพันธ์ในครอบครัว ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ นัยนา ธนวิทย์ (2551) ที่ศึกษาเรื่องการทำงานของสหวิชาชีพในการคุ้มครองสวัสดิภาพเด็กหญิงที่ถูกทารุณกรรมทางเพศ โดยใช้การวิเคราะห์จากมุมสตรีนิยม ที่ว่า การทำงานของทีมสหวิชาชีพยังไม่อาจทำได้เต็มรูปแบบเนื่องจากปัญหาภายใน ได้แก่ การขาดความเข้าใจของบุคลากรต่อการคุ้มครองเด็ก ทำให้ขาดการสนับสนุนจากภายใน และจำนวนบุคลากรไม่เพียงพอ และปัญหานอกที่มาจากความห่างไกลของพื้นที่ยากต่อการติดตามการดูแลผู้ใช้บริการ

การมีส่วนร่วมของเด็กในกระบวนการเตรียมความพร้อมเด็กก่อนกลับสู่ครอบครัว

จากผลการศึกษาเด็กบางคนเมื่อเข้าไปในบ้านฝึกบินไม่ยอที่จะทำงานบ้าน ชี้แจงทำงานบ้าน บางคนก็ใช้น้องเล็กกว่าทำ ทำให้พี่เลี้ยงต้องมาคอยบอกคอยกระตุ้นให้เด็กทำงาน ซึ่งเด็กเล็กกว่าบางคนก็ยังไม่มีความสามารถในการทำงานบ้าน หรือการดำเนินชีวิตต่างๆ อีกทั้งเด็กยังไม่มีเชื่อมั่นในตนเอง มีปมด้อย รู้สึกไม่มีสรรพภาพ ฉะนั้นหากผู้ดูแลมีการสนับสนุนการทำกิจวัตรต่างๆ การที่เด็กมีผู้ยึดถือเป็นแบบอย่าง (Hero) เช่น การตื่นนอน การรับประทานอาหาร การทำงานบ้านต่างๆ เด็กจะเกิดการเรียนรู้ มีความรับผิดชอบในตนเองและที่การปฏิบัติที่เหมาะสม ซึ่งอิริกสัน (พระมหาวิบูลย์ สิริภัสสรโรทัย, 2545) ได้อธิบายขั้นตอนของการพัฒนาการไว้ 7 ด้าน ซึ่งช่วงพัฒนาการที่ตรงกับช่วงวัยของเด็กในบ้านฝึกบินคือ ขั้นตอนที่ 4 ขั้นเอาการเอางานกับปมด้อย อายุ 6-11 ปี ซึ่งลักษณะของเด็กช่วงนี้จะรู้จักหน้าที่ความรับผิดชอบ การรู้จักทำงานอย่างจริงจัง คุณลักษณะตรงข้ามคือจะมีปมอันเนื่องมาจากนิสัยการทำงานไม่ดี เช่น การเกียจคร้าน และขั้นที่ 5 ขั้นเข้าใจในจิตลักษณะตนกับไม่เข้าใจบทบาทตนเอง อายุ 12-20 ปี เด็กจะพยายามสร้างลักษณะประจำตัว การรู้จักผู้นำและผู้ตาม ถ้าไม่ได้รับการยอมรับ เด็กจะก้าวร้าวและสับสนเกี่ยวกับตนเอง ฉะนั้นการสนับสนุนให้เด็กประสบความสำเร็จในกิจกรรมต่างๆ และฝึกให้เด็กรู้จักทำงานและเห็นค่าของตนเองถือเป็นสิ่งที่ดี

ก่อนเด็กเข้าบ้านเตรียมความพร้อมจะมีการเรียกประชุมเด็กถึงวัตถุประสงค์ของเข้าบ้านฝึกบิน และอธิบายว่าเด็กจะต้องทำอะไรบ้าง ซึ่งพี่เลี้ยงจะเป็นผู้ดูแลอยู่ห่างๆ เมื่อเด็กทำอะไรไม่ได้ จึงเข้าไปช่วยเหลือ ซึ่งผู้ศึกษาว่าหากระยะแรกมีพี่เลี้ยงเข้าไปสอนวิธีการต่างๆ ให้กับเด็กก่อน จะช่วยให้เด็กเกิดความมั่นใจและพร้อมที่จะเข้าร่วมกระบวนการ ซึ่ง มาตี ลิมสกุล (2558) ได้อธิบายว่าพี่เลี้ยงมีความสำคัญในฐานะตัวแบบหรือต้นแบบการดำเนินชีวิตของวัยเด็กตอนต้นไปจนถึงวัยรุ่นในสถานรองรับเด็ก เพราะพี่เลี้ยงเป็นบุคคลที่ทำหน้าที่ในการขัดเกลาทางสังคม (Socialization) ทั้งสั่งสอน ว่ากล่าวตักเตือนให้เด็กประพฤติปฏิบัติตนในระเบียบวินัย และการที่เรียนรู้จากประสบการณ์หรือการกระทำของพี่เลี้ยง ซึ่งผลของการขัดเกลาที่เด็กได้รับจากการเลี้ยงดูของพี่เลี้ยงจะเป็นส่วนหนึ่งในการสร้างความเป็นตัวตนของเด็ก เมื่อเด็กอยู่ในบ้านระยะหนึ่ง สหวิชาชีพจะเรียกประชุมเด็กอีกครั้ง เมื่อสอบถามเด็กถึงปัญหาภายในบ้านและแนะนำการจัดการกับปัญหา รวมถึงให้เด็กได้สร้างกฎระเบียบภายในบ้าน การปรับเปลี่ยนพฤติกรรมการทำงานบ้านร่วมกัน ซึ่งเป็นการให้เด็กได้มีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็น สอดคล้องกับ กณณิกา เจริญภักดี (2529) ศึกษาเรื่องการมีส่วนร่วมในกิจกรรมของเด็กในสถานสงเคราะห์ได้อธิบายว่าหากสถานสงเคราะห์เด็กจะนำแนวคิดในเรื่องการมีส่วนร่วมมาใช้ในการจัดกิจกรรมให้แก่เด็ก เพื่อเป็นการพัฒนาศักยภาพของเด็กให้มากขึ้น โดยเฉพาะเด็กชายที่เป็นเพศที่แข็งแรง ถ้าเด็กได้มีส่วนร่วมแล้ว จะช่วยให้เด็กประสบความสำเร็จและพร้อมที่จะออกไปเป็นหัวหน้าครอบครัวที่ดีได้ รวมทั้งประสบความสำเร็จในหน้าที่การงานในอนาคต ซึ่งอนุสัญญาสิทธิเด็ก ได้กล่าวถึงสิทธิเด็ก 4 ด้าน คือ สิทธิการมีชีวิต สิทธิการพัฒนา สิทธิการมีส่วนร่วม และสิทธิการปกป้องคุ้มครอง ซึ่งหากเด็กได้รับสิทธิต่างๆ อย่างครบถ้วนตามความต้องการของเด็กอย่างเหมาะสม จะทำให้เด็กสามารถปรับตัวพร้อมเผชิญกับสังคมภายนอก มีความรับผิดชอบต่อตนเองและครอบครัว

การมีส่วนร่วมของครอบครัวในกระบวนการเตรียมความพร้อมเด็กก่อนกลับสู่ครอบครัว

ในส่วนของการมีส่วนร่วมของครอบครัวต่อกระบวนการเตรียมความพร้อมเด็กก่อนกลับคืนครอบครัวของสถานพัฒนาและฟื้นฟูเด็กจังหวัดชลบุรี มีผลการศึกษาที่น่าสนใจคือพบว่าทีมสหวิชาชีพร่วมมือกันในการเตรียมความพร้อมเด็ก เพื่อให้เด็กสามารถทำกิจวัตรประจำวันและช่วยเหลือตนเองได้ แต่การทำงานกับครอบครัวยังไม่ค่อยได้ผลนัก การมีส่วนร่วมของครอบครัวต่อกระบวนการเตรียมความพร้อมเด็กก่อนกลับสู่ครอบครัวยังมีน้อย ครอบครัวไม่ค่อยกระตือรือร้นในการเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการเตรียมความพร้อม คือครอบครัวไม่ค่อยเข้ามามีส่วนร่วมในการให้การดูแลเด็ก ซึ่งสอดคล้องกับความเห็นของ Kari Killen (ศรีเวียง ไพโรจน์กุล และคนอื่นๆ, 2547) ซึ่งอธิบายว่าการมีสหวิชาชีพที่ให้ความร่วมมือซึ่งกันและกันจะสามารถให้ความช่วยเหลือเด็กได้อย่างมีประสิทธิภาพ การมีความคิดเห็นจากแต่ละวิชาชีพซึ่งมีมุมมองที่หลากหลาย สำหรับครอบครัวที่มีแรงจูงใจต่ำ ซึ่งจำเป็นต้องใช้ทั้งกำลังเจ้าหน้าที่และเวลา เพื่อติดตามและกระตุ้นให้ครอบครัวเข้ามามีส่วนร่วมมากขึ้น ซึ่งได้สะท้อนถึงผลการศึกษาของการมีส่วนร่วมของครอบครัว เพราะครอบครัวมีแรงจูงใจต่ำ ด้วยการเผชิญกับปัญหาด้านเศรษฐกิจ ภาระในครัวเรือนจนเกิดความท้อแท้และเหนื่อยในการเข้ามาร่วมรับผิดชอบ ซึ่ง ระพีพรรณ คำหอม (วรรณรดา หาวุฒิ, 2544) ให้ความหมายของการใช้ครอบครัวเป็นฐานว่าในการปฏิบัติงานเชื่อว่าครอบครัวต่างมีศักยภาพที่สามารถดูแลสมาชิกในครอบครัวได้ โดยการกระตุ้นอย่างต่อเนื่องจนทำให้ครอบครัวสามารถทำหน้าที่ของตนเองได้ ในรูปของกิจกรรมทางเลือกทั้งในบ้านและนอกบ้าน ซึ่งการให้บริการสามารถยืดหยุ่นได้ ขึ้นอยู่กับสัมพันธภาพของสมาชิกในครอบครัว

สรุปสาระสำคัญ

กระบวนการเตรียมความพร้อมเด็กก่อนกลับสู่ครอบครัว เป็นการเสริมสร้างพัฒนาการให้กับเด็กก่อนกลับสู่ครอบครัวหรือฟื้นฟูการสงเคราะห์ เพื่อให้เด็กมีพัฒนาการที่ดี สามารถดูแลตนเองได้ พร้อมที่จะออกไปใช้ชีวิตอยู่ภายนอกได้ ซึ่งหากทีมสหวิชาชีพตระหนักถึงการกลับสู่ครอบครัวของเด็กและให้ความสำคัญกับการเตรียมความพร้อม จะทำให้เกิดการทำงานเป็นทีม โดยยึดเด็กเป็นศูนย์กลางและคำนึงถึงประโยชน์สูงสุดของเด็กเป็นสำคัญ

การมีส่วนร่วมของเด็กและครอบครัวต่อกระบวนการเตรียมความพร้อมก่อนกลับสู่ครอบครัวของสถานพัฒนาและฟื้นฟูเด็กจังหวัดชลบุรี ซึ่งพบว่าเด็กส่วนใหญ่ไม่สามารถปรับตัวกับครอบครัวได้ไม่คืนอีกทั้งครอบครัวเองไม่มีความเข้าใจในการดูแลเด็กที่ถูกต้องและเหมาะสม ซึ่งครอบครัวเป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญที่สุดในการให้เด็กกลับไปใช้ชีวิตในครอบครัว ฉะนั้นจะต้องเสริมสร้างแรงกระตุ้นให้ครอบครัวเข้ามามีส่วนร่วมและให้ความร่วมมือกับการเตรียมความพร้อมเด็กก่อนกลับสู่ครอบครัวให้ได้มากที่สุด

ข้อเสนอแนะจากการศึกษา

ข้อเสนอแนะระดับนโยบาย การจัดหางบประมาณในการจัดทำโครงการหรือกิจกรรมที่ส่งเสริมสัมพันธภาพระหว่างเด็กและครอบครัว ข้อเสนอแนะระดับปฏิบัติ 1. กระบวนการเตรียมความพร้อมมีความชัดเจน แต่ในทางปฏิบัติยังไม่สามารถนำเด็กกลับสู่ครอบครัวได้มากนักหรือเด็กยังไม่สามารถปรับตัวได้ ฉะนั้นเมื่อเด็กเข้าสู่วัยเตรียมความพร้อม เริ่มต้นควรมีแม่บ้านหรือผู้ที่เกี่ยวข้องเข้าไปแสดงบทบาทการทำหน้าที่ เป็นแบบอย่างในการเรียนรู้และฝึกฝนให้กับเด็ก อบรมขัดเกลาทางสังคมให้กับเด็ก 2. ทีมสหวิชาชีพ ควรมีความยืดหยุ่นในการทำงาน และสร้างสัมพันธภาพระหว่างเด็กและครอบครัวให้ต่อเนื่อง พร้อมทั้งสร้างความรู้ความเข้าใจในการดูแลเด็กให้กับครอบครัว 3. การให้สิทธิของเด็กในการตัดสินใจสิ่งต่างๆ ในบ้านเตรียมความพร้อม รวมถึงพิจารณาความต้องการของเด็กในการกลับสู่ครอบครัว 4. การให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการร่วมป้องกันและแก้ไขปัญหาครอบครัวต่างๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชน ข้อเสนอแนะในการศึกษาครั้งต่อไป หากมีการศึกษาเปรียบเทียบระหว่างกระบวนการเตรียมความพร้อมเด็กก่อนกลับสู่ครอบครัวในรูปแบบที่หลากหลายในหน่วยงานต่างๆ เพื่อจะได้เห็นความแตกต่างของสถานพัฒนาและฟื้นฟูแต่ละแห่งอย่างชัดเจน เพื่อนำไปสู่การเตรียมความพร้อมที่มีประสิทธิภาพมากขึ้น

รายการอ้างอิง

กัญณิกา เจริญภักดี. (2529). *การมีส่วนร่วมในกิจกรรมของเด็กในสถานสงเคราะห์: ทักษะต่อความเป็นไปได้และความพร้อมของเด็ก*.

วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารการศึกษา, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์.

ชลลดา ชนศรีรัตนกุล. (2548). *การเตรียมความพร้อมผู้พิการก่อนประกอบอาชีพ*. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารการศึกษา,

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์.

ดารารพร ปลาดศรี. (2556). *กรณีศึกษาเด็กที่เป็นโรคติดต่อด้าน: สถานพัฒนาและฟื้นฟูเด็กจังหวัดชลบุรี*. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารการศึกษา,

มหาวิทยาลัยรามคำแหง, บัณฑิตวิทยาลัย, สาขาจิตวิทยาคลินิกและชุมชน.

ธิดินัย พาดิกบุตร. (2547). *ประสบการณ์ความรุนแรงในครอบครัววัยเด็กกับการกระทำผิดของผู้ต้องขัง: ศึกษาเฉพาะกรณีผู้ต้องขัง*

เรือนจำจังหวัดนนทบุรี. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารการศึกษา, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์.

นัยนา ธนวิทย์. (2551). *ศึกษาเรื่องการทำงานของสหวิชาชีพในการคุ้มครองสวัสดิภาพเด็กหญิงที่ถูกทารุณกรรมทางเพศโดยใช้*

การวิเคราะห์จากมุมมองสตรีนิยม. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารการศึกษา, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์.

เบญจพร วชิรศรีสุนทร. (2547). *การเตรียมความพร้อมเพื่อการมีงานทำของนักศึกษาธรรมศาสตร์*. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารการศึกษา,

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์.

พระมหาวิบูลย์ สิริภัสสรโรทัย. (2545). *การส่งเสริมจริยธรรมแก่เด็กและเยาวชนในสถานสงเคราะห์เด็ก*. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารการศึกษา,

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์.

มาติ ลิ้มสกุล. (2555). *แนวทางการพัฒนาการดูแลเด็กในสถานรองรับเด็กผ่านการทำงานกับพี่เลี้ยง*. ในรายงานการสัมมนาวิชาชีพ

เนื่องในโอกาสการสถาปนาคณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ปีที่ 61, 313.

- รวีนาฏ โพธิ์ทอง. (2547). แนวทางพัฒนาการเตรียมความพร้อมในการประกอบอาชีพในสถานสงเคราะห์เด็กและเยาวชน
สังกัดสำนักป้องกันและแก้ไขปัญหาการค้าหญิงและเด็ก. วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์,
คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์, สาขาการบริหารและนโยบายสวัสดิการสังคม.
- ลภัสรดา พึ่งเนตร. (2548). การพัฒนากลยุทธ์การทำงานของผู้ปฏิบัติงานด้านสวัสดิการสังคมเพื่อให้ก้าวทันกับการปฏิรูประบบ
ราชการ: กรณีศึกษาสำนักป้องกันและแก้ไขปัญหาการค้าหญิงและเด็ก. วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต,
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์.
- วชิรวัชร งามละม่อม. ทฤษฎีการมีส่วนร่วม. (อัตสำเนา).
- วรรณรดา หาญ. (2544). การประยุกต์ใช้แนวคิดการลดการพึ่งพิงสถาบันในการปฏิบัติงานสถานสงเคราะห์เด็ก สังกัด
กรมประชาสงเคราะห์. วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์.
- วิภาวี ศรีประไพ. (2552). แนวทางการเสริมประสิทธิภาพนักสังคมสงเคราะห์ในการปฏิบัติงานกับสหวิชาชีพในการทำงานกับ
เด็กถูกทารุณกรรมเพื่อคืนเด็กกลับสู่สังคม. วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์,
คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์, สาขาการบริหารและนโยบายสวัสดิการสังคม.
- ศรีเวียง ไพโรจน์กุล และคนอื่นๆ. (2547). คู่มือปฏิบัติงานของทมิสหวิชาชีพในกระบวนการคุ้มครองเด็ก. กรุงเทพฯ:
มูลนิธิศูนย์พิทักษ์สิทธิเด็ก.
- อัญญณการ์ วงศ์พรหม. (2550). การสังเคราะห์สถานการณ์ความรุนแรงในครอบครัวจากข่าวหนังสือพิมพ์ไทยรัฐ. วิทยานิพนธ์ปริญญา
มหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, บัณฑิตวิทยาลัย, สาขาวิชามนุษยนิเวศศาสตร์.
- อริชา วิเศษโกสิน. (2551). แนวทางการพัฒนาการปฏิบัติงานสหวิชาชีพของพนักงานเจ้าหน้าที่ตามพระราชบัญญัติคุ้มครองเด็ก
พ.ศ.2546. วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์, สาขาการบริหารและ
นโยบายสวัสดิการสังคม.

ความรู้ความเข้าใจของผู้บริหารองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นตามพระราชบัญญัติคุ้มครองเด็ก พ.ศ.2546

The Knowledge and understanding of the Local Administration According
to the Child Protection Act, BE 2546

จุฑา ญาณทัสณะสกุล*

Jutha Yurnthatsanasakun

บทคัดย่อ

บทความนี้เป็นการนำเสนอถึงความรู้ความเข้าใจของผู้บริหารองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในจังหวัดลำปาง ตามพระราชบัญญัติคุ้มครองเด็ก พ.ศ.2546 ซึ่งเป็นกฎหมายด้านสังคม ที่ถูกออกแบบเพื่อให้การดำเนินงานคุ้มครองเด็กมีความชัดเจนและเป็นรูปธรรม มีการกำหนดกลไกและมาตรการต่างๆ สำหรับจัดการกับปัญหาไว้แล้วอย่างครอบคลุม สอดคล้องกับการคุ้มครองสิทธิเด็กตามอนุสัญญาว่าด้วยสิทธิเด็ก และรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ.2540 และ 2550 เพื่อคุ้มครองสวัสดิภาพเด็กที่อยู่ในเขตรับผิดชอบ ซึ่งบุคคลเหล่านี้มีอำนาจหน้าที่โดยไม่ต้องได้รับการอบรมหรือการแต่งตั้งจากกระทรวงรักษาการ จึงทำให้ขาดการนำกฎหมายไปบังคับใช้อย่างเข้มงวดและจริงจัง และเพื่อให้การปฏิบัติงานด้านการสงเคราะห์และการคุ้มครองสวัสดิภาพเด็ก เป็นไปตามจุดมุ่งหมายของการตราพระราชบัญญัติคุ้มครองเด็ก พ.ศ.2546 ให้เกิดประโยชน์สูงสุดแก่เด็ก จึงต้องมีการจัดการกับองค์ความรู้ปัญหาอุปสรรค และหาแนวทางการปฏิบัติงานที่ชัดเจนและเป็นไปในแนวทางเดียวกัน เพื่อให้การปฏิบัติงานมีประสิทธิภาพและเกิดความยั่งยืนทำให้เกิดเป็นแนวทางที่เป็นรูปธรรม

คำสำคัญ: พระราชบัญญัติคุ้มครองเด็ก พ.ศ.2546, การคุ้มครองเด็ก, ความรู้ด้านการปฏิบัติงาน, ความรู้ของผู้บริหารองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

ABSTRACT

This article aims to presents a literature review concerning knowledge and understanding of the local government administrator according to the Child Protection Act 2546, the social law. The law is designed to perform the protection of children clearly with concrete matters. It is specified the mechanisms and measures for dealing with the problems, consistent with the protection of children's rights under the Convention on the Rights of the Child and the Constitution of the Kingdom of Thailand B.E. 2540 and 2550 to protect the welfare of children in the responsible areas. In reality, those local government administrators have the power to act without trained or appointed by the Ministry in charge. As a result, the implementation of legal enforcement is lack of strictness and seriousness. In order to provide the welfare and protection of children in accordance with the purpose of the Child Protection Act 2546, knowledge management should be examined for the benefit of children's needs. In the meantime, problems and a clear operational guidelines should be searched in order that the efficient and sustainable performance will be occurred in a tangible way.

Keywords: Child Protection Act 2546, child protection, knowledge of performance, knowledge of the local government administrator

* นักศึกษาปริญญาโทสาขาการบริหารและนโยบายสวัสดิการสังคม (ศูนย์ลำปาง) คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

บทนำ

สิทธิเด็กเป็นส่วนหนึ่งของสิทธิมนุษยชน แต่เด็กเป็นกลุ่มคนที่ต้องการการปกป้องคุ้มครองมากกว่าคนทั่วไปเนื่องจากความสามารถของสภาวะทางร่างกายและสติปัญญาของเด็กเองที่ไม่เท่าเทียมกับผู้ใหญ่จึงต้องได้รับการคุ้มครองเป็นพิเศษเพื่อให้พัฒนาการและเจริญเติบโตเป็นผู้ใหญ่ที่เป็นทรัพยากรมนุษย์ที่มีคุณค่าต่อสังคม ในประชาคมระหว่างประเทศเห็นความสำคัญในการปกป้องคุ้มครองสิทธิเด็กเป็นอย่างดี

การคุ้มครองเด็กเป็นเรื่องที่สำคัญอย่างยิ่งในการรับประกันอนาคตที่รุ่งเรืองของชาติ หากปล่อยให้เด็กถูกทำร้ายด้วยวิธีการต่างๆ และเด็กที่เป็นแหล่งทรัพยากรมนุษย์ที่สำคัญที่สุดของประเทศชาติถูกทำลายหรือทำให้เสียประสิทธิภาพเป็นจำนวนมาก เด็กเหล่านี้จะกลายเป็นบุคคลที่สังคมต้องใช้ทรัพยากรมาดูแลรักษา นอกจากนั้นหากทรัพยากรมนุษย์นี้ไม่ได้รับการเลี้ยงดูและพัฒนาอย่างเต็มที่และเหมาะสม รัฐบาลกำลังสำคัญที่จะเติบโตมาดูแลรักษาสังคมนั้นต่อไปในอนาคต ดังนั้นการทํานายอนาคตของประเทศใดประเทศหนึ่งว่าจะเจริญรุ่งเรืองหรือตกต่ำในอนาคต สามารถทำนายได้อย่างไม่ผิดพลาดโดยศึกษาจากวิธีการปฏิบัติ การคุ้มครองและการพัฒนาเด็กในสังคมนั้นๆ ว่าได้ทำอย่างจริงจังเพียงใด และนอกจากการคุ้มครองแล้ว การศึกษาที่มีคุณภาพอย่างแท้จริงเป็นหัวใจสำคัญของการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในอนาคต กฎหมายระหว่างประเทศต่างๆ ในรูปแบบของอนุสัญญา และพิธีสารต่างๆ มีส่วนช่วยในการกำหนดมาตรฐานที่รัฐจะต้องดำเนินการเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ในการคุ้มครองและพัฒนาเด็กให้เติบโตเป็นบุคลากรที่มีคุณค่าต่อสังคมในอนาคต

เนื่องจากประเทศไทยได้ลงนามเข้าเป็นภาคีอนุสัญญาว่าด้วยสิทธิเด็ก เมื่อวันที่ 12 กุมภาพันธ์ 2535 และมีผลบังคับใช้เมื่อวันที่ 26 เมษายน 2535 ประเทศไทยจึงมีพันธกรณีที่จะต้องดำเนินการรับรองและปกป้องคุ้มครองสิทธิเด็กภายในประเทศให้สอดคล้องและได้มาตรฐานตามที่อนุสัญญาฯ กำหนด และเมื่อประเทศไทยประกาศใช้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ.2540 สิทธิเด็กก็ได้รับการรับรองและคุ้มครองไว้อย่างครอบคลุมเกือบทุกด้าน โดยได้มีการตราพระราชบัญญัติคุ้มครองเด็ก พ.ศ.2546 เพื่อให้เกิดการคุ้มครองเด็กอย่างแท้จริง มีแนวทางในการให้ความช่วยเหลือและคุ้มครองสวัสดิภาพเด็กได้อย่างมีประสิทธิภาพ เพื่อเป็นกลไกในการทำงาน เกิดการปฏิบัติงานที่เหมาะสมและครอบคลุม สามารถสร้างเครือข่ายในการติดตามดูแลเด็กได้อย่างเป็นระบบและต่อเนื่อง โดยคำนึงถึงหลักสิทธิมนุษยชน ซึ่งเป็นแนวทางในการพัฒนาคุ้มครองสิทธิมนุษยชนให้บังเกิดขึ้นในสังคมอย่างกว้างขวางตลอดไป ซึ่งจะนำไปสู่การสร้าง ความมั่นคงทางสังคมได้อย่างแท้จริง โดยคำนึงถึงประโยชน์สูงสุดของเด็กเป็นสำคัญ (คณะกรรมาธิการ, 2548, น. 5) เพื่อให้สอดคล้องกับสิทธิขั้นพื้นฐานตามอนุสัญญาว่าด้วยสิทธิเด็ก ซึ่งมีสาระครอบคลุมทั้ง 4 ประการ คือ 1) การห้ามเลือกปฏิบัติต่อเด็ก และการให้ความสำคัญแก่เด็กทุกคนอย่างเท่าเทียมกัน 2) การกระทำหรือดำเนินการทั้งหลายต้องคำนึงถึงประโยชน์สูงสุดของเด็กเป็นอันดับแรก 3) สิทธิในการมีชีวิต การอยู่รอด และการพัฒนาทางด้านจิตใจ อารมณ์และสังคม และ 4) สิทธิในการแสดงความคิดเห็นของเด็ก และการให้ความสำคัญกับความคิดเห็นเหล่านั้น อีกทั้งได้มีการจัดทำแผนพัฒนาเด็กและเยาวชนแห่งชาติ พ.ศ.2555-2559 โดยได้มีการกำหนดกรอบทิศทางการพัฒนาเด็กและเยาวชน เพื่อให้หน่วยงานทุกภาคส่วนทั้งภาครัฐ องค์กรเอกชน ภาคธุรกิจ และภาคประชาสังคมในทุกระดับ ให้เป็นแนวทางการบริหารจัดการ (สำนักงานส่งเสริมสังคมแห่งการเรียนรู้และคุณภาพเยาวชน (สสค.), 2558) ดังนั้นวิชาการได้ให้ความจำกัดความว่า เด็ก ถือได้ว่าเป็นทรัพยากรที่มีคุณค่า เพราะเด็กในวันนี้คือผู้ใหญ่ในวันข้างหน้าที่เป็นกำลังและความหวังในการพัฒนาประเทศในอนาคต การปลูกฝังสิ่งที่ดีให้กับเด็กในวันนี้เพื่อให้เติบโตเป็นผู้ใหญ่ที่ดีในวันหน้า เป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่งยวดต่อการพัฒนาคุณภาพคนและประเทศชาติ เด็กจึงควรได้รับการดูแล ปกป้องและคุ้มครองอย่างเหมาะสม เพื่อให้สามารถพัฒนานตนเอง และอยู่ร่วมกับสังคมได้อย่างปกติสุข ดังข้อความที่ได้ระบุไว้ในปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิเด็กและเยาวชนว่า “เด็กและเยาวชนพึงได้รับการพิทักษ์และคุ้มครองเป็นพิเศษ อันจะช่วยให้เด็กสามารถพัฒนาทั้งทางกาย ทางสมองและจิตใจ เพื่อให้ร่วมอยู่ในสังคมได้อย่างเป็นปกติ” (กิตติพัฒน์ นนทปัทมดลย์, 2528, น. 1)

การเชื่อมโยงอนุสัญญาว่าด้วยสิทธิเด็กไปสู่พระราชบัญญัติคุ้มครองเด็ก พ.ศ.2546 สิทธิเด็กได้รับการรับรองในรูปแบบต่างๆ โดยองค์การสหประชาชาติมาเป็นเวลาพอสมควรแล้ว และต่อมาได้พัฒนานาหลักการต่างๆ มารวบรวมไว้เป็นกฎหมายระหว่างประเทศในรูปของอนุสัญญา คือ อนุสัญญาว่าด้วยสิทธิเด็ก (Convention on the Rights of the Child = CRC) เมื่อวันที่ 20 พฤศจิกายน 2532 และมีผลบังคับใช้เมื่อวันที่ 2 กันยายน 2533

มาตรฐานอันหนึ่งในการคุ้มครองสิทธิเด็ก คือ มาตรการทางกฎหมายซึ่งต้องพิจารณาควบคู่กับวิธีการปฏิบัติที่เป็นอยู่ กฎหมายรัฐธรรมนูญฉบับปัจจุบันซึ่งเป็นกฎหมายที่สำคัญที่สุดของไทยได้เน้นในเรื่องการคุ้มครองสิทธิของบุคคลรวมทั้งสิทธิเด็กด้วย และได้บัญญัติหลักการสำคัญๆ หลายประการตามอนุสัญญาว่าด้วยสิทธิเด็กไว้ในรัฐธรรมนูญ ซึ่งเป็นการแสดงเจตนารมณ์ว่าประเทศไทยมีเจตจำนงที่จะคุ้มครองสิทธิเด็กและเป็นการกำหนดว่ากฎหมายอื่นๆ ที่เกี่ยวกับเรื่องเด็กจะต้องคุ้มครองสิทธิเด็กตามที่กำหนดไว้ในรัฐธรรมนูญด้วย

พระราชบัญญัติคุ้มครองเด็ก พ.ศ.2546 ออกมาเพื่อรองรับกับสิทธิขั้นพื้นฐานตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย และสอดคล้องกับอนุสัญญาว่าด้วยสิทธิเด็กตาม “มาตรา 52 เด็กและเยาวชน มีสิทธิในการอยู่รอดและได้รับการพัฒนาด้านร่างกาย จิตใจและสติปัญญา ตามศักยภาพในสภาพแวดล้อมที่เหมาะสม โดยคำนึงถึงการมีส่วนร่วมของเด็กและเยาวชนเป็นสำคัญ เด็ก เยาวชน สตรี และบุคคลในครอบครัว มีสิทธิได้รับความคุ้มครองจากรัฐ ให้ปราศจากการใช้ความรุนแรง และการปฏิบัติอันไม่เป็นธรรม ทั้งนี้ สิทธิได้รับการบำบัดฟื้นฟูในกรณีที่มีเหตุดังกล่าว”

จากการเปลี่ยนแปลงของสังคมไทยและโลกได้เปลี่ยนไปอย่างรวดเร็ว ส่งผลกระทบให้สถาบันครอบครัวเริ่มสั่นคลอน วิถีชีวิตครอบครัวเปลี่ยนจากสังคมเอื้ออาทรไปสู่สังคมวัตถุนิยม การพัฒนาที่ให้ความสำคัญด้านเศรษฐกิจที่มุ่งสู่วัตถุนิยม ส่งผลให้ครอบครัวแตกสลาย มีการเลี้ยงลูกด้วยเงินมากกว่าความรัก ครอบครัวขาดความเข้าใจเด็ก จึงทำให้เกิดผลกระทบต่อเด็กและเยาวชน โดยตรง สถานภาพของเด็กและเยาวชนมักได้รับอิทธิพลจากสื่อและสิ่งพาส่งต่างๆ ที่แวดล้อมรอบตัวเด็ก (ภาคเมธี สายสนั่น, 2550, น. 2) โดยแบ่งปัญหาเด็กและเยาวชนไทยที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน ได้ 2 กลุ่ม คือ

1. ปัญหาที่เกิดมาจากความยากจนและด้อยโอกาสทั้งที่มีมาแต่กำเนิด หรือผลสืบเนื่องมาจากครอบครัว หรือถูกกระทำจากบุคคลหรือสังคม

2. ปัญหาที่เกิดจากพฤติกรรมเบี่ยงเบน เช่น เรื่องเพศสัมพันธ์ ดิดเหล้า บุหรี่ ยาเสพติด ทะเลาะวิวาท ฆ่าตัวตาย เล่นการพนัน เที่ยวเตร่สถานบันเทิง ดิดเกม อินเทอร์เน็ต เข้าถึงสื่อลามกอนาจารหรือสื่อที่แสดงความรุนแรงและชั่วร้ายเร็ว ซึ่งถ้าเรามาวิเคราะห์ปัญหาต่างๆ แล้ว เราจะพบว่า ในสังคมปัจจุบันสิ่งแวดล้อมต่อตัวเด็กและเยาวชน นั้น ได้กลืนเขาเข้าสู่สังคมยุคปัจจุบัน ยุคแห่งการแข่งขัน โดยที่เด็กและเยาวชนบางรายไม่สามารถแยกได้ว่าสิ่งใดถูก สิ่งใดผิด แก้ปัญหาเบื้องต้นไม่ได้ เหนง เสร้า บางรายมีชีวิตอยู่เพียงผู้เดียว ไม่รู้จะปรึกษาใคร ทำให้เขาต้องกระทำในสิ่งที่ตนเองอาจรู้เท่าไม่ถึงการณ์ได้

ดังนั้นผู้ที่ปฏิบัติงานจึงต้องมีภาระและหน้าที่นำพาประเทศสู่การพัฒนาต่อไปในอนาคต ประเทศที่พัฒนาแล้วส่วนใหญ่ จึงให้ความสำคัญกับการปกป้อง และคุ้มครองสิทธิเด็กเป็นอย่างยิ่ง เพื่อให้เป็นที่ยอมรับว่า เด็กคืออนาคตของสังคม (Children is our Generation)

วัตถุประสงค์ของการศึกษา

เพื่อศึกษาถึงความรู้ความเข้าใจของผู้บริหารองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ปัญหาและอุปสรรคในการปฏิบัติงานด้านเด็ก และแนวทางการปฏิบัติงานตามพระราชบัญญัติคุ้มครองเด็ก พ.ศ.2546

ความรู้ความเข้าใจตามพระราชบัญญัติคุ้มครองเด็ก พ.ศ.2546

พ.ร.บ. คุ้มครองเด็กฯ เป็นกฎหมายที่มุ่งให้ความคุ้มครองแก่เด็กทั้งทางด้านร่างกายและจิตใจ รวมถึงการส่งเสริม การคุ้มครองสวัสดิภาพ การพัฒนาและฟื้นฟู ทั้งนี้โดยคำนึงถึงประโยชน์สูงสุดของเด็กเป็นสำคัญ และเนื่องจากกฎหมายว่าด้วย การคุ้มครองเด็กที่ใช้บังคับมาเป็นเวลานาน สาระสำคัญและรายละเอียดเกี่ยวกับวิธีการส่งเสริม คุ้มครองสวัสดิภาพ และส่งเสริม ความประพฤติเด็กไม่เหมาะสมกับสภาพสังคมปัจจุบัน สมควรกำหนดขั้นตอนและปรับปรุงวิธีการปฏิบัติต่อเด็กให้เหมาะสมมากยิ่งขึ้น เพื่อให้เด็กได้รับการอุปการะเลี้ยงดู อบรมสั่งสอน และมีพัฒนาการที่เหมาะสม อันเป็นการส่งเสริมความมั่นคงของสถาบันครอบครัว

รวมทั้งป้องกันมิให้เด็กถูกทารุณกรรม ตกเป็นเครื่องมือในการแสวงหาประโยชน์โดยมิชอบ หรือถูกเลือกปฏิบัติโดยไม่เป็นธรรม และสมควรปรับปรุงวิธีการส่งเสริมความร่วมมือในการคุ้มครองเด็กระหว่างหน่วยงานของรัฐและเอกชนให้เหมาะสมยิ่งขึ้น เพื่อให้สอดคล้องกับรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ และอนุสัญญาว่าด้วยสิทธิเด็ก จึงจำเป็นต้องตราพระราชบัญญัตินี้

ในส่วนขอบนิยามได้กำหนดความหมายของ “เด็ก” ว่าหมายถึง บุคคลซึ่งมีอายุต่ำกว่าสิบแปดปีบริบูรณ์ แต่ไม่รวมถึงผู้ที่บรรลุนิติภาวะด้วยการสมรส นอกจากนี้ยังได้จำแนกประเภทของเด็กออกเป็น เด็กเร่ร่อน เด็กกำพร้า เด็กที่อยู่ในสภาพยากลำบาก เด็กพิการ เด็กที่เสี่ยงต่อการกระทำผิด นักศึกษาและนักเรียน

สาระสำคัญ:

หมวด 1 คณะกรรมการคุ้มครองเด็ก กำหนดให้มีการจัดตั้งคณะกรรมการคุ้มครองเด็กแห่งชาติขึ้น มีอำนาจและหน้าที่ที่สำคัญ คือ การเสนอความเห็นต่อรัฐมนตรีเกี่ยวกับนโยบาย แผนงาน งบประมาณและมาตรการในการสงเคราะห์คุ้มครองสวัสดิภาพ และส่งเสริมความประพฤติเด็ก รวมถึงการให้คำปรึกษา แนะนำ และประสานงานแก่หน่วยงานของรัฐและเอกชนที่ปฏิบัติงานด้านการศึกษา การสงเคราะห์ คุ้มครองสวัสดิภาพ และส่งเสริมความประพฤติเด็ก นอกจากนี้ยังมีอำนาจตรวจสอบสถานรับเลี้ยงเด็ก สถานแรกรับ สถานสงเคราะห์ สถานคุ้มครองสวัสดิภาพ สถานพัฒนาและฟื้นฟู สถานพินิจ หรือสถานที่ที่เกี่ยวข้องกับการสงเคราะห์ คุ้มครองสวัสดิภาพ และส่งเสริมความประพฤติเด็กทั้งของรัฐและเอกชน

นอกจากนี้ยังได้กำหนดให้มีคณะกรรมการคุ้มครองเด็กกรุงเทพมหานครและคณะกรรมการคุ้มครองเด็กจังหวัด เพื่อกระจายการดูแลให้เป็นไปอย่างทั่วถึง โดยมีอำนาจและหน้าที่ที่สำคัญ คือ เสนอความเห็นต่อคณะกรรมการเกี่ยวกับนโยบาย แผนงาน งบประมาณและมาตรการในการสงเคราะห์ คุ้มครองสวัสดิภาพ และส่งเสริมความประพฤติเด็ก การให้คำปรึกษา แนะนำ และประสานงานกับหน่วยงานของรัฐและเอกชนที่เกี่ยวข้อง การติดตาม ประเมินผลและตรวจสอบการดำเนินงานเกี่ยวกับการสงเคราะห์ และส่งเสริมความประพฤติเด็กแล้วรายงานผลต่อคณะกรรมการ

หมวด 2 การปฏิบัติต่อเด็ก การปฏิบัติต่อเด็กไม่ว่าในกรณีใดต้องคำนึงถึงประโยชน์สูงสุดของเด็กเป็นสำคัญและไม่ให้มีการเลือกปฏิบัติโดยไม่เป็นธรรม และใน พ.ร.บ. ฉบับดังกล่าวยังได้กำหนดหลักเกณฑ์และวิธีการในการปฏิบัติต่อเด็ก โดยสรุปสาระสำคัญดังนี้

- ผู้ปกครองต้องให้การอุปการะเลี้ยงดู อบรมสั่งสอนและพัฒนาเด็กที่อยู่ในความปกครองตามสมควรแก่ชนบทธรรมเนียม ประเพณีและวัฒนธรรมแห่งท้องถิ่นรวมถึงการคุ้มครองสวัสดิภาพของเด็กมิให้เกิดอันตรายแก่กายหรือจิตใจ และผู้ปกครองต้องไม่ทอดทิ้งหรือละทิ้งเด็กไว้หรือละเลยไม่ดูแลเด็ก

- ให้งานเจ้าหน้าที่ที่ พ.ร.บ. ฉบับนี้กำหนดมีหน้าที่คุ้มครองสวัสดิภาพเด็กที่อยู่ในเขตพื้นที่รับผิดชอบ รวมถึงดูแลตรวจสอบสถานที่ต่างๆ ที่เกี่ยวข้องตามที่กฎหมายกำหนด

นอกจากนี้ยังกำหนดมาตรการต่างๆ ที่สำคัญเพื่อคุ้มครองเด็กทั้งทางด้านร่างกาย จิตใจ ชื่อเสียงหรือสิทธิประโยชน์อื่นของเด็ก เช่น ห้ามบุคคลใดกระทำการอันเป็นการทารุณกรรมเด็ก ห้ามบุคคลใดบังคับ ขู่เข็ญ ส่งเสริมหรือยินยอมให้เด็กประพฤติตนไม่สมควรหรือเสี่ยงต่อการกระทำผิดในด้านต่างๆ เป็นต้นและเพื่อประโยชน์ในการปฏิบัติตาม พ.ร.บ. ฉบับดังกล่าวนี้ จึงได้กำหนดให้พนักงานเจ้าหน้าที่ที่มีอำนาจและหน้าที่พิเศษบางประการ เช่น อำนาจในการตรวจค้นสถานที่ มีหนังสือเรียกบุคคลมาให้ถ้อยคำ เรียกให้ส่งเอกสารหรือหลักฐานต่างๆ เป็นต้น

หมวด 3 การสงเคราะห์เด็ก ในหมวดนี้ได้กำหนดลักษณะของเด็กที่พึงได้รับการสงเคราะห์ไว้และกำหนดหลักเกณฑ์วิธีการสงเคราะห์เด็ก โดยการสงเคราะห์ในเบื้องต้นเป็นการกำหนดสถานที่อยู่ของเด็กซึ่งต้องพิจารณาตามความเหมาะสมเพื่อให้การช่วยเหลือ สงเคราะห์ พัฒนาและฟื้นฟูต่อไป โดยต้องมีการสืบเสาะและพินิจเกี่ยวกับตัวเด็กและครอบครัวเพื่อหาวิธีการสงเคราะห์หรือคุ้มครองสวัสดิภาพเด็กที่เหมาะสมโดยคำนึงถึงประโยชน์สูงสุดของเด็กเป็นสำคัญ

หมวด 4 การคุ้มครองสวัสดิภาพเด็ก กำหนดลักษณะของเด็กที่พึงได้รับการคุ้มครองสวัสดิภาพ โดยในกรณีมีการกระทำทารุณกรรมต่อเด็กให้เจ้าหน้าที่ที่มีอำนาจแยกตัวเด็กจากครอบครัวและต้องรีบจัดให้มีการตรวจรักษาทางร่างกายและจิตใจ หลังจากนั้นต้องจัดให้เด็กอยู่ในสถานที่ที่เหมาะสมเพื่อหาวิธีการคุ้มครองสวัสดิภาพเด็กต่อไป ส่วนในกรณีที่พบเห็นเด็กที่เสี่ยงต่อการกระทำผิดเจ้าหน้าที่ต้องดำเนินการหาข้อเท็จจริงเกี่ยวกับตัวเด็กและครอบครัว ถ้าเห็นว่าเด็กจำเป็นต้องได้รับการคุ้มครองสวัสดิภาพหรือเห็นว่าจำเป็นต้องได้รับการสงเคราะห์เจ้าหน้าที่ก็ต้องดำเนินการจัดให้มีการคุ้มครองสวัสดิภาพหรือการสงเคราะห์ต่อไป ในกรณีที่มอบตัวเด็กให้แก่ผู้ปกครองหรือบุคคลที่ยินยอมรับเด็กไปปกครองดูแลอาจมีการแต่งตั้งผู้คุ้มครองสวัสดิภาพแก่เด็กและอาจมีการวางข้อกำหนดเพื่อป้องกันมิให้เด็กมีความประพฤติเสียหายหรือเสี่ยงต่อการกระทำผิด

หมวด 5 ผู้คุ้มครองสวัสดิภาพเด็ก กำหนดหลักเกณฑ์และวิธีการในการแต่งตั้งผู้คุ้มครองสวัสดิภาพเด็กเพื่อกำกับดูแลเด็ก โดยอาจแต่งตั้งจากพนักงานเจ้าหน้าที่ นักสังคมสงเคราะห์ หรือบุคคลที่สมัครใจและมีความเหมาะสม นอกจากนี้ยังได้มีการกำหนดห้ามมิให้บุคคลที่เกี่ยวข้องเปิดเผยภาพหรือข้อมูลใดๆ เกี่ยวกับเด็กหรือผู้ปกครองในลักษณะที่น่าจะเกิดความเสียหายแก่เด็กหรือผู้ปกครอง

หมวด 6 สถานรับเลี้ยงเด็ก สถานแรกรับ สถานสงเคราะห์ สถานคุ้มครองสวัสดิภาพและสถานพัฒนาและฟื้นฟู กำหนดหลักเกณฑ์และวิธีการในการจัดตั้งสถานรับเลี้ยงเด็ก สถานแรกรับ สถานสงเคราะห์ สถานคุ้มครองสวัสดิภาพ และสถานพัฒนาและฟื้นฟู และให้เจ้าหน้าที่ที่กำหนดไว้ทำหน้าที่กำกับดูแลและส่งเสริมสนับสนุนการดำเนินงานของสถานที่ดังกล่าว นอกจากนี้ยังต้องมีผู้ปกครองสวัสดิภาพเป็นผู้ปกครองดูแลและบังคับบัญชา ซึ่งได้มีการกำหนดเกี่ยวกับอำนาจและหน้าที่ของผู้ปกครองสวัสดิภาพของสถานแรกรับ ผู้ปกครองสวัสดิภาพของสถานสงเคราะห์ ผู้ปกครองสวัสดิภาพของสถานคุ้มครองสวัสดิภาพและผู้ปกครองสวัสดิภาพของสถานพัฒนาและฟื้นฟู โดยมุ่งเน้นให้เด็กเป็นศูนย์กลาง

หมวด 7 การส่งเสริมความประพฤตินักเรียนและนักศึกษา โรงเรียนและสถานศึกษาต้องจัดให้มีระบบงานและกิจกรรมในการแนะแนวให้คำปรึกษาและฝึกอบรมแก่นักเรียน นักศึกษาและผู้ปกครองเพื่อส่งเสริมความประพฤติที่เหมาะสม ความรับผิดชอบ ต่อสังคม และความปลอดภัยแก่นักเรียนและนักศึกษา และยังให้อำนาจแก่เจ้าหน้าที่ในการดำเนินการเพื่อส่งเสริมความประพฤตินักเรียนและนักศึกษา เช่น การสอบถามครู อาจารย์เกี่ยวกับความประพฤติของเด็ก แนะนำหรือตักเตือนผู้ปกครองเกี่ยวกับการดูแลเด็ก และสอดส่องดูแลพฤติกรรมของบุคคลหรือแหล่งซึ่งเด็กให้ประพฤติในทางมิชอบ เป็นต้น

หมวด 8 กองทุนคุ้มครองเด็ก ให้จัดตั้งกองทุนคุ้มครองเด็ก เพื่อเป็นทุนใช้จ่ายในการสงเคราะห์ คุ้มครองสวัสดิภาพ และส่งเสริมความประพฤติเด็ก โดยมีคณะกรรมการบริหารกองทุนเป็นผู้บริหารจัดการกองทุน นอกจากนี้ยังกำหนดให้มีคณะกรรมการติดตามและประเมินผลการดำเนินงานของกองทุน ทำหน้าที่ติดตาม ตรวจสอบและประเมินผลการดำเนินงานของกองทุน แล้วรายงานผลการปฏิบัติงานพร้อมทั้งข้อเสนอแนะต่อคณะกรรมการ

หมวด 9 บทกำหนดโทษ กำหนดโทษทางอาญาแก่บุคคลผู้กระทำการฝ่าฝืนบทบัญญัติต่างๆ ตามที่ พ.ร.บ. ฉบับนี้ได้กำหนดไว้ ทั้งนี้เพื่อให้กฎหมายฉบับนี้ใช้บังคับได้จริงและบรรลุผลตามความมุ่งหมายนั่นเอง

เนื่องด้วยผู้บริหารองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเป็นพนักงานเจ้าหน้าที่โดยตำแหน่งตามพระราชบัญญัติคุ้มครองเด็ก มาตรา 24 ซึ่งได้กำหนดให้ ปลัดกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ ผู้ว่าราชการจังหวัด ผู้อำนวยการเขต นายอำเภอ ปลัดอำเภอผู้เป็นหัวหน้าประจำกิ่งอำเภอ หรือผู้บริหารองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น มีหน้าที่คุ้มครองสวัสดิภาพเด็กที่อยู่ในเขตพื้นที่ที่รับผิดชอบ ไม่ว่าเด็กจะมีผู้ปกครองหรือไม่ก็ตาม รวมทั้งมีอำนาจและหน้าที่ดูแลและตรวจสอบสถานรับเลี้ยงเด็ก สถานแรกรับ สถานสงเคราะห์ สถานคุ้มครองสวัสดิภาพ สถานพัฒนาและฟื้นฟูและสถานพินิจที่ตั้งอยู่ในเขตอำนาจ แล้วรายงานผลการตรวจสอบต่อคณะกรรมการ คณะกรรมการคุ้มครองเด็กกรุงเทพมหานครหรือคณะกรรมการคุ้มครองเด็กระดับจังหวัด แล้วแต่กรณี เพื่อทราบและให้อำนาจหน้าที่และหน้าที่เช่นเดียวกับพนักงานเจ้าหน้าที่ตามพระราชบัญญัตินี้ และเพื่อประโยชน์ในการปฏิบัติงานให้พนักงานเจ้าหน้าที่ที่มีอำนาจและหน้าที่ (มาตรา 30) ดังนี้

(1) เข้าไปในเคสสถาน สถานที่ใดๆ หรือยานพาหนะใดๆ เพื่อตรวจค้น ในกรณีมีเหตุสงสัยว่ามีการกระทำความผิดอาชญากรรม เด็ก มีการกักขังหรือเลี้ยงดูโดยมิชอบ

(2) ซักถามเด็กเมื่อมีเหตุอันควรสงสัยว่าเด็กจำต้องได้รับการสงเคราะห์หรือคุ้มครองสวัสดิภาพ

(3) มีหนังสือเรียกผู้ปกครอง หรือบุคคลอื่นใดมาให้อภัยคำหรือข้อเท็จจริงเกี่ยวกับสภาพความเป็นอยู่ ความประพฤติ สุขภาพ และความสัมพันธ์ในครอบครัวของเด็ก

(4) ออกคำสั่งเป็นหนังสือแก่บุคคลที่เกี่ยวข้องเพื่อให้ส่งเอกสารหรือหลักฐานเกี่ยวกับสภาพความเป็นอยู่ การศึกษา การทำงาน หรือความประพฤติของเด็กมาให้

(5) เข้าไปในสถานที่อยู่อาศัยของผู้ปกครอง สถานที่ประกอบการของนายจ้าง สถานศึกษา หรือสถานที่ที่เด็กมีความเกี่ยวข้องด้วย เพื่อสอบถามบุคคลที่อยู่ในที่นั้นๆ และรวบรวมข้อมูลหรือหลักฐานเกี่ยวกับสภาพความเป็นอยู่ ความสัมพันธ์ใน ครอบครัว การเลี้ยงดู อุปนิสัย และความประพฤติของเด็ก

(6) มอบตัวเด็กให้แก่ผู้ปกครองพร้อมกับแนะนำหรือตักเตือนผู้ปกครองให้ดูแลและอุปการะเลี้ยงดูเด็กในทางที่ถูกต้อง เพื่อให้เด็กได้รับการพัฒนาในทางที่เหมาะสม

(7) ทำรายงานเกี่ยวกับตัวเด็กเพื่อมอบให้แก่สถานแรกรับในกรณีมีการส่งเด็กไปยังสถานแรกรับหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเมื่อมีการร้องขอเด็กที่อยู่ในความดูแลของพนักงานเจ้าหน้าที่จะต้องได้รับการอุปการะเลี้ยงดูและได้รับการศึกษาอย่างเหมาะสม และก่อนที่จะจัดให้เด็กเข้าอยู่ในสถานรับเลี้ยงเด็ก สถานแรกรับ สถานสงเคราะห์ สถานคุ้มครองสวัสดิภาพ และสถานพัฒนาและฟื้นฟู จะต้องปรึกษากับผู้เชี่ยวชาญในสาขาวิชาชีพสังคมสงเคราะห์และการแพทย์ก่อนเท่าที่สามารถกระทำได้

จากอำนาจและหน้าที่ดังกล่าว ผู้บริหารองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจึงต้องมีการสั่งสมมาจากการศึกษาเล่าเรียน การค้นคว้า หรือประสบการณ์ รวมทั้งความสามารถเชิงปฏิบัติและทักษะความเข้าใจ หรือสารสนเทศที่ได้รับมาจากการประสบการณ์ สิ่งที่ได้รับมาจากการได้ยิน ได้ฟัง การคิด หรือการปฏิบัติงานหรือวิชาชีพในแต่ละสาขา เพื่อให้เกิดความรู้และความเข้าใจ ซึ่งเป็นกระบวนการรับรู้เรื่องราวหรือข้อมูลต่างๆ อย่างเป็นระบบ และสามารถรวบรวม หรือแยกแยะในประเด็นต่างๆ ได้อย่างละเอียดและสามารถลำดับ ขั้นตอนได้อย่างชัดเจน

ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อความรู้

ปัจจัยหลักที่มีอิทธิพลต่อความรู้ ความเข้าใจที่สำคัญซึ่ง วอชิงตัน และ คาล์ก (Worthington & Grant, n.d. อ้างถึงใน แสงจันทร์ โสภาค, 2550, น. 15-16) ได้อธิบายเกี่ยวกับผลสัมฤทธิ์ในการเรียนหรือระดับการเรียนรู้ของนักเรียนที่มีความสอดคล้องกัน พบว่า มีความสัมพันธ์กับองค์ประกอบ 2 ประการ คือ องค์ประกอบทางด้านสติปัญญาและองค์ประกอบด้านที่ไม่ใช่สติปัญญา องค์ประกอบที่ไม่ใช่สติปัญญา ได้แก่ องค์ประกอบทางด้านเศรษฐกิจสังคมครอบครัว และการสนใจ และสรรพคุณพิพัฒน์, 2533, น. 13) ได้สรุปปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อความคิดเห็นซึ่งมีความสัมพันธ์กับความรู้ไว้ 2 ปัจจัย ที่มีลักษณะคล้ายกันดังนี้

ปัจจัยส่วนบุคคล ซึ่งประกอบด้วย

1. ระดับการศึกษา การศึกษามีอิทธิพลต่อการแสดงออก เพราะจะทำให้บุคคลมีความรู้และมีความคิดเห็นในเรื่องต่างๆ อย่างมีเหตุและมีผล

2. ความเชื่อ หมายถึง ความรู้สึกรับรู้ของบุคคล ในการยอมรับต่อสิ่งต่างๆ ซึ่งอาจแตกต่างกันออกไป

3. สถานภาพทางสังคม หมายถึง สิทธิและหน้าที่ที่มีต่อผู้อื่น และสังคม

4. ประสบการณ์ เป็นสิ่งที่ก่อให้เกิดความรู้ ความเข้าใจและส่งผลต่อความคิดเห็น

ปัจจัยด้านสิ่งแวดล้อม ซึ่งประกอบด้วย

1. ครอบครัว หมายถึง การสะสมความรู้โดยตรง หรือทางอ้อมจากระเบียบ วิธีปฏิบัติกฎเกณฑ์ และค่านิยมต่างๆ ที่กลุ่มได้กำหนดไว้เป็นระเบียบของความประพฤติ และความสัมพันธ์ของสมาชิกในสังคมนั้น

2. กลุ่มและสังคมที่เกี่ยวข้อง มีอิทธิพลต่อบุคคลอย่างมาก เพราะเมื่อบุคคลอยู่ในกลุ่มหรือสังคมใดต้องยอมรับ และปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ของกลุ่มและสังคมนั้น

3. สื่อมวลชน ได้แก่ หนังสือพิมพ์ วิทยุ โทรทัศน์ ซึ่งมีอิทธิพลอย่างมากต่อการเรียนรู้และการเปลี่ยนแปลงความคิดเห็นของบุคคล

สำหรับปัจจัยและแนวคิดดังกล่าวสามารถสรุปได้ว่า ความรู้ความเข้าใจแต่ละบุคคลจะมากหรือน้อยอยู่ที่ปัจจัยที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ ปัจจัยส่วนบุคคล และปัจจัยด้านเศรษฐกิจสังคมครอบครัวและการจงใจ

ระดับความรู้ ความเข้าใจ

ระดับความรู้ ความเข้าใจ ของแต่ละบุคคลจะมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับปัจจัยที่เกี่ยวข้องและแนวทางในการลำดับความสำคัญซึ่ง บลูม (Bloom, อ้างถึงใน แสงจันทร์ โสภากาล, 2550, น. 15-16) ได้แบ่งระดับความรู้ความสามารถทางด้านสติปัญญา (Cognitive Domain) ออกเป็น 6 ระดับ ดังนี้

1. ความรู้ (Knowledge) เป็นขั้นแรกของพฤติกรรมที่เกี่ยวกับความสามารถในการจดจำอาจจะโดยการนึกได้ มองเห็น ได้ยิน หรือได้ฟัง ความรู้ในขั้นนี้ประกอบด้วยความรู้จำความ ความหมายข้อเท็จจริง ทฤษฎี กฎ โครงสร้าง วิธีการแก้ปัญหา มาตรฐาน เป็นต้น อาจกล่าวได้ว่า ความรู้เป็นเรื่องราวของการจดจำได้หรือระลึกได้ โดยไม่จำเป็นต้องใช้ความคิดที่ซับซ้อนและไม่ต้องใช้สมองมากนัก ดังนั้นการจำได้หรือระลึกได้จึงเป็นกระบวนการที่สำคัญทางจิตวิทยาและเป็นขั้นตอนที่จะนำไปสู่พฤติกรรมที่ก่อให้เกิดความเข้าใจ การนำความรู้ไปใช้ ในการวิเคราะห์การสังเคราะห์และการประเมินผล ซึ่งเป็นขั้นตอนที่ได้ความคิดและความสามารถด้านสมองเพิ่มมากขึ้น

2. ความเข้าใจ (Comprehensive) เป็นพฤติกรรมขั้นต่อมาจากความรู้ ขั้นตอนนี้จะต้องใช้ความสามารถทางสมองและทักษะในขั้นสูงจนถึงระดับของ “การสื่อความหมาย” ซึ่งอาจทำได้ทั้งที่เป็นการใช้ปากเปล่า ข้อเขียน ภาษา หรือการใช้สัญลักษณ์ มักเกิดขึ้นหลังจากที่บุคคลได้รับทราบข่าวสารต่างๆ แล้ว โดยการฟัง เห็น อ่าน หรือเขียน ความเข้าใจนี้อาจแสดงออกในรูปของการใช้ทักษะหรือการแปลความหมายต่างๆ เช่น การบรรยายข่าวสาร โดยใช้คำพูดของตนเองหรือการแปลความหมายจากภาษาหนึ่งไปยังอีกภาษาหนึ่ง โดยคงความหมายเดิมไว้ หรืออาจเป็นการแสดงความคิดหรือใช้ข้อสรุปหรือการคาดคะเนได้เช่นกัน

3. การนำความรู้ไปใช้ (Application) ความสามารถในการนำความรู้ไปใช้นี้เป็นพฤติกรรมขั้นที่สาม ซึ่งจะต้องอาศัยความสามารถหรือทักษะทางด้านความเข้าใจดังกล่าวมาแล้ว การนำความรู้ไปใช้นี้กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือการแก้ปัญหานั้นเอง ซึ่งมีอยู่ 6 ขั้นตอน และเมื่อนำมาพิจารณาจะเห็นว่าความเข้าใจในหลักทฤษฎีวิธีการต่างๆ จะถูกนำมาใช้ในการแก้ปัญหา

4. การวิเคราะห์ (Analysis) เป็นความสามารถในการช่วยแยกภาพรวมออกเป็นส่วนๆ เพื่อให้เกิดความเข้าใจที่ชัดเจนขึ้น อาจจะแบ่งเป็นขั้นย่อยๆ ได้ 3 ขั้น ด้วยกัน 1) ความสามารถในการแยกแยะองค์ประกอบของปัญหาออกเป็นส่วนๆ 2) ความสามารถในการเห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างส่วนประกอบ และ 3) ความสามารถในการมองเห็นหลักของการผสมผสานปัญหาที่มีองค์ประกอบย่อยมากมาย

5. การสังเคราะห์ (Synthesis) คือ ความสามารถในการนำเอาส่วนประกอบย่อยหลายๆ ส่วนมารวมกันเข้าเป็นกรอบโครงสร้างที่แน่ชัด โดยทั่วไปแล้วการนำเอาประสบการณ์ในอดีตมาร่วมกันกับประสบการณ์ในปัจจุบัน และนำมาสร้างเป็นกรอบที่มีระเบียบแบบแผน เป็นส่วนหนึ่งของพฤติกรรมที่ก่อให้เกิดความคิดสร้างสรรค์หรือความคิดริเริ่ม จึงต้องมีความเข้าใจในการนำความรู้ไปใช้ในการวิเคราะห์มาประกอบ

6. การประเมินผล (Evaluation) เป็นความสามารถในการประเมินผลที่เกี่ยวข้องกับการให้ค่าต่อความรู้หรือข้อเท็จจริงต่างๆ ซึ่งต้องใช้เกณฑ์หรือมาตรฐานเป็นส่วนประกอบในการประเมินผลมาตรฐานนี้อาจจะอยู่ในทุกขั้นตอนของความสามารถหรือทักษะต่างๆ ดังนั้นความหมายของความรู้และความเข้าใจในข้างต้นได้กล่าวถึงกระบวนการเกิดความรู้ไปสู่ความเข้าใจและนำไปใช้ โดยผ่านการวิเคราะห์และสังเคราะห์เป็นไปตามลำดับขั้นตอนอย่างชัดเจน โดยชี้ให้เห็นว่าความรู้เป็นขั้นตอนแรกในการที่สมองรับเอา

ข้อมูลเข้ามาเก็บไว้ในระบบความจำ จากนั้นขั้นตอนที่สองจึงเป็นเรื่องราวของความเข้าใจในความหมายของข้อมูลจากความรู้นั้นๆ จนถึงขั้นถ่ายทอดหรือสื่อความหมายออกมาให้ผู้อื่นรับรู้ต่อไปได้ แล้วจึงมาถึงขั้นนำความรู้ไปใช้จากความเข้าใจด้วยการวิเคราะห์ สังเคราะห์ และประเมินผลต่อไป จึงไม่สามารถแยกอธิบายเรื่องความรู้และความเข้าใจก่อนที่จะรู้ระดับความรู้ ความเข้าใจของแต่ละบุคคลจะต้องทำการวัดความรู้ ซึ่ง สมศักดิ์ วิศาลาภรณ์ และคณะ (n.d., อ้างถึงใน แสงจันทร์ โสภากาล, 2550, น. 15-16) ได้เสนอแนวคิดในด้านวิธีการวัดความรู้ที่เป็นที่นิยมไว้ว่า วิธีการวัดผลความรู้ กระทำได้หลายวิธี ที่นิยมปฏิบัติกันโดยทั่วไป คือการวัดโดยใช้แบบทดสอบ และเป็นแบบทดสอบชนิดเลือกตอบ (Multiple Choice Tests) เป็นส่วนใหญ่เพราะเป็นแบบทดสอบที่วัดได้รอบด้าน สามารถวัดผลของการเรียนรู้ได้หลายอย่าง ตั้งแต่กระบวนการทางสติปัญญาขั้นสูง ได้แก่ การวิเคราะห์ การสังเคราะห์ และการประเมินค่าตลอดจนถึงการจดจำเบื้องต้น

ความรู้ความเข้าใจของผู้บริหารองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการปฏิบัติงานด้านเด็ก

พระราชบัญญัติคุ้มครองเด็ก พ.ศ.2546 เป็นกลไกที่เชื่อมการทำงานทั้ง 3 ระบบ คือ ระบบการดำเนินงานในเชิงโครงสร้างที่กำหนดนโยบาย ระบบการแก้ไขปัญหาในพื้นที่เน้นการประสานในลักษณะภาคี และระบบการปฏิบัติงานในหน่วยงานให้บริการทางตรง ระดับชุมชนและท้องถิ่น แต่ระดับการทำงานไม่สามารถประสานงานกันอย่างเป็นเอกภาพ สถานการณ์จึงเป็นแบบ “เส้นขนาน” มากกว่าทำงานแบบ “คู่ขนาน” กล่าวคือ ไม่สามารถผลักดันให้เกิดการขับเคลื่อนงานทั้ง 3 ระบบได้ เนื่องจากการขาดหน่วยงานรับผิดชอบที่มีอำนาจและความรับผิดชอบเต็มอย่างเป็นทางการ เพราะการทำงานใช้กลไกของคณะกรรมการคุ้มครองเด็กแห่งชาติเป็นแกนขับเคลื่อน มีสำนักงานเลขานุการฯ ซึ่งเป็นหน่วยงานระดับเล็กที่ไม่มีอำนาจเต็มที่เป็นทางการ เป็นหน่วยงานประสานการประชุม การกำหนดโครงสร้างเช่นนี้ ทำให้การเคลื่อนงานคุ้มครองเด็กไม่มีพลังอย่างที่ควรเป็น (อภิญา เวชชัย และคณะ, 2551, น. 193-195) ส่วนหนึ่งมาจากผู้ปฏิบัติงานยังขาดความตระหนักถึงปัญหา ยังไม่เห็นความสำคัญของการพิทักษ์และคุ้มครองสิทธิเด็กเท่าที่ควร ทำให้ไม่เคร่งครัดและอาจจริงอาจจกับการดำเนินการตามกฎหมายเพื่อคุ้มครองเด็ก การปล่อยปละละเลยไม่ดำเนินการตามที่กำหนดในกฎหมาย ทำให้พระราชบัญญัติคุ้มครองเด็กฯ ไม่สามารถขับเคลื่อนไปได้อย่างที่กฎหมายตั้งความมุ่งหมายไว้ ทำให้เด็กยังเป็นปัญหาที่ยังวนเวียนอยู่ในสังคมไม่มีวันหมดสิ้น อีกทั้งพบว่า บุคคลซึ่งดำรงตำแหน่งผู้บริหารองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นยังทำหน้าที่ได้ไม่สมบูรณ์และยังละเลยต่อการดูแล ตรวจสอบและรายงานผลต่อคณะกรรมการคุ้มครองเด็กตามที่กฎหมายกำหนด (ศิวพร คารวนันท์, 2551, น. 119-130) การดำเนินงานที่เกิดขึ้นกับการคุ้มครองเด็กและเยาวชน เป็นผลมาจากการใช้นโยบายที่เกิดขึ้นจากรัฐ จึงต้องมีการนำทรัพยากรมาเป็นส่วนประกอบในการดำเนินงาน อาทิเช่น ความรู้ ความชำนาญหรือประสบการณ์ของบุคลากร งบประมาณ อาคารสถานที่และพื้นที่ในการปฏิบัติงาน และมีการปฏิบัติงานตามกระบวนการที่เป็นระบบและชัดเจน (ภคเมธี สายสนั่น, 2551, น.141-151) ปัญหาอุปสรรคที่เกิดขึ้นในการปฏิบัติงานตามพระราชบัญญัติคุ้มครองเด็ก พ.ศ.2546 แบ่งออกเป็น 3 ด้าน คือด้านนโยบาย เกิดจากการที่คณะกรรมการคุ้มครองเด็กระดับจังหวัดยังขาดความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการปฏิบัติงานของพนักงานเจ้าหน้าที่, ด้านการบริหาร ผู้บริหารไม่มีการติดตามประเมินผลการปฏิบัติงาน และด้านการปฏิบัติงาน ไม่มีความชัดเจนในการประสานงานการคุ้มครองเด็ก (อรธิชา วิเศษโกสิน, 2551, น. 153-163)

การจัดทำแผนท้องถิ่นเป็นสาระและกิจกรรมหลักของหนังสือหลักสูตรสิทธิเด็กและการวางแผนท้องถิ่นในรูปของ “การจัดทำแผนปฏิบัติการเพื่อการพัฒนาเด็กและเยาวชน” ซึ่งมีเค้าโครงในเรื่องของ บทนำ ข้อมูลทั่วไป การวิเคราะห์สถานการณ์ ปัญหา การแปลงไปสู่การปฏิบัติและการติดตามประเมินผล ซึ่งมีหัวข้อรายละเอียด และมีตัวอย่างของแผนปฏิบัติการบางท้องถิ่นที่ร่วมกันกำหนดขึ้น เพื่อให้การเขียนแผนท้องถิ่นเป็นนโยบายยุทธศาสตร์สำคัญในการดำเนินการอย่างจริงจัง ต่อเนื่อง มีงบประมาณเพียงพอ และเกิดผลการเปลี่ยนแปลงในเชิงคุณภาพของเด็กและเยาวชน และมีผลต่อความสำเร็จและความล้มเหลวของแผนท้องถิ่นในแต่ละชุมชน ดังนั้นในการจัดทำแผนปฏิบัติการเพื่อการพัฒนาเด็กและเยาวชนท้องถิ่นควรมีการเตรียมการและการให้ความสำคัญในเรื่องต่อไปนี้

1. การสร้างแผนท้องถิ่นต้องเน้นการมีส่วนร่วมตั้งแต่เริ่มแรก โดยเฉพาะในกลุ่มทีมผู้บริหารท้องถิ่น ทีมสหวิชาชีพ และสภาเด็กและเยาวชนเป็นแกนกลางของการพบปะพูดคุย ปรึกษาหารือ การวิเคราะห์เชิง situation analysis การวางแผนร่วมกัน และอื่นๆ การมีส่วนร่วมต้องดึงตัวแทนภาคประชาชน สภาการเมืองท้องถิ่น สภาองค์กรชุมชน ภาคธุรกิจเอกชน องค์กรเอกชน สภาการศึกษา และอื่นๆ เข้ามามีส่วนร่วมให้มากที่สุดภายใต้แนวความคิดที่ว่า “แผนชุมชนคือแผนปฏิบัติการด้านเด็กและเยาวชน” “เกิดจากพลังความคิดที่สร้างสรรค์เพื่ออนาคตที่ดีกว่าของบุตรหลานตนเอง”

2. ระบบข้อมูลที่น่ามาใช้เป็นฐานสำคัญของการสร้างแผนปฏิบัติการ ข้อมูลจำเป็นต้องทันสมัยถูกต้อง น่าเชื่อถือ และตรงกับสถานการณ์และปัญหาร่วมสมัยของเด็กและเยาวชนซึ่งในปัจจุบันมีการเก็บข้อมูลจากหลายหน่วยงานที่ทำงานด้านเด็กและเยาวชนในภาพรวมของประเทศและรายจังหวัด ดังเช่น สำนักงานสถิติแห่งชาติ สถาบันรามจิตติ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) มีรายงานสถานการณ์และปัญหาเด็กและเยาวชนประจำปี มหาวิทยาลัยราชภัฏท้องถิ่นบางแห่งเป็นศูนย์กลางการศึกษาสถานการณ์และปัญหาเด็กและเยาวชนรายภาคและจังหวัด ดังเช่น มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปางดูแลภาคเหนือตอนบน ทุกจังหวัด มหาวิทยาลัย ราชภัฏมหาสารคามดูแลภาคตะวันออกเฉียงเหนือและรายจังหวัด และอื่นๆ ข้อมูลต้องบ่งชี้ในระดับประเทศ และระดับจังหวัดที่มีความถูกต้องน่าเชื่อถือ นำมาใช้อ้างอิงได้ ยังได้ข้อมูลจากทีมสหวิชาชีพ ผู้ปฏิบัติงานในท้องถิ่นมาประกอบการเขียนแผนท้องถิ่นจะยังทำให้การดำเนินการใช้ระบบข้อมูลทั้งในเชิงมหภาค (Macro) และจุลภาค (Micro) สอดคล้อง ตรวจสอบ และเปรียบเทียบกันจนสามารถกำหนดความรุนแรง ตำแหน่งและสถานะในสถานการณ์จริงได้ชัดเจนแม่นยำขึ้น การเก็บข้อมูลในระดับจุลภาคเชิงพื้นที่จึงต้องเก็บรวบรวมอย่างเป็นระบบ ยิ่งหากได้เด็กและเยาวชนเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินการตั้งแต่เริ่มแรกจะยังทำให้ข้อมูลมาจากความหลากหลายของผู้ให้ข้อมูลจนเป็นระบบที่สมบูรณ์และถูกต้องมากที่สุด

3. การจัดทำแผนที่ (Mapping) ในท้องถิ่นแต่ละแห่งจะมีลักษณะทางกายภาพของอาณาเขตที่ตั้งอยู่ สังกัดอะไร มีเขตพื้นที่ติดต่อกับแหล่งอื่นที่ไหนบ้าง มีเนื้อที่เท่าไร เขตการปกครองที่อำเภอ เทศบาล ตำบล หมู่บ้าน พื้นที่ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพอะไร เป็นสำคัญ สถานที่สำคัญได้แก่ โรงเรียน วัด โรงพยาบาล ตลาดสด สถานีตำรวจ แหล่งน้ำ พื้นที่สี สวนสาธารณะ สนามกีฬา ห้องสมุด ชุมชน พื้นที่เสี่ยง ร้านเหล้า ผับ ตู้เกม แหล่งมั่วสุม และอื่นๆ การทำแผนที่ชุมชน (Social Mapping) จะช่วยให้ทีมผู้บริหาร สหวิชาชีพ และสภาเด็กและเยาวชนเห็นภาพรวมทั้งหมดในความหลากหลายของมิติทั้งในเชิงโครงสร้าง ระบบความสัมพันธ์ สาเหตุและปัญหา อัตราส่วนของพื้นที่ดีต่อพื้นที่เสี่ยง แนวโน้มของการเคลื่อนไหวของชุมชนที่เป็นอยู่ การทำแผนที่แบบนี้จะสร้างเจตคติในด้าน (Mind Mapping) ที่ระลึกถึงเด็กและเยาวชนตลอดไป

4. กิจกรรมในภาคสนาม การจัดฝึกอบรม 2 วันและ 5 วัน เน้นทฤษฎีควบคู่การปฏิบัติ ในส่วนของภาคปฏิบัติมีกิจกรรมฝึกอบรมเชิงปฏิบัติการ ดังเช่น การเดินศึกษาในพื้นที่ระหว่างผู้ใหญ่ผู้บริหารกับสภาเด็กและเยาวชน (Walking Tour) เพื่อเด็กจะได้ชี้ให้เห็นถึงสถานการณ์ปัญหาข้อเท็จจริงที่เป็นอยู่พื้นที่เสี่ยงใกล้สถานศึกษา ร้านเกม ห้างสรรพสินค้า การทำต้นไม้ปัญหาที่ทำให้เห็นรากแก้วของปัญหาทั้งปวงว่าเกิดจากอะไร การเชื่อมโยงปัญหาทั้งหมดในเรื่องอะไรบ้าง การทำแผนที่ชุมชน การร่วมกันกำหนดรายละเอียดต่างๆ การทำสนทนากลุ่มเพื่อกำหนดความสำคัญ การเรียงลำดับก่อนหลัง การทำระบบข้อมูลด้วยสารสนเทศซึ่งทันสมัย เด็กและเยาวชนจะเป็นผู้ออกแบบระบบข้อมูล กราฟิก สถิติสำคัญ และอื่นๆ การฝึกอบรมจะน่าสนใจ สร้างบรรยากาศการเรียนรู้ ต้องรู้จักการนำกิจกรรมให้เหมาะสมกับบุคลิกภาวะของผู้บริหารทีมสหวิชาชีพ สภาเด็กและเยาวชนที่จำเป็นต้องดำเนินไปพร้อมเพรียงกัน และยอมรับซึ่งกันและกันตลอดเวลา

5. สถานการณ์ของเด็กและเยาวชน การแบ่งตามกลุ่มอายุ พัฒนาการตามวัน วุฒิภาวะ ดังเช่น เด็กกลุ่มอายุต่ำกว่า 5 ปี เป็นเด็กปฐมวัยมักพบปัญหาเด็กถูกล่อลวงพลละเลย ทุกโภชนาการ ขาดโอกาสการศึกษา ทานขนมกรุบกรอบ น้ำอัดลม โรคอ้วน วัยมัธยมศึกษาตอนต้น หัดสูบบุหรี่ ดื่มสุรา ดัดหนังสือการ์ตูนญี่ปุ่น มีเพศสัมพันธ์ก่อนวัยอันควร ออกกลางคัน เด็กมัธยมศึกษาตอนปลายสนใจ เพศตรงข้าม เครียด กอดดันจากการศึกษา กวดวิชา ภูมิด้านทานชีวิตต่ำ ดัดยาเสพติด เสพสื่อลามกอนาจาร เด็กอาชีวศึกษา ก้าวร้าวรุนแรง ไม่มีงานทำ มั่วสุมเที่ยวเตร่ สร้างปัญหาในชุมชน นิสิตนักศึกษา ฟุ้งเฟ้อ มีค่านิยมต่างชาติ นอนดึก

ต้นสาย ขาดจิตอาสาและจิตสาธารณะ เป็นต้น การให้ความสำคัญเรียงลำดับก่อนหลัง ปัญหาไว้ในเชิงความรุนแรง เพศเสรี เสพสื่อลามก มั่วสุมยาเสพติดที่จะพบในเด็กทุกกลุ่ม การเน้นการแก้ปัญหาแบบองค์รวม (Holistics) ไม่แยกส่วนจัดกิจกรรมเฉพาะด้านเฉพาะเรื่อง และการบูรณาการ (Integration) ในเชิงคุณลักษณะสำคัญ ค่านิยมแท้ในเชิงคุณค่าทางศาสนาและวัฒนธรรม การเป็นคนดี เก่ง และมีความสุข การรู้จักดำเนินชีวิตแบบเศรษฐกิจพอเพียง เป็นต้น

6. การจัดงบประมาณเพื่อดำเนินโครงการและกิจกรรม การจัดสรรงบประมาณตามมาตรฐานของกรมส่งเสริมการปกครองท้องถิ่น ไม่น้อยกว่าร้อยละ 10 ของรายจ่ายประจำปี การดำเนินงานต้องมีการเตรียมการด้านงบประมาณสนับสนุนต่อเนื่อง 3 ปี เพื่อสนับสนุนโครงการและกิจกรรมต่างๆ จนสามารถพัฒนาคุณลักษณะของเด็กในปัจจุบันได้และลดปัญหาของเด็กกลุ่มเสี่ยงได้ลดน้อยลง การอนุมัติงบประมาณเพื่อโครงการด้านเด็กและเยาวชน ต้องมีการเตรียมการอย่างดีทั้งในเชิงสถานการณ์ และปัญหาของเด็กและเยาวชนในท้องถิ่น มีการเตรียมระบบข้อมูลที่ตรง แม่นยำ เชื่อถือได้ การนำเสนอในรูปแบบของสื่อประสมที่ดึงดูดใจ สร้างความตระหนักให้กับผู้บริหาร เน้นความแตกต่างหลากหลายและสร้างสรรค์จากผลงานของเด็กและเยาวชนร่วมนำเสนอโครงการและกิจกรรมต่างๆ สร้างระบบธรรมาภิบาล โปร่งใส การตรวจสอบระบบการใช้จ่ายงบประมาณได้ทุกขั้นตอน นำเงินงบประมาณลงไปสู่เด็กและเยาวชนกลุ่มเป้าหมายให้ได้มากที่สุด และทีมสหวิชาชีพต้องมีการเตรียมการในเรื่องการอนุมัติเงินงบประมาณ โครงการกิจกรรมต่างๆ บุคคลสำคัญที่ต้องสร้างความเชื่อมั่นต่อการตัดสินใจ จุดเปลี่ยน และกลุ่มผู้สนับสนุนในสภาท้องถิ่นแต่ละแห่ง

7. การสร้างตัวบ่งชี้ที่จำเป็นต่อการติดตามประเมินผลในเรื่องการดำเนินการตามนโยบายของผู้นำท้องถิ่น สภาประชาชน ผลงานที่เกิดขึ้นกับบุตรหลาน ความก้าวหน้าระดับพัฒนาการ การศึกษาเชิงคุณภาพดียิ่งขึ้น เด็กปลอดภัยเสพติด ได้เล่นกีฬาที่ตนเองสนใจ มีความหลากหลายในกิจกรรมต่างๆ ที่เด็กแต่ละคนสนใจ สภาเด็กและเยาวชนมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอน งบประมาณลงทุนด้านนี้มีสัดส่วนเท่าไร ฯลฯ การดำเนินงานเพื่อติดตามและประเมินผลเพื่อดูความก้าวหน้า พัฒนาเปลี่ยนแปลงผลสำเร็จและปัญหาข้อจำกัดต่างๆ จำเป็นต้องกำหนดตัวบ่งชี้ที่สามารถระบุได้ว่าระบบบริหารจัดการ งบประมาณ โครงการ/กิจกรรมต่างๆ มีตัวบ่งชี้ถึงระดับใด คุณภาพระดับน่าพึงพอใจปานกลาง ต้องแก้ไขก็มาตรฐาน มาตรฐานตัวบ่งชี้ด้านการศึกษา สาธารณสุข และสังคมประกอบไปด้วยอะไรบ้าง การประเมินผลด้านการศึกษา สาธารณสุข และสังคมประกอบไปด้วยอะไรบ้าง การประเมินผลแต่ละด้านครบถ้วนมากน้อยเพียงใด การประเมินผลองค์รวม (Holistics) ในเชิงพัฒนาการครบทุกด้านตรงตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้มากน้อยเพียงใด การกำหนดตัวบ่งชี้ขั้นพื้นฐานที่จำเป็นเป็นสิ่งสำคัญมากในเชิงของความสำเร็จและความล้มเหลวของนโยบาย งบประมาณ โครงสร้าง/กิจกรรมต่างๆ เป็นชุดมาตรฐานที่ช่วยให้ผู้บริหารท้องถิ่น สภาประชาชนเห็นผลงานของกลุ่มตนเองเพื่อรายงานผลให้ประชาชนที่เลือกตั้งเข้ามาทราบถึงความก้าวหน้าเปลี่ยนแปลงกับบุตรหลานของตนเองและส่งผลถึงการเลือกตั้งการเมืองระดับท้องถิ่นในครั้งต่อไป ด้วย การจัดทำแผนปฏิบัติการเพื่อการพัฒนาเด็กและเยาวชนมีหลักการที่ต้องเข้าใจตรงกันหลายประการเพื่อให้ผู้เกี่ยวข้องได้เล็งเห็นความสำคัญ “เด็กและเยาวชนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนาแบบองค์รวม” เพื่อที่จะได้เติบโตขึ้นเป็นทรัพยากรมนุษย์ที่มีคุณภาพในแต่ละพื้นที่ต่อไป อย่างไรก็ตาม ในปัจจุบันผู้นำท้องถิ่น และสภาประชาชนจำนวนไม่น้อยยังคงให้ความสำคัญด้านการสร้างเมืองให้เติบโตขึ้น ให้ความสำคัญกับสาธารณูปโภคขั้นพื้นฐาน ถนนหนทาง ไฟฟ้าสว่างไสว และอื่นๆ นโยบายด้านการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ คุณภาพการเรียนรู้ ชีวิตของเด็กและเยาวชนที่เก่งดี มีความสุข ครอบคลุมรอบอ้อมยังคงเป็นนโยบายที่สำคัญในระดับรองลงมาหลายพื้นที่ให้ความสำคัญน้อยมาก การทำความเข้าใจและการเตรียมแผนปฏิบัติการด้านเด็กและเยาวชนจึงมีความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง กรมส่งเสริมการปกครองท้องถิ่นกระทรวงมหาดไทย ได้เสนอเค้าโครงเป็นเบื้องต้นไว้ให้ศึกษาเป็นแนวทาง และมีหลายท้องถิ่นได้เขียนแผนปฏิบัติการจนสำเร็จลุล่วงไปด้วยดี ได้รับอนุมัติโครงการ/กิจกรรมและงบประมาณ

บทสรุป

นับตั้งแต่ประเทศไทยได้มีการกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่น จึงเป็นการเพิ่มโอกาสให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการดูแลรับผิดชอบ และปรับปรุงแก้ไขงานด้านเด็กให้ดีขึ้นในท้องถิ่นและพื้นที่ของตน ซึ่งปัจจุบันองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีภารกิจในการจัดบริการ สาธารณะ ได้แก่ การบริหารจัดการศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก การสนับสนุนนมโรงเรียน และดูแลบริหารจัดการสถานศึกษาที่ได้รับการถ่ายโอนจาก ส่วนกลาง

ภารกิจขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการทำงานด้านเด็กนั้น อาจพิจารณาได้จากภารกิจที่ได้รับการถ่ายโอนจาก ส่วนกลาง ตามกฎหมายพระราชบัญญัติกำหนดแผนและขั้นตอนการกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น พ.ศ.2542 ซึ่งภารกิจที่ถ่ายโอนให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นต้องดำเนินการจัดบริการสาธารณะ แบ่งออกเป็น ด้านโครงสร้างพื้นฐาน ด้าน สุขอนามัย ด้านการบรรเทาสาธารณภัย ด้านการวางแผนการส่งเสริมการลงทุนพาณิชยกรรมและการท่องเที่ยว การบริหารจัดการและ อนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และด้านศิลปวัฒนธรรม จารีตประเพณีและภูมิปัญญาท้องถิ่น ทั้งนี้มีภารกิจที่เกี่ยวข้องกับ คุณภาพชีวิตเด็กและเยาวชน ซึ่งยังคงประสบปัญหาและอุปสรรคในการทำงานที่ยังไม่เกิดผลสัมฤทธิ์ ภายใต้อิทธิพลทางสังคมที่เกิดขึ้น อย่างต่อเนื่อง ดังนั้น องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นซึ่งนับเป็นองค์กรการปกครองที่ใกล้ชิดกับชุมชนมากที่สุด จึงควรเป็นกลไกสำคัญใน การสนับสนุน ช่วยเหลือ และส่งเสริมให้เด็กและเยาวชนมีคุณภาพชีวิตที่ดี เพื่อให้เด็กได้เติบโตเป็นผู้ใหญ่ที่มีคุณภาพและเป็น ทรัพยากรมนุษย์ที่สำคัญของประเทศต่อไป

ข้อเสนอแนะ

1. การกำหนดให้คณะกรรมการคุ้มครองเด็กแห่งชาติเป็นแกนขับเคลื่อน มีสำนักงานเลขานุการฯ ซึ่งเป็นหน่วยงาน ระดับเล็กที่ไม่มีอำนาจเต็มที่เป็นทางการ เป็นหน่วยงานประสานการประชุม ทำให้การเคลื่อนงานคุ้มครองเด็กไม่มีพลังอย่างที่ควรเป็น กรรมการในคณะกรรมการแห่งชาติเป็นผู้แทนที่มาจากต่างหน่วยมาประชุมตามหน้าที่ ตามวาระและขาดการมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง รวมทั้งขาดกลไกกำกับติดตามงาน ระดับคุ้มครองเด็กจึงไม่ได้รับการพัฒนา ผลักดันหรือสร้างเสริมไปสู่ความเข้มแข็งแบบรอบทิศทาง อย่างแท้จริง
2. ผู้บริหารองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นไม่ทราบถึงรายละเอียดและอำนาจหน้าที่ของตนแต่ให้การดูแลและดำเนินการ ตามแผนนโยบายพัฒนาท้องถิ่นหรืออำนาจหน้าที่ตามพระราชบัญญัติเท่านั้น
3. การประสานงานแบบเครือข่ายและคณะกรรมการร่วมต้องอาศัยปัจจัยการตื่นตัว ตระหนักต่อการทำงานช่วยเหลือ คุ้มครองเด็กของผู้ปฏิบัติงาน และปัจจัยด้านกลไกการกระจายอำนาจในการบริหารส่วนท้องถิ่น เนื่องจากพบปัญหาในด้านดังนี้ ด้านการวางแผนและกำหนดยุทธศาสตร์ในการให้ความช่วยเหลือคุ้มครองเด็กร่วมกัน ปัญหาด้านระบบข้อมูลและการส่งต่อ และปัญหา ด้านการบริหารจัดการ

รายการอ้างอิง

- กรมส่งเสริมการปกครองท้องถิ่นและ UNICEF. (2553). *การปรับเปลี่ยนกลไกเชิงสถาบันเพื่อเสริมสร้างสมรรถนะในการทำงานด้าน เด็กขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น: สำนักพัฒนาและส่งเสริมการบริหารงานท้องถิ่น*.
- กิตติพัฒน์ นนทปัทมเดช. (2528). *ปัญหาการทารุณกรรมและปล่อยปละละเลย : แนวความคิดและความตระหนักต่อปัญหาของ นักวิชาชีพที่เกี่ยวข้อง*. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์.
- คณะกรรมการส่งเสริมการพัฒนาเด็กและเยาวชนแห่งชาติ. (2554). *แผนพัฒนาเด็กและเยาวชนแห่งชาติ พ.ศ. 2555-2559*. กรุงเทพฯ: ม.ป.พ.

- คณางค์ พิริยะกิจไพบูลย์. (2548). ความพร้อมของพนักงานเจ้าหน้าที่ในการสงเคราะห์เด็กและคุ้มครองสวัสดิภาพเด็กตามพระราชบัญญัติคุ้มครองเด็ก พ.ศ. 2546: ศึกษาเฉพาะกรณีภารกิจการคุ้มครองสวัสดิภาพเด็กที่ถูกทารุณกรรม. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์.
- ภคเมธี สายสนั่น. (2551). การศึกษาการดำเนินงานในการนำพระราชบัญญัติคุ้มครองเด็ก พ.ศ. 2546 ไปสู่การปฏิบัติ: กรณีศึกษา จังหวัดสุโขทัย. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, มหาวิทยาลัยนเรศวร, คณะรัฐประศาสนศาสตร์.
- ศิวาพร คารวนันท์. (2551). ปัญหากฎหมายการบังคับใช้พระราชบัญญัติคุ้มครองเด็ก พ.ศ. 2546. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, มหาวิทยาลัยรามคำแหง, คณะนิติศาสตร์.
- สรพรพุด พิพัฒน์. (2533). ความคิดเห็นของเจ้าหน้าที่ตำรวจกองบังคับการตำรวจสันติบาล กองบัญชาการสอบสวนกลาง กรมตำรวจต่อสาเหตุการกระทำความผิดวินัย. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, บัณฑิตวิทยาลัย.
- แสงจันทร์ โสภากาล. (2550). ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับความรู้ ความเข้าใจของบุคลากรเกี่ยวกับองค์ประกอบของส่วนตำบล. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, มหาวิทยาลัยราชภัฏเลย, คณะศิลปศาสตร์.
- สำนักงานส่งเสริมสังคมแห่งการเรียนรู้และคุณภาพเยาวชน (สสค.). (2558). ข้อมูลเด็กด้อยโอกาส. สืบค้นจาก <http://www.qlf.or.th/Home/Contents/147>.
- อภิญา เวชชัย และคณะ. (2551). โครงการพัฒนาระบบคุ้มครองเด็กในสังคมไทย. กรุงเทพฯ: ห้างหุ้นส่วนจำกัด ทริปปี้ เอ ก๊อปปี้.
- อรธิชา วิเศษโกสิน. (2551). แนวทางการพัฒนาการปฏิบัติงานสหวิชาชีพของพนักงานเจ้าหน้าที่ ตามพระราชบัญญัติคุ้มครองเด็ก พ.ศ. 2546. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์, สาขาการบริหารและนโยบายสวัสดิการสังคม.
- อริย์ ไชยชนะ. (2548). การศึกษาความพร้อมของผู้ปฏิบัติงานด้านเด็กต่อการนำมาตราฐานการให้บริการสวัสดิการสังคมด้านเด็กไปปฏิบัติ. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์, สาขาการบริหารและนโยบายสวัสดิการสังคม.

นโยบายสวัสดิการสังคมที่เกี่ยวข้องกับการตั้งครรภ์ในวัยรุ่น The Social Welfare Policy Related to Adolescent Pregnancy

พัชชา เจิงกลิ่นจันทร์*
Patcha Jeungklinchan

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์ เพื่อวิเคราะห์นโยบายสวัสดิการสังคมที่เกี่ยวข้องกับการตั้งครรภ์ในวัยรุ่น รวมทั้งสังเคราะห์แนวคิดและทฤษฎีผ่านมุมมองของนักวิชาการที่มีผลต่อนโยบายสวัสดิการสังคมที่เกี่ยวข้องกับประเด็นดังกล่าว โดยผลที่ได้จากการวิเคราะห์สังเคราะห์ พบว่า อุปสรรคของการเปลี่ยนแปลงเชิงนโยบายนั้นมาจากหลายปัจจัย ไม่ว่าจะเป็น แนวทางการจัดการปัญหา บรรยากาศทางการเมือง และศีลธรรมและทัศนคติของคนในสังคม สำหรับรูปแบบของสวัสดิการนั้นมีทั้งสวัสดิการแบบถ้วนหน้า และสวัสดิการทางเลือกที่จัดให้โดยใช้ปัญหาเป็นฐาน ซึ่งต้องคำนึงถึงสิทธิและความรับผิดชอบซึ่งเป็นทั้งเหตุและผลของการตั้งครรภ์ในวัยรุ่น และที่สำคัญ คือ การจัดสวัสดิการที่เป็นมิตร ไม่ตีตรา ต้องคำนึงถึงเพศวิถี และเสียงของวัยรุ่นให้มากขึ้น เพื่อให้ นโยบายสวัสดิการที่เกี่ยวข้องกับการตั้งครรภ์ในวัยรุ่นครอบคลุมทุกมิติและสอดคล้องกับความเป็นจริง

คำสำคัญ: การตั้งครรภ์ในวัยรุ่น, นโยบายสวัสดิการสังคม, สิทธิและความรับผิดชอบและการตีตรา

ABSTRACT

This article aims to analyze the social welfare policy related to adolescent pregnancy and integrate concept with theory through academicians' idea together. These will affect to any policy which concern to mention topics. The result from analysis found that the obstacles came from many factors such as problem management method, political situation, moral and attitude of human in the social. Moreover, the model of social welfare is the universal welfare alternative welfare which provide by refer to problem base. All of them must be considered to their right and responsibility that will be the root cause and reason of adolescent pregnancy. The most important point is to support appropriate welfare, not banned and respect to feminist and adolescent's idea to push welfare policy become more reality and coverage on every aspect.

Keywords: adolescent pregnancy, social welfare policy, right and responsibility and stigma

บทนำ

การตั้งครรภ์ในวัยรุ่นสะท้อนมุมมองที่หลากหลายของสังคม แม้ว่าการตั้งครรภ์ไม่พร้อมจะไม่ได้เกิดจากวัยรุ่นเท่านั้น แต่สิ่งหนึ่งที่ต้องยอมรับ คือ สถานการณ์การตั้งครรภ์ไม่พร้อมในวัยรุ่นเป็นปัญหาสังคม ที่ไม่เพียงส่งผลต่อตัววัยรุ่นเองเท่านั้น แต่ยังส่งผลกระทบต่อผู้ที่เกิดจากแม่วัยรุ่น ครอบครัว และสังคมด้วย และจากข้อมูลทางสถิติที่เกี่ยวข้องกับการตั้งครรภ์ในวัยรุ่นจากหน่วยงานต่างๆ นั้นเป็นไปในทิศทางเดียวกัน คือ การตั้งครรภ์ในวัยรุ่นมีจำนวนมาก และเป็นการตั้งครรภ์เกิดในอายุน้อยลง ทั้งนี้ต้องยอมรับว่า ข้อมูลดังกล่าวมีข้อจำกัด เพราะเป็นผลการวิเคราะห์ข้อมูลมาจากรฐานข้อมูลที่แตกต่างกัน ข้อจำกัดดังกล่าวทำให้องค์การ

* นักศึกษาปริญญาเอกหลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต (สาขาวิชานโยบายสังคม) คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

สหประชาชาติและองค์การอนามัยโลกใช้อัตราคลอดในวัยรุ่นอายุ 15-19 ปี (Adolescent birth rate) ในการติดตามสถานการณ์การตั้งครรภ์ในวัยรุ่นแทนอัตราการตั้งครรภ์ และได้กำหนดให้อัตราคลอดในวัยรุ่นอายุ 15-19 ปี เป็นหนึ่งในตัวชี้วัดของเป้าหมายการพัฒนาแห่งสหัสวรรษ (Millennium Development Goals; MDGs 5b – Access to Reproductive Health Services) (United Nations. Official list of MDG indicators 2008) และข้อมูลจากองค์การอนามัยโลก (WHO. Adolescent Pregnancy. 2014) พบว่า ในปี 2014 มีเด็กประมาณ 16 ล้านคน เกิดจากแม่วัยรุ่นอายุ 15-19 ปี และประมาณหนึ่งล้านคนเกิดจากแม่ที่มีอายุต่ำกว่า 15 ปี โดยการตั้งครรภ์ในวัยรุ่นส่วนใหญ่พบในประเทศด้อยพัฒนาและกำลังพัฒนามากกว่าประเทศที่พัฒนาแล้ว ซึ่งสอดคล้องกับข้อมูลจากองค์การสหประชาชาติในปี 2010-2015 ที่พบว่า ทวีปแอฟริกาเป็นทวีปที่มีแม่วัยรุ่นอายุ 15-19 ปีสูงที่สุดในโลก เฉลี่ย 98 คนต่อประชากรหญิงกลุ่มอายุเดียวกัน 1,000 คน (United Nations. World Population Prospects: 2015 Revision, 2015.)

ส่วนในประเทศไทย ข้อมูลจากกองทุนประชากรแห่งสหประชาชาติ (United Nations Population Fund: UNFPA) รายงานว่า ประเทศไทยมีวัยรุ่นตั้งครรภ์อายุ 15-19 ปี ราว 2 ล้านคน และอายุ 10-14 ปีอีก 2 ล้านคน ในจำนวนนี้พบว่า ทุก 4 นาทีมีผู้หญิงอายุ 15-19 ปีให้กำเนิดบุตร และทุก 2 ชั่วโมง มีเด็กผู้หญิงอายุ 10-14 ปีให้กำเนิดบุตร และมีอัตราเพิ่มขึ้น 3 เท่าในรอบ 10 ปี (มูลนิธิสร้างเสริมสุขภาพผู้หญิง, 2558) อย่างไรก็ตาม สถานการณ์การแม่วัยรุ่นและการตั้งครรภ์ในวัยรุ่นไม่ได้เป็นการเสนอประเด็นใหม่ เพราะจากการศึกษาเอกสารวิชาการ พบว่า ประเทศไทยมีการเก็บข้อมูลทางสถิติอัตราการคลอดในวัยรุ่น (อายุ 15-19 ปี) มานานกว่า 20 ปีแล้ว (ตั้งแต่ปี 2533 เป็นต้นมา) ข้อมูลดังกล่าวได้สะท้อนขนาดและความรุนแรงของปัญหาที่มีมากขึ้นเรื่อยๆ ทำให้ทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้องกำหนดนโยบายในการป้องกันและแก้ไขปัญหาดังกล่าว รวมทั้งจัดสวัสดิการและการบริการเพื่อให้สอดคล้องกับสถานการณ์การตั้งครรภ์ในวัยรุ่น ซึ่งผู้เขียนจะนำเสนอเป็นประเด็นต่อจากนี้

นโยบายสวัสดิการสังคมที่เกี่ยวข้องกับการตั้งครรภ์ในวัยรุ่น

จากการศึกษานโยบายสวัสดิการที่เกี่ยวข้องกับการตั้งครรภ์ในวัยรุ่น พบว่า สวัสดิการดังกล่าวเริ่มต้นจากการให้การช่วยเหลือเกื้อกูลกัน การดูแลกันภายในครอบครัว เครือญาติ และชุมชนท้องถิ่น ซึ่งอยู่ในรูปแบบสวัสดิการที่ไม่เป็นทางการ ต่อมาเมื่อมีระบบทุนนิยม และกระแสโลกาภิวัตน์วิถีชีวิตความเป็นอยู่ของคนในชุมชนก็เปลี่ยนแปลงไป คนในชุมชนเริ่มแข่งขันกันมากขึ้นช่วยเหลือกันน้อยลงส่งผลให้ชุมชนขาดความเข้มแข็ง และในขณะที่ชุมชนกำลังอ่อนแอลง ปัญหาในชุมชนกลับเพิ่มมากขึ้น การตั้งครรภ์ในวัยรุ่นมีขนาดและความรุนแรงมากจนสวัสดิการชุมชนไม่สามารถป้องกัน แก้ไข และให้ความช่วยเหลือได้เพียงพอ รัฐจึงเข้ามาจัดสวัสดิการ ที่มีรูปแบบเป็นทางการขึ้น โดยนโยบายในการจัดสวัสดิการไม่เพียงให้ความช่วยเหลือเท่านั้น แต่เป็นนโยบายที่ให้ความสำคัญกับการป้องกันและแก้ไขปัญหาดังกล่าวด้วย

สำหรับนโยบายสวัสดิการที่เกี่ยวข้องกับการตั้งครรภ์ในวัยรุ่นนั้น เริ่มจากนโยบายการวางแผนครอบครัว ซึ่งมีขึ้นครั้งแรกในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 3 (พ.ศ. 2515-2519) นโยบายนี้ยังไม่ได้ให้ความสำคัญกับการแก้ไขปัญหาการตั้งครรภ์ไม่พร้อมในวัยรุ่น เพราะในยุคนั้นการที่วัยรุ่นไทยมีครอบครัวและมีบุตรถือเป็นเรื่องปกติ ต่อมาสภาพสังคมเปลี่ยนแปลงไป การแต่งงานและมีบุตรของวัยรุ่นเป็นอุปสรรคในการพัฒนาตนเองของวัยรุ่น ทำให้วัยรุ่นไม่ได้เรียนหนังสือ และไม่มีการทำงาน เพราะไม่มีความรู้ ซึ่งส่งผลต่อการพัฒนาประเทศในระยะยาว ประเทศไทยเริ่มมีการเก็บข้อมูลอัตราการคลอดของวัยรุ่นอายุ 15-19 ปี อย่างจริงจังในปี 2533 และพบว่า อัตราการการคลอดของวัยรุ่นกลุ่มดังกล่าวมีแนวโน้มสูงขึ้นเรื่อยๆ และในปี 2537 มีการประชุมเรื่องประชากรและการพัฒนาที่กรุงไคโร ประเทศอียิปต์ หรือ International Conference on Population and Development-ICPD Cairo Agenda ที่ประเทศไทยเป็น 1 ใน 179 ประเทศที่ลงนามสัตยาบันเห็นชอบต่อแผน 20 ปี ของแผนปฏิบัติการพัฒนาประชากร (ICPD Programme of Action, 1994-2014) เพื่อสนับสนุนให้ประชาชนเข้าถึงบริการอย่างถ้วนหน้าด้านการวางแผนครอบครัว อนามัยการเจริญพันธุ์ และด้านการศึกษาของผู้หญิง ซึ่งเป็นการส่งเสริมให้เกิดความเท่าเทียมทางเพศ (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ และ UNFPA, 2556)

ต่อมาในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2540-2544) และแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9 (พ.ศ. 2545-2549) ขณะนั้นประเทศไทยได้รับผลกระทบจากการเร่งรัดพัฒนาเศรษฐกิจ และอุตสาหกรรม จนทำสังคมเสื่อมโทรมและเต็มไปด้วยปัญหา แผนพัฒนา ฉบับที่ 8 จึงเน้นคนเป็นศูนย์กลางการพัฒนา และมีการต่อยอดในแผนพัฒนา ฉบับที่ 9 ที่เน้นคนเป็นศูนย์กลางการพัฒนาอย่างยั่งยืน ส่วนนโยบายที่เกี่ยวข้องกับการตั้งครรภ์ในวัยรุ่นที่ปรากฏในแผนพัฒนา ฉบับที่ 8 และฉบับที่ 9 คือ นโยบายส่งเสริมอนามัยการเจริญพันธุ์ ซึ่งกลุ่มสตรีที่เป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรได้ขับเคลื่อนนโยบาย และยกร่างกฎหมายอนามัยการเจริญพันธุ์ในปี 2546 ซึ่งแล้วเสร็จในปี 2547 สำหรับเนื้อหาสาระสำคัญของพระราชบัญญัติฉบับนี้ ประกอบด้วยนโยบายหลักด้านสุขภาพ และการศึกษา คือ เน้นการมีเพศสัมพันธ์อย่างปลอดภัย และเสนอให้ทำแท้งกรณีที่เกิดการตั้งครรภ์โดยไม่พึงประสงค์ รวมทั้งสนับสนุนให้สถานศึกษาจัดการเรียนการสอนเพศศึกษารอบด้าน แต่สุดท้ายร่างพระราชบัญญัติ ไม่ผ่านความเห็นชอบจากคณะกรรมการกฤษฎีกา เพราะหลายฝ่ายไม่เห็นด้วยกับนโยบายการยุติการตั้งครรภ์ ทางกระทรวงสาธารณสุขจึงนำมาปรับแก้ แต่กระบวนการดังกล่าวต้องหยุดชะงัก เนื่องจากปี 2548-2549 ประเทศไทยเกิดการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 10 (พ.ศ. 2550-2554) ที่เน้นพัฒนาสังคมให้อยู่เย็นเป็นสุข ซึ่งหากจะให้เป็นไปตามเป้าหมายที่วางไว้ ปัญหาสังคมในประเทศจะต้องถูกจัดการอย่างจริงจัง ในแผนพัฒนา ฉบับนี้ ประเด็นปัญหาจากการตั้งครรภ์ในวัยรุ่นจึงถูกเสนอเข้าพิจารณาในสมัชชาสุขภาพแห่งชาติครั้งที่ 1 ในปี 2551 การประชุมดังกล่าวถือเป็นการขับเคลื่อนร่างพระราชบัญญัติอนามัยการเจริญพันธุ์อีกครั้ง ซึ่งพระราชบัญญัติฯ ฉบับนี้ปรับปรุงแล้วเสร็จในปี 2552 ซึ่งมีสาระสำคัญ คือ การให้ความรู้เรื่องการคุมกำเนิดและการมีเพศสัมพันธ์อย่างปลอดภัยแก่วัยรุ่น แต่แล้วร่างดังกล่าวก็ไม่ผ่านความเห็นชอบจากคณะกรรมการกฤษฎีกาอีกครั้ง อย่างไรก็ตาม ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องยังคงเดินหน้าปรับปรุงและผลักดันร่างพระราชบัญญัติฯ ดังกล่าวต่อไป โดยนำพระราชบัญญัติฯ มาปรับแก้ และเพิ่มสาระสำคัญ ในมาตรา 12 เน้นนโยบายด้านการศึกษาที่กำหนดให้นักเรียนที่ตั้งครรภ์สามารถเรียนต่อได้ และสถาบันการศึกษาควรมีมาตรการช่วยเหลือให้หญิงมีครรภ์ศึกษาต่อได้อย่างมีคุณภาพ พระราชบัญญัติฯ ฉบับนี้ผ่านการทำประชาพิจารณ์ ผลคือ ภาคส่วนต่างๆ เห็นด้วย โดยไม่มีผู้ใดคัดค้าน กระทรวงสาธารณสุขจึงเป็นตัวแทนเสนอร่างพระราชบัญญัติฉบับดังกล่าวอีกครั้ง

ระหว่างรอการพิจารณาร่างพระราชบัญญัติฯ นโยบายป้องกันและแก้ไขปัญหาการตั้งครรภ์ไม่พร้อม และการตั้งครรภ์ในวัยรุ่น รวมทั้งการจัดสวัสดิการสำหรับวัยรุ่นที่ตั้งครรภ์นั้นยังคงดำเนินอยู่อย่างต่อเนื่อง ในปี 2553 มีการประชุมสมัชชาสุขภาพแห่งชาติ ครั้งที่ 3 ว่าด้วยเรื่องการแก้ปัญหายูวเร็กซ์ไทยกับการตั้งครรภ์ที่ไม่พร้อม การประชุมนี้ทำให้เกิดการแปลงนโยบายและยุทธศาสตร์การพัฒนาอนามัยการเจริญพันธุ์แห่งชาติ และยุทธศาสตร์ป้องกันและแก้ไขปัญหาเด็กและเยาวชนตั้งครรภ์ไม่พร้อมไปสู่การปฏิบัติ โดยเน้นการพัฒนาการเรียนการสอนเพศศึกษา จริยธรรม และศีลธรรมให้นักเรียน เสริมสร้างทัศนคติทางเพศที่ดีให้แก่ครูผู้สอน และนักเรียน และการจัดระบบรองรับด้านการศึกษาให้นักเรียนที่ตั้งครรภ์ และส่งเสริมบทบาทขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องจัดตั้งกลไกร่วมในการดำเนินการแปลงนโยบายระดับประเทศไปเป็นแผนการปฏิบัติงานที่ชัดเจนครอบคลุมทุกระดับ รวมทั้งจัดทำมาตรการเร่งด่วนในการจัดการปัญหาการตั้งครรภ์ในวัยรุ่นแบบบูรณาการภายในปี พ.ศ. 2554

แม้ว่าจะมีนโยบายป้องกันและแก้ปัญหาดังกล่าวอย่างต่อเนื่อง แต่ผลของการตั้งครรภ์ไม่พร้อมได้ประจักษ์ต่อสายตาประชาชนอีกครั้ง หลังจากพบซากตัวอ่อนมนุษย์จำนวนนับพันที่วัดไผ่เงินโชตนารามใจกลางกรุงเทพมหานคร ในเดือนพฤศจิกายน 2553 (ไทยรัฐออนไลน์, 2553) เหตุการณ์นี้ทำให้ร่างพระราชบัญญัติคุ้มครองอนามัยการเจริญพันธุ์จึงถูกหยิบยกขึ้นมาเป็นประเด็นสำคัญอีกครั้งหลังจากเงียบหายไปกว่า 2 เดือน แต่สุดท้ายผลการพิจารณาร่างพระราชบัญญัติฯ กลับไม่เป็นไปตามคาด เพราะร่างพระราชบัญญัติฯ ดังกล่าวไม่ผ่านความเห็นชอบจากคณะกรรมการกฤษฎีกาเช่นเคย

ในส่วนของการตั้งครุฑในวัยรุ่นยังไม่มีทีท่าว่าจะลดลง อีกทั้งยังทวีความรุนแรงขึ้นเรื่อยๆ ในปี 2554 จึงมีการประกาศให้เรื่องนี้เป็นวาระแห่งชาติพร้อมประกาศนโยบายดำเนินงานตามยุทธศาสตร์ป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดและเยาวชนตั้งครุฑไม่พร้อม ซึ่งจุดเด่นของแผนยุทธศาสตร์นี้ คือ มีมาตรการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดอย่างเป็นระบบ และยังมีมาตรการช่วยเหลือเมื่อคลอบคลุมแล้ว การป้องกันการตั้งครุฑซ้ำ การช่วยเหลือให้กลับไปศึกษาต่อ หรือมีการทำงานกรณีไม่สามารถกลับไปศึกษาต่อได้ มีมาตรการขจัดสิ่งชั่วร้ายและอิทธิพลจากสื่อ โดยมีการมอบหมายงานให้กระทรวงต่างๆ รับผิดชอบในส่วนที่เกี่ยวข้อง และนำนโยบายไปสู่การปฏิบัติ

ต่อมาในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 11 (พ.ศ. 2555-2559) ตามยุทธศาสตร์การพัฒนาคณะรัฐมนตรีแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน และเพื่อรองรับผลกระทบและการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากรนับตั้งแต่แรกเกิดจนตลอดช่วงชีวิต จึงมีมาตรการป้องกันการตั้งครุฑในวัยรุ่น การป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดการตั้งครุฑในวัยรุ่นเป็นภารกิจของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องทุกภาคส่วน โดยเฉพาะเป็นภารกิจของกระทรวงหลัก ได้แก่ กระทรวงสาธารณสุข กระทรวงศึกษาธิการ มีนโยบายด้านการศึกษา กระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ และในปีเดียวกันนี้ มูลนิธิสร้างสุขภาวะผู้หญิง (สคส.) ยังเป็นหลักในการจัดทำร่างพระราชบัญญัติคุ้มครองและส่งเสริมสิทธิอนามัยการเจริญพันธุ์และสุขภาพทางเพศ ฉบับประชาชน โดยมีฐานคิดมาจากแนวคิดสิทธิมนุษยชน สิทธิการเลือกเพศ และเพศวิถี โดยร่างพระราชบัญญัติฯ ฉบับนี้ส่งเสริมให้ทุกคนมีสิทธิเข้าถึงบริการคุมกำเนิด การดูแลครรภ์ การคลอด การยุติการตั้งครรภ์ ที่ปลอดภัยและมีคุณภาพ รวมทั้งการรักษากายวิภาคและโรคเกี่ยวกับการเจริญพันธุ์ต่างๆ และยังมีสาระสำคัญในการต่อยอดนโยบายที่มีอยู่เดิมให้สามารถนำมาใช้ได้จริง ซึ่งปัจจุบันอยู่ระหว่างการดำเนินการ

ในปี 2558 ยุคของคณะรักษาความสงบแห่งชาติ (คสช.) มีการจัดทำยุทธศาสตร์ป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดการตั้งครุฑในวัยรุ่นแบบบูรณาการ พ.ศ. 2558-2567 ซึ่งแผนยุทธศาสตร์นี้แตกต่างจากแผนยุทธศาสตร์และนโยบายที่ผ่านมา คือ มีการจัดทำแผนยุทธศาสตร์ แผนปฏิบัติการ และการบูรณาการการทำงานที่มีเป้าหมายร่วมกัน คือ ลดอัตราการลดลงครึ่งหนึ่งภายใน พ.ศ.2567 เมื่อเทียบกับ พ.ศ.2556 โดยมี 7 กระทรวงหลักรับผิดชอบ ได้แก่ กระทรวงสาธารณสุข กระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ กระทรวงศึกษาธิการ กระทรวงวัฒนธรรม กระทรวงเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร กระทรวงมหาดไทย กระทรวงแรงงาน และองค์กรเอกชน

ในส่วนความคืบหน้าของร่างพระราชบัญญัติคุ้มครองและส่งเสริมสิทธิอนามัยการเจริญพันธุ์นั้น หลังจากไม่ผ่านคณะกรรมการกฤษฎีกาเป็นครั้งที่ 3 กระทรวงสาธารณสุขเห็นว่าหากจะตั้งต้นเอาร่างพระราชบัญญัติเดิมมาปรับแก้และเสนอใหม่ อาจเป็นการเสี่ยงที่จะถูกตีกลับ จึงเชิญทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้องการมาร่วมกันร่างกฎหมายพระราชบัญญัติการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดการตั้งครุฑในวัยรุ่น ซึ่งเป็นพระราชบัญญัติที่แยกออกจากพระราชบัญญัติฉบับเดิม โดยหวังเป็นอย่างยิ่งว่าร่างพระราชบัญญัติฉบับนี้จะสามารถแก้ไขปัญหาดังกล่าวได้อย่างเป็นรูปธรรม และในวันที่ 30 มีนาคม 2559 ร่างพระราชบัญญัติป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดการตั้งครุฑในวัยรุ่น พ.ศ... ได้ถูกยกให้เป็นพระราชบัญญัติการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดการตั้งครุฑในวัยรุ่น พ.ศ. 2559 ที่ประกาศใช้ในปัจจุบัน ซึ่งจุดเด่นของพระราชบัญญัติฉบับนี้ คือ การรับฟังเสียงของวัยรุ่นมากขึ้น เห็นได้จากการกำหนดให้ผู้แทนเด็กและเยาวชนเป็นหนึ่งในคณะกรรมการป้องกันและแก้ไขการตั้งครุฑในวัยรุ่น และกำหนดให้วัยรุ่นมีสิทธิได้รับข้อมูลข่าวสาร ความรู้ และบริการ ตามสิทธิอนามัยการเจริญพันธุ์อย่างถูกต้อง ครบถ้วน และเพียงพอ และกำหนดให้สถานศึกษาต้องจัดให้มีการเรียนการสอนเรื่องเพศวิถีศึกษาให้เหมาะสมกับช่วงวัยของนักเรียนและนักศึกษา รวมถึงการจัดหาและพัฒนาผู้สอนให้สามารถสอนเพศวิถีศึกษาและให้การปรึกษา ตลอดจนกำหนดให้สถานบริการ สถานประกอบกิจการ ราชการส่วนท้องถิ่นต้องให้ข้อมูลข่าวสาร และความรู้ รวมทั้งให้ความช่วยเหลือวัยรุ่นที่ตั้งครุฑให้เข้ารับสวัสดิการและการบริการที่เหมาะสม

ทฤษฎีการพัฒนาศักยภาพและการเปลี่ยนแปลงเชิงนโยบายของ Sarah Stachowiak กับการผลักดันนโยบายสวัสดิการที่เกี่ยวข้องกับการตั้งครรภ์ในวัยรุ่น

จากการวิเคราะห์นโยบายสวัสดิการในประเด็นดังกล่าว พบว่า มีความสอดคล้องกับทฤษฎีการพัฒนาศักยภาพและการเปลี่ยนแปลงเชิงนโยบายของ Sarah Stachowiak 2 ทฤษฎี คือ ทฤษฎีหน้าต่างนโยบาย (Policy window) และทฤษฎีการรวมกลุ่ม (Group Formation) (Stachowiak, 2013) ดังนี้

1) แนวคิดหน้าต่างนโยบาย (Policy window) กับการผลักดันนโยบายสวัสดิการสังคมที่เกี่ยวข้องกับการตั้งครรภ์ในวัยรุ่น ในส่วนของแนวคิดหน้าต่างนโยบายของ Sarah Stachowiak มีองค์ประกอบหลักเปรียบดังแม่น้ำ 3 สาย ได้แก่ กระแสปัญหา (problems) กระแสนโยบาย (policies) และกระแสการเมือง (Politics)

- ประเด็นปัญหา และสถานการณ์การตั้งครรภ์ในวัยรุ่น ทุกภาคส่วนตระหนักดีว่าประเด็นดังกล่าวมีความสำคัญที่ต้องเร่งหาทางป้องกันแก้ไข ยิ่งในปัจจุบันสังคมไทยกำลังเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุ และพยายามส่งเสริมให้ทุกการเกิดมีคุณภาพ การป้องกันและแก้ไขการตั้งครรภ์ไม่พร้อม รวมทั้งการช่วยเหลือแม่วัยรุ่นให้สามารถเลี้ยงดูบุตรได้อย่างมีคุณภาพจึงเป็นสิ่งที่ทุกภาคส่วนให้ความสนใจ

- การจัดการกับปัญหา ในประเด็นนี้ผู้เขียนมองว่ายังคงเป็นประเด็นที่หลายฝ่ายยังเห็นไม่ตรงกัน ทำให้การผลักดันนโยบายล่าช้าและไม่ประสบความสำเร็จเท่าที่ควร เพราะคนส่วนใหญ่คิดว่าเรื่องเพศเป็นเรื่องน่าอาย การมีเพศสัมพันธ์ควรเกิดขึ้นหลังแต่งงาน และยังติดกรอบว่าเป็นแม่วัยรุ่น คือ ปัญหาที่เกิดจากวัยรุ่นหญิงไม่รักนวลสงวนตัว ใจง่าย และไม่รู้จักยับยั้งชั่งใจ นโยบายที่เกี่ยวข้องกับการจัดการปัญหาที่มาจากมุมมองที่แตกต่างจึงทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงได้ค่อนข้างช้า

- บรรยายากทางการเมือง จะเห็นว่า การผลักดันนโยบายที่เกี่ยวข้องกับการตั้งครรภ์ในวัยรุ่นค่อนข้างล่าช้า ยิ่งในส่วนของกรมการสาธารณสุขบัญญัติอนามัยเจริญพันธุ์ใช้เวลายาวนานกว่า 13 ปี (นับจากปี 2544 ถึง 2558) และไม่ผ่านคณะกรรมการกฤษฎีกาถึง 3 ครั้ง สิ่งหนึ่งที่เป็นอุปสรรค คือ บรรยายากทางการเมือง ในปี 2548-2549 มีการเปลี่ยนแปลงการเมือง บรรยายากทางการเมืองจึงไม่เอื้อต่อการผลักดันนโยบาย ส่งผลให้การผลักดันนโยบายหยุดชะงัก และกลับมาขับเคลื่อนต่อในปี 2550 จนในปี 2554 บรรยายากทางการเมืองเอื้ออำนวย ประกอบกับผู้นำประเทศ และนักการเมืองให้ความสำคัญกับประเด็นดังกล่าว จึงประกาศให้แม่วัยรุ่นเป็นวาระแห่งชาติ จะเห็นว่าบรรยายากทางการเมืองหากได้รับการสนับสนุนจากทฤษฎีพลังชนชั้นนำ (Power Politics or Power Elites Theory) จะทำให้การขับเคลื่อนและผลักดันนโยบายประสบความสำเร็จมากขึ้น

2) ทฤษฎีการรวมกลุ่ม (Group Formation) ทฤษฎีนี้เป็นนามาวิเคราะห์อุปสรรคต่อความสำเร็จของนโยบายและสวัสดิการที่เกี่ยวข้องกับการตั้งครรภ์ในวัยรุ่นได้เป็นอย่างดี เพราะการเปลี่ยนแปลงเชิงนโยบาย ต้องอาศัยการรวมกลุ่ม และการบูรณาการจากทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง แต่ที่ผ่านมานโยบายสวัสดิการที่เกี่ยวข้องกับเรื่องดังกล่าว ขาดการประสานงานกันอย่างเป็นระบบ แม้ว่าเป้าหมายหลักของทุกภาคส่วนจะเป็นการป้องกันแก้ไขและช่วยเหลือวัยรุ่นที่ตั้งครรภ์ไม่พร้อม แต่การนำนโยบายไปแปลงเป็นแผนของแต่ละกระทรวงยังคงมีปัญหา เนื่องจากไม่มองสภาพปัญหาอย่างรอบด้าน และไม่มีการผสมผสานองค์ความรู้ที่จำเป็นต่อการแก้ไขปัญหา แต่ในปลายปี 2557 องค์กรที่เกี่ยวข้องและภาคีเครือข่ายต่างๆ ได้ร่วมกันผสมผสานความร่วมมือในการกำจัดจุดอ่อนและข้อจำกัดดังกล่าว และจัดทำแผนยุทธศาสตร์การป้องกันและแก้ไขการตั้งครรภ์ในวัยรุ่น พ.ศ. 2558-2567 หรือที่เรียกว่า One Goal-One Plan on Teenage Pregnancies ซึ่งหากแผนดังกล่าวสามารถทำได้จริง คาดว่าผลน่าจะเป็นไปตามเป้าหมายที่วางไว้เป็นแน่

นอกจากปัจจัยข้างต้นที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงเชิงนโยบายแล้ว ความเชื่อและศีลธรรมก็เป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงเชิงนโยบาย อย่างในร่างพระราชบัญญัติอนามัยเจริญพันธุ์ของกระทรวงสาธารณสุขที่เสนอในปี 2546 ซึ่งสาระสำคัญของพระราชบัญญัติฉบับนี้เกี่ยวข้องกับการทำแท้งในกรณีตั้งครรภ์ไม่พึงประสงค์รวมอยู่ด้วย แม้ว่าสาระสำคัญและข้อกำหนดในการทำแท้งจะไม่แตกต่างจากที่กฎหมายเดิมกล่าวไว้ แต่เมื่อนำมาใส่ไว้ในร่างพระราชบัญญัติ และเป็นหนึ่งในนโยบายหลักกลับทำให้เป็นอุปสรรคต่อการพิจารณาร่าง เนื่องจากการทำแท้งหรือการยุติการตั้งครรภ์ถือเป็นการผลักดันให้เกิดเปลี่ยนแปลงที่ขัดต่อศีลธรรม และตีความว่าการทำแท้งในกรณีตั้งครรภ์ไม่พึงประสงค์คือการทำแท้งเสรี ทั้งที่ในความเป็นจริงร่างพระราชบัญญัติฉบับนี้ ไม่ได้หมายความว่าความเชื่อนั้น การเปลี่ยนแปลงที่กระทบต่อศีลธรรม ความเชื่อ และศาสนาไม่ได้เป็นอุปสรรคต่อการผลักดันนโยบายในประเทศไทยเท่านั้น แต่เกิดขึ้นกับทุกประเทศทั่วโลก อย่างในประเทศอังกฤษพยายามหาแนวทางป้องกันและแก้ไขการตั้งครรภ์ใน

วัยรุ่น และพยายามผลักดันกฎหมายการทำแท้งถึง 2 ครั้ง ใช้ระยะเวลายาวนานกว่า 32 ปี เช่นเดียวกับประเทศฟิลิปปินส์ที่ การขับเคลื่อนนโยบายที่เกี่ยวข้องกับการคุมกำเนิด แม้วัยรุ่น และการตั้งครรภ์ไม่พร้อมเป็นไปอย่างล่าช้า ทั้งนี้เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงเชิงนโยบายการคุมกำเนิดเป็นการเปลี่ยนแปลงแบบก้าวกระโดดครั้งใหญ่ที่ขัดต่อความเชื่อทางศาสนา เพราะ ศาสนจักรคริสต์ นิกายโรมันคาทอลิกในฟิลิปปินส์มองการคุมกำเนิดแบบไม่ธรรมชาตินั้น เป็นบาปและขัดต่อศีลธรรม นับว่าเป็น การทำแท้งในลักษณะหนึ่ง ซึ่งก็คือการฆ่า ร่างกฎหมายความเป็นผู้ปกครองอย่างรับผิดชอบและอนามัยเจริญพันธุ์ (Responsible Parenthood and Reproductive Health Law) ของฟิลิปปินส์จึงต้องใช้เวลายาวนานและต้องอาศัยบรรยากาศทางการเมืองและ การผลักดันนโยบายจากกลุ่มผู้นำ รวมทั้งอิทธิพลของสื่อช่วยผลักดันนโยบายดังกล่าวด้วย (Avancena, 2013)

ทฤษฎีความยุติธรรมของจอห์น ราวล์ส กับนโยบายสวัสดิการสังคมที่เกี่ยวข้องกับการตั้งครรภ์ในวัยรุ่น

นโยบายสวัสดิการสังคมที่เกี่ยวข้องกับการตั้งครรภ์ในวัยรุ่นจึงเป็นสวัสดิการผสมผสานระหว่างสวัสดิการกระแสหลัก คือ สวัสดิการแบบถ้วนหน้าที่ตอบสนองความต้องการขั้นพื้นฐาน และสวัสดิการกระแสรองที่เป็นสวัสดิการทางเลือก ซึ่งสอดคล้องกับ ทฤษฎีความยุติธรรมของจอห์น ราวล์ส (John Rawls' A Theory of Justice) ที่เชื่อว่าคนในสังคมต้องปฏิบัติต่อกันอย่างเป็นธรรม (justice as fairness) ซึ่งสามารถทำได้โดยการกระจายความยุติธรรม (Distributive Justice) โดยจอห์น ราวล์ส เชื่อว่ามนุษย์ทุกคน เข้าใจเรื่องหลักความเหมาะสมและเหตุผล (Rational and Reasonable) ดังนั้น หากเป็นไปได้มนุษย์ทุกคนก็อยากจะประสบความสำเร็จและมีความสุขไปพร้อมกับคนอื่นๆ ในสังคม แต่ความสำเร็จและความสุขของแต่ละคนแตกต่างกัน ราวล์สจึงใช้หลัก 2 ประการที่ทุกคนสามารถยอมรับได้ร่วมกัน คือ หลักการพื้นฐานในเสรีภาพที่เสมอภาคเท่าเทียมกัน (A principle of equal basic liberties) และหลักการความแตกต่าง ทั้งสองหลักการนี้สามารถนำมาเป็นหลักในการจัดสวัสดิการที่เกี่ยวข้องกับการตั้งครรภ์ในวัยรุ่น ได้เป็นอย่างดี โดยหลักการข้อแรกเป็นการให้เสรีภาพแก่แม่วัยรุ่นและวัยรุ่นที่ตั้งครรภ์ได้เข้าถึงข้อมูลและได้เข้ารับสวัสดิการสังคมตาม สิทธิ ส่วนหลักการข้อที่ 2 ว่าด้วยเรื่องความแตกต่าง เพราะแต่ละคนมีปัญหาแตกต่างกัน ดังนั้นคนที่ด้อยที่สุดในการสังคมก็ควรจะได้รับ โอกาสอย่างทัดเทียม เปรียบได้กับวัยรุ่นที่ตั้งครรภ์ที่มีปัญหามากกว่าแม่กลุ่มอื่นก็ควรได้รับสวัสดิการสังคมที่ทำให้พวกเขาสามารถ กลับมาใช้ชีวิตได้ทัดเทียมกับแม่กลุ่มอื่นเช่นกัน การจัดสวัสดิการตามแนวคิดความยุติธรรมของจอห์น ราวล์ส นอกจากจะเหมาะสมกับ สภาพปัญหาและความต้องการของวัยรุ่นที่ตั้งครรภ์แล้ว ยังเหมาะสมกับสังคมประชาธิปไตยอย่างประเทศไทยด้วย เพราะการจัด สวัสดิการในรูปแบบสวัสดิการแบบถ้วนหน้าถือการเฉลี่ยทุกข์เฉลี่ยสุขผ่านการกระจายอย่างทั่วถึง และการจัดสวัสดิการสังคมโดยใช้ ปัญหาเป็นฐานเป็นการแสดงให้เห็นถึงการเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ การแบ่งปัน ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญของสังคมประชาธิปไตย

การสังเคราะห์แนวคิดจากมุมมองของนักวิชาการและผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในประเด็นการตั้งครรภ์ในวัยรุ่น

นอกจากจะวิเคราะห์นโยบายสวัสดิการผ่านการผลักดันนโยบายและเนื้อหาสาระของนโยบายแล้ว นักวิชาการด้านเด็ก เยาวชน สตรี และครอบครัว นักวิชาการด้านนโยบายสวัสดิการสังคม และนักวิชาชีพที่เกี่ยวข้อง ได้นำเสนอมุมมองต่อประเด็นดังกล่าว ผ่านแนวคิดที่หลากหลาย ซึ่งผู้เขียนได้สังเคราะห์ถึงความสอดคล้องกับแนวคิดทฤษฎีได้ดังต่อไปนี้

- ทฤษฎีการเปลี่ยนแปลงทางสังคม (Social Change Theory) ทฤษฎีนี้เป็นทฤษฎีทางด้านสังคมวิทยาที่ถูกนำมา อธิบายปัจจัยที่ทำให้เกิดการตั้งครรภ์ในวัยรุ่นว่าส่วนหนึ่งมาจากสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว การอธิบายผ่านแนวคิด ทฤษฎีการเปลี่ยนแปลงทางสังคมนี้เป็นแนวทางในการออกแบบนโยบายสวัสดิการที่ต้องคำนึงถึงการเปลี่ยนแปลงทางสังคม การป้องกันและแก้ไข โดยการสร้างภูมิคุ้มกันและทักษะชีวิตแก่วัยรุ่น ให้วัยรุ่นรู้เท่าทันสื่อ และสนับสนุนให้ครอบครัวและสถานศึกษา สอนเรื่องเพศศึกษาแก่วัยรุ่น

- แนวคิดเชิงการแพทย์ เป็นการอธิบายการตั้งครรภ์ในวัยรุ่นผ่านมุมมองทางชีววิทยาและพัฒนาการทางจิตวิทยา แนวคิดนี้ถูกนำเสนอผ่านมุมมองของนักวิชาการหลากหลายสาขา โดยเฉพาะนักวิชาการด้านการแพทย์ และการสาธารณสุข ซึ่งมี

ความเข้าใจพัฒนาการของวัยรุ่น และมองว่าการที่วัยรุ่นมีความต้องการทางเพศเป็นเรื่องปกติ ส่งผลให้เกิดการผลักดันนโยบายด้านการป้องกันการตั้งครรภ์วัยรุ่นที่เป็นจริงมากขึ้น เพราะไม่ได้มองว่าการมีเพศสัมพันธ์ของวัยรุ่นเป็นเรื่องที่น่าอายหรือเป็นสิ่งผิดปกติ

- ทฤษฎีพฤติกรรมเบี่ยงเบน (Deviant Behavior Theory) และแนวคิดทางระบาดวิทยา นักวิชาการหลายท่านมีมุมมองต่อประเด็นดังกล่าวผ่านทฤษฎีนี้ โดยอธิบายปัจจัยการตั้งครรภ์ในวัยรุ่นว่าส่วนหนึ่งมาจากพฤติกรรมเบี่ยงเบนไม่เป็นไปตามบรรทัดฐานสังคม หรือไม่ปฏิบัติตามเพศวิถีกระแสหลัก ส่วนผลกระทบของการตั้งครรภ์ในวัยรุ่น ไม่ว่าจะเป็น ปัญหาการทำแท้งที่ไม่สมบูรณ์ ปัญหาสุขภาพของแม่วัยรุ่นและทารกถูกอธิบายผ่านแนวคิดทางระบาดวิทยา ซึ่งมาจากฐานคิดที่ว่า การตั้งครรภ์ในวัยรุ่นเป็นปัญหาสังคม Teenage Pregnancy as a Social Problem (วันทนี วาสิกะสินธุ์, 2555) การนำเสนอมุมมองดังกล่าวนี้ไม่ได้เป็นการตีตราแม่วัยรุ่นแต่อย่างใด เพียงแต่สะท้อนภาพความจริงของปรากฏการณ์ดังกล่าวเท่านั้น แนวคิดนี้เป็นแนวทางการจัดนโยบายป้องกันและแก้ไขการตั้งครรภ์ในวัยรุ่น ผ่านแนวคิดจิตวิทยาสังคมที่นำมาปรับพฤติกรรมทางเพศที่เสี่ยงของวัยรุ่น

- ทฤษฎีสตรีนิยม (Feminist Theory) มุมมองของนักวิชาการเกี่ยวกับประเด็นการตั้งครรภ์ในวัยรุ่นผ่านทฤษฎีนี้ส่วนใหญ่มาจากนักเคลื่อนไหวด้านสิทธิสตรี นักสังคมสงเคราะห์ และนักวิชาการที่ต้องการสะท้อนภาพประสบการณ์และ “เสียงของแม่วัยรุ่น” ให้สังคมได้รับรู้ โดยทฤษฎีสตรีนิยมเป็นชุดแนวคิดใหญ่ซึ่งเกี่ยวข้องกับเพศภาวะ เพศวิถี อัตลักษณ์ทางเพศ รวมทั้งสิทธิและสวัสดิการต่างๆ ที่ผู้หญิงได้รับ สำหรับทฤษฎีสตรีนิยมที่สะท้อนมุมมองนักวิชาการในประเด็นการตั้งครรภ์ในวัยรุ่น ผู้เขียนสามารถแยกได้เป็น 2 แนวคิด ดังนี้

1) แนวคิดสตรีนิยมแนวรัฐสวัสดิการ (Welfare Feminism) ส่วนใหญ่มาจากนักสังคมสงเคราะห์ และผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการจัดสวัสดิการสังคม การมองประเด็นการตั้งครรภ์ในวัยรุ่นผ่านแนวคิดนี้ ทำให้เกิดการจัดสวัสดิการสำหรับแม่วัยรุ่นหรือวัยรุ่นที่ตั้งครรภ์ที่ส่งเสริมการทำแท้งและภรรยาได้อย่างเต็มที่ การให้ความช่วยเหลือแม่วัยรุ่นในการเลี้ยงดูบุตรจึงถูกผลักดันก่อนสวัสดิการด้านการศึกษา และการฝึกอาชีพ แต่ในปัจจุบันผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องให้ความสำคัญกับสวัสดิการพื้นฐานที่จำเป็นต่อแม่วัยรุ่นในทุกด้าน งานสังคมสงเคราะห์จึงมีความสำคัญเพราะต้องมีการจัดสวัสดิการที่เหมาะสมตามสภาพปัญหาของแม่วัยรุ่นแต่ละคน

2) แนวคิดสตรีนิยมหลังความทันสมัย (Feminist Post-Modernism) แนวคิดนี้มีจุดเด่นในการนำเสนอ “เสียง” ของแม่วัยรุ่น ซึ่งเชื่อมโยงกับเพศวิถีของวัยรุ่นในปัจจุบัน นักวิชาการที่มีมุมมองผ่านแนวคิดสตรีนิยมหลังความทันสมัยนี้ จะแตกต่างจากสตรีนิยมแนวคิดอื่น เพราะแนวคิดหลังความทันสมัยปฏิเสธแนวคิดเชิงสารัตถะนิยม และความเชื่อที่เป็นสากล แนวคิดนี้แยกเพศวิถีออกจากเพศภาวะ การจัดสวัสดิการและบริการไม่จำเป็นต้องผูกติดกับการทำแท้งเพียงอย่างเดียว เพราะความเป็นแม่ (Motherhood) ไม่ได้เป็นเรื่องธรรมชาติ และไม่ได้มาจากสัญชาตญาณเท่านั้น แต่ส่วนหนึ่งมาจากการกำหนดสร้างทางสังคม ดังนั้นการที่วัยรุ่นบางคนไม่ได้เลือกที่จะเป็นแม่จึงควรได้รับทางเลือกที่เหมาะสม เพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุด อย่างบริการฝากเด็กไว้ในครอบครัวอุปถัมภ์ (Foster Home) การมอบบุตรให้ครอบครัวบุญธรรม หรือการยุติการตั้งครรภ์ในกรณีที่มีผลกระทบต่อร่างกายหรือจิตใจของมารดาและทารก เป็นต้น

- แนวคิดด้านสิทธิ แนวคิดนี้เป็นแนวคิดหลักในประเด็นการตั้งครรภ์ในวัยรุ่น และนักวิชาการทุกสาขาวิชาให้ความสำคัญกับมุมมองดังกล่าว โดยมองว่า การตั้งครรภ์ในวัยรุ่นส่วนใหญ่มาจากสิทธิของวัยรุ่นถูกละเลย และถูกปฏิเสธ โดยเฉพาะสิทธิในการได้รับความรู้เรื่องเพศ ซึ่งวัยรุ่นมักถูกปิดกั้นจากผู้ใหญ่ การจำกัดสิทธิเหล่านี้ส่งผลให้วัยรุ่นไม่ได้รับโอกาสที่แท้จริงอันเป็นผลมาจากการกีดกันทางสังคม และการเลือกปฏิบัติ มุมมองจากแนวคิดนี้ทำให้นโยบายให้ความสำคัญกับสิทธิที่เกี่ยวข้องกับอนามัยเจริญพันธุ์ของวัยรุ่นและผู้หญิงมากขึ้น

- แนวคิดสุดท้าย เป็นแนวคิดด้านศีลธรรม จริยธรรม นักวิชาการด้านสิทธิสตรี นักวิชาการด้านการแพทย์และการสาธารณสุข รวมทั้งผู้ที่ต้องการเสนอทางเลือกแก่วัยรุ่นที่ตั้งครรภ์ไม่พร้อม มักถูกโจมตีว่าความคิดดังกล่าวคัดต่อหลักศีลธรรม ทำให้คนทำงานไม่กล้าเสนอทางเลือกเกี่ยวกับการยุติการตั้งครรภ์ หรือการยกมอบบุตรให้แก่วัยรุ่นที่ตั้งครรภ์ เพราะกลัวว่าจะได้รับผลพลอยบาป ทำให้วัยรุ่นไม่มีทางเลือกและอาจนำไปสู่ทางออกที่เป็นอันตรายต่อตนเองและทารกในครรภ์ อย่างไรก็ตาม ปัจจุบันนี้เริ่มมีการจุดประเด็นให้สังคมคิดและทบทวนทางเลือกสำหรับผู้หญิงและวัยรุ่นที่ตั้งครรภ์อีกครั้ง ว่าการยุติการตั้งครรภ์ที่ปลอดภัยจำเป็นหรือไม่กับการแก้ปัญหาดังกล่าว

แนวคิดซ้ายใหม่หรือทางสายที่สาม (The third way or the new Left) ของแอนโทนี กิดเดนส์ กับประเด็นสิทธิและความรับผิดชอบเกี่ยวกับการตั้งครรภ์ในวัยรุ่น

ประเด็นเรื่องสิทธิและความรับผิดชอบเป็นทั้งเหตุและผลของการตั้งครรภ์ในวัยรุ่น แม้ว่า การตั้งครรภ์ในวัยรุ่นของประเทศกำลังพัฒนาส่วนใหญ่มาจากความยากจน แต่ในประเทศไทย ปัญหาความยากจนลดลง แต่กลับมีอัตราการตั้งครรภ์ในวัยรุ่นเพิ่มสูงขึ้น สิ่งเหล่านี้อาจสะท้อนว่า สิทธิเด็ก และการคุ้มครองสิทธิอนามัยการเจริญพันธุ์ถูกปฏิเสธทำให้ไม่สามารถเข้าถึงความรู้ การศึกษา และบริการอนามัยการเจริญพันธุ์ที่เหมาะสมได้

หากวิเคราะห์ประเด็นด้านสิทธิและความรับผิดชอบผ่านแนวคิดทางสายที่สามหรือซ้ายใหม่ (The Third Way or the New Left) ของแอนโทนี กิดเดนส์ ซึ่งประกอบด้วย 3 แนวคิดหลัก จะสามารถสรุปเป็นประเด็นได้ดังนี้

- **โอกาสที่แท้จริง (Real Opportunity)** แนวคิดนี้จึงสอดคล้องกับประเด็นการเข้าถึงสิทธิ สวัสดิการ และการบริการวัยรุ่นที่ตั้งครรภ์ แม้ว่าสิทธิสวัสดิการที่แม่วัยรุ่นได้รับจะอยู่ในรูปแบบสวัสดิการแบบถ้วนหน้า หรือเป็นสวัสดิการที่ต้องได้รับตามสิทธิ แต่แม่วัยรุ่นกลับถูกปฏิบัติอย่างไม่เท่าเทียม การตั้งครรภ์ในวัยรุ่นทำให้วัยรุ่นหญิงบางคนต้องออกจากโรงเรียนกลางคัน เพราะทนการถูกตีตราจากคนในสังคมไม่ไหว และอาจถูกมองว่าเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้โรงเรียนเสียชื่อเสียง แต่วัยรุ่นชายที่เป็นพ่อเด็กกลับสามารถเรียนต่อได้จนจบ การเลือกปฏิบัตินี้สะท้อนความไม่เท่าเทียมทางเพศ และการกีดกันทางสังคม (Social Exclusion) ซึ่งทำให้แม่วัยรุ่นไม่ได้รับโอกาสที่แท้จริง เช่นเดียวกับการรับบริการด้านสุขภาพซึ่งเป็นสวัสดิการแบบถ้วนหน้า แต่แม่วัยรุ่นยังถูกกีดกันจากข้อจำกัดของหน่วยงาน และทัศนคติของบุคลากร ซึ่งการกีดกันเหล่านี้ส่งผลให้พวกเขาารู้สึกด้อยค่า และไร้พลังอำนาจจนไม่ยอมเข้ารับบริการอีก การให้บริการจึงควรมีลักษณะเป็นมิตร ปราศจากอคติ และการตีตรา เพื่อให้แม่วัยรุ่นและวัยรุ่นที่ตั้งครรภ์ได้รับโอกาสที่แท้จริงและสามารถเข้าถึงสวัสดิการและการบริการตามสิทธิที่ควรจะได้รับเช่นเดียวกับบุคคลอื่นในสังคม (Bourdieu, 1977, และ กิตติพัฒน์ นนทปัทมเดช, 2553)

- **ความรับผิดชอบต่อพลเมือง (Civic Responsibility)** แนวคิดนี้เชื่อมโยงกับแนวคิดโอกาสที่แท้จริงที่ได้กล่าวไปแล้ว ความรับผิดชอบต่อพลเมืองนั้นหมายรวมถึงความรับผิดชอบต่อตนเอง และความรับผิดชอบต่อสังคม นัยยะของความรับผิดชอบต่อพลเมืองนี้ต้องไม่เบียดเบียนผู้อื่น และหากมีกฎหมายรองรับต้องรับผิดชอบต่อสิ่งนั้น สิ่งสำคัญที่ต้องระลึกเสมอ คือ “ไม่มีสิทธิใดที่ปราศจากความรับผิดชอบต่อพลเมือง” ในกรณีการตั้งครรภ์ในวัยรุ่น ส่วนหนึ่งมาจากสิทธิที่วัยรุ่นสามารถมีเพศสัมพันธ์ได้ หากไม่ผิดกฎหมายเกี่ยวกับเพศ แต่ความรับผิดชอบต่อสิ่งที่เกิดขึ้นจากการกระทำตามสิทธินั้นกลับกลายเป็นสิ่งที่หลายฝ่ายไม่ให้ความสำคัญ ผู้ใหญ่มักจะบอกแค่เพียงว่า การมีเพศสัมพันธ์นั้นไม่ดี แต่ไม่บอกว่าไม่ใช่ว่า หรือบางท่านบอกว่าให้คุมกำเนิด แต่ไม่บอกว่าให้คุมอย่างจริงจัง ไม่ตั้งครรภ์ การตั้งครรภ์ในวัยรุ่นจึงไม่ได้เกิดขึ้นเพราะความไม่รับผิดชอบต่อตนเองของวัยรุ่นเท่านั้น แต่เกิดจากความไม่รับผิดชอบต่อผู้อื่นที่ไม่ทำหน้าที่ให้ความรู้เรื่องดังกล่าวแก่เด็ก ขำร้ายไปกว่านั้นผู้ใหญ่บางคนมุ่งแต่ผลประโยชน์ส่วนตนจนไม่ขาดความรับผิดชอบต่อสังคม เช่น จำหน่ายสุราให้วัยรุ่น เปิดสถานบันเทิงใกล้สถานศึกษา และ ค่าประเวณี สิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นเหตุที่ทำให้เกิดปัญหาสังคม และการตั้งครรภ์ในวัยรุ่น และเมื่อเกิดปัญหาแล้วคนเหล่านี้มักเพิกเฉย โดยมองว่าปัญหาที่เกิดขึ้นไม่เกี่ยวกับตน ทั้งที่ในความเป็นจริงปัญหาดังกล่าวเป็นผลมาจากการที่พวกเขาขาดความรับผิดชอบต่อพลเมือง

- **ชุมชน (Community)** แนวคิดนี้มีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกับโอกาสที่แท้จริงและหน้าที่พลเมือง ซึ่งหากเป็นไปดังที่ผู้เขียนได้วิเคราะห์ไว้ข้างต้น จะพบว่า วัยรุ่นที่ตั้งครรภ์ยังคงเป็นผู้ที่ถูกกีดกันทางสังคมทำให้ไม่ได้รับโอกาสที่แท้จริง และการขาดรับผิดชอบต่อพลเมืองทั้งจากตัววัยรุ่นเอง และสถาบันทางสังคมที่เกี่ยวข้องที่ผลักความรับผิดชอบต่อประเด็นดังกล่าวให้วัยรุ่นหญิงที่ตั้งครรภ์แต่เพียงผู้เดียวส่งผลให้พวกเขาต้องประสบกับความทุกข์ยากมากกว่าที่ควรจะเป็น โดยส่วนอื่นที่เกี่ยวข้องกลับไม่ต้องรับผิดชอบต่อสิ่งที่เกิดขึ้นมากนัก กิดเดนส์ จึงเสนอแนวทางการแก้ปัญหาดังกล่าวโดยการสร้าง “สวัสดิการเชิงบวก” (Positive welfare) หรือสวัสดิการที่สอดคล้องกับข้อเท็จจริงและหลักการปฏิบัติจริง ซึ่งสวัสดิการเชิงบวกนี้ต้องสนับสนุนอำนาจอิสระบุคคลและคนส่วนมากเกิดความรับผิดชอบต่อพลเมือง เน้นการป้องกันแก้ไขในเพศสภาพ (Gender) และความยากจนอันเนื่องมาจากชนชั้นทางสังคมไปพร้อมๆ กัน (กิตติพัฒน์ นนทปัทมเดช, 2550) แนวคิดนี้จึงสามารถนำมาวิเคราะห์ประเด็นการตั้งครรภ์ในวัยรุ่นได้เป็นอย่างดี เพราะการจัดสวัสดิการที่สอดคล้องกับสภาพปัญหาและความต้องการของวัยรุ่นที่ตั้งครรภ์นั้นแตกต่างกันไปตามสภาพปัญหา แต่ที่ต้องเน้นย้ำและให้ความสำคัญ คือ การจัดสวัสดิการที่ส่งเสริมให้เกิดความรับผิดชอบต่อพลเมืองของผู้ชายที่ทำให้เกิดการตั้งครรภ์ การจัดสวัสดิการที่ทำให้แม่วัยรุ่นชนชั้นล่างที่ประสบความยากลำบากได้รับโอกาสที่แท้จริง โดยปราศจากการปฏิบัติอย่างไม่เท่าเทียมทางเพศและทางชนชั้น

ทฤษฎีการตีตราของ Goffman กับประเด็นการตั้งครกในวัยรุ่น

จุดเริ่มต้นของการตีตราการตั้งครกในวัยรุ่นเกิดเมื่อบุคคลในสังคมมีปฏิสัมพันธ์กันจนเกิดการกำหนดสร้าง (Socially Constructed) ความหมายพฤติกรรมความผิด เลว โดยผู้กำหนดสร้างความหมายและนำภาษามาขึ้นตัดสินพฤติกรรมบุคคลอื่นนั้น อาจเรียกได้ว่า “นักจัดการความดีงาม” (Moral entrepreneurs) ซึ่งหมายถึง บุคคลที่เป็นผู้กำหนดสร้างภาษา กฎหมาย กติกาต่างๆ และนำมาตีตราการตั้งครกในวัยรุ่นว่าเป็นพฤติกรรมที่มีความเบี่ยงเบน ซึ่งการตีตราวัยรุ่นที่ตั้งครกนั้นจะแตกต่างกันไปตามบริบทสังคม แต่ผลของการตีตราจะเหมือนกัน คือ ทำให้ผู้ที่ถูกตีตรารู้สึกอับอาย อดสู และนำไปสู่การกีดกันสิทธิ และการปฏิบัติอย่างไม่เท่าเทียม (Goffman, 1963 อ้างถึงใน รพีพงษ์ กันยะมี, 2555)

ส่วนการตีตราในนักวิชาชีพ (professional stigma) ไม่ว่าจะเป็น นักสังคมสงเคราะห์ แพทย์ พยาบาล ครู ถือเป็นสิ่งที่จะละลายไม่ได้ เพราะส่งผลกระทบโดยตรงกับผู้ให้บริการ จริงอยู่ที่พวกเขาเป็นปวงชนธรรมดา ย่อมโน้มเอียงตามค่านิยมและบรรทัดฐานสังคมตามที่คนหมู่มากยอมรับ แต่การตีตราเชิงวิชาชีพนั้นจะเป็นอุปสรรคหนึ่งที่ทำให้วัยรุ่นที่ตั้งครกไม่ได้รับความเป็นธรรมทางสุขภาพ (Health Inequity) ทำให้วัยรุ่นหญิงไม่สามารถเข้าถึงความรู้เรื่องเพศศึกษาได้สะดวก ไม่สามารถรับคำปรึกษาเพื่อสุขภาพทางเพศ (Sexual Health) ได้อย่างเปิดเผย (ทัศนีย์ ปุวรรตน์, 2555 และ ศิริพร จิรวัฒน์กุล และคณะ, 2554)

สำหรับการทำให้นักวิชาชีพที่เกี่ยวข้องกับแม่วัยรุ่นลดการตีตรานั้น สามารถนำทฤษฎีที่อธิบายการตีตรากับนักวิชาชีพสุขภาพมาวิเคราะห์เชื่อมโยงการตีตราวัยรุ่นที่ตั้งครกกับนักวิชาชีพที่เกี่ยวข้องกับพวกเขาได้ว่า การตีตราอาจเกิดขึ้นมาในลักษณะเฉพาะ ขึ้นอยู่กับประสบการณ์ของนักวิชาชีพแต่ละคน นักวิชาชีพคนใดที่มีประสบการณ์ทำงานหรือมีประสบการณ์ชีวิตใกล้ชิดกับแม่วัยรุ่นมากก็จะมีแนวโน้มในการตีตราแม่วัยรุ่นต่ำ นอกจากนี้ การมีเมตตาต่อวัยรุ่นที่ตั้งครกก็อีกหนึ่งแนวทางที่สามารถลดการตีตราเชิงวิชาชีพลงได้ (Stanley, Manthorpe, & White, 2007 cited in Ahmedani, 2011 อ้างถึงใน กิตติพัฒน์ นนทปัทมดลย์, 2558)

ส่วนการจัดการกับการตีตราของวัยรุ่นที่ตั้งครกนั้น มีวิธีการที่หลากหลายไม่จำเป็นจะเป็นการปกปิดและกลบเกลื่อนความผิดปกติของตนเอง เช่น เมื่อมีอาการแพ้ท้องจะแกล้งทำเป็นป่วย เป็นไข้ และแยกตัว เพราะไม่ต้องการให้คนอื่นรู้ว่าตนตั้งครก แม่วัยรุ่นจะมีปัญหาเรื่องความไว้วางใจ ไม่กล้าสนิทกับใคร เพราะเกรงว่าจะล่วงรู้ความลับที่ตนตั้งครก บางคนต้องโกหกเรื่องราวเกี่ยวกับตนเองเพื่อไม่ให้คนอื่นสงสัยแม่วัยรุ่นบางรายตัดสินใจมอบบุตรให้กับครอบครัวบุญธรรม และปกปิดคนอื่นว่าไม่เคยตั้งครกมาก่อน ซึ่งแม่วัยรุ่นกลุ่มนี้จะปฏิเสธตราบาปที่อยู่ในอัตลักษณ์ส่วนบุคคลและแสดงออกอย่างเป็นปกติวิสัย (Normalization)

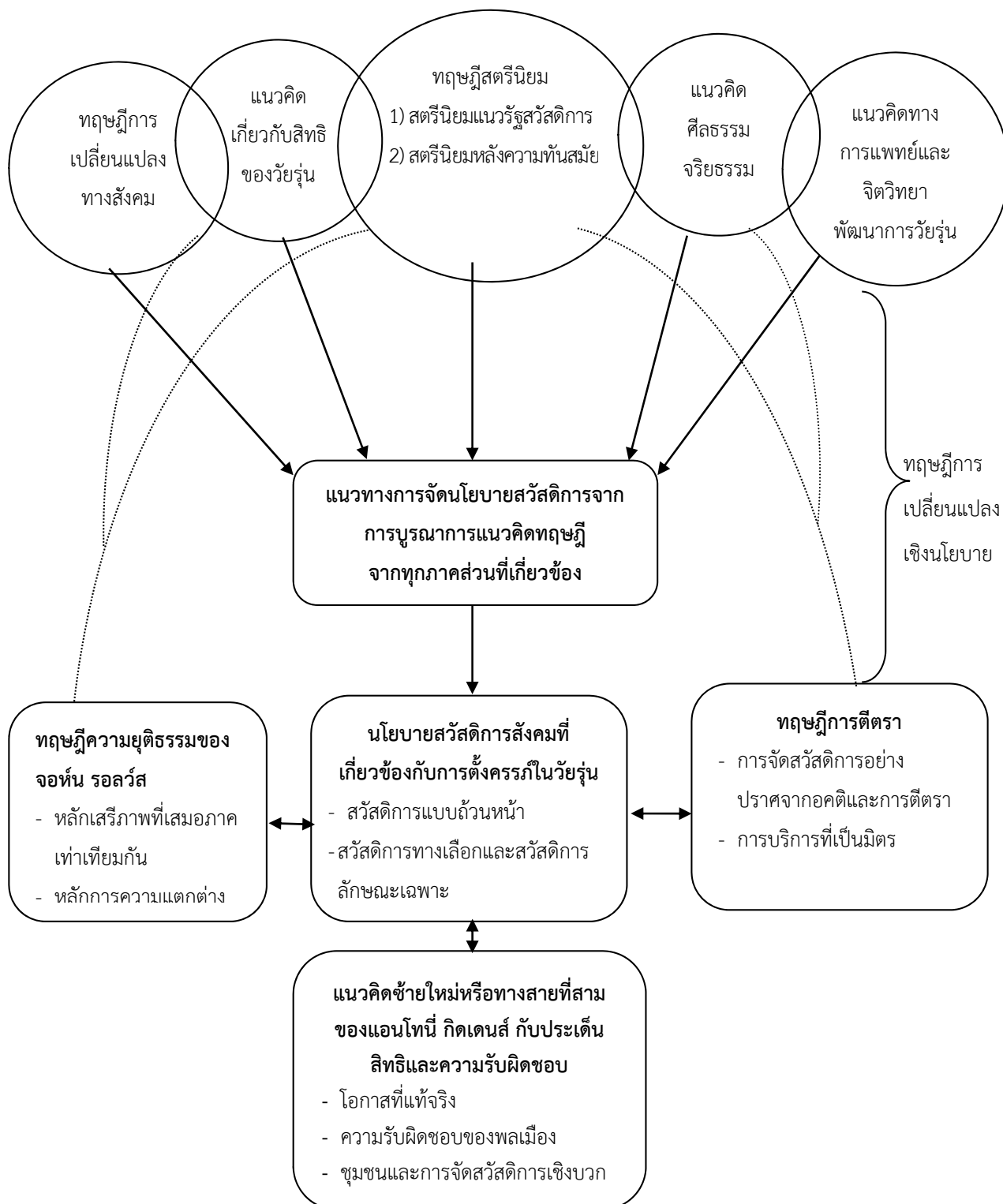
อย่างไรก็ตาม การตีตราที่แตกต่างกันย่อมส่งผลต่อการจัดการกับการตีตราที่ต่างกันด้วย แม่วัยรุ่นที่ตั้งครกจะประสบปัญหาเดียวกัน ก็ไม่จำเป็นที่พวกเขาจะต้องจ่ายยอมต่อการอำนาจการตีตราเสมอไป วัยรุ่นที่ก้าวผ่านการตีตราได้ ส่วนใหญ่พวกเขากำหนดสร้างความหมายของการตั้งครกใหม่ และกล้าเผชิญหน้ากับความจริง เมื่อใดก็ตามที่พวกเขาารู้สึกว่าไม่จำเป็นต้องปกปิดและพร้อมถ่ายทอดเรื่องราวประสบการณ์ของเขาให้แม่วัยรุ่นคนอื่นได้รับรู้ เมื่อนั้นการตีตราจะไม่สามารถทำลายคุณค่าของพวกเขาได้พลังเชิงบวกจะทำให้พวกเขากลับมามีพลังอำนาจอีกครั้ง ดังจะเห็นได้จาก แม่วัยรุ่นบางคนสามารถพัฒนาตนเองจนประสบความสำเร็จในชีวิต (รพีพงษ์ กันยะมี, 2555)

บทสรุป

การตั้งครกในวัยรุ่นเป็นประเด็นที่ซับซ้อน การจัดสวัสดิการที่เกี่ยวข้องกับการตั้งครกในวัยรุ่นจะต้องนำแนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้องมาบูรณาการ เพื่อเป็นแนวทางในการจัดทำนโยบายสวัสดิการสำหรับป้องกันและแก้ไขการตั้งครกในวัยรุ่น สิ่งสำคัญของนโยบาย คือ ต้องสามารถปฏิบัติได้จริง และมีข้อจำกัดน้อยที่สุด โดยต้องคำนึงถึงสภาพปัญหา ความต้องการ และเพศวิถีของวัยรุ่น สวัสดิการสังคมสำหรับวัยรุ่นที่ตั้งครกจึงควรมีทั้งสวัสดิการแบบถ้วนหน้า สวัสดิการลักษณะเฉพาะ และสวัสดิการชุมชน โดยการจัดสวัสดิการดังกล่าวนี้ต้องพึงระลึกเสมอว่า วัยรุ่นทุกคนมีสิทธิและสมควรได้รับโอกาสที่แท้จริง ที่ผ่านมามีแนวโน้มจะมีการปรับปรุงบริการให้เป็นมิตรมากขึ้น แต่ยังพบการตีตราในวิชาชีพที่เกี่ยวข้องกับวัยรุ่นอยู่ และการตีตรานี้จะไม่วันหมดไป ตราบใดที่ยังมีการตั้งครกในวัยรุ่นว่าไม่ดี และไม่เหมาะสม การแก้ปัญหาที่เกิดจากการตีตรา นอกจากจะผลักดันนโยบายสวัสดิการที่เหมาะสม และส่งเสริมการให้บริการที่เป็นมิตรต่อวัยรุ่นแล้ว ตัววัยรุ่นเองต้องรู้จักรับผิดชอบตัวเองมากขึ้น เพื่อไม่ให้พลาดตั้งครกทั้งที่ยังไม่พร้อม ส่วนวัยรุ่น

ที่ตั้งครรภ์แล้วต้องกล้าเผชิญหน้ากับความจริง รู้จักพิทักษ์สิทธิตนเอง และรับผิดชอบบทบาทของตนเองอย่างเต็มที่ สิ่งเหล่านี้จะทำให้พวกเขาก้าวผ่านอุปสรรคที่เกิดจากการติตรา และสามารถพัฒนาตนเองได้อย่างเต็มที่

กรอบแนวคิด
นโยบายสวัสดิการสังคมที่เกี่ยวข้องกับการตั้งครรภ์ในวัยรุ่น

รายการอ้างอิง

- กรมอนามัย. (2557). *การตั้งครรภ์ในวัยรุ่น: นโยบาย แนวทางการดำเนินงาน*. กรุงเทพฯ: ชุมชนสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย.
- กระทรวงสาธารณสุข. (2553). *นโยบายและยุทธศาสตร์การพัฒนานามัยการเจริญพันธุ์แห่งชาติ ฉบับที่ 1 (พ.ศ. 2553-2557)*. กรุงเทพฯ: ม.ป.พ.
- กองทุนประชากรแห่งสหประชาชาติ. (2556). *แม่วัยใส ความท้าทายการตั้งครรภ์ในวัยรุ่น*. กรุงเทพฯ: แอดวานส์ปรีนติ้ง.
- กิตติพัฒน์ นนทปัทมเดช. (2556). *เอกสารประกอบการสอนวิชา สค.603 ทฤษฎีปฏิสัมพันธ์สัญลักษณ์และการประยุกต์ใช้ในการปฏิบัติงานสังคมสงเคราะห์*.
- กิตติพัฒน์ นนทปัทมเดช. (2558). *เอกสารคำสอนวิชา นบส. 801 ทฤษฎีสังคม และปรัชญาสังคมสงเคราะห์และนโยบายสังคม*.
- ทวี เชื้อสุวรรณทวี และคณะ. (2549). *รายงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นฉบับสมบูรณ์โครงการรูปแบบการฟื้นฟูสมรรถภาพคนพิการที่เหมาะสมกับชุมชนพุทธมณฑล จ.นครปฐม*. นครปฐม: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- ทัศนีย์ ปุวรรตน์. (2555). *การป้องกัน แก้อาเจียร และส่งเสริมระบบ เครือข่ายการดูแลสุขภาพวัยรุ่น เยาวชนท้องไม่พร้อมและเยาวชนที่อยู่ในภาวะเสี่ยงอย่างครอบคลุม จังหวัดเชียงใหม่*. รายงานการวิจัย.
- ไทยรัฐออนไลน์. (2 มีนาคม 2553). *ตะลึงซากทารก 2002 ศพ ดีแฉวิกฤตสังคมเสื่อมทราม*. สืบค้นจาก www.thairat.com.
- เบญจพร ปัญญา. (2553). *การทบทวนองค์ความรู้ การตั้งครรภ์ในวัยรุ่น*. นนทบุรี: กระทรวงสุขภาพจิต.
- เพ็ญพักตร์ อุทิศ. (2549). *การเผชิญกับภัยพิบัติ: คู่มือปฏิบัติการช่วยเหลือดูแลด้านจิตใจแก่ผู้ประสบภัยจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย*. กรุงเทพฯ: ม.ป.พ.
- มูลนิธิสร้างเสริมสุขภาพผู้หญิง. (2557). *พลังสังคม รับมือท้องวัยรุ่น*. กรุงเทพมหานคร.
- รพีพงษ์ กันยะมี. (2555). *การทำงานของตราใบต่อผู้ติดเชื้อเอชไอวี/ผู้ป่วยเอดส์ในสังคมไทย: กระบวนการทางสังคม ความสัมพันธ์เชิงอำนาจและการครอบงำ*. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทศึกษาศาสตร์, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์.
- ร่างยุทธศาสตร์การป้องกันและแก้ไขปัญหาการตั้งครรภ์ในวัยรุ่น พ.ศ.2558-2567. สืบค้นจาก <http://www.thaiteenpreg.com/?p=1156>
- วันชนะ ไชยะแสง. (2554). *ยุทธศาสตร์การต่อรองกับการถูกตีตราจากสังคมของผู้หญิงพิการในสังคมลาว: กรณีศึกษาผู้หญิงตาบอดในนครหลวงเวียงจันทน์*. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทศึกษาศาสตร์, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, คณะศิลปศาสตร์, สาขาวิชาสตรีศึกษา.
- วันทนี วาสิกะสิน. (2554). *สังคมสงเคราะห์แนวคิดสตรีนิยม ทฤษฎีการปฏิบัติงาน*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- วันทนี วาสิกะสิน, สุรางค์รัตน์ วศินารมณ, และ กิตติพัฒน์ นนทปัทมเดช. (2537). *ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับสวัสดิการสังคมและสังคมสงเคราะห์*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ศรีเพ็ญ ดันติเวสส และคณะ. (2556). *สถานการณ์การตั้งครรภ์ในวัยรุ่นในประเทศไทย 2556 ADOLESCENT PREGNANCY IN THAILAND 2013*. นนทบุรี: กระทรวงสาธารณสุข.
- ศิริพร จิรวัดกุล และคณะ. (2554). *การศึกษาแนวทางป้องกันและแก้ไขปัญหาการตั้งครรภ์ไม่พร้อมในวัยรุ่น (แม่วัยใส)*. รายงานวิจัย. กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์, สำนักงานกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว.
- สุชาติ ทวีสิทธิ์. (2555). *เสียงจากชายขอบ: การเคลื่อนไหวสิทธิมนุษยชน เพื่อคนใช้ยาเสพติดในประเทศไทย*. ประชากรชายขอบและความเป็นธรรมในสังคมไทย.

Books

- DAGUERRE, A. (2006). *Teenage Pregnancy and Parenthood in England*. In: A. Daguerre and C. Nativel (Eds) *When Children Become Parents: welfare state responses to teenage pregnancy*. Bristol: Policy Press.
- Kyla Ellis-Sloan. (2013). *Teenage Mothers, Stigma and Their 'Presentations of Self*.
<http://www.socresonline.org.uk/19/1/9.html>> 10.5153/sro.3269
- Goffman, E. (1963). *Stigma: Notes on the management of spoiled identity*. New York, NY: Simon & Schuster, Inc.
- Sarah Stachowiak. (2013). *PATHWAYS FOR CHANGE*. 10 Theories to Inform Advocacy and Policy Change Efforts
Center for Evaluation Innovation.
- SELMAN, P. (2003). *Scapegoating and Moral Panics: Teenage Pregnancy in Britain and the United States*. In: S. Cunningham-Burley and L. Jamieson (Eds) *Families and the State: Changing Relationships*. Basingstoke: Palgrave Macmillan
- United Nations. (2008). *Official list of MDG indicators*. From http://www.un.org/millenniumgoals/2008highlevel/pdf/newsroom/mdg%20reports/MDG_Report_2008_ENGLISH.pdf
- United Nations. (2015). *World Population Prospects*. From
http://esa.un.org/unpd/wpp/publications/files/key_findings_wpp_2015.pdf
- World Health Organization. (2014). *Adolescent pregnancy*. From
<http://www.who.int/mediacentre/factsheets/fs364/en/>

การศึกษากระบวนการเสริมพลังในสภาเด็กและเยาวชน กรณีศึกษาสภาเด็กและเยาวชนตำบลเหมืองหม้อ

A Study of the Empowerment Process of Childent and youth of Thailand:

A Case study of the Muangmho District Childent and Youth Council

ปภาพินท์ คำอุดม*

Prapapin Khamudom

บทคัดย่อ

บทความนี้นำเสนอการวิเคราะห์แนวคิดจากการศึกษากระบวนการเสริมพลังในสภาเด็กและเยาวชน กรณีศึกษาสภาเด็กและเยาวชนตำบลเหมืองหม้อ โดยนำความรู้ในงานสวัสดิการสังคมด้วยวิธีการวิเคราะห์เนื้อหาจากกรอบแนวคิด การทบทวนวรรณกรรม และงานวิชาการที่เกี่ยวข้อง ต่อกระบวนการของสภาเด็กและเยาวชนที่สอดคล้องต่อการบังคับใช้พระราชบัญญัติส่งเสริมการพัฒนาเด็กและเยาวชนแห่งชาติพ.ศ.2550 ที่จะสะท้อนให้เห็นการดำเนินงานในการพัฒนาสภาเด็กและเยาวชนนั้นจำเป็นต้องมีกรอบทิศทางในการขับเคลื่อนงานที่ชัดเจนและแนวทางการเสริมพลังอำนาจให้เด็กและเยาวชนได้ตระหนักรู้ถึงคุณค่าต่อการเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนและสังคม รวมถึงการแสวงหาปัจจัยที่เกื้อหนุนให้สภาเด็กและเยาวชนทำงานอย่างเข้มแข็ง ซึ่งสภาเด็กและเยาวชนตำบลเหมืองหม้อ ได้เป็นต้นแบบที่มีผลรางวัลการันตีระดับชนะเลิศอันดับ 1 ระดับประเทศ คือ ได้รับรางวัลการประกวด โครงการพัฒนาคุณภาพเด็ก "วัยใสใส่ใจทำดี teen to be good" ประจำปี 2558

คำสำคัญ: สภาเด็กและเยาวชน, การเสริมพลังอำนาจ, กระบวนการพัฒนา

ABSTRACT

This article presents the analysis of the empowering process in Children and Youth Council from a case study: Tumbon Muangmho Children and Youth Council. The article brings the knowledge in Social Welfare by analysing the concept framework, literature review and related academic articles in work process of the Children and Youth Council, according to the law enforcement in supporting the national development of children and youth. This reflects the work in development of the Children and Youth Council which is needed to have the framework in driving the process clearly. The Empowering process for the youth to realise the values of participating in the development of social and community, including the search of sustainable supporting factors to the Children and Youth Council ,which Muangmho District Childent and Youth Council ranked number one in the national competition in the project "Teen to be good" in the year of 2558.

Keywords: Children and Youth Council, Empowerment, process of development

บทนำ

“สภาเด็กและเยาวชน” จัดตั้งขึ้นตามพระราชบัญญัติส่งเสริมการพัฒนาเด็กและเยาวชนแห่งชาติ พ.ศ.2550 โดยมาตรา 22 กำหนดให้มีการจัดตั้งสภาเด็กและเยาวชนในระดับจังหวัด อำเภอ โดยเปิดรับสมัครเด็กและเยาวชนในพื้นที่ที่มีอายุไม่เกิน 25 ปีบริบูรณ์ โดยผ่านกระบวนการคัดเลือก จากเจ้าหน้าที่สำนักงานพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์หรือเจ้าหน้าที่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและผู้แทน

* นักศึกษาปริญญาโทสาขาการบริหารและนโยบายสวัสดิการสังคม (ศูนย์ลำปาง) คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

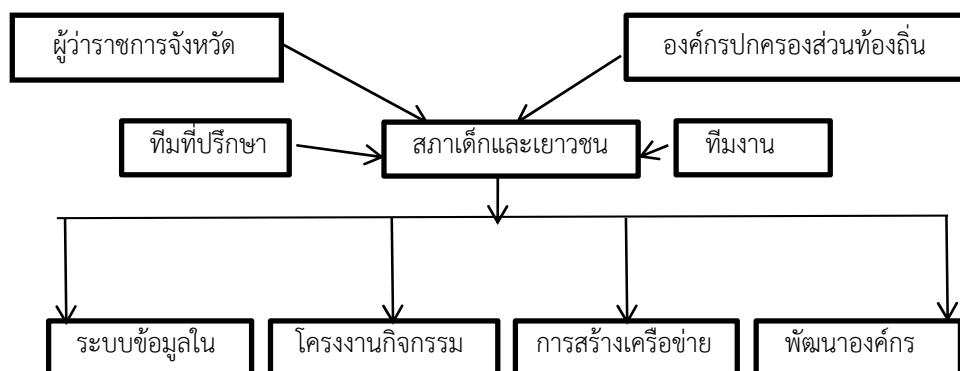
จากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เพื่อสรรหาแกนนำเด็กและเยาวชนที่มีคุณสมบัติเหมาะสม อาทิเช่น เป็นผู้นำนักเรียน เป็นแกนนำเด็กและเยาวชน ในชุมชน หรือเป็นเด็กและเยาวชนที่มีจิตอาสา ให้เข้ามาเป็นคณะบริหารสภาเด็กและเยาวชน โดยบทบาทหน้าที่ของสภาเด็กและเยาวชน จะเป็น ตัวขับเคลื่อนเพื่อให้เกิดกิจกรรมต่างๆ ในชุมชน โดยคณะบริหารสภาเด็กและเยาวชนจะมีการประชุมวางแผนเพื่อเขียนโครงการเพื่อขอรับการสนับสนุนงบประมาณจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง โดยการดูแลการทำงานของสภาเด็กและเยาวชนจะมีสำนักงานพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์จังหวัด และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเป็นพี่เลี้ยงคอยดูแลให้คำปรึกษา รวมถึงพิจารณาสนับสนุนงบประมาณในการจัดโครงการของสภาเด็กและเยาวชน ซึ่งงบประมาณจะได้รับจากกรมกิจการเด็กและเยาวชน รวมถึงการจัดสรรงบประมาณขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่ผู้บริหารได้ให้ความสนใจและอุดหนุนงบประมาณประจำปี ผู้เขียนขออธิบายว่ากิจกรรมของสภาเด็กและเยาวชนส่วนใหญ่จะอยู่ในรูปแบบของกิจกรรมสาธารณประโยชน์ การพัฒนาศักยภาพเด็กและเยาวชนภายในชุมชน เช่น ทำความสะอาดลานวัด การจัดอบรมแกนนำเยาวชนในประเด็นต่างๆ เช่น อบรมด้านการป้องกันโรคติดต่อทางเพศสัมพันธ์ การมีเพศสัมพันธ์ที่ปลอดภัย การอบรมต่อต้านยาเสพติด และอบรมสร้างทีมงาน เป็นต้น กิจกรรมที่เกิดขึ้นล้วนเปิดโอกาสให้เด็กและเยาวชนมีพื้นที่การเรียนรู้ในชุมชน สร้างการมีส่วนร่วมของเด็กและผู้ใหญ่ พัฒนาศักยภาพ ฝึกภาวะผู้นำ รวมถึงปลูกฝังจิตสำนึกในการทำประโยชน์แก่ชุมชนและสังคมให้เกิดขึ้นในตัวเด็กและเยาวชน

ดังนั้นการพัฒนาศักยภาพสภาเด็กและเยาวชนนับว่าเป็นภารกิจสำคัญประการหนึ่งในการส่งเสริมการดำเนินงานตามพระราชบัญญัติส่งเสริมการพัฒนาเด็กและเยาวชนแห่งชาติ พ.ศ. 2550 ซึ่งได้กำหนดให้มีการจัดตั้งสภาเด็กและเยาวชนขึ้น เพื่อเป็นศูนย์กลางกลไกประสานความร่วมมือของหน่วยงาน องค์กร ภาคีเครือข่ายในการพัฒนาเด็กและเยาวชน บนพื้นฐานความเชื่อว่า “เด็กนำผู้ใหญ่หนุน” โดยการพัฒนาให้เด็กและเยาวชนเป็นบุคคลที่มีศักยภาพ เป็นทรัพยากรมนุษย์ที่ควรค่าแก่การได้รับการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง และเป็นหุ้นส่วนของสังคม ให้มีบทบาทและมีส่วนร่วมคิด เสนอแนวทาง วางแผนและร่วมดำเนินการป้องกันแก้ไขปัญหา และจัดกิจกรรมต่างๆ เพื่อพัฒนาเด็กและเยาวชน ชุมชน และสังคม

ทิศทางการพัฒนาศักยภาพสภาเด็กและเยาวชน

ผู้เขียน พบว่า หลังมีนโยบายให้มีการจัดตั้งสภาเด็กและเยาวชนตำบลในปี 2553-2554 ให้ครบทุกตำบลจำนวน 7,422 แห่ง แต่จากการศึกษาวิจัยสภาเด็กฯ ตำบล 40 อบต. ใน 10 จังหวัดปรากฏว่ามีถึง 70% ที่ไม่ประสบผลสำเร็จ เนื่องจากผู้นำ อบต. ขาดวิสัยทัศน์ มีอคติกับเด็ก ขาดกิจกรรม เน้นแต่จัดอีเว้นท์ เด็กเองก็ติดเรียนขาดรูปแบบขาดการริเริ่ม ขาดโอกาสและขาดการสนับสนุน มีเพียง 30% ที่ประสบความสำเร็จ แต่ต้องล้มเหลว 2-3 ครั้งก่อนเพื่อเกิดการเรียนรู้ และดำเนินการอย่างค่อยเป็นค่อยไปและจากการลงพื้นที่ยังพบเด็กเยาวชน 3-4 แสนคนทั่วประเทศ ขาดการดูแลเพราะผู้ใหญ่ไม่ใส่ใจจึงเกิดปัญหาเด็กเยาวชนกลุ่มเสี่ยงมากมาย สำหรับองค์ประกอบที่จะทำให้สภาเด็กฯตำบลประสบความสำเร็จอยู่ที่นักคิด ตีโจทย์เป็นมีทีมงาน มีพี่เลี้ยงแนะนำ มีผู้บริหารเข้าใจกล้าเปิดโอกาสมีการประชุมเครือข่ายพี่น้องมีระบบธรรมาภิบาล แลกเปลี่ยนเรียนรู้ มีระบบประเมินผลที่มีประสิทธิภาพ (สมพงษ์ จิตระดับ, 2555) รวมถึงข้อมูลของสภาเด็กและเยาวชนระดับต่างๆ ยังอยู่ในระยะเริ่มต้นเด็กยังมีส่วนร่วมในชั้น “ผู้ใหญ่คิดเด็กปฏิบัติ” เป็นส่วนใหญ่การคิดโครงการกิจกรรมต่างๆมีข้อขัดแย้งเกิดขึ้นระหว่างแกนนำสภาเด็กและเยาวชนกับทีมที่ปรึกษาบุคลากรที่มารับงานเข้าใจเนื่องารูปแบบกฎเกณฑ์ขั้นตอนแตกต่างกันจนนำไปสู่ความไม่ไว้วางใจซึ่งกันและกัน (สมพงษ์ จิตระดับ และคณะ, 2556, น. 2) ซึ่งในจังหวัดแพร่ มีเพียงบางพื้นที่ที่มีการจัดตั้งสภาเด็กและเยาวชนระดับตำบลที่มีความเข้มแข็งและมีผลการดำเนินงานที่มีความต่อเนื่องและยั่งยืน นั่นคือ สภาเด็กและเยาวชนตำบลเหมืองหม้อ อำเภอเมืองแพร่ ที่มีการรวมตัวจากกลุ่มหนุ่มสาว ตั้งแต่ในปี 2539 และได้ดำเนินกิจกรรมที่เกี่ยวข้องมาโดยตลอด ซึ่งในปี 2549 สภาเด็กและเยาวชนตำบลเหมืองหม้อได้ดำเนินการจัดตั้งสภาเด็กและเยาวชนระดับตำบลนำร่องของจังหวัดแพร่ (ข้อมูลจากรายงานผลการดำเนินงานของสภาเด็กและเยาวชนตำบลเหมืองหม้อปี 2557) ที่มีการขับเคลื่อนงานของสภาเด็กและเยาวชนตำบลเหมืองหม้อเป็นที่ประจักษ์และมีผลงานที่ได้รับรางวัลเป็นเครื่องหมายการันตีความเก่ง ความดีในหลายๆ ปีที่ผ่านมา

ดังนั้นปัญหาที่เกิดจากการขับเคลื่อนงานด้านสภาเด็กและเยาวชนในหลายๆ พื้นที่ตำบล อำเภอหรือแม้กระทั่งจังหวัด ควรได้รับการตระหนักถึงในการพัฒนากระบวนการที่จะส่งเสริมและสร้างพลังอำนาจให้แก่เด็กและเยาวชน โดยอาศัยกลุ่มชุมชน ทูทางสังคม และเครือข่ายภาคสังคมเข้ามามีบทบาทในการสร้างองค์ความรู้ที่เหมาะสมแก่การพัฒนาศักยภาพของสภาเด็กและเยาวชนต่อไป โดยผู้เขียนบทความมีข้อมูลว่าการศึกษาวิจัย “รูปแบบการมีส่วนร่วมของเด็กและเยาวชนในประเทศไทย” พบว่า รูปแบบของสภาเด็กและเยาวชนที่ประสบความสำเร็จประกอบไปด้วยองค์ประกอบดังต่อไปนี้ ดังนี้

ที่มา: สมพงษ์ จิตระดับ และคณะ, 2553.

กล่าวคือ การศึกษากระบวนการเสริมพลังในสภาเด็กและเยาวชน กรณีศึกษาสภาเด็กและเยาวชนตำบลเหมืองหม้อนั้น จักเป็นการรวบรวมสถานการณ์ ปัจจัย และวิธีการดำเนินงานขององค์กรสภาเด็กและเยาวชนตำบลเหมืองหม้อ เพื่อถอดเป็นต้นแบบในการปฏิบัติงานด้านสภาเด็กและเยาวชนให้เกิดความเข้มแข็ง เพื่อให้สภาเด็กและเยาวชนในระดับอื่นๆ เข้ามามีบทบาทและมีส่วนร่วมในการขับเคลื่อนการแก้ไขปัญหาของเด็กและเยาวชน โดยการใช้ปัจจัยไม่ว่าจะเป็นทุนทางสังคมในชุมชนของตนเอง การมีส่วนร่วมระหว่างเด็กและผู้ใหญ่ และการนำกรอบแผนยุทธศาสตร์ด้านเด็กและเยาวชนเพื่อเสริมพลังอำนาจให้แก่เด็กและเยาวชนในการเป็นเข็มทิศขับเคลื่อนงานให้เกิดความเข้มแข็งและยั่งยืนต่อไป

แนวคิดที่มีผลต่อการศึกษากระบวนการเสริมพลังในสภาเด็กและเยาวชน

แนวคิดการเสริมสร้างพลังอำนาจ

นักวิชาการและนักจิตวิทยาสังคมได้จำแนกแหล่งที่มาแห่งอำนาจ (Power Bases) ออกเป็น 5 แหล่ง ดังนี้ (สิทธิโชค วรรณสันติกุล, 2539, น. 52-56)

1. Legitimate Power อำนาจตามกฎหมายหรือตำแหน่ง หมายถึง อำนาจที่บุคคลได้มาจากการแต่งตั้งตามระเบียบหรือกฎหมายหรือจากความเห็นพ้องต้องกันของสมาชิกในกลุ่ม ซึ่งผู้บริหารที่ได้รับการแต่งตั้งตามกฎหมายจะได้อำนาจนี้มาโดยอัตโนมัติ เมื่อสั่งการให้ลูกน้องปฏิบัติตาม ลูกน้องก็จะยินยอมทำตามโดยถือว่าทำตามอำนาจสั่งการที่ผู้บังคับบัญชามีอยู่ ทั้งนี้ กฎเกณฑ์ในการแต่งตั้งบุคคลของอำนาจในลักษณะนี้อาจจะเป็นกฎเกณฑ์ที่ไม่ได้เขียนไว้เป็นลายลักษณ์อักษรก็ได้กล่าวคือ เป็นกฎเกณฑ์ที่เรียกว่า “กฎที่รู้กันโดยไม่ต้องพูด (Unspeaking law)” เช่น ในสังคมไทยนั้นเมื่อจะมอบอำนาจให้แก่บุคคลในกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง เกณฑ์ที่สำคัญอย่างหนึ่งก็คือ จะให้ความสำคัญต่ออายุหรือความอาวุโสซึ่งเป็นเกณฑ์ที่ไม่ได้ระบุในกฎระเบียบการมอบอำนาจใดๆ
2. Reward Power อำนาจจากรางวัล หมายถึง อำนาจที่บุคคลได้มาจากการที่ตนเองมีรางวัลที่จะให้แก่ผู้อื่นได้ โดยทั่วไปอำนาจนี้มักจะได้มาพร้อมกับตำแหน่งที่ได้รับแต่งตั้งเพราะเมื่อผู้ใดได้รับแต่งตั้งให้เป็นผู้บังคับบัญชา ผู้นั้นจะให้รางวัลแก่การปฏิบัติงานของลูกน้องได้ทันที เป็นต้นว่า ให้เลื่อนเงินเดือน ปรับตำแหน่ง การยกย่องด้วยประกาศนียบัตรชมเชย เป็นต้น

นอกจากนี้ผู้บริหารอาจให้รางวัลโดยไม่เกี่ยวกับตำแหน่งได้อีกด้วย เรียกว่า “รางวัลส่วนตัว (Personal Reward)” เช่น การพาไปรับประทานอาหาร การให้เงินพิเศษเป็นการส่วนตัว การชมเชย การใช้เส้นสายฝากฝัง ฯลฯ

3. Coercive Power อำนาจในการลงโทษ หมายถึง อำนาจในการที่ผู้บังคับบัญชาสามารถลงโทษหรือทำให้สมาชิกได้รับความทุกข์ยากลำบาก เป็นอำนาจตรงกันข้ามกับอำนาจการให้รางวัล ซึ่งการใช้อำนาจนี้ต่อลูกน้องจะทำให้เกิดความกลัวและจะปฏิบัติตามเพื่อให้พ้นไปจากการลงโทษหรือสภาพที่ตนเองเป็นทุกข์ ซึ่งอำนาจในการลงโทษอาจทำได้โดยการงดโบนัส การลดตำแหน่ง การตัดเงินเดือนการให้ลาออก เป็นต้น

4. Referent Power อำนาจบารมี หมายถึง อำนาจในการที่บุคคลมีความน่าเชื่อถือ มีแรงดึงดูดใจให้คนอื่นเอาเป็นแบบอย่าง เป็นที่ชื่นชมหรือชื่นชอบของคนอื่น ซึ่งอำนาจเช่นนี้ อาจเกิดจากการที่บุคคลมีลักษณะส่วนตัวบางอย่างที่โดดเด่นหรือมีพฤติกรรมที่น่ายกย่องและจงใจให้เป็นแบบอย่างในการปฏิบัติตามได้ในสังคมทั่วไป คนที่มีอำนาจบารมีมักจะได้แก่ นักการเมืองคนสำคัญ นักกีฬาชื่อดังต่างๆ ดารานักร้อง นักแสดง ฯลฯ ในองค์กรหรือบริษัทต่างๆ คนที่มีอำนาจบารมีก็จะได้แก่ คนที่ได้รับความสำเร็จจากการทำงาน นักบริหารตัวอย่าง พนักงานดีเด่น เป็นต้น นอกจากนี้คนที่จะมีอำนาจบารมีอีกประเภทหนึ่งคือ คนที่มีเสน่ห์ในตัวเอง มีมนุษยสัมพันธ์ที่ดีและเป็นที่ยอมรับของคนทุกระดับ ซึ่งผู้บริหารมักจะเล็งเลาะความสำคัญของอำนาจบารมี แต่แท้จริงแล้วอำนาจนี้เป็นอำนาจที่สามารถทำให้ลูกน้องทำตามคำสั่งหรือทำตามความต้องการของผู้บริหารได้ด้วยความเต็มใจเพราะการทำการบางอย่างเพื่อคนที่ตนนับถือ นั่น คนเราทุกคนต่างก็ยินดีที่จะทำทั้งสิ้น

5. Expert Power อำนาจความเชี่ยวชาญ หมายถึง การที่บุคคลมีความรู้ ความเชี่ยวชาญจนกระทั่งคนอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องยอมทำตามคำสั่งหรือการแนะนำของเขาโดยศรัทธา เช่น หมอมีอำนาจความเชี่ยวชาญทางการแพทย์ หนายความมีอำนาจความเชี่ยวชาญทางกฎหมาย ช่างก่อสร้างมีอำนาจความเชี่ยวชาญในเรื่องการปลูกสร้างซ่อมแซมอาคาร ฯลฯ ถ้าบุคคลเหล่านี้แนะนำหรือขอให้เราทำอะไรในเรื่องที่เขาชำนาญแล้ว เรามักจะต้องทำตามเสมอ เช่น เมื่อหมอแนะนำให้คนไข้ปฏิบัติตนอย่างไรในการรักษาตัว คนไข้ก็จะพยายามทำตามคำแนะนำนั้น ในทำนองเดียวกันองค์กรทุกแห่งล้วนมีบุคคลที่มีอำนาจแห่งความเชี่ยวชาญเป็นสมาชิกอยู่ บางคนอาจจะมีตำแหน่งที่เรียกว่าเป็นผู้เชี่ยวชาญในองค์กรนั้นๆ เช่น ผู้เชี่ยวชาญทางการฝึกอบรม ผู้เชี่ยวชาญทางการบัญชี เป็นต้น ถึงแม้ว่าส่วนใหญ่จะไม่ได้ระบุตำแหน่งไว้ชัดเจนแต่สมาชิกทุกคนก็จะรับทราบโดยทั่วกัน

จากการเกริ่นนำความหมายอำนาจดังกล่าวข้างต้น ผู้เขียนได้มองว่าอำนาจดังกล่าวล้วนเป็นอำนาจที่เป็นประโยชน์และมีอิทธิพลต่อการบริหารจัดการทั้งผู้บริหารและผู้ร่วมงานสามารถใช้พลังอำนาจเหล่านี้ก่อให้เกิดคุณค่าต่อหน่วยงานของตนเองได้ ทั้งนี้พลังอำนาจที่อยู่ภายในตัวบุคคล เมื่อถูกนำมาใช้อย่างมีเหตุผลและเหมาะสมก็จะยิ่งทำให้องค์กรหรือหน่วยงานนั้นๆ มีความเจริญก้าวหน้ามากยิ่งขึ้น ดังนั้นการเสริมสร้างพลังอำนาจแก่องค์กรของสภาเด็กและเยาวชนจึงจำเป็นอย่างยิ่งที่ทุกคนและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องของสภาเด็กและเยาวชน จะต้องกระตุ้นและหนุนนำต่อการสร้างพลังอำนาจของสมาชิกหรือคณะบริหารสภาเด็กและเยาวชนให้เพิ่มขึ้น ซึ่งการเสริมพลังอำนาจนั้นอาจจะนำวิธีการตามความหมายข้างต้นมาเสริมสร้างแรงจูงใจอันดีต่อกัน และ ความเคารพนับถือต่อกันระหว่างสมาชิกในองค์กรโดยอาศัยสัมพันธ์ภาพอันดีระหว่างผู้นำและผู้ตามที่ได้เด็กและเยาวชนเข้าถึงได้ง่ายและให้ความเชื่อใจแก่กัน เพราะการดำเนินงานของสภาเด็กและเยาวชนนั้นหากขาดการสร้างแรงจูงใจในการทำงานร่วมกัน ขาดต้นแบบด้านความคิด ต้นแบบการสร้างบุคลิกภาพ หรือ ต้นแบบด้านอื่นๆ ที่จะเสริมพลังให้สมาชิกของสภาเด็กและเยาวชนให้มีศักยภาพก็อาจจะทำให้เกิดปัญหาภายในที่ทำงานร่วมกันได้ เพราะการเสริมพลังอำนาจจะเป็นผลดีให้แก่ตนเองแล้วยังส่งผลดีต่อองค์กรอีกด้วย เนื่องจากแนวคิดการเสริมพลังอำนาจให้แก่สภาเด็กและเยาวชนจะทำให้การทำงานเกิดประสิทธิภาพและประสิทธิผลนำไปสู่ความสำเร็จขององค์กรได้ อย่างไรก็ตามอำนาจต่างๆ ที่เกิดขึ้นสามารถส่งผลต่อบุคคลหรือสิ่งแวดล้อมทั้งทางบวกและทางลบได้ด้วยกันจึงจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องปรับหรือประยุกต์ใช้อำนาจเหล่านี้ในการบริหารเครือข่าย กลุ่มหรือองค์กรเพื่อให้ผู้ร่วมงานหรือสมาชิกนั้นรู้สึกเป็นบุคคลสำคัญหรือเป็นผู้ที่สามารถทำให้เครือข่าย กลุ่มหรือองค์กรประสบความสำเร็จได้

แนวคิดทุนทางสังคม

นักวิชาการได้ให้ความหมายของแนวคิดทุนทางสังคมมองทุนทางสังคมว่า เป็นบรรทัดฐานและเครือข่ายที่มีค่านิยมร่วมกันของประชาสังคมที่ทำให้เกิดกลุ่มของบุคคลในการที่จะร่วมกันประกอบประโยชน์เพื่อส่วนรวม Robert Putnam (1993, อ้างถึงใน อางยุทธ เนติธนากุล และ โยธิน แสงวดี, 2547, น. 59-60)

A. Portes (1998, อ้างถึงใน สมศักดิ์ สามัคคีธรรม, 2553, น. 96) กล่าวถึง ทุนทางสังคมว่า หมายถึง ความสามารถของผู้กระทำการที่จะทำให้เกิดผลประโยชน์ที่เขาได้รับอยู่ในขณะนั้น มีความมั่นคงยืนยาว สามารถกระทำต่อเนื่อง มาจากคุณงามความดีของการเป็นสมาชิกเครือข่ายทางสังคม และโครงสร้างทางสังคมอื่นๆ

ประเวศ วะสี (2540, อ้างถึงใน อางยุทธ เนติธนากุล และโยธิน แสงวดี, 2547, น. 60) กล่าวว่า ทุนทางสังคม คือ การที่คนมารวมกันและเป็นการนำเอาทั้งความดี ความรู้ มารวมกัน และนำไปสู่การสร้างพลังทางสังคมซึ่งสามารถนำไปสู่การแก้ไขปัญหาต่างๆ

กล่าวได้ คือ ทุนทางสังคม (Social Capital) เป็นแนวคิดได้รับความสนใจจากนักสังคมศาสตร์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงต้นทศวรรษที่ 1990 มีการมองในมิติของความสัมพันธ์ทางสังคม ในลักษณะเริ่มต้นจาก “ทุน” ซึ่งมีการพิจารณาเปรียบเทียบความเป็นทุนในลักษณะที่หลากหลาย เช่น ทุนทางเศรษฐกิจ (Economic Capital) ทุนทางกายภาพ (Physical Capital) ทุนมนุษย์ (Human Capital) และทุนทางวัฒนธรรม (Cultural Capital) (สมศักดิ์ สามัคคีธรรม, 2553, น. 92) ทุนที่กล่าวถึงข้างต้นเหล่านี้จะเป็นเสริมให้นโยบายของรัฐ กิจกรรมต่างๆ ที่รัฐกำหนดขึ้น ขนบธรรมเนียม ประเพณี วัฒนธรรมทางการเมืองของประชาชน เป็นต้นได้รับการนำไปปฏิบัติ (อางยุทธ เนติธนากุล และโยธิน แสงวดี, 2547, น. 58) อย่างเป็นรูปธรรมด้วย

“ทุนทางสังคม” ตั้งอยู่บนฐานคิดอยู่ 2 ประการ คือ ประการแรก “ทุน” เกิดขึ้นจากการสะสมและเกิดการพอกพูนผ่านกระบวนการในการดำรงรักษา ทั้งในระดับที่ “เข้าชั้น/ลึกซึ้ง” และในระดับที่ “กว้างขวาง” การสะสมทุนดังกล่าวนี้เป็นลงทุนเพื่อสร้างความเหนียวแน่นของสัมพันธ์ภาพที่มีการดำเนินการอย่างคงเส้นคงวา เกิดขึ้นอย่างสม่ำเสมอ โดยอาจใช้กิจกรรมต่างๆเข้ามาเป็นเครื่องมือในสร้างทุนและทำให้เกิดการสะสม เช่น งานเลี้ยงสังสรรค์ การพบปะพูดคุยแบบเป็นทางการและไม่เป็นทางการ การช่วยเหลือเกื้อกูล การเข้าร่วมในงานประเพณี วัฒนธรรมต่างๆ ของสังคม เช่น งานบวช งานแต่งงาน งานศพ งานขึ้นบ้านใหม่ งานฉลองรับปริญญาหรือรับตำแหน่ง เป็นต้น

ประการที่สอง เมื่อมีการสะสมทุนเกิดขึ้น “ทุน” ดังกล่าวจะมีสถานะเป็นทรัพย์สินที่มีมูลค่า สามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้ทั้งในแง่ของบุคคล กลุ่ม องค์กร หรือชุมชน ซึ่งหมายถึง การใช้ทรัพยากรที่เอื้ออำนวยให้เกิดความร่วมมือระหว่างสมาชิกภายในกลุ่มและนอกกลุ่ม สมศักดิ์ สามัคคีธรรม (2553, น. 92-94) อีกทั้งสามารถนำไปสู่การเอื้ออำนวยประโยชน์ในแง่ทั้งในแง่ของการแก้ไขปัญหาและความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในสังคมได้อีกด้วย

องค์ประกอบที่สำคัญของทุนทางสังคม

1. การมีส่วนร่วมในเครือข่าย หัวใจสำคัญของมีส่วนร่วมคือ ความเข้มข้นที่มากหรือน้อยของเครือข่ายความสัมพันธ์ที่ประสานกิจกรรมเชื่อมต่อกันระหว่างบุคคลหรือกลุ่ม ประชาชนจะผูกมัดและประสานตนเองกับผู้อื่น โดยผ่านทางความหลากหลายของความร่วมมือกันซึ่งต้องเป็นไปโดยสมัครใจและเท่าเทียมกัน

2. การเอื้อประโยชน์แก่กัน ทุนทางสังคมมิได้หมายถึงการแลกเปลี่ยนที่เป็นที่ยอมรับอย่างเป็นทางการและเป็นไปโดยทันทีของติดต่อกันในทางกฎหมายหรือทางธุรกิจ แต่เป็นผลร่วมกันของการคำนึงถึงผู้อื่นก่อนเป็นอันดับแรก และมองประโยชน์ส่วนตนในลำดับหลัง บุคคลจะจัดหาหรือบริการให้แก่ผู้อื่นหรือกระทำเพื่อผลประโยชน์ต่อบุคคลอื่นด้วยทุนของบุคคลนั้น แต่โดยทั่วไปความคาดหวังอยู่ที่ว่าการกระทำที่แสดงออกแห่งน้ำใจที่ดีนั้น จะเป็นผลตอบแทนย้อนกลับมาในภายหลัง ในชุมชนที่มีการเอื้อประโยชน์แก่กันและกันอย่างเข้มแข็ง ประชาชนมักจะเอาใจใส่ต่อผู้อื่น หรือ มองเห็นความสำคัญของผู้อื่นก่อนตนเองโดยมีหลักสำคัญดังนี้

1) ความไว้วางใจ การมีความไว้วางใจจะก่อให้เกิดความตกลงใจในการเข้ารับความเสี่ยงในภาวะการณ์แวดล้อมของสังคมบนพื้นฐานของความรู้สึกที่เชื่อมั่นในการที่ผู้อื่นจะตอบสนองตามที่คาดหวังไว้ และจะกระทำหรือให้การสนับสนุนช่วยเหลือซึ่งกันและกัน หรืออย่างน้อยที่สุดเชื่อว่าคนอื่น ๆ ไม่มีเจตนาที่เป็นภัยต่อบุคคลนั้น

2) บรรทัดฐาน เป็นรูปแบบในการควบคุมทางสังคมที่ระบุหรือกำหนดรูปแบบของพฤติกรรมที่เป็นที่ยอมรับและให้ค่าโดยบุคคลในสังคม การควบคุมทางสังคมไม่จำเป็นต้องเป็นทางการ หรือเป็นบทลงโทษในทางกำหนด หรือเขียนไว้เป็นลายลักษณ์อักษร แต่เป็นที่รู้จักหรือเป็นที่เข้าใจโดยทั่วไปว่า อะไรเป็นรูปแบบของพฤติกรรมที่คาดหวังของสังคม ในชุมชนหรือสถานที่ซึ่งมีระดับของความไว้วางใจต่ำและไม่ค่อยมีบรรทัดฐานทางสังคม จะพบว่า ประชาชนจะร่วมมือกันภายใต้ระบบของกฎหมายและระเบียบที่เป็นทางการที่ต้องมีการทำความเข้าใจกัน หรือการฟ้องร้องดำเนินคดีรวมทั้งการใช้อำนาจหรือกำลังบังคับ

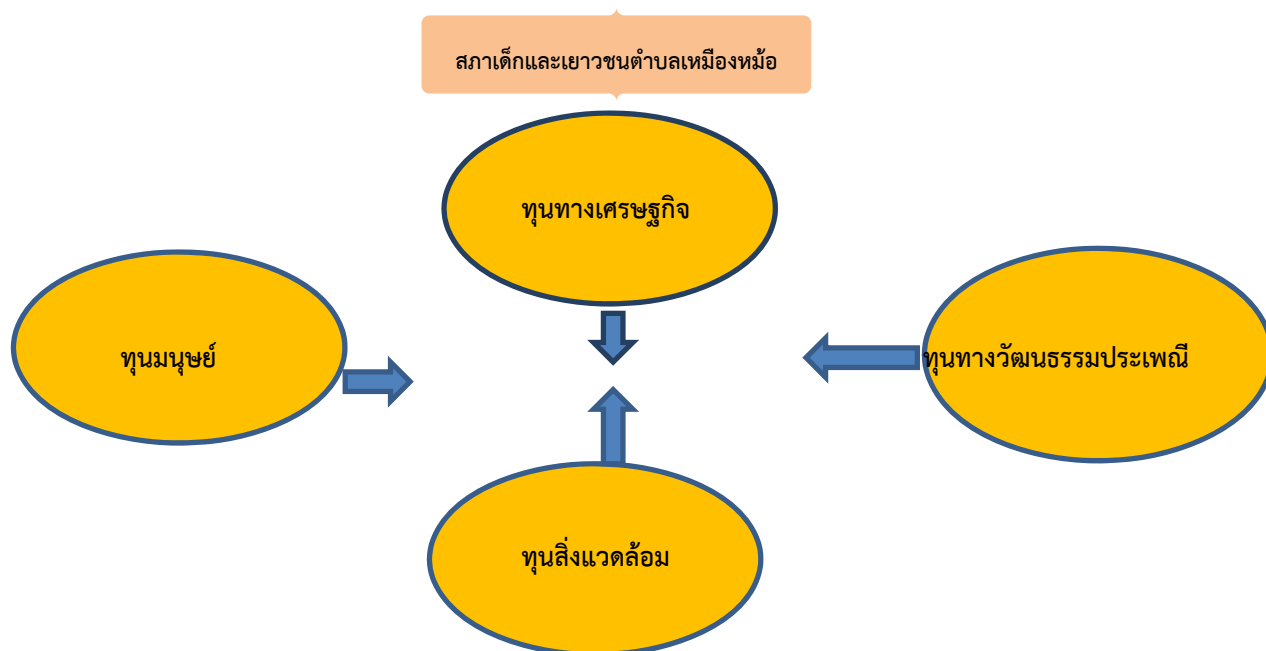
3) ความร่วมกัน หมายถึง ผลร่วมกันของความไว้วางใจกัน เครือข่ายบรรทัดฐานและการเอื้อประโยชน์แก่กันและกัน จะก่อให้เกิดการเป็นชุมชนที่เข้มแข็งที่มีการแบ่งปันความเป็นเจ้าของในทรัพยากรร่วมกัน

4) กิจกรรมที่สนับสนุนให้เกิดการเปลี่ยนแปลง ในประการนี้ อาຈုທຸ ເນຕີນາຄຸ ແລະ ໂຍຕີນ ແສງຕີ ອີບາຍວ່າ เป็นสิ่งที่แอบแฝงอยู่ในองค์ประกอบที่กล่าวถึงความสามารถของบุคคลและการรวมกลุ่ม ในการพัฒนาทุนทางสังคมต้องมีการผูกมัดที่เข้มแข็งและความตั้งใจจริงของพลเมืองร่วมกัน

ผู้เขียนสรุปได้ว่า การนำทุนทางสังคมเข้ามามีบทบาทต่อกระบวนการเสริมพลังในสภาเด็กและเยาวชน จำเป็นอย่างยิ่งต่อกระบวนการส่งเสริมให้เกิดความเข้มแข็งในการสนับสนุนงานสภาเด็กและเยาวชน ที่จะต้องอาศัยค่านิยม จารีตประเพณี การช่วยเหลือเกื้อกูล และวัฒนธรรมที่ดีในชุมชนก่อสร้างรากตัวให้เด็กและเยาวชนได้ซึมซับและยึดเหนี่ยวห่วงแห่งต่อการมีส่วนร่วมที่จะพัฒนาบ้านเกิดเมืองนอนของตนให้มีความเจริญและมีความเข้มแข็ง โดยอาศัยการเลือกใช้วิธีการเพิ่มทรัพยากรซึ่ง “ทรัพยากร” ที่ว่านั้นก็ให้แก่ผู้คนองค์กรสมาคมภาครัฐเครือข่ายทุกเพศทุกวัยอันเป็นเหมือนทรัพยากรและทุนตั้งต้นที่มีอยู่แล้วในพื้นที่โดยการเปิดโอกาสให้แต่ละภาคส่วนได้พบปะความคิดสร้างสรรค์มาร่วมแรงกันอย่างอิสระรวมทั้งเชื่อมโยงกิจกรรม/โครงการที่เคยเกิดขึ้นแล้วเพื่อต่อยอดทางความคิดการเรียนรู้ให้แก่เด็กและเยาวชน ผลก็คือ ความสุขที่เพิ่มขึ้นจากการร่วมกันทำงานพร้อมความคิดสร้างสรรค์ที่หลังไหลอย่างไม่หยุดย่นผ่านกิจกรรมรูปแบบต่างๆ ที่อยู่ภายใต้วัตถุประสงค์เดียวกัน ค่านิยมเดียวกันในชุมชน หรือ องค์กรของตนเอง ยกตัวอย่างในกรณีของสภาเด็กและเยาวชนตำบลเหมืองหม้อที่อาศัยทุนทางสังคมดังกล่าว เข้ามาเสริมความเข้มแข็งของตนเองในการทำงาน ด้วยอาศัยความอ่อนน้อมถ่อมตนของเด็กและเยาวชนเข้าหาปราชญ์ชาวบ้าน หรือผู้นำทางวัฒนธรรม ประเพณีในชุมชนไม่ว่าจะเป็น ช่างซอ¹⁰ ช่างทำตุ๊ก ¹¹ และช่างฟ้อนรำในตำบลเหมืองหม้อ เพื่อเป็นต้นแบบทางความคิดและเป็นผู้ถ่ายทอดองค์ความรู้ให้แก่สภาเด็กและเยาวชนตำบลเหมืองหม้อนำไปเผยแพร่แก่เด็กและเยาวชนตำบลอื่นๆ ในจังหวัด แม้กระทั่งการทำงานของสภาเด็กและเยาวชนตำบลเหมืองหม้อเองยังได้อาศัยทุนในสังคมของตนเองไม่ว่าจะเป็น การอาศัยวัด หรือ โรงเรียน เพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้ทางภูมิปัญญาชาวบ้าน ที่เป็นทรัพยากรทางปัญญาอันดีของสภาเด็กและเยาวชนตำบลเหมืองหม้ออีกด้วย แม้กระทั่งองค์การบริหารส่วนตำบลเหมืองหม้อเองที่มีบทบาทสำคัญต่อการออกข้อบัญญัติอนุมัติผ่านงบประมาณให้แก่สภาเด็กและเยาวชนตำบลเหมืองหม้อในทุกๆ ปี เพื่อให้งบประมาณนั้นนำไปพัฒนาศักยภาพของเด็กและเยาวชนในตำบลของตนเอง จึงทำให้สภาเด็กและเยาวชนตำบลเหมืองหม้อมีจุดแข็งที่ได้จากการก่อรากฐานอันดีของชุมชนที่หล่อหลอมให้เด็กและเยาวชนเกิดการเรียนรู้ และสามารถนำไปประยุกต์ใช้กับงานด้านจิตอาสา การพัฒนาของสภาเด็กและเยาวชนตำบลเหมืองหม้อมาอย่างยาวนานและคงสืบไป

¹⁰ การร้องหรือการขับร้องเพลงพื้นบ้านของล้านนา เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า ซอพื้นเมือง เป็นเพลงพื้นบ้านอย่างหนึ่งของชาวล้านนาไทย ในเขต 8 จังหวัด ภาคเหนือ

¹¹ ผู้ทำธงแขวนแบบหนึ่งในศิลปะล้านนา พบเห็นได้ในภาคเหนือของประเทศไทย ทำด้วย ผ้า ไม้ โลหะ ด้าย หรือกระดาษ เป็นรูป แถบยาว ห้อยลง ใช้ประดับหรือประกอบพิธีกรรมตามความเชื่อ

แนวปฏิบัติการดำเนินงานสภาเด็กและเยาวชนระดับตำบล ตามพระราชบัญญัติส่งเสริมการพัฒนาเด็กและเยาวชนแห่งชาติ พ.ศ.2550

พระราชบัญญัติส่งเสริมการพัฒนาเด็กและเยาวชนแห่งชาติ พ.ศ. 2550 ได้ให้ความหมายของคำว่า เด็ก หมายความว่า บุคคลที่มีอายุต่ำกว่า 18 ปีบริบูรณ์ และคำว่า เยาวชน หมายความว่า บุคคลที่มีอายุตั้งแต่ 18-25 ปีบริบูรณ์ ดังนั้นการปฏิบัติต่อเด็กและเยาวชนตามแนวการพัฒนาเด็กต้องศึกษาความต้องการพื้นฐานในด้านต่างๆ ของเด็กและเยาวชน ทั้งทางร่างกาย จิตใจ และความต้องการที่เกี่ยวข้องกับตัวเอง ซึ่งการพัฒนาเด็กนั้นถือว่าต้องให้คุณค่ากับเด็กว่ามีศักยภาพและบทบาทในการเปลี่ยนแปลงและตัดสินใจได้เอง และเมื่อถึงเวลาอันสมควรเด็กก็จะสามารถวางแผนการพัฒนาตนเองได้โดยมีผู้ใหญ่คอยดูแลและช่วยเหลือ ดังนั้นการพัฒนาเด็กและเยาวชนให้เกิดความเข้มแข็ง จักอาศัยกระบวนการส่งเสริม กระตุ้นการพัฒนาทั้งด้านร่างกาย อารมณ์ สังคม และการศึกษาทั้งในและนอกระบบโรงเรียน ซึ่งหัวใจหลักของพระราชบัญญัตินี้ คือ การมุ่งเน้นให้เด็กและเยาวชนได้มีบทบาทในการทำกิจกรรมนอกโรงเรียน ด้วยการอาศัยกระบวนการกลุ่ม องค์กร เพื่อปรับทัศนคติ อารมณ์ของตนเอง และรวมถึงการส่งเสริมทักษะทางสังคม ควบคู่กับการเรียนรู้เรื่องสิทธิ หรืออาจจะเป็นกิจกรรมที่เชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับครอบครัว กิจกรรมระหว่างโรงเรียนกับชุมชน โดยหัวใจสำคัญ คือ เจ้าหน้าที่หรือพี่เลี้ยงเอง ต้องมีการส่งเสริมและสร้างโอกาสให้แก่เด็กและเยาวชนได้คิดริเริ่มสร้างสรรค์อำนาจในการตัดสินใจ (ซึ่งสอดคล้องต่อแนวคิดการเสริมสร้างพลังอำนาจ) และลงมือปฏิบัติเพื่อให้เด็กและเยาวชนเกิดการเรียนรู้กระบวนการที่นำไปสู่ความสำเร็จในการทำงานนั้น

นอกจากนี้การพัฒนาเด็กและเยาวชนจะต้องมองคุณค่าเป็นฐานคิดสำคัญ (Positive Youth-Based) เพราะเด็กและเยาวชนเป็นช่วงวัยที่มีพลังในการทำงาน มีพลังทางความคิดสร้างสรรค์ เป็นวัยที่มีความอยากรู้อยากลอง จึงกล่าวได้ว่า กิจกรรมที่เหมาะสมสำหรับเด็กและเยาวชนควรเป็นกิจกรรมที่สร้างให้เด็กมีส่วนร่วมในการกำหนดรูปแบบกิจกรรมสอดคล้องกับทรัพยากรในท้องถิ่น และสื่อให้เด็กมีความสำคัญของการมีส่วนร่วมเด็กและเยาวชน ครอบครัว และชุมชน (สุริยเดว ทรีปาตี, 2552, น. 13)

ดังนั้นการที่เด็กและเยาวชนได้เข้ามามีบทบาทการทำงานในนามสภาเด็กและเยาวชน จึงเป็นส่วนสำคัญที่จะทำให้เด็กและเยาวชนได้ฝึกคิด ฝึกวิเคราะห์ และได้ตระหนักรู้ถึงบทบาทของตนเองที่จะสามารถนำความรู้มาพัฒนาชุมชน พื้นที่ของตนเองได้ ซึ่งกรมกิจการเด็กและเยาวชน กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ ได้กำหนดที่มาและขั้นตอนการคัดเลือกคณะบริหารสภาเด็กและเยาวชนตำบลได้มาจากกระบวนการดังนี้

1. แต่งตั้งคณะกรรมการดำเนินการจัดตั้งสภาเด็กและเยาวชนตำบลโดยเจ้าหน้าที่องค์การบริหารส่วนตำบลของผู้แทนจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเข้าร่วมเป็นคณะกรรมการ ซึ่งได้แก่ ผู้อำนวยการโรงเรียนกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ฯลฯ กำหนดให้มีอำนาจหน้าที่ในการจัดตั้งและคัดเลือกคณะกรรมการสภาเด็กและเยาวชนตำบล

2. รับสมัครเด็กและเยาวชนเข้ารับการคัดเลือกเป็นคณะกรรมการสภาเด็กและเยาวชนตำบล ดังนี้

2.1 จัดทำประกาศรับสมัครเด็กและเยาวชน

2.2 ประชาสัมพันธ์ไปยังหน่วยงานต่างๆ เช่น สถานศึกษา หมู่บ้าน

2.3 รับสมัครเด็กและเยาวชน

2.4 ตรวจสอบเอกสารและคุณสมบัติ

2.5 ประกาศรายชื่อผู้มีสิทธิเข้ารับการคัดเลือก

3. การคัดเลือกคณะกรรมการสภาเด็กและเยาวชนตำบล โดยคณะกรรมการดำเนินการดังนี้

3.1 ชี้แจงหลักเกณฑ์การคัดเลือก

3.2 ชี้แจงแนวทางการดำเนินงานด้านการพัฒนาเด็กและเยาวชนขององค์การบริหารส่วนตำบล/เทศบาลตำบลแก่ผู้เข้ารับการคัดเลือก

3.3 ให้ผู้มีสิทธิเข้ารับการคัดเลือกเสนอแนวทางการดำเนินงานของสภาเด็กและเยาวชนตำบล เพื่อเป็นข้อมูลประกอบการตัดสินใจในการลงคะแนนคัดเลือกของเด็กและเยาวชน

3.4 ให้เด็กและเยาวชนที่มีสิทธิรับการคัดเลือกลงคะแนนคัดเลือกกันเองโดยผู้มีคะแนนสูงสุดเป็นประธานสภาเด็กและเยาวชนตำบล

4. การรับรองการคัดเลือกคณะกรรมการสภาเด็กและเยาวชนตำบล

4.1 จัดทำประกาศการจัดตั้งสภาเด็กและเยาวชนตำบล

4.2 เสนอประกาศการจัดตั้งให้นายกองค์การบริหารส่วนตำบลหรือนายกเทศมนตรีเทศบาลตำบลลงนามในประกาศ

จากกระบวนการคัดเลือกและสรรหาสภาเด็กและเยาวชนระดับตำบลในรูปแบบดังกล่าว ถือได้ว่าได้อาศัยทุกภาคส่วนในชุมชนเปิดเวทีหรือพื้นที่สร้างสรรค์ให้แก่เด็กและเยาวชนได้ออกแสดงความคิดเห็นของตนเองและเลือกผู้นำขององค์กรของตนเอง ซึ่งสอดคล้องต่อหัวใจสำคัญของพระราชบัญญัติที่ต้องการให้เด็กและเยาวชนเข้ามามีส่วนร่วมทางสังคมในการร่วมแก้ไขปัญหาชุมชนสังคม หรือแม้กระทั่งเสนอแนะต่อแนวทางการจัดกิจกรรมที่เหมาะสมสำหรับเด็กและเยาวชนของชุมชนตนเองต่อไป

แผนการพัฒนาเด็กและเยาวชนแห่งชาติ พ.ศ.2555-2559

แผนพัฒนาเด็กและเยาวชนแห่งชาติ พ.ศ.2555-2559 (คณะกรรมการส่งเสริมการพัฒนาเด็กและเยาวชนแห่งชาติ, 2555, น. ก) เป็นแผนยุทธศาสตร์ที่จัดทำขึ้นตามพระราชบัญญัติส่งเสริมการพัฒนาเด็กและเยาวชนแห่งชาติ พ.ศ.2550 เพื่อเป็นกรอบแนวทางการพัฒนาเด็กและเยาวชนในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 11 โดยมีเป้าหมายหลักที่ให้เด็กและเยาวชนมีความมั่นคงในการดำรงชีวิต มีความเข้มแข็งทางร่างกายและจิตใจ มีคุณธรรม จริยธรรม มีสำนักความเป็นพลเมือง กล้าคิดและแสดงออกอย่างสร้างสรรค์ตามวิถีประชาธิปไตย และมีความสุข โดยการจัดทำแผนดังกล่าว ได้ดำเนินการด้วยการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาเด็กและเยาวชน โดยจัดเวทีเพื่อระดมความคิดเห็นเกี่ยวกับแนวทางการพัฒนาเด็กและเยาวชนบนพื้นฐานของกฎหมาย พันธกรณีระหว่างประเทศ และแผนที่เกี่ยวข้อง ซึ่งแผนพัฒนาเด็กและเยาวชนแห่งชาติ พ.ศ.2555-2559 ได้รับความเห็นชอบจากคณะกรรมการส่งเสริมการพัฒนาเด็กและเยาวชนแห่งชาติ เมื่อวันที่ 19 มกราคม 2554 และคณะรัฐมนตรีอนุมัติในหลักการเมื่อวันที่ 3 พฤษภาคม 2554 โดยการนำแผนดังกล่าวมาเป็นกรอบแนวทางการพัฒนาเด็กและเยาวชนนั้นหวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะสามารถเป็นเครื่องมือให้หน่วยงานภาครัฐและภาคเอกชนนำไปสู่การปฏิบัติ เพื่อส่งเสริมการคุ้มครองและพัฒนาเด็กและเยาวชนให้อย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล ซึ่งยุทธศาสตร์ที่มีส่วนสำคัญต่อกระบวนการพัฒนาสภาเด็กและเยาวชนนั้น หน่วยงาน

หรือภาคส่วนที่เกี่ยวข้องควรนำมาเป็นกรอบวงทิศทางการทำงานให้แก่สภาเด็กและเยาวชนได้นั้นคือ ยุทธศาสตร์ที่ 3 การส่งเสริมและสนับสนุนความเข้มแข็งของภาคีเครือข่ายให้มีส่วนร่วมในการพัฒนาเด็กและเยาวชน

โดยมีเป้าประสงค์ ภาคีเครือข่ายทุกภาคส่วนและทุกระดับเป็นพลังที่เข้มแข็ง มีส่วนร่วมในการพัฒนาเด็กและเยาวชน มีมาตรการที่เกี่ยวข้องในการพัฒนาสภาเด็กและเยาวชน ดังนี้

- 1) จัดทำมาตรฐานสภาเด็กและเยาวชนเพื่อเป็นหลักในการเทียบเคียงการดำเนินงานและประเมินผลเพื่อพัฒนาเสริมพลังให้สภาเด็กและเยาวชนทุกระดับมีความเข้มแข็ง
- 2) พัฒนาศักยภาพคณะกรรมการสภาเด็กและเยาวชน เสริมสร้างความเข้มแข็งสภาเด็กและเยาวชนทุกด้านและทุกระดับให้เป็นศูนย์กลางการเรียนรู้และจัดกิจกรรมเกี่ยวกับการศึกษากีฬา วัฒนธรรม เพื่อพัฒนาเด็กและเยาวชนในพื้นที่ รวมทั้งให้มีส่วนร่วมเสนอแนะนโยบายด้านต่างๆ
- 3) สนับสนุนทรัพยากรองค์ความรู้ในการดำเนินงานของสภาเด็กและเยาวชนทุกระดับ
- 4) ปรับปรุงกฎหมาย ระเบียบ ให้เอื้อต่อการดำเนินงานของสภาเด็กและเยาวชนได้อย่างเข้มแข็ง และสามารถเป็นกลไกกลาง ในการประสานพลังของกลุ่มเด็กเยาวชนทั้งในระบบการศึกษา เช่น สถานักเรียนกลุ่มเด็กและเยาวชนทั่วไป ศูนย์เยาวชน รวมทั้งหน่วยงานภาครัฐและเอกชน ภาคธุรกิจ ฯลฯ

กล่าวคือ การทำงานของสภาเด็กและเยาวชนนั้นมีการวางแผนยุทธศาสตร์ที่เหมาะสมและสอดคล้องต่อการพัฒนาศักยภาพของคณะกรรมการสภาเด็กและเยาวชนโดยอาศัยเครื่องมือที่มีอยู่ในสังคม เพื่อตั้งให้ทั้งสภาเด็กและเยาวชน เด็กและเยาวชน ภาครัฐ ภาคเอกชน เข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงานด้วยการขับเคลื่อนผ่านกฎหมายที่ได้มีการกำหนดหน้าที่มาแล้วทั้งสิ้น

ผลจากการสังเคราะห์แนวคิดที่เกี่ยวข้อง

สรุปได้ว่าการพัฒนาสภาเด็กและเยาวชนจะต้องอาศัยเครื่องมือจากแนวคิดการเสริมสร้างพลังอำนาจ คือ กระบวนการในการเสริมสร้างพลังอำนาจให้แก่บุคลากรหรือสมาชิกขององค์กรสภาเด็กและเยาวชนนั้นจำเป็นต้องมีการเสริมสร้างพลังอำนาจให้แก่สมาชิกอย่างต่อเนื่อง เพื่อให้องค์กรประสบความสำเร็จ ทั้งนี้การเสริมสร้างพลังอำนาจนั้นจำเป็นต้องมีการกำหนดค่านิยม ความหมายของสิ่งที่กำลังทำอยู่ไม่ว่าจะเป็นวิสัยทัศน์หรือวิธีการทำงาน โดยให้สมาชิกได้มีส่วนร่วมในการตัดสินใจภายในองค์กรหรือแผนก มีการกำหนดเป้าหมายที่ชัดเจน มีการสร้างความรู้และทักษะให้แก่สมาชิกรวมถึงการพัฒนาคุณภาพชีวิตของสมาชิกเพื่อใช้ในการแก้ปัญหาและใช้ความรู้ในการปฏิบัติงาน ในองค์กร สร้างการทำงานให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันโดยใช้วิธีทำงานร่วมกันเป็นทีมและปรับปรุงโครงสร้างต่างๆ เพื่อให้สมาชิกสามารถจัดการและควบคุมระบบการทำงานได้ด้วยตนเองที่สำคัญคือควรมีการประเมินผลและการทำงานเพื่อให้เกิดการสร้างพลังอำนาจในการทำงานรวมทั้งผลกระทบที่เกิดขึ้นเพื่อให้ทราบถึงปัญหาและดำเนินการพัฒนาปรับปรุงงานและสมาชิกให้ดีขึ้นอยู่เสมอ

รวมถึงหากการพัฒนาสภาเด็กและเยาวชน ควรนำทุนทางสังคมที่มีอยู่ในชุมชนมาปรับใช้ให้เป็นกลยุทธ์ต่อการขับเคลื่อนงาน โดยอาศัยผลจากการวิเคราะห์แนวคิดทุนทางสังคม คือ การมีบรรทัดฐาน ค่านิยม และความเข้าใจร่วมกัน อันเอื้ออำนวยให้เกิดความร่วมมือภายในกลุ่มและระหว่างกลุ่ม เพื่อการขยายไปสู่กลุ่มอื่นที่มีความแตกต่างกันที่อยู่ภายในประชาสังคมเดียวกัน ซึ่งในงานด้านสภาเด็กและเยาวชนนั้นทุนทางสังคมที่ถูกก่อรากฐานให้มีความยึดเหนี่ยว แน่นแฟ้น โดยอาศัยจากปัจจัยที่กล่าวถึงนั้น ก็จะทำให้เด็กและเยาวชนได้ซึมซับและยึดเหนี่ยวห่วงหาพันต่อการมีส่วนร่วมที่จะพัฒนาบ้านเกิดเมืองนอนของตนให้มีความเจริญและมีความเข้มแข็งต่อไป

ทั้งนี้รัฐเองก็ได้มีการประกาศกฎหมายเพื่อมีการบังคับให้หน่วยงาน ส่วนภาคเอกชน ที่เกี่ยวข้องได้เข้ามามีบทบาทที่จะสนับสนุนให้สภาเด็กและเยาวชนเกิดการมีส่วนร่วมต่อการแก้ไขปัญหาสังคม และผลักดันให้สภาเด็กและเยาวชนเกิดขึ้นตามพระราชบัญญัติส่งเสริมการพัฒนาเด็กและเยาวชนแห่งชาติ พ.ศ.2550 ทั้งในมาตรา 22 และ มาตรา 26 ที่กำหนดต่อการจัดตั้ง

สภาเด็กและเยาวชนในระดับอำเภอและระดับจังหวัด โดยได้กำหนดหน้าที่ บทบาทอันชัดเจนของสภาเด็กและเยาวชน แต่หากจะหยิบยกเพียงแค่งูหมายมาบังคับให้หน่วยงานดำเนินงานร่วมกับสภาเด็กและเยาวชนเพียงแค่ว่าเลือกผิวเผินก็ยังมีได้กำหนดได้ชัดเจนว่าจะทำงานอยู่บนพื้นฐานความเข้มแข็งของเนื้อหา ดังนั้นผู้ศึกษาได้วิเคราะห์ว่าหากจะได้ดำเนินงานสภาเด็กและเยาวชนให้เข้มแข็งจริงแล้วนั้น เพียงหยิบยกในส่วนมาตรา 9 ของพระราชบัญญัติส่งเสริมการพัฒนาเด็กและเยาวชนแห่งชาติพ.ศ.2550 มาขับเคลื่อนงานเพื่อประโยชน์ในการพัฒนาเด็กและเยาวชน โดยอาศัยหน่วยงานภาครัฐและภาคเอกชนที่เกี่ยวข้องให้ความร่วมมือ ส่งเสริม และสนับสนุนการดำเนินงานของสภาเด็กและเยาวชนอำเภอ สภาเด็กและเยาวชนจังหวัด สภาเด็กและเยาวชนกรุงเทพมหานครและสภาเด็กและเยาวชนแห่งประเทศไทยซึ่งจะสามารถนำไปเป็นเครื่องมือต่อการประสานต่อการขับเคลื่อนงานสภาเด็กและเยาวชนอย่างเป็นรูปธรรมได้ เพราะเมื่อมีการประกาศใช้กฎหมายดังกล่าวแล้ว กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ ได้ร่วมมือกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ผลักดันให้เกิดแผนยุทธศาสตร์การพัฒนาเด็กและเยาวชนแห่งชาติ พ.ศ.2555-2559 ที่เป็นแผนมุ่งเน้นการพัฒนาคุณภาพเด็กและเยาวชนทุกช่วงวัย การคุ้มครองและพัฒนาเด็กที่ต้องการการคุ้มครองเป็นพิเศษ การเสริมสร้างความเข้มแข็งสภาเด็กและเยาวชนและภาคีเครือข่ายในการมีส่วนร่วมต่อการพัฒนาเด็กและเยาวชน รวมทั้งการพัฒนาระบบบริหารจัดการในการคุ้มครองและพัฒนาเด็กและเยาวชนโดยเป็นเครื่องมือหนึ่งต่อการนำไปใช้ในการปฏิบัติงาน และขับเคลื่อนสนับสนุนให้งานด้านการพัฒนาสภาเด็กและเยาวชนเกิดความเข้มแข็ง ซึ่งสอดคล้องจากงานวิจัยของ สุนิสา ไชยกุล ที่กล่าวถึงการพัฒนาการดำเนินงานของสภาเด็กและเยาวชนให้มีความเข้มแข็ง คือ เด็กและเยาวชนต้องการให้มีพื้นที่สร้างสรรค์ในการทำกิจกรรมโดยผู้ใหญ่ต้องหันมาให้ความสนใจมากขึ้นทั้งรูปธรรมและนามธรรม โดยเน้นการมีส่วนร่วมของเด็กและเยาวชนด้วย

บทสรุป

การเสริมสร้างพลังอำนาจแก่สมาชิกในองค์กรของสภาเด็กและเยาวชน หากจะก่อให้เกิดความสำเร็จในการทำงานร่วมกันและเพื่อความเข้มแข็งขององค์กรแล้วนั้น องค์กรของสภาเด็กและเยาวชนจำเป็นต้องมีการวางวิสัยทัศน์ในการขับเคลื่อนงานร่วมกันเพื่อวางเป้าหมายของการทำงานทำให้แสดงออกถึงความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวของสมาชิกในองค์กร รวมถึงเมื่อมีการทำงานร่วมกัน 4 สิ่งอย่างที่ต้องสร้างความสัมพันธ์ต่อสมาชิกในองค์กรคือ การสร้างคุณค่าในการทำงานร่วมกัน ,การทำงานที่เป็นประโยชน์ต่อสังคมและชุมชนร่วมกัน,เมื่อประสบความสำเร็จในการทำงานควรมีการกล่าวคำชื่นชมต่อสมาชิกในองค์กรก็จะทำให้การทำงานเกิดความสัมพันธ์ที่ดีและมีความเข้มแข็งได้ และต้องมีวิธีการจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในงานสภาเด็กและเยาวชนในพื้นที่ได้ตระหนักถึงสิ่งต่าง ๆ ที่มีอยู่ในสังคม ทั้งในส่วนที่ได้จากการสั่งสมในระดับชุมชนของตนเองที่ผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมระหว่างหน่วยงานรัฐ เอกชน ชุมชนที่ตระหนักถึงการพัฒนาเด็กและ

เยาวชนเพื่อต่อยอดต่อการพัฒนาชุมชนโดยการใช้แนวคิดการพัฒนาคนเข้ามาเป็นกลไกในการทำงาน (ชัยพร พิบูลศิริ, 2548, น. 24) รวมถึงการรวมตัวของคนที่มีความรู้ เพื่อสร้างประโยชน์ต่อส่วนรวมบนพื้นฐานของความไว้วางใจเชื่อใจสายใยแห่งความผูกพันและวัฒนธรรมที่ดีงาม ซึ่งหากนำมาพัฒนาและใช้ประโยชน์อย่างเหมาะสมแล้ว จะเป็นปัจจัยสำคัญในการพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็งได้

รายการอ้างอิง

- กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์, สำนักงานส่งเสริมสวัสดิภาพและพิทักษ์เด็ก เยาวชน ผู้ด้อยโอกาสและผู้สูงอายุ (สท). *คู่มือสภาเด็กและเยาวชนตำบล*.
- กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์, สำนักงานส่งเสริมสวัสดิภาพและพิทักษ์เด็ก เยาวชน ผู้ด้อยโอกาสและผู้สูงอายุ (สท). (2556). *คู่มือการปฏิบัติงานมาตรฐานสภาเด็กและเยาวชนในการประชุมเชิงปฏิบัติการ “เยาวชนไทยหัวใจสีขาว ก้าวไปสู่ประชาคมอาเซียน”*. กรุงเทพฯ: ม.ป.พ.
- กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์, สำนักงานส่งเสริมสวัสดิภาพและพิทักษ์เด็ก เยาวชน ผู้ด้อยโอกาสและผู้สูงอายุ (สท). (2550). *พระราชบัญญัติส่งเสริมการพัฒนาเด็กและเยาวชนแห่งชาติ พ.ศ.2550*. กรุงเทพฯ: ม.ป.พ.
- ชัยพร พิบูลศิริ. (2548). *การศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อความสำเร็จการจัดสวัสดิการสังคมขององค์กรชุมชน*. กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์
- สมพงษ์ จิตระดับ และคณะ (2556). *โครงการการพัฒนาสมรรถนะระบบที่ปรึกษาให้สภาเด็กและเยาวชนในประเทศไทย*. รายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์ (Final Report).
- สิทธิโชค วรานุสันติกุล. (2539). *ศิลปะ การบังคับบัญชา*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์บุ๊คแบงก์.
- สุนิสา ไชยกุล. (2553). *แนวทางการพัฒนาการดำเนินงานของสภาเด็กและเยาวชน กรณีศึกษาสภาเด็กและเยาวชนจังหวัดสระบุรี*. สารนิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์, สาขาการบริหารและนโยบายสวัสดิการสังคม.
- องค์กรส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชนรุ่นใหม่. (2554). *โครงการถอดบทเรียนเพื่อจัดทำคู่มือสภาเด็กและเยาวชนในประเทศไทย*. กรุงเทพฯ. ม.ป.ท.
- อุทัย กาญจนธนะแพทย์. (2552). *กระบวนการเสริมสร้างพลังอำนาจในครอบครัวที่เป็นกลุ่มเสี่ยงต่อการเกิดปัญหาสุขภาพจิตตำบลเจริญราษฎร์ อำเภอมะนัง จังหวัดยะลา*.วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, บัณฑิตวิทยาลัย, สาขาการส่งเสริมสุขภาพ.

ห้องย่อยที่ 3

ชุมชน การพัฒนา และการจัดการตนเองของชุมชน

บทบาทการทำงานเป็นเครือข่าย ของพระสงฆ์นักพัฒนาในจังหวัดเชียงใหม่

Role of Working, Monk Development Networks

นายกิตติ ขวัญนาค*

Kitt Khuwnak

บทคัดย่อ

บทคัดย่อ บทความนี้เป็นบทความวิชาการ มีวัตถุประสงค์เพื่อนำเสนอบทบาทการทำงานเป็นเครือข่ายของพระสงฆ์นักพัฒนาจังหวัดเชียงใหม่ ในประเด็นบทบาทเครือข่ายพระสงฆ์นักพัฒนาในจังหวัดเชียงใหม่ ดำเนินการโดยใช้แบบแผนการวิจัย จากการทบทวนการศึกษาเอกสาร การสัมภาษณ์ และร่วมนำผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับแนวคิดบทบาทของพระพุทธรูปศาสนากับการพัฒนา บทบาทใหม่ของพระพุทธรูปศาสนากับการพัฒนา และแนวคิดเครือข่าย เพื่อนำข้อมูลเข้าสู่กระบวนการวิเคราะห์ สังเคราะห์และอภิปราย ทั้งนี้เพื่อชี้ให้เห็นว่าบทบาทการทำงานเป็นเครือข่ายของพระสงฆ์นักพัฒนาจังหวัดเชียงใหม่ ในปัจจุบันนั้นเป็นอย่างไร ในประเด็นใดที่มีความเหมาะสมดีอยู่แล้วจะสามารถพัฒนาต่อยอดอีกได้หรือไม่ และทำงานเป็นเครือข่ายของพระสงฆ์นักพัฒนาจังหวัดเชียงใหม่มีประเด็นใดจำเป็นที่จะต้องปรับเปลี่ยนปรับปรุง และหากต้องมีการปรับเปลี่ยนปรับปรุงแนวทางใดที่จะเหมาะสมกับประเด็นปัญหาและสถานการณ์ เพื่อเครือข่ายของพระสงฆ์นักพัฒนาจังหวัดเชียงใหม่จะได้มีบทบาทการทำงานที่เหมาะสมและชัดเจน อันนำไปสู่การเกิดการพัฒนาอย่างเต็มศักยภาพ และเกิดประสิทธิภาพสูงสุด

คำสำคัญ: บทบาทการทำงาน, เครือข่ายพระสงฆ์นักพัฒนา

ABSTRACT

The purpose of this article is to present working of Development Monk network in Chiangmai in the point of position and duty of Development Monk in Chiangmai from study reviewed and research about theory role of buddhism with development and new function of buddhism and development. On top of that, it can be highlighted that function and working network of Development Monk at present have to be adapted for each duty appropriately to be suitable with society changed.

Keywords: Role of working , Monk development networks

บทนำ

วัดเป็นสถาบันทางสังคมเป็นองค์ประกอบหนึ่งของวัฒนธรรม ซึ่งวัฒนธรรมเป็นส่วนที่ซับซ้อนประกอบด้วยความรู้ ความเชื่อ กฎหมาย ประเพณี และความสามารถอื่นๆ ที่มนุษย์ได้มาในฐานะที่เป็นสมาชิกของสังคม (เอมอร์ เจียร์มาต 2548,38) ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน วิถีชีวิต วัฒนธรรมของชุมชนไทยผูกพันกับหลักคำสอนในพระพุทธศาสนาอย่างแน่นแฟ้นมาเป็นเวลายาวนาน โดยมีวัดเป็นศูนย์กลางและเป็นสัญลักษณ์แห่งความมีอารยธรรมของสังคมและชุมชนไทย (ทะนงชัย บุรณพิสทธิ์ 2545,1) มหาเถรสมาคมได้บันทึกไว้ในพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ตรากรมมหาเถรสมาคม (กรมมหาเถรสมาคม ฉบับที่ 23 (พ.ศ.2541) ว่าด้วยระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ ข้อ 5) กำหนด “การ” คือ กิจกรรมที่คณะสงฆ์จะต้องทำ หรือที่จะต้องถือเป็นหน้าที่ เพราะเป็นการคณะสงฆ์และการพระศาสนา หรือเกี่ยวกับคณะสงฆ์ มี 6 ประการ คือ (พระราชวรมนี, 2527, น. 43)

* นักศึกษาปริญญาโทสาขาการบริหารและนโยบายสวัสดิการสังคม (ศูนย์ลำปาง) คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

- (1) การเพื่อความเรียบร้อยดีงาม หรือการปกครองคณะสงฆ์
- (2) การศาสนศึกษา
- (3) การศึกษาสงเคราะห์
- (4) การเผยแผ่พระพุทธศาสนา
- (5) การสาธารณูปการ
- (6) การสาธารณสงเคราะห์ (ฝ่ายฝึกอบรม กองแผนงาน กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 393)

หากพิจารณาถึงระเบียบดังกล่าว จะเห็นได้ว่าระเบียบการคณะสงฆ์ทั้ง 6 ด้านนี้ เมื่อพิจารณาลงลึกในรายละเอียดจะเห็นได้ว่ามีรายละเอียดครอบคลุมถึง การพัฒนา ทั้งในด้านการพัฒนาจิตวิญญาณ การพัฒนาอาชีพของชุมชน รวมถึงการพัฒนาคุณภาพชีวิตของชุมชนอีกด้วย จากข้อความที่ผู้ศึกษาหยิบยกมาเป็นตัวอย่างนี้แสดงให้เห็นถึงบทบาทของพระสงฆ์ที่มีต่อสังคมซึ่งย่อมเป็นผลดีต่อสังคมที่จะก่อให้เกิดการพัฒนาขึ้นและจะเป็นแนวทางการพัฒนาที่ดีที่สุดเพราะมุ่งที่จะพัฒนาบุคคลให้มีคุณภาพเป็นประการสำคัญ เฉกเช่น บทบาทของพระสงฆ์นักพัฒนากลุ่มหนึ่งในจังหวัดเชียงใหม่ ที่มีการรวมตัว โดยอุดมการณ์การทำงานพัฒนาเพื่อชุมชนโดยนำหลักพุทธศาสนามาประยุกต์ควบคู่กับการพัฒนาให้ประชาชนในชุมชน สามารถมีคุณภาพชีวิต คุณภาพทางจิตใจที่ดี โดยพระสงฆ์กลุ่มนี้มีชื่อว่าเครือข่ายพระสงฆ์นักพัฒนาภาคเหนือ โดยผู้เขียนจะได้กล่าวถึงบทบาทการทำงานของพระสงฆ์นักพัฒนาในลำดับต่อไปเพื่อให้เห็นภาพการทำงานของพระสงฆ์นักพัฒนาได้ชัดเจนขึ้น โดยได้ทำการทบทวนวรรณกรรม และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เกี่ยวกับบทบาทการทำงานของพระสงฆ์กับการพัฒนา และพระสงฆ์นักพัฒนาในประเทศไทย ตลอดจนพัฒนาการของเครือข่ายพระสงฆ์นักพัฒนาเชียงใหม่ที่ผ่านมา และบทบาทพระสงฆ์นักพัฒนากับปัญหาที่ซับซ้อนในปัจจุบัน

บทบาทการทำงานของพระสงฆ์กับการพัฒนา

ในบทบาทการทำงานของพระสงฆ์ผู้เขียนได้ทำการศึกษางานของ สมชาย เหล็กเพชร .2538. เรื่อง วิเคราะห์งานของพระสงฆ์ในฐานะที่เป็นผู้นำพัฒนาชุมชน โดยศึกษาแนวคิดความเชื่อและวิธีการพัฒนาของพระสงฆ์พัฒนาชุมชนล้านนาที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาชุมชน และศึกษาเงื่อนไขที่ทำให้พระสงฆ์พัฒนาชุมชนล้านนามีความคิดความเชื่อ และวิธีการทำงานในแต่ละแนวทาง ตลอดจนศึกษาบริบททางชุมชนของพระสงฆ์พัฒนาชุมชนล้านนา โดยชี้ให้เห็นถึงบทบาทของพระสงฆ์ว่า พระสงฆ์พัฒนาชุมชนล้านนาเข้าไปมีส่วนร่วมพัฒนาชุมชนด้วยความสมัครใจ และมีการตื่นตัวเพื่อทำกิจกรรมเพื่อส่วนรวม มีแนวคิดในการทำงานที่หลากหลายขึ้นอยู่กับประสบการณ์ในชีวิต พระสงฆ์มีหน้าที่ช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์ให้พ้นจากความทุกข์ พ้นจากสภาพการด้อยการพัฒนา ด้อยการศึกษาและความยากจนโดยการพึ่งตนเองของชุมชน ไม่หวังความช่วยเหลือจากองค์กรภายนอก โดยเฉพาะหน่วยงานรัฐ มีแนวคิดการพัฒนาด้านเศรษฐกิจ เน้นปากท้องของชาวบ้านเป็นหลัก การพัฒนาที่ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม แร่งจุใจในการทำงานพัฒนาของพระสงฆ์มาจากพื้นฐานทางจิตใจที่รักการทำงานเพื่อประโยชน์ส่วนรวม ขอบเสียสละ ประสบการณ์ของพระสงฆ์เองที่ได้พบเห็นชุมชนที่อื่นที่ดีกว่า จึงนำแนวคิดไปใช้ในชุมชนของตนเอง และมองเห็นความสัมพันธ์ระหว่างวัดและชุมชนที่ต้องมีการเกื้อหนุนช่วยเหลือกันตามศักยภาพที่จะทำได้ เงื่อนไขหรือปัจจัยที่ทำให้พระสงฆ์มีแนวทางในการทำงานที่ต่างกันนั้น ความพร้อม ความต้องการสภาพทางเศรษฐกิจและสังคมของชุมชนโดยคำนึงถึงพระธรรมวินัยและนโยบายคณะสงฆ์เป็นองค์ประกอบด้วย ซึ่งการศึกษาดังกล่าวสอดคล้องกับ พระมหาภุชญา นันทเพชร .2540. เรื่อง ทศนคติของพระสงฆ์ต่อบทบาทการพัฒนาสังคม ในภาพรวมพระสงฆ์ที่ศึกษา ส่วนใหญ่รับรู้ปัญหาสังคมด้านต่างๆ ที่เกิดขึ้น และมีความเห็นว่าปัญหาสังคมที่ทุกฝ่ายควรเร่งแก้ไข ได้แก่ ปัญหาศีลธรรมเสื่อมโทรม ปัญหาความยากจนและการว่างงาน และยังเห็นว่าพระสงฆ์ควรมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาดังกล่าว รวมทั้งยังสอดคล้องกับการศึกษาของ พระมหาธีรราชู บุญมา (2554) ว่าควรการเสริมบทบาทของพระสงฆ์ที่มีต่อการพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็งขึ้น มีประเด็นดังนี้ 1) ควร

ส่งเสริมและให้กำลังใจพระสงฆ์ที่มีบทบาทต่อการพัฒนาชุมชน พร้อมทั้งสนับสนุนพระสงฆ์ให้เห็นถึงความสำคัญการร่วมพัฒนาชุมชนมากขึ้น 2) ทุกภาคส่วนที่มีความเกี่ยวข้องกับการพัฒนาควรประสานร่วมมือกับพระสงฆ์ โดยเฉพาะบทบาทบางประการที่พระสงฆ์ไม่สามารถดำเนินการได้ตามลำพัง อาทิ การก่อสร้างโครงการขนาดใหญ่ ซึ่งต้องมีการร่วมมือและสนับสนุนจากทุกฝ่าย 3) การได้รับการสนับสนุนจากชุมชนด้านหาความรู้เพิ่มเติม และควรมีการจัดสรรงบประมาณจากภาครัฐให้เหมาะสม 4) การพัฒนาองค์ของพระสงฆ์ให้เข้มแข็งไม่ยึดติดในตัวผู้นำเพราะระยะยาวแล้วบุคคลไม่อยู่แล้วแต่ตัวขององค์กรก็ต้องคงอยู่ตลอดไปทั้งนี้เพื่อดำเนินการพัฒนาชุมชนอย่างต่อเนื่องและยั่งยืนสืบไป

ทั้งนี้บทบาทของพระสงฆ์กับงานพัฒนายังสอดคล้องกับการศึกษาของพระครูสุจินธรรมนิวิฐ .2554. ในบทบาทพระสงฆ์ในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของชุมชน: กรณีศึกษาคณะสงฆ์อำเภอคลอง จังหวัดแพร่ ซึ่งพระสงฆ์ควรมามีบทบาทสำคัญต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตของท่านด้านคุณธรรม จริยธรรม ด้านการเป็นแบบอย่างที่ดีในเรื่องการเป็นพระสงฆ์นักพัฒนา และใช้แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมาประยุกต์ใช้ในการดำเนินกิจการต่างๆของวัด ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของพระธงชัย อุปคุโต .2557. ในเรื่อง บทบาทของพระสงฆ์กับการพัฒนาสังคม กรณีศึกษาเครือข่าย สังฆพัฒนาแผ่นดินธรรมแผ่นดินทอง อำเภอเมือง จังหวัดอำนาจเจริญ โดยบทบาทพระสงฆ์และความสำคัญของการเครือข่ายสังฆพัฒนาแผ่นดินธรรมแผ่นดินทอง ด้านสังคมสงเคราะห์ขององค์การเครือข่ายสังฆพัฒนาแผ่นดินธรรมแผ่นดินทองการพัฒนาคุณภาพชีวิต การช่วยเหลือประชาชนโดยยึดหลักศาสนาธรรมควบคู่กับการพัฒนาวัตถุ เช่น การส่งเสริมอาชีพการปลูกผักสวนครัวปลอดสารพิษ การทำสวนสมุนไพร การจัดตั้งกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ นอกจากนี้พระสงฆ์ได้มีบทบาทกิจกรรมลดการติดยาเสพติดในชุมชน ด้วยการใช้หลักการบริหารนิยธรรม คือ หลักการอยู่ร่วมกันเป็นกลุ่มคณะของผู้ติดยาเสพติด และมีการใช้หลักสามัคคีธรรม คือ การสร้างความร่วมมือ ประองตอง เกื้อกูลรักใคร่รวมถึงหลักกรรมไตรสิกขา คือ ได้รักษาศีล ได้เจริญสมาธิ และได้เจริญปัญญาของผู้ติดยาได้มีจิตใจเข้มแข็ง ไม่หวนกลับไปเสพยาเสพติดอีก

ทั้งนี้ผู้เขียนยังได้ศึกษางานของพระราชวรมนี (พล อาภากร) และคณะ.2557. ได้ชี้ให้เห็นถึงบทบาทการพัฒนาสังคมของเครือข่ายพระสงฆ์นักพัฒนาที่เป็นอดีตพระธรรมทายาท โดย เครือข่ายพระสงฆ์นักพัฒนาที่เป็นอดีตพระธรรมทายาท สามารถแบ่งออกได้เป็น 2 เครือข่ายคือระดับการดำเนินงานรายภูมิภาค และระดับการดำเนินงานรายประเด็น ทั้งนี้เครือข่ายพระสงฆ์นักพัฒนาที่เป็นอดีตพระธรรมทายาท จะมีการรวมตัวกันอย่างเข้มแข็งที่สุดในภาคเหนือ โดยกระบวนการเคลื่อนไหวปกป้องอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมภูมิปัญญาท้องถิ่น และการส่งเสริมการสร้างพุทธบุตรและบวชสามเณร-พระสงฆ์ในลักษณะธรรมจาริกชาวเขาบนดอยอย่างต่อเนื่อง ในการดำเนินงานเครือข่ายพระสงฆ์อดีตพระธรรมทายาทรายประเด็นนั้น ทั้งการดำเนินงานด้านเศรษฐกิจชุมชนและอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม มีความโดดเด่นและสร้างให้เกิดผลกระทบในระดับประเทศได้เช่นเดียวกัน เช่นตัวอย่างการเกิดขึ้นและดำเนินการได้อย่างเข้มแข็งของกลุ่มสัจจะออมทรัพย์จังหวัดตราดและจังหวัดจันทบุรี กลุ่มอีกเมืองน่าน

กล่าวโดยสรุป ดังนั้นจากข้อมูลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องและผลงานการศึกษาดังกล่าวจะเห็นได้ว่าความคิดเห็น และทัศนคติต่อบทบาทการทำงานของพระสงฆ์และเครือข่ายนั้น ในแต่ละท้องถิ่นที่แตกต่างกันไปตามความต้องการของพระสงฆ์และคนในชุมชนที่เน้นความต้องการที่ตอบสนอง เช่น ด้านการศึกษา ด้านการอนุรักษ์และพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติ ด้านการส่งเสริมช่วยเหลือ/บรรเทาทุกข์ ด้านการส่งเสริมสวัสดิการชุมชน และด้านการส่งเสริมสุขภาพอนามัยของประชาชนในชุมชนเป็นหลัก

พระสงฆ์นักพัฒนาในประเทศไทย

สำหรับพระสงฆ์นักพัฒนาในประเทศไทยนั้น เริ่มมีบทบาทในช่วงผลจากการเปลี่ยนแปลงเพื่อเข้าสู่ความทันสมัยในปัจจุบัน ได้ดึงเอาหน้าที่ทางสังคมหลายอย่างที่วัดเคยมีต่อชุมชนออกไปและสร้างสถาบันทางโลกขึ้นมาแทนที่ทั้งการสร้างโรงเรียน แผนใหม่ การแพทย์ การสันติการ หรือศิลปะ วัดจึงถูกผลักให้เข้าไปอยู่ในมุมแคบๆ ของหน้าที่ในเชิงพิธีกรรม เช่นเดียวกับสถาบัน

สงฆ์ไทยที่ค่อยๆ สูญเสียบทบาทการเป็นผู้นำทางปัญญาและความสัมพันธ์ทางสังคมหลายด้านที่เกี่ยวเนื่องกับชุมชน (ประยุทธ์ ปยุตโต. 2538, หน้า 41) ด้วยการเปลี่ยนแปลงเพื่อเข้าสู่ความทันสมัยแห่งการพัฒนาตัวเอง จึงมีการทบทวนบทบาททางสังคมของพระสงฆ์ ทำให้มีความเคลื่อนไหวในกลุ่มพระสงฆ์ในการมีส่วนร่วมเพื่อแก้ไขปัญหาสังคมเพิ่มขึ้น มาเป็นอุดมการณ์ที่ตอบสนองปัญหาความต้องการของชุมชนในลักษณะที่ประสมประสานกับการทำงานของกลุ่มต่างๆ ไม่ว่า ข้าราชการ องค์กรพัฒนาเอกชน และผู้นำชุมชน รวมทั้งประชาชนในชนบท ดังเช่น การทำงานด้านสาธารณสุขเพื่อช่วยเหลือผู้ป่วยเอดส์ของพระอุดมประชาทร (อลงกต ติกุญโญ) แห่งวัดประปาบันฑู จังหวัดลพบุรี การทำงานด้านเศรษฐกิจชุมชนเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตด้วยการรวมกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ของพระสุบิน ปณีโต วัดไผ่ล้อม จังหวัดตราด การทำงานด้านการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมของพระครูพิทักษ์นันทคุณ และพระสมคิด จารณธมโม แห่งจังหวัดน่าน และ ได้ก่อเกิดการรวมตัวของพระสงฆ์กลุ่มต่างๆ ขึ้น มากมาย ดังเช่น เครือข่ายพระสงฆ์พิทักษ์วัฒนธรรม, กลุ่มเสวยธรรม, เครือข่ายพุทธชนันตี, เครือข่ายพระสงฆ์ด้านปัจจัยเสี่ยง , เครือข่ายพระสงฆ์พัฒนาชุมชนภาคเหนือ (คพชน) ฯลฯ (พระครูพิพิธสุตาทร และคณะ, 2555, น. 3) สำหรับเครือข่ายพระสงฆ์นักพัฒนาในภาคเหนือ นั้น เป็นเครือข่ายพระสงฆ์ที่มีการดำเนินงานที่น่าสนใจ

พัฒนาการของเครือข่ายพระสงฆ์นักพัฒนาเชียงใหม่

หากกล่าวถึงบทบาทการทำงานเป็นเครือข่ายของพระสงฆ์นักพัฒนาในจังหวัดเชียงใหม่ในครั้งนี้ ผู้เขียนขอนำเสนอบทบาทของกลุ่มพระสงฆ์นักพัฒนาหนึ่งที่ประชาชนในพื้นที่จังหวัดเชียงใหม่ให้ความเคารพและศรัทธาใน อุดมการณ์และผลงานการทำงานของเครือข่าย คือ เครือข่ายพระสงฆ์นักพัฒนาภาคเหนือ ซึ่งเป็นเครือข่ายที่เกิดขึ้นในอดีตเมื่อกลางปี พ.ศ.2541 โดยกลุ่มคนที่ได้รับผลกระทบจากนโยบายพัฒนาประเทศตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ รวมตัวกันชุมนุมเรียกร้องให้หน่วยงานภาครัฐได้ช่วยแก้ไขปัญหาความเดือดร้อนที่กลุ่มตนเองกำลังเผชิญอยู่เช่น ปัญหาที่ดิน ปัญหาการลงรายการสัญชาติ ปัญหาป่าไม้ เป็นต้น ณ บริเวณหน้าศาลากลางจังหวัดเชียงใหม่ (พระครูพิพิธสุตาทร และคณะ, 2555, น. 3) ด้วยวิถีแบบพุทธเมื่อพบปัญหาที่ไม่อาจหาทางออกได้อย่างทัน่วงที สิ่งทีกลุ่มผู้ชุมนุมระลึกถึงคือ ศาสนา เพราะเชื่อว่าพิธีกรรมทางศาสนาจะสามารถสร้างเสริมกำลังใจให้เข้มแข็งให้ข้อเรียกร้องเหล่านั้นได้รับการตอบสนองในทิศทางที่เป็นธรรม พวกเขาได้นิมนต์พระสงฆ์กลุ่มหนึ่งประกอบพิธีกรรมทางศาสนาโดยการถวายสังฆทาน ราว 10 รูป และพระสงฆ์เหล่านั้นได้เห็นถึงความทุกข์ของชาวบ้านและอาสาที่จะทำงานเพื่อแก้ไขปัญหาของชาวบ้าน จึงรวมตัวกันทำงานเพื่อที่แก้ไขปัญหาสังคมในนาม “เครือข่ายพระสงฆ์เพื่อคนจน” ภายหลังจากบทบาทการชุมนุม พระสงฆ์กลุ่มดังกล่าวเห็นว่าควรมีการรวมตัวเพื่อหนุนเสริมช่วยเหลือซึ่งกันและกันในการทำงานชุมชนอย่างจริงจัง จึงมีการนัดประชุมพบปะกันต่อเนื่องอีกหลายครั้ง มีการชักชวนพระสงฆ์จากจังหวัดภาคเหนือตอนบนมาร่วมอีกหลายรูป ในที่สุดจึงมีการจัดตั้ง “เครือข่ายพระนักพัฒนาชุมชนภาคเหนือ(คพชน)” ขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2543 (พระครูพิพิธสุตาทร และคณะ, 2555, น. 3) กำหนดวิสัยทัศน์ไว้ว่า “เสริมสร้างศักยภาพพระสงฆ์ในการทำงานพัฒนาชุมชนตามหลักพุทธธรรม”

บทบาทการทำงานของเครือข่ายพระสงฆ์นักพัฒนาเชียงใหม่ที่สร้างประโยชน์ต่อชุมชน

การทำงานของเครือข่ายมีคณะทำงานเป็นพระสงฆ์นักพัฒนาจากหลายๆ จังหวัดในภาคเหนือ และที่มีสมาชิกมาก คือ จังหวัดเชียงใหม่ ล้วนเป็นพระสงฆ์ที่มีอุดมการณ์ที่จะทำงานพัฒนาอย่างจริงจัง และเป็นที่ศรัทธาของชาวบ้านในชุมชน โดยทำงานทั้งบทบาทด้านการส่งเสริมพัฒนาการศึกษา ได้แก่ การก่อตั้งโรงเรียนพระปริยัติธรรมทั้งแผนกสามัญ และแผนกบาลี เพื่อเปิดโอกาสให้เด็ก เยาวชนได้บรรพชาเป็นสามเณรและได้เรียนหนังสือ เทียบเท่าเยาวชนทั่วไป การจัดโครงการอบรมธรรมะสัญจร และโรงเรียนพระพุทธศาสนานานาชาติ เป็นต้น ทั้งยังมีบทบาทด้านการอนุรักษ์และพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติ โดยพระสงฆ์นักพัฒนามักเข้าไปมีบทบาททั้งโดยตรงและร่วมกับชาวบ้าน เช่น กิจกรรมทำฝายชะลอน้ำ กิจกรรมบวชป่าชุมชน กิจกรรมปลูกป่า รวมทั้งยังมีบทบาทด้านการส่งเสริมช่วยเหลือ/บรรเทาทุกข์ให้กับชุมชนที่อยู่ห่างไกล เช่น กิจกรรมมอบข้าวสารและเครื่องอุปโภค บริโภคให้กับชุมชนบนภูเขาที่ห่างไกล โครงการทำการเกษตรแบบพึ่งตนเอง เป็นต้น และบางพื้นที่การทำงานของพระสงฆ์นักพัฒนายังมีบทบาทด้าน

การส่งเสริมสวัสดิการชุมชน ให้กับชุมชน เช่น สวัสดิการชุมชนออมทรัพย์ที่วัดเจติยแม่ครัว อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่ มีสัจจะออมทรัพย์ วันละบาท สวัสดิการชุมชนด้านการเกษตร เป็นต้น และพระสงฆ์นักพัฒนายังมีบทบาทด้านการส่งเสริมสุขภาพอนามัยของประชาชนในชุมชน เช่น งานเครือข่ายองค์กรศาสนาเพื่อผู้ป่วยเอดส์ กิจกรรมส่งเสริมการปลูกพืชสมุนไพรในวัด และการขับเคลื่อนงานสุขภาพทั้งจังหวัดเชียงใหม่ คือ งานประชาคมงดเหล้า บุหรี่ของจังหวัดเชียงใหม่ที่มีพระสงฆ์นักพัฒนาเป็นผู้ขับเคลื่อนงานเป็นหลัก ทั้งนี้บทบาทการทำงานของเครือข่ายพระสงฆ์นักพัฒนาเชียงใหม่ที่มีผลงานในเชิงประจักษ์ และสร้างประโยชน์ต่อชุมชนที่เด่นชัด เฉก เช่นการดำเนินงานของ พระอาจารย์นิคม กิจจสารโ เจ้าอาวาสวัดจันทร์ อำเภอกัลยาณิวัฒนา จังหวัดเชียงใหม่ พระสงฆ์นักพัฒนาในเครือข่ายพระนักพัฒนาชุมชนภาคเหนือ (คพช.) ได้มีแนวคิดในการฟื้นฟูศิลปกรรมและพยายามสร้างความสัมพันธ์ของคนในชุมชนบนพื้นที่สูงกลุ่มชาติพันธุ์ปกาเกอญอ ขึ้นอีกครั้งผ่านกิจกรรม “บุญสัจจ” ที่หลอมรวมผู้คนภายในตำบลเดียวกันได้มีโอกาสทำกิจกรรมร่วมกัน หรือ ดร.พระครูสมุห์วิเชียร คุณธมโม เจ้าอาวาสวัดเจติยแม่ครัว ต.แม่แฝกใหม่ อ.สันทราย จ.เชียงใหม่ พระสงฆ์นักพัฒนาที่มีบทบาทในการเชื่อมโยงความสัมพันธ์ของกลุ่มคนในชุมชนทุกกลุ่มวัย ทั้งกลุ่มวัยรุ่น กลุ่มพ่อแม่บ้านแม่บ้าน กลุ่มผู้สูงอายุ และกลุ่มผู้มีปัญหาด้านสุขภาพในชุมชน ท่านอยู่กับชุมชนมานานได้สังเกตพฤติกรรมของคนในชุมชน และทั้งปัญหาปัจจัย 4 ที่จำกับการเป็นอยู่ จึงได้พยายามดำเนินการแก้ไขเริ่มจากการสร้างความเป็นเอกภาพให้ชุมชน โดยการสร้างกลุ่มองค์กรการเงิน และสวัสดิการชุมชนขึ้น เป็นแรงจูงใจในการรวมและสร้างคน จนกลายเป็นเครือข่ายกลุ่มองค์กรชุมชนตำบลแม่แฝกใหม่, (พระครูสมุห์วิเชียร คุณธมโม, 2550)

บทบาทพระสงฆ์นักพัฒนากับปัญหาที่ซับซ้อนในปัจจุบัน

สำหรับบทบาทพระสงฆ์นักพัฒนากับปัญหาที่ซับซ้อนในปัจจุบันกลายเป็นความท้าทายสำหรับพระสงฆ์นักพัฒนาในจังหวัดเชียงใหม่ จึงเกิดการรวมตัวเป็นเครือข่ายเพื่อจัดการกับปัญหาที่ซับซ้อนขึ้นดังกล่าว การรวมตัวจึงช่วยให้เกิดการแลกเปลี่ยนทัศนะความรู้และประสบการณ์ระหว่างกัน ช่วยประสานหาทรัพยากรสนับสนุนการทำงาน และที่สำคัญเป็นการสร้างกำลังใจในการทำงานให้แก่กันและกัน ปัจจุบันเครือข่ายพระสงฆ์นักพัฒนามีพื้นที่การดำเนินงานหลากหลายพื้นที่ กระจายตัวตามภูมิลำเนา และวัดที่จำพรรษา ซึ่งการดำเนินงานของเครือข่ายพระสงฆ์นักพัฒนาจังหวัดเชียงใหม่ที่มีการดำเนินงานล่าสุด ได้แก่ กิจกรรม “เดินธรรมยาตราด้วยศรัทธา จากป่า สู่น้ำ เพื่อรับรู้การเปลี่ยนของสิ่งแวดล้อม” ตั้งแต่วันที่ 20-31 มกราคม 2559 รวมเวลา 12 วัน จากเส้นทางริมแม่น้ำปิง อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่ ได้เริ่มออกเดินในกิจกรรมเดินจากวัดพุทธพรหมปัญโญ (วัดถ้ำเมืองนะ) อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ มีเป้าหมายเพื่อเดินทางตลอดริมสายน้ำปิงสิ้นสุดที่ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ เพื่อรณรงค์ให้เกิดการดูแลแม่น้ำปิง และรับรู้การเปลี่ยนของสิ่งแวดล้อม โดยมีพระสงฆ์ในเครือข่าย และประชาชนทั่วไป เข้าร่วม จำนวน 40 รูป/คน นอกจากผู้ร่วมเดินธรรมยาตราแล้ว ยังมีนักวิชาการและภาคประชาชนจังหวัดเชียงใหม่ ร่วมแลกเปลี่ยนความเห็นเพื่อออกแบบการบริหารจัดการน้ำ รับมือภัยแล้งที่จะเกิดขึ้น และอีกกิจกรรมที่น่าสนใจของเครือข่ายพระสงฆ์นักพัฒนา คือ กิจกรรมเยี่ยมพระสงฆ์และประชาชนรอบเหมืองแร่ทองคำ ที่จังหวัดพิจิตร จังหวัดเพชรบูรณ์ และจังหวัดพิษณุโลก เมื่อวันที่ 19 กุมภาพันธ์ 2559 มีเครือข่ายพระสงฆ์นักพัฒนา ได้เดินทางไปเยี่ยมเยียนและรับฟังปัญหาของพระสงฆ์กับชาวบ้านในพื้นที่รอบเหมืองแร่ทองคำที่ส่งผลกระทบต่อสุขภาพ ปัญหาสิ่งแวดล้อมและปัญหาสังคมของชุมชน โดยมีรายการโทรทัศน์จากไทยพีบีเอส(ThaiPBS) รายการวาระประชาชน เข้าร่วมถ่ายทำรายการ ในตอน...บทบาทพระสงฆ์นักพัฒนากับปัญหาที่ซับซ้อน และเผยแพร่ออกอากาศทางสถานีโทรทัศน์ ไทยพีบีเอส ในวันที่ 22 ก.พ.59 ซึ่งผลจากการทำกิจกรรมและเรียนรู้ครั้งนั้น ทางประธานเครือข่ายพระสงฆ์นักพัฒนาได้ส่งสาส์นสะท้อนไปยังผู้นำประเทศเจ้าของบริษัทต้นเหตุแห่งทุกข์ที่ทำให้พระสงฆ์และชาวบ้านรอบเหมืองทองคำเดือดร้อน

บทบาทการดำเนินงานดังกล่าวเป็นเพียงบทบาทบางส่วนที่เป็นประเด็นสะท้อนสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นในสังคมไทย ภายใต้การขับเคลื่อนบทบาทการทำงานเป็นเครือข่ายของพระสงฆ์นักพัฒนาจังหวัดเชียงใหม่ที่ตระหนักถึงวิถีชีวิตของคนในชุมชน และร่วมคิดหาหนทางพัฒนาให้ชุมชนมีความสุขอีกครั้ง เครือข่ายพระสงฆ์นักพัฒนายังคงมีการรวมตัวกันทำงานและร่วมเวทีระดับชุมชน ในเรียนรู้การทำงานของสมาชิกพระสงฆ์นักพัฒนาในเครือข่ายอยู่บ่อยครั้ง โดยมีศูนย์ประสานงานเครือข่ายอยู่ที่ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาร

ลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่ วัดสวนดอก ต.สุเทพ อ.เมือง จ.เชียงใหม่ เป็นศูนย์กลางในการประสานงานและสนับสนุนการทำงาน (พระมหาบุญช่วย สิริธโร, 2555, น. 5)

อภิปรายผล

จากการนำเสนอเนื้อหาและข้อมูลเกี่ยวกับบทบาทการทำงานพัฒนาของพระสงฆ์และเครือข่ายพระสงฆ์นักพัฒนาแล้ว ในเบื้องต้นแล้วนั้น ผู้เขียนจึงได้นำบทบาทใหม่ของพระพุทธศาสนากับการพัฒนาของพระราชาคณะ มาร่วมอภิปรายด้วยเพื่อร่วมวิเคราะห์บทบาทการทำงานของพระสงฆ์ที่เกิดขึ้น ซึ่งพระราชาคณะ (ประยูร ปยุตโต, 2530 : 1-3) ได้กล่าวถึงบทบาทพระศาสนาไว้ว่าศาสนาอย่างที่เราเข้าใจกันโดยสามัญ เป็นผลอย่างหนึ่งแห่งความพยายามของมนุษย์ ที่จะแก้ไขปัญหาชีวิตบางอย่างของตน ซึ่งมีทั้งปัญหาเฉพาะบุคคล และปัญหาเกี่ยวข้องกับระหว่างมนุษย์ด้วยกัน ที่เรียกว่า ปัญหาสังคม ในเมื่อศาสนาเกิดจากความพยายามของมนุษย์ ศาสนาจึงเป็นเรื่องของมนุษย์จะเกิดขึ้นเสื่อม หรือสูญสิ้นไป สุดแต่มนุษย์บันดาลโดยเฉพาะในทางสังคม ในฐานะที่ศาสนาเป็นสถาบันทางสังคมอย่างหนึ่ง ศาสนาจะมีความสำคัญได้รับความยอมรับนับถือจากหมู่มนุษย์เพียงไร ก็อยู่ที่ว่า ศาสนายังมีประโยชน์ช่วยสนองความต้องการของมนุษย์ ในการแก้ไขปัญหาของพวกเขาได้เพียงใด และมนุษย์ยังมองเห็นความจำเป็นของศาสนาอยู่เพียงใด ข้อนี้หมายความว่า การดำรงอยู่เจริญขึ้น เสื่อมลงหรือสิ้นไปของศาสนา ขึ้นอยู่กับประโยชน์ที่มีต่อสังคมเป็นสำคัญ

การที่สังคมได้ก้าวเข้าสู่ความเจริญแบบใหม่ โดยที่พระสงฆ์ไม่มีส่วนร่วมในการดูแลและช่วยแนะแนวทาง เมื่อเกิดปัญหาต่างๆ ขึ้นในสังคมอย่างมากมายพระสงฆ์ ซึ่งอาศัยสังคมอยู่ ก็รู้สึกถึงปัญหาข้อนี้ด้วย และอาศัยความสัมพันธ์ที่มีอยู่เป็นพื้นฐานเดิม จึงเกิดความสำนึกในความรับผิดชอบที่จะต้องช่วยเหลือสังคมขึ้นอีก การเริ่มบทบาทใหม่ๆ ของพระสงฆ์จึงตั้งต้นขึ้นอีกครั้ง บทบาทของพระสงฆ์ในสังคมเมือง เช่น การตั้งโรงเรียนพุทธศาสนานานาชาติ เป็นต้น ก็จัดเข้าในประเภทบทบาทใหม่แบบนี้ เพื่อพระสงฆ์ในสังคมเมืองเริ่มบทบาทนี้ขึ้นแล้ว สังคมก็ออกไปก็ถือแบบอย่างตาม จัดว่าเป็นบทบาทในยุคใหม่และมีข้อสังเกตควรพิจารณาในเรื่องนี้บางประการ คือ บทบาทใหม่สังคมเมืองเป็นผู้ริเริ่มและสังคมชนบทปรับตัวตามบริบทสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป พระสงฆ์ควรมีบทบาทอย่างไรต่อไปนั้น คงอยู่ที่หลักการอันมีอยู่ในคำสอนของพระพุทธเจ้าแล้ว คือในฝ่ายตนเอง ก็มีหน้าที่ในการศึกษาและปฏิบัติ คือศึกษาเพื่อให้ตนปฏิบัติได้ถูกต้อง พร้อมทั้งสามารถแนะนำแกผู้อื่นต่อไปได้ด้วย และปฏิบัติประพฤติตามหลักธรรมเพื่อความบริสุทธิ์ของตนเอง และของสถาบันสงฆ์ ในฝ่ายความสัมพันธ์กับสังคมพลเรือน ก็มีหน้าที่ในการให้การการศึกษา การเผยแผ่และการสงเคราะห์ การให้การศึกษาย่อมหมายถึงการอบรมสั่งสอนแนะนำผู้อื่นให้ดำรงชีวิตอยู่ได้ด้วยดี ซึ่งอาจต้องอาศัยความรู้ทั้งทางโลกและทางธรรม การเผยแผ่ ย่อม หมายถึงการช่วยให้มีการประพฤติปฏิบัติธรรม เป็นประโยชน์แผ่ออกไปในสังคมอย่างกว้างขวางและการสงเคราะห์ย่อมอยู่ในขอบเขตแห่งคุณธรรมที่หวังประโยชน์อนุเคราะห์แก่ประชาชนโดยบริสุทธิ์ใจ พร้อมกับการปฏิบัติหน้าที่ทางสมณเพศของตน รักษาเกียรติและความบริสุทธิ์ของ สถาบันสงฆ์ไว้ด้วย เท่าที่ได้พิจารณามา บทบาทของพระสงฆ์ในสังคมเท่าที่มีอยู่ในปัจจุบันมี 2 แบบ คือ

(1) บทบาทที่สืบเนื่องมาจากสังคมแบบเดิม

(2) บทบาทที่เกิดจากความรู้สึกตัวของพระสงฆ์ แล้วเริ่มต้นขึ้นใหม่ บทบาทที่ควรนำมากล่าวมีตัวอย่างเช่น การให้คำแนะนำทางจิตใจ เป็นที่ปรึกษาเกี่ยวกับปัญหาชีวิตต่างๆ

2.1 การเป็นที่พึ่งให้ความร่มเย็นทางจิตใจ ด้วยความประพฤติเป็นตัวอย่าง ตลอดจนสถานที่ตั้งของวัดวาอารามที่สงบร่มรื่นเป็นองค์ประกอบสำหรับหล่อเลี้ยงจิตใจของสังคมอย่างหนึ่ง

2.2 การให้คำแนะนำปรึกษาด้านอื่นๆ เท่าที่ทำได้ เช่นในทางวิชาการ เป็นต้น ที่ผู้ปรึกษาสะดวกใจและสนทนากับในสังคมชนบทที่กำลังพัฒนาเมื่อชาวบ้านยังไม่พร้อมที่จะช่วยตนเอง ในการพัฒนานั้นได้ พระซึ่งเป็นผู้นำในท้องถิ่นอยู่แต่เดิมแล้ว หากได้ท่านเป็นศูนย์กลาง และท่านได้มีโอกาสเตรียมตัวพร้อมก็อาจจะเป็นผู้เปิดช่องว่างที่มีอยู่ในงานพัฒนา และจะเป็นผู้นำชี้ช่องทางในการที่ท้องถิ่นจะรับความเจริญใหม่ๆ ได้ บทบาทนี้อาจประกอบด้วย การเสนอแนะ ให้ความคิดริเริ่มว่า ในถิ่นนั้นมิฉะนั้นอะไรที่จะทำให้เกิดประโยชน์แก่ส่วนรวม ทำให้ชีวิตความเป็นอยู่ดีขึ้น แล้วเป็นศูนย์รวมชักชวนประชาชนมาทำงานนั้น หรืออาจเป็นที่ปรึกษาที่ชาวบ้านมา

ขอความเห็นว่าจะทำสิ่งนั้นหรือสิ่งนี้ขึ้นในถิ่น จะควรหรือไม่ควรถ้าพระสงฆ์มีความรู้ก็แนะนำได้ เป็นการให้ความอุ่นใจแก่ประชาชน ซึ่งก่อให้เกิดกระบวนการประชาสังคม “บวร” คือการนำเอารูปแบบและแนวคิด การพัฒนา แบบ “บวร” (บ้าน วัด โรงเรียน) กล่าวคือ เป็นแนวคิดที่มุ่งพยายามที่จะนำเอา องค์กร และ/หรือ สถาบันหลักในชุมชนท้องถิ่นมาเป็นยุทธศาสตร์ในการพัฒนา อันได้แก่ การนำเอาสถาบันที่สำคัญในชุมชน 3 สถาบัน ได้แก่ ธนพรรณ ธาณี, 2545, น. 6)

1. สถาบันการปกครอง (บ = บ้าน)
2. สถาบันศาสนา (ว = วัด)
3. และ สถาบันการศึกษา (ร = โรงเรียน)

จากข้อมูลดังกล่าว ผู้เขียนเห็นด้วยอย่างยิ่งว่า บทบาทพระศาสนานับว่าเป็นที่เข้าใจกันโดยสามัญ เป็นผลอย่างหนึ่งแห่ง ความพยายามของมนุษย์ ที่จะแก้ไขปัญหาชีวิตบางอย่างของตน ซึ่งมีทั้งปัญหาเฉพาะบุคคล และปัญหาเกี่ยวข้องกับระหว่างมนุษย์ด้วยกัน ที่เรียกว่าปัญหาสังคม บทบาทของพระศาสนาโดยเฉพาะพระสงฆ์จึงเข้าไปเกี่ยวข้องกับสังคมโดยตรง วัดจึงเป็นทุกอย่างของสังคม เป็น ศูนย์กลางที่รวมจิตใจของประชาชน ส่วนพระสงฆ์ ซึ่งเป็นตัวแทนของวัดในบทบาทเหล่านี้ ก็กลายเป็นผู้นำทางจิตใจของประชาชน เป็นศูนย์รวมแห่งความเคารพเชื่อถือและศรัทธาของประชาชน ด้วยความทันสมัยในสังคมปัจจุบันพระสงฆ์นอกจากจะมีบทบาทนำด้าน จิตใจแล้ว ยังมีบทบาทอื่นเสริมเข้ามา เช่น บทบาทด้านการพัฒนาการศึกษา บทบาทด้านการอนุรักษ์และพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติ บทบาทด้านการส่งเสริมช่วยเหลือ/บรรเทาทุกข์ บทบาทด้านการส่งเสริมสวัสดิการชุมชน และบทบาทด้านการส่งเสริมสุขภาพ อนามัยของประชาชนในชุมชนมากยิ่งขึ้น

ดังนั้นงานบทความ เรื่อง บทบาทการทำงานเป็นเครือข่ายพระสงฆ์นักพัฒนาในจังหวัดเชียงใหม่ จึงสะท้อนให้เห็นว่า บทบาทการทำงานพัฒนาของพระสงฆ์ไทยภาคเหนือในปัจจุบัน มีการทำงานเป็นเครือข่ายมากขึ้นเรื่อยๆ การทำงานของเครือข่าย พระสงฆ์นักพัฒนา ของจังหวัดเชียงใหม่ในปัจจุบัน ที่มีอุดมการณ์การทำงาน และรับรู้ถึงบทบาทของพระสงฆ์ต่อความรับผิดชอบใน สังคม ที่ต้องปรับตัวเพื่อทำหน้าที่ให้เหมาะสมกับยุคสมัยแห่งการเปลี่ยนแปลงของสังคม ทำงานบูรณาการ แบบ “บวร” (บ้าน วัด โรงเรียน) ตลอดจนเป็นที่พึ่งของประชาชนเพื่อเผชิญหน้ากับปัญหาที่ซับซ้อนมากขึ้น จึงเป็นสิ่งที่ท้าทายสำหรับการปรับตัวของ พระพุทธศาสนากับสภาพสังคมสมัยใหม่

สรุปและข้อเสนอแนะ

บทบาทการทำงานของพระสงฆ์นักพัฒนาที่เกิดขึ้นเป็นสิ่งที่สรุปได้ว่า พระพุทธศาสนากับชุมชนในสังคมไทยยังคงมี ความสัมพันธ์อยู่ร่วมกันได้อย่างดี มีการทำกิจกรรมร่วมกัน เกื้อกูลกันระหว่างวัดกับชุมชน โดยมีเรื่องการพัฒนา เป็นเครื่องมือและ กลไกที่เชื่อมระหว่างชุมชนกับวัดและพระสงฆ์ให้มีการประสานสัมพันธ์เพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข สื่อสารณะทางสังคมเอง ก็ต้องรับรู้และเข้าใจบทบาทการทำงานของพระสงฆ์นักพัฒนาที่ไม่ได้มีบทบาท เพียงแค่ เทศน์ หรือสวดมนต์อยู่กับวัด หากแต่สื่อ สารณะควรนำเสนอในด้านดี และประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากบทบาทที่พระสงฆ์นักพัฒนาทำให้มากขึ้น เพื่อลบภาพลักษณ์และทัศนคติที่ไม่ดีเกี่ยวกับพระสงฆ์ทั้งในสื่อหนังสือพิมพ์ และสื่อออนไลน์ที่นำเสนอภาพลักษณ์ของพระสงฆ์ในแง่ลบเสมอมา จึงเป็นเรื่องที่ท้าทายต่อ ประเด็นการรับรู้ของประชาชนต่อบทบาทการทำงานพัฒนาของพระสงฆ์

ทั้งนี้ผู้เขียนได้สรุปมุมมองความร่วมมือว่า ต้องอาศัยความร่วมมือระหว่างภาคส่วนต่างๆที่เกี่ยวข้อง ทั้งองค์กรสงฆ์ อย่างเช่น กรมศาสนา และมหาเถรสมาคม รวมทั้งองค์กรพัฒนาเอกชนต่างๆ ควรมีการประสานงาน เชื่อมการทำงานระหว่างเครือข่าย ของพระสงฆ์ไทยในหลายๆเครือข่าย ที่มีความหลากหลายของประเด็นการทำงานเพื่อสังคมในปัจจุบันเข้าด้วยกัน เพื่อร่วมกันทำงาน พัฒนาคุณภาพชีวิต ควบคู่กับการพัฒนาคุณภาพจิตใจของประชาชนในทุกๆกลุ่มอย่างเท่าเทียมและทั่วถึงกัน ก่อเกิดเป็นการพัฒนาที่ยั่งยืน สุดท้ายเมื่อการประสานงานเกิดประสิทธิภาพบทบาทเครือข่ายของพระสงฆ์ไทยจึงจะเกิดพลังขึ้นอย่างแท้จริง

รายการอ้างอิง

- กรมศาสนา. (2539). *หลักการบริหารและการจัดการวัดในยุคโลกาภิวัตน์*. กรุงเทพฯ: บริษัท เอ.พี กราฟิคดีไซน์และการพิมพ์ จำกัด, จำกัด, ทองประเสริฐ. (2541). *พระสงฆ์กับสังคม*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ราชบัณฑิตสถาน.
- จิรพรรณ กาญจนะจิตรา. (2548). *แนวคิดพื้นฐานการพัฒนาชุมชน*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์เรือนแก้ว.
- ทะนงชัย บุณยพิสุทธิ์. (2545). *บทบาทวัดกับ ชุมชนเมือง ในเขตบางรัก กรุงเทพมหานคร*. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารบัณฑิต, มหาวิทยาลัยมหิดล, บัณฑิตวิทยาลัย, สาขาวิชาพัฒนาศาสตร์บัณฑิตศึกษา.
- พระมหาประยูร ปรียาโต. (2553). *พระพุทธศาสนากับสังคมไทยในปัจจุบัน*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ เคล็ดไทย.
- พระครูสุจริตธรรมนิวิฐ (สมจิตร อธิปญโญ). (2554). *บทบาทพระสงฆ์ในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของชุมชน: กรณีศึกษาคณะสงฆ์อำเภอคลอง จังหวัดแพร่*. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารบัณฑิต, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, บัณฑิตวิทยาลัย.
- พระธวัช อุปคุตโต (ธนอมชาติ). (2557). *บทบาทของพระสงฆ์กับการพัฒนาสังคม กรณีศึกษาเครือข่าย สังฆพัฒนาแผ่นดินธรรมแผ่นดินทอง อำเภอเมือง จังหวัดอำนาจเจริญ*. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารบัณฑิต, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, บัณฑิตวิทยาลัย.
- พระครูพิพิธสุตาทร และคณะ. (2555). *การบริหารจัดการองค์กรและการพัฒนาคุณภาพชีวิตของกลุ่มพระสังฆพัฒนา เพื่อชีวิตและชุมชน*. รายงานการวิจัย. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่, สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์.
- พระมหาดร.บุญช่วย สิริธโร. (2546). *รายงานผลการดำเนินงานโครงการศูนย์ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นโพธิ์ชัย*. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- พระมหาธีรารัตน์ บุญมา. (2554). *บทบาทในการพัฒนาชุมชนของพระสงฆ์ตำบลเชิงดอย อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่*. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารบัณฑิต, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, บัณฑิตวิทยาลัย, สาขาวิชาการเมืองและการปกครอง.
- พระมหาภุชญา นันทเพชร. (2540). *ทัศนคติของพระสงฆ์ต่อบทบาทการพัฒนาสังคม*. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารบัณฑิต, สถาบันบัณฑิตพัฒนาศาสตร์ (นิดา), คณะพัฒนาศาสตร์, สาขาพัฒนาศาสตร์.
- สมชาย เหล็กเพชร. (2538). *วิเคราะห์งานของพระสงฆ์ในฐานะที่เป็นผู้นำพัฒนาชุมชน*. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารบัณฑิต, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, บัณฑิตวิทยาลัย, สาขาวิชาการศึกษานอกระบบ.
- เอมอร เจียรมาศ. (2548). *สังคมวิทยา*. สงขลา: มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์, คณะศิลปศาสตร์, ภาควิชาสารัตถศึกษา.

พุทธศาสนากับการสร้างชุมชนเกษตรอินทรีย์: ชุมชนบ้านชำปลาไหล ต.สองพี่น้อง อ.ท่าใหม่ จ.จันทบุรี

Buddhism Concept Application to the Organic Agricultural Community:

Ban ChamPhlaLhai Community, Chantaburi

พระณรงค์ศักดิ์ น่วมเจริญ*

Phra Narongsak Noumcharoen

บทคัดย่อ

จากการศึกษาพุทธศาสนากับการสร้างชุมชนเกษตรอินทรีย์ ชุมชนบ้านชำปลาไหล จ.จันทบุรี พบว่าชุมชนบ้านชำปลาไหลประกอบอาชีพการเกษตรทำสวนด้วยการผลิตจากสารเคมีเป็นหลัก จนนำไปสู่การเกิดปัญหาสำคัญขึ้นในชุมชน คือ ปัญหาด้านสุขภาพ ด้านสิ่งแวดล้อม และด้านเศรษฐกิจ เป็นปัญหาที่ก่อตัวมาจากการใช้สารเคมีเพื่อการเกษตรมาเป็นระยะเวลานาน ต่อมาเกิดการแก้ไขปัญหาชุมชนของตนด้วยการเปลี่ยนการทำเกษตรแบบเคมีเป็นรูปแบบการผลิตด้วยเกษตรอินทรีย์แทน จนสามารถเปลี่ยนจากชุมชนปัญหาเป็นชุมชนประสบผลสำเร็จในหลายด้านต่อไปนี้ ผลสำเร็จด้านวิถีชีวิตชุมชน ความรู้ถึงคุณค่าของชีวิตว่าสิ่งที่ใช้ที่กินอยู่นั้นปลอดภัย เกิดกระบวนการสร้างความสัมพันธ์กันเป็นระบบเครือข่าย มีการเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ทางวัสดุอุปกรณ์ทางการเกษตร เกิดเป็นการเห็นอกเห็นใจซึ่งกันและกันจนนำไปสู่การช่วยเหลือในหลายๆด้าน ผลสำเร็จด้านสิ่งแวดล้อม ให้คุณค่าด้วยการทำเกษตรด้วยหลักการไม่เบียดเบียน การรักษาสัตว์ด้วยการไม่ฆ่าสัตว์ตัดชีวิต ใช้กระบวนการความสัมพันธ์ของธรรมชาติบำบัดธรรมชาติด้วยตนเอง จนนำมาซึ่งความสมดุลของสิ่งแวดล้อมได้อย่างสมบูรณ์ ผลสำเร็จเรื่องของสุขภาพ จากผลการจัดเก็บข้อมูลความจำเป็นพื้นฐานด้านสุขภาพ ระดับหมู่บ้าน พบว่า ไม่มีตัวใดไม่ผ่านเกณฑ์ผลสำเร็จด้านเศรษฐกิจ พอมีพอกิน ตั้งตนอยู่บนทางสายกลาง ไม่มีหนี้สิน มีการออมเงินในชุมชนด้วยตนเอง มีตลาดหลักสำหรับซื้อผลผลิตด้านการเกษตร ข้อค้นพบอีกมิติหนึ่งสำหรับการศึกษาชุมชนบ้านชำปลาไหล ทำให้เห็นปัจจัยที่เอื้อสู่ความสำเร็จ ดังต่อไปนี้ ปัจจัยด้านผู้นำชุมชน ยังคงเป็นทรัพยากรมนุษย์ที่สำคัญสำหรับการเปลี่ยนแปลงแนวคิดและวิถีปฏิบัติ ปัจจัยด้านผู้นำทางจิตวิญญาณ ถือว่าเป็นจุดศูนย์กลางของการเชื่อมโยงคนกับคนให้เกิดการพัฒนา ปัจจัยด้านศาสนา วิถีชุมชนยึดหลักธรรมคำสอนเป็นกรอบปฏิบัติในการดำเนินชีวิต เช่น การไม่เบียดเบียน ไม่ฆ่าสัตว์ตัดชีวิต มัชฌิมาปฏิปทาหรือทางสายกลาง อริยสัจจวิเคราะห์ปัญหาชุมชน

จากผลสำเร็จด้านวิถีชีวิตชุมชน ด้านสุขภาพ ด้านสิ่งแวดล้อม และด้านเศรษฐกิจ ซึ่งเกิดจากทุนทางสังคมที่สำคัญ คือ ผู้นำชุมชน ผู้นำทางจิตวิญญาณ และศาสนา เป็นองค์ประกอบสำคัญที่นำมาซึ่งการพึ่งตนเองได้ของชุมชนจึงเกิดความยั่งยืนขึ้นในที่สุด ข้อเสนอแนะ การพัฒนาชุมชนโดยมีศาสนาเป็นศูนย์กลาง ชุมชนควรเชื่อมโยงระบบคิดของคนในผู้นำชุมชนชาวบ้าน และผู้เข้าศึกษาดูงานและฝึกอบรมได้รับแนวคิดจากการพัฒนาชุมชนด้วยระบบคิดเชิงพุทธที่มีต่อการพัฒนาชุมชนของตนเอง ด้วยการพาไปศึกษาประวัติวัดและประวัติพระสงฆ์ที่ให้คุณค่าทางระบบจริยธรรมและคุณธรรมในการพัฒนาชุมชนที่เกิดขึ้น เพื่อเป็นเสมือนการเชื่อมโยงกันระหว่างวัดกับชุมชนที่ ยังคงมีคุณค่าและเกื้อกูลผูกมิตรกันเฉกเช่นเดียวกับการพัฒนาชุมชนที่เกิดขึ้นในอดีตที่มีทั้งพระสงฆ์ วัด ชุมชน และชาวบ้านที่ทำงานร่วมกันจนกระทั่งเกิดเป็นชุมชนเกษตรอินทรีย์วิถีพุทธดังกล่าว

คำสำคัญ พุทธศาสนา, เกษตรอินทรีย์, เกษตรอินทรีย์วิถีพุทธ

* นักศึกษาปริญญาโทหลักสูตรพัฒนาชุมชนมหาบัณฑิต คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ABSTRACT

From the study of, Buddhism Concept application to the Organic agricultural community: Ban ChamPhlaLhai community, Chantaburi the result found: Ban ChamPhlaLhai community is a mainly chemical agricultural community, that led to the important problems; those are health problems, environmental problem, and economic problem. These are problems from long term using of chemical in agriculture, then the community solve these problems by changed from chemical agriculture to organic agriculture, and then became the successful community in following aspects. Community's lifestyle success: feeling the value of life, that their foods are safe, and processing the relationship in relative system by sharing the agricultural equipment's leading to helps in other ways. Environmental success: valued by the non-violence agricultural, keeping precepts by not killing and use the natural system to fix the nature itself, bringing the balance to the environment. Economic success: sufficiently living, stay on the middle path with no debt, with community's savings and farmer's market. Health success: from the village's basic health record in 2015, everything passed the evaluation. Another finding from Ban ChamPhlaLhai community's study is the components those leading to success: Community's leaders: still the important human resource to change the thought and lifestyle. Spiritual leaders: center for connecting people for development. Religion: Community lifestyle depends on dharma, such as, non-violence, middle path, and four noble truth analyses the problems.

From lifestyle community, health, environmental, and economic success that came from community and spiritual leaders and religion those are the important components that led to community's self dependent and finally sustainable. Suggestion Development of the community with religion as a center. The community should connect its people's thought system with study the history of the temple and monks who give the good moral system in the development, to show the connection between monks, temple, community and people that worked together to create the Buddhist organic agricultural community.

Keywords: Buddhism, organic agriculture, Buddhist organic agriculture

บทนำ

เกษตรกรได้ชื่อว่าเป็นกระดูกสันหลังของประเทศไทยมาช้านาน วิถีชีวิตและวัฒนธรรมที่ทรงคุณค่าอย่างหนึ่งของคนไทย คือ การได้อยู่กับธรรมชาติและทำมาหากินบนหลักความพอเพียง การมีวิถีชีวิตหลักในการทำมาหากินอยู่กับธรรมชาติ มีความสมบูรณ์ในระบบนิเวศที่สมดุล ดังมีคำขวัญว่า ในนามข้าว ในนามไม้ ในนามน้ำ จนทำให้สังคมไทยเป็นสังคมที่อุดมสมบูรณ์มากในหลายๆ ด้าน และได้ชื่อว่าเป็นประเทศอยู่อย่างร่มเย็นในสายตาของหลายประเทศ แต่ด้วยกระแสโลกในยุคปัจจุบันที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว จากมิติของเกษตรกรรมสู่การเป็นประเทศอุตสาหกรรมเน้นการพัฒนาเกษตรกรรมแบบกระแสหลัก (Mainstream Agriculture) ทำให้ความเจริญทางเทคโนโลยีผสมผสานกับการพัฒนาแบบสมัยใหม่ที่หันไปพึ่งพาความสามารถทางเคมีเพื่อการเกษตรกระจายเข้าสู่กลุ่มทำเกษตรอย่างรวดเร็ว และในขณะเดียวกัน โทษภัยที่เกิดขึ้นจากกระบวนการแบบกระแสหลักก็มีความทวีคูณขึ้นเรื่อยๆ จนส่งผลกระทบต่ออาชีพเกษตรกรในหลายพื้นที่ จนนำไปสู่ความเสียหายในหลายด้าน จนหลายพื้นที่ของการทำการเกษตรต้องหยุดตัวลงอย่างไม่สามารถหลีกเลี่ยงได้ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดทางวิชาการ ที่กล่าวถึงผลกระทบของการพัฒนาเกษตรแบบเคมีไว้อย่างน่าสนใจ กล่าวคือ

ปริมาณและมูลค่าการนำเข้าวัตถุอันตรายทางการเกษตร ปี 2558 สารกำจัดวัชพืช (Herbicide) ปี 2558 จำนวน 119,971 ตัน คิดเป็นจำนวนเงิน 11,016 ล้านบาท สารกำจัดแมลง (Insecticide) ปี 2558 นำเข้า 12,927 ตัน คิดเป็นจำนวนเงิน 3,684 ล้านบาท สารป้องกันและกำจัดโรคพืช (Fungicide) ปี 2558 นำเข้า 11,088 ตัน จำนวนเงิน 3,839 ล้านบาทและการนำเข้าสินค้าอันตรายอื่นๆ จำนวน 5,560 ตัน คิดเป็นจำนวน 787 ล้านบาท รวมการนำเข้าสารเคมีทุกชนิด ปริมาณ 149,546 ตัน คิดเป็นจำนวนเงิน 19,326 ล้านบาท หากดูย้อนหลังการนำเข้าปี 2557 พบว่า การนำเข้า สารโดยรวมปริมาณ 147,375 ตัน คิดเป็นจำนวนเงิน 22,812 ล้านบาทจะเห็นว่าปีล่าสุดของการนำเข้าวัตถุอันตรายทางการเกษตรเพิ่มขึ้นทุกๆ ปี ซึ่งทำให้เห็นถึงการพัฒนาที่สวนทางกับ หลักคิดที่ว่า การเกษตรแบบเคมีทำให้ผลกระทบต่อร่างกายและสิ่งแวดล้อม (วารสารไทยพับลิก้า, 2015)

สอดคล้องกันจากข้อมูลตั้งแต่ปี 2546-2555 ของสำนักนโยบายและยุทธศาสตร์ที่รายงานปัญหาเรื่องของสุขภาพ พบว่ามีผู้ป่วยที่ได้รับพิษจากสารเคมีกำจัดศัตรูพืชเฉลี่ยปีละ 1,734 ราย สำหรับผลการตรวจปี 2555 ทำการตรวจเกษตรกรไปทั้งสิ้น 244,822 ราย พบเกษตรกรที่มีผลตรวจเลือดอยู่ในระดับไม่ปลอดภัยจำนวน 75,749 ราย คิดเป็น 30.94% ขณะที่ปี 2556 ทำการตรวจเกษตรกรไปทั้งสิ้น 314,805 ราย ในจำนวนนี้พบผลตรวจเลือดอยู่ในระดับไม่ปลอดภัย จำนวน 96,227 ราย คิดเป็น 30.54% และในปี 2557 ที่ได้ทำการตรวจเกษตรกรไปทั้งสิ้น 317,051 ราย พบว่า ในจำนวนนี้ 107,820 ราย มีผลตรวจเลือดอยู่ในระดับไม่ปลอดภัย นั่นหมายถึงจำนวน 34% หรือ 1/3 ของเกษตรกรมีความไม่ปลอดภัยจากการใช้สารเคมี ข้อมูลในส่วนนี้จะบอกว่า ทิศทางความเสี่ยงของเกษตรกร ผู้ที่มีการสัมผัสมากที่สุดนั้นยังไม่ได้ลดลง จึงเป็นสิ่งที่ต้องมาดูว่ากระบวนการต่างๆ ที่หน่วยงานจะต้องจัดการนั้นเป็นอย่างไร แม้แต่ละหน่วยงานจะมีแนวทางในการเฝ้าระวังเรื่องสารเคมีตกค้างในพืช แต่ความเสี่ยงของเกษตรกรในปี 2558 ยังไม่แน่ใจว่าจะมีทิศทางอย่างไร แต่จากผลในปี 2557 ชี้ชัดว่าแนวโน้มยังไม่ได้ลดลง เพิ่มขึ้นจากปี 2555 และ 2556 สถานการณ์การเจ็บป่วยด้วยโรคจากสารกำจัดศัตรูพืชในประเทศจากสรุปรายงานการเฝ้าระวังโรคประจำปี 2555 สำนักระบาดวิทยาพบว่า อัตราป่วยจากการได้รับสารพิษจากเคมีป้องกันศัตรูพืชปี 2555 พบว่า มีรายงานผู้ป่วยได้รับสารพิษจากสารป้องกันศัตรูพืชจากการทำงานและสิ่งแวดล้อม จำนวน 1,509 ราย อัตราป่วย 2.35 ต่อประชากรแสนคน และมีรายงานว่าอัตราการป่วยสูงขึ้นในเดือน พฤษภาคม-สิงหาคม ในปีดังกล่าว และจากผลกระทบเรื่องสุขภาพ ก็คงหนีไม่พ้นปัญหาสำคัญอีกปัญหาหนึ่งที่ต้องรับสารเคมีแบบเต็มๆ คือ ปัญหาสิ่งแวดล้อม

ผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม ศ.เดวิด พิเมเนเทล แห่งมหาวิทยาลัยคอร์เนล, สหรัฐอเมริกา เคยอธิบายไว้ว่าน้อยกว่า 0.1% ของสารเคมีที่ใช้จะไปถึงศัตรูพืชเป้าหมาย (Targeted Pests) ซึ่งหมายความว่าอีก 99.9% จะปนเปื้อนอยู่ในสิ่งแวดล้อมจนกว่าสารเคมีจะสลายตัวไปโดยธรรมชาติ ภายหลังการฉีด พ่น หยด หรือหว่าน สารเคมีกำจัดศัตรูพืชจะถูกดูดซึมเข้าไปในพืชและอยู่บนต้นพืชบางส่วน และที่เหลือจะปลิวไปในอากาศหรือรอเวลาที่น้ำจากแปลงเกษตรจะชะสารเคมีลงสู่ดินหรือแหล่งน้ำใกล้เคียง ปัญหาอาจลดลงหากสารเคมีกำจัดศัตรูพืชสามารถสลายตัวได้อย่างรวดเร็ว แต่อัตราการสลายตัวหรือครึ่งชีวิต (Half-Life) มีความแตกต่างกันตามชนิดและสภาพแวดล้อม สารเคมีในกลุ่มออร์กาโนฟอสเฟต หรือออร์กาโนฟอสเฟต (Organophosphorus or Organophosphate Pesticides) เช่น ไดโครโตพอสและอีพีเอ็น สามารถตกค้างในดินที่มีความเป็นกลางไม่ก่อกวนถึงหลายอาทิตย์ แต่จะมีอายุยาวนานขึ้นหลายเท่าตัวหากดินมีความเป็นกรดเล็กน้อยสารเคมีกลุ่มคาร์บาเมต (Carbamate) เช่น คาร์โบฟูราน ออลดีคาร์บ และเมโทมิล ตกค้างในดินมากที่สุดประมาณ 50 อาทิตย์และในน้ำประมาณ 30 อาทิตย์ สารเคมีกลุ่มไพเรทริน (Pyrethrin) มีค่าครึ่งชีวิตประมาณ 12 วันถึง 8 อาทิตย์ แต่มีอายุยาวนานขึ้นในพื้นที่ที่แสงส่องไม่ถึง ทั้งนี้ สารเคมีกลุ่มที่มีอัตราการสลายตัวช้าที่สุดและยังมีความอันตรายสูงคือกลุ่มออร์กาโนคลอรีน (Organochlorine) เช่น DDT และ เอนโดซัลแฟน ซึ่งใช้เวลาย่อยสลายในดินได้ประมาณ 1-15 ปี ดังนั้นจึงยังมีสารเคมีเหล่านี้ตกค้างในลุ่มแม่น้ำและคลองแยกต่างๆ ในปริมาณค่อนข้างสูง (มูลนิธิชีววิถี, 2554)

ซึ่งปัญหาข้างต้นสอดคล้องกับกรรมาธิการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ (2536, น. 153) ได้กล่าวถึง ผลกระทบต่อผลจากการใช้เกษตรกรรมแบบกระแสหลัก กล่าวคือ ปัญหาต่อสิ่งแวดล้อมและทรัพยากร เนื่องจากการใช้ปุ๋ยเคมีเป็นระยะเวลานาน โดยไม่มีการปรับปรุงดิน ทำให้คุณสมบัติทางกายภาพของดินเปลี่ยนแปลงไป จนไม่เหมาะสมกับการเจริญเติบโตของพืช ทำให้

เกษตรกรต้องใช้ปุ๋ยเคมีปริมาณเพิ่มขึ้น แต่อัตราการเพิ่มผลผลิตต่อการเพิ่มของปุ๋ยเคมีกลับลดลง การใช้สารเคมีป้องกันและกำจัดศัตรูพืช ก่อนให้เกิดปัญหาการตกค้างในสิ่งแวดล้อม สะสมในดิน น้ำ และอากาศนอกจากนี้สารเคมีกำจัดศัตรูพืชยังทำลายแมลงที่เป็นประโยชน์ต่อระบบนิเวศ เช่น ผีเสื้อ ผึ้ง ทำให้ความสมดุลของธรรมชาติเสียไป เกิดการแพร่ระบาดของแมลงศัตรูพืชมากขึ้นด้วย ต่อเนื่องด้วย ปัญหาต่อเศรษฐกิจแม้เกษตรกรกรมแผนใหม่จะมีเป้าหมายในการเพิ่มผลผลิตเพื่อแก้ไขปัญหาด้านขาดแคลนอาหารและเพิ่มรายได้ให้แก่เกษตรกร แต่ในระยะยาวจะปรากฏผลในทางตรงกันข้าม เนื่องจากพบว่าต้นทุนการผลิตสูงกว่ารายได้ทำให้เกิดปัญหาหนี้สิน เกษตรกรต้องเปลี่ยนไปประกอบอาชีพอื่นๆ นอกจากนี้ในระดับประเทศก็เกิดความเสียหายทางเศรษฐกิจเนื่องจากการนำเข้าปุ๋ยเคมีสารเคมีป้องกันกำจัดศัตรูพืช และเมล็ดพืชจากต่างประเทศทำให้เกิดการขาดดุลทางการค้า ทั้งนี้ยังเป็นปัญหาต่อสุขภาพของเกษตรกรและผู้บริโภค การใช้สารเคมีทางการเกษตรนอกจากจะตกค้างในสิ่งแวดล้อมแล้ว และยังคงตกค้างอยู่ในผลผลิตทางการเกษตรที่ใช้บริโภคด้วย รวมถึงปัญหาสำคัญอีกอย่างคือ ปัญหาทางศีลธรรม การใช้สารเคมีเพื่อกำจัดศัตรูพืช ซึ่งเป็นการทำลายสิ่งมีชีวิตตามหลักพระพุทธศาสนาถือว่าเป็นบาปซึ่งขัดกับหลักศีลธรรม โดยเฉพาะศีลข้อที่ 1 (ปาณาติบาต) ชาวพุทธผู้เคร่งครัดในศีลธรรมจะไม่ทำบาปนี้เด็ดขาด

อย่างไรก็ตามในปี พ.ศ.2548 รัฐบาลได้กำหนดให้การทำเกษตรอินทรีย์เป็นวาระแห่งชาติเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนและเป็น การสร้างโอกาสให้กับประเทศไทย เพื่อลดปริมาณการใช้สารเคมี และกำหนดกฎเกณฑ์ให้การใช้เกษตรอินทรีย์เป็นโครงสร้างหลักของ การทำเกษตรขณะเดียวกันภาครัฐบาลเองโดยหน่วยงานที่เกี่ยวข้องต่างเล็งเห็นความสำคัญของการพัฒนาเกษตรอินทรีย์อย่างจริงจัง ทำให้มีการร่วมกันวางยุทธศาสตร์และแนวทางในการพัฒนาเกษตรอินทรีย์ทั้งการถ่ายทอดความรู้ความชำนาญในการผลิต และ การร่วมมือกันเพื่อให้เกิดการพัฒนามาตรฐานการผลิตเกษตรอินทรีย์ให้ทัดเทียมกับมาตรฐานสากล ตลอดจนดำเนินการร่วมกันจัดทำ แผนยุทธศาสตร์เกษตรอินทรีย์เพื่อให้ไทยสามารถสร้างรายได้จากการส่งออกสินค้าอาหารได้มากขึ้น (ระพีภัทร จันทรศรีวงศ์, 2554) ซึ่งก็สอดคล้องกับแนวคิด วิฑูรย์ ปัญญากุล (2545) ที่กล่าวว่า การพัฒนาทางการเกษตรเพื่อเพิ่มคุณภาพชีวิตของเกษตรกรโดยการใช้ วิธีการทางอินทรีย์ซึ่งเป็น วิธีการทางธรรมชาติ เพื่อทดแทนการใช้เคมีซึ่งมีจุดประสงค์เพื่อลดต้นทุน เพิ่มราคา เพิ่มความปลอดภัย และ รักษาสิ่งแวดล้อมไปพร้อมๆ กัน โดยในระยะแรกที่เกษตรกรเริ่มปรับเปลี่ยนแนวทางมาทำการเกษตรอินทรีย์ ผลผลิตที่ได้จะลดลง แต่ผลผลิตจะค่อยๆ เพิ่มขึ้นในภายหลัง แต่ในทางกลับกันจะมีต้นทุนค่าปุ๋ย, สารเคมี, ตลอดจนสารจากธรรมชาติที่ลดลงเรื่อยๆ ใน ระยะยาว

จากสถานการณ์ข้างต้น ชี้ให้เห็นว่าการใช้สารเคมีเพื่อใช้ การเกษตร มีผลต่อปัญหาสุขภาพอนามัย ของเกษตรกร และ ผลกระทบที่ตกค้างสะสมต่อสิ่งแวดล้อมที่ และสองปัญหาสำคัญนี้ถือเป็นปัจจัยสำคัญที่สร้างความไม่มั่นคงแลไม่ยั่งยืนต่อคุณภาพชีวิต ของชาวเกษตรกรรมในปัจจุบัน ทั้งนี้ การทำเกษตรอินทรีย์จึงถือเป็นทางออกหนึ่งที่จะลดหรือแก้ไขปัญหาด้านของกลุ่มเกษตรกร ด้วยเหตุดังกล่าว ความเป็นมาข้างต้น ผู้วิจัยเห็นว่า ชุมชนเล็กๆ แห่งหนึ่งที่ยังคงมองเห็นโทษจากสารเคมีและหันหน้าหา การพัฒนาที่ยั่งยืนด้วยเกษตรอินทรีย์แต่มีความพิเศษที่ว่า เป็นการพัฒนาเกษตรอินทรีย์ที่มีกลไกทางพุทธศาสนาเข้ามาขับเคลื่อน การเปลี่ยนแปลง และแนวคิดนี้เองสามารถเชื่อมคนในชุมชนเพื่อทำเกษตรวิถีพุทธขึ้นมา จากแนวคิดเล็ก ๆ นี้กลายเป็นประกายดวงใหญ่ ให้ชุมชนได้หันมาใช้วัตถุดิบที่มีอยู่ในชุมชนและบริเวณรอบชุมชน เช่น เศษผลไม้ ชากพืชชากสัตว์ ต้นสมุนไพรที่มีอยู่ในชุมชน นำมา หมักเป็นน้ำมันหอมระเหย และทำปุ๋ยอินทรีย์ จึงเริ่มผ่นตัวเองกลับไปสู่การพึ่งพาธรรมชาติอีกครั้ง โดยอิงแนวทางทางพระพุทธศาสนา เป็นเครื่องมือในการขับเคลื่อนการเปลี่ยนแปลงชุมชน จนกระทั่งสามารถสร้างชุมชนชาป่าไผ่กลับสู่ความสำเร็จได้อีกครั้ง ซึ่งการศึกษาชุมชนเกษตรอินทรีย์แห่งบ้านป่าไผ่ จังหวัดจันทบุรี จึงเป็นประเด็นที่มาของความสนใจกระบวนการคิดของผู้วิจัย และ การใช้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเป็นกลไกในการขับเคลื่อนการพัฒนาเกษตรอินทรีย์ จากที่เป็นพื้นที่ (Bad Practice) กล่าวคือ ปัญหาด้านสุขภาพ เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อม เป็นต้น แต่สามารถเปลี่ยนแปลงชุมชนจนกระทั่งปัญหาดังกล่าวถูกแก้ไขและนำไปสู่ การเป็นชุมชนพึ่งตนเองได้ (Best Practices) ซึ่งการพัฒนาแบบเกษตรอินทรีย์ด้วยกระบวนการทางพุทธศาสนาจึงเป็นสิ่งที่น่าสนใจ และนำมาสู่การศึกษาในครั้งนี้

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาพัฒนาการของชุมชน และพัฒนาการทางความคิดของผู้นำจากทำเกษตรแบบเคมีสู่การเป็นชุมชนเกษตรอินทรีย์
2. เพื่อศึกษากลไกพุทธศาสนากับการสร้างชุมชนเกษตรอินทรีย์วิถีพุทธ
3. เพื่อศึกษาวิเคราะห์คุณประโยชน์ของการทำเกษตรอินทรีย์วิถีพุทธที่มีต่อวิถีชีวิตชุมชน

ระเบียบวิธีการวิจัย

รูปแบบการวิจัย

การวิจัยเรื่อง พุทธศาสนากับการสร้างชุมชนเกษตรอินทรีย์: ชุมชนบ้านชำปลาไหล ต.สองพี่น้อง อ.ท่าใหม่ จ.จันทบุรี ใช้ระเบียบวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ เป็นการวิจัยโดยลงไปศึกษาภาคสนาม และกลุ่มบุคคลที่ต้องการศึกษาในทุกด้านที่เป็นบริบทของชุมชนในลักษณะของการเจาะลึก ใช้วิธีการสังเกตแบบมีส่วนร่วม การสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ (Interviews Research) การเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร (Documentary Research)

ประชากรที่ใช้ในการวิจัย

ประชากรที่ใช้ในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ คือ ผู้นำชาวสวนทำเกษตรอินทรีย์วิถีพุทธ ของชุมชนหมู่บ้านชำปลาไหลตำบลสองพี่น้อง อำเภوتاใหม่ จังหวัดจันทบุรี ที่มีส่วนขับเคลื่อนการพัฒนาในอดีต โดยมุ่งเน้นไปที่ผู้นำที่ประสบความสำเร็จด้านเกษตรอินทรีย์และเป็นที่ยอมรับของผู้นำในชุมชนโดยการเลือกผู้ให้ข้อมูลด้วยกัน 3 ท่าน ดังนี้

1. ผู้ใหญ่ค่านิง ชนะสิทธิ์ ผู้อำนวยการศูนย์ธรรมชาติด้านชำปลาไหลและปราชญ์ชาวบ้าน เลขที่ 6/1 ม.12 บ้านชำปลาไหล ต.สองพี่น้อง อ.ท่าใหม่ จ.จันทบุรี เป็นผู้ใหญ่นามหมู่ 12 บ้านชำปลาไหล ตั้งแต่ปี พ.ศ.2529 จนกระทั่งถึงปี พ.ศ. 2548
2. ผู้ใหญ่พรเทพ สายพานิช เลขที่ 9/1 หมู่ที่ 12 บ้านชำปลาไหล ตำบลสองพี่น้อง อำเภوتاใหม่ จังหวัดจันทบุรี ผู้ใหญ่บ้านชำปลาไหลปี พ.ศ.2548 -ปัจจุบันและ อดีตสมาชิกขับเคลื่อนสุขภาพกับสาธารณะสุขจังหวัดจันทบุรี(ผู้จุดประกายแนวคิดทำนาข้าวอินทรีย์วิถีพุทธ)
3. กำนันปัญญา ชนะสิทธิ์ บ้านเลขที่ 33/9 ม.3 ต.สองพี่น้อง อ.ท่าใหม่ (หมู่ที่ 3 บ้านแถว เป็นกำนันปี พ.ศ.2548-ปัจจุบัน) เป็นอดีตที่ปรึกษากลุ่มเกษตรอินทรีย์วิถีพุทธ

วิธีการเก็บข้อมูล

1. ศึกษาจากเอกสารที่เกี่ยวข้อง เป็นการค้นคว้าแนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้องและใช้ในการศึกษา แนวคิดเกษตรอินทรีย์ ความเป็นมา ความหมาย หลักการ วิธีการ ตลอดจนถึงการแนวคิดวิถีพุทธต่อการพัฒนาเกษตรอินทรีย์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งความเป็นมา และแนวคิด อาจต้องอาศัยข้อมูลประเภทเอกสารประกอบด้วย เช่น ข้อมูลเชิงสถิติ ตัวเลข ฐานข้อมูลต่างๆที่มีปรากฏอยู่ตามรายการเอกสารต่างๆ หรืออาจเป็นเอกสารสาธารณะ กล่าวคือ หนังสือพิมพ์ เอกสารทางราชการ วารสารสิ่งพิมพ์ต่างๆ และอาจรวมถึงฐานข้อมูลทางอิเล็กทรอนิกส์ เช่น สื่อทางอินเทอร์เน็ต โซเชียลเน็ตเวิร์ค เป็นต้น ซึ่งถือเป็นข้อมูลชั้นรองที่สามารถนำมาประกอบการเขียนเพื่อให้ข้อมูลมีความน่าเชื่อถือยิ่งขึ้น

2. ศึกษาข้อมูลจากภาคสนาม เป็นการลงพื้นที่ชุมชนเพื่อเก็บข้อมูลด้วยตนเองในพื้นที่สำหรับการวิจัย

- การสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูล (กลุ่มเป้าหมาย) ในลักษณะของการสนทนาอย่างไม่เป็นทางการ เพื่อรวบรวมข้อมูลทั่วไปในส่วนของชุมชน ได้แก่ ประวัติความเป็นมา สภาพชุมชน พัฒนาการของชุมชนที่มีการเปลี่ยนแปลงในแต่ละช่วงระยะเวลาจากอดีตถึงปัจจุบัน เป็นลักษณะของการพูดคุย เป็นการสัมภาษณ์ที่ไม่มีโครงสร้าง ใช้คำถามปลายเปิดเพื่อให้รับข้อมูลในเชิงประเด็นเจาะจง นอกเหนือจากที่ผู้ให้ข้อมูลเล่าให้ฟัง

- การสัมภาษณ์เชิงลึก (Indept Interview) โดยการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลเกี่ยวกับบริบทชุมชน โดยให้เห็นภาพกว้างของชุมชนว่ามีวิถีคิด แนวทาง และวิธีการอย่างไรเกี่ยวกับการทำเกษตรอินทรีย์วิถีพุทธ ใช้แนว คำถามไว้ตามวัตถุประสงค์ของการศึกษา โดยมีเนื้อหาครอบคลุมในพัฒนาการของชุมชนตามปรากฏการณ์และข้อเท็จจริงที่เกิดขึ้นในชุมชน

- การสังเกต (Observation) การสังเกตการณ์แบบไม่มีส่วนร่วม (Non- Participant Observation) เป็นการสังเกตสภาพแวดล้อมทั่วไปในชุมชน และสังเกตกิจกรรม ปฏิกริยา การแสดงออกของผู้นำชุมชนมีบทบาทเป็นผู้บรรยายให้ความรู้แก่ผู้เข้ามาศึกษาดูงานยังศูนย์เรียนรู้ชุมชนเกษตรพอเพียงของชุมชน แล้วจดบันทึกตามความต้องการในประเด็นที่เป็นประโยชน์ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

1. การใช้สัมภาษณ์ประกอบการสัมภาษณ์พูดคุยเชิงลึกกับผู้ให้ข้อมูล เช่น

- คำถามเกี่ยวกับชุมชนมีประวัติความเป็นมาอย่างไร
- คำถามเกี่ยวกับความเป็นชุมชนในอดีตมีเหตุการณ์สำคัญอะไรเกิดขึ้นบ้าง
- คำถามเกี่ยวกับกระบวนการสร้างความสำเร็จของชุมชนจากชุมชนปัญหาสู่การเป็นชุมชนพึ่งตนเองได้อย่างไร เป็นต้น

เครื่องมือดังกล่าวข้างต้น เป็นการปูคำถามเพื่อให้เกิดการเล่าเรื่องลำดับเหตุการณ์ในแต่ละเหตุการณ์ เพื่อจะให้เห็นถึงความเชื่อมโยงกันละกันของชุมชนในอดีตกับปัจจุบัน

2. เครื่องมือช่วยสำหรับการเก็บข้อมูล มีเครื่องบันทึกเสียง กล้องถ่ายภาพและบันทึกวิดีโอ และสมุดบันทึก

การวิเคราะห์ข้อมูล

เป็นการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงพรรณนา (Descriptive) เพื่อบอกเล่าผลการศึกษาในลักษณะของการอธิบายข้อเท็จจริง โดยอาศัยแนวคิดที่นำเสนอไว้ในบทที่ 2 มาเป็นแนวทางในการวิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูลตามข้อเท็จจริงปรากฏการณ์ข้อมูลในชุมชนภายหลังการลงพื้นที่ เพื่อหาข้อสรุปหรือผลการศึกษาที่อธิบายถึงพัฒนาการชุมชน ตลอดจนแนวคิดวิถีพุทธที่นำไปสู่การสร้างชุมชนเกษตรอินทรีย์แบบพึ่งตนเองได้

คำนิยามศัพท์

เกษตรอินทรีย์วิถีพุทธ คือ การทำเกษตรอินทรีย์ ที่มุ่งการอยู่ร่วมกันของสรรพสิ่งเป็นสิ่งสำคัญ หลีกเลี่ยงการทำลายล้างด้วยวิธีแห่งความรุนแรงโดยมีฐานความเชื่อด้านศาสนาเข้ามาควบคุมระบบคิดของผู้นำและชาวบ้านที่ทำเกษตรอินทรีย์ และมีเป้าหมายสูงสุดคือ การพึ่งตนเองได้ในวิถีชีวิตชุมชนด้านการมีอาชีพที่ยั่งยืนทั้งด้านสิ่งแวดล้อม สุขภาพและระบบเศรษฐกิจที่เหมาะสม

วรรณกรรมปริทัศน์

การศึกษานี้ให้ความสำคัญในการค้นคว้าเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อทำความเข้าใจปรากฏการณ์ที่ต้องการศึกษา โดยมี 2 ส่วนด้วยกัน ที่จะนำมาอธิบายและทำความเข้าใจ เพื่อแสดงให้เห็นถึงแนวคิดทางวิชาการทั้งสองรูปแบบ กล่าวคือรูปแบบแนวคิดของเกษตรอินทรีย์ และรูปแบบแนวคิดของเกษตรวิถีพุทธ เพื่อให้เห็นถึงความสอดคล้องและเป็นประโยชน์ต่อการทำงานในส่วนของการภาคสนามและการวิเคราะห์ข้อมูลเป็นลำดับสืบไปดังนี้

1. เกษตรอินทรีย์: ความหมายและหลักการ

1.1 ความหมายเกษตรอินทรีย์

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติได้กำหนดความหมายของเกษตรอินทรีย์ไว้ในกรอบของเกษตรกรรมยั่งยืน บัณฑูร เศรษฐศิโรตม์ (2546, น. 5) ว่าหมายถึง ระบบการทำการเกษตรที่ให้ความสำคัญกับระบบนิเวศ โดยจะต้องช่วยฟื้นฟูและอนุรักษ์ทรัพยากร ในไร่นาและสิ่งแวดล้อม ลดการพึ่งพาปัจจัยการผลิตจากภายนอกให้มากที่สุดและมีความเป็นไปได้ ในทางปฏิบัติและมีผลตอบแทนที่จะทำให้เกษตรกรดำรงชีพและประกอบอาชีพทางการเกษตรได้อย่างยั่งยืนแต่ที่ได้รับ

การยอมรับมากที่สุดคือความหมายที่กำหนดโดยสหพันธ์เกษตรอินทรีย์นานาชาติ (International Federation of Organic Agriculture Movements) ซึ่งได้ให้ความหมายของ คำว่าเกษตรอินทรีย์ว่าคือระบบการเกษตรที่ผลิตอาหาร และเส้นใยด้วยความยั่งยืนทางสิ่งแวดล้อม สังคมและเศรษฐกิจ โดยเน้นที่หลักการปรับปรุงบำรุงดิน การเคารพต่อศักยภาพทางธรรมชาติของ พืช สัตว์ และนิเวศเกษตร เกษตรอินทรีย์จึงลดการใช้ปัจจัยการผลิตจากภายนอกและหลีกเลี่ยงการใช้สารเคมีสังเคราะห์ เช่น ปุ๋ย สารกำจัดศัตรูพืช และเวชภัณฑ์สำหรับสัตว์แต่ในขณะเดียวกัน ก็พยายามประยุกต์ใช้ธรรมชาติในการเพิ่มผลผลิตและพัฒนาความต้านทานต่อโรคของพืชและสัตว์เลี้ยง หลักการเกษตรอินทรีย์นี้เป็นหลักการสากลที่สอดคล้องกับเงื่อนไขทางเศรษฐกิจ สังคม ภูมิอากาศและวัฒนธรรมของท้องถิ่นด้วย

เกษตรอินทรีย์ คือการทำเกษตรอินทรีย์เพื่อลด และ เลิก การใช้สารเคมี แล้วหันมาเข้าสู่กระบวนการผลิตตามธรรมชาติ โดยใช้ปุ๋ยน้ำหมักทางชีวภาพแทนการใช้สารเคมี ในระยะแรกการใช้น้ำหมักอาจจะยังไม่ได้ผลเท่าที่ควร แต่พอใช้สักระยะก็จะเห็นผลในหลายๆ ด้าน ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของสุขภาพร่างกายที่แข็งแรงขึ้น ค่าใช้จ่ายในการใช้ปุ๋ยเคมีลดลง สภาพแวดล้อมดีขึ้นอย่างเห็นได้ชัดจนก็ไม่น่าแปลกใจที่เรื่องของการคืนดีกับดินก็กลับคืนมาสู่ความอุดมสมบูรณ์อย่างยั่งยืน (ปรัชญา รัศมีธรรมวงศ์, 2547)

สอดคล้องกับสหพันธ์เกษตรอินทรีย์นานาชาติ (International Federation of Agriculture: IFOM) ให้คำนิยามของเกษตรอินทรีย์ว่า เป็นระบบการเกษตรที่ผลิตอาหารและ เส้นใยด้วยความยั่งยืนทางสิ่งแวดล้อม สังคม และเศรษฐกิจ โดยเน้นหลักการปรับปรุง บำรุงดิน การเคารพต่อศักยภาพทางธรรมชาติของพืช สัตว์ และนิเวศการเกษตร เกษตรอินทรีย์จึงลดการใช้ปัจจัยการผลิตภายนอก และหลีกเลี่ยงการใช้สารเคมีสังเคราะห์ เช่น ปุ๋ย สารกำจัดศัตรูพืช และเวชภัณฑ์สำหรับสัตว์ และในขณะเดียวกันก็พยายาม ประยุกต์ใช้ธรรมชาติในการเพิ่มผลผลิต และพัฒนาความต้านทานโรคของพืชและสัตว์เลี้ยง (วลัยเงิน มหาคุณ และ พิมพหทัย วิจิตรนาวัน, 2547)

นอกจากนี้ ชนวน รัตนวราหะ (ม.ป.ป, น. 1) ได้กล่าวว่า เกษตรอินทรีย์ คือ ระบบการเกษตร (Farming System) ที่ใช้หลักการความสมดุลทางนิเวศน์วิทยาของธรรมชาติ มาประยุกต์ใช้ เพื่อจัดการผลิตการเกษตร โดยผสมผสานกิจกรรมความหลากหลาย ทางชีวภาพของ พืช ปศุสัตว์ ประมง ป่าไม้ ฯลฯ ให้เกิดการเกื้อกูลและหมุนเวียนใช้ ทรัพยากรในระบบนิเวศน์ของไร่นาให้เกิดประโยชน์สูงสุด หลีกเลี่ยงการใช้ปัจจัย การผลิตที่ต้องนำเข้าจากภายนอกฟาร์ม ปฏิเสธการใช้ปัจจัยที่เป็นสารเคมีสังเคราะห์ เช่น ปุ๋ยเคมี สารกำจัดศัตรูพืช ฮอร์โมน สารปฏิชีวนะ ฯลฯ รวมทั้งไม่ใช้พันธุ์ที่ผ่าน การปรับเปลี่ยนทางพันธุกรรม (Genetically Modified Organisms) ทั้งนี้เพื่อให้ ผลผลิตที่เป็นอาหาร ยารักษาโรค และเครื่องนุ่งห่ม ฯลฯ ที่สะอาด และปลอดภัย ต่อสุขภาพของผู้บริโภค อนุรักษ์ และปรับปรุงสภาพแวดล้อมการเกษตรไปพร้อมๆ กับการพัฒนาสังคมและเศรษฐกิจอย่างยั่งยืน

สรุปได้ว่า เกษตรอินทรีย์ คือ การใช้ประโยชน์จากธรรมชาติ ในการประกอบอาชีพเกษตรกรรม หลีกเลี่ยงการใช้สารเคมี ทั้งนี้เพื่อเป็นการอนุรักษ์ไว้ซึ่งระบบนิเวศน์ที่ยั่งยืน การทำเกษตรอินทรีย์เป็นสิ่งที่ใช้ปกป้องทรัพยากรทั้งคน สัตว์ และสิ่งแวดล้อม ด้วยการนำวัตถุดิบที่เหลือใช้จากการทำอาหาร เช่น พืช ผัก เนื้อสัตว์ ข้าว ผลไม้ เป็นต้น มาสร้างองค์ความรู้ใหม่ๆ และนำกลับมาใช้ประโยชน์ได้อีกครั้งโดยไม่ปล่อยให้สิ่งเหล่านี้สูญหายไปโดยไม่ได้อะไรเลย ดังนั้นเอง อาจกล่าวได้ว่า เกษตรอินทรีย์ ก็คือการใช้หลักวิถีทางธรรมชาติโดยปราศจากสารเคมีทุกชนิดมาสร้างกระบวนการเพื่อให้นำไปใช้ประโยชน์ในการเกษตรของตนเอง

1.2 หลักการเกษตรอินทรีย์

วิฑูรย์ ปัญญากุล (2549, น. 3) ได้กล่าวถึง การระดมนักวิชาการผู้เชี่ยวชาญที่มีประสบการณ์ด้านเกษตรอินทรีย์ในที่ประชุมใหญ่ของสหพันธ์เกษตรอินทรีย์นานาชาติ(International Organic Agriculture Movements) มีมติรับรองหลักการเกษตรอินทรีย์ซึ่งประกอบด้วยหลักการ4 ข้อสำคัญคือ

1. มิติด้านสุขภาพคือการส่งเสริมและสร้างความยั่งยืนให้กับสุขภาพอย่างเป็นองค์รวมของดินพืชสัตว์และมนุษย์หลักการตามข้อนี้ไม่จะเป็นการผลิตในไร่นาการแปรรูปการกระจายผลผลิตหรือการบริโภคต่างก็มีเป้าหมายเพื่อเสริมสร้างสุขภาพที่ดีของระบบนิเวศและสิ่งมีชีวิตทั้งปวง

2. มิติด้านนิเวศวิทยาหลักการข้อนี้ตั้งอยู่บนกระบวนทัศน์ที่มองเกษตรอินทรีย์ในฐานะองค์ประกอบหนึ่งของระบบนิเวศน์โดยรวม การผลิตเกษตรอินทรีย์จึงต้องมีการพึ่งพาอาศัยกระบวนทางนิเวศวิทยาและวงจรของธรรมชาติโดยการเรียนรู้และสร้างระบบนิเวศสำหรับให้เหมาะสมกับการผลิตแต่ละชนิดการเพาะปลูกเลี้ยงสัตว์และการเก็บของป่าจะต้องสอดคล้องกับวัฏจักรและสมดุลของธรรมชาติที่สอดคล้องกับเงื่อนไขท้องถิ่น ภูมินิเวศวัฒนธรรมและเหมาะสมกับขนาดของฟาร์มเกษตรกรควรใช้ปัจจัยการผลิตและพลังงานที่มีประสิทธิภาพเน้นการใช้ซ้ำ การหมุนเวียนเพื่ออนุรักษ์ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมให้มีความยั่งยืน ซึ่งการสร้างสมดุลของระบบนิเวศการเกษตร จะต้องออกแบบระบบการทำฟาร์มที่เหมาะสม (วิฑูรย์ ปัญญากุล, 2549, น. 5)

3. มิติด้านความเป็นธรรมคือจะต้องตั้งอยู่บนความสัมพันธ์ที่มีความเป็นธรรมระหว่าง สิ่งแวดล้อมโดยรวมและสิ่งมีชีวิตประกอบด้วยความเป็นธรรมทั้งเกษตรกรคนงานผู้แปรรูป ผู้จำหน่ายสินค้าและผู้บริโภคและยังหมายรวมถึงการปฏิบัติต่อสัตว์เลี้ยงอย่างเหมาะสม โดยเฉพาะอย่างยิ่งการจัดสภาพการเลี้ยงให้สอดคล้องกับลักษณะและความต้องการทางธรรมชาติของสัตว์ รวมทั้งการดูแลเอาใจใส่อย่างเหมาะสมในหลักการข้อนี้ยังรวมถึงการใช้ทรัพยากรอย่างเป็นธรรมด้วย

4. มิติด้านการดูแลเอาใจใส่ในหลักการนี้ให้เกษตรกรหรือผู้ประกอบการได้พิจารณาถึงความเสี่ยงจากการใช้เทคโนโลยีต่างๆ ที่นำมาใช้ในการพัฒนาด้านเกษตรอินทรีย์เพื่อสร้าง หลักประกันว่า เทคโนโลยีนั้นปลอดภัยและเหมาะสมกับสิ่งแวดล้อมควรปฏิเสธเทคโนโลยีที่มี ความแปรปรวนมากได้แก่เทคโนโลยีพันธุวิศวกรรม

2. แนวคิด หลักการ และการพัฒนาที่ยั่งยืนวิฑูรย์

2.1 แนวคิดการเกษตรแนวพุทธ

จากข้อความในคัมภีร์คัมภีร์ปรมัตถโชติกา อรรถกถาอรรถวรรคสุดตนิบาต ได้แสดงให้เห็นว่า วันหนึ่งกลีการทวาทพราหมณ์กำลังเตรียมจะไถนา พระพุทธองค์เสด็จไปบิณฑบาต พราหมณ์เห็นแล้วกล่าวขึ้นว่า เขาเองไถและหว่านแล้วจึงบริโภค และขอให้พระพุทธองค์ทรงไถและหว่านแล้วจึงบริโภคเช่นกัน พระพุทธองค์ตรัสว่า เราก็ไถและหว่านแล้วจึงบริโภค เช่นกันเมื่อเป็นเช่นนั้นจึงกล่าวได้ว่า ในการทำงานพราหมณ์นั้นจะต้องมีการเตรียมดินด้วยการไถ และใช้วิธีปลูกด้วยการหว่านเมล็ดพันธุ์ข้าว

จากนั้นพราหมณ์จึงกล่าวว่า พระองค์ตรัสว่าเป็นชาวนา แต่เขาไม่เห็นไถของพระองค์เลย พระพุทธองค์ได้ทรงดำรัสตอบว่า

“ศรัทธาของเราเป็นพืช ความเพียรของเราเป็นฝน ปัญญาของเราเป็นเอกและไถ หิริของเราเป็นงอนไถ ใจของเราเป็นเชือก สติของเราพลและปลูก เราคุ้มครองกายและวาจา สำรวมในอาหารในท้อง ย่อมกระทำการถอนหญ้าคือ การกล่าวให้พลาดด้วยสัจจะ ความสงบของเราเป็นเครื่องปลดปล่อยจากกิเลส ความเพียรของเรานำธูระไปเพื่อธูระนำไปถึงแดนเกษมจากโยคะ ไม่หวนกลับมา ย่อมถึงสถานที่ๆ บุคคลไปแล้วไม่เศร้าโศก การไถนา นั้น เราไถแล้วอย่างนี้ การไถนา นั้น ย่อมมีผลเป็นอมตะ ไถนา นั้น แล้วย่อมพ้นจากทุกข์ทั้งปวง

จากพุทธดำรัสตรัสแก่กลีการทวาทพราหมณ์นั้น พระพุทธองค์ทรงสอนการทำนาตามแนวทางของพระพุทธองค์นั้น เป็นการนำทางการประพฤติธรรมโดยบำเพ็ญตามหลักพุทธจริยา ข้อที่ 1 ที่ว่าโลกัตถจริยาทรงประพฤติเป็นประโยชน์แก่ชาวโลก แม้จะตรัสรู้สัมมาสัมโพธิญาณแล้วก็ยังมี ความห่วงใยชาวโลก ทรงแผ่พระคุณ ตรววดูสัตว์โลกด้วยพระเมตตาคุณ ทรงสงเคราะห์คนทั้งหลายโดยฐานะผู้ร่วมโลกเดียวกัน (พระเทพรัตนมุนี, 2556, น. 32)

ทั้งนี้ พระเทพรัตนมุนี ยังได้ขยายความให้เห็นความเชื่อมโยงของการทำเกษตรกับพุทธเจ้าในอดีตว่า ด้วยวิธีการสงเคราะห์ด้วยการทรงสอนให้ชาวโลก ดำเนินชีวิตตามหลักพุทธธรรม ซึ่งจะช่วยให้ผู้ประพฤติตามประสบความสุข ตามสภาพของแต่ละบุคคล ซึ่งการสอนหลักธรรมเป็นการให้วิชาประกอบอาชีพแก่ชาวโลก เพื่อให้การประกอบอาชีพสอดคล้องเป็นหลักสัมมาอาชีวะนั่นเองและจากประวัติของพระพุทธเจ้าจะเห็นถึงความเชื่อมโยงกับการเกษตรมาตั้งแต่ที่พระองค์ทรงมีพระชนมายุ 7

ชั้นชา ไว้ว่า เมื่อพระชนมายุประมาณ 7 ชั้นชา ได้ร่วมในพิธีจรดพระนังคัลแรกนาขวัญกับพระราชบิดา ขณะประทับภายใต้ร่มหว่า อันสงบทรงทำสมาธิได้บรรลุปฐมญาณ จากเหตุการณ์นี้เอง ได้แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของพุทธเจ้ากับการทำเกษตรมาแต่อดีต

2.2 หลักการเกษตรแนวพุทธ

อภิชัย พันธเสน (2547) ได้แสดงทัศนะไว้ว่า พุทธเศรษฐศาสตร์ หมายถึงการนำเอาหลักธรรมของพระพุทธเจ้า มาประยุกต์เข้ากับแนวคิดในวิชาเศรษฐศาสตร์ ที่พัฒนามาจากอารยธรรมตะวันตก กล่าวโดยสรุปก็คือ วิชาที่ว่าด้วยการดำเนิน กิจกรรมทางเศรษฐกิจที่จะทำให้ปัจเจกบุคคลและสังคมบรรลุซึ่งสันติสุข จากการมีชีวิตอยู่ในโลกวัตถุภายใต้เงื่อนไขของการมี ทรัพยากรที่จำกัด

ประเด็นดังกล่าวนี้ ถือว่าเป็นเรื่องของปากและท้องของมนุษย์โดยพื้นฐาน ซึ่งหลักของการมีชีวิตดำเนินชีวิตของแต่ละคนนั้นอาจมีความแตกต่างกันแต่ที่เหมือนกันเห็นจะเป็นเรื่องของปากและท้องต่างก็ต้องความสุขและมีชีวิตรอดอย่าง สุขสบายเช่นกัน ซึ่งประเด็นของเศรษฐศาสตร์แนวพุทธนี้เองได้สัมพันธ์กันระหว่างกิจกรรมทางเศรษฐกิจกับหลักการประยุกต์ธรรมทาง พุทธศาสนา และโดยเฉพาะอย่างยิ่งในประเด็นที่ผู้ศึกษาสนใจเกี่ยวกับเกษตรวิถีพุทธนี้เอง พระเทพรัตนมุนี (2556) ได้รวบรวมและ สรุปไว้อย่างน่าสนใจดังนี้

1. หลักมัชฌิมาปฏิปทา หรือหลักความเป็นสายกลาง ในการดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจทุกชนิด โดยยึดถือ ความพอดีความสมดุลระหว่างความพอใจกับคุณภาพชีวิตเป็นหลัก เช่น ในการบริโภคนั้นต้องรู้จักประมาณ รู้จักพอดีไม่ใช้จ่ายเกินตัว ซึ่งผู้บริโภคต้องพิจารณาเหตุผลหรือความมุ่งหมายในการบริโภคให้ถี่ถ้วนว่ามีใช่เป็นการบริโภคด้วยความลุ่มหลงมัวเมา หรือเพื่อ ความอวดโก้พุ่มเฟิยโดยไม่เกิดประโยชน์ แต่เป็นการบริโภคเพื่อการดำรงอยู่ของชีวิตร่างกายและเพื่อการมีคุณภาพชีวิตที่ดีเพื่อการอยู่ อย่างผาสุก

2. หลักการไม่เบียดเบียน ซึ่งหมายถึงการทำกิจกรรมทางเศรษฐกิจใดๆ นั้นจะต้องไม่เบียดเบียนทั้งตนเองและ ไม่เบียดเบียนผู้อื่น โดยการไม่เบียดเบียนตนเองก็คือไม่ทำลายคุณภาพชีวิตของตนเอง เช่น ไม่บริโภคสิ่งที่ทำลายสุขภาพ ไม่ทำสิ่งผิด กฎหมายและศีลธรรม เป็นต้น ส่วนการไม่เบียดเบียนผู้อื่นนั้นก็คือการไม่เบียดเบียนสังคมและสภาพแวดล้อม โดยไม่ทำความเดือดร้อน ให้แก่สังคมและไม่ทำให้ระบบธรรมชาติเสื่อมโทรมลง เช่น การผลิตใดๆ ต้องไม่ก่อให้เกิดผลกระทบทางลบต่อสภาพแวดล้อม ตาม หลักการไม่เบียดเบียนนี้มนุษย์ ธรรมชาติ และสังคมจึงเป็นองค์ประกอบของระบบที่อิงอาศัยกัน และสานเกื้อกูลกันอันจะนำไปสู่แนว ทางการพัฒนาที่ยั่งยืน

3. หลักปฏิบัติเพื่อให้บรรลุประโยชน์สุขในปัจจุบัน (ทิฐธัมมิกัตถุ) เป็นคำสอนเพื่อให้ทุกสัณฐานวิถีการเพื่อบรรลุ ประโยชน์ในปัจจุบัน อันได้แก่ความมั่นคงทางเศรษฐกิจและสังคม ซึ่งมีหลักสำคัญ 4 ประการดังนี้

- อุตฐานสัมปทา หมายถึง การถึงพร้อมด้วยความขยันหมั่นเพียรรู้จักใช้ปัญญาพิจารณาไตร่ตรอง หาวิธีการ ที่เหมาะสมมีประสิทธิภาพในการทำงาน มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ รู้จักทำหรือประกอบอาชีพให้ได้ผลผลิต
- อารักขสัมปทา หมายถึง การสามารถปกป้องคุ้มครองรักษาทรัพย์สินที่หามาได้ไม่ให้สูญหายหรือพินาศ ไปด้วยภัยต่างๆ
- กัลลยาณมิตตา หมายถึง การรู้จักคบคนดี ซึ่งจะเป็้องค์ประกอบสำคัญให้เจริญก้าวหน้าในอาชีพอย่าง ยั่งยืน
- สมชีวิตา หมายถึง การมีความเป็นอยู่พอดีเลี้ยงชีพแต่พอดี ไม่พุ่มเฟิย แต่ก็ไม่ได้เดือดร้อนและมีเหลือเก็บ เหลือใช้

สรุปได้ว่า ทั้งความหมายสากลและความหมายเชิงพุทธได้ให้ความสำคัญกับการทำเกษตรอินทรีย์เป็นรูปแบบ ของการพัฒนาแบบค่อยเป็นค่อยไป เป็นวิถีทางของการพึ่งตนเองด้วยการพัฒนาดตนเองโดยใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ในท้องถิ่นของตนเอง และกระบวนการสำคัญตัวหนึ่งที่จะเป็นปัจจัยช่วยให้เกิดความเข้มแข็งคือการมีส่วนร่วมของผู้คนในชุมชนที่จะก่อให้เกิด

การเปลี่ยนแปลงไปในทิศทางที่ดีขึ้นอย่างน้อยที่สุด 3 ด้านด้วยกัน กล่าวคือ การทำเกษตรอินทรีย์ก่อให้เกิดความสมดุลทางสังคม สิ่งแวดล้อม และทางเศรษฐกิจ ซึ่งวิธีการทางพุทธศาสนาได้เสริมในเรื่องของการใช้ชีวิตให้อยู่บนหลักของทางสายกลาง ให้คุณค่าของความเป็นมนุษย์ที่มีศักยภาพและสามารถพัฒนาตนเองได้ ซึ่งจะเห็นได้ว่า หลักธรรมข้อหนึ่ง คือ ทิฐุธรรมมีกัตถ์ เป็นคำสอนเพื่อให้คฤหัสถ์รู้วิธีการเพื่อบรรลุประโยชน์ในปัจจุบัน อันได้แก่ความมั่นคงทางเศรษฐกิจและสังคม เป็นการตอกย้ำว่ามนุษย์สามารถมีความสุขทางใจได้หากรู้จักการเลือกใช้ประโยชน์ในการดำเนินชีวิตในหนทางที่เหมาะสมและแนวทางที่ยั่งยืนที่สุด

2.3 การพัฒนาที่ยั่งยืนวิถีพุทธ

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต, 2541, อ้างถึงใน สุธาวลัย เสถียรไทย) ได้อธิบายการพัฒนาที่ยั่งยืนว่า “การพัฒนาที่ยั่งยืนมีลักษณะที่เป็นบูรณาการ คือ ทำให้เกิดองค์รวม (Holistic) หมายความว่าองค์ประกอบทั้งหลายที่เกี่ยวข้องจะต้องมาประสานกันครบองค์ และมีลักษณะอีกอย่างหนึ่งคือ การมีดุลยภาพ (Balance) หรืออีกนัยหนึ่งคือการทำให้งิจกรรมของมนุษย์สอดคล้องกับธรรมชาติ ระบบการพัฒนาที่ยั่งยืนประกอบไปด้วย 4 องค์ประกอบ ที่ต้องบูรณาการให้เป็นระบบสัมพันธ์หนึ่งเดียว โดยให้คนเป็นแกนกลางทำหน้าที่ เป็นปัจจัยตัวกระทำ

1) มนุษย์: ระบบพัฒนามนุษย์มีสามด้านที่สอดคล้องกัน คือ หนึ่ง) พฤติกรรม (ศีล) คือการมีวินัยต่อพฤติกรรมการใช้ชีวิต เช่น วิถีเสพ บริโภค การประกอบอาชีพโดยต้องพัฒนาให้มีความสามารถเลี้ยงชีพได้ การรู้จักแบ่งปัน เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ รู้จักการให้ และการอยู่ร่วมกับสิ่งแวดล้อม อย่างสมดุล โดยไม่เบียดเบียน สอง) ด้านจิตใจ ซึ่งประกอบด้วยการมีสติ และสมาธิ เพื่อที่จะสามารถพัฒนาสภาพจิตใจที่ดีงาม โดยใช้คุณธรรมและ แนวทางปฏิบัติเมื่อทำแล้วจะเกิดความสุข ความสดชื่น เบิกบาน และสาม) ปัญญา ซึ่งเป็นความรู้ ความเข้าใจต่างๆ รวมทั้งแนวคิด ทศนคติ และค่านิยม

2) สังคม: โดยระบบในสังคมต้องประสานสอดคล้องเป็นอันหนึ่ง อันเดียวกัน มีการสร้างบรรยากาศ ไม่เบียดเบียน ช่วยเหลือเกื้อกูล ลดความ เห็นแก่ตัว ร่วมกันวางมาตรการไม่ให้เอารัดเอาเปรียบกันร่วมกันวางมาตรการพิทักษ์ การเบียดเบียนธรรมชาติ และสนับสนุนการกระทำ หรือกิจการที่เกื้อกูลกับธรรมชาติ

3) ธรรมชาติ: โดยเรียนรู้และเข้าถึงความเป็นจริงตามธรรมชาติ มองตนเองเป็นเพียงส่วนหนึ่งของธรรมชาติ มีชีวิตอยู่อย่างสมดุลกับธรรมชาติ ไม่เบียดเบียนธรรมชาติ และบำรุงรักษาธรรมชาติ

4) เทคโนโลยี: ในการพัฒนามักจะใช้เทคโนโลยีเป็นเครื่องมือในการสร้างความเจริญซึ่งทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงของการใช้ชีวิต ดังนั้นเทคโนโลยีควรใช้เป็นเครื่องมือสำหรับแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อมและอนุรักษ์ ธรรมชาติโดยส่งเสริมเรื่องการใช้เทคโนโลยีด้วยปัญญา ไม่ใช่ด้วยตัณหา และเป็นเครื่องมือที่ช่วยเสริมสร้างปัญญา

สรุปการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวกับงานวิจัย ซึ่งจะมีสองส่วนใหญ่มากสำหรับการเป็นกรอบใช้ในการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ กล่าวคือ เรื่องของเกษตรอินทรีย์ ที่มีทั้งความเป็นมา หลักคิด ความหมาย วิธีการปฏิบัติ เป็นกระบวนการที่ มุ่งเน้นและความสำคัญที่สิ่งแวดล้อมเป็นสำคัญ ให้คุณค่ากับการผลิตที่มีอุดมการณ์ไม่ทำลายสภาพแวดล้อมให้เกิดการเสียความสมดุล เป็นแนวคิดที่เป็นลักษณะของใครทำใครได้ โดยมีเป้าหมายหลัก คือ เป็นผลดีต่อเรื่องสุขภาพ และการตลาดและผลตอบแทนที่น่าพอใจ โดยมีแรงจูงใจสำคัญคือ ความยั่งยืนของอาชีพที่สามารถต่อยอดความสำคัญนี้ไปได้อีกยาวนาน

เกษตรแนวพุทธ ซึ่งอาจเรียกต่างกัน แต่ในนัยยะของวิธีการปฏิบัติอาจกล่าวได้ว่า เป็นผ้าเนื้อเดียวกันที่สามารถ นำมาเป็นประโยชน์ให้แก่กันและกันได้ แต่อาจมีความแตกต่างกันถึงกรอบแนวคิดทางด้านศาสนาที่จะให้มุมมองที่กว้างกว่ามุมมองของ เกษตรอินทรีย์ ซึ่งจะให้ภาพของการเชื่อมโยงของสรรพสิ่งในเชิงเหตุและผลที่มีเท่าๆ กัน เป็นต้นว่า ถ้าสิ่งใดสิ่งหนึ่งถูกทำลาย จะ เกิดผลกระทบกับอีกสิ่งหนึ่ง และเกิดผลต่อไปเรื่อย เป็นลักษณะแบบลูกโซ่ ซึ่งจะให้ผลที่มากกว่า มุมมองด้านการเกษตรอินทรีย์ การ ปฏิบัติเชิงศาสนาจะให้ความสำคัญไปที่กระบวนการของอหิงสา การไม่เบียดเบียนกันละกันของสรรพสิ่ง การรักษาศีล ลดละเลิกการฆ่า สัตว์ตัดชีวิต เน้นการพัฒนาด้วยทางสายกลาง ดำเนินชีวิตบนหลักการที่เชื่อมโยงองค์สำคัญกับธรรมชาติเป็นสำคัญ

ผลการศึกษา

จากการศึกษาพุทธศาสนากับการสร้างชุมชนเกษตรอินทรีย์ ชุมชนบ้านข้าปลาไหล จ.จันทบุรี พบว่า ชุมชนบ้านข้าปลาไหลประกอบอาชีพการเกษตรทำสวนด้วยการผลิตจากสารเคมีเป็นหลัก จนนำไปสู่การเกิดปัญหาสำคัญขึ้นในชุมชน คือ ปัญหาด้านสุขภาพ ด้านสิ่งแวดล้อม และด้านเศรษฐกิจ เป็นปัญหาที่ก่อตัวมาจากการใช้สารเคมีเพื่อการเกษตรมาเป็นระยะเวลานาน ต่อมามีการแก้ไขปัญหาชุมชนของตนด้วยการเปลี่ยนการทำเกษตรแบบเคมีเป็นรูปแบบการผลิตด้วยเกษตรอินทรีย์แทน จนสามารถเปลี่ยนจากชุมชนปัญหาเป็นชุมชนประสบผลสำเร็จในหลายด้านต่อไปนี้

1. ผลสำเร็จของชุมชนเกษตรอินทรีย์วิถีพุทธบ้านข้าปลาไหล

ผลสำเร็จด้านวิถีชีวิตชุมชน คือ การคุณค่าของการดำเนินชีวิตแบบเกษตรวิถีพุทธที่จะต้องเป็นไปแบบการสร้างสรรค์ในด้านของการรักษาซึ่งสิ่งแวดล้อม ให้คุณค่ากับการรักษาสุขภาพ มีการผลิตเพื่อกินเองและใช้เองได้ในชุมชนของตน มีการแลกเปลี่ยนสิ่งของเครื่องใช้กันได้ภายในชุมชน สิ่งสำคัญที่สุด ก็คือ ความรู้สึกถึงคุณค่าของชีวิตว่าสิ่งที่ใช้ที่กินอยู่นั้นปลอดภัย เพราะไม่ต้องเสี่ยงภัยเพราะสารพิษจากสารเคมี เกิดกระบวนการสร้างความสัมพันธ์กันเป็นระบบเครือข่าย มีการเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ทางวัสดุอุปกรณ์ทางการเกษตร เกิดเป็นการเห็นอกเห็นใจซึ่งกันและกันจนนำไปสู่การช่วยเหลือในหลายๆ ด้าน และสิ่งสำคัญเกิดความรักและห่วงหาอาทรความเป็นชุมชนของตน เกิดความปกป้องและปฏิเสธสิ่งที่จะเข้ามาทำลายชุมชนของตนเอง ประเด็นดังกล่าวเหล่านี้ ถือเป็นวิถีชีวิตตามแนวทางของชาวพุทธประการหนึ่ง ในการเป็นผู้ที่เข้าใจหลักของการเป็นมนุษย์ที่อยู่แบบชาวบ้านที่ต้องพึ่งพิงอิงกันอยู่ เป็นมิตรภาพที่ห้ามขาดหายไปโดยเด็ดขาด และหากชาวพุทธหรือชาวเกษตรกรรมสามารถอยู่ได้บนแนวทางของความเข้าใจเช่นนี้ ก็จะมีวิถีชีวิตที่สุขมากกว่าทุกชนชั้นเอง เหล่านี้เป็นกระบวนการที่ได้รับจากถ่ายทอดทั้งความคิด วิธีการปฏิบัติภายหลังการเข้าศึกษาวิจัยเสร็จสิ้นลง ซึ่งทำให้ได้รับมุมมองและความรู้ของกระบวนการพัฒนาดังกล่าวเป็นที่ประจักษ์แล้วด้วยเหตุผลข้างต้นนั่นเอง ซึ่งความสำเร็จนี้ได้ยืนยันจากผู้ใหญ่พรเทพ ที่ว่า

ภายหลังการเปลี่ยนแปลงร่วมกันของชุมชน แต่สิ่งที่ผมภาคภูมิใจ คือ การได้ความสุขทางใจที่เห็นชุมชนมีความรักความสามัคคี และมีกลุ่มไว้สำหรับการพัฒนาชุมชนร่วมกันหากเกิดปัญหาขึ้นอีก และแนวทางของการเป็นชาวพุทธที่ดีก็ยังคงอยู่กับชุมชนแห่งนี้ต่อไป ทั้งการรักษาสิ่งแวดล้อม 5 รู้จักความพอดีเดินตามหลักวิถีทางสายกลาง เข้าใจปัญหาชุมชนด้วยหลักของความจริงทั้ง 4 รักษาอาชีพสวนด้วยอิทธิบาท 4 อยู่กับธรรมชาติด้วยความคิดด้วยการเข้าใจเขาเข้าใจเราด้วยหลักอหิงสา รักในสันติ หยุดการเบียดเบียนซึ่งกันและกัน เป็นความยั่งยืนที่ชุมชนได้มาด้วยความภูมิใจ และความยั่งยืนดังกล่าวทำให้ชุมชนผลดีอีกอย่างหนึ่งที่ตามมา (สัมภาษณ์, 3 พฤศจิกายน 2558)

ผลสำเร็จด้านสิ่งแวดล้อม เป็นผลสำเร็จของพื้นที่ทำมาหากินเป็นความสำเร็จที่สามารถพึ่งตนเองได้ในระยะยาวของชุมชน “โดยเฉพาะระบบนิเวศ” เป็นกลไกที่สำคัญยิ่งสำหรับการพัฒนาเกษตรกรรม มีการพัฒนาที่สอดคล้องกับธรรมชาติ มีความเข้าใจกฎของธรรมชาติ มีความสัมพันธ์ระหว่างสรรพสิ่งในธรรมชาติ การรับรู้และเข้าใจว่าสรรพสิ่งนั้นอิงอาศัยกันและกันด้วยการอิงหลักการทางศาสนาเป็นกลไกอีกประการหนึ่ง ดังคำกล่าวที่ว่า ไม่ว่าคน สัตว์ และธรรมชาตินั้น ล้วนเป็นสิ่งๆ เดียวกัน เชื่อมโยงกันอยู่ตลอดเวลา หากเมื่อมีสิ่งใดสิ่งหนึ่งสั่นคลอนหรือเปลี่ยนแปลง อีกหลายสิ่งทีเหลือก็สั่นคลอนและเปลี่ยนไปด้วยเช่นกัน ดังนั้นเองชุมชนนำหลักการทางพุทธศาสนามาเป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนาจึงมองไปที่การรักษามากกว่าการที่จะใช้วิธีการทำลาย เช่น หลักของการไม่เบียดเบียน การรักษาสิ่งแวดล้อมด้วยการไม่ฆ่าสัตว์ตัดชีวิต การใช้หลักอริยสัจวิเคราะหปัญญชุมชนเพื่อนำมาสู่การแก้ไขที่ตรงจุด จนนำมาซึ่งความสมดุลของสิ่งแวดล้อมได้อย่างสมบูรณ์ ดังคำกล่าวของผู้ใหญ่ค่านิง ชนะสิทธิ์ว่า

วันหนึ่งได้ นาดินไปตรวจค่าพีเอชเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ จาก 4.5 ขึ้นไปจนถึง 6.8 ซึ่งเป็นค่าที่ดินอยู่ในความเหมาะสมและสมดุลไปด้วยธาตุอาหารในดิน ผลผลิตไม้ผลก็เป็นไปในทางที่ดีขึ้น ไม่เกิดโรครากเน่าโคนเน่า ชุมชนภายหลังการเป็นชุมชนเกษตรอินทรีย์เต็มตัวว่า พืชที่ปลูกด้วยระบบอินทรีย์จะมีผิวสวย หนามสวย น้ำหนักดี เมื่อสุกได้ที่เนื้อทุเรียน

จะมีสีเหลือง หวาน กรอบนุ่ม เนื้อเหนียวสุกทั่วถึงพร้อมกันทุกพู ผลผลิต 1 ตัน จะมีหนอนขนเปลือกทำลายผลผลิตเพียง 10 กก. แต่ถ้าเป็นการใช้สารเคมีจะพบแมลงทำลายมากถึง 200กก (สัมภาษณ์, 15 ธันวาคม 2558)

“ระบบนิเวศ” เป็นกลไกที่สำคัญยิ่งสำหรับการพัฒนาเกษตรกรรมแบบพุทธ ต้องเป็นเกษตรกรรมที่สอดคล้องกับธรรมชาติ และต้องเข้าใจกฎของธรรมชาติ รวมทั้งความสัมพันธ์ระหว่างสรรพสิ่งในธรรมชาติ การรับรู้และเข้าใจว่าธรรมชาตินั้นสามารถสร้างและทำลายตัวมันเองได้ด้วยกระบวนการทางธรรมชาติ เช่นเดียวกับที่มนุษย์สามารถทำกับตัวเอง การที่เกษตรกรปรับเปลี่ยนมาทำการเกษตรอินทรีย์ อาจมาจากปัญหาความล้มเหลวของรูปแบบเกษตรกรรมแบบกระแสหลักที่ทำอยู่ในปัจจุบัน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ปัญหาความเสื่อมโทรมของ สภาพแวดล้อมทั้งดินน้ำ และอากาศ ถูกทำลายจากสารพิษหรืออะไรก็ตาม จึงทำให้นวนคิดเกี่ยวกับเกษตรกรรมแบบอินทรีย์นี้ได้ถูกเผยแพร่ไปโดยเกษตรกรผู้ลองผิดลองถูกแล้วประสบผลสำเร็จจากภูมิปัญญาของตนเอง การใช้ธรรมชาติเป็นเครื่องมือเพื่อสร้างชีวิตให้กับมนุษย์ จะต้องไม่ใช่หนทางเพื่อการทำลาย แต่ต้องเป็นหนทางเพื่อการสร้างเสริมกันและกัน ความเป็นอนิจจังถูกหยิบยกมาเพื่อกระบวนการทางความคิดให้ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมนั้นได้ดำรงอยู่เพื่อการใช้ประโยชน์ร่วมกันต่อไปให้นานที่สุด และการเกษตรวิถีพุทธ ก็เป็นกลไกตัวหนึ่งสำหรับผู้รักและเคารพความเป็นธรรมชาติที่มีชีวิต จะต้องคิดถึงและนำไปสร้างกรอบ เพื่อการสร้าง ความคงอยู่ให้กับธรรมชาติที่เรารักนั้น เกษตรอินทรีย์วิถีพุทธจึงมองไปที่การรักษามากกว่าการที่จะใช้วิธีการทำลาย หากระบบนิเวศจะดีและสมดุลได้อย่างสมบูรณ์แบบนั้น นั้นหมายถึงว่า คน สัตว์และธรรมชาติจะต้องอยู่ด้วยกันอย่างเข้าใจ และชุมชนบ้านข้าปลาไหลก็สามารถสร้างความสมดุลนี้ให้เกิดขึ้นกับชุมชนจนสามารถเป็นชุมชนที่พึ่งตนเองได้ในทางทรัพยากรทางธรรมชาติได้อีกชุมชนหนึ่ง ซึ่งได้รับการยืนยันแล้วว่าสิ่งแวดล้อมชุมชนดีขึ้นจากพรเทพ สายพานิช ทว่า “เมื่อคืนเกิดการสมดุลดีแล้วภายหลังที่ชุมชนเปลี่ยนวิธีการผลิตมาเป็นการทำแบบอินทรีย์อยู่หลายปี จึงเห็นแล้วว่า ดินคืบค้ำพิชไปในเชิงบวก ตอนนี้ไม่ต้องกังวลเรื่องดิน การเกษตรของผม ผมคุ้นเคยกับการปลูกไม้ผล ผมก็ยึดแนวทางนี้เป็นตัวยืน เช่น ผมปลูกสวนทุเรียน ทุเรียนเป็นไม้ผลที่ให้ผลทางการผลิตโดยมีเวลาเป็นข้อจำกัด แต่เมื่อให้ดอกออกผล เราก็กินกับต้นทุเรียนได้ยาวนาน แต่ช่วงแรกคือเราต้องดูแล ที่นี้ช่วงของการดูแลนั้น ผมก็หาวิธีปลูกพืชผสมผสานไปพร้อมๆ กับต้นทุเรียน ซึ่งก็จะชนิดก็ได้แล้วแต่เรา 5 อย่าง10อย่างได้ทั้งนั้น” เช่นเดียวกันกับก้านันปัญญา ชนสืบทิดกล่าวว่า “แต่ลักษณะของการปลูกไม้ผลของผมนั้นยังคงเดิม ยึดการปลูกแบบครบทุกฤดู แต่ที่เพิ่มเติมเข้ามา คือ เป็นการปลูกแบบหลากหลายมากขึ้น กลับกลายเป็นว่า เมื่อก่อนผมเน้นการปลูกแต่ผลไม้ แต่ตอนนี้มองอะไรเห็นอะไรก็ปลูกไปหมด เพราะเปลี่ยนวิธีการมาเป็นอินทรีย์แล้วสิ่งแวดล้อมก็ดีขึ้น ดีขึ้น ตั้งแต่พืชคลุมดินเช่น พืชตระกูลถั่ว การปลูกพืชให้เป็นบริวารของไม้ผล” (สัมภาษณ์, 3 พฤศจิกายน 2558)

ผลสำเร็จด้านเศรษฐกิจ ชุมชนเกษตรอินทรีย์บ้านข้าปลาไหล เน้นความสัมพันธ์เกี่ยวข้องเชื่อมโยงเป็นเหตุปัจจัยซึ่งกันและกันระหว่างคนกับสิ่งแวดล้อม การพึ่งตนเองในเบื้องต้น จะเป็นการพึ่งตนเองได้ทางทรัพยากรธรรมชาติและทางเศรษฐกิจ แต่มนุษย์เรามากจะให้ความสำคัญกับหลักการทางเศรษฐกิจมากกว่าทรัพยากร เมื่อเศรษฐกิจตกต่ำ ทุกข์ก็ตามมา เพราะสังคมส่วนใหญ่ให้ความสำคัญกับตัวชี้วัดทางเศรษฐกิจที่ค่าของ จีดีพีหรือผลิตภัณฑ์มวลรวมในประเทศ (Gross Domestic Product: GDP) แต่การผลิตเกษตรอินทรีย์ของชุมชนได้ให้คุณค่าความสุขทางใจ ดังนั้น การมีรูปแบบทางเศรษฐกิจของชุมชนบ้านข้าปลาไหลจึงความสุขที่ได้มีกินมีใช้พอประมาณ ไม่มีหนี้สิน มีเงินออม มีสวัสดิการให้คนในชุมชนอย่างเหมาะสม เป็นลักษณะของการพึ่งตนเอง ไม่พึ่งพิงกับ จีดีพี โดยมีความเชื่อมั่นพื้นฐานที่แน่นอยู่แล้วด้วยการใช้กลไกการพัฒนาแบบวิถีพุทธนั่นเอง ชาวชุมชนจึงมีความสุขทางใจอยู่เหนือความสุขจากการวัดผลทางเศรษฐกิจด้วยเงินตรา ดังเช่นการบอกเล่าของก้านันปัญญาว่า “รายได้ก็เริ่มมั่นคงขึ้น เพราะชุมชนเริ่มตั้งกลุ่มขึ้นมาอีกหลายกลุ่มเพื่อพัฒนาในส่วนต่างของชุมชน ปัญหาด้านหนี้สินสบายใจได้เลยไม่มี มีแต่จะหาที่ออมกันซะมากกว่า เพราะอย่างที่บอกวิธีการแนวพุทธ เป้าหมายสูงสุดอยู่กับการพึ่งตนเองได้ และวันนี้ชุมชนบ้านข้าปลาไหลก็เป็นอีกชุมชนที่สามารถพึ่งตนเองได้แล้วในทางอาชีพเกษตรกรรม” (สัมภาษณ์, 13 พฤษภาคม 2559)

จนกระทั่งปัจจุบันชุมชนมีกองทุนหมู่บ้านวิสาหกิจชุมชน กลุ่มเกษตรอินทรีย์บ้านชำปลาไหล วิสาหกิจชุมชนแปรรูปขนมไทย คณะกรรมการพัฒนาสตรีบ้านชำปลาไหล ซึ่งหากดูจากพัฒนาการปัจจุบัน ถือได้ว่าชุมชนชำปลาไหล เป็นชุมชนที่มีการเปลี่ยนแปลงและทิศทางการพัฒนาเป็นไปในทางที่ดีขึ้น จากที่เป็นชุมชนที่มีปัญหาในหลายด้านด้วยกัน แต่ปัจจุบันสามารถยกฐานะชุมชนขึ้นเป็นชุมชนตัวอย่างเกษตรอินทรีย์ และมีศูนย์เรียนรู้ชุมชนเพื่อต่อยอดความสำเร็จ และความสำเร็จที่เกิดขึ้นนี้สามารถนำมาสู่รายได้ของชุมชนได้อีกทางหนึ่ง สอดคล้องกับที่ผู้ใหญ่พรเทพได้พูดไว้ “ความยั่งยืนดังกล่าวทำให้ชุมชนผลดีอีกอย่างหนึ่งที่ตามมา คือ รายได้ของคนในชุมชนมีความหลากหลายขึ้น มีกลุ่มองค์กรชุมชนผลิตสินค้าแปรรูป ผลผลิตดูดีมีคุณภาพ พ่อค้าแม่ค้าก็อยากได้ แยกกันมารับไปขาย ปัญหาเรื่องเงินๆ ทองๆ ก็ถูกแก้ไขอย่างเด็ดขาด แถมทุกครัวเรือนยังมีเงินออมทั้งในชุมชน และในธนาคาร เป็นความยั่งยืนที่ได้รับจากการเปลี่ยนแปลงซึ่งผมคิดว่ามันได้มากกว่าเสีย” (สัมภาษณ์, 13 พฤษภาคม 2559)

ผลสำเร็จเรื่องของสุขภาพ สุขภาพเป็นปัญหาระดับต้นของข้อค้นพบจากการศึกษาพัฒนาการของชุมชน ซึ่งเป็นปัญหาที่อยู่ในวาระของผู้นำชุมชนที่คิดหาทางออกและต้องรีบแก้ไข ดังที่ผู้ใหญ่พรเทพ ได้กล่าวไว้ว่า “สภาพชุมชนตอนนั้นต้องยอมรับว่าแย่ ปัญหาที่น่ากลัวอีกอย่างหนึ่ง คือ ปัญหาด้านสุขภาพ ซึ่งถือว่าเป็นปัญหาใหญ่ไม่แพ้ปัญหาเศรษฐกิจ ที่กำลังทำให้ชุมชนเกิดการตื่นตัวกันมากขึ้น เพราะการเจ็บป่วยที่มีสถิติที่สูงขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ปัญหาเกี่ยวกับสารพิษในเลือดสูงมาก การเจ็บป่วยบ่อยๆ แอดเป็นกันทั้งหมู่บ้าน จนสาธารณสุขจังหวัดเป็นห่วงคนในชุมชน จนกระทั่งแต่งตั้งสมัชชาเพื่อสุขภาพขึ้นในชุมชน และตัวผมเองก็ได้รับการแต่งตั้งเป็นประธานสมัชชาเพื่อสุขภาพด้วย จึงรู้ถึงปัญหาและที่มาของการเจ็บป่วย กล่าวคือ การใช้สารเคมีที่มากเกินไปในการที่ร่างกายของคนจะรับได้ และการอยู่กับสารเคมีทุกๆ วัน จนเป็นที่มาของการเจ็บป่วยที่เกิดขึ้น” และภายหลังการเปลี่ยนแปลงทางความคิด และวิถีปฏิบัติทางการเกษตรของชุมชน จากการทำเกษตรแบบเคมี สู่การเป็นชุมชนเกษตรอินทรีย์ พบว่า ช่วยแก้ปัญหาเรื่องของสุขภาพได้อย่างมาก จากการยืนยันของผู้นำคนเดิม กล่าวคือ พรเทพ สายพานิชว่า “ผู้ใหญ่พรเทพกล่าวว่าจากผลของการสำรวจสรุปผลการจัดเก็บข้อมูลความจำเป็นพื้นฐาน ปี 2558 ระดับหมู่บ้าน หมู่ 12 บ้านชำปลาไหล ตำบลสองพี่น้อง จังหวัดจันทบุรี เกี่ยวกับด้านสุขภาพของคนในชุมชน พบว่า ไม่มีตัวใดไม่ผ่านเกณฑ์ ซึ่งถือได้ว่า ปัญหาเรื่องของสุขภาพสามารถแก้ไขได้เป็นที่น่าพอใจและโดยเฉพาะอย่างยิ่งปัญหาสำคัญสารพิษในกระแสเลือดลดลงหรือแทบไม่มีเลยหากดูจากผลสำรวจชุมชนปีล่าสุด” (สัมภาษณ์, 12 พฤษภาคม 2559)

ข้อค้นพบอีกมิติหนึ่งสำหรับการศึกษาชุมชนบ้านชำปลาไหล ทำให้เห็นปัจจัยที่เอื้อสู่ความสำเร็จ ซึ่งเป็นความสำคัญที่ผู้วิจัยจึงได้นำมาเป็นข้อค้นพบ และวิเคราะห์ได้ดังต่อไปนี้

2. ปัจจัยชุมชนนำสู่ความสำเร็จ

2.1 ปัจจัยความสำเร็จด้านผู้นำชุมชน

1) ปัจจัยด้านผู้นำชุมชน ยังคงเป็นทรัพยากรมนุษย์ที่สำคัญสำหรับการเปลี่ยนแปลงแนวคิดและวิถีปฏิบัติเป็นทรัพยากรมนุษย์ที่สำคัญสำหรับการพัฒนาเปลี่ยนแปลง ผู้นำเป็นกลไกหนึ่งที่อยู่ทั้งเบื้องหน้าและเบื้องหลังของการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น ดังนี้ จากเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นของชุมชนบ้านชำปลาไหล ยังคงชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของทรัพยากรมนุษย์ที่ยังคงเป็นทรัพยากรชั้นเอกที่ขาดไม่ได้เลย ความแตกต่างของความสำเร็จปฏิเสธไม่ได้ว่า ทรัพยากรมนุษย์เป็นผู้อยู่เบื้องหลังเสมอ ซึ่งจะเห็นได้จากการเริ่มต้นพัฒนาการทำเกษตรอินทรีย์ของผู้นำที่เป็นทั้งระบบความคิดและการปฏิบัติ ดังมีคำพูดของผู้ใหญ่คำนึง ชนะสิทธิ์ที่ว่า “หากวันนั้นเราเป็นผู้นำทางการทำเกษตรอินทรีย์แบบเคมีได้ วันนี้เราก็ต้องเป็นผู้นำทางการทำเกษตรแบบอินทรีย์ได้เช่นกัน” และกระบวนการนี้ก็ถูกเปลี่ยนแปลงแก้ไขขึ้นจริงๆ ดังนี้ และเมื่อเปลี่ยนแปลงตัวเองสำเร็จแล้วจึงได้ขยายแนวคิดนี้ออกไปเพื่อเปลี่ยนแปลงชุมชน และชาวบ้าน การเป็นผู้นำชุมชนจึงที่มีผลโดยตรงต่อการตัดสินใจของชาวบ้านในการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นของชุมชนบ้านชำปลาไหล

ผู้นำด้านวิธีคิดแก้ไขปัญหาเพื่อผลสำเร็จของส่วนร่วมมากกว่าส่วนตน ที่ทำให้เห็นถึงทิศทางการเปลี่ยนแปลง ซึ่งผู้นำชุมชนแห่งบ้านชำปลาไหลได้ให้คุณค่าทางการผลิตบนฐานของความพอเพียง พอดี มุ่งเน้นผลประโยชน์ให้เกิดขึ้นกับชุมชนมากกว่าการมุ่งเน้นหาผลผลิตและผลกำไรให้กับตนเอง จากที่มองถึงร้ายวัย ผู้นำชุมชนก็เปลี่ยนแปลงทั้งระบบความคิดระบบการผลิต

ให้เกิดการผลิตในรูปแบบของความยั่งยืนกับชุมชน เปลี่ยนวิธีคิดจากการผลิตกระแสหลัก สู่อการผลิตด้วยปัญญา นิยมที่จะเน้นการผลิตที่เหมาะสมไม่ทำลายทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม และสามารถตอบโจทย์ของการแก้ปัญหาอาชีพเกษตรกรที่นำไปสู่ความยั่งยืนทางอาชีพ ดังคำพูดของพรเทพ สายพานิชว่า “จากที่เคยตั้งเป้าหมายว่าจะเพิ่มผลผลิตให้ได้มากๆ ขายได้เงินมากๆ แต่ท้ายที่สุดกลับกลายเป็นทาสของสารเคมี ก็เริ่มเปลี่ยนแนวคิดมาเป็นการทำสวนเกษตรแบบพอเพียง เน้นการพึ่งพาตัวเอง ไม่หวังร่ำรวยจากการทำร้ายผืนดิน หรือทำลายสิ่งแวดล้อม เมื่อกลับจากการฝึกอบรม ผมจึงได้เป็นแกนนำในการจัดตั้งกลุ่มเกษตรกรอินทรีย์บ้านข้าปลาไหลขึ้นมา”

เป็นผู้นำด้านกระบวนการเรียนรู้ การพาชาวบ้านไปศึกษาดูงานจากสถานที่ที่เข้มแข็งและมีลักษณะของการทำงานที่ใกล้เคียงและเหมือนกันกับพื้นที่ๆ ของชุมชน จะเป็นการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพและสามารถนำกลับมาประยุกต์ใช้กับชุมชนได้เกิดประโยชน์สูงสุด รวมถึงผู้นำเป็นผู้ประชาสัมพันธ์ชาวบ้านที่มีภูมิปัญญา มีการเฝ้าสังเกต และเกิดกระบวนการเรียนรู้จากธรรมชาติ รู้ดีว่าต้องใช้พืชผสมผสาน เช่นการปลูกสมุนไพรร่วมให้เกิดความชื้น ก็จะทำให้ได้ดินมีธาตุอาหาร จำพวกสัตว์ในดิน เช่น ไส้เดือนในดินก็จะใช้ขับไล่แมลงด้วยกลิ่นของสมุนไพรร่วม หรือบางอย่างก็สามารถเลี้ยงแมลงไว้ได้เช่นกัน เช่น ตัวห้ำตัวเบียน เป็นแมลงที่มีไว้สร้างความสมดุลระหว่างระแมลงวัชพืชด้วยกันเอง “ดังที่ผู้ใหญ่คำนิ่งได้ชี้ให้เห็นถึงภูมิปัญญาชาวบ้านเรื่องการใช้สมุนไพรร่วมผสม โดยที่ไม่ต้องใช้สารเคมีก็สามารถไล่แมลงได้ ดังจะยกตัวอย่างดังนี้ การเข้าใจว่าสมุนไพรรวมชนิดไหนทำอะไรได้บ้าง ใช้คู่กับอะไร ทำอย่างไร กล่าวคือ เช่นประเภทพืชสมุนไพรร่วมที่ใช้ในการไล่แมลง ต้องใช้สมุนไพรร่วมจำพวกรสขม ใช้ฆ่าเชื้อแบคทีเรีย และป้องกันแมลง เช่น พืชหลายใจ บอระเพ็ด สะเดา หล้าไต่ใบ โทงเทง ซึ่งวิธีการง่ายๆ คือ การปลูกได้ต้นผลไม้ก็ได้ หรือจะนำไปแปรรูปเป็นสารอินทรีย์ไว้สำหรับฉีดพ่น”

2.2 ปัจจัยด้านผู้นำทางจิตวิญญาณ

ข้อค้นพบสำคัญอีกประการหนึ่ง นั่นคือผู้นำด้านจิตวิญญาณ ถือว่าเป็นจุดศูนย์กลางของการเชื่อมโยงคนกับคนให้เกิดการพัฒนาาร่วมกัน พระสงฆ์หรือหลวงปู่ฟัก แห่งวัดเขาน้อยสามผานหรือวัดพิชัยพัฒนาราม องค์ประกอบสำคัญข้อหนึ่งของ การค้นพบจากผู้นำทางจิตวิญญาณ ผู้นำด้านจิตวิญญาณต้องเป็นผู้ที่มีความน่าเชื่อถือ ซึ่งคุณสมบัติและองค์ประกอบของพระสงฆ์มีส่วนช่วยให้เกิดความเคารพและศรัทธาของชาวบ้านและชุมชน จึงจะสามารถดึงศักยภาพด้านหลักธรรมทางศาสนามาใช้กับชาวบ้านได้อย่างมีประสิทธิภาพและมีพลัง และความเชื่อถือของชาวบ้านที่มีต่อผู้นำทางจิตวิญญาณเกิดจาก หลวงปู่ฟักเป็นพระนักพัฒนาประจำวัด ด้วยการทำเกษตรอินทรีย์ขึ้นภายในวัด และเป็นพระผู้มีศีลและธรรม สามารถเทศและสอนชาวบ้านให้เข้าใจในหลักธรรมทางศาสนาโดยการประยุกต์คำสอนให้เข้ากับสถานการณ์ปัจจุบันของชุมชนได้เป็นอย่างดี โดยเฉพาะการใช้หลักธรรมประยุกต์เพื่อให้เกิดการแก้ไขปัญหาชุมชน

เป็นผู้มีเมตตาจิตช่วยเหลือชาวบ้านทั้งทางโลกและทางธรรม เป็นผู้นำด้านจิตวิญญาณที่ไม่เคยทอดทิ้งสังคม และในขณะเดียวกัน ท่านก็มีใจทอดทิ้งชาวบ้านในยามที่เกิดทุกข์ ทั้งสร้างโรงพยาบาล รักษาโรคให้ผู้คน เป็นผู้ให้มากกว่าผู้รับ จึงทำให้เป็นที่รักและศรัทธาของชาวบ้าน เป็นพระนักปฏิบัติสายกรรมฐานรูปหนึ่ง ที่ผู้นำและชาวบ้านเห็นว่าทำกิจของสงฆ์ได้อย่างสมบูรณ์ เป็นสงฆ์ที่มีความสำรวมกาย พูดในสิ่งที่ควรพูดและเป็นประโยชน์ เป็นผู้ให้ขวัญ ใ้หมองโลกด้วยหลักของความเป็นจริง ใ้หมั่นสร้างความรักและละทิ้งความเกลียดชัง เป็นผู้ให้ความรู้และแนวคิดทางศาสนาจนเป็นศูนย์รวมทางจิตใจในการพัฒนาของผู้นำชุมชนและชาวบ้าน ให้เกิดแนวร่วมเพื่อการพัฒนาในรูปแบบกลุ่มขึ้นในชุมชน ดังจะเห็นได้จากการทำนาข้าวเกษตรอินทรีย์วิถีพุทธ โดยมีท่านเป็นผู้นำทางศาสนาและมีผู้นำชุมชนเป็นเป็นผู้สนับสนุนแนวคิดและการปฏิบัติ เป็นผู้วางกรอบคิดด้วยหลักการทางศาสนา เพื่อเป็นแบบแผนนำไปแก้ไขปัญหามุมชน บทบาทของผู้นำทั้งสองนั้น เป็นกระบวนการเชื่อมโยงและอิงอาศัยกันและกัน เป็นกระบวนการชุมชนที่ยังคงทำให้เห็นภาพของการพัฒนาร่วมกันของวัดและชุมชน ที่ยังแสดงให้เห็นว่า รูปแบบของการพัฒนาเช่นนี้ ยังคงเป็นเอกลักษณ์และสามารถประสบความสำเร็จเช่นกัน ดังคำยืนยันของ คำนิง ชนสิทธิ์ “แนวคิดสำคัญอีกอย่างหนึ่งที่ทำให้ความคิดเรื่องเกษตรอินทรีย์วางนอนอยู่ในหัวตลอด ยามเมื่อไปทำบุญเป็นวัดที่เรานับถือ และคุ้นเคยกับท่านมาก คือ หลวงปู่ฟักที่ได้เทศสอนเชิงตำหนิว่า เคยค้นหา

ความจริงให้กับชุมชนของตนเองกันบ้างไหม ท่านสอนให้รู้จักยอมรับการอยู่ร่วมกันของธรรมชาติและสรรพสิ่งว่า เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน มีการเรียนรู้ที่จะอยู่ร่วมกันระหว่างคนกับธรรมชาติด้วยหลักคิดของศาสนาเรื่องของหลักอหิงสา ปฏิเสธการเบียดเบียน ปฏิเสธการฆ่าสัตว์ตัดชีวิตโดยไม่จำเป็น ตั้งตนอยู่บนหลักทางสายกลาง อยู่แบบพอมีพอกิน แบ่งปันเอื้ออาทร ต้องทำอาชีพด้วยการเป็นผู้ให้มากกว่าผู้รับ” ที่มองเห็นถึงความสำคัญของแนวคิดผู้นำทางจิตวิญญาณ (สัมภาษณ์ 15 ธันวาคม 2558)

สอดคล้องกับกำนัน ปัญญา ชนะสิทธิ์ ว่า “หลวงปู่ท่านเป็นพระสายปฏิบัติ ท่านจะมีแนวทางในการปฏิบัติเรื่องของศีลและพระวินัยเป็นสิ่งสำคัญ การรักษาศีลถือเป็นเรื่องใหญ่สำหรับหลวงปู่ฟัก แต่ท่านก็เข้าใจในวิถีชีวิตชาวบ้านว่าต้องทำมาหากิน แต่ก็อดเทศสอนไม่ได้ เรื่องของศีล เช่นว่า ไม่ใช่สารเคมีก็ถือเป็นการรักษาศีลข้อที่สำคัญมากคือ ปาณาติบาต ท่านพูดเสมอว่า พวกโยมอย่าคิดนะว่าสารเคมีจะใช้ฆ่าได้เพียงสัตว์และแมลง แต่โยมไม่รู้หรือว่า ฆ่าคนไปแล้วก็คน จากการบริโภคผลผลิตที่ออกจากสวนของเราไป ซึ่งการฆ่าคนถือเป็นบาปหนักมากในคำสอนของศาสนาเรา กำนันปัญญา เสริมต่อว่า นี่เป็นเรื่องเล็กๆ แต่พวกเราไม่เคยได้คิด แต่พอฟังแล้วก็จริงอย่างที่ท่านว่า “นี่ถ้าไม่เปลี่ยนวิถีการทำงานะ พวกผมก็คงไม่คิดว่าพวกผมฆ่าคนหรือกะ” (สัมภาษณ์, 12 ธันวาคม 2559)

2.3 ปัจจัยด้านศาสนา จะเห็นถึงกระบวนการเชื่อมกันของพระสงฆ์กับชาวบ้านตลอดจนวิถีการดำเนินชีวิตประจำวันของเกษตรกรบ้านชาปลาไหลที่ยึดหลักธรรมคำสอนเป็นกรอบปฏิบัติในการดำเนินชีวิต เช่น การใช้หลักอริยสัจ นำมาสร้างกรอบคิดของปัญหาชุมชนให้แคบลง หาความสำคัญของปัญหานั้นๆ อะไรเป็นสาเหตุแห่งปัญหา รู้แล้วจะแก้ไขอย่างไร และเมื่อทำแล้วจะได้อะไรกลับคืนมา หรือแม้แต่การทำบุญตักบาตรกับพระสงฆ์ การเข้าวัดปฏิบัติธรรม ที่เกิดขึ้นในชีวิตประจำวัน การซึมซับในประเพณีวัฒนธรรมที่สืบสานการปฏิบัติสืบต่อกันมาจากรุ่นสู่รุ่นยังคงเป็นแบบแผนปฏิบัติกันอยู่ในชุมชน การใช้หลักมัชฌิมาปฏิปทาเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตเพื่อนไปสู่วิถีชีวิตแบบพอเพียง พออยู่พอกิน การไม่คิดฆ่าสัตว์ตัดชีวิตเป็นกระบวนการรักษาศีลข้อสำคัญที่จะเป็นฐานของการนำไปสู่การรักษาสัตว์อื่นๆ ไปอย่างเคร่งครัด ตลอดจนการไม่เบียดเบียนกันและกันแล้ว ยังรวมไปถึงธรรมชาติ พืชและสัตว์ต่างๆ อีกด้วย ทั้งนี้การพึ่งตนเองซึ่งเป็นเป้าหมายสำคัญของพระพุทธศาสนา จึงถือได้ว่าเกษตรกรของบ้านชาปลาไหล มีการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตไปตามหลักธรรมคำสอนแห่งพระพุทธศาสนา อันมีพระสงฆ์ ผู้นำ และชาวบ้านมีแนวความคิดที่เป็นไปในทางเดียวกัน ตระหนักถึงคุณค่าในการแก้ไขการพัฒนาทางอาชีพของชุมชน ซึ่งตรงข้ามกับการหลักของการเบียดเบียนแย่งชิงจนนำไปสู่ความรุนแรง และเมื่อชุมชนบ้านชาปลาไหลแห่งนี้เลือกที่จะใช้ทางแห่งความพอประมาณ พอเพียง ผลที่เกิดขึ้นจึงแตกต่างจากผลของเกษตรกรทั่วๆ ไป ที่ยังคงใช้หลักการทำลายโดยที่พวกเขาไม่รู้ตัว และหลักการแห่งพุทธนี้ไม่เพียงแต่ไม่ทำลายระบบนิเวศแล้วยังเป็นสิ่งจรรโลงและฟื้นฟูให้กับระบบนิเวศได้เกิดความสมดุล เมื่อความสมดุลเกิดขึ้น ความอุดมสมบูรณ์ก็ตามมา ซึ่งประเด็นดังกล่าวนี้ “ผู้ใหญ่ค่านิงได้พูดเอาไว้ว่า การคิดแบบชาวพุทธ ทำแบบชาวพุทธ ลด ละเลิกแบบชาวพุทธ สิ่งไหนที่ทำแล้วเกิดผลเสียกับธรรมชาติและส่วนรวมเราจะไม่ทำ รู้จักการวิเคราะห์หาเหตุปัจจัยยามที่เรามีปัญหา เราต้องหาเหตุต้นให้เจอเสียก่อน เมื่อหาเหตุเจอก็เจอกับคำตอบของการแก้ไขปัญหาก็เกิดแนวทาง วิธีการต่างๆ ขึ้นมาเพื่อเป็นทางสู่การแก้ไข อันนี้ก็คือ หลักของอริยสัจ ที่หลวงปู่ท่านกับบอกไว้แล้ว และสิ่งสำคัญของการเป็นชาวพุทธเวลาทำเกษตร จิตสำนึก และคุณธรรมกับการกระทำของเราต้องเป็นต้องเป็นสิ่งๆ เดียวกัน ไม่ใช่วิถีคิดคือ ไม่ฆ่าสัตว์ ไม่เบียดเบียน แต่เวลาเข้าสวนคนเดียวแอบใช้สารเคมีฉีดพ่น ความจริงของการเป็นชาวพุทธ ผู้ใหญ่ได้บอกว่าการได้ตั้งจิตสำนึกในกันบึงของตัวเราออกมาใช้ และสร้างศักยภาพเชิงบวกให้กับตัวเองให้ได้ และเมื่อไหร่ที่ศักยภาพเชิงบวกเกิดขึ้นทั้งต่อหน้าและลับหลัง นั่นคือการทำเกษตรกรรมวิถีพุทธที่ดีนั่นเอง” (สัมภาษณ์, 15 ธันวาคม 2558)

แนวคิดอริยสัจยังได้ทำให้ปรากฏเห็นวิถีคิดของกำนันปัญญา ชนะสิทธิ์ว่า “ผมมองว่า ตอนนี้เราเดือดร้อนเพราะสารเคมีเป็นเหตุ เราก็ต้องเริ่มแก้ที่ต้นถึงจะถูก ต้นเราเสียเพราะอะไร เพราะเกิดจากสารเคมีใช้ใหม่ ถ้าตอบว่าใช่ ก็ต้องเปลี่ยน และถ้าเราไม่ใช่สารเคมีทำอะไร ตั้งแต่นั้นมาก็เปลี่ยนแปลงทันที เริ่มต้นด้วยการใช้เกษตรอินทรีย์อย่างเดียว” (สัมภาษณ์.12/5/2559)

อภิปรายผล

การวิจัยเรื่อง “พุทธศาสนากับการสร้างชุมชนเกษตรอินทรีย์” ข้อเสนอแนะระหว่างการเกษตรแบบอินทรีย์มีความเชื่อมโยงกันได้อย่างไรกับหลักการทางศาสนา

ภายหลังการศึกษาชุมชนบ้านข้าปลาไหลเสร็จสิ้นลง จากพัฒนาการของชุมชนที่บ่มเกิดมาจากปัญหาสู่การเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญด้วยวิธีการทางความคิด ซึ่งผู้นำชุมชนเป็นกลุ่มคนแรกๆ ที่คิดเรื่องของการเปลี่ยนแปลง ซึ่งถือว่าเป็นพลังการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญ ดังคำพูดที่ว่า หัวดีท้ายก็ยอมดีไปด้วย จากการศึกษาชุมชนแห่งนี้ทำให้รู้ว่า เป็นชุมชนพื้นที่มีปัญหา (Bad Practice) จากข้อค้นพบ พบว่า มีปัญหาสำคัญอยู่ด้วยกัน 3 เรื่องใหญ่ กล่าวคือ เรื่องสิ่งแวดล้อม ปัญหาเรื่องสุขภาพที่เกิดจากสารเคมีสะสมเป็นระยะเวลานาน และปัญหาด้านผลผลิตที่ไม่ได้ราคาอย่างที่มันควรจะเป็น จึงเป็นที่มาของปัญหาด้านเศรษฐกิจ เมื่อปัญหาเป็นเหตุทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง เกษตรอินทรีย์จึงเป็นตัวเลือกแรกของการเปลี่ยนแปลง และแนวทางของเกษตรอินทรีย์เป็นการสร้างองค์ความรู้ใหม่ให้กับผู้นำชุมชนและชาวบ้านข้าปลาไหลว่า การทำการเกษตรที่ยั่งยืนและถูกต้อง คือ การทำการเกษตรด้วยวิถีทางของธรรมชาติและพัฒนาชุมชนในรูปแบบของการพึ่งพาตนเองให้มากที่สุด การสรรหาทรัพยากร และวัตถุดิบที่มีอยู่ในชุมชนเพื่อมาผลิตปุ๋ยอินทรีย์และน้ำหมักชีวภาพไว้สำหรับฉีดพ่นเพื่อรักษาและป้องกันแมลง จะเกิดขึ้นด้วยกระบวนการเรียนรู้หรือภูมิปัญญาชาวบ้านก็ตามแต่ ถือสิ่งที่สำคัญและเป็นอุดมการณ์ที่จะต้องขาดไม่ได้ เป็นกระบวนการผลิตเพื่อต่อสู้กับเงินทุนที่สูงในการใช้การผลิตเกษตรกระแสหลักด้วยระบบการผลิตแบบเคมี บทบาทผู้นำทางศาสนาที่เป็นศูนย์รวมจิตใจของชุมชนให้ความศรัทธาของชุมชนสร้างกระบวนการพัฒนาชุมชนแบบมีส่วนร่วมด้วยการรวมกลุ่มปลูกข้าวอินทรีย์วิถีพุทธ กลไกทางหลักศาสนา ยึดหลักธรรมคำสอนของพุทธศาสนา เป็นกรอบปฏิบัติในการดำเนินชีวิต เช่น การใช้หลักอริยสัจ 4 ประการ ที่เป็นมุมมองของการใช้ชีวิตในด้านต่างๆ ให้เข้าไปสู่กระบวนการและมองปัญหาต่างๆ ให้อยู่ในกรอบ เมื่อปัญหาได้ถูกควบคุมและอยู่ในวงจำกัด ก็ยอมที่จะแก้ไขปัญหานั้นได้ง่าย การใช้หลักมัชฌิมาปฏิปทา หลักของการไม่เบียดเบียนเพื่อนร่วมโลกเดียวกัน รักษาศีลด้วยการไม่ฆ่าสัตว์ตัดชีวิต เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตไปสู่การพึ่งพาตนเองซึ่งเป็นเป้าหมายสำคัญของพระพุทธศาสนาจนกระทั่งการพัฒนาทำเกษตรอินทรีย์มาบรรลุผลสำเร็จสุดขีดอย่างน้อยที่สุด 4 ด้านด้วยกันจากข้อค้นพบข้างต้น กล่าวคือ ผลสำเร็จให้ผลกับวิถีชีวิตชุมชน ปัญหาเรื่องสุขภาพอยู่ในระดับของความปลอดภัยสิ่งแวดล้อมถูกถูกแก้ไขจนและอุดมสมบูรณ์มีความหลากหลายทางสิ่งแวดล้อมอาศัยพึ่งพิงกันอยู่ในระบบนิเวศ และเมื่อชุมชนบ้านข้าปลาไหลแห่งนี้เลือกที่จะใช้ทางแห่งความพอประมาณ พอเพียง พออยู่พอกิน ผลที่เกิดขึ้น จึงแตกต่างจากผลของเกษตรกรรมทั่วไปที่ยังคงมุ่งหาและหวังแต่ผลกำไร จึงลืมนึกถึงโทษภัยที่กำลังจะเกิดขึ้น และหลักการของพุทธศาสนานี้ไม่เพียงแต่ไม่ทำลายระบบนิเวศแล้ว ยังเป็นสิ่งจรรโลงคน สัตว์ สิ่งแวดล้อม คุณค่าทางคุณธรรมจริยธรรมที่มีต่ออาชีพของผู้คนในชุมชนให้เกิดการอยู่ร่วมกัน พึ่งพิงกันจนกระทั่งเกิดความสมดุล เมื่อความสมดุลเกิดขึ้น ความอุดมสมบูรณ์ก็ตามมา ซึ่งกระบวนการดังกล่าวนี้ล้วนแล้วสามารถตอบโจทย์เพื่อนำไปสู่การแก้ไขปัญหามุมมองที่ยั่งยืน (best practice) ในท้ายที่สุดของการพัฒนานั้นเอง

แต่อย่างไรก็ตาม เกษตรกรแนวพุทธ แห่งบ้านข้าปลาไหล อาจไม่ใช่คำตอบทั้งหมดของความสำเร็จ หากแต่เป็นการช่วยบรรเทาปัญหาที่เกิดขึ้นจากหนักให้กลายเป็นเบาได้ แต่คุณค่า และคุณภาพไม่ได้ขึ้นอยู่กับปัจจัยใดปัจจัยหนึ่งหากมองในมุมของการเป็นอิสระของผู้ผลิตที่มีกรอบพุทธเป็นผู้นำ ก็ต้องแสวงหาปัจจัยตัวอื่นเพื่อช่วยสร้างเสริมการพัฒนาด้านการเกษตรให้เกิดประสิทธิภาพให้มากขึ้น เช่น องค์การพัฒนาชุมชนท้องถิ่นเข้ามาช่วยสานงานด้านความรู้ทางวิชาการ ปัจจัยภายในและภายนอกช่วยกันสร้างช่วยกันเสริม แต่ต้องคงไว้ซึ่งรูปแบบที่เดิมที่มีวิถีชีวิตแบบเรียบง่าย อยู่แบบพอเพียง มีน้อยกินน้อย ไม่มากเกินไป ลดการใช้ยาที่ไม่จำเป็น สุขภาพหากแต่ให้คิดเป็นเรื่องรอง แต่คุณค่าของการเป็นเกษตรแบบวิถีพุทธ สุขใจต่างหากที่เป็นความสุขแบบถาวร

สรุป

1. พุทธศาสนากับเกษตรอินทรีย์เป็นการพัฒนาที่สอดคล้องกันไปในทิศทางเดียวกัน เป็นเชื้อเส้นเดียวกันที่เชื่อมโยงและมีความสัมพันธ์กันอยู่ตลอดเวลา เป็นวิถีคิดด้วย เรื่องของผลกระทบที่ส่งผลซึ่งกันละกัน มีหลักคิด วิธีการ และการปฏิบัติที่สอดคล้องกันอย่างแยกไม่ออก และสิ่งสำคัญของการบรรลุเป้าหมายที่เหมือนกันนั้น คือ ความยั่งยืนในอาชีพเกษตรอินทรีย์ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ความยั่งยืนด้านสิ่งแวดล้อมถือเป็นหัวใจหลักของการพัฒนาด้านเกษตรอินทรีย์ เพราะชาวเกษตรจะต้องใช้ชีวิตอยู่ด้วยความอุดมสมบูรณ์ของระบบนิเวศที่จะต้องเอื้อและอำนวยความสะดวกเหมาะสมจึงจะเกิดเป็นผลสำเร็จและความยั่งยืนตามมา ดังนั้นเอง การสอดคล้องกันของแนวคิดทางศาสนาที่ไม่ให้ฆ่าสัตว์ตัดชีวิต พัฒนาคือหลักของการไม่เบียดเบียนสิ่งต่างๆ รอบตัว ยึดมั่นบนความยั่งยืนด้วยหลักการทางสายกลาง สอนให้รู้จักการวิเคราะห์ปัญหาชุมชนด้วยการประยุกต์ใช้ในหลักอริยสัจ จนนำไปสู่การสร้างชุมชนเกษตรอินทรีย์ของชุมชนบ้านข้าปลาไหล ความสำเร็จได้ตรอกย้ำให้เห็นซึ่งวิถีของคิดและแนวทางที่สามารถนำมาเป็นแบบแผนและส่งเสริมกันได้ทางอาชีพอย่างเป็นรูปธรรม

2. ผู้นำชุมชน เป็นผู้คิดและปฏิบัติที่เป็นประโยชน์เหมาะสมกับการเป็นผู้นำทางการเปลี่ยนแปลง จึงจะนำมาซึ่งการมีอุดมการณ์ร่วมของชาวบ้าน บทบาทของผู้นำจึงมีผลโดยตรงต่อการตัดสินใจของชาวบ้านที่เกิดจากวิถีคิดแก้ไขปัญหาเพื่อผลสำเร็จของส่วนรวมมากกว่าส่วนตน กระบวนการคิดของผู้นำชุมชนเป็นส่วนสำคัญ ที่ทำให้เห็นถึงทิศทางการเปลี่ยนแปลง ซึ่งผู้นำชุมชนแห่งบ้านข้าปลาไหลได้ให้คุณค่าทางการผลิตบนฐานของความพอเพียง พอดี มุ่งเน้นผลประโยชน์ให้เกิดขึ้นกับชุมชนมากกว่าการมุ่งเน้นหาผลผลิตและผลกำไรให้กับตนเอง จากที่มองถึงร้ายวร้าย ผู้นำชุมชนก็เปลี่ยนแปลงทั้งระบบความคิดระบบการผลิตให้เกิดการผลิตในรูปแบบของความยั่งยืนกับชุมชน เปลี่ยนวิถีคิดจากการผลิตกระแสหลัก สู่การผลิตด้วยปัญญานิยม ซึ่งจะเน้นการผลิตที่เหมาะสมไม่ทำลายทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม และสามารถตอบโจทย์ของการแก้ปัญหาอาชีพเกษตรกรรมของชุมชนอย่างยั่งยืน

3. การเรียนรู้จากประสบการณ์ของชุมชนที่ต้องมีศรัทธาต่อระบบนิเวศชุมชน ด้วยการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ เป็นกระบวนการที่ให้คุณค่ากับทุกสรรพสิ่งที่เกี่ยวข้องกับเกษตรอินทรีย์ ว่ามีคุณค่าและศักยภาพเท่ากัน การอยู่ร่วมกันของสรรพสิ่งจึงเป็นคุณค่าที่จะต้องช่วยเหลือกัน ไม่ทำลาย ไม่เบียดเบียน เพียงแต่ใช้ประสบการณ์จากการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นระหว่างที่อยู่ด้วยกันเข้าไปบริหารจัดการให้เกิดความเหมาะสม และสร้างสรรค์ เป็นการเข้าสู่การพัฒนาที่เป็นระบบ เพื่อให้ง่ายแก่การจัดสรรและต่อยอดความยั่งยืนให้ยิ่งขึ้นไปกว่าเดิม

ข้อเสนอแนะ

1. การพัฒนาชุมชนโดยมีศาสนาเป็นศูนย์กลาง ชุมชนควรเชื่อมโยงระบบคิดของผู้นำชุมชนชาวบ้าน และผู้เข้าศึกษาดูงานและฝึกอบรม ได้รับแนวคิดจากการพัฒนาชุมชนด้วยระบบคิดเชิงพุทธที่มีต่อการพัฒนาชุมชนของตนเอง ด้วยการพาไปศึกษาประวัติวัดและประวัติพระสงฆ์ที่ให้คุณค่าทางระบบจริยธรรมและคุณธรรมในการพัฒนาชุมชนที่เกิดขึ้น เพื่อเป็นเสมือนการเชื่อมโยงกันระหว่างวัดกับชุมชนที่ ยังคงมีคุณค่าและเกื้อกูลผูกมิตรกันเฉกเช่นเดียวกับการพัฒนาชุมชนที่เกิดขึ้นในอดีตที่มีทั้งพระสงฆ์ วัด ชุมชน และชาวบ้านที่ทำงานร่วมกันจนกระทั่งเกิดเป็นชุมชนเกษตรอินทรีย์วิถีพุทธขึ้นดังกล่าวคุณค่าทางวัฒนธรรมท้องถิ่นถือเป็นเอกลักษณ์ของการพัฒนาชุมชนด้วยประการหนึ่ง ซึ่งเป็นกระบวนการที่ไม่ควรมองข้าม จึงประสงค์ให้ชุมชนได้หาทางเชื่อมโยงกันให้ครอบคลุมทุกภาคส่วนที่มีส่วนสำคัญของการเปลี่ยนแปลงชุมชนไปในทางที่ดี โดยเฉพาะคุณค่าด้าน คุณธรรมและจริยธรรมที่จะเป็นส่วนเติมเต็มให้กระบวนการทางการพัฒนามีภูมิคุ้มกันที่ดี ซึ่งอาจทำให้ชุมชนแห่งนี้เป็นชุมชนที่สง่างามทั้งด้านการเกษตรอินทรีย์ วิถีชีวิตพอเพียง และมีวัฒนธรรมที่ทรงคุณค่าแก่การศึกษาสืบต่อไป

รายการอ้างอิง

- กระทรวงเกษตรและสหกรณ์กรมวิชาการเกษตร. (2536). เกษตรยั่งยืนอนาคตการเกษตรประเทศไทย. กรุงเทพฯ: กระทรวงเกษตรและสหกรณ์, กรมวิชาการเกษตร.
- ชนวน รัตนวราหะ. (ม.ป.ป.). (2542). *เกษตรอินทรีย์*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ สำนัก วิจัยพัฒนาเทคโนโลยีชีวภาพ กรมวิชาการเกษตร.
- บัณฑิตเศรษฐศาสตร์โรตม์. (2546). *การพัฒนาระบบสุขภาพกับเกษตรกรรมยั่งยืน*. กรุงเทพฯ: เครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือก.
- ปรัชญา รัศมีธรรมวงศ์. (2547). *108 สูตรการผลิตปุ๋ยชีวภาพ*. กรุงเทพฯ: บริษัทโรงพิมพ์เพชรกระรัต.
- พระเทพรัตนมุนี (สายพงศ์ โอนมปญโญ/ทองสินธุ์). (2556). *การเกษตรแนวพุทธเพื่อแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจชุมชน*. วิทยานิพนธ์ปริญญา ดุษฎีบัณฑิต, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตโต). (2540). *การพัฒนาที่ยั่งยืน* (พิมพ์ครั้งที่ 5). กรุงเทพฯ: สหธรรมิก.
- พระธรรมปิฎก. (2544). *เศรษฐศาสตร์แนวพุทธ* (พิมพ์ครั้งที่ 9). กรุงเทพฯ: สุขภาพใจ.
- มูลนิธิชีววิถี. (2554). สารเคมีกำจัดศัตรูพืชและความเสื่อมโทรมในระบบนิเวศ. สืบค้นจาก <http://www.biothai.net/node/8688>
- ระพีภัทร์ จันทรศรีวงศ์. (2554). *โครงการศึกษาตลาดสินค้าเกษตรและอาหารอินทรีย์ในทวีปอเมริกาเหนือ*. กรุงเทพฯ: ดิ.ซี.: สำนักที่ปรึกษาการเกษตรต่างประเทศ ประจำกรุงวอชิงตัน ดี.ซี.
- วลัยเงิน มหาคุณ, และ พิมพ์ทัย วิจิตรนาวัน. (พฤษภาคม 2547). *ทางเลือกใหม่ของเกษตรกรไทย: สารวิจัยธุรกิจ, ปีที่ 8(27)*. สืบค้นจาก <http://romphruekj.krirk.ac.th/books/2552/2/04.pdf>
- วารสารไทยพับลิก้า. (13 เมษายน 2558). *กรมควบคุมโรคชี้ผลเลือดเกษตรกรมีสารเคมีตกค้างระดับไม่ปลอดภัยยับยั้งแสนราย -5 จังหวัดอันตราย สุขุขทัย อุตรธานี เลย อำนาจเจริญ เพชรบุรี*. สืบค้นจาก <http://thaipublica.org/2015/04/toxic-food-crisis-15/>
- วิฑูรย์ ปัญญากุล. (2545). *ความรู้เบื้องต้นเกษตรอินทรีย์*. กรุงเทพฯ: มูลนิธิสายใยแผ่นดิน.
- วิฑูรย์ปัญญากุล. (2549). *เกษตรกรรมยั่งยืน: วิธีการเกษตรแห่งอนาคต*. กรุงเทพฯ: กรีนเนท.
- อภิชัย พันธเสน. (2547). *พุทธเศรษฐศาสตร์วิวัฒนาการ ทฤษฎีและการประยุกต์กับเศรษฐศาสตร์สาขาต่างๆ* (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพฯ: อมรินทร์

การศึกษารูปแบบการจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่งของชุมชนประมงพื้นบ้าน กรณีศึกษาธนาคารปูม้า ชุมชนคลอง อบต. หมู่ที่ 4 ตำบลบางแก้ว อำเภอบ้านแหลม จังหวัดเพชรบุรี

A Study of Model in Coastal Fisheries Resources Management: A Case Study of Crab Bank at
Khong AllBoTor Community, Moo 4, Bangkaew Sub-district, Banlame District, Phetchaburi Province

กรรณิการ์ นาคฤทธิ์*
Kannika Nakkarit

บทคัดย่อ

การศึกษารูปแบบการจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่งของชุมชนประมงพื้นบ้าน กรณีศึกษาธนาคารปูม้า ชุมชนคลอง อบต. หมู่ที่ 4 ตำบลบางแก้ว อำเภอบ้านแหลม จังหวัดเพชรบุรี เป็นการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ มีวัตถุประสงค์ศึกษาพัฒนาการและความเป็นมาของชุมชนประมงพื้นบ้านที่สัมพันธ์กับการใช้ประโยชน์ทรัพยากรชายฝั่ง และเพื่อศึกษารูปแบบการจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่งของชุมชนประมงพื้นบ้าน กรณีศึกษา “ธนาคารปูม้า” ชุมชนคลอง อบต. หมู่ที่ 4 ตำบลบางแก้ว อำเภอบ้านแหลม จังหวัดเพชรบุรี และผลสำเร็จที่เกิดขึ้น กลุ่มตัวอย่างในการศึกษาคครั้งนี้ 18 ราย เป็นกลุ่มชาวประมงพื้นบ้านที่เข้าร่วมเป็นสมาชิกธนาคารปูม้า กลุ่มผู้นำในชุมชน กลุ่มผู้อาวุโสและเจ้าหน้าที่ศูนย์วิจัยและพัฒนาประมงอ่าวไทยตอนบน (สมุทรปราการ) กรมประมง โดยใช้วิธีการเก็บข้อมูลที่ได้จากเอกสารงานวิจัย และบทความทางวิชาการต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับหัวข้อวิจัย การสัมภาษณ์ และสังเกต

ผลการศึกษาพบว่า การตั้งถิ่นฐานของชุมชนสัมพันธ์กับลักษณะภูมินิเวศและการใช้ประโยชน์ทรัพยากรประมงชายฝั่งเพื่อประกอบอาชีพประมง โดยมีพัฒนาการของการตั้งถิ่นฐานเพื่อใช้ประโยชน์ทรัพยากรที่แตกต่างกันออกไปในแต่ละยุค ซึ่งนำความเสื่อมโทรมมายังทรัพยากรประมงชายฝั่งเนื่องจากวิถีความสัมพันธ์การผลิตและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากร ทำให้ชาวบ้านและชุมชนเกิดความตระหนักและเข้ามามีบทบาทในการจัดการทรัพยากรของชุมชนภายใต้การมีส่วนร่วมของภาคส่วนต่างๆ ทำให้ชุมชนสามารถจัดการทรัพยากรของชุมชนอย่างเป็นระบบและรูปธรรม โดยจัดตั้ง “ธนาคารปูม้า” ชาวประมงพื้นบ้านดำรงชีวิตโดยการพึ่งพาทรัพยากรประมงชายฝั่งเป็นหลักเนื่องจากชาวบ้านประกอบอาชีพประมงจึงมีความจำเป็นในการใช้ทรัพยากรประมงชายฝั่ง ทรัพยากรประมงชายฝั่งที่ชาวประมงใช้ประโยชน์มากที่สุด คือ “ปูม้า” เมื่อมีการใช้ทรัพยากรร่วมกันจึงต้องมีการบริหารจัดการทรัพยากรเพื่อให้มีความสอดคล้องกับจำนวนเรือที่เพิ่มมากขึ้น การจัดตั้ง “ธนาคารปูม้า” เป็นรูปแบบหนึ่งของการจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่ง ซึ่งมีกระบวนการจัดการและกิจกรรมการจัดการที่เป็นระบบขั้นตอนเพื่อให้บรรลุตามเป้าหมายของธนาคารปูม้า โดยใช้แนวคิดเรื่องกระบวนการจัดการ แนวคิดการจัดการร่วม หลักและแนวคิดในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ แนวคิดชุมชนกับการจัดการทรัพยากรประมง โดยให้สิทธิชุมชนเป็นผู้จัดการทรัพยากรของตนเอง ซึ่งชุมชนมีผู้นำที่เข้มแข็งและชาวบ้านมีความเชื่อมั่นในตัวผู้นำทำให้ชาวบ้านร่วมมือกันจัดการทรัพยากรในชุมชนของตนเองพร้อมทั้งเกิดจิตสำนึกในการรักษาแหล่งทรัพยากรเพื่อให้มีอยู่อย่างต่อเนื่องและยั่งยืน

คำสำคัญ: ทรัพยากรประมงชายฝั่ง, ชุมชนประมงพื้นบ้าน, รูปแบบการจัดการ, ธนาคารปูม้า

* นักศึกษาปริญญาโทหลักสูตรพัฒนาชุมชนมหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ABSTRACT

The Study of Model in Coastal Fisheries Resources Management: A Case Study of Crab Bank at Khong AllBoTor community, Moo 4, Bangkaew Sub-district, Banlame district, Phetchaburi province. The study it was a qualitative research and aims to study the development of the local fishing community in relation to the exploitation of coastal resources and study of Model in Coastal Fisheries Resources Management "Crab Bank" to know outcome from this Model. The representative sample used in the research total 18, A group of member the Crab Bank, Community Leaders, The elders and Officer of Fisheries Research and Development upper Gulf of Thailand. (Samut Prakan) Department of Fisheries. The data study from research papers and technical articles in the research involved, interviews and observations.

The Finding were as follow. The settlement of the community was related its ecological appearance and use of coastal fisheries resources for fishery. The development of the settlement to take advantage of resources different in each era. Which led to the degradation of coastal fisheries resources due to their relation to production and the use of resources. Residents and community awareness and to play a role in managing the resources of the community, the involvement of various sectors, enabling communities to manage community resources in a systematic and concrete by establishing "the crab". Fishermen will live through dependence coastal fisheries resources mainly. The villagers fishery, it is necessary to use the coastal fisheries resource. Coastal fisheries resource where fishermen use the most is the crab. When using shared resources must be managed so that the resources are consistent with the number of vessels increased. The establishment of a "Crab bank" is a form of Coastal Fisheries Resources Management. The process management and activity management system that is a step to achieve the goal of a Crab Bank. The concept of process management, the concept of co-management related agencies, the concepts management of natural resources and the concept of community fisheries management and. The grant is managed by the Community's own resources. The community have a strong leader and people have confidence in the leadership, the villagers work together to manage the resources in their own communities and to maintain awareness of the existing resources to address ongoing and sustainable.

Keyword: Coastal Fisheries Resources, local fishing Community, Model of management, Crab Bank

บทนำ

การประมงชายฝั่งมีความสำคัญต่อประเทศ ทั้งในด้านการผลิตอาหารโปรตีนจากเนื้อสัตว์ที่มีคุณภาพสูงให้แก่คนไทย สร้างงานให้แก่ชาวชนบทที่อยู่ในบริเวณชายฝั่ง และการผลิตสินค้าสำหรับการส่งออกไปจำหน่ายยังต่างประเทศ และผลจากการขยายตัวอย่างรวดเร็วของการประมงที่มีการใช้เครื่องมือประมงหลายประเภทที่ทันสมัยและวิธีการทำประมงที่มุ่งเน้นปริมาณการจับสัตว์น้ำ โดยไม่คำนึงถึงความสัมพันธ์ของระบบนิเวศของทรัพยากรสัตว์น้ำ ทำให้ปริมาณของทรัพยากรสัตว์ลดลงเรื่อยๆ อันเนื่องมาจากถูกจับมาใช้จนเกินการผลิตตามธรรมชาติอย่างไม่คุ้มค่า ทำให้การประกอบอาชีพประมงชายฝั่งไม่สามารถจับสัตว์น้ำชนิดใดชนิดหนึ่งได้อย่างยั่งยืน ซึ่งอาจนำไปสู่ผลกระทบต่อการทำประมงชายฝั่ง ความล้มเหลวของการจัดการประมงของรัฐในอดีตซึ่งแสดงออกมาให้เห็นเป็นรูปธรรมที่เด่นชัดคือการเสื่อมโทรมของทรัพยากรประมงไม่ว่าจะเป็นทรัพยากรประมงชายฝั่งหรือทรัพยากรประมงห่างฝั่ง เนื่องจากการจัดการประมงที่ผ่านมารัฐเป็นผู้จัดการ

เมื่อทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งถูกทำลายหรือเสื่อมโทรมลงไป ก็จะส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของชุมชนประมงพื้นบ้าน อันเนื่องจากปริมาณสัตว์น้ำที่จับได้ลดน้อยลงไม่เพียงพอต่อการดำรงชีพ จึงทำให้ชุมชนประมงพื้นบ้านต้องดิ้นรนเพื่อหาทางแก้ปัญหาปากท้องของตนเอง โดยเกิดการรวมเป็นองค์กรในระดับชุมชนที่เน้นการแก้ปัญหาปากท้องและปัญหานี้สิน รวมทั้งการอนุรักษ์พันธุ์ทรัพยากรทางทะเลซึ่งในช่วงเวลาที่ผ่านมามีชาวประมงพื้นบ้านในหลายชุมชนเริ่มมีการตื่นตัวต่อสถานการณ์ดังกล่าวขึ้นเรื่อยๆ จนกระทั่งเกิดความสำนึกหวงแหนแหล่งที่มาหากินและวิถีชีวิตของตัวเอง โดยหันมาให้ความสำคัญในการอนุรักษ์ พันธุ์ทรัพยากรและยืนหยัดร่วมกับการพัฒนาชุมชนให้อยู่รอดอย่างยั่งยืนต่อไป (อ้างถึงใน ดวงพร จันทร์แก้ว, 2550, น. 1) โดยชุมชนประมงพื้นบ้านได้เข้ามามีบทบาทในการจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่งของตนเอง ซึ่งมีรัฐเป็นผู้คอยให้การช่วยเหลือสนับสนุนในเรื่องของการให้ความรู้ อุปกรณ์ งบประมาณ และเป็นตัวประสานกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเพื่อเข้ามาช่วยเหลือในการจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่งของชุมชน หากเป็นการทำงานที่สอดคล้องประสานต่อกันมิใช่การสั่งการ

ปูม้า ซึ่งเป็นทรัพยากรประมงประเภทหนึ่งที่มีความสำคัญทางเศรษฐกิจ ก่อนปี 2540 ปริมาณปูม้าที่จับได้ในอ่าวไทยและทางฝั่งทะเลอันดามันอยู่ระหว่าง 40,000-49,000 เมตริกตัน เป็นช่วงเวลาที่ชาวประมงพื้นบ้านมีรายได้เพียงพอต่อการดำรงชีวิต มีวิถีชีวิตที่เรียบง่าย มีความเอื้ออาทรซึ่งกันและกันแบบพี่น้องตามแบบชนบท หลังปี 2540 ตลาดมีความต้องการปูม้ามากขึ้น นอกจากความต้องการเพื่อใช้บริโภคภายในประเทศแล้ว ส่วนหนึ่งนำไปแปรรูปบรรจุกระป๋องหรือภาชนะสุญญากาศส่งออกต่างประเทศ ราคาปูม้าที่สูงขึ้นได้จูงใจให้ชาวประมงหันมาจับปูม้ามากขึ้นชาวประมงที่ไม่เคยมีอาชีพจับปูม้ามาก่อนก็หันมาจับปูม้า ที่เคยจับปูม้าด้วยอวนจับปูก็เพิ่มความยาวของอวนให้มีความยาวมากขึ้น จนถึงปี 2543 หลังจากนั้นปริมาณปูที่จับได้เริ่มลดลง และลดลงอย่างต่อเนื่องในปีต่อๆ มา ในปี 2547 ปริมาณปูม้าที่จับได้ทั้งในอ่าวไทยและทางฝั่งทะเลอันดามันเพียง 29,500 เมตริกตัน นอกจากปริมาณปูที่จับได้จะลดลงขนาดของปูที่จับได้ก็เล็กลงด้วย ในปี 2520 ปูที่จับได้ในอ่าวไทยมีขนาดประมาณ 14.40 ซม. ปัจจุบันขนาดเฉลี่ยของปูที่จับได้ประมาณ 8.45 ซม. เป็นดัชนีที่บ่งชี้ว่าทรัพยากรปูม้าของไทยถูกจับใช้เกินกำลังทดแทนและตามธรรมชาติและกำลังอยู่ในสภาพถดถอย (บรรจง เทียนสงครัมภ์, 2550 : 1) และปัจจุบันสาเหตุหนึ่งที่ปริมาณปูม้าลดน้อยลง เนื่องจากการนำทรัพยากรขนาดเล็กมาใช้มากเกินไป อีกทั้งปูม้าที่มีไข่ก็ยังถูกจับมาใช้ประโยชน์ทั้งที่มีกฎหมายคุ้มครองอยู่แล้ว จนทำให้ปูม้าใกล้จะสูญพันธุ์ จนกระทั่งมีการอนุรักษ์ในรูปแบบต่างๆ เช่น การเพาะเลี้ยงในบ่อดิน หรือการใช้ถังเพาะไข่ปู และมีการจัดตั้งธนาคารเพื่อเพาะเลี้ยงและปล่อยลูกปูสู่ทะเล ซึ่งขณะนี้มีการจัดตั้งธนาคารปูม้าหลายต่อหลายแห่ง เชื่อว่าในอนาคตปูม้าจะต้องเพิ่มจำนวนขึ้นอย่างแน่นอน และจะไม่ขาดแคลนอีกต่อไปซึ่งปูม้าที่จับได้ในพื้นที่ตำบลบางแก้ว อำเภอบ้านแหลม จังหวัดเพชรบุรี นับวันยิ่งลดน้อยลงทุกที กลุ่มชาวประมงพื้นบ้านได้หาวิธีเพื่อจัดการกับปัญหาที่เกิดขึ้น จึงทำที่พักพิงให้แก่แม่ปูครรรภ์แก่เพื่อดูแลให้รอดพ้นจากการนำไปขาย รอให้วางไข่เรียบร้อยก่อนจึงนำแม่ไปขาย แล้วปล่อยลูกปูสู่ทะเลเป็นอาหารและแหล่งที่มาของรายได้ต่อไป โดยจัดตั้งเป็น “ธนาคารปูม้า”

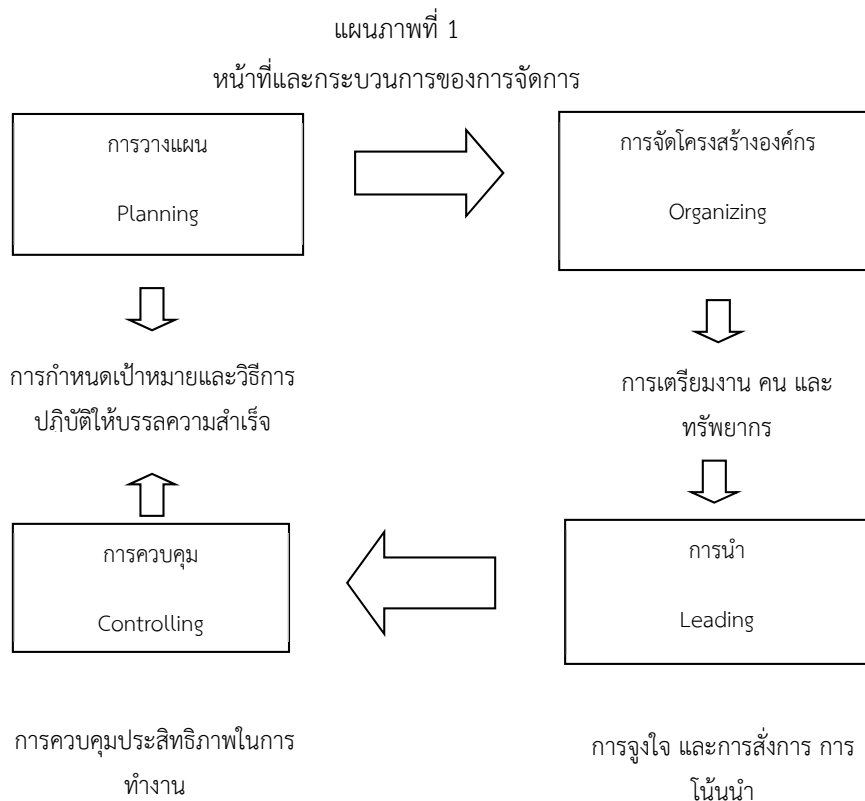
ปัญหาทรัพยากรประมงชายฝั่งเป็นเรื่องที่ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของคนในชุมชนและชาวประมงพื้นบ้านชุมชนคลองอบต. หมู่ที่ 4 ตำบลบางแก้ว อำเภอบ้านแหลม จังหวัดเพชรบุรี เนื่องจากชุมชนต้องอาศัยทรัพยากรของพื้นที่ที่เป็นชายฝั่งในการดำรงชีพ ชุมชนมีความผูกพันกับทรัพยากรของพื้นที่อย่างแยกไม่ออก การที่ชาวบ้านมีความตระหนักและให้ความสำคัญในการแก้ปัญหาทรัพยากรธรรมชาติในชุมชนท้องถิ่นของตนเอง ซึ่งนำไปสู่รูปแบบการจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่ง มีการรวมกลุ่มกันเข้ามามีบทบาทจัดการทรัพยากรชายฝั่งในรูปแบบของการรวมตัวกันจัดตั้งเป็น “ธนาคารปูม้า” ขึ้นดำเนินการโดยชาวประมงพื้นบ้านตำบลบางแก้ว ภายใต้การมีส่วนร่วมของภาคส่วนต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง โดยเฉพาะภาครัฐที่ทำให้ชาวบ้านที่ประกอบอาชีพประมงพื้นบ้านหรือประมงขนาดเล็กสามารถเข้ามาจัดการทรัพยากรของชุมชนของตนเองอย่างเป็นระบบและเป็นรูปธรรมโดยเห็นได้จากการจัดตั้ง “ธนาคารปูม้า” เพื่อคืนความอุดมสมบูรณ์ให้แก่ระบบนิเวศชายฝั่ง และผลจากการศึกษารูปแบบการจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่งในครั้งนี้สามารถใช้เป็นแนวทางในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่อื่นๆ ที่มีบริบทที่ใกล้เคียงกันได้

การทบทวนวรรณกรรม

แนวคิดเรื่องกระบวนการจัดการ

การบริหารจัดการ (Management) หมายถึง กระบวนการของการวางแผน (Planning) การจัดองค์กร (Organizing) การนำและบังคับบัญชา (leading) และการควบคุม (Controlling) ทรัพยากรต่างๆ ขององค์กรเพื่อบรรลุเป้าหมายที่กำหนดไว้

การวางแผน การจัดองค์กร การนำและบังคับบัญชา และการควบคุม เป็นหน้าที่ในการบริหารซึ่งเกี่ยวพันกันและดำเนินการอย่างต่อเนื่องตลอดเวลา โดยหน้าที่ทั้งสี่จะหมุนไปพร้อมๆ กันตามการเคลื่อนไหวขององค์กรและสภาพแวดล้อม ตามแผนภาพที่ 1 แสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่างหน้าที่ต่างๆ ของการบริหารที่เชื่อมโยงเกี่ยวพันในรูปของกระบวนการ (วิทยา ด้านธำรงกุล, 2546, อ้างถึงใน ไพฑูรย์ สร้อยสด และคณะ, ม.ป.ป., น. 11)

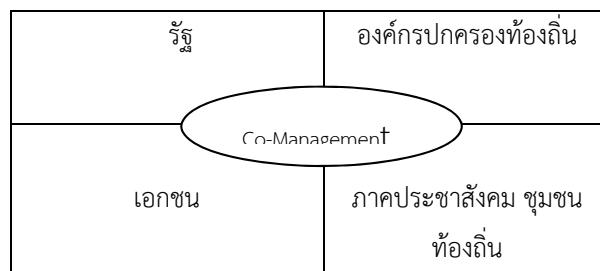

แนวคิดการจัดการร่วม

การเปลี่ยนระบบการจัดการประมงที่ทำโดยรัฐมาสู่การจัดการประมงโดยชุมชน รัฐจะลดบทบาทในการจัดการประมงลงและในขณะเดียวกันชุมชนประมงจะทำการเรียนรู้การจัดการประมงและเริ่มมีบทบาทในการจัดการประมงมากขึ้น ขั้นตอนนี้เรียกว่า การจัดการประมงร่วมกัน (Fishing co-Management) การจัดการประมงร่วมกันเป็นตัวเชื่อมระหว่างการจัดการประมงโดยรัฐและการจัดการประมงโดยชุมชน หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งคือ การพัฒนาระบบการจัดการประมงโดยรัฐไปสู่ระบบการจัดการประมงโดยชุมชนนั้นจะต้องผ่านขั้นตอนของการจัดการประมงโดยชุมชนเสียก่อน (กังวาลย์ จันทรโชติ, 2541 : 19 - 25)

การจัดการร่วม (Collaborative Management หรือ Co-Management (พชรพร เจริญวินัย, 2554, น. 17) ได้ให้คำจำกัดความไว้ว่า การจัดการร่วมหมายถึง การแบ่งปันอำนาจและความรับผิดชอบระหว่างรัฐและผู้ใช้ทรัพยากรท้องถิ่น หรือวาระที่กำหนดให้ระบบรัฐรวมการควบคุมไว้กับท้องถิ่น กระจายอำนาจการตัดสินใจและรับผิดชอบรวมถึงเป็นจุดแข็งและบรรเทาส่วนที่เป็นจุดอ่อนในแต่ละจุดด้วย นอกจากนี้การจัดการร่วม ยังหมายถึง การแบ่งปันการรับผิดชอบ สิทธิหน้าที่ ระหว่างผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย

ปฐมนุญมิ โดยเฉพาะระหว่างชุมชนท้องถิ่นและรัฐ โดยต้องมีกระบวนการกระจายอำนาจการตัดสินใจให้ท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมเท่าเทียมกับรัฐ ดังภาพต่อไปนี้ซึ่งแสดงกลุ่มของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียและการจัดการร่วม

ภาพที่ 2 กลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียและการจัดการร่วม

หลักและแนวคิดในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ

วิชัย เทียนน้อย (2542, น. 17-22) การจัดการทรัพยากรธรรมชาติ หมายถึง การนำทรัพยากรธรรมชาติมาใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุด และยืดอายุการใช้งานให้ยาวนานที่สุด ดังนั้นการใช้ทรัพยากรธรรมชาติจึงต้องกระทำด้วยความฉลาด แต่ไม่ได้หมายความว่า จะเก็บรักษาสิ่งเหล่านั้นไว้โดยมิได้นำมาใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อมนุษย์ อย่างไรก็ตามประเทศต่างๆ ทั่วโลกได้หันมาสนใจในเรื่องการจัดการทรัพยากรธรรมชาติเพิ่มมากขึ้น ดังจะเห็นได้จากมีการออกกฎหมายเพื่อคุ้มครองทรัพยากรธรรมชาติ ตั้งหน่วยงานขึ้นรับผิดชอบโดยตรง และมีการจัดตั้งอาสาสมัครเพื่อการจัดการทรัพยากรขึ้น หลักสำคัญในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติมีหลายประการ คือ

1. การถนอม เป็นการจัดการทรัพยากรธรรมชาติเพื่อพยายามคงสภาพทั้งปริมาณและคุณภาพเอาไว้ โดยการใช้ทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ให้เกิดประโยชน์สูงสุด ตัวอย่างเช่น การสร้างอ่างเก็บน้ำ นอกจากจะนํานํ้ามาใช้ในการผลิตพลังงานไฟฟ้า และการชลประทานแล้วยังสามารถนำไปใช้ประโยชน์ทางการขยายพันธุ์สัตว์น้ำ การคมนาคมขนส่ง และการนันทนาการอีกด้วย

2. การบูรณะฟื้นฟู การบูรณะฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติที่ได้รับความเสียหายเนื่องมาจากสาเหตุต่างๆ ให้กลับคืนสภาพเดิม หรือเกือบคงเดิม อาจกระทำได้กับทรัพยากรธรรมชาติบางชนิด เช่น ดิน น้ำ ป่า และทุ่งหญ้าเท่านั้น เช่น ดินที่นำมาใช้เพื่อการเพาะปลูกพืชชนิดเดียวกันติดต่อกันเป็นเวลานาน จะทำให้คุณภาพของดินเสื่อมลง การบูรณะฟื้นฟูจะทำได้ โดยการเติมปุ๋ยขาวใส่ปุ๋ย ปลูกพืชคลุมดิน หรือพักหน้าดินไว้สักช่วงระยะเวลาหนึ่ง สำหรับกรณีป่าไม้ อาจทำได้โดยการหากกล้าไม้มาปลูกเสริมในบริเวณที่ซึ่งต้นไม้นั้นขาดใหญ่ถูกโค่นลง และต้องเฝ้าบำรุงรักษาจนกระทั่งต้นไม้นั้นเติบโต การปิดป่าของประเทศไทยเป็นวิธีการหนึ่งที่ช่วยฟื้นฟูสภาพป่าไม้ของประเทศให้เพิ่มขึ้น หรือป่าที่มีอยู่แล้วให้สมบูรณ์มากยิ่งขึ้น เป็นต้น

3. การนำมาใช้ใหม่ สำหรับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติชนิดนี้จะได้ดีกับแร่ธาตุบางชนิด และน้ำ ส่วนทรัพยากรธรรมชาติอื่นๆ จะกระทำไต่ยากหรือทำไม่ได้เลย การนำเศษเหล็ก สังกะสี อะลูมิเนียม ตะกั่ว ทองแดง พลาสติก และเศษกระดาษที่ทิ้งแล้ว กลับมาหลอมหรือเปลี่ยนสภาพ สามารถนำกลับมาใช้ประโยชน์ด้านอื่นได้ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งที่ช่วยในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ

4. การเพิ่มประสิทธิภาพในการใช้งาน ตามที่ได้กล่าวมาข้างแล้วในข้อการถนอมที่ว่า ทรัพยากรธรรมชาติบางชนิดที่ปรากฏอยู่ตามธรรมชาติจะไม่สามารถนำกลับมาใช้ประโยชน์ได้มาก เช่น น้ำที่ไหลลงตามลำน้ำถ้าหากสร้างเขื่อนขวางลำน้ำเพื่อยกระดับของน้ำเหนือเขื่อนให้สูงขึ้น พลังงานน้ำไหลจะสามารถนำมาใช้ผลิตพลังงานไฟฟ้าได้เป็นจำนวนมาก การนำโลหะมาประดิษฐ์เป็นเครื่องจักร เครื่องกล จะสามารถทำงานแทนพลังงานมนุษย์ได้ เช่น รถแทรกเตอร์ จะช่วยในการเตรียมดินเพื่อใช้ทำการเพาะปลูกได้อย่างมีประสิทธิภาพ และทันตามฤดูกาลเพาะปลูกครั้งต่อไป

5. การนำสิ่งอื่นมาใช้ทดแทน การนำสิ่งอื่นมาใช้ทดแทนทรัพยากรธรรมชาติบางชนิดอาจจะกระทำไต่ได้ เช่น การประหยัดเหล็กไว้เพื่อนำไปใช้ประโยชน์ด้านอื่นโดยการนำพลาสติกแข็งมาใช้แทน เช่น กันชนรถยนต์และบังโคลนของรถจักรยานยนต์ เป็นต้น การท่อของเดิมใช้ใบพืชเช่นใบตอง หรือใบบัวเต็นในระยะหลังๆ นี้ ได้นำถุงพลาสติกมาใช้แทนใบพืชเหล่านั้น ส่วนในบางประเทศที่ขาดแคลนเชื้อเพลิงเพื่อใช้ในการหุงต้ม ได้ทำการศึกษาค้นคว้าเพื่อนำพลังงานจากแสงดวงอาทิตย์มาใช้ทดแทนจึง

ช่วยในการจัดการป่าไม้ และยืดอายุการใช้งานของพลังงานเชื้อเพลิงจากแร่ธาตุให้ยาวนานออกไป ดังนั้นการนำเอาสิ่งใดสิ่งหนึ่งมาใช้ทดแทนจะทำให้ทรัพยากรธรรมชาติมีอายุการใช้งานเพิ่มมากยิ่งขึ้น

6. การสำรวจแหล่งทรัพยากรธรรมชาติเพิ่มเติม เป็นเรื่องสำคัญเพราะเป็นการค้นหาทรัพยากรธรรมชาติที่หลงเหลืออยู่ภายในผิวโลกมาใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อมวลมนุษยชาติต่อไปจากการที่มนุษย์ประดิษฐ์คิดค้นเครื่องมือในการสำรวจทรัพยากรธรรมชาติที่มีประสิทธิภาพทำให้ค้นพบแหล่งแร่ธาตุมากมายทั้งบนบกและภาคพื้นทะเล เช่น การค้นพบแร่ปิโตรเลียมเป็นจำนวนมากในอ่าวไทยและที่ราบภาคกลางตอนบนของประเทศไทย เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีการสำรวจหาแหล่งประมงทะเลซึ่งได้ส่งเรือดำน้ำเข้าไปสำรวจแถบขั้วโลกเหนือ ผลปรากฏว่าได้พบฝูงปลาเป็นจำนวนมากอาศัยอยู่ได้แน่นหนาแข็งแรง และพืชน้ำแข็งแรง จึงเป็นที่หวังได้ว่าแหล่งประมงใหม่ที่พบนี้จะช่วยลดภาวะการขาดแคลนอาหารโปรตีนของชาวโลกให้น้อยลงได้

7. การประดิษฐ์ของเทียมขึ้นมาใช้ จากความเจริญก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์ทำให้มนุษย์สามารถค้นคิดประดิษฐ์สิ่งใหม่ๆ ขึ้นมา ในจำนวนนี้ได้มีการผลิตของเทียมหลายอย่างขึ้นใช้เป็นตัวนำทางเทียม ไหมเทียม และการสังเคราะห์สารเคมีเพื่อนำมาใช้แทนสารที่สกัดจากพืชที่นำมาผลิตยารักษาโรค เป็นต้น จากความสามารถของมนุษย์ดังกล่าว จึงช่วยลดภาระที่ทรัพยากรธรรมชาติบางชนิดถูกนำมาใช้สอยให้น้อยลง หรือหมดไปในที่สุด

แนวคิดในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติจัดเป็นเรื่องสำคัญเร่งด่วนที่จะต้องดำเนินการ เพราะในปัจจุบันจะเห็นว่าทุกประเทศไม่ว่าจะเป็นกลุ่มประเทศที่พัฒนาแล้วหรือกลุ่มประเทศกำลังพัฒนาล้วนแต่ต้องเผชิญกับปัญหาความเสื่อมโทรม ปัญหาการร่อยหรอของทรัพยากรธรรมชาติด้วยกันทั้งสิ้น ดังนั้นเพื่อเป็นการลดสภาพของปัญหาดังกล่าวจึงจำเป็นต้องมีการดำเนินการที่เหมาะสมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติแนวคิดพื้นฐานในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ดังนี้

1. การสร้างระเบียบกฎเกณฑ์ เป็นสิ่งสำคัญที่นำมาใช้ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ เพราะจากปัญหาและสาเหตุของปัญหาทรัพยากรธรรมชาติที่กำลังเผชิญอยู่ในปัจจุบัน จะเห็นได้ว่ามีพื้นฐานมาจากการที่ผู้บริโภคทรัพยากรธรรมชาติไม่เคารพในระเบียบกฎเกณฑ์ที่กำหนดไว้ มักจะมีการละเมิดหลักเลี้ยงหรือพยายามใช้ช่องว่างของระเบียบกฎเกณฑ์ให้เกิดประโยชน์แก่ตนเองให้มากที่สุด ซึ่งระเบียบกฎเกณฑ์นี้ควรที่ผู้รับผิดชอบจะต้องมีการสร้างปรับปรุงให้มีความเหมาะสมต่อสถานการณ์และสถานการณ์ของทรัพยากรธรรมชาติแต่ละประเภท รวมทั้งผู้ให้ผู้ที่ทำหน้าที่กำกับดูแลการใช้ระเบียบกฎเกณฑ์ต้องปฏิบัติอย่างจริงจังและเข้มงวด

2. การใช้เทคโนโลยีที่มีประสิทธิภาพสูง ในปัจจุบันวิทยาการของโลกในสาขาต่างๆ ได้มีการพัฒนาก้าวหน้าไกลมากขึ้น ดังนั้นในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ จึงสมควรที่จะได้นำเครื่องมือหรือเทคโนโลยีที่มีประสิทธิภาพสูงมาใช้เพื่อลดปัญหาการสิ้นเปลืองของทรัพยากรธรรมชาติ และเพื่อลดปัญหามลพิษที่จะเกิดขึ้นติดตามมา เช่น ในปัจจุบันได้มีการพัฒนาเทคโนโลยีในการนำเอาพลังงานจากแสงแดดมาใช้ทดแทนพลังงานจากซากฟอสซิลได้ดีขึ้น ถึงแม้ว่าปัจจุบันนี้ต้นทุนจะสูงกว่าก็ตาม แต่เชื่อว่าการในอนาคตถ้ายังมีการพัฒนาที่ก้าวหน้าขึ้นในที่สุดก็จะสามารถนำมาใช้ทดแทนได้อย่างสมบูรณ์

3. การสร้างระเบียบวินัย ในปัจจุบันจะเห็นว่า ได้มีกลุ่ม องค์กร ตลอดจนหน่วยงานทั้งของรัฐและเอกชนได้เริ่มให้ความสนใจในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติมากขึ้น นับเป็นโอกาสอันดีในการที่จะอาศัยกลุ่มผู้สนใจเหล่านี้เป็นผู้นำในการสร้างระเบียบวินัยให้เกิดขึ้นเป็นจุดเริ่มต้น โดยการจัดตั้งเป็นชมรมหรือสมาคมเพื่อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งถ้าประสบความสำเร็จในเบื้องต้นแล้วกิจกรรมของชมรมหรือสมาคมจะเป็นตัวช่วยเสริมสร้างความมีระเบียบวินัยในการบริโภคทรัพยากรธรรมชาติในวงกว้างต่อไป

4. การให้การศึกษา การจัดการศึกษาเกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาติให้กับประชาชนในทุกระดับทุกกลุ่มทั้งในระบบและนอกระบบ ซึ่งการให้การศึกษาควรที่จะเน้นเกี่ยวกับการทำให้เกิดทักษะ ความรู้ความเข้าใจ และจิตสำนึกให้เกิดขึ้นเป็นขบวนการที่ต่อเนื่องกันไป ตลอดจนการเผยแพร่โดยอาศัยผ่านทางสื่อมวลชนในทุกแขนงสาขา ก็จะเป็นสิ่งช่วยกระตุ้นประชาชนให้มีส่วนร่วมในการที่จะเข้ามาจัดการทรัพยากรธรรมชาติให้บังเกิดผลดียิ่งขึ้น

ในการดำเนินงานเพื่อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ จำเป็นต้องอาศัยกฎหมายของบ้านเมืองเป็นเครื่องมือ ซึ่งจะทำให้การดำเนินงานเพื่อการจัดการเป็นรูปธรรมและบรรลุตามเป้าหมายที่ได้วางไว้ การที่ประชาชนรู้จักการใช้ทรัพยากรอย่างประหยัด การหาสิ่งอื่นมาใช้ทดแทน หรือมีการสำรวจแหล่งทรัพยากรธรรมชาติเพิ่มเติม จะส่งผลให้ทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่อย่างจำกัดนำมาใช้ประโยชน์เพื่อสนองความต้องการของมนุษย์ได้ยาวนานยิ่งขึ้น และจะช่วยป้องกันมิให้มวลมนุษยชาติได้รับความเดือดร้อนเนื่องมาจากการขาดแคลนทรัพยากรธรรมชาติก่อนถึงเวลาอันควร อย่างไรก็ตามการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ไม่ใช่ปล่อยให้อยู่ใน

ความรับผิดชอบของผู้เชี่ยวชาญ แต่จะต้องร่วมมือร่วมใจกันทั้งภาครัฐและเอกชน การจัดการศึกษาหรือการบริการให้ความรู้ทางด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติควรจะทำอย่างต่อเนื่องเพราะประชาชนทุกคนและทุกอาชีพจำเป็นต้องมีความรู้และความเข้าใจเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติด้วย

แนวคิดชุมชนกับการจัดการทรัพยากรประมง

แนวคิดเกี่ยวกับชุมชนในการจัดการทรัพยากรของพื้นที่นั้น เป็นข้อมูลของชุมชนที่มีส่วนต่อการจัดการทรัพยากร และแสดงให้เห็นถึงศักยภาพในการจัดการทรัพยากรต่างๆ ซึ่งจะมีมากหรือน้อยเพียงใดนั้น ขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายอย่างที่ช่วยผลักดัน ไม่ว่าจะเป็นปัจจัยภายในชุมชน และแรงผลักดันจากภายนอก นำไปสู่แนวความคิดการจัดการทรัพยากรของชุมชน ภายใต้ปัจจัยต่างๆ ที่เข้ามากระทบทั้งในแง่บวกและลบ ดังนั้นแนวคิดชุมชนกับการจัดการทรัพยากรในครั้งนี้จะนำเสนอในส่วนของ ความสัมพันธ์ระหว่างทรัพยากรกับชุมชน และสิทธิชุมชนกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ดังนี้ (จิราพร โชติพาณิชย์, 2555, น. 27)

1) ความสัมพันธ์ระหว่างทรัพยากรกับชุมชน

การจัดการทรัพยากรภายใต้ลักษณะการใช้ประโยชน์ร่วมกันของคนจำนวนมากในสังคมนั้น ประกอบไปด้วย สิ่งสำคัญ คือ การผสมผสานเพื่อลดความขัดแย้งหรือการผูกขาด เป้าหมายหลักจึงมุ่งไปสู่ชุมชนอันเป็นกลุ่มประชากรกลุ่มแรก และเป็น ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในการจัดการทรัพยากรในอันดับต้นๆ ชุมชนจึงมีความสำคัญต่อการจัดการทรัพยากรทั้งนี้เนื่องจากชุมชนมีความ เกี่ยวโยงกับทรัพยากรอย่างแยกไม่ออกตามความหมายของชุมชนที่กล่าวว่า ชุมชนเป็นการอยู่ร่วมกันของกลุ่มคนจำนวนหนึ่งในพื้นที่ แห่งหนึ่งเพื่ออาศัยทรัพยากรธรรมชาติในบริเวณนั้น ในการดำรงชีวิตจนก่อให้เกิดระบบความสัมพันธ์ของคน ความเชื่อ ศาสนา ประเพณีวัฒนธรรม ระบบเศรษฐกิจ อาชีพ

การเป็นชุมชนซึ่งมีความเกี่ยวข้องกับทรัพยากรธรรมชาติอย่างแยกไม่ออก ความหมายข้างต้นส่งผลให้ชุมชน พัฒนาการจัดการทรัพยากรของถิ่นที่อยู่อาศัยควบคู่ไปกับการใช้ทรัพยากรในการประกอบอาชีพ หรือแม้แต่ใช้ควบคู่ไปกับ ชีวิตประจำวันซึ่งการจัดการดังกล่าวเป็นลักษณะของการจัดการตามภูมิปัญญาท้องถิ่น ดังเช่น กรณีของชุมชนชาวประมงพื้นบ้านซึ่ง จะมีความรู้เกี่ยวกับเรื่องทะเล คลื่นลม รวมถึงทรัพยากรสัตว์น้ำต่างๆ ซึ่งเป็นความรู้ที่มีพื้นฐานมาจากประสบการณ์ การสังเกต และการได้รับการถ่ายทอดภูมิปัญญาต่างๆ จากบรรพบุรุษสามารถดูแลและจัดการใช้ทรัพยากรสัตว์น้ำได้อย่างยั่งยืน แต่มาในยุคปัจจุบัน การจัดการทรัพยากรธรรมชาติส่วนใหญ่ได้รับอิทธิพลมาจากชาติตะวันตก เพราะเชื่อว่าเป็นชาติที่พัฒนาแล้วแต่แนวคิดและวิธีการ จัดการแบบตะวันตกนั้นไม่ได้เรียนรู้ถึงวิถีหรือจารีตแบบชาวประมงพื้นบ้านไทยที่มีมิติของการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ แบบเพื่ออนาคตและรักษาให้ยั่งยืน ภูมิปัญญาท้องถิ่นหลายอย่างสามารถอธิบายได้ตามหลักวิชาการและสอดคล้องกับการจัดการ อนุรักษ์ทรัพยากร

ในการวางแผนการจัดการทรัพยากรอย่างชาญฉลาดนั้นจะต้องไม่แยกมนุษย์ออกจากสภาพแวดล้อมทางสังคมและ วัฒนธรรม หรือจากสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติเพราะว่าวัฒนธรรมและสังคมได้พัฒนาตัวเองมาพร้อมๆ กับการใช้ประโยชน์จาก ทรัพยากรธรรมชาติของสังคมนั้นๆ กล่าวโดยทั่วไป การอนุรักษ์ถือได้ว่าเป็นทางแห่งการดำเนินชีวิตเพราะมีส่วนเกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจ และสังคมไม่เฉพาะอย่างใดอย่างหนึ่ง แต่ทุกๆ อย่างรวมกันซึ่งมีบทบาทต่อชีวิตมนุษย์เป็นอันมาก

2) ความหมายของทรัพยากรประมง

พระราชบัญญัติประมง พ.ศ. 2490 นิยามทรัพยากรสัตว์น้ำไว้ว่า สัตว์และพืชที่อยู่อาศัยตลอดอายุขัยในน้ำ ทั้งไข่ และตัวอ่อนรวมทั้งซากของสัตว์และพืชเหล่านั้น ซึ่งสัตว์น้ำที่เห็นเด่นชัดและเกี่ยวข้องใช้ประโยชน์เป็นอาหารมนุษย์ทุกวันนี้ ได้แก่ ปลา ปู กุ้ง หอย สัตว์สะเทินน้ำสะเทินบก และสัตว์เลื้อยคลาน (เขมภัทธ์ เย็นเปี่ยม และคณะ, 2558, น. 13-14)

อุไรวรรณ กว้างขวาง (2559) ทรัพยากรประมง หมายถึง พืช น้ำ สัตว์น้ำ รวมทั้งผลผลิตหรือผลพลอยได้จากพืชและ สัตว์ต่างๆ ที่อาศัยอยู่ในน้ำ จำพวกพืช ได้แก่ สาหร่าย สาหร่ายวุ้น จำพวกสัตว์ เช่น กุ้ง หอย ปู ปลา เต่า ปลาหมึก และสัตว์น้ำอื่นๆ จำพวกผลผลิตหรือผลพลอยได้ เช่น ไข่ของสัตว์น้ำ เป็นต้น

3) การจัดการทรัพยากรประมง

การจัดการทรัพยากรประมงแบ่งออกเป็นการใช้ประโยชน์และการอนุรักษ์ พื้นฟูทรัพยากรประมง การจัดการทรัพยากรประมง จึงหมายถึง การดำเนินการอย่างมีขั้นตอนในการจัดหา รักษา ขดเซยการใช้ทรัพยากรประมง และสงวนอนุรักษ์ทรัพยากรประมงให้เกิดประโยชน์สูงสุดและอยู่อย่างยั่งยืน (อุไรวรรณ กว้างขวาง, 2559)

4) กระบวนทัศน์ในการจัดการประมง

กระบวนทัศน์ (Paradigm) คือ ชุดแนวความคิดในการที่จะนำไปดำเนินการในทางปฏิบัติซึ่งได้ก่อตัวเป็นแบบแผนของทัศนอย่างเฉพาะแบบหนึ่งเพื่อการจัดการตนเอง หรือชุมชน หรือทรัพยากรต่างๆ โดยทำหน้าที่สองประการ ได้แก่ การกำหนดกรอบแนวคิด และแนวทางในการปฏิบัติ สำหรับในการประมงการจัดการประมงโดยทั่วไปมีกระบวนทัศน์หลักที่ต้องคำนึงถึง 3 ประการ ได้แก่ กระบวนทัศน์ทางการอนุรักษ์ทรัพยากร ทางสังคมและเศรษฐกิจ ความยุ่งยากซับซ้อนในการวางนโยบายในการจัดการทรัพยากรประมงจะต้องตั้งอยู่บนฐานที่จะต้องผสมผสานและรักษาสสมดุลของทั้ง 3 กระบวนทัศน์

5) การทำประมง

จากการที่ทรัพยากรประมงเป็นสาธารณสมบัติ ซึ่งมีลักษณะสำคัญ 2 ประการ คือ ประการแรก ไม่มีใครสามารถห้ามผู้ใดมิให้เข้ามาทำการประมงได้ หรือแม้แต่มาควบคุมการทำประมงก็ทำได้โดยยาก และจะต้องเสียค่าใช้จ่ายที่สูง ประการที่สอง การที่ชาวประมงคนหนึ่งจับสัตว์น้ำมากขึ้น หรือการมีชาวประมงเพิ่มขึ้น จะมีผลทำให้ผลผลิตสัตว์น้ำต่อหนึ่งหน่วยการลงแรงทำการประมง (Catch Per Unit of Fishing Effort) ของชาวประมงคนอื่นๆ ลดลงเนื่องจากทรัพยากรประมงมีจำกัดอยู่จำนวนหนึ่งเท่านั้น

ด้วยลักษณะดังกล่าวข้างต้น การทำประมงที่ดำเนินการตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันเป็นการทำประมงแบบเสรี มีการขยายกองเรือประมงอย่างรวดเร็ว โดยไม่คำนึงถึงขนาดของสัตว์น้ำที่มีอยู่จริงจึงเกิดมีการทำประมงมากเกินไป (Overfishing) แทบทุกมุมโลก ซึ่งปัญหานี้จะแก้ได้ด้วยการเปลี่ยนวิธีการทำประมงแบบเสรี ให้เป็นการทำประมงแบบมีการควบคุม ภายใต้ระบบการควบคุมการจัดการประมงโดยชุมชนนั้น จะสามารถเปลี่ยนการทำประมงแบบเสรีมาเป็นการทำประมงแบบมีการควบคุมได้ทันทีโดยอาศัยระบบสิทธิการทำประมง (Fishing rights) ซึ่งเป็นระบบที่ต้องใช้ควบคู่ไปกับการจัดการประมงโดยชุมชน กล่าวได้ว่าการจัดการประมงโดยชุมชนจะไม่สามารถเกิดขึ้นได้หากไม่มีระบบสิทธิการทำประมง ดังนั้นในเบื้องต้นรัฐต้องทำการกำหนดขอบเขตในการเป็นเจ้าของทรัพยากรประมงของชุมชน การทำประมงจึงจะถูกควบคุมด้วยเงื่อนไขดังกล่าว (กังวาลย์ จันทรโชติ, 2541, น. 15-18)

6) สิทธิชุมชนกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ (จิราโชติ โชติพาณิชย์, 2555, น. 30-32)

ชุมชนกับการจัดการทรัพยากร มีความเชื่อมโยงกับแนวคิดสิทธิชุมชนกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งเกิดขึ้นในบริบท 2 ประการ 1) การรวมศูนย์อำนาจของรัฐต่อการจัดการทรัพยากร ทั้งเพื่อความมั่นคงทางเศรษฐกิจและอำนาจของรัฐ และ 2) การแปลงทรัพยากรของสาธารณะและของชุมชนให้กลายเป็นปัจเจก เพื่อเปลี่ยนรูปให้เป็นสินค้าในระบบตลาดที่มีกลุ่มทุนผูกขาด

การสูญเสียฐานทรัพยากรอันเป็นฐานชีวิตของชุมชนท้องถิ่นทำให้เกิดปัญหาความยากจน การสูญเสียอัตลักษณ์และศักดิ์ศรี เกิดความขัดแย้งและความเป็นชุมชนแตกสลายด้วยเหตุนี้จึงเกิดการเคลื่อนไหวของขบวนการชุมชนท้องถิ่นในการรื้อฟื้นปกป้องฐานทรัพยากรของตนเองในแต่ละด้าน เช่น ป่าไม้ ประมง น้ำ ทรัพยากรชายฝั่ง ทรัพยากรชีวภาพ เป็นต้น โดยการเรียกร้องสิทธิในรูปแบบต่างๆ จึงเกิดขึ้นอย่างกว้างขวางโดยใช้ฐานคิดเชิงนิเวศการเมือง ในการทำความเข้าใจปัญหาเชิงโครงสร้างของการจัดการทรัพยากรและการต่อสู้ทางชนชั้นต่อปัญหาดังกล่าว ผลที่เกิดจากการมีสิทธิที่มั่นคงไม่ได้ตกอยู่กับแค่ชุมชนผู้จัดการเท่านั้น แต่ยังเชื่อมโยงไปถึงผลประโยชน์ร่วมของสังคมซึ่งเท่ากับเป็นการผนวกว่า สิทธิชุมชนคือหลักประกันพื้นฐานของความมั่นคงในสังคมในแง่ความเป็นชุมชนที่เป็นเจ้าของสิทธิ

ปัญหาการวิจัย

1. รูปแบบการจัดการประมงชายฝั่งโดยชุมชนสามารถเกิดขึ้นได้จริงหรือไม่ในบริบทของสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปจากการพึ่งพาอาศัยกันมาเป็นการแข่งขันเพื่อตอบสนองตลาดทุน

2. ธนาครปูม่า เป็นการตอบโจทย์ของการจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่งได้มากหรือน้อยเพียงใดกับปัญหาทรัพยากรที่กำลังร่อยหรอไป

วัตถุประสงค์ของการศึกษา

1. เพื่อศึกษาพัฒนาการและความเป็นมาของชุมชนประมงพื้นบ้าน ชุมชนคลอง อบต. หมู่ที่ 4 ตำบลบางแก้ว อำเภอบ้านแหลม จังหวัดเพชรบุรี ที่สัมพันธ์กับการใช้ประโยชน์ทรัพยากรชายฝั่ง

2. เพื่อศึกษารูปแบบการจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่งของชุมชนประมงพื้นบ้าน กรณีศึกษา “ธนาครปูม่า” ชุมชนคลอง อบต. หมู่ที่ 4 ตำบลบางแก้ว อำเภอบ้านแหลม จังหวัดเพชรบุรี และผลสำเร็จที่เกิดขึ้น

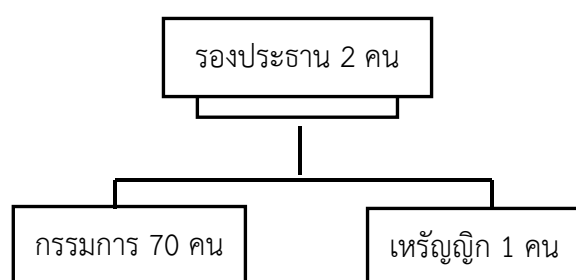
ระเบียบวิธีวิจัย

การวิจัยเรื่อง “ศึกษารูปแบบการจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่งของชุมชนประมงพื้นบ้าน กรณีศึกษา “ธนาครปูม่า” ชุมชนคลอง อบต. หมู่ที่ 4 ตำบลบางแก้ว อำเภอบ้านแหลม จังหวัดเพชรบุรี” ผู้ศึกษาใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) เป็นแนวทางในการศึกษาด้วยการเก็บข้อมูลจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และภาคสนาม จากการสัมภาษณ์ การสังเกตแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม การสำรวจทรัพยากรปูม่า โดยใช้แบบสัมภาษณ์และแบบสำรวจทรัพยากรปูม่า เป็นเครื่องมือในการเก็บข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่างจำนวน 18 ราย เป็นกลุ่มชาวประมงพื้นบ้านที่เข้าร่วมเป็นสมาชิกธนาครปูม่า กลุ่มผู้นำในชุมชน ผู้อาวุโสในชุมชน และเจ้าหน้าที่ศูนย์วิจัยและพัฒนาประมงอ่าวไทยตอนบน (สมุทรปราการ) กรมประมง

ผลการศึกษา

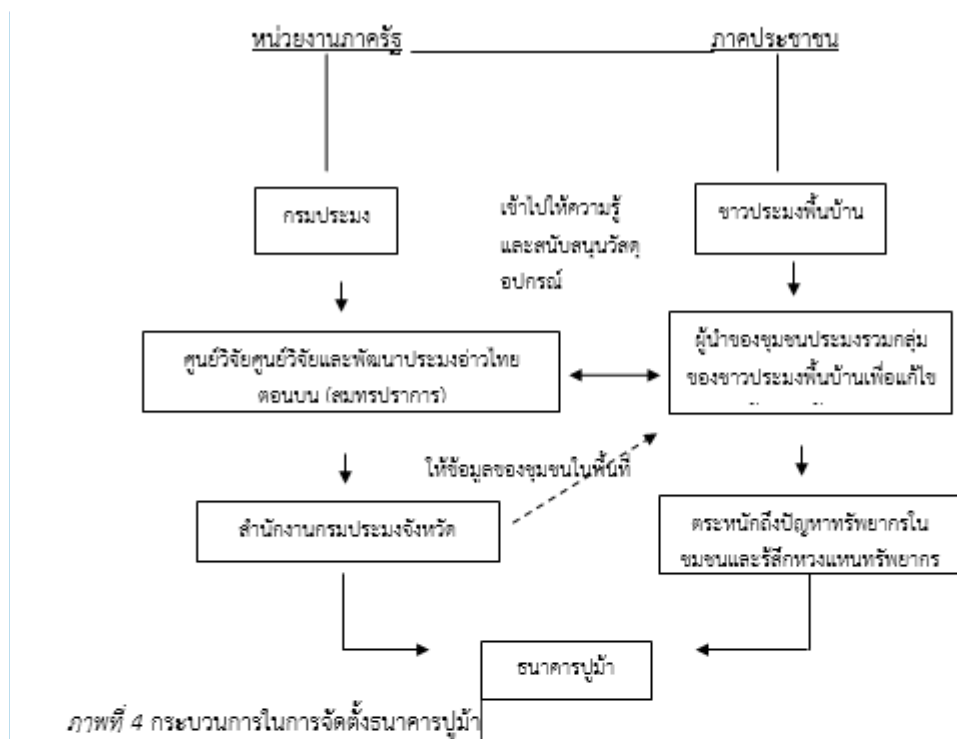
1. ศึกษาพัฒนาการและความเป็นมาของชุมชนประมงพื้นบ้าน ชุมชนคลอง อบต. หมู่ที่ 4 ตำบลบางแก้ว อำเภอบ้านแหลม จังหวัดเพชรบุรี ที่สัมพันธ์กับการใช้ประโยชน์ทรัพยากรชายฝั่ง ซึ่งการตั้งถิ่นฐานของชุมชนนั้นสัมพันธ์กับภูมิศาสตร์ของพื้นที่ เนื่องจากจังหวัดเพชรบุรีมีพื้นที่ติดต่อกับชายฝั่งทะเลด้านตะวันออกติดต่อกับอ่าวไทยตั้งแต่อำเภอบ้านแหลมจนถึงอำเภอชะอำ รวมระยะทางประมาณ 82 กิโลเมตร ทำให้อาชีพการประมงชายฝั่งเป็นอาชีพที่มีความสำคัญและสร้างรายได้ให้กับประมงพื้นบ้าน โดยสภาพพื้นที่ที่เป็นที่ราบชายฝั่งทะเลพื้นที่ลักษณะโค้งเว้าเป็นแหล่งกำเนิดทรัพยากรที่สำคัญ เช่น กุ้ง หอย ปู ปลา โดยเฉพาะอย่างยิ่งคือ หอยลาย หอยแครง ชุมชนคลอง อบต. หมู่ที่ 4 มีพัฒนาการของชุมชนที่สัมพันธ์กับการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรชายฝั่ง ซึ่งมีการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นกับทรัพยากรประมงชายฝั่งของชุมชนตามยุคสมัยที่เปลี่ยนแปลงไป ตั้งแต่ยุคที่ทรัพยากรธรรมชาติมีความอุดมสมบูรณ์ซึ่งในยุคนั้นชุมชนยังมีน้อยและใช้ประโยชน์จากทรัพยากรไม่มาก การเข้ามามากขึ้นของผู้ใช้ประโยชน์พร้อมด้วยเครื่องมือที่ทันสมัยมากขึ้น การดักตวงทรัพยากรชายฝั่งเพื่อตอบสนองระบบทุน การเปลี่ยนแปลงพื้นที่เป็นนาเกลือ นาุ้ง และพื้นที่อุตสาหกรรมเริ่มรุกล้ำเข้ามาสู่ชุมชน ทำให้เกิดการปล่อยของเสียลงสู่แหล่งน้ำ มีผลให้ทรัพยากรชายฝั่งถูกทำลายไปพร้อมๆ กับการเข้ามาของเครื่องมือเพื่อแสวงหาผลประโยชน์ของผู้คนที่ต้องการเข้ามาใช้ประโยชน์ของทรัพยากรชายฝั่งประมงในพื้นที่มีเพิ่มมากขึ้นเช่นกัน ปัจจัยเหล่านี้นำมาซึ่งความเสื่อมโทรม และร่อยหรอของทรัพยากรชายฝั่งทั้งที่เป็นฝีมือของคนในชุมชน และจากภายนอกชุมชน ซึ่งต่างเป็นสาเหตุให้ชุมชนต้องตระหนัก และหันกลับมาคิดที่จะแก้ไขปัญหาและรับมือเพื่อต่อสู้ ซึ่งยุคนี้ถือว่าเป็นยุคแห่งการฟื้นฟูทรัพยากรภายในการจัดการของชุมชนกับทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้องโดยเฉพาะภาครัฐ นักวิชาการ เพื่อนำไปสู่การจัดการทรัพยากรของชุมชนที่เป็นระบบและเป็นรูปธรรม

2. ศึกษาแบบการจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่งของชุมชนประมงพื้นบ้านของชุมชนคลอง อบต. หมู่ที่ 4 มีการจัดตั้งเป็น “ธนาการปูม้า” ซึ่งเป็นการจัดการทรัพยากรของชุมชนที่เป็นระบบและรูปธรรม มีความสอดคล้องกับแนวคิดเรื่องกระบวนการจัดการและกิจกรรมการจัดการ คือ การทำงานจะสำเร็จตามเป้าหมายของแต่ละขั้นตอนนั้น กระบวนการต้องทำให้สอดคล้องกันตามขั้นตอน คือ การวางแผน การจัดองค์กร การจัดคนเข้าทำงาน การสั่งการและการควบคุม ผู้ศึกษาได้ศึกษารูปแบบจากธนาการปูม้าซึ่งเป็นหนึ่งในกิจกรรมการจัดการเพื่อให้เข้าใจขั้นตอนของกระบวนการจัดการ โดยมีผู้นำ คือ นายอภัย ไคร์ครวญ ผู้ใหญ่บ้าน ม. 4 ตำบลบางแก้ว เป็นผู้คอยชักชวนและริเริ่มให้ชาวบ้านหันมาตระหนักถึงความสำคัญของทรัพยากรประมงชายฝั่งในชุมชนของตนเอง ผู้ใหญ่บ้านได้ประสานงานกับหน่วยงานภาครัฐเพื่อให้เข้ามาให้ความรู้ และช่วยเหลือชาวประมงพื้นบ้านในการจัดการทรัพยากรของชุมชนตนเอง ซึ่งศูนย์วิจัยและพัฒนาประมงอ่าวไทยตอนบน (สมุทรปราการ) (ส่วนนี้ผู้ศึกษาใช้แนวคิดการจัดการร่วมมาวิเคราะห์) ได้เข้ามาช่วยเหลือในด้านอุปกรณ์ ความรู้ ให้แก่ชาวบ้านในการจัดตั้งธนาการปูม้า ธนาการปูม้าเมื่อแรกเริ่มจัดตั้งนั้นจะอยู่ในรูปแบบของโครงสร้างคณะกรรมการ คือ มีประธาน กรรมการ มีตำแหน่งเป็นตัวแทนจากกับหน้าที่ให้ทุกคนปฏิบัติงานเป็น การจัดการที่เป็นทางการ ต่อมาช่วงหนึ่งธนาการปูม้าได้หยุดพักไป ชาวบ้านไม่มีการนำปูไข่มาใส่เนื่องจากตอนนั้นมีการใช้เครื่องมือที่เรียกว่า “ไอ้โง่” ซึ่งเครื่องมือชนิดนี้จะกวาดจับหมดทั้งปลาเล็กปลาใหญ่เพราะมีตาถี่แค่ไม่ถึง 2 ซม. อุปกรณ์ที่เรียกว่า “ไอ้โง่” เป็นเครื่องมือจับปลาใช้วางขวางร่องน้ำ บริเวณหน้าดินลักษณะคล้ายลอบขนาดยาว ถักด้วยเชือกตาข่ายและมีตาถี่เพียง 1.7-2 เซนติเมตร ด้านข้างจะเปิดเป็นช่องให้สัตว์น้ำเข้าไป และด้วยตาที่เล็กถี่เกินไปทำให้สัตว์น้ำทุกขนาดที่หลงเข้าไปถูกจับทั้งหมดทั้งตัวเล็กตัวใหญ่ ทำให้สัตว์ทะเลทุกขนาดถูกจับและวงจรชีวิตตามธรรมชาติขาดช่วงรวมไปถึงพื้นที่ดังกล่าวเป็นแหล่งที่อยู่อาศัยของปูม้า ชาวบ้านจึงใช้ ไอ้โง่ในการทำประมงเพราะต่างคนต่างกอบโกยผลประโยชน์จากทรัพยากรประมงชายฝั่ง ทำให้ธนาการปูม้าในช่วงนี้หยุดไป และต่อมารัฐบาลได้ประกาศกฎหมายห้ามใช้ไอ้โง่ในการทำประมง หากใครมีไว้ในครอบครองจะถือว่าผิดกฎหมาย ผู้ใหญ่บ้านและสมาชิกธนาการปูม้าได้กลับมาเริ่มทำธนาการปูม้าอีกครั้งหนึ่ง เกิดการทำงานร่วมกันของสมาชิกในชุมชนประมงพื้นบ้านอีกครั้งหนึ่ง ทุกคนร่วมกันทำงานด้วยใจ มีจิตสำนึกในการรักษา ห่วงเห่นและฟื้นฟูทรัพยากรประมงชายฝั่ง โครงสร้างในรูปแบบคณะกรรมการเป็น โครงสร้างแบบหลวมๆ ไม่ต้องมีสายบังคับบัญชาที่เป็นทางการแต่ทุกคนที่เป็นสมาชิกรู้หน้าที่ของตนเอง คือ การนำปูม้าหรือแม่ปูที่มีไข่ ฝามาฝากในธนาการทุกครั้งที่ได้จับมาได้โดยไม่กำหนดว่าต้องใส่กี่ตัว แต่มีการระบุขั้นต่ำว่าเรือ 1 ลำ ซึ่งเป็นสมาชิกของธนาการหากมี แม่ปูไข่ฝาดึงต้องนำมาฝากในธนาการอย่างน้อย 1 ตัว หากใครจะใส่มากกว่านี้ก็ได้ กระบวนการจัดการของธนาการปูม้าของที่นี่จึงไม่มีความซับซ้อนแต่สามารถทำงานบรรลุตามเป้าหมายได้ และเป็นการจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่งที่เป็นระบบและรูปธรรม

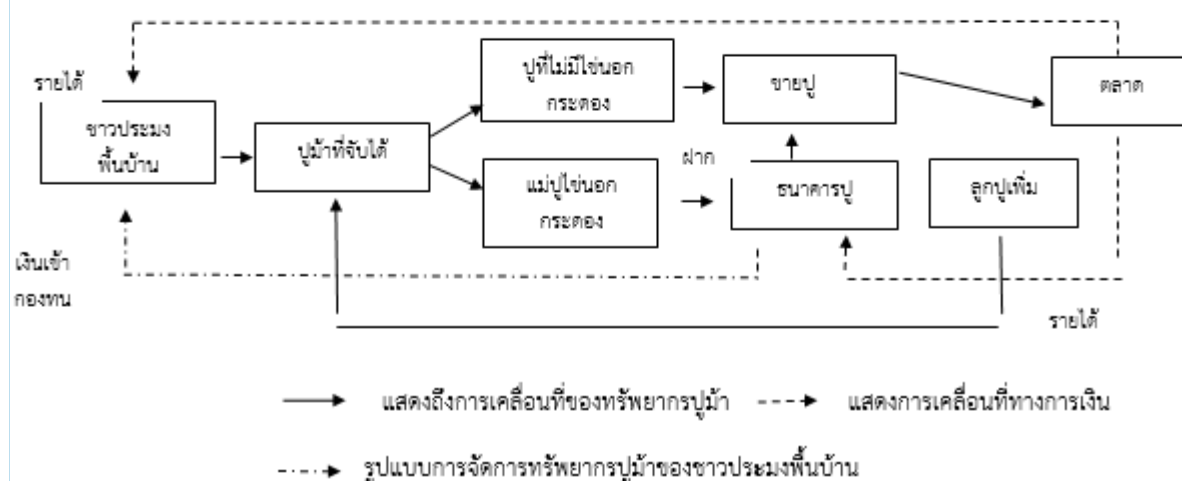

ภาพที่ 3 โครงสร้างคณะกรรมการธนาการปูม้า

กระบวนการในการจัดตั้งธนาคารปูม้า ของชุมชนคลอง อบต. หมู่ที่ 4 ตำบลบางแก้ว อำเภอบ้านแหลม จังหวัดเพชรบุรี

2.2.2 ลักษณะการดำเนินงานของธนาคารปูม้า ของชุมชนคลอง อบต. หมู่ที่ 4 ตำบลบางแก้ว อำเภอบ้านแหลม จังหวัดเพชรบุรี (ดัดแปลงจากสุชาติ เอกโพธิ์, 2554, น. 63)

นอกจากแนวคิดเรื่องกระบวนการจัดการและกิจกรรมในการจัดการแล้ว การจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่งของที่นี่ ยังมีความสอดคล้องกับหลักและแนวคิดในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ แนวคิดชุมชนกับการจัดการทรัพยากรประมง นอกจากตัวธนาคารที่รูปธรรมในการจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่งแล้ว การให้สิทธิแก่ชุมชนเป็นผู้จัดการทรัพยากรของตนเองทำให้ชาวบ้านมีจิตสำนึกด้วยตนเองและเห็นความสำคัญของทรัพยากรที่มีต่อชุมชน เพราะทรัพยากรประมงชายฝั่งมีความผูกพันกับวิถีชีวิตของคนในชุมชน

3. ผลสำเร็จที่เกิดขึ้นจากการมี “ธนาคารปูม้า” สมาชิกธนาคารปูม้ากล่าวกับผู้ศึกษาว่า การมีธนาคารปูม้าถึงแม้ว่าจะไม่ได้ช่วยให้มีปูมากขึ้นเหมือนแต่ก่อน แต่ก็ทำให้ชาวบ้านในชุมชนเกิดจิตสำนึกในการรักษาและหวงแหนทรัพยากรเพื่อให้มีอยู่อย่างต่อเนื่องและยั่งยืน รู้จักวิธีใช้ทรัพยากรร่วมกัน คือ เมื่อจับไปทรัพยากรก็ร้อยละ หก หก มีแต่คนจับไม่มีคนช่วยปล่อย ซักวันหนึ่งเราก็จะไม่จับ ไม่ใช่แค่เราที่จะอยู่ไม่ได้ แต่ชุมชน วิถีชีวิตของประมงพื้นบ้านก็จะหมดไปด้วย การนำแม่ปูมาฝากในธนาคารแต่ละครั้งนั้นเป็นการแสดงให้เห็นถึงการรับผิดชอบในการทรัพยากรร่วมกัน

มีสมาชิก 2 ท่านที่ไม่เห็นด้วยกับธนาคารปู แต่ก็เห็นด้วยเพราะเนื่องจากนำเรือเข้ามาจอดในคลอง อบต. ทุกลำจะเข้าเป็นสมาชิกโดยปริยาย ชาวบ้านเห็นว่าการมีธนาคารปูไม่ได้ช่วยให้ชาวบ้านรวยขึ้น ปูก็ไม่ได้มีจำนวนหรือขนาดใหญ่ขึ้น การใช้เครื่องมือที่ผิดกฎหมายทำให้เขามีรายได้สูงกว่านี้ การที่มีกฎหมายออกมาห้ามใช้เครื่องมือที่ผิดกฎหมายทำให้รายได้เขาลดลง และด้วยโรงงานอุตสาหกรรม นาุ้ง นาเกลือต่างพากันปล่อยน้ำเสียลงสู่แหล่งน้ำทำให้สภาพแวดล้อมทางทะเลหรือที่อยู่อาศัยของสัตว์น้ำเน่าเสีย ทำให้น้ำไม่ได้คุณภาพ สัตว์น้ำที่จับได้จึงมีขนาดเล็กและมีจำนวนน้อยลง โดยสมาชิกยังกล่าวอีกว่าไม่ใช่แค่การทำประมงเท่านั้นที่ทำให้สัตว์น้ำลดลงถึงจะมีธนาคารปูม้าก็ไม่ได้ช่วยให้สัตว์น้ำหรือทรัพยากรชายฝั่งมีมากขึ้น เนื่องจากมีปัจจัยภายนอกที่เข้ามามีผลต่อทรัพยากรประมงชายฝั่งด้วยเช่นกัน

จากผลการศึกษาข้างต้นจะเห็นได้ว่าชุมชนสามารถวางแผนจัดการตนเองได้ และจะเกิดขึ้นได้ก็ด้วยความร่วมมือของทุกฝ่ายไม่ว่าจะเป็นชุมชน หน่วยงานภาครัฐ การตระหนักถึงปัญหาของทรัพยากรในพื้นที่ที่เกิดขึ้นเองจากตัวชุมชนทำให้ชุมชนกำหนดทิศทาง มีการวางแผนในการจัดการทรัพยากรของชุมชนเอง แม้ว่าชุมชนคลอง อบต. หมู่ที่ 4 จะมีสมาชิกบางคนที่ไม่เห็นด้วยกับการจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่ง ที่มีการห้ามใช้เครื่องมือที่ผิดกฎหมายในการทำประมงแต่หันมาจัดตั้งธนาคารปูม้าแทน บางครั้งสมาชิกบางคนอาจยังไม่เข้าใจถึงวัตถุประสงค์ที่แท้จริงของการจัดตั้งธนาคารปูม้า การมีธนาคารไม่ใช่แค่ดอกผลที่เป็นตัวเงินเท่านั้น แต่ธนาคารปูม้าให้ดอกผลที่มีคุณค่าต่อชุมชน การรักษาไว้ซึ่งทรัพยากรที่ทุกคนต้องใช้ร่วมกัน เป็นกลุ่คโลบายที่แฝงอยู่ในรูปแบบการจัดการทรัพยากร ถึงแม้ว่าอาจจะยังไม่เห็นผลที่ชัดเจนในตอนี้ แต่การเริ่มต้นกระบวนการจัดการนี้จะนำไปสู่การจัดการทรัพยากรชายฝั่งที่เห็นผลในระยะยาว

สรุปผลการศึกษา

“ธนาคารปูม้า” เป็นรูปแบบหนึ่งของการจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่งที่ชาวบ้านในชุมชน และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเข้ามามีส่วนร่วมในการช่วยเหลือ ส่งเสริมให้ความรู้ แก่ชาวบ้านในชุมชนจนชาวบ้านสามารถจัดการทรัพยากรได้อย่างเป็นระบบและรูปธรรม ซึ่งในการก่อตั้งธนาคารปูม้ามีกระบวนการจัดการและทำให้เกิดเป็นกิจกรรมทางการจัดการในรูปแบบของธนาคาร โดยในการจัดการต้องมีการวางแผน มีการจัดองค์กร การบังคับบัญชาสั่งการ การประสานงาน และการควบคุม และกิจกรรมทางการจัดการจะเกิดขึ้นได้จากการที่สมาชิกทราบวัตถุประสงค์และต้องการไปให้ถึงเป้าหมาย “ธนาคารปูม้า” จัดตั้งขึ้นเพื่อฟื้นฟูและอนุรักษ์ทรัพยากรประมงชายฝั่งในที่นี้กล่าวถึง “ปูม้า” สมาชิกทุกคนทราบถึงวัตถุประสงค์และต้องการไปให้ถึงเป้าหมาย โดยสมาชิกช่วยกันนำแม่ปูมาฝากที่ธนาคารเมื่อแม่ปูสลัดไข่ ก็จะนำแม่ปูไปขายแล้วนำเงินมาเข้ากองทุน เงินกองทุนนี้ใช้เป็นค่าใช้จ่ายส่วนกลางของสมาชิก เช่น ค่าน้ำ ค่าไฟ เป็นต้น ส่วนลูกปูก็จะนำไปปล่อยลงสู่ทะเลให้เติบโตใหญ่เพื่อเป็นอาหารและแหล่งที่มาของรายได้ต่อไป การให้สิทธิชุมชนในการจัดการทรัพยากรของท้องถิ่นตนเองเป็นเรื่องที่สำคัญเนื่องจากเจ้าของชุมชนย่อมรู้ปัญหาดีกว่าใคร และสิ่งที่สำคัญที่สุดที่เกิดเป็นการจัดการทรัพยากรขึ้นมาได้นั้นก็ต้องอาศัยความร่วมมือร่วมใจของคนในชุมชนที่ได้ตระหนักถึงความสำคัญของทรัพยากรในพื้นที่ พร้อมทั้งผู้นำในชุมชนมีความเข้มแข็งและช่วยเหลือหาทางแก้ไขปัญหามาให้แกชุมชนเนื่องจากทรัพยากรประมงชายฝั่งมีความสำคัญต่อการดำรงชีวิตและวิถีชีวิต หากต่างคนต่างใช้ทรัพยากรประมงชายฝั่งโดยไร้จิตสำนึกทรัพยากรเหล่านี้ก็จะหมดไปพร้อมกับวิถีชีวิตของชาวประมงพื้นบ้านเช่นกัน

ข้อเสนอแนะ

การศึกษารูปแบบการจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่งของชุมชนประมงพื้นบ้าน กรณีศึกษาธนาคารปูม้า ชุมชนคลอง อบต. หมู่ที่ 4 ตำบลบางแก้ว อำเภอบ้านแหลม จังหวัดเพชรบุรี จะเห็นว่าปัจจุบันทรัพยากรปูม้ามามีสภาพเสื่อมโทรมและมีจำนวนน้อยลงอย่างเห็นได้ชัด เนื่องจากการทำประมงจนเกินกำลังที่ธรรมชาติจะผลิตปูม้ารุ่นใหม่เข้ามาทดแทน และปูม้ายังถูกจับด้วยเครื่องมือประมงหลายชนิด เช่น อวนลาก อวนรุน ลอบ และอวนจมปู เป็นต้น สำหรับลอบและอวนจมปูนั้นปูม้าที่จับได้จะยังคงมีชีวิต และสามารถดูแลให้อยู่ในสภาพที่สมบูรณ์ได้ กรณีของธนาคารปูม้า ของหมู่ที่ 4 ตำบลบางแก้ว อำเภอบางแหลม จังหวัดเพชรบุรี มีการทำประมงปูม้าโดยใช้อวนจมปูซึ่งชุมชนสามารถนำมาจัดทำธนาคารปูม้าได้เนื่องจากปูม้ายังมีชีวิต และเป็นวิธีหนึ่งที่จะช่วยเพิ่มจำนวนลูกปูม้าให้แก่ท้องทะเล และให้ลูกปูม้าเหล่านั้นเติบโตเองตามธรรมชาติ การดำเนินการอย่างต่อเนื่องของธนาคารและจำนวนปูม้าที่เพิ่มขึ้นจะเป็นตัวชี้วัดหนึ่งของความสำเร็จในการจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่งของชุมชนประมงพื้นบ้าน การจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่งของชุมชนในรูปแบบของ “ธนาคารปูม้า” เป็นเพียงกรณีหนึ่งที่ชุมชนพยายามสร้างกระบวนการเรียนรู้ และการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนที่ใช้ทรัพยากรร่วมกันเพื่อแก้ไขปัญหาของชุมชน ซึ่งเป็นจุดหนึ่งเล็กๆ ที่สามารถแก้ไขปัญหาได้ในระดับหนึ่งในสถานการณ์ปัจจุบัน แต่ในอนาคตข้างหน้าทรัพยากรประมง “ปูม้า” จะมีการแย่งชิงกันมากขึ้นระหว่างเรือประมงพาณิชย์กับเรือประมงพื้นบ้าน ปริมาณหรือคุณภาพของทรัพยากรปูม้าจะยังมีปัญหามากขึ้น ดังนั้นเพื่อเป็นการดำเนินการนำไปสู่การจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่งของชุมชนประมงพื้นบ้านที่ต่อเนื่องและยั่งยืน ผู้ศึกษาขอเสนอข้อเสนอแนะในการศึกษาครั้งนี้เพื่อนำไปใช้ประโยชน์หรือทำการศึกษาในครั้งต่อไป

1. สามารถนำกระบวนการจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่งของ ธนาคารปูม้า ชุมชนคลอง อบต. หมู่ที่ 4 ตำบลบางแก้ว อำเภอบ้านแหลม จังหวัดเพชรบุรี ไปประยุกต์ใช้ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอื่นๆ ในพื้นที่และบริบทที่ใกล้เคียงกันได้
2. การปลูกจิตสำนึกด้านการทำประมงอย่างรับผิดชอบ และการอนุรักษ์ทรัพยากรสัตว์น้ำและสิ่งแวดล้อมให้กับคนในชุมชน
3. หน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรมีการศึกษาเกี่ยวกับคุณภาพชีวิตของชาวประมงพื้นบ้านหลังจากที่มีโครงการ เนื่องจากหน่วยงานจะเข้ามาเก็บเฉพาะข้อมูลที่เป็นตัวเลขเกี่ยวกับจำนวน ขนาดของปูม้า หรือเกี่ยวกับทรัพยากรเท่านั้น แต่ไม่ได้เก็บข้อมูลของคนในชุมชนหลังจากที่มีการจัดการทรัพยากรในพื้นที่
4. หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น ศูนย์วิจัยและพัฒนาประมงอ่าวไทยตอนบน (สมุทรปราการ) กรมประมงควรเข้ามาให้ความรู้ใหม่ๆ เกี่ยวกับวิทยาการในการจัดการจัดการทรัพยากรประมงอย่างต่อเนื่องเนื่องจากในปัจจุบันการทำประมงมีการเปลี่ยนแปลงในเรื่องของกฎหมายอยู่ตลอดเวลา ควรมีการจัดอบรมเพื่อให้ชาวบ้านได้รับทราบข้อมูลเพื่อให้รู้เท่าทันกับการเปลี่ยนแปลง

รายการอ้างอิง

- กังวาลย์ จันทรโชติ. (2541). *การจัดการประมงโดยชุมชน*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- กังวาลย์ จันทรโชติ และคณะ. (2544). *กระบวนการพัฒนาระบบการจัดการประมงโดยชุมชน: กรณีศึกษา ชุมชนประมงเกาะยาว จังหวัดพังงา*. รายงานการศึกษา ภาควิชาการประมง คณะประมง มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
- เชมภัทท์ เย็นเปี่ยม และคณะ. (2558). *แนวทางการจัดการทรัพยากรปูม้าโดยชุมชนประมงเรือเล็กบนพื้นฐานของภูมิปัญญาท้องถิ่น กรณีศึกษา: อ่าวเพ จังหวัดระยอง*. มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนดุสิต, คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์, หลักสูตรรัฐประศาสนศาสตรบัณฑิต.
- จิราพร โชติพาณิชย์. (2555). *การจัดการทรัพยากรชายฝั่งโดยมีส่วนร่วมของชุมชน: กรณีศึกษาชุมชนปากกันเคย ตำบลด้ายหยงโป อำเภอมือง จังหวัดสตูล*. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารบัณฑิต, มหาวิทยาลัยทักษิณ, บัณฑิตวิทยาลัย, สาขาวิชาไทยศึกษา.

- ชาญยุทธ สุดทองคง, และ นายพรเทพ วิรัชวงศ์. (2548). การจัดการทรัพยากรชายฝั่งโดยชุมชน กรณีศึกษาป่าชายเลนบ้านทุ่งตะเคย จังหวัดตรัง. รายงานการวิจัย. มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลศรีวิชัย, คณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีการประมง.
- ดวงพร จันทร์แก้ว. (2550). แนวทางการจัดการทรัพยากรชายฝั่งอำเภอเมืองนราธิวาส จังหวัดนราธิวาส. วิทยานิพนธ์ปริญญา มหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยมหิดล, บัณฑิตวิทยาลัย, สาขาวิชาการวางแผนสิ่งแวดล้อมเพื่อพัฒนาชุมชนและชนบท.
- ธเนศ มั่นน้อย. (2550). การมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการองค์การเครือข่ายชุมชนประมงพื้นบ้านจังหวัดปัตตานี. ภาคนิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, คณะรัฐศาสตร์, สาขาบริหารจัดการสาธารณะสำหรับนักบริหาร.
- นิธิ เอียวศรีวงศ์. (2543). เก็บที่โล่งแกรกหญ้า. เชียงใหม่: โครงการต้นน้ำต้นชีวิต มูลนิธิโดยต่างประเทศไทยชุมชนคนรักป่า.
- นิภา กุลานาจิ และคณะ. (2547). ทศนคติของชาวประมงต่อการจัดการทรัพยากรปูม้า: เอกสารวิชาการฉบับที่ 15/2550. สมุทรปราการ: กรมประมง สำนักวิจัยและพัฒนาประมงทะเล.
- บรรจง เทียนสงฆ์. (2550). การเพาะเลี้ยงปูม้าในทะเลชายฝั่งแบบชุมชนมีส่วนร่วม: เอกสารเผยแพร่สำนักงานวิจัยและพัฒนา อุตสาหกรรม พืชและสัตว์น้ำ ชุดที่ 4. กรุงเทพฯ: หจก. 9119 เทคนิคพรินต์.
- พชรพร เจริญวินัย. (2544). การศึกษารูปแบบการจัดการทรัพยากรน้ำร่วมกับไฟฟ้าพลังงานน้ำ: กรณีศึกษาโครงการสร้างโรงไฟฟ้า พลังน้ำขนาดเล็ก หมู่บ้านแม่ น้ำน้อย อำเภอไทรโยค จังหวัดกาญจนบุรี. วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัย เทคโนโลยีพระจอมเกล้าธนบุรี, คณะทรัพยากรชีวภาพและเทคโนโลยี, สาขาวิชาการจัดการทรัพยากรชีวภาพ.
- ไพฑูรย์ สร้อยเสด และคณะ. (ม.ป.ป.). โครงการวิจัยเรื่องศึกษารูปแบบการบริหารจัดการที่ดินโดยองค์การชุมชนอย่างมีส่วนร่วมเพื่อ ความมั่นคงในการดำเนินชีวิต: กรณีศึกษาชุมชนเก่าบาตร บ้านลำนางรอง ตำบลลำนางรอง อำเภอโนนดินแดง จังหวัด บุรีรัมย์. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น.
- เรียงชัย ต้นสกุล และคณะ. (2540). การจัดการทรัพยากรชายฝั่งโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นกรณีศึกษาจังหวัดตรัง และจังหวัด สุราษฎร์ธานี. สงขลา: มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์.
- วิเชียร เทียนน้อย. (2542). การจัดการทรัพยากรธรรมชาติ (พิมพ์ครั้งที่ 4). กรุงเทพฯ: อักษรวัฒนา.
- วีรัชย์ เพชรสุทธิ และคณะ. (2554). แนวทางฟื้นฟูและการจัดการใช้ประโยชน์ทรัพยากรปูม้าอย่างยั่งยืน โดยชุมชนท้องถิ่นมีส่วนร่วม บริเวณอ่าวละแม จังหวัดชุมพร. มหาวิทยาลัยแม่โจ้.
- สุชาติ เอกไพฑูรย์. (2554). การศึกษาการประเมินผลด้วยเครื่องมือวัดผลตอบแทนทางสังคม จากการลงทุน (Social Return on Investment: SROL) ต่อการประกอบการทางสังคม: กรณีศึกษาธนาคารปูจังหวัดชุมพร. วารสารบริหารธุรกิจ, 34 (131), 66.
- อุไรวรรณ กว้างขวาง. (2559). ทำไมต้องมีการจัดการทรัพยากร. สืบค้นจาก <http://www.fisheries.go.th/if-center/web2/images/pdf/4s.pdf>

กระบวนการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนในการอนุรักษ์และดูแลแหล่งโบราณคดีบ้านโป่งมะนาว

ตำบลห้วยขุนราม อำเภอพัฒนานิคม จังหวัดลพบุรี

The Participation of People Communities in Conservation and Maintenance of the Pong Manao

Archaeological Site in Tambon Huay Khun Ram, Phattana Nikom District, Lop Buri Province

เจริญชัย โพธิ์พิวิจารณ์*

Charoenchai Popijan

บทคัดย่อ

บทความนี้เรื่องกระบวนการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนในการอนุรักษ์ และดูแลแหล่งโบราณคดีบ้านโป่งมะนาว ตำบลห้วยขุนราม อำเภอพัฒนานิคม จังหวัดลพบุรี เป็นการศึกษาเพื่อให้ได้ของข้อมูลองค์ความรู้พิพิธภัณฑ์สถานชุมชนบ้านโป่งมะนาว การมีส่วนร่วมของคนในชุมชนในการอนุรักษ์และดูแลแหล่งโบราณคดีบ้านโป่งมะนาว เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ โดยศึกษาเฉพาะกรณี ผลการศึกษาพบว่ากระบวนการมีส่วนร่วมนั้นเริ่มเกิดขึ้นจากการที่คนในชุมชนเข้ามาช่วยกันในการอนุรักษ์ และคุ้มครองแหล่งโบราณคดี โดยร่วมมือกับรัฐเข้าจับกุมผู้ลักลอบขุดหาโบราณวัตถุ จนทำให้เกิดชมรมอนุรักษ์แหล่งโบราณคดีและทรัพยากรธรรมชาติตำบลห้วยขุนราม ในการพัฒนาพื้นที่และจัดสร้างพิพิธภัณฑ์สถานชุมชนบ้านโป่งมะนาว อีกทั้งยังมีชมรมเด็กและเยาวชนยุคใหม่หัวใจสีขาวประจำแหล่งโบราณคดีบ้านโป่งมะนาว ที่รวมเอาเด็กในชุมชนเข้ามาเป็นยุวมัคคุเทศก์ ในการนำชมแหล่งโบราณคดีและบำเพ็ญประโยชน์ ภายในชุมชนทำให้เป็นตัวประสานความสามัคคีในชุมชนจึงทำให้เกิดการกระบวนการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนในการอนุรักษ์ และดูแลแหล่งโบราณคดี

คำสำคัญ: กระบวนการมีส่วนร่วม, การอนุรักษ์และดูแลแหล่งโบราณคดี

ABSTRACT

This article the participation of people communities in conservation and aintenance of the Pong Manao archaeological site in Tambon Huay Khun Ram, Phattana Nikom District, Lop Buri Province. The research aims to discover knowledge of the Baan Pong Manao Community's museum, the participation of people in such a community for conservation, and maintenance of the Pong Manao archaeological site. This research is the qualitative research with a specific case study. The research findings revealed that the origin of Province had developed from the cooperation between public and private in arresting smugglers that attempted illegal digging of antiquities. This process encouraged the establishment of the archaeological and natural site conservation association of Tambon Huay Khun Ram that later encouraged site development and museum construction at the Pong Manao community. There is also the youth association, so called The White Heart Youth Association - representing pure heart adolescences in the community which also act as junior guides. Positioning at the Pong Manao archaeological site, Junior guides of The White Heart Youth Association are responsible in leading tourists through the archaeological site and doing outreach within the community. In addition, these junior guides also act as the key attachment in the community's harmony which strengthens the community participation in conservation and maintenance of the archaeological site as a whole.

Keywords: Participation process, Conversation of the archaeological site, Maintenance of the archaeological site

* นักศึกษาปริญญาโทหลักสูตรพัฒนาชุมชนมหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรวิทยาดอนเมือง

บทนำ

ในช่วงระยะเวลาที่ผ่านมาประเทศไทยเข้าสู่การเปลี่ยนแปลงเป็นสังคมอุตสาหกรรมและประกอบกับการได้รับอิทธิพลจากต่างชาติ จึงส่งผลให้หลายการพัฒนาในด้านศิลปวัฒนธรรมและ มุ่งแต่จะหาประโยชน์ส่วนตัว จึงทำให้เกิดการลักลอบขุดหาโบราณวัตถุเพื่อนำไปจำหน่ายโดยไม่เห็นคุณค่าทางประวัติศาสตร์ เป็นภัยคุกคามต่อการศึกษาประวัติศาสตร์และโบราณคดี เป็นปัญหาที่ถือว่ามีความรุนแรงมาก เพราะทำให้องค์ความรู้ต่างๆ สูญหายไปกับโบราณวัตถุที่ถูกโจรกรรม โบราณวัตถุส่วนมากมักถูกค้นพบโดยชาดความเข้าใจในการจัดการทรัพยากรทางประวัติศาสตร์ แม้ว่าประเทศไทยจะมีข้อกำหนดทางกฎหมายที่รุนแรงเกี่ยวกับการลักลอบขุดค้นโบราณวัตถุ และค้าโบราณวัตถุ แต่การบังคับใช้กฎหมายก็ยังไม่เข้มงวด ทำให้ส่งผลเสียต่อแหล่งโบราณคดีและโบราณสถาน ยิ่งไปกว่านั้นนักกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์โบราณวัตถุยังส่งผลร้ายต่อการอนุรักษ์เสียเอง เช่น การขุดพบโบราณวัตถุในพื้นที่ทางการเกษตรของประชาชนทำให้เกิดความลังเลที่จะรายงานต่อทางภาครัฐเพราะเกรงว่าจะทำให้ที่ดินของตนถูกเวนคืนจากทางราชการ ดังนั้นประชาชนจึงพยายามปกปิดและทำลายพื้นที่ให้รวดเร็วที่สุดเท่าที่จะทำได้เพื่อหลบเลี่ยงการตรวจจากเจ้าหน้าที่รัฐ

ดังนั้น องค์กรและหน่วยงานในท้องถิ่นจะต้องตระหนักว่าการรักษามรดกด้านวัฒนธรรมไม่ใช่เพียงแค่ว่าเป็นเรื่องของกระทรวงวัฒนธรรม กรมศิลปากร หรือคณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากรเท่านั้น หากแต่เป็นเรื่องของทุกภาคส่วนที่น่าองค์กรความรู้ต่างๆ มาสนับสนุน กิจกรรมด้านโบราณคดีในชุมชน และการอนุรักษ์มรดกของชาติให้คงอยู่ได้ชุมชนจะต้องเป็นผู้ริเริ่มผลักดันให้เห็นถึงความสำคัญของแหล่งโบราณคดี ให้มีการพัฒนาอย่างยั่งยืนอย่างมีส่วนร่วมของคนในชุมชน ยกตัวอย่างเช่น พิพิธภัณฑ์เตาโบราณบ้านบัว เป็นพิพิธภัณฑ์แหล่งโบราณคดี (Archaeological Site Museum) พัฒนามาจากหลุมขุดค้นศึกษาทางโบราณคดีที่เกิดจากกิจกรรมกระบวนการโบราณคดีชุมชน (Community Archaeology) โดยชาวบ้านบัวร่วมกับ อาจารย์ นักศึกษาคณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และคณะทำงานโครงการศึกษาและพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ตำบลแม่กา อำเภอเมืองพะเยา จังหวัดพะเยา (สายันต์ ไพรชาญจิตร, 2555, น. 10) ได้ดำเนินการขุดค้นและอนุรักษ์แหล่งเตาต่างๆในเวียงบัว เพื่อพัฒนาเป็นแหล่งเรียนรู้ในพื้นที่ อาทิ การสร้างแหล่งฝึกอาชีพการปั้นเครื่องถ้วยชามโบราณ การจัดสร้างอาคารคลุมหลุมเตาโบราณเพื่อเป็นพิพิธภัณฑ์กลางแจ้ง และการฝึกฝนศิลปะการแสดงกลุ่มเยาวชน เพื่อฟื้นฟูวัฒนธรรมประเพณีของชุมชน

สาเหตุที่ผู้ศึกษาเลือกพื้นที่แหล่งโบราณคดีบ้านโป่งมะนาว ตำบลห้วยขุนราม อำเภอพัฒนานิคม จังหวัดลพบุรี เนื่องจากแหล่งโบราณคดีดังกล่าวนี้ เกิดจากรวมตัวกันอนุรักษ์แหล่งโบราณคดี และโบราณวัตถุภายในชุมชน ที่เกิดขึ้นหลังจากลักลอบขุดค้นวัตถุโบราณ อย่างผิดกฎหมายภายในบริเวณวัดโป่งมะนาว ต่อมาจึงได้เกิดการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ทางโบราณคดีบ้านโป่งมะนาว เพื่อพัฒนาแหล่งและท่องเที่ยวของชุมชน ทั้งยังมีความร่วมทางวิชาการ กับคณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร ในการรวบรวมโบราณวัตถุที่ขุดพบ จัดทำพิพิธภัณฑ์ขึ้น เพื่อต้องการบอกเล่าถึงความสำคัญของแหล่งโบราณคดีบ้านโป่งมะนาว ซึ่งเป็นแหล่งที่อยู่อาศัยของชุมชน ดึกดำบรรพ์ที่ รวมทั้งยังมีฝักรวมเยาวชนในชุมชนเป็นมัคคุเทศน์นำชมอีกด้วย

ปัจจุบันโบราณวัตถุและหลักฐานทางโบราณคดีที่พบที่บ้านโป่งมะนาวได้ถูกจัดแสดงไว้ในหลุมขุดค้นและในพิพิธภัณฑ์สถานชุมชนบ้านโป่งมะนาว ซึ่งตั้งอยู่ในบริเวณวัดโป่งมะนาว ความสำคัญของแหล่งโบราณคดีบ้านโป่งมะนาว คือเป็นแหล่งโบราณคดีมนุษย์ยุคก่อนประวัติศาสตร์ อายุประมาณ 2,300-3,500 ปี ประมาณยุค “บ้านเชียงตอนปลาย” หลักฐานทางโบราณคดีที่สำคัญ ได้แก่ โครงกระดูกมนุษย์ที่มีการฝังสิ่งของเพื่ออุทิศให้กับศพ แสดงให้เห็นถึงวัฒนธรรมประเพณีในยุคสมัยก่อนประวัติศาสตร์ เช่นการจงใจทำให้ใบหอกโค้งงอเป็นวง สะท้อนถึงประเพณีการทำให้สิ่งของเครื่องใช้เสียหายหรืออาจเรียกได้ว่าเสียชีวิตก่อนที่จะฝังลงไปพร้อมกับผู้ตาย นักโบราณคดีส่วนใหญ่เชื่อกันว่าแสดงถึงความเชื่อเกี่ยวกับการไปเกิดใหม่ในสังคมที่เกี่ยวข้องกับผู้ตาย นอกจากนี้ยังมีใบหอกที่ทำด้วยโลหะ 2 ชนิด จัดเป็นหลักฐานทางโบราณคดีชิ้นหนึ่งที่แสดงถึงความก้าวหน้าในด้านเทคโนโลยีการทำโลหะของช่วงโลหะสมัยก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลายในภาคกลางของประเทศไทย ใบหอกใบนี้ มีส่วนบ้องสำหรับเข้าด้ามทำด้วยสำริด ส่วนคมหอกทำด้วยเหล็ก บริเวณจุดต่อระหว่างส่วนบ้องและส่วนคมหอกเห็นได้ชัดเจนว่ามีเนื้อโลหะสำริดช่วงส่วนต้นของบ้องหุ้มทับบนเนื้อเหล็กช่วงล่างของคมหอก โลหะสำริดบริเวณนี้มีลวดลายละเอียดประณีตประดับ โดยประกอบไปด้วยลวดลายลักษณะคล้ายลายขัด

ลายเส้นโค้งหลายเส้นซ้อนกัน ลายเส้นตรงพันรอบส่วนบ้อง และลายเม็ดกลม อีกทั้งยังพบภาชนะดินเผาหลายเชือกทาบ ภาชนะดินเผา ขัดมันผิวดำ เครื่องประดับจากกระดูก งาช้าง เปลือกหอย ลูกปัดหินแก้ว ลูกปัดกระดูกเขี้ยวสัตว์ กำไลสำริด เครื่องประดับจากกระดูก เต่า เครื่องประดับจากเหล็ก เครื่องมือเหล็ก ขวานเหล็ก แสดงให้เห็นถึงพัฒนาของชุมชนในยุคสมัยก่อนประวัติศาสตร์

หลักฐานทางโบราณคดีเท่าที่พบทั้งหมดแสดงให้เห็นว่า บริเวณบ้านโป่งมะนาวได้พัฒนาเป็นชุมชนขนาดใหญ่มาก ชุมชนนี้มีการจัดพื้นที่บางส่วนไว้เป็นสุสานโดยเฉพาะ ซึ่งแสดงว่าชุมชนนี้มีระบบในการจัดระเบียบสังคม มีประเพณีการทำศพที่ยึดถือร่วมกันในชุมชน โครงกระดูกคนนับร้อยโครงที่พบและถูกกลักลบขุดทำลายไปแล้วบริเวณวัดโป่งมะนาว เป็นหลักฐานที่ชี้ชัดเจนว่า ชุมชนนี้มีประชากรหนาแน่นมาก สิ่งของเครื่องใช้และเครื่องประดับทำจากวัสดุต่างๆ ที่คนสมัยโบราณอุทิศให้ศพแต่ละศพ ทำให้ทราบได้ว่าโบราณวัตถุบางชิ้นเป็นสิ่งที่ได้มาจากการแลกเปลี่ยนกับชุมชนอื่นทั้งที่อยู่ใกล้และไกล แสดงให้เห็นว่าหมู่บ้านสมัยก่อนประวัติศาสตร์ที่บ้านโป่งมะนาว ได้พัฒนาขึ้นเป็นศูนย์กลางประชากร ศูนย์กลางเศรษฐกิจและศูนย์กลางทางวัฒนธรรมที่สำคัญยิ่งแห่งหนึ่งในพื้นที่ภาคกลางของประเทศไทยโดยเฉพาะในพื้นที่รอยต่อระหว่างที่ราบภาคกลางกับที่ราบสูงภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย จึงทำให้แหล่งโบราณคดีบ้านโป่งมะนาวเป็นแหล่งโบราณคดีที่สำคัญที่สุดแห่งหนึ่งของประเทศไทย

นอกจากนี้ แหล่งโบราณคดีบ้านโป่งมะนาว ยังได้รับรางวัลยอดเยี่ยมในการประกวดรางวัลอุตสาหกรรมท่องเที่ยวไทย รางวัลชนะเลิศยอดเยี่ยมระดับประเทศ (รางวัลกินรีทอง) ประเภทโครงการส่งเสริมและพัฒนการท่องเที่ยว ครั้งที่ 6 ประจำปี 2549 อีกทั้งยังได้รับรางวัลชนะเลิศการอนุรักษ์โบราณวัตถุสิ่งแวดลอมและแหล่งท่องเที่ยว จังหวัดลพบุรี ปี พ.ศ.2547 รางวัลองค์กรดีเด่นด้านการอนุรักษ์โบราณวัตถุสถานและสิ่งแวดลอม ปี พ.ศ.2547 รางวัลชุมชนดีเด่นด้านการท่องเที่ยวดีเด่นระดับประเทศ พ.ศ.2551 รางวัลอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวดีเด่น สาขาวัฒนธรรม (ภาคกลาง) พ.ศ.2552 เนื่องจากได้อบรมเยาวชนในท้องถิ่นให้เป็นยุวอาสาสมัคร โดยต่อมาใช้ชื่อว่าชมรมเด็กและเยาวชนยุคใหม่หัวใจสีขาวประจำแหล่งโบราณคดีบ้านโป่งมะนาว เพื่อนำชมพิพิธภัณฑสถานและแหล่งโบราณคดี ส่งผลให้เยาวชนมีการเรียนรู้เรื่องท้องถิ่นอย่างถ่องแท้และมีจิตสำนึกในการรักษา หวงแหนแผ่นดินเกิด โดยมีหน่วยงานในท้องถิ่น และหน่วยงานภายนอกให้การสนับสนุนชาวบ้าน ในการจัดตั้งพิพิธภัณฑสถานประจำแหล่งโบราณคดีบ้านโป่งมะนาว อีกด้วย

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาแหล่งโบราณคดีบ้านโป่งมะนาว และพิพิธภัณฑสถานชุมชนบ้านโป่งมะนาว ตำบลห้วยขุนราม อำเภอพัฒนานิคม จังหวัดลพบุรี
2. เพื่อศึกษากระบวนการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนในการอนุรักษ์และดูแลแหล่งโบราณคดีบ้านโป่งมะนาว

แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาเรื่อง “กระบวนการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนในการอนุรักษ์และดูแลแหล่งโบราณคดีบ้านโป่งมะนาว ตำบลห้วยขุนราม อำเภอพัฒนานิคม จังหวัดลพบุรี” ผู้เขียนได้รวบรวมแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อใช้เป็นกรอบแนวคิดและแนวทางในการศึกษา ดังต่อไปนี้

1. แนวคิดกระบวนการมีส่วนร่วม ในลักษณะที่เป็นกระบวนการของการพัฒนา เป็นการมีส่วนร่วมโดยให้ ประชาชนเข้ามีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนา ตั้งแต่เริ่มจนถึงสิ้นสุดโครงการ ได้แก่ การร่วมกัน สรรหา การวางแผน การตัดสินใจ การระดมทรัพยากร และเทคโนโลยีท้องถิ่น การบริหาร จัดการ การติดตามประเมินผล รวมทั้งการรับผลประโยชน์ที่เกิดจากการโครงการ โดยสอดคล้องกับวิถีชีวิตและวัฒนธรรมชุมชน
2. แนวคิดโบราณคดีชุมชน เป็นกระบวนการจัดการแบบองค์รวมโดยอาศัยศาสตร์หลายๆศาสตร์ มาใช้ในการจัดการทรัพยากรทางโบราณคดี โดยให้ความสำคัญกับการจัดการโดยชุมชนในท้องถิ่นแตกต่างจาก การจัดการในอดีตที่มุ่งเน้นแต่ภาครัฐเป็น

ศูนย์กลาง ที่ดำเนินการโดยฝ่ายเดียว ดังนั้น สายนต์ ไพรชาญจิตร์ (2548, น. 46-52) ได้กล่าวถึง แนวคิดการจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรมที่เรียกว่า “โบราณคดีชุมชน” เป็นแบบแผนการศึกษาวิจัยและกระบวนการ การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมทั้งที่เป็นของเก่าหรือมรดกตกทอดมาจากอดีต และวัฒนธรรมร่วมสมัยที่ยังใช้ประโยชน์ในปัจจุบันไปพร้อมๆ กันมีความหมายในมิติที่เกี่ยวข้องกับทั้งเรื่องโบราณคดี หรืออดีตของสังคมในระดับชาติหรือระดับโลก และเรื่องโบราณคดีที่เป็นอดีตชาวบ้านในปัจจุบัน และเป็นการจัดการโดยการมีส่วนร่วม อย่างแท้จริงของผู้คนจากภาคส่วนต่างๆ ในสังคม ทั้งจากภาครัฐ นักวิชาการ ชาวบ้านในชุมชนท้องถิ่น และ ผู้คนที่อยู่นอกวงวิชาการโบราณคดี-ประวัติศาสตร์

3. แนวคิดพิพิธภัณฑ์ชุมชน เป็นคำที่เรียกลักษณะสถานที่ที่ใช้ในการจัดแสดงสิ่งของต่าง การจัดทำพิพิธภัณฑ์ชุมชนถูกนำมาใช้เป็นเครื่องมือเสริมสร้าง และพัฒนาศักยภาพของคนในชุมชน พิพิธภัณฑ์ชุมชนยังเป็นการนำองค์ความรู้ของชุมชนมาถ่ายทอดผ่านวัตถุ สิ่งของโบราณ ซึ่งถูกนำเสนอภายในพื้นที่จัดแสดง ทำให้คนในชุมชนสามารถเข้ามาเรียนรู้ได้ เพื่อร่วมกันระดมความคิด การร่วมวางแผน ร่วมปฏิบัติ ก่อให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ในการจัดการพิพิธภัณฑ์ชุมชน ศรีศักร วัลลิโภดม (2543, น. 5,9) ให้ความหมาย พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น ในการสัมมนา เรื่องความรู้เรื่องพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นกับการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ไว้ว่า บ้าน วัด โรงเรียน หรือสถานที่ที่คนในชุมชนให้ความสำคัญ แล้วมีการจัดแสดงเรื่องราวเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ของท้องถิ่น อาจจะเป็นของเก่า บ้านเก่า รวมทั้งการแสดงวิถีชีวิตของคนในชุมชน โดยมีการศึกษาและให้ความหมายของเรื่องราวที่จัดแสดงเพื่อให้เห็นชีวิตวัฒนธรรมของท้องถิ่นนั้น

4. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

นิรมล พงศ์สถาพร (2551) ได้ศึกษาการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการการท่องเที่ยว กรณีศึกษาแหล่งโบราณคดีบ้านโป่งมะนาว ตำบลห้วยขุนราม อำเภอพัฒนานิคม จังหวัดลพบุรี งานวิจัยนี้เกิดจากความสนใจในเรื่องผลกระทบของการท่องเที่ยวที่เกิดขึ้นในประเทศไทย การศึกษาที่ผ่านมาพบว่ามีผลกระทบของการท่องเที่ยวส่งผลต่อการอนุรักษ์แหล่งโบราณคดี ทำให้ต้องปรับตัวด้านการจัดการการท่องเที่ยวใน 2 ลักษณะ คือ 1. การแข่งขันด้านการท่องเที่ยวที่สูงขึ้น โดยสร้างความพร้อมและการให้บริการแบบครบวงจรในแหล่งท่องเที่ยว 2. การปรับตัวในด้านการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน ที่เน้นการมีส่วนร่วมของชุมชน โดยการที่ให้ชุมชนเข้ามามีส่วน ร่วมในการจัดการด้านการท่องเที่ยวของชุมชน

สุวัฒน์ชัย สวัสดิผล (2552) ได้ศึกษาเรื่องทุนทางสังคมกับการจัดการศูนย์การเรียนรู้ กรณีศึกษา พิพิธภัณฑ์ ชุมชนมอญบางกระบือ เขตบางขุนเทียน กรุงเทพมหานคร มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความเป็นมาของชุมชนมอญบางกระบือ ศึกษากระบวนการจัดตั้งศูนย์การเรียนรู้และศึกษาพลวัตของกระบวนการทุนทางสังคมในการจัดการศูนย์การเรียนรู้ โดยใช้วิธีการศึกษาจากเอกสาร สัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลัก สังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม สังเกตการณ์แบบ ไม่มีส่วนร่วมและการสนทนอย่างไม่เป็นทางการ ทำให้ทราบถึงกระบวนการจัดการทุนทางสังคม ในการอนุรักษ์และรักษาอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษ การตระหนักถึงรากเหง้าของชาติพันธุ์ตนเองนำไปสู่การสร้างศูนย์การเรียนรู้ อีกทั้งทุนทางสังคมยังเป็นตัวช่วยให้เกิดการพัฒนาในชุมชนได้อีกด้วย

วสันต์ เทพสุริยานนท์ (2548) ศึกษาเรื่องกระบวนการเสริมสร้างพลังชุมชนท้องถิ่นในการจัดการโบราณสถาน โบราณวัตถุ และศิลปวัตถุ : ศึกษาเฉพาะกรณี ชุมชนวัดวัวแดง ตำบลแม่สา อำเภอเวียงสา จังหวัดน่าน มีวัตถุประสงค์ในการศึกษากระบวนการเสริมสร้างพลังชุมชนท้องถิ่นในการจัดการ โบราณสถาน โบราณวัตถุ และศิลปวัตถุของชุมชนวัดวัวแดง ด้วยวิธีการสังเกตการณ์อย่างมีส่วนร่วม (participant observation) ผ่านกิจกรรมการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมที่ร่วมกันจัดขึ้น ภายในวัดวัวแดง ประกอบการสัมภาษณ์กลุ่มคนในชุมชนอย่างไม่เป็นทางการที่ประกอบด้วย พระสงฆ์และสามเณร ผู้สูงอายุ คนวัยผู้ใหญ่ เยาวชน และกลุ่มบุคคลภายนอกชุมชนที่ประกอบด้วย โครงการโบราณคดีชุมชน เจ้าหน้าที่สำนักงานศิลปากรที่ 7 น่าน และเจ้าหน้าที่ องค์การบริหารส่วนตำบลแม่สา

ชลารินทร์ กันทา (2554) ได้ศึกษากระบวนการจัดตั้งพิพิธภัณฑสถานชุมชนวัดเขากะโดน ตำบลขากโดน อำเภอลำดวน จังหวัดระยอง เป็นการศึกษาบริบทชุมชนในแง่ของสภาพกายภาพสังคมและศิลปวัฒนธรรมของชุมชน วิถีชีวิตชุมชน ประเพณี ความเชื่อของชุมชนวัดเขากะโดน และศึกษากระบวนการมีส่วนร่วมจัดตั้งพิพิธภัณฑสถานชุมชนวัดเขากะโดนอย่างลึกซึ้ง โดยศึกษาตั้งแต่ การมีส่วนร่วมในการเผยแพร่ความคิด คือการตระหนักถึงความสำคัญของการอนุรักษ์ของเก่ามิให้สูญหายไป การมีส่วนร่วมในการก่อตั้ง การมีส่วนร่วมในการระดมทุนสิ่งของ ทำให้เกิดการมีส่วนร่วมของชุมชนในการบริจาคสิ่งของเพื่อจัดตั้งเป็นพิพิธภัณฑสถานทำให้ความภาคภูมิใจ การมีส่วนร่วมในการดำเนินงาน เช่นการวางแผนในการจัดตั้งพิพิธภัณฑสถานวัดเขากะโดน ทั้งมีการระดมทุนรับบริจาคสิ่งของ มีการประชุมเพื่อตั้งคณะกรรมการ การมีส่วนร่วมในการดูแลรักษา ซึ่งกระบวนการมีส่วนร่วมทั้งหมด จะสอดคล้องกันกับวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของชุมชนวัดเขากะโดนได้อย่างชัดเจน อีกทั้งยังบ่งบอกถึงควมมีส่วนร่วม ความตั้งใจของคนในชุมชน ในการก่อตั้งพิพิธภัณฑสถานมาเพื่อเป็นประโยชน์ต่อคนรุ่นหลังต่อไป

จากการศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้องข้างต้น สรุปได้ดังนี้ กระบวนการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนนั้นเกิดจากการที่ชุมชนแห่งความสำคัญของแหล่งโบราณคดีโดยชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการดูแลแหล่งโบราณคดีบ้านโป่งมะนาว เป็นการเสริมสร้างพลังชุมชนให้เกิดความรักความสามัคคีแก่ชุมชน ในการนำเอาองค์ความต่างเข้ามาใช้ในการบริหารจัดการกับพิพิธภัณฑสถาน และแหล่งโบราณคดีที่นำไปสู่ความสำเร็จในระดับประเทศ ดังนั้นผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษากระบวนการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนในการอนุรักษ์และดูแลแหล่งโบราณคดีบ้านโป่งมะนาว ตำบลห้วยขุนราม อำเภอพัฒนานิคม จังหวัดลพบุรี

วิธีการและเครื่องมือในการศึกษา

การศึกษาเรื่อง “กระบวนการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนในการอนุรักษ์และดูแลแหล่งโบราณคดีบ้านโป่งมะนาว ตำบลห้วยขุนราม อำเภอพัฒนานิคม จังหวัดลพบุรี” เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยศึกษาเฉพาะกรณี (Case Study) โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษากระบวนการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนในการอนุรักษ์และดูแลแหล่งโบราณคดีบ้านโป่งมะนาว และพิพิธภัณฑสถานบ้านโป่งมะนาว ตำบลห้วยขุนราม อำเภอพัฒนานิคม จังหวัดลพบุรี พื้นที่ในการศึกษา แหล่งโบราณคดีบ้านโป่งมะนาว หมู่ที่ 7 ตำบลห้วยขุนราม อำเภอพัฒนานิคม จังหวัดลพบุรี

ในการศึกษาครั้งนี้ ได้ให้ข้อมูลในกระบวนการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนในการอนุรักษ์และดูแลแหล่งโบราณคดีบ้านโป่งมะนาว ตำบลห้วยขุนราม อำเภอพัฒนานิคม จังหวัดลพบุรี ได้คัดเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเฉพาะเจาะจง (Purposive Sampling) เพื่อให้ได้ผลการศึกษาดูตามวัตถุประสงค์ ที่มีความหนักแน่นเชื่อถือ และเพียงพอต่อการนำมาวิเคราะห์ ประกอบไปด้วย 3 กลุ่มดังนี้

1) ผู้มีส่วนร่วมในการจัดตั้งพิพิธภัณฑสถานชุมชนบ้านโป่งมะนาว เช่น ผู้นำชมรมอนุรักษ์แหล่งโบราณคดีและทรัพยากรธรรมชาติตำบลห้วยขุนราม ผู้นำชมรมเด็กและเยาวชนยุคใหม่หัวใจสีขาวประจำแหล่งโบราณคดีบ้านโป่งมะนาว พระสงฆ์ นักวิชาการ เป็นต้น จำนวน 4 คน

2) ผู้นำท้องถิ่น ที่มีส่วนร่วมในการพัฒนาและสนับสนุนในการขุดค้นทางโบราณคดี และการจัดตั้งพิพิธภัณฑสถานชุมชนบ้านโป่งมะนาว เช่น นายก อบต. กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน เป็นต้น จำนวน 3 คน

3) คนในชุมชน คือ บุคคลที่อาศัยอยู่ในบริเวณ หมู่ที่ 7 ตำบลห้วยขุนราม อำเภอพัฒนานิคม จังหวัดลพบุรี ที่มีส่วนร่วมในการสนับสนุนและพัฒนา ได้แก่ ผู้อาวุโส ราษฎรชาวบ้าน และประชาชนในหมู่ที่ 7 เป็นต้น จำนวน 5 คน

วิธีการเก็บข้อมูลประกอบด้วยวิธีการศึกษาจากเอกสารและการศึกษาภาคสนาม ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1) การศึกษาจากเอกสาร (Document Study) เป็นการศึกษา ค้นคว้า แนวคิด ทฤษฎี ที่เกี่ยวข้องกับแนวคิดโบราณคดีชุมชน แนวคิดพิพิธภัณฑสถาน แนวคิดกระบวนการมีส่วนร่วม จากวิทยานิพนธ์สารนิพนธ์รายงานวิจัย การรวบรวมจากเอกสารและหนังสือ ข้อมูลจากอินเทอร์เน็ต เพื่อใช้เป็นการรอบแนวทางในการศึกษารวมทั้งเป็นข้อมูลพื้นฐานเพื่อทำความเข้าใจ สภาพพื้นที่ศึกษาในเบื้องต้น

2) การศึกษาภาคสนาม (Field Study) ผู้ศึกษาเข้าไปศึกษาชุมชนบ้านโป่งมะนาว ตำบลห้วยขุนราม อำเภอพัฒนานิคม จังหวัดลพบุรี เพื่อให้เข้าใจถึงประเด็นของการศึกษาที่จะนำมาอภิปราย วิเคราะห์เพื่อตอบวัตถุประสงค์ของการศึกษา ได้แก่

- 1) การสนทนาพูดคุยอย่างไม่เป็นทางการ เป็นการรับทราบข้อมูลพื้นฐานของชุมชน เช่น ประวัติความเป็นมา ลักษณะภูมิประเทศ
- 2) การสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม คือการสังเกตถึงบุคคลต่างๆ ที่มีส่วนในการจัดตั้งพิพิธภัณฑสถานชุมชนบ้านโป่งมะนาว ทั้งการดูแลรักษา การจัดกิจกรรม
- 3) การสัมภาษณ์แบบเชิงลึก คือ การสนทนากับแกนนำ สมาชิกในชุมชนที่เกี่ยวข้องในการมีส่วนร่วมการจัดตั้งพิพิธภัณฑสถานชุมชน

การวิเคราะห์ข้อมูล และการนำเสนอข้อมูล เป็นการวิเคราะห์ข้อมูลพรรณนาความ (Descriptive Analysis) โดยใช้ข้อมูลที่ได้จากปรากฏการณ์ในพื้นที่ศึกษาที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินงานกระบวนการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนในการอนุรักษ์และดูแลแหล่งโบราณคดี ที่ได้จากการสังเกตการณ์อย่างมีส่วนร่วม และการสัมภาษณ์อย่างไม่เป็นทางการ เพื่อแสดงความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มคนต่างๆ ที่เข้าร่วม ในแต่ละกิจกรรมการจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นภายในชุมชนว่าแตกต่างกันอย่างไร ในการจัดการแหล่งโบราณคดี ได้หรือไม่ อย่างไร โดยนำกระบวนการมีส่วนร่วมเข้ามาแทรกอยู่ในการดำเนินงานศึกษาเพื่อใช้ตีความสร้างข้อสรุปจากข้อมูลที่ปรากฏนำมาอธิบายกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการอนุรักษ์และดูแลแหล่งโบราณคดี โดยนำผลการศึกษามาบรรยายแบบพรรณนาความ

ผลการศึกษา

จากการรวบรวมข้อมูลบริบทชุมชนบ้านโป่งมะนาว และพิพิธภัณฑสถานชุมชนบ้านโป่งมะนาว อีกทั้งศึกษากระบวนการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนในการอนุรักษ์และดูแลแหล่งโบราณคดีบ้านโป่งมะนาว ผู้เขียนได้แบ่งเนื้อหาออกเป็นตอนๆ ดังนี้

1. ประวัติชุมชน “บ้านโป่งมะนาว”
2. จุดเริ่มต้นของแหล่งโบราณคดีบ้านโป่งมะนาว
3. กระบวนการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนในการอนุรักษ์และดูแลแหล่งโบราณคดี

ประวัติชุมชน “บ้านโป่งมะนาว”

บ้านโป่งมะนาวเป็นชุมชนที่เกิดขึ้นในราว พ.ศ. 2500 (สุรพล นาถะพินธุ, 2548, น. 1) โดยมีประชากรอพยพจากจังหวัดสระบุรีและจังหวัดลพบุรี ราว 3-4 ครอบครัว เข้ามาจับจองพื้นที่เพื่อสร้างบ้านเรือนและทำการเพาะปลูก หลังจากนั้นเป็นต้นมาก็มีผู้คนอพยพเข้ามาเรื่อยๆ ทำให้หมู่บ้านมีขนาดใหญ่ขึ้นและเปลี่ยนแปลงต่อมาเรื่อยๆ จนกลายเป็นชุมชนบ้านโป่งมะนาว ตำบลห้วยขุนราม อำเภอพัฒนานิคม จังหวัดลพบุรี โดยปลูกบ้านเรือนกระจายขนานไปตามถนน ไม่ห่างกันมากนัก มีพื้นที่เพาะปลูกพืชสวนครัวหรือไม่ยืนต้นแยกพื้นที่ของแต่บ้านออกจากกัน รายได้หลักของชาวบ้านโป่งมะนาวจากการเพาะปลูก อ้อย ข้าวโพด และมันสำปะหลัง เป็นหลัก นอกจากนี้ยังมีหลายครอบครัวที่มีรายได้จากการเลี้ยงวัวนม หมู่บ้านโป่งมะนาวนั้น มีตำนานเล่าว่า มีนายพรานชื่อ สุนโย ออกล่าสัตว์ป่า ได้ไปพบพื้นที่ ที่มีลักษณะเป็นดินโป่ง และมีต้นมะนาวอยู่ด้วย และต้นมะนาวนั้นมีรสเปรี้ยวผิดปกติจากมะนาวทั่วไป นายพรานสุนโย จึงเรียกชื่อหมู่บ้านนั้นว่า “โป่งมะนาว” บ้านโป่งมะนาว ตั้งอยู่ในเขตพื้นที่สูงตอนกลางของประเทศไทย ส่วนที่เป็นแนวขอบเทือกเขาที่แบ่งภาคกลางกับภาคอีสานออกจากกัน พื้นที่ส่วนนี้มีความสูงโดยเฉลี่ยประมาณ 180 เมตรจากระดับน้ำทะเลปานกลาง และจัดเป็นพื้นที่ส่วนหนึ่งของเขตลุ่มน้ำป่าอยู่ห่างไปทางทิศตะวันตกประมาณ 10 กิโลเมตร ภูเขาสูง 2 ลูกที่อยู่ใกล้บ้านโป่งมะนาวเป็นเขาหินปูน โดยทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือคือเขาโป่งสวาง และทางทิศใต้คือเขาลูกมณ

จุดเริ่มต้นของแหล่งโบราณคดีบ้านโป่งมะนาว

สำหรับการค้นพบโครงกระดูกมนุษย์โบราณนั้น ค้นพบตั้งแต่เริ่มก่อสร้างวัดโป่งมะนาวในปี 2516 เล่ากันว่า มีการค้นพบโครงกระดูกมนุษย์โบราณและวัตถุโบราณหลายชิ้นตั้งแต่ขุดหลุมก่อสร้างวัดแล้ว แต่ก็ไม่มีใครสนใจ แต่ในเดือนกุมภาพันธ์ 2543 ได้มีราษฎรจากอำเภออื่น จำนวน 64 ราย เข้ามาขุดหาโบราณวัตถุที่บริเวณวัดโป่งมะนาวโดยไม่ได้รับอนุญาตจากหน่วยงานราชการ และได้วัตถุโบราณไปหลายประเภท การขุดหาโบราณวัตถุโดยไม่ได้รับอนุญาตผ่านไป 2 วัน ก็ยุติลง เนื่องจากเจ้าหน้าที่ตำรวจท้องที่และชาวบ้านโป่งมะนาว ได้เข้าจับกุมผู้ขุดหาโบราณวัตถุ

ทางวัดโป่งมะนาว รวมทั้งคณะกรรมการหมู่บ้านและผู้นำองค์กรต่างๆในท้องถิ่นตำบลห้วยขุนราม ได้เห็นความสำคัญและความจำเป็นที่จะอนุรักษ์แหล่งโบราณคดีบ้านโป่งมะนาวไว้ จึงขยายหลุมขุดหาโบราณวัตถุเพื่อปรับปรุงให้เป็นหลุมจัดแสดงโครงกระดูกมนุษย์สมัยโบราณ ในหลุมจัดแสดงโครงกระดูกนี้ ได้พบโครงกระดูกมนุษย์โบราณเป็นจำนวนมาก และมีโครงกระดูกพิเศษที่มีลักษณะสำคัญลักษณะเหมือนชิ้นขนาดเล็ก วางครอบอยู่ที่กระดูกขากรรไกรของโครงกระดูก นอกจากนี้ชาวบ้านโป่งมะนาวยังได้รวบรวมโบราณวัตถุต่างๆมาจัดแสดงไว้ที่วัดโป่งมะนาวโดยหวังให้เป็นพิพิธภัณฑ์เปิดประจำหมู่บ้าน รวมทั้งได้ประสานงานกับคณะโบราณคดีมหาวิทยาลัยศิลปากรขอความร่วมมือในการขุดค้นทางวิชาการโบราณคดีและการจัดทำพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นที่วัดโป่งมะนาว ตั้งแต่วันที่ 13 เมษายน 2543 ต่อมาในเดือนตุลาคม 2543 นักศึกษาของคณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร ได้ดำเนินการขุดแต่งหลุมจัดแสดงที่ชาวบ้านได้ปรับปรุงมาจากหลุมขุดหาโบราณวัตถุทั้งได้ดำเนินการปรับปรุงการจัดการแสดงโบราณวัตถุที่พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นวัดโป่งมะนาว

ในปี พ.ศ. 2544 ชุมชนบ้านโป่งมะนาว องค์กรบริหารส่วนตำบลห้วยขุนรามและชมรมอนุรักษ์แหล่งโบราณคดีและทรัพยากรธรรมชาติ ได้จัดทำโครงการขุดค้นทางโบราณคดีเพื่ออนุรักษ์และพัฒนาแหล่งโบราณคดีบ้านโป่งมะนาว โดยได้รับความร่วมมือจากกรมศิลปากรอนุมัติให้ทำโครงการขุดค้น โดยมีอาจารย์และนักศึกษาคณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากรเป็นผู้ดำเนินการขุดร่วมกับนักโบราณคดีจากสำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ 3 จังหวัดพระนครศรีอยุธยา (ปัจจุบัน คือ สำนักศิลปากรที่ 4 ลพบุรี) และชาวบ้านโป่งมะนาว โดยร่วมกันขุดค้นทางโบราณคดีครั้งแรกนี้ โดยเลือกพื้นที่บริเวณด้านทิศตะวันตกของเขตวัดโป่งมะนาว และอยู่ถัดไปทางเหนือของหลุมจัดแสดงโครงกระดูกที่ถูกจัดทำไว้เมื่อ พ.ศ. 2543 การขุดค้นครั้งนี้ ได้พบว่าตั้งแต่ระดับผิวดินลงไปถึงระดับลึกจากผิวดินประมาณ 40 เซนติเมตร มีเศษภาชนะเผาแทรกอยู่น้อยมาก ในขณะที่ตั้งแต่ระดับความลึกจากผิวดินตั้งแต่ 40 เซนติเมตร ลงไป ได้พบโครงกระดูกคนก่อนสมัยประวัติศาสตร์ถูกฝังอยู่ซ้อนกันหลายระดับต่อเนื่องกันลงไปถึงระดับความลึกประมาณ 110 เซนติเมตรจากผิวดิน เป็นอย่างน้อย ซึ่งเป็นหลักฐานชี้ว่าคนสมัยก่อนประวัติศาสตร์ที่บ้านโป่งมะนาวคงใช้พื้นที่บริเวณนี้ เป็นพื้นที่สำหรับฝังศพเท่านั้น ไม่ได้ใช้พื้นที่ตำแหน่งนี้เป็นพื้นที่ตั้งบ้านเรือนอาศัย แต่ไปบร่ำรอยการอยู่อาศัยและตั้งบ้านเรือนบริเวณหลุมขุดค้นทางทิศใต้ ริมห้วยสวนมะเดื่อ

แหล่งโบราณคดีบ้านโป่งมะนาว สามารถแบ่งยุคสมัยก่อนประวัติศาสตร์ได้เป็น 2 สมัย คือยุคสำริด และยุคเหล็กและเป็นช่วงระยะเวลาที่ชุมชนที่บ้านโป่งมะนาวได้พัฒนาเป็นชุมชนขนาดใหญ่ มีประชากรแน่นมาก โดยพบโบราณวัตถุและร่องรอยทางโบราณคดี ได้แก่ โครงกระดูกคนจำนวนมากซึ่งล้วนมีสิ่งของเครื่องใช้เครื่องประดับฝังรวมอยู่ด้วย สิ่งของที่มักพบถูกฝังรวมอยู่ด้วยโครงกระดูก ได้แก่ ภาชนะดินเผา กำไลและแหวนสำริด เครื่องมือเหล็ก ลูกหินปัดกิ่งอัญมณี เช่น หินโมราและหินโมกุล ลูกปัดแก้ว ส่วนสิ่งของที่พบในปริมาณน้อยได้แก่ แม่พิมพ์ทำด้วยดินเผาใช้สำหรับหล่อหัวลูกศรโลหะ แฉกดินเผาสำหรับใช้ปั่นเส้นด้าย ลูกกระสุนดินเผา เป็นต้น บริเวณบ้านโป่งมะนาวได้พัฒนาเป็นชุมชนขนาดใหญ่มาก ชุมชนนี้มีการจัดพื้นที่บางส่วนไว้เป็นสุสานโดยเฉพาะ ซึ่งแสดงว่าชุมชนนี้มีระบบในการจัดระเบียบสังคม มีประเพณีการทำศพที่ยึดถือร่วมกันในชุมชน โครงกระดูกคนนับร้อยโครงที่พบและถูกกลักลบขุดทำลายไปแล้วบริเวณวัดโป่งมะนาว เป็นหลักฐานที่ชี้ชัดเจนว่าชุมชนนี้มีประชากรหนาแน่นมาก ภาชนะดินเผาแบบต่างๆ มีการพบโบราณวัตถุบางชิ้นเป็นสิ่งที่ได้มาจากการแลกเปลี่ยนกับชุมชนอื่นทั้งที่อยู่ใกล้และไกล แสดงให้เห็นว่าบริเวณแหล่งโบราณคดีโป่งมะนาวเมื่อช่วงราว 2,500 – 2,300 ปีมาแล้วนั้น ได้พัฒนาขึ้นเป็นศูนย์กลางประชากร ศูนย์กลางเศรษฐกิจและศูนย์กลางทางวัฒนธรรมที่สำคัญยิ่งแห่งหนึ่งในพื้นที่ภาคกลางโดยเฉพาะในพื้นที่รอยต่อระหว่างที่ราบภาคกลางกับที่ราบสูงภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย นำไปสู่การพัฒนาเป็นเมืองขนาดใหญ่ที่มีคูและคันดินล้อมรอบชุมชน ซึ่งมักถูกเรียกโดยรวมๆ ว่า “เมืองโบราณสมัยวัฒนธรรมทวารวดี”

กระบวนการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนในการอนุรักษ์และดูแลแหล่งโบราณคดี

สำหรับผลการศึกษากระบวนการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนในการอนุรักษ์ และดูแลแหล่งโบราณคดีบ้านโป่งมะนาว ตำบลห้วยขุนราม อำเภอพัฒนานิคม จังหวัดลพบุรี พบว่ากระบวนการมีส่วนร่วมนั้นแบ่งออกเป็น 3 ส่วน คือ 1) การมีส่วนร่วมของคนในชุมชนในการอนุรักษ์ และดูแลแหล่งโบราณคดีบ้านวัดโป่งมะนาว 2) การมีส่วนร่วมของชมรมอนุรักษ์แหล่งโบราณคดีและ

ทรัพยากรธรรมชาติตำบลห้วยขุนราม 3) การมีส่วนร่วมของของชมรมเด็กและเยาวชนยุคใหม่หัวใจสีขาวประจำแหล่งโบราณคดีบ้านโป่งมะนาว ดังรายละเอียดต่อไปนี้

การมีส่วนร่วมของคนในชุมชน ในการอนุรักษ์ และดูแลแหล่งโบราณคดีบ้านวัดโป่งมะนาว

การมีส่วนร่วมของคนในชุมชน ในการอนุรักษ์ และดูแลแหล่งโบราณคดีบ้านโป่งมะนาว เริ่มจากได้การที่มีกลุ่มคนเข้ามาลักลอบขุดหาโบราณวัตถุภายในวัดโป่งมะนาว โดยไม่ได้รับอนุญาตจากหน่วยราชการได้ไปติดต่อขอเช่าที่ในวัด 7 วัน จะจ่ายเงินให้ 10,000 บาท (นิรมล พงศ์สถาพร, 2551, น. 57) โดยบอกว่าจะมาทำการล้างป่าช้า เมื่อเริ่มขุดไปได้หนึ่งวันเจ้าอาวาสวัดโป่งมะนาวพบว่าที่โครงกระดุกมีโบราณวัตถุที่มีค่าเพราะมีพ่อค้ามารับซื้อถึงปากหลุม คนในชุมชนต่างก็มาสังเกตการขุดหาโบราณวัตถุภายในวัดโป่งมะนาว การลักลอบขุดหาโบราณวัตถุ ผ่านไปได้ 2 วัน ก็ยุติลง เนื่องจากคนในชุมชน และเจ้าหน้าที่ตำรวจท้องที่ได้เข้าจับกุมผู้ขุดหาโบราณวัตถุ ต่อมาทางวัดโป่งมะนาว รวมทั้งคณะกรรมการหมู่บ้านและผู้นำในท้องถิ่นตำบลห้วยขุนราม ได้เห็นความสำคัญและความจำเป็นที่จะอนุรักษ์แหล่งโบราณคดีบ้านโป่งมะนาวไว้ จึงขยายหลุมขุดหาโบราณวัตถุเพื่อปรับปรุงให้เป็นหลุมจัดแสดงโครงกระดุกมนุษย์สมัยโบราณ ในหลุมจัดแสดงโครงกระดุกนี้ ได้พบโครงกระดุกคนจำนวนมาก และมีโครงกระดุกพิเศษโครงหนึ่ง คือโครงกระดุกคนที่มีภาชนะสำริดลักษณะเหมือนขันขนาดเล็ก วางครอบอยู่ที่กระดุกขากรรไกรของโครงกระดุก นอกจากนี้ชาวบ้านโป่งมะนาวยังได้รวบรวมโบราณวัตถุมาประพจน์จัดแสดงไว้ที่วัดโป่งมะนาวโดยหวังให้เป็นพิพิธภัณฑ์เปิดประจำหมู่บ้าน รวมทั้งได้ประสานงานกับคณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากรขอความร่วมมือในการขุดค้นทางวิชาการโบราณคดี โดยชมรมอนุรักษ์ ศิลปะโบราณคดี และวัฒนธรรมพื้นบ้าน ในการควบคุมของ รศ.สุรพล นาถะพินทุ คณบดีคณะโบราณคดี เมื่อชาวบ้านว่างจากทำไร่หรือเลี้ยงวัว ก็จะมาช่วยนักศึกษาในการขุดค้น เป็นการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างชาวบ้านกับนักศึกษาอีกด้วย

การมีส่วนร่วมของของชมรมอนุรักษ์แหล่งโบราณคดีและทรัพยากรธรรมชาติตำบลห้วยขุนราม

การเข้ามามีส่วนร่วมของของชมรมอนุรักษ์แหล่งโบราณคดีและทรัพยากรธรรมชาติตำบลห้วยขุนราม เกิดจากการพัฒนาจากกลุ่มคนหนุ่มสาวที่มาคอยดูแลรักษาความปลอดภัย จึงทำให้เกิดการรวมกลุ่มเกิดขึ้นโดยมี นายทองดี รักดี เป็นประธานชมรม และมีนายสมส่วน บุณยพงษ์ เป็นเลขานุการ การจัดตั้งชมรมขึ้นก็เพื่อเขียนโครงการเพื่อขอทุนทำหลังคาหลุมขุดค้นทั้งหลุมที่ชาวบ้านขุดกันเอง และหลุมที่ทางคณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร มาขุดค้นไว้ ต่อมานายทองดี รักดี ประธานชมรม ได้รับการเลือกตั้งเป็นนายก อบต.ห้วยขุนราม จึงทำให้ต้องออกจากตำแหน่งประธานฯ จึงทำให้นายสมส่วน บุณยพงษ์ ขึ้นมาเป็นประธานชมรมแทน การดำเนินการในช่วงนี้คือการประชาสัมพันธ์แหล่งโบราณคดีบ้านโป่งมะนาว ให้ความร่วมมือกับคณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร มาขุดค้นทางโบราณคดี ดำเนินการปรับปรุงภูมิทัศน์ของแหล่งโบราณคดี และปรับปรุงโรงศาลาการเปรียญเพื่อใช้เป็นพิพิธภัณฑ์สถานชุมชนประจำแหล่งโบราณคดี ตลอดจนจนถึงการจัดอบรมยุวมัคคุเทศก์นำชมแหล่งโบราณคดีบ้านโป่งมะนาว ทำให้เกิดการพัฒนามาเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาไทย

การมีส่วนร่วมของของชมรมเด็กและเยาวชนยุคใหม่หัวใจสีขาวประจำแหล่งโบราณคดีบ้านโป่งมะนาว

การมีส่วนร่วมของของชมรมเด็กและเยาวชนยุคใหม่หัวใจสีขาวประจำแหล่งโบราณคดีบ้านโป่งมะนาว เริ่มต้นจากการพัฒนาแหล่งโบราณคดี ให้เป็นพิพิธภัณฑ์สถานประจำแหล่งโบราณคดี เมื่อมีประชาชนต่างพื้นที่ให้ความสนใจเข้าชมแหล่งโบราณคดี จึงทำให้เกิดความต้องการผู้นำชมและคอยแนะนำ ประกอบกับเด็กในชุมชนเกิดความสนใจต้องการเข้ามามีส่วนในการอนุรักษ์และดูแลแหล่งโบราณคดี จึงทำให้เกิดโครงการอบรมยุวมัคคุเทศก์ โดยอาจารย์ และนักศึกษาจากคณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร จัดโครงการอบรมยุวมัคคุเทศก์ โดยให้ความรู้เรื่องราวทางโบราณคดีสมัยก่อนประวัติศาสตร์ ต่อมาชมรมอนุรักษ์แหล่งโบราณคดีและทรัพยากรธรรมชาติตำบลห้วยขุนราม หมดวาระในการบริหาร แหล่งโบราณคดี และพิพิธภัณฑ์สถานชุมชนบ้านโป่งมะนาว ของในวันที่ 8 สิงหาคม 2558 จึงทำให้เกิดกลุ่มใหม่ คือชมรมเด็กและเยาวชนยุคใหม่หัวใจสีขาวประจำแหล่งโบราณคดีบ้านโป่งมะนาว สำหรับกระบวนการมีส่วนร่วมของของชมรมเด็กและเยาวชนยุคใหม่หัวใจสีขาวประจำแหล่งโบราณคดีบ้านโป่งมะนาว โดยเรียกตนเองว่ายุวจิตอาสา จะมีหน้าที่ช่วยกันทำความสะอาดอาคารต้อนรับ ภายในพิพิธภัณฑ์และอาคารหลุมจัดแสดง เมื่อมีนักท่องเที่ยวเข้ามา

ทัศนศึกษา กลุ่มยุวจิตอาสาที่จะเป็นผู้นำชมหลุมจัดแสดง เมื่อไม่นานนี้ที่ท่องเที่ยว รุ่งพื้นที่จะสอนรุ่นน้องในการบรรยายนำชมอีกด้วย การเข้ามาบริหารของชมรมเด็กและเยาวชนยุคใหม่หัวใจสีขาวประจำแหล่งโบราณคดีบ้านโป่งมะนาว นี่เป็นการนำเอาเด็กในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วม ไม่จะเป็นกิจกรรมในชุมชน หรือนอกชุมชนกลายเป็นตัวประสานความสามัคคี ของคนในชุมชนได้อีกด้วย

สำหรับการอนุรักษ์และดูแลแหล่งโบราณคดี รวมทั้งการจัดตั้งพิพิธภัณฑสถานชุมชนบ้านโป่งมะนาว การมีส่วนร่วมนั้น เริ่มตั้งแต่การค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหา รวมทั้งตัดสินใจในการแก้ไขปัญหา กล่าวคือคนในชุมชนได้เห็นปัญหาการลักลอบขุดหาโบราณวัตถุ ทำให้เกิดการเข้าจับกุม เพื่อรักษาโบราณวัตถุให้เป็นสมบัติของชาติ มีการวางแผน การหาทุน หาผู้มีความมาช่วยในการพัฒนาพิพิธภัณฑสถาน เมื่อมีการรวมกลุ่มตั้งชมรมทำให้เกิดวิธีการจัดการในการอนุรักษ์และดูแลแหล่งโบราณคดี รวมทั้งการจัดตั้งพิพิธภัณฑสถานชุมชนบ้านโป่งมะนาว เป็นระบบเช่น มีการวางแผน กำหนดวัตถุประสงค์ วิธีการ แนวทางดำเนินงาน รวมถึงทรัพยากร และแหล่งวิทยากรที่จะใช้ในการจัดตั้งพิพิธภัณฑสถานชุมชนบ้านโป่งมะนาว มีการกำหนดจัดทำโครงการเพื่อขอความช่วยเหลือด้าน ทุนทรัพย์ วัสดุอุปกรณ์ และแรงงาน ทำให้เห็นศักยภาพของชุมชนมีผลต่อการจัดการแหล่งโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานชุมชนบ้านโป่งมะนาว ทำให้เกิดการยอมรับและเป็นที่รู้จักอย่างกว้างขวาง

สรุปสาระสำคัญและข้อเสนอแนะ

การมีส่วนร่วมของคนในชุมชน ในการอนุรักษ์ และดูแลแหล่งโบราณคดีบ้านโป่งมะนาวนั้นสามารถสรุปได้ดังนี้ ในด้านประวัติความเป็นมาของแหล่งโบราณคดีบ้านโป่งมะนาว นั้นเดือนกุมภาพันธ์ 2543 ได้มีราษฎรจากอำเภออื่น เข้ามาขุดหาโบราณวัตถุที่บริเวณวัดโป่งมะนาวโดยไม่ได้รับอนุญาตจากหน่วยงานราชการ ทำให้เจ้าหน้าที่ตำรวจท้องที่ และชาวบ้านโป่งมะนาว ได้เข้าจับกุมผู้ขุดหาโบราณวัตถุ และได้เห็นความสำคัญและความจำเป็นที่จะอนุรักษ์แหล่งโบราณคดีบ้านโป่งมะนาวไว้ จึงขยายหลุมขุดหาโบราณวัตถุเพื่อปรับปรุงให้เป็นหลุมจัดแสดงโครงกระดูกมนุษย์สมัยโบราณ การมีส่วนร่วมในการดำเนินงาน มีการวางแผนประชุมร่วมกันจัดตั้งพิพิธภัณฑสถานชุมชนบ้านโป่งมะนาว โดยได้เชิญผู้มีความรู้ทางด้านวิชาโบราณคดีเข้ามาร่วมกันคิดวิเคราะห์ ให้ข้อมูลแก่ชาวบ้าน มีการร่วมกันจัดการจัดหางบประมาณมาดูแลและพัฒนาแหล่งโบราณคดีบ้านโป่งมะนาว มีการสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์และดูแลแหล่งโบราณคดีบ้านโป่งมะนาว โดยจัดตั้งเป็น ชมรมอนุรักษ์แหล่งโบราณคดีและทรัพยากรธรรมชาติตำบลห้วยขุนราม และชมรมเด็กและเยาวชนยุคใหม่หัวใจสีขาวประจำแหล่งโบราณคดีบ้านโป่งมะนาว เข้ามาบริหารจัดการแหล่งโบราณคดีบ้านโป่งมะนาว ทำให้เกิดความผูกพันเหนียว สร้างความสามัคคีในชุมชน ในการดูแลรักษาในการทำมาสะอาดและการปรับปรุงภูมิทัศน์แหล่งโบราณคดี โดยพลังชุมชน

สำหรับข้อเสนอแนะในด้านการจัดแสดงโบราณวัตถุภายในพิพิธภัณฑสถานชุมชนบ้านโป่งมะนาว นั้น เนื่องจากมีการย้ายสถานที่จัดแสดงไปยังอาคารหลังใหม่ ทำให้เกิดความเสียหายต่อโบราณวัตถุเพราะขนย้ายไม่เป็นไปตามหลักวิชาการ ไม่มีการจัดคำบรรยายของโบราณวัตถุแต่ละชนิด การจัดแสดงที่ไม่ให้ความสำคัญต่อโบราณวัตถุแต่ละประเภท ดังนั้นทางชุมชนจึงจะต้องเข้าไปขอความช่วยเหลือจากหน่วยต่างๆ เช่น กรมศิลปากร สถาบันพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ สำนักงานบริหารและพัฒนาองค์ความรู้ องค์การมหาชน หรือนักวิชาการที่มีความรู้ด้านพิพิธภัณฑสถานชุมชน เข้ามาช่วยปรับปรุงนิทรรศการให้เป็นไปตามหลักวิชาการ อีกทั้งการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนในการอนุรักษ์ และดูแลแหล่งโบราณคดีบ้านโป่งมะนาว นั้น จะเกิดขึ้นได้จะต้องมีความร่วมมือทุกภาคส่วนในการจัดการองค์ความรู้ โดยที่ภาครัฐจะต้องเป็นผู้เสนอแนะและเข้ามาตรวจสอบการดำเนินการว่าถูกต้องหรือไม่ และจะต้องมีระบบแบบแผนอีกด้วย ประโยชน์ของการศึกษา ทำให้ได้องค์ความรู้การมีส่วนร่วมของคนในชุมชนในการอนุรักษ์และดูแลแหล่งโบราณคดีบ้านโป่งมะนาว การมีส่วนร่วมของคนในชุมชนในการกระตุ้นความต้องการการเรียนรู้รอบตัวของคนในชุมชนทำให้ทราบถึงปัญหาและอุปสรรคในการอนุรักษ์และดูแลแหล่งโบราณคดี และพิพิธภัณฑสถานชุมชนบ้านโป่งมะนาว

รายการอ้างอิง

- กรมส่งเสริมการปกครองท้องถิ่น. (ม.ป.ป.). *มาตรฐานการดูแลโบราณสถาน*. กรุงเทพฯ: กระทรวงมหาดไทย.
- กรมศิลปากร. (2555). *พระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุศิลปวัตถุและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ.2504 แก้ไขเพิ่มเติม โดยพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุศิลปวัตถุและ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2535 พร้อมด้วยกฎหมายที่เกี่ยวข้อง*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สมานพันธ์.
- คณะกรรมการท่องเที่ยวจังหวัดลพบุรี. (2548). *แหล่งโบราณคดีบ้านโป่งมะนาว*. ลพบุรี: แหล่งโบราณคดีบ้านโป่งมะนาว.
- นรินทร์ พัฒนาพงศศา. (2546). *การมีส่วนร่วม หลักการพื้นฐาน เทคนิค และกรณีตัวอย่าง*. เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- นิรมล พงศ์สถาพร. (2551). *การมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการการท่องเที่ยว กรณีศึกษาแหล่ง โบราณคดีบ้านโป่งมะนาว ตำบลห้วยขุนราม อำเภอพัฒนานิคม จังหวัดลพบุรี*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศิลปากร, บัณฑิตวิทยาลัย, ภาควิชามานุษยวิทยา.
- ปรีดา พูลสิน. (2555). *การมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการความรู้ทางศิลปวัฒนธรรม: กรณีศึกษาชุมชนวัดโสมนัส*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, วิทยาลัยนวัตกรรมการบริหารงานวัฒนธรรม.
- ปาริชาติ วลัยเสถียร และคณะ. (2543). *กระบวนการและเทคนิคการทำงานของนักพัฒนา*. กรุงเทพฯ: โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข.
- วสันต์ เทพสุรียนนท์. (2548). *กระบวนการเสริมสร้างพลังชุมชนท้องถิ่นในการจัดการโบราณสถาน โบราณวัตถุ และศิลปวัตถุ: ศึกษาเฉพาะกรณี ชุมชนวัดวัดแดง ตำบลแม่สลา อำเภอเวียงสา จังหวัดน่าน*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, คณะสังคมสงเคราะห์, ภาควิชาพัฒนาชุมชน.
- ศรีศักร วิลโถม. (2539). *ประวัติศาสตร์โบราณคดี: เมืองอุททอง*. กรุงเทพฯ: ด่านสุทธาการพิมพ์.
- สมส่วน บุณยพงษ์. (2549). *การพัฒนาชุมชมยุคเทคโนโลยีประจำแหล่งโบราณคดีบ้านโป่งมะนาว ตำบลห้วยขุนราม อำเภอพัฒนานิคม จังหวัดลพบุรี*. ลพบุรี: มหาวิทยาลัยราชภัฏเทพสตรี, ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, สาขายุทธศาสตร์การพัฒนา.
- สว่าง เลิศฤทธิ์. (2545). *โบราณคดีและประวัติศาสตร์ในประเทศไทย*. กรุงเทพฯ: บริษัท อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับ ลิชซิง.
- สายยันต์ ไพเราะจิตร์. (2548). *กระบวนการโบราณคดีชุมชน*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, คณะสังคมสงเคราะห์, ภาควิชาพัฒนาพัฒนาชุมชน.
- สายยันต์ ไพเราะจิตร์. (2555). *อารยะพะเยาที่แหล่งเตาเวียงบัว*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, คณะสังคมสงเคราะห์, ภาควิชาพัฒนาพัฒนาชุมชน.
- สุรพล นาถะพินธุ. (2550). *รากเหง้า บรรพชนคนไทย: พัฒนาการทางวัฒนธรรมก่อนประวัติศาสตร์*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน.
- สุวัฒน์ชัย สวัสดิผล. (2552). *ทุนทางสังคมกับการจัดการศูนย์การเรียนรู้ กรณีศึกษา พิพิธภัณฑ์ ชุมชนมอญบางกระบือ เขตบางขุนเทียน กรุงเทพมหานคร*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, คณะสังคมสงเคราะห์, ภาควิชาพัฒนาชุมชน.
- สุรพล นาถะพินธุ. (2545). *ความรู้เบื้องต้นจากการขุดค้นแหล่งโบราณคดีบ้านโป่งมะนาว อำเภอพัฒนานิคม จังหวัดลพบุรี*. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.
- อบต. ห้วยขุนราม. (2545). *ชมพิพิธภัณฑ์บ้านโป่งมะนาว*. ลพบุรี: ข้อมูลการท่องเที่ยว ตำบลห้วยขุนรามอำเภอพัฒนานิคม จังหวัดลพบุรี.

การมีส่วนร่วมของคณะกรรมการชุมชนในการขับเคลื่อนงานสวัสดิการสังคมเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิต The Participation of the Community to Driven Welfare Society to Improve Quality of Life

ศศิธร พึ่งบุญ ณ อยุธยา*

Sasithon Phungboon Na Ayutthaya

บทคัดย่อ

บทความนี้เป็นการนำเสนอบทบาทการเข้ามามีส่วนร่วมของคณะกรรมการชุมชนในการดำเนินงานด้านการจัดสวัสดิการสังคม เพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตให้แก่ประชาชนในพื้นที่ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น โดยมีการศึกษาค้นคว้า และทบทวนแนวคิดเกี่ยวกับบทบาทขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และบทบาทการมีส่วนร่วมของคณะกรรมการชุมชน ต่องานสวัสดิการสังคม เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนในพื้นที่ เนื่องจากปัจจุบันการจัดสวัสดิการสังคมในสังคมไทย นับว่าได้มีการขยายตัวออกไปด้วยรูปแบบที่หลากหลายสู่ระดับชุมชน จึงเป็นสาเหตุสำคัญประการหนึ่งที่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นต้องมีการทำงานเชิงรุกในด้านการจัดสวัสดิการสังคมที่เพิ่มมากขึ้น และมีกระบวนการดำเนินงานอย่างมีส่วนร่วมระหว่างองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ประชาชนชน และองค์กรภาคีเครือข่ายอื่นๆ เพื่อให้เกิดการส่งเสริมการจัดสวัสดิการสังคมให้ครอบคลุมกลุ่มเป้าหมายประชากรอย่างเหมาะสมในทุกระดับและทุกด้าน ทั้งในด้านการศึกษาสุขภาพอนามัยที่อยู่อาศัยการทำงานและการมีรายได้ นันทนาการกระบวนการยุติธรรมและบริการทางสังคมทั่วไปทั้งนี้มิใช่เป็นเพียงการแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้า แต่ควรมุ่งสนับสนุนการสร้างเสริมความเข้มแข็งของภาคประชาชนให้เข้ามามีส่วนร่วมในการขับเคลื่อนการพัฒนาการจัดสวัสดิการสังคม เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนในท้องถิ่นร่วมกันอย่างเหมาะสมและตรงตามความต้องการ จนนำไปสู่กระบวนการสร้างนวัตกรรมพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชน

คำสำคัญ: การมีส่วนร่วม, คณะกรรมการชุมชน, การขับเคลื่อนงานสวัสดิการสังคม, การพัฒนาคุณภาพชีวิต

ABSTRACT

This article is a presentation of the visitors participation of the community in operations Social Welfare to improve quality of life of the public in the area of local government. The study and reviewing concepts The role of local government The role and participation of the community. Welfare to work to improve the lives of local people. At present, Social Welfare of Thai social Support for the expansion with various types of community level. It is a major cause of The local government have to be increase proactive in social welfare and The implementation process have to be Operating international participation between local governments, people, and partners with other networks . To promote Social Welfare coverage population target in all levels and aspects. In terms of education, health, housing, work and income, recreation justice and general social services. This is not only problem's workaround solution but should aim to support a strengthening civil society take part in Driven Social Welfare Development to develop people life's quality in local appropriately and match the needs and lead to the life's population generation process.

Keyword: Participation, Community Board, Driven welfare Society, Quality of life

* นักศึกษาปริญญาโทสาขาการบริหารและนโยบายสวัสดิการสังคม (ศูนย์ลำปาง) คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

บทนำ

สถานการณ์ของประเทศไทยในปัจจุบันไม่ว่าจะเป็นทางด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง เทคโนโลยี นับว่าได้มีการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นอย่างรวดเร็วซึ่งการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่เกิดขึ้นและเราเห็น รับรู้ได้อย่างชัดเจน คือ การเปลี่ยนแปลงทางโครงสร้าง รูปแบบของสังคม และระบบความสัมพันธ์และปฏิสัมพันธ์ของคนในสังคมซึ่งเกี่ยวข้องกับบทบาท ระเบียบแบบแผน ค่านิยม วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี ระบบครอบครัว ระบบการปกครอง ตลอดจนการเปลี่ยนแปลงระบบนิเวศ ประชากร เทคโนโลยี และการเปลี่ยนอีกด้านหนึ่งที่ส่งผลต่อสถานการณ์ของประเทศไทยในปัจจุบันที่มีอาจปฏิเสธได้ นั่น คือการเปลี่ยนทางด้านเศรษฐกิจในเรื่องของการแข่งขันทางเศรษฐกิจ การพัฒนาประเทศในด้านต่างๆ เพื่อให้ทัดเทียมกับอาณานิคมประเทศ เช่นมีการส่งเสริมการลงทุน และการส่งออกที่เพิ่มขึ้นรวมทั้งนโยบายการอัดฉีดเม็ดเงินสู่ภาคชนบท เช่น กองทุนหมู่บ้านการสนับสนุนงบประมาณในการแก้ไขปัญหาหมู่บ้าน การให้สินเชื่อในรูปแบบของการใช้บัตรเครดิตอย่างกว้างขวาง เพื่อนำมาสู่การกระตุ้นการบริโภค แต่การพัฒนาที่ไม่สมดุลบนพื้นฐานของช่องว่างทางชนชั้นนั้นไม่อาจปฏิเสธได้ว่าเป็นการนำมาซึ่งวิกฤติการณ์ทางด้านสังคมและวัฒนธรรมอย่างรุนแรงปัญหาเศรษฐกิจและความเจริญก้าวหน้าของเทคโนโลยีที่นับวันจะบีบคั้นให้ผู้คนในสังคมต้องดิ้นรนต่อสู้ท่ามกลางความรู้สึกโดดเดี่ยวแบบตัวใครตัวมันมากขึ้น กระทั่งส่งผลให้พฤติกรรมของผู้คนเปลี่ยนแปลงไปจนก่อให้เกิดปัญหาสังคมขึ้น เช่นการอพยพแรงงานจากภาคชนบทสู่เมือง การเดินทางไปขายแรงงานในต่างประเทศ การค้ามนุษย์ส่งผลทำให้ครอบครัวในสังคมไทยล่มสลาย และส่งผลกระทบอย่างรุนแรงต่อสภาพสังคมของประเทศ

จากปัญหาดังกล่าวทำให้คนในสังคมตระหนักและกลับมามองตนเองไม่ว่าจะเป็นภาครัฐ ภาคเอกชน ภาคประชาชน ประชาสังคม กลับมาสนใจการพัฒนาคุณภาพชีวิต ความเป็นอยู่ของชุมชนการสร้างความมั่นคงให้กับท้องถิ่นเพิ่มมากขึ้นการร่วมด้วยช่วยกันเพื่อเฉลี่ยทุกข์เฉลี่ยสุขของคนในชุมชน โดยเน้นการสร้างความเข้มแข็งของชุมชน การสนับสนุนการดำเนินกิจกรรมทุกกิจกรรมที่จะก่อให้เกิดผลประโยชน์ร่วมของส่วนรวมการดำเนินกิจกรรมของชุมชนเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตในทุกมิติ ทุกช่วงวัย เพื่อให้ชุมชนสังคมสามารถดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคงและยั่งยืนภายใต้กระแสทุนนิยมและกระแสโลกาภิวัตน์ตลอดจนการเปลี่ยนแปลงต่างๆ ที่จะก่อให้เกิดความเสียหายแก่ประเทศโดยเน้นการจัดสวัสดิการสังคม การจัดบริการทางสังคมที่เกี่ยวกับการป้องกัน แก้ไขปัญหาการพัฒนา และการส่งเสริมความมั่นคงของประชาชนในชุมชน เพื่อตอบสนองความจำเป็นขั้นพื้นฐานของประชาชนให้มีคุณภาพชีวิตที่ดี และพึ่งตนเองได้อย่างทั่วถึง เหมาะสม เป็นธรรม และให้เป็นไปตามมาตรฐานของระบบการจัดบริการทางสังคมการช่วยเหลือทางสังคม การประกันสังคมซึ่งเกี่ยวกับด้านการศึกษา สุขภาพอนามัยที่อยู่อาศัย การทำงานและการมีรายได้ นั้นหนทางการกระบวนการยุติธรรม และบริการสังคมทั่วไป โดยคำนึงถึงศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ สิทธิที่ประชาชนพึงจะต้องได้รับ และการมีส่วนร่วมในการจัดสวัสดิการสังคมทุกระดับ

แต่ก่อนการดำเนินการด้านสวัสดิการสังคมจะเป็นการดำเนินงานแบบระบบ Top-down จากรัฐสู่ประชาชน ซึ่งเป็นการดำเนินการบริการสวัสดิการสังคมที่ขาดการมีส่วนร่วม ทำให้การจัดสวัสดิการสังคมในแบบดังกล่าวไม่ตรงกับความต้องการของประชาชน อีกทั้งยังขาดการระดมทรัพยากรทางสังคมในชุมชนมาใช้ในการร่วมจัดสวัสดิการสังคมอีกด้วย ซึ่งภายหลังประชาชนโดยภาคประชาสังคม มีความตระหนักในหน้าที่พลเมืองของตนในการมีส่วนร่วมในการจัดบริการสวัสดิการสังคม ทำให้เกิดกระแสการมีส่วนร่วมในการจัดสวัสดิการสังคมทุกระดับ นับเป็นปรากฏการณ์ที่ก่อให้เกิดกระบวนการของประชาชนที่ประชาชนในชุมชนสามารถแสดงออกถึงความต้องการของตน ก่อเกิดการคิดริเริ่ม พิจารณาตัดสินใจ การร่วมปฏิบัติและรับผิดชอบในเรื่องต่างๆ อันมีผลกระทบต่อตัวของประชาชนเอง การให้ความสำคัญการเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาคุณภาพชีวิตและได้รับประโยชน์โดยกระบวนการส่งเสริมการให้อำนาจในการตัดสินใจของตน การเห็นพ้องต้องกันในการเปลี่ยนแปลง การริเริ่มโครงการเพื่อการปฏิบัติ เช่น การประชาคมในการพัฒนาหมู่บ้านหรือชุมชนเพื่อแก้ไขปัญหาและนำมาซึ่งสภาพความเป็นอยู่ของประชาชนให้ดีขึ้นจนบรรลุผลของการจัดสวัสดิการสังคมที่ประชาชนในชุมชนมีคุณภาพชีวิตที่ดี ฯลฯ การจัดการบริการสาธารณะให้มีประสิทธิภาพ มีความทั่วถึงและตรงกับความต้องการของประชาชน โดยประชาชนมีส่วนร่วมได้โดยตรงและทางอ้อม สามารถเข้ามามีส่วนร่วมในการคัดเลือก เลือกรับ หรือแต่งตั้งให้เป็น

ตัวแทนของประชาชนในการเป็นผู้นำ หรือให้เป็นคณะกรรมการชุมชน ในการดำเนินงานตามสิทธิของประชาชนโดยประชาชนในชุมชนเป็นผู้มีส่วนได้ส่วนเสียมีโอกาสแสดงทัศนะ แลกเปลี่ยนข้อมูลและความคิดเห็น เพื่อแสวงหาทางเลือก และการตัดสินใจต่างๆ เกี่ยวกับโครงการที่เหมาะสมและเป็นที่ยอมรับร่วมกันทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องจึงควรเข้าร่วมในกระบวนการนี้ตั้งแต่เริ่มจนกระทั่งถึงการติดตามและประเมินผล เพื่อให้เกิดความเข้าใจการรับรู้และการเรียนรู้ การปรับเปลี่ยนโครงการร่วมกัน ซึ่งจะเป็นประโยชน์ต่อทุกฝ่ายดังนั้นการมีส่วนร่วมต่อการขับเคลื่อนงานสวัสดิการสังคมเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตประชาชน เป็นองค์ประกอบที่สำคัญอย่างยิ่งขององค์ประกอบส่วนท้องถิ่นในการดำเนินงานด้านการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนในพื้นที่ การเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงานนับเป็นกิจกรรมรูปแบบหนึ่งที่มีความสำคัญ โดยเปิดโอกาสให้ประชาชนในท้องถิ่นได้เข้ามามีส่วนร่วมคิดร่วมตัดสินใจ ร่วมรับผิดชอบ และร่วมตรวจสอบ โดยผ่านตัวแทนของประชาชนในชุมชน ซึ่งตัวแทนดังกล่าวอยู่ในรูปของคณะกรรมการชุมชน ได้เข้ามามีบทบาท และมีส่วนร่วมในการขับเคลื่อนงานสวัสดิการสังคมเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตประชาชนเพื่อสะท้อนปัญหาและความต้องการให้กับหน่วยงานปกครองส่วนท้องถิ่น ในการดำเนินงานเพื่อตอบสนองและพัฒนาให้ประชาชนมีคุณภาพชีวิตที่ดี อย่างสมศักดิ์ศรีการเข้าไปมีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบายของประเทศ และการบริหารประเทศ โดยผ่านกระบวนการทางการเมือง เช่น การเป็นผู้บริหารพรรคการเมือง สมาชิกพรรคการเมือง สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร รัฐมนตรีคณะรัฐมนตรีเป็นต้น รวมถึงการเข้าไปมีส่วนร่วมในการบริหารท้องถิ่นและการเป็นสมาชิกสภาท้องถิ่นด้วย ทั้งนี้คณะกรรมการชุมชนนับว่าเป็นผู้ที่มิบทบาทในการเข้าไปช่วยทำหน้าที่ซึ่งเป็นหน้าที่ของเจ้าหน้าที่ของรัฐ โดยกระทำการภายในกรอบของกฎหมายหรือนโยบายของรัฐของท้องถิ่น

ซึ่งการขับเคลื่อนงานสวัสดิการสังคมเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตในชุมชนนั้น คณะกรรมการชุมชนถือได้ว่าเป็นบุคคลที่สำคัญในชุมชนเป็นบุคคลที่ได้รับการยอมรับ การคัดเลือก การเลือกสรร หรือแต่งตั้งให้เป็นตัวแทนของประชาชนในการเป็นผู้นำ และเป็นบุคคลที่ได้รับการสนับสนุนในการพัฒนาให้เป็นผู้นำในเรื่องต่างๆ นับเป็นผู้มีความรู้ความสามารถ ในการคิดค้นหาปัญหา วิเคราะห์วางแผน แก้ไข ดำเนินการ และประเมินผลได้ ซึ่งสามารถมองภาพบริบทของชุมชนในทุกมิติได้อย่างชัดเจน โดยนำไปใช้เป็นข้อมูลในการค้นหาจุดอ่อนหรือส่วนที่ชุมชนยังต้องพัฒนาให้ชัดเจน สร้างความตระหนักร่วมของคนในชุมชนให้มาปฏิบัติงานร่วมกัน มามีส่วนร่วมในกิจกรรมหรือโครงการและรับผลประโยชน์ร่วมกันของงานสวัสดิการสังคมเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตโดยบทบาทคณะกรรมการชุมชนนั้น คณะกรรมการชุมชนมีหน้าที่ในการช่วยเหลือองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเกี่ยวกับการดำเนินงานในการจัดบริการสาธารณะให้กับประชาชนในชุมชน โดยได้รับบทบาทและมีรูปแบบ แนวทางในการดำเนินงานดังนี้ (เทศบาลเมืองแม่เหิยะ, 2557)

- 1) เป็นผู้นำและแกนกลางตลอดจนเป็นที่ปรึกษาของชุมชนในการพัฒนาชุมชน
 - 2) สนับสนุนให้ประชาชนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดทำแผนชุมชนและการวางแผนพัฒนาท้องถิ่นแบบมีส่วนร่วม
 - 3) เสนอแผนงาน โครงการหรือความคิดเห็นในการพัฒนาชุมชนต่อเทศบาล
 - 4) ประสานงานระหว่างชุมชนและเจ้าหน้าที่ของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง
 - 5) ร่วมมือกับชุมชนหาทางแก้ไขปัญหาต่างๆ ของชุมชนโดยวิธีการประชาธิปไตย
 - 6) ส่งเสริมขนบธรรมเนียมประเพณีอันดีงามและสร้างความสามัคคีในชุมชน
 - 7) ส่งเสริมสนับสนุนให้สมาชิกในชุมชนมีความสำนึกและดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในชุมชน รวมทั้งอนุรักษ์ฟื้นฟูเข้าถึงและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมได้อย่างยั่งยืน
 - 8) สนับสนุนให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการป้องกัน แก้ไขปัญหาอาชญากรรม ยาเสพติด และสาธารณสุขของชุมชนท้องถิ่น โดยจัดให้มีมาตรการทางสังคมในชุมชนเพื่อตรวจสอบ
 - 9) งานอื่นๆ ตามที่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นกำหนด
- จากบทบาทของคณะกรรมการชุมชนข้างต้น คณะกรรมการชุมชนเปรียบเสมือนหัวใจและกลไกหลักในการเชื่อมประสานความต้องการของประชาชนในการพัฒนาคุณภาพชีวิตกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นโดยองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีอำนาจ

และหน้าที่ในการจัดบริการสาธารณะเพื่อประชาชนในท้องถิ่นของตนเอง ที่มีอำนาจหน้าที่ในการจัดสวัสดิการให้แก่ประชาชนในพื้นที่ มีงบประมาณในการปกครองส่วนท้องถิ่น เนื่องจากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเป็นองค์กรที่มีความใกล้ชิดประชาชนมากที่สุด สามารถเข้าถึง รับรู้ และเข้าใจ ปัญหาและความต้องการของประชาชนในพื้นที่ สามารถช่วยสนองตอบต่อปัญหาและความต้องการของชุมชนภายในท้องถิ่นได้อย่างทันถ่วงที ทำให้ชุมชนมีภูมิคุ้มกันในการเปลี่ยนแปลงทางสังคม โดยมีคณะกรรมการชุมชนมีส่วนร่วมขับเคลื่อนในงานสวัสดิการสังคมเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตให้ประชาชนในพื้นที่ ซึ่งเชื่อมโยงประสานการดำเนินงานขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นกับการจัดสวัสดิการสังคมและการพัฒนาคุณภาพชีวิต สู่ประชาชน ให้ประชาชนมีความกินดี อยู่ดี มีสุข อย่างมั่นคง สมศักดิ์ศรี และยั่งยืนต่อไป

บทบาทขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นกับการจัดสวัสดิการสังคมและการพัฒนาคุณภาพชีวิต

ถ้าหากเรานั้นถ้ามองถึงบทบาทขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นกับการจัดสวัสดิการและการพัฒนาคุณภาพชีวิตในช่วงระยะเวลาที่ผ่านมาหลายๆ ท้องถิ่น อาจจะยังไม่เห็นบทบาทในการดำเนินงานในด้านนี้มากนัก แต่ในช่วงระยะเวลาอีกนานต่อจากนี้ บทบาทขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นกับการจัดสวัสดิการและการพัฒนาคุณภาพชีวิต จะมีเพิ่มมากขึ้นและให้เห็นเป็นรูปธรรมที่ชัดเจนมากยิ่งขึ้น ในอีกไม่ช้าเราจะเห็นว่าองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจะเกิดการดำเนินงานในรูปแบบใหม่ ที่เรียกว่า “ก้าวใหม่ของท้องถิ่น” เกิดขึ้น องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจะมีความพยายามที่จะผลักดัน “การจัดสวัสดิการสังคม-การพัฒนาคุณภาพชีวิต” ให้แก่ประชาชนในท้องถิ่น ซึ่งอาจกล่าวได้ว่า “การจัดสวัสดิการและการพัฒนาคุณภาพชีวิตประชาชนในท้องถิ่น” เป็นเป้าหมายที่สำคัญที่สุดขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการดำเนินงานร่วมกับประชาชนของท้องถิ่น เลยก็ว่าได้

องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเป็นหน่วยงานราชการ มีความชอบธรรม (Legitimacy) ในการใช้อำนาจหน้าที่ (Authority) ภายใต้ระบบอำนาจหน้าที่ตามกฎหมายโดยองค์กรได้ดำเนินงานตามพระราชบัญญัติกำหนดแผนและขั้นตอนการกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น พ.ศ.2542 ให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีอำนาจหน้าที่ในการจัดบริการสาธารณะเพื่อประชาชนในท้องถิ่นของตนเอง โดยมีการถ่ายโอนงบประมาณบางส่วนมาให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นดำเนินงานตามภาระงานที่ได้รับการถ่ายโอน ซึ่งองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีความใกล้ชิดประชาชนมากที่สุดเพราะเป็นหน่วยงานในระดับพื้นที่ระดับชุมชนสามารถช่วยสนองตอบต่อปัญหา และความต้องการของชุมชนภายในท้องถิ่นได้อย่างทันถ่วงที ในการดำเนินงานตามแนวนโยบายพื้นฐานแห่งรัฐ (รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550, 2550) ส่วนที่ 4: แนวนโยบายด้านศาสนา สังคม การสาธารณสุข การศึกษา และวัฒนธรรม มาตรา 80: รัฐต้องดำเนินการตามแนวนโยบายด้านสังคม การสาธารณสุข การศึกษา และวัฒนธรรม มาตรา 80 (1): “คุ้มครองและพัฒนาเด็ก เยาวชน สันติชน การอบรมเลี้ยงดู และให้การศึกษาปฐมวัย ส่งเสริมความเสมอภาคของหญิงและชาย เสริมสร้างและพัฒนาความเป็นปึกแผ่นของสถาบันครอบครัวและชุมชน รวมทั้งต้องส่งเสริมและจัดสวัสดิการให้แก่ผู้สูงอายุ ผู้ยากไร้ ผู้พิการ หรือทุพพลภาพ และผู้อยู่ในภาวะความยากลำบาก ให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นและพึ่งพาตนเองได้ SNMRI” ซึ่งสอดคล้องกับนโยบายรัฐบาลโดย พล.อ. ประยุทธ์ จันทร์โอชา นายกรัฐมนตรีได้แถลงนโยบายรัฐบาลต่อสภานิติบัญญัติแห่งชาติ เมื่อวันที่ 12 กันยายน 2558 โดยมีนโยบายที่เกี่ยวข้องกับงานด้านสวัสดิการสังคม คือ ข้อ 3. การลดความเหลื่อมล้ำของสังคม และการสร้างโอกาสการเข้าถึงบริการของรัฐ ข้อ 3.3 การพัฒนาระบบการคุ้มครองทางสังคม ระบบการออมและระบบสวัสดิการชุมชนให้มีประสิทธิภาพ และมีความยั่งยืนมากยิ่งขึ้น รวมทั้งการดูแลให้มีระบบการกักขังที่เป็นธรรมและการสงเคราะห์ผู้ยากไร้ อดอยาก พัฒนาศักยภาพ คุ้มครอง และพิทักษ์สิทธิ จัดสวัสดิการช่วยเหลือและพัฒนาคุณภาพชีวิตของผู้ด้อยโอกาส ผู้พิการ ผู้สูงอายุ สตรีและเด็ก ปี 2559 รัฐบาลยังได้มอบหมายให้ทุกกระทรวงดำเนินงานให้เป็นรูปธรรมเพื่อบอกเป็น “ของขวัญปีใหม่ ให้กับประชาชน” ในส่วนของกระทรวงมหาดไทย มีการทบทวนเรื่องการดูแลความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน งานบริการประชาชน และงานบริการด้านสาธารณสุข ภูมิภาค มีการดำเนินงานภายใต้แนวคิด “เสริมสร้างชีวิตใหม่ ให้คนไทยมีความสุข” น้อมนำหลักการทรงงานของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวไว้ให้เป็นแนวทางการทำงานเกี่ยวกับการจัดสวัสดิการและการพัฒนาคุณภาพชีวิตให้แก่ประชาชนขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

จากอำนาจหน้าที่ นโยบาย หลักการข้างต้น อาจสามารถกล่าวได้ว่า องค์การปกครองส่วนท้องถิ่นนั้นมีบทบาทเกี่ยวกับการจัดสวัสดิการสังคมและการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนในท้องถิ่นเป็นอย่างดี ไม่ว่าจะเป็นในทางตรงหรือทางอ้อม ในทางตรงนั้นองค์การปกครองส่วนท้องถิ่นมีอำนาจหน้าที่ในการจัดสวัสดิการให้แก่ประชาชนในพื้นที่เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนได้อย่างเหมาะสมทุกช่วงวัย อาจพูดได้ว่าองค์การปกครองส่วนท้องถิ่นมีส่วนในการจัดสวัสดิการสังคมแก่ประชาชนในพื้นที่ตั้งแต่ครรภ์มารดาถึงเชิงตะกอน เช่น การรับลงทะเบียนเด็กแรกเกิด การดำเนินงานศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก งานสงเคราะห์และจัดสวัสดิการเด็กและเยาวชน (อาหารเสริมนมและอาหารกลางวัน) การส่งเสริมการมีการศึกษาและการพัฒนาตามช่วงวัยอย่างเหมาะสม การดำเนินงานเบี้ยยังชีพผู้สูงอายุ คนพิการและผู้ป่วยเอดส์ ศูนย์บริการทางสังคมผู้สูงอายุ ศูนย์บริการผู้สูงอายุในวัด การส่งเสริมพัฒนาองค์การประชาชน(ตามโครงการศูนย์สงเคราะห์ราษฎรประจำหมู่บ้าน) สนับสนุนการดำเนินงานพัฒนาสตรีโดยองค์กรสตรีการฝึกอาชีพ ผู้ด้อยโอกาส กองทุนหมู่บ้านและคนจนเมือง การช่วยเหลือผู้ประสบภัยธรรมชาติ การฃาปนกิจสงเคราะห์ เป็นต้น และมีการดำเนินงานในทุกระบบของการจัดสวัสดิการสังคมได้แก่ การประกันสังคม (Social Insurance) การบริการสงเคราะห์ประชาชน/การประชาสงเคราะห์/สาธารณูปการ (Public Assistance) และการบริการสังคม (Social Service) เช่น การส่งเสริมการศึกษา แหล่งเรียนรู้ในชุมชน การดูแลสุขภาพอนามัยเด็ก ผู้สูงอายุ การอนุญาตให้ควบคุมห้องพัก การฃาปนกิจสงเคราะห์ การช่วยเหลือผู้ประสบภัยธรรมชาติ การฝึกอาชีพผู้ด้อยโอกาส กองทุนหมู่บ้านและคนจนเมือง โครงการ กขค. กองทุนสวัสดิการชุมชน กองทุนส่งเสริมสุขภาพระดับตำบล การรับลงทะเบียนเด็กแรกเกิด การสร้างหลักประกันสุขภาพ โครงการเอื้ออาทรต่างๆ การควบคุมขอทาน/การค้ำมนุษย์การส่งเสริมบทบาทอาสาสมัครประเภทต่างๆ การส่งเสริมการฟื้นฟูสมรรถภาพในชุมชน การส่งเสริมการจัดสวัสดิการโดยชุมชน ฯลฯ ซึ่งการส่งเสริมการจัดสวัสดิการโดยชุมชนนี้เอง องค์การปกครองส่วนท้องถิ่นมักจะมึบทบาทเกี่ยวกับการจัดสวัสดิการและการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนในท้องถิ่นในทางอ้อม คือ การดำเนินงานสวัสดิการชุมชน โดยการจัดสวัสดิการเกิดขึ้นจากชุมชนโดย รัฐ และท้องถิ่นเข้าไปมีส่วนสนับสนุน ซึ่งมี Model ในการจัดสวัสดิการที่เรียกว่า “สวัสดิการ 3 ขา” คือ มีการร่วมจัดสวัสดิการ ได้แก่ ชาวบ้าน 1 ส่วน องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น 1 ส่วน และรัฐ 1 ส่วน ซึ่งรัฐและองค์การปกครองส่วนท้องถิ่นจะมีการสนับสนุนเงิน ในการสมทบการจัดสวัสดิการของชุมชน เช่น การจัดสวัสดิการจากฐานองค์กรการเงินชุมชน การจัดสวัสดิการจากฐานการผลิตและธุรกิจชุมชน การจัดสวัสดิการจากฐานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมการจัดสวัสดิการจากฐานอุดมการณ์/ศาสนา การจัดสวัสดิการจากฐานผู้ยากลำบาก ฯลฯ

ดังนั้นสามารถสรุปได้ว่า องค์การปกครองส่วนท้องถิ่นได้มีบทบาทที่สำคัญต่อการจัดสวัสดิการและการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนในท้องถิ่นอย่างยิ่ง เนื่องจากองค์การปกครองส่วนท้องถิ่นมีความชอบธรรม (Legitimacy) ในการใช้อำนาจหน้าที่ (Authority) ภายใต้ระบบอำนาจหน้าที่ตามกฎหมายพระราชบัญญัติกำหนดแผนและขั้นตอนการกระจายอำนาจใหแก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น พ.ศ. 2542 ที่ใหอำนาจแก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีอำนาจหน้าที่ในการจัดบริการสาธารณะเพื่อประชาชนในท้องถิ่นของตนเอง โดยมีการจัดสรรงบประมาณบางส่วนมาให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นดำเนินงานกับประชาชนในพื้นที่ๆ องค์การปกครองส่วนท้องถิ่นเป็นองค์กรที่มีความใกล้ชิดประชาชนมากที่สุด สามารถช่วยสนองตอบปัญหา และความต้องการของชุมชนภายในท้องถิ่นอย่างทันท่วงทีไม่ว่าจะเป็นในทางตรงหรือทางอ้อม ในทางตรงนั้นองค์การปกครองส่วนท้องถิ่น เป็นผู้ดำเนินการจัดสวัสดิการสังคมด้วยตนเอง มีการดำเนินการบริหารจัดการดำเนินการด้วยตนเอง ในการจัดสวัสดิการสังคมเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนได้อย่างเหมาะสมทุกช่วงวัย มีการดำเนินงานในทุกระบบของการจัดสวัสดิการสังคมและบทบาทเกี่ยวกับการจัดสวัสดิการสังคมและการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนในท้องถิ่นในทางอ้อม คือ การดำเนินการจัดสวัสดิการชุมชน โดยการจัดสวัสดิการนั้นเกิดขึ้นจากชุมชนโดยรัฐและท้องถิ่นเข้าไปมีส่วนสนับสนุน ให้ระบบสวัสดิการโดยชุมชนมีความมั่นคง ประชาชนมีคุณภาพชีวิตที่ดี ปัญหาสังคมของชุมชนลดลง ชุมชนมีความสุขอย่างยั่งยืน

บทบาทการมีส่วนร่วมของคณะกรรมการชุมชนต่อการขับเคลื่อนงานสวัสดิการสังคมเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตประชาชน

การพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนในท้องถิ่นขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจะมีการดำเนินงานที่ดี มีระบบการจัดการที่ดีก็จะส่งผลต่อคุณภาพชีวิตของประชาชนในท้องถิ่นที่ดีแต่ถ้าองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นดำเนินการอย่างบกพร่องหรือมีการดำเนินการที่ไม่สามารถตอบสนองกับความต้องการของประชาชนที่แท้จริงแล้วก็จะส่งผลกระทบต่อคุณภาพชีวิตของประชาชนเช่นกัน ในส่วนหนึ่งการทำงานขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจะประสบความสำเร็จหรือไม่ ก็ขึ้นอยู่กับกลไกในการขับเคลื่อนงานของท้องถิ่น และกลไกที่สำคัญในการขับเคลื่อนงานนั้น ก็คือ “คน” หรืออาจกล่าวได้ว่าเป็นตัวแทนของประชาชนในท้องถิ่น นั่นก็คือ “คณะกรรมการชุมชน” ถ้าการเมืองนโยบายที่ดี มีแผนการการดำเนินการที่ดี แต่เข้าไปไม่ถึงประชาชนหรือไม่ตรงกับบริบทของชุมชนทรัพยากรและงบประมาณในการจัดสวัสดิการสังคมก็อาจสูญเปล่าด้วยเช่นกัน โดยอาจกล่าวได้ว่าการมีส่วนร่วมของคณะกรรมการชุมชนมีความสำคัญต่อการทำงานขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการขับเคลื่อนงานสวัสดิการสังคมเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตประชาชน

คณะกรรมการชุมชน ถือเป็นตัวแทนของประชาชนในเขตเทศบาล เพื่อให้ประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาท้องถิ่นทุกขั้นตอน ให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมในการปกครองตามระบอบประชาธิปไตย อันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข ตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 มาตรา 66, 67, 282, 283 และ 287, พระราชบัญญัติเทศบาล พ.ศ. 2496 แก้ไขเพิ่มเติมถึง ฉบับที่ 13 เพื่อให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น มีอิสระในการบริหาร กำหนดนโยบาย และรับผิดชอบในการบริหารราชการของเทศบาลให้เป็นไปตามกฎหมาย โดยให้นายกเทศมนตรีมีอำนาจในการออกระเบียบ เพื่อให้ชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารกิจการของเทศบาลตามหลักธรรมาภิบาล ตามมาตรา 287 วรรคหนึ่ง และพระราชบัญญัติเทศบาล พ.ศ. 2496 มาตรา 48 จึงได้ออกระเบียบคณะกรรมการชุมชนในเขตเทศบาล และเพื่อเป็นการกำหนดบทบาทหน้าที่และอำนาจในการดำเนินงานของคณะกรรมการชุมชนจึงได้ออกระเบียบ “ว่าด้วยการจัดตั้งชุมชนและการดำเนินงานชุมชน” ให้เป็นแนวทางในการดำเนินงานที่รองรับด้วยกฎหมายพระราชบัญญัติเทศบาลโดยคณะกรรมการชุมชนได้รับการเลือกตั้งจากประชาชนผู้ที่อาศัยอยู่ในชุมชนนั้นๆ ให้ดำรงตำแหน่งประธานคณะกรรมการชุมชนและผู้ที่ดำรงตำแหน่งประธานคณะกรรมการชุมชนจะคัดเลือกตัวแทนประชาชนในชุมชน เพื่อเข้ามาร่วมดำเนินงานในตำแหน่งกรรมการชุมชนในด้านตำแหน่งต่างๆ เข้ามามีส่วนร่วมมาร่วมดำเนินกิจการงานของชุมชน เรียกว่าคณะกรรมการชุมชน เพื่อร่วมกันค้นหาปัญหา วางแผน และแก้ไขปัญหาในชุมชนพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็ง มีความยั่งยืนมั่นคงทั้งทางด้านเศรษฐกิจสังคม เกิดความรัก สัมผัสสามัคคีและรักท้องถิ่นของตนเองประชาชนในชุมชนมีคุณภาพชีวิตที่ดีชุมชนเกิดการเรียนรู้เกี่ยวกับการปกครองตามระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุขอันเป็นพื้นฐานของการปกครองประเทศมีการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ และรวมถึงสิ่งแวดล้อมในชุมชน ตลอดจนสืบสานวัฒนธรรมประเพณีภูมิปัญญาของท้องถิ่นมิให้สูญหายไป และประสานความร่วมมือระหว่างภาครัฐ และภาคเอกชนเพื่อพัฒนา และนำบริการหรือโครงการต่างๆ ไปช่วยเหลือพี่น้องประชาชนในชุมชนโดยการทำงานแบบมีส่วนร่วมกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในทุกขั้นตอน

การรวมกันของกลุ่มบุคคลหรือประชาชนในชุมชน หรือการแสดงความคิดเห็น การกำหนดวางแผน การตัดสินใจ การดำเนินกิจกรรมร่วมรับผลประโยชน์ และการติดตามประเมินผล ก่อเกิดกระบวนการร่วมกันทำกิจกรรมด้วยกันให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ ในการคิดค้น กำหนดแผนและวิธีการ ซึ่งอาจเป็นผู้พัฒนาหรือเป็นผู้เปลี่ยนแปลงแทนการเป็นผู้ถูกเปลี่ยนแปลง โดยมีความคิดเห็น ความต้องการเป็นไปในทิศทางเดียวกัน เพื่อให้บรรลุตามวัตถุประสงค์ และนโยบายการพัฒนาที่กำหนดไว้มีส่วนร่วมรับผลที่เกิดขึ้นจากการดำเนินการอย่างสมศักดิ์ศรีในฐานะความเป็นมนุษย์ โดยการมีส่วนร่วมนั้นมีความสำคัญต่อคณะกรรมการชุมชน เนื่องจากการมีส่วนร่วมของคณะกรรมการชุมชนนั้นมีความสำคัญที่จะสนับสนุนให้การดำเนินงานโครงการขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นให้ประสบความสำเร็จ เป็นกลไกสำคัญที่จะทำให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นสามารถดำเนินกิจกรรมหรือโครงการได้ตรงตามความต้องการของประชาชนในชุมชน และเป็นการระดมเอาพลังความคิด พลังกาย พลังใจ และทรัพยากรต่างๆ ที่มีอยู่ในชุมชนออกมาใช้ประโยชน์ต่อชุมชนสอดคล้องกับปรัชญาทางสังคม และการเมือง (Social Political Philosophy) ที่ต้องการให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบายการพัฒนา การวางแผนดำเนินการ การประเมินผล และการตรวจสอบ

การบริหารงานขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ให้ดำเนินการด้วยความโปร่งใส มีความเป็นธรรม ตรงกับความต้องการของประชาชน และรับผิดชอบต่อประชาชนมากที่สุดการมีส่วนร่วมของคณะกรรมการชุมชนต่อการขับเคลื่อนงานสวัสดิการสังคมเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตประชาชนจะนำไปสู่การมีสังคมที่ดี และเป็นสังคมที่มีความสมดุลของการใช้อำนาจอธิปไตยเพื่อสร้างความยุติธรรมให้กับประชาชน โดยประชาชนในชุมชนจะต้องเล็งเห็นถึงคุณค่า และจิตสำนึกสาธารณะซึ่งเป็นจิตสำนึกที่เล็งเห็นว่าปัจเจกบุคคล ครอบครัว สถาบันทางสังคม และธรรมชาติแวดล้อม เป็นสิ่งที่อยู่ร่วมกันได้ และจำเป็นต้องเกื้อกูลอาศัยซึ่งกันและกันโดยมีขั้นตอนของการมีส่วนร่วมดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 การมีส่วนร่วมในการคิดค้นปัญหา ความต้องการ และสาเหตุเนื่องมาจากคณะกรรมการชุมชนยอมรับปัญหาของชุมชนตนเองได้ดีที่สุดรับรู้บริบทของตนเองในชุมชนของตนเองดีที่สุด การวางแผนดำเนินการ การวิเคราะห์ปัญหาจัดลำดับความสำคัญตั้งเป้าหมายกำหนดการใช้ทรัพยากรกำหนดวิธีการติดตาม และการประเมินผล ให้เหมาะสมสอดคล้องกับทรัพยากรทุนทางสังคม วัฒนธรรม ศักยภาพของชุมชนนั้น

ขั้นตอนที่ 2 การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ ริเริ่มตัดสินใจ ดำเนินการตัดสินใจ และตัดสินใจปฏิบัติการคือการที่คณะกรรมการชุมชนมีส่วนร่วมในการคิดริเริ่มกิจกรรม โครงการโดยมีประชุมหารือถึงปัญหา และความต้องการ มีการจัดลำดับความสำคัญของปัญหา การกำหนดทางเลือกว่าจะจัดทำโครงการหรือกิจการใดบ้างและการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจยังครอบคลุมไปถึงการตัดสินใจในระหว่างดำเนินการงานหรือโครงการการควบคุมให้กิจกรรมโครงการเป็นไปอย่างเรียบร้อย

ขั้นตอนที่ 3 การมีส่วนร่วมในการดำเนินการการที่คณะกรรมการชุมชนมีส่วนร่วมในการสนับสนุนทรัพยากรต่างๆ ในชุมชนเพื่อดำเนินกิจกรรมหรือโครงการทั้งในด้านเงิน แรงงาน วัสดุอุปกรณ์ และการมีส่วนร่วมในการบริหาร และประสานงานโครงการรวมทั้งการสร้างแรงจูงใจของประชาชนในชุมชนในการร่วมโครงการการตอบสนองในเชิงบวกต่อความสำเร็จของกิจกรรมและโครงการ

ขั้นตอนที่ 4 การร่วมติดตามและประเมินผลการค้นคว้าหาข้อดี และข้อบกพร่องอันเกิดจากการดำเนินกิจกรรม ซึ่งนำผลการดำเนินงานมาเป็นบทเรียนในการหาทางปรับปรุงแก้ไขเพิ่มเติมประสิทธิภาพ ในการดำเนินการ การร่วมเป็นคณะกรรมการหรือคณะกรรมการในการประเมินผล หรือการเข้าร่วมเป็นคณะกรรมการในการวิจัยประเมินผล ตลอดจนการร่วมรับผลประโยชน์ของโครงการก็อยู่ในขั้นตอนนี้ด้วย กล่าวคือ การรับผลทางบวกและทางลบ จากกิจกรรมและโครงการที่ได้จากการร่วมติดตามและประเมินผล

การมีส่วนร่วมของคณะกรรมการชุมชนในข้างต้นเป็นปัจจัยที่ทำให้การขับเคลื่อนงานสวัสดิการสังคมเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นขึ้น ซึ่งถือเป็นการดำเนินการที่มีประโยชน์ต่อประชาชนเนื่องจากประชาชนจะได้รับสวัสดิการที่ตรงกับความความต้องการตั้งแต่เกิดจนตาย มีความกินดี อยู่ดี และสมศักดิ์ศรี โดยคณะกรรมการชุมชนเป็นผู้คิดค้นปัญหา ความต้องการ และสาเหตุของปัญหาในชุมชน เนื่องจากคณะกรรมการชุมชนจะสามารถรับรู้บริบท ทุนทางสังคมและวัฒนธรรมนั้นๆ ในการจัดบริการทางสังคมทุกกิจกรรมและโครงการซึ่งเกี่ยวกับการป้องกันแก้ไขปัญหการพัฒนาและการส่งเสริมความเป็นอยู่ที่ดีของบุคคลเพื่อตอบสนองความจำเป็นขั้นพื้นฐานของประชาชน ก่อเกิดการวางแผนการดำเนินงานการเสนอกิจกรรมโครงการต่อองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการแสดงความต้องการของชุมชนในการเสนอโครงการ การประชาคมการตัดสินใจกำหนดทางเลือกว่าจะจัดทำโครงการหรือกิจการใดบ้างการมีส่วนร่วมในการดำเนินการที่เกี่ยวข้องในการจัดสวัสดิการสังคมการบริการพื้นฐานที่มีความสำคัญเพื่อความเป็นอยู่ที่ดีและมีหลักประกันไม่เพียงแต่จะช่วยเหลือหรือแก้ไขปัญหากับบุคคลที่ประสบความเดือดร้อนเท่านั้นแต่ยังรวมถึงมาตรการป้องกันและส่งเสริมสวัสดิการสังคมให้ดีขึ้นด้วยซึ่งองค์ประกอบของงานสวัสดิการสังคมนั้นในที่นี้ข้อสรุปว่างานสวัสดิการสังคมนั้นมีองค์ประกอบในการดำเนินงานทั้งหมด 7 ด้าน (วันทนี วาสิกะสินธุ์, 2541) อันได้แก่

1. งานสวัสดิการสังคมด้านการศึกษา
2. งานสวัสดิการสังคมด้านสุขภาพอนามัย
3. งานสวัสดิการสังคมด้านที่อยู่อาศัย
4. งานสวัสดิการสังคมด้านการทำงานและการมีรายได้
5. งานสวัสดิการสังคมด้านนันทนาการ

6. งานสวัสดิการสังคมด้านกระบวนการยุติธรรม

7. งานสวัสดิการสังคมด้านการบริการสังคม

ส่วนนำมาซึ่งกระบวนการดำเนินงานในการสร้างแรงจูงใจให้ประชาชนมาดำเนินกิจกรรมนั้นๆ ในการเสนอร่วมดำเนินการ ร่วมรับผลประโยชน์และร่วมติดตาม/ประเมินผลทั้งทางบวกและทางลบ เพื่อจะได้นำไปพัฒนาชุมชน ให้มีคุณภาพที่ดีและพึ่งตนเองได้อย่างทั่วถึงเหมาะสมและเป็นธรรมซึ่งโดยระบบการจัดสวัสดิการสังคมนี้ต้องคำนึงถึงศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์และสิทธิที่ประชาชนต้องได้รับและเข้ามามีส่วนร่วมในจัดสวัสดิการสังคมทุกระดับโดยคณะกรรมการชุมชนอาจจะเข้ามามีบทบาทต่อการขับเคลื่อนงานสวัสดิการสังคมเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตประชาชน เช่น ในงานสวัสดิการสังคมด้านสุขภาพอนามัยคณะกรรมการชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการเสนอวิสัยทัศน์ ยุทธศาสตร์ และโครงการหรือกิจกรรมที่เกี่ยวข้องทางด้านสุขภาพอนามัยของประชาชน ต่อองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น มีส่วนร่วมตัดสินใจในการคัดเลือกโครงการ/กิจกรรม การจัดสวัสดิการแก่ประชาชนในด้านสุขภาพอนามัย เพื่อให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นนำไปทบทวน ปรับปรุง พัฒนา และบรรจุลงแผนพัฒนาสามปีขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น มีส่วนร่วมในการดำเนินโครงการหรือกิจกรรมทางด้านการส่งเสริมสุขภาพอนามัยแก่ประชาชน ที่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจัดขึ้น เช่น โครงการป้องกันและบรรเทาปัญหาหมอกควันมลภาวะทางอากาศ โครงการพัฒนาสุขภาพและศักยภาพของผู้สูงอายุ โครงการอบรมให้ความรู้ด้านสุขภาพแก่ประชาชนและมีส่วนร่วมในการติดตาม และประเมินความคุ้มค่าของการดำเนินโครงการ/กิจกรรมขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับด้านสุขภาพอนามัย เป็นต้น

บทส่งท้ายและข้อเสนอแนะ

การมีส่วนร่วมของคณะกรรมการชุมชนในการขับเคลื่อนงานสวัสดิการสังคมเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตการมีส่วนร่วมในการจัดสวัสดิการสังคมเป็นปรากฏการณ์ที่ก่อให้เกิดกระบวนการของประชาชน ที่แสดงออกถึงความต้องการของตน การคิดริเริ่มพิจารณาตัดสินใจ การร่วมปฏิบัติและรับผิดชอบในเรื่องต่างๆ อันมีผลกระทบต่อตัวประชาชนเอง การให้ความสำคัญการเข้าร่วมในการพัฒนาคุณภาพชีวิต และได้รับประโยชน์โดยการเน้นที่ให้อำนาจการตัดสินใจของตนเอง เพื่อแก้ไขปัญหาและนำมาซึ่งสภาพความเป็นอยู่ของประชาชนให้ดีขึ้น จนบรรลุผลของการจัดสวัสดิการสังคม ที่ประชาชนในชุมชนมีคุณภาพชีวิตที่ดี การจัดบริการสาธารณะให้มีประสิทธิภาพ มีความทั่วถึงและตรงกับความต้องการของประชาชน โดยประชาชนมีส่วนร่วมได้โดยตรงและทางอ้อมเข้ามามีส่วนร่วมในการขับเคลื่อนงานสวัสดิการสังคมเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิต ในชุมชนโดยผ่าน “คณะกรรมการชุมชน”

คณะกรรมการชุมชน นับเป็นตัวแทนของประชาชนในการเป็นผู้นำและแกนกลางตลอดจนเป็นที่ปรึกษาของชุมชนในการพัฒนาชุมชนสนับสนุนให้ประชาชนในชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดทำแผนชุมชนและการวางแผนพัฒนาท้องถิ่นแบบมีส่วนร่วม เสนอแผนงาน โครงการหรือความคิดเห็นในการพัฒนาชุมชนต่อเทศบาลประสานงานระหว่างชุมชนและเจ้าหน้าที่ของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องร่วมมือกับชุมชนหาทางแก้ไขปัญหาต่างๆ ของชุมชนโดยวิธีการประชาธิปไตยส่งเสริมขนบธรรมเนียมประเพณีอันดีงามและสร้างความสามัคคีในชุมชนส่งเสริมสนับสนุนให้สมาชิกในชุมชนมีความสำนึกและดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในชุมชน รวมทั้งอนุรักษ์ฟื้นฟูเข้าถึงและการใช้ประโยชน์ จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมได้อย่างยั่งยืนสนับสนุนให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการป้องกัน แก้ไขปัญหาอาชญากรรม ยาเสพติด และสาธารณสุขของชุมชนท้องถิ่น โดยจัดให้มีมาตรการทางสังคมในชุมชนเพื่อตรวจสอบและกิจกรรมงานอื่นๆ ตามที่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นกำหนด

ซึ่งจากบทบาทคณะกรรมการชุมชนนั้น “คณะกรรมการชุมชนเปรียบเสมือนหัวใจ และกลไกหลักในการเชื่อมประสานความต้องการของประชาชนในการพัฒนาคุณภาพชีวิตกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น” ในการจัดสวัสดิการให้แก่ประชาชนในพื้นที่ เพราะองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเป็นหน่วยงานราชการ ที่มีความชอบธรรม (Legitimacy) ในการใช้อำนาจหน้าที่ (Authority) ภายใต้ระบบอำนาจหน้าที่ตามกฎหมาย โดยได้รับการโอนงบประมาณบางส่วนเพื่อนำมาใช้ในการดำเนินงานสวัสดิการสังคม ตามนโยบายรัฐบาลในการจัดสวัสดิการให้แก่ประชาชนในพื้นที่เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนได้อย่างเหมาะสมทุกช่วงวัย อาจพูดได้ว่าองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีส่วนในการจัดสวัสดิการสังคมแก่ประชาชนในพื้นที่ตั้งแต่ครรภ์มารดา ถึงเชิงตะกอน และดำเนินงานใน

ทุกระบบของการจัดสวัสดิการ ได้แก่ การประกันสังคม (Social Insurance) การบริการสงเคราะห์ประชาชน / การประชาสงเคราะห์ / สาธารณูปการ (Public Assistance) และการบริการสังคม (Social Service) ตลอดจนบทบาทเกี่ยวกับการจัดสวัสดิการสังคมและการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนในท้องถิ่นในทางอ้อม คือ การจัดสวัสดิการชุมชน การสนับสนุนเงิน ในการสมทบการจัดสวัสดิการของชุมชนแต่การพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนในท้องถิ่น

โดยองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่มีการดำเนินงานที่ดี มีการจัดการที่ดีก็จะส่งผลต่อคุณภาพชีวิตของประชาชนในท้องถิ่นที่ดี ในส่วนหนึ่งการทำงานขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจะประสบความสำเร็จหรือไม่ก็ขึ้นอยู่กับกลไกในการขับเคลื่อนงานของท้องถิ่น และกลไกที่สำคัญในการขับเคลื่อนงานนั้น ก็คือ “การมีส่วนร่วมของคณะกรรมการชุมชน” ซึ่งการมีส่วนร่วมของคณะกรรมการชุมชน นับเป็นปัจจัยที่ทำให้การขับเคลื่อนงานสวัสดิการสังคมเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นนั้นมีประโยชน์ต่อประชาชนเนื่องจากประชาชนจะได้รับสวัสดิการที่ตรงกับความต้องการตั้งแต่เกิดจนตาย มีความกินดี อยู่ดี มีสุข และสมศักดิ์ศรีโดยคณะกรรมการชุมชนเป็นผู้คัดค้านปัญหา ความต้องการ และสาเหตุของปัญหาในชุมชน เนื่องจากคณะกรรมการชุมชนจะสามารถรู้บริบท ทิศทางสังคมและวัฒนธรรมที่ชุมชนของตนเองนั้นมียู่ ในการจัดบริการทางสังคม ทุกกิจกรรมและโครงการซึ่งเกี่ยวข้องกับการป้องกันแก้ไขปัญหาการพัฒนาและการส่งเสริมความเป็นอยู่ที่ดีของบุคคลเพื่อตอบสนองความจำเป็นขั้นพื้นฐานของประชาชนทั้งในด้านการวางแผนการดำเนินงานการเสนอกิจกรรม/โครงการต่อองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ในการแสดงความต้องการของชุมชนการประชาคมการตัดสินใจกำหนดทางเลือกว่าควรจะทำโครงการหรือกิจการใดบ้างการมีส่วนร่วมในการดำเนินการที่เกี่ยวข้องในการจัดสวัสดิการสังคมการบริการพื้นฐานที่มีความสำคัญเพื่อความเป็นอยู่ที่ดีและมีหลักประกันซึ่งไม่เพียงแต่จะเป็นการช่วยเหลือหรือแก้ไขปัญหากลุ่มบุคคลที่ประสบความเดือดร้อนเท่านั้นแต่ยังรวมถึงมาตรการป้องกันและส่งเสริมสวัสดิการสังคมให้ดีขึ้นด้วย

ซึ่งองค์ประกอบของงานสวัสดิการสังคมทั้งหมด 7 ด้านนำมาซึ่งการสร้างแรงจูงใจให้ประชาชนมาดำเนินกิจกรรมนั้นๆ การร่วมติดตามประเมินผลและร่วมรับผลประโยชน์ทั้งทางบวกและทางลบ เพื่อจะได้นำไปพัฒนาชุมชน ให้มีคุณภาพที่ดีและพึ่งตนเองได้อย่างทั่วถึงเหมาะสมและเป็นธรรมซึ่งโดยระบบการจัดสวัสดิการสังคมนี้ต้องคำนึงถึงศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์และสิทธิที่ประชาชนต้องได้รับและเข้ามามีส่วนร่วมในจัดสวัสดิการสังคมทุกระดับ

ทั้งนี้การมีส่วนร่วมของคณะกรรมการชุมชนในการขับเคลื่อนงานสวัสดิการสังคมเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตควรได้รับการสนับสนุนในการดำเนินให้มีความชัดเจน เป็นรูปธรรม และเป็นแบบแผน สร้างความตระหนักถึงบทบาทความสำคัญในการดำเนินงานด้านการขับเคลื่อนงานสวัสดิการสังคม โดยคณะกรรมการชุมชนเป็นผู้ขับเคลื่อนร่วมกัน ระหว่างองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และหน่วยงานภาคอื่นๆ เพื่อให้เกิดการจัดสวัสดิการสังคมที่เหมาะสมแก่ประชาชนในแต่ละพื้นที่ ที่มีความแตกต่างกันทั้งในด้านสภาพแวดล้อม สังคม และเศรษฐกิจ และควรพัฒนาระบบเครือข่ายคณะกรรมการชุมชน โดยสร้างมาตรการจูงใจเพื่อให้คณะกรรมการชุมชนสามารถทำหน้าที่เป็นตัวแทนการขับเคลื่อนทางสังคม และเป็นกลไกทางสังคมที่สำคัญในระบบปฏิบัติการที่ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมอย่างมีจิตสำนึก อันเป็นการสร้างจิตสำนึกเชิงสาธารณะให้มากขึ้น โดยองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นควรได้รับการส่งเสริมให้จัดทำนโยบาย แผนพัฒนางานสวัสดิการสังคมท้องถิ่นในพื้นที่ของตนให้มีความเป็นสาธารณะมากขึ้น โดยผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมของภาคีทุกภาคส่วน ในทุกขั้นตอนของการจัดทำนโยบายและแผนในด้านต่างๆ เพื่อให้เกิดระบบการพัฒนาสวัสดิการสังคมให้เท่าทันกับปัญหาสังคมใหม่ๆ และสอดคล้อง เหมาะสม ตอบสนองความต้องการในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนในพื้นที่

รายการอ้างอิง

- เทศบาลเมืองแม่เหิยะ. (2557). *บทบาทและหน้าที่คณะกรรมการชุมชน*. เชียงใหม่: กองสวัสดิการสังคม. (อัดสำเนา).
- รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์คณะรัฐมนตรีและราชกิจจานุเบกษา.
- วันทนิย วาสิกสิน และคณะ. (2541). *ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับการจัดสวัสดิการสังคมและสังคมสงเคราะห์* (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

กระบวนการเสริมสร้างความเข้มแข็งของกลุ่มเกษตรกรผู้เลี้ยงแพะในเขตเมือง

The Process of Strengthening of the Goat Farmers' Group in the City

กนกวรรณ บวรอารักษ์*

Kanokwan Bowornarak

บทคัดย่อ

การศึกษานี้เป็นการศึกษาโดยใช้วิธีวิจัยเชิงคุณภาพ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความเป็นมา พัฒนาการ และกระบวนการเสริมสร้างความเข้มแข็งของกลุ่มเกษตรกรผู้เลี้ยงแพะในเขตทุ่งครุ โดยมีกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลัก ประกอบด้วยประธาน คณะผู้บริหารงาน และสมาชิกกลุ่ม รวมถึงเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องกับกลุ่ม เก็บรวบรวมข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์ทั้งแบบเป็นทางการและไม่เป็นทางการ การสังเกตการณ์ทั้งแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม รวมถึงศึกษาจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง แล้วนำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์ตามกรอบแนวคิดที่กำหนดไว้ และนำเสนอโดยการบรรยาย

จากการศึกษาพบว่า เกษตรกรผู้เลี้ยงแพะในเขตทุ่งครุเริ่มรวมตัวกันอย่างไม่เป็นทางการเมื่อปี 2544 เนื่องจากเกิดปัญหาการร้องเรียนเรื่องกลิ่นมูลแพะจากชาวบ้านที่อาศัยอยู่ใกล้เคียงกัน ทำให้ผู้เลี้ยงแพะในพื้นที่จำนวน 12 คน รวมตัวกัน เพื่อปรึกษาหาทางแก้ไขปัญหาและหาแนวทางการอยู่ร่วมกับชุมชนอย่างสงบสุข จนกระทั่งในปี 2546 สำนักงานเขตทุ่งครุผลักดันให้มีการจดทะเบียนเป็นกลุ่มเกษตรกร โดยใช้ชื่อว่า “กลุ่มเกษตรกรผู้เลี้ยงสัตว์ทุ่งครุ” ปัจจุบัน ปี 2558 มีสมาชิกที่เข้าร่วมกลุ่มจำนวน 53 คน สำหรับกระบวนการเสริมสร้างความเข้มแข็งของกลุ่ม มี 3 ขั้นตอนหลัก คือ 1) ขั้นการจัดตั้งกลุ่ม โดยเริ่มตั้งแต่สถานการณ์ที่เป็นประเด็นปัญหาทำให้เกิดการรวมตัวกันด้วยความสมัครใจ แล้วเริ่มดำเนินการค้นหาผู้นำที่มีความเหมาะสมมาบริหารงานกลุ่ม เพื่อตอบสนองความต้องการร่วมกัน โดยอาศัยการมีอาชีพ ศาสนา และวัฒนธรรมที่ใกล้เคียงกัน ทำให้สร้างความเข้าใจต่อกันได้ง่าย 2) ขั้นการเคลื่อนไหวของกลุ่ม ทางกลุ่มเน้นกิจกรรมทางวิชาการ ซึ่งได้รับการส่งเสริมและสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐและสถาบันการศึกษาเป็นหลัก โดยเน้นการพัฒนาความรู้ในเรื่องของการดูแลแพะ และการต่อยอดอาชีพ 3) ขั้นการเจริญเติบโตของกลุ่ม โดยมีการร่วมวิชาการและร่วมแรงงานคนกับกลุ่มเกษตรกรอื่นๆในพื้นที่ เพื่อพัฒนาอาชีพร่วมกัน

คำสำคัญ: กระบวนการเสริมสร้างความเข้มแข็งของกลุ่ม, กลุ่มเกษตรกรผู้เลี้ยงแพะ, ในเขตเมือง

ABSTRACT

This research is the qualitative research with a selective case study. The key research objectives are to study the development, the background, and the process of strengthening of the goat farmers' group in ThungKhru District, Bangkok. Key informants consist of the group leader, group managers, group members, and other related officers. The research information was collected through interview, both formal and informal; through observation, both with and without participation; and through examination of articles and related researches. All input information were analyzed according to the set research boundaries then proposed by describing results.

The study found that the group of goat farmers in ThungKhru District established informally since 2001, from the dispute between people in the adjacent community with goat farmers regarding the animal

* นักศึกษาปริญญาโทหลักสูตรพัฒนาชุมชนมหาบัณฑิต คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

unpleasant odor. As a result, 12 goat farmers formed a group to consult the potential solutions and to find a way that goat farmers and people in the adjacent community can stay together in harmony. With the support of the public authorities, the group was able to register as a group under titled “The Farmers Group of ThungKhru” in 2003. The members of Farmers Group of ThungKhru increased from 12 in 2003 to 53 members in 2015. The process of strengthening of The Farmers Group of ThungKhru consists of three key practices. *First* was the group establishment. This practice started since problematic situations that prompted the group formation by will. The group later found its leader by the agreement among group members, with the main aim for the group leader to manage and response to needs between the group and the community. As such, the group leader held the similar occupation, religion, and culture which cultivated understanding and transferring knowledge among members. *Second* was the group movement. The farmers group concentrated in academic activities with supports and encouragements from public authorities and educational institutions. The primary focus included that of knowledge enhancements in raising and taking care of goats, as well as occupation encouragements. And *Third* was the group enlargement. The Farmers Group of ThungKhru originally reinforced partnership with other farmer groups in the area. The concentrations were placed especially in knowledge and labor transferring among groups, for the benefits of occupancy advancement.

Key Words: Strengthening Process of the group, The group of goat farmers, In The City

บทนำ

กรุงเทพมหานครนอกจากจะเป็นพื้นที่ทางการค้า การบริการและภาคอุตสาหกรรมแล้ว กรุงเทพมหานครยังมีการแบ่งเป็นพื้นที่ภาคเกษตรกรรมอีกด้วย การทำเกษตรกรรมในพื้นที่กรุงเทพมหานครนั้นจะแตกต่างกันตามบริบทของแต่ละพื้นที่ แต่ในปัจจุบันพื้นที่เกษตรกรรมของกรุงเทพมหานครได้ลดลง เนื่องจากการขยายตัวทางเศรษฐกิจ จำนวนประชากรและการย้ายถิ่นฐานที่เพิ่มขึ้น ส่งผลทำให้กรุงเทพมหานครมีการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดินทางการเกษตรเป็นพื้นที่อยู่อาศัย เพื่อรองรับประชาชนที่หลั่งไหลออกมาจากเมืองเพิ่มมากขึ้น ทำให้พื้นที่เกษตรกรรมในเขตกรุงเทพมหานครกลายเป็นพื้นที่ชุมชนเมืองแทน ส่งผลกระทบต่อเกษตรกรที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ทำการเกษตร

เขตทุ่งครุเป็นอีกหนึ่งพื้นที่ที่เกษตรกรได้รับผลกระทบจากการขยายตัวของเมือง เนื่องจากความเจริญเติบโตอย่างต่อเนื่องของเขตทุ่งครุ ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงไปในหลายๆด้าน ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมโดยเฉพาะด้านอาชีพการเกษตร ประเภทสิ่กรรม หรือทำนา ทำสวน สาเหตุมาจากการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินทางการเกษตรเป็นแหล่งที่อยู่อาศัยเพิ่มมากขึ้น มีทางคมนาคม อาคาร และหมู่บ้านต่างๆ กระจายอยู่โดยรอบ จึงทำให้ไม่มีพื้นที่รองรับน้ำเค็ม รวมถึงน้ำเสียจากหมู่บ้านต่างๆ คุณภาพน้ำจึงลดลง ทั้งน้ำเค็มและน้ำเสียทะลักเข้ามาในพื้นที่เกษตรกรรม ทำให้เกษตรกรบางรายต้องย้ายถิ่นฐานออกไป และบางรายเปลี่ยนอาชีพมาเลี้ยงแพะแทน อาชีพเลี้ยงแพะจึงเป็นที่นิยมมากขึ้นในเขตทุ่งครุ แต่เกษตรกรก็ยังคงได้รับผลกระทบจากการขยายตัวของเมือง ทั้งปัญหาด้านความหนาแน่นของประชากรที่เพิ่มมากขึ้น ปัญหาการถูกจำกัดพื้นที่การเลี้ยง รวมถึงปัญหาความขัดแย้งระหว่างเกษตรกรกับคนในชุมชน ทำให้เกษตรกรต้องหาหนทางในการแก้ไขและปรับตัว เพื่ออยู่ร่วมกับชุมชนเมืองให้ได้อย่างสงบสุข ซึ่งวิธีที่เกษตรกรใช้แก้ไขปัญหาหนึ่งคือ การร่วมมือและช่วยเหลือซึ่งกันและกันระหว่างเกษตรกร โดยอาศัยการรวมกลุ่มเป็นเครื่องมือสำคัญในการแก้ไขปัญหาและพัฒนาอาชีพ เพื่อสร้างผลประโยชน์ร่วมและความยั่งยืนของอาชีพเกษตรกรผู้เลี้ยงแพะในเขตทุ่งครุ

บทความนี้ต้องการศึกษาถึงความเป็นมา พัฒนาการและกระบวนการเสริมสร้างความเข้มแข็งของกลุ่มเกษตรกรผู้เลี้ยงแพะในเขตทุ่งครุ เพื่อให้เห็นถึงแนวทางการแก้ไขปัญหาและความสามารถในการรับมือกับปัญหาต่างๆจากสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไป

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาความเป็นมาและพัฒนากลุ่มของเกษตรกรผู้เลี้ยงแพะในเขตทุ่งครุ
2. เพื่อศึกษากระบวนการเสริมสร้างความเข้มแข็งของกลุ่มเกษตรกรผู้เลี้ยงแพะในเขตทุ่งครุ

แนวคิดทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษานี้ ผู้ศึกษาได้อาศัยแนวคิดของ พัฒน์ บุญรัตพันธุ์ (2517, น. 150166) ที่ได้อธิบายหลักการส่งเสริมการรวมกลุ่ม โดยเรียกว่า หลักการรวมกลุ่ม 3 ขั้น 8 ตอน ซึ่งเป็นกระบวนการและพื้นฐานของการเสริมสร้างกลุ่มให้เข้มแข็ง

แนวคิดทฤษฎีดังกล่าวสามารถนำมาประยุกต์ใช้อธิบายถึงเรื่องที่ต้องการศึกษา โดยเริ่มตั้งแต่การศึกษาถึง ขั้นตอนการจัดตั้งกลุ่ม ซึ่งสามารถอธิบายให้เห็นถึงความเป็นมาและพัฒนากลุ่ม อีกทั้งยังเป็นขั้นเริ่มต้นของกระบวนการเสริมสร้างความเข้มแข็งของกลุ่ม รองลงมา คือ ขั้นตอนการเคลื่อนไหวของกลุ่ม และขั้นการเจริญเติบโตของกลุ่ม ซึ่งเป็นขั้นที่บ่งบอกถึงการดำเนินงานของกลุ่มให้เคลื่อนไหวอย่างต่อเนื่อง เพื่อสร้างพลังให้เกิดขึ้นแก่กลุ่ม กลุ่มก็จะมีความสามารถในการแก้ไขปัญหาและมีพลังอำนาจในการต่อรองกับด้านต่างๆ ต่อไป เนื่องจากขั้นตอนการเสริมสร้างและพัฒนากลุ่มให้มีความเข้มแข็งของ พัฒน์ บุญรัตพันธุ์ นั้นเป็นขั้นตอนที่เน้นส่งเสริมให้กลุ่มมีการพัฒนาอย่างต่อเนื่องและสามารถประยุกต์ใช้ได้กับทุกสถานการณ์ ผู้ศึกษาจึงนำแนวคิดทฤษฎีดังกล่าวมากำหนดเป็นกรอบการศึกษา เพื่ออธิบายถึงปรากฏการณ์ของกระบวนการเสริมสร้างความเข้มแข็งของกลุ่มเกษตรกรผู้เลี้ยงแพะในเขตทุ่งครุ

ส่วนงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ผู้ศึกษาได้ทบทวนงานวิจัยที่สอดคล้องกับกระบวนการเสริมสร้างความเข้มแข็งของกลุ่ม โดยนำงานวิจัยของ สุวิภา ฤทธิจันทร์ (2550) ศึกษากระบวนการพัฒนากลุ่มแม่บ้านเกษตรกรไทรน้อย หมู่ที่ 7 ตำบลไทรน้อย อำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา พัทรินทร์ สิริสุนทร และ ยุพิน เกื่อนศรี (2551) ศึกษาเรื่องการเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขันและเสริมสร้างความเข้มแข็งของกลุ่มผู้ผลิตหอมแดง จังหวัดอุดรธานี สาวิตรี ศรีปาน (2552) ศึกษากระบวนการเสริมสร้างความเข้มแข็งของกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์บ้านวังขุมเงิน ตำบลแม่แฝกใหม่ อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่ และ ทศนีย์ ดวงแยม (2555) ศึกษากระบวนการสร้างความเข้มแข็งของกลุ่มเกษตรกรโป่งน้ำร้อนที่ได้รับรางวัลสถาบันเกษตรกรดีเด่นแห่งชาติ ปี 2552 อำเภอฝาง จังหวัดเชียงใหม่ เพื่อนำมาเปรียบเทียบกับข้อค้นพบของกระบวนการเสริมสร้างความเข้มแข็งของกลุ่มเกษตรกรผู้เลี้ยงแพะในเขตทุ่งครุ

แหล่งข้อมูลและระเบียบวิธีวิจัย

การศึกษานี้เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ที่ศึกษาความเป็นมา พัฒนาการและกระบวนการเสริมสร้างความเข้มแข็งของกลุ่มเกษตรกรผู้เลี้ยงแพะในเขตทุ่งครุ โดยมีประธาน คณะบริหารงาน และสมาชิกกลุ่มเป็นหน่วยการวิเคราะห์ (Unit of Analysis) จากกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษารวมทั้งหมดจำนวน 20 คน พื้นที่ศึกษา ผู้ศึกษาได้เลือกศึกษาเฉพาะกลุ่มเกษตรกรผู้เลี้ยงแพะในพื้นที่เขตทุ่งครุ จังหวัดกรุงเทพมหานคร โดยมีสมาชิกกระจายอยู่ทั้งในชุมชนและนอกชุมชนพื้นที่เขตทุ่งครุ ดังนี้ บริเวณชุมชนของแขวงทุ่งครุที่มีการเลี้ยงแพะ 5 ชุมชน ได้แก่ ชุมชนดาริซีน ชุมชนชมทรัพย์ ชุมชนคอลลิดิน ชุมชนดาร์ลอบาตะห์ ชุมชนคลองรางจาก และบริเวณชุมชนของแขวงบางมดที่มีการเลี้ยงแพะ 3 ชุมชน ได้แก่ ชุมชนสามัคคี ชุมชนนุรุสสุตา และชุมชนมิตรไมตรี นอกจากนี้ยังมีบริเวณนอกชุมชน ได้แก่ ซอยประชาอุทิศ 75 และซอยครุโน เนื่องจากเขตทุ่งครุเป็นพื้นที่ที่มีจำนวนเกษตรกรผู้เลี้ยงแพะมากเป็นอันดับ 3 ของกรุงเทพมหานคร รองจากเขตหนองจอกและมีนบุรี ประกอบกับเป็นพื้นที่เขตต่อเนื่องหรือเขตชั้นกลางด้านตะวันตกของกรุงเทพมหานคร ซึ่งถือเป็นพื้นที่รองรับการขยายตัวของเขตเมืองชั้นใน โดยปัจจุบันมีหลายพื้นที่ในเขตทุ่งครุถูกประกาศให้เป็นพื้นที่สีเหลือง ส่งผลทำให้เกษตรกรผู้เลี้ยงแพะในพื้นที่ได้รับผลกระทบโดยตรงจากการขยายตัวของเมืองมากกว่าเกษตรกรผู้เลี้ยงแพะเขตอื่นๆ ของกรุงเทพมหานคร ผู้ศึกษาเก็บรวบรวมข้อมูลโดยใช้การสัมภาษณ์แบบปลายเปิดในการสัมภาษณ์เชิงลึกกับกลุ่มผู้ให้ข้อมูล และการสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการกับเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องกับกลุ่มเกษตรกรผู้เลี้ยงแพะใน

เขตทุ่งครุ รวมถึงการสำรวจสภาพทั่วไปของกลุ่มเกษตรกรผู้เลี้ยงแพะเขตทุ่งครุ ด้วยการสังเกตแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆของกลุ่ม การประมวลผลและวิเคราะห์ข้อมูล ผู้ศึกษาได้นำเอาข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ สังเกต และการบันทึก มาวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) โดยจำแนกหมวดหมู่ตามประเด็นที่ตั้งวัตถุประสงค์ไว้ เพื่อให้สามารถตอบวัตถุประสงค์ที่กำหนด และเปรียบเทียบข้อค้นพบจากการศึกษาครั้งนี้กับองค์ความรู้ที่ทบทวน

ผลการวิจัย

ความเป็นมาและพัฒนาการของกลุ่มของเกษตรกรผู้เลี้ยงแพะในเขตทุ่งครุ

ในอดีตเขตทุ่งครุเป็นพื้นที่เกษตรกรรม มีสภาพพื้นที่เป็นที่ราบลุ่ม ประกอบกับมีแหล่งน้ำจากแม่น้ำเจ้าพระยา และคลองที่เชื่อมต่อกันหลายแห่ง ทำให้พื้นที่เขตทุ่งครุมีความอุดมสมบูรณ์ จึงเอื้อต่อการทำเกษตรกรรมหลากหลายประเภท โดยแขวงทุ่งครุประกอบอาชีพทำนาเป็นหลัก ส่วนแขวงบางมดประกอบอาชีพทั้งทำนา และทำสวน ผลผลิตที่มีชื่อเสียงและเป็นที่ยอมรับโดยทั่วไปของเขตทุ่งครุ ได้แก่ ส้มบางมด และมะม่วงนวลจันทร์ นอกจากนี้ยังมีการเลี้ยงสัตว์ประเภทแพะ แกะ วัว ไก่และปลา โดยส่วนใหญ่นิยมเลี้ยงแพะมากที่สุด เนื่องจากประชากรในพื้นที่เขตทุ่งครุมีชาวไทยมุสลิมอาศัยอยู่เป็นจำนวนมาก ต่อมามีการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินเป็นแหล่งที่อยู่อาศัยมากขึ้น มีการสร้างเส้นทางคมนาคม อาคาร และหมู่บ้านต่างๆทับเส้นทางน้ำไหล ทำให้ไม่มีพื้นที่รองรับน้ำเค็ม รวมถึงน้ำเสียจากการขยายตัวของเมือง คุณภาพน้ำจึงลดลง ทั้งน้ำเค็มและน้ำเสียทะลักเข้ามาในพื้นที่เกษตรกรรม ส่งผลกระทบต่อเกษตรกรในพื้นที่อย่างมาก โดยเฉพาะเกษตรกรชาวสวนส้ม มะม่วงและมะพร้าว ทำให้เกษตรกรบางรายต้องย้ายถิ่นฐานออกไป และบางรายเปลี่ยนอาชีพมาเลี้ยงแพะแทน เนื่องจากแพะเป็นสัตว์ที่ชาวมุสลิมเลี้ยงไว้บริโภคและใช้ทางพิธีกรรมต่างๆ ของศาสนาอิสลาม อีกทั้งยังเป็นสัตว์ที่เลี้ยงง่าย ขยายพันธุ์เร็ว ทนต่อสภาพแวดล้อมต่างๆได้ และใช้พื้นที่น้อย อาชีพเลี้ยงแพะจึงเป็นที่นิยมมากขึ้นในเขตทุ่งครุ

ต่อมาใน ปี 2544 เกิดปัญหาการร้องเรียนกับเกษตรกรผู้เลี้ยงแพะบางราย โดยเป็นการร้องเรียนประเภทเหตุเดือดร้อนรำคาญในเรื่องของกลิ่นมูลแพะและเสียงแพะ จากเพื่อนบ้านที่อาศัยอยู่ใกล้เคียงกัน และชาวบ้านบางรายเกิดความวิตกกังวลเรื่องโรคระบาดของสัตว์ที่อาจจะแพร่เชื้อมาสู่คนได้ ซึ่งการร้องเรียนดังกล่าวเป็นการร้องเรียนอย่างไม่เป็นทางการ เพราะไม่มีการชี้แจงเป็นลายลักษณ์อักษร เป็นเพียงการร้องเรียนแบบปากเปล่ากับฝ่ายสิ่งแวดล้อม สำนักงานเขตทุ่งครุ ให้เข้ามาดูแลและตรวจสอบปัญหาทางเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องจึงเข้ามาตรวจสอบ พร้อมทั้งตักเตือนเกษตรกรห้ามมิให้กระทำการใดๆ ที่รบกวนบุคคลอื่นๆ ที่อาศัยอยู่ใกล้เคียงกับฟาร์มแพะ และต้องมีการปรับปรุงการเลี้ยงหรือการจัดการฟาร์มให้เป็นระบบมากขึ้น เพื่อการประกอบอาชีพอย่างยั่งยืนโดยไม่สร้างความรำคาญ หรือรบกวนผู้อื่น และป้องกันโรคระบาดของสัตว์ หากยังมีการร้องเรียนเกิดขึ้นอีก เกษตรกรจะต้องยุติการประกอบอาชีพเลี้ยงแพะในพื้นที่นั้นๆ ทั้งนี้ การเกิดปัญหาดังกล่าวจึงทำให้ผู้เลี้ยงแพะในพื้นที่ประมาณ 12 คน รวมตัวกัน เพื่อปรึกษาหาทางแก้ไขปัญหาก็อาจเกิดขึ้นอีกกับเกษตรกรรายอื่นๆ และต้องการอยู่ร่วมกับชุมชนอย่างสงบสุข โดยปราศจากความขัดแย้ง โดยมีแกนนำ คือ นายเกษม มหันตเกียรติ นายสุทิน พงศ์เพ็ญชัย นายอนิรุทธิ์ นุซมี นายสมมารด ยูซุบ และนายมะเล็ก อับดุลเลาะห์ นำปัญหาของเกษตรกรปรึกษากับทางสำนักงานเขตทุ่งครุ จึงมีแนวทางการแก้ไขปัญหาโดยแนะนำให้จดทะเบียนเป็นกลุ่มอาชีพกับทางสำนักงานเขตทุ่งครุ และปศุสัตว์จังหวัดกรุงเทพมหานคร เพื่อให้ทางสำนักงานเขตทุ่งครุรับรองอาชีพการเลี้ยงสัตว์ให้กับเกษตรกรผู้เลี้ยงแพะในพื้นที่ และเพื่อได้รับการส่งเสริมและสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้อง อาทิ สำนักงานปศุสัตว์พื้นที่กรุงเทพมหานคร และสำนักงานเกษตรเขตตลิ่งชัน

ในปี 2545 เกษตรกรผู้เลี้ยงแพะจำนวน 12 คน ได้รวมตัวกันจดทะเบียนเป็นกลุ่มอาชีพ “กลุ่มผู้เลี้ยงแพะแกะทุ่งครุ” กับสำนักงานเขตทุ่งครุ และปศุสัตว์จังหวัดกรุงเทพมหานคร เมื่อวันที่ 27 กุมภาพันธ์ 2545 ทำให้ปัญหาการร้องเรียนประเภทเหตุเดือดร้อนรำคาญในเรื่องของกลิ่นมูลแพะและเสียงแพะของเกษตรกรมีอัตราลดลง เนื่องจากเกษตรกรผู้เลี้ยงแพะได้รับการส่งเสริมและสนับสนุนแนวทางการแก้ไขปัญหาจากทางหน่วยงานภาครัฐ โดยเน้นการยกระดับมาตรฐานการเลี้ยงให้ถูกสุขลักษณะมากขึ้น ต่อมา

ผู้เลี้ยงแพะรายอื่นๆเริ่มสนใจเข้าร่วมกลุ่มมากขึ้น เมื่อมีสมาชิกจำนวน 31 คน ทางกลุ่มผู้เลี้ยงแพะแกะทุ่งครุจึงขอจัดตั้งเป็น “ชมรมผู้เลี้ยงแพะ-แกะ” กับฝ่ายพัฒนาชุมชนและสวัสดิการสังคม สำนักงานเขตทุ่งครุ เพื่อรองรับการเพิ่มขึ้นของสมาชิก

เมื่อชมรมผู้เลี้ยงแพะ-แกะ มีเกษตรกรผู้เลี้ยงแพะสนใจเข้าร่วมชมรมเพิ่มมากขึ้น ทางสำนักงานเขตทุ่งครุจึงผลักดันให้มีการจดทะเบียนเป็นกลุ่มเกษตรกรผู้เลี้ยงสัตว์กับทางกรมส่งเสริมสหกรณ์พื้นที่ 1 กรุงเทพมหานคร ในปี 2546 โดยมีสำนักงานปศุสัตว์พื้นที่กรุงเทพมหานคร และสำนักงานเกษตรเขตตลิ่งชันร่วมสนับสนุนการจัดตั้งกลุ่มเกษตรกรอย่างเป็นทางการ เป็นการผลักดันให้กลุ่มเกษตรกรมีสภาพเป็นนิติบุคคล เพื่อสามารถดำเนินธุรกิจช่วยเหลือตนเองได้และสร้างโอกาสให้แก่เกษตรกรที่ต้องการทำการเลี้ยงสัตว์ทุกชนิด รวมถึงการผลิตพืช อาหารสัตว์และกิจกรรมอื่นๆที่เกี่ยวข้องกับการปศุสัตว์ เข้ามามีส่วนร่วมและช่วยเหลือซึ่งกันและกันในการประกอบอาชีพ กลุ่มเกษตรกรได้ดำเนินการจดทะเบียนขึ้นเมื่อวันที่ 31 กรกฎาคม 2546 เลขทะเบียนที่ กทม. 3/2546 โดยทางกรมส่งเสริมสหกรณ์ให้ชื่อเป็นนิติบุคคลว่า “กลุ่มเกษตรกรผู้เลี้ยงสัตว์ทุ่งครุ” เริ่มแรกมีสมาชิกเข้าร่วมกลุ่มจำนวน 31 คน หลังจากจดทะเบียนกับกรมส่งเสริมสหกรณ์แล้ว หน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้อง ทั้งกรมส่งเสริมสหกรณ์ สำนักงานเขตทุ่งครุ สำนักงานเกษตรเขตตลิ่งชันและสำนักงานปศุสัตว์พื้นที่กรุงเทพมหานครได้เข้ามาให้คำปรึกษา แนะนำ อบรม และร่วมแก้ไขปัญหาในหลายๆ ด้านแก่กลุ่มเกษตรกร เพื่อให้กลุ่มเกษตรกรสามารถเข้าสู่มาตรฐานการเลี้ยงที่ถูกต้องตามพระราชบัญญัติการเลี้ยงสัตว์ ปัจจุบันปี 2558 มีสมาชิกที่เข้าร่วมกลุ่มจำนวน 53 คน

ในปัจจุบัน ปี 2558 ทางกลุ่มเกษตรกรผู้เลี้ยงสัตว์ทุ่งครุ ได้ส่งรายชื่อสมาชิกทั้งหมดเข้าร่วมเป็นสมาชิกของสภาเกษตรกรกรุงเทพมหานคร ตามเงื่อนไขของเครือข่ายเกษตรกรเลี้ยงแพะแห่งประเทศไทย เพื่อได้รับการส่งเสริมและสนับสนุนกิจกรรมและงบประมาณในด้านต่างๆ

วัตถุประสงค์ของกลุ่ม

1. เพื่อส่งเสริมให้ผู้มีอาชีพเลี้ยงสัตว์ดำเนินกิจกรรมร่วมกัน แลกเปลี่ยนความรู้ ความเข้าใจ และ ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ในการประกอบอาชีพ หรือร่วมกันแก้ไขปัญหาต่างๆ ของสมาชิกกลุ่ม รวมถึงการช่วยเหลือส่วนรวม
2. ส่งเสริมความรู้ทางวิชาการเกี่ยวกับการเกษตรให้แก่สมาชิก เพื่อพัฒนาศักยภาพของเกษตรกรให้สามารถพึ่งพาตนเอง และดำรงอาชีพอยู่ได้อย่างยั่งยืน โดยเน้นพัฒนาการเลี้ยงและคุณภาพผลผลิตให้ดีขึ้น
3. รวบรวมและให้บริการด้านข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับการเกษตรและงานกิจกรรมอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องของกลุ่ม จากหน่วยงานภาครัฐและเอกชน รวมถึงเผยแพร่ด้านวิชาการเกษตรให้แก่ทั้งสมาชิกและบุคคลภายนอกที่สนใจ
4. เพื่อปรับปรุงวิธีการเลี้ยง และการจัดการฟาร์มให้เป็นระบบตามระเบียบที่สอดคล้องกับสถานการณ์ของชุมชน
5. ส่งเสริมกิจกรรมของกลุ่มเยาวชน และกลุ่มอาชีพการเกษตรอื่นๆ ในพื้นที่
6. เพื่อเป็นศูนย์กลางในการประสานงานกับภาครัฐ องค์กร และหน่วยงานต่างๆ และร่วมดำเนินงานกับทางราชการตามกฎหมายการเลี้ยงสัตว์
7. เพื่อเป็นศูนย์กลางการซื้อขาย แลกเปลี่ยน และปรับปรุงสายพันธุ์แพะระหว่างสมาชิก รวมถึงการจัดหาอุปกรณ์การเลี้ยง เช่น อาหารเสริม และยารักษาโรค ให้แก่สมาชิก

โครงสร้างในการบริหารงานของกลุ่มเกษตรกรเลี้ยงสัตว์ทุ่งครุ

ใช้วิธีการบริหารตามระเบียบข้อบังคับกลุ่มเกษตรกร คือ มีคณะกรรมการบริหารงานที่ได้จากการเลือกตั้งหรือโหวตคะแนนเสียงในที่ประชุมของกลุ่ม ซึ่งทำการเลือกทุกๆ 2 ปี ทำหน้าที่บริหารงานกลุ่มให้มีประสิทธิภาพ พร้อมทั้งให้การดูแลสมาชิกอย่างทั่วถึง โดยมีการวางโครงสร้างของคณะกรรมการบริหารงานกลุ่มในปัจจุบัน ได้แก่ 1) ประธานกลุ่ม 2) รองประธานกลุ่ม 3) เลขานุการ 4) เหรัญญิก 5) ประชาสัมพันธ์ 6) ผู้ช่วยเลขา และ 7) ผู้ช่วยประชาสัมพันธ์

นอกจากนี้ยังมีการแบ่งกลุ่มสมาชิกออกเป็นกลุ่มโซนตามพื้นที่ที่มีสมาชิกเลี้ยงสัตว์อาศัยอยู่ เนื่องจากกลุ่มเกษตรกรผู้เลี้ยงแพะมีสมาชิกกระจายอยู่ทั้งในชุมชนและนอกชุมชนพื้นที่เขตทุ่งครุ ดังนั้น บริเวณชุมชนของแขวงทุ่งครุที่มีการเลี้ยงแพะ 5 ชุมชน ได้แก่ ชุมชนดาริซีน ชุมชนชมทรัพย์ ชุมชนคอสติน ชุมชนดาร์ลอบาเดห์ ชุมชนคลองรางจาก และบริเวณชุมชนของแขวงบางมดที่มีการเลี้ยงแพะ 3 ชุมชน ได้แก่ ชุมชนสามัคคี ชุมชนนุรุสสุดา และชุมชนมิตรไมตรี นอกจากนี้ยังมีบริเวณนอกชุมชน ได้แก่ ซอยประชาอุทิศ 75 และซอยครุใน การกระจายตัวของสมาชิกทำให้ทางกลุ่มทำการประสานงานและเผยแพร่ข้อมูลข่าวสาร หรือดำเนินกิจกรรมต่างๆ ได้ยาก จึงต้องมีการแบ่งเป็นกลุ่มเป็น 6 โซน โดยสมาชิกที่อยู่ในแต่ละโซนจะทำการเลือกหัวหน้าหน่วยเกษตรกรรมหรือหัวหน้าโซนขึ้นมา 1 คน เพื่อทำหน้าที่ดูแล ให้คำปรึกษา เผยแพร่ข่าวสาร และช่วยแก้ปัญหาต่างๆ ให้แก่สมาชิก รวมถึงทำหน้าที่เป็นผู้ประสานงานระหว่างสมาชิกกับกลุ่มเกษตรกรและรายงานปัญหาให้คณะบริหารงานกลุ่มทราบ เพื่อให้ทางคณะบริหารงานกลุ่มนำปัญหาต่างๆ ไปปรึกษากับหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องต่อไป ซึ่ง 6 โซน ที่ได้กล่าวไว้มีดังนี้ (1) โซนประชาอุทิศ 54 (2) โซนประชาอุทิศ 69 (3) โซนประชาอุทิศ 72 (4) โซนประชาอุทิศ 75 (5) โซนประชาอุทิศ 76 (6) โซนครุใน

กระบวนการเสริมสร้างความเข้มแข็งของกลุ่มเกษตรกรผู้เลี้ยงแพะในเขตทุ่งครุ

สำหรับกระบวนการเสริมสร้างความเข้มแข็งของกลุ่มเกษตรกรผู้เลี้ยงแพะในเขตทุ่งครุ ประกอบด้วย 3 ขั้นตอนหลัก ได้แก่

1) ขั้นการจัดตั้งกลุ่ม โดยเริ่มตั้งแต่สถานการณ์ที่เป็นประเด็นปัญหา คือ การถูกชาวบ้านบริเวณใกล้เคียงร้องเรียนและความไม่มั่นใจในความปลอดภัยเรื่องโรคระบาดของแพะที่อาจส่งผลกระทบต่อชุมชน เกษตรกรผู้เลี้ยงแพะที่ประสบปัญหาและต้องการแก้ไขปัญหาจึงรวมตัวกันด้วยความสมัครใจ เพราะมีความต้องการแก้ไขปัญหาเหมือนกัน โดยดำเนินการค้นหาผู้นำที่สมาชิกเห็นว่ามีเหมาะสมมาบริหารงานกลุ่ม เพื่อตอบสนองความต้องการร่วมกัน เกษตรกรผู้เลี้ยงแพะรายอื่นๆ มีความสนใจเข้าร่วมมากขึ้น เนื่องจากเห็นว่ากลุ่มสามารถสร้างประโยชน์ให้กับตนเองและป้องกันปัญหาที่อาจเกิดขึ้นกับส่วนรวมได้ จากการสัมภาษณ์ถึงความต้องการของสมาชิก พบว่า สาเหตุส่วนใหญ่ในการเข้าร่วมกลุ่ม เพราะต้องการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและเรียนรู้ซึ่งกันและกัน รวมถึงการพัฒนาความสามารถในการเลี้ยงและการดูแลแพะอย่างถูกสุขลักษณะและได้มาตรฐานตามที่ทางหน่วยงานภาครัฐกำหนด เพื่อสามารถนำความรู้ที่ได้มาพัฒนาตนเอง และต้องการให้อาชีพเลี้ยงแพะเป็นที่ยอมรับของชุมชน ไม่ต้องการให้มีความขัดแย้งหรือสร้างปัญหาให้แก่ชุมชนอีก เกษตรกรจึงมุ่งมั่นพัฒนาและพร้อมเรียนรู้สิ่งใหม่ๆ ที่สร้างประโยชน์ให้แก่ตนเองและส่วนรวมได้ไปพร้อมๆ กัน โดยอาศัยการมีอาชีพ ศาสนา และวัฒนธรรมที่ใกล้เคียงกัน เนื่องจากส่วนใหญ่นับถือศาสนาอิสลาม จึงมีวัฒนธรรมและความเชื่อแบบเดียวกัน ทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนความรู้ และสร้างความเข้าใจต่อกันได้ง่าย การเลี้ยงแพะส่วนใหญ่เกิดจากการมีใจรักและผูกพันเนื่องจากการสืบทอดการเลี้ยงแพะกันมาแบบรุ่นต่อรุ่น สมาชิกของกลุ่มเกษตรกรผู้เลี้ยงแพะส่วนใหญ่เป็นเพศชายอยู่ในวัยทำงานหรือมีอายุ 23-60 รองลงมาคือ วัยสูงอายุหรือมีอายุมากกว่า 60 ปีขึ้นไป ส่วนเพศหญิงที่เป็นสมาชิก ส่วนใหญ่แลกเปลี่ยนเรียนรู้และดำเนินงานที่เน้นการสร้างสรรคและอาศัยความละเอียดอ่อนหรือประณีตมากกว่า โดยเน้นการเข้ารับฝึกอบรมเสริมสร้างอาชีพ เช่น เกษตรกรผู้เลี้ยงแพะที่อยู่ในชุมชนดาร์ลอบาเดห์ ได้มีการนำนมแพะมาแปรรูปเป็นทองม้วนนมแพะและสบู่นมแพะ พัฒนาจนกลายเป็นวิสาหกิจชุมชนของกลุ่มแม่บ้านเกษตรกร ซึ่งได้รับการสนับสนุนจากฝ่ายพัฒนาชุมชนและสวัสดิการสังคมของสำนักงานเขตทุ่งครุ แต่หากมีงานสำคัญ เช่น งานเกษตรแฟร์ทุ่งครุ ซึ่งมีการจัดขึ้นทุกๆ ปี เกษตรกรผู้เลี้ยงแพะทั้งชายและหญิงมีความสนใจที่จะเข้าร่วมช่วยเหลือ ทำหน้าที่ตามความถนัดของแต่ละคนและรับผิดชอบจัดงานต่างๆ ร่วมกันในนามกลุ่ม แสดงให้เห็นว่ากลุ่มเกษตรกรผู้เลี้ยงแพะในเขตทุ่งครุไม่ได้มีการแบ่งแยกเพศตามกิจกรรมต่างๆ และเชื่อว่าทั้งเพศชายและหญิงต่างเป็นแรงสนับสนุน และผลักดันให้การดำเนินกิจกรรมของกลุ่มเกิดความสำเร็จ

2) ขั้นการเคลื่อนไหวของกลุ่ม มีเป้าหมายเพื่อให้สมาชิกกลุ่มมีความรู้สึกว่าคุณค่าและเป็นส่วนหนึ่งที่สำคัญของกลุ่ม ด้วยการกระตุ้นให้เกิดการมีส่วนร่วมในกิจกรรม หน้าที่และความรับผิดชอบต่างๆ ร่วมกัน โดยมีวัตถุประสงค์เดียวกัน คือ การพัฒนากลุ่มอย่างสร้างสรรค์ เกษตรกรก็จะได้รับผลประโยชน์ร่วมจากการพัฒนาในเรื่องนั้นๆ ไปด้วย ซึ่งกิจกรรมของกลุ่มเกษตรกร

ผู้เลี้ยงแพะในเขตทุ่งครุ มีดังนี้ (1) กลุ่มมีการจัดการประชุมสามัญประจำปี เพื่อแถลงกิจการ ผลการดำเนินงานของกิจกรรมต่าง บัญชีรายรับ-รายจ่ายที่ผ่านมาในรอบปี และการแจ้งกิจกรรมที่ต้องปฏิบัติร่วมกันให้สมาชิกทุกคนได้ทราบ รวมถึงการคัดเลือกประธานและคณะบริหารงานกลุ่มใหม่ เมื่อครบกำหนดวาระ ซึ่งมีการเลือกในทุกๆ 2 ปี นอกจากนี้ยังมีการประชุมคณะผู้บริหารงานกลุ่มเดือนละ 1 ครั้ง และอาจมีการประชุมย่อยเมื่อเกิดปัญหาต่างๆขึ้นหรือมีเปลี่ยนแปลงการดำเนินกิจกรรมและนโยบายต่างๆ เพื่อให้ทางสมาชิกกลุ่มทราบและมีสิทธิ์ตัดสินใจในทุกๆ ขั้นตอน เช่น (2) มีกิจกรรมที่ส่งเสริมแนวความคิด และยกระดับจิตใจ ให้สมาชิกมีความกระตือรือร้นและความเสียสละในการทำงาน เพื่อผลประโยชน์ส่วนรวม เช่น กิจกรรมที่ส่งเสริมให้มีการพัฒนาอาชีพการเลี้ยงสัตว์แบบผสมผสาน การเพิ่มประสิทธิภาพการเลี้ยงสัตว์อย่างปลอดภัย รวมถึงการแนะนำการเลี้ยงที่เป็นมิตรต่อชุมชนและสิ่งแวดล้อมจากสำนักงานปศุสัตว์พื้นที่กรุงเทพมหานคร เพื่อเป็นทางเลือกในการประกอบอาชีพได้อย่างมีประสิทธิภาพ (3) ส่งเสริมระเบียบวินัย เพื่อให้สมาชิกทุกคนปฏิบัติตาม โดยยึดหลักระเบียบและกฎเกณฑ์ ตามข้อบังคับกลุ่มเกษตรกร และส่งเสริมการสร้างวินัยในแต่ละคนด้วยการยึดหลักกิจกรรม 5ส เพื่อมุ่งพัฒนาสมาชิกกลุ่มให้รู้จักการมีระเบียบ ซึ่งเน้นความเรียบร้อย ประโยชน์ใช้สอย และความประหยัด หลักการของ 5ส คือ สะสาง สะดวก สะอาด สุขลักษณะ และสร้างนิสัย โดยนำไปปฏิบัติกับการจัดการโรงเรือนและการเลี้ยงแพะของตนเอง (4) ส่งเสริมกิจกรรมต่างๆที่พัฒนาความสามารถของเกษตรกรได้ เช่น ทางกลุ่มได้มีการคัดเลือกอาสาสมัครไปฝึกอบรม “อาสาปศุสัตว์” กับทางกรมปศุสัตว์ ซึ่งปัจจุบันผ่านการอบรมมาแล้ว 2 คน มีหน้าที่ให้คำปรึกษา และแนะนำการจัดการเลี้ยงแพะอย่างถูกวิธี รวมถึงประสานเรื่องวัคซีน ยารักษาโรค และการตรวจสอบโรคระบาดกับทางเจ้าหน้าที่ปศุสัตว์ในพื้นที่โดยตรง การให้ความร่วมมือกับโครงการต่างๆของทางหน่วยงานภาครัฐ เช่น โครงการทำวัคซีนให้กับแพะเมื่อถึงระยะเวลาที่กำหนด และโครงการ “แพะทุ่งครุปลอดโรคทุกตัว” ประจำปี 2558 กับทางสำนักงานปศุสัตว์พื้นที่กรุงเทพมหานคร ด้วยการเจาะเลือดแพะที่มีคุณสมบัติตามเกณฑ์ที่กำหนดเพื่อหาโรคแท้งติดต่อ หรือ *Brucella Melitensis* ซึ่งเป็นโรคที่ติดต่อมาสู่คนได้ จึงควรตรวจสอบสุขภาพแพะปีละครั้ง วิธีป้องกันที่ดีที่สุดคือ ทำลายแพะที่เป็นโรค รวมถึงกิจกรรมการฝึกอบรมการแปรรูปผลิตภัณฑ์ เช่น นำนมแพะมาทำเป็นชีส นมเปรี้ยว นมพาสเจอร์ไรซ์ ทองม้วนนมแพะ และสบู่นมแพะ ฯลฯ เพื่อต่อยอดอาชีพ ซึ่งได้รับการสนับสนุนจากทั้งทางฝ่ายพัฒนาชุมชนและสวัสดิการสังคมของสำนักงานเขตทุ่งครุ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีพระจอมเกล้าธนบุรี และมหาวิทยาลัยราชภัฏจันทรเกษม (5) ส่งเสริมกิจกรรมทางวิชาการโดยทางกลุ่มให้ความร่วมมือและเข้าร่วมฝึกอบรมกับทั้งทางหน่วยงานภาครัฐและสถาบันการศึกษาที่สนใจส่งเสริมและสนับสนุนความรู้ให้แก่กลุ่ม เช่น มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีพระจอมเกล้าธนบุรีได้ทำการวิจัยร่วมกับทางกลุ่มเกษตรกรผู้เลี้ยงแพะ เรื่องการทำแก๊สชีวภาพจากมูลแพะ เป็นเรื่องที่ทางกลุ่มให้ความสนใจอย่างมาก เนื่องจากการกำจัดมูลแพะยังคงเป็นปัญหาของเกษตรกรอยู่ โดยแพะแต่ละตัวถ่ายมูลออกมาวันละ 300-500 กรัม ผู้เลี้ยงแพะจึงต้องมีการจัดการกลิ่นและกำจัดของเสียอย่างถูกวิธีและไม่ส่งผลกระทบต่อชุมชน มูลแพะจะส่งกลิ่นแรงมากขึ้นช่วงหน้าฝน ทำให้เกษตรกรต้องหาวิธีแก้ไข เพื่อลดผลกระทบที่จะเกิดขึ้นต่อคนในชุมชนและแพะเอง เนื่องจากกลิ่นมูลแพะ หากมีการสะสมมากและกลายเป็นแก๊สลอยตัวขึ้นมาภายในโรงเรือน จะส่งผลกระทบต่อแพะโดยตรง ทำให้แพะหายใจไม่สะดวก อาจเป็นสาเหตุที่ทำให้แพะเจริญเติบโตช้าและป่วยง่าย เพราะสุขภาพร่างกายไม่แข็งแรง วิธีกำจัดกลิ่นมูลแพะของเกษตรกรที่นิยมปฏิบัติมีหลากหลายวิธี เช่น เกษตรกรบางรายใช้น้ำยาฆ่าเชื้อผสมน้ำฉีดพ่นให้ทั่วโรงเรือน พร้อมทั้งนำปูนขาวโรยรอบๆโรงเรือน เพื่อกำจัดกลิ่นและแมลงรบกวน ซึ่งถือเป็นวิธีที่ได้ผลดีแต่ต้องใช้ทุนสูง เกษตรกรบางรายจึงใช้น้ำหมักชีวภาพฉีดพ่นให้ทั่วโรงเรือนแทน และบางรายมีการเลี้ยงทั้งแพะและปลา จึงสามารถกำจัดมูลแพะได้โดยนำมาเป็นอาหารปลาและเป็นปุ๋ยสำหรับเติมบ่อปลา เป็นต้น (6) กิจกรรมที่นอกเหนือจากการดำเนินงานตามวัตถุประสงค์ที่เกี่ยวกับการประกอบอาชีพของสมาชิก ซึ่งเป็นกิจกรรมที่ช่วยสร้างภาพลักษณ์ที่ดีให้กับกลุ่ม และสร้างความสัมพันธ์อันดีระหว่างกลุ่มเกษตรกรผู้เลี้ยงแพะกับชุมชนโดยรอบ รวมถึงช่วยลดความมีอคติของบุคคลบางกลุ่มที่มีต่อเกษตรกรผู้เลี้ยงแพะได้ กิจกรรมดังกล่าว หมายถึง กิจกรรมการบำเพ็ญกุศลของกลุ่ม ได้แก่ การร่วมกิจกรรมหารายได้ให้แก่องค์กรสาธารณกุศล ทุนช่วยเหลือเด็กกำพร้า ทุนบำรุงรักษาศาสนสถาน รวมถึงความร่วมมือกับชุมชนอันก่อให้เกิดประโยชน์ร่วมกัน เช่น การร่วมจัดการทัศนียภาพในพื้นที่ให้ดูโล่งและสะอาดตา โดยการตัดแต่งต้นไม้หรือถางหญ้า บริเวณถนน คูคลองต่างๆในเขตพื้นที่ ซึ่งทางเกษตรกรได้นำหญ้า ใบกระถิน ใบมะม่วงและผักตบชวาที่ได้จากการทำกิจกรรมมาเป็นอาหาร

ให้แก่แพะได้อีกด้วย (7) ส่งเสริมความสัมพันธ์อันดีต่อกันระหว่างสมาชิกกลุ่ม โดยมีการกระจายบทบาทหน้าที่ให้แก่สมาชิกกลุ่มที่มีความเสียสละและความพร้อมในการบริหารงานร่วมกับกลุ่ม รวมถึงการสร้างบทบาทหน้าที่ให้แก่สมาชิก ด้วยการให้สมาชิกมีสิทธิ์ในการตัดสินใจในเรื่องต่างๆ ทั้งการเลือกตั้งคณะกรรมการกลุ่ม การเลือกหัวหน้าโซนของแต่ละโซน การตัดสินใจเข้าร่วมกิจกรรมต่างๆ การแสดงความคิดเห็นและเสนอแนะแนวทางในการแก้ไขปัญหาหรือการพัฒนาในด้านต่างๆ (8) ส่งเสริมผลประโยชน์ร่วมกัน โดยการจัดสรรผลประโยชน์อย่างเป็นธรรม เช่น มีการจ่ายเงินปันผลที่ได้รับจากการบริหารงานกลุ่มให้กับสมาชิกทุกคนอย่างเท่าเทียมกัน ด้วยการบังคับให้สมาชิกทุกคนถือหุ้นจำนวนที่เท่ากัน รวมถึงการให้สมาชิกตัดสินใจว่าจะบริหารเงินปันผลที่แต่ละคนได้ไปในทิศทางใด ซึ่งส่วนใหญ่เงินปันผลที่ได้ในทุกๆ ปี จะมีจำนวน 100-300 บาท ซึ่งถือเป็นจำนวนที่ไม่มากนัก สมาชิกจึงเห็นสมควรให้ทางกลุ่มเก็บไว้เป็นทุนหมุนเวียนต่อไป เป็นการกระตุ้นให้สมาชิกมีความเสียสละผลประโยชน์ส่วนน้อย เพื่อประโยชน์ส่วนรวมของกลุ่ม

จะเห็นว่าทางกลุ่มเกษตรกรมีความกระตือรือร้น และพร้อมให้ความร่วมมือกับการดำเนินงานของทั้งทางหน่วยงานภาครัฐและสถาบันการศึกษาทุกระดับ เพราะเชื่อว่าการได้รับการส่งเสริมและสนับสนุนในด้านต่างๆ จะช่วยลดและขจัดปัญหาที่ส่งผลกระทบต่อทั้งตนเองและชุมชนได้ โดยการส่งเสริมผลประโยชน์ร่วมกันทางด้านการเรียนรู้ และการพัฒนาความสามารถของเกษตรกรเอง

3) ขั้นการเจริญเติบโตของกลุ่ม เน้นสร้างความสัมพันธ์และร่วมมือกับกลุ่มประเภทอื่นๆ โดยทางกลุ่มมีการร่วมมือกับกลุ่มเกษตรกรอื่นๆ ในพื้นที่ ด้วยการเน้นการร่วมวิชาการและร่วมแรงงานคนเข้าช่วยเหลือซึ่งกันและกัน เช่น การร่วมกันจัดงานทุ่งครุเกษตรแฟร์กับกลุ่มเกษตรกรอื่นๆ ในพื้นที่ ซึ่งทางกลุ่มได้เข้าร่วมและถือเป็นหน่วยงานของงานทุกๆ ปี และมีการจัดกิจกรรมประกวดแพะ โดยให้เกษตรกรผู้เลี้ยงแพะทั้งในและนอกพื้นที่สามารถเข้าร่วมการประกวดได้ เพื่อเป็นการพบปะพูดคุยและแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับผู้เลี้ยงแพะในพื้นที่ต่างๆ รวมถึงเป็นหน่วยงานในการผลักดันให้เกิดการฝึกอบรมและประสานงานกับหน่วยงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้องเพื่อกระตุ้นให้หน่วยงานภาครัฐและสถาบันการศึกษาเข้ามาช่วยส่งเสริมหรือสนับสนุนและเห็นถึงความสำคัญของกลุ่มเกษตรกรในพื้นที่ กลุ่มเกษตรกรผู้เลี้ยงแพะมีพัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่องจนสามารถจัดตั้งเป็นศูนย์ถ่ายทอดเทคโนโลยีการเลี้ยงแพะประจำเขตทุ่งครุ เพื่อเผยแพร่ความรู้ให้แก่กลุ่มเกษตรกรอื่นๆ ทั้งในและนอกพื้นที่ รวมถึงผู้ที่สนใจ ทั้งกลุ่มเยาวชนและกลุ่มนักศึกษาที่ต้องการเข้ามาศึกษาดูงานและแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในด้านต่างๆ กับเกษตรกร นอกจากนี้ยังมีการประสานงานกับกลุ่มเครือข่ายต่างๆ โดยการประสานความร่วมมือในด้านการตลาด ตลอดจนการแลกเปลี่ยนสายพันธุ์ การซื้อ การขาย และการหาช่องทางจำหน่ายผลิตภัณฑ์ร่วมกัน

ความสำเร็จจากการปรับปรุง เปลี่ยนแปลง และพัฒนาความสามารถในการประกอบอาชีพของกลุ่ม นอกจากจะทำให้กลุ่มได้รับรางวัลกลุ่มเกษตรกรเลี้ยงสัตว์ดีเด่นอันดับที่ 1 ปี 2552 และกลุ่มเกษตรกรเลี้ยงสัตว์ดีเด่นอันดับที่ 2 ปี 2553 จากกรมปศุสัตว์แล้ว ความสำเร็จในอีกมุมมองหนึ่ง คือ ความสามารถในการปรับตัวและการแก้ไขปัญหาต่างๆ เพื่อประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าส่วนตน จะเห็นได้ว่าสิ่งที่กลุ่มเกษตรกรผู้เลี้ยงแพะให้ความสำคัญมากที่สุด คือ ความรู้ ทักษะ เทคนิค และวิธีการต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการเลี้ยงแพะ เพื่อพัฒนาอาชีพและพัฒนาตัวเองให้เป็นที่ยอมรับในชุมชนและสังคม แสดงให้เห็นถึงสามารถในการอยู่ร่วมกับชุมชนได้อย่างสงบสุข ไม่เป็นต้นเหตุแห่งปัญหาใดๆ อีกต่อไป

สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

สรุปผลการวิจัย

ความรู้และทักษะในการเลี้ยงแพะแบบเดิมๆ ของเกษตรกร เป็นปัญหาที่ส่งผลต่อทั้งเกษตรกรและผู้อาศัยบริเวณใกล้เคียง จึงต้องมีการปรับเปลี่ยนพฤติกรรม และวิธีการเลี้ยงที่ถูกต้องและเป็นระบบมากขึ้น ซึ่งเกษตรกรเองไม่มีความรู้ และทักษะใหม่ๆ เทียบเท่ากับนักวิชาการ หรือผู้เชี่ยวชาญจากทางหน่วยงานภาครัฐ การรวมกลุ่มกันจึงเป็นตัวขับเคลื่อนให้เกิดการพัฒนาศักยภาพของเกษตรกร โดยการสร้างพลังต่อรองให้หน่วยงานของรัฐเข้ามาสนับสนุน และดำเนินกิจกรรมที่สอดคล้องกับอาชีพอย่างต่อเนื่อง

เมื่อมีการดำเนินงานกลุ่มได้ระยะหนึ่ง จึงเห็นสมควรที่จะเข้าร่วมมือกับกลุ่มอื่นๆ เพื่อส่งเสริมความรู้และให้ความช่วยเหลือแก่กลุ่มประเภทอื่นๆ ในพื้นที่ โดยเป็นหน่วยนำในการเผยแพร่ข้อมูลทางการเกษตร จนกลายเป็นแหล่งเรียนรู้พลังงานและการเกษตร รวมถึงให้ความร่วมมือกับเครือข่ายของกลุ่มผู้เลี้ยงแพะ เพื่อเป็นการขยายแนวความคิดและการตลาด โดยทำการซื้อขาย แลกเปลี่ยน และปรับปรุงสายพันธุ์แพะร่วมกัน จะเห็นได้ว่าสิ่งที่ทำให้กลุ่มเกษตรกรผู้เลี้ยงแพะเกิดความเข้มแข็งได้ นั่นคือ องค์ความรู้และทักษะใหม่ๆ ในการเลี้ยงแพะ อาทิ เทคนิคการดูแลแพะ การจัดการโรงเรือนอย่างเป็นระบบ และหลักสุขาภิบาลในการเลี้ยงแพะ ซึ่งเป็นการส่งเสริมให้สมาชิกกลุ่มมีความเข้มแข็งในการประกอบอาชีพ โดยสามารถสร้างรายได้เพิ่มมากขึ้น เนื่องจากนำความรู้และทักษะที่ได้มาใช้อย่างจริงจัง จึงทำให้แพะมีสุขภาพที่ดี เจริญเติบโตอย่างสมบูรณ์ และให้น้ำนมหรือเนื้อที่มีคุณภาพ สะอาดปลอดภัย นอกจากนี้ยังได้รับการยอมรับจากชุมชน ซึ่งพิสูจน์ได้จากประเด็นปัญหาเรื่องร้องเรียนที่ไม่เกิดขึ้นอีก นับตั้งแต่มีการปรับปรุงและพัฒนาการเลี้ยงที่คำนึงถึงสุขภาพแพะและความรับผิดชอบต่อชุมชน

อภิปรายผล

จากการศึกษากระบวนการเสริมสร้างความเข้มแข็งของกลุ่มเกษตรกรผู้เลี้ยงแพะในเขตทุ่งครุ พบว่า การรวมกลุ่มของเกษตรกรผู้เลี้ยงแพะในเขตทุ่งครุ ถือเป็นจุดเริ่มต้นของการพัฒนาความสามารถในการประกอบอาชีพให้แก่เกษตรกร โดยอาศัยปัญหาที่เกิดขึ้นเป็นแรงผลักดันให้เกษตรกรผู้เลี้ยงแพะทุกคนร่วมกันปรับปรุง พัฒนาการเลี้ยงและการดูแลฟาร์มแพะของตนเอง เพื่ออยู่ร่วมกับชุมชนได้อย่างสงบสุข โดยอาศัยกระบวนการเสริมสร้างความเข้มแข็งของกลุ่มที่เริ่มให้ความสำคัญตั้งแต่การจัดตั้งกลุ่ม ซึ่งอธิบายถึงการค้นหาประเด็นปัญหาและทรัพยากรต่างๆ ที่มีอยู่ เพื่อเตรียมการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ร่วมกันในขั้นการเคลื่อนไหวของกลุ่ม ที่มีเป้าหมายให้สมาชิกกลุ่มตระหนักและเห็นคุณค่าในบทบาทหน้าที่ของตนเอง โดยเน้นการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ร่วมกันตามวัตถุประสงค์หรือนโยบายของกลุ่ม เมื่อกลุ่มมีความพร้อมในการแก้ไขปัญหาจะสามารถขยายและสร้างพันธมิตรกับกลุ่มอื่นๆ เพื่อเข้าสู่ขั้นการเจริญเติบโตของกลุ่ม โดยการพัฒนากลุ่มอย่างต่อเนื่อง ด้วยการสร้างความสัมพันธ์และร่วมมือกับกลุ่มประเภทอื่นๆ เป็นการสร้างพลังอำนาจในการต่อรองและต่อสู้กับปัญหาในอนาคต เพื่อรักษาผลประโยชน์ของกลุ่มและการดำรงอยู่ของกลุ่มต่อไป ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของ พัทรินทร์ สิริสุนทร และ ยุพิน เกื่อนศรี (2551) ที่พบว่า กระบวนการพัฒนา เพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งแบบ 4 ขั้นตอน ได้แก่ ขั้นการเตรียมหรือการพัฒนาทรัพยากรบุคคล ขั้นการกำหนดประเด็นปัญหาและพัฒนาทางเลือกเพื่อดำเนินกิจกรรม ขั้นการดำเนินกิจกรรม และขั้นขยายเครือข่ายความร่วมมือ เป็นกระบวนการทางเลือกที่สามารถแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นกับกลุ่มเกษตรกรได้ โดยผลการดำเนินงาน 4 ขั้นตอนดังกล่าว สามารถทำให้กลุ่มเกษตรกรบรรลุเป้าหมายตามตัวชี้วัดที่กำหนดไว้ 8 ประการ คือ 1) มีการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาผสมผสานในการทำกิจกรรมกลุ่ม 2) การตอบสนองต่อปัญหามีประสิทธิภาพและมีความสำเร็จเพิ่มมากขึ้น 3) เกิดกระบวนการเรียนรู้ 4) มีการจัดการกลุ่มที่เป็นระบบ 5) การพัฒนาศักยภาพผู้นำเพิ่มขึ้น 6) สมาชิกกลุ่มได้รับผลประโยชน์อย่างยุติธรรม 7) มีการขยายผล และ 8) กลุ่มได้รับการยอมรับนับถือจากภายนอกเพิ่มขึ้น นอกจากนี้ยังสอดคล้องกับการศึกษาของ ทศนีย์ ดวงแยม (2555) ที่พบว่า กระบวนการสร้างความเข้มแข็งของกลุ่มเกษตรกร ประกอบด้วย 4 ขั้นตอนหลัก ได้แก่ ขั้นก่อร่างสร้างกลุ่ม ขั้นลงมือปฏิบัติการดำเนินกิจกรรม ขั้นเกิดความมั่นคงและฐานะทางเศรษฐกิจของกลุ่มฯ และขั้นเกิดพลังสามัคคี จะเห็นได้ว่ากระบวนการดังกล่าวเชื่อมโยงกับแนวคิดของ พัฒน์ บุญรัตพันธุ์ (2517) ซึ่งได้สรุปถึงหลักการรวมกลุ่ม 3 ขั้น 8 ตอน โดยแต่ละขั้นตอนจะมีองค์ประกอบสำคัญที่ทางกลุ่มควรยึดเป็นหลักเกณฑ์ไว้ ดังนี้ 1) ขั้นการจัดตั้งกลุ่ม มีองค์ประกอบสำคัญ คือ สถานการณ์ต่างๆ ที่ทำให้คนรวมตัวกัน ก่อให้เกิดการสร้างความต้องการร่วมกัน นำไปสู่การค้นหาผู้นำที่เหมาะสม และสมาชิกมีความสนใจในการเข้าร่วม ประกอบกับการมีสภาพแวดล้อม อาชีพ ศาสนา วัฒนธรรมและวิถีที่ใกล้เคียงกัน จึงทำให้เกิดความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน 2) ขั้นการเคลื่อนไหวของกลุ่ม ประกอบด้วย การส่งเสริมกิจกรรมต่างๆ ให้แก่สมาชิกกลุ่มอย่างต่อเนื่อง เป็นการสร้างผลประโยชน์ให้เกิดขึ้นร่วมกัน เพื่อยึดโยงให้กลุ่มคงอยู่ไม่แตกสลาย 3) ขั้นการเจริญเติบโตของกลุ่ม เน้นการเคลื่อนไหวร่วมกับกลุ่มอื่นๆ เพื่อทำให้กลุ่มขยายตัวไปสู่ความเจริญเติบโตยิ่งขึ้น

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะสำหรับการนำผลการวิจัยไปใช้

1. ทางกลุ่มควรมีการจัดกิจกรรมที่หลากหลายและสอดคล้องกับอาชีพของสมาชิกกลุ่ม และมีการจัดอย่างต่อเนื่อง เพื่อกระตุ้นให้สมาชิกกลุ่มสามารถพัฒนาและต่อยอดอาชีพได้ต่อไป
2. ทางกลุ่มควรมีการติดตามและประเมินผลการดำเนินกิจกรรมต่างๆ เพื่อให้ทราบถึงการมีส่วนร่วมของสมาชิก และสามารถนำผลประเมินมาใช้ในการวางแผนงานในปีต่อไป
3. ควรเปิดโอกาสให้สมาชิกคนอื่นๆที่ไม่มีตำแหน่งเป็นหนึ่งในคณะบริหารงานกลุ่มมาทำหน้าที่หรือรับผิดชอบงานแทน ซึ่งเป็นการหมุนเวียนสมาชิกมารับผิดชอบงานต่างๆ ร่วมกัน ถือเป็นการช่วยส่งเสริมให้สมาชิกมีความกล้าที่จะแสดงความสามารถในด้านต่างๆ หรือดึงศักยภาพของตนเองออกมาสร้างประโยชน์ให้แก่ส่วนรวมได้ เพื่อสร้างความร่วมมือและกระตุ้นให้สมาชิกมีส่วนร่วมในการปฏิบัติงานกลุ่มอย่างแท้จริง

ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรมีการศึกษาเชิงปริมาณควบคู่ไปกับกระบวนการเสริมสร้างความเข้มแข็งของกลุ่ม เพื่อแสดงให้เห็นถึงคุณภาพชีวิตของสมาชิก ทั้งทางด้านร่างกาย จิตใจ สังคม และเศรษฐกิจ ช่วงก่อนและหลังการเข้าร่วมกลุ่มได้อย่างชัดเจน
2. ควรศึกษาเปรียบเทียบกระบวนการเสริมสร้างความเข้มแข็งของกลุ่มเกษตรกรที่ได้รับผลกระทบจากการขยายตัวของเมือง และกลุ่มเกษตรกรที่กำลังได้รับผลกระทบจากการขยายตัวของเมือง เพื่อให้กลุ่มที่กำลังเผชิญปัญหานำผลที่ได้ไปพัฒนากลุ่มของตนต่อไป

รายการอ้างอิง

- ทัศนีย์ ดวงแยม. (2555). กระบวนการสร้างความเข้มแข็งของกลุ่มเกษตรกรโป่งน้ำร้อนที่ได้รับรางวัลสถาบันเกษตรกรดีเด่นแห่งชาติ ปี 2552 อำเภอฝาง จังหวัดเชียงใหม่. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, บัณฑิตวิทยาลัย, สาขาวิชาส่งเสริมการเกษตร.
- พัชรินทร์ สิริสุนทร, และ ยุพิน เกื้อนศรี. (2551). กระบวนการพัฒนาทางเลือก เพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งของกลุ่มเกษตรกร. พิษณุโลก: ดาวเงินการพิมพ์.
- พัฒน์ บุญยรัตพันธุ์. (2517). การสร้างพลังชุมชนโดยกระบวนการพัฒนาชุมชน. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช. (น. 150 – 166)
- สาวตรี ศรีปาน. (2552). กระบวนการเสริมสร้างความเข้มแข็งของกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์บ้านวังชุมเงิน ตำบลแม่แฝกใหม่ อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, บัณฑิตวิทยาลัย, สาขาวิชาการศึกษา นอกระบบ.
- สุวิภา ฤทธิจันทร์. (2550). ศึกษากระบวนการพัฒนากลุ่มแม่บ้านเกษตรกรไทรน้อย หมู่ที่ 7 ตำบลไทรน้อย อำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา. ปริญญานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, มหาวิทยาลัยมหิดล, บัณฑิตวิทยาลัย, สาขาวิชาพัฒนาชนบทศึกษา.

กระบวนการฟื้นฟูผักพื้นบ้านปลอดสารพิษ กรณีศึกษาวัดสวนแก้ว ต.บางเลน อ.บางใหญ่ จ.นนทบุรี
The Community's Organic Farming Revitalization: A case study of Wat Suan Kaew Community

อุตสา นิลสนธิ*
Utsa Nilsonthi

บทคัดย่อ

การศึกษาเรื่องการฟื้นฟูผักพื้นบ้านปลอดสารพิษของชุมชนวัดสวนแก้ว มีวัตถุประสงค์เพื่อการศึกษากระบวนการฟื้นฟูผักพื้นบ้าน และศึกษาการใช้องค์ความรู้ในด้านต่างๆ เพื่อใช้ในการผลิตและการบริโภคผักพื้นบ้าน ซึ่งเป็นการศึกษาเชิงคุณภาพจากกลุ่มตัวอย่างคือครอบครัวชุมชนวัดสวนแก้วบ้านบางเลนและกลุ่มเกษตรกรด้านสิ่งแวดล้อมพื้นบ้านในชุมชนวัดสวนแก้ว โดยทำการเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยการศึกษาภาคสนามจากการสังเกตแบบมีส่วนร่วม ผลการศึกษา พบว่า กระบวนการฟื้นฟูผักพื้นบ้านของชุมชนวัดสวนแก้วบ้านบางเลน เกิดจากการที่ราษฎรภายในชุมชนประสบปัญหาการปลูกพืชเชิงเดี่ยวที่ใช้สารเคมี ซึ่งส่งผลให้ต้นทุนการผลิตสูงขึ้นจนนำไปสู่ ภาวะหนี้สินของครัวเรือน ซึ่งส่งผลกระทบต่อสุขภาพ และต่อความสมดุลของระบบนิเวศผักพื้นบ้านที่มีอยู่ตามธรรมชาติลดจำนวนลง บทเรียนดังกล่าวทำให้ชุมชนชาวสวนแก้วเกิดความตระหนักถึงปัญหา การใช้สารเคมี และได้เริ่มการฟื้นฟูผักพื้นบ้านขึ้นซึ่งมีใจเพียงการเปลี่ยนวิธีการผลิตเท่านั้น แต่ยังเปลี่ยนวิถีชีวิต ซึ่งเกิดจากการเรียนรู้ เชื่อมโยงกับการเปลี่ยนแปลงในขั้นพื้นฐาน เนื่องจากเป็นกระบวนการที่สมาชิกกลุ่มเกษตรกรพื้นบ้านเกิดการเรียนรู้จากรากฐานของการปฏิบัติที่ไม่ได้เป็นการเรียนเพื่อการรู้หรือการจำแต่เป็นการเรียนรู้ที่นำไปสู่การกระทำ จนสามารถเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของตนเองได้

คำสำคัญ: ผักพื้นบ้าน, การผลิตแบบพึ่งตนเอง

ABSTRACT

The study on the community's organic farming revitalization: A case study of Wat Suan Kaew Community, has its' objective to study the community's organic farming restoration process. The research involves in discovering how the community can applies their own multidisciplinary knowledge to their organic food productions' and consumption processes. This has been done by examine the people, farmers and environmentalists living within Wat Suan Kaew locality using qualitative method analysis. The data is collected by participatory observation. The finding shows that the organic farming restoring process is founded from the people who were experiencing the problem of past monoculture-based chemicals farming. As the farmer has been resisted in their lower production and their unsustainable technology due to the chemicals farming not only creates community's household debt but also can affects people's health and favors community's ecosystem imbalance. These lessons learned from wicked habitual farming construct new community's integrity to reinvent the green revolutionary farming and restores a native organic vegetation. This revolution not only changed the way of people farming in practice but also redesigns their new undeniable lifestyle.

Keywords: Organic farming, Self-Sustained Production

* นักศึกษาปริญญาโทหลักสูตรพัฒนาชุมชนมหาบัณฑิต คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

บทนำ

การปลูกผักพื้นบ้านพบว่ามีมาตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัยถึงรัตนโกสินทร์ในช่วงทศวรรษ 2500 ในช่วงเวลาดังกล่าวเกษตรกรได้มีการทำนา ทำไร่ ทำสวน ปลูกผัก โดยมีการให้ราษฎรชาวจีนเข้ามาทำการเกษตรปลูกผักและผลไม้ ยาสูบ กาแฟ หลังจากนั้นในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวประเทศไทยได้เริ่มสนธิสัญญาบาวริง ในปี พ.ศ.2398 ประเทศไทยจึงเริ่มมีการเปลี่ยนแปลงจากระบบเศรษฐกิจพึ่งตนเองมาเป็นเศรษฐกิจแบบตลาดซีฟามากขึ้น ในช่วงนี้เองทำให้การนำพืชผักมาปลูกเพิ่มมากขึ้นช่วงกลางถึงปลายทศวรรษ 2520 ได้เกิดแนวคิดวัฒนธรรมชุมชนและกลุ่มองค์กรพัฒนาชุมชน พบว่า ชุมชนจำนวนหนึ่งได้ริเริ่มการมีเป้าหมายเพื่อต่อสู้กับการพัฒนากระแสหลักของรัฐบาลที่มีลักษณะส่งเสริมทุนนิยมเข้ามามีบทบาทเป็นเวลานาน การพัฒนาตามกระแสหลักของรัฐบาลนี้ก่อให้เกิดปัญหาที่จะต้องรับแก้ไขตามมามากมาย เนื่องจากการพัฒนาตามรูปแบบดังกล่าวทำให้กลุ่มชุมชนละทิ้งการปลูกผักแบบธรรมชาติหันไปบริโภคอาหารจานด่วน ทั้งนี้พบว่า วัดสวนแก้วบ้านบางเลน เป็นอีกชุมชนหนึ่งที่ประสบกับปัญหาอันเนื่องมาจากการพัฒนาประเทศในรูปแบบเสรีนิยมเช่นกัน อันเนื่องมาจากระบบการผลิตที่เปลี่ยนแปลงไปเป็นการปลูกพืชเชิงเดี่ยวมากขึ้น พลวัตจากการเปลี่ยนแปลงวิธีการเกษตรจากภายนอกทำให้ชาวบ้านใช้สารเคมี ปุ๋ย และยาฆ่าแมลงในการเพาะปลูกในปริมาณที่ค่อนข้างสูงมากขึ้น สิ่งเหล่านี้ได้ส่งผลกระทบต่อคนวัดสวนแก้ว อำเภอบางเลน ทำให้ระบบส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศภายในพื้นที่ ดินขาดความอุดมสมบูรณ์ ผลผลิตจากการปลูกผักพื้นบ้านจึงมีจำนวนน้อยลงและหายากขึ้น ผักบางชนิดสูญพันธุ์ไปจากการเปลี่ยนแปลงวิธีการผลิตที่มีการใช้สารเคมีในการเกษตรกรรม แม้ว่าผักพื้นบ้านจะมีคุณสมบัติในการปรับตัวเพื่อดำรงเผ่าพันธุ์ก็ตาม แต่ไม่ผักก็ไม่สามารถปรับตัวเพื่อต่อต้านสู้กับสารเคมีได้ ทำให้ผักหลายชนิดเริ่มสูญหายไปจากชุมชน ส่งผลให้ระบบนิเวศเสียสมดุลมากยิ่งขึ้นไปอีกผักชนิดอื่นๆจึงพลอยสูญหายไปด้วย เมื่อระบบนิเวศภายในพื้นที่ได้เสื่อมโทรมลง ชาวบ้านจึงหันไปซื้อผักจากตลาดมาบริโภคมากขึ้น ผักที่ขายในตลาดได้มีการใช้ปุ๋ยเคมีและยาฆ่าแมลงเพื่อทำให้ผักสวยงามและน่ากิน ส่งผลให้ผู้บริโภคสะสมสารพิษเข้าไปในร่างกายก่อให้เกิดปัญหาสุขภาพเสื่อมโทรม ด้วยสภาพการดังกล่าวทำให้คนในชุมชนวัดสวนแก้ว หมู่บ้านบางเลนได้กลับมาสนใจปลูกผักพื้นบ้านปลอดสารพิษและรับประทานอาหารจากธรรมชาติมากขึ้น เพื่อความปลอดภัยต่อสุขภาพ ทำให้ผักพื้นบ้านปลอดสารพิษกลับมาได้รับความสนใจ เนื่องจากการฟื้นฟูการผลิตผักปลอดสารพิษอย่างมีส่วนร่วมของคนในชุมชนนี้ส่งผลให้สุขภาพร่างกายของราษฎรในชุมชนแข็งแรงไม่มีโรคปลูกเพื่อกินเองในครอบครัวเหลือจึงขายสามารถนำรายได้มาสู่ครอบครัว

ดังนั้นวัดสวนแก้ว อำเภอบางเลน จึงนับเป็นอีกชุมชนหนึ่งที่ประสบกับปัญหาอันเนื่องมาจากระบบการผลิตที่เปลี่ยนแปลงไปอันเป็นผลจากการเปลี่ยนแปลงจากภายนอก ดังนั้นการฟื้นฟูการผลิตผักพื้นบ้านปลอดสารพิษจึงมีความสำคัญเพื่อส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ที่เกี่ยวกับผักพื้นบ้านปลอดสารพิษอย่างมีส่วนร่วมของคนในชุมชนโดยตระหนักร่วมกันว่า ผักพื้นบ้านปลอดสารพิษ คือ แหล่งอาหารและน่าจะเป็นกุญแจสำคัญแห่งสุขภาพของคนในชุมชน อีกทั้งยังเป็นการฟื้นฟูการเสริมสร้างคนในชุมชนเพื่อการแก้ไขปัญหาด้วยตนเอง ซึ่งเป็นการสร้างรากฐานเพื่อให้เกิดการพึ่งตนเอง ในที่นี้มิได้หมายความว่าประชากรจะต้องถอนตัวออกจากระบบสังคมโดยรวม หรือจะต้องทำเองทั้งหมด หากแต่ลดการพึ่งพาความรู้ ความคิด เงินทุน เทคโนโลยีที่เป็นกลไกกลไกครอบงำพลังอำนาจของประชากรลงให้มากที่สุด เป็นการรื้อฟื้นความเชื่อมั่นในความสามารถและความศรัทธาของตนเองจนเกิดการเรียนรู้และสามารถนำความรู้มาใช้ให้เกิดประโยชน์และสามารถประยุกต์ความรู้ให้เข้ากับการเปลี่ยนแปลงการผลิต การแปรรูปได้อย่างเหมาะสม (สาธิต ไพรัชญจิตต์, 2550, น. 193) อีกทั้งยังสอดคล้องกับหลัก เศรษฐกิจพอเพียง ในลักษณะการบริโภคและผลิตผักพื้นบ้านปลอดสารพิษ นอกจากจะเป็นการฟื้นฟูภูมิปัญญาท้องถิ่นเดิมแล้ว ยังถือได้ว่าเป็นการเพาะปลูกผักพื้นบ้านที่ทวนกระแสซึ่งหวนกลับมาหาสิ่งที่เคยใช้ได้ดีในอดีต และนำมาประยุกต์ใช้ในปัจจุบัน ในการเปลี่ยนแปลงของกระแสการผลิตเชิงพาณิชย์ก่อให้เกิดประโยชน์ที่ เชื่อมโยงถึงเรื่องการสร้างรายได้ การสร้างความเชื่อมั่นการยอมรับให้กับคนในชุมชนจากคนภายนอก ความรู้สึกคิดว่าผักพื้นบ้าน คือ การรักธรรมชาติ ซึ่งนับว่าเป็นค่านิยมใหม่ที่ดียิ่ง

นอกจากนี้ การฟื้นฟูผักพื้นบ้านในลักษณะสร้างวิถีชีวิตที่มีความสุขอยู่กับการปลูกผักพื้นบ้าน ซึ่งเป็นงานที่ละเอียดละไมตามวัฒนธรรมท้องถิ่น กระตุ้นให้คนหันกลับไปตระหนักถึงการใช้ชีวิตที่สงบ และเรียบง่ายเพราะการใช้ชีวิตด้วยความเรียบง่ายนั้น ทำให้มนุษย์ปลอดจากสิ่งสวย งาม และคุณค่าต่างๆ อีกทั้งยังคำนึงถึงการเพาะปลูก และระบบการผลิตที่เคารพธรรมชาติ เคารพภูมิปัญญาท้องถิ่นที่รักษาความหลากหลายทางชีวภาพ และการเป็นผู้รักษาทรัพยากรของชุมชน รวมไปถึงการสงวนพืชพันธุ์ผัก ผลไม้ท้องถิ่นที่นับวันมีแต่จะสูญพันธุ์และถูกแทนที่ด้วยผัก ผลไม้ที่ผลิตจากโรงงานต่างๆ ในแง่หนึ่งเป็นความพยายามที่ให้มีกระบวนการที่ช้าลง กล่าวคือ มีกระบวนการ ฟื้นฟูการปลูกผักพื้นบ้านปลอดสารพิษ การผลิตที่ปลอดภัย และรอบคอบทำให้เกิดการปลูกผักพื้นบ้านที่ปลอดสารพิษ และการผลิตที่สะอาดใช้สารเคมีน้อยลงไม่เห็นแต่ผลผลิตหรือกำไรเป็นที่ตั้ง ให้ความสำคัญกับระบบนิเวศเป็นการพึ่งตนเอง ซึ่งเป็นการพัฒนาบนฐานของทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชน

ในกระบวนการฟื้นฟูผักพื้นบ้านวัดสวนแก้วบ้านบางเลน จึงเป็นองค์ความรู้ที่น่าสนใจ และควรได้รับการถ่ายทอดให้เป็นที่ยึดเหนี่ยวเพื่ออนุรักษ์ สืบสานวัฒนธรรม และภูมิปัญญาท้องถิ่น ในการนำผักพื้นบ้านปลอดสารพิษมาปลูกเพื่อฟื้นฟู ซึ่งช่วยประหยัดเงิน ปลอดภัยจากสารเคมี และยังบอกถึง วิถีชีวิตของชุมชนได้ต่อไป

ดังนั้นผู้ศึกษาจึงเห็นความสำคัญของกระบวนการฟื้นฟูผักพื้นบ้าน และองค์ความรู้เกี่ยวกับการใช้ประโยชน์จากผักพื้นบ้าน การจัดการผักพื้นบ้านซึ่งเป็นทรัพยากรธรรมชาติ ที่สามารถนำไปสู่ความมั่นคงทางทรัพยากรชุมชนและเชื่อมโยงไปสู่การพึ่งตนเองในเรื่องสุขภาพเศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อม และการฟื้นฟู

วัตถุประสงค์ในการศึกษา

เพื่อศึกษากระบวนการฟื้นฟูผักพื้นบ้านปลอดสารพิษด้วยภูมิปัญญาท้องถิ่น ของชุมชน วัดสวนแก้ว ตำบลบางเลน อำเภอบางใหญ่ จังหวัดนนทบุรี ทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนให้มีความสมบูรณ์ ซึ่งจะก่อให้เกิดการสร้างสุขอันจะเป็นที่พึ่งของตนเองต่อไป

วิธีการและเครื่องมือในการศึกษา

บทความวิจัยนี้มาจากสารนิพนธ์ เรื่อง “กระบวนการฟื้นฟูผักพื้นบ้านในการพึ่งตนเองของชุมชนวัดสวนแก้วบ้านบางเลน ตำบลบางเลน อำเภอบางใหญ่ จังหวัดนนทบุรี” ใช้วิธีการศึกษาเชิงคุณภาพ โดยทำการศึกษาวิจัยภาคสนามในพื้นที่วัดสวนแก้วบ้านบางเลน หมู่ที่ 1 ตำบลบางเลน อำเภอบางใหญ่ จังหวัดนนทบุรี เพื่อศึกษาถึงกระบวนการทำเกษตรอินทรีย์ปลูกผักพื้นบ้านปลอดสารพิษในการนำไปใช้ในการเพิ่มทักษะเพิ่มศักยภาพให้แก่งานการเกษตรสิ่งแวดล้อมธรรมชาติ เป็นการเสริมสร้างความสามารถในการทำงานแล้วนำไปสู่การพึ่งตนเอง เพื่อความมีประสิทธิภาพของการทำเกษตรอินทรีย์ และนำไปสู่เป้าหมายของงานพัฒนาชุมชน คือ ชุมชน 5 ครอบครัว โดยการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกเจาะจง และผู้ให้สัมภาษณ์ร่วมกัน คือ หัวหน้าเกษตร และหัวหน้าครอบครัวทั้ง 5 ครอบครัว ที่กำหนดให้เป็นผู้มีส่วนร่วมในการทำวิจัย และวิเคราะห์เนื้อหาตามวัตถุประสงค์ จากนั้นจึงทำการสรุปผลในลักษณะเชิงพรรณนา

บททวนวรรณกรรม

แนวคิดเกี่ยวกับการเกษตรกรรมผักพื้นบ้าน

ล้นทม จอมจวนทรง (2537, น. 17) ได้ให้คำนิยามผักพื้นบ้านไว้ คือ พืชพันธุ์ที่มีอยู่ในพื้นที่ชุมชนนั้นๆ ให้เหมาะสมและสอดคล้องกับสภาพของพื้นที่นั้น ลักษณะวิถีชีวิตของคนในชุมชนได้ผูกพันกับพืชผักพื้นบ้านเหล่านี้นานาน พืชผักพื้นบ้านหลายชนิดไม่ใช่เป็นเพียงแค่วัตถุดิบประกอบอาหาร แต่มีสรรพคุณทางยาและในการใช้ประโยชน์ใช้สอยอื่นๆ ในปี 4 ด้วยในการถ่ายทอด

องค์ความรู้เหล่านี้ ในลักษณะของการเลือกบริโภค และปลูกผักพื้นบ้านปลอดสารพิษ จึงเป็นการร่วมมือช่วยอนุรักษ์พันธุ์ผักพื้นบ้านที่มีมานานและหลายชนิดทางชีวภาพที่เราควรรักษาไว้ได้

มานิช วามานนท์ (2538, น.14) ได้ให้ความหมายผักพื้นบ้านในทำนองเดียวกันกับ เพ็ญภา ทรัพย์เจริญ (2548, น. 64) ที่ได้ให้ความหมายผักพื้นบ้านไว้ว่า หมายถึง พรรณพืช ผักพื้นบ้าน หรือพรรณไม้พื้นเมืองในท้องถิ่น ที่คนในชุมชนนำมาบริโภคเป็นอาหารตามวัฒนธรรมการบริโภค ในชุมชนท้องถิ่นและแหล่งธรรมชาติ (ป่าเขา ป่าละเมาะ ป่าแพะ หนองบึง ริมแม่น้ำ และธารน้ำ) ในสวนนา ไร่ หรือคนในชุมชนนำมาปลูกไว้ใกล้บ้านเพื่อสะดวกในการเก็บมาบริโภค ผักพื้นบ้านปลอดสารพิษเหล่านี้ มีลักษณะชื่อเฉพาะตามท้องถิ่น และนำไปประกอบเป็นอาหารพื้นเมืองตามกรรมวิธีเฉพาะแต่ละท้องถิ่นของชุมชน นอกจากนี้พรรณไม้เหล่านี้ยังถูกนำมาใช้ประโยชน์ด้านยารักษาโรค ด้านเครื่องใช้ไม้สอย ด้านเครื่องแต่งกาย และด้านเศรษฐกิจอีกด้วย และนำมาเป็นผลผลิตในการแปรรูป การบริโภค และการจำหน่ายเพื่อเป็นที่พึ่งตนเอง

มานิช วามานนท์ (2538, น. 25) ได้ให้ความหมายผักพื้นบ้านปลอดสารพิษกับชีวิตทางเศรษฐกิจ ผักพื้นบ้านปลอดสารพิษ หมายถึง พืชผักพื้นบ้านที่ได้จากป่า จากทุ่งนาในหนองในคลองบึง นอกจากจะนำมารับประทานเป็นอาหารโดยตรงแล้ว ในบางครั้งยังสามารถนำไปขายเป็นเงินตรา และนำมาใช้ประโยชน์ในครัวเรือนได้ เช่น การทำอาหารโดยเฉพาะอย่างยิ่งหากท่านจะลองสังเกตในตลาดสดแต่ละภูมิภาคของประเทศ ไม่ว่าจะเป็นในยามเช้า หรือในยามเย็น จะเห็นคนในชุมชนนำพืชผักพื้นบ้านมาวางขายด้วยเสมอ ราคาที่เป็นกันเองนั่นคือสะท้อนให้เห็นถึงจิตสำนึกของการที่มีความเอื้ออาทร แต่อย่างไรก็ตามมีพืชผักพื้นบ้านบางชนิดที่ได้รับความนิยม และนานๆ ถึงจะได้รับประทานสักครั้ง เพราะเป็นผักที่ออกตามฤดูกาล หายาก เช่น ผักหวานป่า หรือมีเฉพาะบางท้องถิ่น

เพ็ญภา ทรัพย์เจริญ (2538) ผักพื้นบ้าน หมายถึง พรรณพืชผักพื้นบ้าน หรือพรรณไม้พื้นเมืองในพื้นที่ที่คนในชุมชนนำมาบริโภคเป็นอาหารตามวัฒนธรรมของท้องถิ่นในแหล่งธรรมชาติ อันได้แก่ ในป่าเขา ป่าละเมาะ ป่าแพะ ในหนองบึง ริมแม่น้ำ และลำธาร หรือจากสวนไร่ หรือคนในชุมชนนำมาปลูกไว้ใกล้บ้าน นอกจากจะนำมาบริโภคและยังเป็นพืชผักพื้นบ้านทางเศรษฐกิจด้วย เช่น ในการจำหน่ายขายเป็นรายได้พึ่งตนเองและครอบครัวต่อไป

จะเห็นได้ว่า เมื่อถึงฤดูกาลจะมีคนในชุมชนพากันไปเก็บไปหาแล้วนำมาขาย บางทีก็มีพ่อค้าคนกลางไปรับซื้อถึงที่แล้วนำมาขายต่ออีกทีให้กับผู้ที่ไม่มีโอกาสไปเก็บ แต่ก็อยากที่จะรับประทานโดยเฉพาะอย่างยิ่งพืชผักพวกนี้มักจะมีรสชาติอร่อย และเมื่อมีการกล่าวถึงผักปลอดสารพิษ ปลอดภัยเคมี ดูเหมือนความนิยมพืชผักเหล่านี้จะเริ่มได้รับความสนใจกันมากยิ่งขึ้น เพราะรับประทานและทำให้สุขภาพแข็งแรง

พืชผักพื้นบ้านนี้ ได้แก่ ผักหวานป่า เห็ดประเภทต่างๆ หน่อไม้ หน่อหวายต่าว ซึ่งมักจะอยู่ตามป่า หากเป็นผักที่อยู่ตามห้วย ตามหนอง ก็ได้แก่ ผักกูด ลำเพ็ง ผักหนาม ฯลฯ ผักตามทุ่งนา หนอง คลอง บึง เช่น ผักแว่นสันตะวา ผักแขยง ผักบุ้ง ฯลฯ ผักเหล่านี้จะมีวนเวียนให้รับประทาน และซื้อขายหาได้ตามฤดูกาล พืชผักบางชนิดก็มีรับประทานได้ทั้งปี พืชผักที่หาได้ง่ายก็อาจไม่มีขายในตลาด จากการศึกษาพบว่า ชาวบ้านและคนในชุมชนพากันเพาะเห็ดเก็บผักพืชผลมาขายโดยเฉพาะอย่างยิ่งพวกเห็ด เมื่อออกใหม่ๆ ราคาจะค่อนข้างดี เห็ด ราคาประมาณกิโลกรัมละ 25-30 บาท เห็ดกระด้างกิโลกรัมละ 45 บาท เห็ดออกครั้งหนึ่งๆ ประมาณเดือนละ 15 วันออก 2 เดือน ก็ประมาณ 30 วันเก็บได้วันละ 1 กิโลกรัม รายได้ต่อคนต่อฤดูกาลของเห็ด ก็ประมาณ 1,000 กว่าบาท นอกจากนี้ก็ยังมีพืช ผักพื้นบ้านชนิดอื่นๆ อีกพืชผักพื้นบ้านมากกว่า 50 ชนิด ถูกนำเข้าไปขายในตลาดเป็นประจำ โดยชนิดและปริมาณจะเปลี่ยนแปลงไปตามท้องถิ่นฤดูกาล พืชผักพื้นบ้านเหล่านี้ราคาซื้อขายอาจยังไม่ชัดเจนแน่นอน แต่ก็ทำรายได้ให้กับครอบครัวที่ไปเก็บผักพื้นบ้านมาขายประมาณ 10-50 บาทต่อ วัน เช่นพืชอีกชนิดหนึ่งคือเห็ดเพาะ (เห็ดกอบ) ก็มีราคาที่แพง ลิตรหนึ่งตกรประมาณ 40-50 บาท เห็ดลมออกกิโลกรัมละ 80 บาท พืชผักพื้นบ้านเหล่านี้มีราคาลดลงเรื่อยๆ เมื่อมีออกมามากและคนนำมาขายหลายคนยิ่งขึ้น พืชผักพื้นบ้านบางชนิดมีคนนำมาเพาะกล้าขาย คือ ผักหวานป่า พบว่าสามารถขยายพันธุ์ได้และผลิตได้ นอกฤดูกาลด้วยจึง

นับเป็นสิ่งที่น่ายินดีที่เดียวที่โอกาสของการสูญพันธุ์ไปจะไม่มี แต่หากจะพิจารณาราคาแล้วอาจจะลดลง ผลดีก็ตกอยู่กับผู้ซื้อ แต่ผู้ขายของป่าอาจทำให้รายได้ตกไปบ้าง

ทั้งนี้จากการทบทวนแนวคิดเรื่องผักพื้นบ้าน ทำให้ผู้ศึกษาเข้าใจถึงการนิยามตลอดจนการให้ความสำคัญของผักพื้นบ้านในมิติที่หลากหลาย ในลักษณะตามมุมมองของนักคิดแต่ละท่าน และสามารถนำองค์ความรู้มาประยุกต์ใช้ประโยชน์จากผักพื้นบ้านในการเก็บในการกินในการใช้ประโยชน์จากผักพื้นบ้านปลอดสารพิษ โดยอาศัยความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น และฐานทรัพยากรภายในชุมชนมาใช้ในการจัดการ เพื่อให้เกิดการพึ่งตนเองให้อยู่ในความพอเพียง ก่อให้เกิดความยั่งยืนของระบบนิเวศ ซึ่งส่งผลต่อการเพิ่มความหลากหลายทางชีวภาพของชุมชน ในลักษณะทำให้เกิดความมั่นคงในด้านเศรษฐกิจของประเทศ

แนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียง

ในหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมีความสอดคล้องกับแนวคิดของการพัฒนาคน เพราะเน้นการพัฒนาความเป็นมนุษย์ และความยั่งยืนของการพัฒนา ให้ความสำคัญต่อเรื่องความอยู่ดีมีสุขมากกว่าความมั่นคง และเห็นคุณค่าของการเรียนรู้ และการใช้คุณธรรมนำความรู้ เพราะคนผู้ซึ่งเป็นผู้สร้างสิ่งแวดล้อมของตนทำให้เกิดความพอเพียง ได้ด้วยการรักษาความสมดุลในชีวิตของแต่ละคนแต่ละชุมชนแต่ละองค์กร และพัฒนาด้านเองอย่างต่อเนื่องเพื่อให้พร้อมรับการเปลี่ยนแปลงต่างๆ ได้

จากการศึกษาของ ปรียานุช พิบูลสรารุ (2549) ได้กล่าวถึงเศรษฐกิจพอเพียง ไว้ว่า เป็นหลักปรัชญาชี้ถึงแนวทางการดำรงอยู่ และปฏิบัติตนของประชากรในทุกระดับ ตั้งแต่ในระดับครอบครัวในระดับชุมชน จนถึงในระดับรัฐ ทั้งในการพัฒนาและบริหารประเทศให้ดำเนินไปในทางสายกลาง โดยเฉพาะการพัฒนาเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อให้ก้าวทันต่อโลกยุคโลกาภิวัตน์ ความพอเพียง หมายถึง ในความพอประมาณ ในความมีเหตุผล รวมไปถึงความจำเป็นที่จะต้องมีการมีระบบคุ้มกันในตัวที่ดีพอสมควรต่อการมีผลกระทบใดๆ อันเกิดจากการเปลี่ยนแปลง ทั้งภายนอกและภายใน ทั้งนี้จะต้องอาศัยความรู้ ในความรอบคอบ และความระมัดระวังอย่างยิ่งในการนำวิชาการต่างๆ มาใช้ในการวางแผน และการดำเนินชีวิตในทุกขั้นตอนของชีวิตคนในชุมชนนั้นๆ

จะเห็นได้ว่า ส่วนประกอบสำคัญของสังคม คือ ประชาชนหรือมนุษย์ที่อาศัยอยู่ในประเทศ ซึ่งมีความแตกต่างกันทั้งในเรื่องของกายภาพ และในฐานะความเป็นอยู่ ความรู้ความสามารถ ความเชื่อหรือค่านิยม ฯลฯ ทำให้สังคมและประเทศชาติ ชุมชนมีลักษณะการเปลี่ยนแปลง หมุนเคลื่อนที่ไปในทิศทางที่ขึ้น อยู่กับพลวัตของประชาชนในสังคม และประเทศชาตินั้นหากคนในชุมชนส่วนใหญ่ในสังคมและประเทศชาติ มีพื้นฐานในลักษณะที่เคลื่อนไหวตัวลงต่ำ สังคมและประเทศชาตินั้น ก็จะถูกหมุนไปในด้านเสื่อมสลาย ก่อให้เกิดการเอารัดเอาเปรียบ การทำร้ายกัน ทั้งทางตรงและทางอ้อมต่อส่วนอื่นๆ สะท้อนออกมาเป็นจำนวน ผู้ด้อยโอกาสมากขึ้น การขาดแคลนทรัพยากรธรรมชาติ หรือขาดความรู้ความเข้าใจในสังคม และประเทศชาติ เศรษฐกิจ เป็นผลให้คนอื่นจำเป็นต้องได้รับผลไปด้วย เรียกว่าผลกระทบอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ในทางที่จะพัฒนาให้สมาชิกอยู่อย่างร่มเย็นผาสุกนั้น ต้องเริ่มด้วยการพัฒนาคนให้ดำเนินชีวิตตามแนวทางปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงนั้น เป็นการปลูกฝังคุณค่าของความเป็นคน การคิดให้ถูกต้อง พุดให้ถูก ต้อง ปฏิบัติให้ถูกต้องอย่างมีสติ ใช้ปัญญาไปในทางที่ถูกต้อง เพื่อเพิ่มทางเลือก และการพัฒนาความสามารถของแต่ละคนให้สามารถอยู่อย่างพออยู่พอกิน อิ่มชูตัวเอง และครอบครัวได้โดยไม่เบียดเบียนตนเอง และผู้อื่น ต่อจากนั้นจะต้องทำให้ทุกส่วนเป็นเอกภาพไปพร้อมๆกัน ไม่สามารถที่ส่วนใดจะลอยตัวเป็นเอกเทศ ไม่ยอมรับผลร่วมของสังคม และประเทศชาติ ที่ตนอาศัยอยู่ได้

แนวคิดเกี่ยวกับการพึ่งตนเอง

คำว่า “พึ่งตนเอง” คือ พึ่งตนเองในขณะที่พึ่งพาผู้อื่น เป็นลักษณะการพึ่งตนเองที่นำไปสู่การไม่พึ่งพาใคร เป็นการพึ่งตนเองในการพึ่งพาอาศัยกันอย่างรู้เท่าทัน จะต้องไม่เน้นการแข่งขัน ไม่คิดว่าตนเหนือกว่า เป็นลักษณะของการมุ่งความเป็นไทยต่อกัน ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน คือพึ่งในสิ่งที่เราไม่มี เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ในสิ่งที่เรามี เรียกว่า เกื้อกูลกัน การพึ่งพาจะนำไปสู่การพึ่งตนเองของชุมชนได้ เพราะเราอยู่ได้เขาก็อยู่ได้

จารุวรรณ ธรรมวัตร (2531, น. 101) ได้ให้ความหมาย การพึ่งตนเอง เช่น ในการประกอบอาชีพเกษตรปลูกผักพื้นบ้าน ว่าลักษณะการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันในกลุ่มคน ครอบครัว ชุมชน เช่น ชาติพันธุ์เดียวกัน ศาสนาเดียวกัน ภาษาเดียวกันหรือหมู่บ้านเดียวกัน ลักษณะการพึ่งรูปแบบต้องขยายตามลำดับ คือ ลักษณะกลุ่มเพื่อนบ้าน กลุ่มเครือญาติ ความหมายการพึ่งตนเองมี 2 ระดับ คือ ลักษณะหมู่บ้านพึ่งตนเองไม่ต้องอาศัยโลกภายนอก เช่น การพึ่งตนเองมีลักษณะกำหนดชะตากรรมชีวิตของตนได้ เป็นประเด็นที่จะโยงไปถึงหมู่บ้าน และชุมชน สังคม เป็นต้น ในการใช้ทรัพยากรผักพื้นบ้านแต่เฉพาะภายในชุมชน เป็นต้น

กาญจนา แก้วเทพ และ กนกศักดิ์ แก้วเทพ (ปิยนารถ อิมติ, 2530, น. 31) ได้ให้ความหมายของการพึ่งตนเอง เช่น ไว้ว่า ยังมีความแตกต่างในลักษณะหลายอย่างออกไป เช่น 1) ในลักษณะเชิงปัจเจกบุคคล การพึ่งตนเอง หมายถึง กิจกรรมทั้งหมดที่กระทำโดยปัจเจกชน และครอบครัว เพื่อมีหลักประกันบรรลุถึงการดำรงชีวิตของเรา เช่น การทำกิจกรรมปลูกผักพื้นบ้านปลอดสารพิษนั้น จะส่งผลให้สุขภาพแข็งแรง ไม่เป็นโรค และมีรายได้เพิ่ม เป็นต้น 2) ในลักษณะการให้ความหมายของกลุ่ม การพึ่งตนเอง เช่น ในการทำเกษตรปลูกผักพื้นบ้าน หมายถึง สังคม (กลุ่ม) ที่มีการจัดระเบียบเป็นระบบเพื่อการดำเนินการตอบสนองของประชากรสามารถทำตามความต้องการของตนเอง (Self-Fulfillment) ด้วยลักษณะการช่วยเหลือตนเอง มีการร่วมมือกับผู้อื่นที่อยู่ในทิศทางเดียวกัน เช่น ในการตั้งกลุ่มกิจกรรมปลูกผัก ทั้งนี้การพึ่ง ตนเองอย่างแท้จริงต้องรวมความถึงกลุ่มคนนั้นมีอิสระในการตั้งเป้าหมายและบรรลุเป้าหมายในการทำกิจกรรมโดยความอดสาหัสด้วยกำลังของตนเอง

ทั้งนี้ในการฟื้นฟูผักพื้นบ้านปลอดสารพิษวัดสวนแก้วบ้านบางเลนนั้น เป็นการฟื้นฟูเพื่อนำผักพื้นบ้าน กลับมาใช้ประโยชน์ใหม่ ซึ่งจะนำไปสู่ลักษณะการพึ่งตนเอง เป็นแนวคิดในการพัฒนาชุมชนที่มีจุดมุ่งหมายเพื่อไม่ให้คนในกลุ่มคนยึดติด แต่ให้มองดูตนเองถึงในอดีตที่ผ่านมาภายในกลุ่มในชุมชนที่มีความสามารถหรือพลังความมีศักยภาพดึงพลังออกมาจัดการแก้ไขปัญหา สังคมชุมชนหากจะย้อนอดีตไปเราจะพบว่าแนวทางการพัฒนาที่ผ่านมาได้ถูกครอบงำด้วยอุดมการณ์แห่งการพัฒนาสมัยใหม่ที่เป็นการกระตุ้นให้เกิดโทษ ไม่พอเพียงและวัฒนธรรมแห่งความกลัว ซึ่งส่งผลให้มนุษย์ สังคม และธรรมชาติที่เคยอยู่ร่วมกันอย่างกลมกลืนต้องแตกแยกเป็นพรรคพวก และทำงานไม่สามัคคีกัน ทำให้เกิดลักษณะการพัฒนาที่ไม่ยั่งยืนก่อให้เกิดปัญหา ทางสังคมตามมา และลักษณะการพัฒนาที่ยั่งยืนเพื่อให้มนุษย์อยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข คือ การพัฒนาลักษณะให้เกิดความเข้มแข็งของคนในชุมชนพึ่งตนเอง เช่น กระบวนการฟื้นฟูผักพื้นบ้านปลอดสารพิษ ในการปลูกผักหวานป่า เป็นการริเริ่มและสร้างสรรค์จากภูมิปัญญาของชาวบ้านอย่างแท้จริง ผักหวานป่าเป็นที่ยอมรับประทาน และราคาดี นอกจากการเก็บมาจากธรรมชาติแล้ว ชาวบ้านนำมาทดลองครั้งแล้วครั้งเล่า เพื่อหาวิธีปลูกผักหวานป่า เพื่อจะได้มีต้นอยู่ใกล้บ้าน สะดวกในการเก็บมารับประทาน และถ้ามีเหลือก็เก็บขายทำให้ผู้ศึกษาจึงสนใจในการเรียนรู้เกี่ยวกับแนวคิด การพึ่งตนเองด้วยภูมิปัญญาท้องถิ่น ในกระบวนการฟื้นฟูผักพื้นบ้านปลอดสารพิษ เพื่อเป็นประโยชน์ในการศึกษาคนในชุมชน อีกทั้งยังเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของตนเองและคนในชุมชน หรืออาจกล่าวได้ว่าวิถีชีวิตในการพึ่งตนเองของชาวบ้านและชุมชน ก็คือ วัฒนธรรมที่อยู่ร่วมกันของกลุ่มคนที่สอดคล้องกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม หรือกล่าวได้ว่าวัฒนธรรมเป็นเรื่องเกี่ยวกับการพึ่งตนเองในด้านเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม จิตใจที่มีความเชื่อมโยงกันแบบองค์รวม ผู้ศึกษาจึงได้รวบรวมแนวคิดเกี่ยวกับการพึ่งตนเองที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาเกษตรสิ่งแวดล้อมในการปลูกผักพื้นบ้านปลอดสารพิษในการผลิต การแปรรูปผลผลิต การบริโภค และการจำหน่ายผักพื้นบ้าน ด้านเศรษฐกิจพอเพียง ส่งผลให้พึ่งตนเองและครอบครัวพร้อมทั้งมีจิตช่วยเหลือกันในชุมชนต่อไป

ผลการศึกษา

วัดสวนแก้ว หมู่ที่ 1 ตำบลบางเลน อำเภอบางใหญ่ จังหวัดนนทบุรี มีอายุการตั้งวัดสวนแก้ว และหมู่บ้านประมาณ 200 ปี ที่ตั้งหมู่บ้านอยู่ห่างจากอำเภอมือง จังหวัดนนทบุรี ประมาณ 30 กิโลเมตร ชาวบ้านบางเลนมีไฟฟ้าและน้ำประปาในหมู่บ้านใช้ การเดินทางไปหมู่บ้านจะมีรถประจำทางหมู่บ้านที่บริเวณแยกบางใหญ่แล้วต้องนั่งรถเมล์เครื่องเข้าหมู่บ้าน หมู่บ้านมีอ่างเก็บน้ำอยู่ทางทิศตะวันออกของหมู่บ้าน

บ้านบางเลนเป็นหมู่บ้านขนาด 170 ครัวเรือน มีประชาชนประมาณ 2,000 คน เป็นชายประมาณ 1,000 คน เป็นหญิงประมาณ 1,000 คน ส่วนใหญ่จะมีอายุ 20-30 ปี รูปแบบครัวเรือนส่วนใหญ่จะเป็นแบบครอบครัวขยาย ชาวบ้านส่วนใหญ่จบชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 เพราะต้องช่วยครอบครัวทำงาน ชาวบ้านบางเลนส่วนมากนับถือศาสนาพุทธ และยังคงสืบทอดประเพณีอันดีงามของภาคกลางไว้เป็นอย่างดี การรักษาพยาบาลเมื่อเจ็บไข้ชาวบ้านจะไปอนามัยโรงพยาบาล

กระบวนการฟื้นฟูผักพื้นบ้านและกระบวนการผลิต

สำหรับชาวบ้านบางเลนจะปลูกผักรับประทานเป็นอาหารพืชผักสวนครัวแต่ละบ้าน ภายหลังหน่วยราชการได้เข้ามาสนับสนุนและส่งเสริมให้จัดตั้งกลุ่มที่เป็นทางการขึ้น ปัจจุบันมีสมาชิกทั้งหมด 55 คน มีกลุ่มปลูกผักปลอดสารพิษบ้านบางเลน เป็นที่สนใจของชาวบ้านบางเลน และหน่วยงานต่างๆ ประกอบด้วย สมาชิกกลุ่มปลูกผักปลอดสารพิษ ส่วนใหญ่เป็นผู้นำชุมชน ซึ่งเป็นที่ยอมรับนับถือของคนในหมู่บ้าน ในการปลูกผักพื้นบ้านปลอดสารพิษ โดยการใช้ปูนขาวโรยหน้าดินไว้ประมาณ 8 วัน จากนั้นทำการพรวนดินและหว่านเมล็ดพันธุ์ เสร็จแล้วนำเมล็ดพันธุ์ซึ่งได้มาจากการซื้อมาในท้องตลาดโดยใช้มือหว่านเมล็ดพันธุ์ต่างๆ จากนั้นใช้ฟางคลุมรดน้ำเข้าเย็นให้สังเกตพอพืชผักพื้นบ้านตั้งตัวได้จึงใช้ปุ๋ยหมักและใช้ปุ๋ยน้ำชีวภาพร่วมด้วย จะทำให้พืชผักพื้นบ้านเจริญเติบโตได้เร็ว จากการศึกษาพบว่ากลุ่มปลูกผักพื้นบ้านปลอดสารพิษใช้ปุ๋ยและสารกำจัดแมลงวัชพืช ซึ่งทำจากปุ๋ยอินทรีย์วัตถุธรรมชาติเท่านั้น แม้ว่าในบางครั้งจะมีการใช้สารเคมีในการกำจัดศัตรูพืช ก็จะรอเก็บเกี่ยวเมื่อถึงช่วงเวลาที่สารเคมีหมดสภาพตกค้างแล้ว

ทางการผลิตของกลุ่มเกษตรกรปลูกผักพื้นบ้านวัดสวนแก้วบ้านบางเลน

ในการผลิตผักพื้นบ้านของกลุ่มปลูกผักปลอดสารพิษบ้านบางเลน จะสามารถจำแนกตามหลักมาตรฐานได้เป็น 3 ระบบ ดังนี้

1. ในระบบปิด ซึ่งเป็นการปลูกในมุ้งตาข่ายไนลอนสีขาวหรือสีฟ้า ขนาดช่องความถี่ 17X17 ช่องต่อ 1 ตารางนิ้ว ส่งผลให้ลดความถี่ในการฉีดสารสะเดา ในการป้องกันแมลงรบกวนได้เกือบทั้งหมด
2. ในระบบเปิด เป็นการควบคุมศัตรูพืชผักพื้นบ้าน โดยใช้วิธีการผสมผสานในลักษณะที่ใช้หลายวิธีการร่วมกัน เช่น ในการใช้กับดักกาวเหนียวสีเหลือง การใช้เชื้อจุลินทรีย์ ในการใช้สารสกัดจากพืช ในการใช้กับดักแสงไฟ และในการใช้กับดักสารเพศ เป็นต้น
3. ในระบบการผลิต จะใช้วิธีการธรรมชาติ ในการยึดถือหลักการและแนวทางการทำเกษตรธรรมชาติ (Natural Farming) ซึ่งถือยึดหลัก 4 ประการ คือ ในการไม่ไถพรวน ไม่ใส่ปุ๋ย ไม่กำจัดวัชพืช และไม่ฉีดสารเคมี จะอาศัยหลักในการเกื้อกูลช่วยเหลือกัน และอยู่ร่วมกันแบบผสานประโยชน์กันตามธรรมชาติในการพึ่งตนเอง

แนวทางการพึ่งตนเอง และการจัดการภูมิปัญญาท้องถิ่น

จากการเรียนรู้และทดลองปฏิบัติด้วยตนเองของนางแดง นำไปสู่ในการถ่ายทอดความรู้เข้าไปสู่ชุมชน ในการขยายผลด้วยการขับเคลื่อนกิจกรรมต่างๆ ดังเช่นการเป็นประธานกลุ่มเกษตรกรพื้นบ้าน และการจัดการการเงินของครอบครัว และการทำการเกษตรพื้นบ้านในการทำแปลงสาธิตเกษตรปลูกผักพื้นบ้านปลอดสารพิษ ร่วมกับเพื่อนสมาชิก ในการทำปุ๋ยอินทรีย์และน้ำหมักชีวภาพ และในการจัดการวิทยุชุมชนรายการเกษตรพื้นบ้านปลูกผัก ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นในชุมชน ชาวบ้านเกิดจิตสำนึกได้ซึมซับระบบการคิด วิธีปฏิบัติ ส่งผลให้เกิดการยอมรับ จากนั้นเกิดการเชื่อมั่นในวิถีการผลิตทางการทำเกษตรอินทรีย์มากยิ่งขึ้น ซึ่งนางแดงและสมาชิกกลุ่มเกษตรกรพื้นบ้านปลูกผักปลอดสารพิษ จึงได้พยายามชักชวนให้คนในชุมชนเข้าร่วมกิจกรรมต่างๆ ที่กลุ่มเกษตรกรจัดขึ้น เป้าหมายในการพึ่งตนเอง ไม่พึ่งสิ่งภายนอก เช่น ทรัพยากร ธรรมชาติ เพื่อให้ชุมชนเห็นความสำคัญของการพึ่งตนเอง และการเปลี่ยนระบบการผลิตทางการเกษตร เช่น ในการแจกปุ๋ยอินทรีย์และน้ำหมักชีวภาพให้ใช้ในการเพาะปลูกผักผลไม้ในการจัดการตั้งศูนย์เกษตรธรรมชาติสิ่งแวดล้อม เพื่อเป็นพื้นที่สำหรับผู้สนใจ ในการทำเกษตรอินทรีย์ ได้ศึกษาเรียนรู้ด้วยตนเอง เป็นการพึ่งตนเอง เป็นต้น

ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่า ในกระบวนการฟื้นฟูปลูกผักพื้นบ้านในการบริโภคของชุมชนบ้านบางเลน เป็นผลมาจากการเปลี่ยนแปลงระบบการคิดริเริ่ม ในการทำเกษตรพื้นบ้านที่ไม่ใช่เป็นการเปลี่ยนแปลงเพียงวิถีการผลิต แต่เป็นการเปลี่ยนแปลงถึงวิถีชีวิตของชุมชน ที่เกิดจากการเรียนรู้ประสบการณ์ในการปลูกพืชเชิงเดี่ยวที่ผ่านมานั้น ซึ่งเป็นการเรียนรู้สู่การเปลี่ยนแปลง (Transformative Learning) ที่มาจากการทำเกษตรกระแสหลัก ซึ่งเป็นการทำเกษตรอินทรีย์ ดังนั้นจุดเปลี่ยนที่สำคัญในการเปลี่ยนแปลงระบบคิดของสมาชิก จึงมีความคล้ายกัน เพราะเกิดจากประสบการณ์ในการใช้สารเคมีในพื้นที่การทำเกษตรปลูกผักพื้นบ้านของตนเอง ส่งผลให้ชาวบ้านในชุมชนนิยมปลูกผักพื้นบ้านปลอดสารพิษไว้บริโภคเองในครัวเรือนกันมากขึ้น เพราะเหตุมาจากการพึ่งตนเองด้านอาหาร ช่วยประหยัดค่าใช้จ่ายในครัวเรือน โดยการทำบัญชีครัวเรือน เช่น “รายรับ” ของเกษตรกรปลูกผักเป็นรูปแบบของ “ผลผลิต” ซึ่งทำให้เกษตรกรในชุมชนสามารถผลิตได้ในพื้นที่ในการทำเกษตรของตน เช่นในส่วนที่เหลือนั้นสามารถนำไปขาย หรือจะนำไปแลกเปลี่ยนเป็นสินค้าใช้ในการอุปโภคบริโภค จากนั้นนอกเหนือจากรายรับที่สามารถวัดเป็นเงินได้แล้วก็ยังมีรายรับที่อยู่ในรูปของรางวัลหรือของขวัญ ในการมีจิตสำนึกถึงการเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ และในการได้รับความช่วยเหลือ ซึ่งสิ่งเหล่านี้เป็นรายรับทางอ้อม “ส่วนรายจ่าย” นั้น อาจเป็นได้ทั้ง “ต้นทุน” ในการผลิตการแปรรูปและการจำหน่ายตลอดถึงการดำเนินชีวิตประจำวัน โดยส่วนมากแล้วก็จะจะเป็นสิ่งที่จำเป็นคือปัจจัย 4 ในการใช้ดำรงชีวิต สำหรับในเรื่องการไปช่วยเหลือคนอื่น ซึ่งมีได้รับการตอบแทนเป็นเงินนี้จัดว่าเป็นรายจ่ายทางอ้อม สำหรับในการเก็บเงินออม คือ ในการกำหนดเป้าหมายการออมและในการจ่ายรู้จักประหยัดจ่ายและจ่ายเฉพาะในสิ่งที่คุ้มค่าเท่าที่จำเป็น ตลอดจนไม่ก่อหนี้ คือ ในการเพิ่มรายได้ลดรายจ่าย รู้จักซื้อ รู้จักใช้ จะช่วยลดรายจ่าย เป็นการพึ่งตนเองในด้านรายจ่ายอาหาร และช่วยประหยัดพร้อมทั้งคำนึงถึงความปลอดภัยด้านอาหาร ในเมื่อผักพื้นบ้านเป็นพืชที่เจริญเติบโตได้ดี เป็นการเหมาะสมกับสภาพแวดล้อมในชุมชน ส่งผลทำให้ไม่ต้องใช้สารเคมีในการเพาะปลูก จึงไม่มีสารพิษตกค้าง ชาวบ้านในชุมชนเกิดความสบายใจ ทำให้ไม่ต้องกังวลในเรื่องของความปลอดภัย ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าชาวบ้านในชุมชนได้คำนึงถึงเรื่องของความปลอดภัยในอาหาร ถึงแม้ว่าในบางครั้งรอบครัวจะมีผักพื้นบ้านไม่มากนัก แต่ก็หาได้จากชุมชนด้วยวิธีการขอแบ่งปันซึ่งกันและกัน จะเห็นได้ว่าความมีจิตที่เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่กันของคนในชุมชน และสะท้อนถึงความไว้วางใจกัน ในเรื่องของความปลอดภัยของการบริโภคผักพื้นบ้านที่มีในชุมชนมากกว่าผักตลาดด้วย

จากการศึกษาพบว่า ในชุมชนมีทรัพยากรผักพื้นบ้านหลากหลายชนิด เช่น ผักหวานป่า ข่า กระชาย เป็นต้น มีทั้งที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ และที่ชาวบ้านนำมาปลูกและผลิตขึ้น ผลิตเปลี่ยนหมุนเวียนกันไปตามฤดูกาลเกิดอยู่ในแหล่งอาหารต่างๆ ของชุมชน เช่น ในลำธารสาธารณะ ในริมทาง ในริมอ่างน้ำ ในสวนผลไม้ เป็นต้น นั้นเป็นผลมาจากการเปลี่ยนระบบการผลิต ในชุมชนบ้านบางเลน จึงมีความอุดมสมบูรณ์มีผักพื้นบ้านหลากหลายของทรัพยากรผักพื้นบ้าน ดังนั้นแม้ว่าในช่วงเวลาที่ผ่านมามีผักพื้นบ้านจะลดน้อยปริมาณลงไปบ้าง เพราะสาเหตุมาจากการเปลี่ยนแปลงของระบบนิเวศ อันเกิดจากพฤติกรรมในการทำเกษตรเชิงเดี่ยวของชุมชนที่ทำลายธรรมชาติด้วยการใช้สารเคมี ความรู้ดังกล่าวทำให้ชุมชนเกิดความคิดหาวิธีการจัดการกับปัญหาที่เกิดขึ้นในการที่จะฟื้นฟูทรัพยากรดิน น้ำ และผักพื้นบ้านให้กลับมาอุดมสมบูรณ์ ซึ่งสมาชิกกลุ่มเกษตรพื้นบ้านเป็นผู้ริเริ่มความคิดในการเปลี่ยนระบบการผลิต คือ เปลี่ยนจากการใช้สารเคมี มาเป็นการทำเกษตรอินทรีย์ที่มีความปลอดภัยต่อสุขภาพและสิ่งแวดล้อม ซึ่งจะนำไปสู่ในการฟื้นฟูผักพื้นบ้านปลอดสารพิษ เพราะเป็นพืชอาหารที่สำคัญของชุมชน ถ้าพิจารณาในภาพรวมของทรัพยากรผักพื้นบ้านในการพึ่งตนเองของชุมชน ซึ่งนับได้ว่าชุมชนได้พึ่งตนเองในเรื่องการใช้ทรัพยากรภายในชุมชนเท่านั้น เช่น บ้านบางเลน มีผักพื้นบ้านหลากหลายเป็นการสร้างความมั่นคงทางอาหารให้แก่ชาวบ้านในชุมชน และมีวิธีการจัดการต่อปัญหาการลดน้อยและหมดไปของผักพื้นบ้านดังกล่าว เป็นสิ่งที่สะท้อนให้เห็นว่าชุมชนนั้นมีการปรับตัวพร้อมทั้งเกิดการเรียนรู้และมีความสามารถในการจัดการทรัพยากร ธรรมชาติ ส่งผลทำให้เกิดการฟื้นฟูผักพื้นบ้าน และเป็นการบริโภคที่มีการพึ่งพาตนเองและทรัพยากรอาหารที่มีอยู่ในชุมชน

ความรู้และภูมิปัญญาที่ใช้ในกระบวนการฟื้นฟูการปลูกผักพื้นบ้านในการบริโภค

ผลการศึกษาแสดงให้เห็นว่าชุมชนที่เป็นสมาชิกกลุ่มเกษตรปลูกผักพื้นบ้าน มีการใช้ความรู้ภูมิปัญญาในกระบวนการฟื้นฟูการบริโภคด้วยการพึ่งตนเองในเรื่องอาหารจากการทำเกษตรอินทรีย์ ที่เป็นความรู้ที่ได้รับการเรียนรู้มาจากนางแดงแล้วสมาชิกนำมาทดลองปฏิบัติด้วยตนเอง นอกจากนั้น ยังมีการนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา มาปฏิบัติจนทำให้เกิดความเข้าใจในธรรมชาติยิ่งขึ้น ส่งผลทำให้สามารถมีการพัฒนาเป็นองค์ความรู้และปฏิบัติได้จริง เช่นในการเสริม สร้างความสมดุลให้กับระบบนิเวศ ส่งผลให้ธรรมชาติเกิดการจัดการตนเอง ตลอดจนการสร้างความหลากหลายให้กับผักพื้นบ้านและผลไม้พืชในสวน ด้วยการไม่ใช้ยาฉีดฆ่าหญ้า ทำให้พืชสามารถพึ่งพาและเก็บรักษาความชุ่มชื้นไว้ได้ เป็นวัฏจักร คือ คนทำให้ดินดีมีคุณภาพและส่งผลให้ดินซึ่งเป็นอาหารพืช คือ เลี้ยงพืชผัก ต่อมาพืชผักพื้นบ้านเจริญเติบโตก็หมุนมาเป็นอาหารของคนคือเลี้ยงคน ล้วนแล้วเป็นความรู้ที่นำมาใช้ในการทำเกษตรปลูกผักปลอดสารพิษทั้งสิ้น

ถึงแม้ว่าองค์ความรู้ดังกล่าวจะเกิดขึ้นในกลุ่มของผู้ที่ทำเกษตรอินทรีย์ ต่อมาสมาชิกได้ขยายองค์ความรู้ไปสู่คนในชุมชน และบุคคลภายนอกผ่านการบูรณาการโดยใช้สื่อบุคคลและวิทยุชุมชน เช่น ในการกินผักพื้นบ้านปลอดสารพิษ ในการทำแปลงสาธิตในการจัดรายการเกษตรพื้นบ้าน เป็นต้น จากนั้นยังมีการแนะนำให้ผู้ที่สนใจนำผักพื้นบ้านไปปลูกเพื่อไว้กินเองในชุมชนของตนในการเพาะปลูกนั้นทำได้ง่ายไม่ซับซ้อน สำหรับเครื่องมือก็เป็นเครื่องมือง่ายๆ เช่น จอบ มีด พร้า เหยี่ยว (ใช้ถางหญ้า) เป็นต้น นอกจากนี้สมาชิกยังมีระบบการจัดการน้ำที่ทำการใช้ในส่วนสำหรับการขุดบ่อน้ำเพื่อเก็บน้ำไว้ใช้ในฤดูแล้ง ซึ่งมีการต่อท่อวางไปตามจุดให้ทั่วพื้นที่สวนผักพื้นบ้าน เพื่อทุนแรงและยังช่วยประหยัดเวลาในการรดน้ำผักพื้นบ้านและต้นไม้

ในส่วนของการใช้ประโยชน์จากผักพื้นบ้านปลอดสารพิษ การศึกษาพบว่า ชุมชนชาวบ้านมีการใช้ประโยชน์จากผักพื้นบ้าน เช่น พริก กลัวยน้ำว่า ผักผักขาว ทุเรียนเทศ ถ่านไม้ไผ่ (แปรรูปมาจากหน่อไม้ไผ่กิมซุง) ประโยชน์ของพริก ยอดอ่อนรับประทานโดยลวกเป็นผักแกล้มน้ำพริก หรือนำไปปรุงอาหารประเภทแกงจืด แกงเลียง มีสรรพคุณทลาย ขับลม ขับปัสสาวะ ฯลฯ กลัวยน้ำว่า ช่วงที่ดิบจะถูกคั่วมาเป็นกลัวยฉาบ ผลที่สุดก็จะถูกคั่วขายบ้าง ทำไส้ข้าวต้มมัด ที่สุกอมก็จะถูกแปรรูปเป็นกลัวยตาก นับเป็นการใช้ประโยชน์จากกลัวยอย่างคุ้มค่า ผักขาว ประโยชน์ของผักขาว ผลจืด สรรพคุณแก้ ฟ้าขาวที่เห็นได้ชัดก็คือ คนนิยมนำผลอ่อนของฟ้าขาวมาปรุงอาหาร เพราะรสชาติของฟ้าขาวอร่อยออกขมนิดๆ แต่มะลิ้น และเพราะว่าฟ้าขาว เป็นพืชที่มีฤทธิ์เย็น เช่นเดียวกับพืชตระกูลแตง อาหารจาก “ฟ้าขาว” นำ “ฟ้าขาว” มาลวกหรือต้มให้สุกแล้วจิ้มกินกับน้ำพริก หรือใส่ในแกง เช่น แกงเลียง แกงส้ม ก็ได้เมนูอร่อยเด็ดอีกด้วยผลอ่อนของฟ้าขาวมีวิตามินซี แคลเซียม เหล็กไฟเบอร์ มีสารอาหาร คือ เบต้าแคโรทีน ช่วยบำรุงสายตา ต้านอนุมูลอิสระ อ้อย ลำต้นอ้อยสามารถนำมาใช้ประกอบอาหารได้ เช่น น้ำอ้อย และการนำไปทำเป็นไอศกรีม เป็นต้น ทุเรียนเทศ ใช้กินเป็นผลไม้สด และนำมาแปรรูปเป็นผลไม้กวน เยลลี่ ไอศกรีม และซอส นำไปทำน้ำผลไม้กระป๋อง น้ำผลไม้ปั่น มีวิตามินซีและวิตามินบี เป็นต้น ถ่านไม้ไผ่ (แปรรูปมาจากหน่อไม้ไผ่กิมซุง) ใช้ในการหุงข้าว ถ่านไม้ไผ่ช่วยดูดกลิ่นคลอรีนออกจากน้ำ ดูดซับจุลินทรีย์และสารพิษในข้าว เพิ่มแร่ธาตุให้ข้าวหุงสุก ทำให้รสชาติดีใช้ในการดูดซับสารพิษ เพิ่มประจุลบซึ่งกระตุ้นระบบการไหลเวียนโลหิตในร่างกายคนได้ ถ่านไม้ไผ่จึงมีผลในการขับสารเคมีตามผิวหนังจึงนุ่มชุ่มชื้น สะอาดและอบอุ่น ผลิตภัณฑ์ที่ใช้ถ่านไม้ไผ่กับร่างกาย จึงมีทั้งสบู่ ครีมบำรุงผิว แชมพู ครีมนวดผม และน้ำแร่ ปรับสภาพผิว ประโยชน์ผักพื้นบ้านสร้างรายได้เสริมให้แก่ครอบครัวจากการขายให้แก่ตลาดภายในชุมชน อันเป็นตลาดรองรับที่สำคัญที่มีส่วนช่วยให้กระบวนการฟื้นฟูผักพื้นบ้าน ได้แก่ ร้านส้มตำ บ้านบางเลน วิธีทำอาหารคนไทย พริกนำมาปรุงแต่งในอาหารนานาชาติ เช่น ส้มตำ ผักกระเพรา ต้มยำต่างๆ หรือเมนูยำ ส้มตำไทย ปลอกมะละกอ และล้างด้วยน้ำให้สะอาด แล้วทำการฉีกและสับ แล้วใช้มีดฟันให้เป็นเส้นๆหรืออาจใช้ที่สับมะละกอก็ได้ ใส่กระเทียมและพริกขี้หนูลงในครก แล้วตำให้พอแตก ใส่มะละกอ และเครื่องปรุงที่เหลือแล้วตำเบาๆคลุกเคล้าให้เข้ากันเป็นอันเสร็จ และด้วยความที่พริกมีคุณลักษณะที่หลายด้าน ทางมูลนิธิสวนแก้วก็ได้มีการเพาะปลูกขยายพันธุ์และจัดใส่กระถางให้ซื้อหามากลับไปปลูกต่อที่บ้านได้ นอกจากพริกแล้วยังมีพันธุ์ไม้อื่นๆอีกทั้งไม้ผลและไม้ออกให้ดอกซื้อเลือกหามาขาย ชุมชนบ้านบางเลนมีการขยายแนวคิดในเรื่องการฟื้นฟูผักพื้นบ้านไปสู่ผู้บริโภคนอกชุมชน และเป็นการเสริมเอกลักษณ์ให้กับผักพื้นบ้าน

วิเคราะห์ผลการศึกษา

แนวทางการผลิตผักพื้นบ้านปลอดสารพิษ วัดสวนแก้วบ้านบางเลน สามารถจำแนกตามหลักเกณฑ์มาตรฐานได้เป็น 2 ระบบ ดังนี้ ระบบปิด เป็นการปลูกในมุ้งตาข่ายไนล่อนสีขาวหรือสีฟ้า ขนาดช่องความถี่ 17X17 ช่องต่อ 2 ตารางนิ้ว เป็นการทำให้ลดความถี่ในการฉีดสารสะเดา ในการป้องกันแมลงลงได้เกือบทั้งหมดระบบเปิด ในการควบคุมศัตรูพืชมีวิธีการผสมผสานในการใช้หลายวิธีการร่วมกัน เช่น กับดักกาวเหนียวสีเหลือง เชื้อจุลินทรีย์ การใช้สารสกัดจากพืช การใช้กับดักแสงไฟ และในการใช้กับดักสารเพศ เป็นต้น ระบบการผลิต วิธีการธรรมชาติ ยึดถือหลักการและแนวทางการเกษตรธรรมชาติ (Natural Farming) ซึ่งถือยึดหลัก 4 ประการ คือ ไม่ไถพรวน ไม่ใส่ปุ๋ย ไม่กำจัดวัชพืช และไม่ฉีดสารเคมี อาศัยหลักการเอื้อเฟื้อเกื้อกูล เป็นลักษณะที่อยู่ร่วมกันแบบผสมผสานประโยชน์กันตามธรรมชาติ กระบวนการบริโภคผักพื้นบ้านปลอดสารพิษ คนในชุมชนเอาผักจากโครงการฯ ไปบริโภคโดยทุกคนต้องซื้อเพราะมูลนิธิมีร้านค้าไว้สำหรับวางขายพืชผักให้แก่ทุกคนที่อยู่ในชุมชน ถ้าไม่ซื้อข้าวหรือแกงสำเร็จรูป ก็ซื้อผักปลอดสารพิษไปทำเอง บริโภคแล้วไม่เจ็บป่วย และไม่มีสารเคมี เนื่องจากมีการปลูกโดยใช้ปุ๋ยอินทรีย์ ปุ๋ยคอก ปุ๋ยหมักใบไม้ เมื่อนำไปรับประทานจะไม่เกิดอันตราย สุขภาพแข็งแรง สุขภาพของคนในชุมชนโดยรวมจึงไม่มีคนเจ็บป่วย ไม่มีโรค เช่น โรคมะเร็ง เบาหวาน เป็นต้น วิธีการจำหน่ายผักพื้นบ้าน ผลผลิตที่ได้ของกลุ่มเกษตรสิ่งแวดล้อมปลูกผักปลอดสารพิษ วัดสวนแก้ว สามารถแยกตลาดรองรับได้ 2 ทาง คือ

ตลาดภายในหมู่บ้าน การใช้รถเข็นขายภายในหมู่บ้าน ทางกลุ่มผักพื้นบ้าน จะนำผักพื้นบ้านใส่รถเข็นไปขายให้กับชาวบ้านภายในหมู่บ้านประมาณอาทิตย์ละ 3 ครั้ง พ่อค้าคนกลางมารับซื้อผักถึงแหล่งผลิต และจะนำไปขายต่อ ขายในตลาดนัดประจำเดือนภายในหมู่บ้านบางเลน จะมีการนำไปขายที่ตลาดนัดเดือนละครั้ง ตลาดภายนอกหมู่บ้าน การนำเข้าไปขายในตลาดอำเภอบางบัวทอง ผู้ที่รับหน้าที่ คือ สมาชิกของกลุ่ม จะมีค่าตอบแทนคนละ 300 บาทต่อ 1 ครั้ง ครั้งละ 2 คน โดยจะมีการจ้างรถไปส่งที่ตลาดอำเภอบางบัวทอง ตั้งแต่ประมาณ ติ 2-3 และขายในแผงขายที่ได้จองไว้ประจำแนวทางการพึ่งตนเอง การจัดการภูมิปัญญาและทรัพยากรของชุมชนแนวทางการพึ่งตนเองของชุมชนวัดสวนแก้วบ้านบางเลนแนวทางการพึ่งตนเอง การพัฒนาเกษตรสิ่งแวดล้อมสามารถทำได้ 3 รูปแบบ คือ 1. ธุรกิจอุตสาหกรรมชุมชนแปรรูปผลผลิตของชุมชน 2. ธุรกิจอุตสาหกรรมชุมชนแปรรูปจากทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชนท้องถิ่น 3. ธุรกิจอุตสาหกรรมชุมชนที่นำวัตถุดิบมาจากภายนอกชุมชนแปรรูป

สรุปและข้อเสนอแนะ

สรุปผลการศึกษา

แม้ว่าผู้ริเริ่มการฟื้นฟูผักพื้นบ้านส่วนใหญ่จะเป็นกลุ่มผู้สูงอายุ และการฟื้นฟูดังกล่าวไม่ได้เป็นการผลิตเพื่อขายที่สร้างรายได้ แต่เป็นการผลิตเพื่อบริโภคในครอบครัวของเรื่องลดรายจ่ายเพิ่มรายได้ เห็นผลเป็นรูปธรรมขยายไปสู่การเปลี่ยนวิธีการผลิต การเกษตรของครัวเรือนในอนาคตวิธีทำงานเริ่มจากสิ่งง่ายๆ ปฏิบัติให้เกิดผลเป็นรูปธรรมสอดคล้องกับแนวคิดพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียง เมื่อทำสำเร็จจึงขยายผลไปสู่สิ่งที่ยาก การนำของใหม่มาเปรียบเทียบกับของเก่ายิ่งทำให้เห็นคุณค่าชัดเจน เป็นการเพิ่มความเชื่อมั่นให้กับภูมิปัญญาดั้งเดิมของชุมชน สามารถใช้เครื่องมือในการพัฒนาได้โดยการเชื่อมระบบคิด ที่มีต่อธรรมชาติเป็นการเพิ่มคุณค่าในระบบการผลิตที่เอื้อประโยชน์ต่อคนและธรรมชาติ ทำให้คนอยู่ร่วมกันกับธรรมชาติอย่างเกื้อกูลทางด้านสุขภาพ เศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อม ด้านจิตวิญญาณ เชื่อมโยงกับการดำเนินชีวิต ด้านวัฒนธรรมการบริโภค และความสัมพันธ์ของการอยู่ร่วมกันอย่างพึ่งพา พลังชุมชนการแก้ไขปัญหาด้วยตนเอง โดยเชื่อมโยงผู้ที่มีปัญหาทางเกษตรกลับไปฟื้นฟูผักพื้นบ้านที่ในชุมชนของตนเองเป็นหน้าที่ของทุกคนในชุมชนในการปลูกพืชสวนครัว ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ภาวะผู้นำหญิงนางแดง ได้แสดงให้เห็นว่าไม่เพียงแต่ผู้ชายเท่านั้นที่จะเป็นผู้นำทางสังคม แต่ผู้หญิงที่มีบทบาทในการเป็นผู้นำที่สำคัญทำเกษตรของตนเองได้สามารถเชื่อมโยงกับการพัฒนาระดับนโยบายในเรื่องสุขภาพได้ ประเด็นผลกระทบด้านสุขภาพจากสารเคมี ป้องกันกำจัดศัตรูพืช มาพิจารณาและผลักดันให้เกิดเป็นนโยบายสาธารณะ

เพื่อลดผลกระทบจากสารเคมีป้องกันกำจัดศัตรูพืช ซึ่งมีเป้าหมาย 3 เรื่อง คือ สารเคมี กำจัดศัตรูพืช เรื่องอาหารปลอดภัย และเรื่องเกษตรปลอดภัย หากนำไปสู่การพัฒนาในนโยบายได้ จากการมีส่วนร่วมของชุมชน

ข้อเสนอแนะ

ชุมชนควรมีการส่งเสริมการทำเกษตรอินทรีย์และปลูกผักพื้นบ้านปลอดสารพิษให้มากขึ้น เพื่อรองรับความต้องการการบริโภคผักพื้นบ้านปลอดสารพิษที่เพิ่มมากขึ้นต่อไป ควรส่งเสริมให้เด็กเยาวชนคนรุ่นใหม่ ให้เกิดการเรียนรู้ในภูมิปัญญาท้องถิ่น และมีจิตสำนึกถึงคุณค่าของผักพื้นบ้าน ในชุมชนต้องมีผู้รู้และการใช้ภูมิปัญญา ในการจัดการกระบวนการฟื้นฟูผักพื้นบ้าน เพื่อบริโภค โดยการรวบรวมภูมิปัญญาท้องถิ่นไว้และนำไปประยุกต์ใช้ตามความเหมาะสมกับชุมชนต่อไป ชุมชนต้องตระหนักถึงความสำคัญของการเปลี่ยนแปลงระบบการผลิตและคุณค่าของผักพื้นบ้านปลอดสารพิษ ที่ไม่ใช่แค่เพียงพืชอาหาร ยังมีคุณค่าทางเศรษฐกิจ อันเป็นการเพิ่มรายได้และลดรายจ่าย และส่งผลดีต่อระบบนิเวศของชุมชน ควรมีการศึกษาในลักษณะการรวบรวมประสบการณ์และองค์ความรู้จากปราชญ์ชุมชนในมิติที่หลากหลายมากขึ้น เช่น มิติวัฒนธรรม ศาสนา การประกอบอาชีพ เป็นต้น เพื่อให้เกิดองค์ความรู้ด้านการพัฒนาชุมชนจากประสบการณ์จริงต่อไป

รายการอ้างอิง

โกวิทย์ พวงงาม. (2553). *การจัดการตนเองของชุมชนและท้องถิ่น*. กรุงเทพฯ: บพิธการพิมพ์.

เหมอมาลัย ราชภัฏพาร์กซ์. (2537). *20 ทศวรรษรัตนโกสินทร์ รวมบทวิเคราะห์สำคัญในช่วง 200 ปี*. กรุงเทพฯ: ม.ป.พ.

สุวิทย์ ชีรสาดัด. (2548). *ประวัติศาสตร์เทคโนโลยีการเกษตรวิวัฒนาการและผลกระทบเทคโนโลยีการเกษตรสู่ไทยสมัย*

พอชุมชนร่วมค่าแห่ง. กรุงเทพฯ: มติชนการพิมพ์.

วิจิตวงศ์ ณ ป้อมเพชร. (2530). *องค์กรเพื่อการพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจในชนบท*. ในเอกสารประกอบการสัมมนา

เรื่องการพึ่งตนเองในชนบทอีสาน เกษตร สาธารณสุข เศรษฐกิจ ณ สถาบันวิจัยและพัฒนามหาวิทยาลัยขอนแก่น..

อเนก นาคนบุตร. (ม.ป.ป.). *ชนบทไทยในสามทศวรรษที่ผ่านมา กับบทเรียนของภูมิปัญญาชาวบ้านสู่ทิศทางการพึ่งตนเองของชนบทใน*

อนาคต ในทิศทางหมู่บ้านไทย. (อัสสัณ).

น้ำตาลมะพร้าวท่าคา ภูมิปัญญาที่กำลังเลือนหายไป Tha Ka Coconut-Palm Sugar: The Fading Local Wisdom

วีรพงษ์ กำแพงทอง*
Weerapong Gampaengthong

บทคัดย่อ

กระแสการพัฒนาของโลกปัจจุบันส่งผลให้ประเทศไทยต้องพัฒนาเศรษฐกิจเพื่อแข่งขันทางการค้ากับประเทศเพื่อนบ้าน การทำให้ประเทศไทยนั้นเจริญตามแบบชาติตะวันตกก็คือกระบวนการทำให้เป็นประเทศอุตสาหกรรม ผลกระทบจากการเป็นประเทศอุตสาหกรรมส่งผลให้การใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ในประเทศค่อยๆ ร่อยหรอลงไป สภาพวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนในภาคชนบทเปลี่ยนแปลงไปเริ่มมุ่งหน้าเข้าสู่เขตเมืองหรือเขตอุตสาหกรรมมากขึ้น หลากหลาย ครอบครัวจำเป็นต้องทิ้งบ้านเพื่อเข้ามาหารายได้ที่มีความมั่นคง และความสะดวกสบายภายในห้องทำงาน แต่มีสิ่งหนึ่งที่เป็นรากเหง้าของความรู้ รวมทั้งวิถีชีวิตความเป็นอยู่ค่อยๆ เลือนหายไปจากการมุ่งหน้าเข้าสู่โรงงาน ที่ตำบลท่าคา อำเภอมะนัง จังหวัดสมุทรสงคราม กำลังจะมีสิ่งหนึ่ง ที่เรียกว่าภูมิปัญญาการทำน้ำตาลมะพร้าว ค่อยๆ เลือนหายไป ผู้รู้ หรือผู้เฒ่าผู้แก่ค่อยๆ หดหายไปตามกาลเวลา ซึ่งความรู้ภูมิปัญญาการทำน้ำตาลมะพร้าวดั้งเดิมที่มีมาจึงค่อยๆ เลือนหายไปตามกาลเวลา ดังนั้นการถ่ายทอดภูมิปัญญาการทำน้ำตาลมะพร้าวจึงเป็นการสืบต่อความรู้และวิถีชีวิตเพื่อให้ปรับตัวกับกระแสการพัฒนาของโลกปัจจุบัน

คำสำคัญ: ภูมิปัญญา, การทำน้ำตาลมะพร้าว, ตำบลท่าคา

ABSTRACT

Nowadays, the globalization has affected Thailand to develop its economy to commercially compete with neighboring countries. To make Thailand a civilized nation like western countries is to transform itself as an industrialized country. It is inevitable to avoid being effected by that process. The country's resources are continually in decline. Also, the way of life in the countryside have changed as more people have headed to the urban area and industrial area. Many families have to leave their hometowns for the stable income and comfort in their workplaces. However, the roots of local knowledge and way of life have gradually vanished. That is what happens in Tha Ka sub-district, Amphawa District, Samut Songkram with the local wisdom in making coconut-palm sugar. The experts and the elders respectively passed away as time went by and that local wisdom is dying out as less people are interested in it. Therefore, imparting the local wisdom in making coconut-palm sugar is to continue the knowledge and the way of life in order to adjust their people's lifestyles along the globalization.

Keywords: local wisdom, coconut-palm sugar, Tambon Tha Ka

* นักศึกษาปริญญาโทหลักสูตรพัฒนาชุมชนมหาบัณฑิต คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

บทนำ

จากกระแสการพัฒนาของโลกปัจจุบันส่งผลให้ประเทศไทยต้องพัฒนาเศรษฐกิจเพื่อแข่งขันทางการค้ากับประเทศเพื่อนบ้าน สำหรับประเทศไทยการพัฒนาที่ผ่านมาผู้บริหารมองว่าชาวบ้านเป็นผู้ที่น่าสงสาร ยากจน ไม่ได้พัฒนาตามกระแสของโลก การทำให้ประเทศไทยนั้นเจริญตามแบบชาติตะวันตกก็คือกระบวนการทำให้เป็นประเทศอุตสาหกรรม ผลกระทบจากการเป็นประเทศอุตสาหกรรมส่งผลให้การใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ในประเทศค่อยๆ ร่อยหรอลงไป สภาพวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนในภาคชนบทเปลี่ยนแปลงไปเริ่มมุ่งหน้าเข้าสู่เขตเมืองหรือเขตอุตสาหกรรมมากขึ้นหลายๆ ครอบครัวจำเป็นต้องทิ้งบ้านเพื่อเข้ามาหารายได้ที่มีความมั่นคง และความสะดวกสบายภายในห้องทำงาน แต่มีสิ่งหนึ่งที่เป็นรากเหง้าของความรู้ รวมทั้งวิถีชีวิตความเป็นอยู่ค่อยๆ เลือนหายไปจากการมุ่งหน้าเข้าสู่โรงงาน จากการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวทำให้ชาวบ้านสูญเสียความเป็นตัวของตัวเอง เริ่มขาดความภาคภูมิใจในรากเหง้าของชุมชนที่ตนเองอาศัยอยู่ ชุมชนเริ่มไม่มั่นใจในตัวเอง เริ่มไม่กล้าตัดสินใจดำเนินชีวิตด้วยตัวเอง ที่ตำบลท่าค้อ อำเภอมือง จังหวัดสมุทรสงคราม กำลังจะมีสิ่งหนึ่งที่เรียกว่า ภูมิปัญญาการทำน้ำตาลมะพร้าว ค่อยๆ เลือนหายไป ผู้รู้ หรือ ผู้เฒ่าผู้แก่ค่อยๆ หดหายไปตามกาลเวลา วัยรุ่นหรือชาวบ้านรุ่นถัดมาเริ่มหันหน้าเข้าสู่โรงงาน หรือทำงานตามสถานพักแรมต่างๆ ในเขตตลาดน้ำอัมพวา ซึ่งความรู้ภูมิปัญญาการทำน้ำตาลมะพร้าวดั้งเดิมที่มีมาจึงค่อยๆ เลือนหายไปตามกาลเวลา หรือคุณภาพของน้ำตาลมะพร้าวนั้นลดลงเนื่องจากการมีการผสมน้ำตาลทรายซึ่งไม่เป็นไปตามธรรมชาติดั้งเดิม จากการสอบถามชาวบ้านในพื้นที่ตำบลท่าค้อพบว่าแม้เพียงครัวเรือนเดียวที่มีกระบวนการผลิตน้ำตาลมะพร้าวโดยไม่ผสมสิ่งที่ไม่ให้ความหวานเลย ดังนั้นการถ่ายทอดภูมิปัญญาการทำน้ำตาลมะพร้าวจึงเป็นการสืบทอดความรู้และวิถีชีวิตเพื่อให้ปรับตัวกับกระแสการพัฒนาของโลกปัจจุบัน

จากกระแสการพัฒนาของโลกปัจจุบันส่งผลให้ประเทศไทยต้องพัฒนาเศรษฐกิจเพื่อแข่งขันทางการค้ากับประเทศเพื่อนบ้าน จากสถิติในปี 2559 สินค้าส่งออกที่สำคัญของประเทศไทย 10 อันดับแรกได้แก่ รถยนต์, อัญมณีและเครื่องประดับ เครื่องคอมพิวเตอร์ อุปกรณ์และส่วนประกอบ เม็ดพลาสติก แผงวงจรไฟฟ้า เครื่องจักรกลและส่วนประกอบของเครื่องจักรกล ผลิตภัณฑ์ยาง เคมีภัณฑ์ น้ำมันสำเร็จรูป เครื่องปรับอากาศและส่วนประกอบ และเหล็กกล้าและผลิตภัณฑ์ จากจำนวนสถิติสินค้าดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าประเทศไทยมีการพึ่งพาภาคอุตสาหกรรมเป็นหลักในการพัฒนาเศรษฐกิจ (กระทรวงพาณิชย์, การค้าไทย, 2559)

การจัดการทุนของชุมชนเพื่อการพึ่งตนเอง

จากการศึกษาความหมายของวิสาหกิจชุมชน คำว่า วิสาหกิจชุมชน (Community Enterprise) หมายถึง กิจการของชุมชนที่เกี่ยวกับการผลิตสินค้า การให้บริการหรือการอื่นๆ ดำเนินการโดยคณะบุคคลที่มีความผูกพัน มีวิถีชีวิตร่วมกัน และรวมตัวกันประกอบกิจการดังกล่าว ไม่ว่าจะเป็นนิติบุคคลในรูปแบบใด หรือไม่เป็นนิติบุคคล เพื่อสร้างรายได้ และเพื่อการพึ่งพาตนเองของครอบครัว ชุมชน และระหว่างชุมชน กล่าวโดยสรุป คือ การประกอบการเพื่อการจัดการ "ทุนของชุมชน" อย่างสร้างสรรค์เพื่อการพึ่งตนเอง สำหรับประเทศไทยการจะเป็นวิสาหกิจชุมชนได้จะต้องมีการจดทะเบียนเพื่อเป็นวิสาหกิจชุมชนจากกองส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน กรมส่งเสริมการเกษตร (กรมส่งเสริมการเกษตร, กองส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน, 2559)

นอกจากนี้ เสรี พงศ์พิศ (2547, น. 132-133) ได้กล่าวถึง คุณลักษณะสำคัญของวิสาหกิจชุมชนไว้ ดังนี้

อันดับแรก ชุมชนต้องเป็นเจ้าของและเป็นผู้ดำเนินการหลักในการประกอบกิจการวิสาหกิจชุมชนโดยที่ชุมชนหรือองค์กรชุมชนต้องมีส่วนร่วมในการดำเนินการจัดการทุนชุมชน

คุณลักษณะที่สอง ผลผลิตต้องมาจากกระบวนการในชุมชนโดยในกระบวนการผลิตนั้นต้องเป็นงานที่เกิดขึ้นภายในชุมชน เน้นการใช้ทุนของชุมชนท้องถิ่นให้มากที่สุด เพื่อลดการพึ่งพาจากภายนอก

คุณลักษณะที่สาม ต้องริเริ่มสร้างสรรค์เป็นนวัตกรรมโดยชุมชน เป็นผลผลิตที่เกิดจากกระบวนการเรียนรู้ การต่อยอดจากภูมิปัญญาท้องถิ่น หรือเป็นการคิดค้นสิ่งใหม่ๆ ซึ่งเมื่อเหลือใช้สามารถนำไปขายสู่ตลาดภายนอกได้

คุณลักษณะที่สี่ ต้องมีฐานภูมิปัญญาท้องถิ่นผสมผสานกับภูมิปัญญาสากลเพื่อให้ผลผลิตมีเอกลักษณ์ที่มีความสัมพันธ์กับท้องถิ่น สามารถนำมาขายได้ทั้งในรูปแบบเก่าและรูปแบบใหม่ที่ได้จากการผสมผสานภูมิปัญญาสากล

คุณลักษณะที่ห้า ต้องมีลักษณะของการบูรณาการเพื่อเชื่อมโยงกิจกรรมต่างๆ อย่างเป็นระบบ กล่าวคือ การดำเนินกิจกรรมวิสาหกิจชุมชนนั้นไม่ได้เน้นการผลิตเพื่อขายเพียงอย่างเดียว แต่ผลิตแปรรูป จัดการให้เกิดการประกอบการในรูปแบบต่างๆ เพื่อสนองต่อความต้องการของท้องถิ่นเป็นหลัก

คุณลักษณะที่หก มีกระบวนการเรียนรู้เป็นหัวใจสำคัญของกระบวนการทั้งหมด วิสาหกิจชุมชนจะเกิด และสำเร็จได้ด้วยความรู้และปัญญา

และคุณลักษณะสุดท้าย คือ ต้องมีการพึ่งตนเองเป็นเป้าหมายที่สำคัญที่สุดของการประกอบการ เพราะการพึ่งตนเองเป็นเป้าหมายที่สำคัญที่สุดของวิสาหกิจชุมชน ถ้าหากพลาดเป้าหมายนี้วิสาหกิจชุมชนจะกลายเป็นธุรกิจที่มีเป้าหมายคือกำไรก่อนที่จะคิดทำให้อยู่รอด ไม่พัฒนาให้เกิดความมั่นคงยั่งยืน

ดังนั้นลักษณะของการพึ่งตนเองเป็นเป้าหมายที่มีความสำคัญที่สุด เพราะจะเห็นได้ว่าการพึ่งตนเองเป็นรากฐานของการทำให้ตนเองเข้มแข็งก่อนที่จะร่วมกันจัดการทุนของชุมชน เมื่อแต่ละคนสามารถพึ่งตนเองได้ การรวมกลุ่มกันจัดการทุนของชุมชนนั้นในกระบวนการเป็นกลุ่มก็จะเต็มไปด้วยองค์ประกอบที่เข้มแข็ง กลุ่มก็จะสามารถพึ่งตนเองได้และนอกจากนี้ ยังสามารถที่จะต่อรองกับตลาดภายนอกได้ เพราะฉะนั้น วิสาหกิจชุมชนจึงเป็นแนวคิดหนึ่งที่จะสามารถจัดการทุนของชุมชนของตนเองเพื่อให้เกิดความยั่งยืนได้ ภายใต้กระบวนการกลุ่มที่เข้มแข็ง พึ่งตนเองได้

ภูมิปัญญา: ความรู้ ปัญญา ความเชื่อ และวิถีชีวิต

คำว่า ภูมิปัญญา หมายถึง ความรู้ ความคิด ความเชื่อต่างๆ ในการดำเนินชีวิต มีการสืบทอด ถ่ายทอดกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษจนถึงปัจจุบันได้อนุรักษ์ พื้นฟู ประยุกต์ รวมถึงสร้างสรรค์ให้เกิดเป็นความรู้ใหม่ในสังคม ที่ผสมผสานกันระหว่างความรู้ที่มาจากที่อื่นๆ

นอกจากนี้ เอกวิทย์ ณ ถลาง (2544, น. 110-116) ได้กล่าวถึง ลักษณะกระบวนการเรียนรู้ของชาวบ้านที่ก่อให้เกิดภูมิปัญญา ดังต่อไปนี้

การเรียนรู้ด้วยการลองผิดลองถูก ในอดีตกาลมนุษย์เรียนรู้ที่จะดำรงชีวิตและรักษาเผ่าพันธุ์ให้อยู่รอดด้วยการลองผิดลองถูก การหาอาหาร การต่อสู้กับภัยธรรมชาติ การรักษาพยาบาล การหาที่อยู่อาศัย ฯลฯ ซึ่งจากประสบการณ์ลองผิดลองถูก มนุษย์ก็สามารถสะสมความรู้ความเข้าใจของตนไว้ แล้วถ่ายทอดให้ลูกหลานเผ่าพันธุ์ของตน เมื่อเวลาผ่านไปสิ่งที่ประพจน์ปฏิบัติ หรือสิ่งที่ห้ามประพจน์ห้ามปฏิบัติก็กลายเป็นจารีต ธรรมเนียม หรือข้อห้ามในวัฒนธรรมของมนุษย์กลุ่มนั้นๆ เมื่อเวลาผ่านไปมนุษย์อาจจะลืมเหตุผลที่มาของธรรมเนียมปฏิบัติไป รู้แต่ว่าในสังคมของตนต้องประพจน์ปฏิบัติเช่นนั้นจึงจะอยู่รอดปลอดภัย หรือแก้ไข ป้องกันปัญหาได้

การเรียนรู้ด้วยการลงมือกระทำจริงในสถานการณ์และสิ่งแวดล้อมที่มีอยู่จริง เช่น การเดินทาง การเพาะปลูกพืช การสร้างบ้าน การต่อสู้กับภัยอันตราย เห็นได้จากชาวบ้านในภาคเหนือเรียนรู้จากการร่วมกันจัดระบบเหมืองฝายเพื่อการเกษตรในพื้นที่ลุ่มน้ำระหว่างเขา แล้วค่อยๆ พัฒนาขึ้นเป็นระบบความสัมพันธ์ในการแบ่งปันน้ำระหว่างคนที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ในลุ่มน้ำเดียวกัน การเรียนรู้และสะสมประสบการณ์ต่างๆ ในสถานการณ์จริง ปฏิบัติจริง แล้วส่งต่อไปยังรุ่นลูกหลานแบบค่อยเป็นค่อยไปจนกลายเป็นธรรมเนียมหรือวิถีปฏิบัติ

การถ่ายทอดความรู้ การเรียนรู้จากการปฏิบัติจริง ได้พัฒนาต่อมาจนเป็นการส่งต่อ (Transmission) แก่คนรุ่นหลังด้วยการสาธิตวิธีการ การสั่งสอนด้วยการบอกเล่า (Oral Tradition) ในรูปแบบของเพลงกล่อมเด็ก คำพังเพย สุภาษิต และการสร้างองค์ความรู้ไว้เป็นลายลักษณ์อักษร (Literary Tradition) ซึ่งโดยทั่วไปการถ่ายทอดภูมิปัญญาของชาวบ้านมักใช้วิธีการสาธิต และการสอนด้วยวาจา ในกรณีที่เป็นศิลปะวิทยาการระดับสูงที่มีความซับซ้อนหรือลึกซึ้งจึงจะใช้ลายลักษณ์อักษร เช่น ตำรายา ตำราปลูกบ้าน ตำราโหราศาสตร์ ฯลฯ หรือไม่ก็ผูกเป็นวรรณกรรม คำสอน ภาษิต ตำนาน นิทาน ฯลฯ ตามแต่สะดวกและเห็นว่าสอดคล้องกับพื้นฐาน

ของชาวบ้าน ซึ่งการถ่ายทอดด้วยวิธีการต่างๆ ดังกล่าวไม่มีอะไรตายตัว สามารถปรับเปลี่ยนไปตามเหตุและปัจจัยที่อยู่ในการรับรู้ของผู้คนผู้เป็นเจ้าของวัฒนธรรม และในบางกรณีความรู้ที่สั่งสมมาอาจจะถดถอยหรือสูญหายไปก็ได้

การเรียนรู้โดยพิธีกรรมในเชิงจิตวิทยา พิธีกรรมมีความศักดิ์สิทธิ์ มีอำนาจโน้มน้าวให้คนที่มีส่วนร่วมรับเอาคุณค่าและแบบอย่างพฤติกรรมที่ต้องการเน้นเข้าไว้ในตัว เป็นการตอกย้ำความเชื่อ กรอบศีลธรรมจรรยาของกลุ่มชน แนวปฏิบัติที่คาดหวังโดยไม่ต้องใช้การจำแนกแจกแจงเหตุผล แต่ใช้ศรัทธา ความขลัง ความศักดิ์สิทธิ์ของพิธีกรรมในการสร้างความเชื่อและพฤติกรรมที่พึงประสงค์ได้ ถึงแม้จะมีภูมิปัญญาความรอบรู้อยู่เบื้องหลังพิธีกรรม แต่ก็ไม่ได้มีการเน้นย้ำภูมิปัญญาเหล่านั้น แต่จะเน้นผลที่เกิดขึ้นต่อสำนึกของผู้มีส่วนร่วมเป็นสำคัญ ด้วยเหตุนี้ พิธีสืบทอดแม่น้ำ สืบชะตาเมือง บวชต้นไม้ บวชป่า พิธีอุปสมบท พิธีบั้งสุกุล พิธีสู่ขวัญในโอกาสต่างๆ ฯลฯ จึงเกิดผลทางใจแก่ผู้ร่วมในพิธี และมีผลในการวางบรรทัดฐานความประพฤติ ตลอดจนควบคุมพฤติกรรมของคนในสังคมเป็นอันมาก รวมทั้งตอกย้ำความสำคัญของคุณค่าทางสังคมอย่างมีพลังด้วย พิธีกรรมจึงมิใช่เรื่องเหลวไหลหรือมลาย แต่เป็นกรรมวิธีในทางวัฒนธรรมที่มีผลในการปลูกฝังบ่มเพาะความเชื่อ คุณค่า และแนวทางความประพฤติที่พึงประสงค์ออกมา โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสังคมประเพณี หรือแม้แต่ในสังคมสมัยใหม่ที่นับถือความเป็นเหตุเป็นผลต่อกันของสรรพสิ่ง และให้ความสำคัญต่อข้อมูลเชิงประจักษ์ พิธีกรรมก็ยังมีคุณค่าต่อการเรียนรู้ทางจิตวิญญาณอยู่นั่นเอง เพราะมนุษย์ก็ยังเป็นมนุษย์ที่มีได้อยู่ภายใต้กฎเกณฑ์ของวิทยาศาสตร์อย่างเดียว

การเรียนรู้ทางศาสนา ทั้งในด้านหลักธรรมคำสอน ศิลและวัตรปฏิบัติ ตลอดจนพิธีกรรม และกิจกรรมทางสังคมที่มีวัดเป็นศูนย์กลางของชุมชน ในเชิงการเรียนรู้ล้วนมีการตอกย้ำภูมิปัญญาที่เป็นอุดมการณ์แห่งชีวิต ให้กรอบและบรรทัดฐานความประพฤติและให้ความมั่นคงอบอุ่นทางจิตใจ เป็นที่ยึดเหนี่ยวแก่คนในการเผชิญชีวิตบนความไม่แน่นอนอันเป็นสัจธรรมของชีวิตอย่างหนึ่ง สถาบันศาสนาจึงมีอิทธิพลต่อการเรียนรู้ของคนที่อยู่ร่วมกันเป็นหมู่เหล่า ศาสนามีผลต่อการพัฒนาจิตวิญญาณให้เป็นอิสระจากความทุกข์ยากทั้งหลาย ศาสนาจึงเป็นหลักในการหล่อหลอมบ่มเพาะทั้งความประพฤติสติปัญญา และอุดมการณ์แห่งชีวิตไปพร้อมๆ กัน ถือได้ว่าเป็นการเรียนรู้ที่มีลักษณะเป็นองค์รวม และมีอิทธิพลต่อชีวิตของคนที่น่าถือศาสนานั้นๆ ทั้งโดยตรงและโดยอ้อม อีกทั้งเป็นทั้งแก่นและกรอบใจกระบวนการขัดเกลาทางสังคม (Socialization) ด้วย

การแลกเปลี่ยนความรู้และประสบการณ์ระหว่างคนต่างกลุ่มที่แตกต่างกัน ทั้งในทางชาติพันธุ์ ถิ่นฐาน การทำมาหากิน รวมไปถึงการแลกเปลี่ยนกับคนต่างวัฒนธรรม ทำให้กระบวนการเรียนรู้ขยายตัว มีความคิดใหม่ วิธีการใหม่เข้ามาผสมกลมกลืนกันบ้าง ขัดแย้งกันบ้าง แต่ทำให้เกิดการเรียนรู้ที่หลากหลายกว้างขวาง ทั้งในด้านสาระ รูปแบบและวิธีการ กระบวนการเรียนรู้ของคนในสังคมจึงมีพลวัตโดดเด่นกว่าเดิม ส่วนหนึ่งไปกับเทคโนโลยี ข้อมูลข่าวสารอันทันสมัย ส่วนหนึ่งไปกับโลกกายภาพหรือธรรมชาติแวดล้อม และอีกส่วนหนึ่งมุ่งไปทางจิตวิญญาณ ขณะเดียวกันก็มีเครือข่ายของการขยายตัวการเรียนรู้ที่กว้างขวางหลากหลาย

การผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม ในการแก้ปัญหาทั้งทางสิ่งแวดล้อม เศรษฐกิจและทางสังคม ได้มีคนเล็งเห็นเอาความเชื่อและธรรมเนียมปฏิบัติที่สืบทอดกันมาในสังคมประเพณีมาผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมให้ต้องกับความเชื่อเดิม ขณะเดียวกันก็แก้ปัญหาบริบทใหม่ได้ในระดับหนึ่ง การผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมจึงเป็นกระบวนการเรียนรู้ลักษณะหนึ่งที่เกิดขึ้นตลอดเวลาในสังคมไทย ดังจะเห็นได้จากการแสวงหาความมั่นคงทางจิตใจในหมู่คนมีอาชีพที่ต้องเสี่ยงโดยการบูชา ทรงเจ้าเข้าผีอันมีอยู่ดาษดื่นเพื่อขอลาภผล แก้วฤดีการณ์ในชีวิต หรือการรักษาโรคภัยไข้เจ็บด้วยการผสมผสานการแพทย์สมัยใหม่กับสมุนไพรและการรักษาทางใจจากหมอเมืองและพระสงฆ์ รวมถึงการให้หมอดูทำนายทายทักโชคชะตาในยามมีทุกข์ ขาดความมั่นใจในตัวเอง ซึ่งไม่เกี่ยวกับการประเมินค่าว่าถูกผิดหรือชั่วดีแต่อย่างใด หากแต่ปรากฏการณ์ที่เห็นได้ทั่วไปเกี่ยวกับการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมในสังคมไทยที่มีปัญหา มีวิกฤติการณ์ท่ามกลางความซับซ้อนทางสังคมเสียยิ่งกว่าในอดีตที่ผ่านมา และการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมเป็นกระบวนการเรียนรู้อย่างหนึ่งที่ย่อมมีทั้งได้ผลและไม่ได้ผล สร้างสรรค์และไม่สร้างสรรค์

การเรียนรู้แบบครุพักลักจำ เป็นกระบวนการเรียนรู้วิธีหนึ่งที่มีมาแต่เดิม และจะยังมีอยู่ต่อไป วิธีนี้เป็นการเรียนรู้ในทำนองแอบเรียน แอบเอาอย่าง แอบลองทำดู ตามแบบอย่างที่เราสังเกตเห็นอยู่เรื่อยๆ แล้วรับเอามาเป็นของตนเองเมื่อทำได้จริง วิธีนี้ดูเผินๆ เป็นเหมือนการลักขโมยสิ่งที่เป็นภูมิปัญญาของผู้อื่น แต่ในความหมายที่เข้าใจกันหาได้ส่อไปในทางชั่วร้ายไม่ เพราะเป็นวิธีธรรมดา วิธีธรรมชาติของคนในการเรียนรู้จากผู้อื่น ในชีวิตจริงของทุกคนจะมีพฤติกรรมครุพักลักจำอยู่มากก็น้อย และถ้ายอมรับนับถือกันว่าวิธีการเรียนรู้ที่ดูประหนึ่งว่าไม่สำคัญนี้มีคุณค่าสูง มีความเป็นธรรมชาติในนิสสัยมนุษย์ และเป็นทางหาความรู้หนึ่งที่มีประสิทธิภาพ ก็จะเป็นการส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ที่เป็นผลดีอีกทางหนึ่ง

ขั้นตอนการถ่ายทอดภูมิปัญญาจากปราชญ์ชาวบ้าน

ในการศึกษากระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาจากปราชญ์ชาวบ้าน สามารถแบ่งออกเป็นขั้นตอนต่างๆ ได้แก่ (เดชวิทย์ นิลวรรณ และ ทิพย์พฐ์ กฤษสุนทร, 2557)

ขั้นตอนแรกคือ การเตรียมความพร้อมในการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นขั้นตอนในการศึกษาถึงความพร้อมของผู้สูงอายุและปราชญ์ชาวบ้านที่จะมาถ่ายทอดภูมิปัญญาให้แก่เด็กและเยาวชน โดยจะพิจารณาในประเด็นต่างๆ ดังนี้

การเตรียมความพร้อมของปราชญ์ชาวบ้าน หรือจุดเริ่มต้นที่จะนำไปสู่การถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งเป็นผู้ที่มีภูมิปัญญาและพร้อมที่จะถ่ายทอด ทั้งนี้ ปราชญ์ชาวบ้านหรือผู้สูงอายุที่จะถ่ายทอดนั้น จะต้องมีคุณลักษณะพื้นฐานแรกคือ ต้องมีความพร้อมด้านอายุและประสบการณ์ในภูมิปัญญาโดยผ่านการฝึกฝนและเรียนรู้แบบวิถีในสมัยก่อน เช่น การครุ่ฟักลักจำ การผากตัวเป็นลูกศิษย์ ฝึกฝนจนเป็นเอกลักษณ์ของตนเองรอบรู้เกี่ยวกับวิถีชีวิตความเป็นอยู่ และมีไหวพริบปฏิภาณผ่านการสั่งสมในภูมิปัญญานั้นๆ มาอย่างยาวนาน

คุณลักษณะพื้นฐานต่อมา คือ มีบทบาทของการเป็นปราชญ์ชาวบ้านจากการที่ปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างและได้นำความรู้จากการเรียนรู้ การสั่งสมประสบการณ์ เป็นภูมิปัญญาที่ใช้ในวิถีชีวิตรวมทั้งมีความเข้าใจและมีความรอบรู้ในเรื่องต่างๆ ทั้งทางโลกและทางธรรม โดยได้ประยุกต์สิ่งที่ได้ไปประสบพบเจอเหล่านั้นกลับมาถ่ายทอดผ่านตัวภูมิปัญญาได้อย่างเหมาะสม จึงได้รับการยกย่องจากชุมชนให้เป็น “ปราชญ์ ชาวบ้าน” ที่ชาวบ้านเคารพนับถือในความรอบรู้ และการสร้างสรรค์ชีวิต

คุณลักษณะพื้นฐานต่อมา คือ ต้องมีความพร้อมด้านเวลาในการถ่ายทอดภูมิปัญญา นอกจากจะมีความเชี่ยวชาญและเป็นผู้รู้ หรือปราชญ์ชาวบ้านในการถ่ายทอดภูมิปัญญาด้านนั้นๆ ดังนั้นการมีเวลาหรือสละเวลามาถ่ายทอดก็เป็นอีกหนึ่งเรื่องที่สำคัญ

คุณลักษณะพื้นฐานต่อมา คือ มีคุณสมบัติและจิตวิญญาณแห่งความเป็นครู ทั้งความพร้อมด้านอายุ และบทบาทการเป็นปราชญ์ชาวบ้านที่ผ่านประสบการณ์อย่างมากมาย ทำให้ผู้สูงอายุที่เข้าร่วมถ่ายทอดภูมิปัญญานั้นมีความสามารถในการใช้วิธีการต่างๆ มาประยุกต์ใช้ในการถ่ายทอดได้อย่างคล่องแคล่วว่องไว และมีความชำนาญ นอกจากนั้น ยังมีการถ่ายทอดความรู้โดยไม่ปิดบัง หรือหวงวิชา คอยชี้แนะสิ่งที่ถูกที่ควรแก่ศิษย์ และสอนด้วยความเมตตา

คุณลักษณะพื้นฐานต่อมา คือ มีด้านความรู้ความเข้าใจในภูมิปัญญาท้องถิ่น ผู้สูงอายุหรือปราชญ์ชาวบ้านมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นของตนเองอย่างลึกซึ้ง

คุณลักษณะพื้นฐานต่อมา คือ มีทักษะและความสามารถในการสื่อสารถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น

และคุณลักษณะพื้นฐานสุดท้าย คือ การมีทัศนคติที่ดีในการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น เนื่องจากผู้สูงอายุหรือปราชญ์ชาวบ้านมีทัศนคติที่ดีต่อภูมิปัญญาท้องถิ่นของตนเอง ผนวกกับช่วงวัยที่หลุดพ้นจากภาระหน้าที่การงานต่างๆ เหมาะกับการพักผ่อน ทำให้เกิดทัศนคติด้านบวก ยินดีและเกิดความภาคภูมิใจทุกครั้งที่ได้รับคัดเลือกให้มาถ่ายทอดภูมิปัญญา

ขั้นตอนต่อมา คือ ขั้นตอนการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น ในการพิจารณาการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นนั้นอาจแยกพิจารณาตามลำดับ ประเภทของภูมิปัญญาท้องถิ่นแต่ละท่าน ตั้งแต่การนำเข้าสู่นโยบาย รูปแบบในการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น สื่อการสอน วิธีการ กิจกรรมที่ใช้ในการถ่ายทอด และเทคนิคที่สำคัญที่ใช้ในการดึงดูดความสนใจ

ขั้นตอนสุดท้าย คือ ขั้นตอนการประเมินการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น ในการพิจารณาการประเมินผลในการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นนั้น ผู้ถ่ายทอดจะทำการสังเกตความสนใจของผู้เรียนเป็นหลักว่ากำลังสนใจอยู่หรือไม่โดยการใช้การกล่าวให้กำลังใจและการสอบถามในการกระตุ้นความสนใจของผู้เรียน

นอกจากนี้ ยังได้ศึกษาถึงแนวทางการถ่ายทอดภูมิปัญญา ดังนี้

แนวทางการถ่ายทอดภูมิปัญญา ผ่านการบอกเล่า บรรยาย ด้วยวาจา เป็นวิธีการที่ผู้ถ่ายทอดเป็นฝ่ายบอกเล่า อธิบาย หรือถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์ที่สั่งสมของตนให้แก่ผู้รับการถ่ายทอดในรูปของคำพูด

แนวทางการถ่ายทอดภูมิปัญญา ผ่านการสาธิต เป็นวิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาที่ผู้ถ่ายทอดแสดงหรือกระทำพร้อมกับการบอกหรือ อธิบายเพื่อให้ผู้รับการถ่ายทอดได้ประสบการณ์ตรงในเชิงรูปธรรม ซึ่งจะช่วยให้เข้าใจวิธีการ ขั้นตอน และสามารถปฏิบัติได้ การสาธิตที่นิยมใช้ในการถ่ายทอดภูมิปัญญา คือ การสาธิตวิธีการและการสาธิตประกอบการบรรยาย

แนวทางการถ่ายทอดภูมิปัญญา ผ่านการปฏิบัติจริง เป็นวิธีการถ่ายทอดที่ผู้รับการถ่ายทอดลงมือกระทำจริงในสถานการณ์ที่เป็นอยู่จริง โดยผู้ถ่ายทอดเป็นผู้คอยแนะนำ ตรวจสอบและแก้ไข เพื่อให้กระบวนการปฏิบัติถูกต้องตามขั้นตอน และได้ผลงานตามที่ต้องการ

แนวทางการถ่ายทอดภูมิปัญญา ผ่านวิธีการถ่ายทอดโดยให้เรียนรู้จากสื่อด้วยตนเอง เป็นวิธีที่จัดเป็นประสบการณ์การเรียนรู้ภูมิปัญญาในรูปของสื่อประสมที่ เอื้อต่อการเรียนรู้และทำความเข้าใจด้วยตนเองมากที่สุด เช่น บทเรียนแบบโปรแกรม ศูนย์การเรียนรู้ คอมพิวเตอร์ช่วยสอน เป็นต้น

แนวทางการถ่ายทอดภูมิปัญญา ผ่านวิธีการถ่ายทอดโดยจัดในรูปของแหล่งเรียนรู้ เป็นการถ่ายทอดภูมิปัญญาที่จัดเป็นแหล่งเรียนรู้ในลักษณะต่างๆ เช่น พิพิธภัณฑ์ ศูนย์การเรียนรู้ ตลาดนัดภูมิปัญญา เป็นต้น โดยการถ่ายทอดโดยวิธีนี้อาจรวมหมายถึงการใช้วิถีลายลักษณ์ในรูปของตำราต่างๆ ที่บันทึกไว้ด้วย

แนวทางการถ่ายทอดภูมิปัญญา ผ่านวิธีการถ่ายทอดโดยใช้การแสดงพื้นบ้านเป็นสื่อ เป็นวิธีที่ใช้การแสดงที่ชาวบ้านนิยมชมชอบเป็นสื่อในการถ่ายทอดองค์ความรู้ทางภูมิปัญญา

แนวทางการถ่ายทอดภูมิปัญญา ผ่านวิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาโดยบันทึกองค์ความรู้ไว้เป็นลายลักษณ์ เช่น ตำราต่างๆ และในรูปของสื่ออื่นๆ เช่น วิดีทัศน์ในรูปของวีซีดี/ดีวีดี เทปเสียง หรือแผ่นซีดีเสียง รวมถึงเว็บไซต์ เพื่อให้คนรุ่นหลังได้ศึกษาเรียนรู้ และสืบสานภูมิปัญญาต่อไป ไม่ให้สูญหาย

แนวทางการถ่ายทอดภูมิปัญญา ด้วยวิธีการผ่านทางกิจกรรมอย่างง่าย ๆ เช่น การละเล่น การเล่านิทาน การทายปริศนา ซึ่งมักเป็นวิธีที่ใช้เด็ก มักมุ่งเน้นในเรื่องของจริยธรรม

แนวทางการถ่ายทอดภูมิปัญญา ผ่านการถ่ายทอดในรูปแบบของการบันเทิง เป็นการสอดแทรกในเนื้อหา คำร้องของการแสดงต่างๆ เช่น ลิเก โนรา หนังตะลุง หมอรำ ซึ่งมักกล่าวถึงประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ธรรมเนียม ประเพณี คติคำสอน อาชีพ จารีต ประเพณี เป็นต้น

แนวทางการถ่ายทอดภูมิปัญญา ผ่านการถ่ายทอดเป็นลายลักษณ์อักษร ในอดีตมีการจารลงบนใบลาน และเขียนลงในสมุดข่อย ส่วนในยุคปัจจุบันจะถ่ายทอดผ่านทางสื่อมวลชน เช่น วิทยุ โทรทัศน์ สื่อสิ่งพิมพ์ต่างๆ

จากการศึกษาการถ่ายทอดภูมิปัญญาต่างๆ ทำให้เห็นข้อค้นพบว่าในการที่จะอนุรักษ์ภูมิปัญญาซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของทุนชุมชนที่มีอยู่ นั้นมีแนวทาง วิธีการถ่ายทอดที่หลากหลาย โดยขึ้นอยู่กับปัจจัยต่างๆ ในแต่ละพื้นที่ เช่น บริบททางสังคมของชาวบ้าน ตำบลท่าคา ด้วยลักษณะภูมิประเทศของตำบลท่าคาที่มีการยก่องทำสวนมะพร้าวกันหลายครัวเรือน จึงทำให้เกิดภูมิปัญญาของการทำน้ำตาลมะพร้าวขึ้นเพื่อใช้สำหรับบริโภคและเพื่อนำมาขายต่อไป ดังนั้นการถ่ายทอดภูมิปัญญาจึงมีความสำคัญอย่างมากต่อวิถีชีวิตก่อนที่มันจะค่อยๆ เลือนหายไปตามกระแสการพัฒนาของโลก

คำถามของการศึกษาในครั้งนี้

การถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นในการทำน้ำตาลมะพร้าวของชาวบ้านในพื้นที่ตำบลท่าคา อำเภอมะนัง จังหวัดสมุทรสงคราม เป็นอย่างไร

ขั้นตอนการทำน้ำตาลมะพร้าวเป็นของชาวบ้านในพื้นที่ตำบลท่าคา อำเภอมะนัง จังหวัดสมุทรสงคราม เป็นอย่างไร

วัตถุประสงค์ของการศึกษา

เพื่อศึกษาการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นในการทำน้ำตาลมะพร้าว ในพื้นที่ตำบลท่าคา อำเภอมะนัง จังหวัดสมุทรสงคราม

วิธีการศึกษาในครั้งนี้

การศึกษาในครั้งนี้เป็นการศึกษาวิจัยโดยการเก็บและวิเคราะห์ข้อมูลในเชิงคุณภาพ โดยทำการศึกษาข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่าง อันได้แก่ 1) การศึกษาแบบ (Document study) จากการทบทวนวรรณกรรม และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง โดยศึกษาจากหนังสือ วารสาร และบทความต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการทำน้ำตาลมะพร้าว และภูมิปัญญาการทำน้ำตาลมะพร้าวของชาวบ้านจังหวัดสมุทรสงคราม 2) การเก็บข้อมูลเชิงคุณภาพ เป็นข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างตามแบบสัมภาษณ์ กับผู้นำและสมาชิกของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนน้ำตาลมะพร้าว ตำบลท่าคา อำเภอบ้านแหลม จังหวัดสมุทรสงคราม รวมทั้งผู้อาวุโส หรือผู้รู้ ผู้ที่ประกอบอาชีพการทำน้ำตาลมะพร้าวที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ตำบลท่าคา อำเภอบ้านแหลม จังหวัดสมุทรสงคราม เพื่อศึกษาการถ่ายทอดภูมิปัญญาการทำน้ำตาลมะพร้าว และขั้นตอนการทำน้ำตาลมะพร้าว

ข้อค้นพบที่ได้จากการศึกษา

การถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นในการทำน้ำตาลมะพร้าวของชาวบ้านในพื้นที่ตำบลท่าคา อำเภอบ้านแหลม จังหวัดสมุทรสงคราม เป็นอย่างไร?

จากการศึกษาข้อมูลเบื้องต้น พบว่าน้ำตาลมะพร้าวสันนิษฐานว่าเป็นอาชีพที่เกิดจากภูมิปัญญาของบรรพบุรุษในพื้นที่เมืองแม่กลอง และบ้านแหลม จังหวัดสมุทรสงคราม ซึ่งเป็นชนกลุ่มหนึ่งที่อพยพมาตั้งถิ่นฐานใกล้ปากอ่าวบริเวณลุ่มแม่น้ำ แม่กลองเมื่อประมาณ 200 ปีมาแล้ว เมืองแม่กลองเป็นพื้นที่ที่มีการปลูกมะพร้าวมากและมีการทำน้ำตาลมะพร้าวในบริเวณเขตพื้นที่ที่เรียกว่าบางนางจัน และบางขันแตก ปัจจุบันคือ ตำบลท่าคา และตำบลบางขันแตก ทั้งสองพื้นที่เป็นที่อยู่ของกลุ่มชาวจีน ชาวมอญ ชาวมุสลิม และกลุ่มคนไทยที่มาตั้งหลักแหล่งทำกินดั้งเดิม เมื่อได้ศึกษาถึงประวัติ แหล่งที่อยู่ และการประกอบอาชีพแล้วสันนิษฐานได้ว่าการทำน้ำตาลมะพร้าวจะเป็นภูมิปัญญาของชาวไทยเชื้อสายมอญ ที่มาตั้งรกรากอยู่ในบริเวณเขตพื้นที่ทั้งสอง ก่อนที่ความรู้เรื่องการทำน้ำตาลมะพร้าวจะแพร่ขยายออกไปสู่ชาวไทยเชื้อสายอื่น

จากการศึกษาข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์เรื่องการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นการทำน้ำตาลมะพร้าว ซึ่งประกอบด้วยผู้นำและสมาชิกของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนน้ำตาลมะพร้าว ตำบลท่าคา อำเภอบ้านแหลม จังหวัดสมุทรสงคราม รวมทั้งผู้อาวุโส หรือผู้รู้ ผู้ที่ประกอบอาชีพการทำน้ำตาลมะพร้าวที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ตำบลท่าคา อำเภอบ้านแหลม จังหวัดสมุทรสงคราม พบว่าปัจจุบันการทำน้ำตาลมะพร้าวในครัวเรือนมีจำนวนลดน้อยลงไปมาก การทำน้ำตาลมะพร้าวในบางครัวเรือนเป็นการผสมสิ่งให้หวาน เช่น น้ำตาล ลงไปในขั้นตอนการเคี่ยวน้ำตาล เพื่อเป็นการเพิ่มความหวานและเพื่อเพิ่มผลผลิตส่งขายให้ได้ในปริมาณมาก จะมีอยู่เพียงครัวเรือนเดียวที่ยังคงมีความเป็นธรรมชาติ กล่าวคือเคี่ยวน้ำตาลมะพร้าวโดยไม่ทำการผสมสิ่งให้หวานเลย ซึ่งทำให้ได้รสชาติที่หวานมันและมีกลิ่นที่หอมกว่าน้ำตาลมะพร้าวที่ผสม

จากพื้นที่ที่มีความเหมาะสมต่อการผลิตน้ำตาลมะพร้าวตั้งแต่ในอดีต ชาวบ้านในตำบลท่าคาหลายครัวเรือนจึงยึดอาชีพที่มีความเกี่ยวข้องเชื่อมโยงกับผลผลิตที่ได้จากต้นมะพร้าว เช่น น้ำตาลมะพร้าว ดังนั้นน้ำตาลมะพร้าวจึงเป็นภูมิปัญญาดั้งเดิมท้องถิ่นที่มีมานาน และเป็นอาชีพที่สำคัญของชาวตำบลท่าคา ในปัจจุบันจากการสัมภาษณ์ผู้นำและสมาชิกของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนน้ำตาลมะพร้าว ตำบลท่าคา อำเภอบ้านแหลม จังหวัดสมุทรสงคราม รวมทั้งผู้อาวุโส หรือผู้รู้ ผู้ที่ประกอบอาชีพการทำน้ำตาลมะพร้าวที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ตำบลท่าคา อำเภอบ้านแหลม จังหวัดสมุทรสงคราม ในเรื่องของการถ่ายทอดภูมิปัญญาการทำน้ำตาลมะพร้าว พบว่า การสืบทอดภูมิปัญญาของผู้ให้สัมภาษณ์เกิดจากการเรียนรู้จากพ่อ แม่ หรือทางบ้านที่เคยทำกันมา และเกิดจากความรัก ความสนใจที่จะทำน้ำตาลมะพร้าว ปัจจุบันผู้ที่มีความรู้ที่เป็นผู้อาวุโส มีความยินดีเปิดใจให้การต้อนรับแก่คณะ หรือผู้ที่มีความสนใจเข้ามาศึกษาดูงาน และพร้อมที่จะบรรยายด้วยตนเอง ถึงแม้จะมีอายุมากแล้วก็ตาม ทั้งนี้ยังพบว่าบางครัวเรือนได้เป็นให้เป็นที่พักโฮมสเตย์ไว้เพื่อบริการนักท่องเที่ยว หรือผู้ที่สนใจเข้ามาศึกษา ได้ทำการทดลองปฏิบัติเรียนรู้จริง นอกจากนี้ จากการสัมภาษณ์ผู้นำ และสมาชิกในกลุ่มวิสาหกิจชุมชน พบว่า ในการถ่ายทอดภูมิปัญญาการทำน้ำตาลมะพร้าวในปัจจุบันมีแนวคิดอยากให้มีการรวมกลุ่มกันเพื่อช่วยกัน

ถ่ายทอดองค์ความรู้การทำน้ำตาลมะพร้าวเดิมไว้เพื่อเป็นอัตลักษณ์ของชุมชน และเพื่อเป็นการผสมผสานกันระหว่างภูมิปัญญาการทำน้ำตาลมะพร้าวดั้งเดิม กับการทำการตลาดในปัจจุบัน ในเรื่องของความรู้ด้านภูมิปัญญาการทำน้ำตาลมะพร้าวของกลุ่ม เกิดจากอาชีพเดิมของทางครอบครัวที่ได้จากการเรียนรู้ การสังเกตและได้ลงมือปฏิบัติตั้งแต่สมัยยังเด็ก

จากการศึกษาจึงสรุปได้ว่าการถ่ายทอดภูมิปัญญาการทำน้ำตาลมะพร้าวของชาวบ้านในตำบลท่าคา อำเภอดำรงวิทยพร จังหวัดสมุทรสงคราม แบ่งออกเป็นผู้สูงอายุถ่ายทอดภูมิปัญญา และการถ่ายทอดภูมิปัญญาในระดับกลุ่มวิสาหกิจชุมชน โดยในส่วนของการถ่ายทอดภูมิปัญญาของผู้สูงอายุมีความพร้อมที่จะถ่ายทอดความรู้ และมีการอำนวยความสะดวกในเรื่องที่พักเพื่อให้ได้ทดลองปฏิบัติจริง ในส่วนของการถ่ายทอดภูมิปัญญาในระดับกลุ่มวิสาหกิจชุมชนมีมุมมองในเรื่องของการตลาด มองเรื่องการรวมกลุ่มและขยายเครือข่ายเพื่อสร้างความเข้มแข็งและช่วยเหลือกันถ่ายทอด สืบต่อองค์ความรู้ของการทำน้ำตาลมะพร้าวในตำบลท่าคา นอกจากนี้สมาชิกบางคนได้ให้ลูกหลานนำแนวคิดทางการตลาดสมัยใหม่ เช่น สื่อออนไลน์ เพื่อช่วยประชาสัมพันธ์ผลิตภัณฑ์ของกลุ่ม

ขั้นตอนการทำน้ำตาลมะพร้าวเป็นของชาวบ้านในพื้นที่ตำบลท่าคา อำเภอดำรงวิทยพร จังหวัดสมุทรสงคราม เป็นอย่างไร?

จากการศึกษาจากเอกสารและข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ผู้นำและสมาชิกของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนน้ำตาลมะพร้าว ตำบลท่าคา อำเภอดำรงวิทยพร จังหวัดสมุทรสงคราม รวมทั้งผู้อาวุโส หรือผู้รู้ ผู้ที่ประกอบอาชีพการทำน้ำตาลมะพร้าวที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ตำบลท่าคา อำเภอดำรงวิทยพร จังหวัดสมุทรสงคราม พบว่า การทำน้ำตาลมะพร้าวต้องคัดเลือกพันธุ์ที่เหมาะสมให้น้ำตาลสดในปริมาณที่มากกว่าพันธุ์อื่น หลังจากนั้นจึงเริ่มต้นป็นขึ้นไปเก็บน้ำตาลมะพร้าวโดยเลือกพันธุ์ที่เหมาะสมแล้วใช้มีดปาดไปที่ปลายจั่น ในขั้นตอนนี้ชาวบ้านในตำบลท่าคาจะปฏิบัติกันในช่วงเช้านี้ และในช่วงประมาณบ่าย 3 โมง เมื่อได้น้ำตาลสดมาเพียงพอแล้ว จึงนำมาเทรวมกันในกระทะเพื่อเคี่ยวน้ำตาลสดให้งวด โดยใช้ “โค” ครอบไว้เพื่อกันน้ำตาลล้น เมื่องวดได้ที่แล้วจึงเปิด “โค” ครอบออกแล้วจึงทำการลดไฟให้อ่อนลง จึงยกกระทะลงแล้วใช้เหล็กกระแทกเพื่อระบายความร้อนจนกระทั่งน้ำตาลมะพร้าวเริ่มแข็งตัว จึงนำมาใส่บีกหรือบรรจุภัณฑ์ที่ได้เตรียมไว้

อภิปรายผลการศึกษา

จากการศึกษาเรื่อง "น้ำตาลมะพร้าวท่าคา ภูมิปัญญาที่กำลังเลือนหายไป" ผู้เขียนได้อภิปรายผลการศึกษาได้ดังต่อไปนี้

ภูมิปัญญาดั้งเดิม เป็นรุ่นบุกเบิกตั้งแต่ ปู่ ย่า ตา ยาย หรืออาจจะเป็นรุ่นทวด จากการที่ได้สัมภาษณ์ผู้ให้สัมภาษณ์ในกลุ่มนี้ พบว่า เริ่มให้ความสำคัญตั้งแต่ลักษณะของดินที่ปลูก ปริมาณและคุณภาพของน้ำ รวมทั้งการคัดเลือกสายพันธุ์มะพร้าวที่เหมาะสมนำมาปลูกเพื่อทำน้ำตาลมะพร้าว อาจเรียกได้ว่าเป็น รุ่นของการลองผิดลองถูก

ภูมิปัญญาปัจจุบัน เป็นรุ่นที่เกิดจากการเรียนรู้วิถีชีวิตประจำวัน กล่าวคือเห็นพ่อ แม่ ผู้ปกครอง หรือผู้ที่รู้จักทำกันเรื่อยมาเป็นอาชีพหลัก ซึ่งมีสวามะพร้าวเป็นของตนเองอยู่แล้วจึงเป็นรุ่นสานต่อ อาจเรียกได้ว่าเป็น รุ่นของครูพักลักจำ มีข้อสังเกตอย่างหนึ่งคือ จำนวนผู้ที่ประกอบอาชีพการทำน้ำตาลมะพร้าวมีจำนวนลดลงอย่างมาก โดยเกิดจากความไม่คุ้มค่าระหว่างผลตอบแทนจากการขายน้ำตาลมะพร้าวกับค่าแรงงาน นอกจากนี้ยังพบว่า ในรุ่นนี้จะเป็นรุ่นที่แยกขั้นตอนการทำ เช่น การปลุกมะพร้าวเพื่อผลิตน้ำตาลสดขายเพียงอย่างเดียว หรือการรับจ้างเคี่ยวน้ำตาลขายเพียงอย่างเดียว รวมทั้งการรับจ้างป็นต้นมะพร้าว เป็นต้น

ภูมิปัญญาในอนาคต เป็นรุ่นที่มีจำนวนน้อยที่สุด สาเหตุมาจากการหันหน้าเข้าโรงงานเพราะมองว่าเป็นงานที่สบายกว่าที่จะต้องมาป็นต้นมะพร้าว หรือยืนทนความร้อนเคี่ยวน้ำตาลมะพร้าว และในจำนวนที่เหลือน้อยถูกคาดหวังให้มาดำเนินการสานต่อในเรื่องของการตลาด เช่น การพัฒนาผลิตภัณฑ์ การหาแหล่งตลาดที่หลากหลาย เป็นต้น อาจเรียกได้ว่าเป็นรุ่นของการขยายตลาด

สรุปผลจากการศึกษา

จากกระแสการพัฒนาของโลกปัจจุบันทำให้ประเทศไทยต้องเข้าสู่ตลาดการค้า มีการกำหนดทิศทางการค้าในด้านเศรษฐกิจโดยมีภาคอุตสาหกรรมเป็นตัวกำหนดความเจริญ ทำให้เกิดความเหลื่อมล้ำทางสังคม และเกิดการเปลี่ยนแปลงของวิถีชีวิต

ความเป็นอยู่ของคนในชุมชน ดังนั้นสิ่งหนึ่งที่หลอมรวมให้เกิดกลุ่มขึ้นในชุมชนเกิดความสามัคคีกันได้ คือกิจกรรมทางเศรษฐกิจร่วมกันภายในชุมชน หรือเรียกได้ว่าวิสาหกิจชุมชน วิสาหกิจชุมชนน้ำตาลมะพร้าวตำบลท่าคา เป็นการนำภูมิปัญญาดั้งเดิมท้องถิ่นมาใช้ในการประกอบอาชีพภายใต้ทรัพยากรหรือที่เรียกว่าทุนภายในชุมชนให้เกิดประโยชน์สูงสุด ทั้งยังมีการนำความรู้สมัยใหม่ในเรื่องสื่อออนไลน์ มาช่วยในการทำการตลาดและประชาสัมพันธ์ นอกจากนี้ภายในชุมชนยังมีผู้รู้ที่เป็นผู้อาวุโสท้องถิ่น ซึ่งมีความพร้อมที่จะถ่ายทอดความรู้ภูมิปัญญาการทำน้ำตาลมะพร้าวน้ำให้แก่นักเรียนนักศึกษาไปเพื่อสามารถนำมาทำเป็นอาชีพหลักและอาชีพเสริมได้ในอนาคต

ข้อเสนอแนะของการศึกษาในครั้งนี้

จากการศึกษาข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ พบว่าสิ่งที่การทำน้ำตาลมะพร้าวในตำบลท่าคากำลังประสบปัญหานั้น คือ การตลาดและการประชาสัมพันธ์ ในการถ่ายทอดปัจจุบันมีความต้องการที่จะนำแนวคิดการตลาดและการประชาสัมพันธ์ในสมัยปัจจุบันมาประยุกต์ใช้กับภูมิปัญญาการทำน้ำตาลมะพร้าวดั้งเดิมเพื่อช่วยพัฒนาผลิตภัณฑ์ และแข่งขันกับผลิตภัณฑ์น้ำตาลมะพร้าวที่มีการผสมสิ่งที่ไม่ดีให้ความหวานซึ่งส่งผลเสียต่อร่างกาย นอกจากนี้จากการศึกษาข้อมูลการสัมภาษณ์ยังค้นพบว่า ปัญหาการจ้างแรงงานในการขึ้นต้นมะพร้าวเริ่มมีต้นทุนสูงขึ้นและหายากขึ้น นั้นจึงทำให้ราคาของน้ำตาลมะพร้าวมีจำนวนราคาสูงขึ้น จนทำให้สินค้าขายไม่ได้ และคนสมัยใหม่มองว่ามันเป็นงานที่มีความเสี่ยง เช่น เสี่ยงต่อการตกต้นมะพร้าว เป็นต้น และเป็นงานที่เหนื่อย ต้องตากแดดและอยู่กับเตาไฟที่มีความร้อนสูง

รายการอ้างอิง

กรมส่งเสริมการเกษตร, กองส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน. (2559). *วิสาหกิจชุมชน*. สืบค้นจาก

<http://www.sceb.doae.go.th/Ssceb2.htm>

กระทรวงพาณิชย์, การค้าไทย. (2559). *สินค้าส่งออกที่สำคัญของประเทศไทย 10 อันดับ*. สืบค้นจาก

<http://www2.ops3.moc.go.th>

จุฑามาศ ศักดิ์เสริมเกียรติ. (2555). *ภูมิปัญญาตาลโตนดเพื่อการพึ่งตนเอง: ศึกษาเฉพาะกรณีชุมชนตำบลอ่าวรงค์ อำเภอบ้านลาด จังหวัดเพชรบุรี*. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์, ภาควิชาการพัฒนชุมชน.

ดาริน อินทร์เหมือน. (2548). *ภูมิปัญญากับการสร้างพลังชุมชน*. บทความจากการประชุมทางมานุษยวิทยาครั้งที่ 3 ประจำปี 2547.

เดชวิทย์ นิลวรรณ และ ทิพย์พฐ์ กฤษสุนทร. (2557). *รายงานผลการวิจัยกระบวนการและกลยุทธ์การถ่ายทอด ภูมิปัญญาท้องถิ่น กรณีศึกษาเทศบาลตำบลฟ้าฮ่าม อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่*. เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่, คณะวิทยาการจัดการ.

นิรันดร์ จงวุฒิเวศย์. (2550). *แนวคิดแนวทางการพัฒนาชุมชน*. กรุงเทพฯ: กรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย.

ปาริชาติ วลัยเสถียร. (2532). *ทฤษฎีและหลักการพัฒนาชุมชน*. กรุงเทพฯ: ม.ป.พ.

วิมลศรี ขาญจารุจิตร. (2550). *กระบวนการจัดการภูมิปัญญาของเล่นพื้นบ้าน: ศึกษาเฉพาะกรณี กลุ่มคนเฒ่าคนแก่ ตำบลป่าแดด อำเภอแม่สรวย จังหวัดเชียงราย*. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์.

เสรี พงศ์พิศ. (2536). *ภูมิปัญญาชาวบ้านกับการพัฒนาชนบท*. กรุงเทพฯ: มูลนิธิปัญญา.

เอกวิทย์ ณ ถลาง. (2544). *ภาพรวมภูมิปัญญาไทย*. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.

ทุนทางสังคมในการจัดการภัยพิบัติของชุมชน: ข้อเสนอเบื้องต้น

Social Capital in Community Disaster Management: A Preliminary Consideration

อรวีร์ ไชยชนะ*

Orawee Chaichana

บทคัดย่อ

บทความนี้นำเสนอแนวคิดการจัดการภัยพิบัติโดยใช้ชุมชนเป็นฐาน โดยให้ความสำคัญต่อการวิเคราะห์ทุนทางสังคมในฐานะปัจจัยสำคัญประการหนึ่งที่มีความสำคัญต่อการจัดการภัยพิบัติ การศึกษากระทำโดยการทบทวนเอกสาร จากการศึกษาพบว่าทุนทางสังคมจำแนกได้เป็น 2 ลักษณะ คือ ทุนทางสังคมประเภทโครงสร้าง (Structural Social Capital) และทุนทางสังคมประเภทการรับรู้ (Cognitive Social Capital)

ทุนทางสังคมประเภทโครงสร้าง (Structural Social Capital) ประกอบด้วย ทุนทางสังคมที่เป็นทรัพยากรที่ได้รับการสนับสนุนทั้งจากภายนอกชุมชนและภายในชุมชน เพื่อใช้ในการปกป้องชุมชน (hard capital) เช่น วัสดุ อุปกรณ์ หรือเทคโนโลยีที่เป็นสิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆ ร่วมกับการมีทุนทางสังคมที่มีความละเอียดอ่อน (soft capital) เช่น บุคลากร องค์ความรู้ และความร่วมมือกันในชุมชน ส่วนทุนทางสังคมประเภทการรับรู้ (Cognitive Social Capital) คือความรู้สึกนึกคิด จิตใจ ความเชื่อ ทศนคติ เช่น ความเชื่อถือไว้วางใจกัน (Trust) คุณค่าในการอยู่ร่วมกัน (Share Values) ความเกื้อกูลกัน (Reciprocity) และเป็นการรวมกลุ่ม (Collective Phenomenon) จนเกิดเป็นเครือข่ายความสัมพันธ์ที่ยั่งยืน ทุนทางสังคมประเภทการรับรู้ยังเป็นผลจากการที่ชุมชนรับรู้เรื่องต่างๆ ด้วยตนเอง และการรับรู้จากการที่บุคคลภายนอกประทุษร้าย (Stigmatize) ชุมชน การประทุษร้ายจากบุคคลภายนอกส่งผลต่อทัศนคติของสมาชิกชุมชน รวมถึงแนวทางการจัดการภัยพิบัติของชุมชน

คำสำคัญ: ทุนทางสังคม, การจัดการภัยพิบัติ, ชุมชนเป็นฐาน

ABSTRACT

This paper presents the role of social capital in community disaster management. It is a preliminary consideration from review of literature. The paper focuses on the analysis of social capital as an important factor in community disaster management. Social capital can be classified into two types, namely (1) The structural social capital which is a resource that is supported by both external and internal communities, for instance, material, equipment or technology. (2) The cognitive social capital or the social capital of recognition which is more subjective. It comprises of attributes such as trust values of coexistence or share values, reciprocity and a collective phenomenon. Cognitive social capital is also a result of self-perception of the community stigmatized by the “outsiders”. This affects the social identity of the community which, in turn affects community disaster management.

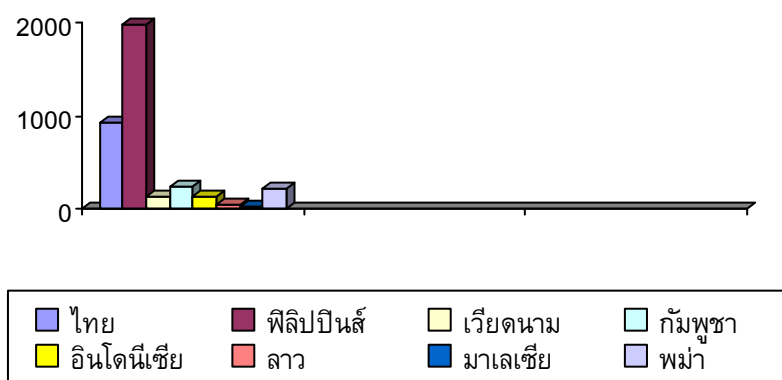
Keywords: Social capital, disaster management, community-based

* นักศึกษาปริญญาเอกหลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต (สาขาวิชานโยบายสังคม) คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

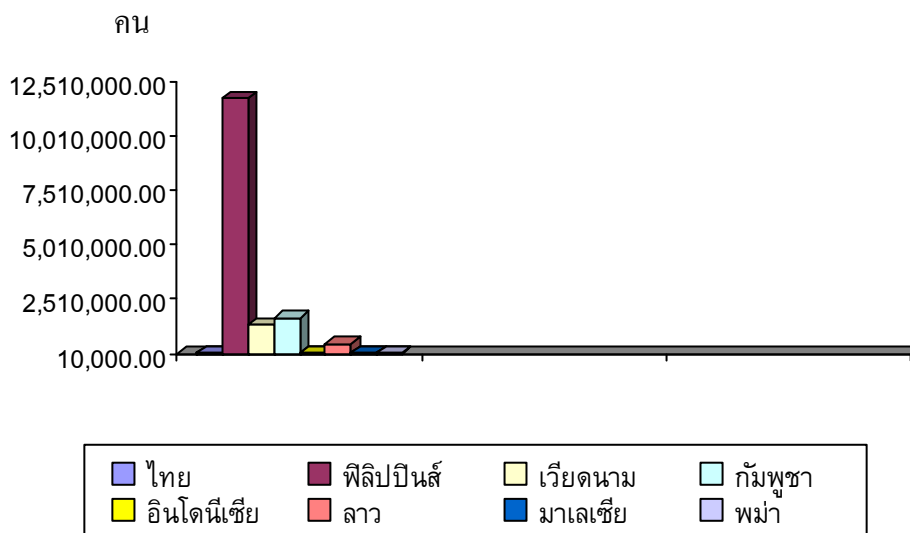
บทนำ

สภาวะแวดล้อมทางธรรมชาติของโลกมีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ทำให้เกิดภัยพิบัติทางธรรมชาติที่ทวีความรุนแรงสร้างความเสียหายและความสูญเสียต่างๆ แก่ประชาชน จากการคาดการณ์เกี่ยวกับการเพิ่มขึ้นของประชากรโลกโดยองค์การสหประชาชาติ (World Population Prospects : The 2012 Revision, UN, อ้างถึงใน กรมป้องกันและบรรเทาสาธารณภัย, 2556) มีการคาดการณ์ว่าในปี พ.ศ. 2593 ประชากรโลกจะเพิ่มขึ้นเป็น 9,600 ล้านคน และ 19,000 ล้านคน ในปี พ.ศ. 2643 จากปัจจุบันที่มีประชากรอยู่ประมาณ 7,200 ล้านคน ซึ่งจะทำให้มีความต้องการสิ่งจำเป็นขั้นพื้นฐานต่อการดำรงชีวิตสูงมากขึ้นผลที่ตามมาคือทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ถูกใช้อย่างรวดเร็วและฟุ่มเฟือย การพัฒนาต่างๆ ที่ไม่คำนึงถึงความยั่งยืนของทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมไม่ทันต่อศักยภาพในการฟื้นตัวของทรัพยากร จึงเป็นเหตุให้ระบบนิเวศถูกทำลายอย่างต่อเนื่องส่งผลต่อสภาพภูมิอากาศ เกิด “ภาวะโลกร้อน” (Global Warming) สภาพภูมิอากาศเกิดการเปลี่ยนแปลงและส่งผลต่อฤดูกาลต่างๆ เช่น ช่วงฤดูร้อนที่ยาวนานขึ้น ฤดูหนาวที่สั้นลง ภาวะแห้งแล้งในช่วงฤดูแล้งที่ทวีความรุนแรง ฝนตกชุกเพิ่มขึ้นในช่วงฤดูฝน เกิดสภาวะอากาศแปรปรวนและสภาพอากาศเลวร้ายบ่อยครั้งส่งผลกระทบต่อวิถีการดำรงชีวิตของมนุษย์ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม จนบ่อยครั้งเกิดเป็นเหตุการณ์ภัยพิบัติที่ไม่เพียงแต่คร่าชีวิตมนุษย์เป็นจำนวนมาก ยังสร้างความเสียหายในทุกๆ ด้าน โดยเฉพาะความเสียหายทางเศรษฐกิจที่ทำให้ประชาชนเกิดความยากจนไม่สามารถกลับคืนสู่ชีวิตปกติได้นานนับสิบปีและส่งผลกระทบต่อสภาพแวดล้อมในระดับประเทศ

ในช่วงระยะเวลาที่ผ่านมา ประเทศไทยและประเทศเพื่อนบ้านต้องประสบกับภัยพิบัติอย่างต่อเนื่อง ทั้งอุทกภัย วาตภัย ไฟป่า แผ่นดินไหว และคลื่นสึนามิ (ดูแผนภาพ 1) ซึ่งผลกระทบของการเกิดภัยพิบัติแต่ละครั้ง ได้สร้างความเสียหายอย่างมากมายมหาศาลทั้งต่อร่างกาย ชีวิต และทรัพย์สิน (ดูแผนภาพ 2)

ภาพที่ 1 การเกิดภัยพิบัติของประเทศไทยและประเทศเพื่อนบ้าน ปี 2554. โดย UNESCAP, Statistical Yearbook for Asia and the Pacific, 2011.

ภาพที่ 2 จำนวนผู้ประสบภัยจากการเกิดภัยพิบัติของประเทศไทยและประเทศเพื่อนบ้าน ปี 2554. โดย UNESCAP, Statistical Yearbook for Asia and the Pacific, 2011.

ขณะที่แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 11 (พ.ศ. 2555-2559) ได้กำหนดทิศทางและยุทธศาสตร์การพัฒนาที่เหมาะสม โดยเร่งสร้างภูมิคุ้มกันเพื่อป้องกันปัจจัยเสี่ยง และเสริมรากฐานของประเทศไทยด้านต่างๆ ให้เข้มแข็งควบคู่กันไปกับการพัฒนาคนและสังคมไทยให้มีคุณภาพ มีโอกาสเข้าถึงทรัพยากร และได้รับประโยชน์จากการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมอย่างเป็นธรรม นำไปสู่การพัฒนาประเทศที่มั่นคงและยั่งยืน โดยมีแผนยุทธศาสตร์การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืน ให้ความสำคัญกับการยกระดับขีดความสามารถในการรองรับและปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ เพื่อให้สังคมมีภูมิคุ้มกัน มุ่งพัฒนาองค์ความรู้และเครื่องมือในการบริหารจัดการเพื่อรองรับกับความท้าทายจากการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ รวมถึงพัฒนาศักยภาพของชุมชนให้พร้อมกับการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ และมีการเตรียมการเพื่อรองรับกับภัยพิบัติทางธรรมชาติ

การศึกษาของกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ เรื่อง การศึกษาและพัฒนากระบวนการช่วยเหลือทางสังคมในภาวะวิกฤต มีข้อเสนอเชิงนโยบายที่สนับสนุนให้มีการจัดการเพื่อการเตรียมความพร้อมต่อการเผชิญภัยพิบัติ โดยมุ่งเน้นการสร้างแนวทางในการจัดการภัยพิบัติของชุมชน โดยมีข้อเสนอในการดำเนินงานร่วมกับชุมชนว่า “การทำงานกับชุมชนควรให้ความสำคัญกับการสนับสนุน และส่งเสริมการจัดการภัยพิบัติโดยมีชุมชนเป็นฐาน หรือการจัดทำระบบการบริหารจัดการภัยพิบัติของชุมชน โดยเฉพาะชุมชนระดับตำบล และชุมชนผู้ที่อยู่ในพื้นที่เสี่ยงภัยต่างๆ และการพัฒนาระบบงานอาสาสมัครของประเทศอย่างจริงจังให้มีมาตรฐานตามหลักสากล พร้อมทั้งสนับสนุนภาคเอกชน สถานประกอบการ โรงเรียน และท้องถิ่นให้มีการเตรียมความพร้อมเพื่อลดความเสี่ยงจากภัยพิบัติ” (กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์, 2555, น. 22)

ข้อเสนอแนะสะท้อนว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนในระดับท้องถิ่นที่มีวิถีชีวิตอยู่กับพื้นที่ และมีภาวะความเสี่ยงในระดับต่างๆ ให้มีการเตรียมความพร้อมเผชิญภัยพิบัติที่จะเกิดขึ้นมีความสำคัญ ทั้งนี้เพื่อลดความรุนแรง สูญเสีย ทั้งก่อนการเกิดภัย การจัดการและดำเนินการในภาวะฉุกเฉินขณะเกิดภัย การฟื้นฟูบูรณะหลังจากเกิดภัย ตลอดจนช่วยให้สามารถฟื้นฟูตนเองให้กลับสู่สภาวะปกติได้อย่างรวดเร็วตามแนวทางในหลายลักษณะตามบริบทของชุมชนซึ่งเป้าหมายสำคัญคือเพื่อลดความเสี่ยงและความล่อแหลมเปราะบางของชุมชนจากผลกระทบของภัยพิบัติในพื้นที่ที่มีโอกาสในการเกิดภัยพิบัติสูง โดยการปลูกฝังทัศนคติให้เกิดวัฒนธรรมการป้องกันมากกว่าการแก้ไข และอาศัยกระบวนการในการปรับเปลี่ยนแนวคิดและบทบาทของชุมชนจากผู้รับ

ความช่วยเหลือ มาเป็นผู้ป้องกันและลดผลกระทบจากความเสียหายที่เกิดจากภัยพิบัติด้วยตนเองจากการสร้างความเข้มแข็งและเสริมสร้างขีดความสามารถ (Capacity) ในการพึ่งตนเองของชุมชน โดยกระบวนการวิเคราะห์และประเมินความเสี่ยงจากผลกระทบของภัยพิบัติ ตลอดจนการประเมินความสามารถของตนเองในการจัดการภัยพิบัติ

การจัดการภัยพิบัติโดยอาศัยชุมชนเป็นฐานนั้นแม้เป็นเรื่องที่ต้องอาศัยความร่วมมืออย่างใกล้ชิดระหว่างชุมชนและองค์กรต่างๆ ทั้งในระดับภูมิภาคและระดับประเทศ โดยภาครัฐ เอกชน หรือองค์กรภายนอกชุมชนแต่การทำความเข้าใจกับกลไกหรือองค์ประกอบภายในชุมชนนับเป็นความจำเป็นเบื้องต้นที่จะนำไปสู่การทำงานกับภายนอกชุมชน

วัตถุประสงค์ของการศึกษา

เพื่อสังเคราะห์องค์ความรู้เกี่ยวกับทุนทางสังคมที่นำมาใช้ในการจัดการภัยพิบัติของชุมชน

ที่มาของข้อมูล วิธีการสังเคราะห์ และประเด็นที่ครอบคลุม

บทความนี้ใช้วิธีการศึกษาจากข้อมูลทุติยภูมิด้วยการทบทวนวรรณกรรม แนวคิด เอกสารต่างๆ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อสังเคราะห์องค์ความรู้แบบ Content analysis แล้วนำความรู้ที่เด่นชัดมาจัดระบบ และประกอบเชื่อมโยง ตามประเด็นในวัตถุประสงค์

การทบทวนวรรณกรรม

แนวคิดทุนทางสังคมกับการจัดการภัยพิบัติของชุมชน

การจัดการภัยพิบัติ เป็นการดำเนินการเพื่อเตรียมการรับมือกับภัยพิบัติอย่างเป็นระบบ ให้สามารถดำเนินการต่างๆ ได้อย่างเหมาะสมทั้งในช่วงก่อน ระหว่าง และหลังการเกิดภัยพิบัติ O'Sullivan et al. (2013, p. 239) ได้เสนอแนวคิดบทบาทของทุนทางสังคมในการจัดการภัยพิบัติโดยอาศัยชุมชนเป็นฐาน เป็นการจัดการตามบริบทของชุมชน โดยชุมชนจัดการตนเองในการสร้างระบบการรับมือกับภัยพิบัติด้วยทุนทางสังคม 2 ลักษณะ คือ

(1) ทุนทางสังคมที่เป็นทรัพยากรที่ได้รับการสนับสนุนทั้งจากภายนอกชุมชนและภายในชุมชนเพื่อใช้ในการปกป้องตนเอง (Hard capital) เช่น วัสดุ อุปกรณ์ หรือเทคโนโลยีที่เป็นสิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆ

(2) ทุนทางสังคมที่มีความละเอียดอ่อน (Soft capital) เช่น บุคลากร องค์ความรู้ และความร่วมมือกันภายในชุมชน

บทบาทของทุนทางสังคมในการลดความเสี่ยงจากสาธารณภัย ปรากฏในแนวทางการทำงานของกรมป้องกันและบรรเทาสาธารณภัย กระทรวงมหาดไทย (2556, น. 39) ดังที่มีข้อเสนอว่า “ทุนทางสังคม” เป็นส่วนสำคัญในการจัดการภัยพิบัติของชุมชน ในลักษณะนี้จึงน่าสนใจที่จะสืบค้นความหมายและบทบาทของทุนทางสังคมในการจัดการภัยพิบัติ

แนวคิดสำคัญเกี่ยวกับทุนทางสังคมที่จะเสนอในที่นี้คือแนวคิดของธนาคารโลก และ Pierre Bourdieu (กระทรวงการพัฒนาศักยภาพและความมั่นคงของมนุษย์, 2554)

ธนาคารโลก เสนอว่า ทุนทางสังคมเป็นลักษณะเชิงโครงสร้างที่ประกอบด้วย

(1) ทุนทางสังคมประเภทโครงสร้าง (Structural Social Capital) มีลักษณะที่มองเห็นและประเมินได้ง่าย เนื่องจากเกี่ยวข้องกับบทบาทพฤติกรรม การกระทำหรือความสัมพันธ์ที่เราสร้างขึ้น ไม่ว่าจะเป็นในรูปแบบของเครือข่าย สายสัมพันธ์อุปถัมภ์ หรือจะเป็นเครือข่าย องค์กร ทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ รวมทั้งสถาบัน เช่น กฎ ระเบียบ ข้อบังคับ กฎหมาย รัฐธรรมนูญ

(2) ทุนทางสังคมประเภทการรับรู้ (Cognitive Social Capital) มีลักษณะค่อนข้างเป็นนามธรรมมองเห็นและประเมินได้ยาก เพราะอยู่ในจิตใจของเรา และเกี่ยวข้องกับเรื่องของความรู้สึนึกคิด จิตใจ ค่านิยม ความเชื่อ ทักษะคติ เช่น ความเชื่อถือ

ไว้วางใจกัน คุณค่าร่วมกัน (Share Values) ความเกื้อกูลกัน (Reciprocity) ทูทางสังคมประเภทการรับรู้จะเปลี่ยนแปลงอย่างจงใจหรือตามเจตนาได้ยาก เนื่องจากเป็นสิ่งที่สะสมมานานจากบรรทัดฐานทางวัฒนธรรม (Cultural norm)

ทูทางสังคมทั้งสองประเภทมีความสัมพันธ์ร่วมกัน ความไว้วางใจหรือเชื่อใจระหว่างคนในชุมชนซึ่งเป็นทูทางสังคมการรับรู้มีผลให้เกิดการรวมกลุ่มเกิดเป็นทูทางสังคมประเภทโครงสร้างและหากกลุ่มมีการร่วมงานกันได้อย่างต่อเนื่องมีการเพิ่มสมาชิกอย่างมีเป้าหมายวิสัยทัศน์ร่วมกันจนเกิดกิจกรรมที่มีประสิทธิภาพสร้างสรรค์สังคม ชุมชนให้ความเข้มแข็งขึ้นเรื่อยๆ ก็มีแนวโน้มที่จะสร้างความสามัคคีผูกพันกัน เพิ่มพูนความเชื่อไว้วางใจกันมากขึ้นจนเกิดเป็นแบบแผนที่ได้รับการยอมรับ เชื่อไว้วางใจกัน กลายเป็นบรรทัดฐานของชุมชนที่มีความมุ่งมั่นในการจัดการชุมชนร่วมกัน

ส่วน Pierre Bourdieu เสนอว่า “ทูทางสังคม” คือ การรวมตัวกันของปัจเจกบุคคลเป็นสมาชิกกลุ่มเป็นเครือข่ายที่เชื่อมโยงกันทางสังคมเพื่อให้เข้าถึงทรัพยากรต่างๆ ตามบริบททางสังคม บุคคลจึงสามารถสร้างทูทางสังคมและสามารถใช้ทูทางสังคมเพื่อสร้างผลประโยชน์ร่วมกันซึ่งขึ้นอยู่กับความสัมพันธ์ที่บุคคลมีต่อเครือข่ายต่างๆ ทูทางสังคมในทัศนะของ Bourdieu จึงเป็นปรากฏการณ์ของการรวมกลุ่ม (Collective phenomenon) เป็นแหล่งรวมความสัมพันธ์ของสมาชิกกลุ่มและเครือข่ายทางสังคมสมาคมอาสาสมัครต่างๆ และสามารถเปลี่ยนทูทางสังคมเชิงปริมาณที่เป็นจำนวนสมาชิกในองค์กรให้เป็นเชิงคุณภาพในลักษณะขององค์กรที่มีประสิทธิภาพ ก่อให้เกิดความสามัคคี (Solidarity) ขึ้นระหว่างบุคคลในกลุ่มเกิดเป็นสถาบัน (Institutionalize) สร้างสมาคมอาสาสมัครต่างๆ ประกอบกับการมีผู้นำกลุ่มที่ได้รับการยอมรับในการเป็นตัวแทนและได้รับการสถาปนาขึ้นจากกลุ่ม (Power of constitution) เป็นกลยุทธ์ทั้งในระดับปัจเจกและส่วนรวมในการสร้างเครือข่ายความสัมพันธ์ที่ยั่งยืนและสามารถกำหนดรูปแบบที่กลุ่มจะให้การยอมรับว่ามีความถูกต้องเหมาะสมกับกลุ่ม ซึ่งขึ้นอยู่กับความรู้สึกทางอัตวิสัยของปัจเจกบุคคลในการยอมรับ (Recognition) ความนับถือ (Respect) ที่มีร่วมกันของสมาชิกกลุ่ม ร่วมกับการอธิบายความเป็นจริงที่ดำรงอยู่ของกลุ่มที่ขึ้นอยู่กับ “การมองจากบุคคลอื่น” (Eyes of the others) ซึ่งเป็นการได้รับการยอมรับจากสังคมภายนอกที่มีอิทธิพลกับกลุ่มอีกด้วย ดังนั้นทูทางสังคมจึงอยู่บนพื้นฐานของการรับรู้และการตระหนัก (Cognition and recognition) ต่อสถานภาพทางสังคม (Social position) ของชุมชน

ส่วนกรมป้องกันและบรรเทาสาธารณภัย กระทรวงมหาดไทย (2556, น. 39) ได้เสนอว่า ทูทางสังคม เป็นทรัพยากรทางสังคมที่ประกอบด้วย ความไว้วางใจ การยอมรับซึ่งกันและกันในชุมชน กลุ่ม องค์กร เครือข่ายภาคประชาชน / ประชาสังคม ความเชื่อศรัทธา ตลอดจนวัฒนธรรมที่สืบทอดกันมายาวนานเป็นแนวทางในการลดความเสี่ยงจากสาธารณภัยที่เชื่อมโยงกับเรื่องการพัฒนาและการดำรงชีวิตที่ยั่งยืน (Sustainable livelihood) เพื่อเสริมสร้างศักยภาพของมนุษย์ให้สามารถรับมือกับความตึงเครียดหรือสภาวะที่สร้างผลกระทบให้ยังสามารถดำรงชีวิตความเป็นอยู่ทั้งด้านการประกอบอาชีพ ด้านเศรษฐกิจ ความมั่นคงของระบบนิเวศได้อย่างต่อเนื่องไม่ว่าจะเกิดเหตุการณ์ใดๆ ขึ้นจากความสามารถของประชาชนในการรักษาต้นทุนในการดำรงชีพ

จากการศึกษาแนวคิดทูทางสังคมดังกล่าว จึงสรุปได้ว่า ทูทางสังคม ประกอบด้วย

(1) ทูทางสังคมประเภทโครงสร้าง (Structural Social Capital) ได้แก่ ทูทางสังคมสำหรับการปกป้องตนเอง (Hard capital) และ ทูทางสังคมที่มีความละเอียดอ่อน (Soft capital)

(2) ทูทางสังคมประเภทการรับรู้ (Cognitive Social Capital) เป็นเรื่องของความรู้สึกนึกคิด ความเชื่อ ทัศนคติ เช่น ความเชื่อไว้วางใจกัน (Trust) คุณค่าในการอยู่ร่วมกัน (Share values) ความเกื้อกูลกัน (Reciprocity) เป็นพื้นฐานของการรับรู้และตระหนักต่อสถานภาพของชุมชน ตลอดจนการอธิบายความเป็นจริงที่ดำรงอยู่ของชุมชน ซึ่งขึ้นอยู่กับ “การมองจากบุคคลอื่น” (Eyes of the others) ซึ่งเป็นการให้ความหมายของความเป็นชุมชนจากสังคมภายนอกมาร่วมกับการรับรู้และการแสดงออกของสมาชิกในชุมชนที่จะกำหนดลักษณะ รูปแบบ ของชุมชนซึ่งจะมีผลต่อสถานภาพและบทบาทในการจัดการของชุมชน

ในส่วนของทูทางสังคมประเภทการรับรู้ (Cognitive Social Capital) ที่กล่าวถึงความสามารถในการจัดการกับสถานการณ์ซึ่งเป็นการจัดการร่วมกัน มีการอธิบาย ชี้แจง จนเกิดเป็นการรับรู้ต่อระบบงานที่สร้างขึ้นจากความสัมพันธ์ร่วมกันในกลุ่ม

โดยการรับรู้เป็นการยึดถือแนวคิดร่วมที่มีแบบแผน ระบบการให้ความหมาย และคุณค่าที่สามารถคาดหวังผลลัพธ์ได้โดยตรงจากการพัฒนาของทุนทางสังคมและการพัฒนาสัมพันธ์ภาพร่วมกัน (Rajennd A/L Muniady, et al., 2015, p. 4) และ Nahapiet and Ghoshal (1998) ได้กล่าวว่า ทุนทางสังคมประเภทการรับรู้เป็นการรวบรวมวิสัยทัศน์ร่วม และการรวบรวมเป้าหมายของผู้ร่วมองค์กรที่สรุปได้จากการแบ่งปันสิ่งที่รับรู้ ความคาดหวัง และมีการอธิบายร่วมกัน สร้างคุณค่าของการแบ่งปันอย่างมีแบบแผนและคาดหวังว่าจะสามารถสร้างความเข้มแข็งได้ยิ่งขึ้นจากการพัฒนาสัมพันธ์ภาพ (Nahapiet and Ghoshal, 1998; cited in Rajennd A/L Muniady, et al, 2015, p. 4) นอกจากนี้ Weick (1995) ได้กล่าวว่าเป้าหมายและคุณค่าจะมีความสอดคล้องเมื่อได้มีการชี้แจงร่วมกันหรือเกิดจากการจัดสรรโดยสมาชิกองค์กรในแนวนราบ (across organization partners) โดยกล่าวว่าทุนทางสังคมประเภทการรับรู้เป็นสิ่งที่ต่อเนื่องจากการได้รับการสนับสนุนที่เพิ่มขึ้นและจะเป็นการเพิ่มพลังความเข้มแข็งของชุมชนด้วยชุมชนเอง และการรับรู้ นั้นได้สะท้อนกลับไปสู่มนต์ในเรือของการจัดการเครือข่ายเพื่อการพัฒนาชุมชนที่มีลักษณะเฉพาะ ที่เกิดจากการแสดงความคิดเห็นต่างๆ ร่วมกัน (Weick, 1995; cited in Rajennd A/L Muniady, et al, 2015, p. 4)

ทุนทางสังคมประเภทการรับรู้ (Cognitive Social Capital) ในประเด็นของการเป็นวิสัยทัศน์ร่วมกันของชุมชนในการจัดการกับสถานการณ์ เป็นการแสดงถึงการจัดการร่วมกันโดยสมาชิกขององค์กรในแนวนราบ (across organization partners) และอธิบายถึงการทำงานระหว่างกลุ่มที่เป็นความสัมพันธ์ร่วมกันอย่างต่อเนื่อง และการเป็นชุมชนที่มีลักษณะเฉพาะในการเป็นชุมชนในพื้นที่เสี่ยงภัย หรือการรับรู้ว่าการได้รับการสนับสนุนจะเป็นการเพิ่มพลังให้เกิดความเข้มแข็งขึ้นในตนเองหรือชุมชนนั้น มีความสอดคล้องกับทุนทางสังคมในทัศนะของ Bourdieu ที่ว่าทุนทางสังคมเป็นปรากฏการณ์ของการรวมกลุ่ม (Collective phenomenon) และความเป็นสมาชิกกลุ่มสามารถสร้างทุนทางสังคมที่เกิดจากการมีวิสัยทัศน์ร่วมกันผ่านความเชื่อมโยงทางสังคม เป็นการจัดการร่วมกันโดยสมาชิกของกลุ่มในการจัดรูปแบบที่เหมาะสม ซึ่งทุนทางสังคมจะเป็นเครื่องมือที่มีประสิทธิภาพในการเปลี่ยนทุนทางสังคมเชิงปริมาณที่เป็นการเพิ่มจำนวนสมาชิกในหน่วยทางสังคมให้เป็นหน่วยทางสังคมที่มีคุณภาพก่อให้เกิดความสมานฉันท์ (Solidarity) ขึ้นระหว่างสมาชิก ก่อให้เกิดความเป็นสถาบัน (Institutionalize) ไปจนถึงการสร้างสมาคมอาสาสมัครต่างๆ ให้เพิ่มจำนวนขึ้น การมีวิสัยทัศน์ร่วมกันจะเป็นการเสริมพลังความเข้มแข็งของสถาบันหรือกลุ่มในการสนับสนุนให้เกิดเครือข่ายความสัมพันธ์ที่ยั่งยืน และมีความสัมพันธ์ร่วมกันอย่างต่อเนื่อง ซึ่งก็คือการสะสมทุนทางสังคมเพื่อให้เกิดการสนับสนุนส่งต่อไปยังบุคคลอื่น และพัฒนาเครือข่ายทางสังคมที่ขึ้นอยู่กับความรู้สึทางอัตวิสัยของปัจเจกบุคคลที่ประกอบด้วยการยอมรับ (Recognition) และความนับถือ (Respect) ต่อสถานภาพความเป็นชุมชน ก่อให้เกิดกลุ่มหรือองค์กรที่มีความเข้มแข็งมีการเพิ่มจำนวนสมาชิกอย่างมีเป้าหมายและวิสัยทัศน์ร่วมกันเกิดกิจกรรมที่มีประสิทธิภาพและขยายเครือข่ายจนกลายเป็นความสัมพันธ์ที่ยั่งยืน

นอกจากนี้ Bourdieu ได้อธิบายเพิ่มเติมว่า “ความเป็นจริงที่ดำรงอยู่ของชุมชน” ยังขึ้นอยู่กับ “การมองจากบุคคลอื่น” (Eyes of the others) ที่อยู่บนพื้นฐานของการรับรู้และการตระหนัก (Cognition and Recognition) สามารถเป็นตัวกำหนดรูปแบบและมีอิทธิพลต่อการยอมรับซึ่งมีผลต่อการรับรู้ถึงตำแหน่งแห่งที่ (Social position) ของชุมชน ซึ่งเป็นการอธิบายความเป็นจริงที่ดำรงอยู่ของชุมชนที่ขึ้นอยู่กับ “การมองจากบุคคลอื่น” (Eyes of the others) ทัศนคติทั่วไปของสังคม ที่สังคมรับรู้ และตระหนักต่อชุมชนสามารถกลายเป็นการเหมารวมและตัดสินชุมชนจากภายนอก และผลิตซ้ำแนวคิด (Stereotype) ที่สังคมมอง หรือได้ให้ความหมาย ดังเช่นการที่สังคมภายนอกมองหรือได้ให้ความหมายต่อชุมชนในพื้นที่เสี่ยงภัยว่าเป็นชุมชนที่ต้องได้รับการช่วยเหลือเยียวยาจากสังคมภายนอก และชุมชนได้ “สมานาน” ความหมายจากการมองของสังคมภายนอกดังกล่าวนี้มาเป็นคุณลักษณะของชุมชน ซึ่งมีอิทธิพลต่อความรู้สึกทางอัตวิสัยของปัจเจกบุคคลในการยอมรับ (Recognition) และความนับถือ (Respect) ต่อสถานภาพความเป็นชุมชนในการสร้างพลังอำนาจของชุมชนเพื่อการจัดการภัยพิบัติ ส่งผลต่อการสร้างอัตลักษณ์ทางสังคม (Social Identity) ของชุมชน และเป็นส่วนประกอบของทุนทางสังคมประเภทการรับรู้ (Cognitive Social Capital) ที่มีผลต่อการสร้างอัตลักษณ์ที่แท้จริงทางสังคมของชุมชน (Actual Social Identity) ในที่สุด

ผลการสังเคราะห์ข้อมูล

ทวนทางสังคมในการจัดการภัยพิบัติของชุมชนในพื้นที่เสี่ยงภัย: ข้อเสนอเบื้องต้นจากแนวคิด

จากแนวคิดข้างต้น ผู้เขียนมีข้อเสนอเบื้องต้นในการจัดการภัยพิบัติโดยใช้ชุมชนเป็นฐาน โดยให้ความสำคัญต่อทวนทางสังคมทั้ง 2 ลักษณะ ในฐานะปัจจัยที่มีความสำคัญต่อการจัดการภัยพิบัติ และช่วยในการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนในการจัดการภัยพิบัติ ดังนี้

1. ทวนทางสังคมประเภทโครงสร้าง (Structural Social Capital)

การจัดการภัยพิบัติโดยสร้างระบบการรับมือกับภัยพิบัติของชุมชน เพื่อเป็นภูมิคุ้มกันทางสังคมด้วยการมีทวนทางสังคมประเภทโครงสร้าง (Structural Social Capital) ประกอบด้วย ทวนทางสังคมสำหรับการปกป้องตนเอง (Hard Capital) เป็นการดำเนินการเกี่ยวกับโครงสร้างพื้นฐาน ได้แก่ การแก้ไขสิ่งปลูกสร้างให้มีความแข็งแรง การพัฒนาองค์ความรู้หรือเทคโนโลยีต่างๆ เพื่อการคาดการณ์และการพยากรณ์อากาศ การร่วมกันอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ฯลฯ ร่วมกับ ทวนทางสังคมที่มีความละเอียดอ่อน (Soft capital) ได้แก่ บุคลากร ความร่วมมือกันในชุมชนที่เกี่ยวข้องกับบทบาท พฤติกรรม การกระทำ รวมถึงพฤติกรรมที่เกิดจากความสัมพันธ์ที่สร้างขึ้นทั้งในรูปแบบของเครือญาติ สายสัมพันธ์อุปถัมภ์ องค์กรทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการในลักษณะของกลุ่ม ชมรม องค์กรชุมชน องค์กรส่วนท้องถิ่น รวมถึงสถาบันที่ตั้งขึ้นตามกฎหมาย ระเบียบ ข้อบังคับของกฎหมาย ฯลฯ เป็นต้น ในทางกลับกันหากชุมชนในพื้นที่เสี่ยงภัยขาดความร่วมมือ เป็นชุมชนที่ไม่มีภาคีเครือข่ายที่ชัดเจนจนขาดความเข้มแข็ง ไม่สามารถร่วมมือร่วมใจกันดำเนินการให้มีการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน เป็นชุมชนที่มีความเปราะบางทางทัศนคติและขาดแรงจูงใจ เช่น การขาดความรู้ความสามารถในการจัดการทรัพยากร ขาดความเชื่อมั่นต่อการอยู่ร่วมกันในชุมชน และขาดความเข้าใจในสถานการณ์ต่างๆ ร่วมกันในชุมชน ลักษณะของความเปราะบางเหล่านี้เป็นการแสดงถึงการขาดทวนทางสังคมของชุมชนที่เป็นองค์ประกอบของโครงสร้างพื้นฐานชุมชนในการร่วมกันจัดการภัยพิบัติ

2. ทวนทางสังคมประเภทการรับรู้ (Cognitive Social Capital)

การรับรู้ของชุมชนในพื้นที่เสี่ยงภัยโดยรับรู้ว่ามีชุมชนตั้งอยู่ในพื้นที่เสี่ยงที่จะเกิดภัยพิบัติ และมีความเสี่ยงต่อการเกิดภัยพิบัติ ทำให้เกิดการยอมรับในสถานการณ์ของชุมชน และมีทัศนคติในการปรับตัว และมีการเตรียมการเพื่อการอยู่ร่วมกันในชุมชนให้มีความปลอดภัย เพื่อให้เป็นชุมชนที่มีความพร้อม มีแรงจูงใจในการจัดการเพื่อรับมือกับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น ซึ่งการที่ชุมชนตั้งอยู่ในพื้นที่เสี่ยงภัยนั้นชุมชนจะมีประสบการณ์ มีความรู้ และเข้าใจถึงจุดอ่อนจุดแข็งของชุมชน เพราะการอาศัยอยู่ในชุมชนมายาวนาน จะมีการสะสมประสบการณ์ หรือภูมิปัญญาในการจัดการรับมือกับภัยพิบัติในระดับหนึ่ง แต่อย่างไรก็ตามในเหตุการณ์ภัยพิบัติบางครั้งอาจมีความรุนแรงจนเกินความสามารถของชุมชน ขึ้นอยู่กับประเภทและความรุนแรงของภัยที่เกิดขึ้น ประกอบกับความล่อแหลมของชุมชนที่ตั้งอยู่ในพื้นที่ที่อาจเกิดภัยและมีโอกาสสูงที่จะได้รับความเสียหาย ที่ส่งผลกระทบต่อชีวิต ทรัพย์สิน เศรษฐกิจ สังคม สภาพแวดล้อมของคนในชุมชน ทั้งนี้หากชุมชนมีการรับรู้ถึงภาวะของการที่ชุมชนอยู่ในพื้นที่เสี่ยงภัยที่มีความล่อแหลมว่าเป็นความเสี่ยงที่จะเกิดภัยพิบัติ และอาจทำให้ชุมชนประสบกับปัญหาจนไม่สามารถปกป้องตนเองเพื่อรับมือกับภัยพิบัติที่เกิดขึ้น หรือไม่สามารถดูแล ฟื้นฟูชุมชนเองได้จากความเสียหายที่เกิดขึ้นได้ภายในระยะเวลาที่เหมาะสมได้นั้น จึงเป็นเรื่องสำคัญที่ชุมชนจะต้องมีความตระหนักและรับรู้ถึงสถานการณ์ของชุมชนร่วมกันเพื่อสร้างความพร้อมในการจัดการภัยพิบัติของชุมชน ดังนั้นการเตรียมการรับมือกับภัยพิบัติจึงขึ้นอยู่กับ การรับรู้ต่อสถานการณ์และความสามารถของชุมชนในการบริหารจัดการทรัพยากรทั้งภายในและภายนอกชุมชนได้อย่างเหมาะสม นอกจากนี้การรับรู้ของชุมชนยังเกี่ยวข้องกับการที่ชุมชนมีทัศนคติในการรอรับความช่วยเหลือจากหน่วยงาน และสังคมภายนอก กลายเป็นการรับรู้ของชุมชนในการมองตนเองว่าต้องรอรับความช่วยเหลือเมื่อประสบภัย ซึ่งมีผลต่อการร่วมมือกันเพื่อจัดการภัยพิบัติของชุมชนด้วย

การให้ความช่วยเหลือผู้ประสบภัยเมื่อเกิดภัยพิบัติของหน่วยงานภาครัฐในการจัดสรรงบประมาณเพื่อให้การช่วยเหลือ หรือการประเมินความเดือดร้อนตามระเบียบกระทรวงการคลังในลักษณะของอัตราค่าใช้จ่ายในวงเงินของการให้การชดเชยความเสียหายขั้นต่ำหรือช่วยได้ไม่เกินวงเงินที่กำหนด สะท้อนถึงการช่วยเหลือเพื่อการเยียวยาผู้ประสบภัยของภาครัฐ และหน่วยงานภาคส่วนต่างๆ หรือการให้ความช่วยเหลือจากสังคมภายนอกที่เป็นการบริหารแจกจ่ายสิ่งของเพื่อการบรรเทาความเดือดร้อน การดำเนินงานในลักษณะนี้เป็นการดำเนินการเพื่อการบรรเทาทุกข์เฉพาะหน้า เกิดจากการที่หน่วยงานภาครัฐมีการจัดแบ่งประเภทหรือสถานะของชุมชนไว้ล่วงหน้าในการเป็นผู้ประสบภัยตามเกณฑ์ที่กำหนดไว้ในการให้ความช่วยเหลือ ซึ่งสอดคล้องกับทัศนะของ Erving Goffman (1963) ได้อธิบายว่า สังคมได้สร้างความหมายในการแบ่งประเภทและคุณลักษณะที่สมบูรณ์ไว้เป็นองค์ประกอบของบุคคลตามความรู้สึกที่เป็นปกติทั่วไปสำหรับสมาชิกแต่ละประเภท วิธีสังคมได้สร้างให้กลุ่มบุคคลอยู่ในสังคมได้อย่างเหมาะสมตามกิจวัตรประจำในสังคมซึ่งได้สร้างวิถีที่ทำให้มีการจัดการต่างๆ ตามความคาดหวังของผู้อื่นโดยปราศจากความเอาใจใส่ต่อความแปลกแยกแตกต่างของผู้อื่น ทำให้เกิดการจัดแบ่งประเภทหรือสถานะของบุคคลไว้ล่วงหน้า โดยมี “อัตลักษณ์ทางสังคม” (Social Identity) เป็นข้อสรุป ซึ่งเป็นคุณลักษณะโดยรวมของบุคคลและเป็นสิ่งที่สังคมคาดหวังไว้แล้ว และนำมาใช้ในการปรับเปลี่ยนผู้อื่นให้เป็นไปตามความโน้มเอียงของความเป็นปกติวิสัยที่คาดหวังเอาไว้ว่าถูกต้องชอบธรรม ซึ่งความไม่เหมาะสมของการกระทำเหล่านี้ เป็นตัวอย่างที่ไม่ตรงกับว่าคุณคนนั้นแท้จริงเป็นอย่างไร มีความต้องการอย่างไร จนกระทั่งเกิดเป็นคำถามว่าสิ่งนั้นจะเป็นสิ่งที่เติมเต็มความต้องการของพวกเขาหรือไม่ หรือเป็นสิ่งที่สรุปให้เป็นไปตามสมมติฐานที่ตั้งไว้ว่าอะไรที่บุคคลควรจะเป็นก่อนที่มันจะเกิดขึ้น ดังนั้นจึงกลายเป็นว่าความต้องการที่สังคมสร้างขึ้นอาจจะดีกว่าสิ่งที่เขาร้องขอ แต่ในทางปฏิบัตินั้น เมื่อย้อนกลับปมมองถึงความสามารถที่ซ่อนเร้นที่เป็นลักษณะเฉพาะของบุคคล อาจดีกว่าลักษณะที่ได้ถูกกำหนดและกลายเป็นอิทธิพลที่ทำให้เกิด “อัตลักษณ์ที่เสมือนจริงทางสังคม” (Virtual Social Identity) ที่เกิดจากการจัดประเภทและคุณลักษณะ ซึ่งในความเป็นจริงนั้นอาจจะพิสูจน์ได้ว่ามีการครอบงำ “อัตลักษณ์ที่แท้จริงทางสังคม” (Actual Social Identity) ของชุมชน

การดำเนินงานที่เป็นการให้ความช่วยเหลือผู้ประสบภัยในลักษณะของเกณฑ์ในการให้ความช่วยเหลือผู้ประสบภัยจึงเกิดจากการจัดแบ่งประเภทหรือสถานะของบุคคลไว้ล่วงหน้า ซึ่งเป็นการเหมารวมและตัดสินชุมชนจากภายนอก และผลิตซ้ำแนวคิด (Stereotype) ที่สังคมมอง หรือได้ให้ความหมายต่อชุมชนในพื้นที่เสี่ยงภัยว่าการอยู่ในพื้นที่เสี่ยงภัยยากต่อการหลีกเลี่ยงจึงต้องยอมรับชะตากรรม และต้องกลายเป็นผู้ประสบภัยที่ต้องได้รับความช่วยเหลือฟื้นฟูเยียวยาจากสังคมภายนอก ไม่สามารถช่วยเหลือหรือร่วมมือกันในชุมชนได้ และชุมชนได้รับเอาการให้ความหมายที่มาจากมุมมองของสังคมภายนอกจนกลายเป็นคุณลักษณะของชุมชน ซึ่งมีผลทำให้เกิด “อัตลักษณ์ที่เสมือนจริงทางสังคมของชุมชน” (Virtual social identity) ที่เป็นการจัดประเภทและคุณลักษณะไว้ล่วงหน้า ซึ่งในความเป็นจริงอาจเป็นการครอบงำที่ให้ความหมายต่อชุมชนเสมือนเป็นการตีตรา (Stigmatize) ชุมชน และการได้รับความช่วยเหลือเยียวยาเฉพาะหน้าที่เป็นสิ่งของหรือเงินบริจาคภายหลังการเกิดภัยพิบัตินั้นอาจเป็นการสร้างความพึงพอใจในการตอบสนองต่อสถานการณ์ความเดือดร้อนในขณะนั้น และกลายเป็นวิถีที่ขวางกั้นโอกาสในการผลักดันให้ชุมชนเกิดการรับรู้และตระหนักร่วมกันต่อความต้องการที่จะมีการพัฒนาตนเองเพื่อป้องกันและบริหารจัดการชุมชนในการรับมือกับภัยพิบัติ เพราะชุมชนเกิดการมองตนเองว่าได้รับความช่วยเหลือจากภายนอกเป็นสิ่งที่ควรได้รับมาตลอดและกลายเป็นความเหมาะสมคุ้นเคย เป็นการรับรู้และตระหนักต่อสถานภาพของชุมชนที่เกิดขึ้นจากการที่สังคมภายนอกประทับตรา (Stigmatize) ชุมชน และส่งผลทางลบต่อการรับรู้และทัศนคติของสมาชิกชุมชนในการสร้างอัตลักษณ์ของชุมชน (Social identity) เพื่อการจัดการภัยพิบัติ

ดังนั้น การสร้างอัตลักษณ์ที่แท้จริงทางสังคม (Actual Social Identity) ของชุมชนจึงเป็นส่วนหนึ่งของทุนทางสังคมประเภทการรับรู้ (Cognitive Social Capital) ซึ่งเป็นการรับรู้เพื่อตระหนักต่อตนเอง (Self-Awareness) เป็นการวิเคราะห์ถึงทุนทางสังคมของชุมชนที่จะนำไปสู่การสร้างโอกาสในการแสดงตัวตนว่าไม่ได้เป็นผู้รอรับการช่วยเหลือเพียงการบรรเทาทุกข์ ซึ่งหากชุมชนมีทุนทางสังคมที่เข้มแข็งจะสามารถสร้างการปกป้องตนเองให้รอดพ้นหรือบรรเทาความรุนแรงจากความจำเป็นที่ต้องเผชิญกับภัยพิบัติได้โดยการร่วมมือกันอย่างมีเป้าหมาย การมีวิสัยทัศน์ร่วมกันก่อให้เกิดกิจกรรมต่างๆ ที่สร้างสรรค์ให้ชุมชนมีการจัดการตนเอง

เช่น การตระหนักรู้ถึงการเกิดภัยพิบัติในชุมชน การสร้างคุณค่าของการอยู่ร่วมกัน การส่งเสริมความสัมพันธ์ภายในชุมชนให้เกิดความสมานฉันท์ในการแก้ไขปัญหาพร้อมกัน และเกิดการมีส่วนร่วมเพื่อสร้างชุมชนให้มีความเข้มแข็งเป็นพื้นฐานของระบบการจัดการภัยพิบัติที่มีความยั่งยืนในอนาคต นอกจากนี้ การประสานงานกับหน่วยงาน และสังคมภายนอกเพื่อให้ได้รับการสนับสนุนจากทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง จนถึงการสร้างความร่วมมือกับหน่วยงานในระดับประเทศ ก็เป็นการสร้างโอกาสให้ชุมชนได้รับการสนับสนุนมากยิ่งขึ้นเพื่อความสามารถในการเข้าถึงทรัพยากรที่มีประสิทธิภาพเป็นการเพิ่มพลังความสามารถให้ชุมชนสำหรับการบรรเทาความยากลำบากและมีวิถีชีวิตที่สามารถพึ่งพิงได้ภายในระยะเวลาที่เหมาะสม ตลอดจนเป็นการเสริมพลังอำนาจและความเข้มแข็งในการจัดการภัยพิบัติให้กับชุมชนอีกประการหนึ่งด้วย

2. พลังอำนาจของชุมชนในการจัดการภัยพิบัติ

พลังอำนาจของชุมชนในการจัดการภัยพิบัติในบทความนี้ หมายถึงพลังความเข้มแข็งของชุมชนในการจัดการภัยพิบัติที่มีปัจจัยสำคัญ คือ การมีทุนทางสังคมของชุมชน โดยเฉพาะทุนทางสังคมประเภทการรับรู้ (Cognitive Social Capital) ที่มีผลต่อการสร้างคุณค่าในตนเอง ทั้งในการมองชุมชนจากภายในชุมชนเองและจากสังคมภายนอก เป็นการรับรู้ของคนในชุมชนถึงลักษณะของชุมชน ศักยภาพของชุมชน คุณค่าของการอยู่ร่วมกัน ตลอดจนการรับรู้ถึงพลังและความสามารถของชุมชนตอบสนองต่อการจัดการภัยพิบัติที่เคยเกิดขึ้น อาจส่งผลให้เกิดความต้องการมีส่วนร่วมของสมาชิกในชุมชน โดยการเข้าร่วมเป็นอาสาสมัคร หรือร่วมกิจกรรมต่างๆ แล้วขยายเป็นพลังในระดับชุมชนที่มีเป้าหมาย วิสัยทัศน์ร่วมกันในการสร้างสรรค์กระบวนการกิจกรรมของชุมชน ซึ่งสอดคล้องกับอำนาจในความหมายของความสัมพันธ์ทางสังคมตามที่ อานันท์ กาญจนพันธุ์ ได้กล่าวถึง “ความสัมพันธ์เชิงอำนาจ” ว่าหมายถึง “ความสัมพันธ์ของความร่วมมือกัน ซึ่งก่อให้เกิดพลังที่สร้างสรรค์และแสดงถึงศักยภาพความร่วมมือ ความคิดอย่างสอดคล้อง และความเสมอภาค ซึ่งเป็นการมองว่าอำนาจเป็นเรื่องของการมีส่วนร่วมและความร่วมมือกันที่ก่อให้เกิดพลังอำนาจอย่างมหาศาลในการสร้างสรรค์หรือผลิตงาน โดยไม่จำเป็นต้องมีใครบังคับใคร หรือครอบงำผู้ใด อำนาจเช่นนี้สามารถขยายออกไปได้ อย่างไม่มีที่สิ้นสุด ขณะเดียวกันก็ไม่มีผู้ใดต้องสูญเสียอำนาจเพราะไม่มีใครต้องมียอำนาจเหนือกว่า” (อานันท์ กาญจนพันธุ์ 2554, อ้างถึงในกิตติพัฒน์ นนทปัทมดลย์, 2555, น. 168)

การวิเคราะห์ถึงทุนทางสังคมประเภทการรับรู้ (Cognitive Social Capital) ของชุมชนเป็นการรับรู้เพื่อตระหนักต่อตนเอง (Self-awareness) ทั้งในระดับบุคคลและชุมชน เพื่อให้เป็นปัจจัยหนึ่งสร้างความต้องการมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ ของบุคคลและขยายเป็นพลังในระดับชุมชนในการดำเนินการเพื่อจัดการภัยพิบัติและสร้างสรรค์การปกป้องตนเองให้รอดพ้นหรือบรรเทาความรุนแรงจากความจำเป็นที่ต้องเผชิญกับภัยพิบัติให้เป็นชุมชนที่มีความสามารถ นอกจากนี้การร่วมกันในการจัดการภัยพิบัติของชุมชนยังเป็นการสร้างพลังอำนาจการต่อรองอย่างมีเป้าหมายที่จะให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องและสังคมภายนอกเกิดการปรับปรุงแก้ไขให้ชุมชนได้รับการสนับสนุนตามอัตลักษณ์ที่แท้จริงทางสังคม (Actual Social Identity) ของชุมชน และความต้องการของชุมชน โดยการจัดสรรทรัพยากรเพื่อการสนับสนุนให้การจัดการของชุมชนมีประสิทธิภาพตามบริบทของชุมชน เช่น การจัดสรรวัสดุอุปกรณ์เพื่อเป็นทุนทางสังคมสำหรับการปกป้องชุมชนให้ปลอดภัยเกี่ยวกับโครงสร้างพื้นฐาน การพัฒนาองค์ความรู้ เทคโนโลยีเพื่อการคาดการณ์ และการพยากรณ์อากาศ การอนุรักษ์ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม การจัดสรรบุคลากรที่มีความรู้เพื่อพัฒนาความสามารถในการจัดการภัยพิบัติให้กับชุมชน ตลอดจนการรณรงค์ให้ภาครัฐเห็นความสำคัญและกำหนดนโยบายสังคมที่มีพื้นฐานมาจากข้อเท็จจริงของชุมชนที่สมควรได้รับมากกว่าการถูกกำหนดให้ความช่วยเหลือที่เป็นเพียงการบรรเทาความเดือดร้อนอย่างผิวเผิน ดังนั้น การวิเคราะห์ทุนทางสังคมประเภทการรับรู้ (Cognitive Social Capital) จึงเป็นการศึกษาชุมชน เพื่อให้เกิดการรับรู้และตระหนักในตนเองโดยการพิจารณาถึงวิถีการดำรงชีวิต หรือการจัดการของชุมชนเดิมๆ เพื่อการทบทวนตนเองทั้งในระดับบุคคลและชุมชน การวิเคราะห์ถึงความจริง ความรู้ การแสดงออก ตลอดจนแบบแผนการกระทำของคนในชุมชนต่อเหตุการณ์พฤติกรรม หรือความสัมพันธ์ของชุมชนที่มีผลต่อการรวมกลุ่ม และการดำรงชีวิตอยู่ในชุมชน ซึ่งอาจจะสะท้อนถึงประวัติศาสตร์ของชุมชนที่ผ่านมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันได้อย่างมีมุมมองที่หลากหลายนำไปสู่การปรับวิถีชุมชนให้สอดคล้องกับวิถีการดำรงชีวิตอยู่ในชุมชนเสี่ยงภัยอย่างมีเป้าหมายเพื่อการจัดการภัยพิบัติร่วมกัน แสดงถึงพลังอำนาจของชุมชนด้วยวิถีการปฏิบัติ เช่น การรวมกลุ่ม การสร้างกิจกรรม การถอดบทเรียน

วิเคราะห์สถานการณ์ชุมชน การชักชวน วางแผน การฝึกปฏิบัติ เพื่อร่วมกันจัดการชุมชนในการรับมือกับภัยพิบัติได้อย่างมีประสิทธิภาพอย่างยั่งยืน

บทสรุปและการอภิปรายผล

จากการศึกษาสรุปได้ว่า การจัดการภัยพิบัติของชุมชนควรเกิดจากการรับรู้ต่อภัยพิบัติของชุมชนและความต้องการมีส่วนร่วมในการจัดการชุมชนให้มีความพร้อมต่อการเผชิญภัยพิบัติ เพื่อให้มีการร่วมมือร่วมใจกันในการจัดการชุมชนให้มีความพร้อมในการรับมือกับภัยพิบัติที่จะช่วยลดความรุนแรงสูญเสียก่อนเกิดภัยพิบัติเท่าที่ชุมชนจะสามารถจัดการได้ เช่นการเตรียมการป้องกันก่อนเกิดภัยพิบัติทางด้านสาธารณูปโภค สิ่งปลูกสร้างให้มีความมั่นคงแข็งแรง การรวมกลุ่มสร้างเครือข่ายทั้งภายในและภายนอกชุมชน รวมถึงการขอรับการสนับสนุนจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเพื่อให้ชุมชนมีแนวทางที่มีประสิทธิภาพเมื่อต้องเผชิญกับภาวะวิกฤตขณะเกิดภัยพิบัติ ตลอดจนการเตรียมการให้ชุมชนสามารถฟื้นฟูตนเองสู่ภาวะปกติได้อย่างรวดเร็ว

แนวคิดการจัดการภัยพิบัติโดยใช้ชุมชนเป็นฐาน ให้ความสำคัญต่อการวิเคราะห์ทุนทางสังคมในฐานะปัจจัยสำคัญประการหนึ่งที่มีความสำคัญ และเป็นรากฐานของความเข้มแข็งชุมชนต่อการจัดการภัยพิบัติ ซึ่งพบว่า ทุนทางสังคมจะสนับสนุนชุมชนให้มีความเข้มแข็ง มีการร่วมมือร่วมใจกันบริหารจัดการ และดำเนินกิจการเพื่อชุมชนให้คนในชุมชนสามารถดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างเหมาะสมตามบริบทของพื้นที่ โดยเฉพาะชุมชนที่อยู่ในพื้นที่เสี่ยงภัยนั้นหากมีทุนทางสังคมที่ดีก็จะมีความร่วมมือร่วมใจกันบริหารจัดการชุมชนให้มีการเตรียมพร้อมต่อการรับมือภัยพิบัติที่จะเกิดขึ้น ด้วยการรับรู้และเข้าใจถึงสถานการณ์ ความต้องการจำเป็นของชุมชน ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นที่ก่อให้เกิดการร่วมมือร่วมใจกันเพื่อการจัดการชุมชน และสร้างโอกาสของการเข้าถึงทรัพยากรที่ควรได้รับมาใช้ในการจัดการภัยพิบัติของชุมชนได้อย่างเหมาะสม และเป็นการยกระดับขีดความสามารถในการจัดการภัยพิบัติของชุมชนโดยการพัฒนาศักยภาพของชุมชนให้มีความสามารถในการปรับตัว การพัฒนาองค์ความรู้และเครื่องมือในการบริหารจัดการชุมชนให้พร้อมรับมือเมื่อเกิดภัยพิบัติ

การศึกษาโดยการทบทวนเอกสาร พบว่า ทุนทางสังคมจำแนกได้เป็น 2 ลักษณะ คือ ทุนทางสังคมประเภทโครงสร้าง (Structural Social Capital) ประกอบด้วย ทุนทางสังคมที่เป็นทรัพยากรที่ได้รับการสนับสนุนทั้งจากภายนอกชุมชนและภายในชุมชนเพื่อใช้ในการปกป้องชุมชน (Hard capital) เช่น วัสดุ อุปกรณ์ หรือเทคโนโลยีที่เป็นสิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆ ร่วมกับการมีทุนทางสังคมที่มีความละเอียดอ่อน (Soft capital) เช่น บุคลากร องค์ความรู้ และความร่วมมือกันในชุมชน และในส่วนของทุนทางสังคมประเภทการรับรู้ (Cognitive Social Capital) พบว่า เป็นเรื่องของความรู้สึกนึกคิด จิตใจ ความเชื่อ ทศนคติ เช่น ความเชื่อถือไว้วางใจกัน (Trust) คุณค่าในการอยู่ร่วมกัน (Share Values) ความเกื้อกูลกัน (Reciprocity) และเป็นการรวมกลุ่ม (Collective phenomenon) จนเกิดเป็นเครือข่ายความสัมพันธ์ที่ยั่งยืน เช่น งานของ ชัดติยา กรณสูตร และคณะ (2555) ที่พบว่า ทุนทางสังคมอันเป็นที่ยอมรับและคุ้นเคยของคนในชุมชน อันได้แก่ ทศนคติต่อผู้บริหารศูนย์พักพิง ความจริงใจที่มีต่อผู้ประสบภัย และความห่วงใยเอื้ออาทร มีผลทำให้เกิดการบริหารจัดการที่มีผลนำไปสู่ความพึงพอใจของ ผู้บริหารศูนย์พักพิงและผู้ประสบภัย ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงความพร้อมในการเปิดศูนย์พักพิงที่มีความสำคัญและตระหนักต่อความเป็นอยู่ของผู้ประสบภัย ในอีกด้านหนึ่ง งานของ เพ็ญประภา ภัทรานุกรม (2553) ที่พบว่า การคั่นหาระบบคุณค่าดั้งเดิมของชุมชน เช่น ระบบ ความเชื่อ จิตวิญญาณ วัฒนธรรมและภูมิปัญญาของชุมชน โดยสมาชิกชุมชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาทุนทางสังคมผ่านการเรียนรู้จากการทำงานร่วมกัน เป็นกระบวนการเรียนรู้ที่มีความสัมพันธ์กับพลังอำนาจในตนเองและสอดคล้องกับบริบทของชุมชนและหน่วยงานที่ให้ความช่วยเหลือ สามารถนำมาประยุกต์หรือต่อยอดให้เป็นฐานในการพัฒนาทุนทางสังคมในยุคปัจจุบัน เพื่อสร้างความเข้มแข็งของชุมชนบนฐานทุนทางสังคมของชุมชนที่มีอยู่อย่างยั่งยืน ซึ่งเป็นเครื่องมือในการพัฒนาบุคคลในชุมชนได้อย่างเป็นองค์รวม และยังสอดคล้องกับ สุริชัย หวันแก้ว และคณะ (2550) ที่พบว่า การจัดระบบตนเองของชุมชนมีประเด็นสำคัญอยู่ที่การริเริ่มการขับเคลื่อนที่ทำด้วยจิตอาสาสมัคร ความไว้วางใจซึ่งกันและกัน ซึ่งเป็นผลสืบเนื่องมาจากทุนทางสังคมที่พัฒนาขึ้นร่วมกัน และในขณะเดียวกันก็เป็นการแก้ไขปัญหาไปพร้อมๆ กับการเรียนรู้ซึ่งกันและกัน ตลอดจนเป็นการจัดระบบตนเองของชุมชนยังสะท้อนถึงการหนุนเสริมจากภาคประชาสังคม หน่วยงานรัฐ เอกชน และทุกภาคส่วนของสังคมอีกด้วย

นอกจากนี้ยังพบว่า การรับรู้ยังเป็นผลทั้งจากการรับรู้ด้วยตนเองของชุมชนในการอยู่ในพื้นที่เสี่ยงภัย จากประสบการณ์ในการเผชิญภัยพิบัติที่ผ่านมา และการรับรู้จากการที่บุคคลภายนอกประทับตรา (Stigmatize) ชุมชน ซึ่งการประทับตราจาก

บุคคลภายนอกส่งผลต่อทัศนคติของสมาชิกชุมชน รวมถึงแนวทางการจัดการภัยพิบัติของชุมชน โดย Bourdieu ได้อธิบายถึงความเป็นจริงที่ดำรงอยู่ของชุมชนที่ขึ้นอยู่กับ “การมองจากบุคคลอื่น” (Eyes of the other) เป็นพื้นฐานของการรับรู้และการตระหนัก (Cognition and Recognition) ที่มีผลต่อการยอมรับของสมาชิกชุมชนจากการมองของสังคมภายนอก ซึ่งเป็นทัศนคติทั่วไปของสังคมที่รับรู้และตระหนักต่อชุมชนจนกลายเป็นการเหมารวมและตัดสินชุมชนจากภายนอก และผลิตซ้ำแนวคิด (Stereotype) ที่สังคมมองหรือได้ให้ความหมายต่อชุมชนในพื้นที่เสี่ยงภัย เช่น ชุมชนเสี่ยงภัยต้องได้รับการช่วยเหลือเยียวยาจากสังคมภายนอก การบริจาคแจกจ่ายสิ่งของเพื่อการบรรเทาความเดือดร้อน หรือการประเมินความเสียหายตามเกณฑ์การให้ความช่วยเหลือผู้ประสบภัยเพื่อการบรรเทาทุกข์เฉพาะหน้าของหน่วยงานภาครัฐที่สะท้อนถึงการช่วยเหลือที่จัดแบ่งประเภทหรือสถานะของชุมชนไว้ล่วงหน้าในการเป็นผู้ประสบภัยตามเกณฑ์ที่กำหนดไว้ในการให้ความช่วยเหลือ ซึ่งการมองชุมชนแบบเหมารวมจนกลายเป็นข้อสรุปและเป็นลักษณะโดยรวมของชุมชนนั้นมีผลต่อ “อัตลักษณ์ทางสังคม” (Social Identity) ของชุมชน กลายเป็นอิทธิพลที่ทำให้เกิด “อัตลักษณ์ที่เสมือนจริงทางสังคม” (Virtual Social Identity) ซึ่งอาจเป็นการครอบงำ “อัตลักษณ์ที่แท้จริงทางสังคม” (Actual Social Identity) ของชุมชน

การรับรู้ของชุมชนที่ถูกครอบงำจากสังคมภายนอกดังกล่าวมีผลทำให้ชุมชนรับเอาความหมายของการมองจากสังคมภายนอกจนกลายเป็นการรับรู้ที่มีผลต่อการสร้างอัตลักษณ์ทางสังคมของชุมชน (Social Identity) ส่งผลให้เกิดการยอมรับจนกลายเป็นอุปสรรคต่อชุมชนที่จะปรับเปลี่ยนบทบาทจากทัศนคติที่ยอมรับในการเป็นผู้ได้รับความช่วยเหลือให้มาเป็นผู้ป้องกันและลดผลกระทบจากความเสียหายของภัยพิบัติด้วยตนเอง และสร้างความเข้มแข็งของชุมชนที่จะนำไปสู่การมีอำนาจต่อรองให้ได้รับการสนับสนุนจากสังคมอย่างเหมาะสม ตลอดจนการสร้างพลังอำนาจของชุมชนในการจัดการภัยพิบัติ ที่เกิดจากความตระหนักถึงสถานการณ์ของชุมชนและเห็นถึงความสำคัญในการร่วมมือกันเพื่อการบริหารจัดการต่อสถานการณ์ภัยพิบัติ ซึ่งสุริชัย หวันแก้ว และคณะ (2550) ได้กล่าวถึงการจัดกระบวนการบรรเทาทุกข์ภายใต้หลักคิดการสร้างกลไกชุมชนในการจัดระบบการรับความช่วยเหลือและระบบดูแลตนเองของหน่วยงานที่มีบทบาทหนุนเสริมความเข้มแข็งของประชาชนจากสถานการณ์การช่วยเหลือผู้ประสบภัยสึนามิ โดยการช่วยเหลือเพื่อแก้ไขปัญหาชุมชนที่ได้รับผลกระทบนั้นมิใช่เป็นการช่วยเหลือเฉพาะหน้าแบบชั่วคราว แต่ให้ความสำคัญในการวางรากฐานเพื่อการพัฒนาศักยภาพชุมชนในระยะยาว เป็นการฟื้นฟูขวัญกำลังใจของผู้ประสบภัยให้พร้อมที่จะดำเนินการฟื้นฟูชุมชนขึ้นมาใหม่ด้วยตนเองและให้ชุมชนได้มีส่วนร่วมในการกำหนด ออกแบบกลไกการจัดการช่วยเหลือที่สอดคล้องกับสภาพปัญหาและความต้องการตามสภาพความเป็นจริงด้วยความเคารพและให้ความสำคัญต่อการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน จึงสรุปได้ว่าการสร้างพลังอำนาจของชุมชนนั้นเกิดจากการที่ชุมชนมีกระบวนการในการแก้ไขปัญหาของชุมชนเอง ร่วมกับการที่ชุมชนได้รับการสนับสนุนจากสังคมภายนอกจะเป็นกลไกหนึ่งของการสร้างความเข้มแข็งของชุมชน และเป็นรากฐานของการพัฒนาทุนทางสังคมทั้ง 2 ลักษณะ โดยเฉพาะในส่วนของการรับรู้และตระหนักต่อการมีพลังอำนาจในตนเองของชุมชนนั้นมีความสำคัญต่อการสร้างอัตลักษณ์ทางสังคม (Social Identity) ของชุมชน และส่งผลต่อการสร้างทุนทางสังคมในการจัดการภัยพิบัติของชุมชนให้ยั่งยืนอีกด้วย

รายการอ้างอิง

- กระทรวงมหาดไทย, กรมป้องกันและบรรเทาสาธารณภัย. (2556). *การลดความเสี่ยงจากสาธารณภัย*. กรุงเทพฯ: ม.ป.พ.
- กระทรวงมหาดไทย, กรมป้องกันและบรรเทาสาธารณภัย. (2550). *คู่มือการจัดการภัยพิบัติโดยใช้ชุมชนเป็นฐานสำหรับประชาชน*. กรุงเทพฯ: ม.ป.พ.
- กระทรวงมหาดไทย, กรมป้องกันและบรรเทาสาธารณภัย. (2557). *สถิติสาธารณภัยของประเทศไทย, ประจำปี 2552-2556*. กรุงเทพฯ: ม.ป.พ.
- กระทรวงมหาดไทย, กรมป้องกันและบรรเทาสาธารณภัย. (2557). *คำศัพท์ด้านการบริหารจัดการความเสี่ยงจากภัยพิบัติ*. กรุงเทพฯ: ม.ป.พ.
- กระทรวงมหาดไทย, กรมป้องกันและบรรเทาสาธารณภัย. (2558). *แผนป้องกันและบรรเทาสาธารณภัย พ.ศ.2558*. กรุงเทพฯ: กรมป้องกันและบรรเทาสาธารณภัย.
- กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์, สำนักมาตรฐานการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์. (2556). *การส่งเสริมองค์ความรู้ระบบการช่วยเหลือทางสังคมในภาวะวิกฤต*. กรุงเทพฯ: ผู้แต่ง.

- กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์, และ คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์และสวัสดิการสังคม มหาวิทยาลัยหัวเฉียวเฉลิมพระเกียรติ. (2554). *การพัฒนาดัชนีทุนทางสังคมของไทย (รายงานฉบับสมบูรณ์)*. กรุงเทพฯ: ม.ป.พ.
- กิตติพัฒน์ นนทปัทมเดช. (2558). *การประทับมลทิน (Stigmatization)*. เอกสารคำสอนวิชา นบส. 801 ทฤษฎีสังคม และปรัชญาสังคมสงเคราะห์และนโยบายสังคม คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์.
- กิตติพัฒน์ นนทปัทมเดช. (2555). *ทฤษฎีวิพากษ์ในนโยบายและการวางแผนสังคม (พิมพ์ครั้งที่ 2)*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- กิตติพัฒน์ นนทปัทมเดช. (2558). *ทฤษฎีสังคมสงเคราะห์ร่วมสมัย*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ชัตติยา กรณสูต และคณะ. (2555). *การบริหารจัดการศูนย์พักพิงผู้ประสบภัยจากมหาอุทกภัย ปี 2554*. ในเอกสารประกอบการสัมมนา การเตรียมความพร้อมด้านสวัสดิการสังคมและสังคมสงเคราะห์สู่ประชาคมอาเซียน. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยหัวเฉียวเฉลิมพระเกียรติ.
- ณัฐพงศ์ จิตรนรินทร์. (2553). *อัตลักษณ์ชุมชน*. สงขลา: นาคีลป์โฆษณา.
- ทวี เชื้อสุวรรณทวี. (2551). *การฟื้นฟูสมรรถภาพคนพิการโดยชุมชน: ความหลากหลายแห่งมิติ*. วารสารวิทยาลัยราชสุดาเพื่อการวิจัยและพัฒนาคนพิการ, 4 (1).
- เพ็ญประภา ภัทรานุกรม. (2553). *การพัฒนาทุนทางสังคมโดยใช้ชุมชนเป็นฐานในชุมชนประมงชายฝั่งปัตตานี กรณีศึกษาพื้นที่ชุมชนในจังหวัดพังงา*. วารสารร่มพญักษ์, 28.
- รพีพงษ์ กันยะมี. (2555). *การทำงานของตราใบต่อผู้ติดเชื้อเอชไอวี/ผู้ป่วยเอดส์ในสังคมไทย : กระบวนการทางสังคม ความสัมพันธ์เชิงอำนาจและการครอบงำ*. วิทยานิพนธ์ดุษฎีบัณฑิต, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์.
- สุริชัย หวันแก้ว และคณะ. (2550). *สังคมวิทยาสันามิ*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์เดือนตุลา.

Books

- Erving Goffman. (1963). *Stigma and Social Identity*. Stigma: Notes on the Management of Spoiled Identity. Prentice-Hall. (Mimeographed)
- Rajennd A/L Muniady, et al. (2015). *The Effect of Cognitive and Relational Social Capital on Structural Social Capital and Micro-Enterprise Performance*. SAGE, 2015, 4.
- Tracey L.O'Sullivan, Craig E. Kuziemsky, Darene Toal-Sullivan&Wayne Corneil. (2012). Unraveling the complexities of disaster management: A framework for critical social infrastructure to promote population health and resilience. *Journal of Social Science & Medicine*, 2013(93), 239.
- UNESCAP. (2011). *Statistical Yearbook for Asia and the Pacific*. From, <http://www.unescap.org/stat/data/statdb/DataExplorer.aspx>

เจ้านายฝ่ายเหนือ: ตัวตนกับการสร้างพื้นที่ทางสังคมและประวัติศาสตร์ชุมชนภาคเหนือ

Lord of Lanna Kingdom: Identity, Creating Social Space and Historical Northern Communities

ธีรวิทย์ฐภัทร ชันติก*

Thewaritapat Kunchuk

บทคัดย่อ

บทความเรื่อง “เจ้านายฝ่ายเหนือ: ตัวตนกับการสร้างพื้นที่ทางสังคมและประวัติศาสตร์ชุมชนภาคเหนือ” เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาปริญญาโทหลักสูตรพัฒนาชุมชนมหาบัณฑิตเรื่อง “กระบวนการสร้างพื้นที่ทางสังคมและการสร้างความเป็นชุมชนของกลุ่มเจ้านายฝ่ายเหนือ” ซึ่งเป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ โดยมีวัตถุประสงค์ในการศึกษาคือเพื่อศึกษาภูมิหลัง พลวัต และพัฒนาการของกลุ่มเจ้านายฝ่ายเหนือ อีกทั้งเพื่อศึกษาบทบาทของเจ้านายฝ่ายเหนือในการพัฒนาชุมชนท้องถิ่นภาคเหนือ และกระบวนการสร้างพื้นที่ทางสังคมของกลุ่มเจ้านายฝ่ายเหนือ การศึกษาในครั้งนี้มีประชากรและผู้ให้ข้อมูลหลักคือกลุ่มเจ้านายฝ่ายเหนือ สายตระกูล ณ เชียงใหม่ ณ ลำปาง ณ ลำพูน สายตระกูลละ 3 ท่านและนักวิชาการที่มีความเชี่ยวชาญในประวัติศาสตร์ชุมชนภาคเหนือจำนวน 6 ท่าน ผลการศึกษาพบว่าหลังจากบทบาทของเจ้าผู้ครองนคร และบุตรหลาน และกลุ่มเจ้านายฝ่ายเหนือที่ถูกรัฐบาลสยามผนวกรวมอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลางนั้น บทบาทหน้าที่ทางสังคมต่างๆ ของกลุ่มเจ้านายฝ่ายเหนือก็ถูกลดและลดบทบาทลง ผลประโยชน์ที่เคยได้รับก็ถูกตัดไปด้วยเช่นกัน ภายใต้บริบทดังกล่าวที่ได้กล่าวมาในข้างต้นนี้ เป็นผลทำให้กลุ่มเจ้านายฝ่ายเหนือต้องสร้างความชอบธรรมและพื้นที่ทางสังคมให้กับตนเองอีกครั้งหนึ่งโดยแสดงออกผ่านทางรูปแบบและกิจกรรมการพัฒนาชุมชน ได้แก่การสร้างพื้นที่ทางสังคมด้วยกิจกรรมชุมชน การสร้างพื้นที่ทางสังคมด้วยมิติทางการเมือง การสร้างพื้นที่ทางสังคมด้วยมิติประเพณี วัฒนธรรม และการสร้างพื้นที่ทางสังคมด้วยมิติการศึกษา การศาสนา และสาธารณประโยชน์ ซึ่งการทำกิจกรรมต่างๆ เหล่านี้ ทำให้กลุ่มเจ้านายฝ่ายเหนือสามารถกลับมามีบทบาทและพื้นที่ทางสังคมอีกครั้งหนึ่ง โดยที่คนในชุมชนและสังคมล้านนานั้นยอมรับในฐานะของเจ้านายฝ่ายเหนือเจ้าผู้ครองนครของล้านนาอีกครั้งซึ่งถือว่า “กลุ่มเครือญาติ” เป็นพลังที่มีความสำคัญอย่างยิ่งในการพัฒนาชุมชนให้สามารถขับเคลื่อนไปได้ โดยเชื่อมโยงกับประวัติศาสตร์ท้องถิ่น

คำสำคัญ: เจ้านายฝ่ายเหนือ การสร้างพื้นที่ทางสังคม ประวัติศาสตร์ชุมชนภาคเหนือ

ABSTRACT

The article about “Lord of Lanna kingdom: identity, creating social space and historical northern communities” as part of a Master of Science Program in Community Development. “The process of social space and the creation about the community of the Lord of Lanna kingdom” that base on qualitative study. The specific objective is to research about the backgrounds and dynamic development of the princes of the north. Moreover to study the role of local communities in the development of the region. And to study the process of creating a social space of the lord of Lanna kingdom.

According to the population who were the north line of the family in Chiang Mai, Lamphun, Lampang lineage at least three people and academics who specialize in the history of the northern community of six members. The research found that the mantle of the governor, descendant, and the lord of Lanna kingdom are

* นักศึกษาปริญญาโทหลักสูตรพัฒนาชุมชนมหาบัณฑิต คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

integrated by the government. Including the perquisites as well. As mentioned in the above shown that the lord of Lanna kingdom attempt to establish legitimacy and social space for themselves through establishing community development. Base on creating a social space by community events. In addition creating a social space by political view also culture and traditional. Including the creation by education, religion, and commonwealth as well. The result are influence toward the authority of the lord and have an effect on an acceptance of the residents as the lord of Lanna kingdom. In consequence "kindredship" are important to associated between development community and history community for make way.

Keyword: Lord of Lanna kingdom, creating social space, historical northern communities

บทนำ

ล้านนาหรือภาคเหนือของประเทศไทยในปัจจุบันมีประวัติศาสตร์ความเป็นมาและสังคมร่วมที่ยาวนาน โดยที่ได้มีการสะท้อนออกมาในรูปของวัฒนธรรมประเพณี ภูมิปัญญา วรรณกรรม ความคิด ความเชื่อ ศิลปะ สถาปัตยกรรม รวมไปถึงวิถีชีวิตที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะหรือสืบทอดกันมาจนถึงปัจจุบัน ในปี พ.ศ.2436 สยามได้มีการปฏิรูปหัวเมืองลาวเฉียงออกเป็นมณฑลลาวเฉียงหรือมณฑลพายัพในเวลาต่อมา ส่งผลให้เกิดการปฏิรูปการเปลี่ยนแปลงในหลายๆ ด้าน เช่น ด้านการปกครองมีการจัดตั้งหน่วยบริหาร คือ กองมณฑลลาวเฉียง ซึ่งมีข้าหลวงใหญ่เป็นผู้บังคับบัญชา ด้านการป่าไม้มีการโอนกรรมสิทธิ์ป่าไม้ทั้งหมดของเจ้าผู้ครองนครมาเป็นของรัฐบาลสยามและได้มีการจัดตั้งกรมป่าไม้ขึ้น ด้านการศาลจัดตั้งศาลมณฑลพายัพขึ้นเพื่อใช้ในกระบวนการพิจารณาคดี ด้านการคลังและการเก็บภาษีสยามได้ลดทอนเงินผลประโยชน์ของเจ้านายและบุตรหลานโดยการถอดถอนตำแหน่ง และพร้อมกันนั้นได้แต่งตั้งข้าราชการจากส่วนกลางเข้ามารับตำแหน่งต่างๆ แทน จนมากระทั่งในปี พ.ศ.2442 ได้มีการปกครองแบบมณฑลเทศาภิบาลหรือที่การปกครองแบบมณฑลพายัพ ส่งผลให้หัวเมืองเชียงใหม่และหัวเมืองฝ่ายเหนือทั้งหมดได้เป็นส่วนหนึ่งกับสยามโดยสมบูรณ์ นับตั้งแต่นั้นมาอำนาจในการดูแลบ้านเมืองทั้งหมดก็ตกอยู่กับข้าหลวงประจำนครของสยาม และเมื่อปี พ.ศ. 2469 ตำแหน่งเจ้าผู้ครองนครเจ้านายบุตรหลานก็ถูกยกเลิกไปในที่สุด (สรวิศ อ่องสกุล, 2549, น. 323) ซึ่งได้สอดคล้องกับการศึกษาของเดือนใจ ไชยศิลป์ เรื่อง ล้านนาในการรับรู้ของชนชั้นนำปกครองสยาม พ.ศ. 2437-2476 ซึ่งเป็นการศึกษาที่เป็นการเสนอถึงปัจจัยต่างๆ ที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงการรับรู้ของชนชั้นนำสยามที่มีต่อล้านนาและคนล้านนา หรือ “คนลาว” ที่แต่เดิมล้านนาเป็นดินแดน “ต่างชาติต่างภาษา” ที่มีความแตกต่างจากสยามในหลายๆ ด้าน ไม่ว่าจะเป็นด้านการเมืองการปกครอง ระบบเศรษฐกิจ ระบบสังคม และระบบความเชื่อ งานชิ้นนี้อธิบายว่าลำดับขั้นของกระบวนการเปลี่ยนแปลงการรับรู้ของชนชั้นนำสยามต่อล้านนาในประเด็นต่างๆ เกิดขึ้นและสิ้นสุดไม่พร้อมกัน ชนชั้นปกครองสยามจะเปลี่ยนแปลงการรับรู้ที่มีต่อสถานภาพทางการเมืองของล้านนา จากประเทศราชมาเป็นดินแดนส่วนหนึ่งของสยามเป็นอันดับแรก จากนั้นจึงเพิ่มอำนาจของสยามในล้านนาอย่างค่อยเป็นค่อยไป จากนั้นจึงค่อยสร้างการรับรู้ของคนล้านนาว่าเป็นคนไทยไม่ใช่คนลาวผ่านกระบวนการทางวัฒนธรรม ต่อมาเมื่อสถานภาพของเจ้านายล้านนาค่อยต่ำลง การรับรู้ต่อสภาพของเจ้านายล้านนา ทำให้สยามไม่แต่งตั้งผู้ปกครองล้านนาขึ้นใหม่จนนำไปสู่การปกครองที่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันทั่วประเทศ ซึ่งแสดงให้เห็นความสลับซับซ้อนในกระบวนการเปลี่ยนแปลงการรับรู้ของชนชั้นนำสยาม

"เจ้าผู้ครองนคร" สำหรับเชียงใหม่และดินแดนในล้านนาแล้วถือได้ว่าเป็นบุคคลสำคัญที่มีบรรดาศักดิ์สูงส่งอันมีสิทธิธรรมในการสืบตันทิดวงศ์ เป็นผู้ผ่านพิธีการสำคัญที่บ้านเมืองอีกทั้งยังเป็นผู้ครอบครองสิ่งศักดิ์สิทธิ์ รวมทั้งมีวิถีชีวิตความเป็นอยู่เหนือประชาชนคนทั่วไป ดังนั้นเจ้าผู้ครองนครสำหรับคนล้านนาแล้วจึงมีความสำคัญในทุกด้าน ซึ่งถือได้ว่าเป็นคนชั้นสูงหรือชนชั้นนำซึ่งทำหน้าที่ในการปกครองบ้านเมืองและมีบทบาททางการเมืองตามคติความเชื่อของศาสนาพราหมณ์และศาสนาพุทธ นั่นคือ การเป็นผู้มีบุญบารมีอันสามารถที่จะนำพามนุษย์ไปสู่ชีวิตที่ดีงามและมีศีลธรรม อีกทั้งได้สะสมความดีมาตั้งแต่อดีตชาติส่งผลให้เจ้าผู้ครองนครมีความหมายทางคุณงามความดีมาโดยตลอด นอกจากนี้เจ้าผู้ครองนครยังมีบทบาทสำคัญในการพัฒนาบ้านเมือง สร้างความเป็นปึกแผ่นของราษฎร ส่งเสริมศิลปวัฒนธรรมและอุปถัมภ์คำขูทำงานบำรุงพระพุทธศาสนาอีกด้วย สิ่งต่างๆ เหล่านี้ล้วนเป็นปัจจัยที่ส่งเสริม

ให้เจ้าผู้ครองนครและเจ้านายบุตรหลานเป็นกลุ่มชนชั้นที่มีพัฒนาการการเปลี่ยนแปลงบทบาทอำนาจต่างๆ พร้อมทั้งยังต้องมีการปรับตัวเพื่อพยายามรักษาอำนาจและรักษาสถานภาพของชนชั้นทางสังคมเอาไว้ (อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว, 2524, น. 8)

กลุ่มเจ้าผู้ครองนคร ถือได้ว่าชุมชนหนึ่งที่มีการรวมกลุ่มกันของกลุ่มผู้สืบสันตติวงศ์มาจากกษัตริย์หรือเจ้าผู้ครองนคร จนทำให้เกิดการรวมตัวจนกลายเป็นชุมชนที่เรียกกันว่า "เจ้านายฝ่ายเหนือ" ซึ่งเป็นชุมชนที่มีความสัมพันธ์ในเชิงเครือญาติ มีมิติทางจิตวิญญาณ มีจิตสำนึกร่วมกัน มีวิถีชีวิตร่วมกันในสภาพแวดล้อมหนึ่งๆ ที่เหมือนกัน จนก่อให้เกิดวัฒนธรรมร่วมกันและการส่งสมภูมิปัญญาพร้อมทั้งวิทยาการความรู้ต่างๆ ร่วมกัน มีความสัมพันธ์กับคนในกลุ่มเดียวกันและความสัมพันธ์กับคนภายนอกกลุ่มและสังคมภายนอก จะเห็นได้ว่าในกลุ่มเจ้านายฝ่ายเหนือได้มีการปรับตัวและเปลี่ยนแปลงบทบาทให้เข้ากับสถานการณ์ที่เกิดขึ้น ซึ่งผลจากการปรับตัวในช่วงแรกนี้ ทำให้เจ้านายฝ่ายเหนือและบุตรหลานส่วนใหญ่ยังได้รับราชการในตำแหน่งที่มีเกียรติอยู่ และบางส่วนก็ได้มีการประกอบธุรกิจประเภทต่างๆ เช่น การสร้างตลาดและห้องแถวให้เช่า เป็นต้น นอกจากนี้ในระยะเวลาต่อมากลุ่มเจ้าฝ่ายเหนือและบุตรหลานเจ้านายฝ่ายเหนือได้เริ่มมีการปรับตัวเพื่อรักษาอำนาจและสถานภาพของชนชั้นนำทางสังคมอีกครั้ง ด้วยวิธีการต่างๆ อาทิเช่น การเข้ามามีบทบาททางการเมืองทั้งในระดับชาติและระดับท้องถิ่น การเข้ามามีบทบาทในการพัฒนาสังคม การมีบทบาทในการจัดการสิ่งแวดล้อม การจัดการทางด้านศิลปวัฒนธรรมและประเพณี ตลอดจนถึงการสร้างปฏิสัมพันธ์ระหว่างกลุ่ม เครือข่าย และองค์กรต่างๆ และชนชั้นนำของไทย (เบญจวรรณ บุญโทแสง, 2550, น. 5)

กลุ่มเจ้านายฝ่ายเหนือในการศึกษาคครั้งนี้ไม่ได้เป็นชุมชนเชิงพื้นที่ที่มีลักษณะเป็นหมู่บ้านหรือชุมชน แต่เป็นการศึกษาความหมายในรูปแบบของชุมชนของผู้ที่สืบเชื้อสายและสันตติวงศ์ของทวยจักรราชหรือราชวงศ์เจ้าเจ็ดตนที่มีอำนาจ โครงสร้างและบทบาทในการพัฒนาชุมชนและสังคม ความเป็นชุมชนของกลุ่มเจ้านายฝ่ายเหนือ ไม่ใช่เป็นเพียงสิ่งที่เพิ่งจะเกิดขึ้นมาใหม่ในช่วงระยะเวลานี้เท่านั้น หากแต่เป็นการดำรงอยู่ของเป็นชุมชนหรือกลุ่มที่มีประวัติศาสตร์และความเป็นมาที่ยาวนาน อีกทั้งยังเป็นเป้าหมายหนึ่งของการพัฒนาชุมชน จึงเป็นที่น่าสนใจว่า ในมิติของการพัฒนาชุมชนกลุ่มเจ้านายฝ่ายเหนือจะเสริมสร้างความเป็นชุมชนของกลุ่มเจ้านายฝ่ายเหนือและชุมชนในล้านนา(ภาคเหนือของประเทศไทยในปัจจุบัน) ได้อย่างไร

จากเหตุผลที่ได้กล่าวมาในข้างต้นทั้งหมดนี้ทำให้ผู้ศึกษามีความสนใจที่จะศึกษาและนำเสนอถึงกระบวนการสร้างพื้นที่ทางสังคมบนพื้นฐานของอำนาจ การปรับตัวและบทบาทในการพัฒนาชุมชนของกลุ่มเจ้านายฝ่ายเหนือที่ปฏิบัติผ่านกิจกรรมในมิติต่างๆ ในปัจจุบัน โดยได้ใช้แนวคิด ทฤษฎี และศาสตร์ทางด้านการพัฒนาชุมชนและกระบวนการสร้างพื้นที่ทางสังคมมาอธิบายวิเคราะห์ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น และมีประเด็นคำถามที่ต้องการจะหาคำตอบว่า กลุ่มเจ้านายฝ่ายเหนือมีพัฒนาการและมีบทบาทในการพัฒนาชุมชนอย่างไร และกลุ่มเจ้านายฝ่ายเหนือมีกระบวนการสร้างความเป็นชุมชนอย่างไรเพื่อที่จะสร้างประวัติศาสตร์ชุมชนท้องถิ่นภาคเหนือ

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาภูมิหลัง พลวัต และพัฒนาการของกลุ่มเจ้านายฝ่ายเหนือ
2. เพื่อศึกษาบทบาทของเจ้านายฝ่ายเหนือในการพัฒนาชุมชนท้องถิ่นภาคเหนือ
3. เพื่อศึกษากระบวนการสร้างพื้นที่ทางสังคมของกลุ่มเจ้านายฝ่ายเหนือ

แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

แนวคิดเรื่องการสร้างพื้นที่ทางสังคม

การสร้างพื้นที่ทางสังคม ภายใต้เงื่อนไขและการจัดการปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้น การแก้ไขปัญหาหนึ่งจะให้สอดคล้องกับทั้งแนวคิดและแนวทางปฏิบัติจึงเป็นภารกิจที่สำคัญในทางวิชาการ คำถามแรกที่จะต้องตอบคือทำอย่างไรจึงจะได้รับความชอบธรรมอันเป็นที่ยอมรับจากทุกฝ่ายในพื้นที่ทางสังคมนั้นๆ ในเมื่อพื้นที่ทางสังคมดังกล่าวได้กลายเป็นสนามในการแข่งขันและช่วงชิงอำนาจในเชิงสัญลักษณ์ของสังคมที่มีความแก่งแย่ง แข่งขัน ช่วงชิง และขัดแย้งต่อกันในเรื่องของการแสดงตัวตนและอัตลักษณ์ ซึ่งสนามดังกล่าวประกอบด้วยบุคคลหลายกลุ่ม หลายชาติพันธุ์ การเมืองการปกครองที่มีความหลากหลาย ประเพณีวัฒนธรรมที่แตกต่างกัน

รวมไปถึงโครงสร้างทางอำนาจที่จะต้องมีความสอดคล้องกับการต่อสู้ทางสัญลักษณ์จนกลายเป็นหนึ่งในการผลิตซ้ำและสร้างใหม่ของการต่อสู้เชิงสัญลักษณ์

อองรี เลอแพบร์ (Lefebvre, 1998, อ้างถึงใน กาญจนา แก้วเทพ, 2544) ได้เขียนหนังสือชื่อ “The Production Of Space” ให้ความหมายของพื้นที่ออกเป็น 3 ประเภท คือพื้นที่ธรรมชาติหรือพื้นที่ทางกายภาพ (Natural Or Physical Space) พื้นที่ทางจิตใจ/พื้นที่ทางความคิด (Menta Space) และพื้นที่ทางสังคม (Social Space) ได้วิเคราะห์การผลิต “พื้นที่จริง” (Real Space) “พื้นที่มีชีวิต” (Live Space) และแบ่งพื้นที่ทางสังคมออกเป็น 3 ประเภท (A Triad Concept) ได้แก่ ปฏิบัติการเกี่ยวกับแห่งที่ว่าง (Spatial Practice) การแสดงของพื้นที่ (Representation Of Space) และภาพแสดงพื้นที่ (Representational Space)

พื้นที่ทางความคิด เป็นสิ่งที่เกิดจากการตีความหรือให้ความหมายทางพื้นที่ทางกายภาพที่เรามองเห็น นำไปสู่การสร้างพื้นที่ทางสังคมที่มีทั้งส่วนที่เป็นจริงและที่เป็นเพียงจินตนาการอันสลับซับซ้อน มีการช่วงชิงขัดแย้งและแทรกแซงอยู่ตลอดเวลาในทัศนะของ Lefebvre พื้นที่ไม่ใช่สิ่งที่จะสามารถแยกออกมาพิจารณาได้อย่างโดดๆ เหมือนวัตถุที่แยกออกมาจากผู้ดูหรือทำความเข้าใจโดยมุมมองได้เพียงด้านเดียว แต่เป็นสิ่งที่มีความหลากหลายด้านและความแตกต่างหลากหลาย พื้นที่มีสถานะเป็นทั้งเครื่องมือและเป้าหมาย อีกทั้งยังเป็นสื่อและตัวกลางของบริบทของการช่วงชิงอำนาจ Thirdspace ซึ่งเป็นพื้นที่ของการปฏิบัติการทางสังคมที่ความคิด เหตุการณ์ ปรากฏการณ์ที่ความหมายของพื้นที่นั้นเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา โดยที่ Lefebvre ให้ความสำคัญคือ การเมืองเกี่ยวกับการสร้างพื้นที่ซึ่งจะต้องเข้าใจและวิเคราะห์ถึงการเมืองของการใช้ความรู้เพื่อสร้างพื้นที่ทางสังคมและการใช้อุดมการณ์ที่ปกปิดอำพรางการใช้ความรู้นั้น ทั้งนี้เพราะในที่สุดแล้วการช่วงชิงพื้นที่ทางสังคมเป็นสิ่งที่ทำไปเพื่อให้ได้มาซึ่งพื้นที่(หรืออำนาจ) ที่ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งสามารถยึดครองและครอบงำได้

นอกจากนี้ อองรี เลอแพบร์ (2004) และมิเชล ฟูกูโก (1986, อ้างถึงใน กาญจนา แก้วเทพ, 2544) มีแนวคิดว่า “พื้นที่” (Space) มีหน้าที่เชื่อมโยงพื้นที่ประเภทอื่นๆ ซึ่งสามารถแบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ พื้นที่ในอุดมคติ (the utopias) เป็นพื้นที่ในจินตนาการที่มีความสัมพันธ์คล้ายคลึงหรือตรงกันข้ามกับพื้นที่จริงทางสังคม แต่ไม่มีพื้นที่ตั้งอยู่จริงในสังคม และอีกประเภทหนึ่งคือ พื้นที่ชนิดพิเศษ (heterotopias) เป็นพื้นที่ที่มีรูปแบบที่สามารถพบเห็นได้ในสังคม มีสถานะที่จริงซึ่งสามารถที่จะสะท้อนและเชื่อมโยงอยู่ระหว่างพื้นที่ในอุดมคติกับพื้นที่จริง โดยที่หลักการของพื้นที่ชนิดพิเศษ (principles of heteropolology) ซึ่งสามารถที่จะสรุปได้ว่าพื้นที่ชนิดพิเศษนี้มีอยู่ในทุกสภาพสังคมวัฒนธรรม พื้นที่ชนิดพิเศษสามารถอยู่ร่วมกับพื้นที่ประเภทอื่นๆ ได้ในที่ตั้งของสังคมโดยทั่วไป และมีหน้าที่เฉพาะพื้นที่ชนิดพิเศษเชื่อมโยงมิติของเวลา พื้นที่ชนิดพิเศษทำงานภายใต้ระบบปิดและระบบเปิดไปพร้อมกัน พื้นที่ชนิดพิเศษทำหน้าที่เชื่อมโยงความสัมพันธ์ให้พื้นที่อื่นๆ ในสังคมเข้าด้วยกัน ซึ่งอาจจะกล่าวได้ว่าแนวคิดการสร้างพื้นที่ทางสังคมที่ได้มีการกล่าวมาในข้างต้นนี้แล้วนั้น เป็นการนำมาประยุกต์ใช้เพื่อเป็นแนวทางในการค้นหาและสืบเสาะหาคำตอบว่า ปฏิบัติการเกี่ยวกับแห่งที่ว่างซึ่งเป็นปฏิบัติการทางสังคมถูกกำหนดขึ้นในพื้นที่แหล่งท่องเที่ยว โดยมีสถานบันใดเกี่ยวข้องและสถานบันเหล่านั้นมีความเกี่ยวข้องกับ “การผลิตพื้นที่” อย่างไรก็ตามการแสดงของพื้นที่ซึ่งเป็นพื้นที่ที่อยู่ในความนึกคิด มีการวางแผนในการใช้ประโยชน์จากส่วนต่างๆ ในพื้นที่แหล่งท่องเที่ยวอย่างไร ภาพแสดงพื้นที่ในฐานะผู้กระทำเป็นตัวสร้างความหมายเกี่ยวกับพื้นที่

อองรี เลอแพบร์ (Lefebvre, 1998, อ้างถึงใน กาญจนา แก้วเทพ, 2544) ได้สรุปว่า “พื้นที่” (Space) ไม่ได้มีความหมายเพียงแค่ขอบเขตและลักษณะทางภูมิศาสตร์ หรือมิได้มีลักษณะของความเป็นกลางเพียงเท่านั้น แต่ยังหมายถึงพื้นที่ในการต่อสู้ของอำนาจต่างๆ ที่เกิดขึ้นในสังคมนั้นๆ พื้นที่จะถูกผลิตซ้ำจนกลายเป็น “พื้นที่ทางสังคม” (Social Space) แบบต่างๆ เคลื่อนไหวตามกลุ่มอำนาจของผู้สร้าง ดังนั้นในทุสังคมหรือทุกหนแห่งสารถูกประดิษฐ์สร้างขึ้นเป็น “พื้นที่ทางสังคม” หรือ “พื้นที่ชนิดพิเศษ” ได้ หากมีปฏิบัติการทางสังคมเกิดขึ้นในบริเวณดังกล่าว เป็นการมองพื้นที่ในฐานะที่ถูกสร้างขึ้นในความสัมพันธ์ทางสังคมเพื่อใช้ในการต่อรองเพื่อสร้างพื้นที่ทางสังคม อัตลักษณ์ วัฒนธรรมของกลุ่มสังคมนั้น ซึ่งได้ถูกเลือกสรรเพื่อผลิตซ้ำ สร้างขึ้นใหม่อย่างหลากหลาย ในฐานะยุทธวิธีของการต่อรอง ตอบโต้ เพื่อสร้างพื้นที่ทางสังคมให้กับตนเองและกลุ่มของตน

หากจะกล่าวโดยสรุปแล้วนั้น การสร้างพื้นที่ทางสังคมท้องถิ่นหรือการสร้างให้เกิดความเป็นชุมชนของตนเองขึ้นนั้นในอดีตถูกมองและมีความเข้าใจกันว่า พื้นที่ความเป็นชุมชน สังคมหรือท้องถิ่น เป็นสิ่งที่ได้สร้างขึ้นและถูกกำหนดด้วยบริบททางประวัติศาสตร์และมีความสัมพันธ์ทั้งในระดับชุมชนและสังคมวงกว้าง โดยกระบวนการสร้างความเป็นชุมชนนั้นดำเนินการควบคู่ไป

กับการสร้างวัฒนธรรมของผู้คนที่ไม่ได้ผูกติดกับที่ตั้งและอาณาเขตที่แน่นอน และเกิดรอยแยกขึ้นในความกลมเกลียวระหว่างพื้นที่กับวัฒนธรรมและผู้ที่ถูกสร้างขึ้นในความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ไม่มีความเท่าเทียมกัน จึงมีลักษณะที่ยืดหยุ่น มีกระบวนการต่อรอง เกิดการสร้างใหม่อยู่ตลอดเวลา เพื่อใช้ในการตีความต่อรองและการตอบโต้สถานการณ์ที่ตนเองเผชิญ

วิธีการศึกษา

รูปแบบงานวิจัย

เป็นการศึกษาศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) จะเน้นศึกษาโดยใช้วิธีการทางประวัติศาสตร์ (Historical Approach) และการประยุกต์ใช้องค์ความรู้อื่นๆ ทางสังคมศาสตร์และการพัฒนาชุมชน (Interdisciplinary & Development Approach) เพื่อใช้ในการประกอบการศึกษาวิเคราะห์ (Content Analysis) ข้อเท็จจริงและหลักฐานทางประวัติศาสตร์ต่างๆ เพื่อให้ทราบถึงพัฒนาการ บทบาทและการสร้างพื้นที่ทางสังคมของเจ้านายฝ่ายเหนือ และนำเสนอข้อมูลในรูปแบบของการบรรยายเชิงพรรณนา

ขอบเขตการศึกษา

การศึกษาในครั้งนี้ผู้ศึกษาได้กำหนดขอบเขตของการศึกษาเป็นพื้นที่จังหวัดเชียงใหม่และลำปาง

ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

การศึกษาในครั้งนี้ผู้ศึกษาได้เลือกประชากรที่จะศึกษา คือ กลุ่มเจ้านายฝ่ายเหนือที่ยังมีชีวิตอยู่และมีบทบาทในการพัฒนาชุมชน อีกทั้งเป็นผู้ที่สืบเชื้อสายมาจากทิวจักรราชหรือราชวงศ์เจ้าเจ็ดตน ที่เคยปกครองนครเชียงใหม่ และลำปาง และในปัจจุบันยังได้มีการใช้นามสกุลพระราชทาน และในการเก็บรวบรวมข้อมูลทางผู้ศึกษานั้นได้มีการแบ่งกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลักออกเป็น 3 กลุ่ม ดังนี้

- (1) กลุ่มเจ้านายฝ่ายเหนือ สายตระกูล ณ เชียงใหม่ จำนวน 3 คน
- (2) กลุ่มเจ้านายฝ่ายเหนือ สายตระกูล ณ ลำปาง จำนวน 3 คน
- (3) กลุ่มเจ้านายฝ่ายเหนือ สายตระกูล ณ ลำพูน จำนวน 3 คน

นอกจากนี้ในการศึกษาครั้งนี้ยังได้เก็บรวบรวมข้อมูลและศึกษาข้อมูลทางประวัติศาสตร์ล้านนาจากนักวิชาการที่มีความเชี่ยวชาญและเป็นที่ยอมรับในวงการวิชาการ จำนวน 6 ท่าน ซึ่งประกอบด้วย

- (1) ศาสตราจารย์เกียรติคุณสรวิศ อ่องสกุล มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
- (2) ศาสตราจารย์อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่
- (3) รองศาสตราจารย์สมโชติ อ่องสกุล มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
- (4) พันตำรวจเอกอนุ เนินหาด นักวิชาการด้านประวัติศาสตร์ท้องถิ่น
- (5) ดร.อุดมศักดิ์ ศักดิ์มั่งนวงศ์ ประธานสภาวัฒนธรรมจังหวัดลำปาง
- (6) อาจารย์มงคล ถูกนิกร นักวิชาการด้านประวัติศาสตร์ท้องถิ่น

เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา

1. แบบสัมภาษณ์อย่างมีโครงสร้าง (Structured Interview) เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลหลัก ทั้งในส่วนของประวัติความเป็นมาของกลุ่มเจ้านายฝ่ายเหนือ ตลอดจนกิจกรรมต่างๆ ในการสร้างพื้นที่ทางสังคมของกลุ่มเจ้านายฝ่ายเหนือ

2. การสังเกตการณ์แบบไม่มีโครงสร้าง (Unstructured Observation) เป็นการสังเกตการณ์โดยอาศัยการสังเกตการณ์อย่างไม่เป็นทางการโดยที่ผู้ศึกษาได้เข้าไปสังเกตการณ์กับบุคคลที่เกี่ยวข้องในการศึกษา เช่น หน่วยงาน องค์กร หรือกลุ่มต่างๆ ที่กลุ่มเจ้านายฝ่ายเหนือได้เข้าไปมีบทบาทในการพัฒนาชุมชน

การเก็บรวบรวมข้อมูล

1. การเก็บรวบรวมข้อมูลและเอกสาร เช่น หนังสือ บทความ สิ่งตีพิมพ์ ที่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์เมืองเชียงใหม่ ทั้งในด้านการปกครอง เศรษฐกิจ และสภาพสังคมในแต่ละยุคสมัยเพื่อที่จะได้ทำการศึกษาในรายละเอียดของข้อมูลเหล่านี้เป็นพื้นฐานความคิดความเข้าใจ และใช้ในการเชื่อมโยงยุคประวัติศาสตร์เข้ากับยุคปัจจุบัน ร่วมกับการเก็บรวบรวมข้อมูลในภาคสนาม

2. การเก็บรวบรวมข้อมูลในภาคสนาม โดยใช้วิธีการดังต่อไปนี้

2.1 วิธีการสังเกตการณ์ (Observation) แบบไม่มีโครงสร้าง (Unstructured Observation) คือการเก็บข้อมูลโดยอาศัยการสังเกตการณ์อย่างไม่เป็นทางการกับบุคคลที่เกี่ยวข้องในการศึกษา เช่น หน่วยงาน องค์กร หรือกลุ่มต่างๆ ที่กลุ่มเจ้านายฝ่ายเหนือได้เข้าไปมีบทบาทในการพัฒนาชุมชน

2.2 วิธีการสัมภาษณ์ระดับลึก (In-depth Interview) เป็นวิธีการที่ใช้แบบนําสัมภาษณ์ (Interview Guide) สัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูล

ในการวิเคราะห์ข้อมูลในการศึกษานี้ได้แบ่งออกเป็น 3 ขั้นตอน ดังนี้

ขั้นที่ 1 เก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร ตำราต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาทางประวัติศาสตร์ล้านนาและการเก็บรวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์ของกลุ่มตัวอย่าง เพื่อตอบวัตถุประสงค์การศึกษาในประเด็นภูมิหลัง พลวัต และพัฒนาการของกลุ่มเจ้านายฝ่ายเหนือ

ขั้นที่ 2 ศึกษาแนวคิด ทฤษฎี เอกสารและงานวิจัยต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการกระบวนการสร้างพื้นที่ทางสังคม การสร้างความเป็นชุมชน และการพัฒนาชุมชน

ขั้นที่ 3 นำผลการศึกษาทั้ง 2 ขั้นตอนที่ได้กล่าวมาในข้างต้นนี้มาวิเคราะห์และสังเคราะห์เพื่อแสดงให้เห็นถึงกระบวนการสร้างพื้นที่และการสร้างความเป็นชุมชนของกลุ่มเจ้านายฝ่ายเหนือ อีกทั้งยังสังเคราะห์ถึงบทบาทต่อการพัฒนาชุมชนในปัจจุบันของกลุ่มเจ้านายฝ่ายเหนือ ซึ่งจะตอบวัตถุประสงค์การศึกษาในข้อที่ 2 และ 3 ตามลำดับ

ผลการศึกษา

การศึกษาในครั้งนี้ผู้ศึกษาได้แบ่งการศึกษาออกเป็น 3 ส่วน เพื่อที่จะตอบวัตถุประสงค์ในการศึกษาและผลการศึกษาที่ได้เป็นดังนี้

ส่วนที่ 1 ภูมิหลัง พลวัต และพัฒนาการของกลุ่มเจ้านายฝ่ายเหนือ

นับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2272 เป็นต้นมาเมืองลำปางหรือเขลางค์นครนั้นไม่มีเจ้าผู้ครองนคร มีเพียงขุนเมืองทั้งสี่ทำหน้าที่รั้งเมืองชั่วคราว ทำให้พระภิกษุรูปหนึ่งซึ่งเป็นเจ้าอาวาสวัดนayangซึ่งเป็นผู้ที่มีวิทยาอาที่คมแก่กล้าและมีผู้คนเลื่อมใสเป็นจำนวนมากได้ร่วมกันกับสมภารวัดสามขาและสมภารวัดบ้านพอนได้ลาสิกขาออกมาควบคุมเมืองลำปาง เจ้าเมืองลำพูนที่พม่าส่งมาปกครองจึงถือโอกาสให้กองทัพพม่านำโดยท้าวหมยศเข้าโจมตีเมืองลำปางและยึดเมืองได้สำเร็จ พร้อมเรียกเก็บทรัพย์สินจากราษฎร ทำร้ายผู้คนสร้างความยากลำบากแสนสาหัสแก่ราษฎรเมืองลำปางอย่างถ้วนหน้า ในขณะนั้นเองพระมหาเถระเจ้าอธิการวัดพระแก้ว (วัดชมพู) ทนต่อการกดขี่ข่มเหงไม่ได้ จึงคิดวางแผนขับไล่กองทัพพม่าโดยได้เลือกหนานทิพย์ช้างหรือทิพจักร (หนานทิพย์เวจร) ซึ่งเป็นพรานปืนที่บ้านปางยงคก อำเภอดงดง โดยที่หนานทิพย์ช้างเป็นผู้มีความกล้าหาญ สติปัญญาดี มีศีลธรรมและความสัตย์เป็นผู้นำไพร่พล 300 คน บุกร้างสักร้างท้าวหมยศและปราบกองทัพพม่าจนสำเร็จ ชาวลำปางจึงร่วมกันสถาปนาหนานทิพย์ช้างขึ้นเป็นเจ้าเมืองนครเขลางค์นามว่า “พระยาสุลวฤาชัยสงคราม” ซึ่งเป็นต้นตระกูลของเจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ ซึ่งในสมัยต่อมาคือ “ราชวงศ์เจ้าเจ็ดตน” หรือ “ทิพย์จักรราช” นั่นเอง

เจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ ลำพูน และลำปางทั้ง 7 องค์ในราชวงศ์เจ้าเจ็ดตนนี้ ถือได้ว่ามีความรักสามัคคี สนิทสนมกลมเกลียวกันเป็นอย่างมาก เนื่องจากได้รับการอบรมสั่งสอนจากเจ้าฟ้าชายแก้วมาเป็นอย่างดี ส่งผลให้การปกครองและสถานการณ์บ้านเมืองในสมัยเจ้าทั้ง 7 องค์นี้มีความสงบร่มเย็น และการช่วยเหลือเกื้อกูลกันใน 3 เมืองอย่างสม่ำเสมอและมิตรไมตรียิ่ง การปกครองบ้านเมืองด้วยความรักสามัคคีในกลุ่มเครือญาตินี้ ทำให้เมืองเชียงใหม่ ลำพูน และลำปางมีฐานะทางการเมืองที่เข้มแข็งมาโดยตลอด แต่อย่างไรก็ตามเมื่อสยามต้องเผชิญหน้ากับลัทธิจักรวรรดินิยมตะวันตก ส่งผลให้เกิดความไม่แน่นอนและสถานการณ์ความมั่นคงรวมทั้งผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ ต่อรัฐบาลสยาม ในการนี้ทางรัฐบาลสยามจึงได้ถือโอกาสเปลี่ยนแปลงนโยบายการควบคุมเมืองประเทศราช โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมืองเชียงใหม่ให้มีความเข้มแข็งมากขึ้น เพื่อก้าวไปสู่การปฏิรูปการเมือง

การปกครอง โดยใช้วิธีการทำลายจารีตท้องถิ่นในลักษณะการล้มล้างชนชั้นผู้ปกครองเก่า กล่าวคือ อำนาจและบทบาทของเจ้าหลวงและเจ้านายบุตรหลานให้หมดสิ้นไปนั่นเอง

ในช่วง พ.ศ. 2427-2441 ถือเป็นก้าวแรกหรือพื้นฐานในการปูทางเพื่อเข้าสู่กระบวนการลดทอนอำนาจและทำลายเอกลักษณ์ท้องถิ่นอย่างจริงจัง โดยจะเริ่มที่เมืองเชียงใหม่ซึ่งเป็นศูนย์กลางล้านนาเป็นแห่งแรก โดยที่สยามได้ใช้โอกาสความวุ่นวายจากปัจจัยภายในและภายนอกเพื่อเข้าแทรกแซงและควบคุมดูแลการเมืองการปกครองของเชียงใหม่ ก่อนที่จะปฏิรูปการปกครองครั้งใหญ่เพื่อผนวกดินแดนโครงสร้างการปกครองของเมืองเชียงใหม่เข้ากับสยามอย่างจริงจัง โดยที่ในช่วงนี้แบ่งออกเป็น 2 ระยะที่เด่นชัด ดังนี้

การจัดการปกครองแบบหัวเมืองลาวเฉียง (พ.ศ. 2427-2435) การปฏิรูปหัวเมืองลาวเฉียงถือเป็นบันไดขั้นแรกที่ยุทธศาสตร์ต้องการ เพื่อหวังผลสำเร็จในการปฏิรูป อันก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงอย่างแท้จริง แต่ก็ยังอยู่บนพื้นฐานของความระมัดระวังเป็นพิเศษในเรื่องผลกระทบต่อจิตใจของเจ้านายล้านนา ฉะนั้นในการจัดการจึงต้องอาศัยข้าหลวงที่มีความรู้ความสามารถ และมีบรรดาศักดิ์ระดับสูงเป็นพิเศษ เพื่อสร้างความยำเกรงและยอมรับนับถือให้กับเจ้านายเชียงใหม่ เป็นเหตุให้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวของสยามโปรดเกล้าฯ ให้พระเจ้าอนงยาเธอกรมหมื่นพิเชษฐปรีชากรดำรงตำแหน่งข้าหลวงพิเศษในการปฏิรูปการปกครองและถือได้ว่าประสบผลสำเร็จมาก เนื่องจากได้วางรากฐานการจัดการบ้านเมืองที่สำคัญไว้ดังนี้

การปกครองแบบหัวเมืองลาวเฉียงถือเป็นเขตพิเศษที่มีลักษณะเฉพาะท้องถิ่น คือ ยังใช้ระบบการปกครองที่ท้องถิ่นมีมาแต่เดิมอยู่แต่ลดความสำคัญและอำนาจลง ดังกรณีตัวอย่างของเจ้าชั้น 5 ใบและเค้านามหลวง โดยการกำหนดให้มีข้าราชการตำแหน่งใหม่เพิ่มขึ้น เรียกว่า “เสนา 6 ตำแหน่ง” อันประกอบด้วย กรมมหาดไทย ทำหน้าที่ปกครองดูแลบ้านเมือง ทำบัญชีสำมะโนครัว จัดสร้าง ซ่อมแซม และรักษาสาธารณสมบัติ กรมทหาร ทำหน้าที่ในการปกป้องรักษาอาณาเขตของเมือง และเตรียมกำลังไว้ไวยามศึกสงคราม กรมยุติธรรม ทำหน้าที่เป็นกองตำรวจปราบปรามโจรผู้ร้าย อีกทั้งตัดสินคดีความต่างๆ กรมคลัง ทำหน้าที่ดูแลทรัพย์สินแผ่นดินและทำบัญชีรับจ่ายรายงานสยามปีละครั้งและจัดการภาษีอากร กรมวัง ทำหน้าที่ดูแลความเรียบร้อยและกิจการต่างๆ ภายในคุ้มเจ้าผู้ครองนคร กรมนา ทำหน้าที่ดูแลเรื่องป่าไม้ไร่นา ในแต่ละกรมจะมีเจ้านายท้องถิ่นดำรงตำแหน่งเสนาเพื่อเป็นผู้บังคับบัญชากรม และมีข้าราชการจากสยามเป็นผู้ช่วยเสนาที่เรียกกันว่า “พระยาผู้ช่วยไทย” ทำหน้าที่ให้คำปรึกษาและช่วยเหลือเจ้านายท้องถิ่นในการปกครองรูปแบบใหม่นี้ และตำแหน่ง “พระยารอง” ที่มีไว้สำหรับเจ้านายบุตรหลานหรือขุนนางพื้นเมือง แต่ไม่มีอำนาจมากนัก เป็นตำแหน่งที่มีไว้เพื่อรักษาน้ำใจของเจ้านายท้องถิ่นเพียงเท่านั้น จะเห็นได้ว่า การจัดการปกครองเช่นนี้ได้ทำให้เกิดการกระจายอำนาจที่เคยผูกขาดไว้ที่เจ้าหลวงและเจ้านายบุตรหลาน ออกไปสู่ข้าราชการที่สยามแต่งตั้งมากขึ้น ในขณะที่เจ้านายท้องถิ่นและขุนนางพื้นเมืองกลับมีอำนาจลดลง และการมีตำแหน่งผู้ช่วยเสนาที่มาจากส่วนกลาง ยังทำให้สยามสามารถควบคุมดูแลการปฏิบัติตนของเจ้านายได้อย่างใกล้ชิดมากขึ้น อย่างไรก็ตามเสนา 6 ตำแหน่งนี้ก็ต้องผ่านการคัดสรรจากเค้านามหลวง เพื่อเสนอชื่อให้เจ้าผู้ครองนครแต่งตั้งและโยกย้าย ทั้งนี้เข้าใจว่าในการปกครองแบบหัวเมืองลาวเฉียง สยามยังต้องการรักษาน้ำใจเจ้านายท้องถิ่นเพื่อไม่ให้รู้สึกท้อแท้เสียอำนาจ และยังเป็นการควบคุมข้าราชการของตนไม่ให้มีอิสระมากเกินไปด้วย

เมื่อ พ.ศ. 2436 สยามได้จัดตั้งมณฑลลาวเฉียงขึ้นครอบคลุมเชียงใหม่ ลำพูน และลำปางขึ้นแทนหัวเมืองลาวเฉียง ซึ่งการดำเนินการครั้งนี้สยามก็ได้ส่งตัวพระยาทรงสุรเดช (อิน บุนนาค) มาดำรงตำแหน่งข้าหลวงใหญ่มณฑลลาวเฉียงเพื่อทำการปฏิรูปในหลายๆ ด้าน ซึ่งการปฏิบัติงานของพระยาทรงสุรเดชนี้จะใช้วิธีการเกลี้ยกล่อมเจ้านายท้องถิ่นให้คล้อยตาม เพื่อความราบรื่นในการปฏิรูปการปกครอง จนในที่สุดสยามก็สามารถรวมอำนาจเข้าสู่ส่วนกลางได้สำเร็จอีกขั้นหนึ่ง การปฏิรูปในช่วงมณฑลลาวเฉียงมีรายละเอียดดังนี้

การจัดการปกครองแบบมณฑลลาวเฉียง (พ.ศ. 2436-2441) พระยาทรงสุรเดชได้ก่อตั้งกองมณฑลลาวเฉียงขึ้นที่เชียงใหม่ ซึ่งเป็นหน่วยงานที่มีอำนาจ โดยพนักงานในระดับต่างๆ ล้วนแต่เป็นคนไทยทั้งสิ้น มีพระยาทรงสุรเดชเป็นผู้บังคับบัญชาสูงสุด และมีข้าหลวงรองในตำแหน่งข้าหลวงมหาดไทย ข้าหลวงยุติธรรม ข้าหลวงคลัง ข้าหลวงป่าไม้ และมีข้าราชการระดับเสมียนรวมถึงพนักงานประจำกองด้วย รูปแบบการปกครองเช่นนี้มีลักษณะคล้ายกับการปกครองแบบมณฑลเทศาภิบาล ซึ่งทำให้เข้าใจว่าเป็น

การวางรากฐานการปกครองแบบมณฑลเทศาภิบาลก่อนปฏิรูปการปกครองขึ้นไป และในเชียงใหม่พระยาทรงสุรเดชได้แต่งตั้งพระยาผู้ช่วยเสนาทั้ง 6 ตำแหน่งใหม่หลังจากที่ก่อนหน้านี้ถูกยกเลิกไปผู้ช่วยเสนาตำแหน่งสำคัญ คือ ผู้ช่วยเสนาคลังและผู้ช่วยเสนานาจะมาจากข้าราชการในกองมณฑลทั้งยังให้ตำแหน่งทั้ง 2 นี้มารวมไว้ว่าการมณฑลอีกด้วย การกระทำเช่นนี้แสดงให้เห็นชัดเจนว่าเป็นการดึงอำนาจจากเจ้านายและขุนนางท้องถิ่นในระดับเมืองมาไว้ที่สยาม ในฐานะเป็นกองมณฑลทำให้ผู้วิจัยเข้าใจว่า ในช่วงนี้เจ้านายท้องถิ่นรู้สึกไม่พอใจมากขึ้นเนื่องจากการสูญเสียอำนาจที่เคยมีดังจะเห็นได้จากเมื่อเจ้านายเชียงใหม่ได้ทำหนังสือร้องเรียนกราบบังคมทูลรัชกาลที่ 5 นอกจากนั้นพระยาทรงสุรเดชยังเปลี่ยนแปลงรูปแบบการปกครองในเมืองลำพูน ลำปาง แพร่ และน่านอีกด้วย นอกจากนี้ใน พ.ศ. 2437 สยามยังได้จัดตั้งโรงเรียนฝึกหัดข้าราชการขึ้นที่เมืองเชียงใหม่ เพื่อผลิตข้าราชการเข้าทำงานในส่วนราชการอีกด้วย

เจ้าผู้ครองนครหรือเจ้าหลวงของเชียงใหม่ในฐานะเมืองประเทศราช ถือว่ามีความสำคัญสูงสุด แม้ในระยะหลังอำนาจสิทธิขาดในการปกครองในตำแหน่งผู้บังคับบัญชาสูงสุดจะตกเป็นของข้าหลวงพิเศษหรือข้าหลวงใหญ่ที่มาจากสยาม เจ้าหลวงสำหรับชาวล้านนาและชาวเชียงใหม่ยังเป็นเสมือนกษัตริย์ของท้องถิ่น ซึ่งทำหน้าที่ฟื้นฟูและบริหารบ้านเมืองสืบต่อจากราชวงศ์มังราย ในขณะที่เดียวกันก็ได้รับการยอมรับจากสยามในฐานะกษัตริย์ของเมืองเมืองหนึ่ง โดยผ่านทางพิธีกรรมตามโบราณราชประเพณี นั่นคือพิธีราชาภิเษกและพิธีถือน้ำพิพัฒน์สัจจา เพื่อให้เจ้าหลวงตระกูลเจ้าเจ็ดตนมีสิทธิธรรมในการปกครองบ้านเมือง สำหรับพิธีราชาภิเษกเป็นพิธีประกาศสิทธิธรรมในการขึ้นครองเมืองของกษัตริย์ โดยเจ้าเมืองแต่ละองค์จะกระทำพิธีราชาภิเษก 2 ครั้ง ครั้งแรกเป็นสิทธิธรรมที่ได้รับการยอมรับจากเครือญาติในตระกูล ซึ่งเป็นพิธีที่สืบทอดกันมาจากราชวงศ์มังรายครั้งที่สองจะกระทำหลังจากได้รับสิทธิธรรมจากพระมหากษัตริย์สยาม ส่วนพิธีถือน้ำพิพัฒน์สัจจาเป็นพิธีกรรมที่มีมาแต่สมัยราชวงศ์มังรายแล้ว ในสมัยเมืองประเทศราชเชียงใหม่มีพิธีถือน้ำพิพัฒน์สัจจา 2 แบบ แบบแรกจะกระทำต่อพระมหากษัตริย์สยาม ปีละ 2 ครั้ง โดยประกอบพิธีที่วัดสำคัญเพื่อตักน้ำสาบานตนแสดงถึงความจงรักภักดีต่อสยาม ส่วนพิธีถือน้ำพิพัฒน์สัจจาแบบที่สอง เป็นการแสดงความจงรักภักดีของเจ้านายและขุนนางที่มีต่อเจ้าหลวง พิธีถือน้ำพิพัฒน์สัจจาแบบนี้คาดว่าจะเกิดขึ้นในช่วงหลังของตระกูลเจ้าเจ็ดตนและจะกระทำกันในวันสำคัญ ติดต่อกันเป็นเวลา 7 วัน อย่างไรก็ตามเมื่อครั้งที่พระเจ้านองยาเธอพระองค์เจ้าโสณบัณฑิตย มาดำรงตำแหน่งข้าหลวงพิเศษหัวเมืองลาวเฉียง (พ.ศ.2431-2433) ได้แก้ไขให้เมืองเชียงใหม่ถือน้ำพิพัฒน์สัจจาต่อกรุงเทพฯ เพียงอย่างเดียว และให้เมืองขึ้นอันอยู่ห่างไกลซึ่งเคยถือน้ำพิพัฒน์สัจจาต่อเจ้าหลวงเชียงใหม่ ให้เข้ามาถือน้ำพิพัฒน์สัจจาตรงต่อกรุงเทพฯ เท่านั้น

นอกจากนี้เจ้าหลวงยังแสดงออกถึงฐานะและบทบาทที่เหนือกว่าสามัญชนทั่วไป ในการครอบครองสิ่งของศักดิ์สิทธิ์ในลักษณะเดียวกับราชวงศ์มังราย โดยเจ้าเจ็ดตนพยายามอ้างถึงความเป็นเจ้าของมิตสระริกภัยไชย เพื่อสร้างฐานะผู้สืบทอดอำนาจตามจารีตล้านนาเดิม และเพื่อการยอมรับของราษฎร อย่างไรก็ตามในระยะหลังจะเห็นว่า เมื่อรูปแบบการปกครองได้เปลี่ยนแปลงไป ในลักษณะการเข้ามาแทรกแซงกิจการบ้านเมืองของสยาม อันมีผลให้ข้าหลวงจากสยามมีอำนาจสูงสุดความเป็นเจ้าของสิ่งของศักดิ์สิทธิ์ของเจ้าหลวงเชียงใหม่ได้เปลี่ยนแปลงไป กล่าวคืออาศัยเครื่องยศเป็นของศักดิ์สิทธิ์อย่างใหม่ ซึ่งได้รับพระราชทานให้ประจำตำแหน่งเฉพาะบุคคล บ่งบอกถึงฐานะและเกียรติยศของผู้เป็นเจ้าของได้เป็นอย่างดี สิ่งสำคัญอีกประการหนึ่งที่ทำให้เจ้าหลวงและเจ้านายเชียงใหม่มีฐานะเหนือกว่าคนทั่วไป คือการมีชีวิตความเป็นอยู่ในลักษณะจำลองชีวิตราชสำนักจากกรุงเทพฯ เจ้าของเชียงใหม่จะมีที่อยู่ ที่เรียกว่า “คุ้ม” หรือ “หอคำ” ซึ่งเป็นศูนย์กลางความเจริญในด้านต่างๆและถือเป็นพื้นที่สำคัญสูงสุดของเมือง โดยมากแล้วมักตั้งอยู่บริเวณกลางเมือง ภายในคุ้มโดยเฉพาะคุ้มหลวงจะมีข้าทาสบริวารจำนวนมาก และทำงานประเภทต่างๆเพื่อรับใช้เจ้า อาทิเช่น ช่างตัดเสื้อ ช่างฟ้อน ช่างแกะสลัก เป็นต้น ซึ่งช่างเหล่านี้ถือเป็นผู้ที่มีฝีมือดีที่สุดในเมือง ชีวิตความเป็นอยู่ของเจ้าจึงมีความสะดวกสบายและเต็มไปด้วยอำนาจความมั่งคั่งที่สุดของเมือง ก่อนที่จะถูกสยามเข้าแทรกแซงและเข้าปฏิรูปการปกครองลดทอนอำนาจ จนกระทั่งถูกยกเลิกตำแหน่งในที่สุดนอกจากนั้นเจ้าหลวงยังมีบทบาทในด้านทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาด้วย เช่น สร้างและซ่อมแซมวัดสร้างพระพุทธรูป บริจาคไพร่ให้วัด ทั้งนี้เพื่อเป็นการแสดงถึงอำนาจและบารมีที่เหนือกว่าคนทั่วไป

ส่วนที่ 2 บทบาทของเจ้านายฝ่ายเหนือในการพัฒนาชุมชนท้องถิ่นภาคเหนือ

เจ้านายฝ่ายเหนือถือเป็นกลุ่มบุคคลอีกกลุ่มหนึ่งที่มีบทบาทและมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนภาคเหนือเป็นอย่างมาก ซึ่งกลุ่มเจ้านายฝ่ายเหนือที่ยังคงมีชีวิตอยู่และสืบสายตระกูล ณ เชียงใหม่ และ ณ ลำปางมานี้ โดยใช้วิธีการที่สำคัญคือการทำให้เกิดสำนึกร่วมและความเป็นชุมชนล้านนาร่วมกับชุมชนอื่น โดยก่อให้เกิดกระบวนการในการสร้างความรักและความห่วงใยในความเป็นชุมชนล้านนา(ภาคเหนือ) อันมีศิลปวัฒนธรรม ประเพณี และภูมิปัญญาที่ได้สืบทอดและสั่งสมมาจากบรรพบุรุษ อีกทั้งยังใช้เรื่องของภาวะผู้นำและระบบเครือญาติเข้ามาช่วยในการสร้างสรรค์กิจกรรมและรูปแบบในการพัฒนาชุมชน กล่าวคือ ผู้นำชุมชน ผู้นำในชุมชนนี้ถือได้ว่าเป็นบุคคลที่มีบทบาทอย่างมากในการรวมพลังของคนในชุมชนต่างๆ เพื่อทำกิจกรรม เรียกร้องและต่อต้านสิทธิประโยชน์ของตนเอง ซึ่งผู้นำเหล่านั้นเป็นบุคคลที่มีความเสียสละ มุ่งมั่น อดทนอดกลั้นและมีภาวะความเป็นผู้นำที่สูงมาก เห็นประโยชน์ของชุมชนและคนในชุมชนเป็นหลักมากกว่าประโยชน์ส่วนตน ก่อให้เกิดการรวมพลังและการสร้างพลังชุมชนเป็นหนึ่งเดียว ซึ่งถึงแม้ว่าจะเกิดปัญหามากน้อยเพียงใดก็ตามก็สามารถที่จะผ่านพ้นกันไปได้ ความสัมพันธ์ของคนในชุมชนทางระบบเครือญาติ ความสัมพันธ์ทางเครือญาติเป็นพลังพื้นฐานที่มีความสำคัญและมีความเหนียวแน่นที่สุดภายในชุมชนจนกลายเป็นพลังที่มีความเข้มแข็งอย่างยิ่งในการบริหารจัดการสวัสดิการและแก้ไขปัญหาต่างๆ ให้สำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี เพราะความสัมพันธ์อันดีของระบบเครือญาตินี้ได้สร้างให้เกิดความเป็นพวกเดียวกันซึ่งย่อมที่จะส่งผลให้การพัฒนาและการบริหารจัดการต่างๆ นั้นเกิดขึ้นอย่างมีประสิทธิภาพและครอบคลุมกลุ่มคนในทุกระดับนอกจากนี้กลุ่มเจ้านายฝ่ายเหนือยังมีส่วนช่วยในการพัฒนาชุมชนผ่านการสร้างความสามัคคีของคนในชุมชน คนในชุมชนดังกล่าวมีความรักและความสามัคคีตลอดจนความร่วมมือร่วมใจในการทำกิจกรรมต่างๆ อีกทั้งยังมีความช่วยเหลือเกื้อกูลร่วมไม้ร่วมมือเอื้ออาทรซึ่งกันและกัน เพราะคนในชุมชนนั้นได้ผ่านการสร้างประวัติศาสตร์ของชุมชนและและการสร้างความทรงจำร่วมกันมาเป็นเวลานาน ทำให้คนในชุมชนนั้นเกิดความเชื่อมั่นในเรื่องของพลังชุมชนและการยึดมั่นในเรื่องของผลประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าผลประโยชน์ส่วนตนเป็นสำคัญ

ส่วนที่ 3 การสร้างพื้นที่ทางสังคมของกลุ่มเจ้านายฝ่ายเหนือ

หลังจากบทบาทของเจ้าผู้ครองนคร และบุตรหลาน และกลุ่มเจ้านายฝ่ายเหนือที่ถูกรัฐบาลสยามผนวกรวมอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลางนั้น บทบาทหน้าที่ทางสังคมต่างๆ ของกลุ่มเจ้านายฝ่ายเหนือก็ถูกลดและลดบทบาทลง ผลประโยชน์ที่เคยได้รับก็ถูกตัดไปด้วยเช่นกัน ภายใต้บริบทดังกล่าวที่ได้กล่าวมาในข้างต้นนี้ เป็นผลทำให้กลุ่มเจ้านายฝ่ายเหนือต้องสร้างความชอบธรรมและพื้นที่ทางสังคมให้กับตนเองอีกครั้งหนึ่งโดยแสดงออกผ่านทางรูปแบบและกิจกรรมในการพัฒนาชุมชน โดยมีรายละเอียดดังนี้

1. การสร้างพื้นที่ทางสังคมด้วยกิจกรรมชุมชน กล่าวคือ ในปัจจุบันกลุ่มเจ้านายฝ่ายเหนือได้มีการการทำกิจกรรมร่วมกับชุมชนอย่างมากมายเนื่องด้วยกิจกรรมชุมชนนั้นเกิดขึ้นอย่างหลากหลาย กรณีตัวอย่าง เจ้ากาญจนา ประชาพิพัฒน์ (ณ ลำปาง) เป็นแกนนำกลุ่มในการเรียกร้องและต่อต้านการจัดตั้งโรงไฟฟ้าขยะที่จะตั้งขึ้นในเขตของจังหวัดลำปาง อีกทั้งกิจกรรมที่จัดขึ้นภายในชุมชนกลุ่มเจ้านายฝ่ายเหนือก็ได้เข้าร่วมอย่างมิได้ขาดเลย เจ้าศรีรัตน์ ณ ลำปาง ประธานกลุ่มเจ้านายฝ่ายเหนือสายตระกูล ณ ลำปางและประธานมูลนิธิเจ้าพระยาสุรธาดาไชยสงครามก็ได้ร่วมกิจกรรมกับทางชุมชนบ้านเอื้อมและองค์การบริหารส่วนตำบลบ้านเอื้อมเป็นประจำทุกปีในการจัดงานไหว้สาอนุสรณ์สถานแม่เจ้าพิมพา(พิมปา) ซึ่งเป็นบ้านเกิดของแม่เจ้าพิมพา (พิมปา) อีกทั้งได้มีการบูรณะอนุสรณ์สถานดังกล่าวแล้วได้มอบให้กับองค์การบริหารส่วนตำบลบ้านเอื้อมในการจัดการและดูแล

2. การสร้างพื้นที่ทางสังคมด้วยมิติทางการเมือง กล่าวคือ หลังจากที่กลุ่มเจ้านายฝ่ายเหนือถูกลดอำนาจและบทบาทลง ทำให้กลุ่มเจ้านายฝ่ายเหนือต้องปรับตัวทั้งการเมืองระดับท้องถิ่นและการเมืองในระดับประเทศ กรณีตัวอย่าง เจ้าวัชรวงศ์ ณ เชียงใหม่ โอรสในเจ้าไชยสุริวงศ์ ณ เชียงใหม่ เจ้าวัชรวงศ์เป็นบุคคลหนึ่งในตระกูล ณ เชียงใหม่ที่มีบทบาทในด้านการเมืองมาเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน และร้อยเอกหญิง ดร.เดือนเต็มดวง ณ เชียงใหม่ เป็นธิดาในเจ้าวัชรวงศ์กับคุณกึ่งกาญจน์ ณ เชียงใหม่ รอ.ดร.เดือนเต็มดวง เดิมเคยรับราชการเป็นอาจารย์ที่โรงเรียนเตรียมทหาร แต่ปัจจุบันดำรงตำแหน่งรองโฆษกพรรคประชาธิปัตย์ และมีความสนใจทางการเมืองโดยลงสมัครรับเลือกตั้งเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรในเขต 1 จังหวัดเชียงใหม่เป็นครั้งแรก แต่ไม่ได้รับเลือก นอกจากนี้ยังมีศาสตราจารย์.ดร.ชาติชาย ณ เชียงใหม่ อาจารย์ประจำสถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ที่ได้ดำรงตำแหน่งสมาชิกสภาปฏิรูปแห่งชาติ(กรรมการยกร่างรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2558) อีกด้วย

3. การสร้างพื้นที่ทางสังคมด้วยมิติประเพณี วัฒนธรรม กล่าวคือ ดร. เจ้าดวงเดือน ณ เชียงใหม่ ธิดาในเจ้าราชภาคนัย (น้อยเมืองขึ้น ณ เชียงใหม่) ถือเป็นเจ้าอีกคนหนึ่งที่มีบทบาทในทางสังคมเชียงใหม่เป็นอย่างมาก ดังจะเห็นได้จากการกิจอันหลากหลายที่เจ้าดวงเดือนจะต้องปฏิบัติ เพื่ออำนวยความสะดวกประโยชน์แก่บ้านเมือง แต่ในทางสังคมแล้วเจ้าดวงเดือนเป็นบุคคลที่มีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักของคนทั่วไป ทั้งในเขตจังหวัดเชียงใหม่และทั่วทั้งประเทศ โดยเฉพาะการเป็นผู้อนุรักษ์และสืบสานงานด้านวัฒนธรรมของท้องถิ่น ฉะนั้นเจ้าดวงเดือนจึงถือได้ว่าเป็นเจ้านายอีกคนนอกจากงานด้านสังคมแล้ว เจ้าดวงเดือนยังมีบทบาทสำคัญในตระกูลของกลุ่มเจ้านายฝ่ายเหนือ และเป็นเสมือนเสาหลักของกลุ่มเจ้านายเชียงใหม่ ในการพยายามเจ้านายฝ่ายเหนือที่เหลือในปัจจุบันเพื่อทำกิจกรรมต่างๆ ของตระกูล อันเป็นการฟื้นฟูบทบาทของเจ้านายฝ่ายเหนือในสังคม โดยการจัดตั้ง “กลุ่มลูกหลานสืบสายสกุลเจ้าเจ็ดตน” โดยกิจกรรมของตระกูลที่ร่วมกันจัดขึ้นทุกปี อาทิ พิธีไหว้สาภูเจ้านายที่วัดสวนดอก (ในเดือนเมษายน หลังงานประเพณีสงกรานต์) พิธีไหว้สาเจ้าพ่อหนานทิพย์ช้าง เป็นต้น

4. การสร้างพื้นที่ทางสังคมด้วยมิติการศึกษา การศาสนา และสาธารณประโยชน์ กล่าวคือ คุณ เจ้าดารารัตน์ ณ ลำพูน ธิดาในเจ้าพัฒนา ณ ลำพูน (ราชโอรสในเจ้าจักรคำขจรศักดิ์ เจ้าผู้ครองนครลำพูนองค์สุดท้าย) ถือเป็นเจ้าอีกคนหนึ่งที่มีบทบาทในทางสังคมภาคเหนือ ดังจะเห็นได้จากการถวายที่ดินเพื่อก่อสร้างวิทยาลัยสงฆ์ลำพูนเพื่อให้พระภิกษุและสามเณรในจังหวัดลำพูนได้เข้ามาศึกษาเล่าเรียนพระธรรมวินัย นอกจากนี้ยังได้มอบที่ดินเพื่อสำหรับจัดตั้งสถาบันผ้าทอมือ หรือศูนย์ เพื่อเป็นการรวบรวมผ้าทอลายยกดอกลำพูนที่ได้รับการถ่ายทอดมาจากช่างทอผ้าที่มีฝีมือในคุ้มหลวงลำพูนมารวบรวมไว้เพื่อเป็นสถานที่ศึกษาเกี่ยวกับผ้าทอมือและสถานที่จัดจำหน่ายผ้าทอมือลำพูน โดยในปัจจุบันนั้นคุณ เจ้าดารารัตน์ ณ ลำพูน นั้นได้ดำรงตำแหน่งเป็นที่ปรึกษาสมาคมผู้บำเพ็ญประโยชน์แห่งประเทศไทยและประธานมูลนิธิจักรคำขจรศักดิ์(สายตระกูล ณ ลำพูน)

อภิปรายผล

กลุ่มเจ้านายฝ่ายเหนือได้มีการรวมตัวกันขึ้นเป็น “กลุ่มลูกหลานสืบสายตระกูลเจ้าเจ็ดตน” เพื่อสร้างความเป็นชุมชนของตนเองของกลุ่มเจ้านายที่ได้รับการสืบทอดกันมาทางสายเลือดของราชวงศ์ทิพย์จักราธิวงศ์หรือทิพย์จักรราช และเพื่อสร้างความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ตนเองเคยมีและเคยได้รับตั้งแต่ในอดีตโดยการแสดงออกผ่านรูปแบบและกิจกรรมต่างๆ ในการพัฒนาชุมชนเพื่อสร้างพื้นที่และอำนาจในการต่อรองให้กับตนเอง เช่น การสร้างพื้นที่ทางสังคมด้วยกิจกรรมชุมชน การสร้างพื้นที่ทางสังคมด้วยมิติทางการเมือง การสร้างพื้นที่ทางสังคมด้วยมิติประเพณี วัฒนธรรม และการสร้างพื้นที่ทางสังคมด้วยมิติการศึกษา การศาสนา และสาธารณประโยชน์ ซึ่งการทำกิจกรรมต่างๆ เหล่านี้ ทำให้กลุ่มเจ้านายฝ่ายเหนือได้กลับมาเป็นที่ยอมรับของคนในสังคมล้านนา อีกทั้งมีบทบาทและพื้นที่ทางสังคมอีกครั้งหนึ่ง โดยที่คนในชุมชนและสังคมล้านนานั้นยอมรับในฐานะของเจ้านายฝ่ายเหนือเจ้าผู้ครองนครของล้านนาอีกครั้ง การสร้างพื้นที่ทางสังคมนี้เป็นการรื้อฟื้นความทรงจำส่วนบุคคลของกลุ่มเจ้านายฝ่ายเหนือและความทรงจำร่วมของคนในสังคมล้านนา ซึ่งการสร้างพื้นที่ โดยการศึกษาครั้งนี้ไม่ได้เอาพื้นที่ทางกายภาพเป็นที่ตั้ง หากแต่เพียงศึกษาถึงการต่อสู้ของอำนาจและการกระบวนการเล่นไหวต่างๆ ของกลุ่มเจ้านายฝ่ายเหนือเพื่อใช้ในการต่อรองเพื่อสร้างพื้นที่ทางสังคม อัตลักษณ์ วัฒนธรรมของกลุ่มเจ้านายฝ่ายเหนือ ซึ่งได้ถูกเลือกสรรเพื่อผลิตซ้ำ สร้างขึ้นใหม่อย่างหลากหลาย ในฐานะยุทธวิธีของการต่อรองตอบโต้ เพื่อสร้างพื้นที่ทางสังคมให้กับตนเองและกลุ่มเจ้านายฝ่ายเหนือ

บทสรุป

บทความเรื่อง “เจ้านายฝ่ายเหนือ : ตัวตนกับการสร้างพื้นที่ทางสังคมและประวัติศาสตร์ชุมชนภาคเหนือ” เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาปริญญาโทหลักสูตรพัฒนาชุมชนมหาบัณฑิตเรื่อง “กระบวนการสร้างพื้นที่ทางสังคมและการสร้างความเป็นชุมชนของกลุ่มเจ้านายฝ่ายเหนือ” ผลการศึกษาพบว่า หลังจากบทบาทของเจ้าผู้ครองนคร และบุตรหลาน และกลุ่มเจ้านายฝ่ายเหนือที่ถูกรัฐบาลสยามผนวกรวมอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลางนั้น บทบาทหน้าที่ทางสังคมต่างๆ ของกลุ่มเจ้านายฝ่ายเหนือก็ถูกลดและลดบทบาทลง ผลประโยชน์ที่เคยได้รับก็ถูกตัดไปด้วยเช่นกัน ภายใต้บริบทดังกล่าวที่ได้กล่าวมาในข้างต้นนี้ เป็นผลทำให้กลุ่มเจ้านายฝ่ายเหนือต้องสร้างความชอบธรรมและพื้นที่ทางสังคมให้กับตนเองอีกครั้งหนึ่งโดยแสดงออกผ่านทางรูปแบบและกิจกรรมการพัฒนาชุมชนโดย

การเข้ามามีบทบาทในการเป็นคณะกรรมการและที่ปรึกษาในกิจกรรมพัฒนาชุมชนทั้งในระดับชุมชนท้องถิ่นจนถึงระดับประเทศ ได้แก่ การสร้างพื้นที่ทางสังคมด้วยกิจกรรมชุมชน การสร้างพื้นที่ทางสังคมด้วยมิติทางการเมือง และการสร้างพื้นที่ทางสังคมด้วยมิติ ประเพณี วัฒนธรรม การสร้างพื้นที่ทางสังคมด้วยมิติการศึกษา การศาสนา และสาธารณประโยชน์ ซึ่งการทำกิจกรรมต่างๆ เหล่านี้ ทำให้กลุ่มเจ้านายฝ่ายเหนือได้กลับมามีบทบาทและพื้นที่ทางสังคมอีกครั้งหนึ่ง โดยที่คนในชุมชนและสังคมล้านนานั้นยอมรับในฐานะของเจ้านายฝ่ายเหนือเจ้าผู้ครองนครของล้านนาอีกครั้ง

ข้อเสนอแนะ

การศึกษาเรื่อง “เจ้านายฝ่ายเหนือ: ตัวตนกับการสร้างพื้นที่ทางสังคมและประวัติศาสตร์ชุมชนภาคเหนือ” ซึ่ง ผลการศึกษาที่ได้จากการศึกษาในครั้งนี้เป็นเพียงส่วนหนึ่งของงานวิทยานิพนธ์เท่านั้น ซึ่งผลการศึกษาในครั้งนี้สามารถนำเอา ผลการศึกษาไปปรับประยุกต์ใช้ในการพัฒนาชุมชนท้องถิ่น โดยถือว่า “กลุ่มเครือญาติ” เป็นพลังที่มีความสำคัญอย่างยิ่งในการพัฒนา ชุมชนให้สามารถขับเคลื่อนไปได้ โดยเชื่อมโยงกับประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ซึ่งในการศึกษาครั้งต่อไปอาจจะศึกษาในกลุ่มของเจ้านาย สายตระกูลต่างๆ ในประเทศไทยต่อไป เพื่อที่จะสามารถนำมาเป็นรูปแบบในการประยุกต์ในการพัฒนาชุมชนและสร้างสำนึกร่วมของ ชุมชนได้

รายการอ้างอิง

- กาญจนา แก้วเทพ. (2544). *ศาสตร์และสื่อแห่งวัฒนธรรมศึกษา*. กรุงเทพฯ: เอ็ดดิสันเพรสโปรดักส์.
- ไกรศรี นิมมานเหมินทร์, ประคอง นิมมานเหมินทร์ และ ทรงศักดิ์ ปรางวัฒนากุล. (2521). *ลานนาไทยคดี*. เชียงใหม่: สำนักพิมพ์ ศูนย์หนังสือเชียงใหม่.
- ทน ตนมั่น (ปริวรรต). (2514). *ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่*. สำนักนายกรัฐมนตรี, คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์.
- นวนชนก วิเทศวิทยานุศาสตร์. (2550). *บทบาทด้านการเมืองและสังคมของพระราชชายาเจ้าดารารัศมีที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงของ จังหวัดเชียงใหม่ (พ.ศ.2416-2476)*. วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, บัณฑิตวิทยาลัย, ภาควิชาประวัติศาสตร์, สาขาประวัติศาสตร์.
- เบญจวรรณ บุญโทแสง. (2550). *พัฒนาการการปรับตัวทางการเมืองของกลุ่มอำนาจท้องถิ่นภายหลังการผนวกดินแดนของสยาม (พ.ศ. 2442-2547): กรณีศึกษาตระกูล ณ เชียงใหม่*. วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, บัณฑิตวิทยาลัย, สาขาการเมืองและการปกครอง.
- ปวีณา ป้องกัน. (2552). *การเมืองเรื่องพื้นที่และการสร้างตัวตนของสายตระกูลอดีตเจ้านายเมืองอุบลราชธานี*. วิทยานิพนธ์ปริญญา มหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี, คณะศิลปศาสตร์, สาขาสังคมศาสตร์และการพัฒนา.
- พรธมนิภา อพิษฐพงศ์. (2535). *เจ้า ไพร่ กับกับเปลี่ยนแปลงในสังคมล้านนา ระหว่าง พ.ศ. 2427-2476*. วิทยานิพนธ์ปริญญา มหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, บัณฑิตวิทยาลัย, วิชาเอกประวัติศาสตร์.
- สงวน โชติสุขรัตน์. (2511). *ตำนานเจ้าเจ็ดตน ฉบับ สังฆะ วรรณีย์*. เชียงใหม่: สงวนการพิมพ์.
- สมโชติ อ่องสกุล. (2550). *ชุมชนเจ้านายฝ่ายเหนือกับการสร้างประวัติศาสตร์*. เชียงใหม่: มูลนิธินวราชาดิอนุรักษฝ่ายเหนือ.
- สร้อยดี ประยูรเสถียร. (เมษายน-กันยายน 2524). *กระบวนการรวมหัวเมืองประเทศราชล้านนาไทยเข้าสู่ส่วนกลาง พ.ศ. 2327-2476*. *วารสารสังคมศาสตร์*.
- สร้อยดี อ่องสกุล. (2549). *ประวัติศาสตร์ล้านนา (พิมพ์ครั้งที่ 4)*. กรุงเทพฯ: อัมรินทร์พรินต์.
- อนุ เนินหาด. (2547). *เจ้านายฝ่ายเหนือ*. เชียงใหม่: บริษัทนพบุรีการพิมพ์ จำกัด.
- อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว. (เมษายน-กันยายน 2524). *ความสัมพันธ์ระหว่างชนชั้นในสังคมเชียงใหม่สมัยโบราณ*. *วารสารสังคมศาสตร์*

ห้องย่อยที่ 4

สุขภาวะ และคุณภาพชีวิต

ปัจจัยการเข้าถึงบริการของคนพิการและผู้ดูแลคนพิการในศูนย์บริการคนพิการทั่วไป

Factors Affecting the Access Service of the Person with Disability and Parent of the Disabled

อัจฉรา อาษา*

Atchra Aresa

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อนำเสนอการวิเคราะห์แนวคิดเกี่ยวกับการเข้าถึงบริการ ของคนพิการและผู้ดูแลคนพิการในศูนย์บริการคนพิการทั่วไป โดยทบทวนวรรณกรรม ตัวบทกฎหมาย แผนงานนโยบาย และผลงานวิชาการที่เกี่ยวข้องกับการจัดบริการ รวมถึงการเข้าถึงสิทธิของคนพิการและการจัดบริการของศูนย์บริการคนพิการทั่วไป ที่จัดตั้งตามอำนาจของกฎหมาย มาตรา 20/3 และ 20/4 แห่งพระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการ พ.ศ.2550และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2556 เพื่อนำมาวิเคราะห์เนื้อหาไปสู่การสะท้อนประเด็นของการรับรู้ด้านสิทธิและงานบริการในศูนย์บริการคนพิการทั่วไป รวมทั้งปัจจัยและเงื่อนไขที่มีผลต่อการเข้าถึงงานบริการของคนพิการ เพื่อส่งผลต่อการศึกษาและพัฒนางานบริการของศูนย์บริการคนพิการทั่วไปให้มีประสิทธิภาพในอนาคตต่อไป

คำสำคัญ:คนพิการ, ผู้ดูแลคนพิการ, การเข้าถึงบริการ, ศูนย์บริการคนพิการทั่วไป

ABSTRACT

This article was aimed to propose a concept of access to services for the persons with disabilities and parents of the disabled. The literature review, legislation, policies, plan and publications about the service. Includes with accession to the rights of people with disabilities and service in the disability service center as it is stipulated by the support and improvement of quality of life of persons with disabilities Act B.E. 2550 and amendment (No.2) Act B.E. 2556 , Article 20/3 and 20/4. In order to analyze the reflection of content the issue and recognition of services – rights. Together with factors and conditions that affect disabled-services accession. These affect to the education and development of call center services to people with disabilities generally in the future.

Keyword: the persons with disabilities, the disabled in the disability, The service-accession ,the disabled in the disability service center (DSC)

บทนำ

¹คนพิการ” ถือว่าเป็นบุคคลที่มีความสำคัญต่อประเทศ เสมือนกับบุคคลทั่วไปในสังคมหากคนพิการนั้นได้รับการพัฒนาศักยภาพที่เหมาะสมกับประเภทความพิการ และมีสิ่งอำนวยความสะดวกที่ดัดให้คนพิการออกสู่สังคมและช่วยเหลือตัวเองในการดำรงชีวิตประจำวันร่วมกับบุคคลทั่วไปในสังคมหากย้อนภาพกลับไปในอดีต สังคมมองคนพิการว่าเป็นบุคคลที่น่าเวทนา เป็นภาระ

* นักศึกษาปริญญาโทสาขาการบริหารและนโยบายสวัสดิการสังคม (ศูนย์ลำปาง) คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

¹ คนพิการ หมายถึง บุคคลซึ่งมีข้อจำกัดในการปฏิบัติกิจกรรมในชีวิตประจำวันหรือเข้าไปมีส่วนร่วมทางสังคม เนื่องจากมีความบกพร่องทางร่างกาย แยกประเภทความพิการเป็น 7 ประเภท ดูเพิ่มเติมได้จาก คู่มือการตรวจประเมินและวินิจฉัยความพิการตามพระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการ พ.ศ.2550

ของสังคมไม่สามารถช่วยเหลือตนเองได้ จึงมักถูกรับรองหรือปล่อยปละละเลย และคนในสังคมไม่ได้ให้การยอมรับในศักยภาพ มีเจตคติทางลบต่อคนพิการว่าเป็นบุคคลที่ด้อยศักยภาพที่ไม่สามารถทำงานหรือทำคุณประโยชน์ให้กับสังคมได้ จึงทำให้คนพิการไม่กล้าออกสู่สังคม ไม่ได้รับการศึกษา ไม่มีอาชีพ ไม่มีรายได้จึงทำให้ไม่สามารถเข้าถึงสิทธิและสวัสดิการขั้นพื้นฐานต่างๆ ที่รัฐจัดให้ และถูกจัดให้เป็นกลุ่มที่เรียกว่า “ผู้ด้อยโอกาสทางสังคม”

“การเสริมพลังคนพิการ สร้างโอกาสและความเท่าเทียมในสังคม” ถือว่าเป็นจุดเปลี่ยนทางแนวความคิดที่สำคัญในการพัฒนาศักยภาพของคนพิการ ในขณะที่รัฐก็ได้ให้ความสนใจในประเด็นของการส่งเสริมและการฟื้นฟูสมรรถภาพของคนพิการ โดยมุ่งผลสัมฤทธิ์ให้คนพิการสามารถเข้าถึงสิทธิและระบบสวัสดิการที่รัฐจัดให้ เช่น การสงเคราะห์ช่วยเหลือคนพิการ การพัฒนาและการฟื้นฟูสมรรถภาพของคนพิการ เป็นต้น อันจะนำไปสู่ การส่งเสริมให้คุณภาพชีวิตคนพิการดีขึ้น จึงได้มีการประกาศใช้พระราชบัญญัติการฟื้นฟูสมรรถภาพคนพิการ พ.ศ.2534 ซึ่งถือว่าเป็นจุดเปลี่ยนด้านทัศนคติเชิงบวกต่อคนพิการมากขึ้น ขณะเดียวกันก็ได้รับความสนใจจากคนพิการและผู้ดูแลคนพิการรวมทั้งคนในสังคมได้เปิดโอกาสให้คนพิการได้เข้ามามีส่วนร่วมกิจกรรมทางสังคมมากขึ้น นอกจากนั้นคนพิการยังสามารถเข้าถึงระบบการศึกษาและการจ้างงานมากกว่าแต่ก่อนในขณะที่ยังคงการสหประชาชาติ (United Nations หรือ UN) ต่างก็ตระหนักและให้ความสำคัญกับคนพิการเช่นกันและเล็งเห็นว่าคนพิการส่วนใหญ่อาศัยอยู่ในประเทศกำลังพัฒนา ซึ่งไม่มีการจัดสิ่งอำนวยความสะดวกที่สามารถตอบสนองความต้องการด้านต่างๆ แก่คนพิการ และคนพิการยังถูกเลือกปฏิบัติและมีมาตรฐานคุณภาพชีวิตต่ำกว่าบุคคลปกติ ในปี พ.ศ.2556 จึงได้มีการประกาศ² “ทศวรรษคนพิการแห่งเอเชียและแปซิฟิก” ขึ้น โดยมีเป้าหมายเพื่อเป็นการส่งเสริมให้อนุสัญญาว่าด้วยสิทธิคนพิการมีผลในการบังคับใช้โดยสมบูรณ์และในส่วนของวัตถุประสงค์และเป้าหมายจะมีความสอดคล้องกับทศวรรษคนพิการแห่งอาเซียน พ.ศ.2554-2563

สำหรับประเทศไทย มีการประกาศใช้พระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการ พ.ศ.2550 และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ.2556 เพื่อให้คนพิการได้รับการส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิต โดยการจัดสวัสดิการและบริการทางสังคม การฟื้นฟูสมรรถภาพ การส่งเสริมพิทักษ์สิทธิ การสนับสนุนให้คนพิการสามารถดำรงชีวิตอย่างอิสระ มีความเสมอภาคกับบุคคลทั่วไป รวมทั้งการมีส่วนร่วมทางสังคมอย่างเต็มศักยภาพ ภายใต้สภาพแวดล้อมที่คนพิการสามารถเข้าถึงและใช้ประโยชน์ได้อย่างเต็มที่และมีประสิทธิภาพ มาตรา 20 แห่งพระราชบัญญัติฯ ดังกล่าว จึงได้กำหนดไว้ชัดเจนว่าคนพิการมีสิทธิเข้าถึงและใช้ประโยชน์จากสิ่งอำนวยความสะดวกอันเป็นสาธารณะ ตลอดจนสวัสดิการและความช่วยเหลืออื่นจากรัฐ

ในขณะที่มาตราที่ 20/3 และ 20/4 แห่งพระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการ พ.ศ.2550 และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ.2556 ได้กำหนดให้มีการจัดตั้ง “ศูนย์บริการคนพิการ”³ เพื่อเป็นกลไกในการขับเคลื่อนการส่งเสริมการเข้าถึงสิทธิและบริการของคนพิการ ซึ่งจะส่งผลต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนพิการและครอบครัวโดยราชการส่วนท้องถิ่นสามารถจัดตั้งศูนย์บริการคนพิการได้โดยใช้งบประมาณของตนเอง ซึ่งคณะกรรมการส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการแห่งชาติได้ออกระเบียบคณะกรรมการส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการแห่งชาติว่าด้วยหลักเกณฑ์ วิธีการและเงื่อนไขเกี่ยวกับศูนย์บริการคนพิการ พ.ศ.2556 และลงประกาศในราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 130 ตอนพิเศษ 182 ง เมื่อวันที่ 16 ธันวาคม 2556 น. 42-47 เรียบร้อยแล้ว โดยระเบียบฯ ได้กำหนดประเภทของศูนย์บริการคนพิการไว้ 2 ประเภท คือ ศูนย์บริการคนพิการระดับจังหวัด และศูนย์บริการคนพิการทั่วไป

² ทศวรรษคนพิการแห่งเอเชียและแปซิฟิก เป็นการประชุมคณะกรรมการทศวรรษคนพิการแห่งเอเชียและแปซิฟิก เพื่อขับเคลื่อนการดำเนินงานตามยุทธศาสตร์อินซอนเพื่อ “ทำสิทธิคนพิการให้เป็นจริง” ภายใต้ทศวรรษคนพิการแห่งเอเชียและแปซิฟิก พ.ศ.2556-2565

³ ศูนย์บริการคนพิการตามมาตรา 20/3 กำหนดไว้ 2 ประเภท คือ ศูนย์บริการคนพิการระดับจังหวัด และศูนย์บริการคนพิการทั่วไป ดูเพิ่มเติมจากพระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการ พ.ศ.2550 และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ.2556

โดยการจัดตั้งศูนย์บริการคนพิการทั่วไปนั้น มีแนวคิดพื้นฐาน 4 ประเด็น คือ

1) คนพิการในพื้นที่ห่างไกลไม่สามารถเข้าถึงสิทธิและบริการได้อย่างทั่วถึง สะดวกและรวดเร็ว โดยจากรายงานสถานการณ์ของคนพิการระดับประเทศ พบว่า คนพิการส่วนใหญ่จะอาศัยอยู่ในพื้นที่ชนบทห่างไกลจากสถานที่ราชการหรือหน่วยบริการที่จัดบริการแก่คนพิการ จึงส่งผลให้คนพิการไม่สามารถรับรู้ข้อมูลข่าวสาร รวมถึงสิทธิงานบริการที่หน่วยงานภาครัฐเอกชนที่เกี่ยวข้องดำเนินการจัดให้ รวมทั้งมีอุปสรรคในการเข้าถึงสิ่งอำนวยความสะดวกและการใช้ประโยชน์จากบริการสาธารณะ

2) เพื่อส่งเสริมให้องค์กรด้านคนพิการมีมาตรฐานในการจัดบริการให้แก่คนพิการ

3) เพื่อให้ท้องถิ่น ชุมชนมีส่วนร่วมในการดูแลคนพิการ

4) สถิติจำนวนคนพิการมีจำนวนมากเพิ่มขึ้น

ทั้งนี้ ในปีงบประมาณ 2557 เป็นต้นมากรมส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการ (พก.) ได้ส่งเสริมให้ราชการส่วนท้องถิ่นและหน่วยงานราชการภาครัฐ ดำเนินการจัดตั้งศูนย์บริการคนพิการทั่วไป ปัจจุบันมีจำนวนทั้งสิ้น 771 ศูนย์ และมีศูนย์บริการคนพิการทั่วไปที่จัดตั้งโดยองค์กรด้านคนพิการที่ได้รับการรับรองมาตรฐานตามมาตรา 6(10) จำนวน 58 ศูนย์โดยเจตนารมณ์สำคัญในการจัดตั้งศูนย์บริการคนพิการทั่วไป เพื่อเป็นประโยชน์ในการตรวจสอบ การให้คำแนะนำและช่วยเหลือคนพิการให้สามารถเข้าถึงและใช้ประโยชน์จากสิทธิและสวัสดิการได้อย่างทั่วถึงเป็นธรรมและไม่เลือกปฏิบัติซึ่งสอดคล้องกับนโยบายเร่งด่วนของท้มนรัฐธรรมนูญว่า การกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ (พลตำรวจเอก อุดลย์ แสงสิงแก้ว) คือ “การเข้าถึงบริการทางสังคมของคนพิการ” โดยมองว่าคนพิการล้วนแต่มีศักยภาพทัดเทียมกับบุคคลธรรมดาทั่วไป เพียงแต่สิ่งแวดล้อมรอบข้างไม่เอื้ออำนวยต่อการใช้ชีวิตประจำวัน ได้ปกติเหมือนกับบุคคลอื่น เช่น การเข้าไม่ถึงการจัดสิ่งอำนวยความสะดวก การเดินทาง กายอุปกรณ์ที่เหมาะสมกับประเภทความพิการ การได้รับข้อมูลข่าวสารสำหรับคนพิการ ดังนั้นเมื่อกฎหมายกำหนดให้มีการสนับสนุนส่งเสริมให้มีการจัดตั้งศูนย์บริการคนพิการทั่วไปอยู่ในพื้นที่ชุมชนลักษณะ “ใกล้ตัว ใกล้ใจ” แก่คนพิการ ก็จะเป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้คนพิการสามารถเข้าถึงบริการของรัฐได้สะดวก รวดเร็วมากขึ้น

ความพยายามในการจัดตั้งศูนย์บริการคนพิการทั่วไป ไปสู่ราชการส่วนท้องถิ่นหรือหน่วยงานภาครัฐ ที่ให้บริการแก่คนพิการ และองค์กรด้านคนพิการที่ผ่านการรับรองมาตรฐานตามมาตรา 6(10) เพื่อให้เป็นกลไกในการจัดบริการให้คนพิการได้เข้าถึงสวัสดิการและบริการตามสิทธิของคนพิการ ได้อย่างรวดเร็วและทั่วถึง ซึ่งมีปัจจัยหลายประการที่เอื้อต่อการเข้าถึงสิทธิและสวัสดิการของคนพิการ ผู้เขียนขอจำแนกอยู่ 2 ปัจจัยด้วยกัน ดังนี้ ปัจจัยแรกคือ ปัจจัยภายในของคนพิการ ที่ส่งผลต่อการเข้าถึงสิทธิและสวัสดิการ เช่น ระดับของการศึกษา อายุ ประเภทของความพิการ ความสนใจต่อการพิทักษ์สิทธิ การมองเห็นคุณค่าในตนเอง รวมถึงศักยภาพของคนพิการ ปัจจัยที่สอง คือ ปัจจัยภายนอกของคนพิการ ที่ส่งผลต่อการเข้าถึงสิทธิและสวัสดิการ เช่น กฎหมายและข้อระเบียบต่างๆ สิ่งอำนวยความสะดวกสำหรับคนพิการ การจัดสวัสดิการและการให้บริการขององค์กรภาครัฐ เจตคติของคนในสังคมที่มีต่อคนพิการ และโอกาสในการเข้าถึงข้อมูลข่าวสารที่เป็นข้อมูลผ่านสื่อโทรทัศน์ วิทยุ อินเทอร์เน็ต สื่อสิ่งพิมพ์ การอบรมและการประชุม เป็นต้น

ดังนั้น ในบทความนี้จึงมีวัตถุประสงค์เพื่อนำเสนอแนวคิดที่สนับสนุนปัจจัยในการเข้าถึงบริการของคนพิการและผู้ดูแลคนพิการในศูนย์บริการคนพิการทั่วไป โดยจกกล่าวถึงเจตนารมณ์และสาระสำคัญของพระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการ พ.ศ.2550 และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ.2556 ซึ่งถือว่าเป็นหัวใจสำคัญในการก่อเกิดสิทธิแก่คนพิการ รวมถึงเป็นกลไกหลักในการขับเคลื่อนการปฏิบัติงานในการช่วยเหลือ พื้นฟู ค้ำครอง ส่งเสริมและพัฒนาให้คนพิการมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น นอกจากนั้นยังมีแนวคิดอีกประการหนึ่งที่มีความสำคัญและสอดคล้องกับนโยบายเรื่องการเข้าถึงบริการทางสังคมของคนพิการ นั่นก็คือแนวคิดในการจัดตั้งศูนย์บริการคนพิการทั่วไป ที่กรมส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการ (พก.) กำลังสนับสนุนให้ส่วนงานราชการท้องถิ่นหรือหน่วยงานรัฐที่ปฏิบัติงานให้ความช่วยเหลือดูแลคนพิการ แต่ละประเภทความพิการ รวมถึงองค์การด้านคนพิการที่ผ่านการรับรองมาตรฐานตามมาตรา 6(10) ได้มีการจัดตั้งศูนย์บริการคนพิการทั่วไป เพื่อดูแลคนพิการในเฉพาะพื้นที่ที่ประกาศกำหนด

เป็นเขตพื้นที่ การจัดบริการ นอกจากนี้กองทุนส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการ ยังสนับสนุนงบประมาณในการบริหารงานและให้ศูนย์บริการฯ สามารถจัดงานบริการที่มีความจำเป็นแก่คนพิการในพื้นที่ของตนเองได้อย่างเบ็ดเสร็จตามประกาศคณะอนุกรรมการบริหารกองทุนส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการ เรื่อง อัตราเงินและรายการค่าใช้จ่ายที่กองทุนให้การสนับสนุนการดำเนินงานของศูนย์บริการคนพิการทั่วไป ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญที่จะทำให้คนพิการสามารถเข้าถึงงานบริการที่รวดเร็วมากยิ่งขึ้น และการที่ศูนย์บริการฯ ในแต่ละพื้นที่ยังจัดบริการด้วยตนเองได้ ทำให้มีความสอดคล้องกับความต้องการของคนพิการในท้องถิ่น และนอกจากนั้น ในบทความนี้ยังถ่ายทอดแนวคิดรูปแบบการให้บริการซึ่งถือว่าเป็นอีกหนึ่งปัจจัยที่ส่งผลต่อความพึงพอใจในการรับบริการของกลุ่มเป้าหมายที่เป็นคนพิการ โดยแนวคิดที่กล่าวไว้ข้างต้นทั้งหมดมีความจำเป็นต่อการทำความเข้าใจและเป็นฐานแนวความคิดเพื่อนำไปประยุกต์ใช้เป็นแนวทาง ในการจัดบริการให้ตรงกับความต้องการของคนพิการและการปรับปรุงงานบริการให้มีคุณภาพพร้อมกับการส่งเสริมการเข้าถึงงานบริการของคนพิการในศูนย์บริการคนพิการทั่วไป โดยในรายละเอียดจะกล่าวถึงในลำดับต่อไป

พระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการ พ.ศ.2550 และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ.2556

อาจกล่าวได้ว่า พระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการพ.ศ.2550 และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ.2556 ถือว่าเป็นกฎหมายที่มีเจตนารมณ์ในการส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนพิการ และปรารถนาให้คนพิการได้เข้าถึงสิทธิ สวัสดิการของภาครัฐ กฎหมายฉบับนี้ถือเป็นกลไกหนึ่งที่มีความสำคัญในการบัญญัติข้อระเบียบ ประกาศ หลักเกณฑ์และข้อกำหนดต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนพิการซึ่งปัจจุบันมีจำนวนมากมายหลายฉบับ ส่งผลต่อการพัฒนาคุณภาพของคนพิการให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น สามารถเข้าถึงบริการของหน่วยงานภาครัฐตามสิทธิที่กฎหมายกำหนด รวมถึงการเข้าถึงบริการจากกองทุนส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการ และสิ่งอำนวยความสะดวกสำหรับคนพิการ ที่จะเอื้อต่อการดำรงชีวิตของคนพิการให้สามารถอยู่ร่วมกับทุกคนในสังคมได้

“คนพิการ” ตามความหมายในมาตรา 4 แห่งพระราชบัญญัตินี้ หมายถึง บุคคลที่มีข้อจำกัด ในการใช้ชีวิตประจำวัน หรือการเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางสังคม เนื่องจากมีความบกพร่องทางร่างกาย จิตใจ การเรียนรู้ โดยจำเพาะความพิการออกเป็น 7 ประเภท คือ พิการทางการเห็น พิการทางการได้ยิน หรือสื่อความหมาย พิการทางการเคลื่อนไหวหรือสื่อความหมาย พิการทางจิตใจหรือพฤติกรรมพิการทางสติปัญญา พิการทางการเรียนรู้ และพิการทางออทิสติก โดยมาตรา 19 ได้กำหนดให้คนพิการที่มีความประสงค์ได้รับสิทธิของคนพิการตาม 20 จักต้องยื่นคำขอมีบัตรประจำตัวคนพิการต่อนายทะเบียนกลางหรือนายทะเบียนจังหวัด เมื่อคนพิการมีบัตรประจำตัวคนพิการจึงจะก่อให้เกิดสิทธิต่างๆ ตามที่กฎหมายกำหนด โดยในมาตรา 20 ได้กำหนดสิทธิของคนพิการไว้อย่างชัดเจนว่าคนพิการมีสิทธิเข้าถึงและใช้ประโยชน์จากสิ่งอำนวยความสะดวกอันเป็นสาธารณะ ตลอดจนสวัสดิการและความช่วยเหลืออื่นจากรัฐ โดยได้บัญญัติไว้ทั้งหมด 10 ประการ ได้แก่ สิทธิในการรับบริการฟื้นฟูสมรรถภาพโดยกระบวนการทางการแพทย์และค่าใช้จ่ายในการรักษาพยาบาลและกายอุปกรณ์ตามที่รัฐมนตรีว่าการกระทรวงสาธารณสุขประกาศกำหนดสิทธิทางการศึกษาสิทธิในการฟื้นฟูสมรรถภาพด้านอาชีพ การคุ้มครองแรงงานตามหลักเกณฑ์วิธีการ และเงื่อนไขที่รัฐมนตรีว่าการกระทรวงแรงงานประกาศกำหนดสิทธิได้รับการยอมรับและมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางสังคม เศรษฐกิจและการเมืองอย่างเต็มที่ตลอดจนได้รับสิ่งอำนวยความสะดวกและบริการต่างๆ ที่จำเป็นสำหรับคนพิการสิทธิในการช่วยเหลือให้เข้าถึงนโยบาย แผนงาน โครงการกิจกรรมการพัฒนาและบริการอันเป็นสาธารณะ ผลัดกันที่มีมีความจำเป็นต่อการดำรงชีวิต การช่วยเหลือทางกฎหมายและการจัดหาทนายความว่าต่างแก่ต่างคดี ให้เป็นไปตามระเบียบที่คณะกรรมการกำหนดสิทธิในการรับข้อมูลข่าวสาร การสื่อสาร บริการโทรคมนาคม เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารและเทคโนโลยีสิ่งอำนวยความสะดวกเพื่อการสื่อสารสำหรับคนพิการทุกประเภทสิทธิในการร้องขอบริการล่ามภาษามือตามระเบียบที่คณะกรรมการกำหนดสิทธิที่จะนำสัตว์นำทาง เครื่องมือหรืออุปกรณ์นำทาง หรือเครื่องช่วยความพิการใดๆ ติดตัวไปในยานพาหนะหรือสถานที่ใดๆ เพื่อประโยชน์ในการเดินทางและการได้รับสิ่งอำนวยความสะดวกอันเป็นสาธารณะ โดยได้รับการยกเว้นค่าบริการ ค่าธรรมเนียม และค่าเช่าเพิ่มเติมสำหรับสัตว์เครื่องมือ อุปกรณ์

หรือเครื่องช่วยความพิการดังกล่าวสิทธิในการได้รับสวัสดิการเบี้ยความพิการ สิทธิการร้องขอช่วยเหลือเพื่อปรับสภาพแวดล้อมที่อยู่อาศัย และสิทธิร้องขอให้ผู้ช่วยคนพิการ หรือการจัดให้มีสวัสดิการอื่นตามหลักเกณฑ์และวิธีการที่คณะกรรมการกำหนดในระเบียบ

นอกจากนี้แล้ว ในมาตราที่ 20 แห่งพระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการ พ.ศ.2550 ยังได้กำหนดสิทธิสำหรับผู้ดูแลคนพิการและสิทธิอื่นๆ สำหรับคนพิการ ไว้ดังนี้

ผู้ช่วยคนพิการให้มีสิทธิได้รับการลดหย่อนหรือยกเว้นค่าบริการ ค่าธรรมเนียมตามระเบียบที่คณะกรรมการกำหนด คนพิการที่ไม่มีผู้ดูแลคนพิการมีสิทธิได้รับการจัดสวัสดิการด้านที่อยู่อาศัยและการเลี้ยงดูจากหน่วยงานของรัฐ ในกรณีที่มีสถานสงเคราะห์เอกชนจัดที่อยู่อาศัยและสวัสดิการให้แล้ว รัฐต้องจัดเงินอุดหนุนให้แก่สถานสงเคราะห์เอกชนนั้น ตามหลักเกณฑ์และวิธีการที่คณะกรรมการกำหนดในระเบียบ

⁴ผู้ดูแลคนพิการมีสิทธิได้รับบริการให้คำปรึกษา แนะนำ ฝึกอบรมทักษะการเลี้ยงดู การจัดการศึกษา การส่งเสริมอาชีพและการมีงานทำ ตลอดจนความช่วยเหลืออื่นใด เพื่อให้พึ่งตนเองได้ ตามหลักเกณฑ์และวิธีการที่คณะกรรมการกำหนดในระเบียบ

คนพิการและผู้ดูแลคนพิการมีสิทธิได้รับการลดหย่อนภาษีหรือยกเว้นภาษีตามที่กฎหมายกำหนดองค์กรเอกชนที่จัดให้คนพิการได้รับสิทธิประโยชน์ตามมาตรานี้มีสิทธิได้รับการลดหย่อนภาษีหรือยกเว้นภาษีเป็นร้อยละของจำนวนเงินค่าใช้จ่ายตามที่กฎหมายกำหนด

โดยประเด็นของ “สิทธิของคนพิการ” ที่ปรากฏในมาตรา 20 แห่งพระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการ พ.ศ.2550 ถือว่ามีความสำคัญต่อการผลักดันให้คนพิการสามารถเข้าถึงสิทธิบริการจากหน่วยงานภาครัฐ แม้กระนั้นนับตั้งแต่มีการประกาศใช้กฎหมายดังกล่าว ก็ยังคงพบว่าคนพิการจำนวนไม่น้อยยังรับรู้สิทธิเพียงบางประการเท่านั้น เนื่องจากภาวะความยากจน ห่างไกลจากจุดบริการของหน่วยงานภาครัฐ ขาดการเข้าถึงสื่อสาธารณะที่ประชาสัมพันธ์เกี่ยวกับสิทธิของคนพิการมีระดับการศึกษาน้อยหรือไม่ได้รับการศึกษาจึงทำให้คนพิการไม่มีความเข้าใจและไม่กล้าในการพิทักษ์สิทธิ หรือร้องขอความช่วยเหลือจากหน่วยงานภาครัฐ

นอกเหนือจากนั้นแล้ว หัวใจสำคัญอีกประการหนึ่งของกฎหมายฉบับนี้ ที่เป็นเครื่องมือช่วยให้คนพิการสามารถเข้าถึงสิทธิในการจ้างงานและการมีงานทำ ซึ่งบัญญัติไว้ในมาตรา 33, 34 และ 35 โดยมาตรา 33 ได้กำหนดให้นายจ้างหรือเจ้าของสถานประกอบการและหน่วยงานของรัฐ ต้องจ้างงานคนพิการ ในอัตราส่วน 100:1 ส่งผลให้มีจำนวนที่ต้องจ้างงานคนพิการตามกฎหมายทั้งสิ้นราว 55,000 คน ซึ่งในปัจจุบัน (ข้อมูลจากกรมส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการ ณ 18 กันยายน 2558) ได้มีการจ้างงานคนพิการตามมาตรา 33 จำนวน 28,358 คน มีการสนับสนุนกิจกรรมส่งเสริมให้คนพิการประกอบอาชีพ ตามมาตรา 35 โดยการจัดสัมมนา จำนวน 6,025 คน และยังไม่สามารถจ้างงานได้อีกประมาณ 21,000 คน โดยสถานประกอบการที่สามารถจ้างคนพิการได้ครบตามที่กฎหมายกำหนด ต้องทำการส่งเงินเข้ากองทุนส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการ ตามมาตรา 34 และผลจากการที่สถานประกอบการเอกชนต่างๆ เลือกการส่งเงินเข้าสมทบกองทุนส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการ ทำให้ปัจจุบันมียอดเงินของกองทุนฯ จำนวนมหาศาล ซึ่งในมาตรา 23 ได้บัญญัติเจตนารมณ์ให้ใช้เป็นทุนสำหรับการใช้จ่ายเกี่ยวกับการคุ้มครองและพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการ การส่งเสริมและการดำเนินงานด้านการสงเคราะห์ช่วยเหลือคนพิการ การฟื้นฟูสมรรถภาพคนพิการ การศึกษาและการประกอบอาชีพของคนพิการ รวมทั้งการส่งเสริมและสนับสนุนการดำเนินงานขององค์กรที่เกี่ยวข้องกับคนพิการ

ในขณะที่ กฎหมายได้กำหนดสิทธิของคนพิการไว้เพื่อให้คนพิการสามารถเข้าใช้สิทธิบริการนั้นเป็นการส่งเสริมศักยภาพและพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนพิการ นอกจากนี้กฎหมายฉบับดังกล่าว ยังได้กำหนดกลไกในการขับเคลื่อนการดำเนินในระดับประเทศและระดับจังหวัด โดยอาศัยอำนาจตามมาตรา 5 กำหนดให้มีคณะกรรมการส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการ

⁴ ผู้ดูแลคนพิการหมายความว่า บิดา มารดา บุตร สามี ภรรยา ญาติ พี่ น้อง หรือบุคคลอื่นใดที่รับดูแลหรืออุปการะคนพิการ

แห่งชาติ และคณะกรรมการส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการระดับจังหวัด ซึ่งองค์ประกอบของคณะกรรมการฯ และคณะกรรมการฯ จะประกอบไปด้วยผู้บริหารกระทรวงต่างๆ ในระดับประเทศ และหัวหน้าส่วนราชการตัวกระทรวงในระดับจังหวัด ที่ปฏิบัติงานเกี่ยวข้องกับการส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการ เช่น กระทรวงการคลัง กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ กระทรวงคมนาคม กระทรวงเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร กระทรวงมหาดไทย กระทรวงยุติธรรม กระทรวงแรงงาน กระทรวงศึกษาธิการ กระทรวงสาธารณสุข และผู้นำองค์กรด้านคนพิการ โดยให้อำนาจหน้าที่ในการเสนอนโยบาย แผนหลัก และโครงการที่เกี่ยวกับการส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการ การพิจารณาอนุมัติโครงการหรือแผนงานที่ใช้เงินกองทุนฯ การกำหนดมาตรฐานให้การรับรองหรือเพิกถอนการรับรององค์กรด้านคนพิการหรือองค์กรอื่นใดที่ให้บริการแก่คนพิการ รวมไปถึงมีอำนาจหน้าที่ในการปฏิบัติการอื่นๆ ตามที่กฎหมายกำหนด นอกเหนือจากนั้นกฎหมายยังได้บัญญัติในมาตรา 20/3 ให้มีการจัดตั้งศูนย์บริการคนพิการทั่วไปในส่วนของการราชส่วนท้องถิ่น หรือหน่วยงานภาครัฐที่ทำงานด้านคนพิการ แม้กระทั่งองค์กรด้านคนพิการที่ผ่านการรับรองมาตรฐาน ตามมาตรา 6(10) เป็นเสมือนตัวกลางที่จะช่วยดึงคนพิการที่อยู่ในพื้นที่ห่างไกล ได้เข้าถึงในสิทธิและบริการตามที่กฎหมายดังกล่าวได้บัญญัติไว้ ซึ่งจะส่งผลให้คนพิการได้รับสวัสดิการที่เท่าเทียมและเป็นธรรมโดยไม่ถูกเลือกปฏิบัติ พร้อมกันนี้ ยังสามารถช่วยเป็นแรงกระตุ้นหรือแรงผลักดันให้คนพิการมีศักยภาพในการพัฒนานตนเองและมีโอกาสที่จะช่วยเหลือบุคคลอื่นที่มีคุณภาพชีวิตที่น้อยกว่าเพื่อให้เกิดความรู้สึกมี "ศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์" และเป็นการเสริมพลังแก่คนพิการสร้างโอกาสและความเท่าเทียมในสังคม

แนวคิดการจัดตั้งศูนย์บริการคนพิการทั่วไป

แนวคิดการจัดตั้งศูนย์บริการคนพิการทั่วไป มีฐานคิดจากการวิเคราะห์สถานการณ์คนพิการในประเทศไทย ซึ่งพบว่าปัจจุบันจำนวนคนพิการภายในประเทศ มีจำนวนทั้งสิ้น 2,019,663 คน และพบว่า คนพิการส่วนใหญ่ร้อยละ 70 อยู่ในชนบทที่ห่างไกลสถานที่ราชการหรือหน่วยบริการที่ให้บริการคนพิการ คนพิการมีความยากจน ยากลำบากในการเดินทาง หรือไม่ทราบข้อมูลข่าวสารทำให้ไม่สามารถเข้าถึงสิทธิได้ รวมถึงการมีอุปสรรคในการเข้าถึงสิ่งอำนวยความสะดวกและการใช้ประโยชน์จากบริการสาธารณะ นอกเหนือจากนั้นยังพบว่าครอบครัวและสังคมยังขาดความรู้ความเข้าใจและมีทัศนคติที่ไม่เหมาะสมกับคนพิการ จึงส่งผลให้มีการแก้ไขเพิ่มเติมพระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการ พ.ศ.2550 (ฉบับที่ 2) พ.ศ.2556 โดยได้บัญญัติไว้ในมาตรา 20/3 กำหนดให้มีการจัดตั้งศูนย์บริการคนพิการ เพื่อประโยชน์ในการส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการ โดยราชารส่วนท้องถิ่นอาจจัดตั้งศูนย์บริการคนพิการได้โดยใช้งบประมาณของตนเอง ซึ่งคณะกรรมการส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการแห่งชาติ ได้ออกระเบียบคณะกรรมการส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการแห่งชาติ ว่าด้วยหลักเกณฑ์ วิธีการ และเงื่อนไขเกี่ยวกับศูนย์บริการคนพิการ พ.ศ.2556 และลงประกาศในราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 130 ตอนพิเศษ 182 ง เมื่อวันที่ 16 ธันวาคม 2556 หน้า 42-47 เรียบร้อยแล้ว โดยระเบียบฯ ได้กำหนดประเภทของศูนย์บริการคนพิการไว้ 2 ประเภท คือ

1. องค์กรอื่นใดที่ให้บริการแก่คนพิการซึ่งได้รับการรับรองมาตรฐานตามมาตรา 6(10)⁵ ราชารส่วนท้องถิ่นหรือหน่วยงานภาครัฐ เพื่อให้บริการแก่คนพิการในระดับพื้นที่หรือตามประเภทความพิการ หรือให้บริการแก่คนพิการเป็นเฉพาะในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง โดยให้อำนาจหน้าที่ ดังนี้-

1.1 ให้บริการข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับสิทธิประโยชน์ สวัสดิการ และความช่วยเหลือตามที่คนพิการร้องขอและตามที่หน่วยงานของรัฐกำหนดรวมทั้งการให้คำปรึกษาหรือช่วยดำเนินการเกี่ยวกับการขอใช้สิทธิประโยชน์แก่คนพิการ

⁵ การรับรองมาตรฐานตามมาตรา 6(10) คือ การรับรองหรือเพิกถอนการรับรององค์กรด้านคนพิการหรือองค์กรอื่นใดที่ให้บริการคนพิการ ตามระเบียบที่คณะกรรมการส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการแห่งชาติ กำหนด ศึกษาเพิ่มเติมในพระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการ พ.ศ.2550 และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ.2556

1.2 เรียกร้องแทนคนพิการให้ได้รับสิทธิประโยชน์สำหรับคนพิการ หรือขอให้จัดการเลือกปฏิบัติโดยไม่เป็นธรรมต่อคนพิการตามพระราชบัญญัตินี้

1.3 ให้บริการความช่วยเหลือในการดำรงชีวิตขั้นพื้นฐาน การฟื้นฟูสมรรถภาพด้านอาชีพ การฝึกอาชีพ และการจัดหางานให้แก่คนพิการ

1.4 ให้บริการความช่วยเหลือคนพิการหรือผู้ที่มีแนวโน้มจะพิการให้ได้รับการดูแลรักษาพยาบาล และฟื้นฟูสมรรถภาพ หรือได้รับเครื่องมือหรืออุปกรณ์ตามความต้องการจำเป็นพิเศษเฉพาะบุคคล

2. ศูนย์บริการคนพิการทั่วไป ได้แก่ ศูนย์บริการคนพิการที่จัดตั้งโดยองค์กรด้านคนพิการหรือ ประสานความช่วยเหลือกับหน่วยงานของรัฐที่มีอำนาจหน้าที่รับผิดชอบเพื่อให้ความช่วยเหลือคนพิการตามประเภทความพิการ

2.1 ปฏิบัติหน้าที่อื่นตามที่คณะกรรมการ หรือสำนักงานหรือศูนย์บริการคนพิการระดับจังหวัดมอบหมาย

3. ศูนย์บริการคนพิการระดับจังหวัด ได้แก่ ศูนย์บริการคนพิการที่จัดตั้งโดยกรมส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการ เพื่อส่งเสริมสนับสนุน และประสานงานเกี่ยวกับการจัดการบริการของศูนย์บริการคนพิการทั่วไป และดำเนินการอื่นเพื่อประโยชน์ในการส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการภายในจังหวัด โดยให้มีอำนาจหน้าที่ ดังนี้-

3.1 สำรวจ ศึกษา วิเคราะห์และติดตามสภาพและปัญหาเกี่ยวกับคนพิการในเขตพื้นที่จังหวัด

3.2 ประสาน คัดกรอง และส่งต่อคนพิการหรือผู้ที่มีแนวโน้มว่าจะพิการให้แก่หน่วยงานของรัฐ หรือเอกชนที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้ได้รับการดูแล รักษาพยาบาลและฟื้นฟูสมรรถภาพที่เหมาะสม

3.3 ประสานงานและร่วมมือกับหน่วยงานของรัฐหรือเอกชนที่เกี่ยวข้องเพื่อนำนโยบายและยุทธศาสตร์ไปสู่การปฏิบัติและจัดทำแผนส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการจังหวัดรวมทั้งบูรณาการแผนดังกล่าวเข้ากับแผนพัฒนาจังหวัดหรือท้องถิ่น

3.4 จัดทำทะเบียน ฐานข้อมูล และให้บริการข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับการส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการภายในจังหวัด

3.5 ส่งเสริม สนับสนุน กำกับ ดูแล และอำนวยความสะดวกด้านอาคาร สถานที่ วัสดุอุปกรณ์ ยานพาหนะ เทคโนโลยีสิ่งอำนวยความสะดวก ตลอดจนบริการทางวิชาการแก่ศูนย์ องค์กรด้านคนพิการหรือองค์กรอื่นใด เพื่อบริการแก่คนพิการให้ได้มาตรฐาน

3.6 ให้บริการความช่วยเหลือเพื่อให้คนพิการเข้าถึงและใช้ประโยชน์ได้จากสิทธิตามที่กฎหมายกำหนดเฉพาะในกรณีไม่มีศูนย์ให้บริการในเรื่องนั้นๆ

3.7 ติดตาม ตรวจสอบ ประเมินผล และรายงานเกี่ยวกับการได้รับสิทธิประโยชน์ของคนพิการ รวมถึงดำเนินการเกี่ยวกับการจัดการเลือกปฏิบัติโดยไม่เป็นธรรมต่อคนพิการตามพระราชบัญญัติหรือกฎหมายอื่น ตามที่สำนักงานมอบหมาย

3.8 ปฏิบัติหน้าที่ฝ่ายวิชาการและเลขานุการของคณะกรรมการส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการประจำจังหวัด รวมทั้งทำหน้าที่ตรวจเยี่ยม กลั่นกรองคำขอกู้ยืมเงินทุนประกอบอาชีพและเงินสนับสนุนโครงการ

3.9 ปฏิบัติหน้าที่อื่นตามที่กำหนดไว้ในพระราชบัญญัตินี้หรือกฎหมายอื่นหรือตามที่คณะกรรมการหรือสำนักงานมอบหมาย

ทั้งนี้ กรมส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการ ได้กำหนดอัตราร่างเงินและรายการค่าใช้จ่ายที่กองทุนส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการ ให้การสนับสนุนการดำเนินงานของศูนย์บริการคนพิการทั่วไป ที่จัดตั้งโดยองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และหน่วยงานภาครัฐ คือ หมวดที่ 1 สนับสนุนการจัดตั้งศูนย์บริการคนพิการทั่วไป หมวดที่ 2 การบริหารจัดการศูนย์บริการคนพิการทั่วไป และหมวดที่ 3 การจัดการบริการตามภารกิจของศูนย์บริการคนพิการทั่วไป โดยในปีงบประมาณ 2559 รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ ได้มอบนโยบายเร่งด่วน 8 ประเด็น ซึ่งมีหนึ่งนโยบายสำคัญ คือ การเข้าถึงบริการสังคมของคนพิการซึ่งสอดคล้องกับการขับเคลื่อนการดำเนินงานจัดตั้งศูนย์บริการคนพิการทั่วไป

โดยกรมส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการ ได้กำหนดทิศทางการขับเคลื่อนการดำเนินงานเพื่อให้บรรลุนโยบาย การเข้าถึงบริการสังคมของคนพิการ ไว้ 4 ประการ คือ 1) การสนับสนุนการจัดตั้งอำนวยการความสะดวก 2) การสนับสนุนศูนย์บริการ คนพิการ 3) ส่งเสริมอาชีพและการจ้างงาน และ 4) พัฒนานวัตกรรมและเทคโนโลยีเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการ ดังนั้นแนวคิดใน การจัดตั้งศูนย์บริการคนพิการทั่วไป ถือว่าเป็นแนวคิดที่มุ่งประโยชน์สู่การเข้าถึงบริการของคนพิการในพื้นที่ได้อย่างรวดเร็ว ทันท่วงที การแก้ไขปัญหา วางแผนให้ความช่วยเหลือและเป็นการดำเนินงานเชิงรุก การจัดบริการที่สอดคล้องกับความต้องการของคนพิการ และการประชาสัมพันธ์ภารกิจ งานบริการ งานสวัสดิการสังคมให้เป็นที่รับรู้ของกลุ่มเป้าหมายและประชาชนทั่วไป ก็จะ สามารถ ส่งเสริมการเข้าถึงสิทธิสำหรับคนพิการได้เป็นอย่างดี นอกเหนือจากนั้น การดำเนินงานของศูนย์บริการคนพิการทั่วไป ก็ต้องอยู่บน มาตรฐานการให้บริการตามที่กรมส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตได้กำหนดไว้ เพื่อเป็นการรักษามาตรฐานและระดับคุณภาพในการ ให้บริการ อันจะนำไปสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนพิการได้อย่างเต็มประสิทธิภาพและประสิทธิผล ต่อไป

แนวคิดการเข้าถึงบริการสำหรับคนพิการ

หากกล่าวถึงแนวคิดการเข้าถึงบริการ โดยจากการศึกษา ค้นคว้า เอกสารและบทความของนักวิชาการหลายท่าน พบว่า มีผู้ให้นิยามความหมายของคำว่า “การเข้าถึงบริการ” ไว้แตกต่างกันโดย จิราลลักษ์ จงสถิตมัน (ม.ป.ป., อ้างถึงใน อภิญา ทันวัน, 2557, น. 18) ได้ให้ความหมายการเข้าถึงบริการ ไว้ว่าการที่ประชาชนซึ่งมีปัญหาเดือดร้อน หรือมีความจำเป็นมีโอกาส ทัดเทียมหรือไม่แตกต่างจากบุคคลทั่วไป ในอันที่จะได้รับบริการจากองค์กรที่ให้บริการสังคมในลักษณะที่เหมาะสม สอดคล้องกับ สภาพปัญหาหรือความจำเป็นของตนเอง โดยที่องค์กรเหล่านั้นจะได้อำนวยความสะดวกด้วยประการต่างๆ ให้แก่ไขปัญหาของประชาชน หรือตอบสนองต่อความจำเป็นของประชาชนโดยปราศจากการเลือกปฏิบัติ ส่วนบุคลากรขององค์กรก็มีหน้าที่ที่ดี และให้การต้อนรับ ประชาชนที่มาใช้บริการอันดีรวมทั้งมีการจัดสถานที่อำนวยความสะดวกและจัดหาทรัพยากรเพื่อให้พร้อมที่จะให้บริการประชาชนด้วย

กองยุทธศาสตร์และแผน กรมส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการได้กล่าวไว้ในการจัดทำ⁶ คู่มือมาตรฐาน การพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการ การเข้าถึงบริการของคนพิการในทิศทางการดำเนินงานภายใต้ศูนย์บริการคนพิการทั่วไป โดย พระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการ พ.ศ.2550 และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ.2556 ได้กำหนดให้ ศูนย์บริการคนพิการทั่วไปให้มีบทบาทที่หลากหลาย บุคลากรที่เกี่ยวข้องกับการให้บริการคนพิการต้องดำเนินการในฐานะผู้ให้บริการ อย่างเข้าใจ และสามารถเข้าถึงความต้องการในการได้รับการบริการของคนพิการได้อย่างสอดคล้องกับเจตนารมณ์แห่งพระราชบัญญัติ ส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการฯ เมื่อพิจารณาจากบทบาทข้างต้น กล่าวได้ว่า ในทางปฏิบัติศูนย์บริการคนพิการทั่วไป มีแง่มุมการให้บริการที่ชัดเจนทั้งหมด 4 ด้าน ดังต่อไปนี้

1. การให้บริการชุมชนทางตรง (Direct Community Services) เป็นการให้การศึกษาเชิงป้องกัน (Preventive Education) คือ การให้ความรู้แก่ชุมชนในวงกว้าง โดยการจัดประสบการณ์ตรงและเป็นประโยชน์ต่อกลุ่มบุคคลโดยรวม เช่น การให้ข้อมูลเกี่ยวกับสิทธิทางด้านกฎหมายคนพิการและปัญหาต่างๆ เกี่ยวกับคนพิการ เช่น ต้องการมีความรู้สิทธิคนพิการ กฎหมายที่ เกี่ยวข้องกับคนพิการ ความรู้การบริหารจัดการธุรกิจ การปรับทัศนคติกับคนในชุมชน เป็นต้น

2. การให้บริการผู้รับบริการทางตรง (Direct Client Services) เป็นการยื่นมือให้ความช่วยเหลือต่อคนพิการในปัญหา ต่างๆ ที่คนพิการเผชิญอาจเป็นปัญหาด้านการทำงาน ได้แก่ ปัญหาการทำงานร่วมกับคนปกติ การไม่กล้าออกไปสู่การทำงาน การปรับตัวในที่ทำงาน เจตคติของตนเอง ครอบครัว สังคม การสร้างคุณค่าและเห็นคุณค่าในตนเอง การประสานงานเกี่ยวกับการไม่ได้ เงินค่าครองชีพคนพิการ การขาดโอกาส เนื่องจากครอบครัวไม่สนับสนุนให้ทำงาน การไม่สั่งอำนวยความสะดวกในที่ทำงาน การศึกษา ขั้นพื้นฐาน การเตรียมความพร้อมคนพิการ กระบวนการฟื้นฟูอาชีพ การประสานงานคนพิการที่สนใจเข้าทำงาน การประชาสัมพันธ์ให้ ข้อมูลกับคนพิการ เป็นต้น

⁶ คู่มือมาตรฐานการพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการ อ่านเพิ่มเติมในคู่มือมาตรฐานการพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการ โครงการเสริมพลัง คนพิการสร้างโอกาสและความเท่าเทียมในสังคม กองยุทธศาสตร์และแผนงาน กรมส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการ, 2559.

3. การให้บริการชุมชนทางอ้อม (Indirect Community Services) เป็นการส่งเสริมการเปลี่ยนแปลงเชิงระบบและการเข้าไปมีอิทธิพลต่อนโยบายสาธารณะ คือ ความพยายามที่จะทำให้สภาพแวดล้อมทางด้านสังคมมีการตอบสนองมากขึ้นต่อความต้องการของกลุ่มบุคคลโดยรวมเป็นการเข้าไปมีส่วนร่วมต่อนโยบายสาธารณะ เช่น การเข้าร่วมประชุมกับหน่วยงานภาครัฐในการกำหนดนโยบายที่เกี่ยวข้องกับคนพิการ การหาช่องทางตลาดกระจายสินค้าคนพิการ การประสานงานหากรณีคนพิการต้องการการรวมกลุ่มคนพิการ การประสานงานให้สถานประกอบการมาสนับสนุนการประกอบอาชีพในชุมชน ในรูปแบบของ CSR เช่น ศูนย์การเรียนรู้ ศูนย์การฝึกอาชีพคนพิการ การเป็นคณะกรรมการสนับสนุนกิจกรรมชุมชนในการพัฒนาศักยภาพคนพิการ เป็นต้น

4. การให้บริการผู้รับบริการทางอ้อม (Indirect Client Service) เป็นการให้การสนับสนุนและการเป็นที่ปรึกษา คือ โปรแกรมที่จัดขึ้นเพื่อมีส่วนร่วมในสภาวะแวดล้อมของบุคคลหรือกลุ่มบุคคลเฉพาะ เพื่อที่จะทำให้เกิดการตอบสนองต่อความต้องการของบุคคลหรือกลุ่มบุคคลดังกล่าว เช่น การเป็นที่ปรึกษาเกี่ยวกับสิทธิคนพิการ การประกอบอาชีพและการมีงานทำระหว่างรัฐสถานประกอบการและคนพิการ เช่น การต้องการเงินทุนประกอบอาชีพอิสระ กระบวนการยื่นขอการดำเนินการกรณีสถานประกอบการเลี้ยงกฎหมาย คนปกติหาผลประโยชน์จากคนพิการการสนับสนุนให้คนพิการยื่นยันสิทธิตามพระราชบัญญัติคนพิการ เป็นต้น จากบทบาทดังกล่าวผู้ให้บริการหรือศูนย์บริการคนพิการทั่วไป จำเป็นจะต้องมีความรู้และประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องทั้งการให้ข้อมูล การให้ความช่วยเหลือ แนะนำ การประสานงานติดต่อ การเป็นที่ปรึกษาซึ่งจะต้องใช้องค์ความรู้ในหลากหลายด้าน ดังนั้นจึงจำเป็นต้องมีหลักสูตรการพัฒนาศักยภาพเพื่อให้ผู้ปฏิบัติงานมีความรู้และทักษะที่สอดคล้องกับภารกิจเพิ่มมากขึ้น

ดังนั้น เมื่อศูนย์บริการคนพิการทั่วไป มีการจัดบริการทั้ง 4 ด้าน ดังที่กล่าวไว้ข้างต้นก็จะทำให้การจัดงานบริการของศูนย์บริการคนพิการทั่วไปมีความสมบูรณ์ ครอบคลุมตรงต่อความต้องการของคนพิการมากยิ่งขึ้น และนอกเหนือจากนี้ ก็จะทำให้คนพิการในพื้นที่การจัดตั้งศูนย์ฯ สามารถเข้าถึงงานบริการในศูนย์ฯ ได้หลากหลายมากยิ่งขึ้น ในขณะเดียวกันปัจจัยที่สำคัญอีกประการหนึ่ง คือ บุคลากรในการปฏิบัติงานมีทัศนคติที่ดีต่อการให้บริการ เมื่อมีการบริการที่ดี ก็จะส่งผลต่อความพึงพอใจของคนพิการที่เข้าใช้บริการของศูนย์ฯ เป็นการส่งเสริมให้คนพิการอยากเข้าใช้บริการในพื้นที่การจัดตั้งศูนย์ฯ ที่ตนเองอาศัยอยู่

แนวคิดของรูปแบบการให้บริการ

เมื่อพูดถึงรูปแบบการให้บริการ จะถูกกล่าวถึงควบคู่ไปกับคุณภาพในการให้บริการ ซึ่งปัจจุบันถือว่าเป็นแนวคิดหนึ่งที่ได้นำมาประยุกต์ใช้ในกระบวนการปฏิรูประบบบริหารภาครัฐในประเทศไทย และถือว่าเป็นที่ได้รับความสนใจในการนำมาปรับปรุงเพื่อใช้เป็นเครื่องมือวัดสมรรถนะในการให้บริการตอบสนองความต้องการประชาชนที่เป็นลูกค้าผู้รับบริการของหน่วยงานภาครัฐภายใต้รากฐานของการบริหารราชการหรือการบริหารงานภาครัฐตามแนวคิดการจัดการภาครัฐแนวใหม่ (New Public Management-NP) โดยหลักทั่วไปแล้วในการให้บริการรูปแบบสาธารณะย่อมเป็นประโยชน์ต่อสังคมและประชาชน

องค์ประกอบของวิธีการในการให้บริการที่มีความครอบคลุมในการให้ความช่วยเหลือนั้น สามารถแบ่งออกเป็นประเภทต่างๆ อย่างชัดเจน (รายงานฉบับสมบูรณ์ (Final Report) โครงการเสริมพลังคนพิการ สร้างโอกาสและความเท่าเทียมกันในสังคม, 2558, น. 22-28) ดังต่อไปนี้

ประการที่ 1 การแยกแยะความแตกต่างระหว่างการให้บริการทางตรงและทางอ้อมการให้บริการทางตรงทำให้สมาชิกของชุมชนได้มีโอกาสที่จะเรียนรู้ทักษะใหม่ๆ และพัฒนาการทำความเข้าใจใหม่ๆ ที่สามารถช่วยทำให้สมาชิกสามารถที่จะดำเนินชีวิตได้อย่างมีประสิทธิภาพและเป็นอิสระมากยิ่งขึ้น ส่วนการให้บริการทางอ้อมนั้น ให้ความสำคัญกับบริบทต่างๆ ที่ส่งผลกระทบต่อสวัสดิภาพของบุคคลเมื่อมีการให้บริการในทางอ้อม ผู้ให้บริการจะเข้าไปมีบทบาทหรือเข้าไปอยู่ในสถานการณ์ต่างๆ ที่จะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลง ที่จะทำให้สภาวะแวดล้อมมีความเหมาะสมต่อศักยภาพของบุคคลได้ ดังนั้นการให้บริการและโปรแกรมทางตรงมุ่งเน้นที่กลุ่มบุคคลที่เป็นเป้าหมายเฉพาะ ส่วนการเข้าไปมีบทบาททางอ้อมมุ่งเน้นที่สภาพแวดล้อม

ประการที่ 2 การให้บริการแก่ชุมชน (Community Services) จะให้ความช่วยเหลือสมาชิกเป็นจำนวนมาก ที่เป็นบุคคล ซึ่งยังไม่ได้รับการระบุว่าเป็นผู้ที่มีความบกพร่องเฉพาะด้านแต่ในทางตรงกันข้าม การให้บริการแก่ผู้รับคำปรึกษา (Client Services) นั้นมีความเข้มข้นมากกว่า โดยมุ่งเน้นไปที่ตัวบุคคลที่ได้รับการระบุว่าเป็นผู้ที่จำเป็นต้องได้รับการให้ความช่วยเหลือโดยตรง

จากองค์ประกอบของวิธีการในการให้บริการแสดงให้เห็นถึงปัจจัยสำคัญต่างๆ ของการให้ความช่วยเหลือที่มีความครอบคลุมที่มีส่วนเสริมซึ่งกันและกัน และพึ่งพิงซึ่งกันและกัน เมื่อพิจารณาแล้วพบว่าในบางบทบาทผู้ที่เป็นผู้ให้บริการในปัจจุบันได้ดำเนินการมาอย่างต่อเนื่อง แต่ยังมีขาดบางบทบาททำให้การป้องกัน การแก้ไขและการพัฒนายังไม่สามารถครอบคลุมการให้ความช่วยเหลือคนพิการ ดังนั้น แนวทางการให้บริการแก่ชุมชนจึงเป็นแนวทางที่สามารถให้ความช่วยเหลือคนพิการได้อย่างครอบคลุม โดยผู้ให้บริการที่จะนำแนวคิดนี้ไปใช้ในศูนย์บริการคนพิการนั้น จำเป็นที่จะต้องมีการบูรณาการกับการองค์ประกอบต่างๆ เหล่านี้ด้วยวิธีการต่างๆ ที่จะส่งเสริมพัฒนาการที่มีความสมบูรณ์ของผู้รับบริการให้มีความสมบูรณ์ขึ้นได้

ดังนั้นแนวคิดการให้บริการที่นำมาใช้ในการศูนย์บริการคนพิการทั่วไป พระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการฯ เป็นการทำให้คนพิการเห็นคุณค่าในตนเอง และเสริมสร้างพลังอำนาจในตนเองให้กับคนพิการ ซึ่งเป็นผู้ที่มีความสำคัญในการให้ความช่วยเหลือ ส่งเสริม สนับสนุนคนพิการที่ประสบปัญหาได้อย่างเข้าใจโดยในแนวทางการให้บริการ คือ 1) การให้บริการชุมชนทางตรงเป็นการให้ข้อมูลเพื่อให้คนพิการได้มีความรู้ไปใช้ในการดำเนินชีวิต 2) การให้บริการผู้รับบริการทางตรงเป็นการยื่นมือให้ความช่วยเหลือต่อคนพิการที่ประสบปัญหา 3) การให้บริการชุมชนทางอ้อม เป็นการเข้าไปมีส่วนร่วมเพื่อกำหนดนโยบายสาธารณะในชุมชน และ 4) การให้บริการผู้รับบริการทางอ้อม การเป็นที่ปรึกษา เพื่อสนับสนุนให้คนพิการยืนยันทิทธิตามพระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการฯ ซึ่งแนวคิดการให้บริการในศูนย์บริการคนพิการ เป็นรูปแบบหนึ่งที่สามารถเป็นกรอบของการปฏิบัติงานภายใต้แนวคิดของการเสริมพลังอำนาจ ซึ่งสามารถนำไปใช้ได้ทั้งคนพิการที่เป็นผู้ให้บริการคนพิการและบุคคลทั่วไปที่ทำงานเกี่ยวข้องกับคนพิการ เป็นต้น

ผลจากการสังเคราะห์แนวคิดที่เกี่ยวข้อง

จากการศึกษาแนวความคิดต่างๆ ที่สนับสนุนในการวิเคราะห์ปัจจัยในการเข้าถึงบริการของคนพิการและผู้ดูแลคนพิการในศูนย์บริการคนพิการทั่วไป พบว่า การจัดตั้งศูนย์บริการคนพิการทั่วไป ตามที่บัญญัติในมาตรา 20/3 และ 20/4 แห่งพระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการ พ.ศ.2550 และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ.2556 นั้นสามารถนำแนวคิดต่างๆ ดังกล่าวมาวิเคราะห์ถึงปัจจัยในการเข้าถึงบริการของคนพิการและผู้ดูแลคนพิการในศูนย์บริการคนพิการทั่วไปได้ กล่าวคือ

กฎหมายหรือพระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการ พ.ศ.2550 และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ.2556 มีความสำคัญเสมือนหัวใจหลักในการผลักดันการดำเนินงาน การจัดการและสวัสดิการสำหรับคนพิการ อันจะนำไปสู่การขับเคลื่อนนโยบายระดับชาติ และแผนยุทธศาสตร์ของกรมส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการ กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ โดยมีจุดมุ่งหมายไปสู่การส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนพิการ อย่างมีประสิทธิภาพและยั่งยืน โดยขอสรุปใน 2 ประเด็น คือ ประเด็นที่แรก กฎหมายฉบับนี้ได้กำหนดให้มีกลไกในการขับเคลื่อนระดับประเทศและระดับจังหวัด โดยการกำหนดให้มีการแต่งตั้งคณะกรรมการส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการแห่งชาติ โดยมีนายกรัฐมนตรีเป็นประธาน ส่วนกลไกในระดับจังหวัด กำหนดให้มีการแต่งตั้งคณะกรรมการส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการประจำจังหวัด โดยมีผู้ว่าราชการจังหวัดเป็นประธานซึ่งเป็นกลไกสำคัญในการขับเคลื่อนงานด้านการส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการ นอกเหนือจากนั้น กลไกที่เพิ่มขึ้นภายหลังมีการประกาศใช้พระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการ ฉบับที่ 2 พ.ศ.2556 ในมาตรา 20/3 ได้กำหนดให้มีการจัดตั้งศูนย์บริการคนพิการทั่วไป ในราชการส่วนท้องถิ่นหรือหน่วยงานภาครัฐ และองค์กรด้านคนพิการที่ผ่านการรับรองมาตรฐานตามมาตรา 6(10) เป็นเสมือนผู้แทนของศูนย์บริการคนพิการระดับจังหวัด ให้จัดการแก่คนพิการประจำพื้นที่ที่มีการประกาศแต่งตั้ง สามารถดำเนินการร้องขอการจัดการบริการต่างๆ ตามสิทธิของคนพิการตามมาตรา 20 แห่งพระราชบัญญัตินี้ ซึ่งจักทำให้คนพิการสามารถเข้าถึงบริการได้อย่างรวดเร็ว ซึ่งหากย้อนกลับไปศึกษาสถานการณ์ด้านคนพิการของประเทศที่ผ่านมาจะพบว่า คนพิการส่วนใหญ่ถึงร้อยละ 70 มีที่พักอาศัยอยู่ในเขตชนบทมีความห่างไกลจากหน่วยงานภาครัฐหรือหน่วยงานที่ให้บริการแก่

คนพิการ และอยู่ในพื้นที่ที่ไม่มีการจัดสิ่งอำนวยความสะดวกสำหรับคนพิการ หรือมีสภาพความพิการไม่เอื้ออำนวยต่อการติดต่อกับบริการต่างๆ ของภาครัฐ รวมไปถึงมีความยากลำบากในการใช้ชีวิตและการออกสู่สังคม รากเหง้าของปัญหาที่กระทบต่อคุณภาพชีวิตของคนพิการ จึงทำให้เป็นจุดเริ่มต้นของแนวคิดในการจัดบริการสำหรับคนพิการในลักษณะ “บริการเบ็ดเสร็จ” หรือ “One Stop Service” และผลักดันให้มีการแก้ไขเพิ่มเติมกฎหมายและระเบียบในการจัดตั้งศูนย์บริการคนพิการ หรือ “Disability service center (DSC)” เพื่อให้เป็นกลไกในระดับจังหวัดและกลไกในระดับพื้นที่การปกครองส่วนท้องถิ่น หรือการดูแลคนพิการขององค์กรด้านคนพิการที่ผ่านมาตรฐานในการจัดบริการสำหรับคนพิการในพื้นที่รับผิดชอบ ให้เกิดการบริการแบบ “ใกล้ตัว ใกล้ใจ” นอกจากนั้นแล้ว กรมส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการ (พก.) ได้กำหนดอัตรารายการค่าใช้จ่ายที่กองทุนส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการ ให้การสนับสนุนการดำเนินงานของศูนย์บริการคนพิการทั่วไป ที่จัดตั้งโดยองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และหน่วยงานภาครัฐจึงสามารถดำเนินการจัดบริการได้อย่างครอบคลุมความต้องการของคนพิการในพื้นที่ ส่วนประเด็นที่สองเนื่องจากกฎหมายฉบับดังกล่าวได้กำหนดสิทธิคนพิการไว้อย่างชัดเจน ซึ่งคนพิการจะได้รับการคุ้มครองสิทธิทุกคนโดยไม่มีการเลือกปฏิบัติต่อคนพิการ คนพิการจึงเข้าถึงสิทธิและสิ่งอำนวยความสะดวกอันเป็นสาธารณะได้ตลอดจนสวัสดิการและความช่วยเหลืออื่นจากรัฐ จึงเป็นข้อกฎหมายที่บัญญัติไว้โดยจำเป็นต้องปฏิบัติตามกฎหมาย ยกตัวอย่างเช่น “กฎหมายการจ้างงานคนพิการ” ซึ่งนั้นก็หมายถึง ความในกฎหมายมาตรา 33 แห่งพระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการ พ.ศ.2550 แม้ว่าปัจจุบันคนพิการจะสามารถเป็นแรงงานในสถานประกอบการที่เข้าข่ายต้องจ้างงานคนพิการ ตามมาตรา 33 (อัตราลูกจ้าง 100: จ้างงานคนพิการ 1 คน) ก็ยังคงพบว่า ในปี 2558 มีคนพิการที่ได้เข้าทำงานในสถานประกอบการ จำนวน 28,358 คน แต่กฎหมายได้ให้ทางเลือกกับสถานประกอบการให้สามารถส่งเงินสมทบเข้ากองทุนส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการ แทนการจ้างงานได้ ตามความในมาตรา 34 และสามารถจัดสัมปทาน ในมาตรา 35 ได้ แม้กระนั้นก็ตามก็มีการสะท้อนถึงปัญหาที่คนพิการไม่สามารถเข้าทำงานในสถานประกอบการที่เข้าข่ายการจ้างงานคนพิการ มาตรา 33 ได้พบว่าปัญหาส่วนใหญ่เกิดจากระดับการศึกษาหรือวุฒิการศึกษานั้น การกำหนดเป็นข้อปฏิบัติที่จกต้องกระทำตามกฎหมาย จึงทำให้เป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อการได้เข้ารับสิทธิของคนพิการเพิ่มมากขึ้น และเมื่อมีการจัดบริการคนพิการตามกฎหมายอยู่ในศูนย์บริการคนพิการทั่วไป ก็จักทำให้คนพิการและผู้ดูแลคนพิการสามารถเข้าถึงบริการและใช้บริการที่ศูนย์บริการคนพิการทั่วไป ได้อย่างรวดเร็วมากขึ้น

ซึ่งในการที่คนพิการหรือผู้ดูแลคนพิการจะเข้าถึงบริการของศูนย์บริการคนพิการทั่วไปในแต่พื้นที่ที่มีการจัดให้บริการนั้น อาจจะกล่าวได้ว่านอกเหนือจากคณะกรรมการศูนย์ฯ จะต้องมีการทบทวนในการขับเคลื่อนและกำหนดพิจารณาในการจัดบริการที่ตรงและสอดคล้องกับสภาพปัญหาและความต้องการของคนพิการในพื้นที่แล้ว ผู้ปฏิบัติงานด้านการให้บริการจะต้องมีความจำเป็นที่จะต้องมีความรู้ในการพิทักษ์สิทธิ และมีจิตใจการมุ่งให้บริการร่วมด้วย ดังนั้นบุคลากรในศูนย์บริการคนพิการทั่วไป ที่ในบทความนี้กล่าวถึงคือศูนย์บริการฯ ที่จัดตั้งโดยส่วนราชการท้องถิ่น จะต้องมีความชัดเจนในประเด็นดังนี้-

1) การบริหารศูนย์บริการคนพิการทั่วไป โดยอาศัยตามอำนาจมาตรา 20/3 และ 20/4 แห่งพระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการ (ฉบับที่ 2) พ.ศ.2556 ที่ได้กำหนดโครงสร้าง และอำนาจหน้าที่ของคณะกรรมการศูนย์ฯ ข้อบังคับหรือระเบียบของศูนย์ฯ รวมทั้งการดำเนินการขอรับงบประมาณสนับสนุนการบริหารศูนย์ฯ และการจัดบริการให้กับคนพิการในพื้นที่รับผิดชอบ ให้เป็นไปตามอัตรารายการค่าใช้จ่ายที่กองทุนให้การสนับสนุนแผนงานหรือโครงการเกี่ยวกับการส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการ หมายรวมถึงการเบิกจ่ายงบประมาณให้เป็นไปตามระเบียบ

2) การจัดบริการแก่คนพิการภายในศูนย์บริการคนพิการทั่วไป สืบเนื่องกันจากอำนาจหน้าที่ในมาตรา 20/4 ซึ่งได้กำหนดอำนาจหน้าที่ของศูนย์บริการคนพิการทั่วไป และตามข้อบังคับหรือระเบียบที่ศูนย์บริการคนพิการทั่วไปแต่ละแห่งได้กำหนดไว้ในการจัดสิทธิ สวัสดิการและงานบริการไว้ จึงต้องมีความชัดเจนในการให้บริการโดยมีเป้าหมายในการเข้าถึงสิทธิ สวัสดิการต่างๆ ของคนพิการ ในขณะที่การจัดบริการที่มีประสิทธิภาพ เป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่จะส่งเสริมให้คนพิการเข้ามาใช้บริการภายในศูนย์บริการคนพิการทั่วไป โดยบทความของ จิราลักษณ์ จงสถิตมัน (ม.ป.ป., อ้างถึงใน อภิญา ทันวัน, 2557, น. 18) ได้ให้มุมมองว่าการที่ประชาชนซึ่งมีความเดือดร้อน ได้รับจากองค์กรที่ให้บริการสังคมในลักษณะที่เหมาะสม สอดคล้องกับสภาพปัญหาหรือความจำเป็นของตนเอง โดยที่องค์กรเหล่านี้จะต้องอำนวยความสะดวกด้วยประการต่างๆ เพื่อแก้ไขปัญหของประชาชน หรือตอบสนองต่อความจำเป็นของประชาชนโดยปราศจากการเลือกปฏิบัติส่วนบุคคลขององค์กรก็มีหน้าที่ที่ดีและให้การต้อนรับประชาชนที่มาใช้บริการอันดีรวมทั้งมีการจัดสถานที่อำนวยความสะดวกและจัดหาทรัพยากรเพื่อให้พร้อมที่จะให้บริการประชาชนด้วยซึ่งข้อความ

ดังกล่าวก็สอดคล้องกับแนวคิดในการจัดบริการให้กับคนพิการในศูนย์บริการคนพิการทั่วไป เช่นกัน เพื่อให้คนพิการได้รับสิทธิสวัสดิการอย่างถ้วนหน้าตามมาตรา 20 ของกฎหมาย

ด้วยเจตนารมณ์ของกฎหมาย ที่มุ่งเน้นการเข้าถึงบริการของคนพิการและต้องการผลักดันให้คนพิการออกสู่สังคมโดยมีสถานะแวดล้อมที่เอื้อต่อสภาพความพิการทุกประเภท จึงทำให้มีการคิดรูปแบบในการให้บริการต่างๆ ตามสิทธิที่คนพิการพึงได้รับ ใน 4 ลักษณะ ได้แก่ 1) การให้บริการชุมชนทางตรง (Direct Community Services) 2) การให้บริการผู้รับบริการทางตรง (Direct Client Services) 3) การให้บริการชุมชนทางอ้อม (Indirect Community Services) และ 4) การให้บริการผู้รับบริการทางอ้อม (Indirect Client Services) เป็นต้น

สรุป

ผู้เขียนเห็นว่า การเข้าถึงบริการของคนพิการและผู้ดูแลคนพิการในศูนย์บริการคนพิการทั่วไปนั้น จำเป็นต้องมีกฎหมายและระเบียบ ข้อบังคับต่างๆ เพื่อใช้เป็นแผนในการดำเนินงานให้เกิดการปฏิบัติ อันจะนำไปสู่การส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการ โดยบทความนี้ได้รวบรวมแนวคิดต่างๆ ที่จะสนับสนุนในการศึกษาปัจจัยในการเข้าถึงบริการของคนพิการและผู้ดูแลคนพิการในการเข้าใช้บริการในศูนย์บริการคนพิการทั่วไป อันจะนำไปสู่การสะท้อนประเด็นของการรับรู้ด้านสิทธิและงานบริการในศูนย์บริการคนพิการทั่วไป รวมทั้งปัจจัยและเงื่อนไขที่มีผลต่อการเข้าถึงงานบริการของคนพิการ เพื่อส่งผลต่อการศึกษาและพัฒนางานบริการของศูนย์บริการคนพิการทั่วไปให้มีประสิทธิภาพในอนาคตต่อไป

รายการอ้างอิง

กรมส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการ. (2559). รายงานข้อมูลสถานการณ์ด้านคนพิการในประเทศไทย. สืบค้นจาก www.dep.go.th

กรมส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการ, กองยุทธศาสตร์และแผนงาน. (2559). คู่มือมาตรฐานการพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการ โครงการเสริมพลังคนพิการสร้างโอกาสและความเท่าเทียมในสังคม. กรุงเทพฯ: กรมส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการ.

กองส่งเสริมสิทธิและสวัสดิการ. (2559). การขับเคลื่อนการดำเนินงานศูนย์บริการคนพิการทั่วไป. กรุงเทพฯ: สำนักงานส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการแห่งชาติ.

ศศิพัฒน์ ยอดเพชร. (2551). ระเบียบวิธีวิจัยทางสวัสดิการสังคมและสังคมสงเคราะห์. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์เทพปัญญาณิสย์.

ศูนย์บริการคนพิการจังหวัดกำแพงเพชร. (2558). รายงานข้อมูลสถานการณ์ด้านคนพิการจังหวัดกำแพงเพชร. กำแพงเพชร: สำนักงานพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์จังหวัดกำแพงเพชร.

สำนักงานส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการแห่งชาติ. (2552). พระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการ พ.ศ. 2550 และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2556. กรุงเทพฯ: สำนักงานส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการแห่งชาติ.

สำนักงานส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการแห่งชาติ. (2556). การติดตามการเข้าถึงสิทธิของคนพิการและการพัฒนารูปแบบระบบสวัสดิการที่ส่งเสริมการเข้าถึงสิทธิของคนพิการ. กรุงเทพฯ: สำนักงานส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการแห่งชาติ.

สำนักงานส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการแห่งชาติ. (2557). คู่มือแนวทางการจัดตั้งและการดำเนินงานของศูนย์บริการคนพิการ. เอกสารประกอบการอบรม.

สิทธิในการเข้ารับบริการของผู้ป่วยซึ่งเป็นผู้ต้องขังที่มารับบริการในโรงพยาบาลตำรวจ

The Right to Receive Services, the Prisoners of the Patients who Received Services in Hospital

เอมนิการณ์ อัครศิริพันธ์*

Amnikhan Akkarasiraphan

บทคัดย่อ

การศึกษาเรื่อง"สิทธิในการเข้ารับบริการของผู้ป่วยซึ่งเป็นผู้ต้องขังที่มารับบริการในโรงพยาบาลตำรวจ"การวิจัยครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์การวิจัย 1) เพื่อศึกษาปัญหาและอุปสรรคของทีมสหวิชาชีพในการให้การพยาบาลผู้ป่วยซึ่งเป็นผู้ต้องขัง และ 2) เพื่อเสนอแนวทางแก้ไขปัญหาและอุปสรรคของทีมสหวิชาชีพในการให้การพยาบาลผู้ป่วยซึ่งเป็นผู้ต้องขังโดยผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญ "(Key Informant)" คือ ทีมสหวิชาชีพที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ แพทย์ พยาบาล นักกายภาพบำบัด เจ้าหน้าที่ตำรวจ และนักสังคมสงเคราะห์

การศึกษานี้เป็นการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยใช้วิธีการสัมภาษณ์แบบเชิงลึก (In Depth Interview) ซึ่งเป็นเทคนิคในการเก็บข้อมูลและได้ค้นคว้าและรวบรวมข้อมูลจากเอกสารที่เกี่ยวข้อง เช่น หนังสือ บทความ ตำราทางวิชาการ วิทยานิพนธ์, สารนิพนธ์และผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ผลการวิจัย พบว่า

1. สิทธิการรับบริการสิทธิผู้ต้องขังที่ผู้ป่วยซึ่งเป็นผู้ต้องขังที่มารับบริการในโรงพยาบาลตำรวจ พบว่า ผู้ต้องขังที่ผู้ป่วยมีสิทธิที่จะได้รับการรักษาพยาบาลโดยไม่เสียค่าใช้จ่าย โดยเรือนจำทุกแห่งมีสถานพยาบาล และเจ้าหน้าที่พยาบาลคอยให้การบำบัดรักษาโรคให้กับผู้ต้องขังตามสมควร แต่ถ้าผู้ป่วยเกินขีดความสามารถของสถานพยาบาล ก็จะมีการพิจารณาส่งตัวออกมารับการรักษาที่โรงพยาบาลภายนอก เช่น โรงพยาบาลตำรวจ เป็นต้น

2. ปัญหาและอุปสรรคของบุคลากรที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการดูแลผู้ป่วยซึ่งเป็นผู้ต้องขังที่มารับบริการในโรงพยาบาลตำรวจ เรียงปัญหาและอุปสรรคจากมากไปหาน้อย ได้แก่ ด้านการประสานงานภายในและภายนอกองค์กร ด้านบุคลากรด้านงบประมาณ ด้านอุปกรณ์และเครื่องมือทางการแพทย์ และด้านเวชภัณฑ์ยาต่างๆ และระเบียบการปฏิบัติต่างๆ

คำสำคัญ: สิทธิผู้ป่วย, สิทธิผู้ต้องขังที่เข้ารับบริการในโรงพยาบาลตำรวจ

ABSTRACT

The study of the Privilege of Using Services of the Patient as a Prisoner Using Services in the Police Hospital purposes 1) to study the problems of a multidisciplinary team to provide nursing care to patients and inmates 2) to solve the problems of a multidisciplinary team of nurses to patients who are inmates. The key informant is a multi-disciplinary team concerned that consists of a doctor, a nurse, a physiotherapist, a police officer and an almoner.

The researcher used the qualitative research method with the in-depth interview that was the instrument for collecting the data, researched and collected the data from documents concerned such as a book, an article, an academic book, a thesis, an individual study and other studies concerned.

* นักศึกษาปริญญาโทสาขากาการบริหารงานยุติธรรม คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

The findings revealed that

1) the privilege of using services of the patient as a prisoner using services in the police hospital showed that a prisoner who was a patient was qualified to be treated without any expenses. In all prisons, there were an infirmary and a nursing who was in charge of medication for a prisoner as proper, but if he/she was seriously ill and the nurse could not provide him/her any treatments, he/she would be considered to take to an external hospital such as a police hospital.

2) The personnel's problem and obstacle concerning the care of the patient as a prisoner using services in the police hospital included 5 aspects below: Sort by descending barriers, including the coordination of internal and external personnel, budget, equipment and medical equipment. And pharmaceutical drugs Policies and practices

Keywords: the prisoners of the patients who received services in hospital, the right of patients

บทนำ

จากการตรวจสอบรายงานด้านสิทธิมนุษยชนประจำปี 2544 (County Report on Human Rights Practice for 2001) จัดทำโดยกระทรวงการต่างประเทศของสหรัฐอเมริกา สามารถใช้เป็นดัชนีชี้วัดอย่างหนึ่งถึงภาวะการณด้านสิทธิมนุษยชนของประเทศไทยได้เป็นอย่างดี เนื่องเพราะรายงานฉบับดังกล่าว ได้สรุปปัญหาของเรือนจำภายในประเทศไทยได้ตามความเป็นจริง โดยรายงานดังกล่าว ระบุว่า เรือนจำของไทยนั้นส่วนใหญ่มีสภาพแออัด ส่งผลให้เป็นภัยคุกคามต่อชีวิตและสุขภาพของผู้ต้องขัง เนื่องจากสภาพของเรือนจำนั้น มีความแออัดอย่างมากมากขึ้น โดยเฉพาะของสภาพที่นอนและบริการรักษาพยาบาลขั้นพื้นฐาน ยังเป็นปัญหาที่น่าวิตกกังวล ซึ่งมีความจำเป็นอย่างเร่งด่วนที่ทางการจะต้องให้การดูแลและเร่งพัฒนาให้มีความสนใจอย่างจริงจัง และสม่ำเสมอเนื่องเพราะบริการด้วยการแพทย์ในเรือนจำไม่เพียงพอไม่สอดคล้องกับสิทธิมนุษยชน ทั้งนี้ตามที่ กรมราชทัณฑ์ เผย ตรวจสอบสุขภาพแก่ผู้ต้องขังในเรือนจำ ปี 2557 พบว่า มีผู้ต้องขังในเรือนจำป่วยโรคติดต่อและเรื้อรัง ทั้งสิ้น 1,407 ราย คิดเป็นอัตราป่วย 611/100,000 ประชากร ซึ่งมากกว่าประชาชนทั่วไปถึง 6 เท่า (กรมราชทัณฑ์ กระทรวงยุติธรรม, 2558) ดังนั้นการแก้ไขปัญหาสิทธิมนุษยชนขั้นพื้นฐาน โดยเฉพาะการรักษาพยาบาลผู้ต้องขังนั้น จะต้องได้รับความร่วมมือจากผู้เกี่ยวข้องหลายฝ่าย อีกทั้งยังจะต้องมีกำลังใจและใช้ความอดทนต่อการปฏิบัติหน้าที่เพื่อบำบัดรักษา เพราะการบำบัดรักษาผู้ต้องขังเป็นงานที่ต้องใช้ความอดทนและระยะเวลา เนื่องจากบางรายให้เวลาในการบำบัดรักษาเป็นระยะเวลานาน และต้องดำเนินการตามขั้นตอนปฏิบัติของกรมราชทัณฑ์ที่มีหลายขั้นตอน อาจกล่าวได้ว่า ขั้นตอนการรักษาพยาบาลของผู้ต้องขังจำเป็นอาศัยบุคลากรที่มีความรู้ ความเชี่ยวชาญในสาขาวิชาชีพทางการแพทย์ต่างๆ ที่เกี่ยวข้องจำนวนมาก ที่จำเป็นต้องมาปฏิบัติงานร่วมกัน เพื่อให้การบำบัดรักษานั้นเป็นไปในทิศทางเดียวกัน และสอดคล้องกับความต้องการของผู้ต้องขังและสิทธิมนุษยชนขั้นพื้นฐาน ไม่ได้ นักกายภาพบำบัด นักจิตวิทยา แพทย์ พยาบาล ทันตแพทย์ ตลอดจนเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้อง เช่น เจ้าหน้าที่กรมราชทัณฑ์ เจ้าหน้าที่สังคมสงเคราะห์ เป็นต้น ซึ่งบุคลากรเหล่านี้ จะมีบทบาทหน้าที่แตกต่างกัน แต่มีความรับผิดชอบต่อการบำบัดรักษาผู้ต้องขังร่วมกัน เช่น เจ้าหน้าที่ราชทัณฑ์ที่ต้องตรวจตราและทำการปฏิบัติต่อผู้ต้องขัง ตามคำแนะนำของแพทย์ ตลอดจนการให้บริการด้านอื่นๆ ที่เป็นการอำนวยความสะดวกให้แก่ผู้ป่วยที่เป็นผู้ต้องขังตามแพทย์ที่เป็นผู้ให้คำวินิจฉัย ตรวจรักษาและบำบัดรักษาสุขภาพผู้ป่วย เป็นต้น (ปาณิดา กัณสุทธิ์, 2557)

ดังนั้นอาจกล่าวได้ว่า บุคลากรดังกล่าวข้างต้นนั้น มีความจำเป็นที่จะต้องทำงานเชิงสหวิชาชีพร่วมกัน และมีปฏิสัมพันธ์ที่ดีต่อกันในการทำงาน เพื่อลดปัญหาที่จะเกิดขึ้นจากการปฏิบัติงานร่วมกัน และบรรลุความสำเร็จต่อการบำบัดรักษาพยาบาลให้กับผู้ป่วยที่เป็นผู้ต้องขัง ดังนั้น การบำบัดรักษาพยาบาลนั้นจึงจำเป็นต้องอาศัยความร่วมมือของนักวิชาชีพหลายฝ่าย ซึ่งต้องกระทำการอย่างต่อเนื่องและเหมาะสมกับสภาพของผู้ป่วยที่เป็นผู้ต้องขังที่แตกต่างกันไปในแต่ละบุคคล ลักษณะของกระบวนการบำบัดรักษา

ผู้ป่วยที่เป็นผู้ต้องขัง คือ ต้องการความร่วมมือและประสานงานของนักวิชาชีพ ซึ่งการบำบัดและฟื้นฟูสุขภาพผู้ป่วยที่เป็นผู้ต้องขังโดยนักวิชาชีพและผู้ที่เกี่ยวข้องต่างๆ ดังกล่าว จะช่วยให้ผู้ป่วยที่เป็นผู้ต้องขังได้รับการพยาบาลอย่างเหมาะสมครบถ้วนทุกด้านตามหลักสิทธิมนุษยชนขั้นพื้นฐาน และยังเป็นการสนับสนุนให้ผู้ป่วยที่เป็นผู้ต้องขังได้รับการพยาบาลอย่างเต็มที่ เพื่อที่จะฟื้นฟูสุขภาพกลับมาเป็ندังเดิมได้โดยเร็ว (สภาการพยาบาล, 2559)

การปฏิบัติงานในลักษณะสหวิชาชีพเช่นนี้ ผู้ปฏิบัติงานจึงควรมีความรับผิดชอบร่วมกันในการทำงานทางวิชาชีพ ได้แก่ การยอมรับความคิดเห็นและความสามารถซึ่งกันและกัน ตลอดจนมีกระบวนการทำงานร่วมกันตั้งแต่ประเมินปัญหาของสุขภาพผู้ป่วย การวางแผนการทำงานและการบำบัดรักษาสุขภาพของผู้ป่วย การปฏิบัติงานที่คำนึงถึงประโยชน์สูงสุดของผู้ป่วย คือ เป้าหมายในการรักษาพยาบาลผู้ป่วยให้กลับมามีสุขภาพดีดังเดิม รวมทั้งการจัดการจัดการด้านการพยาบาลให้มีประสิทธิภาพมากที่สุด ดังนั้น ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะทำการศึกษาเกี่ยวกับ ปัญหาและอุปสรรคของทีมสหวิชาชีพในการให้การพยาบาลผู้ป่วยที่เป็นผู้ต้องขัง เพื่อเป็นการพัฒนาการทำงานการให้การพยาบาลผู้ป่วยที่เป็นผู้ต้องขังของทีมสหวิชาชีพเป็นไปในทิศทางเดียวกัน

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาปัญหาและอุปสรรคของทีมสหวิชาชีพในการให้การพยาบาลผู้ป่วยที่เป็นผู้ต้องขัง
2. เพื่อเสนอแนวทางแก้ไขปัญหาและอุปสรรคของทีมสหวิชาชีพในการให้การพยาบาลผู้ป่วยที่เป็นผู้ต้องขัง

แนวคิด ทฤษฎี และวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

สิทธิผู้ต้องขัง

จากการแบ่งการบริหารงานราชทัณฑ์ของไทยดังกล่าวข้างต้น ทุกหน่วยงานข้างต้นนั้นจะต้องให้การพยาบาลกับผู้ป่วยที่เป็นผู้ต้องขัง โดยยอมมีสิทธิขั้นพื้นฐาน 10 ประการ ดังนี้ (สภาการพยาบาล, 2559)

1. ผู้ป่วยทุกคนมีสิทธิพื้นฐานที่จะได้รับบริการด้านสุขภาพตามที่บัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญ
2. ผู้ป่วยมีสิทธิที่จะได้รับบริการจากผู้ประกอบวิชาชีพด้านสุขภาพโดยไม่เลือกปฏิบัติเนื่องจากมีความแตกต่างด้านฐานะ เชื้อชาติ ศาสนา สังคม ลัทธิ การเมือง เพศ อายุ และลักษณะความเจ็บป่วย
3. ผู้ป่วยที่ขอรับบริการด้านสุขภาพมีสิทธิที่จะได้รับทราบข้อมูลอย่างเพียงพอและเข้าใจชัดเจนจากผู้ ประกอบวิชาชีพด้านสุขภาพเพื่อให้ผู้ป่วยสามารถตัดสินใจในการยินยอมหรือไม่ยินยอมให้ผู้ประกอบวิชาชีพด้าน สุขภาพปฏิบัติต่อตนวันแต่เป็นการช่วยเหลือรีบด่วนหรือจำเป็น
4. ผู้ป่วยอยู่ในสภาวะที่เสี่ยงอันตรายถึงชีวิตมีสิทธิที่จะได้รับการช่วยเหลือรีบด่วนจากผู้ประกอบวิชาชีพโดย ทันทีตามความจำเป็นแก่กรณีโดยไม่คำนึงถึงว่าผู้ป่วยจะร้องขอความช่วยเหลือหรือไม่
5. ผู้ป่วยมีสิทธิจะได้รับทราบชื่อ สกุลและประเภทของผู้ประกอบวิชาชีพด้านสุขภาพที่เป็นผู้ให้บริการแก่ตน
6. ผู้ป่วยมีสิทธิจะขอความเห็นจากผู้ประกอบวิชาชีพด้านสุขภาพที่มีได้เป็นผู้ให้บริการแก่ตนและมีสิทธิใน การขอเปลี่ยนผู้ให้บริการและสถานบริการได้
7. ผู้ป่วยมีสิทธิจะได้รับการปกปิดข้อมูลเกี่ยวกับตนเองจากผู้ประกอบวิชาชีพด้านสุขภาพโดยเคร่งครัดวันแต่ จะได้รับความยินยอมจากผู้ป่วยหรือการปฏิบัติหน้าที่ตามกฎหมาย
8. ผู้ป่วยมีสิทธิจะได้ทราบข้อมูลอย่างครบถ้วนในการตัดสินใจเข้าร่วมหรือถอนตัวจากการเป็นผู้ถูกทดลองในการทำวิจัยของผู้ประกอบวิชาชีพด้านสุขภาพ
9. ผู้ป่วยมีสิทธิที่จะได้รับทราบข้อมูลเกี่ยวกับการรักษาพยาบาลเฉพาะตนที่ปรากฏในเวชระเบียนเมื่อ ร้องขอ ทั้งนี้ ข้อมูลดังกล่าวต้องไม่ละเมิดสิทธิส่วนบุคคลอื่น

10. บิดา มารดา หรือผู้แทนโดยชอบธรรม อาจใช้สิทธิแทนผู้ป่วยที่เป็นเด็กอายุไม่เกินสิบแปดปีบริบูรณ์ ผู้บกพร่องทางกายหรือจิต

การให้บริการรักษาพยาบาลโดยทั่วไป

งานการพยาบาลผู้ป่วยหรือผู้ใช้บริการสุขภาพที่มารับบริการทุกมิติ ให้การพยาบาลผู้ป่วย ผู้ใช้บริการที่ไม่ต้องรักษาตัวในโรงพยาบาลด้วยการคัดกรอง การปฐมพยาบาล การตรวจพิเศษ การให้คำปรึกษาและสุขภาพจิต งานตรวจสุขภาพ งานคลินิกพิเศษ งานโรคเรื้อรัง งานการส่งต่อและการบริการหน่วยปฐมพยาบาล เป็นบริการด่านแรกของโรงพยาบาล ต้องจัดบริการตลอด 24 ชั่วโมง เป็นงานที่ให้บริการแก่ผู้ป่วยและประชาชนที่มารับบริการตรวจโรคทั่วไป การจัดระบบบริการต้องเป็นไปอย่างเหมาะสม โดยยึดหลักการให้บริการที่สะดวก รวดเร็ว ถูกต้อง ผู้ป่วยปลอดภัยไม่เกิดภาวะแทรกซ้อน โดยใช้เกณฑ์มาตรฐานการให้บริการผู้ป่วย ได้แก่ 1) จัดระบบบริการอย่างรวดเร็ว ถูกต้อง เหมาะสมกับสภาพอาการ 2) คัดกรองผู้ป่วยตามอาการและอาการแสดงเพื่อการตรวจรักษาที่ถูกต้อง 3) จัดลำดับผู้ป่วยเข้าตรวจตามลำดับและระดับของความเจ็บป่วย 4) ให้การพยาบาลตามอาการของผู้ป่วยในกรณีอาการหนักหรือฉุกเฉิน 5) บริการให้คำปรึกษาแก่ผู้ป่วยและญาติภายหลังการตรวจรักษาทุกรายเกี่ยวกับการปฏิบัติตัว 6) รับ-ส่งต่อผู้ป่วยอย่างเหมาะสม และ 7) บันทึกข้อมูลและรายงานอย่างชัดเจนถูกต้องตามความเป็นจริงและใช้เป็นหลักฐานอ้างอิงได้

วิธีการและเครื่องมือในการศึกษา

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ มีผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญ "(Key Informant)" คือ ทีมสหวิชาชีพที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ แพทย์ พยาบาล นักกายภาพบำบัด เจ้าหน้าที่ตำรวจ และนักสังคมสงเคราะห์จำนวน 10 ราย โดยกำหนดเป็นการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยใช้วิธีการแบบสัมภาษณ์เชิงลึก (In Depth Interview) ประกอบด้วย ด้านการประสานงานภายในและภายนอกองค์กร ด้านบุคลากร ด้านงบประมาณ ด้านอุปกรณ์และเครื่องมือทางการแพทย์ และด้านเวชภัณฑ์ยาต่างๆ และระเบียบการปฏิบัติต่างๆ ซึ่งเป็นเทคนิคในการเก็บข้อมูลและได้ค้นคว้าและรวบรวมข้อมูลจากเอกสารที่เกี่ยวข้อง เช่น หนังสือ บทความ ตำราทางวิชาการ วิทยานิพนธ์, สารนิพนธ์และผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ผลการศึกษา

สิทธิการรับบริการสิทธิผู้ต้องขังที่เป็นผู้ป่วยซึ่งเป็นผู้ต้องขังที่มารับบริการในโรงพยาบาลตำรวจ

ขั้นตอนและกระบวนการทำงานในการให้บริการด้านสิทธิผู้ต้องขังที่เป็นผู้ป่วยซึ่งเป็นผู้ต้องขังที่มารับบริการในโรงพยาบาลตำรวจ ประกอบด้วย 6 ขั้นตอน ได้แก่ ขั้นตอนที่ 1 การรับผู้ป่วยที่เป็นผู้ต้องหาหรือนักโทษไว้ในห้องผู้ต้องหา ขั้นตอนที่ 2 เจ้าหน้าที่ตำรวจหรือเจ้าหน้าที่ราชทัณฑ์ผู้นำผู้ต้องหาหรือนักโทษมารักษาสืบขั้นตอนที่ 3 เมื่อผู้ป่วยมาถึงหอผู้ป่วย สมาชิกทีมการพยาบาลแนะนำให้ พนักงนเปล เจ้าหน้าที่ตำรวจหรือเจ้าหน้าที่ราชทัณฑ์นำผู้ป่วยไปยังสถานที่ๆ จัดเตรียมไว้ ขั้นตอนที่ 4 เจ้าหน้าที่ตำรวจหรือเจ้าหน้าที่ราชทัณฑ์ผู้นำผู้ต้องหาหรือนักโทษมารักษานำหนังสือ ฉบับที่ 2 เรื่องอายัดตัวผู้ต้องหาไปยังสถานีดารวจนครบาลปทุมวัน เพื่อลงบันทึกประจำวันว่ารับตัวผู้ต้องหาหรือนักโทษไว้ในความควบคุมดูแล ขั้นตอนที่ 5 สมาชิกทีมการพยาบาลตรวจสอบเอกสาร จากเวชระเบียนผู้ป่วยใน และรายละเอียดเกี่ยวกับผู้ป่วยจากหนังสือราชการฉบับที่ 1 เรื่องขอส่งตัวผู้ต้องหาหรือนักโทษมารับการรักษา และขั้นตอนที่ 6 พยาบาลหัวหน้าหอหรือพยาบาลหัวหน้าทีม แจ้งนักสังคมสงเคราะห์ประจำหอผู้ป่วยเพื่อดำเนินการตรวจติดตามสิทธิการรักษา

นอกจากนี้สำหรับหลักการทำงานของการทำงานในการให้บริการด้านสิทธิผู้ต้องขังที่เป็นผู้ป่วยซึ่งเป็นผู้ต้องขังที่มารับบริการในโรงพยาบาลตำรวจนั้น เริ่มจากการตรวจรักษา ณ ห้องตรวจโรคผู้ป่วยนอก หรือ ห้องฉุกเฉินและอุบัติเหตุ โดยยึดหลักการปฏิบัติดังต่อไปนี้

1. การส่งตัวผู้ป่วยคดี เพื่อขอรับการตรวจรักษา ณ โรงพยาบาลตำรวจนั้น เจ้าหน้าที่ตำรวจ ผู้นำส่งผู้ป่วยจะต้องมีหนังสือนำส่งของเจ้าพนักงานคือ พยาบาล ผู้มีอำนาจควบคุมและจัดทำบันทึกแจ้งอาการพร้อมรายละเอียดเกี่ยวกับตัวผู้ป่วยคดีถึงนายแพทย์ใหญ่ (สบ8) ด้วยทุกครั้ง

2. ในเวลาราชการ นายแพทย์ใหญ่ (สบ8) หรือผู้ที่ได้รับมอบหมายจะพิจารณาว่าโรคหรืออาการของผู้ป่วยคดีอยู่ในระบบ หรืออยู่ในความรับผิดชอบของกลุ่มงานใด จะมีหนังสือสั่งการไปยังหัวหน้ากลุ่มงานที่เกี่ยวข้อง เพื่อดำเนินการต่อไป

3. นอกเวลาราชการ แพทย์ผู้ปฏิบัติหน้าที่ห้องฉุกเฉินและอุบัติเหตุ จะเป็นผู้ให้การตรวจรักษา ในกรณีที่ต้องมีการตรวจพิเศษ หรือมีการปรึกษาแพทย์เฉพาะทางก็ให้ดำเนินการไปตามความเหมาะสมต่อไป

4. การตรวจ การวินิจฉัยโรค การให้การรักษา ตลอดจนการให้คำปรึกษาต่างๆ จะต้องมีบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษรในเวชระเบียน และหนังสือส่งตัวเพื่อเป็นหลักฐาน

5. กรณีไม่ได้รับตัวรักษาไว้ที่โรงพยาบาล ให้เจ้าหน้าที่ผู้นำส่งผู้ป่วยคดีลงนามรับตัวผู้ป่วยคดีเพื่อรับตัวกลับในหนังสือส่งตัวกรณีที่แพทย์เห็นควรรับตัวผู้ป่วยคดีไว้ในโรงพยาบาลตำรวจ ให้ปฏิบัติตามหลักการ ดังต่อไปนี้

1. ให้แพทย์ผู้ทำการตรวจรักษาก่อนที่กว่า ได้รับตัวผู้ป่วยคดีไว้รักษาพร้อมลงชื่อในเวชระเบียน และในหนังสือส่งตัว

2. ให้รับตัวผู้ป่วยคดีไว้ที่ห้องผู้ป่วยที่โรงพยาบาลตำรวจจัดไว้สำหรับผู้ต้องหา ต้องกัก ต้องขังหรือนักโทษ เว้นแต่นายแพทย์ใหญ่(สบ8) จะพิจารณาอนุญาตเป็นอย่างอื่น ทั้งนี้ เจ้าพนักงานผู้มีอำนาจควบคุมต้องจัดเจ้าหน้าที่ควบคุมผู้ป่วยคดีอย่างใกล้ชิดตลอดเวลา

3. ในการรับตัวผู้ป่วยคดีไว้ในโรงพยาบาลตำรวจเจ้าหน้าที่ผู้นำตัวบุคคลดังกล่าวข้างต้นมาจะต้องปฏิบัติ โดยจะต้องมีหนังสือบันทึกลงรายละเอียดที่เกี่ยวข้องกับผู้ป่วยคดี 2 ฉบับ หนึ่งฉบับถึงนายแพทย์ใหญ่ (สบ8) และอีกหนึ่งฉบับถึงผู้กำกับการสถานีตำรวจนครบาลปทุมวัน อีกทั้งจะต้องนำตัวผู้ป่วยคดีจากห้องตรวจโรคไปห้องผู้ป่วยคดีที่โรงพยาบาลตำรวจจัดไว้ โดยเจ้าหน้าที่ควบคุมโดยทำการควบคุมผู้ป่วยคดีนั้นไว้ หลังจากนั้น นำหนังสือฉบับที่มีถึงผู้กำกับการสถานีตำรวจนครบาลปทุมวัน ไปยังสถานีตำรวจนครบาลปทุมวันเพื่อลงบันทึกประจำวันไว้ว่าผู้ป่วยคดีอยู่ในความควบคุมของเจ้าหน้าที่ควบคุมแล้ว และนำหนังสือนั้นกลับมาให้เจ้าหน้าที่ควบคุม พร้อมมอบหนังสือฉบับที่มีถึงนายแพทย์ใหญ่ (สบ8) แก่พยาบาลประจำหอผู้ป่วย

4. ในกรณีแพทย์ผู้ทำการตรวจรักษาเห็นว่าผู้ป่วยคดีอยู่ในภาวะวิกฤตโดยไม่มีหนังสือส่งตัว หรือหนังสือถึงนายแพทย์ใหญ่ (สบ8) หรือผู้กำกับการสถานีตำรวจนครบาลปทุมวัน แล้วแต่กรณี ให้แพทย์ทำการตรวจรักษาไปก่อน โดยเจ้าหน้าที่ผู้นำตัวผู้ป่วยคดีจะต้องดำเนินการตาม ขั้นตอนต่อไป

5. สำหรับการรับตัวผู้ป่วยคดีซึ่งเป็นหญิง ให้รับไว้ที่หอผู้ป่วยตามประเภทและอาการของโรค โดยให้เป็นหน้าที่รับผิดชอบของเจ้าหน้าที่ควบคุม

นอกจากนี้ สำหรับหลักการให้การดูแลรักษาผู้ป่วยคดี ขณะเป็นผู้ป่วยคดีของโรงพยาบาลตำรวจ ให้ยึดหลักการปฏิบัติ ดังนี้

1. ผู้ป่วยคดีมาด้วยโรคในระบบใด หรือกลุ่มงานใด ให้หัวหน้ากลุ่มงานนั้นๆ รับผิดชอบในการดูแลรักษาผู้ป่วยคดีนั้น รวมทั้งการออกไปแสดงความเห็นของแพทย์ต่างๆ ด้วย

2. พยาบาลผู้ที่ได้รับมอบหมายจะต้องประสานงานกับแพทย์ที่เกี่ยวข้องให้การดูแลรักษาผู้ป่วยคดีเป็นไปด้วยความเรียบร้อย และให้ความสะดวกแก่เจ้าหน้าที่ตำรวจ หรือเจ้าหน้าที่ที่มาติดต่อดูแลตามสมควร

3. การให้การตรวจรักษาผู้ป่วยคดีของแพทย์และพยาบาลจะต้องมีบันทึกในเวชระเบียนผู้ป่วยคดีด้วยเสมอ

4. การให้การดูแลรักษาหรือสิทธิอื่นใดที่ผู้ป่วยคดีควรจะได้รับที่ไม่ขัดกับระเบียบนี้ ให้ปฏิบัติเช่นเดียวกับการดูแลรักษาผู้ป่วยในโดยทั่วไปของโรงพยาบาลตำรวจ แต่ให้อยู่ในความดูแลของเจ้าหน้าที่ควบคุม

นอกจากนี้ หากในขั้นตอนของการดำเนินการควบคุมผู้ป่วยคดี ให้ผู้เกี่ยวข้อง ยึดหลักการปฏิบัติงาน ดังนี้

1. การควบคุมผู้ป่วยคดี ที่ทางสถานีตำรวจต่าง ๆ สำนักงานตรวจคนเข้าเมืองหรือเรือนจำ กรมราชทัณฑ์ ส่งมาทำการรักษาตัวในโรงพยาบาลตำรวจ เป็นของเจ้าหน้าที่ควบคุม แพทย์ พยาบาล หรือเจ้าหน้าที่ของโรงพยาบาลตำรวจ ไม่มีอำนาจควบคุมผู้ป่วยคดี ทั้งนี้ การควบคุมให้เป็นไปตามกฎหมาย และประมวลระเบียบการตำรวจ เกี่ยวกับคดี เรื่องการปฏิบัติในการควบคุมผู้ต้องหาที่บาดเจ็บในโรงพยาบาล

2. ในกรณีที่จะนำผู้ป่วยคดีออกจากห้องผู้ป่วยคดีในโรงพยาบาลไปทำการรักษาหรือเพื่อการอื่นใด จะต้องได้รับคำสั่งจากแพทย์ผู้ทำการรักษาเป็นลายลักษณ์อักษร และจะต้องมีเจ้าหน้าที่ควบคุมตาม เป็นผู้ควบคุมอย่างใกล้ชิดเพื่อป้องกันมิให้ผู้ป่วยคดีหลบหนีหรือกระทำการอื่นใด

3. ในกรณีที่การควบคุมต้องใช้เครื่องพันธนาการ เมื่อแพทย์เห็นว่าจำเป็นต้องถอดเครื่องพันธนาการเพื่อสะดวกแก่การตรวจรักษา ให้เจ้าหน้าที่ควบคุมตาม เป็นผู้ถอดเครื่องพันธนาการ และเมื่อแพทย์ตรวจรักษาเสร็จแล้ว จึงใช้เครื่องพันธนาการตามเดิม ทั้งนี้ ให้เป็นความรับผิดชอบของเจ้าหน้าที่ควบคุมดังกล่าว

4. ในกรณีที่แพทย์หรือพยาบาลต้องเข้าไปให้การรักษาพยาบาลผู้ป่วยในห้องผู้ป่วยคดี ให้แจ้งเจ้าหน้าที่ควบคุม ทราบเพื่ออำนวยความสะดวก ทั้งนี้ ความรับผิดชอบในการเปิดหรือปิดประตูห้องผู้ป่วยคดี ให้เป็นของเจ้าหน้าที่ควบคุมดังกล่าว ห้ามมิให้แพทย์หรือพยาบาลเปิดประตูห้องผู้ป่วยคดีโดยพลการ

ขั้นตอนปฏิบัติสำหรับหลักการดำเนินการจำหน่ายผู้ป่วยคดี ให้ยึดหลักการปฏิบัติ ดังต่อไปนี้

1. เมื่อแพทย์ลงความเห็นให้ผู้ป่วยคดีกลับได้ ให้พยาบาลหอบผู้ป่วยนั้นๆ รายงานนายแพทย์ใหญ่(สบ8) เพื่อมีหนังสือแจ้งให้เจ้าพนักงานผู้มีอำนาจควบคุมรับตัวผู้ป่วยคดีกลับไป

2. เจ้าหน้าที่ที่ได้รับมอบหมายจากเจ้าพนักงานผู้มีอำนาจควบคุมที่มารับตัวกลับ จะต้องมีหนังสือแจ้งผู้กำกับสถานีตำรวจนครบาลปทุมวัน และนำไปลงประจำวัน เสร็จแล้วจึงนำหนังสือนั้น พร้อมสำเนารายงานประจำวันกลับมามอบให้เจ้าหน้าที่ควบคุม ณ ห้องผู้ป่วยคดีเพื่อให้เจ้าหน้าที่ที่ได้รับมอบหมายดังกล่าวควบคุมตัวกลับไป

อาจกล่าวได้ว่า สิทธิการรับบริการสิทธิผู้ต้องขังที่เป็นผู้ป่วยซึ่งเป็นผู้ต้องขังที่มารับบริการในโรงพยาบาลตำรวจนั้น ทางผู้ต้องขังที่เป็นผู้ป่วยมีสิทธิที่จะได้รับการรักษาพยาบาลโดยไม่เสียค่าใช้จ่าย โดยเรือนจำทุกแห่งมีสถานพยาบาล และเจ้าหน้าที่พยาบาลคอยให้การบำบัดรักษาโรคให้กับผู้ต้องขังตามสมควร แต่ถ้าผู้ป่วยเกินขีดความสามารถของสถานพยาบาล ก็จะมีการพิจารณาส่งตัวออกมารับการรักษาที่โรงพยาบาลภายนอก เช่น โรงพยาบาลตำรวจ เป็นต้น ทั้งนี้ เมื่อเปรียบเทียบกับ การให้บริการรักษาพยาบาลกับผู้ป่วยโดยทั่วไปแล้ว จะแตกต่างกัน โดยผู้ป่วยที่เป็นผู้ต้องขัง จำต้องมีการปฏิบัติตามที่รัดกุมมากกว่า

ปัญหาและอุปสรรคของบุคลากรที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการดูแลผู้ป่วยซึ่งเป็นผู้ต้องขังที่มารับบริการในโรงพยาบาลตำรวจ

จากการศึกษาปัญหาและอุปสรรคของบุคลากรที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการดูแลผู้ป่วยซึ่งเป็นผู้ต้องขังที่มารับบริการในโรงพยาบาลตำรวจพบว่า ประกอบด้วย 5 ด้าน ได้แก่ ด้านบุคลากร ด้านการประสานงานภายในและภายนอกองค์กร ด้านงบประมาณ ด้านอุปกรณ์และเครื่องมือทางการแพทย์ และด้านเวชภัณฑ์ยาต่างๆ และระเบียบการปฏิบัติต่างๆ ดังปรากฏรายละเอียดแบ่งจำแนกตามรายด้านของทีมสหวิชาชีพที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการดูแลผู้ป่วยซึ่งเป็นผู้ต้องขังที่มารับบริการในโรงพยาบาลตำรวจ ดังนี้

1. ด้านบุคลากร เป็นปัญหาและอุปสรรคของบุคลากรที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการดูแลผู้ป่วยซึ่งเป็นผู้ต้องขังที่มารับบริการในโรงพยาบาลตำรวจ ด้านบุคลากรที่เกี่ยวข้องกับการยอมรับฟังคำแนะนำในการรักษาพยาบาลผู้ป่วยที่เป็นผู้ต้องขัง การปฏิบัติงานที่เป็นอิสระ มีปริมาณของงานและจำนวนผู้ป่วยที่เป็นผู้ต้องขังที่เพียงพอต่อการปฏิบัติงานอย่างมีประสิทธิภาพ โดยขณะปฏิบัติหน้าที่หลัก สามารถปฏิบัติงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ ไม่ประสบกับปัญหาและอุปสรรคเกี่ยวกับการปฏิบัติหน้าที่ ซึ่งผู้ให้ข้อมูลสำคัญแต่ละกลุ่ม ได้ให้รายละเอียด ดังนี้

1.1 กลุ่มแพทย์ พยาบาล และนักกายภาพบำบัด พบว่า

1) กลุ่มแพทย์ประสบกับปัญหาและอุปสรรคของบุคลากรที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการดูแลผู้ป่วยซึ่งเป็นผู้ต้องขังที่มาใช้บริการในโรงพยาบาลตำรวจด้านบุคลากร (1) ปัญหาและอุปสรรคจากการติดขัดด้านนโยบายของทางโรงพยาบาล (2) ปัญหาและอุปสรรคจากปริมาณงานและจำนวนผู้ป่วยที่เป็นผู้ต้องขัง กับผู้ให้การรักษาพยาบาล (3) ปัญหาและอุปสรรคจากแพทย์ที่ไม่รู้ว่าผู้ป่วยที่เป็นผู้ต้องขังเขามีสิทธิอะไรบ้าง (4) แพทย์ที่มีประสบการณ์ไม่สูงจะประสบกับปัญหาการให้บริการทางด้านแพทย์ เพราะแพทย์ที่มีประสบการณ์ไม่สูงจะมีเวรประจำ โดยการเข้าเวรบางครั้งเป็นเวรดึกแล้ว ยังต้องมาตรวจหอดต่อในตอนเช้า หรือบ้างที่ต้องเข้าห้องผ่าตัด ทำให้มีกรณีแพทย์ที่มีประสบการณ์ไม่สูงเหล่านี้ประสบกับปัญหาการพักผ่อนไม่เพียงพอ จนสั่งการผ่าตัดพลาดบ่อยครั้ง (5) ปริมาณงานและจำนวนผู้ป่วยที่เป็นผู้ต้องขัง กับผู้ให้การรักษาพยาบาลนั้นไม่เพียงพอ

2) กลุ่มพยาบาล (1) ปัญหาและอุปสรรคจากช่วงที่ตำรวจเปลี่ยนเวร แล้วพยาบาลเข้าไปทำการพยาบาลได้ไม่สะดวก เพราะผู้ต้องขังจะถูกถือคอกุญแจ ซึ่งช่วงนั้นเป็นเวลาฉิวเวลาทำการพยาบาล (2) ปัญหาและอุปสรรคจากการทำการพยาบาลผู้ต้องขังที่ป่วยมาด้วยโรคอื่น เพราะห้องผู้ต้องขังเป็นแผนกออโรโรติกัล จะรับผู้ต้องขังที่ป่วยด้วยออโรโรติกัลเป็นส่วนใหญ่ พอมีผู้ต้องขังที่ป่วยจากโรคอื่น เช่น ของอายุรกรรม หรือศัลยกรรม (3) ปัญหาและอุปสรรคจากคำสั่งแพทย์ที่บางครั้งเจ้าหน้าที่พยาบาลยังไม่ค่อยคุ้น แต่ก็ไม่เคยประสบเหตุการณ์ที่ร้ายแรงแต่อย่างใด

3) กลุ่มนักกายภาพบำบัด (1) ปัญหาและอุปสรรคจากไม่มีอิสระในการปฏิบัติงาน เพราะอาจมีการจำกัดการทำงานในด้านของสถานที่ และจำกัดด้วยพันนาการของตัวผู้ป่วย (2) ปัญหาและอุปสรรคจากปริมาณงานและจำนวนผู้ป่วยที่เป็นผู้ต้องขัง กับผู้ให้การรักษาพยาบาลแล้ว ก็มีจำนวนเพียงพอสำหรับบางกรณี และในบางกรณีก็ไม่เพียงพอ เนื่องจากส่วนมาก ผู้ต้องขังเป็นผู้ชายซึ่งบางครั้งต้องใช้นักกายภาพมากกว่า 1 คน

1.2 กลุ่มเจ้าหน้าที่ตำรวจ พบว่า (1) ปัญหาด้านการสื่อสารระหว่างเจ้าหน้าที่ตำรวจกับพยาบาลประจำหอผู้ป่วย เพราะบางครั้งก็มีความคิดเห็นไม่สอดคล้องกันนัก อาทิเช่น พยาบาลเป็นห่วงความปลอดภัยและสุขภาพของผู้ป่วยที่เป็นผู้ต้องขัง แต่เวลาขณะเข้าไปให้การบำบัดและดูแลรักษาผู้ต้องขัง ก็ต้องให้มีการลามาโซ่ตรวนตามข้อบังคับและระเบียบการปฏิบัติของทางโรงพยาบาลตำรวจ แต่ทางเจ้าหน้าที่ตำรวจเองนั้น มีมุมมองว่าผู้ต้องขังไม่สามารถหลบหนีได้ เนื่องจากภาวะสุขภาพของร่างกายที่ไม่เอื้ออำนวย จึงทำให้บางครั้งมีข้อโต้แย้ง เป็นต้น (2) ปัญหาและอุปสรรคจากการเข้าเวรคุมผู้ต้องขังที่มารักษาตัวในโรงพยาบาลตำรวจ ถ้ามีอาการแทรกซ้อนหรือมีอาการต่างๆ เกิดขึ้นในระหว่างที่เจ้าหน้าที่ตำรวจเข้าเวร ถ้าไม่ใช่ช่วงเวลาพยาบาลให้การพยาบาลทางเจ้าหน้าที่ตำรวจจะอยู่ใกล้ชิดผู้ป่วยที่สุด เจ้าหน้าที่ตำรวจเองก็ต้องแจ้งพยาบาลให้เข้ามาประเมินผู้ป่วยก่อนเป็นอันดับแรก ปัญหาก็คือบางทีเจ้าหน้าที่ตำรวจเองนั้นก็ไม่ว่าผู้ป่วยเป็นอะไร ผิดปกติ หรือปกติดีหรือไม่ จึงถือว่าเป็นปัญหาและอุปสรรคที่ประสบอยู่บ่อยครั้ง

1.3 กลุ่มนักสังคมสงเคราะห์ พบว่า (1) ปัญหาและอุปสรรคจากการเปลี่ยนแปลงตามนโยบายของผู้บริหารโรงพยาบาลทำให้ต้องปรับเปลี่ยนไปตามแต่ละนโยบายบ้างบางครั้ง (2) ปัญหาและอุปสรรคจากการเข้าเวร และทำหน้าที่อื่นๆ ตามปกติ โดยขณะที่มีผู้ต้องขังป่วยขึ้นมา จะไม่สามารถประสานเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องที่นำส่งผู้ต้องขังนอกเวลาราชการ

2. ด้านการประสานงานภายในและภายนอกองค์กร เป็นการได้รับการยอมรับ สนับสนุน และเชื่อถือจากเพื่อนร่วมงานในการปฏิบัติงานด้านรักษาพยาบาล โดยขณะปฏิบัติงาน ได้รับความร่วมมือและการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นหรือช่วยเหลือภายในหน่วยงาน หรือประสบกับปัญหาจากการขาดการประสานงานกับหน่วยงานอื่น จนทำให้กระทบกับการปฏิบัติงานที่ไม่มีประสิทธิภาพตลอดจนการประสานงานในระดับนโยบายกับหน่วยงานอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง

2.1 กลุ่มแพทย์ พยาบาล และนักกายภาพบำบัด พบว่า

1) กลุ่มแพทย์ (1) ปัญหาและอุปสรรคจากผู้ป่วยที่เป็นผู้ต้องขังมีภาวะแทรกซ้อนจากอาการป่วยทำให้ต้องปรึกษาแผนกอื่น บางทีต้องใช้เวลานานพอสมควรนอกจาก case emergency (2) ปัญหาและอุปสรรคจากการจ่ายยากับห้องยา เพราะ

จ่ายยาไม่ตรงกับชื่อยา หรือไม่จัดยามาให้ เนื่องจากอ่านลายมือแพทย์ไม่ออก (3) ปัญหาและอุปสรรคเกี่ยวกับสิทธิ ในการรักษาผู้ป่วยที่เป็นผู้ต้องขัง บางครั้งมีปัญหาเรื่องสิทธิรักษาไม่ชัดเจน ต้องประสานสังคมสงเคราะห์ทำให้เกิดความล่าช้า ในกรณีที่ต้องผ่าตัดด่วน ไม่สามารถรอได้ แต่ทางแพทย์เองก็ต้องไต่ตรองเพราะบางทีอุปกรณ์ที่ใช้มันมีค่าใช้จ่ายค่อนข้างสูง (4) ปัญหาและอุปสรรคด้านคนไข้ที่มีภาวะแทรกซ้อน แล้วต้อง Consult ต่างแผนกแล้วเกิดความคิดเห็นไม่ตรงกัน ทำให้เกิดความล่าช้าในการรักษาพยาบาลผู้ป่วย (5) มีปัญหาและอุปสรรคจากความร่วมมือและการแลกเปลี่ยนความคิดหรือช่วยเหลือภายในหน่วยงาน เช่น ในการประเมินคนไข้ครั้งแรก เป็น ของออร์โธปิดิกส์ แต่พอตรวจร่างกายต่างๆ แล้วมีเรื่องของอายุรกรรมเข้ามาต้องแก้ปัญหของอายุรกรรมก่อน บางทีก็มีการหาผู้รับผิดชอบบ้าง เป็นต้น (6) ปัญหาการประสานงานในระดับนโยบายกับหน่วยงานอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องบ้างบางครั้ง เพราะมีปัญหาเรื่องความล่าช้า เช่น ปัญหาการประสานงานกับนักสังคมสงเคราะห์ ถือมีความล่าช้ามาก

2) กลุ่มพยาบาล (1) ปัญหาและอุปสรรคเกี่ยวกับผู้ต้องหาที่มาจากเรือนจำ หรือ โรงพยาบาลราชทัณฑ์ และที่เจ้าหน้าที่คุมขังผลัดเปลี่ยนเวรยามกัน บางทีผู้ต้องหาต้องไปตรวจ หรือพบแพทย์ นอกแผนกที่จะต้องมีความรู้ไป (2) ปัญหาและอุปสรรคเกี่ยวกับการขาดการประสานงานกับหน่วยงานอื่น จนทำให้กระทบกับการปฏิบัติงานที่ไม่มีประสิทธิภาพ แต่ก็ได้นำหน่วยงานนั้นไปแล้ว เช่น ผู้ต้องหา ต้องมา Admit ในโรงพยาบาล นอกเวลาราชการต้องผ่านห้องฉุกเฉิน ก่อนจะขึ้นมาที่ตึก ผู้คุม หรือ ตำรวจที่มากับผู้ต้องหาต้องไปทำการอายัดตัวที่สถานีตำรวจนครบาลปทุมวันก่อน แล้วค่อยขึ้นตึกหอยผู้ป่วย (3) ปัญหาและอุปสรรคเกี่ยวกับห้องฉุกเฉินไม่ได้ทำตามกฎ ระเบียบ (4) ปัญหาและอุปสรรคเกี่ยวกับการประสานงานในระดับนโยบายกับหน่วยงานอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องนั้น ประสกับปัญหาอยู่บ้างบางครั้ง เพราะไม่ได้ประสานงานโดยตรง แต่จะมีอีกแผนกที่จะเป็นผู้ประสานงานให้เช่น หน่วย 30 บาท ในกรณีที่ผู้ต้องหา admit ฉุกเฉิน เป็นต้น (5) ปัญหาและอุปสรรคเกี่ยวกับความคิดเห็นบุคลากรที่ทำงานไม่ตรงกัน แต่ก็แก้ปัญหโดยการหาข้อตกลงที่ดีที่สุดและเป็นกลางที่สุด ที่ทุกคนยอมรับได้ (6) ปัญหาและอุปสรรคเกี่ยวกับการประสานงาน โดยที่พบส่วนมากจะเกิดจากการคลาดเคลื่อนในการสื่อสารการประสานงานกับหน่วยงานอื่น เช่น การส่งตรวจ Lab นอกโรงพยาบาล พบว่าระหว่าง แพทย์พยาบาล และห้อง Lab มีความเข้าใจในการ Key ข้อมูล Lab ไม่ตรงกันทำให้เกิดความล่าช้าในการตรวจ (7) ปัญหาและอุปสรรคเกี่ยวกับการประสานงานในระดับนโยบายกับหน่วยงานอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง เช่น ในด้านของสิทธิการรักษาผู้ป่วยโดยในผู้ป่วยบางคนที่ไม่ได้อยู่เป็นหลักเป็นแหล่งติดต่อญาติไม่ได้ไม่มีเอกสารใดๆ ทางราชการ ปัญหาที่เกิดขึ้นคือ ในด้านของสิทธิการรักษาต่างๆ สิ่งที่ได้คือการส่งเรื่องประสานงานกับเจ้าหน้าที่นักสังคมสงเคราะห์ในการดำเนินการเรื่องสิทธิการรักษาและระบุบุคคล

3) กลุ่มนักกายภาพบำบัด (1) ปัญหาและอุปสรรคจากความร่วมมือและการแลกเปลี่ยนความคิดหรือช่วยเหลือภายในหน่วยงานบ้าง โดยมีปัญหาในด้านการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกันบ้างเล็กน้อยแต่ก็สามารถพูดคุยและตกลงกันได้ (2) ปัญหาจากการขาดการประสานงานกับหน่วยงานอื่น จนทำให้กระทบกับการปฏิบัติงานที่ไม่มีประสิทธิภาพ โดยมีปัญหาในด้านการส่งต่องาน ถ้าไม่มีการส่งต่ออาจทำให้มีการคลาดเคลื่อนในการรับการรักษา และอาจทำให้เกิดการขาดการรักษาพยาบาลในที่สุด

2.2 กลุ่มเจ้าหน้าที่ตำรวจ (1) ปัญหาและอุปสรรคจากความร่วมมือและการแลกเปลี่ยนความคิดหรือช่วยเหลือภายในหน่วยงาน คือ ระยะเวลาในการที่เจ้าหน้าที่ตำรวจเองประสานไปยังสถานทูตในผู้ป่วยผู้ต้องขังที่เป็นต่างชาติ และถ้าเป็นผู้ต้องขังที่เป็นชาวไทยประสานกับสังคมสงเคราะห์ กว่าจะรู้จักต้องใช้เวลานานพอสมควร บางครั้งทำให้การรักษาพยาบาลล่าช้า เพราะมีบางอย่างติดขัด เช่น ค่าใช้จ่ายในการใช้เครื่องมือพิเศษ หรือบางครั้งมีค่าใช้จ่ายจำนวนมาก เป็นต้น (2) ปัญหาเกี่ยวกับระยะเวลาเนื่องเพราะเวลาในการทำงานของเจ้าหน้าที่ กล่าวคือ กว่าจะทราบคำตอบที่ประสบแต่ละครั้งจะใช้เวลาเป็นสัปดาห์หรือนานมากกว่านั้น และบางครังนั้น จะต้องเดินไปซื้ออาหารเพื่อรับประทาน ทำให้ช่วงระยะเวลาดังกล่าวนั้น ไม่มีเจ้าหน้าที่ตำรวจเฝ้ารักษาดูแลความปลอดภัยของผู้ป่วยที่เป็นผู้ต้องขัง อีกทั้งถ้าหากพยาบาลต้องการเข้าไปให้การักษาพยาบาล ก็มีความวิตกกังวลต่อความปลอดภัยของตนเอง ซึ่งมีการแก้ไขปัญหาด้วยการแจ้งระยะเวลาที่จะไปทำธุระอย่างชัดเจนและกลับมาภายในระยะเวลาที่แจ้งไว้หรือหากมีกรณีฉุกเฉินใดๆ เกิดขึ้น ก็จะมีการโทรติดต่อเพื่อแจ้งเหตุการณ์ฉุกเฉินให้ทราบและรีบกลับมาปฏิบัติหน้าที่โดยทันที

2.3 กลุ่มนักสังคมสงเคราะห์ (1) ปัญหาของการขาดการประสานงานกับหน่วยงานอื่น จนทำให้กระทบกับการปฏิบัติงานที่ไม่มีประสิทธิภาพ อาทิเช่น ผู้ป่วยใกล้เสียชีวิตจำเป็นต้องแจ้งต้นสังกัดที่ส่งผู้ป่วยมา แต่อยู่นอกเวลาทำการทำให้ไม่สะดวกรวดเร็ว ลำบาก (2) ปัญหาและอุปสรรคเกี่ยวกับการประสานงาน ที่ไม่มีการประสานงานในระดับนโยบายกับหน่วยงานอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง

3. ด้านงบประมาณ เป็นปัญหาด้านความสะดวกรวดเร็วต่อการรับสวัสดิการต่างๆ จากหน่วยงาน การได้รับสวัสดิการต่างๆ ที่โรงพยาบาลตำรวจให้อย่างเพียงพอ มีการเบิกจ่ายเบี่ยงเบนในการปฏิบัติงานอย่างเหมาะสม ตลอดจนการติดต่อกับหน่วยงานภายนอก จากการออกไปปฏิบัติหน้าที่ภายนอกหน่วยงาน ได้รับการอำนวยความสะดวกด้านค่าใช้จ่ายและยานพาหนะอย่างเหมาะสม

3.1 กลุ่มแพทย์ พยาบาล และนักกายภาพบำบัด

1) กลุ่มแพทย์ (1) ปัญหาและอุปสรรคของสวัสดิการต่างๆ ที่ยังไม่เพียงพอ โดยเฉพาะค่าเบี่ยงเบนไม่เพียงพอ และไม่สอดคล้องกับค่าครองชีพ ค่าตอบแทนไม่เพียงพอกับค่าเดินทางอยู่บ่อยครั้ง (2) ปัญหาด้านความสะดวกรวดเร็วต่อการรับสวัสดิการต่างๆ จากหน่วยงาน เพราะหน่วยงานของรัฐมีการเบิกสวัสดิการต่างๆ ลำบากอยู่แล้ว (3) ปัญหาของสวัสดิการต่างๆ ที่โรงพยาบาลตำรวจให้ไม่เพียงพอเท่าไรนัก

2) กลุ่มพยาบาล (1) ปัญหาการขาดสวัสดิการและค่าเสี่ยงภัยให้กับเจ้าหน้าที่พยาบาลที่ดูแลผู้ต้องหา เนื่องจากทางเจ้าหน้าที่ที่ดูแลผู้ต้องหานั้น เสี่ยงต่อการถูกทำร้ายจากตัวผู้ต้องหาเอง หรือแม้กระทั่งคุ้มครองผู้ต้องหาอยู่เสมอ

3) กลุ่มนักกายภาพบำบัด (1) ปัญหาด้านความสะดวกรวดเร็วต่อการรับสวัสดิการต่างๆ จากหน่วยงาน (2) ปัญหาของการไม่มีสวัสดิการด้านงบประมาณเพียงพอ

3.2 กลุ่มเจ้าหน้าที่ตำรวจ (1) ปัญหาด้านความสะดวกรวดเร็วต่อการรับสวัสดิการต่างๆ จากหน่วยงานด้านสวัสดิการที่ได้รับ เพราะมีความล่าช้าในการเบิกจ่ายค่าเดินทาง และค่ายานพาหนะที่ใช้ในการเดินทางที่ถือว่าเป็นปัญหาและอุปสรรคสำคัญต่อการปฏิบัติหน้าที่ (2) ปัญหาของการขาดการอำนวยความสะดวก เพราะไม่มีการอำนวยความสะดวกในเรื่องของยานพาหนะและค่าใช้จ่ายก็ไม่มีให้ (3) ปัญหาด้านความสะดวกรวดเร็วต่อการรับสวัสดิการต่างๆ จากปัญหาการเบิกจ่าย งบประมาณล่าช้าเป็นประจำ (4) ปัญหาของความเครียดและกดดันขณะปฏิบัติหน้าที่ยามเข้าเวรดูแลผู้ป่วยที่เป็นผู้ต้องขัง เพราะไม่มีเบี่ยงเบนและเสี่ยงต่อการถูกลงโทษทางวินัย และไม่ทำให้เกิดความรู้สึกที่ดีเท่าไรนักต่อการเข้าเวรเพื่อเฝ้าผู้ป่วยที่เป็นผู้ต้องขัง อีกทั้งรถก็ต้องขับมาเอง เบี่ยงเบนค่าใช้จ่ายอื่นๆ ไม่มีให้นอกจาก เงินเดือนเพียงอย่างเดียวเท่านั้น

3.3 กลุ่มนักสังคมสงเคราะห์ พบว่า ได้รับความสะดวกรวดเร็วต่อการรับสวัสดิการต่างๆ จากหน่วยงานเป็นอย่างดี โดยได้รับการเบิกจ่ายเบี่ยงเบนในการปฏิบัติงานอย่างเหมาะสม ได้รับการอำนวยความสะดวกจากต้นสังกัดเป็นอย่างดี ได้รับความสะดวกรวดเร็วต่อการรับสวัสดิการต่างๆ จากหน่วยงานเป็นอย่างดี โดยได้รับการเบิกจ่ายเบี่ยงเบนในการปฏิบัติงานอย่างเหมาะสม ได้รับการอำนวยความสะดวกจากต้นสังกัดเป็นอย่างดี

4. ด้านอุปกรณ์และเครื่องมือทางการแพทย์ เป็นปัญหาหรืออุปสรรคของเครื่องมือเครื่องใช้ และอุปกรณ์ต่างๆ อย่างเพียงพอและสอดคล้องกับการให้บริการผู้ป่วยมากเพียงไร อีกทั้งเครื่องมือเครื่องใช้ และอุปกรณ์ต่างๆ ที่มีความทันสมัยและเหมาะสมกับการให้บริการรักษาพยาบาล มีการบำรุงรักษา และจัดเตรียมเครื่องมือและอุปกรณ์ให้พร้อมใช้งานอยู่เสมอ และอุปกรณ์และเครื่องมือทางการแพทย์ที่ทันสมัย เพียงพอ และช่วยให้วินิจฉัยอาการเจ็บป่วยได้อย่างถูกต้อง เหมาะสม

4.1 กลุ่มแพทย์ พยาบาล และนักกายภาพบำบัด

1) กลุ่มแพทย์ (1) ปัญหาด้านอุปกรณ์พิเศษ เช่น พวกข้อเทียมต่างๆ อันนี้จะมีค่าใช้จ่ายจำนวนมาก ถ้าจำเป็นต้องใช้ กับผู้ป่วยผู้ต้องขังต้องมีการประสานสังคมสงเคราะห์ อีกทั้งอุปกรณ์ทุกอย่างต้องเตรียมพร้อมใช้เสมอ และทางแพทย์เองก็จะมี การตรวจเช็ครับหมดอายุของอุปกรณ์เครื่องใช้ต่างๆ ทุกเดือน และมีการจำหน่ายอุปกรณ์ที่ใช้งานไม่ได้เป็นประจำ

2) กลุ่มพยาบาล (1) ปัญหาของอายุในการการใช้งานบางอุปกรณ์นั้น นานเกินไป และบางครั้งอาจจะไม่พร้อมเนื่องจากอุปกรณ์บางอย่างต้องไปขอยืมจากหน่วยเครื่องมือแพทย์ เพราะทางตึกผู้ป่วยไม่ได้มีไว้ประจำตึกไว้ทุกตึกแต่อย่างใด อาทิเช่น เครื่องมือ EKG, Infusion pump เป็นต้น (2) ปัญหาของการขาดเครื่องมือและอุปกรณ์ที่เพียงพอกับภาระงาน อีกทั้งจำนวนของผู้ป่วยที่มากขึ้น ทำให้เป็นอุปสรรคในการดูแลรักษา เกิดความล่าช้า และคลาดเคลื่อนในบางกรณีจากเครื่องมืออุปกรณ์ไม่เพียงพอและไม่พร้อมใช้ (3) ปัญหาของการขาดเครื่องมือเครื่องใช้อุปกรณ์ที่ทันสมัยตามพัฒนาการของโรค แต่ยังคงมีไม่เพียงพอ (4) ปัญหาและอุปสรรคเกี่ยวกับความล่าช้าของการรักษา ทำให้มีโอกาสเกิดภาวะแทรกซ้อนของโรค และการบำรุงรักษา และจัดเตรียมเครื่องมือและอุปกรณ์ให้พร้อมใช้งานอยู่เสมอเป็นประจำ (5) ปัญหาของราคาอุปกรณ์ที่สูงสำหรับอุปกรณ์และเครื่องมือทางการแพทย์ที่ทันสมัย

3) กลุ่มนักรักษาพยาบาล (1) ปัญหาของปริมาณอุปกรณ์ในการใช้งานรักษาผู้ป่วยอาจจะไม่สอดคล้องกับจำนวนผู้ป่วยที่มารับการรักษาที่มากขึ้นทุกวัน (2) ปัญหาของสถานที่ในการรอรับบริการซึ่งน้อยกว่าจำนวนผู้มารับบริการ (3) ปัญหากรณีผู้ป่วยชำระเงินเองที่อาจมีค่าใช้จ่ายต่อครั้งค่อนข้างสูง เช่น มากกว่า 500 บาทขึ้นไป เป็นบางครั้ง

4.2 กลุ่มเจ้าหน้าที่ตำรวจ (1) ปัญหาของโซตรวน บางครั้งชำรุด หรือผู้ป่วยผู้ต้องขังอ้วนผอมไม่เท่ากัน บางครั้งใส่ด้วยกันไม่ได้ ดังนั้น อุปกรณ์ มีแต่ไม่พอใช้ เช่น พวกโซตรวนที่ใช้ควรมีหลายขนาด เพราะ ข้อเท้า ข้อแขน คนเราไม่เท่ากัน (2) ปัญหาของการพร้อมใช้ของอุปกรณ์ อาจจะไม่พร้อมใช้ เพราะบางที บางช่วงไม่มีผู้ป่วยที่เป็นผู้ต้องขังเข้ามาใช้บริการทำให้ไม่ได้ตรวจสอบอุปกรณ์ เช่น โซตรวนเป็นประจำ บางทีเวลาจะใช้ก็เกิดชำรุดขึ้นมา ใช้ได้ไม่กี่ปีเท่านั้น (3) ปัญหาผู้ป่วยต้องการด้วยอุปกรณ์ที่ทันสมัย เพราะเครื่องมือที่ทันสมัยมากๆ เช่น MRI, CT Scan, X-RAY มีราคาแพง และไม่มียกประมาณสนับสนุน (4) ปัญหาของเจ้าหน้าที่ตำรวจที่ต้องเคลื่อนย้ายผู้ป่วยไปตึกอื่น ทำให้ไม่มีเจ้าหน้าที่ตำรวจอยู่ดูแลผู้ป่วยที่อยู่ในหอผู้ป่วย

4.3 กลุ่มนักสังคมสงเคราะห์ (1) ปัญหาของระบบโรงพยาบาล บางครั้งไม่เอื้ออำนวยในการเพิ่มเติมข้อมูลทางสังคมสงเคราะห์ เช่น การแจ้งข่าวสารผ่านแผ่นป้ายหรือบอร์ดให้ความรู้ต่างๆ

5. ด้านเวชภัณฑ์ยาต่างๆ และระเบียบการปฏิบัติต่างๆ เป็นปัญหาและอุปสรรคด้านเวชภัณฑ์ ด้านประสิทธิภาพของยาเวชภัณฑ์ สถานที่เก็บเวชภัณฑ์ยาโดยเฉพาะ อีกทั้งยังเป็นประสพกับการรักษาพยาบาลที่ไม่มีประสิทธิภาพและประสิทธิผลเท่าที่ควร อันเนื่องมาจากกรณีที่มีกฎหมาย ระเบียบ ข้อบังคับ พรบ. ที่เกี่ยวข้องมากเกินไป และไม่สามารถยืดหยุ่นได้ หรือการรักษาพยาบาลต่อผู้ต้องขังป่วยจนถูกฟ้องร้อง ตลอดจนประสพกับปัญหาและอุปสรรคต่อการปฏิบัติงานด้านการรักษาพยาบาลกับผู้ต้องขังตามมาตรฐานขั้นต่ำขององค์กรสหประชาชาติ

5.1 กลุ่มแพทย์ พยาบาล และนักรักษาพยาบาล

1) กลุ่มแพทย์ (1) ปัญหาของประสิทธิภาพของยาเวชภัณฑ์ ที่เคยเช็คเจอ ว่าเวชภัณฑ์ต่างๆ นั้นหมดอายุ แต่ทางแพทย์จะเช็คเจอก่อน ก็จะไม่ได้นำไปใช้ เพราะพวกเวชภัณฑ์ หรืออุปกรณ์ต่างๆ จะมีการเช็ควันหมดอายุทุกๆ เดือนเป็นประจำ (2) ปัญหาด้านสถานที่เก็บเวชภัณฑ์ยาโดยเฉพาะ เช่น ตัวยาที่ต้องเก็บอุณหภูมิห้อง ทางแพทย์ก็จัดลิ้นชักยาปกติ แต่ถ้าต้องรักษาอุณหภูมิต้องใส่ตู้เย็น และ พวกยาอันตราย จะมีการแบ่งเก็บในตู้ที่มีกล้อ 2 ชั้น และมีกุญแจล็อกอย่างแน่นหนา (3) ปัญหาด้านการรักษาพยาบาลที่ไม่มีประสิทธิภาพและประสิทธิผลเท่าที่ควร อันเนื่องมาจากกรณีที่มีกฎหมาย ระเบียบ ข้อบังคับ พระราชบัญญัติ ที่เกี่ยวข้องมากเกินไป เช่น ในกรณีที่ต้องผ่าตัด หรือ การให้การรักษาที่มีความเสี่ยงถึงชีวิต ต้องมีญาติเซ็นยินยอม แต่ถ้าญาติไม่ได้เซ็นต์ ทำให้การรักษาล่าช้า (4) ปัญหาด้านค่าใช้จ่าย เช่น ผู้ป่วยไม่มีเงินจ่ายค่ารักษา ถ้าจะส่งตรวจ หรือ ส่งยาบางตัวที่จำเป็นต้องใช้ก็ทำไม่ได้ (5) ปัญหาของระเบียบ กฎเกณฑ์ ข้อบังคับที่ไม่สามารถยืดหยุ่นที่เจอเป็นประจำและบ่อยครั้ง คือ สิทธิการรักษาพยาบาลเวลาจะใช้การรักษายาบางกรณีมีค่าใช้จ่ายสูงมาก ก็จะต้องตรวจสอบอย่างละเอียดว่าสามารถใช้สิทธิอะไรได้บ้าง ถ้าบางทีเบิกได้ มีกำลังจ่าย ก็ส่งยาดีๆ ของจริงเลย แต่ถ้าสิทธิอื่น 30 บาท หรือ เป็นผู้ต้องขังที่ต้องปรึกษากับนักสังคมสงเคราะห์ก่อน อาจใช้ยาอื่นแทนหรืออุปกรณ์ต่างๆ ที่มันใช้แทนกันได้แต่ราคาถูกกว่า เป็นต้น

2) กลุ่มพยาบาล (1) ปัญหาของการไม่มีสถานที่เก็บยาโดยเฉพาะ แต่จะเก็บเฉพาะของผู้ป่วยแต่ละคน อีกทั้งยาที่โรงพยาบาลตำรวจให้เก็บรักษาไว้นั้น (2) ปัญหาของผู้ป่วยที่ต้องใช้สิทธิฉุกเฉิน เช่น 30 บาท ฉุกเฉิน อาจจะต้องมีการขออนุมัติในการตรวจวินิจฉัย ที่เป็นเฉพาะหรือเหตุการณ์บางอย่างที่ต้องขออนุมัติ จากทางโรงพยาบาลต้นสังกัดของผู้ป่วยก่อน (3) ปัญหาของระเบียบ กฎเกณฑ์ ข้อบังคับที่ไม่สามารถยืดหยุ่นได้ อาทิเช่น การผ่าตัดใส่เหล็ก หรือ อุปกรณ์ อวัยวะเทียมที่ผู้ป่วย มีสิทธิ์แต่ใช้ไม่ได้ ต้องขออนุมัติก่อนทำการผ่าตัด แต่บางกรณีที่ถูกฉุกเฉินต้อง ทำการผ่าตัดก่อนแล้วค่อยมาขออนุมัติทีหลัง บางครั้งไม่สามารถขออนุมัติได้ และผู้ป่วยต้องชำระเงินเอง (4) ปัญหาความไม่เป็นอิสระ ความไม่สะดวกในการให้การพยาบาล และ ความปลอดภัยของเจ้าหน้าที่ที่เข้าให้การพยาบาลและผู้ป่วยใกล้เคียง

3) กลุ่มนักรักษาพยาบาลบำบัดนั้น ไม่ประสบกับปัญหาและอุปสรรคด้านด้านเวชภัณฑ์ยาต่างๆ และระเบียบปฏิบัติต่างๆ เนื่องจากมีเวชภัณฑ์ที่มีประสิทธิภาพ อีกทั้งมีสถานที่เก็บเวชภัณฑ์ที่มีความปลอดภัยโดยเฉพาะ นอกจากนี้ยังมีกฎหมายระเบียบ ข้อบังคับ พรบ. ที่สอดคล้องกับการปฏิบัติงานให้บริการผู้ป่วยที่เป็นผู้ต้องขัง และสามารถยืดหยุ่นได้ และไม่เคยประสบกับปัญหาการถูกฟ้องร้องแต่อย่างใด

5.2 กลุ่มเจ้าหน้าที่ตำรวจ (1) ปัญหาการปฏิบัติต่อสิทธิได้รับการรักษาพยาบาลของผู้ป่วยที่ไม่มีประสิทธิภาพและประสิทธิผลเท่าที่ควร อันเนื่องมาจากกรณีที่มีกฎหมาย ระเบียบ ข้อบังคับ พ.ร.บ. ที่เกี่ยวข้องมากเกินไป เนื่องจากบางครั้งการทำตามกฎระเบียบของทางโรงพยาบาล ก็เป็นการละเมิดสิทธิมนุษยชนของผู้ป่วยที่เป็นผู้ต้องขัง อาทิเช่น การล่อลวงโซ่ตรวนเพื่อความปลอดภัยและป้องกันการหลบหนี ซึ่งถือว่าเป็นปัญหาสำคัญ เพราะตามหลักการมนุษยชนแล้ว ผู้ป่วยที่เป็นผู้ต้องขังจะมีการเรียกร้องบ่อยครั้งไม่ให้มีการล่อลวงโซ่ตรวน แต่ทางเจ้าหน้าที่ตำรวจเองก็ไม่สามารถยกเว้นการล่อลวงโซ่ตรวนได้ เนื่องจากความปลอดภัยของผู้เกี่ยวข้องอื่นๆ ที่มีความเสี่ยงต่อความปลอดภัย ดังนั้นทางเจ้าหน้าที่ตำรวจจึงต้องกระทำการโซ่ตรวนไว้ เพื่อความปลอดภัยของส่วนรวม (2) ปัญหาของ ระเบียบ กฎเกณฑ์ ข้อบังคับที่ไม่สามารถยืดหยุ่นได้ โดยเฉพาะด้านการล่อลวงโซ่ตรวนดังกล่าว

5.3 กลุ่มนักสังคมสงเคราะห์ (1) ปัญหาและอุปสรรคเกี่ยวกับผู้ป่วยไม่ได้รับยาในทันที เนื่องจากสิทธิการรักษาไม่เอื้ออำนวยต่อการรออนุมัติหรือประสานสิทธิก่อนใช้เวลานาน (2) ปัญหาด้านระเบียบในการออกไปส่งตัวจากโรงพยาบาลต้นสังกัด บางครั้งเขียนมาไม่ชัดเจนว่าผู้ป่วยเป็นอะไรมา ได้รับการรักษาอย่างไรมาแล้วบ้าง และใช้สิทธิการรักษาเป็นสิทธิอะไร เป็นต้น

ข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาวิจัยครั้งนี้ มีข้อเสนอแนะของผู้ศึกษาด้านนโยบายต่อหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ดังต่อไปนี้

1. โรงพยาบาลตำรวจ

1.1 ด้านบุคลากร ผู้บริหารควรพิจารณาปรับเปลี่ยนนโยบายเจ้าหน้าที่รับผิดชอบผู้ป่วยที่เป็นผู้ต้องขัง เพราะควรเป็นเจ้าหน้าที่พยาบาล ที่มีความรู้ และประสบการณ์อย่างน้อย 3 ปีขึ้นไป ที่จะมาดูแลผู้ต้องหา เพราะในการดูแลผู้ป่วยที่เป็นผู้ต้องขังบางคน จะมีเล่ห์เหลี่ยม และอุบาย ถ้าเป็นเจ้าหน้าที่พยาบาลที่ยังมีประสบการณ์การทำงานไม่สูงนัก จะไม่ทันเล่ห์เหลี่ยมดังกล่าวจนอาจจะเจอปัญหาเฉพาะหน้า ซึ่งบางคนอาจจะยังแก้ปัญหาไม่ได้ เช่น กรณีผู้ต้องหาหนีหลังจากเข้ารักษาตัวเป็นผู้ป่วยในแล้ว เป็นต้น

1.2 ด้านการประสานงานภายในและภายนอกองค์กร ผู้บริหารควรพิจารณาปรับเปลี่ยนนโยบายเจ้าหน้าที่รับผิดชอบผู้ป่วยที่เป็นผู้ต้องขัง เพราะควรมีการประสานงาน เรื่องสิทธิผู้ป่วย กับ สังคมสงเคราะห์ เพราะพบว่ามีปัญหาซ้ำ และบางครั้งสื่อสารกันไม่เข้าใจ ทำให้เกิดปัญหารักษาล่าช้าตามมา อีกทั้งควรแจ้งผู้บังคับบัญชาระดับสูงทุกครั้งที่มีการรับผู้ป่วยกลุ่มนี้ไว้ในความดูแล และแจ้งเมื่อจำหน่าย โดยภายในองค์กรมีการตรวจเยี่ยมอย่างใกล้ชิดตลอดทุกเวอร์

1.3 ด้านงบประมาณ ผู้บริหารควรพิจารณาปรับเปลี่ยนนโยบายด้านเบี้ยเลี้ยงให้กับพยาบาล และแพทย์ เนื่องจากเป็นผู้ที่ต้องการให้การรักษาผู้ป่วยที่เป็นผู้ต้องขัง เพราะการทำงานถือว่าเสี่ยงมาก บางครั้งเข้าไปให้การพยาบาลเพื่อฉีดยารักษา แต่

เข็มฉีดยาและมีความเสี่ยงจากการคิดหลบหนีของผู้ป่วยที่เป็นผู้ต้องขังก็มี ซึ่งนำเข็มฉีดยาดังกล่าวมาเป็นอาวุธเพื่อทำอันตรายได้ และควรมีการสำรองจ่ายก่อน เช่น งบประมาณเบี้ยเลี้ยงในการออกหน่วย เป็นต้น

1.4 ด้านอุปกรณ์และเครื่องมือทางการแพทย์ ผู้บริหารควรพิจารณาปรับเปลี่ยนนโยบายด้านการระมัดระวังขณะบำบัดและรักษาผู้ป่วยที่เป็นผู้ต้องขังที่ต้องใช้อุปกรณ์ เช่น เข็มฉีดยา กรรไกร ถ้านำเข้าไปในใกล้ผู้ป่วยที่เป็นผู้ต้องขัง จะต้องระวังเป็นอย่างมาก

1.5 ด้านเวชภัณฑ์ยาต่างๆ และระเบียบการปฏิบัติต่างๆ ผู้บริหารควรพิจารณาปรับเปลี่ยนนโยบายด้านการประสานงานกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เพื่อร่วมกันหาแนวทางแก้ไขปัญหายาที่จำเป็น ที่เป็นยาที่อยู่นอกบัญชีทั้งหมด บัญชียาหลักขาด หรือยาที่เบิกไม่ได้ เพราะบางกรณีนั้นจำเป็นจะต้องใช้ แต่เนื่องจากผู้ป่วยเป็นผู้ต้องขังต้องประสานทางสังคมสงเคราะห์อยู่ในขณะนั้น อาจเกิดความล่าช้า ทำให้แพทย์ต้องสั่งยาตัวอื่น ซึ่งจะทำให้ขาดโอกาสในการรับยาที่มีประสิทธิภาพเท่าที่ควร และเป็นการละเมิดสิทธิมนุษยชน ดังนั้นจึงควรพัฒนาและแก้ไขด้านเวชภัณฑ์ยาต่างๆ และระเบียบการปฏิบัติต่างๆ ให้รัดกุมและสอดคล้องกับความเป็นจริงมากยิ่งขึ้น

2. ผู้บังคับการสถานีตำรวจ

2.1 การเฝ้าผู้ป่วยที่เป็นผู้ต้องขัง ควรมีเจ้าหน้าที่ตำรวจ มากกว่า 1 นาย ในหอผู้ป่วย เพราะบางที่มีปัญหาเวลาต้องเคลื่อนย้ายผู้ต้องขังไปเอ็กซเรย์ตำรวจก็ต้องตามไปทำให้ผู้ต้องขังที่อยู่หอผู้ป่วยไม่มีเจ้าหน้าที่ตำรวจดูแล

2.2 ควรมีค่าเบี้ยเลี้ยงให้กับเจ้าหน้าที่ตำรวจ เนื่องจากเป็นผู้ที่ต้องการให้การรักษาผู้ป่วยที่เป็นผู้ต้องขัง และไม่มีสวัสดิการใดๆ รองรับและควรมีการสำรองจ่ายก่อน เช่น งบประมาณเบี้ยเลี้ยงในการออกหน่วย เป็นต้น

รายการอ้างอิง

กระทรวงยุติธรรม, กรมราชทัณฑ์. (2558). *ผู้ต้องขังป่วยสูงถึง 6 เท่า กรมควบคุมโรค-กรมราชทัณฑ์เร่งตรวจคัดกรอง*. สืบค้นจาก

<https://www.hfocus.org/content/2015/03/9595>

ปาณิตา กัณสุทธิ์. (2557). *สิทธิในการได้รับการรักษาพยาบาลของผู้ต้องขัง*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิตย์.

สภาการพยาบาล. (2559). *สิทธิของผู้ป่วยตามข้อบัญญัติของสภาการพยาบาล*. กรุงเทพฯ: สภาการพยาบาล.

บทบาทของคนในครอบครัวในการดูแลผู้ที่มีปัญหาสุขภาพจิตจากแอลกอฮอล์ Family Role Intervention Therapy in Mental Health Problems of Alcohol Dependence.

นุชจรินทร์ อินทร์รัตน์*

Nootjarin Intarat

บทคัดย่อ

บทความนี้เป็นการนำเสนอบทบาทของคนในครอบครัวกับการดูแลผู้ที่มีปัญหาสุขภาพจิตจากแอลกอฮอล์ กล่าวคือ ผู้ที่มีปัญหาสุขภาพจิตจากแอลกอฮอล์ หากดื่มในปริมาณที่มากเกินไปติดต่อกันหรือดื่มเป็นระยะเวลานาน จะส่งผลให้มีปัญหาเรื่องพฤติกรรม การดื่ม กระบวนการคิดการตัดสินใจที่บกพร่อง รวมถึงปัญหาการอยู่ร่วมกับคนในสังคม ซึ่งหากผู้ป่วยมีปัญหาดังกล่าวจะทำให้ต้องเข้าสู่กระบวนการการรักษาทางการแพทย์ และต้องเข้ารับการรักษานานอย่างน้อย 6 เดือนขึ้นไป ดังนั้นบทบาทของคนในครอบครัวในการดูแลผู้ที่มีปัญหาสุขภาพจิตจากแอลกอฮอล์หลังเข้ารับการรักษา จึงมีความสำคัญอย่างยิ่งที่จะต้องดูแลผู้ป่วยอย่างใกล้ชิด เช่น การดูแลด้านความเป็นอยู่ การดูแลด้านอารมณ์และจิตใจ การดูแลพฤติกรรม การดื่ม และการดูแลติดตามการรักษาพยาบาลอย่างต่อเนื่อง ทั้งนี้เพื่อให้ผู้ที่มีปัญหาสุขภาพจิตจากแอลกอฮอล์นั้น สามารถปรับพฤติกรรมการดื่มไปในทิศทางที่ดีขึ้น และสามารถอยู่ร่วมกับครอบครัวและ สังคมได้อย่างปกติสุข

คำสำคัญ: บทบาทของคนในครอบครัว, การดูแล, ผู้ที่มีปัญหาสุขภาพจิตจากแอลกอฮอล์

ABSTRACT

This article is a presentation of Family role intervention therapy in mental health problems of alcohol dependence. Say that the people who have a mental health problems of alcohol dependence, If you drink in excess to normal for a long time as a result about drinking behavior which is a problem the decision shortcomings of coexistence in society. If patients with problems as above must be treated the process's consistently at least 6 months. So the family role intervention therapy in mental health problems of alcohol dependence after admitted, it is extremely important should be taken care of the patient closely such as Caring and well-being of emotions and mental, drinking caring, and keep on eyes of continuous nursing. For the patient who has in mental health problems of alcohol dependence can adjustable drinking behavior was in the better way and Able to live together with family and social happily.

Keyword: family role, intervention therapy, mental health problems of alcohol dependence

บทนำ

การดื่มสุราเป็นพฤติกรรมที่อยู่คู่กับสังคมไทยมาช้านาน ขึ้นอยู่กับบริบททางสังคมในแต่ละพื้นที่ซึ่งมีความเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิต ประเพณี ธรรมเนียมปฏิบัติ รวมถึงความเชื่อและศาสนา การดื่มสุรามีทั้งข้อดีและข้อเสีย แต่คนดื่มสุรามองข้อดีของการดื่มสุรามากกว่า มีมุมมองว่าการดื่มสุรา ทำให้เกิดมิตรภาพ มีสังคม หรือมีความสุข แต่ในขณะเดียวกันการดื่มสุราทำให้เกิดปัญหาสังคม ยกตัวอย่างเช่น ปัญหาเมาแล้วขับที่มีการรณรงค์กัน ปัญหาความรุนแรง ขาดประสิทธิภาพในการทำงาน เป็นต้น ส่วนผลต่อสุขภาพ

* นักศึกษาปริญญาโทสาขาการบริหารและนโยบายสวัสดิการสังคม (ศูนย์ลำปาง) คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ของผู้ดื่มโดยตรง ทำให้เกิดโรคต่างๆ เช่น โรคตับ ทางเดินอาหาร เป็นปัจจัยเสี่ยงของโรคมะเร็งในอวัยวะต่างๆ โรคเกี่ยวกับประสาทสมองและสุขภาพจิต ซึ่งเชื่อมโยงเห็นเป็น วัฏจักรทางสังคมตามมา

ข้อมูลจากกรมสรรพสามิต พบว่าประเทศไทย มีการผลิตและการจำหน่ายสุราเริ่มขยายตัวมาตั้งแต่ปี พ.ศ.2530 คู่ขนานไปกับการขยายตัวของเศรษฐกิจ ในปัจจุบันการผลิตและการจำหน่ายสุราเพิ่มมากขึ้นจากนโยบายระดับชาติ 2 นโยบาย คือ นโยบายการเปิดเสรีการผลิตและจำหน่ายสุรา และนโยบายการส่งเสริมผลิตภัณฑ์ประจำตำบล หรือหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ที่สนับสนุนอุตสาหกรรมสุราพื้นบ้าน ทำให้มีการผลิตสุราแช่และสุรากลั่นในพื้นที่ต่างๆ ทั่วประเทศมากมาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในภาคเหนือตอนบนและภาคอีสานบางจังหวัดมีแหล่งผลิตมากกว่า 40 แหล่ง ต่อประชากร 1 แสนครัวเรือน จากสถานการณ์ดังกล่าว ประชากรไทยดื่มสุราเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ ทำให้ประชากรไทยที่มีความผิดปกติพฤติกรรมกรรมการดื่มสุรา (Alcohol Use Disorder) สูงกว่า 5 ล้านคน จากการสำรวจของสำนักงานสถิติแห่งชาติ ปี พ.ศ.2557 พบว่าประชากรอายุตั้งแต่ 15 ปีขึ้นไป พบว่าอัตราการดื่มสุรา ของประชากรในปี 2547-2552 เพิ่มขึ้นเป็นร้อยละ 32.0 และจากปี 2552 ได้ลดลงเหลือร้อยละ 31.5 ผลสำรวจล่าสุดปี 2557 มีอัตราการดื่มสุรา เพิ่มขึ้นเป็นร้อยละ 32.3 โดยในปี 2557 ผู้ชายมีอัตราการดื่มสุรา สูงกว่าผู้หญิงประมาณ 4 เท่า แต่มีข้อสังเกตว่าผู้หญิงมีอัตราการดื่มเพิ่มขึ้นจากปี 2554 (ร้อยละ 10.9 เป็น 12.9) ขณะที่ผู้ชายมีอัตราการดื่มลดลง (ร้อยละ 53.4 เป็น 53.0) จากสถานการณ์ ทำให้มองเห็นถึงปัญหาที่เกิดจากสุราที่ไม่รู้จัก และทำให้ทุกฝ่าย ทุกหน่วยงานตระหนักถึงความสำคัญ รวมถึงวิธีการดำเนินการ จัดการกับปัญหาที่จะเกิดจากการ ดื่มแอลกอฮอล์ให้มากขึ้น

ในการศึกษาภาวะโรคของประเทศไทยในปี พ.ศ. 2552 พบว่าความผิดปกติจากการดื่มแอลกอฮอล์ (alcohol dependence และ harmful use) เป็นสาเหตุอันดับหนึ่งของการสูญเสียสุขภาพของประชากรชายไทย โดยคิดเป็นร้อยละ 7.5 ของการสูญเสียสุขภาพจากทุกโรคค่าดังกล่าวเพิ่มขึ้นจากในปี พ.ศ. 2547 (ร้อยละ 3.6) และ พ.ศ. 2542 (ร้อยละ 1.6) อย่างชัดเจน โดย “การเสพติดเครื่องดื่มแอลกอฮอล์” เป็นสาเหตุอันดับแรกของการสูญเสียสุขภาพในประชากรชาย (เท่ากับ 506,000 ปี หรือ ร้อยละ 8.7 ของการสูญเสียจากโรค) เมื่อจำแนกตามกลุ่มอายุ การเสพติดสุราเป็นสาเหตุอันดับแรกของการสูญเสียสุขภาพในประชากรชาย อายุ 15-29 ปี และ 30-59 ปี และเมื่อจำแนกสัดส่วนของการสูญเสีย การเสพติดสุราเป็นสาเหตุหลักของการสูญเสียสุขภาพดีจากภาวะบกพร่องทางสุขภาพ (เท่ากับ 467,000 ปี หรือ ร้อยละ 22.6 ของการสูญเสียสุขภาพดีจากภาวะบกพร่องทางสุขภาพจากทุกโรค) และเป็นสาเหตุอันดับที่ 20 ของความสูญเสียอันเนื่องมาจากการตายก่อนวัยอันควรของประชากรชาย (เท่ากับ 38,000 ปี หรือร้อยละ 1.0 ของความสูญเสียจากทุกสาเหตุ) (สาวิตรี อัมมฉัตรกรชัย, 2557, น. 39)

การดื่มสุราทำให้เกิดปัญหาต่างๆ ทั้งกับตัวผู้ดื่มเองและกับบุคคลอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับผู้ดื่มสุราส่วนใหญ่ที่ตอบคำถามในการสำรวจของโครงการศึกษาคุณภาพชีวิตและสุขภาพของประชาชน ในพ.ศ. 2550 รายงานว่าเคยมีปัญหากจากการดื่มสุรา ปัญหาที่พบบ่อยที่สุดสามอันดับแรก คือ ปัญหาการเรียนหรือการทำงาน ปัญหาการเงิน และความรู้สึกผิดหรือไม่สบายใจหลังจากการดื่มสุรา ในกลุ่มวัยรุ่นชายอายุ 12-19 ปี ปัญหาที่พบมากที่สุด คือ การทะเลาะวิวาทหลังดื่มสุรา (ร้อยละ 26.1) ส่วนในวัยรุ่นหญิง รายงานความรู้สึกผิดเสียใจหลังการดื่มมากที่สุด ประชากรสูงอายุ (45-65 ปี) รายงานปัญหากจากการดื่มสุราน้อยกว่าประชากรวัยผู้ใหญ่ โดยปัญหาที่พบมากที่สุดนี้ทั้งชายและหญิง คือ ปัญหาสุขภาพ ในขณะที่ประชากรวัยผู้ใหญ่ (อายุ 20-44 ปี) รายงานว่ามีปัญหาการเงินมากที่สุด ข้อมูลนี้แสดงให้เห็นชัดเจนว่า การดื่มสุราก็ทำให้เกิดผลกระทบต่อดำเนินชีวิตของผู้ดื่มอย่างรุนแรง โดยรับรู้หรือความตระหนักว่าผลกระทบใดมีความสำคัญต่อตนเองมากที่สุดขึ้นอยู่กับเพศและวัยของผู้ดื่มสุรา (สาวิตรี อัมมฉัตรกรชัย, 2557, น. 44)

รูปแบบการดื่มแอลกอฮอล์ หมายถึง การที่ผู้ดื่มดื่มอย่างไร ซึ่งมีหลายมุมมองที่ต้องพิจารณาร่วม เช่น ใครเป็นผู้ดื่ม (อายุ เพศ สภาวะสุขภาพ) ดื่มที่ไหน (ที่บ้าน ที่ร้านอาหาร ที่ร้านเหล้า) ดื่มเมื่อไร (ดื่มพร้อมอาหาร ดื่มหลังเลิกงาน ดื่มเพื่อสังสรรค์) ดื่มอะไร (เหล้าขาว เหล้ากลั่น เหล้าโรง เบียร์ ไวน์ วิสกี้ สาโท) ดื่มอย่างไร (ค่อยๆ จิบ ดื่มยกแก้ว ดื่มจนเมา) ดื่มช่วงไหน (ดื่มตามเทศกาล งานเลี้ยง ดื่มตอนเย็น ดื่มทั้งวัน) ซึ่งในแต่ละรูปแบบการดื่มนี้ ส่งผลต่อปัญหาสุขภาพ ปัญหาทางสังคมที่แตกต่าง และใน

ปัจจุบันนี้ ได้มีการนำผลจากรูปแบบการดื่ม มาวางแผนด้านนโยบายเพื่อควบคุมปัญหาจากการดื่มสุราอีกด้วย (พันธู์ภา กิตติรัตนไพบูลย์ และคณะ, 2549, น. 8-10)

ในทางการแพทย์ได้พยายามจัดกลุ่มผู้ดื่มว่าอยู่ในกลุ่มเสี่ยงน้อย (Low Risk) กลุ่มเสี่ยง (At Risk) กลุ่มมีปัญหาเล็กน้อย (Mild) ปานกลาง (Moderate) และมาก (Severe)

วิธีจำแนกกลุ่ม จะพิจารณาถึงผลที่เกิดจากการดื่มเป็นสำคัญ โดยมีการประมาณค่าเป็นปริมาณเอธิลแอลกอฮอล์สุทธิที่ดื่มเฉลี่ยต่อวันหรือต่อสัปดาห์ เนื่องจากเครื่องดื่มแต่ละชนิดมีความเข้มข้นของเอธิลแอลกอฮอล์ต่างกัน องค์การอนามัยโลกจึงได้มีการกำหนดค่า 1 ดื่มมาตรฐาน ดังนี้

1. ดื่มมาตรฐาน (1 Drink) หมายถึง เครื่องดื่มที่มีปริมาณแอลกอฮอล์ 10 กรัม ซึ่งเมื่อเทียบเคียงกับเครื่องดื่มประเภทต่างๆ จะได้ดังนี้

เหล้าวิสกี้ หรือเหล้าขาว (Alcohol 40%) ประมาณ 1 ถ้วยเล็ก (30 ซี.ซี) หรือ 2 ฝา หรือ 1 กัง

เบียร์ชนิดอ่อน (Alcohol 2-2.9%) ประมาณ 1.5 กระป๋องหรือ ¾ ขวด

เบียร์ชนิดปานกลาง (Alcohol 3-3.9%) เช่น เฮเนเกน ประมาณ 1 กระป๋องหรือ ½ ขวด

เบียร์ชนิดแรง (Alcohol 4-5%) เช่น สิงห์ คลอสเตอร์ ลีโอ ช้าง คาร์สเบิร์กส์ ประมาณ ¾ กระป๋อง หรือ ¼ ขวด

ไวน์ธรรมดา (Alcohol 12.5%) ประมาณ 1 แก้ว (100 ซีซี.)

ไวน์ชนิดแรง (Alcohol 20.5%) ประมาณ ½ แก้ว (60 ซีซี.)

โดยแบ่งกลุ่มผู้ดื่มตามรูปแบบการดื่มดังนี้

1. กลุ่มดื่มแบบมีความเสี่ยง (Low-Risk Drinking) หมายถึง การดื่มไม่เกิน 2 ดื่มมาตรฐานต่อวันเทียบเป็นเหล้า 40 ดีกรีไม่เกิน 2 กัง (60 ซีซี.) เบียร์ประมาณ 1.5-2 กระป๋อง ไวน์ประมาณ 2 แก้ว และมีวันที่ไม่ดื่มเลยอย่างน้อย 2 วันในหนึ่งสัปดาห์ การดื่มลักษณะนี้อาจเรียกว่าดื่มอย่างปลอดภัย ยกเว้นในผู้สูงอายุ สตรีมีครรภ์หรือให้นมบุตร ผู้ป่วยโรคความดันโลหิตสูงรุนแรง ผู้ป่วยเบาหวานที่ไม่สามารถควบคุมได้ หรือผู้ที่ต้องรับประทานยาใดๆ ก็ตาม ที่อาจมีผลต่อแอลกอฮอล์ไม่ควรดื่มหรือดื่มน้อยกว่านี้

2. กลุ่มดื่มแบบเสี่ยง (Hazardous Drinking หรือ Risky Drinking) การดื่มในปริมาณหรือลักษณะที่ทำให้ผู้ดื่มเพิ่มความเสี่ยงที่จะเกิดผลเสียในด้านสุขภาพกาย สุขภาพจิต และสังคม ทั้งต่อตัวเองหรือต่อผู้อื่น แม้ว่าตัวผู้ดื่มจะยังไม่ป่วยเป็นโรคใดๆ ก็ตาม ถ้าเทียบกับปริมาณการดื่ม โดยประมาณ คือ

ในผู้หญิง คือ การดื่มมากกว่า 4 ดื่มมาตรฐานต่อวัน (เบียร์ชนิดแรงไม่เกิน 3 กระป๋องหรือเหล้า 40 ดีกรีไม่เกิน ¼ แบน) หรือ การดื่มมากกว่า 7 ดื่มมาตรฐานต่อสัปดาห์ (เบียร์ประมาณ 5 กระป๋อง)

ในผู้ชาย คือการดื่มมากกว่า 5 ดื่มมาตรฐานต่อวัน (เบียร์ชนิดแรงไม่เกิน 4 กระป๋อง หรือเหล้า 40 ดีกรีไม่เกิน ½ แบน) หรือการดื่มมากกว่า 14 ดื่มมาตรฐานต่อสัปดาห์ (เบียร์ประมาณ 10 กระป๋อง)

นอกจากนี้ยังรวมถึงการดื่มเล็กน้อยแต่อาจเป็นอันตรายต่อสุขภาพ เช่น กำลังตั้งครรภ์ มีโรคทางกาย เช่น เบาหวาน ความดันโลหิตสูง หรือกำลังรับประทานยาใดๆ ที่อาจมีผลต่อแอลกอฮอล์รวมทั้งการดื่มแบบ “binge drinking” คือการดื่มหนักมากติดต่อกันแบบเมาหว่ารน้ำด้วย

3. การดื่มแบบมีปัญหา (Harmful Use) หมายถึง การดื่มแอลกอฮอล์จนได้รับผลเสียตามมา ซึ่งอาจเป็นผลเสียต่อสุขภาพกาย สุขภาพจิต หน้าที่การงาน หรือสัมพันธ์กับบุคคลอื่น

4. การดื่มแบบติด (Alcohol Dependence)

ผู้ที่ดื่มจนติดนั้น มักจะใช้เวลาส่วนใหญ่ในการดื่ม ทำให้ความรับผิดชอบหน้าที่ต่างๆ บกพร่องไป เช่น การงานหรือครอบครัว และไม่สามารถควบคุมการดื่มทั้งปริมาณ ความถี่ หรือไม่สามารถหยุดดื่มได้ บางคนดื่มเป็นประจำจนไม่ทราบว่าตนเองติดจนเมื่อต้องหยุดดื่มด้วยสาเหตุใดก็ตามจึงเกิดอาการถอนพิษ (Withdrawal) ขึ้น

การวินิจฉัยจะต้องประกอบด้วยลักษณะที่สำคัญอย่างน้อย สามในเจ็ดข้อต่อไปนี้

1. ต้องเพิ่มปริมาณการดื่มมากขึ้น จึงจะได้ฤทธิ์เท่าเดิม (Tolerance)
2. มีอาการทางร่างกายเมื่อไม่ได้ดื่ม (Withdrawal)
3. ควบคุมการดื่มไม่ได้ (Impaired Control)
4. มีความต้องการอยู่เสมอกับจะเลิกดื่มหรือพยายามหลายครั้งแล้วแต่ไม่สำเร็จ (Cut Down)
5. หมกมุ่นกับการดื่มหรือหาแอลกอฮอล์มาสำหรับดื่ม (Time Spent Drinking)
6. มีความบกพร่องในหน้าที่ทางสังคม อาชีพการงานหรือการพักผ่อนหย่อนใจ
7. ยังคงดื่มอยู่ทั้งๆ มีผลเสียเกิดขึ้นแล้ว (Drinking Despite Problems)

ในผู้ที่ดื่มเครื่องดื่มแอลกอฮอล์มักจะก่อให้เกิดปัญหาสุขภาพจิตตามมา ภาวะที่พบได้บ่อย เช่น ภาวะเมาสุรา (Alcohol Intoxication) ภาวะถอนพิษสุรา (Alcohol Withdrawal) ภาวะถอนพิษสุราแบบรุนแรงเพ้อคลั่ง (Alcohol Withdrawal Delirium) ภาวะโรคจิตจากสุรา (Alcohol Psychosis) และภาวะสมองเสื่อมจากสุรา (Alcohol Dementia) เป็นต้น ซึ่งภาวะดังกล่าวก่อให้เกิดปัญหาการดูแลเฉพาะทางในระบบบริการจิตเวช

นอกจากนี้ในผู้ป่วยจิตเวชเองก็มีโอกาสพบปัญหาการดื่มแอลกอฮอล์ร่วมด้วย ทำให้วิธีการดูแลรักษาและการวินิจฉัยแยกโรคยุ่งยากมากขึ้น และยังส่งผลกระทบต่อผลการรักษาโรคจิตเวชนั้นๆ ทำให้กลับป่วยซ้ำได้สูง ดังนั้นการตระหนักถึงปัญหาการดื่มแอลกอฮอล์ในผู้ป่วยจิตเวช จะทำให้สามารถให้การดูแลผู้ป่วยแบบองค์รวมได้ดีขึ้น

การดื่มสุราไม่เพียงแต่ทำให้เกิดปัญหาหรือส่งผลกระทบต่อตัวเอง แต่ยังสามารถทำให้เกิดปัญหาหรือส่งผลกระทบต่อบุคคลรอบข้างของผู้ดื่ม เช่น ครอบครัว ญาติพี่น้อง เพื่อนฝูง หรือเพื่อนร่วมงาน ซึ่งปัญหาส่วนใหญ่ที่พบมากที่สุดคือ ปัญหาทางด้านสัมพันธภาพ ปัญหาทางด้านอารมณ์ หรือปัญหาทางด้านสังคมเป็นต้น ซึ่งหากพบว่าปัญหานี้เกิดขึ้นกับคนในครอบครัวก็มักจะก่อให้เกิดปัญหาที่เรื้อรังหรือเกิดปัญหาสังคมที่อาจจะก่อให้เกิดความรุนแรงเกิดขึ้นได้ ซึ่งจะปฏิเสธไม่ได้ว่าหากผู้ดื่มแอลกอฮอล์มีปัญหาตามที่กล่าวมา ผู้ดูแลที่ดูแลอย่างใกล้ชิด หรือใกล้ชิดก็จะต้องมีบทบาทหน้าที่ในการดูแลกลุ่มดังกล่าว ฉะนั้นแล้วการดูแลผู้ที่มีปัญหาสุขภาพจิตจากแอลกอฮอล์โดยใช้คนในครอบครัวเป็นหลัก เป็นบทบาทที่สำคัญที่จะเอื้อให้เกิดการช่วยเหลือที่สำคัญกับผู้ป่วย หลังจากเข้ารับการบำบัดรักษา และผู้ป่วยนั้นต้องกลับไปอาศัยอยู่ร่วมกับคนในครอบครัว โดยตามความเชื่อแล้วการดูแลผู้ที่มีปัญหาสุขภาพจิตจากแอลกอฮอล์ ครอบครัวเป็นระบบที่มีความสำคัญต่อตัวบุคคลเป็นอย่างยิ่ง เพราะการดูแลของคนในครอบครัวนั้นจะเห็นความสำคัญและเห็นกิจวัตรประจำวันของผู้ป่วยตั้งแต่ต้นจนกระทั่งเข้านอน โดยจะทำหน้าที่ในการดูแล ช่วยเหลือ ป้องกัน จัดสรรความต้องการให้ตรงต่อผู้ป่วย เช่น การให้กำลังใจ การยอมรับ การให้ความรู้ ข่าวสาร เป็นต้น

การดูแล (Caring) เป็นเรื่องที่มีความสำคัญต่อการดำรงชีวิตของบุคคลโดยทั่วไปเป็นการช่วยให้คนมีความเจริญเติบโตและอยู่ในสังคมได้อย่างปกติสุข เป็นเรื่องของการให้ความสนใจ และความห่วงใยผู้ที่ต้องพึ่งพิงผู้อื่น (ศศิพัฒน์ ยอดเพชร, 2547, น. 9)

การดูแล คือ กิจกรรมการช่วยเหลือหรือการดูแลที่กระทำโดยตรงหรือโดยอ้อมซึ่งมีกระบวนการในการให้ความช่วยเหลือ (Assertive) ต่อผู้อื่น ที่แสดงออกในลักษณะของพฤติกรรมต่างๆ เช่น การเข้าถึงความรู้สึก (Empathic) ความสนใจเอาใจใส่ (Attention) การประคับประคอง (Supportive) ด้านการฟัง พูดหรือสัมผัส (Education) และการอำนวยความสะดวก (Facilitative) (ศศิพัฒน์ ยอดเพชร, 2547, น. 9)

กล่าวโดยสรุปแล้ว การดูแลจึงเป็นเรื่องที่สำคัญมากที่จะทำให้ผู้ที่มีปัญหาสุขภาพจิตจากแอลกอฮอล์ที่เข้ารับการบำบัดรักษาประสบความสำเร็จในการเลิกดื่ม ทั้งนี้จะก่อให้เกิดผลดีกับตัวผู้ป่วย คนในครอบครัว หรือบุคคลใกล้ชิด และสามารถกลับมาดำเนินชีวิตประจำวันได้ตามปกติสุข

สมจิต หนูเจริญกุล (2536, น. 22-23, อ้างถึงใน ธนยศ เทียนศรี, 2554, น. 11) ให้ความหมายของผู้ดูแล (Caregiver) หมายถึง ผู้ให้การดูแลผู้อื่นที่ต้องพึ่งพาโดยการให้การดูแลบุคคลนั้น เป็นการที่บุคคลซึ่งเป็นผู้ใหญ่มีส่วนในการช่วยส่งเสริมความอยู่

รอด การมีสุขภาพดีและ สวัสดิภาพของบุคคลที่ต้องการพึ่งพา ผู้ดูแลที่เป็นสมาชิกในครอบครัวจะทำหน้าที่ในการพัฒนาความสามารถ ในการดูแลตนเองและสร้างระบบการดูแล เพื่อสนับสนุนภาวะสุขภาพของสมาชิกในครอบครัว ดังนั้น เมื่อสมาชิกเกิดการเจ็บป่วย ครอบครัวจะจัดการให้บุคคลหนึ่งบุคคลใดหรือหลายคน เป็นผู้ดูแลในการกิจต่างๆ เพื่อทดแทนส่วนที่สมาชิกไม่สามารถกระทำได้ด้วย ตนเอง ช่วยให้สมาชิกได้รับการฟื้นฟูและส่งเสริมสุขภาพอย่างต่อเนื่อง

ศศิพัฒน์ ยอดเพชร (2547, น. 16-17, อ้างถึงใน ธนยศ เทียนศรี, 2554, น. 11) ได้ให้ความหมายอีกนัยหนึ่งว่าผู้ดูแล ยังหมายถึงญาติหรือบุคคลที่ให้ความช่วยเหลือผู้ป่วยที่บ้าน โดยมีประเด็นที่ต้องพิจารณา คือ ประการแรกเป็นญาติหรือบุคคลในที่นี่ อาจเป็นบิดามารดา สามี ภรรยา บุตร ญาติ พี่น้องหรือแม้แต่บุคคลสำคัญในชีวิต และประการที่สอง ผู้ป่วยต้องเป็นบุคคลที่มีสภาวะ การเปลี่ยนแปลง เนื่องจากโรค ความพิการหรือความเสื่อมถอยของสมรรถภาพร่างกาย จิตใจ หรืออารมณ์ที่มีผลทำให้ผู้ป่วยมีข้อจำกัด ในการปฏิบัติกิจวัตรประจำวันหรือก่อให้เกิดความต้องการในการดูแลรักษาเฉพาะทางการแพทย์ โดยความต้องการ ดังกล่าวที่เกิดขึ้น นั้นต้องได้รับการตอบสนองหรือดูแลช่วยเหลืออย่างต่อเนื่อง โดยจะมุ่งเน้นเฉพาะการช่วยเหลือดูแลที่ไม่ได้รับคำตอบแทนที่เป็นค่าจ้าง และสถานการณ์ในการให้ความช่วยเหลือ ดูแลเกิดขึ้นในบ้านหรือชุมชนแห่งอาศัยที่ไม่ใช่ในโรงพยาบาลหรือพยาบาลต่างๆ และญาติ ผู้ดูแลที่บ้าน (Family Caregiver or Information Caregiver) หมายถึง ญาติหรือบุคคลที่ให้ความช่วยเหลือ ดูแลผู้ต้องการดูแลที่บ้าน โดยมีองค์ประกอบพิจารณา ดังนี้

1) ดูแลมีความสัมพันธ์โดยความเป็นญาติหรือแม้แต่บุคคลที่มีความสำคัญในชีวิตของผู้รับการดูแล ได้แก่ บิดา มารดา คู่สมรส พี่น้องหรือบุคคลที่มีนัยสำคัญอื่นๆ ของผู้รับการดูแล

2) ผู้รับการดูแลต้องเป็นบุคคลที่มีภาวะสุขภาพเปลี่ยนแปลงเนื่องจากโรคความพิการ ความเสื่อมถอยของสมรรถภาพ ร่างกาย จิตใจหรืออารมณ์ที่มีผลต่อการกระทำกิจวัตรประจำวันหรือก่อให้เกิดความต้องการ การดูแลสุขภาพที่เฉพาะเจาะจงของแพทย์หรือ ต้องการผู้ช่วยตลอดเวลา

3) มุ่งเน้นเฉพาะความช่วยเหลือดูแล โดยไม่หวังที่จะรับค่าตอบแทนใดๆ หรือได้รับเงินค่าตอบแทน

4) สถานการณ์ในการให้ความช่วยเหลือเกิดขึ้นที่บ้านหรือชุมชนที่อาศัย ไม่ใช่ในสถานพยาบาลหรือโรงพยาบาล

สรุปได้ว่า ผู้ดูแลหมายถึง ผู้ที่มีบทบาทหน้าที่ในการดูแล ผู้ป่วยที่อาศัยอยู่ในครอบครัวเดียวกัน ซึ่งจะเป็นญาติที่สืบสาย โลหิต เช่น บิดา มารดา บุตร เป็นต้น หรือจะเป็นญาติที่ไม่ได้สืบสายโลหิต เช่น คู่สมรส พี่ชาย น้องชาย สะใภ้ เป็นต้น ไม่ว่าจะเป็นญาติ ที่สืบสายโลหิตหรือญาติที่ไม่ได้สืบสายโลหิต หากอยู่ในครอบครัวเดียวกันล้วนแต่มีบทบาทความสำคัญในการดูแลผู้ที่มีปัญหา สุขภาพจิตจากแอลกอฮอล์หลังจากกลับไปใช้ชีวิตประจำวันในสังคม

ในที่นี้ผู้เขียนได้นิยามความหมายของบทบาทในการดูแลผู้ที่มีปัญหาสุขภาพจิตจากแอลกอฮอล์ หมายถึง การที่คนใน ครอบครัวดูแลเอาใจใส่ผู้ป่วยทั้งในเรื่องการดำเนินชีวิตประจำวัน ความรู้ความเข้าใจในเรื่องการดำเนินการของโรค รวมถึงแนวทางการปฏิบัติกับผู้ป่วยเหมือนคนปกติทั่วไป โดยจะมุ่งให้การดูแลผู้ป่วยและสามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างปกติสุข

บทบาทคนในครอบครัว กล่าวคือ เป็นสถาบันทางสังคมที่เล็กและสำคัญที่สุด เพราะเป็นที่แรกที่จะเห็นการเจริญเติบโต ของคนในครอบครัวตั้งแต่แรกเกิดจนกระทั่งเสียชีวิต และจะเห็นได้ว่าสมาชิกในครอบครัวมีความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดสนิทสนมกัน ทั้งใน เรื่องการหล่อหลอมความเป็นมนุษย์ หล่อหลอมความเชื่อ วัฒนธรรมให้กับคนในครอบครัว แต่ทั้งนี้ทั้งนั้นองค์ประกอบของแต่ละ ครอบครัวในสังคมหนึ่งๆ ก็ย่อมมีความแตกต่างกันไปเช่นกัน เนื่องจากกระบวนการหล่อหลอมของแต่ละครอบครัวที่มีพื้นฐาน ครอบครัวที่ไม่เหมือนกันจึงทำให้การดำเนินชีวิตของแต่ละครอบครัวแตกต่างกันไป แต่มีบทบาทที่มีความชัดเจนที่จะดูแลคนใน ครอบครัว เช่น พ่อ แม่ ปู่ ย่า ตา ยาย ฯลฯ กล่าวโดยสรุปคือ ครอบครัวนั้นเป็นหน่วยทางสังคมที่เล็กที่สุด แต่เป็นหน่วยทางสังคมที่ สำคัญที่สุด เพราะการดูแลคนในครอบครัวนั้นจะต้องมีพื้นฐานในด้านของการอบรมให้เรียนรู้ระเบียบของสังคม การปกป้องคุ้มครองให้ ปลอดภัยทั้งทางร่างกายและจิตใจ รวมถึงการแก้ปัญหาวิกฤติของสมาชิกในครอบครัว

จุไรรัตน์ ทองมิตรแท้ กล่าวถึง หน้าที่ของครอบครัวในด้านต่างๆ 6 ประการดังนี้ (จุไรรัตน์ ทองมิตรแท้, อ้างถึงใน ธนยศ เทียนศรี, 2554, น. 2)

1. หน้าที่ทางด้านอารมณ์ คือ หน้าที่ในการตอบสนองความต้องการทางด้านจิตใจ อารมณ์ ความรู้สึกของสมาชิกในครอบครัว
2. หน้าที่ทางสังคม คือ การกำหนดสถานภาพของสมาชิกในครอบครัว เพื่อสร้างสมาชิกของสังคมให้มีประสิทธิภาพ
3. หน้าที่ด้านสืบพันธุ์ เพื่อสร้างสมาชิกใหม่ให้แก่สังคม
4. หน้าที่ด้านเผชิญปัญหา ครอบครัวแต่ละครอบครัวจะมีวิธี หรือแนวทางในการเผชิญปัญหาที่แตกต่างกัน ทุกครอบครัวจะต้องมีกลยุทธ์ของตนเองใช้ในการรักษาคุณภาพของระบบครอบครัวในการติดต่อปฏิสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมภายในและภายนอก
5. หน้าที่ด้านเศรษฐกิจ คือ การเตรียมการเงินที่เพียงพอ และใช้จ่ายอย่างมีประสิทธิภาพ
6. จัดเตรียมสิ่งที่จำเป็นสำหรับร่างกาย เช่น อาหาร เครื่องนุ่งห่ม และการมีสุขภาพดี หากสมาชิกในครอบครัวมีปัญหาอุปสรรคหรือเกิดจากการเจ็บป่วยขึ้นนั้นย่อมส่งผลกระทบต่อทั้งผู้ป่วยเองและสมาชิกคนอื่นในครอบครัวด้วย ซึ่งเป็นหน้าที่ของครอบครัวที่จะต้องให้ความรัก ความเข้าใจ และช่วยเหลือเกื้อกูลกันในครอบครัว เพื่อช่วยรักษาสมดุลให้บุคคลนั้นสามารถเผชิญปัญหาและปรับตัวอยู่ในสังคมได้

เบอร์เกส และ ลอค (Burgess & Locke) ได้ให้ความหมายว่า ครอบครัวจะต้องมีลักษณะสำคัญ 4 ประการ คือ (Burgess and Locke, 1975, p. 35, อ้างถึงใน ทศนีย์ ทองสว่าง, 2549, น. 78)

1. ครอบครัวประกอบด้วยบุคคลที่มารวมกันโดยการสมรสหรือความผูกพันทางสายเลือด หรือการมีบุตรบุญธรรม การแต่งงานแสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่างสามีภรรยา ส่วนความสัมพันธ์ระหว่างพ่อ แม่ และลูก ส่วนบุตรบุญธรรมนั้นมิได้เกิดจากความสัมพันธ์ทางชีววิทยา หากเกิดจากความสัมพันธ์ตามกฎหมายที่สังคมกำหนดขึ้นเป็นสำคัญ
2. สมาชิกของครอบครัวเหล่านี้มาอยู่รวมกันภายในครัวเรือนเดียวกันหรือบางครั้งก็แยกกันไปอยู่ต่างหาก ในสมัยโบราณครอบครัวหนึ่งจะมีขนาดใหญ่ กล่าวคือ ในครอบครัวหนึ่งจะมีสมาชิก 3-4-5 ชั่วอายุคน (ปู่ ย่า ตา ยาย ลูก หลาน เหลน ฯลฯ) แต่ปัจจุบันนี้ครอบครัวจะมีขนาดเล็กลงมาก คือ จะประกอบด้วย สามี ภรรยา และมีบุตร 1-2 คนเท่านั้น บางครอบครัวอาจไม่มีบุตรเลย (ปัจจุบันนี้ขนาดครอบครัวจะมีขนาดเล็กหรือใหญ่เพียงใดนั้นมักขึ้นอยู่กับนโยบายการวางแผนครอบครัวของสังคมนั้นๆ)
3. ครอบครัวเป็นหน่วยของการติดต่อโต้ตอบระหว่างบุคคล ได้แก่ พ่อ แม่ ลูก พี่ น้อง และญาติ โดยสังคมได้กำหนดหน้าที่และบทบาทของสมาชิกแต่ละครอบครัวไว้ ซึ่งขึ้นอยู่กับขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรมของสังคมนั้นๆ เช่น ความรัก ความผูกพันความเอาใจใส่ต่อกัน ความเห็นอกเห็นใจซึ่งกันและกัน ตลอดจนการอบรมสั่งสอน เป็นต้น
4. ครอบครัวถ่ายทอดการอนุรักษ์วัฒนธรรม ก่อปรกับสมาชิกในครอบครัวจะถ่ายทอดและรักษารูปแบบของการประพฤติปฏิบัติต่อกันระหว่างพ่อ แม่ ลูก ด้วยวัฒนธรรมประจำชาติ

ดังนั้นครอบครัวจึงมีบทบาทที่สำคัญต่อการดำเนินชีวิตของคนในครอบครัว เนื่องจากครอบครัวนั้นเป็นสถาบันที่หล่อหลอมความเป็นตัวตนของคนในครอบครัวในแต่ละบทบาท เช่น บทบาทพ่อแม่ บทบาทลูก ในการที่จะอยู่ร่วมกับคนในสังคมนั้นแต่ละบทบาทควรมีลักษณะการดำเนินหน้าที่อย่างไร เช่นเดียวกับบทบาทครอบครัวในการดูแลผู้ที่มีปัญหาสุขภาพจิตจากแอลกอฮอล์ มีความสำคัญเป็นอย่างยิ่งในการดูแล เนื่องจากหลังเข้ารับการรักษาคนในครอบครัวนั้นจะเป็นหลักในการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมที่ดีของผู้ป่วยให้เป็นการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมในเชิงบวก ทศนคติในเรื่องของการดูแลผู้ป่วย เพื่อให้ผู้ป่วยนั้นสามารถกลับไปใช้ชีวิตอยู่ในครอบครัว ชุมชน สังคม และมีบทบาทหน้าที่ที่ได้รับมอบหมายเหมือนกับคนอื่นในครอบครัวและสังคม ให้มีการดำเนินชีวิตที่ปกติสุข

บทบาทของครอบครัวในการดูแลผู้ที่มีปัญหาสุขภาพจิตจากแอลกอฮอล์

บทบาทหน้าที่ของครอบครัวมีความสำคัญอย่างยิ่งในการดูแลผู้ที่มีปัญหาสุขภาพจิตจากแอลกอฮอล์ กล่าวคือ ผู้ป่วยที่เข้ารับการบำบัดแอลกอฮอล์จะต้องใช้ระยะเวลาในการบำบัดเป็นระยะเวลาตั้งแต่ 6 เดือนขึ้นไป ซึ่งในช่วงของการดูแลต่อเนื่องหลังจากการรักษา คนในครอบครัวจะมีบทบาทสำคัญในการดูแลที่บ้าน ซึ่งถ้าหากขาดการดูแลเอาใจใส่จากคนในครอบครัว ผู้ป่วยอาจมีโอกาสเสี่ยงที่จะกลับไปดื่มซ้ำค่อนข้างสูง ดังนั้นผู้ป่วยที่เข้ารับการบำบัดจึงเปรียบเสมือนกับผู้ป่วยเรื้อรัง ที่ต้องได้รับการดูแลเอาใจใส่อย่างใกล้ชิดและต่อเนื่อง ดังนั้นบทบาทของครอบครัวมีความสำคัญที่จะอยู่ร่วมกับผู้ป่วยมีดังนี้ เอกสารการอยู่ร่วมกับผู้ติดสุรา (โรงพยาบาลสวนปรุง, 2554, น. 1-2)

1. เข้าใจในเรื่องโรคของผู้ป่วยที่เข้ารับการบำบัดแอลกอฮอล์ การดื่มแอลกอฮอล์จะไปกระตุ้นให้สมองหลั่งสารที่ให้ความรู้สึกเป็นสุขออกมามากกว่าปกติ ผู้ดื่มจะมีความรู้สึกมีความสุขแบบสุดขีด และเกิดความรู้สึกที่ก่อให้เกิดความต้องการที่จะแสวงหาแอลกอฮอล์ดื่มอีก ขณะเดียวกันเซลล์สมองจะเกิดความเคยชิน ผู้ดื่มจะรู้สึกมีความสุขน้อยลงทำให้ต้องการดื่มมากขึ้นเรื่อยๆ เพื่อให้ได้ความสุขเท่าเดิม จึงทำให้เกิดการติดแอลกอฮอล์ในที่สุด

2. สังเกตอาการกำเริบ คนในครอบครัวควรหมั่นสังเกตพฤติกรรมที่เป็นอาการเตือนของผู้เข้ารับการบำบัด เช่น กลับไปดื่มซ้ำ มีพฤติกรรมที่เปลี่ยนไปจากเดิม หากคนในครอบครัวสังเกตพบความผิดปกติให้รีบพาผู้ป่วยเข้ารับการบำบัดรักษาหรือหาผู้เชี่ยวชาญ

3. การให้กำลังใจหรือการสื่อสารกันภายในครอบครัว ผู้ป่วยที่เข้ารับการบำบัดเป็นผู้ป่วยที่กำลังมีความตั้งใจที่จะเลิกดื่ม คนในครอบครัวควรให้กำลังใจและการสื่อสารเชิงบวกกับผู้ป่วย ไม่ควรบ่น ตำหนิ ตำว่า อบรมสั่งสอน เพราะจะทำให้เขารู้สึกผิดและขัดเคืองใจ เขาจะยิ่งต่อต้านตนเองและครอบครัว และจะกระตุ้นให้เขากลับไปดื่มสุราซ้ำหรือดื่มมากขึ้นกว่าเดิม

3.1 อย่าหมดหวัง ทำเป็นเย็นชาหรือหยุดที่จะช่วยเหลือเขา ถ้าเขายังไม่สามารถเลิกดื่มได้ ให้คิดเสมอว่า ถ้าผู้ป่วยที่เข้ารับการบำบัดเลิกดื่มได้ครอบครัวจะมีความสุข คนในครอบครัวจะต้องร่วมมือกับผู้ป่วย หรือร่วมมือกับเขา

3.2 พุดแสดงความเห็นใจอย่างนุ่มนวลและสร้างความเชื่อมั่นในตัวผู้ป่วย ให้ผู้ป่วยได้ตัดสินใจ ทำสิ่งต่างๆ ด้วยตัวเอง และแสดงให้ผู้ป่วยเห็นว่าเขาสามารถทำได้ และคนในครอบครัวก็จะอยู่ข้างๆ ช่วงที่เขากำลังใจปรับตัว

3.3 สนับสนุนให้ผู้ป่วยทำสิ่งต่างๆ ตามศักยภาพของเขาด้วยตัวเอง ให้กำลังใจ คิดถึงผลดีในสิ่งที่เขาทำ โดยแบ่งความรับผิดชอบให้ผู้ป่วยได้ทำที่เล็กลงๆ ไม่ควรทำแทนเขา

3.4 ควรสนับสนุนการมีส่วนร่วมในกิจกรรมของครอบครัว เช่น การทานอาหารร่วมกัน ทำกิจกรรมวันหยุดร่วมกัน หรือแม้แต่การพูดคุยกันระหว่างนั่งดูโทรทัศน์ เป็นต้น

4. ลดความเครียดให้ผู้ป่วยที่เข้ารับการบำบัดแอลกอฮอล์ ความเครียดอาจเป็นปัญหากับผู้ป่วยในช่วงที่จะดีขึ้น หรือความเครียดอาจเกิดภายในหรือภายนอกครอบครัวก็ได้ ซึ่งคนในครอบครัวสามารถลดความเครียดแก่ผู้เข้ารับการบำบัดเพื่อป้องกันการกำเริบได้โดย

4.1 อย่าหวังผลจากการหายจากโรคหรืออาการติดแอลกอฮอล์อย่างรวดเร็วและได้ผล 100% เพราะโรคติดแอลกอฮอล์เป็นโรคเรื้อรังและเหมือนกับโรคอื่นๆ ที่อาจจะกลับไปเป็นซ้ำได้ อาจมีบางวันที่เขากลับไปดื่มอีก คนในครอบครัวควรเข้าใจว่านั่นเป็นส่วนหนึ่งของโรค

4.2 ไม่ควรชมเชยให้ผู้ป่วยเข้ารับการบำบัดแอลกอฮอล์ให้เลิกดื่ม เช่น “ถ้าคุณไม่เลิกดื่ม ฉันจะไปจากคุณ” เพราะหากไม่ทำตามที่พูดจะทำให้ผู้ป่วยรู้ว่าพูดไม่จริงและกลับไปดื่มต่อ และจะทำให้เหตุการณ์เลวร้ายลงไปอีก

4.3 ปล่อยวางจากพฤติกรรมติดแอลกอฮอล์ของผู้ป่วย ไม่เคร่งเครียดจากพฤติกรรมติดแอลกอฮอล์ของผู้ป่วยมากเกินไป แล้วกลับมาดูแลตนเองหรือคนอื่นๆ ในครอบครัวตามปกติ ใช้ชีวิตและการดำเนินชีวิตตามปกติ

4.4 คอยสังเกตการควบคุมอารมณ์ของผู้ป่วย เมื่อโกรธ ผิดหวัง ล้มเหลว ต้องอยู่เคียงข้างและคอยให้กำลังใจผู้ป่วย ช่วยแนะให้ผู้ป่วยนั้นสามารถระงับอารมณ์ หรือควบคุมอารมณ์ได้ในทางที่เหมาะสม โดยไม่หันกลับไปพึ่งแอลกอฮอล์

บทบาทที่คนในครอบครัวที่ต้องให้ความสำคัญกับการดูแลผู้ที่มีปัญหาสุขภาพจิตจากแอลกอฮอล์นั้นเป็นส่วนหนึ่งที่จะทำให้การหยุดดื่มหรือเลิกดื่ม ในที่นี้ผู้เขียนได้แบ่งบทบาทของคนในครอบครัวในการดูแลผู้ที่มีปัญหาสุขภาพจิตที่บ้านออกเป็น 4 ด้าน คือ

1. ด้านการดูแลความเป็นอยู่ กล่าวคือ สมาชิกในครอบครัวให้การดูแลช่วยเหลือผู้ป่วยด้านกิจวัตรประจำวัน ทั้งในเรื่องของการนอนหลับพักผ่อน การรับประทานอาหารพร้อมหน้ากัน มอบหมายงานบ้านให้แก่ผู้ป่วย มีเวลาว่างได้ทำกิจกรรมร่วมกันในวันหยุด หรือแม้กระทั่งการออกกำลังกาย เป็นต้น ทั้งนี้เพื่อให้ผู้ป่วยได้มีความสุขในการอยู่ร่วมกันกับคนในครอบครัว ไม่ได้อาศัยอยู่ตามลำพัง หากครอบครัวได้ให้การยอมรับหรือการดูแลความเป็นอยู่แก่ผู้ป่วยเฉกเช่นเดียวกับคนอื่น ๆ ในครอบครัว ก็จะทำให้ผู้ป่วยไม่รู้สึกแปลกแยกคิดว่าตนนั้นเป็นคนอื่น ดังนั้นการให้การยอมรับและดูแลผู้ป่วยเหมือนคนอื่น ๆ ในครอบครัว จะส่งผลให้ผู้ป่วยนั้นสามารถปรับพฤติกรรมการดื่มของตนเองไปในทิศทางที่ดีขึ้น

2. การดูแลอารมณ์และจิตใจ บทบาทของคนในครอบครัวจะอย่างไรหากในครอบครัวมีกลุ่มเหล่านี้อยู่ร่วมด้วย การดูแลกลุ่มเหล่านี้บทบาทครอบครัวจึงมีส่วนสำคัญอย่างยิ่งในด้านอารมณ์และจิตใจของผู้ป่วย ด้วยผู้ป่วยที่มีปัญหาสุขภาพจิตจากแอลกอฮอล์เป็นที่ทราบกันดีอยู่แล้วว่าสภาพจิตใจ อารมณ์และความคิดจะแตกต่างจากคนปกติทั่วไป กล่าวคือ ด้วยพยาธิสภาพของโรคที่มักจะทำให้ในบางครั้งผู้ป่วยไม่สามารถควบคุมอารมณ์ ใจ และความคิดของตนเองได้ การดูแลของคนในครอบครัวแม้บางครั้งผู้ป่วยจะกลับไปดื่มหรือไม่ได้กลับไปดื่ม ก็ต้องให้ความสำคัญกับอารมณ์หรือจิตใจที่เกิดขึ้นกับตัวผู้ป่วยด้วย ไม่ว่าจะเป็นด้านการเอาใจใส่อย่างใกล้ชิด คอยให้คำปรึกษาแนะนำหรือมีส่วนร่วมในการร่วมเผชิญปัญหา แก้ไขปัญหาร่วมกับผู้ป่วย หรือแม้กระทั่งในเรื่องของการยอมรับฟังความคิดเห็นและเชื่อในการตัดสินใจของผู้ป่วย สิ่งเหล่านี้อาจจะจะเป็นเพียงสิ่งเล็กๆ ที่คนในครอบครัวจะต้องเข้าใจและยอมรับ หากทุกคนในครอบครัวสามารถปฏิบัติไปในทิศทางเดียวกันก็จะทำให้การดูแลด้านอารมณ์และจิตใจของผู้ป่วยง่ายขึ้น เนื่องจากผู้ป่วยจะรู้สึกอุ่นใจทุกครั้งที่มีคนคอยรับฟังหรือให้คำปรึกษาแก่ตนเอง

3. การดูแลพฤติกรรมการดื่ม ในส่วนของการดูแลด้านพฤติกรรมการดื่ม บางครอบครัวยอมรับกับพฤติกรรมการดื่มของผู้ป่วย “จะให้หายทันทีมันคงยาก แต่เราอยู่ใกล้เขา บางทีเราก็คควบคุมมันได้” แต่ในทางกลับกันบางครอบครัวถึงกับเบื่อหน่ายกับพฤติกรรมของผู้ป่วย “มันคุมยาก ยิ่งหากมีเทศกาลหรืองานเลี้ยงยิ่งไปกันใหญ่” เสี่ยงสะท้อนทั้งทางด้านบวกและด้านลบที่ปรากฏนั้นเป็นเพียงตัวอย่างเสี่ยงสะท้อนที่มักเกิดขึ้นบ่อยครั้ง และสามารถเกิดขึ้นได้ในผู้ที่มีปัญหาสุขภาพจิตจากแอลกอฮอล์ เนื่องจากการรับรู้และการตัดสินใจของผู้ป่วยที่มีผลจากสมองบางคนนั้นต่างกัน ทำให้การดูแลพฤติกรรมการดื่มของคนในครอบครัวนั้นจะต้องแตกต่างกันออกไป หากมีการวางแผนเกี่ยวกับการจัดการพฤติกรรมการดื่มของผู้ป่วย เพื่อปรับใช้ในผู้ที่มีปัญหาสุขภาพจิตทั้งหมดนั้น ผู้เขียนจะไม่เห็นว่าสามารถนำไปปรับใช้ได้ แต่กระนั้นต้องขึ้นอยู่กับพฤติกรรมการดื่มของผู้ป่วย ตัวกระตุ้นต่างๆ สิ่งแวดล้อม หรือแม้กระทั่งการดูแลของคนในครอบครัวที่มีความแตกต่างกัน ก็จะส่งผลต่อพฤติกรรมการดื่มของผู้ป่วยทั้งสิ้น

4. การดูแลติดตามการรักษาพยาบาลอย่างต่อเนื่อง จะปฏิเสธไม่ได้ว่าผู้ที่มีปัญหาสุขภาพจิตจากแอลกอฮอล์นั้นไม่จำเป็นต้องเข้ารับการรักษาต่อเนื่อง แต่ในทางกลับกันนั้น ผู้ที่มีปัญหาสุขภาพจิตต้องเข้ารับการรักษาต่อเนื่องอย่างน้อย 6 เดือนขึ้นไป ทั้งนี้ต้องขึ้นอยู่กับอาการของโรค พฤติกรรมการดื่มแอลกอฮอล์ของผู้ป่วย และสุดท้ายการสิ้นสุดการรักษานั้นต้องขึ้นอยู่กับการวินิจฉัยของแพทย์ที่ให้การรักษา แต่ช่วงระหว่างการรักษานั้น บทบาทของคนในครอบครัวจากที่กล่าวมาข้างต้นที่มีส่วนในการดูแลผู้ป่วย การติดตามการรักษาตามแพทย์นัดก็สำคัญต่อผู้ป่วย เพราะจะทำให้ได้ทราบกระบวนการขั้นตอนการรักษาตามที่แพทย์แนะนำ ซึ่งการเข้าพบแพทย์แต่ละครั้งผู้ป่วยจำเป็นต้องมาด้วยทุกครั้ง โดยแพทย์จะประเมินจากลักษณะอาการของผู้ป่วยในการปรับแผนการรักษาเป็นระยะ หากจะพูดถึงคนในครอบครัวมีส่วนสำคัญกับการติดตามการรักษาอย่างไรนั้น ผู้เขียนมองว่าหากผู้ป่วยขาดแหล่งสนับสนุนการดูแลด้านการรักษาพยาบาลอย่างต่อเนื่องก็อาจจะเสี่ยงที่จะทำให้กลับไปดื่มซ้ำได้ในที่สุด

กล่าวโดยสรุป คือ การดูแลผู้ที่มีปัญหาสุขภาพจิตจากแอลกอฮอล์จะประสบความสำเร็จนั้นไม่ได้ขึ้นอยู่กับผู้ป่วยเพียงอย่างเดียว การดูแลของคนในครอบครัวมีส่วนสำคัญอย่างยิ่งในการช่วยปรับเปลี่ยนพฤติกรรมการดื่มของผู้ป่วยให้เป็นไปในทิศทางที่ดีขึ้น

เพราะคำว่า “สถาบันครอบครัว” จะเป็นสถาบันแรกที่สามารถช่วยเหลือดูแลได้ดีกว่าสถาบันอื่นๆ เพียงแต่ทำให้สถาบันอื่นที่มีส่วนเกี่ยวข้องเข้ามามีส่วนร่วมในการบำบัดรักษาให้ผู้ป่วยอาการดีขึ้น ดังนั้นการมีส่วนร่วมของครอบครัวนั้นจะช่วยเสริมผลลัพธ์ของการรักษาทางการแพทย์ การที่โรงพยาบาลให้ความสำคัญของครอบครัวเป็นหลักในการดูแลผู้ป่วยนั้น ก็เพื่อให้คนในครอบครัวได้เข้าใจพยาธิสภาพของโรคที่เกิดขึ้น โดยหวังว่าครอบครัวจะเป็นแรงผลักดันหลักในการช่วยให้กำลังใจผู้ป่วย เสริมแรงใจให้ผู้ป่วยนั้นสามารถปรับเปลี่ยนพฤติกรรมการดื่มของตนเองได้ รวมถึงมุมมองทัศนคติทางบวกแก่ผู้ป่วย การให้โอกาสผู้ป่วยของคนในครอบครัวส่งผลให้ความสัมพันธ์ในครอบครัวนั้นคงแข็งแรง และนำไปสู่การปรับตัวด้านร่างกาย จิตใจ และสังคมของผู้ป่วย ทำให้ผู้ป่วยนั้นสามารถดำรงชีวิตอยู่ในสังคม และอยู่ร่วมกับคนในครอบครัวได้อย่างปกติสุข

ข้อเสนอแนะ

ควรส่งเสริมให้มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ด้านความรู้ ทักษะ และประสบการณ์ร่วมกันระหว่างกลุ่มผู้ดูแลผู้ที่มีปัญหาสุขภาพจิตจากแอลกอฮอล์ โดยเฉพาะบทบาทด้านการดูแลที่ประสบความสำเร็จ และปัญหาอุปสรรคที่ส่งผลต่อการดูแลไม่ประสบความสำเร็จ ทั้งนี้เพื่อจะได้นำความรู้ ทักษะ ประสบการณ์ที่ได้แลกเปลี่ยนระหว่างกลุ่มไปปรับใช้ในการดูแลผู้ป่วย

รายการอ้างอิง

- กระทรวงสาธารณสุข, กรมสุขภาพจิต. (2549). *คู่มือการดูแลผู้ป่วยจิตเวชที่บ้าน* (พิมพ์ครั้งที่ 2). นนทบุรี: บริษัท ปิยอนด์ พับลิชชิง จำกัด.
- แผนงานการพัฒนากระบวนการดูแลผู้มีปัญหาการดื่ม (ผรส.). (2556). *หากสามีคุณเป็นนักดื่ม* (พิมพ์ครั้งที่ 3). เชียงใหม่: วนิตการพิมพ์.
- ทัศนีย์ ทองสว่าง. (2549). *สังคมวิทยา* (พิมพ์ครั้งที่ 1). กรุงเทพฯ: โอ.เอส. พรีนติ้ง เฮาส์.
- ธนยศ เทียนศรี. (2554). *ลักษณะการดูแล ปัญหาและความต้องการของญาติผู้ดูแลผู้ป่วยจิตเวชในครอบครัว*. วิทยานิพนธ์ปริญญา มหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์, สาขาการบริหารและนโยบายสวัสดิการสังคม.
- พันธุ์ภา กิตติรัตนไพบูลย์ และคณะ. (2549). *แนวเวชปฏิบัติการให้บริการผู้มีปัญหาสุขภาพจิตจากแอลกอฮอล์ในโรงพยาบาลจิตเวช* (พิมพ์ครั้งที่ 1). เชียงใหม่: ห้างหุ้นส่วนจำกัด ไอแอมมอดเอนไนเซอร์แอนด์ แอ็ดเวอร์ไทซิง.
- พันธุ์ภา กิตติรัตนไพบูลย์ และคณะ. (2553). *การดูแลผู้มีปัญหาการดื่มสุราเบื้องต้นสำหรับบุคลากรสุขภาพ* (พิมพ์ครั้งที่ 1). เชียงใหม่: วนิตการพิมพ์.
- โรงพยาบาลสวนปรุง. (2554). *การอยู่ร่วมกับผู้ติดสุรา*. (เอกสารอัดสำเนา).
- ศศิพัฒน์ ยอดเพชร. (2547). *ผู้ดูแลผู้สูงอายุ*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- สดุดี น้อยกรณ์. (2552). *ปัจจัยทำนายการมีส่วนร่วมของครอบครัวในการลดพฤติกรรมการดื่มสุราในผู้ป่วยติดสุรา*. วิทยานิพนธ์ปริญญา มหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, คณะพยาบาลศาสตร์, สาขาการพยาบาลสุขภาพจิตและจิตเวช.
- สาวิตรี อัมมามงคลชัย และคณะ. (2557). *ปัญหาและความผิดปกติจากการดื่มสุรา: ความสำคัญและการดูแลรักษาในประเทศไทย*. (พิมพ์ครั้งที่ 1). สงขลา: มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์, หน่วยผลิตตำราคณะแพทยศาสตร์.

แรงจูงใจในการปฏิบัติงานและคุณภาพชีวิตการทำงาน: รากฐานแห่งการพัฒนาองค์กร Work Motivation and Quality of Work Life: The Root of Organization Development

กาญจนาภา ฉวีรักษ์*
Karnnapa Chaweerak

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มาจากการศึกษาเรื่อง “การสร้างแรงจูงใจในการปฏิบัติงานเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตการทำงานของบุคลากรสถาบันโรคทรวงอก” มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาระดับแรงจูงใจในการปฏิบัติงาน ระดับคุณภาพชีวิตการทำงาน และปัจจัยที่มีผลต่อแรงจูงใจในการปฏิบัติงานของบุคลากรสถาบันฯ โดยใช้แบบสอบถามเป็นเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล จำนวน 279 ฉบับ วิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้โปรแกรม SPSS และใช้สถิติในการวิเคราะห์ ได้แก่ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน การเปรียบเทียบความแตกต่างของตัวแปรด้วย t-test/F-test และการวิเคราะห์หาความสัมพันธ์ทางสถิติ โดยใช้ Pearson Correlation ผลการศึกษามีดังนี้

จากการศึกษาข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม พบว่า กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง อายุอยู่ในช่วง 25-34 ปี สถานภาพโสด มีระดับการศึกษาอยู่ในระดับปริญญาตรี มีรายได้ต่อเดือนอยู่ในช่วง 15,001-20,000 บาท และพบว่า เป็นพนักงานกระทรวงสาธารณสุขมากกว่าข้าราชการ ซึ่งส่วนใหญ่ปฏิบัติงานมาแล้ว 1-5 ปี ส่วนของระดับแรงจูงใจในการปฏิบัติงาน พบว่ากลุ่มตัวอย่างมีระดับแรงจูงใจในการปฏิบัติงานทุกด้านอยู่ในระดับมากขณะที่ระดับคุณภาพชีวิตการทำงานพบว่ากลุ่มตัวอย่างมีระดับคุณภาพชีวิตการทำงานทุกด้านอยู่ในระดับปานกลาง ส่วนการทดสอบเกี่ยวกับปัจจัยที่มีผลต่อระดับแรงจูงใจในการปฏิบัติงาน พบว่า เพศ ระดับการศึกษา และตำแหน่งงานที่แตกต่างกันทำให้มีระดับแรงจูงใจในการปฏิบัติงานที่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 นอกจากนี้คุณภาพชีวิตการทำงานยังมีความสัมพันธ์กับแรงจูงใจในการปฏิบัติงานในทางบวกอยู่ในระดับสูง อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.01 ($R=0.728$)

คำสำคัญ: แรงจูงใจในการปฏิบัติงาน, คุณภาพชีวิตการทำงาน

ABSTRACT

This article is derived from a study on “The enhancement of motivation to work for develop the quality of work life of personnel in Central Chest Institute of Thailand (CCIT)” aims to study on work motivation, quality of work life and work motivation factors of personnel in CCIT. The data collection tool was questionnaires, a total of 279 sets. With the SPSS Program, the statistics for data analysis included percentage, mean, standard deviation, t-test, F-test and Pearson Correlation. The study results are as the followings.

The personal information revealed that most samples were female, aged 25-34 years, single, had bachelor's degree, income 15,000-20,000 Baht, Ministry of Public Health Employees, and had work periods of 1-5 years. The overall work motivation was at the high level. While the overall quality of work life was at the moderate level. The correlation between quality of work life and work motivation, result showed positive relationship with the correlation coefficient equal to 0.728.

Keywords: Work Motivation, Quality of work life

* นักศึกษาปริญญาโทสาขาการบริหารและนโยบายสวัสดิการสังคม คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

บทนำ

บุคลากรนับเป็นหัวใจสำคัญในการพัฒนาองค์กร ในช่วงระยะเวลาที่ผ่านมาองค์กรต่างๆ ทั่วโลกเริ่มหันมาให้ความสำคัญกับการพัฒนาบุคลากรกันอย่างมาก เพราะมีความเชื่อว่าหากบุคลากรปฏิบัติงานอย่างมีความสุข มีแรงจูงใจในการปฏิบัติงาน (Work Motivation) และมีคุณภาพชีวิตในการทำงาน (Quality of Work Life) ที่ดีแล้ว ย่อมทำให้พวกเขามีความตั้งใจในการสร้างผลงานที่มีประสิทธิภาพ จงรักภักดีกับองค์กร และพร้อมจะทุ่มเทในการทำงานให้แก่องค์กรที่พวกเขารัก

แต่เดิมองค์กรต่างๆ ทั่วโลก มักให้ความสำคัญกับปริมาณและผลผลิตที่ได้จากสินค้าและบริการ โดยลืมนึกถึงมิติด้านต่างๆ ของพนักงานหรือบุคลากร ไม่ว่าจะเป็นด้านอารมณ์ความรู้สึก ด้านสุขภาพ ตลอดจนการสร้างขวัญและกำลังใจแก่พวกเขา มิติเชิงบริหารขององค์กรต่างๆ ในยุคแรก ก็มักจะเป็นไปในทิศทางเดียวกัน เช่น หลักการบริหารจัดการเชิงวิทยาศาสตร์ (Scientific Management) โดย Frederick W. Taylor การบริหารแบบ Bureaucracy ของ Max Weber เป็นต้น เหล่านี้เป็นแนวคิดที่มุ่งตอบสนองยุคปฏิวัติอุตสาหกรรม เน้นการทำงานเพื่อขับเคลื่อนให้บรรลุเป้าหมายขององค์กร ผลสัมฤทธิ์ทางธุรกิจ โดยมองแรงงานเหมือนจักรกลที่เป็นเครื่องมือแห่งความสำเร็จของการจัดการเท่านั้น บางตรรกะถึงกับมองว่า ความสุขสำราญของพนักงานอาจเป็นอุปสรรคสำคัญต่อการบรรลุความสำเร็จขององค์กรก็ได้ (จุฑามาศ แก้วพิจิตร และคณะ, 2554) จะเห็นได้ว่าแนวคิดเหล่านี้ทำให้องค์กรมุ่งแต่ผลผลิตจนละเลยปัจจัยด้านชีวิตจิตใจและอารมณ์ความรู้สึกของคนทำงาน จนกระทั่งถึงจุดหนึ่งที่มนุษย์รู้สึกเหนื่อยล้ากับการแก่งแย่งแข่งขัน สังคมเริ่มตั้งคำถามว่าการบริหารจัดการแบบนี้คือสิ่งที่ดีที่สุดแล้วหรือ หากเป็นเช่นนั้นเพราะเหตุใดจึงเกิดสถานการณ์ต่างๆ ที่สะท้อนว่าพนักงานไม่มีความสุขในการทำงาน เช่น ประสิทธิภาพในการทำงานลดลง อัตราการลาออกสูง อัตราการเจ็บป่วยจากการทำงานของพนักงานสูงขึ้น และสาเหตุการฆ่าตัวตายอันเนื่องมาจากการทำงานมีมากขึ้นอีกด้วย

จากสถานการณ์ดังกล่าวก่อให้เกิดแนวคิดทฤษฎีต่างๆ ขึ้นมา เช่น ทฤษฎีแรงจูงใจ ทฤษฎีสองปัจจัยของ Herzberg แนวคิดเกี่ยวกับคุณภาพชีวิตการทำงาน (Quality of Work Life) แนวคิดการบริหารแบบมีทางเลือก (Option Management) ฯลฯ ซึ่งให้ความสำคัญกับคนทำงานมากขึ้น เน้นแรงจูงใจในการทำงาน คุณภาพชีวิตของคนทำงาน ความสุขในที่ทำงาน โดยบางองค์กรถึงขั้นให้ความสำคัญกับความพึงพอใจของพนักงานสำคัญกว่าความพึงพอใจของลูกค้าเลยทีเดียว ด้วยวิสัยปฏิบัติและแนวคิดทางการบริหารที่เปลี่ยนไป สะท้อนให้เห็นว่าสังคมและองค์กรให้ความสำคัญกับมิติที่ละเอียดอ่อนอย่างเรื่องความสุขในการทำงานและคุณภาพชีวิตการทำงาน โดยให้เหตุผลว่าการที่พนักงานหรือบุคลากรมีคุณภาพชีวิตการทำงานที่ดี และอยู่ในองค์กรที่มีความสุขนั้นจะนำไปสู่การสร้างผลผลิตและบริการที่ดีได้ตามหลักที่ว่า “งานได้ผล คนเป็นสุข” ในประเทศไทยเองมีช่วงหนึ่งที่ประสบปัญหาความไม่แน่นอนทางการเมือง และความผันผวนทางเศรษฐกิจ ทำให้หลายองค์กรประสบปัญหาการขาดทุน พนักงานมีคุณภาพชีวิตการทำงานที่ต่ำลง สิ่งที่เห็นได้ชัดเจนเลยคือ รายได้ไม่เพียงพอต่อการดำรงชีวิตในสังคม จากข้อมูลของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการเสริมสุขภาพ (สสส.) พบว่า ลูกจ้างหรือพนักงานในภาคอุตสาหกรรมส่วนใหญ่ ไม่ได้รับการดูแลเรื่องคุณภาพชีวิตการทำงานเท่าที่ควร เช่น สาธารณูปโภคไม่เพียงพอ ส่งผลให้เกิดความเจ็บป่วย อุบัติเหตุและการบาดเจ็บจากการทำงาน โดยสาเหตุส่วนใหญ่เกิดจากคุณภาพชีวิตการทำงานไม่ดี (ดุสิตา เครือคำปิว, 2551, น. 2) เมื่อเป็นเช่นนี้สภาอุตสาหกรรมแห่งประเทศไทย และสำนักงานกองทุนสนับสนุนการเสริมสุขภาพ (สสส.) จึงร่วมมือกันจัดทำอนุกรมระบบบริหารจัดการด้านคุณภาพชีวิตการทำงาน (Management System of Quality of Work Life Series) ขึ้น เพื่อให้องค์กรต่างๆ นำไปจัดทำและสร้างให้เกิดระบบในการดูแลคุณภาพชีวิตการทำงานของบุคลากรอย่างมีขั้นตอนวิธีการแนวทางเดียวกัน

ผนวกกับช่วงหลังจากแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 8 (พ.ศ.2540-2544) เป็นต้นมา กระทั่งถึงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 11 (พ.ศ.2555-2559) โดยเฉพาะช่วงแผนพัฒนาฯ ที่ 10 และ 11 ซึ่งมุ่งเน้นให้คนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนา มียุทธศาสตร์ของแผนฯ เพื่อมุ่งสู่ “สังคมอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข ด้วยความเสมอภาค เป็นธรรม และมีภูมิคุ้มกันต่อการเปลี่ยนแปลง” เน้นมิติด้านคุณภาพชีวิตที่ดี ให้คนไทยอยู่ดีกินดี มีความสุข นำไปสู่การพัฒนาเพื่อประโยชน์สุขที่ยั่งยืนของสังคมไทยตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2555) ด้วยเหตุนี้

จึงทำให้แนวโน้มการบริหารจัดการองค์กรทั้งภาครัฐและเอกชนในสังคมไทยมีรูปแบบที่เปลี่ยนแปลงไปด้วย กล่าวคือ เน้นการพัฒนาคนอย่างมีประสิทธิภาพ มีคุณภาพชีวิตการทำงานที่ดีขึ้น มีความรู้สึกรักผูกพันกับองค์กร และมีความสุขในการทำงานมากขึ้น นั่นสะท้อนให้เห็นว่ามีความใส่ใจต่อเรื่องความอยากทำงานหรือแรงจูงใจในการทำงานของบุคลากรในองค์กรต่างๆ เพิ่มขึ้น เห็นได้จากแนวทางการพัฒนาองค์กร การกำหนดและวิเคราะห์ดัชนีชี้วัดการปฏิบัติงาน (KPI) ขององค์กรต่างๆ มีการผูกโยงมิติเหล่านี้เข้าไปด้วยในการแปรผล นอกจากนี้ในระบบการศึกษา ก็พบว่า มีการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับด้านคุณภาพชีวิตการทำงาน (Quality of Work Life) และเรื่องเกี่ยวกับแรงจูงใจในการปฏิบัติงานจำนวนมากขึ้นด้วย

ในปี พ.ศ.2558 และ พ.ศ.2559 ซึ่งเป็นปีของการเปิดการค้าเสรีในกลุ่มประเทศอาเซียน หรือประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน (ASEAN Economic Community-AEC) และประเทศไทยก็เป็นหนึ่งในประเทศกลุ่มอาเซียนด้วยเช่นกัน เมื่อมีการเปิดเขตการค้าเสรีสิ่งหนึ่งที่จะเกิดขึ้น คือ แรงงานมีฝีมือในประเทศต่างๆ ซึ่งอยู่ในกลุ่มประเทศอาเซียน จะสามารถโยกย้ายไปทำงานในประเทศสมาชิกได้อย่างเสรี และที่สำคัญ คือ ประเทศต่างๆ ในกลุ่มอาเซียนสามารถลงทุนข้ามประเทศได้ง่ายขึ้น ส่งผลให้การแข่งขันระหว่างองค์กรก็จะสูงขึ้นด้วย ดังนั้นเมื่อการแข่งขันสูงขึ้นก็จะเกิดการแย่งตัวคนทำงานที่มีศักยภาพตามมา องค์กรที่จะสามารถรอดพ้นจากปัญหานี้ได้ก็คือ องค์กรที่สร้างแรงจูงใจในการปฏิบัติงาน สร้างความสุขให้กับพนักงาน จนกระทั่งพนักงานไม่รู้สึกรออยากโยกย้ายไปทำงานที่อื่นแม้จะมีข้อเสนอที่น่าสนใจก็ตาม ทั้งนี้สิ่งสำคัญ คือ การบริหารจัดการคนในองค์กรให้สามารถขับเคลื่อนองค์กรไปสู่เป้าหมายด้วยกันอย่างกลมกลืน รู้และเข้าใจในความเป็นตัวตนขององค์กรนั้นๆ อย่างแท้จริง

“สถาบันโรคทรวงอก” เป็นโรงพยาบาลรัฐระดับตติยภูมิ ตั้งอยู่ที่จังหวัดนนทบุรี สังกัดกรมการแพทย์ กระทรวงสาธารณสุข เป็นสถาบันที่ให้การดูแลรักษาผู้ป่วยเฉพาะทางด้านโรคหัวใจและโรคปอด โดยมีวิสัยทัศน์ว่า “สถาบันโรคทรวงอกเป็นสถาบันชั้นนำด้านโรคหัวใจและปอดระดับนานาชาติ” ได้รับการรับรองกระบวนการคุณภาพตามมาตรฐานโรงพยาบาลและบริการสุขภาพ เพื่อให้สอดคล้องกับนโยบายและแผนงานของกรมการแพทย์ และมิติต่างๆ ของสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาระบบราชการ (ก.พ.ร.) สถาบันโรคทรวงอกจึงรับนโยบายต่างๆ มาประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับองค์กร โดยเฉพาะอย่างยิ่งในมิติของการให้ความสำคัญกับบุคลากรผู้ปฏิบัติงาน สถาบัน ได้รับนโยบายมาจากอธิบดีกรมการแพทย์ ในเรื่องพัฒนาศักยภาพและสร้างขวัญกำลังใจให้แก่บุคลากรในการทำงาน ทั้งด้านบริหาร บริการและวิชาการ มีกลไกการทำงานให้บุคลากรกรมการแพทย์เป็นทั้ง “คนดี คนเก่ง และมีมีความสุขในการทำงาน” ด้วยสถาบันโรคทรวงอกมีความน่าสนใจในแง่ของการเป็นองค์กรผู้นำทั้งในด้านการบำบัดรักษา ด้านวิชาการและสังคม ดังนั้นผู้ศึกษาจึงสนใจทำการเก็บข้อมูลจากบุคลากรสถาบันแห่งนี้เพราะต้องการทราบว่าองค์กรที่เป็นองค์กรด้านสุขภาพดูแลเรื่องคุณภาพชีวิตของประชาชนในประเทศ แล้วบุคลากรในองค์กรมีคุณภาพชีวิตการทำงานที่ดีหรือไม่ มีแรงจูงใจในการทำงานด้านใดที่จะช่วยส่งเสริมให้บุคลากรพร้อมปฏิบัติงานให้แก่องค์กรอย่างทุ่มเทใจให้ และกิจกรรมต่างๆ ที่สถาบันฯ จัดขึ้นให้แก่บุคลากรนั้น สามารถตอบโจทย์ความต้องการของบุคลากรได้มากน้อยเพียงใด โดยการศึกษาครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ คือ 1. เพื่อศึกษาระดับแรงจูงใจในการปฏิบัติงานของบุคลากรสถาบันโรคทรวงอก 2. เพื่อศึกษาระดับคุณภาพชีวิตการทำงานของบุคลากรสถาบันฯ และ 3. เพื่อศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อแรงจูงใจในการปฏิบัติงานของบุคลากรสถาบันฯ

จากที่กล่าวไปแล้วในข้างต้นว่าผู้ศึกษาสนใจที่จะศึกษาเกี่ยวกับการสร้างแรงจูงใจในการปฏิบัติงานเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตการทำงานของบุคลากรสถาบันโรคทรวงอก ดังนั้นแนวคิดและทฤษฎีที่นำมาใช้ในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้จึงเกี่ยวกับแรงจูงใจในการทำงาน ประกอบด้วย แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับแรงจูงใจในการปฏิบัติงาน (Work Motivation) ทฤษฎีสองปัจจัย ของ Herzberg (1974) ทฤษฎีความคาดหวัง (Expectancy Theory) ของ Vroom (1964) ทฤษฎีการจูงใจและความร่วมมือของ Katz และ Kahn (ศิริวรรณ เสรีรัตน์ และคณะ, 2545) ทฤษฎี X และทฤษฎี Y ของ McGregor (ศิริวรรณ เสรีรัตน์และคณะ, 2545) รวมทั้งงานวิจัยและวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง ซึ่งผู้ศึกษาได้นำแนวคิดทฤษฎีของนักคิดต่างๆ มาวิเคราะห์และปรับใช้ให้เข้ากับการศึกษาในบริบทของสถาบันโรคทรวงอก รวบรวมและแบ่งองค์ประกอบของแรงจูงใจในการปฏิบัติงานไว้ทั้งหมด 5 ด้าน เพื่อเป็นกรอบแนวคิดในการวิจัย ได้แก่

1. ด้านการยอมรับนับถือ หมายถึง การที่บุคลากรได้รับการยอมรับนับถือไม่ว่าจากผู้บังคับบัญชา เพื่อนร่วมงาน หรือผู้ใต้บังคับบัญชา โดยอาจอยู่ในรูปของการได้รับมอบหมายให้ทำงานสำคัญ การยอมรับฟังความคิดเห็น การยกย่องให้เกียรติกัน มีอิสระในการวางแผนงานและดำเนินการ มีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบาย นำไปสู่ความรู้สึกว่าตนเองมีความสำคัญต่อองค์กร และมีความภูมิใจในการปฏิบัติงาน

2. ด้านความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล หมายถึง การติดต่อและการแสดงพฤติกรรมระหว่างกันในหน่วยงานหรือองค์กร เช่น เพื่อนร่วมงานให้การสนับสนุนเมื่อทำกิจกรรมต่างๆ ทำงานเป็นทีม มีการแลกเปลี่ยนองค์ความรู้ในการทำงาน ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน หรือความสัมพันธ์เชิงลบ ได้แก่ การเกิดปัญหาความขัดแย้งระหว่างเพื่อนร่วมงาน

3. ด้านลักษณะงานที่รับผิดชอบและความมั่นคงในงาน หมายถึง งานที่บุคลากรได้รับมอบหมายเป็นหลักนั้นตรงกับความรู้ความสามารถของบุคลากร เป็นงานที่มีคุณค่า มีเป้าหมายและกระบวนการทำงานที่ชัดเจน ปริมาณงานเหมาะสม ซึ่งผู้ปฏิบัติงานจะรู้สึกมั่นคง สามารถเข้าใจบทบาท ภาระงาน และหน้าที่ของตนเอง ไม่รู้สึกว่างงานนั้นซ้ำซาก จำเจ น่าเบื่อ หรือรู้สึกอยากเปลี่ยนย้ายงาน

4. ด้านสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการทำงาน หมายถึง ลักษณะสถานที่ทำงานที่ดี ประกอบด้วย ความสะอาด ปลอดภัย มีสิ่งแวดล้อมที่ดี มีชีวิตชีวา เช่น มีมุมพักผ่อน เป็นต้น

5. ด้านนโยบายและการบริหารงานในองค์กร หมายถึง กฎ ระเบียบ ข้อบังคับต่างๆ ในการปฏิบัติงานขององค์กร การกำหนดนโยบาย การถ่ายทอดสู่ผู้ปฏิบัติอย่างเหมาะสม รวมทั้งการแบ่งโครงสร้างการทำงาน และการสนับสนุนจากผู้บังคับบัญชาด้วย

นอกจากนี้ยังมีแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับคุณภาพชีวิตการทำงาน ที่รวบรวมจากนักคิดและองค์กรต่างๆ ที่ได้กล่าวถึงคุณภาพชีวิตการทำงาน (Quality of Work Life) ได้แก่ Richard E. Walton (1974); Delamotte and Takezawa (1984, อ้างถึงใน ศิรินันท์ กิตติสุขสถิต และคณะ, 2556); Huse and Cumming (1985); Kossen (1991) และ European Council (2005, อ้างถึงใน ศิรินันท์ กิตติสุขสถิต และคณะ, 2556) ตลอดจนงานวิจัยและวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง นำมารวบรวมวิเคราะห์ออกมาเป็นองค์ประกอบ 4 ด้านของคุณภาพชีวิตการทำงาน และเป็นกรอบแนวคิดในการวิจัยที่สอดคล้องกับบุคลากรสถาบันโรคทรวงอก ได้แก่

1. การได้รับค่าตอบแทนที่เพียงพอและยุติธรรม หมายถึง การได้รับเงินเดือน ค่าตอบแทน และสวัสดิการที่เหมาะสมกับตำแหน่ง เพียงพอต่อการดำรงชีพ รวมทั้งการพิจารณาเลื่อนขั้นเงินเดือนมีความโปร่งใสตรวจสอบได้

2. ความปลอดภัยและส่งเสริมสุขภาพ หมายถึง บุคลากรรู้สึกปลอดภัยขณะปฏิบัติงานและขณะเดินทางไป-กลับที่ทำงาน รวมทั้งองค์กรมีนโยบายด้านการส่งเสริมสุขภาพอย่างเหมาะสม

3. โอกาสพัฒนาความสามารถ หมายถึง บุคลากรมีโอกาสได้รับการศึกษาอบรมเพื่อพัฒนาความรู้ความสามารถ รวมทั้งมีโอกาสเลื่อนขั้นไปอยู่ในระดับที่สูงขึ้น หรือในระดับผู้บริหารองค์กรได้

4. ความสมดุลระหว่างงานกับชีวิตส่วนตัว หมายถึง การกำหนดสัดส่วนเวลาที่เหมาะสมสำหรับงาน ครอบครัว สังคม และตนเอง โดยงานที่ปฏิบัติไม่ส่งผลกระทบต่อเวลาส่วนตัว บุคลากรมีเวลาสำหรับการพักผ่อน หรือออกกำลังกายเพื่อส่งเสริมสุขภาพ และหากได้รับมอบหมายให้ปฏิบัติงานนอกเวลาควรได้รับค่าตอบแทนที่เหมาะสม

วิธีการและเครื่องมือในการศึกษา

การศึกษาเรื่อง “การสร้างแรงจูงใจในการปฏิบัติงานเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตการทำงานของบุคลากรสถาบันโรคทรวงอก” เป็นการวิจัยเชิงสำรวจ (Survey Research) เก็บรวบรวมข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่างซึ่งเป็นบุคลากรสถาบันโรคทรวงอก กำหนดขนาดของกลุ่มตัวอย่าง โดยใช้สูตรการคำนวณของ Krejcie and Morgan (ธานินทร์ ศิลป์จารุ, 2553, น. 49) ที่ระดับความเชื่อมั่น 95% เทียบบัญญัติไตรยางศ์ คิดเป็นกลุ่มตัวอย่างที่ต้องการจำนวนทั้งสิ้น 302 คน จำแนกกลุ่มตัวอย่างตามตำแหน่งงาน ได้เป็น 4 กลุ่ม คือ

ข้าราชการ 122 คน ลูกจ้างประจำ 17 คน พนักงานราชการ 6 คน และพนักงานกระทรวงสาธารณสุข 157 คน ทั้งนี้เนื่องจากบุคลากรในตำแหน่งลูกจ้างประจำและพนักงานราชการมีจำนวนน้อย เมื่อเทียบสัดส่วนกับข้าราชการและพนักงานกระทรวงสาธารณสุข ทำให้จำนวนกลุ่มตัวอย่างน้อยตามไปด้วย ซึ่งอาจทำให้ไม่เห็นความแตกต่างในการวิเคราะห์ข้อมูลทางสถิติ ดังนั้นผู้ศึกษาจึงเลือกเก็บข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่างที่มีจำนวนมากในสัดส่วนใกล้เคียงกัน คือ กลุ่มข้าราชการ (จำนวน 122 คน) และกลุ่มพนักงานกระทรวงสาธารณสุข (จำนวน 157 คน) เท่านั้น รวมเป็นจำนวนกลุ่มตัวอย่างทั้งหมด 279 คน

เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลสำหรับการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ คือ แบบสอบถาม ซึ่งประกอบด้วยคำถามปลายปิด และคำถามปลายเปิด โดยแบ่งแบบสอบถามออกเป็น 4 ส่วน คือ ส่วนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม ได้แก่ เพศ อายุ สถานภาพ ระดับการศึกษา รายได้ ตำแหน่งงาน และระยะเวลาการทำงาน โดยเป็นแบบเลือกตอบ (Check List) และเติมคำในช่องว่าง ส่วนที่ 2 แบบสอบถามเกี่ยวกับระดับแรงจูงใจในการปฏิบัติงาน ได้แก่ ด้านการยอมรับนับถือ ด้านความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล ด้านลักษณะงานที่รับผิดชอบและความมั่นคงในงาน ด้านสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการทำงาน ด้านนโยบายและการบริหารงานในองค์กร โดยคำถามเป็นแบบให้เลือกตอบในลักษณะมาตราประมาณค่า (Rating Scale) ซึ่งแบ่งเป็น 5 ระดับ คือ มากที่สุด มาก ปานกลาง น้อย น้อยที่สุด โดยให้คะแนน 5 4 3 2 1 ตามลำดับ ส่วนที่ 3 แบบสอบถามเกี่ยวกับระดับคุณภาพชีวิตการทำงาน ได้แก่ ด้านการได้รับค่าตอบแทนที่เพียงพอและยุติธรรม ด้านความปลอดภัยและส่งเสริมสุขภาพ ด้านโอกาสในการพัฒนาความสามารถ ด้านความสมดุลระหว่างงานกับชีวิตส่วนตัว โดยคำถามเป็นแบบให้เลือกตอบในลักษณะมาตราประมาณค่า (Rating Scale) ซึ่งแบ่งเป็น 5 ระดับเช่นเดียวกับระดับแรงจูงใจในการปฏิบัติงาน และส่วนที่ 4 ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับแรงจูงใจในการปฏิบัติงานและคุณภาพชีวิตการทำงานที่สถาบันโรคทรวงอก เป็นคำถามปลายเปิด เมื่อได้แบบสอบถามแล้วจึงนำไปทดลองใช้กับกลุ่มตัวอย่าง (Pre-test) จำนวน 30 ชุด และทดสอบหาความเชื่อมั่นได้ ค่าแอลฟา (Alpha) เท่ากับ .933 จึงนำไปปรับแก้และนำไปใช้ในการเก็บข้อมูลจริง ในการเก็บรวบรวมข้อมูลกับบุคลากรในสถาบันโรคทรวงอก โดยผู้ศึกษาเป็นผู้เก็บข้อมูลด้วยตนเอง จำนวนทั้งสิ้น 279 ชุด และเก็บแบบสอบถามกลับคืนได้ทั้งหมด คิดเป็น 100% จากนั้นผู้ศึกษานำผลที่ได้มาวิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้โปรแกรม SPSS และใช้สถิติในการวิเคราะห์ ได้แก่ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน การเปรียบเทียบความแตกต่างของตัวแปรด้วย t-test/F-test และการวิเคราะห์หาความสัมพันธ์ทางสถิติ โดยใช้ Pearson Correlation

ผลการศึกษา

ผู้ศึกษาได้แบ่งผลการศึกษาในครั้งนี้ออกเป็น 3 ส่วน คือ ส่วนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม ส่วนที่ 2 ผลการวิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับระดับแรงจูงใจในการปฏิบัติงานและระดับคุณภาพชีวิตการทำงาน และส่วนที่ 3 การอภิปรายผลการศึกษา ซึ่งผลการศึกษา มีดังนี้

กลุ่มตัวอย่างมีจำนวนทั้งหมด 279 คน เป็นเพศหญิงมากกว่าเพศชาย คือ เพศหญิงร้อยละ 66.3 และเพศชายร้อยละ 33.7 โดยส่วนใหญ่มีอายุอยู่ในช่วง 25-34 ปี ร้อยละ 51.6 รองลงมาคือค่าใกล้เคียงกัน คือ อายุมากกว่า 45 ปี ร้อยละ 22.2 และอายุ 35-44 ปี ร้อยละ 18.6 ส่วนช่วงอายุต่ำกว่า 25 ปี มีน้อยที่สุด ร้อยละ 7.5 ในด้านสถานภาพสมรส พบว่า ส่วนใหญ่มีสถานภาพโสด ร้อยละ 51.6 รองลงมา คือ สมรส ร้อยละ 44.1 ระดับการศึกษา ส่วนใหญ่มีระดับการศึกษาอยู่ในระดับปริญญาตรี มากถึงร้อยละ 73.8 รองลงมา คือ ต่ำกว่าปริญญาตรี ร้อยละ 22.6 ส่วนรายได้ต่อเดือนนั้นพบว่า ส่วนใหญ่มีรายได้ต่อเดือนอยู่ในช่วง 15,001-20,000 บาท คิดเป็นร้อยละ 33.3 รองลงมาคือ 10,000-15,000 บาท ร้อยละ 27.2 และช่วงที่น้อยที่สุด คือ ต่ำกว่า 10,000 บาท เพียงร้อยละ 5.0 ในด้านตำแหน่งงาน พบว่า เป็นพนักงานกระทรวงสาธารณสุขและข้าราชการ ร้อยละ 56.3 และ 43.7 ตามลำดับ ส่วนด้านระยะเวลาในการปฏิบัติงานที่สถาบันโรคทรวงอก พบว่า ส่วนใหญ่อยู่ในช่วงเวลา 1-5 ปี ร้อยละ 38.7 รองลงมา ได้แก่ 6-10 ปี ร้อยละ 22.9 และช่วงระยะเวลาที่น้อยที่สุด คือ น้อยกว่า 1 ปี เพียงร้อยละ 4.3

ผลการศึกษาเกี่ยวกับระดับแรงจูงใจในการปฏิบัติงานของบุคลากรสถาบันโรคทรวงอก พบว่าบุคลากรของสถาบันฯ มีระดับแรงจูงใจในด้านต่างๆ อยู่ในระดับมากทุกด้าน กล่าวคือ ด้านการยอมรับนับถือ มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.87 และค่าเบี่ยงเบนมาตรฐานเท่ากับ 0.60 ด้านความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.68 และค่าเบี่ยงเบนมาตรฐานเท่ากับ 0.53 ด้านลักษณะงานที่รับผิดชอบและความมั่นคงของงาน มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.69 และค่าเบี่ยงเบนมาตรฐานเท่ากับ 0.40 ด้านสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการทำงาน มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.72 และค่าเบี่ยงเบนมาตรฐานเท่ากับ 0.54 ด้านนโยบายและการบริหารงานในองค์กร มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.84 และค่าเบี่ยงเบนมาตรฐานเท่ากับ 0.54 สรุปได้ว่าในภาพรวมแล้วบุคลากรสถาบันฯ มีระดับแรงจูงใจในการปฏิบัติงาน มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.76 และค่าเบี่ยงเบนมาตรฐานเท่ากับ 0.43 ซึ่งอยู่ในระดับมาก

ส่วนผลการศึกษาเกี่ยวกับระดับคุณภาพชีวิตการทำงานของบุคลากรสถาบันโรคทรวงอก พบว่าบุคลากรของสถาบันฯ มีระดับคุณภาพชีวิตการทำงานในด้านต่างๆ อยู่ในระดับปานกลาง ทุกด้าน กล่าวคือ ด้านการได้รับคำตอบแทนที่เพียงพอและยุติธรรม มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.43 และค่าเบี่ยงเบนมาตรฐานเท่ากับ 0.52 ด้านความปลอดภัยและส่งเสริมสุขภาพ มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.63 และค่าเบี่ยงเบนมาตรฐานเท่ากับ 0.49 ด้านโอกาสในการพัฒนาความสามารถ มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.50 และค่าเบี่ยงเบนมาตรฐานเท่ากับ 0.72 และด้านความสมดุลระหว่างงานกับชีวิตส่วนตัว มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.42 และค่าเบี่ยงเบนมาตรฐานเท่ากับ 0.57 สรุปได้ว่าในภาพรวมแล้วบุคลากรสถาบันฯ มีระดับคุณภาพชีวิตการทำงาน มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.49 และค่าเบี่ยงเบนมาตรฐานเท่ากับ 0.49 ซึ่งอยู่ในระดับปานกลาง

การเปรียบเทียบความแตกต่างระหว่างข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถามกับภาพรวมระดับแรงจูงใจในการปฏิบัติงานของบุคลากรสถาบันโรคทรวงอก ผลการศึกษาพบว่า กลุ่มตัวอย่างที่มีเพศ ระดับการศึกษา และตำแหน่งงานที่แตกต่างกัน จะมีระดับแรงจูงใจในการปฏิบัติงานแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ที่ระดับ 0.05 โดยเมื่อพิจารณาเป็นรายด้านพบว่าเพศชายและหญิงมีระดับแรงจูงใจในการปฏิบัติงานด้านการยอมรับนับถือ และด้านนโยบายและการบริหารงานในองค์กรที่แตกต่างกัน ($\text{sig} = 0.22$) ส่วนการเปรียบเทียบความแตกต่างระหว่างระดับการศึกษากับภาพรวมระดับแรงจูงใจในการปฏิบัติงาน พบว่าระดับการศึกษาที่ต่างกัน ทำให้ระดับแรงจูงใจในการปฏิบัติงานแตกต่างกัน ($\text{sig} = 0.01$) โดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านการยอมรับนับถือ นอกจากนี้การเปรียบเทียบความแตกต่างระหว่างตำแหน่งงานกับภาพรวมระดับแรงจูงใจในการปฏิบัติงานของบุคลากร พบว่าข้าราชการและพนักงานกระทรวงสาธารณสุขมีระดับแรงจูงใจในการปฏิบัติงานต่างกัน ($\text{sig} = 0.03$) โดยเฉพาะแรงจูงใจในการปฏิบัติงานด้านการยอมรับนับถือและความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล

ในขณะที่ผลการศึกษา พบว่า กลุ่มตัวอย่างที่มีอายุ สถานภาพสมรส รายได้ และระยะเวลาในการปฏิบัติงานที่สถาบันโรคทรวงอกแตกต่างกัน มีระดับแรงจูงใจในการปฏิบัติงานที่ไม่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 โดยบุคลากรที่มีอายุแตกต่างกันมีระดับแรงจูงใจในการปฏิบัติงานไม่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 ($\text{sig} = 0.60$) ส่วนบุคลากรที่มีสถานภาพสมรสแตกต่างกันมีระดับแรงจูงใจในการปฏิบัติงานไม่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 ($\text{sig} = 0.97$) นอกจากนี้ผลการศึกษาพบว่าแม้ว่าบุคลากรจะมีรายได้แตกต่างกัน แต่ก็มีระดับแรงจูงใจในการปฏิบัติงานไม่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 ($\text{sig} = 0.56$) รวมทั้งเมื่อพิจารณาเปรียบเทียบระยะเวลาการปฏิบัติงานที่สถาบันโรคทรวงอกแตกต่างกัน พบว่าระดับแรงจูงใจในการปฏิบัติงานไม่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 ($\text{sig} = 0.16$)

ดังนั้นอาจสรุปผลการเปรียบเทียบความแตกต่างระหว่างข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถามกับระดับแรงจูงใจในการปฏิบัติงานได้ว่า กลุ่มตัวอย่างที่มีเพศ ระดับการศึกษา และตำแหน่งงาน แตกต่างกัน จะมีระดับแรงจูงใจในการปฏิบัติงานที่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ที่ระดับ 0.05 ส่วนกลุ่มตัวอย่างที่มี อายุ สถานภาพสมรส รายได้ และระยะเวลาในการปฏิบัติงานที่สถาบันโรคทรวงอก แตกต่างกัน จะมีระดับแรงจูงใจในการปฏิบัติงานที่ไม่แตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ที่ระดับ 0.05 นอกจากนี้การศึกษาค่าความสัมพันธ์ระหว่างระดับคุณภาพชีวิตการทำงาน และระดับแรงจูงใจในการปฏิบัติงานของบุคลากรสถาบันโรคทรวงอก โดยใช้การวิเคราะห์ค่าสหสัมพันธ์แบบเพียร์สัน (Pearson Correlation) ผลการศึกษาพบว่า คุณภาพ

ชีวิตการทำงาน มีความสัมพันธ์กับแรงจูงใจในการปฏิบัติงานในทางบวก อยู่ในระดับสูง อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ที่ระดับ 0.01 ($R = 0.728$) กล่าวคือ หากบุคลากรมีระดับคุณภาพชีวิตการทำงานในภาพรวมสูงขึ้นก็จะส่งผลต่อระดับแรงจูงใจในการปฏิบัติงานที่สูงขึ้นด้วยนั่นเอง

การอภิปรายผลการศึกษา

จากการศึกษาเรื่อง “การสร้างแรงจูงใจในการปฏิบัติงานเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตการทำงานของบุคลากรสถาบันโรคทรวอก” สามารถนำมาอภิปรายผลการศึกษาได้ ดังนี้

แรงจูงใจในการปฏิบัติงาน

แรงจูงใจในการทำงาน หมายถึง การสร้างแรงกระตุ้น หรือแรงผลักดัน ให้บุคคลแสดงพฤติกรรมหรือกระทำการบางอย่างออกมา โดยอาจให้สิ่งผู้นั้นต้องการเป็นการตอบแทน หรือเสนอเงื่อนไขเพื่อตอบสนองความต้องการของพนักงาน ทั้งนี้หากบุคคลต้องการสิ่งนั้นก็จะเป็นการกระตุ้นให้เกิดแรงผลักดันในการทำสิ่งที่ผู้จ้างต้องการให้ทำ

ในการศึกษาเรื่องการสร้างแรงจูงใจในการปฏิบัติงานเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตทำงานของบุคลากรสถาบันโรคทรวอก ในภาพรวมแล้วบุคลากรสถาบันฯ มีระดับแรงจูงใจในการปฏิบัติงาน มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.76 ซึ่งอยู่ในระดับ มาก ผู้ศึกษาได้แบ่งแรงจูงใจในการปฏิบัติงานไว้ 5 ประเด็น ดังนี้

1. ด้านการยอมรับนับถือ

ผลการศึกษาระดับแรงจูงใจในการปฏิบัติงานของบุคลากรสถาบันโรคทรวอกด้านการยอมรับนับถือ พบว่าบุคลากรมีระดับแรงจูงใจในการปฏิบัติงานอยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.87 และค่าเบี่ยงเบนมาตรฐานเท่ากับ 0.60 โดยเฉพาะเมื่อพิจารณาเปรียบเทียบกับข้อมูลส่วนบุคคล ก็พบว่าบุคลากรที่มีเพศ ระดับการศึกษา และตำแหน่งงานที่แตกต่างกันมีระดับแรงจูงใจในการปฏิบัติงานด้านการยอมรับนับถือนี้แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ที่ระดับ 0.05 สอดคล้องกับการศึกษาของ อัจจิมา กลิ่นดีป्ली (2550, น. 43) ที่ทำการศึกษารื่องความพึงพอใจต่อการปฏิบัติงานบุคลากรโรงพยาบาลอุทอง จังหวัดสุพรรณบุรี พบว่าบุคลากรโรงพยาบาลอุทองมีความพึงพอใจต่อการปฏิบัติงานด้านการยอมรับนับถืออยู่ในระดับมาก หมายถึงบุคลากรมีแรงจูงใจด้านนี้อยู่ในระดับมากนั่นเอง และยังสอดคล้องกับ อาภาพร บุญจันทร์ (2552, น. 49) ซึ่งทำการศึกษเกี่ยวกับแนวทางการเสริมสร้างแรงจูงใจในการทำงานของพนักงานมหาวิทยาลัยศิลปากร: กรณีศึกษาวิทยาเขตพระราชมังคลาจารย์ ผลการศึกษาพบว่า แรงจูงใจในการปฏิบัติงานของพนักงานฯ ด้านการยอมรับนับถืออยู่ในระดับมากเช่นเดียวกัน

2. ด้านความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล

ผลการศึกษาระดับแรงจูงใจในการปฏิบัติงานของบุคลากรสถาบันโรคทรวอกในด้านความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล พบว่า บุคลากรมีระดับแรงจูงใจในการปฏิบัติงานอยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.68 และค่าเบี่ยงเบนมาตรฐานเท่ากับ 0.53 โดยเฉพาะเมื่อพิจารณาเปรียบเทียบความแตกต่างระหว่างแรงจูงใจด้านความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลกับตำแหน่งงานของบุคลากรฯ ก็พบว่า มีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 ดังนี้สอดคล้องกับการศึกษาของ อัจจิมา กลิ่นดีป्ली (2550, น. 43) ที่ทำการศึกษารื่องความพึงพอใจต่อการปฏิบัติงานของบุคลากรโรงพยาบาลอุทอง จังหวัดสุพรรณบุรี พบว่า บุคลากรโรงพยาบาลอุทองมีความพึงพอใจต่อการปฏิบัติงานและแรงจูงใจด้านความสัมพันธ์กับผู้บังคับบัญชา อยู่ในระดับมาก แต่ผลการศึกษาในครั้งนี้ ตรงข้ามกับผลการศึกษาของ พิมพ์กา ดีปินชัย (2553, น. 93) ที่ได้ทำการศึกษเกี่ยวกับแรงจูงใจในการปฏิบัติงานของพยาบาลวิชาชีพในโรงพยาบาลเอกชนแห่งหนึ่ง ผลการศึกษาพบว่า แรงจูงใจในการปฏิบัติงานด้านความสัมพันธ์ระหว่างผู้ร่วมงาน อยู่ในระดับน้อย ส่วนแรงจูงใจที่มากที่สุด คือ เพื่อนร่วมงานให้ความช่วยเหลือเป็นอย่างดี ทั้งเรื่องงานและเรื่องส่วนตัว นอกจากนี้ยังแตกต่างกับผลการศึกษาของ อาภาพร บุญจันทร์ (2552, น. 93) ที่ศึกษาแนวทางการเสริมสร้างแรงจูงใจในการทำงานของพนักงานมหาวิทยาลัยศิลปากร: กรณีศึกษาวิทยาเขตสนามจันทร์ ที่พบว่า แนวทางการเสริมสร้างแรงจูงใจในการปฏิบัติงานด้านสัมพันธภาพมีค่าเฉลี่ยต่ำสุด

3. ด้านลักษณะงานที่รับผิดชอบและความมั่นคงในงาน

ผลการศึกษาระดับแรงจูงใจในการปฏิบัติงานของบุคลากรสถาบันโรคทรวงอกในด้านลักษณะงานที่รับผิดชอบและความมั่นคงในงาน พบว่า บุคลากรมีระดับแรงจูงใจในการปฏิบัติงานอยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.69 และค่าเบี่ยงเบนมาตรฐานเท่ากับ 0.40 สอดคล้องกับผลการศึกษาของ อัจจิมา กลิ่นดีปัส (2550, น. 43) ที่ทำการศึกษาเรื่องความพึงพอใจต่อการปฏิบัติงานของบุคลากรโรงพยาบาลอุ้มทอง จังหวัดสุพรรณบุรี เสนอว่า บุคลากรโรงพยาบาลอุ้มทองมีความพึงพอใจต่อการปฏิบัติงานและมีแรงจูงใจในด้านลักษณะของงาน อยู่ในระดับมาก ส่วนด้านความมั่นคงในการทำงานอยู่ในระดับปานกลาง เช่นเดียวกับ อาภาพร บุญจันทร์ (2552, น. 49) ซึ่งทำการศึกษาเกี่ยวกับแนวทางการเสริมสร้างแรงจูงใจในการทำงานของพนักงานมหาวิทยาลัยศิลปากร: กรณีศึกษา วิทยาลัยพระราชมงคลรัตนโกสินทร์ ที่ผลการศึกษาพบว่า แรงจูงใจในการปฏิบัติงานของพนักงานฯ ด้านการลักษณะงาน อยู่ในระดับมากเช่นกัน แต่ผลการศึกษาครั้งนี้ แตกต่างจาก สุมารินทร์ เจริญสวัสดิ์ (2550, น. 94) ซึ่งทำการศึกษา สาเหตุและผลของความเครียด ในการปฏิบัติงานของบุคลากรโรงพยาบาลผลิตบัณฑิตแพทย์ ในสังกัดมหาวิทยาลัยมหิดล พบว่างานที่ทำอยู่มีลักษณะเป็นงานประจำ ซ้ำซากจำเจ นอกจากนี้ปริมาณงานและลักษณะงานยังส่งผลให้เกิดความเครียดมากขึ้นได้ นับได้ว่าบุคลากรมีแรงจูงใจในการปฏิบัติงานด้านลักษณะงานที่รับผิดชอบและความมั่นคงในงานในระดับน้อย นอกจากนี้ยังแตกต่างกับ พิมผกา ดีปินชัย (2553, น. 93) ที่ศึกษาเรื่องแรงจูงใจในการปฏิบัติงานของพยาบาลวิชาชีพในโรงพยาบาลเอกชนแห่งหนึ่งแล้ว พบว่าแรงจูงใจในการปฏิบัติงานด้านลักษณะงานที่ทำ อยู่ในระดับน้อยเช่นกัน ในส่วนของงานที่รับผิดชอบแม้ว่าแรงจูงใจในการปฏิบัติงานด้านนี้โดยรวมจะน้อย แต่พยาบาลก็มีความพอใจกับหน้าที่ความรับผิดชอบที่ได้รับมอบหมายจากผู้บังคับบัญชาอยู่ ส่วนในด้านปริมาณงาน ผลการศึกษาของ พิมผกา ดีปินชัย (2553, น. 93) พบว่า แรงจูงใจในการปฏิบัติงานด้านปริมาณงานนั้นอยู่ในระดับน้อย

4. ด้านสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการทำงาน

สภาพแวดล้อมที่ดีและเอื้อต่อการทำงานตามหลักของสำนักอนามัยสิ่งแวดล้อม กรมอนามัย กระทรวงสาธารณสุข ต้องประกอบไปด้วยหลัก 4 ประการ คือ สะอาด ปลอดภัย สิ่งแวดล้อมดี และมีชีวิตชีวา นั่นคือ มีมาตรฐาน ปลอดภัย ถูกสุขลักษณะ ไม่ว่าจะเป็น สิ่งแวดล้อมทางกายภาพ เช่น แสงสว่างความร้อน/ความเย็น ความกดอากาศ ความสั่นสะเทือน เสียงดัง รังสี การออกแรงทำงาน เป็นต้น สิ่งแวดล้อมทางเคมี เช่น ฝุ่น ผงจากการเชื่อมโลหะหรือหลอมโลหะ คาร์บอนไดออกไซด์ ก๊าซ ไอระเหย ของเหลวหรือสารตัวทำลายกรด-ด่าง เป็นต้น สิ่งแวดล้อมทางชีวภาพ เช่น เชื้อรา แบคทีเรีย ไวรัส หนองพยาธิ ุงสัตว์มีพิษอื่นๆ เป็นต้น ตลอดจน สิ่งแวดล้อมทางจิตวิทยาสังคม หมายถึง สิ่งแวดล้อมที่ทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงทางอารมณ์หรือจิตใจที่ก่อให้เกิดความเครียดจากการทำงานหรืออาจเป็นผลมาจากลักษณะของงานที่หนักเกินไป งานที่เร่งด่วน ความขัดแย้งระหว่างบุคคลในหน่วยงาน เป็นต้น

ผลการศึกษาระดับแรงจูงใจในการปฏิบัติงานของบุคลากรสถาบันโรคทรวงอกในด้านสภาพแวดล้อมที่ดีและเอื้อต่อการทำงาน พบว่า บุคลากรมีระดับแรงจูงใจในการปฏิบัติงานอยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.72 และค่าเบี่ยงเบนมาตรฐานเท่ากับ 0.54 แตกต่างจากผลการศึกษาของ สุมารินทร์ เจริญสวัสดิ์ (2550, น. 94) ได้ทำการศึกษาสาเหตุและผลของความเครียดในการปฏิบัติงานของบุคลากรโรงพยาบาลผลิตบัณฑิตแพทย์ในสังกัดมหาวิทยาลัยมหิดล พบว่า บุคลากรโรงพยาบาลผลิตบัณฑิตแพทย์ฯ มีแรงจูงใจในการปฏิบัติงานด้านสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการทำงาน ในระดับน้อย โดยผู้ศึกษาเสนอว่า เนื่องมาจากบุคลากรในโรงพยาบาลผลิตบัณฑิตแพทย์ที่ปฏิบัติงานสายวิชาชีพ มีความเครียดในการปฏิบัติงานมากกว่าฝ่ายบุคลากรที่ปฏิบัติงานสายสนับสนุน เนื่องจากลักษณะงานที่ปฏิบัติเป็นงานที่เกี่ยวข้องกับชีวิตของคน ทำให้ต้องมีความละเอียดรอบคอบในการปฏิบัติงานมากขึ้น ส่วนสาเหตุที่ทำให้เกิดความเครียดนั้นพบว่า สภาพแวดล้อมรอบตัวในการปฏิบัติงานมีลักษณะจำเจซ้ำซาก ไม่ค่อยมีการปรับปรุงพัฒนาให้ดีขึ้น จึงส่งผลให้แรงจูงใจในด้านนี้น้อย

5. ด้านนโยบายและการบริหารงานในองค์กร

ผลการศึกษาระดับแรงจูงใจในการปฏิบัติงานของบุคลากรสถาบันโรคทรวงอกในด้านนโยบายและการบริหารงานในองค์กร พบว่า บุคลากรมีระดับแรงจูงใจในการปฏิบัติงานอยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.84 และค่าเบี่ยงเบนมาตรฐานเท่ากับ

0.54 สอดคล้องกับ อัจจิมา กลิ่นดีปัส (2550, น. 43) ซึ่งศึกษาเรื่องความพึงพอใจต่อการปฏิบัติงานของบุคลากรโรงพยาบาลอุ้มทอง จังหวัดสุพรรณบุรี ผลการศึกษาพบว่า บุคลากรโรงพยาบาลอุ้มทองมีความพึงพอใจต่อการปฏิบัติงานด้านการนโยบายและการบริหารงาน อยู่ในระดับมาก นอกจากนี้ในด้านการปกครองบังคับบัญชาก็อยู่ในระดับมากเช่นกัน รวมทั้งสอดคล้องกับผลการศึกษาของ อาภาพร บุญจันทร์ (2552, น. 49) ซึ่งศึกษาเกี่ยวกับแนวทางการเสริมสร้างแรงจูงใจในการทำงานของพนักงานมหาวิทยาลัย ศิลปากร: กรณีศึกษาวิทยาเขตพระราชวังสนามจันทร์ พบว่าแนวทางการเสริมสร้างแรงจูงใจในการปฏิบัติงานของพนักงานฯ ด้านนโยบายและการบริหารงานอยู่ในระดับมาก แต่ผลการศึกษาครั้งนี้แตกต่างกับ พิมพกา ดีปินชัย (2553, น. 93) ที่ศึกษาเรื่องแรงจูงใจในการปฏิบัติงานของพยาบาลวิชาชีพในโรงพยาบาลเอกชนแห่งหนึ่ง พบว่า โดยรวมแรงจูงใจในการปฏิบัติงานด้านการบริหารงาน (การบังคับบัญชา) มีระดับน้อย

คุณภาพชีวิตการทำงาน

คุณภาพชีวิตการทำงาน เป็นกระบวนการหรือสภาวะหรือบริบทของการทำงานที่มีผลต่อประสิทธิภาพในการปฏิบัติงานของบุคลากร อันประกอบไปด้วยลักษณะของการทำงานที่ตอบสนองความต้องการและความปรารถนาของบุคคล เช่น มิติเรื่องค่าตอบแทนที่เหมาะสม ความมั่นคงปลอดภัยในการทำงาน มีสมดุลชีวิต มีโอกาสพัฒนาให้ก้าวหน้าขึ้นได้ เป็นต้น

ซึ่งในการศึกษาเรื่องการสร้างแรงจูงใจในการปฏิบัติงานเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตทำงานของบุคลากรสถาบันโรคทรวงอก ในภาพรวมแล้วบุคลากรสถาบันฯ มีระดับคุณภาพชีวิตการทำงาน มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.49 ซึ่งอยู่ในระดับ ปานกลาง ผู้ศึกษาได้แบ่งคุณภาพชีวิตการทำงานไว้ 4 ประเด็น ดังนี้

1. การได้รับค่าตอบแทนที่เพียงพอและยุติธรรม

ผลการศึกษาระดับคุณภาพชีวิตการทำงานของบุคลากรสถาบันโรคทรวงอก ในด้านการได้รับค่าตอบแทนที่เพียงพอและยุติธรรม พบว่า บุคลากรมีระดับคุณภาพชีวิตการทำงานอยู่ในระดับ ปานกลาง มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.43 และค่าเบี่ยงเบนมาตรฐานเท่ากับ 0.52 สอดคล้องกับผลการศึกษาของ บุญผาวลัย ศรีล้ำ และคณะ (2554) ที่ศึกษาเกี่ยวกับ ปัจจัยที่มีผลต่อบรรยากาศการทำงานและความสุขในชีวิตของบุคลากรสถาบันโรคทรวงอก ซึ่งพบว่าด้านค่าตอบแทนและสวัสดิการค่าตอบแทนของบุคลากรอยู่ในระดับปานกลาง ในขณะที่ สุรัชย์ แก้วพิกุล (2552, น. 109) ได้ศึกษาเกี่ยวกับคุณภาพชีวิตในการทำงานของบุคลากรวิทยาลัยพยาบาลตำรวจ พบว่า มีคุณภาพชีวิตการทำงานโดยรวมอยู่ที่ระดับปานกลางเกือบทุกด้าน ยกเว้นคุณภาพชีวิตการทำงานในด้านการได้รับค่าตอบแทนการทำงานที่เพียงพอและยุติธรรม จะอยู่ในระดับน้อย ในทิศทางเดียวกับ พิมพกา ดีปินชัย (2553, น. 93) ที่ต้องการศึกษาว่าพยาบาลวิชาชีพในโรงพยาบาลเอกชนแห่งหนึ่งมีแรงจูงใจในการปฏิบัติงานอยู่ในระดับใด ผลการศึกษา พบว่า แรงจูงใจและคุณภาพชีวิตการทำงานด้านรายได้ต่อเดือนหรือการได้รับค่าตอบแทนอยู่ในระดับน้อย นอกจากนี้ยังมีผลการศึกษาของ พงษ์ศักดิ์ ทองแป้น (2549, น. 76) ที่ศึกษาทัศนคติของลูกจ้างชั่วคราว โรงพยาบาลธรรมศาสตร์เฉลิมพระเกียรติซึ่ง พบว่า ลูกจ้างชั่วคราวประมาณโรงพยาบาลมีทัศนคติต่อคุณภาพชีวิตการทำงาน ด้านค่าตอบแทนและภาพรวมอยู่ในระดับต่ำ โดยที่เขาอธิบายว่าการที่ลูกจ้างฯ มีทัศนคติต่อค่าตอบแทนในระดับต่ำ จะส่งผลกระทบต่อประสิทธิภาพในการทำงาน ความพึงพอใจในการทำงาน ซึ่งเป็นประเด็นสำคัญที่ส่งผลกระทบต่อคุณภาพการทำงานโดยตรง แตกต่างจาก อาภาพร บุญจันทร์ (2552, น. 93) ที่ศึกษาแนวทางการเสริมสร้างแรงจูงใจในการทำงานของพนักงานมหาวิทยาลัยศิลปากร: กรณีศึกษาวิทยาเขตสนามจันทร์ ซึ่งผลการศึกษาชี้ให้เห็นจุดแข็งของมหาวิทยาลัยศิลปากรในเรื่องการจูงใจให้พนักงานปฏิบัติงานโดยมีค่าตอบแทนและสวัสดิการเป็นสิ่งจูงใจ และพนักงานมองว่าทำให้พวกเขามีคุณภาพชีวิตด้านการได้รับค่าตอบแทนที่เพียงพอและยุติธรรมน้อยอยู่ในระดับมาก

2. ความปลอดภัยและส่งเสริมสุขภาพ

ผลการศึกษาระดับคุณภาพชีวิตการทำงานของบุคลากรสถาบันโรคทรวงอก ในด้านความปลอดภัยและส่งเสริมสุขภาพ พบว่า บุคลากรมีระดับคุณภาพชีวิตการทำงานอยู่ในระดับปานกลาง มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.63 และค่าเบี่ยงเบนมาตรฐานเท่ากับ 0.49 สอดคล้องกับ สุรัชย์ แก้วพิกุล (2552, น. 109) ได้ศึกษาเกี่ยวกับคุณภาพชีวิตในการทำงานของบุคลากรวิทยาลัยพยาบาลตำรวจ

พบว่า มีคุณภาพชีวิตการทำงานด้านความปลอดภัยและส่งเสริมสุขภาพอยู่ที่ระดับปานกลาง และยังสอดคล้องกับ ดุสิตา เครือคำปิว (2551, น. 89) ที่ศึกษาลักษณะคุณภาพชีวิตการทำงาน ลักษณะผู้นำที่มีประสิทธิภาพ วัฒนธรรมองค์การกับการลาออกของพยาบาล โรงพยาบาลรามาริบัติ โรงพยาบาลวิชัยยุทธและสถาบันมะเร็งแห่งชาติ ผลการศึกษาพบว่าคุณภาพชีวิตด้านนี้ อยู่ที่ระดับปานกลาง เช่นกัน นอกจากนี้เป็นไปในทิศทางเดียวกับ ภัทรศรี โตตาบ (2551, น. 103) ซึ่งศึกษาเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างเขาวานอารมณ์ ปัจจัยความเครียดในการทำงานและคุณภาพชีวิตในการทำงาน: กรณีศึกษาเจ้าหน้าที่กรมสุขภาพจิต พบว่า เจ้าหน้าที่กรมสุขภาพจิต ส่วนใหญ่มีคุณภาพชีวิตด้านความปลอดภัยและส่งเสริมสุขภาพในระดับปานกลาง ในขณะที่ไม่สอดคล้องกับผลการศึกษาในประเด็นเกี่ยวกับคุณภาพชีวิตการทำงานด้านความปลอดภัยและส่งเสริมสุขภาพมีความสำคัญ ของ วารุณี แดบสูงเนิน (2554, น. 106) ระบุว่า คุณภาพชีวิตการทำงานด้านสภาพการทำงานที่มีความปลอดภัยและส่งเสริมสุขภาพมีความสัมพันธ์ทางลบกับความผูกพันและการคงอยู่ในองค์กร ที่ระดับนัยสำคัญทางสถิติที่ .05 นั้น หมายถึง หากบุคลากรที่รู้สึกว่าคุณภาพชีวิตการทำงานไม่ปลอดภัยจากการทำงานนี้ อาจตัดสินใจเปลี่ยนย้ายหรือลาออกจากงานไปเลยก็ได้

3. โอกาสในการพัฒนาความสามารถ

ผลการศึกษาในระดับคุณภาพชีวิตการทำงานของบุคลากรสถาบันโรคทรวงอก ในด้าน โอกาสในการพัฒนาความสามารถ พบว่า บุคลากรมีระดับคุณภาพชีวิตการทำงานอยู่ในระดับ ปานกลาง มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.50 และค่าเบี่ยงเบนมาตรฐานเท่ากับ 0.72 สอดคล้องกับ วารุณี แดบสูงเนิน (2554, น. 102) ที่ศึกษาเรื่อง คุณภาพชีวิตการทำงาน ความผูกพันต่อองค์การ การเสริมสร้างพลังในงานและคุณภาพการให้บริการของพยาบาลระดับปฏิบัติการ โรงพยาบาลเอกชนแห่งหนึ่งในกรุงเทพมหานคร ผลการศึกษาพบว่า พยาบาลระดับปฏิบัติการส่วนใหญ่มีคุณภาพชีวิตการทำงานโดยรวมอยู่ในระดับปานกลาง รวมทั้งคุณภาพชีวิตการทำงานด้านโอกาสในการพัฒนาความสามารถก็อยู่ในระดับปานกลางด้วยเช่นกัน รวมทั้งสอดคล้องกับ ปฐมพงษ์ โทพานิชสุริย์ (2553, น. 90) ซึ่งศึกษาเรื่องปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อการรักษาคนแก่ในองค์กร: กรณีศึกษาข้าราชการพลเรือนสามัญ โดยเสนอว่า ปัจจัยที่มีระดับความคิดเห็นอยู่ที่ระดับปานกลาง คือ ด้านโอกาสที่ได้รับจากการทำงาน แต่มีความแตกต่างจาก ดุสิตา เครือคำปิว (2551, น. 89) ที่ศึกษาลักษณะคุณภาพชีวิตการทำงาน ลักษณะผู้นำที่มีประสิทธิภาพ วัฒนธรรมองค์การกับการลาออกของพยาบาล โรงพยาบาลรามาริบัติ โรงพยาบาลวิชัยยุทธและสถาบันมะเร็งแห่งชาติ ผลการศึกษาพบว่า ผู้บริหารโรงพยาบาลยุคใหม่ส่วนมากจะเน้นการส่งเสริมและการพัฒนาศักยภาพของผู้ปฏิบัติงานเพื่อให้ได้ผลงานที่มีคุณภาพ ดังนั้นคุณภาพชีวิตการทำงาน ด้านพัฒนาศักยภาพของกลุ่มตัวอย่างที่ศึกษาจึงอยู่ในระดับสูง

4. ความสมดุลระหว่างงานกับชีวิตส่วนตัว

ผลการศึกษาในระดับคุณภาพชีวิตการทำงานของบุคลากรสถาบันโรคทรวงอก ในด้านความสมดุลระหว่างงานกับชีวิตส่วนตัว พบว่า บุคลากรมีระดับคุณภาพชีวิตการทำงานอยู่ในระดับปานกลาง มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.42 และค่าเบี่ยงเบนมาตรฐานเท่ากับ 0.57 สอดคล้องกับ วารุณี แดบสูงเนิน (2554, น. 97) ได้ศึกษาเรื่อง คุณภาพชีวิตการทำงาน ความผูกพันต่อองค์การ การเสริมสร้างพลังในงานและคุณภาพการให้บริการของพยาบาลระดับปฏิบัติการ โรงพยาบาลเอกชนแห่งหนึ่งในกรุงเทพมหานคร ผลการศึกษาพบว่า พยาบาลระดับปฏิบัติการส่วนใหญ่มีคุณภาพชีวิตการทำงานด้วยความสมดุลระหว่างงานกับชีวิตส่วนตัว อยู่ในระดับปานกลาง และยังสอดคล้องกับ ดุสิตา เครือคำปิว (2551, น. 92) ที่ศึกษาลักษณะคุณภาพชีวิตการทำงานลักษณะผู้นำที่มีประสิทธิภาพ วัฒนธรรมองค์การกับการลาออกของพยาบาลโรงพยาบาลรามาริบัติ โรงพยาบาลวิชัยยุทธและสถาบันมะเร็งแห่งชาติ ผลการศึกษาพบว่า คุณภาพชีวิตการทำงานด้านความสมดุลระหว่างงานกับชีวิตส่วนตัว อยู่ในระดับปานกลางเช่นกัน นอกจากนี้ยังสอดคล้องกับ สุรัชย์ แก้วพิกุล (2552, น. 109) ที่ศึกษาเกี่ยวกับคุณภาพชีวิตในการทำงานของบุคลากรวิทยาลัยพยาบาลตำรวจ พบว่า มีคุณภาพชีวิตการทำงานด้าน ความสมดุลระหว่างงานกับชีวิตส่วนตัวอยู่ที่ระดับ ปานกลางอีกด้วย

ข้อเสนอแนะ

จากผลการศึกษา พบว่า ระดับแรงจูงใจในการปฏิบัติงานของบุคลากรฯ ทุกด้านอยู่ในระดับมาก ซึ่งแรงจูงใจในการปฏิบัติงานด้านการยอมรับนับถือเป็นด้านที่มากที่สุด รวมทั้งเมื่อเปรียบเทียบความแตกต่างกับข้อมูลส่วนบุคคล ได้แก่ เพศ ระดับการศึกษา และตำแหน่งงาน ก็พบว่ามีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 อาจเนื่องมาจากสถาบันโรคทรวงอกเป็นองค์กรที่ให้บริการผู้ป่วยเฉพาะทางซึ่งต้องการความเชี่ยวชาญและการยอมรับนับถือจากผู้รับบริการทั้งภายในและภายนอกองค์กร จึงทำให้บุคลากรให้ความสำคัญกับแรงจูงใจในการปฏิบัติงานด้านนี้มาก องค์กรเองก็ควรส่งเสริมแรงจูงใจในด้านนี้ซึ่งเป็นจุดแข็งของสถาบันฯ อย่างสม่ำเสมอ ส่วนด้านนโยบายและการบริหารงานในองค์กร นับเป็นด้านที่บุคลากรมีแรงจูงใจในการปฏิบัติงานมากเป็นลำดับสุดท้าย ดังนั้นองค์กรจึงควรเสริมสร้างแรงจูงใจในด้านนี้แก่บุคลากรทุกระดับให้มากขึ้น เช่น การจัดกิจกรรมสร้างการมีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบายและพัฒนาแนวทางในการนำนโยบายมาปฏิบัติ เพื่อให้บุคลากรตระหนักถึงความสำคัญของนโยบาย รู้สึกว่าตนมีความสำคัญต่อองค์กร และสามารถเสนอแนะนโยบายที่ตอบสนองความต้องการของบุคลากรที่แท้จริงได้ นำไปสู่มีความเป็นเจ้าของ และการมีจรรยาวัตรในองค์กรด้วย ดังที่ Katz and Kahn ได้กล่าวไว้ว่า “พนักงานจะต้องยอมรับเป้าหมายขององค์กรเสมือนเป็นเป้าหมายของตนเองและให้ความร่วมมือเพื่อไปสู่เป้าหมายนั้น” (ศิริวรรณ เสรีรัตน์ และคณะ, 2545)

ผลการศึกษาด้านคุณภาพชีวิตการทำงานทุกด้านอยู่ในระดับปานกลาง โดยด้านความปลอดภัยและส่งเสริมสุขภาพเป็นด้านที่มากที่สุด ส่วนด้านที่น้อยที่สุด คือ ด้านความสมดุลระหว่างงานกับชีวิตส่วนตัว ดังนั้นองค์กรควรให้ความสำคัญกับการพัฒนาคุณภาพชีวิตการทำงานในด้านนี้ให้แก่บุคลากร เช่น การเสริมสร้างความรู้เกี่ยวกับการบริหารจัดการเวลาอย่างเหมาะสม การจัดกิจกรรมด้านการออกกำลังกายเพื่อส่งเสริมสุขภาพ และการจัดสรรค่าตอบแทนที่เหมาะสมเมื่อบุคลากรได้รับมอบหมายให้ปฏิบัติงานนอกเวลา เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม องค์กรที่สร้างแรงจูงใจในการปฏิบัติงาน และพัฒนาคุณภาพชีวิตการทำงานของบุคลากรได้อย่างเหมาะสม ย่อมจะสามารถรักษาบุคลากรที่ดีและเก่งไว้กับองค์กรได้ ดังนั้นทั้งแรงจูงใจในการปฏิบัติงานและคุณภาพชีวิตการทำงานล้วนเป็นรากฐานสำคัญที่จะส่งเสริมให้บุคลากรปฏิบัติงานอย่างมีประสิทธิภาพ และช่วยพัฒนาองค์กรให้บรรลุตามแนวทางหรือเป้าหมายที่วางไว้อย่างมีประสิทธิภาพด้วยนั่นเอง

รายการอ้างอิง

- กรมการแพทย์. (2558). *ข้อมูลกรมการแพทย์*. จาก http://www.dms.moph.go.th/dmsweb/dmsweb_v2_2/index.php.
- จุฑามาศ แก้วพิจิตร และคณะ. (2554). *ความสุขหลากหลายมุมมองด้วย home โมเดล*. กรุงเทพฯ: ศูนย์สร้างเสริมสุขภาพองค์กร สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ.
- จุฑามาศ ศรีบำรุงเกียรติ. (2555). *ปัจจัยแรงจูงใจที่มีอิทธิพลต่อความคาดหวังในการปฏิบัติงานของพนักงานบริษัทที่ส่งปีโตรเลียมไทย จำกัด (มหาชน)*. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรเวศน์.
- ดุสิตา เครือคำปิว. (2551). *ลักษณะคุณภาพชีวิตการทำงาน ลักษณะผู้นำที่มีประสิทธิภาพ วัฒนธรรม องค์กรกับการลาออกของพยาบาลโรงพยาบาลรามารัตน์ โรงพยาบาลวิชัยยุทธและสถาบันมะเร็งแห่งชาติ*. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, คณะศิลปศาสตร์.
- ธานินทร์ ศิลป์จารุ. (2553). *การวิจัยและวิเคราะห์ข้อมูลทางสถิติด้วย SPSS*. กรุงเทพฯ: ห้างหุ้นส่วนสามัญบิสซิเนสอาร์แอนด์ดี.
- บุปผาวัลย์ ศรีล้ำ และคณะ. (2559). *ปัจจัยที่มีผลต่อบรรยากาศการทำงานและความสุขในชีวิตของบุคลากรสถาบันโรคทรวงอก*. สืบค้นจาก http://www.ccit.go.th/document_upload/research/54-2_other.pdf.
- ปฐมพงษ์ โตพานิชสุรีย์. (2553). *ปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อการรักษาคนเก่งในองค์กร: กรณีศึกษาข้าราชการพลเรือนสามัญ*. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, คณะพาณิชยศาสตร์และการบัญชี, สาขาบริหารธุรกิจ.

- พงษ์ศักดิ์ ทองแป้น. (2549). *ทัศนะของลูกจ้างชั่วคราวโรงพยาบาลธรรมศาสตร์เฉลิมพระเกียรติต่อคุณภาพชีวิตการทำงาน*. สารนิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์.
- พิมพ์ภา ตีปิ่นชัย. (2553). *แรงจูงใจในการปฏิบัติงานของพยาบาลวิชาชีพในโรงพยาบาลแห่งหนึ่ง*. สารนิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์, สาขาพัฒนาแรงงานและสวัสดิการ.
- ภัทรศรี โตตาบ. (2551). *ความสัมพันธ์ระหว่างเชาวน์อารมณ์ ปัจจัยความเครียดการทำงานและคุณภาพชีวิตในการทำงาน: กรณีศึกษา เจ้าหน้าที่กรมสุขภาพจิต*. งานวิจัยส่วนบุคคลปริญญาโทบริหารธุรกิจ, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, คณะศิลปศาสตร์, สาขาวิชาจิตวิทยาอุตสาหกรรมและองค์การ.
- วารุณี แดบสูงเนิน. (2554). *คุณภาพชีวิตการทำงาน ความผูกพันต่อองค์กร การเสริมสร้างพลังในงานและคุณภาพการให้บริการของพยาบาลระดับปฏิบัติการ โรงพยาบาลเอกชนแห่งหนึ่งในกรุงเทพมหานคร*. งานวิจัยส่วนบุคคลปริญญาโทบริหารธุรกิจ, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, คณะศิลปศาสตร์, สาขาวิชาจิตวิทยาอุตสาหกรรมและองค์การ.
- ศิริวรรณ เสรีรัตน์ และคณะ. (2545). *ทฤษฎีองค์การ*. กรุงเทพฯ: ธรรมสาร.
- สุนารินทร์ เจริญสวัสดิ์. (2550). *สาเหตุและผลของความเครียดในการปฏิบัติงานของบุคลากรโรงพยาบาลผลิตบัณฑิตแพทย์ในสังกัดมหาวิทยาลัยมหิดล*. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย.
- สุรัชย์ แก้วพิกุล. (2552). *คุณภาพชีวิตในการทำงานของบุคลากรวิทยาลัยพยาบาลตำรวจ*. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์, สาขาการบริหารและนโยบายสวัสดิการสังคม.
- อาภาพร บุญจันทร์. (2552). *แนวทางการเสริมสร้างแรงจูงใจในการทำงานของพนักงานมหาวิทยาลัยศิลปากร: กรณีศึกษาวิทยาเขตพระราชวังสนามจันทร์*. สารนิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์, สาขาการบริหารและนโยบายสวัสดิการสังคม.
- อัจฉิมา กลิ่นดีปาลี. (2550). *ความพึงพอใจต่อการปฏิบัติงานของบุคลากรโรงพยาบาลอุ้มทอง จังหวัดสุพรรณบุรี*. ภาคนิพนธ์บริหารธุรกิจมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยราชภัฏนครปฐม, คณะวิทยาการจัดการ, สาขาการจัดการทั่วไป.
- อัจฉรา เนียมหอม. (2551). *ความสัมพันธ์ระหว่างการรับรู้ความยุติธรรมในองค์กร คุณภาพชีวิตการทำงาน และความผูกพันต่อองค์กร: กรณีศึกษาธนาคารกรุงศรีอยุธยา จำกัด (มหาชน)*. งานวิจัยส่วนบุคคลปริญญาโทบริหารธุรกิจ, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, คณะศิลปศาสตร์, สาขาวิชาจิตวิทยาอุตสาหกรรมและองค์การ.

Books

- B. Cherns (eds.). *The Quality of Working Life*. New York: Free Press.
- Herzberg, et al. (1974). *The Motivation to Work*. USA: John Wiley & Sons.
- Huse, E.F., and Cummings, T.G. (1985). *Organizational Development and Change*.
- McGregor, Douglas. (1969). *The Human Side of Enterprise*. New York : McGraw – Hill Book Company.
- Vroom, H Victor. (1964). *Work and Motivation*. New York : Wiley and Sons Inc. St.Paul, Minn: West.
- Walton. (1975). *Criteria for Quality of Working Life*. In Loues E.Davis and Albert.

ธัญบุรีโมเดล อาชีวบำบัดสำหรับคนไร้ที่พึ่ง

Thunyaburi Model Occupational therapy for the Destitute

ถกล สรรเสริญชูโชติ*

Thakol Sunsernchuchot

บทคัดย่อ

บทความนี้เรียบเรียงจากสารนิพนธ์ เรื่อง การศึกษากระบวนการฟื้นฟูศักยภาพแก่คนไร้ที่พึ่งตามรูปแบบธัญบุรีโมเดล มีคำถามการวิจัยว่า “คนไร้ที่พึ่งสามารถจะเรียนรู้และหันกลับมาประกอบอาชีพได้นั้น มีกระบวนการในการฟื้นฟูอย่างไร” การศึกษาใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยการสัมภาษณ์ผู้บริหาร เจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงาน และครูฝึกอาชีพ ในสถานคุ้มครองคนไร้ที่พึ่ง ธัญบุรี จังหวัดปทุมธานี ผลการศึกษาพบว่าธัญบุรีโมเดล เป็นโปรแกรมรูปแบบหนึ่งของการฟื้นฟูและพัฒนาศักยภาพครบวงจรสำหรับคนไร้ที่พึ่ง คนขอทาน โดยการเสริมพลังให้กับผู้เข้าร่วมโครงการได้ตระหนักถึงคุณค่าของตนเองและพัฒนาทักษะอาชีพตามความสนใจ มีการดำเนินงาน 5 ขั้นตอน 1. การประเมินความสามารถด้านอาชีพ 2. การเตรียมตัวก่อนฝึกอาชีพ 3. การฝึกอบรมอาชีพ 4. การหางานให้ทำ เพื่อให้เกิดรายได้ และ 5. การติดตามประเมินผล ซึ่งการฝึกทักษะอาชีพแก่คนไร้ที่พึ่งจะไม่ใช่การฝึกอาชีพเต็มรูปแบบ เนื่องจากเป็นผู้ป่วยทางจิต ลักษณะการฝึกอาชีพจะเป็นการให้ทำในขั้นตอนที่ซ้ำๆ กันทุกวัน เพื่อให้เกิดความชำนาญในขั้นตอน ขณะเดียวกันเมื่อมีความชำนาญแล้วก็สามารถที่จะเปลี่ยนไปทำในขั้นตอนอื่นได้ ทั้งนี้จะมีการประเมินผลเปรียบเทียบกับพฤติกรรมก่อนและหลังจากการฝึก เมื่อผ่านการฝึกแล้วผู้รับบริการที่มีทักษะได้รับการพัฒนาศักยภาพแล้วสามารถกลับคืนสู่ครอบครัว ผู้ประกอบการ ชุมชนได้ ทั้งนี้สมาชิกในครอบครัว ชุมชน สังคม ควรเปิดใจ ให้โอกาส และเรียนรู้ในการใช้ชีวิตอยู่ร่วมกัน จะทำให้ผู้รับบริการเกิดพัฒนาการด้านพฤติกรรมที่ดีขึ้น สามารถใช้ชีวิตอยู่กับครอบครัว ชุมชน สังคมได้

คำสำคัญ: อาชีวบำบัด, คนไร้ที่พึ่ง, ธัญบุรีโมเดล

ABSTRACTS

This article was compiled from the Thesis of the rehabilitation potential of the destitute. According to the Thanyaburi model, There is the research question as "What is the process of rehabilitation to encourage the destitute to be able to learn and work again?" The study used qualitative research methods by interview management, officers and Professional Trainers at Thanyaburi Men Aid Center, Thanyaburi District, PathumThani, Thailand. The results showed that the Thanyaburi model is a completed program for the rehabilitation potential career of the destitute. By boosting up the power of the participants to recognize the value of their skills and career interests. The operation has five steps as; 1. Evaluate the occupation skills. 2. Pre-Vocational Training. 3. Career Training. 4. Finding a job To achieve revenue And 5. Monitoring and Evaluation. which the vocational training for the destitute is not a full range training. Because of the participants has mostly psychological symptoms. Therefore, the nature of the training are simply trained to do the procedure repeated daily to achieve proficiency in that process, then they can go to the next process. However, they will be evaluated comparing behavior before and after training. Once the participants are trained and have been improved their potential until they can return

* นักศึกษาปริญญาโทหลักสูตรพัฒนาชุมชนมหาบัณฑิต คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

to their family and community. Therein, the member of family and community supposed to be open mind and give them a chance to learn how to live together again. Which this enables them able to improve themselves better.

Keywords: Occupational therapy, Destitute, Thunyaburi Model

บทนำ

หากมองในด้านการเติบโตด้านเศรษฐกิจในภาพรวมของประเทศ ในปี พ.ศ. 2558 ผลิตภัณฑ์มวลรวมในประเทศ มีการขยายตัว ร้อยละ 2.8 (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ วันที่ 15 กุมภาพันธ์ 2559) ในความเป็นจริงจะพบว่า การขยายตัวทางเศรษฐกิจและการกระจายรายได้ยังไม่เป็นธรรม เนื่องจากคนที่มีรายได้สูงมีการกระจุกตัวอยู่ในเมืองใหญ่ที่ทำธุรกิจ แต่เกษตรกรซึ่งเป็นคนส่วนใหญ่ของประเทศ กลับยังคงยากจน อันมีสาเหตุมาจาก ภัยพิบัติต่างๆ ทำให้ต้องมีการกู้หนี้ยืมสินมาลงทุนเพิ่มขึ้น และยอดหนี้สินเพิ่มมากขึ้น จนไม่สามารถชำระหนี้ได้ จึงเข้ามาหางานทำในเมืองใหญ่ เช่น กรุงเทพมหานคร พัทธยาเชิงใหม่ ภูเก็ต เป็นต้น แต่ด้วยความที่ขาดความรู้ ขาดทักษะในการประกอบอาชีพ อีกทั้งขาดเงินทุน จึงไม่สามารถที่จะแข่งขันกับผู้ที่มีความสามารถมากกว่าได้ สุดท้ายจึงออกมาเร่ร่อน เป็นคนไร้ที่พึ่ง อาศัยอยู่ในที่สาธารณะ ประกอบอาชีพรับจ้างรายวันเพื่อยังชีพ

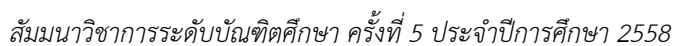
นอกจากสภาพปัญหาทางเศรษฐกิจที่เกิดจากการทำการเกษตรแล้ว ในสังคมเมืองที่โครงสร้างประชากรเปลี่ยนแปลงไปเป็นสังคมผู้สูงอายุ ลักษณะครอบครัวเป็นครอบครัวเดี่ยวมากขึ้น มีการแข่งขันกันทางด้านเศรษฐกิจที่ค่อนข้างสูง ทำให้สมาชิกในครอบครัวต้องดิ้นรนในการหารายได้ ก่อให้เกิดความเครียดอันเป็นผลให้ผู้สูงอายุ ผู้พิการ หรือผู้ป่วย ที่อาศัยอยู่ด้วยกับคนปกติได้รับการกระทบกระเทือนทางจิตใจจากคำพูด การแสดงออกของญาติพี่น้อง ลูกหลาน ทำให้ไม่อยากใช้ชีวิตอยู่กับครอบครัว นอกจากนั้นยังมีผู้ป่วยจิตเวช ผู้ที่ติดสุรา ผู้ติดยาเสพติด ที่ญาติไม่ให้ความสนใจและไม่ได้รับการดูแลรักษา จึงออกจากบ้านมาใช้ชีวิตในที่สาธารณะ ซึ่งนับวันจะมีจำนวนมากขึ้น

จากโครงการสำรวจสถานการณ์คนไร้บ้านและการสร้างการมีส่วนร่วมของภาคีเครือข่ายอย่างเป็นระบบในพื้นที่กรุงเทพมหานคร ทำการสำรวจคนไร้บ้านในเขตกรุงเทพมหานคร ในช่วงระหว่างเวลา 22.00 น. วันที่ 4 กันยายน ถึงเวลา 04.00 น. วันที่ 5 กันยายน 2558 ผลการสำรวจพบคนไร้บ้าน จำนวน 1,307 คน ซึ่งส่วนใหญ่อยู่ในวัยกลางคน อายุ 40-59 ปี โดยทั้งหมดนี้มีลักษณะปัญหาทางกายที่เห็นได้ชัด 3 เรื่องที่สำคัญ คือ ความพิการ การติดสุรา และปัญหาสุขภาพจิต (ไทยพับลิก้า, 2558)

ในช่วง 3 ทศวรรษที่ผ่านมาปัญหาคนไร้ที่พึ่งถือเป็นปัญหาสำคัญของเขตเมืองมาตลอด เนื่องจากความเหลื่อมล้ำทางสังคม ความไม่เป็นธรรมทางนโยบาย และการเข้าไม่ถึงระบบสวัสดิการทางสังคม ทำให้ประชากรกลุ่มเสี่ยงกลายเป็นไร้ที่พึ่ง ซึ่งสำหรับประเทศไทยกลุ่มประชากรกลุ่มดังกล่าวยังเป็นกลุ่มประชากรที่เข้าถึงยากทั้งเรื่องการจัดเก็บข้อมูล และการแก้ไขปัญหาเพื่อให้ได้รับสิทธิและสวัสดิการสังคม จากการคาดการณ์เมื่อเปิดเสรีอาเซียนในจำนวนคนเร่ร่อน ทั้งในส่วนที่เป็นคนไร้ที่พึ่ง และคนขอทานทั้งคนไทย คนต่างด้าว จะมีจำนวนเพิ่มมากขึ้นเรื่อยๆ ซึ่งก่อให้เกิดปัญหาทางสังคมตามมา เช่น ปัญหาโรคติดต่อ ปัญหายาเสพติด ปัญหาการค้ามนุษย์ ตลอดจนปัญหาความหวาดกลัวต่อคนไร้ที่พึ่ง หากปล่อยปัญหาเหล่านี้ไว้โดยไม่ได้รับการแก้ไข จะส่งผลต่อภาพลักษณ์ทางลบของประเทศ ต่อความเป็นระเบียบเรียบร้อย และความปลอดภัยในชีวิตของบุคคลทั่วไปได้

จากปัญหาคนไร้ที่พึ่ง และคนขอทานดังกล่าวมาข้างต้น มีหน่วยงานทั้งภาครัฐและภาคเอกชนที่ให้การช่วยเหลือแก่กลุ่มเป้าหมายดังกล่าวโดยแบ่งออกได้เป็น

หน่วยงานภาครัฐ ได้แก่ 1) กรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการ มีสถานคุ้มครองคนไร้ที่พึ่งซึ่งตั้งอยู่ทั้งในกรุงเทพมหานคร และต่างจังหวัด เป็นหน่วยงานในการให้ความช่วยเหลือแก่กลุ่มเป้าหมาย (คนไร้ที่พึ่งและขอทาน) โดยมีหน้าที่รับผิดชอบในการจัดสวัสดิการสำหรับคนไร้ที่พึ่ง สำรวจและติดตามสภาพและปัญหาเกี่ยวกับคนไร้ที่พึ่งในเขตพื้นที่รับผิดชอบ รวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับคนไร้ที่พึ่งที่ขอรับการคุ้มครองหรือที่ถูกส่งตัวมายังสถานคุ้มครองคนไร้ที่พึ่ง เพื่อให้การคุ้มครอง รวมทั้งรับตัวคนไร้ที่พึ่งไว้ จัดให้มีที่พักอาศัย อาหาร และเครื่องนุ่งห่มที่เหมาะสมและถูกสุขลักษณะ จัดให้มีการตรวจสุขภาพกายและสุขภาพจิต ฝึกอบรมและฝึกอาชีพ รวมทั้งหา

หน่วยงานต่างๆ ที่ผู้ศึกษาได้ยกขึ้นมาจะเห็นได้ว่าเป็นการช่วยเหลือคนเร่ร่อนไร้ที่พึ่งด้านปัจจัยสี่ ได้แก่ อาหาร ที่อยู่อาศัย การให้ความช่วยเหลือในการพัฒนาทักษะด้านอาชีพ และการส่งกลับภูมิลำเนา ให้กับกลุ่มเป้าหมายซึ่งโดยส่วนใหญ่จะเป็นกลุ่มเป้าหมายคนไร้บ้าน คนไร้ที่พึ่ง ที่ไม่มีอาการทางจิตร่วมด้วย ซึ่งจะมีความแตกต่างจากการให้บริการของสถานคุ้มครองคนไร้ที่พึ่ง เนื่องจาก ผู้รับบริการที่เข้ารับบริการในสถานคุ้มครองคนไร้ที่พึ่ง จะเป็นคนไร้ที่พึ่ง คนเร่ร่อน และคนขอทาน ซึ่งได้รับการประสานส่งต่อจาก หน่วยงานของกรมพัฒนสังคมและสวัสดิการ คือ ศูนย์ปฏิบัติการป้องกันและแก้ไขปัญหาคนขอทานและคนไร้ที่พึ่ง (ตั้งอยู่ในพื้นที่กรุงเทพฯ) และศูนย์คุ้มครองคนไร้ที่พึ่ง (ตั้งอยู่ในพื้นที่ต่างจังหวัด) ส่วนมากจะเป็นผู้ที่มีอาการติดสุรา และมีปัญหาสุขภาพจิตร่วมด้วย ดังข้อมูลคนไร้ที่พึ่งที่เข้ารับบริการในสถานคุ้มครองคนไร้ที่พึ่งทั่วประเทศ ในปีงบประมาณ พ.ศ. 2558 (ณ วันที่ 30 ก.ย. 2558) ดังนี้

ลำดับที่	ชื่อสถานสงเคราะห์	จำนวนผู้รับการสงเคราะห์ (คน)
1	สถานคุ้มครองคนไร้ที่พึ่ง กลุ่มสะแก จ.เพชรบุรี	309
2	สถานคุ้มครองคนไร้ที่พึ่งชาย ธัญบุรี จ.ปทุมธานี	603
3	สถานคุ้มครองคนไร้ที่พึ่งหญิง ธัญบุรี จ.ปทุมธานี	506
4	สถานคุ้มครองคนไร้ที่พึ่งทับกวาง จ.สระบุรี	312
5	สถานคุ้มครองคนไร้ที่พึ่งบ้านเมตตา จ.นครราชสีมา	495
6	สถานคุ้มครองคนไร้ที่พึ่งภาคใต้ จ.นครศรีธรรมราช	409
7	สถานคุ้มครองคนไร้ที่พึ่งวังทอง จ.พิษณุโลก	380
8	สถานคุ้มครองคนไร้ที่พึ่งปรีอใหญ่ จ.ศรีสะเกษ	260

ลำดับที่	ชื่อสถานสงเคราะห์	จำนวนผู้รับการสงเคราะห์ (คน)
9	สถานคุ้มครองคนไร้ที่พึ่งประจวบคีรีขันธ์ จ.ประจวบคีรีขันธ์	305
10	สถานคุ้มครองคนไร้ที่พึ่งนนทบุรี จ.นนทบุรี	451
11	สถานคุ้มครองคนไร้ที่พึ่งสันมหาพน จ.เชียงใหม่	201
รวมทั้งหมด		4,321

ที่มา: กรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการ กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์

จากข้อมูลดังกล่าว พบว่าจำนวนคนไร้ที่พึ่ง และขอทานที่ถูกนำตัวส่งสถานคุ้มครองฯ เป็นจำนวนมาก รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ เล็งเห็นถึงปัญหาและความสำคัญดังกล่าว จึงได้มอบนโยบาย เพื่อการป้องกันและแก้ไขปัญหาการขอทานอย่างเป็นระบบ ดำเนินการภายใต้นโยบาย 3P สรุปได้ดังนี้ คือ

1. นโยบาย (Policy) ดำเนินการจัดระเบียบคนขอทาน ทั่วประเทศจนถึงปัจจุบันจำนวน 7 ครั้ง การพัฒนาระบบคุ้มครองดูแลคนไร้ที่พึ่งและคนขอทานในชุมชน และผลักดันและพัฒนาความคืบหน้าของกฎหมายที่เกี่ยวข้อง อาทิ ผลักดันให้เกิด พ.ร.บ. ควบคุมการขอทาน พ.ศ. 2559

2. การคุ้มครอง (Protection) ดำเนินการพัฒนาบุคลากรโดยการอบรมสัมมนาและการลงพื้นที่จริง การปรับปรุงสถานที่เพื่อพัฒนาคุณภาพบริการ การพัฒนารูปแบบการบำบัดฟื้นฟูในสถานคุ้มครองคนไร้ที่พึ่ง ธัญบุรีโมเดล และโครงการบ้านน้อยในนิคม

3. การป้องกัน (Prevention) ดำเนินงานวิจัยเกี่ยวกับการขอทาน การณรงค์สร้างกระแสสังคมเพื่อหยุดการให้ทานที่ผิดวิธี และสนับสนุนให้อาสาสมัครเข้าร่วมคุ้มครองดูแลคนขอทาน คนไร้ที่พึ่ง

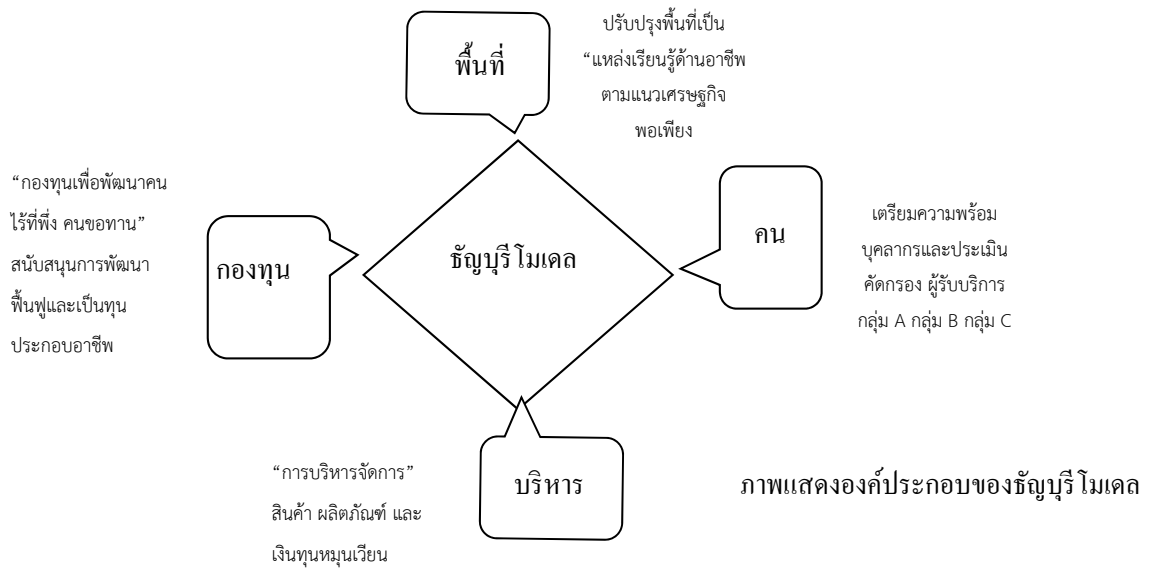
จากนโยบายเพื่อการป้องกันและแก้ไขปัญหาการขอทานอย่างเป็นระบบ ดังกล่าว สถานคุ้มครองคนไร้ที่พึ่ง เป็นหน่วยงานที่มีอำนาจหน้าที่ในการคุ้มครองคนไร้ที่พึ่ง ตาม พ.ร.บ. การคุ้มครองคนไร้ที่พึ่ง พ.ศ. 2557 กล่าวคือ การสำรวจติดตามสภาพปัญหา สืบเสาะหาข้อมูลของผู้รับบริการ จัดให้มีที่พักอาศัย อาหาร และเครื่องนุ่งห่มที่เหมาะสมและถูกสุขลักษณะ จัดให้มีการตรวจสุขภาพกายและสุขภาพจิต ฝึกอบรมและฝึกอาชีพ รวมทั้งหาอาชีพให้แก่คนไร้ที่พึ่ง กรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการเล็งเห็นถึงความสำคัญของการคุ้มครองและกระบวนการฟื้นฟูศักยภาพคนไร้ที่พึ่ง ซึ่งสอดคล้องกับนโยบาย 3P การคุ้มครอง (Protection) จึงได้คิดรูปแบบการบำบัดฟื้นฟูในสถานคุ้มครองคนไร้ที่พึ่ง ภายใต้ โครงการธัญบุรีโมเดล ซึ่งสาเหตุที่ใช้ชื่อธัญบุรีโมเดล เนื่องจาก สถานคุ้มครองคนไร้ที่พึ่งชายธัญบุรี จังหวัดปทุมธานี มีจำนวนผู้เข้ารับบริการมากที่สุด อีกทั้งมีพื้นที่ว่างเปล่าซึ่งไม่ได้ใช้ประโยชน์จำนวนมากควรนำมาใช้ประโยชน์ โครงการธัญบุรีโมเดล จึงเริ่มต้นนำร่องที่สถานคุ้มครองคนไร้ที่พึ่งชายธัญบุรี จังหวัดปทุมธานี

การดำเนินการของสถานคุ้มครองคนไร้ที่พึ่งชาย ธัญบุรี จ.ปทุมธานี มีกระบวนการ ดังนี้คือ การรับเข้าสถานคุ้มครองฯ สอบประวัติ ประเมินศักยภาพ ตรวจร่างกาย จิตใจ จัดหาที่พัก อาหาร การคัดกรองเพื่อฟื้นฟูและพัฒนา โดยแบ่งออกเป็น 3 กลุ่ม ได้แก่

กลุ่มขอทาน เน้นปรับกระบวนการทัศน การพึ่งตนเอง การจัดหางาน การฝึกและส่งเสริมอาชีพ และทำหนังสือรับรองว่าไม่กลับมากระทำการขอทานอีก

กลุ่มคนเร่ร่อน เน้นปรับกระบวนการทัศน สร้างเป้าหมายชีวิต ทักษะชีวิตและการอยู่ร่วมในสังคม จัดหางาน ฝึกอาชีพ

รวมถึงกลุ่มคนเร่ร่อนและจิตเวช เน้นการฟื้นฟู อาชีวะบำบัด ทักษะชีวิต

การดำเนินการในพื้นที่สถานคุ้มครองคนไร้ที่พึ่งชายธัญบุรี จ.ปทุมธานี จะเป็นต้นแบบในการดำเนินการฟื้นฟูศักยภาพด้านอาชีพให้กับคนเร่ร่อนและชรา เพื่อให้สถานคุ้มครองคนไร้ที่พึ่งแห่งอื่น ได้นำไปปรับใช้ในการออกแบบกิจกรรมการฟื้นฟูศักยภาพของผู้รับบริการให้มีความเหมาะสมกับทั้งทางร่างกาย ความสนใจ ความสมัครใจ และเหมาะสมกับทุนที่สถานสงเคราะห์แต่ละแห่งมีอยู่ เพื่อให้คนไร้ที่พึ่ง คนชรา ได้รับการพัฒนาและฟื้นฟูศักยภาพทั้งด้านร่างกาย จิตใจ อารมณ์ สังคม และส่งเสริมการประกอบอาชีพที่มีความเหมาะสมกับคนไร้ที่พึ่ง คนชรา ทักษะที่ดี มองเห็นคุณค่าของตนเอง พึ่งตนเองได้และไม่กลับไปเร่ร่อนอีก

คำถามการวิจัย

การฝึกอาชีพให้กับคนไร้ที่พึ่งในสถานคุ้มครองคนไร้ที่พึ่ง มีการดำเนินการอย่างไร

วัตถุประสงค์ของการศึกษา

เพื่อศึกษากระบวนการฟื้นฟูศักยภาพด้านอาชีพคนไร้ที่พึ่งตามรูปแบบ ธัญบุรีโมเดล

แนวคิดทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

บทความนี้ใช้แนวคิดทฤษฎีเพื่อนำมาเป็นกรอบในการศึกษา 2 แนวคิด คือแนวคิดเกี่ยวกับการฟื้นฟูสมรรถภาพคนไร้ที่พึ่ง และแนวคิดเกี่ยวกับการฟื้นฟูศักยภาพตามรูปแบบธัญบุรีโมเดล ดังต่อไปนี้

แนวคิดเกี่ยวกับการฟื้นฟูสมรรถภาพคนไร้ที่พึ่ง

ความหมายของการฟื้นฟูสมรรถภาพ

การฟื้นฟูสมรรถภาพ ได้มีผู้ให้ความหมายที่สอดคล้องกันไว้คือ พาร์คเกอร์ และ แฮนสัน (Parker & Hanson, 1981, p. 117) โรเซน (Marvin Rosen, 1982, p. 47) และองค์การสหประชาชาติ (United Nations, 1997, p. 6, อ้างถึงใน อรรถาธิบาย สหประชาชาติ, 2535, น. 33) ได้ให้ความหมายไว้ดังนี้ คือ การเสริมสร้างสมรรถภาพ การปรับสภาพ หรือความสามารถด้านต่างๆ ของคนพิการทั้งทางด้านร่างกาย จิตใจ การศึกษา อาชีพ เศรษฐกิจ ตลอดจนการปรับตัวด้านสังคมให้สามารถใช้ศักยภาพเท่าที่มีอยู่ปรับตัวให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อม และกลับคืนสู่สภาพที่ดีขึ้น เพื่อให้สามารถอยู่ในสังคมได้อย่างปกติสุข นอกจากนั้น คง สุวรรณรัตน์ (2524, น. 35, อ้างถึงใน อรรถาธิบาย สหประชาชาติ, 2535, น. 34) ให้ความหมายว่า การฟื้นฟูสมรรถภาพ มิได้หมายความว่าเฉพาะการรักษาและปรับสภาพความเจ็บป่วย พิจารณาจากโรคภัยไข้เจ็บอันเกิดแก่ร่างกาย อวัยวะและจิตใจเท่านั้น แต่กินความไกลไปถึงความบกพร่อง สูญเสียสถานภาพทางสังคมด้วย

คนไร้ที่พึ่งถือเป็นผู้อยู่ในสภาวะยากลำบาก เนื่องจากช่วยเหลือตนเองได้น้อยหรือไม่ได้เลย จึงต้องได้รับการป้องกันดูแล แก้ไข บำบัด พัฒนา และพัฒนาศักยภาพในด้านต่างๆ ให้มากที่สุด เพื่อให้คนไร้ที่พึ่งสามารถช่วยเหลือตนเองได้ แต่คนไร้ที่พึ่งมีศักยภาพในการพัฒนาที่จำกัด อาจด้วยสภาพความบกพร่องในด้านต่างๆ เช่น ความไม่สมบูรณ์ทางด้านร่างกาย จิตใจ ความบกพร่องทางสติปัญญาที่เกิดจากการเสพยาเสพติด ความบกพร่องทางการปรับตัว ความคิด การกระทำ รวมถึงการมีพฤติกรรมที่เบี่ยงเบนไปจากมาตรฐานทางสังคม ทำให้ไม่สามารถดำเนินชีวิตเช่นเดียวกับคนปกติทั่วไป ซึ่งมีลักษณะความพิการในเชิงนามธรรม จึงต้องการการฟื้นฟูสมรรถภาพเพื่อมีศักยภาพในด้านต่างๆ ลดน้อยลงจากเดิม

การฟื้นฟูสมรรถภาพตามปกติ หมายถึง กระบวนการช่วยเหลือคนพิการให้สามารถปรับตัวในทางเศรษฐกิจและทางสังคม ให้สามารถสร้างประโยชน์ให้สูงสุดตามสมรรถภาพที่เขามีอยู่ หรืออาจกล่าวให้เข้าใจง่ายขึ้นว่า การฟื้นฟูสมรรถภาพ คือ การป้องกันมิให้ความพิการกลายเป็นสิ่งถาวร แต่ควรจะเป็นศักยภาพของตนเองออกมา เพื่อช่วยให้คนพิการเอาชนะอุปสรรคต่างๆ ที่เผชิญอยู่ในชีวิตประจำวัน

หลักการฟื้นฟูสมรรถภาพ

การฟื้นฟูสมรรถภาพ คือการแก้ไขข้อบกพร่องในการดำเนินชีวิตในสังคมที่เสียไปให้กลับคืนสู่สภาวะปกติ ความสำคัญของการฟื้นฟูสมรรถภาพ คือการฟื้นฟูสมรรถภาพกลับคืนมาในระดับสูงสุดเท่าที่การฟื้นฟูจะทำได้แล้ว จะต้องใช้ระยะเวลาในการฟื้นฟูสั้นที่สุด ในขณะที่เดียวกันกิจกรรมต่างๆ ของการฟื้นฟูสมรรถภาพนั้นจะต้องมีส่วนกระตุ้นและสร้างความรู้สึทางจิตใจที่รวมทั้งสัมพันธ์ภาพที่ดีต่อสมาชิกในสังคม (กิตติยา รัตนกร, 2531, น. 54-55, อ้างถึงใน อรรถยา สีมอก, 2535, น. 34)

จากหลักการฟื้นฟูสมรรถภาพ จะเห็นได้ชัดเจนว่า การฟื้นฟูสมรรถภาพมีกลุ่มเป้าหมายที่หลากหลาย เช่น กลุ่มคนพิการทางกายในวัยเด็ก ผู้ใหญ่ ผู้สูงอายุ กลุ่มคนพิการทางจิตในวัยต่างๆ รวมถึงกลุ่มคนพิการทางสังคม เช่น ผู้ที่มีปัญหาด้านพฤติกรรม การปรับตัว คนเร่ร่อน ขาดทุน และไร้ที่พึ่ง

ปรัชญาของการฟื้นฟูสมรรถภาพ

จากการศึกษาค้นคว้าข้อมูลเอกสาร ไม่ปรากฏปรัชญาของการฟื้นฟูสมรรถภาพของกลุ่มคนไร้ที่พึ่ง และจากข้อมูลกองสวัสดิการสงเคราะห์ พบว่า ผู้รับบริการในสถานสงเคราะห์คนไร้ที่พึ่งมากกว่าร้อยละ 80 เป็นผู้พิการทางสมองและปัญญา ร้อยละ 5 เป็นผู้พิการทางร่างกาย ผู้ศึกษาจึงศึกษาปรัชญาการฟื้นฟูสมรรถภาพของผู้พิการเพื่อเป็นแนวคิดในการฟื้นฟูสมรรถภาพของคนไร้ที่พึ่ง (กรมประชาสงเคราะห์, 2514, น. 8, อ้างถึงใน อรรถยา สีมอก 2535, น. 35) กล่าวคือ คนพิการเป็นบุคคลที่มีสิทธิมนุษยชนอย่างสมบูรณ์ เช่นเดียวกับบุคคลที่มีอวัยวะสมบูรณ์ทั้งหลาย ดังนั้นเขาจึงมีสิทธิได้รับมาตรการแห่งความคุ้มครอง และความช่วยเหลือทุกๆ อย่างที่เป็นไปได้จากประเทศของเขา จากสภาพแห่งความพิการ เขาย่อมตกอยู่ในอันตรายจากความกระหืดกระหอนทางอารมณ์และจิตใจ อันเป็นผลสืบเนื่องมาจากความรู้สึกถูกต้อรองและข้อขัดซึ่งฝังลึกอยู่ในจิตใจ ดังนั้น เขาจึงควรมีสหิธิเรียกร้องความเห็นอกเห็นใจและความช่วยเหลือในทางสร้างสรรค์จากสังคมเป็นพิเศษ เขาสามารถพัฒนาสมรรถภาพที่ยังคงเหลืออยู่ในตัวให้ขึ้นไปถึงระดับสูงอันคาดไม่ถึง ถ้าให้โอกาสที่เหมาะสมแก่เขา อีกทั้งคนพิการย่อมมีความรับผิดชอบต่อชุมชนในการบำเพ็ญตนให้เป็นประโยชน์แก่สวัสดิภาพทางเศรษฐกิจของชาติในทุกๆ ทางเท่าที่จะสามารถจะทำได้ ภายหลังการฟื้นฟูสมรรถภาพแล้ว ความปรารถนาของคนพิการที่สำคัญที่สุด คือ การได้มีชีวิตอยู่อย่างอิสระในชุมชนเหมือนคนปกติ แทนการใช้ชีวิตในแต่ละวันภายในสถานสงเคราะห์ที่แยกออกไปอยู่ต่างหาก หรือมีชีวิตอยู่อย่างที่เราเรียกว่า เป็นคนพิการ ซึ่งการฟื้นฟูสมรรถภาพคนพิการจะสำเร็จลงได้ด้วยดี ก็โดยบรรดาบุคคลในวงการแพทย์ การศึกษา และทางสังคม ร่วมกันปฏิบัติงานเป็นคณะเท่านั้น

การวางแผนฟื้นฟูสมรรถภาพ เป็นวิธีเอาชนะความพิการและพยายามดึงความสามารถของคนพิการกลับมา โดยมีจุดมุ่งหมายที่จะนำทรัพยากรภายนอก ผสมผสานกับศักยภาพของคนพิการให้เกิดประโยชน์สูงสุด (Hamilton, 1950, p. 139, อ้างถึงใน อรรถยา สีมอก, 2535, น. 36) ยึดหลักพื้นฐานการวางแผนฟื้นฟูสมรรถภาพ คือ การฟื้นฟูนั้นต้องตรงกับความต้องการที่แท้จริง มีความสอดคล้องกับศักยภาพ เป้าหมายและสภาพแวดล้อมของแต่ละบุคคล นอกจากนั้นควรมีสัมพันธภาพที่เอื้ออำนวยต่อ

การดำเนินงานเพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ และการร่วมกันใช้ทรัพยากร ซึ่งการฟื้นฟูสมรรถภาพสามารถแบ่งออกได้เป็นประเภทต่างๆ ได้ 4 ประเภท ดังนี้

1. การฟื้นฟูสมรรถภาพทางการแพทย์ (Medical Rehabilitation)

ดำเนินการในด้านการให้การบำบัดรักษาตามสภาพความพิการหลังการสิ้นสุดการบำบัดรักษาแล้วปรากฏความพิการ จะทำการฟื้นฟูสมรรถภาพที่สูญเสีย โดยการฝึกอวัยวะส่วนอื่นให้ทำหน้าที่แทนหรือจัดหาอุปกรณ์ (Prosthetic Osthetic) ที่เหมาะสมเพื่อให้สามารถดำรงชีวิตได้ใกล้เคียงคนปกติ

การฟื้นฟูสมรรถภาพทางการแพทย์กระทำโดยอาศัยความรู้ทางด้านเวชศาสตร์ฟื้นฟูซึ่งเป็นวิชาแพทย์สาขาหนึ่งที่ใช้วิธีการรักษาทางการแพทย์และมาตรการในการฟื้นฟู ในการวินิจฉัย รักษาและติดตามผลการรักษาด้วยวิธีการต่างๆ เช่น การใช้ความรู้ในการบำบัด (Thermo Therapy) การใช้การออกกำลังกายในการบำบัด (Exercise Therapy) การใช้แสงในการบำบัด (Radio Therapy) การใช้น้ำในการบำบัด (Hydro Therapy) การใช้ไฟฟ้าในการบำบัด (Electro Therapy)

ในการปฏิบัติงานตามหลักเวชศาสตร์ฟื้นฟูต้องทำงานประสานกันและร่วมงานกันเป็นคณะ โดยมีการปรึกษาหารือ แลกเปลี่ยนข่าวสารและข้อมูลต่างๆ ประกอบด้วย การทำงานของทีมสหวิชาชีพหลายสาขา ได้แก่ 1) แพทย์ศาสตร์ฟื้นฟู (Physiatrist) ทำหน้าที่รักษาผู้ป่วยด้วยความรู้เฉพาะทางเวชศาสตร์ กายวิภาคศาสตร์ สรีรวิทยา ประสาทวิทยา ศัลยกรรม และความสามารถในการใช้เครื่องมือต่างๆ ในการตรวจวินิจฉัย ตั้งเป้าหมายการรักษาและสรุปผลการรักษา 2) นักกายภาพบำบัด (Physical Therapist) ปฏิบัติหน้าที่ในการใช้เทคนิคในการรักษา โดยใช้อุปกรณ์ทางไฟฟ้าและอิเล็กทรอนิกส์ (Various Physics Madatitics) และการบริหารบำบัด (Therapeutic Exercise) เพื่อบังคับกล้ามเนื้อประสาท การประสานสัมพันธ์ ความแข็งแรง และความอดทน เพื่อฟื้นฟูกล้ามเนื้อ และการเคลื่อนไหว 3) นักอาชีพบำบัด (Occupational Therapist) ทำหน้าที่ฝึกการใช้วิถีชีวิตต่างๆ ในการเคลื่อนไหว ฝึกการช่วยเหลือตนเองในชีวิตประจำวัน และฝึกให้เรียนรู้เกี่ยวกับอาชีพที่เหมาะสมกับสภาพร่างกาย 4) นักสังคมสงเคราะห์ทางการแพทย์ (Medical Social Worker) ปฏิบัติหน้าที่เกี่ยวกับผู้ป่วย ครอบครัว ให้คำแนะนำ ช่วยเหลือประสานงาน และเสนอข้อมูลเพื่อประกอบการวางแผนการรักษาอย่างเหมาะสม 5) นักจิตวิทยาคลินิก (Clinical Psychologist) ทำหน้าที่ตรวจสอบ สภาพจิตของผู้ป่วยและประเมินสภาพต่อปัญหา อารมณ์ บุคลิกภาพ เพื่อดำเนินการช่วยเหลือได้อย่างเหมาะสม 6) นักการบำบัด (Speech Disorders) ทำหน้าที่ประเมินความบกพร่องหรือความผิดปกติในการติดต่อ (Communication Disorders) เพื่อค้นหาสาเหตุและวางแผนทางในการแก้ไขการฝึกพูด การสื่อความหมาย และการแปลผล เพื่อประโยชน์ในการติดต่อสื่อสารกันได้ พยาบาลเวชศาสตร์ฟื้นฟู (Rehabilitation Nurse) ทำการดูแลการปฏิบัติตัวของผู้ป่วย ฝึกผู้ป่วยตามลักษณะความพิการ แนะนำการจัดท่าต่างๆ ของร่างกายให้ถูกต้อง เพื่อป้องกันอาการข้อยึด งอ หรือแผลกดทับ นักกายอุปกรณ์บำบัด (Orthotist Prosthetist) ให้คำปรึกษาแนะนำ ในเรื่องเกี่ยวกับเครื่องช่วยความพิการ ได้แก่ กายอุปกรณ์เสริม สำหรับเสริมสร้างความแข็งแรงให้แก่อวัยวะต่างๆ และกายอุปกรณ์เทียมที่ใช้แทนอวัยวะที่ขาดไป และที่ปรึกษาการอาชีพ (Vocational Counselor) เป็นผู้รวบรวมข้อมูลด้านต่างๆ เพื่อประเมินศักยภาพ และกำหนดการฝึกและการจัดหางานที่เหมาะสมแก่สภาพ ร่างกายภายหลังจากการฝึกอาชีพ

2. การฟื้นฟูสมรรถภาพทางการศึกษา (Education Rehabilitation)

คือ การจัดการศึกษาให้แก่คนพิการประเภทต่างๆ โดยมีเป้าหมายเพื่อพัฒนาความสามารถบุคลิกภาพและเสริมสร้างลักษณะนิสัยที่เหมาะสม เพื่อให้คนพิการสามารถช่วยเหลือตนเองได้มากที่สุด และการจัดการศึกษาเป็นบริการที่จัดให้บุคคลลักษณะพิเศษ ดังนั้นการจัดระบบการศึกษาจะต้องพิจารณาจากองค์ประกอบต่างๆ เช่น ประเภทของผู้เรียน หลักสูตร ครูผู้สอน สถานที่เรียน (สุลักษณ์ คล้ายบุญ, 2551, น. 41)

การศึกษาพิเศษ หมายถึง การศึกษาและบริการพิเศษซึ่งรัฐหรือหน่วยงานเอกชนจัดขึ้น หรือร่วมกันจัดให้บุคคลที่มีลักษณะพิเศษหรือผิดปกติทางร่างกาย สติปัญญาหรือจิตใจซึ่งไม่สามารถได้รับประโยชน์อย่างเต็มที่ โดยจัดให้เป็นสถานศึกษาเฉพาะหรือจัดร่วมในโรงเรียนธรรมดา ก็ได้ตามความเหมาะสม หลักปรัชญาเบื้องต้นที่ทำให้การศึกษาพิเศษบรรลุเป้าหมาย ได้แก่ เด็กทุกคน

สามารถที่จะเรียนหรือฝึกตนเองให้ทำประโยชน์ได้มากขึ้น สมรรถภาพในการทำงานไม่ได้ขึ้นอยู่กับสภาพความพิการ ความพิการของเด็กบางคนไม่จำเป็นต้องเป็นความพิการตลอดไป บุคลากรจะต้องเป็นผู้ที่มีความรู้ความสามารถและได้รับการฝึกงาน ตลอดทั้งมีประสบการณ์ในการทำงานในหน่วยงานของตน

ผู้ให้การศึกษาควรสนใจเป็นพิเศษในเรื่องพัฒนาการของเด็กพิการเพื่อให้เด็กมีภาพพจน์ที่ดีเกี่ยวกับตนเองและยอมรับสภาพความเป็นจริงของตน การศึกษาพิเศษควรใช้วิธีสอนแบบส่งเสริมเอกภาพของบุคคล หมายความว่าสอนให้เหมาะสมกับความสามารถและความพิการของเด็กแต่ละคน และควรให้มีตั้งแต่ชั้นอนุบาล โดยมีจุดประสงค์ในการป้องกัน ลดปัญหา ความพิการ และทำให้เด็กมีกิจการแห่งตน การศึกษาพิเศษต้องรวมวิชาพลศึกษา นันทนาการและสุนทรียศาสตร์ เพื่อเตรียมตัวในการใช้ชีวิตได้อย่างสมบูรณ์ อาชีวศึกษาและการอาชีพเป็นเรื่องสำคัญในการพิจารณาจัดการศึกษาแก่เด็กพิการ และในการจัดเด็กพิการเข้าเรียนในโรงเรียนปกตินั้น จะถือเป็นแนวปฏิบัติเมื่อเด็กไม่มีปัญหาหรือไม่มีอุปสรรคอื่นใด โดยคำนึงถึงประโยชน์ที่เด็กจะได้รับเป็นสำคัญ

3. การฟื้นฟูสมรรถภาพทางสังคม (Social Rehabilitation)

คือ การฟื้นฟูคนพิการในด้านอารมณ์ จิตใจ การแก้ไขปัญหา การปรับตัวให้สามารถยอมรับสภาพของตน สร้างความมั่นใจในความสามารถด้านอื่นๆ ที่จะดำรงชีวิตและทำงานได้ในสังคมด้วยการพัฒนาศักยภาพผู้พิการสูงสุด (สุลักษณ์ คล้ายบุญ, 2551, น. 42) ซึ่งการฟื้นฟูสมรรถภาพทางสังคมจะประสบผลสำเร็จหรือไม่ขึ้นอยู่กับสภาพของคนพิการ และสภาพของสังคม โดยสังคมจะต้องมีส่วนในการฟื้นฟูด้วยการยอมรับเปิดโอกาส อำนวยความสะดวกให้คนพิการสามารถดำเนินชีวิตประจำวันด้วยตนเองได้

4. การฟื้นฟูสมรรถภาพด้านอาชีพ (Vocational Rehabilitation)

เปรียบเสมือนกระบวนการของการฟื้นฟูสมรรถภาพทั้งหมดไว้ด้วยกัน กล่าวคือ การที่คนพิการสามารถประกอบอาชีพได้นั้น เป็นการแสดงให้เห็นถึงผลการฟื้นฟูสมรรถภาพทางด้านการแพทย์ การศึกษาและสังคมด้วย (กิตติยา รัตนกร, 2531, น. 87, อ้างถึงใน อรรถญา สีมอก, 2535, น. 40) โดยมีขั้นตอนการฟื้นฟูสมรรถภาพด้านอาชีพ ประกอบด้วย การประเมินความสามารถในด้านอาชีพ (Vocational Assessment) เป็นการประเมินศักยภาพในการทำงานด้านต่างๆ โดยเจ้าหน้าที่จากหลากหลายสาขาวิชาชีพ ทำหน้าที่ หาข้อมูลและทดสอบสมรรถภาพเบื้องต้น เพื่อประเมินศักยภาพด้านต่างๆ การแนะแนวอาชีพ (Vocational Guidance and Counselling) เป็นการวางแนวทางการประกอบอาชีพ การให้คำปรึกษาแนะนำ และแก้ไขปัญหาตลอดจนการปรับตัวให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อม เพื่อเป้าหมาย คือให้คนพิการมีความรู้ความเข้าใจในสภาพตนเองที่ฝึกงาน ที่ทำงาน บริการและขอบเขตของบริการ ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับงานที่เหมาะสม ทักษะที่ดีเกี่ยวกับการทำงานและการพัฒนาความสามารถ ความถนัด และตลาดแรงงาน ภายหลังการฝึกอาชีพ การเตรียมตัวก่อนการฝึกอาชีพ (Pre-Vocational Training) เป็นการให้ความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับการใช้เครื่องมือ ซึ่งต้องพิจารณาจากความจำกัดทางด้านร่างกาย ความสามารถในการทำงาน ความพยายามในการปฏิบัติงานและสติปัญญา ความสนใจ ไหวพริบ เป็นต้น การฝึกอบรมด้านอาชีพ (Vocational Training) เป็นการเตรียมคนพิการ เพื่อจักได้ปฏิบัติงานที่เหมาะสมกับตนเองในการประกอบอาชีพต่อไป ซึ่งมีหลักการที่ต้องพิจารณา เช่น หลักการ มาตรการ และวิธีการที่จะใช้ในการฝึกอบรม การฝึกอบรมควรจะดำเนินต่อไป จนกว่าคนพิการจะมีความสามารถในการทำงาน ถ้าเป็นไปได้ควรฝึกร่วมกับคนปกติ ยกเว้น การฝึกพิเศษสำหรับลักษณะความพิการบางประการ การจัดหางานให้ทำ (Placement) หลังจากการฝึกอาชีพแล้วจะต้องจัดหางานให้คนพิการตามความรู้ความสามารถซึ่งไม่ใช่เรื่องง่ายแม้จะมีการแสวงหาตลาดแรงงานก็ตาม เนื่องจากความสามารถจำกัดของคนพิการ ทักษะของนายจ้าง ประสิทธิภาพของบริการจัดหางานและทัศนคติของบุคคลแวดล้อม โรงงานในอารักขา (Sheltered Workshop) ดังที่กล่าวมาแล้วว่าการจัดหาตลาดแรงงานสำหรับคนพิการนั้นเป็นมีจำกัด การจัดตั้งโรงงานในอารักขาเพื่อรับคนพิการที่ผ่านการฝึกอาชีพแต่ไม่สามารถเข้าสู่ตลาดแรงงานในระบบการแข่งขันแบบทุนนิยมได้ จึงเป็นทางออกสำหรับคนพิการด้วยการขอ วัตถุประสงค์มาผลิตและจำหน่ายเอง การติดตามและประเมินผลการให้ความช่วยเหลือ (Follow-up and Evaluation) เป็นขั้นตอนสุดท้าย

ของการดำเนินการฟื้นฟูสมรรถภาพทางอาชีพ โดยมีวิธีการติดตามประเมินผล เช่น การใช้แบบสอบถาม การติดต่อทางโทรศัพท์ การพบปะ นายจ้างและคนพิการ เพื่อเป็นข้อมูลพื้นฐานในการวัดความสามารถในการฟื้นฟูสมรรถภาพด้านอาชีพต่อไป

ดังนั้นจึงสรุปได้ว่า ในการฟื้นฟูสมรรถภาพของคนไร้ที่พึ่งให้ดีขึ้นนั้นจำเป็นต้องใช้การฟื้นฟูสมรรถภาพหลายๆ ด้าน ประกอบกัน โดยใช้การฟื้นฟูสมรรถภาพทางการแพทย์ ทางการศึกษา ทางสังคม (รวมถึงการฟื้นฟูด้าน จิตใจ อารมณ์ รวมถึงอาจใช้ ศาสนาเข้ามามีส่วนช่วยฟื้นฟูจิตใจควบคู่กันไปด้วย) และทางอาชีพทั้งนี้เพื่อเป็นการเพิ่มพูนคุณภาพชีวิตของคนไร้ที่พึ่ง ทั้งทางร่างกาย จิตใจ สติปัญญา และสังคมให้คนไร้ที่พึ่งมีความสามารถที่จะปรับตัวได้ในทุกๆ ด้าน เช่นเดียวกับคนปกติทั่วไป จากแนวทางที่นักวิชาการ เสนอไว้ข้างต้นชี้ให้เห็นถึงความสำคัญและความจำเป็นที่จะต้องมีการพัฒนาบริการการฟื้นฟูสมรรถภาพในด้านต่างๆ ของคนไร้ที่พึ่ง อย่างต่อเนื่อง เพราะบริการฟื้นฟูสมรรถภาพที่จัดขึ้นให้กับคนไร้ที่พึ่งจะมีส่วนสำคัญในการช่วยให้คนไร้ที่พึ่งได้รับการพัฒนาศักยภาพ อย่างรอบด้าน และสอดคล้องกับความต้องการที่แท้จริง มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น รวมทั้งสามารถช่วยให้คนไร้ที่พึ่งสามารถดำรงชีวิตอยู่ใน สังคมได้อย่างมีคุณค่า มีเกียรติศักดิ์ศรีและมีความสุขมากขึ้น

แนวคิดเกี่ยวกับการฟื้นฟูศักยภาพตามรูปแบบธัญบุรีโมเดล

ธัญบุรีโมเดล เป็นโปรแกรมรูปแบบหนึ่งของการฟื้นฟูศักยภาพแบบครบวงจร สำหรับคนไร้ที่พึ่ง คนขอทาน เพื่อปรับเปลี่ยนทัศนคติ ด้วยการเสริมพลังให้กับผู้เข้าร่วมโครงการ ให้ตระหนักถึงคุณค่าของตนเอง และพัฒนาทักษะอาชีพตามความสนใจ ดำเนินการนำร่องในพื้นที่ สถานคุ้มครองคนไร้ที่พึ่งชายธัญบุรี จังหวัดปทุมธานี โดยมีองค์ประกอบ 4 ด้าน ได้แก่ 1) ด้านพื้นที่ ดำเนินการ ปรับปรุงพื้นที่ของสถานคุ้มครองฯบางส่วน เป็นแหล่งเรียนรู้ด้านอาชีพตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง เน้นการเกษตรและการจักสาน มีการออกแบบกิจกรรมเป็นฐานต่างๆ ประกอบด้วย ฐานสัตว์ปีก ฐานสัตว์น้ำ ฐานผักสวนครัว และฐานหัตถกรรม โดย ฐานสัตว์ปีก ได้แก่ โรงเลี้ยงเป็ด/ไก่ ฐานสัตว์น้ำ ได้แก่ กระชังกบ/ปลา ฐานหมูหลุม ฐานผักสวนครัว ฐานหัตถกรรม ได้แก่ สานเสื่อ อาคารแปรรูป ผลิตภัณฑ์และบรรจุภัณฑ์ ผลผลิตที่พร้อมดำเนินการรองรับผลิตภัณฑ์ที่จะเกิดขึ้นจากโครงการอย่างต่อเนื่อง นอกจากนี้ยังจัดให้มี โรงอาหารและโรงครัวสำหรับผู้ใช้บริการและเจ้าหน้าที่ได้ใช้ในส่วนของการเรียนรู้ด้านโภชนาการ 2) ด้านคน เตรียมความพร้อม บุคลากรและประเมินคัดกรองผู้เข้าร่วมโครงการเพื่อฟื้นฟู พัฒนาและฝึกอาชีพ โดยผู้เข้าสู่กระบวนการฟื้นฟูฝึกอาชีพในโปรแกรม “ธัญบุรี โมเดล” มาจากการรับตัวคนขอทานจากการจัดระเบียบคนขอทาน เข้าสู่การฟื้นฟูศักยภาพ ในสถานคุ้มครองคนไร้ที่พึ่งชาย ธัญบุรี โดยมีการคัดกรองเป็นกลุ่มๆ ดังนี้คือ กลุ่ม A แข็งแรงช่วยเหลือตนเองได้ดี มีศักยภาพ กลุ่ม B ช่วยเหลือตนเองได้แต่ต้องอยู่ ภายใต้การดูแลและกระตุ้น และกลุ่ม C ช่วยเหลือตนเองไม่ได้ ต้องได้รับการดูแลหรือบำบัด 3) ด้านกองทุนดำเนินการจัดตั้ง “กองทุนเพื่อ พัฒนาคนไร้ที่พึ่ง คนขอทาน” เพื่อสนับสนุนการพัฒนาฟื้นฟูและเป็นทุนประกอบอาชีพ เปิดบัญชีรับบริจาค โดยประสานติดต่อ วางกล่องในห้างสรรพสินค้า และสถานคุ้มครองคนไร้ที่พึ่งและ ด้านบริหารจัดการผลผลิต และจำหน่ายสร้างรายได้ เป็นการบริหารจัดการ สินค้า ผลิตภัณฑ์ รายรับรายจ่าย และเงินทุนหมุนเวียนสินค้า ผลิตภัณฑ์ และผลผลิตที่ได้จากการฝึกอาชีพของผู้ใช้บริการ “ธัญบุรี โมเดล” ประกอบด้วยผลิตภัณฑ์ทางการเกษตรไข่ไก่ ไข่เป็ด ปลา กบ เห็ด ผักสวนครัว เสื่อ และเฟอร์นิเจอร์ไม้

จากองค์ประกอบทั้ง 4 ด้าน ตามรูปแบบธัญบุรีโมเดล ผสมกับการดำเนินงานของสถานคุ้มครองคนไร้ที่พึ่งที่ให้บริการ ในด้าน ปัจจัย 4 การฟื้นฟูด้านร่างกาย การฟื้นฟูสภาพจิตใจ การฝึกระเบียบวินัย และฝึกทักษะอาชีพเพื่อให้สามารถเลี้ยงตนเองได้ มีส่วนทำให้กลุ่มคนไร้ที่พึ่ง และคนขอทานที่เข้าร่วมโครงการ เกิดการเปลี่ยนแปลงเกิดศักยภาพทั้งทางด้านร่างกาย จิตใจ และทักษะ อาชีพ และได้รับการยอมรับจากกลุ่ม มีความพร้อมที่จะอยู่ร่วมกับคนในชุมชนได้

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

อาภา รัตนพิทักษ์ (2547) ได้ศึกษาวิจัยเรื่องความพร้อมในการประกอบอาชีพของผู้รับบริการประเภทเรื้อรังในสถานแรกรับคนไร้ที่พึ่ง ผลการศึกษาพบว่า สถานสงเคราะห์มีการให้บริการด้านปัจจัยสี่ การอบรม ศิลธรรม การฟื้นฟูสมรรถภาพร่างกายและจิตใจ และการฝึกอาชีพอาชีวะบำบัด โดยพิจารณาจากสภาพร่างกายและจิตใจของผู้รับบริการเป็นสำคัญ

ธนอร จันทร์อนุ (2552) ได้ศึกษาวิจัยเรื่องความรู้ ความคิดเห็นและการบริหารจัดการบริการแก่คนไร้ที่พึ่ง สถานสงเคราะห์คนไร้ที่พึ่งในเขตกรุงเทพมหานครและปริมณฑล สังกัดกรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการ ผลการศึกษา พบว่า ผู้ปฏิบัติงานส่วนใหญ่ มีความรู้ความเข้าใจในความหมายของคนไร้ที่พึ่งและมีเป้าหมายการทำงานที่ต้องการช่วยเหลือคนไร้ที่พึ่งให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ สามารถวัดความสำเร็จและช่วยให้สังคมน่าอยู่ขึ้น และจากการสอบถามความคิดเห็นผู้ปฏิบัติงาน ควรจัดทำทะเบียนประวัติไว้ในรายที่ไม่มีหลักฐานประจำตัว สถานสงเคราะห์ควรเพิ่มจำนวนบุคลากรเฉพาะทางที่สามารถทำงานตามมาตรฐานการให้บริการคนไร้ที่พึ่งของกรมได้ รวมทั้งถึงชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมของสถานสงเคราะห์

กล่าวโดยสรุป เจ้าหน้าที่สถานสงเคราะห์คนไร้ที่พึ่งเป็นผู้ที่มีความรู้ในวิชาชีพ ความเข้าใจและปรารถนาดีที่อยากจะช่วยเหลือคนไร้ที่พึ่ง คนขอทานที่สมัครใจเข้ารับการฟื้นฟูสมรรถภาพในสถานคุ้มครองคนไร้ที่พึ่ง ให้เกิดการพัฒนาทั้งในด้านร่างกายจิตใจ มีทักษะในวิชาชีพซึ่งหากคนไร้ที่พึ่ง คนขอทานได้รับการฟื้นฟูพัฒนาศักยภาพจนเกิดความชำนาญ ก็จะเกิดความมั่นใจ ซึ่งจะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงทัศนคติ เกิดความรักและรู้สึกถึงความมีศักดิ์ศรีของตนเอง ไม่หันกลับไปเร่ร่อนอีก

วิธีการศึกษา/ขอบเขตการศึกษา

การศึกษาใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยการสัมภาษณ์ การสังเกตแบบมีส่วนร่วม โดยเลือกศึกษา ณ สถานคุ้มครองคนไร้ที่พึ่งชาย ัญบุรี จังหวัดปทุมธานี เนื่องจากรับกลุ่มเป้าหมายคนเร่ร่อน ไร้ที่พึ่ง และคนขอทาน จากทั้งในเขตกรุงเทพมหานครและปริมณฑล ตามสถิติคนไร้ที่พึ่งในสถานคุ้มครองไร้ที่พึ่งทั่วประเทศ ปีงบประมาณ 2558 มีจำนวนมากที่สุด (603 คน) อีกทั้งสถานคุ้มครองคนไร้ที่พึ่งชาย ัญบุรี มีพื้นที่ที่ยังไม่มีการใช้ประโยชน์จำนวนมากจึงเหมาะกับการดำเนินการโครงการัญบุรีโมเดล ซึ่งเป็นโปรแกรมรูปแบบหนึ่งของการฟื้นฟูและพัฒนาศักยภาพครอบครัว ดำเนินการเป็นต้นแบบเพื่อขยายผลไปยังสถานคุ้มครองคนไร้ที่พึ่งแห่งอื่นต่อไป จึงคัดเลือกพื้นที่สถานคุ้มครองคนไร้ที่พึ่งชาย ัญบุรี เป็นสถานที่ใช้ในการศึกษา อีกทั้งสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการฟื้นฟูศักยภาพทางด้านอาชีพ รวมจำนวน 5 คน ได้แก่ ผู้ปกครองสถานคุ้มครองคนไร้ที่พึ่งชาย ัญบุรี ผู้ปกครองสถานคุ้มครองคนไร้ที่พึ่งหญิง ัญบุรี (เนื่องจากสถานคุ้มครองคนไร้ที่พึ่งหญิง ัญบุรี ได้นำผู้รับบริการเข้าร่วมในการดำเนินโครงการด้วย) หัวหน้าฝ่ายปฏิบัติการพื้นที่โครงการ นักสังคมสงเคราะห์ และครูฝึกอาชีพ

ผลการวิจัย

ัญบุรีโมเดลเป็นโปรแกรมรูปแบบหนึ่งของการฟื้นฟูและพัฒนาศักยภาพแบบครบวงจร สำหรับคนไร้ที่พึ่ง และคนขอทาน เพื่อปรับเปลี่ยนทัศนคติ โดยการเสริมพลังให้กับผู้รับบริการได้ตระหนักในคุณค่าของตนเอง และพัฒนาทักษะอาชีพตามความสนใจ และสมัครใจ โดยกระบวนการในการฟื้นฟูศักยภาพด้านอาชีพคนไร้ที่พึ่ง ประกอบด้วย 5 ขั้นตอน ดังนี้

1. การประเมินความสามารถในด้านอาชีพ ผู้รับบริการส่วนใหญ่เป็นบุคคลเร่ร่อน คนไร้ที่พึ่ง และเป็นประเภทขอทานประมาณร้อยละ 70 จะมีร่างกายปกติ บุคคลเร่ร่อน คนไร้ที่พึ่ง ที่เข้ามาอยู่ในสถานคุ้มครองฯ จะมีอาการทางจิตร้อยละ 80-90 และจะมีปัญหาทางการสื่อสาร การใช้ชีวิตประจำวัน เมื่อผู้รับบริการเข้ามาสู่สถานคุ้มครองฯ จะได้รับการประเมินศักยภาพ จากทีมสหวิชาชีพ ซึ่งประกอบด้วย นักสังคมสงเคราะห์ นักจิตวิทยา นักพัฒนาสังคม พี่เลี้ยง พิจารณาประวัติของผู้รับบริการเป็นรายบุคคล เพื่อแบ่งเป็นผู้รับบริการออกเป็น กลุ่มเอ ผู้ที่มีความแข็งแรงช่วยเหลือตนเองได้ดี มีความเข้าใจในการสื่อสาร กลุ่มบี ช่วยเหลือตนเองได้แต่ต้องอยู่ภายใต้การดูแลและกระตุ้น กลุ่มซี ช่วยเหลือตนเองไม่ได้ ต้องได้รับการบำบัดฟื้นฟู

เมื่อแยกผู้รับบริการตามกลุ่ม นักสังคมสงเคราะห์และพี่เลี้ยงจะประเมินผู้รับบริการในกลุ่มเอ และกลุ่มบีที่มีความพร้อมในด้านร่างกายจิตใจ มีความสนใจและสมัครใจที่จะเข้าร่วมโครงการธัญบุรีโมเดล ร่วมกันประเมินศักยภาพของผู้รับบริการ จากประวัติของผู้รับบริการ ความชอบ และความสนใจในอาชีพ โดยจะใช้แบบประเมินผลการฝึกอาชีพ โครงการธัญบุรีโมเดล เพื่อใช้เป็นข้อมูลการประเมินก่อนการฝึกอบรม

2. การเตรียมตัวก่อนการฝึกอาชีพ เมื่อผู้รับบริการสมัครใจเข้าร่วมโครงการธัญบุรีโมเดล ผู้รับบริการจะได้รับการแนะนำอาชีพซึ่งประกอบด้วย การเลี้ยงเป็ด เลี้ยงไก่ เลี้ยงหมู เลี้ยงปลา เลี้ยงกบ เพาะเห็ด ผักสวนครัว ทอเสื่อ ทำเฟอร์นิเจอร์ หัตถกรรม เพาะชำกล้าไม้ และคัดแยกขยะรีไซเคิล โดยครูฝึกอาชีพจะนำผู้รับบริการลงพื้นที่ปฏิบัติงานจริง เพื่อให้ได้สัมผัสและทดลองว่าผู้รับบริการมีความชอบความสนใจในการฝึกอาชีพอะไร โดยมีการให้ทดลองทำซึ่งถ้าผู้รับบริการไม่ชอบ ไม่พึงพอใจก็จะให้ทดลองในการฝึกอาชีพต่างๆ จนสามารถที่จะเลือกได้ว่าผู้รับบริการมีความสนใจ และมีความถนัดในอาชีพใด จึงเลือกให้ฝึกอาชีพในฐานนั้นๆ

3. การฝึกอบรมด้านอาชีพ มุ่งเน้นในเรื่องของการทำการเกษตร เศรษฐกิจพอเพียงแต่การฝึกอาชีพในโครงการธัญบุรีโมเดลจะไม่เป็นการฝึกอาชีพเต็มรูปแบบ (เรียนรู้การทำงานทุกขั้นตอนตั้งแต่ต้นจนจบ) เนื่องจากผู้รับบริการเป็นผู้ป่วยทางจิตจำเป็นต้องทานยา การฝึกอาชีพจึงมีลักษณะแบ่งให้ผู้รับบริการมีการฝึกทำที่ละขั้นตอนฝึกทำในขั้นตอนนั้นๆ ซ้ำๆ จนเกิดความชำนาญ ยกตัวอย่างเช่นอาชีพเลี้ยงหมู จะแบ่งออกเป็นหน้าที่ ต้มข้าวหมู ให้อาหารหมู ล้างหมู ล้างคอก ครูฝึกอาชีพจะมอบหมายหน้าที่ให้ผู้รับบริการตามความชอบและความสนใจ แนะนำวิธีการขั้นตอน สาธิตและให้ผู้รับบริการได้ทดลองทำ ฝึกทำในขั้นตอนที่ซ้ำๆ กันทุกวัน เพื่อให้เกิดความชำนาญในขั้นตอน แต่ขณะเดียวกันเมื่อมีความชำนาญแล้วก็สามารถที่จะเปลี่ยนไปทำในขั้นตอนอื่นได้เพื่อให้เกิดการหมุนเวียน และสามารถทำงานทดแทนกันได้ แต่ทั้งนี้ให้ขึ้นอยู่กับความสมัครใจของผู้รับบริการเป็นหลัก เนื่องจากผู้รับบริการมีอาการทางจิต แม้จะสามารถควบคุมได้โดยการทานยา แต่ถ้าอยู่ในสภาวะกดดัน บีบบังคับ หงุดหงิดก็สามารถเป็นสิ่งที่เร้าอาจก่อให้เกิดพฤติกรรมที่ไม่พึงประสงค์ได้ เช่นก้าวร้าวได้

4. การหางานให้ทำ ในการฝึกอาชีพตามโครงการธัญบุรีโมเดล ผู้รับบริการจะมีรายได้เป็นของตนเอง โดยรายได้มีการจัดสรรจากรายได้หลังจากหักค่าใช้จ่าย ได้แก่ค่าอาหาร ค่าปุ๋ย และค่าวัสดุอุปกรณ์ ซึ่งมีการจัดสรรออกเป็นสัดส่วน ดังนี้ ร้อยละ 70 ของรายได้สุทธิ นำมาจัดสรรให้กับผู้รับบริการ ร้อยละ 25 ของรายได้สุทธิ นำมาเป็นสวัสดิการให้กับผู้รับบริการ และ ร้อยละ 5 จัดเป็นค่าตอบแทนให้กับครูฝึกอาชีพ ทั้งนี้รายได้ที่ผู้รับบริการแต่ละคนจะได้รับจะไม่เท่ากัน ขึ้นอยู่จำนวนวันในการทำงาน ถึงแม้ผู้รับบริการจะมีจำนวนวันในการทำงานที่เท่ากัน แต่จำนวนเงินอาจไม่เท่ากัน โดยจะมีการกำหนดเกณฑ์การทำงานในหนึ่งวันผู้รับบริการจะได้รับการจัดสรรค่าตอบแทนเท่าใด ขึ้นอยู่กับความขยัน ช้นแข็ง ความกระตือรือร้น และความสามารถในการทำงาน โดยครูฝึกอาชีพจะเป็นผู้ประเมินผลการทำงานและแบ่งสัดส่วนให้กับผู้รับบริการ

นอกจากการมีรายได้จากการทำงานในโครงการธัญบุรีโมเดลแล้ว หากผู้รับบริการมีความสามารถ มีทักษะในการปฏิบัติงาน มีการสื่อสารที่ดี มีพฤติกรรมดี หากมีงานจ้างงานพิเศษจากหน่วยงานภายนอก เช่น งานปฐมนิเทศน์ เก็บขยะทางด่วน หรือมีผู้ประกอบการภาคเอกชน ติดต่อเพื่อจ้างผู้รับบริการไปทำงาน ในลักษณะเข้าไป กลับเย็น หน่วยงานยินดีที่จะสนับสนุน และเปิดโอกาสให้ผู้รับบริการได้ออกไปทำงานภายนอกสถานคุ้มครอง กรณีตัวอย่างเช่น ร้านเทียนชัยซึ่งประกอบการขายกล้วยได้ติดต่อขอผู้รับบริการไปทำงาน จำนวน 2 คน โดยยังคงมีการจ้างงานอยู่ถึงปัจจุบัน

การติดตามประเมินผล จะมีการประเมินใน 2 กรณี คือ

1. กรณีผู้รับบริการเข้าร่วมโครงการ ผู้รับบริการจะได้รับการประเมิน ด้วยแบบประเมินผลการฝึกอาชีพ โครงการธัญบุรีโมเดล โดยจะมีการประเมินรายบุคคลก่อนการฝึกอาชีพ และเมื่อผ่านการฝึกอาชีพเป็นระยะเวลา 15 วัน จะมีการประเมินหลังการฝึกอบรมครั้งที่ 1 ระยะเวลา 1 เดือน ประเมินครั้งที่ 2 ระยะเวลา 3 เดือน ประเมินครั้งที่ 3 และระยะเวลา 6 เดือน ประเมินครั้งที่ 4 โดยครูฝึกอาชีพ และนักสังคมสงเคราะห์จะร่วมกันประเมินผู้รับบริการทั้งเป็นรายบุคคล และเป็นแบบรายกลุ่ม ซึ่งจะประเมินพฤติกรรมเพื่อวัดทักษะทางสังคมของผู้รับบริการ เช่น มีความมานะพยายามในการทำงาน มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ การปฏิบัติตาม

ระเบียบ ข้อบังคับและคำแนะนำของครูฝึก เป็นต้น เพื่อประเมินพัฒนาการเปรียบเทียบก่อน และหลังการฝึกอบรม ถ้าค่าคะแนนเพิ่มขึ้น แสดงว่าทักษะทางสังคมมีการพัฒนาดีขึ้น ซึ่งหากมีการพัฒนาขึ้นในทุกครั้งการประเมิน หมายถึงว่า ผู้รับบริการสามารถเข้าสู่จุดมุ่งหมาย นั่นคือการกลับคืนสู่ครอบครัว หรือสามารถออกไปประกอบอาชีพในสถานประกอบการภาคเอกชนได้

2. กรณีผู้รับบริการกลับคืนสู่ครอบครัว หรือเข้าไปประกอบอาชีพรับจ้างในสถานประกอบการ ในทุกเดือนจะมีเจ้าหน้าที่จากสถานคุ้มครองฯ ติดตามไปยังครอบครัว หรือสถานประกอบการ ที่รับผู้รับบริการไปใช้ชีวิตอยู่ร่วมกันว่าผู้รับบริการเป็นอย่างไร ผู้รับบริการทานยาหรือไม่ มีพฤติกรรม การใช้ชีวิตประจำวัน การทำงานเป็นอย่างไร ทางครอบครัวต้องการความช่วยเหลือในเรื่องใดเพิ่มเติมหรือไม่ นอกจากการสอบถามแล้วก็จะมีการลงพื้นที่ติดตามด้วย เพื่อเป็นการเยี่ยมเยียนผู้รับบริการ

ในการประเมินผลดังกล่าว มีประเด็นที่ควรคำนึงถึงอยู่ประการหนึ่งคือ ผู้รับบริการส่วนมากจะมีอาการทางจิต จึงเปรียบได้กับเป็นผู้พิการ และผู้รับบริการต้องทานยา ดังนั้นในการปฏิบัติงานของผู้รับบริการ จึงไม่สามารถที่จะตั้งเป้าหมายว่าผู้รับบริการจะต้องปฏิบัติงานได้เต็มความสามารถเหมือนคนปกติ ดังนั้นในการทำงานต้องให้ผู้รับบริการทำงานด้วยความสบายใจ ไม่เร่งรีบ ไม่บีบบังคับ ผู้รับบริการก็จะสามารถทำงานได้ตามเป้าหมายได้

สรุปการวิจัย

กระบวนการฟื้นฟูศักยภาพคนไร้ที่พึ่งตามรูปแบบธัญบุรีโมเดล มีการดำเนินการโดย ทีมสหวิชาชีพ ซึ่งประกอบด้วย นักสังคมสงเคราะห์ นักจิตวิทยา นักพัฒนาสังคม พี่เลี้ยง เป็นผู้คัดกรองและประเมินความสามารถด้านอาชีพของผู้รับบริการ พิจารณาจากประวัติและพื้นฐานทางครอบครัวที่ผ่านมาในอดีต ตลอดจนการคัดกรองเบื้องต้นจากหน่วยงานซึ่งนำผู้รับบริการส่งเข้าสถานคุ้มครองคนไร้ที่พึ่ง การประเมินแบ่งกลุ่มผู้รับบริการออกเป็น กลุ่มเอ กลุ่มบี กลุ่มซี โดยผู้ที่เข้าร่วมโครงการธัญบุรีโมเดลต้องเป็นผู้ที่มีความสนใจและสนใจที่จะฟื้นฟูทักษะ สมรรถภาพ ศักยภาพในตนเอง ซึ่งจะมีการประเมินก่อนการเข้าร่วมโครงการ ผู้รับบริการเลือกอาชีพที่ตนสนใจ และเข้ารับการฝึกจากครูฝึกอาชีพ ซึ่งการฝึกอาชีพจะไม่เป็นการฝึกเต็มรูปแบบ แต่จะเป็นการฝึกในขั้นตอนเดิมซ้ำๆ เพื่อให้เกิดความชำนาญ เกิดการเรียนรู้ และสามารถปฏิบัติงานได้ด้วยตนเอง ซึ่งถือเป็นรูปแบบของอาชีพบำบัด สำหรับผู้รับบริการให้เกิดทักษะในการทำงาน และเกิดทักษะทางสังคมไปพร้อมๆ กัน ทั้งนี้เมื่อผู้รับบริการมีการฝึกอาชีพตามระยะเวลาที่กำหนดคือ 15 วัน 30 วัน 60 วัน และ 90 วัน จะมีการประเมินหลังการเข้าร่วมโครงการหากผู้รับบริการมีค่าคะแนนที่เพิ่มมากขึ้น ใน แสดงให้เห็นว่าผู้รับบริการเกิดทักษะทางด้านอาชีพ และทางสังคม สามารถที่จะประกอบอาชีพได้ หากครอบครัว สังคม และผู้ประกอบการ เข้าใจ เปิดใจ ให้โอกาส และยอมรับ กับคนไร้ที่พึ่งเหล่านั้นกับคืนสู่ครอบครัวและชุมชน

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะต่อกระบวนการฟื้นฟูศักยภาพด้านอาชีพแก่คนไร้ที่พึ่ง ผู้ทำการวิจัยมีข้อเสนอ ดังนี้

1. ครูฝึกอาชีพควรได้รับการพัฒนา ความรู้ ทักษะวิชาชีพนั้นๆ เพิ่มขึ้นอย่างรอบด้าน และลึกซึ้ง เพื่อให้ได้รับผลผลิตอย่างเต็มประสิทธิภาพ และทั้งสามารถถ่ายทอดความรู้ให้กับผู้รับบริการที่มีความแตกต่างกัน ในด้านทักษะ และความต้องการในการฝึกอาชีพ

2. ควรมีหลักสูตรอบรมทางเลือก เพื่อให้เหมาะสมกับผู้รับบริการ เนื่องจากผู้รับบริการบางคนสามารถที่จะเรียนรู้จนสามารถนำไปประกอบอาชีพได้จริง ในขณะที่ผู้รับบริการบางคนไม่สามารถที่จะเรียนรู้หรือพัฒนาศักยภาพได้ ทำได้เพียงงานซ้ำๆ ขั้นตอนใดขั้นตอนหนึ่ง ดังนั้นจึงควรมีหลักสูตรอบรมที่สามารถตอบสนองความต้องการของผู้รับบริการได้

3. ควรมีเจ้าหน้าที่ฝ่ายการตลาดของโครงการโดยเฉพาะ เพื่อช่วยในการหาตลาดรองรับผลผลิต พัฒนาบรรจุภัณฑ์ และประชาสัมพันธ์เพื่อเชื่อมโยงภาคธุรกิจ เอกชนที่ดำเนินการในเรื่องของการทำธุรกิจเพื่อสังคมเข้ามาให้การสนับสนุน ส่งเสริม หรือมีส่วนร่วมในการดำเนินงานอย่างเป็นรูปธรรม

ข้อเสนอแนะต่อการศึกษาในครั้งต่อไป

การศึกษาในครั้งต่อไป ควรศึกษาการดำเนินงานและการต่อยอดขยายผลในหน่วยงานสถานคุ้มครองคนไร้ที่พึ่งแห่งอื่นๆ ที่มีความแตกต่างกันตามบริบทและทุนในพื้นที่เพื่อเป็นรูปแบบให้หน่วยงานที่สนใจนำไปปรับใช้ต่อไป

รายการอ้างอิง

- กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์. (2558). การขับเคลื่อนการแก้ไขปัญหาวัยรุ่น. (เอกสารเผยแพร่).
- กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์, กรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการ. (2558). การดำเนินงานป้องกันและแก้ไขปัญหาวัยรุ่นอย่างเป็นระบบ. (เอกสารเผยแพร่).
- ธนอร์ จันทรธนู (2552). ความรู้ ความคิดเห็นและการบริหารจัดการบริการแก่คนไร้ที่พึ่ง สถานสงเคราะห์คนไร้ที่พึ่งในเขตกรุงเทพมหานครและปริมณฑล สังกัดกรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการ. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์.
- นิธิ เอียวศรีวงศ์. ขบวนการและงาน (10 มีนาคม 2541). มติชนสุดสัปดาห์, น. 47.
- สิทธิพร เกษจ้อย. (2550). การประเมินผลโครงการฟื้นฟูและพัฒนาศักยภาพคนเร่ร่อน เพื่อป้องกันการถูกกลั่นแกล้ง: กรณีศึกษา อ.ท่าตูม และ อ.จอมพระ จ.สุรินทร์. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์.
- สุกัลลักษณ์ คล้ายบุญ. (2551). แนวทางการพัฒนาบริการฟื้นฟูสมรรถภาพคนพิการของสถานสงเคราะห์คนพิการและทุพพลภาพ พระประแดง สังกัดกรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการ กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์.
- อริยญา ศรีหมอก. (2535). ทักษะของเจ้าหน้าที่ต่อการฟื้นฟูสมรรถภาพด้านอาชีพสำหรับผู้รับบริการในสถานสงเคราะห์คนไร้ที่พึ่ง กรมประชาสงเคราะห์. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์.
- อาภา รัตนพิทักษ์. (2547). ความพร้อมในการประกอบอาชีพของผู้รับบริการประเภทเร่ร่อนในสถานแรกรับคนไร้ที่พึ่ง. สารนิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์.
- thaipublica. (2559). สสำรวจคนไร้บ้านกว่า 1,300 คนกระจายทั่วกรุงเทพฯ พบเมาสุรา-สุขภาพจิตสูงสุด. สืบค้นจาก <http://thaipublica.org/2015/11/homeless-1/>

การมีส่วนร่วมของบุคลากรในการดำเนินงานมาตรฐานในสถานสงเคราะห์คนพิการ

The Personnel's Participation with Standardization in Government Home for Disabilities

ธัญมน ก่ำแสง*
Tunyamon Kamsang

บทคัดย่อ

การศึกษานี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการมีส่วนร่วมของบุคลากร ปัญหาอุปสรรค และข้อเสนอแนะในการดำเนินงานมาตรฐานในสถานสงเคราะห์คนพิการ เป็นการศึกษาวิจัยเชิงปริมาณที่รวบรวมข้อมูลจากบุคลากรในสถานสงเคราะห์คนพิการจำนวน 265 คน ใช้แบบสอบถามเป็นเครื่องมือศึกษา วิเคราะห์โดยการแจกแจงความถี่ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน ไค-สแควร์ t-test และ F-test ผลการศึกษา พบว่า ส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง อายุระหว่าง 43.1-53 ปี จบการศึกษาระดับปริญญาตรี เงินเดือน 15,000-20,000 บาท/เดือน ตำแหน่งพี่เลี้ยง/ผู้ดูแล ทำงานนาน 6 เดือน-10 ปี มีส่วนร่วมรับรู้การดำเนินงานมาตรฐานอยู่ในระดับสูง มีระดับการมีส่วนร่วมของบุคลากรภาพรวมอยู่ในระดับมาก และมีปัญหาอุปสรรคการมีส่วนร่วมของบุคลากรภาพรวมในระดับค่อนข้างน้อย เมื่อวิเคราะห์เปรียบเทียบพบว่าเพศที่แตกต่างกันสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมรับรู้อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 วิเคราะห์ความแตกต่าง พบว่า อายุ ระดับการศึกษา และตำแหน่งปฏิบัติที่แตกต่างกัน มีระดับการมีส่วนร่วมของบุคลากรแตกต่างกัน ขณะที่อายุ ตำแหน่งปฏิบัติ และระยะเวลาปฏิบัติงานที่แตกต่างกันมีปัญหาอุปสรรคการมีส่วนร่วมของบุคลากรแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 โดยมีข้อเสนอแนะให้องค์กรกำหนดนโยบายขับเคลื่อน สนับสนุนบุคลากรโดยใช้มาตรฐานเป็นเครื่องมือปฏิบัติ และผู้บริหารควรเป็นต้นแบบพฤติกรรมมีส่วนร่วมดำเนินงานมาตรฐาน

คำสำคัญ: การมีส่วนร่วมของบุคลากร, มาตรฐานสถานสงเคราะห์คนพิการ

ABSTRACT

This research aims to study the personnel's participation and problem on personnel's participation with standardization in Home for Persons with Disabilities. This study is a quantitative research which data were collected by questionnaire 265 samples, analyzed by frequency, percentage, average, standard deviation, chi-square, t-test and F-test. Results summarized most of staffs are women, aged 43.1-53 years, bachelor's degree, salary 15,001-20,000 baht/ month, position nanny/caregiver and worked 6 months-10 years. The majority of personnel's standardization recognition is high level. The overview of personnel's participation is high level, and personnel's participation problem is relatively low level. Moreover, sex is correlated personnel's standardization recognition significant at the 0.05 level. The difference age, education and position related with the personnel's participation, difference age, position and amount of time related on the personnel's participation problem the statistical significance at the 0.05 level. Suggestions that firm should set policies to support staff using standardization and directors should be the model to participate.

Key words: Personnel's Participation, Standardization of Home for Persons with Disabilities

* นักศึกษาปริญญาโทสาขาการบริหารและนโยบายสวัสดิการสังคม คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

บทนำ

การเปลี่ยนแปลงทางสังคมในยุคแห่งโลกไร้พรมแดน ทุกองค์กรอยู่ภายใต้สภาพการแข่งขันทั้งภายในประเทศและนานาชาติ จึงต้องมีการปรับตัวเพื่อความอยู่รอด การบริหารจัดการภาครัฐแนวใหม่ ตามแผนยุทธศาสตร์การพัฒนาระบบราชการไทย พ.ศ. 2556-พ.ศ. 2561 เน้นการพัฒน่องค์การ และบุคลากรให้มีสมรรถนะสูง เพื่อการทำงานที่มีประสิทธิภาพ สร้างคุณค่าการปฏิบัติภารกิจของรัฐ¹² ดังนั้นองค์กรของรัฐจำเป็นต้องมีการเพิ่มประสิทธิภาพแก่ทรัพยากรในองค์กรให้สามารถดำเนินงานตอบสนองกับความต้องการและประโยชน์สุขของประชาชน ซึ่งทรัพยากรที่มีคุณค่าอย่างยิ่งในองค์กร นั้นคือ “ทรัพยากรบุคคล” ที่ทำหน้าที่ขับเคลื่อน และเชื่อมโยงทรัพยากรทั้งภายในและภายนอกเพื่อให้องค์กรดำเนินงานบรรลุตามเป้าหมาย ด้วยเหตุนี้เครื่องมือประเมินสมรรถนะองค์กรจึงให้ความสำคัญกับศักยภาพบุคลากร โดยเน้นกระบวนการสร้างการมีส่วนร่วมเพื่อให้บุคลากร มีอำนาจการคิดตัดสินใจ และร่วมบริหารองค์กร ผ่านรูปแบบต่างๆ สร้างความเป็นหุ้นส่วนระหว่างบุคคลกับองค์กร ทั้งนี้ “การมีส่วนร่วมของบุคลากร” เป็นการปฏิสัมพันธ์เชิงสังคมระหว่างบุคคลกับองค์กรเพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลง เพราะคุณภาพไม่สามารถเกิดขึ้นได้ หากปราศจากความร่วมมือร่วมใจของทุกคน การพัฒนาจึงต้องเพิ่มบทบาทของบุคลากรให้มีส่วนร่วมกับการบริหารองค์กรมากขึ้น

การดำเนินงานขององค์กรภาครัฐปัจจุบัน มีการนำแนวคิดการมีส่วนร่วมมาประยุกต์ใช้ในการบริหารจัดการ และการให้บริการ โดยจัดทำเป็นเครื่องมือกำกับกับการดำเนินงานเชิงกระบวนการ และผลลัพธ์เครื่องมือดังกล่าวคือ “มาตรฐาน” ที่มีข้อกำหนดสำคัญเป็นเกณฑ์การทำงาน สำหรับองค์กรทางสังคมของไทย “มาตรฐานองค์การสวัสดิการสังคม หรือ มสส.” ถือเป็นแนวทางส่งเสริมบทบาทขององค์กรสวัสดิการสังคมในประเทศไทยให้ขับเคลื่อนอย่างมีทิศทาง เป็นระบบ และยังเป็นแนวทางกำหนดหลักเกณฑ์มาตรฐานการจัดบริการเฉพาะกลุ่มเป้าหมายในสถาบันอื่นๆ รวมถึง “มาตรฐานการจัดบริการคนพิการในสถานสงเคราะห์” ซึ่งมาตรฐานทั้งสองฉบับได้ระบุการมีส่วนร่วมของบุคลากรของหน่วยงานไว้ในข้อกำหนดสำคัญหลายข้อ

สถานสงเคราะห์คนพิการ เป็นหน่วยงานของรัฐที่ให้บริการสวัสดิการสังคมรูปแบบสถาบันปัจจุบันมีจำนวนทั้งหมด 11 แห่ง ทั่วประเทศ ให้บริการการเลี้ยงดูจำแนกตามประเภทและช่วงวัยของคนพิการ การบริการปัจจัย 4 การส่งเสริมศักยภาพ การฟื้นฟูสมรรถภาพด้านร่างกาย จิตใจ และสังคม โดยมีผู้ใช้บริการจำนวนทั้งสิ้น 4,213 คน¹³ ซึ่งความต้องการของผู้ใช้บริการย่อมมีความแตกต่างกันตามสภาพปัญหา และข้อจำกัด อันมีผลต่อสภาพการทำงานขององค์กร ไม่ว่าจะเป็นสัดส่วนและความพร้อมของผู้ให้บริการ อาคารสำหรับรองรับ เหล่านี้ย่อมก่อให้เกิดผลกระทบต่อคุณภาพการให้บริการของสถานสงเคราะห์ การพัฒนาหรือปรับปรุงการให้บริการจำเป็นต้องอาศัยบทบาทและความร่วมมือของบุคลากรในหน่วยงานมาช่วยกันขับเคลื่อน มาตรฐานจึงเป็นเครื่องมือสำคัญที่ถูกนำมาใช้ เพื่อจะเป็นหลักประกันคุณภาพการให้บริการ เป็นแนวทางที่หน่วยงานจะสามารถนำมาใช้เพื่อการพัฒนาและปรับปรุงการดำเนินงานทั้งด้านการบริหารจัดการ และการให้บริการ

การดำเนินงานมาตรฐานในสถานสงเคราะห์คนพิการ เริ่มขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2548 และปรับปรุงเกณฑ์ล่าสุดเมื่อปี พ.ศ. 2553 ภายหลังการปรับโครงสร้าง กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ (2558) งานมาตรฐานสถานสงเคราะห์คนพิการ อยู่ในความรับผิดชอบของกรมส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการ โดยกองคุ้มครองสวัสดิภาพและพัฒนาคนพิการ เป็นกลไกหลักทำหน้าที่ศึกษา ส่งเสริมการดำเนินงาน และพัฒนามาตรฐานการจัดบริการของสถานสงเคราะห์คนพิการ เพื่อให้สถานสงเคราะห์มีกรอบแนวทางการพัฒนาการดำเนินงาน สามารถรักษาระดับมาตรฐานการดำเนินงาน หรือยกระดับมาตรฐานของให้ดียิ่งขึ้น ทั้งนี้ ในปีงบประมาณ พ.ศ. 2558-2559 กองคุ้มครองสวัสดิภาพและพัฒนาคนพิการ มีแผนการติดตามการดำเนินงานมาตรฐานในสถานสงเคราะห์คนพิการทุกแห่ง เพื่อพัฒนาระบบมาตรฐานให้มีความเหมาะสม สอดคล้องกับบริบททางสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป สำหรับการดำเนินงานที่ผ่านมา รายงานการติดตามประเมินผลการดำเนินงานมาตรฐานของสถานสงเคราะห์สังกัดกรมพัฒนาสังคม

¹² ศึกษารายละเอียดเพิ่มเติมได้จากแผนยุทธศาสตร์การพัฒนาระบบราชการไทย (พ.ศ. 2556-พ.ศ. 2561) ประเด็นยุทธศาสตร์ที่ 2 การพัฒน่องค์การให้มีขีดสมรรถนะสูงและทันสมัย

¹³ ข้อมูลสถิติคนพิการในสถานสงเคราะห์คนพิการ จากกรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการ สำนักบริการสวัสดิการสังคม ณ วันที่ 31 ธันวาคม 2557

และสวัสดิการ ระหว่างปี พ.ศ. 2555-2557 คณะกรรมการติดตามประเมินผลการดำเนินงานมาตรฐาน กรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการ ได้ให้ข้อเสนอแนะว่าหน่วยงานบางแห่งยังขาดระบบการทำงานเชิงสหวิชาชีพที่เชื่อมโยงกันของทุกฝ่าย บางแห่งขาดการแต่งตั้ง คณะกรรมการจากผู้แทนแต่ละฝ่ายที่เกี่ยวข้อง ซึ่งการดำเนินงานมาตรฐานขององค์กร เป็นการบริหารงานเพื่อให้เกิดคุณภาพ และการบริหารคุณภาพได้ให้ความสำคัญ กับ “การร่วมมือร่วมใจกันของบุคลากรในหน่วยงาน” เพื่อร่วมกันเปลี่ยนแปลงองค์กร โดยเป็น การมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอน ตั้งแต่การกำหนดแผน การลงมือปฏิบัติ ไปจนถึงการติดตามประเมินผล เพื่อให้เกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของ ร่วมกัน จึงกล่าวได้ว่าการมีส่วนร่วมเป็นกระบวนการที่มีความจำเป็นอย่างมากต่อทุกๆ ขั้นตอนของการดำเนินงานมาตรฐานขององค์กร

ดังนั้นผู้ศึกษาต้องการทราบถึงระดับการมีส่วนร่วมของบุคลากร และปัญหาอุปสรรคในการมีส่วนร่วมของบุคลากรใน การดำเนินงานมาตรฐานในสถานสงเคราะห์คนพิการ รวมทั้งมีข้อเสนอแนะ เพื่อให้กรมส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการ หรือ สถานสงเคราะห์คนพิการ มีแนวทางส่งเสริม สนับสนุนการมีส่วนร่วมของบุคลากรทั้งด้านการบริหารและการให้บริการเพื่อให้ การดำเนินงานมีมาตรฐาน ตอบสนองสภาพปัญหาของคนพิการ และเกิดประโยชน์สูงสุดต่อการให้บริการคนพิการต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อศึกษาการมีส่วนร่วมของบุคลากร ปัญหาอุปสรรคการมีส่วนร่วมของบุคลากร และข้อเสนอแนะการส่งเสริม สนับสนุนการมีส่วนร่วมของบุคลากรในการดำเนินงานมาตรฐานในสถานสงเคราะห์คนพิการ

ระเบียบวิธีการศึกษา การเก็บข้อมูล และคุณภาพของเครื่องมือ

การศึกษาเรื่อง “การมีส่วนร่วมของบุคลากรในการดำเนินงานมาตรฐานในสถานสงเคราะห์คนพิการ” เป็นการ ศึกษาวิจัยเชิงปริมาณ โดยประชากรและกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษา คือ บุคลากรที่ปฏิบัติงานในสถานสงเคราะห์คนพิการ ในพื้นที่ จังหวัดนนทบุรี ปทุมธานี สมุทรปราการ ฉะเชิงเทรา ชลบุรี ราชบุรี และอุบลราชธานี จำนวน 11 แห่ง สังกัดกรมส่งเสริมและพัฒนา คุณภาพชีวิตคนพิการ กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ จำนวนประชากร 859 คน สุ่มตัวอย่างแบบแบ่งชั้นอย่างไม่ เป็นสัดส่วน (Stratified Random Sampling) ขนาดของกลุ่มตัวอย่าง 273 คน โดยใช้วิธีการคำนวณขนาดกลุ่มตัวอย่างของ Taro Yamane ที่ค่าความคลาดเคลื่อนร้อยละ 5 โดยใช้แบบสอบถามเป็นเครื่องมือในการศึกษา ซึ่งได้รับความร่วมมือในการตอบ แบบสอบถามกลับคืน จำนวน 265 ชุด คิดเป็นอัตราตอบกลับร้อยละ 97.07 เนื่องจากข้อจำกัดด้านระยะเวลาในการรวบรวม และ ความสมบูรณ์ของแบบสอบถามที่ได้รับคืนจึงไม่สามารถรวบรวมได้ครบตามจำนวนที่กำหนด

การตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือ โดยการทดสอบความเที่ยงตรง (Validity) จากผู้เชี่ยวชาญที่มีประสบการณ์ในงาน มาตรฐาน ภารกิจของสถานสงเคราะห์คนพิการ และงานพัฒนาระบบบริหาร จำนวน 3 ท่าน เพื่อพิจารณาความตรงตามเนื้อหา และ ทดสอบความเชื่อมั่น (Reliability) ของแบบสอบถาม ได้ค่าความเชื่อมั่นเท่ากับ 0.867 และทำการวิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้โปรแกรม สำเร็จรูปทางสถิติเพื่อการวิจัยทางสังคมศาสตร์ (Statistical Package to the Social Science: SPSS) โดยใช้สถิติเชิงพรรณนา ประกอบด้วย ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน และเปรียบเทียบความแตกต่างระหว่างตัวแปรโดยใช้สถิติทดสอบ ค่าไคสแควร์ t-test และ F-test กำหนดค่านัยสำคัญทางสถิติที่ 0.05

ผลการศึกษา

การศึกษาข้อมูลทั่วไปของบุคลากร พบว่า บุคลากรส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง (ร้อยละ 71.7) อายุระหว่าง 43.1 ปี-53 ปี (ร้อยละ 34.0) จบการศึกษาระดับปริญญาตรีเป็นส่วนใหญ่ (ร้อยละ 44.9) มีรายได้ 15,001-20,000 บาทต่อเดือน (ร้อยละ 38.5) ส่วนมากปฏิบัติงานตำแหน่งพี่เลี้ยงหรือผู้ดูแล (ร้อยละ 37.7) และส่วนใหญ่ปฏิบัติงานมาแล้ว 6 เดือน-10 ปี (ร้อยละ 35.1)

การมีส่วนร่วมรับรู้การดำเนินงานมาตรฐานในสถานสงเคราะห์คนพิการ

ผลการศึกษามีส่วนร่วมรับรู้การดำเนินงานมาตรฐานในสถานสงเคราะห์คนพิการ พบว่า บุคลากรส่วนใหญ่ ร้อยละ 66.0 มีส่วนร่วมรับรู้ระดับมาก และร้อยละ 34.0 มีส่วนร่วมรับรู้ระดับน้อย โดยมีส่วนร่วมรับรู้ในเรื่อง วิสัยทัศน์ พันธกิจ นโยบาย วัตถุประสงค์ และเป้าหมายของสถานสงเคราะห์ (ร้อยละ 98.1) อำนาจหน้าที่ และบทบาทภารกิจของสถานสงเคราะห์ (ร้อยละ 97.4) โครงสร้างและบทบาทหน้าที่ของบุคลากร เท่ากับ รูปแบบและกระบวนการให้บริการแก่คนพิการในสถานสงเคราะห์ (ร้อยละ 95.8) ขณะที่เรื่องที่บุคลากรมีส่วนร่วมรับรู้ระดับน้อย คือ ระบบ/กระบวนการบริหารของสถานสงเคราะห์ (ร้อยละ 68.3) แนวทางการส่งเสริมความร่วมมือของสถานสงเคราะห์กับชุมชน และหน่วยงานภายนอก (ร้อยละ 71.3) และกรอบระยะเวลาการปฏิบัติงานของกระบวนการให้บริการของสถานสงเคราะห์ และกรอบระยะเวลาการปฏิบัติงานของกระบวนการให้บริการของสถานสงเคราะห์ (ร้อยละ 75.5)

ระดับการมีส่วนร่วมของบุคลากรในการดำเนินงานมาตรฐานในสถานสงเคราะห์คนพิการ

ระดับการมีส่วนร่วมของบุคลากรในการดำเนินงานมาตรฐานในสถานสงเคราะห์คนพิการ แบ่งออกเป็น 4 ขั้นตอน ประกอบด้วย การมีส่วนร่วมแสดงความคิดเห็น มีส่วนร่วมวางแผนและตัดสินใจ มีส่วนร่วมดำเนินการ และมีส่วนร่วมติดตามและประเมินผล ผลการศึกษา พบว่า ระดับการมีส่วนร่วมของบุคลากรในการดำเนินงานมาตรฐานภาพรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = 2.43$) เมื่อพิจารณาเรียงขั้นตอน พบว่า บุคลากรส่วนใหญ่มีส่วนร่วมดำเนินการระดับมาก ($\bar{X} = 3.06$) โดยมีส่วนร่วมดำเนินการในกิจกรรมเกี่ยวกับการปฏิบัติงานตามบทบาทหน้าที่ที่องค์กรมอบหมายมากกว่ากิจกรรมอื่นๆ ($\bar{X} = 3.60$) ถัดมาคือ ปฏิบัติโดยยึดวิสัยทัศน์ และนโยบายขององค์กรเป็นหลัก กิจกรรมที่มีส่วนร่วมดำเนินการน้อยกว่ากิจกรรมอื่น คือ การส่งเสริมให้อาสาสมัคร ชุมชน และหน่วยงานภายนอกเข้ามามีส่วนร่วมทำงานกับสถานสงเคราะห์ ($\bar{X} = 2.57$) ถัดมาเป็นขั้นตอนมีส่วนร่วมติดตามและประเมินผล อยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = 2.56$) โดยมีส่วนร่วมติดตามและประเมินผลกิจกรรมการปฏิบัติงานตามบทบาทหน้าที่ที่ได้รับมอบหมายมากกว่ากิจกรรมอื่นๆ ($\bar{X} = 3.25$) และมีส่วนร่วมติดตามและประเมินผลระบบ/กระบวนการบริหารของสถานสงเคราะห์ น้อยกว่ากิจกรรมอื่น ($\bar{X} = 1.74$) ขณะที่มีส่วนร่วมแสดงความคิดเห็นระดับปานกลาง ($\bar{X} = 2.14$) โดยการให้บริการแก่คนพิการในสถานสงเคราะห์ เช่น การดูแล การฟื้นฟู พัฒนาสมรรถภาพ การส่งเสริมสุขภาพ การรักษาพยาบาล เป็นต้นมากกว่ากิจกรรมอื่นๆ ($\bar{X} = 2.82$) และมีส่วนร่วมแสดงความคิดเห็นกิจกรรมการจัดทำระบบการบริหารของสถานสงเคราะห์ เช่น ระบบจัดการข้อร้องเรียน ระบบงบประมาณ ระบบรักษาความลับ และใช้งานสารสนเทศ เป็นต้นน้อยกว่ากิจกรรมอื่น ($\bar{X} = 1.64$) เช่นเดียวกับการมีส่วนร่วมวางแผนและตัดสินใจ อยู่ในระดับปานกลาง ($\bar{X} = 1.96$) โดยมีส่วนร่วมวางแผนและตัดสินใจเกี่ยวกับจัดทำ/ปรับปรุง รูปแบบและกระบวนการให้บริการแก่คนพิการในสถานสงเคราะห์ มากกว่ากิจกรรมอื่นๆ ($\bar{X} = 2.35$) และมีส่วนร่วมวางแผนและตัดสินใจเกี่ยวกับการจัดทำ/ปรับปรุงระบบการบริหารของสถานสงเคราะห์ น้อยกว่ากิจกรรมอื่น ($\bar{X} = 1.46$) ตามลำดับ

ปัญหาอุปสรรคการมีส่วนร่วมของบุคลากรในการดำเนินงานมาตรฐานในสถานสงเคราะห์คนพิการ

ระดับความคิดเห็นปัญหาอุปสรรคการมีส่วนร่วมของบุคลากรในการดำเนินงานมาตรฐานในสถานสงเคราะห์คนพิการ แบ่งออกเป็น 3 ด้าน ประกอบด้วย ด้านผู้บริหารขององค์กร ด้านการบริหารจัดการ และด้านบุคลากรขององค์กร พบว่า ปัญหาอุปสรรคการมีส่วนร่วมของบุคลากรในการดำเนินงานมาตรฐานภาพรวมอยู่ในระดับค่อนข้างน้อย ($\bar{X} = 2.43$) เมื่อจำแนกรายด้าน พบว่า ปัญหาอุปสรรคด้านบุคลากรองค์กรอยู่ในระดับปานกลาง ($\bar{X} = 2.72$) ซึ่งเป็นปัญหาเกี่ยวกับบุคลากรไม่กล้าแสดงความคิดเห็นหรือตัดสินใจ ($\bar{X} = 3.14$) ขณะที่ปัญหาอุปสรรคด้านการบริหารจัดการองค์กรอยู่ในระดับค่อนข้างน้อย ($\bar{X} = 2.50$) โดยเป็นปัญหา

เกี่ยวกับการสื่อสารในสถานสงเคราะห์ขาดความชัดเจน และปัญหาอุปสรรคด้านผู้บริหารองค์กรอยู่ในระดับค่อนข้างน้อย ($\bar{X} = 2.06$) โดยเฉพาะปัญหาการปฏิบัติงานของสถานสงเคราะห์ขาดความต่อเนื่องเพราะผู้บริหารเปลี่ยนแปลงโยกย้ายบ่อย ตามลำดับ

ข้อเสนอแนะการส่งเสริมและสนับสนุนการมีส่วนร่วมของบุคลากรในการดำเนินงานมาตรฐาน

ข้อเสนอแนะการส่งเสริมและสนับสนุนการมีส่วนร่วมของบุคลากรในการดำเนินงานมาตรฐานในสถานสงเคราะห์คนพิการ พบว่าบุคลากรส่วนใหญ่มีข้อเสนอแนะให้สถานสงเคราะห์คนพิการควรมีส่งเสริมความร่วมมือกันระหว่างบุคลากรในการทำงาน (ร้อยละ 32.8) เพื่อบุคลากรมีความสามัคคีระหว่างกัน สามารถปฏิบัติงานร่วมกันลักษณะของทีมงาน นอกจากนั้นสถานสงเคราะห์คนพิการควรให้ความสำคัญกับการสื่อสารและสร้างความเข้าใจแก่ผู้ปฏิบัติงานอย่างสม่ำเสมอ (ร้อยละ 19.3) เพื่อให้บุคลากรมีความเข้าใจที่ชัดเจน และสามารถปฏิบัติงานได้ตรงกับเป้าหมายขององค์กร การมอบหมายงานและหน้าที่ความรับผิดชอบ (ร้อยละ 10.9) ควรพิจารณาให้สอดคล้องกับประสบการณ์ และความรู้ความสามารถของแต่ละคน และควรมีการพัฒนาศักยภาพผู้ปฏิบัติงาน (ร้อยละ 10.9) เกี่ยวกับมาตรฐานที่นำมาใช้ในสถานสงเคราะห์ด้วยวิธีการที่หลากหลาย เช่น การอบรมให้ความรู้ การฝึกหรือพัฒนาทักษะการทำงาน การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างกัน เป็นต้น

การวิเคราะห์เปรียบเทียบความสัมพันธ์และการวิเคราะห์เปรียบเทียบความแตกต่าง

การวิเคราะห์เปรียบเทียบความสัมพันธ์ระหว่างข้อมูลทั่วไปกับการมีส่วนร่วมรับรู้การดำเนินงานมาตรฐานในสถานสงเคราะห์คนพิการ พบว่า เพศของบุคลากรที่แตกต่างกันมีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมรับรู้การดำเนินงานมาตรฐานในสถานสงเคราะห์คนพิการ (Chi-Square = 15.175 df = 1) อย่างนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 (sig. = 0.000) โดยบุคลากรเพศหญิงมีแนวโน้มมีส่วนร่วมรับรู้การดำเนินงานมาตรฐานในสถานสงเคราะห์คนพิการในระดับมาก สูงกว่าเพศชาย

การวิเคราะห์เปรียบเทียบความแตกต่างระหว่างข้อมูลทั่วไปกับระดับการมีส่วนร่วมของบุคลากรในการดำเนินงานมาตรฐานในสถานสงเคราะห์คนพิการ พบว่าบุคลากรที่มีอายุ ระดับการศึกษา และตำแหน่งที่ปฏิบัติที่แตกต่างกัน มีระดับการมีส่วนร่วมในการดำเนินงานมาตรฐานในสถานสงเคราะห์คนพิการแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 ($P < .001$) โดยบุคลากรที่มีอายุระหว่าง 24-43 ปี มีส่วนร่วมสูงกว่าช่วงอายุอื่น ส่วนใหญ่บุคลากรที่มีการศึกษาระดับมัธยมปลาย หรือ ปวช. มีส่วนร่วมดำเนินงานมาตรฐานในสถานสงเคราะห์คนพิการน้อยกว่าบุคลากรที่มีการศึกษาระดับมัธยมตอนต้น ปริญญาตรี และปริญญาโทขึ้นไปและบุคลากรตำแหน่งนักสังคมสงเคราะห์ นักจิตวิทยา นักกายภาพบำบัด และพยาบาล มีระดับการมีส่วนร่วมสูงกว่า บุคลากรตำแหน่งในฝ่ายบริหารงานทั่วไป และบุคลากรตำแหน่งผู้ช่วยนักสังคมสงเคราะห์ ผู้ช่วยนักจิตวิทยา ผู้ช่วยนักกายภาพบำบัด ผู้ช่วยพยาบาล และเจ้าหน้าที่ส่งเสริมพัฒนาการ

เมื่อเปรียบเทียบความแตกต่างระหว่างข้อมูลทั่วไปกับปัญหาอุปสรรคการมีส่วนร่วมของบุคลากรในการดำเนินงานมาตรฐานในสถานสงเคราะห์คนพิการ พบว่า บุคลากรที่มีอายุ ตำแหน่งที่ปฏิบัติ และระยะเวลาที่ปฏิบัติงาน ที่แตกต่างกันมีระดับความคิดเห็นต่อปัญหาอุปสรรคของการมีส่วนร่วมของบุคลากรในการดำเนินงานมาตรฐานในสถานสงเคราะห์คนพิการแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 ($P < .000$) โดยพบว่า บุคลากรที่มีอายุระหว่าง 24-43 ปี มีระดับความคิดเห็นต่อปัญหาอุปสรรคการมีส่วนร่วมของบุคลากรในการดำเนินงานมาตรฐานในสถานสงเคราะห์คนพิการ สูงกว่าอายุระหว่าง 43.1-53 ปี ด้านตำแหน่งที่ปฏิบัติ พบว่าบุคลากรตำแหน่งในฝ่ายบริหารงานทั่วไป บุคลากรตำแหน่งอื่นๆ และบุคลากรตำแหน่งนักสังคมสงเคราะห์ นักจิตวิทยา นักกายภาพบำบัด และพยาบาล มีค่าเฉลี่ยระดับความคิดเห็นต่อปัญหาอุปสรรคของการมีส่วนร่วมของบุคลากรในการดำเนินงานมาตรฐานในสถานสงเคราะห์คนพิการสูงกว่าตำแหน่งอื่น และด้านระยะเวลาที่ปฏิบัติงาน จะพบว่าบุคลากรที่มีระยะเวลาการปฏิบัติงานระหว่าง 6 เดือน-10 ปี มีระดับความคิดเห็นต่อปัญหาอุปสรรคของการมีส่วนร่วมของบุคลากร สูงกว่าบุคลากรที่มีระยะเวลาการปฏิบัติงานระหว่าง 20.1-30 ปี

อภิปรายผลการศึกษา

การดำเนินงานมาตรฐานในสถานสงเคราะห์คนพิการ เป็นเหมือนหลักประกันคุณภาพการบริการให้แก่คนพิการในสถานสงเคราะห์คนพิการ ปัจจุบันองค์กรมีข้อจำกัดด้านทรัพยากร และกำลังคน การปรับปรุงหรือพัฒนาการดำเนินงานจึงต้องอาศัยการมีส่วนร่วมของบุคลากรทุกคนทุกระดับ

การศึกษาการมีส่วนร่วมรับรู้การดำเนินงานมาตรฐานในสถานสงเคราะห์คนพิการ พบว่า บุคลากรส่วนใหญ่มีส่วนร่วมรับรู้ภาพรวมอยู่ในระดับมาก โดยเพศหญิงส่วนใหญ่มีแนวโน้มมีส่วนร่วมรับรู้อยู่ในระดับมาก อาจเพราะผู้หญิงมีความใส่ใจ สนใจเรื่องราวรอบตัวสูงกว่าผู้ชาย รวมถึงต้องการรับส่งข้อมูลข่าวสารมากกว่า (ศิริวรรณ เสรีรัตน์ และคณะ, 2546, น. 41) จึงทำให้เพศหญิงมีแนวโน้มมีส่วนร่วมรับรู้ในระดับมากกว่า โดยประเด็นที่บุคลากรมีส่วนร่วมรับรู้ระดับมาก ประกอบด้วย การกำหนดวิสัยทัศน์ พันธกิจ นโยบาย วัตถุประสงค์/เป้าหมายขององค์กร อำนาจหน้าที่และบทบาทภารกิจ โครงสร้างและบทบาทหน้าที่ของบุคลากร รูปแบบและกระบวนการให้บริการ แผนการปฏิบัติงาน และหลักปฏิบัติที่ดี ทั้งนี้เพราะมาตรฐานการจัดสวัสดิการสังคม และมาตรฐานการจัดบริการแก่คนพิการในสถานสงเคราะห์ อีกทั้งสถานสงเคราะห์คนพิการเองเคยผ่านประสบการณ์การประเมินมาตรฐานองค์กรสวัสดิการสังคมมาก่อน¹⁴ (วาสนา ตะเกาพงษ์, 2557) ซึ่งมีเกณฑ์การประเมินผลที่ระบุให้บุคลากรในองค์กรที่ขอรับการประเมินต้องมีส่วนร่วมรับรู้เป็นส่วนใหญ่ในองค์ประกอบด้านวิสัยทัศน์ นโยบาย วัตถุประสงค์/เป้าหมาย แผนการปฏิบัติงาน โครงสร้างและบทบาทหน้าที่ หลักปฏิบัติที่ดี และกระบวนการให้บริการของสถานสงเคราะห์คนพิการไว้ จึงทำให้บุคลากรมีค่าเฉลี่ยการรับรู้กิจกรรมเหล่านี้ในระดับมาก

ประเด็นที่บุคลากรมีส่วนร่วมรับรู้ในระดับน้อย คือ ระบบและกระบวนการด้านบริหาร, แนวทางการส่งเสริมความร่วมมือกับชุมชนหรือหน่วยงานภายนอก, กรอบระยะเวลาการปฏิบัติงานของกระบวนการให้บริการ, และระบบขั้นตอนการปฏิบัติงานด้านการคุ้มครองและพิทักษ์สิทธิแก่คนพิการ ซึ่งบางประเด็นมีความสำคัญ เพราะเกี่ยวข้องกับสิทธิ และการจัดบริการให้แก่คนพิการ บุคลากรจึงควรรับรู้ เป็นไปได้ว่าการเผยแพร่ข้อมูลอาจยังไม่ชัดเจนและทั่วถึง สอดคล้องกับผลการศึกษาปัญหาอุปสรรคการมีส่วนร่วมของบุคลากรที่ผู้ศึกษาพบว่าด้านการบริหารจัดการองค์กร ปัญหาการสื่อสารยังขาดความชัดเจน ทำให้บุคลากรบางส่วนไม่มีส่วนร่วมรับรู้ในบางกิจกรรม

ระดับการมีส่วนร่วมของบุคลากรในการดำเนินงานมาตรฐานในสถานสงเคราะห์คนพิการ พบว่า บุคลากรส่วนใหญ่มีระดับการมีส่วนร่วมในการดำเนินงานมาตรฐานภาพรวมอยู่ในระดับมาก โดยบุคลากรที่มีอายุ ระดับการศึกษา และตำแหน่งที่ปฏิบัติแตกต่างกันมีระดับการมีส่วนร่วมแตกต่างกัน ทั้งนี้บุคลากรที่มีอายุระหว่าง 24-43 ปี มีส่วนร่วมสูงกว่าช่วงอายุอื่น เพราะช่วงอายุดังกล่าวเป็นช่วงวัยที่แสวงหาการเรียนรู้และสะสมประสบการณ์ ขอความท้าทาย จึงมักจะทำงานแบบเรียนรู้กันไปพร้อมกับการปฏิบัติ (วรชัย ทองไทย, 2552, น. 265-267) จึงมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอนกระบวนการ ขณะเดียวกันบุคลากรที่มีการศึกษาระดับมัธยมปลาย หรือปวช. มีส่วนร่วมดำเนินงานมาตรฐานในสถานสงเคราะห์คนพิการน้อยกว่า บุคลากรที่มีการศึกษาระดับมัธยมตอนต้น ปริญญาตรี และปริญญาโทขึ้นไป สอดคล้องกับผลการศึกษาเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมรับรู้การดำเนินงานมาตรฐานที่ผู้ศึกษา พบว่า บุคลากรที่มีการศึกษาระดับมัธยมปลาย หรือ ปวช. มีส่วนร่วมรับรู้ข้อมูลข่าวสารหรือความรู้ที่จำเป็นต่อการดำเนินงานมาตรฐานน้อยกว่าบุคลากรที่มีการศึกษาในระดับอื่นๆ รวมถึงพบว่า บุคลากรตำแหน่งนักสังคมสงเคราะห์ นักจิตวิทยา นักกายภาพบำบัด และพยาบาล มีระดับการมีส่วนร่วมสูงกว่า บุคลากรตำแหน่งในฝ่ายบริหารงานทั่วไป และบุคลากรตำแหน่งผู้ช่วยนักสังคมสงเคราะห์ ผู้ช่วยนักจิตวิทยา ผู้ช่วยนักกายภาพบำบัด ผู้ช่วยพยาบาล และเจ้าหน้าที่ส่งเสริมพัฒนาการ สะท้อนให้เห็นถึงบทบาทของวิชาชีพที่ต้องเกี่ยวข้องกับงานมาตรฐานทั้งด้านการให้บริการ และการบริหารจัดการเพื่อสนับสนุนการปฏิบัติภารกิจจึงทำให้บุคลากรในตำแหน่งดังกล่าวมีส่วนร่วมสูงกว่าตำแหน่งอื่นๆ

¹⁴ สถานสงเคราะห์คนพิการทั้ง 11 แห่ง ผ่านการรับรองมาตรฐานองค์กรสวัสดิการสังคม ช่วงระหว่างปี พ.ศ. 2553-2555

สำหรับขั้นตอนและกิจกรรมการมีส่วนร่วมของบุคลากร พบว่าส่วนใหญ่บุคลากรมีส่วนร่วมดำเนินการอยู่ในระดับมาก และมีค่าเฉลี่ยโดยรวมสูงกว่าการมีส่วนร่วมในขั้นตอนอื่น ประเด็นที่บุคลากรมีส่วนร่วมดำเนินการมากที่สุด คือ การปฏิบัติงานตามบทบาทหน้าที่ตามท้องที่กรมมอบหมาย รองลงมา คือ การปฏิบัติงานโดยยึดเป้าหมายตามวิสัยทัศน์ พันธกิจ นโยบายของสถานสงเคราะห์ สะท้อนให้เห็นว่าบุคลากรทุกคนต่างปฏิบัติงานตามหน้าที่ที่ถูกกำหนดหรือมอบหมายให้ปฏิบัติ และเมื่อสิ่งที่ปฏิบัตินั้นส่งผลให้องค์กรบรรลุเป้าหมายได้ หรือเป็นไปตามนโยบายที่สถานสงเคราะห์คนพิการกำหนด บุคลากรจะมีส่วนร่วมในกิจกรรมเหล่านั้นเช่นกัน สอดคล้องกับการศึกษาของ มูทิตา พัวพิพัฒน์พงศ์ (2552, น. 92) และวัชรพร ศิริเทพประไพ (2550, น. 45-46) สำหรับกิจกรรมที่บุคลากรมีส่วนร่วมดำเนินการน้อยกว่าข้ออื่น คือ การส่งเสริมให้อาสาสมัคร ชุมชน หรือหน่วยงานภายนอกเข้ามามีส่วนร่วมทำงานกับสถานสงเคราะห์ เนื่องจากบุคลากรส่วนใหญ่ที่ตอบแบบสอบถามเป็นผู้ปฏิบัติงานภายในสถานสงเคราะห์เป็นหลัก และอาจไม่มั่นใจว่าการส่งเสริมให้บุคคล หรือองค์กรภายนอกเข้ามามีส่วนร่วมต้องทำเช่นไร

ขั้นตอนอื่นๆ พบว่า การมีส่วนร่วมติดตามและประเมินผลบุคลากรส่วนใหญ่มีส่วนร่วมอยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = 2.56$) กล่าวคือสถานสงเคราะห์คนพิการมีการจัดทำคำรับรองการปฏิบัติราชการระดับหน่วยงาน โดยบุคลากรต้องมีการบันทึกการปฏิบัติงานและจัดทำเป็นสรุปผลการดำเนินงาน เพื่อใช้ในการรายงานผลปฏิบัติราชการ บุคลากรจึงมีส่วนร่วมในการติดตามประเมินผลทั้งของตนเองและของหน่วยงาน นอกจากนั้น พบว่า บุคลากรส่วนใหญ่มีระดับการมีส่วนร่วมแสดงความคิดเห็นภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง ($\bar{X} = 2.14$) เช่นเดียวกับการมีส่วนร่วมวางแผนและตัดสินใจ ($\bar{X} = 1.96$) โดยเป็นกิจกรรมเกี่ยวกับการให้บริการแก่คนพิการของสถานสงเคราะห์คนพิการ เช่น การดูแล การฟื้นฟูและพัฒนาสมรรถภาพ การส่งเสริมสุขภาพ การประสานส่งต่อ การสุขภาพในสถานสงเคราะห์คนพิการ เป็นต้น ที่บุคลากรส่วนใหญ่มีส่วนร่วมสูงกว่ากิจกรรมอื่น เนื่องจากบุคลากรส่วนใหญ่ที่ตอบแบบสอบถามปฏิบัติงานในตำแหน่งพี่เลี้ยงและผู้ดูแล นักสังคมสงเคราะห์ นักจิตวิทยา นักกายภาพบำบัด พยาบาล และผู้ช่วยงาน รวมถึงครูฝึกอาชีพ ซึ่งเป็นตำแหน่งที่ปฏิบัติงานให้บริการคนพิการในสถานสงเคราะห์โดยตรงทั้งสิ้น จึงมีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็น และมีส่วนร่วมวางแผนและตัดสินใจเกี่ยวกับกิจกรรมดังกล่าวสูงกว่ากิจกรรมอื่น เพราะบุคลากรมีความถนัดและชำนาญในงานด้านการให้บริการมากกว่า

สำหรับกิจกรรมที่บุคลากรส่วนใหญ่มีส่วนร่วมน้อยกว่ากิจกรรมอื่น คือ “การจัดทำหรือปรับปรุงระบบการบริหารของสถานสงเคราะห์” เช่น ระบบการจัดการข้อร้องเรียน การจัดสรรงบประมาณ เป็นต้น เนื่องจากนโยบาย แผนงาน การจัดสรรงบประมาณ หรือแนวปฏิบัติการบริหารจัดการข้อร้องเรียน ส่วนใหญ่ส่วนกลางหรือองค์กรภายนอกที่เกี่ยวข้องกำหนด ทำให้บุคลากรส่วนใหญ่มีส่วนร่วมในกิจกรรมน้อยกว่ากิจกรรมอื่น สอดคล้องกับผลการศึกษาของ ฐาปนีย์ ศิริสมบุญ (2552, น. 126) ได้กล่าวถึงงบประมาณที่ใช้ในสถานสงเคราะห์ ซึ่งได้รับจัดสรรจากต้นสังกัดส่วนกลาง ซึ่งส่วนใหญ่เป็นงบประมาณค่าอาหารของผู้ใช้บริการ อีกทั้งยังมีความสอดคล้องกับผลการศึกษาที่ผู้ศึกษา พบว่า บุคลากรส่วนใหญ่มีส่วนร่วมรับรู้กิจกรรมเกี่ยวกับระบบและกระบวนการด้านบริหารอยู่ในระดับน้อย ซึ่งทำให้มีบุคลากรมีข้อมูลที่จำเป็นน้อยไปด้วย บุคลากรจึงมีส่วนร่วมแสดงความคิดเห็น วางแผนและตัดสินใจ ตลอดจนติดตามและประเมินผลเกี่ยวกับกิจกรรมดังกล่าวได้น้อยกว่ากิจกรรมอื่นๆ

ระดับความคิดเห็นต่อปัญหาอุปสรรคการมีส่วนร่วมของบุคลากรในการดำเนินงานมาตรฐานในสถานสงเคราะห์คนพิการ พบว่า โดยรวมอยู่ในระดับค่อนข้างน้อย ($\bar{X} = 2.43$) และผลการศึกษาการวิเคราะห์เปรียบเทียบความแตกต่าง พบว่า อายุ ตำแหน่งที่ปฏิบัติ และระยะเวลาที่ปฏิบัติงานแตกต่างกัน มีระดับความคิดเห็นต่อปัญหาอุปสรรคการมีส่วนร่วมของบุคลากรในการดำเนินงานมาตรฐานในสถานสงเคราะห์คนพิการแตกต่างกัน โดยพบว่า บุคลากรที่มีอายุระหว่าง 24-43 ปี มีระดับความคิดเห็นต่อปัญหาอุปสรรคการมีส่วนร่วมของบุคลากรสูงกว่าอายุระหว่าง 43.1-53 ปี เชื่อมโยงกับผลการศึกษา ที่พบว่า บุคลากรในช่วงอายุดังกล่าวมีระดับการมีส่วนร่วมในการดำเนินงานมาตรฐานในสถานสงเคราะห์คนพิการสูงกว่ากลุ่มอายุอื่นๆ จึงทำให้มีความตระหนักและทราบถึงปัญหาอุปสรรคได้จากประสบการณ์การมีส่วนร่วมของตน ด้านตำแหน่งที่ปฏิบัติ พบว่า บุคลากรตำแหน่งในฝ่ายบริหารงานทั่วไป บุคลากรตำแหน่งอื่นๆ และบุคลากรตำแหน่งนักสังคมสงเคราะห์ นักจิตวิทยา นักกายภาพบำบัด และพยาบาล มี

ระดับความคิดเห็นต่อปัญหาอุปสรรคของการมีส่วนร่วมของบุคลากรในการดำเนินงานมาตรฐานในสถานสงเคราะห์คนพิการระดับสูง จากผลการศึกษา จะพบว่า ตำแหน่งเหล่านี้เป็นกลุ่มผู้ปฏิบัติที่มีส่วนร่วมในการดำเนินงานมาตรฐานสูงกว่าตำแหน่งอื่น จึงเป็นไปได้ที่จะตระหนักและเห็นถึงปัญหาอุปสรรคจากประสบการณ์การมีส่วนร่วมของตน และด้านระยะเวลาปฏิบัติงาน จะพบว่า บุคลากรที่มีระยะเวลาการปฏิบัติงานระหว่าง 6 เดือน-10 ปี มีระดับความคิดเห็นต่อปัญหาอุปสรรคของการมีส่วนร่วมของบุคลากร สูงกว่าบุคลากรที่มีระยะเวลาการปฏิบัติงานระหว่าง 20.1-30 ปี เนื่องจากระยะเวลาสิบปีแรกเป็นช่วงระยะแรกของการปฏิบัติงานของบุคลากรในสถานสงเคราะห์คนพิการ และเป็นช่วงระยะที่เริ่มมีการดำเนินงานมาตรฐาน¹⁵ จึงเป็นไปได้ว่าบุคลากรสามารถสังเกตเห็นปัญหาอุปสรรคในสถานสงเคราะห์ และไม่มีข้อจำกัดเกี่ยวกับความคุ้นชินกับปัญหา ทำให้สามารถสะท้อนความคิดเห็นได้อย่างชัดเจน

เมื่อจำแนกปัญหาอุปสรรครายด้าน พบว่า ด้านผู้บริหารขององค์กรเป็นปัญหาอุปสรรคการมีส่วนร่วมของบุคลากรอยู่ในระดับค่อนข้างน้อย ($\bar{X} = 2.06$) เนื่องจากบุคลากรส่วนใหญ่มองว่าผู้บริหารมีส่วนร่วมในการดำเนินงานมาตรฐานทุกขั้นตอน อีกทั้งส่งเสริมให้บุคลากรมีส่วนร่วมอย่างเท่าเทียม นอกจากนั้นการกำหนดนโยบายที่มีความชัดเจน ช่วยสร้างความเชื่อมั่นต่อบุคลากร สอดคล้องกับการศึกษาของ ชัยวรรณ สมศรีรัตน์ (2548, น. 87) และ ญาณิศา ถนอมบุญ (2547, น. 104 -105) ที่กล่าวถึงบทบาทของผู้บริหารที่มีส่วนร่วมในการดำเนินงานทำให้ปัญหาอุปสรรคการมีส่วนร่วมของบุคลากรมีน้อย สำหรับประเด็นที่บุคลากรมีความคิดเห็นว่าเป็นอุปสรรคต่อการมีส่วนร่วมของบุคลากรในการดำเนินงานมาตรฐานในสถานสงเคราะห์คนพิการด้านผู้บริหารขององค์กร คือ การเปลี่ยนแปลง หรือโยกย้ายผู้บริหารบ่อยทำให้การปฏิบัติงานขาดความต่อเนื่อง เพราะการโยกย้ายย่อมมีการเปลี่ยนแปลงนโยบาย หรือความเข้าใจระหว่างผู้บริหารกับผู้ปฏิบัติ ขณะที่ปัญหาอุปสรรคด้านการบริหารจัดการองค์กรโดยรวมอยู่ในระดับค่อนข้างน้อย ($\bar{X} = 2.50$) เมื่อพิจารณาองค์ประกอบ พบว่า ส่วนใหญ่เกี่ยวกับการสื่อสารภายในองค์กร และโครงสร้างการทำงาน กล่าวคือ สถานสงเคราะห์ยังขาดการสื่อสารที่ชัดเจนภายในสถานสงเคราะห์คนพิการ ขาดแนวปฏิบัติในการถ่ายทอดงานหรือความรู้สู่ผู้ปฏิบัติ และการประชุมหารือร่วมกันอย่างสม่ำเสมอ อีกทั้งยังมีลักษณะงานที่ไม่เอื้อให้บุคลากรมีส่วนร่วมในกระบวนการต่างๆ สอดคล้องกับผลการศึกษาของ พิศมัย สุวรรณรังษี (2552) ซึ่งพบว่า การสื่อสารถ่ายทอดแก่ผู้ปฏิบัติ และการประชุมหารือร่วมกันอย่างสม่ำเสมอมีความสำคัญต่อการบริหารจัดการ สำหรับปัญหาอุปสรรคด้านบุคลากรขององค์กร ซึ่งบุคลากรส่วนใหญ่เห็นว่าเป็นด้านที่เป็นปัญหาอุปสรรคมากกว่าด้านอื่น ($\bar{X} = 2.72$) โดยมองว่าบุคลากรในสถานสงเคราะห์คนพิการมีขาดความกล้าในการแสดงความคิดเห็น หรือตัดสินใจ มีการตระหนักถึงความสำคัญของการมีส่วนร่วมและดำเนินงานมาตรฐานน้อย รวมถึงปริมาณงานในความรับผิดชอบมีมากเกินไป และภาระครอบครัวยังทำให้ไม่สามารถมีส่วนร่วมในกระบวนการมาตรฐานต่างๆ ได้อย่างเต็มที่ สอดคล้องกับการศึกษาของ พงษ์อินทร์ อันทรินทร์ (2546) ที่พบว่า ปัญหาการมีส่วนร่วมของบุคลากรมาจากการไม่ทราบวิธีการทำงาน ขาดความรู้ความเข้าใจ มีภาระงานมากเกินไป และไม่กล้าแสดงความคิดเห็น ขณะที่ มงคล เทียนประเทืองชัย (2547) พบว่า ปัญหาอุปสรรคเกี่ยวกับความกังวลต่อการแสดงบทบาทมากเกินไปอาจส่งผลต่อความมั่นคงของตน การมีภาระครอบครัวยังทำให้ไม่มีโอกาสได้ทำหน้าที่อย่างเต็มที่ ไม่เห็นประโยชน์ของการมีส่วนร่วม และ มุทิตา พัวพิพัฒน์พงศ์ (2552) พบว่า บุคลากรไม่มีส่วนร่วมในองค์กรเนื่องจากการขาดความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับสิ่งที่ต้องนำไปปฏิบัติ และการมีภาระงานมาก เช่นเดียวกับ ชัยวรรณ สมศรีรัตน์ (2548, น. 65) ที่พบว่า ความสนใจต่อกิจกรรม หรือการเห็นประโยชน์และความสำคัญของกิจกรรมน้อยเป็นปัญหาอุปสรรคของการมีส่วนร่วมของพนักงาน

สรุปผลการศึกษาและข้อเสนอแนะ

การศึกษานี้ผู้ศึกษามุ่งเน้นอธิบายปรากฏการณ์การมีส่วนร่วมของบุคลากรในการดำเนินงานมาตรฐานในสถานสงเคราะห์คนพิการ เพื่อให้ทราบถึงระดับการมีส่วนร่วมของบุคลากร และปัญหาอุปสรรคการมีส่วนร่วมของบุคลากรในการดำเนินงาน

¹⁵ กรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการ มีการกำหนดมาตรฐานการจัดบริการแก่คนพิการในสถานสงเคราะห์คนพิการ เมื่อปี พ.ศ. 2548 และนำมาเป็นกรอบแนวทางการปฏิบัติงานในสถานสงเคราะห์คนพิการตั้งแต่ปี พ.ศ. 2549 เป็นต้นมา

มาตรฐาน ตลอดจนเป็นพื้นฐานการพัฒนาปรับปรุงเพื่อยกระดับคุณภาพการบริการของสถานสงเคราะห์คนพิการต่อไป ทั้งนี้ กระบวนการพัฒนามาตรฐานการดำเนินงานในสถานสงเคราะห์คนพิการจำเป็นต้องอาศัยการมีส่วนร่วมของบุคลากรทุกคนขับเคลื่อนเปลี่ยนแปลงไปด้วยกัน ซึ่งจากการศึกษา พบว่า บุคลากรส่วนใหญ่มีส่วนร่วมรับรู้การดำเนินงานมาตรฐานอยู่ในระดับมาก และบุคลากรมีส่วนร่วมในการดำเนินงานมาตรฐานในสถานสงเคราะห์คนพิการโดยรวมอยู่ในระดับมากเช่นกัน ซึ่งบุคลากรมีส่วนร่วมดำเนินการ และมีส่วนร่วมติดตามประเมินผลอยู่ในระดับมาก มีส่วนร่วมแสดงความคิดเห็น รวมถึงมีส่วนร่วมวางแผนและตัดสินใจ อยู่ในระดับปานกลาง สำหรับปัญหาอุปสรรคการมีส่วนร่วมของบุคลากรในการดำเนินงานมาตรฐานในสถานสงเคราะห์คนพิการภาพรวมอยู่ในระดับค่อนข้างน้อย พบว่า ปัญหาอุปสรรคที่พบเป็นปัญหาด้านบุคลากรขององค์กร ถัดมาเป็นปัญหาด้านการบริหารจัดการ และด้านผู้บริหารขององค์กรตามลำดับ

นอกจากนั้นเมื่อวิเคราะห์เปรียบเทียบ พบว่า เพศของบุคลากรมีความสัมพันธ์กับระดับการมีส่วนร่วมรับรู้การดำเนินงานมาตรฐานในสถานสงเคราะห์คนพิการอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 ขณะที่วิเคราะห์ความแตกต่าง พบว่า อายุ ระดับการศึกษา และตำแหน่งที่ปฏิบัติ ที่แตกต่างกัน มีระดับการมีส่วนร่วมในการดำเนินงานมาตรฐานในสถานสงเคราะห์คนพิการ แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 รวมถึงอายุ ตำแหน่งที่ปฏิบัติ และระยะเวลาปฏิบัติงาน ที่แตกต่างกัน มีความคิดเห็นต่อปัญหาอุปสรรคของการมีส่วนร่วมของบุคลากรในการดำเนินงานมาตรฐานในสถานสงเคราะห์คนพิการแตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05

ข้อเสนอแนะระดับนโยบาย

จากผลการศึกษาเรื่อง “การมีส่วนร่วมของบุคลากรในการดำเนินงานมาตรฐานในสถานสงเคราะห์คนพิการ” มีข้อเสนอแนะต่อกรมส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการ เพื่อเป็นแนวทางเพื่อส่งเสริมและพัฒนากการมีส่วนร่วมของบุคลากรสำหรับการดำเนินงานมาตรฐานในสถานสงเคราะห์ ดังนี้

1. ควรกำหนดนโยบาย และแผนกลยุทธ์การขับเคลื่อนงานสถานสงเคราะห์โดยใช้มาตรฐานเป็นเครื่องมือ และสื่อสารสู่หน่วยงาน เพื่อสร้างความเข้าใจแก่ทุกหน่วยงานอย่างชัดเจน
2. ควรสนับสนุนหน่วยงานที่มีการดำเนินงานมาตรฐานดีเด่น เพื่อสร้างแรงจูงใจในการมีส่วนร่วมในการดำเนินงานให้แก่บุคลากรของหน่วยงานด้วย เช่น การพัฒนาสมรรถนะบุคลากร การจัดสรรรางวัลใจ การมอบรางวัลหน่วยงานที่มีการดำเนินงานมาตรฐานระดับดีเด่น เป็นต้น
3. ควรมีระบบจัดการความรู้ หรือถอดบทเรียนการดำเนินงานมาตรฐานในสถานสงเคราะห์คนพิการ ทั้งเชิงวิชาการ และเทคนิคการทำงานเพื่อเป็นแนวทางสำหรับการปฏิบัติงานให้ครอบคลุมทุกกิจกรรม และถ่ายทอดสู่ผู้ปฏิบัติ รวมถึงจัดทำในรูปแบบคู่มือการปฏิบัติงานที่เข้าใจง่ายสำหรับบุคลากรต่อการดำเนินงานได้อย่างเต็มที่
4. ควรทบทวนการจัดทำรายละเอียดงาน วิเคราะห์ปริมาณงาน และกำลังคนที่เหมาะสมสำหรับการปฏิบัติงานในสถานสงเคราะห์คนพิการ เพื่อสนับสนุนคุณภาพในการให้บริการของสถานสงเคราะห์ และเอื้อต่อการมีส่วนร่วมของบุคลากร

ข้อเสนอแนะระดับปฏิบัติการ

สำหรับข้อเสนอแนะระดับปฏิบัติการเพื่อเป็นแนวทางการส่งเสริมและพัฒนากการมีส่วนร่วมในระดับหน่วยงานสถานสงเคราะห์คนพิการ มีดังนี้

1. ผู้บริหารในสถานสงเคราะห์ ควรเป็นต้นแบบพฤติกรรมการมีส่วนร่วมในการดำเนินงานมาตรฐานเพื่อกระตุ้น และสร้างการตระหนักถึงความสำคัญแก่ผู้ปฏิบัติงาน โดยการร่วมเสนอแนะให้ข้อคิดเห็น จัดทำแผน ตลอดจนลงพื้นที่ปฏิบัติงานเพื่อตรวจเยี่ยมการทำงานของผู้ปฏิบัติด้วยตนเอง

2. ผู้บริหาร และหัวหน้างานในสถานสงเคราะห์ ควรชี้แจงให้บุคลากรทราบถึงความสำคัญของการใช้มาตรฐานเป็นเครื่องมือดำเนินงาน และความจำเป็นที่ต้องได้รับความร่วมมือจากทุกคน ทุกงานในสถานสงเคราะห์ เพื่อให้ทุกคนตระหนักว่าทุกคนและทุกงานมีความสำคัญ

3. สถานสงเคราะห์คนพิการควรมีการประชุมบุคลากรภายในหน่วยงานอย่างสม่ำเสมอ และเปิดให้บุคลากรทุกคนมีโอกาสแสดงความคิดเห็นได้อย่างเต็มที่ ผู้บริหาร หรือหัวหน้างานควรกระตุ้นและส่งเสริมให้บุคลากรมีการแลกเปลี่ยนข้อมูล และควรสรุปประเด็นในที่ประชุมทุกครั้งเพื่อเข้าใจตรงกัน

4. สถานสงเคราะห์คนพิการควรจัดกิจกรรมสร้างความร่วมมือและเชื่อมสัมพันธ์ภาพระหว่างบุคลากรทุกคน และผู้บริหารกับผู้ปฏิบัติ เช่น กิจกรรมกีฬาระหว่างหน่วยงาน กิจกรรมการสัมมนาประจำปี เป็นต้น

รายการอ้างอิง

กรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการ, สำนักบริการสวัสดิการสังคม. (ม.ป.ป). *มาตรฐานการจัดการคนพิการในสถานสงเคราะห์ ศูนย์ฟื้นฟูอาชีพคนพิการ และศูนย์พัฒนาอาชีพคนพิการ*. กรุงเทพฯ: ม.ป.พ.

กรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการ. (กันยายน 2557). *รายงานสรุปผลการดำเนินงานการตรวจประเมินมาตรฐานฯ*. สำนักบริการสวัสดิการสังคม, กรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการ.

กรมส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการ. (2558). *ความเป็นมางานด้านคนพิการ*. สืบค้นจาก <http://nep.go.th>

ชัยวรรณ สมศรีรัตน์. (2548). *การเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของพนักงานเขียนภูมิพลในการจัดการสิ่งแวดล้อมของการไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย*. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารบัณฑิต, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์, สาขาการบริหารและนโยบายสวัสดิการสังคม.

ญาณิศา ถนอมบุญ. (2547). *การมีส่วนร่วมในการจัดการสิ่งแวดล้อม ตาม ISO 14001 : กรณีศึกษา พนักงานบริษัท โรม อพอลโล อีเล็กทรอนิกส์ (ประเทศไทย) จำกัด*. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารบัณฑิต, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์, สาขาการบริหารและนโยบายสวัสดิการสังคม.

ฐาปนีย์ ศิริสมบุญ. (2552). *การรับรองการเพื่อมุ่งสู่มาตรฐานการจัดการสำหรับคนไร้ที่พึ่ง*. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารบัณฑิต, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์, สาขาสังคมสงเคราะห์ศาสตร์.

พงษ์ศักดิ์ อันทรินทร์. (2546). *การมีส่วนร่วมของครูในการวางแผนปฏิบัติการประจำปีในโรงเรียนประถมศึกษา สังกัดสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดสุพรรณบุรี*. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารบัณฑิต, สถาบันราชภัฏกาญจนบุรี, คณะครุศาสตร์, สาขาการบริหารการศึกษา.

พิศมัย สุวรรณรังษี. (2552). *การรับรู้และปัญหาอุปสรรคในขั้นตอนการบริหารมุ่งผลสัมฤทธิ์ของข้าราชการใน สำนักงานส่งเสริมสวัสดิภาพและพิทักษ์เด็ก เยาวชน ผู้ด้อยโอกาส คนพิการ และผู้สูงอายุ*. สารนิพนธ์ปริญญาโทบริหารบัณฑิต, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์, สาขาการบริหารและนโยบายสวัสดิการสังคม.

มงคล เทียนประเทืองชัย. (2547). *การมีส่วนร่วมของลูกจ้างในการจัดสวัสดิการของสถานประกอบกิจการ จังหวัดสมุทรปราการ*. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารบัณฑิต, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์, สาขาพัฒนาแรงงานและสวัสดิการ.

มุกิตา พัวพิพัฒน์พงศ์. (2552). *การมีส่วนร่วมของบุคลากรโรงพยาบาลชุมชนจังหวัดพิษณุโลกในการพัฒนาคุณภาพโรงพยาบาลตามเกณฑ์คุณภาพการบริหารจัดการภาครัฐ*. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารบัณฑิต, มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, แขนงวิชาสาธารณสุขศาสตร์, สาขาวิชาวิทยาศาสตร์สุขภาพ.

วรชัย ทองไทย. (2552). *มองสังคมอเมริกันผ่านคน “รุ่น” ต่างๆ*. ใน มหาวิทยาลัยมหิดล, สถาบันวิจัยประชากรและสังคม.

- วัชรพร ศิริเทพประไพ. (2550). การวิเคราะห์ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของบุคลากรในการพัฒนาระบบบริหารคุณภาพทั่วทั้งองค์กรของเหมืองแม่เมาะ. สารนิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, บัณฑิตวิทยาลัย, สาขาวิชาการจัดการอุตสาหกรรม
- วันชัย วัฒนศัพท์. (2558). การมีส่วนร่วมเพื่อการพัฒนาองค์กร. สืบค้นจาก <http://suthep.crru.ac.th/mgnt37.doc>
- วาสนา ตะเกาพงษ์. (พฤศจิกายน 2557). ผลการดำเนินงานส่งเสริมหน่วยจัดบริการกลุ่มเป้าหมายผู้สูงอายุ คนพิการ และคนไร้ที่พึ่งเข้าสู่มาตรฐาน. กรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการ.
- ศิริพงษ์ ลดาวัลย์ ณ อยุธยา. (2550). การบริหารคุณภาพ (พิมพ์ครั้งที่ 2). เชียงใหม่: ธนุขพรินต์.
- ศิริวรรณ เสรีรัตน์ และคณะ. (2546). การบริหารการตลาดยุคใหม่. กรุงเทพฯ: ไทมอนด์ อิน บิสซิเนส เวิร์ล.
- สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมการจัดสวัสดิการสังคมแห่งชาติ. (2551). คู่มือการรับรองมาตรฐานการปฏิบัติงานด้านการจัดสวัสดิการสังคมขององค์กรสวัสดิการสังคม. ไม้ระบุงจังหวัดและสถานที่พิมพ์.
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาระบบราชการ. (2556). แผนยุทธศาสตร์การพัฒนาระบบราชการไทย (พ.ศ. 2556-พ.ศ. 2561). กรุงเทพฯ : บริษัท วิชั่น พรินท์ แอนด์ มีเดีย

การศึกษาความพึงพอใจของผู้รับบริการโต๊ะจีนต่อผู้ประกอบการโต๊ะจีนในจังหวัดนครปฐม

The Study of Customer Satisfaction for Chinese Banquet in
Nakornprathom Province

จุไรพร สุธรรมโกศล*

Juraiporn Suthamkoson

บทคัดย่อ

การศึกษาเรื่องเพื่อศึกษาความพึงพอใจของผู้รับบริการโต๊ะจีนต่อผู้ประกอบการโต๊ะจีนในจังหวัดนครปฐม มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความพึงพอใจของผู้รับบริการโต๊ะจีนต่อผู้ประกอบการโต๊ะจีนในจังหวัดนครปฐม ซึ่งผลการศึกษา พบว่า ความความพึงพอใจของผู้รับบริการโต๊ะจีนต่อผู้ประกอบการโต๊ะจีนในจังหวัดนครปฐม 1. ด้านอาหาร ผู้รับบริการโต๊ะจีนมีความพึงพอใจในระดับมากที่สุด ในรสชาติของอาหารความสะอาดของอาหาร 2. ด้านราคา ผู้รับบริการโต๊ะจีนมีความพึงพอใจในระดับมากโดยมองว่าราคามีความเหมาะสมกับคุณภาพของอาหาร มีความเหมาะสมกับรสชาติของอาหาร มีความเหมาะสมกับจำนวนของอาหาร อีกทั้งมีความเหมาะสมกับปริมาณของอาหาร 3. ด้านการบริการ ผู้รับบริการโต๊ะจีนมีความพึงพอใจในระดับมากที่สุดในการบริการมีมาตรฐานที่ดีและมีความเป็นเลิศ 4. ด้านบุคลากรและพนักงาน ผู้รับบริการโต๊ะจีนมีความพึงพอใจในระดับมากที่สุด พนักงานมีจำนวนเพียงพอในการให้บริการ มีบุคลิกภาพดี แต่งกายสะอาด เรียบร้อย มีความสุภาพ อ่อนน้อม มีมนุษยสัมพันธ์และมีมารยาทในการต้อนรับและให้บริการ มีความกระตือรือร้นในการให้บริการ และมีการเตรียมความพร้อมก่อนการปฏิบัติงานของพนักงาน และ 5. ด้านช่องทางทางการตลาด ผู้รับบริการโต๊ะจีนมีความพึงพอใจในระดับมากในการจัดโปรโมชั่นของผู้ประกอบการธุรกิจโต๊ะจีนและการแจกเอกสารเผยแพร่ และข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับผู้ประกอบการธุรกิจโต๊ะจีน

คำสำคัญ: ความพึงพอใจ, ผู้ประกอบการโต๊ะจีน

ABSTRACT

The objective of this study is to observe the customers satisfaction for Chinese banquet in Nakornprathom province. The result of study found out that customer satisfied about food the most. They satisfied about taste and cleanliness. The second was price. The price and quality of food were reasonable. The third was service. The service was excellent and standard. The fourth was staff. They were a good personality. They were polite and friendly. They had a service mind. The last was promotion. They had a good promotion and shared to customer who interesting in Chinese banquet.

Keywords: customer, Chinese banquet

บทนำ

ความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กรธุรกิจ (CSR) นั้นไม่ว่าจะเป็นระดับองค์กรหรือระดับบุคคลต่างก็มีแนวทางที่มีความคล้ายคลึงกัน กล่าวคือ ควรเริ่มต้นที่ตนเองก่อนแล้วจึงมีการขยายผลออกไปช่วยเหลือผู้อื่นในการดำเนินธุรกิจโดยทั่วไป ซึ่งองค์กรธุรกิจมักเน้นบริหารกิจการให้เติบโตในเชิงเศรษฐกิจเพื่อสร้างผลตอบแทนที่ดีให้แก่ผู้ถือหุ้นและพนักงานรวมทั้งเน้นปฏิบัติตามกฎหมายที่เกี่ยวข้องในฐานะที่เป็นสมาชิกที่ดีของสังคม (Corporate Citizenship) ในขณะที่ความรับผิดชอบต่อสังคม นั้นคือ

* นักศึกษาปริญญาโทหลักสูตรพัฒนาชุมชนมหาบัณฑิต คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ความสนใจที่จะทำมากกว่าหน้าที่ปกติหรือที่กฎหมายกำหนดเพื่อสนับสนุนให้เกิดคุณค่าเพิ่มให้แก่ตนเองผู้มีส่วนได้เสีย และสังคม รวมถึงการสร้างควมยั่งยืนให้แก่องค์กร องค์กรควรบริหารจัดการความรับผิดชอบต่อสังคมนี้อย่างเป็นระบบและเป็นกระบวนการ โดยมีการปรับปรุงและพัฒนาอย่างต่อเนื่อง พร้อมกันนั้นจะต้องมีการนำแนวคิดหรือหลักการความรับผิดชอบต่อสังคมนี้มาสอดแทรก หรือบูรณาการในกระบวนการบริหารธุรกิจขององค์กรโดยไม่เป็นการสร้างภาระงานใหม่ ในการพัฒนารูปแบบของความรับผิดชอบต่อสังคมองค์กรต่างๆ สามารถที่จะมีการปรับแนวทางให้สอดคล้องและเหมาะสมกับลักษณะขององค์กร โดยพิจารณาจาก “สิ่งที่องค์กร กำลังเป็น” เพื่อนำไปสู่ “สิ่งที่องค์กรต้องการจะเป็น” ซึ่งหมายถึงทิศทางด้านความรับผิดชอบต่อสังคมนั่นเอง ซึ่งต้องถ่ายทอดจากระดับบนไปสู่ระดับล่างขององค์กรอย่างชัดเจน ด้วยการกำหนดวิสัยทัศน์ พันธกิจ นโยบายกลยุทธ์และแนวปฏิบัติมีกระบวนการ ประเมินผลที่ประกอบด้วย ระยะเวลา ตัวชี้วัด และเป้าหมาย รวมทั้งมีระบบสนับสนุนเพื่อส่งเสริม ความสำเร็จของความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กรด้วย (สถาบันธุรกิจเพื่อสังคม ตลาดหลักทรัพย์แห่งประเทศไทย, 2556, น. 5)

ในปัจจุบันนี้ความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กรธุรกิจนั้นได้มีการขยายตัวเข้าไปยังธุรกิจต่างๆ รวมไปถึงธุรกิจโตะจีน ซึ่งจะเห็นได้ว่าผู้ประกอบการธุรกิจโตะจีนนั้นได้มีการพัฒนาการและเติบโตขึ้นตามลำดับ หากแต่เรามองถึงความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับผู้ประกอบการโตะจีน ซึ่งในทุกวันนี้เราสามารถที่จะมองได้ว่าผู้ประกอบการธุรกิจโตะจีนในจังหวัดนครปฐมมีปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อ การจัดการความรับผิดชอบต่อสังคมของผู้ประกอบการโตะจีน ไม่ว่าจะเป็นปัจจัยด้านประชากร และปัจจัยด้านลักษณะการดำเนินการ ธุรกิจและลักษณะขององค์กรธุรกิจโตะจีน ซึ่งปัจจัยต่างๆ เหล่านี้ได้ส่งผลให้เกิดกิจกรรมความรับผิดชอบต่อสังคมของผู้ประกอบการ ธุรกิจโตะจีนในรูปแบบต่างๆ อาทิเช่น กิจกรรมด้านการศึกษา กิจกรรมด้านศิลปวัฒนธรรม กิจกรรมด้านสิ่งแวดล้อม และกิจกรรมด้าน สุขภาพอนามัย

โตะจีนนั้นจัดได้ว่ามีเอกลักษณ์และความโดดเด่นเฉพาะตัวอย่างมากในเรื่องของอาหาร วิธีการจัดโตะ รวมไปถึง การให้บริการที่แตกต่างออกไปจากการบริการอาหารในรูปแบบอื่น ในการจัดอาหารแต่ละครั้งผู้ประกอบการจะต้องคำนึงถึง ความหมายและสัญลักษณ์ต่างๆ ในการจัดเพื่อให้เหมาะสมกับโอกาส เช่น ปลาซึ่งแสดงให้เห็นถึงความอุดมสมบูรณ์ เป็นต้น อาหารมี ความสดและใหม่เพราะทำเสร็จแล้วก็จะนำมาเสิร์ฟเลยทันที ไม่เหมือนกับการจัดอาหารในรูปแบบของคอกเทลและบุฟเฟต์ที่ได้มี การจัดเตรียมอาหารไว้ก่อนล่วงหน้า เมื่อมีการปรุงอาหารเสร็จก็จะนำไปใส่ภาชนะขนาดใหญ่แล้วนำออกมาเสิร์ฟบนโตะกลม โดยผู้ รับประทานจะนั่งล้อมวงกันรับประทานเพื่อการสร้างปฏิสัมพันธ์และความคุ้นเคยกันได้ง่ายมากขึ้น รายการอาหารจะถูกตกลงกันไว้ ก่อนล่วงหน้าระหว่างเจ้าภาพผู้จัดงานกับผู้ประกอบการเจ้าของธุรกิจโตะจีน อาหารที่นิยมนำมาจัดเลี้ยงมีประมาณ 10 อย่าง รวมทั้ง ของหวาน ในอดีตรายการอาหารที่เป็นที่นิยมและได้รับความนิยมเป็นอย่างมาก คือ ไก่สับ เป็ดยัดไส้หรือเป็ดพะโล้ หมูพะโล้ หูฉลามน้ำ แดงหรือกะเพราปลาแดง ปลาจีนนึ่งเกี่ยมบัว ห่อไม้กระป๋องผัดกระเพราหมู แกงจืดหมูบะซอสเหวี่ยงเนื้อ หมี่ซั่วผัด ในช่วง เริ่มแรกที่คนไทยได้มีการเปลี่ยนรูปแบบการจัดเลี้ยงมาเป็นอาหารแบบจีนนั้นมีการจ้างเพียง 10-20 โตะเท่านั้น

จังหวัดนครปฐมเป็นอีกหนึ่งจังหวัดที่มีคนไทยเชื้อสายจีนอาศัยอยู่เป็นจำนวนมากและมีผู้ประกอบการโตะจีนอยู่เป็น จำนวนมากด้วยเช่นเดียวกัน ซึ่งมีจำนวนโตะจีนมากเป็นอันดับที่ 1 ของประเทศไทย ประกอบกับจังหวัดนครปฐมเป็นเมืองเกษตรกรรม และมีอุดมสมบูรณ์ทางด้านพืชพรรณธัญญาหาร ซึ่งในปัจจุบันมีจำนวนผู้ประกอบการธุรกิจโตะจีนที่ขึ้นทะเบียนจำนวนทั้งสิ้น 43 ราย (ข้อมูลสถิติสำนักงานสาธารณสุขจังหวัดนครปฐม, 2558) โดยถือว่าจังหวัดนครปฐมมีจำนวนผู้ประกอบการโตะจีนสูงเป็นอันดับหนึ่ง ของประเทศไทย ซึ่งที่ 43 ผู้ประกอบการธุรกิจโตะจีนของจังหวัดนครปฐมที่ขึ้นทะเบียนนี้จะต้องมีการพัฒนาธุรกิจของตนเองอย่างต่อเนื่อง มีการกำหนดกลยุทธ์ทางการตลาดและการบริการ และในการนี้จังหวัดนครปฐมได้ตอบรับนโยบายของรัฐบาลมาตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2548 ภายใต้โครงการ"โครงการเพิ่มศักยภาพการผลิตอาหารโตะจีนนครปฐม สะอาด ปลอดภัย" ซึ่งโครงการนี้ได้มีการบัญญัติไว้ในแผน ยุทธศาสตร์การพัฒนาจังหวัดปี พ.ศ.2547 เพื่อให้การสนับสนุนผู้ประกอบการธุรกิจโตะจีนในจังหวัดนครปฐมได้ตระหนักและมีการ กำหนดเกณฑ์มาตรฐานอาหารโตะจีน (สำนักงานจังหวัดนครปฐม, 2548, น. 19) และนอกจากนี้โครงการดังกล่าวยังมีวัตถุประสงค์

เพื่อเสริมสร้างองค์ความรู้ด้านโภชนาการ ระบบการผลิต ขั้นตอนการผลิต การตรวจสอบสถานที่ประกอบอาหารเพื่อรับรองมาตรฐาน ใ้ละจีน การอบรมพนักงาน ความปลอดภัย เป็นต้น

จากเหตุผลที่ได้กล่าวมาในข้างต้นนี้เป็นผลทำให้ผู้ศึกษาจึงต้องการที่จะศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อความรับผิดชอบต่อสังคมของผู้ประกอบการใ้ละจีน จังหวัดนครปฐม เพื่อสร้างรูปแบบกิจกรรมให้มีความเหมาะสมและสอดคล้องกับรูปแบบกิจกรรม ความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กรธุรกิจ เพื่อเป็นแนวทางให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืนและการสร้างความเข้าใจอันดีและเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันระหว่างผู้ประกอบการใ้ละจีนและสังคมโดยรวม

วัตถุประสงค์

เพื่อศึกษาความพึงพอใจของผู้รับบริการใ้ละจีนต่อผู้ประกอบการใ้ละจีนในจังหวัดนครปฐม

แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

แนวคิดความพึงพอใจของลูกค้า

ศิริวรรณ เสรีรัตน์ (2541, น. 10-11) ได้อ้างถึงแนวความคิดเกี่ยวกับความพึงพอใจของลูกค้า (Customer Satisfaction) ของ Philip Kotler ไว้ว่าเป็นแนวความคิดที่เกี่ยวข้องกับความรู้สึกลหลัง การซื้อหรือรับบริการบุคคล ซึ่งเป็นผลมาจากการเปรียบเทียบระหว่างการรับรู้ต่อการปฏิบัติงานของ ผู้ให้บริการหรือประสิทธิภาพของสินค้า (Perceived Performance) กับ การให้บริการที่ลูกค้าได้รับ จะทำให้ลูกค้าเกิดความไม่พึงพอใจ (Dissatisfied Customer) แต่ถ้าระดับของผลที่ได้รับจากสินค้า หรือ บริการตรงกับความคาดหวังของลูกค้าที่ตั้งไว้ ก็จะทำให้ลูกค้าเกิดความประทับใจ (Delighted Customer) ผู้ให้บริการจะต้องทำให้ผลิตภัณฑ์แตกต่างจากคู่แข่ง สิ่งสำคัญสิ่งหนึ่งในการสร้าง ความแตกต่างของธุรกิจการให้บริการก็คือ การรักษาระดับการให้บริการที่เหนือกว่าคู่แข่งโดย เสนอคุณภาพการให้บริการตามที่ถูกคาดหวังไว้ โดยทั่วไปคุณภาพของการบริการสามารถพิจารณา ได้จากตัวกำหนดคุณภาพที่สำคัญ ได้แก่

1. ความพึงพาได้ (Reliability) หมายถึง ความสามารถในการปฏิบัติงานในลักษณะที่เชื่อถือได้ถูกต้อง สม่าเสมอ
2. ความพร้อมในการตอบสนอง (Responsiveness) หมายถึง ความเต็มใจที่จะให้บริการ และช่วยเหลือลูกค้าอย่างรวดเร็ว
3. ความสามารถในการแข่งขัน (Competence) หมายถึง ทักษะ ความรู้ความสามารถเพื่อให้การบริการเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ
4. การเข้าถึงได้ง่าย (Access) หมายถึง ความสะดวกในการติดต่อ สามารถเข้าพบได้ง่าย
5. การมีมารยาทที่ดี (Courtesy) หมายถึง ความสุภาพ อ่อนน้อมให้ความเคารพไม่ถือตัว
6. การติดต่อสื่อสารที่ดี (Communication) หมายถึง การตั้งใจฟังและเข้าใจลูกค้า การให้ข้อมูลที่ถูกต้องแก่ลูกค้า โดยใช้ภาษาและคำพูดที่ลูกค้าสามารถเข้าใจได้ง่าย
7. ความน่าเชื่อถือ (Credibility) หมายถึง ความน่าเชื่อถือ สามารถไว้วางใจได้และ มีความซื่อสัตย์
8. ความปลอดภัย (Security) หมายถึง การปกป้องลูกค้าจากอันตราย ความเสี่ยงหรือข้อสงสัยต่างๆ เคารพในความลับที่เป็นข้อมูลส่วนบุคคลของลูกค้า
9. ความเข้าใจ (Understanding) หมายถึง ความพยายามที่จะเข้าใจความต้องการ (Want) และความจำเป็น (Need) ของลูกค้า
10. สิ่งสัมผัสได้ (Tangibles) หมายถึง สิ่งอำนวยความสะดวก เครื่องมือ อุปกรณ์ รวมถึงบุคลิภาพของพนักงาน

ทฤษฎีส่วนประสมทางการตลาด

ทฤษฎีส่วนประสมทางการตลาดประกอบด้วยทุกสิ่งที่มีอิทธิพลในการสร้างความต้องการซื้อในผลิตภัณฑ์ แต่โดยทั่วไปแล้วนิยมแบ่งออกเป็นผลิตภัณฑ์ (Product) การกำหนดราคา (Price) การจัดจำหน่าย (Place) และการส่งเสริมการตลาด (Promotion) ส่วนประสมทั้ง 4 ประกอบอาจเรียกว่า ส่วนประสมทางการตลาด 4Ps ซึ่งประกอบไปด้วยรายละเอียดดังนี้ (สุรชนา วิวัฒนชาติ และคณะ, 2541, น. 51)

1. ผลิตภัณฑ์ (Product) เป็นสิ่งที่สามารถสนองความจำเป็น และความต้องการของมนุษย์ได้ ผลิตภัณฑ์เป็นคุณสมบัติที่แต่ละต้องไม่ได้ ส่วนประกอบของผลิตภัณฑ์ประกอบด้วย ตัวผลิตภัณฑ์ ชื่อผลิตภัณฑ์ การบรรจุหีบห่อ ความภาคภูมิใจ และผู้ขาย ตัวอย่างผลิตภัณฑ์ ได้แก่ วัสดุ อุปกรณ์ บริการกิจกรรมบุคคล สถานที่ องค์การ

2. ราคา (Price) เป็นสิ่งที่กำหนดมูลค่าในการแลกเปลี่ยนสินค้าหรือบริการในรูปของเงินตรา เป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องกับวิธีการกำหนดราคา นโยบาย และกลยุทธ์ต่างๆ ในการกำหนดราคา

3. การจัดจำหน่าย (Place) เป็นกิจกรรมการนำผลิตภัณฑ์ที่กำหนดไว้ออกสู่ตลาดเป้าหมายในส่วนประสมนี้ไม่ได้หมายถึงเฉพาะการพิจารณาสถานที่กำหนดจำหน่ายอย่างเดียว แต่เป็นการพิจารณาว่าจะจำหน่ายผ่านคนกลางต่างๆอย่างไร และมีการเคลื่อนย้ายสินค้าอย่างไร ดังนั้น ในการนำผลิตภัณฑ์ (Placing the Product) ออกสู่ตลาดเป้าหมายประกอบด้วย 2 ส่วน ซึ่งเราเรียกส่วนประสม ในการจัดจำหน่าย (Distribution Mix) ดังนี้

3.1 ช่องทางการจัดจำหน่าย (Channel of Distribution หรือ Distribution Channel) เป็นกลุ่มของสถาบันหรือบุคคลที่ทำหน้าที่หรือกิจกรรมอันจะนำผลิตภัณฑ์จากผู้ผลิต ไปยังผู้บริโภค หรือผู้ใช้ในส่วนนี้เป็นเรื่องการพิจารณาว่าจะจำหน่ายผลิตภัณฑ์โดยผ่านคนกลาง ต่างๆอย่างไร กล่าวคือ พิจารณาถึงเส้นทางที่ผลิตภัณฑ์เคลื่อนย้ายจากผู้ผลิตผ่านคนกลางไปยังลูกค้า

3.2 การกระจายตัวสินค้า (Physical Distribution) เป็นกิจกรรมทั้งสิ้นที่เกี่ยวกับการเคลื่อนย้ายสินค้าที่มีปริมาณถูกต้อง ไปยังสถานที่ที่ต้องการและเวลาที่เหมาะสมในส่วนนี้จึงประกอบด้วย การขนส่ง การเก็บรักษา ตัวสินค้าภายในองค์การธุรกิจของตน และในระบบช่องทางการคลังสินค้าและการควบคุม สินค้าคงคลัง

4. การส่งเสริมการตลาด (Promotion) เป็นการติดต่อสื่อสารระหว่างผู้จำหน่ายและตลาดเป้าหมายเกี่ยวกับผลิตภัณฑ์ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อแจ้งข่าวสาร หรือชักจูงให้เกิดทัศนคติและพฤติกรรมการซื้อ การส่งเสริมการตลาดอาจทำได้ 4 แบบด้วยกัน ซึ่งเราเรียกว่า ส่วนประสมการส่งเสริม การตลาด (Promotion Mix) หรือส่วนประสมในการติดต่อสื่อสาร (Communication Mix) ซึ่งประกอบด้วยรายละเอียดดังนี้

4.1 การโฆษณา (Advertising) เป็นการติดต่อสื่อสารแบบไม่ใช้บุคคล โดยผ่านสื่อ ต่างๆและเป็นผู้อุปถัมภ์รายการต้องเสียค่าใช้จ่ายในการโฆษณาจกรณ การโฆษณาประกอบด้วย การโฆษณาผ่านหนังสือพิมพ์ วิทยุ โทรทัศน์ ป้ายโฆษณา การโฆษณาในโรงภาพยนตร์

4.2 การขายโดยใช้บุคคล (Personal Selling) เป็นการติดต่อสื่อสารทางตรง แบบเผชิญหน้าระหว่างผู้ขายและลูกค้าที่มีอำนาจซื้อ การขายโดยใช้บุคคลก็คือการขายโดยใช้พนักงานขายนั่นเอง

4.3 การส่งเสริมการขาย (Sales Promotion) เป็นกิจกรรมทางการตลาดที่นอกเหนือจากการขายโดยใช้บุคคล การโฆษณาและการประชาสัมพันธ์ที่ช่วยกระตุ้นการซื้อขายของผู้บริโภคและประสิทธิภาพของผู้ขาย ตัวอย่างการส่งเสริมการขายได้แก่ การลดราคา การแจกตัวอย่างสินค้า แคมเปญสินค้าฟรี ชิงโชค แข่งขัน การแจกคู่มือ เป็นต้น

4.4 การให้ข่าวและการประชาสัมพันธ์ (Publicity and Public Relation) การให้ข่าว (Publicity) เป็นการเสนอความคิดเกี่ยวกับสินค้าหรือบริการแบบไม่ใช้บุคคล โดยที่องค์การที่เป็นเจ้าของผลิตภัณฑ์นั้นไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายใดๆ จากการเสนอข่าว นั้น การประชาสัมพันธ์ (Public Relation) เป็นความพยายามที่ได้จัดเตรียมไว้ขององค์การ เพื่อชักจูงกลุ่มสาธารณะให้เกิดความเห็น

หรือทัศนคติที่ดีต่อองค์กร จะเห็นว่าการให้ข่าวเป็นส่วนหนึ่งของการประชาสัมพันธ์ เพราะการให้ข่าวเป็นกิจกรรมในอันที่จะส่งเสริมความสัมพันธ์อันดีต่อกลุ่มชน

วิธีการศึกษา

การศึกษาเรื่องการศึกษาความพึงพอใจของผู้รับบริการโตะเงินต่อผู้ประกอบการโตะเงินในจังหวัดนครปฐม ในครั้งนี้เป็นการศึกษาเชิงปริมาณเพื่อให้ได้ข้อมูลและผลการศึกษาที่ครบถ้วนสมบูรณ์เพื่อที่จะนำผลการศึกษาที่ได้มาร่วมกันหาแนวทางในการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นร่วมกัน

ซึ่งในการศึกษานี้กลุ่มผู้ศึกษา ศึกษาถึงความพึงพอใจของผู้รับบริการโตะเงินต่อผู้ประกอบการโตะเงินในจังหวัดนครปฐม ซึ่งมีจำนวนประชากรผู้ใช้บริการธุรกิจโตะเงินในระดับ A ถึง 1,000 ราย

จากนั้นใช้วิธีการกำหนดขนาดของกลุ่มตัวอย่างโดยการคำนวณจากสูตรการกำหนดขนาดกลุ่มตัวอย่าง ของ Taro Yamane กล่าวคือ

$$n = \frac{N}{1 + N e^2}$$

ซึ่งในที่นี้

n คือ ขนาด / จำนวนกลุ่มตัวอย่าง

N คือ ขนาด / จำนวนประชากร

e คือ ค่าความคาดเคลื่อนในการสุ่มที่จะยอมรับได้ (โดยส่วนใหญ่กำหนดค่าความคาดเคลื่อนที่ 0.05

ที่ระดับความเชื่อมั่น 95% หรือค่าความคาดเคลื่อน +5 %)

จากสูตรการกำหนดขนาดกลุ่มตัวอย่างของ Taro Yamane ได้ขนาดของกลุ่มตัวอย่างที่จะใช้ในการศึกษานี้ดังต่อไปนี้

$$\begin{aligned} n &= \frac{1000}{1 + 1000(0.05)^2} \\ n &= \frac{1000}{3.5} \\ n &= 285.71 \approx 286 \end{aligned}$$

กล่าวโดยสรุปแล้ว ประชากรที่ใช้ในการศึกษาทั้งหมดจำนวน 1,000 ราย กลุ่มผู้ศึกษาได้กำหนดขนาดกลุ่มตัวอย่างด้วยสูตรการกำหนดกลุ่มตัวอย่างการวิจัยของ Taro Yamane ทำให้กลุ่มผู้ศึกษาทราบขนาดกลุ่มตัวอย่างที่ต้องศึกษา คือ 286 ราย

นอกจากนั้นแล้วการศึกษาวิจัยข้อมูลเชิงปริมาณในครั้งนี้นั้นได้ศึกษาจากแบบสอบถามที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลครั้งนี้ ผู้วิจัยได้สร้างและพัฒนาเครื่องมือขึ้นเอง โดยการศึกษาแนวคิดทฤษฎีจากเอกสารและงานวิจัยต่างๆที่เกี่ยวข้องมาใช้เป็นแนวทางในการสร้างแบบสอบถาม(Questionnaires) เพื่อการวิจัย ซึ่งแบบสอบถามที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้แบ่งออกเป็น 3 ตอน ได้แก่

ตอนที่ 1 แบบสอบถามข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม ซึ่งได้แก่ เพศ อายุ ระดับการศึกษา อาชีพ รายได้ สถานภาพ โดยมีลักษณะของข้อคำถามเป็นแบบตรวจสอบรายการ (Check List) จำนวน 6 ข้อ

ตอนที่ 2 แบบสอบถามความพึงพอใจของผู้รับบริการโตะเงินต่อผู้ประกอบการโตะเงินในจังหวัดนครปฐมที่เกิดขึ้นลักษณะเป็นแบบมาตราส่วนประมาณค่า (Rating Scale) ชนิด 5 ระดับ ได้แก่ มากที่สุด มาก ปานกลาง น้อย และน้อยที่สุด (บุญชม ศรีสะอาด, 2545, น. 72-74) รวมทั้งสิ้นจำนวน 20 ข้อ

โดยแบบสอบถามมีลักษณะเป็นแบบมาตราส่วนประมาณค่า (Rating Scale) ชนิด 5 ระดับ ได้แก่ มากที่สุด มาก ปานกลาง น้อย และน้อยที่สุด (บุญชม ศรีสะอาด, 2545, น. 72-74) ที่มีลักษณะเป็นมาตราส่วนประมาณค่า (Rating Scale) โดยมีเกณฑ์การให้คะแนน ดังนี้ (อุทุมพร จามรมาน, 2548)

5 หมายถึง มากที่สุด

4 หมายถึง มาก

3 หมายถึง ปานกลาง

2 หมายถึง น้อย

1 หมายถึง น้อยที่สุด

ส่วนผลการวิเคราะห์ข้อมูลทั้งในภาพรวมและจำแนกตามรายข้อคำถาม ใช้เกณฑ์ในการวิเคราะห์และแปลผลข้อมูลตามแนวคิดของเบสต์ (Best, 1981, pp. 179-187) ดังต่อไปนี้

คะแนนเฉลี่ย 4.50 - 5.00 หมายถึง มากที่สุด

คะแนนเฉลี่ย 3.50 - 4.49 หมายถึง มาก

คะแนนเฉลี่ย 2.50 - 3.49 หมายถึง ปานกลาง

คะแนนเฉลี่ย 1.50 - 2.49 หมายถึง น้อย

คะแนนเฉลี่ย 1.00 - 1.49 หมายถึง น้อยที่สุด

ตอนที่ 3 ข้อเสนอแนะต่อความพึงพอใจของผู้รับบริการโต๊ะจีนต่อผู้ประกอบการโต๊ะจีนในจังหวัดนครปฐม ที่เป็นคำถามปลายเปิด (Open-Ended Questions) เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลที่นอกเหนือจากแบบสอบถามตอนที่ 1-2

เมื่อได้แบบสอบถามซึ่งเป็นเครื่องมือในการวิจัยแล้วผู้วิจัยได้ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลเพื่อนำมาวิเคราะห์ประมวลผลด้วยตนเอง โดยการประสานให้คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ให้ออกหนังสือในการขออนุญาตเก็บข้อมูล และผู้วิจัยจะติดต่อประสานงานกับกลุ่มตัวอย่างเพื่อนัดวันและเวลาที่เหมาะสมในการตอบแบบสอบถาม เพื่อให้ครอบคลุมตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย โดยมีการกำหนดแผนในการเก็บรวบรวมข้อมูลดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 ขอนหนังสือจากคณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ถึงผู้ประกอบการโต๊ะจีนจังหวัดนครปฐม เพื่อขออนุญาตเก็บข้อมูลในส่วนที่เกี่ยวข้องกับความรับผิดชอบต่อสังคมของผู้ประกอบการโต๊ะจีน จังหวัดนครปฐม

ขั้นตอนที่ 2 จัดอบรมชี้แจงให้แก่ผู้ช่วยนักวิจัย 2 ท่าน ซึ่งเป็นนักศึกษาระดับปริญญาตรีชั้นปีที่ 3 ของคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏนครปฐม โดยชี้แจงข้อคำถาม ขั้นตอนการเก็บแบบ และรายละเอียดที่ละข้อคำถาม เพื่อไม่ให้เกิดความคลาดเคลื่อนในการเก็บข้อมูล

ขั้นตอนที่ 3 นำแบบสอบถามและขอความร่วมมือให้ผู้ประกอบการโต๊ะจีนในจังหวัดนครปฐม ตอบแบบสอบถาม

ขั้นตอนที่ 4 เก็บรวบรวมแบบสอบถามที่ได้จากการเก็บข้อมูลจากผู้ประกอบการโต๊ะจีน ในจังหวัดนครปฐม มาตรวจสอบความสมบูรณ์ของแบบสอบถามและคัดเลือกเอาเฉพาะแบบสอบถามที่มีข้อมูลครบถ้วนสมบูรณ์เท่านั้น

ขั้นตอนที่ 5 นำแบบสอบถามทั้งหมดที่ได้ทำการคัดเลือกแล้วมาจัดระเบียบข้อมูล และทำการวิเคราะห์ผลตามลำดับ

เมื่อเก็บรวบรวมข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่างมาได้แล้วนั้นในส่วนของการวิเคราะห์ข้อมูลนั้นมีขั้นตอนดังนี้

1. นำข้อมูลที่ได้จากแบบสอบถาม ซึ่งประกอบด้วยข้อมูลทั้งเชิงปริมาณ (Quantitative Data) และเชิงคุณภาพ (Qualitative Data) ที่ผ่านการตรวจสอบความสมบูรณ์ของแบบสอบถามแล้ว โดยเลือกเอาแบบสอบถามที่มีข้อมูลครบถ้วนสมบูรณ์มาจัดระเบียบข้อมูลแล้วทำการวิเคราะห์ โดยข้อมูลเชิงปริมาณจะใช้เทคนิคทางสถิติในการวิเคราะห์ข้อมูล ส่วนข้อมูลเชิงคุณภาพจะใช้วิธีวิเคราะห์เชิงเนื้อหา (Content Analysis)

2. สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล

สำหรับการวิจัยครั้งนี้ในส่วนของสถิติเชิงปริมาณ ผู้วิจัยวิเคราะห์ข้อมูลต่างๆ ด้วยสถิติเชิงพรรณนา (Descriptive Statistics) โดยใช้โปรแกรมสำเร็จรูป (SPSS) ดังนี้

1.2.1 การจัดตำแหน่งเปรียบเทียบ ได้แก่ ค่าร้อยละ (Percentage)

1.2.2 การแจกแจงความถี่ (Frequency Distribution)

1.2.3 การวัดแนวโน้มเข้าสู่ส่วนกลาง (Central Tendency) ได้แก่ ค่ามัธยฐานเลขคณิตหรือค่าเฉลี่ย (Arithmetic Mean)

1.2.4 การวัดการกระจาย (Measure of Variation) ได้แก่ ค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (Standard Deviation)

3. หลังจากนั้นนำผลที่ได้มาสรุปข้อมูลและอภิปรายผลเพื่อนำเสนอแนวทางในการจัดการปัจจัยที่มีผลต่อความพึงพอใจของผู้รับบริการไต่จันต่อผู้ประกอบการไต่จันในจังหวัดนครปฐมต่อไป

ผลการศึกษา

ในการศึกษาวิจัยเรื่องผู้รับบริการไต่จันต่อผู้ประกอบการไต่จันในจังหวัดนครปฐมในครั้งนี้ผลการศึกษา พบว่า

ส่วนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปของผู้รับบริการไต่จันต่อผู้ประกอบการไต่จันในจังหวัดนครปฐม

ในการศึกษาส่วนที่ 1 นี้เป็นการศึกษาเกี่ยวกับข้อมูลทั่วไปของกลุ่มตัวอย่าง อันประกอบไปด้วย เพศ อายุ ระดับการศึกษา อาชีพ รายได้ และสถานภาพ ซึ่งผลการศึกษาปรากฏเป็นดังนี้

ผู้รับบริการไต่จันต่อผู้ประกอบการไต่จันในจังหวัดนครปฐมเป็นเพศหญิงร้อยละ 60.0 โดยร้อยละ 47.0 มีอายุอยู่ในช่วงอายุ 41-50 ปี และร้อยละ 31.0 ที่มีระดับการศึกษาสูงสุดที่ระดับการศึกษาในระดับปริญญาตรี และประชาชนส่วนใหญ่ร้อยละ 29.0 ประกอบอาชีพรับราชการ โดยร้อยละ 30.1 มีรายได้ต่อเดือน 20,001-25,000 บาท ในการนี้ผู้รับบริการไต่จันต่อผู้ประกอบการไต่จันในจังหวัดนครปฐมส่วนใหญ่ร้อยละ 55.0 มีสถานภาพสมรส

ส่วนที่ 2 ความพึงพอใจของผู้รับบริการไต่จันต่อผู้ประกอบการไต่จันในจังหวัดนครปฐม

การศึกษาในส่วนที่ 2 เป็นการศึกษาถึงความพึงพอใจของผู้รับบริการไต่จันต่อผู้ประกอบการไต่จันในจังหวัดนครปฐม โดยผู้ที่ศึกษาได้แบ่งคำถามออกเป็นข้อๆ โดยให้ครอบคลุมในทุกด้านโดยแบ่งเป็นลำดับตั้งแต่ความพึงพอใจมากที่สุดจนถึงความพึงพอใจน้อยที่สุดและกำหนดค่าระดับคะแนนเป็น 5 4 3 2 1 ตามลำดับ และเมื่อเก็บรวบรวมข้อมูลแล้วนำมาวิเคราะห์แล้ว ผลการศึกษา พบว่า

ความพึงพอใจของผู้รับบริการไต่จันต่อผู้ประกอบการไต่จันในจังหวัดนครปฐม 1.ด้านอาหารผู้รับบริการไต่จันมีความพึงพอใจในระดับมากที่สุดในระดับมากที่สุดของอาหารความสะอาดของอาหาร2.ด้านราคาผู้รับบริการไต่จันมีความพึงพอใจในระดับมากที่สุดโดยมองว่าราคามีความเหมาะสมกับคุณภาพของอาหารมีความเหมาะสมกับรสชาติของอาหารมีความเหมาะสมกับจำนวนของอาหารอีกทั้งมีความเหมาะสมกับปริมาณของอาหาร3.ด้านการบริการผู้รับบริการไต่จันมีความพึงพอใจในระดับมากที่สุดในการบริการมีมาตรฐานที่ดีและมีความเป็นเลิศ4.ด้านบุคลากรและพนักงานผู้รับบริการไต่จันมีความพึงพอใจในระดับมากที่สุดพนักงานมีจำนวนเพียงพอในการให้บริการมีบุคลิกภาพดี แต่งกายสะอาด เรียบร้อยมีความสุข อ่อนน้อม มีมนุษยสัมพันธ์และมีการมารยาทในการต้อนรับและให้บริการมีความกระตือรือร้นในการให้บริการและมีการเตรียมความพร้อมก่อนการปฏิบัติงานของพนักงาน และ 5.ด้านช่องทางทางการตลาดผู้รับบริการไต่จันมีความพึงพอใจในระดับมากในการจัดโปรโมชั่นของผู้ประกอบการธุรกิจไต่จันและการแจกเอกสารเผยแพร่และข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับผู้ประกอบการธุรกิจไต่จัน

สรุปผลการศึกษา

การศึกษาเรื่องความพึงพอใจของผู้รับบริการโต๊ะจีนต่อผู้ประกอบการโต๊ะจีนในจังหวัดนครปฐม โดยผู้รับบริการโต๊ะจีนต่อผู้ประกอบการโต๊ะจีนในจังหวัดนครปฐมเป็นเพศหญิงร้อยละ 60.0 โดยร้อยละ 47.0 มีอายุอยู่ในช่วงอายุ 41-50 ปี และร้อยละ 31.0 ที่มีระดับการศึกษาสูงสุดที่ระดับการศึกษาในระดับปริญญาตรี และประชาชนส่วนใหญ่ร้อยละ 29.0 ประกอบอาชีพรับราชการ โดยร้อยละ 30.1 มีรายได้ต่อเดือน 20,001-25,000 บาท ในการนี้ผู้รับบริการโต๊ะจีนต่อผู้ประกอบการโต๊ะจีนในจังหวัดนครปฐมส่วนใหญ่ร้อยละ 55.0 มีสถานภาพสมรส

ความความพึงพอใจของผู้รับบริการโต๊ะจีนต่อผู้ประกอบการโต๊ะจีนในจังหวัดนครปฐม 1. ด้านอาหาร ผู้รับบริการโต๊ะจีนมีความพึงพอใจในระดับมากที่สุดในการรสชาติของอาหารความสะอาดของอาหาร 2. ด้านราคา ผู้รับบริการโต๊ะจีนมีความพึงพอใจในระดับมากโดยมองว่าราคามีความเหมาะสมกับคุณภาพของอาหาร มีความเหมาะสมกับรสชาติของอาหาร มีความเหมาะสมกับจำนวนของอาหาร อีกทั้งมีความเหมาะสมกับปริมาณของอาหาร 3. ด้านการบริการ ผู้รับบริการโต๊ะจีนมีความพึงพอใจในระดับมากที่สุดในการบริการมีมาตรฐานที่ดีและมีความเป็นเลิศ 4. ด้านบุคลากรและพนักงาน ผู้รับบริการโต๊ะจีนมีความพึงพอใจในระดับมากที่สุดพนักงานมีจำนวนเพียงพอในการให้บริการ มีบุคลิกภาพดี แต่งกายสะอาด เรียบร้อย มีความสุภาพ อ่อนน้อม มีมนุษยสัมพันธ์และมีการยกย่องในการต้อนรับและให้บริการ มีความกระตือรือร้นในการให้บริการ และมีการเตรียมความพร้อมก่อนการปฏิบัติงานของพนักงาน และ 5.ด้านช่องทางทางการตลาด ผู้รับบริการโต๊ะจีนมีความพึงพอใจในระดับมากในการจัดโปรโมชั่นของผู้ประกอบการธุรกิจโต๊ะจีนและการแจกเอกสารเผยแพร่และข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับผู้ประกอบการธุรกิจโต๊ะจีน

จากการศึกษาในครั้งนี้ทำให้ผู้ประกอบการธุรกิจโต๊ะจีนสามารถนำไปปรับประยุกต์ใช้เพื่อวางแผนหรือพัฒนาธุรกิจโต๊ะจีนของตนให้มีคุณภาพและสามารถตอบสนองความต้องการของลูกค้าหรือผู้รับบริการได้อย่างสมบูรณ์และมีประสิทธิภาพ

ข้อเสนอแนะ

ผลการศึกษาเรื่องความพึงพอใจของผู้รับบริการโต๊ะจีนต่อผู้ประกอบการโต๊ะจีนในจังหวัดนครปฐม สามารถนำข้อมูลที่ได้จากการศึกษามาใช้ให้เกิดประโยชน์เพื่อพัฒนาธุรกิจโต๊ะจีนของผู้ประกอบการธุรกิจโต๊ะจีนในจังหวัดนครปฐมให้ดีขึ้นได้ อีกทั้งยังเป็นการเสนอแนะแนวทางให้กับผู้ประกอบการโต๊ะจีนในการวางแผนการดำเนินงาน และหน่วยงานที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการวางนโยบายในการบริหารจัดการการพัฒนาดังนี้ ผู้ให้บริการอาหารโต๊ะจีนสามารถนำไปใช้เพื่อเป็นแนวทางในการพัฒนา สำนักงานสาธารณสุขจังหวัดนครปฐม จะได้ทราบผลการศึกษาเพื่อเป็นแนวทางในการให้ความรู้ โดยจัดอบรมให้กับผู้ให้บริการ พ่อครัว และพนักงานเสิร์ฟอาหารโต๊ะจีนต่อไป ผู้ให้บริการอาหารโต๊ะจีนจังหวัดนครปฐม จะได้ทราบถึงความนิยมอาหารโต๊ะจีนของผู้บริโภคในปัจจุบันเพื่อจะได้ใช้เป็นแนวทางในการส่งเสริมการบริการอาหารให้ถูกต้องและในการศึกษาครั้งต่อไปควรที่จะเพิ่มเติมรูปแบบพฤติกรรมผู้บริโภคของผู้บริโภคว่ามีแนวโน้มเป็นอย่างไร เพื่อเก็บเป็นฐานข้อมูลในการพัฒนารูปแบบธุรกิจโต๊ะจีนของผู้ประกอบการโต๊ะจีน และในการศึกษาครั้งนี้เป็นการศึกษาเฉพาะผู้ประกอบการและผู้รับบริการธุรกิจโต๊ะจีนในจังหวัดนครปฐมเท่านั้น ซึ่งในการศึกษาครั้งต่อไปอาจจะทำการศึกษาเปรียบกับจังหวัดอื่น ๆ ที่มีการประกอบการธุรกิจโต๊ะจีนเป็นจำนวนมาก เช่น จังหวัดชลบุรีและจังหวัดนครราชสีมา

รายการอ้างอิง

- กุลนัดดา สุวรรณศรี. (2551). ความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กรที่มีอิทธิพลต่อคุณค่าตราสินค้า “ฮอนด้า” และแนวโน้มพฤติกรรมของผู้บริโภคในเขตกรุงเทพมหานคร. สารนิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- ณรัชพงศ์ โชติปริชารัตน์. (2552). ปัจจัยส่วนประสมทางการตลาดบริการที่มีผลต่อการตัดสินใจของผู้บริโภคในการเลือกใช้บริการร้านอาหารญี่ปุ่นย่านถนนนิมมานเหมินท์ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่. วิทยานิพนธ์บริหารธุรกิจมหาบัณฑิต, สาขาการตลาด, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- นภดล เจริญวิริยะธรรม. (2551). ปัจจัยส่วนประสมการตลาดบริการที่มีผลต่อการตัดสินใจเลือกใช้บริการร้านอาหารญี่ปุ่นในศูนย์การค้าของผู้บริโภคในกรุงเทพมหานคร. การค้นคว้าอิสระปริญญาโทบริหารธุรกิจ, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ปราณี อินทชัย. (2547). ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการตัดสินใจบริโภคอาหารเสริมเพื่อสุขภาพของผู้บริโภคในเขตอำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย. วิทยานิพนธ์บริหารธุรกิจมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวง.
- พัชรพร เย็นbarung, และ ปิยภัณ เทียนทอง. (2549). โครงการอาหารโต๊ะจีนนครปฐมสะอาดปลอดภัย.
- เลอพงษ์ คงเจริญ. (2547). พฤติกรรมและความพึงพอใจในการเลือกใช้ บริการร้านค้าปลีกของผู้บริโภคในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, สถาบันราชภัฏพระนครศรีอยุธยา.
- วาณี หาญแก้ว. (2551). ปัจจัยส่วนประสมการตลาดบริการที่มีผลต่อการตัดสินใจเลือกใช้บริการจากผู้ประกอบการโต๊ะจีนจังหวัดนครปฐม. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, บัณฑิตวิทยาลัย, สาขาการตลาด.
- ศิริพร ศิลธร. (2551). การตัดสินใจใช้สถานบริการรับจัดเลี้ยงของผู้บริโภคในร้านอาหารสวนทิพย์. การค้นคว้าอิสระปริญญาโทบริหารธุรกิจ, มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร, บัณฑิตวิทยาลัย, สาขาวิชาการจัดการการตลาด.

**ความพึงพอใจในการจัดสวัสดิการด้านที่อยู่อาศัยประเภทอาคารที่พักอาศัยส่วนกลาง
ข้าราชการกองทัพเรือ พื้นที่กรุงเทพมหานคร**
Satisfaction on the Central Housing Welfare for he Naval Personnel In Bangkok

ประทุม แยมสูงเนิน*
Pratum Yamsungnoen

บทคัดย่อ

การศึกษาเรื่อง “ความพึงพอใจในการจัดสวัสดิการด้านที่อยู่อาศัยประเภทอาคารที่พักอาศัยส่วนกลาง ข้าราชการกองทัพเรือ พื้นที่กรุงเทพมหานคร” มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความพึงพอใจ ปัญหา อุปสรรค เพื่อเป็นข้อเสนอแนะต่อการจัดสวัสดิการด้านที่อยู่อาศัยประเภทอาคารที่พักอาศัยส่วนกลาง ข้าราชการกองทัพเรือ พื้นที่กรุงเทพมหานคร เป็นการศึกษาวิจัยเชิงสำรวจ กลุ่มตัวอย่าง คือ ผู้ใช้สิทธิสวัสดิการด้านที่อยู่อาศัยประเภทอาคารที่พักอาศัยส่วนกลาง ตามระเบียบกองทัพเรือ ว่าด้วยการพักอาศัยในอาคารที่พักอาศัยส่วนกลาง (ฉบับที่ 3) พ.ศ.2553 จำนวน 364 คน การวิเคราะห์ข้อมูลด้วยค่าร้อยละ (Percentage) ค่าเฉลี่ย (Mean) ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน (Standard Deviation) และการทดสอบ t-test และ F-test และการเปรียบเทียบความแตกต่างรายคู่ด้วยวิธี Scheffe ผลการศึกษา พบว่า กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่เป็นเพศชาย มีอายุระหว่าง 40-49 ปี มีรายได้เฉลี่ยของครอบครัวต่อเดือนระหว่าง 30,000-50,000 บาท ส่วนใหญ่ไม่มีผู้สูงอายุร่วมพักอาศัยด้วย มีระยะเวลาในการพักอาศัยน้อยกว่า 10 ปี มีชั้นยศ เป็นกำลังพลกองทัพเรือระดับต่ำกว่าชั้นสัญญาบัตร กลุ่มตัวอย่างมีความพึงพอใจระดับปานกลาง โดยมีความพึงพอใจด้านระเบียบกองทัพเรือมากที่สุด ในประเด็นคุณสมบัติในการเข้าพักอาศัยต้องเป็นข้าราชการ ลูกจ้างหรือพนักงานราชการสังกัดกองทัพเรือที่มีคู่สมรสและหรือบุตร มีปัญหาและอุปสรรค ระดับปานกลาง โดยมีปัญหาและอุปสรรคด้านการบริหารจัดการสวัสดิการที่อยู่อาศัย และการจัดบริการสาธารณะมากที่สุด ในประเด็น อาคารที่พักอาศัยชำรุด และการจัดตลาดนัดก่อให้เกิดปัญหาการจราจรติดขัด ผลการศึกษาเปรียบเทียบข้อมูลพื้นฐานของกลุ่มตัวอย่างต่อความพึงพอใจ ปัญหาและอุปสรรค พบว่า รายได้เฉลี่ยของครอบครัวต่อเดือนที่แตกต่างกัน มีความพึงพอใจ มีปัญหาและอุปสรรคแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 ข้อเสนอแนะจากการศึกษา กองการอาคารที่พัก กรมสวัสดิการทหารเรือควรดูแลให้การพักอาศัยเป็นไปตามระเบียบกองทัพเรือ ว่าด้วยการเข้าพักอาศัยในอาคารที่พักอาศัยส่วนกลาง ควรเพิ่มประสิทธิภาพในการบริหารจัดการสวัสดิการที่อยู่อาศัย และควรปรับปรุงการจัดที่อยู่อาศัยและพื้นที่สาธารณะ การจัดบริการสวัสดิการ และการจัดบริการสาธารณะ กองทัพเรือควรจัดหาอาคารที่พักอาศัยให้มีจำนวนเพียงพอ และควรส่งเสริมให้กำลังพลได้มีที่อยู่อาศัยเป็นของตนเองโดยให้การสงเคราะห์ทางการเงินหรือมีความร่วมมือกับสถาบันภายนอกในการจัดหาที่อยู่อาศัยให้กับกำลังพล

คำสำคัญ: ความพึงพอใจ, การจัดสวัสดิการด้านที่อยู่อาศัย, ข้าราชการกองทัพเรือ

ABSTRACT

The Study on “Satisfaction on the Central Housing Welfare for Naval Personnel in Bangkok” aims to study satisfactions, problems, obstacles and recommendations on the central housing welfare for naval personnel in Bangkok, and propose recommendations on improving the central housing welfare for naval personnel in Bangkok. In this survey research, the tool was questionnaire. The samples were 364 naval personnel using the central housing welfare according to Royal Thai Navy’s regulation on Stay in Central House (No. 3) B.E. 2553

* นักศึกษาปริญญาโทสาขาการบริหารและนโยบายสวัสดิการสังคม คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

(2010). By the statistical analysis included percentage, mean, standard deviation, t-test, F-test and Scheffe. The study results were summarized as follows. Most of the samples were male, aged 40-49 years, had average family income between 30,000-50,000 Baht, had no elderly member, had staying periods of less than 10 years, had ranks in non-commissioned officer. The samples' satisfaction was at the moderate level; the highest one was Royal Thai Navy's regulation (eligible personnel should be government officers, government employees, employees having spouses and/ or children). The sample's problems/ obstacles were at the moderate level; the highest ones were housing welfare management and public services (damaged houses and traffic jam due to free markets). From the comparison study, the personnel of different monthly average income had different satisfactions and problems at the significant level of 0.05. The recommendations from the study are that Housing Division, Welfare Department of the Navy, should supervise accommodation in line with Royal Thai Navy's regulation. Housing welfare should be managed efficiently. Housing and public area, welfare and public services should be improved. Royal Thai Navy should provide the sufficient number of housing units and support personnel to have their own houses by financial support.

Keywords: Satisfaction, Housing Welfare, Naval personnel

บทนำ

หน่วยงานของกองทัพเรือมีที่ตั้งอยู่ในพื้นที่กรุงเทพมหานครเป็นส่วนใหญ่ ทำให้มีกำลังพลที่อาศัยอยู่ในพื้นที่กรุงเทพฯ มีจำนวนถึง 22,198 นาย แบ่งเป็นกำลังพลชั้นสัญญาบัตร จำนวน 8,078 นาย และกำลังพลต่ำกว่าชั้นสัญญาบัตร จำนวน 14,120 นาย ในขณะที่รายได้จากการรับราชการถือเป็นค่าตอบแทนที่น้อยเมื่อเปรียบเทียบกับค่าใช้จ่ายในด้านต่างๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งค่าใช้จ่ายที่เกี่ยวกับความจำเป็นขั้นพื้นฐาน 4 ประการ ซึ่งหนึ่งในนั้นคือ ด้านที่อยู่อาศัย เพื่อตอบสนองความต้องการของมนุษย์ด้านร่างกายในการพักผ่อนนอนหลับ ทั้งยังเป็นสถานที่อันเป็นจุดเริ่มต้นของสถาบันครอบครัวด้วย ดังนั้นหากข้าราชการทหารเรือได้รับสวัสดิการด้านที่อยู่อาศัยที่ตอบสนองความต้องการจากหน่วยงานต้นสังกัดแล้ว ย่อมเป็นการสร้างขวัญและกำลังใจ สร้างแรงจูงใจ และสร้างความผูกพันของบุคลากรกับการมีความรักภักดีกับองค์กร อีกทั้งยังเป็นหลักประกันให้กับกำลังพลได้มั่นใจว่าครอบครัวตนเองนั้นจะอยู่ในสภาพที่อยู่อาศัยและสิ่งแวดล้อมที่ดีปลอดภัย เมื่อตนเองจะต้องออกไปปฏิบัติราชการสนามในพื้นที่ห่างไกล ทำให้ไม่ต้องเป็นห่วงครอบครัว และเกิดพลังในการทำงานให้ตอบสนองต่อภารกิจของกองทัพเรือ ทั้งนี้การที่กำลังพลของกองทัพเรือและครอบครัว ซึ่งมีจำนวนมากจะต้องมาพักอาศัยอยู่ร่วมกันในพื้นที่ที่มีการจัดสวัสดิการด้านที่อยู่อาศัย กองทัพเรือย่อมมีความจำเป็นต้องใช้กฎระเบียบในการคัดกรองผู้มีสิทธิเข้าพักอาศัย ควบคุม และบริหารจัดการ เพื่อให้ทุกคนอยู่ร่วมกันได้อย่างสงบสุข และเรียบร้อย

ด้วยเหตุผลที่กล่าวมาข้างต้น กองทัพเรือ จึงได้มอบหมายให้ กรมสวัสดิการทหารเรือ โดยกองการอาคารที่พัก ดำเนินการจัดบริการที่อยู่อาศัย ซึ่งเรียกว่า “อาคารที่พักอาศัยส่วนกลางข้าราชการกองทัพเรือ” ให้กับกำลังพลชั้นสัญญาบัตรและกำลังพลต่ำกว่าชั้นสัญญาบัตรของกองทัพเรือ ปัจจุบันในพื้นที่กรุงเทพฯ มีอยู่ 5 แห่ง ประกอบด้วย อาคารที่พักอาศัยส่วนกลางข้าราชการกองทัพเรือ พื้นที่ทุ่งมหาเมฆ พื้นที่บางนา พื้นที่บุคคโล พื้นที่วังนันทอุทยาน และพื้นที่สุขสวัสดิ์ 26 รวมจำนวน 5,454 หน่วย แบ่งเป็นอาคารที่พักอาศัยสำหรับกำลังพลชั้นสัญญาบัตร จำนวน 1,014 หน่วย อาคารที่พักอาศัยสำหรับกำลังพลต่ำกว่าชั้นสัญญาบัตร จำนวน 4,440 หน่วย ซึ่งได้จัดบริการให้กับผู้ใช้สิทธิสวัสดิการด้านที่อยู่อาศัยประเภทอาคารที่พักอาศัยส่วนกลาง ตามระเบียบกองทัพเรือ ว่าด้วยการพักอาศัยในอาคารที่พักอาศัยส่วนกลาง (ฉบับที่ 3) พ.ศ.2553 จำนวนทั้งสิ้น 5,454 คน โดยมีการดำเนินการมาตั้งแต่ปี พ.ศ.2519 ซึ่งอาคารแต่ละแห่งนั้นมีจำนวนปีที่ก่อสร้างมาแล้วไม่ต่ำกว่า 10 ปี มีลักษณะอาคารที่ค่อนข้างเก่าและชำรุด ทำให้สภาพที่อยู่อาศัยที่มีการจัดสวัสดิการในปัจจุบัน อาจไม่ได้มาตรฐานที่เหมาะสม อีกทั้งกฎ ระเบียบ และแนวทางปฏิบัติ

ที่ใช้ในการจัดสวัสดิการ อาจไม่ตอบสนองต่อความต้องการของกำลังพล ซึ่งปัญหาดังกล่าวข้างต้นยังไม่มีการศึกษาในกองทัพเรือมาก่อน ซึ่งถือได้ว่าเป็นปัญหาพื้นฐานแต่มีความสำคัญอย่างยิ่งในฐานะที่กำลังพลเหล่านี้มีภาระกิจในการป้องกันประเทศ มีลักษณะการปฏิบัติงานที่มีความเสี่ยงและมีความยากลำบาก โดยกำลังพลหน่วยรบบางส่วนต้องออกปฏิบัติราชการทะเลคราวละเป็นเวลานานๆ ต้องปฏิบัติงานในพื้นที่เสี่ยง เช่น พื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ พื้นที่จังหวัดริมฝั่งแม่น้ำโขง และพื้นที่จังหวัดที่มีชายแดนทางทะเลติดกับประเทศเพื่อนบ้าน แต่ครอบครัวซึ่งพักอาศัยอยู่ในอาคารที่พักอาศัยส่วนกลาง ยังได้รับการจัดสวัสดิการที่ยังไม่เหมาะสมยอมทำให้กำลังพลที่ปฏิบัติงานอยู่ในพื้นที่ห่างไกลมีความรู้สึกขาดขวัญ และกำลังใจ ในการปฏิบัติงาน

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ให้ความสำคัญกับ 1) ปัญหาในด้านสภาพที่อยู่อาศัยที่มีการจัดสวัสดิการในปัจจุบันที่ไม่ได้รับการพัฒนาให้มีมาตรฐานที่เหมาะสม ประกอบด้วย สภาพที่อยู่อาศัยที่เก่า ขาดการบำรุงรักษาอาคารอย่างเหมาะสม โดยอาคารแต่ละแห่งนั้นมีจำนวนปีที่ก่อสร้างมาแล้วไม่ต่ำกว่า 10 ปี ซึ่งระยะเวลาดังกล่าวเกิดการเปลี่ยนแปลงในด้านต่างๆ ทั้งทางสังคม การคมนาคม เทคโนโลยีต่างๆ ลักษณะสภาพแวดล้อมในส่วนที่เป็นพื้นที่รอบตัวอาคารที่พักส่วนกลาง และการจัดบริการสนับสนุน รวมทั้งจำนวนผู้พักอาศัยและครอบครัวก็เพิ่มสูงขึ้น และ 2) ปัญหาด้านระเบียบ และแนวทางปฏิบัติที่ใช้ในการจัดสวัสดิการ อาจไม่ตอบสนองต่อความต้องการของกำลังพล เนื่องจากระเบียบและแนวทางปฏิบัติที่ใช้ในการจัดสวัสดิการซึ่งมีผลบังคับใช้ในปัจจุบันนั้น เป็นลักษณะของการกำหนดระเบียบปฏิบัติจากหน่วยงานที่รับผิดชอบในด้านการจัดสวัสดิการด้านที่อยู่อาศัย ซึ่งมีกรมสวัสดิการทหารเรือเป็นหน่วยงานรับผิดชอบพิจารณาเสนอระเบียบต่อกองทัพเรือโดยไม่ได้จัดให้ผู้พักอาศัยในปัจจุบันได้มีส่วนร่วมในการกำหนด ปรับปรุงนโยบาย ระเบียบ แนวทางการปฏิบัติที่ใช้ในการจัดสวัสดิการ ซึ่งปัญหาดังที่กล่าวมาแล้วนั้นล้วนส่งผลให้การจัดสวัสดิการด้านที่อยู่อาศัยประเภทอาคารที่พักอาศัยส่วนกลาง ข้าราชการกองทัพเรือ พื้นที่กรุงเทพมหานคร อาจไม่ตอบสนองความต้องการของกำลังพลในปัจจุบัน ผู้ศึกษาในฐานะกำลังพลของกองทัพเรือจึงสนใจที่จะศึกษาความพึงพอใจต่อการจัดสวัสดิการด้านที่อยู่อาศัยประเภทอาคารที่พักอาศัยส่วนกลาง ข้าราชการกองทัพเรือ พื้นที่กรุงเทพมหานคร และศึกษาปัญหาและอุปสรรค ต่อการจัดสวัสดิการด้านที่อยู่อาศัยประเภทอาคารที่พักอาศัยส่วนกลาง ข้าราชการกองทัพเรือ พื้นที่กรุงเทพมหานคร เพื่อเสนอแนะแนวทางการปรับปรุงการจัดสวัสดิการด้านที่อยู่อาศัยประเภทอาคารที่พักอาศัยส่วนกลาง ข้าราชการกองทัพเรือ พื้นที่กรุงเทพมหานคร ทั้งนี้เพื่อให้เกิดการปรับปรุงการจัดสวัสดิการด้านที่อยู่อาศัยประเภทอาคารที่พักอาศัยส่วนกลาง ข้าราชการกองทัพเรือ พื้นที่กรุงเทพมหานคร ให้มีความเหมาะสมกับความต้องการของกำลังพลมากที่สุด ซึ่งน่าจะส่งผลให้กำลังพลเกิดขวัญ กำลังใจ เกิดพลังและตอบสนองความต้องการ อันจะส่งผลให้การปฏิบัติงานต่างๆ ของกำลังพลมีประสิทธิภาพ และบรรลุภารกิจของกองทัพเรือต่อไป

โดยมีวัตถุประสงค์ของการศึกษา ดังนี้

1. เพื่อศึกษาความพึงพอใจต่อการจัดสวัสดิการด้านที่อยู่อาศัยประเภทอาคารที่พักอาศัยส่วนกลาง ข้าราชการกองทัพเรือ พื้นที่กรุงเทพมหานคร
2. เพื่อศึกษาปัญหา อุปสรรคและข้อเสนอแนะต่อการจัดสวัสดิการด้านที่อยู่อาศัยประเภทอาคารที่พักอาศัยส่วนกลาง ข้าราชการกองทัพเรือ พื้นที่กรุงเทพมหานคร
3. เพื่อเสนอแนะแนวทางการปรับปรุงการจัดสวัสดิการด้านที่อยู่อาศัยประเภทอาคารที่พักอาศัยส่วนกลาง ข้าราชการกองทัพเรือ พื้นที่กรุงเทพมหานคร

นิยามศัพท์ที่ใช้ในการศึกษา

การจัดสวัสดิการด้านที่อยู่อาศัยประเภทอาคารที่พักอาศัยส่วนกลาง ข้าราชการกองทัพเรือ พื้นที่กรุงเทพมหานคร ให้กับผู้ใช้สิทธิสวัสดิการซึ่งเป็นกำลังพลชั้นสัญญาบัตรและกำลังพลชั้นต่ำกว่าสัญญาบัตรของกองทัพเรือตามระเบียบกองทัพเรือว่าด้วยการพักอาศัยในอาคารที่พักอาศัยส่วนกลาง (ฉบับที่ 3) พ.ศ.2553 โดยมีกองการอาคารที่พัก กรมสวัสดิการทหารเรือ ทำหน้าที่บริหารจัดการสวัสดิการที่อยู่อาศัยเกี่ยวกับการจัดการทั่วไป การควบคุมและตรวจสอบการพักอาศัยและอาคารที่พักอาศัย และการพัฒนาและบริการ ประกอบด้วย

1) การจัดที่อยู่อาศัยและพื้นที่สาธารณะ หมายถึง อาคารพักอาศัยชั้นสัญญาบัตร และอาคารพักอาศัยชั้นต่ำกว่าสัญญาบัตร โดยมีการจัดพื้นที่สาธารณะ เช่น พื้นที่โล่งแจ้งสำหรับทำกิจกรรม สวนหย่อม สนามเด็กเล่น และสนามกีฬา

2) การจัดการบริการสวัสดิการ หมายถึง การจัดกิจกรรมและบริการที่นอกเหนือไปจากการจัดอาคารที่พักอาศัยและพื้นที่สาธารณะ โดยประกอบด้วย 1) ด้านสุขภาพอนามัยและความมั่นคงทางร่างกาย 2) ด้านการปฏิสัมพันธ์ทางสังคม 3) ด้านการอำนวยความสะดวกในชุมชน 4) ด้านการศึกษา และ 5) ด้านการจ้างและการก่อให้เกิดรายได้

3) การจัดการบริการสาธารณะ หมายถึง การจัดกิจกรรมและบริการ ที่นอกเหนือไปจากการจัดอาคารที่พักอาศัยและพื้นที่สาธารณะ และการจัดการบริการสวัสดิการ โดยประกอบด้วย 1) ด้านความเป็นส่วนตัว 2) ด้านการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนในกิจกรรมที่เกี่ยวกับการบริโภคและกิจกรรมทางการเมือง 3) ด้านการผสมผสานด้านที่อยู่อาศัยและความเท่าเทียมกันในความเป็นมนุษย์ 4) ด้านการขายและค้าปลีก และ 5) ด้านการคมนาคม

อาคารที่พักอาศัยส่วนกลาง ข้าราชการกองทัพอากาศ พื้นที่กรุงเทพมหานคร หมายถึง อาคารที่พักอาศัยส่วนกลาง สำหรับข้าราชการ ลูกจ้างประจำและพนักงานราชการสังกัดกองทัพอากาศ ในพื้นที่กรุงเทพมหานคร โดยกองการอาคารที่พัก กรมสวัสดิการทหารเรือเป็นผู้ดูแลรับผิดชอบ

ผู้ใช้สิทธิสวัสดิการด้านที่อยู่อาศัยประเภทอาคารที่พักอาศัยส่วนกลางของกองทัพอากาศ หมายถึง กำลังพลชั้นสัญญาบัตร และกำลังพลต่ำกว่าชั้นสัญญาบัตร ที่มีคุณสมบัติตามระเบียบกองทัพอากาศ ว่าด้วยการพักอาศัยในอาคารที่พักอาศัยส่วนกลาง (ฉบับที่ 3) พ.ศ.2553 ที่พักอาศัยอยู่ในอาคารที่พักอาศัยส่วนกลาง ข้าราชการกองทัพอากาศ พื้นที่กรุงเทพมหานคร

กำลังพลชั้นสัญญาบัตร หมายถึง ข้าราชการกลาโหมสังกัดกองทัพอากาศ โดยมีชั้นยศตั้งแต่เรือตรี เรือโท เรือเอก นาวาตรี นาวาโท และนาวาเอก (ชั้นยศนายพลเรือไม่มีสิทธิในการเข้าพักอาศัย)

กำลังพลต่ำกว่าชั้นสัญญาบัตร หมายถึง ข้าราชการกลาโหมสังกัดกองทัพอากาศ โดยมีชั้นยศตั้งแต่ จ่าตรี จ่าโท จ่าเอก พันจ่าตรี พันจ่าโท พันจ่าเอก ลูกจ้างประจำสังกัดกองทัพอากาศตั้งแต่ระดับ 1 ระดับ 2 ระดับ 3 ระดับ 4 และพนักงานราชการสังกัดกองทัพอากาศ

ความพึงพอใจต่อการจัดสวัสดิการด้านที่อยู่อาศัยประเภทอาคารที่พักอาศัยส่วนกลาง ข้าราชการกองทัพอากาศ พื้นที่กรุงเทพมหานคร หมายถึง ความรู้สึกดี ความชอบ ความประทับใจหรือทัศนคติทางด้านบวกของกำลังพลสังกัดกองทัพอากาศต่อการจัดสวัสดิการด้านที่อยู่อาศัยประเภทอาคารที่พักอาศัยส่วนกลาง ข้าราชการกองทัพอากาศพื้นที่กรุงเทพมหานคร แบ่งออกเป็น 5 ด้าน ดังนี้ 1) ด้านระเบียบกองทัพอากาศ ว่าด้วยการเข้าพักอาศัยในอาคารที่พักอาศัยส่วนกลาง (ฉบับที่ 3) พ.ศ.2553 ในประเด็น คุณสมบัติในการเข้าพักอาศัย และการหมดสิทธิในการพักอาศัย 2) ด้านการบริหารจัดการสวัสดิการที่อยู่อาศัย ในประเด็น การจัดการทั่วไป การควบคุมและตรวจสอบการพักอาศัยและอาคารที่พักอาศัย และการพัฒนาและบริการ 3) ด้านการจัดที่อยู่อาศัย และพื้นที่สาธารณะ 4) ด้านการจัดการบริการสวัสดิการ และ 5) ด้านการจัดการบริการสาธารณะ

ปัญหาและอุปสรรคต่อการจัดสวัสดิการด้านที่อยู่อาศัยประเภทอาคารที่พักอาศัยส่วนกลาง ข้าราชการกองทัพอากาศ พื้นที่กรุงเทพมหานคร หมายถึง ข้อขัดข้องอุปสรรคจากการได้รับสวัสดิการด้านที่อยู่อาศัยประเภทอาคารที่พักอาศัยส่วนกลาง ข้าราชการกองทัพอากาศ พื้นที่กรุงเทพมหานคร แบ่งออกเป็น 5 ด้าน ดังนี้ 1) ด้านระเบียบกองทัพอากาศ ว่าด้วยการเข้าพักอาศัยในอาคารที่พักอาศัยส่วนกลาง (ฉบับที่ 3) พ.ศ.2553 2) ด้านการบริหารจัดการสวัสดิการที่อยู่อาศัย 3) ด้านการจัดที่อยู่อาศัย และพื้นที่สาธารณะ 4) ด้านการจัดการบริการสวัสดิการ และ 5) ด้านการจัดการบริการสาธารณะ

แนวทางการปรับปรุงการจัดสวัสดิการด้านที่อยู่อาศัยประเภทอาคารที่พักอาศัยส่วนกลาง ข้าราชการกองทัพอากาศ พื้นที่กรุงเทพมหานคร หมายถึง การพิจารณาแก้ไขระเบียบที่เกี่ยวข้อง การปรับปรุงการบริหารจัดการสวัสดิการที่อยู่อาศัย การจัดที่อยู่อาศัยและพื้นที่สาธารณะ การจัดการบริการสวัสดิการ และการจัดการบริการสาธารณะ ทั้งในส่วนที่กองการอาคารที่พัก กรมสวัสดิการทหารเรือเป็นผู้รับผิดชอบ และส่วนที่หน่วยอื่นๆ ให้การสนับสนุน จากการศึกษาความพึงพอใจต่อการจัดสวัสดิการด้านที่อยู่อาศัย

ประเภทอาคารที่พักอาศัยส่วนกลาง ข้าราชการกองทัพเรือ พื้นที่กรุงเทพมหานคร ตลอดจนปัญหาและอุปสรรคจากการได้รับสวัสดิการด้านที่อยู่อาศัยประเภทอาคารที่พักอาศัยส่วนกลาง ข้าราชการกองทัพเรือ พื้นที่กรุงเทพมหานคร

วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้เป็นการศึกษาเชิงสำรวจ (Survey Research) โดยใช้แบบสอบถามในการเก็บรวบรวมข้อมูล โดยกำหนดประเด็นคำถามจากวัตถุประสงค์ที่ต้องการศึกษา กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษาค้นคว้านี้ ได้จากการคำนวณขนาดของกลุ่มตัวอย่างจากกลุ่มประชากรผู้ใช้สิทธิสวัสดิการด้านที่อยู่อาศัยประเภทอาคารที่พักอาศัยส่วนกลาง ตามระเบียบกองทัพเรือ ว่าด้วยการพักอาศัยในอาคารที่พักอาศัยส่วนกลาง (ฉบับที่ 3) พ.ศ.2553 ที่พักอาศัยอยู่ในอาคารที่พักอาศัยส่วนกลาง ข้าราชการกองทัพเรือ พื้นที่กรุงเทพมหานคร โดยใช้ตารางสำเร็จรูปของทาโร่ ยามานะ (Taro Yamane, 1970, อ้างถึงใน ธาณินทร์ ศิลป์จารุ, 2553, น.49) ซึ่งกำหนดว่า ขนาดของประชากร 6,000 คน ใช้กลุ่มตัวอย่าง 370 คน โดยยอมให้เกิดความคลาดเคลื่อนของการสุ่มได้ที่ระดับนัยสำคัญ .05 หรือร้อยละ 5 ที่ระดับความเชื่อมั่น 95% ผู้ศึกษาจะใช้ประชากรทั้งหมดมาเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบกำหนดโควตา ตามพื้นที่การใช้สิทธิสวัสดิการด้านที่อยู่อาศัยประเภทอาคารที่พักอาศัยส่วนกลาง ข้าราชการกองทัพเรือ พื้นที่กรุงเทพมหานคร จำนวน 5 แห่ง ดังนี้ พื้นที่ทุ่งมหาเมฆ จำนวน 42 คน พื้นที่บางนา จำนวน 138 คน พื้นที่บุคคโล จำนวน 36 คน พื้นที่วังนันทอุทยาน จำนวน 18 คน พื้นที่สุขสวัสดิ์ 26 จำนวน 136 คน รวมคิดเป็นกลุ่มตัวอย่าง จำนวน 370 คน โดยผู้ศึกษาได้แจกแบบสอบถามแก่กลุ่มตัวอย่างทั้ง 370 คน และได้รับแบบสอบถามคืน จำนวน 364 ชุด คิดเป็นร้อยละ 98.38 จากนั้นประมวลผลข้อมูลด้วยโปรแกรม SPSS สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ คือ การแจกแจงความถี่ หาค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน การทดสอบความสัมพันธ์โดยใช้ค่า t-test, F-test และการเปรียบเทียบความแตกต่างรายคู่ด้วยวิธี Scheffe มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05

ผลการศึกษา

ข้อมูลของผู้ใช้สิทธิสวัสดิการ

1. ภูมิหลังของผู้ใช้สิทธิสวัสดิการ กลุ่มตัวอย่าง ส่วนใหญ่เป็นเพศชาย มีอายุระหว่าง 40-49 ปี มีรายได้เฉลี่ยของครอบครัวต่อเดือนระหว่าง 30,000-50,000 บาท มีภูมิลำเนาเดิมอยู่ภาคกลาง มีผู้พักอาศัยร่วมกัน จำนวน 3 คน มีบุตร จำนวน 2 คน ส่วนใหญ่ไม่มีผู้สูงอายุร่วมพักอาศัยด้วย และมีระยะเวลาในการพักอาศัยน้อยกว่า 10 ปี
2. คุณสมบัติผู้ใช้สิทธิสวัสดิการในการเข้าพักอาศัย กลุ่มตัวอย่าง ส่วนใหญ่มีชั้นยศ เป็นกำลังพลกองทัพเรือระดับต่ำกว่าชั้นสัญญาบัตร

3. หลักเกณฑ์การใช้สิทธิสวัสดิการในการเข้าพักอาศัย กลุ่มตัวอย่าง ส่วนใหญ่มีสถานภาพสมรส ไม่เคยได้รับสงเคราะห์เรื่องการเงินเกี่ยวกับการปลูกบ้านพักอาศัย ไม่มีบ้านพักอาศัยในพื้นที่ กทม. และไม่มีบ้านพักแห่งอื่นที่ทางราชการจัดให้

ผลการศึกษาความพึงพอใจต่อการจัดสวัสดิการด้านที่อยู่อาศัยประเภทอาคารที่พักอาศัยส่วนกลาง ข้าราชการกองทัพเรือ พื้นที่กรุงเทพมหานคร

ภาพรวมความพึงพอใจต่อการจัดสวัสดิการด้านที่อยู่อาศัยประเภทอาคารที่พักอาศัยส่วนกลาง ข้าราชการกองทัพเรือ พื้นที่กรุงเทพมหานคร กลุ่มตัวอย่างมีความพึงพอใจระดับปานกลาง โดยมีความพึงพอใจด้านระเบียบกองทัพเรือ ว่าด้วยการพักอาศัยในอาคารที่พักอาศัยส่วนกลาง (ฉบับที่3) พ.ศ.2553 มีความพึงพอใจระดับปานกลาง ประเด็นที่มีความพึงพอใจมากที่สุด คือ คุณสมบัติในการเข้าพักอาศัยต้องเป็นข้าราชการ ลูกจ้างหรือพนักงานราชการสังกัดกองทัพเรือที่มีคู่สมรสและหรือบุตร ด้านการจัดที่อยู่อาศัยและพื้นที่สาธารณะมีความพึงพอใจระดับปานกลาง ประเด็นที่มีความพึงพอใจมากที่สุด คือ ทำเลที่ตั้ง ด้านการจัดบริการสาธารณะมีความพึงพอใจระดับปานกลาง ประเด็นที่มีความพึงพอใจมากที่สุด คือ การจัดบริการรถยนต์ของกองทัพเรือรับ-ส่งระหว่างอาคารที่พักอาศัยกับสถานที่ทำงาน ด้านการจัดบริการสวัสดิการมีความพึงพอใจระดับปานกลาง ประเด็นที่มีความพึงพอใจ

มากที่สุด คือ การจัดกิจกรรมเนื่องในวันสำคัญต่างๆ ด้านการบริหารจัดการสวัสดิการที่อยู่อาศัยมีความพึงพอใจระดับปานกลาง ประเด็นที่มีความพึงพอใจมากที่สุด คือ การจัดการทั่วไป ในขั้นตอนกระบวนการในการดำเนินการเกี่ยวกับข้อมูลทะเบียนผู้พักอาศัย

ภาพรวมข้อมูลพื้นฐานของกลุ่มตัวอย่างต่อความพึงพอใจ พบว่า รายได้เฉลี่ยของครอบครัวต่อเดือนที่แตกต่างกัน มีความพึงพอใจแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05

ผลการศึกษาความคิดเห็นต่อปัญหาและอุปสรรคต่อการจัดสวัสดิการด้านที่อยู่อาศัยประเภทอาคารที่พักอาศัยส่วนกลาง ข้าราชการกองทัพอากาศ พื้นที่กรุงเทพมหานคร

ภาพรวมความคิดเห็นต่อปัญหา และอุปสรรคต่อการจัดสวัสดิการด้านที่อยู่อาศัยประเภทอาคารที่พักอาศัยส่วนกลาง ข้าราชการกองทัพอากาศ พื้นที่กรุงเทพมหานคร กลุ่มตัวอย่างมีความคิดเห็นว่าเป็นปัญหา/อุปสรรคปานกลาง โดยมีปัญหาและอุปสรรคด้านการบริหารจัดการสวัสดิการที่อยู่อาศัยมีปัญหาและอุปสรรคระดับมาก ประเด็นที่มีปัญหาและอุปสรรคมากที่สุด คือ อาคารที่พักอาศัยชำรุด ด้านการจัดบริการสาธารณะมีปัญหาและอุปสรรคระดับมาก ประเด็นที่มีปัญหาและอุปสรรคมากที่สุด คือ การจัดการตลาดนัด ก่อให้เกิดปัญหาการจราจรติดขัด ด้านระเบียบกองทัพอากาศ ว่าด้วยการพักอาศัยในอาคารที่พักอาศัยส่วนกลาง (ฉบับที่3) พ.ศ.2553 มีปัญหาและอุปสรรคระดับปานกลาง ประเด็นที่มีปัญหาและอุปสรรคมากที่สุด คือ การกำหนดหลักเกณฑ์การหมดสิทธิในการพักอาศัยของข้าราชการต่ำกว่าชั้นสัญญาบัตรและลูกจ้างสามารถเข้าพักอาศัยได้ระยะเวลาไม่เกิน 15 ปี ด้านการจัดที่อยู่อาศัยและพื้นที่สาธารณะมีปัญหาและอุปสรรคระดับปานกลาง ประเด็นที่มีปัญหาและอุปสรรคมากที่สุด คือ การจัดระเบียบพื้นที่ส่วนกลาง ด้านการจัดบริการสวัสดิการมีปัญหาและอุปสรรคระดับปานกลาง ประเด็นที่มีปัญหาและอุปสรรคมากที่สุด คือ การใช้บริการคลินิกสุขภาพเกี่ยวกับการขาดเจ้าหน้าที่ปฏิบัติงานประจำ

ภาพรวมข้อมูลพื้นฐานของกลุ่มตัวอย่างต่อปัญหาและอุปสรรค พบว่า รายได้เฉลี่ยของครอบครัวต่อเดือนที่แตกต่างกัน มีปัญหาและอุปสรรคแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05

ผลการเปรียบเทียบความแตกต่างและการวิเคราะห์ความแปรปรวนระหว่างตัวแปรเพื่อเปรียบเทียบข้อมูลของกลุ่มตัวอย่างต่อความพึงพอใจ พบว่า กลุ่มตัวอย่างที่มีรายได้เฉลี่ยของครอบครัวต่อเดือนที่แตกต่างกัน จำนวนผู้พักอาศัยที่แตกต่างกัน การมีบุตรร่วมพักอาศัยด้วยที่แตกต่างกัน การมีผู้สูงอายุร่วมพักอาศัยด้วยที่แตกต่างกัน มีความพึงพอใจต่อการจัดที่อยู่อาศัยและพื้นที่สาธารณะแตกต่างกัน นอกจากนี้ยังพบว่า รายได้เฉลี่ยของครอบครัวต่อเดือนที่แตกต่างกัน มีความพึงพอใจต่อการจัดบริการสาธารณะและด้านการจัดบริการสวัสดิการที่แตกต่างกัน และผลการเปรียบเทียบความแตกต่างและการวิเคราะห์ความแปรปรวนระหว่างตัวแปรเพื่อเปรียบเทียบข้อมูลของกลุ่มตัวอย่างต่อปัญหาและอุปสรรค พบว่า กลุ่มตัวอย่างที่มีรายได้เฉลี่ยของครอบครัวต่อเดือนที่แตกต่างกัน มีปัญหาและอุปสรรคต่อการบริหารจัดการสวัสดิการที่อยู่อาศัยและด้านการจัดบริการสาธารณะแตกต่างกัน กลุ่มตัวอย่างที่มีสถานภาพการสมรสที่แตกต่างกัน การได้รับการสงเคราะห์ด้านการเงินเกี่ยวกับการปลูกบ้านพักอาศัยที่แตกต่างกัน มีปัญหาและอุปสรรคต่อด้านระเบียบกองทัพอากาศ ว่าด้วยการพักอาศัยในอาคารที่พักอาศัยส่วนกลาง (ฉบับที่3) พ.ศ.2553 แตกต่างกัน กลุ่มตัวอย่างที่มีรายได้เฉลี่ยของครอบครัวต่อเดือนที่แตกต่างกัน จำนวนผู้พักอาศัยที่แตกต่างกัน การมีบุตรร่วมพักอาศัยด้วยที่แตกต่างกัน มีปัญหาและอุปสรรคต่อการจัดที่อยู่อาศัยและพื้นที่สาธารณะแตกต่างกัน และกลุ่มตัวอย่างที่มีรายได้เฉลี่ยของครอบครัวต่อเดือนที่แตกต่างกัน มีปัญหาและอุปสรรคต่อการจัดบริการสวัสดิการแตกต่างกัน

อภิปรายผลการศึกษา

ความพึงพอใจของผู้ใช้สิทธิสวัสดิการต่อการจัดสวัสดิการด้านที่อยู่อาศัยประเภทอาคารที่พักอาศัยส่วนกลาง ข้าราชการกองทัพอากาศ พื้นที่กรุงเทพมหานคร

ภาพรวมกลุ่มตัวอย่างมีความพึงพอใจอยู่ในระดับปานกลาง โดยมีความพึงพอใจด้านระเบียบกองทัพอากาศ ว่าด้วยการพักอาศัยในอาคารที่พักอาศัยส่วนกลาง (ฉบับที่3) พ.ศ.2553 มากที่สุด รองลงมา ด้านการจัดที่อยู่อาศัย และพื้นที่สาธารณะ ด้าน

การจัดบริการสาธารณะ ด้านการจัดบริการสวัสดิการ และด้านการบริหารจัดการสวัสดิการที่อยู่อาศัยตามลำดับ ปรากฏผลการศึกษาดังนี้

ด้านระเบียบกองทัพอากาศ ว่าด้วยการพักอาศัยในอาคารที่พักอาศัยส่วนกลาง (ฉบับที่ 3) พ.ศ. 2553 พบว่า กลุ่มตัวอย่างมีความพึงพอใจอยู่ในระดับปานกลาง ซึ่งประเด็นที่กลุ่มตัวอย่างมีความพึงพอใจมากที่สุด คือ คุณสมบัตินในการเข้าพักอาศัยต้องเป็นข้าราชการ ลูกจ้างหรือพนักงานราชการสังกัดกองทัพอากาศที่มีคู่สมรสและหรือบุตร รองลงมา คือ การมียศและอัตราเงินเดือนไม่เกินนาวาเอก และประเด็นที่กลุ่มตัวอย่างมีความพึงพอใจน้อยที่สุด คือ การหมดสิทธิในการเข้าพักอาศัยของข้าราชการต่ำกว่าชั้นสัญญาบัตรและลูกจ้าง สามารถเข้าพักอาศัยได้ระยะเวลาไม่เกิน 15 ปี ซึ่งกลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ มีคุณสมบัติตามระเบียบดังกล่าวจึงมีความพึงพอใจมากที่สุดในเรื่องคุณสมบัติในการเข้าพักอาศัยต้องเป็นข้าราชการ ลูกจ้างหรือพนักงานราชการสังกัดกองทัพอากาศที่มีคู่สมรสและหรือบุตร ส่วนประเด็นการหมดสิทธิในการเข้าพักอาศัยของข้าราชการต่ำกว่าชั้นสัญญาบัตรและลูกจ้าง สามารถเข้าพักอาศัยได้ระยะเวลาไม่เกิน 15 ปี กลุ่มตัวอย่างพึงพอใจน้อยที่สุดอาจเกิดจากการที่ไม่ได้เตรียมการในเรื่องที่อยู่อาศัยในอนาคตมาก่อน

ด้านการจัดที่อยู่อาศัยและพื้นที่สาธารณะ พบว่า กลุ่มตัวอย่างมีความพึงพอใจอยู่ในระดับปานกลาง ซึ่งประเด็นที่กลุ่มตัวอย่างมีความพึงพอใจมากที่สุด คือ ทำเลที่ตั้ง ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดเกี่ยวกับการจัดสวัสดิการด้านที่อยู่อาศัย (สำนักสวัสดิการสังคม, กองสังคมสงเคราะห์, 2537, น. 42-45, อ้างถึงใน รุ่งสุรีย์ เรืองชาติ, 2551, น. 35-36) ได้กล่าวว่า การจัดการด้านที่อยู่อาศัยที่สอดคล้องกับความต้องการมี 2 ลักษณะคือ ความต้องการของปัจเจกบุคคล (Individual) และความต้องการของสังคม (Social needs) โดยความต้องการของสังคม คือ ความต้องการที่สามารถได้จากองค์กรหรือสถาบันทั้งภาครัฐและเอกชนในเรื่องของที่อยู่อาศัย ความต้องการทางสังคม ประกอบด้วยสิ่งซึ่งถูกกำหนดไว้ระหว่างที่อยู่อาศัยกับองค์กรต่างๆ ของชุมชนท้องถิ่น เกี่ยวกับการจ้าง (Employment) ซึ่งที่อยู่อาศัยควรตั้งอยู่ใกล้กับสถานที่ทำงานของสมาชิกหรือการจ้างงานและมีการฝึกฝนอาชีพคนที่อยู่อาศัย เพื่อเพิ่มพูนทักษะทางด้านแรงงานให้แก่ผู้พักอาศัย และการคมนาคม (Transportation) ซึ่งที่อยู่อาศัยต้องเป็นส่วนที่ไม่ควรเพิ่มหรือลดปัญหาการจราจรของพื้นที่เมืองแต่สถานที่ตั้งต้องสอดคล้องกับผู้อยู่อาศัย ทั้งในเรื่องการทำงาน การศึกษา และการซื้อของ มีเวลาในการพักผ่อน นอกจากนี้ที่อยู่อาศัยควรได้รับการออกแบบให้สอดคล้องกับการใช้ระบบขนส่งมวลชนด้วย รองลงมา คือ ขนาดของห้องพัก และประเด็นที่กลุ่มตัวอย่างมีความพึงพอใจน้อยที่สุด คือ ความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินจากพวกมิจฉาชีพ ซึ่งประเด็นนี้กลุ่มตัวอย่างอาจรู้สึกว่าได้ได้รับความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินเนื่องจากมีการมีวามสุข มีการเสพยาเสพติดของกลุ่มวัยรุ่น มีการลักขโมยทรัพย์สินในบริเวณพื้นที่อาคารพักอาศัยจึงทำให้มีความพึงพอใจน้อยที่สุด ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดเกี่ยวกับการจัดสวัสดิการด้านที่อยู่อาศัย (สำนักสวัสดิการสังคม, กองสังคมสงเคราะห์, 2537, น. 42-45, อ้างถึงใน รุ่งสุรีย์ เรืองชาติ, 2551, น. 35-36) เกี่ยวกับความต้องการของปัจเจกบุคคล (Individual) ในเรื่องสุขภาพอนามัยและความมั่นคงทางร่างกาย (Healthy and Physical Security) โดยสภาพแวดล้อมรอบๆ ร่างกายของเรา ปัญหาและสาเหตุต่างๆ ที่กระทบต่อสุขภาพอนามัยมีข้อแตกต่างมากมาย อาทิเช่น จากมลภาวะ สภาพภูมิศาสตร์ อุบัติเหตุทั้งจากภายนอกและภายในที่พักอาศัย อาชญากรรมจากบุคคลรอบข้าง ดังนั้นการจัดบริการด้านที่อยู่อาศัยควรเอื้ออำนวยความต้องการด้านนี้ด้วย

ด้านการจัดบริการสาธารณะ พบว่า กลุ่มตัวอย่างมีความพึงพอใจอยู่ในระดับปานกลาง ซึ่งประเด็นที่กลุ่มตัวอย่างมีความพึงพอใจมากที่สุด คือ การจัดบริการรถยนต์ของกองทัพอากาศรับ-ส่ง ระหว่างอาคารที่พักอาศัยกับสถานที่ทำงาน รองลงมา คือ การจัดบริการรถยนต์สาธารณะและรถจักรยานยนต์รับจ้าง ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของ ทวีศักดิ์ สุทธิเสริม (2545, น. บทคัดย่อ) ได้ศึกษาเรื่อง สาธารณูปการที่จำเป็นสำหรับผู้อยู่อาศัยในบริเวณนิคมบ้านพักรอไฟ กม. 11 ผลการศึกษาพบว่า สาธารณูปการที่ใช้อยู่ในปัจจุบัน ส่วนใหญ่จะอยู่ในพื้นที่หรือบริเวณพื้นที่ใกล้เคียง สำหรับสาธารณูปการที่ผู้พักอาศัยใช้มากในปัจจุบัน พบว่ามีจำนวน 14 รายการ เป็นสาธารณูปการที่ใช้ในพื้นที่ 11 รายการ ส่วนอีก 3 รายการเป็นการใช้นอกพื้นที่ สาธารณูปการที่มีการใช้ในพื้นที่โครงการอันดับแรก คือ รถมอเตอร์ไซด์รับจ้าง ดังนั้นการที่กองทัพอากาศจัดบริการรถยนต์สาธารณะเพื่ออำนวยความสะดวกในการคมนาคมจึงทำให้กลุ่มตัวอย่างมีความพึงพอใจด้านนี้มากที่สุด และ ประเด็นที่กลุ่มตัวอย่างมีความพึงพอใจน้อยที่สุด คือ การจัดเจ้าหน้าที่รักษา

ความปลอดภัยตรวจตราในเวลากลางคืน ทั้งนี้เนื่องจากการกระทำผิดระเบียบของผู้พักอาศัย มีอาชญากรรม การลักขโมย แต่ขาดการดูแลและตรวจตราอย่างสม่ำเสมอจากเจ้าหน้าที่รักษาความปลอดภัยจึงทำให้ความพึงพอใจประเด็นนี้น้อยที่สุด

ด้านการจัดบริการสวัสดิการ พบว่า กลุ่มตัวอย่างมีความพึงพอใจอยู่ในระดับปานกลาง ซึ่งประเด็นที่กลุ่มตัวอย่างมีความพึงพอใจมากที่สุด คือ การจัดกิจกรรมเนื่องในวันสำคัญต่างๆ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดการมีส่วนร่วม (Reeders อ้างถึงใน วันยุติพงศ์ไทย, 2544, น.25) ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมของประชาชนไว้ดังนี้ คือ การมีส่วนร่วมหมายถึงการมีส่วนร่วมในการพบปะสังสรรค์ทางสังคม ซึ่งรวมทั้งการมีส่วนร่วมของปัจเจกบุคคล และการมีส่วนร่วมของกลุ่ม จึงทำให้กลุ่มตัวอย่างมีความพึงพอใจมากที่สุด รองลงมา คือ การจัดบริการห้องอาหารและสถานที่จัดเลี้ยง และประเด็นที่กลุ่มตัวอย่างมีความพึงพอใจน้อยที่สุด คือ การจัดการตู้ไปรษณีย์ โดยการจัดการตู้ไปรษณีย์ในพื้นที่อาคารที่พักอาศัยมีเพียงตู้ไปรษณีย์จุดเดียวบริเวณหน้าทางเข้าพื้นที่อาคาร ซึ่งในบางครั้งกลุ่มตัวอย่างอาจมีความจำเป็นต้องใช้บริการในการรับ-ส่งพัสดุภัณฑ์ต่างๆ แต่ไม่สามารถกระทำได้ จึงทำให้มีความพึงพอใจน้อยที่สุด

ด้านการบริหารจัดการสวัสดิการที่อยู่อาศัย พบว่า กลุ่มตัวอย่างมีความพึงพอใจอยู่ในระดับปานกลาง ซึ่งประเด็นที่กลุ่มตัวอย่างมีความพึงพอใจมากที่สุด คือ การจัดการทั่วไป ในขั้นตอนกระบวนการในการดำเนินการเกี่ยวกับข้อมูลทะเบียนผู้พักอาศัย ทั้งนี้เนื่องจากการกรมสวัสดิการทหารเรือซึ่งเป็นหน่วยรับผิดชอบหลักมีขั้นตอนที่ดีในการดำเนินการซึ่งเป็นการดำเนินการภายหลังการทาสัญญาเช่าพักอาศัยทันที รองลงมา คือ การพัฒนาและบริการและประเด็นที่กลุ่มตัวอย่างมีความพึงพอใจน้อยที่สุด คือ การควบคุมและตรวจสอบการพักอาศัยและอาคารที่พักอาศัย ทั้งนี้อาจเกิดจากการปฏิบัติของเจ้าหน้าที่หน่วยควบคุมอาคารเกี่ยวกับ การดูแลรักษาความปลอดภัยที่ไม่เข้มงวด เช่น ขาดการตรวจสอบบุคคล ยานพาหนะ และการแลกบัตรผ่านเข้า-ออก การปล่อยให้แม่ค้า หาบเร่ ขึ้นไปขายของบนอาคาร การตรวจสอบบุคคลที่ไม่มีสิทธิพักอาศัย หรือผู้พักอาศัยที่ไม่ใช่ข้าราชการทหารเรือ และเมื่อเกิดเหตุไม่ปกติต่างๆ ติดต่อเจ้าหน้าที่ไม่ได้หรือล่าช้ามาก จึงทำให้มีความพึงพอใจน้อยที่สุด

ผลการศึกษาเปรียบเทียบข้อมูลพื้นฐานของกลุ่มตัวอย่างต่อความพึงพอใจด้านการจัดที่อยู่อาศัยและพื้นที่สาธารณะ พบว่า รายได้เฉลี่ยของครอบครัวต่อเดือนกับความพึงพอใจ แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 ผลการศึกษายังพบว่า กลุ่มตัวอย่างที่มีรายได้เฉลี่ยของครอบครัวต่อเดือนมากกว่า 50,000 บาท มีความพึงพอใจมากกว่ากลุ่มตัวอย่างที่มีรายได้เฉลี่ยของครอบครัวต่อเดือนต่ำกว่า 30,000 บาท แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 ทั้งนี้เนื่องจากกลุ่มตัวอย่างที่มีรายได้เฉลี่ยของครอบครัวต่อเดือนสูงกว่ามีความกังวลในเรื่องค่าใช้จ่ายของครอบครัวน้อยกว่ากลุ่มตัวอย่างที่มีรายได้เฉลี่ยของครอบครัวต่อเดือนต่ำ

ผลการศึกษาเปรียบเทียบจำนวนผู้พักอาศัยของกลุ่มตัวอย่างต่อความพึงพอใจด้านการจัดที่อยู่อาศัยและพื้นที่สาธารณะ พบว่า จำนวนผู้พักอาศัยที่แตกต่างกันมีความพึงพอใจ แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 ผลการศึกษายังพบว่า กลุ่มตัวอย่างที่มีจำนวนผู้พักอาศัย 1 คน มีความพึงพอใจต่อการจัดสวัสดิการมากกว่ากลุ่มตัวอย่างที่มีจำนวนผู้พักอาศัย 3 คน กลุ่มตัวอย่างที่มีจำนวนผู้พักอาศัย 2 คน มีความพึงพอใจต่อการจัดสวัสดิการมากกว่ากลุ่มตัวอย่างที่มีจำนวนผู้พักอาศัย 3 คน และกลุ่มตัวอย่างที่มีจำนวนผู้พักอาศัย 3 คน มีความพึงพอใจต่อการจัดสวัสดิการมากกว่ากลุ่มตัวอย่างที่มีจำนวนผู้พักอาศัย 4 คน แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 ทั้งนี้เนื่องจากการที่มีผู้พักอาศัยจำนวนน้อยย่อมทำให้ความเป็นอยู่สะดวกสบายมากกว่าการที่มีผู้พักอาศัยจำนวนมาก ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดเกี่ยวกับมาตรฐานของที่อยู่อาศัยและสภาพแวดล้อม กองวิจัยการก่อสร้างการเคหะแห่งชาติ (กัมปนาท กานติกุล, 2549, น. 11) ได้กำหนดมาตรฐานของที่อยู่อาศัยและสภาพแวดล้อมขึ้น เพื่อใช้สำหรับเป็นมาตรฐานขั้นต้นในการออกแบบที่พักอาศัย ซึ่งมุ่งเน้นที่ปัจจัยสำคัญ 2 ด้านในการวางผังที่อยู่อาศัย คือ เนื้อที่ของที่อยู่อาศัย และความเป็นสัดส่วนของที่อยู่อาศัย โดยกล่าวว่า ที่อยู่อาศัยในแต่ละหน่วยจะต้องมีเนื้อที่เพียงพอกับความเหมาะสมในการประกอบกิจกรรมของแต่ละพื้นที่ และในหน่วยที่อยู่อาศัยจะต้องจัดแบ่งพื้นที่ให้เป็นสัดส่วนอย่างน้อย 2 ส่วนสำหรับการประกอบกิจวัตรประจำวัน คือ ส่วนที่เป็นพื้นที่ส่วนตัว (Privacy) ที่มิดชิด สำหรับใช้ในการนอนและทำความสะอาดร่างกาย กับส่วนที่เป็นพื้นที่อเนกประสงค์ (Public)

ผลการศึกษาเปรียบเทียบการมีบุตรร่วมพักอาศัยด้วยของกลุ่มตัวอย่างต่อความพึงพอใจด้านการจัดที่อยู่อาศัยและพื้นที่สาธารณะ พบว่า การบุตรร่วมพักอาศัยด้วยที่แตกต่างกันมีความพึงพอใจ แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 ผลการศึกษายังพบว่า กลุ่มตัวอย่างที่ไม่มีบุตรร่วมพักอาศัยด้วยมีความพึงพอใจต่อการจัดสวัสดิการมากกว่ากลุ่มตัวอย่างที่มีบุตรร่วมพักอาศัยด้วย แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 ทั้งนี้กลุ่มตัวอย่างมีบุตรร่วมพักอาศัยด้วยยอมส่งผลให้มีความแออัดในการพักอาศัยมากกว่ากลุ่มตัวอย่างที่ไม่มีจำนวนบุตรร่วมพักอาศัยด้วย

ผลการศึกษาเปรียบเทียบการมีผู้สูงอายุร่วมพักอาศัยด้วยของกลุ่มตัวอย่างต่อความพึงพอใจด้านการจัดที่อยู่อาศัยและพื้นที่สาธารณะ พบว่า การมีผู้สูงอายุร่วมพักอาศัยด้วยที่แตกต่างกันมีความพึงพอใจ แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 ผลการศึกษายังพบว่า กลุ่มตัวอย่างที่ไม่มีผู้สูงอายุร่วมพักอาศัยด้วยมีความพึงพอใจต่อการจัดสวัสดิการมากกว่ากลุ่มตัวอย่างที่มีผู้สูงอายุร่วมพักอาศัยด้วย แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 ทั้งนี้กลุ่มตัวอย่างที่มีผู้สูงอายุร่วมพักอาศัยด้วยยอมส่งผลให้มีความแออัดในการพักอาศัยมากกว่ากลุ่มตัวอย่างที่ไม่มีผู้สูงอายุร่วมพักอาศัยด้วย และการที่มีผู้สูงอายุร่วมพักอาศัยด้วยอาจมีความต้องการสิ่งอำนวยความสะดวกและลักษณะทางกายภาพของอาคารที่พักที่เหมาะสมต่อการใช้ชีวิตประจำวันของผู้สูงอายุมากกว่า จึงทำให้พึงพอใจน้อยกว่า ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของ ปิลันธนา วสุรัตน์ (2551, น. บทคัดย่อ) ได้ศึกษาเรื่อง แนวทางการพัฒนาการจัดที่อยู่อาศัยสำหรับผู้สูงอายุ จังหวัดอ่างทอง ผลการศึกษาค้นคว้าความคิดเห็นของผู้สูงอายุต่อรูปแบบการจัดที่อยู่อาศัยสำหรับผู้สูงอายุ พบว่า ผู้สูงอายุมีความคิดเห็นในด้านความรู้สึกลดท้อทางด้านร่างกายมากที่สุด โดยให้ความสำคัญในเรื่องการเดินทางได้สะดวก

ผลการศึกษาเปรียบเทียบรายได้เฉลี่ยของครอบครัวต่อเดือนของครอบครัวของกลุ่มตัวอย่างต่อความพึงพอใจด้านการจัดบริการสาธารณะ พบว่า รายได้เฉลี่ยของครอบครัวต่อเดือนกับความพึงพอใจ แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 ผลการศึกษายังพบว่า กลุ่มตัวอย่างที่มีรายได้เฉลี่ยของครอบครัวต่อเดือนมากกว่า 50,000 บาท มีความพึงพอใจมากกว่ากลุ่มตัวอย่างที่มีรายได้เฉลี่ยของครอบครัวต่อเดือนต่ำกว่า 30,000 บาท แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 ทั้งนี้เนื่องจากกลุ่มตัวอย่างที่มีรายได้เฉลี่ยของครอบครัวต่อเดือนต่ำยอมมีความจำเป็นต้องใช้บริการสาธารณะมากกว่ากลุ่มตัวอย่างที่มีรายได้เฉลี่ยของครอบครัวต่อเดือนสูงกว่าเพื่อเป็นการลดภาระค่าใช้จ่ายของครอบครัว แต่การจัดบริการสาธารณะมีความไม่เหมาะสม เช่น ร้านขายอาหารมีราคาแพง รถยนต์รับ-ส่งข้าราชการจากอาคารที่พักอาศัยส่วนกลางไปยังสถานที่ทำงานบางครั้งมีจำนวนรถยนต์ไม่เพียงพอ จึงทำให้กลุ่มตัวอย่างที่มีรายได้เฉลี่ยของครอบครัวต่อเดือนต่ำเกิดปัญหาและอุปสรรคมากกว่ากลุ่มตัวอย่างที่มีรายได้เฉลี่ยของครอบครัวต่อเดือนสูง

ผลการศึกษาเปรียบเทียบรายได้เฉลี่ยของครอบครัวต่อเดือนของครอบครัวของกลุ่มตัวอย่างต่อความพึงพอใจด้านการจัดบริการสวัสดิการ พบว่า รายได้เฉลี่ยของครอบครัวต่อเดือนกับความพึงพอใจ แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 ผลการศึกษายังพบว่า กลุ่มตัวอย่างที่มีรายได้เฉลี่ยของครอบครัวต่อเดือนมากกว่า 50,000 บาท มีความพึงพอใจมากกว่ากลุ่มตัวอย่างที่มีรายได้เฉลี่ยของครอบครัวต่อเดือนต่ำกว่า 30,000 บาท แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 ทั้งนี้เนื่องจากกลุ่มตัวอย่างที่มีรายได้เฉลี่ยของครอบครัวต่อเดือนต่ำยอมมีความจำเป็นต้องใช้บริการสวัสดิการมากกว่ากลุ่มตัวอย่างที่มีรายได้เฉลี่ยของครอบครัวต่อเดือนสูงกว่าเพื่อเป็นการลดภาระค่าใช้จ่ายของครอบครัว และเป็นการพัฒนาตนเองเพื่อให้มีรายได้เพิ่มขึ้น แต่การจัดบริการสวัสดิการมีความไม่เหมาะสม เช่น ค่าสมัครสมาชิก และค่าบริการห้องออกกำลังกายในร่มมีราคาไม่เหมาะสม การบริการฝึกหัดอาชีพมีการดำเนินการไม่สม่ำเสมอ จึงทำให้กลุ่มตัวอย่างที่มีรายได้เฉลี่ยของครอบครัวต่อเดือนต่ำเกิดปัญหาและอุปสรรคมากกว่ากลุ่มตัวอย่างที่มีรายได้เฉลี่ยของครอบครัวต่อเดือนสูง

ปัญหาและอุปสรรคของผู้ใช้สิทธิสวัสดิการต่อการจัดสวัสดิการด้านที่อยู่อาศัยประเภทอาคารที่พักอาศัยส่วนกลางข้าราชการกองทัพเรือ พื้นที่กรุงเทพมหานคร

ภาพรวมกลุ่มตัวอย่างมีปัญหาและอุปสรรคอยู่ในระดับปานกลาง โดยมีปัญหาและอุปสรรคด้านการบริหารจัดการสวัสดิการที่อยู่อาศัย และด้านการจัดบริการสาธารณะมากที่สุด รองลงมาคือ ด้านระเบียบกองทัพเรือ ว่าด้วยการพักอาศัยในอาคารที่

พักอาศัยส่วนกลาง (ฉบับที่3) พ.ศ.2553 ด้านการจัดที่อยู่อาศัยและพื้นที่สาธารณะ และด้านการจัดบริการสวัสดิการตามลำดับ ปรากฏผลการศึกษาดังนี้

ด้านการบริหารจัดการสวัสดิการที่อยู่อาศัย พบว่า กลุ่มตัวอย่างมีปัญหาและอุปสรรคอยู่ในระดับมาก ซึ่งประเด็นที่กลุ่มตัวอย่างมีปัญหาและอุปสรรคมากที่สุด คือ อาคารที่พักอาศัยชำรุด ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของ อนุชา ม่วงใหญ่ (2545, น. บทคัดย่อ) ศึกษาเรื่อง นโยบายสวัสดิการสังคมของกองทัพเรือไทย พบว่า สวัสดิการด้านที่อยู่อาศัย พบว่าที่ไข่มากที่สุด คือ ศูนย์หรือฝ่ายซ่อมแซมอาคารสถานที่พัก และมีข้อเสนอแนะให้ดำเนินการซ่อมแซมบำรุงอาคารที่พักตลอดจนสิ่งอำนวยความสะดวกที่จำเป็น ซึ่งการดูแลและซ่อมแซมพัฒนาอาคารที่พักอาศัยส่วนกลางยังไม่สนองตอบความต้องการ จึงทำให้กลุ่มตัวอย่างมีปัญหาและอุปสรรคมากที่สุดในด้านนี้ รองลงมาคือ การนำห้องพักไปให้บุคคลภายนอกเช่าเพื่อพักอาศัยและประเด็นที่กลุ่มตัวอย่างมีปัญหาและอุปสรรคน้อยที่สุด คือ การจัดเก็บค่าบริการและค่าสาธารณูปโภค

ด้านการจัดบริการสาธารณะ พบว่า กลุ่มตัวอย่างมีปัญหาและอุปสรรคอยู่ในระดับมาก ซึ่งประเด็นที่กลุ่มตัวอย่างมีปัญหาและอุปสรรคมากที่สุด คือ การจัดตลาดนัดก่อให้เกิดปัญหาการจราจรติดขัด รองลงมาคือ การจัดตลาดนัดก่อให้เกิดปัญหาเสียงดังรบกวน และการจัดตลาดนัดก่อให้เกิดปัญหาความไม่ปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน ทั้งนี้กลุ่มตัวอย่างซึ่งมีความคิดเห็นว่าการจัดตลาดนัดเป็นปัญหาและอุปสรรคมากที่สุด อาจเกิดจากการจัดตลาดนัดบ่อยเกินไป และก่อให้เกิดปัญหาต่างๆ เช่น รถยนต์และจักรยานยนต์ของผู้พักอาศัยสูญหาย รถถูกเฉี่ยวชน เสียงดังรบกวน พื้นที่โดยรอบอาคารสกปรกเป็นบ่อเกิดของหนูและแมลงวัน พ่อค้าแม่ค้าตั้งวงดื่มสุรารายหลังตลาดนัดเล็ก การจราจรติดขัดในวันที่มีการจัดตลาดนัด เนื่องจากมีรถยนต์ของบุคคลภายนอกเข้ามาจอดอย่างไม่เป็นระเบียบ กีดขวางถนน และจอดรถในที่จอดรถของผู้พักอาศัย และประเด็นที่กลุ่มตัวอย่างมีปัญหาและอุปสรรคน้อยที่สุด คือ การใช้บริการรถยนต์ของกองทัพเรือรับ-ส่งระหว่างอาคารที่พักกับสถานที่ทำงาน เนื่องจากมีจำนวนรถยนต์ (คัน/เที่ยว) ไม่เพียงพอ

ด้านระเบียบกองทัพเรือ ว่าด้วยการพักอาศัยในอาคารที่พักอาศัยส่วนกลาง (ฉบับที่3) พ.ศ.2553 พบว่า กลุ่มตัวอย่างมีปัญหาและอุปสรรคอยู่ในระดับปานกลาง ซึ่งประเด็นที่กลุ่มตัวอย่างมีปัญหาและอุปสรรคมากที่สุด คือ การกำหนดหลักเกณฑ์การหมดสิทธิในการพักอาศัยของข้าราชการต่ำกว่าชั้นสัญญาบัตรและลูกจ้างสามารถเข้าพักอาศัยได้ระยะเวลาไม่เกิน 15 ปี ทั้งนี้กลุ่มตัวอย่างซึ่งมีความคิดเห็นว่าการกำหนดระยะเวลาในการพักอาศัยเป็นปัญหาและอุปสรรคมากที่สุด อาจเกิดจากการที่ไม่ได้เตรียมการในเรื่องที่อยู่อาศัยมาก่อน รองลงมาคือ การกำหนดหลักเกณฑ์การหมดสิทธิในการพักอาศัยเนื่องจากย้ายไปสังกัดหน่วยราชการในเขตจังหวัดอื่น ซึ่งอยู่ต่างท้องที่เดิม และประเด็นที่กลุ่มตัวอย่างมีปัญหาและอุปสรรคน้อยที่สุด คือ การกำหนดคุณสมบัติของผู้เข้าพักอาศัยโดยการกำหนดชั้นยศ

ด้านการจัดที่อยู่อาศัยและพื้นที่สาธารณะ พบว่า กลุ่มตัวอย่างมีปัญหาและอุปสรรคอยู่ในระดับปานกลาง ซึ่งประเด็นที่กลุ่มตัวอย่างมีปัญหาและอุปสรรคมากที่สุด คือ การจัดระเบียบพื้นที่ส่วนกลาง ซึ่งสอดคล้องกับผลการศึกษาของ กัมปนาท กานติกุล (2549, น. บทคัดย่อ) ศึกษาเรื่อง แนวทางในการออกแบบและบริหารจัดการโครงการแพลตฟอร์มสหสาขาวิชาชีพข้าราชการตำรวจส่วนกลาง พบว่า ด้านพฤติกรรมการณ์อยู่อาศัยที่มีต่อกายภาพของอาคาร มีการครอบครองพื้นที่สาธารณะเป็นพื้นที่ส่วนตัว ขาดระเบียบวินัยต่อการอยู่อาศัย และละเลยที่จะดูแลรักษาอาคารที่พักอาศัย จึงเป็นเหตุทำอาคารเสื่อมโทรม และความปลอดภัยต่อการอยู่อาศัยในโครงการฯ ทั้งนี้ผู้พักอาศัยในอาคารที่พักอาศัยส่วนกลางของกองทัพเรือบางส่วนมีพฤติกรรมดังกล่าวเช่นเดียวกัน อีกทั้งยังขาดการดูแลจากเจ้าหน้าที่ควบคุมอาคาร จึงทำให้กลุ่มตัวอย่างมีความคิดเห็นว่าการจัดระเบียบพื้นที่ส่วนกลางเป็นปัญหาและอุปสรรคมากที่สุด รองลงมาคือ ความไม่ปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินจากพวกมิจฉาชีพ และการจัดเก็บขยะมูลฝอยมีการดำเนินการไม่สม่ำเสมอ และประเด็นที่กลุ่มตัวอย่างมีปัญหาและอุปสรรคน้อยที่สุด คือ ขนาดของห้องพัก

ด้านการจัดบริการสวัสดิการ พบว่า กลุ่มตัวอย่างมีปัญหาและอุปสรรคอยู่ในระดับปานกลาง ซึ่งประเด็นที่กลุ่มตัวอย่างมีปัญหาและอุปสรรคมากที่สุด คือ การใช้บริการคลินิกสุขภาพเกี่ยวกับการขาดเจ้าหน้าที่ปฏิบัติงานประจำ รองลงมาคือ การใช้บริการ

คลินิกสุขภาพเกี่ยวกับการกำหนดช่วงเวลาการให้บริการไม่เหมาะสม ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของ อนุชา ม่วงใหญ่ (2545, น. บทคัดย่อ) ศึกษาเรื่อง นโยบายสวัสดิการสังคมของกองทัพเรือไทย พบว่า สวัสดิการด้านสุขภาพอนามัย (สาธารณสุข) พบว่าที่ใช้บริการมากที่สุด คือ การรักษาพยาบาลในสถานของกองทัพเรือ ซึ่งการให้บริการคลินิกสุขภาพไม่สนองตอบความต้องการ จึงทำให้กลุ่มตัวอย่างมีปัญหา และอุปสรรคมากที่สุดในด้านนี้ และประเด็นที่กลุ่มตัวอย่างมีปัญหาและอุปสรรคน้อยที่สุด คือ การจัดบริการฝึกหัดอาชีพร่วมกับ สำนักงานเขตของกรุงเทพมหานคร เนื่องจากการจัดกิจกรรมไม่สม่ำเสมอ

ผลการศึกษาเปรียบเทียบข้อมูลพื้นฐานของกลุ่มตัวอย่างต่อปัญหาและอุปสรรคด้านการบริหารจัดการสวัสดิการที่อยู่อาศัย พบว่า รายได้เฉลี่ยของครอบครัวต่อเดือนที่แตกต่างกันมีปัญหาและอุปสรรค แตกต่างอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 ผลการศึกษายังพบว่า กลุ่มตัวอย่างที่มีรายได้เฉลี่ยของครอบครัวต่อเดือนต่ำกว่า 30,000 บาท มีปัญหาและอุปสรรคมากกว่ารายได้เฉลี่ยของครอบครัวต่อเดือนมากกว่า 50,000 บาท และกลุ่มตัวอย่างที่มีรายได้เฉลี่ยของครอบครัวต่อเดือนระหว่าง 30,000-50,000 บาท มีปัญหาและอุปสรรคมากกว่ารายได้เฉลี่ยของครอบครัวต่อเดือนมากกว่า 50,000 บาท แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 ทั้งนี้เนื่องจากกลุ่มตัวอย่างที่มีรายได้เฉลี่ยของครอบครัวต่อเดือนต่ำมีความกังวลในเรื่องค่าใช้จ่ายของครอบครัวมากกว่า ผู้ใช้สิทธิที่มีรายได้เฉลี่ยของครอบครัวต่อเดือนสูง ดังนั้นหากต้องมีค่าใช้จ่ายจากการซ่อมแซมหรือปรับปรุงที่อยู่อาศัย อันเนื่องมาจากเจ้าหน้าที่เข้าไปดำเนินการซ่อมทำ ปรับปรุงอุปกรณ์ภายในห้องพักล่าช้าจนต้องเสียค่าใช้จ่ายในการซ่อมทำเอง ย่อมเป็นปัญหาและอุปสรรคในการพักอาศัย

ผลการศึกษาเปรียบเทียบรายได้เฉลี่ยของครอบครัวต่อเดือนของกลุ่มตัวอย่างต่อปัญหาและอุปสรรคด้านการจัดการบริการสาธารณะ พบว่า รายได้เฉลี่ยของครอบครัวต่อเดือนที่แตกต่างกันมีปัญหาและอุปสรรค แตกต่างอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 ผลการศึกษายังพบว่า กลุ่มตัวอย่างที่มีรายได้เฉลี่ยของครอบครัวต่อเดือนต่ำกว่า 30,000 บาท มีปัญหาและอุปสรรคมากกว่ารายได้เฉลี่ยของครอบครัวต่อเดือนมากกว่า 50,000 บาท และกลุ่มตัวอย่างที่มีรายได้เฉลี่ยของครอบครัวต่อเดือนระหว่าง 30,000-50,000 บาท มีปัญหาและอุปสรรคมากกว่ารายได้เฉลี่ยของครอบครัวต่อเดือนมากกว่า 50,000 บาท แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 ทั้งนี้เนื่องจากกลุ่มตัวอย่างที่มีรายได้เฉลี่ยของครอบครัวต่อเดือนต่ำมีความกังวลในเรื่องค่าใช้จ่ายของครอบครัวมากกว่า ผู้ใช้สิทธิที่มีรายได้เฉลี่ยของครอบครัวต่อเดือนสูง ดังนั้นหากการจัดการบริการสาธารณะมีความไม่เหมาะสม ย่อมเป็นปัญหาและอุปสรรคในการพักอาศัย

ผลการศึกษาเปรียบเทียบสถานภาพการสมรสของกลุ่มตัวอย่างต่อปัญหาและอุปสรรคด้านระเบียบกองทัพเรือ ว่าด้วยการพักอาศัยในอาคารที่พักอาศัยส่วนกลาง (ฉบับที่ 3) พ.ศ.2553 พบว่า สถานภาพสมรสที่แตกต่างกัน มีปัญหาและอุปสรรคต่อการจัดสวัสดิการแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 ผลการศึกษายังพบว่า กลุ่มตัวอย่างที่มีสถานภาพสมรสเป็นสมรส มีปัญหาและอุปสรรคต่อการจัดสวัสดิการมากกว่ากลุ่มตัวอย่างที่มีสถานภาพสมรสเป็นโสด ทั้งนี้กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่มีสถานภาพสมรสเป็นสมรสมีลักษณะการอยู่อาศัยแบบครอบครัวและมีโอกาสกระทำผิดระเบียบฯ บ่อยครั้ง ซึ่งตามระเบียบฯ กำหนดหลักเกณฑ์ในการหมดสิทธิในการพักอาศัย เมื่อขาดคุณสมบัติ หรือสมาชิกในครอบครัวกระทำผิดระเบียบดังกล่าว กลุ่มตัวอย่างที่มีสถานภาพสมรสเป็นสมรส จึงมีปัญหาและอุปสรรคมากกว่า โดยตามระเบียบกองทัพเรือ ว่าด้วยการพักอาศัยในอาคารในอาคารที่พักอาศัยส่วนกลาง พ.ศ.2553 กำหนดให้กลุ่มตัวอย่างเป็นข้าราชการ ลูกจ้าง หรือพนักงานราชการสังกัดกองทัพเรือ ที่มีคู่สมรสและหรือบุตร จึงทำให้กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่มีสถานภาพสมรสเป็นสมรส ส่วนผู้ที่มีสถานภาพการสมรสเป็นโสดนั้น ระเบียบฯ กำหนดให้อยู่ในดุลพินิจของผู้บังคับบัญชาในการพิจารณาให้พักอาศัย

ผลการศึกษาเปรียบเทียบการได้รับการสงเคราะห์ด้านการเงินเกี่ยวกับการปลูกบ้านพักอาศัยของกลุ่มตัวอย่างต่อปัญหาและอุปสรรคด้านระเบียบกองทัพเรือ ว่าด้วยการพักอาศัยในอาคารที่พักอาศัยส่วนกลาง (ฉบับที่ 3) พ.ศ.2553 พบว่า การได้รับการสงเคราะห์ด้านการเงินเกี่ยวกับการปลูกบ้านพักอาศัยที่แตกต่างกันมีปัญหาและอุปสรรคต่อการจัดสวัสดิการแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 ผลการศึกษายังพบว่า กลุ่มตัวอย่างที่ไม่เคยได้รับการสงเคราะห์ด้านการเงิน มีปัญหาและอุปสรรคต่อ

การจัดสวัสดิการมากกว่าผู้ที่เคยได้รับการสงเคราะห์ด้านการเงิน ทั้งนี้กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ไม่เคยได้รับการสงเคราะห์ด้านการเงินทำให้ไม่มีที่พักอาศัยเป็นของตนเอง จึงมีความจำเป็นในเรื่องที่อยู่อาศัยมากกว่ากลุ่มตัวอย่างที่เคยได้รับการสงเคราะห์ด้านการเงิน โดยตามระเบียบกองทัพเรือ ว่าด้วยการพักอาศัยในอาคารในอาคารที่พักอาศัยส่วนกลาง พ.ศ.2553 กำหนดให้ผู้ใช้สิทธิสวัสดิการต้องเป็นผู้ที่ไม่เคยได้รับการสงเคราะห์จากหน่วยงานสังกัด หรือกรมสวัสดิการทหารเรือ เรื่อง การเงินเกี่ยวกับการปลูกบ้านพักอาศัยของตนเอง หรือของคู่สมรส จึงทำให้กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่เป็นผู้ที่ไม่เคยได้รับการสงเคราะห์ดังกล่าว ส่วนผู้ที่เคยได้รับการสงเคราะห์ ระเบียบฯ กำหนดให้อยู่ในดุลพินิจของผู้บังคับบัญชาในการพิจารณาให้พักอาศัย ดังนั้นกองทัพเรือควรส่งเสริมให้กำลังพลได้มีที่อยู่อาศัยเป็นของตนเอง โดยการทำความเข้าใจกับสถาบันการเงินในการปล่อยสินเชื่อเพื่อจัดหาที่อยู่อาศัยกรณีพิเศษ หรือร่วมมือกับการเคหะแห่งชาติ ในการสร้างที่อยู่อาศัยสำหรับกำลังพลกองทัพเรือให้เพียงพอกับความต้องการด้านที่อยู่อาศัยซึ่งถือเป็นการสงเคราะห์ด้านการเงิน เกี่ยวกับการปลูกบ้านพักอาศัยสอดคล้องกับการศึกษาของ วรกัญญา ใจเอื้อ (2553, น. บทคัดย่อ) เรื่อง การให้ความสำคัญเรื่องเตรียมความพร้อมด้านที่อยู่อาศัยของข้าราชการและลูกจ้างประจำ กรมชลประทานสามเสนและปากเกร็ด พบว่า ปัญหาสำคัญที่ทำให้ไม่สามารถเตรียมความพร้อมได้ คือ ปัญหาภาวะหนี้สิน ปัญหาการกู้ยืมเงิน และปัจจัยทางการเข้าถึงข้อมูลที่อยู่อาศัย ซึ่งมีอายุและตำแหน่งงานเป็นตัวแปรสำคัญที่ทำให้พบปัญหาด้านข้อมูลที่อยู่อาศัยต่างกัน และมีข้อเสนอแนะที่น่าสนใจ โดยมีความเห็นว่า สถาบันการเงินควรอนุมัติสินเชื่อเงินกู้เพื่อที่อยู่อาศัยเต็มวงเงิน อัตราดอกเบี้ยต่ำ ระยะเวลาการผ่อนชำระยาว และจัดให้มีโครงการบ้านเอื้ออาทรของหน่วยงาน

ผลการศึกษาเปรียบเทียบรายได้เฉลี่ยของครอบครัวต่อเดือนของกลุ่มตัวอย่างต่อปัญหาและอุปสรรคด้านการจัดที่อยู่อาศัยและพื้นที่สาธารณะ พบว่า รายได้เฉลี่ยของครอบครัวต่อเดือนที่แตกต่างกันมีปัญหาและอุปสรรค แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 ผลการศึกษายังพบว่า กลุ่มตัวอย่างที่มีรายได้เฉลี่ยของครอบครัวต่อเดือนต่ำกว่า 30,000 บาท มีปัญหาและอุปสรรคมากกว่ารายได้เฉลี่ยของครอบครัวต่อเดือนมากกว่า 50,000 บาท และกลุ่มตัวอย่างที่มีรายได้เฉลี่ยของครอบครัวต่อเดือนระหว่าง 30,000-50,000 บาท มีปัญหาและอุปสรรคมากกว่ารายได้เฉลี่ยของครอบครัวต่อเดือนมากกว่า 50,000 บาท แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 ทั้งนี้เนื่องจากกลุ่มตัวอย่างที่มีรายได้เฉลี่ยของครอบครัวต่อเดือนต่ำมีความกังวลในเรื่องค่าใช้จ่ายของครอบครัวมากกว่ากลุ่มตัวอย่างที่มีรายได้เฉลี่ยของครอบครัวต่อเดือนสูง ดังนั้นหากด้านการจัดที่อยู่อาศัยและพื้นที่สาธารณะ มีความไม่เหมาะสม ย่อมเป็นปัญหาและอุปสรรคในการพักอาศัย

ผลการศึกษาเปรียบเทียบจำนวนผู้พักอาศัยของกลุ่มตัวอย่างต่อปัญหาและอุปสรรคด้านการจัดที่อยู่อาศัยและพื้นที่สาธารณะ พบว่า จำนวนผู้พักอาศัยที่แตกต่างกันมีปัญหาและอุปสรรคแตกต่างอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 ผลการศึกษายังพบว่า กลุ่มตัวอย่างที่มีจำนวนผู้พักอาศัย 2 คน มีปัญหาและอุปสรรคต่อการจัดสวัสดิการมากกว่ากลุ่มตัวอย่างที่มีจำนวนผู้พักอาศัย 1 คน กลุ่มตัวอย่างที่มีจำนวนผู้พักอาศัย 4 คน มีปัญหาและอุปสรรคต่อการจัดสวัสดิการมากกว่ากลุ่มตัวอย่างที่มีจำนวนผู้พักอาศัย 1 คน และกลุ่มตัวอย่างที่มีจำนวนผู้พักอาศัย 5 คน มีปัญหาและอุปสรรคต่อการจัดสวัสดิการมากกว่ากลุ่มตัวอย่างที่มีจำนวนผู้พักอาศัย 1 คน แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 ทั้งนี้เนื่องจากการที่มีผู้พักอาศัยจำนวนมากย่อมทำให้มีความแออัดและมีความเป็นอยู่ที่สะดวกสบายน้อยกว่าการที่มีผู้พักอาศัยจำนวนน้อย

ผลการศึกษาเปรียบเทียบการมีบุตรร่วมพักอาศัยด้วยของกลุ่มตัวอย่างต่อปัญหาและอุปสรรคด้านการจัดที่อยู่อาศัยและพื้นที่สาธารณะ พบว่า การมีบุตรร่วมพักอาศัยด้วยที่แตกต่างกันมีปัญหาและอุปสรรคต่อการจัดสวัสดิการแตกต่างอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 ผลการศึกษายังพบว่า กลุ่มตัวอย่างที่มีบุตรร่วมพักอาศัยด้วยมีปัญหาและอุปสรรคต่อการจัดสวัสดิการมากกว่ากลุ่มตัวอย่างที่ไม่มีบุตรร่วมพักอาศัยด้วย แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 ทั้งนี้กลุ่มตัวอย่างที่มีบุตรร่วมพักอาศัยด้วยย่อมส่งผลให้มีความแออัดในการพักอาศัยมากกว่ากลุ่มตัวอย่างที่ไม่มีบุตรร่วมพักอาศัยด้วย ซึ่งกลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่จะมีบุตรร่วมพักอาศัยด้วย จึงทำให้เกิดความแออัดในการพักอาศัย

ผลการศึกษาเปรียบเทียบรายได้เฉลี่ยของครอบครัวต่อเดือนของกลุ่มตัวอย่างต่อปัญหาและอุปสรรคด้านการจัดบริการสวัสดิการ พบว่า รายได้เฉลี่ยของครอบครัวต่อเดือนที่แตกต่างกันมีปัญหาและอุปสรรค แตกต่างอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 ผลการศึกษายังพบว่า กลุ่มตัวอย่างที่มีรายได้เฉลี่ยของครอบครัวต่อเดือนต่ำกว่า 30,000 บาท มีปัญหาและอุปสรรคมากกว่ารายได้เฉลี่ยของครอบครัวต่อเดือนมากกว่า 50,000 บาท และกลุ่มตัวอย่างที่มีรายได้เฉลี่ยของครอบครัวต่อเดือนระหว่าง 30,000-50,000 บาท มีปัญหาและอุปสรรคมากกว่ารายได้เฉลี่ยของครอบครัวต่อเดือนมากกว่า 50,000 บาท แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 ทั้งนี้เนื่องจากกลุ่มตัวอย่างที่มีรายได้เฉลี่ยของครอบครัวต่อเดือนต่ำมีความกังวลในเรื่องค่าใช้จ่ายของครอบครัวมากกว่าผู้ใช้สิทธิที่มีรายได้เฉลี่ยของครอบครัวต่อเดือนสูง ดังนั้นหากการจัดบริการสวัสดิการที่มีความไม่เหมาะสม เช่น ปัญหาจากการใช้บริการคลินิกสุขภาพแต่ขาดเจ้าหน้าที่ปฏิบัติงานประจำทำให้ต้องไปใช้บริการสถานพยาบาลภายนอกและเสียค่าใช้จ่าย

บทสรุป

ภาพรวมกลุ่มตัวอย่างมีความพึงพอใจระดับปานกลาง โดยมีความพึงพอใจด้านระเบียบกองทัพเรือมากที่สุด ในประเด็นคุณสมบัติในการเข้าพักอาศัยต้องเป็นข้าราชการ ลูกจ้างหรือพนักงานราชการสังกัดกองทัพเรือที่มีคู่สมรสและหรือบุตร มีปัญหาและอุปสรรค ระดับปานกลาง โดยมีปัญหาและอุปสรรคด้านการบริหารจัดการสวัสดิการที่อยู่อาศัย และการจัดบริการสาธารณะมากที่สุด ในประเด็น อาคารที่พักอาศัยชำรุด และการจัดตลาดนัดก่อให้เกิดปัญหาการจราจรติดขัด ผลการศึกษาเปรียบเทียบข้อมูลพื้นฐานของกลุ่มตัวอย่างต่อความพึงพอใจ ปัญหาและอุปสรรค พบว่า รายได้เฉลี่ยของครอบครัวต่อเดือนที่แตกต่างกัน มีความพึงพอใจ มีปัญหาและอุปสรรคแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05

ข้อเสนอแนะ

1. กองการอาคารที่พัก กรมสวัสดิการทหารเรือควรเพิ่มประสิทธิภาพในการบริหารจัดการสวัสดิการที่อยู่อาศัย โดยควบคุมและดูแลให้การพักอาศัยเป็นไปตามระเบียบกองทัพเรือ และควรปรับปรุงการจัดที่อยู่อาศัยและพื้นที่สาธารณะ การจัดบริการสวัสดิการ และการจัดบริการสาธารณะ ทั้งในส่วนที่กรมสวัสดิการทหารเรือเป็นผู้รับผิดชอบ และส่วนที่หน่วยอื่นๆ ให้การสนับสนุน โดยเน้นความต้องการและการมีส่วนร่วมของผู้พักอาศัยเป็นสำคัญ
2. กองทัพเรือควรจัดหาอาคารที่พักอาศัยให้มีจำนวนเพียงพอ โดยการสร้างอาคารที่พักอาศัยเพิ่มเติมในพื้นที่ที่กองทัพเรือมีอยู่เดิม และควรส่งเสริมให้กำลังพลได้มีที่อยู่อาศัยเป็นของตนเองโดยให้การสงเคราะห์ทางการเงิน หรือมีส่วนร่วมกับสถาบันภายนอกในการจัดหาที่อยู่อาศัยให้กับกำลังพล ทั้งนี้เพื่อเป็นการลดภาระค่าใช้จ่ายด้านที่อยู่อาศัยและเพิ่มโอกาสให้กับกำลังพลซึ่งมีรายได้น้อยได้มีที่อยู่อาศัยเป็นของตนเอง

รายการอ้างอิง

- กองทัพเรือ. (2559). ระเบียบกองทัพเรือว่าด้วยการพักอาศัยในอาคารที่พักอาศัยส่วนกลาง (ฉบับที่ 3) พ.ศ.2553. สืบค้นจาก <http://www.welfare.navy.mi.th>
- กัมปนาท กานติกุล. (2549). แนวทางในการออกแบบและบริหารจัดการโครงการแพลตฟอร์มสงเคราะห์ข้าราชการตำรวจส่วนกลาง. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์และการผังเมือง.
- ทวีศักดิ์ สุทธิเสริม. (2545). สาธารณูปการที่จำเป็นสำหรับผู้อยู่อาศัยในบริเวณนิคมบ้านพักรถไฟ กม. 11. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์.
- ปิ่นธนา วสุรัตน์. (2551). แนวทางการพัฒนาการจัดที่อยู่อาศัยสำหรับผู้สูงอายุจังหวัดอ่างทอง. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์, สาขาการบริหารและนโยบายสวัสดิการสังคม.

- รุ่งสุรีย์ เรืองธาดรี. (2551). แนวทางการส่งเสริมสวัสดิการด้านที่อยู่อาศัยของผู้ประกันตนตามโครงการบ้าน สปส. 1506 ศึกษาเฉพาะกรณีจังหวัดนครราชสีมา. วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์, สาขาการบริหารและนโยบายสวัสดิการสังคม.
- วรกัญญา ใจเอื้อ. (2553). การให้ความสำคัญเรื่องเตรียมความพร้อมด้านที่อยู่อาศัยของข้าราชการและลูกจ้างประจำกรมชลประทานสามเสนและปากเกร็ด. วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์.
- วันยุดิ พงศ์ไทย. (2544). แนวทางการจัดสวัสดิการที่อยู่อาศัย: ศึกษาเฉพาะกรณีข้าราชการตำรวจปฏิบัติหน้าที่งานอำนวยการในพื้นที่กรุงเทพมหานคร. วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์, สาขาการบริหารและนโยบายสวัสดิการสังคม.
- อนุชา ม่วงใหญ่. (2545). นโยบายสวัสดิการสังคมของกองทัพเรือไทย. วิทยานิพนธ์ปริญญาดุษฎีบัณฑิต, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์.

การศึกษาคุณภาพชีวิตของคนในชุมชน กรณีศึกษา: บ้านแสนตอ หมู่ 11 ตำบลท่าผา อำเภอกะเคา จังหวัดลำปาง
Education in Quality of Life of he People in he Community Cast Study: Baan Santo, Village
No.11, Tha Pha Sub-District, Kokkha District, Lampang Province.

ปรางทิพย์ ภักดีศิริไพรวัลย์*

PRANGTHIP PUKDIKIRIPRIWAN

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มาจากการศึกษาเรื่องการศึกษาคุณภาพชีวิตของคนในชุมชน บ้านแสนตอ หมู่ 11 ตำบลท่าผา อำเภอกะเคา จังหวัดลำปางโดยบทความเป็นการศึกษาแนวคิดที่เกี่ยวกับคุณภาพชีวิต ประกอบด้วยความหมายและองค์ประกอบของ คุณภาพชีวิต และแนวคิดการพัฒนาเครื่องมือชี้วัดคุณภาพชีวิต ซึ่งจะทำให้เข้าใจถึงการศึกษาคุณภาพชีวิตและการพัฒนาเครื่องมือที่ใช้ วัดคุณภาพชีวิตเพื่อใช้ในการศึกษาคุณภาพชีวิต บทความนี้จะแสดงให้เห็นถึงความสำคัญของการศึกษาคุณภาพชีวิต เนื่องด้วย ทรัพยากรมนุษย์เป็นสิ่งสำคัญในการพัฒนาประเทศ การส่งเสริม สนับสนุนให้ประชาชนมีชีวิตที่ดีขึ้น จึงควรมุ่งเน้นส่งเสริมคุณภาพชีวิต ของประชาชน การเห็นถึงความสำคัญของคุณภาพชีวิตและการตื่นตัวในการศึกษาคุณภาพชีวิตของประชาชน อันจะนำไปสู่แนวทางใน การปรับปรุงส่งเสริม และพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนที่ดีขึ้น เพื่อเป็นแนวทางในการศึกษาคุณภาพชีวิตและการส่งเสริม คุณภาพชีวิตต่อไป

คำสำคัญ: คุณภาพชีวิตของคนในชุมชน

ABSTRACT

This article which is derived from the study. Education in Quality of Life of The People in The community Cast Study: Baan Santo, Village No.11, Tha Pha Sub-District, Kokkha District, Lampang Province. The article explores the concept of quality of life include the definition and components of quality of life and the development of tools to measure quality of life. This will help to understand the quality of life and the development of tools to measure quality of life in order to study the quality of life. This article will demonstrate the importance of the quality of life. The human resource is critical in developing countries to encourage citizens to live better. It should be aimed at promoting the quality of life of all the people. The importance of quality of life and consciousness in the quality of life of citizens. This will lead to ways to improve and promote the quality of life of the people better. To process the study of quality of life and enhance the quality of life.

Keywords: Quality of Life of The People in The community

* นักศึกษาปริญญาโทสาขาการบริหารและนโยบายสวัสดิการสังคม (ศูนย์ลำปาง) คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

บทนำ

ทรัพยากรมนุษย์เป็นสิ่งสำคัญในการพัฒนาประเทศ การส่งเสริม สนับสนุนให้ประชาชนมีชีวิตที่ดีขึ้น ไม่ว่าจะทางด้าน วัตถุ ทางด้านสังคม ทางด้านเศรษฐกิจ ทางด้านความก้าวหน้าของเทคโนโลยี เพื่ออำนวยความสะดวกสบายในชีวิตแก่พลเมือง รวมถึง การส่งเสริมทางด้านร่างกายและสภาพจิตใจ ต่างก็เป็นประเด็นที่มุ่งส่งเสริมคุณภาพชีวิตของประชาชนทั้งสิ้น การตื่นตัวในการศึกษา คุณภาพชีวิตของประชากรมีมานานหลังจากที่แพร่ขยายในประเทศทางตะวันตก โดยเฉพาะอย่างยิ่งสหรัฐอเมริกาและแคนาดาไปสู่ นานาประเทศทั่วโลก เป็นการยืนยันถึงความสำคัญและความจำเป็นของการศึกษาคุณภาพชีวิตของประชากร อันจะนำไปสู่แนวทางใน การปรับปรุงหรือวางแผนนโยบายของประเทศ เพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตของคนในประเทศ สำหรับกำลังพัฒนาอย่างประเทศไทย เล็งเห็นความสำคัญ “มนุษย์หรือคนในสังคมเป็นหลัก” ดังจะเห็นได้จากแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 10 (พ.ศ. 2550-2554) มีแนวทางการพัฒนามาบนพื้นฐานของการให้ “คนเป็นศูนย์กลางการพัฒนา” และได้กำหนดวิสัยทัศน์ว่า “มุ่งพัฒนาสู่สังคมที่ เข้มแข็งและมีศักยภาพเพื่อความอยู่ดีมีสุขของคนไทยที่ยั่งยืน” และจากยุทธศาสตร์การวิจัยของชาติ (พ.ศ. 2550-2552) ได้เชื่อมโยง สอดคล้องกับแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 10 (พ.ศ. 2550-2554) ที่ได้กำหนดประเด็นยุทธศาสตร์การวิจัยเพื่อการ พัฒนาคนและสังคมที่มีคุณภาพคนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนา

ในอดีตประเทศส่วนใหญ่มักเลือกใช้การเจริญเติบโตของผลิตภัณฑ์มวลรวมภายในประเทศต่อบุคคล (Growth of Gross Domestic Product per Capita) หรือ GDP เป็นเป้าหมายในการพัฒนา เนื่องจากเห็นว่าเมื่อประเทศมีผลิตภัณฑ์มวลรวม ภายในประเทศต่อบุคคลสูงขึ้น ย่อมหมายถึงการที่ประชาชนในประเทศมีรายได้ต่อบุคคลสูงขึ้นและมีมาตรฐานการครองชีพที่สูงขึ้น และนำไปสู่คุณภาพชีวิตที่สูงขึ้นในที่สุดอย่างไรก็ตาม การเจริญเติบโตของผลิตภัณฑ์มวลรวมภายในประเทศต่อบุคคลสามารถสะท้อน คุณภาพชีวิตของบุคคลได้เพียงมิติเดียว นั่นคือ มาตรฐานการครองชีพ (Standard of Living) ในขณะที่คุณภาพชีวิตเกี่ยวข้องกับ มิติอื่นๆ มากมายการศึกษาคุณภาพชีวิตจึงควรศึกษาเป็นองค์รวมควรคำนึงถึงหลากหลายมิติ ซึ่งองค์การอนามัยโลก (The WHOQOL Group, 1994) ได้แบ่งองค์ประกอบที่สำคัญของคุณภาพชีวิตไว้ 4 ด้านได้แก่ 1. ด้านร่างกาย 2. ด้านจิตใจ 3. ด้านสัมพันธภาพทาง สังคม 4. ด้านสิ่งแวดล้อม การศึกษาคุณภาพชีวิตจึงควรศึกษาในหลากหลายด้านเพื่อให้ทราบถึงคุณภาพชีวิตในด้านต่างๆ สามารถ เป็นทิศทางในการส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตต่อไป

การพัฒนาคุณภาพชีวิตมีความสำคัญเป็นอย่างมาก เพื่อให้สามารถพัฒนาตนเองและสังคมไปสู่เป้าหมายที่พึงปรารถนา ทั้งในส่วนบุคคล ครอบครัว จึงต้องมีการพัฒนาในด้านการศึกษา เพื่อให้มีแนวคิดเจตคติที่ดี รู้จักการบริหารตนเอง การเอื้ออาทรต่อ บุคคลอื่น มีงานทำ มีอาชีพและรายได้ที่เพียงพอต่อการดำรงชีวิต มีคุณธรรม ศีลธรรม ถ้าหากปฏิบัติได้เช่นนี้เท่ากับเป็นการยกระดับ ทั้งตนเองและสังคม ทำให้มีคุณค่า มีความเจริญงอกงาม ปัญหาต่างๆ ในสังคมลดน้อยลง เช่น ปัญหาครอบครัว ปัญหาอาชญากรรม ปัญหามลภาวะเป็นพิษ เป็นต้น ประเทศต่างๆ จึงพยายามอย่างเต็มที่ในการพัฒนาและปรับปรุงคุณภาพชีวิตของประชาชนให้มีคุณภาพ ชีวิตที่สูงขึ้น เพื่อช่วยให้สมาชิกทุกคนในสังคมกินดีอยู่ดี มีความสุขสมบูรณ์ ประโยชน์ของการพัฒนาคุณภาพชีวิต (สำราญ จุช่วย, 2554) มีดังนี้

- 1) การพัฒนาคุณภาพชีวิตช่วยทำให้บุคคลสามารถดำเนินชีวิตอยู่ในสังคมโดยมีแนวทางในการดำรงชีวิตที่ดีขึ้น ซึ่งส่งผล ให้สังคมมีความสงบสุขไปด้วย
- 2) การพัฒนาคุณภาพชีวิต กระตุ้นให้บุคคลและสังคมเกิดความกระตือรือร้นคิดที่จะปรับปรุงตนเอง สังคม และ สิ่งแวดล้อมให้ดีขึ้นอยู่เสมอ
- 3) การพัฒนาคุณภาพชีวิตทำให้บุคคลรู้จักใช้ปัญญา มีเหตุผล มีคุณธรรม จริยธรรม หลักการบริหาร เพื่อมาแก้ไข ปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นกับตนเองและสังคม
- 4) การพัฒนาคุณภาพชีวิต ทำให้บุคคลและสังคมอยู่ร่วมกันด้วยความสมานฉันท์ ช่วยลดปัญหาความขัดแย้ง และ ปัญหาสังคม

5) การพัฒนาคุณภาพชีวิตทำให้บุคคลและสังคม ที่มีความรู้ความเข้าใจอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข เกิดความร่วมมือร่วมใจ ในการส่งเสริมศิลปะ วัฒนธรรม ประเพณี และค่านิยมที่ดีงามให้เกิดขึ้นในสังคม

ดังนั้นจะเห็นว่าหากคนมีคุณภาพชีวิตที่ดี ได้รับการส่งเสริมสนับสนุนให้มีคุณภาพที่ดี ย่อมนำไปสู่การพัฒนาประเทศชาติ ให้เจริญรุดหน้าก้าวไกลขึ้น

จากการดำเนินงานของเทศบาลตำบลเกาะคา อำเภอเกาะคา จังหวัดลำปาง ที่ได้ให้ความสำคัญกับการส่งเสริมคุณภาพชีวิตของประชาชน มุ่งเน้นการบริการโดยยึดความพึงพอใจสูงสุดของประชาชนเป็นสำคัญด้วยการเปิดโอกาสให้ประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วม ทำให้ประชาชนเกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของท้องถิ่นที่แท้จริง ทำให้เกิดกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชน เพื่อสามารถตอบสนองต่อปัญหาและความต้องการของประชาชนในพื้นที่จึงเกิด เวทีประชาคมเพื่อค้นหาปัญหา เปิดเผยข้อมูล และการระดมรวบรวมความคิดเห็นเพื่อหาแนวทางการแก้ไขปัญหา ร่วมกันของคนในชุมชน จากการประชุมปรึกษาหารือจึงได้ทำให้ทราบถึงปัญหา เรื่องสิ่งแวดล้อมที่เป็นเรื่องเร่งด่วน ที่ส่งผลต่อการคุณภาพชีวิตของคนในชุมชนและปัญหาด้านอื่นๆ จึงได้เกิดโครงการต่างๆ เพื่อแก้ไขปัญหาและนำไปสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิตในด้านต่างๆ โดยเลือกบ้านแสนตอ หมู่ 11 ตำบลท่าผา เป็นที่แรกในการแก้ไขปัญหาและริเริ่มโครงการที่ส่งเสริมคุณภาพชีวิตในด้านต่างๆ ทำให้เกิดโครงการมากมายที่มีผลต่อคุณภาพชีวิตของคนในชุมชน

การศึกษาในครั้งนี้จึงเป็นการศึกษาบ้านแสนตอหมู่ 11 ตำบลท่าผา อำเภอเกาะคา จังหวัดลำปางเนื่องด้วยบ้านแสนตอ เป็นหมู่บ้านที่ได้รับการส่งเสริม สนับสนุนคุณภาพชีวิตในด้านต่างๆ จากทางเทศบาลตำบลเกาะคาที่ประสบความสำเร็จ พร้อมทั้งบ้านแสนตอยังเป็นหมู่บ้านหรือชุมชนที่มีความน่าอยู่อาศัย มีความถึงพร้อมในหลากหลายด้าน ทั้งยังได้รับรางวัลที่เป็นที่ยอมรับถึงความสงบสุขร่มเย็นของชุมชนโดย สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2542) ได้ให้ความหมายของชุมชนน่าอยู่ หมายถึง ชุมชนที่อยู่อาศัยทั้งในเขตเมืองและชนบทที่มีสภาพแวดล้อมและคุณภาพชีวิตที่ดี มีสังคมที่เอื้ออาทร มีชุมชนเข้มแข็ง มีความสะดวกสบาย ปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน มีระบบเศรษฐกิจที่มั่นคง มีวัฒนธรรมและจิตวิญญาณที่เป็นเอกลักษณ์ของเมืองและชุมชน ลักษณะสำคัญของเมืองน่าอยู่ มีลักษณะสำคัญของเมืองน่าอยู่และชุมชนน่าอยู่นั้น จะถูกผสมผสานอยู่ในเรื่องราวต่างๆ 5 ด้าน ดังนี้ 1. ด้านสังคมมีบริการด้านสุขภาพและบริการที่จำเป็นอย่างพอเพียงและสะดวกมีความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน 2. ด้านสิ่งแวดล้อม มีการจัดการด้านสิ่งแวดล้อมภายในชุมชนได้ และเป็นชุมชนที่ประชาชนอนุรักษ์ประเพณี วัฒนธรรมในท้องถิ่น 3. ด้านเศรษฐกิจ มีการทำมาค้าขายและการลงทุน และประชาชนมีงานทำ 4. ด้านกายภาพ มีบริการของภาครัฐอย่างเพียงพอต่อความต้องการมีการเดินทางขนส่งที่สะดวก ปลอดภัย 5. ด้านการบริหารจัดการ ที่มีประสิทธิภาพและยึดผลประโยชน์ของประชาชนเป็นหลัก และประชาชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาทุกๆ ขั้นตอน

1. ด้านสังคม บ้านแสนตอเป็นชุมชนที่มีลักษณะกึ่งเมืองกึ่งชุมชน เนื่องจากประกอบส่วนใหญ่จะประกอบอาชีพเกี่ยวกับเกษตรกรรม รองลงมาคือ รับจ้างทั่วไป/ลูกจ้างเอกชน บริษัท โรงงาน หน่วยงานราชการ และลำดับสุดท้ายคือรับราชการและรัฐวิสาหกิจ ซึ่งมีจำนวนน้อยที่สุดเนื่องจากส่วนใหญ่เกษียณแล้ว ชาวบ้านบ้านแสนตอส่วนมากมีสุขภาพแข็งแรง โรคที่มักพบเป็นโรคประจำตัวในผู้สูงอายุ คือ โรคความดันโลหิตสูง และโรคเบาหวาน ทั้งนี้บ้านแสนตอมีกลุ่มอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) จำนวน 11 คน มีหน้าที่ดูแลและประเมินผู้ป่วยในชุมชน กลุ่มอาสาสมัครดูแลสุขภาพผู้สูงอายุ (อผส.) คือผู้มีจิตอาสาและผู้สูงอายุที่มีภาวะเจ็บป่วย มีโรคเรื้อรัง หรือผู้ด้อยโอกาสทางสังคม ให้สามารถเข้าถึงระบบบริการสุขภาพ มีการดำเนินกิจกรรมในรูปแบบของการออกเยี่ยมบ้านผู้สูงอายุ ให้กำลังใจ ประเมินสภาพที่อยู่อาศัย เพื่อดำเนินการให้ความช่วยเหลือร่วมกับเทศบาลตำบลเกาะคาในโครงการชาวเกาะคาไม่ทอดทิ้งกัน เป็นการรวมตัวของกลุ่มคนผู้มีจิตอาสาเพื่อสร้างสังคมที่ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ให้กำลังใจแก่ผู้ด้อยโอกาส ผู้พิการ ผู้ยากไร้ และช่วยกันร่วมแรงกาย แรงใจในการสร้างบ้านที่อยู่อาศัยให้แก่ผู้ยากไร้ นอกจากนี้บ้านแสนตอได้รับการดูแล ส่งเสริมสุขภาพจากโครงการสาธารณสุขเคลื่อนที่ของเทศบาลตำบลเกาะคา โดยกองสาธารณสุขร่วมกับโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลท่าผา ทันตภิบาลโรงพยาบาลเกาะคา ในการตรวจสุขภาพแก่ชาวบ้านบ้านแสนตอเดือนละ 1 ครั้ง ในวันรับเบี้ยยังชีพของผู้สูงอายุ ข้อมูลจากเทศบาลตำบลเกาะคา บ้านแสนตอเป็นชุมชนที่มีความมั่นคงปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน เนื่องจากไม่มีอาชญากรรมและ

ปัญหาด้านยาเสพติด ข้อมูลจากตำรวจภูธรเกาะคา ผู้ใหญ่บ้านและคณะกรรมการหมู่บ้าน (วรางคณา อินพรหม, สัมภาษณ์, วันที่ 26 เมษายน 2559) ได้ให้ข้อมูลตรงกันว่า เหตุที่ทำให้ไม่เกิดกรณีดังกล่าวเนื่องจาก บ้านแสนตอเป็นหมู่บ้านขนาดเล็กสามารถดูแลได้อย่างทั่วถึง วิถีชีวิตคนในชุมชนเป็นวิถีชีวิตดั้งเดิม เรียบง่าย เป็นชุมชนที่อยู่ใกล้สถานีตำรวจภูธรเกาะคา ทำให้สามารถดูแลได้อย่างใกล้ชิด และไม่มีสิ่งยั่วยุเช่น ร้านอาหารที่มีอบายมุข แม้ในปัจจุบันจะมีโรงแรงที่เกิดขึ้นภายในบ้านแสนตอ แต่ทางผู้ใหญ่บ้านและคณะกรรมการหมู่บ้านก็ได้ขอความร่วมมือจากผู้ประกอบการในการคัดกรองผู้ที่เข้าพักในโรงแรม ในเรื่องยาเสพติดบ้านแสนตอได้รับรางวัลหมู่บ้านเข้มแข็งเอาชนะยาเสพติดประจำปี 2559 เนื่องจากคนในชุมชนบ้านแสนตอมีความร่วมมือกันในการป้องกันแก้ไข ปัญหา ช่วยกันสอดส่องดูแลเป็นหูเป็นตาซึ่งกันและกันภายในชุมชนที่มีผลต่อความมั่นคงของชุมชน นอกจากนี้บ้านแสนตอยังมีกลุ่มชุดรักษาความสงบเรียบร้อยภายในหมู่บ้าน (ชรบ.) เป็นกลุ่มจิตอาสาซึ่งมีหน้าที่ในการรักษาความสงบเรียบร้อยและความปลอดภัยภายในชุมชน(แผนพัฒนาชุมชน(แผนพัฒนาชุมชนบ้านแสนตอ, 2557-2559)

2. ด้านสิ่งแวดล้อม บ้านแสนตอเป็นชุมชนที่ศักยภาพในการจัดการด้านสิ่งแวดล้อมอย่างมีประสิทธิภาพจากการปลูกฝังให้ประชาชนเกิดความตระหนักรักชุมชนของตนเอง สร้างการมีจิตอาสาในการจัดการสิ่งแวดล้อม ผ่านกลไกการการจัดเวทีประชาคม และการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วน ทั้งหน่วยงานของภาครัฐ หน่วยงานส่วนภูมิภาค หน่วยงานส่วนท้องถิ่น ภาคเอกชน และภาคประชาชน โดยมีเป้าหมายในการจัดการขยะในพื้นที่ชุมชน โดยเฉพาะภาคประชาชนที่มีบทบาทสำคัญในการร่วมมือร่วมใจทำการคัดแยกขยะในครัวเรือนของตน มากกว่าร้อยละ 80 ของหมู่บ้าน นำไปสู่การช่วยกันรักษาสีสิ่งแวดล้อม ลดปริมาณขยะ สร้างรายได้จากขยะ เกิดประโยชน์ต่อชุมชน ทั้งนี้จึงทำให้เกิดโครงการมากมายในการจัดการสิ่งแวดล้อม ได้แก่ ร้านค้า 0 บาท โครงการถนนสะอาด หน้าบ้านน่ามอง โครงการตูเย็นในสวนตูเย็นพอเพียง โครงการให้ความรู้ในการคัดแยกขยะ และโครงการชุมชนปลอดขยะ ได้รับรางวัลจากการประกวดโครงการ Zero Waste เฉลิมพระเกียรติ 88 พรรษา 88 ชุมชน จึงทำให้บ้านแสนตอเป็นพื้นที่ศึกษาดูงานอบรมแลกเปลี่ยนความรู้ให้แก่ชุมชนหรือหน่วยงานต่างๆ ที่สนใจ

3. ด้านเศรษฐกิจ เศรษฐกิจในบ้านแสนตอเป็นลักษณะการซื้อขายแลกเปลี่ยน รายได้ส่วนใหญ่มาจากการค้าขายและการเกษตร บ้านแสนตอได้รับการสนับสนุนทางด้านอาชีพให้แก่ชาวบ้าน โดยมีการรวมกลุ่มสตรีแม่บ้านที่ต้องการอาชีพเสริมเพื่อหารายได้ให้แก่ครัวเรือน และใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์ ทำให้เกิดกลุ่มผ้ามัดย้อมบ้านแสนตอ จัดตั้งเมื่อปีพุทธศักราช 2542 มีสมาชิกกลุ่มทั้งหมด 10 คน แต่เดิมนั้นสมาชิกกลุ่มมีความรู้ในการทำผ้ามัดย้อมอยู่แล้ว จึงได้เกิดการกระจายความรู้ให้แก่สมาชิกคนอื่นๆ และการพัฒนาทักษะในการตัดเย็บผ้ามัดย้อมเพื่อให้สินค้ามีคุณภาพมากยิ่งขึ้น เป็นการสร้างอาชีพเกิดรายได้แก่คนในชุมชน นอกจากนี้บ้านแสนตอยังมีกิจกรรมทางเศรษฐกิจของชุมชนหรือธุรกิจชุมชน ชาวบ้านในชุมชนบ้านแสนตอมีการผลิตซื้อขายสินค้าสดที่เป็นของคนในชุมชน จากนั้นมีการแปรรูปเป็นอาหารสำเร็จรูปกลับมาขายในชุมชน ทำให้เกิดการกระจายรายได้ภายในชุมชน

4. ด้านกายภาพ มีโครงสร้างพื้นฐานบริการของภาครัฐอย่างเพียงพอ มีถนน ระบบประปา ระบบไฟฟ้าที่อำนวยความสะดวกให้แก่คนในชุมชน โดยมีเส้นทางหลักในการคมนาคมขนส่งคือ ถนนสายเกาะคา-เสริมงามกั้นกลางตลอดทั้งหมู่บ้าน ทางทิศใต้ติดชุมชนบ้านใหม่ และทางทิศเหนือติดกับชุมชนหนองจอก

5. ด้านการบริหารจัดการ บ้านแสนตอได้มีการจัดทำแผนหมู่บ้าน/ชุมชน หรือแผนแม่บทหมู่บ้าน/ชุมชน โดยผู้ใหญ่บ้านร่วมกับคณะกรรมการหมู่บ้านและประชาชนในชุมชนบ้านแสนตอ เกิดกระบวนการเรียนรู้และการมีส่วนร่วมของประชาชนในหมู่บ้าน เริ่มจากการกระตุ้นจิตสำนึกและความรับผิดชอบของประชาชนในการมีจิตสาธารณะ ร่วมคิด ร่วมเรียนรู้ ร่วมวิเคราะห์สภาพปัญหา เพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจเป็นการกำหนดทิศทางการพัฒนาของหมู่บ้านหรือชุมชน ก่อเกิดประโยชน์ต่อคนในชุมชนบ้านแสนตอ

ดังที่กล่าวมาข้างต้นจะเห็นได้ว่าบ้านแสนตอเป็นชุมชนที่มีความน่าอยู่อาศัย มีความถึงพร้อมในแต่ละด้านขององค์ประกอบชุมชนน่าอยู่ ประกอบกับได้รับการส่งเสริมคุณภาพชีวิตจากทางเทศบาลตำบลเกาะคาผ่านการดำเนินโครงการต่างๆ ที่ร่วมกับบ้านแสนตอ เพื่อเป็นการพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนในชุมชนให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น จึงมีความต้องการที่จะศึกษาคุณภาพชีวิต

ของคนในชุมชนบ้านแสนตอและแนวทางพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนในชุมชน เพื่อศึกษาเป็นต้นแบบในการนำไปพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนในชุมชนอื่นๆ

ผู้ศึกษาจึงได้ทำการศึกษาแนวคิดจากนักวิชาการต่างๆที่เกี่ยวกับแนวคิดคุณภาพชีวิต ความสำคัญของแนวคิดคุณภาพชีวิต เพื่อให้เข้าใจถึงคุณภาพชีวิต โดยแบ่งเป็น 2 ประเด็น ความหมายของคุณภาพชีวิต และองค์ประกอบของคุณภาพชีวิต

ความหมายของคุณภาพชีวิต

1. ความหมายของคุณภาพชีวิตในต่างประเทศ

องค์การอนามัยโลก (WHO, 1998, p. 17) ให้ความหมายว่าคุณภาพชีวิต หมายถึงการรับรู้หรือความเข้าใจของปัจเจกบุคคลที่มีต่อสถานภาพชีวิตของตนเอง ตามบริบทของวัฒนธรรมและค่านิยมที่ใช้ชีวิตอยู่และสัมพันธ์กับเป้าประสงค์ความคาดหวัง มาตรฐาน และความกังวลสนใจที่มีต่อสิ่งต่างๆ คุณภาพชีวิตเป็นมิติที่มีขอบเขตกว้างขวางครอบคลุมเรื่องต่างๆ ที่สลับซับซ้อน ได้แก่ สุขภาพทางกาย สภาวะทางจิต ระดับความเป็นตัวของตัวเองความสัมพันธ์ต่างๆทางสังคม ความเชื่อส่วนบุคคล และสัมพันธภาพที่มีต่อสิ่งแวดล้อม UNESCO (1993, p. 40) ได้นิยาม คุณภาพชีวิต หมายถึง ระดับความเป็นอยู่ที่ดีของสังคม และระดับความพึงพอใจ ในความต้องการส่วนหนึ่งของมนุษย์ ดังนั้น คุณภาพชีวิตจึงเป็นระดับของการมีชีวิตที่ดีมีความสุข ความพึงพอใจในชีวิต และสภาพแวดล้อมที่เกี่ยวข้องหับความเป็นอยู่ในการดำเนินชีวิตของปัจเจกบุคคลในสังคม

2. ความหมายของคุณภาพชีวิตในประเทศไทย

กรมการพัฒนาชุมชน (2537, อ้างถึงใน วิไลลักษณ์ ตั้งเจริญ, 2544 น. 29) คุณภาพชีวิต หมายถึง การดำรงชีวิตของมนุษย์ในระดับที่เหมาะสมตามความจำเป็นพื้นฐานที่ได้กำหนดไว้ในสังคมหนึ่ง ในช่วงเวลาหนึ่งคือการที่จะกล่าวว่า ประชาชนมีคุณภาพชีวิตที่ดีก็ต่อเมื่อประชาชนในครอบครัวหรือชุมชนนั้นมีชีวิต ความเป็นอยู่บรรลุตามความจำเป็นพื้นฐานครบถ้วนทุกประการ ซึ่งเกณฑ์ความจำเป็นพื้นฐานที่กำหนดไว้แล้วนั้นสามารถแปรเปลี่ยนไปได้ตามสภาพทางเศรษฐกิจและสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปในขณะนั้น

ชาญชัย อินทรประวัตติ (2547, น. 7) ได้ศึกษาและได้ให้ความหมายของคุณภาพชีวิตของบุคคล หมายถึง ความพึงพอใจของบุคคลในการดำรงชีวิตอยู่ในสิ่งแวดล้อมอย่างสร้างสรรค์และได้รับการสนองตอบความต้องการของตนเองในด้านต่างๆ ซึ่งได้แก่ ความต้องการพื้นฐานในการดำรงชีวิต ความต้องการทางด้านสังคมและจิตใจ

สุกัญญา มาลาอี (2547, น. 19) ได้ให้ความหมายของคุณภาพชีวิตไว้ว่า คุณภาพชีวิตนั้นเกี่ยวข้องกับองค์ประกอบทั้งภายในและภายนอกของมนุษย์ ได้แก่ ด้านจิตใจ ความรู้ความสามารถ อารมณ์และความรู้สึก และด้านร่างกาย คือ ความมีสุขภาพกายที่ดี สภาพความเป็นอยู่และสภาพการดำรงชีวิตที่ดีในสังคม ฉะนั้นคุณภาพชีวิตที่ดีจึงเป็นชีวิตที่มีความสุขกาย สุขใจ และสามารถดำรงชีวิตด้วยการปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมและบริบทของสังคมได้ตามสภาวะ

กล่าวโดยสรุปความหมายของคุณภาพชีวิต หมายถึงความพึงพอใจในการดำรงชีวิต การมีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีทางด้านต่างๆ ซึ่งมีความสัมพันธ์ต่อการดำรงชีวิต ได้แก่ ด้านร่างกาย ด้านจิตใจ ด้านความสัมพันธ์ทางสังคม ด้านสิ่งแวดล้อม ซึ่งความหมายของคุณภาพชีวิตทั้งในต่างประเทศและในประเทศไทย มีความสอดคล้องเป็นไปในทิศทางเดียวกัน โดยมองถึงความพึงพอใจในการดำรงชีวิต ความเป็นอยู่ ความสัมพันธ์ของคุณภาพชีวิตในด้านๆ ที่มีผลต่อระดับของคุณภาพชีวิตและการจะเข้าใจถึงคุณภาพชีวิตได้นั้นจะต้องทราบถึงองค์ประกอบของคุณภาพชีวิตมีดังต่อไปนี้

3. องค์ประกอบของคุณภาพชีวิต

Power, Bullinger and Whoqol Group (2002, p. 18) กล่าวถึง เครื่องชี้วัดคุณภาพชีวิตขององค์การอนามัยโลก ชุดย่อ ฉบับภาษาไทย (WHOQOL-BREF-THAI) ได้พัฒนาเครื่องมือวัดคุณภาพชีวิต ด้วยการทบทวนแนวคิดของคุณภาพชีวิต และศึกษาเชิงคุณภาพเพื่อกำหนดองค์ประกอบของคุณภาพชีวิต WHOQOL-BREF-THAI ประกอบด้วยข้อคำถาม 2 ชนิดคือ แบบภาวะวิสัย (Perceived Objective) และอัตวิสัย (Self-Report Subjective) จะประกอบด้วยองค์ประกอบของคุณภาพชีวิต 4 ด้าน ดังนี้

1) ด้านร่างกาย (Physical Domain) คือ การรับรู้สภาพทางร่างกายของบุคคล ซึ่งมีผลต่อชีวิตประจำวัน เช่น การรับรู้สภาพความสมบูรณ์แข็งแรงของร่างกาย การรับรู้ถึงความรู้สึก สุขสบาย ไม่มี ความเจ็บปวด การรับรู้ถึงความสามารถที่จะจัดการกับความเจ็บปวดทางร่างกายได้ การรับรู้ถึงผลกำไรใน การดำเนินชีวิตประจำวัน การรับรู้ถึงความเป็นอิสระที่ไม่ต้องพึ่งพาผู้อื่น การรับรู้ถึงความสามารถในการเคลื่อนไหวของตน การรับรู้ถึงความสามารถในการปฏิบัติกิจวัตรประจำ วันของตน การรับรู้ถึงความสามารถในการทำงาน การรับรู้ว่าตนไม่ต้องพึ่งพาอาศัยใครๆ หรือการรักษาทางการแพทย์อื่นๆ เป็นต้น

2) ด้านจิตใจ (Psychological Domain) คือ การรับรู้สภาพทางจิตใจของตนเอง เช่น การรับรู้ความรู้สึกทางบวกที่บุคคลมีต่อตนเอง การรับรู้ภาพลักษณ์ของตนเอง การรับรู้ถึงความรู้สึก ทัศนคติในตนเอง การรับรู้ถึงความมั่นใจในตนเอง การรับรู้ถึงความคิด ความจำสมาธิ การตัดสินใจ และความสามารถในการเรียนรู้เรื่องราวต่างๆ ของตนการรับรู้ถึงความสามารถในการจัดการกับความเศร้า หรือกังวล การรับรู้เกี่ยวกับความเชื่อต่างๆ ของตน ที่มีผลต่อการดำเนินชีวิต เช่น การรับรู้ถึง ความเชื่อด้านวิญญาณ ศาสนา การให้ความหมายของชีวิต และความเชื่ออื่นๆที่มีผลในทางที่ดีต่อการดำเนินชีวิต มีผลต่อการเอาชนะอุปสรรค เป็นต้น

3) ด้านความสัมพันธ์ทางสังคม (Social Relationships) คือ การรับรู้เรื่องความสัมพันธ์ ของตนกับบุคคลอื่น การรับรู้ถึงการที่ได้รับความช่วยเหลือจากบุคคลอื่นในสังคม การรับรู้ว่าได้เป็นผู้ให้ความช่วยเหลือบุคคลอื่นในสังคมด้วย รวมทั้ง การรับรู้ในเรื่องอารมณ์ทางเพศหรือการมีเพศสัมพันธ์

4) ด้านสิ่งแวดล้อม (Environment) คือ การรับรู้เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมที่มีผลต่อการดำเนินชีวิต เช่น การรับรู้ว่าตนมีชีวิตอยู่อย่างอิสระ ไม่ถูกกักขัง มีความปลอดภัยและมั่นคงในชีวิต การรับรู้ว่าได้อยู่ในสิ่งแวดล้อมทางกายภาพที่ดี ปราศจากมลพิษต่างๆ การคมนาคมสะดวก มีแหล่งประโยชน์ ด้านการเงิน สถานบริการทางสุขภาพและสังคมสงเคราะห์ การรับรู้ว่ามีโอกาสที่จะได้รับข่าวสาร หรือฝึกฝนทักษะต่างๆ การรับรู้ว่าได้มีกิจกรรมสันทนาการ และมีกิจกรรมในเวลาว่าง เป็นต้น

จากการศึกษาองค์ประกอบของคุณภาพชีวิต สามารถจำแนกองค์ประกอบได้เป็น 4 ด้าน ได้แก่ 1) ด้านร่างกาย การรับรู้ทางสภาพร่างกาย ซึ่งมีผลต่อชีวิตประจำวัน 2) ด้านจิตใจ การรับรู้สภาพทางจิตใจของตนเอง 3) ด้านความสัมพันธ์ทางสังคม การรับรู้เรื่องความสัมพันธ์ของตนกับบุคคลอื่น 4) ด้านสิ่งแวดล้อม การรับรู้เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมที่มีผลต่อการดำเนินชีวิต การเข้าใจถึงองค์ประกอบของคุณภาพชีวิตทั้ง 4 ด้านจะทำให้สามารถศึกษาในแต่ละประเด็นได้อย่างชัดเจน โดยควรที่จะการศึกษาเครื่องมือที่จะใช้ศึกษาคุณภาพชีวิต ผู้ศึกษาจึงทำการศึกษานวัตกรรมเกี่ยวกับการพัฒนาเครื่องมือวัดคุณภาพชีวิตดังต่อไปนี้

แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาเครื่องมือวัดคุณภาพชีวิต

เครื่องมือวัดคุณภาพชีวิตชุด 6 องค์ประกอบ 100 ตัวชี้วัด ถูกพัฒนาโดยทีมงานพัฒนาคุณภาพชีวิตองค์การอนามัยโลก (WHOQOL Group) โดยมีDr.JohnOrleyนายแพทย์ใหญ่เป็นผู้นำในการพัฒนาเครื่องมือวัดคุณภาพชีวิตขึ้นมา ทีมงานจะประกอบด้วย ศูนย์ปฏิบัติการภาคสนามจำนวน 15 ประเทศ ในการพยายามสร้างเครื่องมือวัดคุณภาพชีวิตที่สามารถนำไปใช้อย่างสากล ไม่ว่าวัฒนธรรมแต่ละท้องถิ่นที่จะแตกต่างกันอย่างไรเหตุผลที่ WHO พัฒนาเครื่องมือวัดคุณภาพชีวิตมีสาเหตุดังต่อไปนี้

1) หลายปีที่ผ่านมา การประเมินคุณภาพชีวิตมุ่งไปที่การวัดคุณภาพ มักใช้ตัวบ่งชี้ทางสุขภาพที่เคยใช้กันมาก่อน เช่น อัตราการตาย อัตราการเจ็บป่วย (เช่น World Bank, 1993; WHO, 1991) มีการนับรวมไปถึงผลกระทบที่เกิดจากโรคภัย และความเสื่อมถอย ในความสามารถที่จะดำเนินชีวิตประจำวันและพฤติกรรม การวัดการรับรู้ในเรื่องสุขภาพ และการประเมินสถานภาพที่สามารถทำงานได้/ทำงานไม่ได้ เครื่องมือเหล่านี้เริ่มต้นด้วยการแยกวัดผลกระทบที่เกิดจากการเจ็บป่วย ไม่ได้ใช้วัดคุณภาพชีวิตโดยตรง ซึ่งถูกกล่าวว่าเป็นการวัดที่ผิดเป้าหมายในเรื่องสุขภาพ (Fallowfield, 1990, อ้างถึงใน สุวัฒน์ มหัตนรินทร์กุล และคณะ, 2541, น. 18)

2) เครื่องมือวัดสถานะสุขภาพ ส่วนใหญ่ถูกพัฒนามาจากทางอเมริกาเหนือและอังกฤษและการแปลภาษาเหล่านี้ไปใช้ในประเทศอื่นๆ เป็นสิ่งที่ต้องใช้เวลาและไม่เป็นที่พอใจด้วยหลายๆเหตุผล (Satorius and Kuyken, 1994; KuykenOrley, Hudelson and Satorius, 1994, อ้างถึงใน สุวัฒน์ มหัตนรินทร์กุล และคณะ, 2541, น. 19)

3) การรักษาทางการแพทย์มีการใช้เครื่องมือเครื่องใช้ที่เป็นเครื่องจักรกลมากขึ้นจะให้ความสำคัญเฉพาะการกำจัดโรคและอาการเป็นแรงผลักดันให้เกิดความต้องการที่จะนำเอารากเหง้าของความเป็นมนุษย์เข้ามาสู่กระบวนการดูแลสุขภาพจากการเรียกร้องหาเครื่องชี้วัดคุณภาพชีวิตสำหรับใช้ในกระบวนการดูแลสุขภาพความสนใจจึงมุ่งไปเรื่องของสุขภาพและผลของวิธีการรักษาจะเพิ่มความสนใจไปในเรื่องของความเป็นอยู่ที่ดี (well-being) ของผู้ป่วยการเริ่มต้นพัฒนาเครื่องชี้วัดคุณภาพชีวิตเกิดขึ้นจากความต้องการที่จะวัดคุณภาพชีวิตอย่างแท้จริงและจากข้อผูกมัดที่ต้องส่งเสริมสุขภาพและการดูแลสุขภาพสุขภาพอย่างองค์รวมให้ดำเนินไปอย่างต่อเนื่อง

การพัฒนาเครื่องชี้วัดคุณภาพชีวิตฉบับย่อ (WHOQOL-BREF)

เครื่องมือชี้วัด WHOQOL-100 จะให้รายละเอียดของการวัดในแต่ละหัวข้อย่อย(Fact)ได้มากเพื่อทำการหาข้อมูลให้ได้โดยเร็ว WHOQOL-BREF ฉบับทดลองใช้จึงถูกพัฒนาขึ้นมาเป็นเครื่องชี้วัดคุณภาพชีวิตที่มีขนาดสั้นๆโดยอาศัยข้อมูลจากการใช้เครื่องชี้วัด WHOQOL นำร่องในครั้งแรกและข้อมูลทั้งหมดที่ได้จากการใช้ WHOQOL-100 ฉบับทดสอบภาคสนามที่รวบรวมมาจากศูนย์ภาคสนาม 20 ศูนย์จาก 18 ประเทศเพื่อใช้ในครั้งนี้อย่างเครื่องมือ WHOQOL-BREF จะประกอบด้วยข้อคำถามมาเพียง 1 ข้อจากแต่ละหมวดใน 24 หมวดที่อยู่ในเครื่องชี้วัด WHOQOL-100 และรวมกับหมวดที่เป็นคุณภาพชีวิตและสุขภาพทั่วไปโดยรวมอีก 2 ข้อคำถามเครื่องชี้วัด WHOQOL-BREF มีการจัดทำไว้ 19 ภาษาที่แตกต่างกัน

การนำเครื่องชี้วัดคุณภาพชีวิต WHOQOL-100 และ WHOQOL-BREF ไปใช้

เครื่องชี้วัดคุณภาพชีวิตทั้งสองชนิดสามารถนำไปใช้ในการทดลองทางคลินิกใช้หาค่าคะแนนพื้นฐาน (Baseline Score) ในพื้นที่ที่ต้องการและสามารถใช้วัดการเปลี่ยนแปลงระดับคุณภาพเมื่อสิ้นสุดระยะเวลาที่ใช้มาตรการอย่างหนึ่งอย่างใดทั้งยังคาดหวังว่าเครื่องชี้วัดคุณภาพชีวิต WHOQOL จะมีประโยชน์อย่างยิ่งในกรณีที่มีการดำเนินของโรคนั้นๆดูเหมือนว่าอาการจะดีขึ้นหรือรุนแรงขึ้นเพียงบางส่วนและในกรณีที่มีการรักษาอาจจะเห็นแค่การบรรเทาอาการให้ดีขึ้นมากกว่าจะเป็นการรักษาให้หายขาดเครื่องมือวัดคุณภาพชีวิต WHOQOL-100 ประกอบด้วยข้อคำถาม 2 ชนิดคือแบบภาวะวิสัย (Perceived Objective) และอัตวิสัย (Self-Report Subjective) จะประกอบด้วยองค์ประกอบของคุณภาพชีวิต 6 ด้าน ดังนี้

1) ด้านร่างกาย (Physical Domain) คือการรับรู้สภาพด้านร่างกายของบุคคลซึ่งมีผลต่อชีวิตประจำวันเช่นการรับรู้สภาพความสมบูรณ์แข็งแรงของร่างกายการรับรู้ถึงความรู้สึกสุขสบายไม่มีความเจ็บปวดการรับรู้ถึงความสามารถที่จะจัดการกับความเจ็บปวดทางร่างกายได้การรับรู้ถึงพลังกำลังในการดำเนินชีวิตประจำวันการรับรู้เรื่องการนอนหลับและพักผ่อนรวมถึงการรับรู้เรื่องการมีเพศสัมพันธ์ ซึ่งการรับรู้เหล่านี้มีผลต่อการดำเนินชีวิตประจำวัน

2) ด้านจิตใจ (Psychological Domain) คือการรับรู้สภาพทางจิตใจของตนเองเช่นการรับรู้ความรู้สึกทางบวกที่บุคคลมีต่อตนเองการรับรู้ภาพลักษณ์ของตนเองการรับรู้ถึงความรู้สึกภาคภูมิใจในตนเองการรับรู้ถึงความมั่นใจในตนเองการรับรู้ถึงความคิดความจำสมาธิการตัดสินใจและความสามารถในการเรียนรู้เรื่องราวต่างๆของตนเองและการรับรู้ถึงความสามารถในการจัดการกับความเศร้าหรือกังวล เป็นต้น

3) ด้านระดับความเป็นอิสระของบุคคล (Level of Independence) คือการรับรู้ถึงความเป็นอิสระที่ไม่ต้องพึ่งพาผู้อื่นการรับรู้ถึงความสามารถในการเคลื่อนไหวของตนเองการรับรู้ถึงความสามารถในการปฏิบัติกิจวัตรประจำวันของตนเองการรับรู้ถึงความสามารถในการทำงานการรับรู้ว่าตนไม่ต้องพึ่งพาอาศัยผู้อื่น หรือการรักษาทางการแพทย์อื่นๆ เป็นต้น

4) ด้านความสัมพันธ์ทางสังคม (Social Relationship) คือการรับรู้เรื่องความสัมพันธ์ของตนเองกับบุคคลอื่นการรับรู้ถึงการได้รับความช่วยเหลือจากบุคคลอื่นในสังคมการรับรู้ว่าได้เป็นผู้ให้ความช่วยเหลือบุคคลอื่นในสังคมด้วยรวมทั้งการรับรู้ในเรื่องอารมณ์ทางเพศหรือการมีเพศสัมพันธ์

5) ด้านสิ่งแวดล้อม (Environment) คือ การรับรู้เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมที่มีผลต่อการดำเนินชีวิตเช่นการรับรู้ว่ามีชีวิตอยู่อย่างอิสระไม่ถูกกักขังมีความปลอดภัยและมั่นคงในชีวิตการรับรู้ว่าได้อยู่ในสิ่งแวดล้อมทางกายภาพที่ดีปราศจากมลพิษต่างๆ

การคมนาคมสะดวกมีแหล่งประโยชน์ด้านการเงินสถานบริการทางสุขภาพและสังคมสงเคราะห์การรับรู้ว่าคุณมีโอกาสนี้จะได้รับข่าวสารหรือฝึกฝนทักษะต่างๆ การรับรู้ว่าคุณได้มีกิจกรรมสันทนาการและมีกิจกรรมในเวลาว่าง เป็นต้น

6) ด้านความเชื่อส่วนบุคคล (Spirituality Religion/Personal Beliefs) คือรวมไปถึงการรับรู้เกี่ยวกับความเชื่อมั่นต่างๆของคนที่มีผลต่อการดำเนินชีวิตเช่นการรับรู้ถึงความเชื่อด้านจิตวิญญาณศาสนาการให้ความหมายของชีวิตและความเชื่ออื่นๆ ที่มีผลในทางที่ดีต่อการดำเนินชีวิตมีผลต่อการเอาชนะอุปสรรค เป็นต้น

ในปี 1996 กลุ่มองค์การอนามัยโลก (The WHO group) ได้นำเสนอ WHOQOL-100 เป็นเครื่องชี้วัดคุณภาพชีวิตที่เป็นสากลสามารถนำไปใช้ในประเทศต่างๆ ได้ไม่จำกัดในด้านภาษาและวัฒนธรรมซึ่งในประเทศไทยกรมสุขภาพจิต (กิตติกร มีทรัพย์, 2537, อ้างถึงใน สุวัฒน์ มหัตถนรินทร์กุล และคณะ, 2541, น. 21) ได้นำมาแปลเป็นภาษาไทยและหาความถูกต้องทางด้านเนื้อหา (Content Validity) โดยการให้ผู้เชี่ยวชาญภาษาไทยและภาษาอังกฤษแปลกลับไปเป็นภาษาอังกฤษอีกครั้งและเยาวลักษณะกลิ่นหอม (2540, น. 21) ได้นำเครื่องชี้วัดคุณภาพชีวิต WHOQOL-100 ฉบับภาษาไทยที่แปลไว้นั้นมาใช้หาคุณภาพชีวิตของสมาชิกครอบครัวผู้ป่วยจิตเภทที่พาผู้ป่วยมารับการรักษาที่แผนกผู้ป่วยนอกโรงพยาบาลสวนปรุงจังหวัดเชียงใหม่หาค่าความเชื่อมั่นสัมประสิทธิ์อัลฟาครอนบาคได้เท่ากับ 0.89 และในปีเดียวกันกลุ่มองค์การอนามัยโลก (The WHO Group) ได้พัฒนาเครื่องชี้วัดคุณภาพชีวิตฉบับย่อโดยใช้วิธีการทางสถิติวิเคราะห์องค์ประกอบ (Factor Analysis) เหลือเพียง 26 ตัวชี้วัดโดยข้อคำถามในฉบับย่อเป็นคำถามที่มีอยู่ในฉบับ 100 ตัวชี้วัดซึ่งให้นิยามคุณภาพชีวิตว่าเป็นสถานะความเป็นอยู่ที่ดีของร่างกายจิตใจและสังคมการรับรู้คุณภาพชีวิตของบุคคลนั้นวัฒนธรรมและค่านิยมจะส่งผลกับเป้าหมายและความคาดหวังเกี่ยวกับมาตรฐานคุณภาพชีวิตที่เกี่ยวข้องซึ่งแบ่งออกเป็น 4 ด้าน คือ

1) ด้านร่างกาย (Physical Domain) คือการรับรู้สภาพทางด้านร่างกายของบุคคลซึ่งมีผลต่อชีวิตประจำวันเช่นการรับรู้สภาพความสมบูรณ์ของร่างกายการรับรู้ถึงความสามารถในการทำงานของตน เป็นต้น

2) ด้านจิตใจ (Psychological Domain) คือการรับรู้ทางสภาพจิตใจของตนเองเช่นการรับรู้ความรู้สึกทางบวกและทางลบที่บุคคลมีต่อตนเอง การรับรู้ภาพลักษณ์ของตนเองการรับรู้ถึงความคิด การตัดสินใจและความสามารถในการเรียนรู้ของตน เป็นต้น

3) ด้านความสัมพันธ์ทางสังคม (Social Relationships) คือ การรับรู้เรื่องความสัมพันธ์ของตนกับบุคคลอื่นการรับรู้ถึงการที่ได้รับความช่วยเหลือและได้เป็นผู้ให้ความช่วยเหลือบุคคลอื่นในสังคม

4) ด้านสิ่งแวดล้อม (Environment) คือ การรับรู้เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมที่มีผลต่อการดำเนินชีวิตการรับรู้การมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างตนเองกับสภาพแวดล้อมการรับรู้ว่าคุณมีชีวิตอยู่อย่างอิสระมีความปลอดภัยและมั่นคงในชีวิตเป็นต้นสำหรับการศึกษาวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้ศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อคุณภาพชีวิตของบุคลากรฝ่ายการพยาบาลตามแนวคิดของ Power, Bullinger and WHOQOL Group (2002, p. 21) อ้างถึงในเครื่องชี้วัดคุณภาพชีวิตขององค์การอนามัยโลกชุดย่อฉบับภาษาไทย (WHOQOL-BREF-THAI) โดยใช้เครื่องมือวัดคุณภาพชีวิต WHOQOL-BREF-THAI ประกอบด้วยข้อคำถาม 2 ชนิดคือแบบภาวะวิสัย (Perceived objective) และอัตวิสัย (Self-Report Subjective) จะประกอบด้วยองค์ประกอบของคุณภาพชีวิต 4 ด้าน

จากการศึกษาแนวคิดการพัฒนาเครื่องมือวัดคุณภาพชีวิต แต่เดิมนั้นการประเมินคุณภาพชีวิตมุ่งไปที่การวัดคุณภาพมักใช้ตัวบ่งชี้ทางสุขภาพที่เคยใช้กันมาก่อน เช่น อัตราการตาย อัตราการเจ็บป่วย เครื่องมือเหล่านี้เริ่มต้นด้วยการแยกวัดผลกระทบที่เกิดจากการเจ็บป่วย ไม่ได้ใช้วัดคุณภาพชีวิตโดยตรง เครื่องชี้วัดคุณภาพชีวิตสำหรับใช้ในกระบวนการดูแลสุขภาพมุ่งไปเรื่องของสุขภาพ และผลของวิธีการรักษาหลังจากนั้นจึงเพิ่มความสนใจไปในเรื่องของความเป็นอยู่ที่ดี การเริ่มต้นพัฒนาเครื่องชี้วัดคุณภาพชีวิตเกิดขึ้นจากความต้องการที่จะวัดคุณภาพชีวิตอย่างแท้จริง ในปี 1996 กลุ่มองค์การอนามัยโลก (The WHO Group) จึงได้นำเสนอ WHOQOL-100 เป็นเครื่องชี้วัดคุณภาพชีวิตที่เป็นสากลสามารถนำไปใช้ในประเทศต่างๆ WHOQOL-100 ประกอบประกอบด้วยองค์ประกอบของคุณภาพชีวิต 6 ด้าน 1) ด้านร่างกาย 2) ด้านจิตใจ 3) ด้านระดับความเป็นอิสระของบุคคล 4) ด้านความสัมพันธ์ทางสังคม 5) ด้านสิ่งแวดล้อม 6) ด้านความเชื่อส่วนบุคคล และในปีเดียวกันกลุ่มองค์การอนามัยโลก (The WHO Group) ได้พัฒนาเครื่องชี้วัดคุณภาพชีวิตฉบับย่อ (WHOQOL-BREF) โดยใช้วิธีการทางสถิติวิเคราะห์องค์ประกอบ (Factor Analysis) เหลือเพียง 26

ตัวชี้วัดโดยข้อคำถามในฉบับย่อเป็นคำถามที่มีอยู่ในฉบับ 100 ตัวชี้วัด ซึ่งให้นิยามคุณภาพชีวิตว่าเป็นสถานะความเป็นอยู่ที่ดีของร่างกายจิตใจและสังคมการรับรู้คุณภาพชีวิตของบุคคลนั้นวัฒนธรรมและค่านิยมจะส่งผลกับเป้าหมายและความคาดหวังเกี่ยวกับมาตรฐานคุณภาพชีวิตที่เกี่ยวข้อง

ซึ่งต่อมา สุวัฒน์ มหัตนิรันดร์กุล และคณะ ได้ทำการพัฒนาเครื่องมือชี้วัดวัดคุณภาพชีวิตขององค์การอนามัยโลกชุดย่อฉบับภาษาไทย (WHOQOL-BREF-THAI) ได้ทบทวนและปรับปรุงภาษาในเครื่องมือ WHOQOL-BREF โดยผู้เชี่ยวชาญทางภาษาแล้วนำไปทดสอบความเข้าใจภาษาให้กับคนที่มีพื้นฐานแตกต่างกัน นำมาปรับปรุงข้อที่เป็นปัญหาแล้วทดสอบซ้ำ โดยใช้เครื่องมือวัดคุณภาพชีวิต WHOQOL-BREF-THAI ประกอบด้วยข้อคำถาม 2 ชนิดคือ แบบ ภาวะวิสัย (Perceived objective) และอัตวิสัย (Self-Report Subjective) จะประกอบด้วยองค์ประกอบของคุณภาพชีวิต 4 ด้านคือ 1) ด้านร่างกาย 2) ด้านจิตใจ 3) ด้านความสัมพันธ์ทางสังคม 4) ด้านสิ่งแวดล้อมและทำการศึกษาวิจัยเปรียบเทียบและพัฒนาให้เข้ากับประชาชนคนไทย มีขนาดกระชับและใช้ง่ายกว่า เหมาะสำหรับการนำไปสำรวจคุณภาพชีวิต

จากการศึกษาเรื่องการศึกษาคุณภาพชีวิตของคนในชุมชน ทำให้เห็นถึงความสำคัญการศึกษาคุณภาพชีวิต ความสำคัญของการพัฒนาคุณภาพชีวิตและประโยชน์ของการพัฒนา ที่ส่งผลต่อทั้งบุคคลและสังคมไปสู่เป้าหมายที่พึงปรารถยานั้นคือทุกคนในสังคมกินดีอยู่ดี มีความสุขสมบูรณ์และการทำงานที่มีคุณภาพชีวิตที่ดีได้นั้นสภาพแวดล้อมภายในชุมชนมีความสำคัญที่จะส่งผลต่อระดับของคุณภาพชีวิต เป็นชุมชนที่มีสภาพแวดล้อมและคุณภาพชีวิตที่ดีมีสังคมที่เอื้ออาทร มีชุมชนเข้มแข็ง มีความสะดวกสบาย ปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน มีระบบเศรษฐกิจที่มั่นคง มีวัฒนธรรมและจิตวิญญาณที่เป็นเอกลักษณ์ของเมืองและชุมชน การเข้าใจถึงคุณภาพชีวิตผ่านความหมายของคุณภาพชีวิต ความพึงพอใจในการดำรงชีวิต การมีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีทางด้านต่างๆ ซึ่งมีความสัมพันธ์ต่อการดำรงชีวิต ได้แก่ ด้านร่างกาย ด้านจิตใจ ด้านความสัมพันธ์ทางสังคม ด้านสิ่งแวดล้อม เป็นการมองถึงความพึงพอใจในการดำรงชีวิต ความเป็นอยู่ ความสัมพันธ์ของคุณภาพชีวิตในด้านๆ ที่มีผลต่อระดับของคุณภาพชีวิตและองค์ประกอบของคุณภาพชีวิต ซึ่งสามารถจำแนกองค์ประกอบได้เป็น 4 ด้าน ได้แก่ 1) ด้านร่างกาย การรับรู้ทางสภาพร่างกาย ความสมบูรณ์ของสุขภาพ ซึ่งมีผลต่อชีวิตประจำวัน 2) ด้านจิตใจ การรับรู้ถึงความรู้สึกสภาพทางจิตใจของตนเอง 3) ด้านความสัมพันธ์ทางสังคม การรับรู้เรื่องความสัมพันธ์ของตนกับบุคคลอื่น เช่น การได้รับความช่วยเหลือหรือให้ความช่วยเหลือแก่บุคคลอื่น 4) ด้านสิ่งแวดล้อม การรับรู้เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมที่มีผลต่อการดำเนินชีวิต เช่น ความมั่นคงปลอดภัยในชีวิต การปราศจากมลพิษต่างๆ การเข้าใจถึงองค์ประกอบของคุณภาพชีวิตทั้ง 4 ด้านจะทำให้สามารถศึกษาในแต่ละประเด็นได้อย่างชัดเจน และการศึกษาเครื่องมือที่จะใช้ศึกษาคุณภาพชีวิตข้างต้น จะทำให้เห็นถึงพัฒนาการ ที่มา ขั้นตอนกระบวนการในการพัฒนาเครื่องมือชี้วัดคุณภาพชีวิต จนเกิดเป็นเครื่องมือที่สามารถใช้ในการวัดคุณภาพชีวิตได้อย่างมีมาตรฐานเพื่อเป็นแนวทางในการศึกษาคุณภาพชีวิตและการส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนในชุมชนต่อไป

รายการอ้างอิง

- ชุมพร ฉ่ำแสง และคณะ. (2555). ปัจจัยที่มีผลต่อคุณภาพชีวิตของบุคลากรฝ่ายการพยาบาลศูนย์การแพทย์สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี จังหวัดนครนายก. มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, คณะแพทยศาสตร์.
- ปกรณ วามวานิชย์. (2553). คุณภาพชีวิตของประชาชน กรณีศึกษาตำบลวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี, คณะรัฐประศาสนศาสตร์, สาขารัฐประศาสนศาสตร์.
- พัชรี หล้าแหลง. (2556). การศึกษาคุณภาพชีวิตและปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อคุณภาพชีวิตของเกษตรกรชาวสวนปาล์มน้ำมันในพื้นที่ภาคใต้. ชุมพร: มหาวิทยาลัยแม่โจ้.
- รุ่งอรุณ ละคำมา. (2557). แนวทางการส่งเสริมคุณภาพชีวิตในครัวเรือนตำบลลำพยนต์ อำเภอดงตาล จังหวัดนครสวรรค์. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยราชภัฏนครสวรรค์, สาขาวิชาการบริหารเพื่อการพัฒนาท้องถิ่น.
- วินัย อำดวง. (2552). คุณภาพชีวิตของประชาชนชาวชุมชนสะพานสามตำบลท้ายบ้านอำเภอเมืองสมุทรปราการ จังหวัดสมุทรปราการ. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยราชภัฏธนบุรี, บัณฑิตวิทยาลัย, สาขาวิชาสังคมศาสตร์ เพื่อการพัฒนา.
- สาวิตรี เมืองมุงคุณ. (2551). คุณภาพชีวิตของประชาชนในเขตเทศบาลเนินสูง. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยขอนแก่น, วิทยาลัยการปกครองส่วนท้องถิ่น, สาขาวิชาการปกครองส่วนท้องถิ่น.
- สุพจน์ วรรณกรณ. (2555). การพัฒนาการดำเนินงานด้านการส่งเสริมคุณภาพชีวิตขององค์การบริหารส่วนตำบล อำเภอคลองขลุง จังหวัดกำแพงเพชร. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร, บัณฑิตวิทยาลัย, สาขาวิชาการปกครองท้องถิ่น.
- สุวัฒน์ มหัตนรินทร์กุลและคณะ. (2540). เปรียบเทียบแบบวัดคุณภาพชีวิตขององค์การอนามัยโลกชุด 100 ตัวชี้วัด และ 26 ตัวชี้วัด (เอกสารวิชาการ). กระทรวงสาธารณสุข, กรมสุขภาพจิต, โรงพยาบาลสวนปรุง.
- สำราญ จูช่วย. (2554). การพัฒนาคุณภาพชีวิตและสังคม. วิทยาลัยราชพฤกษ์, คณะศิลปศาสตร์, สาขาวิชาศึกษาทั่วไป.

กระบวนการจัดการตนเองของชุมชนบ้านมั่นคงสวนพลู เขตสาทร

The Process of Self-Management of Bann Mun Kong Suanplu Community in Sathon District

สุภาวดี เพชรชนะ*

Supawadee Phetchana

บทคัดย่อ

บทความนี้เรียบเรียงจากสารนิพนธ์ เรื่องกระบวนการจัดการตนเองของชุมชนบ้านมั่นคงสวนพลู เขตสาทร กรุงเทพมหานคร เป็นการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ วัตถุประสงค์เพื่อศึกษาบริบทและพัฒนาการของการจัดตั้งชุมชนหลังประสบอัคคีภัย ผลการศึกษา พบว่า ชุมชนบ้านมั่นคงสวนพลูมีกระบวนการจัดการตนเอง ในการกำหนดกฎระเบียบของชุมชน การบริหารจัดการชุมชน การรักษาความปลอดภัยในชุมชน และการสนับสนุนกลุ่มในชุมชน เพื่อให้ชุมชนมีความเข้มแข็ง มั่นคง สามารถแก้ไขปัญหาด้วยตนเอง มีการพึ่งพา พึ่งพิงหน่วยงานภายนอกให้น้อยที่สุด ก่อให้เกิดความรัก ความสามัคคีขึ้นในชุมชน ด้วยความร่วมมือร่วมใจกันในการบริหารจัดการชุมชน

คำสำคัญ: กระบวนการ, การจัดการตนเอง, ชุมชนบ้านมั่นคงสวนพลู

ABSTRACT

The study of Baan Mun Kong self-reliance has its objective to review the community history and their aspect of community development since the destruction period from fire settlement. The finding shows that since the community was destroyed by the fire, community learned how to establish the innovative security practice of their self-management such as the invention of community own self-guard, the settlement of security regulation, the community self-help management and the community's supportive groups. These practice can help community out of external dependencies, create love and unity which can contributing to the prosperously mutual benefit within community.

Key words: Proccrs, Self-Management, Bann Mun Kong Suanplu Community

บทนำ

จากการพัฒนาระบบเศรษฐกิจที่มุ่งอุตสาหกรรมเป็นหลัก ทำให้เกิดแหล่งชุมชนเมืองขนาดใหญ่หลายพื้นที่ วิถีชีวิต และวัฒนธรรมการดำรงชีวิตที่เปลี่ยนแปลงไปตามการแข่งขันกันทางเศรษฐกิจและสังคม ขาดความใกล้ชิด พึ่งพาอาศัยระหว่างกัน ทำให้สภาพความมีจิตสาธารณะของประชาชนในชุมชนเมืองแตกต่างจากประชาชนในชุมชนชนบท เกิดปัญหาการจราจรติดขัด ปัญหาชุมชนแออัด การบุกรุกพื้นที่ในการประกอบอาชีพ ทั้งนี้ระบบอุตสาหกรรมส่วนใหญ่จะเกิดขึ้นในเมือง เพื่อการติดต่อสะดวกสบาย จัดการง่าย ส่งออกรวดเร็ว สะดวกในการกระจายสินค้า และในปัจจุบันมีการขยายตัวของอุตสาหกรรมออกนอกเมือง ส่งผลเสียต่อความยั่งยืนของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และระดับคุณภาพชีวิตของคนในสังคมเมือง

* นักศึกษาปริญญาโทหลักสูตรพัฒนาชุมชนมหาบัณฑิต คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

เมื่อชุมชนเมืองมีการเจริญเติบโตมากขึ้น เกิดการย้ายเข้ามาทำงานในเมือง ด้วยปัจจัยหลายอย่าง ทั้งไม่มีที่ทำกิน สภาพอากาศไม่เอื้ออำนวยต่อการทำเกษตรกรรม พืชภัยจากโรคร้าย ทำให้คนจำนวนมากเข้ามาทำงานในเมือง เกิดความแออัด ความเสื่อมโทรมของสิ่งแวดล้อม เกิดปัญหาชุมชนแออัดบุกรุกกระจายอยู่ในพื้นที่ต่างๆ ของกรุงเทพมหานคร เนื่องจากการขาดการจัดการด้านที่ดินอย่างเหมาะสม ที่จะสามารถรองรับการอยู่อาศัย โดยเฉพาะอย่างกลุ่มคนระดับล่างของเมือง ส่งผลให้ชุมชนแออัดและผู้มีรายได้น้อยประสบปัญหา ทั้งด้านกายภาพ เศรษฐกิจ สังคม และการอยู่อาศัย รวมถึงปัญหาการขาดความมั่นคงในที่อยู่อาศัยของคนจนใน นอกจากนี้จะก่อให้เกิดปัญหาต่างๆ แล้ว ยังมีความเสี่ยงสูงที่จะมีโอกาสเกิดอัคคีภัยได้ตลอดเวลา ก่อให้เกิดความสูญเสียต่อชีวิต ทรัพย์สิน เป็นปัญหาสำคัญที่นำมาซึ่งความสูญเสียสู่ประเทศเป็นอย่างมาก ซึ่งจากการรวบรวมข้อมูลของศูนย์อำนวยการบริหารสาธารณภัย กรมป้องกันและบรรเทาสาธารณภัย พบว่า สถิติการเกิดอัคคีภัยในรอบ 10 ปี ที่ผ่านมา เฉลี่ย 1,693 ครั้ง ต่อปี มีผู้เสียชีวิตเฉลี่ย 42 คน ต่อปี มูลค่าความเสียหาย 1,105,245,397 บาทต่อปี และจากการรวบรวมสถิติการเกิดอัคคีภัยในพื้นที่เขตกรุงเทพมหานคร ของสำนักยุทธศาสตร์และประเมินผล ปี พ.ศ.2557 พบว่า มีจำนวนการเกิดอัคคีภัย จำนวน 1,373 ครั้ง ซึ่งสาเหตุการเกิดอัคคีภัยส่วนใหญ่จะเกิดจากความประมาทในการใช้ไฟฟ้า การจุดธูป เทียนบูชาพระ การประกอบอาหาร การก่อไฟโดยไม้ระมัดระวัง และไฟฟ้าลัดวงจร มักจะเกิดอัคคีภัยในที่อยู่อาศัยและชุมชนที่มีความหนาแน่น หรือมีความแออัดของประชาชน

ปี พ.ศ.2547 เกิดเหตุเพลิงไหม้ในชุมชนครั้งใหญ่ที่สุดในรอบปีของกรุงเทพมหานคร เมื่อวันที่ 23 เมษายน 2547 ซึ่งเป็นชุมชนแออัดที่มีขนาดใหญ่ที่สุดในพื้นที่เขตสาทร ตั้งอยู่ท่ามกลางอาคารสูง ใจกลางเมือง ในแหล่งที่มีราคาที่ดินสูง บนที่ดินของกรมธนารักษ์ ขนาดพื้นที่ประมาณ 19 ไร่ 87 ตารางวา บ้านเรือนกว่า 700 หลังคาเรือน ประชากรในชุมชน 6,000 - 7,000 คน ส่งผลให้ชาวชุมชนกว่า 1,700 ครอบครัว ได้รับความเดือดร้อนอย่างมาก กลายเป็นคนไร้ที่อยู่อาศัย เหลือเพียง 101 หลังคาเรือนเท่านั้นที่ยังคงสภาพเดิมอยู่ หลังจากเกิดเหตุเพลิงไหม้ กรุงเทพมหานคร และกระทรวงมหาดไทย ได้ให้ความช่วยเหลือผู้ประสบภัยในเบื้องต้นแล้ว ซึ่งต่อมาคณะรัฐมนตรีมีมติเกี่ยวกับการช่วยเหลือผู้ประสบภัย โดยให้กรมธนารักษ์ กระทรวงการคลัง การเคหะแห่งชาติ สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน และกระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ ร่วมกันกำหนดรูปแบบการปรับปรุงพัฒนาที่ดินให้เป็นที่อยู่อาศัยในลักษณะตามความต้องการของชาวชุมชน ซึ่งจากการประชุมร่วมกันหลายครั้ง ในที่สุดก็มีทั้งรูปแบบที่อยู่อาศัยโครงการบ้านมั่นคง โดยมอบหมายให้สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (พอช.) เป็นผู้รับผิดชอบ และแบบบ้านเอื้ออาทรในลักษณะอาคารชุด โดยให้การเคหะแห่งชาติเป็นผู้รับผิดชอบ พร้อมทั้งทำสัญญาเช่าที่ดินในระยะยาวกับกรมธนารักษ์

จากการประสบปัญหาอัคคีภัย ทำให้คนในชุมชนเกิดความร่วมมือ ร่วมใจกันในการต่อสู้ให้ได้มาซึ่งที่อยู่อาศัยตามความต้องการของตนเอง โดยชาวชุมชนที่ประสงค์เข้าร่วมกับโครงการบ้านมั่นคงมีทั้งหมด 330 ราย ได้รับส่วนแบ่งพื้นที่ 8 ไร่ จัดรูปแบบบ้านได้ประมาณ 50 หน่วย/ไร่ แบ่งรูปแบบเป็นห้องแถว ขนาด 2-3 ชั้นครึ่ง และอาคารชุด 52 ห้อง บนพื้นที่ 6 ไร่ 2 งาน 24 ตารางวา โดยทำสัญญาเช่าที่ดินระยะยาว 30 ปี กับกรมธนารักษ์ ซึ่งเพียงพอที่จะรองรับสมาชิกทั้งหมด โดยชาวบ้านจะได้กรรมสิทธิ์ในที่อยู่อาศัยเป็นของตนเอง สอดคล้องกับวิถีชีวิตเดิมที่เคยเป็นมา มีการรวมกลุ่มทำความเข้าใจ จัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์ แบ่งกลุ่มย่อยออกเป็น 15 กลุ่ม ตามความสนิทสนมเพื่อมาช่วยดูแลซึ่งกันและกัน รวมทั้งสร้างระบบสังคมในการอยู่ร่วมกัน ชาวชุมชนจะเป็นผู้เสนอความคิดและแนวทางในการออกแบบบ้านของตัวเอง โดยแบ่งตามกลุ่มอาชีพ เช่น กลุ่มค้าขาย กลุ่มทำงาน นอกบ้าน กลุ่มรถเข็น เป็นต้น และมีการนำประเด็นของผู้เข้าร่วมพิจารณาด้วย โดยมีสถาบันชุมชนเป็นผู้สนับสนุนในการออกแบบ

สำหรับแผนพัฒนาชุมชนบ้านมั่นคงสวนพลุนั้นจะมีการสร้างอาชีพเสริมให้กับกลุ่มแม่บ้าน สร้างสวัสดิการให้กับคนในชุมชน ได้แก่ ผู้ด้อยโอกาส ผู้สูงอายุ เด็ก เยาวชน และช่วยกันสอดส่องดูแลความเรียบร้อยปลอดภัยในชุมชน นอกจากนี้จะมีบ้านที่มั่นคงไม่แออัดและไม่ต้องบุกรุกแล้ว ยังส่งเสริมการมีส่วนร่วมในกระบวนการจัดการตนเองของชุมชน ซึ่งเป็นการดำเนินการทั้งชุมชนที่มีใช้เป็นการสร้างที่อยู่อาศัยที่มั่นคงเท่านั้น แต่เน้นการพัฒนาทางด้านสังคมและเศรษฐกิจ ที่มีความเอื้ออาทรและความสัมพันธ์ทางสังคมที่ดีต่อกัน ดังนั้นเป้าหมายของบ้านมั่นคงจึงมีทั้งความมั่นคงในที่อยู่อาศัยและความมั่นคงในชีวิต เน้นการแก้ปัญหาาร่วมกัน โดยสนับสนุนให้เกิดกลไกการพัฒนาที่ชุมชนเป็นแกนหลักสำคัญ โดยมีภาคีเครือข่ายต่างๆ มาร่วมกันวางแผนและพัฒนาเมืองไปพร้อมๆ

กัน ยึดหลักการพึ่งพาตนเองได้ของชุมชนเป็นเป้าหมายที่สำคัญ เพื่อให้การพัฒนาชุมชนเกิดความยั่งยืน ภายหลังจากการที่คนในชุมชนร่วมมือกันด้วยความสามัคคีในการต่อสู้หลังเกิดอัคคีภัย เพื่อความชอบธรรมในการเลือกที่อยู่อาศัยตามความต้องการของตนเอง เป็นการพลิกวิกฤติให้เป็นโอกาส สร้างการเรียนรู้ท่ามกลางการดำเนินการหลังประสบภัยพิบัติ ด้วยกระบวนการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมของประชาชน ที่เน้นการมีส่วนร่วมของ คน ชุมชน เครือข่าย และภาคีความร่วมมือของทุกหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ซึ่งทำให้การฟื้นฟูชุมชนหลังเกิดอัคคีภัยเกิดขึ้นอย่างรวดเร็วและมีพัฒนาการที่ต่อเนื่อง และได้จัดตั้งชุมชนประเภทชุมชนเมืองขึ้นใหม่ ตามระเบียบกรุงเทพมหานคร ลำดับที่ 25 ในพื้นที่ของสำนักงานเขตสาทร ใช้ชื่อว่า “ชุมชนบ้านมั่นคงสวนพลู” แขวงทุ่งมหาเมฆ เขตสาทร

ดังนั้น จากที่กล่าวมาข้างต้น ชุมชนบ้านมั่นคงสวนพลูจึงเป็นตัวอย่างหนึ่งของชุมชนที่สามารถแก้ไขปัญหาและจัดการตนเองได้ หลังได้รับผลกระทบจากการเกิดอัคคีภัย ในการศึกษาครั้งนี้จึงสนใจที่ต้องการศึกษาพัฒนาการของการจัดตั้งชุมชนหลังประสบอัคคีภัย และกระบวนการจัดการตนเองของชุมชนบ้านมั่นคงสวนพลู ที่สอดคล้องและเหมาะสมกับสภาพบริบทของชุมชน โดยผลของการศึกษาสามารถทำให้เข้าใจเกี่ยวกับการพัฒนาการและกระบวนการจัดการตนเองของชุมชน ซึ่งจะเป็นประโยชน์สำหรับเป็นแนวทางในการวางแผนการพัฒนาชุมชน สามารถนำไปประยุกต์ใช้กับชุมชนอื่นให้สามารถจัดการตนเองให้เข้มแข็งอย่างยั่งยืนต่อไป

แนวคิด ทฤษฎีและวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง (Literature review)

แนวคิดการจัดการตนเอง เป็นแนวคิดที่มีพื้นฐานว่าสามารถจัดการกับปัญหาตนเองได้ และสามารถจัดความสัมพันธ์หรือสิ่งต่างๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชน อยู่บนพื้นฐานของความอิสระทั้งความคิด การแสดงออก และองค์ความรู้ ที่ถูกถ่ายทอด ในรูปของภูมิปัญญาท้องถิ่น หรือประสบการณ์ของชุมชนเอง ซึ่งอาจแสดงออกมาในรูปของแผนงาน โครงการของชุมชน โดยเดคเคอร์ (1982, อ้างถึงใน ชนินทร์ วะสินนท์, 2549, น. 41) ได้ให้ความหมายของการจัดการตนเองว่าต้องไม่ได้เกิดขึ้นจากการถูกควบคุมโดยกฎข้อบังคับของภาครัฐ ที่ถูกกำหนดจากบนลงล่าง แต่ให้ความสำคัญกับการกระทำกิจกรรมของสังคมที่เป็นชุมชนท้องถิ่น (Local Actions) และมีความสัมพันธ์กันระหว่างสมาชิกในสังคม ที่จะนำไปสู่ระบบการสรรค์สร้างรูปแบบและโครงสร้างที่ได้ร่วมกันจัดระเบียบขึ้นมา ประกอบกับ Nakagawa – Kogan & Betrus (1984, อ้างใน ชุตินธร เรียนแพง, 2548, น. 17) ได้กล่าวถึงการจัดการตนเองว่ามีพื้นฐานมาจากทฤษฎีการเรียนรู้ทางสังคม (Social Learning Theory) การรู้คิด (Cognitive) ทฤษฎีกาย-จิต Psychophysiological) ซึ่งหัวใจสำคัญของการจัดการตนเอง คือ หลักของทฤษฎีการเรียนรู้ทางสังคม และทฤษฎี กาย- จิต เนื่องจากเชื่อว่าสามารถเรียนรู้ได้ หากมีการเสริมแรงอย่างมีระบบขององค์กรและการปกครองในปัจจุบัน ให้สามารถร่วมมือกันแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้า โดยไม่ต้องให้ใครมาวางแผนให้ ซึ่งสอดคล้องกับที่คานเฟอร์และโกลด์สไตน์ (1981, อ้างใน ชุตินธร เรียนแพง, 2548, น. 17) กล่าวไว้ว่า การปฏิบัติการจัดการตนเองต้องใช้ร่วมกันทั้ง กาย จิต และสังคม โดยใช้ปัญหาเป็นแรงผลักดันให้เกิดการจัดระเบียบใหม่ โครงสร้างขององค์กรที่มีอยู่นั้นเป็นสิ่งชั่วคราว หากแต่จะมีผู้คนมารวมตัวกันและรวบรวมทรัพยากรเพื่อสร้างสรรค์โครงการใหม่ๆ มาปรับเปลี่ยนกฎเกณฑ์ และกระบวนการจัดการ

นอกจากนั้น การจัดการตนเองของชุมชนขึ้นอยู่กับบริบทในแต่ละพื้นที่ โดยมีแนวทางการจัดการตนเองของชุมชน 5 มิติ (โกวิท พวงงาม, 2553, น. 385-412) คือ มิติด้านแผนชุมชน มิติด้านการเกษตร มิติด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม มิติด้านการเงินชุมชน และมิติด้านเศรษฐกิจพอเพียง โดยใช้ศักยภาพ และความสามารถของชุมชนในการดำเนินชีวิต ซึ่งปัจจัยที่ส่งผลให้ชุมชนสามารถจัดการตนเองและเป็นชุมชนเข้มแข็งพึ่งตนเองได้ ด้วยแนวทางการจัดการตนเองของชุมชนท้องถิ่น (โกวิท พวงงาม, 2553, น. 636-648.) ประกอบด้วย กลไกหลักในการจัดการตนเองของชุมชนและท้องถิ่น 3 กลไกหลัก ได้แก่ แกนนำและอาสาสมัคร สมาชิกกลุ่ม สภาผู้นำและกรรมการ โดยใช้หลักการที่ใช้ในการจัดการตนเอง 6 หลักการ ได้แก่ หลักความเป็นประชาธิปไตยชุมชน หลักการจัดการที่มีความยืดหยุ่นสูง หลักการทำอะไรทำทันที หลักการเชื่อมโยงกิจกรรมให้เป็นการพัฒนาแบบองค์รวม หลักการกระจายความรับผิดชอบ และมีอิสระทางความคิดและหลักการใช้ทุนที่มีอยู่ในชุมชน ผ่านกระบวนการที่ใช้ในการจัดการตนเอง 6 กระบวนการ

ได้แก่ กระบวนการกลุ่มที่เข้มแข็งและต่อเนื่อง กระบวนการตรวจสอบโดยเครือข่ายที่มีอยู่ในชุมชน กระบวนการถ่ายทอดแลกเปลี่ยนเรียนรู้ กระบวนการทำงานอย่างต่อเนื่อง กระบวนการทำงานอย่างต่อเนื่อง กระบวนการปรับเปลี่ยนแนวคิดชุมชนและกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน โดยเครื่องมือที่ใช้ในการจัดการตนเอง 7 เครื่องมือ ได้แก่ ศิล5 ระบบเครือข่าย คุ้มบ้าน โชนบ้าน กลุ่มบ้าน สะแกบ้าน แผนชุมชน กลุ่ม/องค์กรชุมชน หรือเครือข่ายชุมชน กฎ ระเบียบ กติกาที่ชัดเจน ข้อมูล และการวิเคราะห์ข้อมูล การพัฒนาชุมชน จึงเป็นกระบวนการพัฒนาคนและกลุ่มคนในชุมชนให้มีศักยภาพเพียงพอและมีความเข้มแข็งของกลุ่มเพื่อปรับปรุงชีวิตความเป็นอยู่ตามแผนหรือโครงการที่ชุมชนร่วมกันกำหนด

แนวคิดความเข้มแข็งของชุมชน หมายถึง การที่คนในชุมชนรวมตัวกันเป็นองค์กรชุมชน โดยมีการเรียนรู้ การจัดการ และการแก้ไขปัญหาาร่วมกันของชุมชนจนเกิดการเปลี่ยนแปลงหรือการพัฒนา ให้ดียิ่งขึ้นตามลำดับ มีความร่วมมือช่วยเหลือซึ่งกันและกัน เพื่อผลประโยชน์ร่วมกัน และมีความเอื้ออาทรต่อชุมชนอื่นๆ (ธีระพงษ์ แก้วหาญ, 2543) ดังนั้นการพัฒนาชุมชนจะเกิดขึ้นได้ต้องอาศัยความรู้และการรวมตัวของคนในชุมชน กับหน่วยงานต่างๆ พลังที่เกิดขึ้นจากกระบวนการพัฒนานี้ ก็คือ การสร้างพลังชุมชนนั่นเอง ชุมชนใดมีพลังมาก อำนาจการพัฒนาชุมชนนั้นก็จะมีมาก (พัฒน์ บุญยรัตน์, 2549) ซึ่งกระบวนการในการดำเนินงานพัฒนาชุมชนจะเป็นกระบวนการพัฒนาที่ทรงพลังที่สุด คือ การพัฒนาที่เกิดจากการเรียนรู้ ริเริ่ม สร้างสรรค์จากภายในเชื่อมโยงกับการแสวงหาความรู้จากภายนอก มาเลือกสรรเพื่อใช้ประโยชน์ในกระบวนการพัฒนา จากการนำความรู้ของคนในชุมชนให้มีโอกาสร่วมสร้างสรรค์เนื่องจากเป็นความรู้ภายใต้บริบทและวัฒนธรรมนั้นการพัฒนาชุมชนจึงเป็นกระบวนการแลกเปลี่ยน เรียนรู้ระหว่างคนในชุมชนกับนักพัฒนาที่จะนำไปสู่การเรียนรู้ของทุกฝ่าย และยกระดับขององค์ความรู้ด้านการพัฒนาในบริบทของชุมชนท้องถิ่น (ปาริชาติ วิลัยเสถียร และคณะ, 2548)

ดังนั้นการสร้างความเข้มแข็งจึงเป็นกระบวนการที่ความสำคัญต่อการพัฒนาชุมชนให้เข้ามามีส่วนร่วมในการร่วมกันแก้ไขปัญหาของชุมชน เพื่อให้คนในชุมชนทุกคนเกิดความตระหนักเห็นความสำคัญของการร่วมกันต่อสู้ แก้ไขปัญหาความเดือดร้อนให้ทุกคนในชุมชนมีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น และมีคุณภาพชีวิตที่ดีในทุกด้าน ชุมชนต้องแสดงให้เห็นถึงขีดความสามารถและพลังในการบริหารจัดการได้ด้วยตนเอง ปัจจัยที่เสริมสร้างให้ชุมชนเกิดความเข้มแข็งเป็นพลังการพัฒนาจะต้องเกิดจากปัจจัยภายในที่เป็นสิ่งสำคัญ ดังที่ โกวิท พวงงาม (2553, น. 214) ได้แยกองค์ประกอบความเข้มแข็งของชุมชนออกได้เป็น 4 องค์ประกอบ ได้แก่ ชุมชนพึ่งตนเองได้ การมีส่วนร่วมของชุมชน เศรษฐกิจชุมชนเข้มแข็ง และการเรียนรู้เพื่อแก้ไขปัญหาาร่วมกันอย่างต่อเนื่อง โดยกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของชุมชนหรือภาคีเครือข่ายการพัฒนา จะทำให้ชุมชนเกิดความเข้มแข็งโดยเป็นชุมชนพึ่งตนเองได้ และช่วยเหลือเกื้อกูลกัน

ลักษณะความเป็นชุมชนเมือง สุพัฒน์ชัย โพธิ์แก้ว (2557, น. 26-27) ได้กล่าวว่า เป็นชุมชนที่มีประชากรอยู่รวมกันเป็นจำนวนมาก หนาแน่นจนเข้าข่ายเป็นเมือง มีการจัดโครงสร้างองค์กรที่ชัดเจน มีศูนย์กลางทางการศึกษา การเมือง การค้า ศาสนา ลักษณะของบ้านเรือนจะอยู่เป็นกระจุกรวมกัน แต่ความสัมพันธ์เห็นห่าง ส่วนใหญ่ย้ายถิ่นฐานเข้ามาจากภายนอกที่มีผลประโยชน์ร่วมกัน ไม่เป็นที่รู้จักของบุคคลภายนอก เป็นที่รวมของบุคคลหลากหลายอาชีพ เชื้อชาติ ภาษา ศาสนา และวัฒนธรรม มาอยู่ด้วยกัน จึงมีความเชื่อ ประเพณี และวิถีชีวิตที่แตกต่างกัน มีรายได้ที่แตกต่างกันไปตามบริบทของแต่ละพื้นที่ สอดคล้องกับที่ สมสุข บุญยะบัญชา และพรณทิพย์ เพชรมาก (2548, น. 3) กล่าวถึง ลักษณะของสังคมเมืองไว้ว่าเป็นสังคมที่มีวิถีชีวิตของความสัมพันธ์ของผู้คนที่อยู่อาศัยส่วนใหญ่เป็นแบบห่างเหิน ไม่มีความสัมพันธ์ระหว่างผู้คนหรือ มีกิจกรรมร่วมกัน ไม่มีการช่วยเหลือเกื้อกูลหรือแก้ปัญหาต่างๆ ร่วมกัน

จากผลการศึกษาวิจัยที่เกี่ยวข้องของ สุวิมล มีแสง (2554) พบว่า กระบวนการจัดการตนเองมี 2 ส่วน ดังนี้ 1) จากการร่วมมือระหว่างคนในชุมชน ที่มีความสัมพันธ์ใกล้ชิด และแก้ปัญหาาร่วมกันอย่างไม่เป็นทางการ เป็นแบบธรรมชาติหรือวัฒนธรรมชุมชนท้องถิ่น 2) จากการร่วมมือระหว่างชุมชนกับภายนอก โดยประสานความร่วมมือในสิ่งที่ชุมชนไม่สามารถจัดการเองได้ และมรรษทิ เจริญทรัพย์ (2556) ได้ศึกษาพบว่า เงื่อนไขและบริบทที่หนุนเสริมให้กลุ่มสามารถจัดการตนเองได้นั้น มาจากการที่ (1) ชุมชนตระหนักถึงปัญหาาร่วมกัน จนเกิดการเรียนรู้และช่วยเหลือเกื้อกูลกันผ่านกระบวนการมีส่วนร่วม (2) การมีผู้นำที่เป็นตัวอย่างให้คนใน

ชุมชน (3) การมีกลุ่มสตรีที่มีความเข้มแข็ง (4) การหนุนเสริมจากภาคีเครือข่ายต่างๆ รวมถึง เสวลักษณ์ สมสุข (2550) ได้ศึกษาการฟื้นฟูชุมชน พบว่า การพัฒนาขบวนการชุมชนมี 3 มิติ ดังนี้ (1) มิติในการใช้ทรัพยากรของชุมชน (2) มิติด้านวิธีการและเทคนิค ที่ต้องใช้ในการเรียนรู้ (3) มิติด้านเป้าหมาย ที่สามารถดำเนินการพัฒนาที่พึ่งตนเองได้ เป็นรูปแบบที่ดีสามารถพัฒนาชุมชนให้ยั่งยืนได้

กระบวนการในการฟื้นฟูชุมชน เริ่มจากการสร้างความตระหนักให้คนในชุมชนเข้าใจในการแก้ไขปัญหา ขั้นที่ 2 เป็นการจัดทำแผนการดำเนินงานฟื้นฟูชุมชน โดยให้สอดคล้องและเหมาะสมกับวิถีชีวิตของชุมชน ขั้นที่ 3 เป็นการปฏิบัติเรียนรู้จากการลงมือทำ ขั้นที่ 4 เป็นการสรุปบทเรียนที่ได้จากการดำเนินงานให้ความรู้แก่คนในชุมชน สุดท้ายขั้นที่ 5 เป็นการขยายผลความรู้ที่ได้จากการดำเนินงานไปสู่ชุมชนอื่น ซึ่ง ชรินทร์ วัฒนธำ (2549) ได้ศึกษาจากโครงการจัดการตนเอง พบว่าการจัดการตนเองเริ่มต้นจากการรวมกลุ่มของชาวบ้าน ค้นหาศักยภาพของตนเองเพื่อการเรียนรู้ไปสู่การปฏิบัติ สร้างเครือข่ายการเรียนรู้ให้ขยายกว้างขวางออกไปอย่างต่อเนื่อง เป็นเครือข่ายที่สามารถปรับตัวได้ด้วยการจัดการตนเอง ผ่านกระบวนการเรียนรู้แบบรวมหมู่ และแบบอิสระ ประกอบกับ ปรีชา พิณทอง (2554) ได้ศึกษาปัจจัยที่สำคัญในการต่อสู้กับปัญหาหรือวิกฤตคือ ผู้นำชุมชนมีความตั้งใจสูง สามารถวางแผนจัดการแก้ปัญหาได้ ประชาชนหรือผู้อยู่อาศัยในชุมชน มีความร่วมมือทั้งร่างกาย แรงใจ มีความสามัคคีมีน้ำหนึ่งใจเดียวกัน มีส่วนร่วมของกลุ่มในการจัดการปัญหา และมีเครือข่ายที่ช่วยกันดูแลรับผิดชอบชุมชน

จากการศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้อง พบว่า กระบวนการจัดการตนเองหลังเกิดภัยพิบัติ เกิดจากการที่ชุมชนตระหนักถึงปัญหาร่วมกัน เรียนรู้และช่วยเหลือเกื้อกูล ร่วมมือกันระหว่างคนในชุมชนด้วยความสามัคคีในการแก้ไขปัญหา ร่วมกัน โดยประสานความร่วมมือจากหน่วยงานภายนอกในส่วนที่ชุมชนไม่สามารถจัดการเองได้ ทั้งนี้ผู้นำมีส่วนสำคัญในการต่อสู้ และจัดการกับปัญหาได้ดี อีกทั้งเป็นตัวช่วยให้คนในชุมชน การมีกลุ่มที่มีความเข้มแข็ง โดยมีแนวทางการพัฒนาตนเองด้วยการสร้างกลไกพัฒนาการจัดการตนเอง

คำถามวิจัย (Research Problem)

1. ชุมชนบ้านมั่นคงสวนพลูมีบริบท และพัฒนาการของการจัดตั้งชุมชน หลังประสบอัคคีภัยได้อย่างไร
2. การจัดการตนเองของชุมชนบ้านมั่นคงสวนพลู มีกระบวนการอย่างไร
3. มีกระบวนการจัดการตนเองอย่างไรบ้าง ที่สามารถนำไปเป็นแนวทางประยุกต์ใช้กับชุมชนอื่นได้

วัตถุประสงค์ของการวิจัย (Research Objective)

1. เพื่อศึกษาบริบทและพัฒนาการของการจัดตั้งชุมชน หลังประสบอัคคีภัยของชุมชนบ้านมั่นคงสวนพลู เขตสาทร กรุงเทพมหานคร
2. เพื่อศึกษากระบวนการจัดการตนเองของชุมชนบ้านมั่นคงสวนพลู เขตสาทร กรุงเทพมหานคร

วิธีการศึกษา/ขอบเขตการศึกษา (Research Methodology)

การศึกษาใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ เฉพาะชุมชนบ้านมั่นคงสวนพลู เนื่องจากเป็นชุมชนเมืองขนาดใหญ่ในพื้นที่เขตสาทรที่ประสบเหตุอัคคีภัย และสามารถจัดการตนเองได้ดี สอดคล้องและเหมาะสมกับสภาพบริบทของชุมชน ผู้ศึกษาได้ดำเนินการศึกษาค้นคว้าข้อมูลจากเอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง อาทิ หนังสือ ตำรา เอกสารทางวิชาการ วิทยานิพนธ์ และเอกสารที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนบทความที่เกี่ยวข้องกับประเด็นที่ศึกษา รวบรวมสรุปเนื้อหาประเด็นที่สำคัญและเกี่ยวข้องกับการศึกษา รวมทั้งการศึกษาข้อมูลภาคสนาม โดยการสัมภาษณ์เชิงลึก ใช้แนวทางคำถามประกอบการสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ และการสนทนากลุ่ม เป็นเครื่องมือ พร้อมทั้งการสังเกตแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วมควบคู่กันไปกับการเก็บรวบรวมข้อมูลจากกลุ่มประชากร ซึ่งผู้ให้ข้อมูลในการศึกษานี้ประกอบไปด้วยผู้สูงอายุในชุมชน (อายุ 60 ปีขึ้นไป) ผู้นำชุมชน คณะกรรมการชุมชน อาสาสมัครสาธารณสุขชุมชน

คณะกรรมการสหกรณ์เคหสถานบ้านมั่นคงชุมชนสวนพลู อาสาสมัครตำรวจบ้าน อาสาสมัครผู้ดูแลศูนย์พัฒนาเด็กก่อนวัยเรียนในชุมชน และคณะกรรมการชมรม TO BE NUMBER ONE รวมจำนวน 8 คน

ผลการวิจัย (Research Result)

ผู้ศึกษาได้รวบรวมข้อมูลบริบทและพัฒนาการของการจัดตั้งชุมชน หลังประสบอัคคีภัยของชุมชนบ้านมั่นคงสวนพลู รวมทั้งศึกษากระบวนการจัดการตนเองของชุมชนบ้านมั่นคงสวนพลู เขตสาทร ได้ดังนี้

ชุมชนบ้านมั่นคงสวนพลู เดิมเกิดขึ้นจากการเข้ามาบุกรุกที่ดินของกรมธนารักษ์ ขนาดพื้นที่ 19 ไร่ 87 ตารางวา โดยไม่มีการทำสัญญาเช่า ของคนชนบทจากหลากหลายภูมิภาค โดยเฉพาะภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่อพยพย้ายถิ่นฐานเข้ามาประกอบอาชีพในเมือง และได้ทยอยเข้ามาปลูกบ้านกันมากขึ้นเรื่อยๆ ในบริเวณนี้ ตั้งแต่ปี พ.ศ.2517 มีการปลูกสร้างบ้านเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ จนหนาแน่นมากขึ้น รวมถึงเกิดจากการย้ายมาจากการโดนไล่รื้อที่ดินในเขตอื่น ทำให้สภาพความเป็นอยู่เป็นไปในลักษณะของสลัม หรือชุมชนแออัด มีการปลูกบ้านรูกล้ำคูลอง ลำรางสาธารณะ และต้องประสบกับปัญหาการไล่ที่ ในปี 2527 แต่ก็ยังมีชาวบ้านอาศัยอยู่ ระยะหลังต่อมาสาธารณูปโภคต่างๆ เริ่มมีพร้อมมากขึ้น แต่ชาวบ้านก็ยังคงอยู่กับปัญหาความไม่มั่นคงในเรื่องที่อยู่อาศัยเรื่อยมา

ต่อมาได้มีการรวมตัวกันจัดตั้งขึ้นเป็นชุมชนตามระเบียบกรุงเทพมหานคร พ.ศ.2534 ในชื่อชุมชนหมู่บ้านพัฒนาซอยสวนพลู เป็นชุมชนขนาดใหญ่ มีจำนวนหลังคาเรือนมากที่สุดในพื้นที่เขตสาทร ดูแลกันในรูปแบบของคณะกรรมการชุมชน ซึ่งได้รับการเลือกตั้งมาจากสมาชิกในชุมชนและได้รับการแต่งตั้งอย่างเป็นทางการจากสำนักงานเขตสาทร จนกระทั่งชุมชนประสบเหตุอัคคีภัยเมื่อวันที่ 23 กุมภาพันธ์ 2547 และคณะรัฐมนตรี มีมติให้กรมธนารักษ์ กระทรวงการคลัง กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ และการเคหะแห่งชาติ ร่วมกันกำหนดรูปแบบการปรับปรุง พัฒนาที่ดินแปลงที่เกิดอัคคีภัย เพื่อให้ผู้ประสบภัยที่อาศัยเดิมทุกคนสามารถเข้าอยู่อาศัยได้หากยังมีความประสงค์ โดยให้เช่าอยู่อาศัยในระยะยาว แบ่งเป็นร้อยละ 60 เข้าร่วมโครงการบ้านเอื้ออาทร และร้อยละ 40 เข้าร่วมโครงการบ้านมั่นคง ที่ดำเนินการโดยชุมชน ผ่านสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (พอช.) ซึ่งมีผู้เข้าร่วมโครงการ 264 ครอบครัว ที่ต้องรวมตัวกันเพื่อจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์ และจดทะเบียนเป็นสหกรณ์เคหสถานบ้านมั่นคงชุมชนสวนพลู จำกัด เพื่อยื่นขอสนับสนุนงบประมาณสินเชื่อประเภท เพื่อพัฒนาที่อยู่อาศัย โดยทำสัญญาเช่าที่ดินของกรมธนารักษ์ ขนาด 6 ไร่ 2 งาน 24 ตารางวา เป็นระยะเวลา 30 ปี ซึ่งลักษณะบ้านแบบแถว 2 ชั้นครึ่ง 3 ชั้นครึ่ง และอาคารชุด 4 ชั้น ส่วนการพัฒนาระบบสาธารณูปโภคนั้น ได้รับการสนับสนุนงบประมาณจาก โครงการบ้านมั่นคง 14,850,000 บาท รวมทั้งได้รับอนุมัติสินเชื่อเพื่อการสร้างบ้าน จำนวน 46,631,160 ล้านบาท อัตราดอกเบี้ยร้อยละ 2 ต่อปี และได้มีการเปลี่ยนชื่อชุมชนเป็น “ชุมชนบ้านมั่นคงสวนพลู” โดยยื่นขอจดทะเบียนจัดตั้งเป็นชุมชน ตามระเบียบกรุงเทพมหานครว่าด้วยชุมชนและกรรมการชุมชนฯ เมื่อวันที่ 9 กุมภาพันธ์ 2553

กระบวนการจัดการชุมชนหลังเหตุการณ์ไฟไหม้ ในระยะแรกชาวชุมชนร่วมกันทำงานโดยเริ่มประชุมกันครั้งแรกเพื่อสร้างความเข้าใจถึงรูปแบบของบ้านมั่นคง จากนั้นมีการแบ่งกลุ่มย่อยเป็น 15 กลุ่ม ตามความสัมพันธ์กันประมาณ 20 ครอบครัว เพื่อช่วยเหลือซึ่งกันและกัน และให้แต่ละกลุ่มบอกความต้องการว่าต้องการอะไรบ้างในชุมชนใหม่ที่กำลังจะเกิดขึ้น มีการเสนอให้มีกลุ่มแม่บ้าน ลานกีฬา ข้อเสนอต่างๆ ถูกนำไปปฏิบัติจริง โดยมีคนในชุมชนร่วมกันคิด ร่วมกันบริหารจัดการ อีกทั้งในกระบวนการสร้างบ้านคนในชุมชนยังร่วมกันออกแบบบ้านร่วมกับสถาปนิก ที่หน่วยงานส่งมา และยังใช้แรงงานจากคนในชุมชนทำให้ได้แบบบ้านที่ตรงตามความต้องการของคนในชุมชนเอง นอกจากนี้ ชาวชุมชนยังสามารถเลือกได้ว่าจะอยู่กับใคร อยู่ใกล้กับครอบครัวใด ชาวชุมชนสามารถจัดแบ่งกันตามความสัมพันธ์เดิม ตามความสนิทสนมเดิม ในขณะที่วัยทำงานช่วยกันสร้างบ้าน ในด้านของกลุ่มเยาวชนก็รวมกลุ่มกันจัดกิจกรรม เล่านิทานให้น้องฟัง รวมกลุ่มกันช่วยกันดูแลน้องๆ เพื่อแบ่งเบาภาระของผู้ปกครอง และยังมีการถ่ายทอดนาฏศิลป์ จากพี่สู่น้อง จนสามารถไปแสดงยังภายนอกชุมชนจนเป็นที่รู้จักและสร้างชื่อเสียงให้กับชุมชนเป็นอย่างมาก ในปัจจุบันแม้ว่าป่าเล็กจะย้ายไปอยู่ต่างจังหวัด แต่วิชาความรู้ทางนาฏศิลป์ที่ได้ถ่ายทอดไว้ให้กับเยาวชนในชุมชนยังคงอยู่ เยาวชนในชุมชนยังคงถ่ายทอดกันจากรุ่นสู่รุ่น

ดังนั้นจากเหตุการณ์ไฟไหม้ จะเห็นได้ว่าคนในชุมชนมีความเสียสละซึ่งกันและกัน โดยนับตั้งแต่เสียสละสิทธิในการจองบ้านมั่นคง บางครอบครัวได้รับสิทธิหลายสิทธิแต่ด้วยความเห็นอกเห็นใจอีกหลายครอบครัวที่ไม่มีทะเบียนบ้านอยู่ในพื้นที่เดิมไม่ได้รับสิทธิ จึงเสียสละสิทธิให้กับอีกหลายครอบครัว นอกจากนี้ยังเสียสละพื้นที่ ยอมที่จะมีพื้นที่ใช้สอยในบ้านให้น้อยลง เพื่อให้ได้จำนวนบ้านเพิ่มมากขึ้น ให้หลายๆ ครอบครัวได้อยู่อาศัย ก่อให้เกิดความสามัคคี ร่วมมือร่วมใจ ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน จัดกลุ่มเพื่อช่วยเหลือทั้งด้านการเงินและการประกอบอาชีพ ซึ่งในระยะเริ่มต้นชาวบ้านต่างเห็นอกเห็นใจกันมีการรวบรวมเงินแต่ละครอบครัว ครอบครัวไหนมีความสามารถในการออมเงินมากก็ออมเงินมาก บางครอบครัวมีปัญหาทางการเงินก็ออมได้เท่าที่กำลังไหว จะเห็นได้ว่าเกิดความเห็นอกเห็นใจกันเกิดขึ้นในชุมชน เมื่อมากด้วยปัญหาและอุปสรรคกลับพบว่าชุมชนมีความสามัคคีกันมากขึ้น

การประสานกับหน่วยงานภายนอก พบว่า ชุมชนได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐ โดยนักพัฒนาสังคม สังกัดฝ่ายพัฒนาชุมชนและสวัสดิการสังคม สำนักงานเขตสาทร เป็นบุคคลที่มีความสำคัญและใกล้ชิดกับชุมชน ในการให้คำแนะนำ ปรึกษาหาแนวทางแก้ไขปัญหา และเสริมสร้างการพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็ง เป็นสื่อกลางในการนำนโยบายไปสู่การปฏิบัติ เผยแพร่ข้อมูลข่าวสารที่สำคัญให้กับชุมชน อีกทั้งเป็นผู้ประสานงานในการให้ความช่วยเหลือในด้านต่างๆ ของชุมชน

สำหรับการศึกษากระบวนการจัดการตนเองของชุมชนบ้านมั่นคงสวนพลู เขตสาทร พบว่าชุมชนมีกระบวนการจัดการตนเอง โดยมีการกำหนดกฎระเบียบของชุมชน ในการอยู่ร่วมกัน โดยขอความร่วมมือให้มีการส่งเสียงดังในเวลากลางคืน หลังเวลา 22.00 น. ในเรื่องของการจราจร ห้ามนำรถยนต์เข้ามาจอดภายในบริเวณชุมชน เพื่อมิให้เกิดขวางทางเดินภายในชุมชน ทำให้มีพื้นที่ในการจัดกิจกรรมส่วนรวมได้มากขึ้น รวมถึงห้ามมิให้ผู้ใดทำการค้าหรือเข้าไปเกียวยาสะพรั่งกับยาเสพติดทุกชนิด หากพบจะมีมาตรการดำเนินการกับผู้กระทำความผิด โดยประสานหน่วยงานที่เกี่ยวข้องดำเนินการตามกฎหมายต่อไป

การบริหารจัดการชุมชน โดยคณะกรรมการบริหารสหกรณ์ฯ จะดำเนินการในเรื่องของการเงิน มีการจัดเก็บเงิน เพื่อใช้ในการบริหารจัดการพื้นที่ส่วนกลางทั้งหมด เนื่องจากพื้นที่เป็นที่ที่สหกรณ์ฯ เป็นผู้ดำเนินการทำสัญญาเช่า หากมีปัญหาเกิดขึ้นภายในชุมชน จะมีการนำเข้าสู่ที่ประชุมคณะกรรมการชุมชน เพื่อหาทางแก้ไขด้วยชุมชนเอง กรณีเป็นปัญหาที่คณะกรรมการชุมชนไม่สามารถแก้ไขได้ ก็จะมีการประชุมสมาชิกในชุมชนทั้งหมด เพื่อหามติในการแก้ไขร่วมกัน โดยอาจจะประสานหน่วยงานภายนอกที่เกี่ยวข้องเข้ามาให้ความช่วยเหลือ การจัดเก็บเงินเพื่อนำมาใช้ในการบริหารจัดการชุมชน แบ่งเป็นค่าจัดเก็บขยะเดือนละ 20 บาท ต่อหลังคาเรือน รวมถึงการลอกท่อและซ่อมแซมท่อระบายน้ำในชุมชน ซ่อมแซมไฟฟ้าส่องสว่าง การพัฒนาสภาพแวดล้อม ปลูกต้นไม้เพิ่มพื้นที่สีเขียว มีการตรวจเยี่ยมผู้สูงอายุ สัปดาห์ละ 1 ครั้ง ร่วมกับศูนย์บริการสาธารณสุข 14 และเยี่ยมสมาชิกในชุมชนหลังคลอด ตลอดจนการจัดอาหารว่างเลี้ยงรับรองคณะที่เข้ามาตรวจเยี่ยมศึกษาดูงาน

การรักษาความปลอดภัยในชุมชน โดยชุมชนจัดให้มีหน่วยรักษาความปลอดภัยของชุมชน ประกอบด้วยอาสาสมัครตำรวจชุมชน ร่วมกับสถานีตำรวจนครบาลทุ่งมหาเมฆ และอาสาสมัครชุมชนเฝ้าระวังภัยและยาเสพติด เดินเวรยามเฝ้าระวังโดยรอบชุมชน ระหว่างเวลา 22.00 น. ถึง 04.00 น. ของวันรุ่งขึ้น ทุกวัน โดยได้คำตอบแทนจากสมาชิกในชุมชน 30 บาท/หลังคาเรือน/เดือน รวมถึงมีการติดตั้งกล้องวงจรปิดภายในชุมชน จำนวน 10 ตัว และภายนอกชุมชน จำนวน 8 ตัว เพื่อเป็นการเฝ้าระวังบุคคลแปลกหน้าหรือปัญหาอาชญากรรม การลักขโมยในชุมชน

การสนับสนุนกลุ่มในชุมชน ทั้งกลุ่มอาสาสมัครตำรวจชุมชน จำนวน 13 คน เป็นเครือข่ายอาสาสมัครที่ผ่านฝึกอบรมมาแล้ว โดยสถานีตำรวจนครบาลทุ่งมหาเมฆ กลุ่มเยาวชน TO BE NUMBER ONE เป็นการรวมกลุ่มเยาวชนในชุมชนบ้านมั่นคงสวนพลู เพื่อทำกิจกรรมสาธารณประโยชน์ร่วมกัน เพื่อให้รู้จักการใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ ห่างไกลจากยาเสพติด ก่อตั้งขึ้นจากกลุ่มเยาวชนสวนพลูเดิม ซึ่งเป็นกลุ่มที่มีจิตอาสาที่มีความต้องการที่จะพัฒนาชุมชนให้มีความน่าอยู่ยิ่งขึ้นโดยที่ผ่านมาได้ทำกิจกรรมมากมาย เช่น กิจกรรมเพิ่มพื้นที่สีเขียวในชุมชน กิจกรรมขยะแลกต้นไม้ เนื่องจากปัญหาขยะมีมากในชุมชนและในชุมชนขาดพื้นที่สีเขียวไป ซึ่งมีผลต่อสิ่งแวดล้อมในชุมชน ดังนั้น ทางชมรมจึงจัดกิจกรรมนี้ขึ้นมาโดยการที่ชาวชุมชน นำขยะที่สามารถนำกลับมาใช้ใหม่ได้ มาชั่งน้ำหนักแล้วตีราคาเทียบกับราคาต้นไม้ แล้วผู้ที่นำขยะมาแลกก็จะนำต้นไม้กลับบ้านไป กิจกรรมอนุรักษ์วัฒนธรรมไทย โดยในแต่ละสัปดาห์รุ่นพี่ของชมรมจะมาสอนน้องๆ ราว ในช่วงของวันเสาร์ และอาทิตย์ในช่วงเปิดเทอม ส่วนในช่วงปิดเทอมนั้น จะมีการทำกิจกรรมเกือบทุกวัน มีกลุ่มเยาวชนกีฬาไทย เป็นการรวมกลุ่มเยาวชนในชุมชนบ้านมั่นคงสวนพลู เพื่อเรียนรู้ศิลปะการป้องกันตัวและใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ เยาวชนในชุมชนได้รับการฝึกซ้อมจากอาจารย์ที่เป็นโครงการที่ สสส. ได้จัดทำขึ้น ตัวอย่างกีฬาที่นำมาฝึกสอนและเรียนรู้กัน คือ กีฬากระบี่-กระบอง และยังนำกลุ่มเยาวชนไปแสดงตามตามกิจกรรมงานต่างๆ เพื่อนำเงินมาเป็น

ทุนการศึกษาต่อไป กลุ่มฟุตบอล เป็นการรวมกลุ่มเยาวชนในชุมชนบ้านมั่นคงสวนพลูที่รักในการเล่นกีฬาฟุตบอล โดยใช้สนามกีฬาภายในสวนเฉลิมพระเกียรติ 80 พรรษา เมื่อรวมตัวกันได้แล้วจะมีการร่วมแข่งขันตามรายการต่างๆ ที่มีการจัดการแข่งขัน กลุ่มนี้ครบเหรียญบาท เป็นการรวมกลุ่มเยาวชนในชุมชนบ้านมั่นคงสวนพลู เพื่อเรียนรู้ การใช้เงินอย่างมีประสิทธิภาพ คำนวณ และการส่งเสริมให้รู้จักการออมเงิน กลุ่มส่งเสริมสุขภาพ เป็นกลุ่มที่ใส่ใจผู้สูงอายุในชุมชน โดยมีเด็กเยาวชนในชุมชนจะร่วมกับ อสส. จัดทำอาหารเพื่อสุขภาพ ให้ผู้สูงอายุ ผู้ป่วย และคนพิการได้รับประทาน ทำให้ผู้สูงอายุในชุมชนได้รับกำลังใจในการดำรงชีวิตต่อไป และกลุ่มอาสาสมัครป้องกันภัยและยาเสพติดชุมชนบ้านมั่นคงสวนพลูที่จะเป็นกลุ่มแกนนำในชุมชนบ้านมั่นคงสวนพลู เพื่อเฝ้าระวังและเป็นแนวร่วมในการการแก้ปัญหาเสพติดร่วมกับเครือข่ายหรือหน่วยงานภาครัฐ เป็นกำลังสำคัญในการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดในชุมชนของตน

จากสภาพความเป็นอยู่ของชุมชนในปัจจุบัน จะเห็นได้ว่าชุมชนบ้านมั่นคงสวนพลูเป็นชุมชนที่เข้มแข็งและมีความพยายามในการที่จะกอบกู้ฟื้นฟูสภาพบ้านเรือนให้กลับมาเป็นชุมชนที่มีสภาพบ้านเรือนที่มั่นคง และเห็นถึงศักยภาพของชุมชนที่ร่วมกันจัดการ ตลอดจนแสดงให้เห็นถึงพลังของชุมชนที่ร่วมกันจนมาเป็นบ้านมั่นคงสวนพลู ที่ชุมชนสามารถบริหารจัดการปัญหากันเองได้ในชุมชน คนในชุมชนถือว่าชุมชนเป็นของเรา เราต้องร่วมกันดูแลรักษาทุกกิจกรรมที่ชุมชนร่วมกันจัดการร่วมกันแก้ปัญหาตนเอง เช่น ด้านสิ่งแวดล้อม ชาวชุมชนร่วมกันรับผิดชอบดูแลสิ่งแวดล้อมในชุมชนกันเอง ร่วมกันทำความสะอาด ร่วมกันลอกท่อตนเอง โดยที่ไม่ขอความช่วยเหลือจากหน่วยงาน ปัจจุบันชุมชนเป็นที่ศึกษาดูงานในหลายๆ ด้าน เป็นชุมชนต้นแบบในการสร้างบ้านมั่นคง โดยเฉพาะการจัดสรรที่อยู่ในพื้นที่จำกัดและมีความมั่นคง ทำให้เกิดความเท่าเทียมกันในชุมชน

จากผลการศึกษาจะเห็นว่า ชุมชนบ้านมั่นคงสวนพลูมีการจัดการตนเองของชุมชนเพื่อแก้ไขปัญหาที่อยู่อาศัย โดยใช้การมีส่วนร่วมของคนในชุมชนและความสามารถของผู้นำ เพื่อให้เกิดการพัฒนาที่อยู่อาศัย ภายหลังประสบอัคคีภัย และสามารถจัดการตนเองในด้านต่างๆ ได้ ด้วยพลังความร่วมมือ อย่างเหมาะสมกับสภาพของชุมชน และเท่าเทียมกัน ซึ่งสอดคล้องกับ โกวิท พวงงาม (2553) ที่กล่าวถึงปัจจัยที่ส่งผลให้ชุมชนสามารถจัดการตนเองและเป็นชุมชนเข้มแข็งพึ่งตนเองได้ ให้ชุมชนร่วมกันคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมกันเรียนรู้ ร่วมวางแผน แก้ไขปัญหา และรับผลประโยชน์ร่วมกัน โดยพึ่งพิงภายนอกให้น้อยที่สุด โดยชุมชนมีความสามารถ มีพลังชุมชนที่จะจัดการชุมชนของตนเองได้ ทั้งนี้การใช้ชีวิตประจำวันและการประกอบอาชีพของคนในชุมชน อาจทำให้ความสัมพันธ์ห่างเหินกันตามลักษณะความเป็นชุมชนเมือง ซึ่ง สุพัฒน์ชัย โพธิ์แก้ว (2557) ได้กล่าวไว้ว่าเป็นชุมชนที่มีประชากรอยู่รวมกันเป็นจำนวนมาก ส่วนใหญ่ย้ายถิ่นฐานเข้ามาจากภายนอก อาจทำให้ชุมชนขาดความรัก ความสามัคคี แต่ด้วยชุมชนมีการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน และร่วมแรงร่วมใจกันต่อสู้ฟันฝ่าอุปสรรคต่างๆ จนถึงวันที่ได้มีที่อยู่อาศัยอย่างมั่นคง ทำให้ชุมชนเมืองแห่งนี้ มีความรักความผูกพัน ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ซึ่งต่างกับชุมชนเมืองอื่น ประกอบกับชุมชนมีการจัดกิจกรรมทางศาสนาในทุกวันสำคัญอย่างต่อเนื่อง เพื่อเป็นศูนย์รวมจิตใจของคนในชุมชน ให้เกิดความรักความสามัคคี ร่วมแรงร่วมใจกันในการพัฒนาชุมชนให้มีความเข้มแข็ง ยั่งยืนต่อไป

สรุปผลการวิจัย (Research Conclusion)

จากการศึกษาบริบทและพัฒนาการของการจัดตั้งชุมชน หลังประสบอัคคีภัยของชุมชน บ้านมั่นคงสวนพลู รวมทั้งศึกษากระบวนการจัดการตนเองของชุมชนบ้านมั่นคงสวนพลู สามารถสรุปได้ดังนี้ ชุมชนบ้านมั่นคงสวนพลูเดิมเป็นชุมชนแออัดบุกรุกบนที่ดินของกรมธนารักษ์ ต่อมาได้ประสบเหตุอัคคีภัยในชุมชนทำให้คนในชุมชนผู้มีรายได้น้อย ต้องร่วมมือกันในการจัดหาที่อยู่อาศัยเพื่อความมั่นคงของตนเอง จนเกิดการรวมกลุ่มและจัดตั้งเป็นกลุ่มออมทรัพย์ และจดทะเบียนในรูปของสหกรณ์เพื่อยื่นขอกู้เงินก่อสร้างที่อยู่อาศัยกับสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (พอช.) โดยมีการสนับสนุนงบประมาณพัฒนาระบบสาธารณูปโภคในชุมชน เกิดการมีส่วนร่วมในการร่วมมือกันต่อสู้ให้ได้มาซึ่งที่อยู่อาศัยตามความต้องการและสภาพวิถีชีวิตเดิมของชุมชน จนสามารถจัดตั้งเป็นชุมชนใหม่ในชื่อชุมชนบ้านมั่นคงสวนพลูมีการประสานงานกับภาคีเครือข่ายภายนอกชุมชน ทั้งภาครัฐและภาคเอกชน ในการสนับสนุนการจัดกิจกรรม

ต่างๆ ของชุมชน โดยชุมชนมีกระบวนการจัดการตนเองในเรื่องของการกำหนดกฎระเบียบของชุมชน การบริหารจัดการชุมชนการรักษาความปลอดภัยในชุมชน และการสนับสนุนกลุ่มในชุมชน เพื่อให้ชุมชนมีความเข้มแข็ง มั่นคง สามารถดูแลตนเองได้อย่างยั่งยืน

ข้อเสนอแนะ (Research Recommendation)

การมีส่วนร่วมของคนในชุมชนในการร่วมกันบริหารจัดการ แก้ไขปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชน ทั้งด้านกายภาพ สิ่งแวดล้อม จะต้องอาศัยความร่วมมือ ร่วมแรงจากทุกภาคส่วนอย่างต่อเนื่อง รวมถึงส่งเสริมการจัดให้มีสวัสดิการในชุมชนเพิ่มเติมให้สอดคล้องกับสภาพการณ์ปัจจุบัน เพื่อสร้างแรงจูงใจในการเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนของคนในชุมชน และเห็นถึงประโยชน์ร่วมกันในการที่จะช่วยกันดูแลชุมชน อีกทั้งยังเป็นพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนในชุมชน รวมถึงการส่งเสริม สนับสนุนองค์ความรู้ด้านการพัฒนาชุมชน ให้กับเด็กและเยาวชนในชุมชน เพื่อเป็นแกนนำในการบริหารจัดการชุมชนให้มีการพัฒนาอย่างยั่งยืนต่อไป

ข้อเสนอแนะด้านการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน จากการศึกษาพื้นที่ชุมชนพบว่าพื้นที่ส่วนกลางรกร้างภายในชุมชนที่ควรนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์ โดยอาจทำแปลงปลูกพืชผักสวนครัวในชุมชน นอกจากได้บริโภคผักปลอดภัยสารพิษแล้ว สามารถนำออกจำหน่ายเป็นรายได้เสริมของสมาชิกชุมชนได้อีกทางหนึ่ง

รายการอ้างอิง

- โกวิทย์ พวงงาม. (2553). *การจัดการตนเองของชุมชนและท้องถิ่น*. กรุงเทพฯ: บริษัท บพิธการพิมพ์ จำกัด.
- ชนินทร์ วะสินนท์. (2549). *การจัดการสวัสดิการชุมชนของเครือข่ายอินแปง: กลไก กระบวนการจัดการตนเอง*. วิทยานิพนธ์ดุสิตบัณฑิต, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์.
- ชุดินธร เรียงแพง. (2548). *การจัดการตนเองและความผาสุกในผู้ป่วยภาวะหัวใจล้มเหลว*. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, บัณฑิตวิทยาลัย, สาขาการพยาบาลผู้ใหญ่.
- ธีระพงษ์ แก้วหาญ. (2543). *กระบวนการเสริมสร้างชุมชนเข้มแข็ง: ประชาคม ประชา สังคม* (พิมพ์ครั้งที่ 6). ขอนแก่น: คลังนาวิทยา.
- ปาริชาติ วลัยเสถียร และคณะ. 2548. “กระบวนการและเทคนิคการทำงานของนักพัฒนา” พิมพ์ครั้งที่ 3 กรุงเทพฯ : โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข.
- ปรีชา ปิยจันทร์. (2554). *ชุมชนกับการจัดการอุทกภัย ปี พ.ศ.2554: กรณีศึกษาชุมชนอยู่เจริญ เขตดอนเมือง กรุงเทพมหานคร*. วารสารการศึกษาและพัฒนาสังคม.
- พัฒน์ บุญรัตน์. (2549). *การสร้างพลังชุมชนโดยกระบวนการพัฒนาชุมชน*. กรุงเทพฯ: เลิศและลิฟเฟิล.
- มรรษณี เจริญทรัพย์. (2556). *การบูรณาการกองทุน การเงินเพื่อการจัดการตนเองของชุมชน กรณีศึกษาสถาบันการเงินกลุ่มสตรีสหกรณ์บ้านบุกลาง ตำบลบุเปือย อำเภอน้ำยืน จังหวัดอุบลราชธานี*. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์, ภาควิชาการพัฒนาชุมชน.
- สมสุข บุญยะบัญชา, และ พรณทิพย์ เพชรมาท. (2548). *สร้างความสมานฉันท์บนความขัดแย้งที่ซ่อนเร้น กรณีศึกษาโครงการบ้านมั่นคงและผู้ประสบภัยสึนามิ*. ในการสัมมนาทางวิชาการ เรื่อง สู่สังคมสมานฉันท์. กรุงเทพฯ: สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน.
- เสาวลักษณ์ สมสุข. (2550). *การฟื้นฟูชุมชน: ยุทธศาสตร์การสร้างทุนในสังคม กรณีศึกษาตำบลต้นแบบ อำเภอพัฒนานิคม จังหวัดลพบุรี*. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, คณะพัฒนาสังคม.
- สุพัฒน์ชัย โพธิ์แก้ว. (2557). *การพัฒนาชนบทและเมือง*. กรุงเทพฯ: ทริปปี้ เอ็ดดูเคชั่น.
- สุวิมล มีแสง. (2554). *กระบวนการจัดการตนเองในการฟื้นฟูชุมชนหลังภัยพิบัติด้วยการสร้างชุมชนใหม่: กรณีศึกษาบ้านม่อนบ่อเหาะ ตำบลท่าผา อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่*. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, มหาวิทยาลัยแม่โจ้, สำนักบริหารและพัฒนาวิชาการ, สาขาการพัฒนากฎมสังคมอย่างยั่งยืน.

รูปแบบพุทธเกษตรกรรม ทางออกเพื่อการพึ่งตนเอง Model of Buddhist Agriculture for Solutions of Self-reliance

หทัยรัตน์ ขาญวิการณ
Hathairat Chanvikarn*

บทคัดย่อ

การทำพุทธเกษตรกรรมของชุมชนสาโลโสโก เป็นการนำหลักธรรมทางพุทธศาสนาเป็นแนวทางในการดำเนินกิจกรรมในชุมชนและในการดำเนินชีวิตโดยวิธีนี้ได้ใช้วิธีวิจัยเชิงคุณภาพจากการศึกษาเก็บข้อมูลโดยการสัมภาษณ์เชิงลึกสมาชิกภายในชุมชน ผลการศึกษาพบว่าการทำพุทธเกษตรกรรมของชุมชนสาโลโสโกทำให้ชาวชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้ทั้ง 5 ด้าน ได้แก่ ด้านเทคโนโลยี ชุมชนใช้เทคโนโลยีที่รักษาสมดุลทรัพยากรในชุมชน นำความรู้ภูมิปัญญามาใช้ ด้านเศรษฐกิจ ชุมชนสามารถผลิตปัจจัย 4 ได้ เน้นการผลิตเพื่อบริโภคเป็นหลัก ด้านทรัพยากรธรรมชาติ ชุมชนทำเกษตรแบบผสมผสาน มีการวางแผนในการใช้ทรัพยากร ด้านจิตใจ ชุมชนรักษาศีล 5 และศีล 8 ปฏิบัติธรรมเพื่อพัฒนาจิตใจ

คำสำคัญ: เกษตรกรรม, การพึ่งตนเอง, พุทธเกษตรกรรม, การพัฒนา, พุทธศาสนา

ABSTRACT

An Asoke's Buddhism farming: the sustainable agricultural self-reliance, this study illustrates a sustainable way of Buddhism motive that leads community's farming implementation. The qualitative analysis is applied to the study using in-depth interviews as a tool to collect information. The finding shows five aspects that contribute communities to their best self-reliance which are but not limited to: 1. (Technology) community is most likely to apply their own technology using biological fertilizer to help sustain ecological balance. 2. (Economy) the community create self-sustainable economy by mainly consuming their own product. 3. (Natural environment) Community generates natural environment well-being applying agricultural safety best practice such as the use of bio-intensive agricultural practice. 4. (Canon) Community applies Buddhism canon as their main principle leading their life style. 5. (Folk wisdom) Community rigorously applies folk wisdom practice and rely on their own value of natural resources.

Keyword: Agriculture, Self-reliance, Buddhist Agriculture

บทนำ

สังคมไทยเป็นสังคมเกษตรกรรม ประชากรส่วนใหญ่มีอาชีพเกษตรกรรม มีวิถีชีวิตที่สอดคล้องกับธรรมชาติดำรงชีวิตอยู่บนพื้นฐานของเกษตรกรรมเพื่อเลี้ยงชีพเป็นหลัก มีการแลกเปลี่ยนแบ่งปันผลผลิตซึ่งกันและกัน ทำเกษตรแบบทำกินเอง ใช้เองทำใช้พอประมาณ ไม่โลภมาก และปลูกพืชหลายชนิดปะปนกันไปซึ่งเป็นการช่วยกำจัดวัชพืช ไม่มีการนำเข้าปุ๋ยเคมี หรือยาฆ่าแมลงเข้ามาใช้ มีวิถีการดำเนินชีวิตที่พึ่งพาตนเองได้ทั้งในระดับตนเอง ครอบครัวและประเทศ เมื่อประเทศไทยเริ่มมีการพัฒนาแบบประเทศตะวันตก ต้องการพัฒนาให้ทัดเทียมกับประเทศในฝั่งตะวันตก จึงมุ่งเน้นพัฒนาในด้านเศรษฐกิจเป็นสิ่งสำคัญ วิถีการดำเนินชีวิตของผู้คนเริ่ม

* นักศึกษาปริญญาโทหลักสูตรพัฒนาชุมชนมหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรเวศน์ มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรเวศน์

เปลี่ยนไป อยู่กันอย่างเห็นแก่ตัวเอารัดเอาเปรียบกัน พึ่งพาตนเองไม่ได้ วิธีการทำเกษตรถูกปรับเปลี่ยน จากที่ทำเพื่อกิน เพื่ออยู่ สามารถพึ่งตนเองได้ถูกเปลี่ยนเป็นการทำเพื่อหวังความมั่งคั่ง ร่ำรวย เกษตรกรเร่งเพิ่มผลผลิตเพื่อตอบสนองความต้องการของตลาด ทำให้ต้องพึ่งพาเทคโนโลยีที่มีราคาสูง ปุ๋ยเคมี ยากำจัดศัตรูพืช เครื่องจักร ซึ่งสิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นสาเหตุทำให้การลงทุนในการผลิตมีราคาสูงขึ้น จนทำให้เกษตรกรต้องประสบกับปัญหาต่างๆตามมา (พรเพ็ญ ทับเปลี่ยน, 2540, น. 10)

ชุมชนศาลือโคกเป็นชุมชนหนึ่งในชุมชนโคกที่ไม่ปรับเปลี่ยนวิธีการทำเกษตรตามการพัฒนา มีรูปแบบการทำเกษตรที่ยึดปฏิบัติมาตั้งแต่ช่วงก่อตั้งชุมชน ทำเกษตรในรูปแบบของพุทธเกษตรกรรม ซึ่งพุทธเกษตรกรรมเป็นการทำเกษตรที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตคนไทย เน้นการพึ่งพาตนเองได้ ระบบการผลิตเป็นแบบยังชีพเหลือจึงแบ่งปัน พัฒนาจิตใจ พัฒนาความคิดของเกษตรกรให้มีความเอื้ออาทร ไม่เบียดเบียนตนเองและสิ่งแวดล้อม

ชาวชุมชนศาลือโคกมีวิถีชีวิต ความเชื่อ และแนวปฏิบัติแตกต่างจากบุคคลทั่วไปในสังคมไทย ดำเนินชีวิตภายใต้ระบบบุญนิยม¹ ละอบายมุข ถือศีล 5 และศีล 8 อย่างเคร่งครัดและรับประทานอาหารมังสวิรัต ในการดำเนินชีวิตในแต่ละวันชาวชุมชนต้องร่วมกันทำงาน ได้ผลผลิตมากน้อยเท่าไรก็นำมารวมเป็นของส่วนกลางตามระบบสาธารณโภคี² นอกจากจะนำหลักคำสอนจากศาสนา มาใช้ในการอยู่ร่วมกันของคนในชุมชนแล้วยังนำภูมิปัญญาวัฒนธรรม รากเหง้าดั้งเดิมของคนไทยมาปรับใช้กับสถานการณ์ในสังคม มีการแบ่งปันทรัพยากรกันใช้ ดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างเรียบง่าย พึ่งพากันเองได้ในชุมชน ชุมชนศาลือโคก ได้รับการยอมรับว่าเป็นชุมชนที่มีการทำพุทธเกษตรที่ได้ผล ดำรงชีพด้วยการยึดหลักเกษตรแบบพอเพียง มีการนำหลักพุทธศาสนามาใช้ในการทำเกษตรกรรม สมาชิกในชุมชนร่วมกันทำกิจกรรม ทำนา ปลูกพืชผัก ผลไม้ สมุนไพร ไว้เพื่อบริโภค มีการทำเกษตรหมุนเวียนไปแต่ละฤดู เพื่อให้ได้ผลผลิตที่สอดคล้องกับฤดูกาล ผลผลิตที่ได้ล้วนปราศจากสารเคมี นอกจากพืชผักที่สมาชิกในชุมชนร่วมกันปลูกและดูแลแล้ว ยังมีพืชผักที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติที่สามารถเก็บผลผลิตได้ตลอดทั้งปี ผลผลิตที่ได้มาก็นำมารวมกันไว้ที่ส่วนกลางร่วมกันกินร่วมกันใช้ มีการจัดสรรแบ่งปันและดูแลกันเอง มีร้านค้าสวัสดิการชุมชนเพื่ออำนวยความสะดวกจำหน่าย หากเหลือก็จะแบ่งปันให้กับชุมชนโคกอื่นๆ

ผู้ศึกษาจึงมีความสนใจที่จะศึกษาถึงการพึ่งตนเองในรูปแบบพุทธเกษตรกรรมของชุมชนศาลือโคก ซึ่งชุมชนศาลือโคกนับว่าเป็นที่ยอมรับในสังคม โดยเฉพาะเรื่องของการทำเกษตรไร้สารพิษ สามารถทำพุทธเกษตรกรรมแบบพึ่งตนเองได้จริง โดยความร่วมมือของทุกคนในชุมชน พุทธเกษตรกรรมจึงเป็นอีกหนึ่งทางเลือกที่เหมาะสมกับสถานการณ์ในการทำเกษตรกรรมในปัจจุบัน

วัตถุประสงค์

เพื่อศึกษาการพึ่งตนเองในรูปแบบพุทธเกษตรกรรมของชุมชนศาลือโคก อำเภอไพศาลี จังหวัดนครสวรรค์

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษานี้ ผู้ศึกษาได้อาศัยแนวคิดพุทธเกษตรกรรม แนวคิดการพึ่งตนเอง และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องต่างๆ ดังนี้

แนวคิดพุทธเกษตรกรรม คือการทำเกษตรที่เข้าใจชีวิตและธรรมชาติที่มีความเชื่อมโยงกัน ชีวิตประกอบไปด้วย ดิน น้ำ ลม ไฟ เช่นเดียวกับธรรมชาติ และต้องสร้างสมดุลของธาตุทั้ง 4 (วิฑูรย์ เลี่ยนจำรูญ, 2539, น. 45-47) เป็นเกษตรกรรมที่ไม่มีความมุ่งหมายผูกขาด เป็นรูปธรรมของการปฏิบัติที่นำเอา หลักธรรม เทคโนโลยี นิเวศวิทยา เศรษฐกิจ ชุมชนและวัฒนธรรม (ขันธ 5) มาเชื่อมสัมพันธ์พร้อมกันไป (ประเวศ วะสี, 2530, น.34-39) เน้นการผลิตเพื่อบริโภคเป็นหลัก โดยอาศัยความสมดุลของธรรมชาติเป็นพื้นฐาน

¹ บุญนิยม มีพื้นฐานจากหลักธรรมมรรคมีองค์ 8 โดยการนำของท่านสมณะโพธิรักษ์

² สาธารณโภคีเป็นหลักการ 1 ใน 6 ข้อ ของสารณียธรรม 6 ซึ่งหมายถึง การได้ของสิ่งใดมาโดยชอบธรรมก็แบ่งปัน แม้เป็นของเล็กน้อยก็ไม่หวงไว้ผู้เดียว ให้ได้มีส่วนร่วมใช้สอยบริโภคทั่วกัน หลักสาธารณโภคีเป็นหลักการข้อหนึ่ง ซึ่งทางชุมชนได้นำมาปฏิบัติอย่างเห็นได้ชัด

ซึ่งพุทธเกษตรกรรม ประกอบด้วย องค์คุณ 2 ประการ คือ ทศนคติและเทคนิควิธี ทั้งสองนี้ต้องควบคู่กันไปหากขาดส่วนใดส่วนหนึ่งไปย่อมไม่อาจเป็นพุทธเกษตรกรรมได้ แม้เกษตรกรรมจะเห็นคุณค่า ทางด้านจิตใจ แต่หากยังทำเกษตรโดยใช้เทคโนโลยี ซึ่งทำลายสมดุลธรรมชาติและทำให้ต้องพึ่งพิงตลาดทั้งในด้านการผลิตและการบริโภคจะต้องเป็นหนี้สิน เกษตรกรรมก็ไม่สามารถเรียกได้ว่าพุทธเกษตรกรรม (พระไพศาล วิสาโล, 2536, น. 172-176) เน้นการรักษาสมดุลของระบบนิเวศ ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม เน้นการผลิตเพื่อยังชีพ ไม่เน้นการผลิตเพื่อส่งออกหรือตอบสนองความต้องการของตลาด หากเหลือจากการยังชีพจึงนำไปขายเป็นกระบวนการทำเกษตรที่ไม่เบียดเบียนตนเองและสิ่งแวดล้อมเดินทางสายกลาง พัฒนาจิตใจ ไม่เน้นความมั่งคั่งทางวัตถุ ใช้ทุนน้อย เน้นแรงงานและทรัพยากรท้องถิ่นที่หาได้ง่ายใช้เนื้อที่พอประมาณ ไม่ใหญ่โตจนต้องพึ่งพาเทคโนโลยีหรือจ้างแรงงานเพิ่มเติม การทำพุทธเกษตรกรรมมีหลัก คือ การไม่ไถ่พรวนดิน การไม่ใช้สารเคมีกำจัดแมลง การไม่ใส่ปุ๋ยเคมี การไม่กำจัดวัชพืช

แนวคิดการพึ่งตนเอง การพึ่งตนเองคือความสามารถในการดำรงตนอยู่ได้อย่างอิสระมั่นคง สมบูรณ์ การพึ่งตนเองได้ มีได้ทั้งระดับปัจเจกชนและชุมชน (สัญญา สัญญาวิวัฒน์, 2543, น. 69-72) การพึ่งตนเองในรูปแบบการผลิตนั้น ต้องเป็นการผลิตที่มุ่งตอบสนองความต้องการของตนเองเป็นหลัก การบริโภค ชุมชนต้องเน้นบริโภคสิ่งที่ผลิตหรือหาได้ตามธรรมชาติในท้องถิ่น การสะสมและการกระจายส่วนเกินจากการบริโภคที่มีไม่มาก จะกระจายโดยเน้นไปที่การแบ่งปันที่ญาติมิตร ให้ทานหรือทำบุญตามค่านิยมทางศาสนา (สมเกียรติ พิทักษ์กมลพร, 2544, น. 20-21) ใช้ทรัพยากรในชุมชนร่วมกัน ดำเนินกิจกรรมต่างๆ เพื่อตอบสนองความต้องการของคนในชุมชนเป็นหลัก สามารถช่วยเหลือตนเองให้ได้มากที่สุด ใช้ความรู้ ภูมิปัญญา เทคโนโลยี เครื่องมือที่ใช้ต่างๆ ไม่ทำลายระบบนิเวศ มีการวางแผนในการทำงาน ติดต่อสื่อสารกับภายนอกชุมชน เพื่อให้ข่าวสารที่ดีทันต่อเหตุการณ์ มีความมั่นคงทางเศรษฐกิจ คนในชุมชนเลี้ยงตัวเองได้ มีรายได้เพียงพอ

แนวคิดการพึ่งตนเองและแนวคิดพุทธเกษตรกรรม มีความสอดคล้องและสามารถนำมาประยุกต์ใช้ร่วมกัน ซึ่งการใช้หลักธรรมนำทาง จะช่วยขัดเกลาความคิดของคนในชุมชนให้รู้จักทำทุกอย่างด้วยตนเอง เอื้ออาทรแบ่งปันผู้อื่นและสิ่งแวดล้อม ทำเพื่ออุปโภคบริโภคในครัวเรือนเป็นหลัก เหลือจึงแบ่งขาย นำภูมิปัญญา ความรู้ ความคิดของคนมาใช้แทนเทคโนโลยีที่ก่อให้เกิดผลเสีย ทำให้คนรู้จักส่วนรวมมากกว่าส่วนตน

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยในครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Method) มีหน่วยการวิเคราะห์ (Unit of Analysis) เป็นระดับชุมชน กลุ่มตัวอย่างจึงได้จากการเลือกอย่างเจาะจง (Purposive Sampling) โดยผู้ศึกษาได้เลือกที่จะศึกษาเพียงชุมชนเดียวจากเครือข่ายสันติโคกทั้ง 9 ชุมชน เหตุผลที่ผู้ศึกษาเลือกชุมชนศาลือโคกเป็นตัวอย่างในการศึกษา เนื่องจากชุมชนมีคุณลักษณะที่แตกต่างไปจากชุมชนอื่นๆ คือ เป็นชุมชนที่มีการก่อตั้งมายาวนานกว่า 40 ปี เริ่มตั้งแต่ พ.ศ. 2519 นับว่าเป็นชุมชนหนึ่งในช่วงเริ่มต้นของกลุ่มสันติโคก อีกทั้งชุมชนศาลือโคกมีพื้นที่ในการทำเกษตรกว่า 80 ไร่ มีการทำเกษตรอย่างครบวงจร ทั้งพืชผัก ผลไม้ สมุนไพร สามารถผลิตเพื่อยังชีพแก่คนในชุมชนได้ตลอดทั้งปี และส่งออกผลผลิตไปแบ่งปันกับชุมชนในกลุ่มสันติโคกอื่นๆได้ ผู้ให้ข้อมูลประกอบด้วย สมณะ คนวัด สมาชิกชุมชน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย เป็นการสังเกตการณ์แบบไม่มีส่วนร่วม โดยการเดินสำรวจรอบๆ ชุมชน มีการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก และสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง โดยการตั้งคำถามแบบปลายเปิด ที่สร้างขึ้นจากแนวคิดและทฤษฎีต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง ขั้นตอนในการศึกษา 1. สำรวจพื้นที่เพื่อวางแผนดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลเชิงลึก 2. ลงพื้นที่จริง เก็บรวบรวมข้อมูล จากการสังเกตการณ์และการสัมภาษณ์ โดยเริ่มจากการสังเกตการณ์การดำเนินชีวิตในแต่ละวันของสมาชิกในชุมชน กิจกรรมที่ทำกันในแต่ละวัน และมีการสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการแก่ผู้ให้ข้อมูลและมีการจดบันทึกการสัมภาษณ์ด้วยตนเองและใช้อุปกรณ์อัดเสียง 3. นำข้อมูลที่ได้จากการเก็บรวบรวมมาตรวจสอบความสมบูรณ์ พร้อมทั้งนำผลการศึกษามาปรึกษาอาจารย์ที่ปรึกษา 4. นำข้อมูลที่เก็บได้ทั้งหมดมาเรียบเรียงเป็นหมวดหมู่และวิเคราะห์ตีความข้อมูลเพื่อให้ตรงตามวัตถุประสงค์ของการศึกษา

การวิเคราะห์ข้อมูล ผู้ศึกษานำข้อมูลที่ได้นำทั้งหมดมาวิเคราะห์เนื้อหาและเชื่อมโยงประเด็นต่างๆ โดยได้อาศัยแนวคิดและทฤษฎีที่รวบรวมไว้มาช่วยวิเคราะห์เพื่ออธิบายถึงรูปแบบการทำพุทธเกษตรกรรมแบบพึ่งตนเอง ให้ตรงตามวัตถุประสงค์และกรอบแนวคิดที่วางไว้ สำหรับการตรวจสอบข้อมูลผู้ศึกษาใช้การตรวจสอบความถูกต้องแบบสามเส้า (Triangulation) ด้วยการเปรียบเทียบข้อมูลจากสัมภาษณ์บุคคล การสังเกต และเอกสาร ที่ได้จากการเก็บข้อมูลในพื้นที่ และนำข้อมูลผ่านการตรวจสอบข้อมูลที่สมบูรณ์แล้วนำมาเขียนบรรยาย

ผลการศึกษา

ชุมชนสันตโศกเป็นชุมชนแรกที่ได้นำรูปแบบพุทธเกษตรกรรมมาใช้ ชุมชนชาวโศกถูกจัดตั้งขึ้น ในปี พ.ศ. 2517 ก่อตั้งโดยการรวมตัวของผู้ปฏิบัติธรรมตามหลักศาสนาพุทธตาม แนวทางของสมณะโพธิรักษ์ ชาวโศกเริ่มต้นด้วยการที่ผู้ปฏิบัติธรรมมีแนวความคิดที่จะพุ่มเหชีวิตให้กับการปฏิบัติธรรมอย่างจริงจัง การเข้ามาเป็นสมาชิกในชุมชนนั้นมีได้หลายอย่าง ขึ้นอยู่กับความต้องการของบุคคลที่จะเข้ามาในชุมชน โดยจะมีทั้งบุคคลที่ไม่ได้เข้ามาอยู่และบุคคลที่อาศัยอยู่ประจำ ซึ่งมีกำหนดเวลาการอยู่อาศัยประมาณ 7 วัน ถ้าบุคคลใดก็ตามที่เข้ามาอยู่ในชุมชน ครบ 7 วัน ต้องแสดงตัวเอง ชื่อ มาวันไหน จะกล่าวคำขออยู่ต่อหรือไม่อยู่ต่อแล้วแต่บุคคล แต่ถ้าอยู่ต่อระยะเวลาประมาณ 3 เดือนขึ้นไปแล้ว จะกลายเป็นสมาชิกในชุมชน สำหรับการที่จะเข้ามาเป็นสมาชิกในชุมชนจะต้องมีคุณสมบัติในการเข้ามาอยู่ในชุมชน คือ ต้องเข้ามาด้วยความสมัครใจทั้งผู้เข้ามาอยู่ในชุมชนส่วนเด็กต้องได้รับการยินยอมจากบิดามารดา ถ้าบุคคลใดทำผิดจะถูกลงโทษ และไม่เป็นโรคติดต่อโดยจะต้องผ่านกระบวนการตรวจเลือดก่อนเข้ามาอยู่ในชุมชน ชุมชนสร้างกฎระเบียบที่ทุกคนต้องปฏิบัติ คือต้องถือศีล 5 และศีล 8 และจะตรวจศีลทุก 7 วัน ต้องทานอาหารมังสวิรัตินะ 2 มื้อ การแต่งกายจะมีชุดเฉพาะของชาวชุมชน ทำงานโดยไม่มีค่าตอบแทน เด็กผู้หญิงและผู้ชายห้ามแตะเนื้อต้องตัวกัน ห้ามมีเครื่องอำนวยความสะดวกส่วนตัวให้ใช้จากส่วนกลาง อย่างไรก็ตาม ถ้าสมาชิกในชุมชนทำผิดกฎระเบียบในชุมชนจะมีมาตรการลงโทษ บทลงโทษมีทั้ง ทำงานเพิ่มขึ้น ทานข้าวเปล่า ไล่ออกจากชุมชน เป็นต้น

ปัจจุบันชาวโศกกระจายตัวอยู่ทั่วประเทศ 9 แห่ง ได้แก่ พุทธสถานสันตโศก กรุงเทพฯ พุทธสถานปฐมโศก จ.นครปฐม พุทธสถานสิริชะโศก จ.ศรีสะเกษ พุทธสถานศาลิโศก จ.นครสวรรค์ พุทธสถานสิมาโศก จ.นครราชสีมา พุทธสถานราชธานีโศก จ.อุบลราชธานี พุทธสถานภูผาพ้าน้ำ จ.เชียงใหม่ สังฆสถานทักษิณโศกจ.ตรัง สังฆสถานหินผาพ้าน้ำ จ.ชัยภูมิ ชุมชนชาวโศกเป็นชุมชนที่ถือได้ว่ามีวิถีชีวิต ความเชื่อ และแนวปฏิบัติแตกต่างจากบุคคลทั่วไปในสังคมไทย มีชีวิตอยู่อย่างสบายๆ ซึ่งชาวโศกมีหลักการของตนว่า ละอบายมุข ถือศีล 5 และศีล 8 อย่างเคร่งครัดและรับประทานอาหารมังสวิรัตินะ 2 มื้อ มีการแบ่งปันทรัพยากรกันใช้ ดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างเรียบง่าย พึ่งพากันเองได้ในชุมชน ชุมชนศาลิโศก อำเภอโคกเค็ญ จังหวัดนครสวรรค์ เป็นชุมชนหนึ่งในชุมชนโศก มีการก่อตั้งมายาวนานถึง 40 ปี มีขนาดเนื้อที่ทั้งหมดประมาณ 80 ไร่ เป็นชุมชนในยุคต้นๆ ของกลุ่มสันตโศก และได้รับการยอมรับว่าเป็นชุมชนที่มีการทำพุทธเกษตรกรรมที่ได้ผล มีความโดดเด่นจากชุมชนโศกอื่นๆ

แม้ว่าคนในชุมชนจะทำงานกันโดยไม่ได้รับค่าแรง ไม่มีเงินส่วนตัว แต่ชุมชนก็มีการจัดสวัสดิการให้อย่างครอบคลุม ทำให้สามารถตอบสนองความต้องการขั้นพื้นฐานให้กับคนในชุมชนได้ ชาวชุมชนศาลิโศกจะรับประทานอาหารมังสวิรัตินะ 2 มื้อเหมือนกันทุกคน โดยจะมีความแตกต่างกัน ในเรื่องจำนวนมื้อ และเวลาในการรับประทาน ตามประเภทของสมาชิกในชุมชน สมณะจะรับประทานอาหารเพียงมื้อเดียวใน 1 วันโดยรับประทานในตอนสายของวันและระหว่างรับประทานอาหารก็มีการเปิดวิดิโอธรรมะหรือข่าวสารบ้านเมืองปัจจุบันดูกัน ส่วนชาวชุมชนจะรับประทานอาหารวันละ 2 มื้อ คือ มื้อสาย และมื้อเย็น โดยสมาชิกในชุมชนที่มีหน้าที่ทำอาหารจะเป็นผู้ทำอาหารเองโรงครัว และบางวันจะมีน้ำเพื่อสุขภาพ เช่น น้ำผัก น้ำเต้าหู้ น้ำข้าวโพด ส่วนวัตถุดิบ หรือพืชผักที่นำมาประกอบก็มาจากผลผลิตของชุมชน ชุมชนใช้ผลผลิตที่มีในชุมชนมาประกอบอาหาร อาจต้องซื้อมาจากภายนอกบ้าง เช่น น้ำมันพืช แก๊สหุงต้ม หอม กระเทียม สำหรับการแต่งกายชาวชุมชนศาลิโศกมีการแต่งกายที่เรียบง่าย เป็นเอกลักษณ์ซึ่งรูปแบบการแต่งกายก็ต่างกันตามฐานะ โดยสมณะจะแต่งกายเช่นเดียวกับพระสงฆ์โดยทั่วไปเพียงแต่สีผ้าเป็นสีกรัก ชาวชุมชนจะสวมเสื้อม่อฮ่อม หรือเสื้อผ้าที่ไม่มีสีสันฉูดฉาด เช่น ผ้าฝ้าย แต่ส่วนใหญ่จะสวมเสื้อม่อฮ่อม โดยฝ่ายชายจะสวมกางเกง

ขายาว ฝ่ายหญิงจะนุ่งผ้าถุง ซึ่งสมาชิกชุมชนมีเสื้อผ้าใช้ลัดเปลี่ยนเพียงคนละ 2-3 ชุด เท่านั้น หากชำรุดก็สามารถนำไปซ่อมได้ที่ฐานตัดเย็บ โดยมีการนำผ้ามาจากภายนอกและผ้าที่ญาติธรรมบริจาคมาให้แล้วนำมาตัดเย็บเสื้อผ้าเอง (อดีตชุมชนมีการทอผ้าใช้เอง) หากสมาชิกคนใดต้องการเสื้อผ้า เครื่องใช้ ส่วนตัวอื่นๆ เช่น ผ้าเช็ดตัว มุ้ง กอ สามารถเบิกได้จากส่วนกลาง ชาวชุมชนจะมีที่พักเป็นสัดส่วน สมณะจะพักตามกุฏิไม้หลังเล็ก ตั้งอยู่ในพุทธสถาน สำหรับชาวชุมชนจะพักอยู่ในเขตหมู่บ้าน โดยมีบ้านพักเป็นหลังๆ ซึ่งได้รับอนุญาตจากชุมชนให้ปลูกสร้างขึ้นได้ โดยชาวชุมชนต้องออกค่าใช้จ่ายกันเอง ซึ่งภายในบ้านพักจะไม่มี เครื่องอำนวยความสะดวกต่างๆ เช่น ตู้เย็น โทรทัศน์ เครื่องซักผ้า หม้อหุงข้าว มีไฟฟ้าสำหรับให้แสงสว่าง โดยทางชุมชนใช้กันอย่างประหยัด โดยทุกคนในชุมชนจะปิดไฟตั้งแต่ 21.00 น. เป็นต้นไป ในพื้นที่ส่วนกลางจะมีเครื่องอำนวยความสะดวกต่างๆ เช่น โทรทัศน์ พัดลม คอมพิวเตอร์ ตู้เย็น โทรศัพท์ ไว้เพื่อบริการ นอกจากนั้น ในด้านสุขภาพ ชุมชนมีสถานพยาบาล โดยมีแพทย์แผนปัจจุบัน 1 คน อาศัยอยู่ภายในชุมชน การเจ็บป่วยส่วนมากจะเป็นการเจ็บป่วยเล็กน้อย เช่น ไข้หวัด เจ็บคอ ไอ มีบาดแผล โดยแพทย์ของชุมชนจะเป็นผู้รักษาและจ่ายยาให้ นอกจากนี้ ยังมียาสมุนไพรที่คนในชุมชนผลิตสมุนไพรใช้เอง โดยนำสมุนไพรที่มีในชุมชนมาแปรรูป เช่น ฟ้าทลายโจร รักษาอาการไข้ นอกจากนี้ยังมีการนวดตัว นวดเท้า ประคบสมุนไพร ล้างสารพิษในร่างกายด้วย

การทำเกษตรในรูปแบบพุทธเกษตรกรรมเป็นพื้นฐานที่สำคัญในการพึ่งตนเองของชุมชนศาลือโคก ในยุคเริ่มต้นของการสร้างชุมชน ไม่มีนักวิชาการหรือผู้จบการศึกษาด้านเกษตรคอยให้คำปรึกษา มีเพียงคนกลุ่มหนึ่งคือสมณะและชาวชุมชน ที่ต้องการจะเห็นความอุดมสมบูรณ์มีกินมีใช้ ไม่ขาดแคลน การทำเกษตรในช่วงแรกนั้น ยึดหลักง่ายๆ คือ ต้องกินต้องใช้พืชผักชนิดใด ก็ปลูกพืชชนิดนั้นให้มากๆ เพื่อจะได้ไม่ต้องซื้อหาจากภายนอก พืชผักชนิดใดที่มีประโยชน์แต่ในชุมชนยังไม่มีก็หามาขยายพันธุ์และปลูกในชุมชน การเริ่มต้นในขณะนั้นลองผิด ลองถูกบ้าง บางครั้งผลผลิตที่ได้ก็ไม่เป็นไปอย่างที่หวังไว้ อาศัยการเรียนรู้ผิดเรียนถูกและสั่งสมประสบการณ์ที่เพิ่มพูนขึ้น และการศึกษา จากผู้ที่เคยทำจนประสบความสำเร็จมาแล้ว การทำเกษตรของชุมชนจึงมีพัฒนาการในทางที่ดีขึ้นมาตามลำดับจากในอดีตที่เคยผลิตเพื่อใช้บริโภคในชุมชนเพียงอย่างเดียว แต่ทุกวันนี้สามารถนำไปแจกจ่ายและออกจำหน่ายยังร้านค้าชุมชน สร้างรายได้ให้กับชุมชนอีกด้วย พืชที่ปลูกได้แก่ ข้าวหอมมะลิแดง ข้าวไรต์เบอร์ ผักกวางตุ้ง ผักคะน้า กะเพรา โหระพา ถั่วฝักยาว แตงกวา ต้นหอม ผักชี ผักชีฝรั่ง บวบ ฟัก หอม กระเทียม มะเขือเทศ ชะอม สะเดา ผักพื้นบ้านต่างๆ ถั่วฝักยาว มะละกอ ฝรั่ง ขนุน แตงโม ผลไม้ตามฤดูกาลต่างๆ ปลูกสมุนไพรไว้เพื่อนำมาแปรรูปเป็นยา ได้แก่ อัญชัน ตะไคร้ วาน สะเดา การทำเกษตรของชุมชนศาลือโคก ทุกคนจะร่วมกันรับผิดชอบงานเมื่อว่างจากโรงครัว ทุกคนก็จะร่วมกันทำเกษตร หลังจากเก็บเกี่ยวผลผลิตแล้ว พื้นที่จะไม่ถูกทิ้งให้ว่างเปล่าโดยไร้ประโยชน์ แต่จะทำการปลูกพืชไร่ชนิดอื่นทดแทน จนกว่าจะถึงฤดูกาลทำนาครั้งต่อไป ชาวศาลือโคกทำเกษตรโดยปล่อยให้เติบโตตามธรรมชาติ ปลูกพืชผสมผสาน และมีหลักในการทำเกษตรแบบพุทธเกษตรกรรมคือ ไม่ไถพรวนดิน ไม่ใช้สารเคมีกำจัดแมลง ไม่ใส่ปุ๋ยเคมี ไม่กำจัดวัชพืช เพราะชุมชนมีความเชื่อว่าการเข้าไปแทรกแซงธรรมชาติให้น้อยที่สุดเป็นแนวทางที่ดีที่สุดในการทำเกษตร เพราะธรรมชาติมีกระบวนการจัดการตนเองให้ดำเนินไปอย่างสมดุลอยู่แล้ว เช่น ป่าตามธรรมชาติที่มีพืชหลากหลายชนิดขึ้นปะปนกันไป ต้นไม้แต่ละต้นสามารถเติบโต สูงใหญ่ได้โดยไม่ต้องพรวนดินใส่ปุ๋ย และไม่มีโรคหรือแมลงศัตรูพืชใดทำลายให้เสียหายได้ แม้ว่าผลผลิตที่ออกมานั้นลักษณะ รูปร่าง อาจจะดูไม่สวยเหมือนที่วางขายกันตามตลาด หรือไม่อาจเก็บเกี่ยวได้ ในปริมาณมากเมื่อเทียบกับการทำเกษตรทั่วไป แต่ก็มั่นใจได้ว่าบริสุทธิ์ ปลอดภัย ปราศจากสารพิษ และการทำเกษตรในรูปแบบพุทธเกษตรกรรมของชุมชนอย่างเคร่งครัดเป็นเวลานานกว่าหลายสิบปี ทำให้ทรัพยากรในชุมชนยังคงความอุดมสมบูรณ์ สามารถเป็นแหล่งทำกินที่อุดมสมบูรณ์ ตอบสนองต่อการบริโภคของชาวชุมชนต่อไปอีกนาน

ชุมชนศาลือโคกนับว่าประสบความสำเร็จในการทำเกษตรในรูปแบบพุทธเกษตรกรรมระดับหนึ่ง มีผลผลิตเพียงพอต่อการบริโภคและเหลือจำหน่าย เพื่อเป็นรายได้ให้กับชุมชนเพื่อเป็นค่าใช้จ่ายในชุมชน ชุมชนจำหน่ายผลผลิตที่ได้จากการผลิตของชุมชนเอง ได้แก่ พืชผัก แชมพู ยาสมุนไพร บำบัดยา สีนํ้าต่างๆ เหล่านี้ จำหน่ายบริเวณร้านค้าหน้าชุมชน ร้านใจฟ้า บางครั้งที่ชุมชนนำผลผลิตไปส่งยังกลุ่มอโคกอื่นๆ ก็จะรับสินค้าจากชุมชนนั้นๆ กลับมาขายยังร้านใจฟ้าของชุมชนด้วยเพื่อลดต้นทุนในการขนส่งสำหรับร้านใจฟ้านั้น ถือได้ว่าเป็นรายได้หลักอีกทางหนึ่งของชุมชน และในการจำหน่ายตามหลักการค้าบุญนิยม มีหลักการกำหนดราคาไว้ 4 ระดับ คือ ราคาต่ำกว่าตลาด ราคาเท่าทุน ราคาต่ำกว่าทุน และแจกฟรี คนในชุมชนมีกิจกรรมที่ต้องร่วมกันทำทุกวัน เพื่อให้

สามารถพึ่งตนเองได้ กิจกรรมต่างๆ เหล่านี้เกิดจากความร่วมมือของคนในชุมชน ทำขึ้นทั้งเพื่อบริโภคกันเองในชุมชน แบ่งปัน ตลอดจนจำหน่ายไปยังภายนอกชุมชน กิจกรรมที่ทำจะแบ่งเป็นฐานๆ เช่น ฐานโรงครัว ทุกคนจะช่วยกันเตรียมอาหารมังสวิรัตสองมื้อสำหรับชาวชุมชน เพื่อการบริโภคในแต่ละวันให้เพียงพอ ทุกคนต้องปรึกษาหารือกันว่าในวันหนึ่งๆ จะทำอาหารอะไรบ้าง อาหารที่ทำมีทั้งต้ม ผัด แกง ทอด ซึ่งล้วนแต่มีพืชผักเป็นส่วนประกอบหลักทั้งสิ้น เช่น ผักกวางตุ้ง ผักคะน้า ฟักทอง ต้นหอม ผักชี กระเทียม ชะอม พืชผักที่ใช้บริโภคส่วนใหญ่ มาจากสวนในชุมชน มีบ้างที่ญาติธรรมจากที่อื่นนำมาแบ่งปันให้ ส่วนน้อยเท่านั้นที่ซื้อจากภายนอก ซื้อแต่ละครั้งก็ซื้อในปริมาณมากและราคาถูก ฐานพลังงานเชื้อเพลิง เนื่องจากชุมชนไม่ใช่เตาแก๊สในการประกอบอาหารในโรงครัว จึงมีการเตรียมถ่านให้พอเพียงกับการใช้สอยในชุมชน ไม้ที่นำมาเผาทำถ่าน ได้จากการขุดต้นไม้ที่ชาวบ้านบริเวณโค่นทิ้งแล้ว บ้างได้จากต้นไม้ในชุมชนที่กิ่งก้านยื่นออกมาเกะกะจนต้องตัดทิ้ง ฐานยาดี ฐานนี้จะมีการมีชาวชุมชนประจำอยู่ มีหน้าที่หลักคือ ผลิตยาและเครื่องดื่มสมุนไพรให้เพียงพอต่อคนในชุมชน ผลิตภัณฑ์ของบ้านยาดีมีหลากหลาย เช่น แคปซูลฟ้าทะลายโจร แคปซูลกระเทียม ขี้ผึ้งตะไคร้หอม ขี้ผึ้งแก้หวัด ยาหม่องน้ำ ยาสีฟันสมุนไพร เป็นต้น ฐานแชมพู มีหน้าที่ผลิตแชมพู ครีมนวดผม น้ำยาซักผ้า น้ำยาล้างจาน ผลิตเพื่อใช้อุปโภค ภายในชุมชนและจำหน่ายภายนอกชุมชน แชมพูและครีมนวดผมที่ผลิตเป็นสูตรสมุนไพร ใช้ดอกอัญชัน ว่านหางจระเข้ มะกรูดเป็นส่วนประกอบ น้ำยาซักผ้าและน้ำยาล้างจานก็เป็นสูตร น้ำด่างธรรมชาติ ซึ่งไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม ฐานร้านใจฟ้า เป็นร้านค้าชุมชนภายในร้านจะจำหน่ายผลผลิตของชุมชนและมีสินค้าหลายหลากชนิดไว้คอยบริการลูกค้า ทั้งที่ผลิตเองและรับมาจากกลุ่มองค์กรอื่นๆ ป้ายราคาที่ติดอยู่กับสินค้า แจกจ่ายตรงไปตรงมาว่าซื้อมาและขายให้ในราคาเท่าไร เมื่อซื้อสินค้าแล้วทางร้านมีถุงกระดาษที่พับจากหนังสือพิมพ์เก่าๆ ไว้คอยใส่ของให้แทนถุงพลาสติก สินค้าภายนอกที่คัดเลือกมาขาย ไม่เป็นสินค้าฟุ่มเฟือย และไม่เป็นอันตรายกับผู้บริโภคและสิ่งแวดล้อม ฐานการแปรรูปอาหาร จะมีการนำผลผลิตจากฐานงานกิจกรรมที่เหลือและแบ่งไว้สำหรับเพื่อแปรรูป เช่น กะปิ เต้าเจี้ยว ปลาร้าเจ เต้าหู้ ถือได้ว่าเป็นการถนอมอาหารและเพิ่มรสชาติของอาหารเพื่อบริโภคในชุมชนและการจำหน่าย การแปรรูปผลผลิตจะต้องมีคุณภาพ ได้รับมาตรฐานของการแปรรูปนั้นจะต้องมี ต.อ. (ตรวจจอก) คือ จะทำหน้าที่พิจารณาว่าสิ่งใดควรผลิต ความปลอดภัย การเลือกวัตถุดิบ กระบวนการผลิต ควบคุม การตรวจสอบ สุขลักษณะในการผลิตและมาตรฐาน ของการผลิต ผลิตภัณฑ์ทุกชนิดของชาวโศกที่มีการผลิตขึ้นมา ต้องแจ้งให้กับ ต.อ. กลางรับทราบ เพื่อทำการจดทะเบียนข้อมูลการผลิต และการทำฉลากผลผลิตจะต้องผ่านการตรวจสอบจาก ต.อ. และหมายเลขรับรองผลผลิตที่ได้รับมาตรฐานในระดับต่างๆ ผู้ที่ซื้อสินค้าจึงมั่นใจได้ว่าสินค้าที่ชุมชนผลิตนั้นมีความมาตรฐาน การทำกิจกรรมต่างๆ เพื่อการพึ่งตนเองในชุมชนยังใช้แรงงานคนเป็นหลัก โดยมีวัสดุอุปกรณ์ต่างๆ เป็นตัวช่วยเสริม การเลือกสรรอุปกรณ์ใดๆ มาใช้ก็ขึ้นอยู่กับความจำเป็นว่ามีมากน้อยเพียงใด เมื่อใช้แล้วทุกคนจะร่วมกันดูแลรักษา เพื่ออายุการใช้งานในครั้งต่อไป

คนในชุมชนอยู่กันด้วยความไว้วางใจกัน ใครมีหน้าที่อะไรก็จะทำให้ดีที่สุด ทุกคนมีอิสระเต็มที่ในการคิดและสร้างสรรค์งาน โดยไม่มีการก้าวร้าวหน้าที่ซึ่งกันและกัน มีแต่คอยให้ความช่วยเหลือในยามที่ต้องการ หากมีข้อผิดพลาดเกิดขึ้นกับงานของตนก็ต้องพร้อมที่จะยอมรับคำติเตียน และคำแนะนำจากผู้อื่นอย่างไม่โกรธเคืองเพื่อนำไปแก้ไขสิ่งที่ทำพลาดไปให้ดีกว่าเดิม จะเห็นได้ว่าระบบการบริหารงานของชุมชน จะไม่มีหัวหน้าหรือลูกน้อง มีแต่ความเป็นเพื่อนร่วมงาน หลายคนอาจจะมองว่าชุมชนศาลือโศกปิดตัวเองจากสังคมอื่นๆ แม้จะเป็นชุมชนที่พึ่งตนเองได้ แต่ก็ไม่ได้หมายความว่าจะไม่มีการติดต่อสัมพันธ์กับใคร ยังมีการติดต่อสัมพันธ์กับบุคคลภายนอกอยู่ เช่น มีการติดต่อ ประสานงานกับหน่วยงานทางราชการ และผู้ที่สนใจต้องการเข้ามาเยี่ยมชมอยู่เสมอ ชุมชนศาลือโศกเต็มใจต้อนรับและถ่ายทอดความรู้ให้อย่างเต็มที่ และทางราชการก็พร้อมอำนวยความสะดวกในเวลาที่ต้องการที่ทางชุมชนต้องการ บทบาทในการช่วยเหลือสังคมที่แสดงออกอย่างเด่นชัด ไม่ได้จำกัดเฉพาะผู้มาเยือนจากต่างถิ่นเท่านั้น แต่รวมถึงชาวบ้านในบริเวณใกล้เคียงด้วย

ชุมชนศาลือโศกมีความอิสระในการตัดสินใจ กิจกรรมที่คนในชุมชนร่วมกันทำ ทำให้ชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้ ครอบคลุมทุกด้าน

ด้านเทคโนโลยี ชุมชนใช้เทคโนโลยีที่เรียบง่าย ไม่ซับซ้อนในการใช้งาน สามารถควบคุมดูแลได้ มีต้นทุนการผลิตที่ไม่สูง ไม่ใช้สารเคมีในการทำเกษตร ใช้เทคโนโลยีในรูปแบบของภูมิปัญญา ผลิตปุ๋ยหมักเพื่อนำไปใช้ในการบำรุงพืชและดิน ให้ความอุดมสมบูรณ์อยู่เสมอ วัตถุดิบในการทำปุ๋ยหมักจะได้จากก้อนเชื้อเห็ดที่หมดอายุแล้ว แกลบจากโรงสี เศษผักจาก โรงครัว เศษหญ้าจากการถาง ส่วนมูลสัตว์ไม่นำมาใช้ เพราะไม่มีการเลี้ยงสัตว์ในชุมชน ในการหมักจะนำวัตถุดิบมารวมกัน แล้วทำเป็นกองขนาดปานกลางหลายๆ กอง เพื่อสะดวกต่อการพลิกกลับและชน นอกจากปุ๋ยหมักแล้ว ยังมีการผลิตน้ำจุลินทรีย์ คือ น้ำที่หมักจากพืชผักผลไม้ น้ำตาลอ้อย และน้ำสะอาดร่วมกัน นอกจากนี้ยังมีการกำจัดขยะและแยกขยะ ขยะบางส่วนนำมาทำปุ๋ยหมักซึ่งเป็นวิธีการที่ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม และรักษาความสมดุลของธรรมชาติ ในการทำเกษตรของชาวชุมชนศาลือโคก จะไม่มีการไถพรวนดินด้วยรถไถทั้งก่อนและหลังการทำเกษตร เพราะชาวศาลือโคกมีความเชื่อว่าการไถพรวนเป็นการทำลายโครงสร้างของดิน และทำให้ดินขาดความอุดมสมบูรณ์ การทำเกษตรจะเน้นแรงงานคนเป็นหลัก อุปกรณ์ที่ใช้ไม่ทำลายระบบนิเวศมากนัก เช่น จอบ เสียม มีดพรวา เคียว แต่ยกเว้นในการสีข้าวบางครั้งที่มีการทำนาเป็นจำนวนมาก ชุมชนจำเป็นต้องใช้เครื่องทุ่นแรงอย่างรถเกี่ยวข้าวเข้าช่วย เพราะแรงงานในการทำนายน้อยและเพื่อความรวดเร็วในการเก็บเกี่ยว วัสดุอุปกรณ์ที่ใช้สมาชิกในชุมชนจะร่วมกันดูแลรักษา อุปกรณ์บางอย่างที่ไม่สามารถซ่อมบำรุงรักษาได้ ก็จะถูกนำไปใช้ประโยชน์อย่างอื่น นอกจากนั้นยังนำความรู้ ภูมิปัญญา ความชำนาญของสมาชิกในชุมชนมาถ่ายทอดให้กับคนในชุมชนและภายนอก ที่ผ่านมาชุมชนมีการจัดอบรมให้กับหน่วยงานต่างๆ เช่น โครงการพักชำระหนี้เกษตรกร โดยมีกส.เป็นผู้สนับสนุน โดยให้เกษตรกรมาเรียนรู้ทั้งทางธรรม และการปฏิบัติจริง อีกทั้งทางชุมชนยังนำเทคโนโลยีมาใช้ในการถ่ายทอดความรู้ในการทำเกษตรกรรม โดยผ่านทางช่องทีวีของกลุ่มโคกคือช่องบุญนิยมทีวี มีการจัดทำสารคดีออกอากาศสลับเปลี่ยนกันไป นอกจากนั้นยังจัดทำเป็นสื่อออนไลน์ให้สามารถรับชมกันได้ทั่วโลกและเป็นรายการที่เป็นประโยชน์และได้รับความนิยมอีกช่องทางหนึ่งด้วย

ด้านเศรษฐกิจ ระบบเศรษฐกิจของชุมชนยึดตามหลักศาสนาโมคิ คือ สมาชิกทำงานโดยไม่รับค่าจ้าง หรือเงินเดือน รายได้ที่ได้มานำเข้าส่วนกลาง หรือถ้าจำเป็นต้องใช้จ่ายเงินก็สามารถเบิกใช้จากส่วนกลางได้ ทุกคนทำงานในฐานะตามความสามารถ หรือความถนัดของตนเอง สามารถย้ายฐานงานได้เมื่อต้องการ ทุกคนมีอิสระในการดำเนินชีวิต แต่ต้องปฏิบัติตามกฎระเบียบของชุมชนที่วางไว้ด้วย ระบบเศรษฐกิจของชุมชนศาลือโคกเป็นการผลิตที่เน้นการบริโภคอย่างเพียงพอในชุมชน ผลผลิตบางส่วนก็นำออกจำหน่าย ในรูปของพืชผักสด และการแปรรูปผลผลิตการเกษตร โดยเฉพาะการแปรรูปสมุนไพร และชุมชนยังมีการผลิตสินค้าอุปโภคบริโภคใช้เองและจำหน่าย เช่น ผงซักฟอก สบู่ ยาสีฟัน น้ำยาล้างจาน และมีการจำหน่ายให้กับสมาชิกภายนอกชุมชน นับว่าเป็นรายได้หลักของชุมชน การผลิตมีการใช้แรงงานในชุมชนเป็นหลัก ในการจำหน่ายสินค้า ชุมชนขายสินค้าในราคาต่ำกว่าท้องตลาด นอกจากจะนำเงินกำไรส่วนนี้เข้ากองกลางแล้ว ชุมชนยังนำเงินส่วนนี้ไปจัดกิจกรรมให้แก่ชุมชนรอบๆ เช่น การให้ความรู้ อบรม การขายสินค้าในราคาต่ำกว่าทุน จัดทำโรงบุญแจกอาหารเจฟรี ชุมชนจะไม่ให้อำนาจเงินเข้ามามีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตของคนในชุมชน แม้ว่ารายได้ส่วนหนึ่งของชุมชนมาจากการบริจาค แต่มีข้อควรปฏิบัติสำหรับผู้ที่จะบริจาค คือ จะต้องเข้ามาเรียนรู้แนวทางของชาวโคกก่อน ต้องเคยมาพุทธสถานของชุมชนอย่างน้อย 7 ครั้ง หรืออ่านหนังสือของชาวโคกมาแล้วไม่ต่ำกว่า 7 เล่ม ทางชุมชนจึงจะรับทุนบริจาค แต่ถ้าเป็นแขกมาเพื่อศึกษาดูงาน อบรมสามารถบริจาคได้โดยสทบพทุนให้กับโรงครัวกลางเท่านั้น สำหรับรายจ่าย ค่าไฟ ค่าเชื้อเพลิง ค่ารักษาพยาบาล หรือค่าใช้จ่ายอื่นๆ จะมีฝ่ายการเงินชุมชนเป็นผู้ดูแล หากผู้ใดจะเบิกค่าใช้จ่ายใดๆต้องมาแจ้งกับฝ่ายการเงินเพื่อลงบันทึก และเพื่อให้เกิดความโปร่งใส ชุมชนมีการทำบัญชีรายรับ รายจ่ายทุกเดือนเป็นหลักฐาน เพื่อให้สามารถตรวจสอบได้

ด้านทรัพยากรธรรมชาติ ชุมชนศาลือโคกมีพื้นที่ มีทรัพยากรธรรมชาติที่เพียงพอในการดำรงชีวิต โดยในช่วงแรกของการก่อตั้งชุมชน พื้นที่ของชุมชนยังเป็นพื้นที่ป่าร้าง สมาชิกชุมชนเข้ามาบุกเบิกช่วยกัน ปลูกต้นไม้ และมีการขุดสระน้ำขนาดใหญ่ ไว้ใช้ในการอุปโภคบริโภค และใช้ในการทำเกษตร ในการทำเกษตรมีการใช้ปุ๋ยชีวภาพและน้ำหมักชีวภาพ เพื่อบำรุงดิน ทำให้มีผลผลิตทางการเกษตรที่เพียงพอสำหรับบริโภค อีกทั้งยังทำให้ชุมชนมีพืชผักพื้นบ้าน ผลไม้ที่ให้ผลผลิตตามฤดูกาล เช่น มะขามป้อม ขี้เหล็ก บอน มะขวิด ผักหวาน ซึ่งสามารถบริโภคได้ทั้งปี ตลอดจนชุมชนมีการรักษาธรรมชาติโดยการเก็บแยกประเภทขยะ เป็นขยะโลหะ ขยะพลาสติก ขยะกระดาษ และขยะขวดแก้วไว้เป็นสัดส่วน เพื่อนำไปกำจัดหรือนำกลับมาใช้ใหม่ โดยขยะที่เป็นใบไม้หรือเศษอาหารก็นำไปทำปุ๋ย ขยะบางส่วนก็นำไปขายแล้วนำรายได้สู่ชุมชน

ด้านจิตใจ จากลักษณะของที่ตั้งชุมชนที่ประกอบไปด้วย บ้าน วัด อยู่ในบริเวณเดียวกัน ชาวชุมชนจึงมีพุทธสถาน (วัด) เป็นแหล่งยึดเหนี่ยวจิตใจ โดยในชีวิตประจำวันก็มีการปฏิบัติธรรม ฟังธรรมเป็นกิจวัตร ทำวัตรเช้า ทำวัตรเย็น นั่งเจโตสมถะ เดินจงกรม ในวันสำคัญทางศาสนาจะมีการเวียนธรรมแทนการเวียนเทียน คือ การที่สมณะและคนวัดในชุมชนสลับสับเปลี่ยนกันแสดงธรรมะให้สมาชิกในชุมชนและญาติธรรมจากภายนอกได้ฟัง และในแต่ละวันจะรับฟังธรรมะจากสมณะ โดยชุมชนมีการปฏิบัติตามศีล 5 เป็นพื้นฐานอย่างเคร่งครัดและมีหลักคำสอนระบบบุญนิยม ที่ให้สมาชิกในชุมชนรู้จักการเสียสละ รู้จักการให้ ลดละการบำเรอตน มีความมกน้อย ขยันอดทนและไม่เอาเปรียบ มีหลักการดำเนินชีวิตคือ ลดละ ขยัน กล้างาน ทนเสียสละ หนีสะสม นิยมสร้างสรรค์สรรค์นิพพาน

ด้านสังคมและวัฒนธรรม ชุมชนศาลือโคกมีวัฒนธรรมของชุมชน โดยมีระบบบุญนิยมและสาธารณโภคีเป็นแนวทางในการปฏิบัติ และชุมชนยังมีการระเบียบของชุมชนที่สมาชิกทุกคนต้องปฏิบัติ เช่น สมาชิกทุกคนต้องถือศีล 5 เป็นอย่างน้อย เครื่องแต่งกายต้องเป็นเสื้อผ้าฝ้ายเป็นชุดม่อฮ่อม และมีจำนวนไม่มาก ไม่สวมรองเท้า รับประทานอาหารมังสวิรัต ไม่ใช้จ่ายเงิน ทำงานโดยไม่รับค่าจ้าง เป็นรูปแบบการดำเนินชีวิตที่เรียบง่าย อยู่อย่างสมถะ มกน้อย อีกทั้งยังมีคำพูดที่ใช้กันในชุมชน เช่น ทักทายว่า “เจริญธรรม” หรือ “สวัสดี” ทักทายกันด้วยคำพูดที่ไพเราะ มีความอ่อนน้อมอยู่ในตัวเป็นการให้มีสำนึกอยู่ตลอดเวลาให้มีความเจริญในธรรมะยิ่งขึ้นไปและให้มีความคิดที่ดีตั้งใจในการปฏิบัติธรรม การอยู่อย่างเรียบง่าย ไม่ฟุ้งเฟ้อ ฟุ่มเฟือย เป็นค่านิยมที่ชุมชนศาลือโคกได้ยึดปฏิบัติมา

ข้อค้นพบ

การทำเกษตรในรูปแบบพุทธเกษตรกรรม ทำให้ชุมชนมีหลักประกันความมั่นคงในปัจจัยพื้นฐาน ทั้งด้านอาหาร เครื่องนุ่งห่ม ยารักษาโรค และที่อยู่อาศัย

ชุมชนศาลือโคกใช้หลักศาสนาเป็นแนวทางในการดำรงชีวิต ใช้ศีล สาธารณโภคี และบุญนิยมมากำกับคนในการอยู่ร่วมกัน จึงก่อให้เกิดรูปแบบการปกครองอีกรูปแบบหนึ่งโดยมีหลักธรรมนำทาง แทนกฎหมาย ฝึกให้คนแก้ปัญหาด้วยสติ และโดยสันติวิธี ทำให้ลดความขัดแย้งได้

ระบบเศรษฐกิจในชุมชน เน้นผลิตเพื่อบริโภคภายในชุมชนเหลือจึงแบ่งปันหรือขาย จัดตั้งร้านค้าขึ้นเพื่อนำผลผลิตไปวางขาย ดำเนินธุรกิจโดยไม่มุ่งหวังผลกำไร

ข้อค้นพบประการสำคัญ จำนวนคนในชุมชนลดลง จากที่มีฐานงาน ฐานกิจกรรมต่างๆ อยู่มากมาย แต่ด้วยกาลเวลาที่ผันผ่าน ทำให้จำนวนแรงงานในชุมชนลดจำนวนลง ฐานงานต่างๆในชุมชนจึงเลือนหายไปด้วย เช่น ฐานโรงเห็ด ฐานงานไม้ และโรงเรียนสัมมาสิกขาศาลือโคก เนื่องจากเด็กนักเรียนโตขึ้นจึงย้ายไปเรียนที่อื่น ทำให้ปัจจุบันไม่มีการเรียนการสอน ซึ่งสาเหตุส่วนหนึ่งที่ทำให้จำนวนคนในชุมชนลดลง เกิดจากคนที่เข้ามาอยู่ในชุมชนเป็นวัยกลางคนและผู้สูงอายุ ตลอดจนชุมชนมีเกณฑ์ที่เคร่งครัดในการเข้ามาอยู่ หากไม่สามารถปฏิบัติตามกฎระเบียบได้ ก็ไม่สามารถเป็นคนของชุมชนได้ แต่ในช่วงเข้าพรรษาจำนวนแรงงานจะเพิ่มขึ้นเนื่องจากคนจะเข้ามาถือศีล ปฏิบัติธรรม ก็จะสามารถช่วยงานในฐานต่างๆได้ บางฐานถูกฟื้นฟูให้กลับมามีบทบาท

แม้ว่าชุมชนจะประสบความสำเร็จในระดับหนึ่งในการพึ่งตนเอง สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ด้วยการพึ่งพากันเองในกลุ่มอโศกด้วยกันเอง แต่การที่ชุมชนอื่นๆหรือบุคคลจะนำรูปแบบการดำเนินชีวิตการดำเนินกิจกรรมของชุมชนไปปฏิบัตินั้นอาจจะเป็นไปได้ยาก แต่ชุมชนก็มีรูปแบบหรือกิจกรรมต่างๆที่ชุมชนหรือบุคคลภายนอกสามารถเข้ามาเรียนรู้เพื่อนำไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันได้ เช่น การทำเกษตรในรูปแบบพุทธเกษตรกรรม ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม เน้นพึ่งแค่บริโภคกันเอง ลด ละ เลิกอบายมุข ข้าวของใช้ที่เกินความจำเป็น การทำงานร่วมกันเป็นกลุ่มอย่างมีระเบียบ มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ให้กับผู้อื่น ไม่จำเป็นต้องปฏิบัติตามในทุกขั้นตอน แต่ก็สามารถนำไปประยุกต์ใช้ภายใต้สถานการณ์ปัญหาต่างๆในสังคม เพื่อให้หลุดพ้นจากความทุกข์ ดำเนินชีวิตอย่างมีความสุขในทุกก้าวของชีวิต

อภิปรายผล

ตามความหมายแนวคิดการพึ่งตนเองของ สมเกียรติ พิทักษ์กมลพร (2544) ที่กล่าวว่า การพึ่งตนเองเป็นการใช้ทรัพยากรในชุมชนร่วมกัน ดำเนินกิจกรรมต่างๆ เพื่อตอบสนองความต้องการของคนในชุมชนเป็นหลัก สามารถช่วยเหลือตนเองให้ได้มากที่สุด ใช้ความรู้ ภูมิปัญญา เทคโนโลยี เครื่องมือที่ใช้ต่างๆ ไม่ทำลายระบบนิเวศ มีการวางแผนในการทำงาน ติดต่อสื่อสารกับภายนอกชุมชน เพื่อให้ข่าวสารที่ดีทันต่อเหตุการณ์ ทางเศรษฐกิจคนในชุมชนสามารถเลี้ยงตัวเองได้ มีรายได้เพียงพอใช้จ่าย ซึ่งแนวคิดการพึ่งตนเองข้างต้นนี้ ปรากฏอยู่ในการพึ่งตนเองในรูปแบบพุทธเกษตรกรรมของชุมชนศาลือโคกทั้งหมด กล่าวคือ จากผลการศึกษา นั้น ชุมชนศาลือโคกใช้พื้นที่ที่มีอยู่ของชุมชนจัดสรรอย่างเกิดประโยชน์ มีการจัดสรรให้ครอบคลุมต่อความต้องการของชุมชน มีแหล่งน้ำในพื้นที่ชุมชน ทุกคนร่วมกันใช้ทรัพยากรโดยเอื้อต่อระบบนิเวศ นำภูมิปัญญาที่มีอยู่มาประยุกต์ใช้ แบ่งงานกันทำ ใช้แรงงานคนในชุมชนเป็นหลัก อุปกรณ์การเกษตรที่ใช้เป็นประเภทจอบ เสียม ไม่ใช่เครื่องจักรขนาดใหญ่ทำลายระบบนิเวศ มีรายได้จากการนำผลผลิตที่เหลือจากการบริโภคมาจำหน่ายเพื่อสร้างรายได้ให้กับชุมชน เป็นการค้าที่ไม่มุ่งหวังผลกำไร ตลอดจนยังสอดคล้องกับ จีวรติศรีสุวรรณ ได้ศึกษาเรื่อง ศักยภาพของพุทธเกษตรกรรมในการพึ่งตนเองของชุมชน : กรณีศึกษาชุมชนปฐมมโศก จังหวัดนครปฐม พบว่า วิธีการผลิตตามแนวพุทธเกษตรกรรมทำให้สมาชิกในชุมชนปฐมมโศกสามารถดำรงชีพแบบพึ่งตนเองได้ในระดับหนึ่ง โดยเฉพาะการพึ่งตนเองในปัจจุบัน 4 มีแบบแผนการผลิตที่คำนึงถึงความสมดุลของธรรมชาติ ปฏิบัติธรรมและพึ่งธรรมชาติให้วิถีชีวิตเป็นสุข คนในชุมชนรู้จักเสียสละเพื่อส่วนรวม พึ่งตนเอง ไม่มุ่งเน้นเรื่องเงินหรือผลประโยชน์ส่วนตน

การดำเนินชีวิตตามรูปแบบพุทธเกษตรกรรมของชุมชนศาลือโคก สามารถนำไปสู่ความยั่งยืนในทุกด้านได้ เนื่องจากชุมชนดำรงชีวิตอยู่โดยยึดหลักสามารณโมคิ คือ ถือครองทรัพย์สินและช่วยเหลือกัน มีความเชื่อ ความศรัทธา สอดแทรกเข้ากับวิถีชีวิตประจำวัน เป็นแรงผลักดันให้คนเกิดการปฏิบัติตามอย่างทุ่มเท เพิ่มความสามารถ ก่อให้เกิดการช่วยเหลือซึ่งกันและกันกลายเป็นแรงเกาะเกี่ยวให้คนอยู่รวมกันในชุมชนอย่างแนบแน่น อีกด้านหนึ่งคือ นำศีลมาใช้ในการดำรงชีวิต ทำให้คนในชุมชนมีวินัยในตัวเอง และอีกส่วนหนึ่งคือชุมชนยึดหลักบุญนิยม จำหน่ายสินค้าเพื่อสร้างรายได้ให้กับชุมชน ซึ่งรายได้ทั้งหมดนี้จะนำมารวมกันที่ส่วนกลางแล้วทำการจัดสรรให้กับสมาชิกในชุมชน โดยเฉพาะความต้องการพื้นฐานของมนุษย์ได้แก่ อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ยารักษาโรค และที่อยู่อาศัย และนอกจากนี้ยังมีการจัดสวัสดิการให้กับสมาชิกในชุมชน เช่น ให้การสิทธิรักษา การรักษาพยาบาล สิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นความจำเป็นและความเหมาะสม ซึ่งสอดคล้องกับ แซมดิน เลิศบุศย์ ได้ศึกษาเรื่องการบูรณาการระบบสามารณโมคิเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน:กรณีศึกษาชุมชนมโศก (2555) พบว่า วิธีการดำเนินชีวิตตามรูปแบบของชาวอโศก มีความมั่นคงและยั่งยืนในทุกด้าน ทำให้เกิดวัฒนธรรมใหม่ในวิถีชีวิตที่เรียบง่าย มักน้อย และพัฒนาอย่างต่อเนื่อง ช่วยแก้ปัญหาสังคม ลดความเห็นแก่ตัว คนรู้จักเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่กัน

สรุป

การดำเนินชีวิตภายใต้หลักคำสอน แนวทางปฏิบัติของชุมชนศาลือโคกทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงคุณภาพชีวิตของคนในชุมชน คนที่เข้ามาอยู่ในชุมชนได้ผ่านกระบวนการขัดเกลา ฝึกฝน ทำให้จิตใจสงบ ใจเย็นลง สามารถเรียนรู้ในการอยู่รวมกันกับผู้อื่นได้ เมื่อทุกคนมีความเชื่อ ความศรัทธาในแนวคำสอนส่งผลให้เกิดการทำงานอย่างเคร่งครัด เพื่อสร้างผลผลิตให้เพียงพอต่อการบริโภค การใช้ศีลมาใช้ในการทำเกษตรแบบพุทธเกษตรกรรม ทำให้ชาวชุมชนบริโภคอาหารปลอดสารพิษได้อย่างมีคุณภาพประโยชน์ต่อร่างกาย ทำให้สุขภาพของคนในชุมชนสมบูรณ์แข็งแรง การดำเนินชีวิตของชาวชุมชนศาลือโคกดำเนินไปอย่างเรียบง่าย ทุกคนทำงานกันอย่างเป็นระบบ แม้ว่าทำงานกันโดยไม่ได้รับค่าตอบแทน ใช้ชีวิตอยู่โดยไม่มีเงินติดตัว แต่ก็สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างมีความสุข มีสวัสดิการที่ได้รับอย่างครอบคลุมตั้งแต่เกิดจนตาย มีปัจจัยสี่ที่สามารถตอบสนองความต้องการของแต่ละคนได้ ทั้งที่พักอาศัย อาหาร ที่มีให้บริโภคอย่างเต็มอิ่มและถูกสุขภาวะ เครื่องแต่งกาย ของใช้ส่วนตัวจัดสรรไว้ให้ เมื่อเจ็บป่วยมีการรักษาทั้งแพทย์แผนไทยและแพทย์แผนปัจจุบัน ตลอดจนเสียชีวิตมีการประกอบพิธี ในชุมชนมีระบบนิเวศที่สมดุล มีแหล่งน้ำสำหรับใช้ภายในชุมชน มีสิ่งแวดล้อม

ที่ให้ความร่วมมือ มีพื้นที่อุดมสมบูรณ์เหมาะแก่การทำเกษตร การทำเกษตรของชุมชนเป็นการผลิตที่มุ่งตอบสนองความต้องการของคน ชุมชนเป็นหลัก และมีการนำผลผลิตบางส่วนมาแปรรูปเพื่อการดำเนินธุรกิจของชุมชน มีการใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสมกับชุมชนใช้ปุ๋ย อินทรีย์ในการทำเกษตร และนำความรู้ภูมิปัญญาเดิมที่มีอยู่ในชุมชนมาผสมผสานกับการเรียนรู้เพิ่มเติมมาใช้ เน้นแรงงานที่มีอยู่ใน ชุมชน มีการนำหลักธรรมในเรื่อง ศิล บุญนิยมและสาธารณโภคีมาเป็นแนวทางในการดำรงชีวิต และมีวัฒนธรรมของชุมชนร่วมกัน มี กฎระเบียบที่ทุกคนต้องทำความเข้าใจและปฏิบัติตามร่วมกัน ตลอดจนมีความเป็นอยู่อย่างเรียบง่าย มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ให้แก่กัน และช่วยเหลือสังคม ชุมชนศาลือโคกจึงเป็นที่ยอมรับกับสังคมมากขึ้น โดยเฉพาะเรื่องของการทำเกษตรในรูปแบบพุทธเกษตรกรรม ชุมชนสามารถสร้างรูปธรรมของพุทธเกษตรแบบพึ่งตนเองให้เกิดจริง ซึ่งถือว่าเป็นทางเลือกใหม่ของระบบเศรษฐกิจและการผลิต เพื่อการพึ่งตนเองให้กับเกษตรกรและคนทั่วไป จนกล่าวได้ว่าเป็นรูปแบบที่เหมาะสมกับสภาพการณ์ในการทำเกษตรกรรมในปัจจุบัน

การพัฒนาชุมชนเพื่อการพึ่งตนเองของชุมชนศาลือโคกที่ได้กล่าวมาก็ได้แสดงให้เห็นว่าการพัฒนาจนกระทั่งเป็นชุมชนที่ พึ่งตนเองได้นั้นไม่ได้มาจากเงื่อนไขการทำพุทธเกษตรกรรมแต่เพียงอย่างเดียว แต่ยังมีเงื่อนไขทางด้านความสัมพันธ์ทางสังคมที่สมาชิก ในชุมชนมีความช่วยเหลือเกื้อกูลกัน มีกระบวนการขัดเกลาทางสังคม ซึ่งเป็นการถ่ายทอดคุณค่า ความเชื่อ อุดมการณ์ควบคู่กันไป ซึ่งจะทำให้สมาชิกชุมชนมีจิตสำนึกร่วมกันเพื่อให้ชุมชนเกิดความยั่งยืนต่อไป

ข้อเสนอแนะ

1. ฐานงานต่างๆที่เลือนหายไป ควรมีการจัดการ เช่น ปรับเปลี่ยนสถานที่ไปทำอย่างอื่น
2. ชุมชนควรมีการประสานงานความร่วมมือกับภาครัฐเพื่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในการทำพุทธเกษตรกรรม เพื่อให้หน่วยงานภาครัฐนำวิธีปฏิบัติของชุมชนไปเผยแพร่กับเกษตรกรหรือชุมชนอื่นๆต่อไป
3. เพื่อให้เกิดความต่อเนื่องในการเรียนการสอนของโรงเรียนสัมมาสิกขาศาลือโคก ควรปรับเปลี่ยนกฎเกณฑ์ในการรับ นักเรียนเข้าศึกษา ควรเปิดรับเยาวชนทั่วไป ปรับเปลี่ยนเกณฑ์การเข้าเรียนเพื่อให้เยาวชนได้เข้าถึงการศึกษา ซึ่งจะทำให้จำนวน นักเรียนเพิ่มขึ้นและเกิดความต่อเนื่อง

รายการอ้างอิง

- กาญจนา แก้วเทพ, และ กนกศักดิ์ แก้วเทพ. (2530). *การพึ่งตนเอง: ศักยภาพในการพัฒนาชนบท*. กรุงเทพฯ: สมาคมทอกลีแห่งประเทศไทยเพื่อการพัฒนา.
- จรัสเรือง ศิริวัฒน์รักษ์. (2542). *การพัฒนาแบบพึ่งตนเองกับการพัฒนาในเชิงพุทธ กรณีศึกษาชุมชนศิระขอโคก*. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารบัณฑิต, มหาวิทยาลัยรามคำแหง, บัณฑิตวิทยาลัย, ภาควิชารัฐศาสตร์.
- ประเวศ วะสี. (2530). *พุทธเกษตรกรรมกับค่านิยมของสังคมไทย*. กรุงเทพฯ: มูลนิธิหมอชาวบ้าน.
- พระไพศาล วิสาโล. (2536). *พุทธเกษตรกรรมกับการพัฒนาหมู่บ้าน*. ใน เสรี พงศ์พิศ (บรรณาธิการ).
- ภูมิปัญญาชาวบ้านกับการพัฒนาชนบท เล่ม 1. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด.
- วิฑูรย์ เลี่ยนจำรูญ. (2539). *รู้จักชีวิตจึงรู้จักเกษตรกรรม*. กรุงเทพฯ: เครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือก.
- เสรี พงศ์พิศ. (2536). *ภูมิปัญญาชาวบ้านกับการพัฒนาชนบท*. กรุงเทพฯ: มูลนิธิภูมิปัญญา.

ห้องย่อยที่ 5

ความมั่นคง ความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินและการบริหารงานยุติธรรม

ความโปร่งใสในการบริหารงานของเทศบาลสามารถป้องกันและลดปัญหาการทุจริตได้จริงหรือ?

Could Administration of the Municipality's Transparency Prevent and Reduce Fraud?

สหศักดิ์ ฤทธิรักษา*

Sahasak Ritruksa

บทคัดย่อ

การศึกษานี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความโปร่งใสในการบริหารงานของเทศบาล เมืองกาฬสินธุ์ ใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบผสมทั้งวิธีวิจัยเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ การเก็บข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ 2 กลุ่ม 1) กลุ่มผู้บริหาร พนักงานงานเทศบาล ใช้เครื่องมือแบบสัมภาษณ์ โดยสัมภาษณ์เชิงลึกหลักการบริหารงานเทศบาล 2) กลุ่มผู้นำแกนนำในเขตเทศบาล ใช้เครื่องมือแบบสอบถาม ประเมินความพึงพอใจในการบริหารงานของเทศบาล นำเสนอการศึกษาในรูปแบบพรรณนาวิเคราะห์ ผลการศึกษาพบว่า ประชาชนมีความพึงพอใจอย่างมากในการบริหารงานของเทศบาลเมืองกาฬสินธุ์ ที่นำหลักธรรมาภิบาลมาใช้ซึ่งเน้นเรื่องความโปร่งใส ในด้านการสร้างความไว้วางใจด้านการเปิดเผยข้อมูลข่าวสาร ด้านการเข้าถึงข้อมูลข่าวสาร และด้านกระบวนการตรวจสอบ ความถูกต้อง ดังนั้นจึงส่งผลให้เทศบาลเมืองกาฬสินธุ์ สามารถป้องกันและลดปัญหาการทุจริตคอร์รัปชัน เกิดการปฏิบัติงานอย่างมีประสิทธิภาพนำไปสู่การบริหารจัดการที่ดี เพื่อการพัฒนาเทศบาลและพัฒนาชุมชนท้องถิ่นให้มีความเป็นเลิศ ข้อเสนอแนะ คือ เทศบาลควรให้ความสำคัญในการขับเคลื่อนของเครือข่ายอย่างจริงจัง และควรส่งเสริมให้มีการจัดเวทีแลกเปลี่ยนความคิดเห็นเรื่อง การป้องกันการทุจริตให้มากขึ้น โดยการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนต่างๆ เพื่อการพัฒนาองค์กรให้มีประสิทธิภาพด้านความโปร่งใส และการตรวจสอบ

คำสำคัญ: ความโปร่งใส, การบริหารงาน, เทศบาลเมืองกาฬสินธุ์

ABSTRACT

The objective of this research is to study transparency administration of Kalasin municipality. Mixed methodology is used in this research which are quantitative and qualitative research. Collection of data came from two contributor groups. 1) Management group and municipal employees by in depth interview the municipal administration. 2) Leaders in the municipality by questionnaires to assess satisfaction in the administration of the municipality. This study presented in the form of descriptive analysis. The study found that people are very satisfied the administration of the Kalasin municipality which has brought good governance principles used in the administration. This emphasizes on transparency in terms of building trust in disclosure and access to information, and also the process of checking for accuracy. That is reason why Kalasin municipality can reduce the corruption of working effectively, and will lead to better administration to develop municipality and local communities excellently. It was recommended that municipalities should focus on the mobilization of networks seriously. And it should be encouraged to exchange opinions about the fraud prevention and more. The participation of all sectors to develop organization for efficiency in term of transparency and examination.

Keyword: Transparency, Administration, Kalasin Municipality

* นักศึกษาปริญญาโทหลักสูตรพัฒนาชุมชนมหาบัณฑิต คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

บทนำ

สถานการณ์ปัญหาของการทุจริตคอร์รัปชันในปัจจุบันถือเป็นปัญหาใหญ่ที่สำคัญ ที่มีผลกระทบต่อคนทั่วโลก โดยเฉพาะในประเทศไทยนั้นยังคงเป็นปัญหาสังคมที่ทวีความรุนแรงอย่างต่อเนื่อง ทั้งในเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ เป็นปัญหาที่บั่นทอนการพัฒนาประเทศเป็นระยะเวลายาวนาน ส่งผลให้การทุจริตคอร์รัปชันเกิดขึ้นเป็นจำนวนมากทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน จากการสำรวจของ (ป.ป.ช.) จากรายงานของ (ป.ป.ท.) และจากผลการจัดลำดับความโปร่งใสขององค์กรเพื่อความโปร่งใสนานาชาติ สะท้อนให้เห็นถึงประสิทธิภาพและประสิทธิผลของการดำเนินงานป้องกันและปราบปรามการทุจริต คอร์รัปชันที่ผ่านมาของประเทศไทยได้ระดับหนึ่ง ถึงแม้รัฐบาลจะมีความพยายามป้องกันและแก้ไข อย่างเป็นรูปธรรม แต่ทว่าในความเป็นจริงแล้วปัญหาการคอร์รัปชันก็มิได้ถูกแก้ไขได้เท่าใดนัก (สถาบันพระปกเกล้า, 2558) ถือเป็นการตอบยั่วว่าประเทศไทย กำลังตกอยู่ในสังคมแห่งการทุจริตคอร์รัปชันอย่างวิกฤติ ซึ่งปัญหานี้ย่อมส่งผลโดยตรงต่อการดำเนินงานพัฒนาประเทศชาติ รวมไปถึง การพัฒนาท้องถิ่นในทุกๆ ด้าน ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองการปกครอง ส่งผลทำให้คุณภาพชีวิต ของประชาชนลดลง วิถีชีวิตของประชาชนขาดการอยู่ดีและมี สุขสบาย ดังนั้น เพื่อเป็นการป้องกันและแก้ไขการทุจริตให้ได้ผลดีและมีประสิทธิภาพ เทศบาลเมืองกาฬสินธุ์ซึ่งเป็นองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ได้นำหลักธรรมาภิบาลมาใช้ในการบริหารงาน ซึ่งเน้นเรื่องความโปร่งใส ในด้านการสร้างความไว้วางใจ ด้านการเปิดเผยข้อมูลข่าวสารด้านการเข้าถึงข้อมูลข่าวสาร และด้านกระบวนการตรวจสอบความถูกต้อง ส่งผลให้เทศบาลเมืองกาฬสินธุ์ สามารถลดปัญหาการทุจริตคอร์รัปชันเกิดการปฏิบัติงานอย่างมีประสิทธิภาพนำไปสู่การบริหารจัดการที่ดี เพื่อการพัฒนาเทศบาลและพัฒนาชุมชนท้องถิ่นให้มีความเป็นเลิศได้ ส่งผลกระทบในด้านบวกต่อสังคมและประเทศชาติโดยรวม

การทบทวนวรรณกรรม (Literature Review)

สถานการณ์ปัญหาของการทุจริตคอร์รัปชันในปัจจุบันถือเป็นปัญหาใหญ่ที่สำคัญ ที่มีผลกระทบต่อคนทั่วโลก โดยเฉพาะในประเทศไทยนั้นยังคงเป็นปัญหาสังคมที่ทวีความรุนแรงอย่างต่อเนื่อง ทั้งในเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ เป็นปัญหาที่บั่นทอนการพัฒนาประเทศเป็นระยะเวลายาวนาน ส่งผลให้การทุจริตคอร์รัปชันเกิดขึ้นเป็นจำนวนมากทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน จากปัญหาดังกล่าวได้มีองค์กร เพื่อความโปร่งใสนานาชาติ (Transparency International) ได้จัดลำดับความโปร่งใสทั้งหมด 168 ประเทศทั่วโลกผ่านดัชนีชี้วัดภาพลักษณ์ การทุจริตคอร์รัปชัน ประจำปี 2558 (Corruption Perception Index CPI.2015) ผลปรากฏว่าประเทศไทยได้คะแนน 38 คะแนน จากคะแนนเต็ม 100 คะแนน อยู่อันดับที่ 76 จาก 168 ประเทศทั่วโลก และเป็นอันดับที่ 3 ในกลุ่มประเทศอาเซียนรองจากประเทศสิงคโปร์ และประเทศมาเลเซีย (ศูนย์อำนวยการต่อต้านการทุจริตแห่งชาติ, 2558)

จากการสำรวจของสำนักงานคณะกรรมการการป้องกันและปราบปรามการทุจริตแห่งชาติ (ป.ป.ช.) พบว่า หน่วยงานต่างๆ ในภาครัฐเป็นองค์กรที่มีการทุจริตคอร์รัปชันมากที่สุด ปัญหาส่วนใหญ่ เกิดจากการทำหน้าที่บริหารงานขัดต่อหลักคุณธรรม จริยธรรม ขาดความโปร่งใสในการทำงาน และขาดการใส่ใจดูแลคุณภาพชีวิตของประชาชน ส่งผลให้เกิดการทุจริตคอร์รัปชันอย่างกว้างขวางในภาครัฐ(สำนักงานคณะกรรมการการป้องกันและปราบปรามการทุจริตแห่งชาติ, 2558)

จากรายงานของ สำนักงานคณะกรรมการการป้องกันและปราบปรามการทุจริตในภาครัฐ กระทรวงยุติธรรม (ป.ป.ท.) ได้สำรวจตั้งแต่ปี พ.ศ. 2551-2559 พบว่า องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เป็นหน่วยงานของรัฐที่ถูกร้องเรียนเรื่องการทุจริตคอร์รัปชันเป็นอันดับต้นๆ ของประเทศมาโดยตลอด ประเด็นที่ถูกร้องเรียนมากที่สุดคือ พฤติกรรมส่อไปทางทุจริตประพฤติดมิชอบ ทุจริตการจัดซื้อจัดจ้าง ยกยอทรัพย์สินของทางราชการ รับรองเอกสารเท็จ เจ้าหน้าที่เรียกรับสินบน และเจ้าหน้าที่ปฏิบัติหน้าที่ เกินอำนาจ หรือไม่ปฏิบัติตามหน้าที่ที่กฎหมายกำหนดไว้ (สำนักงานคณะกรรมการการป้องกันและปราบปรามการทุจริตในภาครัฐ, 2558)

เมื่อนำผลจากการสำรวจของ (ป.ป.ช.) จากรายงานของ (ป.ป.ท.) และจากผลการจัดลำดับ ความโปร่งใสขององค์กรเพื่อความโปร่งใสนานาชาติ มาวิเคราะห์ประมวลผลทำให้ได้ผลการศึกษาและทราบถึงสาเหตุของการเกิดทุจริตในประเทศไทย เกิดจากปัจจัยหลักๆ อยู่ 4 ปัจจัย ดังนี้

1. ปัจจัยด้านกฎหมาย ซึ่งกฎหมาย ระเบียบ หรือคำสั่งต่างๆ มีช่องว่าง ความไม่เข้มงวดของ การบังคับใช้กฎหมายและกฎระเบียบ ประชาชน หรือส่วนต่างๆ ไม่กล้าที่จะร้องเรียน

2. ปัจจัยด้านระบบ ซึ่งเกิดจากความต้องการอำนาจทางการเมืองของพรรคการเมืองและนายทุน ทำให้ขาดกลไกการกำกับดูแลกิจการ และขาดการตรวจสอบที่มีประสิทธิภาพ เจ้าหน้าที่ของรัฐยังได้รับค่าตอบแทนที่ต่ำอยู่ในการดำรงชีพ

3. ปัจจัยด้านค่านิยม ซึ่งเกิดจากพื้นฐานของสถาบันครอบครัว และวัฒนธรรมรับเงินใต้โต๊ะ โดยที่เจ้าหน้าที่ขาดคุณธรรมและไม่ปฏิบัติตามจรรยาบรรณในหน้าที่ของตน รวมไปถึงค่านิยมของผู้ที่ทำธุรกิจ

4. ปัจจัยอื่นๆ ซึ่งเกิดจากความล่าช้า ยุ่งยากของขั้นตอนในการดำเนินการทางราชการ หรือการถูกบังคับจากผู้บังคับบัญชา

นอกเหนือจากนี้ รูปแบบของการทุจริตที่ถูกพบมากที่สุดมีอยู่ 2 รูปแบบ คือ 1. การคอร์รัปชัน ในรูปแบบบุคคลและสถาบัน เช่น การให้และรับสินบน การบังคับขู่เข็ญจากการใช้อำนาจของตำรวจ ทหาร และข้าราชการ รวมไปถึงการทุจริตการเลือกตั้ง การมีผลประโยชน์ทับซ้อน หรือการบริจาคหรือช่วยเหลือ ที่ผิดกฎหมาย เป็นต้น 2. การคอร์รัปชันในรูปแบบของนโยบาย เช่น การใช้นโยบาย กฎหมาย กฎเกณฑ์ ข้อบังคับต่างๆ อย่างอคติ การใช้นโยบายประชานิยมของผู้บริหาร การใช้ทรัพยากรของรัฐไปในทางมิชอบ ฉกฉวยมาเป็นของครอบครัว เป็นต้น

ดังนั้น ปัญหาการทุจริตในประเทศไทย จึงยังคงเป็นปัญหาสังคมที่ทวีความรุนแรงอย่างต่อเนื่อง ทั้งในเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ กรณีการทุจริตคอร์รัปชันหากมีการประเมินความเสียหายที่เกิดขึ้นจาก การทุจริต จะทำให้ประเทศชาติเกิดความเสียหายและส่งผลในด้านต่างๆ เมื่อประเมินผลในเชิงปริมาณ พบว่าเกิดการลดทอนประสิทธิภาพในการแข่งขันในภูมิภาค 21% สูงเป็นอันดับหนึ่งรองลงมา เกิดความตกต่ำ ทางจริยธรรมของสังคม 20% ชื่อเสียงที่ไม่ดีของประเทศ 14% จีดีพีของประเทศเติบโตช้า 11% ระบบ ธรรมมาภิบาลอ่อนแอ 9% ช่องว่างความไม่เท่าเทียมกันด้านรายได้มีมากขึ้นระหว่างคนจนกับคนรวย 9% ความเหลื่อมล้ำด้านต่างๆ ในสังคม เช่น ทางการศึกษา ทางการแพทย์ การเข้าถึงสื่อ 5% และระบอบประชาธิปไตยอ่อนแอ 5% (ข้อมูลจากศูนย์พยากรณ์เศรษฐกิจและธุรกิจ มหาวิทยาลัยหอการค้าไทย, 2556) ส่วนความเสียหายที่เกิดขึ้นจากการทุจริต จะทำให้ประเทศชาติเกิดความเสียหายและส่งผลในด้านต่างๆ เมื่อประเมินผลในเชิงคุณภาพ พบว่า กลายเป็นสิ่งที่ทำลายพื้นฐานศีลธรรมของสังคม ทำลายกฎกติกา กฎหมาย ซึ่งถือเป็นหลักพื้นฐานในการร่วมกันในสังคม เกิดความเหลื่อมล้ำด้านต่างๆ ในสังคม เช่น ทางการศึกษา ทางการแพทย์ การเข้าถึงสื่อ ในช่องว่างความไม่เท่าเทียมกันด้านรายได้ในสังคม สุดท้าย ส่งผลให้ประชาธิปไตยอ่อนแอ (สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย TDRI, 2557)

จากข้อมูลปัญหาการทุจริตในระดับชาติ ส่งผลถึงในระดับท้องถิ่นที่ทำหน้าที่เป็นสถาบัน ที่ให้ความรู้ให้การศึกษาเกี่ยวกับการเมืองการปกครองแก่ประชาชน โดยทำให้ประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการปกครองตนเอง แต่ในระยะหลายปีที่ผ่านมาจนถึงปัจจุบัน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นกลับเป็นหน่วยงานของรัฐที่ถูกตรวจสอบพบว่ามี การทุจริตคอร์รัปชันเพิ่มมากขึ้นทุกปี ประเด็นการทุจริตที่ถูกมากที่สุด คือ การจัดซื้อจัดจ้าง การสอบราคา การประกวดราคา ซึ่งลักษณะของการทำทุจริตเป็นการทำเชิงนโยบาย เรียกรับสินบนใต้โต๊ะ การรับของกำนัลต่างๆ ที่มีผลประโยชน์ทับซ้อน การแต่งตั้งโยกย้าย การวิ่งเต้นตำแหน่งในวงราชการ สิ่งเหล่านี้ยังถือเป็นปัญหาที่สะสมเรื้อรังมานานจนยากที่จะแก้ไขเยียวยาเพราะเป็นเรื่องที่ฝังลงไปในจิตใต้สำนึกศีลธรรมของแต่ละบุคคล

ดังนั้นเพื่อเป็นการป้องกันและลดปัญหาการทุจริต แนวคิดเรื่องหลักธรรมาภิบาล จึงมีบทบาทอย่างมากต่อหน่วยงานภายในประเทศทั้งภาครัฐและเอกชน ประเทศไทยจึงมีความพยายามในการสร้างระบบการบริหารกิจการบ้านเมืองที่ดี (Good Governance) โดยเน้นการเปิดโอกาสให้ประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วม ในการตัดสินใจของภาครัฐมากขึ้น ภาครัฐมีการบริหารการปกครองที่โปร่งใสสามารถถูกตรวจสอบ โดยประชาชนมากขึ้น หลักธรรมาภิบาล จึงได้กลายเป็นแนวคิดที่ได้รับการยอมรับว่าเป็นหลักการที่เกื้อหนุน สังคมประชาธิปไตย และเมื่อมีการนำแนวคิดหลักธรรมาภิบาลไปสู่การปฏิบัติอย่างจริงจัง ซึ่งระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยการสร้างระบบบริหารกิจการบ้านเมืองและสังคมที่ดี พ.ศ.2542 มุ่งเน้นให้หน่วยงานของรัฐดำเนินงานตาม

ภาระหน้าที่โดยยึดหลักการพื้นฐาน 6 ประการ ได้แก่ หลักนิติธรรม หลักคุณธรรม หลักความโปร่งใส หลักการมีส่วนร่วม หลักความรับผิดชอบ และหลักความคุ้มค่า (สำนักงานคณะกรรมการข้าราชการพลเรือน, 2553)

กลไกที่จะนำไปสู่เป้าหมายตามที่รัฐบาลไทยได้มีประกาศระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีได้กำหนดหลักการบริหารกิจการบ้านเมืองและสังคมที่ดีว่าควรจัด หรือส่งเสริมให้สังคมไทยอยู่บนพื้นฐานของหลักสำคัญ อย่างน้อย 6 ประการ ดังนี้ 1) หลักนิติธรรม ได้แก่ การตรากฎหมาย กฎ ข้อบังคับต่างๆ ให้ทันสมัยและเป็นธรรมเป็นที่ยอมรับของสังคม และสังคมยินยอมพร้อมใจปฏิบัติตามกฎหมาย กฎ ข้อบังคับเหล่านั้น โดยถือว่าการปกครองภายใต้กฎหมาย มิใช่ตามอำเภอใจหรืออำนาจของตัวบุคคล 2) หลักคุณธรรม ได้แก่ การยึดมั่นในความถูกต้องดีงาม โดยธรรมาภิบาลให้เจ้าหน้าที่ของรัฐยึดถือหลักนี้ ในการปฏิบัติหน้าที่ให้เป็นตัวอย่างแก่สังคมและส่งเสริม สนับสนุนให้ประชาชนพัฒนาตนเองไปพร้อมกัน เพื่อให้คนไทยมีความซื่อสัตย์ จริงใจ ขยัน อดทน มีระเบียบ ประกอบอาชีพสุจริต จนเป็นนิสัยประจำชาติ 3) หลักความโปร่งใส ได้แก่ การสร้างความไว้วางใจซึ่งกันและกันของคนในชาติ โดยปรับปรุงกลไกการทำงานขององค์กรทุกวงการให้มีความโปร่งใส มีการเปิดเผยข้อมูลข่าวสารที่เป็นประโยชน์ อย่างตรงไปตรงมา ด้วยภาษาที่เข้าใจง่าย ประชาชนเข้าถึงข้อมูลข่าวสารได้สะดวก และมีกระบวนการให้ประชาชนตรวจสอบความถูกต้องชัดเจนได้ 4) หลักการมีส่วนร่วม ได้แก่ การเปิดโอกาสให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมรับรู้และเสนอความเห็นในการตัดสินใจปัญหาสำคัญของประเทศ ไม่ว่าด้วยการแจ้งความเห็นต่อสวนสาธารณะ การประชาพิจารณ์ การแสดงประชามติ หรืออื่นๆ 5) หลักความรับผิดชอบ ได้แก่ การตระหนักในสิทธิหน้าที่ ความสำนึกในความรับผิดชอบต่อสังคม การใส่ใจปัญหาสาธารณะของบ้านเมือง และการกระตือรือร้นในการแก้ปัญหา ตลอดจนการเคารพในความคิดเห็นที่แตกต่าง และความกล้าที่ยอมรับผลจากการกระทำของตน 6) หลักความคุ้มค่า ได้แก่ การบริหารจัดการและใช้ทรัพยากรที่มีจำกัด เพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดแก่ส่วนรวม โดยธรรมาภิบาลให้คนไทยมีความประหยัด ใช้ของอย่างคุ้มค่า สร้างสรรค์ ผลิตภัณฑ์และบริการที่มีคุณภาพสามารถแข่งขันได้ในเวทีโลกและรักษาทรัพยากรธรรมชาติให้สมบูรณ์ยั่งยืน (จรัส ดิษฐาภิชาต 2550, น. 82-83)

นอกจากนี้หลักในเรื่องความโปร่งใส ยังถือเป็นหลักที่สำคัญที่มักนำไปใช้ในการบริหารงาน ทุกระดับ ความสำคัญของความโปร่งใส นั้น ความโปร่งใสสามารถสร้างความมั่นใจให้แก่กลุ่มทุนทั้งในประเทศและต่างประเทศ และเพิ่มความน่าเชื่อถือของสภาพเศรษฐกิจ ซึ่งมีหน้าที่เป็นเครื่องมือในการเพิ่ม การตรวจสอบได้ของภาคเศรษฐกิจ และภาครัฐ โดยการตรวจสอบได้จะไม่สามารถเกิดขึ้นได้ ถ้าไม่มี ความโปร่งใส ถือเป็นเรื่องหัวใจของประชาธิปไตย เพราะความโปร่งใส หมายถึง การมีส่วนร่วมของประชาชน ในการตัดสินใจของรัฐบาลที่มีผลต่อชีวิต และเป็นการมอบอำนาจแก่ประชาชนที่จะเลือกดำเนินชีวิตจากข้อมูลที่ได้รับอันเป็นการสร้างความเท่าเทียม และสร้างทางเลือกให้ประชาชนซึ่งเป็นกระบวนการสำคัญ ของประชาธิปไตยการส่งเสริมความโปร่งใสทำให้เกิดการมีส่วนร่วมของประชาชนเพราะความโปร่งใส ในนโยบายจะทำให้ประชาชนเกิดความเข้าใจและยอมรับนโยบายใหม่ๆ ได้อย่างรวดเร็วและง่ายยิ่งขึ้น ทั้งนี้ กระบวนการความโปร่งใส เช่น การให้ข้อมูลการแสดงความคิดเห็น และการแจ้งนโยบายล่วงหน้า เป็นต้น จะส่งเสริมการแสดงความคิดเห็นของประชาชนต่อนโยบายดังกล่าว ประชาชนจะสามารถ ตัดสินนโยบายที่เห็นว่าไม่เหมาะสมและแนะนำรวมทั้งเรียกร้องนโยบายที่ตอบสนองต่อความต้องการของ ประชาชน ซึ่งท้ายที่สุดแล้ว ความโปร่งใสจะส่งผลให้เกิดการพัฒนา นโยบายที่ดีขึ้น ความโปร่งใส นั้นสำคัญต่อภาคประชาชน เพราะ การตัดสินใจของรัฐบาล มีผลกระทบต่อประชาชนทุกคน ประชาชนจึงมีสิทธิที่จะรับรู้ กระบวนการตัดสินใจของรัฐบาล เพื่อที่จะมั่นใจว่าการตัดสินใจของรัฐบาลนั้นจะส่งผลร้ายแก่ตนเองหรือไม่ ซึ่งหาก รัฐบาล มีความโปร่งใสก็จะเพิ่มความเชื่อมั่นของประชาชนต่อรัฐบาล และการตัดสินใจที่มีความโปร่งใส ก็จะมีผลเพิ่มความน่าเชื่อถือเพิ่มขึ้น

ดังนั้น การแก้ปัญหาการทุจริตคอร์รัปชันให้ได้ผลดีและมีประสิทธิภาพ ต้องเกิดจาก องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ดำเนินการบริหารงานตามหลักธรรมาภิบาลไปสู่การปฏิบัติอย่างจริงจัง โดยเน้นเรื่อง หลักความโปร่งใส (Transparency) ซึ่งถือเป็นหัวใจของการบริหารงานในทุกระดับ และถือเป็นหลักที่สำคัญหลักหนึ่งในหลักธรรมาภิบาลมาใช้ในการดำเนินงานเพราะ ความหมาย ความโปร่งใส คือ การสร้างความไว้วางใจของคนในท้องถิ่นที่มีต่อการบริหารงานขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น โดยการปรับปรุง กลไกการทำงานขององค์กรให้มีความโปร่งใส มีการเปิดเผยข้อมูลข่าวสารที่เป็นประโยชน์ อย่างตรงไปตรงมาด้วยภาษาที่เข้าใจง่าย

ประชาชนเข้าถึงข้อมูลข่าวสารได้สะดวกและมีกระบวนการ ให้ประชาชนตรวจสอบความถูกต้องชัดเจนได้ ดังนั้น หากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นได้ดำเนินการตาม หลักธรรมาภิบาลโดยการให้ประชาชนมีส่วนร่วมคอยตรวจสอบ และแสดงให้เห็นว่าท้องถิ่นของตนเองนั้นสามารถบริหารงานได้อย่างโปร่งใสและมีความรับผิดชอบ ประชาชนมีความคิดเห็นส่วนรวมคอยกำกับ ดูแลร่วมกัน และรู้สึกรู้ว่าท้องถิ่นของตนเองเป็นที่รัก เป็นที่หวงแหน และเป็นส่วนหนึ่งที่อยู่ถึงความเป็นเจ้าของ การบริหารงานท้องถิ่นก็ย่อมปราศจาก ซึ่งการทุจริตคอร์รัปชันจากท้องถิ่นจนไปถึงระดับชาติ ประเทศไทย ก็จะกลับมาเข้มแข็งได้อีกครั้ง เพื่อให้ประชาชนได้มีคุณภาพชีวิตที่ดี และมีความสุขให้สอดคล้อง การดำรงอยู่ในสถานการณ์การเปลี่ยนแปลงของโลกได้ตลอดเวลา

การศึกษาคหความวิจัยนี้ ผู้ศึกษาใช้กรอบความคิดทฤษฎีเรื่องความโปร่งใส (Transparency) ที่ได้จากการรวบรวมแนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องที่นักวิชาการท่านต่างๆ ได้กล่าวไว้มากมาย นำมาใช้เป็นกรอบในการศึกษาและใช้ในการวิเคราะห์ผลการศึกษา ซึ่งผลจากการรวบรวมดังกล่าวทำให้ ได้หลักในเรื่องความโปร่งใสในการบริหารงานซึ่งมีหัวใจที่สำคัญอยู่ 4 เรื่องดังนี้ การสร้างความไว้วางใจ การเปิดเผยข้อมูลข่าวสาร การเข้าถึงข้อมูลข่าวสารกระบวนการตรวจสอบความถูกต้อง เพื่อใช้ในการ ตอบคำถามวิจัย สามารถสรุปได้ว่า ฐานแนวคิดในเรื่องหลักความโปร่งใส ได้เน้นความโปร่งใส ที่มาจากการตรวจสอบของภาคประชาชน ผู้ศึกษาเห็นว่าการสร้างพลังอำนาจให้ประชาชนหรือ การสร้างประชาธิปไตยจากฐานล่าง โดยทำให้ประชาชนสามารถเข้าไปมีส่วนร่วมในการตรวจสอบ การทำงานขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นได้จะนำมาซึ่งความโปร่งใส ความน่าเชื่อถือ ลดปัญหาการทุจริตคอร์รัปชันและทำให้เกิดการปฏิบัติงานอย่างมีประสิทธิภาพได้อย่างแท้จริง

ปัญหาการวิจัย (Research Problem)

1. ความโปร่งใสในการบริหารงานของเทศบาลเมืองกาฬสินธุ์ในปัจจุบัน จะสามารถป้องกันและลดปัญหาการทุจริตของเทศบาลได้จริงหรือไม่
2. โครงการอาสาสมัครชุมชนร่วมตรวจสอบการบริหารงาน (อสต.) สามารถช่วยให้ การบริหารงานของเทศบาลมีความโปร่งใสได้อย่างไร
3. กิจกรรม/โครงการ ด้านการป้องกันการทุจริต อะไรบ้างที่จะสามารถส่งเสริมประสิทธิภาพการบริหารงานของเทศบาลให้ดีและมีประสิทธิผลได้อย่างไร
4. รูปแบบการป้องกันการทุจริต เทศบาลเมืองกาฬสินธุ์มีแนวทางอย่างไรบ้างที่จะทำให้เกิดการปฏิบัติเพื่อนำไปใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อองค์กรและต่อชุมชนท้องถิ่น

วัตถุประสงค์การวิจัย (Research Objective)

เพื่อศึกษาความโปร่งใสในการบริหารงานของเทศบาลเมืองกาฬสินธุ์

ระเบียบวิธีวิจัย (Research Methodology)

วิธีวิจัย

การศึกษาในครั้งนี้เป็นการศึกษาโดยใช้เทคนิค Triangulation หรือ ระเบียบวิธีวิจัยแบบผสม โดยการเก็บและวิเคราะห์ข้อมูลทั้งในเชิงคุณภาพ และเชิงปริมาณ ที่เกิดขึ้นในระยะเวลาเดียวกัน เพื่อให้ผลการวิจัยมีความสมบูรณ์และถูกต้อง โดยอ้างอิงกลุ่มประชากรกลุ่มเดียวกัน ได้แก่ (1) การศึกษาแบบ (Documentary Study) ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของการทบทวนวรรณกรรม และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง โดยการศึกษาจากหนังสือและบทความจากวารสารและเอกสารต่างๆ และรายงานทางวิชาการจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น สำนักงานคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามการทุจริตแห่งชาติ สำนักงานคณะกรรมการป้องกัน และปราบปรามการทุจริตในภาครัฐ หรือ หน่วยงานอื่นๆ รวมทั้งรายงานการประเมิน รายงานผลการศึกษา ดัชนีชี้วัดความโปร่งใสของหน่วยงาน

(2) การเก็บข้อมูลเชิงปริมาณเป็นการเก็บข้อมูลโดยใช้แบบสอบถาม (Questionnaire) เพื่อศึกษาการบริหารงานของเทศบาล ประชาชนได้ประโยชน์อะไรบ้าง (3) การเก็บข้อมูล เชิงคุณภาพเป็นการทำสนทนากลุ่ม (Focus Group) กับผู้บริหาร และเจ้าหน้าที่เทศบาล เพื่อศึกษาว่าเทศบาลมีการบริหารงานในเรื่องความโปร่งใสอย่างไร

ข้อค้นพบ

จากการที่ผู้ศึกษาได้ลงพื้นที่ภาคสนามไปทำการศึกษานั้น ทำให้ผู้ศึกษาได้ข้อค้นพบ ดังนี้

- ในเชิงปริมาณ พบว่า ประชากรที่ได้ให้ข้อมูลในการวิจัยส่วนใหญ่ มีอายุอยู่ในช่วงอายุ 51-60 ปี ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพธุรกิจส่วนตัว และมีระดับการศึกษาในชั้นมัธยมศึกษา ผลการศึกษาประเมิน ความพึงพอใจของประชาชนที่มีต่อการบริหารงานของเทศบาลเมืองกาฬสินธุ์ พบว่า ประชาชนมีความพึงพอใจในการบริหารงานของเทศบาลเมืองกาฬสินธุ์ในระดับมากที่สุดในเรื่องต่างๆ เช่น ผู้นำและผู้บริหารเป็น ผู้มีความรู้ความสามารถ ผู้บริหารมีความประพฤติเป็นแบบอย่างที่ดีต่อองค์กรและต่อประชาชน มีความเป็นกันเอง เข้าถึงง่าย ทำงานรวดเร็ว กระตือรือร้นในการบริหารงานที่มุ่งแก้ปัญหาความเดือดร้อนให้กับประชาชนอย่างเร่งด่วน ผู้บริหาร พนักงานเจ้าหน้าที่เทศบาล มีความตั้งใจทำงานที่มุ่งพัฒนาองค์กรและพัฒนาชุมชนท้องถิ่นในเขตเทศบาลเมืองอย่างจริงจัง มีการบริหารงานที่โปร่งใส เปิดโอกาสให้ประชาชนสามารถเข้าไป มีส่วนร่วมในกิจกรรมโครงการต่างๆ ที่เทศบาลจัดขึ้นโดยร่วมแสดงความคิดเห็น ร่วมเสนอแนะได้ ได้มี การเปิดเผยข้อมูลข่าวสารประชาสัมพันธ์ แจ้งข้อมูลข่าวสารอันเป็นประโยชน์ต่อสาธารณชน อย่างสม่ำเสมอ ได้ดำเนินงานด้วยความตั้งใจมั่นที่จะพัฒนาองค์กรและพัฒนาชุมชนท้องถิ่นอย่างจริงจังเปิดโอกาส ให้ประชาชนสามารถเข้าไปตรวจสอบการทำงานของเทศบาลในทุกขั้นตอนได้อย่างเต็มที่เปิดโอกาส ให้ประชาชนร่วมคิด ร่วมทำกิจกรรม ร่วมพัฒนาชุมชนท้องถิ่นได้อย่างมีอิสระเพื่อนำไปสู่การพัฒนาทั้งระบบเปิดโอกาสให้องค์กรภาคีเครือข่ายต่างๆ นอกเหนือจากภาคประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในโครงการกิจกรรมต่างๆ เพื่อนำไปสู่การพัฒนาชุมชนท้องถิ่นให้อยู่ดีมีสุข

- ในเชิงคุณภาพ พบว่า การทำงานของเทศบาลแต่ละกองฝ่ายงาน ยังขาดการประสานงาน ที่เป็นระบบ ทำให้เกิดความล่าช้าในการแก้ปัญหาให้กับประชาชน การให้บริการของเจ้าหน้าที่เทศบาลของแต่ละกองฝ่ายงาน จะต้องให้การบริการที่ดีและกระตือรือร้นมุ่งที่จะแก้ไขปัญหาเร่งด่วนมากกว่านี้ อยากให้ผู้บริหาร คณะผู้บริหาร เจ้าหน้าที่เทศบาล ได้ลงมาสืบสวนพื้นที่สม่ำเสมอมากกว่านี้เพื่อจะได้ทราบข้อมูลจริงแล้วนำไปปฏิบัติพัฒนาให้ดีขึ้นต่อไป อยากให้เทศบาลเพิ่มช่องทางในการเข้ามาติดต่อราชการ โดยการตั้งศูนย์การให้บริการที่ทันสมัย สะดวก รวดเร็ว ปลอดภัย ประทับใจ

ผลการวิจัย (Research Result)

ความโปร่งใสในการบริหารงานของเทศบาลเมืองกาฬสินธุ์ในปัจจุบัน จะสามารถป้องกันและ ลดปัญหาการทุจริตของเทศบาลได้จริงหรือไม่

เทศบาลเมืองกาฬสินธุ์ มีความโดดเด่นในเรื่องการดำเนินงานการบริหารงานของสภาเทศบาล ที่มีบทบาทในการติดตามตรวจสอบ ประเมินผลการปฏิบัติงานของฝ่ายบริหาร มีคณะกรรมการสามัญประจำ สภาเทศบาล ทำหน้าที่ตรวจสอบการปฏิบัติงานของแต่ละส่วนงาน สมาชิกสภาเทศบาล ได้รับมอบหมาย จากสภาเทศบาล ให้คอยติดตามการปฏิบัติงานของเทศบาล ในการประชุมสภาเทศบาลมีการทักท้วง และให้ความเห็นชอบในโครงการ/กิจกรรมที่เป็นประโยชน์ต่อประชาชน คณะผู้บริหารมีการบริหารงานอย่างโปร่งใส เน้นให้บริการที่ดี รวดเร็วและการมีส่วนร่วมของประชาชน กำหนดขั้นตอนและระยะเวลา การดำเนินงานแต่ละประเภทในการบริการประชาชนไว้ชัดเจน

การที่เทศบาลเมืองกาฬสินธุ์ยึดหลักธรรมาภิบาลการบริหารงานอย่างโปร่งใสในการจัดการภายในองค์กรเพื่อก่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดแก่ประชาชน ได้ร่วมกันกำหนดวิสัยทัศน์ว่า “บุคลากรมีวินัย ใฝ่คุณธรรม มุ่งทำความดี เพื่อศักดิ์ศรีเมืองธรรมาภิบาล” กำหนดพันธกิจไว้ 4 ข้อ คือ 1. เสริมสร้างจิตสำนึก และค่านิยมให้กับบุคลากรเทศบาลยึดหลักธรรมาภิบาล 2. เสริมสร้างเครือข่ายด้านการป้องกันการทุจริต และประพฤติมิชอบ 3. พัฒนากลไกในการตรวจสอบถ่วงดุลการใช้อำนาจหน้าที่ 4. เสริมสร้างจิตสำนึก ใน

การบริการประชาชน ดังนั้น ส่งผลให้เทศบาลเมืองกาฬสินธุ์ สามารถลดปัญหาการทุจริตคอร์รัปชัน เกิดการปฏิบัติงานอย่างมีประสิทธิภาพนำไปสู่การบริหารจัดการที่ดี เพื่อการพัฒนาเทศบาลและพัฒนาชุมชนท้องถิ่นให้มีความเป็นเลิศได้ ส่งผลกระทบในด้านบวกต่อสังคมและประเทศชาติโดยรวมได้อย่างแท้จริง

โครงการอาสาสมัครชุมชนร่วมตรวจสอบการบริหารงาน (อสต.) สามารถช่วยให้การบริหารงาน ของเทศบาลมีความโปร่งใสได้อย่างไร

ในส่วนภาคประชาชน เทศบาลเมืองกาฬสินธุ์ได้จัดตั้งอาสาสมัครชุมชนร่วมตรวจสอบ การบริหารงาน (อสต.) ขึ้น โดยให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมเป็นอาสาสมัครชุมชนร่วมตรวจสอบ ซึ่งเทศบาลได้จัดอบรมให้ความรู้ โดยได้เชิญเจ้าหน้าที่ของสำนักงาน ป.ป.ช. และสำนักงาน ป.ป.ท. มาบรรยายอบรมให้ความรู้เรื่องการทุจริตในรูปแบบต่างๆ ให้ ส่วนการทำงานของนั้น จะทำหน้าที่ เป็นหูเป็นตาในการไปตรวจสอบการทำงานของผู้รับจ้างก่อสร้างรับเหมาในโครงการกิจกรรมต่างๆ หรือคอยตรวจการทำหน้าที่ของเจ้าหน้าที่ เทศบาล ว่าได้มีการกระทำการทุจริตเกิดขึ้นหรือไม่

ทั้งนี้ เทศบาลจะแจ้งให้ทราบว่ามีโครงการอะไรบ้าง ทำที่ไหนบ้าง เพื่อเป็นข้อมูลให้ ได้ช่วยเทศบาลในการสอดส่องดูแล โดยมีสิทธิสามารถขอเอกสารขอข้อมูลได้ สิ่งไหนที่ไม่รู้ขอเทศบาล ดูได้ จากการทำงานดังกล่าวของ อสต.ส่วนใหญ่เทศบาลจะได้รับแจ้ง เหตุก่อนงานเสร็จทุกโครงการ ยังไม่ถึงขั้นทุจริต ยังไม่ถึงขั้นเกิดความเสียหายกับท้องถิ่น สามารถแก้ไขปัญหาค้น ดังนั้น งานของชุมชนร่วมตรวจสอบการบริหารงาน (อสต.)จึงเป็นงานที่ช่วยเหลือสังคม ส่งเสริมให้ประชาชนใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์เพื่อสนับสนุน ให้การบริหารงานของเทศบาลมีความโปร่งใส ใส่ใจประชาชน ถ้าประชาชนเป็นหู เป็นตาช่วยกันแบบนี้ เทศบาลก็จะมี ความโปร่งใสมากขึ้น ลดปัญหาการทุจริตคอร์รัปชันและทำให้เกิดการปฏิบัติงานอย่างมีประสิทธิภาพ

กิจกรรม/โครงการ ด้านการป้องกันการทุจริต อะไรบ้างที่จะสามารถส่งเสริมประสิทธิภาพการบริหารงานของเทศบาลให้ดีและมีประสิทธิผลได้อย่างไร

โครงการอาสาสมัครชุมชนร่วมตรวจสอบการบริหารงาน (อสต.) เทศบาลเมืองกาฬสินธุ์ ได้จัดตั้งอาสาสมัครชุมชนร่วมตรวจสอบการบริหารงานขึ้น โดยมีผู้สมัครเข้าร่วมเป็นอาสาสมัครชุมชน ร่วมตรวจสอบการบริหารงาน จำนวน 51 คน เพื่อให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการรักษาผลประโยชน์ ที่จะตกแก่ประชาชนโดยรวม จากการบริการสาธารณะของเทศบาลหรือการจัดทำโครงการพัฒนาต่างๆ ของเทศบาล และมีส่วนร่วมในการป้องกันการทุจริตหรือประพฤติมิชอบในงานราชการของเทศบาลเมืองกาฬสินธุ์

โครงการเทศบาลด้านการทุจริต เป็นการสร้างเครือข่ายในการป้องกันและปราบปรามการทุจริตในวงราชการโดยเปิดตู้ ปณ.100 เพื่อให้ประชาชนและบุคคลทั่วไปได้แจ้งเบาะแสการทุจริตของเจ้าหน้าที่เทศบาลเมืองกาฬสินธุ์ ได้แก่ พนักงานเทศบาล พนักงานครูเทศบาล ลูกจ้างประจำ พนักงานจ้าง รวมถึงคณะผู้บริหาร และสมาชิกสภาเทศบาล โดยสามารถแจ้งเป็นหนังสือพร้อมส่งที่อยู่ เบอร์โทรศัพท์ที่สามารถ ติดต่อกลับได้ซึ่งผู้แจ้งเบาะแสดังกล่าวจะได้เงินรางวัล จำนวน 50,000 บาท การจ่ายเงินรางวัลจะจ่ายให้ เมื่อผู้กระทำความผิดได้รับคำพิพากษาของศาลเมื่อคดีถึงที่สุด หรือมีคำสั่งทางปกครองหรือคดีทางปกครอง ถึงที่สุดแล้ว โดยเทศบาลเมืองกาฬสินธุ์จะปกปิดรายชื่อผู้ที่แจ้งเบาะแสไว้เป็นความลับ

นอกจากนี้ เทศบาลเมืองกาฬสินธุ์ ได้จัดกิจกรรมรวมพลังรณรงค์ “ต่อต้านคอร์รัปชัน” ร่วมกับ หอการค้าจังหวัดกาฬสินธุ์ ณ สนามหน้าศาลากลางจังหวัดกาฬสินธุ์ เพื่อส่งเสริมสนับสนุนความร่วมมือ ขององค์กรภาคีเครือข่ายในการป้องกันและการต่อต้านการคอร์รัปชัน และเพื่อให้ทุกภาคส่วนของสังคม ได้ตระหนักและเข้าใจถึงผลร้ายของการคอร์รัปชัน เพื่อลดทอนปัญหาการคอร์รัปชันในจังหวัดกาฬสินธุ์ โดยมีองค์กรภาคีเครือข่ายเข้าร่วมจำนวน 41 องค์กร และได้ร่วมลงนามบันทึกข้อตกลงความร่วมมือที่จะดำเนินการพัฒนาคุณธรรมและจริยธรรมในองค์กรภาคีเครือข่ายการกำหนดมาตรการป้องกัน การคอร์รัปชันในองค์กรภาคีเครือข่ายการเปิดเผยข้อมูลข่าวสารขององค์กรภาคีเครือข่ายต่อสาธารณะ มีพนักงานเทศบาลเมืองกาฬสินธุ์ หอการค้าจังหวัดกาฬสินธุ์ ประชาชน และนักเรียน 14 โรงเรียน ร่วมเดินรณรงค์ต่อต้านคอร์รัปชันรอบเขตเทศบาลเมืองกาฬสินธุ์ทั้งสิ้น จำนวน 1,500 คน

โครงการค่ายผู้นำเยาวชนต่อต้านการคอร์รัปชัน เทศบาลเมืองกาฬสินธุ์ ร่วมกับ หอการค้าจังหวัดกาฬสินธุ์และภาคีเครือข่าย จัดโครงการค่ายผู้นำเยาวชนต่อต้านคอร์รัปชัน ณ สนามหน้าศาลากลางจังหวัดกาฬสินธุ์ และพิพิธภัณฑสถานธรรมชาติวิทยา จังหวัดกาฬสินธุ์ เพื่อให้เยาวชนในจังหวัดกาฬสินธุ์ มีคุณธรรมจริยธรรมในการดำเนินชีวิต เป็นผู้นำในการเผยแพร่ภัยร้ายของการคอร์รัปชันเป็นการแสดงพลังในการต่อต้านการคอร์รัปชัน และเพื่อให้คนจังหวัดกาฬสินธุ์ ตระหนักถึงปัญหาการคอร์รัปชัน โดยมีพิธีลงนามบันทึกข้อตกลงความร่วมมือต่อต้านคอร์รัปชัน ระหว่าง 4 องค์กร คือ เทศบาลเมืองกาฬสินธุ์ หอการค้าจังหวัดกาฬสินธุ์ องค์การบริหารส่วนจังหวัดกาฬสินธุ์ และสำนักงานคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามการทุจริตในภาครัฐ เขตพื้นที่ 4 (ปปท. เขต 4) มีเครือข่ายโรงเรียน 14 โรงเรียนร่วมเดินรณรงค์มีผู้เข้าร่วมรณรงค์ต่อต้านคอร์รัปชัน จำนวน 1,100 คน และมีตัวแทนยุวทูตจำนวน 150 คน จาก 7 โรงเรียนระดับมัธยมศึกษาได้กิจกรรมปลูกจิตสำนึก ต่อต้านคอร์รัปชัน ณ พิพิธภัณฑสถานธรรมชาติวิทยา จังหวัดกาฬสินธุ์

โครงการสร้างคุณธรรมเยาวชนสู่สังคม เทศบาลเมืองกาฬสินธุ์ ได้กำหนดจัดทำโครงการ คุณธรรมเยาวชนสู่สังคม ครั้งที่ 1 ประจำปี 2555 ขึ้น โดยจัดกิจกรรมสัปดาห์ความซื่อตรงของสังคมไทย เพื่อสร้างการมีส่วนร่วมในชุมชนซึ่งประกอบด้วย 1) กิจกรรมเดินรณรงค์ความซื่อตรงของสังคมไทย ณ สนามกีฬาากลางจังหวัดกาฬสินธุ์ 2) กิจกรรมการจัดนิทรรศการส่งเสริมความซื่อตรง ณ โรงเรียนเทศบาล 1 กาฬสินธุ์พิทยาสีห์ เป็นการส่งเสริมความรู้ความเข้าใจในบทบาทการเป็นเยาวชนที่ดีภาวะการเป็นผู้นำ และที่สำคัญทำให้เยาวชนร่วมส่งเสริมคุณธรรม จริยธรรม ความซื่อสัตย์ สุจริต มีจิตสาธารณะ 3) กิจกรรมธนาคารความดีนองที่เท่าเทียมกัน ณ โรงเรียนเทศบาล 1 กาฬสินธุ์พิทยาสีห์ เพื่อส่งเสริมให้นักเรียน มีคุณธรรม จริยธรรม และมีคุณลักษณะอันพึงประสงค์และส่งเสริมให้นักเรียนนำทักษะประสบการณ์ จากการเรียนรู้ไปใช้ให้เกิดประโยชน์ในชีวิตประจำวันได้อย่างมีความสุข

รูปแบบการป้องกันการทุจริต เทศบาลเมืองกาฬสินธุ์มีแนวทางอย่างไรบ้างที่จะทำให้เกิดการปฏิบัติเพื่อนำไปใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อองค์กรและต่อชุมชนท้องถิ่น

เทศบาลเมืองกาฬสินธุ์ มีต้นทุนเดิม คือ บทบาทของสภาเทศบาลในการติดตาม ตรวจสอบ ประเมินผลการปฏิบัติงานของฝ่ายบริหาร จากต้นทุนเดิมดังกล่าวผู้บริหารจึงมีนโยบายหลัก ด้านการป้องกันการทุจริต และได้กำหนดเป็นมาตรการการป้องกันการทุจริตและประพฤติมิชอบ ของเทศบาลเมืองกาฬสินธุ์ พ.ศ. 2555-2558 ไว้ 4 มาตรการ ดังนี้

มาตรการที่ 1 มาตรการเสริมสร้างจิตสำนึกและค่านิยมให้กับบุคลากรเทศบาลยึดหลักธรรมาภิบาล

1. ส่งเสริมให้บุคลากรเทศบาลได้เรียนรู้และปฏิบัติงานตามหน้าที่ด้วยหลักธรรมาภิบาล ตัวอย่างโครงการ เช่น โครงการฝึกอบรมบุคลากรเทศบาล โครงการพัฒนาบุคลากรทางการศึกษา
2. ส่งเสริมให้บุคลากรเทศบาลได้ประพฤติปฏิบัติตนตามมาตรฐานทางคุณธรรม และจริยธรรมของตน ตัวอย่างโครงการ เช่น โครงการจัดทำประมวลจริยธรรมของข้าราชการ ฝ่ายการเมือง และฝ่ายสภาท้องถิ่น โครงการจัดทำบันทึกข้อตกลงการปฏิบัติราชการ โครงการคัดเลือกพนักงานเทศบาล และลูกจ้างดีเด่น โครงการประกาศยกย่องสมาชิกสภาดีเด่น
3. จัดให้มีการฝึกอบรมด้านการป้องกันการทุจริตในงานราชการเทศบาล ตัวอย่างโครงการ เช่น โครงการเทศบาลด้านการทุจริต
4. ควบคุม กำกับ ดูแล การปฏิบัติงานและการประพฤติตนของบุคลากรเทศบาล ให้เป็นไปตามหลักธรรมาภิบาลและมาตรฐานทางคุณธรรมและจริยธรรม ตัวอย่างโครงการ เช่น โครงการจัดทำคู่มือจริยธรรม ข้อบังคับ และระเบียบที่เกี่ยวข้อง ประจำตัวบุคลากรทุกคน ตลอดจน แต่งตั้งคณะกรรมการสามัญประจำสภาเทศบาลตรวจสอบการปฏิบัติงาน

มาตรการที่ 2 มาตรการเสริมสร้างเครือข่ายด้านการป้องกันการทุจริตและประพฤติมิชอบ

1. ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของภาคประชาชนในการป้องกันการทุจริตและประพฤติมิชอบ ตัวอย่างโครงการ เช่น โครงการประชุมประจำเดือนคณะกรรมการชุมชน

2. เสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้ให้ภาคประชาชนมีความตื่นตัวต่อสภาพปัญหาการทุจริต และประพฤตินิชอบในงานราชการ ตัวอย่างโครงการ เช่น โครงการเทศบาลพบประชาชน โครงการอบรมครอบครัวคุณธรรมนำสังคมสู่ความเข้มแข็ง โครงการพลังครอบครัวร่วมทำความดี เพื่อสร้างสรรค์สังคม โครงการส่งเสริมกิจกรรมสภาเด็กและเยาวชน

3. ประสานความร่วมมือทางด้านข้อมูลข่าวสารกับทุกภาคส่วนโดยเฉพาะสื่อมวลชน ตัวอย่างโครงการ เช่น โครงการเทศบาลพบสื่อมวลชน กิจกรรมการจัดแถลงข่าว

4. พัฒนาช่องทางในการรับแจ้งข้อมูลหรือเบาะแสในการทุจริตและประพฤตินิชอบ เช่น ตู้ ปณ.100 สายด่วน 1559 เว็บไซต์รับเรื่องร้องเรียน

5. กำหนดแนวทางการสร้างแรงจูงใจให้แก่ผู้แจ้งข้อมูลหรือเบาะแสในการทุจริต และประพฤตินิชอบให้ได้รับรางวัลตอบแทนโดยประชาชนได้รับเงินรางวัลในการแจ้งเบาะแสดำเนินการทุจริต จำนวน 50,000/ เรื่อง

มาตรการที่ 3 มาตรการพัฒนากลไกในการตรวจสอบ ถ่วงดุล การใช้อำนาจหน้าที่

1. ส่งเสริมให้มีการรับรู้และการเข้าถึงข้อมูลข่าวสารของเทศบาล เช่น จัดตั้งศูนย์ข้อมูล ข่าวสารเทศบาล จัดทำรายงานกิจการเทศบาลและกิจการสภาเทศบาล

2. สนับสนุนให้มีการตรวจสอบ ถ่วงดุล การใช้อำนาจหน้าที่ในแต่ละระดับตามสาย การบังคับบัญชาหรือตามแต่ละตำแหน่งหน้าที่ เช่น จัดตั้งสภาพนักงานเทศบาล โครงการเทศบาล ด้านการทุจริต

3. สร้างกลไกความร่วมมือระหว่างหน่วยงาน ภาคเอกชน ภาคประชาชน สื่อมวลชนในการตรวจสอบการทำงาน เช่น โครงการเทศบาลพบสื่อมวลชน

มาตรการที่ 4 มาตรการเสริมสร้างจิตสำนึกในการบริการประชาชน

1. สร้างเสริมให้บุคลากรเทศบาลมีจิตสำนึกในการปฏิบัติงานที่ตรงต่อเวลา 2. กำหนดเวลาและขั้นตอนในการบริการแต่ละประเภท 3. ให้บริการด้วยจิตใจที่เป็นมิตรพิชิตความล่าช้า 4. อำนวยความสะดวกงานบริการทุกประเภทให้ประชาชนมีความพึงพอใจ เช่น จัดตั้งศูนย์บริการ (เคาน์เตอร์เซอร์วิส) ที่มีบริการ 106 บริการ จัดทำบันทึกข้อตกลงร่วมระหว่างภาคราชการและกลุ่มองค์กรชุมชน

สรุปผลการวิจัย (Research Conclusion)

การอภิปรายผลการศึกษาเรื่อง “ความโปร่งใสในการบริหารงานของเทศบาล เมืองกาฬสินธุ์” สามารถสรุปอธิบายผลการการศึกษา โดยได้แบ่งเนื้อหาออกเป็น 2 ส่วน ดังนี้

วิธีการวิจัยเชิงปริมาณ โดยอาศัยเครื่องมือแบบสอบถามความพึงพอใจของประชาชนที่มีต่อความโปร่งใสในการบริหารงานของเทศบาลเมืองกาฬสินธุ์ แบ่งเนื้อหาออกเป็น 4 ด้านดังนี้

ความโปร่งใสในการบริหารงานของเทศบาลเมืองกาฬสินธุ์ ด้านความไว้วางใจ

1. ความไว้วางใจและความเชื่อมั่นในการบริหารงานของผู้บริหาร

ผลการศึกษา พบว่า ความไว้วางใจและความเชื่อมั่นในการบริหารงานของผู้บริหาร โดยภาพรวมอยู่ในระดับมากที่สุด ผู้วิจัยคาดว่าอาจเนื่องจากสาเหตุที่ผู้บริหารมีความรู้ความสามารถ มีคุณธรรม จริยธรรม มีความยุติธรรม มีความประพฤติเป็นแบบอย่างที่ดีต่อเทศบาลมีการวางตัวเป็นกลาง มีความมุ่งมั่นตั้งใจทำงานในการบริหารงานและในการพัฒนาเทศบาลเมืองกาฬสินธุ์

2. ความไว้วางใจและความเชื่อมั่นในการบริหารงานของเจ้าหน้าที่

ผลการศึกษา พบว่า ความไว้วางใจและความเชื่อมั่นในการบริหารงานของเจ้าหน้าที่ โดยภาพรวมอยู่ในระดับมากที่สุด ผู้วิจัยคาดว่าอาจเนื่องจากสาเหตุที่เจ้าหน้าที่มีความรู้ ความสามารถในการปฏิบัติหน้าที่ มีคุณธรรม มีจริยธรรม มีความยุติธรรม มีการ

วางตัวเป็นกลางโดยไม่ยุ่งเกี่ยวกับกิจกรรมโครงการต่างๆ และมีความมุ่งมั่นตั้งใจทำงานในการพัฒนาเทศบาลที่สำคัญได้ปฏิบัติหน้าที่ในการให้บริการแก่ประชาชน ที่มาติดต่อเทศบาลอย่างมุ่งมั่นตั้งใจ

3. ความไว้วางใจและความเชื่อมั่นในการบริหารงานของเทศบาล

ผลการศึกษา พบว่า ความไว้วางใจและความเชื่อมั่นในการบริหารงานของเทศบาล โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก ผู้วิจัยคาดว่าอาจเนื่องจากสาเหตุที่เทศบาลในฐานะที่เป็นตัวแทนของประชาชน ได้มีการดำเนินงานที่มุ่งมั่นเพื่อการพัฒนาท้องถิ่นอย่างจริงจัง ที่สำคัญยังเป็นการเสริมสร้างธรรมาภิบาล ในการบริหารงานด้านความโปร่งใสได้ดียิ่งขึ้นด้วย

ดังนั้นจึงสรุปได้ว่า ภาพรวมความพึงพอใจของประชาชน ในด้านความไว้วางใจ ในการบริหารงานของเทศบาลเมืองกาฬสินธุ์ พบว่า ประชาชนมีความไว้วางใจและความเชื่อมั่น ในการบริหารงานของผู้บริหาร อยู่ในระดับมากที่สุด รองลงมา ประชาชนมีความไว้วางใจและความเชื่อมั่นในการบริหารงานของเจ้าหน้าที่และเทศบาล อยู่ในระดับมาก ที่เท่ากัน

ความโปร่งใสในการบริหารงานของเทศบาลเมืองกาฬสินธุ์ ด้านการเปิดเผย ข้อมูลข่าวสาร

1. การเปิดเผยข้อมูลข่าวสารในการให้บริการแก่ประชาชน

ผลการศึกษา พบว่า การเปิดเผยข้อมูลข่าวสารในการให้บริการแก่ประชาชน โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก ผู้วิจัยคาดว่าอาจเนื่องจากสาเหตุที่มีการเปิดเผยข้อมูลข่าวสารให้ประชาชนขอได้โดยสะดวก ทั้งนี้ได้เปิดช่องทางให้ประชาชนได้ทราบข้อมูลข่าวสาร หรือแนวทางการดำเนินงาน แผนงานโครงการและงบประมาณประจำปี คู่มือหรือคำสั่งเกี่ยวกับการปฏิบัติงานที่มีความสำคัญต่อสาธารณชนเป็นระยะนอกจากนี้ยังมีศูนย์ข้อมูลข่าวสารของเทศบาลที่ทันสมัย ถูกต้องชัดเจน มีการเปิดเผยข้อมูลหรือแจ้งข้อมูลที่จำเป็น ให้ประชาชนและภาคส่วนต่างๆ ได้ทราบอย่างสม่ำเสมอ

2. การเปิดเผยข้อมูลข่าวสารในการเผยแพร่โครงการและกิจกรรมต่างๆ

ผลการศึกษา พบว่า การเปิดเผยข้อมูลข่าวสารในการเผยแพร่โครงการและกิจกรรมต่างๆ โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก ผู้วิจัยคาดว่าอาจเนื่องจากสาเหตุที่มีการเผยแพร่ข้อมูล ในประเด็นที่สาธารณะ ให้ความสนใจ มีการเปิดเผยระบบตรวจสอบภายในที่ดำเนินการตรวจสอบมากกว่าเรื่องเงิน มีการเผยแพร่ผลการปฏิบัติงานและผลการประเมินตนเอง มีการเปิดเผยข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับการกำหนดราคากลาง การประกวดราคา มีการสรุปผลการจัดซื้อจัดจ้างเป็นรายเดือน ดังนั้น จึงสรุปได้ว่า ภาพรวมความพึงพอใจของประชาชนในด้านการเปิดเผยข้อมูลข่าวสารในการบริหารงานของเทศบาลเมืองกาฬสินธุ์ พบว่า เทศบาลมีการเปิดเผยข้อมูลข่าวสารในการให้บริการแก่ประชาชน และเปิดเผยข้อมูลข่าวสารในการเผยแพร่โครงการและกิจกรรมต่างๆ อยู่ในระดับมากที่เท่ากัน

ความโปร่งใสในการบริหารงานของเทศบาลเมืองกาฬสินธุ์ ด้านการเข้าถึงข้อมูลข่าวสาร

1. การเข้าถึงข้อมูลข่าวสารของประชาชนด้วยตนเอง

ผลการศึกษา พบว่า การเข้าถึงข้อมูลข่าวสารของประชาชนด้วยตนเองโดยภาพรวม อยู่ในระดับมาก ผู้วิจัยคาดว่าอาจเนื่องจากสาเหตุที่ประชาชนสามารถเข้าถึงข้อมูลข่าวสารของเทศบาล ได้อย่างสะดวกและง่าย ประชาชนสามารถเข้าถึงข้อมูลจากเทศบาลได้ทันต่อสถานการณ์ปัจจุบัน ประชาชนสามารถเข้าถึงข้อมูลข่าวสารของเทศบาลได้อย่างเสรีตามความเหมาะสม ประชาชนจะต้องทราบและเข้าถึงข้อมูลงานและการบริหารงานของเทศบาลและที่สำคัญประชาชนสามารถเข้าถึงข้อมูลข่าวสารในโครงการกิจกรรมต่างๆ ของเทศบาลได้

2. การเข้าถึงข้อมูลข่าวสารที่เทศบาลจัดตั้งศูนย์ข้อมูล

ผลการศึกษา พบว่า การเข้าถึงข้อมูลข่าวสารที่เทศบาลจัดตั้งศูนย์ข้อมูล โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก ผู้วิจัยคาดว่าอาจเนื่องจากสาเหตุที่เทศบาลได้มีการแจ้งให้ประชาชนทราบถึงวิธีการใช้สิทธิของตนในการเข้าถึงข้อมูลข่าวสารของประชาชน โดยที่เทศบาลจะต้องจัดช่องทางในการเข้าถึงข้อมูลข่าวสาร ให้กับประชาชน ผ่านการประชาสัมพันธ์ข้อมูลข่าวสารให้กับประชาชนทราบ นอกจากนี้เทศบาลจะต้องจัดให้มีฐานข้อมูลข่าวสารบัญชีรายชื่อเอกสารสำคัญต่างๆ ไว้เป็นข้อมูลเพื่อให้ประชาชนสามารถเข้าถึงได้ ทั้งนี้เทศบาลจะต้องมีการเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารต่อสาธารณชนให้เป็นไปตามหลักกฎหมาย

ดังนั้น จึงสรุปได้ว่า ภาพรวมความพึงพอใจของประชาชนในด้านการเข้าถึงข้อมูลข่าวสาร ในการบริหารงานของเทศบาลเมืองกาฬสินธุ์ พบว่า การเข้าถึงข้อมูลข่าวสารของประชาชนด้วยตนเอง และการเข้าถึงข้อมูลข่าวสารที่เทศบาลจัดตั้งศูนย์ข้อมูล อยู่ในระดับมากที่เท่ากัน

ความโปร่งใสในการบริหารงานของเทศบาลเมืองกาฬสินธุ์ ด้านกระบวนการ ตรวจสอบความถูกต้อง

1. กระบวนการตรวจสอบความถูกต้องจากภายใน

ผลการศึกษา พบว่า กระบวนการตรวจสอบความถูกต้องจากภายในโดยภาพรวม อยู่ในระดับมาก ผู้วิจัยคาดว่าอาจเนื่องจากสาเหตุที่มีการตรวจสอบภายในที่ดำเนินการมากกว่าเรื่องการเงิน /บัญชี มีการตรวจสอบภายในที่มีแผนปฏิบัติการเพื่อดำเนินการตรวจสอบมีมาตรการหรือวิธีการต่างๆ ตรวจสอบเพื่อธรรมาภิบาลสร้างจิตสำนึกและวัฒนธรรม มีการจัดอบรมจิตสำนึกความโปร่งใสและตรวจสอบได้ทั้งคนทั้งงาน มีนโยบายตรวจสอบภายในที่ชัดเจน

2. กระบวนการตรวจสอบความถูกต้องจากภายนอก

ผลการศึกษา พบว่า กระบวนการตรวจสอบความถูกต้องจากภายนอกโดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก ผู้วิจัยคาดว่าอาจเนื่องจากสาเหตุที่ประชาชนมีสิทธิในการตรวจสอบกิจกรรมโครงการต่างๆ ของเทศบาลได้ ประชาชนสามารถตรวจสอบการใช้จ่ายงบประมาณในโครงการกิจกรรมต่างๆ

ดังนั้น จึงสรุปได้ว่า ภาพรวมความพึงพอใจของประชาชนในด้านกระบวนการตรวจสอบความถูกต้องในการบริหารงานของเทศบาลเมืองกาฬสินธุ์ พบว่า กระบวนการตรวจสอบความถูกต้อง จากภายใน และกระบวนการตรวจสอบความถูกต้องจากภายนอก อยู่ในระดับมากที่เท่ากัน

วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยอาศัยเครื่องมือแบบสัมภาษณ์เชิงลึก ต่อผู้บริหาร คณะผู้บริหาร เจ้าหน้าที่เทศบาลเมืองกาฬสินธุ์ ในเรื่องความโปร่งใส ในการบริหารงานของเทศบาลเมืองกาฬสินธุ์ แบ่งเนื้อหาออกเป็น 3 ด้าน ดังนี้

แนวทางการบริหารงานของเทศบาล มีแนวทางอย่างไร

ผลจากการสัมภาษณ์ผู้บริหาร คณะผู้บริหาร และเจ้าหน้าที่เทศบาล จำนวน 3 คน พบว่า ทั้ง 3 คน ให้ความเห็นที่ตรงกันว่า แนวทางการบริหารงานของเทศบาลเมืองกาฬสินธุ์ จะต้องยึดหลัก ธรรมาภิบาลมาใช้ในการบริหารงานและเน้นเรื่องความโปร่งใส การสร้างความไว้วางใจของคนในท้องถิ่นที่มีต่อการบริหารงานขององค์กร โดยมีการเปิดเผยข้อมูลข่าวสารที่เป็นประโยชน์อย่างตรงไปตรงมาด้วยภาษาที่เข้าใจง่าย ประชาชนเข้าถึงข้อมูลข่าวสารได้สะดวกและมีกระบวนการให้ประชาชนตรวจสอบความถูกต้องที่ชัดเจน ดังนั้น หากองค์กรได้ดำเนินการตามหลักธรรมาภิบาลโดยการให้ประชาชนมีส่วนร่วมคอยตรวจสอบ และแสดงให้เห็นว่าท้องถิ่นของตนเองนั้นสามารถบริหารงานได้อย่างโปร่งใสและมีความรับผิดชอบ ประชาชน มีความคิดเห็นส่วนรวม คอยกำกับดูแลร่วมกัน และรู้สึกว่าการท้องถิ่นของตนเองเป็นที่รัก เป็นที่หวงแหน และเป็นส่วนหนึ่งที่รู้สึกถึงความเป็นเจ้าของ การบริหารงานท้องถิ่นก็ย่อมปราศจาก ซึ่งการทุจริตคอร์รัปชันจากท้องถิ่นจนไปถึงระดับชาติ ประเทศไทยก็จะกลับมาเข้มแข็งได้อีกครั้ง เพื่อให้ประชาชนได้มีคุณภาพชีวิตที่ดีและมีความสุขให้สอดคล้องการดำรงอยู่ในสถานการณ์การเปลี่ยนแปลงของโลกได้ตลอดเวลา ส่งผลให้เทศบาลเมืองกาฬสินธุ์ สามารถลดปัญหาการทุจริตคอร์รัปชันเกิดการปฏิบัติงานอย่างมีประสิทธิภาพนำไปสู่การบริหารจัดการที่ดี เพื่อการพัฒนาเทศบาลและพัฒนาชุมชนท้องถิ่นให้มีความเป็นเลิศได้ ตามนโยบายคำขวัญของเทศบาลที่ว่า “ถือศีล 5 รู้หน้าที่ รักสามัคคี หลีกหนีอบาย ภายใจสงบ”

ปัจจัยที่เป็นปัญหาและอุปสรรคที่มีผลต่อการบริหารงานของเทศบาล มีอะไรบ้าง

ผลจากการสัมภาษณ์ผู้บริหาร คณะผู้บริหาร และเจ้าหน้าที่เทศบาล จำนวน 3 คน พบว่า ทั้ง 3 คน ให้ความเห็นที่ตรงกันว่า ปัจจัยที่เป็นปัญหาและอุปสรรคที่มีผลต่อการบริหารงานของเทศบาล สรุปออกมาได้ 4 ข้อ คือ 1.ปัญหาในเรื่องการเสริมสร้างจิตสำนึกค่านิยมให้กับบุคลากรเทศบาลยึดหลักธรรมาภิบาล 2.ปัญหาในเรื่องการเสริมสร้างเครือข่ายการป้องกัน

การทุจริต 3.ปัญหาในเรื่องการพัฒนากลไกการตรวจสอบถ่วงดุลการใช้อำนาจหน้าที่ 4.ปัญหาในเรื่องการเสริมสร้างจิตสำนึกในการบริการแก่ประชาชน

ข้อเสนอแนะของผู้บริหารและเจ้าหน้าที่ จะบริหารงานอย่างไร ให้เกิด การบริหารงานที่ดีและมีประสิทธิภาพเป็น ประโยชน์ต่อองค์กรและต่อชุมชนท้องถิ่น

ผลจากการสัมภาษณ์ผู้บริหาร คณะผู้บริหาร และเจ้าหน้าที่เทศบาล จำนวน 3 คน พบว่า ทั้ง 3 คน ให้ความเห็นที่ตรงกันว่า ข้อเสนอแนะของผู้บริหาร คณะผู้บริหารและเจ้าหน้าที่ จะบริหารงานอย่างไรให้เกิดการบริหารงานที่ดีและมีประสิทธิภาพเป็นประโยชน์ต่อองค์กรและต่อชุมชนท้องถิ่นได้นั้น เทศบาลเมืองกาฬสินธุ์จะต้องยึดหลักธรรมาภิบาล เน้นการบริหารงานอย่างโปร่งใส เพื่อก่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดแก่ประชาชน ดำเนินงานตามวิสัยทัศน์ที่ว่า “บุคลากรมีวินัยใฝ่คุณธรรม มุ่งทำความดีเพื่อศักดิ์ศรีเมืองธรรมาภิบาล” และปฏิบัติงานตามพันธกิจ 4 ข้อ คือ 1. เสริมสร้างจิตสำนึก ค่านิยมให้กับบุคลากรเทศบาลยึดหลักธรรมาภิบาล 2. เสริมสร้างเครือข่ายการป้องกันการทุจริต 3. พัฒนากลไกการตรวจสอบถ่วงดุลการใช้อำนาจหน้าที่ 4. เสริมสร้างจิตสำนึกในการบริการแก่ประชาชน ดังนั้น ส่งผลให้เทศบาลเมืองกาฬสินธุ์ สามารถลดปัญหาการทุจริตเกิดการปฏิบัติงานอย่างมีประสิทธิภาพนำไปสู่การบริหารจัดการที่ดี เพื่อการพัฒนาเทศบาลและพัฒนาชุมชนท้องถิ่นให้มีความเป็นเลิศได้ ส่งผลกระทบในด้านบวกต่อสังคมและประเทศชาติโดยรวมได้อย่างแท้จริง

ข้อเสนอแนะ (Research Recommendation)

เทศบาลควรส่งเสริมให้มีการจัดเวทีแลกเปลี่ยนความคิดเห็นเรื่องการป้องกันการทุจริต ให้มากขึ้น โดยการมีส่วนร่วมของบุคลากร ของชุมชน ประชาสังคมกลุ่มองค์กรต่างๆ เพื่อการพัฒนาองค์กร ให้มีประสิทธิภาพด้านความโปร่งใส และการตรวจสอบ นอกจากนี้ เทศบาลควรให้ความสำคัญ ในการขับเคลื่อนของเครือข่ายอย่างจริงจัง ผู้นำกลุ่มองค์กรภาคีเครือข่ายต่างๆ ต้องนำนโยบาย นำความรู้ ที่ได้จากการศึกษาอบรมดูงานนำไปประยุกต์ใช้หรือนำไปเป็นต้นแบบในการดำเนินงานของกลุ่มของตน อย่างจริงจังเพื่อนำไปสู่ผลสำเร็จของการพัฒนา และเทศบาลควรส่งเสริมให้หน่วยงานจัดบริเวณพื้นที่อำนวย ความสะดวกแก่ประชาชนเพื่อก่อให้เกิดความประทับใจขณะนั่งรอติดต่อราชการจากทางเทศบาล เช่น จัดบริการน้ำดื่ม จัดเจ้าหน้าที่พบปะพูดคุยซักถาม จัดที่นั่งสะดวกสบาย และข้อมูลข่าวสารของเทศบาล ที่เป็นประโยชน์ต่อประชาชน หรือหนังสือพิมพ์ เพื่อให้ประชาชนสามารถเข้าถึงข้อมูลข่าวสารของเทศบาลได้อย่างชัดเจนและถูกต้อง ดังนั้น เทศบาลควรมีการสร้างระบบการป้องกันการทุจริตอย่างต่อเนื่อง รวมไปถึงการสร้างกิจกรรมต่างๆ เพื่อเป็นการปลูกฝังและสร้างจิตสำนึกและค่านิยมให้กับเทศบาลและองค์กรต่างๆ ยึดหลักธรรมาภิบาล ที่เน้นเรื่องความโปร่งใสมาใช้ในการบริหารงานต่อไป

รายการอ้างอิง

โกวิทย์ พวงงาม และคณะ. (2551). *ธรรมาภิบาลในองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นด้านความโปร่งใสและการมีส่วนร่วม*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สมาธรรม.

โกวิทย์ พวงงาม และคณะ. (2550). *แนวทางการพัฒนาและเสริมสร้างกลไกการป้องกันการทุจริตในองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มิตรสหาย.

โกวิทย์ พวงงาม. (2550). *แนวทางการพัฒนาและเสริมสร้างกลไกการป้องกันการทุจริตในองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น*. สืบค้นจาก <http://topscholar.org/blog/2007/12/18>

จรรวรณ์ เมณฑกา. (เมษายน-กันยายน 2546). ความโปร่งใส (Transparency) ในการดำเนินงานของรัฐ. *วารสารผู้ตรวจการแผ่นดินของรัฐบาล*.

บรรศักดิ์ อุวรรณโณ. (2542). *การสร้างธรรมาภิบาลในสังคมไทย*. กรุงเทพฯ: วิญญูชน.

เมธาวี ฐานกุล. (2551). แนวทางการสร้างองค์ประกอบส่วนท้องถิ่นที่เป็นเลิศด้านการบริหารจัดการที่ดี. สืบค้นจาก

<http://www.local.moi.go.th/webst/menu52c.htm>

วิภาส ทองสุทธิ. (2553). ธรรมชาติท้องถิ่น: ว่าด้วยเรื่องความร่วมมือและความโปร่งใส. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มิตรก๊อปปี้.

วุฒิสาร ตันไชย. (2554). การบริหารงานภาครัฐกับการสร้างธรรมาภิบาล. สืบค้นจาก <http://www.slideshare.net/bankkokku/ss-8804979>

สำนักงานคณะกรรมการข้าราชการพลเรือน. (2553). คู่มือแนวทางการสร้างมาตรฐานความโปร่งใสของส่วนราชการ. สืบค้นจาก

<http://www.service.nso.go.th/nso/cleantrans/data/transparentManual.pdf>

สำนักงานปลัดกระทรวงมหาดไทย. (2558). แบบรายงานมาตรฐานความโปร่งใสของสำนักงานปลัด กระทรวงมหาดไทย. สืบค้นจาก

<http://www.anticor.moi.go.th/data/report-transparency2558.doc>

อนุสรณ์ ลิ้มมณี และคณะ. (2548). รายงานฉบับสมบูรณ์โครงการศึกษาวิจัยการทุจริตและประพฤติมิชอบในหน่วยงานราชการไทย
กรณีศึกษา: กรมส่งเสริมการปกครองท้องถิ่น กระทรวงมหาดไทย. วิทยาลัยการเมืองการปกครอง มหาวิทยาลัย
มหาสารคาม.

อรพินท์ สฟโซคชัย และคณะ. (2543). อบต.ที่มีธรรมาภิบาล: การวางรากฐานด้านทุจริต. เสนอในงานสัมมนาวิชาการประจำปี 2543

ทัศนคติของเจ้าหน้าที่ตำรวจกรณีการยกเลิกพืชกระท่อมไม่จัดเป็นยาเสพติด ประเภทที่ 5

Police Attitudes: In case of Cancellation Kratom of Narcotic Drug Act

พลภัทร เทพสุวรรณ*

Ponlapak Tepsuwan

บทคัดย่อ

บทความนี้นำเสนอทัศนคติของเจ้าหน้าที่ตำรวจสายงานป้องกันและปราบปรามสถานีตำรวจภูธรคอหงส์และสถานีตำรวจภูธรหาดใหญ่ กรณีการถอดพืชกระท่อมออกจากบัญชียาเสพติดประเภทที่ 5 กลุ่มตัวอย่างของการศึกษา ได้แก่ เจ้าหน้าที่ตำรวจที่ทำหน้าที่รับผิดชอบสายงานด้านป้องกันปราบปรามโดยมีนายตำรวจชั้นสัญญาบัตร 74 คน และนายตำรวจระดับชั้นประทวน 132 คน โดยทำการศึกษาเจ้าหน้าที่ทุกคนโดยไม่มีการสุ่มตัวอย่างรวมทั้ง 206 คน การศึกษาใช้วิธีสำรวจโดยใช้แบบสอบถาม

ผลการศึกษาพบว่า กลุ่มตัวอย่างเห็นด้วยอย่างมากกว่ามีปัญหาเกี่ยวกับการใช้พืชกระท่อมในพื้นที่เป้าหมาย และในด้านทัศนคติของกลุ่มตัวอย่างต่อการถอดพืชกระท่อมออกจากบัญชียาเสพติดประเภทที่ 5 พบว่ากลุ่มตัวอย่างมีทัศนคติที่เห็นด้วยว่าควรที่จะถอดพืชกระท่อมออกจากบัญชียาเสพติด 5 โดยใช้หลักการการลดทอนความเป็นอาชญากรรม (Decriminalization) มาบังคับใช้กับพืชกระท่อม หลักการการลดทอนความเป็นอาชญากรรม คือ การลดทอนความผิดทางอาญา ในคดีที่เกี่ยวข้องกับยาเสพติดแต่เป็นคดีที่ไม่ร้ายแรง โดยไม่ต้องนำตัวผู้กระทำความผิดเข้าสู่กระบวนการยุติธรรมทางอาญาและไม่ต้องเข้าสู่ระบบศาลและราชทัณฑ์ แต่ยังคงรับโทษทางบริหาร เช่น การเข้ารับการบำบัด หรือ การเสียค่าปรับ เป็นต้น ดังนั้นถ้าเราสามารถนำหลักการการลดทอนความเป็นอาชญากรรมมาประยุกต์ใช้กับพืชกระท่อมได้นั้น จะเป็นการลดปริมาณคดีและขั้นตอนการเข้าสู่กระบวนการยุติธรรม และลดค่าใช้จ่ายของรัฐบาลในส่วนที่ต้องนำมาใช้เกี่ยวกับคดีการครอบครองหรือเสพพืชกระท่อมในกรณีการนำมาใช้เป็นการส่วนตัว ดังนั้น ด้วยเหตุผลดังกล่าว การนำพืชกระท่อมมาใช้ประโยชน์ในด้านสมุนไพรเป็นการดีกว่าการกำหนดว่าพืชกระท่อมเป็นยาเสพติดให้โทษตามกฎหมาย

คำสำคัญ: การถอดพืชกระท่อมออกจากบัญชียาเสพติดประเภทที่ 5, พืชกระท่อม, กระบวนการยุติธรรมทางอาญา

ABSTRACT

This article presents the attitudes of prevention and suppression of the police officer at Khohong and Hat Yai police stations in case of Kratom cancellation out the fifth category of narcotic drug. Sample sizes having been used are a preventive and suppressive police officers that divide into 74 persons of commissioned police officers group and 132 persons of non-commissioned police officers group thus the total of populations are 206 persons and questionnaires were used to do this research.

The results indicate that the most police officers strongly agree that there are any problems about kratom in area. About attitudes of Kratom cancellation out the fifth category of narcotic drug of the police officer, this study suggest that more police officers strongly agree to take Kratom off the fifth category of narcotic drug and the operation taking Kratom off the drug category, police officers highly agree that it should proceed this matter.

* นักศึกษาปริญญาโทสาขากาการบริหารงานยุติธรรม คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

The conclusion of the study shows that attitudes of preventive and suppressive police officers at Khohong and Hat Yai police stations in case of Kratom cancellation out the fifth category of narcotic drug, more police officers strongly agree about to taking Kratom off from drug category because it is reducing misdemeanor in case of narcotic drug that is not the desperate case and do not arrest culprits into criminal justice system and decrease the annual government statement of expenditure for this case. Consequently all of the reasons suggest that Kratom be used to herbal more beneficial than to determine it to be narcotic drug.

Keywords: Cancellation out the fifth category of narcotic drug, Kratom, Criminal justice system

บทนำ

พืชกระท่อมนั้นคนสมัยก่อนโดยเฉพาะในแถบภาคใต้ที่ประกอบอาชีพใช้แรงงาน ไม่ว่าจะเป็นเกษตรกร ชาวประมง สวนยาง คนเข็ดหนังตะลุง นำพืชกระท่อมหรือใบกระท่อมมาใช้เป็นเหมือนยาชูกำลังที่ช่วยให้ทำงานได้นานขึ้น สู้งานหนักได้ดีทำให้ไม่รู้สึกเหนื่อย บ้าน ส่วนใบกระท่อมคนท้องถิ่นในพื้นที่ทางภาคใต้หลายจังหวัดมีการนำมาใช้กันมานานจนเป็นเหมือนวัฒนธรรมท้องถิ่นกล่าวคือนำมาเป็นของขบเคี้ยวต้อนรับแขกเวลาไปมาหาสู่มาเยี่ยมเยียนบ้านก็จะม้วนใบกระท่อมม้วนมาต้อนรับเป็นเหมือนการนำหมากพลูมาต้อนรับเคี้ยวเล่นกันเป็นปกติ หรือตามงานบวช งานแต่ง และงานศพ ทางเจ้าภาพจะทำการจัดหาไม้ให้บริการอย่างพอเพียง พืชกระท่อมถูกนำมาใช้ประโยชน์ในการทำงานกลางแจ้งโดยเฉพาะงานประเภทเกษตรกรรม และถูกนำมาใช้ในลักษณะที่นำมาใช้เพื่อการรักษาโรคเบาหวาน โรคท้องร่วง แก้กุดฟัน แก้ไอ และอีกหลายๆ โรคตามความเชื่อของแต่ละท้องถิ่น และพืชกระท่อมยังมีบทบาทในสังคมของการแสดงหนังตะลุง ในบ่อนชนวัว ชนไก่ ทำนา ทำสวน ทำประมง แลบทะเลสาบสงขลา รวมถึงชุมชนที่อยู่ชายฝั่งทะเลอันดามันอีกด้วย (อาภา ศิริวงศ์ ณ อยุธยา และ สาวิตรี อัมมวงศ์กรชัย, 2548, น. 2-3)

ในอดีตหมอพื้นบ้านหรือผู้เฒ่าผู้แก่ นำพืชกระท่อมทั้งในส่วนของใบลำต้นและรากมาเข้าเป็นด้วยในการรักษาโรคต่างๆ ยกตัวอย่างเช่น เป็นยาแก้โรคเบาหวาน ท้องร่วง แก้อาการไอ หรือแม้กระทั่งแก้อาการปวดเมื่อยตามร่างกาย ดังเช่นการศึกษาถึงคุณสมบัติของพืชกระท่อมของ คณะกรรมการการวิสามัญศึกษา (2547) ที่ปรากฏว่ามีตำราแพทย์แผนโบราณ ที่บันทึกว่ามีการนำใบกระท่อมมาใช้ปรุงเป็นยาเพื่อใช้รักษาโรคบิด แก้กุดมวนท้อง ปวดเบ่ง ปวดเมื่อยร่างกาย ท้องเฟ้อ ท้องเสีย ท้องร่วง ทำให้นอนหลับ และระงับประสาท และแพทย์แผนไทยส่วนใหญ่ จะนำพืชกระท่อมมาใช้เป็นยาแก้ท้องร่วง (คณะกรรมการการวิสามัญศึกษา, 2546) และยังมีหน่วยงานที่ชื่อว่ามูลนิธิพิเอสไอ (ประเทศไทย) และหน่วยงานภาคี ยื่นหนังสือขอให้พิจารณาถอดพืชกระท่อมออกจากบัญชียาเสพติดให้โทษ ประเภท 5 โดยมูลนิธิพิเอสไอ (ประเทศไทย) และหน่วยงานภาคีที่เกี่ยวข้องรวมตัวกันยื่นหนังสือ เอกสารอ้างอิงทางวิชาการ และ งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับพืชกระท่อมต่อตัวแทนของกระทรวงสาธารณสุขและคณะควบคุมยาเสพติดให้โทษ โดยขอให้มีการในการแสดงข้อมูลทางวิชาการและทบทวนข้อมูลในเชิงวิชาการรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้องพืชกระท่อมขอให้มีการให้ข้อมูลความรู้ที่ถูกต้องต่อสาธารณะเกี่ยวกับพืชกระท่อม โดยใช้ข้อมูลในเชิงวิชาการทางการแพทย์ที่ทันสมัย นายศักดิ์ดา เผือกชาย ประธานเครือข่ายผู้ใช้ยาประเทศไทย กล่าวว่ารู้จักพืชกระท่อมมาตั้งแต่จำความได้และไม่เห็นด้วยกับนักวิชาการและสื่อที่กล่าวถึงโทษและปัญหาที่เกิดจากพืชกระท่อม ตามบริบทในพื้นที่ในอดีตเขาใช้วิธีเคี้ยวใบกระท่อมและไปทำนาทำสวนหรือใช้แรงงานทั่วไปและเป็นประเพณีการต้อนรับคนที่ไปมาหาสู่เหมือนมีหมากพลูต้อนรับกันทุกบ้านยังมีการยืนยันบอกต่อกันว่าสามารถช่วยกลุ่มคนที่เป็นเบาหวานได้ด้วย นั่นคือวิธีเดิมของการใช้ใบกระท่อมข้อมูลเชิงวิชาการระบุว่ากระท่อมสามารถนำมาใช้เป็นสมุนไพรได้ซึ่งมาจากภูมิปัญญาของชาวบ้าน (ยื่นหนังสือขอให้ถอดพืชกระท่อมออกจากบัญชียาเสพติดให้โทษ, 2556)

ดังนั้นถ้าเกิดว่ารัฐบาลมีนโยบายให้มีการผลักดันเปลี่ยนแปลงสถานะของพืชกระท่อมให้ออกจากบัญชียาเสพติดเพื่อที่จะเป็นการลดจำนวนคดีความผิดที่เกี่ยวข้องกับพืชกระท่อมเข้าสู่กระบวนการยุติธรรม และเพื่อเป็นการหาแนวทางในการเสนอแนะปรับปรุงตัวบทกฎหมายให้มีความสอดคล้องกับวิถีการดำเนินชีวิตของประชาชนในท้องถิ่นนั้นๆ และถ้าแนวความคิดนี้

ถูกผลักดันจนเป็นผลสำเร็จ เจ้าหน้าที่ตำรวจจะมีทักษะต่อการเปลี่ยนแปลงสถานะของพีชกระท่อมได้อย่างไรในฐานะที่เป็นผู้บังคับใช้กฎหมาย จึงเป็นเหตุที่ทำให้ผู้ศึกษาสนใจและต้องการทราบทักษะของเจ้าหน้าที่ตำรวจต่อ กรณีการถอดพีชกระท่อมออกจากบัญชียาเสพติดประเภทที่ 5

วิธีดำเนินการศึกษา

งานวิจัยชิ้นนี้เป็นงานวิจัยที่ต้องมีการกำหนดขอบเขตพื้นที่ที่ใช้ทำการวิจัยอย่างชัดเจน ซึ่งงานวิจัยนี้เป็นการศึกษาทักษะของเจ้าหน้าที่ตำรวจต่อการยกเลิกพีชกระท่อมไม่จัดเป็นยาเสพติดประเภทที่ 5 ซึ่งทำการวิจัยในเขตพื้นที่ที่อยู่ในความรับผิดชอบของสถานีตำรวจภูธรคอหงส์และสถานีตำรวจภูธรหาดใหญ่ ในเขตอำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา และกลุ่มประชากรในงานวิจัย คือ เจ้าหน้าที่ตำรวจที่ทำหน้าที่รับผิดชอบสายงานด้านป้องกันปราบปราม ของสถานีตำรวจภูธรคอหงส์และสถานีตำรวจภูธรหาดใหญ่ โดยมีนายตำรวจระดับชั้นสัญญาบัตรที่เป็นหัวหน้าหน่วย 74 นาย และนายตำรวจระดับชั้นประทวน 132 นาย รวมทั้งหมด 206 นาย และใช้วิธีการวัดทัศนคติตามแบบของ Likert Scale (สุชาติ ประสิทธิ์รัฐสินธุ์, 2538) แล้วทำการสร้างมาตราส่วนประมาณค่าในระดับต่างๆ ต่อข้อความนั้น และใช้สูตรสัมประสิทธิ์แอลฟา (Alpha Coefficient) ของ Cronbach โดยกำหนดค่าความน่าเชื่อถือไว้ระหว่าง 0.7-0.8 มาทำการวิเคราะห์หาความน่าเชื่อถือและความเที่ยงตรงของเครื่องมือ และผลความน่าเชื่อถือของเครื่องมือที่ใช้ในการศึกษานั้นได้ค่าสัมประสิทธิ์แอลฟา (Alpha Coefficient) เท่ากับ 0.815

โดยเครื่องมือที่ใช้ในการศึกษาครั้งนี้ผู้ศึกษาใช้แบบสอบถาม (Questionnaires) ในการเก็บรวบรวมข้อมูลของกลุ่มตัวอย่าง นำมาตรวจสอบความถูกต้องและความสมบูรณ์แล้วจึงนำมาประมวลผลโดยใช้โปรแกรมคอมพิวเตอร์ SPSS โดยแบบสอบถามประกอบด้วยคำถามชนิดปลายปิด (Closed Ended) และคำถามชนิดปลายเปิด (Open Ended) โดยใช้สถิติพรรณนา (Descriptive Statistics) ได้แก่ อัตราส่วนร้อยละ (Percentage) ค่าเฉลี่ยเลขคณิต (Mean) และ ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน (SD) มาวิเคราะห์คำถามชนิดปลายปิด (Closed Ended)

อันได้แก่ ข้อมูลทั่วไปของกลุ่มตัวอย่าง และการใช้สถิติ independent t-test หรือ Mann Whitney U-test โดยกำหนดระดับช่วงความเชื่อมั่นที่ร้อยละ 95 มาวิเคราะห์คำถามชนิดปลายเปิด (Open Ended) ในเรื่องทักษะของเจ้าหน้าที่ตำรวจในแต่ละด้านระหว่างตำรวจระดับชั้นสัญญาบัตร และชั้นประทวน ซึ่งประกอบด้วยคำถาม 5 ตอน คือ

ตอนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปของกลุ่มตัวอย่าง เช่น อายุ ชันยศ อายุงาน ระดับการศึกษา สถานภาพ

ตอนที่ 2 สภาพปัญหาการใช้พีชกระท่อม ในเขตอำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา

ตอนที่ 3 ทักษะของเจ้าหน้าที่ตำรวจ กรณีการถอดพีชกระท่อมออกจากบัญชียาเสพติดประเภทที่ 5

ตอนที่ 4 แนวทางแก้ไขเพื่อการถอดพีชกระท่อมออกจากบัญชียาเสพติดประเภทที่ 5

ตอนที่ 5 ข้อเสนอแนะของเจ้าหน้าที่ตำรวจสายงานป้องกันและปราบปรามกรณีการถอดพีชกระท่อมออกจากบัญชียาเสพติดประเภทที่ 5

ผลการศึกษา

การศึกษาเรื่อง “ทักษะของเจ้าหน้าที่ตำรวจสายงานป้องกันและปราบปรามสถานีตำรวจภูธรคอหงส์และสถานีตำรวจภูธรหาดใหญ่ กรณีการถอดพีชกระท่อมออกจากบัญชียาเสพติดประเภทที่ 5” สามารถสรุปผลการศึกษาเป็นภาพรวมได้ดังนี้

ตอนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปของผู้ให้สัมภาษณ์ พบว่า กลุ่มตัวอย่างเป็นเพศชายทั้งหมด ร้อยละ 100 กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่มีอายุ 31-40 ปี ชั้นสัญญาบัตร จำนวน 26 คน คิดเป็นร้อยละ 35.14 และชั้นประทวน จำนวน 43 คน คิดเป็นร้อยละ 32.58 มีสถานภาพสมรส ชั้นสัญญาบัตร จำนวน 59 คน คิดเป็นร้อยละ 79.73 และชั้นประทวน จำนวน 86 คน คิดเป็นร้อยละ 65.15 วุฒิการศึกษาจบชั้นปริญญาตรี ชั้นสัญญาบัตร จำนวน 66 คน คิดเป็นร้อยละ 89.19 และชั้นประทวน จำนวน 102 คน คิดเป็นร้อยละ 77.27 ตำแหน่งทางราชการ ชั้นสัญญา

บัตร มียศร่อยดำตรวจโท จำนวน 31 คน คิดเป็นร้อยละ 41.89 และชั้นประทวน มียศดาบดำตรวจ จำนวน 56 คน คิดเป็นร้อยละ 42.42 การอบรมเพิ่มเติม หลักสูตรสารวัตร เป็นชั้นสัญญาบัตรทั้งหมด จำนวน 15 คน คิดเป็นร้อยละ 20.37 ระยะเวลาบริหารราชการในสังกัดกองบังคับการตำรวจภูธรจังหวัดสงขลาถึงปัจจุบัน มากกว่า 7 ปี ชั้นสัญญาบัตร จำนวน 40 คน คิดเป็นร้อยละ 54.05 และชั้นประทวน จำนวน 46 คน คิดเป็นร้อยละ 34.85 การผ่านการอบรมหลักสูตรเกี่ยวกับยาเสพติด ชั้นสัญญาบัตร เคยผ่านการอบรมจำนวน 70 คน คิดเป็นร้อยละ 94.59 และ ชั้นประทวน จำนวน 94 คน คิดเป็น 71.21

ตอนที่ 2 สภาพปัญหาการใช้พิษกระท่อม ในเขตอำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา พบว่า ทักษะของเจ้าหน้าที่ตำรวจ กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่คิดว่า เรื่องที่ปัจจุบันพิษกระท่อมหาซื้อได้ง่าย ผลการศึกษาของกลุ่มตัวอย่างทั้งเจ้าหน้าที่ชั้นสัญญาบัตรและชั้นประทวน ส่วนใหญ่ร้อยละ 41.3 เห็นด้วย รองลงมาคือเป็นร้อยละ 38.3 เห็นด้วยอย่างยิ่ง ร้อยละ 18.0 ไม่แน่ใจ และร้อยละ 2.4 ไม่เห็นด้วย แสดงว่ากลุ่มตัวอย่างเห็นว่าในปัจจุบันพิษกระท่อมหาซื้อได้ง่าย อยู่ในระดับมาก

การเสพพิษกระท่อมโดยการเคี้ยวไม่เกินครั้งละ 2 ใบมีผลกระทบต่อสังคมน้อย ผลการศึกษาของกลุ่มตัวอย่างทั้งเจ้าหน้าที่ชั้นสัญญาบัตรและชั้นประทวน ส่วนใหญ่ร้อยละ 30.1 เห็นด้วย รองลงมาคือ เป็นร้อยละ 24.8 เห็นด้วยอย่างยิ่ง ร้อยละ 21.4 ไม่แน่ใจ ร้อยละ 14.6 ไม่เห็นด้วย และร้อยละ 9.2 ไม่เห็นด้วยอย่างยิ่ง แสดงว่ากลุ่มตัวอย่างเห็นว่าการเสพพิษกระท่อมโดยการเคี้ยวไม่เกินครั้งละ 2 ใบมีผลกระทบต่อสังคมน้อย อยู่ในระดับมาก

จำนวนของเด็กและเยาวชนที่เสพพิษกระท่อมมีมากขึ้น ผลการศึกษาของกลุ่มตัวอย่างทั้งเจ้าหน้าที่ชั้นสัญญาบัตรและชั้นประทวน ส่วนใหญ่ร้อยละ 44.2 เห็นด้วย รองลงมาคือ เป็นร้อยละ 35.0 เห็นด้วยอย่างยิ่ง ร้อยละ 19.4 ไม่แน่ใจ และร้อยละ 1.50 ไม่เห็นด้วย แสดงว่ากลุ่มตัวอย่างเห็นว่าจำนวนของเด็กและเยาวชนที่เสพพิษกระท่อมมีมากขึ้น อยู่ในระดับมาก

ผู้เสพและมีพิษกระท่อมในครอบครองมีอายุน้อยลง ผลการศึกษาของกลุ่มตัวอย่างทั้งเจ้าหน้าที่ชั้นสัญญาบัตรและชั้นประทวน ส่วนใหญ่ร้อยละ 40.3 เห็นด้วย รองลงมาคือ เป็นร้อยละ 30.1 เห็นด้วยอย่างยิ่ง ร้อยละ 25.7 ไม่แน่ใจ ร้อยละ 3.4 ไม่เห็นด้วย และร้อยละ 0.5 ไม่เห็นด้วยอย่างยิ่ง แสดงว่ากลุ่มตัวอย่างเห็นว่าผู้เสพและมีพิษกระท่อมในครอบครองมีอายุน้อยลง อยู่ในระดับมาก

การดัดแปลงวิธีการบริโภคพิษกระท่อม เช่น ผสมกับยาแก้ไอ ผสมกับสารเคมีชนิดอื่น เป็นต้น มีผลกระทบต่อสังคม ผลการศึกษาของกลุ่มตัวอย่างทั้งเจ้าหน้าที่ชั้นสัญญาบัตรและชั้นประทวนส่วนใหญ่ร้อยละ 44.2 เห็นด้วยอย่างยิ่ง รองลงมาคือเป็นร้อยละ 29.6 เห็นด้วย ร้อยละ 18.0 ไม่แน่ใจ ร้อยละ 4.9 ไม่เห็นด้วย และร้อยละ 3.4 ไม่เห็นด้วยอย่างยิ่ง แสดงว่ากลุ่มตัวอย่างเห็นว่าการดัดแปลงวิธีการบริโภคพิษกระท่อม เช่น ผสมกับยาแก้ไอ ผสมกับสารเคมีชนิดอื่น เป็นต้น มีผลกระทบต่อสังคม อยู่ในระดับมาก

ตอนที่ 3 ทักษะของเจ้าหน้าที่ตำรวจ กรณีการถอดพิษกระท่อมออกจากบัญชียาเสพติดประเภทที่ 5 พบว่า ทักษะของเจ้าหน้าที่ กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่คิดว่า ในเรื่องการบังคับใช้กฎหมายเกี่ยวกับยาเสพติดเกี่ยวกับพิษกระท่อม ตามพระราชบัญญัติยาเสพติด พ.ศ.2522 ควรมีการแก้ไขกฎหมายให้เหมาะสม ผลการศึกษาของกลุ่มตัวอย่างทั้งเจ้าหน้าที่ชั้นสัญญาบัตรและชั้นประทวนส่วนใหญ่ ร้อยละ 34.0 ไม่แน่ใจ รองลงมาคือเป็นร้อยละ 33.0 เห็นด้วย ร้อยละ 19.9 เห็นด้วยอย่างยิ่ง ร้อยละ 8.7 ไม่เห็นด้วย และร้อยละ 4.4 ไม่เห็นด้วยอย่าง แสดงว่ากลุ่มตัวอย่างเห็นว่าการบังคับใช้กฎหมายเกี่ยวกับยาเสพติดเกี่ยวกับพิษกระท่อม ตามพระราชบัญญัติยาเสพติด พ.ศ.2522 ควรมีการแก้ไขกฎหมายให้เหมาะสม อยู่ในระดับมาก

การที่รัฐบาลมีความคิดที่จะถอดพิษกระท่อมออกจากบัญชียาเสพติดและเปลี่ยนสถานะเป็นพืชสมุนไพร ผลการศึกษาของกลุ่มตัวอย่างทั้งเจ้าหน้าที่ชั้นสัญญาบัตรและชั้นประทวนส่วนใหญ่ร้อยละ 35.0 เห็นด้วย รองลงมาคือเป็นร้อยละ 29.1 ไม่แน่ใจ ร้อยละ 18.9 เห็นด้วยอย่างยิ่งร้อยละ 8.7 ไม่เห็นด้วยอย่างยิ่ง และร้อยละ 8.3 ไม่เห็นด้วย แสดงว่ากลุ่มตัวอย่างเห็นว่ารัฐบาลมีความคิดที่จะถอดพิษกระท่อมออกจากบัญชียาเสพติดและเปลี่ยนสถานะเป็นพืชสมุนไพร อยู่ในระดับมาก

การบริโภคพืชกระท่อมไม่ทำให้เป็นผู้มีกิริยาก้าวร้าวหรือทำให้ก่ออาชญากรรมขึ้น ผลการศึกษาของกลุ่มตัวอย่างทั้งเจ้าหน้าที่ชั้นสัญญาบัตรและชั้นประทวนส่วนใหญ่ร้อยละ 35.9 ไม่แน่ใจ รองลงมาคือ เป็นร้อยละ 32.0 เห็นด้วย ร้อยละ 13.6 ไม่เห็นด้วย ร้อยละ 13.1 เห็นด้วยอย่างยิ่ง และร้อยละ 5.3 ไม่เห็นด้วยอย่างยิ่ง แสดงว่ากลุ่มตัวอย่างเห็นว่าการบริโภคพืชกระท่อมไม่ทำให้เป็นผู้มีกิริยาก้าวร้าวหรือทำให้ก่ออาชญากรรมขึ้น อยู่ในระดับปานกลาง

การใช้พืชกระท่อมโดยการนำมาเคี้ยวไม่ทำให้เกิดปัญหาต่อผลการศึกษาของกลุ่มตัวอย่างทั้งเจ้าหน้าที่ชั้นสัญญาบัตรและชั้นประทวนส่วนใหญ่ร้อยละ 35.9 ไม่แน่ใจ รองลงมาคือเป็นร้อยละ 29.1 เห็นด้วย ร้อยละ 16.5 เห็นด้วยอย่างยิ่ง ร้อยละ 12.6 ไม่เห็นด้วย และร้อยละ 5.8 ไม่เห็นด้วยอย่างยิ่ง แสดงว่ากลุ่มตัวอย่างเห็นว่าการใช้พืชกระท่อมโดยการนำมาเคี้ยวไม่ทำให้เกิดปัญหาต่อสังคม อยู่ในระดับปานกลาง

พืชกระท่อมสามารถนำมาใช้ทำเป็นยาสมุนไพรรักษาโรคตามตำราแพทย์แผนโบราณได้ ผลการศึกษาของกลุ่มตัวอย่างทั้งเจ้าหน้าที่ชั้นสัญญาบัตรและชั้นประทวนส่วนใหญ่ร้อยละ 34.5 เห็นด้วย รองลงมาคือเป็น ร้อยละ 31.1 ไม่แน่ใจ ร้อยละ 26.7 เห็นด้วยอย่างยิ่ง ร้อยละ 6.3 ไม่เห็นด้วย และร้อยละ 1.5 ไม่เห็นด้วยอย่างยิ่ง แสดงว่ากลุ่มตัวอย่างเห็นว่าพืชกระท่อมสามารถนำมาใช้ทำเป็นยาสมุนไพรรักษาโรคตามตำราแพทย์แผนโบราณได้ อยู่ในระดับมาก

กฎหมายเกี่ยวกับพืชกระท่อมในปัจจุบันจำกัดสิทธิในการค้นคว้าวิจัยเกี่ยวกับสารที่อยู่ในพืชกระท่อมในทางวิทยาศาสตร์ ผลการศึกษาของกลุ่มตัวอย่างทั้งเจ้าหน้าที่ชั้นสัญญาบัตรและชั้นประทวนส่วนใหญ่ร้อยละ 35.0 เห็นด้วย รองลงมาคือเป็นร้อยละ 28.6 ไม่แน่ใจ ร้อยละ 26.2 เห็นด้วยอย่างยิ่ง ร้อยละ 8.3 ไม่เห็นด้วย และร้อยละ 1.9 ไม่เห็นด้วยอย่างยิ่ง แสดงว่ากลุ่มตัวอย่างเห็นว่าการกฎหมายเกี่ยวกับพืชกระท่อมในปัจจุบันจำกัดสิทธิในการค้นคว้าวิจัยเกี่ยวกับสารที่อยู่ในพืชกระท่อมในทางวิทยาศาสตร์ อยู่ในระดับมาก

ตอนที่ 4 แนวทางแก้ไขเพื่อการถอดพืชกระท่อมออกจากบัญชียาเสพติดประเภทที่ 5 พบว่า ทศนะของเจ้าหน้าที่กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่คิดว่าในเรื่องการบริโภคพืชกระท่อมไม่เป็นอาชญากรรม ผลการศึกษาของกลุ่มตัวอย่างทั้งเจ้าหน้าที่ชั้นสัญญาบัตรและชั้นประทวนส่วนใหญ่ร้อยละ 32.0 ไม่แน่ใจ รองลงมาคือเป็นร้อยละ 26.2 เห็นด้วย ร้อยละ 24.8 เห็นด้วยอย่างยิ่ง ร้อยละ 11.2 ไม่เห็นด้วย และร้อยละ 5.8 ไม่เห็นด้วยอย่างยิ่ง หรือค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.52 แสดงว่ากลุ่มตัวอย่างเห็นว่าเรื่องการบริโภคพืชกระท่อมไม่เป็นอาชญากรรม อยู่ในระดับมาก

การใช้หลักการการลดทอนความเป็นอาชญากรรม(Decriminalization) มาบังคับใช้กับพืชกระท่อม ผลการศึกษาของกลุ่มตัวอย่างทั้งเจ้าหน้าที่ชั้นสัญญาบัตรและชั้นประทวนส่วนใหญ่ร้อยละ 40.8 ไม่แน่ใจ รองลงมาคือเป็นร้อยละ 39.8 เห็นด้วย ร้อยละ 14.1 เห็นด้วยอย่างยิ่ง ร้อยละ 3.9 ไม่เห็นด้วย และร้อยละ 1.5 ไม่เห็นด้วยอย่างยิ่ง แสดงว่ากลุ่มตัวอย่างเห็นว่าการใช้หลักการการลดทอนความเป็นอาชญากรรม (Decriminalization) มาบังคับใช้กับพืชกระท่อม อยู่ในระดับมาก

ผู้บริโภคพืชกระท่อมถือเป็นผู้ป่วยในทางการแพทย์ ผลการศึกษาของกลุ่มตัวอย่างทั้งเจ้าหน้าที่ชั้นสัญญาบัตรและชั้นประทวนส่วนใหญ่ร้อยละ 36.4 ไม่แน่ใจ รองลงมาคือเป็นร้อยละ 32.5 เห็นด้วย ร้อยละ 16.5 ไม่เห็นด้วย ร้อยละ 9.7 เห็นด้วยอย่างยิ่ง ร้อยละ 4.9 ไม่เห็นด้วยอย่างยิ่ง แสดงว่ากลุ่มตัวอย่างเห็นว่าการบริโภคพืชกระท่อมถือเป็นผู้ป่วยในทางการแพทย์ อยู่ในระดับปานกลาง

การบริโภคพืชกระท่อมเป็นอาชญากรรมที่ปราศจากผู้เสียหาย (Victimless Crime) ผลการศึกษาของกลุ่มตัวอย่างทั้งเจ้าหน้าที่ชั้นสัญญาบัตรและชั้นประทวนส่วนใหญ่ร้อยละ 33.0 เห็นด้วย รองลงมาคือเป็นร้อยละ 32.5 ไม่แน่ใจ ร้อยละ 15.0 ไม่เห็นด้วย ร้อยละ 13.6 เห็นด้วยอย่างยิ่ง ร้อยละ 5.8 ไม่เห็นด้วยอย่างยิ่ง แสดงว่ากลุ่มตัวอย่างเห็นว่าการบริโภคพืชกระท่อมเป็นอาชญากรรมที่ปราศจากผู้เสียหาย (Victimless Crime) อยู่ในระดับปานกลาง

รัฐบาลควรสั่งให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องทำการวิจัยถึงผลดีผลเสียของพืชกระท่อมเพื่อจะนำมาเป็นบรรทัดฐานในการบัญญัติกฎหมายที่ใช้บังคับเกี่ยวกับพืชกระท่อม ผลการศึกษาของกลุ่มตัวอย่างทั้งเจ้าหน้าที่ชั้นสัญญาบัตรและชั้นประทวนส่วนใหญ่

ร้อยละ 37.4 เห็นด้วย รองลงมาคือเป็นร้อยละ 30.6 ไม่แน่ใจ ร้อยละ 25.2 เห็นด้วยอย่างยิ่ง ร้อยละ 5.8 ไม่เห็นด้วย ร้อยละ 1.0 ไม่เห็นด้วยอย่างยิ่ง แสดงว่ากลุ่มตัวอย่างเห็นว่ารัฐบาลควรสั่งให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องทำการวิจัยถึงผลดีผลเสียของพีชกระท่อมเพื่อจะนำมาเป็นบรรทัดฐานในการบัญญัติกฎหมายที่ใช้บังคับเกี่ยวกับพีชกระท่อม อยู่ในระดับมาก

ตอนที่ 5 ข้อเสนอแนะของเจ้าหน้าที่ตำรวจสายงานป้องกันและปราบปรามกรณีการถอดพีชกระท่อมออกจากบัญชียาเสพติดประเภทที่ 5

ผลจากการศึกษาด้านข้อเสนอแนะของเจ้าหน้าที่ตำรวจสายงานป้องกันและปราบปรามกรณีการถอดพีชกระท่อมออกจากบัญชียาเสพติดประเภทที่ 5 พบว่า เจ้าหน้าที่ตำรวจทั้งระดับสัญญาบัตรและระดับชั้นประทวนมีข้อเสนอแนะต่อการถอดพีชกระท่อมออกจากบัญชียาเสพติดประเภทที่ 5 โดยสรุปคือ ควรถอดพีชออกบัญชียาเสพติด เพราะไม่เห็นว่าเป็นพืชกระท่อมมีฤทธิ์ในการหลอนประสาทหรือทำให้คนที่เสพเสียดีคุมคลั่งแต่อย่างใดและการเสพพีชกระท่อมโดยไม่ได้นำมาดัดแปลงผสมกับสารเคมีชนิดอื่นก็ได้ได้เป็นการทำให้เกิดผลเสียหรือผลร้ายใดๆ แก่ผู้คนในสังคม

การอภิปรายผลการศึกษา

ส่วนที่ 1 สภาพปัญหาการใช้พีชกระท่อม ในเขตอำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา

ในเรื่องปัญหาของพีชกระท่อมในเขตพื้นที่ที่อยู่ในความรับผิดชอบของสถานีตำรวจภูธรคอหงส์และสถานีตำรวจภูธรหาดใหญ่ นั้น จากผลการศึกษาที่คณะที่ได้จากเจ้าหน้าที่ตำรวจเจ้าหน้าที่ตำรวจชั้นสัญญาบัตรร้อยละ 99.59 และเจ้าหน้าที่ตำรวจชั้นประทวนร้อยละ 98.45 แสดงให้เห็นถึงปัญหาในเรื่องการที่พีชกระท่อมสามารถหาซื้อได้ง่ายอีกทั้งจำนวนของเด็กและเยาวชนที่เสพพีชกระท่อมมีมากขึ้นและการที่วัยรุ่นนำพีชกระท่อมมาดัดแปลงวิธีการบริโภคจากเดิมคือการเคี้ยวใบสดโดยนำไปกระชอมมาดื่มแล้วนำมาผสมกับยาแก้ไอหรือสารเคมีชนิดอื่นนั้นมีผลกระทบต่อสังคม นั้นจากการศึกษาทัศนะของเจ้าหน้าที่ตำรวจ ในเรื่องปัญหาการใช้พีชกระท่อม กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่มีความเห็นอยู่ในระดับมาก

ส่วนที่ 2 ทัศนะของเจ้าหน้าที่ตำรวจ ต่อ กรณีการถอดพีชกระท่อมออกจากบัญชียาเสพติดประเภทที่ 5

ในเรื่องทัศนะของเจ้าหน้าที่ตำรวจต่อ กรณีการถอดพีชกระท่อมออกจากบัญชียาเสพติดประเภทที่ 5 นั้นผลจากการศึกษาที่คณะที่ได้จากเจ้าหน้าที่ตำรวจชั้นสัญญาบัตรร้อยละ 90.14 และเจ้าหน้าที่ตำรวจชั้นประทวนร้อยละ 86.53 มีทัศนะที่เห็นด้วยหากมีการถอดพีชกระท่อมออกจากบัญชียาเสพติดเพราะจากการศึกษาไม่ว่าจะเป็นในด้านที่เกี่ยวกับตัวบทกฎหมายที่บัญญัติไว้เกี่ยวกับพีชกระท่อมฉบับปัจจุบันที่นำมาบังคับใช้อยู่ นั้น เป็นกฎหมายที่ล้าสมัยและบัญญัติกฎหมายออกมาโดยไม่ได้มีการศึกษาถึงผลดีหรือผลเสียของพีชกระท่อมเสียก่อน หรือในเรื่องที่ว่าบริโภคพีชกระท่อมสามารถทำให้ทำงานได้นานขึ้น การใช้พีชกระท่อมมีผลเสียต่อร่างกายน้อยกว่าการดื่มสุราหรือการสูบบุหรี่ พีชกระท่อมสามารถนำมาใช้ทำเป็นยาสมุนไพรรักษาโรคตามตำราแพทย์แผนโบราณได้และกฎหมายเกี่ยวกับพีชกระท่อมในปัจจุบันจำกัดสิทธิในการค้นคว้าวิจัยเกี่ยวกับสารที่อยู่ในพีชกระท่อมในทางวิทยาศาสตร์ นั้นจากการศึกษาทัศนะของเจ้าหน้าที่ตำรวจ ต่อ กรณีการถอดพีชกระท่อมออกจากบัญชียาเสพติดประเภทที่ 5 กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่มีความเห็นอยู่ในระดับมาก

ส่วนที่ 3 แนวทางแก้ไขเพื่อการถอดพีชกระท่อมออกจากบัญชียาเสพติดประเภทที่ 5

ในเรื่องแนวทางดำเนินงานเพื่อการถอดพีชกระท่อมออกจากบัญชียาเสพติดประเภทที่ 5 นั้นผลจากการศึกษาที่คณะที่ได้จากเจ้าหน้าที่ตำรวจชั้นสัญญาบัตรร้อยละ 89.11 และเจ้าหน้าที่ตำรวจชั้นประทวนร้อยละ 86.82 มีทัศนะที่เห็นด้วยว่าการเสพพีชกระท่อมนั้นไม่ใช่การก่ออาชญากรรม ควรใช้หลักการการลดทอนความเป็นอาชญากรรม (Decriminalization) มาบังคับใช้กับพีชกระท่อม และรัฐบาลควรสั่งให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องทำการวิจัยถึงผลดีผลเสียของพีชกระท่อมเพื่อจะนำมาเป็นบรรทัดฐานในการบัญญัติกฎหมายที่ใช้บังคับเกี่ยวกับพีชกระท่อม นั้น จากการศึกษาทัศนะของเจ้าหน้าที่ตำรวจเกี่ยวกับแนวทางแก้ไขเพื่อการถอดพีชกระท่อมออกจากบัญชียาเสพติดประเภทที่ 5 กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่มีความเห็นอยู่ในระดับมาก

สรุปผลการศึกษา

ข้อมูล	สัญญาณบัตร		ชั้นประทวน		p-value	
	mean	SD	mean	SD		
ตอนที่ 2						a
ความรู้เกี่ยวกับสภาพปัญหาการใช้พืชกระท่อม	19.92	3.16	19.69	3.55	0.6020	
	99.59 %		98.45 %			
ตอนที่ 3						b
ทักษะของเจ้าหน้าที่ตำรวจสายงานป้องกันและ	54.08	9.29	51.92	9.58	0.0911	
ปราบปรามกรณีการยกเลิกกระท่อมไม่จัดเป็นยา	90.14 %		86.53 %			
เสพติดประเภทที่ 5						
ตอนที่ 4						a
แนวทางดำเนินงานเพื่อการยกเลิกกระท่อมไม่	17.82	3.51	17.36	3.52	0.1462	
จัดเป็นยาเสพติดประเภทที่ 5	89.11 %		86.82 %			

ตารางสรุปผลนี้ชี้ให้เห็นว่าแบบสอบถามในตอนต้น 2 ในเรื่องสภาพปัญหาการใช้พืชกระท่อม นั้น เจ้าหน้าที่ตำรวจทั้งชั้นสัญญาบัตรและชั้นประทวน มีความเข้าใจในปัญหาการใช้พืชกระท่อมไปในแนวทางเดียวกันโดยคิดเป็นร้อยละ 99.59 ของตำรวจชั้นสัญญาบัตร และคิดเป็นร้อยละ 98.45 ของตำรวจชั้นประทวน แบบสอบถามในตอนต้น 3 ในเรื่องทักษะของเจ้าหน้าที่ตำรวจ กรณีการถอดพืชกระท่อมออกจากบัญชียาเสพติดประเภทที่ 5 นั้นเจ้าหน้าที่ตำรวจทั้งชั้นสัญญาบัตรและชั้นประทวน มีทักษะที่เห็นด้วยต่อการถอดพืชกระท่อมออกจากบัญชียาเสพติดประเภทที่ 5 โดยมีความเห็นไปในแนวทางเดียวกันโดยคิดเป็นร้อยละ 90.14 ของตำรวจชั้นสัญญาบัตร และคิดเป็นร้อยละ 86.53 ของตำรวจชั้นประทวน และแบบสอบถามในตอนต้น 4 ในเรื่องแนวทางดำเนินงานเพื่อการถอดพืชกระท่อมออกจากบัญชียาเสพติดประเภทที่ 5 นั้นเจ้าหน้าที่ตำรวจทั้งชั้นสัญญาบัตรและชั้นประทวน มีทักษะที่เห็นด้วยกับแนวทางในการดำเนินงานเพื่อการถอดพืชกระท่อมออกจากบัญชียาเสพติดประเภทที่ 5 โดยมีความเห็นไปในแนวทางเดียวกันโดยคิดเป็นร้อยละ 89.11 ของตำรวจชั้นสัญญาบัตร และคิดเป็นร้อยละ 86.82 ของตำรวจชั้นประทวน

และจากผลการศึกษา พืชกระท่อมนั้นคนในสมัยโบราณมีการนำมาใช้ทั้งในด้านการรักษาโรค โดยนำมาทำเป็นยาสมุนไพรรักษาโรคตามตำราแพทย์แผนโบราณ เช่น ช่วยระงับอาการไอ ระงับอาการปวดฟัน ระงับอาการปวดเมื่อยกล้ามเนื้อ รักษาโรคเบาหวาน รักษาอาการปวดประจำเดือน บิด ท้องร่วง กล่อมประสาท สมานแผลในปาก ห้ามเลือด ลดความดัน แก้กษัยจากพิษและสัตว์ และยังมีการนำมาใช้เป็นเหมือนยาชูกำลังในการทำให้งานที่เหนื่อยได้งานขึ้นซึ่งก็ไม่เคยพบว่ามียารายงานทางการแพทย์ระบุว่ามีการเสียชีวิตหรือมีอาการคลื่นไส้จากการใช้หรือเสพยาพืชกระท่อมมาก่อนจึงน่าจะเป็นผลดีกว่าถ้าเปลี่ยนสถานะพืชกระท่อมจากยาเสพติดมาเป็นพืชสมุนไพร

แต่เนื่องจากพืชกระท่อมถูกบัญญัติให้เป็นยาเสพติดประเภทที่ 5 จึงทำให้ผู้ที่มิใช่พืชกระท่อมไว้ในครอบครองหรือใช้พืชกระท่อมนั้นเป็นผู้ที่มีความผิดตามกฎหมาย จากผลการศึกษาวิจัยเรื่องทัศนคติของเจ้าหน้าที่ตำรวจกรณีการถอดพืชกระท่อมออกจากบัญชียาเสพติดประเภทที่ 5 โดยใช้วิธีวิเคราะห์ผลจากสำรวจโดยใช้โปรแกรม SPSS พบว่าผลที่ได้จากการวิเคราะห์ทัศนคติของเจ้าหน้าที่ตำรวจมีแนวโน้มออกมาในทางที่เห็นด้วยอย่างมากเป็นส่วนมากในกรณีการถอดพืชกระท่อมออกจากบัญชียาเสพติดประเภทที่ 5 ทั้งด้านปัญหาของการใช้พืชกระท่อม ด้านการยกเลิกพืชกระท่อม ด้านแนวทางในการดำเนินงานเพื่อการยกเลิกพืชกระท่อม และข้อเสนอแนะของเจ้าหน้าที่ตำรวจ ซึ่งผลการวิจัยที่ได้จากทั้งแบบสอบถามทั้ง 4 ตอนบ่งชี้ว่าเจ้าหน้าที่ตำรวจเห็นด้วยถ้ารัฐบาลมีการถอดพืชกระท่อมไม่ให้อยู่ในบัญชีรายชื่อยาเสพติด จากการสำรวจทัศนคติของเจ้าหน้าที่ตำรวจทำให้เราเห็นได้ว่าพืชกระท่อมไม่ใช่สารเสพติดที่ทำให้ผู้เสพมีอาการคุ้มคลั่งหรือทำให้คนที่ใช้พืชกระท่อมออกไปก่ออาชญากรรม เพราะจากสถิติการจับกุมของเจ้าหน้าที่ตำรวจที่จับกุมผู้กระทำความผิดในเรื่องของพืชกระท่อมนั้นจะมีแค่ข้อหาเสพพืชกระท่อมหรือไม่ก็ครอบครองพืชกระท่อมเท่านั้น ไม่มีเหตุการณ์รุนแรงหรือกระทำความผิดที่เกิดจากการเสพพืชกระท่อมเกิดขึ้นเลย และทำให้เห็นว่าการถอดพืชกระท่อมออกจากบัญชียาเสพติดนั้นมีผลดีมากกว่าผลเสีย ซึ่งถ้าจะนำแนวทางหลักการการลดทอนความเป็นอาชญากรรม (Decriminalization) ที่มาจะนำมาประยุกต์บังคับใช้กับพืชกระท่อมนั้นโดยหลักของการลดทอนความเป็นอาชญากรรม นั่นคือ การลดทอนความผิดทางอาญา ในคดีที่เกี่ยวข้องกับยาเสพติดแต่เป็นคดีที่ไม่ร้ายแรง โดยไม่ต้องนำตัวผู้กระทำความผิดเข้าสู่กระบวนการยุติธรรมทางอาญาและไม่ต้องเข้าสู่ระบบศาลและราชทัณฑ์ แต่ยังคงรับโทษทางบริหาร เช่น การเข้ารับการบำบัด หรือ การเสียค่าปรับ มาปรับใช้กับผู้ที่ถูกจับกุมข้อหาเสพหรือครอบครองพืชกระท่อมที่มีไว้ใช้เพื่อส่วนตัว ซึ่งสามารถช่วยประหยัดงบประมาณของรัฐโดยการไม่ต้องการนำตัวผู้เสพพืชกระท่อมที่ใช้เป็นการส่วนตัวเข้าสู่กระบวนการยุติธรรม อีกทั้งยังเป็นการลดภาระงานในด้านยาเสพติดที่ไม่ใช่ความผิดรุนแรงเข้าสู่กระบวนการยุติธรรมไปได้ขั้นตอนหนึ่งและยังเป็นการคัดกรองประเภทของอาชญากรที่ไม่ใช่อาชญากรที่ก่ออาชญากรรมที่มีความเสียหายรุนแรงเข้าสู่กระบวนการของศาลและราชทัณฑ์และยังเป็นการลดโอกาสในการเจอกันระหว่างผู้ที่เป็นแค่ผู้เสพกับผู้ค้าในเรือนจำได้อีกทางหนึ่งด้วย

อนึ่งผู้วิจัยหวังว่างานวิจัยชิ้นนี้จะมีส่วนกระตุ้นหรือสนับสนุนให้รัฐบาลเข้ามาทำการศึกษาวิจัยถึงคุณสมบัติที่แท้จริงของพืชกระท่อมและเปลี่ยนแปลงพืชกระท่อมให้อยู่ในสถานะที่ไม่ผิดกฎหมายเพื่อที่จะนำสรรพคุณของพืชกระท่อมมาใช้ประโยชน์ทางด้านการแพทย์ในอนาคต

ข้อเสนอแนะ

1. การที่จะแก้ปัญหาการใช้พืชกระท่อมที่รัฐบาลควรที่จะดำเนินการสั่งให้หน่วยงานของรัฐบาลหรือเอกชนที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการวิจัยทางวิทยาศาสตร์เข้ามามีส่วนร่วมวิจัยถึงคุณสมบัติที่แท้จริงของพืชกระท่อมว่ามีคุณสมบัติที่ดีหรือไม่ดีในด้านไหนและอย่างไรบ้าง เพื่อที่จะทำให้ประชาชนจะได้ทราบถึงคุณสมบัติที่แท้จริงของพืชกระท่อมว่ามีผลดีหรือผลเสียต่อร่างกายหรือไม่อย่างไร หรือควรที่จะนำมาใช้ในปริมาณขนาดไหนโดยกำหนดให้อยู่ภายใต้การควบคุมของแพทย์และชัดเจน และเมื่อได้ผลวิจัยที่ชัดเจนแล้วก็ควรนำมาเผยแพร่ให้ประชาชนได้ทราบถึงผลการวิจัยที่ได้ออกมาเพื่อที่จะนำมาเป็นแนวทางในการบัญญัติกฎหมายให้สอดคล้องกับยุคสมัยที่เปลี่ยนไปและให้สอดคล้องกับบริบทของสังคมยุคปัจจุบันที่เปลี่ยนไปอย่างรวดเร็ว

2. จะเห็นได้ว่าพืชกระท่อมไม่ได้มีฤทธิ์ที่ทำให้ผู้เสพยาเสพติดมีอาการคุ้มคลั่งเสียสติจนทำให้ไปก่อเหตุร้ายหรืออาชญากรรมขึ้นได้เลย แต่กลับถูกนำไปบัญญัติเป็นยาเสพติดประเภทที่ 5 ทั้งๆ ที่ยังไม่ได้มีการทำการวิจัยอย่างเป็นทางการถึงคุณสมบัติที่แท้จริงของสารที่อยู่ในพืชกระท่อมมาก่อน ในการทำการวิจัยทัศนคติของเจ้าหน้าที่ตำรวจต่อกรณีการถอดพืชกระท่อมออกจากบัญชียาเสพติดประเภทที่ 5 จากผลของงานวิจัย สรุปได้ว่าเจ้าหน้าที่ตำรวจมีทัศนคติหรือความเห็นที่เห็นด้วยในการยกเลิกพืชกระท่อมออกจากบัญชียาเสพติด เพราะสามารถช่วยลดจำนวนผู้กระทำความผิดในข้อหาครอบครองหรือเสพพืชกระท่อมที่ใช้เป็นการส่วนตัวเข้าสู่กระบวนการยุติธรรมและเป็นการลดค่าใช้จ่ายของรัฐบาลในส่วนที่ต้องนำมาใช้เกี่ยวกับคดีการครอบครองหรือเสพพืชกระท่อมที่ใช้เป็นการส่วนตัว

และยังลดโอกาสการคบค้าสมาคมกันของผู้เสพพืชกระท่อมที่เป็นการส่วนตัวกับผู้ค้ารายย่อยหรือรายใหญ่ภายในเรือนจำได้ทางอ้อมอีกด้วย

ข้อเสนอแนะสำหรับการศึกษาค้างต่อไป

1. รัฐบาลและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรมีการศึกษาผลดี ผลเสียของพืชกระท่อม
2. ควรศึกษาประโยชน์ของพืชกระท่อม เพื่อนำมาพิจารณาในการบัญญัติกฎหมายที่ใช้บังคับ

รายการอ้างอิง

กระทรวงยุติธรรม, สำนักงานคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามยาเสพติด. (2548). พืชกระท่อมในสังคมไทย. นนทบุรี:

สำนักงานกิจการยุติธรรม.

คณะกรรมการวิสามัญศึกษา (2559). ผลดีและผลเสียของการบริโภคพืชกระท่อม เพื่อเป็นแนวทางในการเสนอว่าควรยกเลิกพืชกระท่อมออกจากยาเสพติดให้โทษประเภท 5 ตามกฎหมายว่าด้วยยาเสพติดให้โทษหรือไม่. สืบค้นจาก

http://www.senate.go.th/senate/report_detail.php?report_id=51

นิมิต ชิตเจริญ, (2544). ทักษะของตำรวจปราบปรามยาเสพติดต่อปัจจัยบริหารที่มีผลต่อการป้องกันและปราบปรามยาเสพติด.

วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์.

ยื่นหนังสือขอให้ถอดพืชกระท่อมออกจากบัญชียาเสพติดให้โทษ. (2559). สืบค้นจาก

<http://www.thaihospital.org/board/index.php?topic=10235.0;wap2>

รวม.ยุติธรรมสั่งศึกษาเรื่องใบกระท่อม หวังใช้ทดแทนสารเสพติดรุนแรง. สืบค้นจาก

<http://prachatai.com/journal/2013/08/48429>

สยามไชน่าพอยท์. (2538). ภูมิปัญญาของชาติ. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยมหิดล, คณะเภสัชศาสตร์, ภาควิชาเภสัชพฤกษศาสตร์.

ปัจจัยที่มีผลต่อความสำเร็จในการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทชั้นบังคับคดี: กรณีศึกษาศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาท กรมบังคับคดี

Factors Affecting the Success of Mediation Process in Legal Execution: A Case Study
of Mediation Center, Legal Execution Department.

ชลภรณ์ เจริญรัตน์*

Chalaporn Charoenrat

บทคัดย่อ

การศึกษาเรื่อง “ปัจจัยที่มีผลต่อความสำเร็จในการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทชั้นบังคับคดี: กรณีศึกษาศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาท กรมบังคับคดี” มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาปัจจัยต่างๆ ที่มีผลต่อความสำเร็จในการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทชั้นบังคับคดี ตลอดจนปัญหาและอุปสรรคของการดำเนินการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทชั้นบังคับคดี การศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ครั้งนี้ รวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึกของผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญ จำนวนทั้งสิ้น 8 คน ประกอบกับการศึกษาข้อมูลจากเอกสาร และการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงเนื้อหา ผลการวิจัยพบว่า ผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญทั้งหมดได้ให้ข้อมูลอย่างสอดคล้องต้องกันว่า การเตรียมตัว จัดเตรียมข้อเสนอ การตั้งเป้าหมายในการมาไกล่เกลี่ยของคู่ความ ข้อเสนอในการชำระหนี้ของลูกหนี้ และข้อเสนอในการรับชำระหนี้ของโจทก์ ความรู้ประสบการณ์ในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับข้อพิพาทของผู้ไกล่เกลี่ย การติดต่อประสานงานกับคู่ความ จำนวนทุนทรัพย์ และบุคลภายนอกที่เกี่ยวข้องกับคู่ความในการเจรจาไกล่เกลี่ย เช่น ทนายความ หรือญาติ มีผลต่อความสำเร็จในการไกล่เกลี่ย กรมบังคับคดีควรดำเนินการประชาสัมพันธ์และให้ความรู้ด้านการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทในชั้นบังคับคดีให้เป็นที่รับรู้โดยทั่วไป และควรลดค่าธรรมเนียมการถอนบังคับคดีเนื่องจากผลการไกล่เกลี่ยเพื่อจูงใจให้คู่ความเข้าสู่กระบวนการไกล่เกลี่ย

คำสำคัญ: การไกล่เกลี่ยข้อพิพาท, การไกล่เกลี่ยข้อพิพาทชั้นบังคับคดี

ABSTRACT

The study on ‘factors affecting the success of the mediation in the process of legal execution: a case study on the Mediation Center, Legal Execution Department’ has the objectives to study on factors that affect the success of the mediation in the legal execution process and all the problems and obstacles related to the mediation, and to improve the effectiveness of the mediation operation of the Mediation Center, Legal Execution Department. In this a qualitative research project, in-depth information is attained from the in-depth interviews with 8 key informants and secondary data are gleaned. All the information and data are managed with the content analysis technique. All the key informants provide similar information that preparation, proposal preparation, goals of the mediation that parties of dispute have, debtor’s and creditors’ proposals, mediators’ knowledge and experiences in the matters of dispute, amounts in dispute, outsiders related to parties such as lawyers or relatives can affect the success of the mediation. Legal Execution Department should publicly disseminate knowledge related to the mediation in legal execution and reduce the fees for the cancellation of legal execution measures from the successful mediation in order to make parties of dispute enter mediation process.

Keywords: Mediation, Mediation in the Process of Legal Execution

* นักศึกษาปริญญาโทสาขากาการบริหารงานยุติธรรม คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

บทนำ

จากการที่ระบบศาลยุติธรรมของไทยเริ่มมีการนำแนวคิด “กระบวนการยุติธรรมทางเลือก (Alternative Dispute Resolution: ADR) มาใช้ในระบบศาล โดยการนำการระงับข้อพิพาทด้วยวิธีการไกล่เกลี่ยเข้ามาใช้ในระบบยุติธรรมของไทย ในช่วงปี พ.ศ.2535 โดยนายประมาณ ชื่นชื่อ ประธานศาลฎีกาในขณะนั้นได้เริ่มผลักดันให้ศาลต่างๆ นำกระบวนการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทมาใช้ อย่างเต็มรูปแบบและแพร่หลายรวมถึงมีการเชิญวิทยากรจากต่างประเทศมาบรรยายและอบรมผู้พิพากษาไทยในเรื่องกระบวนการไกล่เกลี่ยข้อพิพาท ต่อมาจึงได้มีการออกระเบียบศาลแพ่งว่าด้วยการไกล่เกลี่ยเพื่อยังให้เกิดการประนีประนอมยอมความ พ.ศ.2537 โดยระเบียบดังกล่าวเป็นผลจากมติที่ประชุมผู้พิพากษาในศาลแพ่งที่ให้ยกสร้างขึ้นโดยใช้หลักเกณฑ์และวิธีการตามที่ประชุมมีมติ ประกอบกับการนำเอาแนวทางการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทของประเทศสหรัฐอเมริกาประยุกต์ใช้ (ตะวัน มานะกุล, 2557)

กรมบังคับคดีซึ่งเป็นหน่วยงานที่มีภารกิจในการบังคับคดีแพ่งตามคำสั่งหรือคำพิพากษาของศาลจึงมีแนวคิดในการนำแนวทางการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทมาใช้ในชั้นบังคับคดีเพื่อเป็นมาตรการในการบรรเทาหรือลดจำนวนคดีที่รอการดำเนินการในชั้นบังคับคดีซึ่งมีจำนวนมาก โดยในปีงบประมาณ พ.ศ. 2558 (ตุลาคม 2557 ถึง กันยายน 2558) มีคดีด้านการบังคับคดีค้างมาจากปีงบประมาณ พ.ศ. 2557 จำนวน 223,199 เรื่อง คดีใหม่ที่เข้าสู่กระบวนการบังคับคดีในปีงบประมาณ พ.ศ. 2558 จำนวน 138,327 เรื่อง รวมจำนวนคดีที่อยู่ระหว่างบังคับคดีจำนวน 361,526 เรื่อง ดำเนินการบังคับคดีเสร็จในปีงบประมาณ พ.ศ. 2558 จำนวน 135,695 เรื่อง คงค้างไปดำเนินการในปีงบประมาณ พ.ศ. 2559 จำนวน 225,831 เรื่อง (รายงานสถิติการบังคับคดีแพ่ง, กรมบังคับคดี) ดังนั้นการนำแนวทางการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทมาใช้ในชั้นบังคับคดีจึงน่าจะช่วยบรรเทาปัญหาลดจำนวนคดีที่ค้างอยู่ในกระบวนการบังคับคดีเป็นจำนวนมากได้

กรมบังคับคดีจึงได้นำเอาขั้นตอนและวิธีดำเนินการของการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทตามแบบที่มีอยู่มาปรับใช้ให้เข้ากับลักษณะของการบังคับคดี อาศัยพระราชกฤษฎีกาว่าด้วยหลักเกณฑ์และวิธีบริหารกิจการบ้านเมืองที่ดี พ.ศ.2546 มาตรา 6 มาเป็นแนวทางในการดำเนินการโดยจัดตั้งศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาท กรมบังคับคดี ตั้งอยู่ในสำนักงานวางทรัพย์กลาง จัดตั้งขึ้นตั้งแต่ปี 2548 เป็นต้นมา และต่อมามีคำสั่งกรมบังคับคดีที่ 220/2550 ลงวันที่ 21 พฤษภาคม 2550 ให้จัดตั้งศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาท ที่กองยึดทรัพย์สิน มีหน้าที่ดำเนินการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภายหลังจากที่ศาลมีคำพิพากษา ทั้งก่อนการบังคับคดีและหลังจากที่มีการบังคับคดีแล้ว ปัจจุบันศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาท ได้ตัดโอนงานและอัตรากำลังออกจากกองยึดทรัพย์สิน และจัดตั้งเป็นหน่วยงานขึ้นตรงโดยใช้ชื่อว่า ศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาท กรมบังคับคดี มีอำนาจหน้าที่ในการดำเนินการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภายหลังจากที่ศาลมีคำพิพากษาแล้วทั้งก่อนและระหว่างการบังคับคดี ติดตามและประเมินผลการไกล่เกลี่ย จัดเก็บสถิติ จัดอบรมผู้ทำหน้าที่ไกล่เกลี่ยให้มีประสิทธิภาพ รวมทั้งจัดอบรมเผยแพร่ให้ความรู้เกี่ยวกับการไกล่เกลี่ยในชั้นบังคับคดีให้แก่ประชาชน ตลอดจนปฏิบัติงานร่วมกันหรือสนับสนุนการปฏิบัติงานของหน่วยงานอื่นที่เกี่ยวข้องหรือที่ได้รับมอบหมาย

ในช่วงปี พ.ศ. 2553 จนถึงปัจจุบันกรมบังคับคดีได้ขยายการจัดตั้งศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทในชั้นบังคับคดี โดยได้จัดตั้งศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทประจำสำนักงานบังคับคดีทั่วประเทศจนมีจำนวนศูนย์ทั้งสิ้น 114 แห่ง และตั้งแต่ปีงบประมาณ พ.ศ. 2556 เป็นต้นมา กรมบังคับคดีได้มีนโยบายส่งเสริมให้เจ้าหนี้และลูกหนี้ได้เจรจาทำข้อตกลงในการชำระหนี้ ในเงื่อนไขที่ทั้งสองฝ่ายยอมรับได้ โดยมีผู้ไกล่เกลี่ยให้ความช่วยเหลือ เพื่อเป็นการลดปริมาณคดีที่เข้าสู่การบังคับคดี และเป็นการช่วยบรรเทาความเดือดร้อนของลูกหนี้ ส่งเสริมความปรองดองสมานฉันท์ตามนโยบายของรัฐบาลในการนำกระบวนการยุติธรรมทางเลือก และกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์มาเป็นนโยบายและยุทธศาสตร์หลักในการพัฒนาระบบงานยุติธรรม โดยกรมบังคับคดีได้เจรจากับสถาบันการเงินซึ่งเป็นเจ้าหนี้ในคดีเงินกู้ต่างๆ ให้เข้ามาใช้กระบวนการไกล่เกลี่ยกับลูกหนี้ในการบังคับคดี เช่น ธนาคารกรุงไทยกับลูกหนี้ในเงินกู้ยืมเพื่อการศึกษา และลูกหนี้บัญชีบัตรเครดิต เป็นต้น จึงทำให้มีคู่ความใช้กระบวนการไกล่เกลี่ยในชั้นบังคับคดีมากขึ้น เช่น ในปีงบประมาณ 2558 (ตุลาคม 2557 ถึง กันยายน 2558) ที่ผ่านมามีคดีที่เข้าสู่การไกล่เกลี่ยข้อพิพาท จำนวน 16,843 เรื่อง จำนวนทุนทรัพย์ 9,020.29 ล้านบาท คดีที่ทำการไกล่เกลี่ยสำเร็จ จำนวน 8,972 เรื่อง จำนวนทุนทรัพย์ 3,629.82 ล้านบาท คดีที่ทำการไกล่เกลี่ยไม่สำเร็จ จำนวน 1,658 เรื่อง จำนวนทุนทรัพย์ 1,149.69 ล้านบาท ไม่สามารถทำการไกล่เกลี่ยได้ จำนวน 6,066 เรื่อง

จำนวนทุนทรัพย์ 3,604.52 ล้านบาท ค้างไปปีงบประมาณ 2559 จำนวน 1,204 เรื่อง จำนวนทุนทรัพย์ 1,707.87 ล้านบาท (รายงานสถิติ การใกล้เคียงข้อพิพาทในชั้นบังคับคดี, กรมบังคับคดี)

ถึงแม้ปริมาณคดีในชั้นบังคับคดีที่เข้าสู่กระบวนการใกล้เคียงจะมีปริมาณที่มากขึ้น แต่ก็ยังมีสัดส่วนที่ยังน้อยเมื่อเทียบกับปริมาณคดีทั้งหมด เช่น ในปีงบประมาณ พ.ศ. 2558 มีคดีใหม่เข้าสู่กระบวนการบังคับคดีในปีงบประมาณ พ.ศ. 2558 จำนวน 138,327 เรื่อง เมื่อรวมกับคดีที่ค้างมาจากปีงบประมาณ พ.ศ. 2557 จำนวน 223,199 เรื่อง รวมจำนวนคดีที่ค้างอยู่ในระหว่างบังคับคดีจำนวน 361,526 เรื่อง ในขณะที่มีคดีที่เข้าสู่การใกล้เคียงข้อพิพาทในปีงบประมาณ พ.ศ. 2558 เพียง 16,843 เรื่อง

ดังนั้นเพื่อให้มีการนำแนวทางการใกล้เคียงข้อพิพาทมาใช้ในชั้นบังคับคดีเพื่อเป็นมาตรการในการบรรเทาหรือลดจำนวนคดีที่รอการพิจารณาในชั้นบังคับคดีซึ่งมีจำนวนมากที่กระทรวงยุติธรรมและรัฐบาลมีนโยบายในการส่งเสริมซึ่งมีการดำเนินการไปแล้วเป็นระยะเวลาหนึ่งนั้นเกิดผลสำเร็จและมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น ผู้ศึกษาจึงเห็นว่ามีความจำเป็นต้องศึกษาเรื่องกระบวนการใกล้เคียงข้อพิพาทในชั้นบังคับคดี เพื่อค้นหาปัจจัยต่างๆ ที่ส่งผลกระทบต่อการดำเนินการใกล้เคียงข้อพิพาทในชั้นบังคับคดีเพื่อจะได้นำมาใช้เป็นแนวทางในการปรับปรุงแก้ไขระบบและกระบวนการดำเนินการใกล้เคียงข้อพิพาทในชั้นบังคับคดีให้เกิดความสำเร็จและมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้นกว่าเดิม รวมทั้งยังเป็นการช่วยส่งเสริมและสนับสนุนการแก้ไขปัญหาและพัฒนากระบวนการยุติธรรมของไทยให้สามารถอำนวยความสะดวกให้เกิดขึ้นในสังคมไทยต่อไป

เนื่องจากผู้ศึกษาเห็นว่าระบบงานยุติธรรมในประเทศไทยเริ่มมีการนำกระบวนการใกล้เคียงข้อพิพาทมาใช้ในการยุติข้อพิพาท โดยศาลยุติธรรมเริ่มมีการจัดตั้งศูนย์ใกล้เคียงข้อพิพาท เพื่อนำกระบวนการใกล้เคียงข้อพิพาทมาเป็นทางเลือกหนึ่งที่จะนำมาใช้ในการระงับข้อพิพาท กรมบังคับคดีซึ่งมีหน้าที่บริหารจัดการด้านการบังคับคดีต่างๆ ทั้งคดีแพ่ง คดีล้มละลายตามคำสั่งศาล นับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2540 เป็นต้นมา มีปริมาณคดีที่เข้ามาสู่การบังคับคดีเป็นจำนวนมาก มีผลทำให้มีคดีค้างดำเนินการที่อยู่ระหว่างการบังคับคดีสูงถึงกว่าแสนคดี จึงได้นำเอาขั้นตอนและวิธีดำเนินการของการใกล้เคียงข้อพิพาทตามแบบที่มีอยู่มาปรับใช้ให้เข้ากับลักษณะของการบังคับคดี โดยจัดตั้งศูนย์ใกล้เคียงข้อพิพาทชั้นบังคับคดี กรมบังคับคดี ตั้งอยู่ในสำนักงานวางทรัพย์กลาง โดยจัดตั้งขึ้นตั้งแต่ ปี 2548 เป็นต้นมา และต่อมามีคำสั่งกรมบังคับคดีที่ 220/2550 ลงวันที่ 21 พฤษภาคม 2550 ให้จัดตั้งศูนย์ใกล้เคียงข้อพิพาทที่กองยึดทรัพย์สิน มีหน้าที่ดำเนินการใกล้เคียงข้อพิพาทภายหลังจากที่ศาลมีคำพิพากษา ทั้งก่อนการบังคับคดีและหลังจากที่มีการบังคับคดีแล้ว

ศูนย์ใกล้เคียงข้อพิพาท กรมบังคับคดี มีหน้าที่ประสานงานในการใกล้เคียง รวมทั้งติดต่อกับคู่กรณี ผู้ประนีประนอมและผู้ที่เกี่ยวข้อง รับผิดชอบประชาสัมพันธ์งานสารบบคดีใกล้เคียง ตลอดจนจัดเก็บสถิติและประเมินผลการใกล้เคียงข้อพิพาท ภายหลังจากการจัดตั้งศูนย์ใกล้เคียงข้อพิพาท กรมบังคับคดี แม้ว่าปัจจุบันจะมีปริมาณคดีที่เข้าสู่ระบบใกล้เคียงในชั้นบังคับคดีสูงขึ้นก็ตาม แต่ปรากฏว่ายังมีคดีที่เข้าสู่กระบวนการใกล้เคียงแล้วทำการใกล้เคียงไม่สำเร็จอีกเป็นจำนวนมาก (ทรงพร วิไลลักษณ์, 2555)

ดังนั้นผู้ศึกษาจึงมีความสนใจที่จะศึกษาถึงปัจจัยที่มีผลต่อความสำเร็จในการใกล้เคียงข้อพิพาทชั้นบังคับคดี เพื่อนำผลของการศึกษาในครั้งนี้มาใช้เป็นแนวทางในการปรับปรุง แก้ไขระบบ วิธีกร และขั้นตอนในการดำเนินการใกล้เคียงข้อพิพาทชั้นบังคับคดีให้สามารถดำเนินการใกล้เคียงข้อพิพาทให้บรรลุผลสำเร็จมากขึ้นซึ่งจะส่งผลทำให้ปริมาณคดีที่อยู่ในระหว่างการบังคับคดียุติลงด้วยความรวดเร็ว โดยไม่ต้องดำเนินการบังคับคดีตามกฎหมายตั้งแต่การยึดทรัพย์ไปจนถึงการขายทอดตลาด ทำให้ลดการสิ้นเปลืองทรัพยากรทั้งทางด้านบุคลากรและงบประมาณของภาครัฐ ทำให้รัฐสามารถนำทรัพยากรเหล่านั้นไปพัฒนาระบบงานยุติธรรมในด้านอื่นๆ ทำให้ระบบการบริหารงานยุติธรรมของประเทศไทยมีประสิทธิภาพสูงขึ้นสามารถทำให้คู่ความและประชาชนทั่วไปได้รับความเป็นธรรมและเกิดประโยชน์สูงสุดต่อไป

การศึกษารั้วนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ ศึกษาปัจจัยต่างๆ ที่มีผลต่อความสำเร็จในการใกล้เคียงข้อพิพาทชั้นบังคับคดี ตลอดจนปัญหาและอุปสรรคของการดำเนินการใกล้เคียงข้อพิพาทชั้นบังคับคดี เพื่อพัฒนากระบวนการใกล้เคียงศูนย์ใกล้เคียงข้อพิพาท กรมบังคับคดี ให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น

การวิจัยเรื่องปัจจัยที่มีผลต่อความสำเร็จในการใกล้เคียงข้อพิพาทชั้นบังคับคดี กรณีศึกษา ศูนย์ใกล้เคียงข้อพิพาท กรมบังคับคดี ในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาแนวคิด ทฤษฎี และกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการใกล้เคียงข้อพิพาท การประนีประนอมข้อพิพาท

จากหนังสือ บทความ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจในระเบียบ ขั้นตอน และวิธีการไกล่เกลี่ยข้อพิพาท ชั้นบังคับคดี เพื่อเป็นข้อมูลในการตั้งคำถามในการวิจัย การสร้างกรอบแนวคิดในการวิจัยโดยใช้ผลการศึกษาของ ชลธร มีวงศ์อุโฆษ (2556, น. 26-28) ซึ่งได้ศึกษาเรื่อง สาเหตุที่ทำให้การไกล่เกลี่ยข้อพิพาทในชั้นบังคับคดีไม่เป็นผลสำเร็จ พบว่า การที่คู่ความไม่มีการวางแผน หรือกำหนดเป้าหมายที่ชัดเจนก่อนเข้าสู่กระบวนการไกล่เกลี่ย การจัดเตรียมข้อมูลที่สำคัญที่เกี่ยวข้องกับการไกล่เกลี่ย บุคคลภายนอกที่เกี่ยวข้องกับคู่ความในการเจรจาไกล่เกลี่ย ไม่ว่าจะเป็นญาติ ทนายความ เพื่อน และความสามารถในการชำระหนี้ของลูกหนี้มีผลทำให้การไกล่เกลี่ยประสบความสำเร็จ การศึกษาของ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช (2546) ที่ทำการศึกษากำหนดกระบวนการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทมาใช้ในศาลชั้นต้น พบว่า ทนายทนายเป็นปัจจัยที่มีผลต่อความสำเร็จในการไกล่เกลี่ย คดีที่ทนายทนายไม่สูง มีโอกาสไกล่เกลี่ยสำเร็จมากกว่าคดีที่มีทนายทนายสูง การที่คู่ความที่เป็นนิติบุคคลตั้งตัวแทนในคดีแต่ไม่มีอำนาจในการตัดสินใจทำให้กระบวนการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทล่าช้าและไม่ประสบความสำเร็จ สถานที่หรือห้องที่ใช้ในการไกล่เกลี่ยคับแคบ ไม่เหมาะสม ทำให้กระบวนการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทในศาลชั้นต้นในช่วงแรกประสบความสำเร็จน้อย การศึกษาของ ชลัท ประเทืองรัตน (2555) พบว่า การสื่อสารที่ใช้ในระหว่างการไกล่เกลี่ยอาจมีผลทำให้คู่ความอาจไม่สามารถระงับอารมณ์และส่งผลเสียทำให้การเจรจา ล้มเหลว ดังนั้นผู้ไกล่เกลี่ยจึงอาจสร้างกติกากในการเจรจาโดยห้ามการพูดคุยถึงบางประเด็นเพื่อลดข้อขัดแย้ง สถานที่เจรจาต้องมีความเป็นกลางไม่ทำให้ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งได้เปรียบ หรือเสียเปรียบ ต้องไม่มีการกดดันใดๆ ระหว่างการเจรจา ที่นิยมใช้คือโต๊ะกลม (Round Table) เพื่อมองเห็นหน้ากันทุกๆ คน สำหรับห้องประชุมควรมีขนาดพอเหมาะ และมีพื้นที่ระดับเดียวกันที่ไม่ใช่ห้องประชุมแบบ เวทีฟังบรรยาย วิรัตน์ ท่วมใจดี (2558) ได้ศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อความสำเร็จในการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทคดีผู้บริโภค กรณีศึกษา ศาลแขวง พิษณุโลก จากการศึกษา พบว่า ประสบการณ์ในการไกล่เกลี่ยข้อพิพาท และในการเข้าอบรมเกี่ยวกับการไกล่เกลี่ยของผู้ไกล่เกลี่ยไม่มีผลต่อความสำเร็จในการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทคดีผู้บริโภค จักรกริณณ์ ทอดสูงเนิน และ อรนนท์ กลั่นทพระ (2557) ได้ศึกษา ปัจจัยที่มีผลต่อความสำเร็จของการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทในชุมชนกรณีศึกษา ศูนย์ยุติธรรมชุมชนตำบลโคกขาม อำเภอเมือง จังหวัดสมุทรสาคร จากการศึกษา พบว่า ปัจจัยที่มีผลต่อความสำเร็จของการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทในชุมชนแห่งนี้ประกอบด้วย บทบาทของอาสาสมัครที่ทำหน้าที่ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทซึ่งมีความรู้และความชำนาญในเรื่องที่ดำเนินการไกล่เกลี่ยข้อพิพาท ศูนย์ยุติธรรมชุมชนมีการประชาสัมพันธ์ให้ความรู้และคำแนะนำแก่คนในท้องถิ่น นอกจากนั้น ศูนย์ยุติธรรมชุมชนตำบลโคกขามยังมีสถานที่ตั้งในระยะทางที่เหมาะสม การเดินทางสะดวก ง่าย และมีบุคลากรที่ปฏิบัติงานอย่างเพียงพอ และผู้ทำหน้าที่ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทมีความรู้เพียงพอในการปฏิบัติหน้าที่ มีความเป็นกลาง และไม่เข้าข้างฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดในการไกล่เกลี่ยข้อพิพาท

วิธีการและเครื่องมือในการศึกษา

การศึกษานี้ใช้วิธีการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยใช้วิธีการศึกษาค้นคว้าและรวบรวมข้อมูลจากเอกสารที่เกี่ยวข้อง เช่น หนังสือ บทความ ตำราทางวิชาการ ระเบียบวิทยานิพนธ์ สารนิพนธ์ ผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง บันทึกการปฏิบัติงาน และข้อมูลสรุปผลการดำเนินการไกล่เกลี่ยของศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาท กรมบังคับคดี เป็นต้น เพื่อนำมาประกอบการศึกษาให้สมบูรณ์

การศึกษานี้ได้กำหนดกลุ่มประชากรเป้าหมายที่จะศึกษา คือ กลุ่มผู้เกี่ยวข้องกับกระบวนการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทชั้นบังคับคดีของศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาท กรมบังคับคดี ได้แก่ คู่ความ ผู้ไกล่เกลี่ย และบุคลากรของศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาท กรมบังคับคดี ซึ่งจะเป็น “ผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญ (Key Informant)” โดยใช้วิธีการเลือกตัวอย่างแบบเจาะจง (Purposive Sampling) จากผู้เกี่ยวข้องที่เข้ามาติดต่อและเข้าร่วมกระบวนการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทชั้นบังคับคดีของศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาท กรมบังคับคดี จำนวน 8 คน ประกอบด้วย คู่ความฝ่ายโจทก์ จำนวน 2 คน คู่ความฝ่ายจำเลย จำนวน 2 คน ผู้ไกล่เกลี่ย จำนวน 2 คน ผู้บริหารและเจ้าหน้าที่ประจำศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาท จำนวน 2 คน

เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ คือ แนวคำถามประกอบการสัมภาษณ์ (Interview Guideline) ข้อมูลจากการศึกษาในครั้งนี้จะใช้การวิเคราะห์เชิงพรรณนาตามหลักตรรกวิทยาประกอบบริบท (Descriptive Analysis) โดยนำข้อมูลทั้งหมดของผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informant) รวมทั้งบริบทในด้านสภาพแวดล้อม และเอกสารวิชาการมาประกอบการใช้แนวคิดทฤษฎีในการประเมินเป็นพื้นฐานการวิเคราะห์ในแต่ละประเด็นในการประเมินเพื่อให้ได้ข้อมูลด้านต่างๆ ให้ครอบคลุมมากที่สุด

ผลการศึกษา

การใกล้เคียงข้อพิพาทชั้นบังคับคดี ของศูนย์ใกล้เคียงข้อพิพาท กรมบังคับคดี มีสองรูปแบบ คือ การใกล้เคียงก่อนการบังคับคดี ซึ่งเป็นกรณีที่ภายหลังจากศาลมีคำพิพากษาหรือตัดสินไปแล้ว ในขั้นตอนที่ศาลออกหมายบังคับคดีแต่เจ้าหนี้ตามคำพิพากษายังไม่ได้ดำเนินการยึด หรืออายัดทรัพย์สินของผู้แพ้คดีหรือลูกหนี้ตามคำพิพากษา คู่ความทั้งผู้แพ้คดีหรือลูกหนี้ตามคำพิพากษาหรือเจ้าหนี้ตามคำพิพากษามาสู่กระบวนการใกล้เคียงก่อนการบังคับคดีได้ และถ้าดำเนินการใกล้เคียงสำเร็จก็จะมีผลทำให้นำไปสู่การบังคับคดียุติลง ส่วนการใกล้เคียงภายหลังการบังคับคดีแล้ว เป็นกรณีที่ศาลมีคำสั่งให้ออกหมายบังคับคดีแล้ว โจทก์หรือเจ้าหนี้ตามคำพิพากษาได้ตั้งเรื่องขอบังคับคดีต่อเจ้าพนักงานบังคับคดีและดำเนินการยึดหรืออายัดทรัพย์สินของลูกหนี้แล้ว คู่กรณีก็สามารถเข้ามาสู่กระบวนการใกล้เคียงข้อพิพาทได้เช่นกัน ซึ่งหากคู่ความสามารถตกลงกันได้จะมีผลให้มีการถอนการยึดทรัพย์ ถอนการอายัดทรัพย์ หรือถอนการบังคับคดีต่อไป แล้วทำบันทึกข้อตกลงระหว่างกัน เพื่อใช้บังคับตามที่ตกลงหรือหากตกลงกันได้เพียงบางส่วน ประเด็นที่ตกลงกัน

ปัจจัยที่มีผลต่อความสำเร็จในการใกล้เคียงข้อพิพาทชั้นบังคับคดี ของศูนย์ใกล้เคียงข้อพิพาท กรมบังคับคดี จากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informant) พบว่า

ปัจจัยด้านคู่ความ

การดำเนินกระบวนการใกล้เคียงของศูนย์ใกล้เคียงข้อพิพาท กรมบังคับคดี ส่วนใหญ่จะเริ่มจากคู่ความซึ่งอาจจะเป็นฝ่ายลูกหนี้หรือจำเลย โจทก์หรือเจ้าหนี้เป็นผู้เข้ามาติดต่อกับศูนย์ใกล้เคียงข้อพิพาท ทางศูนย์ใกล้เคียงข้อพิพาทจะประสานงานไปยังจำเลยหรือลูกหนี้เพื่อให้เข้ามาสู่การใกล้เคียง ซึ่งหากติดต่อกับคู่ความอีกฝ่ายไม่ได้ หรือคู่ความอีกฝ่ายไม่ยอมเข้าสู่กระบวนการใกล้เคียง การใกล้เคียงก็ไม่อาจเกิดขึ้นได้

“...โจทก์หรือเจ้าหนี้มีส่วนสำคัญอย่างมากต่อความสำเร็จในการใกล้เคียงในชั้นบังคับคดี เพราะหากเราไม่สามารถติดต่อโจทก์หรือเจ้าหนี้ได้ เพราะไม่มีเบอร์โทรศัพท์ หรือมีการเปลี่ยนที่อยู่จนไม่สามารถติดต่อได้ หรือแม้ติดต่อได้เขาไม่ยอมเข้าใกล้เคียงก็ถือว่าการใกล้เคียงเคสนั้นล้มเหลวตั้งแต่เริ่มต้น...” (สัมภาษณ์วันที่ 25 เมษายน 2559, กรณีศึกษาที่ 2 เจ้าหนี้ที่ประจำศูนย์ใกล้เคียงข้อพิพาท)

“...คู่ความทั้งฝ่ายโจทก์และจำเลยจะต้องตระหนักและเห็นความสำคัญของการใกล้เคียงชั้นบังคับคดีว่าสามารถเป็นทางออกของการแก้ไขปัญหาได้ ถ้าเป็นบางกรณีที่โจทก์ไม่เห็นความสำคัญของการใกล้เคียงชั้นบังคับคดี เนื่องจากมองว่าศาลมีคำพิพากษาแล้ว การมาเจรจาใกล้เคียงย่อมไม่มีประโยชน์ ...” (สัมภาษณ์วันที่ 28 เมษายน 2559, กรณีศึกษาที่ 1 หัวหน้าศูนย์ใกล้เคียงข้อพิพาท)

การเตรียมตัว และจัดเตรียมข้อเสนอ และตั้งเป้าหมายในการมาใกล้เคียงของคู่ความมีความสำคัญ ถ้าคู่ความขาดเป้าหมายที่ชัดเจน ไม่ได้เตรียมตัว จะทำให้ไม่เข้าใจความต้องการที่แท้จริงของอีกฝ่าย เมื่อมีการเจรจาใกล้เคียงและมีการยื่นข้อเสนอมาก็ไม่สามารถปรับเปลี่ยน หรือรับข้อเสนอได้ดังนั้นคู่ความแต่ละฝ่ายจะต้องจัดเตรียมข้อเสนอของตนเองมาก่อน และเมื่อถึงวันนัดใกล้เคียงจะนำข้อเสนอมาเสนอและดูว่าอีกฝ่ายจะยอมรับได้หรือไม่ จากการสัมภาษณ์ พบว่า

“...กรณีของจำเลยก็ต้องเตรียมข้อมูลเรื่องนี้ว่าเดิมเป็นหนี้เท่าไร ดอกเบี้ยเท่าไร และประเมินว่าตนเองจะสามารถชำระหนี้ ได้มากน้อยเท่าใด ส่วนโจทก์ก็ต้องเตรียมข้อมูลของหนี้รายนั้นๆ ว่า ถ้ากรณีจำเลยหรือลูกหนี้ขอลดจำนวนหนี้มันจะสามารถให้ส่วนลดได้เท่าไร และจะต้องให้ชำระหนี้ให้หมดในระยะเวลาเท่าใด...” (สัมภาษณ์วันที่ 11 พฤษภาคม 2559, กรณีศึกษาที่ 4 ผู้ไกล่เกลี่ย)

“...เราจะต้องเตรียมเรื่องข้อมูลต่างๆ ของลูกหนี้ ได้แก่ อาชีพ รายได้และทรัพย์สินของลูกหนี้ถ้ามีการยึดไว้แล้วก็จะดูว่าจำนองมากี่ปีแล้ว โกล้ชำระหนี้หมดหรือยัง ข้อมูลที่เตรียมมีผลต่อความสำเร็จในการไกล่เกลี่ยมาก เพราะเวลาไปไกล่เกลี่ยถ้าข้อเสนอของลูกหนี้ใกล้เคียงกับที่เราเตรียมไป ก็สามารถตัดสินใจปิดเคสได้เลย...” (สัมภาษณ์วันที่ 3 พฤษภาคม 2559, กรณีศึกษาที่ 7 คู่ความฝ่ายโจทก์/เจ้าหนี้)

เมื่อคู่ความได้มีการเตรียมตัว จัดเตรียมข้อเสนอของตนเองมาแล้ว ความสำคัญต่อมา คือ ข้อเสนอในการชำระหนี้ของลูกหนี้เป็นปัจจัยสำคัญที่จะทำให้เจ้าหนี้หรือโจทก์ยอมรับข้อเสนอในการไกล่เกลี่ยก็จะทำให้การไกล่เกลี่ยประสบผลสำเร็จได้ง่ายขึ้น และข้อเสนอในการชำระหนี้ของลูกหนี้จะต้องมีการกำหนดระยะเวลาในการชำระหนี้ที่ชัดเจน และต้องใช้ระยะเวลาการชำระหนี้ที่ไม่นานเกินไป ซึ่งโดยส่วนใหญ่จะต้องไม่เกิน 1 ปี จากการสัมภาษณ์ พบว่า

“...ในกรณีที่ลูกหนี้หรือจำเลยมีการจัดเตรียมข้อเสนอในใจไว้ก่อนที่จะเริ่มเข้าสู่การเจรจาในกระบวนการไกล่เกลี่ย จะทำให้การเจรจาไกล่เกลี่ยมีโอกาสประสบผลสำเร็จมากกว่าในกรณีที่ลูกหนี้หรือจำเลยไม่มีการเตรียมข้อเสนอใดๆ มาเลย...” (สัมภาษณ์วันที่ 25 เมษายน 2559, กรณีศึกษาที่ 2 เจ้าหนี้ที่ประจำศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาท)

“...ต้องดูว่าลูกหนี้มีการเสนอแนวทางการชำระหนี้ยังงัย ข้อเสนอของลูกหนี้เค้าจะขอส่วนลดหนี้เท่าไร และเงื่อนไขระยะเวลาการชำระหนี้อย่างไร อยู่ในหลักเกณฑ์ที่ได้รับมอบหมายมาหรือไม่...” (สัมภาษณ์วันที่ 3 พฤษภาคม 2559, กรณีศึกษาที่ 8 คู่ความฝ่ายโจทก์/เจ้าหนี้)

“...ประเด็นที่เป็นปัญหาต้องเจรจาด່อรองมักจะเป็นจำนวนเงินที่ลูกหนี้จะผ่อนจ่ายแต่ละงวดและระยะเวลาผ่อนจ่ายจนครบจำนวนที่เจ้าหนี้อยากได้จำนวนเงินที่มากและให้เคลียร์หนี้จบให้เร็วภายใน 1-2 ปี ส่วนลูกหนี้อยากผ่อนจ่ายต่ำๆ ใช้ระยะเวลาผ่อนนานๆ แต่ที่เจรจาไกล่เกลี่ยไม่ประสบผลสำเร็จมักจะเป็นเพราะ ลูกหนี้ไม่มีอะไรเลยที่จะชำระหนี้คืนให้เจ้าหนี้ได้...” (สัมภาษณ์วันที่ 25 เมษายน 2559, กรณีศึกษาที่ 3 ผู้ไกล่เกลี่ย)

ปัจจัยด้านผู้ไกล่เกลี่ย

ผู้ไกล่เกลี่ยจะมีส่วนสำคัญในกระบวนการไกล่เกลี่ยเพราะจะทำหน้าที่คุมประเด็นในการเจรจาไกล่เกลี่ย ทำหน้าที่รับฟังข้อเสนอของลูกหนี้และเจ้าหนี้ ทำหน้าที่สร้างบรรยากาศในการเจรจาพูดคุยให้เป็นไปด้วยดี ให้ความช่วยเหลือ เสนอแนะ และพยายามหาจุดร่วมกันระหว่างข้อเสนอของลูกหนี้และความต้องการของเจ้าหนี้เพื่อหาทางออกของการยุติข้อพิพาทร่วมกันโดยความยินยอมพร้อมใจของทั้งสองฝ่าย และมีผลทำให้การไกล่เกลี่ยประสบผลสำเร็จ จากการสัมภาษณ์ พบว่า

“...ผู้ไกล่เกลี่ยต้องใช้เทคนิคในการเจรจา เพื่อชี้ให้เห็นถึงข้อดีของการไกล่เกลี่ยโดยเฉพาะกรณีที่จำเลยพร้อมจะชำระเงินแล้ว เพียงแต่ขอส่วนลดบ้าง กรณีนี้ เราผู้ไกล่เกลี่ยก็ต้องชี้ให้เจ้าหนี้เห็นว่าการที่ลูกหนี้อยอมจ่ายเงินเป็นก้อน โดยขอลดหนี้บางส่วนดีกว่าที่เจ้าหนี้จะไปดำเนินการบังคับคดีเอง ที่ต้องใช้เวลานาน เพราะถ้ากรณีโจทก์เห็นว่าจำเลยมีทรัพย์สินที่จะสามารถยึดเพื่อขายทอดตลาดได้มันก็จะถือว่าตนเองได้เปรียบก็มักจะไม่สนใจจะไกล่เกลี่ยจะขอไปดำเนินการยึดทรัพย์ ซึ่งเราในฐานะผู้ไกล่เกลี่ยก็ต้องชี้ให้เห็นถึงข้อดีของการไกล่เกลี่ยที่โจทก์จะได้เงินเร็วกว่า ในขณะที่การดำเนินการบังคับคดีโดยการยึดทรัพย์จะต้องใช้ระยะเวลานาน ทั้งในการรอคิวขายทอดตลาด และเมื่อขายทอดตลาดแล้วถ้ามีการคัดค้านจากผู้เกี่ยวข้องก็ต้องยืดระยะเวลาไปอีก ซึ่งโจทก์เขาก็ต้องคิดว่าจะยอมลดหนี้แล้วรับเงินแล้วจบเรื่องไปเลย หรือจะเสียเวลาไปบังคับคดี ไปรอการยึดทรัพย์ของจำเลยแล้วขายทอดตลาดเอาเงินมาชำระหนี้ซึ่งไม่รู้ต้องใช้เวลามากเท่าไร...” (สัมภาษณ์วันที่ 11 พฤษภาคม 2559, กรณีศึกษาที่ 4 ผู้ไกล่เกลี่ย)

นอกจากนี้ความรู้และประสบการณ์ของผู้ไกล่เกลี่ยในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับข้อพิพาทที่เข้าสู่การไกล่เกลี่ยมีความสำคัญต่อความสำเร็จในการไกล่เกลี่ย จากการสัมภาษณ์ พบว่า

“...ความรู้ความสามารถของผู้ไกล่เกลี่ยมีผลต่อความสำเร็จของการไกล่เกลี่ย ถ้าผู้ไกล่เกลี่ยมีความรู้เกี่ยวกับคดีที่เข้าสู่กระบวนการไกล่เกลี่ยจะทำให้มีโอกาสที่การไกล่เกลี่ยจะประสบผลสำเร็จมากขึ้น โดยทั่วไปผู้ไกล่เกลี่ยที่มีประสบการณ์เขาจะรู้ว่า เจ้าหนี้สถาบันการเงินบริษัทนี้เค้าต้องปิดบัญชีอย่างเดียวนะ ไม่มีผ่อนนะ หรือบริษัทนี้ค่อนข้างจะผ่อนยาก ข้อมูลเหล่านี้จะทำให้กระบวนการไกล่เกลี่ยเป็นไปด้วยความรวดเร็ว ดังนั้นความสามารถและรอบรู้ของผู้ไกล่เกลี่ยจึงมีความสำคัญต่อความสำเร็จในการไกล่เกลี่ย..” (สัมภาษณ์วันที่ 13 พฤษภาคม 2559, กรณีศึกษาที่ 7 คู่ความฝ่ายโจทก์/เจ้าหนี้)

...เนื่องจากผู้ไกล่เกลี่ยเป็นผู้มีประสบการณ์ในด้านการบังคับคดี จึงสามารถอธิบายถึงจุดสำคัญของข้อเสนอด้านละฝ่ายและอาจจะชี้แนะแนวทางในการประนีประนอมข้อเสนอยังแตกต่างกันระหว่างลูกหนี้กับเจ้าหนี้ มีผลทำให้การไกล่เกลี่ยประสบผลสำเร็จ..” (สัมภาษณ์วันที่ 3 พฤษภาคม 2559, กรณีศึกษาที่ 8 คู่ความฝ่ายโจทก์/เจ้าหนี้)

ปัจจัยด้านกระบวนการในการไกล่เกลี่ยชั้นบังคับคดี

เนื่องจากในการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทในชั้นบังคับคดีจะมีกระบวนการในการดำเนินงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้องได้แก่ การติดต่อประสานงานระหว่างเจ้าหน้าที่ของศูนย์ไกล่เกลี่ยกับผู้ไกล่เกลี่ย ระยะเวลา และการนัดหมายในการเข้ามาเจรจาไกล่เกลี่ย ห้องที่ใช้ในการไกล่เกลี่ยมีความเหมาะสมเป็นส่วนตัวสำหรับการเจรจาไกล่เกลี่ยหรือไม่ รวมทั้งกระบวนการ และขั้นตอนในการเจรจาไกล่เกลี่ยจากการสัมภาษณ์ พบว่า

“...ในการเจรจาที่ใช้ที่ห้องของศูนย์ไกล่เกลี่ยซึ่งเป็นสัดส่วนชัดเจน มีความเหมาะสม กระบวนการในการไกล่เกลี่ยในชั้นบังคับคดีมีความรวดเร็วมาก ไปยื่นคำร้องขอไกล่เกลี่ยกับศูนย์ไกล่เกลี่ยแล้วหลังจากนั้นสองอาทิตย์เจ้าหน้าที่ศูนย์ โทรมาแจ้งว่าติดต่อโจทก์ได้แล้ว และนัดวันไกล่เกลี่ยอีกอาทิตย์ถัดไป และเมื่อไปไกล่เกลี่ยก็ใช้เวลาเจรจาทันทีเดียวจบ หลังจากนั้นเราก็นำเงินไปวางที่กรมบังคับคดีก็จบเลย ถือว่าเร็วมาก...” (สัมภาษณ์วันที่ 16 พฤษภาคม 2559, กรณีศึกษาที่ 6 คู่ความฝ่ายจำเลย/ลูกหนี้)

“...ผู้ให้สัมภาษณ์เห็นว่ากระบวนการไกล่เกลี่ยมีความสะดวกรวดเร็วกว่า เมื่อเทียบกับกระบวนการบังคับคดี และเห็นว่าการเข้ากระบวนการไกล่เกลี่ยน่าจะดีกว่าการปล่อยให้เจ้าหนี้ดำเนินการยึดหรืออายัดทรัพย์สินที่ต้องใช้เวลานาน และเราต้องเสียค่าธรรมเนียมต่างๆ มากกว่าการเข้าการไกล่เกลี่ย...” (สัมภาษณ์วันที่ 2 พฤษภาคม 2559, กรณีศึกษาที่ 5 คู่ความฝ่ายจำเลย/ลูกหนี้)

“...กระบวนการในการไกล่เกลี่ยมีความสะดวก รวดเร็ว เจ้าหน้าที่ของศูนย์ไกล่เกลี่ยจะส่งเอกสารนัดหมายล่วงหน้า และเจ้าหน้าที่ของทางศูนย์มีการโทรศัพท์ยืนยันก่อนวันนัดไกล่เกลี่ย ห้องที่ทำการไกล่เกลี่ยมีความเหมาะสม มีความเป็นส่วนตัว...” (สัมภาษณ์วันที่ 3 พฤษภาคม 2559, กรณีศึกษาที่ 8 คู่ความฝ่ายโจทก์/เจ้าหนี้)

ปัจจัยด้านอื่นๆ เช่น จำนวนทุนทรัพย์ บุคคลภายนอกที่เกี่ยวข้องกับคู่ความ เป็นต้น

ในกรณีที่คดีมีจำนวนทุนทรัพย์สูงเป็นหลักหลายสิบล้าน หรือร้อยล้านทำให้การไกล่เกลี่ยมีข้อตกลงและรายละเอียดที่ต้องเจรจามากขึ้น จึงทำให้การเจรจาไกล่เกลี่ยจะต้องใช้ระยะเวลานาน โดยอาจจะต้องใช้การนัดพิจารณาไกล่เกลี่ยไม่ต่ำกว่า 3-4 ครั้งจากการสัมภาษณ์ พบว่า

“...ถ้าทุนทรัพย์สูงมากๆ ก็อาจส่งผลต่อการไกล่เกลี่ยบ้างเนื่องจากอาจต้องมีการแบ่งจ่ายหลายงวด ก็ต้องคุยในรายละเอียดต่างๆ เพิ่มก็อาจต้องใช้เวลาในการไกล่เกลี่ยมากขึ้น...” (สัมภาษณ์วันที่ 11 พฤษภาคม 2559, กรณีศึกษาที่ 4 ผู้ไกล่เกลี่ย)

“...จำนวนทุนทรัพย์ มีผลในการทำให้การใกล้เคียงสำเร็จเร็วขึ้น ถ้าทุนทรัพย์น้อย อย่างเช่นในกรณีนี้หนี้ยังไม่ถึงหลักแสน ก็ทำให้การคุยง่ายขึ้นเราไม่ต้องคิดมาก แต่ถ้ายอดมันเป็นหลักหลายแสน การใกล้เคียงก็อาจต้องนัดกันคุยหลายรอบไม่จบเร็วแบบนี้...” (สัมภาษณ์วันที่ 2 พฤษภาคม 2559, กรณีศึกษาที่ 5 คู่ความฝ่ายจำเลย/ลูกหนี้)

เนื่องจากในการใกล้เคียงคู่ความอาจจะมีการปรึกษา หรือพูดคุยกับทนายความ หรือญาติในเรื่องการใกล้เคียงซึ่งมักจะเสนอแนะตามความรู้สึที่ตนเองคิดว่าดี หรือเพื่อรักษผลประโยชน์ของตนเองซึ่งจะส่งผลให้คู่ความเกิดความไขว่ไขว หรือคล้อยตาม ไม่ได้ตัดสินใจในข้อเสนอของการใกล้เคียงด้วยตนเอง จากการสัมภาษณ์ พบว่า

“...ญาติของคู่ความ และทนายความบางครั้งก็จะมีผลต่อการเจรจาใกล้เคียงอยู่บ้างเช่นกัน เช่น ทนายความมีส่วนในการเป็นตัวแทนพูดคุยข้อเสนอของลูกหนี้ให้แก่เจ้าหนี้ เนื่องจากเจ้าหนี้บางคนจะรับฟังทนายความ หากเงื่อนไขที่ลูกหนี้เสนอทนายความเห็นด้วยหรือยอมรับได้โอกาสที่เจ้าหนี้จะยอมรับก็มีสูงเช่นกัน...” (สัมภาษณ์วันที่ 25 เมษายน 2559, กรณีศึกษาที่ 2 เจ้าหนี้ที่ประจำศูนย์ใกล้เคียงข้อพิพาท)

“...ในบางคดีที่มีผู้เกี่ยวข้องกับคดี เช่น คดีครอบครัว กรณีนี้ความเห็นของญาติพี่น้องอาจมีผลต่อการใกล้เคียง...” (สัมภาษณ์วันที่ 11 พฤษภาคม 2559, กรณีศึกษาที่ 4 ผู้ใกล้เคียง)

“...บุคคลภายนอกที่เกี่ยวข้องกับคู่ความในการเจรจาใกล้เคียง จะมีผลต่อการใกล้เคียงอยู่บ้าง ต้องเป็นกรณีการจ่ายหนี้ มีผลกระทบต่อเขา และเขาอาจจะมาพูดทำให้เราเชื่อไปบ้าง แต่ท้ายสุดอยู่ที่เราเองมากกว่าในการตัดสินใจ...” (สัมภาษณ์วันที่ 16 พฤษภาคม 2559, กรณีศึกษาที่ 6 คู่ความฝ่ายจำเลย/ลูกหนี้)

“...บางทีลูกหนี้มาบอกว่าถามคนนั้นมา บอกว่ายึดทรัพย์ชั้น ชั้นถือกรรมสิทธิ์ร่วม จะขายทรัพย์ชั้นได้อย่างไร ขายไม่ได้หรอก เราก็เลยไม่รู้ว่าจะไปปรึกษาใคร...” (สัมภาษณ์วันที่ 13 พฤษภาคม 2559, กรณีศึกษาที่ 7 คู่ความฝ่ายโจทก์/เจ้าหนี้)

ปัญหาและอุปสรรคของการใกล้เคียงในชั้นบังคับคดี

ปัญหาอุปสรรคจากการติดต่อประสานงานกับคู่ความ จะเป็นกรณีที่ไม่สามารถติดต่อกับคู่ความอีกฝ่ายได้ เช่น

“...สามารถติดต่อกับคู่ความ ในบางกรณีคู่ความมีความประสงค์จะเข้าสู่กระบวนการใกล้เคียงในชั้นบังคับคดี แต่ไม่สามารถติดต่อกับคู่ความอีกฝ่ายได้...” (สัมภาษณ์วันที่ 28 เมษายน 2559, กรณีศึกษาที่ 1 หัวหน้าศูนย์ใกล้เคียงข้อพิพาท)

“...มีปัญหายุทธในการติดต่อประสานงานกับเจ้าหนี้ที่เป็นบุคคลธรรมดา เมื่อลูกหนี้ยื่นขอเข้าสู่กระบวนการใกล้เคียง แล้วศูนย์ใกล้เคียงข้อพิพาททำหนังสือแจ้งเจ้าหนี้ตามที่อยู่ไปแล้วเจ้าหนี้ไม่ตอบรับกลับมาก็จะทำให้ไม่สามารถดำเนินการต่อไปได้ ส่วนกรณีที่เจ้าหนี้ที่เป็นสถาบันการเงิน เช่น ธนาคาร ก็จะมีปัญหาในการติดต่อเนื่องจากจะต้องติดต่อกับเจ้าหน้าที่ดูแลเรื่องลูกหนี้ยื่นขอเข้าสู่กระบวนการใกล้เคียงเท่านั้น ซึ่งกว่าจะสามารถทราบชื่อของผู้รับผิดชอบต้องใช้เวลาและต้องใช้เวลาในการประสานงานมาก...” (สัมภาษณ์วันที่ 25 เมษายน 2559, กรณีศึกษาที่ 2 เจ้าหนี้ที่ประจำศูนย์ใกล้เคียงข้อพิพาท)

ปัญหาอุปสรรคด้านการเตรียมตัวในการมาใกล้เคียง จึงมักจะเกิดจากการที่คู่ความที่เข้ามาสู่กระบวนการใกล้เคียง เข้ามาโดยไม่เห็นความสำคัญของการใกล้เคียง จึงไม่ได้เตรียมข้อเสนอ หรือแนวทางการยุติข้อพิพาทไว้เลย “...คู่ความที่เข้ามาสู่กระบวนการใกล้เคียงบางคน เข้ามาแบบไม่ค่อยเห็นความสำคัญของการใกล้เคียงจึงไม่ได้เตรียมข้อเสนอ หรือแนวทางการยุติข้อพิพาทไว้ เวลาอีกฝ่ายเสนอข้อเสนอมาก็จะตัดสินใจไม่ได้ทำให้เสียเวลาต้องไปนัดใกล้เคียงอีกครั้งหนึ่ง...” (สัมภาษณ์วันที่ 25 เมษายน 2559, กรณีศึกษาที่ 3 ผู้ใกล้เคียง)

ปัญหาอุปสรรคด้านการรับรู้ของคู่ความเกี่ยวกับการใกล้เคียงในชั้นบังคับคดี เกิดจากการที่ยังมีคู่ความหรือประชาชนอีกมากที่ยังไม่รู้ถึงแม้ศาลพิพากษาแล้ว และมีการบังคับคดีโดยการยึดหรืออายัดทรัพย์สินของลูกหนี้ตามคำพิพากษาแล้ว แต่คู่ความก็ยังเข้าสู่วกระบวนการใกล้เคียงได้

“...ในกรณีที่ปัญหานี้ปัญหาอุปสรรคคือจะไม่รู้ว่าการไกล่เกลี่ยในชั้นบังคับคดี...” (สัมภาษณ์วันที่ 2 พฤษภาคม 2559, กรณีศึกษาที่ 5 คู่ความฝ่ายจำเลย/ลูกหนี้)

“...ปัญหาอุปสรรคในการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทในชั้นบังคับคดีน่าจะอยู่ที่การรับรู้ของผู้เกี่ยวข้อง ขนาดเราที่เป็นข้าราชการ บำนาญยังไม่รู้เลยว่าสามารถไกล่เกลี่ยในชั้นบังคับคดีได้ ทนายความก็ไม่เคยบอก แสดงว่าเขาไม่รู้...” (สัมภาษณ์วันที่ 16 พฤษภาคม 2559, กรณีศึกษาที่ 6 คู่ความฝ่ายจำเลย/ลูกหนี้)

การอภิปรายผลการศึกษา

จากผลการวิจัย ผู้วิจัยมีข้ออภิปรายผลในการศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทในชั้นบังคับคดี ดังนี้

การเตรียมตัว และจัดเตรียมข้อเสนอ และตั้งเป้าหมายในการมาไกล่เกลี่ยของคู่ความมีความสำคัญและมีผลต่อความสำเร็จของการไกล่เกลี่ยในชั้นบังคับคดี สอดคล้องกับการศึกษาของ ชลธร มิวังศ์อุโฆษ (2556) ซึ่งได้กล่าวถึงสาเหตุที่ทำให้การไกล่เกลี่ยข้อพิพาทในชั้นบังคับคดีไม่เป็นผลสำเร็จที่เกิดจากคู่กรณีหรือคู่ความอาจเกิดมาจากการที่คู่ความไม่มีการวางแผน หรือกำหนดเป้าหมายที่ชัดเจนก่อนเข้าสู่กระบวนการไกล่เกลี่ย จึงทำให้ไม่สามารถเข้าใจความต้องการที่แท้จริงของอีกฝ่าย หรือไม่สามารถตัดสินใจได้ว่าจะรับข้อเสนอของอีกฝ่ายหรือไม่ เช่น ลูกหนี้ขอใช้กระบวนการไกล่เกลี่ยแต่ไม่สามารถให้ข้อมูลกับเจ้าหน้าที่ว่าจะชำระหนี้เท่าไรและอย่างไร และชลัท ประเทืองรัตน (2555, หน้า 106) กล่าวถึงสาเหตุที่ทำให้การเจรจาไกล่เกลี่ยข้อพิพาทไม่เป็นผลสำเร็จมาจากการที่คู่เจรจาไม่ได้เตรียมตัว ขาดการวางแผน จึงไม่เข้าใจจุดแข็งจุดอ่อนของคู่กรณี รวมทั้งการขาดข้อมูลสำคัญของประเด็นในการเจรจาไกล่เกลี่ยทำให้ไม่สามารถเสนอทางเลือกที่เหมาะสมในการหาทางออกจากการพิพาท

ความสามารถในการชำระหนี้ของจำเลยหรือลูกหนี้ อาจจะมีผลทำให้การไกล่เกลี่ยประสบความสำเร็จได้ ซึ่งสอดคล้องกับผลการศึกษาของ ชลธร มิวังศ์อุโฆษ (2556) ได้กล่าวถึงประเด็นดังกล่าวว่า ความสามารถในการชำระหนี้ หลายครั้งที่คู่ความทั้งสองฝ่ายมีความประสงค์ที่จะไกล่เกลี่ย แต่ลูกหนี้ไม่มีความสามารถในการชำระหนี้แม้จะเป็นจำนวนขั้นต่ำที่เจ้าหน้าที่ยอมผ่อนผันให้แล้วก็ตาม หรือบางครั้งลูกหนี้ไม่สามารถกำหนดเวลาได้ชัดเจนว่าจะสามารถชำระหนี้ได้เมื่อใด ทำให้การไกล่เกลี่ยไม่ประสบผลสำเร็จ

ปัจจัยด้านบทบาทในการกระตุ้น แนะนำ โน้มน้าว แคล้วคลาด หรือชี้แนะหนทางที่เป็นไปได้ในการแก้ไขปัญหาข้อพิพาทของผู้ไกล่เกลี่ยต่อความสำเร็จของการไกล่เกลี่ยในชั้นบังคับคดี ผลจากการสัมภาษณ์สอดคล้องกับผลการศึกษาของ ปริญญางพงศ์ เจริญนัยกุลนก (2556) ที่ได้ศึกษา บทบาทในการไกล่เกลี่ยและประนีประนอมข้อพิพาทคดีของผู้ประนีประนอมประจำศาลจังหวัดเชียงราย จากการศึกษา พบว่า ผู้ประนีประนอมส่วนใหญ่มีการอธิบายให้คู่กรณีเข้าใจถึงข้อดีหรือประโยชน์ของการไกล่เกลี่ย การกระตุ้นให้คู่กรณีพูดเสนอข้อเท็จจริง การค้นหาประเด็นความต้องการ การทำให้คู่กรณีทุกฝ่ายทราบถึงประเด็นปัญหาข้อพิพาท มีการสื่อสารที่ดี มีวาทศิลป์ รู้จักเลือกใช้รูปแบบ วิธีการต่างๆ ที่เหมาะสมกับรูปคดีมาช่วยในการเจรจา และสอดคล้องกับผลการศึกษาของ กุณฑิฤทธิ์ หาญจริง (2552) ที่ได้ศึกษา แนวทางการพัฒนาการบังคับคดีที่ถูกต้องตามกฎหมายและปฏิบัติได้โดยการไกล่เกลี่ยจากการศึกษา พบว่า การใช้กระบวนการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทมาใช้ในการยุติข้อพิพาท จะต้องใช้หลักการของการประสานงานเพื่อศึกษาความต้องการของคู่ขัดแย้ง (คู่ความ) อย่างเหมาะสม การมีคนกลางเข้ามาทำหน้าที่เป็นผู้ไกล่เกลี่ยโดยให้แต่ละฝ่ายเข้ามาเจรจา หรือส่งตัวแทนมาเจรจาบอกถึงความต้องการของแต่ละฝ่าย แม้บางกรณีจะมีกรณีที่อีกฝ่ายอยู่ในจุดที่เหนือกว่า มีทางเลือกที่จะตัดสินใจได้มากกว่า ในขณะที่อีกฝ่ายเป็นรองและไม่มีทางเลือก แต่ผู้ไกล่เกลี่ยสามารถทำให้ฝ่ายที่เหนือกว่ายอมลดความต้องการ และเลือกทางเลือกที่สามารถจะสรุปข้อตกลงร่วมกันได้ อันเป็นเหตุให้ความขัดแย้งบรรเทาเบาบางลง ต่างฝ่ายต่างไม่เสียผลประโยชน์ และสามารถได้ผลประโยชน์ที่เป็นที่พึงพอใจของทั้งสองฝ่าย และสอดคล้องกับผลการศึกษาของ พศลักษณ์ ทองเจริญ (2550) ที่ได้ศึกษา ปัญหาและอุปสรรคในการปฏิบัติงานของผู้ไกล่เกลี่ยข้อพิพาท ผลการศึกษาพบว่า หากผู้ไกล่เกลี่ยไม่มีความชำนาญในการไกล่เกลี่ย จะทำให้เกิดปัญหาทำให้การไกล่เกลี่ยไม่ประสบผลสำเร็จ ทั้งนี้เนื่องจากบทบาทของผู้ไกล่เกลี่ย คือ การเป็นคนกลางที่ช่วยให้คู่ความ

ทั้งสองฝ่ายกลับมาคืนดีได้อีก สามารถแก้ปัญหาข้อพิพาทได้ ผู้ไกล่เกลี่ยจะทำหน้าที่เสาะหาข้อมูลที่จะทำให้การเจรจาไกล่เกลี่ยประสบผลสำเร็จ ขจัดข้อยุ่งยากต่างๆ ที่ขัดขวางการเจรจา ใช้กลยุทธ์ต่างๆ ที่จะทำให้คู่ความเกิดความสนใจในการเป็นฝ่ายยอม เสนอข้อต่อรองหรือทางออกในการแก้ไขปัญหา ซึ่งถ้าผู้ไกล่เกลี่ยไม่มีความชำนาญและประสบการณ์เพียงพออาจจะทำให้การไกล่เกลี่ยประสบความล้มเหลวได้

ความรู้และประสบการณ์ของผู้ไกล่เกลี่ยในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับข้อพิพาทที่เข้าสู่การไกล่เกลี่ยมีความสำคัญต่อความสำเร็จในการไกล่เกลี่ย สอดคล้องกับผลการศึกษาของ ผ่องเพ็ญ อาษาเทวัญ (2556) ที่ได้ศึกษา กระบวนการไกล่เกลี่ย ประนีประนอมข้อพิพาทคดีครอบครัว กรณีศึกษาคดีใน ศาลเยาวชนและครอบครัว จากการศึกษา พบว่า กระบวนการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทคดีครอบครัวนั้นเป็นการระงับข้อพิพาทโดยมีบุคคลที่มีองค์ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับการจัดการความขัดแย้ง เป็นผู้ที่สามารถทำให้คู่พิพาทได้มองเห็นปัญหาและความต้องการที่แท้จริงของตนเองนำไปสู่การยุติปัญหาความขัดแย้ง และสอดคล้องกับผลการศึกษาของ สุพันธ์ สะอาด (2553) ได้ศึกษา ความสำเร็จของการเจรจาไกล่เกลี่ยโดยคนกลางระหว่างผู้ให้บริการและผู้บริหารด้านการแพทย์และสาธารณสุข: ประสบการณ์โรงพยาบาลในจังหวัดอุทัยธานี จากการศึกษา พบว่า ปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จในการเจรจาไกล่เกลี่ยโดยคนกลาง คือ องค์ความรู้ ทักษะ ประสบการณ์ กระบวนการและขั้นตอนของผู้ทำหน้าที่เจรจาไกล่เกลี่ยข้อพิพาท ผลจากการสัมภาษณ์สอดคล้องกับผลการศึกษาของ ชลัท ประเทืองรัตน (2555, น. 88-108) ซึ่งได้กล่าวไว้ว่า สถานที่ที่ใช้ในการไกล่เกลี่ย สถานที่เจรจาต้องมีความเป็นกลางไม่ทำให้ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งได้เปรียบ หรือเสียเปรียบ ต้องไม่มีการกดดันใดๆ ระหว่างการเจรจา ที่นิยมใช้คือโต๊ะกลม (Round Table) เพื่อมองเห็นหน้ากันทุกๆ คน สำหรับห้องประชุมควรมีขนาดพอเหมาะ และมีพื้นที่ระดับเดียวกันที่ไม่ใช่ห้องประชุมแบบเวทีฟังบรรยาย

ผลจากการสัมภาษณ์เรื่อง การติดต่อประสานงานระหว่างเจ้าหน้าที่ของศูนย์ไกล่เกลี่ยที่มีความรวดเร็ว มีผลต่อความสำเร็จของการไกล่เกลี่ยสอดคล้องกับผลการศึกษาของ จักรกริณณ์ ทอดสูงเนิน และ อรนนท์ กลันทปุระ (2557) ที่ได้ศึกษา ปัจจัยที่มีผลต่อความสำเร็จของการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทในชุมชนกรณีศึกษา ศูนย์ยุติธรรมชุมชนตำบลโคกขาม อำเภอเมือง จังหวัดสมุทรสาคร ซึ่งได้สรุปผลการศึกษาว่า บุคลากรที่ปฏิบัติงานที่ศูนย์ยุติธรรมชุมชนตำบลโคกขามมีเพียงพอพร้อมที่จะช่วยเหลือซึ่งกันและกันเมื่อประสบกับปัญหา และสอดคล้องกับผลการศึกษาของ วิรัตน์ ท่วมใจดี (2558) ที่ได้ศึกษา ปัจจัยที่มีผลต่อความสำเร็จในการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทคดีผู้บริโภค กรณีศึกษาศาลแขวงพิษณุโลก จากการศึกษา พบว่า กระบวนการและขั้นตอนต่างๆ ในการไกล่เกลี่ยจะต้องมีความรวดเร็ว เข้าใจง่ายไม่ยุ่งยากสลับซับซ้อน ตลอดจนการให้ความสนใจดูแล และอัธยาศัยอันดีของผู้ปฏิบัติงานที่เกี่ยวข้องกับการไกล่เกลี่ยจะมีผลต่อความสำเร็จในการไกล่เกลี่ยข้อพิพาท

จากคำกล่าวของผู้ให้สัมภาษณ์เกี่ยวกับประเด็นของทุนทรัพย์มีผลต่อความสำเร็จในการไกล่เกลี่ยข้อพิพาท โดยถ้าเป็นการไกล่เกลี่ยที่มีทุนทรัพย์สูงจะต้องใช้เวลาในการนัดไกล่เกลี่ยหลายครั้ง หรือใช้เวลาในการไกล่เกลี่ยมากขึ้น เพราะมีรายละเอียดในการชำระหนี้ หรือการต่อรองเรื่องการลดหนี้ที่มากกว่ากรณีที่เป็นการไกล่เกลี่ยที่มีทุนทรัพย์น้อยๆ ซึ่งสอดคล้องกับผลสรุปในงานวิจัยของ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช (2546) ที่ทำการศึกษากำหนดกระบวนการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทมาใช้ในศาลชั้นต้น พบว่า ทุนทรัพย์เป็นปัจจัยที่มีผลต่อความสำเร็จในการไกล่เกลี่ย กล่าวคือ คดีที่ทุนทรัพย์ไม่สูง มีโอกาสไกล่เกลี่ยสำเร็จมากกว่าคดีที่มีทุนทรัพย์สูง คำกล่าวของผู้ให้สัมภาษณ์เกี่ยวกับประเด็นของทุนทรัพย์มีผลต่อความสำเร็จในการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทมีผลขัดแย้งกับผลการศึกษาของ สมิตรา สุวรรณรงค์ (2549) ที่ได้ศึกษา สมฤทธิ์ผลของการนำวิธีการไกล่เกลี่ยและประนีประนอมข้อพิพาทแรงงานมาใช้ในศาลแรงงานภาค 5 และพบว่า ทุนทรัพย์ในการพิพาทไม่มีผลต่อผลสัมฤทธิ์ของการไกล่เกลี่ย เนื่องจาก ในการพิพาทคู่ความจะคำนึงถึงเกียรติศักดิ์ศรีมากกว่าจำนวนเงินที่คู่กรณีพิพาทกัน สาเหตุที่ผลสรุปการศึกษาเรื่องทุนทรัพย์แตกต่างกันอาจจะมีสาเหตุจาก การศึกษาของ สมิตรา สุวรรณรงค์ เป็นกรณีศึกษาการไกล่เกลี่ยในคดีแรงงานซึ่งจะมีประเด็นข้อพิพาทเรื่องแรงงานสัมพันธ์ซึ่งเป็นประเด็นทางด้านศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ การปฏิบัติที่เป็นธรรมของนายจ้างกับลูกจ้างมากกว่าเรื่องพิพาทด้านการชำระหนี้ จึงทำให้ประเด็นเรื่องทุนทรัพย์เป็นประเด็นที่ไม่สำคัญในข้อพิพาทจนไม่ส่งผลต่อความสำเร็จในการไกล่เกลี่ย

จากคำกล่าวของผู้ให้สัมภาษณ์ที่เห็นว่าญาติ และนายความมีผลต่อการไกล่เกลี่ยเป็นไปในทิศทางเดียวกัน และสอดคล้องกับข้อสรุปของ ชลธร มีวงศ์อุโฆษ (2556) ที่กล่าวไว้ว่า บุคคลภายนอกที่เกี่ยวข้องกับคู่ความในการเจรจาไกล่เกลี่ย ไม่ว่าจะเป็นญาติ นายความ เพื่อน ซึ่งมักจะเสนอแนะตามความรู้สึกที่ตนเองคิดว่าดี หรือเพื่อรักษาผลประโยชน์ของตนเองซึ่งจะส่งผลให้คู่ความเกิดความไขว้เขว หรือคล้อยตามไม่ได้ตัดสินใจด้วยตนเอง ผลจากการสัมภาษณ์สอดคล้องกับผลการศึกษาของ ชลัท ประเทืองรัตน (2555) บุคคลที่แวดล้อมผู้ไกล่เกลี่ยไม่ว่าจะเป็นญาติ นายความ เพื่อนฝูงที่มักจะเสนอแนะตามความรู้สึกที่ตนเองคิดว่าดี หรือเพื่อรักษาผลประโยชน์เฉพาะพวกพ้องของตน

สรุปและข้อเสนอแนะ

ปัจจัยด้านคู่ความที่มีผลต่อความสำเร็จของการไกล่เกลี่ยในชั้นบังคับคดี ประกอบด้วย การเตรียมตัว และจัดเตรียมข้อเสนอ และตั้งเป้าหมายในการมาไกล่เกลี่ยของคู่ความมีความสำคัญต่อความสำเร็จของการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทในชั้นบังคับคดี และข้อเสนอในส่วนการรับชำระหนี้ของโจทก์ ตลอดจนความสามารถในการชำระหนี้ของจำเลยหรือลูกหนี้จะมีผลต่อความสำเร็จในการไกล่เกลี่ย

ปัจจัยด้านผู้ไกล่เกลี่ยมีผลต่อความสำเร็จของการไกล่เกลี่ยในชั้นบังคับคดี คือ ประสบการณ์และความชำนาญในการไกล่เกลี่ยของผู้ไกล่เกลี่ย และความรู้และประสบการณ์ของผู้ไกล่เกลี่ยในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับข้อพิพาทที่เข้าสู่การไกล่เกลี่ย

ปัจจัยด้านกระบวนการในการไกล่เกลี่ยมีผลต่อความสำเร็จของการไกล่เกลี่ยในชั้นบังคับคดี ประกอบไปด้วย การติดต่อประสานงานระหว่างเจ้าหน้าที่ของศูนย์ไกล่เกลี่ยกับผู้ไกล่เกลี่ย ระยะเวลาในการไกล่เกลี่ย และการนัดหมายในการเข้ามาเจรจาไกล่เกลี่ย และขั้นตอนในการเจรจาไกล่เกลี่ย โดยเฉพาะสถานที่ที่ใช้ในการไกล่เกลี่ย สถานที่เจรจาต้องมีความเป็นกลางไม่ทำให้ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งได้เปรียบ หรือเสียเปรียบ

ปัจจัยด้านอื่นๆ ที่มีผลต่อความสำเร็จของการไกล่เกลี่ยในชั้นบังคับคดี คือ จำนวนทุนทรัพย์ของคดี โดยหากเป็นกรณีที่มีทุนทรัพย์สูงทำให้การไกล่เกลี่ยมีข้อตกลงและรายละเอียดที่ต้องเจรจามากขึ้น จึงทำให้การเจรจาไกล่เกลี่ยจะต้องใช้ระยะเวลานาน และในการไกล่เกลี่ยคู่ความอาจจะมีการปรึกษา หรือพูดคุยกับนายความ หรือญาติในเรื่องการไกล่เกลี่ยซึ่งมักจะส่งผลให้คู่ความเกิดความไขว้เขว หรือคล้อยตาม ทำให้ไม่ได้ตัดสินใจในข้อเสนอของการไกล่เกลี่ยด้วยตนเอง จึงมีผลทำให้การเจรจาไกล่เกลี่ยไม่ประสบความสำเร็จได้

ในการดำเนินการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทของศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาท กรมบังคับคดี มีปัญหาอุปสรรคในการดำเนินงานอยู่หลายประการ เช่น ปัญหากรณีที่ไม่สามารถติดต่อประสานงานกับคู่ความ ปัญหาด้านการเตรียมตัวในการมาไกล่เกลี่ย เนื่องจาก คู่ความที่เข้ามาสู่กระบวนการไกล่เกลี่ยบางกรณี เข้ามาแบบไม่ค่อยเห็นความสำคัญของการไกล่เกลี่ยจึงไม่ได้เตรียมข้อเสนอ หรือแนวทางการยุติข้อพิพาทไว้ ปัญหาการรับรู้ของคู่ความเกี่ยวกับการไกล่เกลี่ยในชั้นบังคับคดี ยังมีคู่ความหรือประชาชนอีกมากที่ยังไม่รู้ว่า ถึงแม้ศาลพิพากษาแล้ว และมีการบังคับคดีโดยการยึดหรืออายัดทรัพย์สินของลูกหนี้ตามคำพิพากษาแล้ว แต่คู่ความก็ยังสามารถเข้ามาสู่กระบวนการไกล่เกลี่ยได้

จากผลการศึกษารั้ครั้งนี้จึงมีข้อเสนอแนะเพื่อพัฒนากระบวนการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทชั้นบังคับคดี คือ

1. กรมบังคับคดี กระทรวงยุติธรรม ควรมีการประชาสัมพันธ์และให้ความรู้ทางด้านการไกล่เกลี่ยระงับข้อพิพาทในชั้นบังคับคดีให้เป็นที่รับรู้โดยทั่วไป เช่น การให้ความรู้โดยเฉพาะการเสริมสร้างความรู้ความเข้าใจแก่คู่ความ รวมทั้งปรับทัศนคติให้แก่คู่ความและบุคคลที่เกี่ยวข้องว่าการไกล่เกลี่ยชั้นบังคับคดีมีความสำคัญสามารถดำเนินการเป็นผลสำเร็จได้ และเป็นประโยชน์ต่อทุกฝ่าย แม้ผ่านการไกล่เกลี่ยในชั้นศาลมาแล้ว หรือมีคำพิพากษาแล้วก็ตาม การให้ความรู้โดยชี้ให้เห็นว่าลูกหนี้ และเจ้าหนี้จะได้ประโยชน์อย่างไรจากการเข้าสู่กระบวนการไกล่เกลี่ย และควรประสานงานในระดับนโยบายกับเจ้าหน้าที่ทั้งเจ้าหน้าที่เป็นบุคคลธรรมดาและที่เป็นสถาบันการเงิน เช่น ธนาคาร บริษัทเงินทุน ฯลฯ ซึ่งเป็นเจ้าหน้าที่ตามคำพิพากษาในคดีต่างๆ ค่อนข้างมาก เช่น คดีเช่าซื้อ เงินกู้

บัตรเครดิต ฯลฯ ให้เห็นความสำคัญของกระบวนการไกล่เกลี่ยในชั้นบังคับคดี เพื่อให้เจ้าหน้าที่เป็นสถาบันการเงินเข้ามาสู่กระบวนการไกล่เกลี่ยมากขึ้น

2. กระทรวงยุติธรรม ควรดำเนินการแก้ไขกฎหมายประมวลวิธีพิจารณาความแพ่ง โดยการลดค่าธรรมเนียมถอนการยึดถอนการอายัด ถ้าหากคู่ความใช้กระบวนการไกล่เกลี่ยแล้วมีผลทำให้มีการถอนการยึด อายัด โดยให้ลดค่าธรรมเนียมการถอนการยึดอายัดให้ต่ำกว่ากรณีปกติ เพื่อเป็นการจูงใจให้คู่ความใช้กระบวนการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทในชั้นบังคับคดีในการยุติข้อพิพาทในด้านการบังคับคดีมากขึ้น

3. กระทรวงยุติธรรม ควรเพิ่มงบประมาณในการเผยแพร่ความรู้ด้านการไกล่เกลี่ยให้ครอบคลุมทุกภูมิภาค เพราะปัจจุบันงบประมาณที่ได้รับแต่ละปีมีจำกัด สามารถดำเนินการเฉพาะกิจกรรมหลัก เช่น จ่ายค่าตอบแทนการไกล่เกลี่ย การจัดอบรมผู้ไกล่เกลี่ยและเจ้าหน้าที่ และจัดมหกรรมไกล่เกลี่ยเท่านั้น แต่ไม่เพียงพอที่จะให้สำนักงานบังคับคดีจังหวัดต่างๆ จัดอบรมการไกล่เกลี่ยให้แก่ประชาชนทั่วไป เพื่อสร้างการรับรู้กระบวนการไกล่เกลี่ยในชั้นบังคับคดีให้แก่ประชาชนทั่วไป

4. เพื่อเป็นการอำนวยความสะดวกให้แก่คู่ความในการเข้าสู่กระบวนการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทชั้นบังคับคดี ศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาท กรมบังคับคดี ควรมีการศึกษาแนวทางในการนำระบบเทคโนโลยีสารสนเทศมาประยุกต์ใช้ในการติดต่อประสานงานด้านการเข้าสู่กระบวนการไกล่เกลี่ยข้อพิพาท เช่น การยื่นคำขอ หรือการติดต่อนัดหมายเข้าสู่การไกล่เกลี่ยโดยผ่านระบบอินเทอร์เน็ตหรือผ่านแอปพลิเคชันของโทรศัพท์มือถือ

5. ศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาท กรมบังคับคดี ควรมีการจัดประชุมแลกเปลี่ยนเรียนรู้เพื่อแลกเปลี่ยนประสบการณ์และความรู้จากการนำระบบการไกล่เกลี่ยมาใช้ในการระงับข้อพิพาทกับหน่วยงานอื่นๆ ของกระทรวงยุติธรรมและของกระทรวงอื่นๆ เช่น กระทรวงมหาดไทย เพื่อเป็นการพัฒนาความรู้ในการบริหารจัดการระบบการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทของเจ้าหน้าที่ของศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาท กรมบังคับคดี

ข้อเสนอแนะสำหรับการศึกษาค้างต่อไป

ผู้ศึกษามีข้อเสนอแนะสำหรับการศึกษาค้างต่อไปที่เกี่ยวข้องกับการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทในชั้นบังคับคดี ในครั้งต่อไป ดังนี้

1. ควรมีการศึกษาเกี่ยวกับการรับรู้ของคู่ความเกี่ยวกับการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทในชั้นบังคับคดี เพื่อหาแนวทางในการสร้างการรับรู้เกี่ยวกับการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทในชั้นบังคับคดี

2. ควรมีการศึกษาเพิ่มเติมในประเด็นการเตรียมความพร้อมของคู่ความในการเข้าสู่กระบวนการไกล่เกลี่ยในชั้นบังคับคดี เพื่อศึกษาแนวทางในการเตรียมความพร้อมของประชาชนในการเข้าสู่กระบวนการไกล่เกลี่ยในชั้นบังคับคดี

3. ควรจะมีการศึกษาประเมินผล หรือศึกษาสัมฤทธิ์ผลในการดำเนินการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทชั้นบังคับคดีของศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทที่มีอยู่ทั่วประเทศ

รายการอ้างอิง

- กระทรวงยุติธรรม, กรมบังคับคดี. (2559). รายงานสถิติการบังคับคดีแพ่ง ปีงบประมาณ พ.ศ. 2558. สืบค้นจาก <http://www.led.go.th/Policy/pdf/131058-01.pdf>
- กระทรวงยุติธรรม, กรมบังคับคดี. (2558). สถิติการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทในชั้นบังคับคดี ปีงบประมาณ พ.ศ. 2558. สืบค้นจาก <http://www.led.go.th/Policy/pdf/131058-06.pdf>
- จักรกริณีย์ ทอดสูงเนิน, และ อรนนท์ กลันทปุระ. (2557). ปัจจัยที่มีผลต่อความสำเร็จของการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทในชุมชนกรณีศึกษา ศูนย์ยุติธรรมชุมชนตำบลโคกขาม อำเภอเมือง จังหวัดสมุทรสาคร. วารสารสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 40(1), 98-112.
- ชลธร มีวงศ์อุโฆษ. (2556). ปัจจัยที่ทำให้การไกล่เกลี่ยชั้นบังคับคดีไม่ประสบความสำเร็จ. วารสารกรมบังคับคดี, 17(86), 26-28.
- ชลัท ประเทืองรัตน. (2555). ปัจจัยแห่งความสำเร็จในการเจรจาไกล่เกลี่ย. วารสารศาลยุติธรรมปริทัศน์, 6(2), 88-107.
- ผ่องเพ็ญ อาษาเทวัญ. (2556). กระบวนการไกล่เกลี่ยประนีประนอมข้อพิพาทคดีครอบครัว กรณีศึกษาคดีในศาลเยาวชนและครอบครัว. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารคดี, มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์, บัณฑิตวิทยาลัย
- มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช. (2546). รายงานการวิจัยของสำนักงานศาลยุติธรรม การไกล่เกลี่ยข้อพิพาทในศาลกับการลดภาระการบริหารจัดการคดี. นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช.
- วิรัตน์ ท่วมใจดี. (2558). ปัจจัยที่มีผลต่อความสำเร็จในการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทคดีผู้บริโภค กรณีศึกษาศาลแขวงพิษณุโลก. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารคดี, มหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม, บัณฑิตวิทยาลัย.
- สุนันท์ สะอาด. (2553). ความสำเร็จของการเจรจาไกล่เกลี่ยโดยคนกลางระหว่างผู้ให้บริการและผู้รับบริการด้านการแพทย์และสาธารณสุข: ประสิทธิภาพโรงพยาบาลในจังหวัดอุทัยธานี. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารคดี, มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, บัณฑิตวิทยาลัย.
- สุมิตรรา สุวรรณรงค์. (2549). สัมฤทธิ์ผลของการนำวิธีการไกล่เกลี่ยและประนีประนอมข้อพิพาทแรงงานมาใช้ในศาลแรงงาน ภาค 5. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารคดี, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, บัณฑิตวิทยาลัย.

ทัศนคติของประชาชนต่อการบังคับใช้กฎหมายของเจ้าหน้าที่ตำรวจจราจร สถานีตำรวจนครบาลประเวศ People's Attitudes Toward Law Enforcement by Traffic Police Officers of Prawet Police Station

กิจชัยยะ สุรารักษ์ *

Kijchaiya Surarak

บทคัดย่อ

การศึกษานี้มีวัตถุประสงค์เพื่อต้องการทราบทัศนคติและข้อเสนอแนะของประชาชนต่อการบังคับใช้กฎหมายของเจ้าหน้าที่ตำรวจจราจร สถานีตำรวจนครบาลประเวศ เป็นการวิจัยเชิงสำรวจโดยใช้แบบสอบถามเป็นเครื่องมือในการศึกษา โดยมีกลุ่มตัวอย่าง คือ ผู้ขับขี่ที่ถูกเจ้าหน้าที่ตำรวจจราจรบังคับใช้กฎหมายในช่วงเดือน เมษายน-พฤษภาคม 2559 จำนวน 331 คน ผลการศึกษาภาพรวมพบว่าทัศนคติของประชาชนต่อการบังคับใช้กฎหมายจราจรของเจ้าหน้าที่ตำรวจจราจร สถานีตำรวจนครบาลประเวศ อยู่ในระดับปานกลาง โดยในด้านความรวดเร็วในการบังคับใช้กฎหมาย อยู่ในระดับมาก รองลงมาคือทัศนคติอยู่ในระดับปานกลาง คือ ด้านความเหมาะสมในการกำหนดจำนวนค่าปรับ และด้านความแน่นอนในการบังคับใช้กฎหมาย ส่วนในด้านสุดท้ายคือ ด้านลักษณะของกฎหมายจราจร มีทัศนคติอยู่ในระดับน้อย มีข้อเสนอแนะจากการศึกษา คือ 1) ควรพัฒนาระบบการชำระค่าปรับและระบบฐานข้อมูลเกี่ยวกับการกระทำผิดของผู้ขับขี่ให้มีความทันสมัย 2) ควรปรับค่าตอบแทนเจ้าหน้าที่ตำรวจจราจร จากเดิมที่เป็นเงินส่วนแบ่งจากค่าปรับรายบุคคล ไปเป็นในรูปแบบของกองทุนหรืองบประมาณส่วนกลาง 3) ต้องไม่ให้มีการละเว้น ไม่บังคับใช้กฎหมายกับผู้ขับขี่ที่เป็นเจ้าหน้าที่ตำรวจเอง และลงโทษเจ้าหน้าที่ตำรวจจราจรที่รับสินบน 4) ควรปรับลดขอบเขตการใช้ดุลยพินิจของเจ้าหน้าที่ตำรวจจราจร และปรับปรุงแก้ไขกฎหมายจราจรให้มีความทันสมัย

คำสำคัญ: ทัศนคติ, การบังคับใช้กฎหมายจราจร, ตำรวจจราจร

ABSTRACT

The objective of this study is to understand people's attitudes and comments related to law enforcement by traffic police officers of Prawet Police Station. This study is a survey study. The tool used in this research is a set of questionnaire. The samples are drivers who was arrested during the period of April and May 2016, the total number of which is 331. The results from the study reveal that the overall attitude of the studied samples toward the enforcement is in the level of 'moderate'. The category that the samples have high attitude is the fast enforcement. The following categories, which the samples have moderate attitude are the appropriateness of fine rates and consistency of enforcement. The last category is the nature of traffic laws, which the samples have low attitudes. The suggestions from the study are as follows. 1) The process of fine payment and database of the charges of each individual should be updated. 2) The remuneration system for the officers should be changed from the current one that pays commissions to officers who can issue tickets to drivers to the new one that establishes a fund or central budget that can be used for improving the overall enforcement of traffic-related laws. 3) Ensure that there is no omission of law enforcement against drivers who are police officers.

* นักศึกษาปริญญาโทสาขากาการบริหารงานยุติธรรม คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

Officers who receive bribery must be severely punished. 4) The traffic laws have to be adjusted in order to limit the officers' authorities to make decisions about law enforcement. In addition, traffic laws must be updated.

Keywords: Attitudes, Traffic Laws Enforcement, Traffic Police Officers

บทนำ

ปัญหาด้านการจราจรนั้น ถือเป็นปัญหาสำคัญที่ส่งผลกระทบต่อการใช้ชีวิตของประชาชนและสังคมโดยรวม ถือเป็นปัญหาสำคัญประเด็นหนึ่งของประเทศต่างๆ ทั่วโลก รวมทั้งประเทศไทยเองซึ่งอยู่ในช่วงที่เร่งพัฒนาประเทศในด้านต่างๆ ให้มีความเจริญก้าวหน้า เกิดความมั่นคงและทัดเทียมนานาชาติ ไม่ว่าจะเป็นการพัฒนาด้านเศรษฐกิจ การศึกษา การท่องเที่ยว สังคม วัฒนธรรม อุตสาหกรรม สาธารณสุขและการติดต่อสื่อสาร และในด้านอื่นๆ อีกมากมาย ในขณะที่กลไกการพัฒนาประเทศดำเนินไปนั้น ได้เกิดผลกระทบจากการพัฒนาดังกล่าวที่สำคัญ เช่น เกิดการขยายตัวของเมือง จำนวนประชากรที่เพิ่มขึ้น ความก้าวหน้าทางวิทยาการและเทคโนโลยีสมัยใหม่ ค่านิยมที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างก้าวกระโดด ความสะดวกสบายในด้านต่างๆ ที่มากขึ้น โดยเฉพาะการพัฒนาและแข่งขันกันในการคมนาคมและเทคโนโลยีด้านยานยนต์และยานพาหนะต่างๆ ส่งผลให้จำนวนยานพาหนะในประเทศไทยมีจำนวนเพิ่มมากขึ้นเป็นลำดับทุกปี ในขณะเดียวกันสิ่งที่เกิดขึ้นคู่ขนานไปกับการพัฒนาดังกล่าว ก็คือปัญหาด้านการจราจร โดยปัญหาการจราจรที่เกิดขึ้น อาจแยกได้เป็นสองประเด็นปัญหาสำคัญ ได้แก่ ประเด็นปัญหาการเกิดอุบัติเหตุด้านการจราจรทางบก และประเด็นปัญหาด้านการจราจรติดขัด

ประเด็นปัญหาในส่วนของอุบัติเหตุด้านการจราจรทางบกนั้น จะเห็นได้จากสถิติการเสียชีวิตจากอุบัติเหตุบนท้องถนน โดยการสำรวจขององค์การอนามัยโลก พบว่าประเทศไทยมีอัตราการเสียชีวิตจากอุบัติเหตุด้านการจราจร สูงเป็นอันดับที่ 1 ของทวีปเอเชียและสูงเป็นอันดับที่ 2 ของโลก โดยมีอัตราการเสียชีวิตอยู่ที่ 36.2 คนต่อประชากรหนึ่งแสนคน (องค์การอนามัยโลก, 2558) และจากสถิติการรับแจ้งอุบัติเหตุการจราจรทางบกของประเทศไทย ในปี พ.ศ. 2557 ที่ผ่านมา พบว่ามีการแจ้งอุบัติเหตุทั้งสิ้น 60,161 ราย มีผู้เสียชีวิตเป็นจำนวนมากถึง 6,338 รายและบาดเจ็บรวมอีก 20,118 ราย คิดเป็นมูลค่าความเสียหายทั้งหมด 406,720,767 บาท (สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2558) ส่วนประเด็นปัญหาการจราจรติดขัดนั้น จะเห็นได้จากสถิติที่มีเว็บไซต์ชื่อดัง คือเว็บไซต์ Thrillist (www.thrillist.com) ได้จัดอันดับเมืองที่มีรถติดมากที่สุดในโลก เมื่อวันที่ 2 กุมภาพันธ์ 2558 ที่ผ่านมามีปรากฏว่า กรุงเทพมหานคร ได้ถูกจัดให้เป็นเมืองที่มีรถติดมากที่สุดในอันดับที่ 8 ของโลก จากข้อมูลและสถิติที่กล่าวมานั้นแสดงให้เห็นได้ว่าประเทศไทยกำลังประสบปัญหาด้านการจราจรทั้งในมิติด้านอุบัติเหตุและมิติด้านการจราจรที่ติดขัดเป็นอย่างมาก โดยปัจจัยที่ทำให้เกิดปัญหาการจราจรนั้นมีหลายสาเหตุ ไม่ว่าจะเป็นสาเหตุจาก คน ยานพาหนะ หรือแม้กระทั่งสภาพแวดล้อมทางด้านการจราจร แต่ปัจจัยสำคัญที่เป็นสาเหตุให้เกิดปัญหาการจราจรมากที่สุดก็คือ ปัจจัยจากคนที่มีพฤติกรรมการขับขี่ที่มีลักษณะเป็นการกระทำผิดกฎหมายหรือไม่เคารพกฎหมาย ไม่มีวินัยจราจร เช่น ไม่ปฏิบัติตามสัญญาณจราจรต่างๆ การฝ่าฝืนสัญญาณจราจร (ไฟแดง) การขับซิ่งรถย้อนศร การขับรูดด้วยความเร็วประมาทคึกคะนอง ขับรถแข่งทางโค้งหรือแข่งบริเวณห้ามแข่ง การขับรถกีดขวางการจราจร การจอดรถในที่ห้ามจอดหรือการจอดรถซ้อนคัน การขับรถจักรยานยนต์โดยไม่สวมหมวกนิรภัย หรือบรรทุกผู้โดยสารโดยไม่จัดให้สวมหมวกนิรภัย การขับรถยนต์โดยไม่คาดเข็มขัดนิรภัย พฤติกรรมในการขับขี่เหล่านี้ นอกจากจะเป็นสาเหตุหลักของการเกิดอุบัติเหตุและทำให้เกิดปัญหาการจราจรติดขัดแล้ว ยังถือเป็นการฝ่าฝืนกฎหมายจราจร คือ พระราชบัญญัติจราจรทางบก พ.ศ. 2522 อีกด้วย

สำนักงานตำรวจแห่งชาติ เป็นหน่วยงานหลักที่มีหน้าที่ในการดำเนินการแก้ไขปัญหาด้านการจราจรในพื้นที่ต่างๆ ดังกล่าวโดยการบังคับใช้กฎหมายตามอำนาจหน้าที่ เพื่อให้ประชาชนผู้ใช้รถใช้ถนนมีพฤติกรรมขับขี่ที่ดี มีวินัยจราจร และปฏิบัติตามกฎหมายจราจรอย่างเคร่งครัด โดยมุ่งหวังเพื่อให้เกิดความปลอดภัยแก่สังคมส่วนรวมและสามารถแก้ไขหรือบรรเทาปัญหาการจราจรได้อย่างเป็นรูปธรรม โดยได้มีการกำหนดนโยบายเป็นวาระเร่งด่วนสั่งการให้หน่วยปฏิบัติดำเนินการกวาดล้างจับกุมผู้กระทำความผิดกฎหมายจราจรซึ่งเป็นต้นเหตุของอุบัติเหตุและปัญหาการจราจรติดขัด โดยเฉพาะอย่างยิ่งในพื้นที่กรุงเทพมหานคร ซึ่งเป็นเมือง

หลวงของประเทศไทยที่มีการเจริญเติบโตของเมืองที่สูงในทุกๆ ด้าน เป็นแหล่งรวมการทำงานและอาชีพหลักของประเทศไทย ทำให้มีประชาชนเดินทางเข้ามาประกอบอาชีพเป็นจำนวนมาก จึงทำให้กรุงเทพมหานครมีประชากรรวมกว่า 6,692,284 คน (กองยุทธศาสตร์บริหารจัดการ สำนักยุทธศาสตร์และประเมินผล กรุงเทพมหานคร, 2558) ผลจากการที่ประชาชนหลั่งไหลเข้ามา ทั้งที่มาอยู่อาศัยอย่างถาวรและเดินทางเข้ามาทำงานหรือตั้งถิ่นฐานชั่วคราว ทำให้กรุงเทพมหานครประสบปัญหาด้านการจราจรตามที่ได้กล่าวมาแล้วเป็นอย่างมาก ซึ่งพื้นที่ของสถานีตำรวจนครบาลประเวศ เป็นพื้นที่หนึ่งที่ประสบปัญหาด้านการจราจรในระดับสูง เนื่องจากมีถนนเส้นหลักที่มีประชาชนสัญจรไปมาเป็นจำนวนมาก คือ ถนนศรีนครินทร์ ถนนพัฒนาการ และถนนอ่อนนุช ดังนั้นสถานีตำรวจนครบาลประเวศจึงได้ดำเนินการกวดขันจับกุมผู้กระทำความผิดกฎหมายจราจรในเขตรับผิดชอบ ตามนโยบายของสำนักงานตำรวจแห่งชาติ โดยจากการจับกุมตามข้อหาหรือฐานความผิดที่ได้บัญญัติไว้ใน พ.ร.บ.จราจรทางบก พ.ศ. 2522 ในความรับผิดชอบ สถานีตำรวจนครบาลประเวศ ในปี พ.ศ. 2558 ที่ผ่านมานั้น เจ้าหน้าที่ตำรวจจราจร สถานีตำรวจนครบาลประเวศ สามารถกวดขันจับกุมผู้กระทำความผิดกฎหมายจราจร เฉพาะที่เป็นความผิดตาม พ.ร.บ.จราจรทางบก พ.ศ. 2522 ได้เป็นจำนวนมากถึง 15,701 ราย โดยได้การประชาสัมพันธ์และรณรงค์เรื่องความปลอดภัยในการขับขี่รถยนต์และรถจักรยานยนต์ด้วยวิธีการต่างๆ คุุณานไปกับการกวดขันจับกุมมาโดยตลอด แต่ผลกลับปรากฏว่าสถิติผู้กระทำความผิดกฎหมายจราจร รวมทั้งสถิติผู้เสียชีวิตและบาดเจ็บจากอุบัติเหตุ นั้น ไม่ได้ลดลงอย่างที่คาดหวังไว้ อีกทั้งยังไม่สามารถแก้ไขปัญหาการจราจรที่มีอยู่ในพื้นที่รับผิดชอบได้

ปัจจัยหนึ่งที่ทำให้การกำหนดนโยบายของสำนักงานตำรวจแห่งชาติ ยังไม่ประสบผลสำเร็จในการแก้ปัญหาด้านการจราจรอย่างมีประสิทธิภาพและเป็นรูปธรรมนั้น อาจเกิดจากที่ผ่านมาในการกำหนดนโยบายการปฏิบัติต่างๆ นั้น ไม่ได้มีการนำเอาทัศนคติหรือความคิดเห็นของประชาชนไปเป็นหลักในการพิจารณาประกอบการออกนโยบาย โดยเฉพาะทัศนคติของประชาชนที่มีต่อการบังคับใช้กฎหมายจราจรของเจ้าหน้าที่ตำรวจจราจร เนื่องจากความรู้สึกรู้สึกของประชาชนที่มีต่อการบังคับใช้กฎหมายนั้นมีส่วนต่อการแก้ไขและลดปัญหาการจราจรด้วย กล่าวคือ หากประชาชนรู้สึกว่าการบังคับใช้กฎหมายอย่างมีประสิทธิภาพ คือมีความแน่นอนรวดเร็ว และมีบทลงโทษที่เหมาะสม ก็จะทำให้ประชาชนเกิดความเกรงกลัวที่จะฝ่าฝืนกฎจราจรและปฏิบัติตามแต่ในทางกลับกันหากประชาชนมีความรู้สึกว่าการบังคับใช้กฎหมายไม่มีประสิทธิภาพ ไม่มีความแน่นอน ไม่จับกุมผู้กระทำความผิดตามกฎหมายจราจรอย่างจริงจัง การดำเนินการเป็นไปด้วยความล่าช้า มีการเลือกปฏิบัติอย่างไม่เป็นธรรม และไม่มีความเหมาะสมหรือรู้สึกว่าการบังคับใช้กฎหมายจราจรของเจ้าหน้าที่ตำรวจจราจรที่นำมาบังคับใช้ ก็จะทำให้ประชาชนผู้ใช้รถใช้ถนนที่ขาดวินัยทางการจราจรอยู่แล้ว มีโอกาสฝ่าฝืนกฎจราจรสูงขึ้น และจะทำให้เกิดปัญหาการจราจรติดขัดและก่อให้เกิดอุบัติเหตุบนท้องถนนเพิ่มขึ้นได้อีกด้วย ดังนั้น ผู้ศึกษาจึงสนใจที่จะศึกษาว่าประชาชนมีทัศนคติต่อการบังคับใช้กฎหมายจราจรของเจ้าหน้าที่ตำรวจจราจรอย่างไร โดยศึกษาเฉพาะสถานีตำรวจนครบาลประเวศ เพื่อเป็นประโยชน์ในการนำองค์ความรู้ที่ได้จากการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ไปเป็นส่วนหนึ่งในการพัฒนากระบวนการวางแผนนโยบายการแก้ไขปัญหาการจราจรของสำนักงานตำรวจแห่งชาติโดยถือว่าการนำเอาความคิดเห็นของประชาชนเข้ามามีส่วนร่วม เพื่อนำไปสู่การกำหนดวิธีการแก้ไขปัญหาด้านการจราจรที่ประชาชนและสังคมส่วนรวมยอมรับและปฏิบัติตามด้วยความสมัครใจ จนสามารถแก้ไขปัญหาการจราจรของประเทศได้อย่างมีประสิทธิภาพต่อไป

วัตถุประสงค์ของการศึกษา

1. เพื่อศึกษาทัศนคติของประชาชนที่มีต่อการบังคับใช้กฎหมายของเจ้าหน้าที่ตำรวจจราจร สถานีตำรวจนครบาลประเวศ
2. เพื่อศึกษาข้อเสนอแนะของประชาชน ที่เกี่ยวกับการบังคับใช้กฎหมายของเจ้าหน้าที่ตำรวจจราจรสถานีตำรวจนครบาลประเวศ

แนวคิด ทฤษฎีและการทบทวนวรรณกรรม

แนวคิดเกี่ยวกับทัศนคติ

นักวิชาการหลายท่านได้ให้ความหมายของทัศนคติในแง่ต่างๆ ไว้ โดยสามารถสรุปความหมายหรือนิยามได้ว่าทัศนคติหมายถึง ความคิดเห็น ความรู้สึกนึกคิดของแต่ละบุคคลต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ไม่ว่าจะเป็นคน สัตว์ สิ่งของ วัฒนธรรมประเพณี สถานการณ์ต่างๆ รวมทั้งสิ่งอื่นใด ซึ่งความรู้สึกดังกล่าวเกิดจากประสบการณ์ส่วนบุคคลจึงทำให้ทัศนคติของแต่ละบุคคลแตกต่างกันออกไปและบุคคลจะมีพฤติกรรมตอบสนองต่อสิ่งนั้นๆ ไปตามทัศนคติของตน

การวัดทัศนคตินั้น ลิเคิร์ต (Likert) วางหลักการไว้ว่า ผู้ที่มีทัศนคติที่ดีต่อสิ่งใดโอกาสที่จะตอบเห็นด้วยกับข้อความที่สนับสนุนสิ่งนั้นๆ ย่อมมีมาก และโอกาสที่จะตอบเห็นด้วยกับข้อความที่ต่อต้านสิ่งนั้นๆ ก็จะน้อย ลิเคิร์ตจึงใช้การวัดทัศนคติจากการให้เลือกว่า เห็นด้วยอย่างยิ่ง เห็นด้วย ไม่แน่ใจ ไม่เห็นด้วย ไม่เห็นด้วยอย่างยิ่ง เพียงอย่างใดอย่างหนึ่งต่อข้อความแต่ละข้อ โดยเปรียบเทียบทัศนคติให้เป็นคะแนน ข้อความที่สนับสนุนถ้าตอบว่าเห็นด้วยอย่างยิ่งให้ 5 คะแนน ลดลงเรื่อยๆ ตามลำดับจนถึงไม่เห็นด้วยอย่างยิ่งให้ 1 คะแนน ส่วนข้อความที่ต่อต้าน ถ้าตอบว่าไม่เห็นด้วยอย่างยิ่ง ให้ 5 คะแนน ลดลงเรื่อยๆ ตามลำดับ จนถึงเห็นด้วยอย่างยิ่ง ให้ 1 คะแนน ดังนั้นคะแนนรวมของคำตอบทุกข้อ จะเป็นเครื่องชี้ให้เห็นถึงทัศนคติของผู้ตอบที่มีต่อสิ่งนั้นๆ ในแบบวัดทัศนคติของแต่ละคน

แนวคิดเกี่ยวกับกฎหมายจารจร

กฎหมายจารจรนั้นได้บัญญัติขึ้นโดยมีเจตนารมณ์ในการรักษาความปลอดภัยให้กับผู้ใช้รถใช้ถนนส่วนรวมจึงได้กำหนดให้พฤติกรรมในการขับขี่ต่างๆ ที่เป็นอันตราย หรือ อาจก่อให้เกิดอันตรายกับตัวผู้ขับขี่เอง หรือ ผู้ร่วมทาง เป็นความผิดตามกฎหมายจารจร ซึ่งจะเห็นได้ว่า พฤติกรรมการกระทำผิดกฎหมายจารจรนั้น ไม่ได้มีความชั่วร้ายหรือเลวร้ายในตัวเองเหมือนกับ การกระทำผิดกฎหมายอาญา ดังนั้น การลงโทษผู้กระทำความผิดกฎหมายจารจรส่วนมากจึงเป็นการว่ากล่าวตักเตือนหรือการปรับเป็นส่วนใหญ่ โดยจะนำโทษจำคุกมาใช้ในบางข้อหาเท่านั้น เช่น เป็นผู้ขับขี่ขณะเมาสุรา ซึ่งเป็นการกระทำผิดที่ก่อให้เกิดอันตรายเป็นอย่างมาก เป็นต้น

สำหรับประเทศไทยนั้นมีการบัญญัติกฎหมายจารจรครั้งแรก คือ พระราชบัญญัติจราจรทางบก พ.ศ. 2477 โดยนำเอาหลักกฎหมายจารจรของประเทศอังกฤษมาปรับให้เหมาะสมกับสภาพของประเทศในขณะนั้น หลังจากนั้นได้มีการพัฒนาประเทศทางด้านเทคโนโลยีและการคมนาคมอย่างต่อเนื่อง จนเมื่อปี พ.ศ. 2522 จึงมีการปรับปรุงกฎหมายจารจร ให้สอดคล้องรองรับกับสภาพการจราจรในขณะนั้น โดยการประกาศใช้พระราชบัญญัติจราจรทางบก พ.ศ. 2522 ขึ้นเป็นกฎหมายแม่บทด้านการจราจรที่ใช้บังคับมาจนถึงปัจจุบัน ซึ่งกฎหมายนี้ได้มีการพัฒนาปรับปรุงให้ทันสมัยอยู่เสมอเพื่อให้ครอบคลุมและเท่าทันพฤติกรรมของผู้ขับขี่ที่เปลี่ยนแปลงไปตามแต่ละยุคสมัย

แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการบังคับใช้กฎหมายจารจร

ถึงแม้จะมีการบัญญัติกฎหมายจารจรให้มีประสิทธิภาพสักเท่าใด แต่ถ้าหากเจ้าหน้าที่ตำรวจจราจรไม่สามารถบังคับใช้กฎหมายได้อย่างมีประสิทธิภาพ กล่าวคือ ไม่มีความรวดเร็ว ไม่แน่นอน และไม่มีการลงโทษที่เหมาะสม ความยุติธรรมก็ย่อมไม่เกิดขึ้น ดังนั้น จึงจำเป็นที่จะต้องทำความเข้าใจทฤษฎีเกี่ยวกับการบังคับใช้กฎหมายที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

1. แนวคิดของสำนักอาชญาวิทยาดั้งเดิม (Classical School of Criminology) ถือได้ว่าเป็นผู้บุกเบิกในการศึกษาอาชญากรรมโดยการมุ่งศึกษาถึงสาเหตุและทำความเข้าใจถึงพฤติกรรมอาชญากรรม โดย พรชัย ชันดี (2558, น. 64) ได้กล่าวว่า สำนักอาชญาวิทยาดั้งเดิมมีแนวคิดและความเชื่อเกี่ยวกับธรรมชาติของมนุษย์ 3 ประการ คือ 1) มนุษย์มีอิสระในการเลือกพฤติกรรม หรือมีเจตจำนงอิสระ (Free Will) 2) มนุษย์มีความสามารถใช้เหตุผลและผลในการตัดสินใจกระทำการใดๆ (Rationality) 3) มนุษย์มีการคำนึงถึงผลประโยชน์ที่จะได้รับสูงสุดจากการกระทำ (Utility) ดังนั้น จึงสามารถอธิบายได้ว่า มนุษย์เป็นผู้มีเหตุผลในการที่จะมุ่งแสวงหาผลประโยชน์สูงสุดให้กับตนเอง โดยการที่จะเลือกกระทำหรืองดเว้นการกระทำใดๆ นั้น มนุษย์จะพิจารณาจากทางเลือก

ต่างๆ ที่มีอยู่อย่างเป็นเหตุเป็นผล เพื่อชั่งน้ำหนักถึงประโยชน์ที่จะได้รับการกระทำนั้นเปรียบเทียบกับผลร้ายที่จะเกิดขึ้น โดยจะตัดสินใจกระทำผิดก็ต่อเมื่อได้ชั่งน้ำหนักแล้วว่า ตนจะได้รับผลดีจากการกระทำผิดนั้น มากกว่าผลเสียที่จะได้รับ ดังนั้นหากต้องการที่จะป้องกันไม่ให้นุชยกกระทำผิดกฎหมาย จะต้องทำให้นุชยกเกิดความรูสึกว่าหากตัดสินใจกระทำผิดแล้วย่อมจะได้รับผลร้ายมากกว่าประโยชน์ที่จะได้รับ จึงจะทำให้มนุชยกตัดสินใจไม่กระทำความผิดในที่สุด ดังนั้น การลงโทษเพื่อให้นุชยกเกิดความกลัวและรูสึกว่าจะได้รับผลร้ายมากกว่าผลดีหากกระทำความผิดจึงถูกนำมาใช้ ซึ่งจะไดกล่าวต่อไป

2. ทฤษฎีการลงโทษเพื่อข่มขู่ยับยั้ง (Deterrence Theory) ตามที่ได้กล่าวมาแล้วว่าหากต้องการป้องกันไม่ให้นุชยกทำผิดกฎหมาย ก็จะต้องทำให้นุชยกเกิดความรูสึกว่าการกระทำผิดกฎหมายนั้นจะส่งผลเสียให้กับตนเองมากกว่าผลประโยชน์ที่จะได้รับ โดยการจะทำให้มนุชยกมีความรูสึกอย่างนั้นได้นั้นจะต้องนำการลงโทษมาใช้ โดย ซีซาร์ แบคคาเรีย (Cesare Beccaria) ได้วางหลักสำคัญไว้ว่าการลงโทษที่จะสามารถข่มขู่ยับยั้งผู้กระทำผิดให้ได้ผลนั้น ควรจะต้องมีลักษณะสำคัญ 3 ประการ (Three Key Elements of Punishment) คือ (Tibbetts, Stephen, & Hemmens, 2010, pp. 58-60) 1.การลงโทษต้องทำด้วยความรวดเร็ว (Swiftness of Punishment) หมายถึง ผู้กระทำผิดจะต้องถูกจับกุมและได้รับโทษอย่างรวดเร็วภายหลังการกระทำผิด 2.ความแน่นอนในการลงโทษ (Certainty of Punishment) หมายถึง หากกระทำผิดในลักษณะเดียวกัน ก็จะต้องถูกบังคับใช้กฎหมายเหมือนกัน โดยไม่มีการเลือกปฏิบัติ และ 3.ความเหมาะสมของความรุนแรงในการลงโทษ (Severity of Punishment) แบคคาเรีย เน้นว่า การลงโทษที่มีประสิทธิผล โทษที่ผู้กระทำผิดจะได้รับนั้นจะต้องมากเกินกว่าประโยชน์ที่ผู้กระทำผิดจะได้รับจากการประกอบอาชญากรรม หรือมีความรุนแรงเพียงพอที่จะยับยั้งการตัดสินใจที่จะกระทำความผิดของมนุชยก

ดังนั้นจากการทบทวนวรรณกรรมดังกล่าว สามารถสรุปได้ว่า หากต้องการจะบังคับใช้กฎหมายจรรยาจรให้มีประสิทธิภาพ นั้น ก็จำเป็นจะต้องเริ่มจากการบัญญัติกฎหมายจรรยาจรที่มีความทันสมัย สอดคล้องกับสภาพการจรรยาจรในปัจจุบัน และในขณะเดียวกัน ในส่วนของตัวเจ้าหน้าที่ตำรวจจรรยาจร ก็จะต้องทำให้การบังคับใช้กฎหมายเป็นไปด้วยความแน่นอน รวดเร็ว และมีบทลงโทษที่เหมาะสม เพื่อมุ่งหวังให้ประชาชนเกิดทัศนคติที่ดีต่อการบังคับใช้กฎหมายของเจ้าหน้าที่ตำรวจจรรยาจร อันจะนำไปสู่การปฏิบัติตามกฎหมายและเกิดเป็นวินัยจรรยาจรที่ดีของประเทศชาติต่อไป

ระเบียบวิธีการศึกษา

การศึกษาเรื่อง “ทัศนคติของประชาชนต่อการบังคับใช้กฎหมายจรรยาจรของเจ้าหน้าที่ตำรวจจรรยาจร สถานีตำรวจนครบาลประเวศ” เป็นการวิจัยเชิงปริมาณ มีระเบียบวิธีการศึกษาวิจัย คือการศึกษาค้นคว้าจากเอกสาร (Documentary Study) โดยการศึกษาทบทวนรวบรวมความรู้ทฤษฎีและแนวคิดต่างๆที่เกี่ยวข้อง จากทั้งในตำรา หนังสือ บทความ วารสาร ผลงานวิจัย วิทยานิพนธ์ สารนิพนธ์ ตลอดจนการสืบค้นจากอินเทอร์เน็ต เพื่อใช้ประกอบการศึกษา และใช้การศึกษาเชิงสำรวจ (Survey Study) โดยใช้แบบสอบถาม (Questionnaire) เป็นเครื่องมือในการศึกษา โดยแบ่งเนื้อหาของแบบสอบถามออกเป็น 3 ตอน ได้แก่ ตอนที่ 1 เป็นแบบสอบถามเกี่ยวกับข้อมูลส่วนบุคคลของกลุ่มตัวอย่าง โดยเป็นลักษณะคำถามปลายปิด (Closed-ended Questions) ตอนที่ 2 เป็นแบบสอบถามเกี่ยวกับทัศนคติต่อการบังคับใช้กฎหมายจรรยาจรของเจ้าหน้าที่ตำรวจจรรยาจร สถานีตำรวจนครบาลประเวศ 4 ด้าน คือ ลักษณะของกฎหมายจรรยาจร ความแน่นอนในการบังคับใช้กฎหมาย ความรวดเร็วในการบังคับใช้กฎหมาย และความเหมาะสมในการกำหนดจำนวนค่าปรับ ประกอบด้วยคำถาม เชิงลบ (Negative Item) และคำถามเชิงบวก (Positive Item) รวม 35 ข้อ และ ตอนที่ 3 เป็นแบบสอบถามเกี่ยวกับข้อเสนอแนะสำหรับการบังคับใช้กฎหมายจรรยาจรของเจ้าหน้าที่ตำรวจจรรยาจร สถานีตำรวจนครบาลประเวศ เป็นลักษณะคำถามปลายเปิด (Open-ended Questions) ซึ่งเปิดโอกาสให้กลุ่มตัวอย่างได้แสดงความคิดเห็นได้อย่างอิสระ โดยก่อนที่ผู้ศึกษาจะได้นำแบบสอบถามดังกล่าวไปเก็บข้อมูลได้ทำ ได้ตรวจสอบความถูกต้องของเนื้อหา (Validity) โดยได้นำแบบสอบถามที่สร้างขึ้นไปหารือกับอาจารย์ที่ปรึกษาและคณะกรรมการสารนิพนธ์เพื่อตรวจสอบให้คำแนะนำ และได้นำมาปรับปรุงแก้ไข จนมีเนื้อหาถูกต้องตรงตามวัตถุประสงค์ของการศึกษา มีสำนวนภาษาที่ตรงประเด็น และมีการเรียงลำดับความที่เหมาะสม และ

ได้ทำการทดสอบความเชื่อมั่น (Reliability) ของแบบสอบถามด้วยการนำแบบสอบถามที่ได้ปรับปรุงแก้ไขแล้วไปทดสอบ (Pre-test) เพื่อหาความเชื่อมั่น (Reliability) โดยนำไปทดลองใช้กับกลุ่มตัวอย่างที่มีลักษณะใกล้เคียงกับกลุ่มตัวอย่างที่จะศึกษา คือ ผู้ขับขี่ยานพาหนะที่ถูกบังคับใช้กฎหมายจราจรในพื้นที่รับผิดชอบของสถานีตำรวจนครบาลพระโขนง จำนวน 30 คน จากนั้นจึงได้นำข้อมูลที่ได้มาคำนวณหาความเชื่อมั่นโดยใช้สูตรสัมประสิทธิ์แอลฟา (Alpha Coefficient) ของครอนบาค (Cronbach) ผลปรากฏว่าค่าสัมประสิทธิ์แอลฟาที่ได้จากการทดสอบ คือ 0.8956 ถือเป็นค่าที่ยอมรับได้ จึงได้นำแบบสอบถามไปใช้เก็บข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษา

ประชากรที่ใช้ในการศึกษา คือ ประชาชนที่กระทำผิดกฎหมายในข้อหาด้านการจราจร ที่มีฐานความผิดตาม พ.ร.บ. จราจรทางบก พ.ศ. 2522 และที่แก้ไขเพิ่มเติม ในเขตพื้นที่รับผิดชอบของสถานีตำรวจนครบาลประเวศ และถูกเจ้าหน้าที่ตำรวจจราจรบังคับใช้กฎหมาย ในเดือนมกราคม-กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2559 จำนวน 2,326 คน กำหนดขนาดของกลุ่มตัวอย่างในการศึกษาครั้งนี้ โดยใช้วิธีการเทียบจากตาราง Krejcie และ Morgan ได้จำนวน 331 คน จากนั้นจึงใช้การสุ่มตัวอย่างแบบไม่ใช้ความน่าจะเป็น (Nonprobability Sampling) ด้วยวิธีการสุ่มแบบเฉพาะเจาะจง (Purposive Sampling) โดยเลือกเก็บข้อมูลจากประชาชนผู้ขับขี่ยานพาหนะในพื้นที่รับผิดชอบของสถานีตำรวจนครบาลประเวศ ที่กระทำผิดกฎหมายจราจร และถูกเจ้าหน้าที่ตำรวจจราจรบังคับใช้กฎหมาย ในช่วงเดือน เมษายน-พฤษภาคม 2559 จนครบตามจำนวนที่กำหนดโดยหลังจากที่ได้ข้อมูลแล้ว จะนำมาวิเคราะห์ด้วยโปรแกรม SPSS โดยจะวิเคราะห์ข้อมูลส่วนบุคคลของกลุ่มตัวอย่างจะใช้การศึกษาโดยการแจกแจงความถี่ (Frequency) และค่าร้อยละ (Percentage) และวิเคราะห์ทัศนคติของประชาชนต่อการบังคับใช้กฎหมายจราจรของเจ้าหน้าที่ตำรวจจราจรสถานีตำรวจนครบาลประเวศ โดยการหาค่าเฉลี่ย (Mean) และค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน (Standard Deviation)

ผลการศึกษา

กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่เป็นเพศชาย มีจำนวน 287 คน คิดเป็นร้อยละ 86.71 มีอายุ 15-30 ปี จำนวน 127 คน คิดเป็นร้อยละ 38.37 มีระดับการศึกษาอยู่ในระดับมัธยมศึกษาหรือเทียบเท่า จำนวน 114 คน คิดเป็นร้อยละ 34.44 ส่วนใหญ่มีอาชีพเป็นนักเรียน/นักศึกษา จำนวน 112 คน คิดเป็นร้อยละ 33.84 มีรายได้ต่อเดือน 15,001-30,000 บาท จำนวน 89 คน คิดเป็นร้อยละ 26.89 ส่วนใหญ่มีความถี่ในการขับขี่มากกว่าสัปดาห์ละ 5 วัน จำนวน 185 คน คิดเป็นร้อยละ 55.89 และมีช่วงเวลาในการขับขี่เป็นประจำตามปกติ คือ ทั้งกลางวันและกลางคืน จำนวน 163 คน คิดเป็นร้อยละ 49.24 กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ใช้รถจักรยานยนต์เป็นยานพาหนะในการขับขี่ จำนวน 182 คน คิดเป็นร้อยละ 54.98 และมีวัตถุประสงค์ในการขับขี่เพื่อเดินทางส่วนตัว จำนวน 245 คน คิดเป็นร้อยละ 74.02 มีประสบการณ์ถูกบังคับใช้กฎหมายมากที่สุดคือถูกเรียกตรวจ จำนวน 297 คน คิดเป็นร้อยละ 31.56 และมีข้อหาที่ถูกบังคับใช้กฎหมายมากที่สุด คือ ผู้ขับขี่รถจักรยานยนต์ไม่สวมหมวกนิรภัย มีจำนวน 92 คน คิดเป็นร้อยละ 27.79

ผลการศึกษา ทัศนคติต่อการบังคับใช้กฎหมายจราจรของเจ้าหน้าที่ตำรวจจราจร สถานีตำรวจนครบาลประเวศ 4 ด้าน คือ ความรวดเร็วในการบังคับใช้กฎหมาย ความเหมาะสมในการกำหนดจำนวนค่าปรับ ความแน่นอนในการบังคับใช้กฎหมาย และด้านลักษณะของกฎหมายจราจร มีดังต่อไปนี้

ทัศนคติของประชาชนต่อการบังคับใช้กฎหมายจราจร	$\bar{x}$	S.D.	การแปลผล
ด้านความรวดเร็วในการบังคับใช้กฎหมาย			มาก
ความเหมาะสมในการกำหนดจำนวนค่าปรับ	3.16	0.33	ปานกลาง
ด้านความแน่นอนในการบังคับใช้กฎหมาย	3.00	0.32	ปานกลาง
ด้านลักษณะของกฎหมายจราจร	2.57	0.31	น้อย
ภาพรวม	3.07	0.42	ปานกลาง

จากตารางแสดงผลสรุปทัศนคติของประชาชนต่อการบังคับใช้กฎหมายจราจรของเจ้าหน้าที่ตำรวจจราจร สถานีตำรวจนครบาลประเวศ แบ่งเป็น 4 ด้าน ตามลำดับดังนี้

1. ด้านความรวดเร็วในการบังคับใช้กฎหมาย จากผลการศึกษาพบว่า กลุ่มตัวอย่างมีความคิดเห็นในภาพรวมมีค่าเฉลี่ย $\bar{X} = 3.55$ แสดงว่า กลุ่มตัวอย่างมีทัศนคติต่อการบังคับใช้กฎหมายจราจร ของเจ้าหน้าที่ตำรวจจราจร สถานีตำรวจนครบาลประเวศ ด้านความรวดเร็วในการบังคับใช้กฎหมาย อยู่ในระดับมาก โดยเมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า ประเด็นที่มีค่าเฉลี่ยต่ำที่สุดสองอันดับสุดท้าย คือ ประชาชนมีทัศนคติอยู่ในระดับน้อยที่สุด ต่อจำนวนเจ้าหน้าที่รับชำระค่าปรับที่ไม่เพียงพอทำให้เกิดความล่าช้า และมีทัศนคติอยู่ในระดับน้อย ต่อสถานที่ที่ต้องไปจ่ายค่าปรับ เนื่องจากอยู่ไกลจากสถานที่ถูกจับกุม

2. ด้านความเหมาะสมในการกำหนดจำนวนค่าปรับ จากผลการศึกษาพบว่า กลุ่มตัวอย่างมีความคิดเห็นในภาพรวมมีค่าเฉลี่ย $\bar{X} = 3.16$ แสดงว่า กลุ่มตัวอย่างมีทัศนคติต่อการบังคับใช้กฎหมายจราจร ของเจ้าหน้าที่ตำรวจจราจร สถานีตำรวจนครบาลประเวศ ด้านความเหมาะสมในการกำหนดจำนวนค่าปรับ อยู่ในระดับปานกลาง โดยเมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า ประเด็นที่มีค่าเฉลี่ยต่ำที่สุดสองอันดับสุดท้าย คือ ประชาชนมีทัศนคติอยู่ในระดับน้อยที่สุด ต่อการที่เจ้าหน้าที่ตำรวจกำหนดจำนวนค่าปรับในระดับสูง โดยมองว่าเจ้าหน้าที่ตำรวจทำไปเพราะต้องการเงินส่วนแบ่งจากค่าปรับ และมีทัศนคติอยู่ในระดับน้อย ต่อการที่เจ้าหน้าที่ตำรวจกำหนดอัตราค่าปรับโดยไม่ได้พิจารณาจากพฤติการณ์การกระทำผิดเป็นหลัก เช่น เหตุจำเป็นที่ทำให้ต้องจอดรถซ้อนคัน

3. ด้านความแน่นอนในการบังคับใช้กฎหมาย จากผลการศึกษา พบว่า กลุ่มตัวอย่างมีความคิดเห็นในภาพรวมมีค่าเฉลี่ย $\bar{X} = 3.00$ แสดงว่า กลุ่มตัวอย่างมีทัศนคติต่อการบังคับใช้กฎหมายจราจร ของเจ้าหน้าที่ตำรวจจราจร สถานีตำรวจนครบาลประเวศ ด้านความแน่นอนในการบังคับใช้กฎหมาย อยู่ในระดับปานกลาง โดยเมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า ประเด็นที่มีค่าเฉลี่ยต่ำที่สุดสองอันดับสุดท้าย คือ ประชาชนมีทัศนคติอยู่ในระดับน้อยที่สุด ต่อการผ่อนผันไม่จับกุมผู้กระทำความผิดที่เป็นเจ้าหน้าที่ตำรวจด้วยตนเอง และมีทัศนคติที่อยู่ในระดับน้อยที่สุด เนื่องจากไม่ความไม่มั่นใจว่าเจ้าหน้าที่ตำรวจจะจับกุมและลงโทษผู้ขับขี่ที่ทำให้ผิดทุกราย โดยไม่มีการรับเงินสินบน

4. ด้านลักษณะของกฎหมายจราจร พบว่า กลุ่มตัวอย่างมีความคิดเห็นในภาพรวม มีค่าเฉลี่ย $\bar{X} = 2.57$ แสดงว่า กลุ่มตัวอย่างมีทัศนคติต่อการบังคับใช้กฎหมายจราจร ของเจ้าหน้าที่ตำรวจจราจร สถานีตำรวจนครบาลประเวศ ในด้านลักษณะของกฎหมายจราจร อยู่ในระดับน้อย โดยเมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า ประเด็นที่มีค่าเฉลี่ยต่ำที่สุดสองอันดับสุดท้าย คือ ประชาชนมีทัศนคติอยู่ในระดับน้อยที่สุด ต่อการที่กฎหมายให้เจ้าหน้าที่ตำรวจจราจรใช้ดุลยพินิจได้ เพราะจะทำให้เกิดความไม่เป็นธรรม และมีทัศนคติอยู่ในระดับน้อยที่สุด ต่อกฎหมายจราจรที่ใช้ในปัจจุบันเนื่องจากมีความเห็นว่าเป็นกฎหมายที่ล้าหลังไม่ทันสมัย

จากผลการศึกษาพบว่า กลุ่มตัวอย่างมีทัศนคติต่อการบังคับใช้กฎหมายจราจร ของเจ้าหน้าที่ตำรวจจราจร สถานีตำรวจนครบาลประเวศ ในภาพรวมอยู่ในระดับ ปานกลาง โดยมีค่าเฉลี่ย $\bar{X} = 3.07$

นอกจากนี้ กลุ่มตัวอย่างมีการแสดงความคิดเห็นและข้อเสนอแนะ โดยสามารถแบ่งได้เป็น 2 ประเด็นสำคัญ ได้แก่

1. ประเด็นในด้านกฎหมายจราจร โดยประชาชนมีความคิดเห็นว่าการกฎหมายจราจรที่ใช้อยู่ในปัจจุบันล้าหลัง และไม่ทันสมัย อีกทั้งกฎหมายข้อบังคับต่างๆ ที่เกี่ยวกับการจราจร ในบางพื้นที่ยังไม่เหมาะสม เช่น ข้อบังคับเกี่ยวกับการกำหนดเวลาและสถานที่ห้ามจอดรถ เป็นต้น

2. ประเด็นในด้านการปฏิบัติหน้าที่ในการบังคับใช้กฎหมายของเจ้าหน้าที่ตำรวจ โดยประชาชนมีความคิดเห็นเห็นว่าเจ้าหน้าที่ตำรวจจราจรบางนายแสดงกิริยาที่ไม่เหมาะสม และพูดจาไม่ไพเราะกับประชาชน รวมทั้งมีการกำหนดจำนวนค่าปรับที่สูงเกินไป โดยไม่คำนึงถึงสภาพเศรษฐกิจในปัจจุบัน ขณะปฏิบัติหน้าที่มักจะไม่สนใจฟังเหตุผลความจำเป็นของผู้ขับขี่ที่ไม่ได้มีเจตนาจะกระทำความผิดและจะกวัดข้นจับกุมเฉพาะรถจักรยานยนต์ของชาวบ้าน โดยไม่ตรวจจักรยานยนต์หรือรถจักรยานยนต์ที่มีราคาแพง หรือในบางกรณีมีเจ้าหน้าที่ตำรวจจราจรบางรายมีการปรับ โดยไม่ออกใบเสร็จรับเงินให้กับประชาชน ทำให้ประชาชนได้รับความเดือดร้อนและไม่แน่ใจว่าเงินค่าปรับ ถูกนำส่งเป็นรายได้แผ่นดินจริงหรือไม่ นอกจากนี้ยังมีความเห็นว่าเจ้าหน้าที่ตำรวจจราจร ไม่ควรบิดหรือดึง

กฎเกณฑ์การยานยนต์ของผู้ขับขี่ออกโดยพลการ เพราะจะทำให้เกิดความเสียหายต่อทรัพย์สินของประชาชน และประชาชนได้รับความลำบากและเสียเวลาส่วนตัวเป็นอย่างยิ่ง เมื่อถูกเจ้าหน้าที่ตำรวจจราจรบังคับใช้กฎหมายด้วยวิธีการบังคับล้อ อีกทั้งยังมีความเห็นว่าการตั้งด่านตรวจจับของเจ้าหน้าที่ตำรวจจราจรทำให้การจราจรติดขัดมากขึ้น

การอภิปรายผลการศึกษา

ด้านความรวดเร็วในการบังคับใช้กฎหมาย

ผลการศึกษาพบว่า กลุ่มตัวอย่างมีทัศนคติต่อความรวดเร็วในการบังคับใช้กฎหมายมีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.55 ซึ่งแสดงให้เห็นว่ามีทัศนคติอยู่ในระดับมาก และเมื่อพิจารณารายข้อจะพบว่า ข้อที่มีค่าเฉลี่ยต่ำที่สุด คือ มีจำนวนเจ้าหน้าที่รับชำระค่าปรับไม่เพียงพอ ทำให้เกิดความล่าช้า มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 1.76 โดยจากผลการศึกษาดังกล่าวจะเห็นได้ว่า กำลังพลเจ้าหน้าที่ตำรวจที่ได้รับมอบหมายให้ปฏิบัติหน้าที่ในการรับชำระเงินค่าปรับ มีจำนวนไม่เพียงพอต่อความต้องการชำระค่าปรับของประชาชน ทำให้ขั้นตอนในการบังคับใช้กฎหมายเกิดความล่าช้า โดยจากข้อมูลข้อเท็จจริงจะพบว่า เจ้าหน้าที่ตำรวจที่ทำหน้าที่เปรียบเทียบปรับของสถานีตำรวจนครบาลประเวศ มีเพียง 1 นาย เท่านั้น โดยจะทำหน้าที่ในการตรวจสอบและคืนใบอนุญาตขับขี่ให้กับประชาชนภายหลังจากที่มีการรับชำระค่าปรับแล้ว โดยในการปฏิบัติหน้าที่ของเจ้าหน้าที่เปรียบเทียบปรับดังกล่าว จะเปิดทำการเฉพาะในเวลาราชการเท่านั้น (08.00 – 16.00 น.) ซึ่งในแต่ละวันนั้นจะมีประชาชนเดินทางมาเสียค่าปรับเป็นจำนวนมาก ทำให้ประชาชนต้องรอคิวเป็นเวลานาน จึงเกิดความรู้สึกว่ามีเจ้าหน้าที่รับชำระค่าปรับไม่เพียงพอ ไม่สอดคล้องกับจำนวนประชาชนที่มาขอชำระค่าปรับ ทำให้ต้องใช้เวลานานจนเกิดเป็นความล่าช้าในการบังคับใช้กฎหมายในที่สุด ซึ่งผลการศึกษาดังกล่าว สอดคล้องกับงานวิจัยของ นพวรรณ กลองชนะ (2543) ที่ได้ศึกษาเรื่อง “ความพึงพอใจของประชาชนต่อการให้บริการของตำรวจจราจร” โดยผลการศึกษาพบว่า ปัญหาและอุปสรรคที่ประชาชนกลุ่มตัวอย่างได้รับจากการใช้บริการของตำรวจจราจร ในด้านการปฏิบัติงานมีประเด็นที่เป็นปัญหามากที่สุด คือ ความล่าช้าในการปฏิบัติงานของตำรวจจราจร โดยเฉพาะความล่าช้าในกระบวนการขั้นตอนการเสียค่าปรับ และยังสอดคล้องกับประเด็นในด้านจำนวนกำลังพล โดยประชาชนกลุ่มตัวอย่างมีความเห็นว่า มีจำนวนเจ้าหน้าที่ตำรวจจราจรที่อยู่ปฏิบัติหน้าที่ มีจำนวนไม่เพียงพอ

อีกประเด็นที่มีค่าเฉลี่ยอยู่ระดับต่ำเช่นกันคือ สถานที่ที่ต้องไปจ่ายค่าปรับ อยู่ไกลจากสถานที่จับกุมโดยมีค่าเฉลี่ย อยู่ที่ 2.24 โดยจากผลการศึกษาดังกล่าวอาจอธิบายได้ว่า ด้วยสถานีตำรวจนครบาลประเวศ มีเขตพื้นที่รับผิดชอบกว่า 41.33 ตารางกิโลเมตร ดังนั้นจึงถือเป็นพื้นที่ใหญ่ และเจ้าหน้าที่ตำรวจจราจรจะทำการกวาดค้นจับกุมผู้กระทำความผิดจราจรทั่วพื้นที่เขตรับผิดชอบทั้งหมด จึงอาจทำให้ประชาชนที่ถูกบังคับใช้กฎหมายในกรณีต่างๆจะต้องเดินทางไปชำระค่าปรับ ณ ที่ทำการสถานีตำรวจนครบาลประเวศ ซึ่งอยู่ไกลจากจุดที่เจ้าหน้าที่ตำรวจจราจรกวาดค้นจับกุมพอสมควร ประกอบกับสภาพการจราจรที่ค่อนข้างมีความหนาแน่นในการเดินทางไปชำระค่าปรับซึ่งอยู่ไกลจากสถานที่ที่ถูกจับกุมในลักษณะนี้ จึงอาจทำให้ประชาชนเกิดความไม่พอใจและรู้สึกว่าเป็นการบังคับใช้กฎหมายที่ล่าช้า สอดคล้องกับงานวิจัย ของ ศรานนท์ หอมทรัพย์ (2541) ที่ได้ศึกษาเรื่อง “ทัศนะของประชาชนต่อการชำระค่าปรับทางไปรษณีย์ : ศึกษาเฉพาะสถานีตำรวจนครบาลสำโรง” โดยผลการศึกษาพบว่าประชาชนกลุ่มตัวอย่างมีความคิดเห็นเกี่ยวกับปัญหาและอุปสรรคในการชำระค่าปรับ โดยมีความเห็นเกี่ยวกับการเพิ่มสถานที่ชำระค่าปรับเพื่อความสะดวกรวดเร็วขึ้น เช่น ชำระที่ธนาคาร สำนักงานเขต ห้างสรรพสินค้า หรือ สามารถชำระค่าปรับที่สถานีตำรวจที่ใดก็ได้

ด้านความเหมาะสมในการกำหนดจำนวนค่าปรับ

จากการศึกษาพบว่า กลุ่มตัวอย่างมีทัศนคติในด้านความเหมาะสมในการกำหนดจำนวนค่าปรับในภาพรวมมีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.16 ซึ่งแสดงให้เห็นว่ามีทัศนคติอยู่ในระดับปานกลาง และเมื่อพิจารณารายข้อจะพบว่า ข้อที่มีค่าเฉลี่ยต่ำที่สุด คือ เจ้าหน้าที่ตำรวจกำหนดจำนวนค่าปรับในระดับสูง เพราะต้องการเงินส่วนแบ่งจากค่าปรับ มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 1.13 โดยจากผลการศึกษาสามารถอธิบายได้ว่า การปฏิบัติหน้าที่ของเจ้าหน้าที่ตำรวจจราจรในการกวาดค้นจับกุมผู้กระทำความผิดกฎหมายจราจร และมีการลงโทษผู้ขับขี่ที่ฝ่าฝืนกฎหมายจราจรโดยการให้ประชาชนชำระค่าปรับนั้น ภายหลังจากชำระค่าปรับแล้วเมื่อมีการนำเงินค่าปรับดังกล่าว

ส่งเป็นรายได้แผ่นดินไปยังหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เจ้าหน้าที่ตำรวจจราจรผู้จับกุ่มนั้น จะได้รับส่วนแบ่งจากเงินค่าปรับดังกล่าวตามที่กฎหมายกำหนดไว้ ในลักษณะยิ่งประชาชนเสียค่าปรับเป็นจำนวนมากเท่าใด ยิ่งได้รับเงินส่วนแบ่งจากค่าปรับมากขึ้นเท่านั้น จากกรณีดังกล่าวจึงทำให้ประชาชนที่ถูกบังคับใช้กฎหมายเข้าใจได้ว่า การที่เจ้าหน้าที่ตำรวจจราจร กวดขันจับกุ่มเป็นจำนวนมากไม่ได้กระทำไปโดยมุ่งหวังจะให้เกิดการข่มขู่ข่มขืนอย่างแท้จริง หรือไม่ได้ต้องการที่จะสร้างวินัยจราจรให้กับประชาชนแต่อย่างใด แต่กระทำไปเพียงเพื่อต้องการที่จะให้ได้รับเงินส่วนแบ่งจากค่าปรับเป็นจำนวนมากที่สุดเท่าที่จะทำได้ ซึ่งผลการศึกษาดังกล่าวสอดคล้องกับงานวิจัยของ พิสุทธิ สังฆวัตร (2547) ที่ได้ศึกษาเรื่อง “ทัศนคติของประชาชนต่อการปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่ตำรวจจราจร กรณีศึกษาเจ้าหน้าที่ตำรวจจราจรอำเภออุบลราชธานี จังหวัดอุบลราชธานี” โดยจากการศึกษาพบว่า ประชาชนกลุ่มตัวอย่างมีทัศนคติต่อการปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่ตำรวจจราจรในด้านความเสมอภาคและเป็นธรรมอยู่ในระดับปานกลาง โดยประเด็นที่มีค่าเฉลี่ยต่ำที่สุด คือ เป็นผู้ที่พยายามจับกุ่มผู้กระทำความผิดโดยหวังส่วนแบ่งจากเงินสินบนนำจับ

อีกประเด็นที่มีค่าเฉลี่ยอยู่ระดับต่ำเช่นกันคือ เจ้าหน้าที่ตำรวจ กำหนดอัตราค่าปรับโดยพิจารณาจากพฤติการณ์การกระทำความผิดของท่านเป็นหลัก เช่น เหตุจำเป็นที่ทำให้ต้องจอดรถซ้อนคัน มีค่าเฉลี่ยอยู่ที่ 1.83 โดยจากผลการศึกษาดังกล่าวสามารถอธิบายได้ว่า การกระทำความผิดกฎหมายจราจรของผู้ขับขี่นั้น ในบางครั้งเกิดจากความจำเป็นประกอบกับเหตุการณ์แวดล้อมต่างๆ ทำให้ไม่สามารถหลีกเลี่ยง และจำต้องกระทำความผิดกฎหมายโดยไม่มีเจตนาร้าย ยกตัวอย่างเช่น กรณีที่ผู้ขับขี่รถจักรยานยนต์ไปจอดรถจักรยานยนต์และวางหมวกนิรภัยไว้ ภายหลังจากที่ไปทำกิจส่วนตัวกลับมาปรากฏว่า หมวกนิรภัยได้ถูกขโมยไป จึงทำให้ผู้ขับขี่จำเป็นต้องขับออกไปโดยไม่ได้สวมหมวกนิรภัย ทำให้ผู้ขับขี่จำเป็นต้องฝ่าฝืนกฎหมาย โดยเกิดจากความจำเป็นต่างๆ ที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ หรือ อาจเกิดจากเหตุสุดวิสัย ซึ่งจากผลการศึกษาครั้งนี้ประชาชนอาจเกิดความรู้สึกว่า ตนยอมรับว่าได้กระทำความผิดกฎหมายจราจรจริง แต่ได้กระทำไปเพราะพฤติการณ์แวดล้อมต่างๆ แต่เมื่อพยายามอธิบายให้เจ้าหน้าที่ตำรวจจราจรรับฟัง กลับไม่เป็นผล จากเหตุผลดังกล่าวจึงทำให้ประชาชนกลุ่มตัวอย่างมีความรู้สึกได้ว่า เจ้าหน้าที่ตำรวจไม่รับฟังและไม่ได้นำเอาเหตุจำเป็นเหล่านี้ไปประกอบการพิจารณาในการกำหนดจำนวนค่าปรับแต่อย่างใด จึงทำให้กระบวนการในการกำหนดจำนวนค่าปรับ ยังไม่มีความเหมาะสมเท่าที่ควร

ด้านความแน่นอนในการบังคับใช้กฎหมาย

กลุ่มตัวอย่างมีทัศนคติต่อการความแน่นอนในการบังคับใช้กฎหมาย ในภาพรวมมีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.00 ซึ่งแสดงให้เห็นว่ามีทัศนคติอยู่ในระดับปานกลาง โดยเมื่อพิจารณารายข้อแล้วพบว่า กลุ่มตัวอย่างมีทัศนคติที่ไม่เห็นด้วยอย่างยิ่ง ในกรณีที่หากผู้กระทำความผิดเป็นเจ้าหน้าที่ตำรวจเสียเองจะได้รับการผ่อนผันไม่ถูกจับกุ่ม มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 1.25 โดยจากผลการศึกษาดังกล่าว สามารถอธิบายได้ว่าประชาชนเกิดความความรู้สึกไม่เชื่อใจในการปฏิบัติหน้าที่ของเจ้าหน้าที่ตำรวจจราจร โดยเชื่อว่าเจ้าหน้าที่ตำรวจกวดขันจับกุ่มผู้ขับขี่ที่เป็นประชาชนทั่วไปอย่างเคร่งครัด แต่ในขณะที่เดียวกันกลับใจปล่อยปะละเลย หรือจงใจช่วยเหลือพวกพ้อง โดยจะไม่บังคับใช้กฎหมายกับผู้กระทำความผิดที่เป็นเจ้าหน้าที่ตำรวจด้วยตนเอง ซึ่งการกระทำในลักษณะนี้ถือเป็นการเลือกปฏิบัติและส่งผลทำให้เกิดความแน่นอนในการบังคับใช้กฎหมาย รวมทั้งส่งผลกระทบต่อทัศนคติของประชาชน ทำให้เกิดความไม่เชื่อมั่นในการบังคับใช้กฎหมายจราจรของเจ้าหน้าที่ตำรวจอีกด้วย ซึ่งการกระทำของเจ้าหน้าที่ตำรวจในการจงใจงดเว้นการปฏิบัติงานตามหน้าที่ เพื่อช่วยเหลือให้พวกพ้องรอดพ้นจากการถูกบังคับใช้กฎหมายนี้ ไม่ได้เกิดขึ้นเฉพาะกับผู้กระทำความผิดที่เป็นเจ้าหน้าที่ตำรวจด้วยตนเองเท่านั้น สอดคล้องกับ งานวิจัยของ พรชัย สุขเจริญ (2557) ได้ศึกษาเรื่อง “ศึกษาสาเหตุของการฝ่าฝืนกฎหมายจราจรของผู้ขับขี่รถยนต์” โดยผลการศึกษา พบว่า สาเหตุของการฝ่าฝืนกฎหมายจราจรของผู้ขับขี่รถยนต์ ในด้านเจ้าหน้าที่ผู้มีอำนาจตามกฎหมายจราจรนั้น กลุ่มตัวอย่างมีความเห็นว่า ข้อที่มีค่าเฉลี่ยต่ำที่สุดคือ เจ้าหน้าที่ตำรวจจราจรปฏิบัติหน้าที่อย่างไม่ตรงไปตรงมาตามที่กฎหมาย โดยอาจมีการเลือกที่จะไม่ดำเนินคดีต่อบุคคลซึ่งเป็นคนรู้จักของตน เป็นญาติของตนเอง เพราะกลัวว่าจะเสียความเชื่อมโยงทางสังคมไป เพราะหากเจ้าหน้าที่ตำรวจจราจรดำเนินคดีกับญาติตัวเอง ก็จะทำให้ญาติของตนเกิดความไม่พอใจ และเกิดความขัดแย้งภายในครอบครัววงศ์ญาติได้ภายหลัง

อีกประเด็นที่มีค่าเฉลี่ยต่ำมากเช่นเดียวกัน คือ เจ้าหน้าที่ตำรวจจับกุมและลงโทษผู้ขับขี่ ที่ทำผิดทุกราย โดยไม่มีการรับเงินสินบน มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 1.40 โดยสามารถอธิบายได้ว่า ประชาชนยังมีความคิดว่า เจ้าหน้าที่ตำรวจไม่ได้ปฏิบัติหน้าที่อย่างซื่อสัตย์สุจริต แต่ยังมีการเรียกรับผลประโยชน์ในทางมิชอบอยู่เสมอ ทำให้เจ้าหน้าที่ตำรวจจรรยาบรรณไม่ได้บังคับใช้กฎหมายด้วยความแน่นอนหรือเสมอภาค หรือไม่ได้จับกุมผู้กระทำความผิดกฎหมายจรรยาบรรณ แต่จะมีการช่วยเหลือผู้กระทำความผิดบางราย โดยอาจจะมีการเรียกรับทรัพย์สินหรือผลประโยชน์ในรูปแบบต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นเงิน ทรัพย์สิน หรือผลประโยชน์ในรูปแบบอื่นๆในทางมิชอบจากผู้กระทำความผิด หรือยินยอมจะรับผลประโยชน์ต่างๆ ที่ผู้กระทำความผิดกฎหมายจรรยาบรรณเสนอให้เป็นสินบนที่มีขอบด้วยกฎหมาย เพื่อแลกกับการไม่ถูกดำเนินคดีตามกฎหมาย ซึ่งพฤติกรรมดังกล่าวนอกจากเป็นการเลือกปฏิบัติและส่งผลทำให้ไม่เกิดความแน่นอนในการบังคับใช้กฎหมายแล้ว ยังถือเป็นการทุจริตต่อหน้าที่อันเป็นความผิดตามกฎหมายอาญารีกด้วย ซึ่งจากผลการศึกษาดังกล่าว สอดคล้องกับงานวิจัยของ จตุรงค์ วิทยาคม (2546) ได้ศึกษาเรื่อง “ความพึงพอใจของประชาชนต่องานบริการด้านการป้องกันและปราบปรามอาชญากรรมของเจ้าหน้าที่ตำรวจในเขตกองบังคับการตำรวจนครบาล 1 ” โดยผลการศึกษา พบว่า กลุ่มตัวอย่างมีความคิดเห็นต่อการให้บริการของเจ้าหน้าที่ตำรวจ ด้านพฤติกรรมการปฏิบัติงาน ในภาพรวมมีค่าเฉลี่ย 3.21 แปลผลว่า มีความพึงพอใจอยู่ในระดับปานกลาง โดยข้อที่มีความพึงพอใจต่ำที่สุด คือ เจ้าหน้าที่ตำรวจไม่เรียกร้องผลประโยชน์โดยมิชอบจากการปฏิบัติงาน แสดงให้เห็นว่าประชาชนกลุ่มตัวอย่าง มีความคิดเห็นว่า เจ้าหน้าที่ตำรวจจรรยาบรรณไม่ได้บังคับใช้กฎหมายด้วยความแน่นอน โดยยังคงมีการเรียกรับสินบนจากการปฏิบัติหน้าที่อยู่

ด้านลักษณะของกฎหมายจรรยาบรรณ

จากการศึกษาพบว่า กลุ่มตัวอย่างมีทัศนคติต่อลักษณะของกฎหมายจรรยาบรรณ ภาพรวมมีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 2.57 ซึ่งแสดงให้เห็นว่ามีทัศนคติอยู่ในระดับน้อย และเมื่อพิจารณารายข้อ จะพบว่า ข้อที่ค่าเฉลี่ยต่ำที่สุด คือ การที่กฎหมายให้เจ้าหน้าที่ตำรวจจรรยาบรรณใช้ดุลยพินิจได้ ทำให้เกิดความไม่เป็นธรรม มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 1.34 โดยจากผลการศึกษาดังกล่าวจะเห็นได้ว่า กฎหมายในการศึกษาครั้งนี้ตามที่ได้กำหนดขอบเขตและนิยามเอาไว้ หมายถึง พระราชบัญญัติจรรยาบรรณ พ.ศ. 2522 และที่แก้ไขเพิ่มเติม ซึ่งเป็นกฎหมายที่ได้ให้อำนาจ เจ้าหน้าที่ตำรวจจรรยาบรรณ สามารถใช้ดุลยพินิจในการบังคับใช้กฎหมายได้ ทำให้ประชาชนมีความไม่เห็นด้วย โดยเกิดจากความไม่เชื่อมั่นและไม่ทราบว่าเจ้าหน้าที่ตำรวจจรรยาบรรณใช้หลักเกณฑ์อะไรมาประกอบการใช้ดุลยพินิจดังกล่าว นอกจากนี้ประชาชนยังอาจมองว่า การที่กฎหมายเปิดช่องให้เจ้าหน้าที่ตำรวจจรรยาบรรณใช้ดุลยพินิจในการบังคับใช้กฎหมายได้ อาจเป็นช่องทางที่ทำให้เจ้าหน้าที่ตำรวจจรรยาบรรณนำช่องโหว่ทางกฎหมายนี้ ไปใช้ในการแสวงหาผลประโยชน์ในทางมิชอบได้

อีกประเด็นที่มีค่าเฉลี่ยต่ำมากเช่นเดียวกัน คือ กฎหมายจรรยาบรรณที่ใช้ในปัจจุบันล้าหลัง ไม่ทันสมัย โดยมีค่าเฉลี่ยอยู่ที่ 1.47 โดยจากผลการศึกษานี้อาจกล่าวได้ว่า กฎหมายจรรยาบรรณซึ่งในที่นี่ก็คือ พระราชบัญญัติจรรยาบรรณ พ.ศ. 2522 ซึ่งถือเป็นกฎหมายจรรยาบรรณแม่บทของประเทศไทยมายาวนาน และได้มีการชำระปรับปรุง แก้ไขเพิ่มเติมโดยมุ่งหวังให้ตัวบทกฎหมายเท่าทันสภาพสังคม สภาพการจราจร สภาพการใช้รถใช้ถนน สภาพแวดล้อมในการคมนาคม ถนนและเส้นทางในการคมนาคมที่ขยายตัวมากขึ้น ตลอดจนลักษณะนิสัยและพฤติกรรมการขับขี่ของผู้ขับขี่ที่เปลี่ยนแปลงไปอยู่เสมอ ตั้งแต่ การแก้ไขพระราชบัญญัติจรรยาบรรณ ฉบับที่ 2 ในปี พ.ศ. 2522 จนถึงปัจจุบันที่แก้ไขจนมาถึง ฉบับที่ 10 พ.ศ.2557 ที่ผ่านมา แต่ถึงแม้จะมีการแก้ไขปรับปรุงกฎหมายจรรยาบรรณอย่างไร ก็ยังพบว่ายังมีบางบทบัญญัติที่ส่งผลให้เกิดมาตรการในการบังคับใช้กฎหมายที่ล้าหลัง ไม่ทันสมัย ไม่สอดคล้องกับสภาพการจราจรในปัจจุบันและไม่เหมาะสมที่จะนำมาบังคับใช้เป็นอย่างยิ่ง ยกตัวอย่างที่เห็นได้ชัดในขณะนี้ คือ กรณีการออกข้อบังคับห้ามมิให้ผู้ขับขี่รถจักรยานยนต์ ใช้สะพานข้ามแยก หรือห้ามใช้อุโมงค์เป็นอันตราย หากฝ่าฝืนจะถูกบังคับใช้กฎหมาย ถูกจับปรับตามที่กฎหมายกำหนด ส่งผลให้ประชาชนผู้ขับขี่รถจักรยานยนต์ได้รับความเดือดร้อนเป็นอย่างมาก โดยประชาชนผู้ขับขี่มีความรู้สึกรู้ว่ามาตรการดังกล่าว เป็นมาตรการที่ใช้มาเป็นระยะเวลานานมากแล้ว และถือเป็นข้อกฎหมายที่ล้าหลัง ไม่ทันสมัย ทำให้ประชาชนผู้ขับขี่รถจักรยานยนต์ในปัจจุบันซึ่งมีเป็นจำนวนมากได้รับความเดือดร้อนจากมาตรการดังกล่าว อันเป็นผลมาจากความล้าหลังทางกฎหมายจรรยาบรรณ สอดคล้องกับงานวิจัยของ นพวรรณ กลองชนะ (2543) ที่ได้ศึกษาเรื่อง “ความพึงพอใจของประชาชนต่อการให้บริการของตำรวจจราจร” โดยผลการศึกษาพบว่า ประชาชนมีความพึงพอใจในด้านระบบการให้บริการ (กฎระเบียบเกี่ยวกับจราจร) อยู่ในระดับความพึงพอใจน้อย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในข้อการปรับปรุงแก้ไขกฎระเบียบเพื่อให้เหมาะสมกับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไป

ดังนั้นจึงสรุปได้ว่าประชาชนกลุ่มตัวอย่างมีทัศนคติอยู่ในระดับน้อยที่สุดต่อลักษณะของกฎหมายจราจรในประเด็นที่กฎหมายให้เจ้าหน้าที่ตำรวจจราจรใช้ดุลยพินิจได้ ทำให้เกิดความไม่เป็นธรรม และกฎหมายจราจรที่ใช้ในปัจจุบันล้าหลัง ไม่ทันสมัย ซึ่งหากประชาชนยังมีความคิดเห็นต่อกฎหมายจราจรไปในทางลบเช่นนี้ ก็จะส่งผลทำให้ประชาชนขาดความเชื่อมั่นศรัทธาในกฎหมายจราจร จนเกิดเป็นการไม่ใส่ใจและไม่ปฏิบัติตามกฎหมายจราจรในที่สุด ซึ่งจะส่งผลเสียมากมายต่อสังคมส่วนรวม เช่น อาจทำให้เกิดปัญหาการจราจรติดขัดมากขึ้นหรือ เกิดอุบัติเหตุที่มีจำนวนและความรุนแรงมากขึ้น เป็นต้น

สรุปและข้อเสนอแนะ

จากการศึกษา ทัศนคติของประชาชนต่อการบังคับใช้กฎหมายจราจรของเจ้าหน้าที่ตำรวจจราจร สถานีตำรวจนครบาล ประเวศ พบว่า กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่เป็นเพศชาย มีอายุ 15-30 ปี มีระดับการศึกษาอยู่ในระดับมัธยมศึกษาหรือเทียบเท่า ส่วนใหญ่มีอาชีพเป็นนักเรียน/นักศึกษา มีรายได้ต่อเดือน 15,001-30,000 บาท ส่วนใหญ่มีความถี่ในการขับขี่มากกว่าสัปดาห์ละ 5 วัน และมีความถี่ในการขับขี่เป็นประจำตามปกติ คือ ทั้งกลางวันและกลางคืน กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ใช้รถจักรยานยนต์เป็นยานพาหนะในการขับขี่ และมีวัตถุประสงค์ในการขับขี่เพื่อเดินทางส่วนตัว มีประสบการณ์ถูกบังคับใช้กฎหมายมากที่สุดคือถูกเรียกตรวจ และมีข้อหาที่ถูกบังคับใช้กฎหมายมากที่สุด คือ เป็นผู้ขับขี่รถจักรยานยนต์ไม่สวมหมวกนิรภัย

ผลการศึกษาทัศนคติของประชาชนต่อการบังคับใช้กฎหมายจราจรของเจ้าหน้าที่ตำรวจจราจร สถานีตำรวจนครบาล ประเวศ ภาพรวมพบว่า มีทัศนคติอยู่ในระดับปานกลาง โดยสามารถสรุปผลการศึกษาดังต่อไปนี้

1. ด้านความรวดเร็วในการบังคับใช้กฎหมายพบว่า ประชาชนกลุ่มตัวอย่าง มีทัศนคติอยู่ในระดับมาก และเมื่อพิจารณาเป็นรายข้อพบว่า ประเด็นที่มีค่าเฉลี่ยต่ำที่สุดสองอันดับสุดท้าย คือ ประชาชนมีทัศนคติอยู่ในระดับน้อยที่สุด ต่อจำนวนเจ้าหน้าที่รับชำระค่าปรับที่มีไม่เพียงพอทำให้เกิดความล่าช้า และมีทัศนคติอยู่ในระดับน้อยต่อสถานที่ที่ต้องไปจ่ายค่าปรับ เนื่องจากอยู่ไกลจากสถานที่ถูกจับกุม ทำให้ได้รับความลำบาก

2. ด้านความเหมาะสมในการกำหนดจำนวนค่าปรับ พบว่า ประชาชนมีทัศนคติอยู่ในระดับปานกลาง โดยเมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า ประเด็นที่มีค่าเฉลี่ยต่ำที่สุดสองอันดับสุดท้าย คือ ประชาชนมีทัศนคติในระดับน้อยที่สุด ต่อการที่เจ้าหน้าที่ตำรวจกำหนดจำนวนค่าปรับในระดับสูง โดยมองว่าเจ้าหน้าที่ตำรวจทำไปเพราะต้องการเงินส่วนแบ่งจากค่าปรับ และมีทัศนคติอยู่ในระดับน้อยต่อการที่เจ้าหน้าที่ตำรวจกำหนดอัตราค่าปรับโดยไม่ได้พิจารณาจากพฤติการณ์การกระทำผิดเป็นหลัก เช่น เหตุจำเป็นที่ทำให้ต้องจอดรถซ้อนคัน

3. ด้านความแน่นอนในการบังคับใช้กฎหมาย พบว่า ประชาชนมีทัศนคติอยู่ในระดับปานกลาง โดยเมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า ประเด็นที่มีค่าเฉลี่ยต่ำที่สุดสองอันดับสุดท้าย คือ ประชาชนมีทัศนคติอยู่ในระดับน้อยที่สุดต่อการผ่อนผันไม่จับกุมผู้กระทำผิดที่เป็นเจ้าหน้าที่ตำรวจด้วยตนเอง และมีทัศนคติอยู่ในระดับน้อยที่สุด โดยมีความไม่เห็นด้วยว่าเจ้าหน้าที่ตำรวจจะจับกุมและลงโทษผู้ขับขี่ที่ทำความผิดทุกราย โดยไม่มีการรับเงินสินบน

4. ด้านลักษณะของกฎหมายจราจร พบว่า ประชาชนมีทัศนคติอยู่ในระดับน้อย โดยเมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า ประเด็นที่มีค่าเฉลี่ยต่ำที่สุดสองอันดับสุดท้าย คือ ประชาชนมีทัศนคติในระดับน้อยที่สุดกับการที่กฎหมายให้เจ้าหน้าที่ตำรวจจราจรใช้ดุลยพินิจได้ เพราะจะทำให้เกิดความไม่เป็นธรรม และมีทัศนคติอยู่ในระดับน้อยที่สุดต่อกฎหมายจราจรที่ใช้ในปัจจุบัน เนื่องจากเป็นกฎหมายที่ล้าหลัง ไม่ทันสมัย

ข้อเสนอแนะจากการศึกษาครั้งนี้ สามารถแบ่งเป็นข้อเสนอแนะในแต่ละด้าน คือ

ด้านความรวดเร็วในการบังคับใช้กฎหมาย

ควรเพิ่มเจ้าหน้าที่เปรียบเทียบปรับให้เพียงพอและให้จัดเจ้าหน้าที่เปรียบเทียบปรับไปปฏิบัติหน้าที่ ณ สถานที่ที่มีการกวดขันจับกุม ประกอบกับควรมีการพัฒนากระบวนการชำระค่าปรับและระบบฐานข้อมูลเกี่ยวกับการกระทำผิดของผู้ขับขี่ให้มี

ความทันสมัย โดยนำเอาเทคโนโลยีสมัยใหม่เข้ามาช่วย เพื่อให้เกิดความสะดวกรวดเร็วต่อประชาชนมากที่สุด เช่น พัฒนาระบบการชำระค่าปรับผ่านทางช่องทางอิเล็กทรอนิกส์ต่างๆ แทนการเดินทางไปชำระค่าปรับที่สถานีตำรวจ

ด้านความเหมาะสมในการกำหนดจำนวนค่าปรับ

เจ้าหน้าที่ตำรวจจราจรควรลดจำนวนค่าปรับลง ให้สอดคล้องกับสถานีอื่นๆ อีกทั้งควรมีการเปลี่ยนแปลงหลักเกณฑ์การตอบแทนการปฏิบัติหน้าที่ของเจ้าหน้าที่ตำรวจจราจร จากเดิมที่เป็นลักษณะเงินส่วนแบ่งจากค่าปรับรายบุคคลไปเป็นในรูปแบบของกองทุนหรืองบประมาณส่วนกลาง เพื่อให้สามารถนำไปพัฒนาการบังคับใช้กฎหมายจราจรในภาพรวมได้ นอกจากนี้ยังจำเป็นต้องทำความเข้าใจกับเจ้าหน้าที่ตำรวจจราจรว่า การสั่งให้ผู้ขับขี่เสียค่าปรับนั้น ถือเป็นคำสั่งทางปกครองแบบหนึ่ง ซึ่งจะต้องเปิดโอกาสให้คู่กรณีโต้แย้งหรือแสดงเหตุผลตามหลักกฎหมายปกครอง ซึ่งหากมีการสั่งปรับไปโดยไม่มีการหยุดรับฟังเหตุผลตามสมควรก่อนแล้วนั้น อาจทำให้เจ้าหน้าที่ตำรวจจราจรถูกร้องเรียนทางปกครองได้ ดังนั้น เจ้าหน้าที่ตำรวจจราจรจึงจำเป็นต้องหยุดรับฟังเหตุผลความจำเป็นของประชาชนให้มากขึ้น เพื่อจะได้ทำให้เจ้าหน้าที่ตำรวจเกิดความเข้าใจอย่างถ่องแท้ว่าเพราะเหตุใดประชาชนผู้ขับขี่ถึงทำผิดกฎหมายจราจร

ด้านความแน่นอนในการบังคับใช้กฎหมาย

สำนักงานตำรวจแห่งชาติควรมีมาตรการในการควบคุมไม่ให้มีการละเว้นไม่บังคับใช้กฎหมายกับผู้ขับขี่ที่เป็นเจ้าหน้าที่ตำรวจเอง และจะต้องดำเนินการลงโทษอย่างหนักกับเจ้าหน้าที่ตำรวจจราจรที่รับสินบน และในขณะเดียวกันก็ต้องดำเนินคดีกับประชาชนที่เสนอสินบนให้กับเจ้าหน้าที่ตำรวจไปพร้อมๆ กันด้วย

ด้านลักษณะของกฎหมายจราจร

ควรปรับปรุงแก้ไขกฎหมายจราจร ในประเด็นสำคัญคือการปรับลดขอบเขตการใช้ดุลยพินิจของเจ้าหน้าที่ตำรวจจราจรให้คงเหลือไว้เท่าที่จำเป็น ตลอดจนปรับปรุงแก้ไขกฎหมายจราจรให้มีความทันสมัย สอดคล้องกับสภาพสังคมและสภาพการจราจรในปัจจุบัน รวมทั้งยกเลิกมาตรการต่างๆ ที่ล้าหลังและไม่เกิดประโยชน์ที่จะนำมาใช้

รายการอ้างอิง

- จตุรงค์ วิทยาคม. (2546). *ความพึงพอใจของประชาชนต่องานบริการด้านการป้องกันปราบปรามอาชญากรรมของเจ้าหน้าที่ตำรวจในเขตกองบังคับการตำรวจนครบาล 1*. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยศรีปทุม, บัณฑิตวิทยาลัย, สาขาการบริหารองค์กร.
- นพวรรณ กลองชนะ. (2543). *ความพึงพอใจของประชาชนต่อการให้บริการของตำรวจจราจร*. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยศรีปทุม, บัณฑิตวิทยาลัย, สาขาการบริหารองค์กร.
- พรชัย ชันดี. (2558). *ทฤษฎีอาชญาวิทยา: หลักการ งานวิจัย และนโยบายประยุกต์*. กรุงเทพฯ: ส. เจริญการพิมพ์.
- พรชัย สุขเจริญ. (2557). *ศึกษาสาเหตุของการฝ่าฝืนกฎหมายจราจรของผู้ขับขี่รถยนต์*. สารนิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์, สาขาการบริหารงานยุติธรรม.
- พิสุทธิ สังคมวัตร. (2547). *ทัศนคติของประชาชนต่อการปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่ตำรวจจราจร กรณีศึกษาเจ้าหน้าที่ตำรวจภูธรอำเภอคลอง จังหวัดจันทบุรี*. ปัญหาพิเศษปริญญารัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยบูรพา, คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์, สาขาวิชาเศรษฐศาสตร์การเมืองและการบริหารจัดการ.
- ศรานนท์ หอมทรัพย์. (2554). *ทัศนะของประชาชนต่อการชำระค่าปรับทางไปรษณีย์: ศึกษากรณีสถานีตำรวจนครบาลลำพรี่*. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์, สาขาการบริหารงานยุติธรรม.

Tibbetts, S.G., & Hemmens. (2010). *Criminal Theory: A Text/Reader*. Los Angeles: Sage Publishing.

ปัญหาอุปสรรคในการปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่ตำรวจในการป้องกันปราบปรามการโจรกรรมรถจักรยานยนต์: กรณีศึกษาสถานีตำรวจภูธรเมืองสุราษฎร์ธานี

Problems and Obstacles Related to the Suppression of Motorcycle Theft by Police Officers of Police Station of Mueang District, Surat Thani Province

พีระพงษ์ ศรีประเสริฐ*
Peerapong Sriprasert

บทคัดย่อ

การศึกษาเรื่อง “ปัญหาอุปสรรคในการปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่ตำรวจในการป้องกันปราบปรามการโจรกรรมรถจักรยานยนต์: กรณีศึกษาสถานีตำรวจภูธรเมืองสุราษฎร์ธานี” มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาปัญหาและอุปสรรคในการป้องกันปราบปรามการโจรกรรมรถจักรยานยนต์ของสถานีตำรวจภูธรเมืองสุราษฎร์ธานี และเพื่อแสวงหาแนวทางป้องกันปราบปรามการโจรกรรมรถจักรยานยนต์ที่เหมาะสมกับสภาพของอำเภอเมืองสุราษฎร์ธานี ใช้การศึกษาวิจัยแบบสำรวจ โดยใช้แบบสอบถามกับเจ้าหน้าที่ตำรวจที่ทำหน้าที่เกี่ยวข้องกับการโจรกรรมรถ จำนวน 135 นาย และวิธีการสัมภาษณ์ (Interview) กับเจ้าหน้าที่ตำรวจที่รับผิดชอบคดีเกี่ยวกับการโจรกรรมรถจักรยานยนต์ จำนวน 2 นาย ผลการศึกษาพบว่า ปัญหาอุปสรรคที่มีผลต่อการปฏิบัติงานด้านป้องกันปราบปรามการโจรกรรมรถจักรยานยนต์คือ ปัญหาด้านนโยบาย เนื่องจากขาดการผลักดันการดำเนินการอย่างจริงจังกับผู้กระทำผิดฐานโจรกรรมรถ สำหรับปัญหาด้านบุคลากร พบว่าจำนวนเจ้าหน้าที่ตำรวจไม่เพียงพอในการปฏิบัติหน้าที่ปราบปรามการโจรกรรมรถจักรยานยนต์ ส่วนด้านการปฏิบัติงาน พบว่าผู้กระทำผิดมีการพัฒนารูปแบบการโจรกรรมอยู่เสมอทำให้ยากต่อการจับกุมดำเนินคดี ปัญหาด้านงบประมาณถือว่าเป็นปัญหาที่พบมากที่สุด คือ ระเบียบการเบิกจ่ายงบประมาณมีความล่าช้า และในบางครั้งเจ้าหน้าที่ต้องใช้เงินส่วนตัวเพื่อใช้ในการปฏิบัติหน้าที่ ปัญหาด้านการให้ความร่วมมือจากประชาชน พบว่า ประชาชนส่วนใหญ่เห็นว่าไม่ใช่เรื่องของตนเองจึงเพิกเฉยและขาดความเชื่อมั่นในการปฏิบัติหน้าที่ของเจ้าหน้าที่ตำรวจ ด้านวัสดุอุปกรณ์ พบว่า ขาดแคลนยานพาหนะและน้ำมันเชื้อเพลิงในการทำงาน แนวทางป้องกันแก้ไขปัญหในการป้องกันปราบปรามการโจรกรรมรถจักรยานยนต์และข้อเสนอแนะจากการศึกษา พบว่าปัญหาด้านนโยบาย ควรมีการลงโทษอย่างจริงจังกับผู้กระทำผิดฐานโจรกรรมรถจักรยานยนต์เพื่อให้เกิดการกลัวต่อการกระทำผิด นอกจากนี้สำนักงานตำรวจแห่งชาติควรสร้างหลักสูตรการให้ความรู้เกี่ยวกับการโจรกรรมรถจักรยานยนต์แก่เจ้าหน้าที่ตำรวจเพื่อใช้ประโยชน์ในขณะปฏิบัติหน้าที่ ปัญหาด้านบุคลากร ควรมีการจัดตั้งชุดป้องกันปราบปรามการโจรกรรมรถประจำสถานีโดยเจ้าหน้าที่ในชุดปฏิบัติการจะต้องผ่านหลักสูตรการป้องกันปราบปรามการโจรกรรมรถเพื่อให้มีความสามารถพิเศษในการสืบสวนจับกุม ปัญหาด้านการปฏิบัติงานควรมีการแลกเปลี่ยนข้อมูลระหว่างชุดปฏิบัติการที่รับผิดชอบคดีการโจรกรรมรถกับชุดสืบสวนอื่นๆ เพื่อเข้าถึงข้อมูลได้มากยิ่งขึ้นและจัดทำระบบฐานข้อมูลของรถที่ถูกโจรกรรมและตัวผู้กระทำผิดเพื่อความสะดวกเร็วในการค้นหาข้อมูล ปัญหาด้านงบประมาณ ควรมีการเพิ่มงบประมาณหรือจัดหางบประมาณสนับสนุนจากภาคเอกชนเพื่อนำมาใช้ในการประชาสัมพันธ์ ให้ประชาชนได้รู้เท่าทันปัญหาการโจรกรรมรถจักรยานยนต์มากยิ่งขึ้น โดยมีการจัดป้ายเตือนภัย และใบปลิว เป็นต้น ปัญหาด้านการให้ความร่วมมือจากประชาชน ควรมีการแนะนำให้ประชาชนที่ตกเป็นผู้เสียหายให้แจ้งความร้องทุกข์แก่เจ้าพนักงานสอบสวนทุกครั้งกรณีรถหาย และช่วยกันสอดส่องดูแลความปลอดภัยในพื้นที่ที่ตนเองอาศัยหากมีการกระทำผิดเกิดขึ้นให้แจ้งไปยังเจ้าหน้าที่โดยไม่เพิกเฉย ปัญหาด้านวัสดุอุปกรณ์ ควรมีการจัดหายานพาหนะเพื่อใช้ในการสืบสวนหาข่าว ติดตามจับกุม โดยไม่มีการใช้ยานพาหนะส่วนตัวของเจ้าหน้าที่ และจัดหาอุปกรณ์เครื่องมือที่ทันสมัยในการปฏิบัติงาน

คำสำคัญ: การปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่ตำรวจ, การป้องกันปราบปรามการโจรกรรม

* นักศึกษาปริญญาโทสาขากาการบริหารงานยุติธรรม คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ABSTRACT

The case study the problems and obstacles in the suppression of motorcycle's robbery by Police Station of Mueang District, Surat Thani Province's police officers, there're the objectives for study on problems and obstacles in the suppression of motorcycle's robbery by Police Station of Mueang District, Surat Thani Province's police officers; and to find out the ways to prevent and suppress motorcycle's robbery, which appropriately modified base on Mueang District, Surat Thani Province's surrounding. In this case study, there are 2 methodologies for research, the first methodology is questionnaire survey which completed by the 135 police officers who related to motorcycle's robbery case and the second methodology is the interview survey by 2 police officers who response motorcycle's robbery case. The research's results indicated the problems and obstacles related to the operation to suppress motorcycle's robbery crime, it was discovered that there are many issues. As for the policy, there is no policy to seriously punish motorcycle thief's crime. Concerning the personnel, there are insufficient officers to suppress motorcycle thief's crime. As for the operation, it was difficultly arrest motorcycle thieves' crime because some thieves frequently change their schemes. As for the budget, which is the most problematic issue, it is apparent thing because the budget's allocation takes a long time. Thus, sometimes, police officers have to spend their money on the operations. Concerning the people's cooperation, it was discovered that the most people deem that the suppression's crime is not their responsibility, so they are negligent and lacking confidence with the police officer's operations. As for equipment, it was found out that there are insufficient vehicles and fuel to use for the operation. There are some suggestions from the case study. Concerning the policy, there should be policy that prescribes severe punishments for motorcycle thieves, it made them afraid of infringement. Royal Thai Police Head office should arrange courses to instruct police officers about motorcycle theft then the officers able to apply attained knowledge to their operations. As for the personnel, the station should set up a special team force to suppress vehicle theft crime, the officers which must pass the suppression of vehicle's robbery crime training courses, so they must have investigation and arrest skills. Concerning the operation, they should exchange information between the vehicle theft suppression team and other investigation teams. It able to make accesses information and to set up the database of the stolen vehicles and criminals in order to accelerate the data retrieval. As for the budget, the head office should find more budget or supportive funds from the private sector, which spent on the public relations to enable people have more knowledge of vehicle theft problems by showing knowledge billboards and distributing leaflets. As for people's cooperation, people whose vehicles are stolen they should advise or report this crime to the inquiry officials and to help another one secure the area where they live. If there is any crime, they should report to the officers and do not ignore the case. As for equipment, there should arrange sufficiently vehicles for utilizing in the operations to investigate criminal trace and tracking arrest the vehicle's thief's criminals. There aren't using personal police officer's vehicles. Modern and high-technology tools and equipment should be provided for operation.

Keywords: obstacles related to the suppression of motorcycle,

บทนำ

ปัญหาอาชญากรรมด้านการโจรกรรมรถยนต์และรถจักรยานยนต์เป็นปัญหาที่พบมากในปัจจุบันจากสถิติการโจรกรรมรถยนต์และรถจักรยานยนต์ในปัจจุบันมีแนวโน้มลดลงก็จริงแต่ก็ยังมีมีการโจรกรรมเกิดขึ้นอยู่เรื่อยๆและมีการพัฒนาการโจรกรรมขึ้นอย่างหลากหลายรูปแบบทำให้ยากต่อการติดตามจับกุมและนำรถที่ถูกโจรกรรมกลับคืนมาได้การโจรกรรมรถยนต์มีการพัฒนาในรูปแบบ

การโจรกรรมให้ง่ายขึ้นเช่นการจับผู้ขโมยใช้ไขควงฉีกใช้กุญแจปลอมส่วนรถจักรยานยนต์เป็นรถที่ง่ายต่อการโจรกรรมเพราะสามารถเคลื่อนย้ายได้ง่ายและสามารถยกขึ้นรถอื่นได้ง่ายจึงทำให้รถจักรยานยนต์ถูกโจรกรรมมากที่สุด

รูปแบบหรือแนวทางในการแก้ไขปัญหาอาชญากรรมของเจ้าหน้าที่ตำรวจตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบันมีพัฒนาการและเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัยตั้งแต่เริ่มแรกก็เน้นการป้องกันอาชญากรรมโดยวิธีการบังคับใช้กฎหมายซึ่งจะให้ความสำคัญกับประสิทธิภาพของสายตรวจที่ออกตรวจตราในพื้นที่และปรากฏให้เห็นคนทั่วไปในชุมชนเห็นเนื่องจากถือว่าการปรากฏตัวของเจ้าหน้าที่ตำรวจในชุมชนจะช่วยลดโอกาสในการตัดสินใจกระทำความผิดของคนร้ายดังนั้นจึงถือว่าการปรากฏตัวของเจ้าหน้าที่ตำรวจต่อความสำคัญของงานตำรวจเริ่มเปลี่ยนแนวคิดจากการให้ความสำคัญแก่เจ้าหน้าที่สายตรวจมาเป็นการพิจารณาในเรื่องของการเกิดอาชญากรรมจากการเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมของชุมชนจากชุมชนชนบทเป็นชุมชนเมืองทำให้ขาดการส่งต่อวัฒนธรรมที่ดีงามจากคนรุ่นหนึ่งสู่คนอีกรุ่นหนึ่งดังนั้นวิธีการในการแก้ไขปัญหาอาชญากรรมจึงต้องสร้างให้ชุมชนมีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกันอันจะส่งผลให้เป็นเกราะป้องกันที่สำคัญในการที่จะป้องกันมิให้อาชญากรรมเกิดขึ้นและยังจำเป็นต้องสร้างสภาพแวดล้อมให้สามารถช่วยในการสอดส่องตรวจตราคนแปลกหน้าหรือผู้ที่ไม่ประสงค์ดีเข้ามาก่อความเดือดร้อนรำคาญได้นอกจากนี้แล้วยังมีทฤษฎีในเรื่องของตำรวจชุมชนซึ่งเชื่อว่าการทำงานในการป้องกันอาชญากรรมจะต้องได้รับความเชื่อถือจากประชาชนโดยประชาชนจะเข้ามาเป็นผู้ให้ข้อมูลและเข้ามามีส่วนร่วมในการคิดวางแผนร่วมปฏิบัติงานและร่วมในการประเมินผลการปฏิบัติงานจึงทำให้งานป้องกันปราบปรามอาชญากรรมของเจ้าหน้าที่ตำรวจเกิดผลสัมฤทธิ์ จังหวัดสุราษฎร์ธานีมีความเจริญก้าวหน้าในหลายๆด้านเช่นด้านเศรษฐกิจ เทคโนโลยี การศึกษาและการคมนาคมขนส่งที่สะดวกจากความเจริญทางด้านต่างๆของจังหวัดสุราษฎร์ธานีทำให้ผู้คนเริ่มอพยพเข้ามาประกอบอาชีพและย้ายเข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่เป็นจำนวนมาก ประกอบกับมีสถานศึกษาที่มีชื่อเสียงอีกหลายแห่งมีนิสิตและนักศึกษาจากต่างจังหวัดเข้ามาอาศัยอยู่ตามหอพักมากมายทำให้จังหวัดสุราษฎร์ธานีขยายตัวอย่างรวดเร็วด้วยเหตุนี้ทำให้เกิดปัญหาการโจรกรรมรถจักรยานยนต์ขึ้นอย่างมากในพื้นที่อำเภอเมืองสุราษฎร์ธานี จากสถิติคดีการโจรกรรมรถจักรยานยนต์ของศูนย์ปฏิบัติการสั่งการและควบคุมอาชญากรรมสถานีตำรวจภูธรเมืองสุราษฎร์ธานีในปี 2556-2558 พบว่า จำนวนรถจักรยานยนต์ถูกโจรกรรมไม่ต่ำกว่า 500 คัน สร้างความเสียหายทางเศรษฐกิจและความหวาดกลัวแก่ประชาชนมากที่สุดคดีหนึ่ง ส่งผลต่อคุณภาพชีวิตของประชาชนเป็นอย่างยิ่งเนื่องจากเป็นคดีที่ทำการสืบสวนจับกุมได้ยาก จากข้อมูลพบว่า ในรอบ 3 ปี (2556-2558) สามารถจับกุมได้เพียงร้อยละ 6.6 จากจำนวนรถที่ถูกโจรกรรมทั้งหมดดังนั้นถือว่าคดีโจรกรรมรถจักรยานยนต์เป็นคดีที่มีความสำคัญต่อภาพรวมของสถิติคดีหลักทรัพย์และเป็นคดีที่น่าสนใจในปัจจุบัน

ตารางที่ 1

จำนวนของสถิติการแจ้งรูดสูญหาย

ปีพ.ศ.	จำนวนการแจ้งรูดสูญหาย (คัน)
2556	71
2557	289
2558	155

ที่มา: ศูนย์ปฏิบัติการสั่งการและควบคุมอาชญากรรมสถานีตำรวจภูธรเมืองสุราษฎร์ธานี.

การโจรกรรมรถจักรยานยนต์ ซึ่งในปัจจุบันพวคนที่นิยมใช้กันมากที่สุดในการเดินทางไปทำงานและเรียนหนังสือ คือรถจักรยานยนต์ เพราะสะดวกในการใช้และการหาที่จอดรถ การโจรกรรมรถจักรยานยนต์ได้ก่อให้เกิดความเดือดร้อนต่อประชาชนเจ้าของทรัพย์สิน เนื่องจากรถจักรยานยนต์เป็นทรัพย์สินที่มีค่าและมีความจำเป็นในการใช้เดินทาง การป้องกันและปราบปรามคดีอาญาที่เกี่ยวกับการประทุษร้ายต่อทรัพย์สินในรูปแบบการลักลอบรถจักรยานยนต์นั้นเจ้าหน้าที่ตำรวจผู้มีหน้าที่ในการป้องกันปราบปราม

จำเป็นต้องมีความรู้ และทราบถึงกระบวนการอาชญากรรมของอาชญากรจึงจะทำให้การปฏิบัติหน้าที่เป็นไปด้วยความมีประสิทธิภาพ นอกจากการทำงานของเจ้าหน้าที่ตำรวจผู้ปฏิบัติงาน ในด้านการป้องกันและปราบปรามอาชญากรรมแล้ว เจ้าของทรัพย์สินหรือรถจักรยานยนต์ต้องมีจิตสำนึกในการรักษาและหวงแหนทรัพย์สินของตน โดยการระมัดระวังไม่เปิดโอกาสให้คนร้ายกระทำได้โดยง่าย ทั้งนี้รวมถึงเจ้าของหอพัก หรือ อาคารให้เช่าต่างๆ ที่ควรจัดมาตรการควบคุมการใช้รถจักรยานยนต์ในหอพักให้เป็นระเบียบ เพื่อเป็นการป้องกันการโจรกรรมได้อีกทางหนึ่งสำนักงานตำรวจแห่งชาติเป็นหน่วยงานหลักที่มีภารกิจในการป้องกัน แก้ไข และลดปัญหาอาชญากรรมที่เกิดขึ้น โดยมี สถานีตำรวจภูธรเมืองสุราษฎร์ธานีเป็นตำรวจเจ้าของพื้นที่ในการป้องกันและปราบปรามการโจรกรรมรถยนต์และจักรยานยนต์ ในเขตอำเภอเมืองสุราษฎร์ธานี จังหวัดสุราษฎร์ธานี ซึ่งในทางปฏิบัติมักจะมีความสำเร็จ ปัญหาและอุปสรรคด้านต่างๆ ในการปฏิบัติหน้าที่ ซึ่งควรจะได้รับการพัฒนาให้มีประสิทธิภาพสูงสุดในการป้องกันและปราบปรามการโจรกรรมรถจักรยานยนต์ ต่อไป

วัตถุประสงค์ที่ใช้ในการศึกษา

1. เพื่อศึกษาปัญหาและอุปสรรคของเจ้าหน้าที่ตำรวจฝ่ายป้องกันปราบปรามในการป้องกันปราบปรามการโจรกรรมจักรยานยนต์
2. เพื่อแสวงหาแนวทางป้องกันปราบปรามการโจรกรรมรถจักรยานยนต์

การทบทวนวรรณกรรม

ทฤษฎีการป้องกันอาชญากรรมมี 3 แนวทาง คือ (ณรงค์บำรุงรัตน์, 2535, น.22-25)

1. ทฤษฎีการบังคับใช้กฎหมาย (Law Enforcement Theory) มีหลักการ คือ การใช้เจ้าหน้าที่ตำรวจในเครื่องแบบออกตรวจท้องที่ มีการจัดสายตรวจแบบต่างๆและเขตตรวจ เน้นการปรากฏตัวของเจ้าหน้าที่ตำรวจ เพื่อลดช่องโอกาสในการกระทำผิดของคนร้าย มุ่งการเพิ่มประสิทธิภาพเครื่องมือเครื่องใช้พัฒนาเทคโนโลยีใหม่ๆ ในการตรวจท้องที่ และหากมีเหตุ อาชญากรรมเกิดขึ้น ต้องรีบสืบสวนจับกุมให้ได้อย่างรวดเร็ว ต้องไม่ให้เป็นเยี่ยงอย่างและคนร้ายไม่กล้ากระทำความผิด ซึ่งแนวทางนี้ถือเป็นการดำเนินการลดปัญหาอาชญากรรมโดยเจ้าหน้าที่ตำรวจเท่านั้น บุคคลหรือหน่วยงานอื่นๆ หรือแม้กระทั่งคนในชุมชนเอง เป็นเพียงผู้ช่วยให้ข้อมูลหรือมีส่วนร่วมตามที่เจ้าหน้าที่ตำรวจต้องการเท่านั้น

2. ทฤษฎีตำรวจชุมชนสัมพันธ์ (Police Community Relation Theory) มีหลักการคือเน้นการติดต่อสื่อสารสร้างความเข้าใจให้กับชุมชนและสร้างความสัมพันธ์ที่ดีกับชุมชน เพื่อให้ชุมชนให้ความร่วมมือแจ้งข่าวหรือเบาะแสอาชญากรรมมากขึ้น

3. ทฤษฎีควบคุมอาชญากรรมจากสภาพแวดล้อม (Crime Control Through Environmental Design) หลักการนี้เป็นแนวทางการป้องกันอาชญากรรมที่เชื่อว่าสภาพแวดล้อมทางกายภาพและทางสังคมถือได้ว่าเป็นปัจจัยสำคัญประการหนึ่งที่มีผลต่อปัญหาอาชญากรรมในชุมชน โดยหลักการแล้วเราสามารถวางแผนเปลี่ยนแปลง แก้ไข หรือออกแบบสภาพแวดล้อมต่างๆ ทั้งสภาพแวดล้อมรูปธรรมและนามธรรม เพื่อป้องกันและแก้ไขปัญหาอาชญากรรมได้ โดยทำให้ไม่สามารถเข้าถึงบุคคลหรือทรัพย์สินโดยง่าย อันเป็นการปิดกั้นหรือลดช่องโอกาสในการก่อเหตุของคนร้าย

หลักการในการปฏิบัติในการป้องกันอาชญากรรมมีดังนี้ (สุตสงวนสุธีสสร, 2547, น. 101-102)

1. หลักการด้านความเสี่ยงต่อการถูกลงโทษ (Punitive-treat of Punishment) เป็นการยับยั้งผู้จะกระทำความผิดได้ยับยั้งั้งั้งใจว่าหากกระทำความผิดในขณะนั้นหรือโอกาสนั้นแล้วเขาอาจถูกจับกุมนำตัวมาลงโทษเจ้าหน้าที่ใช้หลักเกณฑ์อันนี้กล่าวคือ การจัดตำรวจสายตรวจในการป้องกันอาชญากรรม

2. หลักการในการแก้ไขตัวบุคคลและสภาพแวดล้อมในชุมชน (Corrective)

2.1 มุ่งที่ตัวบุคคลเพื่ออบรมแนะนำตลอดจนปลูกฝังแนวความคิดของการเป็นพลเมืองแก่เด็กเยาวชนและกลุ่มต่างๆ เช่นการจัดโครงการเยาวชนสัมพันธ์

2.2 มุ่งจัดสภาพแวดล้อมชุมชนให้มีความเหมาะสมและปลอดภัยจากอาชญากรรม ได้แก่ การปรับปรุงแหล่งสลัมทางที่รกร้างจัดแสงไฟในที่เปลี่ยวการจัดเวรยามตามหมู่บ้านและการติดตั้งตู้แดงตามต่างๆ เป็นต้น

3. หลักการด้านเครื่องมือป้องกันและการจัดตัวอาคารสถานที่ (Mechanical) เพื่อเป็นการสร้างอุปสรรคให้การกระทำผิดกระทำได้อย่างยากขึ้นโดยการนำเครื่องอุปกรณ์มาช่วยในการป้องกันเช่นติดตั้งสัญญาณกันขโมยหรือการสร้างรั้วบ้านส่วนของการป้องกันอาชญากรรมสามารถแยกการป้องกันออกเป็น 3 ด้านได้แก่

3.1 ด้านข่าวสาร (Information) โดยการให้ข่าวสารข้อมูลและความรู้ในการป้องกันอาชญากรรมแก่ประชาชนทุกกลุ่มให้รู้ถึงวิธีป้องกันตัวเองมิให้ตกเป็นเหยื่อของอาชญากรรมตลอดจนร่วมมือกับเจ้าหน้าที่ตำรวจในการป้องกันอาชญากรรม

3.2 การให้ความช่วยเหลือประชาชน (AID) โดยการให้ความร่วมมือแก่ประชาชนเมื่อได้รับการร้องขอเป็นต้นว่าการสำรวจอาคารตึกแถวและแนะนำในเรื่องระบบการรักษาความปลอดภัยแก่ธุรกิจที่มีความเสี่ยงต่ออาชญากรรมได้แก่ โรงแรม ธนาคารตลอดจนแนะนำให้เอกชนจัดเจ้าหน้าที่ในการรักษาความปลอดภัยตนเอง

3.3 การปฏิบัติหน้าที่ของเจ้าหน้าที่ตำรวจในการจัดกำลังสายตรวจในการตรวจท้องที่โดยจะต้องให้ความรู้เกี่ยวกับสภาพอาชญากรรมสภาพพื้นที่และเป้าหมายในการออกตรวจการวางแผนในการใช้กำลังคนตามสภาพของอาชญากรรมในชุมชนเป็นการเพิ่มขีดความสามารถในการป้องกันอาชญากรรมการวางแผนป้องกันอาชญากรรมตามประเภทความผิด เช่น ขโมยรถยนต์

นอกจากนี้ การพัฒนารูปแบบในการป้องกันอาชญากรรม แบ่งออกเป็น 3 รูปแบบ (ปุระชัย เปี่ยมสมบูรณ์, 2526, น. 25)

1. Social Control Model รูปแบบการควบคุมทางสังคมหมายถึงการดำเนินการทางสังคมโดยวิธีต่างๆ เพื่อให้สมาชิกในสังคมยอมรับและปฏิบัติตามบรรทัดฐานของสังคม มีจุดมุ่งหมายเพื่อควบคุมพฤติกรรมของสมาชิกให้ปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ที่สังคมกำหนดการควบคุมทางสังคมจึงเป็นกลไกส่วนหนึ่งของการจัดระเบียบสังคมแบ่งออกได้เป็น 2 ลักษณะ ดังนี้ 1. การจูงใจให้สมาชิกปฏิบัติตามบรรทัดฐานทางสังคม โดยใช้วิธีให้รางวัลหรือยกย่องชมเชย เป็นผลให้สมาชิกเกิดกำลังใจที่จะปฏิบัติตามบรรทัดฐาน 2. การลงโทษสมาชิกที่ละเมิดหรือฝ่าฝืน บรรทัดฐานทางสังคม ได้แก่ ผู้ละเมิดวิถีชาวบ้านหรือวิถีประชา จะถูกตำหนิ ถูกนินทา หรือถูกต่อว่า - การฝ่าฝืนจารีต จะถูกต่อต้านด้วยการไม่คบค้าสมาคม ถูกขับไล่ออกจากชุมชนถูกประณาม หรือถูกรุมประชาทัณฑ์-การทำผิดกฎหมาย จะได้รับโทษตามกฎหมายบ้านเมือง เช่น ปรับ จำคุก

2. Opportunity Reduction Model รูปแบบการลดช่องโอกาส หรือการตัดโอกาสของการประกอบอาชญากรรม เป็นการป้องกันอาชญากรรมที่นิยมใช้กันมากที่สุดในขณะนี้ นอกจากนี้ รูปแบบยังพิจารณาถึงทำเลที่ตั้ง เวลา และสภาพแวดล้อม โดยนำแนวคิดทฤษฎี Routine Activities กิจกรรมประจำวันมาใช้ในการลดช่องโอกาสด้วย กิจกรรมประจำวันเป็นภารกิจที่คนต้องทำทุกวันทำให้ผู้กระทำผิดสามารถหาเป้าหมายที่เหมาะสม ทำให้อาชญากรหาโอกาสที่จะประกอบอาชญากรรมได้ ดังนั้น ต้องพยายามไม่ทำอะไรที่เป็นกิจวัตรประจำวันมากนัก เพื่ออาชญากรจะไม่สามารถคาดเดาได้ว่าเราทำอะไรบ้างในแต่ละวัน

3. ความไม่เป็นระเบียบของสังคม (Social Disorganization) ความไม่เป็นระเบียบของสังคม เป็นภาวะสังคมหรือสถาบันพื้นฐานทางสังคมไม่สามารถที่จะควบคุมสมาชิกของสังคมให้ประพฤติปฏิบัติตามระเบียบแบบแผนที่สังคมวางไว้ได้ หรืออาจกล่าวอีกนัยหนึ่งว่า หมายถึง ความไม่เหมาะสมในระบบสังคมที่ทำให้จุดประสงค์ของแต่ละบุคคลแตกต่างกันไป สาเหตุที่ทำให้เกิดความไม่เป็นระเบียบของสังคม พอสรุป ได้ดังต่อไปนี้ 1) เกิดจากความล้มเหลวของกลุ่มจารีตประเพณี หรือสถาบันพื้นฐานไม่สามารถจะรักษาค่านิยม ความมุ่งหวัง กฎเกณฑ์ต่างๆ ไว้ได้ เพราะสังคมได้เปลี่ยนแปลงไป จึงทำให้เกิดความไม่เป็นระเบียบขึ้นในสังคม 2) ผลประโยชน์ของกลุ่มคนขัดกัน เช่น กลุ่มนายจ้างและกลุ่มลูกจ้าง ทำให้มีการประทะงต่าง ๆ ขึ้น 3) สถานภาพและบทบาทที่ขัดแย้ง

กัน ทำให้เกิดความไม่เป็นระเบียบขึ้นในสังคม เช่น แม่มีสถานภาพเป็นแม่ การเลี้ยงดูลูกเป็นบทบาทของแม่ แต่เมื่อแม่ไม่มีเงินเลี้ยงดูลูก เกิดไปลักขโมยสิ่งของ นั่นคือ สถานภาพแม่ บทบาทเลี้ยงดูลูกไปขัดกับ สถานภาพโจรและบทบาทลักขโมย จึงเกิดความไม่เป็นระเบียบขึ้นในสังคม 4) ความผิดพลาดในการให้การอบรม เรียนรู้ระเบียบแบบแผนของสังคม สถาบันหรือองค์การต่างๆ ในสังคม เช่น ครอบครัว ศาสนา โรงเรียน สื่อสารมวลชน เป็นต้น ให้การอบรมที่ผิด ย่อมเกิดความไม่เป็นระเบียบขึ้นในสังคม เช่น พ่ออบรมลูก ไม่ให้ดื่มสุรา แต่ตนเองดื่มและใช้ให้ลูกไปซื้อมาให้ด้วย 5) ความขัดแย้งระหว่างกฎเกณฑ์กับความมุ่งหวัง เช่นกฎเกณฑ์ต่างๆ ที่สังคมให้คนปฏิบัติตาม คือ ความมีระเบียบวินัย ความซื่อสัตย์สุจริต ความมุ่งหวัง ก็คือ อยากให้ทุกคนในสังคมมีความเป็นอยู่ที่ดี ประสบความสำเร็จในการดำเนินชีวิต แต่เมื่อปฏิบัติตามแล้วอาจไม่เกิดผลตรงกับความมุ่งหวังก็ได้ ทำให้คนไม่ปฏิบัติตาม แล้วก็ก่อให้เกิดความไม่เป็นระเบียบขึ้นในสังคม

วิธีการศึกษา

การศึกษาวิจัยเรื่อง “ปัญหาอุปสรรคในการปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่ตำรวจในการป้องกันปราบปรามการโจรกรรมรถจักรยานยนต์: กรณีศึกษาสถานีตำรวจภูธรเมืองสุราษฎร์ธานี” ได้แบ่งการศึกษาวิจัยออกเป็น 3 ส่วน คือ

1. การศึกษาโดยค้นคว้าจากเอกสาร (Documentary Research) โดยค้นคว้าจากหนังสือ ตำรา ทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ ตลอดจนบทความวารสารต่างๆ งานวิจัย ข่าวสารในหนังสือพิมพ์และวิทยานิพนธ์ที่เกี่ยวข้องต่างๆ เป็นการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องเพื่อความรู้ของการศึกษาวิจัย

2. การศึกษาวิจัยเชิงสำรวจ โดยใช้แบบสอบถาม (Questionnaire) เป็นเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล โดยการแจกแบบสอบถามให้เจ้าหน้าที่ตำรวจ ที่รับราชการอยู่ที่สถานีตำรวจภูธรเมืองสุราษฎร์ธานีในสายงานป้องกันปราบปราม สายงานจราจร และ สายงานสืบสวน ลักษณะคำถามเป็นแบบ Rating Scale โดยถามถึงทัศนคติต่อปัญหา

โดยมีการให้คะแนน ดังนี้

ทัศนคติต่อระดับปัญหามาก	3	คะแนน
ทัศนคติต่อระดับปัญหาปานกลาง	2	คะแนน
ทัศนคติต่อระดับปัญหาน้อย	1	คะแนน

เกณฑ์ระดับคะแนนที่ให้ คือ

ปัญหามาก	2.51-3.00
ปัญหาปานกลาง	1.51-2.50
ปัญหาน้อย	1.00-1.50

3. วิธีการสัมภาษณ์ (Interview) จะทำการสัมภาษณ์ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง ในการป้องกันปราบปรามการโจรกรรมรถจักรยานยนต์เช่น เจ้าหน้าที่ตำรวจฝ่ายป้องกันปราบปรามและฝ่ายสืบสวน รวมทั้งเจ้าหน้าที่จากศูนย์ป้องกันปราบปรามอาชญากรรม ในเขตพื้นที่สถานีตำรวจภูธรเมืองสุราษฎร์ธานี

กลุ่มประชากร

กลุ่มประชากรที่ใช้ในการศึกษาครั้งนี้ คือ เจ้าหน้าที่ตำรวจสถานีตำรวจภูธรเมืองสุราษฎร์ธานี ในสายงานด้านป้องกันและปราบปราม โดยสำรวจเจ้าหน้าที่ตำรวจชั้นสัญญาบัตร 17 นาย และชั้นประทวน 118 นาย รวม 135 นาย

เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา

เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษาในครั้งนี้ ได้แก่ แบบสอบถาม ซึ่งผู้ศึกษาได้สร้างแบบสอบถาม ขึ้นโดยมีรายละเอียดดังนี้

1. ศึกษาค้นคว้าจากเอกสารต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา โดยทำการเก็บรวบรวมข้อมูลจาก เอกสาร ตำรา และผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องต่างๆ

2. นำข้อมูลและแนวคิดที่รวบรวมได้จากการศึกษา มาทำการสรุป เพื่อกำหนดขอบเขตเนื้อหาในการสร้างแบบสอบถาม เพื่อให้แบบสอบถามครอบคลุมเนื้อหาที่ต้องการศึกษา

3. นำแบบสอบถามที่สร้างขึ้น ไปให้อาจารย์ที่ปรึกษาและผู้ทรงคุณวุฒิ หรือผู้เกี่ยวข้องตรวจ แก้ไขปรับปรุง รวมทั้งนำไปตรวจกับแบบสอบถามในลักษณะที่เหมือนกันหรือคล้ายคลึงกันที่เคยได้มีผู้ศึกษาไว้แล้ว เพื่อความเหมาะสม เทียบตรงตามเนื้อหา และปรับปรุง แก้ไขการใช้คำและภาษาในการตั้งคำถามให้กระชับ ชัดเจน เข้าใจง่าย สำหรับผู้ตอบ

4. นำแบบสอบถามที่แก้ไขปรับปรุงแล้ว ไปใช้ต่อไป

ผลการศึกษา

ผลการศึกษาเรื่อง ปัญหาอุปสรรคในการปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่ตำรวจในการป้องกันปราบปรามการโจรกรรมรถจักรยานยนต์: กรณีศึกษาสถานีตำรวจภูธรเมืองสุราษฎร์ธานี ผู้เขียนขอนำเสนอผลการศึกษา ออกเป็น 3 ตอน ดังนี้

ตอนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปของเจ้าหน้าที่ตำรวจ 135 นาย ได้แก่ อายุ สถานภาพ อายุราชการ รายได้ต่อเดือน ชัยยศ ระยะเวลาในการปฏิบัติงานด้านปราบปราม และการฝึกอบรมหลักสูตรป้องกันและปราบปรามการโจรกรรมรถ พบว่า เจ้าหน้าที่ตำรวจกลุ่มที่ศึกษาเกือบครึ่งคือร้อยละ 45.19 มีอายุอยู่ในช่วง 41-50 ปี ส่วนใหญ่ร้อยละ 65.19 มีสถานภาพสมรสแล้ว กว่าครึ่งรับราชการมาแล้ว 16 ปีขึ้นไป คิดเป็นร้อยละ 50.37 มีรายได้ต่อเดือน 20,000 บาทขึ้นไป ร้อยละ 71.11 มีชั้นยศ จ.ส.ต. ด.ต. กว่าร้อยละ 51.11 มีประสบการณ์ในการปฏิบัติงานด้านการปราบปรามมากกว่า 16 ปี คิดเป็นร้อยละ 30.37 และเจ้าหน้าที่ตำรวจที่ทำการศึกษาร้อยละ 69.63 ไม่เคยเข้ารับการฝึกอบรมหลักสูตรป้องกันและปราบปรามการโจรกรรมรถ

ตารางที่ 2

ข้อมูลทั่วไปของเจ้าหน้าที่ตำรวจ

ตัวแปร	จำนวน (นาย)	ร้อยละ
อายุ 41-50 ปี	61	45.19
สถานภาพ สมรส	88	65.19
อายุราชการ 16 ปีขึ้นไป	68	50.37
รายได้ต่อเดือน 20,000ขึ้นไป	96	71.11
ระยะเวลาการปฏิบัติงานด้านปราบปราม	41	30.37
การฝึกอบรมหลักสูตรป้องกันปราบปรามการโจรกรรมรถ	94	69.63

ตอนที่ 2 ข้อมูลปัญหาและอุปสรรคในการป้องกันและปราบปรามการโจรกรรมรถจักรยานยนต์ของเจ้าหน้าที่ตำรวจมีทัศนคติต่อปัญหาและอุปสรรคในการป้องกันและปราบปรามการโจรกรรมรถจักรยานยนต์ในภาพรวมในระดับปานกลาง ซึ่งมีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 2.37 เมื่อพิจารณาในแต่ละด้าน พบว่าเจ้าหน้าที่ตำรวจมีทัศนคติต่อปัญหาและอุปสรรคในการป้องกันและปราบปรามการโจรกรรมรถจักรยานยนต์ ในด้านงบประมาณในระดับมาก ซึ่งมีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 2.59 สำหรับในด้านอื่นๆ เจ้าหน้าที่จะมีทัศนคติในระดับปานกลาง ได้แก่ ด้านวัสดุอุปกรณ์, ด้านการให้ความร่วมมือจากประชาชน, ด้านการปฏิบัติงาน, ด้านบุคลากร, และด้านนโยบาย ซึ่งมีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 2.50, 2.39, 2.38, 2.21, และ 2.15 ตามลำดับ

ตารางที่ 3

ค่าเฉลี่ย และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน ของเจ้าหน้าที่ตำรวจต่อปัญหาและอุปสรรคในการป้องกันและปราบปรามการโจรกรรมรถจักรยานยนต์

ข้อความ	$\bar{X}$	SD	ระดับปัญหา
1. ด้านงบประมาณ	2.59	0.476	มาก
2. ด้านวัสดุอุปกรณ์	2.50	0.495	ปานกลาง
3. ด้านการให้ความร่วมมือจากประชาชน	2.39	0.440	ปานกลาง
4. ด้านการปฏิบัติงาน	2.38	0.369	ปานกลาง
5. ด้านบุคลากร	2.21	0.354	ปานกลาง
6. ด้านนโยบาย	2.15	0.373	ปานกลาง
รวม	2.37	0.243	ปานกลาง

ตอนที่ 3 ข้อเสนอแนะในการแสวงหาแนวทางป้องกัน แก้ไขปัญหาในการป้องกันปราบปรามการโจรกรรมรถจักรยานยนต์จากการสัมภาษณ์เจ้าหน้าที่ตำรวจที่มีส่วนกับงานป้องกันปราบปรามการโจรกรรมรถจักรยานยนต์จำนวน 2 นาย ได้ผลสรุปในการรวบรวมข้อมูล แบ่งออกเป็น 6 ด้าน ดังนี้

1. ปัญหาด้านบุคลากร ควรมีการเพิ่มจำนวนกำลังพลเจ้าหน้าที่ตำรวจเพื่อให้เพียงพอในการปฏิบัติหน้าที่ เนื่องจากเจ้าหน้าที่ตำรวจที่รับผิดชอบงานป้องกันปราบปรามก็มีภารกิจอื่นที่ได้รับมอบหมายให้ปฏิบัติ
2. ปัญหาด้านงบประมาณควรมีการจัดหางบประมาณสนับสนุนจากภาคเอกชน เพื่อเป็นเบี่ยเลี้ยงแก่เจ้าหน้าที่ในการติดตามจับกุม และเพื่อเผยแพร่ความรู้ในการป้องกันรถหายแก่ประชาชน
3. ปัญหาด้านการปฏิบัติงานควรมีการจัดอบรมเพื่อให้ความรู้แก่เจ้าหน้าที่ตำรวจ เพื่อให้รู้เท่าทัน เทคนิค วิธีการ ในการโจรกรรมในรูปแบบต่างๆ เนื่องจากในปัจจุบัน อาชญากรรมวิธีการโจรกรรมที่ทันสมัยมากยิ่งขึ้น
4. ปัญหาด้านนโยบายสำนักงานตำรวจแห่งชาติจำเป็นต้องผลักดันการดำเนินการกับผู้กระทำความผิดฐานโจรกรรมรถจักรยานยนต์อย่างจริงจังเพื่อป้องกันไม่ให้เกิดผู้กระทำความผิดรายใหม่
5. ปัญหาด้านการให้ความร่วมมือจากประชาชนเจ้าหน้าที่ตำรวจ จะต้องมีการประชาสัมพันธ์ให้ประชาชนในพื้นที่ทราบถึงบริเวณจุดเสี่ยงที่รถจักรยานยนต์หายบ่อย เช่น มีการปักป้ายเตือน ตลอดจนแจ้งให้ทราบถึง หมายเลขโทรศัพท์ในการโทรแจ้งเหตุ เพื่อให้ประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการป้องกันภัย
6. ด้านวัสดุอุปกรณ์สำนักงานตำรวจแห่งชาติควรที่จะต้องจัดหาเครื่องมือที่ทันสมัยในการปฏิบัติหน้าที่ เพื่อให้สะดวกต่อการสืบสวน ติดตาม จับกุมคนร้าย ได้แก่ คอมพิวเตอร์ กล้องถ่ายรูป วิทยุสื่อสาร เป็นต้น

อภิปรายผลการศึกษา

ผลการศึกษา ปัญหาอุปสรรคในการปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่ตำรวจในการป้องกันปราบปรามการโจรกรรมรถจักรยานยนต์: กรณีศึกษาสถานีตำรวจภูธรเมืองสุราษฎร์ธานี ครั้งนี้พบว่าประเด็นสำคัญที่จะนำมาอภิปรายผล ดังนี้

1. ปัญหาอุปสรรคในการปฏิบัติหน้าที่ของเจ้าหน้าที่ตำรวจที่มีผลต่อการป้องกันปราบปรามการโจรกรรมรถจักรยานยนต์ พบว่า
 - 1.1 ปัญหาด้านนโยบายจากการสำรวจปัญหาอยู่ในระดับปานกลาง พบว่า สิ่งที่เป็นปัญหาสำคัญที่สุด คือ ผู้บังคับบัญชา ซึ่งเป็นผู้มอบนโยบายขาดการผลักดันอย่างจริงจังในการเอาผิดกับผู้กระทำความผิดฐานโจรกรรมรถ และไม่มีการสร้างหลักสูตรเพื่อให้ความรู้แก่เจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงาน เป็นสาเหตุให้ปัญหาการโจรกรรมรถจักรยานยนต์ในพื้นที่อำเภอเมืองสุราษฎร์ธานียังเกิดเหตุขึ้นบ่อยครั้ง

ซึ่งไม่สอดคล้องกับยุทธศาสตร์ของสำนักงานตำรวจแห่งชาติ (สำนักงานตำรวจแห่งชาติ, 2554) ซึ่งมีการกำหนดให้มีการวางแผนยุทธศาสตร์ และกำหนดนโยบายเพื่อให้ผู้บังคับบัญชาได้นำไปปฏิบัติ

1.2 ปัญหาด้านบุคลากรจากการสำรวจปัญหาอยู่ในระดับปานกลาง พบว่า เจ้าหน้าที่ส่วนใหญ่มีความคิดเห็นตรงกัน โดยเห็นว่าปัญหาการขาดแคลนกำลังพลในการปฏิบัติหน้าที่เป็นปัญหาหลักของงานป้องกันปราบปราม ทั้งนี้เนื่องจากว่ากำลังพลในหน่วยงานมีน้อยกว่าปริมาณงานที่ต้องรับผิดชอบ อีกทั้งขาดความตั้งใจในการปฏิบัติหน้าที่เพราะเจ้าหน้าที่ตำรวจจำนวน 94 นาย จาก 135 นาย ที่ทำการศึกษายังไม่ได้รับการฝึกอบรมให้มีความรู้เทคนิคและยุทธวิธีในการสืบสวนติดตามคนร้ายโจรกรรมรถ ทั้งนี้ การที่ตำรวจไม่ได้รับการฝึกอบรมจะส่งผลกระทบต่อการปฏิบัติหน้าที่ จึงควรส่งเสริมให้มีการฝึกอบรมหลักสูตรการปราบปรามการโจรกรรมรถ เพื่อให้การปฏิบัติงานมีประสิทธิภาพมากขึ้นโดยสอดคล้องกับผลงานวิจัยของ สมยศ พงศ์ธีรารัง (2545) นำเสนอว่า ควรมีการเสริมสร้างความรู้ให้แก่เจ้าหน้าที่ฝ่ายป้องกันปราบปราม โดยอาจจัดให้มีการฝึกอบรม ทบทวนอย่างต่อเนื่อง หรือการเสริมสร้างความรู้ใหม่ๆ ให้ทันต่อเหตุการณ์ รวมถึงกฎหมายต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการปฏิบัติหน้าที่ด้านการป้องกันปราบปราม

1.3 ปัญหาด้านการปฏิบัติงานจากการสำรวจปัญหาอยู่ในระดับปานกลาง โดยเจ้าหน้าที่ตำรวจร้อยละ 67.16 มีความคิดเห็นว่า คนร้ายมีการพัฒนารูปแบบที่ใช้ในการโจรกรรมรถอยู่เสมอ ทำให้ยากต่อการจับกุมดำเนินคดี รวมทั้งไม่มีการพัฒนาแผนงานในการป้องกันปราบปรามการโจรกรรมรถของหน่วยงานและไม่มีการแลกเปลี่ยนข้อมูลระหว่างหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น สถิติการโจรกรรมรถ ประวัติแก๊งคนร้าย พื้นที่ที่เกิดการโจรกรรมบ่อยครั้ง โดยถ้ามีการประชาสัมพันธ์ข้อมูลดังกล่าวให้ประชาชนทราบ จะก่อให้เกิดประโยชน์ในการป้องกันการโจรกรรมรถมากขึ้นปัญหาด้านการปฏิบัติงานจะสอดคล้องกับทฤษฎีการบังคับใช้กฎหมายของเจ้าหน้าที่ตำรวจณรงค์บำรุงรัตน์ (2535) ในการป้องกันปราบปราม โดยเจ้าหน้าที่ฝ่ายป้องกันปราบปรามจะต้องศึกษากฎหมายระเบียบ ข้อบังคับต่างๆ อยู่เสมอ และมีการวางแผนการตรวจให้สอดคล้องกับปัญหาอาชญากรรมที่เกิดขึ้นในพื้นที่ มีการประชาสัมพันธ์ข้อมูลข่าวสารหรือแจ้งเหตุอาชญากรรมให้ประชาชนทราบ จากตำรวจสู่ประชาชน เพื่อให้ประชาชนทราบเกี่ยวกับการทำงานและประสิทธิภาพของตำรวจ

1.4 ปัญหาด้านงบประมาณ พบว่า ปัญหาอยู่ในระดับมาก เนื่องจากเจ้าหน้าที่ตำรวจร้อยละ 67.41 มองว่าการเบิกจ่ายงบประมาณเป็นไปด้วยความล่าช้า ส่งผลให้เจ้าหน้าที่ต้องใช้เงินส่วนตัวในการปฏิบัติหน้าที่ ทำให้ขาดแรงจูงใจที่จะปฏิบัติหน้าที่อย่างเต็มที่ นับว่าเป็นปัญหาอุปสรรคที่สำคัญอย่างมาก ในการป้องกันปราบปราม สอดคล้องกับการศึกษาของ นพพร เจริญนาถ (2547) นำเสนอว่า เจ้าหน้าที่ตำรวจได้คำตอบแทนในการปฏิบัติหน้าที่นั้นไม่เหมาะสม และไม่คุ้มกับค่าเสียภัย ในส่วนของการปฏิบัติหน้าที่ คือ เมื่อทำงานล่วงเวลา ไม่มีเงินค่าล่วงเวลา บางครั้งเจ้าหน้าที่ตำรวจต้องใช้เงินส่วนตัวในการปฏิบัติหน้าที่ ส่งผลให้เจ้าหน้าที่ขาดขวัญกำลังใจในการปฏิบัติงาน

1.5 ด้านการให้ความร่วมมือจากประชาชน จากการสำรวจปัญหาอยู่ในระดับปานกลาง เป็นเพราะว่าประชาชนส่วนใหญ่เพิกเฉยในการสอดส่องดูแลปัญหาการโจรกรรมรถจักรยานยนต์ที่เกิดขึ้นเนื่องจากเห็นว่ามีเรื่องของตน โดยขาดการให้ความร่วมมือในการแจ้งข้อมูลข่าวสารเบาะแสของกลุ่มคนร้าย เพราะกลัวว่าตนเองจะได้รับอันตรายและเกรงกลัวอิทธิพลของคนร้ายเป็นเหตุให้เจ้าหน้าที่ไม่ได้รับความร่วมมือจากประชาชน โดยปัญหาด้านการให้ความร่วมมือจากประชาชนสอดคล้องกับทฤษฎีชุมชนสัมพันธ์ณรงค์บำรุงรัตน์(2535)ซึ่งมุ่งเน้นการป้องกันอาชญากรรมโดยการสนับสนุนให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการป้องกันทรัพย์สินความปลอดภัยในชีวิตให้แก่ตนเองและเพื่อนบ้าน โดยการให้ความร่วมมือกับเจ้าหน้าที่ตำรวจในการแจ้งเบาะแสคนร้าย โดยตำรวจจะต้องมีส่วนเข้าไปร่วมในกิจกรรมของชุมชน ให้ความรู้แก่ชุมชน เสริมสร้างมิตรภาพระหว่างตำรวจกับประชาชน ดังนั้นตำรวจก็จะได้รับความร่วมมือที่ดีจากประชาชนในการป้องกันอาชญากรรม

1.6 ปัญหาด้านวัสดุอุปกรณ์ ภาพรวมจากการศึกษา พบว่า ปัญหาอยู่ในระดับปานกลาง โดยเจ้าหน้าที่ตำรวจ ร้อยละ 60.74 มีทัศนคติตรงกันว่าทางหน่วยงานขาดวัสดุอุปกรณ์ในการปฏิบัติงาน เช่น ยานพาหนะ น้ำมันเชื้อเพลิง คอมพิวเตอร์ กล้องถ่ายรูป เป็นต้น ทั้งนี้ยังขาดเทคโนโลยีที่ทันสมัยในการป้องกันปราบปรามการโจรกรรมรถจักรยานยนต์ นับว่าเป็นอุปสรรคที่ส่งผลให้การป้องกันปราบปรามการโจรกรรมรถไม่มีประสิทธิภาพเท่าที่ควรซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ ศิริศักดิ์ คงคำ (2547) ที่ได้

ศึกษา ปัญหาอุปสรรคในการป้องกันปราบปรามการโจรกรรมรถในเขตพื้นที่กองบังคับการตำรวจนครบาล1 พบว่า เจ้าหน้าที่ตำรวจที่ปฏิบัติหน้าที่ป้องกันปราบปรามการโจรกรรมรถขาดแคลนอุปกรณ์ที่ทันสมัยในการปฏิบัติงาน ซึ่งจะเป็นส่วนช่วยให้การติดตามจับกุมตัวผู้กระทำผิดได้ง่ายขึ้น

2. แนวทางการป้องกันปัญหาและอุปสรรคในการป้องกันปราบปรามการโจรกรรมรถจักรยานยนต์ จากการตอบแบบสอบถามของเจ้าหน้าที่ตำรวจที่รับผิดชอบเกี่ยวกับการโจรกรรมรถจักรยานยนต์ พบว่า

2.1 ด้านนโยบาย ควรมีการลงโทษอย่างจริงจังกับผู้ที่ทำให้เกิดฐานโจรกรรมรถจักรยานยนต์เพื่อให้เกิดการกลัวต่อการกระทำผิด นอกจากนี้สำนักงานตำรวจแห่งชาติควรสร้างหลักสูตรการให้ความรู้เกี่ยวกับการโจรกรรมรถจักรยานยนต์แก่เจ้าหน้าที่ตำรวจเพื่อใช้ประโยชน์ในขณะปฏิบัติหน้าที่

2.2 ด้านบุคลากร ควรมีการจัดตั้งชุดป้องกันปราบปรามการโจรกรรมรถ ประจำสถานี โดยเจ้าหน้าที่ในชุดปฏิบัติการจะต้องผ่านหลักสูตรการป้องกันปราบปรามการโจรกรรมรถเพื่อมีความสามารถพิเศษในการสืบสวนจับกุม

2.3 ด้านการปฏิบัติงาน ควรมีการแลกเปลี่ยนข้อมูลระหว่างชุดปฏิบัติการที่รับผิดชอบคดีการโจรกรรมรถกับชุดสืบสวนอื่นๆ เพื่อเข้าถึงข้อมูลได้มากยิ่งขึ้น และจัดทำระบบฐานข้อมูลของรถที่ถูกโจรกรรมและตัวผู้กระทำผิด เพื่อความรวดเร็วในการค้นหาข้อมูล

2.4 ด้านงบประมาณ ควรมีการเพิ่มงบประมาณหรือจัดหางบประมาณสนับสนุนจากภาคเอกชนเพื่อนำมาใช้ในการประชาสัมพันธ์ ให้ประชาชนได้รู้เท่าทันปัญหาการโจรกรรมรถจักรยานยนต์มากยิ่งขึ้น โดยมีการจัดป้ายเตือนภัย และใบปลิว เป็นต้น

2.5 ด้านการให้ความร่วมมือจากประชาชน ควรมีการแนะนำให้ประชาชนที่ตกเป็นผู้เสียหายแจ้งความร้องทุกข์แก่เจ้าพนักงานสอบสวนทุกครั้งกรณีรถหาย และช่วยกันสอดส่องดูแลความปลอดภัยในพื้นที่ ที่ตนเองอาศัยหากมีการกระทำผิดเกิดขึ้นให้แจ้งไปยังเจ้าหน้าที่โดยไม่เพิกเฉย

2.6 ด้านวัสดุอุปกรณ์ควรมีการจัดหายานพาหนะเพื่อใช้ในการสืบสวนหาข่าว ติดตามจับกุม โดยไม่มีการใช้ยานพาหนะส่วนตัวของเจ้าหน้าที่ และจัดหารูปกรณ์เครื่องมือที่ทันสมัยในการปฏิบัติงาน

สรุปและข้อเสนอแนะ

การศึกษาเรื่อง ปัญหาอุปสรรคในการปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่ตำรวจในการป้องกันปราบปรามการโจรกรรมรถจักรยานยนต์: กรณีศึกษาสถานีตำรวจภูธรเมืองสุราษฎร์ธานี ครั้งนี้ เป็นการศึกษาโดยมีกรอบแนวคิดพื้นฐานว่า ในการปฏิบัติหน้าที่ของเจ้าหน้าที่ตำรวจฝ่ายป้องกันปราบปรามมีสภาพปัญหา ทั้งในด้านนโยบาย ด้านบุคลากร ด้านการปฏิบัติงาน ด้านงบประมาณ ด้านการให้ความร่วมมือจากประชาชน และด้านวัสดุอุปกรณ์

ผู้เขียนจึงได้ทำการศึกษาในเรื่องนี้ โดยมีวัตถุประสงค์ ดังนี้

1. เพื่อศึกษาปัญหาและอุปสรรคของเจ้าหน้าที่ตำรวจฝ่ายป้องกันปราบปรามในการป้องกันปราบปรามการโจรกรรมรถจักรยานยนต์

2. เพื่อแสวงหาแนวทางป้องกันปราบปรามการโจรกรรมรถจักรยานยนต์

ผู้เขียนได้จัดทำเครื่องมือเป็นแบบสอบถามและเก็บรวบรวมข้อมูลจากข้าราชการตำรวจฝ่ายป้องกันปราบปราม สถานีตำรวจภูธรเมืองสุราษฎร์ธานี จำนวนทั้งสิ้น 135 นาย โดยใช้วิธีการสำรวจด้วยการใช้แบบสอบถาม นำผลที่ได้มาวิเคราะห์ประมวลผลด้วยโปรแกรมคอมพิวเตอร์ SPSS เพื่อพรรณนาลักษณะทั่วไปของข้อมูลและหาวิเคราะห์ข้อมูล

ผลการศึกษาพบว่า กลุ่มประชากรส่วนมากเป็นข้าราชการตำรวจ ยศ จ.ส.ต.-ต.ต. มีอายุระหว่าง 41-50 ปี ซึ่งโดยมากมีครอบครัวแล้ว อายุราชการมากกว่า 15 ปี ระยะเวลาในการปฏิบัติหน้าที่ด้านการปราบปราม 15 ปีขึ้นไป อัตราเงินเดือน 20,000 บาทขึ้นไป และส่วนใหญ่ไม่เคยผ่านการอบรมหลักสูตรป้องกันปราบปรามการโจรกรรมรถจักรยานยนต์

ทัศนคติของเจ้าหน้าที่ตำรวจกลุ่มประชากรศึกษาต่อปัญหาอุปสรรคที่มีผลต่อการป้องกันปราบปรามการโจรกรรมรถจักรยานยนต์ พบว่า

ด้านนโยบาย	ในภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง
ด้านบุคลากร	ในภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง
ด้านการปฏิบัติงาน	ในภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง
ด้านงบประมาณ	ในภาพรวมอยู่ในระดับมาก
ด้านการให้ความร่วมมือจากประชาชน	ในภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง
ด้านวัสดุอุปกรณ์	ในภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง
แนวทางในการป้องกันแก้ไขปัญหาการโจรกรรมรถจักรยานยนต์มีดังนี้	

1. เพิ่มความเข้มแข็งในการออกตรวจพื้นที่ของเจ้าหน้าที่ตำรวจฝ่ายป้องกันปราบปราม โดยกำหนดเส้นทางในการออกตรวจให้ครอบคลุมพื้นที่เสี่ยง

2. ในขณะออกตรวจให้เจ้าหน้าที่หมั่นสังเกตรถจักรยานยนต์ที่จอดไว้นาน โดยแจ้งให้เจ้าของรถทราบถึงความเสี่ยงในการถูกโจรกรรมรถจักรยานยนต์เพื่อหาทางป้องกันเพิ่มเติม

3. เน้นการประชาสัมพันธ์ให้ประชาชนผู้ครอบครองรถจักรยานยนต์ทราบถึงแนวทางการป้องกันการโจรกรรมรถจักรยานยนต์

4. เสริมสร้างความรู้แก่เจ้าหน้าที่ตำรวจฝ่ายป้องกันปราบปรามถึงแนวทางการปฏิบัติเมื่อได้รับแจ้งเหตุโจรกรรมรถจักรยานยนต์

5. จัดตั้งศูนย์ควบคุมอาชญากรรมขึ้นเพื่อทำการเก็บข้อมูลการโจรกรรมรถจักรยานยนต์ และเพื่อความสะดวกของประชาชนในการแจ้งเหตุอาชญากรรมต่างๆ

6. พัฒนาระบบศูนย์รับแจ้งเหตุทุกระดับ โดยเฉพาะศูนย์รับแจ้งเหตุฉุกเฉิน 191 รวมทั้งมีเจ้าหน้าที่หรือชุดปฏิบัติการที่มีความพร้อม สามารถตอบสนองการรับแจ้งเหตุเข้าไปช่วยเหลือและแก้ปัญหาได้ทันเหตุการณ์

7. นำเทคโนโลยีมาใช้ในการป้องกันและปราบปรามอาชญากรรม เช่น ระบบโทรทัศน์วงจรปิด (CCTV) ระบบบอกตำแหน่งพิกัด (GPS) การประยุกต์ใช้โปรแกรมใช้งานบนโทรศัพท์มือถือ ฯลฯ

จากการศึกษาเรื่องนี้ ผู้เขียนมีข้อเสนอแนะในด้านต่างๆ ดังนี้

ด้านนโยบาย

1. ผู้บัญชาการตำรวจแห่งชาติ และผู้บังคับบัญชาระดับสูงของสำนักงานตำรวจแห่งชาติควรจะต้องมีการออกมาตรการในการปราบปรามผู้กระทำความผิดฐานโจรกรรมรถจักรยานยนต์อย่างจริงจัง โดยให้ผู้กำกับการทุกสถานีตำรวจในแต่ละพื้นที่ลงมาดูปัญหานี้ ด้วยตนเอง

ด้านบุคลากร

1. เจ้าหน้าที่ตำรวจที่จะมาปฏิบัติหน้าที่การป้องกันปราบปรามโจรกรรมรถจักรยานยนต์จำเป็นต้องมีการอบรมเพื่อเพิ่มความรู้ในเรื่องยานยนต์โดยเฉพาะ

2. สำนักงานกำลังพล สำนักงานตำรวจแห่งชาติ ควรจัดสรรกำลังพลเพื่อมารับผิดชอบคดีการโจรกรรมรถจักรยานยนต์อย่างเพียงพอ

ด้านการปฏิบัติงาน

1. สำนักงานคณะกรรมการนโยบายตำรวจแห่งชาติควรผลักดันให้มีการแก้ไขกฎหมาย ข้อบังคับ ระเบียบ ให้มีความทันสมัยมากขึ้นเพื่อให้ทันต่อเหตุการณ์

2. สำนักงานตำรวจแห่งชาติควรมีการจัดทำแผนงานในการป้องกันปราบปรามอาชญากรรม อย่างเป็นระบบเพื่อนำข้อมูลมาใช้ในการปฏิบัติหน้าที่

ด้านงบประมาณ

1. กรมบัญชีกลางควรมีการเพิ่มค่าตอบแทนให้แก่เจ้าหน้าที่ตำรวจ ให้มีสภาพเหมาะสมกับการทำงานที่มีความเสี่ยงภัย และให้เหมาะสมต่อสภาพเศรษฐกิจในปัจจุบัน

2. ทางสถานีตำรวจในพื้นที่ควรจัดสรรงบประมาณให้เพียงพอต่อการสืบสวน จับกุมคนร้าย เพื่อเป็นการสร้างกำลังใจที่ดีให้แก่ผู้ปฏิบัติหน้าที่

ด้านการให้ความร่วมมือจากประชาชน

1. เจ้าหน้าที่ตำรวจในท้องที่ควรมีการดำเนินการสร้างสัมพันธ์อันดีระหว่างตำรวจ และประชาชน โดยใช้ชุมชนสัมพันธ์เป็นตัวขับเคลื่อนให้เข้าถึงประชาชน

2. สถานีตำรวจในทุกท้องที่ควรมีการจัดตั้งหน่วยประชาสัมพันธ์ ให้คำแนะนำต่างๆแก่ประชาชนในการป้องกันอาชญากรรม การโจรกรรมรถและทรัพย์สินอื่นๆ เพื่อสร้างความเข้าใจ และก่อให้เกิดความร่วมมือแก่เจ้าหน้าที่ตำรวจ

ด้านวัสดุอุปกรณ์

1. สำนักงานส่งกำลังบำรุง สำนักงานตำรวจแห่งชาติ ควรดำเนินการจัดหาเครื่องมือที่ทันสมัย เพื่อมาใช้ปฏิบัติงานจัดหาอุปกรณ์สื่อสารที่ทันสมัย เพื่อสะดวกในการติดต่อประสานงาน

2. ผู้กำกับการตำรวจทุกสถานีควรจัดหายานพาหนะและน้ำมันเชื้อเพลิงให้เพียงพอต่อการปฏิบัติงานโดยขอการสนับสนุนจากภาคเอกชน

เอกสารอ้างอิง

ณรงค์ บำรุงรัตน์. (2535). *การจัดสายตรวจกับการป้องกันอาชญากรรม : ศึกษาเฉพาะเขตอำเภอเมืองจังหวัดเชียงใหม่*. วิทยานิพนธ์

ปริญญาโทบริหารคดี, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, บัณฑิตวิทยาลัย.

ปุระชัย เปี่ยมสมบูรณ์. (2526). *การควบคุมอาชญากรรมจากสภาพแวดล้อม: หลักทฤษฎีและมาตรการ*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์.

นพพร เจริญนาถ. (2547). *ปัญหาอุปสรรคในการป้องกันปราบปรามการโจรกรรมรถจักรยานยนต์ของเจ้าหน้าที่ตำรวจฝ่ายป้องกันปราบปราม กองบังคับการตำรวจภูธรจังหวัดสมุทรสาคร*. สารนิพนธ์ปริญญาโทบริหารคดี, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์.

ไพฑูรย์ เพิ่มศิริวิศาล. (2546). *การบริหารงานตำรวจ*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์.

ศิริศักดิ์ คงคำ. (2547). *ปัญหาอุปสรรคในการป้องกันปราบปรามการโจรกรรมรถในเขตพื้นที่กองบังคับการตำรวจนครบาล 1*. สารนิพนธ์ปริญญาโทบริหารคดี, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์.

สมยศ พงศ์อำรง. (2545). *ปัญหาอุปสรรคในการป้องกันและปราบปรามการโจรกรรมรถจักรยานยนต์ในเขตอำเภอเมืองอุดรธานี*. สารนิพนธ์ปริญญาโทบริหารคดี, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์.

สุดสงวน สุธีสร. (2546). *อาชญาวิทยาและงานสังคมสงเคราะห์*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ธรรมศาสตร์.

รูปแบบการโจรกรรมรถจักรยานยนต์ในพื้นที่รับผิดชอบของสถานีตำรวจภูธรเมืองนครปฐม

The Pattern of Motorcycle Theft in the Area Controlled Over by Nakhon Pathom Provincial Police Station

อิทธิรัฐ นิยมทรัพย์*

Ittirat Niyomsab

บทคัดย่อ

การศึกษาเรื่อง “รูปแบบการโจรกรรมรถจักรยานยนต์ในพื้นที่รับผิดชอบของสถานีตำรวจภูธรเมืองนครปฐม” มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษารูปแบบของการโจรกรรมรถจักรยานยนต์ในเขตพื้นที่รับผิดชอบของสถานีตำรวจภูธรเมืองนครปฐม และเพื่อแสวงหาแนวทางในการป้องกันการโจรกรรมรถจักรยานยนต์ที่มีความเหมาะสมกับสภาพการณ์ในพื้นที่รับผิดชอบของสถานีตำรวจภูธรเมืองนครปฐม โดยการศึกษาในครั้งนี้จะใช้วิธีการสัมภาษณ์เชิงลึก (Indepth Interview) ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการปราบปรามการโจรกรรมรถยนต์และรถจักรยานยนต์เพื่อนำมากำหนดกรอบในการออกแบบสอบถาม (Questionnaire) และใช้เป็นเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูลกับเจ้าหน้าที่ตำรวจสถานีตำรวจภูธรเมืองนครปฐม ผลการศึกษาจากกลุ่มตัวอย่าง พบว่าผู้กระทำความผิดทั้งหมดเป็นเพศชาย ส่วนใหญ่ มีอายุ 21 – 25 ปี สำเร็จการศึกษาระดับประถมศึกษา ไม่ได้ประกอบอาชีพ เคยกระทำความผิดมาก่อนตามคดีอาญากลุ่มที่ 2 (คดีความผิดเกี่ยวกับทรัพย์) และเรียนรู้การโจรกรรมรถจักรยานยนต์มาจากกลุ่มเพื่อนของตนเองเมื่อพิจารณาตามเวลา พบว่า ช่วงเวลาที่รถจักรยานยนต์ถูกริบกรรมมากที่สุด คือ เวลา 18.00-24.00 น. เมื่อพิจารณาด้านสถานที่ พบว่าบริเวณที่รถจักรยานยนต์ถูกริบกรรมส่วนใหญ่ คือ บริเวณที่มีมุมอับลับสายตา เมื่อพิจารณาด้านวิธีการโจรกรรมรถจักรยานยนต์ พบว่า วิธีการโจรกรรมรถจักรยานยนต์ ส่วนใหญ่ คือ ใช้กุญแจเหล็กกล้ำรูปตัวที (T) และจากผลการศึกษาเกี่ยวกับความคิดเห็นของกลุ่มตัวอย่างต่อมาตรการในการป้องกันการโจรกรรมรถจักรยานยนต์ถูกริบกรรมส่วนใหญ่ พบว่า การถือคอก, ขาดัง และ/หรือ ล็อคติดสก็เบรก รถจักรยานยนต์ สามารถป้องกันการโจรกรรมรถจักรยานยนต์ได้ กล่าวคือ ควรจะมีการเพิ่มการป้องกันอีกหนึ่งชั้นจากการป้องกันตามปกติที่มักับรถจากโรงงาน เนื่องจากเมื่ออาชญากรพบว่ารถจักรยานยนต์คันดังกล่าวมีความยากในการโจรกรรม ก็จะทำให้อาชญากรเปลี่ยนเป้าหมายหรือล้มเลิกความตั้งใจในการโจรกรรมรถจักรยานยนต์คันนั้นลง

คำสำคัญ: รูปแบบการโจรกรรมรถจักรยานยนต์, สถานีตำรวจภูธรเมืองนครปฐม

ABSTRACT

The study of the pattern of motorcycle theft in the area controlled over by Nakhon Pathom Provincial Police Station purposes to study the pattern of motorcycle theft in the area controlled over by Nakhon Pathom Provincial Police Station and to find the proper protection of motorcycle theft in the area controlled over by Nakhon Pathom Provincial Police Station.

The procedures of the study were the in-depth interview used to investigate by the suppression inspector of Nakhon Pathom Provincial Police Station, the investigation sub-inspector of Nakhon Pathom Provincial Police Station for the determination of framework in designing the questionnaire and the instrument used to collect the data with police officers of Nakhon Pathom Provincial Police Station.

* นักศึกษาปริญญาโทสาขากาการบริหารงานยุติธรรม คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

The findings revealed that the samples, they commented that most offenders were during 21-25 years, graduated in primary education, unemployed, offended before under the Criminal Case Group 2 relating to the offense against property and learned the motorcycle theft from their own friends. When the factor of time was considered, they commented that the period that the motorcycle was stolen the most was 18:00-24:00. When the factor of place was considered, they commented that the area that the motorcycle was stolen the most was the area that was rarely to notice. When the factor of pattern of motorcycle theft was considered, they commented that most pattern of motorcycle theft was to use a T-shaped key. According to the result of the study relating to the samples' opinions towards the protection of motorcycle theft, it showed the anti-theft security such as a motorcycle neck lock, a motorcycle stand lock and a motorcycle disc brake lock. That is to say, there should be another protection different from the regular protections provided with the motorcycle from its factory.

Keywords: The pattern of motorcycle theft in the area controlled, Nakhon Pathom Provincial Police Station

บทนำ

“อาชญากรรม” ถือเป็นปัญหาสังคมที่สำคัญปัญหาหนึ่งของประเทศไทย ซึ่งการเกิดอาชญากรรมในประเทศไทยนั้นเกิดขึ้นมาตั้งแต่อดีตกาล ต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบันกาล และก็จะยังคง มีต่อไปในอนาคตกาล เป็นอย่างนี้ต่อไปเรื่อยๆ ไม่มีสิ้นสุด อาชญากรรมนั้นถือเป็นภัยที่คุกคามความสงบและความเป็นระเบียบเรียบร้อยของสังคม สังคมใดที่มีอาชญากรรมมาก สังคมนั้นก็ย่อมที่จะเป็นสังคมที่มีความปลอดภัยต่ำ ประชาชนในสังคมดังกล่าวก็จะเกิดความหวั่นวิตกต่อความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินของตนเอง รวมถึงเกิดความหวงโยต่อบุคคลในครอบครัว ญาติสนิท มิตรสหาย และบุคคลผู้เป็นที่รักของเขาเหล่านั้น ว่าอาชญากรรมจะเกิดขึ้นกับใคร เมื่อไหร่ ที่ไหน และอย่างไร ซึ่งจะนำมาซึ่งความสูญเสียทั้งทางทรัพย์สิน ร่างกาย และจิตใจ แก่ผู้ตกเป็นเหยื่อของอาชญากรรมและบุคคลใกล้ชิดของเขาเหล่านั้นอย่างแน่นอน แต่ถ้าหากสังคมใดเป็นสังคมที่มีการเกิดอาชญากรรมต่ำ สังคมดังกล่าวก็จะเป็นสังคมที่มีความปลอดภัยสูง เป็นสังคมที่มีความสงบสุข ประชาชนในสังคมรับรู้ได้ถึงความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินของตนเอง และบุคคลผู้เป็นที่รักของเขาเหล่านั้น ไม่ว่าจะทำอะไร เวลาใด ก็จะมีสัมผัสได้ถึงความปลอดภัยที่ได้รับจากสังคมหรือสถานที่ที่เขาเหล่านั้นกำลังดำเนินชีวิตอยู่

ปัญหาอาชญากรรมจะลดลงหรือหมดสิ้นได้ ถ้ารัฐบาลและประชาชนทุกคนในสังคม ร่วมกันสอดส่องดูแล ภาครัฐควรสนับสนุนให้ประชาชนอยู่ดีกินดี โดยการสร้างอาชีพ มีอาชีพที่สุจริต มีรายได้อยู่อย่างพอเพียง เพราะปัญหาอาชญากรรมส่วนหนึ่งเกิดจากความยากจน มีรายได้ไม่เพียงพอเลี้ยงชีพ อาชญากรจึงเลือกที่จะลงมือลัก ชิง ขโมย ปล้น ทรัพย์สินของผู้อื่นเพื่อประทังชีวิตของตนให้อยู่รอด ประกอบกับสภาพเศรษฐกิจของประเทศไทยตกต่ำ ส่งผลให้เกิดปัญหาการว่างงาน โดยเฉพาะในพื้นที่เขตเมือง เนื่องจากเป็นบริเวณที่ประชาชนต่างพากันเข้ามาทำงานและเป็นพื้นที่ที่ตั้งของสถาบันการศึกษาต่างๆ จึงทำให้เป็นแหล่งรวมของกลุ่มประชากร นอกจากนี้ยังมีคนต่างด้าวจำนวนมากที่หลั่งไหลเข้ามาทำงานในสาขาอาชีพต่างๆ ส่งผลให้จำนวนประชากรในเขตพื้นที่เมืองเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว เกิดการขยายตัวของชุมชนใหม่ๆ ซึ่งถือเป็นอีกสาเหตุหนึ่งที่สำคัญที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการเกิดอาชญากรรม เนื่องจากการเพิ่มขึ้นของจำนวนประชากรอย่างรวดเร็วโดยที่ยังไม่ได้มีการวางแผนเพื่อรองรับจำนวนประชากรที่เพิ่มขึ้นมา ไม่ว่าจะเป็นด้านที่อยู่อาศัย ด้านการจ้างงานว่ามีความสมดุลกันหรือไม่ระหว่างอัตราการจ้างกับแรงงาน เป็นต้น และเนื่องจากคนต้องการที่จะอยู่รอด จึงมีการดิ้นรนหาวิธีการต่างๆ เพื่อจะทำให้ตนสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ในสังคม ประกอบกับรายได้ไม่เพียงพอกับรายจ่ายที่ต้องหมดไปในแต่ละวันทั้งในเรื่องส่วนตัว และครอบครัวของเขาเหล่านั้น หรือกระทั่งบางคนไม่ได้ประกอบอาชีพ ตกงาน ก็จะหาทางออกของการหาเงินโดยการก่ออาชญากรรมเพื่อให้ได้มาซึ่งทรัพย์สินหรือสิ่งอื่นใดที่จะสามารถประทังชีวิตได้ในแต่ละวัน และหนึ่งในอาชญากรรมที่กำลังเป็นปัญหาในปัจจุบัน ปัญหาหนึ่งก็คือ อาชญากรรมด้านการประทุษร้ายต่อทรัพย์สิน โดยเฉพาะ การโจรกรรมรถจักรยานยนต์

สืบเนื่องจากรถจักรยานยนต์ถือเป็นยานพาหนะที่ใช้ในการเดินทางไปยังสถานที่ต่างๆ และต้องมีการจอดรถจักรยานยนต์ไว้ยังสถานที่ต่างๆ เหล่านั้นเช่นกัน ซึ่งค่อนข้างมีความแตกต่างกับทรัพย์สินอื่นที่เจ้าของทรัพย์สินสามารถที่จะเก็บรักษาไว้ใกล้ตัว ดังนั้น เมื่อรถจักรยานยนต์เป็นทรัพย์สินที่เคลื่อนที่ได้และแทบทุกคนมีความปรารถนาที่จะมีไว้ในครอบครอง กอปรกับรถจักรยานยนต์เป็นทรัพย์สินที่มีราคาสูงและมีความเสี่ยงสูงที่จะถูกโจรกรรม แม้ว่าผู้เป็นเจ้าของทรัพย์สิน จะใช้ความระมัดระวังเพียงใดก็ตามในการป้องกันทรัพย์สินของตนมิให้ถูกโจรกรรมด้วยการใช้อุปกรณ์และเครื่องมือที่ทันสมัยเพียงใดก็ตาม แต่ก็ยังไม่พ้นที่จะถูกมิจฉาชีพประทุษร้ายเอาทรัพย์สินไปจากความครอบครองของเจ้าของทรัพย์สิน โดยใช้วิธีการต่างๆ ตามแต่ความถนัดและเทคนิควิธีการของมิจฉาชีพแต่ละคน ซึ่งวิธีต่างๆ เหล่านี้จะเป็นสิ่งที่มิจฉาชีพได้เรียนรู้จากกลุ่มมิจฉาชีพด้วยกันเองและ มีการพัฒนาตามความรู้ของตนจนกลายเป็นความชำนาญของแต่ละคนโดยผ่านการสั่งสมประสบการณ์ ซึ่งในการโจรกรรมรถจักรยานยนต์แต่ละคันนั้น ใช้เวลาในการโจรกรรมเพียงไม่กี่นาทีก็สามารถที่จะ ลักเอารถจักรยานยนต์ไปจากความครอบครองของเจ้าของทรัพย์สินได้แล้ว ดังนั้น ปัญหาการโจรกรรมรถจักรยานยนต์ จึงกลายเป็นปัญหาหนึ่งของปัญหาอาชญากรรมที่มีควบคู่กับสังคมมาจนทุกวันนี้

จากสถิติคดีการโจรกรรมรถจักรยานยนต์ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2554-2558 ของสถานีตำรวจภูธรเมืองนครปฐม พบว่า มีสถิติการถูกโจรกรรมสูงถึง 550 คัน และมีรถจักรยานยนต์ที่ได้คืนเพียง 146 คัน ซึ่งเมื่อพิจารณาจากสถิติรถจักรยานยนต์ที่ได้คืนแล้วพบว่า มีจำนวนน้อยมาก จึงถือเป็นการยากที่จะได้รถจักรยานยนต์กลับคืนมา ดังนั้น การศึกษาเรื่องรูปแบบการโจรกรรมรถจักรยานยนต์ของอาชญากรในพื้นที่รับผิดชอบของสถานีตำรวจภูธรเมืองนครปฐม จึงเป็นเรื่องสำคัญที่ควรจะมีการศึกษาอย่างจริงจัง เพื่อจะได้ทราบถึงรูปแบบการโจรกรรมรถจักรยานยนต์ของอาชญากร จนนำไปสู่การค้นพบแนวทางในการป้องกันการโจรกรรมรถจักรยานยนต์ต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษารูปแบบของการโจรกรรมรถจักรยานยนต์ในพื้นที่รับผิดชอบของสถานีตำรวจภูธรเมืองนครปฐม
2. เพื่อแสวงหาแนวทางในการป้องกันการโจรกรรมรถจักรยานยนต์ที่มีความเหมาะสมกับสภาพการณ์ในพื้นที่รับผิดชอบของสถานีตำรวจภูธรเมืองนครปฐม

แนวคิด ทฤษฎี และวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

ทฤษฎีกิจวัตรประจำวัน (Routine Activity Theory)

ทฤษฎีกิจวัตรประจำวันเปรียบเสมือนทฤษฎีตอบรับกันกับทฤษฎีการเลือก ทั้งสองทฤษฎีเสนอแนวคิดที่ว่า สถิติอาชญากรรมเป็นผลผลิตของโอกาสอาชญากรรม ได้เสนอว่า ถ้ามีการเพิ่มคนดูแล (Guardian) มากขึ้น จะลดเป้าประสงค์หรือเป้าหมายในการก่ออาชญากรรมได้ในขณะเดียวกันจะลดสถิติของผู้กระทำผิดลงด้วย ในทางกลับกันถ้าลดจำนวนคนดูแล สถิติอาชญากรรมจะสูงขึ้น ทฤษฎีกิจวัตรประจำวันเสนอแนวคิดว่าการมีกิจกรรมประจำวันของคนเราทำอย่างสม่ำเสมอ ตั้งแต่เช้าออกจากบ้าน ไปทำงาน/โรงเรียน จนกลับถึงบ้าน ทุกวันธรรมดาจะปฏิบัติเช่นนี้ตลอด วันหยุดสุดสัปดาห์จะมีกิจวัตรประจำวันเช่นเดียวกันทุกวันหยุด เช่น 10 นาฬิกาไปตลาด 12 นาฬิกาออกไปนอกบ้านไปไหนก็ตาม อาทิ ดูภาพยนตร์ ไปบ้านเพื่อน กลับบ้านประมาณ 22 นาฬิกาอย่างช้าๆ ทำเช่นนี้เหมือนกันในรอบสัปดาห์ไม่เปลี่ยน ทำให้ตัวอาชญากรสังเกตได้และวางแผนได้ว่า คนคนนี้จะทำอะไรต่อไป (สุดสงวน สุธีสร, อาชญาวิทยาและงานสังคมสงเคราะห์, สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2546, น. 64)

ทฤษฎีการไม่เป็นระเบียบของสังคม (Social Disorganization Theories)

ทฤษฎีความไร้ระเบียบทางสังคม (Theory of Social Disorganization) เป็นทฤษฎีที่อธิบายถึงการที่ผู้กระทำผิดได้เรียนรู้พฤติกรรมอาชญากร จากเยาวชนที่สูงวัยกว่าที่อยู่ในชุมชนถิ่นที่อยู่ นั้น ผลสุดท้ายความล้มเหลวของชุมชนถิ่นที่อยู่ในการจัดระเบียบตัวเอง ก็จะทำให้เด็กและเยาวชนผู้กระทำผิดที่แก่กว่าจะถ่ายทอดพฤติกรรมอาชญากรให้แก่เด็กและเยาวชนที่อ่อนกว่า

กล่าวอีกนัยหนึ่ง เด็กและเยาวชนผู้กระทำความผิดที่อยู่ในถิ่นฐานชุมชนนั้น จะกลายเป็นผู้ทำหน้าที่จัดระเบียบทางสังคมแทนชุมชนอื่นที่อยู่ที่ไม่สามารถทำได้สำเร็จ และในที่สุดเด็กและเยาวชนที่อ่อนวัยกว่าก็จะเดินตามรอยของรุ่นพี่

ทฤษฎีอาชญากรรมสภาพแวดล้อม (Crime Pattern Theory)

องค์ประกอบที่สำคัญของทฤษฎีอาชญากรรมสภาพแวดล้อม เป็นเรื่องของคนทั่วไปและสิ่งของที่เกี่ยวข้องกับการเกิดขึ้นของอาชญากรรมในเวลาและสถานที่ ซึ่งมีส่วนที่เกี่ยวข้องอยู่ 3 ส่วน

1. จุดที่พักอาศัย และที่ทำงาน (Nodes)
2. เส้นทางในการเดินทาง (Path) จะพบเห็นอาชญากรรมที่เกิดขึ้น ในขณะที่วิธีการเดินทางของคนที่แตกต่างกัน
3. เส้นขอบพื้นที่บริเวณที่ทำงาน และบ้าน (Edges) เพราะหาไม่มีใครดูแล หรือเป็นเจ้าของอย่างจริงจัง

แนวความคิดของระบบงานตำรวจแบบเน้นที่ปัญหา (Problem Oriented Policing (POP))

แนวทฤษฎีเกี่ยวกับการป้องกันอาชญากรรมมีการพัฒนาอย่างมากในช่วงกลางศตวรรษที่ 19 เป็นต้นมา ได้แก่ แนวทฤษฎีในการบังคับใช้กฎหมาย (Law Enforcement) แนวทฤษฎีนี้มีหลักใหญ่ใจความอยู่ที่การปรากฏตัวของเจ้าหน้าที่ตำรวจมีผลในการยับยั้งผู้ที่มีแนวโน้มจะประกอบอาชญากรรม เพราะความเกรงกลัวการจับกุม ฉะนั้น เจ้าหน้าที่ตำรวจสายตรวจต้องแต่งเครื่องแบบ และรถวิทยุสายตรวจที่มีลักษณะเห็นได้ชัดเจน เพื่อเป็นการข่มขู่ยับยั้งอาชญากรรม นอกจากนี้ การตรวจท้องที่โดยสม่ำเสมอต่อเนื่องจะทำให้สมาชิกในชุมชนเกิดความรู้สึกว่ามีตำรวจอยู่ทั่วไปทุกแห่งหน ด้วยเหตุนี้ตามแนวทฤษฎีบังคับใช้กฎหมาย การปรากฏตัวของตำรวจและการกระจายกำลังตำรวจให้ครอบคลุมทั่วทั้งชุมชนจะช่วยป้องกันอาชญากรรมโดยลดช่องโอกาสสำหรับผู้ที่ตั้งใจละเมิดกฎหมาย นอกจากนี้แล้ว การป้องกันอาชญากรรมตามแนวทางของแนวทฤษฎีชุมชนสัมพันธ์ พบว่า อาชญากรรมเป็นปรากฏการณ์การตามลักษณะของพื้นที่บริเวณใด ที่เกิดอาชญากรรมขึ้นบ่อยครั้งก็มักจะเกิดอาชญากรรมขึ้นซ้ำแล้วซ้ำอีก การขาดระเบียบของสังคม (Social Disorganization) อันเนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงสภาพของชุมชนในยุคก่อนความเจริญ การเปลี่ยนแปลงของชุมชนจากชุมชนที่เป็นเกษตรกรรมหรือชุมชนที่มีความสนิทสนมใกล้ชิดกันเป็นสังคมที่มีความแตกสลายในรูปแบบของสังคมอุตสาหกรรม ดังนั้น เมื่อมีการทดสอบทางสถิติ พบว่า อาชญากรรมจะเกิดขึ้นบ่อยในเขตใจกลางเมือง และค่อยลดลงเมื่อออกสู่รอบนอก ดังนั้น วิธีการในการป้องกันอาชญากรรมอย่างได้ผลจึงมิใช่การปรากฏตัวของเจ้าหน้าที่ตำรวจ แต่ต้องเป็นการสร้างปฏิสัมพันธ์ในชุมชน จึงมีความสำคัญในการก่อให้เกิดความสมัครสมานกลมเกลียว ปฏิสัมพันธ์ในชุมชนจะเกิดขึ้นได้ก็เนื่องมาจากการจัดสภาพชุมชนให้เอื้อต่อการพบปะสังสรรค์ให้มีลักษณะง่ายต่อการ ตรวจตรา ต่อมาในภายหลังแนวความคิดในเรื่องของชุมชนประสบปัญหาไม่สามารถแก้ไขในเชิงของการป้องกันอาชญากรรมได้อย่างเห็นผล จึงได้เกิดแนวความคิดในเรื่องการป้องกันอาชญากรรมด้วยการจัดการสภาพแวดล้อม (Crime Prevention Through Environment Design (CPTED)) โดยมีหลักการเบื้องต้นว่า ผู้กระทำความผิดหรือผู้ที่ก่อความเดือดร้อนให้กับสังคมมิใช่เป็นผู้ที่มีความตั้งใจในการกระทำความผิดมาตั้งแต่ต้น แต่เมื่อโอกาสในการกระทำความผิดเกิดขึ้นจนกระทั่งบุคคลนั้นคิดแล้วว่าผลที่ได้รับหรือคุณค่าที่ได้รับกับความเสี่ยงที่จะถูกจับนั้นมีความคุ้มค่าก็จะก่ออาชญากรรมขึ้น ดังนั้น แนวทางนี้จึงเน้นในเรื่องของการจัดสภาพแวดล้อมให้เอื้อต่อการสอดส่องดูแล ทำให้ผู้ที่คิดจะก่ออาชญากรรมเกิดความไม่แน่ใจว่าจะถูกจับได้หรือไม่ ซึ่งแนวความคิดตามแนวทางนี้ก็มีรูปแบบในการป้องกันอาชญากรรมแตกต่างกันออกไป เช่น การจัดการสภาพแวดล้อมแบบนามธรรมให้เกิดการตรวจตราอย่างสะดวก หรือการจัดสภาพแวดล้อมแบบรูปธรรม เช่น โครงการเพื่อนบ้านเตือนภัย ซึ่งในปัจจุบัน รูปแบบที่ถือว่ามีความทันสมัย ได้แก่ แนวความคิดการป้องกันอาชญากรรมด้วยวิธีการระบบตำรวจแบบเน้นที่ปัญหา (Problem Oriented Policing (POP))

มุมมองการป้องกันอาชญากรรมของแนวทางระบบงานตำรวจแบบเน้นที่ปัญหา (POP) ที่มีต่อการป้องกันอาชญากรรมในรูปแบบดั้งเดิม

หลักการป้องกันอาชญากรรม แบบ POP คือ วิธีการในการวิเคราะห์และแก้ไขปัญหาอาชญากรรมที่ปรากฏขึ้นบ่อยๆ ซึ่งหลักการของ POP จะใช้วิธีการในการวิเคราะห์อาชญากรรมแบบลึกซึ้งนั้นเพื่อเสาะหาวิธีการในการป้องกันอาชญากรรม ทั้งนี้วิธีการ

ในการวิเคราะห์อาชญากรรมจะใช้หลายวิธี แต่วิธีที่เป็นที่นิยม คือ ทฤษฎี Routine Action Theory หรือทฤษฎีสามเหลี่ยมอาชญากรรม (Crime Triangle Theory) โดยทฤษฎีอธิบายว่า อาชญากรรมจะเกิดขึ้นเมื่อมี 3 สิ่งเกิดขึ้นในเวลาเดียวกันและสถานที่เดียวกัน อาชญากรรมในความหมายใหม่นั้น ก็คือ

1. เป้าหมายที่เหมาะสม (Suitable Target) สภาวะแรกของอาชญากรรม คือ เป้าหมายที่เหมาะสมจะต้องเกิดขึ้น เป้าหมายอาจเป็นคน วัตถุ หรือสถานที่ มีเป้าหมายเป็นจำนวนมากที่มีศักยภาพ แต่ไม่ใช่ทั้งหมดที่มีความเหมาะสม สิ่งที่ใช้อธิบายเป้าหมายที่เหมาะสม ได้แก่ ความ มีค่า สามารถมองเห็นได้ และเข้าถึงได้ หรือสามารถเคลื่อนย้ายได้ มีค่าเป้าหมายที่เหมาะสมสามารถเป็นซ้ำได้ ถึงแม้ว่าเป้าหมายจะเหมาะสมเพียงใด อาชญากรรมจะไม่เกิดขึ้นนอกเสียจากว่าเจ้าหน้าที่ที่มีความสามารถไม่อยู่ และคนร้ายที่มีความสามารถปรากฏตัว

2. การไม่อยู่ของผู้พิทักษ์ที่มีความสามารถ (Capable Guardian) เป็นสภาวะที่สอง ได้แก่ ผู้พิทักษ์ที่มีความสามารถในการขัดขวางอาชญากรรมที่จะเกิดขึ้นจะต้องไม่อยู่ ซึ่งผู้พิทักษ์ที่มีความสามารถเป็นปัจจัยมนุษย์ที่สามารถปราบคนร้ายที่มีศักยภาพในการก่ออาชญากรรม และผู้พิทักษ์ที่มีความสามารถ หมายถึง กล้องโทรทัศน์วงจรปิด (CCTV) ที่จัดขึ้นเพื่อการตรวจตรา ตัวอย่างของผู้พิทักษ์ที่มีความสามารถ เช่น เจ้าหน้าที่ตำรวจสายตรวจ เจ้าหน้าที่รักษาความปลอดภัย หลักการเพื่อนบ้านเตือนภัย เพื่อนบ้านระบบ CCTV ซึ่งบางส่วนเป็นทางการ เช่น เจ้าหน้าที่รักษาความปลอดภัย บางส่วนไม่เป็นทางการ เช่น เพื่อนบ้าน นอกจากนี้แล้วเป็นไปได้เหมือนกันที่เจ้าหน้าที่มาปรากฏตัวแต่ไม่มีประสิทธิผล เช่น กล้องโทรทัศน์วงจรปิด ไม่เป็นเจ้าหน้าที่ที่มีความสามารถ ถ้าตั้งผิดที่และเจ้าหน้าที่อยู่แต่ไม่ได้รับการฝึกอบรมที่เพียงพอหรือระมัดระวังตัวเพื่อเป็นการป้องปรามอย่างมีประสิทธิภาพ

3. คนร้ายที่เป็นไปได้ (Likely Offender) เมื่อเป้าหมายเหมาะสมไม่ได้รับการปกป้องจากเจ้าหน้าที่ที่มีความสามารถ ทำให้มีโอกาสที่จะเกิดอาชญากรรมเกิดขึ้นได้และถือเป็นองค์ประกอบสุดท้ายในรูปนี้ คือ คนร้ายที่มีความเป็นไปได้ ทฤษฎีนี้มองอาชญากรรมในมุมของคนร้าย อาชญากรรมเป็นเพียงการกระทำถ้าคนร้ายที่เหมาะสมคิดว่าเป้าหมายที่เหมาะสมและผู้พิทักษ์ที่มีความสามารถไม่อยู่ในเวลานั้น เป็นการประเมินสถานการณ์ในการกำหนดอาชญากรรมจะเกิดขึ้น หรือไม่

วิธีการและเครื่องมือในการศึกษา

การศึกษาเรื่อง “รูปแบบการโจรกรรมรถจักรยานยนต์ในพื้นที่รับผิดชอบของสถานีตำรวจภูธรเมืองนครปฐม” ได้ทำการศึกษาวิจัยโดยการศึกษาค้นคว้าจากเอกสาร (Documentary Survey) ทำการศึกษาจากทฤษฎี แนวคิด ข้อมูลเอกสารทางวิชาการ บทความ วารสาร วิทยานิพนธ์ รายงานการวิจัย และสิ่งพิมพ์ต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง เพื่อนำมาใช้เป็นประโยชน์ต่อการศึกษา จากนั้น ศึกษาโดยวิจัยภาคสนาม (Field Survey) โดยการสัมภาษณ์เชิงลึก (Indepth Interview) ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการปราบปรามการโจรกรรมรถยนต์และรถจักรยานยนต์ เพื่อนำมากำหนดกรอบในการออกแบบสอบถาม (Questionnaire) และใช้แบบสอบถามเป็นเครื่องมือในการเก็บข้อมูลที่จะนำมาวิเคราะห์ โดยให้เจ้าหน้าที่ตำรวจสถานีตำรวจภูธรเมืองนครปฐม เป็นผู้ออกแบบสอบถามด้วยตนเอง (Self - Administered Questionnaire)

ผลการศึกษา

ผลการศึกษาเรื่อง “รูปแบบการโจรกรรมรถจักรยานยนต์ในพื้นที่รับผิดชอบของสถานีตำรวจภูธรเมืองนครปฐม” ผู้ศึกษาขอเสนอการวิเคราะห์ข้อมูล ดังนี้

วิเคราะห์ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม ได้แก่ เพศ อายุ สถานภาพ ระดับการศึกษา รายได้ต่อเดือน และระยะเวลาที่ปฏิบัติหน้าที่อยู่ในชุมชน ซึ่งจะนำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูลในรูปแบบของจำนวนและร้อยละ ผลการศึกษา พบว่า ในกลุ่มตัวอย่างทั้งหมด 172 คน เป็นเพศชาย ร้อยละ 100.0

อายุ พบว่า กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่มีอายุ 31-40 ปี คิดเป็นร้อยละ 41.3 รองลงมาได้แก่ อายุ 41-50 ปี อายุต่ำกว่า 30 ปี และอายุ 51 ปีขึ้นไป คิดเป็นร้อยละ 34.3 ร้อยละ 15.7 และร้อยละ 8.7 ตามลำดับ

ระดับการศึกษา พบว่า กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่มีการศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนปลายหรือเทียบเท่า คิดเป็นร้อยละ 48.3 รองลงมาได้แก่ ระดับปริญญาตรี ระดับอนุปริญญาหรือเทียบเท่า และระดับปริญญาโทหรือสูงกว่า คิดเป็นร้อยละ 43.0 ร้อยละ 5.2 และร้อยละ 3.5 ตามลำดับ

จำนวนรายได้ต่อเดือน พบว่า กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่มีรายได้ 20,001-25,000 บาท คิดเป็นร้อยละ 36.0 รองลงมาได้แก่ รายได้ 25,001 บาทขึ้นไป รายได้ 15,001-20,000 บาท และรายได้ 10,000-15,000 บาท คิดเป็นร้อยละ 33.7 ร้อยละ 18.6 และร้อยละ 11.6 ตามลำดับ

ตำแหน่งปัจจุบัน พบว่า กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่มีตำแหน่งผู้บังคับหมู่ ร้อยละ 90.7 รองลงมาได้แก่ รองสารวัตร และสารวัตร คิดเป็นร้อยละ 7.6 และร้อยละ 1.7 ตามลำดับ

อายุราชการ พบว่า กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่มีอายุ 11-20 ปี คิดเป็นร้อยละ 41.3 รองลงมาได้แก่ อายุ 21-30 ปี อายุ 1-10 ปี และอายุ 31 ปีขึ้นไป คิดเป็นร้อยละ 30.8 ร้อยละ 21.5 และร้อยละ 6.4 ตามลำดับ

และระยะเวลาปฏิบัติงานด้านป้องกันปราบปรามที่ สถานีตำรวจภูธรเมืองนครปฐม พบว่า กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่มีระยะเวลา 7-9 ปี คิดเป็นร้อยละ 36.6 รองลงมาได้แก่ ระยะเวลา 10 ปีขึ้นไป ระยะเวลา 4-6 ปี และระยะเวลาต่ำกว่า 3 ปี คิดเป็นร้อยละ 25.0 ร้อยละ 23.3 และร้อยละ 15.1 ตามลำดับ

วิเคราะห์ข้อมูลทั่วไปของผลการศึกษาถึงปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับรูปแบบการโจรกรรมรถจักรยานยนต์ในพื้นที่รับผิดชอบของสถานีตำรวจภูธรเมืองนครปฐม มีปัจจัยต่างๆ ได้แก่ ข้อมูลตัวผู้กระทำผิด ด้านเวลา ด้านสถานที่ วิธีการโจรกรรมรถจักรยานยนต์ ผลการศึกษา พบว่า กลุ่มตัวอย่างเห็นว่าผู้กระทำผิดส่วนใหญ่มีอายุ 21-25 ปี คิดเป็นร้อยละ 55.8 รองลงมาได้แก่ อายุ 15-20 ปี อายุ 26-30 ปี อายุ 31-35 ปี และอายุ 36 ปีขึ้นไปคิดเป็นร้อยละ 21.1 ร้อยละ 9.9 ร้อยละ 3.5 และร้อยละ 1.7 ตามลำดับ

ระดับการศึกษา พบว่า กลุ่มตัวอย่างเห็นว่าผู้กระทำผิดส่วนใหญ่สำเร็จการศึกษาระดับประถมศึกษา คิดเป็นร้อยละ 45.9 รองลงมาได้แก่ ระดับมัธยมศึกษาหรือเทียบเท่า ร้อยละ 30.8 ไม่เคยเข้ารับการศึกษาร้อยละ 19.8 และระดับปริญญาตรีหรือเทียบเท่า ร้อยละ 3.5

การประกอบอาชีพ พบว่า กลุ่มตัวอย่างเห็นว่าผู้กระทำผิดส่วนใหญ่ไม่ได้ประกอบอาชีพ คิดเป็นร้อยละ 66.9 รองลงมาได้แก่ อาชีพรับจ้างทั่วไป ร้อยละ 27.9 และอาชีพเกษตรกร ร้อยละ 5.2

การกระทำผิดตามคดีอาญา 4 กลุ่มมาก่อน พบว่า กลุ่มตัวอย่างเห็นว่าผู้กระทำผิดส่วนใหญ่เคยกระทำผิดตามคดีอาญา กลุ่มที่ 2 คิดเป็นร้อยละ 51.2 รองลงมาได้แก่กลุ่มที่ 4 ร้อยละ 43.6 และกลุ่มที่ 1 ร้อยละ 5.2 (คดีอาญา 4 กลุ่ม ได้แก่ คดีอาญากลุ่มที่ 1 คดีความผิดเกี่ยวกับชีวิต ร่างกาย และเพศ, คดีอาญากลุ่มที่ 2 คดีความผิดเกี่ยวกับทรัพย์สิน, กลุ่มที่ 3 คดีความผิดพิเศษ เช่น พ.ร.บ. ป้องกันและปราบปรามการค้ายาเสพติด เป็นต้น และกลุ่มที่ 4 คดีที่รัฐเป็นผู้เสียหาย เช่น ยาเสพติด, การพนัน, อาวุธปืน และวัตถุระเบิด เป็นต้น)

การเรียนรู้วิธีการโจรกรรมรถจักรยานยนต์ พบว่า กลุ่มตัวอย่างเห็นว่าผู้กระทำผิดส่วนใหญ่เรียนรู้การโจรกรรมรถจักรยานยนต์จากกลุ่มเพื่อน คิดเป็นร้อยละ 61.0 รองลงมาได้แก่ จากในเรือนจำ ร้อยละ 18.6 จากความรู้ความสามารถของตนเอง 12.2 จากภาพยนตร์/ละคร ร้อยละ 6.4 และจากอินเทอร์เน็ต ร้อยละ 1.7

ช่วงเวลาที่เกิดเหตุโจรกรรมรถจักรยานยนต์ พบว่า กลุ่มตัวอย่างเห็นว่าช่วงเวลาที่เกิดเหตุโจรกรรมมากที่สุดคือช่วงเวลา 18.00-24.00 น. คิดเป็นร้อยละ 59.9 รองลงมาได้แก่ช่วงเวลา 00.00-06.00 น. ร้อยละ 40.1 กล่าวคือ ช่วงเวลาที่

จักรยานยนต์ถูกโจรกรรมมากที่สุด เวลาตั้งแต่ 18.00-06.00 น. ของวันรุ่ง หรือช่วงเวลากลางคืน (“กลางคืน” หมายความว่า เวลา ระหว่างพระอาทิตย์ตกและพระอาทิตย์ขึ้น ตามประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 1(11))

บริเวณที่รถจักรยานยนต์ถูกโจรกรรม พบว่า กลุ่มตัวอย่างเห็นว่าบริเวณที่รถจักรยานยนต์ถูกโจรกรรมส่วนใหญ่มี ลักษณะ มีมุมอับลับสายตา คิดเป็นร้อยละ 66.86 รองลงมาได้แก่ ไม่มีการติดตั้งกล้องวงจรปิด ร้อยละ 65.12 ไม่มีเจ้าหน้าที่รักษา ความปลอดภัย 62.79 ไม่มีแสงสว่างมีเพียงพอ ร้อยละ 56.98 ไม่มีการจัดระเบียบที่จอดรถจักรยานยนต์ ร้อยละ 50.81 ทางเข้า – ออก หลายช่องทาง ร้อยละ 38.37 เป็นบริเวณที่มีผู้คนพลุกพล่าน ร้อยละ 30.23 และไม่มีการติดป้ายแจ้งเตือนว่าเป็นบริเวณที่ รถหาย ร้อยละ 9.88

วิธีการโจรกรรมรถจักรยานยนต์ พบว่า กลุ่มตัวอย่างเห็นว่า วิธีการโจรกรรมรถจักรยานยนต์ที่เกิดขึ้นในพื้นที่ของ สถานี ตำรวจภูธรเมืองนครปฐม ส่วนใหญ่ คือ ใช้กุญแจเหล็กกล้ำรูปตัวที (T) คิดเป็นร้อยละ 87.21 รองลงมาได้แก่ วิธีการหักคอจากนั้น ต่อสายตรง ร้อยละ 56.98 ใช้กุญแจผี ร้อยละ 28.49 วิธีการใช้ขั้วรถจักรยานยนต์ประกอบจากนั้นบังคับให้ผู้เสียหายมอบ รถจักรยานยนต์ ร้อยละ 31 วิธีการยกรถจักรยานยนต์ทั้งคันขึ้นรถบรรทุกหลบหนี เท่ากันกับวิธีการขอยืม คือร้อยละ 16.28 และ วิธีการใช้อาวุธจี้ชิงรถ ร้อยละ 13.95

วิเคราะห์ข้อมูลของผลการศึกษาดังมาตรงการในการป้องกันการโจรกรรมรถจักรยานยนต์ที่เหมาะสมกับสภาพการณ์ใน พื้นที่ของสถานีตำรวจภูธรเมืองนครปฐม ได้ศึกษาถึงประเด็นที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ วิธีการต่างๆ ที่สามารถป้องกันการรถจักรยานยนต์ ถูกโจรกรรม ปรากฏผลการศึกษา ดังนี้

วิธีการต่างๆ ที่สามารถป้องกันการรถจักรยานยนต์ถูกโจรกรรม พบว่า กลุ่มตัวอย่างมีความเห็นว่ามาตรการในการป้องกัน การโจรกรรมรถจักรยานยนต์ที่เหมาะสมกับสภาพการณ์ในพื้นที่ของ สถานีตำรวจภูธรเมืองนครปฐม ส่วนใหญ่ ได้แก่ การถือคอก ขาตั้ง และ/หรือ ดิสก์เบรกรถจักรยานยนต์ คิดเป็นร้อยละ 89.53 รองลงมาได้แก่ ไม่ควรจอดรถไว้ในที่เปลี่ยวหรือลับตาคน ร้อยละ 61.05 การติดตั้งกล้องโทรทัศน์วงจรปิด (CCTV) ร้อยละ 54.65 การติดตั้งราวเหล็กพร้อมโซ่ร้อยละให้แก่ประชาชน ร้อยละ 40.70 การทำ ป้ายประชาสัมพันธ์แจ้งเตือนประชาชน ร้อยละ 32.56 การเพิ่มการตรวจตราของเจ้าหน้าที่ตำรวจตามบริเวณจุดเสี่ยงต่อการเกิดเหตุ อาชญากรรม และจัดการฝึกอบรมเพื่อเพิ่มพูนความรู้ให้แก่เจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงานด้านป้องกันปราบปราม ร้อยละ 9.88

อภิปรายผลการศึกษา

จากผลการศึกษาเกี่ยวกับข้อมูลภูมิหลังของกลุ่มตัวอย่าง พบว่า ทั้งหมดเป็นเพศชาย มีอายุในช่วง 31-40 ปี ซึ่งเป็นวัยที่ เหมาะกับการปฏิบัติหน้าที่สายตรวจ มีการศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนปลายหรือเทียบเท่า ส่วนใหญ่ดำรงตำแหน่งผู้บังคับหมู่ เนื่องจากถือเป็นกำลังหลักในการปฏิบัติงานด้านป้องกันปราบปรามโดยเฉพาะงานสายตรวจ มีรายได้ต่อเดือน 20,001-25,000 บาท มี อายุราชการ 11-20 ปี ซึ่งเป็นระยะเวลาที่มากพอสมควร ทำให้มีประสบการณ์ในการทำงาน และมีระยะเวลาในการปฏิบัติงานด้าน ป้องกันปราบปราม ระยะเวลา 7-9 ปี จึงทำให้ทราบถึงรูปแบบการโจรกรรมรถจักรยานยนต์ในพื้นที่รับผิดชอบของ สถานีตำรวจภูธร เมืองนครปฐม เป็นอย่างดี รวมถึงสามารถเสนอแนวทางการป้องกันเหตุได้อย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งจากผลการศึกษาสามารถนำมา วิเคราะห์เพื่ออภิปรายผลได้ในประเด็นดังต่อไปนี้

จากผลการศึกษาเกี่ยวกับความคิดเห็นของกลุ่มตัวอย่างต่อรูปแบบการโจรกรรมรถจักรยานยนต์ เมื่อพิจารณาจาก ตัวผู้กระทำผิด พบว่า อาชญากรจะมีการลงมือกระทำผิดทั้งแบบเดี่ยวและแบบกลุ่ม อาชญากรส่วนใหญ่ไม่เคยเข้ารับการศึกษามาก่อน ประกอบอาชีพ เคยกระทำผิดคืออาญามาก่อน และเรียนรู้วิธีการกระทำผิดมาจากกลุ่มเพื่อนจึงทำให้เกิดการรวมตัวกันเป็นกลุ่มอาชญา กรขึ้นมา มีการวางแผนการกระทำผิด มีการแบ่งหน้าที่กันทำงาน สอดคล้องกับการสัมภาษณ์เชิงลึกกับสารวัตรป้องกันปราบปราม สถานีตำรวจภูธรจังหวัดนครปฐม ซึ่งให้ข้อมูลว่า ลักษณะการโจรกรรมที่พบบ่อยเป็นกลุ่มแก๊งค์ ทำเป็นอาชีพ โดยผู้กระทำผิดจะมีตั้งแต่ เยาวชน อายุตั้งแต่ 16 ปีขึ้นไป จับกลุ่มกันร่วมกระทำผิดตั้งแต่ 2 คนขึ้นไป แบ่งหน้าที่กันกระทำผิด คือ จะมีส่วนล่วงหน้า (Scout)

คอยทำหน้าที่ออกตระเวนหารถจักรยานยนต์ตามที่โบสถ์ที่ตนได้รับมา และเมื่อได้รับจักรยานยนต์มาแล้วก็จะมีคนหน้าที่คอยทำหน้าที่รับรถที่ได้จากการโจรกรรมขับไปส่งยังสถานที่ที่ได้นัดแนะกันไว้ และยังสอดคล้องกับแนวคิดของสำนักอาชญาวิทยา ชีวโกที่มุ่งศึกษาในมิติเกี่ยวกับ “ทฤษฎีการส่งผ่านค่านิยมทางวัฒนธรรม” (The Transmission of Cultural Value) จากคนกลุ่มหนึ่งไปยังกลุ่มอื่นๆ รวมทั้งการส่งผ่านข้ามรุ่น จากรุ่นหนึ่งไปยังอีกรุ่นหนึ่ง โดยเฉพาะประเด็นเรื่องเด็กและเยาวชนรุ่นใหญ่ได้ส่งผ่านค่านิยมต่อต้านสังคม เทคนิคการทำผิด และการประกอบอาชญากรรมของรุ่นตนเองไปยังเด็กและเยาวชนรุ่นเล็ก ซึ่งจากผลการศึกษาของกลุ่มของผู้กระทำผิดจะเรียนรู้เทคนิคการกระทำความผิดจากกลุ่มเพื่อน และในกลุ่มผู้กระทำผิดจะมีรุ่นใหญ่คอยควบคุมสั่งการต่ออีกหนึ่งชั้น โดยส่วนนี้สอดคล้องกับการสัมภาษณ์เชิงลึกกับรองสารวัตรป้องกันปราบปราม สถานีตำรวจภูธรจังหวัดนครปฐม ซึ่งให้ข้อมูลว่าในการลงมือก่ออาชญากรรมการโจรกรรมรถจักรยานยนต์ จะมีหัวหน้าคอยควบคุมสั่งการในการโจรกรรมรถตามโบสถ์และนัดแนะในการส่งมอบรถจักรยานยนต์ยังสถานที่ต่างๆ ตามที่ได้มีการนัดแนะกันไว้ ดังนั้น จะเห็นได้ว่าเมื่อพิจารณารูปแบบการโจรกรรมรถจักรยานยนต์โดยพิจารณาจากตัวผู้กระทำความผิด จะสามารถแบ่งรูปแบบการโจรกรรมรถจักรยานยนต์ได้เป็น 2 รูปแบบ คือ 1. ผู้กระทำผิดลงมือกระทำคนเดียวหรือเป็นคู่ 2. ผู้กระทำผิดลงมือกระทำเป็นกลุ่ม

เมื่อพิจารณาด้านเวลา พบว่า ช่วงเวลาที่เกิดการโจรกรรมรถจักรยานยนต์มากที่สุด คือ เวลา 18.00-24.00 น. ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาวิจัยของ เครือวัลย์ ภูแท่งเพชร (2558) ได้ทำการวิเคราะห์พื้นที่เสี่ยงต่อการถูกโจรกรรมรถยนต์และรถจักรยานยนต์ในอำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก ซึ่งจากการวิเคราะห์ข้อมูลการโจรกรรมรถยนต์และรถจักรยานยนต์ที่เกิดขึ้นในอำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก และอยู่ในเขตพื้นที่รับผิดชอบของสถานีตำรวจภูธรอำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก โดยวิเคราะห์ร่วมกับจำนวนประชากรในพื้นที่ และมีปริมาณรถจักรยานยนต์ ในพื้นที่เป็นจำนวนมากด้วย สำหรับประเภทการใช้ประโยชน์ที่ดินที่มีการเกิดการโจรกรรมสูงที่สุด คือ พื้นที่อยู่อาศัย เนื่องจากที่อยู่อาศัยเป็นที่มีการจัดเก็บรถยนต์และรถจักรยานยนต์ หรือคนส่วนมากมักจะจอดรถไว้หน้าบ้านของตนเอง จึงให้ปริมาณการโจรกรรมในพื้นที่อยู่อาศัยมีจำนวนมากที่สุด ในส่วนของช่วงเวลา วัน และเดือน ที่มีการโจรกรรมรถยนต์และรถจักรยานยนต์มากที่สุด พบว่าอยู่ช่วงเวลา 18.01-00.00 น. และยังสอดคล้องกับการสัมภาษณ์เชิงลึกกับรองสารวัตรป้องกันปราบปราม สถานีตำรวจภูธรจังหวัดนครปฐม ซึ่งให้ข้อมูลว่า ผู้กระทำผิดส่วนใหญ่จะลงมือก่อเหตุช่วงเวลา 23.00-24.00 น. ดังนั้น จะเห็นได้ว่า การที่ผู้กระทำผิดเลือกลงมือโจรกรรมรถจักรยานยนต์ในช่วงเวลาดังกล่าวนี้นี้ เนื่องจากเป็นช่วงเวลากลางคืน เป็นเวลาที่ประชาชนทั่วไปพักอาศัยอยู่ในบ้าน จึงทำให้ขาดการตรวจการณ์จากบุคคล จนผู้กระทำมีโอกาสนในการโจรกรรมรถจักรยานยนต์ในช่วงเวลากลางคืน

เมื่อพิจารณาด้านสถานที่ พบว่า บริเวณที่รถจักรยานยนต์ถูกโจรกรรมมากที่สุดคือบริเวณที่เป็นมุมอับลับสายตา ซึ่งเป็นบริเวณที่ยากต่อการมองเห็นของบุคคลทั่วไปรวมถึงการตรวจตราของเจ้าหน้าที่ตำรวจ พบว่า สอดคล้องกับทฤษฎีเกี่ยวกับพื้นที่และช่วงเวลาการเกิดอาชญากรรม หรือ The space and time of offences ของ P.J. Brantingham และ P.L. Brantingham แห่งสถาบันวิจัยประเทศแคนาดา ที่อธิบายว่ารูปแบบอาชญากรรมไม่ใช่เรื่องบังเอิญแต่เกิดจากความตั้งใจของอาชญากร ซึ่งลักษณะของพื้นที่จะบ่งบอกถึงประเภทการกระทำความผิด ซึ่งมีความสัมพันธ์กับช่วงเวลาในการเกิดอาชญากรรม สำนักงานตำรวจแห่งชาติจึงมีนโยบายให้ทุกสถานีตำรวจมีการจัดทำนาฬิกาอาชญากรรมไว้เป็นเครื่องมือสำหรับการวางแผนวิเคราะห์อาชญากรรม (Crime Analysis) ที่เกิดขึ้นในพื้นที่สถานีตำรวจ โดยอาศัยข้อมูลต่างๆ ที่เกี่ยวข้องจากอาชญากรรมนั้นๆ เช่น วัน เวลา สถานที่เกิดเหตุ ประเภท และชนิดของคดี คนร้าย อาวุธที่ใช้ เป็นต้น โดยนำข้อมูลด้านสถิติคดีต่างๆ มากำหนดเป็นจุดด้วยเครื่องหมายต่างๆ บนนาฬิกาจำลอง ซึ่งได้จัดทำขึ้นเพื่อจะได้ให้ผู้ปฏิบัติรู้ช่วงเวลาที่เกิดคดีขึ้น ประเภทคดีที่เกิดขึ้นในช่วงเวลานั้นๆ รู้ว่าในเขตตรวจใดมีคดีปัญหาเกิดขึ้น หรือมีความถี่ของช่วงเวลาที่เกิดเหตุ ในช่วงเวลาใด ซึ่งเป็นประโยชน์ต่อการวางแผนงานด้านการจัดกำลังพล และการแบ่งเขตตรวจ นอกจากนี้ บริเวณที่ไม่มีการติดตั้งกล้องโทรทัศน์วงจรปิดยังเป็นสถานที่หนึ่งที่เป็นบริเวณที่มีการโจรกรรมรถจักรยานยนต์สูงในลำดับรองลงมาซึ่งเมื่อวิเคราะห์จากแนวความคิดการป้องกันอาชญากรรมด้วยวิธีการระบบตำรวจแบบเน้นที่ปัญหา (Problem Oriented Policing (POP)) เพื่อการป้องกันอาชญากรรมโจรกรรมรถจักรยานยนต์ พบว่า พื้นที่ที่ไม่มีการติดตั้งกล้องโทรทัศน์วงจรปิด

นั้น เป็นการขาดการเพิ่มความเข้มแข็งของการตรวจตราแบบเป็นทางการโดยใช้กล้องโทรทัศน์วงจรปิดเพื่อเป็นผู้คุ้มครองพื้นที่ ซึ่งเป็นการแสดงให้เห็นว่าพื้นที่นี้มีกล้องวงจรปิดตรวจตราอยู่ โดยเป็นการเน้นในการปรามคนร้ายมากกว่าการสืบสวน ปรามปรามจับกุม

เมื่อพิจารณาวิธีการโจรกรรมรถจักรยานยนต์ พบว่า การใช้กุญแจเหล็กรูปตัวที (T) เป็นวิธีที่ใช้ในการก่อเหตุมากที่สุด เนื่องจากเป็นวิธีที่ง่ายในการโจรกรรมและใช้เวลาในการก่อเหตุเพียง 3 – 5 วินาที ก็สามารถโจรกรรมได้สำเร็จ สอดคล้องกับกรณีศึกษา ของ ปวีณวัชร ภัทรชัยพงศ์ (2550) ได้ทำการศึกษา มาตรการทางกฎหมายในการป้องกันและปราบปรามการซื้อขายซากรถ จากผล การศึกษาถึงวิธีการโจรกรรมรถยนต์และรถจักรยานยนต์ พบว่า มีรูปแบบวิธีการโจรกรรมรถยนต์และรถจักรยานยนต์ที่พบมากที่สุด คือ วิธีการใช้เหล็กฉาก (เหล็กรูปตัวที (T)) และยังสอดคล้องกับการสัมภาษณ์เชิงลึกกับสารวัตรป้องกันปราบปราม สถานีตำรวจภูธร จังหวัดนครปฐม ซึ่งให้ข้อมูลว่า วิธีการโจรกรรมรถจักรยานยนต์ที่เป็นที่นิยมใช้กันมาก คือ การใช้เหล็กตัวที (T) เสียบเข้าไปในลูกบิด แล้วบิดอย่างรุนแรงเพื่อให้เกลียวด้านในขาด จากนั้น ก็ทำการตัดเครื่องยนต์แล้วขับขี่หลบหนีไป ซึ่งวิธีการนี้จะใช้เวลาเพียง 5-10 วินาที เพียงเท่านั้น ก็สามารถที่จะทำการโจรกรรมรถจักรยานยนต์ได้

เมื่อพิจารณารวมกันเพื่อหารูปแบบการโจรกรรมรถจักรยานยนต์ที่เกิดขึ้นในพื้นที่รับผิดชอบของ สภ.เมืองนครปฐม พบว่า อาชญากรแบบเดี่ยว จะลงมือกระทำผิดได้ทุกเวลา และทุกสถานที่ที่โอกาสเอื้ออำนวย กล่าวคือ เมื่อพบรถจักรยานยนต์ที่มีความสามารถในการป้องกันต่ำ เช่น เสียบกุญแจคาไว้ที่รถ รุกขกุญแจเก่าชำรุด รุกขกุญแจไม่ต้องใช้แม่กุญแจที่ถูกต้อง เป็นต้น จอดไว้ในบริเวณที่ไม่มีการเฝ้าระวังหรือการตรวจตราจากผู้พิทักษ์ที่มีความสามารถ ทั้งจากที่มีชีวิต เช่น เจ้าหน้าที่สายตรวจ หรือจากที่ไม่มีชีวิต เช่น กล้องโทรทัศน์วงจรปิด ก็ทำการโจรกรรมรถจักรยานยนต์คันดังกล่าวทันทีโดยไม่สนใจว่ารถจักรยานยนต์คันดังกล่าวจะเป็นคัน ที่ตนเองต้องการหรือไม่ แต่ถ้าโอกาสเหมาะสม ก็จะลงมือโจรกรรมทันที โดยเพียงแค่ออกกุญแจที่เสียบคาอยู่ หรือเหล็กปลายแหลม บิดรูกกุญแจก็สามารถตัดเครื่องยนต์และขับหลบหนีออกไปจากบริเวณดังกล่าวได้ทันทีโดยไม่ต้องมีการวางแผนล่วงหน้าหรือเส้นทางที่ หลบหนีแต่อย่างใด ประกอบกับคนร้ายประเภทนี้จะเป็นบุคคลในพื้นที่ที่มีความชำนาญในเส้นทางอยู่แล้ว จึงสามารถหลีกเลี่ยงเส้นทางหลักและหันไปใช้เส้นทางสายรองเพื่อหลีกเลี่ยงจากเจ้าหน้าที่ตำรวจที่ทำการตั้งด่านบริเวณจุดต่างๆ ได้โดยไม่ถูกตรวจค้นจับกุม โดย คนร้ายประเภทนี้จะนำไปขายต่อให้แก่บุคคลในพื้นที่ ในราคาต่ำมากไม่เกิน 3,000 บาท เนื่องด้วยสภาพของตัวรถเอง (รถเก่า รุกขกุญแจเสื่อมสภาพ) และเป็นรถที่ไม่ได้มีความต้องการจากลูกค้ามาตั้งแต่ต้น หากไม่นำไปขายต่อ คนร้ายก็จะนำมาชำแหละเพื่อนำ อะไหล่แยกชิ้นส่วนขาย หรือนำอะไหล่มาประกอบเข้ากับรถจักรยานยนต์ของตนเอง ซึ่งคนร้ายกลุ่มนี้จะเป็นบุคคลที่เคยกระทำผิดมา ก่อน ส่วนใหญ่เป็นความผิดที่เกี่ยวกับทรัพย์สิน และ/หรือ เป็นความผิดที่เกี่ยวกับยาเสพติด ส่วนใหญ่ไม่ได้ประกอบอาชีพ และไม่มีการศึกษา เมื่อได้เงินจากการขายรถจักรยานยนต์ก็จะนำไปเที่ยวเตร่ ดื่มเหล้า หรือนำไปซื้อยาเสพติดเพื่อนำมาเสพ

สำหรับอาชญากรแบบกลุ่ม 3-4 คน ในลักษณะนี้จะกระทำกันเป็นขบวนการมีการแบ่งงานกันทำอย่างชัดเจน โดยจะทำการ ขั้บรถยนต์กระบะมาจากพื้นที่ในจังหวัดติดต่อกับจังหวัดนครปฐม และจะขั้บรถตระเวนเพื่อหารถจักรยานยนต์เป้าหมายตามที่ได้ ใ้บสั่งมาจากต้นทาง และเมื่อพบแล้วก็จะมีคนคอยทำหน้าที่ดูต้นทาง คนที่ทำหน้าที่โจรกรรมรถจักรยานยนต์ และคนที่ทำหน้าที่ขับขี้ รถจักรยานยนต์ไปส่งยังพื้นที่ ซึ่งอาชญากรกลุ่มนี้จะเลือกลงมือในเวลากลางคืน โดยวิธีการที่ใช้มากที่สุดคือการใช้เหล็กตัวที (T) เสียบ เข้าไปในรูกกุญแจแล้วบิดอย่างรุนแรงเพื่อทำลายเกลียวภายในจากนั้นก็ตัดเครื่องยนต์ขับขี่หลบหนีไป ที่อาชญากรเลือกวิธีนี้ในการก่อ เหตุเนื่องจากใช้เวลาในการลงมือแต่ละครั้งเพียง 3-5 วินาที โดยสถานที่ที่ก่อเหตุจะเป็นบริเวณหอฟักต่างๆ ตลาดจอยรถของ ห้างสรรพสินค้า แหล่งชุมชน ตลาดนัด หรือตามบ้านเรือนต่างๆ ที่สามารถเคลื่อนย้ายรถจักรยานยนต์ได้ และเมื่อได้รถมาแล้ว ก็จะมี คนทำหน้าที่ขับขี้รถจักรยานยนต์ไปส่งยังพื้นที่เป้าหมาย เช่น จังหวัดสระแก้ว จังหวัดกาญจนบุรี ซึ่งเป็นจังหวัดที่มีพื้นที่ติดกับประเทศ เพื่อนบ้าน โดยจะขับขี้ไปส่งในวันที่ทำการโจรกรรมในวันดังกล่าว เนื่องจากช่วงเวลาที่ก่อเหตุคือเวลากลางคืน กว่าที่เจ้าของรถจะรู้ว่ รถจักรยานยนต์ของตนหายไปแล้วก็จะป็นช่วงเช้า ซึ่งรถจักรยานยนต์จะไม่อยู่ในพื้นที่แล้ว และยังสามารถหลีกเลี่ยงจากการตรวจของ เจ้าหน้าที่ตำรวจได้อีกด้วย เนื่องจากยังไม่มีข้อมูลการได้รับแจ้งว่ารถจักรยานยนต์คันดังกล่าวเป็นรถที่เคยแจ้งหายไว้ และเหตุที่คนร้าย

ไม่เลือกวิธีการขนย้ายรถจักรยานยนต์โดยการบรรทุกใส่รถยนต์กระบะแล้วนำไปส่งยังพื้นที่เป้าหมายเนื่องจาก จะทำให้ตกเป้าสังเกตของเจ้าหน้าที่ตำรวจที่ทำการตั้งด่านตามจุดต่างๆ ทันที ซึ่งรถจักรยานยนต์ที่นำไปขายต่อนี้จะสามารถขายได้ในราคาคันละ 3,000-5,000 บาท และหากรถจักรยานยนต์รุ่นดังกล่าวเป็นรุ่นใหม่และมีความต้องการในตลาดสูง จะสามารถขายได้ในราคาคันละ 10,000 บาท

จากผลการศึกษาเกี่ยวกับความคิดเห็นของกลุ่มตัวอย่างต่อมาตรการในการป้องกันรถจักรยานยนต์ถูกโจรกรรม พบว่าการถือคอก ขาตั้ง และ/หรือ ล็อคคิสก์เบรกรถจักรยานยนต์ คือ วิธีที่มีประสิทธิภาพมากที่สุด ซึ่งก็คือการเพิ่มความยากในการก่ออาชญากรรม (Increase the Effort of Crime) โดยการสร้างอุปสรรคทางกายภาพให้กับผู้กระทำยากที่จะกระทำความผิด เช่น การถือคอกผูก ผู้เชี่ยวชาญทางการโจรกรรมรถจักรยานยนต์ได้ชี้ให้เห็นแล้วว่า การถือคอกโดยใช้โซ่และมีกุญแจแน่นถือได้ว่าปลอดภัยที่สุด รองลงมา ได้แก่ การถือขาตั้ง การถือคิสก์ และการถือคอก และยังสอดคล้องกับการศึกษาของ ไพฑูรย์ อินทรรัตน์ชัยกิจ และ กันยารัตน์ พิงม่วง (2551) ที่ได้ทำการศึกษาการพัฒนาแบบการควบคุมปัญหาอาชญากรรมในคดีเกี่ยวกับทรัพย์สิน: ศึกษากรณีการโจรกรรมรถจักรยานยนต์ เพื่อสร้างรูปแบบการป้องกันการและเสนอแนะมาตรการในการควบคุมปัญหาโจรกรรมรถจักรยานยนต์ โดยมีการศึกษา 2 มาตรการ คือ มาตรการการเพิ่มความยากในการก่ออาชญากรรม โดยการทำราวเหล็กพร้อมโซ่คล้องและมีประสาสัมพันธ์ และมาตรการการเพิ่มความเสี่ยงในการก่ออาชญากรรม โดยการติดกล้องโทรทัศน์วงจรปิดแล้วนำไปทดลองใช้ในพื้นที่เป้าหมาย พบว่า สามารถควบคุมการเกิดอาชญากรรมได้อย่างมีประสิทธิภาพและบรรลุวัตถุประสงค์ของการศึกษาดังกล่าว

ข้อเสนอแนะ

สถานีตำรวจภูธรเมืองนครปฐม ควรมีการประสานกับสถานีตำรวจที่มีพื้นที่ติดกับพื้นที่รับผิดชอบของสถานีตำรวจภูธรเมืองนครปฐม ในการตั้งด่านร่วมกันในช่วงเวลาเดียวกันเพื่อเป็นการป้องกันการโจรกรรมรถจักรยานยนต์ทั้งกระบวนการ นอกจากนี้ ควรมีการจัดชุดชุมชนสัมพันธ์เพื่อแนะนำแนวทางในการป้องกันการโจรกรรมรถจักรยานยนต์ให้แก่ประชาชนในพื้นที่ของสถานีตำรวจภูธรเมืองนครปฐม และควรให้เจ้าหน้าที่ตำรวจสายตรวจทำการออกใบแจ้งเตือนเมื่อพบรถจักรยานยนต์ที่จอดตรอกในบริเวณจุดเสี่ยงต่างๆ ทั้งยังควรเพิ่มวงรอบการออกตรวจในช่วงเวลากลางคืน เนื่องจากเป็นช่วงเวลาที่เกิดเหตุการณ์โจรกรรมรถจักรยานยนต์สูงที่สุด ที่สำคัญควรมีการติดตั้งกล้องโทรทัศน์วงจรปิดเพิ่มตามจุดเสี่ยงต่างๆ ให้ครอบคลุมทั้งหมด

รายการอ้างอิง

กรมขนส่งทางบก. (2559). สถิติรถจักรยานยนต์ 2555. สืบค้นจาก http://apps.dlt.go.th/statistics_web/brandcar.html

เครือวัลย์ ภูแท่งเพชร. (2558). พื้นที่เสี่ยงต่อการถูกโจรกรรมรถยนต์และรถจักรยานยนต์ ในอำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก.

วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารบัณฑิต, มหาวิทยาลัยนเรศวร, บัณฑิตวิทยาลัย.

ปวีณวัชร ภัทรชัยพงศ์. (2550). มาตรการทางกฎหมายในการป้องกันและปราบปรามการซื้อขายซากรถ. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

ไพฑูรย์ อินทรรัตน์ชัยกิจ, และ กันยารัตน์ พิงม่วง (2551). การพัฒนารูปแบบการควบคุมปัญหาอาชญากรรมในคดีเกี่ยวกับทรัพย์สิน:

ศึกษากรณีการโจรกรรมรถจักรยานยนต์ เพื่อสร้างรูปแบบการป้องกันการและเสนอแนะมาตรการในการควบคุมปัญหาโจรกรรมรถจักรยานยนต์. รายงานการวิจัย.

สุดสงวน สุธีสร. (2546). อาชญาวิทยาและงานสังคมสงเคราะห์. สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

ทัศนะของเจ้าหน้าที่ในสำนักงานผู้ตรวจการแผ่นดินต่อปัญหาและอุปสรรคในการปฏิบัติงาน
ด้านงานให้บริการรับเรื่องร้องเรียนของประชาชน

The Perspective of “Office of the Ombudsman (Thailand) Office” to Problems and
Obstacles in Working with the Complaint Receiving Process from Complainants.

รสริน โทมอร์น*

Rosalin Tomorn

บทคัดย่อ

การศึกษาเรื่อง“ทัศนะของเจ้าหน้าที่ในสำนักงานผู้ตรวจการแผ่นดินต่อปัญหาและอุปสรรคในการปฏิบัติงานด้านงานให้บริการรับเรื่องร้องเรียนของประชาชน” การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ 1.เพื่อศึกษาทัศนะของเจ้าหน้าที่ในสำนักงานผู้ตรวจการแผ่นดินต่อปัญหาและอุปสรรคการดำเนินการรับเรื่องร้องเรียนของประชาชน และ 2.แสวงหาแนวทางในการเพิ่มประสิทธิภาพในการดำเนินงานให้รวดเร็วกรณีการรับเรื่องร้องเรียนของประชาชน

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงสำรวจ (Survey Research) โดยมีวิธีการศึกษาคือ การสัมภาษณ์เชิงลึก (Indepth Interview) ผู้อำนวยการที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการปฏิบัติงานด้านงานให้บริการรับเรื่องร้องเรียนของประชาชน เพื่อนำมากำหนดกรอบในการออกแบบสอบถาม (Questionnaire) และใช้เป็นเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูลกับเจ้าหน้าที่ในสำนักงานผู้ตรวจการแผ่นดินในการปฏิบัติงานด้านงานให้บริการรับเรื่องร้องเรียนของประชาชน

ผลการวิจัยพบว่าด้านเจ้าหน้าที่ในสำนักงานผู้ตรวจการแผ่นดินในการปฏิบัติงานด้านงานให้บริการรับเรื่องร้องเรียนของประชาชน ด้านที่เป็นปัญหาและอุปสรรคที่สุด คือ ด้านการพิจารณาสอบสวนหาข้อเท็จจริง โดยในแต่ละปีงบประมาณเรื่องร้องเรียนที่ผู้ตรวจการแผ่นดินรับไว้พิจารณามีจำนวนมากและมีเรื่องร้องเรียนที่อยู่ระหว่างการพิจารณาจากปีงบประมาณก่อน เนื่องจากหน่วยงานที่ถูกร้องเรียนเพิกเฉยและไม่ได้รับความร่วมมือจากหน่วยงานที่ถูกร้องเรียนในการจัดส่งเอกสาร หรือจัดส่งพยานหลักฐาน ไม่ครบ ไม่ชัดเจน หรือไม่สมบูรณ์ ทำให้การพิจารณาสอบสวนหาข้อเท็จจริงเกิดความล่าช้าในขั้นตอนนี้มากที่สุด จึงทำให้กลายเป็นปัญหาและอุปสรรคในการทำงานสำหรับปัญหาและอุปสรรคในการทำงานลำดับรองลงมา คือ ด้านเจ้าหน้าที่ด้านหน่วยงานที่ถูกร้องเรียนด้านงบประมาณ และด้านผู้ร้องเรียน ตามลำดับ

คำสำคัญ: สำนักงานผู้ตรวจการแผ่นดิน, เรื่องร้องเรียนของประชาชน

ABSTRACT

The objectives of the study on ‘Opinions of Operation Officials of Office of the Ombudsman Thailand towards Problems and Obstacles for the Receipt of Complaints from Reporters’ are to study on the opinions of the operational officials of Office of the Ombudsman Thailand towards problems and obstacles for the receipt of people’s complaints, and to find ways to improve the efficiency of the work in order to receive complaints from people faster. The primary study method is the in-depth interviews with the directors who are related to the operations of the officials who receive complaints from people. The information attained from the interviews is

* นักศึกษาปริญญาโทสาขากาการบริหารงานยุติธรรม คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

used for setting out the conceptual frame for the design of a questionnaire that is used for gathering data and information from 101 operational officials of Office of the Ombudsman Thailand, whose work is to receive complaints from people.

The samples deem that the most problematic category is the investigation for fact. This is because in each year, Office of Ombudsman Thailand receives a great number of complaints from people. There are also the complaints from the former year that are pending for the investigation because the agencies that people complain against ignore the complaints and do not cooperate by submitting incomplete, unclear and insufficient documents and evidences. Thus, the investigation is delayed and obstructed. The second most problematic matter is the officials, the budget and the complainant.

Keywords: Office of the Ombudsman (Thailand) office, the complaint receiving process

บทนำ

การที่ประชาชนไม่ได้รับความเป็นธรรมจากทางราชการในสังคมนั้น ได้เกิดขึ้นมาตั้งแต่อดีต กล่าวคือ ในสมัยกรุงสุโขทัย พ่อขุนรามคำแหงมหาราชได้ใช้ระบบการปกครองแบบพ่อปกครองลูก ปกครองไพร่ฟ้าประชาชนด้วยความเมตตากรุณา หากประชาชนคนใดมีเรื่องเดือดร้อนใจประการใด อาจจะไปร้องทุกข์โดยไปส่นกระดิ่งที่พ่อขุนรามคำแหงทรงแขวนไว้ที่หน้าประตูพระราชวัง พระองค์จะทรงไต่ถามและให้ความช่วยเหลือตามแต่กรณี จนเป็นที่พอใจแก่ประชาราษฎร์โดยทั่วกันดังพิจารณาจากข้อความในศิลาจารึกความว่า “ในปากประตูมีกระดิ่งอันหนึ่งแขวนไว้นั้น ไพร่ฟ้าหน้าปก กลางบ้าน กลางเมือง มีถ้อยมีความเจ็บท้อง ข้องใจ มักจักกล่าวสานความมั่นด้วยชื่อ ไพร่ในเมืองสุโขทัยจึงชม” ลักษณะของการเปิดโอกาสให้ราษฎรร้องทุกข์กล่าวต่อพ่อขุนรามคำแหงเป็นลักษณะของการประสิทธิประสาทความยุติธรรมของพระมหากษัตริย์โดยตรง หรือในสมัยรัชกาลที่ 3 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงสร้างกลองใบหนึ่งให้ชื่อว่า “กลองวินิจฉัยเถรี” สำหรับให้ราษฎรที่เดือดร้อนมาตีกลองร้องทุกข์ต่อพระองค์เรียกว่า “ตีกลองร้องฎีกา” แต่ก็ไม่ได้ผลในทางปฏิบัติเพราะถูกข้าราชการเก็บเรื่องไว้ไม่เสนอพระเจ้าอยู่หัว จากอดีตที่ผ่านมาจะเห็นได้ว่าการปกครองในระบบกษัตริย์ กษัตริย์จะพยายามที่จะรับเรื่องเดือดร้อนและช่วยเหลือประชาชนโดยตรง แต่วิธีการช่วยเหลือนี้อาจจะใช้ได้สำหรับการปกครองในขณะที่ยังมีพลเมืองไม่มากนัก จากที่กล่าวมาข้างต้นจะเห็นว่าการร้องเรียนของประชาชนที่ร้องเรียนมายังผู้บริหารในอดีต คือ พระมหากษัตริย์ ปรากฏพอเป็นรูปธรรมที่กล่าวมาข้างต้น

ในปี พ.ศ. 2540 ประเทศไทยได้มีการร่างรัฐธรรมนูญฉบับประชาชน การร่างรัฐธรรมนูญครั้งนั้นได้มีการตระหนักดีว่าที่ผ่านมาเกิดความไม่เป็นธรรมและความไม่ถูกต้องในสังคมมีอยู่มาก สมควรที่จะได้มีการแก้ไขใหม่ ๆ เพื่อที่ช่วยเหลือประชาชนและเพื่อขจัดความไม่เป็นธรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งความไม่เป็นธรรมที่เกิดจากการทำงานของเจ้าหน้าที่ของรัฐในทุกระดับ จึงได้จัดตั้งหน่วยงานขึ้นมาหลายหน่วยงาน เพื่อรองรับและให้เกิดความเป็นธรรมแก่ประชาชน เช่น ได้จัดตั้งคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามการทุจริตแห่งชาติ (ป.ป.ช.) เพื่อรับการร้องเรียนการทุจริตของเจ้าหน้าที่รัฐ สำหรับการร้องเรียนเกี่ยวกับการทุจริตการใช้จ่ายเงินแผ่นดินให้ไปร้องเรียนที่สำนักงานการตรวจเงินแผ่นดิน (สตง.) เป็นต้น ถ้าประชาชนเห็นว่าเจ้าหน้าที่ของรัฐทำโดยไม่ถูกกฎหมายก็ไปฟ้องที่ศาลปกครอง และรัฐบาลได้ตั้งหน่วยงานใหม่ขึ้นอีก 2 สถาบันที่สำคัญ คือ สถาบันผู้ตรวจการแผ่นดินของรัฐสภา และคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติขึ้นมาทำหน้าที่ดูแลให้ความเป็นธรรมกับประชาชน ประกอบกับรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยพุทธศักราช 2540 บัญญัติรับรองเกี่ยวกับสิทธิเสรีภาพของบุคคล ตลอดจนความเสมอภาคกันในกฎหมายได้ตามมาตรา 30 ซึ่งบัญญัติว่า “บุคคลย่อมเสมอภาคกันในกฎหมายและได้รับความคุ้มครองตามกฎหมายเท่าเทียมกัน” จะเห็นว่า ผู้บริหารประเทศได้เล็งเห็นถึงความไม่เป็นธรรมที่เกิดขึ้น จึงได้ตั้งหน่วยงานที่รองรับการร้องเรียนเพื่อให้ความเป็นธรรมขึ้นมาหลายหน่วยงานด้วยกัน สำหรับการการจัดตั้ง “ผู้ตรวจการแผ่นดิน” เป็นองค์กรอิสระตามรัฐธรรมนูญตามบทบัญญัติของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540

ครั้งนั้นใช้ชื่อว่า “ผู้ตรวจการแผ่นดินของรัฐสภา” ทำหน้าที่ในการตรวจสอบการบริหารราชการแผ่นดินที่ก่อให้เกิดความเดือดร้อนแก่ประชาชนอย่างไม่เป็นธรรม ไม่ว่าการนั้นจะชอบหรือไม่ชอบด้วยอำนาจหน้าที่ก็ตาม ซึ่งถือเป็นภารกิจหลักของผู้ตรวจการแผ่นดินรวมไปถึงการตรวจสอบละเลยการปฏิบัติหน้าที่หรือการปฏิบัติหน้าที่โดยไม่ชอบด้วยกฎหมายขององค์กรตามรัฐธรรมนูญและองค์กรในกระบวนการยุติธรรมในการตรวจสอบดูแลใช้อำนาจรัฐ เพื่อประชาชนจะได้รับการปฏิบัติอย่างเท่าเทียมและเป็นธรรม เสริมสร้างรากฐานในสังคมให้เข้มแข็ง มีคุณธรรม จริยธรรมตรงตามเจตนารมณ์แห่งรัฐธรรมนูญ

ผู้ตรวจการแผ่นดินเป็นตำแหน่งที่ได้รับการแต่งตั้งจากพระมหากษัตริย์ตามคำแนะนำของวุฒิสภา โดยรัฐธรรมนูญกำหนดให้มีสามคน และเลือกกันเองให้คนหนึ่งเป็นประธานตามมาตรา 242 ทั้งหมดจะได้รับการคัดเลือกจากคณะกรรมการสรรหาจำนวน 7 คน ที่ระบุไว้ในมาตรา 243 ประกอบด้วยประธานศาลฎีกา ประธานศาลรัฐธรรมนูญ ประธานศาลปกครองสูงสุด ประธานสภาผู้แทนราษฎร ผู้นำฝ่ายค้านในสภาผู้แทนราษฎร บุคคลที่ที่ประชุมใหญ่ศาลฎีกาคัดเลือกจำนวนหนึ่งคน และบุคคลซึ่งที่ประชุมใหญ่ตุลาการในศาลปกครองสูงสุดคัดเลือกจำนวนหนึ่งคน ผู้ตรวจการแผ่นดินดำรงตำแหน่งได้เพียงครั้งเดียวในระยะเวลา 6 ปี สำหรับอำนาจหน้าที่นั้น มาตรา 244 ได้กำหนด โดยสรุป ดังนี้

1. พิจารณาและสอบสวนหาข้อเท็จจริงตามคำร้องเรียนใน 2 กรณี ได้แก่

1.1 ในกรณีการไม่ปฏิบัติตามกฎหมายหรือปฏิบัตินอกเหนืออำนาจหน้าที่ตามกฎหมายของข้าราชการ พนักงาน หรือลูกจ้างของหน่วยราชการ หน่วยงานภาครัฐ หรือรัฐวิสาหกิจ หรือราชการส่วนท้องถิ่น ที่ก่อให้เกิดความเสียหายแก่ผู้ร้องเรียน

1.2 ในกรณีการปฏิบัติหรือละเลยไม่ปฏิบัติหน้าที่ของข้าราชการ พนักงาน หรือลูกจ้างของหน่วยงานราชการ หน่วยงานของรัฐ หรือรัฐวิสาหกิจ หรือราชการส่วนท้องถิ่น ที่ก่อให้เกิดความเสียหายแก่ผู้ร้องเรียนหรือประชาชนโดยไม่เป็นธรรม ไม่ว่าการนั้นจะชอบหรือไม่ชอบด้วยอำนาจหน้าที่ก็ตาม

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาทัศนะของเจ้าหน้าที่ในสำนักงานผู้ตรวจการแผ่นดินต่อปัญหาและอุปสรรคการดำเนินการรับเรื่องร้องเรียนของประชาชน
2. เพื่อแสวงหาแนวทางในการเพิ่มประสิทธิภาพในการดำเนินงานให้รวดเร็วกรณีการรับเรื่องร้องเรียนของประชาชน

แนวคิด ทฤษฎี และวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

แนวคิดเกี่ยวกับทัศนะ

จากการศึกษาค้นคว้าเอกสารและแนวความคิดเห็นจากนักวิชาการ ได้ให้นิยามความคิดเห็นไว้ดังนี้

ทัศนะ ในความเข้าใจของคนทั่วไป หมายถึง มุมมองหรือการมองสิ่งหนึ่งสิ่งใด หรือปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในสังคมจากความรู้สึกของตนในช่วงเวลาใดเวลาหนึ่ง และอาจเกิดความรู้สึกว่าดีหรือไม่ดี ซึ่งทัศนะของบุคคลสามารถเปลี่ยนแปลงได้ตลอดเวลา หากสภาพแวดล้อมเปลี่ยนแปลงไปหรือได้รับข้อมูลข่าวสาร หรือข้อเท็จจริงใหม่ โดยทัศนะของบุคคลนี้ ยังไม่ได้หยั่งรากลึกถึงจิตสำนึกของบุคคลนั้น เป็นเพียงการรับรู้และรู้สึกเบื้องต้นของบุคคล

แนวความคิดเกี่ยวกับความคิดเห็น

สตีลา กระแสชล (2538, น. 9) กล่าวว่า ความคิดเห็นสามารถจำแนกได้ 2 ประการ คือ

1. ความคิดเห็นเชิงบวกสุด-เชิงลบสุด เป็นความคิดเห็นที่เกิดจากการเรียนรู้ และประสบการณ์ ซึ่งสามารถทราบทิศทางได้ ทิศทางบวกสุด ได้แก่ ความรักจนหลง ส่วนทิศทางลบสุด ได้แก่ ความรังเกียจ ความคิดเห็นประการนี้รุนแรงและเปลี่ยนแปลงยาก
2. ความคิดเห็นจากความรู้ความเข้าใจ เป็นความคิดเห็นต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ขึ้นอยู่กับความรู้ความเข้าใจต่อสิ่งนั้น เช่น ความรู้ ความเข้าใจในทางที่ดี คือ ชอบ ยอมรับ เห็นด้วย ความรู้ความเข้าใจในทางที่ไม่ดี ได้แก่ ไม่ชอบ ไม่ยอมรับ ไม่เห็นด้วย

แนวคิดเกี่ยวกับความพึงพอใจ

วิจิตร จิตเรศวินกุล (2545) ได้มีการสรุปว่า ปัจจัยหรือองค์ประกอบที่ใช้เป็นเครื่องมือบ่งชี้ถึงปัญหาที่เกี่ยวกับความพึงพอใจในการทำงานนั้นมี 3 ประการ คือ

1. ปัจจัยด้านบุคคล (Personal Factors) หมายถึง คุณลักษณะส่วนตัวของบุคคลที่เกี่ยวข้องกับงาน ได้แก่ ประสบการณ์ในการทำงาน เพศ จำนวนสมาชิกในครอบครัว ความชอบ อายุ เวลาในการทำงาน การศึกษา เงินเดือน ความสนใจ เป็นต้น
2. ปัจจัยด้านงาน (Factor in the Job) ได้แก่ ลักษณะของงาน ทักษะในการทำงาน ฐานะทางวิชาชีพ ขนาดของหน่วยงาน ความห่างไกลของบ้านและที่ทำงาน สภาพทางภูมิศาสตร์ เป็นต้น
3. ปัจจัยด้านการจัดการ (Factors Controllable by Management) ได้แก่ ความมั่นคงในงานรายรับ ผลประโยชน์ โอกาสก้าวหน้า อำนาจตามตำแหน่งหน้าที่ สภาพการทำงาน เพื่อนร่วมงาน ความรับผิดชอบ การสื่อสารกับผู้บังคับบัญชา ความศรัทธาในตัวผู้บริหาร การนิเทศงาน เป็นต้น

ทฤษฎีเกี่ยวกับความต้องการ

ทฤษฎีแรงจูงใจของมาสโลว์ (Maslow's Theory Motivation)

อับราฮัม มาสโลว์ (A.H. Maslow) ค้นหาริที่อธิบายว่าทำไมคนจึงถูกผลักดันโดยความต้องการบางอย่าง ณ เวลาหนึ่งทำไมคนหนึ่งจึงทุ่มเทเวลาและพลังงานอย่างมากเพื่อให้ได้มาซึ่งความปลอดภัยของตนเองแต่อีกคนหนึ่งกลับทำสิ่งเหล่านั้น เพื่อให้ได้รับการยกย่องนับถือจากผู้อื่น คำตอบของมาสโลว์ คือ ความต้องการของมนุษย์จะถูกระเบียงตามลำดับจากสิ่งที่กดดันมากที่สุดไปถึงน้อยที่สุด ทฤษฎีของมาสโลว์ได้จัดลำดับความต้องการตามความสำคัญ คือ

1. ความต้องการทางกาย (Physiological Needs) เป็นความต้องการพื้นฐาน คือ อาหาร ที่พัก อากาศ ยารักษาโรค
 2. ความต้องการความปลอดภัย (Safety Needs) เป็นความต้องการที่เหนือกว่าความต้องการเพื่อความอยู่รอดเป็นความต้องการในด้านความปลอดภัยจากอันตราย
 3. ความต้องการทางสังคม (Social Needs) เป็นการต้องการการยอมรับจากเพื่อนและคนรอบข้าง
 4. ความต้องการการยกย่อง (Esteem Needs) เป็นการต้องการการยกย่องส่วนตัว ความนับถือและสถานะทางสังคม
 5. ความต้องการให้ตนประสบความสำเร็จ (Self-Actualization Needs) เป็นความต้องการสูงสุดของแต่ละบุคคล
- ความต้องการที่ทำทุกสิ่งทุกอย่างเพื่อให้ตนเองได้ประสบความสำเร็จ

ทฤษฎีเกี่ยวกับความพึงพอใจ

ซิกมันด์ ฟรอยด์ (S.M. Freud) ตั้งสมมุติฐานว่าบุคคลมักไม่รู้ตัวมากนักว่าพลังทางจิตวิทยามีส่วนช่วยสร้างให้เกิดพฤติกรรม ฟรอยด์พบว่าบุคคลเพิ่มและควบคุมสิ่งเร้าหลายอย่าง สิ่งเร้าเหล่านั้นอยู่นอกเหนือการควบคุมอย่างสิ้นเชิง บุคคลจึงมีความฝัน พูดคำที่ไม่ได้ตั้งใจพูด มีอารมณ์อยู่เหนือเหตุผลและมีพฤติกรรมหลอกหลอนหรือเกิดอาการวิตกกังวลอย่างมาก ซึ่งบุคคลพอใจจะกระทำสิ่งใดๆ ที่ทำให้มีความสุขและจะหลีกเลี่ยงไม่กระทำในสิ่งที่เขาจะได้รับความทุกข์หรือความยากลำบาก โดยอาจแบ่งประเภทความพอใจกรณีนี้ได้ 3 ประเภท คือ

1. ความพึงพอใจด้านจิตวิทยา (Psychological Hedonism) เป็นทฤษฎีของความสุขใจว่ามนุษย์โดยธรรมชาติจะมีความสุขแสวงหาความสุขส่วนตัวหรือหลีกเลี่ยงจากความทุกข์ใดๆ
2. ความพอใจเกี่ยวกับตัวเอง (Egoistic Hedonism) เป็นทฤษฎีของความสุขใจว่ามนุษย์จะพยายามแสวงหาความสุขส่วนตัว แต่ไม่จำเป็นว่าการแสวงหาความสุขต้องเป็นธรรมชาติของมนุษย์เสมอไป
3. ความพอใจเกี่ยวกับจริยธรรม (Ethical Hedonism) ทฤษฎีนี้ถือว่ามนุษย์แสวงหาความสุขเพื่อผลประโยชน์ของมวลมนุษย์หรือสังคมที่ตนเป็นผู้ได้รับผลประโยชน์ผู้หนึ่งด้วย

วิธีการและเครื่องมือในการศึกษา

การศึกษาเรื่อง “ทัศนะของเจ้าหน้าที่ในสำนักงานผู้ตรวจการแผ่นดินต่อปัญหาและอุปสรรคในการปฏิบัติงาน ด้านงานให้บริการรับเรื่องร้องเรียนของประชาชน” ได้แบ่งการศึกษาวิจัยออกเป็น 3 ส่วน ดังนี้

1. การศึกษาค้นคว้าจากเอกสาร (Documentary Survey) โดยทำการศึกษาจากทฤษฎี แนวคิด ข้อมูลเอกสารทางวิชาการ บทความ วารสาร วิทยานิพนธ์ รายงานการวิจัย และสิ่งพิมพ์ต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง เพื่อนำมาใช้เป็นประโยชน์ต่อการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้
2. การศึกษาค้นคว้าจากภาคสนาม (Field Survey) โดยการสัมภาษณ์เชิงลึก (Indepth Interview) กับผู้อำนวยการที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการปฏิบัติงานด้านงานให้บริการรับเรื่องร้องเรียนของประชาชน เพื่อนำมากำหนดกรอบในการออกแบบสอบถาม (Questionnaire) และใช้แบบสอบถามเป็นเครื่องมือในการเก็บข้อมูลที่จะนำมาวิเคราะห์
3. วิธีการสัมภาษณ์ (Interview) จะทำการสัมภาษณ์กับผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการรับเรื่องร้องเรียนของสำนักงานผู้ตรวจการแผ่นดินในส่วนรับเรื่องร้องเรียน การให้บริการปรึกษาและรับเรื่องเรียน

ผลการศึกษา

ผลการศึกษาเรื่อง “ทัศนะของเจ้าหน้าที่ในสำนักงานผู้ตรวจการแผ่นดินต่อปัญหาและอุปสรรคในการปฏิบัติงานด้านงานให้บริการรับเรื่องร้องเรียนของประชาชน”

ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม ได้แก่ เพศ อายุ สถานภาพการสมรส ระดับการศึกษา รายได้ต่อเดือน ประสบการณ์ทำงาน ระดับตำแหน่ง สำนักงานที่ปฏิบัติงาน ซึ่งจะนำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูลในรูปแบบของจำนวนและร้อยละ พบว่าในกลุ่มตัวอย่างทั้งหมด 101 คน ส่วนใหญ่เป็นเพศชาย คิดเป็นร้อยละ 47.5 รองลงมาเป็นเพศหญิง คิดเป็นร้อยละ 52.5

อายุ พบว่า กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่มีอายุ 30-39 ปี คิดเป็นร้อยละ 52.5 รองลงมา 40 - 49 ปี คิดเป็นร้อยละ 21.8 ระหว่างอายุ 20 - 29 ปี และมากกว่า 50 ปี คิดเป็นร้อยละ 12.9 ตามลำดับ

สถานภาพการสมรส พบว่า กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่มีสถานภาพโสด คิดเป็นร้อยละ 57.4 รองลงมา สมรส คิดเป็นร้อยละ 39.6 หม้าย/หย่าร้าง/แยกกันอยู่ คิดเป็นร้อยละ 3.0 ตามลำดับ

ระดับการศึกษา พบว่า กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่มีระดับการศึกษาปริญญาโท คิดเป็นร้อยละ 86.1 รองลงมา ปริญญาตรี คิดเป็นร้อยละ 11.9 ปริญญาเอก คิดเป็นร้อยละ 2.0 ตามลำดับ

จำนวนรายได้ต่อเดือน พบว่ากลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่มีรายได้ 30,001-35,000 บาท คิดเป็นร้อยละ 38.6 รองลงมา รายได้มากกว่า 35,000 บาท คิดเป็นร้อยละ 37.6 รายได้ 25,001-30,000 บาท คิดเป็นร้อยละ 19.8 รายได้ 20,001-25,000 บาท คิดเป็นร้อยละ 4 ตามลำดับ

ระยะเวลาในการปฏิบัติหน้าที่อยู่ในสำนักงานผู้ตรวจการแผ่นดิน พบว่า กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ปฏิบัติหน้าที่อยู่ในสำนักงานผู้ตรวจการแผ่นดินเป็นระยะเวลา 6-10 ปี คิดเป็นร้อยละ 45.5 รองลงมา ระยะเวลา 1-5 ปี คิดเป็นร้อยละ 21.8 ระยะเวลา 11-15 ปี คิดเป็นร้อยละ 21.8 ระยะเวลาเกิน 15 ปีขึ้นไป คิดเป็นร้อยละ 10.9 ตามลำดับ

ตำแหน่งหน้าที่ในปัจจุบัน พบว่า กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่มีตำแหน่งปฏิบัติการ คิดเป็นร้อยละ 34.7 รองลงมา ข้าราชการ คิดเป็นร้อยละ 33.7 ข้าราชการพิเศษ คิดเป็นร้อยละ 31.7 ตามลำดับ

และสำนักงานที่ปฏิบัติงาน พบว่า กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่อยู่สำนักงานสอบสวน 3 คิดเป็นร้อยละ 21.8 รองลงมา สำนักงานสอบสวน 1 คิดเป็นร้อยละ 20.8 สำนักงานสอบสวน 2 คิดเป็นร้อยละ 19 คิดเป็นร้อยละ 18.8 สำนักตรวจสอบเรื่องร้องเรียน คิดเป็นร้อยละ 16.8 สำนักกฎหมาย คิดเป็นร้อยละ 14.9 สำนักตรวจสอบจริยธรรม คิดเป็นร้อยละ 6.9 ตามลำดับ

การวิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับปัญหาและอุปสรรคในการปฏิบัติงานด้านงานให้บริการรับเรื่องร้องเรียนของประชาชน จากผลสรุปค่าเฉลี่ยทัศนะของเจ้าหน้าที่ในสำนักงานผู้ตรวจการแผ่นดินในการปฏิบัติงานรับเรื่องร้องเรียน พบว่า กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่มี

ทักษะต่อปัญหาและอุปสรรคในการปฏิบัติงานให้บริการรับเรื่องร้องเรียนของประชาชน เฉลี่ยคิดเป็นร้อยละ 3.53 โดยมีทักษะของปัญหาและอุปสรรคในการปฏิบัติงานรับเรื่องร้องเรียนด้านการพิจารณาสอบสวนหาข้อเท็จจริงมากที่สุด เฉลี่ยคิดเป็นร้อยละ 3.59 รองลงมาคือ ด้านเจ้าหน้าที่ เฉลี่ยคิดเป็นร้อยละ 3.59 ด้านหน่วยงานที่ถูกร้องเรียน เฉลี่ยคิดเป็นร้อยละ 3.50 ด้านงบประมาณ เฉลี่ยคิดเป็นร้อยละ 3.49 ด้านผู้ร้องเรียน เฉลี่ยคิดเป็นร้อยละ 3.47 เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า ในด้านทักษะของเจ้าหน้าที่ในสำนักงานผู้ตรวจการแผ่นดินในการปฏิบัติงานรับเรื่องร้องเรียน ด้านการพิจารณาสอบสวนหาข้อเท็จจริง การพิจารณาให้ความเป็นธรรมแก่ทั้งผู้ร้องเรียนและผู้ถูกร้องเรียน ค่าเฉลี่ยเท่ากับ 4.07 รองลงมา การพิจารณาเสร็จสิ้นภายในระยะเวลาที่เหมาะสม ค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.50 ผู้ร้องเรียนได้รับทราบข้อมูลจากหน่วยงานที่ถูกร้องเรียน ค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.38 มีการแจ้ง ความคืบหน้าให้แก่ผู้ร้องเรียนทราบเป็นระยะ ค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.14

ทักษะของเจ้าหน้าที่ในสำนักงานผู้ตรวจการแผ่นดินในการปฏิบัติงานรับเรื่องร้องเรียน ในด้านเจ้าหน้าที่ให้คำแนะนำ ขั้นตอนในการยื่นเรื่องร้องเรียนเป็นอย่างดี ค่าเฉลี่ยเท่ากับ 4.07 รองลงมา เจ้าหน้าที่มีความรู้ ทักษะ ความเชี่ยวชาญในการปฏิบัติงานของตนเป็นอย่างดี ค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.59 จำนวนเจ้าหน้าที่เพียงพอต่อการปฏิบัติงาน ค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.50 เจ้าหน้าที่ปฏิบัติงานในหน้าที่ของตนอย่างเต็มความสามารถ ค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.41 เจ้าหน้าที่ได้ เข้ารับการฝึกอบรมเพื่อพัฒนาศักยภาพของตน ค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.39

ทักษะของเจ้าหน้าที่ในสำนักงานผู้ตรวจการแผ่นดินในการปฏิบัติงานรับเรื่องร้องเรียน ในด้านหน่วยงานที่ถูกร้องเรียน ได้รับความร่วมมือจากหน่วยงานที่ถูกร้องเรียนเป็นอย่างดี ค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.70 รองลงมา หน่วยงานที่ถูกร้องเรียนส่งพยานหลักฐานในการชี้แจงข้อเท็จจริงเพื่อนำมาประกอบการพิจารณาภายในระยะเวลาที่เหมาะสม ค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.60 หน่วยงานที่ถูกร้องเรียนทราบและเข้าใจบทบาท อำนาจ หน้าที่ ของสำนักงานผู้ตรวจการแผ่นดินเป็นอย่างดี ค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.22

ทักษะของเจ้าหน้าที่ในสำนักงานผู้ตรวจการแผ่นดินในการปฏิบัติงานรับเรื่องร้องเรียน ในด้านงบประมาณมีงบประมาณเพียงพอในการลงพื้นที่เพื่อแสวงหาพยานหลักฐานได้อย่างครบถ้วน ค่าเฉลี่ย 3.60 รองลงมา สำนักงานผู้ตรวจการแผ่นดินได้รับการจัดสรรงบประมาณที่เพียงพอในแต่ละปีงบประมาณ ค่าเฉลี่ย 3.51 มีงบประมาณในการจัดการฝึกอบรมโครงการเพื่อพัฒนาศักยภาพของบุคลากรภายในองค์กรอย่างต่อเนื่อง ค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.34

ทักษะของเจ้าหน้าที่ในสำนักงานผู้ตรวจการแผ่นดินในการปฏิบัติงานรับเรื่องร้องเรียน ในด้านผู้ร้องเรียน ผู้ร้องเรียนเข้าใจบทบาทอำนาจหน้าที่ของสำนักงานผู้ตรวจการแผ่นดินและสามารถร้องเรียนเรื่องที่อยู่ในอำนาจของสำนักงานผู้ตรวจการแผ่นดินได้อย่างถูกต้อง ค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.88 รองลงมา ผู้ร้องเรียนเข้าใจกระบวนการทำงานของผู้ตรวจการแผ่นดิน ค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.30 ผู้ร้องเรียนระบุรายละเอียดเกี่ยวกับตัวของผู้ร้องเรียนครบถ้วน ค่าเฉลี่ย 3.24

อภิปรายผลการศึกษา

การศึกษานี้เป็นการศึกษาทักษะของเจ้าหน้าที่ในสำนักงานผู้ตรวจการแผ่นดินต่อปัญหาและอุปสรรคในการปฏิบัติงานด้านงานให้บริการรับเรื่องร้องเรียนของประชาชน โดยทำการศึกษาจากกลุ่มตัวอย่างของเจ้าหน้าที่ที่ปฏิบัติงานด้านงานให้บริการรับเรื่องร้องเรียนของประชาชนในสำนักงานผู้ตรวจการแผ่นดิน จากกลุ่มตัวอย่าง พบว่า กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่เป็นเพศชาย จำนวน 53 คน เพศหญิง จำนวน 48 คน สถานภาพการสมรสของกลุ่มตัวอย่าง ส่วนใหญ่ สถานภาพโสด จำนวน 58 คน ส่วนมากกลุ่มตัวอย่างมีอายุ 30-39 ปี จำนวน 53 คน มีการศึกษาในระดับปริญญาโท จึงทำให้มีความเชี่ยวชาญ มีความรู้ และความสามารถในการปฏิบัติหน้าที่ เพราะในตำแหน่งที่ได้รับส่วนมากเป็นตำแหน่งที่เจ้าหน้าที่ต้องมีเชี่ยวชาญในด้านนั้นๆ เพื่อให้การดำเนินงานต่างๆ สมบูรณ์ ถูกต้อง และมีประสิทธิภาพ มีรายได้อยู่ในช่วง 30,001-35,000 บาท มีระยะเวลาในการทำงานที่สำนักงานผู้ตรวจการแผ่นดิน 6-10 ปี ซึ่งเป็นระยะเวลาที่มากพอสมควรในการปฏิบัติงานด้านงานให้บริการรับเรื่องร้องเรียนของประชาชน ทำให้มีประสบการณ์และ

ทราบถึงปัญหาและอุปสรรคในการปฏิบัติงานด้านงานให้บริการรับเรื่องร้องเรียนของประชาชนเป็นอย่างดี ซึ่งจากผลการศึกษาสามารถนำมาวิเคราะห์เพื่ออภิปรายได้ในประเด็นดังต่อไปนี้

ทัศนะของกลุ่มตัวอย่างต่อปัญหาและอุปสรรคในการปฏิบัติงานด้านงานให้บริการรับเรื่องร้องเรียนของประชาชน

จากผลการศึกษา พบว่า ปัญหาและอุปสรรคในการปฏิบัติงานด้านงานให้บริการรับเรื่องร้องเรียนของประชาชนที่มีปัญหาและอุปสรรคมากที่สุด คือ ด้านการพิจารณาสอบสวนข้อเท็จจริง ประกอบด้วย การพิจารณาไม่เสร็จสิ้นภายในระยะเวลาที่เหมาะสม ผู้ร้องเรียนได้รับทราบข้อมูลข้อมูลจากหน่วยงานที่ถูกร้องเรียน และการแจ้งความคืบหน้าให้แก่ผู้ร้องเรียนทราบเป็นระยะ เนื่องจากผู้ร้องเรียนไม่ได้ทราบข้อมูลจากหน่วยงาน และไม่ได้ทราบความคืบหน้าในเรื่องร้องเรียนของตนเองเป็นระยะและหน่วยงานที่ถูกร้องเรียนไม่ชี้แจงข้อเท็จจริง และส่งพยานหลักฐานเพื่อประกอบการพิจารณาภายในเวลาที่กำหนด ในหลายกรณีเกิดความล่าช้าในชั้นตอนนี้ ซึ่งผู้ร้องเรียนอาจจะยังไม่มีโอกาสได้ทราบข้อมูลจากหน่วยงานที่ถูกร้องเรียนว่าได้ชี้แจงข้อเท็จจริงมาอย่างไร อาจทำให้เกิดความไม่เป็นธรรมแก่ฝ่ายผู้ร้องเรียน และในกรณีที่ประชาชนมาร้องเรียนหน่วยงาน ประชาชนจะนำเรื่องมายื่นเรื่องที่สำนักงานผู้ตรวจการแผ่นดิน สำนักงานตรวจสอบเรื่องร้องเรียนจะทำแผนการสอบสวน ถ้าผลการพิจารณาปรากฏว่ารับไว้พิจารณา และขอให้หน่วยงานชี้แจงเป็นหนังสือไปทางหน่วยงานที่ถูกร้องเรียน เพื่อให้หน่วยงานที่ถูกร้องเรียนมาชี้แจงข้อเท็จจริง ซึ่งในกระบวนการส่งพยานหลักฐานเพื่อนำมาชี้แจงในประเด็นต่างๆ ของหน่วยงานที่ถูกร้องเรียนมีความล่าช้า จึงไม่สามารถทำให้การพิจารณาสอบสวนหาข้อเท็จจริงเสร็จสิ้นภายในระยะเวลาที่เหมาะสมได้ ทำให้ด้านการพิจารณาสอบสวนหาข้อเท็จจริงเป็นปัญหาอย่างมากที่ทำให้เกิดความล่าช้า เพราะหน่วยงานที่ถูกร้องเรียนส่งเอกสารและพยานหลักฐานเพื่อนำมาประกอบการชี้แจงล่าช้า บางครั้งข้อมูลมีความซับซ้อนมาก ทำให้ต้องใช้ระยะเวลาในการทำเอกสารต่างๆ บางกรณีหน่วยงานที่ถูกร้องเรียนส่งพยานหลักฐาน ไม่ครบ ไม่ชัดเจน หรือไม่สมบูรณ์ ก็ทำให้เจ้าหน้าที่ไม่สามารถดำเนินงานต่อได้ ต้องรอเอกสารจากหน่วยงานที่ถูกร้องเรียน จึงจะสามารถนำมาประกอบการพิจารณาสอบสวนหาข้อเท็จจริงได้อย่างสมบูรณ์

รองลงมาคือ ปัญหาและอุปสรรคในการปฏิบัติงานด้านงานให้บริการรับเรื่องร้องเรียนของประชาชนด้านเจ้าหน้าที่พบว่า เจ้าหน้าที่ไม่ได้รับการฝึกอบรมเพื่อเพิ่มพัฒนาศักยภาพของตนเอง การฝึกอบรมเพื่อการเสริมสร้างศักยภาพในการทำงานหรือปฏิบัติหน้าที่ของตนเอง เพื่อเจ้าหน้าที่ที่ได้รับการฝึกอบรม จะได้รับความรู้ ความเข้าใจ ทัศนคติต่องานที่ตนเองได้รับผิดชอบ เพื่อให้ในการปฏิบัติงานให้บริการรับเรื่องร้องเรียนของประชาชนมีประสิทธิภาพ ซึ่งมีความเห็นสอดคล้องกับหลักการและแนวคิดต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการฝึกอบรม รวมทั้งควรจะต้องมีความเชื่อว่า การฝึกอบรมนั้นเป็นเครื่องมือสำคัญที่ช่วยในการพัฒนาบุคลากร และนำไปสู่การปรับปรุงการบริหารได้ และเจ้าหน้าที่ที่ไม่เพียงพอดต่อการปฏิบัติหน้าที่ ซึ่งสอดคล้องกับผลการศึกษาของ อุทธรณ์ สันทนต์ (2553) ศึกษาเรื่อง ปัจจัยที่มีผลต่อการปฏิบัติงานกองช่างของเทศบาลในเขตตำบลกลางดง อำเภอบางช่อง จังหวัดนครราชสีมา พบว่าปัจจัยด้านเจ้าหน้าที่และบุคลากร เป็นอุปสรรคต่อการปฏิบัติงานระดับมาก บุคลากรที่ปฏิบัติงานมีจำนวนไม่เพียงพอในระดับมาก และสอดคล้องกับการสัมภาษณ์เชิงลึกกับผู้อำนวยการโดยผู้อำนวยการกล่าวว่า ต้องมีการบริหารจัดการบุคลากรให้มีประสิทธิภาพ ไม่ว่าจะเป็นการหาเพิ่มขององค์ความรู้ที่เกี่ยวข้องในการปฏิบัติงานเพิ่มเติมจากที่ได้มีการคัดเลือกเข้ามาอยู่ภายในองค์กร และสิ่งสำคัญอีกสิ่งหนึ่งคือ ความเอาใจใส่ในการปฏิบัติหน้าที่ของตัวอย่างเต็มประสิทธิภาพ ตั้งใจทำงานอย่างเต็มที่ ซึ่งสิ่งต่างๆ เหล่านี้ ไม่สามารถที่จะบังคับกันได้ ต้องให้เจ้าหน้าที่เห็นคุณค่าถึงความสำคัญในหน้าที่ของตน ว่ามีความจำเป็นต่อองค์กร หากขาดไปเพียงตัวใดตัวหนึ่งไปองค์กรก็ไม่สามารถที่จะขับเคลื่อนไปได้อย่างมีประสิทธิภาพ และนอกจากนี้ สามารถใช้ผลการปฏิบัติงานมาเป็นเกณฑ์ในการชี้วัดประสิทธิภาพในการปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่แต่ละบุคคลได้ ดังนั้น ทำให้ด้านเจ้าหน้าที่มีปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินการรับเรื่องร้องเรียนเป็นอันดับที่สองเพราะในแต่ละปีสำนักงานผู้ตรวจการแผ่นดินได้รับเรื่องร้องเรียนเป็นจำนวนมาก และมีหลายจังหวัดซึ่งแต่ละสำนักที่เกี่ยวข้องจะรับผิดชอบดูแลเรื่องร้องเรียนในแต่ละส่วน ซึ่งจำนวนเจ้าหน้าที่ก็มีจำนวนเท่าเดิม แต่ภาระงานเยอะขึ้น เจ้าหน้าที่จึงไม่สามารถรับผิดชอบงานและทำงานอย่างมีประสิทธิภาพได้เท่าที่ควร ซึ่งในแต่ละเรื่องรับเรื่องร้องเรียนจะมีระยะเวลากำหนด แต่บางครั้งเจ้าหน้าที่ก็ต้องการความช่วยเหลือจากหน่วยงานที่ถูกร้องเรียนให้ส่งเอกสารภายใน

ระยะเวลาที่กำหนด ซึ่งถ้าหน่วยงานให้ความร่วมมือเจ้าหน้าที่จะสามารถทำงานให้เสร็จสิ้นภายในระยะเวลาที่กำหนดได้และไม่ต้องค้างงานเป็นจำนวนมาก บางกรณีเกิดขึ้นจากความไม่เข้าใจกันระหว่างผู้ร้องเรียนกับทางราชการหรือสื่อสารข้อมูลที่คลาดเคลื่อนไม่ตรงกัน ดังนั้น คำชี้แจง อธิบาย ตลอดจนข้อเท็จจริงเพิ่มเติมจากการสอบสวนของหน่วยงานย่อมจะเป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อการสร้างความเข้าใจที่ถูกต้องให้แก่ประชาชนผู้ร้องเรียนได้อย่างดี หากหน่วยงานจะได้เร่งรัดการรายงานชี้แจงข้อเท็จจริงและส่งเอกสารหลักฐานที่ตรงประเด็น เป็นประโยชน์ และมีข้อมูลประกอบเพียงพอต่อการพิจารณา การพิจารณาวินิจฉัยเรื่องร้องเรียนในแต่ละเรื่องย่อมสำเร็จได้ภายในระยะเวลาอันสั้น ทำให้การดำเนินการดำเนินการแก้ไขปัญหาหรือการเยียวยาทุกข์ร้อนของประชาชนเป็นไปด้วยความรวดเร็ว

ปัญหาและอุปสรรคในการปฏิบัติงานด้านงานให้บริการรับเรื่องร้องเรียนของประชาชน ด้านหน่วยงานที่ถูกร้องเรียนพบว่า ไม่ได้รับความร่วมมือจากหน่วยงานที่ถูกร้องเรียน หน่วยงานที่ถูกร้องเรียนส่งพยานหลักฐานในการชี้แจงข้อเท็จจริงเพื่อนำมาประกอบการพิจารณาล่าช้า และเพิกเฉยคำชี้แจง จึงทำให้เจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงานด้านงานให้บริการรับเรื่องร้องเรียนของประชาชนมีอุปสรรคในการทำงานเป็นอย่างมากเพราะในงานให้บริการรับเรื่องร้องเรียนของประชาชนมีเรื่องร้องเรียนจำนวนมาก หน่วยงานที่ถูกร้องเรียนมากที่สุด 10 อันดับ คือ สำนักงานตำรวจแห่งชาติ องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น กระทรวงมหาดไทย กระทรวงศึกษาธิการ กระทรวงยุติธรรม กระทรวงคมนาคม กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ กระทรวงการคลัง กระทรวงสาธารณสุข และกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ซึ่งหน่วยงานที่ถูกร้องเรียนไม่ส่งเอกสาร พยานหลักฐานที่ชัดเจน และสมบูรณ์จึงทำให้เจ้าหน้าที่ไม่สามารถดำเนินงานได้ภายในระยะเวลาที่เหมาะสม และพบข้อเท็จจริงว่า กฎ ระเบียบ หรือขั้นตอนการปฏิบัติหน้าที่ของหน่วยงานส่งผลให้ประชาชนได้รับความเดือดร้อน หรือไม่ได้รับความเป็นธรรม ซึ่งสอดคล้องกับการให้สัมภาษณ์เชิงลึกกับผู้อำนวยการ คือ ปัญหาการไม่ได้รับความร่วมมือจากหน่วยงานต่างๆ ซึ่งปัญหานี้ ถือเป็นปัญหาที่สำคัญอีกปัญหาหนึ่งของสำนักงานผู้ตรวจการแผ่นดินที่ทำให้เกิดความล่าช้าในการปฏิบัติงาน เนื่องจากหน่วยงานที่ถูกร้องเรียน ถือเป็นปัจจัยภายนอกที่อยู่นอกเหนือการควบคุมของสำนักงานผู้ตรวจการแผ่นดิน ซึ่งปัญหาที่เกิดขึ้นมักเกิดจากการไม่ได้รับความร่วมมือจากหน่วยงานที่ถูกร้องเรียน โดยเฉพาะเรื่องการจัดส่งพยานหลักฐานต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับเรื่องที่ถูกร้องเรียนเพื่อนำมาประกอบการพิจารณากลับมายังสำนักงานผู้ตรวจการแผ่นดิน มีความล่าช้ามากในการจัดส่งพยานหลักฐานแต่ละครั้ง ซึ่งในด้านหน่วยงานที่ถูกร้องเรียนก็ส่งผลกระทบทำให้เจ้าหน้าที่ไม่สามารถดำเนินการให้เสร็จสิ้นภายในระยะที่กำหนดไว้ได้เพราะเนื่องจากหน่วยงานไม่ให้ความร่วมมือในการนำเอกสารพยานหลักฐานมาส่งภายในระยะเวลาที่กำหนด หรือส่งช้าบ้าง ส่งไม่ครบถ้วนบ้าง ซึ่งในกระบวนการดำเนินการในการส่งเอกสารไปให้หน่วยงานที่ถูกร้องเรียน และหน่วยงานที่ถูกร้องเรียนต้องส่งเอกสารกลับมาให้ช้ามาก ต้องใช้ระยะเวลาไปการส่งไปและส่งกลับพอสมควร

ปัญหาและอุปสรรคในการปฏิบัติงานด้านงานให้บริการรับเรื่องร้องเรียนของประชาชน ด้านงบประมาณ พบว่าสำนักงานผู้ตรวจการแผ่นดินได้รับการจัดสรรงบประมาณไม่เพียงพอในแต่ละปีงบประมาณ ในการจัดการฝึกอบรมโครงการเพื่อพัฒนาศักยภาพของบุคลากรภายในองค์กรอย่างต่อเนื่อง และมีงบประมาณไม่เพียงพอในการลงพื้นที่เพื่อแสวงหาพยานหลักฐานได้อย่างครบถ้วน มีงบประมาณไม่เพียงพอในการจัดสรรโครงการต่างๆ ได้อย่างต่อเนื่อง จึงทำให้เจ้าหน้าที่ไม่ได้รับการฝึกอบรมเพื่อศักยภาพในการทำงานจึงทำงานตัวเจ้าหน้าที่เองไม่ได้รับการเสริมสร้างประสิทธิภาพในการทำงานที่ตนเองได้รับผิดชอบเท่าที่ควร ซึ่งสอดคล้องกับผลการศึกษาของ วิณารัตน์ คุณวุฒิ (2554) พบว่า ปัญหาการบริหารงบประมาณขององค์การบริหารส่วนตำบลในเขตอำเภอภูเขียว จังหวัดชัยภูมิ โดยรวมอยู่ในระดับปานกลาง เมื่อพิจารณาเป็นรายขั้นตอน พบว่าทุกขั้นตอนมีปัญหาการบริหารงบประมาณอยู่ในระดับปานกลางและแนวทางในการแก้ไขปัญหาการบริหารงบประมาณขององค์การบริหารส่วนตำบลในเขตอำเภอภูเขียวจังหวัดชัยภูมิ คือ ควรมีการทบทวนแผนพัฒนาท้องถิ่นก่อนการจัดทำ งบประมาณทุกครั้ง การให้ความเห็นชอบร่าง งบประมาณของสมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบลควรยึดผลประโยชน์ส่วนรวม มีการจัดทำแผนการดำเนินงานและการติดตามผลให้สอดคล้องกับประมาณรายรับ และให้หัวหน้าหน่วยงานรับผิดชอบตรวจสอบและควบคุมการใช้งบประมาณอย่างเป็นรูปธรรม และซึ่งสอดคล้องกับการสัมภาษณ์เชิงลึกกับผู้อำนวยการ คือ ปัญหาด้านงบประมาณ สิ่งหนึ่งที่สำนักงานผู้ตรวจการแผ่นดินต้องการจะดำเนินการใน

ลำดับต้น คือ การประชาสัมพันธ์ข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับสำนักงานผู้ตรวจการแผ่นดินให้ประชาชนได้รับทราบ ซึ่งการจะประชาสัมพันธ์ได้นั้น จำเป็นที่จะต้องใช้งบประมาณในการดำเนินการในทุกขั้นตอน นอกจากจะประชาสัมพันธ์ไปยังประชาชนให้ได้รับทราบแล้ว ยังต้องเร่งการสร้างความร่วมมือกับภาครัฐต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับสำนักงานผู้ตรวจการแผ่นดินอีกด้วย ซึ่งถือเป็นการปฏิบัติการเชิงรุกที่จะเชื่อมความสัมพันธ์กับหน่วยงานต่างๆ จนนำไปสู่ความร่วมมือในการปฏิบัติงานร่วมกันในอนาคต ซึ่งปัญหาด้านงบประมาณ ที่ทำให้การจัดสรรงบประมาณไม่ได้เท่าที่ควร หรือไม่เพียงพอต่อการจัดทำโครงการต่างๆ เป็นเพราะบางโครงการอาจจะเบี่ยงงบประมาณที่ไม่สมควร หรือเบี่ยงเงินความจำเป็นจึงทำให้ สำนักงานผู้ตรวจการแผ่นดินไม่สามารถจัดสรรงบประมาณที่เพียงพอกับโครงการที่มีประโยชน์และจำเป็นได้ หรือนำงบประมาณที่ได้รับมาจากรัฐบาลไปใช้ในส่วนอื่นๆ ที่ไม่จำเป็นหรือไม่ทำให้เกิดประโยชน์กับองค์กร จึงนำมาสู่งบประมาณที่จัดสรรไม่เพียงพอ

ปัญหาและอุปสรรคในการปฏิบัติงานด้านงานให้บริการรับเรื่องร้องเรียนของประชาชน ด้านผู้ร้องเรียน พบว่าผู้ร้องเรียนรายละเอียดยกเกี่ยวกับตัวของผู้ร้องเรียนไม่ครบถ้วน และผู้ร้องเรียนไม่เข้าใจกระบวนการทำงานของผู้ตรวจการแผ่นดิน รวมถึงอำนาจหน้าที่ ของผู้ตรวจการแผ่นดิน เนื่องจากเมื่อผู้ร้องเรียนมีปัญหาจากการปฏิบัติหน้าที่ของเจ้าหน้าที่ของรัฐ ผู้ร้องเรียนไม่ทราบถึงสิทธิในการร้องเรียนต่อหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้อง ว่ามีช่องทางใดบ้างที่ผู้ร้องเรียนสามารถใช้สิทธิในการแสวงหาความเป็นธรรมได้ ซึ่งสอดคล้องกับการให้สัมภาษณ์เชิงลึกกับผู้อำนวยการ คือ เนื่องจากในบางกรณี ผู้ร้องเรียนยังไม่เข้าใจถึงบทบาทและอำนาจหน้าที่ของสำนักงานผู้ตรวจการแผ่นดิน จึงให้เกิดการร้องเรียนในเรื่องที่อยู่นอกเหนืออำนาจของสำนักงานผู้ตรวจการแผ่นดิน หรือในบางครั้ง ผู้ร้องเรียนร้องเรียนผ่านช่องทางการร้องเรียนเป็นหนังสือ ให้ข้อมูลมาไม่ครบถ้วน โดยเฉพาะข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับตัวผู้ร้องเรียนเอง จึงทำให้ทางผู้ตรวจการแผ่นดินไม่สามารถที่จะดำเนินการในส่วนที่เกี่ยวข้องต่อไปได้ ดังนั้นปัญหาด้านผู้ร้องเรียนที่เกิดขึ้น คือ ผู้ร้องเรียนจะระบุข้อมูลของตนเองเวลามาร้องเรียนไม่ครบถ้วน และไม่เข้าใจถึงบทบาทอำนาจหน้าที่ของผู้ตรวจการแผ่นดินเท่าที่ควรว่าเวลาต้องการที่จะร้องเรียนหน่วยงานใดต้องไปร้องเรียนกับหน่วยงานใด จึงทำให้เกิดความไม่เข้าใจของกระบวนการดำเนินงานของผู้ตรวจการแผ่นดินเท่าที่ประชาชนควรรู้และเข้าใจเท่าที่ควร

สรุปผลการศึกษา

การศึกษาเรื่อง “ทัศนะของเจ้าหน้าที่ในสำนักงานผู้ตรวจการแผ่นดินต่อปัญหาและอุปสรรคในการปฏิบัติงานด้านงานให้บริการรับเรื่องร้องเรียนของประชาชน” มีวัตถุประสงค์ในการศึกษาทัศนะของเจ้าหน้าที่ในสำนักงานผู้ตรวจการแผ่นดินต่อปัญหาและอุปสรรคในการปฏิบัติงานด้านงานให้บริการรับเรื่องร้องเรียนของประชาชน และแสวงหาแนวทางในการเพิ่มประสิทธิภาพในการดำเนินงานให้รวดเร็วกรณีการรับเรื่องร้องเรียนของประชาชนการศึกษานี้ ได้ศึกษาค้นคว้าจากเอกสารทางวิชาการ บทความวารสาร วิทยานิพนธ์ รายงานการวิจัย และสิ่งพิมพ์ต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง และศึกษาประกอบกับทฤษฎีและแนวคิดต่างๆ ที่เกี่ยวกับทัศนะของเจ้าหน้าที่ในสำนักงานผู้ตรวจการแผ่นดินต่อปัญหาและอุปสรรคในการปฏิบัติงานด้านงานให้บริการรับเรื่องร้องเรียนของประชาชน และสำนักงานผู้ตรวจการแผ่นดิน และจากการศึกษาผลงานวิจัยต่างๆ ทั้งวิทยานิพนธ์และสารนิพนธ์การศึกษาในครั้งนี้เป็นการศึกษาเชิงสำรวจ โดยทำการศึกษารวบรวมข้อมูลโดยใช้แบบสอบถามที่สร้างขึ้นเป็นเครื่องมือในการเก็บข้อมูลกลุ่มตัวอย่างเจ้าหน้าที่ในสำนักงานผู้ตรวจการแผ่นดินในการปฏิบัติงานด้านงานให้บริการรับเรื่องร้องเรียนของประชาชน จำนวน 101 คน จากการศึกษาครั้งนี้ได้ใช้ประชากรทั้งหมดเป็นกลุ่มตัวอย่าง สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูลได้แก่ สถิติเชิงพรรณนา และสถิติเชิงอ้างอิง โดยค่าอัตราส่วนร้อยละของคำถามเกี่ยวกับข้อมูลและข้อคำตอบในคำถามปลายเปิดเลือกคำตอบโดยหาค่าเฉลี่ย แจกแจงความถี่ เป็นรายชื่อ นำเสนอในรูปแบบตารางประกอบการบรรยายข้อมูลที่ได้จากการศึกษา ใช้ค่าเฉลี่ยน้ำหนักความคิดเห็นของประชากรที่ศึกษา โดยหาค่ามัธยฐานคณิต ในข้อคำตอบของคำถามแบบมาตราส่วนประมาณค่าทุกข้อ และใช้ค่าการกระจายน้ำหนักของคำตอบ โดยการหาค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน ผลการศึกษาสรุปได้ดังนี้

ข้อมูลทั่วไปของกลุ่มตัวอย่าง

จากกลุ่มตัวอย่าง 101 คน พบว่า กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่เป็นเพศชาย มีอายุในช่วงอายุ 30-39 ปี มีการศึกษาในระดับปริญญาโท สถานภาพโสด มีรายได้ต่อเดือนอยู่ในช่วง 30,001-35,000 บาท มีระยะในการทำงานที่สำนักงานผู้ตรวจการแผ่นดิน 6-10 ปี ตำแหน่งปฏิบัติการ

ปัญหาและอุปสรรคในการปฏิบัติงานด้านงานให้บริการรับเรื่องร้องเรียนของประชาชน

กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่มีความเห็นว่า ปัญหาและอุปสรรคในการปฏิบัติงานด้านงานให้บริการรับเรื่องร้องเรียนของประชาชนที่มีปัญหาและอุปสรรคมากที่สุด คือ ด้านการพิจารณาสอบสวนหาข้อเท็จจริง รองลงมาคือ ด้านเจ้าหน้าที่ ด้านหน่วยงานที่ถูกร้องเรียน ด้านงบประมาณ และด้านผู้ร้องเรียน ตามลำดับ

ปัญหาและอุปสรรคในการปฏิบัติงานด้านงานให้บริการรับเรื่องร้องเรียนของประชาชน ด้านการพิจารณาสอบสวนหาข้อเท็จจริง กลุ่มตัวอย่างมีความเห็นว่า การพิจารณาไม่เสร็จสิ้นภายในระยะเวลาที่เหมาะสม รองลงมา ผู้ร้องเรียนไม่ทราบข้อมูลจากหน่วยงานที่ถูกร้องเรียน มีการแจ้งความคืบหน้าให้แก่ผู้ร้องเรียนทราบเป็นระยะน้อยมาก

ปัญหาและอุปสรรคในการปฏิบัติงานด้านงานให้บริการรับเรื่องร้องเรียนของประชาชน ด้านเจ้าหน้าที่ กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่มีความเห็นว่า เจ้าหน้าที่ไม่เพียงพอต่อการปฏิบัติงาน รองลงมา เจ้าหน้าที่ไม่ได้เข้ารับการฝึกอบรมเพื่อพัฒนาศักยภาพของตน

ปัญหาและอุปสรรคในการปฏิบัติงานด้านงานให้บริการรับเรื่องร้องเรียนของประชาชน ด้านหน่วยงานที่ถูกร้องเรียน กลุ่มตัวอย่างมีความเห็นว่า ไม่ได้ได้รับความร่วมมือจากหน่วยงานที่ถูกร้องเรียน รองลงมา หน่วยงานที่ถูกร้องเรียนส่งพยานหลักฐานในการชี้แจงข้อเท็จจริงเพื่อนำมาประกอบพิจารณาล่าช้า หน่วยงานที่ถูกร้องเรียนทราบและเข้าใจบทบาท อำนาจ หน้าที่ ของสำนักงานผู้ตรวจการแผ่นดินน้อย

ปัญหาและอุปสรรคในการปฏิบัติงานด้านงานให้บริการรับเรื่องร้องเรียนของประชาชน ด้านงบประมาณ กลุ่มตัวอย่างมีความเห็นว่า มีงบประมาณไม่เพียงพอในการลงพื้นที่เพื่อแสวงหาพยานหลักฐานได้อย่างครบถ้วน รองลงมา สำนักงานผู้ตรวจการแผ่นดินได้รับการจัดสรรงบประมาณที่ไม่เพียงพอในแต่ละปีงบประมาณ

ปัญหาและอุปสรรคในการปฏิบัติงานด้านงานให้บริการรับเรื่องร้องเรียนของประชาชนด้านผู้ร้องเรียน กลุ่มตัวอย่างมีความเห็นว่า ผู้ร้องเรียนไม่เข้าใจถึงบทบาท อำนาจ หน้าที่ ของสำนักงานผู้ตรวจการแผ่นดิน และผู้ร้องเรียนไม่เข้าใจถึงกระบวนการทำงานของผู้ตรวจการแผ่นดิน และผู้ร้องเรียนระบุรายละเอียดของตนเองไม่ครบถ้วนในการทำเรื่องร้องเรียน

แนวทางการพัฒนางานด้านการให้บริการรับเรื่องร้องเรียนของประชาชน

1. เจ้าหน้าที่ควรแก้ปัญหาที่ต้นเหตุไม่ใช่แก้ที่ปลายเหตุ
2. เจ้าหน้าที่ควรเข้าใจหน้าที่ของตนเอง ตั้งใจในงานที่ตัวเองรับผิดชอบ ไม่ใช่ทำเพียงเพราะต้องการทำเรื่องร้องเรียนจบไปเท่านั้น ต้องคำนึงถึงความเป็นธรรมของประชาชนด้วย
3. ควรให้เจ้าหน้าที่ลงพื้นที่ในการเก็บ พยานหลักฐาน เชิงลึก และจัดให้มีการอบรม เพื่อเป็นการสร้างเสริมประสิทธิภาพ และพัฒนาความรู้ ความสามารถของเจ้าหน้าที่ๆ ในองค์กร

ข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาวิจัยครั้งนี้ มีข้อเสนอแนะของผู้ศึกษาต่อปัญหาและอุปสรรคในการปฏิบัติงาน ด้านงานให้บริการรับเรื่องร้องเรียนของประชาชนในสำนักงานผู้ตรวจการแผ่นดิน ด้านต่างๆ ดังต่อไปนี้

ด้านการพิจารณาสอบสวนหาข้อเท็จจริง

1. เจ้าหน้าที่ควรแจ้งความคืบหน้ากับผู้ร้องเรียนเป็นระยะ เช่น ทางโทรศัพท์ อีเมล และทางจดหมาย
2. ควรมีการปรับปรุง แก้ไข ในขั้นตอนการดำเนินที่มีส่วนทำให้การดำเนินการล่าช้า

ด้านเจ้าหน้าที่

1. ควรจัดสรรเจ้าหน้าที่ให้เพียงพอกับภาระงานที่ได้รับ
2. ควรมีการจัดอบรม เพื่อปรับทัศนคติของเจ้าหน้าที่ในทางที่ดี

ด้านหน่วยงานที่ถูกร้องเรียน

1. ควรกำหนดระยะเวลาที่ชัดเจนในการส่งเอกสาร พยานหลักฐานต่างๆ และชี้แจงถึงข้อควรปฏิบัติในการดำเนินต่างๆ ให้ชัดเจน รวมไปถึงผลที่ได้รับถ้าไม่ส่งเอกสาร ตามระยะเวลาที่กำหนด
2. ควรให้สำนักงานผู้ตรวจการแผ่นดิน มีจัดสัมมนา เพื่อให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เข้าใจบทบาทของสำนักงานผู้ตรวจการแผ่นดิน

ด้านงบประมาณ

1. ควรจัดสรรงบประมาณในแต่ละโครงการเท่ากับที่ในโครงการใช้จริงเท่านั้น

ด้านผู้ร้องเรียน

1. เจ้าหน้าที่ควรแนะนำขั้นตอนดำเนินการแก่ผู้ร้องเรียน

รายการอ้างอิง

- ปรมินทร์ เลหาพะพันธุ์. (2550). การศึกษาผลการดำเนินงานของศูนย์รับเรื่องร้องเรียน กรณีศึกษาเทศบาลนครขอนแก่น. มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- รัฐสิทธิ์ โตประยูร. (2557). ความพึงพอใจของประชาชนที่มีต่อการให้บริการของสำนักงานผู้ตรวจการแผ่นดิน. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ฤทธิ์ธรม สันทนวิวัฒน์. (2553). ปัจจัยที่มีผลต่อการปฏิบัติงานของหน่วยงานของเทศบาลในเขตตำบลกลางดง อำเภอปากช่อง จังหวัดนครราชสีมา. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี.
- วิจิตร จิตรวสินกุล. (2545). ความพึงพอใจของลูกค้าต่อการให้บริการของธนาคารกสิกรไทยสาขานนราขวงค์ จังหวัดเชียงใหม่. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, คณะบริหารธุรกิจ, สาขาบริหารธุรกิจ.
- วีณรัตน์ คุณวุฒิ. (2554). ปัญหาการบริหารงบประมาณขององค์การบริหารส่วนตำบลในเขตอำเภอภูเขียว จังหวัดชัยภูมิ. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, มหาวิทยาลัยราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา.
- สัตยา กระแสชล. (2538). ความคิดเห็นของประชาชนต่อการจัดตั้งอุทยานสายใจธรรม จังหวัดฉะเชิงเทรา. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, บัณฑิตวิทยาลัย, สาขาวิทยาศาสตร์สิ่งแวดล้อม.
- สุรศักดิ์ บุบผา. (2550). บทบาทของคณะกรรมการการเลือกตั้งในการวินิจฉัยชี้ขาดเรื่องร้องเรียนและคัดค้านการเลือกตั้งสมาชิกสภาท้องถิ่นหรือผู้บริหารท้องถิ่น. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

นโยบายการแก้ปัญหาอาชญากรรมที่เหมาะสมกับเอกลักษณ์ของปัญหาอาชญากรรมในเขตพื้นที่ สถานีตำรวจนครบาลดินแดง

Policies to Solve Crime Problems of Fit the Identities of Crimes Happening in Communities in the Area of Din Daeng Metropolitan Police Station

จिरายู พ่วงหงษ์*

Jirayu Puanghongsa

บทคัดย่อ

การศึกษาวิจัยเรื่อง “นโยบายการแก้ปัญหาอาชญากรรมที่เหมาะสมกับเอกลักษณ์ของปัญหาอาชญากรรมในเขตพื้นที่สถานีตำรวจนครบาลดินแดง” มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาเอกลักษณ์ของปัญหาอาชญากรรมชุมชนในเขตพื้นที่สถานีตำรวจนครบาลดินแดง ศึกษาทัศนคติของเจ้าหน้าที่ตำรวจสถานีตำรวจนครบาลดินแดง ต่อความหมายอาชญากรรมในเขตพื้นที่สถานีตำรวจนครบาลดินแดง นอกจากนี้เพื่อแสวงหาแนวทางในการเพิ่มประสิทธิภาพในการปฏิบัติงานด้านการจัดการปัญหาอาชญากรรมตามนโยบายให้สอดคล้องกับเอกลักษณ์ของปัญหาอาชญากรรมชุมชนในเขตพื้นที่สถานีตำรวจนครบาลดินแดง ในการศึกษาครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงสำรวจ (Survey Research) โดยการใช้แบบสอบถามเป็นเครื่องมือเก็บรวบรวมข้อมูล กลุ่มตัวอย่าง คือ ผู้ปฏิบัติหน้าที่ในเขตพื้นที่สถานีตำรวจนครบาลดินแดง จำนวนรวมทั้งสิ้น 130 คน วิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้สถิติเชิงพรรณนา

ผลการศึกษาพบว่า ในด้านเอกลักษณ์อาชญากรรมของชุมชนนั้นช่วงเวลาเกิดเหตุคืออุกฉกรรจ์ สะเทือนขวัญและเวลาเกิดเหตุคดีที่รัฐเป็นผู้เสียหายส่วนใหญ่อยู่ในช่วงค่ำ ระหว่างเวลา 18.00-24.00 น. หากจำแนกตามลักษณะการเกิด/พฤติกรรมคนร้ายส่วนใหญ่มักเกิดจากอาชญากรกลุ่มที่มีรายได้น้อยและยากจน มักพบว่าผู้ก่อเหตุมีมากกว่า 2 คน ทั้งนี้มีผลมาจากผังเมืองและสภาพแวดล้อมภายในชุมชนที่เป็นจุดล่อแหลมทำให้ง่ายต่อการเกิดอาชญากรรม ในด้านความสัมพันธ์กับชุมชนนั้น ประชาชนจะคอยเป็นหูเป็นตาและแจ้งเบาะแสให้กับเจ้าหน้าที่ตำรวจ สำหรับนโยบายการแก้ปัญหาอาชญากรรมนั้นระดับสำนักงานตำรวจแห่งชาติมุ่งเน้นในการควบคุมและลดความรุนแรงของอาชญากรรมที่เกี่ยวข้องกับทรัพย์สินที่สาธารณะโดยการเพิ่มมาตรการด้านสายตรวจการประยุกต์ใช้โปรแกรมใช้งานบนโทรศัพท์มือถือ ระดับกองบังคับการควรเน้นการจัดระเบียบพื้นที่เสี่ยงตามอำนาจหน้าที่และแหล่งมั่วสุม ระดับสถานีตำรวจนครบาลดินแดงมุ่งเน้นให้เจ้าหน้าที่ตำรวจตั้งจุดตรวจสกัดอย่างสม่ำเสมอ

ข้อเสนอแนะในการศึกษาครั้งนี้ สำนักงานตำรวจแห่งชาติควรให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการช่วยป้องกันและแก้ปัญหาอาชญากรรม เพิ่มการสำรวจจำนวนเจ้าหน้าที่ให้เพียงพอต่อการปฏิบัติงาน และจัดสรรงบประมาณในด้านต่างๆ ให้เพียงพอต่อการปฏิบัติงานด้านต่างๆ ในการป้องกันปัญหาอาชญากรรม

คำสำคัญ: เอกลักษณ์ของปัญหาอาชญากรรมในเขตพื้นที่ดินแดง, นโยบายการแก้ปัญหาอาชญากรรม

ABSTRACT

The study on ‘Policies to Solve Crime Problems to Fit the Identities of Crimes Happening in Communities in the Area of Din Daeng Metropolitan Police Station’ has the objectives to explore the identities of crimes that happen communities in the area of Din Daeng Metropolitan Police Station, to study on the points of

* นักศึกษาปริญญาโทสาขากาการบริหารงานยุติธรรม คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

views of police officers of Din Daeng Metropolitan Police Station on the criminological meaning of the crimes in their area, and to search for ways to improve the effectiveness of the operations related to crime management to fit the identities of crimes in the area. This study is survey research using questionnaire to gather data from 130 officers operating in the area of Din Daeng Metropolitan Police Station. The used statistics are percentages, frequencies, means and standard deviations.

The results revealed that as for the identities of the crimes in the communities, it is discovered that severe crimes mostly happen at night or from 18:00 o'clock to 24:00 o'clock whilst most crimes against the state are also committed at night or 18:00 o'clock to 24:00 o'clock as well. Concerning the identity of crimes in terms of the schemes and behaviours of the criminals, it is discovered that most of the crimes in the area are committed by people with low incomes or the poor. As for the number of criminal most crimes are committed by more than 2 criminals. As for the crime scene, it is found out that the crimes in the communities are committed because of the city plan and the environs of the communities that lead to the risks of crimes. As for the identity of crimes in terms of community relations, the samples most agree that the locals observe the crimes and report the crimes to the police. Concerning the policies to solve crime problems, the samples report that Royal Thai Police has the policy to prevent crime with the objectives to control and to mitigate the severity of crimes concerning public properties by having more patrolling activities. As for the policies of the command office of metropolitan police, it is agreed that crimes happen in Thailand and other countries and that nobody knows when these crime problems will actually occur. As for the policies by the command post, they emphasize on re-organization of risky areas and places. The crime preventive policy by Din Daeng Metropolitan Police Station focuses on setting up check points regularly.

From this study, there are many suggestions attained. First, Royal Thai Police should encourage people to have more participation in preventing and solving crime problems. As for the measures to prevent crimes in the overview, Royal Thai Police should allocate enough budgets for all operations related to the prevention of crimes.

Keywords: The Identities of crimes happening in communities in the area of din daeng metropolitan police station, The policies to solve crime problems

บทนำ

ในปัจจุบันนี้สภาพสังคมในประเทศไทยมีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างเห็นได้ชัดเจน ส่งผลให้ประเทศไทยต้องเผชิญกับปัญหาในหลายด้าน โดยเฉพาะปัญหาทางด้านอาชญากรรม ไม่ว่าจะเป็น ฆาตกรรม ยาเสพติด ลักขโมย ซึ่งปัญหาอาชญากรรมเหล่านี้ล้วนทำให้เกิดอันตรายและกระทบต่อคุณภาพชีวิตของประชากรในประเทศไทยทั้งนี้ปัญหาอาชญากรรมที่เกิดขึ้นได้ส่งผลกระทบต่อประชาชนเกิดความหวาดระแวงในการดำเนินชีวิต ขาดเชื่อมั่นและไม่พอใจในการดำเนินงานของเจ้าหน้าที่ตำรวจ ดังนั้น การป้องกันและควบคุมอาชญากรรมจึงต้องได้รับความร่วมมือจากทุกภาคส่วนรวมถึงประชาชนที่ต้องตระหนักถึงปัญหาอาชญากรรมอย่างจริงจัง และพร้อมให้ความร่วมมือกับเจ้าหน้าที่ในการป้องกันและควบคุมอาชญากรรม ที่สำคัญเจ้าหน้าที่ตำรวจเองก็ต้องดูแลความปลอดภัยและความสงบเรียบร้อยให้กับประชาชนในพื้นที่ เพื่อสร้างความไว้วางใจและนำไปสู่การร่วมมือกันระหว่างประชาชนในพื้นที่และเจ้าหน้าที่สถานีตำรวจนครบาลดินแดงซึ่งเป็นหน่วยงานหนึ่งของสำนักงานตำรวจแห่งชาติ ที่มีหน้าที่ความรับผิดชอบในการป้องกันการปราบปรามอาชญากรรมและควบคุมอาชญากรรมต่างๆ ที่เกิดขึ้นให้อยู่ในระดับที่ไม่กระทบต่อการดำรงชีวิตปกติของประชาชนในสังคม จำเป็นต้องมีความตระหนักและเพิ่มบทบาทหน้าที่ความรับผิดชอบมากยิ่งขึ้น เพื่อรองรับกับการคาดหวังของสังคมที่ต้องการให้

ตำรวจมีความสามารถในการแก้ไขปัญหาอาชญากรรม ปัญหาการแพร่ระบาดของยาเสพติด ปัญหาการร้ายและการอำนวยความสะดวกแก่ประชาชนในรูปแบบต่างๆ

งานวิจัยครั้งนี้จึงมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาถึงเอกลักษณ์ปัญหาอาชญากรรมของชุมชนสถานีตำรวจนครบาลดินแดง และการแสวงหาแนวทางการป้องกันปัญหาอาชญากรรมตามนโยบายของสำนักงานตำรวจแห่งชาติเนื่องจากพื้นที่รับผิดชอบของสถานีตำรวจนครบาลดินแดงนั้น มีสภาพความเป็นอยู่ของประชาชนที่มีลักษณะเป็นชุมชนเมือง มีความแออัดเกิดขึ้นเป็นจำนวนมาก การใช้ชีวิตเริ่มเปลี่ยนแปลงไป มีบุคคลต่างถิ่นอพยพเข้ามาอาศัยอยู่มากขึ้น บางคนบางกลุ่มไม่สามารถหางานทำได้กลับกลายเป็นประชากรแฝงและไม่สามารถตรวจสอบได้ว่าเป็นใครมาจากไหนและมักก่อเหตุร้ายต่างๆ สร้างความเดือดร้อนให้กับประชาชน ซึ่งก่อให้เกิดปัญหาที่พบตามมาคือ ปัญหายาเสพติด มั่วสุม ลักทรัพย์ และเมื่อเกิดปัญหาอาชญากรรมขึ้นในชุมชนทำให้การติดตามจับกุมอาชญากรเป็นไปได้ยากหากขาดการศึกษาเชิงนโยบาย

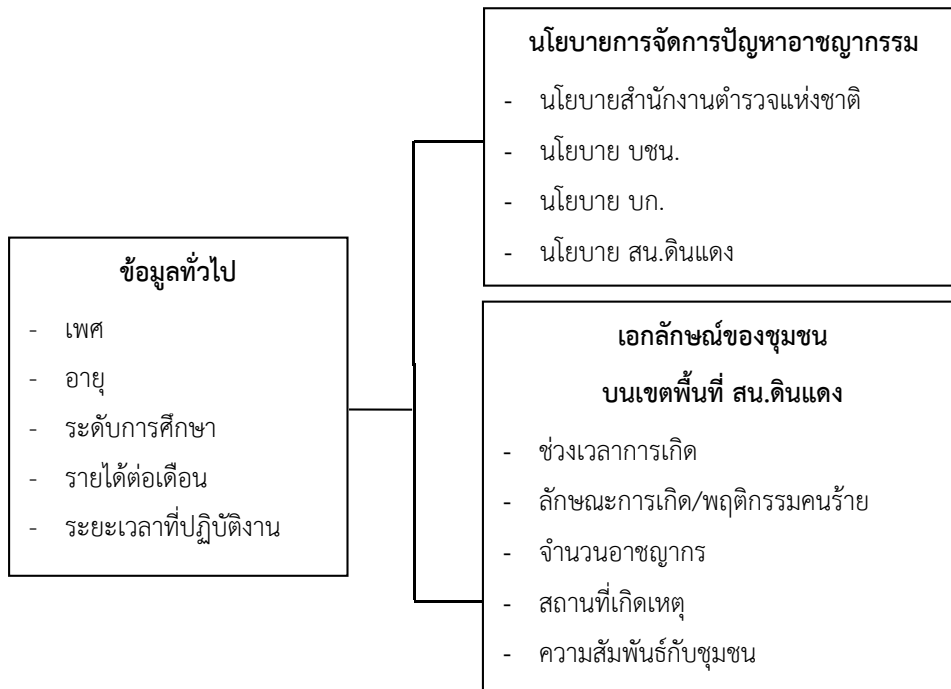
ดังนั้น การศึกษานโยบายในระดับต่างๆ ที่นำมาใช้กับชุมชนจึงจะเป็นประโยชน์อย่างยิ่งสำหรับการวางนโยบายป้องกันแก้ไขปัญหาอาชญากรรม ให้ความรู้ประชาชนเพื่อลดโอกาสในการตกเป็นเหยื่ออาชญากรรมในการใช้ชีวิตประจำวัน ซึ่งจะมีผลต่อการป้องกันชุมชนให้ได้รับความปลอดภัยจากอาชญากรรมได้มากขึ้น นำไปสู่ชุมชนเข้มแข็งและการแก้ไขปัญหาอาชญากรรมที่มีประสิทธิภาพต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาเอกลักษณ์ของปัญหาอาชญากรรมชุมชนในเขตพื้นที่สถานีตำรวจนครบาลดินแดง
2. เพื่อศึกษาทัศนคติของเจ้าหน้าที่ตำรวจสถานีตำรวจนครบาลดินแดง ต่อความหมายอาชญากรรมในเขตพื้นที่สถานีตำรวจนครบาลดินแดง
3. เพื่อแสวงหาแนวทางในการเพิ่มประสิทธิภาพในการปฏิบัติงานด้านการจัดการปัญหาอาชญากรรมตามนโยบาย ให้สอดคล้องกับเอกลักษณ์ของปัญหาอาชญากรรมชุมชนในเขตพื้นที่สถานีตำรวจนครบาลดินแดง

กรอบแนวคิดในการวิจัย

จากการศึกษาทบทวนวรรณกรรมและผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง พบว่า คดีอาชญากรรมที่เกิดขึ้นในแต่ละเขตชุมชนจะมีลักษณะเฉพาะ แตกต่างกันไปหลายรูปแบบ ซึ่งลักษณะที่เป็นเอกลักษณ์ของอาชญากรรมสถานีตำรวจนครบาลดินแดงนั้น ได้แก่ ช่วงเวลาการเกิดอาชญากรรม ลักษณะและพฤติกรรมของคนร้าย จำนวนอาชญากรที่ร่วมกันก่อเหตุ และประการสุดท้าย ลักษณะของสถานที่เกิดเหตุอาชญากรรมซึ่งในส่วนของสำนักงานตำรวจแห่งชาติได้ตระหนักถึงความรุนแรงของปัญหาอาชญากรรมที่เกิดขึ้นในแต่ละพื้นที่ จึงได้กำหนดนโยบายในการป้องกันปัญหาอาชญากรรมออกมาในภาพรวม 6 ด้าน ได้แก่ ด้านที่หนึ่งให้ความสำคัญในการควบคุมและลดความรุนแรงของอาชญากรรมที่ประชาชนรู้สึกว่าเป็นภัยคุกคามต่อชีวิต ด้านที่สอง มุ่งเน้นการป้องกันอาชญากรรมจากสภาพแวดล้อม ด้านที่สาม พัฒนาระบบงานสายตรวจให้มีความพร้อมและมีประสิทธิภาพ ด้านที่สี่ พัฒนาศูนย์รับแจ้งเหตุ 191 เพื่อเฝ้าระวังในการรับแจ้งเหตุและบริหารสถานการณ์สำคัญ ด้านที่ห้า นำเทคโนโลยีมาใช้ในการป้องกันปราบปรามอาชญากรรมและการสืบสวน และด้านสุดท้าย พัฒนาการเก็บบันทึกข้อมูลที่เกิดเหตุให้เป็นข้อมูลเชิงพื้นที่ โดยกำหนดให้หน่วยงานในสังกัดนำไปประยุกต์ใช้ให้เกิดความเหมาะสมตามแต่ละพื้นที่ ดังนั้น เพื่อให้เกิดประสิทธิภาพต่อการป้องกันปัญหาอาชญากรรม ในการกำหนดนโยบายในการป้องกันอาชญากรรมจึงจำเป็นต้องปรับเปลี่ยนให้สอดคล้องกับเอกลักษณ์ของอาชญากรรมชุมชน ผู้ศึกษาจึงได้ค้นคว้าแนวคิดต่างๆ สรุปเป็นกรอบแนวคิดโดยกำหนดตัวแปรที่จะศึกษาดังต่อไปนี้

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดในการวิจัย.

วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษานี้ใช้วิธีวิทยาเชิงปริมาณซึ่งใช้แบบสอบถามเป็นเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูลให้ประชากรกลุ่มตัวอย่างเป็นผู้ตอบแบบสอบถาม ซึ่งกลุ่มของประชากรที่ศึกษา คือ เจ้าหน้าที่ตำรวจสถานีตำรวจนครบาลดินแดง จำนวนทั้งสิ้น 130 คน

กลุ่มตัวอย่าง

ประชากรที่ใช้ในการศึกษานี้ ได้แก่ เจ้าหน้าที่ตำรวจในสังกัดสถานีตำรวจนครบาลดินแดง โดยแบ่งเจ้าหน้าที่ตำรวจออกเป็น 2 ส่วน คือ

ส่วนที่ 1 ทำการสัมภาษณ์เชิงลึก ผู้บังคับการตำรวจนครบาล 1 ผู้กำกับการสถานีตำรวจนครบาลดินแดง และสารวัตรป้องกันปราบปรามสถานีตำรวจนครบาลดินแดง รวมทั้งสิ้น 3 นาย

ส่วนที่ 2 เป็นการตอบแบบสอบถามของเจ้าหน้าที่ตำรวจประจำสถานีตำรวจนครบาลดินแดง โดยแบ่งตามตำแหน่งหน้าที่ ได้แก่ สารวัตร จำนวน 6 นาย รองสารวัตร จำนวน 37 นาย และผู้บังคับหมู่ จำนวน 93 นาย รวมทั้งสิ้น 130 นาย

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ประกอบด้วย เครื่องมือการสัมภาษณ์เชิงลึกผู้ที่มีความเกี่ยวข้องกับนโยบายการแก้ปัญหาอาชญากรรม และนำผลการสัมภาษณ์มากำหนดกรอบในการทำเครื่องมือสำหรับใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลเป็นแบบสอบถาม และเครื่องมือรวบรวมข้อมูลโดยใช้แบบสอบถามด้วยตนเอง (SelfAdministered Questionnaire) วิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้ สถิติเชิงพรรณนา ในการค่าอัตราส่วนร้อยละค่าเฉลี่ยน้ำหนักค่ามัธยฐานและค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน

วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล

การศึกษา “นโยบายการจัดการปัญหาอาชญากรรมที่เหมาะสมกับเอกลักษณ์ของปัญหาอาชญากรรม ในเขตพื้นที่สถานีตำรวจนครบาลดินแดง” เป็นการศึกษาวิจัยในเชิงสำรวจ (Survey Research) โดยศึกษาค้นคว้าจากเอกสาร (Document Survey) ทฤษฎีและแนวคิดในตำรา วารสาร ผลงานวิจัย วิทยานิพนธ์ ตลอดจนเอกสารต่างๆ เพื่อสร้างกรอบแนวคิดจากนั้นจึงศึกษาโดยวิจัยภาคสนาม (Field Survey) ผ่านการสัมภาษณ์เชิงลึก (Indepth Interview) ผู้ที่มีความเกี่ยวข้องกับนโยบายการแก้ปัญหาอาชญากรรม

เพื่อนำมากำหนดกรอบในการออกแบบสอบถาม (Questionnaire) และใช้แบบสอบถามเป็นเครื่องมือในการเก็บข้อมูลที่จะนำมาวิเคราะห์เริ่มจากการนำแบบสอบถามที่สร้างขึ้นให้อาจารย์ที่ปรึกษาแก้ไขปรับปรุงเพื่อให้เกิดความเที่ยงตรงตามเนื้อหา (Reliability) นำแบบสอบถามที่ได้แก้ไขแล้วไปทำการทดสอบ (Pre-test) เพื่อหาความเชื่อมั่น เที่ยงตรงของแบบสอบถาม (Reliability) ได้ค่าความเชื่อมั่นเท่ากับ 0.79 จากนั้นนำแบบสอบถามไปเก็บข้อมูลจากกลุ่มประชากรที่ใช้ในการศึกษา คือเจ้าหน้าที่ตำรวจสถานีตำรวจนครบาลดินแดง จำนวนทั้งสิ้น 130 คน

ผลการศึกษา

การศึกษา “นโยบายการจัดการปัญหาอาชญากรรมที่เหมาะสมกับเอกลักษณ์ของปัญหาอาชญากรรม ในเขตพื้นที่สถานีตำรวจนครบาลดินแดง” โดยศึกษาจากกลุ่มตัวอย่างที่เป็นเจ้าหน้าที่ตำรวจสถานีตำรวจนครบาลดินแดง จำนวนทั้งสิ้น 130 คน พบว่ากลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ จะเป็นเพศชาย มีอายุในช่วงอายุ 40-49 ปี จบการศึกษาระดับปริญญาตรี มีรายได้ต่อเดือนมากกว่า 25,000 บาท และมีระยะเวลาในการปฏิบัติงานมากกว่า 8 ปี ขึ้นไป

ทั้งนี้จากผลการศึกษา พบว่า กลุ่มตัวอย่างมีความเห็นว่าเอกลักษณ์อาชญากรรมของชุมชนนั้นช่วงเวลาที่เกิดเหตุคดีอุกฉกรรจ์ และสะเทือนขวัญส่วนใหญ่อยู่ในช่วงค่ำ ระหว่างเวลา 18.00-24.00 น. คิดเป็นร้อยละ 65.4 น้อยที่สุด คือ ช่วงเช้า ระหว่างเวลา 06.00-12.00 น. คิดเป็นร้อยละ 3.8 ในส่วนของช่วงเวลาที่เกิดเหตุคดีที่รัฐเป็นผู้เสียหาย ส่วนใหญ่เกิดเหตุในช่วงค่ำ ระหว่างเวลา 18.00-24.00 น. คิดเป็นร้อยละ 53.9 และน้อยที่สุดคือ ช่วงเช้า ระหว่างเวลา 06.00-12.00 น. คิดเป็นร้อยละ 6.2

สำหรับเอกลักษณ์อาชญากรรมของชุมชนตามลักษณะการเกิด/พฤติกรรมคนร้าย กลุ่มตัวอย่างมีความเห็นว่าส่วนใหญ่มักเกิดจากอาชญากรกลุ่มที่มีรายได้น้อยและยากจน มีความเห็นว่าใช้ร้อยละ 100 ถัดมามีความเห็นว่าอาชญากรรมในพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นคดีเกี่ยวกับการประทุษร้ายต่อทรัพย์สินของประชาชน ร้อยละ 94.5 ประเด็นเอกลักษณ์อาชญากรรมของชุมชนตามจำนวนอาชญากรกลุ่มตัวอย่างมีความเห็นว่า ไข่มากที่สุดในประเด็นคดีที่เกิดส่วนใหญ่ มักพบว่าผู้ก่อเหตุมีมากกว่า 2 คน คิดเป็นร้อยละ 100 ในส่วนเอกลักษณ์อาชญากรรมของชุมชนตามสถานที่เกิดเหตุ กลุ่มตัวอย่างมีความเห็นว่าไข่มากที่สุดในประเด็นการเกิดอาชญากรรมในชุมชนมีผลมาจากผังเมือง และสภาพแวดล้อมภายในชุมชนที่เป็นจุดล่อแหลม ทำให้ง่ายต่อการเกิดอาชญากรรมร้อยละ 100 ด้านเอกลักษณ์อาชญากรรมของชุมชนตามความสัมพันธ์กับชุมชนนั้น กลุ่มตัวอย่างมีความเห็นว่าไข่มากที่สุดในประเด็นประชาชนคอยเป็นหูเป็นตา และแจ้งเบาะแสให้กับเจ้าหน้าที่ตำรวจ ร้อยละ 63.1 ดังตารางที่ 1

ตารางที่ 1

ภาพรวมของความคิดเห็นด้านเอกลักษณ์อาชญากรรมของชุมชน

เอกลักษณ์อาชญากรรมของชุมชน	ความคิดเห็น	จำนวน (คน)	ร้อยละ
ช่วงเวลาเกิดเหตุคดีอุกฉกรรจ์และสะเทือนขวัญ	ช่วงค่ำ ระหว่างเวลา 18.00-24.00 น.	85	65.4
ช่วงเวลาเกิดเหตุคดีที่รัฐเป็นผู้เสียหาย	ช่วงค่ำ ระหว่างเวลา 18.00-24.00 น.	70	53.9
เอกลักษณ์อาชญากรรมของชุมชนตามลักษณะการเกิด / พฤติกรรมคนร้าย	ปัญหาอาชญากรรมในพื้นที่ส่วนใหญ่มักเกิดจากอาชญากรกลุ่มที่มีรายได้น้อยและยากจน	130	100.0
เอกลักษณ์อาชญากรรมของชุมชนตามจำนวนอาชญากร	คดีที่เกิดส่วนใหญ่มักพบว่าผู้ก่อเหตุมีมากกว่า 2 คน	130	100.0
เอกลักษณ์อาชญากรรมของชุมชนตามสถานที่เกิดเหตุ	การเกิดอาชญากรรมในชุมชนมีผลมาจากผังเมือง และสภาพแวดล้อมภายในชุมชนที่เป็นจุดล่อแหลม	130	100.0
เอกลักษณ์อาชญากรรมของชุมชนตามความสัมพันธ์กับชุมชน	ประชาชนคอยเป็นหูเป็นตา และแจ้งเบาะแสให้กับเจ้าหน้าที่ตำรวจ	82	63.1

ในส่วนนโยบายการแก้ปัญหาอาชญากรรมกลุ่มตัวอย่างมีความเห็นว่านโยบายการป้องกันปัญหาอาชญากรรมระดับสำนักงานตำรวจแห่งชาติ สอดคล้องมากที่สุดในประเด็นมุ่งเน้นในการควบคุมและลดความรุนแรงของอาชญากรรมที่เกี่ยวกับทรัพย์สินที่สาธารณะโดยการเพิ่มมาตรการด้านสายตรวจ ร้อยละ 98.5

นโยบายการป้องกันปัญหาอาชญากรรมระดับกองบัญชาการตำรวจนครบาล กลุ่มตัวอย่างมีความเห็นว่าสอดคล้องมากที่สุดในประเด็นพิจารณาปัญหาอาชญากรรมไม่ว่าจะในประเทศไทยหรือต่างประเทศล้วนแล้วแต่มีอยู่ทั่วไปและไม่มีใครรู้ได้ว่าจะเจอกับปัญหาเหล่านี้ตอนไหน ร้อยละ 97.7

นโยบายการป้องกันปัญหาอาชญากรรมระดับกองบังคับการ กลุ่มตัวอย่างมีความเห็นว่าสอดคล้องมากที่สุดในประเด็นมีการจัดระเบียบพื้นที่เสี่ยงตามอำนาจหน้าที่และแหล่งมั่วสุม เพื่อตัดช่องโอกาสและไม่เป็นแหล่งบ่มเพาะอาชญากรรม ร้อยละ 97.7

นโยบายการป้องกันปัญหาอาชญากรรมระดับสถานีตำรวจนครบาลดินแดง กลุ่มตัวอย่างมีความเห็นว่าสอดคล้องมากที่สุดในประเด็นเจ้าหน้าที่ตำรวจตั้งจุดตรวจสกัดอย่างสม่ำเสมอ ร้อยละ 98.5 ดังตารางที่ 2

ตารางที่ 2

ภาพรวมของนโยบายการแก้ปัญหาอาชญากรรม

นโยบายการแก้ปัญหาอาชญากรรม	ความคิดเห็น	จำนวน (คน)	ร้อยละ
นโยบายการป้องกันปัญหาอาชญากรรมระดับสำนักงานตำรวจแห่งชาติ	มุ่งเน้นในการควบคุม และลดความรุนแรงของอาชญากรรม โดยการเพิ่มมาตรการด้านสายตรวจ	128	98.5
นโยบายการป้องกันปัญหาอาชญากรรมระดับกองบัญชาการตำรวจนครบาล	พิจารณาปัญหาอาชญากรรม เพราะไม่ว่าจะในประเทศไทยหรือต่างประเทศล้วนแล้วแต่มีอยู่ทั่วไป	127	97.7
นโยบายการป้องกันปัญหาอาชญากรรมระดับกองบังคับการ	จัดระเบียบพื้นที่เสี่ยงตามอำนาจหน้าที่และแหล่งมั่วสุม	127	97.7
นโยบายการป้องกันปัญหาอาชญากรรมระดับสถานีตำรวจนครบาลดินแดง	เจ้าหน้าที่ตำรวจตั้งจุดตรวจสกัดอย่างสม่ำเสมอ	128	98.5

อภิปรายผลการศึกษา

การศึกษาเรื่อง “นโยบายการจัดการปัญหาอาชญากรรมที่เหมาะสมกับเอกลักษณ์ของปัญหาอาชญากรรมในเขตพื้นที่สถานีตำรวจนครบาลดินแดง” พบประเด็นที่น่าสนใจดังนี้ ข้อมูลทั่วไปของกลุ่มตัวอย่าง พบว่าส่วนใหญ่แล้วเป็นเพศชายมีอายุในช่วงอายุ 40-49 ปี ซึ่งเป็นวัยที่มีความชำนาญในการปฏิบัติหน้าที่ เนื่องจากผ่านประสบการณ์การทำงานที่ยาวนาน มีการศึกษาระดับปริญญาตรี ในวัยดังกล่าวนี้กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่มีตำแหน่งในระดับรองสารวัตรมากที่สุด เพราะตำแหน่งรองสารวัตรเป็นตำแหน่งผู้บริหารระดับต้น เป็นผู้รับนโยบายมาปฏิบัติโดยตรง อีกทั้งเป็นตำแหน่งที่จะต้องใช้ทักษะการบริหารและการปฏิบัติตามคำสั่งให้เกิดประสิทธิภาพ มีรายได้ต่อเดือนอยู่ในช่วง 25,000 บาท มีระยะเวลาในการปฏิบัติงานมากกว่า 8 ปีขึ้นไป ทำให้มีประสบการณ์ในการปฏิบัติงาน และทราบถึงเอกลักษณ์ของอาชญากรรมชุมชนเป็นอย่างดี

ทั้งนี้จากผลการศึกษา พบว่า ช่วงเวลาเกิดเหตุคืออุกฉกรรจ์ และสะท้อนขวัญส่วนใหญ่อยู่ในช่วงค่ำ ระหว่างเวลา 18.00-24.00 น. เช่นเดียวกับช่วงเวลาเกิดเหตุคดีที่รัฐเป็นผู้เสียหายส่วนใหญ่อยู่ในช่วงค่ำ ระหว่างเวลา 18.00-24.00 น.ทั้งนี้คดีอาชญากรรมมักจะเกิดในช่วงเวลาเฉพาะที่ค่อนข้างแน่นอนตามแต่ละประเภทคดี สอดคล้องกับงานวิจัยของ Park (1952, p. 63) นักอาชญาวิทยากลุ่มชิคาโก ซึ่งอธิบายอาชญากรรมว่าเป็นปรากฏการณ์ถาวรตามลักษณะพื้นที่ บริเวณใดที่เกิดอาชญากรรมบ่อยมักจะเกิดขึ้นซ้ำอีกอยู่เช่นนั้น และยังสอดคล้องกับทฤษฎีเกี่ยวกับพื้นที่และช่วงเวลาการเกิดอาชญากรรม หรือ The Space and time of Offences ของ P.J. Brantingham และ P.L. Brantingham แห่งสถาบันวิจัยประเทศแคนาดา ที่อธิบายว่ารูปแบบอาชญากรรมไม่ใช่เรื่องบังเอิญแต่เกิดจากความตั้งใจของอาชญากร ซึ่งลักษณะของพื้นที่จะบ่งบอกถึงประเภทการกระทำความผิด ซึ่งมีความสัมพันธ์กับช่วงเวลาในการเกิดอาชญากรรม

ด้านเอกลักษณ์อาชญากรรมของชุมชนตามลักษณะการเกิด/พฤติกรรมคนร้ายในประเด็นปัญหาอาชญากรรมในพื้นที่ส่วนใหญ่เกิดจากอาชญากรกลุ่มที่มีรายได้น้อยและยากจน แล้วจึงขยายไปสู่การประกอบอาชญากรรมที่ร้ายแรง สอดคล้องกับทฤษฎีอาชญากรรมชั่วคราว (Occasional Crime) หลักการของทฤษฎีนี้ อธิบายได้ว่า อาชญากรรมที่ผู้ประกอบอาชญากรรมไม่ได้ตั้งใจในการประกอบอาชญากรรม แต่ที่ต้องประกอบอาชญากรรมเนื่องจากสภาพแวดล้อมบีบบังคับให้ต้องประกอบอาชญากรรม

ด้านเอกลักษณ์อาชญากรรมของชุมชนตามจำนวนอาชญากรในประเด็นคดีที่เกิดส่วนใหญ่มักพบว่าผู้ก่อเหตุมีมากกว่า 2 คน ซึ่งแสดงให้เห็นว่าอาชญากรมีการแบ่งหน้าที่กันอย่างชัดเจน มีการเตรียมแผนการในการก่อเหตุมาเป็นอย่างดี มีการรวมกลุ่มแก๊งกันกระทำความผิด สอดคล้องกับแนวคิดเกี่ยวกับเรื่องแก๊งของ Curry and Spergel (1988) อธิบายว่า ในการรวมกลุ่มของเด็กเยาวชนหรือผู้ใหญ่เพื่อกระทำการอันเป็นการละเมิดกฎหมาย จะมีการจัดการที่ซับซ้อน แม้ว่าบางเวลาจะกระจัดกระจาย บางเวลาก็ประสานกันมีการจัดตั้งกฎของความเป็นผู้นำและความเป็นสมาชิก การทำงานจะทำภายในขอบข่ายของบรรทัดฐานและค่านิยมที่สนับสนุนซึ่งกันและกัน

ด้านเอกลักษณ์อาชญากรรมของชุมชนตามสถานที่เกิดเหตุในประเด็นการเกิดอาชญากรรมในชุมชนโดยภาพรวมแล้วกลุ่มตัวอย่างมีความเห็นว่าการเกิดอาชญากรรมในชุมชนมีผลมาจากผังเมืองและสภาพแวดล้อมภายในชุมชนที่เป็นจุดล่อแหลมทำให้ง่ายต่อการเกิดอาชญากรรม สอดคล้องกับทฤษฎีการควบคุมอาชญากรรมจากสภาพแวดล้อม เป็นการจัตุมน เพื่อตัดช่องโอกาสในการกระทำความผิด

ด้านเอกลักษณ์อาชญากรรมของชุมชนตามความสัมพันธ์กับชุมชน พบว่า ประชาชนคอยเป็นหูเป็นตาและแจ้งเบาะแสให้กับเจ้าหน้าที่ตำรวจ แสดงให้เห็นว่าชุมชนมีส่วนสำคัญอย่างยิ่งในการช่วยเหลือส่งเสริมกิจการตำรวจให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น สอดคล้องกับการศึกษาของ สมชาย กลิ่นหอม (2553, น. บทคัดย่อ) ที่ได้ศึกษาเรื่อง การมีส่วนร่วมของประชาชนในการป้องกันปัญหาอาชญากรรมสถานีตำรวจภูธรวังประจวบ จังหวัดตาก ผลการศึกษาพบว่าความร่วมมือในการป้องกันปัญหาอาชญากรรมของประชาชนตามลำดับปัจเจกและสังคม

สำหรับความสอดคล้องของนโยบายการป้องกันปัญหาอาชญากรรมกับเอกลักษณ์ของชุมชนนั้น พบว่านโยบายการป้องกันปัญหาอาชญากรรมในแต่ละภาคส่วน มีความสอดคล้องต่อเอกลักษณ์ของชุมชน เห็นได้จากนโยบายการป้องกันปัญหาอาชญากรรมในระดับสำนักงานตำรวจแห่งชาติที่มีความสอดคล้องกับเอกลักษณ์อาชญากรรมของชุมชนโดยสำนักงานตำรวจแห่งชาติมุ่งเน้นในการควบคุมและลดความรุนแรงของอาชญากรรมที่เกี่ยวกับทรัพย์สินในที่สาธารณะเพิ่มมาตรการด้านสายตรวจ โดยการจัดตารางเวรสายตรวจให้ครอบคลุมพื้นที่และเวลาที่มีความเสี่ยงต่อการเกิดเหตุมากที่สุด สอดคล้องกับทฤษฎีทฤษฎีตำรวจผู้ใช้ชุมชน (Community Policing Theory) ตำรวจผู้ใช้ชุมชน หมายถึง “หลักการการทำงานของตำรวจ ซึ่งส่งเสริมสนับสนุน แก่ต้นเหตุเพื่อลดปัญหาอาชญากรรม ปัญหาความไม่เป็นระเบียบของชุมชน โดยเทคนิคการแก้ ต้นเหตุปัญหา ด้วย ความร่วมมือระหว่างตำรวจและชุมชน”

ด้านนโยบายการป้องกันปัญหาอาชญากรรมในระดับกองบัญชาการตำรวจนครบาล มีความสอดคล้องกับเอกลักษณ์อาชญากรรมของชุมชน เนื่องจากในปัจจุบันมีการพัฒนาเทคโนโลยีที่ส่งเสริมให้การทำงานของเจ้าหน้าที่ตำรวจมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น ส่งผลให้เจ้าหน้าที่ตำรวจจำเป็นต้องพัฒนาตัวเองอยู่เสมอและตลอดเวลา เนื่องจากองค์กรตำรวจเป็นองค์กรที่มีนโยบายคอยผลักดันและกระตุ้นให้เจ้าหน้าที่ตำรวจตื่นตัว ต้องขยันขันแข็ง พุ่มเทร่างกาย แรงใจในการปฏิบัติหน้าที่ ซึ่งองค์กรจำเป็นต้องอาศัยแรงจูงใจเข้ามาช่วยกระตุ้น เพื่อให้องค์กรมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

ด้านนโยบายการป้องกันปัญหาอาชญากรรมในระดับกองบังคับการ มีความสอดคล้องกับเอกลักษณ์อาชญากรรมของชุมชน เนื่องจากมีการจัดระเบียบพื้นที่เสี่ยงตามอำนาจหน้าที่และแหล่งมั่วสุม ซึ่งเป็นการตัดช่องโอกาสและไม่ให้เกิดเป็นแหล่งบ่มเพาะอาชญากรรม แสดงให้เห็นว่า เจ้าหน้าที่ตำรวจในพื้นที่ที่มีการกำหนดพื้นที่เสี่ยงให้ชัดเจนและแจ้งให้ประชาชนในพื้นที่ได้ทราบถึงพื้นที่เสี่ยงเพื่อที่จะได้หลีกเลี่ยงและป้องกันตนเองจากจุดเสี่ยงเหล่านั้น โดยสอดคล้องกับทฤษฎีรูปแบบอาชญากรรมของ พอล และแพท แบนดิงแฮม (Brantingham, 1990) ซึ่งเน้นอธิบายสาเหตุอาชญากรรมว่าเกิดจากสภาพแวดล้อมที่เหมาะสม โดยเชื่อว่าอาชญากรรมเกิดจากอาชญากรได้เข้าไปอยู่ในสถานที่และมีโอกาสเลือกเหยื่อที่เหมาะสม

ด้านนโยบายการควบคุมปัญหาอาชญากรรมระดับสถานีตำรวจมีความสอดคล้องกับเอกลักษณ์อาชญากรรมของชุมชน เจ้าหน้าที่ตำรวจตั้งจุดตรวจสกัดอย่างสม่ำเสมอเพื่อให้อาชญากรเกิดความเกรงกลัวในการก่ออาชญากรรม ซึ่งจุดตรวจนั้นจะต้องสร้างความเชื่อมั่นให้กับชุมชนได้รู้สึกถึงความปลอดภัยจากอาชญากร ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ มาลัย ฉิมเฉลิม (2551, น. บทคัดย่อ) ที่ได้ศึกษาเรื่องการบริหารงานของสายตรวจต่อการป้องกันอาชญากรรม ผลการศึกษาพบว่าบุคลากรในงานสายตรวจนั้น จำเป็นที่จะต้องมีการคัดเลือกและพิจารณาอย่างละเอียดถี่ถ้วน ทั้งนี้เนื่องจากเจ้าหน้าที่ตำรวจสายตรวจเหล่านี้ จะต้องออกไปสัมผัสกับประชาชนอย่างใกล้ชิด ซึ่งอาจส่งผลต่อภาพพจน์ของตำรวจโดยรวมได้ การพิจารณาบุคลากรมาเป็นเจ้าหน้าที่ตำรวจสายตรวจนั้น ผู้บริหารควรคำนึงถึงคุณภาพ ตลอดจนความพร้อมทั้งด้านสภาพร่างกาย จิตใจให้ได้ผลอย่างถูกต้องและทันทั่วถึง

สรุปผลการศึกษา

จากผลการศึกษาจะเห็นได้ว่า ประเด็นด้านเอกลักษณ์อาชญากรรมของชุมชนช่วงเวลาเกิดเหตุคดีอุกฉกรรจ์ และสะเทือนขวัญ รวมถึงช่วงเวลาเกิดเหตุคดีที่รัฐเป็นผู้เสียหายส่วนใหญ่อยู่ในช่วงค่ำ ระหว่างเวลา 18.00-24.00 น. สำหรับประเด็นด้านเอกลักษณ์อาชญากรรมของชุมชนตามลักษณะการเกิด/พฤติกรรมคนร้ายส่วนใหญ่มักเกิดจากอาชญากรกลุ่มที่มีรายได้น้อยและยากจนทางด้านเอกลักษณ์อาชญากรรมของชุมชนตามจำนวนอาชญากรมักพบว่าผู้ก่อเหตุมีมากกว่า 2 คน ด้านเอกลักษณ์อาชญากรรมของชุมชนตามสถานที่เกิดเหตุ พบว่า การเกิดอาชญากรรมในชุมชนมีผลมาจากผังเมืองและสภาพแวดล้อมภายในชุมชนที่เป็นจุดล่อแหลมทำให้ง่ายต่อการเกิดอาชญากรรม ด้านเอกลักษณ์อาชญากรรมของชุมชนตามความสัมพันธ์กับชุมชน พบว่า ส่วนใหญ่ประชาชนจะคอยเป็นหูเป็นตาและแจ้งเบาะแสให้กับเจ้าหน้าที่ตำรวจ

ในส่วนความสอดคล้องกับนโยบายการแก้ปัญหาอาชญากรรมนั้นพบว่า นโยบายการป้องกันปัญหาอาชญากรรมระดับสำนักงานตำรวจแห่งชาติมุ่งเน้นในการควบคุมและลดความรุนแรงของอาชญากรรมที่เกี่ยวกับทรัพย์สินที่สาธารณะโดยการเพิ่มมาตรการด้านสายตรวจ นโยบายการป้องกันปัญหาอาชญากรรมระดับกองบัญชาการตำรวจนครบาล กลุ่มตัวอย่างมีความเห็นว่าปัญหาอาชญากรรมไม่ว่าจะในประเทศไทยหรือต่างประเทศล้วนแล้วแต่มีอยู่ทั่วไปและไม่มีใครรู้ได้ว่าจะเจอกับปัญหาเหล่านี้ตอนไหน ด้านนโยบายการป้องกันปัญหาอาชญากรรมระดับกองบังคับการ ส่วนใหญ่ให้ความสำคัญกับการจัดระเบียบพื้นที่เสี่ยงตามอำนาจหน้าที่และแหล่งมั่วสุม เพื่อตัดช่องโอกาสและไม่เป็นแหล่งบ่มเพาะอาชญากรรม สุดท้ายคือนโยบายการป้องกันปัญหาอาชญากรรมระดับสถานีตำรวจนครบาลดินแดง มุ่งเน้นให้เจ้าหน้าที่ตำรวจมีการตั้งจุดตรวจสกัดอย่างสม่ำเสมอ

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะที่ได้รับจากงานวิจัยในระดับหน่วยงาน สำนักงานตำรวจแห่งชาติควรให้ประชาชนเข้ามามีบทบาทมากกว่านี้ในการช่วยป้องกันและแก้ปัญหาอาชญากรรม เช่น การกำหนดนโยบาย มาตรการการป้องกันอาชญากรรมโดยภาพรวม และเพิ่มการสำรวจจำนวนเจ้าหน้าที่ว่าเพียงพอต่อการปฏิบัติงานการป้องกันปัญหาอาชญากรรมในแต่ละพื้นที่ว่าเพียงพอแล้วหรือไม่รวมถึงควรมีการจัดสรรงบประมาณในด้านต่างๆ ให้เพียงพอต่อการปฏิบัติงานด้านต่างๆ ในการป้องกันปัญหาอาชญากรรม

ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป ควรมีการทำการศึกษาศักยภาพของประชาชนในพื้นที่ต่อการทำงานของตำรวจในการป้องกันปัญหาอาชญากรรมในพื้นที่สถานีตำรวจนครบาลดินแดง

รายการอ้างอิง

สมชาย กลิ่นหอม. (2553). *การมีส่วนร่วมของประชาชนในการป้องกันปัญหาอาชญากรรม ศึกษากรณีประชาชนในเขตพื้นที่สถานีตำรวจภูธรวังประจวบ อำเภอเมืองตาก จังหวัดตาก*. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, มหาวิทยาลัยรัตนโกสินทร์, คณะสังคมศาสตร์.

Books

Jeffery, C. R. (1977). *Crime Prevention through Environmental Design*. Beverly Hills, CA: Sage Publications

Klotter, J.C., & Edwards, T. D. *Criminal Law*. Anderson Publishing Company.

Brantingham, P. L., & Brantingham, P. J. (1990) Situational crime prevention in practice., *Canadian Journal of Criminology*, 32(1), 17–40

Curry, D., & Spergel, I. (1988). Gang Homicide, Delinquency, and Community. *Criminology*, 26, 381–407.

ปัญหาอุปสรรคในการสื่อสารระหว่างคนพิการทางการได้ยินหรือสื่อความหมายกับพนักงานสอบสวน:

กรณีศึกษาสถานีตำรวจในเขตพื้นที่กรุงเทพมหานคร

The Problem of Communication between Hearing Impaired and Inquiry Official:

A Case Study of Police Station in Bangkok

สายทิพย์ ปิ่นเจริญ*

Saiithip Pincharoen

บทคัดย่อ

การศึกษาเรื่อง “ปัญหาอุปสรรคในการสื่อสารระหว่างคนพิการทางการได้ยินหรือสื่อความหมายกับพนักงานสอบสวน: กรณีศึกษาในเขตพื้นที่กรุงเทพมหานคร” มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาถึงสภาพปัญหาอุปสรรคในการสื่อสารระหว่างคนพิการทางการได้ยินหรือสื่อความหมายกับพนักงานสอบสวน และแสวงหาแนวทางในแก้ไขปัญหามาสื่อสารระหว่างคนพิการทางการได้ยินหรือสื่อความหมายกับพนักงานสอบสวน กลุ่มตัวอย่างคือ 1.กลุ่มคนพิการทางการได้ยินหรือสื่อความหมาย ที่เป็นทั้งผู้ถูกกล่าวหาหรือผู้เสียหายจำนวน 3 คน 2.กลุ่มพนักงานสอบสวน จากสถานีตำรวจในเขตพื้นที่กรุงเทพมหานคร จำนวน 3 คนซึ่งพนักงานสอบสวน ได้ผ่านการฝึกอบรมหลักสูตร “ภาษามือไทยเพื่อการสื่อสาร ประจำปี 2559” และมีประสบการณ์ในการสอบสวนคนพิการทางการได้ยินหรือสื่อความหมาย 3.ล่ามภาษามือจากสมาคมคนหูหนวกแห่งประเทศไทย จำนวน 3 คน ซึ่งมีคุณสมบัติและประสบการณ์ในการแปลภาษามือให้แก่ คนพิการที่ตกเป็นผู้เสียหายหรือผู้ถูกกล่าวหา ผลการศึกษาพบว่า กลุ่มตัวอย่างมีความเห็นว่าตนเองเจอปัญหาอุปสรรคในการสื่อสารกับพนักงานสอบสวน โดยประเด็นที่ปัญหาอุปสรรคที่สุด คือ ประเด็นความรู้ความเข้าใจในภาษามือ และความถูกต้องในการถ่ายทอดข้อมูล เนื่องจากกลุ่มคนพิการทางการได้ยินหรือสื่อความหมายที่ไม่ได้รับการศึกษา ประเด็นรองลงมา คือ ประเด็นวิธีการเรียนและมาตรฐานหลักสูตรภาษามือลักษณะและรูปแบบการใช้ภาษามือในปัจจุบันมีหลากหลายรูปแบบ ประเด็นปัญหาสุดท้าย คือ ประเด็นการรับรู้และเข้าถึงสิทธิสวัสดิการต่างๆ ที่รัฐจัดบริการให้ เนื่องจากคนพิการทางการได้ยินหรือสื่อความหมาย จะเป็นกลุ่มคนพิการที่รับรู้ข้อมูลข่าวสารได้ช้ากว่ากลุ่มคนพิการประเภทอื่น ข้อเสนอแนะในการศึกษาครั้งนี้ รัฐบาลควรมีนโยบายในเรื่องการจัดสวัสดิการด้านการศึกษา ให้ครอบคลุมและทั่วถึงคนพิการแต่ละประเภท โดยเฉพาะกลุ่มคนพิการทางการได้ยินหรือสื่อความหมายเพื่อลดปัญหาความเหลื่อมล้ำทางสังคม และด้านการปฏิบัติงาน หน่วยงานภาครัฐควรมีการทำงานร่วมกันแบบบูรณาการในหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

คำสำคัญ: การสื่อสาร, คนพิการทางการได้ยินหรือสื่อความหมาย พนักงานสอบสวน

ABSTRACT

The objectives of the study on ‘The Problems of Communication between Hearing Impaired and Inquiry Official: A Case Study of Police Station in Bangkok’ are to study on the problems and obstacles for the communication between people with hearing and meaning communication impairment and inquiry officials, and to find solutions to solve the problems. The findings from the study indicate that the studied samples are aware of problems and obstacles for the communication between people with hearing or meaning communication

* นักศึกษาปริญญาโทสาขากาการบริหารงานยุติธรรม คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

impairment and inquiry officials. The most problematic issues are the knowledge and understanding of sign language and the accuracy in relaying the information because people with impairment who have not been trained. The following issue is the diversity of learning schemes and standards for sign language curricula and the diversity of sign language systems. The other issue is the awareness of and the access to welfares that the government provides to people with hearing and meaning communication impairment. There are many suggestions from this study. First, concerning the education, the government should have the policies that are related to educational welfares provision which cover people with all types of impairment and disabilities, especially people with hearing and meaning communication impairment in order to fill social gaps. As for the operations, governmental agencies should integrate and synchronize the works of all the related agencies

Keywords: Communication, Hearing Impaired and Inquiry Official

บทนำ

การสื่อสาร (communication) หมายถึงการถ่ายทอดข่าวสารข้อมูล ความรู้ประสบการณ์ ความรู้สึก ความคิดเห็น ความต้องการจากผู้ส่งสารโดยผ่านสื่อต่างๆ ที่อาจเป็นการพูด การเขียน สัญลักษณ์อื่นใด การแสดงหรือการจัดกิจกรรมต่างๆ ไปยังผู้รับสาร ซึ่งอาจจะใช้กระบวนการสื่อสารที่แตกต่างกันไปตามความเหมาะสม โดยมีวัตถุประสงค์ให้เกิดการรับรู้ร่วมกันและมีปฏิกริยาตอบสนองต่อกัน แต่ในส่วนของคนพิการทางการได้ยินหรือสื่อความหมาย คือกลุ่มคนที่มีความบกพร่องทางการได้ยินและการสื่อสารเนื่องจากคนกลุ่มนี้ไม่สามารถที่จะพูดหรือได้ยินได้เหมือนคนปกติทั่วไป การสื่อสารของคนพิการประเภทนี้จึงอาจเป็นไปในรูปแบบของการแสดงท่าทาง การเขียน หรือการใช้ภาษามือ ซึ่งเป็นภาษาหลักที่ใช้ในการสื่อสารของคนพิการประเภทนี้

คนพิการ นับว่าเป็นกลุ่มผู้ด้อยโอกาสในสังคม จึงเป็นกลุ่มคนที่ถูกละเมิดสิทธิ และถูกเลือกปฏิบัติมากที่สุดกลุ่มหนึ่ง เพราะคนพิการไม่สามารถเข้าถึงสิทธิและบริการต่างๆ ที่ภาครัฐจัดไว้ให้ เนื่องจากเหตุผลหลายประการ อาทิ ความผิดปกติทางร่างกาย ปัญหาความยากจน การไม่รู้หนังสือ การถูกคนในครอบครัวหลบซ่อนจากสังคมเพราะอับอาย จึงทำให้คนพิการไม่สามารถรับรู้และเข้าถึงสิทธิและบริการต่างๆ ของภาครัฐได้เลย ดังนั้นต้องมีการปกป้องคุ้มครองมิให้ถูกละเมิดสิทธิ และส่งเสริมให้สามารถเข้าถึงรวมทั้งใช้ประโยชน์จากสิทธิต่างๆ ตามที่กฎหมายกำหนด โดยเฉพาะในกรณีที่คนพิการมีความจำเป็นต้องใช้สิทธิทางศาล ก็ควรได้รับการช่วยเหลือทางกฎหมายเพื่อให้เข้าถึงความเป็นธรรมได้อย่างทั่วถึง และขจัดการเลือกปฏิบัติโดยไม่เป็นธรรมต่อคนพิการซึ่งพบว่าในปัจจุบันมีคนพิการทางการได้ยินหรือสื่อความหมายที่ไม่สามารถสื่อสารกับพนักงานสอบสวนได้อย่างเหมาะสม ทำให้พนักงานสอบสวนได้ข้อมูลที่ไม่ถูกต้องตามความเป็นจริง คนพิการจึงตกเป็นจำเลยโดยที่ตนเองไม่ได้เป็นผู้กระทำความผิด และต้องถูกดำเนินคดีจนถึงขั้นจำคุก จึงทำให้คนพิการไม่ได้รับความเป็นธรรม แม้จะมีหน่วยงานต่างๆ ของภาครัฐมองเห็นปัญหาดังกล่าว และได้ร่วมกันหาแนวทางในการปัญหาความเหลื่อมล้ำในการเข้าถึงสิทธิของคนพิการ แต่ก็ไม่สามารถเข้าใจปัญหาได้ตรงต่อความต้องการของคนพิการอย่างแท้จริง ดังนั้นจึงนำไปสู่การทำให้คนพิการทางการได้ยินหรือสื่อความหมาย ได้รับบริการหรือการช่วยเหลือทางกฎหมายจากหน่วยงานภาครัฐ

กรมส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการได้เล็งเห็นถึงปัญหาในการสื่อสารของคนพิการทางการได้ยินหรือสื่อความหมาย จึงได้มีการจัดอบรมเรื่อง “ภาษามือไทยเพื่อการสื่อสาร ประจำปี 2559” เพื่อให้ความรู้ความเข้าใจและเพิ่มทักษะการสื่อสารได้อย่างมีประสิทธิภาพและถูกต้องให้แก่บุคลากรและองค์กรที่เกี่ยวข้อง อาทิ สถานประกอบการที่รับคนพิการทางการได้ยินหรือสื่อความหมายเข้าทำงาน สถานีตำรวจ โรงพยาบาล เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีการให้บริการล่ามภาษามือให้แก่คนพิการในกรณีที่คนพิการไม่สามารถสื่อสารกับหน่วยงานที่จะขอรับบริการได้ ซึ่งเป็นอีกหนึ่งวิธีที่จะช่วยแก้ปัญหา ทำให้เจ้าหน้าที่สามารถสื่อสารกับคนพิการในเบื้องต้นได้ จะเห็นได้ว่าหน่วยงานภาครัฐได้เล็งเห็นถึงปัญหาการสื่อสารของคนพิการทางการได้ยิน เพราะหากคนพิการ

กลุ่มนี้ไม่สามารถสื่อสารในสิ่งที่ตนต้องการได้ หรือสื่อสารไปแล้วผู้รับสารไม่สามารถเข้าใจในสิ่งที่ผู้พินิจต้องการสื่อสาร ก็จะทำให้คนพินิจถูกเลือกปฏิบัติโดยไม่เป็นธรรม และไม่สามารถเข้าถึงสิทธิต่างๆ รวมถึงสิทธิทางกระบวนการยุติธรรมได้อย่างแท้จริง

แต่ถึงแม้จะมีการจัดอบรมเพื่อให้ความรู้ในเรื่องดังกล่าว แต่ก็ยังไม่ครอบคลุมและทั่วถึงในทุกหน่วยงานที่ต้องให้บริการแก่คนพิการ ทำให้คนพิการไม่สามารถเข้าถึงสิทธิและบริการของรัฐได้อย่างเต็มที่ เพราะปัญหาในการสื่อสารและข้อจำกัดหลายๆ อย่าง และถึงแม้จะมีการให้บริการล่ามภาษามือ ก็ยังมีปัญหาในเรื่องของการขอรับบริการล่ามภาษามือ อาทิ ปัญหาล่ามภาษามือมีไม่เพียงพอต่อความต้องการ ปัญหาการขอใช้บริการล่ามภาษามือมีหลายขั้นตอน ไม่ทันต่อความต้องการของคนพิการ และปัญหามาตรฐานของล่ามภาษา ในการแปลความหมายให้แก่บุคคลอื่นหรือพนักงานสอบสวนมีมาตรฐานที่ดีและแปลได้อย่างถูกต้องหรือเหมาะสม กับสิ่งที่คนพิการต้องการสื่อสารหรือไม่

เนื่องจากผู้ศึกษาปฏิบัติงานในตำแหน่ง นักพัฒนาสังคม สังกัดกรมส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการ กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ ซึ่งเป็นหน่วยงานที่ดำเนินงานด้านคนพิการและมีหน้าที่รับผิดชอบภารกิจเกี่ยวกับคนพิการทุกประเภทโดยตรง โดยภาระงานที่เกี่ยวข้องกับการเสนอแนวทางการส่งเสริมพัฒนามาตรการขับเคลื่อนนโยบาย การจัดสวัสดิการสังคมให้สอดคล้องกับกระแสการเปลี่ยนแปลงทางสังคม การพัฒนาองค์ความรู้ที่ก่อให้เกิดประโยชน์กับคนพิการเพื่อส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการ ประกอบกับการปฏิบัติงานที่สัมผัสใกล้ชิดกับคนพิการจึงเล็งเห็นถึงปัญหาที่เกิดขึ้นพร้อมกับการเปลี่ยนแปลงของจำนวนคนพิการที่เพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง ซึ่งทำให้คนพิการไม่สามารถเข้าถึงบริการและการช่วยเหลือจากภาครัฐได้อย่างเต็มที่

ดังนั้นผู้ศึกษาจึงมีความสนใจในประเด็นเรื่อง ปัญหาอุปสรรคในการสื่อสารระหว่างคนพิการทางการได้ยินกับพนักงานสอบสวน ผู้ศึกษามองว่าหากเกิดกรณีที่คนพิการตกเป็นผู้เสียหายหรือผู้ถูกกล่าวหาเกิดปัญหาคดีความขึ้น คนพิการจะใช้วิธีการใดในการสื่อสารกับพนักงานสอบสวนเพื่ออธิบายถึงปัญหาคดีความ และในการสื่อสารนั้นมีปัญหาอุปสรรคในด้านใดบ้าง การสื่อสารของคนพิการสามารถถ่ายทอดข้อมูลให้พนักงานสอบสวนเข้าใจได้มากน้อยเพียงใด ซึ่งหากได้ทราบถึงสภาพปัญหาอุปสรรคในการสื่อสารแล้ว จะช่วยให้สามารถแสวงหาแนวทางสำหรับการแก้ไขปัญหาดังกล่าวได้

วัตถุประสงค์

การศึกษานี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาถึงสภาพปัญหาในการสื่อสารระหว่างคนพิการทางการได้ยินหรือสื่อความหมายกับพนักงานสอบสวน เพื่อให้คนพิการได้รับสิทธิตามกฎหมาย และขจัดการเลือกปฏิบัติต่อคนพิการ รวมถึงเพื่อแสวงหาแนวทางการแก้ไขปัญหาการสื่อสารระหว่างคนพิการทางการได้ยินหรือสื่อความหมายกับพนักงานสอบสวน ให้มีประสิทธิภาพและประสิทธิผลต่อไป

การทบทวนวรรณกรรม

แนวคิดเกี่ยวกับคนพิการ พระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการ พ.ศ. 2550 ตามมาตรา 4 ได้กำหนดความหมายว่า “คนพิการ” หมายความว่า บุคคลซึ่งมีข้อจำกัดในการปฏิบัติกิจกรรมในชีวิตประจำวันรวมถึงเข้าไปมีส่วนร่วมทางสังคม เนื่องจากมีความบกพร่องทางการเห็น การได้ยิน การเคลื่อนไหว การสื่อสาร จิตใจ อารมณ์ พฤติกรรม สติปัญญา และการเรียนรู้ หรือความบกพร่องอื่นใด และยังรวมถึงการมีอุปสรรคในด้านต่างๆ และมีความจำเป็นพิเศษที่จะต้องได้รับความช่วยเหลือด้านหนึ่งด้านใด เพื่อให้สามารถปฏิบัติกิจกรรมในชีวิตประจำวันหรือเข้าไปมีส่วนร่วมทางสังคมได้อย่างบุคคลทั่วไป

พิการทางการได้ยิน หมายถึง การที่บุคคลมีข้อจำกัดในการปฏิบัติวัตรประจำวัน หรือการเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมสังคม ซึ่งเป็นผลมาจากการมีความบกพร่องในการได้ยินจนไม่สามารถรับข้อมูลข่าวสารผ่านทางหูได้

พิการทางการสื่อความหมาย หมายถึง การที่บุคคลมีข้อจำกัดในการปฏิบัติวัตรประจำวัน หรือการเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมสังคม ซึ่งเป็นผลมาจากการมีความบกพร่องในการสื่อความหมาย เช่น พูดไม่ได้ หรือฟังผู้อื่นพูดแล้วไม่เข้าใจ เป็นต้น

แนวคิดเกี่ยวกับการสื่อสารของคณพิการทางการได้ยินหรือสื่อความหมาย เด็กหูหนวก มีความบกพร่องทางการได้ยิน เป็นอุปสรรคในการรับรู้และพัฒนาภาษา เด็กหูหนวกจึงต้องอาศัยประสาทสัมผัสทางตาแทนประสาทสัมผัสทางการฟัง ทักษะในการอ่าน จึงมีความสำคัญเพื่อการเรียนรู้และเข้าใจความหมายทางภาษาการเรียนรู้ภาษาโดยการอ่านของเด็กหูหนวกที่สำคัญมีดังนี้

1. การอ่านภาษามือ เป็นการอ่านที่ผู้มีความบกพร่องทางการได้ยินจะต้องใช้สายตาสังเกตกิริยาท่าทางของผู้สื่อความหมาย รวมไปถึงการอ่านการสะกดนิ้วมือตามตัวอักษรภาษาเขียน (สุรินทร์ ยอดคำแปง, 2531, น. 29, อ้างถึงใน ไวยวุฒิ วุฒิอรรถสาร, 2549) การเรียนรู้ภาษามือและการสะกดนิ้วมือ เด็กหูหนวกต้องพยายามจำและเข้าใจความหมายต่างๆ เพื่อใช้ในการสื่อความหมายได้ถูกต้องตรงกัน ทั้งระหว่างครูกับเด็กหูหนวก เด็กหูหนวกด้วยกัน หรือเด็กหูหนวกกับผู้ปกครอง

2. การอ่านภาษาพูดหรือการอ่านริมฝีปาก เป็นการอ่านโดยใช้สายตาสังเกตการเคลื่อนไหวของ ริมฝีปากของผู้พูด เพื่อแปลความหมาย การอ่านริมฝีปากนี้ต้องได้รับการฝึกฝนพิเศษจึงจะอ่านได้ ในการอ่านภาษาพูด เด็กหูหนวกจะต้องพยายามแยกความแตกต่างของรูปการเคลื่อนไหวริมฝีปาก ทั้งยังต้องได้รับการสอนการออกเสียงพูด การเรียนการอ่านภาษาพูดและการฝึกการพูด จะใช้ได้กับเด็กที่สูญเสียการได้ยินในรายที่สามารถใช้เครื่องช่วยฟัง ส่วนเด็กหูหนวกนั้นเป็นเพียงวิธีหนึ่งของการฝึกหัดติดต่อกับ

3. การอ่านภาษาเขียนหรืออ่านหนังสือ เด็กหูหนวกจะได้รับการสอนให้อ่านภาษาเขียน และเขียนภาษาเขียนเพราะเป็นหนทางเดียวที่คนหูหนวกจะสื่อสารกับคนปกติได้เป็นอย่างดี มากกว่าภาษามือ เนื่องจากคนปกติส่วนมากจะไม่เข้าใจภาษามือที่คนหูหนวกใช้ และการอ่านภาษาเขียนยังเป็นหนทางเพื่อการศึกษาหาความรู้บทวนบทเรียนที่เรียนมาของเด็กหูหนวก หรือการทราบข่าวสารจากคนปกติ

ทฤษฎีเกี่ยวกับสวัสดิการสังคม (Social Welfare Theory) หมายถึง ระบบการจัดบริการทางสังคมซึ่งเกี่ยวข้องกับ การป้องกัน การแก้ไข การพัฒนาและการส่งเสริมความมั่นคงทางสังคม เพื่อตอบสนองความต้องการและความจำเป็นขั้นพื้นฐานของประชาชน ให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นและสามารถพึ่งพาตนเองได้ ทั้งในด้านการศึกษา สาธารณสุข ที่อยู่อาศัย การทำงานและการมีรายได้ นันทนาการ กระบวนการยุติธรรม และการบริการสังคมทั่วไป โดยคำนึงถึงศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ สิทธิที่ประชาชนจะต้องได้รับและมีส่วนร่วมในการจัดสวัสดิการสังคมทุกระดับ

กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ได้ให้ความหมาย สวัสดิการสังคม คือ ระบบการจัดบริการทางสังคมซึ่งเกี่ยวกับการป้องกัน การแก้ไข การพัฒนาและการส่งเสริมความมั่นคงทางสังคม เพื่อตอบสนองความจำเป็นขั้นพื้นฐานของประชาชน ให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นและพึ่งพาตนเองได้อย่างทั่วถึง เหมาะสมและเป็นธรรม เป็นไปตามมาตรฐาน ได้ ทั้งในด้านการศึกษา สาธารณสุข ที่อยู่อาศัย การทำงานและการมีรายได้ นันทนาการ กระบวนการยุติธรรม และการบริการสังคมทั่วไป โดยคำนึงถึงศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ สิทธิที่ประชาชนจะต้องได้รับและมีส่วนร่วมในการจัดสวัสดิการสังคมทุกระดับ ซึ่งในที่นี้ หมายถึง ระบบการจัดบริการสังคมที่จัดขึ้นโดยภาคส่วนต่างๆ ของสังคม ได้แก่ ภาครัฐ ภาคเอกชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และภาคชุมชน ที่มุ่งตอบสนองความต้องการและความจำเป็นขั้นพื้นฐานของประชาชน ตามสิทธิที่ประชาชนจะต้องได้รับเพื่อให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น และมีการพัฒนาที่ยั่งยืนในระยะยาว

แนวคิดเกี่ยวกับดำเนินคดีอาญาของผู้เสียหายหรือผู้ถูกกล่าวหาที่เป็นคนพิการประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 13 วรรคสาม ได้บัญญัติถึงการคุ้มครองสิทธิของผู้ที่ถูกกล่าวหาที่เป็นคนพิการพิการในประเพณีไว้ ทั้งในขั้นการสอบสวนและขั้นการพิจารณาพิการให้ความคุ้มครองพอสมควร แต่อย่างไรก็ตาม ในระหว่างที่ผู้ต้องหาที่มีความพิการทางการได้ยินหรือสื่อความหมายได้ให้การต่อเจ้าพนักงาน ยังไม่มีบทบัญญัติให้การคุ้มครองผู้ที่ถูกกล่าวหาให้ได้รับการช่วยเหลือจากทนายที่เป็นบทบัญญัติที่มีสภาพบังคับ และไม่อาจสละสิทธิได้เช่นเดียวกับต่างประเทศ ที่ได้บัญญัติให้รัฐต้องจัดหาทนายความให้แก่จำเลยคดีอาญาที่เป็นใบ้หรือหูหนวกไว้ในประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา เพื่อช่วยให้จำเลยมีโอกาสในการต่อสู้คดีพิสูจน์ความบริสุทธิ์ของตนเอง และ

อำนวยความสะดวกในคดีอาญาให้เป็นไปอย่างถูกต้องเที่ยงธรรมด้วย และการคุ้มครองซึ่งความลับในการแปลคำให้การในระหว่างได้รับการช่วยเหลือปรึกษาของผู้ต้องหาก็กับทนายความ รวมถึงเงื่อนไขการพิจารณาปล่อยตัวชั่วคราวเพื่อให้ได้รับการคุ้มครองสิทธิของผู้ต้องหาที่มีความพิการประเภทนี้สมบูรณ์มากขึ้น

วิธีการและเครื่องมือในการศึกษา

วิธีการศึกษาปัญหาอุปสรรคในการสื่อสารระหว่างคนพิการทางการได้ยินหรือสื่อความหมายกับพนักงานสอบสวนนั้น ผู้ทำการศึกษาได้เลือกใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพโดยผู้ศึกษามีวิธีในการศึกษาดังนี้การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth Interview) โดยการใช้ประเด็นคำถามที่ถามถึงสภาพปัญหาอุปสรรคในการสื่อสารที่เกิดขึ้นระหว่างคนพิการกับพนักงานสอบสวน และปัญหาที่เกิดขึ้นกับล่ามภาษามือในการแปลให้แก่คนพิการ รวมถึงประเด็นคำถามเกี่ยวกับแนวทางแก้ปัญหาซึ่งได้เปิดโอกาสให้ผู้ให้สัมภาษณ์เสนอแนวทางในการแก้ไขปัญหาตามความเห็นของผู้ให้สัมภาษณ์

ประชากรที่ใช้ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้ศึกษาได้เลือกกลุ่มตัวอย่าง 3 กลุ่มที่มีความเกี่ยวข้องกับปัญหาดังกล่าว ได้แก่ คนพิการทางการได้ยินหรือสื่อความหมายที่เป็นทั้งผู้ถูกกล่าวหาหรือผู้เสียหายที่มาร้องทุกข์ ณ สถานีตำรวจในเขตพื้นที่กรุงเทพมหานคร จำนวน 3 คน พนักงานสอบสวนจากสถานีตำรวจในเขตพื้นที่กรุงเทพมหานคร จำนวน 3 คน ได้แก่ สถานีตำรวจบางเขน สถานีตำรวจบางนา และสถานีตำรวจท่าพระ ผู้ศึกษาเลือกกลุ่มตัวอย่างนี้ เนื่องจากพนักงานสอบสวนในสถานีตำรวจดังกล่าวได้ผ่านการฝึกอบรมหลักสูตร “ภาษามือไทยเพื่อการสื่อสาร ประจำปี 2559” จากกรมส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการ และมีประสบการณ์ในการสอบสวนคนพิการทางการได้ยินหรือสื่อความหมาย และล่ามภาษามือจากสมาคมคนหูหนวกแห่งประเทศไทย จำนวน 3 คน ผู้ศึกษาเลือกล่ามภาษามือกลุ่มนี้ เพราะล่ามทั้ง 3 ท่านมีคุณสมบัติและประสบการณ์ในการแปลภาษามือให้แก่คนพิการที่ตกเป็นผู้เสียหายหรือผู้ถูกกล่าวหา และได้รับการขึ้นทะเบียนล่ามในศาล ซึ่งถือได้ว่าเป็นผู้มีความรู้ความเข้าใจในการแปลภาษามือให้แก่คนพิการในการช่วยเหลือทางกฎหมาย

ผลการศึกษา

การศึกษาปัญหาอุปสรรคในการสื่อสารจากกลุ่มตัวอย่าง 3 กลุ่ม ผลการศึกษาแยกออกเป็น 2 ประเด็นหลักตามวัตถุประสงค์ของการศึกษา ดังรายละเอียดต่อไปนี้

สภาพปัญหาอุปสรรคในการสื่อสารระหว่างคนพิการทางการได้ยินหรือสื่อความหมายกับพนักงานสอบสวน พบว่ามี 4 ประเด็น คือ 1) ความรู้ความเข้าใจในภาษามือ และความถูกต้องในการถ่ายทอดข้อมูล 2) วิธีการเรียนและหลักสูตรการเรียนภาษามือ 3) การรับรู้และเข้าถึงสิทธิสวัสดิการต่างๆ ที่รัฐจัดบริการให้ 4) ความน่าเชื่อถือ และความไว้วางใจในล่ามภาษามือ สาเหตุสำคัญมีดังนี้

1. ประเด็นความรู้ความเข้าใจในภาษามือ และความถูกต้องในการถ่ายทอดข้อมูล

กลุ่มคนพิการทางการได้ยินหรือสื่อความหมายที่ไม่ได้รับการศึกษากับกลุ่มพนักงานสอบสวนมีความเห็นไปในทางเดียวกันเกี่ยวกับปัญหาความรู้ความเข้าใจในภาษามือ คือการที่กลุ่มตัวอย่างทั้ง 2 กลุ่มไม่มีความรู้ในภาษามือ ทำให้เกิดอุปสรรคในการสื่อสารกันเป็นอย่างมาก และถึงแม้ว่ากลุ่มตัวอย่างซึ่งเป็นคนพิการที่สามารถอ่านเขียนหนังสือได้ จะใช้วิธีการเขียนหนังสือเพื่อถ่ายทอดให้บุคคลทั่วไปที่ไม่สามารถที่จะเข้าใจภาษามือเข้าใจในสิ่งที่คนพิการต้องการสื่อสาร แต่รูปแบบวิธีการเขียนหนังสือของคนพิการจะเขียนไวยากรณ์แตกต่างจากรูปแบบการเขียนหนังสือของคนปกติ ซึ่งถ้าหากบุคคลที่คนพิการต้องการถ่ายทอดไม่มีความเข้าใจในลักษณะรูปแบบการเขียนของคนพิการ ก็ไม่สามารถสื่อสารและรับรู้ข้อมูลกันได้อย่างเข้าใจ และถูกต้องตรงกัน

2. ประเด็นวิธีการเรียนและหลักสูตรการเรียนภาษามือ

ลักษณะและรูปแบบการใช้ภาษามือในปัจจุบันมีหลากหลายรูปแบบ ซึ่งกลุ่มคนพิการทางการได้ยินหรือสื่อความหมายและกลุ่มล่ามภาษามือได้ให้ความเห็นในทางเดียวกันว่า การที่คนพิการและล่ามภาษามือมีรูปแบบใช้ภาษามือที่แตกต่างกัน

เนื่องจากภาษามือที่ใช้กันอยู่ในปัจจุบันมีหลายรูปแบบมาก ทั้งที่เป็นภาษามือแบบภาษาลิ้น ภาษามือแบบเป็นทางการ และภาษามือที่เป็นหลักสูตรที่เรียนกันอยู่ในโรงเรียนหรือสถาบันที่มีการเรียนการสอนภาษามือ หรือกรณีที่มีวิธีการเรียนที่แตกต่างกันตามลักษณะของความบกพร่องทางการได้ยิน โดยเฉพาะในโรงเรียนโสตศึกษาจะใช้วิธีการสอนภาษามือตามไวยากรณ์ไทย เป็นการคัดลอกคำต่อคำจากประโยคภาษาไทย แต่ในการเรียนของล่ามภาษามือในสถาบันที่มีการเรียนการสอนจะใช้วิธีการเรียนจากศัพท์ภาษามือที่มีการบัญญัติขึ้นไว้แล้ว นำคำมาต่อๆ กัน ให้เป็นรูปประโยค ซึ่งการแปลนี้จะขึ้นอยู่กับความสามารถและความเชี่ยวชาญในศัพท์ของตัวผู้แปล ดังนั้นวิธีการเรียนที่แตกต่างกันและไม่เป็นไปในทางเดียวกัน หากคนพิการกับล่ามภาษามือสื่อสารกันโดยใช้รูปแบบภาษามือที่แตกต่างกัน ก็อาจจะทำให้การสื่อสารหรือถ่ายทอดข้อมูลคลาดเคลื่อนได้ และในเรื่องการบัญญัติศัพท์ภาษามือนั้น กลุ่มตัวอย่างมีความเห็นว่า กระบวนการบัญญัติศัพท์ภาษามือจะกระทำกันในเฉพาะกลุ่มคนพิการและล่ามภาษามือบางกลุ่มเท่านั้น โดยจะไม่มี การเผยแพร่ให้คนพิการได้รับรู้อย่างทั่วถึง เพื่อให้คนพิการสามารถใช้สิทธิของตนในการร่วมบัญญัติหรือเสนอถึงความต้องการในเรื่องการบัญญัติศัพท์เพื่อให้ครอบคลุมถึงเรื่องที่คนพิการต้องการสื่อสารได้

3. ประเด็นการรับรู้และเข้าถึงสิทธิสวัสดิการต่างๆ ที่รัฐจัดบริการให้

กลุ่มตัวอย่างทั้ง 3 กลุ่มมีความเห็นในทิศทางเดียวกันว่า คนพิการทางการได้ยินและสื่อความหมาย ยังไม่สามารถเข้าถึงสิทธิและสวัสดิการที่รัฐจัดสวัสดิการให้ เนื่องจากคนพิการทางการได้ยินหรือสื่อความหมาย จะเป็นกลุ่มคนพิการที่รับรู้ข้อมูลข่าวสารได้ช้ากว่ากลุ่มคนพิการประเภทอื่น ก็เพราะเกิดจากปัญหาอุปสรรคในเรื่องการสื่อสาร ทำให้คนพิการไม่สามารถที่จะรับรู้สิทธิของตนได้อย่างชัดเจน อย่างเช่นกรณีการบริการล่ามภาษามือ จะมีการรับรู้กันในกลุ่มคนพิการทางการได้ยินหรือสื่อความหมายเฉพาะบางกลุ่ม ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นกลุ่มที่ติดต่อประสานงานกับหน่วยงานราชการบ่อยๆ หรือเป็นกลุ่มที่ได้รับการศึกษา แต่ถ้าเป็นคนพิการที่อยู่ตามบ้าน หรือไม่เข้าสังคม ก็จะไม่สามารถรับรู้ถึงข้อมูลเกี่ยวกับสิทธิหรือสวัสดิการได้เลย

กลุ่มตัวอย่างมีความเห็นว่าภาครัฐหรือหน่วยงานต่างๆ ไม่ให้ความสำคัญกับคนพิการกลุ่มนี้เท่าที่ควร ไม่มีการณรงค์ประชาสัมพันธ์ให้คนพิการสามารถเข้าถึงสิทธิและสวัสดิการสังคม (Social Welfare) ได้อย่างทั่วถึง และเท่าเทียมกับคนพิการกลุ่มอื่น ทั่วถึงตามสิทธิที่ตนพึงจะได้รับบริการจากภาครัฐซึ่งสิ่งนี้เป็นอุปสรรคอย่างสำคัญต่อการสื่อสารของคนพิการในกรณีที่ต้องการความช่วยเหลือในกระบวนการยุติธรรม

4. ประเด็นความน่าเชื่อถือ และความไว้วางใจในล่ามภาษามือ

กลุ่มตัวอย่างมีความเห็นว่า ความน่าเชื่อถือและความไว้วางใจในล่ามภาษามือเป็นความรู้สึกส่วนตัวของกลุ่มคนพิการบางคนที่ไม่มั่นใจในคุณสมบัติ ศักยภาพและประสบการณ์ในการแปลภาษามือในประเด็นเกี่ยวกับกฎหมายของล่ามภาษามือที่ถูกส่งมาให้บริการแก้ต้น หรืออาจเกิดความอายนี้อาจเกิดจากความที่คนพิการประสบนั่นเป็นเรื่องที่ละเอียดอ่อน เช่น คดีข่มขืนกระทำชำเรา ดังนั้นเมื่อคนพิการและไม่มี ความไว้วางใจในตัวล่ามภาษามือ การให้ข้อมูลของคนพิการก็อาจจะไม่ได้รับความร่วมมือเท่าที่ควร ซึ่งจะส่งผลกระทบต่อพนักงานสอบสวนเพราะจะไม่สามารถได้ข้อมูลที่เป็นประโยชน์ในการดำเนินคดี

แนวทางแก้ไขปัญหาลักษณะอุปสรรคในการสื่อสารระหว่างคนพิการทางการได้ยินหรือสื่อความหมายกับพนักงานสอบสวนพบข้อมูลสำคัญดังนี้ ดังนี้

ความเห็นของกลุ่มตัวอย่างเกี่ยวกับแนวทางในการแก้ปัญหาลักษณะอุปสรรคในการสื่อสารระหว่างคนพิการทางการได้ยินหรือสื่อความหมายกับพนักงานสอบสวน พบว่า กลุ่มตัวอย่างทั้ง 3 กลุ่มได้เสนอแนวทางและให้ความเห็นไปในทางเดียวกัน คือ ควรมีการประชาสัมพันธ์เกี่ยวกับสิทธิสวัสดิการต่างๆ ที่เกี่ยวกับคนพิการให้เป็นที่ยอมรับกันอย่างแพร่หลาย เช่น ในเรื่องการขอรับบริการล่ามภาษามือ เป็นต้น โดยต้องเน้นการณรงค์ประชาสัมพันธ์เพื่อให้คนพิการได้รับสิทธิและสวัสดิการอย่างทั่วถึง ซึ่งในส่วนหนึ่งของหน่วยขอรับบริการล่ามภาษามือควรมีอยู่กระจายตามเขตพื้นที่เพื่อสะดวกในการติดต่อขอรับบริการ และควรจัดให้มีการอบรมภาษามือให้แก่พนักงานสอบสวนและเจ้าหน้าที่ในหน่วยงานอื่นๆ ที่ต้องให้บริการแก่คนพิการทางการได้ยินหรือสื่อความหมายนอกจากนี้กลุ่มคนพิการทางการได้ยินหรือสื่อความหมายกับกลุ่มพนักงานสอบสวนได้เสนอความเห็นในทิศทางเดียวกันว่าควรมีการนำเทคโนโลยี

เข้ามาใช้ เพราะในปัจจุบันเป็นยุคของเทคโนโลยีการสื่อสาร ฉะนั้นจึงควรใช้ประโยชน์จากเทคโนโลยีให้มากที่สุดเพื่ออำนวยความสะดวกในการสื่อสารให้แก่คนพิการและพนักงานสอบสวน

และในส่วนกลุ่มล่ามภาษามือได้ให้ความเห็นเพิ่มเติมจากกลุ่มคนพิการทางการได้ยินหรือสื่อความหมายกับกลุ่มพนักงานสอบสวน พบว่า ควรมีการบูรณาการร่วมกันของสถาบันที่มีการจัดการเรียนการสอนให้แก่เด็กพิการทางการได้ยินหรือสื่อความหมายกับสถาบันที่สอนล่ามภาษามือ เพื่อกำหนดมาตรฐานการเรียนและรูปแบบวิธีการใช้ภาษามือให้เป็นมาตรฐานเดียวกันและเป็นสากลมากขึ้น

สรุปข้อเหมือนและข้อแตกต่าง

ประเด็นคำถาม	ข้อเหมือน	ข้อแตกต่าง
ประเด็นที่ 1.1	กลุ่มที่ 1 และกลุ่มที่ 2 ได้ให้ความเห็นไปในทิศทางเดียวกันว่า - ปัญหาที่ทำให้คนพิการกับพนักงานสอบสวนไม่สามารถสื่อสารกันได้ คือการที่ทั้งคนพิการและพนักงานสอบสวนไม่มีความรู้ในเรื่องภาษามือ - กรณีที่สื่อสารกันโดยวิธีการเขียนหนังสือพบว่า วิธีการสื่อสารดังกล่าวก็ไม่สามารถที่จะช่วยให้คนพิการสื่อสารกันได้เข้าใจ เนื่องจากลักษณะการเขียนของคนพิการมีการเขียนไวยากรณ์ที่แตกต่างจากคนปกติ	กลุ่มที่ 3 เนื่องจากล่ามเป็นเพียงตัวกลางในการถ่ายทอดข้อมูลจากคนพิการไปยังพนักงานสอบสวน จึงไม่มีปัญหาในเรื่องความรู้ความเข้าใจในภาษามือ
ประเด็นที่ 1.2	กลุ่มที่ 1 และกลุ่มที่ 3 มีความเห็นไปในทางเดียวกันว่า เพราะวิธีการเรียนรู้ในภาษามือของคนพิการกับล่ามภาษามือมีวิธีการเรียนที่แตกต่างกัน การใช้ภาษามือจึงมีรูปแบบและลักษณะแตกต่างกันไปด้วย	กลุ่มที่ 2 ไม่มีความเห็นในประเด็นนี้ เนื่องจากไม่มีความรู้ถึงวิธีการเรียนภาษามือ
ประเด็นที่ 1.3	ทุกกลุ่มมีความเห็นไปในทางเดียวกันว่า คนพิการทางการได้ยินหรือสื่อความหมายจะไม่สามารถรับรู้หรือเข้าถึงสิทธิได้อย่างทั่วถึง เพราะขาดการประชาสัมพันธ์ในรูปแบบภาษามือที่คนพิการจะสามารถรับรู้ได้	
ประเด็นที่ 1.4	กลุ่มที่ 1 และกลุ่มที่ 3 ได้ให้ความเห็นว่าเป็นความรู้สึกของคนพิการบางคนที่เกิดความรู้สึกไม่เชื่อมั่นหรือไว้วางใจ หรืออาจเกิดความอายที่จะต้องถ่ายทอดข้อมูลในเรื่องที่ละเอียดอ่อนให้บุคคลที่ตนไม่มีความคุ้นเคย	กลุ่มที่ 2 มีความเห็นว่ามีรู้สึกเชื่อมั่นและวางใจว่าสิ่งที่ล่ามแปลนั้นถูกต้องตามที่คนพิการต้องการถ่ายทอด

อภิปรายผล

ปัญหาอุปสรรคที่สำคัญที่สุดในการสื่อสารของคนพิการทางการได้ยินหรือสื่อความหมาย คือ คนพิการดังกล่าวจะบกพร่องในเรื่องการพูด และการได้ยิน ซึ่งทำให้ไม่สามารถที่จะสื่อสารหรือถ่ายทอดข้อมูลให้ผู้อื่นเข้าใจได้อย่างคนปกติทั่วไป และถึงแม้มีวิธีการในการสื่อสารวิธีอื่น เช่น การใช้ภาษามือซึ่งเป็นภาษาหลักของคนพิการทางการได้ยินหรือสื่อความหมาย หรือวิธีการเขียนหนังสือ แต่วิธีการดังกล่าวนี้ ก็ยังไม่ใช่วิธีการที่ช่วยให้คนพิการสามารถสื่อสารหรือถ่ายทอดข้อมูลได้อย่างมีประสิทธิภาพ และเมื่อบุคคลที่คนพิการต้องการสื่อสารด้วยนั้นไม่มีความรู้ในเรื่องภาษามือและไม่เข้าใจในลักษณะรูปแบบการเขียนของคนพิการ ยิ่งทำให้

การสื่อสารระหว่างบุคคลทั้งสอง เป็นไปได้อย่างยากลำบากมากยิ่งขึ้นซึ่งบุคคลที่จะสื่อสารกับคนพิการประเภทนี้ต้องมีความรู้และความเข้าใจในจิตตลักษณะความบกพร่องของคนพิการ

ปัญหาอุปสรรคเกี่ยวกับวิธีการเรียนและมาตรฐานการเรียนภาษามือ คือ หากมีการใช้ภาษามือที่มีความหลากหลายมาก ทำให้ไม่มีภาษามือไทยที่เป็นมาตรฐานและรูปแบบเดียวกัน ที่สามารถใช้กันอย่างเป็นสากล เมื่อมีความหลากหลายก็จะเกิดปัญหาว่าสิ่งที่คนพิการถ่ายทอดออกมานั้น ล่ามภาษามือมีความเข้าใจตรงกันกับคนพิการหรือไม่ ซึ่งหากมีความเข้าใจที่คลาดเคลื่อนกันอาจส่งผลกระทบต่อตัวผู้พิการโดยตรง

ปัญหาการเข้าถึงสิทธิและสวัสดิการที่รัฐจัดบริการให้ได้ทั่วถึงเหมือนคนพิการประเภทอื่น เพราะขาดการประชาสัมพันธ์ในรูปแบบภาษามือที่เป็นลักษณะเฉพาะในการสื่อสารของคนพิการประเภทนี้ การประชาสัมพันธ์มีเพียงสื่อประชาสัมพันธ์ที่เป็นสื่อสิ่งพิมพ์ที่เป็นตัวหนังสือ คนพิการที่ไม่สามารถอ่านหนังสือได้จึงไม่สามารถเข้าถึงสิทธิหรือสวัสดิการของรัฐได้เลยการที่คนพิการทางการได้ยินหรือสื่อความหมาย ไม่สามารถรับรู้และเข้าถึงสิทธิสวัสดิการสังคม (Social Welfare) ที่รัฐจัดบริการให้ในด้านต่างๆ ทำให้คนพิการขาดโอกาสที่จะใช้ชีวิตอยู่ร่วมกับคนในสังคมได้อย่างปกติ และหากไม่สามารถเข้าถึงบริการด้านกระบวนการยุติธรรมได้อย่างทั่วถึงและเป็นธรรม ก็อาจจะทำให้คนพิการได้รับการปฏิบัติที่ไม่เป็นธรรมและเกิดความเลื่อมล้ำในการดำเนินคดี

ปัญหาความน่าเชื่อถือและความไว้วางใจในล่ามภาษามือ ซึ่งปัญหาดังกล่าวเกิดจากความรู้สึกจากตัวคนพิการเนื่องจากเกิดความไม่เชื่อถือในศักยภาพ ความสามารถ และประสบการณ์ทำงานของล่ามภาษามือ และอาจเกิดความไม่ไว้วางใจเนื่องจากคตินิยมที่ร้องทุกข์มีความละเอียดอ่อนต่อความรู้สึกของคนพิการ จึงเกิดความกลัวหรือละอายที่จะต้องถ่ายทอดข้อมูลให้บุคคลอื่นที่จากแนวคิดข้างต้นคือ คนพิการไม่สามารถล่วงหน้าได้เลยว่าล่ามภาษามือที่จะมาแปลให้แก่นั้น เป็นใคร มีความรู้ในเรื่องศัพท์เกี่ยวกับกฎหมายมากน้อยเพียงใด และมีประสบการณ์ในการแปลเกี่ยวกับคดีความหรือไม่ ซึ่งหากล่ามภาษามือที่มาแปลให้กับคนพิการเป็นผู้ที่มีประสบการณ์ในการแปลน้อย หรือเป็นล่ามภาษามือที่จบใหม่ คนพิการอาจรู้สึกกังวลเพราะหากการแปลนั้นไม่ถูกต้องตามศัพท์กฎหมาย หรือมีการแปลที่คลาดเคลื่อน จะทำให้ลักษณะของรูปคดีพลิก ส่งผลให้คนพิการตกเป็นผู้ต้องหาก็เป็นได้

สรุปและข้อเสนอแนะ

ปัญหาอุปสรรคในการสื่อสารของคนพิการทางการได้ยินหรือสื่อความหมายนั้น ปัญหาสำคัญเกิดจากการที่คนพิการไม่สามารถเข้าถึงสิทธิสวัสดิการของรัฐในด้านการศึกษาได้อย่างทั่วถึงถึงแม้สวัสดิการดังกล่าวจะเป็นสิทธิขั้นพื้นฐานของประชาชนทุกคนซึ่งสาเหตุดังกล่าวอาจเกิดมาจากการที่ครอบครัวไม่เข้าใจในความบกพร่องของคนพิการ รู้สึกละอายที่จะพาคนพิการเข้าสังคม จึงปิดโอกาสทำให้คนพิการไม่ได้รับการศึกษา เมื่อคนพิการประเภทนี้ถูกปิดโอกาสทางการศึกษาจึงไม่สามารถที่จะเรียนรู้วิธีการสื่อสารได้อย่างถูกต้อง ตามหลักการเรียนการสอนสำหรับความความบกพร่องทางการได้ยิน ทำให้เมื่อคนพิการเกิดกรณีปัญหาหรือมีต้องการความช่วยเหลือจากหน่วยงานของรัฐ หรือบุคคลอื่นที่ไม่ใช่คนในครอบครัว คนพิการจึงไม่สามารถที่จะถ่ายทอดข้อมูลในสิ่งที่ตนต้องการสื่อสารให้บุคคลอื่นเข้าใจได้ หรือหากมีการถ่ายทอดข้อมูลออกมาได้ ผู้ที่รับข้อมูลจากคนพิการนั้นสามารถเข้าใจได้ตรงตามที่คนพิการต้องการสื่อสารมากน้อยเพียงใดซึ่งหน่วยงานของรัฐที่เกี่ยวข้องควรตระหนักถึงปัญหาดังกล่าว ซึ่งจากการที่ผู้ศึกษาได้ศึกษาถึงสภาพปัญหาอุปสรรคในการสื่อสารระหว่างคนพิการทางการได้ยินหรือสื่อความหมายกับพนักงานสอบสวนนั้น พบประเด็นปัญหาอุปสรรคในหลายๆ ด้าน

สรุปประเด็นปัญหาอุปสรรคในการสื่อสาร

ประเด็นปัญหาอุปสรรคในการสื่อสาร	กลุ่มคนพิการทางการได้ยินหรือสื่อความหมาย กลุ่มที่ 1	กลุ่มพนักงานสอบสวน กลุ่มที่ 2	กลุ่มล่ามภาษามือจากสมาคมคนหูหนวกแห่งประเทศไทย กลุ่มที่ 3
1. ความรู้ความเข้าใจในภาษามือ และความถูกต้องในการถ่ายทอดข้อมูล	- คนพิการที่ไม่มีความรู้ในภาษามือและไม่สามารถอ่านเขียนหนังสือได้คนพิการกลุ่มนี้ จะไม่สามารถรับรู้หรือถ่ายทอดข้อมูลให้แก่บุคคลอื่นได้เลย - คนพิการที่มีความรู้ในภาษามือ ซึ่งคนพิการกลุ่มนี้จะสามารถถ่ายทอดข้อมูลได้ แต่ลักษณะของภาษามือที่แตกต่างกัน อาจทำให้การสื่อสารคลาดเคลื่อนได้ - กรณีที่คนพิการสามารถอ่านเขียนหนังสือได้ ลักษณะการเขียนของคนพิการจะใช้ไวยากรณ์ที่แตกต่างจากการเขียนของคนปกติ ซึ่งอาจทำให้ผู้ที่รับข้อมูลเกิดความสับสนและเข้าใจผิดไปจากความเป็นจริงได้	ส่วนใหญ่จะไม่มีความรู้ความเข้าใจในภาษามือและไม่เข้าใจในลักษณะการเขียนของคนพิการจึงไม่สามารถที่จะได้รับข้อมูลที่ถูกต้อง	ล่ามเป็นเพียงตัวกลางที่ถ่ายทอดข้อมูลของคนพิการ บางครั้งคนพิการอาจจะให้ข้อมูลที่เป็นเท็จ ซึ่งอาจทำให้รูปคดีคดีเปลี่ยนไป
2. วิธีการเรียนและมาตรฐานหลักสูตรการเรียนภาษามือ	วิธีการเรียนของคนพิการทางการได้ยินในโรงเรียนโสตศึกษา จะใช้รูปแบบการเรียนภาษามือตามไวยากรณ์ภาษาไทย ซึ่งต่างจากการวิธีการเรียนของล่ามภาษามือ	ไม่มีความเห็นในประเด็นนี้ เพราะไม่ทราบในวิธีการเรียนและหลักสูตรภาษามือ	วิธีการเรียนและมาตรฐานหลักสูตรการเรียนภาษามือของแต่ละสถาบันมีความแตกต่างกัน ไม่เป็นมาตรฐานเดียวกัน เช่น มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนดุสิต กับวิทยาลัยราชสุดา จะมีการสอนรูปแบบจำศัพท์ทางภาษามือที่มีการบัญญัติไว้แล้ว แล้วนำศัพท์หลายๆ คำมาต่อกันเพื่อแปลเป็นรูปประโยค ในส่วนของคำศัพท์ที่บัญญัติขึ้นนั้นก็ยังไม่ครอบคลุมถึงที่ลักษณะความผิดตามที่มิในกฎหมายของคนทั่วไป และล่ามภาษามือก็ไม่ได้มีอำนาจในการแปลศัพท์ที่เกี่ยวกับกฎหมายทุกคน
3. การรับรู้และเข้าถึงสิทธิสวัสดิการต่างๆ ที่รัฐจัดบริการให้	ไม่สามารถรับรู้และเข้าถึงสิทธิและสวัสดิการต่างๆ ที่รัฐจัดให้เลย เนื่องจากไม่มีการประชาสัมพันธ์ให้รับรู้ในรูปแบบภาษามือ และขาดการประชาสัมพันธ์ที่ทั่วถึง	ไม่มีความรู้ในเรื่องสิทธิและสวัสดิการที่รัฐให้กับคนพิการเลย	ไม่มีการประชาสัมพันธ์ถึงสิทธิสวัสดิการในรูปแบบของภาษามือให้แก่คนพิการรับรู้ และมีจำนวนล่ามภาษามือไม่เพียงพอต่อความต้องการของคนพิการทำให้คนพิการได้รับการบริการที่ล่าช้า
5. แนวทางแก้ไขปัญหาอุปสรรคในการสื่อสารระหว่างคนพิการทางการได้ยินหรือสื่อความหมายกับพนักงานสอบสวน	- เสนอให้มีการติดตั้งเครื่องมือที่ช่วยในการสื่อสาร ที่เรียกว่าเครื่อง TTRS ให้มีประจำทุกสถานีตำรวจ และหน่วยงานอื่นๆ ที่คนพิการต้องไปติดต่อขอรับบริการ - ควรให้เจ้าหน้าที่ที่ต้องปฏิบัติหน้าที่เกี่ยวข้องกับคนพิการ ได้รับการอบรมเรื่องภาษามือ เพื่อจะได้อำนวยความสะดวกให้แก่คนพิการในการติดต่อขอรับบริการของรัฐในทุกๆ ด้าน	จัดทำ Application เกี่ยวกับภาษามือ เพื่อสะดวกในการใช้งาน เนื่องจากปัจจุบันการเข้าถึงข้อมูลข่าวสารทำได้ง่าย เพียงใช้โทรศัพท์มือถือเพียงเครื่องเดียว	- สถาบันการศึกษาที่มีการสอนภาษามือ ควรมีการบูรณาการร่วมกันในการจัดทำหลักสูตรให้เป็นมาตรฐานเดียวกัน และพัฒนาเป็นสากลมากขึ้น - ควรมีการขึ้นทะเบียนล่ามในชั้นสอบสวน จะสร้างความมั่นใจให้แก่คนพิการว่าล่ามภาษามือที่มาแปลให้แก่คนพิการนั้นมีคุณภาพและมีความสามารถในการปฏิบัติหน้าที่

สำหรับข้อเสนอแนะเพื่อนำไปสู่การแก้ไขปรับปรุงระบบการให้บริการสำหรับคนพิการ มีข้อเสนอแนะดังต่อไปนี้

1. ด้านการศึกษา รัฐและคนในครอบครัวควรสนับสนุนให้คนพิการควรได้รับการศึกษาเท่าเทียมกับคนปกติทั่วไป เพื่อมีโอกาสอยู่ร่วมกับคนในสังคมได้อย่างปกติสุขมีโอกาสในการมีงานทำ และสามารถช่วยเหลือตนเองได้และลดปัญหาความเลื่อมล้ำและควรมีการปรับปรุงวิธีการและมาตรฐานหลักสูตรให้ไปในทิศทางเดียวกัน เพื่อลดสื่อสารที่คลาดเคลื่อนกัน เนื่องจากความหลากหลายของรูปแบบภาษามือ
2. ด้านการเข้าถึงสิทธิสวัสดิการต่างๆ ของรัฐ เนื่องจากคนพิการทางการได้ยินหรือสื่อความหมาย เป็นกลุ่มที่สามารถรับรู้ข้อมูลข่าวสารได้ช้ากว่าคนพิการประเภทอื่น จึงควรมีการจัดการประชาสัมพันธ์ด้วยภาษามือ เพื่อให้คนพิการสามารถรับรู้และเข้าถึงสิทธิที่ตนพึงได้รับ
3. ด้านการปฏิบัติงาน หน่วยงานของรัฐ และเจ้าหน้าที่ของรัฐควรมีการสร้างความรู้ความเข้าใจให้แก่เจ้าหน้าที่ที่จะต้องปฏิบัติงานร่วมกับคนพิการทางการได้ยินหรือสื่อความหมาย ทั้งในเรื่องการให้บริการและการให้ความช่วยเหลือ เพื่อให้คนพิการสามารถเข้ารับบริการและได้รับความช่วยเหลืออย่างทั่วถึงและทันต่อความต้องการ ซึ่งหากเจ้าหน้าที่ที่สามารถที่จะสื่อสารกับคนพิการได้ในเบื้องต้น ก็สามารถที่จะทราบถึงความต้องการเพื่อให้บริการหรือให้ความช่วยเหลือได้อย่างถูกต้อง

รายการอ้างอิง

- กิตติมา สุรสนธิ. (2549). *การค้นหาคำรู้เกี่ยวกับผลและอิทธิพลของสื่อมวลชน*. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, คณะวารสารศาสตร์และสื่อสารมวลชน.
- จิราภา บัวงาม. (2550). *ปัญหาและอุปสรรคของพนักงานสอบสวนในการคุ้มครองสิทธิผู้เสียหายในคดีอาญา*. สารนิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์.
- ชุดิมนต์ บัณฑิต. (2551). *การคุ้มครองสิทธิของผู้ถูกกล่าวหาที่เป็นคนพิการในกระบวนการยุติธรรมทางอาญา*. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, คณะนิติศาสตร์.
- ณฤทัย เกตุหอม. (2555). *ความต้องการได้รับสวัสดิการทางสังคมของคนพิการในเขตอำเภอบ่อทอง จังหวัดชลบุรี*. การค้นคว้าอิสระปริญญาโทบริหารธุรกิจ, มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์, คณะรัฐประศาสนศาสตร์.
- ทศพร ศิริสัมพันธ์. (2551). *ทิศทางและแนวโน้มของรัฐบาลประศาสนศาสตร์*. ใน *ประมวลสาระชุดวิชาแนวคิด ทฤษฎี และหลักการรัฐประศาสนศาสตร์* (หน่วยที่ 15, น. 439-476). นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- ผดุง อารยวิญญู. (2542). *การศึกษาสำหรับเด็กที่มีความต้องการพิเศษ*. กรุงเทพฯ: ร่ำไทยเพรส.
- ราชภัฏ บุญญา. (มกราคม-มิถุนายน 2551). *ภาษามือ: ภาษาของคนหูหนวก*. วารสารวิทยาลัย.
- ไวยวุฒิ วุฒิธรณสาร. (2549). *การศึกษาคำบรรยายที่เหมาะสมสำหรับการรับรู้ภาพยนตร์ของคนหูหนวก*. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, คณะวารสารศาสตร์และสื่อสารมวลชน.
- ศรียา นิยมธรรม, และ ประภัสร นิยมธรรม. (2541). *พัฒนาการทางภาษา*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ภาควิชาการศึกษาพิเศษ.
- สุกานดา ปัญญาโณ. (2553). *การรับรู้สิทธิคนพิการตามมาตรา 20 ของพระราชบัญญัติส่งเสริม และ พัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการ พ.ศ. 2550: กรณีศึกษาในเขตกรุงเทพมหานคร*. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์.

แนวทางการจัดการความปลอดภัยบนท้องถนนเขตองค์การบริหารส่วนตำบลท่างาม

อำเภออินทร์บุรี จังหวัดสิงห์บุรี

Road Traffic Safety Management in the Sub-District Administrative Organization

of Tambon Tha-Ngam, Amphur Innburi, Singburi Province.

อรรถพร มโนทัย*

Athaphorn Manothai

บทคัดย่อ

การศึกษาเรื่อง “แนวทางการจัดการความปลอดภัยบนท้องถนนเขตองค์การบริหารส่วนตำบลท่างาม อำเภออินทร์บุรี จังหวัดสิงห์บุรี” มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาแนวทางการจัดการความปลอดภัยบนท้องถนน รวมถึงป้องกันไม่ให้เกิดอุบัติเหตุทางถนน และขั้นตอนการจัดการความปลอดภัยของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องของในพื้นที่ท้องถนนที่องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น เพื่อไม่ให้เกิดการสูญเสียต่อชีวิตและทรัพย์สินของประชาชน โดยเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ศึกษาเอกสารและสัมภาษณ์บุคคลที่เกี่ยวข้องทั้งในระดับนโยบายและระดับปฏิบัติงานในพื้นที่รับผิดชอบบนท้องถนน ผลการศึกษาพบว่า ในเขตพื้นที่ องค์การบริหารส่วนตำบลท่างาม มีแนวทางการจัดการความปลอดภัย ดังนี้ 1. การประชุมประจำเดือน เพื่อสรุปข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับอุบัติเหตุ ของแต่ละหน่วยงาน ร่วมกันเสนอความคิดเห็นเพื่อดำเนินการแก้ไขปัญหาอุบัติเหตุที่เกิดขึ้น และเสนอให้ผู้ว่าราชการจังหวัดทราบ 2.การประชุมเร่งด่วน ในกรณีที่เกิดอุบัติเหตุ มีประชาชนเสียชีวิตเป็นจำนวนมากให้นายอำเภอหรือผู้ที่ได้รับมอบหมาย เรียกประชุมโดยด่วน เพื่อหาสาเหตุรวมทั้งแนวทางการจัดการ ปัญหาที่เกิดขึ้น แล้วรายงานให้ผู้ว่าราชการจังหวัดทราบ 3.การประชุมเพื่อป้องกันการเกิดอุบัติเหตุในช่วงเทศกาล เป็นการประชุมเฉพาะกิจในช่วงที่มีเทศกาล โดยมีหลายภาคส่วนราชการและเอกชนร่วมกันประชุมและรณรงค์เพื่อไม่ให้เกิดอุบัติเหตุ โดยมีคณะทำงานที่นายอำเภอเป็นประธาน เป็นกลไกในการขับเคลื่อนแนวทางดังกล่าวไปสู่การปฏิบัติ ข้อเสนอแนะจากการศึกษาครั้งนี้ หน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรจัดแสดงกิจกรรมให้ความรู้การจัดการความปลอดภัย กฎหมายที่เกี่ยวข้องและการหาแนวทางในการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนในพื้นที่เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการความปลอดภัยบนท้องถนนด้วย

คำสำคัญ: ความปลอดภัยบนท้องถนน, แนวทางการจัดการ, การจัดการความปลอดภัย

ABSTRACT

The purpose of the research “Road traffic safety management in the sub-district administrative organization of Tambon Tha-Ngam, Amphur Innburi, Singburi Province,” is to learn about the methods of managing the road safety, to prevent all possible traffic accidents to happen and to study the procedure of road safety management by the related organizations from local government in order to prevent the losses of lives and properties. This research is studied under the quality research patterns. It studies through the documents and the interview from related workers. The interviewees are the related officers both in policy controlling and field working who do the actual work on the road. The result of this research shows us that the processes of road safety management are following:: First, Monthly meeting: This meeting is to conclude data about all the accidents from each organization and discuss the problems and how to solve them then report to the provincial governor. Second,

* นักศึกษาปริญญาโทหลักสูตรพัฒนาชุมชนมหาบัณฑิต คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

Urgent Meeting: In case of mass killing accident, the sheriff or the responsible officer needs to arrange the meeting in order to solve the problem. Then report it to the provincial governor. Lastly, the special meeting to discuss the prevention of accidents during a long vacation: This is a special meeting for when there is a long vacation upcoming. Both government and private sectors need to cooperate in this meeting in order to prevent all possible accidents. The sheriff and its crew will be responsible as the president of the meeting and will form the protocol that the officers need to follow.

The suggestion of this study is that the responsible organizations should create some campaigns in order to spread more road safety knowledge to public including the traffic laws. They should also find the way to make people in the district join in the meeting to discuss about the road safety management alongside the governors too.

Keywords: Road traffic safety, the management, safety management

บทนำ

การพัฒนาประเทศไทยในระยะที่ผ่านมามุ่งเน้นการพัฒนาประเทศให้มีความเจริญก้าวหน้ามั่นคงทางเศรษฐกิจ และสังคม เร่งพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานเพื่อตอบสนองระบบทุน แม้ว่าจะประสบความสำเร็จในระดับที่น่าพอใจ แต่ในทางกลับกันผลของการพัฒนาดังกล่าว ได้ส่งผลกระทบหลายด้านทั้งด้านสังคม เศรษฐกรรมถูกปรับเปลี่ยนไปในทางอุตสาหกรรม ด้านสิ่งแวดล้อม เกิดการบุกรุกป่า ทำให้พื้นที่เกษตรลดลง (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ธันวาคม 2556) ชุมชนเมืองขยายมีผลต่อคุณภาพชีวิตของคนไทย นอกจากนี้ การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานการเพิ่มขึ้นของถนนหนทางในปัจจุบัน ส่งผลให้ปริมาณยานพาหนะต่างๆ โดยเฉพาะรถยนต์ และรถจักรยานยนต์เพิ่มจำนวนมากขึ้น ทำให้เกิดปัญหาด้านสิ่งแวดล้อม เกิดมลพิษทางอากาศ การจราจรติดขัด นอกจากนี้การเกิดอุบัติเหตุบนท้องถนนก็มากขึ้นด้วย ส่งผลทำให้ประชากรต้องบาดเจ็บพิการ และเสียชีวิตจากอุบัติเหตุเป็นจำนวนมาก การเกิดอุบัติเหตุแต่ละครั้ง ก่อให้เกิดความสูญเสีย ทั้งในด้านชีวิตและทรัพย์สินทั้งของรัฐและประชาชนอย่างประมาณค่ามิได้ ซึ่งทำให้ส่งผลกระทบทางตรงต่อการพัฒนาประเทศ อุบัติเหตุบนท้องถนนเกิดขึ้นบ่อยครั้งและมีความรุนแรงมากขึ้น มีการสูญเสีย ทั้งชีวิตและทรัพย์สินมากมายมหาศาล จากสถิติของสำนักงานตำรวจแห่งชาติ ปีงบประมาณ พ.ศ.2557 จำนวนผู้เสียชีวิตจากอุบัติเหตุ จราจรทางบก จำนวน 6985 ราย ค่าเสียหายเป็นเงินกว่า 398,462,307 บาท (จากข้อมูลเว็บไซต์ Live Science เมื่อวันที่ 20 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2557) เปิดเผยอันดับประเทศที่มีคนเสียชีวิตจากอุบัติเหตุ บนท้องถนนมากที่สุด พบว่าประเทศนามิเบียครองแชมป์ผู้เสียชีวิตมากที่สุดในโลก ส่วนอันดับที่ 2 คือประเทศไทย สะท้อนให้เห็นถึงปัญหาอุบัติเหตุบนท้องถนนที่ควรได้รับการแก้ไข โดยอันดับดังกล่าวมาจากการเก็บสถิติของสถาบันวิจัยด้านคมนาคม มหาวิทยาลัย มิชิแกน สหรัฐอเมริกา ร่วมกับข้อมูลจากองค์การอนามัยโลก ระบุว่า สถิติการเสียชีวิตจากอุบัติเหตุบนท้องถนนทั่วโลก มีค่าเฉลี่ยอยู่ที่ 18 คน ต่อประชากร 100,000 คน ต่อปี แต่สำหรับประเทศนามิเบีย ประเทศไทย และประเทศอิหร่าน ซึ่งเป็น 3 อันดับต้นๆ ที่มีคนเสียชีวิตจากอุบัติเหตุบนท้องถนนมากที่สุดในโลก มีสถิติมากกว่าค่าเฉลี่ยเกิน 2 เท่า นั่นคือ 45 คน, 44 คน, และ 38 คนต่อประชากร 100,000 คนต่อปี ตามลำดับสำหรับประเทศไทย อุบัติเหตุบนท้องถนนถือว่าเป็นปัญหาทางสาธารณสุขที่สำคัญประการหนึ่งของประเทศ เนื่องจากการเสียชีวิตจากอุบัติเหตุจราจรเพิ่มสูงขึ้นอย่างรวดเร็ว โดยพบว่า อุบัติเหตุจราจรเกิดขึ้นกับรถจักรยานยนต์มากที่สุดเป็นอันดับหนึ่ง ที่ก่อให้เกิดการบาดเจ็บและเสียชีวิต อุบัติเหตุจากการจราจรบนท้องถนนยังก่อให้เกิด ความสูญเสียอีกหลายด้าน คนที่ได้รับบาดเจ็บอาจกระทบไปถึงคนรอบข้างที่เกี่ยวข้อง ธุรกิจและงานที่รับผิดชอบอาจต้องหยุดชะงัก รวมไปถึงเศรษฐกิจของชาติ ทั้งของเอกชน และของรัฐมีมูลค่าเป็นเงินหลายพันล้านบาทกิจกรรมต่างๆ เกิดความล่าช้าเพราะขาดกำลังคน บางครอบครัวอาจต้องสูญเสียหัวหน้าครอบครัวหรือกำลังสำคัญของครอบครัว จากความพิการหรือเสียชีวิตจากอุบัติเหตุ ทำให้ลูกหลานต้องหยุดเรียน ครอบครัวเกิดความยากลำบากจะ

เห็นได้ว่าอุบัติเหตุหากเกิดขึ้นแล้ว ย่อมส่งผลเสียเป็นลูกโซ่ตามมา ปัจจุบันความเจริญได้เข้ามาในท้องถิ่นต่างๆ ในหลายรูปแบบ เริ่มจากการก่อสร้างถนนเพื่อให้การคมนาคมที่ใช้ในการเดินทางสะดวกรวดเร็วมากขึ้น รวมถึงการขนส่งในหลายๆ รูปแบบ มีการจัดการอย่างมีระบบแบบแผนในเชิงธุรกิจแต่สิ่งเหล่านี้ก็แฝงไปด้วยอันตรายและก่อให้เกิดอุบัติเหตุจากการจราจรบนท้องถนนกับคนที่สัญจรไปมาในพื้นที่ทางแยก ทางตัดผ่านของถนนความต่างระดับของถนนทางโค้ง ล้วนทำให้เกิดอุบัติเหตุในท้องถนนได้ทั้งสิ้น ซึ่งอาจมาจากความประมาทความไม่ชำนาญในพื้นที่ ความเคยชินของคนในชุมชนรวมถึงอุบัติเหตุจากวิถีชุมชนก็เป็นอีกเรื่องหนึ่งที่ทำให้เกิดอุบัติเหตุได้ เส้นทางที่เคยใช้เป็นประจำตั้งแต่ในอดีตอาจเป็นเส้นทางที่ก่อให้เกิดอันตรายจากอุบัติเหตุทางจราจรได้ เมื่อมีการตัดถนนใหม่ ความสูงต่ำระหว่างถนนใหม่กับถนนเก่า ก็เป็นอีกปัญหาหนึ่งที่จะก่อให้เกิดอุบัติเหตุทางจราจรได้เช่นกัน หากผู้คนในชุมชนสัญจรโดยอาศัยความเคยชิน ประชาชนที่ไม่ได้อาศัยอยู่ในชุมชน ไม่มีความชำนาญการขับขี่ยานพาหนะในพื้นที่ก็นำมาซึ่งอุบัติเหตุได้เช่นกัน

รัฐบาลได้กำหนดมาตรการและวางแผนโครงการ เพื่อยกระดับมาตรฐานความปลอดภัยทางถนน เพื่อจะลดการสูญเสียจากอุบัติเหตุจราจรอย่างเร่งด่วน โดยกำหนดยุทธศาสตร์ในการป้องกันอุบัติเหตุทางถนน ไว้หลายด้านด้วยกัน ด้านบังคับใช้กฎหมาย มีการใช้กฎหมายอย่างจริงจังแก่ผู้กระทำผิด ให้ความรู้แก่ประชาชนเพื่อให้ประชาชนได้นำไปปฏิบัติตามที่ภาครัฐได้แนะนำและกำหนดให้เป็นกติกาในการใช้พื้นที่ร่วมกันของประชาชน มีการนำความรู้ ด้านวิศวกรรมจราจร มาดำเนินการเพื่อให้เป็นมาตรฐานในด้านการจราจร ได้แก่ พื้นผิวถนน การติดตั้งสัญญาณไฟ การจัดให้มีเครื่องหมายจราจร ตามจุดเสี่ยงต่างๆ ดำเนินการจัดระบบบริการแพทย์ฉุกเฉิน เพื่อให้มีการประสานงานกันเป็นโครงข่าย ในกรณีมีอุบัติเหตุร้ายแรง สามารถช่วยเหลือผู้ประสบภัยได้อย่างรวดเร็วและมีประสิทธิภาพ เป็นไปตามสากล มีการประเมินผล ในการปฏิบัติหน้าที่ที่ผ่านมาในหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เพื่อจะได้นำมาปรับปรุง และแก้ไขในส่วนที่ยังไม่มีประสิทธิภาพ จัดระบบสารสนเทศอย่างมีประสิทธิภาพเพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดแก่ประเทศ และประชาชน

โดยได้กำหนดการดำเนินการแก้ไขจุดเสี่ยง และปัญหาอุบัติเหตุจราจรอย่างจริงจัง ได้กำหนดเป้าหมายหลักไว้ โดยผู้ใช้รถจักรยานยนต์มีอัตราการบาดเจ็บลดลง ผู้ใช้รถใช้ถนนมีประพฤติกรรมการใช้รถใช้ถนนที่ดีขึ้น ถนนมีความปลอดภัยมากขึ้นทำให้มีการบำรุงรักษาดูแลเป็นระยะตามแผนงานที่ได้ทำขึ้น เพื่อลดจำนวนอุบัติเหตุที่อาจเกิดขึ้น จากถนนชำรุดเสียหาย

พื้นที่องค์การบริหารส่วนตำบลท่างาม อำเภออินทร์บุรี จังหวัดสิงห์บุรี มีถนนสายเอเชีย (ทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 32) ซึ่งเป็นทางหลวงแผ่นดินเชื่อมต่อระหว่างกรุงเทพมหานครสู่จังหวัดในภาคกลางและภาคเหนือตอนล่างของประเทศไทย ตัดผ่านตำบลท่างาม ทำให้ตำบลท่างามแบ่งออกเป็น 2 ฝั่งถนน การเดินทางติดต่อระหว่างกันตามวิถีชุมชนที่เคยมีในอดีตเป็นไปด้วยความยากลำบาก เพราะมีถนนสายเอเชียตัดผ่าน ทำให้การเดินทางเสี่ยงต่อการเกิดอุบัติเหตุบนท้องถนนได้ตลอดเวลา และขณะนี้มีการก่อสร้างเขื่อนคอนกรีตกันดินริมตลิ่งแม่น้ำเจ้าพระยา เพื่อป้องกันน้ำท่วม ตามนโยบายของทางราชการ ทำให้มีรถบรรทุกขนาดใหญ่วิ่งเข้ามาในชุมชนเป็นจำนวนมาก ทำให้ประชากรที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ตำบลท่างาม เกิดอุบัติเหตุบนท้องถนนได้มากยิ่งขึ้น (สถิติอุบัติเหตุ บาดเจ็บและเสียชีวิต ปี พ.ศ.2556 บาดเจ็บ 40 ราย เสียชีวิต 19 ราย ข้อมูล:สมาคมกู้ภัยจังหวัดสิงห์บุรี จุดอินทร์บุรี)

องค์การบริหารส่วนตำบลท่างาม ร่วมกับภาครัฐในส่วนที่เกี่ยวข้องและชุมชนได้ดำเนินการมีแก้ไขปัญหพื้นที่เสี่ยงที่เกิดอุบัติเหตุบนท้องถนน รวมทั้งได้ ศึกษาและประเมินความเสี่ยง กับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง จัดทำสถิติการเกิดอุบัติเหตุ มีการณรงค์ให้ความรู้เกี่ยวกับเรื่องความปลอดภัยแก่ประชาชน และได้เปิดให้ประชาชนเสนอความคิดเห็นเกี่ยวกับการจัดการความปลอดภัย และการประเมินพื้นที่จุดเสี่ยงที่ก่อให้เกิดอันตราย โดยเปิดให้ประชาชนในชุมชนได้มีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหา

ดังนั้นผู้ศึกษาจึงสนใจที่จะศึกษาแนวทางการจัดการความปลอดภัยบนท้องถนน โดยชุมชนในเขตพื้นที่องค์การบริหารส่วนตำบลท่างาม อำเภออินทร์บุรี จังหวัดสิงห์บุรี เพราะมีการเห็นความสำคัญต่อการเกิดความปลอดภัย และมีการดำเนินการอย่างมีระบบโดยชุมชนมีส่วนร่วมในการดำเนินในพื้นที่เสี่ยงที่ก่อให้เกิดอุบัติเหตุบนท้องถนนอย่างมีประสิทธิภาพ เพื่อลดความเสี่ยงการเกิดอุบัติเหตุบนท้องถนน และสามารถนำแนวทางการจัดการความปลอดภัยในอุบัติเหตุบนท้องถนนโดยใช้กระบวนการมีส่วนร่วมในชุมชน

วิธีการและเครื่องมือในการศึกษา

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาถึงแนวทางการจัดการความปลอดภัยจากอุบัติเหตุที่เกิดขึ้นบนท้องถนน ที่ก่อให้เกิดอันตรายต่อชีวิตและทรัพย์สินของประชาชน จากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ถึงสาเหตุของการเกิดอุบัติเหตุ รวมถึงพื้นที่ ที่เกิดอุบัติเหตุที่ทำให้เกิดการบาดเจ็บและเสียชีวิต เพื่อเป็นแนวทางในการนำไปใช้ให้เกิดประโยชน์ รวมถึงพื้นที่อื่นที่มีบริบทใกล้เคียงกัน การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้เป็นการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยมีขั้นตอนในการศึกษา ได้แก่ ศึกษา ค้นคว้าจากเอกสาร (Document Research) และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เป็นการศึกษา ค้นคว้า รวบรวมข้อมูลจากหนังสือ วารสาร บทความ นิตยสาร วิทยานิพนธ์ที่เกี่ยวข้อง เอกสารทางราชการ สื่ออิเล็กทรอนิกส์ หนังสือพิมพ์ อินเทอร์เน็ต ที่เกี่ยวข้อง และ การศึกษาข้อมูลภาคสนาม (Field Research) เป็นการศึกษาข้อมูลจากภาคสนามโดยใช้แบบสัมภาษณ์เป็นเครื่องมือในการเก็บ รวบรวมข้อมูล จากผู้นำและผู้บริหารองค์การบริหารส่วนตำบลท่างาม ประกอบด้วยนายกองค์การบริหารส่วนตำบลท่างาม เจ้าหน้าที่ อปพร., เจ้าหน้าที่ตำรวจ สถานีตำรวจภูธรอำเภออินทร์บุรี เจ้าหน้าที่แขวงการทางสิงห์บุรี กรมทางหลวง รวมถึงประชาชนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ตำบลท่างาม และประชาชนนอกพื้นที่ตำบลท่างาม

สำหรับเครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา ใช้แบบสัมภาษณ์แบบเจาะลึก และการสังเกตการณ์แบบไม่มีส่วนร่วม (Non-participant Observation) โดยการเดินสำรวจรอบๆ ชุมชนสังเกตการณ์การใช้รถใช้ถนนในตำบลท่างาม ประกอบกับการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) โดยผู้ศึกษาจะเข้าไปมีส่วนร่วมในการร่วมกำหนดจุดเสี่ยงร่วมกันกับผู้บริหาร และประชาชนในตำบลท่างาม ส่วนการวิเคราะห์ข้อมูล เป็นการแยกแยะปัญหาที่เกิดขึ้น จากการเก็บรวบรวมข้อมูลประกอบกับการใช้เหตุผล โดยการทางจัดการความปลอดภัยบนท้องถนนสามารถนำมาวิเคราะห์ ได้แก่ ลักษณะของอุบัติเหตุที่เกิดขึ้น (โดยอาศัย ข้อมูลจากชุมชน) พฤติกรรมการใช้รถใช้ถนน ของประชาชน การตรวจสอบจุดเสี่ยงอันตราย สถานที่เกิดอุบัติเหตุบนถนนบ่อย แนวทางการจัดการความปลอดภัยบนท้องถนน ของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ในการแก้ไขปัญหาการเกิดอุบัติเหตุใน เขตองค์การบริหาร ส่วนตำบลท่างาม อำเภออินทร์บุรี จังหวัดสิงห์บุรี

ผลการศึกษา

สาเหตุที่เอื้อต่อการเกิดอุบัติเหตุในท้องถนน

สาเหตุและปัจจัยเสี่ยงที่เอื้อต่อการเกิดอุบัติเหตุบนท้องถนนในเขตพื้นที่องค์การบริหารส่วนตำบลท่างาม พบว่า ประกอบด้วย 4 ด้าน

1) ด้านประพฤติกรรมคน การเมาแล้วขับปัจจัยเสี่ยง เนื่องจากเครื่องดื่มแอลกอฮอล์มีฤทธิ์กดประสาท ทำให้ความสามารถในการขับช้าลง การมองเห็นลดลง การตอบสนองช้ากว่าปกติ การป้องกันหากดื่มเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ไม่ควรขับรถด้วยตนเอง ควรใช้รถโดยสารสาธารณะ หรือให้ผู้ที่ไม่ได้ดื่มเป็นผู้ขับ หรืออาจร่อนจนสร้างเมา หากขับรถเวลากลางคืนต้องเพิ่มความระมัดระวังให้มากเพราะจะเสี่ยงต่อการเกิดอุบัติเหตุการขับรถเร็วปัจจัยเสี่ยง อาจเกิดความเคยชินในการขับรถเร็ว เพราะเมื่อขับเร็วจะใช้ระยะทางในการหยุดรถเพิ่มมากขึ้น ทำให้การตัดสินใจในการแก้ปัญหาเฉพาะหน้าน้อยลง หากเกิดอุบัติเหตุแรงปะทะจะมากขึ้น การป้องกัน ควรใช้อัตราความเร็วตามที่กฎหมายกำหนด สัมพันธ์กับสภาพถนน อากาศ และการจราจรโดยเฉพาะการขับขึ้นในชุมชน โรงเรียน ทางโค้ง ไม่ควรใช้ความเร็วสูงในเวลาพลบค่ำหรือทัศนวิสัยการมองเห็นไม่ดี รวมทั้งการง่วงแล้วขับ ปัจจัยเสี่ยงคนหลับในเปรียบเสมือนคนหมดสติชั่วคราว หากหลับจะทำให้รถวิ่งโดยปราศจากการบังคับควบคุมเมื่อเกิดเหตุฉุกเฉินจะไม่สามารถหยุดรถได้ การป้องกัน ต้องนอนหลับพักผ่อนให้เพียงพอ งดเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ หลีกเลี่ยงการเดินทางช่วงกลางคืน ควรหยุดพักเป็นระยะๆ ทุก 150 กิโลเมตรหรือ 2 ชั่วโมง เพื่อปรับเปลี่ยนอิริยาบถ จะช่วยคลายความง่วงนอน ไม่ควรขับรถติดต่อกันเป็นระยะเวลานาน เพราะจะทำให้ร่างกายอ่อนเพลียจนหลับในขณะขับรถ

2) ด้านรถ/ยานพาหนะ การเปลี่ยนแปลงสภาพรถ เช่นการเพิ่ม ทำให้ผู้ขับขี่คนองและขับเร็ว การแปลงสภาพรถตามความพอใจ โดยไม่คำนึงถึงสภาพรถที่ได้รับการออกแบบมาอุปกรณ์ประจำรถหรือขัดข้อง เช่นไม่มีไฟหน้า-หลัง ไฟใหญ่ มีข้างเดียว หรือไม่มีเลย ไฟเลี้ยวชำรุด ไม่ได้ซ่อมแซมหรือแก้ไข พวงมาลัยสั่นขณะขับ เป็นต้น

3) ด้านสภาพถนน ที่เป็นหลุมเป็นบ่อ มีโครนตม มีเครื่องกีดขวางมาก ๆ หรือถนนที่แคบ ถนนที่ลื่น มีส่วนทำให้เกิดอุบัติเหตุขึ้นได้สภาพแสงสว่างบนถนน เช่น แสงสว่างที่ส่องจากรถคันที่วิ่งสวนมา โดยการเปิดไฟสูงและอาจมีการสว่างสูง ทำให้ตามัวมองไม่ชัดเจน หรือไม่มีไฟส่องสัญญาณทางแยก บนถนนมืดไม่มีไฟฟ้า ไม่มีแสงสว่าง ทำให้มองไม่เห็นทางหรือมองไกลไม่ได้ขัดยอมนเป็นอันตรายต่อการขับรถ อย่างไรก็ตามแสงสว่างในเวลากลางวัน หรือความสว่างของถนน ก็มักทำให้เกิดอุบัติเหตุสูงกว่าเวลากลางคืน แต่ความรุนแรงจะเกิดในเวลากลางคืนมากกว่า

4) ด้านสภาพแวดล้อม ฝนตกหนัก น้ำท่วม ทำให้ถนนเป็นหลุมเป็นบ่อ เป็นหลุมโคน ถนนลื่น ทำให้รถตกถนนพลิกคว่ำ รวมทั้งสภาพดินฟ้าอากาศ อุบัติเหตุมักเกิดขึ้นจากสภาพดินฟ้าอากาศที่ไม่ดี มีหมอกหนาทำให้มองไม่เห็นทางในระยะปลอดภัยจุดเสี่ยง การเกิดอุบัติเหตุบนท้องถนนที่เกิดขึ้นบ่อยในพื้นที่เขตองค์การบริหารส่วนตำบลท่างาม

พื้นที่จุดเสี่ยงและสภาพปัญหา

ในพื้นที่องค์การบริหารส่วนตำบลท่างาม พบว่า มีจุดเสี่ยงจุดอันตรายที่เกิดอุบัติเหตุบ่อย และมีคนเสียชีวิตมาก ได้แก่ สามแยก อบต. แยกตัวที่ถนนที่เข้ามาจากถนนสายเอเชียมาบรรจบกับถนนเลียบคันคลองมหาราช ลักษณะจุดเสี่ยง ขาดสัญญาณไฟเตือนบอกทางแยก ไฟแยกมีความสว่างไม่พอ และบริเวณแยกไฟแดงทางเข้าถนนสายเอเชีย ทางเข้าตลาดอินทร์บุรี ลักษณะจุดเสี่ยงดังกล่าวเป็นสี่แยกไฟแดงของถนนสายเอเชีย บริเวณนี้ผู้ที่ขับรถจักรยานยนต์ที่มาจากตลาดอินทร์บุรีไม่ยอมไปกลับรถในจุดที่กำหนดให้กลับรถแต่จะขับรูดฝ่าฝืนสัญญาณไฟแล้วขี่ย้อนศรไปยังฝั่งตรงข้าม

แนวทางการจัดการความปลอดภัยบนท้องถนน

การดำเนินการที่ผ่านมาเพื่อเป็นแนวทางการจัดการความปลอดภัยบนท้องถนน องค์การบริหารส่วนตำบลท่างาม ได้มีการจัดตั้งเป็นคณะทำงานในการศึกษาถึงปัญหาอุบัติเหตุที่เกิดขึ้น ประกอบด้วย เจ้าหน้าที่ตำรวจ สถานีตำรวจภูธรอินทร์บุรี เจ้าหน้าที่แขวงการทางสิงห์บุรี กรมทางหลวง เจ้าหน้าที่อปพร นายกองค์การบริหารส่วนตำบลท่างาม และส่วนราชการที่เกี่ยวข้อง โดยมีนายอำเภอเป็นประธาน โดยมีข้อสรุปร่วมกันเพื่อแนวทางการจัดการความปลอดภัยบนท้องถนน ดังนี้

1) การประชุมประจำเดือน เพื่อสรุปข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับการเกิดอุบัติเหตุ ของแต่ละหน่วยงานในพื้นที่ให้ที่ประชุมได้รับทราบ รวมทั้งร่วมกันเสนอแนวคิดเพื่อดำเนินการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น พร้อมทั้งจัดทำรายงานการประชุม เสนอให้ผู้ว่าราชการจังหวัดให้รับทราบถึงผลของการประชุมเพื่อดำเนินการต่อไปในระดับที่สูงขึ้นไป

2) การประชุมเร่งด่วน ในกรณีที่เกิดอุบัติเหตุ มีประชาชนเสียชีวิตเป็นจำนวนมาก ให้นายอำเภอ หรือผู้ที่ ได้รับมอบหมายเรียกผู้ที่มีหน้าที่เกี่ยวข้องประชุมโดยด่วน เพื่อหาสาเหตุที่เกิดขึ้น รวมทั้งแนวทางการจัดการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น แล้วรายงานให้ผู้ว่าราชการจังหวัดทราบ

3) การประชุมเพื่อป้องกันการเกิดอุบัติเหตุในช่วงเทศกาล โดยตั้งเป็นคณะทำงาน ซึ่งจะมีการประชุมเป็นครั้งๆ ไป โดยเฉพาะในช่วงที่มีเทศกาล โดยมีหลายภาคส่วนราชการ และเอกชนร่วมกันประชุมและรณรงค์เพื่อมิให้เกิดอุบัติเหตุ

นอกจากนั้นจากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูล พบว่า แนวทางการจัดการความปลอดภัยบนท้องถนนดำเนินการในส่วนที่เกิดอุบัติเหตุบ่อยที่สุดในพื้นที่เขตองค์การบริหารส่วนตำบลท่างาม ดังนี้

1) ประชุมเพื่อหาสาเหตุ เป็นการจัดประชุมกันของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องถึงอุบัติเหตุที่เกิดขึ้นบริเวณพื้นที่เสี่ยงที่ได้ร่วมกันประเมิน ว่าเป็นพื้นที่อันตราย มีดังนี้

1.1 บริเวณแยกถนนสายเอเชีย(ถนนสายหลัก) ทางเข้าตลาดอินทร์บุรี มีอุบัติเหตุรถชนกันบ่อยครั้ง ทำให้ประชาชนบาดเจ็บและเสียชีวิตจำนวนมาก สาเหตุมาจาก “คน” ไม่เคารพกฎจราจร ขับรถย้อนศร ขับรถตัดหน้าในระยะกระชั้นชิด ไม่ใช้จุดกลับ

รถ ฝ่าฝืนกฎจราจร ไม่มีระเบียบวินัยในการใช้ถนน มักง่าย ไม่มีความรู้ในการใช้รถใช้ถนน มีอาการเมาสุรา ขับรถเร็ว ว่อง สภาพ “ถนน” ไม่มีการปรับปรุงเพื่อให้ใช้ได้กับสถานการณ์ปัจจุบันซึ่งมีปริมาณจำนวนรถที่เพิ่มมากขึ้น จากนโยบายรถคันแรกของรัฐบาล

1.2 บริเวณถนนเลียบริมคลองมหาราช (ถนนสายรอง) สามแยกหน้า อบต. เป็นแยกตัวที่เป็นถนนที่เชื่อมต่อมาจากรถยนต์สายเอเชีย มีอุบัติเหตุบ่อยครั้ง ทำให้ประชาชนได้รับบาดเจ็บและเสียชีวิต สาเหตุมาจาก คน ถนน สภาพแวดล้อม

1.3 บริเวณถนนในหมู่บ้าน เป็นทางตัดจากถนนเลียบริมคลองมหาราชเข้ามาใน ซอยสุดใจ 2 ซึ่งเป็นทางโค้งหักศอก 2 โค้ง ซ้อนกัน โดยผู้ขับไปและมาในซอยนี้จะมองไม่เห็นรถที่กำลังวิ่งสวนทางมา สาเหตุมาจากสภาพแวดล้อมที่ไม่เอื้ออำนวยต่อการขับชี่ยานพาหนะ เพราะถูกบังด้วย กำแพงรั้ว บ้านเรือนประชาชน ถ้าไม่ใช้ความระวังและไม่ชำนาญพื้นที่โดยเฉพาะคนนอกพื้นที่ก็จะเกิดอุบัติเหตุได้

2. ประชุมเพื่อหาแนวทางแก้ไขและป้องกันการเกิดอุบัติเหตุ เป็นการประชุมเชิงวิชาการ มีหลักการและเหตุผลนำเสนอ เพื่อสู่การแก้ไขและเปลี่ยนแปลง สถานที่เพื่อไม่ให้เกิดอุบัติเหตุและหาแนวทางป้องกันแก้ไข โดยบริเวณแยกถนนสายเอเชีย (ถนนสายหลัก) เกิดอุบัติเหตุบ่อยครั้ง ทางคณะทำงานได้ร่วมกันเสนอ แก้ไขปัญหาอย่างถาวร โดยเสนอให้ทำอุโมงค์ลอดใต้ถนนสายเอเชีย เพื่อให้ประชาชนทั้งสองฝั่งได้ลอดอุโมงค์ไป-มา โดยไม่ต้องขับรถยนต์ย้อนศรและ ขับตัดหน้าในระยะกระชั้นชิด รวมทั้งได้เสนอให้ทำทางสะพานยกระดับเพื่อเชื่อมถนนฝั่งตลาดอินทร์บุรีเชื่อมกับทางถนนฝั่งหมู่ 10 หัวดงเข้าหากัน โดยมอบหมายให้แขวงทางหลวงสิงห์บุรีเป็นผู้ออกแบบ และเสนอยกเลิกสัญญาณไฟจราจรแยกจุดนี้ รวมทั้งปิดแยกนี้เป็นการถาวร เพื่อเป็นการป้องกันและลดการเกิดอุบัติเหตุทางถนนบนแยกนี้ ส่วนบริเวณถนนเลียบริมคลองมหาราช (ถนนสายรอง) สามแยกหน้า อบต. คณะทำงานได้เสนอให้ติดตั้งไฟสัญญาณเตือนบอกแยก และเพิ่มไฟส่องสว่างให้มีความสว่างมากยิ่งขึ้น โดยได้มอบหมายและประสานทางหลวงชนบท ให้เป็นผู้ดำเนินการและติดตั้ง และบริเวณถนนในหมู่บ้าน ที่มีโค้งหักศอก ซ้อนกันถึง 2 โค้ง ทำให้รถไม่สามารถมองเห็นรถที่วิ่งสวนทางมาได้ ทางคณะทำงาน ได้ลงพื้นที่เพื่อพูดคุยกับเจ้าของบ้าน ที่อยู่ในบริเวณนั้น และรั้วกำแพงบ้านที่บังสายตาผู้ที่ขับไปมาโดยได้ขออนุญาต ทาสีกำแพงรั้ว และตัดต้นไม้บางส่วน รวมทั้งติดป้ายจราจรเพื่อเตือนจุดเสี่ยง เพื่อให้ประชาชนที่สัญจรไปมาเกิดความปลอดภัย

3. นำเสนออนุมัติงบประมาณเพื่อก่อสร้างอุโมงค์ลอดใต้ถนนสายเอเชีย และทำทางสะพานยกระดับข้ามถนนสายเอเชีย เนื่องจากการเสนอการก่อสร้างดังกล่าวต้องใช้งบประมาณเป็นจำนวนมากในการก่อสร้าง จึงได้ทำเรื่องไปยังผู้แทนราษฎร เพื่อเสนอไปยังรัฐบาลเพื่ออนุมัติเงินในการก่อสร้าง ปัจจุบันได้ดำเนินการก่อสร้างในส่วนของการขุดอุโมงค์ลอดใต้ถนนสายเอเชีย โดยจะแล้วเสร็จประมาณปี พ.ศ.2562 โดยแขวงทางหลวงสิงห์บุรี กรมทางหลวงเป็นผู้ออกแบบ

4. ศึกษาและประเมินความเสี่ยง สถานที่ที่อาจก่อให้เกิดอุบัติเหตุในอนาคต เพื่อหาแนวทางการแก้ไขเพื่อมิให้เกิดอุบัติเหตุ จากการประชุมคณะทำงานแต่ละครั้งได้มีการนำเสนอจุดเสี่ยงและประเมินพื้นที่เสี่ยงที่อาจก่อให้เกิดอุบัติเหตุ เพื่อไปสู่กระบวนการแก้ไขและจัดการปัญหาการเกิดอุบัติเหตุในระยะยาวต่อไป

สรุปและข้อเสนอแนะ

การศึกษาเรื่อง การจัดการความปลอดภัยบนท้องถนน เขตองค์การบริหารส่วนตำบลท่างาม อำเภอมัญจาคีรี จังหวัดสิงห์บุรี เป็นการศึกษาที่จะได้รู้ถึงแนวทางการจัดการความปลอดภัยบนท้องถนน ในส่วนของหน่วยงานที่รับผิดชอบ ถึงการจัดการการเกิดอุบัติเหตุในพื้นที่ และเพื่อประโยชน์ต่อพื้นที่อื่นที่มีบริบทใกล้เคียงกัน ในการป้องกันไม่ให้เกิดอุบัติเหตุ เกิดการสูญเสียทั้งชีวิตและทรัพย์สินทั้งของราชการและของประชาชน ในการจัดการแก้ไขปัญหาก็จะต้องประกอบไปด้วยหลายหน่วยงานในพื้นที่ร่วมกัน ประชุมหาสาเหตุที่แท้จริงของการเกิดอุบัติเหตุ รวมถึงการป้องกันไม่ให้เกิดอุบัติเหตุ ทั้งในระยะสั้นและระยะยาว จากการศึกษาได้รู้ถึงการแก้ไขปัญหของหน่วยงานในพื้นที่อย่างมีระบบมีขั้นตอน มีการวางแผนงานในการร่วมประชุมของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง มีการนำเสนอต่อรัฐบาลถึงความจำเป็นในการก่อสร้างอุโมงค์ลอดใต้ถนนสายเอเชีย เพื่อขออนุมัติงบประมาณในการก่อสร้างอย่างมีหลักการและเหตุผล จึงทำให้รัฐบาลได้อนุมัติงบประมาณในการก่อสร้างอุโมงค์ลอดใต้ถนนสายเอเชีย เพื่อเป็นการแก้ไขปัญหาอย่างถาวร

การแก้ไขปัญหาและการประเมินความเสี่ยงจะเกิดขึ้นได้ต้องมีหน่วยงานหลายๆหน่วยงานในพื้นที่ร่วมกันทำงาน จึงจะได้ข้อมูลและปัญหาที่แท้จริง ตรงจุด ตรงประเด็น เพื่อให้ประชาชนผู้ใช้รถใช้ถนน ไม่ให้เกิดอุบัติเหตุและเกิดความไม่ปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน มีความปลอดภัยมากยิ่งขึ้น นั่นก็หมายความว่าไม่ทำให้การพัฒนาประเทศต้องล่าช้าและหยุดชะงัก จากการเกิดอุบัติเหตุบนท้องถนนอีกด้วย

จากการศึกษาแนวทางการจัดการความปลอดภัยบนท้องถนน มีข้อเสนอแนะดังนี้ 1) ประชาชน ส่วนมากไม่มีความรู้ในการใช้รถใช้ถนนเท่าที่ควร บางส่วนยังไม่มีใบขับขี่ ไม่เคยผ่านการอบรม ภาครัฐจะต้องให้ความสำคัญในส่วนนี้ให้มาก เพราะอุบัติเหตุส่วนมากมาจากคน การก่อสร้างสิ่งต่างๆ เพื่อลด หรือเพื่อไม่ให้เกิดอุบัติเหตุ หากคนไม่ให้ความสำคัญของความปลอดภัยแล้ว อุบัติเหตุย่อมไม่ลดลงแน่นอนควรจัดให้มีการอบรมให้ความรู้เกี่ยวกับการใช้รถใช้ถนน ทั้งภาคปฏิบัติ และภาคทฤษฎี โดยการเข้าหาประชาชนในพื้นที่ เช่น กรมขนส่งทางบก จัดให้มีการสอบและต่อใบขับขี่ถึงในชุมชน เพื่ออำนวยความสะดวก และเพื่อให้คนที่ไม่มีใบขับขี่ได้ทำร่วมถึงมีการจัดแสดงกิจกรรมเกี่ยวกับข้อมูลทางกฎหมายและประชาชนจะได้รับความรู้ไปในตัว 2) การก่อสร้างถนนหรือแก้ไขปัญหาอุบัติเหตุที่เกี่ยวข้อง จะต้องคำนึงถึงปัญหาที่อาจเกิดขึ้น จากผลกระทบในการก่อสร้าง เพราะบางครั้งอาจจะแก้ปัญหาที่เป็นอยู่ได้แต่อาจไปกระทบกับภาพรวม ซึ่งอาจทำให้คนอีกกลุ่มเดือดร้อน ฉะนั้นก่อนจะดำเนินการทำอะไร ควรให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็น และสะท้อนปัญหาให้ทราบถึงผลกระทบต่างๆ

รายการอ้างอิง

คณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2556). *แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 11 (พ.ศ. 2555-2559)*.

กรุงเทพฯ: ม.ป.พ.

มหาวิทยาลัยมิชิแกน สหรัฐอเมริกา. สถิติผู้เสียชีวิตจากอุบัติเหตุบนท้องถนน พ.ศ.2557. สืบค้นจาก www.Live Science.com

สำนักงานตำรวจแห่งชาติ. (2559). สถิติผู้เสียชีวิตจากอุบัติเหตุ พ.ศ.2557. สืบค้นจาก www.road safetythailand.com

สมาคมกู้ภัยจังหวัดสิงห์บุรี จุดอินทร์บุรี, (2556). สถิติอุบัติเหตุ. สืบค้นจาก www.rescuesingburi .blogspot.com

**“สันติสุขในเมืองยะลา” จะเกิดขึ้นได้อย่างไร พังกำแพงความแตกต่างทางวัฒนธรรม
ด้วยการพัฒนาท้องถิ่นชายแดนภาคใต้**

**“Yala in Harmony”, How would that Happen? Breaking the Wall of Cultural Differences Using
Methodology of Development. In the Southern Border Locality**

เชียนทิพย์ รัตนทอง*

Siantip Rattanatong

บทคัดย่อ

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้มีจุดประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาบริบทของเทศบาลนครยะลาที่มีพัฒนาการการอยู่ร่วมกันในสังคมพหุวัฒนธรรม ที่ส่งผลต่อการเสริมสร้างสันติสุขและความสมานฉันท์ 2) เพื่อศึกษาบทบาทการขับเคลื่อนแผนการพัฒนาท้องถิ่น และการจัดการปัญหาความรุนแรงในพื้นที่เขตเทศบาลนครยะลา 3) ศึกษาแนวทางการเสริมสร้างสันติสุขและความสมานฉันท์ของเทศบาลนครยะลา โดยใช้วิธีการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ

ผลการศึกษา พบว่า ประชาชนในชุมชนเขตเทศบาลนครยะลา มีการเรียนรู้และการปรับตัวต่อการอยู่ร่วมกันในสังคมพหุวัฒนธรรม มีพัฒนาการแบ่งออกเป็น 3 ยุค ได้แก่ 1) ยุคการสร้างเมืองยะลาในอดีตยุคการขยายเมืองยะลา ปี 2460 ที่ชาวไทยพุทธ ชาวมุสลิม และชาวจีนอพยพมาตั้งถิ่นฐานบริเวณรอบเมืองยะลา 2) ยุคชุมชนย่านการค้าเมื่อสถานีรถไฟสร้างผ่านใจกลางเมืองยะลา การเดินทางขนส่งสินค้าสะดวกมากยิ่งขึ้นมีตั้งชุมชนการค้าจนเมืองยะลาได้รับการขนานนามให้ศูนย์กลางทางการค้าในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ 3) ยุคหลังเหตุการณ์ความไม่สงบในชายแดนใต้ ปี 2547 ประชาชนได้รับผลกระทบต่อชีวิตและทรัพย์สิน ส่วนบทบาทการขับเคลื่อนแผนการพัฒนาท้องถิ่น และการจัดการปัญหาความรุนแรงในพื้นที่เขตเทศบาลนครยะลา พบว่า 1) บทบาทหลัก: การพัฒนาคนในท้องถิ่น ชุมชนเป็นฐานการพัฒนา สร้างจิตสำนึกความเป็นพลเมืองที่ดี 2) บทบาทรอง: เดินหน้าการพัฒนาเมืองยะลาภายใต้เหตุการณ์ความรุนแรง เปลี่ยนภาพลักษณ์ใหม่ของเมืองยะลาแห่งสันติสุข ประชาชนอยู่ร่วมกันอย่างกลมเกลียวในสังคมพหุวัฒนธรรมขับเคลื่อนการพัฒนาท้องถิ่นผ่าน โครงการที่เกี่ยวข้องกับการเสริมสร้างสันติสุขและความสมานฉันท์ แนวทางการเสริมสร้างสันติสุขและความสมานฉันท์ของเทศบาลนครยะลา พบว่า 1) การกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่น การใช้ชุมชนเป็นฐานการพัฒนา สร้างจิตสำนึกรักบ้านเกิด 2) การมีส่วนร่วมและการตัดสินใจของประชาชนใช้ศักยภาพในการแก้ไขปัญหา เปิดพื้นที่กลางให้ประชาชนแลกเปลี่ยนเรียนรู้กัน 3) การเรียนรู้ปรับตัวอยู่ร่วมกันในสังคม พหุวัฒนธรรม เคารพความแตกต่าง สร้างค่านิยมการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข 4) การเสริมสร้างชุมชนเข้มแข็งโดยยึดคนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนาสร้างสรรค์นวัตกรรมใหม่ให้ชุมชนจัดการตนเองได้ 5) การแสวงหาช่องทางในการทำงานร่วมกับองค์กรภาคีเครือข่าย ดึงภาคส่วนต่างๆ ทำงานเชื่อมประสานต่อกัน เพื่อให้บรรลุเป้าหมายการพัฒนาท้องถิ่น

คำสำคัญ: สันติสุข ความแตกต่างทางวัฒนธรรม ชายแดนภาคใต้ เทศบาลนครยะลา

* นักศึกษาปริญญาโทหลักสูตรพัฒนาชุมชนมหาบัณฑิต คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ABSTRACT

The objectives of this research were 1) to study the context of multicultural society evolution that influence peace and reconciliation promotion in the city municipality of Yala. 2) to study mobilizing roles of local developing plan and violence management in the area of the city municipality of Yala and 3) to study peace and reconciliation promoting guideline by using qualitative research method to collect information from both formal and informal interview, focus group, participant observation and non-participant observation together with studying related documents and researches and use the information gain to descriptively analyze.

The Findings of this research showed people lived in the Yala city municipality had learned and adapt their life periodically, from time to time, to be able to fit into differences of one another and finally were able to form a multicultural society from time to time which could be divided into 3 major periods as follow: 1) Settlement era-started from 1917 when the Thais, the Muslims, and the Chinese migrated to Yala which resulted in expanding residential areas, 2) Developing era, precisely economy started once the railway was built through heart of the city accrued the convenience of traveling and goods carriage that marked Yala 'the center of trading' in the three southern border provinces, 3) Unrested era-begun since 2004 that violence has occurred in the three southern border provinces. From that, many people were mentally and physically effected. Fear has driven people to tear and finally built a wall to separate themselves from other religion believers which decreased the interaction and public space of people who live in the city.

For the local development plan and violence management strategies in mobilizing of Yala city municipality, finding showed hereinafter: 1) building capacity for the locals and community -based development were the fundamental development in raising awareness on good citizenship played a key role 2) the secondary role was to continue developing Yala under the unrested circumstance in order to changed its image to a peaceful multicultural society that people lived together in harmony through peace and reconciliation building related project.

For the guideline on peace and reconciliation promotion, findings showed as follow: 1) decentralization using community-based development, created the sense of hometown loving 2) providing people opportunity to interact and take part in decision making for problems solving would allow people to learn and share from one another 3) learning to adapt to multicultural society by respecting the other's differences, added more value in living together in peace 4) allowing people to create new innovation that can be managed by themselves could strengthen the community 5) finding ways to connect with other organizations within the network for collaboration could drive toward goals.

Keywords: Peace, Cultural Differences, Southern Border, Yala city municipality

บทนำ

สถานการณ์ความขัดแย้งเป็นปัญหาที่เกิดขึ้นทั่วโลก โดยส่วนใหญ่มีสาเหตุมาจากความแตกต่างของ เชื้อชาติ ศาสนา วัฒนธรรม ค่านิยม และอุดมการณ์ทางการเมือง การพัฒนาโลกให้มีความทันสมัย ที่เร่งการพัฒนาทางเศรษฐกิจ ทำให้ผู้คนในสังคมเกิดพยายามลากเส้นแบ่งแยกชัดเจนขึ้น ความหลากหลายของประชาชน ในแต่ละภูมิภาคโลกส่งผลต่อสถานการณ์โลกมีความตึงเครียด สิ่งที่ทำร้ายการพัฒนาในยุคโลกาภิวัตน์ คือ การแสวงหาความสันติสุขให้เกิดแก่โลกใบนี้ที่เป็นการพัฒนาที่ทำให้ทุกอย่างกลมกลืนทั้งในระดับโลกจนถึงระดับท้องถิ่น

พื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ของประเทศไทย ได้แก่ ยะลา ปัตตานี นราธิวาส และสี่อำเภอของจังหวัดสงขลา เหมือนระเบิดเวลาที่ปะทุขึ้นจากรากเหง้าของความขัดแย้ง คือ ความหลากหลายของประชากรในพื้นที่ส่วนใหญ่นับถือศาสนาอิสลาม ร้อยละ 75 นับถือศาสนาพุทธ และศาสนาอื่นๆ ร้อยละ 25 ด้วยสภาพบริบทแวดล้อมของชายแดนใต้ ที่มีความแตกต่างไปจากภูมิภาคอื่นของประเทศ ทั้งทางเชื้อชาติ ศาสนา วัฒนธรรม ความเชื่อ ภาษา และวิถีชีวิต จากการรวมชาติของประเทศไทยในอดีตของดินแดนสยามและดินแดนปัตตานีเข้าด้วยกัน ภายใต้กระบวนการที่คนชาตินิยมแบบเหมารวมที่พยายาม ทำให้คนในพื้นที่ที่มีความแตกต่างทางวัฒนธรรมกลืนกลายเป็นไทยแบบเดียวกันทั่วประเทศ เป็นปัญหาใจกลางที่ทำให้เกิดการสร้างความอคติและความเกลียดชัง องค์ประกอบทั้ง 3 ด้าน คือ ชาติพันธุ์มลายูแสดงออกในการใช้ภาษามลายูและวัฒนธรรมท้องถิ่น สำนึกในประวัติศาสตร์ของรัฐมลายูปัตตานี ที่มีวิถีชีวิต ประเพณี วัฒนธรรม ภาษาเป็นตัวเชื่อมโยง สิ่งที่เกิดขึ้นในการหนุนเสริมความขัดแย้งโดยการสร้างความจริงอีกชุดหนึ่ง คือ ความรู้สึกไม่เป็นธรรมที่อัตลักษณ์ตัวตนถูกปิดกั้น (ศรีสมภพ จิตรภรณ์ศรี, วัฒนา สุกัญศีล และ อาคม โสภณ, 2553, น. 28)

อย่างไรก็ตามเหตุการณ์ความรุนแรงที่เพิ่มขึ้น ยิ่งทำให้ภาคประชาชนในพื้นที่ให้ความสำคัญกับปัญหา นำไปสู่ข้อเสนอจากชุมชนท้องถิ่นในจังหวัดชายแดนใต้ที่ว่า “การพัฒนาคือการไม่พัฒนามุ่งสะท้อนว่า การพัฒนาท้องถิ่น ชายแดนใต้ที่มุ่งตอบสนองยุทธศาสตร์การพัฒนาชาติจากส่วนกลาง เป็นการทำลายอัตลักษณ์ที่หลากหลายทางวัฒนธรรม และลดทอนศักยภาพของชุมชนท้องถิ่นลงไป จึงทำให้ท้องถิ่นไม่สามารถแก้ไขปัญหาได้ด้วยตนเอง” (ณัฐพงศ์ จิตรนิรัตน์, มณีนรัตน์ มิตรปราสาท และ แววมลี แวบุละ, 2555, น. 29) การเผชิญอยู่ท่ามกลางปัญหาความขัดแย้งที่สั่งสมมายาวนานกว่า 12 ปี “เป็นการทำลายความสุขของคนในพื้นที่” เหมือนกับโรคที่กำลังรุมเร้าให้พื้นที่ชายแดนภาคใต้ไปราบบางประชาชน ขาดศักยภาพในการพัฒนาทั้งตนเอง จนกระทั่งชุมชนท้องถิ่นอ่อนแอลงไปทุกวัน บทเรียนการแก้ไขปัญหาความรุนแรงในอดีตที่เน้นการนโยบายการพัฒนาแนวดิ่ง ซึ่งเป็นการพัฒนาจากภายนอกที่ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของประชาชนในท้องถิ่น รวมทั้ง ผลกระทบที่นับเป็นต้นทุนจากงบประมาณของรัฐที่ลงมาในพื้นที่เพื่อการพัฒนาและบริหารจัดการแก้ไขปัญหาจำนวนมากมายมหาศาล แต่แสงแห่งสันติสุขยังอยู่ที่ปลายอุโมงค์จึงต้องกระบวนการพัฒนาชุมชนชายแดนใต้ ในขณะที่ ประเวศ วะสี (อ้างถึงใน นักศึกษาหลักสูตรประกาศนียบัตรชั้นสูง การเสริมสร้างสังคมสันติสุข รุ่นที่ 1, 2552) มองว่า แต่ละชุมชนถึงแม้จะอยู่ประเทศเดียวมีวัฒนธรรมเดียวกันนั้นจึงเป็นเรื่องยากและนำไปสู่ความขัดแย้งและรุนแรงในที่สุด ดังนั้น “ถ้าการนำวัฒนธรรมเป็นตัวตั้ง ทุกชุมชนท้องถิ่นและประเทศจะมีเกียรติและศักดิ์ศรีเสมอกัน ไม่มีใครเหนือกว่าใคร เพราะวัฒนธรรมมีความหลากหลายไม่ได้รวมศูนย์ การยอมรับและเห็นคุณค่าของวัฒนธรรมท้องถิ่น จึงเป็นการกระจายเกียรติและศักดิ์ศรีเปิดทางออกอันหลากหลาย ทำให้ท้องถิ่นเข้มแข็งและยั่งยืน”

เทศบาลนครยะลา มีครอบคลุมพื้นที่ 19.4 ตารางกิโลเมตร อัตลักษณ์ของเทศบาลนครยะลา คือ การออกแบบผังเมืองที่มีความเป็นระเบียบ มีความสวยงามแห่งหนึ่งของประเทศไทย และประชาชนมีวิถีชีวิตที่อยู่ร่วมกันในท้องถิ่นที่มีความหลากหลาย เชื้อชาติ ศาสนา และวัฒนธรรม อดีตถึงแม้ประชาชนมีความแตกต่างทั้งชาวไทยพุทธ ชาวไทยมุสลิม และชาวไทยเชื้อสายจีน แต่ประชาชนในพื้นที่มีความสัมพันธ์อันแน่นแฟ้นไม่มีการแบ่งแยกศาสนา และเกิดการปรับตัวเรียนรู้ในการในการไปมาหาสู่ การเกื้อกูลต่อกันในชุมชน การปฏิสัมพันธ์ของผู้คนเกิดการผสมผสานทางวัฒนธรรมที่ส่งผลให้การดำเนินชีวิตที่พึงพิงสัมพันธ์กันอย่างเหนียวแน่น จุดเปลี่ยนที่สร้างผลกระทบในเมืองยะลาช่วงระยะหลังปี 2550 กลุ่มก่อความไม่สงบเริ่มพุ่งเป้าก่อความรุนแรงในพื้นที่เมืองยะลามากขึ้นจากเหตุการณ์ลอบวางระเบิดคาร์บอม วางเพลิงในย่านการค้าใจกลางเมืองหลายครั้ง สร้างความเสียหายทั้งต่อชีวิต ทรัพย์สินของประชาชน ทำให้เมืองยะลา มีภาพลักษณ์ เป็นพื้นที่แห่งความรุนแรง ประชาชนมีความรู้สึกไม่มีความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน ประชาชนไม่กล้าออกนอกบ้าน ข้าราชการและบุคลากรของรัฐบางส่วนเริ่มย้ายออกจากพื้นที่ ชาวไทยพุทธทยอยย้ายถิ่นฐานไปอาศัยอยู่ในจังหวัดอื่น หรือส่งบุตรหลานไปศึกษาในสถานศึกษาในพื้นที่ รวมทั้งเหตุการณ์ที่ทวีความรุนแรงได้ทำให้สังคมมีความแปลกแยก ประชาชนเกิดความหวาดระแวงต่อกันทั้งผู้ที่นับถือศาสนาเดียวกัน และต่างศาสนา จนในพื้นที่ขาดการทากิจกรรมสานสัมพันธ์ร่วมกัน สถานการณ์ดังกล่าวส่งผลกระทบต่อสภาพเศรษฐกิจที่หยุดชะงักและความขัดแย้งในสังคมอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ยิ่งในช่วงที่มีเหตุการณ์

ความรุนแรงเป็นระลอกแบบพลิกไปพลิกมา ทำให้รายได้ของเทศบาลลดลง ไม่สามารถเก็บเงินภาษีได้จำนวนเต็มที่ จึงเป็นอุปสรรคที่สำคัญในการบริหารจัดการพัฒนาเมืองยะลา

โจทย์ท้าทายความสามารถของผู้บริหารเทศบาลนครยะลา นายพงษ์ศักดิ์ ยิ่งชนม์เจริญ เข้ามาบริหารงานพัฒนาเมืองยะลาในช่วงเดียวกับวิกฤตการณ์ “ไฟใต้” ที่เริ่มปะทุขึ้น แม้ความรุนแรงในเมืองยะลาไม่มีสัญญาณบ่งชี้ถึงปัญหาดังกล่าวยุติและสิ้นสุดลงในเวลาอันใกล้ แต่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเป็นหน่วยงานที่ใกล้ชิดกับประชาชนมากที่สุด เข้าใจปัญหาความเดือดร้อนของประชาชน และเป็นผู้นำที่ประชาชนในพื้นที่ไว้วางใจเลือกเข้ามาบริหารเมืองยะลา จากความคาดหวังของประชาชนในช่วงวิกฤตความรุนแรงที่เกิดขึ้น แต่การพัฒนาเมืองยะลาไม่สามารถเดินย่ำอยู่กับที่ได้ เทศบาลนครยะลาจึงขับเคลื่อนแผนการพัฒนาต่อไป สร้างนวัตกรรมการพัฒนาเมืองยะลา เพื่อเปลี่ยนภาพลักษณ์ใหม่ของเมืองยะลาว่า “ยะลาไม่ได้น่ากลัวอย่างที่คิด” เป็นการการสร้างความเชื่อมั่นกับประชาชนในพื้นที่ และการสร้างความเชื่อถือกับประชาชนนอกพื้นที่ ด้วยเหตุนี้เทศบาลนครยะลาต้องมีการขับเคลื่อนโครงการต่างๆ ที่เสริมสร้างสันติสุขและความสมานฉันท์ ทำให้เทศบาลนครยะลาต้องรับภารกิจทำงานหนักเพิ่มมากขึ้น ในการบริหารงานพัฒนาเมืองยะลา จึงเป็นการวางรากฐานพัฒนาเมืองยะลาในอนาคต คือ ทำอย่างไรให้ทุกคนสามารถอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างปรองดอง และมีจิตสำนึกความเป็นพลเมืองที่ดีมีพลังสู่เครือข่ายชุมชนสันติสุข (Community of Peace) เพื่อให้ชุมชนมีภูมิคุ้มกันพร้อมต่อการรับมือกับสถานการณ์ที่เกิดขึ้นอย่างมีสติ

บทความชิ้นนี้ผู้เขียนมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาบริบทของเทศบาลนครยะลาที่มีพัฒนาการของการอยู่ร่วมกัน ในสังคมพหุวัฒนธรรม ที่ส่งผลต่อการเสริมสร้างสันติสุขและความสมานฉันท์ในพื้นที่เทศบาลนครยะลา บทบาทของเทศบาลนครยะลาในการบริหารงานพัฒนาท้องถิ่นและการแก้ไขปัญหาความรุนแรงในพื้นที่ และศึกษาแนวทางการเสริมสร้างสันติสุขและความสมานฉันท์ของเทศบาลนครยะลา บทความนี้มีการนำเนื้อหาที่ได้มาจากการวิเคราะห์ข้อมูล การค้นคว้าเอกสารทางวิชาการที่ครอบคลุมแนวคิดการกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่น และแนวคิดความหลากหลายทางวัฒนธรรม จึงให้ความสำคัญต่อบทบาทของเทศบาลนครยะลาในการจัดการท้องถิ่นท่ามกลางความรุนแรง การปรับเปลี่ยนรูปแบบการทำงานให้เหมาะสมกับบริบทแวดล้อม ผ่านการขับเคลื่อนโครงการแก้ไขปัญหาทั้งเชิงรุกและเชิงรับ โดยได้ใช้แนวคิด ทฤษฎี และศาสตร์ของการพัฒนาชุมชนมาอธิบายถึงปรากฏการณ์ที่เข้าไปกระทบต่อการบริหารงานของเทศบาลนครยะลา วิเคราะห์การดำเนินโครงการในมิติต่างๆ และถอดบทเรียนการพัฒนาชุมชนท้องถิ่นเพื่อให้เห็นกลไกการทำงานของท้องถิ่นในการสร้างสังคมสันติสุข ด้วยการใช้กระบวนการพัฒนาชุมชนเป็นเครื่องมือสานความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาบริบทของเทศบาลนครยะลาที่มีพัฒนาการการอยู่ร่วมกันในสังคมพหุวัฒนธรรม ที่ส่งผลต่อการเสริมสร้างสันติสุขและความสมานฉันท์
2. เพื่อศึกษาบทบาทการขับเคลื่อนแผนการพัฒนาท้องถิ่น และการจัดการปัญหาความรุนแรงในพื้นที่เขตเทศบาลนครยะลา
3. เพื่อศึกษาแนวทางการเสริมสร้างสันติสุขและความสมานฉันท์ของเทศบาลนครยะลา

แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

การศึกษครั้งนี้ ผู้ศึกษาได้ใช้แนวคิดการกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่น (โกวิท พวงงาม, 2550, น. 13) ที่อธิบายการปกครองท้องถิ่นเป็นองค์กรที่อิสระในการปกครองตนเอง มีการบริหารการคลัง รวมทั้งมีอำนาจหน้าที่ในการให้บริการแก่ประชาชน ซึ่งเป็นแนวคิดที่มีบทบาทต่อการพัฒนาท้องถิ่นที่กระจายอำนาจให้ประชาชนในพื้นที่มีส่วนร่วมในการตัดสินใจ แก้ไขปัญหาผ่านตัวแทนจาก

การเลือกตั้ง คือ สภาท้องถิ่นที่มาจากคนในชุมชน เพื่อให้เกิดพลังขีดความสามารถ ในการพัฒนาที่สอดคล้องกับความต้องการของประชาชน

ในขณะที่ วุฒิสภา ดันไชย (2557, น. 17-18) อธิบายว่า การบริหารปกครองท้องถิ่น คือ กิจกรรมของระบบการปกครอง อย่างเป็นทางการที่เกิดขึ้นในขอบข่ายของการบริหารที่เฉพาะเจาะจง เกี่ยวพันกับการบริหารอำนาจและหน้าที่ที่ได้รับจากการเลือกตั้ง อย่างเป็นทางการ มีโครงสร้างการบริหารงานอย่างเป็นอิสระ แบบหลวมๆของการกำหนดทิศทางท้องถิ่น เนื่องจากทำงานท้องถิ่น เกี่ยวข้องกับขอบข่ายภูมิภาคหลายภาคส่วน และมีความเกี่ยวข้องกับผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสียที่หลากหลาย (Multiple-Stakeholder) และการแก้ไขปัญหาในการแสวงหาทางออกร่วมกัน สามารถตอบสนองความต้องการของทุกกลุ่มอย่างเท่าเทียม และสอดคล้องกับบริบทของท้องถิ่น เพื่อลดปัญหาความขัดแย้งการบริหารในท้องถิ่นโดยคำนึงถึงผลประโยชน์ที่หลากหลาย และผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสียมีจิตสำนึกร่วม ในการเป็นเจ้าของงานพัฒนารักท้องถิ่นของตนเอง

สอดคล้องกับแนวคิดพหุลักษณะในงานพัฒนาชุมชน (ปาริชาติ วลัยเสถียร, 2557, น. 12-13) อธิบายว่า การพัฒนาชุมชนไม่ควรจำกัดองค์ประกอบที่ตายตัว ชุมชนจึงมีพลวัตที่สัมพันธ์กับเงื่อนไข และโครงสร้างทางสังคมที่ซับซ้อน และเป็นกลไก การขับเคลื่อนงานพัฒนาที่มีได้ดำรงอยู่อย่างโดดเด่น ซึ่งในช่วงหลังมักได้ยินคำว่าพหุวัฒนธรรม พหุลักษณะที่พยายามทำงานกับความแตกต่างอย่างบูรณาการ เพื่อให้อำนาจมีการกระจายในหลายกลุ่มไม่ขึ้นอยู่กับกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง และเกิดการประนีประนอม เพื่อประโยชน์ร่วมกัน หรือทุกฝ่ายบรรลุข้อตกลงที่เห็นพ้องกันในสังคม ดังนั้นการส่งเสริมให้มีการกระจายอำนาจอำนาจการปกครองตนเองของท้องถิ่นจะสอดคล้องกับทัศนะของพหุลักษณะ คือ การจัดการความสัมพันธ์ของความแตกต่างในสังคมให้เกิดดุลยภาพ

เมื่อนำแนวคิดดังกล่าวมาประยุกต์ใช้กับเรื่องที่ศึกษาอธิบายได้ว่า การกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่นของเทศบาลนครยะลา เป็นกระบวนการที่คืนอำนาจให้แก่ประชาชนในระดับล่าง เพราะชุมชนเป็นหน่วยทางสังคมที่เล็กที่สุดในการเสริมสร้างประชาธิปไตยท้องถิ่น โดยยกระดับให้ชุมชนท้องถิ่นมีความเข้มแข็ง จากการเสริมสร้างขีดความสามารถของประชาชนให้สามารถกำหนดทิศทางการพัฒนาชุมชนของตนเองในการระดมความคิดเห็น การตัดสินใจ การทำแผนชุมชน การดำเนินกิจกรรม และการประเมินผล ซึ่งเป็นการพัฒนาท้องถิ่นให้ชุมชนเป็นอิสระในการทำหนดอนาคตของตนเอง ตอบโจทย์ในการแก้ไขปัญหา และสอดคล้องกับบริบทในสังคมพหุวัฒนธรรม ดังนั้น เทศบาลนครยะลาที่เป็นหน่วยงานที่ใกล้ชิดกับประชาชน จึงจำเป็นต้องเปิดพื้นที่ให้ประชาชนที่หลากหลายทางวัฒนธรรมเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาเมืองยะลาให้มาก ในขณะเดียวกันการบริหารท้องถิ่นที่เป็นสังคมพหุวัฒนธรรม และภายใต้สถานการณ์ความรุนแรง การแบ่งแยกในสังคมนั้น จำเป็นต้องให้ความสำคัญกับมิติที่แตกต่างหลากหลาย โดยวิสัยทัศน์ของนายกเทศมนตรีนครยะลาที่ไม่นำความแตกต่างหลากหลายมาเป็นข้อจำกัดการพัฒนา แต่นำมาสร้างนวัตกรรมการพัฒนาท้องถิ่นที่สามารถออกแบบระบบของสังคมให้มีความครอบคลุมการตอบสนองต่อศักยภาพ ความสามารถ และความต้องการที่หลากหลาย โดยประชาชนที่แตกต่างต้องได้รับการตอบสนองความต้องการอย่างเท่าเทียม ใช้ศักยภาพในการแก้ไขปัญหาความต้องการด้วยการใช้พลังชุมชนสร้างเกราะคุ้มกันที่แข็งแรง (Social Immunization) เพื่อสร้างความสันติสุขและความสมานฉันท์ในเมืองยะลา

วิธีการและเครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา

การศึกษานี้เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ผู้วิจัยกำหนดระเบียบวิธีวิจัย โดยแหล่ง ข้อมูลด้านพื้นที่ การวิจัย ผู้วิจัยสนใจศึกษาในประเด็นการเสริมสร้างสันติสุขและความสมานฉันท์ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่อยู่ในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ ซึ่งเทศบาลนครยะลาเป็นองค์กรที่ให้ความสำคัญต่อการบริหารการพัฒนาท้องถิ่น ภายใต้สถานการณ์ความไม่สงบที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง การปรับรูปแบบการทำงานพัฒนาเมืองยะลาที่มุ่งตอบสนองความต้องการของประชาชน สร้างสรรค์นวัตกรรมการพัฒนาเมืองยะลาให้มีชื่อเสียง และได้รับรางวัลจากหลายสถาบัน ที่บ่งบอกถึงองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่ไม่หยุดการพัฒนาเมืองยะลาให้เป็นเมืองต้นแบบด้านความสันติสุขและความสมานฉันท์ จากการใช้วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลจากบุคคลที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการเสริมสร้างสันติสุขและความสมานฉันท์ของเทศบาลนครยะลา โดยแบ่งกลุ่มผู้ให้ข้อมูล ได้แก่ 1) กลุ่มผู้บริหาร

ท้องถิ่น สมาชิกสภา และพนักงานของเทศบาลนครยะลา 2) สถาบันทางสังคม ผู้นำทางศาสนา นักวิชาการ และองค์กรภาคีที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการเสริม สร้างสันติสุขและความสมานฉันท์ในพื้นที่เทศบาลนครยะลา 3) กลุ่มผู้นำชุมชน คณะกรรมการชุมชน และประชาชนที่อาศัยอยู่ในเขตพื้นที่เทศบาลนครยะลา ที่เข้ามามีส่วนร่วมต่อการพัฒนาชุมชนท้องถิ่น โดยใช้เครื่องมือในการศึกษา ได้แก่ การสัมภาษณ์แบบเป็นทางการ และการสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ การสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม รวมทั้งการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม ในระหว่างการลงพื้นที่เก็บข้อมูลภาคสนาม ประกอบกับค้นคว้าจากเอกสารต่างๆที่เกี่ยวข้อง นำมาใช้ในการลงพื้นที่ภาคสนาม ควบคู่กับกระบวนการวิเคราะห์ข้อมูล

ผลการศึกษา

เทศบาลนครยะลา ตั้งอยู่ในพื้นที่อำเภอเมือง จังหวัดยะลา ครอบคลุมพื้นที่ตำบลสะเตง โดยมีเนื้อที่ทั้งหมด 19.4 ตารางกิโลเมตร ลักษณะทางภูมิศาสตร์ของเทศบาลนครยะลาที่เป็นจุดเด่นของการพัฒนาเมือง คือ การสร้างผังเมืองยะลาที่เป็นระเบียบและสวยงาม มีการตัดถนนกว่า 400 สาย ตัดเชื่อมต่อกัน ให้นถนนทุกสายไปรวมกันที่วงเวียนหลักเมืองเป็นที่ตั้งสถานที่สำคัญทางราชการ ซึ่งเป็นการออกแบบแบ่งพื้นที่ใช้สอยเป็นโซนนิ่งที่ชัดเจน และสวนสาธารณะหรือพื้นที่สีเขียวของเมือง ช่วยให้การสร้างอาคาร ตึกแถวเป็นแนวเดียวกัน เนื่องจากการวางผังเมืองที่ดีส่งผลให้เทศบาลนครยะลามีการพัฒนาระบบโครงสร้างพื้นฐานได้เป็นอย่างดี มีความเป็นระเบียบเรียบร้อย เป็นเมืองที่สวยงามร่มรื่น อีกทั้งเป็นเมืองที่ตั้งอยู่ในจุดศูนย์กลางของโครงข่ายการคมนาคมขนส่งของ 5 จังหวัดชายแดนใต้ ลักษณะประชากรเทศบาลนครยะลา สํารวจเมื่อเดือนตุลาคม 2558 มีจำนวนทั้งสิ้น 61,478 คน แยกเป็นเพศชาย 32,409 คน และเพศหญิง 29,069 คน อัตลักษณ์ที่สำคัญของเทศบาลนครยะลา คือ วิถีชีวิตของประชาชน โดยประกอบด้วยประชาชนที่นับถือศาสนาพุทธ ร้อยละ 55 ศาสนาอิสลาม ร้อยละ 43 และร้อยละ 2 นับถือศาสนาอื่นๆ

การเรียนรู้และการปรับตัวต่อการอยู่ร่วมกันในสังคมพหุวัฒนธรรม มีพัฒนาการแบ่งออกเป็น 3 ยุค ได้แก่

ยุคการสร้างเมืองยะลา ในอดีตยุคการขยายเมืองยะลา ปี 2460 เดิมเมืองยะลา เรียกว่า นิบง คำภาษามลายู หมายถึง ด่านหลาวชะโอน ชุมชนชาวไทยมุสลิมตั้งถิ่นฐานบริเวณย่านตลาดเก่าใกล้กับสถานีรถไฟ เป็นชุมชนแห่งแรกที่ชาวไทยมุสลิมดั้งเดิมและบางส่วนอพยพย้ายมาจากอำเภอต่างๆ ในปัตตานี ต่อมาชาวจีนที่เดินทางโดยเรือจากเมืองจีนทำการค้าที่เมืองปัตตานี และคนจีนที่อาศัยอยู่บริเวณอำเภอรอบนอกเมืองได้อพยพมาตั้งถิ่นฐานอยู่เมืองยะลาเพิ่มขึ้น ทำให้เมืองยะลามีชาวจีนเป็นจำนวนมาก ส่วนชาวไทยพุทธเป็นกลุ่มคนดั้งเดิมที่อาศัยอยู่บริเวณชุมชนสะเตงรอบนอกเมืองยะลา คนที่อยู่ในพื้นที่ยะลาดั้งเดิมในอดีตจะอาศัยอยู่ในอำเภอต่างๆ รอบนอกเมืองนิบง เนื่องจากคนมุสลิมและคนไทยประกอบอาชีพเกษตรกรรมปลูกสวนยางพารา สวนผลไม้ และการเดินทางเข้ามายังเมืองนิบงไม่ได้ลำบาก ส่วนคนไทยที่ย้ายมาตั้งถิ่นฐานกลุ่มแรกในปี 2469 คือ พระยารัฐกิจวิจารณ์และเครือญาติมาจากอำเภอนาสาร จังหวัดสุราษฎร์ธานี เนื่องจากการสร้างทางรถไฟ พระยารัฐกิจวิจารณ์เข้ามาควบคุมแรงงานก่อสร้างทางรถไฟที่ทางรถไฟตัดผ่านเมือง และเป็นที่ตั้งของสถานีรถไฟ เมื่อสร้างทางรถไฟเสร็จจึงตั้งหลักปักฐานอยู่เมืองนิบง ภายหลังจากเกษียณอายุราชการได้รับสมัครรับเลือกตั้งเป็นสมาชิกสภาเทศบาล และได้รับเลือกเป็นนายกเทศมนตรีระหว่าง พ.ศ. 2480-2488 เป็นนายกเทศมนตรีคนแรกได้ร่วมกับเจ้าหน้าที่กองโยธาเทศบาลออกแบบร่างผังเมือง ส่วนการเรียนรู้และการปรับตัวของผู้คนในยุคสร้างเมืองยะลายังเกิดขึ้นแบบผสมผสานทางวัฒนธรรม เนื่องจากเป็นช่วงที่ผู้คนมีการอพยพโยกย้ายเข้ามาตั้งถิ่นฐานในเมืองยะลา เริ่มต้นการสร้างเมืองยะลาผู้คนจึงมีความต้องการที่ดินสร้างหลักปักฐานทำมาหากิน การปฏิสัมพันธ์ระหว่างชาติพันธุ์จึงเกิดขึ้นในรูปแบบการปรับตัวต่อการอยู่ร่วมกันในชุมชน เช่น การอพยพมาแต่งงานกับคนในท้องถิ่น การพึ่งพาอาศัยของคนในท้องถิ่นเดียวกัน

ยุคชุมชนย่านการค้า เมื่อสถานีรถไฟสร้างผ่านใจกลางเมืองยะลา และในปี 2505 มีการสร้างสะพานข้ามแม่น้ำปัตตานี ทำให้การเดินทาง ขนส่งสินค้าสะดวกมากยิ่งขึ้น ผู้คนชาวไทย ชาวมลายู และชาวจีนที่อาศัยอยู่อำเภอรอบนอกเมืองนิบง เริ่มเข้ามาตั้งถิ่นฐานกันมากขึ้น เกิดชุมชนแห่งใหม่ที่ผู้คนต่างศาสนา ต่างวัฒนธรรมอพยพเข้ามาตั้งอยู่ ที่ฝั่งด้านใต้ของสถานีรถไฟยะลา เรียกว่า “สายกลาง” ย่านการค้าที่สร้างบ้านห้องแถวไม้สองชั้น กลายเป็นศูนย์กลางการค้าอยู่ใกล้กับตลาดสด ในอดีตจะจำหน่ายสินค้าพื้นเมือง และ

ผลไม่ในท้องถิ่น (แพรว ศรีศักดิ์ดำเกิง, 2546 น.57) ในปัจจุบันย่านสายกลางเปลี่ยนมาเป็นอาคารพาณิชย์สองชั้น บ้านตึกแถวจำหน่ายสินค้า ซึ่งเป็นช่วงที่เมืองยะลามีความเจริญเติบโตของเศรษฐกิจ การค้าขายที่มีกำลังหลักสำคัญจากกลุ่มชาวไทยเชื้อสายจีนที่เข้ามาอยู่ในเมืองยะลา จนเมืองยะลาได้รับการขนานนามให้ศูนย์กลางทางการค้าในสามจังหวัดชายแดนใต้

การเรียนรู้และการปรับตัวต่อการอยู่ร่วมกันในชุมชนการค้า ย่านสายกลาง มีระบบความสัมพันธ์ของชาวไทยมุสลิมชาวไทยเชื้อสายจีน และชาวไทยพุทธผ่านช่องทางการใช้ประโยชน์ด้านการค้าขาย ร้านค้าในตลาด ร้านกาแฟ บริเวณย่านสายกลาง ตลาดสตรอบถนนรถไฟส่วนใหญ่ชาวไทยมุสลิมและชาวไทยเชื้อสายจีนอาศัยอยู่มาก การปฏิสัมพันธ์ ต่อกันชาวไทยเชื้อสายจีนจะเดินทางซื้อขาย แลกเปลี่ยนสินค้าในพื้นที่ต่างๆ จึงมีการเรียนรู้ภาษา และวัฒนธรรมของชาวไทยมุสลิมได้เร็ว การค้าขายในพื้นที่ชาวไทยเชื้อสายจีนปรับตัวพูดภาษามลายูในการติดต่อค้าขายกับชาวไทยมุสลิม ขณะเดียวกันชาวไทยมุสลิมจะพูดภาษาไทยกลางในการค้าขาย ในยุคนี้ชาวไทยพุทธ ชาวไทยมุสลิม และชาวไทยเชื้อสายจีนมีการเดินทางไปมาหาสู่กันเสมอ การเดินทางไปยังชุมชนหมู่บ้านได้สัมผัสวิถีชีวิตของผู้คนต่างศาสนา จนเกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ต่อกันในเรื่องของศาสนา ความเชื่อ วัฒนธรรม รวมทั้งข้อห้ามและหลักปฏิบัติของผู้คนต่างศาสนา เพื่อให้การดำเนินกิจกรรม การติดต่อสื่อสารมีความสัมพันธ์กันอย่างราบรื่น จนเกิดการเกื้อกูล การพึ่งพาอาศัยกัน ในชุมชน ประชาชนในพื้นที่มีบูรณาการทางวัฒนธรรมกันอย่างแน่นแฟ้นเสมือนดังญาติ

ยุคหลังเหตุการณ์ความไม่สงบ ปี 2547 ช่วงเริ่มแรกของเหตุการณ์ความไม่สงบในชายแดนใต้ พื้นที่เทศบาลนครยะลา ยังไม่ได้รับผลกระทบจากเหตุการณ์ความรุนแรง เนื่องจากกลุ่มขบวนการก่อความไม่สงบได้ก่อเหตุความรุนแรงบริเวณพื้นที่รอบนอกอำเภอเมืองยะลา กลุ่มก่อความไม่สงบเริ่มพุ่งเป้าก่อความรุนแรงในพื้นที่เมืองยะลามากขึ้น จากเหตุการณ์ลอบวางระเบิดในชุมชนกลางนครยะลาอีกหลายครั้ง ความรุนแรงที่เกิดขึ้นได้สร้างความเสียหายทั้งต่อชีวิต ทรัพย์สินของประชาชน ประชาชนมีความรู้สึกไม่มีความปลอดภัย ในชีวิตและทรัพย์สิน ประชาชนไม่กล้าออกนอกบ้าน ข้าราชการและบุคลากรของรัฐบางส่วนเริ่มย้ายออกจากพื้นที่ ชาวไทยพุทธทยอยย้ายถิ่นฐานไปอาศัยอยู่ในจังหวัดอื่นเป็นจำนวนมาก หรือส่งบุตรหลานไปศึกษาในสถานศึกษาในพื้นที่ การดำเนินชีวิตของประชาชนในพื้นที่เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม เนื่องจากเดิมสภาพบริบทเมืองยะลามีพื้นที่แบ่งออกเป็นสองฝั่ง คือ ชุมชนในพื้นที่ใจกลางเมืองยะลา ย่านการค้าส่วนใหญ่ชาวไทยพุทธ ชาวไทยเชื้อสายจีนพักอาศัยอยู่เป็นจำนวนมาก ส่วนชาวไทยมุสลิมพักอาศัยอยู่บริเวณพื้นที่ย่านตลาดเก่าและรอบเมืองยะลา เมื่อเกิดเหตุการณ์ความรุนแรงขึ้นการเดินทางไปมาหาสู่ของประชาชนต่างศาสนาเริ่มลดน้อยลง ความหวาดระแวงของประชาชนต่างศาสนา ในขณะเดียวกันการย้ายถิ่นฐานออกไปนอกพื้นที่ ทำให้เกิดปัญหาการว่างงาน ทำให้ประชากรที่อาศัยอยู่ในเขตเทศบาลนครยะลา มีกลุ่มช่วงอายุที่ขาดความสมดุลส่วนใหญ่เป็นประชากรกลุ่มผู้สูงอายุที่อาศัยอยู่ในพื้นที่

บทบาทของเทศบาลนครยะลาในการขับเคลื่อนแผนการพัฒนาท้องถิ่น และการจัดการปัญหาความรุนแรงในพื้นที่เขตเทศบาลนครยะลา

เริ่มจากการมีส่วนร่วมของพลเมืองผ่านการเรียนรู้วิกฤตความรุนแรงของเครือข่ายสันติสุขและสมานฉันท์ จึงเป็นการเสริมความเข้มแข็งให้ชุมชนที่อ่อนแอจากเหตุการณ์ความไม่สงบได้มีกำลังใจมีพลังที่ลุกขึ้นมาต่อสู้กับปัญหาที่เผชิญอยู่ คนในชุมชนมีความเชื่อมั่นในศักยภาพของตนเอง ทุกคนมีจิตสำนึกความเป็นพลเมืองที่ดีในการจัดการตนเอง เทศบาลนครยะลาภายใต้การบริหารงานของ นายพงษ์ศักดิ์ ยิ่งชนม์เจริญ ดำรงตำแหน่งนายกเทศมนตรีเทศบาลนครยะลา ตั้งแต่ปี 2546 ประชาชนในพื้นที่มีความไว้วางใจจนได้รับการเลือกตั้ง เป็นช่วงเดียวกับวิกฤตการณ์ “ไฟใต้” ที่เริ่มปะทุขึ้น แม้ความรุนแรงในเมืองยะลาไม่มีสัญญาณบ่งชี้ถึงปัญหาดังกล่าวจะยุติและสิ้นสุดลงในเวลาอันใกล้ แต่ต้องคัดปรกครองส่วนท้องถิ่นเป็นหน่วยงานที่ใกล้ชิดกับประชาชนมากที่สุด และเข้าใจปัญหา ความต้องการของประชาชน ในฐานะเป็นองค์กรใกล้ชิดกับประชาชน และเข้าใจปัญหาที่เกิดขึ้นในท้องถิ่น ด้วยสาเหตุนี้ทำให้เทศบาลนครยะลาต้องรับภารกิจทำงานหนักเพิ่มมากขึ้น ในบริบทของเมืองยะลาที่มีความหลากหลายทางภาษา ศาสนา วัฒนธรรม ความเชื่อ ดังนั้น เทศบาลนครยะลาจึงเป็นจุดเชื่อมโยงการพัฒนาทุกด้านไปพร้อมกัน (Community Development Aspects)

กลไกการพัฒนาด้วยการใช้ศักยภาพของท้องถิ่น เป็นตัวกลางการจัดการความสัมพันธ์ที่มีแตกต่างอย่างมีความสมดุล ขับเคลื่อนการพัฒนาท้องถิ่นผ่านกิจกรรม/โครงการที่เกี่ยวข้องกับการเสริมสร้างสันติสุขและความสมานฉันท์ ได้แก่

บทบาทหลัก: การพัฒนาคนในท้องถิ่น ชุมชนเป็นฐานการพัฒนา สร้างจิตสำนึกความเป็นพลเมืองที่ดี

เทศบาลนครยะลามุ่งเน้นการพัฒนาคน เพราะเชื่อมั่นในศักยภาพ ความสามารถของคนในท้องถิ่น อันเป็นทรัพยากรสำคัญของการพัฒนาเมืองยะลาในอนาคต เนื่องจากการพัฒนาท้องถิ่นที่จะเกิดขึ้นได้จากการปูทางให้คนชุมชนเกิดกระบวนการเรียนรู้ตนเอง ชุมชน และสังคม อันจะนำไปสู่การทำความเข้าใจต่อสถานการณ์ปัญหาที่เกิดขึ้น ทำให้คนในชุมชนมีเป้าหมายการพัฒนา ร่วมกันสร้างชุมชนเข้มแข็งในบริบทสังคมพหุวัฒนธรรม การเปลี่ยนวิถีคิดใหม่ของคนในชุมชน โดยการเรียนรู้ร่วมกันจากการมีส่วนร่วม ประสพการณ์ และการถ่ายทอดความรู้ให้แก่ผู้อื่น จะช่วยให้คนในชุมชนเห็นภาพรวม ในสภาพความเป็นจริงของชุมชน คือ การกระตุ้นให้ประชาชนตระหนักถึงปัญหาความไม่สงบในชายแดนใต้ ที่เป็นภัยคุกคามท้องถิ่น โดยให้ชุมชนเกิดการเรียนรู้ที่จะแก้ไขปัญหาด้วยตนเอง “ชุมชนเป็นฐานการพัฒนา” นำไปสู่การปรับตัวต่อระบบความสัมพันธ์ของผู้คนต่างศาสนา วัฒนธรรม ดังนั้น การพัฒนาคนที่เริ่มจากการเรียนรู้ร่วมกันต่อการเผชิญกับปัญหาที่เกิดขึ้นนั้น เป็นจุดเริ่มต้นของสร้างจิตสำนึกความเป็นพลเมืองที่ดีต่อการมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหา จนเกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของชุมชน กรณีศึกษา: เทศบาลนครยะลาติดตั้งกล้องวงจรปิดในชุมชนรอบเขตเทศบาล เพื่อให้ประชาชนเกิดความเชื่อมั่นในความปลอดภัย ขณะเดียวกันคนในชุมชนชุมชนมีการจัดตั้งกลุ่มโครงการอาสาสมัคร คนในชุมชนร่วมมือกันดูแลปลอดภัยบริเวณหน้าบ้าน ร้านค้าของตนเอง เพื่อสอดส่องความสงบเรียบร้อยในชุมชน และเป็นหูเป็นตาแจ้งเบาะแสให้กับเจ้าหน้าที่ความมั่นคงอีกทางหนึ่ง ซึ่งเป็นกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนที่นำไปสู่การปรับตัวต่อการจัดการความสงบเรียบร้อยของบ้านเมืองให้ดำเนินไปอย่างปกติสุข

บทบาทรอง: เดินหน้าการพัฒนาเมืองยะลา ภายใต้เหตุการณ์ความรุนแรง

การเปลี่ยนภาพลักษณ์ใหม่ของเมืองยะลาแห่งสันติสุข ประชาชนอยู่ร่วมกันอย่างกลมเกลียว (Harmonized City) ในสังคมพหุวัฒนธรรมอัตลักษณ์ของเมืองยะลา “เปลี่ยนวิกฤตให้เป็นโอกาส จากความเกลียดชัง เปลี่ยนเป็นความร่วมมือ สร้างเมืองต้นแบบการลดความขัดแย้ง” ว่าด้วยสถานการณ์ความรุนแรง 12 ปี กับความหวังของประชาชนกับการเฝ้ารอความสงบสุข ในขณะที่เมืองยะลามีเหตุการณ์ความไม่สงบเป็นระลอกแบบพลิกผันตลอด ย่อมส่งผลต่อการบริหารจัดการเมืองยะลาอย่างมีพลวัตร (Dynamic) การพัฒนาเมืองยะลาอย่างสร้างสรรค์ในทุกมิติ ได้แก่

การจัดการด้านสังคม ศาสนาให้มีความสำคัญอย่างเท่าเทียม เทศบาลนครยะลา มีประชากรนับถือศาสนาที่หลากหลาย คือ ชาวไทยพุทธ ชาวไทยมุสลิม และชาวไทยเชื้อสายจีน ภายใต้ประเด็นปัญหาความไม่สงบที่เกิดขึ้น ทำให้คนในพื้นที่ชายแดนใต้ต่างวัฒนธรรมเกิดความไม่เข้าใจต่อกัน และกลุ่มก่อความไม่สงบได้หยิบยกประเด็นการพัฒนาในอดีต ที่ไม่เกิดความเท่าเทียมและไม่สอดคล้องกับอัตลักษณ์ของท้องถิ่น ดังนั้น การพัฒนาเมืองยะลาให้เกิดความสันติสุขและความสมานฉันท์จึงต้องให้ความสำคัญในทุกๆ ศาสนา ความเชื่อ และส่งเสริมการทำกิจกรรมทางศาสนา ร่วมกับชุมชน อนุรักษ์ประเพณี วัฒนธรรมท้องถิ่น เพื่อให้ประชาชนเกิดความรู้สึกที่ดี ลดอคติ และผู้คนต่างความเชื่ออยู่ร่วมกันในสังคมอย่างสงบสุข เปลี่ยนจากความเกลียดชังเป็นความร่วมมือ โดยการลงพื้นที่ทำกิจกรรมร่วมกับชุมชนในวันสำคัญของทุกศาสนา เช่น การจัดงานประเพณีแห่เทียนเข้าพรรษา การจัดงานเทศกาลไหว้พระจันทร์ งานสมโภชเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยว กิจกรรมรอมฎอนสัมพันธ์ ร่วมถือศีลอด เป็นต้น และการจัดโครงการ Malayu day@ Yala การจัดงานมลายู เป็นการสนับสนุนการทำกิจกรรมของศาสนาอิสลาม โดยให้ประชาชนมีความรู้ ความเข้าใจในหลักปฏิบัติศาสนกิจอย่างถูกต้อง เปิดพื้นที่ให้เด็ก เยาวชน ประชาชนที่นับถือศาสนาอื่น เรียนรู้เปิดโลกทัศน์ของชาวมลายู โครงการธรรมสัจจรัตติกาลที่คัดเลือกครอบครัวที่สมัครมาร่วมกิจกรรม คือ ครอบครัวชาวไทยพุทธ และครอบครัวชาวไทยมุสลิมเข้ามาเรียนรู้ศาสนา วัฒนธรรมที่แตกต่าง ทำกิจกรรมร่วมกันระหว่างครอบครัวทั้ง 2 ศาสนา โดยใช้ครอบครัวเป็นฐานการพัฒนาคนด้วยหลักคุณธรรม จริยธรรมสร้างภูมิคุ้มกันที่ดีในสถาบันครอบครัว หากอนาคตเทศบาลนครยะลา มีความสามารถเข้าใจความแตกต่าง ออกแบบการพัฒนาให้ครอบคลุม

ตอบสนองความต้องการที่หลากหลาย ทำให้ผู้คนที่แตกต่างกันเกิดความภาคภูมิใจในวัฒนธรรมของตนเอง เป็นพลังในการรับมือกับสถานการณ์ที่ผันแปรได้ เพื่อวางรากฐานการพัฒนาเมืองยะลาให้เป็นสังคมที่มีคุณภาพ (Social Quality)

การจัดการด้านเศรษฐกิจสร้างสรรค์ จากทรัพยากรในท้องถิ่น โครงการ Yala: Bird City เกิดจากการใช้ทุนในชุมชนท้องถิ่นมาใช้ให้เกิดประโยชน์แก่การพัฒนาเศรษฐกิจท้องถิ่น โดยการจัดมหกรรมแข่งขันนกเขาชาวเลอาเซียน ที่เริ่มตั้งแต่ปี 2529 เนื่องจากวิถีชีวิตของคนภาคใต้ที่นิยมเลี้ยงนกเขาชาวเลและนกกรงหัวจุกกันทุกครัวเรือน ทุกเช้าผู้คนจะถือกรงนกออกมาพบปะกับเพื่อนที่ร้านน้ำชา เพื่อประชันเสียงนกและพูดคุยแลกเปลี่ยนประสบการณ์การเลี้ยงนกระหว่างกัน เป็นความชื่นชอบที่ไม่แบ่งพรมแดนกันระหว่างกัน ทำให้เทศบาลนครยะลาติดต่อขอโครงการ “ยะลาเมืองนก” เกิดการขับเคลื่อนเศรษฐกิจบนพื้นฐานการใช้องค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น เกิดการกระตุ้นเศรษฐกิจที่ซบเซาในเมืองยะลา ผลักดันให้เกิดธุรกิจการเลี้ยงนกเติบโตอย่างครบวงจร ตั้งแต่จุดเริ่มต้นจนถึงสิ้นสุดธุรกิจการเลี้ยงนก สร้างมูลค่าทางเศรษฐกิจ และส่งเสริมการท่องเที่ยว ทำให้ประชาชนได้รับผลประโยชน์สร้างงานสร้างรายได้จากการท่องเที่ยวไปสู่การส่งเสริมผลิตภัณฑ์ชุมชน นำทุนทางสังคมไปประยุกต์ใช้พัฒนาสินค้าท้องถิ่น (Local Products) คือ กล้วยหิน ส้มโชกุน จัดตั้งกลุ่มอาชีพแปรรูปผลิตภัณฑ์ส่งขายภายในชุมชน และภายนอกชุมชนสร้างมูลค่าเพิ่มให้ชุมชน

การจัดการความปลอดภัย เพื่อสร้างความเชื่อมั่น การพัฒนาเมืองยะลาภายใต้ข้อจำกัดของเหตุการณ์ความรุนแรงที่ผันแปรอยู่ตลอด เจ้าหน้าที่รัฐไม่สามารถรู้ล่วงหน้าได้ว่าผู้ก่อความไม่สงบจะเข้ามาก่อเหตุร้ายในเมืองยะลาอีกเมื่อไหร่ ส่งผลให้ประชาชนดำเนินชีวิตด้วยความหวาดกลัว ไม่กล้าออกนอกบ้าน ขณะเดียวกันสภาพเศรษฐกิจเติบโตช้าผู้ประกอบการร้านค้าขาดทุนปิดกิจการ ร้านค้าถูกรอวางเพลิง วางระเบิดในย่านใจกลางเมืองยะลา “ความรู้สึกไม่ปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน อยู่กับความรุนแรง” ดังนั้น การกิจความพยายามป้องกันความรุนแรงไม่ให้เกิดขึ้นในพื้นที่ เพราะหากความรุนแรงเกิดขึ้นในเมืองยะลาพื้นที่เปราะบางย่อมส่งผลกระทบต่อกระเทือนในทุกมิติ การสร้างเครือข่ายความร่วมมือความร่วมมือในการทำงานรักษาความปลอดภัย และการป้องกันภัยโดยเป็นหน่วยงานหลักประสานความร่วมมืออย่างบูรณาการกับเครือข่ายจิตอาสา เพื่อให้เกิดการมีส่วนร่วมดูแลรักษาความปลอดภัยในเมืองยะลา เน้นให้ประชาชนดูแลรักษาความปลอดภัยบริเวณชุมชนของตนเอง การเฝ้าระวังเหตุร้ายในชุมชน และเป็นหูเป็นตาแจ้งเบาะแส ให้ทางเจ้าหน้าที่ตำรวจ ทหาร เช่น โครงการตาข่ายประรด เซฟตี้โซน ที่เกิดจากการร่วมกลุ่มจัดตั้งเครือข่ายเฝ้าระวังภัย เช่น ชุดปฏิบัติการรักษาความปลอดภัย เครือข่ายอาสาสมัครพิทักษ์ชุมชนรอบเมืองยะลา

การจัดการศึกษา และการเรียนรู้ทักษะวัฒนธรรมร่วมกัน วิสัยทัศน์การพัฒนาเมืองยะลาให้ความสำคัญต่อการพัฒนาคน เพราะ การสร้างคนเป็นปัจจัยสำคัญของการพัฒนาเมือง กลุ่มเป้าหมายการพัฒนาในอนาคต คือ เด็ก เยาวชนกลุ่มคนรุ่นใหม่ เนื่องจากเยาวชนเติบโตมาในสถานการณ์ความรุนแรงและอยู่ในสังคมที่มีความแปลกแยก และการรับรู้เรื่องราวประวัติศาสตร์ที่ต่างกันไป รวมทั้งปัญหาเสียดสี ขาดโอกาสทางการศึกษา อาจเป็นปัจจัยผลักดันให้เยาวชนเข้าไปเป็นแนวร่วมขบวนการก่อความไม่สงบหรือสร้างปัญหาทางสังคม ซึ่งการทำกิจกรรมร่วมกันของเยาวชนชาวไทยพุทธ ชาวไทยมุสลิมและชาวไทยเชื้อสายจีน เกิดการเรียนรู้ ทำความเข้าใจ และปรับตัวต่อการอยู่ร่วมกันในสังคมพหุวัฒนธรรมให้คนต่างศาสนาเข้าใจซึ่งกันและกันสามารถทำกิจกรรมร่วมกันได้อย่างไม่แบ่งแยก จุดเน้น คือ การป้องกันความขัดแย้งและพยายามลดความรุนแรง สร้างเยาวชนต้นกล้าสำนึกรักท้องถิ่น เข้าร่วมการพัฒนาท้องถิ่นผ่านช่องทางทางการแสดงความคิดเห็นในเวทีสภาเยาวชน จึงทำให้เทศบาลนครยะลามุ่งขับเคลื่อนโครงการที่เกี่ยวข้องกับดนตรี กีฬา ศิลปะ วัฒนธรรม ได้แก่ โครงการวงดนตรีออร์เคสตราเยาวชนเทศบาลนครยะลา (Yala City Municipality Youth Orchestra: YMO) ภายใต้แนวความคิด “ดนตรีสื่อสันติสุข” สามารถเสริมสร้างเยาวชนให้เป็นคนที่มีจิตใจอ่อนโยน พัฒนาสมอง มีสุนทรียภาพ สามารถทำงานเป็นทีมด้วยความสามัคคี การคัดเลือกเด็กที่มีความหลากหลายทางเพศ ศาสนา วัฒนธรรม มาจากสถาบันการศึกษาที่ต่างกัน และทุกคนมีความสนใจด้านดนตรีเข้ามาฝึกอบรมมาใช้ชีวิตอยู่ร่วมกันฝึกซ้อมในช่วง 10 เดือน เป้าหมายเพื่อจัดการแสดงคอนเสิร์ตเทิดพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ซึ่งการจัดตั้งวงออร์เคสตรา จึงเป็นการนำเอาดนตรีเป็นเครื่องมือการพัฒนาจิตใจ คือ การปลูกฝังให้เด็ก เยาวชนที่นับถือศาสนาต่างกันเติบโตเป็นผู้ใหญ่ที่ดีในวันข้างหน้า และปรับตัวในการทำกิจกรรมร่วมกัน (ชลัท ประเทืองรัตนนา, 2553, น. 18)

การจัดการสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืน และความเป็นระเบียบเรียบร้อยของเมืองยะลา โครงการคืนยะลาให้คนยะลา เอกลักษณ์เมืองยะลาที่มีความสะอาด ผังเมืองที่เป็นระเบียบ สิ่งแวดล้อมดี ท่ามกลางสถานการณ์ปัญหาความรุนแรง และปัญหาการจัดการขยะทำให้เมืองยะลามีความน่าอยู่เหมือนในอดีต พื้นที่ในเขตเทศบาลนครยะลา มีการขยายตัวของเมือง และการเคลื่อนย้ายประชากรเข้ามา ทำให้พื้นที่สาธารณะถูกรุกกล้ำจากการสร้างบ้านเรือน ร้านค้า การติดป้ายโฆษณา ย่อมทำให้ประชาชนขาดความรู้ความเข้าใจในเรื่องจิตสาธารณะ เทศบาลนครยะลาต้องปรับกลยุทธ์การพัฒนาเมืองยะลา คือ สร้างเมืองยะลาให้กลับมาสะอาด น่าลงทุน น่าท่องเที่ยว น่าอยู่อาศัยให้บรรยากาศเดิมกลับคืนมา เป็นจุดเริ่มต้นโครงการคืนยะลาให้คนยะลาขับเคลื่อนงานร่วมกับภาคประชาสังคม ภาคธุรกิจ และหน่วยงานของรัฐร่วมจัดระเบียบพื้นที่ทางเท้า ถนนในย่านชุมชน สร้างมาตรการดูแลรักษาความเป็นระเบียบเรียบร้อยของบ้านเมือง ภูมิทัศน์ทางเดินทางเท้า โดยการประชาสัมพันธ์โครงการ และสร้างความเข้าใจกับประชาชนในพื้นที่ให้ปรับเปลี่ยนพฤติกรรม ที่ดีในการบริหารบ้านเมืองที่สะอาด เป็นระเบียบ สวยงาม ดังนั้น การขยายตัวของเมืองที่ถูกสร้างตามกรอบผังเมืองที่เป็นระเบียบย่อมทำให้เมืองยะลา มีการจัดโซนนิ่งที่สวยงาม และไม่เป็นภัยต่อความมั่นคงในพื้นที่ อีกทั้งกระตุ้นให้คนในท้องถิ่นเห็นความสำคัญต่อการพัฒนาเพื่อผลประโยชน์ส่วนรวม มองข้ามประโยชน์ส่วนตน

แนวทางการเสริมสร้างสันติสุขและความสมานฉันท์ของเทศบาลนครยะลา

การกระจายอำนาจสู่ชุมชนท้องถิ่น เป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนในท้องถิ่นเกิดการเรียนรู้จากการรู้จักชุมชนของตนเอง และมีประสบการณ์ในการปกครองตนเอง “หากท้องถิ่นมีการกระจายอำนาจให้แก่ประชาชนมากขึ้นเท่าไร การเสริมสร้างพลังประชาชนยิ่งมากขึ้นเท่านั้น” โดยท้องถิ่นมีการกระจายอำนาจในการตัดสินใจแก่ประชาชนได้กำหนดอนาคตของตนเองที่สอดคล้องกับการแก้ไขปัญหา ความต้องการ และบริบทความแตกต่างของแต่ละชุมชน เทศบาลนครยะลาได้ยึดหลักการกระจายอำนาจ เพื่อให้เกิดกระบวนการจัดการตนเองของชุมชน จึงเป็นการแบ่งเบาภาระการทำงานของเทศบาลนครยะลาให้ประชาชนมีความรับผิดชอบดูแลชุมชนของตนเอง กลไกสำคัญของการพัฒนาเมืองยะลากระตุ้นให้ประชาชนเกิดความตื่นตัวต่อการลุกขึ้นมาดำเนินกิจกรรมเพื่อชุมชน นำไปสู่เป้าหมายร่วมกันคือ เมืองแห่งสันติสุข เช่น การกระจายอำนาจการบริหารงบประมาณของชุมชนทั้ง 40 ชุมชนในเขตเทศบาลนครยะลา ให้ชุมชนละ 50,000 บาท เพื่อให้ชุมชนบริหารจัดการแก้ไขปัญหาชุมชนและเสริมสร้างความเข้มแข็งในชุมชน นายพงษ์ศักดิ์ ยิ่งชนม์เจริญ ได้กล่าว “จากการให้งบประมาณแก่ชุมชน จะให้สิทธิกับชุมชนบริหารจัดการตนเอง โดยไม่เข้าไปก้าวก่าย ไม่เคยไปสั่งการว่าชุมชนจะต้องทำอะไร เพียงแต่มีข้อตกลงร่วมกัน และชุมชนจะต้องคิดเสนอโครงการ วางแผน ดำเนินโครงการ และรับผลประโยชน์”

การมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชน เป็นการระดมขีดความสามารถในการพัฒนาประชาชา/ชุมชนด้านความรู้ ทักษะ ภูมิปัญญาท้องถิ่นผ่านการมีส่วนร่วมในการรวมกลุ่ม/องค์กรที่มีเป้าหมายร่วมกัน โดยประชาชนมีส่วนร่วมการพัฒนาตั้งแต่เริ่มต้นจนถึงสิ้นสุดโครงการมากกว่าให้ชุมชนเป็นฝ่ายตั้งรับการพัฒนา สามารถกำหนดการดำรงชีวิตของตนเองในการพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น การพัฒนาเมืองยะลาระหว่างประชาชนกับเทศบาลนครยะลาอย่างมีส่วนร่วม ในการเป็นผู้ให้ข้อมูล การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ต่อการตัดสินใจดำเนินการแก้ไขปัญหา โดยการสร้างพื้นที่กลางที่เป็นจุดเริ่มต้นของการมีส่วนร่วม คือ เวทีประชาคม สภาภาพ เวทีสภาประชาชน เพื่อเปิดโอกาสรับฟังความคิดเห็น ปัญหาที่เกิดขึ้น ประเด็นสำคัญของเมือง (Agenda) ที่สะท้อนจากเสียงของประชาชน และมุ่งเน้นให้ประชาชนทุกวัย ทุกศาสนา ทุกกลุ่มองค์กร ทุกสาขาอาชีพร่วมระดมความคิดเห็น กำหนดแผนการพัฒนาชุมชนไปสู่แผนการพัฒนาเมืองยะลา ผ่านเวทีทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการได้พูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็นร่วมกันเป็นประจำทุกเดือน การนำเสนอผลการพัฒนา ในขณะเดียวกันเวทีประชาคมจะทำหน้าที่เป็นสื่อประชาสัมพันธ์กระจายข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับการพัฒนา เช่น การจัดกิจกรรมของเทศบาลตรวจสุขภาพผู้สูงอายุ การรับซื้อขยะรีไซเคิล ชุมชนในเขตเทศบาลจัดกิจกรรม/โครงการต่างๆ เป็นต้น การมีส่วนร่วมจึงเป็นการลดบทบาทของเทศบาลให้แก่ประชาชนได้กำหนดทิศทางการพัฒนาด้วยตนเอง และลดภาระการทำงานของ

เทศบาลให้ประชาชนมีความรับผิดชอบในการรวมกลุ่มทำงานที่เป็นประโยชน์แก่ชุมชนบ้านเกิด ปูรากฐานการพัฒนาเมืองในอนาคต สร้างพลเมืองที่ดี

การเรียนรู้ปรับตัวอยู่ร่วมกันในสังคมพหุวัฒนธรรม ประชาชนชาวไทยพุทธ ชาวไทยมุสลิม และชาวไทยเชื้อสายจีนมีวิถีชีวิตการอยู่ร่วมกันอย่างผสมผสาน จากการเรียนรู้ การปรับตัว ผู้คนที่แตกต่างกันไปมาหาสู่เหมือนพี่น้องกัน มีส่วนร่วมในการทำบุญในงานประเพณีของต่างศาสนา เป็นคนในชุมชนเดียวกัน การยอมรับ เคารพซึ่งกันและกัน ซึ่งถือว่าเป็นส่วนสำคัญในการสร้างความเข้าใจ การเอื้ออาทรและการเรียนรู้ในการปรับตัวเข้าหากัน จากพลวัตของชุมชนท้องถิ่นในการใช้ความศรัทธาทางศาสนา เรื่องเล่าประวัติศาสตร์ เป็นพลังสถาบันทางสังคมของ วัด มัสยิด สถาบันปอเนาะ โรงเรียน มีการขัดเกลาค่านิยมการอยู่ร่วมกันเชื่อมโยงสังคมพหุวัฒนธรรมอย่างเหมาะสม

การจัดทำหลักสูตรพหุปัญญาในสังคมพหุวัฒนธรรม เทศบาลนครยะลาสนับสนุนร่วมกับทีมนักวิจัยท้องถิ่น มหาวิทยาลัยราชภัฏยะลา โดยการนำผลการวิจัยมาปรับใช้ในการเรียนการสอน การจัดทำหนังสืออ่านนอกเวลาใช้ในโรงเรียนสังกัดเทศบาล หนังสือนิทานเรื่อง “ไข่นุ้ยกับแพะน้อย เมืองน่าอยู่ที่หนูรัก” และสร้างอุทยานการเรียนรู้ TK Park เป็นการถ่ายทอดเรื่องราวในท้องถิ่น เรียนรู้ ศิลปะ วัฒนธรรม ประเพณีพื้นบ้าน ซึ่งการสร้างค่านิยมของการอยู่ร่วมกันในสังคมพหุวัฒนธรรม เป็นแนวทางที่สำคัญต่อการขัดเกลาปลูกฝังความรัก ความสามัคคี ความปรองดองของประชาชน เพื่อลบภาพความทรงจำที่ไม่ดีในอดีต ลดความแปลกแยกในสังคม ด้วยการถ่ายทอดระบบความสัมพันธ์ในท้องถิ่น ความรู้สึกที่ดีของพี่น้องชาวยะลา โดยเทศบาลนครยะลาให้ความสำคัญกับการเรียนรู้ของเด็กและเยาวชนที่เป็นเสมือนทูตทางวัฒนธรรม ให้เกิดการเรียนรู้วัฒนธรรมของผู้อื่นอย่างลึกซึ้ง เพื่อให้ทุกคนสามารถปรับตัวต่อการอยู่ร่วมกันในชุมชน ใช้วัฒนธรรมเป็นสะพานเชื่อมความสัมพันธ์ของผู้คนที่แตกต่าง

การเสริมสร้างชุมชนเข้มแข็ง “คนรุ่นเก่า มองว่า เมืองยะลานั้นไม่เหมือนเดิม ความสะอาดของเมืองน้อยลง ปริมาณขยะที่เพิ่มขึ้น และเศรษฐกิจซบเซา เมื่อเปรียบเทียบกับระบบเศรษฐกิจของเมืองปัตตานีกับเมืองนราธิวาสมีการบริโภคมากกว่า เมืองยะลา มีประชากรน้อยและมีการบริโภคน้อยลง ธุรกิจการค้าการลงทุน การท่องเที่ยวในพื้นที่ได้รับผลกระทบจากปัญหาความรุนแรง ในขณะที่เมืองปัตตานี เมืองนราธิวาสมีทรัพยากรทางทะเล การทำประมงที่เอื้อต่อระบบเศรษฐกิจ ดังนั้น ผมขอเรียกร้องให้ชาวยะลากลับมาตั้งสติกันใหม่ มาฟื้นฟูเมืองยะลาให้กลับมายิ่งใหญ่อีกครั้ง” (เทปบันทึกภาพ นายพงษ์ศักดิ์ ยิ่งชนม์เจริญ กล่าวในเวทีสภาประชาชน เมื่อวันที่ 14 พฤษภาคม 2559)

นายกเทศมนตรีนครยะลาได้สะท้อนปัญหาที่เกิดขึ้นให้ประชาชนเมืองยะลาเกิดความตื่นตัวต่อปัญหาการปลูกจิตสำนึกที่ประชาชนเรียนรู้จากปัญหา ความผิดหวัง ความเจ็บปวด โดยการเปลี่ยนวิธีคิดของประชาชนใหม่ให้มีความรู้สึกรักและหวงแหนชุมชนของตนเอง มีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนให้ดีขึ้น สร้างชุมชนแห่งการเรียนรู้จะช่วยให้เห็นภาพรวมของชุมชน เชื่อมโยงไปสู่ยุทธศาสตร์การพัฒนาท้องถิ่นที่เพิ่มขีดความสามารถของคน สร้างพลังกลุ่ม/องค์กร (Empowerment) เพื่อสร้างความเข้มแข็ง ให้ประชาชนมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น สามารถพึ่งตนเองได้ โดยการส่งเสริมความมั่นคงทางเศรษฐกิจให้ประชาชนมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น จากการรวมกลุ่มทำกิจกรรมพัฒนาสินค้าพื้นเมือง เช่น กลุ่มผ้าบาติก กลุ่มทำกล้วยหิน กลุ่มเยาวชนแสนเพ้นท์บาติก กลุ่มรองเท้ากาบกล้วย โดยให้การสนับสนุนช่องทางการตลาด การพัฒนาผลิตภัณฑ์ใหม่ เป็นการต่อยอดจากโครงการ Yala Bird City การสร้างนวัตกรรม การพัฒนาสินค้าที่มีคุณภาพ โดยใช้วัตถุดิบที่มีอยู่ในพื้นที่ คิดค้นผลิตภัณฑ์ที่เป็นเอกลักษณ์ของจังหวัดยะลา เป็นการสร้างคุณค่าให้กับสินค้า และเพิ่มมูลค่าทางเศรษฐกิจ สร้างงาน สร้างอาชีพให้แก่ประชาชนในท้องถิ่น

การแสวงหาช่องทางในการทำงานร่วมกับองค์กรภาคีเครือข่าย การเสริมสร้างเครือข่ายในการพัฒนาท้องถิ่น และการจัดการแก้ไขปัญหาในรูปแบบหุ้นส่วนการพัฒนา ทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน ภาคประชาชน และองค์กรต่างๆ จากการแสวงหาความร่วมมือขององค์กรต่างๆในพื้นที่จังหวัดยะลา เชื่อมประสานการทำงานระหว่างกัน โฉนดการทำงานอย่างบูรณาการแผนงาน ซึ่งมีเป้าหมายร่วมกันที่ตอบสนองความต้องการในการพัฒนาท้องถิ่น

บทบาทของเทศบาลนครยะลาในการแสวงหาช่องทางการพัฒนาท้องถิ่นร่วมกับองค์กรภาคีเครือข่าย เนื่องจากเป็นที่รับรู้ของสังคมว่าในพื้นที่เกิดเหตุการณ์ความไม่สงบ และบริบทของสังคมพหุวัฒนธรรม ดังนั้น การพัฒนาท้องถิ่นให้บรรลุเป้าหมาย และมีประสิทธิภาพต่อการแก้ไขปัญหา จึงจำเป็นต้องสร้างเครือข่ายความร่วมมือในการทำงานขับเคลื่อนแผนยุทธศาสตร์การพัฒนา โดยเทศบาลนครยะลาเป็นสื่อกลางในการประสานความร่วมมือกับเครือข่ายหน่วยงานต่างๆ ในขณะเดียวกันการดำเนินกิจกรรม/โครงการต่างๆ ขาดทรัพยากร เช่น บุคลากรที่มีความรู้ด้านต่างๆ เทคโนโลยี งบประมาณ จึงต้องแสวงหาความร่วมมือการพัฒนาทั้งในพื้นที่และนอกพื้นที่ เพื่อให้ภารกิจการทำงานบรรลุวัตถุประสงค์ ประกอบกับนายกเทศมนตรีที่มีวิสัยทัศน์กว้างไกล มีความรู้ ประสบการณ์การทำงานที่ได้รับการยอมรับ มีบุคลิกภาพที่สร้างความน่าเชื่อถือสามารถเชิญผู้ที่มีความรู้ มีความสามารถดึงผู้เชี่ยวชาญด้านต่างๆ มาร่วมงาน และความสามารถในการประสานเครือข่ายเข้ามาทำงานร่วมกับทางเทศบาลอย่างบูรณาการความร่วมมือ

การอภิปรายผลการศึกษา

จากผลการศึกษาเรื่อง เมืองยะลาจะสันติสุขได้อย่างไร พังกำแพงความแตกต่างด้วยการพัฒนาท้องถิ่นชายแดนภาคใต้ โดยศึกษาในเทศบาลนครยะลา มีข้อค้นพบที่สามารถนำมาอภิปรายได้ดังต่อไปนี้

บริบทของพื้นที่เขตเทศบาลนครยะลา ชุมชนมีการแบ่งแยกออกเป็นสองฝั่ง ชาวไทยพุทธและชาวไทยเชื้อสายจีนอาศัยอยู่บริเวณชุมชนกลางเมืองยะลา ส่วนชุมชนบริเวณรอบนอกเมืองชาวไทยมุสลิมพักอาศัยอยู่สถานการณ์ ความไม่สงบ ส่งผลกระทบต่อการดำรงชีวิตของประชาชน สังคมภายนอกมองว่าในสภาวะอยู่กับความรุนแรงเมืองยะลาเกิดความแตกแยกในสังคม แต่จากการศึกษาพัฒนาการในแต่ละยุค ประกอบกับผู้ศึกษาเกิดและเติบโตในเมืองยะลาที่สัมผัสกับวิถีชีวิตของผู้คนที่แตกต่างกัน ผู้ศึกษาพบว่า ประชาชนในเทศบาลนครยะลามีความแตกต่างในการนับถือศาสนา ที่ถูกเชื่อมโยงต่อการขายตัวทางเศรษฐกิจ และฐานะทางสังคมที่มองว่าชาวไทยพุทธและชาวไทยเชื้อสายจีนเป็นชนชั้นนำ ส่วนชาวไทยมุสลิมมีฐานะทางสังคมที่ต่ำกว่า ถึงแม้จะมีความสัมพันธ์ที่ไม่เท่าเทียมในทางเศรษฐกิจแต่ไม่ได้เป็นการกดขี่ข่มเหงทางความเชื่อและวัฒนธรรมของผู้คนต่างศาสนา ชุมชนในเขตเทศบาลนครยะลา เช่น ชุมชนสามัคคี ชุมชนผังเมือง มีการปรับตัวอยู่ร่วมกันของผู้คนที่หลากหลายวัฒนธรรม ประชาชนต่างศาสนาเปลี่ยนมุมมองใหม่ต่อพี่น้องชาวไทยมุสลิมในสังคมผ่านคู่ความสัมพันธ์แบบเท่าเทียมกันและความพยายามในการเรียนรู้วัฒนธรรมของผู้อื่นมากขึ้นจากอดีต จนนำไปสู่การสร้างชุมชนเข้มแข็งได้ โดยการบูรณาการทางวัฒนธรรมและเปิดโอกาสให้ประชาชนทุกศาสนาพร้อมเป็นคณะกรรมการชุมชนอย่างไม่ปิดกั้น มีการทำกิจกรรมเพื่อถักทอสายสัมพันธ์ในชุมชน เช่น อาสาสมัครเครือข่ายอาสาสมัคร ตลาดนัดสองพันปี การเยี่ยมผู้สูงอายุ ดังนั้น จึงไม่สามารถบ่งบอกได้ว่าชุมชนใดเข้มแข็ง หรือชุมชนใดแตกแยก แม้ในพื้นที่แห่งความรุนแรงก็ไม่มีผลต่อการพัฒนา หากชุมชนมีพื้นที่การเรียนรู้ต่อการอยู่ร่วมกันและเคารพในความแตกต่าง ส่วนการปฏิสัมพันธ์ต่อนั้นผู้คนต่างศาสนายังมีแรงยึดเหนี่ยวซึ่งกันและกัน ในระบบความสัมพันธ์ที่ถูกเชื่อมร้อยมาตั้งแต่อดีต ผ่านการใช้ทรัพยากรร่วมกันในชุมชน การนับถือบรรพบุรุษเดียวกัน และการสื่อสารภาษาเดียวกัน จึงเห็นได้ว่าในพื้นที่เมืองยะลาชาวไทยเชื้อสายจีน และชาวไทยมุสลิมมีการไปมาหาสู่กันมากกว่าชาวไทยพุทธมุสลิม เนื่องจากเงินที่อพยพมาในอดีตมีการเรียนรู้ การปรับตัวของคนจีนกับคนท้องถิ่น ประกอบอาชีพค้าขายเพื่อการแลกเปลี่ยนสินค้า การติดต่อค้าขาย จึงทำให้ชาวจีนเรียนรู้การพูดภาษามลายูกับคนมุสลิมได้เป็นส่วนหนึ่งของการช่วยสร้างความสัมพันธ์ที่ดีกว่าชาวไทยพุทธ สอดคล้องกับ (สิริไพลิน สิงห์อินทร์, 2556, น. 125) สะท้อนให้เห็นถึงความแตกต่างก็ไม่ใช่ว่าจะเงื่อนไขที่สามารถปิดกั้นผู้คนได้อย่างเบ็ดเสร็จ ผู้คนที่แตกต่างกันกลับกลายเป็นญาติพี่น้อง บำรุงกันฉันเพื่อนสนิท เป็นคนที่อาศัยอยู่ในชุมชนเดียวกัน ใช้ทรัพยากรในพื้นที่ร่วมกันสิ่งเหล่านี้เกิดขึ้นได้ เพราะการพยายามทำและเรียนรู้วัฒนธรรมของผู้อื่น จนคนในสังคมเกิดการยอมรับและเคารพในวิถีของผู้อื่น ให้เกียรติซึ่งกันและกัน เป็นดังใบผ่านแดนที่ทำให้ผู้คนที่แตกต่างหลากหลายสามารถเดินทางร่วมกันบนถนนที่ชื่อว่า สังคมพหุลักษณะ

จากการศึกษาบทบาทของเทศบาลนครยะลา ได้ข้อค้นพบที่สำคัญ คือ การพัฒนาชุมชนแบบพหุลักษณะ (Multidimensional) การขับเคลื่อนแผนการพัฒนาท้องถิ่น และบทบาทการสร้างภาพลักษณ์เมืองยะลาให้ดี ที่มุ่งแก้ไขปัญหาความขัดแย้ง และสามารถ

ตอบสนองความต้องการของบุคคลที่มีความแตกต่างหลากหลาย จึงเป็นการจัดการความสัมพันธ์ของความแตกต่างอย่างมีความสมดุล พหุลักษณะในงานพัฒนาชุมชน คือ การทำงานพัฒนาชุมชนบนพื้นฐานความแตกต่างของเพศ อายุ ภาษา ศาสนา วัฒนธรรม เชื้อชาติ ความเชื่อ ด้วยการหาจุดประนีประนอมอย่างลงตัวเพื่อประสานประโยชน์ร่วมกัน โดยใช้เครื่องมือการทำงานพัฒนาชุมชน อย่างบูรณาการ และสนับสนุนการพัฒนาจากฐานล่าง (Bottom up) เพื่อให้ชุมชนท้องถิ่นจัดการตนเองให้สอดคล้องกับบริบทแวดล้อม ที่แตกต่างกันได้อย่างลงตัว ซึ่งการพัฒนาในทุกมิติไปพร้อมกันแบบองค์รวมในการขับเคลื่อนผ่านกิจกรรม/โครงการต่างๆ มุ่งตอบโจทย์ การแก้ไขปัญหาในแต่ละด้าน ที่เชื่อมโยงกับการแก้ปัญหาในมิติอื่นๆ เพื่อให้ผลลัพธ์การพัฒนาทุกด้านเข้าไปประสานรอยร้าว แทรกแซง ปัญหา และเปลี่ยนภาพลักษณ์เมืองยะลาสู่ความสันติสุขที่สามารถจับต้องได้ การตระหนักถึงภัยคุกคามจนเกิดความร่วมมือ ร่วมแรง ร่วมใจสร้างพลังในการทำงานพัฒนาชุมชนบ้านเกิดของตนเอง จึงเป็นการสร้างเกราะคุ้มกันให้ชุมชนพหุลักษณะ จึงมุ่งส่งเสริมให้เกิด การกระจายอำนาจในการทำงานพัฒนาที่ตอบโจทย์ในมิติความหลากหลายทางวัฒนธรรม และลดเงื่อนไขของความแตกแยกในสังคม

การขับเคลื่อนโครงการพัฒนาต่างๆ เช่น สภาประชาชน สภากาแฟ และการให้งบประมาณสนับสนุนการทำกิจกรรมใน ชุมชนทั้ง 40 ชุมชนในเขตเทศบาลนครยะลา เป็นการให้ความสำคัญต่อการตอบสนองความต้องการของประชาชนใน ทุกมิติ เพราะเป็นผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสียต่อการพัฒนา การกระจายอำนาจสู่ชุมชนท้องถิ่นจะทำให้ชุมชนมีส่วนร่วมใน การกำหนดแนวทางการพัฒนา คือ การพัฒนาคนที่เป็นหัวใจของการแก้ไขปัญหาวิกฤติ เป็นการมองปัญหาในชุมชน เป็นตัวตั้ง โดยการเปิดโอกาสให้ประชาชนในท้องถิ่นเกิดการเรียนรู้จากการรู้จักชุมชนของตนเอง และมีประสบการณ์ใน การปกครองตนเองหากท้องถิ่นมีการกระจายอำนาจให้แก่ประชาชนมากขึ้นเท่าไร การเสริมสร้างพลังประชาชน ยิ่งมากขึ้นเท่านั้น (พงษ์ศักดิ์ ยิ่งชนม์เจริญ นายกเทศมนตรีนครยะลา, สัมภาษณ์โดยผู้เขียน, 14 มิถุนายน 2559, เทศบาลนครยะลา, เทปบันทึกเสียง)

หากเทศบาลนครยะลาสามารถพัฒนาท้องถิ่นให้ตอบสนองความต้องการของประชาชน และดำเนินการพัฒนาที่มีความ เข้าใจในวิถีการปฏิบัติที่เหมาะสมกับสถานการณ์ บริบททางสังคม วัฒนธรรม ความเชื่อ ก็ยังเป็นการสร้างความเข้มแข็งในชุมชน อย่างทวีคูณ โดยการเปิดพื้นที่กลางให้ประชาชนที่แตกต่างทางวัฒนธรรมที่เข้ามามีส่วนร่วมการพัฒนา และเห็นเป้าหมายในการพัฒนา ชุมชนของตนเอง มองข้ามความแตกต่าง จากการพัฒนาชุมชนด้วยการบูรณาการทุกภาคส่วน โดยกระตุ้นให้ทุกฝ่ายตระหนักถึงปัญหา เหตุการณ์ความรุนแรงที่สร้างความสูญเสีย สร้างความรู้สึกร่วมเป็นเจ้าของงานพัฒนาชุมชน เพราะคนในชุมชนเป็นผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสีย อย่างแท้จริงกับการจัดการตนเอง และเป็นเข้าใจบริบทในชุมชนของตนเองมากกว่าคนภายนอก และเสริมสร้างชุมชนให้มีภูมิคุ้มกัน พร้อมต่อการรับมือกับสถานการณ์ที่เกิดขึ้นอย่างมีสติ มีความเข้มแข็งในการดำรงรับ ในยามที่เกิดปัญหา ดังนั้น การหาจุดร่วมในสี้นของ ความหลากหลายทางวัฒนธรรม นำเอาความสร้างสรรค์แห่งการพัฒนาชุมชนท้องถิ่นด้วยศักยภาพของชุมชนซึ่งคนในชุมชนเกิด การเรียนรู้ เข้าใจในวัฒนธรรมของผู้อื่นมีประโยชน์อย่างมากที่ทำให้เกิดความสันติสุขและความสมานฉันท์

บทสรุป

แม้บริบทของเมืองยะลาที่ถูกแบ่งแยกเป็นสองฝั่ง แสดงให้เห็นว่าประชาชนทั้งสองศาสนามีการแบ่งแยกการพักอาศัย อย่างเด่นชัดในระยะช่วงระยะหลัง 20 ปีที่ผ่านมา ซึ่งชุมชนสำนึกร่วมที่มีความรู้สึกร่วมทางศาสนา ประเพณี วัฒนธรรม “จิตวิญญาณ ชุมชน” จะทำให้สมาชิกในชุมชนเกิดการรวมกลุ่มทำกิจกรรมที่เอื้อต่อวิถีการดำเนินชีวิตของสมาชิกที่นับถือศาสนาเดียวกันเกิด ความรู้สึกร่วมกัน ในช่วงหลังประชาชนที่นับถือศาสนาต่างกัน เปลี่ยนมุมมองใหม่ต่อพี่น้องชาวไทยมุสลิมในสังคมผ่านคู่ความสัมพันธ์ แบบเท่าเทียมกันและความพยายามในการเรียนรู้วัฒนธรรมของผู้อื่นมากขึ้นจากอดีต ถึงแม้จะมีความสัมพันธ์ที่ไม่เท่าเทียมในทาง เศรษฐกิจมองว่าชาวไทยพุทธและชาวไทยเชื้อสายจีนเป็นชนชั้นนำมีฐานะดีในสังคม ส่วนชาวไทยมุสลิมมีฐานะทางสังคมที่ต่ำกว่า แต่ไม่ได้เป็นการกดขี่ข่มเหงทางความเชื่อและวัฒนธรรมของประชาชนที่แตกต่างกัน จึงเป็นการรักษาระบบความสัมพันธ์ของผู้คนที่ ต่างศาสนาให้มีความรู้สึกพึ่งพาอาศัยผู้คนไปมาหาสู่กันดังเดิม แต่ด้วยสถานการณ์ความไม่สงบที่เกิดขึ้นในปี 2547 มายาวนานเป็นเวลา

12 ปี ความรุนแรงได้กลับเอาอัตลักษณ์การอยู่ร่วมกันของประชาชนที่แตกต่างทางศาสนาอย่างกลมกลืน และได้ทบทวนศักยภาพของเมืองยะลา เหตุการณ์ที่ทวีความรุนแรงได้ทำให้สังคมมีความแปลกแยก ประชาชนเกิดความหวาดระแวงต่อกันทั้งผู้ที่นับถือศาสนาเดียวกัน และต่างศาสนา จนในพื้นที่ขาดการทำกิจกรรมสานสัมพันธ์ร่วมกัน สถานการณ์ดังกล่าวส่งผลต่อสภาพเศรษฐกิจที่หยุดชะงัก และความขัดแย้งในสังคมอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ยิ่งในช่วงที่มีเหตุการณ์ความรุนแรงเป็นระลอกแบบพลิกไปพลิกมา ทำให้รายได้ของเทศบาลลดลง ไม่สามารถเก็บเงินภาษีได้จำนวนอย่างเต็มที่ จึงเป็นอุปสรรคที่สำคัญในการบริหารจัดการพัฒนาเมืองยะลา อย่างไรก็ตาม การพัฒนาเทศบาลนครยะลาจะต้องเดินหน้าต่อไป ไม่สามารถหยุดยั้งอยู่กับที่ได้ ว่าด้วยสถานการณ์ความรุนแรง 12 ปี กับความหวังของประชาชนกับการเฝ้ารอความสงบสุขกลับคืนมา ในขณะที่เมืองยะลามีเหตุการณ์ความไม่สงบเป็นระลอกแบบพลิกผันตลอดเวลา จึงเป็นโจทย์ท้าทายความสามารถของผู้บริหารเทศบาลนครยะลา นายพงษ์ศักดิ์ ยิ่งชนม์เจริญ กับภารกิจการเปลี่ยนภาพลักษณ์ใหม่ของเมืองยะลาแห่งสันติสุขทั้งเชิงรุกและเชิงรับ ประชาชนอยู่ร่วมกันอย่างกลมเกลียว (Harmonized City) ในสังคมพหุวัฒนธรรม ผ่านกลไกการขับเคลื่อนนวัตกรรมโครงการพัฒนา เช่น โครงการวางดนตรีออร์เคสตรา โครงการค่ายเยาวชนสำนึกรักท้องถิ่น โครงการYala Bird City เป็นต้น ซึ่งเป็นการวางแผนยุทธศาสตร์ที่สอดคล้องกับบริบทของท้องถิ่นและคำนึงถึงความแตกต่างทางวัฒนธรรม เทศบาลนครยะลาสามารถพัฒนาท้องถิ่นให้ตอบสนองความต้องการของประชาชน และดำเนินการพัฒนาที่มีความเข้าใจในวิถีการปฏิบัติที่เหมาะสมกับสถานการณ์ บริบททางสังคมก็ยิ่งเป็นการสร้างความเข้มแข็งในชุมชนอย่างทวีคูณ โดยการเปิดพื้นที่กลางให้ประชาชนที่แตกต่างทางวัฒนธรรมที่เข้ามามีส่วนร่วมการพัฒนา และเห็นเป้าหมายในการพัฒนาชุมชนของตนเอง มองข้ามความแตกต่าง จากการพัฒนาชุมชนด้วยการบูรณาการทุกภาคส่วน โดยกระตุ้นให้ทุกฝ่ายตระหนักถึงปัญหาเหตุการณ์ความรุนแรงที่สร้างความสูญเสีย สร้างความรู้สึกร่วมเป็นเจ้าของงานพัฒนาชุมชน และเสริมสร้างความเข้มแข็งชุมชนให้มีภูมิคุ้มกันพร้อมต่อการรับมือกับสถานการณ์ที่เกิดขึ้น

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย ผู้ศึกษาเสนอว่า รัฐบาลและหน่วยงานในระดับนโยบายที่เกี่ยวข้องกับการแก้ไขปัญหาในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ ควรให้ความสำคัญต่อการจัดทำนโยบายการแก้ไขปัญหา โดยการกระจายอำนาจให้ชุมชนท้องถิ่นจัดการตนเองอย่างเต็มที่สอดคล้องกับบริบททางสังคม วัฒนธรรมชายแดนใต้ ผ่านการให้สิทธิแก่ท้องถิ่นในรูปของการวางแผนและจัดทำงบประมาณแบบมีส่วนร่วม นโยบายที่เกิดจากการพัฒนาฐานล่าง คือ ใช้ชุมชนเป็นตั้งตัวมากกว่ารอรับนโยบายจากส่วนกลาง เพื่อลดปัญหาและลดเงื่อนไขความรุนแรงที่เกิดขึ้น นำไปสู่การผลักดันวาระการพัฒนาชายแดนใต้อย่างจริงจัง โดยการปฏิรูปหน่วยงาน บทบาท แบบแผนการทำงานในพื้นที่ชายแดนใต้ทั้งระบบอย่างจริงจัง โดยใช้แนวคิดการพัฒนาชุมชนแบบพหุลักษณะ
2. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายในระดับท้องถิ่น ผู้ศึกษาเสนอว่า การสร้างเครือข่ายสังคมสันติสุขอย่างเป็นรูปธรรม ที่เป็นการสร้างความร่วมมือของหน่วยงานการแก้ไขและพัฒนาชายแดนใต้ในระดับปฏิบัติการ ทั้งกลุ่มการพัฒนาจังหวัดปัตตานี ยะลา นราธิวาส กลุ่มองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ภาคเอกชน นักธุรกิจ ภาคประชาสังคม นักวิชาการ ผู้นำชุมชน ผู้นำทางศาสนา เจ้าหน้าที่ทหาร ตำรวจในพื้นที่และศูนย์อำนวยการบริหารจังหวัดชายแดนใต้ (ศอ.บต.) มีส่วนร่วมการพัฒนาท้องถิ่นชายแดนใต้ ด้วยการสร้างพื้นที่กลาง“ เวทีสภาประชาชนสามจังหวัดชายแดนภาคใต้”ในการแสดงความคิดเห็นการแก้ไขปัญหาด้วยพลังของประชาชน นำไปสู่กระบวนการสร้างพันธสัญญาทางสังคมชายแดนใต้ร่วมกัน (MOU) คือ กลไกที่กระตุ้นให้หน่วยงานในท้องถิ่นที่ภาคส่วนประสานการทำงานอย่างบูรณาการ ในขณะเดียวกันเป็นตัวกระตุ้นให้ประชาชนมีส่วนร่วมในกระบวนการสร้างสันติสุขชายแดนใต้ให้เกิดขึ้นอย่างเป็นรูปธรรม
3. ข้อเสนอแนะต่อการศึกษาครั้งต่อไป การศึกษารุ่นนี้ผู้ศึกษาได้นำเสนอข้อมูลที่ได้จากการศึกษาในบริบทของชุมชนในพื้นที่เขตเทศบาลนครยะลา อาจจะแตกต่างไปจากชุมชนเมืองแห่งอื่นในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ เนื่องจากเทศบาลนครยะลาที่ประกอบไปด้วย ประชากรชาวไทยพุทธและชาวไทยเชื้อสายจีนที่มีมาก รองลงมา คือประชากรชาวไทยมุสลิม ดังนั้น การศึกษาต่อ

ประเด็นดังกล่าวจึงควรศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการดำเนินโครงการพัฒนาของเทศบาลนครยะลาให้ประสบความสำเร็จ ตลอดจนหาข้อค้นพบ บทเรียนที่ได้จากการบริหารงานพัฒนาท้องถิ่นในพื้นที่ชายแดนใต้ ภายใต้บริบทที่แตกต่างกัน เพื่อเป็นต้นแบบให้ท้องถิ่นอื่นนำไปใช้ในการแก้ไขปัญหา (Best Practice)

รายการอ้างอิง

- โกวิทย์ พวงงาม. (2548). *การปกครองท้องถิ่นไทย* (พิมพ์ครั้งที่ 5). กรุงเทพฯ: บริษัท โรงพิมพ์เดือนตุลา จำกัด.
- โกวิทย์ พวงงาม. (2550). *การปกครองท้องถิ่นไทย: เอกสารตำราหลัก ประกอบการเรียนการสอน หลักสูตรรัฐประศาสนศาสตรบัณฑิต สาขาการปกครองท้องถิ่น วิชาการเมือง การปกครองส่วนท้องถิ่นไทย*. กรุงเทพฯ: เอ็กซ์เปอร์เนท.
- โกวิทย์ พวงงาม และคณะ. (2553). *รายงานการประเมินผลองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่มีความเป็นเลิศด้านความโปร่งใส และส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชน ด้านการเสริมสร้างสันติสุขและสมานฉันท์ ด้านการเสริมสร้าง เครือข่ายรัฐ เอกชน และประชาสังคม เพื่อรับรางวัลสถาบันพระปกเกล้า ประจำปี 2553*. กรุงเทพฯ: สถาบันพระปกเกล้า.
- ชลัท ประเทืองรัตนา. (2552). *โครงการวางดนตรีออร์เคสตรา เทศบาลนครยะลา อำเภอเมือง จังหวัดยะลา* "บันทึกเรื่องเด่น รางวัลพระปกเกล้า 52 ด้านการเสริมสร้างสันติสุขและความสมานฉันท์". กรุงเทพฯ: วิทยาลัยพัฒนาการปกครองท้องถิ่น สถาบันพระปกเกล้า.
- ปาริชาติ วลัยเสถียร. (2557). *เอกสารประกอบการสอนวิชา พช.612 ทฤษฎีการพัฒนาชุมชนและการพัฒนาชุมชน. โครงการพัฒนาชุมชนมหาบัณฑิต คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์*
- แพรว ศิริศักดิ์ดำเกิง. (2552). *ทักษะวัฒนธรรม*. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร.
- แพรว ศิริศักดิ์ดำเกิง. (2546). *ปฏิสัมพันธ์ระหว่างชาวมลายูมุสลิมและชาวจีนในย่านสายกลาง จังหวัดยะลา*. วิทยานิพนธ์ปริญญา มหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยศิลปากร, คณะมานุษยวิทยา, สาขามานุษยวิทยา.
- วุฒิสาร ตันไชย. (2557). *การกระจายอำนาจและประชาธิปไตยในประเทศไทย* กรุงเทพฯ: สถาบันพระปกเกล้า.

ห้องย่อยที่ 6

งานที่มีคุณค่าและคุณภาพชีวิตในการทำงาน

โอกาสในการจ้างงานและงานที่มีคุณค่าของคนพิการทางการเห็น

Opportunities for Employment and Decent Work for People with Visual Impairment.

ปาณิสรา บารมีสกุลชัย*

Panisara Barrameesakunchai

บทคัดย่อ

การศึกษาวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาโอกาสในการจ้างงาน และระดับความคิดเห็นด้วยของคนพิการทางการเห็น ต่อลักษณะงานที่มีคุณค่า กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัย เป็นคนพิการทางการเห็นที่ทำงานกับ สถานประกอบการในเขตพื้นที่ กรุงเทพมหานคร จำนวน 60 คน เป็นชาย 41 คน หญิง 19 คน ผลการวิจัยพบว่า ปัจจัยที่มีผลต่อโอกาสในการจ้างงานของคนพิการทางการเห็นในภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง โดยผลการทดสอบชี้ให้เห็นว่าปัจจัยด้านครอบครัวนั้นมีผลต่อโอกาสในการจ้างงานของคนพิการทางการเห็นมากที่สุด ส่วนผลการศึกษาลักษณะงานที่มีคุณค่าของคนพิการทางการเห็นพบว่าในภาพรวมด้านการบริการในการจ้างงาน ด้านการบริหารจัดการความพิการ ด้านการฝึกอบรมสำหรับการจ้างงาน และด้านการสนับสนุนด้านเทคนิคและส่วนบุคคล พบว่าอยู่ในระดับปานกลาง ยกเว้นด้านการสนับสนุนทางการเงินอยู่ในระดับมาก ประเด็นที่น่าสนใจ พบว่า สัดส่วนจ้างงานคนปกติ 100 คน ต่อผู้พิการ 1 คน เป็นสัดส่วนที่เหมาะสมแล้ว และโอกาสของคนพิการกับสังคมไทยในปัจจุบัน พบว่า มีหน่วยงาน องค์กร และรัฐบาลเข้ามาให้ความช่วยเหลือ มีกฎ ระเบียบ แนวทางการปฏิบัติที่มอบโอกาสและเล็งเห็นถึงความสำคัญของคนพิการมากขึ้น ทำให้เจตคติของสังคมต่อคนพิการดีขึ้นจากการวิจัยในครั้งนี้ ควรมีการสร้างความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับคนพิการให้ถูกต้องจัดตั้งหน่วยบริการผู้ช่วยคนพิการศูนย์ส่งเสริมวิชาชีพ และสิ่งอำนวยความสะดวกให้ครอบคลุมทุกพื้นที่ มีการจัดประชุมสัมมนาระหว่างรัฐ สถานประกอบการ และคนพิการทุกๆ ปี และมีการสำรวจความต้องการของคนพิการเพื่อนำไปวางแผนช่วยเหลือให้ตรงกับความต้องการที่แท้จริงมากที่สุดต่อไป

คำสำคัญ: โอกาสในการจ้างงาน, งานที่มีคุณค่า, คนพิการทางการเห็น

ABSTRACT

The objectives of the research were to study Employment Opportunities of disabled and Satisfaction Level of disabled to Decent Work. A sample was selected from Optical Disabled that working at company in Bangkok Area number 60 persons, 41 men and 19 women. The Results of the Study were as follow that Factor that involve overview employment Occasion that have moderate level wherewith Examination Results Indicates that family factor affect employment opportunities at the farthest. Satisfaction Examination Results for Decent Work that overview of Employment Services, Disability Management, Training for Employment, Technical Support and Personalized have satisfaction at moderate level except Financial Support which have satisfaction at high level. Other Interesting Issues have that The Employment Ratio 100 normal people per 1 disabled is reasonable. There are organization and government help and give a chance to disabled that affect social attitudes to disabled

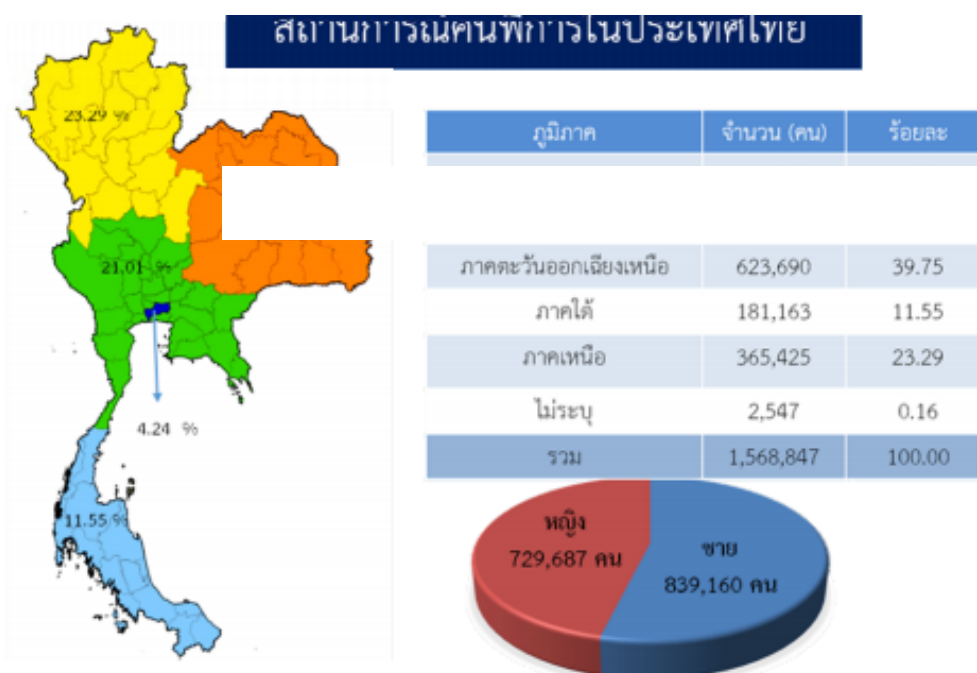
* นักศึกษาปริญญาโท หลักสูตรพัฒนาแรงงานและสวัสดิการมหาชน คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

better than past. There is creation knowledge about disabled. Establishing service hub for helping disabled, Career Center and facilities to cover all area. There is annual symposium among government, organization and disabled. There is survey the needs of disabled for planning to help disabled correct.

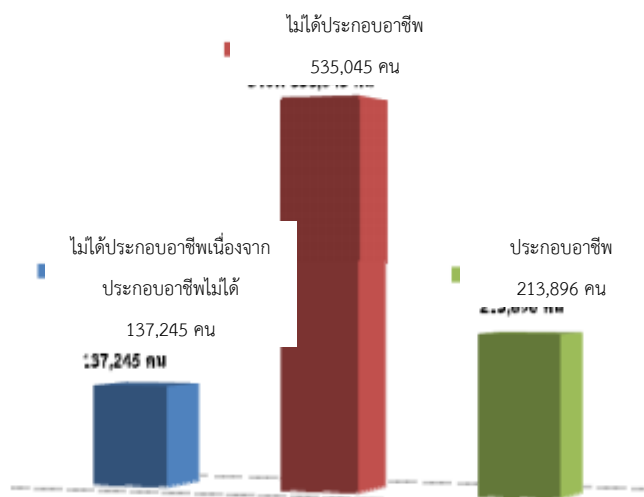
Keyword: Employment Opportunities, Decent Work and Optical Disabled

บทนำ

ในยุคปัจจุบันเป็นโลกของความเสมอภาคและความเท่าเทียม ทั้งความเสมอภาคและความเท่าเทียมทางเพศ เชื้อชาติ ความเชื่อทางศาสนา ตลอดจนสภาพร่างกายความพิการ นอกจากสิทธิประโยชน์ทางสังคมที่เท่าเทียมกัน ย่อมหมายถึงความรวมถึงการได้รับโอกาสในการจ้างงานที่เท่าเทียมกัน การประกาศยกเลิกใช้พระราชบัญญัติการฟื้นฟูสมรรถภาพคนพิการ พ.ศ.2534 มาเป็นพระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการ พ.ศ.2550 ประเทศไทยได้นำแนวคิดด้านสิทธิของคนพิการในระดับสากลมาเป็นแนวทางในการกำหนดทิศทางการดำเนินงานด้านสิทธิของคนพิการภายในประเทศ รวมทั้งนำกฎหมายระหว่างประเทศที่เกี่ยวข้องกับการคุ้มครองสิทธิและโอกาสของคนพิการมาเป็นแนวทางในการบัญญัติกฎหมาย โดยรัฐบาลนั้นแสดงให้เห็นถึงการปฏิรูประบบการบริหารที่เน้นการมีส่วนร่วมของประชาชน องค์กรคนพิการ การปรับปรุงแก้ไขพระราชบัญญัติดังกล่าวได้ส่งผลต่อสถานการณ์การจ้างงานคนพิการในประเทศไทยอย่างชัดเจน โดยเฉพาะอย่างยิ่งมาตรการที่เพิ่มโอกาสการประกอบอาชีพการทำงานให้แก่คนพิการตามมาตรา 33 ที่กำหนดให้สถานประกอบการที่มีลูกจ้างตั้งแต่ 100 คนขึ้นไปต้องรับคนพิการเข้าทำงานในอัตราส่วนลูกจ้างต่อคนพิการ 100 ต่อ 1 ซึ่งในปัจจุบันโดยทั่วประเทศมีคนพิการทุกประเภทรวมกันประมาณ 1,568,847 คน และในจำนวนนี้ มีคนพิการที่อยู่ในวัยแรงงาน อายุตั้งแต่ 15-60 ปี ประมาณ 748,941 คน (กรมส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการ, 2559) ดังภาพที่ 1 และ 2

ภาพที่ 1 จาก สถานการณ์คนพิการในประเทศไทย. โดย กรมส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการแห่งชาติข้อมูล ณ วันที่ 31 เดือนมีนาคม 2559.

ภาพที่ 2 จาก สัดส่วนของคนพิการที่ประกอบอาชีพ. โดย กรมส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการแห่งชาติ ข้อมูล ณ วันที่ 31 เดือนมีนาคม 2559.

การให้โอกาสและสิทธิการเข้าถึงการจ้างงานคนพิการ การเข้าถึงเทคโนโลยี และสิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆ เพื่อเป็นเครื่องมือในการดำรงชีวิตให้เหมือนคนปกติ หรือใกล้เคียงคนปกติทั่วไป อันเป็นการยกระดับคุณภาพชีวิตของคนพิการให้มีศักดิ์ศรี มีความเสมอภาค ทดเทียมคนปกติทั่วไป พระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการ พ.ศ.2550 ซึ่งส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการ มีบทบัญญัติเพื่อกำหนดมาตรการสำคัญเกี่ยวกับการส่งเสริมอาชีพและคุ้มครองการมีงานทำของคนพิการ ไม่ว่าจะเป็นการปฏิบัติตามมาตรา 33 อย่างเดียว หรือเลือกปฏิบัติควบคู่ไปกับมาตราอื่น ได้แก่ มาตรา 33, 34 มาตรา 33, 35 และมาตรา 33, 34 และ 35 ทำให้คนพิการได้มีโอกาสใช้ความสามารถ สร้างรายได้ พึ่งพาตนเองได้ และแบ่งเบาภาระของครอบครัวและสังคมที่ต้องให้การอุปการะเลี้ยงดู รวมทั้งเป็นการส่งเสริมให้คนพิการเป็นพลังสำคัญในการเสริมสร้างทางเศรษฐกิจของครอบครัวและประเทศ

การที่ผู้ศึกษาโครงการมุ่งที่จะศึกษาประเด็นของแรงงานคนพิการทางการเห็นนั้น เนื่องจากคนพิการซึ่งมีสภาพความพิการทางการเห็นพบได้มากในสังคมเรา โดยมีอาชีพที่ส่วนใหญ่ที่รู้จักกันไม่ว่าจะเป็นนักร้อง นักดนตรี พนักงานบริษัท พนักงานรับสายโทรศัพท์ เป็นต้น อีกทั้งสภาพความพิการทางการเห็นนั้น มีความหลากหลายซับซ้อน ตั้งแต่ตาบอดสนิท ตาบอดไม่สนิท ไปจนถึงพร่ามัว จึงทำให้ผู้ศึกษาเกิดความสนใจที่จะศึกษาประเด็นของแรงงานคนพิการทางการเห็น ว่าคนพิการทางการเห็นจะสามารถทำงานเลี้ยงดูตนเองและครอบครัวได้อย่างไร หรือคนพิการทางการเห็นจะสามารถทำงานประเภทใดได้บ้างหากอยู่ในสถานประกอบการ

วัตถุประสงค์การศึกษา

- 1) เพื่อศึกษาถึงโอกาสในการจ้างงานของคนพิการทางการเห็น ที่ทำงานในสถานประกอบการที่ปฏิบัติตามพระราชบัญญัติส่งเสริมการทำงานและพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการ พ.ศ.2550 ในเขตพื้นที่กรุงเทพมหานคร
- 2) ศึกษาถึงระดับความคิดเห็นด้วยต่อลักษณะงานที่มีคุณค่าของคนพิการทางการเห็น ที่หวังว่าจะได้ทราบถึงโอกาสในการจ้างงาน
- 3) ลักษณะงานที่มีคุณค่าของคนพิการทางการเห็นที่ทำงานกับสถานประกอบการ

แนวคิดทฤษฎีและวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

แนวคิด ทฤษฎี ตลอดจนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง สามารถสรุปเป็นสาระสำคัญได้ดังนี้

ความหมายของคณพิการตามพระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตคณพิการ พ.ศ.2550

พระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตคณพิการ พ.ศ.2550 ให้ความหมายของคณพิการว่า หมายถึง บุคคลซึ่งมีข้อจำกัดในการปฏิบัติกิจกรรมในชีวิตประจำวันหรือเข้าไปมีส่วนร่วมทางสังคม เนื่องจากมีความบกพร่องทางการมองเห็น การได้ยิน การเคลื่อนไหว การสื่อสาร จิตใจ อารมณ์ พฤติกรรม สติปัญญา การเรียนรู้ หรือความบกพร่องอื่นใด ประกอบกับมีอุปสรรคในด้านต่างๆ และมีความจำเป็นพิเศษที่จะต้องได้รับความช่วยเหลือด้านหนึ่งด้านใด เพื่อให้สามารถปฏิบัติกิจกรรมในชีวิตประจำวันหรือเข้าไปมีส่วนร่วมทางสังคมได้อย่างบุคคลทั่วไป (กรมส่งเสริมคุณภาพชีวิตคณพิการ, 2559)

มาตรการจ้างงานคณพิการตามพระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตคณพิการ พ.ศ.2550

พระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตคณพิการ พ.ศ.2550 มีบทบัญญัติ เพื่อกำหนดมาตรการสำคัญเกี่ยวกับการส่งเสริมอาชีพและคุ้มครองการมีงานทำของคณพิการเพื่อให้คณพิการได้มีโอกาสใช้ความสามารถในการสร้างรายได้และพึ่งพาตนเอง แบ่งเบาระยะของครอบครัวและสังคมในการอุปการะเลี้ยงดู รวมทั้งเป็นการส่งเสริมให้คณพิการเป็นกำลังที่ช่วยขับเคลื่อนทางเศรษฐกิจของประเทศ ซึ่งมีข้อกฎหมายที่น่าสนใจและเกี่ยวข้องกับโอกาสการจ้างงานคณพิการโดยตรง ดังนี้ มาตรา 33 กำหนดให้นายจ้างหรือเจ้าของสถานประกอบการและหน่วยงานของรัฐจะต้องรับคณพิการเข้าทำงานตามลักษณะของงานในอัตราส่วน 100 ต่อ 1 (เศษของ 100 คน ถ้าเกิน 50 คนต้องรับคณพิการเพิ่มอีก 1 คน) มาตรา 34 นายจ้างหรือเจ้าของสถานประกอบการที่ไม่ได้รับคณพิการเข้าทำงานตามจำนวนที่กำหนดตามมาตรา 33 ให้ส่งเงินเข้ากองทุนตามมาตรา 24 (การคำนวณเงินส่งเข้ากองทุนคณพิการเท่ากับ อัตราค่าจ้างต่ำสุดของประเทศ X 365 วัน X จำนวนคณพิการที่ไม่ได้จ้าง) มาตรา 35 กำหนดว่าหากนายจ้างหรือเจ้าของสถานประกอบการและหน่วยงานของรัฐไม่ประสงค์จะรับคณพิการเข้าทำงานตามมาตรา 33 และไม่มีคุณสมบัติส่งเงินเข้ากองทุนตามมาตรา 34 นายจ้างหรือเจ้าของสถานประกอบการและหน่วยงานของรัฐ อาจให้สัมปทาน จัดสถานที่จำหน่ายสินค้าหรือบริการ จัดจ้างเหมาช่วงงาน ฝึกงาน หรือการให้การช่วยเหลืออื่นใดแก่คณพิการหรือผู้ดูแลคณพิการแทนก็ได้ (กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์, 2552)

งานที่มีคุณค่า (Decent Work)

งานที่มีคุณค่า คือ งานที่ทำให้ความปรารถนาของผู้ทำงานเป็นจริง ซึ่งจะสามารถตอบสนองต่อความต้องการเกี่ยวกับชีวิตการทำงานไม่ว่าจะของคณพิการ หรือของคณพิการเองก็ตาม ทั้งในด้านการมีสิทธิในด้านต่างๆ การได้แสดงออกถึงข้อเรียกร้องและร่วมเจรจาต่อรองกับนายจ้าง การได้รับความยุติธรรมจากการทำงาน การไม่ถูกเลือกปฏิบัติหรือมีสภาพการทำงานที่ไม่เป็นธรรม อันมีสาเหตุจาก สัญชาติ เชื้อชาติ พื้นฐานทางสังคม ตลอดจนสภาพร่างกายความพิการเองก็ตาม

สำหรับคณพิการ แนวคิดเรื่อง “งานที่มีคุณค่า” สามารถนำมาประยุกต์ใช้ได้เป็นอย่างดี เช่น การปรับสถานที่การทำงานให้มีลักษณะทางกายภาพที่เหมาะสมกับคณพิการ ตั้งแต่มีราวจับให้คณพิการไต่ขึ้น ลงบันได การปรับพื้นที่ให้เหมาะสม ไม่ให้มีสิ่งกีดขวางทางเดิน และให้พื้นที่ทำงานไม่ห่างจากห้องน้ำมากนัก ตลอดจนการสวัสดิการที่ยืดหยุ่นสำหรับคณพิการ อาทิ เวลาในการเข้างาน เพื่อหลีกเลี่ยงความแออัดในการเดินทางพร้อมคณพิการ ซึ่งเป็นการช่วยสร้างความปลอดภัยให้แก่คณพิการ การจัดสวัสดิการรถรับ-ส่ง ซึ่งนอกจากจะเป็นประโยชน์กับคณพิการแล้ว ยังเป็นประโยชน์แก่พนักงานสูงวัย ถือเป็นการเตรียมแผนรองรับสังคมผู้สูงวัยในสถานประกอบการอีกด้วย ทั้งนี้เพื่ออำนวยความสะดวกแก่คณพิการในการทำงาน รวมถึงรับฟัง ทำความเข้าใจกับปัญหาที่คณพิการมีในการทำงาน เพื่อปรับเปลี่ยนให้ดีขึ้น และเกิดทัศนคติที่ดีต่อกันระหว่างนายจ้างกับคณพิการ พนักงานปกติกับคณพิการ และที่สำคัญคือการปฏิบัติอย่างเป็นธรรมและเท่าเทียมต่อคณพิการ

ทั้งนี้สังคมไทยควรจะช่วยกันสร้างความตระหนักรู้ในคุณค่ากับงานอย่างแท้จริงได้ด้วยการระดมทุกภาคส่วนมาร่วมกันกำหนดแผนงานระดับชาติว่าด้วย งานที่มีคุณค่า (Decent Work) เพื่อเป็นกรอบการทำงานสนับสนุนและช่วยรัฐบาลไทยในการกำหนดแผนงานระดับชาติ โดยจะต้องมุ่งมั่นจากผู้ร่วมดำเนินการทั้งหมด ประกอบด้วย รัฐบาลไทย สถานประกอบการ แรงงานทั้งคนปกติ และคนพิการ ตลอดจนต้องมีการได้ผลในความร่วมมือ และมีส่วนร่วมในทุกๆระดับและทุกขั้นตอนของการดำเนินงาน มีข้อกำหนดการปฏิบัติเกี่ยวกับงานที่มีคุณค่าด้วย ซึ่งเป็นมาตรฐานที่เป็นสากลที่องค์การแรงงานระหว่างประเทศกำหนดไว้ แต่ต้องคำนึงถึงความสอดคล้องกับวิถีชีวิตของแรงงานไทยด้วย (ธีรณัฐ เติมประเสริฐ, 2554)

ระเบียบวิธีการศึกษา

รูปแบบการศึกษานี้เป็นการศึกษาวิจัยเชิงสำรวจ (Survey Study) โดยศึกษาจากการค้นคว้าเอกสาร (Documentary Study) และศึกษาข้อมูลจากภาคสนาม (Field Study) ด้วยการรวบรวมข้อมูลจากแบบสอบถาม (Questionnaire) มีกลุ่มตัวอย่างจำนวน 60 คน วิธีการสุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง (Purposive Sampling) โดยพิจารณาจากกลุ่มตัวอย่างที่เป็นผู้พิการทางการเห็นมาติดต่อสมาคมคนตาบอดแห่งประเทศไทย ทำงานกับสถานประกอบการที่ปฏิบัติตามพระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการ พ.ศ.2550 และเป็นสถานประกอบการที่ตั้งอยู่ในพื้นที่กรุงเทพมหานคร ซึ่งเครื่องมือที่ใช้ในการศึกษาครั้งนี้ แบ่งเป็น 5 ส่วน นำข้อมูลมาวิเคราะห์โดยใช้สถิติการหาค่าความถี่ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ยเลขคณิต ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน ตลอดจนจัดกลุ่มประเภทของข้อมูลที่ได้จากความคิดเห็นและข้อเสนอแนะ ส่วนเกณฑ์การให้คะแนนแต่ละระดับความคิดเห็นด้วยต่อปัจจัยสนับสนุน/อุปสรรคต่อสภาพแวดล้อมทางสังคมและลักษณะทางกายภาพที่มีผลต่อโอกาสในการจ้างงาน และระดับความคิดเห็นด้วยต่อลักษณะงานที่มีคุณค่าของคนพิการทางการเห็นสามารถแบ่งได้เป็น 5 ระดับ ดังนี้

คะแนน 1.00-1.50 หมายถึง ระดับความคิดเห็นด้วยน้อยที่สุด

คะแนน 1.51-2.50 หมายถึง ระดับความคิดเห็นด้วยน้อย

คะแนน 2.51-3.50 หมายถึง ระดับความคิดเห็นด้วยปานกลาง

คะแนน 3.51-4.50 หมายถึง ระดับความคิดเห็นด้วยมาก

คะแนน 4.51-5.00 หมายถึง ระดับความคิดเห็นด้วยมากที่สุด

หลังจากที่ได้ทำการเก็บรวบรวมข้อมูลจากคนพิการทางการเห็น และนำมาวิเคราะห์ข้อมูลด้วยเครื่องคอมพิวเตอร์โดยโปรแกรมสำเร็จรูปทางสถิติเพื่อการวิจัยทางสังคมศาสตร์ ในที่นี้สรุปการวิเคราะห์เป็น 2 ประเด็น คือ 1) วิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับปัจจัยสนับสนุน / อุปสรรคต่อสภาพแวดล้อมทางสังคมและลักษณะทางกายภาพ ที่มีผลต่อโอกาสในการจ้างงาน 2) วิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับลักษณะงานที่มีคุณค่าของคนพิการทางการเห็น

ผลการศึกษา

ส่วนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม

ผู้ตอบแบบสอบถามเป็นผู้พิการทางการเห็นที่ทำงานกับสถานประกอบการในเขตพื้นที่กรุงเทพ โดยปฏิบัติตามพระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการ พ.ศ.2550 จำนวน 60 คน ส่วนใหญ่เป็นเพศชาย จำนวน 41 คน และเพศหญิง จำนวน 19 คน อยู่ในช่วงอายุระหว่าง 23 – 30 ปี มีระดับการศึกษามัธยมศึกษาตอนปลายและมีสถานภาพโสด โดยสาเหตุหลักที่ทำให้คนเหล่านี้เป็นผู้พิการทางการเห็น เนื่องมาจากกรรมพันธุ์และมีลักษณะความพิการที่ผู้เก็บข้อมูลเห็นส่วนใหญ่คือ ตาบอดสนิทสองข้าง ซึ่งเป็นความพิการที่มีมาแต่กำเนิด โดยผู้ตอบแบบสอบถามมีประสบการณ์การทำงานตั้งแต่ 3–5 ปี และก่อนที่คนพิการทางการเห็นจะได้มาทำงานในปัจจุบัน พวกเขาเคยได้รับการฝึกอบรมอาชีพมาก่อน

ส่วนที่ 2 ปัจจัยสนับสนุน/อุปสรรคต่อสภาพแวดล้อมทางสังคมและลักษณะทางกายภาพ ที่มีผลต่อโอกาสในการจ้างงาน

ตารางที่ 1 ระดับความคิดเห็นด้วยของคนพิการทางการเห็นต่อปัจจัยสนับสนุน / อุปสรรคต่อสภาพแวดล้อมทางสังคม และลักษณะทางกายภาพที่มีผลต่อโอกาสในการจ้างงาน

ความเห็นด้วยของคนพิการ	ระดับความคิดเห็นด้วยเฉลี่ยของคนพิการ ทางการเห็น (Mean)	แปลผล
1. ด้านครอบครัว	3.40	ปานกลาง
2. ด้านสถาบัน / สังคม	2.96	ปานกลาง
2.1 ศูนย์ฝึกอบรม/การศึกษา	3.32	ปานกลาง
2.2 สภาพแวดล้อมทางสังคม	2.92	ปานกลาง
2.3 กฎหมาย	2.65	ปานกลาง
3. ลักษณะทางกายภาพ : สถานประกอบการ	2.50	ปานกลาง
รวม	2.95	ปานกลาง

จากตารางที่ 1 กล่าวได้ว่าระดับความคิดเห็นด้วยของคนพิการทางการเห็นต่อปัจจัยสนับสนุน/อุปสรรคต่อสภาพแวดล้อมทางสังคมและลักษณะทางกายภาพที่มีผลต่อโอกาสในการจ้างงานนั้น ภาพรวมอยู่ในปานกลางที่ระดับ 2.95 ซึ่งปัจจุบันคนพิการมีความสามารถที่จะตัดสินใจประกอบอาชีพเอง โดยครอบครัว สถาบัน/สังคม และสถานประกอบการไม่ได้สนับสนุนอย่างชัดเจน หรือเป็นอุปสรรคต่อการเลือกประกอบอาชีพ

ส่วนที่ 3 ลักษณะงานที่มีคุณค่าของคนพิการทางการเห็น

ตารางที่ 2

ระดับความคิดเห็นด้วยของคนพิการทางการเห็นต่อลักษณะงานที่มีคุณค่า

ความเห็นด้วยของคนพิการ	ระดับความคิดเห็นด้วยเฉลี่ยของคน พิการทางการเห็น (Mean)	การแปลผล
1. ด้านการสนับสนุนทางการเงิน	3.50	มาก
2. ด้านการบริการในการจ้างงาน	3.25	ปานกลาง
3. ด้านการฝึกอบรมสำหรับการจ้างงาน	3.21	ปานกลาง
4. ด้านการบริหารจัดการความพิการ	2.80	ปานกลาง
5. ด้านการสนับสนุนด้านเทคนิคและส่วนบุคคล	1.89	น้อย
รวม	2.93	ปานกลาง

จากตารางที่ 2 กล่าวได้ว่าระดับความคิดเห็นด้วยของคนพิการทางการเห็นต่อลักษณะงานที่มีคุณค่า ภาพรวมอยู่ในปานกลางที่ระดับ 2.93 เมื่อพิจารณาด้านการสนับสนุนทางการเงิน ซึ่งคนพิการทางการเห็นมีระดับความคิดเห็นด้วยอยู่ในระดับมากนั้น พบว่านายจ้างจ่ายค่าจ้างตรงตามเวลาที่ระบุในสัญญาการจ้างงาน ด้านการบริการในการจ้างงาน ด้านการฝึกอบรมสำหรับการจ้างงาน และด้านการบริหารจัดการความพิการ ในภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง ซึ่งด้านการบริการในการจ้างงานแสดงให้เห็นว่าการรับรู้ถึง

สิทธิความเท่าเทียมในการได้รับการจ้างงานและการแนะแนวอาชีพที่คนพิการทางการเห็นได้รับนั้น มีกลุ่มคนพิการบางส่วนที่รับรู้ และกลุ่มคนพิการอีกบางส่วนที่ยังไม่รับรู้ถึงสิทธิดังกล่าว ด้านการฝึกอบรมสำหรับการจ้างงานแสดงให้เห็นถึงโอกาสในการพัฒนาทักษะ และการฝึกอบรมในช่วงระยะทำงาน, งานที่ทำเป็นงานที่ตรงกับความสามารถและการส่งเสริมศักยภาพการทำงาน มีคนพิการทางการเห็นบางกลุ่มที่ได้รับบริการ แต่อีกบางกลุ่มที่ยังมองว่า สังคม รวมทั้งนายจ้างยังเปิดโอกาสให้พวกเขาเข้าถึงได้น้อย และยังไม่ได้รับการส่งเสริมศักยภาพที่จำเป็นต่อการทำงานอยู่ และด้านการบริหารจัดการความพิการสะท้อนถึงความมั่นคงในงานของคนพิการทางการเห็น ซึ่งให้เห็นว่า งานที่คนพิการทำนั้นยังไม่มีเส้นทางความก้าวหน้าในอาชีพ หรือยังไม่ได้สร้างความมั่นคงแก่คนพิการนัก ส่วนการสนับสนุนด้านเทคนิคและส่วนบุคคล คนพิการทางการเห็นมีระดับความคิดเห็นด้วยอยู่ในระดับน้อย ซึ่งพิจารณาจากสวัสดิการ ที่สถานประกอบการจัดให้นอกเหนือกฎหมาย พบว่า คนพิการได้รับเท่ากับคนปกติ นายจ้างไม่ได้จัดสวัสดิการที่ยืดหยุ่นสำหรับคนพิการแต่อย่างใด

จากการศึกษาเรื่อง “โอกาสในการจ้างงานและงานที่มีคุณค่าของคนพิการทางการเห็น” ประเด็นสำหรับการอภิปรายผลที่สำคัญและน่าสนใจ มีดังนี้

ปัจจัยที่มีผลต่อโอกาสในการจ้างงานของคนพิการทางการเห็น

ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการเข้าถึงโอกาสการทำงานแบ่งออกเป็น 3 ด้าน คือ ด้านครอบครัว ด้านสถาบัน สังคม และด้านสภาพแวดล้อม ผลการศึกษา พบว่า ด้านครอบครัว อยู่ในปานกลางที่ระดับ 3.40 ซึ่งครอบครัวของผู้พิการมีความเชื่อว่าคนพิการสามารถทำงานได้เป็นอย่างดี ทั้งยังสามารถเลี้ยงตนเองและครอบครัวได้ในระดับมาก ซึ่งสอดคล้องกับผลการศึกษาของ อรรถพรณ สิริวัฒนกุล (2553) แต่คำแนะนำของครอบครัว ที่ช่วยให้คนพิการได้งานนั้นอยู่ในระดับปานกลาง เนื่องมาจากคนพิการเป็นผู้ตัดสินใจเลือกอาชีพเอง ด้านสถาบัน สังคม คนพิการมีความคิดเห็นภาพรวมอยู่ในปานกลางที่ระดับ 2.96 ซึ่งประกอบไปด้วย 3 ด้านย่อย คือ ด้านศูนย์ฝึกอบรม/การศึกษา คนพิการมีความคิดเห็นภาพรวมอยู่ในปานกลางที่ระดับ 3.32 ซึ่งสอดคล้องกับผลการศึกษาของ สุภาพร พุ่มพวง (2546) คนพิการส่วนใหญ่จะมีความกระตือรือร้น และพยายามเรียนรู้งานจากนายจ้าง แต่ทางสถานประกอบการยังไม่ค่อยมีการอบรมเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการทำงานให้กับคนพิการมากนัก ในส่วนย่อยระยะเวลาที่ฝึกอบรมอาชีพเพียงพอที่จะทำให้เกิดความชำนาญอยู่ในระดับปานกลาง เช่นเดียวกับหลักสูตรที่ฝึกอบรมมาตรงกับความต้องการของนายจ้าง แต่ทั้งนี้พื้นฐานทางการศึกษาที่ผ่านมา ช่วยให้คนพิการสามารถทำงานได้เป็นอย่างดีซึ่งอยู่ในระดับมาก แสดงให้เห็นว่าการศึกษาขั้นพื้นฐานที่คนพิการได้รับนั้น สามารถช่วยในการทำงานได้ดี ด้านสภาพแวดล้อมทางสังคม คนพิการมีความคิดเห็นภาพรวมอยู่ในปานกลางที่ระดับ 2.92 ซึ่งสอดคล้องกับผลการศึกษาของ ศักดิธ อุบลวัตร (2545) คนพิการส่วนใหญ่ปรับตัวได้ดีทางสังคม และมีเจตคติทางบวกต่อผู้บริหาร และเพื่อนร่วมงาน แต่ก็อีกส่วนหนึ่งที่ยังมีความรู้สึกด้อยและรู้สึกไม่สบายใจต่อสภาพแวดล้อมที่เป็นอยู่ ในส่วนย่อยความเข้าใจของนายจ้างในการทำงานร่วมกับคนพิการมีผลต่อโอกาสได้รับการจ้างงานของคนพิการอยู่ในระดับมาก ไม่สอดคล้องกับผลการศึกษาของ สายวรุณ วิเชียรเลิศ (2542) ซึ่งนายจ้างส่วนใหญ่มีเจตคติที่ดีและยอมรับความสามารถของคนพิการ และพร้อมที่จะปรับปรุงเครื่องมือเครื่องใช้ อุปกรณ์อำนวยความสะดวกแก่คนพิการ แต่นโยบายของสถานประกอบการนั้นยังไม่เปิดกว้างเท่าที่ควร เนื่องจากอยู่ภายใต้เงื่อนไขของผลประโยชน์ทางธุรกิจ ปัจจุบันสังคมไทยเปิดโอกาสในการทำงานแก่คนพิการมากขึ้นอยู่ในระดับปานกลาง คำแนะนำจากเพื่อนมีผลต่อการเลือกงานของคนพิการทางการเห็นอยู่ในระดับปานกลางซึ่งเท่ากับคำแนะนำจากเจ้าหน้าที่ศูนย์ฝึกอบรมทำให้ได้งานที่เหมาะสม และการชักชวนของเจ้าของสถานประกอบการทำให้คนพิการทางการเห็นได้งานนี้อยู่ในระดับน้อย แสดงให้เห็นว่าปัจจุบันสังคมไทยเปิดใจยอมรับคนพิการมากขึ้น แต่ถ้าเจาะจงลงไปในเรื่องการแนะนำด้านวิชาชีพยังถือว่าน้อยอยู่ และด้านกฎหมาย คนพิการมีความคิดเห็นภาพรวมอยู่ในปานกลางที่ระดับ 2.65 ซึ่งความเข้าใจต่อการรับรู้กฎหมายการจ้างงานคนพิการของนายจ้างอยู่ในระดับปานกลาง ซึ่งสอดคล้องกับผลการศึกษาของ วาสนา ตะเภาพงษ์ (2537) โดยนายจ้างมีเจตคติที่ดีในการรับคนพิการเข้าทำงานในสถานประกอบการ และเล็งเห็นถึงประโยชน์ของบทกฎหมายในการจ้างงานคนพิการเข้าทำงาน แต่ทั้งนี้สัดส่วนการจ้างงานคนพิการในอัตราคนปกติหนึ่งร้อยคนต่อคนพิการหนึ่งคนอยู่ในระดับน้อย ไม่สอดคล้องกับผลการศึกษาของ อรรถพรณ สิริวัฒนกุล (2553) ที่อยู่ใน

ระดับปานกลาง ด้วยคนพิการมีความเห็นว่าเป็นสัดส่วนที่น้อยเกินไป เพราะพวกเขาก็มีความสามารถและความตั้งใจในการทำงานอย่างยิ่ง

ด้านสถานประกอบการ คนพิการมีระดับความคิดเห็นด้วยภาพรวมอยู่ในปานกลางที่ระดับ 2.50 ไม่สอดคล้องกับผลการศึกษาศักดิ์ธรร อุบลวัตร (2545) ที่ว่าสถานประกอบการส่วนมากมีเจตคติต่อการจัดหาอุปกรณ์ช่วยสำหรับคนพิการ ได้รับความสนใจและความคาดหวังจากผู้บริหารน้อยมาก รวมถึงมีความยากลำบากในการใช้บริการขนส่งสาธารณะซึ่งไม่มีการปรับปรุงเพื่ออำนวยความสะดวกต่อคนพิการทางสายตาซึ่งจะเป็นไปในทิศทางเดียวกับส่วนอื่น อาทิ ลักษณะทางกายภาพภายในสถานประกอบการ พบว่า ทางเดินในสถานประกอบการไม่มีสิ่งกีดขวาง, ระยะทางระหว่างโต๊ะทำงานกับห้องน้ำไม่เป็นอุปสรรค, การได้รับข่าวสารที่เป็นประโยชน์ เช่น กิจกรรมภายในสถานประกอบการ, สวัสดิการ เป็นต้นอยู่ในระดับมาก และความสะดวกในการมาทำงานของคนพิการทางการเห็นมีระดับความคิดเห็นด้วยในระดับมาก สอดคล้องกับผลการศึกษายวรุณ วิเชียรเลิศ (2542) ซึ่งส่วนใหญ่พึงพอใจกับการเดินทางมาทำงานโดยไม่ถือว่าเป็นอุปสรรคในการทำงาน สวัสดิการที่สถานประกอบการจัดให้คนพิการทางการเห็นนั้น พบว่า คนพิการสามารถเดินทางไปจุดบริการน้ำดื่มเองได้, บันไดมีราวจับ และอยู่ในสภาพที่แข็งแรง คนพิการทางการเห็นมีระดับความคิดเห็นด้วยในระดับปานกลาง ในส่วนสถานประกอบการมีบริการด้านรถรับส่ง, การจัดบริการด้านที่พักอาศัย และการแจกเครื่องอุปโภค บริโภคเป็นครั้งคราวนั้น คนพิการทางการเห็นมีระดับความคิดเห็นด้วยในระดับน้อย ส่วนทุนการศึกษาสำหรับคนพิการ, สวัสดิการเงินกู้ยืม และมีอัตราดอกเบี้ยที่เหมาะสม ตลอดจนมีเงินสงเคราะห์ หรือเงินช่วยเหลือกรณีฉุกเฉิน คนพิการทางการเห็นมีระดับความคิดเห็นด้วยในระดับน้อยที่สุด แสดงให้เห็นว่าในปัจจุบันสถานประกอบการไม่มีสิ่งอำนวยความสะดวกให้คนพิการเท่าไรนัก แต่ก็ไม่ได้ถือว่าเป็นปัญหาในการทำงานของคนพิการแต่อย่างใด

ระดับความคิดเห็นด้วยของคนพิการทางการเห็นต่อลักษณะงานที่มีคุณค่า

ลักษณะงานที่มีคุณค่า ประกอบด้วยด้าน 5 ได้แก่ ด้านการสนับสนุนทางการเงิน ด้านการบริการในการจ้างงาน ด้านการฝึกอบรมสำหรับการจ้างงาน ด้านการบริหารจัดการความพิการ และด้านการสนับสนุนด้านเทคนิคและส่วนบุคคล

ด้านการสนับสนุนทางการเงิน พบว่า มีความสอดคล้องกับ นาดยา แฉงอุบล (2554) เนื่องจากสถานประกอบการมีกำหนดอัตราค่าตอบแทนเป็นไปตามโครงสร้างขององค์กร และมีกำหนดการจ่ายที่สม่าเสมอ ทำให้คนพิการทางการเห็นมีระดับความคิดเห็นด้วยมากที่ระดับ 3.50 ด้านการบริการในการจ้างงาน คนพิการทางการเห็นมีระดับความคิดเห็นด้วยในระดับปานกลางที่ 3.25 โดยทั่วไปคนพิการรับรู้ถึงสิทธิและความเท่าเทียมในการจ้างดี แต่ขาดการได้รับการแนะนำอาชีพ ทำให้คนพิการทางการมองเห็นส่วนใหญ่มองว่าตนเองไม่สามารถเลือกอาชีพได้นัก ซึ่งมีผลการศึกษาสอดคล้องกับ อลิศรา ตะวังทัน (2554) ระบุถึงงานรับสายโทรศัพท์เป็นงานบริการที่นายจ้างจัดให้คนพิการทางการเห็น ด้านการฝึกอบรมสำหรับการจ้างงาน คนพิการทางการเห็นมีระดับความคิดเห็นด้วยในระดับปานกลางที่ 3.21 โดยส่วนมากคนพิการจะเข้าทำงานกับสถานประกอบการโดยคำนึงถึงความสามารถของตนที่มีต่อการทำงานเป็นหลัก ซึ่งการฝึกอบรมเป็นการเพิ่มความรู้ ทักษะเฉพาะงานที่สถานประกอบการนั้นๆจัดให้มี ด้านการบริหารจัดการความพิการ คนพิการทางการเห็นมีระดับความคิดเห็นด้วยในระดับปานกลางที่ 2.80 ซึ่งบ่งบอกถึงความมั่นคงในงาน เส้นทางความก้าวหน้าในอาชีพ (Career Path) การทำงานกับสถานประกอบการจนถึงวัยเกษียณอายุ มีความไม่สอดคล้องกับนาดยา แฉงอุบล (2554) ซึ่งมีค่าความพึงพอใจในระดับมาก ซึ่งในปัจจุบันความก้าวหน้าของเทคโนโลยีด้านข้อมูลข่าวสาร และการติดต่อสื่อสารถูกพัฒนาไปอย่างรวดเร็ว และยังถูกพัฒนาให้ช่วยเหลือคนพิการได้ดีขึ้นกว่าในอดีต ทำให้คนพิการทางการเห็นสามารถเลือกงานได้ ไม่ยึดติดกับการทำงานกับสถานประกอบการเพียงแห่งเดียว และด้านการสนับสนุนด้านเทคนิคและส่วนบุคคล คนพิการทางการเห็นมีระดับความคิดเห็นด้วยในระดับน้อยที่ 1.89 ซึ่งหมายถึงการรู้สึกถึงความปลอดภัยในสถานประกอบการ สัมพันธภาพในหน่วยงาน ก็มีค่าความสอดคล้องกับนาดยา แฉงอุบล (2554) เช่นกันอยู่ในระดับปานกลาง แต่การได้รับสวัสดิการที่นอกเหนือกฎหมายกำหนดอยู่ในระดับน้อย เนื่องจากส่วนใหญ่แล้วสถานประกอบการจัดสวัสดิการให้เท่าเทียมกับคนปกติ

ประเด็นที่น่าสนใจ

1. สัดส่วนจ้างงานคนปกติ 100 คน ต่อผู้พิการ 1 คน เป็นอัตราที่เหมาะสมหรือไม่

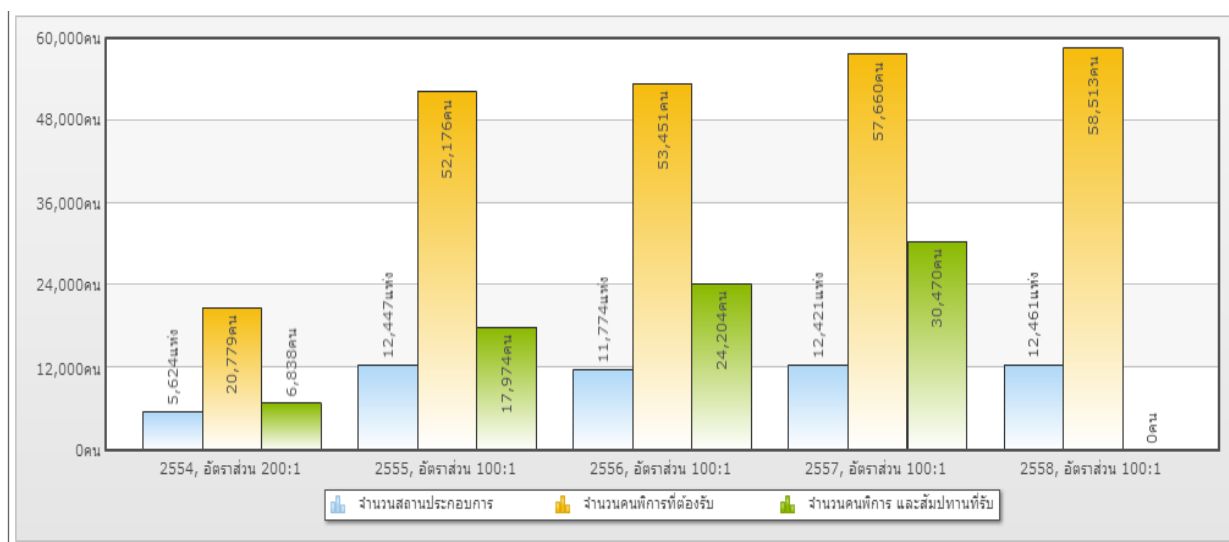
จากผลการวิจัย พบว่า คนพิการมีความพึงพอใจต่อสัดส่วนการจ้างงานคนพิการที่กฎหมายกำหนด 100 คน ต่อคนพิการ 1 คน อยู่ในระดับน้อย แล้วสัดส่วนเท่าใดจึงจะเหมาะสม ซึ่งพบว่า พ.ร.บ.ส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการ พ.ศ.2550 (ฉบับแก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ.2556) ได้กำหนดมาตรการให้นายจ้างหรือเจ้าของสถานประกอบการ ทั้งหน่วยงานภาครัฐและเอกชนที่มีลูกจ้างหรือผู้ปฏิบัติงาน ตั้งแต่ 100 คนขึ้นไป เลือกทำอย่างใดอย่างหนึ่ง หรือหลายอย่างร่วมกัน ใน 3 วิธี ดังต่อไปนี้ 1. รับคนพิการเข้าทำงาน 2. ส่งเงินเข้ากองทุนส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการ หรือ 3. ให้สัมปทาน หรือสิทธิแก่คนพิการหรือผู้ดูแลคนพิการได้ใช้ประโยชน์จากทรัพย์สินในการประกอบอาชีพ โดยเศษของ 100 ที่เกิน 50 คน ให้รับคนพิการเพิ่มอีก 1 คน แต่ในความเป็นจริงมีสถานประกอบการที่รับคนพิการเข้าทำงาน ตาม ม.33 มีจำนวนน้อยมาก โดยส่วนมากจะใช้วิธีส่งเงินเข้ากองทุนตาม ม.34 เนื่องจากสถานประกอบการส่วนมากมีข้อจำกัดบางประการ เช่น สถานที่ยังไม่พร้อม ซึ่งหากรับคนพิการเข้าทำงาน ต้องจัดทำห้องน้ำใหม่ที่มีขนาดกว้างพอให้รถวีลแชร์สามารถเข้าไปได้, มีทางลาดและราวจับสำหรับคนพิการ เป็นต้น

การที่กฎหมายกำหนดให้มีการจ้างงานผู้พิการไม่ใช่เรื่องใหม่ มีอยู่ใน พ.ร.บ.ฟื้นฟูสมรรถภาพคนพิการ พ.ศ. 2534 แต่เป็นไปในลักษณะขอความร่วมมือ ให้มีการจ้างคนพิการ 1 คนต่อจำนวนลูกจ้างทุก 200 คน ซึ่งก็ไม่ได้ได้รับความร่วมมือ ทำให้ต้องมี พ.ร.บ.ส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการ พ.ศ.2550 ขึ้นมาบังคับ ส่วนเรื่องสัดส่วนการจ้างงานนั้นก็ปรับให้อยู่ที่ 1% ซึ่งถ้าเทียบกับในต่างประเทศถือว่าต่ำสมัยมาก เพราะบางประเทศในยุโรปกำหนดการจ้างงานคนพิการไว้ที่ 7% และในประเทศญี่ปุ่น 2%

ดังนั้นแล้วสัดส่วนการจ้างงานคนปกติ 100 คนต่อผู้พิการ 1 คน เป็นส่วนสัดการจ้างงานผู้พิการที่เหมาะสมแล้ว ณ ขณะนี้ เนื่องจากเป็นสัดส่วนที่ต่ำที่สุดในกลุ่มอาเซียนแล้ว ซึ่งหากมีการเปลี่ยนแปลงสัดส่วนให้ลดต่ำลง อาจจะส่งผลกระทบต่อภาพลักษณ์ของประเทศได้ รวมทั้งจะชี้แจงเหตุผลต่อสังคมและกลุ่มผู้พิการได้ยาก และเป็นสัดส่วนที่ไม่สร้างความลำบากต่อสถานประกอบการจนเกินไปนักในภาวะเศรษฐกิจปัจจุบัน

คนพิการกับสังคมไทยในปัจจุบัน

ภาพที่ 3 การจ้างงานและให้สัมปทาน 2554-2558

ที่มา: ระบบรายงานผลการจ้างงานคนพิการ กรมส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการแห่งชาติ ข้อมูล ณ วันที่ 5 เดือนตุลาคม 2557.

จากแผนภาพที่ 3 ซึ่งตั้งแต่มีการบังคับใช้พระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการ พ.ศ. 2550 ทำให้ปี 2554 มีคนพิการได้รับการจ้างงาน 6,838 คน และจากนั้นก็เพิ่มขึ้นเล็กน้อย ปีละ 6 พันคนโดยประมาณ (กรมส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการแห่งชาติ, 2557) จนมาเพิ่มขึ้นในปี 2559 มีคนพิการได้รับการจ้างงาน 34,383 คน จากสถานประกอบการต้องจ้าง มีจำนวน 55,283 หรือคิดเป็น 64% (ไมตรี อินทุสุต, 2559) นับว่าเป็นสัญญาณที่ดีและอาจกล่าวได้ว่าโอกาสการจ้างงานคนพิการทางการเห็นนั้นมีแนวโน้มได้รับโอกาสการจ้างงานที่สูงเช่นกัน และลักษณะงานของคนพิการทางการเห็นจากที่ส่วนใหญ่คุ้นเคยกับอาชีพบริการนวด พนักงานรับสายโทรศัพท์นั้น ปัจจุบันก็มีความหลากหลายขึ้นมาก เช่น นักวิชาการ อาจารย์สอนกฎหมาย นักพัฒนาระบบคอมพิวเตอร์ ครูสอนภาษาอังกฤษ พนักงานเก็บเงิน พนักงานสลับสายโทรศัพท์ พนักงานในบริษัทห้างร้าน เจ้าของกิจการห้องเช่า เจ้าหน้าที่คอมพิวเตอร์ เจ้าของบริษัทจำหน่ายเคมีภัณฑ์ เป็นต้น เพื่อเป็นการสร้างสรรค์โอกาสในการจ้างงาน และสร้างงานที่มีคุณค่าให้แก่คนพิการ เพื่อให้พวกเขามีพื้นที่ในสังคมได้อย่างภาคภูมิใจอย่างแท้จริง สามารถทำงานเลี้ยงดูตนเองและครอบครัว และที่สำคัญคือกำลังในการพัฒนาประเทศสืบต่อไป

สรุปและข้อเสนอแนะ

ผลของการวิจัยพบว่า คนพิการทางการเห็นมีความพึงพอใจระดับปานกลางต่อปัจจัยด้านสังคมโดยรวม ทั้งสภาพแวดล้อมทางสังคม ด้านครอบครัว ด้านกฎหมาย ด้านศูนย์ฝึกอบรม และด้านสถานประกอบการ ส่วนด้านลักษณะงานที่มีคุณค่าพบว่าคนพิการทางการเห็นมีความพึงพอใจโดยรวมอยู่ในระดับปานกลาง ทั้งด้านการบริการในการจ้างงาน ด้านการบริหารจัดการ ความพิการ ด้านการฝึกอบรม แม้ส่วนมากจะมีความพึงพอใจในระดับปานกลาง แต่กลับมีอยู่ 2 ด้านที่มีความพึงพอใจแตกต่างจากกลุ่ม คือด้านการสนับสนุนทางการเงินที่มีความพึงพอใจในระดับสูงตรงกันข้ามกับการสนับสนุนด้านเทคนิคและส่วนบุคคลที่มีระดับความพึงพอใจในระดับต่ำ

ข้อเสนอแนะ

ควรมีการวางกลยุทธ์ส่งเสริมวิชาชีพของคนพิการอย่างจริงจัง โดยการเปิดโอกาสให้คนพิการได้เข้าทำงานในทุกหน่วยงานของรัฐ เพื่อเป็นแม่แบบในการรณรงค์มุ่งเน้นสร้างความตระหนักให้ทุกภาคส่วนของสังคมได้เห็นของคนพิการ ควรจัดตั้งศูนย์ฝึกวิชาชีพของทางรัฐโดยตรง พร้อมทั้งประสานงาน ติดต่อกับสถานประกอบการต่างๆ เพื่อหางานที่คนพิการจะสามารถใช้ความสามารถในการทำงานได้อย่างเต็มที่ ควรมีการจัดแบ่งแบ่งอาชีพที่เหมาะสมสำหรับคนพิการในแต่ละประเภทเช่นคนพิการทางการเห็น เหมาะสมกับอาชีพ พนักงานสลับสายโทรศัพท์ เจ้าหน้าที่คอมพิวเตอร์ พนักงานนวดแผนไทย เป็นต้น เพื่อที่คนพิการจะสามารถทำงานได้อย่างเต็มประสิทธิภาพที่สุดรวมถึงส่งเสริม และสนับสนุนให้สถานประกอบการใส่ใจ และปรับปรุงสภาพแวดล้อมในการทำงานของคนพิการมากยิ่งขึ้น เพื่ออำนวยความสะดวกให้คนพิการ และควรมีการสำรวจความต้องการของคนพิการในทุกพื้นที่ โดยให้องค์การบริหารส่วนท้องถิ่นนั้นๆ เป็นแม่ข่ายคอยประสานงาน ประเมินและติดตามผล เพื่อให้ได้ประสิทธิภาพสูงสุด และยั่งยืนต่อไป

รายการอ้างอิง

- กรมส่งเสริมคุณภาพชีวิตคนพิการ. (2559). รายงานข้อมูลสถานการณ์ด้านคนพิการในประเทศไทย, สืบค้นจาก http://dep.go.th/sites/default/files/files/news/REPORT_PWDS_Mar2559.pdf
- กรมส่งเสริมคุณภาพชีวิตคนพิการ. (2559). พระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการ พ.ศ.2550. สืบค้นจาก http://dep.go.th/sites/default/files/files/law/37_0.pdf
- กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์, สำนักงานส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการ. (2552). พระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการ (2550) ฉบับอ้างอิง (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: ดิสุวรรณ์ ซัพพลายเชอร์วิส
- ธีรบุษ เติมปราชญ์. (2554). ILO (International Labour Organization) กับสิทธิแรงงานในประเทศไทย. สืบค้นจาก <https://www.l3nr.org/posts/466854>
- นาคยา แจ้จวบ. (2554). ความพึงพอใจในงานของคนพิการในสถานประกอบการเอกชนไทยในภาคตะวันตก. วิทยานิพนธ์ปริญญา มหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, คณะรัฐศาสตร์.
- วาสนา ตะเกาพงษ์. (2537). การสร้างโอกาสการมีงานทำของคนพิการ. วิทยานิพนธ์ปริญญา มหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์.
- รัชณี วงศ์สุมิตร. (2546). การสร้างโอกาสให้ตนเอง. สืบค้นจาก http://www.uniserv.buu.ac.th/forum2/topic.asp?TOPIC_ID=71
- ศักดิ์ธร อุบลวัตร. (2545). สภาพการทำงานของคนพิการทางการมองเห็นในสถานประกอบการศึกษาเฉพาะกรณีในกลุ่มพนักงานสลับสายโทรศัพท์ในเขตกรุงเทพมหานครและปริมณฑล. วิทยานิพนธ์ปริญญา มหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยมหิดล, คณะศิลปศาสตร์.
- สายวรุณ วิเชียรเลิศ. (2542). การสร้างโอกาสของคนพิการในการเข้าทำงานในนิคมอุตสาหกรรม: ศึกษาเฉพาะกรณีนิคมอุตสาหกรรม 304 จังหวัดปราจีนบุรี. วิทยานิพนธ์ปริญญา มหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยรามคำแหง, คณะรัฐศาสตร์.
- สุภาพร พุ่มพวง. (2546). การปรับตัวในการทำงานของคนพิการในสถานประกอบการกรุงเทพมหานคร. วิทยานิพนธ์ปริญญา มหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยมหิดล, คณะศิลปศาสตร์.
- อรรณณ สิริวัฒนธกุล. (2553). การเข้าถึงโอกาสการทำงานในตลาดแรงงานของคนพิการทางการเคลื่อนไหวหรือทางร่างกายในจังหวัดสมุทรปราการ. วิทยานิพนธ์ปริญญา มหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์.
- อลิศรา ตะวังทัน. (2554). ทศนะต่อแรงจูงใจในการจ้างงานคนพิการในสถานประกอบการ. วิทยานิพนธ์ปริญญา มหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์.

โอกาสในการมีงานทำของคนพิการทางจิตเวช: กรณีศึกษาสถานสงเคราะห์คนไข้โรคจิตทุเลาบ้านกิ่งวิไล

Employment Opportunities of Persons with Psychiatry Disabilities: A Case Study of Half-Way Home

อรวรรณ คำสำแดง*

Orawan kumsumdang

บทคัดย่อ

บทความวิจัยเรื่อง “โอกาสในการมีงานทำของคนพิการทางจิตเวช กรณีศึกษาสถานสงเคราะห์คนไข้โรคจิตทุเลาบ้านกิ่งวิไล” มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาโอกาสในการมีงานทำของคนพิการทางจิตเวช โดยได้ทำการเก็บรวบรวมข้อมูลโดยใช้แบบสอบถามจากกลุ่มตัวอย่างที่ศึกษา 3 กลุ่ม คือ คนพิการทางจิตเวช จำนวน 196 คน ผู้ประกอบการ จำนวน 15 คน และเจ้าหน้าที่ครูฝึกอาชีพ จำนวน 12 คน รวม 223 คน วิเคราะห์ข้อมูลโดยการแจกแจง ได้แก่ ค่าความถี่ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน

ผลการศึกษาพบว่า คนพิการทางจิตเวชมีความคาดหวังในการทำงานภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง ส่วนนายจ้าง/ผู้ประกอบการมีความคาดหวังในการทำงานของคนพิการทางจิตเวชอยู่ในระดับมาก และเจ้าหน้าที่ครูฝึกอาชีพมีการดำเนินงานเพื่อสนับสนุน ส่งเสริมโอกาสการมีงานทำของผู้พิการทางจิตเวชอยู่ในระดับปานกลาง

ข้อเสนอแนะในการศึกษาครั้งนี้ ควรมีการส่งเสริมให้มีการจัดอบรมเชิงปฏิบัติการในการพัฒนาองค์ความรู้ และทักษะในการทำงานสำหรับผู้พิการทางจิตเวช สนับสนุนให้ผู้พิการทางจิตเวชเข้ารับการฝึกอบรม หรือสัมมนาทางวิชาการจากหน่วยงาน หรือองค์กรภายนอกอย่างต่อเนื่อง เพื่อเปิดโอกาสในการพัฒนาความรู้ และทักษะในการทำงานให้มีความหลากหลาย รวมทั้งได้แลกเปลี่ยนประสบการณ์จากสภาพปัญหาที่เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ควรเปิดโอกาสให้คนพิการทางจิตเวชได้เข้าไปทำงานตามศักยภาพ โดยสร้างมุมมอง และทัศนคติของผู้ประกอบการให้เล็งเห็นว่าการจ้างงานคนพิการทางจิตเวชมากกว่าการจ่ายเงินสมทบเข้ากองทุนส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการ และมีการติดตามและประเมินผลติดตามคนพิการทางจิตเวชตามสถานประกอบการอย่างต่อเนื่อง เพื่อเป็นแนวทางในการพัฒนาคุณภาพการทำงานให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้นต่อไป

คำสำคัญ: การมีงานทำ, คนพิการทางจิตเวช, บ้านกิ่งวิไล

ABSTRACT

The objectives of The to opportunity to work of people with psychiatric disabilities: Case Study At Half-Way Home For men. The objectives of this research were to study the opportunities for employment of people with psychiatric disabilities. The data was collected by questionnaire from a sample of 3 groups: disabled people 196 persons, Employers or Entrepreneurs 15 persons and Assistant Job Coach 12 persons included 223 persons. The researched result was analyzed by Frequency, Percentage and Standard Deviation.

The results of this study indicate people with psychiatric disabilities are expected to work in medium level. The Employers or Entrepreneurs are expected to work of people with psychiatric disabilities in more level. And Assistant Job Coach are trained professionals to support its operations and promote opportunities for employment of people with psychiatric disabilities in medium level.

* นักศึกษาปริญญาโทสาขาการบริหารและนโยบายสวัสดิการสังคม คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

The suggestions from the study are that, Should be encouraged to organize a workshop on the development of knowledge and skills to work for a psychiatric disability. Support the psychiatric disabilities receive training or conferences from the authorities or the external organizations continues for opportunities to develop knowledge and skills in working with diversity. Including share experience which always change. Should allow psychiatric disabilities have the potential to work by creating vision and manager's attitude to choose the people with psychiatric disabilities in employment more than to subsidize for psychiatric disabilities. And the monitoring and evaluation of psychiatric disability in the workplace continuous for the quality development guideline to improve the efficient job.

Keywords: Employment, Persons with Psychiatry Disabilities, Half-Way Home

บทนำ

รัฐบาลประกาศใช้พระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการ พ.ศ.2550 ต่อเนื่องมาจนถึงพระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการ แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ.2556 นั้นทำให้เกิดแรงกระเพื่อมในสังคมทั้งภาครัฐและเอกชน มองเห็นปัญหาและกลับมาถกคิดเรื่องของคนพิการในมุมมองใหม่ สาระสำคัญคือการที่จะได้รับการเข้าถึงบริการ หรือโอกาสต่างๆ ที่เท่าเทียมกับคนทั่วไปคือสิ่งที่คนพิการต้องการอย่างแท้จริง เช่นการเข้าถึงโอกาสทางการศึกษา โอกาสในการมีรายได้มีงานทำภายใต้ข้อจำกัดของสภาพด้านร่างกายและจิตใจ เพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตของตนเองและครอบครัว ให้คนพิการให้อยู่ร่วมกันในสังคมได้อย่างเป็นปกติสุข หากจะกล่าวถึงความพิการอย่างเฉพาะเจาะจงนั้น สามารถแบ่งประเภทความพิการได้ 7 ประเภท คือ พิการทางการเห็น พิการทางการได้ยินหรือสื่อความหมาย พิการทางการเคลื่อนไหวหรือทางร่างกาย พิการจิตใจหรือพฤติกรรม พิการทางสติปัญญา พิการทางการเรียนรู้ พิการทางการออกัสติก ความพิการแต่ละประเภทยังส่งผลกระทบให้คนพิการเหล่านี้ มีข้อจำกัดในการดำรงชีวิต ที่แตกต่างกัน การขอความช่วยเหลือสนับสนุนจากรัฐ ก็ย่อมแตกต่างกัน การศึกษาครั้งนี้ผู้ศึกษามุ่งเน้นไปที่กลุ่มของผู้พิการทางด้านจิตใจและพฤติกรรม หรือเพื่อให้เข้าใจง่ายขึ้น คือกลุ่มผู้ป่วยที่เจ็บป่วยทางจิต ที่เรียกว่า “คนพิการทางจิตเวช”

โรคทางจิตเวชเป็นปัญหาสำคัญด้านสาธารณสุข ปัจจุบันคนไทย มีแนวโน้มเป็นโรคจิต มากขึ้นทุกปี ส่วนมากคนกลุ่มนี้เริ่มป่วยในวัยรุ่นหรือผู้ใหญ่ตอนต้น การดำเนินของโรคในผู้ป่วยแต่ละรายแตกต่างกันแต่โอกาสเป็นปกติมีน้อย มักมีความผิดปกติของบุคลิกภาพเหลืออยู่ สุวทนา อารีพรรค (2542) เนื่องจากมีอัตราการกำเริบสูงถึงร้อยละ 70 ก่อให้เกิดความสูญเสียทรัพยากรบุคคลตลอดจนเป็นภาระด้านสาธารณสุขครอบครัว เศรษฐกิจ และสังคม (กรมสุขภาพจิต, 2557) การที่ผู้ป่วยกำเริบต้องเข้ารับการรักษาในโรงพยาบาลซ้ำแล้วซ้ำอีก ทำให้ญาติรู้สึกเบื่อหน่าย และตอนที่มีการอาการที่ไม่พึงประสงค์ขณะมีอาการรุนแรงมักสร้างความเสียหายให้แก่ชีวิตและทรัพย์สินแก่ญาติ ชุมชน ทำให้ญาติไม่ต้องการรับผู้ป่วยกลับไปดูแล ซึ่งส่งผลกระทบต่อการจำหน่ายออกของโรงพยาบาล ดังนั้น หน่วยงานทางด้านสังคม ที่รับช่วงต่อจาก โรงพยาบาลคือ กระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ กรมส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการ คือสถานสงเคราะห์คนไข้โรคจิตทุเลาบ้านกิ่งวีถี ซึ่งทำหน้าที่ รับคนกลุ่มนี้เข้ามาดูแลต่อเนื่องระยะยาว ทำหน้าที่ตรงกลางระหว่างบ้าน และโรงพยาบาล เป็นสถานสงเคราะห์ที่ดูฟื้นฟูคนกลุ่มนี้ ให้มีสมรรถภาพด้านอื่นๆ พยายามผลักดันให้กลับเข้าสู่สังคม โดยใช้หลักชุมชนเป็นฐาน เนื่องจากภาวะการเจ็บป่วยทำให้ผู้ป่วยสูญเสียความสามารถหลายด้าน โดยเฉพาะเมื่อป่วยเป็นระยะเวลานานและอาการทางจิตกำเริบบ่อยครั้งทำให้ผู้ป่วยขาดทักษะทางสังคมและอาชีพบางรายต้องออกจากงาน ทำให้ญาติส่วนหนึ่งเกิดความอับอาย

บุคคลทั่วไปไม่เข้าใจ ไม่ยอมรับผู้ป่วยทำให้ผู้ป่วยรู้สึกว่าคุณค่าตนเองไม่มีความสามารถ ไม่มีคุณค่าซึ่งจะส่งผลให้ผู้ป่วยขาดความกระตือรือร้น ขาดแรงจูงใจกลายเป็นบุคคลไร้คุณค่าไม่เป็นที่ยอมรับของครอบครัวและสังคม ดังนั้น นอกจากการรักษาด้วยยาแก่ผู้ป่วยแล้ว จำเป็นต้องดำเนินการฟื้นฟูสมรรถภาพควบคู่กันไปด้วย

คนพิการทางจิตเวชกลุ่มนี้จะมีแนวโน้มที่เป็นวัยรุ่นเพิ่มมากขึ้น เป็นวัยแรงงาน ที่สามารถพัฒนาสมรรถภาพด้านการประกอบอาชีพได้ นอกจากจะเป็นการพัฒนาตนเองของผู้ป่วยแล้ว ยังเป็นการเพิ่มคุณค่า ทำให้คนในสังคมยอมรับคนกลุ่มนี้ได้มากขึ้น และเป็นการเพิ่มโอกาส ให้กับคนกลุ่มนี้ เพื่อให้ทราบถึงการเข้าถึงโอกาสในการมีงานทำในตลาดแรงงานของคนพิการทางจิตเวชซึ่งเป็นสิทธิประโยชน์ที่คนพิการทุกคนควรได้รับ เพื่อการมีคุณภาพชีวิตที่ดีควรได้รับการพัฒนาศักยภาพด้านอาชีพและสร้างรายได้ สามารถดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างปกติสุขเหมือนคนปกติทั่วไป โดยการส่งเสริมให้คนพิการได้รับการฟื้นฟูสมรรถภาพ ในทุกด้านเป็นแนวทางในการนำไปสู่การอยู่ร่วมกันของคนในสังคมอย่างเป็นปกติสุข จึงเห็นควรว่าให้มีการศึกษาในเรื่องนี้ให้เฉพาะเจาะจง เพราะกลุ่มคนพิการทางจิตเวชเป็นพิการที่ไม่ใช่พิการทางด้านร่างกาย แต่เป็นความสูญเสีย เนื่องจากปัญหาสำคัญของโรคทางจิตเวชคือ ความเจ็บป่วยที่เกิดจากความผิดปกติของสภาพจิตใจ การดำเนินโรคของผู้ป่วยจิตเวชเหล่านี้ มักส่งผลกระทบต่อตนเอง ครอบครัว และสังคม รวมถึงการได้รับโอกาสต่างๆ ที่เหมือนคนพิการด้านอื่นๆดังเช่นคนทั่วไป โดยเฉพาะการได้รับโอกาสในการเข้าทำงาน ถึงแม้จะได้รับการฟื้นฟูสมรรถภาพ และการพัฒนาศักยภาพแล้วก็ตาม จึงทำให้ขาดโอกาสในการทำงาน การศึกษาค้นคว้าจะเป็นข้อมูลที่สำคัญในการนำไปใช้ประโยชน์ในการส่งเสริมคนพิการทางจิตเวชให้มีโอกาสในการมีงานทำเป็นแรงงานในระบบเศรษฐกิจต่อไป

วัตถุประสงค์

เพื่อศึกษาโอกาสในการมีงานทำของคนพิการทางจิตเวช

การทบทวนวรรณกรรม

การศึกษา “โอกาสการมีงานทำของคนพิการทางจิตเวช” ศึกษาเฉพาะกรณี สถานสงเคราะห์คนไข้โรคจิตทุเลาบ้านกิ่งวิถี มีความจำเป็นอย่างยิ่งในการศึกษา ทบทวน แนวคิดเกี่ยวกับคนพิการ ความคาดหวัง การจ้างงานคนพิการ การดำรงชีพอย่างอิสระ โครงการนิวไลฟ์ (New Life) ศึกษาการฟื้นฟูคนไร้ที่พึ่งในต่างประเทศ ทราบถึง ภาวะการเจ็บป่วยและสามารถทำความเข้าใจในบริบทของกลุ่มคนพิการทางจิตเวชได้ชัดเจนยิ่งขึ้น และการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ ผู้ศึกษาได้แบ่งงานวิจัยออกเป็น 3 ประเภทคือ การวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการประกอบอาชีพในคนพิการทางจิตเวช ความคาดหวังหรือข้อคิดเห็นต่อคนพิการของสถานประกอบการ/นายจ้าง และการให้การสนับสนุนของเจ้าหน้าที่ผู้เกี่ยวข้องกับการฝึกอาชีพหรือฟื้นฟูศักยภาพคนพิการ

ขอบเขตการศึกษา

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้เป็นการศึกษาค้นคว้าได้ทำการศึกษาออกเป็น 3 กลุ่ม คือ คนพิการในสถานสงเคราะห์ ศึกษาในกลุ่มผู้ประกอบการ และเจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงานฝึกอาชีพในสถานสงเคราะห์ จำนวนทั้งหมด 223 รายประกอบด้วย กลุ่มคนพิการในสถานสงเคราะห์คนไข้โรคจิตทุเลาบ้านกิ่งวิถียุติศึกษาเฉพาะกรณีผู้ป่วยกลุ่ม A และกลุ่ม B จำนวน 196 คน (กลุ่ม A จำนวน 96 คน ส่วนกลุ่ม B จำนวน 100 คน) กลุ่มผู้ประกอบการภายนอก ในตลาดสดการเคหะ คลอง 6 ัญบุรีจำนวน 15 รายและ ในกลุ่มเจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงานฝึกอาชีพในสถานสงเคราะห์คนไข้โรคจิตทุเลาบ้านกิ่งวิถียุติจำนวน 12 ราย (กลุ่ม A หมายถึง กลุ่มบุคคลที่สามารถช่วยเหลือตนเองได้ กลุ่ม B หมายถึง กลุ่มบุคคลที่สามารถช่วยเหลือตนเองได้ แต่ต้องได้รับการกระตุ้นในการทำกิจวัตรประจำวัน)

เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา

เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ เป็นแบบสอบถามความคาดหวังต่อการทำงานของคนพิการด้านจิตเวช กลุ่ม A และกลุ่ม B ที่อยู่ในความดูแลของสถานสงเคราะห์คนไข้โรคจิตทุเลา ความคาดหวังของสถานประกอบการที่ตั้งอยู่โดยรอบสถานสงเคราะห์ และการสนับสนุน ติดตามของเจ้าหน้าที่ครูฝึกอาชีพที่ปฏิบัติงานในสถานสงเคราะห์ซึ่งผู้ศึกษาสร้างแบบสอบถามขึ้น 3 ชุด ได้แก่

ชุดที่ 1 แบบสอบถามความคาดหวังต่อการทำงานของคณิศรด้านจิตเวช ที่อยู่ในความดูแลของสถานสงเคราะห์ คนไข้โรคจิตทุเลา โดยมีเนื้อหาของแบบสอบถามการศึกษาครั้งนี้ ผู้ศึกษาได้นำวิธีการวัดแบบลิเกิร์ต สเกล (Likert Scale) มาใช้ในการศึกษาความคาดหวังของคณิศรด้านจิตเวช ประกอบด้วย 5 ระดับ เพื่อให้คณิศรมีตัวเลือกที่ตรงตามความต้องการเลือกตอบของตนเองมากที่สุด แบ่งเป็น 2 ส่วน ดังนี้ ส่วนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปของกลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ เพศ อายุ ระดับการศึกษา สถานภาพสมรส ประสบการณ์ในการทำงานในอดีต ระยะเวลาที่อยู่ในสถานสงเคราะห์ ส่วนที่ 2 ระดับความคาดหวังในการประกอบอาชีพ มีงานทำของคณิศรด้านจิตเวชประกอบด้วย 5 ระดับ เพื่อให้คณิศรมีตัวเลือกที่ตรงตามความต้องการเลือกตอบของตนเองมากที่สุดและ ส่วนที่ 3 ข้อเสนอแนะ

ชุดที่ 2 แบบสอบถามความความคาดหวังของผู้ประกอบการต่อคณิศรด้านจิตเวช โดยมีเนื้อหาของแบบสอบถามการศึกษาครั้งนี้ ผู้ศึกษาได้นำวิธีการวัดแบบลิเกิร์ต สเกล (Likert Scale) มาใช้ในการศึกษาความคาดหวังของคณิศรด้านจิตเวช ประกอบด้วย 5 ระดับ เพื่อให้คณิศรมีตัวเลือกที่ตรงตามความต้องการเลือกตอบของตนเองมากที่สุด แบ่งเป็น 3 ส่วน ดังนี้ ส่วนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปของกลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ เพศ อายุ ระดับการศึกษา รายได้ สถานภาพสมรส สถานภาพบุคคล ประเภทกิจการ จำนวนพนักงาน ระยะเวลาในการดำเนินกิจการ ระยะเวลาในการจ้างงานคณิศรด้านจิตเวช ส่วนที่ 2 ระดับความคาดหวังของผู้ประกอบการต่อคณิศรด้านจิตเวช ในการรับเข้าทำงานในสถานประกอบการ โดยประกอบด้วย 5 ระดับ เพื่อให้ผู้ประกอบการมีตัวเลือกที่ตรงตามความต้องการเลือกตอบของตนเองมากที่สุด และส่วนที่ 3 ข้อเสนอแนะอื่นๆ

ชุดที่ 3 แบบสอบถามความคิดเห็นเจ้าหน้าที่ครูฝึกอาชีพ โดยมีเนื้อหาของแบบสอบถามการศึกษาครั้งนี้ ผู้ศึกษาได้นำวิธีการวัดแบบลิเกิร์ต สเกล (Likert Scale) มาใช้ในการศึกษาความคาดหวังของเจ้าหน้าที่ครูฝึกอาชีพ แบ่งเป็น 3 ส่วน ดังนี้ ส่วนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปของกลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ เพศ อายุ ระดับการศึกษา รายได้ สถานภาพสมรส ตำแหน่งงาน และอายุงาน ส่วนที่ 2 การดำเนินงานในสถานสงเคราะห์ ที่มีส่วนในการสนับสนุนให้ คณิศรมีโอกาสในการมีงานทำ โดยประกอบด้วย 5 ระดับ เพื่อให้ผู้ประกอบการมีตัวเลือกที่ตรงตามความต้องการเลือกตอบของตนเองมากที่สุด และส่วนที่ 3 ข้อเสนอแนะอื่นๆ

การเก็บรวบรวมข้อมูลและวิเคราะห์ข้อมูล

การเก็บรวบรวมข้อมูลการศึกษา ขั้นตอนแรกศึกษาจากแนวคิด ทฤษฎี วรรณกรรมและผลการศึกษาที่เกี่ยวข้องจากงานวิจัยต่างๆ กำหนดโครงสร้างเนื้อหาแบบสอบถามตามกรอบแนวคิด สร้างแบบสอบถามตามกรอบแนวคิด นำแบบสอบถามที่สร้างเสร็จแล้วเสนอต่อคณะกรรมการสารนิพนธ์และผู้เชี่ยวชาญได้พิจารณาตรวจสอบเพื่อแก้ไขปรับปรุงแบบสอบถามให้มีความชัดเจน ครบถ้วนวัตถุประสงค์ในการศึกษา นำแบบสอบถามที่ผ่านการปรับปรุงไปทดลองใช้ (Try out) เพื่อหาความเที่ยงตรง (Validity) และค่าความเชื่อมั่น (Reliability) โดยการนำแบบสอบถามไปทดสอบ (Pre-test) กับกลุ่มคณิศรด้านจิตเวชในสถานสงเคราะห์ ที่เข้ารับการฝึกอาชีพบำบัด ณ สถานสงเคราะห์บ้านกึ่งวิถีและนำข้อมูลมาวิเคราะห์ทางสถิติ เพื่อทดสอบความเข้าใจในแบบสอบถาม โดยใช้วิธีหาค่าสัมประสิทธิ์แอลฟาของครอนบาค (Cronbach's Coefficient Alpha) ได้ผลการทดสอบดังนี้ แบบสอบถามสำหรับคณิศรทางจิตเวช คือ 0.9628 แบบสอบถามสำหรับผู้ประกอบการ คือ 0.9785 และแบบสอบถามสำหรับเจ้าหน้าที่ครูฝึกอาชีพ คือ 0.7533 ตามลำดับ

การเก็บรวบรวมข้อมูลปฐมภูมิ (Primary Data) เป็นการเก็บรวบรวมข้อมูลโดยการติดต่อขอความร่วมมือจากคณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เพื่อทำหนังสือขอความร่วมมือเก็บข้อมูลไปยังสถานสงเคราะห์บ้านกึ่งวิถี เพื่อขออนุญาตในการเก็บรวบรวมข้อมูล โดยประสานแจ้งเรื่องวัน เวลา กับเจ้าหน้าที่สถานสงเคราะห์บ้านกึ่งวิถีก่อนเข้าไปเก็บข้อมูล นำแบบสอบถามไปเก็บรวบรวมข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่าง หลังจากที่ได้รับอนุญาตจากผู้บริหารเรียบร้อยแล้ว รวมจำนวนกลุ่มตัวอย่างที่ศึกษาทั้งสิ้นจำนวน 223 ราย ประกอบด้วย ผู้ป่วยกลุ่ม A จำนวน 96 คน ผู้ป่วยกลุ่ม B จำนวน 100 คน ผู้ประกอบการภายนอก ในตลาดสด การเคหะ คลอง 6 ัญญบุรีจำนวน 15 ราย และเจ้าหน้าที่ครูฝึกอาชีพในสถานสงเคราะห์คนไข้โรคจิตทุเลาบ้านกึ่งวิถี จำนวน 12 ราย

ขั้นตอนต่อมาคือการวิเคราะห์ข้อมูลผู้ศึกษานำข้อมูลที่เก็บรวบรวมมาได้วิเคราะห์ด้วยเครื่องคอมพิวเตอร์ โดยใช้โปรแกรมสำเร็จรูปสำหรับการวิจัยทางสังคมศาสตร์ (SPSS) และใช้วิธีทางสถิติตั้งการวิเคราะห์ข้อมูลการวิเคราะห์ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม โดยใช้สถิติเชิงพรรณนา โดยนำข้อมูลที่รวบรวมได้มาวิเคราะห์หาค่าสถิติ ประกอบด้วย การแจกแจงความถี่และค่าร้อยละ การหาค่าเฉลี่ย และการหาค่าเบี่ยงเบนมาตรฐานการนำเสนอข้อมูล สำหรับการนำเสนอข้อมูลนั้น ผู้ศึกษาจะนำเสนอในรูปแบบการบรรยายประกอบตาราง

ผลการศึกษา

การศึกษาเรื่อง “โอกาสการมีงานทำของคนพิการทางจิตเวช ศึกษาเฉพาะกรณีสถานสงเคราะห์คนไข้โรคจิตพุทฺธเลา บ้านกึ่งวิถี” ผู้ศึกษาได้ทำการเก็บรวบรวมข้อมูลโดยใช้แบบสอบถามจากกลุ่มตัวอย่างที่ศึกษา 3 กลุ่ม คือ คนพิการทางจิตเวช จำนวน 196 คน, ผู้ประกอบการ จำนวน 15 คน และเจ้าหน้าที่ครูฝึกอาชีพ จำนวน 12 คน สำหรับการนำเสนอผลการศึกษา และการอภิปรายผลการศึกษา สามารถแบ่งผลการศึกษาครั้งนี้ ประกอบด้วย รายละเอียด 3 กลุ่มตัวอย่างดังนี้

กลุ่มที่ 1 คนพิการทางจิตเวช

ผลการศึกษาพบว่า กลุ่มตัวอย่างที่ศึกษาส่วนใหญ่เป็นเพศชาย มีอายุระหว่าง 31-40 ปี และมีค่าอายุเฉลี่ยเท่ากับ 45.25 ปี ระดับการศึกษาประถมศึกษา มีสถานภาพโสด ระยะเวลาการเข้ารับการสงเคราะห์ต่ำกว่า 5 ปี ระดับความคาดหวังในการทำงานของคนพิการทางจิตเวช

ตารางที่ 1

ระดับความคาดหวังในการทำงานของคนพิการทางจิตเวช

ความคาดหวังของคนพิการทางจิตเวชในการมีงานทำ	M	S.D.	การแปลผล
1. ลักษณะการทำงาน	3.02	1.15	ปานกลาง
2. ช่วงเวลาในการทำงาน	3.17	1.07	ปานกลาง
3. ค่าตอบแทน	2.99	1.22	ปานกลาง
4. ความก้าวหน้าในการทำงาน	3.42	1.25	ปานกลาง
5. ความมั่นคง และสวัสดิการในการทำงาน	3.13	1.15	ปานกลาง
6. ความสัมพันธ์กับเพื่อนร่วมงาน และนายจ้าง	3.51	1.18	มาก
7. ความสำเร็จในการทำงาน	3.47	1.15	ปานกลาง
รวม	3.24	0.93	ปานกลาง

จากตารางที่ 1 พบว่า คนพิการทางจิตเวชมีความคาดหวังในการทำงานภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านพบว่า คนพิการทางจิตเวชมีความคาดหวังในการทำงานด้านความสัมพันธ์กับเพื่อนร่วมงาน และนายจ้าง อยู่ในระดับมาก เป็นอันดับแรก รองลงมาคือ ความสำเร็จในการทำงาน อยู่ในระดับปานกลาง ความก้าวหน้าในการทำงาน ช่วงเวลาในการทำงาน ความมั่นคง และสวัสดิการในการทำงาน ลักษณะการทำงาน และค่าตอบแทน ตามลำดับ

กลุ่มที่ 2 ผู้ประกอบการหรือนายจ้าง

จากการศึกษา พบว่า กลุ่มตัวอย่างที่ศึกษาส่วนใหญ่เป็นเพศชาย มีอายุระหว่าง 31-40 ปี โดยมีอายุสูงสุด 60 ปี มีอายุต่ำสุด 26 ปี และมีค่าอายุเฉลี่ยเท่ากับ 42.40 ปี ระดับการศึกษาปริญญาตรี มีสถานภาพสมรส ลักษณะสถานประกอบการเป็นร้านค้า ระยะเวลาในการดำเนินกิจการ 11-20 ปี มีจำนวนพนักงานในกิจการ 1-2 คน ระดับความคาดหวังของนายจ้าง/ผู้ประกอบการ

ตารางที่ 2

ระดับความคาดหวังของนายจ้าง/ผู้ประกอบการ

ความคาดหวังสำหรับนายจ้าง/ผู้ประกอบการต่อคนพิการ	M	S.D.	การแปลผล
1. ด้านบุคลิกภาพของคนพิการ	4.27	0.43	มาก
2. ด้านคุณธรรม	3.96	0.82	มาก
3. ความพร้อมด้านจิตใจ	4.11	0.67	มาก
4. สมรรถนะในการปฏิบัติงาน และประสบการณ์ทำงาน	3.97	0.84	มาก
5. สามารถปรับตัวให้เข้ากับสิ่งแวดล้อมได้	4.50	0.44	มาก
รวม	4.16	0.48	มาก

จากตารางที่ 2 พบว่า นายจ้าง/ผู้ประกอบการมีความคาดหวังอยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านพบว่า สามารถปรับตัวให้เข้ากับสิ่งแวดล้อมได้ อยู่ในระดับมาก เป็นอันดับแรก รองลงมาคือ ด้านบุคลิกภาพของคนพิการ ความพร้อมด้านจิตใจ สมรรถนะในการปฏิบัติงาน และประสบการณ์ทำงาน และด้านคุณธรรม ตามลำดับ

เจ้าหน้าที่ครูฝึกอาชีพ

ข้อมูลทั่วไปของกลุ่มตัวอย่าง เจ้าหน้าที่ครูฝึกอาชีพ ที่ศึกษาประกอบด้วย เพศ อายุ สถานภาพสมรส ระดับการศึกษา อาชีพ และรายได้ในการครองชีพ/เดือน ปรากฏผลการศึกษาดังนี้ พบว่า กลุ่มตัวอย่างที่ศึกษาทั้งหมดเป็นเพศชายร้อยละ 100.0 อายุ พบว่า กลุ่มตัวอย่างที่ศึกษาส่วนใหญ่มีอายุระหว่าง 31-40 ปี ร้อยละ 50.0 รองลงมา คือ อายุระหว่าง 51-60 ปี ร้อยละ 25.0 อายุระหว่าง 41-50 ปี ร้อยละ 16. และอายุต่ำกว่า 31 ปี ร้อยละ 8.3 (ตามลำดับ) โดยมีอายุสูงสุด 59 ปี มีอายุน้อยสุด 25 ปี และมีค่าอายุเฉลี่ยเท่ากับ 42.33 ปี ตำแหน่งที่ปฏิบัติงาน พบว่า กลุ่มตัวอย่างที่ศึกษาส่วนใหญ่อยู่ในตำแหน่งลูกจ้างประจำ และพนักงานราชการ ร้อยละ 41.7 รองลงมา คือ จ้างเหมา ร้อยละ 16.7 (ตามลำดับ) ระดับการศึกษา พบว่า กลุ่มตัวอย่างที่ศึกษาส่วนใหญ่มีระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย ร้อยละ 33.3 รองลงมา คือ มัธยมศึกษาตอนต้น ร้อยละ 25.0 ปวส.และปริญญาตรี ร้อยละ 16.7 และประถมศึกษา ร้อยละ 8.3 (ตามลำดับ) สถานภาพสมรส พบว่า กลุ่มตัวอย่างที่ศึกษาส่วนใหญ่มีสถานภาพโสด ร้อยละ 41.7 รองลงมา คือ สมรส ร้อยละ 33.3 หม้าย/หย่าร้าง และแยกกันอยู่ ร้อยละ 8.3 รายได้ต่อเดือน พบว่า กลุ่มตัวอย่างที่ศึกษาส่วนใหญ่มีรายได้ต่อเดือนระหว่าง 10,001-20,000 บาท ร้อยละ 50.0 รองลงมา คือ ต่ำกว่า 10,000 บาท ร้อยละ 33. และ 20,0001-30,000 บาท ร้อยละ 16.7 (ตามลำดับ) และรายได้ต่อเดือนสูงสุด 23,340 บาท ต่ำสุด 9,000 บาท มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 14,015.83 บาทระยะเวลาในการทำงานในสถานสงเคราะห์ พบว่า กลุ่มตัวอย่างที่ศึกษาส่วนใหญ่ทำงานในสถานสงเคราะห์เป็นเวลาต่ำกว่า 10 ปี ร้อยละ 50.0 รองลงมา คือ ระยะเวลา 10-20 ปี, 21-30 ปี และ 31 ปีขึ้นไป ร้อยละ 16.7 (ตามลำดับ) และมีระยะเวลาในการทำงานในสถานสงเคราะห์สูงสุด 39 ปี ต่ำสุด 1 ปี มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 15.58 ปีการดำเนินงานเพื่อสนับสนุน ส่งเสริมโอกาสการมีงานทำของเจ้าหน้าที่ครูฝึกอาชีพจากการศึกษา

ระดับความคาดหวังในการดำเนินงานเพื่อสนับสนุน ส่งเสริม โอกาสการมีงานทำของเจ้าหน้าที่ครูฝึกอาชีพ พบว่า เจ้าหน้าที่ครูฝึกอาชีพ

ตารางที่ 3

การดำเนินงานเพื่อสนับสนุน ส่งเสริม โอกาสการมีงานทำของเจ้าหน้าที่ครูฝึกอาชีพ

การดำเนินงานเพื่อสนับสนุน ส่งเสริม โอกาสการมีงานทำ ของเจ้าหน้าที่ครูฝึกอาชีพ	M	S.D.	การแปลผล
1. การเตรียมความพร้อมก่อนออกไปทำงาน	2.98	0.89	ปานกลาง
2. การประชาสัมพันธ์ สร้างโอกาสในการทำงานของคนพิการ	2.42	0.78	น้อย
3. การติดตาม และประเมินผลการทำงานของคนพิการ	2.75	0.75	ปานกลาง
รวม	2.71	0.74	ปานกลาง

จากตารางที่ 3 พบว่า เจ้าหน้าที่ครูฝึกอาชีพ มีความคาดหวังอยู่ในระดับปานกลาง เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า การเตรียมความพร้อมก่อนออกไปทำงาน อยู่ในระดับปานกลาง เป็นอันดับแรก รองลงมาคือ การติดตาม และประเมินผลการทำงานของคนพิการ และการประชาสัมพันธ์ สร้างโอกาสในการทำงานของคนพิการ ตามลำดับ

อภิปรายผลการศึกษา

จากการศึกษา เรื่อง “โอกาสการมีงานทำของคนพิการทางจิตเวช ศึกษาเฉพาะกรณีสถานสงเคราะห์คนไข้โรคจิตทุเลาบ้านกึ่งวิถี” ผลการศึกษาทั้งหมด พบประเด็นที่สำคัญเพื่อนำมาอภิปรายผลได้ดังนี้

ผู้พิการทางจิตเวช

กลุ่มตัวอย่างที่ศึกษาส่วนใหญ่เป็นเพศชาย มีอายุระหว่าง 31-40 ปี โดยมีอายุสูงสุด 77 ปี มีอายุต่ำสุด 16 ปี และมีค่าอายุเฉลี่ยเท่ากับ 45.25 ปี ระดับการศึกษาประถมศึกษา โสตร ระยะเวลาการเข้ารับการสงเคราะห์ต่ำกว่า 5 ปี และเคยทำงานมาก่อน โดยมีระยะเวลาทำงานต่ำกว่า 5 ปี ซึ่งสอดคล้องกับกลุ่มอายุที่มากที่สุดที่อยู่ในสถานสงเคราะห์ ระดับการศึกษาประถมศึกษา ซึ่งชี้ให้เห็นว่าคนพิการเหล่านี้มีทักษะในการเรียนรู้ก่อนเจ็บป่วยและสามารถอ่านออกเขียนได้ ผ่านการศึกษาขั้นต้นมาก่อน การส่งเสริมให้ได้รับการศึกษาเพิ่มเติม หรือสิ่งที่สนใจย่อมจะส่งเสริมให้เกิดการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง ระยะเวลาการเข้ารับการสงเคราะห์ต่ำกว่า 5 ปี แสดงให้เห็นว่ากลุ่มคนพิการเหล่านี้ที่เพิ่งได้รับการสงเคราะห์ ในปีแรกๆจะอยู่ในกลุ่ม A ,B ซึ่งสามารถฟื้นฟูให้กลับคืนสู่สังคมได้มากที่สุดเพราะเป็นกลุ่มที่ยังมีการรับรู้ที่ดีและเป็นกลุ่มวัยแรงงานที่ยังสามารถ ประกอบอาชีพได้ ควรมีการฟื้นฟูในกลุ่มนี้อย่างเร็วที่สุดเพื่อให้กลับคืนสู่สังคม ครอบครัว และชุมชน และกลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่เคยทำงานมาก่อน โดยมีระยะเวลาทำงานต่ำกว่า 5 ปี ข้อมูลดังกล่าวบ่งชี้ว่าคนพิการทางจิตเวช มีประสบการณ์ในการทำงานเป็นส่วนใหญ่และ สามารถพึ่งพิงตนเองได้ก่อนเจ็บป่วย

ผลการศึกษาพบว่าคนพิการทางจิตเวชมีความคาดหวังที่จะมีความสัมพันธ์ต่อเพื่อนร่วมงานและนายจ้างแสดงให้เห็นว่า ในสถานที่ทำงานจริง เพื่อนร่วมงานและนายจ้างยังไม่ได้มีความสัมพันธ์ที่ดี มีการพูดคุยหรือให้การยอมรับเท่าที่ควร การได้รับโอกาส และการยอมรับจากสังคม ซึ่งไม่สอดคล้องกับผลงานวิจัยของ เกศกนก นรเดชาพันธ์ (2554) ที่พบว่า คนพิการมีความสามารถปรับตัวเข้ากับผู้อื่นได้ ทั้งผู้พิการรู้สึกว่าเขาเป็นสมาชิกหรือส่วนหนึ่งในสังคม จึงทำให้ความพิการไม่เป็นอุปสรรคต่อการทำงานในสถานประกอบการต่างๆซึ่งลักษณะดังกล่าวเป็นไปในแนวทางเดียวกับ ซึ่งสอดคล้องกับผลวิจัยของ จิราภา วรรณเลิศ (2550) ที่ศึกษาเรื่อง ผลสัมฤทธิ์ของการประกอบอาชีพคนพิการที่เคย์รับการฟื้นฟูอาชีพ:กรณีศึกษา ศูนย์ฟื้นฟูอาชีพคนพิการหายดผพบพบว่า ผู้พิการไม่มีปัญหาอุปสรรคเมื่อไปทำงานและผู้พิการสามารถทำงานได้เหมือนคนปกติทำให้บุคคลที่พบเห็นและเพื่อนยอมรับในความสามารถและให้ความช่วยเหลือในการทำงาน ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ จิราวัลย์ คงถาวร (2550) ที่ศึกษาเรื่องความเป็นไปได้ในการจ้างงานคนพิการของบริษัท มิตรพิชชี มอเตอร์ (ประเทศไทย) จำกัด พบว่า ความคาดหวังของผู้บริหารต่อการทำงานของคนพิการ ด้าน

ความชำนาญ ด้านความตั้งใจ และด้านการช่วยเหลือตนเองและการปรับตัวอยู่ในระดับสูงซึ่งอาจเป็นเพราะกลุ่มตัวอย่างที่แตกต่างกัน และพื้นที่แตกต่างกัน

นายจ้าง/ผู้ประกอบการ

กลุ่มตัวอย่างที่ศึกษาส่วนใหญ่เป็นเพศชาย มีอายุระหว่าง 31-40 ปี โดยมีอายุสูงสุด 60 ปี มีอายุน้อยสุด 26 ปี และมีค่าอายุเฉลี่ยเท่ากับ 42.40 ปี ระดับการศึกษาปริญญาตรี มีสถานภาพสมรสลักษณะสถานประกอบการเป็นร้านค้า ระยะเวลาในการดำเนินกิจการ 11-20 ปี มีจำนวนพนักงานในกิจการ 1-2 คนจากข้อมูลส่วนบุคคลของผู้ประกอบการ แสดงให้เห็นว่า ผู้รับบริการส่วนใหญ่เป็นเพศชายเป็นเจ้าของกิจการ มีอายุเฉลี่ยคือช่วงวัยกลางคนเป็นช่วงอายุที่ใกล้เคียงกับค่าเฉลี่ยคนพิการทางจิตเวช มีระดับการศึกษาอยู่ในระดับปริญญาตรี มีสถานประกอบการเป็นลักษณะร้านค้าของชำ เป็นธุรกิจครอบครัว ซึ่งดำเนินกิจการเป็นเวลานาน นับ 10-22 ปี มีจำนวนพนักงานในกิจการ 1-2 คน กลุ่มผู้ประกอบการส่วนใหญ่ในตลาดหรือแหล่งชุมชนที่คุ้นเคยกับคนพิการด้านจิตเวช ร้านที่รับคนพิการทางจิตเวชส่วนใหญ่จะรับไปทำงานในลักษณะ ใช้งาน หรือแรงงานไร้ฝีมือ และงานที่ผู้ว่าจ้างให้คนพิการทางจิตเวชทำงานแบบอิสระไม่มีการควบคุมกำกับด้วยเวลา ให้อิสระในการทำงานแก่คนพิการทางจิตเวช เช่นงานแบกหาม งานทำสวน งานขนส่งสินค้า

ผลการศึกษาพบว่า ความคาดหวังของนายจ้าง/ผู้ประกอบการต่อการทำงานของคนพิการทางจิตเวชในการทำงานนั้น โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก ทั้ง 5 ด้าน โดยด้านที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด 3 อันดับแรกคือ ด้านความสามารถในการปรับตัวให้เข้ากับสิ่งแวดล้อมได้ ด้านบุคลิกภาพคนพิการ และความพร้อมด้านจิตใจซึ่งเห็นว่าการกลุ่มผู้ประกอบการ/นายจ้าง มองว่าการจ้างงานคนพิการทางจิตเวช ก็ยังคำนึงถึงผลประโยชน์ทางธุรกิจ จากงานผลการศึกษาชี้ให้เห็นว่า นายจ้างต้องการแรงงานที่มีคุณภาพ ที่สามารถทำงานได้เต็มประสิทธิภาพ เหมาะสมกับค่าจ้าง คนพิการทางจิตเวชที่ต้องการทำงานเข้าทำงาน ในสถานประกอบการ การสร้างโอกาสในการทำงานแก่คนพิการทางจิตเวชนั้น อยู่ภายใต้เงื่อนไขทางธุรกิจ นายจ้างส่วนใหญ่แม้จะยอมรับการจ้างงานคนพิการทางจิตเวช ก็ยังคาดหวังต่อคนพิการทางจิตเวชอยู่ในระดับมาก ยังมองว่าการจ้างงานคนพิการทางจิตเวชก็ยังเล็งเห็นความคุ้มค่าในการจ้างงาน คนพิการทางจิตเวชในฐานะลูกจ้างทั่วไปสอดคล้องกับผลการศึกษาของ ชลลดา (2548) ในการศึกษาเรื่องการเตรียมความพร้อมผู้พิการก่อนการฝึกอาชีพ พบว่า ความคาดหวังต่อความพร้อมด้านสังคมนั้น ในระดับมาก โดยในรายละเอียดคือการไม่สร้างภาระให้แก่ นายจ้าง การมีความมั่นใจในตัวเองเมื่ออยู่กับเพื่อนร่วมงานไปในระยะหนึ่ง รวมถึงการแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้าก็เป็นสิ่งที่นายจ้างเองคาดหวังต่อคนพิการในการทำงาน ดังนั้นหากจะเพิ่มโอกาสในการทำงานของคนพิการทางจิตเวช ต้องบรรลุความคาดหวังของผู้ว่าจ้าง หรือผู้ประกอบการให้ได้เสียก่อน

การดำเนินงานเพื่อสนับสนุน ส่งเสริมโอกาสการมีงานทำเจ้าหน้าที่ครูฝึกอาชีพ

กลุ่มตัวอย่างที่ศึกษาส่วนใหญ่เป็นเพศชาย มีอายุระหว่าง 31-40 ปี โดยมีอายุสูงสุด 59 ปี มีอายุน้อยสุด 25 ปี และมีค่าอายุเฉลี่ยเท่ากับ 42.33 ปี ตำแหน่งที่ปฏิบัติงานลูกจ้างประจำ และพนักงานราชการ ระดับศึกษามัธยมศึกษาตอนปลาย มีสถานภาพโสด รายได้ต่อเดือนระหว่าง 10,001-20,000 บาท ระยะเวลาในการทำงานในสถานสงเคราะห์ต่ำกว่า 10 ปีจากข้อมูลส่วนบุคคลของครูฝึกอาชีพ แสดงให้เห็นว่า ครูฝึกอาชีพ เป็นเพศชาย มีอายุระหว่าง 31-40 ปีซึ่งเป็นอายุที่ใกล้เคียงกับ คนพิการทางจิตเวชที่เป็นส่วนใหญ่ในสถานสงเคราะห์ ครูฝึกอาชีพในสถานสงเคราะห์นั้นทำหน้าที่เป็นผู้ดูแลคนพิการทางจิตเวชด้วย ทำให้ครูฝึกแต่ละคนจะคุ้นเคยกับคนพิการทางจิตเวช จึงเห็นทักษะ ความสามารถรายบุคคลของคนพิการทางจิตเวช จึงง่ายต่อการควบคุมกำกับ ติดตามคนพิการทางจิตเวชเป็นอย่างดี ครูฝึกอาชีพจะปฏิบัติงานในตำแหน่งครูฝึกอาชีพและตำแหน่งพนักงานราชการ ระดับศึกษาอยู่ในมัธยมศึกษาตอนปลาย มีสถานภาพโสด รายได้ต่อเดือนระหว่าง 10,001-20,000 บาท มีระยะเวลาในการทำงานในสถานสงเคราะห์ต่ำกว่า 10 ปีซึ่งเป็นระยะเวลาที่มีความชำนาญในเรื่องการฝึกอาชีพ มีทักษะในการถ่ายทอด และติดตามความก้าวหน้าของกลุ่มคนพิการทางจิตเวชได้ เป็นอย่างดี

ภาพรวมของการดำเนินงานเพื่อสนับสนุน ส่งเสริมโอกาสการมีงานทำของเจ้าหน้าที่ครูฝึกอาชีพ พบว่า กลุ่มตัวอย่างมีการดำเนินงานเพื่อสนับสนุน ส่งเสริมโอกาสการมีงานทำของผู้ฝึกทางจิตเวชทั้ง 3 ด้านในภาพรวม อยู่ในระดับปานกลาง ($\bar{x} = 2.71$) จากผลการศึกษาชี้ให้เห็นว่าเจ้าหน้าที่ครูฝึกอาชีพ ยังมีส่วนในการสนับสนุนการเพิ่มโอกาสในการทำงานได้ไม่มากนัก โดยเฉพาะเรื่องของการประชาสัมพันธ์ ให้กับภายนอกได้รับรู้ศักยภาพของศูนย์ฝึกทางจิตเวชการประชาสัมพันธ์ให้ทราบถึงศักยภาพทักษะด้านอาชีพของศูนย์ฝึกเหล่านี้ ยกตัวอย่างเช่น ผลิตภัณฑ์ทางการเกษตร การทำไม้กวาดดอกหญ้า พรมเช็ดเท้า และอื่นๆ ที่สามารถนำไปจำหน่ายออกร้าน ผลิตภัณฑ์ของศูนย์ฝึกตามงานแสดงสินค้าต่างๆ อาจเป็นช่องทางในการประชาสัมพันธ์ที่ดีให้กับทุกภาคส่วนรับรู้ร่วมกันเป็นวงกว้างมากขึ้น ซึ่งขัดแย้งงานวิจัยของ ชลลดา(2548)ในการศึกษาเรื่องการเตรียมความพร้อมผู้ฝึกก่อนการฝึกอาชีพ พบว่าในประเด็น ของศูนย์ฝึกมีความเห็นต่อการได้รับการสนับสนุนจากสถานสงเคราะห์ให้นำผลงานจากการฝึกอาชีพไปแสดงในโอกาสต่างๆ มีในระดับมากส่วนความคิดเห็นเจ้าหน้าที่ครูฝึกอาชีพส่วนประเด็นของรายละเอียดเรื่องการที่สถานสงเคราะห์เปิดโอกาส ให้ศูนย์ฝึกการจัดจำหน่ายแสดงผลงานจากการฝึกอาชีพต่อภาคเอกชน องค์กรท้องถิ่นและชุมชนภายนอกมีระดับมาก

ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดกระบวนการเตรียมความพร้อมศูนย์ฝึกอาชีพ ของทางสถานสงเคราะห์คนไข้โรคจิตทุเลาบ้าน กิ่งวิถี ประกอบด้วย 4 ด้าน คือ ด้านการแพทย์ ด้านการศึกษา ด้านอาชีพ ด้านสังคม โดยกระบวนการทำงานของทีมสหวิชาชีพ ประกอบด้วย นักสังคมสงเคราะห์ นักจิตวิทยา ครูฝึกอาชีพ พยาบาล มีส่วนร่วมในการฟื้นฟูสมรรถภาพทั้ง 4 ด้านและทีมสหวิชาชีพยังมีความสำคัญในการให้บริการด้านสังคมสงเคราะห์ การให้คำปรึกษาแก่ผู้รับบริการรับฟังปัญหา และร่วมกันแก้ปัญหาในการประกอบอาชีพของศูนย์ฝึก หาแนวทางร่วมกันในการแก้ปัญหาเฉพาะรายบุคคล การสร้างโอกาสในการทำงานสำหรับศูนย์ฝึกทางจิตเวช นอกจากจะให้ความสำคัญในการเตรียมความพร้อมแล้ว การติดตามประเมินผล และการสร้างความเข้าใจระหว่างผู้ประกอบการ พญ.พรรณพิมล วิปุลากร รองอธิบดีกรมสุขภาพจิต กล่าวว่า การฝึกอาชีพมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อผู้ป่วยจิตเวชเนื่องจากพยาธิสภาพของโรคที่มีผลต่อกระบวนการคิด การรับรู้ อารมณ์ และพฤติกรรมของผู้ป่วยอย่างรุนแรง ส่งผลต่อการดำเนินชีวิตประจำวันและการใช้ชีวิตในสังคม ผู้ป่วยส่วนใหญ่เป็นคนว่างงาน จึงมักได้งานที่ไม่เหมาะสมกับศักยภาพและความสนใจ หรืองานอาจส่งผลกระทบต่อความเจ็บปวดของตนเนื่องจากผู้ป่วยมักไม่สามารถแข่งขันกับบุคคลทั่วไปในตลาดแรงงานได้จึงมัก ถูกเลือกปฏิบัติและบางครั้งผู้ป่วยถูกปฏิเสธให้เข้าทำงาน อันเป็นผลมาจากความเชื่อ และทัศนคติในแง่ลบที่สังคมมีต่อผู้ป่วยจิตเวชด้วยขาดความรู้ความเข้าใจ สภาพการณ์ด้านอาชีพเหล่านี้ นำมาซึ่งความรู้สึกด้อยคุณค่า ทำให้คุณภาพชีวิตของผู้ป่วยแย่ลงจนอาจกลายเป็นภาระของครอบครัวและสังคมในที่สุดที่ผ่านมาหน่วยบริการต่างๆ ได้จัดบริการให้การฟื้นฟูสมรรถภาพด้านสังคมจิตใจและอาชีพควบคู่ไปกับการรักษา เพื่อให้ผู้ป่วยสามารถกลับไปใช้ชีวิตในสังคมได้เช่นเดียวกับบุคคลปกติทั่วไป อีกทั้งยังมุ่งหวังให้ผู้ป่วยมีคุณภาพชีวิตที่ดีและอยู่อย่างมีศักดิ์ศรีเท่าที่ควร แต่การทำให้ผู้ป่วยกลับไปสร้างชีวิตของตนเองเช่นเดียวกันบุคคลทั่วไปยังไม่บรรลุผล ทั้งนี้เนื่องจากการฝึกอาชีพให้กับผู้ป่วยมีข้อจำกัดหลายประการทั้งด้านประเภทงานที่เหมาะสมกับบริบทสังคมเมือง บุคลากรทางสาธารณสุขและงบประมาณ เพื่อให้ผู้ป่วยมีที่ยืนในสังคมอย่างมีศักดิ์ศรี และมีคุณค่าจำเป็นอย่างยิ่งต้องได้รับความร่วมมือจากครอบครัว ชุมชน และสังคมที่ควรเอื้อโอกาสด้านอาชีพให้แก่ผู้ป่วย สอดคล้องกับแนวคิดการฟื้นฟูสมรรถภาพของศูนย์ฝึกทางจิตเวช สิ่งที่ต้องคำนึงถึง คือ การให้ความมั่นใจกับนายจ้างว่า ผู้ป่วยที่กินยาอย่างเหมาะสมและทำงานที่เหมาะสม สามารถหลีกเลี่ยงการบาดเจ็บต่อตนเองและผู้ร่วมงาน คล้ายกับการดูแลผู้ป่วยที่เป็นลมชัก การให้ข้อมูลและความรู้กับนายจ้าง ผู้ร่วมงาน เป็นขั้นตอนที่สำคัญ การได้รับยาอย่างต่อเนื่องตามกำหนดเวลา จะส่งเสริมให้ศูนย์ฝึกทางจิตเวชสามารถปรับตัวเข้ากับสิ่งแวดล้อมและเพื่อนร่วมงานได้ สามารถทำงานพึ่งพาตนเองได้อย่างเหมาะสมต่อไป และเป็นการเพิ่มโอกาสในการทำงานของศูนย์ฝึกทางจิตเวช

ข้อเสนอแนะจากการศึกษา

การศึกษาเรื่อง “โอกาสการมีงานทำของคนพิการทางจิตเวช ศึกษาเฉพาะกรณีสถานสงเคราะห์คนไข้โรคจิตทุเลาบ้านกิ่งวิถี” มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาโอกาสในการมีงานทำของคนพิการทางจิตเวชผู้ศึกษาจึงขอเสนอแนะแนวทางการส่งเสริม และสนับสนุนให้ผู้พิการทางจิตเวชมีงานทำดังนี้

1. สถานสงเคราะห์ควรมีการจัดบริการด้านการศึกษแก่คนพิการทางจิตเวชให้ได้รับการศึกษาทั้งในระบบและนอกระบบการศึกษาเพื่อฟื้นฟูสมรรถภาพด้านการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง มีวุฒิการศึกษา เพื่อที่จะได้รับโอกาสในการทำงานในสถานประกอบการภายนอก เป็นแรงงานที่มีฝีมือได้รับค่าตอบแทนที่สมเหตุสมผล เพื่อส่งเสริมการมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นตามลำดับ
2. สถานสงเคราะห์ควรมีแผนฟื้นฟูที่เป็นระบบและเป็นขั้นเป็นขั้นตอน เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพประสิทธิผลในการดำเนินงาน เพราะแนวโน้มในอนาคตจะมีคนพิการทางจิตเวชเพิ่มสูงขึ้นทุกปี และขอเข้ารับการสงเคราะห์เพิ่มขึ้นจำนวนมาก
3. สถานสงเคราะห์ควรมีการวางแผนฟื้นฟูคนพิการในกลุ่ม A, B เพราะเป็นกลุ่มที่มีการรับรู้ค่อนข้างดี สถานสงเคราะห์ควรมีการฟื้นฟูคนกลุ่มนี้อย่างเร็วที่สุด เพื่อผลักดันคนกลุ่มนี้ให้คงศักยภาพ และมีโอกาสในการมีงานทำ วางแผนประกอบอาชีพต่อไป
4. สถานสงเคราะห์ควรมีการขยายหรือพัฒนารูปแบบของโรงงานในอารักขา เพื่อให้คนพิการทางจิตเวชได้สามารถพึ่งพาตนเองอย่างยั่งยืนภายใต้ข้อจำกัด
5. สถานสงเคราะห์ ควรมีการการระดมทุน ทุกภาคส่วนในสังคมให้มีส่วนร่วมในการพัฒนาระบบการทำงานขององค์กรหรือทำ Corporation Social Responsibility (CSR) เพื่อพัฒนาการดำเนินงานด้านการฝึกอาชีพ
6. นายจ้าง/ผู้ประกอบการควรทำความเข้าใจในเรื่องข้อจำกัดและอาการของโรคจิตเวชของคนพิการทางจิตเวช ควรคำนึงถึงการได้รับยาอย่างต่อเนื่อง ควรหาตำแหน่งงานที่เหมาะสมสำหรับคนพิการทางจิตเวช อาจเริ่มจากงานที่ไม่ซับซ้อนก่อน เพื่อง่ายต่อการปรับตัวกับสิ่งแวดล้อมใหม่ที่ไม่ใช่รูปแบบสถาบัน โรงพยาบาล และบ้านกิ่งวิถี
7. นายจ้าง/ผู้ประกอบการ ควรมีนโยบายในการจ้างงานคนพิการทางจิตเวชในสถานประกอบการตั้งแต่ 2 คนขึ้นไป เพราะคนพิการเหล่านี้มีข้อจำกัดด้านการปรับตัว การที่รับเข้าทำงานเพียงตำแหน่งเดียวในสถานประกอบการ อาจทำให้คนพิการขาดความมั่นใจ และเกิดความเครียดขึ้นได้ ส่งผลต่ออัตลักษณ์ ดังนั้นการมีเพื่อนที่พูดคุยให้คำปรึกษา อาจทำให้คนพิการทางจิตเวชคลายความกังวล และไม่ดูแปลกแยกเท่าที่ควร
8. เจ้าหน้าที่ครูฝึกอาชีพ ควรได้รับการฝึกอบรมเกี่ยวกับทักษะการสื่อสารกับคนพิการทางจิตเวช เพราะเป็นสิ่งสำคัญในการเรียนการสอน รวมทั้งทักษะด้านการสอน การสังเกตพฤติกรรมที่ผิดปกติที่ต้องเฝ้าระวัง การติดตามประเมินผลความก้าวหน้าในการฝึกทักษะอาชีพของคนพิการทางจิตเวชในการประกอบอาชีพ
9. เจ้าหน้าที่ครูฝึกอาชีพ ควรมีหลักสูตรที่ทันสมัย มีอาชีพที่หลากหลายเพื่อเปิดโอกาสให้คนพิการทางจิต ได้มีการทดลองทำงานที่ตนเองสนใจ เพื่อค้นหาความถนัดของตนเอง และต้องกับความต้องของตนเองให้มากที่สุด
10. กรมส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการ ควรมีการจัดการความรู้ในเรื่องการทำงานหรือการประกอบอาชีพของคนพิการทางจิตเวช และคนพิการประเภทอื่นๆที่รับผิดชอบ เพื่อเป็นข้อมูลที่เปิดกว้างให้แก่ภาคประชาชนรับทราบร่วมกันและร่วมกันพัฒนาเพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตคนพิการร่วมกัน
11. กรมส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการ ควรมีฐานข้อมูลคนพิการที่ประสงค์จะทำงานประกอบอาชีพ เพื่อให้เกิดการจับกับผู้ประกอบการที่ประสงค์จะจ้างงานคนพิการ หรือการประชาสัมพันธ์และจัดให้มีตลาดนัดพบแรงงานคนพิการกับผู้ประกอบการ
12. กรมส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการควรมีการจัดอบรมเชิงปฏิบัติการในการพัฒนาองค์ความรู้และทักษะในการทำงานสำหรับคนพิการทางจิตเวช

บทสรุป

ปัญหาคนพิการกำลังทวีความรุนแรงขึ้น ตามแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงของโครงสร้างประชากรโลก ในเมื่อมนุษย์ทุกคนถูกมองว่าการที่มนุษย์ทุกคนเกิดมา จะต้องมียศถาบรรดาศักดิ์ในการผลิตมีรายได้เพื่อเลี้ยงชีพ การทำงานเพื่อก่อให้เกิดรายได้นั้นไม่เพียงแสดงถึงศักยภาพของตัวบุคคลแต่ยังแสดงถึงควมมีศักดิ์ศรี ความมั่นคงทางฐานะเศรษฐกิจ ความมั่นคงในชีวิต และสำคัญที่สุดคือการมีคุณค่า ที่ส่งผลให้ชีวิตมีความหมายมากยิ่งขึ้น คนพิการเองก็ต้องการมีงานทำมีรายได้ เพื่อแสดงให้เห็นถึงความสามารถในการพึ่งพาตนเอง ลดภาระของครอบครัวและสังคมที่ต้องให้การอุปการะเลี้ยงดู อย่างไรก็ตาม การเข้าถึงโอกาสในการมีงานทำของคนพิการยังมีส่วนประกอบหรือปัจจัยด้านอื่นๆ ได้แก่ คนพิการเอง แรงสนับสนุนทางสังคม สถานประกอบการที่รับเข้าทำงาน ที่เอื้ออำนวยให้คนพิการเหล่านี้ ได้มีโอกาสในการมีงานทำหรือประกอบอาชีพตามความรู้ความสามารถ มีกลุ่มคนพิการจำนวนหนึ่งที่ยัง ถูกสังคมมองว่าไม่มีศักยภาพในการผลิต จึงถูกปล่อยปละละเลยจากสังคมและการกระทำดังกล่าวเป็นการลดทอนศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ และยังลดโอกาสในการมีงานทำมีรายได้

อย่างไรก็ตาม แม้จะมีกฎหมายให้รับคนพิการเข้าทำงานในสถานประกอบการ แต่ส่วนมากก็มักจะเลือกกลุ่มคนพิการทางกาย แต่คนพิการทางจิตจะได้รับโอกาสน้อยมาก ซึ่งการรักษาคนไข้ทางจิตนั้น โรงพยาบาล 70% และอีก 30% คือพบทางของครอบครัว สังคม ชุมชน มีส่วนช่วยกัน มีที่ให้อยู่สังคม สังคมต้องยอมรับ ให้โอกาส คนพิการทางจิตไม่ต้องการอยากให้ใครสงสาร แต่อยากได้รับโอกาส โรคทางจิตเวช คือ ความสูญเสียที่เกิดจากความผิดปกติของสภาพจิตใจ การดำเนินโรคของผู้ป่วยจิตเวชเหล่านี้ มักส่งผลกระทบต่อตนเอง และครอบครัว รวมถึงการได้รับโอกาสต่างๆ ที่เหมือนคนปกติ โดยเฉพาะการได้รับโอกาสในการเข้าทำงาน เปิดโอกาสให้การเรียนรู้การปรับตัว พัฒนาด้านศักยภาพให้อยู่ในสังคมได้เพื่อเป็นการพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้ป่วย ให้สามารถอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข

รายการอ้างอิง

กรมสุขภาพจิต. (2558). *คู่มือสำหรับผู้ปฏิบัติงานด้านสุขภาพจิต*. นนทบุรี: กรมสุขภาพจิต

กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์, สำนักงานส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการแห่งชาติ. (2556).

คู่มือสิทธิคนพิการ. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์เทพเพ็ญวานิชย์.

ชวาลา เจริญธนู. (2537). *แนวคิดการจัดการบริการบุคคลปัญญาอ่อน*. กรุงเทพฯ: โรงพยาบาลราชานุกูล

ทานตะวัน สุระเดชสกุล. (2548). *สาเหตุของความผิดปกติทางจิตเวช.ภาควิชาจิตเวชศาสตร์ โรงพยาบาลสมเด็จเจ้าพระยา*.

(เอกสารอัดสำเนา).

ปัทมา วงศาโรจน์. (2540). *การดำเนินงานฟื้นฟูสมรรถภาพทางจิตเวชกับความมั่นคงแห่งชาติ*. รายงานการวิจัย. วิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร.

ภัทรพร อ่อนไสว. (2548). *ยุทธศาสตร์การเคลื่อนไหวในการสร้างพลังศักยภาพของสตรีพิการในประเทศไทย*. วิทยานิพนธ์ปริญญา มหาบัณฑิต. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. สำนักบัณฑิตอาสาสมัคร.

รักสุดา กิจอรุณชัย. (2545). *การประเมินผลโครงการฟื้นฟูสมรรถภาพอาชีพ โรงพยาบาลศรีธัญญา*. นนทบุรี: กรมสุขภาพจิต, โรงพยาบาลศรีธัญญา.

วรัญญา จุฑาภักข. (2541). *การฟื้นฟูสมรรถภาพทางสังคมและอาชีพผู้ป่วยจิตเวช โรงพยาบาลศรีธัญญา*. นนทบุรี: กรมสุขภาพจิต, โรงพยาบาลศรีธัญญา.

วิริยะ นามศิริพงศ์พันธุ์ และคณะ. (2546). *การแก้ไขกฎหมายที่กีดกันคนพิการในการเข้าไปมีส่วนร่วมในสังคม: ศักยภาพกฎหมาย และกฎระเบียบที่จำกัดสิทธิคนพิการในการประกอบอาชีพ*. กรุงเทพฯ: ม.ป.พ.

สมรัก ชูรักษ์วงศ์ และคณะ. (2543). *รายงานการวิจัยโครงการทดลองนำผู้ป่วยจิตเวชอากรทุเลาเข้าฝึกอาชีพในโรงงานอุตสาหกรรม โรงพยาบาลศรีธัญญา*. นนทบุรี: กรมสุขภาพจิต, โรงพยาบาลศรีธัญญา.

Book

Maslow, Abraham. (1970). *Motivation and Personnality*. New York: Harper and Row Publishers.

การให้คำปรึกษาด้านอาชีพ: แนวทางส่งเสริมการมีงานทำสำหรับคนพิการ

Career Counseling: The Promotion Guidelines of Employment for Persons With Disabilities

พิริยานันท์ ช่อคง*

Piriyanan Chorkong

บทคัดย่อ

บทความนี้นำเสนอสาระเกี่ยวกับความหมาย ลักษณะและกระบวนการให้คำปรึกษาด้านอาชีพสำหรับ คนพิการ ซึ่งเป็นแนวทางหนึ่งในการส่งเสริมการมีงานทำสำหรับคนพิการ และเป็นบริการที่ดำเนินงานโดยรัฐหรือเอกชนสำหรับจัดหางานให้แก่คนพิการ ผ่านการติดต่อขอใช้บริการโดยตรง ทางโทรศัพท์หรือทางออนไลน์ ซึ่งหน่วยงานที่ให้บริการดังกล่าว ยกตัวอย่างเช่น สำนักงานจัดหางาน กรมการจัดหางาน กระทรวงแรงงาน กรมส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการ สำนักงานพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ ศูนย์บริการ คนพิการมูลนิธิพระมหาไถ่เพื่อการพัฒนาคนพิการ และช่องทางออนไลน์โดยมูลนิธิเพื่อการพัฒนาคนพิการไทย เป็นต้น ทั้งนี้ ตามที่อนุสัญญาว่าด้วยสิทธิคนพิการ และอนุสัญญาฉบับที่ 159 ขององค์การแรงงานระหว่างประเทศ เป็นกฎหมายระหว่างประเทศได้กำหนดให้ประเทศที่ลงนามและให้สัตยาบันไว้ ต้องนำแนวทางตามอนุสัญญาข้างต้นรับไปปฏิบัติ ซึ่งอนุสัญญาดังกล่าว ได้กำหนดให้มีการสนับสนุนการให้บริการจัดหางานแก่ คนพิการ เพื่อประโยชน์ในการส่งเสริมอาชีพและการจ้างงานให้คนพิการ สามารถพึ่งพาตนเอง ไม่เป็นภาระแก่ครอบครัว และออกสู่สังคมได้และไม่ถูกเลือกปฏิบัติ การให้คำปรึกษาด้านอาชีพจึงมีความสำคัญต่อการสร้างโอกาสแก่คนพิการให้ได้รับการจ้างงานอย่างเป็นธรรม คนพิการสามารถทำงานและมีรายได้ทั้งจากการทำงานในสถานประกอบการหรือการประกอบอาชีพอิสระจนกระทั่งสร้างความมั่นคงทางรายได้ให้แก่ตนเองและครอบครัวต่อไปได้

คำสำคัญ: คนพิการ, การให้คำปรึกษาด้านอาชีพ, การมีงานทำ

ABSTRACT

This article presents about the meaning, kind and process of career counseling for persons with disabilities which is the way to promotion guidelines of employment for persons with disabilities. The service is operated by public or private for persons with disabilities employment which they can directly contact via telephone or online. The agencies that provide such services: for example: Employment Office, Department of Employment, Ministry of Labour, Department for Empowerment of Persons with Disabilities, Office of Social Development and Human Security, the Redemptorist Foundation for Developmental Disabilities and online by Thai Disabled Development Foundation. According to the Convention on the Rights of Persons with Disabilities and Convention No. 159 of the International Labour Organization. As international law requires countries to sign and ratify it. And the above convention must be was implemented. This convention defines the supporting of disabled employment services in order to promote career and employment for disabled person which can help them to be self-reliance, not burden to family and live in society with non-discrimination. Career counseling is important to create opportunities for Persons with Disabilities to gain the fairly employment. Persons with Disabilities can work and earn income from work in enterprises or self-employed until they can make a stable income for themselves and their families.

Keywords: Persons with Disabilities, career counseling, employment

บทนำ

* นักศึกษาปริญญาโทสาขาการบริหารและนโยบายสวัสดิการสังคม คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

นับได้ว่าการมีงานทำและมีรายได้ของคนพิการมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการดำรงชีวิตและนำไปสู่การมีคุณภาพชีวิตที่ดีของคนพิการและครอบครัวได้ การประกอบอาชีพตามความเหมาะสมแก่ศักยภาพ ความสามารถหรือสภาพความพิการ ทำให้คนพิการสามารถประกอบอาชีพนั้นๆได้อย่างต่อเนื่อง คนพิการจำนวนมากสามารถปฏิบัติงานได้ไม่ต่างจากคนที่มีร่างกายปกติ เพียงแต่สังคมต้องให้โอกาสและหยิบยื่นงานที่เหมาะสมแก่ความสามารถของคนพิการ ไม่เลือกปฏิบัติและให้ความช่วยเหลือเพื่ออำนวยความสะดวกแก่คนพิการ

จากสถิติการจ้างงานคนพิการของกรมส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการตั้งแต่ปี 2555-2559 พบว่า มีนายจ้างรับคนพิการเข้าทำงานตามมาตรา 33 ใน พ.ร.บ. ส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนพิการ พ.ศ. 2550 ที่ระบุว่า เพื่อประโยชน์ในการส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนพิการให้นายจ้างหรือเจ้าของสถานประกอบการและหน่วยงานของรัฐรับคนพิการเข้าทำงานตามลักษณะของงานในอัตราส่วนที่เหมาะสมกับผู้ปฏิบัติงานในสถานประกอบการหรือหน่วยงานของรัฐ ทั้งนี้ ให้รัฐมนตรีว่าการกระทรวงแรงงานออกกฎกระทรวงกำหนดจำนวนที่นายจ้างหรือเจ้าของสถานประกอบการ และส่งเสริมการพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนพิการตามมาตรา 35 ที่ระบุว่า ในกรณีที่หน่วยงานของรัฐไม่ประสงค์จะรับคนพิการเข้าทำงานตามมาตรา 33 หรือนายจ้างหรือเจ้าของสถานประกอบการไม่รับคนพิการเข้าทำงานตามมาตรา 33 และกองทุนส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการ หน่วยงานของรัฐ นายจ้างหรือเจ้าของสถานประกอบการนั้นอาจให้สัมปทาน จัดสถานที่จำหน่ายสินค้าหรือบริการ จัดจ้างเหมาช่วงงานหรือจ้างเหมาบริการโดยวิธีการพิเศษ ฝึกงานหรือจัดให้มีอุปกรณ์หรือสิ่งอำนวยความสะดวก ล่ามภาษามือ หรือให้การช่วยเหลืออื่นใดแก่คนพิการหรือผู้ดูแลคนพิการก็ได้ ทั้งนี้ ตามหลักเกณฑ์ วิธีการ และเงื่อนไขที่คณะกรรมการกำหนดในระเบียบ มีรายละเอียดแสดงสถิติในตารางที่ 1

ตารางที่ 1

สถิติการจ้างงานคนพิการ ปี 2555-2559

สถิติการจ้างงานคนพิการ ปี 2555-2559						
ปีการจ้างงาน	สถานประกอบการ (แห่ง)	ปฏิบัติครบ (ร้อยละ)	จ้างคนพิการ 33 (คน)	สัมปทาน ม.35 (สัญญา)	ส่งเงินแทน ม.34 (คน)	เป็นเงิน (ล้านบาท)
2555	12,335	73.61	17,943	1,633	25,936	1,544
2556	11,806	84.48	22,203	3,412	25,089	2,043
2557	12,459	84.87	26,478	5,369	22,758	2,494
2558	12,770	84.73	29,154	6,411	21,393	2,345
2559	13,244	75.62	28,621	5,416	19,268	2,110

จากสถิติดังกล่าวชี้ให้เห็นถึงแนวโน้มในการจ้างงานคนพิการที่สูงขึ้นอย่างต่อเนื่อง ซึ่งนอกจากอาชีพในตลาดแรงงานหลักคือการทำงานในสถานประกอบการแล้ว อาชีพอิสระก็เป็นอีกทางเลือกหนึ่งของคนพิการที่สามารถช่วยให้มีรายได้ในการดำรงชีพของคนพิการและครอบครัวได้ สำหรับคนพิการและผู้ดูแลคนพิการที่ประสบปัญหาความเดือดร้อนเนื่องจากไม่มีเงินทุนสำหรับการเริ่มต้นกิจการหรือการต่อยอดอาชีพอิสระได้อย่างเพียงพอ นั้น สำนักงานพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ทุกจังหวัดมีบริการสนับสนุนการกู้ยืมเงินเพื่อประกอบอาชีพอิสระของคนพิการและผู้ดูแลคนพิการตามพระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการ พ.ศ.2550 และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ.2556 ด้วยทั้งนี้หากมีการช่วยให้เกิดการจ้างงานหรือสนับสนุนให้มีการตัดสินใจเลือกประกอบอาชีพที่เหมาะสมตามความถนัดของคนพิการเองผ่านการแนะนำและให้คำปรึกษาด้านอาชีพ จะสามารถส่งเสริมการเข้าถึงสิทธิทางด้านอาชีพของคนพิการและช่วยให้สถานประกอบการได้มีส่วนส่งเสริมคุณภาพชีวิตคนพิการอีกทางหนึ่ง ซึ่ง

ในบทความนี้จะขอนำเสนอตัวอย่างรูปแบบกระบวนการให้คำปรึกษาด้านอาชีพสำหรับคนพิการของสำนักงานพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์จังหวัดสมุทรปราการไว้ในโอกาสนี้ด้วย

กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการส่งเสริมอาชีพคนพิการ

การส่งเสริมอาชีพและการจัดหางานให้คนพิการมีความสำคัญในระดับนานาชาติ ดังที่กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ (2556, น. 79-81) กล่าวถึง อนุสัญญาว่าด้วยสิทธิคนพิการ ข้อ 27 งานและการจ้างงาน ระบุให้ประเทศภาคีดำเนินการส่งเสริมการจ้างงานคนพิการตามวรรค (เอ) ห้ามการเลือกปฏิบัติเพราะเหตุแห่งความพิการในทุกด้านที่เกี่ยวกับการจ้างงาน รวมถึงเงื่อนไขในการคัดเลือกบุคคล การว่าจ้าง และการจ้างงานอย่างต่อเนื่อง ความก้าวหน้าในอาชีพการงานและสภาพการทำงานที่ถูกสุขอนามัยและปลอดภัย วรรค(ดี) สามารถทำให้คนพิการเข้าถึงโปรแกรมแนะแนวอาชีพ และแนะแนวทั่วไป บริการจัดหางาน และการฝึกอาชีพอย่างต่อเนื่องและมีประสิทธิผล และ (อี) ส่งเสริมโอกาสการจ้างงานและความก้าวหน้าในอาชีพสำหรับคนพิการในตลาดแรงงาน รวมทั้งการช่วยเหลือในการหางานได้งานและคงสภาพการจ้างงาน รวมทั้งการกลับเข้าทำงาน นอกจากนั้น อนุสัญญาฉบับที่ 159 ขององค์การแรงงานระหว่างประเทศ มาตรา 9 ระบุว่า รัฐภาคีต้องมุ่งเน้นให้มีการจัดฝึกอบรมและจัดให้มีที่ปรึกษาด้านการฟื้นฟูสมรรถภาพ และเจ้าหน้าที่อื่นๆ ที่มีคุณสมบัติเหมาะสมในการรับผิดชอบเกี่ยวกับการแนะแนวอาชีพ การฝึกอบรมอาชีพ การบรรจุนาน และการจ้างงานคนพิการ

จากอนุสัญญาฯ ข้างต้นที่กล่าวถึงบริการจัดหางานแก่คนพิการเป็นแนวทางในการตราพระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการ พ.ศ.2550 และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ.2556 ของประเทศไทย ดังมาตราที่ 20(3) ระบุถึงการฟื้นฟูสมรรถภาพด้านอาชีพ การให้บริการที่มีมาตรฐานการคุ้มครองแรงงาน มาตรการเพื่อการมีงานทำ ตลอดจนได้รับการส่งเสริมการประกอบอาชีพอิสระ และบริการสื่อ สิ่งอำนวยความสะดวกเทคโนโลยีหรือ ความช่วยเหลืออื่นใด เพื่อการทำงานและประกอบอาชีพของคนพิการ ตามหลักเกณฑ์วิธีการ และเงื่อนไขที่รัฐมนตรีว่าการกระทรวงแรงงานประกาศกำหนด นอกจากนั้นมาตรา 20/1 (5) ระบุให้องค์กรคนพิการหรือองค์กรอื่นใดที่ให้บริการแก่คนพิการที่ได้รับการรับรองมาตรฐานจากคณะกรรมการตามมาตรา 6(10) มีสิทธิดำเนินการให้บริการจัดหางานและส่งเสริมการมีงานทำให้แก่คนพิการโดยอาจได้รับเงินอุดหนุนจากกองทุน ภายใต้พระราชบัญญัติดังกล่าว นั้น มีแผนพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการแห่งชาติฉบับที่ 4 พ.ศ.2555-2559 ซึ่งเป็นแผนยุทธศาสตร์ที่ใช้ขับเคลื่อนการปฏิบัติงานด้านการส่งเสริมอาชีพและการมีงานทำโดยการจัดหางานให้คนพิการให้บรรลุวัตถุประสงค์ได้ดังนั้นระบบบริการให้คำปรึกษาด้านอาชีพของคนพิการจึงมีที่มาจากแนวคิดดังกล่าวข้างต้น เช่นกัน

ความหมาย ลักษณะของการให้คำปรึกษาด้านอาชีพสำหรับคนพิการ

การให้คำปรึกษาด้านอาชีพมีความเกี่ยวข้องกับการตัดสินใจเลือกอาชีพของผู้ขอคำปรึกษา ซึ่งคนพิการสามารถเข้าถึงโอกาสการทำงานในสถานประกอบการได้นั้น นอกจากการรู้ถึงวิธีการเข้าถึงบริการทางด้านอาชีพแล้ว ยังจำเป็นต้องมีการวางแผนการเลือกอาชีพอย่างรอบคอบเหมาะสม โดยตระหนักและยอมรับถึงความเป็นจริงขององค์ประกอบต่างๆ ในหลายๆ ด้านของตนให้มากที่สุด อันได้แก่ ด้านความรู้ ความสามารถ ความชอบ ความสนใจ และความถนัดของตน Frank Parsons (มะแอบ ราโอบ, 2551, น. 33-35) ผู้ที่ได้รับการยกย่องให้เป็น “บิดาแห่งการแนะแนวอาชีพ” กล่าวถึงหลักการเลือกอาชีพไว้ดังนี้

1. การวิเคราะห์ตนเอง บุคคลจะวิเคราะห์คุณสมบัติต่างๆ และองค์ประกอบของตนเอง เป็นต้นว่า ความสามารถ ความสนใจ ความถนัด บุคลิกภาพ ฐานะเศรษฐกิจ สภาพการณ์ต่างๆ ในครอบครัว
2. การวิเคราะห์อาชีพ บุคคลจะแสวงหาความรู้ต่างๆ เกี่ยวกับอาชีพ เป็นต้นว่าความรู้เกี่ยวกับลักษณะของอาชีพ ความต้องการของตลาดแรงงานเกี่ยวกับอาชีพต่างๆ เวลาและทุนทรัพย์ที่ใช้ในการเตรียมตัวประกอบอาชีพ รายได้ ความมั่นคง และโอกาสก้าวหน้าในอาชีพต่างๆ

3. การใช้วิจารณ์งานในการตัดสินใจเลือกอาชีพ โดยอาศัยหลักการวิเคราะห์ตนเองและวิเคราะห์อาชีพประกอบกัน

ดังนั้น การช่วยเหลือให้เกิดการตัดสินใจเลือกอาชีพได้นั้นจึงต้องมีบริการให้คำปรึกษาที่เหมาะสม ซึ่งนอกจากการให้คำปรึกษาโดยทั่วไปแล้ว ยังมีการให้คำปรึกษาที่เฉพาะเจาะจงมากขึ้น คือ การให้คำปรึกษาด้านอาชีพ โดย ปรัชญา ปิยะมโนธรรม (2556, น. 169) ได้กล่าวถึง การให้คำปรึกษาในรูปแบบดังกล่าวไว้ดังนี้

การให้คำปรึกษาด้านอาชีพ(Career-Counseling) เป็นกระบวนการทางเลือกหนึ่ง ในการให้ความช่วยเหลือ หรือแนะแนวอาชีพ โดยนักให้คำปรึกษาวิชาชีพ เพื่อก่อให้เกิดความตระหนักในการประกอบอาชีพที่มีความเหมาะสมกับบุคลิกภาพ ความสามารถ ความสนใจในบุคคลนั้นๆ รวมไปถึงการปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมในการทำงาน และการวางแผนพัฒนาตนเองในการประกอบอาชีพนั้นๆให้ประสบความสำเร็จ

เดิมทีการให้คำปรึกษาด้านอาชีพสำหรับคนพิการจะพบในหน่วยงานที่ให้การฟื้นฟูสมรรถภาพแก่คนพิการ สำหรับกระบวนการให้คำปรึกษาฟื้นฟูด้านอาชีพ (Vocational Rehabilitation Process) มีขั้นตอนดังนี้

1. การสร้างสัมพันธภาพที่ดี จุดเริ่มต้นของการให้คำปรึกษา คือ การสร้างสัมพันธภาพที่ดี (Rapport Building) และผู้รับคำปรึกษาเกิดความไว้วางใจ ฉะนั้นจะต้องสร้างสัมพันธภาพด้วยวิธีการต่างๆ เช่น การแสดงความสนใจ การยอมรับ ความจริงใจ รักษาความลับของข้อมูล ตลอดจนแนะนำตัวเอง และชี้แจงกระบวนการให้ความช่วยเหลือ เพื่อให้ผู้รับคำปรึกษาไม่เคร่งเครียด คลายจากความกังวล จะได้กล้าพิจารณาตนเองได้อย่างถูกต้องและเปิดรับประสบการณ์ต่างๆ โดยผู้ให้คำปรึกษาจะต้องสร้างสัมพันธภาพตลอดกระบวนการ และยอมรับผู้รับคำปรึกษาโดยปราศจากเงื่อนไข ไม่รังเกียจ

2. การสำรวจข้อมูล การทราบข้อมูลส่วนบุคคล สภาพการทำงานจะช่วยให้รู้ภูมิหลัง เข้าใจคนพิการและสามารถวางแผนหรือเตรียมการให้บริการเบื้องต้นได้ ซึ่งข้อมูลพื้นฐานที่ควรรู้

3. การรวบรวมข้อมูลและประเมิน ในการรวบรวมข้อมูล นักให้คำปรึกษาจะรวบรวมข้อมูล ด้านจิตวิทยา สังคม เศรษฐกิจ การศึกษาและข้อมูลด้านอาชีพ จากนั้นผู้ให้คำปรึกษาวิเคราะห์ข้อมูล และประเมินว่าผู้รับคำปรึกษามีความต้องการ มีปัญหาและอุปสรรคในการทำงานอย่างไร และนำไปสู่ขั้นตอน การวางแผนบริการ

4. การวางแผนบริการ เมื่อผู้ให้คำปรึกษาได้ประเมินข้อมูลต่างๆ ทำให้ทราบปัญหา ข้อจำกัด ความต้องการ สภาพทางจิตใจ ของผู้รับคำปรึกษาแล้ว ขั้นตอนต่อมาคือ การวางแผนบริการ ผู้ให้คำปรึกษาและผู้รับคำปรึกษาจะร่วมกันวางแผนบริการที่มีเป้าหมายตรงกันเพื่อแก้ไขปัญหา หรือตอบสนองกับความต้องการของผู้รับคำปรึกษา ทั้งนี้ผู้ให้คำปรึกษาต้องพยายามให้ผู้รับคำปรึกษาพึ่งตัวเองให้มากที่สุด ให้ตระหนักว่าถึงการมีนัยสัยการทำงานที่ดี คุณค่าของการทำงาน สนับสนุนให้กำลังใจ เพิ่มความมั่นใจให้กับผู้รับคำปรึกษา

5. การให้บริการผู้ให้คำปรึกษาสามารถให้บริการให้ข้อมูลการฝึกอบรมพัฒนาทักษะต่างๆ หรือให้คำแนะนำเกี่ยวกับการทำงานร่วมกับคนพิการทางการได้ยินให้แก่นายจ้างและเพื่อนร่วมงาน หรือปรับเปลี่ยนงานให้เหมาะสมและรวมถึงให้กำลังใจ ส่งเสริมความมั่นใจในการทำงานให้กับผู้รับคำปรึกษาผู้ให้คำปรึกษาจะต้องรับฟังเรื่องราวและช่วยให้ผู้รับคำปรึกษาเกิดความกระจำจ ในเรื่องของตนโดยใช้ทักษะการสะท้อนเนื้อหา (Reflect Content) สนับสนุนให้ผู้รับ คำปรึกษาได้ระบายความรู้สึกมากขึ้นสะท้อนความรู้สึก (Reflect Feeling) ให้ผู้รับคำปรึกษาเข้าใจความรู้สึกของตนเอง ยอมรับความจริง และพร้อมที่จะแก้ปัญหาของตนในการให้คำปรึกษาอาจมีการให้ข้อมูล ข้อมูลนั้นมีอิทธิพลต่อพฤติกรรมและการรับรู้ของ ผู้รับคำปรึกษา จึงควรให้ข้อมูลที่ถูกต้อง และถูกจังหวะ ถ้าการให้ข้อมูลเป็นการคุกคามความรู้สึกของผู้รับคำปรึกษาจะทำให้เขาปฏิเสธและบิดเบือนข้อมูลนั้น ดังนั้นเวลาที่ผู้ให้คำปรึกษาให้ข้อมูล จึงควรจัดบรรยากาศและสภาพการณ์ให้ผู้รับคำปรึกษาลดความรู้สึกคุกคาม

6. การติดตามบริการ ผู้ให้คำปรึกษาต้องติดตามบริการอย่างสม่ำเสมอ ผู้ให้คำปรึกษาควรติดตามบริการ โดยการออกเยี่ยมในสถานประกอบการหรือโทรศัพท์สอบถาม เพื่อติดตามสภาพการปรับตัวในการทำงานโดยสอบถามจากนายจ้างและเพื่อน

ร่วมงาน ทาวิธีที่จะลดที่เกิดจากทัศนคติของนายจ้าง สามารถให้ข้อมูลให้คำปรึกษาแก่นายจ้างและเพื่อนร่วมงานในการทำงานร่วมกับคนพิการทางการได้ยิน และการให้คำปรึกษากับผู้ที่ยังไม่สามารถปรับตัวได้

กล่าวโดยสรุปแล้ว ซึ่งในการให้คำปรึกษาด้านอาชีพนั้น เป็นอีกกระบวนการหนึ่งที่จะช่วยเหลือผู้รับคำปรึกษาให้สามารถสำรวจ พัฒนาทักษะ ใช้ศักยภาพของตนในการเลือกอาชีพที่เหมาะสม การให้คำปรึกษาด้านอาชีพใช้ในการสื่อสารระหว่างบุคคล ผู้ให้บริการและผู้ใช้บริการ เพื่อช่วยสำรวจปัญหา แก้ไขและอำนวยความสะดวกให้เกิดการพัฒนาศักยภาพตนเอง โดยเริ่มตั้งแต่การสร้างสัมพันธภาพ วิเคราะห์ความต้องการ วางแผน ตัดสินใจและติดตามผล ทั้งยังช่วยเตรียมความพร้อม แก้ไขปัญหาระหว่างทำงานและปรับตัวเข้ากับงานได้ การให้คำปรึกษาดังกล่าวจึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งในการสร้างโอกาสการเข้าถึงสิทธิในการจ้างงานของคนพิการ ทั้งในส่วนของการทำงานในสถานประกอบการและการประกอบอาชีพอิสระที่มีความเหมาะสมกับสภาพความพิการและความถนัดของคนพิการ ทั้งยังเป็นการช่วยสร้างตัวเลือกและพิจารณาทางเลือกที่มีความหลากหลายอย่างมีกระบวนการ เพื่อให้คนพิการสามารถตัดสินใจเลือกอาชีพที่ตนเองต้องการได้ด้วยความสำเร็จ

กระบวนการให้คำปรึกษาด้านอาชีพสำหรับคนพิการ

การให้คำปรึกษาด้านอาชีพสำหรับคนพิการที่เป็นการจัดหางานเพื่อส่งเสริมการจ้างงานตามมาตรา 33 แห่ง พรบ. ส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการ พ.ศ.2556 นั้น กรมส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการ ได้จัดให้มีนักสังคมสงเคราะห์ สังกัดกองทุนส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการ ปฏิบัติงาน ณ สำนักงานพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ในแต่ละจังหวัด เพื่อดำเนินการเกี่ยวข้องกับการส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการในด้านต่างๆ รวมทั้งการจัดหางานให้แก่คนพิการ ที่แบ่งได้เป็น 4 ขั้นตอน ได้แก่ การวิเคราะห์ การจับคู่งาน การนิเทศและการติดตามงานคนพิการในสถานประกอบการ นอกจากนั้นมีการประเมินการให้บริการทั้งในส่วนคนพิการและสถานประกอบการที่มารับบริการ ประสานการทำงานร่วมกันทั้งภายในและภายนอกทีมงานหรือหน่วยงาน มีการให้คำปรึกษาเพื่อเสริมพลังแก่คนพิการ ประเด็นเรื่องสิทธิสวัสดิการ การเตรียมความพร้อมก่อนการเข้าสัมภาษณ์และทำงาน รวมทั้งการให้คำปรึกษาแก่นายจ้างหรือสถานประกอบการเกี่ยวกับข้อมูลและการจัดสภาพแวดล้อมที่เหมาะสมสำหรับคนพิการก่อนการเข้าสัมภาษณ์และทำงานในสถานประกอบการ ตลอดจนสิทธิประโยชน์ ข้อกฎหมาย ขั้นตอนวิธีการและระเบียบเกี่ยวกับการจ้างงานคนพิการที่เป็นประโยชน์ต่อการจัดหางานแก่คนพิการในสถานประกอบการและหน่วยงานภาครัฐตามภารกิจของสำนักงานพัฒนาสังคมฯ

ในการนี้ผู้เขียนขอกล่าวถึงการให้คำปรึกษาด้านอาชีพของสำนักงานพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์จังหวัดสมุทรปราการ เนื่องจากผู้เขียนได้ปฏิบัติงาน ณ หน่วยงานดังกล่าว พบว่า จากการที่จังหวัดสมุทรปราการมีสถานประกอบการจำนวนมาก จึงทำให้ระบบบริการให้คำปรึกษาด้านอาชีพและการจัดหางานแก่คนพิการเพื่อเข้าทำงานในสถานประกอบการมีความสำคัญอย่างยิ่ง ซึ่งการดำเนินการให้คำปรึกษาด้านอาชีพของสำนักงานพัฒนาสังคมฯ จังหวัดสมุทรปราการได้ดำเนินการตามแนวทางของกรมส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการ มาตั้งแต่ปี พ.ศ.2557 โดยระบบบริการดังกล่าวแบ่งเป็น 4 ขั้นตอน ดังต่อไปนี้

ขั้นตอนที่ 1 การวิเคราะห์ คือ การสัมภาษณ์ข้อมูลทั่วไปและประวัติการทำงานของคนพิการโดยใช้แบบขึ้นทะเบียนหางานคนพิการตามมาตรา 33 เป็นเครื่องมือวัตถุประสงค์เพื่อทราบข้อมูลคนพิการการศึกษาประสบการณ์ในการทำงานความสามารถที่มีอยู่และวิเคราะห์ความสามารถทุนทางสังคมและความต้องการช่วยเหลือของคนพิการซึ่งการสัมภาษณ์ระยะเริ่มต้นเป็นการสร้างสัมพันธภาพระหว่างคนพิการและเจ้าหน้าที่ซึ่งเป็นไปในลักษณะของการพูดคุยทั่วไปก่อนแล้วจึงเป็นการให้คำปรึกษาประเด็นที่คนพิการต้องการ ขอความช่วยเหลือโดยเป็นการพูดคุยที่ไม่ทำให้ผู้ใช้บริการเกิดความรู้สึกเครียด

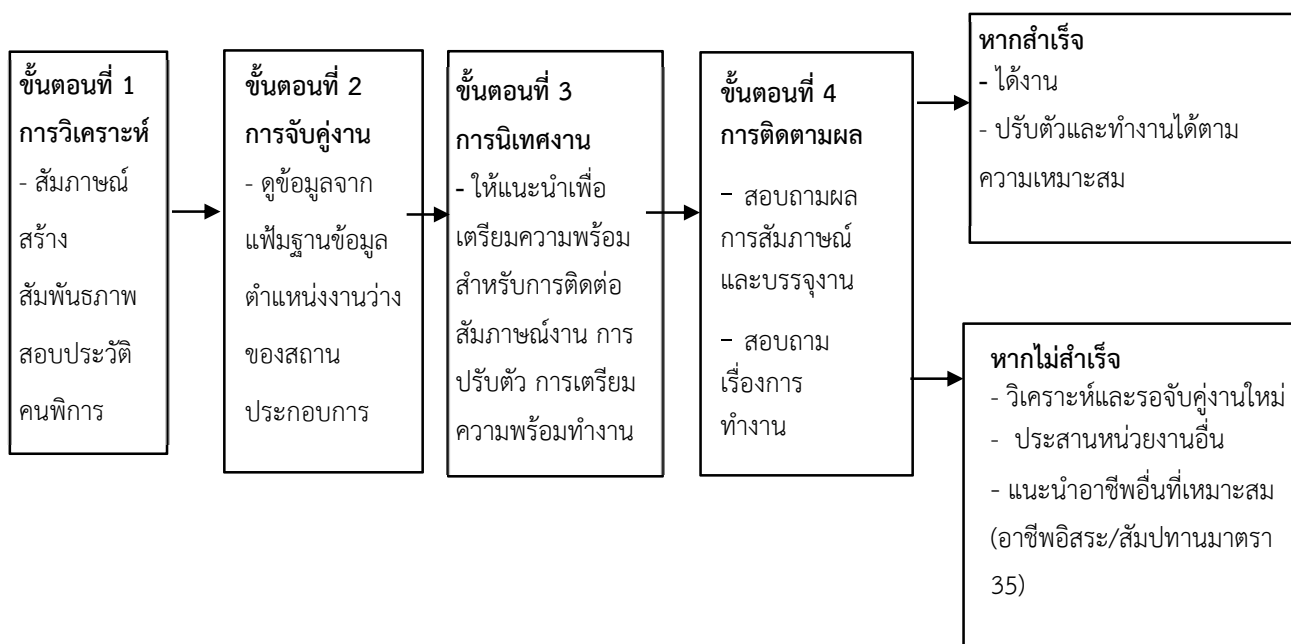
ขั้นตอนที่ 2 การจับคู่งาน คือ การพิจารณาจัดหางานที่เหมาะสมระหว่างคนพิการและสถานประกอบการ เพื่อเข้าทำงานในสถานประกอบการตามมาตรา 33 ซึ่งสำนักงานพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์จังหวัดสมุทรปราการจะมีข้อมูลสถานประกอบการที่แจ้งตำแหน่งงานว่างสำหรับคนพิการไว้เจ้าหน้าที่จะคอยให้คำแนะนำหากผู้ใช้บริการมีคำถามที่สงสัยหรือต้องการทางเลือกเพื่อ

ประกอบการตัดสินใจซึ่งเมื่อคนพิการมีความสนใจในตำแหน่งใดเจ้าหน้าที่จะประสานสถานประกอบการในเบื้องต้นเพื่อนัดการสัมภาษณ์งานและส่งต่อไปยังสถานประกอบการ

ขั้นตอนที่ 3 การนิเทศงาน คือ การเตรียมความพร้อมให้แก่คนพิการก่อนการทำงานภายหลังการจับคู่งานแล้วซึ่งคนพิการอาจจะต้องเข้ารับการสัมภาษณ์งานกับสถานประกอบการก่อนหรือการได้เข้าฝึกงานในทันทีโดยเจ้าหน้าที่จะให้คำแนะนำต่างๆเช่นการเตรียมเอกสารสมัครงานการติดต่อเจ้าหน้าที่ฝ่ายทรัพยากรบุคคลบุคลากรภาพที่ดีสำหรับการสัมภาษณ์งานการเดินทางไปยังสถานประกอบการความรู้เกี่ยวกับอาชีพหรือตำแหน่งนั้นๆ เป็นต้น

ขั้นตอนที่ 4 การติดตามผล คือ การติดตามผลสำเร็จในการจัดหางานแก่คนพิการซึ่งทำให้ทราบว่าคนพิการได้งานหรือไม่และหากได้บรรจุงานแล้วสามารถปรับตัวได้มากน้อยเพียงใดและหากการจัดหางานไม่สำเร็จจะต้องวิเคราะห์สาเหตุเพื่อจับคู่งานใหม่ ประสานหน่วยงานอื่นหรือการจับคู่ที่เหมาะสมต่อไปตลอดจนการแนะนำอาชีพอิสระที่เหมาะสมกับคนพิการ ตามความสามารถและทรัพยากรที่มีอยู่ในกรณีที่ไม่สามารถจัดหางานในสถานประกอบการได้หรือไม่สามารถจับคู่งานตามมาตรา 35 แก่คนพิการหรือผู้ดูแลคนพิการ

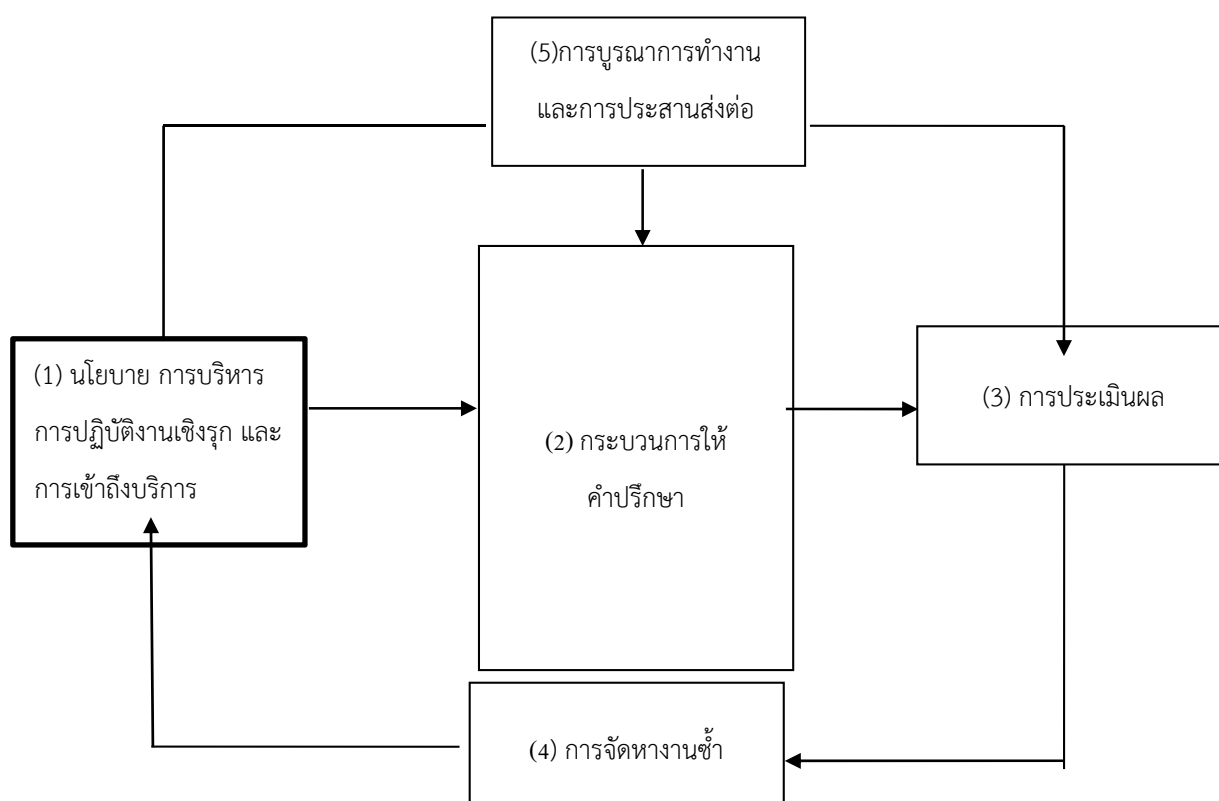
แผนผังกระบวนการให้คำปรึกษาด้านอาชีพสำหรับคนพิการ

จากแผนผังจะเห็นได้ว่ากระบวนการให้คำปรึกษาด้านอาชีพสำหรับคนพิการข้างต้น ที่มีขั้นตอนที่เริ่มจากการสร้างสัมภาษณ์ภาพ วิเคราะห์ความต้องการ วางแผน การเตรียมความพร้อมและติดตามผลนั้นเป็นการช่วยเหลือหรือแนะแนวอาชีพโดยที่ใช้ข้อมูลที่มีอยู่ของหน่วยงาน และภายหลังการจัดหางานที่เหมาะสมให้แก่คนพิการ ยังมีการประเมินความสำเร็จซึ่งเป็นการติดตามการปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมในการทำงานของคนพิการ หากว่าคนพิการไม่สามารถเข้าทำงานหรือปรับตัวได้ จะมีแนวทางอื่นในการสนับสนุน คือ การจับคู่งานใหม่หรือนำอาชีพอื่นที่เหมาะสมให้แก่คนพิการด้วย ทั้งนี้จากการติดตามการให้บริการของสำนักงานพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์จังหวัดสมุทรปราการ ณ เดือน ตุลาคม 2557 ถึง พฤษภาคม 2559 พบว่า มีคนพิการมาขึ้นทะเบียนหางานตามมาตรา 33 ทั้งหมด 109 ราย และมีสถานประกอบการแจ้งตำแหน่งงานว่างของคนพิการทั้งหมด 65 แห่ง โดยสามารถจับคู่งานคนพิการได้รับการบรรจุงานแล้ว 25 ราย

บทสรุป

การให้คำปรึกษาด้านอาชีพหรือการจัดหางานให้คนพิการในปัจจุบัน มีทั้งการดำเนินการโดยรัฐ เอกชน หรือมูลนิธิ โดยการแจ้งรับบริการจัดหางานที่ศูนย์จัดหางาน ของกรมจัดหางาน กระทรวงแรงงานที่อยู่ใกล้บ้าน สำนักงานพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ทุกจังหวัดเพื่อขอคำแนะนำด้านการจ้างงานคนพิการตามสิทธิคนพิการ หรือแจ้งองค์กรด้านคนพิการที่บริการจัดหางานให้คนพิการ เช่น ศูนย์จัดหางาน คนพิการพระมหาไถ่ พัทยาและมูลนิธิพัฒนาคคนพิการไทย เป็นต้น หรือสมัครงานที่หน่วยงานซึ่งประกาศกำหนดจากที่กล่าวมาข้างต้น โดยหากมองในเชิงระบบแล้ว บริการให้คำปรึกษาด้านอาชีพอาจเริ่มต้นจากการนำกฎหมายและนโยบายที่สำคัญเกี่ยวกับการส่งเสริมให้เกิดการจ้างงานคนพิการมากำหนดแนวทางบริหารจัดการและปฏิบัติให้เกิดรูปธรรม ซึ่งอาจเป็นการปฏิบัติงานเชิงรุกของเจ้าหน้าที่หรือหน่วยงาน และการอำนวยความสะดวกให้คนพิการสามารถเข้าถึงบริการและเข้าสู่กระบวนการได้ตามลำดับขั้นตอน และภายหลังเสร็จสิ้นกระบวนการให้คำปรึกษาจะต้องมีการติดตามและประเมินผลสำเร็จ ทั้งนี้หากคนพิการได้บรรจุงานแล้วควรมีการติดตามการปรับตัวในการทำงาน แต่หากการจัดหางานไม่สำเร็จจะต้องวิเคราะห์สาเหตุจบบั่่งานซ้ำ (การวิเคราะห์สาเหตุและจบบั่่งานใหม่) โดยประสานหน่วยงานอื่นหรือการจับคู่ที่เหมาะสม ตลอดจนการแนะนำอาชีพอิสระตามความสามารถและทรัพยากรที่มีอยู่ หรืออาจใช้แนวทางตามมาตรา 35 แก่คนพิการหรือผู้ดูแลคนพิการก่อน ดังนั้น จะเห็นได้ว่าการให้คำปรึกษาด้านอาชีพนั้นมีความสำคัญอย่างมากในการสร้างโอกาสการมีงานทำให้แก่คนพิการอีกแนวทางหนึ่ง ซึ่งหากพิจารณาเชิงระบบตั้งแต่เริ่มต้นที่นำเข้าสู่บริการให้คำปรึกษาเพื่อส่งเสริมให้คนพิการมีงานทำนั้น โดยสรุปแล้วระบบบริการให้คำปรึกษาด้านอาชีพสำหรับคนพิการ มีดังนี้

ข้อเสนอแนะ

1. สนับสนุนให้มีการทำงานเชิงรุก คือ การส่งเสริมให้มีหน่วยงานในชุมชน ท้องถิ่น ที่สามารถให้บริการจัดหางานหรือให้ข้อมูลข่าวสารด้านการจัดหางานแก่คนพิการได้ มีเจ้าหน้าที่เยี่ยมบ้านคนพิการเพื่อให้คำปรึกษาด้านอาชีพ ประชาสัมพันธ์หน่วยงานและบริการจัดหางานแก่คนพิการเพื่อให้คนพิการรับรู้สิทธิ และทราบช่องทางในการเข้ารับบริการมากขึ้น เช่น การประชาสัมพันธ์ผ่านเสียงตามสายขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น การมีเจ้าหน้าที่จัดหางานหรืออาสาสมัครให้ข้อมูลข่าวสารแก่คนพิการ เป็นต้น เพื่อลงพื้นที่ไปหาคนพิการที่ยากลำบากในการเดินทางหรือไม่ทราบข่าวสารเกี่ยวกับการจัดหางานให้คนพิการ ทั้งนี้เพราะคนพิการในจังหวัดสมุทรปราการมีจำนวนมาก และแม้ว่าจะเป็นเมืองอุตสาหกรรมกลับพบว่าโอกาสในการเข้าถึงการทำงานในสถานประกอบการยังไม่มีมากเท่าที่ควร
2. พัฒนาบุคลากร โดยการฝึกอบรมเพื่อพัฒนาทักษะการให้คำปรึกษาและการสื่อสารกับกลุ่ม คนพิการบางกลุ่มหรือประเภทความพิการ สนับสนุนอุปกรณ์ในการอำนวยความสะดวกแก่คนพิการ เช่น ตู้ TTRS สำหรับคนพิการทางการได้ยินหรือการได้ยินมีเดีย LINE Application สำหรับสื่อสารกับเจ้าหน้าที่ และเพิ่มบุคลากรที่สามารถให้คำปรึกษาด้านการจัดหางานแก่คนพิการได้
3. มีการติดตามผลการให้คำปรึกษาอย่างต่อเนื่อง โดยกำหนดระยะเวลาติดตามและจัดระเบียบขั้นตอนอย่างชัดเจน มีระบบตรวจสอบว่าสถานประกอบการได้จ้างงานคนพิการจริงหรือไม่โดยเชื่อมโยงกับระบบประกันสังคม ในกรณีที่ได้รับการบรรจุจ้างเข้าทำงานระบบจะเชื่อมโยงโดยอัตโนมัติ
4. ให้ความรู้แก่คนพิการ แนะนำวิธีการหรือมาตรการอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง เช่น การจัดสัมมนา เพื่อให้คนพิการได้งานที่เหมาะสมและสะดวกหรือการให้ความช่วยเหลืออื่นใดตามมาตรา 35 การประกอบอาชีพอิสระและการกู้ยืมเงินกองทุนส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการเพื่อลงทุนในการประกอบอาชีพตามความถนัด เป็นต้น

รายการอ้างอิง

- กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์, กรมส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการ. (2556). พระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการ ฉบับที่ 1 พ.ศ. 2550 และแก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2556. กรุงเทพฯ: ผู้แต่ง.
- กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์, กรมส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการ. (2557). อนุสัญญาว่าด้วยสิทธิคนพิการ (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพฯ: ผู้แต่ง.
- กลุ่มกฎหมายและกองบริหารกองทุนส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการ สำนักงานส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการแห่งชาติ. (2558). คู่มือการมีงานทำของคนพิการ. กรุงเทพฯ: กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์.
- ปรัชญา ปิยะมโนธรรม. (2556). จิตวิทยาการให้คำปรึกษาเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตพนักงาน (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง
- มะแอบ ราโอบ. (2551). ปัจจัยที่ส่งผลต่อความคาดหวังในการศึกษาต่อของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 โรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม จังหวัดปัตตานี. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารบัณฑิต, มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์, บัณฑิตวิทยาลัย, สาขาวิชาการวัดผลและวิจัยการศึกษา. บัณฑิตวิทยาลัย
- สำนักงานพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์จังหวัดสมุทรปราการ. (2557). กฎกระทรวงและระเบียบที่เกี่ยวข้องกับกฎหมายคนพิการ เอกสารประกอบการประชุมชี้แจงการปฏิบัติตามกฎหมายจ้างงานคนพิการครั้งที่ 2/2557. สมุทรปราการ: สำนักงานพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์จังหวัดสมุทรปราการ.

คุณภาพชีวิตที่ดีในที่ทำงานของมูลนิธิศุภนิมิตแห่งประเทศไทย

The Better Quality of Life at Work of World Vision Foundation of Thailand

อมรพจี อูปมัย*

Amonpajee Auppamai

บทคัดย่อ

วัตถุประสงค์ของบทความทางวิชาการนี้เพื่อเป็นการนำเสนอประเด็นที่มีความสำคัญต่อการมีคุณภาพชีวิตที่ดีในที่ทำงาน รวมถึงองค์ประกอบ ปัจจัย และสภาพแวดล้อมทางสังคมที่เอื้อต่อการมีคุณภาพชีวิตที่ดีในที่ทำงาน เนื่องจากองค์การมีทรัพยากรที่สำคัญคือ ทรัพยากรบุคคล ซึ่งถือได้ว่าเป็นผู้ขับเคลื่อนองค์การให้สามารถดำเนินงานต่อไปได้ และโดยพื้นฐานของมนุษย์นั้นย่อมต้องการมีคุณภาพชีวิตที่ดี มีความมั่นคงในหน้าที่การงาน มีเสถียรภาพทางสังคม รวมถึงมีความสามารถในการดำรงชีวิตได้อย่างมั่นคงและมีคุณภาพ ทั้งนี้ มูลนิธิศุภนิมิตแห่งประเทศไทย เป็นองค์กรเอกชนที่ไม่แสวงหาผลกำไรที่ทำงานเพื่อสังคมและกลุ่มเป้าหมาย ซึ่งแม้ว่าคำตอบแทนจะไม่ได้เทียบเท่าองค์กรอื่นๆ แต่องค์กรก็ได้จัดให้มีสวัสดิการที่เหมาะสมกับชีวิตการทำงานของบุคลากร อันนำมาซึ่งคุณภาพชีวิตที่ดีและความผูกพันกับองค์กร เสมือนเป็นการถ้อยทีถ้อยอาศัยกันระหว่างการมีคุณภาพชีวิตที่ดีในที่ทำงานของบุคลากรกับการดำรงอยู่ขององค์การเพื่อการดำเนินงานต่อไปอย่างมีประสิทธิภาพ

คำสำคัญ: คุณภาพชีวิต, บุคลากร, องค์กร, มูลนิธิศุภนิมิตแห่งประเทศไทย

ABSTRACT

The objective of this academic article is to present about the main point of having a better quality of life at work and including elements, factors and social surrounding that contributes to having a better quality of life at work. Due to the organization has the important resource that is human resource which is considered as the propel of organization to the further. And the basically of human needs that wants to have better quality of life, stability in work and society and along with the ability to live a secure and quality. World Vision Foundation of Thailand is a private and nonprofit organization that works for social and target group. Although the compensation is not equivalent to other organizations but the organization also provides proper welfare to the working lives of the personnel. It brings about a better quality of life and a deep bond in the organization. It is the same as mutually depend on each other, between having a better quality of life at work of personnel and the existence of the organization to the further more effectively.

Keywords: Quality of work life, Employee, Organization, World Vision Foundation of Thailand

บทนำ

ในปัจจุบันกระแสการพัฒนาคุณภาพชีวิตการทำงานได้รับความสนใจในองค์กรต่างๆ ทั่วโลก รวมทั้งองค์การในประเทศไทยเองก็ได้มีการยอมรับและตระหนักถึงความสำคัญในการส่งเสริมการมีคุณภาพชีวิตที่ดีในที่ทำงานให้กับบุคลากรในองค์กรเช่นกัน (ณัฐพันธ์ เจริญนันท์, 2551, น. 109) ซึ่งปัจจัยที่ทำให้้องค์การหันมาให้ความสำคัญของการมีคุณภาพชีวิตที่ดีในที่ทำงานนั้น

* นักศึกษาปริญญาโทสาขาการบริหารและนโยบายสวัสดิการสังคม คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

สืบเนื่องมาจากลักษณะทางสังคมที่มีการเคลื่อนไหวอย่างเป็นพลวัตอยู่เสมอ ทั้งในมิติทางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง สิ่งแวดล้อม และเทคโนโลยี โดยที่ปัจจัยดังกล่าวล้วนมีอิทธิพลต่อการดำเนินงานเพื่อการพัฒนา ปรับปรุง และแก้ไขปัญหาขององค์กรทั้งสิ้น ตลอดจนความสามารถในการรองรับต่อสถานการณ์การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในบริบททางสังคม ด้วยเหตุนี้เององค์กรจึงต้องมีการปรับตัวให้มีความสอดคล้องกับความไม่หยุดนิ่งที่เกิดขึ้นในบริบททางสังคม ทั้งนี้เพื่อความอยู่รอดขององค์กรในการขับเคลื่อนงานให้สามารถดำเนินการต่อไปได้ ซึ่งส่วนประกอบที่สำคัญอย่างบุคลากรนั้นจึงเป็นสิ่งจำเป็นที่ขาดไม่ได้เลย เพราะมีความเชื่อว่าทรัพยากรมนุษย์เป็นต้นทุนที่สำคัญในการพัฒนาองค์กรให้มีความก้าวหน้าและรองรับการเปลี่ยนแปลงต่อระบบโครงสร้างทางสังคมได้ เปรียบเสมือนเครื่องจักรกลที่เป็นกลไกในการขับเคลื่อนให้องค์กรสามารถดำเนินแนวทางตามเป้าประสงค์ต่อไปได้ ดังนั้นองค์กรจึงมุ่งเน้นให้ความสำคัญไปที่สมรรถนะของบุคลากรเพื่อให้เกิดการพัฒนาอย่างมีคุณภาพ โดยให้คุณค่าความเป็นมนุษย์ทั้งด้านจิตใจและตัวบุคคลอย่างเท่าเทียมและเป็นธรรม อันจะส่งผลต่อการมีสุขภาพทางกายและจิตใจที่ดี มีความสุขกับการทำงาน รวมถึงมีสวัสดิภาพในการดำรงชีวิตที่ดี สามารถถึงศักยภาพของตนเองในการสร้างสรรค์ผลงานให้มีคุณภาพ ตลอดจนเกิดความสมดุลระหว่างชีวิตการทำงานและชีวิตส่วนตัวด้วยเช่นกัน ซึ่งทั้งหมดนี้ทำให้องค์กรต่างๆทั้งในส่วนขององค์การภาครัฐ (Government Organization) องค์กรเอกชนที่ไม่แสวงผลกำไร (Non – Governmental Organization) และภาคธุรกิจ (Private Sector) ได้ให้ความสำคัญและส่งเสริมการมีคุณภาพชีวิตที่ดีแก่บุคลากรในองค์กรของตนเองเป็นอย่างยิ่ง

โดยองค์การเอกชนที่ไม่แสวงผลกำไร (NGO) ก็มีความพยายามในการยกระดับคุณภาพชีวิตของบุคลากรในองค์กรและการสร้างมาตรฐานสำหรับองค์กรให้มีความทัดเทียมกับองค์กรอื่นๆ ที่มีการดำเนินงานในลักษณะเดียวกัน ซึ่งจะเห็นได้จากผลการสำรวจของสำนักงานสถิติแห่งชาติที่มีการรายงานผลทุกๆ 5 ปี พบว่า ในปี พ.ศ. 2550 และ พ.ศ. 2556 ประเทศไทยมีจำนวนองค์กรเอกชนที่ไม่แสวงผลกำไร (NGO) ประมาณ 65,457 และ 76,685 แห่งทั่วประเทศ ตามลำดับ ซึ่งเมื่อทำการเปรียบเทียบแล้วจึงพบว่ามีส่วนที่เพิ่มขึ้นประมาณร้อยละ 17.2 ของจำนวนองค์กรเอกชนที่ไม่แสวงผลกำไร (NGO) ทั้งหมดในประเทศไทย (สำนักสถิติเศรษฐกิจและสังคม, 2556) อีกทั้งยังพบว่าในหลายองค์กรได้มีการดำเนินงานมาเป็นระยะเวลานาน เช่น มูลนิธิศุภนิมิตแห่งประเทศไทย ที่ได้มีการก่อตั้งมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2517 โดยมีการดำเนินงานในลักษณะของการพัฒนาเด็ก เยาวชน ครอบครัว และชุมชน ซึ่งมีการขยายขอบเขตงานทั้งในระดับส่วนกลาง และระดับพื้นที่กว่า 70 แห่งทั่วประเทศ มีจำนวนบุคลากรทั้งหมด 632 คน (ข้อมูลในปี พ.ศ.2558) ซึ่งถือได้ว่าเป็นองค์กรเอกชนที่ไม่แสวงผลกำไร (NGO) ที่มีขนาดใหญ่และได้ส่งสมประโยชน์ในการดำเนินงานมาเป็นระยะเวลานานพอสมควร

สำหรับองค์กรเอกชนที่ไม่แสวงผลกำไร (NGO) อย่างมูลนิธิศุภนิมิตแห่งประเทศไทยเอง ที่มีการมุ่งเน้นไปที่หลักสมรรถนะของบุคลากร มองว่าต้นทุนมนุษย์สามารถพัฒนาได้อย่างต่อเนื่องอย่างเป็นระบบ มีกลไกในการใช้กำลังมนุษย์อย่างคุ้มค่าและเกิดประโยชน์ต่อองค์กร ดังนั้นการเสริมสร้างขวัญกำลังใจในการทำงานจึงเป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่ง ต่อการรักษาบุคลากรให้ยังทำงานอยู่ในองค์กรต่อไปได้ องค์กรจึงได้คำนึงถึงการมีคุณภาพชีวิตที่ดีของบุคลากร โดยได้มีการกำหนดยุทธศาสตร์ขององค์กรในด้านทรัพยากรมนุษย์และความคิดสร้างสรรค์ ซึ่งมีการเปิดโอกาสให้บุคลากรได้กระตุ้นความคิด กล้าลงมือทำ และกล้าแสดงออกในสิ่งสร้างสรรค์ใหม่ๆ ส่งเสริมศักยภาพที่มีอยู่ในตัวบุคคลให้สามารถนำเอาออกมาใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อองค์กรได้ สอดแทรกการใช้สื่อและเทคโนโลยีสารสนเทศให้เกิดประโยชน์สูงสุด รวมถึงยังมีวัฒนธรรมให้เป็นองค์กรแห่งการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกัน ยอมรับในความแตกต่างระหว่างกัน อันจะนำไปสู่ความรัก ความสามัคคี ความรู้สึกเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับองค์กร จนกลายมาเป็นการผูกพันต่อองค์กรในที่สุด

อีกทั้งองค์กรยังมีการจัดสวัสดิการที่มีความเหมาะสม และเพียงพอต่อการดำรงชีวิตตามมาตรฐานการครองชีพอย่างสมเหตุสมผลให้สำหรับบุคลากร ซึ่งจะนำไปสู่ความสามารถในการดำรงชีวิตในสังคมและความมั่นคงในชีวิตตามมาด้วย แม้้องค์การอย่างมูลนิธิศุภนิมิตแห่งประเทศไทยนั้นมิได้มีค่าตอบแทนที่มากมายเหมือนกับองค์กรเอกชนทั่วไป แต่สิ่งที่หล่อหลอมให้บุคลากรยัง

ดำรงอยู่ในองค์กรแห่งนี้ได้ ก็คือพลังแห่งความรัก ความเชื่อ และความศรัทธาที่มีต่อเพื่อนมนุษย์ โดยเฉพาะในกลุ่มเด็กและเยาวชนที่เป็นเป้าหมายหลักในการดำเนินงานช่วยเหลือและพัฒนาขององค์กรแห่งนี้

ความสำคัญของคุณภาพชีวิตที่ดีในที่ทำงาน

อันที่จริงแล้วคุณภาพชีวิตที่ดีในที่ทำงานนั้นมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อบุคลากรในองค์กร เนื่องจากคนส่วนใหญ่จะใช้เวลาเกือบทั้งหมดไปกับการทำงานขององค์กร เพื่อที่จะแสดงให้เห็นถึงความรับผิดชอบ การประสบความสำเร็จตามเป้าหมาย รวมถึงการนำรายได้มาสู่ตนเองได้มากขึ้น ฉะนั้นการทำงานจึงถือเป็นส่วนประกอบที่สำคัญสำหรับชีวิตมนุษย์ในการดำเนินชีวิตในแต่ละวัน เพราะหากมนุษย์ไม่ทำงานหรือไม่สนใจที่จะทำงานแล้วนั้น ก็จะทำให้ร่างกายขาดความกระปรี้กระเปร่า ระบบความคิดและการตัดสินใจก็จะเฉื่อยช้าตามไปด้วย อีกทั้งยังส่งผลต่อการรับรู้ค่าศักยภาพและความสามารถที่มีอยู่ภายในตนเองนั้นจะสามารถนำเอาออกมาใช้ให้เกิดประโยชน์ได้อย่างไร รวมถึงการมองเห็นคุณค่าของตนเองก็เป็นสิ่งสำคัญยิ่งที่จะเป็นตัวกำหนดแนวทางในการดำเนินชีวิตได้อย่างมีความหมาย ซึ่งความสำคัญของคุณภาพชีวิตที่ดีในที่ทำงาน (สถาบันเสริมสร้างขีดความสามารถมนุษย์สภาอุตสาหกรรมแห่งประเทศไทย (2552, อ้างถึงใน ปวีณา หัตถุนทด, 2557, น. 44) สามารถแบ่งได้เป็น 3 ลักษณะ ดังต่อไปนี้

1. ความสำคัญต่อบุคลากร สำหรับผลประโยชน์ที่ได้รับในด้านคุณภาพชีวิตที่ดีโดยตรงก็คือบุคลากรในองค์กร เพราะทางองค์กรจะต้องมีหน้าที่ในการคุ้มครองและดูแลอย่างครอบคลุมสุขภาวะทั้ง 4 ด้าน คือ กาย จิตวิญญาณ อารมณ์ และสังคม ซึ่งผลลัพธ์ที่ได้รับ นั่นก็คือ การมีสุขภาพทางร่างกายและจิตใจที่ดี มีความสมดุลในภาวะทางอารมณ์ เกิดสัมพันธภาพที่ดีต่อเพื่อนร่วมงาน มีความสุขในเวลาทำงาน ทำให้ผลการปฏิบัติงานออกมาดี ตลอดจนเกิดความมั่นคงในชีวิตการทำงานและสามารถดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้ ทั้งนี้ก็เป็นผลมาจากการมีสวัสดิการที่เหมาะสมและการเห็นความสำคัญต่อคุณภาพชีวิตของบุคลากร

2. ความสำคัญต่อองค์กร เมื่อองค์กรมีการส่งเสริมให้บุคลากรมีคุณภาพชีวิตที่ดีแล้วนั้น สิ่งก็ตามมาก็คือบุคลากรมีความสุขในการทำงาน ลดภาวะความเครียดจากการทำงานที่ส่งผลต่อสุขภาพทางร่างกายและจิตใจ บุคลากรมีความต้องการที่จะพัฒนาศักยภาพของตนเองเพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อการดำเนินงานขององค์กร ทั้งนี้ยังเป็นการช่วยลดอัตราการขาด ลา มาสาย และลดการลาออก ซึ่งจะส่งผลต่อภาพลักษณ์ที่ดีขององค์กรต่อองค์กรและบุคคลภายนอก อีกทั้งยังช่วยเพิ่มขีดความสามารถในการบริหารจัดการภายในและภายนอกองค์กร ทำให้งานมีการขยายผลและมีประสิทธิภาพขึ้น ตลอดจนการให้บริการก็จะมีคุณภาพมากขึ้นตามไปด้วย

3. ความสำคัญต่อประเทศชาติ การที่บุคลากรในหลายๆ องค์กรในประเทศมีสุขภาวะทางร่างกายและจิตใจที่ดี ก็จะส่งผลให้สังคมกลายเป็นสังคมแห่งการมีสุขภาวะที่ดีตามมาด้วย ซึ่งสิ่งที่มีความสำคัญต่อประเทศชาตินั้น ก็คือ ผลสัมฤทธิ์ขององค์กรในประเทศ จากการส่งเสริมการมีคุณภาพชีวิตที่ดีของบุคลากรในองค์กร ที่สามารถนำไปเป็นตัวอย่างหรือแบบอย่างในการบริหารจัดการให้กับองค์กรอื่นๆ ทั้งในและต่างประเทศได้ ซึ่งจะทำให้องค์กรมีความเจริญเติบโต สามารถสร้างผลลัพธ์ที่ดีได้ รวมถึงการช่วยลดภาระค่าใช้จ่ายของภาครัฐในการจัดสวัสดิการสังคมสำหรับการรักษาพยาบาลให้แก่บุคลากร ตลอดจนเป็นส่วนหนึ่งในการสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจให้กับประเทศชาติ

มูลนิธิศุภนิมิตแห่งประเทศไทยเองก็เป็นองค์กรหนึ่งที่ได้ให้ความสำคัญกับการมีคุณภาพชีวิตที่ดีในที่ทำงาน และการทำงานที่มีประสิทธิภาพ ซึ่งบุคลากรในองค์กรนั้นจะต้องมีการรักษาความสมดุลระหว่างชีวิตการทำงานและชีวิตส่วนตัวได้อย่างเหมาะสม โดยมีการจัดการเวลาในชีวิตและรู้จักการแบ่งเวลาให้มีความพอดี ให้ความสำคัญกับชีวิตส่วนตัวสำหรับการพักผ่อนหย่อนใจ มีเวลาดูแลตนเองและครอบครัว และให้เวลากับการทำงานอย่างเต็มที่ โดยไม่เอาเวลาไปทำสิ่งอื่นใดมากเกินไป ซึ่งทั้งหมดนี้จะส่งผลให้บุคลากรในองค์กรมีคุณภาพชีวิตที่ดี มีความสุขกับการทำงาน ช่วยลดความตึงเครียดจากภาวะกดดัน ปราศจากความเจ็บป่วยที่เกิดจากการทำงาน ตลอดจนทำให้บุคลากรเกิดความพึงพอใจ มีความสนใจในงานมากขึ้น และประสิทธิผลของงานก็จะมีคุณภาพตามไปด้วย

จะเห็นได้ว่าคุณภาพชีวิตที่ดีในการทำงานมีความสำคัญและก่อให้เกิดประโยชน์ต่อทั้งบุคลากร องค์กร และประเทศชาติ ทั้งนี้เป็นผลมาจากการที่องค์กรเล็งเห็นความสำคัญของการบริหารทรัพยากรมนุษย์ ที่ช่วยให้บุคลากรมีสมดุลทั้งสภาวะทางร่างกาย จิตใจ และอารมณ์ อันจะส่งผลต่อคุณภาพชีวิตที่ดี มีความสุขในการทำงาน ก่อเกิดความมั่นคงในหน้าที่การงานและชีวิตส่วนตัว อีกทั้งมีสัมพันธภาพที่ดีกับเพื่อนร่วมงาน คำนึงถึงการสร้างขวัญและกำลังใจในการปฏิบัติงานให้แก่บุคลากร รวมถึงการให้ความสำคัญกับการจัดสวัสดิการที่เหมาะสม สิ่งเหล่านี้จะเป็นการช่วยให้บุคลากรและองค์กรมีความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างกัน บุคลากรเกิดความจงรักภักดีต่อองค์กร รู้สึกเป็นส่วนหนึ่งในการขับเคลื่อนงานขององค์กร และยังเป็นการสร้างภาพลักษณ์ที่ดีและน่าเชื่อถือขององค์กรที่มีต่อสมาชิก สังคม และประเทศชาติต่อไป

องค์ประกอบคุณภาพชีวิตที่ดีในการทำงาน

ความเหมาะสมของการมีองค์ประกอบคุณภาพชีวิตที่ดีในการทำงานมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการเป็นองค์กรที่มีความตระหนักในเรื่องคุณภาพชีวิตของบุคลากร เนื่องจากทุกองค์การมีความแตกต่างกันในแต่ละบริบทและสิ่งแวดล้อม ดังนั้นองค์ประกอบต่างๆ ที่ก่อตัวขึ้นนั้นก็จะมีเฉพาะเจาะจงกลายเป็นอัตลักษณ์ขององค์กรนั้นๆ ไป สำหรับมูลนิธิคุณนิตแห่งประเทศไทยนั้น มีกรอบแนวคิดที่เป็นแนวทางสำหรับการพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ดีให้กับบุคลากร ซึ่งมีความคล้ายคลึงกับนักวิชาการท่านหนึ่ง คือ ริชาร์ด อี วอลตัน (Richard E. Walton, 1973, pp. 12-16) โดยได้กำหนดองค์ประกอบของการมีคุณภาพชีวิตที่ดีในการทำงาน ดังนี้

การได้รับค่าตอบแทนที่ยุติธรรมและเพียงพอ (Adequate and Fair Compensation) การที่บุคลากรได้รับค่าจ้างจากการปฏิบัติงานด้วยความยุติธรรม เท่าเทียม และเหมาะสมกับกับตำแหน่งและงานที่ได้รับมอบหมาย โดยที่ค่าตอบแทนที่ได้รับนั้นจะต้องมีความเพียงพอกับการมีชีวิตอยู่ตามมาตรฐานการครองชีพและความเป็นอยู่ในสังคมที่ยอมรับโดยทั่วไป ซึ่งค่าตอบแทนจะเป็นสิ่งหนึ่งที่บ่งบอกถึงคุณภาพชีวิตในการทำงานของบุคลากร เพราะหากมองในมุมมองของบุคลากรย่อมมีความต้องการทางด้านเศรษฐกิจเพื่อการดำรงชีวิตอยู่อย่างปกติสุขในสังคม อีกทั้งยังมุ่งหวังที่จะได้รับผลตอบแทนที่คุ้มค่าจากการทำงานอย่างเต็มกำลังความสามารถ

การพัฒนาความสามารถของบุคลากร (Development of Human Capacities) เป็นการเปิดโอกาสให้บุคลากรได้ใช้ความรู้ความสามารถที่มีอยู่ในตนเองเพื่อใช้ในการปฏิบัติงานอย่างเต็มความสามารถ รวมถึงยังได้รับการพัฒนาทักษะและความรู้ของตนเองไปในตัว ซึ่งจะส่งผลให้บุคลากรเกิดความรู้สึกว่าตนเองมีคุณค่า และรู้สึกท้าทายจากการทำงานของตนเอง ซึ่งองค์กรจะให้ความสำคัญกับการจัดศึกษาอบรม และส่งเสริมองค์ความรู้ใหม่ๆ ให้กับบุคลากรอยู่เสมอ เพื่อเป็นการทบทวนความรู้ และกระตุ้นให้บุคลากรมีความกระตือรือร้นในการทำงานตามศักยภาพของตนเอง

ความก้าวหน้าและความมั่นคงในงาน (Growth and Security) บุคลากรเกิดความรู้สึกมั่นคงในหน้าที่การงานเนื่องจากได้รับโอกาสในการเลื่อนตำแหน่งในกาทำงานและรายได้ที่เพิ่มขึ้น สามารถสร้างความเชื่อมั่นให้กับบุคลากรในการดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้

ธรรมนูญในองค์กร (Constitutionalism) องค์กรจะมีการคุ้มครองและปกป้องสิทธิของบุคลากรด้วยการใช้หลักธรรมนูญ หรือข้อกำหนดในการปฏิบัติงาน และผู้บริหารขององค์กรจะต้องเข้าร่วมในการพิจารณาและการตัดสินใจในสิ่งที่เกี่ยวข้องกับบุคลากร บางครั้งอาจมีการเรียกร้องสิทธิที่พึงได้ให้กับบุคลากร เพื่อให้เกิดความเป็นธรรมและได้รับผลประโยชน์ที่เหมาะสม โดยคำนึงถึงพื้นฐานของกระบวนการยุติธรรม เปิดโอกาสให้บุคลากรได้แสดงความคิดเห็นอย่างเปิดเผย และมีส่วนร่วมในการบริหารอย่างเหมาะสม อีกทั้งยังส่งเสริมให้มีการเคารพในสิทธิส่วนบุคคล ตลอดจนเสริมสร้างหลักความเสมอภาคระหว่างกัน

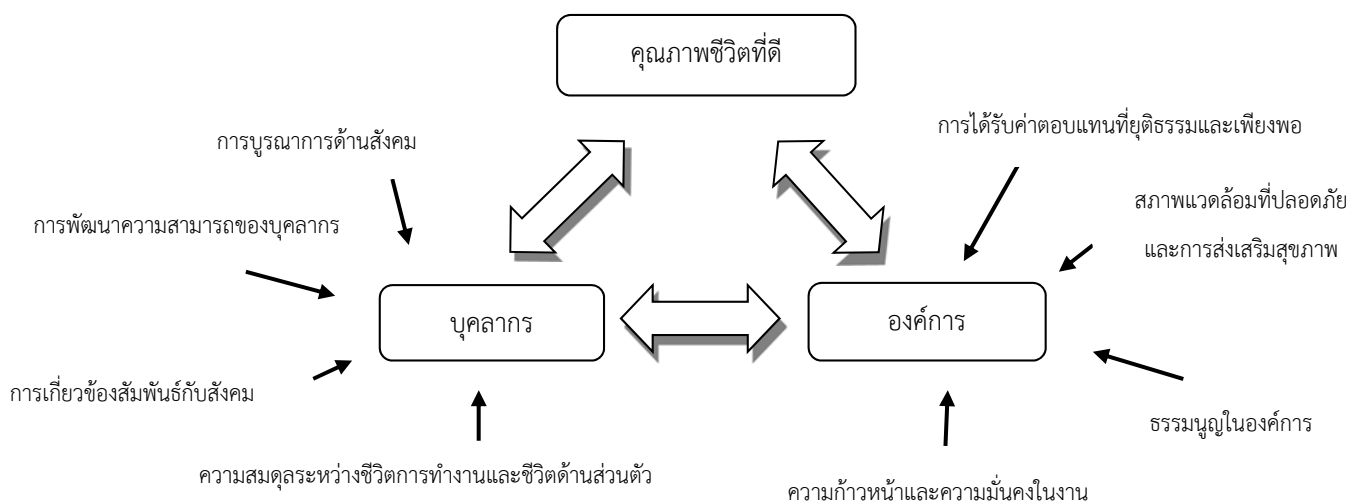
สภาพแวดล้อมที่ปลอดภัยและการส่งเสริมสุขภาพ (Safe and Healthy Working Condition) บุคลากรอยู่ในสภาพแวดล้อมที่เอื้อประโยชน์และมีความปลอดภัยในการทำงาน ไม่ก่อให้เกิดผลกระทบทางด้านลบต่อสุขภาพกายและจิตใจ โดยมีการกำหนดมาตรฐานที่เกี่ยวกับสภาพแวดล้อมในการส่งเสริมสุขภาพ เช่น การควบคุมเกี่ยวกับเสียง กลิ่น การรบกวนทางสายตา เป็นต้น ซึ่งช่วยให้บุคลากรสามารถทำงานได้อย่างสะดวกสบายมากขึ้น นอกจากนี้้องค์การยังให้ความสำคัญในเรื่องสุขภาพและภาวะ

โภชนาการ โดยมีการส่งเสริมให้มีกิจกรรมนันทนาการต่างๆ อาทิ การบริโภคอาหารอย่างถูกหลักอนามัย และการออกกำลังกาย เพื่อสุขภาพหลังเวลาเลิกงาน ฯลฯ อันจะนำมาสู่การมีสุขภาพอนามัยที่ดี มีร่างกายที่แข็งแรง ลดภาวะการเจ็บป่วยและความตึงเครียด จากการทำงาน อีกทั้งยังช่วยรักษาสมดุลของร่างกาย ทำให้เกิดสมาธิในการทำงานอย่างมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

การบูรณาการด้านสังคม (Social Integration) โดยธรรมชาติของมนุษย์กับการทำงานนั้นมีความสัมพันธ์อย่าง ไม่สามารถแยกออกจากกันได้ ซึ่งการทำงานที่จะช่วยให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีได้นั้นจะต้องอาศัยลักษณะของงานที่จะเอื้อให้บุคลากรได้มี โอกาสสร้างความสัมพันธ์ระหว่างกัน ทั้งในสังคมกลุ่มเพื่อนร่วมงานและกลุ่มผู้บริหาร โดยจัดให้มีการทำงานที่มีความสำคัญ ร่วมกัน ซึ่งจะทำให้บุคลากรรู้สึกมีคุณค่า สามารถดึงศักยภาพของตนเองออกมาเพื่อใช้ประโยชน์ต่อองค์กรได้อย่างเต็มที่ รวมถึงมี การยอมรับและประสานงานร่วมกันอย่างเป็นภาคี

ความสมดุลระหว่างชีวิตการทำงานและชีวิตด้านส่วนตัว (The Total Life Space) การแบ่งเวลาให้เหมาะสมมี ความสำคัญต่อการดำเนินชีวิตของบุคลากรอย่างยิ่ง เพราะหากบุคคลแสดงบทบาทในด้านชีวิตการทำงานมากเกินไป ก็จะทำให้เกิดผล กระทบหรือขัดแย้งกับชีวิตครอบครัวได้ ดังนั้นจึงต้องหาเวลาที่ใช้สำหรับชีวิตส่วนตัว เช่น การดูหนัง ฟังเพลง หาเวลาไปพักผ่อนหย่อน ใจกับครอบครัว ก็จะช่วยให้บุคคลสามารถใช้ชีวิตได้อย่างสมดุล มีเวลาพักผ่อนที่เพียงพอและเหมาะสม และไม่ทำงานจนเคร่งเครียด เกินไป

การเกี่ยวข้องกับสังคม (Social Relevance) เป็นการที่บุคลากรเกิดความรู้สึกว่างานหรือกิจกรรมของ องค์กรนั้น ดำเนินไปในลักษณะของการรับผิดชอบต่อสังคม เช่น การจัดกิจกรรมอบรมเพื่อการเกษตรและส่งเสริมการมีอาชีพให้กับ เยาวชนและครอบครัว ส่งเสริมงานพัฒนาเศรษฐกิจในชุมชนให้สามารถส่งออกสู่ตลาดและเพิ่มรายได้กลับสู่ชุมชน (มูลนิธิศุภนิมิตแห่ง ประเทศไทย, 2557) ซึ่งการมีกิจกรรมเหล่านี้จะช่วยให้บุคลากรมีภาคภูมิใจและเพิ่มคุณค่าจากการให้ความหมายของงานและอาชีพที่ ตนทำอยู่ อีกทั้งยังทำให้รู้สึกมีเกียรติมีศักดิ์ศรี ตลอดจนเกิดความรู้สึกในความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับองค์กรในการมีส่วนร่วมกับการ พัฒนางานเพื่อสังคม

ภาพที่ 1 ความสัมพันธ์ขององค์ประกอบคุณภาพชีวิตที่ดีในที่ทำงาน

จากภาพดังกล่าวได้แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ที่มีความเชื่อมโยงกันระหว่างบุคลากร องค์กร และคุณภาพชีวิตที่ดี ขององค์การมูลนิธิศุภนิมิตแห่งประเทศไทย ซึ่งทั้ง 3 ส่วนนี้จะต้องอาศัยองค์ประกอบต่างๆ ที่สำคัญ กล่าวคือ ในด้านของบุคลากรจะมี การบูรณาการด้านสังคม การพัฒนาความสามารถของบุคลากร การเกี่ยวข้องกับสังคม และความสมดุลระหว่างชีวิตการทำงาน

และชีวิตด้านส่วนตัว ส่วนในด้านขององค์กรนั้นจะมีการได้รับค่าตอบแทนที่ยุติธรรมและเพียงพอ มีสภาพแวดล้อมที่ปลอดภัยและการส่งเสริมสุขภาพ ธรรมานุญในองค์กร และความก้าวหน้าและความมั่นคงในงาน โดยองค์ประกอบที่กล่าวมานี้จะช่วยส่งเสริมให้เกิดคุณภาพชีวิตที่ดีในการทำงานทั้งต่อบุคลากรและองค์กรด้วยเช่นกัน

ปัจจัยที่ส่งผลต่อคุณภาพชีวิตที่ดีในการทำงาน

การมีคุณภาพชีวิตที่ดีในการทำงานจำเป็นต้องอาศัยหลายปัจจัยด้วยกัน ทั้งในด้านพฤติกรรมและการจัดการของตัวบุคคล ด้านสิ่งแวดล้อมภายในและภายนอกองค์กร รวมถึงสัมพันธภาพระหว่างบุคลากรในองค์กรและบุคลากรกับองค์กรเอง ปัจจัยเหล่านี้ล้วนส่งผลต่อคุณภาพชีวิตที่ดีของบุคลากรในองค์กรทั้งสิ้น โดยจากแนวคิดของเดลามอตต์และเทเคซาวา (Delamotte & Takezawa, 1984, อ้างถึงใน ภาวิน ชินะโชติ, 2557, น. 12-13) ที่ได้แสดงมิติปัจจัยของคุณภาพชีวิตที่ดีในการทำงาน ซึ่งมีความสอดคล้องกับปัจจัยที่ส่งผลต่อคุณภาพชีวิตที่ดีในการทำงานขององค์กรอยู่ 5 มิติด้วยกัน โดยมีรายละเอียด ดังต่อไปนี้

มิติแรก เป้าหมายของประเพณี (Traditional Goals) หมายถึง การรองรับต่อสถานการณ์การเปลี่ยนแปลงที่อาจส่งผลกระทบต่อเป้าหมายความสำเร็จขององค์กรได้ ซึ่งทุกคนย่อมเผชิญกับสถานการณ์ที่ส่งผลกระทบต่อการทำงานที่มีความแตกต่างกันไป บางคนก็อาจต้องใช้ระยะเวลานานพอสมควรกว่าจะสามารถผ่านพ้นวิกฤตการณ์เหล่านั้นมาได้ หรือบางคนก็ใช้ระยะเวลาอันสั้นในการปรับตัวและแก้ไขปัญหาต่างๆ ที่ตนเองกำลังเผชิญอยู่ ซึ่งองค์กรอาจมีการคิดค้นรูปแบบหรือแนวทางในการพัฒนา ปรับปรุง และแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นให้เป็นไปในทิศทางเดียวกัน

มิติที่สอง การปฏิบัติอย่างเท่าเทียม (Fair Treatment at Work) หมายถึง บุคลากรในองค์กรจะได้รับการตอบสนองอย่างเท่าเทียมและยุติธรรม ปราศจากอคติและการถูกกีดกัน ไม่ทำให้เกิดความรู้สึกถูกแบ่งแยกหรือความน้อยเนื้อต่ำใจ

มิติที่สาม อิทธิพลของการตัดสินใจ (Influence of Decision) หมายถึง อำนาจในการตัดสินใจของบุคลากรที่เกี่ยวข้องกับงานที่จะนำไปสู่การพัฒนาตัวคน พัฒนางาน ตลอดจนการยกระดับให้องค์กรมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

มิติที่สี่ ความท้าทายในการทำงาน (Challenge of Work Content) หมายถึง ความสามารถในการปรับตัวและการดำรงอยู่ในท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงของโครงสร้าง ระบบการดำเนินงานขององค์กร หรือแม้แต่ว่าเกิดความรู้สึกท้าทายจากการได้รับมอบหมายงานที่มีความรับผิดชอบมากขึ้นและมีตำแหน่งสูงขึ้น

มิติสุดท้าย ชีวิตการทำงาน (Work Life) คือ การจัดการระหว่างชีวิตการทำงานและชีวิตส่วนตัวให้มีความสมดุล บุคลากรสามารถแบ่งเวลาชีวิตได้อย่างเหมาะสม เนื่องจากชีวิตการทำงานนั้นมีความเชื่อมโยงกับชีวิตส่วนตัวอย่างแยกออกจากกันไม่ได้ ดังนั้น การรู้จักจัดการเวลาให้มีความสมดุล จะช่วยให้บุคลากรสามารถดำเนินชีวิตส่วนตัวได้อย่างมีความสุข ซึ่งจะส่งผลให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีในการทำงานด้วยเช่นกัน

ซึ่งมิติต่างๆ เหล่านี้ได้แสดงให้เห็นถึงปัจจัยที่ส่งผลต่อการมีคุณภาพชีวิตที่ดีในการทำงานของบุคลากรในมูลนิธิคุณนิมิตรแห่งประเทศไทยเป็นอย่างยิ่ง ทั้งในระดับปัจจัยที่เกิดขึ้นจากความรู้สึกที่อยู่ภายในจิตใจ โดยจะแสดงออกมาในเชิงพฤติกรรมว่ามีความพึงพอใจมากน้อยเพียงใด สิ่งใดที่ส่งผลต่อการตัดสินใจในการกระทำบางอย่างเพื่อตอบสนองความต้องการของตนเอง รวมถึงระดับปัจจัยที่เกิดขึ้นจากการเปลี่ยนแปลงของบริบททางสังคม เศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อม ฯลฯ ที่อาจก่อให้เกิดผลกระทบต่อการทำงานปรับเปลี่ยนโครงสร้างระบบการบริหารงานให้องค์กร เป็นต้น ซึ่งทั้งหมดนี้ย่อมมีผลต่อบุคลากรและองค์กรทั้งในแง่เชิงบวกและเชิงลบ ดังนั้น การวางแผนในการบริหารและการจัดการจึงเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงมิได้ต่อการรักษาความสมดุลและความพยายามคงไว้ซึ่งความมั่นคงขององค์กรท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในสังคม

สภาพแวดล้อมทางสังคมที่เอื้อต่อการมีคุณภาพชีวิตที่ดีในที่ทำงาน

สภาพแวดล้อมในที่ทำงาน (สำนักอนามัยสิ่งแวดล้อม, ม.ป.ป.) มีผลต่อสุขภาพของบุคลากรในที่ทำงานอย่างยิ่ง กล่าวคือ หากบุคลากรทำงานอยู่ในองค์กรที่มีสภาพแวดล้อมที่ดี มีอาคารสถานที่ที่เอื้อประโยชน์ในการทำงาน ย่อมส่งผลให้บุคลากรมีสุขภาพร่างกายและจิตใจที่ดีตามไปด้วย ซึ่งจะเห็นได้ว่าสิ่งแวดล้อมในที่ทำงานมีความสัมพันธ์กับสุขภาพของบุคลากรผู้ปฏิบัติงานโดยตรง แต่ในทางตรงกันข้ามถ้าองค์กรไม่เห็นความสำคัญของการมีสภาพแวดล้อมที่ดี สิ่งที่เกิดขึ้น คือ ผลที่ส่งต่อความไม่สบายต่อร่างกายและจิตใจ ไม่มีความสุขในการทำงาน ต้องเผชิญกับภาวะความเครียดที่อาจเกิดขึ้นจากการทำงาน อีกทั้งยังก่อให้เกิดความวิตกกังวลจนส่งผลกลายเป็นความเครียดหรือเกิดโรคต่างๆ ตามมา ดังนั้นการมีสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการมีคุณภาพชีวิตที่ดีในที่ทำงานจึงเป็นสิ่งที่พึงตระหนักเห็นถึงความสำคัญอยู่เสมอ ซึ่งข้อค้นพบที่ได้จากการมีสภาพแวดล้อมทางสังคมที่เอื้อต่อการมีคุณภาพชีวิตที่ดีในที่ทำงานขององค์การศุภนิมิตแห่งประเทศไทยนั้น ปรากฏอยู่สองประการด้วยกัน ประการแรกคือทางกายภาพ และประการที่สอง คือ ทางจิตวิทยาสังคม โดยสามารถอธิบายได้ ดังนี้

ทางกายภาพ คือ สิ่งต่างๆ ที่อยู่รอบตัวบุคลากรในขณะที่กำลังทำงานอยู่ในสถานที่ทำงานแล้วแต่ส่งผลกระทบต่อบุคลากรทั้งสิ้น เช่น การทำงานในที่ที่มีเสียงดังจนเกินไปและเป็นเวลานาน จะทำให้เกิดอาการหูตึงหรือหูหนวกได้ การได้รับความสั่นสะเทือนจากการทำงานของเครื่องจักรกลก็อาจทำให้เกิดการรบกวนต่อสมาธิในการทำงานได้ ส่วนอุณหภูมิและแสงสว่างของสถานที่ทำงานก็มีผลต่อการทำงานของบุคลากรด้วยเช่นกัน นอกจากนี้ยังรวมถึงความปลอดภัยของอุปกรณ์หรือเครื่องมืออำนวยความสะดวกในการทำงานและบริเวณตัวอาคารของสถานที่ทำงาน เป็นต้น สิ่งเหล่านี้เป็นปัจจัยที่องค์กรควรให้ความสำคัญเพื่อที่จะสามารถควบคุมไม่ให้เกิดขึ้นได้

นอกจากนี้การมีกลยุทธ์ในการส่งเสริมให้บุคลากรมีสุขภาพที่ดีในที่ทำงาน จะช่วยให้องค์กรสามารถกำหนดกิจกรรมที่เอื้อประโยชน์ต่อการมีสุขภาพที่ดีอย่างเป็นรูปธรรมด้วยเช่นกัน โดยการพัฒนา นโยบาย กฎ ระเบียบที่เอื้ออำนวยต่อการมีสุขภาพดี คำนึงถึงสิ่งแวดล้อมทางกายภาพที่เอื้อต่อการมีสุขภาพดี รวมถึงการมีความสัมพันธ์ที่ดีในการสร้างกลุ่มเพื่อสร้างสรรค์สุขภาพ มีการปรับเปลี่ยนบริการทางด้านสุขภาพ ให้เน้นในเรื่องการดูแลสุขภาพและการป้องกันโรคภัยไข้เจ็บ ตลอดจนการพัฒนาทักษะของบุคลากรให้มีการรักษาความสมดุลชีวิต ทั้งในด้านการทำงาน การใช้ชีวิตในองค์กร ชีวิตส่วนตัว การใส่ใจและดูแลสุขภาพ รวมถึงการสร้างสัมพันธ์ภาพที่ดีกับบริบทแวดล้อมภายนอก เช่น องค์กรอื่นๆ ชุมชน และสังคม

ทางจิตวิทยาสังคม คือ สิ่งที่อยู่ภายในจิตใจหรืออยู่ภายใต้ความรู้สึกนึกคิด ซึ่งสามารถปรากฏออกมาเป็นการแสดงออกทางพฤติกรรม เนื่องจากการทำงานในบางครั้งอาจได้รับผลกระทบทางด้านจิตใจ เช่น ความกดดัน ความวิตกกังวล ฯลฯ ทั้งจากเพื่อนร่วมงาน หัวหน้างาน ลักษณะงานที่รับผิดชอบที่อาจหนักมากเกินไป รวมถึงปัญหาทางด้านเศรษฐกิจ หรือความสัมพันธ์ของครอบครัว ก็เป็นตัวแปรสำคัญที่สามารถนำมาสู่สาเหตุของความเครียดได้ ซึ่งอาจทำให้เกิดภาวะของการซึมเศร้า กินไม่ได้ นอนไม่หลับ และส่งผลให้สุขภาพร่างกายทรุดโทรมในที่สุด

ซึ่งองค์การได้มีการส่งเสริมการป้องกันและจัดการความเครียดจากการทำงาน เพื่อให้บุคลากรสามารถทำงานได้ตามความเหมาะสมตามกำลังของตนเอง อาทิ การจัดกิจกรรมสร้างความสัมพันธ์อันดีระหว่างเพื่อนร่วมงาน เพื่อกระตุ้นให้บุคลากรเกิดความรู้สึกเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน มีแผนการให้คำปรึกษากับปัญหาสำหรับบุคลากร โดยปราศจากการตำหนิติเตียน ถึงแม้ว่าปัญหาที่บุคลากรนำมาปรึกษานั้นจะเป็นเรื่องที่เล็กน้อยก็ตาม เน้นการส่งเสริมการให้กำลังใจและการเสริมสร้างพลังอำนาจเชิงบวก เพื่อให้เกิดความมั่นคงทางด้านจิตใจ รวมถึงมีวัฒนธรรมการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นในเชิงสร้างสรรค์ระหว่างกัน สิ่งเหล่านี้จะเป็นตัวช่วยที่สำคัญสำหรับบุคลากรเพื่อให้เกิดความรู้สึกผ่อนคลายจากสภาวะต่างๆ ที่รบกวนอยู่ในจิตใจได้เป็นอย่างดี

กล่าวโดยสรุป หากนำสภาพแวดล้อมทางสังคมที่เอื้อต่อการมีคุณภาพชีวิตที่ดีในที่ทำงานมาอธิบายตามหลักทฤษฎีแรงจูงใจมนุษย์ของมาสโลว์ (Maslow's Theory of Human Motivation)¹ นั้นจะพบว่า บุคคลย่อมมีความต้องการ มีความปรารถนาที่จะได้รับการตอบสนองและมีความหมายต่อตนเอง และเมื่อบุคคลได้รับสิ่งที่ตอบสนองตามความพึงพอใจแล้วนั้น สิ่งที่มาคือความต้องการและความปรารถนาต่อสิ่งอื่นๆ ต่อไป ซึ่งถือเป็นคุณลักษณะทั่วไปของมนุษย์ สำหรับสิ่งที่คุณค่าต้องการเพื่อที่จะได้มีสภาพแวดล้อมทางสังคมที่เอื้อต่อการมีคุณภาพชีวิตที่ดีในที่ทำงานนั้น คงเป็นความต้องการในขั้นของความปลอดภัย (Safety Needs) และความต้องการความรักและความเป็นเจ้าของ (Belongingness and Love Needs) เนื่องจากลักษณะทางกายภาพที่ปรากฏอยู่รอบตัวของบุคลากรในระหว่างการทำงานนั้น ย่อมเป็นสิ่งที่ควรคำนึงถึงความปลอดภัยต่อทางร่างกายและจิตใจ อีกทั้งยังสามารถสร้างความเชื่อมั่นได้ว่าบุคลากรจะไม่ได้รับอันตรายใดๆ จากการทำงานในสถานที่ทำงาน ส่วนในลักษณะทางจิตวิทยาสังคมนั้น บุคคลย่อมมีความต้องการในการเป็นส่วนหนึ่งของกลุ่ม โดยมีกรสร้างปฏิสัมพันธ์กับเพื่อนร่วมงานเพื่อให้ตนเองได้รับการยอมรับในการดำรงอยู่ในองค์กรต่อไป แต่สำหรับบางคนก็อาจมีความต้องการถึงระดับขั้นของการได้รับการยกย่องนับถือจากบุคคลอื่น (Esteem Needs) อันจะนำมาซึ่งความรู้สึกว่าตนเองมีเกียรติยศ ศักดิ์ศรี และเกิดความภาคภูมิใจในตนเอง

จากผลการศึกษาย้อนหลังตั้งแต่ปี 2553-2557 พบว่า บุคลากรจะมีคุณภาพชีวิตที่ดีในที่ทำงานได้นั้น จำเป็นต้องอาศัยปัจจัยหลายอย่างประกอบเข้าด้วยกัน ซึ่งผลการศึกษาของ เศรษฐศาสตร์ โขยแสง (2553) ได้มีการอธิบายว่าปัจจัยที่ส่งผลให้บุคลากรมีคุณภาพชีวิตที่ดีในที่ทำงานนั้นมาจากทัศนคติและพฤติกรรมในการทำงานของบุคลากรเอง รวมถึงภาวะของผู้นำน้องการในการเปิดโอกาสให้บุคลากรได้ร่วมแสดงความคิดเห็นในงานสัมมนาหรือการประชุมในเวทีต่างๆ ซึ่งจะช่วยบุคลากรมีโอกาสในการพัฒนาขีดความสามารถของตนเองได้อย่างต่อเนื่อง สำหรับผลการศึกษาของ ฌานิกา วงษ์สุริยรัตน์ (2554) พบว่า การเพิ่มทักษะความรู้ในเรื่องงานให้กับบุคลากร จะช่วยลดความวิตกกังวลในการทำงานที่มีความท้าทายได้มากขึ้น มีความสามารถในการปรับเปลี่ยนรูปแบบการทำงานได้มากขึ้น รวมถึงยังสามารถบูรณาการทำงานร่วมกับแผนกอื่นๆ ได้อีกด้วย ซึ่งสอดคล้องกับผลการศึกษาของ ศุภชัย วงศ์วรกาญจน์ (2555) ที่เล็งเห็นปัจจัยที่มีความสำคัญของการมีคุณภาพชีวิตที่ดีในที่ทำงาน คือ การส่งเสริมการทำงานของบุคลากร โดยการตอบสนองความพึงพอใจ และเสริมแรงจูงใจในการจัดสวัสดิการที่ส่งผลต่อการมีคุณภาพชีวิตที่ดีของบุคลากร อันจะนำไปสู่ความสำเร็จในการทำงานร่วมกันในแต่ละแผนกขององค์กร ขณะที่ ญัฐวรรณ แก้วมณี (2556) ได้ข้อค้นพบว่าคุณภาพชีวิตการทำงานมีความเกี่ยวเนื่องกับการได้รับการปฏิบัติอย่างเท่าเทียมและเป็นธรรม โดยองค์การจะต้องมีการสร้างความเข้าใจในเรื่องแนวทางการดำเนินงานขององค์กรที่ชัดเจนให้กับบุคลากร รวมถึงการส่งเสริมการมีคุณภาพชีวิตที่ดีในที่ทำงานให้กับบุคลากร ซึ่งจะทำให้บุคลากรเกิดความรู้สึกผูกพันต่อองค์การเพิ่มขึ้น ส่วนผลการศึกษาของ นิศารัตน์ คำพลอย (2557) ที่ได้มองเห็นถึงปัจจัยที่ทำให้มีความสุขในการทำงานและความผูกพันของบุคลากรในองค์กร โดยเน้นไปที่การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ การดูแลและรักษาบุคลากรให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีในที่ทำงาน ซึ่งจะส่งผลต่อการทำงานที่มีประสิทธิภาพต่อไป

จะเห็นได้ว่าผลงานวิจัยที่กล่าวมาข้างต้นล้วนแล้วแต่เป็นการนำเสนอปัจจัยที่ช่วยให้บุคลากรในองค์กรมีคุณภาพชีวิตที่ดีในที่ทำงาน ซึ่งมีข้อค้นพบที่น่าสนใจในหลายประเด็นที่สามารถนำมาศึกษาได้อย่างต่อเนื่อง และนำมาพัฒนาให้เป็นแบบอย่างของการมีคุณภาพชีวิตที่ดีในที่ทำงานให้กับองค์กรอื่นๆ ได้ ยกตัวอย่างเช่น การที่บุคลากรได้รับการปฏิบัติอย่างเท่าเทียมและเป็นธรรมจากองค์กรนั้น อาจเป็นสิ่งที่ต้องค้นหาคำตอบต่อว่าหากบุคลากรได้รับการปฏิบัติอย่างเท่าเทียมและเป็นธรรมแล้ว สิ่งที่มาคือบุคลากร

¹ ทฤษฎีแรงจูงใจมนุษย์ของมาสโลว์ (Maslow's Theory of Human Motivation) คือ การเรียงลำดับความต้องการตั้งแต่ขั้นพื้นฐานไปสู่ความปรารถนาในขั้นสูงสุด โดยมีตามลำดับดังต่อไปนี้ 1. ความต้องการทางด้านร่างกาย (Physiological Needs) 2. ความต้องการความปลอดภัย (Safety Needs) 3. ความต้องการความรักและความเป็นเจ้าของ (Belongingness and Love Needs) 4. ความต้องการได้รับการยกย่อง มีเกียรติยศและศักดิ์ศรี (Esteem Needs) 5. ความต้องการในการเข้าใจตนเองอย่างแท้จริง (Need for Self-Actualization)

จะมีคุณภาพชีวิตที่ดีในที่ทำงานได้อย่างไร องค์การมีแนวทางการดำเนินงานในรูปแบบไหนที่จะช่วยตอบสนองต่อการมีคุณภาพชีวิตที่ดีในที่ทำงานของบุคลากร เป็นต้น

ข้อเสนอแนะ

การดำรงอยู่ขององค์การนั้นจำเป็นต้องมีองค์ประกอบที่สำคัญอย่างบุคลากร เพราะบุคลากรจะเป็นผู้บริหารจัดการและดำเนินงานทั้งหมดที่อยู่ภายใต้นโยบายและยุทธศาสตร์ขององค์การ ดังนั้นการให้ความสำคัญกับการมีคุณภาพชีวิตที่ดีจึงเป็นสิ่งที่ขาดไม่ได้ในการที่จะรักษาบุคลากรให้อยู่เพื่อทำงานต่อในองค์การ อีกทั้งการทำงานให้เกิดผลลัพธ์ที่มีประสิทธิภาพได้นั้น สิ่งสำคัญคือ บุคลากรจะต้องคำนึงถึงความสามารถและศักยภาพของตนเอง ว่าตนเองสามารถทำงานได้ในปริมาณมากน้อยเพียงใด พิจารณาถึงความเหมาะสม ความพร้อม และองค์ความรู้ที่มีอยู่ในตนเอง รวมถึงความใส่ใจในเรื่องสุขภาพที่จะต้องหมั่นตรวจเช็คสภาพร่างกายอยู่เสมอ เนื่องจากการทำงานได้อย่างเต็มกำลังความสามารถนั้น บุคคลจะต้องมีสภาพร่างกายและจิตใจที่อยู่ในสภาวะความสมดุล ซึ่งเป็นผลมาจากการเตรียมความพร้อมในตนเอง และบริหารจัดการเวลาที่เหมาะสมระหว่างชีวิตการทำงานกับชีวิตส่วนตัว

อย่างไรก็ตามการพัฒนาศักยภาพในตนเองอย่างสม่ำเสมอเป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่งต่อการเป็นส่วนหนึ่งที่จะช่วยผลักดันให้องค์การสามารถขับเคลื่อนงานต่อไปได้ ซึ่งสิ่งที่ขาดไม่ได้เลยคือบุคลากรจะต้องหมั่นทบทวนองค์ความรู้ใหม่ๆ จากการเข้าร่วมการอบรมต่างๆ การเรียนรู้จากหัวหน้างาน หรือเพื่อนร่วมงานที่มีประสบการณ์มาก่อน ซึ่งจะช่วยให้เกิดการพัฒนาความรู้ความสามารถ และทักษะของตนเองในการปรับปรุงงานให้มีคุณภาพมากขึ้น รวมถึงการดูแลสุขภาพทั้งทางร่างกายและจิตใจให้มีความพร้อมอยู่เสมอ ก็จะส่งผลทำให้มีอารมณ์ดี มีความสุขกับการทำงาน และอยากที่จะเป็นส่วนหนึ่งในการพัฒนางานขององค์การต่อไป

นอกจากนี้ทางองค์การจะต้องมีการจัดสรรบุคลากรให้มีความเหมาะสมกับงานที่ได้รับมอบหมาย โดยมีการคำนึงถึงองค์ประกอบ ทั้งในด้านองค์ความรู้ ความสามารถ ประสบการณ์ และความเชี่ยวชาญเฉพาะด้านของแต่ละบุคคล ซึ่งจะช่วยให้การดำเนินงานขององค์การเป็นไปตามวัตถุประสงค์ที่วางไว้ได้อย่างรวดเร็ว อีกทั้งการเปิดโอกาสให้บุคลากรได้มีส่วนร่วมในการกำหนดแนวทางการทำงาน และการตัดสินใจในงานที่ได้รับมอบหมายนั้น ก็จะทำให้บุคลากรเกิดความภาคภูมิใจและเห็นคุณค่าในตนเองมากยิ่งขึ้น ซึ่งทั้งหมดนี้ถือเป็นกลยุทธ์สำหรับองค์การเพื่อให้สามารถผลิตงานที่มีประสิทธิภาพมากขึ้นด้วยเช่นกัน

บทส่งท้าย

การส่งเสริมให้บุคลากรมีคุณภาพชีวิตที่ดีในที่ทำงานนั้นต้องอาศัยปัจจัยหลายอย่างที่เป็นตัวกำหนดว่าบุคลากรจะมีคุณภาพชีวิตที่ดีในที่ทำงานได้อย่างไร อาทิ ปัจจัยด้านพฤติกรรมและการจัดการของตัวบุคคล ทั้งในเรื่องของการจัดการทางความคิดและความรู้สึกที่อยู่ภายในจิตใจ ที่จะทำให้บุคคลสามารถแสดงออกต่อระดับความพึงพอใจและการตัดสินใจเพื่อตอบสนองความต้องการของตนเองได้ รวมถึงปัจจัยด้านสิ่งแวดล้อมภายในและภายนอกองค์การ ที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงของบริบททางสังคมและส่งผลกระทบต่อระบบโครงสร้างขององค์การนั้น ก็เป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่สำคัญและมีความท้าทายกับองค์การไม่น้อยเช่นกัน อีกทั้งยังมีปัจจัยด้านสัมพันธภาพระหว่างบุคลากรในองค์การ ซึ่งจะเป็นสิ่งที่ช่วยยึดโยงให้บุคลากรสามารถทำงานร่วมกันได้อย่างสมานฉันท์และเป็นองค์ประกอบที่สำคัญในการพัฒนางานขององค์การให้เดินหน้าต่อไป จะเห็นได้ว่าปัจจัยดังกล่าวข้างต้นล้วนแต่ส่งผลต่อความต้องการที่จะดำรงอยู่ในองค์การต่อไปของบุคลากร รวมถึงการก่อเกิดความรัก พลังศรัทธา และความผูกพันที่มีต่อองค์การ อีกทั้งการคำนึงความสมดุลระหว่างชีวิตการทำงานและชีวิตส่วนตัวก็เป็นสิ่งสำคัญที่ไม่อาจละเลยไปได้เช่นกัน เนื่องจากชีวิตทั้งสองส่วนนั้นมีความเกี่ยวพันกันและสามารถส่งผลกระทบระหว่างกันได้อยู่เสมอ ดังนั้นบุคลากรจึงจำเป็นต้องมีการจัดการเวลาในการรักษาความสมดุลให้กับชีวิตอย่างเป็นระบบ เพื่อให้ตนเองสามารถดำเนินชีวิตได้เป็นไปตามแบบแผนที่วางไว้อย่างมีประสิทธิภาพ

สำหรับองค์การมูลนิธิศุภนิมิตแห่งประเทศไทยที่ได้ตระหนักเห็นถึงความสำคัญในการมีคุณภาพชีวิตที่ดีในที่ทำงานนั้น เป็นสิ่งที่มีความจำเป็นต่อบุคลากรอย่างยิ่ง เพราะนั่นหมายความว่าองค์การมีความใส่ใจและคำนึงถึงคุณค่าของบุคลากรอย่างแท้จริง องค์การจึงได้มีการพัฒนา และปรับปรุงการมีคุณภาพชีวิตที่ดีในที่ทำงานสำหรับบุคลากรเพื่อให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น โดยมองว่า บุคลากรเป็นปัจจัยหลักที่เป็นกำลังสำคัญในการขับเคลื่อนองค์การให้สามารถบรรลุตามเป้าประสงค์ได้ ดังนั้นการส่งเสริมให้บุคลากรมี คุณภาพชีวิตที่ดีในที่ทำงาน จึงเป็นสิ่งที่มีความคุ้มค่าอย่างยิ่งต่อผลลัพธ์ที่ได้ขององค์การ

รายการอ้างอิง

- ณานิกา วงษ์สุริยรัตน์. (2554). *ความสัมพันธ์ระหว่างคุณภาพชีวิตการทำงาน ความสุขในการทำงาน โดยมีความเพลินเป็นตัวแปร* *กำกับความสัมพันธ์: กรณีศึกษาบริษัทวิศวกรรมก่อสร้างนอกชายฝั่งแห่งหนึ่งในกรุงเทพมหานคร*. งานวิจัยส่วนบุคคล
หลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ณัฐพันธ์ เขจรนนท์. (2551). *พฤติกรรมองค์กร*. กรุงเทพฯ: ซีเอ็ดยูเคชั่น.
- ณัฐวรรณ แก้วมณี. (2556). *คุณภาพชีวิตการทำงาน ความพึงพอใจในงานและความผูกพันต่อองค์กรของพนักงานประจำในศูนย์แห่ง* *หนึ่งขององค์กรการบินในประเทศไทย*. งานวิจัยหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- นิสาร์ตน์ คำพลอย. (2557). *ความสัมพันธ์ระหว่างความสุขในการทำงาน ทักษะจิตวิทยาความสัมพันธ์กับหัวหน้างานกับพฤติกรรม* *การเป็นสมาชิกที่ดีขององค์กร โดยมีความผูกพันกับองค์กรเป็นตัวแปรกำกับ*. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ,
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์.
- ปวีณา หัตถุนท. (2557). *คุณภาพชีวิตการทำงานของพนักงานเก็บค่าผ่านทางพิเศษทางพิเศษแห่งประเทศไทย*. วิทยานิพนธ์
ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, มหาวิทยาลัยรามคำแหง, บัณฑิตวิทยาลัย, สาขาการพัฒนาระบบบริหารงาน.
- ภาวีน ชินะโชติ. (2557). *ความสัมพันธ์เชิงสาเหตุของปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อคุณภาพชีวิตการทำงานของพนักงานธนาคารพาณิชย์ใน* *ประเทศไทย*. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, มหาวิทยาลัยรามคำแหง, บัณฑิตวิทยาลัย.
- มานิตย์ ประพันธ์ศิลป์. (2543). *การสร้างเสริมสุขภาพคนทำงานในสถานประกอบการ*. กรุงเทพฯ: มูลนิธิสาธารณสุขแห่งชาติ.
- ศิริรัตน์ กิตติสุขสถิต, เฉลิมพล แจ่มจันทร์, กาญจนา ตั้งชลทิพย์ และอื่นๆ. (2555). *คุณภาพชีวิตการทำงานและความสุข*.
กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ธรรมดาเพรส.
- ศุภชัย วงศ์วรกาญจน์. (2555). *คุณภาพชีวิตการทำงานที่ส่งผลต่อความผูกพันในองค์กรของพนักงานโรงแรมในกลุ่มชาเทรียม โฮเต็ล* *แอนด์เรซิเดนส์*. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, มหาวิทยาลัยรามคำแหง, บัณฑิตวิทยาลัย.
- เศรษฐศาสตร์ ไชยแสง. (2553). *คุณภาพชีวิตในการทำงานกับความผูกพันต่อองค์กรของบุคลากรวิทยาลัยราชพฤกษ์*.
วิทยาลัยราชพฤกษ์.
- สำนักงานสถิติเศรษฐกิจและสังคม. (2556). *การสำรวจองค์การเอกชนที่ไม่แสวงหากำไร พ.ศ. 2556*. กรุงเทพฯ: สำนักงานสถิติแห่งชาติ.
- สำนักอนามัยสิ่งแวดล้อม. (2553). *คู่มือสถานที่ทำงานที่น่าอยู่*. "สะอาด ปลอดภัย สิ่งแวดล้อมดี มีชีวิตชีวา". นนทบุรี:
สำนักงานกิจการ โรงพิมพ์องค์การสงเคราะห์ทหารผ่านศึก.
- มูลนิธิศุภนิมิตแห่งประเทศไทย. (2557). *รายงานประจำปี 2014 "เปิดประตูสู่ฝัน"*.

Books

- Delamotte, Y., & Takezawa, S. (1984). *Quality of working life in international perspective*. Switzerland:
International Labour Organization.
- Maslow, A. H., (1954). *Motivation and Personality, A theory of Human Motivation*, 35-47.
- Walton, R. E., (1973). *Quality of work life*. *Sloan Management Review*, 15 (1), 12-16.

คุณภาพชีวิตการทำงานของลูกจ้างในมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย Quality of Working Life of Employee in Mahamakut Buddhist University

วาริณี โพธิราช*
Warinee Photirach

บทคัดย่อ

การศึกษาวิจัยเรื่อง “คุณภาพชีวิตการทำงานของลูกจ้างในมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย” มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาคุณภาพชีวิตการทำงาน และความผูกพันในองค์กร ตลอดจนปัจจัยที่สัมพันธ์กับคุณภาพชีวิตการทำงานของลูกจ้างในมหาวิทยาลัยฯ ระเบียบวิธีการศึกษาเป็นการศึกษาวิจัยปริมาณเชิงสำรวจ โดยใช้แบบสอบถามเป็นเครื่องมือเก็บรวบรวมข้อมูลจากลูกจ้าง ในมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ทั้ง 7 วิทยาเขต ซึ่งประกอบด้วย วิทยาเขตมหาวชิราลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตสิรินธรราชวิทยาลัย วิทยาเขตอีสาน วิทยาเขตล้านนา วิทยาเขตศรีธรรมโศกราช วิทยาเขตร้อยเอ็ด และวิทยาเขตศรีล้านช้าง ประมวลผลวิเคราะห์โดยใช้สถิติเชิงพรรณนา ได้แก่ ค่าร้อยละ (Percentage) ค่าเฉลี่ย (Mean) และค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (Standard Deviation) และการแจกแจงความถี่แบบ 2 ทาง (Crosstabs) ผลการศึกษาวิจัย พบว่า ภาพรวมความคิดเห็นต่อระดับคุณภาพชีวิตการทำงานของลูกจ้างในมหาวิทยาลัยฯ มีคุณภาพชีวิตการทำงานอยู่ในระดับมาก ค่าเฉลี่ย 3.75 โดยเฉพาะด้านลักษณะงานที่เป็นประโยชน์ต่อสังคม ซึ่งมีในระดับมาก โดยลูกจ้างมีความรู้สึกภูมิใจในองค์กรของตนเองที่มีความรับผิดชอบต่อการสังคมในด้านการบำรุงศิลปวัฒนธรรม อันเป็นการรักษาไว้ซึ่งความเป็นชาติไทย ส่วนความผูกพันในองค์กรมีในระดับมาก มีค่าเฉลี่ย 4.10 โดยเฉพาะด้านความเต็มใจที่จะทุ่มเทความพยายามอย่างเต็มที่เพื่อประโยชน์ขององค์กร ที่ลูกจ้างเห็นด้วยในระดับมากที่สุด

คำสำคัญ: คุณภาพชีวิตการทำงาน, ความผูกพันในองค์กร

ABSTRACT

This research has objectives to Study quality of working life and organizational commitment of employee, including, study relational factor with quality of working life in Mahamakut Buddhist University. Research Methodology was survey research. The data were collected using questionnaire from employee who worked for Mahamakut Buddhist University which consisted of 7 campuses; Mahavajiralongkorn Rajavidyalaya Campus, Sirindhorn Rajavidyalaya Campus, Isan Campus, Lanna Campus, Srithammasokkaraj Campus, Roi-Et Campus and Srilanchang Campus. The collected data were analyzed using percentage, mean, standard deviation and crosstabs. The results of the research were as follows: In overall, opinions towards quality of working life of Employee were in high level that was accounting 3.75 While considering each aspect, aspect of workings that were beneficial to society was in high level is social responsibility such as preserving of arts and culture which was Thai national treasure. The level of organizational commitment was in high that was accounting 4.10%.

Keyword: The quality of working life, organizational commitment.

* นักศึกษาปริญญาโทสาขากาบริหารและนโยบายสวัสดิการสังคม คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

บทนำ

ในยุคศตวรรษที่ 21 ท่ามกลางกระแสสังคมที่เปลี่ยนแปลง มนุษย์ถือว่าเป็นทรัพยากรที่มีความสำคัญที่สุดในการแข่งขันในโลกธุรกิจสมัยใหม่ เพราะโลกสมัยใหม่ ได้เปลี่ยนฐานการผลิตจากทรัพยากรทางธรรมชาติไปเป็นทรัพยากรมนุษย์แทน เพราะมนุษย์คือต้นทุนทางสังคมอันทรงคุณค่า สามารถบริหารจัดการกับเทคโนโลยีและวิทยาการใหม่ๆ ที่อยู่รอบข้าง และสร้างผลงานที่มีคุณภาพสูงสุดได้ ดังนั้นองค์กรควรให้ความสำคัญทรัพยากรมนุษย์ หรือบุคลากรในองค์กร ให้มีความพอใจในการทำงาน เพื่อผลผลิตที่มีประสิทธิภาพและประสิทธิผล ซึ่งคุณภาพชีวิตการทำงาน (Quality of Work Life) จะเป็นเครื่องมือหนึ่งที่สามารถนำมาใช้ในการบริหารคนและช่วยขับเคลื่อนองค์กรให้ไปสู่ผลสำเร็จได้

คุณภาพชีวิตการทำงาน (Quality of Work Life) คือ กลไกที่สามารถส่งผลทั้งทางตรงและทางอ้อมต่อองค์กร 3 ประการ ดังนี้คือ ประการแรก ช่วยเพิ่มผลผลิตขององค์กร ประการที่สอง ช่วยเพิ่มขวัญและกำลังใจของผู้ปฏิบัติงาน ตลอดจนเป็นแรงจูงใจในการทำงาน ประการสุดท้าย คุณภาพชีวิตการทำงานจะช่วยปรับปรุงศักยภาพของผู้ปฏิบัติงานด้วย (Huse & Cummings 1985, pp. 198199) ซึ่งในการทำงานจะเน้นไปที่การสร้างความสะดวกสบาย สภาพแวดล้อมการทำงานที่ปลอดภัย โดยเฉพาะพยายามสร้างให้คนทำงานมีความสุขกับงานอันจะทำให้ผู้ปฏิบัติงานมีความสมบูรณ์ทั้งทางร่างกายและจิตใจ มีความคิดสร้างสรรค์ที่ดี ส่งผลไปสู่การมีแรงจูงใจในการทำงาน และช่วยเพิ่มผลผลิตให้สูงขึ้นตามไปด้วย (Cascio, 2003, pp. 27-28) มหาวิทยาลัย เป็นองค์กรประเภทหนึ่ง ที่มีทรัพยากรมนุษย์เป็นผู้ปฏิบัติงานเป็นหลัก ถือเป็นแหล่งให้ความรู้ บริการทางวิชาการและวิชาชีพระดับสูง บทบาทหน้าที่ของมหาวิทยาลัยต่อสังคม นอกจากการผลิตบัณฑิตที่มีคุณภาพ ออกสู่ตลาดแรงงานแล้ว ยังมีหน้าที่ในด้าน การวิจัย ทำนุบำรุง ส่งเสริมและพัฒนาประชาธิปไตย ศิลธรรม จริยธรรม รวมทั้งวัฒนธรรม (ทบวงมหาวิทยาลัย สำนักปลัดทบวงมหาวิทยาลัย, 2541) การบริหารจัดการภายในมหาวิทยาลัยมีบทบาทภาระงานทั้งสิ้น 4 ด้าน คือ 1) ด้านวิชาการ 2) ด้านงบประมาณ 3) ด้านบุคลากร และ 4) ด้านการบริหารทั่วไป (พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติฉบับที่ 2 พ.ศ.2545)

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย เป็นองค์กรด้านการศึกษาขนาดกลาง ที่มีระบบการบริหารงานโดยใช้ทรัพยากรมนุษย์ส่วนใหญ่ในการดำเนินงานเช่นเดียวกับองค์กรอื่นๆทั่วไป คือมีปฏิบัติการกิจด้านผลิตบัณฑิต งานวิจัย งานบริการวิชาการแก่ชุมชนและทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรมตามพันธกิจของมหาวิทยาลัย ด้วยการเป็นสถาบันการศึกษาในกำกับของรัฐ จึงเป็นสาเหตุให้มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยต้องพึ่งพาตนเองมากยิ่งขึ้น และต้องแข่งขันกับมหาวิทยาลัยต่างๆ ท่ามกลางกระแสสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย ด้วยปัจจัยพื้นฐานหลายๆอย่าง ยังส่งผลกระทบต่อบุคลากรในองค์กรทั้งด้านร่างกาย และจิตใจ สร้างภาวะความเครียด และความพึงพอใจในการทำงานลดลง ท้ายที่สุดก็ส่งผลมาถึงคุณภาพชีวิตของการทำงานลดลงด้วยตามลำดับ ในทางกลับกันถ้าบุคลากรมีความพึงพอใจในชีวิตการทำงาน มีคุณภาพชีวิตการทำงานที่ดี ย่อมส่งผลที่ดีต่อมหาวิทยาลัย ทำให้มหาวิทยาลัยสามารถขับเคลื่อนงานไปได้อย่างสมบูรณ์แบบและมีประสิทธิภาพมากที่สุด

จะเห็นได้ว่า องค์กรควรให้ความสำคัญกับคุณภาพชีวิตการทำงาน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกลุ่มลูกจ้าง ซึ่งเป็นกลุ่มคนที่มีจำนวนมากซึ่งมีผลอย่างยิ่งต่อการดำเนินงานต่างๆภายในองค์กร แต่ในช่วง 3 ปีงบประมาณย้อนหลังตั้งแต่ ปี 2556-ปีงบประมาณ 2558 มีจำนวนของลูกจ้างที่ลดลงเพียง 1.39 % กิตติภพ สุขวรรณ(ฐานข้อมูลจากสารบรรณฝ่ายบุคคล มจร., วันที่ 23 กุมภาพันธ์ 2559) ถือว่าเป็นสถิติการออกจากงานที่น้อยมาก สถานการณ์ข้างต้น ไม่ได้สะท้อนให้เห็นถึงสภาพปัญหาคุณภาพชีวิตการทำงานของลูกจ้างในมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย หากในอีกมุมมองหนึ่งที่เป็นสิ่งที่น่าสนใจคือ ด้วยปัจจัยของคุณภาพชีวิตการทำงานของลูกจ้างในมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย เป็นสิ่งที่ส่งผลต่อความผูกพันในองค์กรและความผูกพันในงานของลูกจ้างหรือไม่ เพราะหากลูกจ้างมีความผูกพันต่อองค์กรย่อมความหมายว่าลูกจ้างในมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยมีความเต็มใจที่จะทุ่มเทความพยายามอย่างมากให้กับองค์กรและตั้งใจที่จะอยู่ในองค์กรตลอดไป

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้จึงมุ่งเน้นที่จะศึกษา คุณภาพชีวิตการทำงาน ความผูกพันในองค์กร และปัจจัยที่สัมพันธ์กับคุณภาพชีวิตการทำงานของลูกจ้างในมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย โดยศึกษาจากกลุ่มประชากรที่เป็นลูกจ้างของมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยทั้ง 7 วิทยาเขตทั่วประเทศ นิยามที่ใช้ประกอบด้วยคือ คุณภาพชีวิตการทำงาน (Quality of Working Life) เป็นส่วนหนึ่งของคุณภาพชีวิต (Quality of Life) ที่ให้ความสำคัญกับคนทำงานเป็นหลักในมิติ 1) การได้รับค่าตอบแทนในการทำงานที่เพียงพอและยุติธรรม 2) สภาพการทำงานที่คำนึงถึงความปลอดภัยและส่งเสริมสุขภาพ 3) ความก้าวหน้าและความมั่นคงในงาน 4) โอกาสในการพัฒนาความสามารถของบุคคล 5) การบูรณาการทางสังคม หรือ การทำงานร่วมกัน 6) ประชาธิปไตยในองค์กร 7) ความสมดุลระหว่างงานกับชีวิตส่วนตัว และ 8) ลักษณะงานที่เป็นประโยชน์ต่อสังคม ส่วนความผูกพันในองค์กร เป็นความรู้สึกของผู้ปฏิบัติงานที่มีต่อองค์กรซึ่งมีลักษณะของความสัมพันธ์อันแน่นแฟ้นและเป็นไปในทิศทางที่ดี โดยแสดงออกมาในรูปของการกระทำตนให้เป็นประโยชน์ต่อองค์กรเพื่อให้บรรลุเป้าหมายด้วยลักษณะ 3 ประการคือ 1) ความเชื่อมั่นและการยอมรับเป้าหมายและค่านิยมขององค์กร 2) ความเต็มใจที่จะทุ่มเทความพยายามอย่างเต็มที่เพื่อประโยชน์ขององค์กร และ 3) ความปรารถนาอย่างยิ่งที่จะรักษาไว้ซึ่งความเป็นสมาชิกในองค์กร ลูกจ้าง หมายถึง บุคคลที่มีสถานภาพทั้งบรรพชิต และคฤหัสถ์ อายุไม่เกิน 60 ปี ปฏิบัติงานในมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย มีสัญญาจ้างงานชั่วคราวเป็นรายปี อาศัยตามความในมาตรา 27 แห่งพระราชบัญญัติมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย พ.ศ. 2540 ซึ่งได้รับค่าตอบแทนการทำงานจากงบประมาณเงินนอกงบ หรือเงินรายได้ของมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ท้ายสุดคือคำว่า มหาวิทยาลัย หมายถึง มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ทั้ง 7 วิทยาเขต คือ 1) วิทยาเขตมหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรวิทยาดารวราชวิทยาลัย 2) วิทยาเขตสิรินธรราชวิทยาลัย 3) วิทยาเขตอีสาน 4) วิทยาเขตล้านนา 5) วิทยาเขตศรีธรรมมาไตรราช 6) วิทยาเขตร้อยเอ็ด และ 7) วิทยาเขตศรีล้านช้าง

แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวกับคุณภาพชีวิตการทำงาน คุณภาพชีวิตการทำงาน เป็นส่วนหนึ่งของคุณภาพชีวิต ซึ่งเป็นความรู้สึกทางจิตวิทยาของบุคคลต่อสภาวะความเป็นอยู่ (Well-being) หรือความสุขของชีวิตโดยรวม ซึ่งเป็นความพอใจต่อชีวิตหรือมีแนวโน้มต่อชีวิตในทางบวก บริฟ (Brief, 1981, p. 8, อ้างถึงใน วรเทพ เวียงแก, 2558, น. 12) ให้นิยามว่าเป็นกระบวนการที่องค์กรจัดให้มีขึ้นเพื่อสนับสนุนให้พนักงานทำงานมีความสุขและมีสุขภาพจิตที่ดี โดยพนักงานหรือผู้ปฏิบัติงานมีความรู้สึกพึงพอใจกับการตอบแทนทั้งในรูปแบบค่าจ้าง สิทธิสวัสดิการ หรือปัจจัยอื่นๆ ที่ดี จากการทำงานที่สามารถตอบสนองตามความคาดหวังและความต้องการทั้งด้านร่างกายและจิตใจ (ดุสิตา เครือคำปิว, 2551, น. 23-25) เป็นความรู้สึกของบุคคลเกี่ยวข้องกับทุกมิติของการทำงาน เช่น ความรู้สึกต่อผลตอบแทนหรือผลประโยชน์ในทางเศรษฐกิจ ความมั่นคง สภาพแวดล้อมการทำงาน ความสัมพันธ์เกี่ยวกับองค์กรและความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล และคุณค่าที่แฝงอยู่ภายในการทำงานในชีวิตของบุคคล เกส (Guest, 1992, p. 76, อ้างถึงใน มหาวิทยาลัยรามคำแหง, สาขาวิทยบริการเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดตรัง, 2551 น. 20-21) เป็นลักษณะแนวทางของบุคคล สภาพตัวบุคคลกับสังคมการทำงาน เป็นเรื่องของสังคมในองค์กรที่มีผลทำให้งานประสบผลสำเร็จ วอลตัน (Walton, 1973, อ้างถึงใน มานี ธรรมบุตร, 2550, น. 22) เป็นการให้ความสำคัญแก่บุคลากรในองค์กรต่อกระบวนการต่างๆ ที่ทำให้บุคลากรทำงานได้อย่างมีความสุข มีความพึงพอใจในงาน เกิดการมีส่วนร่วมอย่างแข็งขันของสมาชิกทุกระดับขององค์กร หรือเป็นการปรับปรุงสภาพแวดล้อมในการทำงาน วิธีการบริหารงานให้ดีขึ้น โดยยึดหลักค่านิยมร่วมกัน มุ่งบรรลุเป้าหมายสองมิติ คือ ด้านประสิทธิผลขององค์กร และการพัฒนาคุณภาพชีวิตของสมาชิกในองค์กร ที่สามารถตอบสนองความต้องการและเพิ่มคุณค่าให้กับบุคลากรได้ ราโอ (Rao, 1992, อ้างถึงใน วราภรณ์ สุกุลรัมย์, 2555, น. 31) ทฤษฎีที่สนับสนุนแนวคิดคุณภาพชีวิตการทำงาน คือ ทฤษฎีความต้องการของมาสโลว์ (Maslow's Hierarchy of Needs Theory) มาสโลว์ (Maslow, 1954, pp. 80-84, อ้างถึงใน วรเทพ เวียงแก, 2558 น.30) ได้เสนอทฤษฎีลำดับขั้นตอนตามความต้องการของมนุษย์ (Hierarchy of Needs) ไว้คือ 1) ความต้องการทางร่างกายหรือความต้องการทางกายภาพ (Physiological Needs) 2) ความต้องการความปลอดภัย (Security Needs) 3) ความต้องการทางสังคม (Social or Belonging Needs) 4) ความต้องการที่จะได้รับการยกย่องในสังคมหรือความต้องการยอมรับในสังคม (Egoistic or Esteem Needs) 5) ความต้องการที่จะได้รับความสำเร็จตามความนึกคิดหรือความต้องการความสำเร็จในชีวิต (Self-Actualization or Self-Realization)

ต่อมาคือ ทฤษฎีแรงจูงใจทางสังคม ของเฮิร์ซเบิร์ก (Herzberg) ทฤษฎีนี้ได้ศึกษาถึงจิตวิทยาของ บุคคลเกี่ยวกับสิ่งที่จูงใจให้บุคคลที่ประกอบอาชีพต่างๆ มักจะประกอบด้วยปัจจัยที่เรียกว่า ปัจจัยในการกระตุ้น (Motivation Factors) 6 ประการ ได้แก่ 1) ความสำเร็จของงาน 2) การได้รับการยอมรับ 3) ความก้าวหน้า 4) ลักษณะของงาน 5) โอกาสที่จะก้าวหน้า และ 6) ความรับผิดชอบ ปัจจัยนี้จะจูงใจให้ผู้ปฏิบัติงานทำงานนั้นอย่างเต็มความสามารถเพื่อให้บรรลุเป้าหมายที่วางไว้ นอกจากนี้ ทฤษฎีแรงจูงใจทางสังคม อธิบายถึงแรงจูงใจทางสังคมว่าเป็นรางวัลหรือผลตอบแทนที่บุคคลจะได้รับมาจากที่บุคคลมีปฏิสัมพันธ์กับบุคคลอื่น และทำกิจกรรมที่บุคคลได้กระทำล้วนแต่เป็นเรื่องของ การแลกเปลี่ยนทั้งสิ้น ซึ่งมีขั้นตอนที่เริ่มจาก 1) บุคคลมีความคาดหวังในผลกำไรจากการเข้าร่วมกิจกรรม 2) กระบวนการกิจกรรมจะก่อให้เกิดการแลกเปลี่ยน 3) บุคคลที่เสียเปรียบเมื่อเกิดการแลกเปลี่ยนจะหลีกเลี่ยงกิจกรรมการแลกเปลี่ยน 4) การมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคลของบุคคลที่ขาดทุน หรือไม่บรรลุในวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ในกิจกรรมนั้นจะลดน้อยลง 5) หากการกระทำกิจกรรมบรรลุเป้าหมาย บุคคลก็จะกระทำกิจกรรมนั้นต่อไป และจะกำหนดระเบียบกฎเกณฑ์สำหรับกิจกรรมนั้น เพื่อให้เกิดความสมดุลในการแลกเปลี่ยน 6) หากการแลกเปลี่ยนเป็นที่พอใจของบุคคลทั้งสองฝ่าย ย่อมหมายถึงความสมดุลในการแลกเปลี่ยนมากขึ้น และทำให้ความรู้สึกที่ไม่ดีของฝ่ายเสียเปรียบลดน้อยลง 7) ระบบสังคมที่ขาดความยืดหยุ่น ย่อมก่อให้เกิดความไม่สมดุลหรือขาดความยุติธรรมในการแลกเปลี่ยน

แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวกับความผูกพันในองค์กร ความผูกพันในองค์กร คือ ระดับที่แสดงให้เห็นถึงความต้องการของบุคลากรที่จะมีส่วนร่วมในองค์กรต่อไป และเป็นเครื่องวัดความตั้งใจของบุคลากรที่จะคงอยู่กับองค์กรต่อไปในอนาคต นิวสตรอม และ เดวิส (Newsrom & Davis, อ้างถึงใน จิรชัย พุฒิจรัสพงศ์, 2551) เป็นความรู้สึกที่มีความสอดคล้องกันระหว่างเป้าหมายของบุคคลกับเป้าหมายขององค์กร ในลักษณะที่พนักงานจะแสดงตนและพยายามเพื่อองค์การได้บรรลุเป้าหมาย Scott เห็นว่าความผูกพันทางใจนี้มั่นคงมาก ถึงขั้นที่ว่าพนักงานอาจรักษาความจงรักภักดีต่อองค์การแม้ว่าจะถูกองค์การลงโทษก็ตาม สก็อต (Scott, อ้างถึงใน พิชิต พิทักษ์เทพสมบัติ, 2552) เป็นความสัมพันธ์อย่างลึกซึ้ง ระหว่างบุคคลใดบุคคลหนึ่งกับองค์การ โดยมีองค์ประกอบ 3 ประการ ดังนี้ 1) มีศรัทธาและเชื่อมั่นในเป้าหมายและคุณค่าขององค์การ 2) มีความตั้งใจและความพร้อมที่จะใช้ความพยายามที่มีอยู่เพื่อองค์การ 3) มีความตั้งใจที่จะเป็นสมาชิกขององค์การ นอร์ทคราฟ และ นิล (Northcraft & Neale อ้างถึงใน จิรชัย พุฒิจรัสพงศ์ 2551) เป็นความรู้สึกจงรักภักดี (Loyalty) ของสมาชิกต่อองค์การ และมีทัศนคติในทางที่สอดคล้องกับเป้าประสงค์ขององค์การ และเมื่อสมาชิกในองค์กรเกิดความรู้สึกจงรักภักดีต่อองค์การ จะมีผลทำให้สมาชิกในองค์กรเกิดความรัก ผูกพันกับองค์กรของตน โรเบิร์ต และ แมนนารี (Robert and Mannari, 1997, pp. 57-75; อ้างถึงใน พิรินทร์ชา สมานสินธุ์, 2554, น. 22) ทฤษฎีที่สนับสนุนแนวคิดความผูกพันในองค์กร คือ ทฤษฎีองค์ประกอบคู่ (Herzberg's Two Factor Theory) เฮิร์ซเบิร์ก (Herzberg) ซึ่งสรุปว่ามีปัจจัยสำคัญ 2 ประการ ที่สัมพันธ์กับความชอบหรือไม่ชอบในงานของแต่ละบุคคล กล่าวคือ 1) ปัจจัยกระตุ้นจิตใจหรือปัจจัยจูงใจ (Motivator factors) เป็นตัวที่ทำให้เกิดความพึงพอใจ เป็นตัวสนับสนุนให้บุคคลทำงานเพิ่มมากขึ้น อันเนื่องมาจากแรงจูงใจภายในที่เกิดจากการทำงาน เป็นปัจจัยนำไปสู่การพัฒนาทัศนคติทางบวกและการจูงใจที่แท้จริง เช่น ความสำเร็จของงาน ความก้าวหน้า การยอมรับนับถือ ความรับผิดชอบ และ ลักษณะของงาน 2) ปัจจัยสุขวิทยาหรือปัจจัยค้ำจุน (Hygiene Factors) เป็นตัวป้องกันไม่ให้เกิดความไม่พึงพอใจในงานเป็นแรงจูงใจภายนอกที่เกิดจากสภาวะแวดล้อมในการทำงานเป็นตัวที่มีความสำคัญน้อยมากเมื่อเทียบกับปัจจัยจูงใจ เช่น เงินเดือน โอกาสก้าวหน้า ความสัมพันธ์กับผู้บังคับบัญชา สถานภาพ ความสัมพันธ์กับผู้บังคับบัญชาความสัมพันธ์กับเพื่อนร่วมงาน การปกครองบังคับบัญชา นโยบายและการบริหาร สภาพแวดล้อมในการทำงาน สภาพความเป็นอยู่ และความมั่นคงปลอดภัยในการทำงาน

เครื่องมือและวิธีการศึกษา

การศึกษานี้ เป็นการศึกษาวิจัยเชิงสำรวจ โดยใช้แบบสอบถามเป็นเครื่องมือรวบรวมข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่างซึ่งแบ่งเป็น 4 ส่วน ได้แก่ ส่วนที่ 1 ปัจจัยส่วนบุคคล ประกอบไปด้วย เพศ อายุ สถานภาพ (บรรพชิต/คฤหัสถ์) ระดับการศึกษา ประเภท

บุคลากร (ลูกจ้างสายวิชาการ/ลูกจ้างสายสนับสนุน) และระยะเวลาในการทำงาน ส่วนที่ 2 ข้อมูลพื้นฐานทางเศรษฐกิจและสังคมของบุคลากร ประกอบไปด้วย รายได้ต่อเดือน รายจ่ายต่อเดือน เงินฝาก/เงินออมสะสม/สหกรณ์ออมทรัพย์ต่อเดือน ประเภทที่พักอาศัย และสวัสดิการที่ได้รับ ส่วนที่ 3 คุณภาพชีวิตการทำงาน ประกอบได้ด้วย คุณภาพชีวิตการทำงาน 8 ด้าน คือ 1) ด้านการได้รับค่าตอบแทนในการทำงานที่เพียงพอและยุติธรรม 2) ด้านสภาพการทำงานที่คำนึงถึงความปลอดภัยและส่งเสริมสุขภาพ 3) ด้านความก้าวหน้าและความมั่นคงในงาน 4) ด้านโอกาสในการพัฒนาความสามารถของบุคคล 5) ด้านการบูรณาการทางสังคม หรือการทำงานร่วมกัน 6) ด้านประชาธิปไตยในองค์กร 7) ด้านความสมดุลระหว่างงานกับชีวิตส่วนตัว และ 8) ด้านลักษณะงานที่เป็นประโยชน์ต่อสังคม ส่วนที่ 4 ความผูกพันในองค์กร 3 ประการคือ 1) ความเชื่อมั่นและการยอมรับเป้าหมายและค่านิยมขององค์กร 2) ความเต็มใจที่จะทุ่มเทความพยายามอย่างเต็มที่เพื่อประโยชน์ขององค์กร และ 3) ความปรารถนาอย่างยิ่งที่จะรักษาไว้ ซึ่งความเป็นสมาชิกในองค์กร โดยใช้มาตรประเมินค่าแบบ Likert Scale ขนาดกลุ่มประชากร จำนวนทั้งสิ้น 257 รูป/คน คิดเป็น 100 % ของจำนวนลูกจ้างของมหาวิทยาลัยมหาสารคามวิทยาเขต ทั้ง 7 วิทยาเขต โดยมีเกณฑ์การคัดออกโดยวิธีการเลือกลูกจ้างที่เป็นผู้ปฏิบัติงานตั้งแต่ 3 เดือนขึ้นไป ซึ่งหากมีลูกจ้างที่ปฏิบัติงานไม่ถึง 3 เดือน ผู้วิจัยจะคัดออก แต่ประชากรทั้ง 257 รูป/คน ล้วนแต่ปฏิบัติงานมากกว่า 3 เดือน จึงไม่มีกระบวนการคัดออก หลังจากที่มีการทดสอบเครื่องมือ เพื่อหาค่าความเที่ยงตรงของเครื่องมือ จึงมีการเก็บข้อมูลจากกลุ่มประชากร โดยการทำหนังสือถึง ผู้อำนวยการสำนักงานวิทยาเขตทั้ง 7 วิทยาเขต ซึ่งเป็นหัวหน้างานฝ่ายบุคคล เพื่อขออนุญาต และขอความอนุเคราะห์ในการเก็บรวบรวมข้อมูล และแจกแบบสอบถามในการประชุมประจำเดือนแต่ละวิทยาเขตโดยผู้ช่วยนักวิจัย ส่วนการประมวลผลและการวิเคราะห์ข้อมูล ผ่านโปรแกรมสำเร็จรูปทางสถิติ (SPSS)

ผลการศึกษา

ผลการศึกษาพบว่า ลูกจ้างเพศชายและเพศหญิงมีจำนวนใกล้เคียงกัน คือร้อยละ 52.9 เป็นเพศชาย ในขณะที่ ร้อยละ 47.1 เป็นเพศหญิง มีอายุเฉลี่ย 35 ปี ส่วนใหญ่ร้อยละ 70.4 เป็นคนโสด และร้อยละ 29.2 เป็นบรรพชิต ส่วนมากลูกจ้างจบการศึกษาระดับปริญญาตรีและปริญญาโท มีระยะเวลาการทำงานอยู่ในช่วง 1-5 ปี ได้รับเงินเดือนเป็นค่าตอบแทนจากการทำงาน โดยเฉลี่ย 14,296 บาท ในขณะที่รายจ่ายมีตั้งแต่ 5,000-15,000 ต่อเดือน อย่างไรก็ตามลูกจ้างในมหาวิทยาลัยฯมีเงินฝากฯ ไม่เกิน 500 บาทต่อเดือน ทั้งนี้ยังพบอีกว่าลูกจ้างในมหาวิทยาลัยฯ ที่เป็นคนโสดเช่าหอพักเป็นที่พักอาศัย ส่วนบรรพชิตพักอาศัยอยู่ที่วัดและอารามสงฆ์

ระดับคุณภาพชีวิตการทำงาน (Quality of Working Life) พบว่าลูกจ้างในมหาวิทยาลัยฯภาพรวม มีคุณภาพชีวิตการทำงานในระดับมาก มีค่าเฉลี่ย เท่ากับ 3.57 โดยเรียงลำดับค่าเฉลี่ยการเห็นด้วยจากมากที่สุดไปหาน้อยที่สุด พบว่า ด้านลักษณะงานที่เป็นประโยชน์ต่อสังคม เห็นด้วยในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.97 ประเด็นที่ส่วนใหญ่เห็นด้วยมากที่สุด คือ ความรู้สึกภูมิใจในองค์กรของตนเองที่มีความรับผิดชอบต่อสังคมในด้านการบำรู้งานศิลปวัฒนธรรม อันเป็นการรักษาไว้ซึ่งความเป็นชาติไทย เห็นด้วยในระดับมาก (ค่าเฉลี่ย 4.03) รองลงมาคือ ด้านความสมดุลระหว่างกับชีวิตส่วนตัว เห็นด้วยในระดับมาก (ค่าเฉลี่ย 3.71) ซึ่งประเด็นที่ลูกจ้างส่วนใหญ่เห็นด้วยมากที่สุดคือ การทำหน้าที่ตามบทบาทของตนเองในครอบครัวและในสถานที่ทำงานได้อย่างเหมาะสม (ค่าเฉลี่ย 3.93) ด้านที่มีค่าเฉลี่ยน้อยที่สุดคือ ด้านการได้รับค่าตอบแทนในการทำงานที่เพียงพอและยุติธรรม เห็นด้วยระดับปานกลาง (ค่าเฉลี่ย 2.86) และประเด็นที่ส่วนใหญ่ที่เห็นด้วยมี 2 ประเด็น คือ ค่าตอบแทนที่ได้รับจากการปฏิบัติงานที่มีความเหมาะสมกับค่าครองชีพและค่าตอบแทนที่มีความเพียงพอในการดำรงชีวิต ซึ่งทั้ง 2 ประเด็นนี้ เป็นการเห็นด้วย ในระดับปานกลาง (ค่าเฉลี่ย 2.76 เท่ากัน)

เมื่อวิเคราะห์ปัจจัยที่สัมพันธ์กับคุณภาพชีวิตการทำงานของลูกจ้างในมหาวิทยาลัยมหาสารคามวิทยาเขต ด้วยการแจกแจงความถี่แบบ 2 ทาง พบว่า ปัจจัยส่วนบุคคลและปัจจัยพื้นฐานทางด้านเศรษฐกิจและสังคม มีความสัมพันธ์ในระดับปานกลางกับคุณภาพชีวิตด้านการได้รับค่าตอบแทนในการทำงานที่เพียงพอและยุติธรรม ด้านสภาพการทำงานที่คำนึงถึงความปลอดภัยและส่งเสริมสุขภาพ ด้านความก้าวหน้าและความมั่นคงในงาน ด้านการบูรณาการทางสังคม หรือ การทำงานร่วมกัน ด้านประชาธิปไตยใน

องค์การ ด้านความสมดุลระหว่างงานกับชีวิตส่วนตัว และด้านลักษณะงานที่เป็นประโยชน์ต่อสังคม ส่วนด้านโอกาสในการพัฒนาความสามารถของบุคคล ที่เห็นด้วยอยู่ในระดับน้อย

สำหรับผลการศึกษาคำผูกพันในองค์กร พบว่า ระดับความผูกพันในองค์กรในภาพรวมมีในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 4.10 โดยเรียงลำดับค่าเฉลี่ยการเห็นด้วยจากมากที่สุดไปหาน้อยที่สุด ส่วนใหญ่ที่เห็นด้วยมากที่สุด คือ ด้านความเต็มใจที่จะทุ่มเทความพยายามอย่างเต็มที่เพื่อประโยชน์ขององค์กร (ค่าเฉลี่ย 4.33) รองลงมาคือ ด้านความเชื่อมั่นและการยอมรับเป้าหมายและค่านิยมขององค์กร (ค่าเฉลี่ย 4.09) เห็นด้วยในระดับมาก

เมื่อวิเคราะห์ปัจจัยที่สัมพันธ์กับความผูกพันในองค์กร ของลูกจ้างในมหาวิทยาลัยฯ ด้วยการแจกแจงความถี่แบบ 2 ทาง พบว่า ปัจจัยส่วนบุคคลมีความสัมพันธ์กับความผูกพันในองค์กร ด้านความเชื่อมั่นและการยอมรับเป้าหมายและค่านิยมขององค์กร ด้านความเต็มใจที่จะทุ่มเทความพยายามอย่างเต็มที่เพื่อประโยชน์ขององค์กร มีความสัมพันธ์อยู่ในระดับมาก แต่ด้านความปรารถนาอย่างยิ่งที่จะรักษาไว้ซึ่งความเป็นสมาชิกในองค์กร มีความสัมพันธ์อยู่ในระดับปานกลาง ส่วนปัจจัยพื้นฐานทางด้านเศรษฐกิจและสังคม มีความสัมพันธ์กับความผูกพันในองค์กร ด้าน มีความสัมพันธ์อยู่ในระดับปานกลาง เหมือนกันทั้ง 3 ด้าน

อภิปรายผลการศึกษา

ระดับคุณภาพชีวิตการทำงาน (Quality of Working Life) ในภาพรวมของลูกจ้างในมหาวิทยาลัยฯ มีในระดับมาก โดยเฉพาะด้านลักษณะงานที่เป็นประโยชน์ต่อสังคม ซึ่งสามารถอธิบายเป็นรายด้าน ตามที่ ริชาร์ด วอลตัน (Walton, 1973, pp. 12-16, อ้างถึงใน นริศรา วิสุทธ์ศักดิ์, 2553, น. 18) ที่ได้สรุปไว้ว่า คุณภาพชีวิตการทำงาน มี 8 ด้าน คือ

1) การได้รับค่าตอบแทนในการทำงานที่เพียงพอและยุติธรรม (Adequate and Fair Compensation) จากภาพรวม พบว่า ลูกจ้างในมหาวิทยาลัยฯ ส่วนใหญ่เห็นด้วยอยู่ในระดับ ปานกลาง โดยเฉพาะประเด็นค่าตอบแทนมีความเหมาะสมและยุติธรรม เมื่อเปรียบเทียบกับผลการปฏิบัติงาน ซึ่งมีการเห็นด้วยอยู่ในระดับปานกลาง รองลงมาคือ ประเด็นค่าตอบแทนที่ได้มีความเหมาะสมและยุติธรรมกับตำแหน่งหน้าที่ความรับผิดชอบ เห็นด้วยในระดับปานกลางเช่นกัน

2) สภาพการทำงานที่คำนึงถึงความปลอดภัยและส่งเสริมสุขภาพ (Safe and Healthy Working Condition) จากภาพรวม พบว่า ลูกจ้างในมหาวิทยาลัยฯ ส่วนใหญ่เห็นด้วยอยู่ในระดับมาก ประเด็นสภาพแวดล้อมในสถานที่ทำงานมีความปลอดภัยสำหรับการทำงาน เป็นประเด็นที่มีลูกจ้างเห็นด้วยมากที่สุด อยู่ในระดับมาก รองลงมาคือประเด็นสถานที่ทำงานมีมาตรฐานด้านแสงสว่างอย่างเพียงพอสำหรับการทำงาน อยู่ในระดับมากเช่นกัน

3) ความก้าวหน้าและความมั่นคงในงาน (Growth and Security) จากภาพรวม พบว่า ลูกจ้างในมหาวิทยาลัยฯ ส่วนใหญ่เห็นด้วยอยู่ในระดับปานกลาง เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ ประเด็นที่น่าสนใจ คือ มหาวิทยาลัยเปิดโอกาสให้ลูกจ้างเข้าร่วมอบรมเพื่อพัฒนาสายงานภายในองค์กร กลับมีระดับการเห็นด้วยในระดับมาก นั้นสะท้อนให้เห็นว่า มหาวิทยาลัยฯ จะให้มีการอบรมหรือกิจกรรมในการพัฒนาตัวบุคลากรนั้น ไม่ใช่เป็นเพียงการพัฒนาเพื่อผลประโยชน์สำหรับบุคคลเท่านั้น แต่เป็นการพัฒนาบุคคลเพื่อผลประโยชน์ขององค์กร

4) โอกาสในการพัฒนาความสามารถของบุคคล (Development of Human Capacities) จากภาพรวม พบว่า ลูกจ้างในมหาวิทยาลัยฯ ส่วนใหญ่เห็นด้วยอยู่ในระดับมากประเด็นที่ลูกจ้างในมหาวิทยาลัยฯ ส่วนใหญ่ที่เห็นด้วยมากที่สุดมี 2 ประเด็น คือ ประเด็นการได้รับการพัฒนาทักษะความรู้ในการทำงาน และประเด็นความรู้สึกว่าตนเองมีคุณค่าและรู้สึกท้าทายในการทำงาน ซึ่งทั้ง 2 ประเด็นนี้ มีการเห็นด้วยอยู่ในระดับมากเท่ากัน แสดงให้เห็นว่า เมื่อองค์กรให้การพัฒนาทักษะการทำงานแก่บุคลากรอย่างต่อเนื่อง บุคลากรจะเกิดแรงผลักดันต่อการทดสอบให้ทักษะที่ได้รับการพัฒนาหรืออบรมมาใช้กับการทำงานให้เกิดประสิทธิผลเป็นรูปธรรม จึงกลายเป็นความรู้สึกล้าท้าทายในการทำงาน

5) การบูรณาการทางสังคม หรือ การทำงานร่วมกัน (Social Integration) จากภาพรวมพบว่า ลูกจ้างในมหาวิทยาลัยฯ ส่วนใหญ่เห็นด้วยอยู่ในระดับมาก ประเด็นที่ลูกจ้างในมหาวิทยาลัยฯ ส่วนใหญ่ที่เห็นด้วยมากที่สุดมี 2 ประเด็น คือ ประเด็นการได้รับการยอมรับจากเพื่อนร่วมงานในการปฏิบัติงานต่างๆ และประเด็นความรู้สึกว่าตนเองเป็นส่วนหนึ่งของเพื่อนร่วมงาน ซึ่งทั้ง 2 ประเด็นนี้ มีการเห็นด้วยในระดับมากเท่ากัน แสดงให้เห็นว่า บุคลากรเห็นคุณค่าในตนเองทั้งในการดำเนินชีวิตและการทำงานร่วมกับบุคคลอื่น ซึ่งสอดคล้องกับ เฮาส์ และ คัมมิง (House & Cumming, 1985c, pp. 235-238, อ้างถึงใน วรเทพ เวียงแก, 2558) ที่ได้กำหนดคุณสมบัติของคุณภาพชีวิตของการทำงาน ด้านการบูรณาการทางสังคม (Social integration) ที่ว่าด้วย การที่ผู้ปฏิบัติงานมีความรู้สึกว่าคุณค่าของตนเองมีความสำคัญและเห็นว่าตนเองมีคุณค่า อันจะมีผลทำให้บุคคลนั้นมีความเป็นอิสระในความรู้สึกว่า ชุมชนหรือสังคมมีความสำคัญต่อตน กล่าวเปิดเผยตนเองกับผู้อื่น มีความรู้สึกว่าจะไม่มีการแข่งขันในองค์กร และมีความรู้สึกว่าการเปลี่ยนแปลงไปในทิศทางที่ดีขึ้นกว่าเดิม

6) ประชาธิปไตยในองค์กร (Constitutionalism) จากภาพรวม พบว่า ลูกจ้างในมหาวิทยาลัยฯ ส่วนใหญ่เห็นด้วยอยู่ในระดับมาก ประเด็นที่ลูกจ้างให้การเห็นด้วยสูงที่สุดคือ ทีมมหาวิทยาลัยมีการจัดเตรียมงานให้เกิดความเหมาะสมกันในระบบของการทำงาน เห็นด้วยในระดับมาก รองลงมาคือ การมีอิสระในการทำงานตามกฎระเบียบต่างๆ ของมหาวิทยาลัย เห็นด้วยในระดับมาก แสดงให้เห็นว่า บุคลากรมีอิสรภาพอย่างเต็มที่ในการทำงานภายใต้ระเบียบ หรือข้อปฏิบัติตามแนวทางที่องค์กรได้กำหนดไว้ ซึ่งสอดคล้องกับ เฮอริคและแมคคาบี (Herrick & Maccaby, 1975, pp. 63-67, อ้างถึงใน วไลพร เจริญพร, 2546) ได้อธิบายถึงหลักการสำคัญในการทำให้คนงานมีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีด้วยการปรับปรุงคุณภาพชีวิตการทำงานภายใต้หลักการเบื้องต้น 4 ประการ หนึ่งในนั้นคือหลักประชาธิปไตยในการทำงาน ที่ให้เสรีภาพของบุคคลเรื่องสิทธิในการพูดหรือการแสดงความคิดเห็น ซึ่งในการทำงานจะให้เปิดโอกาสให้คนงานมีส่วนร่วมในทุกๆ ขั้นตอนการทำงานเพื่อรับผิดชอบต่องานของตนอย่างเต็มที่กล่าวคือ เป็นการให้โอกาสคนงานได้ใช้อำนาจตัดสินใจด้วยตนเองที่มีการควบคุมและร่วมมือในการทำงานเป็นทีม

7) ความสมดุลระหว่างงานกับชีวิตส่วนตัว (Total Life Space) จากภาพรวม พบว่า ลูกจ้างในมหาวิทยาลัยฯ ส่วนใหญ่เห็นด้วยอยู่ในระดับมาก ประเด็นที่ลูกจ้างให้การเห็นด้วยสูงที่สุดคือ การทำหน้าที่ตามบทบาทของตนเองในครอบครัวและในสถานที่ทำงานได้อย่างเหมาะสม เห็นด้วยในระดับมาก รองลงมาคือ การจัดสรรเวลาในที่ทำงานและเวลาว่างของตนเองสำหรับครอบครัว เห็นด้วยในระดับมากเช่นกัน แสดงให้เห็นว่า องค์กรไม่มีการแทรกแซงวิถีการดำเนินชีวิตของบุคลากร ตามเกณฑ์ชีวิตคุณภาพชีวิตการทำงาน เกี่ยวกับบทบาทของการทำงานที่มีความสมดุล (Balanced role of work) เกณฑ์ข้อนี้มุ่งที่จะให้องค์กรหลีกเลี่ยงการเข้าไปแทรกแซงพนักงานในเรื่องความสมดุลที่เหมาะสมระหว่างงานกับวิถีชีวิต เช่น ความเป็นอยู่ภายในครอบครัว เป็นการแบ่งเวลาที่เหมาะสมสำหรับตัวเอง งาน ครอบครัวและอื่นๆ ควรมีสัดส่วนการใช้เวลาอย่างเหมาะสม

8) ลักษณะงานที่เป็นประโยชน์ต่อสังคม (Social Relevance) คุณภาพชีวิตการทำงานในด้านนี้มีค่าเฉลี่ยความคิดเห็นที่มากกว่าทุกด้าน ผลการศึกษาในภาพรวม พบว่า ลูกจ้างในมหาวิทยาลัยฯ ส่วนใหญ่เห็นด้วยในระดับมาก มีค่าเฉลี่ย 3.97 ซึ่งประเด็นที่ลูกจ้างส่วนใหญ่เห็นด้วยมากที่สุด คือ ความรู้สึกภูมิใจในองค์กรของตนเองที่มีความรับผิดชอบต่อสังคมในด้านการบำรุงศิลปวัฒนธรรม อันเป็นการรักษาไว้ซึ่งความเป็นชาติไทย เห็นด้วยในระดับมาก รองลงมาคือ ความรู้สึกว่าคุณค่าของตนเองมีความรับผิดชอบต่อสังคม สะท้อนให้เห็นว่า มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ซึ่งเป็นมหาวิทยาลัยสงฆ์ ภาพลักษณ์ของมหาวิทยาลัยฯ คือการเป็นสถาบันการศึกษาทางศาสนาที่คงเอกลักษณ์ความเป็นเมืองพุทธของสังคมไทยได้อย่างชัดเจน เป็นองค์กรที่ช่วยอนุรักษ์สืบสานวัฒนธรรมของคนไทยไว้อย่างยั่งยืน จึงส่งผลให้บุคลากรในองค์กรรู้สึกว่าคุณค่าของตนเองมีความรับผิดชอบต่อสังคม

ในขณะที่ระดับความผูกพันในองค์กรในภาพรวม พบว่า ลูกจ้างในมหาวิทยาลัยฯ มหามกุฏราชวิทยาลัย มีความผูกพันในองค์กรอยู่ในระดับมาก ซึ่งเมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน สามารถอภิปรายผลได้ดังนี้

1) ด้านความเชื่อมั่นและการยอมรับเป้าหมายและค่านิยมขององค์กร ส่วนใหญ่เห็นด้วยในระดับมาก ซึ่งประเด็นที่ลูกจ้างในมหาวิทยาลัยฯ ส่วนใหญ่ที่เห็นด้วยมากที่สุดมี 2 ประเด็น คือ การยอมรับและมีความเชื่อมั่นในทิศทางวิสัยทัศน์ และพันธกิจ

ในการทำงานขององค์กร และประเด็นการได้รับความเมตตา ความเอื้อเฟื้อ และความใส่ใจรายละเอียดเล็กน้อยจากผู้บังคับบัญชา ทั้ง 2 ประเด็น มีการเห็นด้วยในระดับมากเท่ากัน แสดงให้เห็นว่า บุคลากรในองค์กร เกิดความผูกพันทางอารมณ์และความรู้สึก ที่เชื่อและยอมรับในแนวทางการทำงาน และวิถีการปฏิบัติตนในชีวิตประจำวัน เช่นการเอาใจใส่เพียงเรื่องเล็กน้อย ระหว่างผู้บังคับบัญชาและผู้ที่อยู่ใต้บังคับบัญชา ข้อมูลนี้มีความสอดคล้องกับ จิรชัย พุฒิจรัสพงศ์ (2551, น. 31) ให้ความหมายว่า ความผูกพันต่อองค์กร ในประเด็น ความผูกพันทางอารมณ์ (Affective Commitment) หมายถึง เป้าหมายของปัจเจกบุคคล และเป้าหมายขององค์กรที่สอดคล้องกัน ด้วยความแรงกล้าของความปรารถนาของบุคคลที่จะทำงานอย่างต่อเนื่องกับองค์กร เนื่องจากเห็นด้วยหรือต้องการจะทำเช่นนั้น เป็นการผูกมัดทางอารมณ์ในการเป็นส่วนหนึ่งและเกี่ยวข้องกับองค์กร

2) ด้านความเต็มใจที่จะทุ่มเทความพยายามอย่างเต็มที่เพื่อประโยชน์ขององค์กร ลูกจ้างส่วนใหญ่เห็นด้วยอยู่ในระดับมากที่สุด ประเด็นที่ลูกจ้างให้การเห็นด้วยมากที่สุดคือ ความเต็มใจทุ่มเทร่างกายแรงใจที่จะปฏิบัติงานในแต่ละวันให้ดีที่สุด เห็นด้วยในระดับมาก รองลงมา คือความต้องการให้งานบรรลุผลสำเร็จ เพื่อความก้าวหน้าและผลประโยชน์ขององค์กร และประเด็นการใช้ทรัพยากรอย่างคุ้มค่า จากข้อค้นพบ แสดงให้เห็นว่า ลูกจ้างในมหาวิทยาลัยฯ ยอมเสียสละส่วนตน เพื่อผลประโยชน์โดยรวมของมหาวิทยาลัยฯ เพื่อให้เป้าหมายของมหาวิทยาลัยฯ บรรลุวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ ซึ่งมีความหมายไปในทางเดียวกับ กัปแมน (Gubman, 1998, อ้างถึงใน ชัลวานา สะขานี, 2550, น. 18) ได้ให้ความหมายของความผูกพันต่อองค์กรว่า คือการทุ่มเทพลังกาย พลังใจอย่างเต็มที่ และมากยิ่งขึ้นเรื่อยๆ ให้กับงานที่ตนได้รับมอบหมาย ซึ่งพลังกายและพลังใจ จะแสดงออกมาในหลายรูปแบบ เช่น การทำงานสร้างสรรค์และมีคุณค่า เกินความคาดหวังของลูกจ้างและองค์กร

3) ด้านความปรารถนาอย่างยิ่งที่จะรักษาไว้ซึ่งความเป็นสมาชิกในองค์กร ส่วนใหญ่ลูกจ้างเห็นด้วยอยู่ในระดับมาก ประเด็นที่ลูกจ้างให้การเห็นด้วยมากที่สุดคือ ความรู้สึกไม่พอใจ หากมีคนดูหมิ่น กล่าวร้าย หรือแสดงความคิดเห็นในเชิงลบต่อองค์กร โดยเห็นด้วยในระดับมาก รองลงมาคือ การทำงานก่อนเวลาและเลิกงานหลังเวลาที่ยังคงกำหนด เห็นด้วยในระดับมาก จากข้อค้นพบชี้ให้เห็นว่า ลูกจ้างในมหาวิทยาลัยฯ มีความภาคภูมิใจในองค์กรและประสงค์ที่จะอยู่กับองค์กร สอดคล้องกับที่ แชตแมน (Chatman, อ้างถึงใน พิชิต พิทักษ์เทพสมบัติ, 2552) ให้คำนิยามความผูกพันต่อองค์กร ด้านการแสดงตัว (Identification) หมายถึง การมีความภาคภูมิใจในองค์กรและประสงค์ที่จะอยู่กับองค์กร มีความกล้าที่จะแสดงให้บุคคลอื่นทราบว่าตนเองเป็นส่วนหนึ่งขององค์กร

ข้อเสนอแนะและความคิดเห็นจากกลุ่มประชากร

จากการวิเคราะห์ข้อมูลคำถามปลายเปิด (Open-ended Questionnaire) จำนวน 257 ชุด ในภาพรวม พบว่า มีข้อเสนอแนะมากที่สุด 4 อันดับแรก คือ ควรเปิดโอกาสในการพัฒนาทักษะและความรู้ความสามารถในการทำงานและด้านอื่นๆ คิดเป็นร้อยละ 22.1 รองลงมา คือ ค่าตอบแทนมีเพียงพอต่อค่าครองชีพ แต่ไม่พอสำหรับการออมทรัพย์ ดังนั้นมหาวิทยาลัยฯ ควรพิจารณาปรับเพิ่มค่าตอบแทนที่มากกว่าปัจจุบัน คิดเป็นร้อยละ 18.3 มหาวิทยาลัยฯ ควรเปิดอัตราการบรรจุเป็นพนักงานมหาวิทยาลัยฯ ให้กับลูกจ้าง ตามตำแหน่งงานและวุฒิการศึกษามหาวิทยาลัยฯควรสนับสนุนทุนการศึกษาลูกจ้างให้ศึกษาต่อเพื่อกลับมาพัฒนาองค์กร คิดเป็นร้อยละ 11.7 และมหาวิทยาลัยฯ ควรสนับสนุนทุนการศึกษาลูกจ้างให้ศึกษาต่อ เพื่อกลับมาพัฒนาองค์กร คิดเป็นร้อยละ 10.5

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย แผนพัฒนาและรูปแบบการพัฒนา QWL ให้ชัดเจนโดยเฉพาะ ด้านโอกาสในการพัฒนาความสามารถของบุคคล ในการพัฒนาคุณภาพชีวิตการทำงานของบุคลากรในมหาวิทยาลัย

ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติการ จัดโครงการนำร่อง หรือการจัดทำกิจกรรมเพื่อกระตุ้นให้ลูกจ้างหรือบุคลากร ได้เข้ามามีส่วนร่วมในการในการคิดวางแผน หาแนวทางในการเสริมสร้างคุณภาพชีวิตการทำงาน ซึ่งเป็นการบูรณาการร่วมกันระหว่างบุคลากรในมหาวิทยาลัย

- ควรมีการทำสัญญาจ้างกับลูกจ้าง มากกว่าสัญญารายปี
- การเพิ่มค่าตอบแทนให้มีความเพียงพอต่อค่าครองชีพในปัจจุบัน
- การเปิดอัตราการบรรจุเป็นพนักงานมหาวิทยาลัยฯ ให้กับลูกจ้าง
- การสนับสนุนทุนการศึกษาแก่ลูกจ้างให้ศึกษาต่อ เพื่อกลับมาพัฒนาองค์กร

บทสรุป

คุณภาพชีวิตการทำงานของลูกจ้างในมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย มีในระดับมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งด้านลักษณะงานที่เป็นประโยชน์ต่อสังคม ซึ่งประเด็นที่ลูกจ้างส่วนใหญ่เห็นด้วยมากที่สุด คือ ความรู้สึกภูมิใจในองค์กรของตนเองที่มีความรับผิดชอบต่อสังคมในด้านการบารุงศิลปวัฒนธรรม อันเป็นการรักษาไว้ซึ่งความเป็นชาติไทย ในขณะที่ความผูกพันในองค์กรของลูกจ้างก็มีในระดับมากเช่นกัน โดยเฉพาะด้าน ด้านความเต็มใจที่จะทุ่มเทความพยายามอย่างเต็มที่เพื่อประโยชน์ขององค์กร และเมื่อวิเคราะห์ปัจจัยที่สัมพันธ์กับคุณภาพชีวิตการทำงานของลูกจ้างในมหาวิทยาลัยฯ กลับมีในระดับปานกลางเกือบทุกด้านมีเพียงด้านโอกาสในการพัฒนาความสามารถของบุคคล เท่านั้นที่อยู่ในระดับน้อย และยังไม่เป็นที่พอใจตามความต้องการของลูกจ้างในมหาวิทยาลัยฯ โดยเฉพาะการให้โอกาสในการพัฒนาความสามารถของบุคคลกร แม้กระนั้นลูกจ้างในมหาวิทยาลัยฯ ก็ยังยินยอมพร้อมใจที่จะอยู่กับองค์กร มีความผูกพันกับองค์กร เชื่อมมั่นและยอมรับเป้าหมายรวมทั้งค่านิยมขององค์กร มีความเต็มใจที่จะทุ่มเทความพยายามอย่างเต็มที่เพื่อประโยชน์ขององค์กร และปรารถนาอย่างยิ่งที่จะรักษาไว้ซึ่งความเป็นสมาชิกในองค์กร ทั้งนี้มีข้อมูลบ่งชี้ที่แสดงให้เห็นความสัมพันธ์ดังกล่าวจากปัจจัยส่วนบุคคลและปัจจัยทางเศรษฐกิจและสังคมคือ ลูกจ้างส่วนใหญ่มีอายุ ระหว่าง 24-35 ปี ถือว่าเป็นช่วงอายุของกลุ่มคนรุ่นใหม่ได้เปลี่ยนถ่ายเข้ามาเริ่มเรียนรู้และปฏิบัติงานใหม่จึงเกิดความตระหนักที่อยากจะเริ่มสร้างผลงาน หรือชิ้นงานของตนเองให้ประสบความสำเร็จและเกิดเป็นรูปธรรมแก่องค์กร เพื่อการได้รับการยอมรับจากบุคคลอื่นในองค์กร รวมทั้งการมีระยะเวลาในการทำงาน 1-5 ปี และ 6-10 ปี ซึ่งเป็นระยะเวลาค่อนข้างนานพอสมควร ทำให้เกิดความผูกพันกับองค์กรมากขึ้นตามอายุการทำงาน

รายการอ้างอิง

- กิตติภพ สุขวรรณดี. (23 กุมภาพันธ์ 2559). *เจ้าหน้าที่ฝ่ายวิเคราะห์งานบุคคลมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย*. ข้อมูลจากสารบรรณงานบุคคล.
- จิรัชย์ พุฒิจรัสพงศ์. (2551). *ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อความผูกพันต่อองค์กรของพนักงาน บริษัท เซฟรอนประเทศไทยสำรวจและผลิต จำกัด*. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, แขนงวิชาบริหารธุรกิจ, สาขาวิทยาการจัดการ.
- ชลวานา ฮะซานี. (2550). *ความผูกพันของพนักงานต่อองค์กรกรณีศึกษา พนักงานในโรงพยาบาลของรัฐ จังหวัดระยองบริษัท ปตท. จำกัด มหาชน*. สารนิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, คณะพัฒนาทรัพยากรมนุษย์, สาขาการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์และองค์การ.
- ดุสิตา เครือคำปิว. (2551). *ลักษณะคุณภาพชีวิตการทำงาน ลักษณะผู้นำที่มีประสิทธิภาพ วัฒนธรรมองค์กรกับการลาออกของพยาบาล โรงพยาบาลรามาริบัติ โรงพยาบาลวิชัยยุทธ และสถาบันมะเร็งแห่งชาติ*. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, คณะศิลปศาสตร์, สาขาวิชาจิตวิทยาอุตสาหกรรมและองค์การ.
- พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติฉบับที่ 2 พ.ศ. (2545). สืบค้นจาก <http://library.nhrc.or.th/ulib/dublin.php?ID=4306>.
- พิชิต พิทักษ์เทพสมบัติ. (2552). *ความพึงพอใจในงาน และความผูกพันต่อองค์กร: ความหมาย ทฤษฎี วิธีการวิจัย การวัด และงานวิจัย*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ เสมาธรรม.

- พรินทร์ชา สมานสินธุ์. (2554). การศึกษาปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการสร้างความผูกพันของพนักงาน: ศึกษาเฉพาะกรณี บริษัท เบสท์ เพอฟอร์มแมนซ์ เอ็นจิเนียริง จำกัด. การศึกษาค้นคว้าอิสระปริญญามหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยหอการค้าไทย, บัณฑิตวิทยาลัย, สาขาวิชาการจัดการทรัพยากรมนุษย์
- มหาวิทยาลัยรามคำแหง, สาขาวิทยบริการเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดตรัง. (2551). *คุณภาพชีวิตในการทำงานของลูกจ้างชั่วคราวรายปี* กรณีศึกษา: มหาวิทยาลัยรามคำแหง สาขาวิทยบริการเฉลิมพระเกียรติ. รายงานการวิจัย.
- มาลินี ธรรมบุตร. (2550). การศึกษาคุณภาพชีวิตการทำงานของพนักงานสายสนับสนุน วิชาการมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ศูนย์รังสิต. วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ในพระบรมราชูปถัมภ์, บัณฑิตวิทยาลัย, สาขาวิชาการบริหารการศึกษา.
- วรารณ สกุลรัมย์. (2555). *คุณภาพชีวิตการทำงานของบุคลากรสายสนับสนุนในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ศูนย์รังสิต*. วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยวไลยอลงกรณ์ ในพระราชูปถัมภ์, บัณฑิตวิทยาลัย.
- วรเทพ เวียงแก. (2558). *คุณภาพชีวิตของบุคลากรในมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตอีสาน*. ขอนแก่น: โรงพิมพ์คลัง นานาธรรมของแก่น.
- วไลพร เจริญพร. (2546). *คุณภาพชีวิตการทำงานของพนักงานที่ทำงานเป็นกะในระดับปฏิบัติการ* กรณีศึกษา: บริษัทไทไวน์ แอนน์ เคเบิล เซอวิส จำกัด. วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยบูรพา, บัณฑิตวิทยาลัย.
- สำนักงานปลัดทบวงมหาวิทยาลัย. (2541). *คู่มือปฏิบัติเกี่ยวกับการขอรับรองมาตรฐานการศึกษาและการประเมินคุณภาพการจัดการศึกษาของสถาบันอุดมศึกษาเอกชน*. สำนักงานปลัดทบวงมหาวิทยาลัย.

Books

- Akao, Y. & Mizuno, S. (1993). *QFD: The customer-driven approach to quality planning and development*. Tokyo: Asian Productivity.
- Casio, W. F. (2003). *Managing Human Resource: Productivity Quality of Work Life*. Profit. Boston: McGraw Hill.
- Goetsch, D., & Davis, S. (1995). *Total quality management*. New York: McGraw-Hill.
- Walton, R. E. (1973). Quality of working life: What is it?. *Sloan Management Review*. Cambridge, 15(1), 11-21.

การส่งเสริมความเสมอภาคหญิงชายในสำนักงานงบประมาณ The Bureau of the Budget Action Plan for Gender Equality

ศิริทิพย์ สุวรรณรัตน์*

Sirintip Suwannarat

บทคัดย่อ

ความเสมอภาคหญิงชายเป็นทั้งกระบวนการและจุดหมายที่ทำให้บุคคลมีสิทธิเสรีภาพที่จะแสดงออกได้ โดยไม่ถูกจำกัดด้วยเหตุผลเรื่องเพศและเป็นนโยบายที่กำหนดไว้ทั้งในระดับสากลและในประเทศไทยก็มีการกำหนดกฎหมาย ระเบียบ นโยบาย และแนวปฏิบัติเพื่อไม่ให้บุคคลถูกแบ่งแยก กีดกัน และจำกัดสิทธิ หากไม่มีการส่งเสริมให้เกิดขึ้นในหน่วยงาน ความเสมอภาคหญิงชายอาจขึ้นอยู่กับความคิด การรับรู้ ค่านิยมของแต่ละบุคคลที่มีต่อเรื่องเพศ นโยบายการส่งเสริมความเสมอภาคหญิงชายจึงช่วยสร้างความมั่นคง ปลอดภัยให้แก่ทุกคน และในระยะยาวจะเกิดความยั่งยืนในประสิทธิภาพการทำงานขององค์กร

นโยบายของรัฐต่อความเสมอภาคหญิงชายในส่วนราชการมีความชัดเจนเป็นรูปธรรมโดยมีกลไกขับเคลื่อนระดับประเทศและระดับหน่วยงาน ซึ่งในส่วนราชการมีทั้งผู้บริหารส่งเสริมความเสมอภาคหญิงชาย (CEGO) ศูนย์ประสานงานด้านการเสริมสร้างความเสมอภาคหญิงชาย (GFP) และแผนแม่บทที่ระบุโครงการ/กิจกรรมที่หน่วยงาน ได้ดำเนินการอย่างต่อเนื่องจากการศึกษาการดำเนินงานในการส่งเสริมความเสมอภาคหญิงชายของสำนักงานงบประมาณพบว่า หน่วยงานได้ดำเนินโครงการโดยมีทั้งนโยบาย ผู้บริหาร และส่วนงานที่รับผิดชอบ และได้ดำเนินโครงการส่งเสริมความเสมอภาคหญิงชายตามแนวทางของนโยบายเป็นไปตามแนวคิดบทบาทความสัมพันธ์หญิงชายกับการพัฒนา (GAD) และเน้นโครงการเกี่ยวกับการวางแผนและการนำนโยบายไปปฏิบัติ เช่น การจัดเก็บข้อมูลแยกเพศและพัฒนาระบบฐานข้อมูลด้านการบริหารบุคคล การวางแผนและกำหนดแผนปฏิบัติการของสำนักงานงบประมาณ รวมไปถึงการนำนโยบายไปปฏิบัติในเรื่องการทบทวนสัดส่วนของคณะทำงานต่างๆ กฎระเบียบที่มีการเลือกปฏิบัติ การประชาสัมพันธ์ และการสอดแทรกความรู้ผ่านการอบรมต่างๆ ของหน่วยงาน

คำสำคัญ: การส่งเสริมความเสมอภาคหญิงชายในส่วนราชการ, แผนแม่บทการส่งเสริมความเสมอภาคหญิงชายของ สำนักงานงบประมาณ

ABSTRACT

Gender equality is both a process and aims at giving individuals the freedom to express themselves. Without being limited for reasons of gender, both international and Thailand already have set the laws, regulations, policies and guidelines to against discrimination. In the gap between individual and office policies. Gender equality can be based on the cognitive, concept and value of the individual. So that the policies to promote gender equality can be creating stability and safety for everyone and long - term sustainability in the performance of the organization.

Gender equality in the government are clear because they concrete mechanisms driven by national and international agencies. The government has an Chief Gender Equality Officer (CEGO) and Gender Focal Point (GFP) and a master plan to identify projects / activities. The literature found that the Bureau of the Budget Has operated since 2004. According to a study the office has been proposed by both the administration and the policy

* นักศึกษาปริญญาโทสาขาการบริหารและนโยบายสวัสดิการสังคม คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

of responsibility. Projects promoting gender equality, according to the guidelines of the policy is based on the concept of Gender and Development (GAD) and the action plan focused on planning and implementation, for example: database gender segregation and administration personnel, reviewed the plan and action, reviewed the various regulations that may be discrimination, public relations and training.

Keywords: gender equality of decent work, a master plan for promoting gender equality in the Bureau of the budget

บทนำ

จะดีหรือไม่ถ้าหน่วยงานของท่านมีการดูแลความเป็นอยู่ที่ดีของบุคลากรหรือมีกฎระเบียบรองรับเพื่อป้องกันปัญหาที่อาจเกิดขึ้นในที่ทำงาน เพื่อให้บุคลากรมีความมั่นคง ปลอดภัย มีความก้าวหน้าตามความรู้ความสามารถของบุคคล จะดีไม่น้อยหากบุคคลที่มีความต้องการที่แตกต่างกัน เช่น หญิงและชายจะได้รับสวัสดิการตามความเหมาะสมเพื่อให้มั่นใจว่าบุคลากรทุกเพศสามารถเข้าถึงการพัฒนาได้อย่างแท้จริง การสร้างความเสมอภาคหญิงชายเป็นอีกหนึ่งนโยบายที่คำนึงถึงความเสมอภาคภายใต้กฎหมายและโอกาส เพื่อให้บุคคลสามารถแสดงออกและมีบทบาททางสังคมได้อย่างเสมอภาคกัน ซึ่งประเทศไทยเพิ่งเริ่มมีพระราชบัญญัติความเท่าเทียมระหว่างเพศ พ.ศ. 2558 แต่การส่งเสริมความเสมอภาคนั้นได้ขับเคลื่อนมาอย่างยาวนาน ตามความเป็นมาของนโยบายอย่างเป็นทางการทั้งในระดับสากลและระดับประเทศ ดังนี้

ความเป็นมาของนโยบายการส่งเสริมความเสมอภาคหญิงชาย

สังคมไทยได้ตระหนักถึงเรื่องความเสมอภาคหญิงชายซึ่งองค์การสหประชาชาติได้ริเริ่มใช้ในอนุสัญญาว่าด้วยการจัดการเลือกปฏิบัติสตรีทุกรูปแบบ (Convention on the Elimination of all Forms of Discrimination Against Women-CEDAW) และประเทศไทยเข้าร่วมเมื่อปี พ.ศ. 2528 ตามพันธกรณีระหว่างประเทศรัฐต้องกำหนดแนวทาง นโยบาย และมาตรการเกี่ยวกับการจัดการเลือกปฏิบัติต่อผู้หญิง และให้หลักประกันว่าผู้หญิงจะได้รับสิทธิประโยชน์และโอกาสต่างๆ จากรัฐ บนพื้นฐานของความเสมอภาคหญิงชาย ซึ่งใจความสำคัญของอนุสัญญาได้กล่าวไว้ว่า มนุษย์ทุกคนมีอิสระและเสมอภาคกัน มีเกียรติและสิทธิโดยไม่มี ความแตกต่างกันเพราะเหตุแห่งเพศ ประกันสิทธิอันเท่าเทียมกันของบุรุษและสตรีในสิทธิทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม และบริบทการเมือง โดยเชื่อว่าการพัฒนาอย่างเต็มรูปแบบของประเทศจำเป็นต้องให้สตรีได้เข้าร่วมอย่างเสมอภาคในทุกๆ สาขา การคำนึงถึงสตรีมีส่วนสำคัญที่ช่วยให้เกิดสวัสดิการครอบคลุมและส่งผลต่อการพัฒนาของสังคม ซึ่งยังไม่ได้รับการยอมรับอย่างเต็มที่ ความสำคัญทางสังคมของการเป็นมารดาและเด็กผู้หญิง บทบาทการเลี้ยงดูบุตรจำต้องได้รับผิดชอบร่วมกันทั้งหญิงชาย

ประเทศไทยให้การรับรองปฏิญญาและแผนปฏิบัติการปักกิ่ง จากการประชุมระดับโลกว่าด้วยเรื่องสตรี เมื่อปี พ.ศ. 2538 เพื่อความก้าวหน้าของสตรี ซึ่งระบุประเด็นปัญหาของสตรีที่เป็นอุปสรรคต่อความเสมอภาคระหว่างหญิงชาย และการเสริมพลังให้สตรี รวม 12 ประเด็นปัญหา ได้แก่ ความยากจน การศึกษาและการฝึกอบรมสตรี สุขภาพ ความรุนแรงต่อสตรี ความขัดแย้งที่มีการใช้อาวุธ เศรษฐกิจ อำนาจและการตัดสินใจกลไกเชิงสถาบันเพื่อความก้าวหน้าของสตรี สิทธิมนุษยชนของสตรี สตรีกับสื่อมวลชน สตรีกับสิ่งแวดล้อมเด็กผู้หญิง และประเด็นในสถานการณ์อื่นๆ เพิ่มเติม จากการประชุมในปี พ.ศ. 2543 ได้แก่ โลกาภิวัตน์ ความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี การเคลื่อนย้ายแรงงาน ภาวะประชากรผู้สูงอายุ การแพร่ระบาดของโรคเอดส์ ภัยพิบัติธรรมชาติและการแบ่งภาระความรับผิดชอบระหว่างหญิงชาย เป็นจุดเน้นการที่มองว่าความเสมอภาคเป็นเรื่องสิทธิมนุษยชนและความเป็นธรรมทางสังคม ผลักดันให้ความเสมอภาคทางเพศเป็นกระแสหลักของการพัฒนาขับเคลื่อนความเสมอภาคหญิงชายไปสู่การปฏิบัติ

และในปีเดียวกันสหประชาชาติได้จัดประชุมสุดยอดแห่งสหประชาชาติเมื่อปี พ.ศ. 2543 กำหนดเป้าหมายการพัฒนาแห่งสหัสวรรษ (Millennium Development Goals-MDGs) เพื่อลดช่องว่างของการพัฒนาและส่งเสริมการพัฒนาคน ภายในปี 2533-2558 มีทั้งหมด 8 ประการ ซึ่งมีประเด็นข้อที่ 3 ส่งเสริมความเท่าเทียมกันทางเพศและส่งเสริมบทบาทหญิงชาย ที่ผู้นำของประเทศไทยร่วมรับรองคำประกาศดังกล่าว

อย่างไรก็ตามความเสมอภาคหญิงชายในส่วนราชการ ไม่อาจเกิดขึ้นจากการรับรู้สิทธิของปัจเจกบุคคล เพราะปัญหาความเสมอภาคระหว่างเพศได้รับอิทธิพลจากวัฒนธรรม การขัดเกลา การรับรู้ในบทบาทต่อความเสมอภาคระหว่างเพศที่แตกต่างกัน จึงเกิดมาตรการและกลไกส่งเสริมความเสมอภาคหญิงชายขึ้น ซึ่งเริ่มบังคับใช้ในส่วนราชการตามมติคณะรัฐมนตรี เมื่อวันที่ 31 กรกฎาคม 2544 เรื่องพิธีสารเลือกรับของอนุสัญญาว่าด้วยการจัดการเลือกปฏิบัติต่อสตรีในทุกรูปแบบและการดำเนินการเพื่อส่งเสริมความเสมอภาคระหว่างหญิงชาย การส่งเสริมความเสมอภาคหญิงชายยังคงเป็นไปอย่างต่อเนื่อง (สำนักงานกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว, 2555, น. 52-56) ซึ่งกว่าจะมาเป็นนโยบายที่เป็นรูปธรรม ประเทศไทยใช้เวลาถึง 16 ปี (พ.ศ. 2528-2544) สังคมค่อยเปลี่ยนแปลงไปและยอมรับความคิดเรื่องความเสมอภาคหญิงชายเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ ข้อกำหนดในอนุสัญญาที่ไม่ยอมรับตั้งแต่ครั้งแรกก็ค่อยๆ ยกเลิกข้อกำหนดที่สงวนไว้ และตั้งแต่ปี พ.ศ. 2544 เป็นต้นมาส่วนราชการได้สร้างกลไกเพื่อส่งเสริมความเสมอภาคหญิงชาย ปรับแผนพัฒนาสตรีให้สอดคล้องกับแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ การส่งเสริมในระดับนโยบายได้แทรกซึมไปในแผนการพัฒนาต่างๆ

ต่อมาเมื่อเป้าหมายการพัฒนาแห่งสหัสวรรษสิ้นสุดลงใน สหประชาชาติได้กำหนดแผนการพัฒนายั่งยืน Sustainable Development Goals (SDGs) เป็นทิศทางการพัฒนาตั้งแต่ปี 2558-2573 ประกอบด้วย 17 เป้าหมาย โดยมีเป้าหมายที่ 5 เพื่อบรรลุถึงความเท่าเทียมทางเพศและเสริมสร้างพลังให้แก่สตรีและเด็กหญิงทุกคน ด้วยการจัดการเลือกปฏิบัติต่อสตรีและเด็กหญิงในทุกรูปแบบ และปรับปรุงและเพิ่มความเข้มแข็งของนโยบายและการบังคับใช้กฎระเบียบสำหรับการส่งเสริมความเสมอภาคทางเพศและการเพิ่มบทบาทสตรีและเด็กหญิงในทุกระดับ

ประเทศไทยมีพระราชบัญญัติความเท่าเทียมระหว่างเพศ พ.ศ. 2558 ซึ่งได้ให้ความสำคัญกับการเลือกปฏิบัติโดยไม่เป็นธรรมระหว่างเพศ โดยห้ามองค์กรของรัฐ องค์กรของเอกชนและบุคคล ที่กำหนดนโยบาย กฎระเบียบ ประกาศ มาตรการ โครงการ หรือวิธีปฏิบัติที่มีลักษณะเลือกปฏิบัติโดยไม่เป็นธรรมระหว่างเพศ เป็นเหตุให้บุคคลถูกแบ่งแยก กีดกัน และถูกจำกัดสิทธิอันชอบธรรม เพราะมีความแตกต่างระหว่างเพศ ซึ่งเป็นครั้งแรกที่สังคมไทยมีมาตรการป้องกันการเลือกปฏิบัติโดยไม่เป็นธรรมระหว่างเพศ และจัดตั้งกลไกคือ "คณะกรรมการส่งเสริมความเท่าเทียมระหว่างเพศ" ซึ่งมีอำนาจหน้าที่กำหนดนโยบาย มาตรการ และแผนการปฏิบัติงาน เสนอแนะนโยบาย และข้อเสนอในการปรับปรุงกฎหมาย ส่งเสริมให้มีการเก็บข้อมูลจำแนกเพศ ส่งเสริมการศึกษา การวิจัย และการเผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับการป้องกันมิให้มีการเลือกปฏิบัติ เป็นต้น นอกจากนี้ยังมี "คณะกรรมการวินิจฉัยการเลือกปฏิบัติโดยไม่เป็นธรรมระหว่างเพศ" เพื่อวินิจฉัยปัญหาที่มีการยื่นคำร้องว่ามีการเลือกปฏิบัติโดยไม่เป็นธรรม และ "กองทุนส่งเสริมความเท่าเทียมระหว่างเพศ" ที่ดำเนินการส่งเสริมความเท่าเทียมระหว่างเพศและคุ้มครองและป้องกันมิให้มีการเลือกปฏิบัติโดยไม่เป็นธรรมระหว่างเพศ

พระราชบัญญัติส่งเสริมความเท่าเทียมระหว่างเพศ พ.ศ. 2558 ยังตอกย้ำให้การดำเนินงานส่งเสริมความเสมอภาคหญิงชายในส่วนราชการยังต้องให้ความสำคัญทั้งกระบวนการและผลการดำเนินงานส่งเสริมความเสมอภาคหญิงชายในส่วนราชการที่เกิดขึ้นจะช่วยให้บุคคลมีความเข้าใจ มีความตระหนักถึงแนวคิดความเสมอภาคหญิงชาย และปฏิบัติต่อบุคคลอื่นไม่แบ่งแยก กีดกัน จำกัดสิทธิต่อกันในการทำงาน

การเขียนบทความครั้งนี้จึงเป็นการศึกษานโยบาย แนวคิด วิเคราะห์นโยบายการส่งเสริมความเสมอภาคหญิงชายของสำนักงานประมาณซึ่งเป็นกรณีศึกษา เพื่อให้เกิดความเข้าใจในเรื่องความเสมอภาคหญิงชายและเรียนรู้การส่งเสริมความเสมอภาคหญิงชายของสำนักงานประมาณ

แนวคิดการส่งเสริมความเสมอภาคหญิงชาย

รูปแบบของนโยบายการส่งเสริมความเสมอภาคหญิงชาย มีทั้งพันธกรณีระหว่างประเทศ รัฐธรรมนูญ กฎหมาย ระเบียบ กฎ ก.พ. มติคณะรัฐมนตรี และพระราชบัญญัติที่เกี่ยวข้อง ซึ่งการขับเคลื่อนดังกล่าวเป็นไปตามแนวคิด WID และ GAD นำไปสู่การพัฒนาอย่างยั่งยืน สามารถอธิบายได้ดังนี้

จากแนวคิดผู้หญิงกับการพัฒนา (Women in development หรือ WID) สู่มโนทัศน์ความสัมพันธ์หญิงชายกับการพัฒนา (Gender and development หรือ GAD)

แนวคิดเริ่มแรกในการส่งเสริมสตรีคือผู้หญิงกับการพัฒนา (Women in development หรือ WID) จากแนวคิดนักเศรษฐศาสตร์ชื่อ Boserup (1970) แนวคิดนี้เริ่มจากการมองเห็นว่าในการพัฒนานั้นผู้หญิงมักไม่ได้รับการยอมรับ จำเป็นต้องให้ผู้หญิงมีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนาและเป็นเป้าหมายในการพัฒนา เพื่อเพิ่มศักยภาพให้กับผู้หญิงมากขึ้น โดยยังคงไว้ซึ่งบทบาทเดิมในสังคม อาทิ การสร้างโครงการที่มีผู้หญิงเป็นเป้าหมาย การเพิ่มรายได้และให้ผู้หญิงมีส่วนร่วมในการผลิตมากขึ้น พัฒนาศักยภาพของผู้หญิงในการทำหน้าที่ในครอบครัว เช่น การอนามัยแม่และเด็ก การวางแผนคุมกำเนิด แต่แนวคิดนี้ไม่ได้พูดถึงสาเหตุของการเลือกปฏิบัติและการกีดกันแบ่งแยกที่เป็นสาเหตุหลักที่ทำให้ผู้หญิงไม่สามารถเข้าไปมีบทบาทในการพัฒนาและแนวคิดดังกล่าวยังคงคาดหวังต่อผู้หญิงมากขึ้น เป็นภาระให้ผู้หญิงต้องทำงานหนักขึ้น แต่ผู้หญิงก็ยังขาดอำนาจในการควบคุมทรัพยากรและการตัดสินใจ กลายเป็นกลุ่มคนชายขอบและคนยากจนในสังคมหรือเป็นกลุ่มชนชั้นที่ไม่ได้รับความเป็นธรรมในสังคม แนวคิดการพัฒนา (Women in Development-WID) จึงไม่สามารถเปลี่ยนแปลงสภาพบทบาทของผู้หญิงและความเสมอภาคระหว่างหญิงชายได้

แนวคิดบทบาทความสัมพันธ์หญิงชายกับการพัฒนา (Gender and Development หรือ GAD) ในปี ค.ศ. 1980 มีการเปลี่ยนแปลงแนวคิดเกี่ยวกับพัฒนา โดยเปลี่ยนมาเน้นถึงเรื่องของความเป็นธรรมและความยั่งยืนในการพัฒนาการพัฒนาผู้หญิงก็เช่นกัน ได้มีการเปลี่ยนจาก WID เป็น GAD คือจากเดิมที่เน้นการพัฒนาประสิทธิภาพและการจัดความยากจนที่ตัวผู้หญิง เปลี่ยนเป็นการเปลี่ยนแปลงสภาพของผู้หญิงให้ดีขึ้นด้วยการทำให้ผู้หญิงมีศักยภาพในการตัดสินใจ และได้รับความเป็นธรรมจากการถูกเลือกปฏิบัติในสังคมมากขึ้น ซึ่งจำเป็นต้องมีการวิเคราะห์ถึงบทบาทและความต้องการของทั้งหญิงและชาย ดังนั้นแนวคิดนี้สนใจในเรื่องความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ไม่เท่าเทียมระหว่างหญิงกับชาย และจึงพยายามให้หญิงและชายมีส่วนร่วมในการพัฒนา การตัดสินใจ และการแบ่งปันประโยชน์ที่ได้รับร่วมกัน (นาถฤดี เด่นดวง อ้างถึงใน กรมกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว, ออนไลน์)

แนวทางการส่งเสริมความเสมอภาคหญิงชาย

การนำมิติหญิงชายให้อยู่ในกระแสหลักการพัฒนา (Gender Mainstreaming) เป็นแนวทางที่ครอบคลุมแนวคิดของ (Gender and Development หรือ GAD) มีจุดเน้นที่การพิจารณาและปรับความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างหญิงและชายในส่วนที่เกี่ยวกับการควบคุมและใช้ทรัพยากร การตัดสินใจและการได้รับประโยชน์ต่างๆ ภายใต้ระบบใดระบบหนึ่ง โดยระบบนั้นอาจเป็นหน่วยงาน องค์กร ชุมชน หรือสังคมก็ได้ แนวทางการส่งเสริมความเสมอภาคหญิงชายให้เป็นกระแสหลักการพัฒนาจึงเป็นแนวทางที่ต้องคำนึงถึงความเสมอภาคในโอกาสและความเท่าเทียมกันในการรับประโยชน์ เป็นแนวทางที่เอื้อให้ผู้หญิงมีส่วนร่วมทุกขั้นตอนของโครงการ โดยพิจารณาข้อแตกต่างและความไม่เท่าเทียมกันของผู้หญิงและผู้ชาย (เมธินี พงษ์เวช, 2544, น. 7)

นโยบายส่งเสริมความเสมอภาคหญิงชายในส่วนราชการถือเป็นนโยบายสังคม (Social Policy) ที่มีจุดมุ่งหมายเพื่อปรับปรุงความเป็นอยู่ที่ดีหรือมีสวัสดิภาพที่ดีของข้าราชการทั้งหญิงชาย โดยในการวิเคราะห์นโยบายจากกรอบแนวคิดวงจรชีวิตนโยบาย (Policy Life Cycle) มี 3 ขั้นตอน (ศุภชัย ยาวประภาฯ, 2552, น. 34) คือ ขั้นตอนของการกำหนดนโยบาย (Policy Formulation) ขั้นตอนของการนำนโยบายไปสู่การปฏิบัติ (Policy Implementation) และขั้นตอนการประเมินผลนโยบาย (Policy Evaluation) ทั้งนี้การนำวงจรชีวิตนโยบายมาใช้เป็นการวิเคราะห์ตั้งแต่จากจุดเริ่มต้นไปจนถึงจุดสิ้นสุดของนโยบาย มีประโยชน์ในการนำไปประยุกต์ใช้ในการปฏิบัติงานเพื่อการส่งเสริมความเสมอภาคหญิงชายให้เป็นกระแสหลักของการพัฒนา (Gender Mainstreaming) หรือการดำเนินการเพื่อให้ความเสมอภาคหญิงชายบรรจุอยู่ในทุกแผนงาน/โครงการขององค์กร

สำหรับแนวทางการส่งเสริมความเสมอภาคหญิงชายที่กล่าวไว้ข้างต้น เป็นสิ่งที่จะต้องมีในการส่งเสริมความเสมอภาคหญิงชายในส่วนราชการ อาจต้องใช้หลายเครื่องมือประกอบกัน เช่น นโยบาย กฎหมาย การรณรงค์ การวิเคราะห์และการรวบรวมข้อมูลการแยกเพศ เป็นต้น ส่วนกระบวนการที่ว่าจะทำอย่างไรให้เป็นไปตามแนวทางดังกล่าว เพื่อให้เกิดความชัดเจนในทางปฏิบัติ มี

นักคิดได้คิดรูปแบบหรือกระบวนการส่งเสริมความเสมอภาคหญิงชายไว้ เพื่อที่จะกำหนดได้ว่าการส่งเสริมนั้นจะต้องทำอะไรบ้าง (How to)

ขั้นตอนหรือวิธีการส่งเสริมความเสมอภาคให้เป็นกระแสหลักการพัฒนา มีหน่วยงานหรือนักวิชาการได้กำหนดไว้แตกต่างกัน แต่สามารถอธิบายตามวงจรชีวิตของนโยบาย ผู้ศึกษาจึงสามารถสรุปไว้ในกระบวนการกำหนดนโยบายได้ดังนี้

	การวางแผนนโยบาย	การนำนโยบายไปปฏิบัติ	การประเมินผลนโยบาย
Oxfam	1. การวิเคราะห์สถานการณ์ 2. วางแผน 3. การประเมินผลกระทบของโครงการต่อมิติหญิงชาย	4. การนำแผนไปสู่การปฏิบัติ	5. การติดตามโครงการ 6. ประเมินผลโครงการ
UNDP	1. ระบุปัญหา 2. การสร้างโครงการ 3. การประเมินโครงการ	4. การนำแผนไปสู่การปฏิบัติ	5. การติดตามและการดำเนินงาน 6. การประเมินผล 7. การประเมินผลกระทบและบทเรียน
Joana M.D. Vitor	1. ทบทวนแนวทาง 2 ชักนำให้ผู้นำขององค์กร 3.สนับสนุนพัฒนาแนวทางและวิธีการ	1. จัดประชุมเชิงปฏิบัติการ 2. คณะทำงานเสนอแนะแนวทางการส่งเสริม	3. การประเมินผล
กรวิภา บุญเชื้อ	1. การเก็บข้อมูลแยกเพศ 2. การวางแผน	3. การนำแผนนโยบายไปสู่การปฏิบัติ	4. การติดตามผล 5. การแลกเปลี่ยน บทเรียน

ผู้ศึกษาเห็นว่าตามกรอบแนวคิดการส่งเสริมความเสมอภาคหญิงชายของกรวิภา บุญเชื้อ เป็นขั้นตอนที่เหมาะสมกับการพัฒนาแนวคิดความเสมอภาคหญิงชายเข้าไปในกระแสหลักในระดับของส่วนราชการ และสามารถเป็นแนวทางในการใช้บทบาทหญิงชายเป็นกระแสหลักในการส่งเสริมความเสมอภาคได้ อีกทั้งยังสอดคล้องกับเพื่อการขับเคลื่อนการส่งเสริมความเสมอภาคหญิงชายให้เป็นกระแสหลักการพัฒนาในการขับเคลื่อนงานของส่วนราชการตามคู่มือผู้ปฏิบัติงาน (สำนักงานกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว, 2550, น. 9-11) ซึ่งข้อมูลจากการทบทวนวรรณกรรมข้างต้นนี้จะช่วยให้เข้าใจการดำเนินงานของสำนักงบประมาณในฐานะของส่วนราชการที่จะต้องปฏิบัติตามแนวคิด แนวทาง นโยบายในระดับชาติและระดับสากล การส่งเสริมความเสมอภาคหญิงชายของสำนักงบประมาณ มีรายละเอียดดังนี้

การส่งเสริมความเสมอภาคหญิงชายของสำนักงบประมาณ

สำนักงบประมาณ คือหน่วยงานภาครัฐ สังกัดสำนักนายกรัฐมนตรี เป็นหน่วยงานส่วนกลางที่ทำหน้าที่หลัก 3 ด้าน คือ ด้านการจัดทำงบประมาณ ซึ่งทำหน้าที่พิจารณาและตั้งงบประมาณรายจ่ายของหน่วยงานภาครัฐและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องที่สอดคล้องกับการงบประมาณโดยคำนึงถึงวินัยทางการคลังและเสถียรภาพทางเศรษฐกิจ ซึ่งเป็นงานเกี่ยวกับการวิเคราะห์โครงการและรวบรวมข้อมูลเป็นข้อมูลระดับประเทศเพื่อเข้าสู่กระบวนการของการพิจารณาร่างพระราชบัญญัติต่อไป ด้านการบริหารงบประมาณ ด้วยการให้คำปรึกษาและดำเนินการตามกฎหมายว่าด้วยวิธีการงบประมาณและกฎหมายอื่นที่เกี่ยวข้อง และด้านการติดตามและประเมินผล ทั้งติดตามการใช้จ่ายเงินงบประมาณและติดตามผลการดำเนินงานของหน่วยงานภาครัฐและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง รวบรวมและเสนอแนะแนวทางให้กับรัฐบาล ลักษณะงานของสำนักงบประมาณจึงเป็นงานที่เกี่ยวข้องกับข้อมูลเอกสาร

การวิเคราะห์และรวบรวมข้อมูล ส่วนใหญ่บุคคลากรจึงเป็นผู้หญิงมากกว่าผู้ชาย (ข้าราชการ 830 คน เพศชาย 257 คน เพศหญิง 573 คน)

โครงสร้างหน่วยงานตามกฎหมายกระทรวงแบ่งส่วนราชการสำนักงานงบประมาณ สำนักงานนายกรัฐมนตรี แบ่งเป็น 16 ฝ่าย เช่น สำนักนโยบายและแผนงบประมาณ ศูนย์เทคโนโลยีสารสนเทศ สำนักจัดหางบประมาณด้านเศรษฐกิจ 1 ซึ่งแต่ละฝ่ายประกอบด้วยผู้บริหารถึง 5 ระดับ ได้แก่ ผู้บริหารระดับสูง ผู้อำนวยการระดับสูง นักวิเคราะห์งบประมาณทรงคุณวุฒิ นักวิเคราะห์งบประมาณเชี่ยวชาญ นักวิเคราะห์งบประมาณชำนาญการพิเศษหรือระดับอาวุโส ส่วนในระดับผู้ปฏิบัติงาน ได้แก่ ตำแหน่งนักวิเคราะห์งบประมาณชำนาญการ นักวิเคราะห์งบประมาณปฏิบัติการ และระดับชำนาญงานกับระดับปฏิบัติงาน ลักษณะการทำงานในระดับผู้ปฏิบัติงานแต่ละคนจะต้องรับผิดชอบตามแต่ละหน่วยงานที่ได้รับมอบหมายและทุกคนมีลักษณะงานเช่นเดียวกันคือทำทั้งจัดทำงบประมาณ บริหารงบประมาณและติดตามและประเมินผล ซึ่งหน่วยงานที่ขึ้นตรงต่อนายกรัฐมนตรีจะมีการปรับเปลี่ยนแนวทางการดำเนินงานตามสถานการณ์อยู่เสมอ การปฏิบัติงานของข้าราชการจึงต้องทันต่อการเปลี่ยนแปลงและบางครั้งต้องทำงานหนักเป็นเวลาดูติดต่อกัน การส่งเสริมสวัสดิการให้บุคลากรจึงมีความสำคัญอย่างยิ่ง ซึ่งการส่งเสริมความเสมอภาคหญิงชายเป็นอีกทางหนึ่งที่สำนักงานงบประมาณได้ดำเนินงานมาตั้งแต่ปี 2547 ตามพันธกรณีระหว่างประเทศและนโยบายรัฐบาล โดยขับเคลื่อนให้สอดคล้องการแนวคิด Gender and Development (GAD นำประเด็นที่เป็นความแตกต่างในบทบาทหญิงชายในที่ทำงานให้ลดน้อยลง เช่น ลดช่องว่างเรื่องค่าตอบแทน เรื่องการทำงานล่วงเวลา และสามารถสร้างสมดุลในอำนาจในการทำงานด้วยการสร้างการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ การได้รับผลประโยชน์ร่วมกัน จากนักวิเคราะห์นโยบายการส่งเสริมความเสมอภาคของสำนักงานงบประมาณด้วยวงจรรายนโยบายและแนวทางการส่งเสริมความเสมอภาคหญิงชายที่กล่าวไว้ข้างต้น สามารถอธิบายได้ดังนี้

การวางแผนนโยบาย

1. การเก็บข้อมูลแยกเพศ

ในการเก็บรวบรวมข้อมูลแยกเพศเพื่อใช้ในการวางแผน วิเคราะห์บทบาทหญิงชาย ซึ่งจะต้องทำความเข้าใจความต้องการขั้นพื้นฐานและความต้องการเชิงโครงสร้างของผู้หญิงและผู้ชาย มีข้อมูลที่เป็นการแจกแจง การแบ่งงานระหว่างหญิงชาย การเข้าถึง ควบคุมทรัพยากรและผลประโยชน์ ข้อจำกัดและโอกาสทางเศรษฐกิจและสังคม

สำนักงานงบประมาณได้ดำเนินการเก็บข้อมูลแยกเพศเพื่อนำมาใช้วิเคราะห์บทบาทหญิงชายและเป็นข้อมูลในการวางแผน ซึ่งได้จัดทำโครงการพัฒนาระบบฐานข้อมูลการบริหารงานบุคคลของสำนักงานงบประมาณ มีฐานข้อมูลบุคลากรในมิติต่างๆ จำนวน 9 ด้าน ได้แก่ ข้อมูลการบรรจุเข้ารับราชการ ข้อมูลการเลื่อนระดับตำแหน่ง ข้อมูลการย้ายสำนัก/กอง และสายงาน ข้อมูลการประเมินผลการปฏิบัติราชการ ข้อมูลการเข้ารับการศึกษา ฝึกอบรม ศึกษา และดูงาน ข้อมูลการลาศึกษาต่อในประเทศและต่างประเทศ ข้อมูลการได้รับคัดเลือกเป็นข้าราชการดีเด่น ข้อมูลการลา นอกจากนี้ยังมีข้อมูลการพัฒนาข้าราชการ ฐานข้อมูลทรัพยากรบุคคลในมิติต่างๆ โดยแสดงสัดส่วนหญิงชาย อาทิ ข้อมูลด้านการศึกษา/การศึกษาต่อการฝึกอบรม เป็นต้น

1.1 การวางแผน

เมื่อได้ข้อมูลหรือเตรียมข้อมูลในการดำเนินงานจำแนกตามเพศ สามารถนำไปใช้ข้อมูลในการวิเคราะห์วางแผนงาน ประกอบกับ การวางแผนนโยบายที่สอดคล้องกับนโยบายระดับชาติและระดับสากล จนเกิดการกำหนดมาตรการหรือแผนปฏิบัติการเกี่ยวกับความสัมพันธ์หญิงชาย หน่วยงานจำเป็นจะต้องปรับแผนแม่บทเพื่อให้สอดคล้องกับนโยบายระดับชาติ เช่น แผนพัฒนาสังคมและเศรษฐกิจแห่งชาติ และแผนในระดับสากล เช่น แผนการพัฒนาอย่างยั่งยืน เมื่อได้ข้อมูลแยกเพศและการวิเคราะห์สถานการณ์ที่เปลี่ยนไป จนเกิดเป็นวิสัยทัศน์ คือ “สำนักงานงบประมาณเป็นองค์กรที่ส่งเสริม สนับสนุนความเสมอภาคระหว่างหญิงชายอย่างเป็นรูปธรรม”

พันธกิจ

1. ส่งเสริมและพัฒนาความรู้ความเข้าใจ เพื่อให้เกิดความตระหนักและยอมรับด้านความเสมอภาคระหว่างหญิงชาย
2. ส่งเสริมสนับสนุนการบริหารจัดการทรัพยากรบุคคลและทรัพยากรอื่นๆ เพื่อให้สอดคล้องกับภารกิจอย่างเสมอภาคระหว่างหญิงชาย
3. ส่งเสริมและสนับสนุนให้เกิดการจัดสรรงบประมาณด้านความเสมอภาคหญิงชายอย่างเหมาะสม ตามยุทธศาสตร์ของแผนพัฒนาสตรีในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ

ซึ่งแผนเหล่านี้ให้ความสำคัญกับเรื่องการตระหนักรู้และมีเจตคติที่ดี การเข้าถึงสุขภาวะที่ดี และการพัฒนาศักยภาพสตรี สำนักงานงบประมาณได้จัดทำนโยบายที่เป็นลายลักษณ์อักษร เรียกว่า แผนแม่บท ซึ่งได้แบ่งตามช่วงเวลาที่กำหนดแผนแม่บทการส่งเสริมความเสมอภาคหญิงชายได้ดังนี้

แผนแม่บทด้านการส่งเสริมความเสมอภาคระหว่างหญิงชายของสำนักงานงบประมาณ ประจำปี 2547-2549

1. ด้านการพัฒนาข้าราชการ จัดส่งบุคลากรของสำนักงานงบประมาณเข้าร่วมรับฟัง และฝึกอบรมหลักสูตรการพัฒนาจิตสำนึกในบทบาทหญิงชาย ผู้บริหารและผู้ที่เกี่ยวข้องสามารถนำความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับบทบาทความเสมอภาคหญิงชาย
2. ด้านการพัฒนากลไกในการทำงาน ทบทวนคำสั่งและข้อปฏิบัติที่ขัดมุมมองด้านบทบาทหญิงชายทบทวนรายชื่อคณะทำงาน และองค์คณะต่างๆ ของสำนักงานงบประมาณให้มีสัดส่วนของหญิงชายเท่าเทียมกันสร้างแนวทางการวิเคราะห์งบประมาณ
3. ด้านข้อมูลและองค์ความรู้เกี่ยวกับบทบาทหญิงชาย สร้างฐานข้อมูลแยกเพศของข้าราชการของสำนักงานงบประมาณ เช่น การมอบหมายงาน การพัฒนาบุคลากร การเลื่อนตำแหน่ง การเลื่อนขึ้นเงินเดือน ฯลฯ
4. ด้านการสร้างเครือข่าย สร้างเครือข่ายภายในและภายนอกหน่วยงานตลอดจนสร้างเครือข่ายร่วมกับภาคเอกชน

แผนแม่บทด้านการส่งเสริมความเสมอภาคระหว่างหญิงชายของสำนักงานงบประมาณ ประจำปี 2550-2554

1. ด้านการพัฒนาข้าราชการ จัดโครงการฝึกอบรมสัมมนา ฐานหลักสูตรต่างๆ โดยพิจารณาถึงสัดส่วนหญิงชายและนำสัดส่วนหญิงชายมาเป็นองค์ประกอบการบริหารงานบุคคล เช่น การมอบหมายงาน การเลื่อนขึ้น เลื่อนตำแหน่ง
2. ด้านการพัฒนากลไกในการทำงาน ทบทวนคำสั่งและข้อปฏิบัติที่ขัดมุมมองด้านบทบาทหญิงชายทบทวนรายชื่อคณะทำงาน และองค์คณะต่างๆ ของสำนักงานงบประมาณให้มีสัดส่วนของหญิงชายเท่าเทียมกันสร้างแนวทางการวิเคราะห์งบประมาณ
3. ด้านข้อมูลและองค์ความรู้เกี่ยวกับบทบาทหญิงชาย สร้างฐานข้อมูลแยกเพศของข้าราชการของสำนักงานงบประมาณและผู้รับบริการ (ข้าราชการต่างหน่วยงาน)
4. ด้านการสร้างเครือข่าย การเผยแพร่ข้อมูลสารสนเทศหญิงชายผ่านทาง www.bb.go.th และจุลสารสำนักงานงบประมาณ

แผนแม่บทด้านการส่งเสริมความเสมอภาคระหว่างหญิงชายของสำนักงานงบประมาณ ประจำปี 2555-2559

เสริมสร้างเจตคติและการยอมรับด้านความเสมอภาคระหว่างหญิงชาย เป็นการเผยแพร่ข้อมูลสารสนเทศเกี่ยวกับความเสมอภาคระหว่างหญิงชายผ่านสื่อต่างๆ ภายในหน่วยงาน การพัฒนาระบบฐานข้อมูลการบริหารงานบุคคลของสำนักงานงบประมาณ การพัฒนาบุคลากรด้านการส่งเสริมความเสมอภาคระหว่างหญิงชาย การจัดทำฐานข้อมูลทรัพยากรบุคคลในมิติต่างๆ เพื่อส่งเสริมความเสมอภาคระหว่างหญิงชาย ได้เผยแพร่บทความเกี่ยวกับความเสมอภาคหญิงชาย ในวารสารการงบประมาณ e-Journal บนเว็บไซต์ www.bb.go.th และ bbintranet มีฐานข้อมูลบุคลากรในมิติต่างๆ โดยแสดงสัดส่วนหญิงชาย เช่น ข้อมูลด้านการศึกษา/การศึกษาต่อ การฝึกอบรม ข้อมูลการบรรจุเข้ารับราชการ เป็นต้น โครงการพัฒนาบุคลากรของสำนักงานงบประมาณได้มีการสอดแทรกการให้ความรู้ในเรื่องของความเสมอภาคระหว่างหญิงชาย เช่น โครงการฝึกอบรมเชิงปฏิบัติการพัฒนาข้าราชการบรรจุใหม่ โครงการฝึกอบรมสัมมนาเชิงปฏิบัติการการจัดการความรู้สำหรับเจ้าหน้าที่สำนักงานงบประมาณ (KM) โครงการฝึกอบรมสัมมนาการปรับสมดุลชีวิตและฝึกปฏิบัติธรรม

เสริมสร้างและพัฒนาศักยภาพทรัพยากรบุคคลในการกิจด้านต่างๆ อย่างเสมอภาคระหว่างหญิงชาย ตลอดจนการพัฒนาสุขภาพ คุณภาพชีวิต และเสริมสร้างความปลอดภัยในการปฏิบัติงาน ด้วยการฝึกอบรมสัมมนา ดูงาน หลักสูตรต่างๆ โดยพิจารณาถึงสัดส่วนหญิงชาย การพัฒนากลไกในการปฏิบัติงานของหน่วยงาน การพัฒนาสวัสดิการด้านต่างๆ ให้แก่บุคลากรสำนักงานงบประมาณ โดยคำนึงถึงความเสมอภาคระหว่างหญิงชาย การออกแบบการก่อสร้างอาคารที่ทำการแห่งใหม่ของสำนักงานงบประมาณ โดยคำนึงถึงมิติหญิงชาย ผลการดำเนินงานรวบรวมข้อมูลบุคลากรที่ผ่านการอบรมสัมมนาและศึกษาดูงานแบบแยกเพศ มีการแต่งตั้งคณะกรรมการในเรื่องเกี่ยวกับการดำเนินการทางวินัยโดยคำนึงถึงความเสมอภาคระหว่างหญิงชาย การจัดสวัสดิการด้านต่างๆ ให้แก่บุคลากรและเจ้าหน้าที่ ทั้งหญิงและชายมีสิทธิในการรับสวัสดิการอย่างเท่าเทียมกัน อาทิ การจัดรถยนต์ส่วนกลางรับ-ส่ง ร้านอาหารสวัสดิการ เงินสวัสดิการให้เปล่า กรณีถึงแก่กรรม การสมรส อุปสมบทหรือคลอดบุตร เป็นต้น

การพัฒนาศักยภาพและเพิ่มโอกาสทางเศรษฐกิจและสังคมของสตรีไทย ด้วยการสร้างความตระหนักรู้ และเผยแพร่แนวความคิดการจัดทำงบประมาณที่คำนึงถึงมิติหญิงชาย การจัดทำแผนบูรณาการด้านการจัดสรรงบประมาณในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับมิติหญิงชาย การส่งเสริมการสร้างเครือข่าย การแลกเปลี่ยนความรู้ความเข้าใจ และประสบการณ์ในการจัดทำงบประมาณที่คำนึงถึงมิติหญิงชาย ระหว่างหน่วยงานต่างๆ ระดับนานาชาติ สำนักงานงบประมาณจัดการประชุมสัมมนาอำนวยการจัดทำงบประมาณและการจัดทำยุทธศาสตร์การจัดสรรงบประมาณรายจ่ายประจำปีงบประมาณ พ.ศ. 2559 ให้แก่บุคลากรและเจ้าหน้าที่ของสำนักงานงบประมาณ โดยมียุทธศาสตร์การจัดสรรงบประมาณที่เกี่ยวข้องกับมิติหญิงชาย ซึ่งได้เผยแพร่ให้ส่วนราชการต่อไป

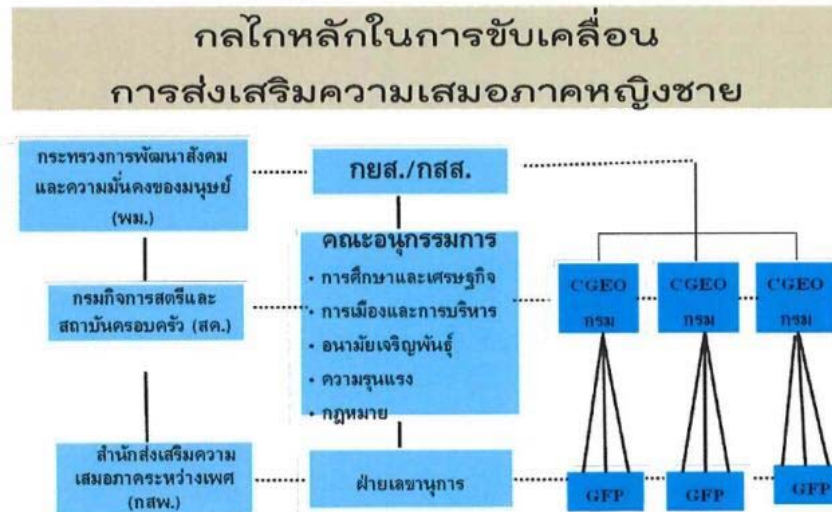
จะเห็นได้ว่าแผนแม่บทการส่งเสริมความเสมอภาคระหว่างหญิงชายของสำนักงานงบประมาณมีการปรับกลยุทธ์และยุทธศาสตร์ที่สอดคล้องกับการขับเคลื่อนในระดับชาติที่เปลี่ยนแปลงไป แต่มีข้อสังเกตว่าแผนยังไม่มุ่งเน้นไปที่ผู้ที่อาจประสบปัญหาการถูกเลือกปฏิบัติหรือได้รับความไม่เสมอภาค ซึ่งควรให้ความสนใจกับปัญหาบางประการเกิดกับผู้หญิงเป็นส่วนใหญ่ เช่น การตั้งครรภ์ การล่วงเกินทางเพศในที่ทำงาน และปัญหาอนามัยเจริญพันธุ์ ซึ่งเชื่อมโยงกับสุขภาพโดยรวมของผู้หญิง และก่อให้เกิดผลกระทบต่อบทบาทและสถานภาพในการทำงานของผู้หญิงได้ จึงต้องมีประเด็นเหล่านี้ในการวางแผนด้วย

การนำนโยบายไปปฏิบัติ

การนำแผนไปสู่การปฏิบัติ

กลไกการดำเนินงานส่งเสริมความเสมอภาคหญิงชาย

ตามมติคณะรัฐมนตรี เมื่อวันที่ 31 กรกฎาคม 2544 และการดำเนินการแต่งตั้งผู้บริหารปฏิบัติหน้าที่เป็นผู้บริหารด้านการเสริมสร้างบทบาทหญิงชาย (CGEO) ในหน่วยงาน รวมถึงมอบหมายให้หน่วยงานระดับสำนัก/กอง ทำหน้าที่เป็นศูนย์ประสานงานด้านความเสมอภาคระหว่างหญิงชายในหน่วยงาน (Gender Focal Point) และจัดทำแผนแม่บทการส่งเสริมความเสมอภาคระหว่างหญิงชายในแผนงาน/โครงการของและหนังสือสำนักงาน ก.พ. ที่ นร 0708/ว 3 ลงวันที่ 11 เมษายน 2545 เรื่องการกำหนดคุณสมบัติอำนาจหน้าที่ของผู้บริหารด้านการเสมอภาคระหว่างหญิงชายและบทบาทหน้าที่ของศูนย์ประสานงานความเสมอภาคระหว่างหญิงชาย รวมไปถึงการมอบหมายให้เป็นอำนาจหน้าที่ของกรมกิจการสตรีและสถาบันครอบครัวในการดำเนินงานส่งเสริมความเสมอภาคหญิงชาย การขับเคลื่อนงานผ่านกลไกการส่งเสริมความเสมอภาคระหว่างหญิงชายในหน่วยงานภาครัฐ ประกอบด้วยกลไกที่สำคัญดังนี้ (สำนักงานกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว, 2555, น. 57)

กลไกหลักในการขับเคลื่อนกระบวนการส่งเสริมความเสมอภาคหญิงชาย ประกอบด้วย คณะกรรมการนโยบายและยุทธศาสตร์การพัฒนาศักยภาพสตรีแห่งชาติ (กยศ.) คณะกรรมการส่งเสริมการพัฒนาศักยภาพสตรี (กสส.) ในระดับกระทรวง และสำนักงานส่งเสริมความเสมอภาคระหว่างเพศ (กสพ.) ของกรมกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว กระทรวงการพัฒนาศักยภาพและความมั่นคงของมนุษย์ มีหน้าที่สนับสนุนกลไกระดับกระทรวง/กรม ผลักดันให้มีการบูรณาการมิติหญิงชายในภารกิจของหน่วยงาน

ส่วนกลไกระดับหน่วยงานมี 2 ระดับ คือ ผู้บริหารด้านการเสริมสร้างบทบาทหญิงชาย (Chief Gender Equality Officer-CGEO) และศูนย์ประสานงานด้านความเสมอภาคระหว่างหญิงชายในหน่วยงาน (Gender Focal Point-GFP) ซึ่งสำนักงบประมาณกำหนดให้มีแผนกที่รับผิดชอบด้านบทบาทหญิงชายมีการแต่งตั้งผู้บริหารปฏิบัติหน้าที่เป็นผู้บริหารด้านการเสริมสร้างบทบาทหญิงชาย (CGEO) ได้แก่ ผู้บริหารตำแหน่งนักวิเคราะห์งบประมาณทรงคุณวุฒิ มีหน้าที่ริเริ่มโครงการ/กิจกรรมที่ผสมแนวความคิดบทบาทหญิงชายในส่วนราชการ การบริหารบุคคลทั้งการเลื่อนขั้น เลื่อนตำแหน่ง การมอบหมายงาน เป็นต้น ให้เป็นไปตามหลักความเสมอภาค สร้างเครือข่ายและกำกับดูแลการดำเนินงานของศูนย์ประสานงานเพื่อรายงานผลการดำเนินงานต่อไปจัดตั้งคณะกรรมการกำกับดูแลงานด้านความเสมอภาคระหว่างหญิงชาย รวมถึงมอบหมายให้หน่วยงานระดับสำนัก/กอง ทำหน้าที่เป็นศูนย์ประสานงานด้านความเสมอภาคระหว่างหญิงชายในหน่วยงาน (Gender Focal Point) ได้แก่ สำนักอำนวยการหรือส่วนการวางแผนและงบประมาณและส่วนการบริหารงานบุคคลกร ทำหน้าที่ดำเนินกิจกรรมตามแผนแม่บทการส่งเสริมความเสมอภาคหญิงชายและจัดทำรายงานผลการดำเนินงานประจำปีตามคำสั่งสำนักงบประมาณที่ 62-63/2557 เรื่องแต่งตั้งผู้บริหารด้านการเสริมสร้างบทบาทหญิงชายและจัดตั้งศูนย์ประสานงานด้านความเสมอภาคระหว่างหญิงชาย

การประเมินผลนโยบาย

การติดตามผลการดำเนินงาน

เมื่อดำเนินการตามแผนที่วางไว้ สำนักงบประมาณจะต้องรายงานผลการดำเนินงานประจำปีให้แก่กรมกิจการสตรีและสถาบันครอบครัวเพื่อนำเสนอผลการดำเนินงานแก่คณะรัฐมนตรีต่อไป ซึ่งในการติดตามผลการดำเนินงาน สำนักงบประมาณได้รายงานผลการดำเนินงานตามกลยุทธ์ แผนงาน และโครงการกิจกรรมต่างๆ ที่มาจากการทบทวนศักยภาพองค์กรในการส่งเสริมความเสมอภาคระหว่างเพศ ตรวจสอบว่าองค์กรมีการฝึกอบรมเจ้าหน้าที่ซึ่งมีความรู้ความเข้าใจในการนำบทบาทความสัมพันธ์หญิงชายไปใช้เป็นยุทธศาสตร์หลักในการดำเนินงาน ตระหนักว่ากิจกรรมและโครงการต่างๆ ที่ได้รับการวางแผนมีการร่วมมือกันผสมผสาน

การวางแผนและการดำเนินกิจกรรมแต่ยังขาดการสะท้อนผลการดำเนินงานจากผู้เข้าร่วมกิจกรรมหรือข้าราชการของสำนักงานงบประมาณเพื่อประเมินและติดตามผลการดำเนินงานด้านการส่งเสริมความเสมอภาคหญิงชาย โดยใช้รูปแบบการประเมินหลังสิ้นสุดโครงการ เพื่อประเมินผลผลิตและผลลัพธ์ของแต่ละโครงการ

การแลกเปลี่ยนบทเรียน

การประชุมเป็นการเปิดโอกาสให้ผู้ปฏิบัติงานได้แสดงความคิดเห็นและเข้าร่วมกิจกรรมโดยไม่มีการเลือกปฏิบัติต่อกัน โดยทางคณะกรรมการกำกับดูแลงานด้านความเสมอภาคระหว่างหญิงชาย จะมีการจัดประชุมประมาณปีละ 5 ครั้ง เพื่อทบทวนการดำเนินงานที่ผ่านมา ติดตามโครงการที่ดำเนินงานอยู่ การแจกแจงงาน ซึ่งคณะกรรมการดังกล่าวประกอบด้วยข้าราชการที่มาจากหลายฝ่ายงาน ทำให้ได้ข้อมูลที่ครอบคลุมการดำเนินงานตามโครงการที่กำหนดขึ้น

บทส่งท้าย

ในการนำเสนอเนื้อหาทั้งความเป็นมา แนวคิด แนวทางการส่งเสริมความเสมอภาคหญิงชายของส่วนราชการและการส่งเสริมความเสมอภาคหญิงชายของสำนักงานงบประมาณ ทำให้ทราบว่าสำนักงานงบประมาณได้ดำเนินงานสอดคล้องกับการขับเคลื่อนแผนงานระดับชาติ สอดคล้องกับแนวคิด GAD และแนวทางการส่งเสริมความเสมอภาคหญิงชาย แต่มีการประเมินผลนโยบายน้อย มีกิจกรรมน้อยในขั้นตอนของการติดตามผลการดำเนินงานและแลกเปลี่ยนบทเรียน สำนักงานงบประมาณควรมีการติดตามผลโครงการ/กิจกรรมที่ศึกษาความต้องการของผู้เข้าร่วมกิจกรรมซึ่งจะทำให้มีการดำเนินงานความยั่งยืน ซึ่งควรเปิดโอกาสให้ผู้ทำโครงการและผู้เข้าร่วมกิจกรรมสามารถดำเนินการ สนับสนุนและร่วมติดตามประเมินผล และควรประเมินผลการดำเนินงานของตัวชี้วัดของยุทธศาสตร์ที่กำหนดในแผนแม่บทการเสริมสร้างความเสมอภาคระหว่างหญิงชายด้วย เพราะข้าราชการที่มีส่วนได้ส่วนเสียขาดการรับรู้และการมีส่วนร่วมในกิจกรรมโครงการที่ต้องการพัฒนาจะต้องได้รับการส่งเสริมทั้งสถานภาพ บทบาท ความสัมพันธ์หญิงชายไปพร้อมๆ กัน เพื่อให้ผู้หญิงมีโอกาสและสิทธิได้รับความเสมอภาคและเพื่อให้ผู้หญิงได้สะสมบ่มเพาะความมั่นใจ และพร้อมที่จะพัฒนาศักยภาพ ชีวิต สุขภาพ ความเป็นอยู่ของตน ซึ่งในประเด็นดังกล่าวควรคำนึงถึงการรับรู้ของข้าราชการของสำนักงานงบประมาณด้วย ทั้งความรู้ ทักษะ และการเข้าร่วมกิจกรรม ซึ่งควรมีการสำรวจการรับรู้ของข้าราชการต่อนโยบายการส่งเสริมความเสมอภาคของสำนักงานงบประมาณ หรือทบทวนการดำเนินงานส่งเสริมความเสมอภาคหญิงชายของส่วนราชการอื่นๆ ต่อไป

รายการอ้างอิง

กรมกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว. (2559). *การส่งเสริมความเสมอภาคหญิงชายในหน่วยงานภาครัฐของสำนักงานกิจการ*

สตรีและสถาบันครอบครัว. สืบค้นจาก http://www.dcy.go.th/woman_man/data/278.pdf

เมธินี พงษ์เวช. (2544). *มิติหญิงชายและประสิทธิภาพของการบริหารและการดำเนินงาน*. กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยบทบาทหญิงชายและการพัฒนา.

ศุภชัย ยาวประภาช. (2552). *นโยบายสาธารณะ*. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สำนักงานกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว. (2550). *คู่มือผู้ปฏิบัติงานด้านการส่งเสริมความเสมอภาคหญิงชาย (Gender Mainstreaming)*. กรุงเทพฯ: ม.ป.พ.

สำนักงานกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว. (2555). *คู่มือผู้บริหารด้านการเสริมสร้างบทบาทหญิงชาย*. กรุงเทพฯ: ม.ป.พ.

สำนักงานงบประมาณ. (กรม). *แผนแม่บทด้านการส่งเสริมความเสมอภาคหญิงชาย ประจำปี พ.ศ. 2547-2549, พ.ศ. 2550-2554 และ พ.ศ. 2555-2559*. กรุงเทพฯ: ม.ป.พ.

สำนักงานงบประมาณ. (กรม). *รายงานผลการดำเนินงานการส่งเสริมความเสมอภาคระหว่างหญิงชาย ประจำปี 2558 ตามแผนแม่บทการส่งเสริมความเสมอภาคระหว่างหญิงชาย ปีงบประมาณ 2555-2559*. กรุงเทพฯ: ม.ป.พ.

ความเครียดของเจ้าหน้าที่รับเรื่องทางโทรศัพท์ ศูนย์ช่วยเหลือสังคม (1300)

Stress of Operators at the Social Assistance Centre 1300

ภาพรรณ พุทธิยาวัฒน์*

Phaphun Phutthiyawat

บทคัดย่อ

การศึกษาเรื่องนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาระดับความเครียด ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับความเครียด และวิธีการจัดการความเครียดของเจ้าหน้าที่รับเรื่องทางโทรศัพท์ ศูนย์ช่วยเหลือสังคม (1300) การรวบรวมข้อมูลกระทำโดยการสอบถามตัวอย่างจากเจ้าหน้าที่รับเรื่องทางโทรศัพท์ ศูนย์ช่วยเหลือสังคม (1300) สำนักงานปลัดกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ จำนวน 60 คน จากการศึกษา พบว่า ปัจจัยส่วนบุคคลไม่ส่งผลให้เกิดความเครียดจากการทำงานแตกต่างกัน สำหรับปัจจัยที่ทำให้เกิดความเครียดมากที่สุด คือ ความรับผิดชอบในงานและความกังวลในด้านความก้าวหน้าและความไม่มั่นคงในงาน กลุ่มตัวอย่างมีระดับความเครียดโดยเฉลี่ยสูงกว่าปกติเล็กน้อย ซึ่งอาจเกี่ยวข้องกับการปวดหรือเกร็งกล้ามเนื้อบริเวณท้ายทอย หลัง หรือไหล่อันเป็นอาการที่พบบ่อยที่สุด ในส่วนของวิธีการจัดการความเครียด ตัวอย่างกลุ่มนี้ใช้วิธีการทำความดี เพื่อให้รู้สึกภาคภูมิใจที่เป็นผู้มีส่วนช่วยผู้อื่นและสังคมมากที่สุด รองลงมาคือ การมีมนุษยสัมพันธ์กับผู้อื่นด้วยการเจรจาอย่างเป็นมิตร การมองโลกในแง่ดี และทำจิตใจให้เบิกบานอยู่เสมอ ตามลำดับ ผู้ศึกษามีข้อเสนอแนะว่าองค์กรควรจัดให้มีสถานที่ผ่อนคลายความเครียด และจัดสวัสดิการด้านสุขภาพและความปลอดภัยให้กับเจ้าหน้าที่รับเรื่องทางโทรศัพท์ ศูนย์ช่วยเหลือสังคม (1300) ประกอบกับการกำหนดนโยบายรองรับสภาวะที่อาจก่อให้เกิดความเครียดอย่างเป็นระบบ ส่วนเจ้าหน้าที่รับเรื่องทางโทรศัพท์ ศูนย์ช่วยเหลือสังคม (1300) ควรปรึกษาและพูดคุยกับผู้บังคับบัญชาอย่างสม่ำเสมอ เรียนรู้ที่จะปรับเปลี่ยนอิริยาบถและหาวิธีการจัดการกับความเครียดอย่างเหมาะสม รวมทั้งแสวงหาหลักประกันทางสังคมอื่นๆ เพิ่มเติมจากที่ได้รับอยู่

คำสำคัญ: ความเครียด, เจ้าหน้าที่รับเรื่องทางโทรศัพท์, ศูนย์ช่วยเหลือสังคม

ABSTRACT

Stress levels, factors, and management methods for telephone operators at the Social Assistance Centre 1300, Office of the Permanent Secretary, Ministry of Social Development and Human Security, were studied. Data was collected by in-depth interviews with all 60 operators at Social Assistance Centre 1300. Results were that personal factors had no effect on work stress. Most subjects reported that the factors causing the most stress were responsibilities on duty, anxiety about progress, and job insecurity. The Subject's stress levels were slightly above normal on average, possibly related to muscular pain or spasms on the occipital bone, back, and shoulder, frequently reported symptoms. These subjects managed stress most often by adopting good habits to be proud of being helpful. The second most popular stress-management approach was to engage in human relations with others by friendly conversations, positive thinking, and deciding to be happy and carefree. To further improve conditions, the Social Assistance Centre 1300 might create a staff recreational center and promote health and security welfare for operators. Policies should systematically address stress-causing issues. Operators should always

* นักศึกษาปริญญาโท หลักสูตรพัฒนาแรงงานและสวัสดิการมหาชน คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

consult and confer with supervisors, learning to adjust their work approach and find appropriate stress-management strategies, including seeking further increases in social guarantees from the past.

Keywords: Stress, Operators, Social Assistance Centre

บทนำ

ประเทศไทยเป็นประเทศกำลังพัฒนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านการพัฒนาเศรษฐกิจ พัฒนาสินค้าและบริการต่างๆ เพื่อรองรับความต้องการและอำนวยความสะดวกให้กับประชาชน ซึ่งการพัฒนาเหล่านั้นล้วนส่งผลกระทบและก่อให้เกิดปัญหาสังคมตามมา จะเห็นได้จากสภาพปัญหาของสังคมไทยในปัจจุบันที่มีการแข่งขันเพื่อความอยู่รอดทางเศรษฐกิจ มีส่วนกดดันให้เกิดปัญหาสังคมทั้งทางตรงและทางอ้อม ยกตัวอย่างเช่น ความขัดสนทำให้เกิดปัญหาการลักเล็กขโมยน้อยไปจนถึงการก่อปัญหาอาชญากรรม ปัญหาสิ่งแวดล้อม ปัญหามลพิษต่างๆ รวมถึงปัญหาอื่นๆ ที่กระทบตามมาเป็นลูกโซ่ เมื่อคนในสังคมให้ความสำคัญหรือให้คุณค่าแก่วัตถุมากกว่าคุณค่าทางจิตใจ แตกต่างจากสังคมไทยในอดีต ทำให้ในปัจจุบันคนในสังคมจึงมีปัญหาด้านจิตใจเพิ่มขึ้น

นอกจากนี้ การเข้าสู่ประชาคมอาเซียนทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง โดยคนในสังคมจะต้องปรับตัวเพื่อเตรียมพร้อมรับมือกับการพัฒนาอีกขั้น ซึ่งการพัฒนาหลักประกอบด้วย การพัฒนาด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นคือคนในสังคมต้องปรับตัวให้เกิดความเป็นกลาง เป็นส่วนหนึ่งของประชาคมอาเซียน ไม่ว่าจะเป็นด้านภาษา วัฒนธรรม อาชีพ ผู้ที่อยู่ในภาคแรงงานต้องพัฒนาศักยภาพให้เป็นที่ต้องการของตลาดแรงงาน รวมถึงต้องปรับบริการสาธารณะหรือโครงสร้างพื้นฐานต่างๆ ให้สามารถรองรับจำนวนผู้ใช้บริการที่มากขึ้น ส่งผลให้ทั้งประชาชนและเจ้าหน้าที่ของหน่วยงานต่างๆ มีความเครียดเพิ่มมากขึ้น

สำนักงานสถิติแห่งชาติ ร่วมกับกรมสุขภาพจิต และสถาบันวิจัยประชากรและสังคม ได้ร่วมกันสำรวจสุขภาพจิต (ความสุข) ของคนไทย โดยให้กลุ่มตัวอย่างอายุ 15 ปีขึ้นไป ทำแบบสอบถามโดยใช้ข้อความสุขภาพจิตคนไทยฉบับสั้น 15 ข้อ พบว่าในเดือนกรกฎาคม 2558 คนไทยมีคะแนนเฉลี่ยสุขภาพจิตลดลง 0.13 คะแนน เมื่อเปรียบเทียบกับผลการสำรวจในเดือนพฤษภาคม 2558 (สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2558) ซึ่งชี้ให้เห็นว่าคนไทยมีความสุขลดลง และอาจอนุมานได้ว่าคนไทยมีความเครียดเพิ่มมากขึ้น โดยความเครียดนั้นสามารถเกิดขึ้นได้ทั้งแบบฉับพลัน และความเครียดแบบต่อเนื่อง (ประพันธ์ ปลื้มภาณุภัทร, 2547 อ้างถึงใน นัทธมน แก้วไทย, 2552) ซึ่งจะส่งผลกระทบต่อสุขภาพกายในแง่ของการเพิ่มความถี่ของความเจ็บป่วยทางร่างกาย ทำให้เกิดโรครุนแรง รวมถึงทำให้ชีวิตสั้นลง และส่งผลกระทบต่อสุขภาพจิตในแง่ของความกังวล ความคับข้องใจ ที่จะทำให้เกิดการตอบสนองในเชิงลบ (สมยศ นาวีการ, 2543, อ้างถึงใน สมทรง นุ่นจันทร์, 2548) อาจทำให้กระทบไปยังเรื่องอื่นๆ ในชีวิตจนเกิดเป็นปัญหาตามมา

จากยุทธศาสตร์การพัฒนาประเทศ โดยรัฐบาลมุ่งแก้ไขปัญหาและพัฒนาสังคม เพื่อดูแลคนทุกช่วงวัย (ศูนย์ช่วยเหลือสังคม, 2557) รัฐบาลได้เล็งเห็นถึงความสำคัญของปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นในสังคม จึงมีแนวคิดที่อยากจะให้สังคมมีการเปลี่ยนแปลงให้เกิดความเสมอภาคในสังคมขึ้น รวมทั้งการส่งเสริมคุณภาพและความมั่นคงในชีวิต ส่งเสริมสถาบันครอบครัวและชุมชน จึงได้มีการบูรณาการหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง และจัดตั้งศูนย์ช่วยเหลือสังคมขึ้นในปี พ.ศ. 2556 เพื่อให้ความช่วยเหลือผู้ประสบปัญหาทางสังคม โดยจะมีบริการให้คำปรึกษาแนะนำ ให้ความช่วยเหลือ ประสานส่งต่อไปกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องด้วยความรวดเร็ว ทันเหตุการณ์ และให้การช่วยเหลือตรงตามสภาพปัญหาและความต้องการของผู้ใช้บริการ

ศูนย์ช่วยเหลือสังคมจึงเป็นช่องทางการเข้าถึงบริการทางสังคมของรัฐบาลช่องทางหนึ่ง โดยเป็นจุดให้บริการแบบศูนย์บริการเบ็ดเสร็จ เพื่อรับแจ้งเหตุและให้ความช่วยเหลือผู้ประสบปัญหาสังคม ผ่านช่องทางต่างๆ ได้แก่ หน่วยรับแจ้งเหตุกว่า 20,000 แห่งทั่วประเทศ เว็บไซต์ Mobile Application และโทรศัพท์สายด่วน โดยมีเจ้าหน้าที่รับเรื่องทางโทรศัพท์เพื่อให้บริการในการแจ้งเหตุต่างๆ ตลอด 24 ชั่วโมง เจ้าหน้าที่รับเรื่องทางโทรศัพท์ จึงเป็นผู้ปฏิบัติงานที่เป็นส่วนสำคัญในการให้ความช่วยเหลือผู้ประสบปัญหาสังคม โดยต้องติดต่อสื่อสารกับผู้ประสบปัญหาสังคมโดยตรง ต้องรับแรงกดดันและปัจจัยต่างๆ ที่ก่อให้เกิดความเครียด

ทั้งจากแรงกดดันส่วนบุคคล และแรงกดดันจากการปฏิบัติงาน ซึ่งหากเจ้าหน้าที่รับเรื่องทางโทรศัพท์มีความเครียดในระดับสูงกว่าปกติ อาจมีผลต่อคุณภาพชีวิตและการปฏิบัติงานได้

ด้วยเหตุนี้ ผู้วิจัยจึงสนใจศึกษาระดับความเครียดของเจ้าหน้าที่รับเรื่องทางโทรศัพท์ ศูนย์ช่วยเหลือสังคม และปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับความเครียด เพื่อหาแนวทางลดความเครียด อันจะทำให้เจ้าหน้าที่รับเรื่องทางโทรศัพท์ ซึ่งเป็นตัวกลางในการให้ความช่วยเหลือ สามารถปฏิบัติงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ ก่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดแก่ผู้ประสบปัญหาสังคมและหน่วยงานต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาระดับความเครียดของเจ้าหน้าที่รับเรื่องทางโทรศัพท์ ศูนย์ช่วยเหลือสังคม (1300)
2. เพื่อศึกษาปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับความเครียดของเจ้าหน้าที่รับเรื่องทางโทรศัพท์ ศูนย์ช่วยเหลือสังคม (1300)
3. เพื่อศึกษาวิธีการจัดการความเครียดของเจ้าหน้าที่รับเรื่องทางโทรศัพท์ ศูนย์ช่วยเหลือสังคม (1300)

แนวคิดทฤษฎีและวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

ในการศึกษาเรื่อง “ความเครียดของเจ้าหน้าที่รับเรื่องทางโทรศัพท์ ศูนย์ช่วยเหลือสังคม (1300)” ผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้า รวบรวมเอกสาร แนวคิดและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

ศูนย์ช่วยเหลือสังคม เป็นหน่วยงานภายใต้กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ เริ่มให้บริการเมื่อ 9 เมษายน 2556 ทำหน้าที่ในการรับแจ้งเหตุ เรื่องร้องเรียน หรือเบาะแสเกี่ยวกับปัญหาความรุนแรง แรงงานเด็ก การค้ามนุษย์ และการตั้งครุฑไม่พร้อม โดยมีความเป็นมาจากปัญหาเร่งด่วนที่เกี่ยวข้องกับสตรีและเด็กในปัจจุบัน อดีตนายกรัฐมนตรียิ่งลักษณ์ ชินวัตร จึงได้ให้จัดตั้งศูนย์ช่วยเหลือสังคมขึ้น เพื่อปรับระบบการให้บริการประชาชนใน 4 กลุ่มปัญหาหลัก ประกอบด้วย

- 1) การกระทำรุนแรงต่อเด็ก สตรี (รวมถึงผู้สูงอายุ และผู้ด้อยโอกาส)
- 2) การกระทำรุนแรงทางเพศ (รวมถึงปัญหาท้องไม่พร้อม/คุณแม่ไวใส)
- 3) การใช้แรงงานเด็ก และ
- 4) การค้ามนุษย์

ซึ่งการทำงานจะยึดหลักการบูรณาการให้เกิดการทำงานร่วมกันระหว่างหน่วยงานภาครัฐ องค์กรเอกชน มูลนิธิ และเครือข่ายภาคประชาชน โดยกำหนดให้มีจุดรับบริการ (Front Line) ระบบส่งต่อ (Gate Way) มีหน่วยงานรับผิดชอบในแต่ละกิจกรรม หรือประเภทปัญหา โดยให้นำรูปแบบการให้บริการของทุกหน่วยงาน/กระทรวง มาบูรณาการออกแบบใหม่ให้เป็นระบบเดียวกัน และได้มอบหมายให้กระทรวงเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร พัฒนาระบบข้อมูลเพื่อรองรับระบบการดำเนินการของศูนย์บริการเบ็ดเสร็จต่อไป

วัตถุประสงค์ในการจัดตั้งศูนย์ช่วยเหลือสังคม ได้แก่

- 1) เพื่อให้สามารถมีจุดรับแจ้งเหตุที่สามารถเข้าถึงได้ง่าย ครอบคลุมทุกพื้นที่ต่อไป
- 2) เพื่อให้มีระบบในการบูรณาการการประสานแจ้งเหตุ และส่งต่อความช่วยเหลือไปยังหน่วยงานที่รับผิดชอบได้

ทันทั่วทั้ง

3) เพื่อให้มีระบบข้อมูลที่บูรณาการภาพรวมข้อมูลของทั้งประเทศ เพื่อวางนโยบายที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาเด็ก สตรี และผู้สูงอายุต่อไป

เจ้าหน้าที่รับเรื่องทางโทรศัพท์ ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของผู้ปฏิบัติงานหลัก มีหน้าที่หลักในการให้คำปรึกษาทางโทรศัพท์ เป็นอัตราจ้างเหมาบริการ ซึ่งการจ้างเป็นการทำสัญญาแบบปีต่อปี จึงไม่มีสวัสดิการตามกฎหมาย ปัจจุบันมีทั้งสิ้น จำนวน 60 อัตรา โดย

ผู้ปฏิบัติงานจะต้องมีวุฒิการศึกษาปริญญาตรี ได้แก่ สังคมสงเคราะห์ศาสตร์ จิตวิทยา นิติศาสตร์ ศึกษาสาสตร์ บริหารธุรกิจ นิเทศศาสตร์ โดยการปฏิบัติงานจะปฏิบัติงาน 6 วันต่อสัปดาห์ วันละ 8 ชั่วโมง แบ่งเป็นวันละ 3 ผลัด ได้แก่

- 1) ผลัดเช้า ตั้งแต่ 06.00-14.00 น.
- 2) ผลัดบ่าย ตั้งแต่ 14.00-22.00 น.
- 3) ผลัดดึก ตั้งแต่ 22.00-06.00 น.

ทั้งนี้การทำงานของเจ้าหน้าที่รับเรื่องทางโทรศัพท์นั้นจะต้องมาผลัดเปลี่ยนหมุนเวียนกันทำให้สภาพของการทำงานที่ต้องเปลี่ยนแปลงเวลาการทำงานและการพักผ่อนอาจจะเกิดผลกระทบขึ้น สำหรับผลัดเช้าและผลัดบ่าย จะแบ่งเจ้าหน้าที่ออกเป็น 4 หน้าที่ ได้แก่

- 1) Co-ordinator ให้บริการปรึกษาแนะนำและรับเรื่องจากผู้ใช้บริการที่เข้ามาติดต่อด้วยตนเอง
- 2) Media Monitor เฝ้าระวังจากสื่อต่างๆ เช่น โทรศัพท์ เว็บไซต์ และ สื่อสังคมออนไลน์
- 3) Administration เป็นผู้จัดทำแบบส่งต่อการให้ความช่วยเหลือผู้ประสบปัญหาสังคมไปยังหน่วยงานที่เกี่ยวข้องทางโทรสารและอีเมล

- 4) Hotline ให้บริการปรึกษาแนะนำ รับแจ้งเหตุ/เรื่องร้องทุกข์ร้องเรียนทางโทรศัพท์

ส่วนในผลัดดึกจะไม่มี Co-ordinator และ Administration

การทำงานของเจ้าหน้าที่รับเรื่องทางโทรศัพท์จะมีผู้ควบคุมการปฏิบัติงาน (หัวหน้าผลัด) ในการให้คำแนะนำและแก้ไขปัญหาเบื้องต้น หากปัญหาที่มีความซับซ้อนจะนำเรื่องปรึกษานักสังคมสงเคราะห์ รวมถึงมีระบบ Supervision ซึ่งมีผู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้าน ได้แก่ ด้านความรุนแรงในครอบครัว ด้านการค้ามนุษย์ ด้านเด็ก ด้านคนพิการ และด้านกฎหมาย เพื่อให้คำปรึกษาแก่เจ้าหน้าที่ให้คำปรึกษาแนะนำทางโทรศัพท์ เพื่อให้สามารถรองรับการให้บริการแก่ผู้ประสบปัญหาได้ นอกจากนี้ ยังมีล่ามอาสาสมัคร จำนวน 6 ภาษา คือ ภาษาอังกฤษ จีน เวียดนาม เมียนมา กัมพูชา และภาษามลายู (ยาวิ) เพื่อรองรับการให้บริการแก่ผู้ประสบปัญหาสังคมชาวต่างชาติและเป็นการเตรียมความพร้อมรองรับการเปิดประชาคมอาเซียน โดยให้บริการในรูปแบบการประชุมสาย (Tele-Conference)

ในการศึกษามีแนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาดังนี้

แนวคิดที่เกี่ยวข้องกับความเครียด

ความเครียด (Stress) มีรากศัพท์มาจากภาษาละตินจากคำว่า Strictus แปลว่า ความตึงแน่น (Bound Tight) คำนี้ถูกใช้ครั้งแรกโดย Cannon ในปี 1932 (จำลอง ดิษยวณิช และ พรหมเพรา ดิษยวณิช, 2545) ซึ่ง Cannon จะใช้คำว่า “ความเครียด” ก็ต่อเมื่อมีสิ่งเร้าไปกระตุ้น ทำให้เกิดปฏิกิริยาที่เกี่ยวข้องกับการสู้หรือการหนี (Fight or Flight) โดยกรมสุขภาพจิต (2545, อ้างถึงใน พัทธยา มาสินทพันธุ์, 2549) ได้ให้คำจำกัดความของความเครียดว่าหมายถึง ภาวะของอารมณ์หรือความรู้สึกที่เกิดขึ้นเมื่อเผชิญกับปัญหาต่างๆ ที่ทำให้รู้สึกไม่สบายใจ คับข้องใจ หรือถูกบีบคั้นกดดัน จนทำให้เกิดความรู้สึกทุกขใจ สับสน โกรธ หรือเสียใจ ซึ่งความเครียดที่เป็นอันตราย คือ ความเครียดในระดับสูงที่คงอยู่เป็นเวลานาน จะส่งผลเสียต่อสุขภาพกาย สุขภาพจิต พฤติกรรม ครอบครัว การทำงาน และสังคมได้

จำลอง ดิษยวณิช และ พรหมเพรา ดิษยวณิช (2545) ศึกษาสาเหตุที่ทำให้เกิดความเครียดตามแนวคิดของ Engel พบว่ามีปัจจัยหลัก 3 ประการ ประกอบด้วย

- 1) ปัจจัยทางชีวภาพ (Biological Factors) ได้แก่ ระบบประสาท ประสาทชีวเคมี พันธุกรรม และบุคลิกภาพของแต่ละบุคคล
- 2) ปัจจัยทางจิตใจ (Psychological Factors) ได้แก่ ความกดดัน ความคับข้องใจ ความขัดแย้ง เจตคติและความเชื่อของแต่ละบุคคล และ

3) ปัจจัยทางสังคม (Social Factors) ได้แก่ เหตุการณ์ในชีวิต เรื่องรบกวนเล็กน้อย และชนชั้นทางสังคม ซึ่งเป็นปัญหาที่แต่ละบุคคลประสบ นอกจากนี้ยังมีสาเหตุอื่นๆ เช่น สิ่งแวดล้อม การว่างงาน การสูญเสีย หรือเหตุการณ์ภัยพิบัติต่างๆ ร่วมด้วย

โดยปกติความเครียดที่เกิดขึ้นกับบุคคลมี 2 ประเภท คือ ความเครียดทางด้านร่างกายและความเครียดด้านจิตใจ (Bell, Janice M., 1977, อ้างถึงใน ธรณินทร์ กองสุข และคณะ, 2549) หรืออาจแบ่งตามลักษณะการเกิดขึ้นของความเครียด คือ ความเครียดที่เกิดขึ้นแบบฉับพลันและความเครียดแบบเรื้อรัง (ประพันธ์ ปลื้มภาณุภัทร, 2547, อ้างถึงใน นัทธมน แก้วไทย, 2552) โดย Dubrin (1984, อ้างถึงใน วันวิสาข์ พันธุ์พานิช, 2553) ได้แบ่งระดับความเครียดที่สัมพันธ์กับผลการปฏิบัติงานไว้ 3 ระดับ ได้แก่ ความเครียดระดับต่ำ ระดับปานกลาง และระดับสูง ซึ่งความเครียดในแต่ละระดับจะมีความแตกต่างเกี่ยวกับระยะเวลาที่บุคคลประสบกับความเครียด รวมถึงมีผลกระทบที่เกิดกับร่างกายและจิตใจที่รุนแรงต่างกัน

ผลการศึกษาที่เกี่ยวข้อง

ทัศนวรรณ สุทธิวิชา (2546) ศึกษาความเครียดในการปฏิบัติงานของข้าราชการตำรวจชั้นประทวนในกองสวัสดิการสังคม สำนักงานกำลังพล สำนักงานตำรวจแห่งชาติ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาลักษณะงาน และศึกษาสาเหตุและวิธีการจัดการกับความเครียดของข้าราชการตำรวจชั้นประทวน โดยทำการศึกษาราชการตำรวจชั้นประทวนในกองสวัสดิการสังคม สำนักงานกำลังพล สำนักงานตำรวจแห่งชาติ ศึกษาเฉพาะกองกำกับการอำนวยการ กองกำกับการ 1 และฝ่ายส่งเสริมและทดสอบสมรรถภาพร่างกายตำรวจ ซึ่งมีกลุ่มตัวอย่างจำนวน 86 คน พบว่า กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่มีความเครียดสูงกว่าปกติเล็กน้อย แต่ความเครียดโดยรวมอยู่ในระดับปานกลาง ปัจจัยการทำงานโดยรวมมีความสัมพันธ์กับความเครียดอย่างมีนัยสำคัญ โดยเฉพาะปัจจัยด้านความมั่นคงในงานและปัจจัยด้านความขัดแย้งในบทบาท และเมื่อเกิดความเครียดขึ้น กลุ่มตัวอย่างมีวิธีการจัดการกับความเครียดที่เกิดขึ้นโดยการนอนหลับ การพักผ่อนหย่อนใจและการออกกำลังกาย และการใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ตามลำดับ

รุ่งระวี พันธานนท์ (2548) ศึกษาความเครียดในการปฏิบัติงานของพนักงานศูนย์รับโทรศัพท์สายด่วน มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาระดับความเครียดในการปฏิบัติงาน และศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อความเครียดในการปฏิบัติงาน โดยทำการศึกษาพนักงานศูนย์รับโทรศัพท์สายด่วนของบริษัท โพรเฟสชั่นนอลคอลเซ็นเตอร์ จำกัด และบริษัท แคปิตอล โอเค จำกัด มีกลุ่มตัวอย่างจำนวน 138 คน ผลการศึกษา พบว่า พนักงานศูนย์รับโทรศัพท์สายด่วนมีความเครียดในภาพรวมอยู่ในระดับสูง ซึ่งเป็นความเครียดทั้งด้านร่างกาย อารมณ์ และความรู้สึก โดยปัจจัยแวดล้อมที่มีผลต่อความเครียดในการปฏิบัติงาน ประกอบด้วย ปัจจัยด้านความรู้ความเข้าใจต่องานบริการ ปัจจัยด้านความสัมพันธ์ของเพื่อนร่วมงาน ปัจจัยด้านสวัสดิการและค่าตอบแทน และปัจจัยด้านสภาพของสถานที่ทำงาน

สมทรง นุ่นจันทร์ (2548) ศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อความเครียดในการทำงานของบุคลากร ด้านบัญชีและการเงิน สำนักงานใหญ่ เครือเจริญโภคภัณฑ์ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อความเครียดในการทำงาน และศึกษาเปรียบเทียบความแตกต่างของปัจจัยที่มีผลต่อความเครียดในการทำงานของบุคลากรเพศหญิงและเพศชาย โดยศึกษากลุ่มตัวอย่างจากบุคลากรด้านบัญชีและการเงิน สำนักงานใหญ่ เครือเจริญโภคภัณฑ์ จำนวน 80 คน ผลการศึกษาพบว่า ปัจจัยที่ส่งผลให้เกิดความเครียดในการทำงานในระดับสูงกว่าปกติเล็กน้อย ได้แก่ ปัจจัยด้านลักษณะงาน และปัจจัยด้านความสำเร็จและความก้าวหน้าในอาชีพ ส่วนปัจจัยด้านสัมพันธภาพ และปัจจัยด้านโครงสร้างนโยบายและบรรยากาศขององค์กรนั้น ส่งผลให้เกิดความเครียดในระดับปกติ จากการศึกษาเปรียบเทียบปัจจัยในการทำงานในบุคลากรเพศหญิงและเพศชาย พบว่า ระดับความเครียดของบุคลากรเพศหญิงและเพศชายไม่แตกต่างกันในทุกปัจจัยการทำงาน

ต้องใจ การมันคี (2549) ศึกษาปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อความเครียดของพนักงานดูแลลูกค้าทางโทรศัพท์ ประเภทธุรกิจโทรคมนาคม กรณีศึกษา องค์การเอกชนแห่งหนึ่งในกรุงเทพมหานคร มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความเครียด และเปรียบเทียบปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับความเครียดของพนักงาน โดยแยก เพศ อายุ อายุงาน สถานภาพ ระดับการศึกษา และรายได้ กลุ่มตัวอย่างในการศึกษา คือ พนักงานตำแหน่งดูแลลูกค้าทางโทรศัพท์ ประเภทธุรกิจโทรคมนาคม บริษัทเอกชนแห่งหนึ่งในกรุงเทพมหานคร จำนวน

292 คน ผลการศึกษา พบว่า ค่าเฉลี่ยของปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อความเครียดในภาพรวมอยู่ในระดับน้อย จากระดับความเครียดทั้ง 4 ด้าน ประกอบด้วย ด้านการทำงาน ด้านความรู้ ด้านการเงิน และด้านการบริการลูกค้า พบว่า ระดับความเครียดด้านความรู้และด้านการเงินของพนักงานแตกต่างกันตามอายุ ระดับความเครียดด้านการทำงานแตกต่างกันตามสถานภาพและระดับการศึกษา ส่วนระดับความเครียดในทุกด้านของพนักงานไม่แตกต่างกันตามเงินเดือนปัจจุบัน

สรารุณ ฉายาวิริยะ (2549) ศึกษาความเครียดในการปฏิบัติงานของข้าราชการกรมสุขภาพจิต มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาระดับความเครียดในการปฏิบัติงาน และศึกษาปัจจัยที่ส่งผลต่อความเครียดในการปฏิบัติงาน โดยศึกษากลุ่มตัวอย่างจากข้าราชการกรมสุขภาพจิต กระทรวงสาธารณสุข จำนวน 114 คน พบว่า กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่มีความเครียดในระดับต่ำ ปัจจัยด้านบุคคลที่แตกต่างกัน ได้แก่ อายุ ระดับการศึกษา สถานภาพสมรส และประสบการณ์การทำงาน มีความเครียดไม่แตกต่างกัน ส่วนปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการปฏิบัติงาน พบว่า ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์เชิงบวกกับความเครียดในการปฏิบัติงาน คือ ด้านบทบาทหน้าที่ ความรับผิดชอบ แต่ปัจจัยด้านความสัมพันธ์กับเพื่อนร่วมงาน ปัจจัยด้านความสัมพันธ์กับผู้บังคับบัญชา และความยืดหยุ่นของกฎระเบียบในการปฏิบัติงาน มีความสัมพันธ์เชิงลบกับความเครียดในการปฏิบัติงาน

สุทธิพงษ์ เสวกสูตร (2549) ศึกษาปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับความเครียดของพนักงานรับสาย 1111: ศึกษากรณี บริษัท ทีโอที จำกัด (มหาชน) มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาระดับความเครียด และปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับความเครียดของพนักงาน โดยศึกษาพนักงานรับสาย 1111 ของบริษัท ทีโอที จำกัด (มหาชน) จำนวน 160 คน ผลการศึกษา พบว่า พนักงานส่วนใหญ่มีความเครียดอยู่ในระดับปกติ โดยปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับความเครียด ได้แก่ สภาพปัจจัยแวดล้อมในการทำงาน 3 ด้าน ประกอบด้วย ด้านความมั่นคงในการทำงาน ด้านการจัดการด้านเนื้อหาข้อมูลที่ต้อง และด้านความยุติธรรมของช่วงเวลาในการปฏิบัติงาน ส่วนปัจจัยส่วนบุคคล ได้แก่ เพศ อายุ รายได้ ตำแหน่งงาน อายุการทำงาน ภาระความรับผิดชอบในครอบครัว ไม่มีความสัมพันธ์กับความเครียดอย่างมีนัยสำคัญ

สุวรรณ กรเพชร (2550) ศึกษาปัจจัยที่ส่งผลต่อความเครียดของพนักงานลูกค้าสัมพันธ์ กรณีศึกษา บริษัทด้านโทรคมนาคมแห่งหนึ่ง มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาระดับความเครียด และปัจจัยที่มีผลต่อความเครียดในการปฏิบัติงาน โดยกลุ่มตัวอย่างคือ พนักงานที่ปฏิบัติหน้าที่ให้บริการข้อมูลและแก้ไขปัญหาลูกค้าทางโทรศัพท์ของบริษัทด้านโทรคมนาคมแห่งหนึ่ง จำนวน 330 คน พบว่า ภาพรวมความเครียดในการปฏิบัติงานอยู่ในระดับปานกลาง โดยปัจจัยส่วนบุคคล ได้แก่ เพศ อายุ สถานภาพสมรส และสถานภาพทางเศรษฐกิจที่แตกต่างกัน มีความเครียดไม่แตกต่างกัน แต่ภาระความรับผิดชอบในครอบครัวที่แตกต่างกัน มีความเครียดแตกต่างกัน

ปติภา จันทรสม (2552) ศึกษาปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับความเครียดในการปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่สำนักข่าวกรองแห่งชาติ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาระดับความเครียด ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับความเครียดในการปฏิบัติหน้าที่ และเสนอแนะแนวทางในการบริหารความเครียดแก่เจ้าหน้าที่ โดยกลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ เจ้าหน้าที่สำนักข่าวกรองแห่งชาติ จำนวน 284 คน พบว่า ปัจจัยส่วนบุคคลที่มีผลกับความเครียดในการปฏิบัติงาน ประกอบด้วย อายุ ระดับรายได้ อายุราชการ และสุขภาพส่วนบุคคล ซึ่งเจ้าหน้าที่ส่วนใหญ่มีความเครียดอยู่ในระดับปานกลาง ส่วนประเด็นความเครียดในการปฏิบัติงานที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด คือ ด้านหน้าที่ความรับผิดชอบ รองลงมา คือ ด้านความก้าวหน้าในอาชีพ ด้านบทบาทในการทำงาน ด้านความสัมพันธ์กับผู้อื่นในการปฏิบัติงาน และด้านโครงสร้างและบรรยากาศการทำงาน ตามลำดับ โดยแนวทางในการจัดการความเครียดของเจ้าหน้าที่ ได้แก่ การให้ผู้บริหารระดับสูงถ่ายทอดนโยบายการปฏิบัติงานให้เจ้าหน้าที่ทุกระดับทราบ ทำความเข้าใจเรื่องความก้าวหน้าในอาชีพ โดยเฉพาะความเป็นธรรมการเลื่อนขั้นเงินเดือน และควรมีการจัดกิจกรรมในแง่ของการจัดโปรแกรมพัฒนาสุขภาพกายและอารมณ์ให้แก่เจ้าหน้าที่สำนักข่าวกรองแห่งชาติ

วีรภูมิ จงวิไลเกษม (2552) ศึกษาการจัดการความเครียดของพนักงานขายภายใต้วิกฤตเศรษฐกิจ มีวัตถุประสงค์ในการศึกษาลักษณะงานที่ทำให้พนักงานขายเกิดความเครียด รวมถึงวิธีการจัดการความเครียดที่เกิดขึ้น ศึกษากลุ่มตัวอย่างจำนวน 60 คน พบว่า กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่เป็นเพศหญิงมากกว่าเพศชาย โดยสาเหตุของความเครียดมาจากลักษณะงาน ทั้งในด้านการขาย และการแก้ปัญหาและการติดต่อ ซึ่งปัจจัยเฉพาะบุคคลมีความสัมพันธ์ต่อค่าเฉลี่ยความเครียดจากลักษณะงานของพนักงานขาย และวิธีการจัดการความเครียดที่พนักงานขายเลือกปฏิบัติมากที่สุด ได้แก่ การพักผ่อนด้วยการดูหนัง การฟังเพลง และการร้องคาราโอเกะ

ชนิษฐา แพร่ต่วน (2555) ศึกษาเรื่องความเครียดในการปฏิบัติงานของข้าราชการครู สังกัดกรุงเทพมหานคร มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาระดับความเครียด และปัจจัยที่มีผลต่อความเครียดในการปฏิบัติงานของข้าราชการครู กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษา คือ ข้าราชการครู สังกัดกรุงเทพมหานคร เขตบางพลัด จากโรงเรียนวัดเปาโรหิตย์ โรงเรียนวัดบางพลัด โรงเรียนวัดรวก และโรงเรียนสามัคคีสุทธาวาส จำนวน 80 คน ผลการศึกษาพบว่า ภาพรวมของความเครียดในการปฏิบัติงานของข้าราชการครูมีความเครียดอยู่ในระดับน้อย โดยปัจจัยที่เป็นสาเหตุของความเครียด ได้แก่ ปัจจัยด้านลักษณะงาน ปัจจัยด้านบทบาทหน้าที่ ปัจจัยความสำเร็จและความก้าวหน้าในอาชีพ ปัจจัยด้านโครงสร้าง นโยบายและบรรยากาศขององค์การ และปัจจัยด้านสัมพันธภาพตามลำดับ ส่วนการจัดการความเครียดที่ข้าราชการครูเลือกใช้มากที่สุด คือ การมีมนุษยสัมพันธ์กับผู้อื่นด้วยการเจรจาอย่างเป็นมิตร รองลงมา คือ การสร้างคุณค่าให้แก่ชีวิตด้วยการทำงานและสร้างความรู้สึภาคภูมิใจในงานที่ตนเองทำ ส่วนการออกกำลังกายเป็นวิธีการจัดการความเครียดที่ข้าราชการครูใช้น้อยที่สุด

มนิสา สุติรัตน์ (2556) ศึกษาเรื่องความเครียดจากการทำงานของเจ้าหน้าที่ระดับปฏิบัติงาน ศูนย์การจัดสวัสดิการและสังคมผู้สูงอายุบ้านบางแค มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาสาเหตุ และปัจจัยส่วนบุคคลที่มีผลต่อความเครียดในการทำงาน โดยกลุ่มตัวอย่างที่ศึกษา คือ เจ้าหน้าที่ระดับปฏิบัติงานของศูนย์การจัดสวัสดิการและสังคมผู้สูงอายุบ้านบางแค จำนวน 75 คน พบว่า สาเหตุของความเครียดในการทำงานมากที่สุด 3 อันดับแรก มาจาก สัมพันธภาพในที่ทำงาน การตัดสินใจ และความเสี่ยงจากการทำงาน ส่วนสาเหตุอื่นๆ ประกอบด้วย การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในที่ทำงาน สภาพการทำงาน เทคโนโลยี ภาระการทำงาน ชั่วโมงการทำงาน การเดินทาง และภาระงาน ซึ่งตัวแปรสำคัญนั้นขึ้นอยู่กับลักษณะของงานและการปรับตัวของแต่ละบุคคล ส่วนปัจจัยส่วนบุคคลที่มีผลต่อความเครียด ได้แก่ รายได้ อายุงาน อายุ เพศ สถานภาพการสมรส และวุฒิการศึกษา แต่ตำแหน่งงานเป็นปัจจัยที่ไม่มีผลต่อความเครียด นอกจากนี้ยังพบว่าอาจมีปัจจัยอื่นนอกเหนือจากสภาพการทำงานที่มีผลให้เจ้าหน้าที่เกิดความเครียด ได้แก่ ปัญหาส่วนตัว และปัญหาด้านสุขภาพ

วิธีการและเครื่องมือในการศึกษา

งานวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงปริมาณ ซึ่งมีวิธีการศึกษาโดยการศึกษาจากเอกสารและการสำรวจภาคสนาม และใช้แบบสอบถามเป็นเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล โดยเป็นแบบสอบถามที่มีทั้งคำถามปลายปิดและคำถามปลายเปิด แบ่งเป็น 5 ส่วนหลัก ประกอบด้วย ปัจจัยส่วนบุคคล ปัจจัยด้านการงานที่มีผลต่อความเครียด แบบประเมินความเครียด การจัดการความเครียด และความคิดเห็นและข้อเสนอแนะ ซึ่งข้อมูลที่ได้จากการสำรวจจะนำมาวิเคราะห์ด้วยโปรแกรมสำเร็จรูปทางสถิติเพื่อการวิจัยทางสังคมศาสตร์ (SPSS) โดยสถิติที่ใช้วิเคราะห์ ประกอบด้วย การแจกแจงความถี่ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน การแจกแจงแบบ t และการวิเคราะห์ความแปรปรวนทางเดียว (One-Way ANOVA) และในส่วนของการประชากรที่ใช้ในการศึกษา คือ เจ้าหน้าที่รับเรื่องทางโทรศัพท์ ศูนย์ช่วยเหลือสังคม กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ ซึ่งมีจำนวนทั้งสิ้น 60 คน ผู้วิจัยจึงทำการศึกษาและเก็บรวบรวมข้อมูลจากประชากรทั้งหมด

ผลการศึกษา

ข้อมูลทั่วไปด้านปัจจัยส่วนบุคคลของเจ้าหน้าที่รับเรื่องทางโทรศัพท์ ได้แก่ เพศ อายุ สาขาการศึกษา สถานภาพสมรส สถานภาพทางเศรษฐกิจ การรับผิดชอบในครอบครัว และอายุงาน โดยผลการศึกษาปรากฏ ดังนี้ ในด้านเพศพบว่าเพศหญิงมากกว่าเพศชาย ด้านอายุพบว่าอยู่ในช่วง 20-25 ปี ด้านการศึกษาส่วนใหญ่จบการศึกษาระดับปริญญาตรีสาขาจิตวิทยา ด้านสถานภาพสมรสส่วนใหญ่เจ้าหน้าที่รับเรื่องทางโทรศัพท์ส่วนใหญ่มีสถานภาพโสด ด้านสถานภาพทางเศรษฐกิจส่วนใหญ่มีรายได้พอเพียง และไม่ต้องรับผิดชอบภาระในครอบครัว ด้านอายุงานส่วนใหญ่เจ้าหน้าที่รับเรื่องทางโทรศัพท์มีอายุงานไม่เกิน 1 ปีครึ่ง แต่จากการทดสอบความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปร โดยใช้การเปรียบเทียบความแตกต่างของค่าเฉลี่ย พบว่า ทุกปัจจัยส่วนบุคคลข้างต้นไม่ส่งผลให้เกิดความเครียดจากการทำงานที่แตกต่างกัน

ผลการศึกษาปัจจัยในการทำงานที่มีผลต่อความเครียดในภาพรวมของเจ้าหน้าที่รับเรื่องทางโทรศัพท์ พบว่า เจ้าหน้าที่ส่วนใหญ่เห็นว่าปัจจัยที่ทำให้เกิดภาวะความเครียดในการทำงานมากที่สุด คือ ปัญหาด้านลักษณะงาน ซึ่งมีค่าเฉลี่ย 2.09 โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องของลักษณะงานที่มีความรับผิดชอบสูง และงานที่ได้รับมอบหมายเป็นงานที่ต้องการความละเอียดมาก รองลงมาคือ ปัญหาด้านความก้าวหน้าในอาชีพและปัญหาด้านสัมพันธภาพ ซึ่งมีค่าเฉลี่ย 1.59 และ 1.03 ตามลำดับ

และจากการทำแบบประเมินและวิเคราะห์ความเครียดด้วยตนเองของกรมสุขภาพจิต พบว่า ความเครียดของเจ้าหน้าที่รับเรื่องทางโทรศัพท์ มีคะแนนความเครียดเฉลี่ย 20.38 ซึ่งความเครียดอยู่ในระดับสูงกว่าปกติเล็กน้อย โดยอาการที่แสดงออกส่วนใหญ่ คือ อาการปวดเกร็งกล้ามเนื้อบริเวณท้ายทอย หลังหรือ ไหล่ รองลงมามีอาการปวดหัวข้างเดียวหรือปวดบริเวณขมับทั้งสองข้าง รวมถึงมึนงง หรือเวียนศีรษะ

ส่วนวิธีการจัดการความเครียดของเจ้าหน้าที่รับเรื่องทางโทรศัพท์ ใช้วิธีการจัดการความเครียดด้วยการทำความดี เพื่อให้เกิดความรู้สึกภาคภูมิใจ และเป็นผู้มีน้ำใจแก่ผู้อื่น และสังคม มีค่าเฉลี่ย 2.68 รองลงมาคือ วิธีการมีมนุษยสัมพันธ์กับผู้อื่น ด้วยการเจรจาอย่างเป็นมิตร มีค่าเฉลี่ย 2.63 และวิธีการมองโลกในแง่ดี ทำจิตใจให้เบิกบานอยู่เสมอ มีค่าเฉลี่ย 2.57 ส่วนวิธีการที่เจ้าหน้าที่รับเรื่องทางโทรศัพท์เลือกใช้น้อยที่สุด คือ วิธีการพักผ่อนร่างกายและจิตใจให้รู้สึกผ่อนคลาย มีค่าเฉลี่ย 2.17 รองลงมาคือ วิธีการพึ่งพาธรรมชาติ เช่น สวดมนต์ ฟังเทศน์ นั่งสมาธิ เป็นต้น มีค่าเฉลี่ย 1.73 และวิธีการออกกำลังกาย มีค่าเฉลี่ย 1.53 ตามลำดับ และมีค่าเฉลี่ยวิธีการจัดการความเครียดอยู่ที่ 2.34 นั่นคือ มีการใช้วิธีการจัดการความเครียดเป็นบางครั้ง

นอกจากนี้เจ้าหน้าที่รับเรื่องทางโทรศัพท์ส่วนใหญ่แสดงความคิดเห็นและข้อเสนอแนะในด้านสวัสดิการและด้านการบริหารจัดการเป็นหลัก

การอภิปรายผลการศึกษา

จากการศึกษาความเครียดของเจ้าหน้าที่รับเรื่องทางโทรศัพท์ ศูนย์ช่วยเหลือสังคม พบประเด็นที่น่าสนใจ ดังนี้

ปัจจัยในการทำงานที่มีผลต่อความเครียด

จากการศึกษา ปรากฏว่า ปัจจัยในการทำงานที่มีผลต่อความเครียดของเจ้าหน้าที่รับเรื่องทางโทรศัพท์ ได้แก่ ปัจจัยด้านลักษณะงาน และปัจจัยด้านความก้าวหน้าในอาชีพ โดยปัจจัยด้านลักษณะงานมีผลต่อความเครียดในระดับปานกลาง มีค่าเฉลี่ยอยู่ที่ 2.085 และพบว่าลักษณะงานที่มีผลต่อความเครียดในระดับปานกลาง ได้แก่ งานที่ทำเป็นงานที่มีความรับผิดชอบสูง ปริมาณงานที่ทำในแต่ละวันมากเกินไป การปรับตัวเข้ากับเทคโนโลยีใหม่ภายในหน่วยงาน งานที่ได้รับมอบหมายเป็นงานที่ต้องการความละเอียดมาก งานที่ทำมีขั้นตอนการปฏิบัติงานมากเกินไป งานที่ทำในปัจจุบันมีความซ้ำซาก จำเจ ช่วงเวลาการทำงานแต่ละกะทำให้เหนื่อยล้าและอ่อนเพลีย เนื่องจากลักษณะงานส่วนใหญ่เป็นงานที่ต้องทำกับคู่ประสบปัญหาทางสังคมจำนวนมาก เจ้าหน้าที่ต้องมีความรับผิดชอบสูง เพราะเป็นงานมีขั้นตอนในการปฏิบัติงานและต้องใช้ความละเอียดมาก หากมีข้อผิดพลาดเกิดขึ้นจะเกิดผลกระทบต่อหลายภาคส่วน อีกทั้งลักษณะงานที่ทำ

นั้นมีความเข้าใจที่ชัดเจน เป็นเพราะลักษณะงานและเนื้อหาที่ต้องทำเหมือนกันทุกวัน อาจทำให้เจ้าหน้าที่เกิดความเบื่อหน่ายหรือเกิดความเครียดขึ้นได้

ส่วนปัจจัยด้านความก้าวหน้าในอาชีพที่มีผลต่อความเครียดในระดับน้อย มีค่าเฉลี่ยอยู่ที่ 1.591 และพบว่า ความก้าวหน้าด้านอาชีพที่มีผลต่อความเครียดในระดับปานกลาง ได้แก่ การขาดโอกาสในการเลื่อนตำแหน่งหน้าที่การงาน และงานที่ทำไม่มีความมั่นคง ซึ่งอาจเป็นเพราะสัญญาจ้างมีระยะสั้น ส่วนความก้าวหน้าด้านอาชีพที่มีผลต่อความเครียดในระดับน้อย ได้แก่ อาจไม่ได้รับการต่อสัญญาจ้าง และการขาดโอกาสในการฝึกทักษะเพิ่มเติมในตำแหน่งงาน เนื่องจากตำแหน่งงานของเจ้าหน้าที่รับเรื่องทางโทรศัพท์เป็นตำแหน่งงานที่สามารถเลื่อนตำแหน่งได้ยาก เพราะในสายงานจะมีเพียงการเลื่อนตำแหน่งเป็นหัวหน้าผลัด นอกจากนี้เจ้าหน้าที่ยังคิดว่างานที่ทำไม่มีความมั่นคง เพราะสัญญาจ้างงานนั้นเป็นสัญญาจ้างรายปี จึงมีโอกาสนี้ไม่ได้รับการต่อสัญญาจ้างได้

จากปัจจัยในการทำงานด้านลักษณะงาน และด้านความก้าวหน้าในอาชีพที่มีผลต่อความเครียดของเจ้าหน้าที่รับเรื่องทางโทรศัพท์ มีความสอดคล้องกับงานวิจัยของ สมทรง นุ่นจันทร์ (2558) ที่พบว่า ปัจจัยในการทำงานด้านลักษณะงานและด้านความก้าวหน้าในอาชีพ มีความสัมพันธ์กับความเครียดในการทำงาน

ในส่วนของปัจจัยในการทำงานด้านสวัสดิการถึงจะไม่แสดงผลปรากฏนัยสำคัญทางสถิติ แต่จากผลการศึกษารายงานว่า ไม่ได้รับสวัสดิการ ยกตัวอย่างเช่น ประกันสังคม การประกันสุขภาพหมู่ ประกันชีวิต ยา เวชภัณฑ์ที่จำเป็นในการปฐมพยาบาลเบื้องต้น สถานที่พักผ่อนหย่อนใจในที่ทำงาน เป็นต้น เจ้าหน้าที่รับเรื่องทางโทรศัพท์ค่อนข้างที่จะกังวลเกี่ยวกับเรื่องสวัสดิการในด้านการรักษาพยาบาลมากที่สุด และรองลงมาคือเรื่องของการกำหนดวันลางาน สถานที่พักผ่อนหย่อนใจในที่ทำงาน สถานที่รับประทานอาหาร และการจ่ายเงินเดือน ในส่วนของสวัสดิการการรักษาพยาบาลนั้นเนื่องด้วยในปัจจุบันยังไม่มีการจัดสวัสดิการส่วนนี้ให้ ทำให้เจ้าหน้าที่รับเรื่องทางโทรศัพท์ที่มีความกังวลด้วยลักษณะงานที่ไม่ได้มีเพียงการนั่งรับโทรศัพท์ในหน่วยงานแต่ต้องออกหน่วยเคลื่อนที่เร็วเพื่อช่วยเหลือผู้ประสบปัญหาสังคมซึ่งมีความเสี่ยงเช่นกัน ส่งผลให้ทำให้เกิดความกังวลและความเครียดในการทำงานได้

ระดับความเครียด

จากการศึกษา ปรากฏว่า ความเครียดในภาพรวมของเจ้าหน้าที่รับเรื่องทางโทรศัพท์ อยู่ในระดับเครียดสูงกว่าปกติเล็กน้อย มีค่าเฉลี่ยอยู่ที่ 3.20 และพบว่า ในช่วง 2 เดือนที่ผ่านมา เจ้าหน้าที่รับเรื่องทางโทรศัพท์มีการแสดงออกเมื่อเกิดความเครียด โดยพฤติกรรมที่เกิดขึ้นมากที่สุด 3 อันดับแรก คือ ปวดหรือเกร็งกล้ามเนื้อบริเวณท้ายทอย หลัง หรือไหล่ ปวดหัวข้างเดียว หรือปวดบริเวณขมับทั้ง มินงหรือเวียนศีรษะ ซึ่งอาจเป็นเพราะลักษณะการทำงานที่ต้องนั่งทำงานในสถานที่จำกัดเป็นเวลานาน ทั้งยังต้องเป็นผู้รับเรื่องราวปัญหาต่างๆ จากผู้ประสบปัญหาทางสังคม รวมถึงปัญหาอื่นๆ ในชีวิตที่อาจก่อให้เกิดความเครียด จนมีพฤติกรรมแสดงออกเช่นนี้ และพบว่าพฤติกรรมแสดงออกที่เกิดขึ้นน้อยที่สุด 3 อันดับ คือ ความสุขทางเพศลดลง รู้สึกว่าชีวิตตนเองไม่มีคุณค่า และรู้สึกหมดหวังในชีวิต

การจัดการความเครียด

จากการศึกษาความคิดเห็นต่อวิธีการจัดการความเครียดเจ้าหน้าที่รับเรื่องทางโทรศัพท์ ปรากฏว่า เจ้าหน้าที่ส่วนใหญ่เลือกใช่วิธีการจัดการความเครียดเป็นบางครั้ง มีค่าเฉลี่ยอยู่ที่ 2.337 โดยวิธีการจัดการความเครียดที่เจ้าหน้าที่เลือกใช้มากที่สุด 3 อันดับแรก ได้แก่ วิธีการทำความดีเพื่อให้เกิดความรู้สึกภาคภูมิใจและเป็นผู้มีน้ำใจแก่ผู้อื่นและสังคม วิธีการมีมนุษยสัมพันธ์กับผู้อื่นด้วยการเจรจาอย่างเป็นมิตร และวิธีการมองโลกในแง่ดี ทำจิตใจให้เบิกบานอยู่เสมอ ส่วนวิธีการจัดการความเครียดที่เจ้าหน้าที่รับเรื่องทางโทรศัพท์เลือกใช้น้อยที่สุด 3 อันดับ ได้แก่ วิธีการพักผ่อนร่างกายและจิตใจให้รู้สึกผ่อนคลาย วิธีการพึ่งพาธรรมชาติ เช่น สวนมนต์ ฟังเทศน์ นั่งสมาธิ เป็นต้น และวิธีการออกกำลังกาย

สรุปและข้อเสนอแนะ

จากการเก็บรวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูล สามารถสรุปผลการศึกษา ดังนี้

ปัจจัยส่วนบุคคล

เจ้าหน้าที่รับเรื่องทางโทรศัพท์ ศูนย์ช่วยเหลือสังคม ส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง มีอายุอยู่ในช่วง 20-25 ปี โดยเจ้าหน้าที่ทั้งหมดจบการศึกษาในระดับปริญญาตรี สาขาที่สำเร็จการศึกษาส่วนใหญ่ คือ สาขาจิตวิทยา เกือบทั้งหมดมีสถานภาพโสด และส่วนใหญ่มีรายได้พอใช้ ไม่ต้องรับผิดชอบภาระในครอบครัว และมีอายุงานอยู่ในช่วง 1 ปี 1 เดือน-1 ปี 6 เดือน

ปัจจัยในการทำงาน

การศึกษาปัจจัยที่ทำให้เกิดภาวะความเครียดในการทำงาน มีดังนี้

1. ภาพรวมปัจจัยด้านลักษณะงานอยู่ในระดับปานกลาง เมื่อพิจารณารายข้อ พบว่า ปัจจัยด้านลักษณะงานที่มีผลต่อภาวะความเครียดในระดับปานกลาง คือ งานที่ทำเป็นงานที่มีความรับผิดชอบสูง รองลงมาคือ งานที่ได้รับมอบหมายเป็นงานที่ต้องการความละเอียดมาก ปริมาณงานที่ทำในแต่ละวันมากเกินไป ส่วนปัจจัยด้านลักษณะงานที่มีผลต่อภาวะความเครียดในระดับน้อย คือ การปฏิบัติงานของทนายต้องเกี่ยวข้องกับระเบียบข้อกฎหมายเสี่ยงต่อการถูกลงโทษทางวินัย รองลงมาคือ งานที่ทำมีระยะเวลาที่นานเกินไปในแต่ละวัน และนอนไม่หลับหลังจากเข้าทำงานในผลัดกลางคืน

2. ภาพรวมปัจจัยด้านสัมพันธภาพอยู่ในระดับน้อย เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า ปัจจัยในด้านสัมพันธภาพที่มีผลต่อภาวะความเครียดในระดับน้อย คือ หน่วยงานอื่นไม่ให้ความร่วมมือในการทำงาน รองลงมาคือ เพื่อนร่วมงานไม่ให้ความช่วยเหลือ ความร่วมมือ และขาดความสามัคคีในการทำงาน และเพื่อนร่วมงานไม่มีความรับผิดชอบต่อหน้าที่และละทิ้งงาน ส่วนปัจจัยด้านสัมพันธภาพที่ไม่มีผลต่อภาวะความเครียด ประกอบด้วย ผู้บังคับบัญชาไม่ให้ความช่วยเหลือเมื่อเกิดปัญหา มีปัญหาขัดแย้งกับเพื่อนร่วมงาน และความสัมพันธ์ระหว่างเจ้าหน้าที่และผู้บังคับบัญชาไม่ดี

3. ภาพรวมปัจจัยด้านความก้าวหน้าในอาชีพอยู่ในระดับน้อย เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า ปัจจัยในด้านความก้าวหน้าในอาชีพที่มีผลต่อภาวะความเครียดในระดับปานกลาง คือ งานที่ทำไม่มีความมั่นคง รองลงมาคือ การขาดโอกาสในการเลื่อนตำแหน่งหน้าที่การงาน ส่วนปัจจัยในด้านความก้าวหน้าในอาชีพที่มีผลต่อภาวะความเครียดในระดับน้อย คือ อาจไม่ได้รับการต่อสัญญาจ้าง รองลงมาคือ การขาดโอกาสในการฝึกทักษะเพิ่มเติมในตำแหน่งงาน และปัจจัยด้านความก้าวหน้าในอาชีพที่ไม่มีผลต่อภาวะความเครียด ประกอบด้วย ไม่มีควาภาคภูมิใจในผลงานของตนเอง และการไม่สามารถแก้ไขปัญหาการทำงานด้วยตนเอง

4. ภาพรวมปัจจัยด้านสวัสดิการในภาพรวมนั้นไม่ได้รับสวัสดิการ เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า เจ้าหน้าที่รับเรื่องทางโทรศัพท์ไม่ได้รับปัจจัยในด้านสวัสดิการเกือบทั้งหมด ประกอบด้วย ประกันสังคม การประกันสุขภาพหมู่และประกันชีวิต ยาและเวชภัณฑ์ที่จำเป็นในการปฐมพยาบาลเบื้องต้น สถานที่ออกกำลังกาย สถานที่พักผ่อนหย่อนใจในที่ทำงาน การให้การสนับสนุนการศึกษาต่อ การมีโอกาสเข้าร่วมสัมมนา อบรม หรือกิจกรรมต่างๆ เพื่อเพิ่มทักษะและประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องกับการทำงาน

ระดับความเครียด

จากการทำแบบประเมินและวิเคราะห์ความเครียดของกรมสุขภาพจิต พบว่า เจ้าหน้าที่รับเรื่องทางโทรศัพท์มีระดับความเครียดโดยรวมอยู่ในระดับสูงกว่าปกติเล็กน้อย ซึ่งมีค่าเฉลี่ยผลคะแนนรวมอยู่ที่ 20.38 ในส่วนของพฤติกรรมการแสดงออกเมื่อเกิดความเครียดในช่วง 2 เดือนที่ผ่านมา พบว่า พฤติกรรมที่เจ้าหน้าที่รับเรื่องทางโทรศัพท์แสดงออกเมื่อเกิดความเครียด โดยพฤติกรรมที่เกิดขึ้นมากที่สุด คือ ปวดหรือเกร็งกล้ามเนื้อบริเวณท้ายทอย หลัง หรือไหล่ รองลงมาคือ ปวดหัวข้างเดียวหรือปวดบริเวณขมับทั้ง 2 ข้าง และมึนงงหรือเวียนศีรษะ

การจัดการความเครียด

เจ้าหน้าที่รับเรื่องทางโทรศัพท์ส่วนใหญ่เลือกใช้วิธีการจัดการความเครียด โดยวิธีการทำความดี เพื่อให้เกิดความรู้สึกภาคภูมิใจ และเป็นผู้มีน้ำใจแก่ผู้อื่น และสังคม รองลงมาคือ วิธีการมีมนุษยสัมพันธ์กับผู้อื่น ด้วยการเจรจาอย่างเป็นมิตร และวิธีการ

มองโลกในแง่ดี ทำจิตใจให้เบิกบานอยู่เสมอ มีค่าเฉลี่ย 2.57 ส่วนวิธีการที่เจ้าหน้าที่รับเรื่องทางโทรศัพท์เลือกใช้น้อยที่สุด คือ วิธีการพักผ่อนร่างกายและจิตใจให้รู้สึกผ่อนคลาย รองลงมาคือ วิธีการฟังพารามะ เช่น สวดมนต์ ฟังเทศน์ นั่งสมาธิ เป็นต้น และวิธีการออกกำลังกาย ตามลำดับ

ความคิดเห็นอื่นๆ และข้อเสนอแนะของกลุ่มตัวอย่างที่ศึกษา

เจ้าหน้าที่รับเรื่องทางโทรศัพท์ได้ให้ความคิดเห็นและข้อเสนอแนะอย่างอิสระ สามารถจำแนกเป็นด้านใหญ่ๆ ได้ ดังนี้
ด้านสวัสดิการ พบว่า เจ้าหน้าที่ที่ต้องการให้องค์กรจัดสวัสดิการ โดยเฉพาะอย่างยิ่งสวัสดิการด้านการรักษาพยาบาล คือ ประกันสังคมให้แก่เจ้าหน้าที่ทุกคน

ด้านความมั่นคงในอาชีพ พบว่า เจ้าหน้าที่ที่ต้องการให้มีการปรับปรุงหรือพัฒนาความมั่นคงในอาชีพให้มีความมั่นคงมากยิ่งขึ้น จากเดิมที่มีการจ้างงานแบบสัญญาจ้างรายปี

ด้านการบริหารจัดการ พบว่า เจ้าหน้าที่ที่ต้องการให้มีการบริหารงานอย่างเป็นระบบ ปรับเปลี่ยนวิธีการจ่ายค่าจ้าง และต้องการให้มีการรับฟังความคิดเห็นของเจ้าหน้าที่มากขึ้น

ด้านความสัมพันธ์ พบว่า เจ้าหน้าที่ที่ต้องการให้มีการสร้างมนุษยสัมพันธ์ระหว่างเพื่อนร่วมงาน และผู้บังคับบัญชา

ด้านสถานที่ พบว่า เจ้าหน้าที่ที่ต้องการให้มีการจัดห้องผ่อนคลายความเครียดและห้องอาหาร เพื่ออำนวยความสะดวกให้แก่เจ้าหน้าที่มากขึ้น

การทดสอบความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปร

การทดสอบความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปร โดยใช้การเปรียบเทียบความแตกต่างของค่าเฉลี่ย จากการศึกษา พบว่า ทุกปัจจัยส่วนบุคคล ได้แก่ เพศ อายุ สาขาที่จบการศึกษา สถานภาพสมรส สถานภาพทางเศรษฐกิจ การรับผิดชอบในครอบครัว และอายุงาน มีผลต่อปัจจัยที่ทำให้เกิดความเครียดจากการทำงานไม่แตกต่างกัน ส่วนปัจจัยด้านการทำงานที่มีผลต่อความเครียด ได้แก่ ปัจจัยด้านลักษณะงาน และปัจจัยด้านความก้าวหน้าในอาชีพ

ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

จากผลการศึกษาดังกล่าว ผู้ศึกษามีข้อคิดเห็นและข้อเสนอแนะ โดยแบ่งเป็นข้อเสนอแนะต่อองค์กรและข้อเสนอแนะต่อเจ้าหน้าที่รับเรื่องทางโทรศัพท์ มีดังนี้

ข้อเสนอแนะระดับองค์กร

1. องค์กรควรจัดให้มีสถานที่ผ่อนคลายความเครียดให้กับเจ้าหน้าที่ เพื่อลดความเครียดจากการทำงาน เนื่องด้วยการรับฟังปัญหาสังคมของผู้ใช้บริการนั้น ทำให้เจ้าหน้าที่รับเรื่องทางโทรศัพท์เกิดความเครียดขึ้นได้

2. องค์กรควรจัดให้เจ้าหน้าที่รับเรื่องทางโทรศัพท์ได้รับสวัสดิการด้านสุขภาพและความปลอดภัย โดยเฉพาะอย่างยิ่งสิทธิขั้นพื้นฐาน ยกตัวอย่างเช่น สิทธิประกันสังคม การทำประกันสุขภาพหมู่หรือประกันชีวิต เนื่องจากลักษณะการปฏิบัติงานที่รวมถึงการออกหน่วยเคลื่อนที่เร็วเพื่อให้ความช่วยเหลือผู้ประสบปัญหาทางสังคมนั้นเป็นการทำงานมีความเสี่ยง

3. องค์กรควรมีการบริหารจัดการอย่างเป็นระบบที่ชัดเจน โดยมีนโยบายรองรับสภาวะที่อาจก่อให้เกิดความเครียดแก่เจ้าหน้าที่ เช่น ควรมีการส่งเสริมให้เกิดความมั่นคงในการทำงาน ควรปรับเปลี่ยนรูปแบบการจ่ายค่าจ้าง การจัดตำแหน่งงานอย่างเป็นกลาง รวมถึงควรมีการรับฟังความคิดเห็นของเจ้าหน้าที่ในด้านการสร้างเสริมแรงจูงใจ สวัสดิการและคุณภาพชีวิตในการทำงาน

ข้อเสนอแนะระดับเจ้าหน้าที่

1. ควรมีการปรึกษาและพูดคุยกับผู้บังคับบัญชาอย่างสม่ำเสมอในการทำงานและรายงานให้ทราบเกี่ยวกับงานที่ทำ และเสนอให้มีการมีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็น

2. ควรมีการปรับเปลี่ยนนิริยาบทและหาวิธีการจัดการกับความเครียดให้ได้อย่างเหมาะสม

3. สวมใส่ประกันสังคมรูปแบบอื่นๆ

รายการอ้างอิง

- ชนิษฐา แพร่ต่วน. (2555). *ความเครียดในการปฏิบัติงานของข้าราชการครู สังกัดกรุงเทพมหานคร*. สารนิพนธ์ปริญญาโทบริหารศึกษาศาสตร์, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์, สาขาพัฒนาแรงงานและสวัสดิการ.
- ต้องใจ การมันตี. (2549). *ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อความเครียดของพนักงานดูแลลูกค้าทางโทรศัพท์ ประเภทธุรกิจ โทรคมนาคม กรณีศึกษาองค์กรเอกชนแห่งหนึ่งในกรุงเทพมหานคร*. สารนิพนธ์ปริญญาโทบริหารศึกษาศาสตร์, สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, โครงการบัณฑิตศึกษาการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์, สาขาการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์และองค์การ.
- ทัศนวรรณ สุทธิวิชา. (2546). *ความเครียดในการปฏิบัติงานของข้าราชการตำรวจชั้นประทวนในกองสวัสดิการ สำนักงานกำลังพล สำนักงานตำรวจแห่งชาติ*. สารนิพนธ์ปริญญาโทบริหารศึกษาศาสตร์, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์, สาขาพัฒนาแรงงานและสวัสดิการ.
- ธณินท์ กองสุข และคณะ. (2549). *ประมวลองค์ความรู้ความเครียดและการคลายเครียด*. กรุงเทพฯ: กรมสุขภาพจิต.
- นัทธมน แก้วไทย. (2552). *ความเครียดที่เกิดจากการปฏิบัติงานของแรงงานไทยในธุรกิจพลังงาน*. สารนิพนธ์ปริญญาโทบริหารศึกษาศาสตร์, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์, สาขาพัฒนาแรงงานและสวัสดิการ.
- ปติภา จันทรสม. (2552). *ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับความเครียดในการปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่สำนักข่าวกรองแห่งชาติ*. ภาคนิพนธ์ปริญญาโทบริหารศึกษาศาสตร์, สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, คณะพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อม, สาขาพัฒนาสังคม.
- มณิสรา สุทธิรัตน์. (2556). *ความเครียดจากการทำงานของเจ้าหน้าที่ระดับปฏิบัติงานศูนย์การจัดสวัสดิการและสังคมผู้สูงอายุบ้านบางแค*. สารนิพนธ์ปริญญาโทบริหารศึกษาศาสตร์, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์, สาขาพัฒนาแรงงานและสวัสดิการ.
- รุ่งระวี พันธานนท์. (2548). *ความเครียดในการปฏิบัติงานของพนักงานศูนย์รับโทรศัพท์สายด่วน*. ภาคนิพนธ์ปริญญาโทบริหารศึกษาศาสตร์, สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, คณะพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อม, สาขาพัฒนาสังคม.
- วันวิสาข์ พันธุ์พานิช. (2553). *ปัจจัยที่ส่งผลต่อความเครียดของผู้ช่วยผู้สอบบัญชีอาวุโส*. รายงานการวิจัย. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, คณะพาณิชยศาสตร์และการบัญชี.
- วีรวิทย์ จงวิไลเกษม. (2552). *การจัดการความเครียดของพนักงานขายภายใต้วิกฤตเศรษฐกิจ*. สารนิพนธ์ปริญญาโทบริหารศึกษาศาสตร์, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์, สาขาพัฒนาแรงงานและสวัสดิการ.
- ศูนย์ช่วยเหลือสังคม. (2557). *ศูนย์ช่วยเหลือสังคม*. สืบค้นจาก <http://osccserver.ega.or.th/>
- สมทรง นุ่นจันทร์. (2548). *ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อความเครียดในการทำงานของบุคลากรด้านบัญชีและการเงินสำนักงานใหญ่ เครือเจริญโภคภัณฑ์*. สารนิพนธ์ปริญญาโทบริหารศึกษาศาสตร์, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์, สาขาพัฒนาแรงงานและสวัสดิการ.
- สรารุณ ฉายาวีริยะ. (2549). *ความเครียดในการปฏิบัติงานของข้าราชการกรมสุขภาพจิต*. ภาคนิพนธ์ปริญญาโทบริหารศึกษาศาสตร์, สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, คณะพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อม, สาขาพัฒนาสังคม.
- สุทธิพงษ์ เสวกสูตร. (2549). *ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับความเครียดของพนักงานรับสาย 1111: ศึกษากรณี บริษัท ทีโอ ที จำกัด (มหาชน)*. ภาคนิพนธ์ปริญญาโทบริหารศึกษาศาสตร์, สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, คณะพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อม, สาขาพัฒนาสังคม.
- สุภาวรรณ กรเพ็ชร. (2550). *ปัจจัยที่ส่งผลต่อความเครียดของพนักงานลูกค้าสัมพันธ์ กรณีศึกษา บริษัทด้านโทรคมนาคมแห่งหนึ่ง*. (สารนิพนธ์ปริญญาโทบริหารศึกษาศาสตร์). สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, คณะพัฒนาทรัพยากรมนุษย์, สาขาพัฒนาทรัพยากรมนุษย์และองค์การ.
- สำนักงานสถิติแห่งชาติ. (กรกฎาคม 2558). *สรุปผลที่สำคัญการสำรวจสุขภาพจิต (ความสุข) คนไทย กรกฎาคม พ.ศ. 2558*. สืบค้นจาก http://service.nso.go.th/nso/nsopublish/themes/files/mental-healthm_jul_58.pdf

ความเสมอภาคในที่ทำงานของคนพิการในสถานประกอบการและหน่วยงานของรัฐ

Equality in the Workplace for Persons with Disabilities of the Employees in the Company, and State Agencies.

ชุตินา ไชยพงษ์วิสูตร*

Chutima Chaiphongwisut

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้นำเสนอเกี่ยวกับ ความเสมอภาคในที่ทำงานของคนพิการที่ปฏิบัติงาน ในสถานประกอบการและหน่วยงานของรัฐ อันเนื่องจากการบังคับใช้กฎหมายการจ้างงานคนพิการตามมาตรา 33 แห่งพระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการ พ.ศ.2550 ที่ได้รับการจ้างงานเนื่องจากการมีการบังคับให้สถานประกอบการและหน่วยงานของรัฐที่มีจำนวนผู้ปฏิบัติงานตั้งแต่ 100 คนขึ้นไป ต้องจ้างงานคนพิการในอัตราส่วนผู้ปฏิบัติงาน 100 คนต่อคนพิการ 1 คน และนายจ้างต้องรายงานผลการจ้างงานคนพิการในทุกๆ ปี หากสถานประกอบการใดไม่สามารถจ้างงานคนพิการ ครบตามอัตราส่วนได้ต้องจ่ายเงินแทนการจ้างงานคนพิการในหนึ่งปีนั้นว่าเป็นค่าใช้จ่ายจำนวนมาก ทำให้นายจ้างส่วนใหญ่หันมาเลือกใช้นโยบายการจ้างงานคนพิการแทนการจ่ายเงิน ส่งผลให้การบังคับใช้กฎหมายการจ้างงานคนพิการเป็นกลไกหนึ่งในการสร้างความต้องการแรงงานคนพิการให้เกิดขึ้นในตลาดแรงงาน แต่อย่างไรก็ตามความยั่งยืนในอาชีพ กลับเป็นหลักประกันด้านรายได้แก่คนพิการได้อย่างแท้จริง ไม่ว่าจะเป็น ความเสมอภาคในการมีส่วนร่วมต่อสังคมที่ทำงาน โอกาสในการพัฒนาศักยภาพ โอกาสในการก้าวหน้าทางอาชีพ การได้รับสวัสดิการที่ถูกต้องเหมาะสม และเข้าถึงได้อย่างเท่าเทียม เพื่อนำไปสู่ความมั่นคงในอาชีพ ดังนั้น ความเสมอภาคในที่ทำงานของลูกจ้างคนพิการก็เป็นกุญแจสำคัญที่สร้างจุดยืนในสังคม เพื่อกระตุ้นความตระหนักรู้ในคุณค่าของตนเองให้แก่พวกเขา เพื่อช่วยเสริมสร้างพลังอำนาจในการพิทักษ์และปกป้องสิทธิ์ของตนเองให้เกิดขึ้นในกลุ่มลูกจ้างคนพิการ

คำสำคัญ: ความเสมอภาคในที่ทำงาน, ลูกจ้างคนพิการ, การจ้างงานคนพิการ

ABSTRACT

This scholarly article presentations about equality in the workplace for persons with disabilities who work in the company and the Government resulting from the law enforcement employment persons with disabilities in accordance with article 33 of Act to promote and improve the quality of life for disabilities 2550. Refers to companies and Government agencies that have the number of employees from 100 or more people. Need to hire people with disabilities, in the ratio of people per 100 workers and people with disabilities, employers must report the result of the employment of persons with disabilities in every year. What if the company is unable to comply with the employment ratio of people with disabilities have to pay instead of hiring people with disabilities in one year, that is a lot of expense. Make employers used employment policies for persons with disabilities, instead of to spend money. Result in legal enforcement of employment of persons with disabilities is one of the mechanisms to create demand for labour for persons with disabilities in the labour market. However, sustainability

* นักศึกษาปริญญาโทสาขาการบริหารและนโยบายสวัสดิการสังคม (ศูนย์ลำปาง) คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

in career is collateral income for people with disabilities can be real. Whether it's equality to engage society at work, the opportunity to develop their potential career advancement opportunities. To get proper benefits and to have access to it. In order to contribute to stability in the profession. Therefore, equality in the workplace of employees with disabilities, it is the key to building a position in society. To stimulate awareness of self-worth to them. The empowerment in protecting and defending the rights of the disabled employees in the Group.

Keywords: equality at work, disabled workers, employment of people with disabilities.

บทนำ

ในปัจจุบันการเคลื่อนไหวด้านสิทธิและเสรีภาพของคนพิการ กลายเป็นประเด็นเร่งด่วนที่สังคมต่างให้ความสนใจ โดยเฉพาะ “สิทธิความเสมอภาคของคนพิการ” ซึ่งเหตุการณ์สำคัญที่เป็นจุดเปลี่ยนของสิทธิและสวัสดิการของคนพิการไทยเกิดขึ้นครั้งแรกในปี.ศ. 2541 รัฐบาลได้รับรองปฏิญญาว่าด้วยสิทธิคนพิการฯ เพื่อคนพิการ ได้รับสิทธิและเสรีภาพเหมือนบุคคลทั่วไป ซึ่งเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นถึงความพยายามของรัฐในการสร้างความเสมอภาคและเท่าเทียมให้กับคนพิการ โดยได้รับความเห็นชอบจากคณะรัฐมนตรีเมื่อวันที่ 10 พฤศจิกายน 2541 และมีการประกาศใช้ในวันที่ 3 ธันวาคม 2541 มีสาระสำคัญอันเกี่ยวเนื่องในเรื่องสิทธิและความเสมอภาคในที่ทำงานของคนพิการ โดยสังเขป กล่าวคือ

คนพิการ มีศักดิ์ศรีแห่งความเป็นมนุษย์ มีสิทธิ และเสรีภาพแห่งบุคคล ย่อมได้รับความคุ้มครองในฐานะพลเมืองไทย ตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย และมีสิทธิต่างๆ โดยไม่มีข้อยกเว้นใดๆ และโดยปราศจากการแบ่งแยกเชื้อชาติ ศาสนา การเมือง ภาษา ถิ่นกำเนิด เพศ อายุ หรือสถานะอื่นใด และคนพิการ มีสิทธิและโอกาสได้รับการเตรียมความพร้อมด้านอาชีพ การฝึกอาชีพ การประกอบอาชีพทุกประเภท ได้รับการจ้างงานหรือว่าจ้างงานเข้าทำงานตามความต้องการและความสามารถ โดยได้รับค่าตอบแทนและสวัสดิการ ได้รับความก้าวหน้า รวมทั้งได้เข้าร่วมเป็นสมาชิกสหภาพแรงงานโดยไม่มีการกีดกันหรือเลือกปฏิบัติ

ซึ่งได้มีการแก้ไขปรับปรุงกฎหมาย นโยบาย กระบวนการและแนวทาง อยู่เรื่อยมาเพื่อให้เอื้อต่อการสร้าง ความเสมอภาคให้เกิดขึ้นกับคนพิการ และการจัดสวัสดิการสังคมสำหรับคนพิการได้อย่างยั่งยืนมากยิ่งขึ้น จึงได้มีการตราพระราชบัญญัติฟื้นฟูสมรรถภาพคนพิการ พ.ศ. 2534 ขึ้นเป็นครั้งแรก ด้วยเล็งเห็นว่าคนพิการเป็นทรัพยากรส่วนหนึ่งของประเทศที่มีความจำเป็นต้องพัฒนาและสร้างการเข้าถึงอย่างเท่าเทียม อย่างไรก็ตามประเด็นสำคัญของกฎหมายฉบับดังกล่าวได้มีการมุ่งเน้นไปในเรื่องการจัดอุปสรรคในการดำรงชีวิตอิสระ การประกอบอาชีพ และการมีส่วนร่วมในกิจกรรมของสังคมอย่างเท่าเทียมกับบุคคลทั่วไปตามสมควร จนปัจจุบันได้มีการเปลี่ยนแปลงไปของวัฒนธรรมทางสังคม บริบทสังคม ค่านิยม ความจำเป็นพื้นฐาน และรูปแบบในการดำรงชีวิต และความต้องการของมนุษย์ที่ซับซ้อนหลากหลายมากขึ้น เพื่อความทันสมัยและตอบสนองต่อการเปลี่ยนแปลงรัฐจึงได้มีการตราพระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการ พ.ศ.2550 และที่แก้ไขเพิ่มเติมฉบับที่ 2 (พ.ศ.2556) ขึ้นเพื่อใช้แทนพระราชบัญญัติเดิม โดยกำหนดแนวทางและปรับปรุงวิธีการในการส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการให้มีความเหมาะสมยิ่งขึ้น และกำหนดบทบัญญัติเกี่ยวกับสิทธิประโยชน์และความคุ้มครองคนพิการเพื่อมิให้มีการเลือกปฏิบัติโดยไม่เป็นธรรมต่อคนพิการด้วยเหตุแห่งความพิการ รวมทั้งให้คนพิการมีสิทธิได้รับสิ่งอำนวยความสะดวกอันเป็นสาธารณะและความช่วยเหลืออื่นของรัฐ เพื่อให้คนพิการสามารถพึ่งพาตนเองได้ เกิดการปฏิบัติต่อคนพิการอย่าง เสมอภาค เท่าเทียม และเป็นธรรม นอกจากนี้ รัฐบาลยังได้ปรับเปลี่ยนโครงสร้างการทำงานของกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ ให้เอื้อต่อการพิทักษ์และคุ้มครองสิทธิมนุษยชนของคนพิการมากขึ้น ปัจจุบันจึงมีกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ กระทรวงศึกษาธิการ และกระทรวงสาธารณสุข และกระทรวงแรงงาน เป็นหน่วยงานหลัก ที่ได้รับมอบหมายให้ส่งเสริมและสนับสนุนผลประโยชน์ของคนพิการร่วมกัน เพื่อรับรองและคุ้มครองให้คนพิการได้รับสิทธิและสวัสดิการที่พึงมีและพึงได้รับดังจะเห็นได้จากรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยไม่ว่า

จะเป็นรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยปี 2550 หรือร่างรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย ปี 2556 ก็ได้มีการกำหนดห้ามมิให้มีการเลือกปฏิบัติต่อบุคคลเพราะเหตุแห่งความพิการ เพื่อให้คนพิการมีความเสมอภาคเท่าเทียมกับบุคคลทั่วไป นอกจากนี้ ในกฎหมายอื่นยังได้มีการบัญญัติรองรับหลักการตามรัฐธรรมนูญไว้ด้วย เช่น พระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการ พ.ศ. 2550 และที่แก้ไขเพิ่มเติมฉบับที่ 2 (พ.ศ.2556) ได้กำหนดสิทธิประโยชน์และสวัสดิการให้กับคนพิการหลายประการด้วยกัน เพื่อสร้างหลักประกันว่าคนพิการจะได้รับการปฏิบัติอย่างเสมอภาคกับบุคคลทั่วไป ให้นโยบายด้านการส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการสามารถดำเนินไปได้อย่างเหมาะสม สอดคล้องกับความต้องการของคนพิการอย่างแท้จริง พระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการ พ.ศ. 2550 ได้ให้ความหมายของ “คนพิการ” ไว้ตามมาตรา 4 ความเป็นว่า “คนพิการ หมายถึง บุคคลซึ่งมีข้อจำกัดในการปฏิบัติกิจกรรมในชีวิตประจำวันหรือเข้าไปมีส่วนร่วมทางสังคม เนื่องจากความบกพร่องทางการเห็น การได้ยิน การเคลื่อนไหว การสื่อสาร จิตใจ อารมณ์ พฤติกรรม สติปัญญาการเรียนรู้ หรือความบกพร่องอื่นใด ประกอบกับมีอุปสรรคในด้านต่างๆ และมีความจำเป็นพิเศษที่ต้องได้รับความช่วยเหลือด้านหนึ่งด้านใด เพื่อให้สามารถปฏิบัติกิจกรรมในชีวิตประจำวันหรือเข้าไปมีส่วนร่วมทางสังคมได้อย่างบุคคลทั่วไป” จึงได้มีการกำหนดประเภทความพิการไว้ 7 ประเภท ได้แก่ (1) ความพิการทางการเห็น (2) ความพิการทางการได้ยินหรือสื่อความหมาย (3) ความพิการทางการเคลื่อนไหวหรือการเคลื่อนไหว (4) ความพิการทางจิตใจ พฤติกรรม (5) ความพิการทางสติปัญญา (6) ความพิการทางการเรียนรู้ และ (7) ออทิสติก ดังนั้น เห็นได้ว่าการเคลื่อนไหวด้านสิทธิและสวัสดิการสำหรับคนพิการได้เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง ทั้งนี้ในระยะเริ่มแรกเป็นการมุ่งเน้นเพื่อสร้างจุดยืนและพื้นที่ในสังคมให้เกิดขึ้นแก่คนพิการก่อน ในลำดับต่อมาจึงเกิดการเคลื่อนไหวเพื่อเรียกร้องความเสมอภาคให้เกิดขึ้นเพื่อคนพิการสามารถเข้าถึงและใช้ประโยชน์จากสิทธิและสวัสดิการสำหรับตนเองได้ ภายใต้การจัดสวัสดิการที่รัฐเป็นผู้จัดให้ อย่างไรก็ตาม การเปลี่ยนแปลงเหล่านั้นล้วนเกิดขึ้นภายใต้เป้าประสงค์หลัก เพื่อส่งเสริมและสนับสนุนให้คนพิการสามารถดำรงชีวิตอิสระได้

เนื่องด้วยเป้าประสงค์หลักในการส่งเสริมและสนับสนุนการดำรงชีวิตอิสระให้เกิดขึ้นแก่คนพิการได้นั้น นอกจากการเข้าถึงสิทธิและสวัสดิการ บริการสาธารณะ แล้ว คนพิการต้องสามารถเลี้ยงดูตนเองและไม่เป็นภาระของครอบครัวด้วย จึงหมายถึงเป็นประเด็นเรื่องความมั่นคงทางอาชีพและรายได้ของคนพิการเป็นตัวแปรสำคัญในการทำให้เป้าประสงค์ของคนพิการเป็นจริงได้อีกทั้งยังจัดว่าเป็นหนึ่งในสวัสดิการสังคมในความหมายแบบกว้าง เพื่อให้เกิดการบรรลุตามเป้าประสงค์ รัฐจึงกำหนดวิธีการเพื่อให้คนพิการสามารถเข้าสู่ตลาดแรงงาน และการประกอบอาชีพในรูปแบบที่ผู้ด้อยคนขอเรียกว่า “กฎหมายการจ้างงานคนพิการ” ที่กำหนดทางเลือกไว้ 3 แนวทางกล่าวคือ แนวทางที่ 1 การรับคนพิการเข้าทำงาน โดยกำหนดจำนวนคนพิการที่ต้องรับเข้าทำงาน ในอัตราส่วนผู้ปฏิบัติงาน 100 คนต่อคนพิการ 1 คน และเศษของหนึ่งร้อยคนถ้าเกินห้าสิบคนต้องรับคนพิการเข้าทำงานเพิ่มอีกหนึ่งคน¹ ซึ่งถือว่าเป็นบทหลักของมาตรการนี้ แนวทางที่ 2 การส่งเงินเข้ากองทุนส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการเป็นทางเลือกสำหรับสถานประกอบการที่ไม่สามารถรับคนพิการเข้าทำงานในอัตราส่วนภายใต้กำหนดระยะเวลาได้ สามารถส่งเงินเข้ากองทุนส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการเป็นรายปี โดยคำนวณจากอัตราค่าจ้างของอัตราค่าจ้างขั้นต่ำตามกฎหมายว่าด้วยการคุ้มครองแรงงานที่ใช้บังคับครั้งหลังสุดในปีก่อนหน้าในอัตราส่วนจำนวนคนพิการที่ต้องรับเข้าทำงานคูณด้วยสามร้อยหกสิบห้าและคูณด้วยจำนวนคนพิการที่ไม่ได้รับเข้าทำงาน เพื่อนำรายได้ส่วนดังกล่าวมาใช้ประโยชน์ในการพัฒนาและส่งเสริมคุณภาพชีวิตคนพิการ (300 x 365 x จำนวนคนพิการที่ต้องรับเข้าทำงาน)² และแนวทางที่ 3 การจัดสัมปทาน หรือจัดสถานที่จำหน่ายสินค้าหรือบริการ จัดจ้างเหมาช่วงงาน หรือจ้างเหมาบริการโดยวิธีกรณีพิเศษ ฝึกงาน หรือจัดให้มีอุปกรณ์หรือสิ่งอำนวยความสะดวก ล่ามภาษามือหรือให้การช่วยเหลืออื่นใดแก่คนพิการหรือผู้ดูแลคนพิการ เพื่อส่งเสริมให้คนพิการมีพื้นที่ในการประกอบอาชีพ ในสถานประกอบการ ตามทักษะความสามารถที่ตนเองมีซึ่งเป็นการร่วมมือระหว่าง กรมส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการ กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์

¹ มาตรา 33 แห่งพระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการ พ.ศ.2550 และที่แก้ไขเพิ่มเติมฉบับที่ 2 (2556)

² มาตรา 34 แห่งพระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการ พ.ศ.2550 และที่แก้ไขเพิ่มเติมฉบับที่ 2 (2556)

และสำนักงานจัดหางานกระทรวงแรงงาน ในการสำรวจตรวจสอบการจัดสัมปทานให้แก่คนพิการในท้องที่แต่ละจังหวัด³ หากกรณี นายจ้างหรือสถานประกอบการดำเนินการตามแนวทางดังกล่าว ไม่ครบถ้วนถูกต้องภายในวันที่ 31 มกราคม ของแต่ละปี จะต้องชำระ เงินต้นพร้อมดอกเบี้ยจากเงินต้นที่ต้องนำส่งเงินเข้ากองทุนฯ ในอัตราร้อยละ 7.5 ต่อปีนับตั้งแต่วันที่ 1 กุมภาพันธ์ เป็นต้นไป

ดังนั้น การกำหนดมาตรการสำคัญเกี่ยวกับการส่งเสริมอาชีพและคุ้มครองการมีงานทำของคนพิการเหล่านี้ล้วนเพื่อให้ คนพิการ ได้มีโอกาสแสดงความสามารถ เพื่อสร้างรายได้ เพื่อเป็นปัจจัยในการดำรงชีพ และลดภาวะพึ่งพิงให้แก่ครอบครัวและสังคมที่ ต้องให้การอุปการะ รวมทั้งเป็นการส่งเสริมให้คนพิการเป็นพลังสำคัญในการเสริมสร้างทางเศรษฐกิจของประเทศอย่างไรก็ตาม มาตรการเหล่านี้เป็นเพียงกลไกส่วนหนึ่งในการส่งเสริมให้คนพิการ มีอาชีพมีงานทำเป็นเพียงเครื่องมือแรกที่ทำให้คนพิการสามารถ เข้าสู่การทำงานในสถานประกอบการที่เข้าถึงตลาดแรงงานได้ง่ายขึ้นเท่านั้น จากมาตรการเหล่านี้ จึงเกิดสถานการณ์การจ้างงาน คนพิการในสถานประกอบการและหน่วยงานของรัฐที่เพิ่มสูงขึ้นอย่างรวดเร็วในระยะเวลาไม่นานนัก ลำดับต่อไปคือโอกาสที่คน พิการได้รับจากมาตรการที่รัฐสร้างขึ้น มาเป็นหลักประกันเพื่อสร้างความยั่งยืนให้กับคนพิการสามารถทำงานในสถานประกอบการ นั้นๆ ได้อย่างมั่นคง และเสมอภาค โดยไม่ถูกเลือกปฏิบัติด้วยเหตุแห่งความพิการ จึงถือว่าเป็นสิ่งที่บ่งบอกถึงหลักประกันความมั่นคง ทางอาชีพและรายได้ให้เกิดขึ้นได้อย่างแท้จริง

ผู้เขียนจึงขอยกตัวอย่าง สถานการณ์ด้านการมีงานทำและการทำงานของคนพิการของจังหวัดแพร่ ซึ่งได้มีการจัดตั้ง ศูนย์บริการคนพิการประจำจังหวัดขึ้น เป็นหน่วยงานภายใต้สังกัดกรมส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการ กระทรวงการพัฒนา สังคมและความมั่นคงของมนุษย์ เป็นหน่วยงานย่อยในระดับจังหวัด ปฏิบัติงานในฐานะผู้ให้บริการเกี่ยวกับงานด้านการส่งเสริมและ พัฒนาคุณภาพชีวิตของคนพิการ รวมถึงการกำกับดูแลเรื่องการจ้างงานคนพิการตามพระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิต คนพิการ พ.ศ.2550 และที่แก้ไขเพิ่มเติมฉบับที่ 2 (2556) จากการรวบรวมข้อมูลของผู้เขียนพบว่า จากสถานการณ์คนพิการจังหวัดแพร่ ประจำปี 2558 จากจำนวนประชากรทั้งจังหวัด จำนวน 456,318 คน มีจำนวนคนพิการถึง 24,395 คน ซึ่งคิดเป็นร้อยละ 5.01ของ จำนวนประชากรทั้งจังหวัด โดยจากคนพิการทั้ง 7 ประเภท เป็นคนพิการทางกายและการเคลื่อนไหวมากที่สุดถึง 15,607 คนคิดเป็น ร้อยละ 65 ของจำนวนคนพิการทั้งจังหวัด ซึ่งมีคนพิการที่อยู่ในวัยทำงาน (กลุ่มวัยทำงานเป็นกลุ่มประชากรที่อยู่ในช่วงวัย 15-60 ปี อ้างอิงจากเกณฑ์ของกรมอนามัย กระทรวงสาธารณสุข) จำนวน 5,289 คนคิดเป็นร้อยละ 74 ของจำนวนคนพิการทั้งหมด อีกทั้ง อัตราจำนวนคนพิการมีการเพิ่มสูงขึ้นในทุกๆ ปี และมีแนวโน้มที่เพิ่มขึ้นอีกในอนาคต สังเกตได้จาก อัตราการเพิ่มขึ้นจากเดือนมกราคม 2558 ภายในระยะเวลาเพียง 1 ปี คิดเป็นคนพิการที่มีการจดทะเบียนประมาณ 305 คนต่อเดือน ประกอบกับจังหวัดแพร่ เป็นจังหวัด ที่มีขนาดเล็กแต่กลับมีอัตราส่วน การเพิ่มขึ้นของจำนวนคนพิการที่ขยายตัวมากขึ้นอย่างรวดเร็ว กลุ่มคนพิการจึงเป็นกลุ่มประชากรที่ น่าสนใจ และอาจส่งผลกระทบต่อการเปลี่ยนแปลงสถานะภาพ ด้านเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมของจังหวัดได้ ในขณะเดียวกัน จังหวัดแพร่ มีการกำกับดูแลเรื่องการจ้างงานคนพิการนับตั้งแต่ปี 2554 จนถึงปัจจุบันมีสถานประกอบการและหน่วยงานของรัฐที่มี เกณฑ์ที่ต้องปฏิบัติตามกฎหมาย การจ้างงานคนพิการในจังหวัดแพร่ จำนวน 15 แห่ง โดยมีการปฏิบัติตามกฎหมายครบถ้วนทุกแห่งใน ปี 2556 เป็นต้นมา และในปี 2559 สถานประกอบการและหน่วยงานของรัฐทุกแห่ง ที่เข้าเกณฑ์ต้องปฏิบัติตามกฎหมายการจ้างงานคน พิการ มีการจ้างงานคนพิการแทนการจัดสัมปทานและการจ่ายเงินฯ โดยผู้พิการศึกษาที่ได้รับการบรรจุเข้าทำงานมากที่สุดคือระดับ ประถมศึกษา และมัธยมศึกษา

³ มาตรา 35 แห่งพระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการ พ.ศ.2550 และที่แก้ไขเพิ่มเติมฉบับที่ 2 (2556)

แผนภูมิที่ 1 จาก จำนวนคนพิการที่ได้รับการจ้างงานในสถานประกอบการและหน่วยงานของรัฐ จังหวัดแพร่. โดย ศูนย์บริการคนพิการประจำจังหวัดแพร่ สำนักงานพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์จังหวัดแพร่, ข้อมูล ณ วันที่ 31 มกราคม 2559.

จากแผนภูมิดังกล่าวแสดงให้เห็นถึงจำนวนคนพิการที่ได้รับการจ้างงาน อันเนื่องจากการบังคับใช้มาตรการกฎหมายเรื่องการจ้างงานคนพิการ ที่มีจำนวนมากขึ้นเรื่อยๆ นับตั้งแต่ ปี 2554 ที่เริ่มการบังคับใช้กฎหมายดังกล่าว จนถึงปี 2559 และเนื่องด้วยการขยายตัวของชุมชนเมือง และการขยายตัวของสถานประกอบการขนาดกลางและขนาดใหญ่ที่มีจำนวนลูกจ้างจำนวนน้อยคนเพิ่มมากขึ้น ในอนาคตการจ้างงานคนพิการจึงอาจมีอัตราที่สูงขึ้นด้วยเช่นกัน ดังนั้น ความมั่นคงในอาชีพ และรายได้ของคนพิการจึงเป็นสิ่งสำคัญต่อการดำรงชีวิตอิสระของคนพิการ และการส่งผลกระทบต่อระบบเศรษฐกิจได้ ซึ่งความมั่นคงทางอาชีพและรายได้เหล่านั้น ย่อมเกิดขึ้นได้จากการได้รับความเสมอภาคในที่ทำงานของคนพิการ นั่นเอง

จากความสำคัญของการสร้างความเสมอภาคในที่ทำงานของคนพิการ เกิดเป็นคำถามขึ้นมาว่า แล้วอย่างไรจึงถือว่าเป็นการเกิดขึ้นของความเสมอภาค ในมุมมอง ทศนะ สำหรับคนพิการได้ จากการรวบรวมข้อมูลพบว่า ทศนะเรื่องคนพิการ ความพิการเพื่อสร้างความเสมอภาคคนนั้น ได้ถูกแบ่งออกเป็น 2 มุมมองไม่ว่าจะเป็นด้านกฎหมายหรือด้านสังคม ที่แต่เดิมมีการมองเป็นด้านสังคมเพียงอย่างเดียว โดยเกิดการแบ่งแยกเมื่อมีการบัญญัติตัวบทกฎหมายเพื่อคุ้มครองและจัดความด้อยโอกาสที่คนพิการได้รับ ภายใต้วัตถุประสงค์เดียวกันเพื่อขจัดกลไกการกีดกันที่มีอยู่ในสังคม เพื่อส่งเสริมโอกาสที่เท่าเทียมกันในสังคม ซึ่งจะเห็นได้ว่าแนวคิดเรื่องนี้ได้แตกออกเป็นสองประเด็น กล่าวคือ ประเด็นแรกให้ความสนใจว่า ใครเป็นคนพิการ แต่ไม่ใส่ใจต่อสภาพแวดล้อมด้านกายภาพหรือสังคม โดยประเด็นนี้เป็นแนวคิดความพิการในระดับบุคคล (The Individual of Disability) ซึ่งเป็นการพิจารณาที่มุ่งแยกประเภทคนพิการตามความพิการด้วยลักษณะความแตกต่างด้านร่างกายและกายภาพเท่านั้น ในอีกประเด็นหนึ่งที่มีองด้านสังคมกลับมองว่าความพิการเป็นผลที่เกิดจากความล้มเหลวของสังคมในการพัฒนาสภาพแวดล้อมด้านกายภาพและสังคมที่ไม่สามารถรองรับต่อความต้องการพิเศษที่เกิดขึ้นของแต่ละบุคคลได้ เป็นเหตุให้กลุ่มบุคคลเหล่านั้นกลายเป็น กลุ่มคนชายขอบของสิทธิและสวัสดิการที่ไม่สามารถเข้าถึงการจัดสวัสดิการในสังคมได้ ถือเป็นแนวคิดในระดับสังคมสำหรับนิยามความพิการจากมุมมองด้านสิทธิมนุษยชน เป็นการตีความจากการปฏิบัติต่อคนพิการในลักษณะของการจัดสวัสดิการสังคมที่ได้รับจากรัฐ ที่เป็นการสะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อที่ยึดถือเป็นการทั่วไปว่าคนพิการต้องการการเอาใจใส่และความช่วยเหลือเป็นพิเศษ คนพิการยังมีชีวิตจำกัดที่ไม่สามารถยืนอยู่บนลำแข้งของตัวเองโดยลำพังได้ ทำให้ยังคงจัดคนพิการว่าเป็นกลุ่มผู้ให้บริการในระบบงานสวัสดิการสังคมกลุ่มหนึ่ง เนื่องจากความเป็นชายขอบในสังคมที่ถูกกลืน รวมทั้งอคติที่คนทั่วไปบางส่วนยังคงมีต่อความพิการทางร่างกายและกายภาพ คนพิการจึงไม่ได้รับการเข้าถึงสิทธิมนุษยชนและสิทธิในที่ทำงานที่ดีเท่าที่ควร อย่างไรก็ตามในปัจจุบันได้เกิดความเปลี่ยนแปลงในกระบวนทัศน์ จากการมองคนพิการว่าเป็นเรื่องความต้องการทางสวัสดิการสังคมเพียงอย่างเดียวมาเป็นเรื่องการเข้าถึงสิทธิมนุษยชนในระดับชาติและระดับภูมิภาคมากขึ้น อันสังเกตได้จากการประกาศใช้กฎระเบียบ และกฎหมายใหม่ๆ เพื่อสร้างตาข่ายสวัสดิการสังคมให้ครอบคลุมและเน้นการคุ้มครองคนพิการมากขึ้นในส่วนความคิดความเชื่อของสังคมไทยเกี่ยวกับ “คนพิการ” กับ “ความพิการ” ยังคงมีการให้นิยามแก่คนพิการ ว่า

เป็นกลุ่มบุคคลซึ่งจำเป็นต้องได้รับการช่วยเหลือตามความจำเป็นพิเศษเพิ่มขึ้นจากบุคคลทั่วไป เพื่อให้สามารถดำเนินชีวิตประจำวันเช่นบุคคลอื่นได้ สังเกตได้จากการกำหนดนิยามคนพิการ ตามพระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการ พ.ศ.2550 และที่แก้ไขเพิ่มเติมฉบับที่ 2 (พ.ศ.2556) ว่า คนพิการ หมายถึง “บุคคลซึ่งมีข้อจำกัดในการปฏิบัติกิจกรรมในชีวิตประจำวันหรือเข้าไปมีส่วนร่วมทางสังคม เนื่องจากมีความบกพร่องทางการเห็น การได้ยิน การเคลื่อนไหวการสื่อสาร จิตใจ อารมณ์ พฤติกรรม สติปัญญา และการเรียนรู้หรือความบกพร่องอื่นใด ประกอบกับมีอุปสรรคในด้านต่างๆ และมีความจำเป็นเป็นพิเศษที่จะต้องได้รับความช่วยเหลือด้านหนึ่งด้านใด เพื่อให้สามารถปฏิบัติกิจกรรมในชีวิตประจำวันหรือเข้าไปมีส่วนร่วมทางสังคมได้อย่างบุคคลทั่วไป ...” เป็นการตีความหมายของคนพิการ โดยการจำแนกตามลักษณะความตามแนวคิดความพิการในระดับบุคคล (The Individual of Disability) ที่มุ่งแยกประเภทคนพิการตามความพิการด้วยลักษณะความแตกต่างด้านร่างกายและกายภาพ และมีการกำหนดเงื่อนไขสำคัญคือความพิการนั้นต้องเกิดผลกระทบต่อการดำรงชีวิตของบุคคล จนมีความจำเป็นต้องได้รับความช่วยเหลือเพื่อให้สามารถเข้าถึงสิทธิสวัสดิการได้อย่างบุคคลทั่วไป เป็นแนวคิดความพิการในระดับสังคมที่เน้นเรื่องความบกพร่องของสังคมที่สามารถทำให้กลุ่มคนเหล่านี้สามารถเข้าถึงสิทธิและสวัสดิการได้เช่นบุคคลอื่นอันเนื่องจากสังคมพิการ ทำให้กลุ่มคนพิการกลายเป็นกลุ่มชายขอบของกรอบสวัสดิการ โดยการจัดและส่งเสริมการเข้าถึงสิทธิและสวัสดิการของไทย เป็นไปในรูปแบบที่รัฐเป็นผู้จัดสวัสดิการให้ มิได้เกิดขึ้นจากการร่วมมือของทุกคนในสังคมแบบพหุรัฐอย่างเต็มรูปแบบ โดยมีเครื่องมือในการปฏิบัติผ่านการกำหนดนโยบาย

สรุปได้ว่า ทศนะในการมองคนพิการ และความแตกต่างด้านความพิการ เป็นสิ่งแรกในการสร้างหลักเกณฑ์ของความเสมอภาค ที่ยึดถือแตกต่างกันไปตามบริบทของแต่ละสังคม หากเป็นมุมมองแบบกฎหมาย ที่เกิดขึ้นจากการตีความด้วยหลักที่เป็นรูปธรรม ต้องมองเห็นและสัมผัสได้ และต้องมีความเด็ดขาดชัดเจน การกำหนดกฎเกณฑ์ของคนพิการและความพิการจึงมีความจำเป็นต้องยึดหลักตามลักษณะทางกายภาพ ที่ถือเป็นพยานหลักฐานที่ไม่สามารถปฏิเสธได้ และชัดเจนที่สุด ในขณะเดียวกันการพิจารณาด้านสังคมเป็นตัวกำหนดคนพิการและความพิการ กลับใช้เกณฑ์เรื่องการเข้าถึงสิทธิและสวัสดิการทางสังคมมาเป็นบทหลัก เพื่อสร้างมาตรฐานในการกำหนดบุคคลที่แตกต่างว่าเป็นผู้ที่มีความพิการ มิใช่ด้วยลักษณะความแตกต่างทางกายภาพเพียงอย่างเดียว เรียกว่าเป็นแนวคิดในระดับสังคม อย่างไรก็ตามแนวคิดเรื่อง ความพิการทั้งในระดับบุคคลและในระดับสังคมนั้น มีทั้งจุดเด่นและจุดด้อย ขึ้นอยู่กับเจตจำนงของกฎหมาย และปัจจัยเกี่ยวเนื่องของแต่ละสังคมทั้งวัฒนธรรม เวลา และสภาพแวดล้อมของแต่ละสังคม

แต่ไม่ว่าจะเป็นคนพิการภายใต้นิยามตามบริบทใด สิ่งสำคัญคือการใช้ทศนะในการมองคนพิการเช่นสมาชิกคนหนึ่ง ในสังคมสมควรเข้าถึงความต้องการจำเป็นขั้นพื้นฐาน เพียงแต่นอกเหนือจากความต้องการเหล่านั้นแล้ว การได้รับการยอมรับจากสังคม และยังมีความต้องการตามความจำเป็นพิเศษเพื่อทดแทน และชดเชยอุปสรรคอันเกิดจากความพิการของตน ซึ่งมีประเด็นที่น่าสนใจ จำนวน 4 ด้าน กล่าวคือ

- ความต้องการทางการแพทย์ ที่ต้องการได้รับการรักษาและฟื้นฟูสมรรถภาพ เพื่อให้ตนเองสามารถช่วยเหลือตนเองได้
- ความต้องการทางการรักษาพยาบาล เป็นประเด็นเรื่องการเข้าถึงระบบการศึกษา มีโอกาสในการเข้ารับการศึกษา รวมถึงการอบรมพัฒนาศักยภาพตนเอง โดยเป็นการจัดการเรียนการสอนที่เหมาะสมต่อความพิการโดยไม่เป็นการถูกกีดกันออกจากสังคม
- ความต้องการด้านสังคม คนพิการมีความต้องการ และกระตือรือร้นต่อการเข้าเป็นสมาชิกคนหนึ่งคนหนึ่งในสังคมเช่นบุคคลทั่วไป ซึ่งอุปกรณ์สำคัญให้คนพิการเหล่านั้นได้รับการตอบสนองต่อความต้องการคือการจัดทำให้บริการสิ่งอำนวยความสะดวกสำหรับคนพิการอันควรมีการจัดทำในพื้นที่สาธารณะ
- ความต้องการด้านการทำงาน คนพิการมีความต้องการในการเข้าถึงสิทธิด้านการมีอาชีพ มีรายได้ และการมีงานทำเพื่อหาเลี้ยงตนเองและครอบครัวได้ ทั้งการประกอบอาชีพอิสระ และโอกาสในการเข้าทำงานในฐานะลูกจ้าง ที่เป็นที่ยอมรับและเกิดคุณค่าทางเศรษฐกิจ และอีกประการหนึ่งนายจ้างและหน่วยงานของรัฐ ควรมีการจัดสภาพแวดล้อมที่เหมาะสมและเอื้ออำนวยต่อการทำงานของคนพิการ

จากรายละเอียดเหล่านี้ สันเกตได้ว่าในความต้องการทุกสิ่งมีนัยยะที่เหมือนกัน คือ คนพิการต้องการ “โอกาส” ในการดำรงชีวิตอิสระ และพึ่งพาตนเองได้แม้ต้องอยู่เพียงลำพัง และต้องการเป็นทรัพยากรบุคคลที่สร้างคุณประโยชน์ต่อรัฐที่ตนพักอาศัย แต่ด้วยทัศนคติเรื่องความพิการถูกหล่อหลอมมาเนิ่นนานว่าคนพิการเป็นกลุ่มคนเปราะบางและต้องการความช่วยเหลือ ไม่สามารถอยู่ร่วมกับบุคคลในสังคมได้อย่างเป็นปกติเฉกเช่นบุคคลอื่นๆ ด้วยความคิดเช่นนี้เป็นสิ่งที่ทำให้คนพิการถูกตีค่า ทำให้คนพิการไทยจำนวนไม่น้อยถูกกีดกันออกจากสังคมโดยทั่วไป ยกพื้นที่ในการเป็นบุคคลเปราะบาง และต้องตกอยู่ในฐานะการเป็นผู้รอรับความช่วยเหลือเพียงอย่างเดียว รวมทั้งการถูกมองว่าเป็นภาระที่ต้องการการดูแลช่วยเหลือ แม้ในปัจจุบันมีการเปิดโอกาสให้พวกเขาได้ใช้สิทธิใช้เสียงมากยิ่งขึ้น เกิดการรับฟังและให้โอกาสไม่ว่าจะเป็นด้านการมีส่วนร่วมทางสังคม เศรษฐกิจ การเมือง รวมทั้งการทำงาน แต่ปัญหาเรื่องการได้รับความเป็นธรรม อย่างเสมอภาค และเท่าเทียม การเข้าถึงความเสมอภาคโดยไม่ถูกเลือกปฏิบัติด้วยเหตุแห่งความพิการก็ยังคงมีอยู่ และเป็นอีกประเด็นที่ไม่ควรมองข้าม

สำหรับการเข้าถึงความมั่นคงในการทำงานและมีรายได้ของคนพิการ ซึ่งเกิดจากการได้รับความเสมอภาคใน ที่ทำงาน ตามหลักสากลได้กำหนดมาตรฐานระดับสากลตาม ตามอนุสัญญาและข้อเสนอแนะขององค์การแรงงานระหว่างประเทศ (ILO-International Labor Office) ซึ่งเป็นองค์กรชำนาญพิเศษขององค์การสหประชาชาติ ที่มุ่งสร้างหลักประกันและสภาพแวดล้อมการทำงานที่ดีให้กับแรงงานไม่ว่าเป็นผู้ใด มีพันธกิจหลัก คือ การกำหนดมาตรฐาน และผลักดันให้ชาติต่างๆ รับรองอนุสัญญาระหว่างประเทศด้านแรงงาน และข้อเสนอแนะด้านต่างๆ โดยเริ่มต้นจาก “คำประกาศแห่งฟิลาเดลเฟียในปี พ.ศ.2487” ระบุว่า “มนุษย์ทุกคน ไม่ว่าจะเป็นเผ่าพันธุ์ใด ความเชื่อใด หรือเพศใดก็ตามต่างมีสิทธิได้รับความเป็นอยู่ที่ดี และสามารถพัฒนาด้านจิตวิญญาณในสภาวะแวดล้อมที่มีเสรีภาพและเคารพศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์มีความมั่นคงทางเศรษฐกิจ และมีโอกาสอย่างเท่าเทียมกัน...” ประกอบกับการเสนอข้อเสนอแนะต่างๆ ในเรื่องการบริการจัดการงาน ได้แก่ การฝึกอาชีพ และการให้คำปรึกษา โดยองค์การแรงงานระหว่างประเทศได้เสนอว่าคนพิการไม่ว่าจะอยู่ที่ไหนเมื่อใดก็ตาม ควรได้รับการฝึกอบรมร่วมกับบุคคลอื่น ภายใต้เงื่อนไข และค่าตอบแทนในมาตรฐานเดียวกัน ทั้งนี้แสดงให้เห็นว่าหลักการเรื่องการได้รับการปฏิบัติอย่างเท่าเทียมกันเป็นหัวใจสำคัญของการจ้างงานคนพิการ ประกอบกับในปัจจุบัน ILO มีการประกาศใช้ปฏิญญาว่าด้วยหลักการและสิทธิพื้นฐานในการทำงาน (The ILO Declaration on Fundamental Principles and Rights at Work (1998)) และหลักปฏิบัติในการจัดการกับความพิการในสถานที่ทำงาน (The ILO Code of Practice on Managing Disability in the Workplace (2002)) เพื่อความเท่าเทียมและเสมอภาคระหว่างคนพิการ และทุกคนในสังคมได้ใช้ร่วมกันซึ่งภายหลังไทยได้รับปฏิญญาสากลว่าด้วยหลักการและสิทธิพื้นฐานในการทำงาน (The ILO Declaration on Fundamental Principles and Rights at Work (1998)) และ หลักปฏิบัติในการจัดการกับความพิการในสถานที่ทำงาน (The ILO Code of Practice on Managing Disability in the Workplace (2002)) จึงได้เกิดการเคลื่อนไหวทางด้านสิทธิและสวัสดิการในการทำงานของคนพิการ และกลุ่มผู้มีความหลากหลายอย่างกว้างขวาง จนเป็นแรงผลักดันให้เกิดการตราพระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการแห่งชาติ พ.ศ.2550 เพื่อเป็นกลไกหนึ่งในการสร้างพื้นที่การแสดงออกทางความคิดของความคิดของพิการ ส่งเสริมความรู้ความสามารถ เพื่อคนพิการสามารถดูแลตนเอง และครอบครัวได้ และเป็นอีกพลังสำคัญในการพัฒนาประเทศชาติ

แนวคิดเรื่องความเสมอภาคของคนพิการในที่ทำงานยังเป็นแนวคิดที่ต้องการสร้างหลักเกณฑ์ที่แน่นอนและชัดเจนได้ในทุกๆ เรื่องที่แม้เกิดการเก็บรวบรวมข้อมูลแนวคิดจากนักคิดหลายท่าน ในปัจจุบันก็ยังไม่สามารถมีชุดความรู้ใดที่สมบูรณ์แบบทฤษฎีแรงจูงใจของแอลเดอร์เฟอร์ (ERG theory) โดย เคลย์ตัน แอลเดอร์เฟอร์ (Clayton Alderfer) ได้เสนอทฤษฎีว่าด้วยความต้องการของมนุษย์ขึ้นมาเรียกว่า ทฤษฎี อี. อาร์. จี (ERG Theory) ซึ่งคล้ายคลึงกับแนวคิดของมาสโลว์ แต่เขาได้แบ่งความต้องการของมนุษย์ออกเป็น 3 ประเภท คือ

1. ความต้องการเพื่อดำรงชีพ (Existence Needs: E) เป็นความต้องการที่จำเป็นในการอยู่รอดของชีวิต ได้แก่ ความต้องการอาหาร น้ำ ที่อยู่อาศัย เสื้อผ้า สภาพแวดล้อมในการทำงานที่ดี ค่าตอบแทนและประโยชน์เกื้อกูลต่างๆ ความต้องการเพื่อดำรงชีพนี้เทียบได้กับความต้องการทางด้านร่างกายและความต้องการทางด้านความปลอดภัยของมาสโลว์นั่นเอง

คนพิการก็เป็นกลุ่มคนหนึ่งที่มีความต้องการด้านปัจจัยในการดำรงชีพเช่นบุคคลอื่นแต่ด้วยความแตกต่างทางร่างกาย และลักษณะทางกายภาพ เป็นเหตุผลให้คนพิการต้องการความช่วยเหลือพิเศษทางปัจจัยในการดำรงชีพที่เพิ่มขึ้นจากบุคคลอื่นเพื่อให้ตนเองสามารถเข้าถึงซึ่งสิทธิ และสวัสดิการได้อย่างเสมอภาค สิ่งที่เห็นอย่างเป็นรูปธรรมในการเพิ่มปัจจัยพิเศษสำหรับคนพิการคือการเข้าถึงบริการสาธารณะ เช่น การสร้างทางลาดสำหรับคนพิการทางการเคลื่อนไหว เพื่อให้คนพิการสามารถออกมาใช้ชีวิตอิสระได้

2. ความต้องการด้านความสัมพันธ์ทางสังคม (Relatedness Needs: R) เป็นความต้องการที่จะมีความสัมพันธ์กับสังคมรอบด้าน เช่น เพื่อนร่วมงาน ผู้บังคับบัญชา ผู้ใต้บังคับบัญชา การได้รับการยอมรับยกย่องจากผู้อื่น ต้องการเป็นผู้นำ เป็นหัวหน้า เป็นผู้ตาม ความต้องการด้านความสัมพันธ์ทางสังคมนี้ถ้าเทียบกับความต้องการที่มาสโลว์กำหนดไว้ ก็คือ ความต้องการสังคมและความรัก

ดังนั้น การมองคนพิการด้วยทัศนะใหม่ที่ยอมรับในความแตกต่างจึงเป็นสิ่งสำคัญในการสร้างสัมพันธภาพ และความรกระหว่างปัจเจกชนได้เช่นกัน

3. ความต้องการความเจริญก้าวหน้า (Growth Needs: G) เป็นความต้องการที่จะพัฒนาตนเองให้มีความเจริญก้าวหน้า ต้องการเป็นผู้มีความคิดริเริ่ม บุกเบิก และใช้ศักยภาพของตนเองที่มีอยู่ให้เกิดประโยชน์สูงสุด ซึ่งเป็นความต้องการขั้นสูงสุด ความต้องการประเภทนี้เหมือนกับความต้องการความสำเร็จสมหวังในชีวิตของมาสโลว์

ปัจจัยด้านนี้เป็นปัจจัยที่ช่วยส่งเสริมด้านความมั่นคงคงามเสมอภาคในที่ทำงานด้านความมั่นคงในตำแหน่งงาน เพื่อความมั่นคงทางอาชีพและรายได้ของคนพิการได้

ทฤษฎี ERG นี้จะมีข้อสมมติฐาน 3 ประการ เป็นกลไกสำคัญ คือ

1. ความต้องการที่ได้รับการตอบสนอง นั่นคือ หากความต้องการระดับใดได้รับการตอบสนองความต้องการประเภทนั้นจะมีอยู่สูง ตัวอย่างเช่น ถ้าลูกจ้างคนพิการได้รับการตอบสนองด้านเงินเดือนน้อยเกินไป ความต้องการด้านเงินเดือนก็จะมีอยู่สูง

2. ขนาดของความต้องการ ถ้าหากความต้องการประเภทที่อยู่ต่ำกว่า (เช่น ความต้องการเพื่อดำรงชีพ) ได้รับการตอบสนองมากพอแล้ว ก็ยังจะทำให้ความต้องการประเภทที่อยู่สูงกว่า (เช่น ความต้องการความเจริญก้าวหน้า) มีมากยิ่งขึ้น ตัวอย่างเช่น ถ้าหัวหน้ากลุ่มงานได้รับการตอบแทนด้านค่าจ้างแรงงานและอื่นๆ (ความต้องการเพื่อดำรงชีพ) มากพอแล้ว หัวหน้ากลุ่มงานคนนั้นก็จะต้องได้รับการยอมรับและนับถือจากกลุ่มเพื่อนร่วมงาน (ความสัมพันธ์ทางสังคม)

3. ความต้องการที่ไม่ได้รับการตอบสนอง ถ้าหากความต้องการประเภทที่อยู่สูงมากอุปสรรคขัดขวางได้รับการตอบสนองน้อยก็จะทำให้ความต้องการประเภทที่อยู่ต่ำลงไปมีความสำคัญมากขึ้น ตัวอย่างเช่นถ้าหัวหน้ากลุ่มงานไม่มีโอกาสได้เปลี่ยนไปทำงานใหม่ที่ท้าทายหรือรับตำแหน่งใหม่ (ความเจริญก้าวหน้าเมื่อเป็นเช่นนั้นหัวหน้ากลุ่มงานคนนี้จะหันมาสนใจและต้องการที่จะได้รับความอบอุ่นสัมพันธ์ใกล้ชิดกับเพื่อนร่วมงานและลูกน้อง (ความสัมพันธ์ทางสังคม)

ดังนั้น ทฤษฎีการสร้างเสมอภาคด้วยแรงจูงใจ จึงเป็นไปเพื่อทดสอบทฤษฎีความคาดหวังที่มีแตกต่างกันไปในแต่ละตัวบุคคล ทำให้การใช้ทฤษฎีนี้ในทางปฏิบัติมีความยุ่งยาก เพราะเราไม่สามารถหาได้แน่ชัดว่ากลุ่มอ้างอิงที่บุคคลนั้นใช้เปรียบเทียบกับใครและความรู้สึกหรือการรับรู้ ในความเสมอภาคของเขาเป็นอย่างไร แต่ทฤษฎีนี้ก็ยังมีประโยชน์ถ้าหากนำไปใช้โดยมีข้อเสนอแนะทั่วไป ดังนี้

- หัวหน้างานจะต้องตระหนักว่าความเสมอภาคเป็นเพียงการรับรู้ของพนักงาน ซึ่งอาจไม่ถูกต้องก็ได้ หัวหน้างานอาจทำให้พนักงานรู้สึกถึงความเสมอภาคหรือความไม่เสมอภาคได้ เช่น หัวหน้าบางคนมีพนักงานที่ตัวเองโปรดปรานเป็นคนใกล้ชิด ได้รับการดูแลเป็นพิเศษ ในขณะที่ละเลยต่อคนอื่นๆ เป็นต้น

- การให้ผลตอบแทนหรือรางวัลต้องมีความเหมาะสม ถ้าหากพนักงานรับรู้ว่าเขาได้รับการปฏิบัติอย่างลำเอียง จะเกิดปัญหาในการปฏิบัติงานและขวัญกำลังใจขึ้น

- ผลการปฏิบัติงานที่ดีมีคุณภาพสูงต้องได้รับการตอบแทนหรือรางวัล แต่พนักงานต้องมีความเข้าใจว่าเขาควรใช้ความสามารถหรือตัวป้อนในระดับใดเพื่อบรรลุถึงผลที่ต้องการ

ทฤษฎีสองปัจจัย (Herzberg' Two-actor Theory)

ศิรวิวัฒน์ เสรีรัตน์ และคณะ (2545, น. 313-315) ได้กล่าวถึงทฤษฎีสองปัจจัย (Herzberg' Two-Tactor Theory) ว่าเป็นทฤษฎีที่เสนอแนะว่าความพึงพอใจในการทำงานประกอบด้วยสองแนวคิด คือ

1. แนวคิดที่มีขอบเขตจากความพึงพอใจ (Satisfaction) ไปยังความพึงพอใจ (Satisfaction) และได้รับอิทธิพลจากปัจจัยจูงใจ (Motivation Factor)

2. แนวคิดที่มีขอบเขตจากความไม่พึงพอใจ (Dissatisfaction) ไปยังความไม่มีความไม่พอใจ (no dissatisfaction) และได้รับอิทธิพลจากปัจจัยอนามัย (Hygiene Factor) ทฤษฎีนี้ได้มีการพัฒนาโดย เฮอริเบิร์ก ในปี ค.ศ.1950-1959 และในช่วงแรกของปี ค.ศ.1960-1969 ทฤษฎีสองปัจจัย ประกอบด้วย

2.1 ปัจจัยการจูงใจหรือตัวจูงใจ (Motivation Factor หรือ Motivators) เป็นปัจจัยภายนอก (ความต้องการภายใน) ของบุคคลที่มีอิทธิพลในการสร้างความพึงพอใจในการทำงาน (Job Satisfiers) เช่น ความก้าวหน้า ความสำเร็จ การยกย่อง เป็นต้น

2.2 ปัจจัยการบำรุงรักษา (Maintenance Factor) หรือปัจจัยอนามัย (Hygiene Factor) เป็นปัจจัยภายนอกที่ป้องกันไม่ให้นักงานเกิดความไม่พึงพอใจในการทำงาน การเสนอสุขอนามัยไม่ใช่วิธีการจูงใจที่ดีที่สุดในทัศนะของ เฮอริเบิร์ก แต่เป็นการป้องกันความไม่พอใจ ประกอบด้วย ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการทำงานหรือการขาดงานของพนักงาน เช่น นโยบายบริษัท การบังคับบัญชา ความมั่นคงในงาน ค่าตอบแทน สภาพการทำงาน เป็นต้น

แนวคิดเรื่องความเสมอภาคโดยปกติ จะอธิบายว่า บุคคลจะทำการเปรียบเทียบในสิ่งที่ตนเองได้รับกับสิ่งที่ผู้อื่นได้รับ ภายใต้บริบทของการกระทำในมาตรฐานและหลักเกณฑ์เดียวกัน ปัจจัยเหล่านั้น เช่น ความพยายาม ประสิทธิภาพ อาวุโส สถานภาพ สติปัญญาความสามารถ และอื่นๆ กับผลตอบแทนที่ได้รับ เช่น การยกย่องชมเชย คำนิยม ค่าจ้างค่าตอบแทน การเลื่อนตำแหน่งและสถานภาพ การยอมรับจากหัวหน้างาน กับบุคคลอื่นที่ทำงานประเภทเดียวกัน ซึ่งอาจเป็นเพื่อนร่วมงานคนใดคนหนึ่ง หรือกลุ่มพนักงานที่ทำงานในแผนกเดียวกันหรือต่างแผนก หรือแม้แต่บุคคลใดในความคิดของเขาก็ได้ ว่ามีความเสมอภาคหรือเท่าเทียมกันหรือไม่ ซึ่งผลการเทียบเคียงเหล่านั้น เป็นการตัดสินใจผ่านความนึกคิดของตนเอง ไม่ใช่ความเป็นจริง แม้ความเป็นจริงจะมีความเสมอภาค แต่เขาอาจรับรู้ว่ามีเสมอภาคก็ได้ เมื่อเป็นเช่นนั้นเขาจะเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมตัวเองเพื่อทำให้รู้สึกถึงความเสมอภาค ดังนั้นในการปฏิบัติต่อพนักงาน หัวหน้างานจะต้องทำให้เขารับรู้ว่าเขาได้รับการปฏิบัติต่ออย่างยุติธรรมมีความเสมอภาคเท่าเทียมกับคนอื่นเมื่อเปรียบเทียบกับตัวเองกับคนอื่น

ซึ่งพนักงานส่วนมากมักประเมินว่าตนเองทำงานหนักและทุ่มเทในการปฏิบัติงานมากกว่าคนอื่น ขณะเดียวกัน ก็มักคิดว่าคนอื่นได้รับผลตอบแทนสูงกว่าตน เขาจะพอใจในการทำงานและมีแรงจูงใจในการทำงานสูงตราบเท่าที่เขายังรับรู้ว่ามีเสมอภาคเมื่อเปรียบเทียบกับพนักงานคนอื่น แต่ถ้าพนักงานพบว่าผู้ที่ทำงาน ในระนาบเดียวกับเขาได้รับผลตอบแทนสูงกว่าเขา หรือได้รับผลตอบแทนเท่ากันแต่ทำงานน้อยกว่า ความพอใจและแรงจูงใจในการทำงานจะน้อยลง เมื่อใดที่พนักงานเกิดการรับรู้ความไม่เสมอภาคเขาจะพยายามทำให้เกิดความเสมอภาคโดยการลดระดับตัวบ่อนหรือไม่เรียกร้องผลตอบแทนเพิ่มขึ้น

การเปรียบเทียบตัวเองกับผู้อื่นที่ทำงานในระนาบเดียวกัน

การเปรียบเทียบตัวเองกับผู้อื่นที่ทำงานในระนาบเดียวกัน ทำให้เกิดการรับรู้ 3 แบบ คือ ผลตอบแทนเหมาะสม ผลตอบแทนต่ำไป ผลตอบแทนสูงไป

ผลตอบแทนเหมาะสม (Equitably Rewarded) พนักงานรับรู้ว่าตัวบ่อนและผลตอบแทนมีความเหมาะสมกัน แรงจูงใจยังคงมีอยู่ เชื่อว่าคนอื่นที่ได้ผลตอบแทนสูงกว่าเป็นเพราะเขามีตัวบ่อนที่สูงกว่า เช่นมีการศึกษาและประสบการณ์สูงกว่า เป็นต้น

ผลตอบแทนต่ำไป (Under-Rewarded) เมื่อพนักงานคนใดรับรู้ว่าเขาได้รับผลตอบแทนต่ำไป เขาจะพยายามลดความไม่เสมอภาคด้วยวิธีต่างๆ เช่น พยายามเพิ่มผลตอบแทน (เรียกร้องค่าจ้างเพิ่ม) ลดตัวบ่อน (ทำงานน้อยลง มาสายหรือขาดงานบ่อยครั้ง

พักครั้งละนานๆ ฯลฯ) อาจเหตุผลให้ตัวเองเปลี่ยนแปลงตัวป้อนหรือผลตอบแทนของคนอื่น (ให้ทำงานมากขึ้น หรือรับค่าจ้างน้อยลง) เปลี่ยนงาน (ขอย้ายไปฝ่ายอื่น ออกไปหางานใหม่) เปลี่ยนบุคคลที่เปรียบเทียบ (ยังมีคนที่ได้รับน้อยกว่า)

ผลตอบแทนสูงไป (Over-Rewarded) การรับรู้ที่ได้รับผลตอบแทนสูงไปไม่มีปัญหาต่อพนักงานมากนัก แต่อย่างไรก็ตาม พบว่าพนักงานมักจะลดความไม่เสมอภาคด้วยวิธีเหล่านี้ คือ เพิ่มตัวป้อน (ทำงานหนักขึ้น และอุทิศเวลามากขึ้น) ลดผลตอบแทน (ยอมให้หักเงินเดือน) อาจเหตุผลให้ตัวเอง (เพราะฉันทง) พยายามเพิ่มผลตอบแทนให้ผู้อื่น (เขาควรได้รับเท่าฉัน)

กล่าวโดยสรุป คือ มุมมองต่อความเสมอภาคในการทำงานของคนพิการที่ปฏิบัติงานในสถานประกอบการและหน่วยงานของรัฐ หากพิจารณาตามบริบทของสังคมไทยสามารถแบ่งเกณฑ์ในการพิจารณาโดยแบ่งออกเป็น 8 ประเด็น ประกอบด้วย

1. ประเด็นด้านความสัมพันธ์ในการทำงาน เป็นการพิจารณาเรื่องสถานะภาพของลูกจ้างคนพิการในที่ทำงานเกี่ยวกับการสร้างปฏิสัมพันธ์ ระหว่างเพื่อนร่วมงาน ผู้บังคับบัญชา ผู้ใต้บังคับบัญชา ว่าได้รับการแบ่งแยก หรือกีดกันออกจากสังคมที่ทำงานด้วยเหตุแห่งความพิการหรือไม่ และหากมีส่วนร่วมอยู่ในฐานะใด ผู้ขอรับการช่วยเหลือ หรือผู้ให้การช่วยเหลือ

2. ประเด็นด้านสถานภาพการทำงาน กล่าวถึงการพิจารณาเกี่ยวกับข้อปฏิบัติด้านภาระงานในตำแหน่งเดียวกันระหว่างลูกจ้างคนพิการกับลูกจ้างทั่วไปว่าได้เท่าเทียมกันหรือไม่ หรือได้รับการช่วยเหลือส่งเสริมด้านการปฏิบัติงานเหมาะสมหรือไม่รวมถึงการเปลี่ยนแปลงระหว่างอยู่ในตำแหน่งงาน การโยกย้าย ปรับเปลี่ยนภาระงาน

3. ด้านการบังคับบัญชา เป็นการพิจารณาเรื่องคำสั่ง หรือการปฏิบัติที่ได้รับในฐานะผู้ใต้บังคับบัญชาว่าหัวหน้างาน หรือนายจ้างมีการประเมินการทำงานอย่างเป็นธรรมและเสมอภาคเช่นลูกจ้างคนอื่นหรือไม่

4. ด้านสภาพแวดล้อมในการทำงาน ดังที่ได้กล่าวมาแล้วในหลายครั้งว่า คนพิการมีความจำเป็นพิเศษที่มากกว่าบุคคลทั่วไป เพื่อเติมเต็มในส่วนที่ขาดหายไปเพื่อต่อการทำงานและดำรงชีวิต อย่างเท่าเทียมกับบุคคลอื่น จึงมีความจำเป็นต้องมีการจัดทำสิ่งอำนวยความสะดวกสำหรับคนพิการและทุกคนรวมถึงการสร้างความปลอดภัยในการทำงาน ได้รับการจัดสรรภาระงานอย่างเหมาะสมต่อความพิการที่แตกต่างกัน

5. ด้านความมั่นคงในการทำงาน เป็นการกล่าวถึงความมั่นคงในการประกอบอาชีพ และสถานะลูกจ้างในหน่วยงานว่ามีการต่อสัญญา หรือพิจารณาประเมินการทำงานอย่างเหมาะสมหรือไม่ ตามศักยภาพและความสามารถของคนพิการ มีหลักประกันในตำแหน่งงานอย่างไร รวมถึงความเสี่ยงอันเกิดจากเหตุการณ์เลวร้ายด้วย

6. ด้านโอกาสความก้าวหน้าในการทำงาน พิจารณาเรื่องการนำเสนอสู่การพัฒนาศักยภาพของลูกจ้างคนพิการ เพื่อพัฒนาขีดความสามารถในการทำงานให้เพิ่มมากขึ้นหรือไม่ เคยได้รับรางวัล การเลื่อนขั้น เพิ่มเงินค่าตอบแทนหรือไม่ เป็นต้น

7. ด้านค่าตอบแทน พิจารณาเรื่องค่าตอบแทนการจ้างงานที่เป็นธรรม ในอัตราตามที่กฎหมายกำหนดหรือไม่ รวมถึงความสามารถในการเข้าถึงและใช้บริการสวัสดิการสำหรับพนักงานเช่นลูกจ้างคนอื่น และลูกจ้างคนพิการหรือไม่

8. ด้านการพัฒนาศักยภาพ พิจารณาเรื่องการเข้าร่วมการพัฒนาศักยภาพที่หน่วยงานจัดขึ้นร่วมกับเพื่อนร่วมงาน รวมถึงการส่งเสริมฟื้นฟูทักษะเฉพาะในการปฏิบัติงานเช่นบุคคลอื่นรวมทั้งการได้รับมอบหมายให้รับผิดชอบงานสำคัญหรือไม่

นอกจากนี้ สำหรับคนพิการที่ทำงานในสถานประกอบการและหน่วยงานของรัฐ ในฐานะลูกจ้างคนพิการ การรับรู้และตระหนักถึงสิทธิ และสวัสดิการที่ตนเองพึงมีและพึงได้รับ เป็นองค์ประกอบด้านคลังความรู้ในการพิทักษ์สิทธิของตนเอง แต่สิ่งสำคัญที่สุดที่เป็นแรงผลักดันให้คนพิการลุกขึ้นปกป้องตนเอง และสร้างความเสมอภาคในที่ทำงานให้กับตนเองได้อย่างแท้จริงคือ การเสริมพลังอำนาจให้กับคนพิการที่เป็นเครื่องมือสำคัญในการทำให้คนพิการได้ตระหนักถึงคุณค่าของตนเองในการสร้างแรงขับเคลื่อนในสังคมเนื่องด้วยตัวคนพิการเอง เป็นกลไกสำคัญในการดำรงไว้ซึ่งความเสมอภาคและพลังอำนาจให้แก่ตนเองได้อย่างดีที่สุด เพื่อสร้างอำนาจในการต่อรองให้เกิดขึ้น การเสริมสร้างพลังอำนาจ เป็นสิ่งที่ช่วยให้บุคคลมีความสามารถหรือทักษะเพิ่มมากขึ้น การเสริมสร้างพลังอำนาจเป็นกระบวนการเกี่ยวข้องกับการให้อำนาจหรือ เป็นผลลัพธ์ของการให้อำนาจ (To Give Power or Authority to, Authorize) พบว่า เป็นการช่วยให้บุคคลมีความสามารถในการเพิ่มทักษะตนเอง การเสริมสร้างพลังอำนาจเป็นแนวคิดนามธรรมซึ่ง

ขึ้นกับเวลาและสถานที่ในขณะนั้น (Reynolds cited in Gibson, 1993) เป็นการให้อำนาจหรือ การเพิ่มความสามารถของบุคคลให้อำนาจในการควบคุมจัดการและการใช้ทรัพยากรหรือความรู้ ความสามารถของตนเอง ได้อย่างมีประสิทธิภาพ ในมุมมองแง่ของผลลัพธ์ของการให้อำนาจเป็นกระบวนการปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคลในการพัฒนาทรัพยากร เครื่องมือ สิ่งแวดล้อมและเป็นกระบวนการที่เพิ่มความสามารถ และความสามารถในการจะไปให้ถึงเป้าหมายสำหรับบุคคลและไปให้ถึงเป้าหมายสูงสุดของสังคม การเสริมสร้างพลังอำนาจเป็นกระบวนการส่วนบุคคล (Interpersonal Process) ที่ก่อให้เกิดการเสริมสร้างพลังและพัฒนาศักยภาพความสามารถของตนเองในการที่จะควบคุมและจัดสถานการณ์ได้เกิดความพึงพอใจในความสามารถของตนเองมีการพัฒนาตนเอง มีเป้าหมายและมีความหมายในชีวิตของตนเอง สามารถใช้ความรู้ทรัพยากร หรือแหล่งประโยชน์ที่อยู่เพื่อให้เกิดประสิทธิภาพสูงสุดในการปฏิบัติงาน ที่มีความเหมาะสมในแต่ละบริบทของบุคคลแตกต่างกันไป

ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการเสริมสร้างพลังอำนาจ

1. ความเชื่อ (Beliefs) ความเชื่อเป็นปัจจัยที่มีอิทธิพลอย่างมากในการที่จะช่วยให้บุคคลสามารถจัดการกับปัญหาอุปสรรค และความยากลำบาก การที่บุคคลมีความเชื่อที่ดีต่อความพิการของตนเองจะสามารถดูแลตนเองได้ ความเชื่อเหล่านั้นจะทำให้บุคคลมีความรู้สึกเกิดพลังในการที่จะพยายามแสวงหาวิธีการต่างๆ เพื่อให้สามารถดูแลตนเองได้
2. ค่านิยม (Values) ค่านิยมของตนเอง การมีความรักในตนเอง นับว่าเป็นปัจจัยภายในตัวบุคคล ที่เป็นพื้นฐานของความรับผิดชอบในการที่จะดูแลตนเอง
3. ประสบการณ์ (Experience) ประสบการณ์ที่ผ่านมาเป็นสิ่งสำคัญต่อกระบวนการเสริมสร้างพลังอำนาจซึ่งรวมถึงประสบการณ์ในสถานการณ์ต่างๆ ที่ผ่านมาและประสบการณ์ที่ได้รับจากการศึกษาอ่านจากตำรา วารสารวิชาการ ซึ่งจะช่วยให้บุคคลมีแนวทางสำหรับการจัดการควบคุมสถานการณ์
4. เป้าหมายในชีวิต (Determination) เป้าหมายในชีวิตของตนเองเกิดจากการที่บุคคลมีพลังความ เข้มแข็งและแรงจูงใจ (Strong and motivation) ที่จะกระทำพฤติกรรมต่างๆ เพื่อนำไปสู่เป้าหมายโดยที่จะพยายามทำทุกอย่างเพื่อให้ตนเองได้รับสิ่งที่ดีที่สุด แม้ว่าจะมีอุปสรรค สำหรับปัจจัยภายในบุคคลยังรวมถึงการยอมรับในบทบาท ภาระหน้าที่ และความรับผิดชอบในการปฏิบัติร่วมกัน ตลอดจนคุณสมบัติของบุคคล ได้แก่ แนวคิดเกี่ยวกับตนเองในด้านบวก ทักษะการรับรู้ ภาวะสุขภาพ ความสามารถในการปรับตัวความกล้าหาญ อดทน ความรู้สึกเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน

ดังนั้นจึงสรุปได้ว่า การเสริมสร้างพลังอำนาจเป็นกระบวนการที่ช่วยเสริมสร้างให้ลูกจ้างคนพิการ มีการพัฒนาศักยภาพและขีดความสามารถในการควบคุม การตัดสินใจเลือกและจัดการกับสถานการณ์ในชีวิต ทำให้เกิดความรู้สึกเชื่อมั่น และมีคุณค่าในตนเอง ตลอดจนการรู้สึกถึงการมีพลังอำนาจที่จะกระทำหรือปฏิบัติสิ่งต่างๆ เพื่อเป็นการเปลี่ยนแปลงตนเองในทางที่ดีขึ้น นำไปสู่การสร้างและจัดการความเสมอภาคในที่ทำงานของตนเอง โดยมีเป้าหมายเพื่อเปลี่ยนแปลงสังคมในที่ทำงานให้ตระหนักถึงการส่งเสริมให้เกิดความเสมอภาคในที่ทำงานของคนพิการได้อย่างแท้จริง

บทส่งท้าย

จากข้อมูลและสถานการณ์เหล่านี้ ผู้เขียนจึงเห็นว่า ความเสมอภาคในที่ทำงานของคนพิการเป็นกลไกสำคัญในการทำให้คนพิการสามารถทำงานได้อย่างเท่าเทียม สามารถพัฒนาการทำงาน เป็นหนทางสู่ความก้าวหน้าด้านอาชีพ เป็นแรงส่งเสริมและผลักดันให้คนพิการสามารถสร้างจุดยืนและคุณค่าให้แก่ตนเอง ซึ่งอาจกล่าวได้ว่ามาตรการที่ภาครัฐสร้างขึ้นเป็นเพียงเครื่องมือขั้นแรกที่จะช่วยสร้างหนทาง การเข้าสู่ตลาดแรงงาน เพื่อจัดอุปสรรคตามความจำเป็นพิเศษแก่คนพิการ ประกอบกับการศึกษาวิจัยในด้านดังกล่าวยังไม่มีการศึกษาและรวบรวมข้อมูลติดตามผลกระทบอย่างจริงจังในเรื่องความเสมอภาคในที่ทำงานของคนพิการในจังหวัดแพร่ ภายหลังคนพิการเข้าทำงานในสถานประกอบการและหน่วยงานของรัฐเรียบร้อยแล้ว ดังนั้น ผู้เขียนจึงเห็นว่า ประเด็นเรื่องความเสมอภาคในที่ทำงานของคนพิการ เป็นเรื่องสำคัญที่ควรมีการศึกษาและติดตามผล รวมถึงควรมีการวิเคราะห์สถานการณ์

ด้านความเสมอภาคในการทำงานของคณาธิการ เพื่อประโยชน์ในการพัฒนาการปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่ผู้เกี่ยวข้อง และเป็นข้อมูลในการติดตามการจ้างงานของนายจ้าง และผู้บังคับบัญชาของคณาธิการ อีกทั้งสามารถนำไปเป็นข้อมูลต่อยอดเพื่อพิจารณาแนวทงนโยบาย มาตรการที่เหมาะสมกับทั้งคณาธิการและหน่วยงานองค์กรที่มีความจำเป็นต้องปฏิบัติตามกฎหมายการจ้างงานคณาธิการ เพื่อให้คณาธิการและผู้มีส่วนได้เสียได้รับความเสมอภาคโดยอย่างเท่าเทียมกัน จากข้อกฎหมายเดียวกัน ต่อไป

รายการอ้างอิง

- กรมส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการ ร่วมกับ มูลนิธิสถาบันวิจัยกฎหมาย. (2556). *คู่มือการวินิจฉัยการกระทำในลักษณะที่เป็นการเลือกปฏิบัติโดยไม่เป็นธรรมต่อคนพิการ*. กรุงเทพฯ: ม.ป.พ.
- กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์, กรมส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการ (2556). *พระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการ พ.ศ.2550 และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ.2556 (พิมพ์ครั้งที่ 9)*. ราชเทวี. โรงพิมพ์ดี สุวรรณชัยพลายเซอร์วิส.
- กุลกา วจนสาร และคณะ. (2555). *ประชากรชายขอบและความเป็นธรรมในสังคม*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ประชากรสังคม.
- ทวี เชื้อสุวรรณ. (2551). *มองความพิการผ่านแนวคิดและทฤษฎี*. กรุงเทพฯ: ธนาเพลส.
- เปรมปรี ธนาธิกุล. (2554). *ทัศนะของพนักงานจ้างเหมาบริการภาคราชการต่อความเสมอภาคในการทำงาน*. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์, สาขาพัฒนาแรงงานและสวัสดิการ.
- พีรธร บุญยรัตน์ และคณะ. (2555). *การศึกษาเพื่อพัฒนานโยบายและกลไก การส่งเสริมความเสมอภาคและความเป็นธรรมในสังคม*. มหาวิทยาลัยนเรศ, สถาบันเพื่อสร้างความเข้มแข็งให้ชุมชน.
- วรวิทย์ เจริญเลิศ. (2546). *การพัฒนาระบบสวัสดิการสำหรับกลุ่มแรงงานในภาคอุตสาหกรรม*. กรุงเทพฯ: บริษัทเอ็ดมันเพลสโปรดักส์ จำกัด.
- ศรัณย์ดิษฐ์ เบญจพงศ์. (2552). *ปัญหาเร่ร่อนในชีวิตการทำงานของลูกจ้างคนพิการ*. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์, สาขาพัฒนาแรงงานและสวัสดิการ.
- ศูนย์บริการคนพิการประจำจังหวัดแพร่. (2558). *รายงานสถานการณ์คนพิการจังหวัดแพร่*. (เอกสารอัดสำเนา).
- ศูนย์บริการคนพิการประจำจังหวัดแพร่. (2559). *รายงานผลการจ้างงานคนพิการประจำปี 2559*. (เอกสารอัดสำเนา).

ชานานถ คำชาติชาย*

Chananart Khaochartchai

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่ออธิบายถึงคุณภาพการให้บริการทางการศึกษา และแนวทางการพัฒนาคุณภาพการให้บริการทางการศึกษา ของสำนักทะเบียนและประมวลผล มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เพื่อตอบสนองความต้องการของผู้รับบริการให้เกิดความพึงพอใจสูงสุด ซึ่งการให้บริการทางการศึกษาเป็นภารกิจหนึ่งที่ทุกสถาบันการศึกษาจะต้องจัดบริการให้กับนักเรียนหรือนักศึกษา การให้บริการที่มีคุณภาพและได้มาตรฐาน โดยการประกันคุณภาพทางการศึกษาจากพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542 แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ.2545 เป็นการสร้างระบบและกลไกในการควบคุม ตรวจสอบและประเมินการดำเนินงานของสถานศึกษาให้เป็นไปตามนโยบาย เป้าหมาย และระดับคุณภาพตามมาตรฐานที่กำหนดโดยสถานศึกษามีระบบการประกันคุณภาพภายในสถานศึกษา และการประกันคุณภาพภายนอก

คำสำคัญ คุณภาพการบริการ, การให้บริการทางการศึกษา, ธรรมศาสตร์

ABSTRACT

This article aims to describe the quality of educational services and the quality improvement of service of the Office of the Registrar Thammasat University in order to meet the needs of clients at a maximum customer satisfaction. Educational service is the important mission that every educational institution must provide services with quality standards by ensuring the quality of education guided by the Education Act of 2542, as amended (No. 2) Act 2545 to establish systems and mechanisms of control, monitor and evaluate the implementation of the education policy to be based on objective quality, and standards set by the education system of quality assurance in education.

Keyword: Quality of service, Educational service, Thammasat.

บทนำ

ในสภาวะการณปัจจุบันการศึกษานับเป็นเครื่องมือ และรากฐานที่สำคัญสำหรับกระบวนการพัฒนามนุษย์ให้มีคุณภาพและประสิทธิภาพ และเป็นที่ยอมรับว่าการศึกษาเป็นปัจจัยสำคัญต่อการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม และช่วยให้มีการพัฒนาตนเองในด้านต่างๆ ตลอดชีวิตเป็นกระบวนการที่ทำให้คนมีความเจริญงอกงามทั้งด้านร่างกาย อารมณ์ และสติปัญญา โดยบทบาทของอุดมศึกษาโดยเฉพาะอย่างยิ่งมหาวิทยาลัยจะต้องสร้างกำลังคน สร้างปัญญา สร้างความรู้เพื่อให้คำตอบแก่สังคมให้ได้ การเปลี่ยนแปลงของโลกที่เกิดขึ้นมีผลกระทบต่ออุดมศึกษาอย่างมากใน ที่ ต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นในประเทศพัฒนาแล้วหรือกำลังพัฒนา การขยายตัวอย่างรวดเร็วของอุดมศึกษา มีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการเรียนการสอนที่นำเทคโนโลยีการสื่อสารมาใช้ และบทบาทในความเป็นที่พึ่งของสังคมที่เด่นชัดขึ้น ในการจัดการศึกษาของประเทศตั้งแต่แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8-11 ซึ่งเป็นจุดเปลี่ยนสำคัญของการวางแผนพัฒนาและบริหารประเทศ และมุ่งให้ “คนเป็นศูนย์กลางการพัฒนา” ที่ให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนในสังคม ประเทศไทยจึงจำเป็นต้องเร่งสร้างภูมิคุ้มกันในประเทศให้เข้มแข็งขึ้นมาใช้ในการเตรียมความพร้อมให้แก่คน สังคม และระบบเศรษฐกิจของประเทศให้สามารถปรับตัวรองรับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงได้

* นักศึกษาปริญญาโทสาขาการบริหารและนโยบายสวัสดิการสังคม คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

อย่างเหมาะสม สามารถพัฒนาประเทศให้ก้าวหน้าต่อไปเพื่อประโยชน์สุขที่ยั่งยืนของสังคมไทยตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง จากแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 11 (พ.ศ. 2555-2559) สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ สำนักนายกรัฐมนตรี

สำหรับการจัดการศึกษาในระดับอุดมศึกษา เป็นที่ยอมรับว่ามีความสำคัญอย่างมากต่อการพัฒนาประเทศ การบริหารจัดการมหาวิทยาลัย มีลักษณะต่างจากการบริหารกิจการอื่น เพราะผลผลิตของมหาวิทยาลัยเกิดขึ้นเป็นนามธรรมจากบุคคลผู้เป็นอาจารย์และนิสิต เสรีภาพทางความคิดจึงเป็นหัวใจของมหาวิทยาลัย ยิ่งมหาวิทยาลัยไทย ซึ่งอยู่ในสภาพที่อ่อนแอ การบริหารที่จะให้บรรลุเกิดประสิทธิภาพก็ยิ่งทำได้ยากขึ้น ดังนั้นการให้บริการเป็นการบริการสิ่งที่มีคุณค่าเป็นพิเศษในงานด้านต่างๆ และเป็นยุคแห่งระบบข่าวสารและเทคโนโลยีสารสนเทศ ทำให้การบริหารงานในทุกองค์กรต้องปรับเปลี่ยนตนเอง เพื่อรองรับกับการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา ทุกองค์กรมุ่งเน้นในเรื่องของคุณภาพการให้บริการที่ได้มาตรฐาน อย่างน้อยที่สุดให้เท่ากับความคาดหวังของผู้รับบริการ จึงจะตอบสนองต่อความต้องการของผู้รับบริการได้ ซึ่งหากผลของบริการที่ได้รับต่ำกว่าความคาดหวังหรือไม่สามารถตอบสนองความต้องการของผู้รับบริการได้จะทำให้เกิดปัญหาอุปสรรคหรือข้อจำกัดของการบริการ

การพัฒนาคุณภาพการให้บริการ

การพัฒนาคุณภาพการให้บริการเป็นความมุ่งหวังเพื่อตอบสนองความต้องการของผู้รับบริการให้เกิดความพึงพอใจสูงสุด และมุ่งสร้างภาพลักษณ์การบริการที่ดีขององค์กรในสายตาของผู้รับบริการ กล่าวคือ ในการให้บริการขององค์กรต่างๆ จะมีการปรับปรุงและพัฒนาการให้บริการเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ โดยเน้นเรื่องคุณภาพการบริการจะต้องคำนึงถึงความต้องการของผู้รับบริการ และสามารถสร้างความพึงพอใจในการรับบริการนั้นๆ และตอบสนองความต้องการของผู้รับบริการได้มากที่สุด ซึ่งความพึงพอใจของผู้รับบริการจะเป็นตัวบ่งชี้ภาพลักษณ์การให้บริการขององค์กรนั้นๆ ได้เป็นอย่างดี การให้บริการทางการศึกษาเป็นภารกิจหนึ่งที่ทุกสถาบันการศึกษาจะต้องจัดบริการให้กับนักเรียนหรือนักศึกษา การให้บริการที่มีคุณภาพและได้มาตรฐาน โดยการประกันคุณภาพทางการศึกษา จากพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545 การประกันคุณภาพภายใน เป็นการสร้างระบบและกลไกในการ ควบคุม ตรวจสอบและประเมินการ ดำเนินงานของสถานศึกษาให้เป็นไป ตามนโยบาย เป้าหมายและระดับคุณภาพตามมาตรฐานที่กำหนดโดยสถานศึกษาและหรือหน่วยงานต้นสังกัด โดยหน่วยงานต้นสังกัดและสถานศึกษากำหนดให้มีระบบการประกันคุณภาพภายในสถานศึกษา ซึ่งมาตรา 48 กำหนดให้สถานศึกษาจัดให้มีระบบการประกันคุณภาพภายในและให้ถือว่าการประกันคุณภาพภายในเป็นส่วนหนึ่งของการกระบวนการบริหารการศึกษาที่ต้องดำเนินการอย่างต่อเนื่อง มีการจัดทำรายงานการประกันคุณภาพการศึกษาระดับอุดมศึกษาประจำปีเสนอต่อหน่วยงานต้นสังกัดหน่วยงานที่เกี่ยวข้องและเปิดเผยต่อสาธารณชนเพื่อนำไปสู่การพัฒนาคุณภาพและมาตรฐานการศึกษาและเพื่อรองรับการประกันคุณภาพภายนอก

กลไกระดับนโยบาย

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ดำเนินการกิจตามพันธกิจหลักและมีวัตถุประสงค์ของมหาวิทยาลัย 4 ประการ ได้แก่ ความเป็นเลิศทางวิชาการ (Excellence) ความเสมอภาค เท่าเทียมไม่เลือกปฏิบัติ (Equity) ความมีคุณธรรม จริยธรรม (Ethics) และ ความมีประสิทธิภาพ (Efficiency) การที่มหาวิทยาลัยจะสามารถดำเนินการตามวัตถุประสงค์ของมหาวิทยาลัยให้บรรลุถึงวัตถุประสงค์ของมหาวิทยาลัย 4 ประการดังกล่าวจำเป็นต้องมีการประกันคุณภาพการดำเนินงานตามภารกิจหลักของมหาวิทยาลัย 4 ประการคือ การสอน/การผลิตบัณฑิต การวิจัย การบริการทางวิชาการแก่สังคมและการทำนุบำรุงศิลปและ วัฒนธรรม รวมทั้งประกันคุณภาพปัจจัยอื่นๆ ที่มีผลต่อการจัดการศึกษาเพื่อรักษามาตรฐานการศึกษาของมหาวิทยาลัยให้มีความเป็นเลิศทางวิชาการ ให้โอกาสความเสมอภาคในการจัดการศึกษา การวิจัย การบริการทางวิชาการแก่สังคม ผลิตบัณฑิตที่มีคุณธรรม จริยธรรมและ

ดำเนินการตามภารกิจของมหาวิทยาลัยอย่างมีประสิทธิภาพ และเสริมสร้างจุดเด่นให้แข็งแกร่งอันจะนำไปสู่การพัฒนาคุณภาพของมหาวิทยาลัยยิ่งขึ้น

กลไกระดับปฏิบัติการ

สำนักทะเบียนและประมวลผล มีภารกิจหลักในการให้บริการแก่นักศึกษา อาจารย์ หน่วยงานในมหาวิทยาลัย ตลอดจนบุคคลและหน่วยงานภายนอกอย่างถูกต้อง รวดเร็ว โดยคำนึงถึงสิทธิส่วนบุคคล และความพึงพอใจของผู้ใช้บริการ ได้แก่ การบริหารข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับทะเบียนการศึกษา (Academic Records) การจัดการกระบวนการคัดเลือกบุคคลเข้าศึกษาต่อ การจัดการระบบการรับและคืนค่าธรรมเนียมทางการศึกษา การดูแลให้คำปรึกษา และการให้บริการอื่นตามนโยบายของมหาวิทยาลัย

ในปีการศึกษา 2557 สำนักทะเบียนและประมวลผล ให้บริการทุกกลุ่ม โดยมุ่งหวังให้ผู้ใช้บริการได้รับความประทับใจ บริการในทุกมิติ ได้แก่ เจ้าหน้าที่ที่มีความรู้ความสามารถพร้อมให้บริการ ให้คำปรึกษาบริการทางการศึกษา ได้อย่างสมบูรณ์ การให้บริการอย่างเป็นขั้นตอนชัดเจน สะดวก รวดเร็ว และมีพื้นที่สำหรับการให้บริการมีความเหมาะสม คุณภาพการให้บริการระบบสารสนเทศมีความเสถียร ถูกต้อง เข้าถึงได้อย่างรวดเร็ว และคุณภาพบริการข้อมูลข่าวสารบนเว็บไซต์ และ Facebook ซึ่งเป็นช่องทางหลักที่ผู้ใช้บริการรับรู้ข่าวสารจากสำนักทะเบียนและประมวลผล ซึ่งสำนักทะเบียนและประมวลผล ได้สำรวจความพึงพอใจของผู้ใช้บริการกลุ่มตัวอย่างจำนวน 2,247 คน เพื่อนำที่ได้ไปใช้ในการพัฒนาการบริการให้มีคุณภาพและตอบสนองความต้องการของผู้ใช้บริการมากที่สุด โดยสำรวจผู้ใช้บริการออกเป็น 3 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มนักศึกษา จำนวน 1,892 คน กลุ่มบุคลากรภายใน ประกอบด้วย คณาจารย์ เจ้าหน้าที่ประจำคณะ สำนัก จำนวน 279 คน และกลุ่มบุคคลภายนอก ประกอบด้วย ศิษย์เก่า บุคคลที่สนใจ เข้าศึกษา จำนวน 76 คน พบว่า มีความพึงพอใจการให้บริการภาพรวมอยู่ในระดับมาก ค่าเฉลี่ย 3.58 คะแนน จากคะแนนเต็ม 5 คะแนน คิดเป็นร้อยละ 71.60 ที่มา : รายงานการประเมินตนเอง (Self Assessment Report) 2557

ตารางที่ 1

สรุปผลการสำรวจความพึงพอใจผู้ใช้บริการที่มีต่อสำนักทะเบียนและประมวลผล ปีการศึกษา 2557

ความพึงพอใจต่อการให้บริการ	คะแนนเต็ม	ท่าพระจันทร์	ศูนย์รังสิต	ศูนย์ลำปาง
กลุ่มนักศึกษา				
1. ด้านการให้บริการของสำนักทะเบียนฯ	5	3.62	3.52	3.61
2. ด้านการให้บริการของเจ้าหน้าที่	5	3.66	3.68	3.71
3. ด้านคุณภาพการให้บริการข้อมูล	5	3.59	3.34	3.53
กลุ่มบุคลากรภายใน				
1. ด้านการให้บริการของสำนักทะเบียนฯ	5	3.77	3.74	3.43
2. ด้านการให้บริการของเจ้าหน้าที่	5	3.98	3.88	4.22
3. ด้านคุณภาพการให้บริการข้อมูล	5	3.60	3.58	2.97
กลุ่มบุคคลภายนอก				
1. ด้านการให้บริการของสำนักทะเบียนฯ	5	4.10		
2. ด้านสิ่งอำนวยความสะดวก	5	4.41		
3. ด้านคุณภาพการให้บริการข้อมูล	5	3.75		

นอกจากนี้ สำนักทะเบียนและประมวลผล ยังมุ่งเน้นคุณภาพการให้บริการที่ยึดผู้ใช้บริการเป็นศูนย์กลางด้านต่างๆ ดังนี้

ด้านบริการ

การจัดการความรู้ นำมาใช้ในการปรับปรุงกระบวนการทำงาน และการบริการทางการศึกษาจากผู้ปฏิบัติงานที่เกี่ยวข้องในด้านงานทะเบียน โดยการสร้างสถานีให้ความรู้และบริการใน Youtube ชื่อ “NuREG Thammasat” เป็นสื่อในการเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ ซึ่งสอดคล้องกับรูปแบบบริการแบบ Self-Service เพื่อให้เกิดประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

ด้านบริหารจัดการ

พัฒนาฐานความรู้ให้กับบุคลากร ให้มีทักษะด้านการบริหาร และการปฏิบัติงานมากยิ่งขึ้น วางแผนให้บุคลากรเข้าร่วมกิจกรรมเพื่อพัฒนาความรู้ในรูปแบบต่างๆ เช่น สัมมนาเชิงปฏิบัติการ ประชุมวิชาการ หรือการฟังบรรยายพิเศษต่างๆ โดยจัดสรรงบประมาณให้บุคลากรคนละ 3,000 บาท/คน/ครั้ง/ปี

ด้านเทคโนโลยีสารสนเทศ

พัฒนาระบบสารสนเทศให้สามารถรองรับผู้ใช้บริการที่มีความหลากหลายให้บริการด้วยความเสมอภาคแก่ผู้รับบริการทุกกลุ่มอย่างเท่าเทียม เช่น พัฒนาเครื่องผลิตใบรับรองอัตโนมัติ (Automatic Document Machine) จัดทำ Clip VDO พร้อมคำแปล (Subtitle) ภาษาอังกฤษ ความรู้ด้านงานบริการทางการศึกษา เพื่ออำนวยความสะดวกให้แก่นักศึกษาต่างชาติ ในการเข้าสู่ประชาคมอาเซียน (AEC)

พัฒนาช่องทางการให้บริการเพื่อเพิ่มความสะดวก รวดเร็ว ในการชำระค่าธรรมเนียมทางการศึกษา โดยใช้เทคโนโลยีสารสนเทศมาใช้ในการอำนวยความสะดวกให้แก่ผู้ใช้บริการจากที่เคยชำระผ่านธนาคารกรุงไทย จำกัด ได้ร่วมมือกับเคาน์เตอร์เซอร์วิส และ 7-eleven ทุกสาขาทั่วประเทศ ในการชำระเงินค่าธรรมเนียมการศึกษา

หลักในการให้บริการงานบริการการศึกษา

งานบริการด้านการศึกษา นับว่ามีความสำคัญมาก เมื่อมองให้ลึกซึ้งไปจะเห็นว่าการศึกษาก่อให้เกิดทรัพยากรมนุษย์ให้มีความสามารถเพิ่มขึ้น ดังนั้นการให้บริการด้านการศึกษาที่ดี จึงถือเป็นส่วนหนึ่งที่กระตุ้นให้มนุษย์เกิดความพึงพอใจที่จะศึกษาต่อไป งานบริการทางการศึกษาได้มีนักวิชาการศึกษาใช้คำที่แตกต่างกัน แต่มีความหมายเดียวกัน ได้แก่ งานบริการการศึกษา (Student Personnel Service) งานกิจการนักศึกษา (Student Affairs) และงานบุคลากรนักศึกษา (Student Personnel Work) วัลลภา เทพหัสดิน ณ อยุธยา (อุไร สุทธิแย้ม, 2540, น. 10) โดยงานบริการทางการศึกษาเป็นงานที่เกี่ยวข้องกับตัวนักศึกษาในแง่ของการให้สวัสดิการและพัฒนาการของศึกษา ซึ่งได้รับอิทธิพลจากวิชาสังคมศาสตร์ ในด้านการตั้งสมมติฐานการวิจัยตลอดจนการเกิดมโนภาพซึ่งวิธีการจัดจะยึดหลักการทางกฎหมายและอุตสาหกรรมเป็นพื้นฐาน ลิซซี ไตทตัน (Drittan, อ้างถึงใน อุไร สุทธิแย้ม, 2540, น. 11) ส่วน อี จี วิลเลียมสัน (Williamson, อ้างถึงใน ทวีข สิมห์ปิลอด, 2542, น. 9) ให้ความหมายว่างานบุคลากรนักศึกษาเป็นโปรแกรม การดำเนินงานสำหรับนักศึกษาแก้ปัญหา ซึ่งสอดคล้องกับคาร์เตอร์ วี กู๊ด (Good, อ้างถึงใน กรนิภา หลีกกุล, 2544, น. 24) กล่าวว่า งานบุคลากรนักศึกษา หมายถึงโปรแกรมเฉพาะอย่างที่จะจัดให้นักศึกษาในระดับอุดมศึกษา โดยไม่ครอบคลุมถึงการเรียนการสอนในห้องเรียน ลักษณะการจัดจะเป็นการให้คำปรึกษาและเกี่ยวข้องกับสวัสดิการทั้งหมดของนักศึกษา ซึ่งอาจจัดเป็นรายบุคคลหรือรายกลุ่ม เช่น การให้คำปรึกษาแนะแนวการศึกษา นอกจากนี้ วิลเลียม อี โฮป (Hoop, อ้างถึงใน ดร.ณิ คณสุวรรณ์, 2549, น. 12) ได้เพิ่มเติมว่างานบริการนักศึกษาหมายถึงโปรแกรมหรือบริการที่ทางสถาบันจัดขึ้น เพื่อตอบสนองความต้องการของความใฝ่ฝันในสถาบัน ความเจริญงอกงามของนักศึกษาในด้านสติปัญญา ร่างกาย สังคม และจิตใจ ทั้งนี้ เพื่อให้นักศึกษาได้ประสบความสำเร็จตามความมุ่งหมายของตนและสังคม

นอกจากนี้ สภาการศึกษาแห่งอเมริกา (กรนิภา หลีกกุล, 2544, น. 27) ได้เสนอแนวคิดซึ่งถือเป็นหลักในการฝึกบุคลากรเพื่อการบริหารกิจการนิสิตนักศึกษาที่สำคัญ 4 ประการ คือ การปฏิบัติต่อนิสิตนักศึกษาไม่ควรมองเป็นเพียงนิสิตนักศึกษา แต่ควรมองถึงความเป็นคนคือควรพิจารณาถึงพัฒนาการในทุกๆ ด้าน ได้แก่ ร่างกาย สังคม อารมณ์ จิตใจ และสติปัญญา นิสิตนักศึกษา

แต่ละคนควรได้รับการยอมรับในควมมีเอกลักษณ์ของตนเอง สิ่งแวดล้อมของนิสิตนักศึกษาเป็นเรื่องของการศึกษา และควรนำมาใช้ให้เกิดผลสัมฤทธิ์ทางพัฒนาการอย่างสูงสุด และความรับผิดชอบหลักของความเจริญเติบโตในเรื่องส่วนตัว และสังคมของนิสิตนักศึกษาขึ้นอยู่กับตัวของเขา และคุณสมบัติของเขาเอง เพื่อให้นักศึกษาสำเร็จการศึกษาตามเจตนารมณ์ที่มุ่งหวังไว้ และสามารถนำความรู้ที่ได้รับนำไปปรับใช้ในชีวิตประจำวันให้มีความพร้อมทั้งด้านร่างกาย และจิตใจ เพื่อรับใช้สังคมและประเทศชาติต่อไป

ความสำคัญของคุณภาพการบริการ พิจารณาได้ในเชิงคุณภาพและเชิงปริมาณ ดังนี้

เชิงคุณภาพ เป็นการสร้างความพอใจ ทำให้ลูกค้าติดใจและรู้สึกพอใจ ต้องการมาใช้บริการครั้งต่อไป และลูกค้าเกิดความจงรักภักดี ช่วยลดความผิดพลาดในการให้บริการมีผลต่อการสร้างภาพลักษณ์ของธุรกิจ ทำให้ลูกค้าชื่นชมธุรกิจ ซึ่งมีอิทธิพลต่อขั้นตอน การตัดสินใจใช้บริการ เนื่องจากลูกค้าในปัจจุบันพิจารณาถึงความคุ้มค่าของการใช้บริการ การออกบริการใหม่ เช่น บริการบัตรเครดิตของแต่ละธนาคาร บริการของโรงพยาบาล บริการโทรศัพท์เคลื่อนที่ เป็นต้น

เชิงปริมาณ เป็นการลดค่าใช้จ่ายในการแก้ไขข้อผิดพลาดที่เกิดขึ้นจากการให้บริการที่ทำให้เสียค่าใช้จ่าย เสียเวลาและการสูญเสียลูกค้า เป็นการปรับปรุงธุรกิจเพื่อสร้างคุณภาพในการให้บริการยอมช่วยลดค่าใช้จ่ายและเวลา ซึ่งมีการลงทุนที่มากกว่าแต่ได้ประโยชน์คุ้มค่ากว่า เมื่อลูกค้าเกิดความมั่นใจในการบริการที่จะได้รับแล้วคุ้มค่า คุณภาพของสินค้าหรือบริการ เป็นปัจจัยสำคัญในการกำหนดความอยู่รอดและอนาคตของธุรกิจ องค์การที่ผลิตสินค้าหรือบริการที่มีคุณภาพจะมีชื่อเสียง และได้รับการยอมรับจากลูกค้าและสังคม โดยลูกค้าจะมีความเชื่อมั่นและซื่อสัตย์ต่อสินค้าและบริการของธุรกิจ ปกติการสร้างชื่อเสียงต้องใช้ระยะเวลา ความอดทน และความเพียรในการพัฒนาคุณภาพของสินค้า หรือบริการจนเป็นที่ยอมรับ ซึ่งจะก่อให้เกิดผลิตภัณฑ์มีคุณค่าสูง หรือที่เรียกว่า “ค่าความนิยม” (Goodwill) และธุรกิจจะไม่ยอมให้เกิดความผิดพลาด และเสียชื่อเสียงขึ้น สร้างความพึงพอใจให้กับลูกค้า ความพึงพอใจของลูกค้าเป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้เขาเลือกใช้บริการ

องค์ประกอบของคุณภาพการบริการ สามารถมองได้ 3 ประเด็น ดังนี้

คุณภาพบริการเชิงแสดงออก ได้แก่ ด้านการดูแลที่ผู้รับบริการต้องการ คือ ความเมตตา กรุณา ความพอใจ การยอมรับ ความร่วมมือ ความสุภาพ และมีอัธยาศัยไมตรี ด้านวิชาชีพที่ผู้รับบริการต้องการคือ ให้ความอบอุ่น ความสะดวกสบาย มีจิตใจที่เปิดกว้างและมีความจริงใจ และด้านสมรรถนะที่ผู้รับบริการต้องการคือ การใช้ความรู้ความสามารถและทักษะในการแก้ปัญหาได้อย่างมีประสิทธิภาพโดยมีข้อเสนอแนะในการให้บริการแก่ผู้รับบริการว่าผู้ให้บริการมักให้ความสำคัญแก่คุณภาพเชิงการแสดงออกน้อยกว่าผู้รับบริการ

คุณภาพตามความเป็นจริงและคุณภาพตามการรับรู้ เป็นสิ่งที่ผู้ให้บริการได้ปฏิบัติตามมาตรฐานที่กำหนดขึ้น และเป็นสิ่งผู้รับบริการได้รับบริการจากผู้ให้บริการเป็นประสบการณ์จริง ดังนั้นการประเมินคุณภาพบริการได้รับรู้สามารถประเมินได้จากผู้ให้บริการและผู้รับบริการ

การบริการที่มีคุณภาพ ประกอบด้วย ความต้องการของผู้บริโภค สถานที่บริการ และสิ่งอำนวยความสะดวก เครื่องมือหรืออุปกรณ์สนับสนุนการให้บริการประสิทธิภาพในการให้บริการ รวมทั้งรู้สึกประทับใจเมื่อแรกพบ (First Impression) และสิ่งอำนวยความสะดวก เครื่องมือหรืออุปกรณ์สนับสนุนการให้บริการการเลือกใช้ประเภทใด ก็ขึ้นอยู่กับความเหมาะสมในงานบริการ และสิ่งสำคัญที่ละเลยไม่ได้คือการบำรุงรักษาดูแลเครื่องมืออุปกรณ์เหล่านั้นให้พร้อมใช้งานอยู่เสมอ ไม่ใช่ไม่มีเครื่องมืออุปกรณ์พร้อมแต่ใช้งานไม่ได้เลยสักเครื่องเดียว ความเชื่อถือได้ของบริการ (Reliability) คือ ให้บริการได้ถูกต้อง การตอบสนองความต้องการของลูกค้า (Responsiveness) คือการที่ผู้ให้บริการยินดีและมีความพร้อมที่จะให้บริการการตอบสนองข้อเรียกร้องของผู้รับบริการโดยเร็ว และการให้บริการตรงเวลา ความสามารถของผู้ให้บริการ (Competence) คือผู้ให้บริการต้องมีทักษะและความรู้ในการให้บริการ

การบริการ (Services) หมายถึง กิจกรรมหรือกระบวนการดำเนินการอย่างใดอย่างหนึ่งของบุคคล หรือองค์กร เพื่อสนองความต้องการของบุคคลอื่นและก่อให้เกิดความพึงพอใจจากผลกระทบนั้น ดังนั้นผู้ให้บริการ หรือผู้ทำให้เกิดการบริการควรมี (จิรศักดิ์ วาสะศิริ, 2545, น. 14-15)

S- Satisfaction คือ การสร้างความพึงพอใจให้กับลูกค้าผู้ที่มาติดต่อ หรือมาขอใช้บริการ และรับบริการ เพราะการให้บริการที่ดีต่อลูกค้านั้นเป็นหน้าที่โดยตรง และต้องพยายามทำให้ลูกค้าเกิดความพึงพอใจให้มากที่สุด

E- Enthusiasm คือ ความกระตือรือร้นที่คอยสังเกตลูกค้าตลอดเวลาว่าลูกค้าต้องการอะไรบ้าง หรือต้องการให้ช่วยเหลืออะไรบ้างแล้วรับบริการทันที

R-Rapidity คือ ความรวดเร็ว และมีความพร้อมอยู่ตลอดเวลาในการให้บริการ

V-Values คือ ความมีคุณค่าในการบริการ นั่นคือการทำทุกวิถีทางที่จะทำให้ผู้มาใช้บริการเกิดความรู้สึกเสมอว่าไม่ผิดหวัง และเห็นว่าบริการนั้นมีคุณค่าสำหรับเขา/เธอ

I-Impressive คือ ความประทับใจ ที่ผู้ให้บริการให้ความสนใจอย่างจริงจังต่อลูกค้าในทุกระดับ และทุกคนโดยไม่เลือกที่รักมักที่ชัง หรือแบ่งชั้นวรรณะ โดยปฏิบัติให้เสมอภาคกัน

C-Courtesy/Cleanliness คือ ความมีไมตรีจิต/ความสะอาด ผู้ให้บริการต้องให้การต้อนรับอย่างอบอุ่น แสดงความเป็นมิตรสุภาพอ่อนน้อม และพร้อมที่จะฟังผู้มาใช้บริการอย่างตั้งใจ ในขณะที่เดียวกันสถานที่และอุปกรณ์ต่างๆ ต้องสะอาด มีความเป็นระเบียบเรียบร้อย

E-Endurance คือ ความอดทนอดกลั้น และการรู้จักควบคุมอารมณ์ (Emotional Control)

S-Smiling/Sincerity คือ การยิ้มแย้มแจ่มใส/ความจริงใจ โดยแสดงให้เห็นให้ผู้มาใช้บริการได้เห็นทั้งโดยวาจาท่าทาง ตลอดจนสีหน้าและแวตาวามีความจริงใจที่จะให้บริการ

การประเมินคุณภาพการบริการขององค์กร

การประเมินเป็นกระบวนการหรือกิจกรรมที่เกิดขึ้น เมื่อต้องมีการตัดสินใจหรือพิจารณาว่า สิ่งหนึ่งสิ่งใดนั้นมีคุณค่าหรือไม่ ซึ่งการประเมินจะประกอบด้วยการเปรียบเทียบ “สิ่งที่เป็นอยู่” กับ “สิ่งที่ควรจะเป็น” และถือว่าเปรียบเทียบแบบฝึกหัดของการวินิจฉัยตัดสินใจ การประเมินจึงต้องมีหลักหรือกระบวนการเพื่อช่วยให้การตัดสินใจมีความเหมาะสม ถูกต้อง และสอดคล้องกับความเป็น การประเมินคุณภาพของการบริการจะพิจารณาจากปัจจัยคุณภาพต่างๆ และทำในลักษณะที่สามารถตรวจสอบ ประเมินค่าให้คะแนนระดับความพึงพอใจ หรือในลักษณะอื่นๆ ที่เป็นที่ยอมรับได้ (วีรพงษ์ เฉลิเมธีรัตน์, 2545, น. 15) โดยประเมินตลอดระยะเวลาที่ลูกค้าใช้บริการจนเสร็จสิ้นกระบวนการรับบริการหนึ่งๆ ซึ่งเป็นการประเมินคุณภาพการบริการโดยอาศัยมุมมองของลูกค้าโดยอาศัยเกณฑ์ 5 ด้าน ได้แก่ ลักษณะทางกายภาพ (Tangible) คือ การแสดงให้เห็นถึงลักษณะทางกายภาพที่ทำให้ผู้ใช้รับความสะดวก ได้แก่ เครื่องมือ อุปกรณ์ บุคคล และวัสดุในการติดต่อสื่อสาร ความน่าเชื่อถือของบริการ (Reliability) คือ ความสามารถกระทำตามสัญญาที่แจ้งว่าจะให้บริการเกิดขึ้น และสร้างความไว้วางใจ ความถูกต้อง และความสม่ำเสมอ การตอบสนองความต้องการของผู้รับบริการ (Responsiveness) คือ ความปรารถนาในการช่วยเหลือผู้ให้บริการ และจัดหาบริการมาให้ตามที่ได้สัญญาตกลงไว้ ความไว้วางใจ (Assurance) คือ การมีความรู้ ความสามารถ และความสุภาพอ่อนโยนของผู้ให้บริการ การให้บริการด้วยความซื่อสัตย์ และการสร้างให้ผู้รับบริการเกิดความไว้วางใจ การเข้าใจถึงจิตใจ (Empathy) คือ การให้ความเป็นห่วงและสนใจผู้รับบริการแต่ละคน และมีความตั้งใจที่จะจัดหาสิ่งที่ผู้ใช้ต้องการมาตอบสนองได้ ซึ่งคำตอบที่ได้จะบ่งบอกถึงความพึงพอใจของลูกค้าได้ใกล้เคียงกับความเป็นจริง

จากการประเมินคุณภาพการบริการ จะให้ข้อมูลที่เป็นประโยชน์ต่อองค์กรในด้านการบริหาร การวางแผนกลยุทธ์ด้านการบริการ ตลอดจนการฝึกอบรมและพัฒนาบุคลากรผู้ให้บริการ ข้อมูลอาจอยู่ในเชิงคุณภาพหรือเชิงปริมาณ โดยการเก็บรวบรวมทั้งทางตรงและทางอ้อม เช่น ทักษะคิด การรับรู้ความพึงพอใจหรือไม่พึงพอใจของผู้ใช้บริการ โดยข้อมูลเหล่านี้เมื่อได้รับการวิเคราะห์วินิจฉัยของฝ่ายบริหารแล้วจะเป็นประโยชน์ต่อการตัดสินใจในการดำเนินการต่างๆ ต่อไปกำหนด “คุณค่า” ของ

กิจกรรมบริการต่างๆ (Service Value Determination) สรุปการประเมินคุณภาพการให้บริการ คือเป็นการเปรียบเทียบการบริการตามคุณภาพตามความเป็นจริงกับคุณภาพตามความรู้เป็นจริงที่ได้รับบริการ การกำหนดยุทธศาสตร์และกลยุทธ์มาใช้เป็นแนวทางในการปรับปรุงและพัฒนากระบวนการทำงาน เพื่อให้สอดคล้องกับความต้องการของนักศึกษา และก่อให้เกิดการให้บริการที่ตรงกับความต้องการของผู้ใช้บริการส่งผลต่อภาพลักษณ์ขององค์กรและมหาวิทยาลัย

เกณฑ์การพิจารณาคุณภาพการให้บริการ

คุณภาพเป็นเรื่องที่สลับซับซ้อนและมียุทธศาสตร์ประกอบหรือปัจจัยหลายอย่างเข้ามาเกี่ยวข้อง อันส่งผลให้การมองคุณภาพจำเป็นต้องทำการมองจากหลายด้าน ดังที่สมวงศ์ พงศ์สถาพร (2550: 50) อธิบายให้เห็นว่า คุณภาพการให้บริการ โดยพื้นฐานแล้วนับเป็นเรื่องที่ยากเนื่องจากธรรมชาติความไม่แน่นอนของงานบริการที่จับต้องไม่ได้และคาดหมายลำบาก จึงได้มีความพยายามจากนักวิชาการมาโดยต่อเนื่องในการพยายามค้นหาแนวทางการประเมินหรือวัดคุณภาพการให้บริการที่สามารถสะท้อนให้เห็นถึงมิติของการปฏิบัติและสามารถนำไปสู่การพัฒนา กรอนรูส (Gronroos, 1984) ได้เสนอแนวคิดคุณภาพเชิงเทคนิค (technical quality) และคุณภาพเชิงหน้าที่ (functional quality) เป็นภาพแห่งมิติของคุณภาพที่ส่งผลกระทบต่อทั้งความคาดหวังและการรับรู้ต่อคุณภาพการให้บริการ และคุณภาพการให้บริการจะมีมากน้อยเพียงใด ขึ้นอยู่กับระดับของ คุณภาพเชิงเทคนิค และคุณภาพเชิงหน้าที่นั่นเอง ทั้งนี้ กรอนรูส ได้กล่าวถึงเกณฑ์การพิจารณาคุณภาพการบริการว่าสามารถสร้างให้เกิดขึ้นได้ตามหลัก 6 ประการ คือ (ธีรกิต นวรัตน์ ณ อยุธยา, 2547, น. 182)

1. การเป็นมืออาชีพและการมีทักษะของผู้ให้บริการ (Professionalism and Skill) เป็นการพิจารณาว่า ผู้รับบริการสามารถรับรู้ได้จากการเข้ารับบริการจากผู้ให้บริการที่มีความรู้และทักษะในงานบริการ
2. ทศคติและพฤติกรรมของผู้ให้บริการ (Attitude and Behavior) ผู้รับบริการจะเกิดความรู้สึกได้จากการ ที่ผู้ให้บริการสนใจที่จะดำเนินการแก้ไขปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นด้วยท่าทีที่เป็นมิตร ดำเนินการแก้ไขปัญหาอย่างเร่งด่วน
3. การเข้าพบได้อย่างง่ายและมีความยืดหยุ่นในการให้บริการ (Accessibility and Flexibility) ผู้รับบริการจะพิจารณาจากสถานที่ตั้งไว้ให้บริการ และเวลาที่ให้บริการจากผู้ให้บริการ รวมถึงระบบการบริการที่จัดเตรียมไว้ เพื่ออำนวยความสะดวกให้กับผู้รับบริการ
4. ความไว้วางใจและความเชื่อถือได้ (Reliability and Trustworthiness) ผู้รับบริการจะทำการพิจารณาหลังจากที่ได้รับบริการเป็นที่เรียบร้อยแล้ว ซึ่งการให้บริการของผู้ให้บริการจะต้องปฏิบัติตามที่ได้รับตกลงกัน
5. การแก้ไขสถานการณ์ให้กับสู่ภาวะปกติ (Recovery) พิจารณาจากการเกิดเหตุการณ์ที่ไม่ได้คาดการณ์ล่วงหน้า เกิดขึ้นหรือเกิดเหตุการณ์ที่ผิดปกติ และผู้ให้บริการสามารถแก้ไขสถานการณ์นั้นๆ ได้ทันทั่วทั้ง
6. ชื่อเสียงและความน่าเชื่อถือ (Reputation and Credibility) ผู้รับบริการจะเชื่อถือในชื่อเสียง

การประกันคุณภาพการศึกษากับมาตรฐานการศึกษา

การพัฒนาคุณภาพและมาตรฐานการศึกษามุ่งหมายและหลักการของการจัดการศึกษาของชาติ สำหรับการประกันคุณภาพการศึกษาภายใน (พ.ศ. 2557-2561) และในปี พ.ศ. 2557 สำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา โดยคณะกรรมการการประกันคุณภาพภายในระดับอุดมศึกษาได้กำหนดกรอบแนวทางการพัฒนาระบบการประกันคุณภาพการศึกษภายในระดับอุดมศึกษา โดยพิจารณาเพิ่มเติมในสาระที่เกี่ยวข้องในกรอบแผนอุดมศึกษาระยะยาว 15 ปี ฉบับที่ 2 (พ.ศ. 2551-2565) การพัฒนาคุณภาพและมาตรฐานการศึกษาของสถานศึกษาระดับอุดมศึกษาอย่างต่อเนื่องสอดคล้องกับบริบทของสถาบันอุดมศึกษา เป็นระบบที่คณะกรรมการประกันคุณภาพ ภายในระดับอุดมศึกษาพัฒนาขึ้น หรือเป็นระบบที่เป็นที่ยอมรับในระดับสากลที่สามารถประกันคุณภาพได้ตั้งแต่ระดับหลักสูตร คณะ และสถาบัน เช่น ระบบ AUN-QA หรือ ระบบ EdPEx หรือเป็น

ระบบที่สถาบันอุดมศึกษาพัฒนาขึ้น(คู่มือประกันคุณภาพการศึกษา ปีการศึกษา 2557 กองส่งเสริมมาตรฐานและประกันคุณภาพมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์)

รูปแบบระบบประกันคุณภาพการศึกษา มหาวิทยาลัยได้กำหนดองค์ประกอบที่มีผลต่อคุณภาพการศึกษา โดยอยู่ภายใต้การดำเนินงานตามภารกิจหลักของหน่วยงาน ซึ่งประกอบด้วย 3 ระบบหลักตามภาระหน้าที่ของหน่วยงาน ดังนี้

ระบบที่ 1 การประกันคุณภาพคณะ/หน่วยงานที่จัดการเรียนการสอน ประกอบด้วย ระดับหลักสูตร ใช้ระบบประกันคุณภาพหลักสูตรตามระบบของ สกอ.ระดับคณะ/หน่วยงานจัดการเรียนการสอน สามารถเลือกใช้ระบบประกันคุณภาพการศึกษาภายในได้ 2 ระบบ คือ ระบบประกันคุณภาพภายในของ สกอ. และระบบ EdPEx

ระบบที่ 2 การประกันคุณภาพสถาบันวิจัย

ระบบที่ 3 การประกันคุณภาพสำนัก/สถาบันสนับสนุนวิชาการ

สำนักทะเบียนและประมวลผล เป็นหน่วยงานที่มีหน้าที่ให้บริการทางการศึกษา ที่สนับสนุนวิชาการ จึงต้องปฏิบัติตามระบบที่ 3 ในปีการศึกษา 2557 โดยมีองค์ประกอบที่ใช้เกณฑ์การวัดคุณภาพ 2 องค์ประกอบ ดังนี้ องค์ประกอบที่ 5 การบริหารจัดการ องค์ประกอบที่ 6 ภารกิจหลัก องค์ประกอบที่ 5 การบริหารจัดการ จำนวน 2 ตัวบ่งชี้ ตัวบ่งชี้ สกอ. 5.1 การบริหารของสำนักทะเบียนและประมวลผล การควบคุมคุณภาพการตรวจสอบคุณภาพ และการประเมินคุณภาพ ตัวบ่งชี้ มธ.10 ระบบการพัฒนาบุคลากรสายสนับสนุน ชนิดของตัวบ่งชี้: กระบวนการ มีแผนการบริหารและการพัฒนาบุคลากรสายสนับสนุนที่มีการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงประจักษ์ มีแผนบริหารบุคคล และมีแผนกลยุทธ์แผน MASS STRATEGY เพื่อสร้างบุคลากรให้มีศักยภาพที่รองรับการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ และสร้างขวัญและกำลังใจให้บุคลากรสายสนับสนุนสามารถทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ ให้ความสำคัญกับบุคลากรพยายามสร้างให้เป็น “องค์กรแห่งความสุข” (Happy Workplace) สอดคล้องตามกลยุทธ์ด้าน Smile โดยมุ่งหวังให้ผู้ใช้บริการได้รับรอยยิ้ม และความประทับใจบริการในทุกมิติ ได้แก่ เจ้าหน้าที่ที่มีความรู้ความสามารถ พร้อม คุณภาพการให้บริการระบบสารสนเทศมีความเสถียร ถูกต้อง เข้าถึงได้รวดเร็ว ทบทวนขั้นตอนการปฏิบัติงาน การตรวจติดตาม(Audit) ในการจัดทำฐานข้อมูลนักศึกษา จัดเก็บสถิติลักษณะความเสี่ยง พร้อมทั้งสรุปรายงานผลต่อผู้อำนวยการ

แนวทางการพัฒนาคุณภาพการให้บริการทางการศึกษา แบ่งออกเป็น 3 ด้าน ดังนี้

การให้บริการตามองค์ประกอบของคุณภาพการให้บริการที่ก่อให้เกิดความพึงพอใจของผู้ใช้บริการ จะเกิดขึ้นได้ต้องมีองค์ประกอบด้วยกัน 3 ด้าน คือ ด้านผู้ให้บริการ ด้านกระบวนการให้บริการ และด้านจัดสิ่งอำนวยความสะดวก ให้กับผู้ให้บริการ ซึ่งถ้าขาดด้านใดด้านหนึ่งไปจะไม่ตอบสนองและก่อให้เกิดคุณภาพการให้บริการ ดังนั้น คุณภาพการให้บริการทางการศึกษาของสำนักทะเบียนและประมวลผล จึงได้คำนึงถึงความต้องการของผู้ใช้บริการเป็นหลัก มีการจัดสถานที่ให้บริการและจัดสิ่งอำนวยความสะดวกแก่ผู้มาใช้บริการ การให้บริการด้วยความถูกต้อง รวดเร็ว และทันเวลาสามารถตอบสนองความต้องการของผู้ใช้บริการได้เป็นอย่างดี ก่อให้เกิดความพึงพอใจ องค์ประกอบที่สำคัญประกอบด้วยกัน 3 ด้าน ดังนี้

ด้านผู้ให้บริการ ประกอบด้วย ความรู้ความสามารถ มนุษยสัมพันธ์ และการสื่อสาร คือ มีความรู้ความสามารถ เป็นที่น่าเชื่อถือได้ของบริการ มีความกระตือรือร้นอยู่เสมอ สนใจและเอาใจใส่กับผู้ใช้บริการทุกคน สามารถในการสื่อสารได้อย่างชัดเจน และมีความอดทนอดกลั้นสามารถควบคุมอารมณ์ตัวเองได้ดี บริการด้วยมิตรไมตรีต่อทุกคนมีกิริยามารยาทอ่อนโยน ยิ้มแย้มแจ่มใสอยู่เสมอ การให้บริการที่ตอบสนองหรือเป็นไปตามความคาดหวังของผู้รับบริการซึ่งเกิดขึ้นจริง หรือความพึงพอใจของผู้รับบริการรู้สึกว่าการบริการที่เขาได้รับมานั้น สอดคล้องกับความคาดหวังที่วางไว้ หรือที่ได้รับรู้มา เช่น การได้รับบริการจากบุคคลโดยตรง (The one-on-one) เป็นการได้รับบริการแบบเผชิญหน้า (face-to-face) และการมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้ให้บริการกับผู้รับบริการ

ด้านกระบวนการให้บริการ ประกอบด้วย ความถูกต้อง ความสะดวก ความรวดเร็ว คือ คุณภาพการให้บริการทางการศึกษาการให้บริการด้วยความถูกต้องแม่นยำ สะดวก และรวดเร็ว ผู้รับบริการไม่ต้องให้รอเวลานาน และต้องรีบต้อนรับให้การช่วยเหลือ สามารถตอบสนองความต้องการของผู้ใช้บริการได้เป็นอย่างดีก่อให้เกิดความพึงพอใจ

ด้านจัดสิ่งอำนวยความสะดวก ประกอบด้วย อาคารสถานที่ ประชาสัมพันธ์ วัสดุอุปกรณ์ และเทคโนโลยี คือ พร้อมทางด้านกายภาพของหน่วยงาน การจัดสถานที่ และจัดสิ่งอำนวยความสะดวกแก่ผู้มาใช้บริการ ในด้านเครื่องมือและอุปกรณ์ต่างๆ ให้เหมาะสมกับการใช้งาน และสิ่งสำคัญต้องมีการบำรุงรักษาดูแลเครื่องมืออุปกรณ์พร้อมใช้งานอยู่เสมอ เพื่อให้ผู้ใช้บริการเกิดความพึงพอใจในการให้บริการ เนื่องจากการบริการเป็นสิ่งที่สัมผัสไม่ได้ ผู้ใช้บริการจึงประเมินค่าคุณภาพของการบริการด้วยสิ่งที่สัมผัสได้เป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นว่ามีการเตรียมความพร้อม

ตารางที่ 2

แผนการพัฒนาคูณภาพการให้บริการทางการศึกษา ของสำนักทะเบียนและประมวลผล

แผนระยะสั้น	แผนระยะยาว	แผนพัฒนาบุคลากร
1. จัดระบบและพัฒนาระบบงานการดำเนินงานตามพันธกิจหลักของสำนักทะเบียนและประมวลผลให้เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ	1. ศึกษาความเป็นไปได้และแนวทางการปรับโครงสร้างองค์กร เพื่อสร้างหน่วยงานที่รองรับการดำเนินงานในการบริหารจัดการ และพัฒนาระบบการให้บริการ	1. สนับสนุนและส่งเสริมให้บุคลากรของสำนักทะเบียนและประมวลผล มีการพัฒนาศักยภาพ ด้านภาษาและเทคโนโลยีสารสนเทศ
2. พัฒนาและปรับปรุงระบบฐานข้อมูลของสำนักทะเบียนและประมวลผลให้เป็นระบบฐานข้อมูลกลางของมหาวิทยาลัย รวมทั้งพัฒนาเว็บไซต์ของสำนักทะเบียนและประมวลผล และระบบการเข้าถึงข้อมูลเพื่อการบริการเป็นไปตามมาตรฐานสากล	2. พัฒนาระบบการดำเนินงานด้านการให้บริการแก่นักศึกษาปัจจุบันและศิษย์เก่าที่ต้องการใช้ข้อมูล หรือเอกสารต่างๆ	2. สนับสนุนและส่งเสริมการพัฒนาทักษะในการเรียนรู้ (Skill Learner) การพัฒนาทักษะในการแก้ปัญหา และทักษะในการปรับปรุงกระบวนการทำงาน เพื่อให้เกิดความเท่าเทียมกันต่อการเปลี่ยนแปลงในทุกมิติ
3. พัฒนาและปรับปรุงระบบฐานข้อมูลให้บุคลากรหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องสามารถเข้าถึงฐานข้อมูลได้ง่าย รวดเร็ว และถูกต้องภายใต้ระเบียบ ข้อบังคับ ของมหาวิทยาลัย	3. พัฒนาระบบการดำเนินงานในการให้บริการสำหรับนักศึกษาต่างชาติ นักศึกษาแลกเปลี่ยน และนักศึกษาในกลุ่มมหาวิทยาลัยที่มี MOU ร่วมกับมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์	3. ส่งเสริมให้มีการจัดการความรู้ การบริหารความเสี่ยงขององค์กรและการประกันคุณภาพ โดยเน้นให้บุคลากรมีความเข้าใจอย่างถ่องแท้ในเรื่องการจัดการความรู้การบริหารความเสี่ยง และการดำเนินงานตามหลักประกันคุณภาพการศึกษา
4. พัฒนาระบบบริหารและจัดการในทุกๆด้านด้วยการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศในการบริหารให้เกิดความคล่องตัวร่วมกับการใช้หลักธรรมาภิบาลและหลักการมีส่วนร่วม	4. มีระบบสารสนเทศเพื่อการจัดการศึกษาที่เสถียรและยั่งยืน	
5. พัฒนารูปแบบการประเมินผลการปฏิบัติงานอย่างเป็นธรรม		

บทส่งท้าย

การพัฒนาคุณภาพการให้บริการทางการศึกษานั้นต้องอาศัยปัจจัยหลายอย่างที่เป็นตัวกำหนดว่ามีคุณภาพในการให้บริการ อาทิ ปัจจัยนโยบายองค์กร ปัจจัยด้านพฤติกรรมและจัดการของตัวบุคคล ปัจจัยด้านสิ่งแวดล้อมภายในและภายนอกองค์กร ซึ่งองค์กรที่มีการกิจหลักในการให้บริการมักจะมีกำหนดเป้าหมายในการปรับปรุงพัฒนาคุณภาพการให้บริการภายในองค์กร ความตระหนักถึงสำคัญของคุณภาพของสินค้าหรือบริการ จึงเป็นเรื่องที่พบเห็นได้ทั่วไปในองค์กรภาคเอกชน ที่ขยาย

มายังหน่วยงานภาครัฐในระยะหลังมานี้ ความตระหนักถึงความสำคัญของคุณภาพนี้ เป็นผลสืบเนื่องประการหนึ่งมาจากแรงกดดันจากการแข่งขัน ความก้าวหน้าทางการสื่อสารและโลกาภิวัตน์ รวมไปถึงการแข่งขันและการประเมินสัมฤทธิ์ผลจากการปฏิบัติงานขององค์กรอย่างเข้มข้นยิ่งขึ้น โดยนัยประการหนึ่งเพื่อสร้างความอยู่รอดให้กับองค์กร และคุณภาพเอง เป็นเครื่องชี้ไปถึงความสำเร็จหรือความล้มเหลวขององค์กรได้เป็นอย่างดี กล่าวโดยเน้นถึงองค์ภาครัฐในปัจจุบัน ได้ปรับกระบวนการทัศน์ในการบริหารงานจากเดิมที่ผู้รับบริการเป็นเพียงผู้จำเป็นต้องรับบริการที่รัฐจัดให้ มาเป็นลูกค้าที่องค์ภาครัฐพึงให้ความสนใจจัดบริการตามขอบเขตอำนาจหน้าที่รับผิดชอบอย่างมีคุณภาพการบริการ

แนวทางการให้บริการทางการศึกษา จะต่อยอดระบบงานทะเบียนและสารสนเทศ ของสำนักทะเบียนและประมวลผล ที่มุ่งให้ผู้นำระบบงานทะเบียนและประมวลผลการศึกษา มีความเป็นเลิศในการให้บริการตามมาตรฐานสากล ภายใต้หลักธรรมาภิบาลและความเป็นธรรมศาสตร์ ต้องพัฒนาอย่างต่อเนื่อง และด้านสารสนเทศของสำนักทะเบียนและประมวลผลต้องพัฒนาระบบบริหารจัดการที่ทำให้พึ่งพาตนเองได้ให้มากยิ่งขึ้น และเพื่อตอบสนองความต้องการของประชาคมธรรมศาสตร์

รูปแบบระบบงานทะเบียนและสารสนเทศของสำนักทะเบียนและประมวลผลในอนาคต ถือเป็นกลไกส่วนหนึ่งที่สำคัญในการขับเคลื่อนให้มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ได้ดำเนินงานเพื่อบรรลุตามพันธกิจต่างๆ ของมหาวิทยาลัย และการที่มหาวิทยาลัยเปลี่ยนแปลงจากส่วนราชการไปเป็นมหาวิทยาลัยในกำกับ เพื่อเป็นการส่งเสริมการปฏิบัติงานของมหาวิทยาลัยให้มีความเป็นอิสระคล่องตัว มีประสิทธิภาพ เพื่อความเป็นเลิศทางวิชาการนั้นในส่วนงานทะเบียนและสารสนเทศ จะต้องดำเนินการให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว เพื่อยกระดับการให้บริการแก่ นักศึกษา คณาจารย์ คณะ หน่วยงานภายในมหาวิทยาลัย

ในอนาคต มหาวิทยาลัยมีแผนในการปรับระบบฐานข้อมูลและการบริการข้อมูล ให้มีความเป็นเอกภาพมากขึ้น ทั้งทางด้านรูปแบบและด้านเทคโนโลยี เพื่อให้การบริการของมหาวิทยาลัยมีประสิทธิภาพและมีประสิทธิผลมากขึ้น สำนักทะเบียนและประมวลผล มีความจำเป็นต้องปรับปรุงและพัฒนากระบวนการทำงานให้สอดคล้องกับเป้าประสงค์ ตลอดจนการพัฒนาศักยภาพของบุคลากรอย่างต่อเนื่อง จากวิสัยทัศน์ของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์สู่การเป็นสถาบันวิชาการชั้นนำของเอเชีย และของประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน การให้บริการทางการศึกษาต้องรองรับและสนับสนุนการดำเนินงานของคณะและวิทยาลัยต่างๆ ในหลักสูตรหลากหลายมากขึ้น ไม่ว่าจะเป็นหลักสูตรวิชาชีพเฉพาะ หลักสูตรสหวิทยาการ หลักสูตรภาษาอังกฤษหรือหลักสูตรนานาชาติ ตลอดจนหลักสูตรความร่วมมือกับมหาวิทยาลัยทั้งในและต่างประเทศ

รายการอ้างอิง

วีระวัฒน์ ปัญญาตามัย. (2544). *การประเมินคุณภาพบริการ*. เอกสารชุดวิชาการจิตวิทยาการบริการ (หน่วยที่ 13). นนทบุรี:

สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมิกราช.

ชุดกาญจน์ พงษ์สุนทร. (2555). *แนวทางการพัฒนาคุณภาพการให้บริการการศึกษาของหน่วยทะเบียนและประเมินผลการศึกษา*.

รายงานการวิจัย. มหาวิทยาลัยศิลปากร, หน่วยทะเบียนและประเมินผลการศึกษา.

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. (2550). คู่มือประกันคุณภาพการศึกษา ประจำปีการศึกษา 2558. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. (อัคราณา).

สำนักงานกิจการนักศึกษา. (2554). คู่มือมาตรฐานการให้บริการ. มหาวิทยาลัยศรีปทุม. (อัคราณา).

สำนักทะเบียนและประมวลผล. (2557). รายงานประจำปี 2557. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

สำนักทะเบียนและประมวลผล. (2554). รายงานการประเมินตนเอง ปีการศึกษา 2554. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. (อัคราณา).

สำนักทะเบียนและประมวลผล. (2555). รายงานการประเมินตนเอง ปีการศึกษา 2555. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. (อัคราณา).

สำนักทะเบียนและประมวลผล. (2556). รายงานการประเมินตนเอง ปีการศึกษา 2556. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. (อัคราณา).

สำนักทะเบียนและประมวลผล. (2557). รายงานการประเมินตนเอง ปีการศึกษา 2557. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. (อัคราณา).

สำนักมาตรฐานและประเมินผลอุดมศึกษา. (ร่างฉบับ 3). (2558-2561). เกณฑ์คุณภาพการศึกษาเพื่อการดำเนินการที่เป็นเลิศ, สำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา.

กระบวนการตลาดอารียะของชุมชนราชธานีอโศก

Process of AriyaMaket at Ratchathani Asoke Community

อุรินธา เฉลิมช่วง*

Urintha Chaloeemchuang

บทคัดย่อ

การศึกษาวิจัย เรื่อง กระบวนการตลาดอารียะของชุมชนราชธานีอโศก มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาวิถีชีวิตของชาวอโศก และศึกษากระบวนการของตลาดอารียะ ตั้งแต่แนวคิด ความเป็นมา รูปแบบ เพื่อสะท้อนภาพชุมชนพึ่งตนเองของชุมชนอโศกว่ามีฐานความคิด ความเชื่อ วิถีปฏิบัติ ที่นำมาสู่การพึ่งตนเองได้อย่างไร โดยเลือกศึกษาเฉพาะกรณี (Case Study) ชุมชนราชธานีอโศก อำเภอวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี ซึ่งเป็นสถานที่จัดงานตลาดอารียะ ที่ชาวอโศกจากทุกชุมชนทั่วประเทศจะต้องมารวมตัวกันเพื่อร่วมกันจัดงานดังกล่าวเป็นประจำทุกปี ซึ่งการศึกษานี้ใช้วิธีการศึกษาเชิงคุณภาพ (Qualitative Research)

ผลการศึกษสรุปว่า 1.กระบวนการสร้างคนของชาวอโศก: ชาวอโศกมีการสร้างคนจากแนวคิดระบบบุญนิยม และสาธารณโภคี ซึ่งเป็นวิถีชีวิตที่ถือปฏิบัติอยู่เป็นประจำทำให้ผู้ที่เข้ามาอยู่ร่วมกันในชุมชนได้ขัดเกลาและลดละกิเลส เพื่อมุ่งสู่จุดหมายสูงสุดในทางพระพุทธศาสนา คือ การหลุดพ้น หรือนิพพาน โดยคำสอนที่สำคัญคือ ขาดทุนคือกำไร มีเจตนาตั้งใจเสียสละให้ได้มากยิ่งขึ้นเสมอ ซึ่งตลาดอารียะนั้นถือเป็นการเสียสละในรูปแบบหนึ่ง 2.กระบวนการตลาดอารียะ เป็นกระบวนการที่เกิดจากวิถีความคิด ความเชื่อ แนวทางการปฏิบัติ ภายใต้แนวคิดหลักคือบุญนิยม โดยมี สาธารณโภคีเป็นพื้นฐานในการสร้างระบบ รักษาสมดุลของทรัพยากร เพื่อนำไปสู่การจัดงานตลาดอารียะที่ได้รับความร่วมมือจากชาวอโศกทั้งหมด 3.จากงานตลาดอารียะสามารถสะท้อนการพึ่งตนเองของชาวอโศกได้ 3 ขั้นตอนตามแนวทางทางเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวคือ 1. การพึ่งตนเองในระดับครัวเรือน 2. การพึ่งกันเองภายในชุมชน 3. การพึ่งพิงสัมพันธ์กับภายนอก

คำสำคัญ: ตลาดอารียะการพึ่งตนเอง ชุมชนอโศก

ABSTRACT

This research is an investigation to explore the “Process of Ariya Market at RatchathaniAsoke Community”. The objective of thesis is to study inasoke community way of life and process of ariya market to represent a source of Self-Reliance Asoke community consisting of concept of community, religion and social norm be the cause of the Self-Reliance community process. This study is focus on RatchathaniAsoke Community, Warinchumlap district, Ubonratchathani province where is a center of Annual Ariya Market that is an important event of who lived in Asoke community in Thailand have to participate in this event. This thesis was study by Qualitative research.

The result of research is following:

1. Process ofcreating sense of Asoke Community among people: Boonniyom system and Sataranapokee are a structure in this community. This concept is socializedAsoke people to live with a decreasing defilement and practice themselves lead to an Extinguished by the main concept is ‘Our loss is our gain’ that make Asoke people abide by their belief.

* นักศึกษาปริญญาโทหลักสูตรพัฒนารัฐบาลบัณฑิต คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

2. Process of building Ariya Market: Boonniyom and Sataranapokee are a core system of market. Ariya Market position on a natural friendly market and reduce the personal accumulation that effect to people will concern and work for community more than private asset.

3. The Reflection of Self-Sufficient at Asoke Community: This community has follow the Sufficient economy theory and proceed in three process; dependent, Independent and Inter-dependent.

Keywords: Ariya Market Self-Sufficient and Asoke Community

บทนำ

เมื่อพูดถึงการพัฒนา คนส่วนใหญ่มักนึกถึงการพัฒนาในทางกระแสหลัก (Main Stream Development) ที่เน้นการพัฒนาทางเศรษฐกิจเป็นฐานสำคัญ สังคมจึงมุ่งเน้นการเติบโตทางด้านเศรษฐกิจ หรือกล่าวได้ว่า เป็นสังคม “ทุนนิยม” ที่เน้นการสะสมทุน วัตถุนิยม บริโภคนิยม และภาวะทันสมัย โดยสิ่งสำคัญประการหนึ่งในสังคมทุนนิยมนี้คือ “เงินตรา” ที่ถูกใช้เป็นสื่อกลางในการแลกเปลี่ยนซึ่งกลายมาเป็นสรณะที่ผู้คนยึดถือและให้ความสำคัญในการชี้วัดคุณค่าของชีวิต เป้าหมายสูงสุดของชีวิตผู้คนในสังคมนี้อาจเป็นการสร้างหรือสะสมทรัพย์สินเงินทองให้เกิดความมั่งคั่งร่ำรวย (ยศ สันตสมบัติ: 2540, 71) ในขณะที่การพัฒนาต่างๆ ในสังคมเน้นทุนและวัตถุ ทำให้กระบวนการเปลี่ยนแปลงทางสังคมไปสู่สังคมที่ทันสมัย (Modernization) จากเดิมที่เป็นสังคมประเพณีนิยมที่มีรูปแบบการยังชีพที่เรียบง่าย ไม่ซับซ้อน ค่านิยมและวัฒนธรรมต่างๆ เป็นแบบจารีตนิยม ที่ไม่ได้ให้ความสำคัญกับตัวบทกฎหมายมากไปกว่าวิถีที่ชุมชนหรือสังคมนั้นๆ ยึดถือและปฏิบัติมาตั้งแต่สมัยบรรพบุรุษ ซึ่งส่วนมากจะใช้หลักทางศาสนาและคุณธรรมศีลธรรมเป็นพื้นฐานในการดำเนินชีวิต เมื่อกลายมาเป็นสังคมเมืองและสังคมอุตสาหกรรมที่กระบวนการทัศน์ของผู้คนในสังคมหันไปให้ความสำคัญกับโลกแห่งวัตถุแทน

อย่างไรก็ตาม ท่ามกลางกระแสการพัฒนากระแสหลักนี้ ได้มีการเกิดขึ้นของความคิดที่ว่า การพัฒนาที่เน้นเงิน หรือการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจเป็นสำคัญนี้อาจไม่ก่อให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืนอย่างแท้จริง ดังนั้นจึงเป็นที่มาของการพัฒนากระแสทางเลือก หรือกระแสรองที่ถูกมองว่าจะก่อให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืนมากกว่า ซึ่งในการพัฒนากระแสนี้ โดยเฉพาะการพัฒนาที่ยึดหลักเศรษฐกิจพอเพียง ได้ถูกหยิบยกมาเป็นฐานสำคัญในการพัฒนาประเทศ โดยระบุในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติหลายฉบับ เพื่อมุ่งเน้นให้คนในสังคมสามารถพึ่งตนเองได้อย่างยั่งยืน ดังเช่นแนวทางการบริหารประเทศของรัฐบาลไทยในปัจจุบัน ที่ได้เน้นยุทธศาสตร์การพัฒนาประเทศโดยน้อมนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงอันเป็นแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่ทรงเน้นเรื่องความพอดี พอสมควรแก่ฐานะ ความมีเหตุผล และความพอประมาณ ตลอดจนการมีภูมิคุ้มกันบนพื้นฐานของความรู้ คู่คุณธรรมมาใช้ในการพัฒนาความเป็นอยู่ของประชาชนทั่วประเทศให้ดีขึ้น ดังนั้น ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงที่มุ่งเน้นการพึ่งตนเอง จึงนับเป็นทิศทางสำคัญในการพัฒนาประเทศและความเป็นอยู่ของคนในชาติได้อย่างยั่งยืน

จากแนวทางการพัฒนาประเทศที่เน้นการพึ่งตนเองและความพอเพียงดังที่กล่าวข้างต้น ผู้ศึกษาจึงมีความสนใจศึกษาชุมชนที่มีการประยุกต์ใช้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในการดำเนินชีวิตอันสอดคล้องกับยุทธศาสตร์ในการพัฒนาประเทศในยุคปัจจุบัน ซึ่งจากค้นคว้าและศึกษาข้อมูลพบว่า มีชุมชนหนึ่งที่เป็นตัวอย่างของการยึดหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงและการพึ่งตนเองในการดำเนินชีวิตได้อย่างเป็นรูปธรรมอยู่หลายชุมชน ซึ่งหนึ่งในชุมชนเหล่านั้น คือ “ชุมชนชาวอโศก” นำโดยสมณะโพธิรักษ์ ซึ่งมีแนวคิดและวิถีปฏิบัติของชุมชนที่มุ่งเน้นเรื่องศีลและวินัย กล่าวคือมีวิถีชีวิตความเป็นอยู่ที่เรียบง่าย และปฏิเสธความหรูหราฟุ่มเฟือย มีการใช้ทรัพยากรเท่าที่จำเป็นและเป็นไปเพื่อการสาธารณะรวมทั้งใช้ระบบสาธารณโภคีในการจัดการทรัพยากรต่างๆ เพื่อสร้างความเป็นชุมชนพึ่งตนเอง

ชุมชนชาวอโศกกระจายตัวอยู่ในหลายจังหวัดทั่วประเทศ เช่น กรุงเทพฯ (สันติอโศก) นครปฐม (ปฐมอโศก) เชียงใหม่ (ภูผาฟ้า น้ำ) อุบลราชธานี (ราชธานีอโศก) ศรีสะเกษ (ศรีษะอโศก) เป็นต้น โดยชุมชนอโศกในจังหวัดต่างๆ นี้มีลักษณะโดยทั่วไป คือ

มีพื้นที่สำหรับทำกิจกรรมเพื่อการพึ่งตนเอง มีการทำนา ปลูกผัก ทำสวนผลไม้ ฯลฯ (กนกศักดิ์ แก้วเทพ 2547:7) เป็นการทำการเกษตรแบบไร้สารพิษ โดยเรียกตนเองว่า “ชุมชนชาวกรรณิการ์ไร้สารพิษ” ที่ทำมาตั้งแต่ พ.ศ.2515 โดยเริ่มจากการมาร่วมกันศึกษาและปฏิบัติธรรม เน้นการถือศีลเคร่ง ซื่อสัตย์เสียสละ เอื้อเฟื้อ แบ่งปัน ยึดมั่นวัฒนธรรมไทย การพึ่งตนเอง งดบริโภคในสิ่งที่ไม่จำเป็น และการอยู่ร่วมกันแบบพี่น้อง นอกจากนี้ โครงสร้างพื้นฐานของชุมชนประกอบด้วย บ้าน วัด โรงเรียน หรือที่เรียกว่า “บวร” หลักสำคัญของชุมชนในการทำหน้าที่ผสมผสานอุดมการณ์และวิถีการดำเนินชีวิตของชุมชนได้อย่างผสมกลมกลืน จะเห็นได้จากกิจกรรมต่างๆ ที่คนในชุมชนทั้งสมณะ คนวัด ชาวชุมชน และนักเรียนเข้ามามีส่วนร่วมอย่างสม่ำเสมอ (โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์ และคณะ: 2550, น. 103)

ทั้งนี้ หลักสำคัญอันเป็นแนวคิดของชุมชนอโศก คือ “ระบบบุญนิยม” ที่เน้นเรื่องการมี “บุญญาวุธ¹” ซึ่งปัจจุบันชาวอโศกได้ปฏิบัติตามอย่างต่อเนื่องควบคู่ไปกับการรักษาศีลอยู่หลายข้อ แต่บุญญาวุธในลักษณะสำคัญ 3 ข้อแรก ถือได้ว่าเป็นรากฐานสำคัญในการพัฒนาความเป็นชุมชนของชาวอโศก ซึ่งได้แก่

บุญญาวุธ หมายเลข 1 เรื่องอาหารมังสวัริตี

บุญญาวุธ หมายเลข 2 เรื่องตลาดอาริยะ

บุญญาวุธ หมายเลข 3 เรื่องกรรณิการ์ไร้สารพิษ

โดยในการศึกษารั้วนี้ผู้ศึกษาเลือกศึกษาบุญญาวุธ หมายเลข 2 คือ “ตลาดอาริยะ” ซึ่งเป็นงานหลักที่ชาวอโศกมีความสัมพันธ์กับสังคมอย่างเห็นได้ชัด และมีการเป็นประกาศลักษณะของบุญนิยมระดับสำคัญ คือ การขายต่ำกว่าท้องตลาด การขายสินค้าราคาเท่าทุน การขายสินค้าราคาต่ำกว่าทุน และการแจกฟรี

สมณะโพธิรักษ์ อธิบายว่า “ให้มีความสำคัญกับตลาดอาริยะเพื่อเป็นกิจกรรมนำร่องของสังคมมนุษยชาติเพราะมองเห็นว่าการพาณิชย์ หรือธุรกิจการค้า นับวันจะเป็นเส้นเลือดของการดำเนินชีวิตของมนุษย์แล้ว สมัยโบราณใช้วิธีแลกของกัน แจกกัน เกื้อกูลกัน แคประมาณ 200 ปีที่ผ่านมา ก็ยังไม่ได้จัดจ้านอะไร ยังมีประเภทแลกของให้คนนั้นไปใช้ให้คนนั้นไปกินเกื้อกูลกันไปก็ยังมีอยู่ โดยเฉพาะเรื่องเงินทองธนบัตรยังไม่ได้เป็นปัจจัยสำคัญ ธุรกิจก็ยังไม่มึบพาหะไรมากมาย เพราะอาหารและวัตถุดิบมีอยู่มากยังไม่กระเป๋ยดกระเสียนัก ทุกวันนี้คนมากขึ้น ความต้องการเพิ่มขึ้น การแย่งชิงก็มีมากขึ้นตามต้องกระเป๋ยดกระเสียนักมากขึ้นต่างนานา การค้าขายกลายเป็นเรื่องที่ซับซ้อนเข้มข้น ต่อไปในอนาคตอีกก็ร้อยปีก็แล้วแต่ ธุรกิจนี้จะไม่ชาลงมีแต่จะจัดจ้านขึ้นจนถึงจุดวิกฤต อาตมาจึงเห็นว่าจำเป็นต้องเตรียมคนเตรียมจิตนิสัยของคน เตรียมวิธีการให้มีระบบ มีความรู้ความเข้าใจที่จะอยู่กับธุรกิจพวกนี้ได้ ก็ไม่ได้คิดอะไรมากมันเกิดขึ้นของมันโดยธรรมชาติ เมื่อความคิดของสังฆธรรมบุญนิยมมันถึงรอบมันก็เกิดตามภาวะตลาดแบบนี้ คือตลาดอาริยะที่สร้างตัวอย่างของกิจกรรมอะไรอันหนึ่งซึ่งพวกเราได้ทำกันอย่างต่อเนื่อง เข้มแข็ง เป็นการขายต่ำกว่าทุนก็ขาดทุนเราเรียก “กำไรอาริยะ” (สมณะโพธิรักษ์, 2547, น. 16-17) ซึ่งสอดคล้องกับพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เรื่องขาดทุนคือกำไร ว่า

“...ขาดทุน คือ กำไร (Our loss is our gain) ... การเสีย คือ การได้ ประเทศชาติก็จะก้าวหน้า และการที่คนอยู่ดีมีสุขเป็นการนับที่เป็นมูลค่าเงินไม่ได้...” จากพระราชดำรัสดังกล่าว คือหลักการในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่มีต่อพสกนิกรไทย “การให้” และ “การเสียสละ” เป็นการกระทำอันมีผลเป็นกำไร คือความอยู่ดีมีสุขของราษฎร ซึ่งสามารถสะท้อนให้เห็นเป็นรูปธรรมชัดเจนได้ดังพระราชดำรัสที่ได้พระราชทานแก่ตัวแทนของปวงชนชาวไทยที่ได้เข้าเฝ้าฯ ถวายพระพรเนื่องในวโรกาสเฉลิมพระชนมพรรษา เมื่อวันที่ 4 ธันวาคม 2534 ณ ศาลาดุสิดาลัย พระตำหนักจิตรลดารโหฐาน ความตอนหนึ่งว่า...

“...ประเทศต่างๆ ในโลกในระยะ 3 ปีมานี้ คนที่ก่อตั้งประเทศที่มีหลักทฤษฎีในอุดมคติที่ใช้ในการปกครองประเทศ ล้วนแต่ล่มสลายลงไปแล้ว เมืองไทยของเราจะสลายลงไปหรือ เมืองไทยนับว่าอยู่ได้มาอย่างดี เมื่อประมาณ 10 วันก่อน

¹ บุญญาวุธ คือ อาวุธหรือเครื่องมือสำหรับการทำบุญเพื่อการชำระล้างกิเลส

มีชาวต่างประเทศมาขอพบ เพื่อขอโอวาทเกี่ยวกับการปกครองประเทศว่าจะทำอย่างไร จึงได้แนะนำว่า ให้ปกครองแบบคนจน แบบที่ไม่ติดกับตำรามากเกินไป ทำอย่างมีสามัคคี มีเมตตา กัน ก็จะอยู่ได้ตลอด ไม่เหลือกับคนที่ทำตามวิชาการที่เวลาปิดตำราแล้วไม่รู้ว่าทำอะไร ลงท้ายก็ต้องเปิดหน้าแรกเริ่มต้นใหม่ ถอยหลังเข้าคลอง ถ้าเราใช้ตำราแบบบอละลุ่มล้วยกัน ในที่สุดก็เป็นการตี ให้โอวาทเขาไปว่า ขาดทุนเป็นการได้กำไรของเรา นักเศรษฐศาสตร์คงค้านว่าไม่ใช่ แต่เราอธิบายได้ว่า ถ้าเราทำอะไรที่เราเสีย แต่ในที่สุดที่เราเสียนั้น เป็นการได้ทางอ้อม ตรงกับงานของรัฐบาลโดยตรง เงินของรัฐบาลหรืออีกนัยหนึ่งคือเงินของประชาชน ถ้าอยากให้ประชาชนอยู่ดี กินดี ก็ต้องลงทุนต้องสร้างโครงการซึ่งต้องใช้เงินเป็นร้อย พัน หมื่นล้าน ถ้าทำไปเป็นการจ่ายเงินของรัฐบาล แต่ไม่เข้าประชาชนจะได้รับผลราษฎรอยู่ดีกินดีขึ้น ราษฎรได้กำไรไป ถ้าราษฎรมีรายได้รัฐบาลก็เก็บภาษีได้สะดวก เพื่อให้รัฐบาลได้ทำโครงการต่อไปเพื่อความก้าวหน้าของประเทศชาติ ถ้ารู้ รัก สามัคคี รู้เสียสละ คือการได้ ประเทศชาติก็จะก้าวหน้า และการที่คนอยู่ดี มีสุขนั้น เป็นการนับที่เป็นมูลค่าเงินไม่ได้...

จากการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง นอกจากเรื่องตลาดอารียะที่ชาวโศกจัดเป็นกิจกรรมประจำปีแล้วนั้น สิ่งที่เป็นเอกลักษณ์ของชาวโศกอีกอย่างหนึ่ง คือ การพึ่งตนเองได้ในระดับหนึ่งจากการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องพบว่าชุมชนชาวโศกเป็นชุมชนที่พึ่งตนเองได้ เช่น จรัสเรือง ศิริวัฒนรัตน์ (จรัสเรือง ศิริวัฒนรัตน์, 2542) ศึกษาเรื่อง การพึ่งตนเองกับการพัฒนาในเชิงพุทธกรณีศึกษาศิระหอโศก พบว่า หลักคำสอนของพุทธศาสนานั้นมีหลักการสอนเกี่ยวกับการพึ่งตนเองเป็นส่วนมาก และชุมชนศิระหอโศกมีศักยภาพในการผลิตปัจจัยสี่ใช้เองในชุมชนและมีมากพอที่จะผลิตและแปรรูปเป็นอุตสาหกรรมบนพื้นฐานการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นและเทคโนโลยีที่เหมาะสม ส่วนงานของ กิตติกร กิตยานุรักษ์ (กิตติกร กิตยานุรักษ์, 2543) ศึกษาเรื่อง การพัฒนาชุมชนพึ่งตนเองกรณีศึกษาชุมชนศิระหอโศก ให้ผลการศึกษาที่แตกต่างออกไปจากของจรัสเรือง ศิริวัฒนรัตน์ คือ การพึ่งตนเองของชุมชนศิระหอโศกเกิดจากการที่ภายในชุมชนมีระบบความสัมพันธ์ที่เข้มแข็ง ชุมชนมีความพอเพียงในปัจจุบันในการดำเนินชีวิต และเป็นชุมชนที่สามารถรักษาสมดุลในความสัมพันธ์กับภายนอกได้ นอกจากนี้พบว่า ชุมชนบ้านราชธานีโศก เป็นศูนย์ฝึกด้านการเกษตรอินทรีย์ให้กับผู้เข้าอบรมของธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ (ธกส.) และเป็นที่ศึกษาดูงานของหลายองค์กร ในเรื่อง เศรษฐกิจพอเพียง

ดังนั้นตลาดอารียะจึงเป็นตลาดที่มีแนวคิดและการปฏิบัติที่แตกต่างจากตลาดที่เป็นอยู่ในปัจจุบันที่เน้นในเรื่องของกำไรที่เป็นตัวเงินเพียงอย่างเดียว ด้วยเหตุนี้ผู้ศึกษาเลือกศึกษาเฉพาะกรณีตลาดอารียะของชุมชนบ้านราชธานีโศก ตำบลบึงใหม่ อำเภอลำลูกเกด จังหวัดอุบลราชธานี เพื่อค้นหาคำตอบภายใต้คำถามวิจัยว่า ตลาดอารียะสะท้อนภาพการเป็นชุมชนพึ่งตนเองได้อย่างไร มีฐานความคิด ความเชื่อ และวิถีปฏิบัติอย่างไรที่จะนำไปสู่การเป็นที่พึ่งพิงของผู้อื่น โดยมีวัตถุประสงค์ของการวิจัย เพื่อศึกษาวิถีชีวิตของชุมชน กระบวนการตลาดอารียะ และศึกษารูปแบบการพึ่งตนเอง

วิธีการและเครื่องมือในการศึกษา

การศึกษาวิจัย เรื่อง กระบวนการตลาดอารียะของชุมชนราชธานีโศก มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาวิถีชีวิตของชาวโศก และศึกษากระบวนการของตลาดอารียะ ตั้งแต่แนวคิด ความเป็นมา รูปแบบ เพื่อสะท้อนภาพชุมชนพึ่งตนเองของชุมชนโศกว่ามีฐานความคิด ความเชื่อ วิถีปฏิบัติ ที่นำมาสู่การพึ่งตนเองได้อย่างไร โดยเลือกศึกษาเฉพาะกรณี (Case Study) ชุมชนราชธานีโศก อำเภอลำลูกเกด จังหวัดอุบลราชธานี ซึ่งเป็นสถานที่จัดงานตลาดอารียะ ที่ชาวโศกจากทุกชุมชนทั่วประเทศจะต้องมารวมตัวกันเพื่อร่วมกันจัดงานดังกล่าวเป็นประจำทุกปี ซึ่งการศึกษานี้ใช้วิธีการศึกษาเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยผู้ให้ข้อมูลในการวิจัยแบ่งออกเป็น 1. สมณะโพธิรักษ์ ผู้นำชาวโศก 2. คณะกรรมการตลาดอารียะ (ผู้รับใช้) โดยผู้ศึกษาได้สังเกตการณ์จากการเข้าร่วมประชุมคณะกรรมการ และการสัมภาษณ์อย่างไม่เป็นทางการเกี่ยวกับเรื่องการบริหารจัดการตลาดอารียะ 3. พ่อแม่แม่ (พ่อค้าแม่ค้า) 5 คน โดยผู้ศึกษาได้สัมภาษณ์อย่างไม่เป็นทางการโดยการชวนพูดคุยเรื่องที่มาของสินค้า ราคาต้นทุน บรรยากาศตลาดอารียะในปีต่างๆ 4. ผู้ที่มาซื้อของในตลาด จำนวน 10 คน โดยผู้ศึกษาได้สอบถามในประเด็น รู้จักตลาดอารียะอย่างไร มากี่ครั้ง เหตุผล

ที่มา และสินค้าที่ซื้อ และ 5. ชาวชุมชนบ้านราชธานีโอศกที่ทำงานตามฐานงาน จำนวน 5 คน โดยผู้ศึกษาได้สอบถามเกี่ยวกับการทำงาน และการนำแนวคิดเรื่องตลาดอารียะไปใช้ ส่วนการเก็บรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยใช้ทั้งการศึกษาข้อมูลจากเอกสาร และการศึกษาภาคสนาม โดยผู้วิจัยได้วิเคราะห์ข้อมูลโดยนำข้อมูลที่ได้จากการศึกษาเอกสารต่างๆ และข้อมูลภาคสนาม มาวิเคราะห์และสังเคราะห์ร่วมกับหลักแนวคิดและทฤษฎีต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง เพื่อหาข้อเท็จจริงและข้อสรุปเพื่อให้ได้ผลการศึกษาที่ตรงตามวัตถุประสงค์และตอบโจทย์ในการทำการศึกษาค้นคว้า โดยใช้การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงพรรณนา(Descriptive) เพื่อบอกเล่าผลการศึกษาดังกล่าวในลักษณะของการอธิบายข้อเท็จจริง ที่เป็นการอธิบายถึงกระบวนการตลาดอารียะ ตลอดจนวิถีชีวิต และรูปแบบการพึ่งตนเองของชาวโอศก

ผลการศึกษา

ผลการวิจัยเรื่อง กระบวนการตลาดอารียะของชุมชนบ้านราชธานีโอศก แบ่งผลการศึกษา ออกเป็น 3 ช่วง คือ

1. ข้อมูลทั่วไปและวิถีชีวิต: ชุมชนบ้านราชธานีโอศก เป็นหนึ่งในชุมชน ของผู้ปฏิบัติธรรมตามแนวทางการนำของสมเด็จพระโพธิ์รัช ซึ่งก่อนหน้าที่จะตั้งเป็นชุมชนราชธานีโอศก ได้เกิดเป็นพุทธสถาน และชุมชนโอศก ณ สถานที่ต่างๆ มาก่อนหน้านี้ ตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2519 เช่น ชุมชนศิริชะโศก จ.ศรีสะเกษ พ.ศ. 2519 ชุมชนศาลือโอศก จ.นครราชสีมา พ.ศ.2519 ชุมชนสันติโอศก จ.กรุงเทพฯ พ.ศ. 2519 ชุมชนปฐมโอศก จ.นครปฐม พ.ศ. 2523 เป็นต้น เดิมลักษณะพื้นที่ของชุมชนราชธานีโอศกเป็นพื้นที่นาและพื้นที่ว่างเปล่าที่ยังไม่ได้พัฒนา อยู่ในเขตหมู่บ้านคำกลางใหม่ หมู่ที่ 6 ตำบลบึงใหม่ อำเภอวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี พื้นที่ทางฝั่งเหนือติดกับแม่น้ำมูล รวมกับส่วนที่เป็นร่องน้ำ ซึ่งภาคอีสานเรียกว่า “บึง” ในฤดูน้ำหลากน้ำจะท่วมอยู่เสมอ

ข้อมูลประชากรของชุมชนราชธานีโอศกมักมีการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ เนื่องจากแต่ละคนสามารถ หมุนเวียน เคลื่อนย้ายไปอยู่ชุมชนอื่นๆ ภายในเครือข่ายชุมชนชาวโอศกตามความต้องการของตนเองบ้าง ตามความต้องการของแต่ละชุมชนบ้าง หรือตามความสามารถของงาน เช่น ย้ายมาจากชุมชนศิริชะโศกเพื่อมาปลูกผักในช่วงงานตลาดอารียะ โดยจะมาอยู่ที่บ้านราชธานีโอศก 1-2 เดือนแล้วย้ายกลับ และมีบางส่วนย้ายออกไปประกอบอาชีพและดำรงชีวิตส่วนตัว

ลักษณะการปกครองและความสัมพันธ์ภายในชุมชนราชธานีโอศก ยึดพระธรรมวินัยเป็นหลักในการกำหนด ระเบียบ และกฎเกณฑ์ต่างๆ แบ่งเป็น 2 ฝ่าย คือ ฝ่ายนักบวช และฝ่ายฆราวาส ฝ่ายนักบวช นักบวชทำหน้าที่ถ่ายทอดคำสอนทางพุทธศาสนา ดูแลกฎระเบียบ และ ดูแลพฤติกรรมของฆราวาส ไม่ให้ออกนอกกรอบของศีล เป็นผู้ประสานในการพิจารณาเรื่องต่างๆ ร่วมกับ คณะกรรมการฆราวาส โดยมีการจัดให้มีคณะสงฆ์ตั้งแต่ 4 รูปขึ้นไปเข้ามาบริหารงาน ซึ่งฝ่ายนักบวชนับรวมตั้งแต่ ผู้ที่เข้ามาอุปสมบท และใจทำงานให้วัดในระยะเวลาที่กำหนด จนถึงสมณะ โดยแบ่งเป็น 6 ระดับ ดังนี้ 1.สมณะ คือ นักบวชชาย 2. สีขมาตุ คือ นักบวชหญิง ถือศีล 10 เช่นเดียวกับสามเณร 3. สามเณร 4.นาคและกรั๊ก คือ ผู้เตรียมตัวบวชโดยแจ้งความจำนงค์อุปสมบทเพื่อให้อุปสมทายนำเรื่องเข้าพิจารณาในหมู่สงฆ์เมื่อที่ประชุมมีมติเห็นชอบเป็นเอกฉันท์จึงเลื่อนฐานะเป็น "นาค" สำหรับฝ่ายชายและ "กรั๊ก" สำหรับฝ่ายหญิง 5. "ปะ" ผู้ปฏิบัติธรรม "ปะชาย" นุ่งกางเกงสีน้ำตาลส่วน "ปะหญิง" นุ่งผ้าถุงสีน้ำตาลสวมเสื้อสีน้ำตาลแบบสุภาพตามที่มีอยู่ ไมโกนศีรษะต้องอยู่ปฏิบัติธรรมอย่างน้อย 4 เดือนสำหรับฝ่ายชาย และ 6 เดือนสำหรับฝ่ายหญิง 6. อารามิก (คนวัดชาย) อารามิกา (คนวัดหญิง) คือ ผู้ที่ต้องสมทานรักษาศีล 8 และอยู่ภายในขอบเขตการดูแลของพุทธสถาน 1 ปี แล้วจึงขอเลื่อนฐานะเป็น "ปะ" คือ ผู้ปฏิบัติธรรมโดยมีสมณะ 5 รูปรับรองเป็นลายลักษณ์อักษรและดูแลรับผิดชอบ ส่วนฝ่ายฆราวาส มีผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล และ คณะกรรมการหมู่บ้าน โดยการคัดเลือกของสมาชิกชุมชน ผ่านความเห็นชอบจากนักบวช ทำหน้าที่ บริหารชุมชนตามหน้าที่ที่ได้รับมอบหมาย โครงสร้างการปกครองของชุมชน โดยมีชาวชุมชนและนักเรียน เป็นสมาชิกของชุมชน ซึ่งมีคำอธิบาย ดังนี้ 1.ชาวชุมชน คือ ชาวบ้านราชธานีโอศกที่อาศัยอยู่ในเขตหมู่บ้านซึ่งต้องปฏิบัติตามระเบียบของชุมชน 2. นักเรียน คือกลุ่มเด็กที่เป็นลูกหลานญาติธรรมชาวโอศกที่มาศึกษาอยู่ในโรงเรียนสัมมาสิกขาราชธานีโอศก นักเรียนระดับชั้นประถมพักอยู่ในชุมชนกับผู้ปกครองด้วย ส่วนนักเรียนระดับชั้นมัธยมต้องอยู่ประจำ โดยแยกที่พักระหว่างชายหญิงอย่างชัดเจน 3.นิสิต หรือ

อุดรศึกษา คือสมาชิกชุมชนที่กำลังศึกษาระดับประกาศนียบัตรวิชาชีพ และ ประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นสูง ในวิทยาลัยอาชีวศึกษา สัมมาสิกขาวิชาราม ซึ่งเป็นวิทยาลัยของชาวโศก และ 4.นิสิต วทบ. ของวิทยาลัยบัณฑิตบุญนิยม จัดขึ้นเพื่อ “สร้างคน” ให้คน พัฒนาโดยมีชีวิตที่ดี ประเสริฐ หรือที่เรียกว่า “อาริยะ” สำหรับผู้สนใจสามารถเรียนได้โดยไม่จำกัดอายุเป็นการได้ศึกษาและปฏิบัติ ตามหลักของสมณะโพธิรักษ์

ชุมชนราชธานีโศก ประกอบด้วยโครงสร้างหลัก 3 ส่วนคือ บ้าน วัด (พุทธสถาน) และ โรงเรียน หรือที่เรียกว่า “บวร” ซึ่งแต่ละส่วนทำงานสอดประสานกันเป็นองค์รวม เห็นได้จากกิจกรรมประจำวันของทุกคนในชุมชน กิจกรรมประจำวันส่วนใหญ่เน้น เรื่องการถือศีล ซึ่งจะต้องถือศีล 5 เป็นอย่างน้อย รับประทานอาหารมังสวิรัต และการทำงานตามฐานงานต่างๆ ในชุมชน เช่น ฐาน กลสิกรรม ฐานโรงปุ๋ย ฐานโรงเตาหู้ เป็นต้น ส่วนการแต่งกายโดยผู้ขายจะแต่งกายด้วยผ้าหม้อฮ่อม ผู้หญิงแต่งด้วยผ้าหม้อฮ่อมเช่นกัน หรือ อาจเป็นผ้าถุง ผ้าซิ่นสีสุภาพ ส่วนนักเรียนชายจะใส่เสื้อหม้อฮ่อมแขนยาว กางเกงขายาว ส่วนผู้หญิงจะสวมเสื้อหม้อฮ่อมแขนยาวและ ผ้าถุงสีเดียวกัน โดยทั้งหมดจะไม่สวมรองเท้า การพูดของชาวโศก จะกล่าวทักทายกันด้วยคำว่า “เจริญธรรม”

2. ตลาดอาริยะในชีวิตประจำวัน: วิถีชีวิตของชาวโศก จะถูกกำหนดด้วยฐานกิจกรรมต่างๆ ซึ่งดำเนินไปเป็นกิจกรรม โดยฐานกิจกรรมต่างๆ เหล่านี้ เป็นกลไกที่สร้างรายได้แก่ชาวโศกผ่านแนวทาง “การค้าบุญนิยม” กล่าวคือ ผลผลิตจากแต่ละฐานงาน กิจกรรม ถูกนำไปขายในลักษณะ ต่ำกว่าท้องตลาด เท่าทุน และ ต่ำกว่าทุน รวมทั้งให้ฟรีในสินค้าบางอย่างและบางโอกาส ซึ่งกลไก การดำเนินงานของแต่ละฐานกิจกรรม ทั้งในการผลิตและการขาย ถือเป็นฐานในการขับเคลื่อนให้เกิดงาน “ตลาดอาริยะ” ที่ไม่ใช่ แค่เพียงกิจกรรมประจำปีเพียงเท่านั้น แต่เมื่อการจัดกิจกรรมงานประจำปีจบลง “กระบวนการตลาดอาริยะ” ก็ยังคงดำเนินอยู่ ผ่านการขับเคลื่อนงานในฐานกิจกรรมต่างๆ ในชีวิตประจำวันของชาวโศกต่อไป ซึ่งวิถีชีวิตของชาวโศกเต็มไปด้วยวิถีแห่งการเรียนรู้ เช่น การศึกษาของนักเรียนไม่ได้อยู่แต่ในห้องสี่เหลี่ยมเสมอไป ทุกสถานที่ที่เป็นฐานงานที่นักเรียนทุกระดับสามารถเรียนรู้และฝึกฝน ตนเองได้ หรือถ้าชาวชุมชนอยากเรียนรู้ฐานงานไหนในชุมชนก็สามารถไปขอความรู้ได้ นอกจากนี้สิ่งที่มีส่วนสำคัญต่อวิถีชีวิตของ ชาวชุมชน คือ การลงฐานงานต่างๆ ซึ่งการลงฐานงานนี้จะเป็นการทำงานที่ไม่ได้รับเงินตอบแทนแต่จะได้เป็นสวัสดิการต่างๆ แทน เช่น อาหาร ที่อยู่ การรักษาพยาบาล เสื้อผ้า เป็นต้น โดยฐานงานหลักๆ ที่ทุกชุมชนต้องมี คือ กลสิกรรมไร่สารพิช ปุ๋ยสะอาด และขยะวิทยา

ด้วยวิถีการดำเนินชีวิต และกิจกรรมของชาวโศกตามฐานต่างๆ จะเห็นได้ว่า ดำเนินอยู่บนหลักการของตลาดอาริยะ เช่น โรงปุ๋ยพลังชีวิต ขายปุ๋ยในราคา 230 บาท เมื่อมีวัตถุดิบที่ต้นทุนลดลง ก็จะลดราคาปุ๋ยลง จากราคา 230 บาท เป็น 180 บาท แต่ถ้า เครือแห (เครือขายชาวโศก) มาซื้อไปจำหน่ายต่อในชุมชน จะลดราคาให้เหลือ 160 บาท

โรงแชมพู จะใช้วัตถุดิบที่หาง่ายในท้องถิ่น คัดสูตร ปริมาณ บวกค่าบรรจุภัณฑ์และค่าบริการสับสับเปอร์เซ็นต์ ตั้ง ราคาจากนำเสนองานจากส่วนกลางที่สันตโศก โดยมีคณะกรรมการกลางพิจารณาสินค้าที่เข้าสู่ส่วนกลางว่าเหมาะสมกับสภาพโดยรวม ราคา อาริยะ ที่มีราคาขายต่ำกว่าท้องตลาด

ส่วนโรงเตาหู้ จะผลิตเตาหู้และส่วนประกอบของเตาหู้ เฉพาะทานในชุมชน และทำส่งร้านอาหารที่อุทยานบุญนิยม ถ้าเหลือจึงนำไปวางขายที่ร้านอุทยานบุญนิยม ส่วนร้านค้าภายในชุมชน ชื่อ ร้านปันบุญ ภายในร้านขายเครื่องอุปโภคบริโภคที่จำเป็นต่อ การดำรงชีวิตไว้ทั้งหมด ไม่ว่าจะเป็นเสื้อผ้ามือสอง น้ำยาซักผ้า ล้างจาน ปรับผ้านุ่ม ยาต้ม ยาหม่อง อาหารแห้ง ฯลฯ ซึ่งขายในราคา เท่ากับทุน

อุทยานบุญนิยม เป็นร้านขายสินค้าของชุมชน ตั้งอยู่ใน อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี มีการขายอาหารราคาถูก และมีคุณภาพ รวมทั้งมีขายสินค้าในเครือข่ายของชาวโศก โดยในบางวันหรือในงานสำคัญมีการแจกอาหารฟรี ซึ่งถือเป็นตลาดอาริยะ ขั้นสูงสุด นอกจากนี้ยังมีนักเรียนอาชีวะที่เรียนด้านการตลาด เป็นผู้บริหารจัดการ มีนักเรียนสัมมาสิกขาเป็นลูกมือ โดยมีผู้ใหญ่ คอยช่วยเหลือ

3. งานตลาดอาริยะ 2558: งานตลาดอาริยะ เป็นกิจกรรมประจำปีที่ชาวโศกจากทุกที่มารวมกันเพื่อสร้างความสัมพันธ์ อันดี รวมทั้งเป็นการฝึกใจ และฝึกปฏิบัติธรรมขั้นสูง ตลาดอาริยะเกิดขึ้นครั้งแรก ในปี พ.ศ.2523 ที่พุทธสถานสันตโศก กรุงเทพฯ มี

คนริเริ่มซื้อขายด้วยการใช้ใบไม้มาแลกอาหาร พ.ศ. 2525 สมณะโพธิรักษ์มีดำริให้มีการซื้อขายอาหารจานละ 1 บาท และมีการนำคูปอง 1 บาทมาใช้ในตลาดอาหารซึ่งใช้รูปแบบนี้จนถึงปัจจุบัน เริ่มแรกการซื้อขายในราคาต่ำกว่าทุน เป็นตลาดเล็กๆ ซื้อขายกันเองแบบพี่น้อง ลูกค้ายกเป็นญาติธรรมภายในเป็นส่วนมาก ในปี พ.ศ.2528 ย้ายการจัดงานไปที่ชุมชนปทุมอโศก จ.นครปฐม เนื่องจากพื้นที่จัดงานที่สันติอโศกไม่เพียงพอ พ.ศ. 2539-2540 ประสบปัญหาการจราจรติดขัดอย่างหนัก ตั้งแต่แยกบ้านแพ้วระยะทางประมาณ 2 กม.รถเคลื่อนตัวยากและช่วงปากทางเข้าชุมชนปทุมอโศก ระยะประมาณ 500 ม.ก่อนถึงตลาด การจราจรไม่สามารถเคลื่อนตัว เมื่อเสร็จงานสมณะโพธิรักษ์ จึงมีดำริให้ย้ายไปจัดงานที่ชุมชนราชธานีอโศกในปีถัดไป เนื่องจากปทุมอโศกมีความคับแคบ และเห็นว่าควรจะย้ายไปจัดที่ชุมชนใหม่เพื่อสร้างความสัมพันธ์อันดี เป็นการประสานคนนอกเข้ามาหาคนในเป็นกิจกรรมเป็นพิธีกรรมอย่างหนึ่งที่ทำให้เกิดสังคมที่ดี รวมทั้งบ้านราช (หมู่บ้านชุมชนราชธานีอโศก) มีพื้นที่ในการจัดงานมากกว่าปทุมอโศกมาก จึงควรให้ย้ายไปจัดที่ “ราชธานีอโศก” และงานปีใหม่อโศก ในปีต่อๆ ไปนั้น พ่อท่านสมณะโพธิรักษ์ ได้ให้เปลี่ยนชื่อใหม่เรียกว่า “งานตลาดอารียะ ปีใหม่อโศก”

รูปแบบการจัดงาน มีการจัดเวทีการแสดงดนตรีและการละเล่นพื้นเมือง มีตลาดขายอาหาร ราคา 1 บาท มีตลาดขายสินค้า เครื่องอุปโภคบริโภคราคาต่ำกว่าทุน และมีการพึ่งเทศน์จากสมณะและศิษมาตุ รวมทั้งมีเวทีเสวนาพูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็นจากผู้ปฏิบัติหรือชำนาญในประเด็นที่แตกต่างกันไปในแต่ละปี ส่วนรูปแบบการค้ายึดหลักกระบวนการว่า 1.กำไรของชีวิตคือการให้และการเสียสละ 2. สินค้าที่ขายต้องขายต่ำกว่าทุนตั้งใจขาดทุนนั่นคือการเสียสละ 3.เจตนาให้ผู้ซื้อสินค้าได้แสดงน้ำใจเปิดโอกาสให้ผู้อื่นซื้ออย่างแบ่งปัน ไม่โลภ

การเตรียมงาน: งานตลาดอารียะ มีการเตรียมงานล่วงหน้า ประมาณ 1 เดือน ตั้งแต่การเตรียมวัตถุดิบ โดยการปลูกพืชผัก สำหรับงาน เตรียมพื้นที่จากพื้นที่เพาะปลูก ให้เป็นพื้นที่โล่งสำหรับกางเต้นท์ ส่วนด้านแรงงาน เนื่องจากที่ชุมชนราชธานีอโศก มีแรงงานน้อย จึงมีการจัดงานใหญ่ของชาวอโศกทั้งหมด งานก่อนหน้างานตลาดอารียะ เพื่อให้มีแรงงานสำหรับงานตลาดอารียะ เช่น ช่วงวันที่ 30 มีนาคม – 3 เมษายน มีการจัดค่ายยุวชนอโศกสัมพันธ์ (ยอส.) ซึ่งมีชื่อค่ายว่า “พื้นวิถิชุมชนเข้มแข็ง” มีเป้าหมายเพื่อให้เด็กๆ ได้ตระหนักถึงวิถีคุณค่าของชุมชนที่เรียบง่าย และมีความเจริญอย่างยั่งยืน ซึ่งเป็นวิถีของชุมชนบุญนิยมที่นักเรียนสัมนาวิชาทุกคนได้สัมผัสอยู่ทุกวัน โดยค่ายที่จัดขึ้นมานั้นมีส่วนช่วยงานตลาดอารียะได้เป็นอย่างมาก เพราะเด็กเหล่านี้เป็นแรงงานสำคัญของงาน ไม่ว่าจะเป็นกางเต้นท์ ถอนผัก ขนถ่ายสินค้า เป็นต้น วันที่ 5-11 เมษายน งานปลูกเสกพระแท่นๆของพุทธ มีผู้เข้าร่วมงานจำนวนมาก กิจกรรมส่วนใหญ่ของงาน คือ ทำวัตรเช้า ฟังธรรม มีปฏิบัติกรรมาพูดคุยให้ฟัง งานบำเพ็ญคุณเพื่อเป็นการเติมเต็มงานปลูกเสกฯ ไปสู่สัมมาอาริยมรรคได้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น โดยปีนี้มีความเป็นรูปธรรมมากขึ้นกว่าทุกปี โดยมีการบำเพ็ญคุณ (การช่วยงาน คือ การปฏิบัติธรรม) ในช่วงเย็น ประมาณ 16.00 น. มีงานให้เลือกหลากหลาย กล่าวคือ จะมีส่วนกลางคอยจัดสรรแรงงานว่า ส่วนไหนต้องการคนประมาณเท่าไร เมื่อถึงเวลานัดหมายจะประกาศว่า รถคันที่1 ไปไหนต้องการกี่คน เช่น คันที่ 1 โรงปุ๋ย 30 คน คันที่ 2 แปลงผักริมมูล บางงานจำกันเฉพาะผู้ชายเช่นงานก่อสร้าง งานสร้างเรือ เป็นต้น

ภาพรวมตลาด: มีทั้งร้านค้าใหญ่ และร้านค้าย่อย แบ่งเป็นร้านของส่วนกลางโดยให้ญาติธรรมไปขาย ร้านญาติธรรมที่ให้ส่วนกลางจัดหาของให้ มี 47 ร้าน ร้านของเครื่องหาและร้านที่ญาติธรรมหาของเอง เช่น มีธูปก๊อญอยู่แล้ว ชุมชนใกล้เคียงผลิตสินค้า มี 29 ร้าน และในปี พ.ศ. 2558 ชาวอโศกร่วมกับองค์การบริหารส่วนจังหวัดอุบลราชธานี และกรมเจ้าท่า จัดงานร่วมกันขึ้นในตัวเมือง มีชื่องานว่า “งานสงกรานต์ท่องเที่ยวยุทธวิถิเมืองอุบล ยลตลาดน้ำอารียะ” หรือเรียกว่า ตลาดอารียะฝั่งเมือง ของส่วนใหญ่ว่ายจะขายอยู่บนเรือขนาดใหญ่ 7 ลำ และมีเรือรับส่งระหว่างฝั่งบ้านราชธานีและฝั่งเมือง

ภาพบรรยากาศงานตลาดอารียะฝั่งบ้านราชธานีอโศก

ภาพการจัดงานตลาดอารียะปี 2558 ที่ฝั่งเมือง

ผลสรุปการขายสินค้าในงานตลาดอารียะ ปี 2558 มีร้านค้าจำนวนทั้งสิ้น 76 ร้าน ขายสินค้าได้เงินทั้งหมด 32,052,807.00 บาท จากราคาสินค้าที่ซื้อมาทั้งหมด 39,019,776.00 บาท ทำให้มีกำไรอารียะก่อนหักค่าใช้จ่ายการดำเนินงาน

เป็นจำนวนเงิน 6,966,969.00 บาท เมื่อหักค่าใช้จ่ายที่เป็นตัวเงิน เช่นค่าขนส่งสินค้า และค่าเตรียมพื้นที่ เป็นเงิน 1,284,433.00 บาท และค่าใช้จ่ายที่ไม่เป็นตัวเงิน (ทุนทางสังคม) ได้แก่ ค่าแรงงาน ค่าบริหารจัดการ ค่าวัตถุดิบในการประกอบอาหาร เป็นเงิน 2,026,600.00 บาท รวมเป็นกำไรอาริยะทั้งสิ้น 10,278,002.00 บาท

สรุปและข้อเสนอแนะ

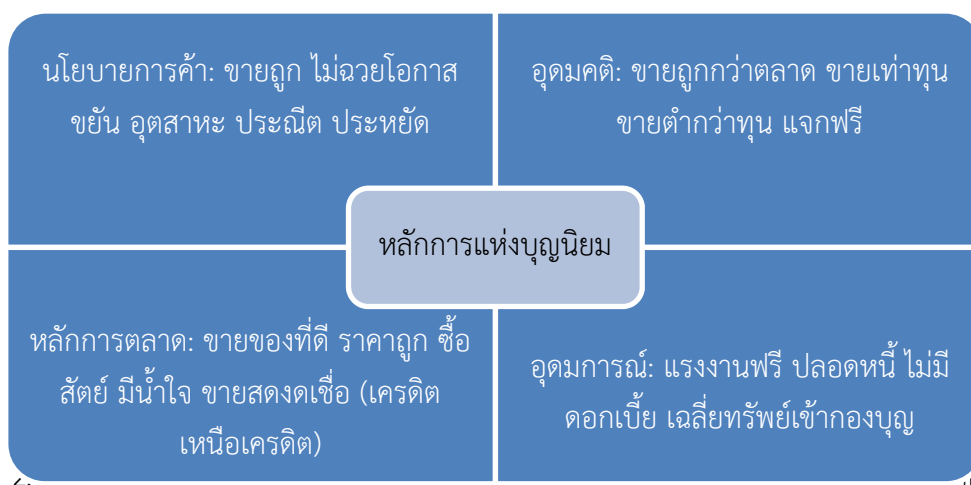
การศึกษา เรื่อง กระบวนการตลาดอาริยะของชุมชนบ้านราชธานีอโศก มีจุดประสงค์เพื่อศึกษาวิถีชีวิตของชาวอโศก และศึกษากระบวนการของตลาดอาริยะของชุมชนราชธานีอโศก จังหวัดอุบลราชธานี ที่สะท้อนรูปแบบการพึ่งตนเองของชุมชนชาวอโศก

ตลาดอาริยะของชุมชนราชธานีอโศก เป็น วิถีคิดในในเรื่องการขายสินค้าของชาวอโศก โดยมีการขายสินค้าขายต่ำกว่าท้องตลาด การขายสินค้าราคาเท่าทุน การขายสินค้าราคาต่ำกว่าทุน และการแจกฟรี ในพื้นที่ของชุมชนอโศกทั้งในรูปแบบของตลาดที่จัดเป็นช่วงเวลา และตลาดที่มีการซื้อขายในชีวิตประจำวัน โดยตลาดอาริยะที่มีพัฒนาการ รูปแบบ กระบวนการทำงานที่เป็นการพัฒนาคนในชุมชน โดยมีเป้าหมายเพื่อชำระล้างกิเลส เป็นการฝึกความเสียสละของคนในชุมชน

ตลาดอาริยะ มีการพัฒนาเป็น 3 ช่วง คือ พ.ศ.2523-2528 จัดที่ชุมชนสันติอโศก เริ่มจากการนำสินค้าของแต่ละชุมชนมาขาย โดยใช้ใบไม้เป็นสื่อกลางในการแลกเปลี่ยน ต่อมา มีการขายอาหารจานละ 1 บาท โดยใช้คุปองเป็นสื่อกลางในการแลกเปลี่ยน และจัดขึ้นในหมู่ชาวอโศกด้วยกัน ช่วงระยะที่สอง พ.ศ.2528-2540 ย้ายสถานที่จัดงานไปที่ชุมชนปฐมอโศก มีบุคคลภายนอกและชุมชนใกล้เคียงสนใจมากขึ้น มีการปรับเปลี่ยนรูปแบบงาน มีการเพิ่มช่วงเสวนาที่ให้ความรู้และแลกเปลี่ยนประสบการณ์ของผู้ที่ประสบความสำเร็จ และช่วงที่สาม พ.ศ.2540 ถึงปัจจุบัน ได้ย้ายสถานที่ไปจัดที่ชุมชนราชธานีอโศกเนื่องจากที่ชุมชนปฐมอโศกนั้นสถานที่ไม่เพียงพอ เมื่อจัดงานตลาดอาริยะที่บ้านราชธานีอโศกรูปแบบงานและสินค้ามีการปรับให้เข้ากับชุมชนใกล้เคียงเช่น มีฮวดสำหรับนั่งข้าวเหนียว มีการพัฒนาความร่วมมือในการจัดงานตลาดอาริยะร่วมกับหน่วยงานราชการ เป็นต้น

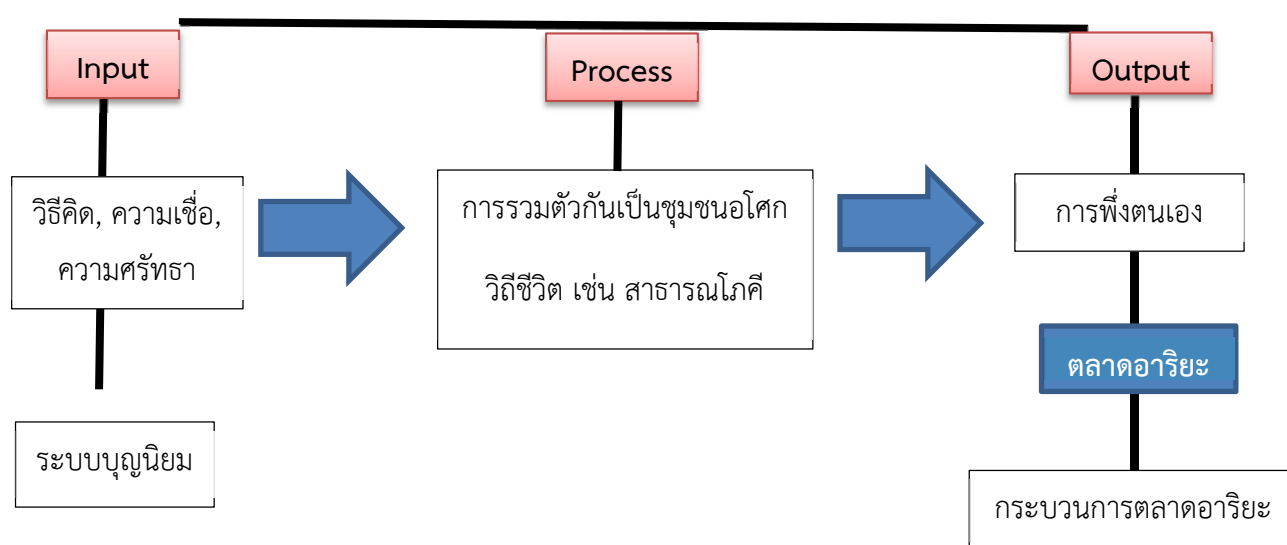
จากผลการศึกษาพบว่ากระบวนการของตลาดอาริยะของชุมชนบ้านราชธานีอโศก ไม่ได้เกิดขึ้นเฉพาะแค่ในชุมชนเท่านั้น แต่เกิดจากความร่วมมือ และช่วยเหลือกันของชาวอโศกทั้งหมด ซึ่งสามารถสะท้อนให้เห็นถึงกระบวนการตลาดอาริยะได้ดังนี้

1. กระบวนการสร้างคนของชาวอโศก: ชาวอโศกมีการสร้างคนจากแนวคิดระบบบุญนิยม และสาธารโภคิ ซึ่งเป็นวิถีชีวิตที่ถือปฏิบัติอยู่เป็นประจำทำให้ผู้ที่เข้ามาอยู่รวมกันได้ในชุมชนได้ขัดเกลาและลดละกิเลส เพื่อมุ่งสู่จุดหมายสูงสุดในทางพระพุทธศาสนา คือ การหลุดพ้น หรือนิพพาน โดยคำสอนที่สำคัญคือ ขาดทุนคือกำไร มีเจตนาตั้งใจเสียสละให้ได้มากที่สุดยิ่งๆ ขึ้นเสมอ ซึ่งตลาดอาริยะนั้นถือเป็นการเสียสละในรูปแบบหนึ่ง ภายใต้หลักการแห่งบุญนิยมดังนี้

อื่นๆ สามารถพึ่งตนเองได้ จากการมีวิถีคิด ความเชื่อ ในแนวคิดเรื่องบุญนิยมเป็นพื้นฐาน ทำให้เกิดการรวมตัวในกันอย่างเหนียวแน่น

โดยใช้กระบวนการของ “สาธารณโภคี” การใช้ชีวิตความเป็นอยู่อย่างเป็นสาธารณะ ลดประโยชน์ส่วนตน ระบบสาธารณโภคีเป็นระบบที่ให้ความเป็นธรรมต่อทุกคนในชุมชนโคก กล่าวคือ นอกจากจะจัดเตรียมปัจจัยพื้นฐานแก่ชาวโคกแล้ว ยังจัดเตรียมสภาวะสังคมที่เกื้อหนุนให้ชาวโคกสามารถ ปฏิบัติธรรมขัดเกลาจิตใจและปัญญาด้วยการร่วมพลัง กลุ่มทำงาน ก่อเกิดคุณภาพทางด้านวัตถุ ในขณะเดียวกันก็เกื้อหนุนการพัฒนาตนในโครงสร้างจริยธรรมของชุมชนด้วย ดังนั้นสรุปสภาพของสาธารณโภคีที่เกิดขึ้นบุญนิมิตนั้น จะต้องเป็นคนที่มีความลักษณะหรือมีพฤติกรรมดังนี้ ฟังตนเองได้ สร้างสรรค์ ชยัน อดทน ไม่เอาเปรียบใคร ตั้งใจเสียสละ นับได้ว่า การพึ่งตนเองแบบชาวโคก คือ การที่ชาวโคกมีวิธีการดำเนินชีวิตพื้นฐานด้วย ระบบสาธารณโภคี ที่ผลิตผลและรายได้เข้าสู่ส่วนกลาง ทำให้ชุมชนโคกสามารถที่จะควบคุมและรักษาสมดุลของทรัพยากรให้เพียงพอต่อความต้องการในชุมชนได้ เมื่อมีผลิตผลและทรัพยากรส่วนเกินจึงสามารถที่จะเสียสละส่วนเกินเหล่านี้ให้แก่บุคคลอื่นภายนอกชุมชนได้ เช่น ในรูปแบบของตลาดอารียะ

3. ตลาดอารียะภาพสะท้อนการพึ่งตนเองของชาวโคก: ตลาดอารียะสามารถสะท้อนรูปแบบการพึ่งตนเองตามหลักเศรษฐกิจพอเพียงทั้ง 3 ระดับคือ การพึ่งตนเอง การพึ่งกันเอง และการพึ่งพิงสัมพันธ์ ซึ่งการพัฒนานั้นจะต้องเป็นไปตามลำดับขั้น ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดในคำอธิบายในส่วนของทฤษฎีใหม่ คือ ได้แบ่งขั้นตอนการพัฒนาเป็น 3 ขั้น

ขั้นแรก จะต้องเน้นความสามารถในการพึ่งตนเองให้ได้เป็นหลักก่อน ความหมายของการพึ่งตนเองนั้นไม่ได้หมายความว่าต้องทำอะไรเองทั้งหมด แต่พยายามผลิตเพื่อตนเองส่วนหนึ่ง ซึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเคยพระราชทานไว้ว่า ประมาณหนึ่งในสี่ของกิจกรรมทั้งหมดน่าจะเป็นพื้นฐานความมั่นคงหมดได้ ทั้งยังทรงมีความเห็นว่า การพึ่งตนเองทั้งหมดเป็นสิ่งที่ไม่จำเป็นและเป็นไปไม่ได้ แต่การพึ่งตลาด (Trade Economy) ทั้งหมดก็เป็นปัญหา พระองค์ไม่ได้ทรงห้ามค้าขาย แต่ควรจะให้การค้าขายส่วนใหญ่จำกัดอยู่ในระบบอำเภอ

ขั้นที่สอง หากเข้มแข็งสามารถยืนอยู่บนขาของตนเองได้ หมายความว่าประเทศสามารถผลิตสินค้าและบริการที่สามารถตอบสนองความจำเป็นเบื้องต้นของทุกคนภายในประเทศไทย

ขั้นที่สาม ถ้าคิดไปขายแข่งนอกประเทศก็ยอมทำได้ แม้อาจจะขายไม่ได้ตามเป้าแต่ก็ไม่กระทบเศรษฐกิจภายในประเทศ เพราะทุกคนอยู่ได้อย่างพอมีพอกินแล้ว (อภิชาติ พันธ์เสน, 2549, น. 3-4)

หากพิจารณา “การพึ่งตนเอง” ตามแนวคิดดังกล่าวกับความเป็นชุมชนของชาวโศกที่เห็นได้จากงานตลาดอารียะนั้น สามารถสรุปรูปแบบการพึ่งตนเองของชาวโศกได้ดังนี้

1. การพึ่งตนเองในระดับครัวเรือน: เนื่องจากชาวโศกอยู่กับแบบสาธารณโศค คือ ทุกสิ่งทุกอย่างที่หามาได้นั้นจะต้องเป็นของส่วนกลาง ทำให้การพึ่งตนเองในระดับครัวเรือนนั้น คือการทำหน้าที่ของตนตามที่ได้รับมอบหมายในฐานะงานต่างๆ ของชุมชน เพื่อนำผลผลิตที่ได้เข้าส่วนกลางเป็นหลัก แต่ถ้าครอบครัวไหนมีกำลัง ความสามารถ ก็สามารถปลูกพืชผักสวนครัวไว้กินเองได้ เมื่อเหลือก็แบ่งปันเพื่อนบ้าน และเข้าโรงครัวกลางเป็นต้น การพึ่งตนเองได้ในระดับครัวเรือนนี้ เป็นการฝึกตนขั้นพื้นฐานของชาวโศก ในการเสียสละแรงกายเพื่อทำงานตามฐานงานต่างๆ ผลผลิตส่วนที่ได้จะนำมาขายในงานตลาดอารียะ

2. การพึ่งกันเองภายในชุมชน: จากที่กล่าวไปข้างต้นว่าระบบสาธารณโศคนี้ทำให้ชุมชนชาวโศกมีการพึ่งกันเองภายในชุมชนสูง ทั้งอาหาร เครื่องนุ่งห่ม ยารักษาโรค ต้องอาศัยแรงกายแรงใจซึ่งกันและกัน เช่น เมื่อฐานงานไหนมีปัญหาแรงงาน ไม่เพียงพอกับงาน คือ งานมาก งานด่วน แต่คนน้อย ก็มีการโฮมแสง หรือขอบริจาคแรงงานตามสายของชุมชน ตัวอย่างเช่น การถอนกล้า การดำนา การกรอกปุ๋ย การขนปุ๋ยขึ้นรถ เป็นต้น ส่วนการการพึ่งกันเองระหว่างพุทธสถานหรือชุมชนชาวโศกในที่ต่างๆ รวมทั้งเครือแห (เครือข่ายชุมชนชาวโศกที่ไม่มีพุทธศาสนา ขึ้นอยู่กับแม่ข่าย คือ ชุมชนชาวโศกที่มีพุทธสถาน) มีตัวอย่างที่เห็นได้ชัด คือ เวลาจัดงานประจำปีอย่างงานตลาดอารียะ ชาวชุมชนโศกทั้งหมดก็จะมาช่วยกัน ทั้งจัดสถานที่ ฝ่ายอาหาร โรงครัว โดยเฉพาะแรงงานต่างๆ ที่จะมีการจัดกิจกรรมก่อนงานตลาดอารียะของทั้งเด็กนักเรียนและของผู้ใหญ่ เพื่อเป็นการฝึกการปฏิบัติธรรม นอกจากนี้ยังมีการแลกเปลี่ยนวัตถุดิบ หรือพืชพันธุ์ ธัญญาหาร เช่น ที่พุทธสถานศิระขอโศก สามารถปลูกฟักทองได้มาก ก็นำมาให้ที่ชุมชนบ้านราชธานี หรือนำผลิตภัณท์ในชุมชนตนเองมาออกร้าน เป็นต้น

3. การพึ่งพิงสัมพันธ์กับภายนอก: งานตลาดอารียะในครั้งนี้มีการร่วมมือกับทางจังหวัดอุบลราชธานีและหน่วยงานราชการหลายหน่วยในการจัดงานเพื่อให้ประชาชนเข้าถึงสินค้าได้มากขึ้น

นอกจากนี้ ตลาดอารียะและระบบสาธารณโศค ยังเป็นภาพสะท้อนของการเป็นกิจการเพื่อสังคม (Social Enterprise) ที่มีเป้าหมายเพื่อสาธารณะประโยชน์ โดยการแก้ไขปัญหาของชุมชน ไม่เน้นการค้าขายที่มุ่งกำไรที่เป็นตัวเงิน เช่น บริเวณชุมชนบ้านราชธานีโศก ประชาชนส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม การมีงานตลาดอารียะที่ขายสินค้าในราคาต่ำกว่าทุนแต่มีคุณภาพดี ทำให้ลดค่าใช้จ่ายของประชาชนได้ส่วนหนึ่ง หากพิจารณาตั้งแต่กระบวนการผลิตสินค้าที่เป็นของชาวโศกจะพบว่า สินค้าของชาวโศกจำวกรสินค้าเกษตร เป็นสินค้าปลอดสารพิษ และเกิดจากกระบวนการผลิตที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม โดยมีศีลเป็นหลักในการปฏิบัติหรือควบคุมคุณภาพของผลผลิต เป็นต้น ทั้งนี้หากมีการศึกษาเพิ่มในภาพรวมในธุรกิจของชาวโศกทั้งหมด จะพบว่าชาวโศก มีธุรกิจในรูปแบบของกิจการเพื่อสังคมเกือบทั้งหมด

- กาญจนา แก้วเทพ, และ กนกศักดิ์ แก้วเทพ. (2530). *การพึ่งตนเอง: ศักยภาพในการพัฒนาชนบท*. กรุงเทพฯ: สมาคมทอริกแห่งประเทศไทยเพื่อการพัฒนา.
- กิตติกร สุนทรานุรักษ์. (2543). *การพัฒนาชุมชนพึ่งตนเอง: กรณีศึกษาชุมชนศรีชะอโคก*. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, คณะเศรษฐศาสตร์.
- โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์ และคณะ. (2550). *วิธีการเลือกกับการพึ่งตนเอง ศาสนา ความเชื่อ กับการแสวงหาสุขภาพ*. กรุงเทพฯ: สำนักวิจัยสังคมและสุขภาพ (สวรส.).
- จรัสเรือง ศิริวัฒนารักษ์. (2542). *การพัฒนาแบบพึ่งตนเองกับการพัฒนาเชิงพุทธ กรณีศึกษา ชุมชนศรีชะอโคก*. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, มหาวิทยาลัยรามคำแหง, คณะรัฐศาสตร์.
- จิ่งเซียง ฝ่าซือ. (2545). *ระบบสังคม “บุญนิยม” ในศตวรรษที่ 21*. กรุงเทพฯ: ฟาอภัย.
- ประเวศ วะสี. (2531). *พึ่งตนเองในชนบท: อภิปรายหนึ่งของการทบทวนโลกทัศน์แห่งการพึ่งตนเอง*. ขอนแก่น: มหาวิทยาลัยขอนแก่น, สถาบันวิจัยและพัฒนา.
- เพชรดินฟ้า ดิษโยธิน. (2550). *การบริหารสวัสดิการสังคมแบบเศรษฐกิจพอเพียงในระบบบุญนิยม ศึกษากรณีชุมชนดินหนองแดนเหนือ จังหวัดอุดรธานี*. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์.
- วลัญชา สุพรรณธริกา. (2555). *สังคมอุดมสุขที่ยั่งยืน*. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, คณะพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อม, สาขาการจัดการสิ่งแวดล้อม.
- สมณะ โพธิ์รักษ์. (2550). *สาธารณโภคี เศรษฐกิจชนิดใหม่*. กรุงเทพฯ: ฟาอภัย.
- สมบัติ จันทร์วงศ์. (2529). *ชุมชนปฐมอโคก: การศึกษาพุทธอุทโย*. กรุงเทพฯ: มูลนิธิธรรมสันติ.
- สุนัย เศรษฐบุญสร้าง. (2534). *อุดมการณ์ทางสังคมในพุทธศาสนาตามแนวคิดของสำนักสันติอโคก*. กรุงเทพฯ: ฟาอภัย.